

საქართველოს განათლებისა და მეცნიერების სამინისტრო

გორის სახელმწიფო სასწავლო უნივერსიტეტი

საქართველოს უნივერსიტეტი

შავი ზღვის საერთაშორისო უნივერსიტეტი

იაკობ გოგებაშვილის სახელობის თელავის სახელმწიფო უნივერსიტეტი

კავკასიის უნივერსიტეტი

სამცხე-ჯავახეთის სახელმწიფო უნივერსიტეტი

ჰერიოტ-უოტსის უნივერსიტეტი, დიდი ბრიტანეთი

სევილიის უნივერსიტეტი, ესპანეთი

ინჰოლანდის გამოყენებით მეცნიერებათა უნივერსიტეტი, ნიდერლანდები

ტაჯიკეთის კომერციის სახელმწიფო უნივერსიტეტი

ბელარუსის მომხმარებელთა კოოპერატივების სავაჭრო-ეკონომიკური უნივერსიტეტი

მეშვიდე საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენცია „განათლება, ეკონომიკა და მდგრადი განვითარება“

გორის სახელმწიფო სასწავლო უნივერსიტეტი, საქართველო, 2014

28 - 29 ნოემბერი, 2014

გორი, საქართველო

კონფერენციის სამუშაო ენები: ქართული, ინგლისური, რუსული

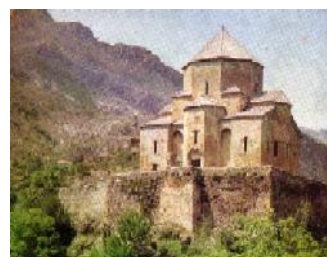
გორის რეგიონი

თბილისი, 2014 წლის 28 ნოემბერი

უფლისციხე

ატენი

www.gu.edu.ge

2015

MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF GEORGIA

GORI STATE TEACHING UNIVERSITY

THE UNIVERSITY OF GEORGIA

INTERNATIONAL BLACK SEA UNIVERSITY

IAKOB GOGEBASHVILI TELAVI STATE UNIVERSITY

CAUCASUS UNIVERSITY

SAMTSKHE-JAVAKHETI STATE UNIVERSITY

HERIOT WATT UNIVERSITY, GREAT BRITAIN

UNIVERSIDAD DE SEVILLA, SPAIN

INHOLLAND UNIVERSITY OF APPLIED SCIENCES, NETHERLANDS

TAJIK STATE UNIVERSITY OF COMMERCE

THE BELARUSIAN TRADE AND ECONOMICS UNIVERSITY OF
CONSUMER COOPERATIVES

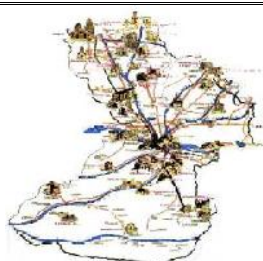
THE SEVENTH INTERNATIONAL SCIENTIFIC CONFERENCE “EDUCATION, ECONOMY AND SUSTAINABLE DEVELOPMENT”

GORI STATE TEACHING UNIVERSITY, GEORGIA, 2014

November 28-29, 2014

Gori, Georgia

CONFERENCE LANGUAGES: GEORGIAN, ENGLISH, RUSSIAN

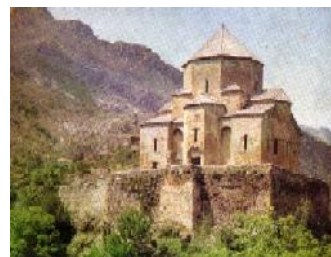
გორის რეგიონი

Das Chateau de Gori
Gori. Carte. XVII & 1942.

უფლისციხე

ატენი

www.gu.edu.ge

საორგანიზაციო კოლეგია:

ხელმძღვანელი: პროფესორი **გიორგი სოსიაშვილი**, გორის სახელმწიფო სასწავლო უნივერსიტეტის რექტორი

წევრები:

ნუგზარ ჩიტაია, საქართველოს განათლებისა და მეცნიერების სამინისტრო, უმაღლესის განათლების განვითარების სამმართველო

პროფ. **ლევან ტვილდიანი**, დავით ტვილდიანის სახელობის სამედიცინო უნივერსიტეტის პრეზიდენტი, რექტორი

პროფ. **ნიკოლოზ ახალკაცი**, სამცხე-ჯავახეთის სახელმწიფო უნივერსიტეტის რექტორის მოადგილე

პროფ. **სერგო თაბაგარი**, დავით ტვილდიანის სახელობის სამედიცინო უნივერსიტეტი

პროფ. **მაია ამაშუკელი**, საქართველოს უნივერსიტეტი, ბიზნესის, ეკონომიკის და მართვის სკოლა

პროფ. **ნანა რინკიაშვილი**, იაკობ გოგებაშვილის სახელობის თელავის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, სოციალურ მეცნიერებათა, ბიზნესისა და სამართლის ფაკულტეტის დეკანი

პროფ. **ნინო მოდებამე**, იაკობ გოგებაშვილის სახელობის თელავის სახელმწიფო უნივერსიტეტი

საორგანიზაციო კომიტეტი:

ხელმძღვანელი: **გიორგი ხორბალაძე**, გორის სახელმწიფო სასწავლო უნივერსიტეტი, ადმინისტრაციის ხელმძღვანელი, ასოცირებული პროფესორი

წევრები:

ლევან მიდოდაშვილი, გორის სახელმწიფო სასწავლო უნივერსიტეტი, ხარისხის უზრუნველყოფის სამსახურის უფროსი

ანა იმნაძე, გორის სახელმწიფო სასწავლო უნივერსიტეტი, სტრატეგიული განვითარების, საერთაშორისო და საზოგადოებასთან ურთიერთობის სამსახურის უფროსი

გივი გაგნიძე, გორის სახელმწიფო სასწავლო უნივერსიტეტი, სამეურნეო სამსახურის უფროსი

აფრია აფრიაშვილი, გორის სახელმწიფო სასწავლო უნივერსიტეტი, ბიუჯეტირებისა და შესყიდვების სამსახურის უფროსი

ბექან რომელაშვილი, გორის სახელმწიფო სასწავლო უნივერსიტეტი, საინფორმაციო ტექნოლოგიების სამსახურის უფროსი

პროგრამული კომიტეტი:

ხელმძღვანელი: პროფესორი **ალექსანდრე მღებრიშვილი**, გორის სახელმწიფო სასწავლო უნივერსიტეტი, რექტორის მოადგილე

წევრები:

პროფ. **ზურაბ ჩხიკვაძე**, გორის სახელმწიფო სასწავლო უნივერსიტეტი, უცხო ენების კათედრის ხელმძღვანელი

ივანე ბალახაშვილი, გორის სახელმწიფო სასწავლო უნივერსიტეტი, პრაქტიკული სამართლის კლინიკისა და სოციალურ მეცნიერებათა კათედრის ხელმძღვანელი

პროფ. **ზურაბ ტიელიძე**, გორის სახელმწიფო სასწავლო უნივერსიტეტი, საბუნებისმეტყველო მეცნიერებათა კათედრის ხელმძღვანელი

პროფ. **ნელი ჭამპურიძე**, გორის სახელმწიფო სასწავლო უნივერსიტეტი, პედაგოგიკისა და მეთოდის კათედრის ხელმძღვანელი

პროფ. **ჯემალ ქირია**, გორის სახელმწიფო სასწავლო უნივერსიტეტი, ინფორმაციული ტექნოლოგიებისა და მათემატიკის კათედრის ხელმძღვანელი

პროფ. **ვიანორ ახალაია**, გორის სახელმწიფო სასწავლო უნივერსიტეტი, ქართული ენისა და ლიტერატურის სასწავლო-სამეცნიერო ცენტრის ხელმძღვანელი

პროფ. **ელდარ მამისთვალაშვილი**, გორის სახელმწიფო სასწავლო უნივერსიტეტი, ისტორიისა და არქეოლოგიის სასწავლო-სამეცნიერო ცენტრის ხელმძღვანელი

პროფ. **თეა ხორგუაშვილი**, გორის სახელმწიფო სასწავლო უნივერსიტეტი, ბიზნესის ადმინისტრირების კათედრის ხელმძღვანელი

ასოც. პროფ. დოქტ. **ილიას უსტუნიერი**, შავი ზღვის საერთაშორისო უნივერსიტეტი, ხარისხის უზრუნველყოფის სამსახურის მენეჯერი

პროფ. ცისკარა ზარანდია, სამცხე-ჯავახეთის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
პროფ. ნინო თაბაგარი, დავით ტვილდიანის სახელობის სამედიცინო უნივერსიტეტი
პროფ. თამარ თალაკვაძე, დავით ტვილდიანის სახელობის სამედიცინო უნივერსიტეტი
პროფ. დოქტ. გიორგი ლორია, კავკასიის უნივერსიტეტი
დოქტ. პაატა ცაგარეიშვილი, დავით ტვილდიანის სახელობის სამედიცინო უნივერსიტეტი

სარედაქციო კომისია:

წევრები:

პროფ. თამარ გოგოლაძე, გორის სახელმწიფო სასწავლო უნივერსიტეტი
პროფ. ელენე ხოჯევანიშვილი, გორის სახელმწიფო სასწავლო უნივერსიტეტი
პროფ. მარიამ კობერიძე, გორის სახელმწიფო სასწავლო უნივერსიტეტი
პროფ. მარიამ შერაზადიშვილი, გორის სახელმწიფო სასწავლო უნივერსიტეტი
პროფ. მარინე ცერცვაძე, გორის სახელმწიფო სასწავლო უნივერსიტეტი
პროფ. ზურაბ ჩხიკვაძე, გორის სახელმწიფო სასწავლო უნივერსიტეტი, უცხო ენების კათედრის
ხელმძღვანელი
მარიამ ზარხოზაშვილი, გორის სახელმწიფო სასწავლო უნივერსიტეტი, უცხო ენების კათედრა

ტექნიკური რედაქტორი:

გიორგი ყაზიშვილი, გორის სახელმწიფო სასწავლო უნივერსიტეტი, ხარისხის უზრუნველყოფის
სამსახურის სამეცნიერო მიმართულების მთავარი სპეციალისტი

შპს „ჯეოპრინტი“

თბილისი 2015 წელი

ISBN 978-9941-0-7894-1

ORGANIZATION BOARD:

Head: Prof. **Giorgi Sosiashvili**, Rector of Gori State Teaching University

Members:

Nugzar Chitaia, Ministry of Education and Science of Georgia, Higher Education Development Division

Prof. **Levan Tvildiani**, David Tvildiani Medical University, President, Rector

Prof. **Nikoloz Akhalkatsi**, Samtskhe-Javakheti State University, Deputy Rector

Prof. **Sergo Tabagari**, David Tvildiani Medical University

Prof. **Maia Amashukeli**, University of Georgia, School of Business, Economics and Management

Prof. **Nana Rinkiasvili**, Iakob Gogebashvili Telavi State University, Dean of Faculty of Social Sciences, Business and Law

Prof. **Nino Modebadze**, Iakob Gogebashvili Telavi State University

ORGANIZATIONAL COMMITTEE:

Head: **Giorgi Khorbaladze**, Gori State Teaching University, Head of Administration, Associate Professor

Members:

Levan Midodashvili, Gori State Teaching University, Head of Quality Assurance Service

Ana Imnadze, Gori State Teaching University, Head of Strategic Development, International and Public Relations Service

Givi Gagnidze, Gori State Teaching University, Head of Economic Service

Apria Apriamashvili, Gori State Teaching University, Head of Budgeting and Purchasing Service

Bezhan Romelashvili, Gori State Teaching University, Head of Service of Information Technologies

PROGRAME COMMITTEE:

Head: Prof. **Aleksandre Mghebrishvili**, Gori State Teaching University, Deputy Rector

Members:

Prof. **Zurab Chkhikvadze**, Gori State Teaching University, Head of Foreign Language Faculty

Ivane Balakhashvili, Gori State Teaching University, Head of Practical Law Clinic and Faculty of Social Sciences

Prof. **Zurab Tielidze**, Gori State Teaching University, Head of Faculty of Natural Sciences

Prof. **Neli Champuridze**, Gori State Teaching University, Head of Faculty of Pedagogics and Methodology

Prof. **Jemal Kiria**, Gori State Teaching University, Head of Faculty of Information Technologies and Mathematics

Prof. **Vianor Akhalaia**, Gori State Teaching University, Head of the Educational Scientific Centre of Georgian Language and Literature

Prof. **Eldar Mamisvalishvili**, Gori State Teaching University, Head of the Educational Scientific Centre of History and Archaeology

Prof. **Tea Khorguashvili**, Gori State Teaching University, Head of Business Administration Faculty

Assoc. Prof. Dr. **Ilyas Ustunyer**, International Black Sea University, Manager of Quality Assurance Service

Prof. **Tsiskara Zarandia**, Samtskhe-Javakheti State University

Prof. **Nino Tabagari**, David Tvildiani Medical University

Prof. **Tamar Talakvadze**, David Tvildiani Medical University

Prof. Dr. **Giorgi Loria**, Caucasus University

Dr. **Paata Tsagareishvili**, David Tvildiani Medical University

EDITORIAL BOARD:

Members:

Prof. **Tamar Gogoladze**, Gori State Teaching University

Prof. **Elene Khojevanishvili**, Gori State Teaching University

Prof. **Mariam Koberidze**, Gori State Teaching University

Prof. **Mariam Sherazadishvili**, Gori State Teaching University

Prof. **Marine Tsertsvadze**, Gori State Teaching University

Prof. **Zurab Chkhikvadze**, Gori State Teaching University, Head of Foreign Language Faculty

Mariam Zarkhozashvili, Gori State Teaching University, Foreign Language Faculty

TECHNICAL EDITOR:

Giorgi Kazishvili, Gori State Teaching University, Chief Specialist of Scientific Direction of Quality Assurance Service

შ ი ნ ა ა რ ს ი

განათლება

- მიგელ ანხელ ადამე – რეკომენდაციები საერთაშორისო თანამშრომლობის ადმინისტრირებისთვის (ინგლისურ ენაზე) – 17
- ციური ბაქრაძე – ადამიანი, როგორც აღზრდის ობიექტი – 21
- ტიერე ბუსტრა – საერთაშორისო შეთანხმებების ხარისხის უზრუნველყოფა (ინგლისურ ენაზე) – 25
- გოდერძი ბუჩაშვილი, მურათ ერგუვანი – სტუდენტთა მოლოდინი 21-ე საუკუნის საქართველოში (შავი ზღვის საერთაშორისო უნივერსიტეტის მაგალითი) (ინგლისურ ენაზე) – 29
- მზია გოგიაშვილი – ბავშვის სწავლა და განვითარება ადრეულ ასაკში – 35
- ნინო დავითაშვილი, მაია აკოლაშვილი – მოსმენა ინგლისურ ენაზე თავისი სირთულეებით და საჭიროებით (ინგლისურ ენაზე) – 39
- რაფაელ ვაგნერი – სწავლებისა და კვლევის ინტერნაციონალიზაცია - სევილიის უნივერსიტეტის ენობრივი პოლიტიკა (ინგლისურ ენაზე) – 41
- ტატიანა ვალინეცი – ბელარუსიის მომხმარებელთა კოოპერატივების სავაჭრო-ეკონომიკური უნივერსიტეტის ინტერნაციონალიზაციის სტრატეგიული გეგმა (ინგლისურ ენაზე) – 45
- დავით ზარნაძე, სოსო ცოტნიაშვილი, ტრისტან ტურაშვილი – ზოგიერთი ლოგიკური ტერმინის დამკვიდრების პრობლემები – 49
- ალექსანდრე იაშვილი, მამია ტულუში, ნელი პაპუკაშვილი – საჯარო სკოლებში ფიზიკური აღზრდისა და სპორტის საგნის სწავლების გაუმჯობესების გზები – 52
- თინათინ იოსებიძე – ზოგიერთი ქართველი საზოგადო მოღვაწის როლი ბუნებისმეტყველების განვითარებაში – 55
- მაკა კაჭკაჭიშვილი – მულტილინგვური განათლება საქართველოს კანონმდებლობის კონტექსტში – 58
- იგორ ლიმანი – ურბანისტიკის კვლევითი ინსტიტუტის საერთაშორისო პროექტები (ბერდიანსკის სახელმწიფო პედაგოგიური უნივერსიტეტი, უკრაინა) (ინგლისურ ენაზე) – 61
- ლია მენთეშაშვილი, ნინო ჩახუნაშვილი – სკოლა, ოჯახი და განათლების სისტემის რეფორმა – 65
- რუიზან მექვაბიძე, გიორგი სოსიაშვილი – ინტერნაციონალიზაციის სტრატეგიული გეგმა (ინგლისურ ენაზე) – 68
- რუიზან მექვაბიძე, გიორგი სოსიაშვილი, ზურაბ ზურაბაშვილი – დირექტივები და რეკომენდაციები უმაღლესი საგანმანათლებლო დაწესებულების ინტერნაციონალიზაციისთვის (ინგლისურ ენაზე) – 72
- ნოდარ მირაზანაშვილი – დაწყებით კლასებში სახვითი და გამოყენებითი ხელოვნების სწავლების მნიშვნელობა ჰარმონიულად განვითარებული პიროვნების აღზრდის სისტემაში – 77
- გიორგი მძინარაშვილი – ქართული ხალხური ეროვნული თამაშების გამოყენება სპორტის გაკვეთილის ხარისხის ამაღლების სასურველი პირობა – 80
- თამარ ნასყიდაშვილი – დისტანციური სწავლების ტექნოლოგია სასწავლო პროცესში (რუსულ ენაზე) – 82
- ნელი პაპუკაშვილი, მამია ტულუში, ალექსანდრე იაშვილი – არტისტულობისა და მუსიკის პრობლემატიკა აკრობატულ კომპოზიციებში – 84
- ირმა ქურდაძე, მაკა კაჭკაჭიშვილი – მასწავლებლის მომზადების ზოგიერთი ასპექტი – 89
- პაატა ქურდაძე – კლასის მართვის პრობლემატიკა თანამედროვე ქართულ სკოლაში – 91
- ფარხოდ შარიპოვი – ტაჯიკეთის კომერციის სახელმწიფო საანგარიშო მოხსენება პროექტ „განათლების ინტერნაციონალიზაცია ცენტრალურ აზიასა და აღმოსავლეთ სამეზობლოს ქვეყნებს შორის“ (ინგლისურ ენაზე) – 94
- დავით ჩოჩიშვილი – დიფერენცირებული სწავლება დაწყებით კლასებში – 96
- კარლო ცერცვაძე – პრობლემაზე ორიენტირებული სწავლება და კვლევის მეთოდების გამოყენება (პროგნოზირების მაგალითზე) – 101
- ნათელა ხინჩაგაშვილი, თეა ხაბალაევი, ელენე ხირსელი – მხატვრული ტექსტის ლინგვოქვეყანათმცოდნეობითი ანალიზი რუსული ენის სწავლებისას (ა.ი. კუპრინის მოთხრობის „ჯადოქარი ექიმის“ მაგალითზე) (რუსულ ენაზე) – 103
- თამარ ჯოჯუა, მზია თოფურიძე – ინგლისურ ენაზე აუდირებისა და საუბრის სწავლების სტრატეგიები – 106

მათემატიკა და ინფორმატიკა

- ინგა აბულაძე, ნანა მაღლაკელიძე, ნატალია გაბაშვილი, თამარ გაბაშვილი – ნანოტექნოლოგიების განვითარების პერსპექტივები – 110
- ლელა ალექსიძე, ლაურა ელიაური, ზურაბ ზერაკიძე, მალხაზ მუმლაძე, სოსო ცოტნიაშვილი – ბანახის ზომათა სივრცის აგებულება – 113
- პავლე მიდოდაშვილი, ლევან მიდოდაშვილი – სკალარული ველების კალუცა-კლაინის მასური სპექტრი მდგარი ტალღების 6-განზომილებიან მემბრანულ სამყაროში რეალური სკალარული ველით (ინგლისურ ენაზე) – 115
- მალხაზ მუმლაძე, ზურაბ ზერაკიძე – ფიზიკური სივრცის კვანტური ევოლუციის აღწერის მეთოდი (ინგლისურ ენაზე) – 120
- თინათინ მშვიდლობაძე – დაპროგრამების ენების ძირითადი მახასიათებლები – 124
- ვალენტინ მძინარიშვილი – კვანტურ-მექანიკური ფუნქციის გამოხატულება ბინარული ფუნქციის მნიშვნელობით და მათი კავშირი კვანძებთან (რუსულ ენაზე) – 127
- ვალენტინ მძინარიშვილი – დისკრეტული პენტარონის ოპტიმიზაციური თვისებები (რუსულ ენაზე) – 132
- რომან სამხარაძე, ციური ნოზაძე, თამარ როსნაძე – ექსპერტული სისტემის სტრუქტურა ინფრაწითელი ტენზომომენტისათვის – 135

საბუნებისმეტყველო მეცნიერებები

- ლალი აზმაიფარაშვილი – მოძრაობის აქტიურობის სხვადასხვა რეჟიმის გავლენა ბავშვთა და მოზარდთა ორგანიზმზე – 138
- ნოდარ ბერიძე – ციტრუსებში ნიადაგის მართვის თანამედროვე ტექნოლოგიების დანერგვის როლი მაღალხარისხიანი ნაყოფის მისაღებად – 141
- სულიკო ბერიძე, ნანა ჯაბნიძე, გული კონცელიძე, რუსლან დავითაძე – გლობალური დათბობა და სასოფლო-სამეურნეო კულტურათა შეგუება მაღალი ტემპერატურისადმი – 143
- ნელი გოგინაშვილი – მინერალური ელემენტების კონცენტრაციისა და თანაფარდობის გავლენა სიმინდის (*Zea mays L.*) მცენარის მიერ მათ შეთვისებასა და დაგროვებაზე შიდა ქართლის რეგიონში – 146
- ლელა ებრაღიძე, გიორგი ჯაბნიძე – როგორ მოვიყვანოთ და მოვუაროთ პომიდორს – 149
- ჯუმბერ კერესელიძე, მაკა მაკარიძე – ბენზოის მჟავას ზოგიერთი თვისებების კვანტურ-ქიმიური შესწავლა – 153
- ნიკოლოზ კიკნაველიძე, მირანდა წეროძე, ნათია კვიჟინაძე – თბილისის და მცხეთის შემოგარენის ბიომრავალფეროვნების დაცვა ხანძრისა და ძლიერი გვალვის დროს – 156
- რობერტ მაღლაკელიძე, ნელი გოგინაშვილი, გიორგი მაღლაკელიძე – მარტყოფის სტაციონარის მიდამოების მთისწინების – სტეპური ლანდშაფტების სამკურნალო მცენარეები – 160
- ზურაბ ტიელიძე, ლევან ტიელიძე – კლიმატის გლობალური ცვლილება და საქართველო – 164
- ლევან ტიელიძე, ზურაბ ტიელიძე – მყინვარ ჭალათის დინამიკა 1960–2013 წლებში – 169
- ზაურ ფუტყარაძე, რომან მარგალიტაძე – საქართველოში საზღვარგარეთის სასოფლო-სამეურნეო ტექნიკის გამოყენების ეფექტურობის ზოგიერთი საკითხები – 172
- თამაზ ქობულაშვილი, გაია ედიშერაშვილი – ეკოტურიზმის განვითარების პერსპექტივები მდინარეების ტანასა და თეძამის ზემო წელში – შიდა ქართლი – 178
- მირანდა წეროძე, ნიკოლოზ მესხი – ენტომოფაგების ეფექტურობა ზამთრის მზომელას რიცხოვნობის დინამიკაზე საქართველოში (რუსულ ენაზე) – 181
- რეზო ჯაბნიძე – კლიმატის ცვლილებების გავლენა კეთილშობილური დაფნის (*Laurus nobilis*) ზრდა-განვითარებასა და პროდუქტიულობაზე – 183

ბიზნესი და ეკონომიკა

- დავით ადვაძე – სახელმწიფოსა და მცირე ბიზნესის ურთიერთქმედება მსოფლიო სამეურნეო პრაქტიკაში – 186
- მაია აზმაიფარაშვილი – საერთაშორისო ტურიზმის განვითარების ტენდენციები საქართველოში – 192
- ხათუნა ანანიაშვილი – სამედიცინო პროდუქციისა და მომსახურების ბაზარი საქართველოში – 195
- ჯემალ ანანიძე – აგროტურისტული საქმიანობის როლი მოსახლეობის სოციალურ-ეკონომიკური მდგომარეობის გაუმჯობესებაში – 201

ხათუნა ზებნაძე – ხელმძღვანელთა როლი და მათი კვალიფიკაციის ამაღლების გამართული სისტემა, როგორც ორგანიზაციათა წარმატებული საქმიანობის ძირითადი ფაქტორი – 204

ნათია ზეჟანიძე, ნინო მამულაძე – საერთაშორისო რეკლამის ძირითადი პრობლემები და მათი გადაწყვეტის გზები – 210

დავით ზიძინაშვილი – შიდა აუდიტის სუბიექტის საქმიანობის ძირითადი მიზნები და აუდიტის მტკიცებულებები – 215

გიული გიგუაშვილი – ფირმის ინოვაციური საქმიანობის მოდელები – 221

ანზორ დევაძე – ლოჯისტიკის ზოგიერთი საკითხები ფირმის კონკურენტუნარიანობის ამაღლების საქმეში – 226

თამარ ვანიშვილი – ინოვაციები და მისი ზეგავლენა ორგანიზაციულ სტრუქტურაზე „აგრო კომ“-ის მაგალითზე – 231

მერაბ ვანიშვილი, დავით ხაჭაპურიძე, ნინო ვანიშვილი – საჯარო-კერძო პარტნიორობის პოტენციური სარგებელი და რისკები – 234

ნინო ვანიშვილი – საჯარო-კერძო პარტნიორობის უცხოური გამოცდილება საქართველოში – 239

გულადი თხილაიშვილი – საქართველოს სოფლის მეურნეობა, როგორც ეკონომიკის დარგი, თავისებურებები და აგრარული ურთიერთობების სპეციფიკა – 245

ნატალია კეშენკოვა – პირველი კრიპტოვალუტის „ბიტკოინის“ შექმნის ისტორია და უპირატესობები (რუსულ ენაზე) – 249

ედიშერ კვირიკიშვილი – მცირე ბიზნესის სახელმწიფო მხარდაჭერის სისტემის თავისებურებანი ამერიკის შეერთებულ შტატებში – 252

ნინო ლიპარტელიანი – ფინანსური რისკების კლასიფიკაცია – 257

ირმა ლომაძე – კომერციული ბანკის ფინანსური მდგრადობის მართვის სრულყოფის თავისებურებანი საქართველოში – 260

ლეილა მამულაშვილი, გიორგი ყაზიშვილი – „თრაივერთაისინგის“ გავლენა მწარმოებელთა და მომხმარებელთა კეთილდღეობაზე – 265

გელა მამულაძე, ზადრი გეგზაია – მენეჯმენტის პრობლემები სავაჭრო ფირმებში: პრობლემები და განვითარების პერსპექტივები – 267

მანანა ნანიტაშვილი – კონკურენტული სტრატეგიები და მათი დამუშავების მეთოდოლოგიური მიდგომები საცალო ვაჭრობაში – 270

გიორგი ნანუაშვილი, როინ ქობლიანიძე – პროდუქციის თვითღირებულებაზე მოქმედი ფაქტორების გამოთვლისათვის – 278

მანუჩარ ნიჟარაძე, გიორგი ჯაბნიძე, ლაშა ლამპარაძე – ძირითადი დარგების ეკონომიკური ეფექტიანობის ამაღლების სრულყოფის საკითხები აჭარაში – 282

გაგა ნიქაბაძე – მცირე მეწარმეობის სახელმწიფო მხარდაჭერის გამოცდილება აზია-წყნარი ოკეანის რეგიონის ქვეყნებში – 284

ნინო ორჯონიკიძე, თამარ მაკასარაშვილი – რეგიონული კლასტერები ბიზნესის ადმინისტრირებაში – 290

ლალი ოსაძე, სოფიო ცეცხლაძე, ანა წიკლაური – ლოგისტიკის როლი ქართული ეკონომიკის განვითარებაში – 293

ტატიანა პაპიაშვილი, ნათია შარაშენიძე – მიკროდაფინანსება როგორც მცირე და საშუალო ბიზნესის განვითარების ინსტრუმენტი საქართველოში (ინგლისურ ენაზე) – 297

ნათია ჟოჟუაშვილი – ფასიანი ქაღალდების ბაზრის განვითარების პერსპექტივები საქართველოში – 302

მაკა სოსანიძე, ლალი ვარდიშვილი, ლალი სრესელი – მობილური მარკეტინგი წარმატებული ბიზნესისათვის – 305

ლალი სრესელი – საქართველოს შრომის ბაზრის ზოგიერთი თავისებურების შესახებ – 308

დავით ქათამაძე – უცხოური ინვესტიციების მოზიდვის შესაძლებლობები საქართველოში ევროკავშირთან ინტეგრაციის ფონზე – 312

ნანული ქოქაშვილი, **ლალი სადალაშვილი** – შემოსავლების უთანასწორობა და „ჯინის“ ინდექსი საქართველოში – 317

გიორგი ყაზიშვილი – კლიენტთა მომსახურების ხარისხის თანამედროვე მდგომარეობა საქართველოს საცალო ვაჭრობაში და მისი გაუმჯობესების მარკეტინგული გზები – 321

გელა შაქარაშვილი – ტურიზმის ბიზნესის წარმოშობისა და განვითარების ტენდენციები საქართველოში – 327

დევი შონია, ალექსანდრე ნაჭყებია – ეროვნული ბრენდინგი - ქვეყნის იმიჯის ფორმირებისა და მისი ეკონომიკური განვითარების ძლიერი ინსტრუმენტი – 332

აკაკი ცერცვაძე – პირდაპირი უცხოური ინვესტიციები, როგორც ფინანსური კაპიტალის შემოდინების უმნიშვნელოვანესი წყარო საქართველოში – 338

ნათელა წიკლაშვილი, თამარ ზერიძე – საქმიანი ტურიზმის არსი და განვითარების პერსპექტივები – 340

ქეთევან ჭანიძე – ეკონომიკური განვითარებისა და მოსახლეობის მზარდი სტრუქტურის ურთიერთკავშირის მეთოდოლოგიური საფუძვლები – 343

ზურაბ ჭურგვიაძე – ინვესტიციების ეკონომიკური ეფექტიანობის გაანგარიშება – 349

გიორგი ხანთაძე – კომერციული ბანკის მომგებიანობის თავისებურებები – 353

თეა ხორგუაშვილი, ნათია ხორგუაშვილი – მონეტარული პოლიტიკის გადაცემის მექანიზმი – 358

თინა ჯოღბორდი, მზია რამიშვილი – საწარმოთა ფინანსურ-ეკონომიკური ანალიზის განვითარების პერსპექტივები – 360

სოციალური მეცნიერებები და სამართალი

ნუგზარ აბრამიშვილი – თავისუფლების ნეოლიბერალური გაგება ქრისტიანობის შუქზე – 363

ივანე ბალახაშვილი – დაზღვევის ალიატორული ბუნების მიმართება დაგროვებითი ხასიათის დაზღვევასთან – 366

იოსებ გაბარაევი – მედიაციის პროცესი, როგორც დავის გადაწყვეტის ალტერნატივა – 371

თეიმურაზ დარსანია – დანაშაულის მცდელობის მართლწინააღმდეგობა – 375

კლარა ელჩიშვილი – ქართული კულტურის ტიპოლოგიური მიკუთვნებულობის პრობლემა ვიკტორ ნოზაძის ნააზრევში – 380

მერაბ ვანიშვილი, ნინო ვანიშვილი, დავით ხაჭაპურიძე – საჯარო-კერძო პარტნიორობის ნორმატიულ-სამართლებრივი და ინსტიტუციური უზრუნველყოფა საქართველოში – 383

დავით კვერნაძე, იოსებ ბაინდურაშვილი – სახელმწიფო რწმუნებულის - გუბერნატორის კონსტიტუციური სტატუსი საქართველოში – 389

მალხაზ ლომსაძე – თანამონაწილეობა დამამძიმებელ გარემოებებში ჩადენილ განზრახ მკვლელობაში – 392

ქეთევან ლომსაძე, მარიამ უბირია – სტრესის სიმპტომები და დიაგნოსტიკა ბავშვებში – 396

ქეთევან ლომსაძე, მარიამ უბირია – აზროვნების დარღვევები (რუსულ ენაზე) – 399

ნიკოლოზ მიდოდაშვილი – უმაღლესი საგანმანათლებლო დაწესებულების მართვის აქტუალური საკითხები – 403

მაკა სალხინაშვილი – მოხელის სამსახურიდან განთავისუფლების შესახებ ინდივიდუალური ადმინისტრაციულ-სამართლებრივი აქტის გამოცემისა და გასაჩივრების თავისებურებანი – 404

ლანა სულხანიშვილი – ტოლერანტულობის ფსიქოლოგიური შინაარსის ძირითადი კომპონენტები – 410

მამია ტულუში, ალექსანდრე იაშვილი, ნელი პაპუკაშვილი – სპორტის კანონში ზოგიერთი ცვლილებების შეტანის შესახებ – 413

დავით შავიანიძე – ადათობრივი სამართალი, ჩვეულებები და ეთიკური ნორმები (ლაშხეთის თემის ახალი ეთნოგრაფიული მასალების მიხედვით) – 416

მარიკა შერაზაძე, იოსებ გაბარაევი – სამართლებრივი მართლწერის ზოგიერთი საკითხისათვის – 420

ელგუჯა ჭანტურია – ადამიანის უფლებათა საერთაშორისო-სამართლებრივი დაცვა და ექსპერიმენტი ადამიანებზე – 424

იოსებ ჭუმბურიძე – ობიექტურობის პრობლემა ჟურნალისტიკაში – 429

ფილოლოგია

ნათია ამირეჯიბი, ხატია ხატიაშვილი – ენა როგორც კანონმდებლის აზრისა და ნების განხორციელების საშუალება სამართლებრივ მეტალოგიაში – 431

ნანა არახამია, მირანდა თოდუა – ეგზისტენციური პრობლემა ქართულ მწერლობაში – 435

ვიანორ ახალაია – მიმართებითი ნაცვალსახელების გენეზისისა და ფუნქციისათვის ზანურში – 439

ქეთევან ზარბაქაძე – კეთილი და ბოროტი მზეთუნახავის სახე ზოგიერთ ქართულ ხალხურ ზღაპარსა და მხატვრულ ტექსტში – 445

არსენ ბერთლანი – სამეტყველო მაგალითები ხმოვანთა მაგარი (ხშული) შემართვის გამოსავლენად რუსულ (და არა მხოლოდ რუსულ) ენაში (რუსულ ენაზე) – 449

ცირა ბერიშვილი – ლიტერატურის არსისა და დანიშნულების საკითხი ილია ჭავჭავაძის შემოქმედებაში – 452

მაია ზოლაშვილი – დ. ჰ. ლორენსის ნოველის – „სარწველა ცხენზე გამარჯვებული“ – ლინგვისტურ-სტილისტური ანალიზი – 458

მანანა ზუკია – ქართველურ-აფხაზური ენობრივი შეხვედრები (კომპოზიტური წარმოების სიტყვები) – 461

მაია გელიაშვილი – ევროპა ილია ჭავჭავაძის პუბლიცისტიკაში – 464

თამარ გოგოლაძე, ლელა ხუბულური – უილიამ შექსპირის ერთი პიესა ქართულ კულტურულ სივრცეში – 470

თენგიზ გუმბერიძე – გაბაასების ჟანრი ისტორიული სინამდვილის წარმოსახვის საუკეთესო ფორმა არჩილ მეფის პოეზიაში – 475

ანა დათუაშვილი – ტრანსცენდენტური ცოდნის არქექტივი - გველი მეოცე საუკუნის დასაწყისის ქართულ ლიტერატურაში – 479

ოქსანა დანილჩენკო – ტარას შევჩენკო და დასავლურევროპული ლიტერატურა: რეცეფციები და ინტერპრეტაციები (რუსულ ენაზე) – 482

მაია დარასელია – კონცეპტუალური მეტაფორები პოლიტიკურ დისკურსში – 486

ნინო ვახანია – დავით ლეონიძის ისტორიული დრამა – 489

თამილა ზვიადაძე – წინა ვითარების სახელთა წარმოების თავისებურებანი იმერულში – 495

ანა იშნაძე – აფხაზეთის ომი, მიხო მოსულიშვილის მოთხრობა „არღარა ეყვილოს მამალსა“ მაგალითზე – 499

ვახტანგ ინაური – მარტოობის პრობლემა გალაკტიონ ტაბიძის პოეზიაში (პოეზია და პოეტის ლირიკული „მე“) – 502

მარინე კაკაჩია, ქეთევან მარგიანი, მარინა ჯღარკავა – ქართველურ ენებში მეტყველების ამსახველ ზმნათა შესწავლისათვის (სტრუქტურულ-სემანტიკური ასპექტები) – 506

მედეა კვარაცხელია – კლიმენტი გოგიაშვილის ბიოგრაფიული რომანი „ილიაობა“ – 510

მარიამ კობერიძე – ბგერათა საკომპენსაციო ცვლილებები ქართული ენის დიალექტებში – 517

ნანა კუცია, მარინე ტურავა – ოთარ ჩხეიძის ინტერტექსტი როსტომ ჩხეიძის რომანში „ვითა სიზმარი ღამისა“ – 520

როინ მაღაყმაძე, ნაილე მიქელაძე – ხართან დაკავშირებული ზოგიერთი თქმულება-გადმოცემა – 524

ქეთევან მარგიანი – ჰიდროგრაფიული ლექსიკა და ტერმინოლოგია სვანურში (კოდორის ხეობის მასალების მიხედვით) – 526

მაია მელანაშვილი – პიკარესკული რომანის სპეციფიკისათვის – 530

ციალა მესხია – ზვიად გამსახურდია - ერის მსახური – 538

ნინო მინდიაშვილი, ნანა არახამია – პიროვნების თვითგნობიერება და ისტორიული ნარატივი – 543

მარიამ მირესაშვილი – წერილი, როგორც ეპოქის დოკუმენტი – 547

მურად მთვარელიძე – სამწერლობო ენა, როგორც ინსტრუმენტი ლიტერატურული ტექსტის გასაგებად – 551

ალექსანდრე მღებრიშვილი – რუსულ-ქართული ლიტერატურულ-კულტურული ურთიერთობების ზოგიერთი საგულისხმო საკითხის შესახებ (XIX საუკუნე. მეფისნაცვალ მ. ს. ვორონცოვის პერიოდი) (რუსულ ენაზე) – 556

ივანე მჭედელაძე – მეოცე საუკუნის უკრაინული ლიტერატურა - აღორძინებიდან „დახვრეტილ აღორძინებამდე“ – 566

ნინო ნასყიდაშვილი – უკრაინული პოსტმოდერნიზმი და იური ანდრუხოვიჩი – 569

მერაბ ნაჭყებია – ერთი უცხოური ნასესხები ლექსების შესახებ ქართველურში – 572

მაკა ნუცუბიძე – გურამ რჩეულიშვილის „ალავერდობის“ გმირის თავისებურების გამო – 576

ნიკოლოზ ოთინაშვილი – ყანჩაეთის ტყავის სახარების პალეოგრაფიული და ენობრივი თავისებურებანი – 579

ოლღა პეტრიაშვილი – სიყვარულის მეტაფიზიკა ი. ა. ბუნინის ნოველების კრებულში „ბნელი ხეივანი“ (რუსულ ენაზე) – 582

ნანა ფაცაცია – ემოციების გამოხატვა ენასა და მეტყველებაში (რუსულ ენაზე) – 585

ელზა ფუტყარაძე – ზოგიერთი ლექსიკური ერთეული ამიერტაოს მეტყველებიდან – 586

ოლღა ქავთარია – „რუსული პერიოდი“ რაინერ მარია რილკეს შემოქმედებაში (რუსულ ენაზე) – 589

ნონა ქეცბაია, მირანდა თოდუა – აქრომატულ ფერთა ქრისტიანულ-მითოლოგიური სიმბოლიკა – 591

შოთა ქურდაძე – ერთი თემის სემინარული დამუშავების შესახებ (ანუ ლეგენდის პროტოქართველური საფუძველი) – 595

ნათელა ღუდუშაური – ხალხოსნური ნაკადი რუსულ ლიტერატურაში XIX-XX საუკუნეების მიჯნაზე (რუსულ ენაზე) – 596

თამარ ყალიჩავა – ანტიტოტალიტარული ავტობიოგრაფიული რომანი (პრიმო ლევი „თუ ეს ადამიანია“) – 599

სოფიო ჩხატარაშვილი – ლიტერატურული სკოლები XX საუკუნის 60-იანი წლების უკრაინაში – 603

მარინე ცერცვაძე – სტალინის სახე ქართულ ემიგრანტულ პრესასა და გამოცემებში – 607

მერი ცუცქირიძე – ტექსტუალურობის შვიდი კატეგორიის ზოგადი მიმოხილვა – 611

ჯუღელტა შამუა – მხატვრული სახის შექმნის ერთი სტილური ხერხი – 615

ნელი ჭამჭურიძე – იდეოლოგიურ წნეხში მოქცეული სოფლის ცხოვრების მხატვრული გააზრება ახალგაზრდა მწერლის შემოქმედებაში – 617

ხატია ხატიაშვილი, გვანცა ჭანტურია – ბიბლიური ფრაზეოლოგიზმების ტექსტური სპეციფიკა (რუსულ ენაზე) – 621

გიორგი ხორბალაძე – ქრისტიანობასთან ბრძოლის გამოვლინებანი წარმართობასა და კომუნიზმში, ჰაგიოგრაფიისა და მეოცე საუკუნის ქართული ლიტერატურის მაგალითზე – 624

ნანა ჯალაღონია – ქართველი მწერლების შემოქმედება საბჭოთა პერიოდში – 629

მარინა ჯღარკავა – შემასმენელთან მდგარი მიმღეობის ფორმის წევრთა კვალიფიკაციის საკითხისათვის ლაზურში – 633

ისტორია

იოსებ (სოსო) ალიშბარაშვილი – ქართლ-იმერეთის ურთიერთობის საკითხის გარკვევისათვის XVI ს-ის 10-იან წლებში – 636

დავით ახლოური – სოფელ მიდელაანის ეკონომიკური ყოფის ისტორიიდან – 640

ლელა ზერეკიძე – ატენის სიონის წარწერები – 644

ნუგზარ ზოსიძე – 1920 წლის ქართულ-რუსული ურთიერთობების ისტორიიდან (რუსულ ენაზე) – 647

ელდარ თავბერიძე – იმერეთის სამეფო ტახტზე მამუკა ბატონიშვილის მეფობის თარიღის დაზუსტებისათვის – 650

ლელა თოგოშვილი – აფხაზეთში მიგრაციული პროცესების შესწავლისათვის – 653

ემზარ მაკარაძე – მ. ქ. ათათურქის დამოკიდებულება ისლამისა და ლაიციზმის საკითხებზე – 657

ელდარ მამისთვალიშვილი – საქართველოს ურთიერთობა ევროპის სახელმწიფოებთან გიორგი V ბრწყინვალეს დროს – 661

მანანა მიჩიტაშვილი – ვახუშტი ბატონიშვილი საციციანოს შესახებ – 664

გიორგი სოსიაშვილი – რუსეთ-საქართველოს ურთიერთობა XIX საუკუნის I ნახევარში ავსტრიელი მოგზაურის იდა პფაიფერის ცნობების მიხედვით – 670

ნათელა ფოფხაძე – ლურსმული დამწერლობა ქარდუს სამეფოში ძვ.წ.-ით მე-2 ათასწლეულში – 678

ვაჟა ჩოჩია – ბონაპარტი და ეგვიპტური ექსპედიციის იდეა – 684

დავით ჩოჩიშვილი – იოსებ ფლავიუსის დიპლომატიური ვიზიტი რომში – 689

ოთარ ჯანელიძე – მეფისნაცვალი მიხეილ ვორონცოვი ქართველთა მეხსიერებაში – 692

მამუკა ჯოღბორდი – იოსებ ლაღიაშვილის ცხოვრებისა და მოღვაწეობის ზოგიერთი დეტალის დაზუსტებისათვის – 699

CONTENTS

Education

- Miguel Angel Adame** – *RECOMMENDATIONS FOR THE INTERNATIONAL COOPERATION ADMINISTRATION* (in English) – 17
- Tsiuri Bakradze** – *HUMAN AS AN OBJECT OF UPBRINGING* – 21
- Tjerk Busstra** – *QUALITY ASSURANCE INTERNATIONAL PARTNERSHIPS* (in English) – 25
- Goderdzi Buchashvili, Murat Erguvan** – *STUDENTS' EXPECTATIONS IN THE 21st CENTURY IN GEORGIA - EXAMPLE OF INTERNATIONAL BLACK SEA UNIVERSITY* (in English) – 29
- Mzia Gogiashvili** – *LEARNING AND DEVELOPING OF A CHILD IN AN EARLY AGE* – 35
- Nino Davitashvili, Maia Akolashvili** – *LISTENING ENGLISH WITH ITS DIFFICULTIES AND NECESSITY* (in English) – 39
- Rafael Wagner** – *INTERNATIONALIZATION OF TEACHING AND RESEARCH: THE LANGUAGE POLICY OF THE UNIVERSITY OF SEVILLE* (in English) – 41
- Tatsiana Valynets** – *STRATEGIC PLAN OF INTERNATIONALIZATION AT "BELARUSIAN TRADE AND ECONOMICS UNIVERSITY OF CONSUMER COOPERATIVES"* (in English) – 45
- David Zarnadze, Soso Tsotniashvili, Tristan Turashvili** – *PROBLEMS OF INCULCATING SOME LOGICAL TERMS* – 49
- Aleksandre Iashvili, Mamia Tughushi, Neli Papukashvili** – *WAYS OF IMPROVING THE TEACHING OF PHYSICAL EDUCATION AND SPORTS AT PUBLIC SCHOOLS* – 52
- Tinatin Iosebidge** – *SOME OF THE PUBLIC ENLIGHTENER'S ROLE IN THE DEVELOPMENT OF DOMESTIC NATURAL* – 55
- Maka Kachkachishvili** – *MULTILINGUAL EDUCATION IN THE CONTEXT OF THE GEORGIAN LAW* – 58
- Igor Lyman** – *INTERNATIONAL PROJECTS OF RESEARCH INSTITUTE OF URBAN HISTORY (BERDYANSK STATE PEDAGOGICAL UNIVERSITY, UKRAINE)* (in English) – 61
- Lia Menteshashvili, Nino Chakhunashvili** – *SCHOOL, FAMILY AND REFORM OF EDUCATIONAL SYSTEM* – 65
- Ruizan Mekvabidze, Giorgi Sosiashvili** – *STRATEGIC PLAN OF INTERNATIONALIZATION* (in English) – 68
- Ruizan Mekvabidze, Giorgi Sosiashvili, Zurab Zurabashvili** – *GUIDELINES AND RECOMMENDATIONS FOR THE INTERNATIONALIZATION OF HIGHER EDUCATION INSTITUTION* (in English) – 72
- Nodar Mirazanashvili** – *THE IMPORTANCE OF TEACHING FINE AND APPLIED ARTS IN THE EDUCATIONAL SYSTEM OF ELEMENTARY SCHOOLS TO DEVELOP A PERSON HARMONIOUSLY* – 77
- Giorgi Mdzinashvili** – *GEORGIAN FOLK SPORT GAMES COMBINED WITH THE QUALITY OF THE DESIRED CONDITION OF THE LESSON* – 80
- Tamar Naskidashvili** – *DISTANT LEARNING TECHNOLOGY IN THE TEACHING PROCESS* (in Russian) – 82
- Neli Papukashvili, Mamia Tughushi, Aleksandre Iashvili** – *PROBLEMS OF ARTISM AND MUSIC IN ACROBATIC PERFORMANCES* – 84
- Irma Kurdadze, Maka Kachkachishvili** – *SOME ASPECTS OF TEACHER'S PREPARATION* – 89
- Paata Kurdadze** – *CLASS MANAGEMENT PROBLEMS IN MODERN GEORGIAN SCHOOLS* – 91
- Farkhod Sharipov** – *REPORT OF THE TAJIK STATE UNIVERSITY OF COMMERCE IN THE FRAMEWORK OF PROJECT "ICAEN"* (in English) – 94
- David Chochishvili** – *DIFFERENTIAL TEACHING AT PRIMARY EDUCATION* – 96
- Karlo Tsertsvadze** – *THE PROBLEM ORIENTED LEARNING AND THE USE OF THE SEARCHING METHODS IN TEACHING (AFTER AN EXAMPLE OF FORECASTING)* – 101
- Natela Khinchagashvili, Tea Khabalaei, Elene Khirseli** – *LINGVOCOUNTRYKNOWLEGE ANALYSIS OF LITERARY TEXT AT THE LESSONS RUSSIAN AS FOREIGN LANGUAGE (BY A.KUPRIN'S STORY "WONDERFUL DOCTOR")* (in Russian) – 103
- Tamar Jojua, Mzia Topuridze** – *STRATEGIES FOR TEACHING LISTENING AND SPEAKING IN ENGLISH* – 106

Mathematics and Informatics

- Inga Abuladze, Nana Maghlakelidze, Natalia Gabashvili, Tamar Gabashvili** – *PERSPECTIVES OF NANOTECHNOLOGY DEVELOPMENT* – 110
- Lela Aleksidze, Laura Eliauri, Zurab Zerakidze, Malkhaz Mumladze, Soso Tsotniashvili** – *STRUCTURE BANACH SPACE OF MEASURES* – 113
- Pavle Midodashvili, Levan Midodashvili** – *KK MASS SPECTRUM OF SCALAR FIELDS IN THE 6D STANDING WAVE BRANEWORLD WITH REAL SCALAR FIELD* (in English) – 115
- Malkhaz Mumladze, Zurab Zerakidze** – *THE METHOD OF DESCRIBE QUANTUM EVOLUTION OF THE PHYSICAL SPACE* (in English) – 120
- Tinatin Mshvidobadze** – *MAIN CHARACTERISTICS OF PROGRAMMING LANGUAGES* – 124

Valentin Mdzinarishvili – *EXPRESSION OF QUANTUM-MECHANICAL FUNCTION IN THE BINARY FUNCTION AND THEIR CONNECTION WITH KNOTS* (in Russian) – 127
Valentin Mdzinarishvili – *THE OPTIMIZATION PROPERTIES OF DISCRETE PENTARON* (in Russian) – 132
Roman Samkharadze, Tsiuri Nozadze, Tamar Rosnadze – *EXPERT SYSTEM STRUCTURE FOR INFRARED MOISTURE METER* – 135

Natural Sciences

Lali Azmaiparashvili – *ACTIVITY OF MOVEMENT AND INFLUENCE OF DIFFERENT REGIMES ON CHILDREN'S AND TEENAGER'S ORGANISM* – 138
Nodar Beridze – *THE ROLE OF ADOPTION OF NEW TECHNOLOGY OF MANAGEMENT OF SOIL IN CITRUSES FOR OBTAINING THE HIGH-QUALITY FRUITS* – 141
Suliko Beridze, Nana Jabnidze, Guli Kontselidze, Ruslan Davitadze – *GLOBAL WARMING AND ADAPTATION OF AGRARIAN CULTURES TO HIGH TEMPERATURE* – 143
Neli Goginashvili – *THE INFLUENCE OF THE CONCENTRATION AND RATIO OF MINERAL ELEMENTS BY THE PLANT ZEA MAYS L. THEIR ABSORPTION AND ACCUMULATION IN SHIDA KARTLI REGION* – 146
Lela Ebralidze, Giorgi Jabnidze – *HOW TO PRESENT AND CARE FOR TOMATOES* – 149
Jumber Kereselidze, Maka Makaridze – *QUANTUM-CHEMICAL STUDY OF SOME QUALITIES OF BENZOIC ACID* – 153
Nikoloz Kiknavelidze, Miranda Tserodze, Natia Kvizhinadze – *BIODIVERSITY PROTECTION OF TBILISI AND MTSKHETA SURROUNDINGS DURING A FIRE AND A STRONG DROUGHT* – 156
Robert Maghlakelidze, Neli Goginashvili, Giorgi Maghlakelidze – *MARTKOPI STEISHEN ENVIRONS FOOTHILLS-STEPPE LANDSCAPES OF MEDICINAL PLANTS* – 160
Zurab Tielidze, Levan Tielidze – *GLOBAL CLIMATE CHANGE AND GEORGIA* – 164
Levan Tielidze, Zurab Tielidze – *DYNAMICS OF GLASSIER CHALAATI IN 1960-2013* – 169
Zaur Putkaradze, Roman Margalitadze – *SOME ISSUES ABOUT EFFECTIVE USAGE OF FOREIGN AGRICULTURAL TECHNIQUE IN GEORGIA* – 172
Tamaz Kobulashvili, Gia Edisherashvili – *PERSPECTIVES OF ECOTOURISM DEVELOPMENT IN UPPER SIDE OF THE RIVERS TANA AND TEDZAMI – SHIDA KARTLI* – 178
Miranda Tserodze, Nikoloz Meskhi – *EFFICIENCY OF ENTOMOPHAGES ON THE POPULATION DYNAMICS OF WINTER MOTH IN GEORGIA* (in Russian) – 181
Rezo Jabnidze – *COMPREHENSIVE ASSESSMENT OF NATURAL CONDITIONS ON LAUREL ON THE BACKGROUND OF CLIMATE CHANGE* – 183

Business and Economics

David Advadze – *GOVERNMENT AND SMALL BUSINESSES INTERACTION IN THE WORLD ECONOMY PRACTICE* – 186
Maia Azmaiparashvili – *DEVELOPMENT OF INTERNATIONAL TOURISM TRENDS IN GEORGIA* – 192
Khatuna Ananiashvili – *MEDICAL PRODUCT AND SERVICE MARKET IN GEORGIA* – 195
Jemal Ananidze – *THE ROLE OF AGROTOURIST BUSINESS FOR IMPROVEMENT OF SOCIAL-ECONOMIC CONDITIONS OF POPULATION* – 201
Khatuna Bebnadze – *COHERENT SYSTEM FOR IMPROVING MANAGERS' QUALIFICATION – PREREQUISITE FOR ORGANIZATIONS TO OPERATE SUCCESSFULLY* – 204
Natia Bezhanidze, Nino Mamuladze – *INTERNATIONAL ADVERTISEMENT – MAIN PROBLEMS AND WAYS OF SOLUTION* – 210
David Bidzinashvili – *THE MAIN OBJECTIVES OF THE INTERNAL AUDIT ACTIVITY AND AUDIT EVIDENCE* – 215
Giuli Giguashvili – *THE FIRM'S INNOVATIVE ACTIVITY MODELS* – 221
Anzor Devadze – *SOME OF THE FIRM'S COMPETITIVENESS IN LOGISTICS* – 226
Tamar Vanishvili – *INNOVATIONS AND THEIR INFLUENCE ON ORGANIZATIONAL STRUCTURE IN CASE OF "AGRO COM"* – 231
Merab Vanishvili, David Khachapuridze, Nino Vanishvili – *THE POTENTIAL BENEFITS AND RISKS OF PUBLIC-PRIVATE PARTNERSHIP* – 234
Nino Vanishvili – *WITH FOREIGN EXPERIENCE OF PUBLIC-PRIVATE PARTNERSHIPS IN GEORGIA* – 239
Guladi Tkheilaishvili – *AGRICULTURE OF GEORGIA AS A SECTOR OF THE ECONOMY. DISTINCTIVENESS AND ESSENTIALS OF THE AGRO-ECONOMIC RELATIONS* – 245
Natalia Keshenkova – *HISTORY AND PRIORITY OF CREATING THE FIRST CRYPTOCURRENCY "BITCOIN"* (in Russian) – 249
Edisher Kvirikeishvili – *FEATURES OF THE SYSTEM OF STATE SUPPORT FOR SMALL BUSINESSES UNITED STATES OF AMERICA* – 252
Nino Liparteliani – *FINANCIAL RISKS CLASSIFICATION* – 257

Irma Lomadze – *THE FEATURES OF THE COMMERCIAL BANKS' FINANCIAL SUSTAINABILITY'S MANAGEMENT PERFECTION IN GEORGIA* – 260

Leila Mamulashvili, Giorgi Kazishvili – *THE INFLUENCE OF TRYVERTISING ON WELLBEING OF PRODUCERS AND CUSTOMERS* – 265

Gela Mamuladze, Badri Gechbaia – *MANAGEMENT PROBLEMS OF TRADING FIRMS: PROBLEMS AND PERSPECTIVES* – 267

Manana Nanitashvili – *COMPETITIVE STRATEGIES AND METHODOLOGICAL APPROACHES OF THEIR TREATMENT IN RETAIL TRADE* – 270

Giorgi Nanuashvili, Roin Koblianidze – *TO CALCULATE THE COST OF PRODUCTION FACTORS* – 278

Manuchar Nizharadze, Giorgi Jabnidze, Lasha Lamparadze – *INCREASE THE ECONOMIC EFFICIENCY OF A QUESTIONS OF BASIC GROW IN ADJARA REGION* – 282

Gaga Nikabadze – *STATE SUPPORT OF SMALL BUSINESS EXPERIENCE COUNTRIES IN THE ASIA-PACIFIC REGION* – 284

Nino Orjonikidze, Tamar Makasarashvili – *REGIONAL CLUSTERS IN BUSINESS ADMINISTRATION* – 290

Lali Osadze, Sophio Tsetsckhladze, Ana Tsiklauri – *THE PART OF LOGISTICS IN THE DEVELOPMENT OF THE GEORGIAN ECONOMICS* – 293

Tatiana Papiashvili, Natia Sharashenidze – *MICROFINANCE AS A TOOL OF SMEs DEVELOPMENT IN GEORGIA (in English)* – 297

Natia Zhozhuashvili – *PERSPECTIVES OF SECURITY MARKET DEVELOPMENT IN GEORGIA* – 302

Maka Sosanidze, Lali Vardishvili, Lali Sreseli – *MOBILE MARKETING FOR SUCCESSFUL BUSINESS* – 305

Lali Sreseli – *THE DIFFERENT CHARACTERISTIC FEATURES OF GEORGIAN LABOR MARKET* – 308

David Katamadze – *FOREIGN INVESTMENT OPPORTUNITIES FOR GEORGIA'S INTEGRATION INTO THE EUROPEAN UNION IN THE BACKGROUND* – 312

Nanuli Kokashvili, Lali Sadaghashvili – *INCOME INEQUALITY AND “GINI” COEFFICIENT IN GEORGIA* – 317

Giorgi Kazishvili – *CURRENT SITUATION OF THE QUALITY OF CUSTOMER SERVICE IN THE GEORGIAN RETAIL TRADE AND MARKETING WAYS OF ITS IMPROVEMENT* – 321

Gela Shakarashvili – *ORIGIN TENDENCY DEVELOPMENTS IN THE TOURISM BUSINESS IN GEORGIA* – 327

Devi Shonia, Aleksandre Nachkebia – *NATIONAL BRANDING - A POWERFUL TOOL OF THE COUNTRY IMAGE FORMATION AND ITS ECONOMIC DEVELOPMENT* – 332

Akaki Tsertsvadze – *DIRECT FOREIGN INVESTMENTS AS THE MOST IMPORTANT SOURCE OF FINANCIAL CAPITAL FLOW IN GEORGIA* – 338

Natela Tsiklashvili, Tamar Beridze – *THE ESSENCE AND DEVELOPMENT PERSPECTIVES OF BUSINESS TOURISM* – 340

Ketevan Chanidze – *METHODOLOGICAL FUNDAMENTALS OF INTERCOMMUNICATION BETWEEN GROWING STRUCTURE OF POPULATION AND ECONOMIC DEVELOPMENT* – 343

Zurab Churkveidze – *CALCULATION OF THE ECONOMIC EFFICIENCY OF INVESTMENTS* – 349

Giorgi Khantadze – *FEATURES OF COMMERCIAL BANKS' PROFITABILITY* – 353

Tea Khorguashvili, Natia Khorguashvili – *MECHANISM OF MONETARY POLICY TRANSFER* – 358

Tina Jolbordi, Mzia Ramishvili – *PERSPECTIVES OF DEVELOPING FINANCIAL-ECONOMIC ANALYSIS OF ENTERPRISES* – 360

Social Sciences and Law

Nugzar Abramishvili – *NEOLIBERAL UNDERSTANDING OF FREEDOM ACCORDING CHRISTIANITY* – 363

Ivane Balakhashvili – *ALEATORIC NATURE OF INSURANCE TOWARDS PILING INSURANCE* – 366

Ioseb Gabaraevi – *MEDIATION PROCESS AS AN ALTERNATIVE OF ARGUMENT SOLUTION* – 371

Teimuraz Darsania – *LAWFUL RESISTANCE OF ATTEMPTED CRIME* – 375

Klara Elchibegashvili – *PROBLEM OF TYPOLOGICAL BELONGING OF THE GEORGIAN CULTURE ACCORDING TO VIKTOR NOZADZE'S OPINION* – 380

Merab Vanishvili, David Khachapuridze, Nino Vanishvili – *NORMATIVE-LEGAL AND INSTITUTIONAL PROVISION OF PUBLIC-PRIVATE PARTNERSHIP IN GEORGIA* – 383

David Kvernadze, Ioseb Baindurashvili – *CONSTITUTIONAL STATUS OF THE STATE ATTORNEY-GOVERNOR IN GEORGIA* – 389

Malkhaz Lomsadze – *ASSISTANCE IN MURDER COMMITTED IN BURDENSOME CONDITIONS* – 392

Ketevan Lomsadze, Mariam Ubiria – *STRESS SYMPTOMS AND DIAGNOSIS IN CHILDREN* – 396

Ketevan Lomsadze, Mariam Ubiria – *THOUGHT DISORDER (in Russian)* – 399

Nikoloz Midodashvili – *THE SUBSTANTIAL ISSUES IN THE GOVERNANCE OF HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTION* – 403

Maka Salkhinashvili – *PECULIARITIES OF ESTABLISHING AND APPEALING INDIVIDUAL ADMINISTRATIVE-LEGAL ACT AGAINST RELIEVING A CLERK FROM THE POST* – 404

Lana Sulkhanishvili – *THE MAIN COMPONENTS OF THE PSYCHOLOGICAL CONTENT OF TOLERANCE* – 410

Mamia Tughushi, Aleksandre Iashvili, Neli Papukashvili – *SOME CHANGES IN THE LAW OF SPORTS* – 413

Davit Shavianidze – CUSTOMS JUSTICE, HABITS AND ETHICAL STANDARDS (ACCORDING TO THE NEW ETHNOGRAPHIC MATERIAL OF LASHKHETI TOPIC) – 416
Marika Sherazadishvili, Ioseb Gabaraevi – SOME QUESTIONS OF LEGAL SPELLING – 420
Elguja Chanturia – INTERNATIONAL-JUDICIARY OF HUMAN RIGHTS AND EXPERIMENTS ON HUMANS – 424
Ioseb Chumburidze – PROBLEM OF OBJECTIVISM IN JOURNALISM – 429

Philology

Natia Amirejibi, Khatia Khatiaishvili – LANGUAGE AS A TOOL OF REALIZING THE IDEA AND WILL OF A LEGISLATIVE – 431
Nana Arakhamia, Miranda Todua – EXISTENTIAL PROBLEM IN THE GEORGIAN LITERATURE – 435
Vianor Akhalaia – FOR THE RELATIVE PRONOUNS GENESIS AND FUNCTION IN ZANURI – 439
Ketevan Barbakadze – THE ICON OF KIND AND CRUEL BEAUTY IN SOME GEORGIAN FOLK FAIRYTALES AND LITERARY TEXTS – 445
Arsen Bertlani – SPEECH MATERIAL ON STRONG EXCURSION OF VOWELS (SUPPRESSED) IN THE RUSSIAN (NOT ONLY) LANGUAGE (in Russian) – 449
Tsira Berishvili – QUESTION OF LITERARY ESSENCE AND MEANING OF LITERATURE IN THE CREATIVE WORKS BY ILIA CHAVCHAVADZE – 452
Maia Bolashvili – LINGUISTIC-STYLISTIC PECULIARITIES OF D. H. LAWRENCE'S SHORT STORY "THE ROCKING-HORSE WINNER" – 458
Manana Bukia – KARTVELIAN-ABKHAZIAN LINGUISTIC ACCORDANCE – COMPOSITES – 461
Maia Geliashvili – EUROPE IN ILIA CHAVCHAVADZE'S PUBLICISM – 464
Tamar Gogoladze, Lela Khubuluri – ONE OF THE WILLIAM SHAKESPEARE'S PLAYS IN GEORGIAN CULTURE – 470
Tengiz Gumberidze – TALKING GENRE -THE BEST WAY TO PRESENT HISTORIC REALITY IN KING ARCHIL'S POETRY – 475
Ana Datuashvili – ARCHETYPE OF TRANSCENDENT KNOWLEDGE – SNAKE IN THE GEORGIAN LITERATURE OF THE BEGINNING OF XX CENTURY – 479
Oksana Danylchenko – TARAS SHEVCHENKO AND WEST EUROPEAN LITERATURE: RECEPTIONS AND INTERPRETATIONS (in Russian) – 482
Maya Daraselia – CONCEPTUAL METAPHORS IN POLITICAL DISCOURSE – 486
Nino Vakhania – HISTORICAL DRAMA OF DAVID LEONIDZE – 489
Tamila Zviadadze – SOME PECULIARITIES OF AFFIXAL WORDBUILDING IN IMERULI – 495
Ana Imnadze – ABKHAZIAN WAR ACCORDING TO MIKHO MOSULISHVILI NOVEL "ARGHARA EKIVLOS MAMALSA" (COCK WILL NEVER CROW ANY MORE) – 499
Vakhtang Inauri – THE PROBLEM OF LONELINESS IN THE POETRY OF GALAKTION TABIDZE (POETRY AND POETRICAL "AGO") – 502
Marine Kakachia, Ketevan Margiani, Marina Jgharkava – THE STUDY OF VERBS EXPRESSING SPEECH IN THE KARTVELIAN LANGUAGES (STRUCTURAL AND SEMANTIC ASPECTS) – 506
Medea Kvaratskhelia – THE NOVEL BY KLIMENTI GOGIAVA "ILYA'S DAY" – 510
Mariam Koberidze – COMPENSATING CHANGES OF SOUNDS IN THE GEORGIAN DIALECTS – 517
Nana Kutsia, Marine Turava – INTER-TEXT OF OTAR CHKHEIDZE IN THE NOVEL OF ROSTOM CHKHEIDZE "VITA SIZMARI GHAMISA" ("AS A NIGHT DREAM") – 520
Roin Malakmadze, Naile Mikeladze – SOME STORIES AND LEGENDS RELATED TO A BULL – 524
Ketevan Margiani – HYDROGRAPHIC VOCABULARY AND TERMINOLOGY IN SVAN (ACCORDING TO THE KODORI GORGE'S MATERIALS) – 526
Maia Melanashvili – FOR THE SPECIFICATION OF PICAESQUE NOVEL – 530
Tsiala Meskhia – ZVIAD GAMSAKHURDIA – THE SERVANT OF THE NATION – 538
Nino Mindiaishvili, Nana Arakhamia – SELF-CONSCIOUSNESS OF A PERSON AND HISTORICAL NARRATION – 543
Mariam Miresashvili – LETTER AS AN EPOCH DOCUMENT – 547
Murad Mtvarelidze – LITERARY LANGUAGE AS A TOOL FOR UNDERSTANDING THE TEXT – 551
Aleksandre Mghebrishvili – ON SOME IMPORTANT QUESTIONS OF GEORGIAN-RUSSIAN LITERARY AND CULTURAL RELATIONS (XIX CENTURY, PERIOD OF M.S. VORONTSOV, VICEGERENTOR VICEROY TO THE TSAR) (in Russian) – 556
Ivane Mchedeladze – UKRAINIAN LITERATURE OF THE XX CENTURY – FROM THE RENAISSANCE TO THE "SHOT RENAISSANCE" – 566
Nino Naskidashvili – UKRAINIAN POSTMODERNISM AND IURI ANDRUKHOVICH – 569
Merab Nachkebia – ABOUT ONE LEXEME IN THE KARTVELIAN LANGUAGES – 572

Maka Nutsubidze – *HERO PARTICULARITIES OF THE GURAM RCHEULISHVILI'S "ALAVERDOBA"* – 576
Nikoloz Otinashvili – *PALEOGRAPHIC AND LANGUAGE PECULIARITIES OF KANCHAEI TESTAMENT* – 579
Olgha Petriashvili – *METAPHYSICS OF LOVE IN A COLLECTION OF SHORT STORIES "DARK ALLEYS" BY I.A. BUNIN* – 582
Nana Patsatsia – *EXPRESSION OF EMOTIONS IN LANGUAGE AND SPEECH* (in Russian) – 585
Elza Putkaradze – *SOME LEXICAL UNITS FROM TRANSTAO SPEECH* – 586
Olgha Kavtaria – *"RUSSIAN PERIOD" IN RILKE'S WORKS* (in Russian) – 589
Nona Ketsbaia, Miranda Todua – *CHRISTIAN-MYTHOLOGICAL SYMBOLISM OF ACHROMATIC COLORS* – 591
Shota Kurdadze – *WORKING OUT A SEMINAR (PRO GEORGIAN FUNDAMENTAL OF A LEGEND)* – 595
Natela Ghudushauri – *POPULIST MOVEMENT IN RUSSIAN LITERATURE ON THE THRESHOLD OF XIX-XX CENTURIES* (in Russian) – 596
Tamar Kalichava – *ANTI-TOTALITARIAN BIOGRAPHICAL NOVEL (PRIMO LEVI "IF THIS IS A MAN")* – 599
Sophio Chkhatarashvili – *LITERARY SCHOOLS IN THE 60S OF THE XX CENTURY IN UKRAINE* – 603
Marine Tsertsvadze – *STALIN'S PERSON IN GEORGIAN IMMIGRANT PRESS AND PUBLICATIONS* – 607
Meri Tsutskiridze – *GENERAL REVIEW OF SEVEN STANDARTS OF TEXTUALITY* – 611
Juleta Dzadzua – *A METHOD OF FORMING A STYLISTIC FEATURE* – 615
Neli Champuridze – *THE ARTISTIC UNDERSTANDING OF A VILLAGE LIFE IN THE LITERATURE WORK OF A YOUNG WRITER UNDER THE IDEOLOGICAL PRESSURE* – 617
Khatia Khatiashvili, Gvantsa Chanturia – *NATIONAL AND SPECIFIC SIGNS OF BIBLE PHRASEOLOGICAL UNITS* (in Russian) – 621
Giorgi Khorbaladze – *FIGHTING AGAINST CHRISTIANITY IN PAGANISM AND COMMUNISM ON THE EXAMPLE OF HAGIOGRAPHY AND GEORGIAN LITERATURE OF THE XX CENTURY* – 624
Nana Jalaghonia – *GEORGIAN WRITERS' WORKS IN THE SOVIET PERIOD* – 629
Marina Jgharkava – *ON THE QUESTION OF THE ADVERBIAL PARTICIPLE MEMBERS STANDING WITH THE PREDICATE IN LAZ* – 633

History

Ioseb (Soso) Alimbarashvili – *ABOUT AN IMPORTANT DETAIL OF IMERETI-KARTLI RELATION AT THE 10 IES OF XVI CENTURY* – 636
David Akhlouri – *FROM THE ECONOMIC HISTORY OF THE VILLAGE MIDELAANI* – 640
Lela Zerekidze – *ATENI SIONI WRITINGS* – 644
Nugzar Zosidze – *FROM HISTORY OF GEORGIA- RUSSIAN RELATIONSHIP IN 1920* (in Russian) – 647
Eldar Tavberidze – *FOR DEFINING THE DATE OF MAMUKA BATONISHVILI'S REIGNING IN IMERETI* – 650
Lela Togoshvili – *FOR THE STUDY OF MIGRATION PROCESSES IN ABKHAZIA* – 653
Emzar Makaradze – *M. K. ATATURK'S ATTITUDE TO ISLAM AND LAICISM ISSUES* – 657
Eldar Mamistvalishvili – *RELATION BETWEEN GEORGIA AND EUROPEAN COUNTRIES DURING THE REIGNING OF GIORGI V* – 661
Manana Michitashvili – *VAKHUSHTI BATONISHVILI ABOUT SATSITSIANO* – 664
Giorgi Sosiashvili – *RUSSIAN-GEORGIAN RELATIONS IN THE I HALF OF THE XIX CENTURY ACCORDING TO THE NOTES BY THE AUSTRIAN TRAVELER IDA PFAIFER* – 670
Natela Popkhadze – *CUNEIFORM CHARACTERS IN THE KARDU KINGDOM IN THE 2nd MILLENNIUM BC* – 678
Vazha Chochia – *BONAPARTE AND THE IDEA OF THE EGYPTIAN EXPEDITION* – 684
David Chochishvili – *DIPLOMATIC VISIT OF IOSEB PLAVIUS IN ROME* – 689
Otar Janelidze – *VICEGERENT MIKHEIL VORONTSOVI IN THE GEORGIANS' MEMORY* – 692
Mamuka Jolbordi – *FOR SPECIFYING SOME DETAILS OF IOSEB LAGHIASHVILI'S LIFE AND IDEOLOGY* – 699

RECOMENDATIONS FOR THE INTERNATIONAL COOPERATION ADMINISTRATION

Miguel Angel Adame, University of Seville, Prof. Dr.

The international cooperation administration at a university should cover five areas of action that diversify the activities undertaken by management in order to enhance the operated globalization competitiveness. The number of people who are assigned to each of these areas will depend on what the human resources office tell the university as well as the developing workload.

The areas of action include:

International agreements

International networks

Cooperation projects

External promotion

Information

1. INTERNATIONAL AGREEMENTS

It is essential for any university to expand and strengthen their relationships with higher education institutions in other countries by forming agreements. These agreements allow students, faculty and administrative personal to participate in academic changes, research projects, courses and other mutual organized activities. The creation of agreements usually requires or advises the organizations participating to get funding, which is a great advantage.

RECOMENDATIONS:

ADOPT A STANDARISED MODEL OF FRAMEWORK AGREEMENT.

The approval of an agreement usually requires a long process that includes translating, editing, legal report, approval by the governing body and signature o flegal. This process can take months, which is why it is considered desirable to have a framework agreement model, which basically reflects the mission statement of the signatories, not including financial commitments.

It is only after such an agreement is established, that the parties subsequently sign particular agreements specifying the joint actions to be undertaken and the commitments and obligations of each party. Such actions include: double degrees, academic exchanges, courses, etc...

1.2 DETERMINING PRIORITY GEOGRAPHICAL AREAS

Generally, each institution works according to political guidelines which are approved by a government board, even though these might not always be given in writing by the Strategic Plan of the University. These guidelines set out the actions to be undertaken and the most appropriate countries for our interests. Thus, it must be clear at every moment which are the geographical areas of priority on which our efforts must be centred, taking into account that these priorities may change when government board changes

1.3. ESTABLISHING A PROTOCOL FOR THE SIGNING OF AGREEMENTS.

When a standard procedure for the processing of agreements does not exist, certain problems of an organizational nature usually arise, of which it is important to highlight:

A possible conflict of interest in the agreements thanks to having been processed by various administrative units or heads of institutions.

Lack of awareness of the existence of the agreements on the part of the university community, as a result of which the benefits on offer are not made clear.

Dispersion of agreements which are archived in various places, which prevents them from being adequately registered and controlled.

Thus it is appropriate to agree upon a procedure for the formulation of agreements which agrees at least upon the following aspects: who may propose or initiate agreements, who or which organisation can approve them, who signs them and which administrative unite is responsible for filing and maintaining them.

1.4. CREATING A DATABASE FOR THE OVERSEEING OF AGREEMENTS

It is vital to keep a detailed register of all agreements in one database in order to keep them under proper supervision. This will allow us to consult them quickly without having to resort to the paper archives, and to get in touch with the partner institution/s should we be inclined.

Furthermore, it will help us to provide information on agreements which are often requested by other administrative units for statistical purposes.

1.5 RAISING AWARENESS OF THE EXISTENCE OF AGREEMENTS AMONGST THE UNIVERSITY COMMUNITY

The university community must be made aware of the agreements that the University has established with other institutions in order to be able to make use of them. It would be sufficient, as a general rule, to include this procedure in the University website..

Furthermore, depending on the volume of agreements and the number of existing administrative units and faculties, other methods can be put into practice, such as posting on notice boards, issuing copies of the agreements to university heads of department, information bulletins, etc. If there is enough time to do so, it is possible to scan the pre-signed agreements, which would allow copies to be sent to interested parties without needing to search for them in the archives.

1.6. MONITORING THE AGREEMENTS

It is useless to devote efforts to establish or maintain a large network of agreements if they are not checked and monitored frequently.

When the number of signed agreements is not very high, it is advised at the beginning of each course to e-mail every international relations office to confirm that the information we have for their university is correct. In order to make our partner institutions more comfortable, they can send a brief file containing the data in order to get a timely reply.

The e-mails can also be used to include information about upcoming events to take place in the university.

2. INTERNATIONAL NETWORKS

Similar to the agreements, networks can facilitate the internationalization of universities. On the one hand the participating universities are allowed to partake in regularly occurring activities, such as: scholarships, conferences, seminars, publications, etc. On the other hand, the networks are an essential tool for establishing new contacts with universities that could become potential partners for future projects.

RECOMMENDATIONS:

2.1. TO STUDY MEMBERS' COMMITMENTS IN DETAIL

A large portion of the networks are financed by members' contributions, generally paid for by their annual fees. Apart from the annual fee other obligations are rarely required: However it is advisable to check whether attending meetings or other organized activities are mandatory.

Before joining a network it is important to verify the real costs of a potential membership. In addition it is advisable to be aware that although in most programs it is possible to unsubscribe at any time, you have to give advanced notice of it.

2.2 TO VERIFY THAT THE NETWORK MEMBERS FIT OUR INTERESTS

One of the key advantages of networks are that they foster new contacts. Check that there are enough participating universities with which you would be interested in working on future projects or activities. If among the members there are prestigious universities listed, you can assume that the network is internationally acknowledged.

2.3. ACTIVE PARTICIPATION

Our decision to adhere to an international network also makes our attendance at the annual meetings advisable, since it is the ideal place to network with other member institutions.

Our assistance also allows us to know the progress of current projects, the challenges that lie ahead and future plans.

2.4 TO CERTIFY ANNUALLY THAT PLANNED COURSE OF ACTION HAS BEEN TAKEN

Should the network demand a quota for its members, each year the organisation sends a renewal letter to its members with information on the amount required to renew the subscription for the following year. Before processing the payment it is necessary to ensure that the network has fulfilled the specified objectives and has taken the planned course of action.

Given that almost all networks have at their disposal a web page to which they can upload information of interest to their members, it is sufficient to consult annual activity records to confirm in how far the agreement has been maintained. It is also possible to get hold of this information in the annual assemblies.

3. INTERNATIONAL PROJECTS

One of the indicators of the Internationalisation of a University is the number of international projects in which it is involved, be it either as a coordinator or a member. The projects allow participants to exchange experiences and knowledge with Universities which work within different educational systems, with the consequent professional and personal enrichment. As an added advantage, it must be highlighted that some of them aim to strengthen academic and administrative structures through the training of its members and the implementation of new technologies.

The management of projects requires four different stages and thus they can be carried out by different Universities, depending on the administrative structure in place at each institution.

These stages are:

Searching for funding

Issuing requests for assistance

Preparation of projects

Financial and technical management of the Project

The two first processes must be assigned to the area of information, which will specialise in compiling all call for proposals which might help the professors looking for funding resources for their projects. The other two must be carried out by the same unit in order to properly coordinate the tasks which form the entire course of the project, from the beginning to the end. Thus all recommendations will be concentrated on these two stages.

RECOMMENDATIONS:

3.1 TO APPOINT A QUALIFIED MANAGER

It is vital to be able to call upon a well-qualified manager with experience in project management.

Poor project management could give rise to an obligation to return the funds obtained and as a result we would lose credibility amongst the member universities and the summoning organisation. Furthermore, it is essential that/she speaks English to a high standard, not only in order to study the notifications, since the majority of them are written in English, but also in order to be able to communicate directly with the members if it was necessary.

3.2 TO ATTEND INFODAYS AT ORGANISATIONS

Very frequently organisations hold info days focussing on one or more international projects. They are very useful for meeting potential members and they also offer complimentary training to the management responsible for the administration of projects. If we plan to present a project based on the topic of the info day, it is vital to attend, as it will help to resolve all doubts which might arise at a later stage in the undertaking of the project.

3.3. TO COOPERATE IN SEARCHING FOR MEMBERS

The International office supports and cooperates with professors searching international associates in order to participate in a project or program. Some of these projects often require associates coming from a particular region or a minimum number of participants. The International Office helps establishing the necessary contacts with the potential partner institutions.

Conversely, the International Office must watch for any proposals from other institutions looking for partners willing to take part in their projects. In that case, the International Office's task will be to study the feasibility of the proposal and, if appropriate, contacting the relevant professor of our university considering the professor's experience and knowledge and the requirements of the proposed project.

3.4. TO COOPERATE IN THE UNDERTAKING OF ADMINISTRATION AND BUDGETING

Most of the application forms include sections that apply to general data of the coordinating university. The International Office is in charge for providing all the official data of the institution required in these applications and any related documentation as stated in the corresponding announcement for proposals.

It is also important to control all the budget drafts of international projects and programs to ensure the eligibility of expenditure and economic implication of the university. Therefore, if the budget is not prepared by the Office it should be reviewed by it.

3.5. TO ENSURE THAT ALL MINIMUM REQUIREMENTS ARE MET BEFORE PUTTING THE PROJECT FORWARD

The first revision that the organisation approving the announcement will make will be to make sure that the minimum requirements are met, and therefore those projects which fail to comply will not be evaluated. Therefore it is vital to pay close attention to these requirements which usually correspond to: the number of member institutions or participating countries, budgetary limits in certain circumstances, contributions from participating institutions, etc.

3.6 TO SIGN AN AGREEMENT WITH THE PARTICIPATING INSTITUTIONS

When our project is approved, and despite it not usually being considered necessary, it is advisable to sign an agreement between the coordinating university and each of the member universities in order to formalise the participation of all of each of these.

The agreement must feature the following: the schedule of activities to be undertaken, the funds to carry them out, as well as reports and documents which must be presented to the coordinating university so that it can adequately justify the subsidy received from the summoning organisation.

3.7 HOLDING AN INITIAL MEETING WITH THE MEMBERS

Although the initiation of the project requires constant communication with members, the personal contact helps to improve relationships and coordinate activities. Thus it's essential to hold a primary meeting with all members in order to explain to them in detail the role that they will each play and how they will be expected to carry out their activities, which might resolve all doubts which arise before the project begins.

This meeting is usually one part of all of the European projects, as the cost of travelling is relatively low. For projects with universities in more distanced countries it is recommended that meetings are organised via alternative means, such as videoconferencing.

Smooth communication should last during the entire project, and it is highly recommended to have an online platform that facilitates the communication of all participating members.

3.8. NOT TO PAY ANY NON ELIGIBLE EXPENSES

All questions regarding potential costs should be addressed to the University receiving the funding and in charge of its coordinated distribution. If we act as the coordinating university on the project, all questions must be made to the person assigned by the granting organisation to monitor the project. But most importantly, all questions must be put forward before paying any questionable expenses. Otherwise we would be obliged to pay back the corresponding fee.

3.9 NOT TO MAKE PAYMENTS TO MEMBER UNIVERSITIES BEFORE THEY HAVE PROVIDED RECEIPTS

Most programs do not detail the process through which the coordinating institution shall transfer the different partner institutions their share of the assigned budget. In any case, as the coordinating institution is the only to be accountable to the authorities granting the economic aid, it is advisable not to make any payments without the appropriate evidence of expenditure. This payment process should be stated in the agreement signed between the coordinating institution and the members in order to avoid any possible misunderstandings.

3.10 PROVIDE ALL THE SUPPORT NEEDED FOR THE SMOOTH IMPLEMENTATION OF A PROJECT
The International Office is responsible for providing all the support needed to successfully carry out the activities foreseen in a project. The International Office staff will cooperate with the project coordinators in the management and administration of a project including: finding and booking accommodation, management of the visa application, obtaining air flight or any other means of transport tickets, organization of meetings or other events ...

In addition the Office supports coordinators drafting the financial reports of their projects. It is important to remember that any mistake in these reports can lead to compulsory reimbursement of funds, which in the end is a responsibility of the coordinating university

4. EXTERNAL PROMOTION

This section is devoted to the activities enhancing the visibility of the university in order to enlarge international programs, to increase the number of students, and to start new relationships or strengthen the existing ones. In short, it seeks to promote the internationalization of the institution and thereby to improve its competitiveness.

RECOMMENDATIONS:

4.1. ATTEND GREAT IMPACT INTERNATIONAL FAIRS

These events are very convenient in order to meet other institutions willing to establish new agreements or to participate in international projects. Some of these fairs are specifically designed to attract international students and in consequence are an essential tool to raise the visibility of the academic portfolio of the university and the number of international students wishing to enrol in it.

To take full advantage of the attendance and make profitable the investment costs, our potential contacts should be informed that we intend to attend the event in order to match the agendas and organize future appointments. The dissemination material required to attend these meetings depends largely on the event's nature. If it is addressing students, it is essential to develop low-cost brochures containing basic information and the web sites where the students can find further information.

In some fairs it is possible to attend the event and network without having to hire a booth during the whole period of the event. The renting of the stand and the number of staff members sent by the university will depend on the funds available and the number of attendees expected according to the data provided by the organization.

4.2. INFORMATION IN SEVERAL LANGUAGES.

The International Office must be provided with at least two types of brochures: a low cost brochure to be handed out on a large scale in international fairs and disseminated by post to other institutions, and a high quality one addressing institutional representatives and for formal events. In both cases, the brochures should be practical and not contain too much information, so they are easy to carry and do not end up in the trash.

Intending to reach as wide an audience as possible, all information should be available, in the university's language of instruction and also in English, being an exception those regions where it is specifically recommended or regulated to use a different second language.

4.3. HAVE A STRIKING WEBSITE.

Most users and potential users of a university's services gain access to the information they need through the university's website. In consequence, this website must be attractive and functional. In addition, all information on this website should be regularly updated, and all out of date information, especially regarding public calls for proposals and regulations, should be removed, if possible, through an automatic system, in order to avoid any distrust among the website's users.

4.4. ORGANIZE INTERNATIONAL EVENTS.

It is very convenient to organize at least once a year an event of international importance such as a conference, a workshop, or a congress inviting renowned lecturers from other universities. Such attendance obviously implies some financial support, but nevertheless ensures the attendance of large numbers of other universities' staff and consequently increases the visibility of the organizing university

5. GENERAL INFORMATION

The recommendations outlined below are designed not only in order to seek funding for international projects, but also to carry out other international activities, such as: masters or doctoral study or research activities, internships, assistantships, work placements, language courses, etc...

RECOMMENDATIONS:

5.1 CARRYING OUT RESEARCH

All projects must be prepared with sufficient time, therefore the sooner we know the public call for proposals in which it will be presented, the more time we will have to carry it out. It is advisable to create a timetable of approximate dates in which the main public call for proposals are published in order to keep them under closer control and to have access to their corresponding websites.

Likewise, as a general rule the official national journals and the Official Journal of the European Union (DOUCE) must be read daily. We can also subscribe to magazines or bulletins which specialise in international programs which are announced regularly and many of which are free.

5.2 PUBLISHING A SUMMARY OF ALL INFORMATION

Once we've found an announcement it must be forwarded as soon as possible to all groups who might be interested. If it is of particular interest and concerns subsidies for projects, it is advisable to forward it quickly to the faculty in case it might aid them in undertaking any projects. Before publishing it, it is necessary to briefly summarise it and, if needed, forward any questions to the organisation that have made the announcement. In this way, we will avoid a situation in which those who cannot or do not wish to submit an application are made to waste time reading all of the documentation. The most efficient way to publish it is to forward it via email, although it must also be uploaded to the website.

Good mailing lists are crucial for a successful dissemination of information. A good timing is essential in order to avoid saturation of the mailboxes with unnecessary information.

5.3 INDIVIDUALIZED ADVICE AND INFORMATION.

Once the public call is widely published, many stakeholders, such as professors intending to draft a project, or undergraduate or graduate students or any other member of the university community who wish to carry out an international mobility or cooperation activity, will get in touch with the International Office in order to receive individualized information.

The information provided must be clear and all doubts must be cleared out consulting the institution which is publishing the call for proposals, in order to avoid that any application could be dismissed for failing to meet the requirements or lack of documentation.

RESUME

The international cooperation administration at a university should cover five areas of action that diversify the activities undertaken by management in order to enhance the operated globalization competitiveness. The number of people who are assigned to each of these areas will depend on what the human resources office tell the university as well as the developing workload.

The areas of action include:

- International agreements
- International networks
- Cooperation projects
- External promotion
- Information

ადამიანი, როგორც ალზრდის ობიექტი

ციური ბაქრაძე, გორის სახელმწიფო სასწავლო უნივერსიტეტი, ასოცირებული პროფესორი

იმ სპეციფიკურ ნიშანთა შორის, მარტო ადამიანს რომ ახასიათებს, ალზრდა ერთ-ერთია. ალზრდა გამოყოფს ადამიანს ცხოველთა სამყაროდან, ხდის მას მორალურ არსებად, უყალიბებს მსოფლმხედველობას და ღირებულებით ორიენტაციას, უზვეწს გემოვნებას, ამდიდრებს გონებრივ - ინტელექტუალურად, აჯანსაღებს ფიზიკურად, აქცევს კარგ მოქალაქედ და მამულიშვილად, ავსებს ეროვნული სიამაყის გრძნობით, წერგავს ადამიანში ადამიანურს...

აღზრდა რომ არა, არც საზოგადოება იარსებებდა და არც ის დიდი მიღწევები გვექნებოდა მეცნიერებასა და ტექნიკაში, ფილოსოფიასა და ხელოვნებაში, რაც დღესა გვაქვს. ამიტომ ენიჭებოდა და ენიჭება მას ასეთი დიდი მნიშვნელობა. ამიტომ სწავლობდა და სწავლობს მას პედაგოგიური მეცნიერება. მაგრამ ადამიანის აღზრდა წარმატებით რომ განხორციელდეს, უნდა ვიცოდეთ თავად ადამიანი ანუ ის, ვის აღზრდასაც ვისახავთ მიზნად, შესაბამისად დავსვათ კითხვა: რა არის ადამიანი და რითი განსხვავდება იგი სხვა ცოცხალ არსებათაგან?

მართალია, ადამიანს, ცხოველთა მსგავსად, აქვს წმინდა ვიტალურ-ბიოლოგიური მოთხოვნილებები, მაგრამ იგი მაინც პრინციპულად განსხვავდება მათგან. ზ. კაკაბაძის თქმით: „ბუნებასთან დამოკიდებულებაში ცხოველი ახალს არაფერს ქმნის, არაფერს მატებს იმას, რაც მის გვარს მანამდე ჰქონია. იგი სჯერდება იმას, რასაც მას გარემო სთავაზობს მზა სახით“ [5, 5]

ადამიანი აქტიურად ზემოქმედებს გარემომცველ პირობებზე და გარდაქმნის მათ. ადამიანის სპეციფიკური დახასიათება სწორედ ამ ნიშნით იწყება. „ადამიანი გარესამყაროსადმი აქტიურ-გარდამქმნელ დამოკიდებულებებით გამოირჩევა“ [5, 6]. მაგრამ ადამიანი არა მარტო ცვლის მის გარემომცველ გარემოს, არამედ თვითონაც იცვლება, გარდაიქმნება, ფორმირდება, ყალიბდება.

დ. ლორთქიფანიძე წერს: „სიტყვა პედაგოგიკა მთელ მსოფლიოში ერთი და იმავე მნიშვნელობით იხმარება და გულისხმობს მეცნიერებას აღზრდაზე. ზოგადი გაგებით პედაგოგიკა არის მეცნიერება აღზრდის შესახებ“ [7, 6]. მაშ, პედაგოგიკა აღზრდის მეცნიერებაა, ამაზე დღეს არავინ დავობს, თუმცა დავა მაინც მიდის იმაზე, არის თუ არა აღზრდა თავიდან ბოლომდე პედაგოგიკის საქმე, თუ მისი საქმე მაინცდამაინც მოზარდის, ბავშვის აღზრდაა? [4, 5].

აღზრდა სამი აუცილებელი კომპონენტისგან შედგება. ესენია: აღმზრდელი, აღსაზრდელი და აღზრდის პროცესი, ანუ აღმზრდელის „ზემოქმედება“ აღსაზრდელზე. როცა ასეთ „ზემოქმედებას“ ადგილი არა აქვს, მაშინ არც „აღმზრდელი“ და არც „აღსაზრდელი“ არ არსებობენ. ისინი, ცხადია, საერთოდ კი არსებობენ, როგორც ადამიანები, მაგრამ „აღმზრდელისა“ და „აღსაზრდელის“ ფუნქციას მხოლოდ მას შემდეგ შეიძენენ, როცა აღმზრდელის მხრიდან გამოჩნდება სააღმზრდელო საქმიანობის სურვილი და აღსაზრდელიც გამოხატავს შინაგან მზადყოფნას სააღმზრდელო საქმიანობისათვის.

ანალოგიური ვითარება გვაქვს თვითაღზრდის შემთხვევაში, ოღონდ იმ განსხვავებით, რომ აქ აღმზრდელიცა და აღსაზრდელიც ერთი და იგივე ადამიანია. თვითაღზრდა მაშინ ხორციელდება, როცა ადამიანი თავის ცნობიერებას თავისი საკუთარი „მე“-საკენ მიმართავს, როცა მისი აღზრდა მისივე ცნობიერების დაკვირვებისა და განსჯის საგანი ხდება. ამ შემთხვევაში, პირველი „მე“ ანუ ის, ვინც აღზრდას ახორციელებს, არის „აღმზრდელი სუბიექტი“, ხოლო მეორე „მე“ ანუ ის, ვინც უნდა აღიზარდოს, პირობითად შეიძლება აღსაზრდელ ობიექტად ანუ აღზრდის საგნად ვიაზროთ. ის ვითარება, რომ აღზრდის საგანი ანუ ობიექტი, თავად არის სუბიექტი, ცხადია, გარკვეულ სიძნელეებს უქმნის აღმზრდელსაც დ მთელ სააღმზრდელო სისტემასაც.

თანამედროვე კაცობრიობას, ცხადია, აღმზრდელობითი საქმიანობის უმდიდრესი გამოცდილება მოეპოვება. რაც შეეხება საკუთრივ პედაგოგიკას, როგორც აღზრდის თეორიას, მას საუკეთესო, მეცნიერულად აპრობირებული სააღმზრდელო სისტემა აქვს, მაგრამ მისი მშრალად მიყენება აღსაზრდელზე წინასწარ არის მარცხისთვის განწირული, თუკი არ გავითვალისწინებთ აღსაზრდელის ინდივიდუალური თავისებურებანი მისი ფსიქიკურ-გონებრივი შესაძლებლობანი.

ხომ არ ნიშნავს ეს იმას, რომ თითქოს პედაგოგიკას არ ჰქონდეს მყარი კანონზომიერებანი და დებულებანი? ცხადია არა, ამას რომ ნიშნავდეს, ე.ი. პედაგოგიკას რომ არ ჰქონდეს თავისი კანონები და კანონზომიერებანი, იგი მეცნიერებაც ვერ იქნებოდა. ეს კანონები და კანონზომიერებანი, თავისთავად ცხადია, ამავე დროს არის აღზრდის კანონები და კანონზომიერებანი.

დ. ლორთქიფანიძე აღნიშნავს: „აღზრდის ძირითადი კანონები და კანონზომიერებანი ამავე დროს არის პედაგოგიკის, როგორც აღზრდის მეცნიერების კანონები და კანონზომიერებანი. პედაგოგიკა ამ კანონების შეცნობით აქცევს თვით ამ კანონებსა და კანონზომიერებებს როგორც მეცნიერულ თეორიული, ისე პრაქტიკულ-პედაგოგიური შრომის შემდგომი სრულყოფისა და განვითარების მძლავრ ბერკეტად“ [4, 10].

მიუხედავად იმისა, რომ პედაგოგიკას, როგორც მეცნიერებას, აქვს თავისი კანონები და კანონზომიერებანი, ერთი რამ მაინც ცხადზე ცხადია: ის სიზუსტე, რაც ვთქვამთ მათემატიკას გააჩნია, მისთვის სულაც არ არის აუცილებელი. ამის ერთ-ერთი მიზეზი კი ისაა, რომ აღმზრდელიცა და აღსაზრდელიც ადამიანია, პედაგოგიკა, როგორც აღზრდის თეორია, აღმზრდელისაგან მოითხოვს მშრალად კი არ მიუყენოს აღზრდის ობიექტს პედაგოგიკაში დადგენილი, მეცნიერულად აპრობირებული დებულებანი, არამედ ყველა კონკრეტულ შემთხვევაში თავად შეარჩიოს „დოზირება“ მიწოდების ფორმა და ა.შ. ამ აზრით შეიძლება პედაგოგიკაზე, როგორც ხელოვნებაზე (უფრო ზუსტად კი პედაგოგზე, როგორც ხელოვანზე) ლაპარაკი. როგორც ერთსა და იმავე მუსიკალურ ნაწარმოებს სხვადასხვა

დირიჟორი განსხვავებულად დირიჟორობს, ასევე უნდა განსხვავდებოდეს აღმზრდელის მიდგომა სხვადასხვა აღსაზრდელისადმი (ამ განსხვავების საფუძველს ქმნის აღსაზრდელთა განსხვავებული ფსიქიკური თავისებურებანი, მათი ინდივიდუალური უნიკალურობა და განუმეორებლობა). განსხვავება დირიჟორის, ან შემსრულებელ-ინსტრუმენტალისტსა და პედაგოგს შორის მხოლოდ ისაა, რომ თუ პირველები არსებითად და პირველ ყოვლისა ნაწარმოების მისეულ გაგებას წარმოაჩენენ და მერე ითვალისწინებენ მაყურებლის ან მსმენელის გემოვნებას, პედაგოგმა ჯერ სხვისი „მე“ უნდა გაითვალისწინოს და მერე ამის მიხედვით განაწყოს, შეამზადოს საკუთარი „მე“. ამ საქმეში კი პედაგოგს დიდ დახმარებას გაუწევს ფსიქოლოგიის კარგი ცოდნა. კ. უშინსკი აღნიშნავდა: „აღმზრდელი პიროვნების ზეგავლენას ისეთი აღმზრდელობითი ძალა აქვს, რომელსაც ვერ შეცვლის ვერც სახელმძღვანელოები, ვერც მორალური ტენდენციები, ვერც დასჯისა და წახალისების რაიმე სისტემა“ [6, 150].

აღზრდის სუბიექტიცა და ობიექტიც ადამიანია, მაგრამ ადამიანი კარგად რომ აღზარდო, ჯერ უნდა იცოდეს - რა არის ადამიანი, ანუ ის, ვისი აღზრდაც დასახულია მიზნად. ვინ (ან რამ) უნდა „უთხრას“ ამის შესახებ პედაგოგიკას? რომელი მეცნიერება შეაიარაღებს მას მისთვის საჭირო ცოდნით ადამიანის შესახებ? ვინ გახდება მისი მოკავშირე?

„ცხადია, ასეთი ვერ იქნება ე.წ. ადამიანის შემსწავლელი სპეციალური მეცნიერებები, რომელთაც, მართალია, რეალურ ადამიანებთან მართლაც აქვთ გარკვეული შეხება, მაგრამ არც ერთი მათგანის (ვგულისხმობთ ბიოლოგიას, ფიზიოლოგიას, ფსიქოლოგიას, ანატომიას, მედიცინას...) საკვლევი საგანი საკუთრივ ადამიანი არ არის. აღნიშნავს რ. ბალანჩივაძე [1, 22]

როგორც აღვნიშნეთ, აღზრდის ცნება პედაგოგიკის უპირველესი და უმთავრესი ცნებაა. ამის მიუხედავად, არ არსებობს აღზრდის ცნების ისეთი დეფინიცია, რომელიც ყველასათვის მისაღები იქნებოდა. საქმეს არა მარტო ის ართულებს, რომ „აღზრდაში“ ზოგი მხოლოდ მოზარდი თაობის აღზრდას გულისხმობს და პედაგოგიკის გავრცელების არეს მოზარდის აღზრდით ფარგლავს, ზოგს კი მიაჩნია, რომ აღზრდის პროცესი ადამიანის არსებობის მთელ მანძილზე გრძელდება (თვითაღზრდაც ხომ აღზრდაა), არამედ ისიც, რომ ზოგისთვის აღზრდა აღსაზრდელზე გარკვეული, ორგანიზებული, გეგმაზომიერი, მიზანმიმართული, სისტემური ზემოქმედებაა, რომელიც სპეციალური სააღმზრდელო დაწესებულებების საშუალებით ხორციელდება. „ზოგიერთი აღზრდასა და გარემოს ერთმანეთს აცილებს, ზოგისთვის კი სოციალური გარემოც იგივე სააღმზრდელო საშუალებაა. ზოგი აღზრდად ადამიანში მხოლოდ დადებითი თვისებების ფორმირებას მიიჩნევს, ზოგისთვის ადამიანში უარყოფითი თვისებების ფორმირება ანუ ცუდი აღზრდაც აღზრდაა, ამიტომ „აღზრდის“ ცნებამ ერთიც უნდა მოიცვას და მეორეც“ [2, 28].

ი. ხარლამოვი აღნიშნავს: „როცა ბავშვი იზადება ამბობენ, რომ დაიბადა ადამიანი, როგორც ბიოლოგიური არსება, მაგრამ არ შეიძლება ითქვას, რომ დაიბადა პიროვნება“ [7, 59]. ეს მართლაც ასეა. ახალშობილი ბავშვი ადამიანია, მაგრამ იგი პიროვნება ჯერ კიდევ არაა. ადამიანი დაბადებისთანავე არის ადამიანური არსება. მართალია, მისი ადამიანური არსი ჯერ არ არის განხორციელებული, მაგრამ მასში არის ამ არსთან მიახლოების პოტენციური და თანაც რეალურ-კონკრეტული შესაძლებლობა და არა თეორიულ-აბსტრაქტული, ხოლო ამ შესაძლებლობის რეალიზაცია რომ მოხდეს, შესაძლებელია, რომ სინამდვილედ იქცეს, ამისთვის სწორედ აღზრდაა საჭირო.

რა ნიშნები უნდა ჩამოუყალიბდეს ადამიანს, რომ იგი პიროვნებად მივიჩნიოთ ან სხვანაირად: რა განსხვავებაა „ადამიანსა“ და „პიროვნებას“ შორის?

პიროვნების ერთ-ერთი უპირველესი ნიშანი მისი სოციალურობაა. ადამიანი იმდენად არის პიროვნება, რამდენადაც სოციალური არსებაა. სოციალურობა კი, უპირველეს ყოვლისა, იმის გაცნობიერებაა, რომ იცავს ცხოვრების იმ წესს, რომელიც იმ საზოგადოებისთვისაა მისაღები, რომლის წევრიც თვითონაა, როგორც სოციალური არსება, ყოველი პიროვნება ემორჩილება საზოგადოებრივ მორალს, გრძნობს გარკვეულ პასუხისმგებლობას სხვა ადამიანებისა და საერთოდ საზოგადოების წინაშე. ასევე პიროვნების სოციალურობა გამოიხატება მაღალი სულიერი მოთხოვნილებებისადმი ერთგულებით. განსხვავებით ცხოველისაგან, რომელსაც მარტო ვიტალურ-ბიოლოგიური მოთხოვნილებები აქვს, ადამიანის აქტიურობა, არსებითად, დაკავშირებულია მაღალ სოციალურ მოთხოვნილებებსა და ღირებულებებთან. პიროვნების სოციალურობის ერთ-ერთი გამოხატულებაა მისი ურთიერთობა კულტურასთან. ის, ვინც კულტურას მოიხმარს და ქმნის, მარტო ადამიანი კი არაა, არამედ პიროვნებაცაა.

ბრეგადის შეხედულებით: „პიროვნულობის უმაღლესი გამოხატულება მაინც არის გონი. პიროვნება არის გონითი არსება. არაგონითი პიროვნება ნონსენსია, გონი კი არც ფსიქიკაზე დაიყვანება და არც გონებაზე. ორიოდ სიტყვით რომ მივუთითოთ, ეს განსხვავება ასეთი იქნება: ფსიქიკა ადამიანსაც აქვს და ცხოველსაც, (თუმცა არაერთნაირი დონის), გონი კი მარტო პიროვნებას ახასიათებს. გონის მიზანი მოვლენებისათვის საზრისის მინიჭება და მართვა“ [3, 75]. გონის დამსახურებაა ის, რომ ადამიანს

შეუძლია იმოქმედოს საკუთარი ინტერესების წინააღმდეგ, ამდლდეს თავის ფიზიკურ არსებობაზე და თავის სიცოცხლეზე თქვას უარი, მოახდინოს თავის შეწირვა.

ამრიგად, პიროვნება ისაა, ვისაც აქვს მაღალი სოციალური მოთხოვნილებები და ინტერესები, სწორი ღირებულებითი ორიენტაცია, გამოკვეთილი მსოფლმხედველობითი პოზიცია, ყოველივე ზემონათქვამს თუ შევაჯამებთ, შეგვიძლია გავიმეოროთ, რომ **ყოველი პიროვნება ადამიანი, მაგრამ ყოველი ადამიანი პიროვნება როდია**. ყველა ნორმალურ ადამიანს შესაფერის პირობებში შეუძლია გახდეს პიროვნება. „შესაფერის პირობებში“, რასაკვირველია, სათანადო აღზრდა იგულისხმება. „სათანადო აღზრდა“ იმავდროულად გულისხმობს ორგანიზებულ, გეგმაზომიერ, მიზანმიმართულ საქმიანობას, რომელიც აღმზრდელისა და სპეციალური სააღმზრდელო დაწესებულებების საშუალებით ხორციელდება, მაგრამ აქ დგება სერიოზული და ძნელად გადასაჭრელი პრობლემა: რა ვუწოდოთ სტიქიურ, არაორგანიზებულ, დაუგეგმავ და მიზანმიმართავ პროცესს, რომელიც ხორციელდება ქუჩაში, ცუდ წრეში. ზოგჯერ ვამბობთ: „ეს ბავშვი ცუდად არის აღზრდილი“, ან კიდევ „აი რა სავალალო შედეგს იძლევა ცუდი აღზრდა“ და ა.შ. მიგვაჩნია, რომ „აღზრდა“ თავისი შინაარსით უკვე გულისხმობს ერთი მხრივ, ისეთ აღმზრდელს, რომელიც თავად კარგად არის აღზრდილი და მეორე მხრივ, მის მიზანმიმართულ დადებით ზემოქმედებას აღსაზრდელზე, რომელიც ადამიანის არსის გამოსავლინებლად და გაუცხოებისაგან მისი ხსნისკენაა მიმართული.

აღზრდა ჰქვია იმას, რაც იხსნის ადამიანს გაუცხოებისაგან, რაც სრულყოფს მას და საბოლოოდ პიროვნებად აქცევს, ხოლო იმას, რაც ფორმალურად (გარეგნულად) ჰგავს აღზრდას, მაგრამ თავისი შინაარსით სრულიად განსხვავდება მისგან, ანტიაღზრდა უნდა ვუწოდოთ. ქურდი რომ ქურდულ ტრადიციებზე ზრდის მოზარდს, ნარკომანი რომ ნარკოტიკის მომხმარებლად აყალიბებს ახალგაზრდას, მეძავი რომ გარყვნილი ცხოვრებისაკენ უბიძგებს პატარა, არასრულწლოვან გოგონას, ეს ანტიაღზრდაა და არა ჭეშმარიტი აღზრდა, ეს სულიერი დამახინჯებაა ადამიანისა, მისი შეგნებული გაუცხოება ადამიანური არსისაგან. ამდენად, აღზრდაში მხოლოდ დადებითი ადამიანური თვისებების ფორმირება, დადებითი ღირებულებებში იგულისხმება. ანტიაღზრდაში კი - უარყოფითი თვისების ფორმირებაა.

ამდენად, აღზრდა, როგორც პედაგოგიკის საგანი, არის ბევრად უფრო მრავალმხრივი, რთული, საპასუხისმგებლო, ვიდრე ადამიანის ნებისმიერი სხვა საქმიანობა. აღმზრდელის ვალია შეუნარჩუნოს თითოეულ მოზარდს თავისი ინდივიდუალური უნიკალურობა, განუმეორებელი ხიბლი და არ ეცადოს მათ ურთიერთდამსგავსებას თავისი საქმის გაიოლების მიზნით.

ეს ყველაფერი კი მაშინ მოხერხდება, თუ აღზრდა სწორი მიმართულებით წარიმართება და კიდევ მაშინ, თუ აღზრდის გარდა საქმეში თვითაღზრდაც ჩაერთვება, როგორც ზემოთ უკვე აღინიშნა, თავისებურება თვითაღზრდისა ისაა, რომ აქ აღმზრდელი და აღსაზრდელი ერთი და იგივეა. ასეთ „გაორებას“ ადამიანი იმდენად ახერხებს, რამდენადაც იგი სულიერთან ერთად, გონითი არსებაცაა და არა აქვს მარტო ცნობიერება, არამედ თვითცნობიერებაც. მაგრამ ის არ უნდა წარმოვიდგინოთ, რომ რადგან ადამიანს თვითაღზრდაც შეუძლია, აღმზრდელი აღარ იყოს საჭირო. თვითაღზრდა მხოლოდ იმას შეუძლია, ვისაც აღმზრდელის ხელში გაუვლია, ვინც იცის (სულ ცოტა) აღზრდის მიზნები და ამოცანები, სააღმზრდელო მეთოდები და საშუალებები. მაგრამ თვითაღზრდა მაინც დამხმარეა აღზრდისა და არა მისი შემცვლელი.

ლიტერატურა:

1. რ. ბალანჩივაძე, „პედაგოგიკის ფილოსოფიური საფუძვლები“, თბ., 1997.
2. ა. ბოჭორიშვილი, „ადამიანის შემეცნების პრობლემა“, თბ., 1976.
3. ა. ბრეგვაძე, „რა არის ადამიანი“, თბ., 1997.
4. დ. ლორთქიფანიძე, დიდაქტიკა, თბ., 1985.
5. ზ. კაკაბაძე, წერილები, 1992.
6. კ. უშინსკი, „რჩეული თხზულებანი“, ტ. I, 1980.
7. ი. ხარლამოვი, პედაგოგიკა, 1990 (რუს. ენაზე)

HUMAN AS AN OBJECT OF UPBRINGING

Tsiuri Bakradze, Gori State Teaching University, Associate Professor
RESUME

Education as a pedagogical subject is much more versatile, complex and important than any other human activity. The educator's duty is to preserve each adolescent's individual, unique charm and she shouldn't try to make

them look like each other, because of simplification her work. All of these will be possible if education proceeds with right direction and also self-education will involve in this matter.

As it was mentioned above, the peculiarity of self-education is that, here the trainer and the trainee is the same person. The person can manage such bifurcation as he is not only the spiritual creature but a wise human being and has not only the consciousness but also self-consciousness. But we should not imagine that if a person can bring up himself the caregiver is no longer needed.

Self-education can only manage a person, who has gone through the hands of teacher, who knows the educational goals at list its methods and techniques but self-education helps upbringing and not its substitution.

QUALITY ASSURANCE INTERNATIONAL PARTNERSHIPS

Tjerk Bustra, Inholland University of Applied Sciences, Prof., Dr.

Introduction

Cooperation with international partners is crucial for internationalization of higher professional and university education. International partners are a necessity in shaping and realizing mobility (student, teaching- administrative and technical staff), in submitting joint proposals for international subsidies and last but not least, international partnerships definitely contribute to the international and cross-cultural contents of educational programs.

At present (2011) the Inholland programs together are related to 323 foreign partners originating from 42 countries all over the world.

Taking into account the growing quality awareness of higher professional education in general and more specifically of our organization, as well as the increasing importance of internationalization in accreditation, a clear quality assurance policy and related tools concerning the quality of international partners becomes more necessary.

This document describes qualitative requirements, based on national accreditation criteria and other (European) standards, and relates these requirements to the activities in which partnerships with foreign partners are relevant; exchange, double degree programs, joint programs and quality improvement. Briefly attention is paid to the quality of consortia.

The objective of this document is to very practically clarify the quality criteria of international partnerships, for both assessing existing partnerships as well as starting new ones.

2. Partnerships regarding exchange

At Inholland there are three forms of exchange: student exchange, teacher exchange and staff exchange. Student exchange implies that a student is studying at a partner institute for a certain period of time. The results obtained at the partner university are awarded as credits within the own Inholland program. Student exchange can also mean, foreign students of partner universities studying at Inholland for a period of time.

Teacher exchange implies working visits of Inholland teachers to a partner university (and v.v.) to lecture for a few days / hours within the regular curriculum (and v.v. for the foreign lecturers). Visiting foreign partners to take training or to develop (joint) courses or programs is defined as staff exchange. This includes both teaching and non-teaching staff

2.1 Requirements regarding foreign partners

All exchange partnerships	
☐	The country / region where the partner is located is relevant for the education and competence development of the student
☐	Country/ region where the partner is located is safe
☐	The partner institute is relevant for the education and competence development of the student (students and staff benefit from the relation with the partner)

☐	The partner institute is safe and secure (not involved in controversial / criminal/illegal activities, safe campus)
☐	The partner institute, the program is accredited in its own country, based on criteria comparable to the NVAO (Dutch Accreditation Organization)
☐	The partner institute is internationally oriented (it has a clear vision on how to work with foreign students)
☐	The partner institute commits itself to periodically assess and evaluate the cooperation with Inholland and the quality of the exchange program offered
Student exchange partnerships	
☐	The partner provides educations that equals at least the educational level of applied sciences / higher professional education
☐	The program the partner provides matches the competences the Inholland students has to develop
☐	The partner provides a basic national language- and culture module as part of the exchange program
☐	The partner has a relevant program of at least 30 EC in English language
☐	The partner is committed to come to operational arrangements regarding credits and study work load in such a way that they can be easily transformed to the Dutch system
☐	The partner guarantees that the students it sends to Inholland within the exchange framework have the appropriate command of English language (minimum requirement CEF B2)
Student exchange partnerships (continued)	
☐	The partner provides Inholland student sufficient support (practically within the institute and town, administrative affairs, accommodation etc.) and upfront this support is clear
☐	Inholland students have their education at the foreign partner institute preferably with local students at least to a certain extent
☐	The partner has a clear overview of its exchange offer (ECTS guide etc..) which is timely available for Inholland students and staff
☐	The partner provides the education as is actually offered in the ECTS guide and Learning Agreement with the student agreed upon
☐	The education the partner provides the Inholland students within the exchange program (including testing, exams), meets all the requirements imposed by Dutch law and Inholland regulations
☐	The partner institute does not charge tuition fee to the Inholland exchange students for the program he/she is taking there
Teacher exchange partnerships	
☐	The educational level of the partner is at least comparable to applied sciences, higher professional education
☐	The command of English language of the involved staff and teachers is from a level that the Inholland teacher can teach in English
☐	The partner guarantees that the teachers it is sending to Inholland for an exchange program have a sufficient command of English language (understandable for students, minimum CEF B2)
☐	The partner provides sufficient support and facilities (welcome, transport, accommodation etc.) to the Inholland teacher
☐	The partner is committed to come to operational appointments regarding the teacher exchange (which teachers to exchange, duration etc.)
Staff exchange partnership	
☐	In case of a training, the partner provides a course level which aligns the working level of Inholland
☐	In case of a training, the partner provides a course contents which is relevant for Inholland staff
☐	The training the partner provides is of added value compared to a comparable training in the Netherlands
☐	In case of (joint) curriculum development the partner is committed to take into account level and contents which are relevant for the Inholland program / faculty
☐	Command of English language of partner staff involved must be on workable level of communication (minimum CEF B2)
☐	In case Inholland staff is providing coaching- or training activities , the partner compensates (in kind or money) at least the costs (travel, stay, working hours)
☐	The partner guarantees the relevant professional quality of the staff it is sending to Inholland in the framework of the staff exchange

Quality requirements partnerships regarding Double Degree

A Double Degree program (DD) is a bilateral cooperation between an Inholland program and a comparable program of a foreign partner. Within such a studying track the Inholland student partially completes the studying a program at the partner institute (and vice versa) and in case of successful completion acquires both the Inholland diploma as well as the partner institute diploma. In case of a DD there is not necessarily a joint curriculum (a curriculum that is jointly developed by both institutes and executed in the same way); Inholland and the partner institute can both offer their own program which is mutually checked and recognized.

Requirements regarding foreign partners

	The country / region where the partner is located is relevant for the education and competence development of the student
	Country/ region where the partner is located is safe
	The partner institute is safe and secure (not involved in controversial / criminal/illegal activities, safe campus)
	The partner institute, the program is accredited in its own country, based on criteria comparable to the NVAO (Dutch Accreditation Organization)
	The partner institute is internationally oriented (it has a clear vision on how to work with foreign students)
	The partner institute commits itself to periodically assess and evaluate the cooperation with Inholland and the quality of the DD program offered
	The partner provides the Inholland DD-student with a studying program of at least 60 EC in English language
	Partner institute DD students have a program of at least 60 EC at Inholland
	The partner provides full information to its Inholland counterpart on the educational program it offers in the DD framework, for reasons of a thorough program comparison and a check on credibility
	The education the partner provides in the DD framework is fully aligned with the qualifications / competences of the Inholland program
	The education the partner provides in the DD framework at least matches with the applied sciences level and meets the Dutch legal regulations (WHW)
	The educational program the partner provides complies in all respects with the accreditation requirements of NVAO (Dutch Accreditation Organization): - Education - Testing, exams - Enrolment requirement - Quality of teachers - Quality of facilities - Quality of student supervision and coaching - Quality of quality assurance

Partnerships regarding Double Degree (continued)

	The partner guarantees that the DD students it is sending to Inholland have a minimum command of English language of CEF B2
	The partner provides Inholland student sufficient support (practically within the institute and town, administrative affairs, accommodation etc.) and upfront this support is clear
	The partner is committed to come to operational arrangements regarding credits and study work load in such a way that they are equal to or can be easily transformed to the Dutch system
	The partner institute does not charge tuition fee to the Inholland exchange students for the program he/she is taking there

Quality requirements partnerships regarding joint educational programs

A joint educational program is a program that has been developed by Inholland and a partner jointly, it is executed by Inholland as well as the partner in the same way within the own environment. It does not result in double degrees of the students, students even do not have to get in touch with the other institute. Institutes use this cooperation to benefit from the expertise of the partner. Often these programs are organized in projects embedded courses.

Requirements regarding foreign partners

☐	The country / region where the partner is located is relevant for the education and competence development of the student
☐	The partner institute is safe and secure (not involved in controversial / criminal/illegal activities)
☐	The partner institute, the program is accredited in its own country, based on criteria comparable to the NVAO (Dutch Accreditation Organization)
☐	The partner institute is internationally oriented (it has a clear vision on how to work with foreign students)
☐	The partner fully commits itself to a joint track (objectives, efforts) en to periodically assess and evaluate the cooperation with Inholland
☐	The educational level of the program the partner is providing is at least equal to applied sciences
☐	The partner invests proportionally in the development (and execution) of the joint program
☐	The educational content of the partner is relevant for the Inholland program and/or the objective of the jointly developed part of the curriculum (it is not necessarily the same or comparable to the contents of the Inholland program; an Inholland Marketing program for instance can develop a joint program with an Industrial Design program from a partner institute)
☐	Command of English language of partner staff involved must be on workable level of communication (minimum CEF B2)
☐	N.B. If the joint program results in a DD, additional requirements must be met. See DD.

Quality requirements partners regarding joint distant learning programs

A special joint program is a program in which students from participating partners (next to Inholland often more than one partner) have classes and cooperate in a virtual classroom. This education is executed and supervised by a team of teachers from the different participating partners.

These partners have to meet the same quality requirements as in 3.1, and in addition the following requirements:

☐	The partner has the ICT facilities needed to provide a virtual, distant learning program
☐	The educational level of the virtual program the partner is providing is at least equal to applied sciences
☐	The teaching staff involved are qualified both in the field of expertise, internationally and cross culturally competent as well as trained in e-pedagogy
☐	The partner institute does not charge tuition fee to the Inholland virtual students for the program he/she is taking their virtually

Quality requirements partnerships regarding quality assurance

Inholland programs, faculties can enter partnerships with foreign institutes to improve the quality of their own programs. Benchmarking is an example but also the exchange of information and knowledge to improve the internationalization of Inholland education.

Requirements regarding foreign partners

☐	The country / region of the partner institute is relevant for the professional profile on which the Inholland program is directed
☐	The partner institute is reliable and trustworthy, not involved in controversial / criminal/illegal activities
☐	The partner institute, the program is accredited in its own country, based on criteria comparable to the NVAO (Dutch Accreditation Organization)
☐	The partner fully commits itself to a joint track (objectives, efforts) en to periodically assess and evaluate the cooperation with Inholland
☐	De partner institute has a comparable profile as Inholland / the Inholland faculty / the Inholland program
☐	The educational level of the program the partner is providing is at least equal to applied sciences
☐	The educational content of the partners program is comparable to the Inholland program
☐	Command of English language of partner staff involved must be on workable level of communication (minimum CEF B2)

Quality requirements regarding consortia

Consortia / networks can be formed for different purposes; curriculum development, curriculum execution, exchange (student, teaching-, administrative and technical staff), double degrees, benchmarking. The objective determines the quality requirements consortium partners have to meet (see previous chapters). In addition the quality of the consortium as a whole must be taken into account (related to the purpose of its formation). For the quality of the consortium as a whole the following requirements are relevant:

	The unique qualities of the separate partners together shape the quality of the entity aimed at
	There is a good spread of participating countries (within EU, Europe, world), related to the subsidy requirements (if the program / project is subsidized)
	The partners have sufficient means at their disposal (finance, personnel, facilities) to contribute to the consortium
	The partner fully commits itself to a joint track (objectives, efforts) and to periodically assess and evaluate the cooperation with Inholland

RESUME

Taking into account the growing quality awareness of higher professional education in general and more specifically of our organization, as well as the increasing importance of internationalization in accreditation, a clear quality assurance policy and related tools concerning the quality of international partners becomes more necessary.

This document describes qualitative requirements, based on national accreditation criteria and other (European) standards, and relates these requirements to the activities in which partnerships with foreign partners are relevant; exchange, double degree programs, joint programs and quality improvement. Briefly attention is paid to the quality of consortia.

The objective of this document is to very practically clarify the quality criteria of international partnerships, for both assessing existing partnerships as well as starting new ones.

STUDENTS' EXPECTATIONS IN THE 21ST CENTURY IN GEORGIA - EXAMPLE OF INTERNATIONAL BLACK SEA UNIVERSITY

Goderdzi Buchashvili, International Black Sea University, Georgia

E-mail: gogabuchashvili@ibsu.edu.ge

M. Murat Erguvan International Black Sea University, Georgia

E-mail: merguvan@ibsu.edu.ge

Abstract

The paper analyzes the students' wide range of interests and expectations while they enter the universities. In general students commonly see university as a source of opportunities for personal development that will lead them to become more mature and qualified people. They also expect to develop general skills and competence, as well as obvious knowledge and expertise in a disciplinary or professional area. They see all of these important in helping them find a good job and launch on a successful career.

Today's university students are drawn from a highly diverse set of backgrounds. Students appear in various guises as citizens, consumers and clients. They somehow fit their university studies into their increasingly busy lives, often alongside paid employment. In many countries students pay more for their university education, and expect high levels of standards and service as a consequence.

This article presents the results of student expectations survey carried out at IBSU to find out the main reasons to continue their studies at the master's level.

Keywords:

Student expectations, student needs, higher education, personal development, Georgia

Introduction

Universities have basically a triple mission of serving the community, teaching and conducting research; but, from the perspective of students, their primary *clients*, teaching seems to be the primary goal. No doubt the universities have always tried to emphasize the importance of quality teaching but, as in today's rapidly changing political and economic climate, students expect to gain competitive advantage at today's market and therefore universities have to apply modern teaching trends accordingly. The mission of every university should, therefore, be modified towards the preparation of a future professional flexible enough to adapt to the fast changing demands of the labor market. Ability to transfer skills from one job to another increases the employability of a graduate and boosts up the chances of being hired for the desired job.

Students enter universities with a wide range of different expectations and they often have a variety of motivations while selecting universities. This study looks into the students' needs and expectations through a survey that has been carried out at International Black Sea University.

Student Expectations

For the purpose of this study the most important facet of institutional learning relationships is *student success*. The definition of this term would be different both for individual students and instructors. The notion of successful learning is multi-dimensional (Marsh, 1984) and rests upon the expectations of students, faculty, the institution, and other members of the greater community. A successful learning experience is one in which both students and instructors feel that their expectations have been met. A question at this point is whether these expectations actually match or are very distinct from each other. A foreseeable future may vary from an already employed student to an unemployed one and the faculty may have a whole different perception of the success upon the completion of the study program.

Research by Kandiko, C. B. & Mawer, M. (2013) views that the student experience from students' perspectives, encompassing a wide view of student life that goes beyond what is often traditionally part of the academic student experience to include internships, work experience, extra-curricular activities, accommodation, facilities, a sense of community and transition, which are all what students expect as part of higher education, and from students' perspectives play a significant role in their learning experience. Thus a strong social context with practical implications during the course of the study is no doubt a must for every university and any institution failing to offer this range of activities to its students is deemed to a failure and the loss of market share in general. Universities traditionally rely upon the classical view of filling the empty cups with the ready knowledge and focus less on the development of the skills necessary for an independent development upon the completion of the studies. What many universities fail to do is conduct a proper customer expectation analysis upon which they later are supposed to build the programs that match the projected outcomes that are expected by the customers and the stakeholders of the business, in this case the university and the educational market.

One aspect is actually revealing the expectations but later acknowledging the importance of each aspect and matching it is another dilemma that many educational programs face today. Research by Hill (1995) suggests there may well be a 'mismatch' between students' expectations and their perceived quality. Using a framework that he developed to investigate a small sample of accounting undergraduates in the UK, he discovered that negative results emerged in terms of academic service factors, including course content, teaching quality, teaching methods, and personal contact with academic staff, feedback, and student involvement with the curriculum. Meanwhile, other service factors such as careers, counseling or welfare, health and physical education all exceeded students' expectations. Concluding from the study it may well be recommended that every educational institution needs to work towards the matching of the perceptions and clarifying the understanding of quality among the different stakeholders.

Research Method

We decided to study various aspects of student expectations discussed in this article at International Black Sea University. 34 students aged 21-36 participated in the survey. Most of the students were from Georgia, Turkey, Azerbaijan and Nigeria, all from four faculties at the university. Our respondents were 20 female, 14 male, out of whom there were 21 employed, and 13 unemployed people.

The questionnaire was mainly prepared in Likert scale format: 1 (Strongly agree) – 2 (Agree) – 3 (Neutral) – 4 (Disagree) – 5 (Strongly disagree). We considered 1-3 as "agree" and 4-5 as "disagree" when counting the responses. The open-ended responses to two questions at the end provided ground for further analysis.

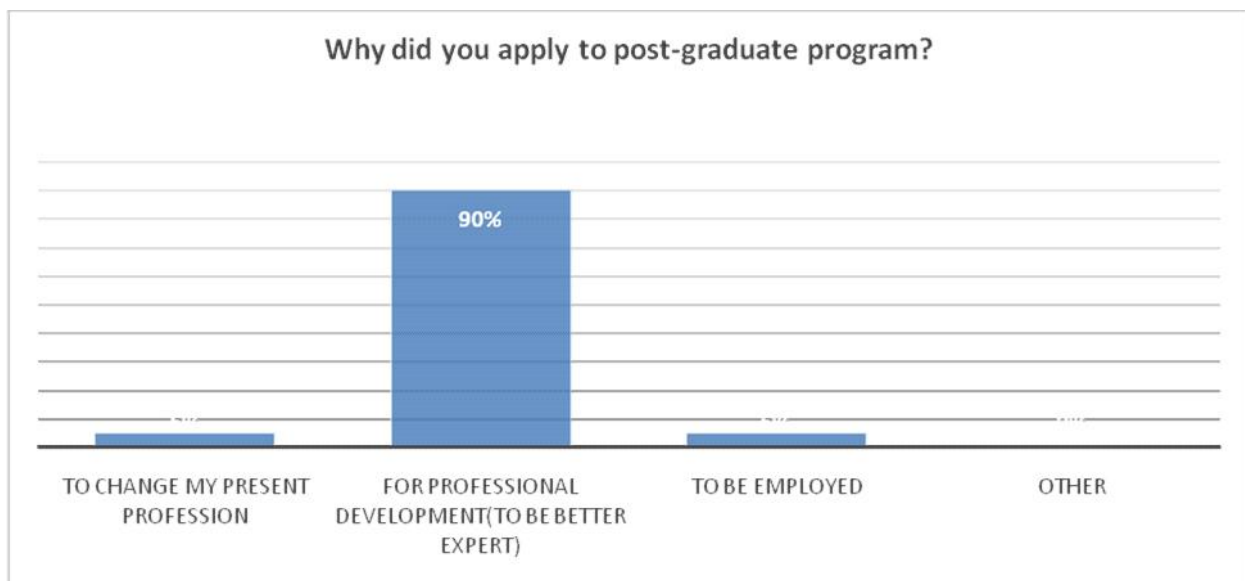
I. Applying to Post-Graduate Studies

According to Lam B.H. and Kwan K. P. (1999) students come to university with a mix of motives and expectations that can be categorized into four major areas, as follows in the paragraph below. We also added reasons to why these factors are important and joined it with the results of one of the questions of our survey: "Why did you apply to a post-graduate program?" Our survey attempted to measure the percentage distribution of the choices for enrollment into a program and below we present the results of our work.

- a. A "Human Capital" or Instrumental Orientation: to get a job. According to this perspective, students come to university in order to obtain a qualification, which will get them a job. The experience of university itself is secondary to the rewards that the award of a degree will bring to students after graduation. Monetary incentive is accepted to be the strongest among the motivation theories and it does not come with a surprise that the primary reason of enrollment into the graduate educational program is the prospective of the future employment. Addressing to the labor demand and the qualifications that now have become a must for every

prospective staff, a master's degree is a decisive factor when deciding on a candidate for a job opening. According to our survey 5% of the respondents got enrolled in the program in the pursuit of a job, which in this case is a relatively small percentage of what was actually expected.

- b. *General benefits from becoming educated.* Here the emphasis is more on the intrinsic rewards that result from developing an understanding of specific subject matter from becoming broadly educated. Students are at university to develop and grow intellectually and also to develop general competence. This reason is usually triggered by the changing environment of the labor market. The skills that a young person may acquire at a bachelor level unfortunately becomes obsolete very fast and a student needs to adapt him/herself to the quickly changing demands of the market otherwise s/he loses the employability and is less likely to be eligible for a job offering. A master's and/or a doctorate's program is a very good way to stay in shape and acquire the skills and competences that a prospective employer is searching for in an applicant. The highest ranking reason was mentioned as professional development, which totaled up to 90% of the respondents. This is an excellent figure for judging the reputation of the educational institution, which we are very proud of. When the first priority to get enrolled is the increase of professionalism offered, then the university can proudly offer students more opportunities for development.
- c. *Competitive/Achieving.* Students' expectations are that they will work hard at university, and succeed in the sense that they will achieve high grades - or at least pass: this will enable them to move into rewarding careers and/or further study. This aspect is broadened by a willingness to change the present profession as well. When a student at some point fails to find the employment and/or actualize himself/herself there comes a question of the choice of the career and a profession from the initial point. So many students enroll in the master's programs to change the specialization they think was wrongly chosen, or in the name of a better scope to boost the chances of employability. In our case 5% of the respondents indicated the "change of my present profession" as a reason for getting enrolled in an educational program.
- d. *Maturation and personal development.* University is expected to be an arena for students' general personal development and a place where they can "grow up" in a rewarding and enriching way.

II. Satisfaction of Unemployed and the Employed

Table 1.Expectation questionnaire - average results (Unemployed)

	Questions	Strongly agree	Agree	Neutral	Disagree	Strongly disagree
1	My English Language skills will help me find a good job	46%	39%	15%	0%	0%
2	Other Language skills will help me find a good job	0%	23%	38%	31%	8%
3	The subjects taught in the program are necessary for my future work	23%	23%	31%	8%	15%
4	IBSU does its best to help me find a job	8%	15%	38%	23%	15%
5	I am satisfied with the way I am taught	15%	46%	23%	15%	0%
6	IBSU encourages me to be involved in social and cultural activities	15%	31%	23%	23%	8%
7	I can learn better through simulation method	46%	46%	8%	0%	0%

Table 2.Expectations questionnaire - average results (Employed)

	Questions	Strongly agree	Agree	Neutral	Disagree	Strongly disagree
1	My English Language skills helped me find a good job	48%	33%	14%	0%	5%
2	Other Language skillshelped me find a good job	5%	0%	33%	29%	33%
3	The subjects taught in the program gave useful knowledge for my work	5%	43%	29%	10%	13%
4	IBSU does its best to help me find a job	14%	24%	14%	29%	19%
5	I am satisfied with the way I was taught	5%	38%	24%	29%	4%
6	IBSU encouraged me to be involved in social and cultural activities	5%	43%	23%	10%	19%
7	I could learn better through simulation method	33%	57%	5%	0%	5%

Table 3.Comparison

	Questions	Agree		Disagree	
		Unemployed	Employed	Unemployed	Employed
1	My English Language skills helped me find a good job	100%	95%	0%	5%
2	Other Language skills helped me find a good job	61%	38%	39%	62%
3	The subjects taught in the program gave useful knowledge for my work	77%	77%	23%	23%
4	IBSU does its best to help me find a job	61%	52%	38%	48%
5	I am satisfied with the way I was taught	84%	67%	15%	33%
6	IBSU encouraged me to be involved in social and cultural activities	69%	71%	31%	29%
7	I could learn better through simulation method	100%	95%	0%	5%

We have analyzed the results in two categories: agree / disagree. Therefore, we accepted ‘neutral’ answers as ‘agree’ unless the respondents particularly chose “disagree” or “strongly disagree”.

The role of every university as we mentioned above is to prepare a potential employee with the necessary skills for the job offered by the labor market. Students go back to universities for post graduate programs in order to give themselves a chance of developing the skills vital to boosting their chances for being accepted for the positions desired. While a bachelor degree may serve for more general education and the combination of social, human and technical skills may dominate, at master’s and doctorate level complete focus is driven to the readymade formulas that a program is to offer to its participants, meaning a guaranteed employment.

“My English Language skills helped me find a good job”

In order to measure the concrete actions that our university offers to the students that allow them to develop their expectations and in most cases prefer the particular program, we included the core activities that we believe help with employability. The first action is provision of English language skill that we believe is a key factor in finding a good job. 85% of employed and unemployed students agree that an international language skill is a valuable asset that a program offers. They are happy to have been acquiring the language and link it directly to their success in finding jobs in the process or upon the completion of the study program.

“My Turkish Language skills helped me find a good job”

The second advantage of the programs offered by university is the possibility to acquire a second language, Turkish. 61% of the unemployed and 38% of the employed believed that knowing Turkish is of significance in finding a job. These figures of course are low in comparing to the figures for English language, but they can be explained by higher demand on the language particularly and a relatively smaller market of Turkish companies in comparing to other sectors of economy and other players within them. Here, when comparing the employed and the unemployed, more unemployed believe that studying an extra language is an asset to future professional success.

“The subjects taught in the program are necessary for my future work”

Apart from the language skills that our university is proud to be providing a combination of the courses taught is an important factor in determining the expectations of the students and their satisfaction level with the overall program of study. Usually, analyzing the literature, the employed are more critical to the worthiness of the courses offered than the unemployed. An argument in favor of this suggests that the people with everyday practice stand a higher chance to see which particular areas are worth studying and they can judge the value of each course according to the applicability of each particular issue to the tasks they perform daily. Looking at the overall results for this particular question, we see a perfect match, i.e. 77% on either side; but if we look into the details we can observe a difference in the following: among the unemployed, 23% strongly believe that subjects taught are necessary for the future work and 23% believe, or simply agree to this notion as well. While at the same looking at the employed, we can clearly see that mere 5% strongly believes that subjects are necessary whereas 43% agree they are. A clear sign of hesitation can be

traced back to the expectations of the students biased by their current jobs, the program they have completed, or the occupations they hold at the moment of the study programs.

“I am satisfied with the way I am taught”

Creating a combination of courses and offering curricula that is universal is not a guarantee of the success of the students. Even more important is the way the subjects are delivered to the students. A university is a business that combines the best practice and proper practitioners and provides them with the necessary conditions and the inventory so that they can pass onto their expertise to the customers. In this case an emphasis is not only about the content, but about the delivery of the subject to the students. 84% of the unemployed respondents agree that they are satisfied with the way they are taught whereas 67% of the employed are satisfied with the way they are taught. Here arises an issue of the employed being more demanding in their expectations because of the possibility to have the practical implication of what they learn every day. Only 5% of the respondents strongly believed in satisfaction with the ways they are taught while in comparing to the unemployed, this figure is ten percent more, 15%.

“I can learn better through simulation method”

A question about the courses taught identifies the general opinion of the students about the program and the question about the ways a course is taught is more a methodical approach to the previous question, and a third question about one particular method, the simulation method is a test question on how well the students actually understand the meaning of a good program, or a well taught program. In other words, students may be simply satisfied with the reputation of the university and be happy studying on a particular program just because of the its *image* reputation, but when a question about methods of teaching and a particular applicable method is asked, they need to think harder and justify their enrollment in the postgraduate study program. Again 100% of unemployed believe they can learn better through simulations, i.e. hands-on, role-play, games, etc; and 95% of the employed, leaving us with the 5% skeptics who may be confused with the complexity of the real life and lack trust in simulations.

“IBSU does its best to help me find a job”

Career development is a strong marketing tool for contemporary universities. Universities compete more on increasing the number of graduates employed, as well as assisting them in finding jobs before graduation. Many universities advertise their efforts of helping their students with finding jobs. In our case, 23% of the unemployed *strongly agree/agree* that the university has provided help to the students for their employment and 38% of the employed agree to this as well. Further details need to be revealed about this particular question, because there is an assumption that among the employed, there is a percentage of them who have found their jobs via university when they were still at the bachelor's level of their studies.

“IBSU encourages me to be involved in social and cultural activities “

As mentioned above, ability to develop social skills is an advantageous part of being a university student and therefore every university should encourage its students to participate in various activities in order to broaden their vision. These activities allow the students to learn more different perspectives in life thus become more flexible for engaging in the labor market. Even though the students of postgraduate programs are less interested in such activities due to lack of time and probably enthusiasm, every university, on its behalf, should encourage the students to participate in socio-cultural activities. 69% of the unemployed and 71% of the unemployed believe that the university does fulfill this task successfully.

III. Application of the knowledge received

We went further in our study and analyzed the level of applicability of the theory gained in classes into practice. According to the question: “I apply the knowledge I gained at IBSU to my present work”, 14% of the respondents strongly agreed that they did apply the knowledge received and 33% agreed they did as well. 33% of the respondents stayed neutral on this question. A mere 5% disagreed in this case and 15% strongly disagreed that they used the knowledge to the present work. When analyzing this question what need to be taken into consideration is the students that applied for the postgraduate studies in order to change their profession and acquire a completely different set of skills for other industry. If a student applies to a program because s/he wants to change a work place and a sphere of work, then how come this student can use the theory in the current job? The skills gained and the skills currently used by the student may be very different from one another.

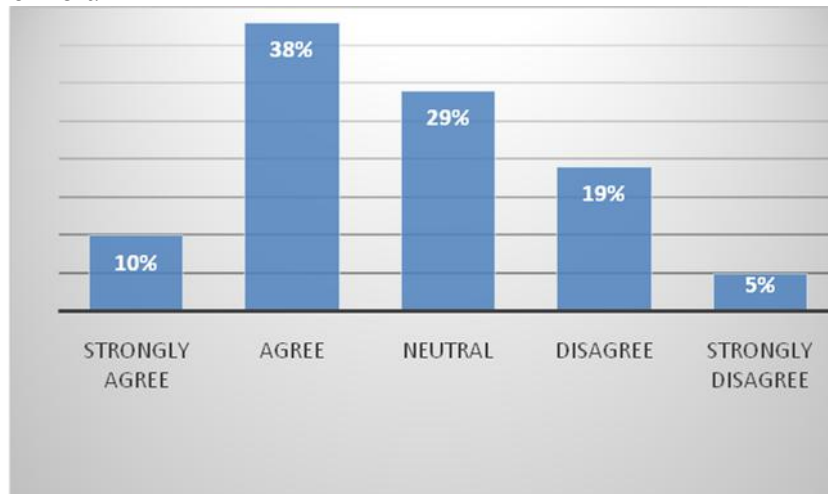
For further studies, we believe that an additional survey should be performed about this particular question which will allow us to discuss the topic of applicability of the acquired theoretical knowledge in the present job that the student holds. Interviews can also be held in order to clarify the motives of enrollment in the postgraduate level studies and as a result a more complex picture can be created, which hopefully can provide us with more concrete answers to the question posed.

IV. Recommendations for the Universities

“My expectations were met at IBSU”

International Black Sea University is proud to have the results which clearly indicate that it is capable to provide the necessary education needed for employability of its students. 48% of the respondents of the post-graduate studies on the master and doctorate level agree that the expectations they had prior to enrollment in an educational

program were met. 29% remain neutral about this topic and 24 % of the respondents disagree with the results they received upon the enrollment.

The figure presented above may be satisfactory, but if the university wishes to stay competitive in its field and keep its students satisfied, it needs to follow the following recommendations that we feel to be worthwhile:

- More practical courses;
- Increasing the number of teaching staff with practical experience;
- Grouping students with different background;
- More experts and/or research centers for thesis supervision;
- More focus on foreign language teaching;
- More student expectation surveys;
- Ensure that the curriculum is as flexible as possible.

REFERENCES:

- Hill, F. M. (1995) Managing service quality in higher education: the role of the student as primary consumer, *Quality Assurance in Education*, 3(3), pp. 10–20.
- Kandiko, C. B. & Mawer, M. (2013). *Student Expectations and Perceptions of Higher Education*. London: King's Learning Institute.
- Kwan, (Eds.) *Evaluation of the Student Experience Project: Vol. 3., The Video Interview Project: Listening to Our Students Talk*, (pp. 11-20). City University of Hong Kong, Centre for the Enhancement of Learning and Teaching.
- Lam B.H. and Kwan K. P. (1999) Students' expectations of university education. In J. Jones and K.P.
- Marsh, H.W. (1984). Students' evaluations of university teaching: Dimensionality, reliability, validity, potential biases, and utility. *Journal of Educational Psychology*, 76(5), 707-754.

ბავშვის სწავლა და განვითარება ადრეულ ასაკში

მზია გოგიაშვილი, გორის სახელმწიფო სასწავლო უნივერსიტეტი, პედაგოგიურ მეცნიერებათა დოქტორი

ადრეულ ასაკში ბავშვის სწავლისა და განვითარების მთავარი დანიშნულებაა საფუძველი ჩაუყაროს ბავშვის ფიზიკურ, გონებრივ, ზნეობრივ და ესთეტიკურ განვითარებას. ხელი შეუწყოს მოზარდის ჯანმრთელობის განმტკიცებას და სასკოლო მზაობას.

ბავშვის განვითარებაში იგულისხმება მისი ჯანმრთელობა და ფიზიკური განვითარება, შემეცნებითი განვითარება და ზოგადი ცოდნა, სწავლისადმი მიდგომა, მეტყველების განვითარება და სოციალურ-ემოციური განვითარება. ამის შემდეგ გათვალისწინებული უნდა იქნას ის, რომ ყოველი ბავშვი თავისებურად ვითარდება და სწავლობს, რადგან მათ აქვთ სწავლის განსხვავებული უნარები და ინდივიდუალური სტილი. ბავშვი სწავლობს უფროსებთან და თანატოლებთან ურთიერთობის დროს და საკუთარი აღმოჩენის გზით. /1.10/

ფიზიკური განვითარება - მასში იგულისხმება მოტორული და ფიზიკური განვითარება, ჯანმრთელობა და უსაფრთხოება.

მოტორულ განვითარებაში შედის მსხვილი და წვრილი მოტორიკის განვითარება და სენსომოტორული/მგრძნობელობით-მოძრაობითი/ განვითარება.

ბავშვის ჩვევები და უნარები გარკვეული კანონზომიერებით ვითარდება, ყველა ბავშვი უნიკალურია და განვითარების ტემპიც ინდივიდუალური აქვს.

შემეცნებითი განვითარება - აერთიანებს ესთეტიკას და კულტურას, ბუნებას და ტექნოლოგიას და მოვლენებს შორის მიმართებების სტანდარტებს, აგრეთვე ფსიქიკურ პროცესებს. შეხების, შემეცნების, მეხსიერების, წარმოდგენის, აზროვნების, მეტყველების განვითარებას.

გარემომცველი სამყაროს შემეცნება იწყება შეგრძნებით და აღქმით. რაც უფრო მაღალია მათი განვითარების დონე, მით უფრო სრულყოფილად შეგვიძლია გარესამყაროს სინამდვილის შემეცნება. ამისათვის საბავშვო ბაღში დიდი ადგილი ეთმობა სენსორულ აღზრდას. სკოლამდელ ასაკში განსაკუთრებული როლი ენიჭება მეტყველების განვითარებას. ადამიანი მშობლიურ ენას იყენებს საკუთარი აზრების გადმოსაცემად და სხვათა ნათქვამის გასაგებად. საბავშვო ბაღში წყდება მეტყველების განვითარების ისეთი ამოცანები, როგორიცაა ლექსიკონის გამდიდრება, გრამატიკული წყობის ფორმირება, მწყობრი მეტყველების განვითარება.

სკოლამდელ ასაკში ბავშვებს უყალიბდებათ შეგნებული დახსომების უნარი, იზრდება მეხსიერების შესაძლებლობანი; ამოცანა ის არის, რომ ვავარჯიშოთ მეხსიერება, გავამდიდროთ სასარგებლო ცოდნით, დიდი ადგილი ეთმობა წარმოდგენათა განვითარებას. იგი აუცილებელია ყოველნაირი შემოქმედებითი საქმიანობისათვის.. პირველი სკოლამდელი წლები ეს არის განმეორებითი წარმოდგენა, რომლის საფუძველზე ცხოვრებისეული გამოცდილების დაგროვებასთან და აზროვნების განვითარებასთან ერთად ყალიბდება შემოქმედებითი წარმოდგენები. უმცროს სკოლამდელთათვის დამახასიათებელია თვალსაჩინო-შემოქმედებითი და თვალსაჩინო-გამოსახულებითი აზროვნება. ამის საფუძველზე ვითარდება სიტყვიერ-ლოგიკური, გასაგები აზროვნება. აღმზრდელი ავითარებს ბავშვებში ანალიტიკურ-სინთეზურ აზროვნებით საქმიანობას, რაც მოვლენების უფრო ღრმად შემეცნების, მისი არსებული მხარეების გაგების საშუალებას იძლევა.

სწავლისადმი მიდგომა - ცოდნისმოყვარეობა ბავშვის დამახასიათებელი თვისებაა. იგი გამოიხატება ინტერესში, გარემოცულ სამყაროსადმი მისწრაფებაში, ყველაფერს შეეხოს, მოძრაობაში მოიყვანოს. ცოდნის მოყვარეობის დამადასტურებელია ბავშვთა შეკითხვები. აღმზრდელი ხელს უწყობს სკოლამდელთა ცოდნისმოყვარეობას, ორგანიზაციას უკეთებს დაკვირვებას, ცდილობს დროულად უპასუხოს შეკითხვებზე, წარმართავს ბავშვის აზროვნებას დამოუკიდებელი პასუხისაკენ.

საბავშვო ბაღის წინაშე დგას ამოცანა - განავითაროს ბავშვის გონებრივი ნიჭი. ფსიქოლოგიაში ნიჭიერებას ვუწოდებთ პიროვნების ისეთ თვისებებს, რომელთა საშუალებით იქმნება წინაპირობა ამა თუ იმ საქმიანობის წარმატებით დაუფლებისათვის. ნიჭიერება თავს იჩენს და ვითარდება შესატყვისი საქმიანობის პროცესში. მაგალითად, აღმზრდელი ბავშვის მოსაზრების განვითარების მიზნით ატარებს ისეთ თამაშს, რომელიც სწრაფ პასუხს მოითხოვს./დაასახელე შემდეგი რიცხვი, თქვი შებრუნებულად, ფრინავს არ ფრინავს და სხვა/

სკოლამდელი ბავშვის აღზრდის ერთ-ერთი ამოცანაა ინტელექტუალური უნარისა და ჩვევების განვითარება. ანუ გონებრივი საქმიანობის უმარტივესი წესების ჩამოყალიბება: საგნებზე დაკვირვება, ბავშვებისათვის გასაგები მოვლენების აღქმა, საგნებისა და მოვლენების არსებითი და არა არსებითი მხარეების გარჩევა, შედარება, განზოგადება. მიზეზ-შედეგობრივი კავშირების დადგენა და ახსნა და ა.შ. ეს ჩვევები და უნარები შემეცნებითი საქმიანობის შემადგენელი ელემენტებია, რაც ბავშვს ცოდნის წარმატებით დაუფლებაში ეხმარება.

სკოლამდელ წლებში ბავშვი ყოველდღიურად ხვდება მისთვის უცნობ საგნებსა და მოვლენებს. ცოდნისა და წარმოდგენების დაგროვება ხელმძღვანელობის გარეშე უსისტემოდ მიმდინარეობს. ისინი შეიძლება იყოს ზერელე, ხშირად მცდარი. ბავშვი ფიქრობს, რომ "ღრუბელი ეს ბამბაა" და ვარსკვლავები "ელექტრონის ნათურები", როდესაც გარემომცველ ცხოვრებას აკვირდება. იგი ცდილობს დამოუკიდებლად გააკეთოს დასკვნები. პედაგოგის ამოცანაა თანდათან გაზარდოს ბავშვთა ცოდნის მარაგი: მოაწესრიგოს, დააზუსტოს და სისტემაში მოიყვანოს იგი, ბავშვმა უნდა მიიღოს მკაფიო წარმოდგენა გარემომცველ საგნებზე, მათ დანიშნულებაზე, ზოგიერთ ნიშან-თვისებაზე /ფერი, სიდიდე, ფორმა/ და იმ მასალაზე, რომლისგანაც გაკეთებულია საგანი /იმსხვრევა, ტყდება, იხევა, ირღვევა/ იგი იძენს აგრეთვე ცოდნას ბუნების მოვლენებზე, მათ ურთიერთკავშირებსა და კანონზომიერებებზე/ წელიწადის დროთა ნიშნები და ამ ნიშანთა ურთიერთკავშირი, ზოგიერთი ცხოველის ტიპური თავისებურებანი და ა.შ./ არაცოცხალ ბუნებაზე დაკვირვების პროცესში.

სკოლამდელი ასაკის ბავშვებში სწრაფი ტემპით მიმდინარეობს ცოდნის დაგროვება. ყალიბდება მეტყველება, უმჯობესდება შემეცნების პროცესები, ბავშვი ეუფლება გონებრივი მუშაობის მარტივ ხერხებს. ბავშვის გონებრივი განვითარება ხორციელდება სოციალური გარემოს ზეგავლენით. ირგვლივ მყოფებთან ურთიერთობის პროცესში ის ითვისებს ენას და შემეცნებით სისტემას, შედეგი ის არის, რომ სკოლამდელი ასაკის ბავშვი ეუფლება მეტყველებას, თავისუფლად იყენებს ენას, როგორც ურთიერთობის საშუალებას.

გონებრივი განვითარების ძირითადი მაჩვენებელია ცოდნის სისტემების ათვისება, შემოქმედებითი აზროვნების განვითარება და შემეცნებითი ხერხების დაუფლება, რომლებიც აუცილებელია ახალი ცოდნის შეძენისათვის. იმისთვის, რომ სწორად წარვმართოთ სკოლამდელთა გონებრივი აღზრდა, კარგად უნდა ვიცოდეთ მათი გონებრივი განვითარების შესაძლებლობანი და კანონზომიერებანი. ამის გათვალისწინებით განისაზღვრება გონებრივი განვითარების ამოცანები, შინაარსი, ორგანიზაცია და მეთოდები. სკოლამდელი ასაკის დასასრულს ბავშვებს უგროვდებათ ელემენტარული ცოდნის საკმაოდ დიდი მარაგი გარემოს შესახებ. ისინი ფლობენ ძირითად სააზროვნო ოპერაციებს /შედარება, განზოგადება და სხვ/ შეუძლიათ განსაზღვრონ საგნებისა და მოვლენების არსებითი და არაარსებითი თვისებები, დაადგინონ ზოგიერთი მიზეზ-შედეგობრივი კავშირი, მათ უყალიბდებათ სასწავლო მეცადინეობის საწყისები. სრულფასოვან გონებრივ განვითარებას ადგილი აქვს მხოლოდ ორგანიზებული საქმიანობის პროცესში.

გონებრივი აღზრდა ეს არის უფროსთა მიზანმიმართული ზემოქმედება ბავშვის აქტიური სააზროვნო საქმიანობის განვითარებაზე. იგი შეიცავს ხელმისაწვდომი ცოდნის განზოგადებას, მის სისტემატიზაციას, შემეცნებითი ინტერესების, ინტელექტუალურ ჩვევათა ფორმირებას, შემეცნებითი შესაძლებლობების განვითარებას. განსაკუთრებით დიდია გონებრივი აღზრდის როლი ბავშვის სასკოლოდ მომზადებისათვის. ცოდნის მარაგის დაუფლება, გონებრივი აქტიურობისა და დამოუკიდებლობის განვითარება, ინტელექტუალური უნარისა და ჩვევის შეძენა - ეს მნიშვნელოვანი პირობაა სკოლაში წარმატებით სწავლისა და მომავალი შრომითი მოღვაწეობისათვის.

სკოლამდელთა გონებრივი აღზრდის ძირითადი ამოცანებია: მართებულ ფორმირებათა წარმოდგენა გარემოს, ბუნებისა და საზოგადოებრივი ცხოვრების უმარტივესი მოვლენების შესახებ, შემეცნებითი ფსიქიკური უნარების განვითარება, შეგრძნება, აღქმა, მეხსიერება, წარმოდგენა, აზროვნება, მეტყველება. ცოდნის მოყვარეობისა და გონებრივი უნარების განვითარება, გონებრივი საქმიანობის უმარტივესი ხერხების ჩამოყალიბება.

მეტყველების და სოციალურ-ემოციური განვითარება.

მეტყველება გულისხმობს ზეპირ მეტყველებას, ბავშვის უნარს, გამოთქვას თავისი ფიქრები და შეხედულებები, მოისმინოს და აღიქვას გარშემომყოფების ნათქვამი.

მეტყველების განვითარებაში ორი ქვესფეროა განვითარებული, ესაა მეტყველება და წიგნიერება.

ზეპირი მეტყველება მოიცავს რეცეფციულ /რა ესმის/, ექსპრესიულს/რისი თქმა შეუძლია და პრაგმატულ განვითარებას, ანუ რა სიტუაციაში როგორ იყენებს ენის ცოდნას..

რეცეფციული მეტყველება გულისხმობს მოსმენასა და მოსმენილის გაგების უნარს.

პროდუქტიული ექსპრესიული მეტყველება მოიცავს ბავშვის უნარს, სიტყვიერად გამოხატოს სხვადასხვა შინაარსი. ამ დროს ეუფლება გაბმულ მეტყველებას.

პრაგმატული განვითარება გულისხმობს დიალოგის უნარ-ჩვევის ჩამოყალიბებას, გასაგები კომუნიკაციისა და თხრობის უნარის გამომუშავებას. პრაგმატული განვითარება იწყება მოთხოვნილებისა და სურვილების გამოხატვით და სრულდება წარმატებული კომუნიკაციით.

წიგნიერება-გულისხმობს წერითი მეტყველების დაუფლებისათვის მომზადებას. ინტერესის გაღვივებას წერა-კითხვის მიმართ და დადებითი დამოკიდებულების ჩამოყალიბებას. ეს სფერო აერთიანებს წერისა და კითხვის მიმართულებას. კითხვის მიმართულება ემსახურება იმ უნარების განვითარებას, რომელიც კითხვის უნარ-ჩვევების ჩამოყალიბებას უწყობს ხელს.

წერის მიმართულება გულისხმობს გრაფიკული უნარების განვითარებას. იგულისხმება ხელით ზუსტი მოძრაობების შესრულება, რომ ნაწერი შედგება სიტყვებისაგან და ეს რაღაცას ნიშნავს.

სოციალურ-ემოციური განვითარება - ადამიანის შემეცნების, აზროვნების, კოგნიციის განვითარებასთან ერთად ხდება სოციალური უნარ-ჩვევების ეტაპობრივი განვითარება, ამ დროს ხდება ბავშვის პიროვნების ჩამოყალიბება და ადამიანებთან ურთიერთობა.

სოციალურ-ემოციური სფერო თავის მხრივ მოიცავს შემდეგ მიმართულებებს: თვითიდენტობას, თვითშეფასებას, თვითმართვას, ურთიერთობასა და ადაპტაციურ სოციალურ ქცევას, რომელიც გულისხმობს ბავშვის უნარს, შეეგუოს იმ სიტუაციას და იმ ადამიანებს, რომლებთანაც უწევს ურთიერთობა და შეგუება.

ამ ყველაფრის დადებითად გადასაჭრელად ბავშვებს ჭირდებათ სიყვარული და მხარდაჭერა, პოზიტიური განწყობის შექმნა სწავლასა და შემეცნების პროცესში.

გონებრივი აღზრდის საფუძველი სენსორული აღზრდაა, რაც უზრუნველყოფს ბავშვის განვითარებას და ამდიდრებს მის გრძნობად გამოცდილებას, უყალიბებს მას წარმოდგენებს საგნების ხარისხსა და მათ დამახასიათებელ თვისებებზე.

სენსორული აღზრდა არის შეგრძნებისა და შემეცნების მიზანდასახული განვითარება.

სენსორული აღზრდის შინაარსს მიეკუთვნება სმენითი გრძნობიერების განვითარება, მიყურადების და ბგერების გარჩევის უნარი, მეტყველებითი სმენის განვითარება /ბგერის სიმაღლის გარჩევის უნარი, რიტმული ერთეულების აღქმა და სხვა/ სენსორულ აღქმაში აგრეთვე იგულისხმება ტაქტილური გრძნობიერების განვითარება, შეხების საშუალებით საგანთა თვისებების, განსხვავებისა და დასახელების უნარი: გლუვი, ბალნაინი, რბილი, მაგარი, მსუბუქი და სხვა./2.98/

სენსორული აღზრდის ერთ-ერთი ნაწილია ყნოსვისა და გემოვნების შეგრძნების განვითარება. შეხებით შეგრძნებისა და ათვისების განვითარება წარმატებით მიმდინარეობს მიზანმიმართული, შინაარსიანი საქმიანობის პირობებში. პროდუქტიული საქმიანობა / ხატვა, ძერწვა, კონსტრუირება, აპლიკაცია/ იწვევს მოთხოვნილებას დაეუფლოს ფორმას, ფერს, შეძლოს სივრცეში ორიენტირება . სენსორული აღზრდის ძირითად მეთოდად ითვლება ბავშვების მიერ საგნის თვისებების დაკვირვებით შესწავლა, შემოწმება იმ მიზნით, რომ ისინი გაერკვნენ საგნის დამახასიათებელ თვისებებში.

სენსორული აღზრდის უმნიშვნელოვანესი ამოცანაა ბავშვებში სენსორულ ეტალონებზე წარმოდგენების ფორმირება. ეს ეტალონებია ძირითადი ფერები, გეომეტრიული სხეულები/ბურთულა, კუბურა, წრე, კვადრატი/ ნოტებით გამოხატული მუსიკალური ბგერების განსხვავებული სიმაღლე. თუ ბავშვი იცნობს ეტალონს და მათ სიტყვიერ გამომსახველობას, მას გარემო სამყაროს ორიენტირება უმსუბუქდება. იგი შეადარებს ნაწახ საგნებს ამა თუ იმ ნიმუშს და თვითონ დაასახელებს ფერს, ფორმას, საგნის სიდიდეს და მისი დეტალების მდგომარეობას სივრცეში.

ხატვისა და კონსტრუირების სწავლისას გამოკვლევის პროცესი შედგება შემდეგი ეტაპებისაგან: საგნის მთლიანი შეხედულების აღქმა, მისი ცალკეული ნაწილებისა და მათი თვისებების გამოყოფა. /ფორმა, სიდიდე და სხვა/ ნაწილების სივრცობრივი ურთიერთდამოკიდებულების განსაზღვრა /ზემოთ, ქვემოთ, მარჯვნივ, მარცხნივ/ საგნის უფრო წვრილი ნაწილების გამოყოფა და ძირითად ნაწილებთან მათი მიმართულების დადგენა, საგნების განმეორებითი მთლიანი აღქმა. /3.137/

სენსორული აღზრდისათვის აღმზრდელებს დიდი შესაძლებლობები აქვთ ბავშვებს გააცნონ გარემო, განსაკუთრებით ბუნება. მხედველობითი შეგრძნებათა განვითარების მიზნით პედაგოგი აწყობს დაკვირვებას, "შეხედეთ ცას, ყველგან ერთნაირი ფერისაა?" აღმზრდელი უმცროს ბავშვებს ასრულებინებს სხვადასხვა მოძრაობებს სათამაშოებისა და საგნების გამოყენებით, რაც ხელს უწყობს შეგრძნებისა და აღქმის განვითარებას.

მამასადამე, ბავშვის სწავლა და განვითარება ადრეულ ასაკში გულისხმობს ბავშვის მომზადებას სკოლაში წარმატებით სწავლისა და განვითარებისათვის.

ლიტერატურა:

1. ადრეულ ასაკში სწავლისა და განვითარების სტანდარტები, თბ., 2011.
2. სკოლამდელი პედაგოგიკა, შემდგ. ვ. იადეშკო, ფ. სოხინი. ქართული თარგმანი, თბ., 1987.
3. Все о младшем школьнике. /Под.ред.Н.Ф. Виноградовой, М., 2004.

LEARNING AND DEVELOPING OF A CHILD IN AN EARLY AGE

Mzia Gogiashvili, Gori State Teaching University, Doctor of Pedagogical Sciences

RESUME

A great attention is paid to studying and developing of a child in an early age. Acquiring knowledge, mental activities and intellectual skills are prerequisites for successful preparing of preschool children for school.

LISTENING ENGLISH WITH ITS DIFFICULTIES AND NECESSITY

Nino Davitashvili, Gori State Teaching University, Specialist by contract
E-mail: miss.davitashvili@gmail.com

Maia Akolashvili, Gori State Teaching University, Specialist by contract
E-mail: akolashvili.maia@gmail.com

Abstract

Listening is the ability of identifying and understanding what others are saying. This involves understanding a speaker's accent or pronunciation, his grammar and his vocabulary.

Key words: the characteristics of receiving information, delivery, a listener, an environment, access to the world, pleasure, travelling/tourism, work processes and academic requirements.

Introduction

Listening to and understanding speech involves a number of basic processes, some depending upon linguistic competence, some depending upon previous knowledge that is not necessarily of a purely linguistic nature, and some depending upon psychological variables that effect the mobilization of these competence and knowledge of the particular task situation. The listener must have a continuous set to listen and understand and, as he hears the utterance, he may be helped by some kind of set to process and remember the information transmitted. His linguistic competence enables him, presumably, to recognize the formatives of the heard utterance, i.e., to dissect out the wave from of the morphemes, words and other meaning-bearing elements of the utterance (A. Saricoban).

Body

The difficulties existing between reading and listening show that listening is rather difficult skill. The difficulties connected with listening may be divided into four categories. They are:

1. The characteristics of receiving information.
2. Delivery.
3. A listener.
4. An environment.

The characteristics of receiving information. A device of reminding speech was demonstrated in 1980s. One of the spectators was chosen to say a sentence which was reminded by a computer later and was published with its written form for everyone to see. The participant decided to say something connected with this subject and said: "it is difficult to remember speech." The computer immediately published words: "it is hard to wreck a nice." And this is not surprising. Listening is like reading someone's speech. Knowing written forms of words is not enough to understand their speech forms.

Other difficulties existing in listening process are unknown words, lexical density (short period of time among words which causes maximum of listeners' concentration).

Delivery. Delivery is a main factor. We distinguish reciprocal and nonreciprocal listening. Reciprocal listening involves communication between two or more people. It means communication. It allows to use repair strategies. Speakers can ask one another to start again or to slow down.

In nonreciprocal listening speakers have no ability to a dialogue. It takes place while watching television or listening to the radio. The listener receives the information without participating in it. He/she has to follow the speed at which the speaker talks, the vocabulary and grammar which is also used by the speaker. For all these reasons nonreciprocal listening is more difficult than reciprocal one.

Listener. According to the multiple intelligences theory, people have different "intelligences" such as linguistic, logical-mathematical, bodily-kinaesthetic, musical, interpersonal, intrapersonal and naturalist. These can be connected to preferred models of learning. Some people without learning and realizing prefer one way of learning to another. Some people who have musical intelligence choose to learn a language by listening songs, someone with body-kinaesthetic intelligence learn by acting.

While discussing listening we also have to take into consideration the age of the learners. Young learners from the age of seven or eight up to their late teens differ from adults in their needs as listeners. These differences include: shorter attention spans, fewer cognitive abilities, difficulties concentrating on disembodied voices and the importance of visual stimuli and music.

Older learners (above the age of seventy) sometimes have difficulty with physiological factors such as declining abilities in hearing in general or problems with short-term memory. In this case teachers have to consider their students' ability to listen to fast connected speech behind the students' cognitive abilities.

Environment. Environmental conditions may affect on listening (temperature, heavy traffic etc.) Another problem which does not fit neatly into any of the categories is the role of memory in listening. As we process one word, another word is "coming". The mind gets flooded with words. Unless we are well attuned to the rhythm and flow of the language, and the way in which a piece of discourse is likely to continue, this can be overload, which is one of the main reasons why students "switch off". Jack Richards states that

“memory works with prepositions, not with sentences”. Many of our students are faced with badly-conceived tasks that test their memory instead of guiding them towards comprehension.(JJ. Wilson).

Why do we listen to English? To answer this question we have to think about different facts such as:

- 1.Access to the world.
- 2.Pleasure.
- 3.Travelling/tourism.
- 4.Work purposes and academic requirements

Access to the world. English has gained the role of the international language and has become the language of communication among different nations. So there is no doubt that studying English with its listening skill serves this purpose.

Pleasure. The English language is spread through the news, information-sharing as well as entertainment. For many students music is the first contact point with English. It is especially motivating for teenagers. They want to understand what it is that well-known singers are really singing, enjoyment is one of the main criteria with younger learners with their short concentration span.

Travelling/tourism. English as **a lingua franca** has especially great importance in travelling and tourism.

Work purposes and academic requirements. English has become the international language for medicine, science and technology. All over the world, conferences serving almost any medical field of inquiry often take place in English. It means that an academic requirement towards the English language has grown. Business in the age of globalization has become depended on English as the common language for different nations. This is a very important reason why we have to develop listening skills in English. Nobody knows how long it will retain its predominant position.

Conclusion

Listening is one of the most difficult skills in language teaching/learning. The beginners in a second language lack adequate bottom-up processing skills because they have not developed the linguistic categories against which language must be heard. They perceive the new language as undifferentiated noise. They are not yet able to segment the speech stream into word units_to tell where one word ends and another starts. They have no ideas about phonological rules that change sounds in certain environments or causes reductions of sounds. Listening compared to reading is psychologically more difficult. The listener has to be strained and concentrate attention as what she/he hears is ephemeral (the reading text is in front of one's eyes and can go over and over easily). Compared to speaking, it is also not easy, as the speaker can rely on his/her repertoire, while the listener totally depends on the speaker.

Other difficulties existing in listening process are unknown words, lexical density . Reciprocal listening involves communication between two or more people. It means communication. It allows to use repair strategies. Speakers can ask one another to start again or to slow down.

In nonreciprocal listening speakers have no ability to a dialogue. The listener receives the information without participating in it. He/ he has to follow the speed at which the speaker talks, the vocabulary and grammar which is also used by the speaker. For all these reasons nonreciprocal listening is more difficult than reciprocal one.

In the modern world listening is widely connected with access to the world, pleasure, travelling/tourism, work processes and academic requirements.

REFERENCES:

1. Saricoban A. (1999): The Teaching of Listening// The Internet TESL Journal, N 12.
2. Willson JJ. (2008): How to Teach listening . Pearson Education . England.

RESUME

English has become the international language for medicine, science and technology. All over the world, conferences serving almost any medical field of inquiry often take place in English. It means that an academic requirement towards the English language has grown. Business in the age of globalization has become depended on English as the common language for different nations. This is a very important reason why we have to develop listening skills in English. Nobody knows how long it will retain its predominant position.

So in the modern world listening is widely connected with access to the world, pleasure, travelling/tourism, work processes and academic requirements.

INTERNATIONALIZATION OF TEACHING AND RESEARCH: THE LANGUAGE POLICY OF THE UNIVERSITY OF SEVILLE

Rafael Wagner, University Of Seville

INTRODUCTION

The universities and their roles within society have changed very much since I started working at the International Office. As for most of the European Universities, the big boost for the internationalization of the University of Seville, as everybody knows, came in the Nineties thanks to the Erasmus program, and since then, the range of international activity and geographical coverage of the International Office have expanded considerably, especially in the last decade. Just to mention some milestones of the very complex road leading to the internationalization of learning, teaching and research in the University of Seville that go beyond the influence of the Erasmus Project let me recall

- the implementation of university exchange programs with emerging countries such as India and China;
- the creation of a development and cooperation office,
- the design of a Study Abroad program,
- the establishment of the International Centre,

As you can see, I have chosen to mention actions that are very varied in their nature. Some of them focus on the management of the international tasks, while others deal with the expansion of these tasks, the responsibility towards others, or the sustainability of these activities.

But there is one which is essential and common to all of them, which is the question of language. To continue with the metaphor of the above mentioned road leading to the internationalization of learning, teaching and research, the fuel of the vehicle to go along this road are none other than the languages we are able to read, speak, write and understand.

There are great opportunities ahead of us, the global demand for international teaching and research opportunities is set to grow enormously, but even if we have the best and fastest car to go down the road of internationalisation, we won't arrive anywhere if we can't speak any foreign languages.

Colin Power, former UNESCO Deputy Director-General for Education, has pictured the situation very accurately: "In a globalised world, the very survival of corporations, nations and individuals is dependent on the extent to which they understand and reach out to other cultures and nations. Participation in the multicultural knowledge society of the future will demand even higher levels of language competence and cultural sensitivity at the world shrinks"

This statement describes quite accurately the framework of the relation of Teaching and research internationalization and the creation of institutional Language Policies:

It is undeniable that learning languages will always rely on an individual decision (which in our case means students, professors, and researchers) but it is also obvious that higher education institutions are compelled to establish systematic Language Policies to ultimately guarantee a future not only for the members of the University community but for the institution itself.

In order to face this issue systematically, in June 2009 the University of Seville established a Language Policy Plan (PLUS), through the University Government Council Decision

The objective of the Plan is to provide university students and staff, and their next social environment with multilingual and multicultural skills needed to meet the demands posed by new social and cultural diversity and to facilitate the European convergence process.

The body in charge of designing the Language Policy as a specific Language Policy Commission made up by following university authorities:

Vice-Rector for International Relations (later the Director)

Vice-Rector for Academic Affairs

Vice-Rector for Student Affairs

Dean of the Faculty of Philology

Director of the Language School

Director of the Institute of Educational Sciences (ICE)

Director of the Staff Training Center

The main responsibility of the Commission was to design the plan, monitor its development, and implement and guarantee the achievement of its objectives.

The designed Plan was to be established in coherence with its political and juridical context, which in this case were international, national, and regional principles expressed by the Council of Europe, the Spanish Ministry of Education and the Andalusian Ministry of Education.

At an International level

The Language Policy commission took as the main international reference the NANCY DECLARATION of the European Council for Languages "Multilingual Universities for a Multilingual Europe Open to the World".

This declaration states that a well established Language Policy at the Universities would

- promote students and staff **mobility**;
- enrich the education and the **employment** of the graduates with supranational values;

promote the **attractiveness** of European higher education.

All these objectives can only be achieved if

all students are given the opportunity to learn languages , - especially university students- regardless of their field,

and if incoming students were provided with the sufficient language assistance.

European integration and cooperation between Europe and developing countries require the universities to develop multilingual and intercultural competence of students and staff to meet the current communication needs.

A knowledgeable society and lifelong learning are important pillars of the European Higher Education Area aiming to promote the development of multilingual skills in the learning process, in management tasks of the universities, and in the generation and transfer of knowledge

In this context Universities must promote that university graduates:

Are able to communicate in at least two languages other than their mother tongue ;

Know how to improve their language skills ;

Have the necessary self confidence and know-how to learn a new language when necessary;

Acquire first-hand experience working and learning in other countries

Become familiar with other cultures and intercultural skills .

The necessary actions are:

a) to use linguistic capability and skills to define both the competence needed for access to language studies and the corresponding outcomes achieved by the students

b) to include second language learning in the university curricula and culture and include them in all quality assessment processes

c) to encourage professors to develop their foreign language skills as an important career growth opportunity

d) support new learning environments , including new information technologies and multimedia devices

e) develop specific methodologies for teaching and learning second languages , and

f) to create new multilingual curricula through international programs .

The Commission also considered the well known Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment, (CEFR), which designs the levels by which what a learner is supposed to be able to do in reading, listening, speaking and writing can be described.

At a National Level

On a national level the Plan was also in line with the recommendations expressed in the Analysis of the current status of Language education in the language schools of Spanish universities and general recommendations for European integration (Spanish Ministry of Education)

At a Regional Level

On a regional level the Language Policy Plan of the University of Seville (PLUS) is also coordinated with and framed by the Multilingualism Development Plan of the Regional Government of Andalusia (2004).

The three main objectives of this Plan are:

To foster second language learning for communication purposes among the general population in Andalusia

To promote multicultural and multilingual training for Andalusian students in order to foster their integration into an increasingly globalised environment

To promote a multiethnic, multicultural and multilingual Andalusia by exposing the region to new languages and cultures.

IMPLEMENTATION OF THE PLAN AT THE UNIVERSITY OF SEVILLE

SPECIFIC ACTIONS PROMOTING THE INTERNATIONALIZATION AND INTERCULTURAL EXCHANGE AT THE UNIVERSITY OF SEVILLE

Fostering language learning among university students

Objectives –

All graduates of the University of Seville must be able to master one foreign language at a level equivalent to the B1 of the Common European Framework of Reference of Languages Scale (CEFR) , at the end of their studies.

All full-time undergraduate students are exempted to pay fees at the Language School for up for two language courses leading to the achievement of a B1 level.

The US will promote that non-official students of the University of Seville attend specialized English language modules supported by the Lifelong Learning Centre, in collaboration with the Language Institute.

The identification of the Students' Language competence will be based on following:

a) Recognition of the language skills achieved at accredited teaching centres

b) Recognition of Courses at the Language Schools of the University of Seville

c) Recognition of the undergraduate and postgraduate courses taught in a foreign language

d) Recognition of time spent in foreign universities through international programs signed by the University of Seville.

Involved Academic and Administrative Centres:

The Faculty of Philology, the Language School, as centres for the modern languages, with various powers regulated by the legislation;

The Institute of Education Sciences (ICE), the Staff Training Centre as continuous staff learning training centres

The Centre for Cultural Initiatives (CICUS) which promotes and serves the cultural concerns of the university community

The Assistance Services to the University Community University Community Assistance Services (SACU), as the body which provides information and advice to the University community, promoting social actions and welfare;

In general, all the departments of the university offering graduate and postgraduate courses in foreign languages.

OTHER COMPLEMENTARY MEASURES INCLUDED IN THE PLAN ARE:

- The International Office will endeavour to promote funding to support mobility grants for students, fostering their participation in international programs, such as Erasmus practices, double programs, dual degrees and joint degrees, and other exchange programs.
- The Language School of the University of Seville will establish language tests for students required to prove language competency to apply for international mobility grants (Students who already have completed applied language courses at the Faculty of Philology are exempted to pass these exams)
- Language skills stated by the Language Institute will be included in the Students' Diploma Supplement.
- The International Office will encourage language learning, by distinguishing those students and university staff who have achieved the best scores in the Erasmus Language Tests and at the Language Courses with extraordinary awards.
- The Language School of the University of Seville will publicize the different language tests endorsed by top accredited European institutions that are planned to take place at the Language School.
- The US will periodically update all the different means to validate major European language accreditations, and harmonize them with those offered by the Language School. It will also promote the recognition of the Diplomas issued by the School at the Office of Study Accreditation of Andalucía.
- Special attention is given to knowledge and innovation related to the learning of languages

SHORT REFLECTION ON ITS OUTCOMES

In my opinion, the strongest points of the Language Policy of the University of Seville are, among others:

The conviction of the University authorities to state their commitment in a plan

The plan includes tangible measures and actions,

It involves all the members of the university community: students, faculty and administration

The participation in the plan of different academic centres and units of the university

The expression of a compulsory minimum level of language requirement for students,

The effort to avoid a theoretical knowledge promoting communicational methods

HOWEVER, FROM A PERSONAL STANDPOINT, PERHAPS IT WOULD BE NECESSARY TO OPEN A DEBATE ON THE POSSIBILITY OF:

Reinforcing worldwide horizons of the plan,

Differentiating minimum knowledge of languages depending on the study programmes

Creating a unit and a clear ultimate academic authority responsible for this language policy

Including experts or internal or external staff of the University in the Commission for the implementation of the Plan

Linking administrative and teaching careers with the effort to learn foreign languages

POSSIBLE TRANSFERABLE OUTCOMES

In light of the University of Seville's experience, here are some recommendations that could be of help in the complex decision making process prior to the drafting of a Language Policy:

1. To analyze the linguistic needs and aims of the University, trying to identify a linguistic strategy consistent with local, regional, national, and international legislation and policies.
2. To commit the University authorities to deal with the issue undertaking tangible measures and actions, and their willingness to state this commitment in a plan
3. To set up a Commission including academic authorities, experts and technical staff
4. To target all the different members of the university community: students, faculty and administration
5. To determine the most appropriate methodology and materials to achieve the targeted aims.
6. To establish levels of language/s to be achieved, assessment evaluation criteria and scales needed to monitor progress.
7. To include all the related different academic centres and units of the university
8. To determine financial costs
9. To involve local communities

Afterword:

However, despite everything mentioned above, no system is completely exportable and nothing is further from our intentions than to promote the implementation of a predetermined, unchangeable, single model.

There is no perfect methodology for language learning or for planning its teaching and there never will be. Actually, both communication and language learning will always rely on the ability to, using elements that are known to all the participants, construct a content that is unknown, that is new.

At least that is what I have tried to get across in my presentation. I hope I have succeeded, but before I finish my presentation please allow me to recall an anecdote that happened to me in the days when I had just started working at the IRO.

Once upon a time...

In those days there were not too many people at the office who could speak English. As a matter of fact, that's why they had hired me, and so it happened that one day I had to receive an important visitor, a Vice-president from a foreign university (whose name I can't remember now). This academic manager happened to be passing through Seville and wanted to take advantage of the trip to close an agreement with our University. Since the relevant Vice rector of the University of Seville was in a meeting with my direct superior and nobody else was available- Internationalisation did not mean anything in those days – It had to be me (who was just a little bit more than a internship holder) who had to pay honours to this visitor, who turned out to be an extraordinarily friendly and nice person, who got straight to the point. He represented a small university specialized in Engineering. They wanted to send us a group of students, who would continue their studies for a few months in our University accompanied by one or two of their professors, and, subject to remuneration, we would have to provide them, with a classroom, teaching facilities, and suitable accommodation. So far so good, everything was normal, and I was enjoying my new role representing the University of Seville when the Vice-president started explaining the reasons they had for looking for such an agreement. The point was that theirs was a very small university dedicated to training engineers for the government, specialising in designing military weapons. Since, in the words of the Vice President, these students carried out their absorbing studies in a small academic ghetto, and they did not have a great command of geography nor languages, their academic authorities had decided that it would be of great benefit to them to carry out a stay in a foreign country that could help them to “put a face” to foreign people, and somehow prevent these future engineers from becoming too coldblooded in their jobs. By then I distinctly remember turning pale, thinking about the possibility of somehow getting involved with these narrow minded engineers, maybe even bombed if we did not satisfy their requests, and so I tried to finish the conversation as soon as possible promising to pass his proposal on, and, in exchange for my supposed patience, I received a little present, a beautiful bookmark, that from time to time turns up in my desk drawer reminding me of the importance of internationalisation not only from a technical or a commercial point of view, but also from a moral and humanistic point of view.

Bibliography:

Forster Vosicki, Brigitte the Language Policy Commission of the University of Lausanne: towards an institutional approach to the question of languages in the Bologna process

http://www.aracis.ro/fileadmin/ARACIS/Revista_QAR/Aprilie_2012/Articolul_5.pdf

Hudzik John K. Comprehensive Internationalization. From Concept to Action

http://www.nafsa.org/File/cizn2011_execsummary.pdf

Internationalisation in European higher education: European policies, institutional strategies and EUA support

http://www.eua.be/libraries/publications_homepage_list/eua_international_survey.sflb.ashx

Power, C (2005). Beyond Babel : language policies for the 21st century. In An international perspective on language policies, practices and proficiencies : festschrift for David E. Ingram.

http://eprints.usq.edu.au/3042/1/Cunningham_Hatoss.pdf

Teichler, Ulrich International Student Mobility in Europe in the Context of the Bologna Process

<http://www.jielusa.org/wp-content/uploads/2012/01/International-Student-Mobility-in-Europe-in-the-Context-of-the-Bologna-Process1.pdf>

RESUME

As a consequence of the worldwide internationalisation strategies and trends that would lead in Europe to the foundation of a common higher education space, in June 2009 the University of Seville established a commission composed of the heads of the different academic and administrative services involved in language teaching and the promotion of language learning. The aim of this commission was to design the guidelines of a systematic and comprehensive strategy dealing with the development of multilingual and multicultural competences of the different stakeholders of the University of Seville as an essential condition for quality in teaching, research and learning: the PLUS or Language Policy of the University of Seville. The description of this Plan will lead us to the identification of its strong points and some debate issues and based on this analysis we will propose some basic guidelines for the establishment of language policies addressing learning, teaching and research internationalization.

STRATEGIC PLAN OF INTERNATIONALIZATION AT “BELARUSIAN TRADE AND ECONOMICS UNIVERSITY OF CONSUMER COOPERATIVES”

Tatsiana Valynets, Belarusian Trade and Economics University of Consumer Cooperation, Dr.

I. INTRODUCTION

This document was developed according to the results of implementation of the project of international technical assistance "Internationalization in Central Asia and Eastern Neighboring Area" of TEMPUS programme and represents goals and objectives of internationalization in teaching, learning and research.

International activity of "Belarusian Trade and Economics University of Consumer Cooperation" is urged to improve the university's educational system by studying of the best foreign practices and attraction of additional financial resources for development of the university and scientific and pedagogical process.

International activity is an obligatory and major component of activity of the university; it is directed on creation and maintenance of positive image of the university in world educational space, obtaining additional opportunities for development of competitive advantages.

The main structural unit which is carrying out planning, coordination and control of all aspects of international activity of the university is the international relations department (hereinafter –IRD).

The system of international cooperation of the university is organized and functions according to Statutes of the university; statement on department of international relations; governing and methodical documents and materials, regulating activity of IRD; orders and decrees of the Rector of the university; internal work order regulations; effective laws and regulations of the Republic of Belarus, resolutions and decrees of Belkoopsoyuz Board, duty regulations.

II. INTERNATIONAL RELATIONS DEPARTMENT

International relations department of is an independent structural unit of the university which provides organization of international activity of the university with the purpose of its integration into the European and world educational system.

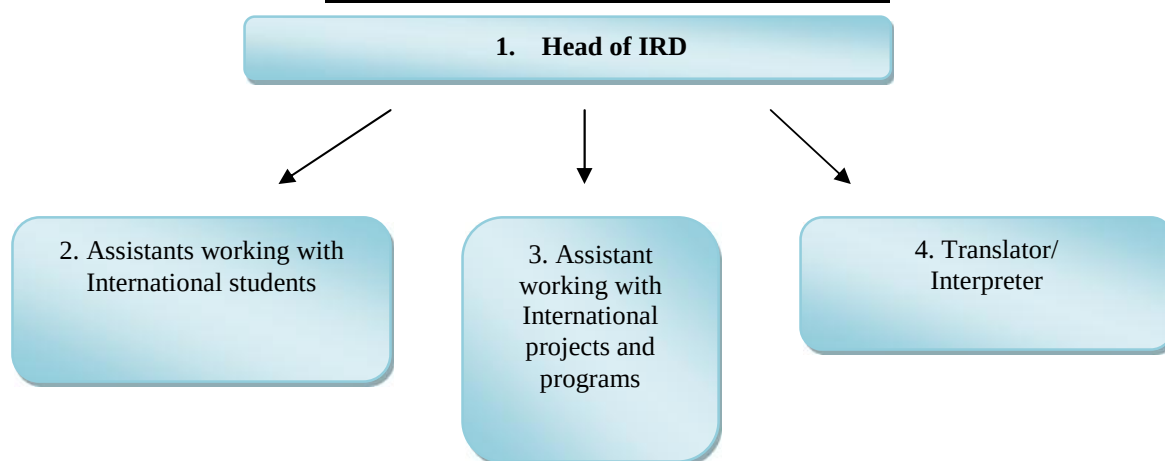
IRD is directly subordinated to the first Vice-Rector of the university in accordance with the approved management structure of the university.

In its work IRD is guided by the effective legislation of the Republic of Belarus, Beloopsoyuz resolutions, Statutes of the university, collective labour agreement, documents of the Management Quality System documents (MQS) of the university, including quality Mission, Policy and Purposes, internal work order regulations, orders and decrees of the Rector of the university, present statement, norms and regulations of labour and fire safety and occupational sanitation

II.1. OBJECTIVES OF IRD

- ☐ Implementation of the aims of the university in the sphere of quality within its powers, effective use of the Management Quality System documents
- ☐ Establishing of effective and mutually beneficial partnerships with foreign institutions of higher education and other institutions
- ☐ Promotional activity aimed at recruiting foreign students
- ☐ Organizational support of scientific and research projects implemented by the University

The structure of IRD can be presented as follows:

The above-presented structure of the department and the allocation of its staff's responsibilities as a whole meet the needs of the university, since they are optimal for the number of the teaching and academic staff, as well as for the students of BTEU (including foreign ones).

II.2. FUNCTIONAL RESPONSIBILITIES OF IRD STAFF

Head of IDR

1. Works out the main directions for the development of the international activity of the university, the plan of work of department of international relations for academic year;
2. Coordinates work on the invitation to the university of foreign experts for performance of collaborations under terms of partnership contracts;
3. Participates in drafting of contracts with foreign institutions of higher education and exerts contracts performance control;
4. Coordinates work of structural units of the university on their participation in international activity;
5. Participates in the organization of international exhibitions, scientific seminars, conferences on the basis of university.

Assistants working with International students

1. Manages work on the conclusion and performance of contracts and cooperation agreements with the organizations nonresidents, the contracts signed with representatives of foreign citizens on selection of candidates for study at university from among foreign citizens, contracts for rendering medical services to foreign citizens;

2. Examines the documents provided by foreign citizens for enrolment to study for compliance with requirements.
3. Initiates invitations for study for foreign citizens on the basis of submitted documents.
4. Maintains a database of the foreign citizens studying at the university, as well as of university graduates.
5. Meets and accompanies foreign citizens arriving for study in university.
6. Controls stay of foreign citizens on the territory of the Republic of Belarus according to the active legislation.
7. Performs preparing of documents for registration of foreign citizens having arrived for study, and also resolves all issues concerning opening of exit/entry visas.
8. Organizes work of teachers-curators on participation of foreign citizens in cultural activities.

Assistant working with International projects and programs

1. Takes part in working out the main directions for the development of the international activity of the university.
2. Conducts work on conclusion and performance of contracts and agreements on development of international technical assistance and foreign (sponsor's) grant assistance allocated according to international projects, grants.
3. Takes part in drafting of agreements, projects with foreign partners, exerts contracts performance control.
4. Gives information help to the staff of university concerning participation in international projects, registration of applications and other documents for submission to international foreign organizations (European Commission, funds of grantors, etc.).
5. Takes part in development of programs of visits of foreign delegations arriving to university within the international projects, as well as their accompanying during cultural programs.
6. Carries out timely maintaining of documents on international projects, as well as their registration.
7. Informs international activity managers on new international programs and projects.

Interpreter / Translator

1. Translates economic, scientific, political and other special literature incoming to department of international relations within implementation of the international projects, standard documentation, correspondence materials with the foreign organizations, as well as materials of conferences, meetings and seminars held in frames of international projects.
2. Produces interpretations and translations on international projects in established periods, and also provides translation of other information necessary for work of department of international relations.
3. Provides translations of diplomas and supplements to diplomas of foreign students into English language.
4. Carries out editing of the translations.
5. Organizes stay of foreign partners and guests in BTEU (develops programs of stay, meets, checks-in a hotel, accompanies partners and guests, participates in the organization of working events and excursion programs and sees partners and guests off).
6. Maintains correspondence in a foreign language by e-mail.

III. OBJECTIVES AND TASKS OF INTERNATIONAL ACTIVITY OF THE UNIVERSITY

International activity of the university is aimed at development and internationalization of the university's education and science, at further integration of BTEU into world educational and scientific space, improvement of the university's educational system by studying of the best foreign practices and attraction of additional financial resources for development of the university and scientific and pedagogical process.

Objectives of international cooperation:

- ensuring integration into world educational space;
- strengthening of authority and competitiveness of the university at the international level;
- assistance to partnership development for strengthening of positive image of the university on the international stage;
- contribution for increase in volumes and expansion of geography of export of educational services.

Priority forms of work of the university in the field of international cooperation are:

- participation in scientific, cultural, educational programs and projects with partners from foreign countries;
- participation in international conferences, seminars, symposiums, round tables, etc.;
- training of specialists for foreign countries, as well as teaching Russian language to foreign citizens for further continuation of study or conducting of business on the territory of the Republic of Belarus;
- participation in international summer (winter) schools.

Financial support of international cooperation at the university is carried out at the expense of the means received from various sources, including at the expense of grants of the European Union within educational programs and projects.

Perspective tasks of university in the field of the international activity:

- 1) modernization of educational system of the university according to the principles of the Bologna declaration (on the basis of the order of the Ministry of Education of the Republic of Belarus No. 636, issued 30.09.2010);
- 2) creation of conditions for development of the academic mobility of undergraduates, masters, doctorates, teachers and staff of the university;
- 3) increase in number of teachers and extension of the list of disciplines for teaching in English language;
- 4) mastering of new markets and increasing of export of educational services;
- 5) creating favorable conditions for foreign citizens for the purpose of internship and qualification improvement at the university;
- 6) implementation of international educational projects and programs;
- 7) involvement of undergraduates, masters and doctorates to participation in implementation of international educational projects and programs (TEMPUS, ERASMUS MUNDUS, ERASMUS+, etc.);
- 8) Expanding the network of contacts with foreign educational institutions through the conclusion of agreements on international cooperation.

BTEU development programme for 2014-2016 yy

Activities	Unit	2014 fact	2015 plan	2016 plan
Implementation of International Projects	numbers of projects	2 TEMPUS		1 ERASMUS +
Treaty-making with foreign partners	numbers of treaties	2	2	2
Plan of foreign students' admission	number of students	78	95	105
Participation in International conference, seminars, exhibitions.	number of participants	55	57	62

IV. ACADEMIC MOBILITY

Academic mobility is attained by means of implementation of international programs, international contracts of the Republic of Belarus, contracts signed between HEI of the Republic of Belarus (other establishment of educational system of the Republic of Belarus) and institution of the foreign state (international organization, foreign citizen, stateless person).

As a rule the exchange is carried out on a parity basis and is temporary. Trainees, academic staff have to return to the state of permanent residence after completion of training, qualification improvement, and improvement of pedagogical activity. Duration and other terms of the exchange are established by the contract.

Recognition and establishment of compliance of the periods of study, courses of higher education in organizations of foreign states means providing to the person by the Republic of Belarus the right to continue education in educational establishments of the Republic of Belarus, organizations of the Republic of Belarus, conducting educational programs of postgraduate studies.

Recognition and establishment of compliance of the periods of study, courses of higher education in organizations of foreign states are performed by the Ministry of Higher Education of the Republic of Belarus in accordance with legislation, including international contracts of the Republic of Belarus with the issuing of diplomas.

The order of recognition and establishment of compliance of the periods of study, courses of higher education in the organizations of foreign states, a sample of the certificate on recognition and establishment of compliance of the periods of study, courses of higher education in organizations of foreign state are approved by the Government of the Republic of Belarus unless otherwise provided for by the President of the Republic of Belarus.

V. DEGREE OF INTERNATIONALIZATION OF THE UNIVERSITY

One of the most important indicators of the quality and effectiveness of the educational activities of the university, determining its prestige on the international level is the process of internationalization of education aimed at the implementation of the ***following objectives***:

- Expanding the scope of activities of universities outside their national educational system;
- Growth of financial assets through attracting foreign students to study and financial resources from international funds;
- Improving the quality of education through the participation of students and teaching staff in the process of international mobility, knowledge sharing opportunities;
- Improving the quality of research by participating in joint scientific and research projects.

The process of internationalization of university education space affects:

- Students: foreign students, the organization of exchange programs, as well as the organization of individual student mobility;
- Teaching staff: teaching staff exchange, joint research programs and internships, joint training programs, organization of intensive language courses and summer schools;
- Content side of educational programs: the development of new programs and courses, which take into account elements of intercultural communication; teaching foreign languages; use of new technologies, including distance learning;
- Certification issues, recognition and evaluation of the quality of the educational process: implementation of international standards in education, recognition of education certificates.

A special place is given to the process of internationalization of international academic mobility. First of all, it's the training of foreign students on a regular basis; it is as well one of the indicators of integral ranking of universities.

Problem University BTEU expand export services, while maintaining the traditional export markets of educational services (CIS (Turkmenistan, Tajikistan, Russia, Moldova), Middle East region), and take active steps to entry into the European university space by adapting the learning process to the European standards.

Objectives of the University in the export of educational services:

- Active entry into new regional markets (Turkey, Azerbaijan, Nigeria);
- Bringing the quality of education and university management in line with international standards;
- Conducting adequate pricing policies;
- An active information and advertising work;
- Participation in international educational fairs;
- Expanding of the range of educational services;
- Clear planning and organization of work with the aim of attracting foreign nationals;
- Diversification of channels promoting educational services (extension of network of intermediaries, target training of foreign nationals receiving training in individual form, etc.).

RESUME

This document was developed according to the results of implementation of the project of international technical assistance "Internationalization in Central Asia and Eastern Neighboring Area" of TEMPUS programme and represents goals and objectives of internationalization in teaching, learning and research.

International activity of "Belarusian Trade and Economics University of Consumer Cooperation" is urged to improve the university's educational system by studying of the best foreign practices and attraction of additional financial resources for development of the university and scientific and pedagogical process.

International activity is an obligatory and major component of activity of the university; it is directed on creation and maintenance of positive image of the university in world educational space, obtaining additional opportunities for development of competitive advantages.

ზოგიერთი ლოგიკური ტერმინის დამკვიდრების პრობლემები

**დავით ზარნაძე, საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტის ნ. მუსხელიშვილის
გამოთვლითი მათემატიკის ინსტიტუტი, მთავარი მეცნიერ-თანამშრომელი
სოსო ცოტნიაშვილი, გორის სახელმწიფო სასწავლო უნივერსიტეტი, პროფესორი
ტრისტან ტურაშვილი, აკადემიური დოქტორი**

ეროვნული გამოცდების მოთხოვნებიდან გამომდინარე ლოგიკურ-ანალიტიკურ აზროვნებაზე იწერება ახალი წიგნები, რომლებშიც არის სერიოზული შეცდომები ტერმინებისა და აღნიშვნების არასწორი ხმარებისას: ტერმინების "ან", "ან...", ან ..." სხვადასხვაგვარი გაგება, ერთი და იგივე ფაქტის მრავალგვარი აღნიშვნა - იმპლიკაციის ($\supset$, $\Rightarrow$, $\supset$, $\rightarrow$), დისიუნქციის ($\vee$, $\vee$), გამონათქვამის საწინააღმდეგოს

გამოსახვა სხვადასხვა ტერმინებში (უარყოფა და საპირისპირო). ეს განსხვავებები იწყება სკოლის სახელმძღვანელოებიდან და გრძელდება ზოგადი უნარების წიგნებში, საგამოცდო ტესტებში.

ამასთან უნდა აღინიშნოს, რომ ლოგიკური შეცდომა, გრამატიკული შეცდომისაგან განსხვავებით, აზროვნების დეფორმაციას იწვევს და გაცილებით მძიმეა. გრამატიკულ შეცდომებზე საზოგადოება რეაგირებს, შექმნილია ენობრივი სიწმინდის დამცავი სახელმწიფო კომისია, ხოლო უფრო მძიმე ლოგიკურ შეცდომებზე რეაგირება ლამის დანაშაულად არის გამოცხადებული! ლოგიკური შეცდომები გვხვდება სახელმწიფოებრივ დოკუმენტებში, აღარაფერს ვამბობთ პრესაზე, რომელიც საკმაოდ სხვადასხვა ტიპის შეცდომებით, სოფიზმებით.

ყურადღება გვინდა გავამახვილოთ ზოგიერთი ლოგიკური ტერმინის მცდარად გაგებაზე და ტერმინებისა და აღნიშვნების არასწორად ხმარებაზე ლოგიკის საკითხებისადმი მიძღვნილ წიგნებსა და დოკუმენტებში [1]. ამასთან დაკავშირებით მიმოვიხილავთ რამდენიმე ტერმინს და სიმბოლოს, რომლებიც არასწორადაა გამოყენებული. ჩვენი მიზანი ამ შემთხვევაში მსჯელობის დაწყებაა ერთიანი ტერმინების შემუშავების აუცილებლობაზე, რომ ჩვენს ახალგაზრდებს და არა მარტო მათ, მკვიდრი საფუძველი შეუქმნათ მსჯელობებისა და დასკვნების ზუსტად გასაკეთებლად.

არაგამომრიცხავი და გამომრიცხავი დისიუნქციის (Disjunction) და „ან“ და „ან ..., ან ...“ კავშირების შესახებ.

კავშირი „ან“ არაგამომრიცხავი აზრით იხმარება წიგნებში [2]-[10]: ორი P და Q წინადადებისათვის (გამოთქმისათვის) არაგამომრიცხავი დისიუნქციური წინადადება „P ან Q“ ჭეშმარიტია მაშინ და მხოლოდ მაშინ, როდესაც მისი ერთი დისიუნქტი მაინც ჭეშმარიტია.

კავშირი „ან ..., ან ...“ არაგამომრიცხავი აზრით იხმარება წიგნებში ([8], გვ. 22), ([9], გვ. 205]), ([10], გვ. 33). შევნიშნოთ, რომ იქ, სადაც „ან“ იხმარება არაგამომრიცხავი აზრით, რეალურად გულისხმობენ, რომ ან..., ან... იხმარება არაგამომრიცხავი აზრით. მაგალითად, „P ან Q“ ჩანაწერში [8-10] წიგნებში გულისხმობენ წინადადებას „ან P ან Q“.

ჩვენი აზრით, გავრცელებული ჩანაწერები „P ან Q გამომრიცხავი“ და „P ან Q არაგამომრიცხავი“ - ტვირთავს ტექსტებს. ასეთივე სიტუაციაა სხვა ენებშიც: ინგლისურში შესაბამისად - "P or Q inclusive", - "P or Q exclusive"; გერმანულში: „P oder Q inklusives, P oder Q exklusives“.

ასევე, კავშირები „ან“ და „ან..., ან...“, არ უნდა იყოს გაიგივებული და ერთნაირი მნიშვნელობით არ უნდა იხმარებოდეს. როგორც ვხედავთ, სხვადასხვა აზრით „ან“, ასევე „ან..., ან...“ ტერმინების გამოყენება შეთანხმების გარეშე გარკვეულ უხერხულობას ქმნის.

ამიტომ სასურველი იქნებოდა, რომ ეს კავშირები გარკვეული ერთიანი შეთანხმებით ყოფილიყო გამოყენებული: კერძოდ, „ან“ იხმარებოდეს არაგამომრიცხავი აზრით, ხოლო „ან..., ან...“ იხმარებოდეს გამომრიცხავი აზრით. აღსანიშნავია, რომ აკადემიკოს აკ. შანიძისა და ლ. კვაჭაძის წიგნში ([11], გვ. 58) მცალკეველები კავშირი „ან..., ან...“ განმარტებულია ზუსტად ასეთი გამომრიცხავი მნიშვნელობით: „ან..., ან...“ მცალკეველები კავშირის ხმარებით აღინიშნება, რომ დასახელებულ ერთნაირ წევრთაგან ამორჩეული იქნეს ერთ-ერთი (სხვების გამორიცხვით)“.

კავშირი „ან ..., ან ...“ ასეთი გამომრიცხავი აზრით იხმარება წიგნებში ([2], გვ. 30), ([3], გვ. 165), ([4], გვ. 85), ([5], გვ. 22), ([6], გვ. 169): ორი P და Q წინადადებისათვის (გამოთქმისათვის) გამომრიცხავი დისიუნქციური წინადადება „ან P, ან Q“ ჭეშმარიტია მაშინ და მხოლოდ მაშინ, როდესაც მისი ერთ-ერთი დისიუნქტი ჭეშმარიტია, ხოლო მეორე - მცდარი. აღინიშნება ასე: $P+Q$ ან $P\oplus Q$. კავშირი „ან მხოლოდ ..., ან მხოლოდ...“ გამომრიცხავი აზრით იხმარება ყველა წიგნში.

ურთიერთგამომრიცხავი აზრის გამოხატვის მაგალითია: „ან (P) რუსეთი საქართველოს მეგობარია, ან (Q) რუსეთი ოკუპირებულ ტერიტორიებს არ დაგვიბრუნებს“. გამომრიცხავი დისიუნქციური წინადადება მცდარია მაშინ და მხოლოდ მაშინ, როდესაც მისი ორივე დისიუნქტი P და Q ჭეშმარიტია (რუსეთი საქართველოს მეგობარია და რუსეთი ოკუპირებულ ტერიტორიებს არ დაგვიბრუნებს), ან ორივე P და Q მცდარია (რუსეთი საქართველოს მეგობარია არ არის და რუსეთი ოკუპირებულ ტერიტორიებს დაგვიბრუნებს), ამ შინაარსით ეს წინადადება მცდარია და ასახავს რეალობას. გამომრიცხავი დისიუნქციის უარყოფა იქნება ჭეშმარიტი და მას ექნება სახე: „(P) რუსეთი საქართველოს მეგობარია მაშინ და მხოლოდ მაშინ, როდესაც ($\neg Q$) რუსეთი ოკუპირებულ ტერიტორიებს დაგვიბრუნებს“.

ურთიერთგამომრიცხავი აზრის გამოხატვის ასეთი მაგალითები მრავლად მოიძებნება თანამედროვე პრესაში: „ან მშვიდობა ისრაელთან, ან კავშირი „ჰამასთან“ (ჭეშმარიტი). კიდევ ერთი მაგალითი: „ან ევრაზიული კავშირი, ან საზღვრების არ გადახედვა“ (მცდარი).

$P_1, P_2 \dots P_n$ წინადადებებისათვის გამომრიცხავი დისიუნქციური წინადადება $P_1+P_2+ \dots +P_n$ ჭეშმარიტია მაშინ და მხოლოდ მაშინ, როდესაც კენტი რაოდენობის წინადადებები ჭეშმარიტია და მცდარია, როდესაც ლუწი რაოდენობის წინადადებები ჭეშმარიტია. იმ შემთხვევისათვის, როცა $n=3$,

$P+Q+R=(P+Q)+R$ წინადადებისათვის ჭეშმარიტების მნიშვნელობათა ცხრილი აგებულია და აღნიშნული ფაქტის მტკიცება მოყვანილია ([2], სავარჯიშო 1.92). ლოგიკაში განიხილება აგრეთვე "სამობითი (სამმაგი) გამომრიცხავი ან" ("Ternary exclusive or") [12]. ის არის ჭეშმარიტების ორ მნიშვნელობიანი ფუნქცია, რომელიც ჭეშმარიტია მხოლოდ იმ შემთხვევაში, როდესაც სამიდან მხოლოდ ერთი არგუმენტი ჭეშმარიტი. აქედან გამომდინარე, სამობითი გამომრიცხავი ან გამოითქმება შემდეგნაირად: "ან მხოლოდ P, ან მხოლოდ Q, ან მხოლოდ R". ის შეიძლება აგრეთვე ასე გამოითქვას: "ან P, ან Q, ან R, მაგრამ არა ორივე ან სამივე ერთად". შევნიშნოთ, რომ ამიტომ უკვე სამი წინადადების შემთხვევაში "ან P, ან Q, ან R" და "ან მხოლოდ P, ან მხოლოდ Q, ან მხოლოდ R" წინადადებები ერთმანეთისაგან განსხვავებულია.

არაგამომრიცხავი დისიუნქციის არასწორი აღნიშვნა. [8]-ში არაგამომრიცხავი დისიუნქცია საყოველთაოდ აღიარებული $\vee$ სიმბოლოსაგან (იკითხება „ან“) განსხვავებით აღნიშნულია $\vee$ ასოთი (ლათინური პატარა „ვე“), რომელიც აღებულია [9]-დან. მკითხველისათვის ამ განსხვავებულ აღნიშვნას სერიოზული შეცდომების გამოწვევა შეუძლია. [8]-ში ეს აღნიშვნა 63-ჯერ არასწორად არის გამოყენებული.

როდის გამოვიყენოთ სიტყვა „ჭეშმარიტება“ და როდის „ჭეშმარიტობა“ და „მცდარობა“?

ჭეშმარიტობა (Truth) და მცდარობა (Falsity) არის წინადადების ჭეშმარიტების მნიშვნელობები (Truth Value) და ამიტომ ტერმინები "ჭეშმარიტება" და "ჭეშმარიტობა" განსხვავებულია. სკოლის სახელმძღვანელოში [13] ეს ტერმინები განსხვავებულად და, ზემოთ აღნიშნული აზრით, სწორად იხმარება, ხოლო [8]-ში ერთმანეთშია აღრეული - „ჭეშმარიტობის“ ნაცვლად „ჭეშმარიტება“ იხმარება. აღვნიშნოთ, რომ წინადადების (გამონათქვამის) ჭეშმარიტების მნიშვნელობათა ცხრილის ნაცვლად [14] წიგნში გამოყენებულია ტერმინი „ჭეშმარიტულ მნიშვნელობათა ცხრილი“.

პირობითი წინადადების არასწორი აღნიშვნა. თუ P და Q წინადადებებია (გამონათქვამებია), მაშინ პირობითი წინადადება „თუ P, მაშინ Q, საზოგადოდ აღინიშნება $P \Rightarrow Q$ ან $P \rightarrow Q$ სიმბოლოებით. [8]-ში პირობითი წინადადება „თუ P, მაშინ Q, აღნიშნულია ასე $P \supset Q$, როგორც აღნიშნულია ([15], გვ. 12)-ში, პირობითი წინადადების ეს აღნიშვნა გამოყენებული ჰქონდა ცნობილ ლოგიკოსს რასელს და ის აღარ გამოიყენება. მას აგრეთვე გამოყენებული ჰქონდა სხვა აღნიშვნებიც (მაგალითად, ექვივალენტობის აღსანიშნავად ის იყენებდა აღნიშვნას ([15], გვ. 13) $\supset$), რომლებიც დღეს აღარ გამოიყენება. ცნობილი აღნიშვნების $\in$ და $\subseteq$ ადრე გამოყენებული აზრით წინააღმდეგობის შესახებ საუბარია ([16], გვ. 47).

წიგნებში, სადაც სიმრავლეებზე მოქმედებები და ცნებების მოცულობებია განმარტებული, ეს აღნიშვნა იწვევს შეცდომებს. კერძოდ, სიმბოლო $\supset$ გამოიყენება A და B სიმრავლეებს შორის დამოკიდებულების აღნიშვნისთვისაც $A \subset B$ - იკითხება: A შედის B-ში და იგივეა, რაც $B \supset A$ - იკითხება: B მოიცავს A-ს. [8]-ში განმარტებულია ოპერაციები სიმრავლეებზე, განმარტებულია ცნება, ცნების მოცულობა და მოყვანილია მაგალითი ([8], გვ.92): „ცხენის ცნება ექვემდებარება ცხოველის ცნებას“, ანუ ყველა ცხენი ცხოველია. თუ K-თი აღვნიშნავთ ცხენის ცნების მოცულობას, ხოლო L-ით ცხოველის ცნების მოცულობას, მაშინ K და L სიმრავლეებს შორის გვექნება დამოკიდებულება $K \subset L$. მეორეს მხრივ, ზემოთ ნათქვამის თანახმად შეგვიძლია ვთქვათ, რომ თუ არსება ცხენია, მაშინ ის ცხოველია. რაც [8]-ის აღნიშვნებში მოგვცემს $K \supset L$, ხოლო საყოველთაოდ მიღებული აღნიშვნით მივიღებთ, რომ $L \subset K$ - ყოველი ცხოველი ცხენია. ამიტომ $K = L$ - ცხენი ერთადერთი ცხოველია, რაც მცდარია. **მაშასადამე, ზემოთ მოყვანილმა აღნიშვნამ პირობითი წინადადება ტოლფასობად გადააქცია.**

ამ არასწორი აღნიშვნის საშუალებით ასევე „წარმატებით“ შეგვიძლია დავამტკიცოთ აგრეთვე, რომ ყველა იურისტი ადვოკატია, რაც მცდარია. ამ აღნიშვნამ მცდარი გახადა [8]-ში ამ აღნიშვნით მოცემული ყველა წინადადება, რადგან ზემოთ მოყვანილი მსჯელობის მსგავსად ყველა იმპლიკაცია ექვივალენტად გარდაიქმნება. [8]-ში აღნიშნული სიმბოლო 43-ჯერ არის გამოყენებული.

იმპლიკაციის აღნიშვნასთან დაკავშირებით შევნიშნოთ, რომ პირობითი წინადადების აღსანიშნავად ([9], გვ. 207)-ში გამოყენებულია ინგლისური ასოზგერა $\supset$ -ს ტრანსკრიფციის $\supset$ მსგავსი უცნაური სიმბოლო.

პირობითი "თუ A, მაშინ B" წინადადების საწინააღმდეგოს (უარყოფის) წარმოდგენა:

სწორია: პირობითი "თუ A, მაშინ B" წინადადების საწინააღმდეგოა "A და არა B", ანუ $A \wedge \neg B$.

შეცდომაა: პირობითი "თუ A, მაშინ B" წინადადების საწინააღმდეგოა "თუ A, მაშინ არა B".

შეიძლება ითქვას, რომ ეს ყველაზე გავრცელებული შეცდომაა!

ყველა ზემოთჩამოთვლილი და სხვა მრავალი შეცდომა გასწორებულია, სავარჯიშოების სახით შეტანილია და გაანალიზებულია [2]-ში, თუმცა ეროვნული გამოცდებისათვის საჭირო სრულყოფილი წიგნის დაწერა მომავლის საქმეა. ახალი წიგნის (ცნობარის, ან სახელმძღვანელოს) დაწერისას ისეთ ტრადიციულ და დედუქციურ დარგებში, როგორიც მათემატიკა და ლოგიკაა, რომლის ძირითადი ცნებები ათასწლეულების განმავლობაში ყალიბდებოდა, დამკვიდრებულია პრინციპი: კრიტიკულად

ვისარგებლოთ იმ ძველით, რაც დადგენილია (რა თქმა უნდა, დასესხების წყაროს მითითებით და არა ფარულად, მოპარვით) და დავემატოთ მას ახალი, რაც ჩვენ შეგვიქმნია.

ლიტერატურა:

- [1]. დ. ზარნაძე, <http://www.ambioni.ge/logikuri-azrovnebis-swavla-analitikuri-azrovnebis-aucilebeli-pirobaa/>
- [2]. დ. ზარნაძე, ზოგადი უნარების ლოგიკის თვითმასწავლებელი, 2013.
- [3]. ე. ზაგაშვილი, თ. შოშიაშვილი, ზოგადი უნარები, ვერბალური ნაწილი, აიმც, 2012.
- [4]. ნ. მაჭარაშვილი, საერთო სამაგისტრო გამოცდა, 2014.
- [5]. შ. ხელაძე, ლოგიკა ყველასათვის, 2011.
- [6]. ე. ზაგაშვილი, თ. შოშიაშვილი, თ. კვირკველია, ზოგადი უნარები, საერთო სამაგისტრო გამოცდა, აიმც, 2014.
- [7]. თ. ალიბეგაშვილი, ელემენტარული ლოგიკა, 2012.
- [8]. ლ. მჭედლიშვილი, ნ. ივანიძე, ლოგიკა, 2003წ.
- [9]. კ. ბაქრაძე, რჩეული ფილოსოფიური თხზულებანი, 1978.
- [10]. მ. თომაშვილი, ლოგიკა და კრიტიკული აზროვნება, 2014.
- [11]. ა. შანიძე, ლ. კვაჭაძე, ქართული ენის გრამატიკა, ნაწილი II, 1978.
- [12]. F. J. Pellenter and A. Hartline. Ternary Exclusive or. Logic Journal of the IGPL, 16(2008), 78-83.
- [13]. გ. გოგიშვილი, თ. ვეფხვაძე, ი. მეზონია, ლ. ქურჩიშვილი, მათემატიკა XI კლასი, 2010.
- [14]. ნ. ჯაფარიძე, მ. წილოსანი, ნ. წულაია, მათემატიკა, X კლასი, 2013.
- [15]. Математическая теория логического вывода, Редакторы А. В. Идельсон и Г. Е. Минц. Издательство «Наука», 1967.
- [16]. А. Френкель, И. Бар-Хиллел, Основания теории множеств, Издательство Мир, 1966.

PROBLEMS OF INCULCATING SOME LOGICAL TERMS

David Zarnadze, Georgian Technical University, Niko Muskhelishvili ICM, Leading Scientific Worker

Soso Tsotniashvili, Gori State Teaching University, Professor

Tristan Turashvili, Ph.D.

RESUME

The paper reviews the incorrect understanding of some logic terms, cases of incorrect usage of terms and indication in the books and documents on logic. Regarding this issue, the paper discusses some terms and symbols that are incorrectly used. It also highlights the reasonability of elaborating unified terms.

საჯარო სკოლებში ფიზიკური აღზრდისა და სპორტის საგნის სწავლების გაუმჯობესების გზები

ალექსანდრე იაშვილი, გორის სახელმწიფო სასწავლო უნივერსიტეტი, პროფესორი

E-mail: iashvili43@gmail.com

მამია ტულუში, საქართველოს ფიზიკური აღზრდისა და სპორტის სახელმწიფო სასწავლო
უნივერსიტეტი, პროფესორი

E-mail: mamuli.t42@mail.ru

ნელი პაპუკაშვილი, საქართველოს ფიზიკური აღზრდისა და სპორტის სახელმწიფო სასწავლო
უნივერსიტეტი, ასისტენტ-პროფესორი

E-mail: papukashvili24@gmail.com

საზოგადოებრივი ფორმირების ყველა ეტაპზე აღზრდისადმი განსაკუთრებული დამოკიდებულება იყო და არის დღესაც, რადგან იგი ყოველი საზოგადოების სულიერი საფუძველია. ცნობილია, რომ ახალი თაობა ცხოვრებას იწყებს იმით, რომ ეზიარება წინაპართა მიერ დაგროვილ ცოდნასა და

გამოცდილებას. ეს გარდაუვალი და აუცილებელი პროცესია და განსაკუთრებულ დამოკიდებულებას მოითხოვს, კონკრეტულ მოქმედებაში პოულობს გამოხატულებას და მისი გამოვლინების ყველაზე ძლიერი იარაღია აღზრდა. ისტორიულად აღზრდას ყოველთვის განსაზღვრავდა მისი შინაარსი და მიმართულება და თავადაც განაპირობებდა საზოგადოების განვითარების კანონზომიერებებს.

აღზრდა მიზანმიმართული და საგანგებოდ ორგანიზებული პროცესია, რომელიც მოითხოვს ისეთ ქმედებას, რომ შესაძლებელი გახდეს მიღებული შედეგის წინასწარ დაგეგმვა ან განჭვრეტა. ამისათვის კი, ისეთ რთულ პროცესში, როგორც არის აღზრდა, საჭიროა მიზნისა და ამოცანების სწორი გააზრება რეალურ საფუძველზე.

როგორც ცნობილია, აღზრდის შინაარსი უშუალო კავშირშია იმ ისტორიულ გარდაქმნებთან, რომლებიც კაცობრიობის ცივილიზაციას ახლავს თან. აღზრდის შინაარსი, მიზნების და ამოცანების ცვალებადობას ყოველთვის კონკრეტული პირობები და მოთხოვნები უდევს საფუძვლად. ასეთივე გარდაქმნის და პრობლემათა სრულიად ახალი ხედვის წინაშე აღმოჩნდა აღზრდის შინაარსის ისეთი ნაწილი, როგორც არის *ფიზიკური აღზრდა*.

არც თუ ისე შორეულ წარსულში, ფიზიკური აღზრდის განმარტება, მისი მიზანი და ამოცანა მხოლოდ ერთ მიმართულებას გულისხმობდა - ადამიანის ფიზიკურ და სულიერ განვითარებას. თანამედროვე ვითარებაში ფიზიკური აღზრდის ამგვარი გაგება შეიცვალა და განსაკუთრებული ყურადღება ადამიანის, კერძოდ მოსწავლე-ახალგაზრდობის ჯანმრთელობას დაეთმო. ეს სრულებით არ ნიშნავს ფიზიკური აღზრდის როლის და მნიშვნელობის დაქვეითებას. პირიქით, მისმა აღზრდისადმი გონივრულმა დამოკიდებულებამ ბევრად შეუწყო ხელი სულიერად და ფიზიკურად ჯანმრთელი პიროვნების ფორმირებას.

საგანი „ფიზიკური აღზრდა და სპორტი“ სასწავლო აღმზრდელობითი პროცესის ორგანული ნაწილია და იმაზე, თუ როგორ მიმდინარეობს სასწავლო დაწესებულებებში აღნიშნული საგნის სწავლება, დიდადაა დამოკიდებული მთლიანი სასწავლო-აღმზრდელობითი პროცესის ხარისხი.

წლების მანძილზე მოსწავლეთა ფიზიკური აღზრდისადმი არაჯეროვანმა დამოკიდებულებამ სერიოზული დადი დასვა და დააკნინა ფიზიკური აღზრდისა და სპორტის გაკვეთილების როლი და მნიშვნელობა. ჩვენდა სავალალოდ, დღეისათვის ეს საგანი ითვლება ერთ-ერთ ნაკლებმნიშვნელოვან სასწავლო დისციპლინად, ვინაიდან ამ საგნის სწავლების არსებული სისტემა ვერ უზრუნველყოფს მოსწავლეთა აქტიურ ჩართულობას და ვერ ზრდის მათ მოტივაციას ფიზიკური აღზრდისა და სპორტის საგნის მიმართ.

ბუნებრივია, რესპუბლიკის სასწავლო დაწესებულებებში ფიზიკურ აღზრდასა და სპორტის საგნის სწავლებაში წლობით დაგროვილ პრობლემებს ხელის ერთი მოსმით ვერ გადავწყვეტთ, მაგრამ არსებულის წარმოჩენა და მისი გამოსწორების გზების შემუშავება კი თავისთავად ნიშნავს იმას, რომ მომავალში ისინი აუცილებლად გადაიჭრება. მით უფრო, თუ ჯანსაღი თაობის აღზრდას ეროვნული ინტერესებიდან მივუდგებით.

განათლების ხელმძღვანელი ორგანოების მხრიდან ზოგადსაგანმანათლებლო დაწესებულებებისადმი მომთხოვნელობის შესუსტებამ, რიგ სკოლაში დამკვიდრებულმა შემწყნარებლობამ და გულგრილობამ, ახალი სასწავლო პროგრამების (გზამკვლელების) უქონლობამ, მეცადინეობების დაბალ ორგანიზაციულ და მეთოდურ დონეზე, უფერულად და უინტერესოდ ჩატარებამ, განაპირობა ფიზიკური აღზრდისა და სპორტის გაკვეთილებისადმი პასუხისმგებლობის დაქვეითება. ისინი ვერ გრძნობენ ბავშვთა ჯანმრთელობას საფრთხე რომ ემუქრება და რა გამოუსწორებელი შედეგები შეიძლება მოჰყვეს საქმისადმი ამგვარ დამოკიდებულებას.

ბავშვთა და მოზარდთა დიდ ნაწილში აღინიშნება ფიზიკური განვითარებისა და ჯანმრთელობის დარღვევები. მათში განსაკუთრებით პროგრესირდება გულის რევმატიული, ჰიპერტონიის, ნევროზის, სქოლიოზის და სხვა დაავადებები. სიტუაციას აუარესებს ბავშვებსა და ახალგაზრდებში სხვადასხვა გასართობი, არაფიზიკური შემცველობის ღონისძიებათა მზარდი პოპულარობა (ავტომატური და კომპიუტერული თამაშები, ტოტალიზატორი და სხვ.), რასაც თან მოჰყვა უმოძრაობა - ჩვენი საუკუნის უმთავრესი სენი.

მოზარდი თაობის ფიზიკური აღზრდის წარმატებით განხორციელება ძირითადად დამოკიდებულია იმაზე, თუ როგორია მისი სასწავლო მეცადინეობის ორგანიზაციული ფორმა. სწავლების ორგანიზაციის ძირითად ფორმას, როგორც ცნობილია, წარმოადგენს გაკვეთილი, სადაც წამყვანი, მიმმართველი და უშუალო მათხმობის მქონე როლი ენიჭება მასწავლებელს, რომელიც აღჭურვილი უნდა იყოს საგნის ცოდნით, გამოცდილებითა და პედაგოგიური უნარ-ჩვევებით.

მოზარდს დაწყებითი კლასებიდანვე უნდა ჩავუწეროთ ფიზიკური აქტივობის აუცილებლობის შეგნება. მან უნდა გააცნობიეროს, რომ ჯანმრთელობა ნიშნავს არა რომელიმე დაავადების არქონას, არამედ ამ დაავადების აცილებას, რაც ჯანსაღი ცხოვრების წესის დაცვით არის შესაძლებელი. მას უნდა

ესმოდეს, რომ ფიზიკური აქტივობა სიცოცხლის გახანგრძლივების, სოციალური და მატერიალური კეთილდღეობის საწინდარია.

ფიზიკური აღზრდისა და სპორტის გაკვეთილის ეფექტურობა, პირველ რიგში, დამოკიდებულია იმაზე, თუ მასწავლებელი როგორ შეძლებს გაკვეთილის წინაშე დასმული ამოცანის გადაწყვეტას, როგორ გამოიყენებს გაკვეთილის ორგანიზაციის რაციონალურ ფორმას, მეთოდურ ხერხებს, არსებულ სპორტულ ინვენტარს, სასწავლო ტექნიკურ საშუალებებს, წინასწარ გაითვალისწინებს სადაც უნდა ჩატარდეს გაკვეთილი (სპორტული დარბაზი, სპორტული მოედანი, სკოლის ეზო, შემოგარენი და სხვ.). გაკვეთილზე, სასწავლო პროცესში, ჩართული უნდა იყოს კლასის ყველა მოსწავლე - მათი შესაძლებლობების გათვალისწინებით.

მასწავლებელმა უნდა შეძლოს მეცადინეობის ჩატარება ისე, რომ მოსწავლეთა აქტივობითა და მათი მაქსიმალური დასაქმებით ნებისმიერ პირობებში მიაღწიოს გაკვეთილის მაღალეფექტურობას და დასახული ამოცანის გადაწყვეტას. ამიტომ, პირველ რიგში, საჭიროა გაკვეთილის ამოცანებიდან გამომდინარე, შევარჩიოთ მოსწავლეთა სასწავლო პროცესის ისეთი ორგანიზაცია, რომელიც უკეთ უზრუნველყოფს ზემოხსენებულ მოთხოვნებს. ფიზიკური აღზრდისა და სპორტის გაკვეთილი რომ საინტერესო იყოს, მასწავლებელმა კარგად უნდა იცოდეს სხვადასხვა ასაკის ბავშვთა ანატომიურ-ფიზიოლოგიური და ფსიქოლოგიური თავისებურებანი, გაითვალისწინოს ძალა და შესაძლებლობანი და ჩამოუყალიბოს მოთხოვნილებები.

მოსწავლეებისათვის, პირველ რიგში, საინტერესოა ისეთი გაკვეთილები, რომელთა შინაარსში სიახლის ელემენტებია; ამაში გვეხმარება ვარჯიშების ვარიანტები, მოძრავი თამაშების წესთა შეცვლა და თანდათანობით გართულება, სასწავლო მეცადინეობის ორგანიზაციის სხვადასხვაგვარი ფორმებისა და მეთოდების გამოყენება. გაკვეთილის საინტერესოდ ჩატარებისათვის სწრაფვისას არ შეიძლება გადავტვირთოთ იგი „გასართობი“ მომენტებით, კერძოდ - თამაშით, რადგან ამან შეიძლება გამოიწვიოს გადამეტებული აგზნება, ამაღლებული „ემოციური ფონი“, დააქვეითოს ნაკლებად საინტერესო, მაგრამ საჭირო მოძრაობით მოქმედებებზე ყურადღების გამახვილების უნარი.

ფიზიკური აღზრდისა და სპორტის საინტერესო გაკვეთილის ჩატარების აუცილებელი პირობაა მისთვის მასწავლებლის გულდასმით მომზადება. რა დიდი გამოცდილებაც უნდა ჰქონდეს მასწავლებელს, მისთვის ყოველი გაკვეთილი მეთოდურად გააზრების საგანი უნდა გახდეს. პროფესიული ცოდნის განუწყვეტელი გაღრმავება, მოსწავლეთა თავისებურებების შესწავლა, ახალ მეთოდურ გადაწყვეტათა ძიება, მეცადინეობათა აღჭურვა ხარისხიანი მატერიალურ-ტექნიკური მოწყობილობებით გადამჭრელად უზრუნველყოფს გაკვეთილის მღალ ხარისხს, ამასთან მისდამი მოსწავლეთა დაინტერესებულ დამოკიდებულებას.

დაწყებით კლასებში ფიზიკური აღზრდის გაკვეთილებს ძირითადად არასპეციალისტები (კლასის დამრიგებლები) ატარებენ, ხოლო მაღალ კლასებში, უმეტეს შემთხვევაში, სპორტის გაკვეთილები უგულვებელყოფილია სკოლის დირექციისა და თავად მოსწავლეების მიერ. მშობლები არ ამახვილებენ ყურადღებას ამ საგნის აუცილებლობაზე და არ აცხადებენ პრეტენზიას, როდესაც მათ შვილებს არ უტარდებათ სპორტის გაკვეთილები.

აღნიშნულიდან გამომდინარე, ფიზიკური აღზრდისა და სპორტის გაკვეთილის ხარისხის ამაღლება შესაძლებელია იმ შემთხვევაში, თუ მასწავლებლის მიერ გათვალისწინებული იქნება შემდეგი მოთხოვნები:

- გაკვეთილზე დასახული კონკრეტული ამოცანა მოსწავლეებისათვის იქნება მისაწვდომი და ლოგიკურად დაკავშირებული განვლილ (შესწავლილ) საპროგრამო მასალასთან;
- გაკვეთილი ისე უნდა იყოს აგებული, რომ მოსწავლემ იგრძნოს მის მიერ შესრულებული მოძრაობითი მოქმედების შედეგი;
- სწავლებისა და მოძრაობითი უნარ-ჩვევების ჩამოყალიბების პროცესმა ხელი უნდა შეუწყოს მოსწავლეთა ფიზიკური თვისებების განვითარებას. ასევე, უნდა იმოქმედოს მისი ინტელექტუალური, ნებელობითი თვისებებისა და საკუთარი ძალებისადმი რწმენის ჩამოყალიბებაზე;
- ფიზიკური აღზრდისა და სპორტის გაკვეთილი უნდა პასუხობდეს ზოგადპედაგოგიურ პრინციპებს, ამავე დროს იგი უნდა წყვეტდეს ჰიგიენურ და ბიოლოგიურ ამოცანებს;
- ფიზიკური აღზრდისა და სპორტის მასწავლებელმა უნდა შეძლოს გაკვეთილის წინაშე დასმული ამოცანების გადაწყვეტა, გამოიყენოს გაკვეთილის ორგანიზაციის რაციონალური ფორმები, მეთოდური ხერხები, სასწავლო - ტექნიკური საშუალებები, წინასწარ გაითვალისწინოს გაკვეთილის ჩატარების ადგილი და სხვ.;

- მასწავლებელი უნდა ცდილობდეს სასწავლო-აღმზრდელობით პროცესში პედაგოგიური საშუალებების მაქსიმალურად გამოყენებას, რაც მოსწავლეთა მაღალი აქტივობისა და გაკვეთილის მოტორული სიმკვრივის გარანტი იქნება.

ლიტერატურა:

1. გზამკვლევის კრებული სპორტის სახეობებში (7–12 კლასები), პასუხისმგებელი რედაქტორი მ. ტულუში, თბილისი, 2010.
2. გზამკვლევი მასწავლებლებისათვის, 1-6 კლასები, თბილისი, 2011.
3. ფიზიკური აღზრდისა და სპორტის თეორიისა და მეთოდის საფუძვლები, რედ. გ. კახიძე, პირველი ნაწილი, თბილისი, 2002.
4. საქართველოს ბავშვთა და მოზარდთა ფიზიკური განათლებისა და სპორტში მათი მასობრივად ჩაბმის სტრატეგია და სამოქმედო გეგმა (ჯანსაღი სკოლისათვის), თბილისი, 2011.
5. თევზაძე თ., საქართველოში ფიზიკური განათლებისა და სპორტის განვითარების კონცეფცია, თბილისი, 2010.
6. მერკვილაძე გ., ფიზიკური აღზრდა დაწყებით კლასებში, თბილისი, 1980.
7. ფიზიკური აღზრდისა და სპორტის თეორიისა და მეთოდის საფუძვლები, რედ. გ. კახიძე, პირველი ნაწილი, თბილისი, 2002.

WAYS OF IMPROVING THE TEACHING OF PHYSICAL EDUCATION AND SPORTS AT PUBLIC SCHOOLS

Aleksandre Iashvili, Gori State Teaching University, Professor

Mamia Tughushi, Georgian State Teaching University of Physical Education and Sports, Professor

Neli Papukashvili, Georgian State Teaching University of Physical Education and Sports, Assistant Professor

RESUME

In 2008-2014 years authors of work representative scientific research lack of side of physical and sport things in grown up process from public school of different region which is worse for improve pupils and different disease spread. In the authors work representative right-side and recommendation of this problems.

ზოგიერთი ქართველი საზოგადო მოღვაწის როლი ბუნებისმეტყველების განვითარებაში

თინათინ იოსებძე, გორის სახელმწიფო სასწავლო უნივერსიტეტი, ასოცირებული პროფესორი

საქართველო, როგორც ცნობილია, საუკუნეების მანძილზე სისტემატურ შევიწროებას განიცდიდა ოსმალეთისგან და ირანისგან. მისი იმდროინდელი ხელისუფალნი ქვეყნის ხსნას ერთმორწმუნე, საერთაშორისო ასპარეზზე გამოსულ რუსეთთან ხედავდნენ. ამ იდეამ რეალური ასახვა ჰპოვა 1783 წელს რუსეთ-საქართველოს ტრაქტატში.

მე-19 საუკუნეში რუსეთის მიერ საქართველოს დაპყრობის შემდეგ აიკრძალა ქართულ ენაზე განათლების მიღება, წირვა-ლოცვა, ქართული ჟურნალ-გაზეთების გამოცემა და ა.შ. აღმოსავლეთ საქართველოში რუსულ გიმნაზიებთან ერთად არსებობდა რამდენიმე ქართული სკოლაც, სადაც საგანთა უმეტესობა ასევე რუსულ ენაზე ისწავლებოდა, რაც მოსახლეობას გაუსაძლის პირობებს უქმნიდა. საქართველოში ჩამოსული მოხელეები აქტიურად ჩაებნენ ქართველების გარუსების პროცესში. თანდათან ქართველ ხალხში მატულობდა ეროვნული თავმოყვარეობის შელახვით გამოწვეული უკმაყოფილების გრძნობა და რუსეთის განმათავისუფლებელი მოძრაობის გავლენით, საქართველოშიც მზადდებოდა ნიადაგი ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობისათვის. მისი მთავარი

წარმართველი საქართველოში ილია ჭავჭავაძე იყო, ხოლო სახალხო განათლებას იაკობ გოგებაშვილი მეთაურობდა.

ამ პერიოდში ქვეყანაში დაიწყო ბრძოლა რეალური განათლებისათვის. საბედნიეროდ, მან ასახვა ჰპოვა ბუნებისმეტყველების სფეროშიც, რომლის სწავლება ჩვენს სკოლებში მოგვიანებით დაიწყო, რადგან მისი, როგორც მეცნიერების, საფუძველი არ არსებობდა. ბუნებისმეტყველება ვითარდებოდა ადამიანის პრაქტიკული მოთხოვნის შესაბამისად და ის ყოველდღიურად ნაბიჯ-ნაბიჯ აგროვებდა ცოდნას, რაც ბუნებისმეტყველების, როგორც მეცნიერების, განვითარების საწინდარი აღმოჩნდა.

ქართული ეროვნული სახელმწიფოს განვითარების ბედი, ძირითადად, საზოგადო მოღვაწეებზე იყო დამოკიდებული, რომელთაგან ზოგს განათლება საზღვარგარეთ ჰქონდათ მიღებული (ი. გოგებაშვილი, ი. თარხნიშვილი, ი. ჭავჭავაძე, ს. მესხი, ლ. აღნიაშვილი, ი. წინამძღვრიშვილი, რ. ერისთავი და სხვა). ქვეყნისთვის საჭირობო საკითხებიდან მათთვის ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი სწავლა-განათლებისა და აღზრდის საკითხები იყო, სამიზნე კი, ქართველი უწიგნური ახალგაზრდობა, რომელიც უნდა ზიარებოდა ზოგადსაკაცობრიო იდეებს. ისინი დიდ ყურადღებას ანიჭებდნენ ბავშვის პიროვნების ჩამოყალიბების საკითხს, ხოლო საბუნებისმეტყველო საგნების სწავლებას კი, დიდ მნიშვნელობას. ქართველი საზოგადო მოღვაწეები ყველაფერს აკეთებდნენ იმისათვის, რომ ბუნებისმეტყველება მოსახლეობაში გამხდარიყო პოპულარული და ქართულ სკოლებში დანერგილიყო. მათი მიზანი იყო, ქართულ სკოლას აღეზარდა ახალგაზრდობა ზოგადსაკაცობრიო მაღალი იდეების მიხედვით და ასევე შეექმნა მათთვის პირობები როგორც ეკონომიკური, ასევე ეროვნული კულტურის აღმავლობისათვის.

როგორც აღვნიშნეთ, ილია ჭავჭავაძეს, როგორც საქართველოს ეროვნულ განმათავისუფლებელი მოძრაობის ლიდერს, ქართველ მწერალს, პოეტს, პუბლიცისტს, პოლიტიკურ და საზოგადო მოღვაწეს, დიდი წვლილი მიუძღვის სახალხო განათლებისა და მოზარდი თაობის აღზრდის საქმეში.

ი. ჭავჭავაძე მკაცრად აკრიტიკებდა ცარიზმის საგანმანათლებლო პოლიტიკას. იგი, როგორც ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის მეთაური, ქართული ენის დაცვისათვის ბრძოლას მჭიდროდ უკავშირებდა მშობლიურ ენაზე სწავლების, სახალხო სკოლების ქსელის გაფართოების აუცილებლობას.

დღესაც აქტუალურია ჭავჭავაძის იდეები აღზრდისა და განათლების ორგანული კავშირის, გონებრივი, ზნეობრივი, ესთეტიკური, შრომითი და ფიზიკური აღზრდის შესახებ. იგი განსაკუთრებულ როლს ანიჭებდა მასწავლებლის პიროვნებას, მის პირად მაგალითს, ოჯახის როლს ბავშვის აღზრდაში. „...გაზრდა შვილისა ისეთი მოვალეობაა, რომ სხვა ყველაფერი ამას უნდა შეეწიროთ, ამას უნდა შევალიოთ...“ (ი. ჭავჭავაძე, თხზულებათა სრული კრებული, ტ. IV, 1955)

ი. ჭავჭავაძე დიდ ყურადღებას ამახვილებდა საბუნებისმეტყველო ცოდნის საზოგადოებაში გავრცელებაზე. იგი ამბობს: „მეცნიერებამ უნდა გვიშველოს თავის გამოცნობილ ჭეშმარიტებით ცხოვრების ახსნა და გაგება: მან უნდა მოგვცეს პირდაპირი პასუხი ყოველ საჭირო კითხვაზე“. ცოდნას კი იგი ასეთ მნიშვნელობას აძლევს: „ცოდნა, სწავლა - განათლება დაუშრეტელი წყაროა, როგორც კაცთმოყვარეობისათვის, ისე თავის სარჩენად, ისე ქონებისა და სარჩოს მოსაპოვებლად“.

ილია ჭავჭავაძემ თავის პუბლიცისტურ შემოქმედებასა და საზოგადოებრივ მოღვაწეობაში დიდი ადგილი დაუთმო სახალხო მეურნეობის - მევენახეობისა და მეღვინეობის, სოფლის მეურნეობის ძვირფასი კულტურების, მელიორაციის, მესაქონლეობის, მრეწველობის და სხვა., საკითხებს, რამაც ფუძემდებლური როლი შეასრულა ქართული პედაგოგიურ მეცნიერებისა და ქართული სახალხო ეროვნული სკოლის ჩამოყალიბების საქმეში.

ბუნებისმეტყველების მასწავლებლებისათვის სახელმძღვანელო დებულებად ითვლება ილიას შეხედულება ცოდნის პრაქტიკულ დანიშნულებაზე - „ცოდნა გამოყენებული უნდა იყოს იმისთვის, რომ ბუნების ძალები ჩააყენოს ადამიანმა თავის სამსახურში“. იგი ხაზს უსვას ჩვენი ქვეყნის ბუნებრივ სიმდიდრეს სხვა ქვეყნებთან შედარებით და, ამავე დროს, ჩვენს სიღარიბეს - „სხვა ქვეყანაში, სადაც ცოდნა აქვს ხალხს, ოთხი დღის მიწა ისე უჭვირველად აცხოვრებს მთელ ოჯახს, როგორც ჩვენში ოცისა და ორმოცი დღის პატრონი ვერა ცხოვრობს. რათა? განა იმითი, რომ ისინი მკლავ-მარღვით ჩვენა გვჯობიან? არა, იმათ ცოდნა აქვთ, ხერხი იციან“. ამ ფრაზებიდან კარგად ჩანს ილიას დამოკიდებულება საბუნებისმეტყველო ცოდნის მიმართ, მასწავლებლებს თეორიული ცოდნის პრაქტიკასთან დაახლოებას სთხოვს. იგი ითხოვს სათავადაზნაურო სკოლის გაუქმებას და მის ადგილზე სანეურნეო სკოლის დაარსებას, თუმცა ილიას ამის გამო ოპოზიცია სასტიკად აკრიტიკებდა.

ილია ჭავჭავაძე განსაკუთრებულ ყურადღებას აქცევდა პრესას, დიდად აფასებდა მის როლს ქართველი ხალხის წინსვლის საქმეში. იგი წერდა: „როგორც აზრისა და ცოდნის გამავრცელებელი; ჟურნალ-გაზეთობა წარმოგვიდგენს ერთს უდიდეს სასწავლებელს, რომლის მეოხებითაც უნდა აღორძინდეს, აღიზარდოს, დაფუძნდეს და გამშვენიერდეს საზოგადოების აზრი და რწმენა, გრძნობა და

გემოვნება.“ საქართველოში 1877 წელს მან დააარსა პროგრესული პერიოდული გამოცემა - „ივერია“, რომელიც თავისი არსებობის სამი ათეული წლის მანძილზე საქართველოს ეროვნული, სულიერი და ინტელექტუალური ცხოვრების ერთ-ერთი ძირითადი ცენტრი იყო. ილია, ამავე დროს, დიდ მზრუნველობას იჩენდა საბავშვო მწერლობისადმი.

წარუშლელია ახლად ფეხადგმული ქართული საბუნებისმეტყველო მეცნიერების განვითარების საქმეში სპეტაკი და უანგარო პიროვნების, ილია წინამძღვრიშვილის ამაგი. მას უმაღლესი განათლება არ ჰქონდა, მაგრამ საქმისათვის თავდადება – გამოუთქმელი. იყო დამაარსებელი და ხელმძღვანელი წინამძღვრიანთ კარის კერძო სასოფლო-სამეურნეო სკოლისა, რომელსაც შესწირა მთელი თავისი სიცოცხლე და ქონება. თავდაპირველად ილია წინამძღვრიშვილი სკოლას თავისი ხარჯით ინახავდა, შემდეგ კი, სათავადაზნაურო ბანკმა დაუნიშნა შემწეობა, მაგრამ მაინც მთელ თავის ჯამაგირსა და მამულის შემოსავალს ზედ ადებდა. იგი საქართველოს სილატაკიდან თავის დაღწევას მხოლოდ „მეურნეობის გაჩაღებითა და განათლებით“ ფიქრობდა და ამიტომ სურვილი ჰქონდა ყველა შეძლებულ ქართველს ან სამეურნეო სკოლა გაეხსნა, ან სკოლისათვის თავისი ქონება შეეწირა. ილია ჭავჭავაძის მამულზე ამბობდა: „რა ოხრად უნდა ილიას საგურამოს მამული? შვილი არა ყავს და ძირი, სჯობს ჩვენს სკოლას შემოუერთოს და ამით გავაფართოოთ საქმე.“ (გედევანიშვილი რ., ილია წინამძღვრიშვილი, თბ., 1958)

წინამძღვრიანთ კარის სკოლა პროფესიონალ პედაგოგთა არარსებობის გამო ვერ უშვებდა კვალიფიციურ კადრს, ამიტომ წინამძღვრიშვილი ნიჭიერ შეგირდებს ნოვაციის სამეურნეო სასწავლებელში აგზავნიდა, ეკონომიურად ეხმარებოდა და მათთან სისტემატური მიწერ-მოწერა ჰქონდა. იმის გამო, რომ მაშინ საქართველოში არ არსებობდა ისეთი სასწავლებელი, რომელიც ახალგაზრდობას სასოფლო-სამეურნეო განათლებას მისცემდა, აღნიშნულ სკოლას დიდი პრაქტიკული მნიშვნელობა ჰქონდა, რადგან კურსდამთავრებულები ელემენტარულ ცოდნას იძენდნენ სოფლის მეურნეობაში და კვლავ სოფლებში ბრუნდებოდნენ სამუშაოდ.

რაფიელ დავითის ძე ერისთავს ქართველ პოეტს, დრამატურგს, ლექსიკოლოგს, პუბლიცისტს, ისტორიკოსს, ეთნოგრაფს, დიდი როლი მიუძღვის მოსახლეობაში საბუნებისმეტყველო ცოდნის გავრცელების ხელშეწყობაში. რ. ერისთავმა შეადგინა და 1884 წელს გამოსცა „მოკლე ქართულ-რუსულ-ლათინური ლექსიკონი მცენარეთა, ცხოველთა და ლითონთა სამეფოდან“, რომელიც საკმაოდ მდიდარ მასალას შეიცავს. მასში მოცემულია მცენარეების, ცხოველებისა და ლითონების ჩვენში გავრცელებული სახელწოდებები და მათი შესატყვისები რუსულ ენაზე. რ. ერისთავი განმარტავს: „ამ ლექსიკონის შედგენა განვიზრახე იმ აზრით, რომ მიმეცა რაოდენიმე და შემწეობა სწავლის მოყვარულთა ქართველთათვის, მიგნებად რომელიმე მათგან უცნობთა სახელწოდებათა, მცენარეთა, ცხოველთა და ლითონთა სამეფოთაგან რუსულ და ლათინურ ენებზე. იმ შემთხვევაში, როდესაც იგინი ჰპოვებენ ან გადაეყრებოდნენ წიგნში ესე გვართა და ვერ მიაგნებდნენ კი, თუ რომელ მცენარეს, ცხოველს, ლითონულს ეკუთნის სახელწოდება“. (პ. მეტრეველი, ბუნებისმეტყველების სწავლების მეთოდიკა, „ცოდნა“, თბილისი, 1960)

ქართველი საზოგადო მოღვაწეები და მწერლები ხალხური და საკუთარი ლექსებით, მოთხრობებით, იგავ-არაკებით, ზღაპრებით, ჟურნალ „ჯეჯილის“ ფურცლებიდან ახერხებდნენ პატარებისთვის ჩვენი ქვეყნის მდიდარი ბუნების გაცნობის, მისადმი ზრუნვის გამოხატვას, მამულის სიყვარულს, მისი კუთხეების გაცნობას და სხვა.

„ჯეჯილის“ პირველი ნომრის გამოსვლისთანავე მის ფურცლებზე გამოჩნდა ილია ჭავჭავაძის, აკაკი წერეთლის, ვაჟა-ფშაველას, რაფიელ ერისთავის, იაკობ გოგებაშვილის, შიო მღვიმელის, თედო რაზიკაშვილის, ეკატერინე გაბაშვილის და სხვათა საბავშვო ლექსები, მოთხრობები, ზღაპრები, ხალხური ლექსები. „ჯეჯილმა“ თავისი სახელოვანი არსებობის 30 წლის მანძილზე ბევრი სიმძნელე გადალახა. ბევრ განსაცდელსა და გაჭირვებას გაუძლო. მისი რედაქტორი და თანამშრომლები ჟურნალს ემსახურებოდნენ ყოველგვარი სასყიდლის გარეშე, მთელ თავიანთ ძალ-ღონეს ახმარდნენ მას, რადგან ღრმად სწამდათ, რომ ეს იყო დიდი ეროვნული საქმე.

ამრიგად, მე-19 საუკუნის მეორე ნახევარში, როცა საქართველოს სკოლებში სწავლა ძირითადად მოსწავლეებისათვის გაუგებარ, რუსულ ენაზე მიმდინარეობდა და ბუნებისმეტყველებაში მწირი იყო ლიტერატურა ქართულ ენაზე, მოსახლეობაში ბუნებისმეტყველების განვითარების ერთ-ერთი ძირითადი პროპაგანდისტი და დასაყრდენი ქართველი საზოგადო მოღვაწეები და მათ მიერ დაარსებული ის ჟურნალ-გაზეთები იყო („ივერია“, „სოფლის გაზეთი“, „კვალი“, „ჯეჯილი“), სადაც ყმაწვილთათვის საბუნებისმეტყველო მასალა უზვად და გასაგები ენით იყო გადმოცემული.

ლიტერატურა:

1. ი. ჭავჭავაძე, თხზულებათა სრული კრებული, ტ. IV, 1955.

2. გედევანიშვილი რ., ილია წინამძღვრიშვილი, თბ., 1958.
3. პ. მეტრეველი, ბუნებისმეტყველების სწავლების მეთოდика, „ცოდნა“, თბ., 1960.
4. ლორთქიფანიძე დ., დიდი ქართველი პედაგოგი იაკობ გოგებაშვილი (დაბადებიდან 120 წლისთავის გამო), თბ., 1960.

SOME OF THE PUBLIC ENLIGHTENER'S ROLE IN THE DEVELOPMENT OF DOMESTIC NATURAL

Tinatini Iosebidge, Gori State Teaching University, Associate Professor
RESUME

The paper deals with the second half of the 19th century, Georgia's natural development. Natural learning in our schools started later as there was no basis in science. Georgian national state was dependent on the fate of public figures, some of whom had received education abroad: Tarkhnishvili I., Chavchavadze I. Meskhi ., Aghniashvili L., Tsinamdzgvrishvili I., Eristavi R. and others. The problematic issue for them - one of the most important learning - education and training issues were the target of the illiterate youth who need to share common ideas. They gave great attention to the formation of the child's personality, and teachings of the great importance of the natural sciences. Doing their best to first of all Natural population to become popular, and at the same time the schools.

Chavchavadze I. directed much attention to the natural spread of the knowledge society. Tsinamdzgvrishvili founded "Tsinamdzghvriant" private agricultural school. The leksikologist, Raphael Eristavi played a vital role in supporting the dissemination of knowledge in the natural population. He published "A Brief Georgia - Russia - Latin dictionary of plants, from animals and metals kingdom".

Natural history as a science - one of the main propagandist and a foothold in the Georgian public figures established by the magazine - newspaper ("Iveria", "Sophtlis gazeti", "Kvali", "Jejili") , where was available terminology from natural materials for junior.

Keywords: Ilia Chavchavadze, Iakob Gogebashvili, Ilia Tsinamdzgvrishvili, Raphael Eristavi, „Bunebis kari“, "A Brief Georgia - Russia - Latin dictionary of plants, from animals and metals kingdom".

მულტილინგვური განათლება საქართველოს კანონმდებლობის კონტექსტში

მაკა კაჭკაჭიშვილი, სამცხე-ჯავახეთის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, ასოცირებული პროფესორი

საქართველო ეროვნული უმცირესობების განათლებასთან დაკავშირებული რამდენიმე საერთაშორისო კონვენციის წევრია:

1. ეროვნულ უმცირესობათა დაცვის შესახებ ევროპული ჩარჩო კონვენცია (მე-12 და მე-13 მუხლებში განსაკუთრებული ყურადღება ეთმობა განათლების საკითხებს);
2. საერთაშორისო შეთანხმება ეკონომიკურ, სოციალურ და კულტურულ უფლებებზე;
3. ბავშვთა უფლებების დაცვის კონვენცია.

იგივე საკითხები რეგულირდება საქართველოს სამი კანონით: კანონი ზოგადი განათლების შესახებ, კანონი უმაღლესი განათლების შესახებ და კანონი პროფესიული განათლების შესახებ.

2010 წელს განათლებისა და მეცნიერების მინისტრის ბრძანებით დამტკიცდა „მულტილინგვური სწავლების ხელშეწყობის პროგრამა“. პროგრამის ფარგლებში შემუშავდა და დამტკიცდა მულტილინგვური განათლების პროგრამის დებულება, რეგისტრაციის მექანიზმები და უნიფიცირებული სააპლიკაციო ფორმა. დებულების შესაბამისად, საქართველოს განათლებისა და მეცნიერების მინისტრის ბრძანებით შეიქმნა და დამტკიცდა მულტილინგვური განათლების საბჭო (საქართველოს განათლებისა და მეცნიერების მინისტრის ბრძანება 672, 20. 08. 2010 წელი).

2010 წელსვე (15 დეკემბერს) ცვლილებები შევიდა ზოგადი განათლების შესახებ კანონში, მეორე მუხლს დაემატა ქვეპუნქტი, რომლის შესაბამისად მულტილინგვური განათლება არის „განათლება, რომლის მიზანია სხვადასხვა ენაში მოსწავლეების ენობრივ კომპეტენციათა განვითარება-გაღრმავება. იგი გულისხმობს ზოგადსაგანმანათლებლო სისტემაში იმგვარი სწავლების ორგანიზებას, რომელიც

გაზრდის აღნიშნული ენების შესწავლისა და გამოყენების ქმედითობას“. იმავე ცვლილებების შესაბამისად, მულტილინგვური განათლების განვითარება და მისი დანერგვის ხელშეწყობა შევიდა ეროვნული სასწავლო გეგმებისა და შეფასების ცენტრის ფუნქციებში (საქართველოს კანონი ზოგადი განათლების შესახებ, 2005 წელი).

ამთავითვე უნდა აღვნიშნოთ, რომ ბილინგვური განათლების წინააღმდეგი არ ვართ. მხარს ვუჭერთ განათლების სამინისტროს პოლიტიკას - ეროვნულ უმცირესობათა წარმომადგენლების სამოქალაქო ინტეგრაციის ხელშეწყობას მულტილინგვური განათლების დანერგვის გზით, რომლის პირველადი შედეგი ენობრივი ინტეგრაცია უნდა გახდეს, რასაც, როგორც წესი, მოჰყვება აკადემიური მიღწევების გაუმჯობესება, საზოგადოებრივი ინტეგრაცია, შრომის ბაზარზე დასაქმების ერთიორად გაზრდილი შანსი.

სწორედ იმიტომ, რომ კანონში შეტანილი ცვლილებების (იგულისხმება ბილინგვური განათლების დანერგვა) ერთ-ერთი მთავარი „სამიზნე“ სამცხე-ჯავახეთია, გაორმაგებული გულისხმიერებით ვუდგებით ბილინგვური განათლების საკითხს. 2010 წელს საქართველოს მასშტაბით შერჩეული 40 საპილოტე სკოლიდან 13 სწორედ სამცხე-ჯავახეთში მდებარეობს (ქანტურია, 2010 :6).

ბილინგვური განათლების წარმატებაზე დიდად არის დამოკიდებული ინტეგრაციული პროცესების განვითარება სამცხე-ჯავახეთში. ისიც კარგად გვესმის, რომ ერთდროულად ძნელია ყველა პრობლემის მოგვარება და გადაჭრა, თუმცა არის გარკვეული თემები, რომელთაც შემდგომი ნაბიჯების გადადგმისათვის გადამწყვეტი მნიშვნელობა აქვს.

სკოლების შერჩევიდან და პროგრამების პილოტირებიდან 4 წელი გავიდა, თუმცა საზოგადოება ნაკლებად არის ინფორმირებული პირველი შედეგების შესახებ და არცთუ უმიზეზოდ. როგორც ირკვევა, საპილოტე სკოლებში ბილინგვური განათლების ეფექტურობის დასადგენად არ ჩატარებულა წინასწარი ტესტირება, როგორც ენობრივი განვითარების, ისევე აკადემიური, სოციალური და კოგნიტური უნარების განვითარების თვალსაზრისით. რაც კიდევ უფრო ყურადსაღებია, არ არის ჩამოყალიბებული ბილინგვალთა შეფასების სისტემის მექანიზმები.

ეს იმ ვითარებაში, როდესაც მოსახლეობა ნაკლებად ან საერთოდ არ არის ინფორმირებული ბილინგვური განათლების ავკარგიანობაზე. მშობელი ეჭვითა და შიშით უყურებს შვილის აკადემიურ წარმატებას, ხოლო ფსიქოლოგიურად მიდრეკილია იქით, რომ წარუმატებლობა, მაგალითად ქიმიაში, საგნის ორ ენაზე სწავლებით ახსნას.

ეს ერთი მხარეა. არსებობს მეორე მხარე - მოსწავლე, რომელიც კონკრეტული საგნის, იმავე ქიმიის შესწავლისას გართულებული ამოცანის წინაშე დგება (ყოველ შემთხვევაში, ასე იქნება უახლოესი წლების განმავლობაში, ვიდრე ბილინგვური სწავლების პირველკლასელები არ გადავლენ მერვე კლასში).

საკითხს მესამე მხარეც აქვს - მასწავლებელი, რომლის კვალიფიკაციის პრობლემა (არა მარტო ბილინგვური სწავლების თვალსაზრისით) დგას ქვეყნის მასშტაბით. მასწავლებელი აღმოჩნდა მისდამი საკმაოდ გაზრდილი მოთხოვნების წინაშე. მას სემინარებზე, ფაქტობრივად, სრულიად ახალი და განსხვავებული სასწავლო გარემოსთვის ამზადებენ. ამ ვითარებაში თუ **ზუსტი, გაზომვადი და თვალსაჩინო შეფასებებით** არ ვაკონტროლეთ სასწავლო პროცესი და ხელშესახები შედეგები ყველასთვის თვალსაჩინო არ გავხადეთ, ბილინგვური განათლებისადმი არსებული ფრთხილი დამოკიდებულება მკვეთრად შეიცვლება ნეგატიურისკენ და წინა წლებთან შედარებით ქართული ენის სწავლების მზარდ მოტივაციას შეაფერხებს. ყველაზე სავალალო კი ის იქნება, რომ საბოლოოდ ეს ყველაფერი ჩრდილს მიაყენებს ბილინგვური განათლების წარმატებულობის იდეას და შესაბამისად ამ მიმართულებით რეფორმას სერიოზული დარტყმის ქვეშ დააყენებს.

2010 წელს შეტანილი ცვლილების შესაბამისად ზოგადი განათლების შესახებ კანონის მე-5 მუხლის მეოთხე პუნქტით გათვალისწინებული რეგულაცია გულისხმობს იმ ზოგადსაგანმანათლებლო დაწესებულებებში, რომლებშიც სწავლება არასახელმწიფო ენაზე ხორციელდება, საქართველოს ისტორია, საქართველოს გეოგრაფია და სხვა საზოგადოებრივი მეცნიერებები ისწავლებოდეს ქართულად, ხოლო აფხაზეთის ავტონომიურ რესპუბლიკაში - ქართულად და აფხაზურად: **„ეროვნული სასწავლო გეგმა მოიცავს შემდეგ საგნებსა და საგნობრივ ჯგუფებს: ა) ქართული (აფხაზეთის ავტონომიურ რესპუბლიკაში - აფხაზური და ქართული) ენა და ლიტერატურა; ბ) საქართველოს ისტორია, საქართველოს გეოგრაფია და სხვა საზოგადოებრივი მეცნიერებები; გ) მათემატიკა; დ) საბუნებისმეტყველო მეცნიერებები; ე) უცხოური ენები; ვ) ფიზიკური, შრომითი და ესთეტიკური აღზრდა. 4. ამ მუხლის მე-3 პუნქტის „ა“ და „ბ“ ქვეპუნქტებით გათვალისწინებული საგნები და საგნობრივი ჯგუფები იმ ზოგადსაგანმანათლებლო დაწესებულებებში, სადაც სწავლება ხორციელდება ამ კანონის მე-4 მუხლის მე-3 პუნქტის შესაბამისად, ისწავლება ქართულად, ხოლო აფხაზეთის ავტონომიურ რესპუბლიკაში - ქართულად ან აფხაზურად“.** იმავე კანონით მოყვანილი პუნქტი უნდა ამოქმედდეს ეტაპობრივად, მაგრამ არა უგვიანეს 2010-2011 სასწავლო წლის დაწყებისა.

ცვლილებიდან 4 წელი გავიდა. რეალობა სხვაგვარია, არც 4 წლის შემდეგ ამოქმედებულა მითითებული პუნქტი. 2010-2011 წლისთვის ამ პუნქტის ამოქმედება სამცხე-ჯავახეთში რომ შეუძლებელი იქნებოდა, ეს თავიდანვე ცხადი უნდა ყოფილიყო. აღნიშნული ნორმის არსებობა, პირველ რიგში, გაუმართლებელია ბილინგვური განათლების რეფორმის კონტექსტში. ისტორიის, გეოგრაფიისა და საზოგადოებრივ მეცნიერებათა სწავლა ყველაზე მაღალ ენობრივ კომპეტენციებს მოიცავს. სამართლიანად შენიშნავენ, რომ შეიძლება დაისახოს მიზნად, მიაღწიო ენის ფლობის იმ დონეს, რომელსაც ვთქვათ, ისტორიის სწავლას სჭირდება, მაგრამ ისტორიის სწავლით მიაღწიო იმავე დონეს, ეს შეუძლებელია. სხვაგვარად: შეიძლება ჩამოთვლილი საგნების სწავლა სახელმწიფო ენაზე იყოს მიზანი, მაგრამ ვერ იქნება ენობრივი კომპეტენციის მიღწევის საშუალება. ასეც რომ არ იყოს, ფაქტია, კანონით მოთხოვნილი რეგულაცია არ სრულდება. ვფიქრობთ, არც ეს ფაქტი წაადგება დამკვიდრების გზაზე მდგარ ბილინგვურ განათლებას სასიკეთოდ. ვერც კანონის მოთხოვნების უგულებელყოფა შეუწყობს ხელს სახელმწიფოებრივ აზროვნების ჩამოყალიბებას, მოქალაქეებს ვერ გაუჩენს პატივისცემისა და კანონისადმი მორჩილების გრძნობას.

კანონში შეტანილი ცვლილებების შესაბამისად შეიცვალა ეროვნული სასწავლო გეგმების საგანთა და საგნობრივი ჯგუფების ჩამონათვალი. საგნებს: „**ქართული ენა და ლიტერატურა**“ და „**აფხაზური ენა და ლიტერატურა**“ ეწოდა „**სახელმწიფო ენა**“. ჩვენი ყურადღება მიიპყრო ზემოთ მოყვანილი ცვლილებების შემდეგნაირმა ინტერპრეტაციამ: „ამავე ცვლილებით, კიდევ ერთხელ დადასტურდა 2005 წელს გაცხადებული პოლიტიკა, რომ არაქართულენოვან სკოლებში **სახელმწიფო ენისა** და საზოგადოებრივი მეცნიერებების სწავლება ხორციელდება მხოლოდ **სახელმწიფო ენაზე**“ (ანგარიში 2009:78). საზოგადოებრივ მეცნიერებებზე ზემოთ უკვე ვისაუბრეთ, რაც შეეხება სახელმწიფო ენას, მონიტორინგის ჯგუფი იწონებს, ჩვენთვის რბილად რომ ვთქვათ, „უცნაურ“ მიღწევას: **სახელმწიფო ენა ისწავლებოდა სახელმწიფო ენაზე**. კანონში ცვლილებები უკვე შესულია, თუმცა ჩვენთვის ბუნდოვანი რჩება: რატომ არ შეიძლებოდა ორივე სახელმწიფო ენა სკოლებში საგანთა ძველი სახელწოდებებით გვესწავლებინა? იქნებ ძველი სახელწოდებების ქვეშ ბევრად უფრო დაცული აღმოჩნდებოდა სასწავლო პროგრამები, სახელმძღვანელოები „გამოშიგნისაგან“. ქართული ენის დაუფლება ქართული ნაწარმოებების შესწავლას დაფუძნებოდა და მხოლოდ ენობრივი საკომუნიკაციო კომპეტენციების განვითარებისაკენ არ გამხდარიყო მიმართული. თუმცა ისიც უნდა ვაღიაროთ, რომ სახელმწიფო ენის სახელწოდების ქვეშაც სრულიად შესაძლებელია საქართველოს არაქართულ მოქალაქეებს შევთავაზოთ ისეთი სახელმძღვანელოები, რომლებიც ენასაც შეასწავლის და იმ ხალხის ბუნებას, კულტურას, ტრადიციას დაანახებს, რომელთა გვერდიგვერდ უნდა აშენონ სახელმწიფო. ეს საკითხი მხოლოდ არაქართულენოვან სკოლებთან მიმართებით არ უნდა განვიხილოთ. ის კიდევ უფრო საყურადღებოა ქართულენოვან სკოლებში, სადაც თანამედროვეობის მთავარი აქცენტების შედეგად თანაბარუფლებიანი, გენდერულად თანასწორი, მულტიკულტურულ გარემოსთან ადაპტირებული და ტოლერანტი ჩვენი შვილები ეროვნული ცნობიერებისაგან დაიცვებიან.

ბილინგვური განათლების ერთ-ერთ მთავარ ღირსებად ითვლება ის, რომ საფრთხეს არ უქმნის მშობლიური ენის შესწავლას. მშობლიური ენის სწავლების დაბალი ხარისხი გავლენას ახდენს საგნის ათვისებაზე, მათ შორის ქართულის, როგორც მეორე ენის ათვისებაზე, რადგან, როგორც სპეციალისტები აღნიშნავენ, ენობრივი ტრანსფერი არაეფექტურად ხორციელდება. განათლებისა და მეცნიერების სამინისტროს ამ მიმართულებით გარკვეული ნაბიჯები გადადგმული აქვს, განხორციელებულია პროექტები. სამინისტრო ამას ქვეპროგრამების ფარგლებში ახორციელებდა. ყურადღება მიიქცია ქვეპროგრამამ: „**უმცირესობათა ენის დაცვის ქვეპროგრამა**“, განათლებისა და მეცნიერების სამინისტროს დებულებაში (საქართველოს მთავრობის დადგენილება 37, საქართველოს განათლებისა და მეცნიერების სამინისტროს დებულების დამტკიცების შესახებ 2004 წლის 21 მაისი, თბილისი) ზოგადი განათლების მართვისა და განვითარების კომპეტენციათა ჩამონათვალში ვკითხულობთ: „ი) ეროვნულ უმცირესობათა **ენების დაცვის** სახელმწიფო პოლიტიკის განხორციელების ხელშეწყობის მიზნით ეროვნული უმცირესობებით დასახლებულ რეგიონებში სახელმწიფო ენის სწავლების უზრუნველყოფისათვის შესაბამისი პროგრამებისა და პროექტების შემუშავება-განხორციელება“. ორივე შემთხვევაში დასმულია ეროვნულ უმცირესობათა ენების დაცვის საკითხი, არადა, ვფიქრობთ, საქმე ეხება ეროვნული უმცირესობების უფლებებს, მშობლიურ ენაზე მიიღონ განათლება. ფაქტია, ეს ორი სხვადასხვა რამ არის. საქართველოში მშობლიურ ენაზე განათლების მიღების უფლება დაცულია როგორც საერთაშორისო კანონმდებლობით, ისე კონსტიტუციითა და განათლების კანონით. ევროსაბჭოს წინაშე აღებული ვალდებულების შესაბამისად, საქართველოს ხელისუფლებამ 2000 წლის 21 იანვარს ხელი მოაწერა „**კონვენციის ეროვნულ უმცირესობათა შესახებ**“, სადაც განსაკუთრებით ხაზგასმულია მშობლიურ ენაზე განათლების ხელმისაწვდომობა განათლების ყველა საფეხურზე - დაწყებული სკოლამდელი განათლებიდან, დამთავრებული უწყვეტი განათლებით. რაც შეეხება უმცირესობათა ენების დაცვას, ის

ენები, რომლებიც მოაზრებულია წარმოდგენილ კონტექსტში, დაცვას არ საჭიროებენ იმდენად, რამდენადაც არავითარი საფრთხე არ ემუქრებათ. შესაძლოა საერთაშორისო დოკუმენტების მიღება-არმიღებაზე ვიკამათოთ, სხვადასხვაგვარად განვმარტოთ ტერმინები, მაგრამ ჩვენსავე დოკუმენტაციაში, რომელიც თავისი მნიშვნელობით განათლებისა და ენობრივი პოლიტიკის განმსაზღვრელია, არ უნდა დავისახოთ არარსებული პრობლემების გადაჭრის პერსპექტივები.

ლიტერატურა:

ანგარიში 2009 - რეინტეგრაციის საკითხებში სახელმწიფო მინისტრის აპარატის “შემწყნარებლობისა და სამოქალაქო ინტეგრაციის სამოქმედო გეგმის” შესრულების ანგარიში, 2009.

ბილინგვური განათლების პროგრამების დებულების პროექტი, 2009, საქართველოს განათლებისა და მეცნიერების სამინისტრო.

განათლების სისტემის პრიორიტეტები 2010-2015, განათლების და მეცნიერების სამინისტროს გამოცემა, 2010.

სტატისტიკური მონაცემები მოპოვებულია საქართველოს განათლებისა და მეცნიერების სამინისტროს ვებგვერდიდან: http://mes.gov.ge/index.php?module=text&link_id=141&lang=geo

საქართველოს კანონი ზოგადი განათლების შესახებ, 2005 წელი.

<http://www.mes.gov.ge/uploads/Licenzireba/kanoni%20zogadi%20ganatlebis%20shesaxe.pdf>

ჭანტურია 2010 - რუსუდან ჭანტურია, ეროვნულ უმცირესობათა ინტეგრაცია მულტილინგვური განათლების საშუალებით, ბილინგვური განათლება, №1, 2010

MULTILINGUAL EDUCATION IN THE CONTEXT OF THE GEORGIAN LAW

Maka Kachkachishvili, Samtskhe-Javakheti State University, Associate Professor

RESUME

After the amendments made in 2010 in the Law of Georgia on Higher Education multilingual (bilingual) education was officially legalized. The paper discusses the amendments in the legislation on the one hand and the actual reality of introducing the bilingual education in Georgia on the other hand. In non-Georgian schools bilingual lessons cannot be held (it is confirmed by the example of non-Georgian schools of Samtskhe-Javakheti). The paper also highlights the real necessity of bilingual education in non-Georgian schools.

INTERNATIONAL PROJECTS OF RESEARCH INSTITUTE OF URBAN HISTORY (BERDYANSK STATE PEDAGOGICAL UNIVERSITY, UKRAINE)

Igor Lyman, Coordinator of International Relations of Berdyansk State Pedagogical University (Ukraine),

Prof. Dr.

E-mail: Lyman@ukr.net

Resume

The article is dedicated to activities of Research Institute of Urban History (Berdyansk State Pedagogical University) in the sphere of internationalization of higher education. The main attention turns to some of the most interesting international projects, implemented with participation of the Institute.

Key words: research project, Research Institute of Urban History, education.

International cooperation is inalienable part of activity of Research Institute of Urban History, established in Berdyansk State Pedagogical University in the autumn of 2012. In addition to publishing articles abroad¹ and in

¹ Lyman Igor, Konstantinova Viktoria Organizing and conducting oral historical expeditions as an innovation in education (experience of Berdyansk State Pedagogical University) // The fifth international conference “Education and innovation”. Gori state teaching university, Georgia. — GORI, 2012. — Pp. 39-43; Богданов И.Т., Лыман И.И. Міжнародні зв'язки Бердянського державного педагогічного університету // International Scientific Herald. — Вип. 4 (23). — Ч. 1. — Ужгород-Кошице-Мішкольц, 2012. — С. 135-144; Лыман И.И. Готфийская и Кафийская епархия, Феодосийское и Мариупольское

journals which are reviewed in various databases², members of the Research Institute of Urban History participate in international projects. Below attention turns to some of the most interesting of them.

The interdisciplinary and inter-university project “The Black Sea and its port-cities, 1774-1914. Development, convergence and linkages with the global economy”.

The project (coordinator – Gelina Harlaftis) is led by the Department of History of Ionian University in Corfu, Greece in collaboration with University of Crete, Institute of Mediterranean Studies in Crete, the Hellenic Research Foundation, University of Thessaly, University of the Aegean and collaborates with 20 Universities, Research Institutes and Archives from the Black Sea countries: Turkey, Bulgaria, Romania, Ukraine, Russia and Georgia. The Research Project is co-financed by the European Union (European Social Fund – ESF) and Greek national funds through the Operational Program “Education and Lifelong Learning” of the National Strategic Reference Framework (NSRF) - Research Funding Program: THALES. Investing in knowledge society through the European Social Fund.

The aim of the project “The Black Sea and its port-cities, 1774-1914. Development, convergence and linkages with the global economy” is the identification, analysis and synthesis of the economic and social development of 24 port-cities of the Black Sea and the sea of Azov “that formed an integrated market that became the larger grain-exporting area in the world in the second half of the 19th century until the beginning of the 20th century”³.

The project “Researchers of history of the Southern Ukraine: Biobibliographic reference book”.

Multivolume edition “Researchers of history of the Southern Ukraine: Biobibliographic reference book” is prepared with support of Canadian Institute of Ukrainian Studies as a continuation of the publication “The Scholarly Cohort of Professor A.V. Boyko: Profiles and Accomplishments”⁴.

In this project the Southern Ukraine traditionally means the territory of three Steppe provinces – Katerynoslav, Kherson and Tavric at the borders of 1805, which now includes Odesa, Mykolaiv, Kherson, Kirovograd, Zaporizhzhia, Dnipropetrovsk, Donetsk regions, the Autonomous Republic of Crimea and south-eastern part of Luhansk region.

The first volume of the edition has been published by the beginning of 2013/2014 academic year⁵. In addition to “paper version” which we sent to all central, regional and university libraries of Ukraine and to foreign libraries, there is “electronic version” of the edition on several specialized websites.

викариатство: церковно-адміністративне устро́йство православних греків Северного Причорномор'я і Приазов'я останньої чверті XVIII в. // Голос минулого. Кубанський історичний журнал. — 2012. — № 3-4. — С. 44-47; Константинова В.Н., Лыман И.И. Историческая урбанистика и городское краеведение: соотношение понятий и историография // Рудный каласынын 55-жылдыгына арналган аймактык ғылыми-практикалык конференция еңбектеринін жинағы. — Рудный: Рудный индустриалдык институты, 2012. — С. 40-51; Константинова В.М. “Свої – чужі?": взаємні міфи та стереотипи в свідомості українського та польського населення Північного Приазов'я (за матеріалами історико-археологічних експедицій) // Mity i stereotypy w dziejach Polski i Ukrainy w XIX i XX wieku / red. Andrzej Czyżewski, Rafał Stobiecki, Tomasz Toborek, Leonid Zaskilniak. — Warszawa – Łódź, 2012. — S 171-180; Лыман И. И., Константинова В. Н. Организация международных связей: опыт Бердянского государственного педагогического университета // Беларусь в современном мире = Беларусь у сучасным свеце : материалы XI Междунар. науч. конф., посвящ. 91-летию образования Белорус. гос. ун-та, Минск, 30 окт. 2012 г. / редкол. : В. Г. Шаду́рский (пред.) [и др.]. — Минск : Изд. центр БГУ, 2012. — С. 316-317; Королевская Ю. Гендерные исследования в системе исторического образования // Гендерные аспекты социогуманитарного знания: материалы Первой региональной науч. конф. студентов, аспирантов и молодых ученых (Перм. гос. нац. иссл. ун-т, 14-15 декабря 2011 г.) / гл. ред. Д.Б. Вершинина; Перм. гос. нац. иссл. ун-т. — Пермь, 2012. — С. 61-63; Константинова В.Н. Городская и сельская идентичности Приазовья: устно-исторические исследования // Лабиринт. Журнал социально-гуманитарных исследований. — 2013. — №.5 (сентябрь-октябрь) — С. 107-117; Лыман И.И. Анти-“город-невест”? : образ Запорожья как “казачьего мужского союза”, или “На Запорожскую Сечь женщин не пускали” // Лабиринт. Журнал социально-гуманитарных исследований. — 2013. — №.5 (сентябрь-октябрь) — С. 117-124; Королевская Ю. Внутрисемейные отношения населения Южной Украины во второй половине XIX: гендерный аспект // Science and Education a New Dimension. Humanities and Social Science / Editor-in-chief: Dr. Xénia Vámos. — Hungary, 2013. — I(2), Issue: 12. — С. 62-64.

² Константинова В.М. “Історична урбаністика” та “історія міста (міст)”: співіснування понять // Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць / Гол. ред. В.М. Вашкевич. — К.: ВІР УАН, 2012. — Випуск 56 (№ 1). — С. 119 – 121; Лыман И.И., Константинова В.М. Історіографія історії Південної України: видання “Наукова школа професора А.В. Бойка: персоналії та доробок” // Чорноморська минувшина. Записки Відділу історії козацтва на Півдні України Науково-дослідного інституту козацтва Інституту історії України НАН України: 36. наук. пр. – Вип. 7. – Одеса: СПД Бровкін О.В., 2012. — С. 119-124; Королевська Ю. Інтелекція міста Бердянська другої половини XIX століття в щоденниках В.К. Крижанівського // Сучасні проблеми та шляхи їх вирішення в науці, транспорті, виробництві та освіті 2012: Збірник наукових праць SWorld. — Том 49. — Одеса, 2012. — С. 50-57; Лыман И., Єременко М. “Справа про наглядача Бердянської митної застави титулярного радника Крижанівського” / І. Лыман, М. Єременко // Історія торгівлі, податків та мита: зб. наук. праць. — Дніпропетровськ, 2013. — № 1 (7). — С. 5-18; Лыман И.И. Проект “Дослідники історії Південної України: біобібліографічний довідник” // Чорноморська минувшина. Записки Відділу історії козацтва на Півдні України Науково-дослідного інституту козацтва Інституту історії України НАН України: 36. наук. пр. – Вип. 8. – Одеса, 2013. — С. 192-204; Гнибеда Е.В. Уровень грамотности в городе Одесса 90-х XIX в. – нач. XX в. (на материалах Первой всеобщей переписи населения Российской империи, 1897 г.) // Сборник статей студентов и молодых специалистов с международным участием. — Магнитогорск: МаГУ, 2013. — Вып. 2 — С. 191-195 etc.

³ The Project // Black Sea Port-cities, 1780s-1910 <http://blacksea.gr/en/project> (date of access: 5 February 2014)

⁴ Наукова школа професора А.В. Бойка: персоналії та доробок / Упорядники: Ігор Лыман, Вікторія Константинова. — Запоріжжя, 2011. — 376 с., іл.

⁵ Дослідники історії Південної України : біобібліографічний довідник / Упорядник: Ігор Лыман. — Том 1. — Київ, 2013. — 382 с., іл.

International project "Happiness, wealth, poverty and life satisfaction in the material and spiritual dimensions: a view of students of "post-Soviet" space (based on students' essays)".

This project (director – Inna Kodina) has been implemented during the 2012-2013 academic year as a part of a wider project HESP ReSET "Wealth, Poverty and Life Satisfaction in Transition Societies"⁶ (director – Serhij Yakubovskiy), which is implemented by the Open Society Institute and Central European University (Budapest).

The project became possible through the efforts of a dozen researchers and their 275 students from Kyrgyzstan, Russia and Ukraine. The goal of the project – to investigate the notion of the student community from post-Soviet countries about happiness, life satisfaction, wealth and poverty. Students of different courses, specialties and forms of education had the opportunity express their thoughts in 4 blocks of topics that concern the explanatory and descriptive aspects. As a result of processing of the essays researchers got invaluable opportunity not only to substantiate the method of the essays as a scientific method of gathering of qualitative information, to identify its strengths and weaknesses, but also to reveal the deeper context of the studied subject. Software NVivo 10 was used in the processing of essays.

The project was implemented in the "urban space" of Bishkek (Kyrgyzstan), Ivanovo (Russia), Kyiv, Lviv, Kharkiv and Berdyansk (Ukraine). 2 members of the Research Institute of Urban History and students of the social-humanitarian faculty of BSPU were involved in the project.

Regional seminar "Life satisfaction in urban space: historical and sociological aspects".

On May 22-23, 2014 on the basis of Berdyansk State Pedagogical University Research Institute of Urban History conducted regional seminar "Life satisfaction in urban space: historical and sociological aspects". "Region" here refers to Central and Eastern Europe and Asian post-Soviet countries. The seminar is a part of an international project HESP Regional Seminar for Excellence in Teaching "Wealth, Poverty and Life Satisfaction in Transition Societies" (http://reset2011.wix.com/wealth_poverty_lsits#!) which is implemented by the Open Society Institute and Central European University (Budapest). Project director: Sergey Yakubovskiy. Project period: June 2011 - May 2014. Host institution: Odessa National University named after I.I. Mechnikov.

Researchers from Ukraine, Russia, Belarus, Georgia, Kazakhstan, Kyrgyzstan, Moldova, Germany, Great Britain and Hungary are participants of the project. Victoria Konstantinova and Igor Lyman involved in the project from Berdyansk State Pedagogical University.

The seminar "Life satisfaction in urban space: historical and sociological aspects" has been attended, in addition to the project participants, by teachers and students of BSPU, members of Research Institute of Urban History and staff of Berdyansk schools.

In addition to the regional seminar, on May 22-23 where were a presentation of the project "Wealth, Poverty and Life Satisfaction in Transition Societies"; presentation of books published by Research Institute of Urban History in the context of this international project; workshop "Using of sociological methods in oral historical studies of life satisfaction in urban space"; survey of evaluation of students' feedbacks (on what ReSET gave them, how their teachers, who were the participants of ReSET, changed, how new methodologies and approaches were effective), a number of other events.

Publishing project "Frontiers of city".

"Frontiers of city" is historical-cultural anthology about the city in all its diversity. In the center of the edition is the city of Steppe, a space of Eastern Europe with complicated ethno-cultural strip-farming that formed during the period of the colonization of the region and next periods. "Frontiers of city" avoids the uniform approach that gives the illusion of the simple solution of the problems of multiculturalism of the city. "Frontiers of city" is not a highly specialized edition, that's why its materials could be interesting not only to humanitarian specialties but also to "ordinary" readers. The context is adapted to any reader, that includes the simplicity of materials, minimalism in the use of terminology and the obligatory explanation of special terms.

Vladislav Hribovskiy, a member of the Research Institute of Urban History, is the editor of "Frontiers of city", other members of the Institute (Victoria Konstantinova and Igor Lyman) are in an editorial board of the anthology. Besides, members of the Institute are authors of articles in first two volumes of "Frontiers of city"⁷.

⁶ Konstantinova Victoria. Wealth, Poverty and Life Satisfaction in Transition Societies // Wealth, Poverty and Life Satisfaction in Transition Societies. Collection of the Participants' Materials. Part 1. — Odessa, 2011. — Pp. 58-60.

⁷ Грибовський В.В. Буза, горілка і кава в чоловічому просторі кримськотатарського міста кінця XVIII – першої половини XIX ст. // Фронтири міста: історико-культурологічний альманах / ред. В.В. Грибовський. — Дніпропетровськ: Герда, 2012. — Вип. 1. — С. 60-83; Константинова В.М. Про можливість зміни дати заснування міста Запоріжжя // Фронтири міста: історико-культурологічний альманах / ред. В.В. Грибовський. — Дніпропетровськ: Герда, 2012. — Вип. 1. — С. 273-275; Грибовський В.В. "Дело – табак". Два епізоди з життя полонених турків у російському Азові на поч. XVIII ст. (за документами Державного архіву Воронізької області) // Фронтири міста: історико-культурологічний альманах / ред. В.В. Грибовський. — Дніпропетровськ: Герда, 2013. — Вип. 2. — С. 141-156; Білівненко С.М. Рец.: Селяни і місто: феномен сприйняття урбанізаційних процесів у селянській традиції (матеріали історико-археографічних експедицій Північним Приазов'ям) / Упорядник В.М. Константинова. — К., 2012. — 416 с. // Фронтири міста: історико-культурологічний альманах / ред. В.В. Грибовський. — Дніпропетровськ: Герда, 2013. — Вип. 2. — С. 315-319; Константинова В.М., Лиман І.І. Науково-дослідний інститут історичної урбаністики // Фронтири міста: історико-культурологічний альманах / ред. В.В. Грибовський. — Дніпропетровськ: Герда, 2013. — Вип. 2. — С. 326-330;

"Frontiers of city" became one of the summer leaders in Ukrainian Rating "Book of the Year 2013" (according to the results of expert evaluation of semiannual range of publications in the nomination "Sophia" ("Ukrainian humanities"))⁸.

Collaborative projects with Instituto de Ciencias Sociales y Humanidades "Alfonso Vélaz Pliego" (Dr. Victoria Pérez), Benemérita Universidad Autónoma de Puebla (Mexico).

Several years ago Berdyansk State Pedagogical University signed a cooperation agreement with Benemérita Universidad Autónoma de Puebla (BUAP).

From the 18th of November to the 3rd of December 2012 Igor Lyman visited Mexico in the framework of this agreement and the grant for the study of memory, received by doctor of the Mexican university Victoria Perez. Igor Lyman took part in the First International Symposium "SIMEM", on which six posters of the Research Institute of Urban History were presented. Also he took part in the international seminar "Por Una Cultura de Paz: Cómo Suprimir la Violencia Contra las Mujeres", where the Ukrainian scientist read the report "Estudio de la discriminación y violencia contra la mujer por parte del Instituto de la Urbanística Histórica de la Universidad Estatal Pedagógica de Berdyansk, Ucrania", prepared jointly with Victoria Konstantinova.

From 22th of April to 14th of May, 2013 two masters of BUAP had professional and scientific improvement at Berdyansk State Pedagogical University. Carlos Bonanni Torre Blanca (a historian) and David Campos Ordaz (a philologist) had a splendid opportunity to share an experience with Ukrainian scientists. In particular professors Igor Lyman and Victoria Konstantinova, the members of the Research Institute of Urban History, prepared three Workshops in Oral History in frame of which Carlos Bonanni Torre Blanca received a lot of information and literature, as well as many constructive advices on writing of his research work.

In the period from 7 to 23 November 2013 professors Igor Lyman and Victoria Konstantinova worked in BUAP.

One of the main objectives of the visit was participation in the Second International multidisciplinary Symposium devoted to problems of memory (SIMEM) "Memory, History, Oblivion: a new social aspects". The symposium dedicated to the 100th anniversary of the birth of the famous French philosopher Paul Ricoeur. BUAP and BSPU were co-organizers of this scientific forum.

Besides researchers from Berdyansk and institutions of Mexico, scientists from Argentina, Colombia, Brazil and Spain took part in the symposium. Presentation of poster-reports of researchers from Ukraine, Mexico, Switzerland, Hungary and Kazakhstan was a part of the event. Directly Igor Lyman and Victoria Konstantinova presented reports: "'Wars of (for) Memory': the personal experiences of participation" and "Representations of memory in 'Albums of Songs' of Ukrainians forcibly deported to Germany during the Second World War".

It is interesting that among Mexican organizers of the symposium under the direction of Victoria Perez was Carlos Bonanni Torre Blanca, who in spring 2013 studied in BSPU and participated in several workshops organized by the Research Institute of Urban History. His report about memory space Carlos Bonanni accompanied with the presentation, which included photos, that he made during his stay in Berdyansk.

Certificates of participation were given to 6 employees and graduate students of the department of the History of Ukraine of BSPU (Igor Lyman, Victoria Konstantinova, Yulia Korolevska, Elena Avdyeyeva, Ludmila Zolotar, Vitalij Romanchenko) and to 5 members of the Research Institute of Urban History. Among the latest – Serhij Bilivnenko (poster "Zaporizhzhya Scientific Society of Ya. Novytskyi. Research and Protection of Historical Memory") and Vladislav Hribovskiy (poster "City as Frontier: Social Memory and Identities in the Almanac "Frontiers of city").

During their visit to Mexico Berdyansk researchers together with Victoria Perez⁹ worked on the original layout of the book "La (In)Fidelidad de la Memoria", which recently has been published as a joint project of BUAP, BSPU and Laval University (Canada).

October 30-31, 2014 in Puebla, Mexico the Third International Symposium of Multidisciplinary Memory Studies "The politics of memory: lived and non lived memories (3rd SIMEM)" took place. Research Institute of Urban History was co-organizer of this Symposium. By the way, professors Ruizan Mekvabidze and Ioseb Alimbarashvili from Gori State Teaching University participated in this events as authors of a poster "Memory Forgetting – Forgiveness: From the politics to violence. Past, Present, Future ... (From 1921 to 2008...)".

Thus, within less than two years the Research Institute of Urban History (Berdyansk State Pedagogical University) was able to actively engage in international cooperation and to participate in a number of projects. Implementation of these projects is going to be an important component of internationalization in the sphere of higher education.

⁸ "Книжка року'2013": Лідери літа. Номінація "Софія" // Буквоїд <http://bukvoid.com.ua/events/raityng/2013/08/19/155906.html> (date of access: 5 February 2014)

⁹ Lyman Igor, Pérez Victoria. *Escuchar el pasado: historia oral en el territorio postsoviético*, La (In)Fidelidad de la Memoria, Pyebly-Berdyansk, 2013, pp. 91-119.

სკოლა, ოჯახი და განათლების სისტემის რეფორმა

ლია მენთეშაშვილი, თბილისის სასწავლო უნივერსიტეტი, პროფესორი
ნინო ჩახუნაშვილი, თბილისის სასწავლო უნივერსიტეტი, პროფესორი
E-mail: nino.chakhunashvili@tsu.ge

სწავლება და აღზრდა სკოლის უმნიშვნელოვანესი, ურთიერთდაკავშირებული ფუნქციაა. ამ ურთიერთკავშირის გაწყვეტა და დაშლა ერთობ ნეგატიურად აისახება მოსწავლის პიროვნების განვითარებაზე. ბავშვს შეიძლება ბევრი რამ შეასწავლო, მაგრამ ვერ „აღზარდო“ მასში პასუხისმგებლობის გრძნობა, სიკეთე, სამართლიანობა, პრინციპულობა, ადამიანობა. და მაშინ მრავალმხრივი ცოდნის მარაგი ემსგავსება მკვდარ კაპიტალს, რომელიც გამოუსადეგარია ადამიანის კეთილდღეობისათვის. აი, რატომ არის მნიშვნელოვანი განუხრელად განვითაროთ განათლებისა და აღზრდის საგანმანათლებლო ფუნქციის აღმზრდელობითი ხასიათი.

აღზრდის სისტემისა და ახალი პედაგოგიური პარადიგმის რეფორმირების პირობებში, პედაგოგიური მეცნიერებისა და განათლების სტრატეგიულ ამოცანად გვევლინება აღზრდის სისტემის კონსტრუირება ისე, რომ პიროვნება იღებდეს ინტელექტუალური და ზნეობრივი ძალების მარაგს არა მხოლოდ იმისათვის, რომ შეძლოს ადაპტაცია შეცვლილ სოციალურ სინამდვილეში, შეეგუოს დღევანდელ საბაზრო ურთიერთობებს, არამედ იმისთვისაც, რომ აქტიურად იმოქმედოს ცვალებად პირობებში, იზრუნოს საერთო კეთილდღეობისათვის.

ახალი სოციალურ-პედაგოგიური რეალიები საჭიროებენ სკოლისა და ოჯახის აღმზრდელობითი საქმიანობის ფორმებისა და მეთოდების დახვეწას, რომლებიც ორიენტირებულნი უნდა იყვნენ არა მხოლოდ მასწავლებლისა და მოსწავლის, არამედ ოჯახთან თანამშრომლობაზე. სკოლისა და ოჯახის თანამშრომლობა უნდა ხასიათდებოდეს ურთიერთქმედების აქტიურობით, გააზრებულობით, მიზანსწრაფულობით. ორი უმთავრესი მიკროსოციალური – ოჯახისა და სკოლის ინტეგრაცია – უმნიშვნელოვანესი სოციალურ-პედაგოგიური ამოცანაა.

საყოველთაოდ ცნობილია, რომ ოჯახი საზოგადოების პირველადი უჯრედია, რომელიც პიროვნების ჩამოყალიბების საფუძველს წარმოადგენს. ოჯახის ყველაზე გავრცელებული განსაზღვრება გულისხმობს ქორწინებით ან სისხლით ნათესაობით გაერთიანებულ ადამიანებს, რომლებსაც საერთო ყოფაცხოვრება და ურთიერთპასუხისმგებლობა აკავშირებთ.

ოჯახს განსაკუთრებული ადგილი უჭირავს ბავშვთა აღზრდაში, მათი პიროვნების ჩამოყალიბებაში. ბავშვთა აღზრდა – ეს არის დიდი პირადი, საზოგადოებრივი და სახელმწიფოებრივი მნიშვნელობის მოვალეობა მშობლებისათვის.

საოჯახო გარემოს, მშობლების შეუცვლელი ადგილი აქვს ბავშვთა აღზრდაში და სკოლისა თუ სკოლისგარეშე დაწესებულებების ზრუნვა მოზარდ თაობაზე მშობლებს ვერ გაათავისუფლებს მათზე დაკისრებული მოვალეობისა და პასუხისმგებლობისაგან. პედაგოგიკის კლასიკოსი კ. დ. უშინსკი აღნიშნავდა: „როდესაც ბავშვებს აღმზრდელს აბარებენ ან სასწავლებელში შეჰყავთ, მშობლები, რასაკვირველია, ამით თავიდან ვერ იშორებენ იმ წმიდათაწმიდა მოვალეობას, რომ თვალყური ადევნონ თავიანთი ბავშვების აღზრდას. მაგრამ ამისათვის მშობლებს საღი და ნათელი წარმოდგენა უნდა ჰქონდეთ იმაზე, თუ რის მოთხოვნა შეუძლიათ მათ, ერთი მხრივ, აღმზრდელისა ან სასწავლებლისაგან და მეორე მხრივ თავიანთი ბავშვებისაგან“ (უშინსკი, 1948, 21).

მშობლებს კარგად უნდა ჰქონდეთ გაცნობიერებული აღზრდის მიზანი და ამოცანები, ოჯახის როლი და დანიშნულება. ოჯახში ეყრება საფუძველი მოზარდის გონებრივ, მორალურ, ესთეტიკურ და ფიზიკურ აღზრდას. ამიტომ, ოჯახში ბავშვის აღზრდისათვის საჭიროა მშობელი დაუფლებული იყოს აღზრდის ხერხებს, მეთოდებს და მუდმივად ეძიებდეს აღზრდის საუკეთესო საშუალებებს.

როდესაც საოჯახო აღზრდაზე ვსაუბრობთ, მხედველობაში უნდა გვქონდეს მშობლის მაგალითი და ავტორიტეტი. მშობლის მაგალითს – ეს იქნება დადებითი თუ უარყოფითი, დიდი ზემოქმედების ძალა აქვს. მშობელი, უპირველეს ყოვლისა, თვითონ უნდა იყოს მაღალზნეობრივი პიროვნება, თუ იგი თავად არ არის შვილისათვის მისაბადი, სანიმუშო პიროვნება, მას არავითარი ავტორიტეტი არ ექნება. მშობელი ვალდებულია ცდილობდეს მისი შვილი დადებით მაგალითზე აღზარდოს. მშობელი არ უნდა ეცადოს ხელოვნურად ავტორიტეტის მოპოვებას სიმკაცრითა თუ ზედმეტი ალერსით, საჩუქრების ყიდვით და ა.შ. ყოველთვის უნდა ახსოვდეთ მშობლებს, რომ ავტორიტეტი ხელოვნურად საერთოდ არ იქმნება. შვილებთან უშუალო, მეგობრული ურთიერთობით შეუძლიათ მშობლებს კარგი, გავლენიანი, სერიოზული აღმზრდელის ავტორიტეტის მოპოვება.

ოჯახში ბავშვთა აღზრდის ამოცანები სკოლასთან, მასწავლებლებთან თანამშრომლობასა და მჭიდრო ურთიერთობაში უნდა წყდებოდეს.

ბავშვთა საოჯახო აღზრდაში, მოსწავლეთა მშობლებთან მუშაობაში წამყვანი როლი აქვს მინიჭებული კლასის დამრიგებელს. მას მოსწავლეთა მშობლებისათვის დიდი დახმარების გაწევა შეუძლია.

კლასის დამრიგებლის ერთ-ერთი უპირველესი ამოცანაა მოსწავლეთა ახალი კოლექტივის ჩაბარებისთანავე ყურადღებით შეისწავლოს თითოეული მისი წევრის სწავლისა და ცხოვრების პირობები. კლასის ხელმძღვანელმა პირველ რიგში ყურადღება უნდა გაამახვილოს ოჯახში მოსწავლის დღის რეჟიმზე, გაეცნოს მოზარდისათვის განკუთვნილ სამუშაო კუთხეს, მოსწავლის ბიბლიოთეკას, სანიტარულ-ჰიგიენურ პირობებს, ჰკითხოს მშობელს რას აკეთებს ბავშვი თავისუფალ დროს, ვისი მეთვალყურეობის ქვეშაა მოზარდი სახლში, როდესაც მშობლები სამსახურში არიან, დაუკვირდეს მშობელსა და შვილს შორის არსებულ ურთიერთობას, გაარკვიოს, როგორ ეხმარებიან მშობლები ბავშვებს მაღალი აკადემიური წარმატების მიღწევაში, რა პირობებია შექმნილი ოჯახში ბავშვთა ესთეტიკური აღზრდისათვის, რა შრომით საქმიანობას ეწევა მოზარდი, ეხმარება თუ არა უფროსებს საოჯახო საქმეებში და ა.შ. კლასის ხელმძღვანელმა უნდა გაითვალისწინოს ოჯახის საყოფაცხოვრებო პირობები, მატერიალური და ეკონომიკური შესაძლებლობები, რადგან ყოველივე ამან შეიძლება დააბრკოლოს მოზარდისათვის ნორმალური სააღმზრდელო პირობების შექმნა. კლასის ხელმძღვანელისათვის მშობლებთან საუბრიდან, მოსწავლეთა ოჯახური პირობების გაცნობის შემდეგ, ნათელი უნდა გახდეს, თუ რა მდგომარეობაა, როგორი მორალური ატმოსფეროა ოჯახში.

მშობლებთან შეხვედრისათვის კლასის ხელმძღვანელს მომზადებული უნდა ჰქონდეს სპეციალური ანკეტა, რომლის შევსების შემდეგ მისთვის ნათელი გახდება მშობელთა შეხედულებები მთელ რიგ საკითხებზე. ეს ანკეტა დაახლოებით შეიძლება ასეთი სახის იყოს (კლასის ხელმძღვანელს შემოქმედებითად შეუძლია მათი შინაარსის შეცვლა).

ანკეტა (ნიმუში)

პატივცემულო მშობლებო! გთხოვთ გვიპასუხოთ

1. თქვენი გვარი, სახელი _____
2. განათლება _____
3. რომელი ფაკულტეტი დაამთავრეთ, სად და როდის _____
4. სად მუშაობს დედა _____
5. სად მუშაობს მამა _____
6. რამდენი შვილი გაყავთ _____
7. როდესაც სამსახურში ხართ, ბავშვს ვისი მეთვალყურეობის ქვეშ ტოვებთ _____
8. გეხმარებათ თუ არა ვინმე შვილების აღზრდაში _____
9. რა დახმარება გჭირდებათ შვილების აღზრდაში _____
10. დროის რა მონაკვეთს ატარებთ შვილებთან მთელი დღის მანძილზე _____
11. რას აკეთებთ თქვენი შვილის მაღალზნეობრივი თვისებებით აღზრდისათვის _____
12. რა წინააღმდეგობა გხვდებათ შვილებთან ურთიერთობაში _____

მშობელთა პედაგოგიურ განათლებაზე ზრუნვა, მათი პედაგოგიური კულტურის ამაღლება კლასის დამრიგებლის მუშაობაში ერთ-ერთი ურთულესი ფუნქციაა. მშობელთა პედაგოგიური მომზადება დიდ როლს ასრულებს ბავშვის აღზრდაში. შვილის მაღალზნეობრივი თვისებებით აღზრდისათვის საჭიროა მშობელთა კულტურის ამაღლება. საოჯახო აღზრდაში არსებული მრავალი ხარვეზის მიზეზია სწორედ მშობელთა დაბალი პედაგოგიური მომზადების დონე. აუცილებელია ყველა მშობელი ფლობდეს პედაგოგიკის ელემენტარულ ცოდნას.

მშობელთა ერთ ნაწილს ჰგონია, რომ მათ აღზრდის განუმეორებელი მეთოდები აქვთ შემუშავებული, არავითარი ცოდნის მიღება აღარ სჭირდებათ შვილის აღზრდისათვის. ზოგიერთ მათგანს მტკიცედ სჯერა, რომ იგი შესანიშნავად არის მომზადებული მშობლის მაღალი მოვალეობის პირნათლად შესრულებისათვის.

მშობელთა პედაგოგიური ცოდნის გაფართოებისათვის, პედაგოგიური კულტურის ამაღლებისათვის საჭიროა მშობლებთან მუშაობის გაფართოება.

კლასის ხელმძღვანელის ფუნქციებში შედის აგრეთვე მოსწავლეებისადმი პედაგოგებისა და მშობლების ერთიანი მოთხოვნების გამომუშავება. აღზრდაში წარმატებისათვის დიდი მნიშვნელობა აქვს იმას, რომ ყველა აღმზრდელი – დირექტორი, კლასის ხელმძღვანელები, საგნის მასწავლებლები, მშობლები და სხვები ერთიანი პოზიციიდან, საერთო ძალით ეწეოდნენ აღმზრდელობით მუშაობას. თუ მათ შორის

თანხმობა არ არის, ურთიერთსაწინააღმდეგო მოთხოვნებს უყენებენ მოზარდებს, არაფერს სასიკეთოს არ უნდა ველოდეთ აქედან. აღზრდის პრაქტიკაში ცნობილია იმის მაგალითები, როდესაც მშობლებისა და პედაგოგების ურთიერთდახმარებით, ურთიერთხელშეწყობით მოზარდის აღზრდის საქმე გაუმჯობესებულა. პედაგოგებსა და მშობლებს შორის ურთიერთდახმარებისათვის, ერთიანი მოთხოვნების სისტემის შემუშავებისათვის საჭიროა:

1. მოსწავლის მშობელი სისტემატურად ესწრებოდეს მშობელთა კრებებს, იღებდეს საჭირო რჩევა-დარიგებას კლასის ხელმძღვანელისაგან ბავშვთა აღზრდის საკითხებზე.

2. მშობელმა მკაცრად დააწესოს კონტროლი შვილის მიერ დღის რეჟიმის, „მოსწავლეთა ქცევის წესების“ შესრულებაზე; დაკვირვება აწარმოოს როგორი პასუხისმგებლობით ეკიდება მისი შვილი კლასის ხელმძღვანელის, პედაგოგიური კოლექტივის დავალებებს.

3. მშობელმა ხშირად მიაკითხოს შვილებს სკოლაში, გაიგოს რა უჭირს მას, რა დახმარება სჭირდება, ან რა წარმატება აქვს; ყურადღება მიაქციოს ყოველდღიურად საშინაო დავალების შესრულებას.

4. სიფრთხილე გამოიჩინოს მშობელმა შვილებისადმი მოთხოვნის წაყენებაში, გაითვალისწინოს მოზარდის ასაკობრივი და ინდივიდუალური თავისებურებები. ანგარიში გაუწიონ სკოლის მოთხოვნებს.

5. კლასის დამრიგებელი სისტემატურად ხვდებოდეს მოსწავლეთა მშობლებს, ატარებდეს მათთან საოჯახო აღზრდის საკითხებზე საუბრებს, აძლევდეს რჩევას მოზარდის აღზრდის გაუმჯობესების მიზნით.

6. სკოლის დირექცია, კლასის დამრიგებელი, საგნის მასწავლებლები სისტემატურ მეთვალყურეობას უწევდნენ რა მუშაობა ტარდება მშობელთა მიერ ბავშვთა მაღალხეობრივი თვისებებით აღზრდისათვის.

7. კლასის დამრიგებელმა გაითვალისწინოს მოსწავლეთა ასაკობრივი და ინდივიდუალური თავისებურებები, მათი განსხვავებული ხასიათები და ისე წარმართოს მუშაობა.

ფართოდ უნდა იქნეს გამოყენებული მოსწავლეთა მშობლებთან სკოლისა და კლასის დამრიგებლის მუშაობის შემდეგი ფორმები: მასობრივი პედაგოგიური ლექცია-საუბრები, მშობელთა კონფერენციები ოჯახური აღზრდის გამოცდილებათა ურთიერთგაზიარების მიზნით, მშობელთა კრებები, ღია კარის დღის ანუ მშობელთა დღეების ჩატარება, თემატური საღამოები და ა.შ.

კლასის დამრიგებელმა ჯეროვანი ყურადღება უნდა დაუთმოს მოსწავლეთა მშობლებთან ინდივიდუალურ მუშაობას (პედაგოგიური კონსულტაციები, ინდივიდუალური საუბრები, მიმოწერა მშობლებთან), რომელიც დამრიგებელს აახლოებს მოსწავლეთა მშობლებთან და ხელს უწყობს საოჯახო აღზრდის გაუმჯობესებას.

როგორც ვხედავთ, სკოლას მოსწავლეთა მშობლებთან მუშაობის დიდი შესაძლებლობები აქვს და ისინი მაქსიმალურად უნდა იქნეს გამოყენებული საოჯახო აღზრდის გაუმჯობესების მიზნით.

ლიტერატურა:

1. ნ. ბასილაძე, ლექციების კურსი პედაგოგიკაში, ბათუმი, 2006.
2. ნ. ვასაძე, პედაგოგიკა, თბ., 2000.
3. ლ. მენთეშაშვილი, ნ. ფარცხალაია, საოჯახო აღზრდა – როგორც პრიორიტეტული მიმართულება ილია ჭავჭავაძისა და იაკობ გოგებაშვილის პედაგოგიკურ ნააზრევში, ჟურნ. „საზრისი“, 2005, N17.
4. კ. უმინსკი, რჩ. პედ. თხზ., ტ. I, თბ., 1948.

SCHOOL, FAMILY AND REFORM OF EDUCATIONAL SYSTEM

Lia Menteshashvili, Tbilisi Teaching University, Professor

Nino Chakhunashvili, Tbilisi Teaching University, Professor

RESUME

Family has an exceptional role in a child's education and in their formulation as an individual. For a parent, to educate a child has the obligation of personal, public and state importance.

In the process of educating a child, parent has to consider the purpose, task, the role and the function of a family. Teenager's moral, esthetical, mental and physical condition starts its roots from the family. This is why it is important that a parent has to be familiar with the educational methods, techniques and has to constantly seek out the best ways and approaches.

The problems of raising children in the family have to be solved in the close partnership with the school and teachers. Master teachers have the leading role in the process of working with the parents. They can benefit students' parents a lot.

One of the main goals of a master teacher is to cautiously find out every student's living environment and school circumstances.

One of the hardest tasks of a master teacher is to take care of parents' pedagogical education and to enhance their teaching level.

The following forms, such as extensive teaching lecture-conversations, parental meetings, organizing open houses, same as parental days, thematically oriented meetings and etc, widely have to be used in between parents and class teachers. The master teacher also has to focus on working with the students' parents, (teaching consultations, individual conversations, and exchange the correspondences with the parents) which helps to improve family education.

STRATEGIC PLAN OF INTERNATIONALIZATION

Ruizan Mekvabidze, Gori State Teaching University, Professor

Giorgi Sosiashvili, Gori State Teaching University, Professor

I. INTRODUCTION

In 2010, the Gori State University embarked on one-year assessment of its international activity, encompassing student mobility, faculty research, global visibility, engagement, accessibility of information, the role of the International Relations Office. The result was a five-year Strategic Plan for Internationalization. **The plan was corrected under the project 516663-TEMPUS-1-2011-1-ES-TEMPUS-SMGR** (International cooperation in countries of the Eastern Neighboring Area and Central Asia). The present document aligns objectives, strategies, and metrics with the goals. The result is a document that will guide decision-making and resource allocation across International Relations Office as well as in the international arena and also, follows the guidelines set out in the Georgian higher education internationalisation strategy.

The international dimension is today an integral part of the university in international academic life and an inevitable part of the university's development, ensuring the quality and sustainability of research and higher education.

The university seeks the sustainability and regeneration of the academic community in Georgia, ensuring the competitiveness of Georgian higher education, European area and in the rest of the world. To ensure this, among other things, exchanges of students, guest lecturers will be arranged with foreign universities; **a 'visiting fellows' system will be introduced**; the integration of lecturers and students international professional networks will be facilitated; the development of new modules aimed at foreign students and delivered wholly or partly in English Language will be supported.

The Gori State Teaching University is a public university dedicated to improving people's lives through excellence in education, research and creative work and service. As Shida Kartli's flagship institution, the University plays a critical leadership role by promoting diversity, inclusion, economic development, and human well-being.

II. INTERNATIONAL RELATIONS OFFICE MISSION:

International Relations Office supports the University's global vision by providing leadership, raising awareness, facilitating the pursuit of international education and encouraging global collaborations for the University community and the Commonwealth.

III. INTERNATIONAL RELATIONS OFFICE VISION

Internationalization is one of the Gori State University's strategic policy spearheads and an important instrument in improving quality, innovation and diversity. The University makes the first steps and works in to the various directions. Internationalization policy of GU includes:

- To promote mobility both for students, researchers and academics from European countries;
- To contribute towards the development of human resources and the international co-operation capacity of higher education institutions through increased mobility streams with the EU;
- The implementation of the program, shall contribute fully to promoting the horizontal policies of the Community
- Fostering culture, knowledge and skills for peaceful and sustainable development -- Promoting awareness of the importance of cultural and linguistic diversity and promoting intercultural education;
- Making provision for students with special needs, and in particular by helping to promote their integration into mainstream higher education, and promoting equal opportunities for all;

IV. GOALS AND OBJECTIVES

GOAL 1: Prepare Students for Leading Roles in an Innovation-Driven Economy and Global Society.

1.1. Development of the curriculum

Subjects, modules and curricula taught in foreign languages are the foundation for the internationalisation of studies and for facilitating student exchange at the university. Without offering the possibility to study in a foreign language it would be virtually impossible to participate in the common European higher educational area; it would also limit the opportunities for local students to participate in international student-exchange programmes.

Adding an international dimension to the curricula and offering the opportunity to study in English undoubtedly increases the attractiveness of the university among local student candidates. These students will be better prepared for a successful career in an integrated European labour market. Studying in a multinational study environment provides local students with an opportunity to obtain international experience without going far from home.

1.1.1. The principal targets for development of the curricula are as follows:

- continuing to develop master's curricula with the support offered by the Internationalisation Fund; critically evaluating the present competences and making an in-depth analysis of the interests of target groups; pursuing the goal of providing at least one master's program in each field of the university's activities;
- Developing and instituting an interdisciplinary bachelor's programme in English. The curriculum must be developed according to the principle that it allows students to continue their studies on the master's degree programmes offered in English at the university;
- priority is to be given to developing joint curricula with foreign universities;
- developing "tailor-made" study-modules for specific institutions based on an analysis of their interests (e.g. transition societies, e-society etc.); besides lectures and seminars held at the university, these would also include practical activities to illustrate and analyse the Georgian experience;

1.2. International mobility of students

The most essential indicator of the formation of a common International higher educational area is ever-increasing student mobility. Participating in student exchange programs prepares them for competition on the local and international labour market. The university seeks to support student exchange and to further develop conditions for accepting exchange students in Gori Teaching University by increasing the proportion of studies in foreign languages in all study programmes.

Increasing the number of study programmes taught in foreign languages is a prerequisite for increasing the number of international full-time students; this is essential for reducing the impact of the forthcoming drop in the local student population. In order to maintain the current capacity of studies, the university must find new "target markets" and be successful in competition.

It should, however, be considered that only a small percentage of all students participate in student exchange. Studying together with foreign students gives local students their first experience in working in an international environment.

The principal targets in the field of student mobility are as follows:

- 5% of students, including every MA student, should spend at least one semester in a foreign university (currently about 0.3% of our students participate in exchange programmes and it have to increase to 1%);
- active measures should be taken to increase the number of the Erasmus scholarships allocated to the university, as the Erasmus-program remains the main form of student exchange;
- opportunities should be sought to offer a university grant in addition to the Erasmus scholarship to every outgoing Erasmus exchange student and to every student participating in the university bilateral exchange;
- the main academic units should have effective Erasmus agreements (the evaluation of the academic units will take into account the statistics of student exchange)
- by 2015, 20 international exchange students will be studying at the university;
- opportunities should be found to offer at least one scholarship for foreign students within each study programme taught in a foreign language;
- virtual mobility (e-courses in foreign universities, the virtual professional community etc.) should be supported for students who, for different reasons, are unable to participate in traditional student exchanges.

1.3. Lecturers' mobility

One of the indicators of the internationalisation of higher education is the increase in lecturer mobility. The university values work experience at partner universities and facilitates the mobility of its lecturers in every way. It is also essential to increase the engagement of international lecturers because this will contribute to the quality of studies, give the opportunity to offer studies in fields where local competence is inadequate, and increase the number of subjects taught in foreign languages. A good number of visiting lecturers could be one of the generally acknowledged strengths for our university and this could prove to be a magnet for new students.

The principal targets in the field of lecturer mobility are as follows:

- advertising posts for lecturers and researchers internationally academic positions will be filled by foreign academics; regular recruitment of foreign colleagues in all fields of activity at the university will also be essential;
- with the support of the Internationalisation Fund, continuing to invite internationally outstanding researchers from foreign countries and supporting cooperation with partner universities to share visiting academics;
- creating hostel facilities to accommodate visiting lecturers and researchers;

- Supporting virtual lecturer mobility (teaching international e-courses, participating in virtual communities etc.).

1.4. developing of the summer and winter school programs –*Gori Summer School* , *Gori Winter school* - with locally and internationally recognised courses.

1.5. In developing study programs the attention is to be paid to international and interdisciplinary issues; contributions from visiting lecturers will be used in order to offer the students the experience of studying in a foreign language.

GOAL 2. International communication and partnership relations

The achievement of each of the university's internationalisation targets is dependent upon the international reputation and recognition of the university as a whole. Therefore, the university will take the following distinct measures to enhance its international visibility:

- Participation in international academic organisations and networks (EADL, EDEN, BSUN etc.);
- Active cooperation with partner universities and the creation of new partnerships;
- targeted information activities in the international academic media/space;
- organising reputable, international research and events at the university.

Principal targets:

- the external communication of the university will aim at enhancing international recognition; a separate programme is to be started to introduce the university internationally;
- an analysis into international cooperation agreements will be carried out; partners are to be determined and specific interests set for these partners; specific activities will be planned to realise these interests – an electronic database will be introduced covering the actions within each agreement and self-assessment and analysis will be carried out annually to determine the principles for cooperation agreements for the university as a whole and for individual study programmes;
- a strategic partnership will exist with Tallinn University, Swansea University and a IRO will develop and coordinate this cooperation; the university will be represented in the most important international and regional networks, and the university will play a leading role in the region ;
- in connection with Gori a specific action plan will be developed to introduce the university internationally, as a capital city education and research centre.

GOAL 3. Promote Research and Creative Work to Increase the Intellectual, Social, and Economic Capital of the Georgia and the World beyond its Borders

3.1. International cooperation in research

The world of science is by nature international, making the exchange and transition of knowledge a primary condition for its development. Very often it is the initiative of individual researchers that drives this process. In order to support this kind of cooperation institutionally, the university needs a complete overview of foreign relations in the field of research, both at an institutional and individual level. This will create added value and synergy while planning and coordinating the internationalisation process of the university.

The strategic task of the university in making this scientific cooperation more efficient is to offer a favourable environment in the form of effective support structures, including facilitating an effective exchange of scientific information, creating favourable conditions for publishing, and generating suitable conditions for organising international research events.

The principal targets to improve the efficiency of international scientific collaboration are as follows:

- developing a system for the continual updating of information about international scientific collaboration at the university and making this accessible to students and staff;
- ensuring that the university is fulfilling the research and development programs of the European Union in each area of its core activities;
- developing at least one internationally recognised research and development centre in every specialist area (i.e. a centre where the traineeship of foreign lecturers and researchers and doctoral students takes place, and which participates in international collaborative projects);
- facilitating international collaboration between researchers by:
 - enhancing the efficiency of the collection, analysis and forwarding of information concerning international cooperation and financing to staff;
 - developing the administrative capacity of the university to initiate and manage international research and development contracts;
 - signing international cooperation contracts with research organisations and networks;
 - enhancing the international visibility of the university by means of organising international scientific events, and developing corresponding competence at the university;
 - Creating the necessary conditions at the university publishing house for the publication of an internationally recognised series of publications.

There are two main development directions in this field. Firstly, it is necessary to increase the mobility of MA students and introduce the practice of completing a part of their studies at a university abroad. Secondly, active measures should be taken to enhance the attractiveness of the university's studies at international level and to open MA study programs to international MA students. The principal targets for internationalising the MA studies are as follows:

- Developing joint programs with partner universities and integrating doctoral studies into the international networks of doctoral studies (Erasmus Mundus, TEMPUS, USAID , etc.);
- expanding international collaboration for the supervision of MA theses;
- pursuing the goal that every MA study graduate spends at least one semester studying abroad and participates in the activities of the international scientific community in the relevant field;
- helping MA study graduates to take up doctoral studies at leading international research centres; providing the conditions for their return to the university after completing their doctoral studies;
- offering the possibility to study in English on all doctoral study programs and announcing doctoral study opportunities internationally;
- Creating post-doctoral placements at the university which would be announced and filled internationally.

GOAL 4. Developing internationalisation support system at the university

4.1. To increase the proportion of foreign students, lecturers and researchers, it will be essential that the university's support system is ready and capable of operating in an international environment. The working environment of the university must be open and supportive for such visitors, the norms concerning internationalisation must be clearly fixed and general services should be easily accessible for those who do not speak Georgian. Taking into consideration the special needs of foreign students and researchers is to be regarded as a regular part of the development of the university environment.

The principal targets in the field of internationalisation of the support system:

- the study information system will be fully accessible to English speaking customers;
- general university documents, including information about the organisation of studies and research and norms concerning the professional requirements of the staff will be made available in English as well;
- the library and its information system will be accessible in English;
- the organisation of information dissemination and internal communication at the university will take into account those on the university staff who do not speak Georgian;
- internationalisation coordinators will be appointed and will be active in all academic units; the work of the coordinators will be paid for and regular training will be provided for them;
- a survey will be carried out to assess the level of foreign language proficiency, according to the results of which suitable language studies will be offered. The entire support personnel must be capable of working in an international environment;
- all foreign students, lecturers and researchers will have the opportunity to learn Georgian free of charge, participating in programmes that will vary according to ability, level and frequency;
- a sufficient number of accommodation places for foreign lecturers and students will be provided by university;
- tutoring services will be efficient. An *International Club* for foreign students and *International Cafe* for foreign lecturers and researchers will help to integrate foreigners into the university and into Georgia.

4.2.English Language Learning Center!

- English Language Learning Center with computer class, English Learning Software is created in the frame of Erasmus Mundus Exchange Program #
- and offers a daytime program including lots of speaking practice, grammar, reading, writing, listening and use of American idioms. The center is in using for exchange students, academics and research
- The center offers a comprehensive program of grammar, reading, speaking, listening, writing, American idioms, and vocabulary building. You'll appreciate the affordable quality of class, taught by expert professional currently practicing in the field.

4.3. Erasmus Mundus and TEMPUS Center

This center is created under the project the project 516663-TEMPUS-1-2011-1-ES-TEMPUS-SMGR (International cooperation in countries of the Eastern Neighboring Area and Central Asia) together with International Relations Office provides activities for fulfilment the next objectives:

Objective 1: Increase students' competitiveness for international study;

Objective 2: Assist departments in developing programs of international exchange and cooperation;

Objective 3. Develop opportunities for education abroad;

Objective 4. Establish joint or dual degrees that facilitate student mobility;

Objective 5. Seek promising international grant opportunities that focus on international research;

Objective 6. Obtain increased development funding for internationally focused research initiatives;

Objective 7. Improve support services for international studentsObjective 8.

V. IMPLEMENTATION STRATEGY

In order to realise these strategic objectives, detailed development plans will be compiled each year and central resources will be allocated through the Internationalisation Fund. The Administration, Academic board and IRO of the University will arrange for the monitoring of the strategic actions, coordinate the compilation of the interim reports and monitor the budget. In order to achieve the objectives set out in the strategy. The development plans for the main academic units must foresee specific targets in the field of internationalisation; the deans of each department carry the overall responsibility for realising these targets.

- Once a year internationalisation issues will be discussed together with the University Academic Board.

RESUME

In 2010, the Gori State University embarked on one-year assessment of its international activity, encompassing student mobility, faculty research, global visibility, engagement, accessibility of information, the role of the International Relations Office. The result was a five-year Strategic Plan for Internationalization. The plan was corrected under the project 516663-TEMPUS-1-2011-1-ES-TEMPUS-SMGR (International cooperation in countries of the Eastern Neighboring Area and Central Asia). The present document aligns objectives, strategies, and metrics with the goals. The result is a document that will guide decision-making and resource allocation across International Relations Office as well as in the international arena and also, follows the guidelines set out in the Georgian higher education internationalisation strategy.

The international dimension is today an integral part of the university in international academic life and an inevitable part of the university's development, ensuring the quality and sustainability of research and higher education.

GUIDELINES AND RECOMMENDATIONS FOR THE INTERNATIONALIZATION OF HIGHER EDUCATION INSTITUTION

Ruizan Mekvabidze, Gori State Teaching University, Professor
Giorgi Sosiashvili, Gori State Teaching University, Professor
Zurab Zurabashvili, Gori State Teaching University, Specialist by contract

Part I. Introduction

Over the past 25 years, the international dimension of higher education in Europe has become more central on the agenda of European and national governments, institutions of higher education and their representative bodies, student organizations and accreditation agencies. Stimulated in the 1980's by European programs for cooperation and exchange in education and research, internationalization over these years has moved from a reactive to a pro-active strategic issue, from added value to mainstream, and also has seen its focus, scope and content evolve substantially.

Increasing competition in higher education and the commercialization and cross-border delivery of higher education, have challenged the value traditionally attached to cooperation: exchanges and partnerships. At the same time, the internationalization of the curriculum and the teaching and learning process (also referred to as 'internationalization at home') has become as relevant as the traditional focus on mobility (both degree mobility and mobility as part of your home degree). Internationalization has become an indicator for quality in higher education, and at the same time there is more debate about the quality of internationalization itself. The international dimension and the position of higher education in the global arena are given greater emphasis in international, national and institutional documents and mission statements than ever before.

Altbach, Reisberg and Rumbley (2009, 7) in their report to the UNESCO World Conference on Higher Education note that "Universities have always been affected by international trends and to a certain degree operated within a broader international community of academic institutions, scholars, and research. Yet, 21st century realities have magnified the importance of the global context. The rise of English as the dominant language of scientific communication is unprecedented since Latin dominated the academy in medieval Europe. Information and communications technologies have created a universal means of instantaneous contact and simplified scientific communication. At the same time, these changes have helped to concentrate ownership of publishers, databases, and other key resources in the hands of the strongest universities and some multinational companies, located almost exclusively in the developed world."

It would be too easy, however, to assume that everything has changed over the past ten years with regard to the internationalization of higher education, and that this change in Europe is primarily from a more cooperative model to a more competitive model. As Van der Wende (2001, 255) writes: "Not surprisingly most continental European countries pursue a cooperative approach to internationalization, which in terms of international learning and experience is more compatible with the traditional values of academia."

In a benchmarking exercise on the internationalization strategies of five European universities, De Wit (2005, 2) encountered clear differentiations. "Striking is the difference between the approaches to internationalization of three Northern European universities and two Southern European universities with respect to co-operation and competition. Where the two Southern European universities have a traditional cooperative approach, one Northern university has a

strong competitive approach and the two Scandinavian universities are moving into the directions of such an approach, although all three mix it with co-operative activities, in particular in the framework of their involvement in the European programs. These approaches give a more balanced picture to the idea of shifting paradigms for internationalization from co-operative to competitive, as presented in current debate and study of the international dimension of higher education in Europe.” This was confirmed in a second benchmarking exercise, which involved three other European and four Latin American universities. (De Wit, 2007) In other words, the changing landscape of internationalization is not developing in similar ways in higher education throughout Europe and the world as a whole.

There are different accents and approaches. Internationalization strategies are filtered and contextualized by the specific internal context of the university, by the type of university, and how they are embedded nationally. For Norway, Frolich (2008, 120) comes to the conclusion that “Internationalization in higher education institutions (...) is a case of a match between the inherently international character of academic activities and external demands and changing environments.” But in a comparative study on internationalization strategies in Europe, Frolich and Vega (2005, 169-170) observe also that “the internationalization of higher education is a complex, multidimensional and often fragmented process. The factors that foster or impede internationalization activities developed at an institutional level cannot be viewed only in the national and international context. There are influences deeply rooted in the normative and cultural insights, such as history and culture; academic disciplines and subjects; the higher education institution’s profiles and individual initiatives; national policies; regulatory frameworks; finance; European challenges and opportunities; and globalization.”

Key thematic areas of Internationalization of higher education

Key analyses of internationalization in higher education point to a broad range of international dimensions in higher education (see de Wit 2002; van der Wende 2001; Altbach/Teichler 2001; OECD, 2004; Knight 2004). One might argue, though, that the term internationalization has been employed regarding seven themes (Teichler 2007, pp. 10-11):

Physical mobility, notably of students, but also of academic staff and occasionally administrative staff as well, is obviously the most visible international activity, and it is in the forefront of programs aiming to promote internationalization.

Recognition across borders of study achievements is a second major theme which, naturally, is clearly linked to the first one: are the results of learning in one country accepted as equivalent to that which is expected to be learned in another country, if persons are mobile at the beginning of their study, during the course of study, upon graduation or in later stages of learning and work, and what endangers and facilitates such acceptance?

Other modes of transfer of knowledge across borders have been less the focus of recent public debates, but certainly have altogether a stronger weight than physical mobility of students and scholars: e.g. international knowledge transfer through media (printed publications as the traditionally open mode of transfer within and across countries, patents as an example of knowledge transfer with financial constraints, virtual communication for varied purposes, and “trans-national education” as modes of transporting study programs across borders).

The similarity or heterogeneity of national systems of higher education plays an ambivalent role in this respect. On the one hand, a variety of national higher education systems, for example, are considered beneficial in order to provide mobile students the opportunity to learn from contrasts and thus to develop a more reflective mind and a better understanding of diversity. On the other hand, for example, the Bologna Declaration called for a structural convergence of higher education systems in Europe, among other reasons, as a means of facilitating intra-European student mobility.

Finally, internationalization is underscored as an argument for almost any higher education reform. No matter whether one discusses the steering of higher education systems, the management of higher education institutions, quality and relevance of research and study programs, efficiency of the utilization of resources or other topics: higher education should improve in those respects, in order not to fall behind in worldwide competition and to be successful according to “international standards”. Top quality is called “world class”, efforts for quality enhancement are viewed as part of “global competition”, and regional and national approaches are often seen as academically less demanding, though some experts claim that the divides between “regional”, “national” and “global” are vanishing.

Rationales for Internalization of higher education

When we talk about internationalization, it is important to distinguish the question of why we are internationalizing higher education, from what we mean by internationalization. Many documents, policy papers and books refer to internationalization, but do not define the why. And in much literature meanings and rationales are confused, in the sense that often a rationale for internationalization is presented as a definition of internationalization. Literature (De Wit, 2002, 83-102) identifies four broad categories of rationales for internationalization: Political rationales, economic rationales, social and cultural rationales and academic rationales. Political rationales such as foreign policy, national security, technical assistance, peace and mutual understanding, national and regional identity, have been very important, in particular after the Second World War, and in the Cold War period, when they were very dominant in the internationalization of higher education. After 9/11/2001 national security has regained importance.

The second groups, economic rationales, including growth and competitiveness, national educational demand, labor market, financial incentives, have come more to the forefront in present-day globalization of our economies.

The third groups of rationales are the social and cultural rationales. The cultural rationale has to do much more with the role that universities and their research and teaching can play in creating an intercultural understanding and an intercultural competence for the students and for the faculty and in their research. And the social rationale has to do with the fact that the individual, the student, and the academic, by being in an international environment, become less provincial.

As mentioned before, there is concern that the role of universities in social and cultural cohesion is under pressure these days. The last group is the academic rationales: developing an international and intercultural dimension in your research, teaching and services, extension of the academic horizon, institution building, profile and status, the improvement of the quality, and international academic standards. Among these, profile and status, as expressed in the growing importance of international rankings seem to become more dominant. It is clear that there are different rationales for the internationalization of higher education. These are not mutually exclusive, may be different in importance by country and region, and can change in dominance over time. In the present time, the economic rationales are considered to be more dominant than the other three, and in connection to these, academic rationales such as strategic alliances, status and profile are also becoming more dominant. Knight (2008, 25) speaks of emerging rationales at the national level such as human resource development, strategic alliances, income generation/commercial trade, nation building, and social/cultural development and mutual understanding; and at the institutional level: international branding and profile, quality enhancement/international standards, income generation, student and staff development, strategic alliances and knowledge production.

Several authors like Teichler (2004) mention a growing emphasis on marketization, competition and management. Reinalda and Kulesza (2005, 99) note that “since the end of the last century, a shift in higher education has taken place from the public to the private domain, parallel to an increase in

International trade in education services (...) these developments enhance the significance of the education market as an international institution, but also contribute to changing the structure of that market. In doing so, an increase in worldwide competition is being revealed.” Nimes and Hellsten (2005, 1) observe that internationalization of higher education tends to have been too much identified in the past with positive opportunities: “Under internationalization, the world is our oyster, or perhaps, our garden, in which we sow the seeds from the fruits of our academic labors: powerful knowledge, proven (best) practices, and established systems of scholarship, administration and inquiry.” They (ibid, 14) look “to trouble such unproblematic notions and to provide more critical readings and explorations of the process.” They call for “review, renewal and critical insight into current practices of internationalization.”

All these authors have a strong inclination to call for more attention to social cohesion and to the public role of higher education as an alternative force to the growing emphasis on competition, markets and entrepreneurialism in higher education. Brandenburg and De Wit (2010) in a provocative essay ‘The end of Internationalization’ state that there is a tendency to see “internationalization as “good” and globalization as “evil”. Internationalization is claimed to be the last stand for humanistic ideas against the world of pure economic benefits allegedly represented by the term globalization. Alas, this constructed antagonism between internationalization and globalization ignores the fact that activities that are more related to the concept of globalization (higher education as a tradable commodity) are increasingly executed under the flag of internationalization”

Part II

Program strategies for internationalization of higher education

In this section of the document we discuss the different types of activities which fall under the category of program strategies. A list of activities falling within the framework of internationalization of higher education is grouped under three different types of activities: research-related activities, education-related activities; and extra-curricular activities and institutional service. However, it should be noted that the list could be further modified and formatted accordingly to the institutions strategies.

Research-related activities

We think that research is a vital and fundamental activity that all the higher education institutions should practice, and therefore see a strong link between the research mandate and the institutional strategy towards internationalization.

Activity under this head includes:

- The establishment of the research centres that have both the international mandate and the vision;
- The incorporation of the international (regional) perspective and issues into existing research centres
- Increasing collaboration with the existing international partners and expand the collaboration with new international partners
- The organization of academic events such as conferences, seminars, workshops, etc in order to increase the cooperation between local and international researchers
- Dissemination of research results and sharing of knowledge through international networks and communication systems, such as databases, conferences, seminars, workshops, etc.
- The establishment of networks of research institutes by discipline/specialisation or by faculty/department
- The establishment of networks and associations of researchers by discipline

- Participation in international research and development programs and funds(such as Erasmus +, Horizon 2020, etc.)
- Individual international mobility of researchers
- International quality control and review of research
- Cooperation between researchers and research institutes and international business

Educational-related activities

Within our classification scheme, the internationalization of education covers the widest range of possible activities. In general when the term internationalization of education or international education is used, the principal reference is to teaching and training, however we deem it necessary to include those support services that is necessitated by internationalization.

Activity under this head include:

- Internationalization of the curriculum, including: the infusion of disciplines with international content, interdisciplinary studies, area studies, international development studies;
- Foreign language studies;
- Recruitment of foreign students for full degree studies or special programmes(vocational and higher vocational programs);
- Study abroad opportunities for students for full degree studies or special programmes(vocational and higher vocational programs);
- International cooperation agreements;
- International exchange of students;
- International exchange of faculty for teaching purposes;
- International guest lectures;
- Joint or double degree programmes
- Systems for study or degree equivalence
- Systems of credit transfer
- International internships for students and faculty
- International summer courses and programs
- International study visits by students and faculty

Extra-curricular activities and institutional services

This category refers to the various clubs, events, associations that relate to international issues and activities for both foreign and national students. They include provisions of special services in support of internationalization, such as:

- International student advisory body or advisers;
- Orientation programs;
- Social events and other social facilities for foreign guests;
- International students associations;
- International houses for students and scholars(preferably within the university campus territories);
- International guest organizations;
- Provision of institutional facilities for foreign students and scholars, such as libraries, restaurants, medical services, sports facilities.

All the activities mentioned above for research, education and extra-curricular activities can be part of a strategy for internationalization. The activities do not exclude one another, but only in a few exceptional cases will an institution have an explicit strategy that covers all or even most of the activities mentioned above. It is essential to state that an institution should not be judged for its internationalization strategy on the assumption that all or most of these activities mentioned are implicitly or even explicitly part of their policy plan. It is more important that institutions identify which priorities they have decided upon and how these are integrated in a strategic plan of institution.

Organizational Strategies for internationalization of higher education

The previous section illustrates the number and variety of activities and services which are part of integrating an international dimension into the teaching, research and service-functions of the higher education institutions. Even if there is a large number of academic programs and activities, if they are not underpinned by a permanent organizational commitment and structure, they may die when supporters leave the institution, resources become scarcer or new priorities emerge. Internationalization requires being entrenched into the culture, policy, planning and organization processes of the institution so that it is not marginalized or treated as a passing trend. Giving equal attention to both the programs and organizational strategy types as well as differentiating between the two types is essential.

In the past more attention seems to have been given to program/activity strategies. However, by only focusing on the academic program activities one can overlook the organization process issues which are important to ensuring that the different activities reinforce each other; that they become central to the mission of the university. Strength lies in the whole being greater than the sum of the individual parts. When internationalization activities are fragmented and isolated on campus there is an increased probability that their impact and benefit will be weakened.

We discuss below the organizational strategies which have been identified as important elements for successful internationalization.

Commitment and support of senior administrators in some cases board of trustees, board of governors or the Ministry of Education itself could play vital role with regards to this matter)

The commitment of senior administrators emphasizes that internationalization is part of the overall mission of the university – it reinforces the legitimacy of internationalization and allows for it to be integrated and taken into consideration in overall decision-making for the university

Support and involvement of the faculty/staff

It is obvious that the interest of the faculty and staff is crucial, but the factors stimulating their interest bear scrutiny. Experience and research shows that interest comes chiefly from individuals who have had a direct international experience or activity either on campus with international students, or through research or international assignments.

Functional International Relations Office

An International Relations Office with experienced personnel to provide advisory, coordination or communication support is of key importance. The role of this international office as a catalyst for institutional change in favor of internationalization of the total institution is critical. Monitoring of activities is important in maintaining integrity and professionalism in international work. The leadership of a such centre must relate well to and have credibility with faculty but also have administrative, academic, entrepreneurial and cross-cultural skills.

Internal and external support and funding

Experience indicates that additional funding facilitates internationalization, but attitudinal commitment and innovative ways of incorporating international perspectives into existing programs are more important factors to contributing to the success of internationalization.

Working externally, through partnerships and consortia, is a good way of finding financial and human resources as well as opportunities for international activities.

Policy

Policy can be developed and used in several different ways. Often it is developed as a result of different practices or activities already in operation and a policy framework is deemed necessary to coordinate and monitor activities. In other instances policy stimulates and informs practice. It can provide direction, express commitment and even define particular goals of internationalization. Both types of policy are usually helpful, depending on which stage of development the institution is moving through. Policy statements can also be empty public relations exercises and so it is very important for commitment and support to lie behind them.

Annual planning, budget and review process

Regular integration of an international dimension into annual plans and budgets ensures that it is internationalized. Integrated programming and strategic planning ensure that international efforts are institutionalized rather than marginalized, are mutually reinforcing and make the best use of resources.

Guiding principles for internationalization of higher education

Internationalization can be seen as an ongoing and integrative process, and different types of strategies make up this process. If one adopts a process approach and the concept of different types of strategies, it is also important to consider the principles which guide the whole process.

In summary, there are two major types of strategies to be considered in the internationalization process: 1) the academic programs, activities and services which support and encourage student, faculty and staff participation, and 2) the organizational strategies which will help to integrate internationalization into the university's administrative processes and structures. Principles which guide the process and create a culture which values and supports the benefits of internationalization are related to both strategies and will be developed by institutions to reflect the goals for internationalization but also the existing culture or climate of the organization.

RESUME

Internationalization can be seen as an ongoing and integrative process, and different types of strategies make up this process. If one adopts a process approach and the concept of different types of strategies, it is also important to consider the principles which guide the whole process.

In summary, there are two major types of strategies to be considered in the internationalization process: 1) the academic programs, activities and services which support and encourage student, faculty and staff participation, and 2) the organizational strategies which will help to integrate internationalization into the university's administrative processes and structures. Principles which guide the process and create a culture which values and supports the benefits of internationalization are related to both strategies and will be developed by institutions to reflect the goals for internationalization but also the existing culture or climate of the organization.

დაწყებით კლასებში სახვითი და გამოყენებითი ხელოვნების სწავლების მნიშვნელობა ჰარმონიულად განვითარებული პიროვნების აღზრდის სისტემაში

ნოდარ მირაზანაშვილი, გორის სახელმწიფო სასწავლო უნივერსიტეტი, პროფესორი
E-mail: nmirazanashvili@gmail.com

აღზრდას ადამიანის ჩამოყალიბებაში ცენტრალური ადგილი უკავია. რა დიდიც არ უნდა იყოს სოციალური გარემოს ზეგავლენა მის განვითარებაზე, საზოგადოებას მაინც არ შეუძლია ენდოს ამ პროცესის სტიქიურ დინებას, იგი ისწრაფვის იმოქმედოს ადამიანზე, განსაკუთრებით ახალგაზრდა თაობაზე, უხელმძღვანელოს მის ფორმირებას, წარმართოს იგი თავისი ამოცანების შესატყვისად. ადამიანი პიროვნებად მხოლოდ საზოგადოებაში ყალიბდება. ამასთანავე, ადამიანი საზოგადოების უბრალო წევრი კი არ არის, ის თავად ქმნის საზოგადოებას და მისი განვითარების ხელშემწყობი აქტიური ძალაა.

მეცნიერებაში სადღეისოდ საკმაოდ გავრცელებული თვალსაზრისით, აღზრდის უზოგადესი მიზანი არის ჰარმონიულად განვითარებული პიროვნების ჩამოყალიბება. აქედან გამომდინარე „ესთეტიკური აღზრდის“ საგნობრივი ჯგუფის [1:22] სწავლების მიზანია ამგვარი პიროვნების ფორმირების პროცესისათვის ხელის შეწყობა, შესაძლებლობის ფარგლებში მისი ორგანიზება და მართვა.

სპეციალურ სამეცნიერო ლიტერატურაში სხვადასხვაგვარი თვალსაზრისი არსებობს ადამიანის მრავალმხრივი განვითარების, პიროვნების ფორმირების საერთო კანონზომიერებათა თაობაზე. მკვლევართა აზრით, თვითონ „ჰარმონიულობა“ გულისხმობს პიროვნების სხვადასხვა თვისების, წახნაგისა და მახასიათებლის ოპტიმალურ თანაფარდობას, მათ თანაარსებობას. ცხადია, ჰარმონიულობა პიროვნების ცნებასთან მიმართებაში იმას სრულიად არ ნიშნავს, რომ ადამიანი წარმოვიდგინოთ სხვადასხვა მახასიათებლების, თავისებურებების მექანიკურ შენაერთად, მის ჯამად. დაკვირვება ადასტურებს, რომ ყოველ პიროვნებაში მახასიათებელთა რაღაც კომპლექსი მუდამ წამყვანი და ძირითადია, მაგრამ ეს თავისებურებანი ცალმხრივობის ეფექტს მაინც არ ქმნიან, რადგან თანაარსებობენ ინტელექტუალური, სულიერი და მორალური კულტურების სხვა აუცილებელ ელემენტებთან. საგულისხმოა, რომ ცნებები „მრავალმხრივი“ და „ჰარმონიული“ უთუოდ გულისხმობს ესთეტიკური ელემენტების არსებობას. ჰარმონიულობა ხომ წარმოუდგენელია ზომიერების, მრავალმხრივი წესრიგიანობის, ფორმალური თუ შინაარსობრივი თანაბარზომიერების გარეშე. ეს მახასიათებელი ხომ სილამაზისა და მშვენიერების, უფრო ზუსტად, ესთეტიკურის აუცილებელი ატრიბუტია. შეუძლებელია ჰარმონიულად აღვიქვათ და ასეთად მივიჩნიოთ ნებისმიერი პიროვნება, თუ მას სათანადო გონებრივ მაჩვენებელთან ერთად მაღალი სულიერი კულტურა არ აქვს. უფრო მეტი, ეს ორი მხარე პიროვნებაში წარმოდგენილი უნდა იყოს თანაბარზომიერად. ჰარმონიულად განვითარებული პიროვნება, რომელსაც სკოლა ზრდის, - აღნიშნავს ვ. სუხომლინსკი, - ეს უპირველესად არის გონებისა და ემოციების ერთობლიობა. რაც უფრო დიდ ადგილს იკავებს ადამიანის ცხოვრებაში ინტელექტი და ინტელექტუალური საქმიანობა, მით მეტად საჭირო ხდება ჰარმონიული განვითარების თვალსაზრისით გრძნობათა კულტურის მოწესრიგება. ემოციური უკულტურობა განათლებული ადამიანისათვის ისეთივე დიდი ნაკლია, როგორც ინტელექტუალური ჩამორჩენილობა. აქედან გამომდინარე, სკოლამ ერთ-ერთ ძირითად ამოცანად სწორედ ემოციური კულტურის აღზრდის მიზანი უნდა დაისახოს. აღნიშნული ამოცანის დაძლევა, მისთვის თეორიულ-მეთოდური ბაზის შექმნა და პრაქტიკული რეალიზების გზების მოძიება არის სწორედ პედაგოგიკის მეცნიერებისა და სკოლის უშუალო მიზანი. [2:42]

ხელოვნება, როგორც საზოგადოებრივი ცნობიერების ფორმა, ასახავს და აჩვენებს რა სამყაროს თავის მთლიანობაში დიდ ზემოქმედებას ახდენს ადამიანზე, ღრმა კვალს ტოვებს მის ცნობიერებაზე, გრძნობად-ემოციურ სამყაროზე. აქედან გამომდინარე მეტად დიდია და შესამჩნევი ხელოვნების საადმირდელი ზემოქმედების ძალა. იგი ზრდის და აყალიბებს ადამიანურ შესაძლებლობებს, გარკვეულ მიმართულებას აძლევს პიროვნული თავისებურებების ფორმირების პროცესს.

განვლილი ისტორიული გამოცდილების ანალიზი აჩვენებს, რომ მიუხედავად ხელოვნების და საერთოდ მხატვრულ-ესთეტიკური მეთოდების გამოყენებით ადამიანის აღზრდის აუცილებლობის აღიარებისა, კაცობრიობამ ჯერჯერობით ვერ მონახა ჰარმონიული პიროვნების ფორმირების უნივერსალური გზა-საშუალებები. ამდენად ყოველ კონკრეტულ ისტორიულ ეტაპზე იგი თავისი შესაძლებლობების მაქსიმუმის რეალიზებისაკენ ისწრაფვით კმაყოფილდება. ამასთან ცდილობს შეინარჩუნოს ის მუდმივი ორიენტირები, რომლებიც ყოველი ეპოქისათვის იყო და სამომავლოდაც

დარჩება მისწრაფების საგნად. სწორედ ასეთთა რიგშია ისეთი პიროვნული მახასიათებელი, როგორიცაა მხატვრული გემოვნება, რომლის ფორმირებაშიც ხელოვნებას წამყვანი როლი ეკუთვნის.

ჰარმონიულად განვითარებული პიროვნების ფორმირება შეუძლებელია ხელოვნებასთან მისი ზიარების გარეშე. პიროვნების აღზრდა და ჰარმონიული განვითარება, რაც სასკოლო განათლების ძირითად მიზანს წარმოადგენს, შეუძლებელია ხელოვნებასთან მისი ზიარების გარეშე. ხელოვნების სხვადასხვა დარგის შესწავლა აღქმასა და გრძნობას აფაქიზებს, წარმოსახვის უნარს, შემოქმედებით მიდგომას და კრიტიკულ აზროვნებას ავითარებს, რის გარეშეც წარმოუდგენელია ადამიანის ნებისმიერი საქმიანობა. (1: 1320)

ამ მიმართულებით ზოგადსაგანმანათლებლო სკოლა მნიშვნელოვან როლს წარმოადგენს. სასწავლო საგანი „სახვითი და გამოყენებითი ხელოვნება“ სკოლაში „ესთეტიკური აღზრდის“ ერთ-ერთი წამყვანი დისციპლინაა. იგი დიდ როლს თამაშობს მოზარდი თაობის პიროვნულ თვისებათა ჩამოყალიბებაში და ამდენად მის სწორად სწავლებას უდიდესი მნიშვნელობა აქვს. მოსწავლეებს სკოლაში და სკოლის გარეთაც ხშირად უხდებოდათ სახვითი ხელოვნების ნიმუშებთან შეხვედრა. პრესა, ჟურნალები, დასურათებული წიგნები, მხატვართა შემოქმედების ამსახველი ალბომები, გამოფენები, მუზეუმები, კულტურის ცალკეული ძეგლები მოზარდებს გარკვეულ ესთეტიკურ ინფორმაციას აწოდებს და ამავდროულად ზემოქმედებასაც ახდენს მათ შეხედულებებზე, აღქმაზე, გემოვნებასა და, საერთოდ ესთეტიკურ დამოკიდებულებათა სისტემაზე. ხელოვნებასთან შეხვედრის ეს პროცესი, ცხადია ორგანიზებული არ არის, რის გამოც მოზარდების მიერ მხატვრული ინფორმაციის დაგროვება ხშირად სტიქიურ ხასიათს ატარებს, რაც თავისებურ დადს ასვამს მოსწავლეთა მხატვრულ-ესთეტიკური განვითარების საქმეს. მიზანდასახულად ვერ ვითარდება ხელოვნების ნაწარმოების აღქმის, მისი შეფასების უნარი, რაც თავის მხრივ მხატვრული გემოვნების ფორმირების პროცესის შემაფერხებელი ხდება. ყოველივე ამას შედეგად ის მოსდევს, რომ მოსწავლეთათვის გაუცნობიერებელი და გაუგებარი ხდება ხელოვნების სოციალურ-ესთეტიკური ფუნქცია, ცალკეულ ნაწარმოებთა ფორმა-შინაარსის მთლიანობა, კომპოზიციისა და სტილის თავისებურებანი.

ხელოვნებასთან მოზარდის ზიარების პროცესი ორგანიზებულ და არაორგანიზებულ გარემოში მიმდინარეობს. პირველ მათგანს მიეკუთვნება სკოლა, კლასგარეშე და სკოლისგარეშე მუშაობის სისტემა (წრეები, სტუდიები, მოსწავლეთა სახლები და სასახლეები), მეორე კი ქუჩა, საგამოფენო დარბაზები, ჟურნალ-გაზეთები, ტელევიზია და ა. შ. ცნების მკაცრი მეცნიერული გაგების თვალსაზრისით ერთიც და მეორეც, საზოგადოდ, სოციალური გარემოს ფაქტორებში შედიან, მაგრამ იმის გამო, რომ ხელოვნებასთან შეხვედრის ეს ორი ძირითადი ხაზი ერთმანეთისგან დამოუკიდებელ პარალელურ პროცესად მიედინება, ჩვენ შესაძლებლად მიგვაჩნია ცალ-ცალკე დახასიათება. ჩვენი კვლევის მიზანს შეადგენს იმის გარკვევა, თუ რა ადგილი უკავია დაწყებით კლასებში სახვითი და გამოყენებითი ხელოვნების სწავლებას ჰარმონიულად განვითარებული პიროვნების აღზრდის სისტემაში.

სკოლაში სახვითი ხელოვნების სწავლების დონე მრავალი ფაქტორით განისაზღვრება. ეს არის მასწავლებლის კვალიფიკაცია, სკოლის მატერიალურ-ტექნიკური ბაზა, სწავლების მეთოდური სისტემა. ასევე გასათვალისწინებელია ცოდნისა და უნარ-ჩვევების რა მარაგს ფლობს სკოლაში შემსვლელი ბავშვი, ანუ დაცული არის თუ არა გარდამავალი ხასიათი განათლების სისტემის სხვადასხვა საფეხურებს შორის. უნდა გვახსოვდეს, რომ მოსწავლეთა მხატვრული განვითარებისათვის ქმედითუნარიანი, პირველ ყოვლისა საკუთარი პრაქტიკული მოღვაწეობაა. ხატვა არის ბავშვის შემოქმედებითი აზროვნების ერთ-ერთი ყველაზე აქტიური ფორმა და მისი ბუნებრივი მდგომარეობა, რაც მრავალფეროვან შრომასა და სააზროვნო პროცესებთანაა დაკავშირებული.

დაწყებითი, საბაზო და საშუალო საფეხურის სახვითი და გამოყენებითი ხელოვნების მასწავლებლის სტანდარტის მოთხოვნებიდან გამომდინარე, სახვითი და გამოყენებითი ხელოვნების სწავლების მიზანია: მოსწავლის ჩაბმა შემოქმედებით და საინტერპრეტაციო საქმიანობაში და ამ გზით მისთვის ფანტაზიის და წარმოსახვის უნარების განვითარება; შემოქმედებითი საქმიანობის ტექნიკურ საშუალებათა დაუფლება და შრომის უნარ-ჩვევის ჩამოყალიბება, ხელოვნების უნივერსალური ენის შესწავლა და მისი საშუალებით ეროვნული და მსოფლიო კულტურულ ფასეულობებთან ზიარება. [3:1]

სახვითი და გამოყენებითი საქმიანობა მრავალფეროვან პროცედურულ ქმედებებს და მანიპულაციებს საჭიროებს. ბავშვის ბუნებრივი მიდრეკილება მოძრაობითი აქტივობისადმი საუკეთესო გამოსავალს სწორედ სასწავლო დავალების შესრულების პროცესში ჰპოვებს. სხვადასხვა ტექნიკისა და მასალის თავისუფლად ფლობა და მოტორულ უნარ-ჩვევათა მარაგი სწავლების მომდევნო ეტაპს მყარ საფუძველს მოუშაადებს და თავიდან აგვაცილებს იმედგაცრუებას საკუთარი შესაძლებლობების მიმართ, რასაც არც თუ იშვიათად განიცდის მოსწავლე გარდატეხის ასაკში. მოსწავლე თანდათან ეუფლება მხატვრული აზროვნების, ცოდნისა და უნარ-ჩვევების საფუძვლებს, ითვისებს სახვითი

ხელოვნების მხატვრულ-გამომსახველობით საშუალებებს (კომპოზიცია, ფერი, ხაზი, ფორმა) და ხელოვნების ენას, რაც უფრო მეტად ხდება ყურადღების საგანი მესამე კლასიდან და უფრო ღრმავდება მეხუთე-მეექვსე კლასებში.

დაწყებით სასკოლო ასაკში ერთ-ერთ მნიშვნელოვან სასწავლო ამოცანად - კომპოზიციაზე მუშაობა მოიაზრება. ბავშვებისათვის მომეტებულ სირთულეებს ქმნის ნახატის კომპოზიციურ-სტრუქტურული მხარე. სივრცობრივი ნიშნების აღმოცენებასთან ერთად ნახატის ამოცანა კიდევ უფრო რთულდება. კომპოზიციისა და სივრცის პრობლემა ხელოვნებაში ფორმის პრობლემიდან გამომდინარეობს. მოცულობითი საგნების გამოსახვისას კონტურის გარდა გამოიყენება შუქ-ჩრდილი, მაგრამ დაწყებით კლასებში შუქ-ჩრდილი, როგორც მხატვრული საშუალება, საფუძვლიანად ჯერ კიდევ არ შეისწავლება. გამოსახულებაში უნდა აისახოს საგნის მოცულობა (ფორმა) და მისი სივრცეში მდებარეობა. ეს ამოცანა უმცროსი ასაკის მოსწავლეთათვის ძნელად დასაძლევია, ამ ეტაპზე ძირითადად, საგანთა დამახასიათებელ მოხაზულობებს გადმოგვცემენ თვალზომით. დაწყებითი სკოლის პირველ საფეხურზე შეზღუდული სასწავლო ამოცანით უნდა დაკმაყოფილდეთ, რაც ხაზის, სილუეტის, ფორმის გამომსახველობითი თავისებურებების გაცნობიერებაში მდგომარეობს.

როგორც ზემოთ აღვნიშნე, სკოლაში სახვითი ხელოვნების სწავლება მრავალი ფაქტორით განისაზღვრება. ერთ-ერთი მნიშვნელოვანია მასწავლებლის კვალიფიკაცია. მინდა შევეხო სწორედ ამ მეტად მტკივნეულ საკითხს.

2013 წელს პირველად ჩატარდა სახვითი და გამოყენებითი ხელოვნების მასწავლებელთა სასერტიფიკაციო გამოცდა. გამოცდაში მონაწილეობა მიიღო 578-მა პედაგოგმა, მათ შორის 151-მა გამსვლელი ქულა მოიპოვა, რაც საერთო რაოდენობის თითქმის 26%-ია. თუ დავუშვებთ, რომ 2014 წელს ამდენივე მასწავლებელმა დასძლია სასერტიფიკატო გამოცდები, საქართველოს მასშტაბით სულ 300-მდე მაღალკვალიფიცირებული მასწავლებელი გვყავს. გამოდის, რომ სკოლათა უმრავლესობაში ან არაკვალიფიციური მასწავლებელია, ან საერთოდ არ აქვს განათლება ამ მიმართულებით. ეროვნული სასწავლო გეგმის მოთხოვნებიდან გამომდინარე „ესთეტიკური აღზრდის“ ციკლის დისციპლინები და მათ შორის სახვითი და გამოყენებითი ხელოვნების სწავლება ახლა უკვე პირველ-მეცხრე კლასებშია სავალდებულო. უნდა გავითვალისწინოთ ისიც, რომ ბოლო 15 წელია მოიმაღლა ქვეყანაში მასწავლებელთა განათლების სისტემა, მხედველობაში მაქვს ის, რომ ეროვნული საკვალიფიკაციო ჩარჩო [4:8] არ ითვალისწინებს მასწავლებლების მომზადებას ცალკეულ დისციპლინებში, გამონაკლისს შეადგენს დაწყებითი განათლების პედაგოგიკა და უკანასკნელ 2-3 წლის წინ შემოღებული მასწავლებელთა მომზადების ეგრეთწოდებული 60 კრედიტიანი პროგრამები, რომლებიც უნივერსიტეტებში ძირითად პროგრამებთან პარალელურად ხორციელდება. ამ მხრივ კი მეტად სავალალო მდგომარეობა შეიქმნა სახვითი ხელოვნების მასწავლებლების მომზადების მხრივ.

საჭიროა ამ მხრივ განათლების სამინისტრომ გადადგას ქმედითი ნაბიჯები. საკვალიფიკაციო ჩარჩოში შეტანილ იქნას ცალკეული დისციპლინების მასწავლებლების მომზადება, მათ შორის სახვითი და გამოყენებითი ხელოვნების მასწავლებლის და სახელოვნებო უმაღლეს სასწავლებლებში დანერგოს მასწავლებელთა მომზადების 60 კრედიტიანი საგანმანათლებლო პროგრამები.

ლიტერატურა:

1. საქართველოს ეროვნული სასწავლო გეგმა 2011-2016 წ.წ.
2. ვ. სუხომლინსკი, ჟურნალი „სახალხო განათლება“, მ., 1962.
3. დაწყებითი, საბაზო და საშუალო საფეხურის სახვითი და გამოყენებითი ხელოვნების მასწავლებლის სტანდარტი.
4. საქართველოს განათლებისა და მეცნიერების მინისტრის ბრძანება №120/ნ, 2010 წლის 10 დეკემბერი, ქ. თბილისი.

THE IMPORTANCE OF TEACHING FINE AND APPLIED ARTS IN THE EDUCATIONAL SYSTEM OF ELEMENTARY SCHOOLS TO DEVELOP A PERSON HARMONIOUSLY

Nodar Mirazanashvili, Gori State Teaching University, Professor

RESUME

It is well known in pedagogy that the scope of upbringing is to develop a harmonious person. Therefore, purpose of subject group of “esthetic upbringing” is to assist the process of formation of a person within its scope, as well as to systematize and manage it.

Formation of harmoniously developed person is not possible without acknowledgment of art. Upbringing of a person and his/her harmonious development, which is the high purpose of school education, is impossible without cognition of art. Studying different fields of art enhances perception and sensation, as well as develops imagination, artistic approach and critical thinking that are all necessary for any activities of a human.

The level of teaching of fine arts at school is determined by various factors. These factors include as follow: qualification of a teacher, material-technical facilities of school, methodological system of teaching.

It is necessary the Ministry of Education to take the efficient steps to increase the number of teachers of fine and applied arts at schools since their number is limited throughout the country. It is also important that under the qualification framework the teachers are prepared in specific disciplines, including fine and applied arts. Another step to be taken is introduction of 60 credit educational programmes in the art universities.

ქართული ხალხური ეროვნული თამაშების გამოყენება სპორტის გაკვეთილის ხარისხის ამაღლების სასურველი პირობაა

გიორგი მძინარაშვილი, გორის სახელმწიფო სასწავლო უნივერსიტეტი, ასოცირებული
პროფესორი

E-mail: g.mdzinarashvili70@gmail.com

შესავალი:

საქართველოს სასკოლო საგანმანათლებლო რეფორმებიდან გამომდინარე, საქართველოს განათლებისა და მეცნიერების სამინისტრომ 2010 წელს ეროვნულ სასწავლო გეგმაში და შესაბამისად ახალ სასწავლო პროცესში ფიზიკური აღზრდის ნაცვლად ჩართო ახალი სავალდებულო საგანი, სახელწოდებით, „სპორტი“. სპორტმა საზოგადოების ცხოვრებაში დიდი ადგილი დაიკავა და თავისი დადებითი მრავალმხრივი მნიშვნელობით საზოგადოებრივ მოვლენად იქცა.

ვითარდება მეცნიერებები, იხვეწება საგნებისადმი მოთხოვნები სკოლებში, მუშავდება სხვადასხვა საგნების სრულყოფილი მეთოდები, სისტემები. ამასთან ერთად უნდა მოხდეს მოსწავლეთა სპორტული განათლების სრულყოფა და მათი ფიზიკური შესაძლებლობების განვითარება და ამაღლება. საქართველოში, როგორც დიდი სპორტული ტრადიციების მქონე ქვეყანაში, დღემდე მიღწეულია გრანდიოზული სპორტული შედეგები.

ფიზიკური აღზრდის თანამედროვე სისტემებში სპორტი სულ უფრო დიდ ადგილს იკავებს. ეს გარემოება სხვადასხვა მიზეზით აიხსნება, მაგრამ უპირველეს ყოვლისა, სპორტი არის ფიზიკური აღზრდის ერთ-ერთი საუკეთესო საშუალება და მეთოდი. სპორტი გამოირჩევა სხვადასხვა დონის და მნიშვნელობის კავშირების სიფართოვით, პოპულარობით. სპორტი არის საუკეთესო საშუალება ადამიანმა, სპორტსმენმა გუნდმა, ქვეყანამ მოკლე დროის პერიოდში გაითქვას სახელი საერთაშორისო ასპარეზზე.

სპორტის საგნობრივ პროგრამაში რაციონალურად და თანამიმდევრულად წარმოდგენილია დასახული მიზანი და ამ მიზნის განხორციელებისათვის ეფექტური მეთოდები და საშუალებები. გააზრებულად არის ჩამოყალიბებული სპორტის საჭირო და სასურველი სახეობები მათი ჯგუფების მიხედვით.

მეთოდები და პროცესის მოკლე აღწერა:

სასწავლო პროცესის ეფექტურობის და მრავალფეროვნების ამაღლების მიზნით ჩვენ ჩავატარეთ სპორტის გაკვეთილი ქართული ხალხური ეროვნული თამაშების გამოყენებით ინტეგრირებული მუსიკასთან და ავირჩიეთ სამი ქართულ-ეროვნული თამაში:

1. ძიძგი-ძიძგი მამალა;
2. მოწინააღმდეგის გადაძალვა;
3. მუთაქებით ბრძოლა.

ჩვენ მიერ არჩეული გაკვეთილი შედგება სამი ნაწილისაგან: მოსამზადებელი, ძირითადი და დასკვნითი. მოსამზადებელი ნაწილი მოიცავს 10-15 წუთს; ძირითადი 20-25 წუთს და დასკვნითი 5 წუთს. მოსამზადებელ ნაწილში ხდება ბავშვების მომზადება ძირითადი ნაწილისათვის. პირველ რიგში ხდება მათი ორგანიზება და შემდგომ სამწყობრო, წყობითი, ზოგადგანმავითარებელი და

სპეციალური ვარჯიშების გამოყენებით ბავშვების მომზადება გაკვეთილის ძირითადი ნაწილისათვის. ქართული ხალხური ეროვნული თამაშების სპეციფიკიდან გამომდინარე, ბიჭები მონაწილეობენ სამივე თამაშში, გოგონები კი პირველ და მეორეში.

ორივე გუნდი ჯდება საპირისპირო მხარეს ტანვარჯიშის სკამებზე.

I თამაში სახელწოდებით: „ძიძგი-ძიძგი მამალა“ - ამ თამაშის წესი შემდეგია:

მოსწავლეები, თითო-თითო მონაწილე ორივე გუნდიდან გამოდის სპორტული მოედნის ცენტრალურ წრესთან, შედის წრეში, კრავენ ხელებს უკან წელზე, დგებიან საპირისპიროდ სახით წინ ერთმანეთის გვერდით და ასკინკილა მხრებითა და მკერდით ცდილობენ მოწინააღმდეგის გაყვანას წრიდან. წაგებულად ითვლება ის მოსწავლე, რომელიც გავა წრიდან, რომელიც გახსნის ხელებს ან იატაკს შეახებს მეორე ფეხს. შესაბამისად თითოეულ გამარჯვებულ მოსწავლეს ეწერება ერთი ქულა. დაგროვილი ქულებიდან გამომდინარე ამ თამაშში იმარჯვებს ის გუნდი, რომელიც მოაგროვებს მეტ ქულას.

ზემოთ აღნიშნული მეორე თამაში, სახელწოდებით „მოწინააღმდეგის გადაძალვა“- საწყისი მდგომარეობა შემდეგნაირია: გუნდებიდან თითო-თითო მოსწავლე ეწინააღმდეგება ერთმანეთს. ტანვარჯიშის ლეიბზე სხდებიან გაშლილი მხრების სიგანეზე მუხლებში ოდნავ მოკეცილი ფეხებით, სახით ერთმანეთის მიმართ. მოწინააღმდეგეთა ტერფებს შორის მოქცეულია 1 მ სიგრძის და 0,3 მ სიმაღლის ფიცარი, რომელიც ასრულებს დასაყრდენ და გასამაგრებელ ფუნქციას. ზუსტად ფიცრის ზემოთ 10-15 სმ-ის დაშორებით უჭირავთ 1 მ-ის სიგრძისა და 10-12 სმ დიამეტრის ჯოხი. მასწავლებლის სასტვენზე ან სიტყვიერ სიგნალზე მოსწავლეები ცდილობენ გადაძალონ მოწინააღმდეგე თავის მხარეს. მოგებულად ითვლება ის მოსწავლე, რომელიც გადაძალავს მოწინააღმდეგეს თავის მხარეს, ან დაეუფლება ჯოხს. შესაბამისად გამარჯვებულ მოსწავლეს ეწერება ერთი ქულა. დაგროვილი ქულებიდან გამომდინარე ამ თამაშში იმარჯვებს ის გუნდი, რომელიც მოაგროვებს მეტ ქულას.

თამაში სახელწოდებით - მუთაქებით ბრძოლა - შემოიფარგლება შემდეგი წესებით: „თითო-თითო მოსწავლე ორივე გუნდიდან მონაწილეობს ამ თამაშში. ისინი სხდებიან ტანვარჯიშის იარაღზე სახელწოდებით დვირი (წონასწორობა), როგორც ცხენზე, მის ცენტრში სახით ერთმანეთის მიმართ 50-70 სმ დისტანციაზე, ფეხებს არ აჯვარედინებენ. ხელში უჭირავთ თავის სიმაღლეზე ნაჭრისაგან შეკერილი ბამბით სავსე პატარა მუთაქები წონით 1-1,2 კგ. ტრავმები რომ ავიცილოთ დაზღვევისათვის დვირის ორივე მხარეს იდება ტანვარჯიშის ლეიბები. მასწავლებლის სასტვენზე ან სიტყვიერ სიგნალზე მოსწავლეები უშენენ ერთმანეთს მუთაქებს. წაგებულად ითვლება ის მოსწავლე, რომელიც:

1. ჩამოვარდება დვირიდან;
2. შეახებს ხელს დვირს;
3. გადააჯვარედინებს ფეხებს;
4. გაუვარდება მუთაქა.

შესაბამისად გამარჯვებულ მოსწავლეს ეძლევა 1 ქულა. სამი თამაშის შედეგებიდან და დაგროვილი ქულებიდან გამომდინარე ვლინდება გამარჯვებული ჯგუფი.

გაკვეთილის მესამე დასკვნით ნაწილში მასწავლებელი აფასებს ჩატარებულ გაკვეთილს, აძლევს ბავშვებს საშინაო დავალებას და ემშვიდობება მათ.

შედეგი:

მოსწავლე ხალისით მონაწილეობს ფიზიკურ აქტივობებში შეზღუდული ფიზიკური უნარის მქონე თანატოლებთან, სხვა სქესის, ეროვნების, აღმსარებლობის უფროსი და უმცროსი ასაკის პარტნიორებთან ერთად.

გუნდური თამაშებისას იცავს დისციპლინას, აკონტროლებს საკუთარ ქცევებს და ემოციებს, არ ეგება პროვოკაციაზე;

ადეკვატურად აღიქვამს მოგებას და წაგებას (გაწონასწორებულად გამოხატავს გრძნობებს);

მოქმედებს სხვებთან შეთანხმებულად საერთო სპორტული მიზნის მისაღწევად;

აქტიური ვარჯიშებით აუმჯობესებს ადრე ათვისებულ ძირითად მოტორულ ჩვევებს;

მონაწილეობს ყველანაირ გუნდურ თამაშში, როგორც გუნდის სრულუფლებიანი წევრი.

აღნიშნული ქართულ-ეროვნული თამაშობების საშუალებით შეიძლება გავარკვიოთ ბავშვების მონაცემები, ამ თამაშობების საშუალებით ვითარდება ფიზიკური თვისებები, როგორიცაა: სიმარჯვე, სისწრაფე, ძალა, მოქნილობა და გამძლეობა.

რაც შეეხება მოსწავლეების მონაცემების გარკვევას სხვადასხვა პარამეტრებში და ვარჯიშებში, არსებობს ასაკიდან გამომდინარე ბავშვების და მოზარდების შეფასების და მათი მონაცემების განსაზღვრის ნორმატივები და ამ ნორმატივების ცხრილები.

დასკვნა:

ობიექტურ მონაცემებზე დაყრდნობით, ჩვენ ფიზიკური აღზრდის ხალხურ პედაგოგიკას განვიხილავთ, როგორც აღზრდის პროცესის ერთიანი კომპლექსისათვის ხელშემწყობ ერთ-ერთ საშუალებას. მკვლევართა დიდი უმრავლესობა აღიარებს, რომ ხალხური პედაგოგიკა ქმედითი სტიმულის როლს ასრულებს აღმზრდელობითი ეფექტის გაძლიერებაში, კერძოდ, ეს ითქმის სასწავლო პროცესისა და მით უმეტეს ფიზიკური აღზრდის შესახებ. ამასთან, სწორი ორგანიზაციის პირობებში, იგი ხელს უწყობს მოვარჯიშეთა ზნეობრივ-ესთეტიკური აღზრდის ამაღლებას და მოტორული უნარ-ჩვევების ფორმირებასა და ჩამოყალიბებას.

ლიტერატურა:

1. გზამკვლევის კრებული სპორტის სახეობებში. ზოგადსაგანმანათლებლო დაწესებულებებისათვის (VII–XII კლასები), თბილისი, 2010.
2. ფიზიკური აღზრდისა და სპორტის თეორიისა და მეთოდის საფუძვლები (მესამე ნაწილი), სპორტის თეორია, თბილისი, 2007.
3. ფიზიკური აღზრდისა და სპორტის თეორიისა და მეთოდის საფუძვლები, ტომი II, თბილისი, 2004.
4. ფიზიკური აღზრდისა და სპორტის თეორიისა და მეთოდის საფუძვლები, ტომი I, თბილისი, 2002.
5. ვ. ელაშვილი, ფიზიკური აღზრდის ქართული ხალხური პედაგოგიკა, თბილისი, 1989.

GEORGIAN FOLK SPORT GAMES COMBINED WITH THE QUALITY OF THE DESIRED CONDITION OF THE LESSON

Giorgi Mdzinashvili, Gori State Teaching University, Associate Professor
RESUME

Georgian folk sport games use a class to a great extent on the effectiveness of the learning process. We are raising students' interest in engaging in games of sport lessons. The morpho-functional abilities in the development and improvement of children. So Their physical properties and growth opportunities.

ТЕХНОЛОГИИ ДИСТАНЦИОННОГО ОБУЧЕНИЯ В УЧЕБНОМ ПРОЦЕССЕ

Тамар Наскидашвили, Горькийский государственный учебный университет, приглашенный
специалист

В системе современного обучения применения информационно коммуникационных технологий (ИКТ) является дистанционное обучение. Наиболее эффективным дистанционное обучение стало с появлением компьютерных средств обучения и сетей телекоммуникаций. Главной особенностью этого этапа развития дистанционного обучения являются использование интерактивных обучающих программ и наличие оперативной обратной связи между студентом и преподавателем.

С этого времени дистанционное обучение становится важным направлением в инновационной деятельности вузов, приобретая самые различные организационные формы от подразделений вузов до консорциумов университетов.

Отличительные особенности открытого дистанционного образования (ОДО) требуют прежде всего определения роли и места этой отрасли в системе образования. Для этого необходима разработка единого подхода к системе открытого и дистанционного образования, формулировка единных принципов, определяющих взаимодействие всех элементов системы ОДО, включающих в себя: основные понятия, цели и задачи системы ОДО, принципы ее создания, структуру, содержание, характеристики системы ОДО и

принципы ее управления. Несмотря на то, что технические средства обучения (ТСО) активно используются в учебном процессе, они являются вспомогательным дидактическим средством. Определяющая роль в традиционном обучении принадлежит преподавателю-интерпретатору знаний.

Иная ситуация возникает с использованием компьютера в учебном процессе. Главной особенностью, отличающей компьютер от обычных ТСО, является возможность организации диалога человека с компьютером посредством интерактивных программ. Тогда при наличии телекоммуникационного канала компьютер может выступать как посредником между преподавателем и студентом, так и брать на себя часть учебного процесса.

Однако применение компьютерных средств требует иной формы представления знаний, организации познавательной деятельности учащихся и выбора методов обучения. Прежде всего, это связано с появлением возможности оптимизации учебного процесса путем переноса его центра тяжести на самостоятельную работу студентов, активизации этой деятельности и повышения ее эффективности и качества. Использование компьютерных средств позволяет получать первичную информацию не только от преподавателя, но и с помощью интерактивных обучающих программ, которые помогают студенту при определенной степени компетентности освоить ту или иную дисциплину.

Компьютер позволяет постоянно проводить различные формы самоконтроля, что повышает мотивацию познавательной деятельности и творческий характер обучения.

Следующим важным следствием применения компьютерных средств является использование инновационных методов обучения, которые носят коллективный академический характер. Обучение становится гибким, не связанным жестким учебным планом и обязательными аудиторными мероприятиями. Роль преподавателя в этом случае по мере совершенствования технологий все более и более сводится к управлению учебным процессом, однако это не принижает его влияния в познавательной деятельности и не вытесняет его из учебного процесса. Таким образом, форма обучения с применением компьютерных средств отличается от существующих форм, как по организации учебного процесса, так и по методам обучения. Таким образом, компьютерные средства и телекоммуникации стали основой новой технологии дистанционного обучения.

Следующей особенностью дистанционного обучения является возможность реализации лично-ориентированного обучения. Технологии реализации самостоятельной работы учащегося на основе интерактивных мультимедийных средств обучения позволяют построить индивидуализированное дифференцированное обучение. Таким образом, технологии дистанционного обучения-это педагогические технологии, основанные на широком применении методов развивающего обучения, проблемных и исследовательских методов в сочетании с максимальным использованием достижений в области информационно-коммуникационных технологий. Исходя из определения дистанционного обучения, как организации познавательной деятельности, основанной на самообразовании, где непосредственное педагогическое общение сведено к минимуму, необходимо определить дидактические принципы, отличающие дистанционное обучение и лежащие в основе построения дидактической модели. Итак, в дистанционном обучении должны соблюдаться следующие принципы. Процесс обучения строится в основном на самостоятельной познавательной деятельности студента. Познавательная деятельность студента должна носить активный характер. Дистанционное обучение должно быть лично-ориентированным.

Педагогические технологии относятся к категории социальных, направленных на развитие личности. При этом исходным и конечным результатом социальной технологии выступает человек, подвергающийся изменению. Одной из наиболее важных отличительных черт социальной технологии является необходимость и неизбежность обратной связи, позволяющей контролировать процесс воздействия на личность с помощью определенных технологий и корректировать сами технологии. Усиление роли самостоятельной работы студентов, опосредованность педагогического общения приводят к усложнению педагогических технологий и их изменению. При этом под педагогическими технологиями дистанционного обучения имеются в виду технологии педагогического общения, способы организации познавательной деятельности учащихся, а также способы организации контроля качества знаний.

Педагогические технологии дистанционного обучения - это педагогические технологии опосредованного и непосредственного общения с использованием электронных телекоммуникаций и дидактических средств. При этом под дидактическими средствами дистанционного обучения понимаются материалы, методы и приемы обучения, формы организации учебно-познавательной деятельности, учитывающие ограниченность непосредственного общения с преподавателем.

Особенностью педагогических технологий является опережающий характер их развития по отношению к техническим средствам. Дело в том, что внедрение компьютера в образование приводит к пересмотру всех компонент процесса обучения. В интерактивной среде «учащийся-компьютер-преподаватель» больше внимания должно уделяться активизации образного мышления за счет использования технологий, активизирующих правополушарное, синтетическое мышление.

Учебный процесс при дистанционном обучении включает в себя все основные формы традиционной организации учебного процесса, которые позволяют осуществить на практике гибкое сочетание самостоятельной познавательной деятельности студентов с различными источниками информации, оперативного и систематического взаимодействия с ведущим преподавателем курса или тьютором и групповую работу обучающихся. Основная роль, выполняемая телекоммуникационными технологиями в дистанционном обучении - обеспечение учебного диалога. Обучение без обратной связи, без постоянного диалога между преподавателем и обучаемым невозможно. Обучение (в отличие от самообразования) является диалогическим

процессом по определению. В очном обучении возможность диалога определяется самой формой организации учебного процесса, присутствием преподавателя и обучаемого в одном месте в одно время. При дистанционном обучении учебный диалог необходимо организовать с помощью телекоммуникационных технологий.

Развитие информационных технологий и средств телекоммуникаций создает основу для осуществления образовательных программ на качественно новом уровне.

Создание скоростных телекоммуникаций и разработка технологий реального времени дает возможность реализации моделей распределенной образовательной среды, построенной на технологиях удаленного доступа к информационным ресурсам и компьютерных средствах общения. Несмотря на дефицит телекоммуникационных ресурсов, уже сейчас эти технологии прочно вошли в практику образовательных учреждений.

Все сказанное выше показывает, что информационно коммуникационные технологии могут широко использоваться в области дистанционного образования как для представления и доставки учебных материалов, так и для сопровождения учебного процесса, обеспечения учебного диалога.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Дистанционное обучение. Учебное пособие/под редю Е.С Палат. М. Гуманит. Изд. Центр ВЛАДОС, 1998. С. 192-195.
2. Домрачев В. Г., Ретинская И. В. О классификации компьютерных образовательных информационных технологий//Информ. Техноогии. 1996. No2.
3. Карпенко М. П. Эффективные дистанционные образовательные технологии//Труды СГУ, вып.25 М. 2001. С. 22-34.
4. Никурадзе Г. А. , Никурадзе Дж. Г. Особенности дистанционного обучения и его оценка/ Доклад международной конференцииб Кутаиси 21-22 мая. С. 54-59.UDK 371

DISTANT LEARNING TECHNOLOGY IN THE TEACHING PROCESS

Tamar Naskidashvili, Gori State Teaching University, Specialist by Contract

RESUME

Here are considered the distance education methods, based on the interactive educational programs and operative reciprocity of teacher and student.

The article is concerned, to the traditional and distance education interaction. There is a talk about increasing of role of distance education in future. The educational process is build up on student's independent, perceptive activity.

All of this points out that informative-communicable technology may use in the distance education.

Key words: Interactive programs, the technical means of teaching, pedagogical technology.

არტისტულობისა და მუსიკის პრობლემატიკა აკრობატულ კომპოზიციებში

ნელი პაპუკაშვილი, საქართველოს ფიზიკური აღზრდისა და სპორტის სახელმწიფო სასწავლო უნივერსიტეტი, ასისტენტ-პროფესორი

E-mail: papukashvili24@gmail.com

მამია ტულუში, საქართველოს ფიზიკური აღზრდისა და სპორტის სახელმწიფო სასწავლო უნივერსიტეტი, პროფესორი

E-mail: mamuli.t42@mail.ru

ალექსანდრე იაშვილი, გორის სახელმწიფო სასწავლო უნივერსიტეტი, პროფესორი

E-mail: iashvili43@gmail.com

უახლოეს პერიოდში სპორტულ აკრობატიკაში ჩატარებული ევროპისა და მსოფლიო პირველობის მასალების ანალიზის მიხედვით, სპეციალისტების აზრით, საშეჯიბრო შედეგებზე მოქმედებს, როგორც ტექნიკისა (შეფასების ერთი პარამეტრი) და სირთულის (შეფასების მეორე პარამეტრი) მაჩვენებლები, ისე

შეფასების მესამე პარამეტრი - არტისტულობა, რომელიც ხშირად თანაბარი ძალის მქონე მოასპარეზეთა შორის გამარჯვებულის გამოვლინებაში გადაწყვეტ ფაქტორად გვევლინება.

არტისტულობა არის სპორტსმენის ესთეტიკური მომზადებულობის დონე, სპორტსმენის მუსიკალურობა, მუსიკის აღქმისა და მოძრაობის გამომსახველობის უნარი, მოძრაობათა შესრულების კულტურა, ცეკვადობა და ქორეოგრაფიული სკოლა, ასევე მოძრაობის ტექნიკის ესთეტიკურად აღქმა, მოძრაობის გამომსახველობის შეფასების უნარი.

სპორტულ აკრობატიკაში, არტისტულობის აქტუალობიდან გამომდინარე, დგება საკითხი, თუ როგორ, რა გზებით და რა საშუალებებით არის შესაძლებელი ამ ფენომენის ამაღლება. ამ მიზნით, პირველ რიგში, საჭიროდ მიგვაჩნია სპორტსმენ-აკრობატთა ესთეტიკური კულტურის ამაღლება, ესთეტიკური კულტურა ხასიათდება შემდეგი კომპონენტებით: ესთეტიკური წარმოდგენები, ესთეტიკური შეფასება, ესთეტიკური გემოვნება, მოღვაწეობის ესთეტიკა.

ზემოაღნიშნული კომპონენტები მთლიანობაში განაპირობებს ესთეტიკურ განათლებას. ესთეტიკური განათლება სპორტულ აკრობატიკაში ესთეტიკური აღქმის არა მხოლოდ ჩვევებია, არამედ არის სილამაზის, მშვენიერების დანახვის, შეფასებისა და შექმნის უნარი.

სპორტულ აკრობატიკაში ესთეტიკური განათლების ამოცანის პრაქტიკულად განსახორციელებლად საჭიროა ესთეტიკური კომპონენტების გათვალისწინება, შესწავლა და გამოყენება. აღნიშნული მოთხოვნები შეიძლება დალაგდეს შემდეგი თანამიმდევრობით:

1. სხეულის სილამაზე, ტანადობა;
2. მოძრაობის კულტურა;
3. მუსიკისა და მოძრაობის ხასიათის შესაბამისობა;
4. ფერები. ფერის ხასიათი და შესაბამისობა;
5. ფერების შესაბამისობა მოძრაობისა და მუსიკის ხასიათთან;
6. გარეგნობა;
7. მოძრაობის გამომსახველობა;
8. კომპოზიციის ესთეტიკური მხარეები.

მოკლედ განვიხილოთ ზემოაღნიშნული კომპონენტები.

მოვარჯიშის **სხეულის სილამაზის** განსაზღვრისას საჭიროა ყურადღება გავამახვილოთ შემდეგ მხარეებზე:

- ტანადობა;
- მოწესრიგებულება (დახვეწილი, აზიდული, გაჭიმული);
- სიმეტრიულობა;
- პროპორციულობა;
- ჰარმონიულობა.

მოძრაობის კულტურა ბუნებრივი ქმედებაა და გულისხმობს მოძრაობის სიზუსტეს, მოხერხებულობას, მოქნილობას, მოძრავენარიანობას, კოორდინაციას, რეაქციის სისწრაფეს, ამპლიტუდას, სიმსუბუქეს, შეთანხმებულობას.

მუსიკისა და მოძრაობის შესაბამისობა, სპორტულ აკრობატიკაში მუსიკა და მოძრაობა ერთმანეთთან მჭიდროდაა დაკავშირებული, მუსიკა შეიძლება პირობითად სახეებად დავყოთ ხასიათის და ემოციების გამოხატვის მიხედვით, მუსიკა შეიძლება იყოს: გმირული, ლირიკული, ნაზი, ექსპრესიული, მხიარული, რომანტიკული.

მოძრაობის მაღალტექნიკურ დონეზე შესრულებით სპორტსმენს შეუძლია გადმოსცეს ზემოაღნიშნული განწყობები და, რაც უფრო ოსტატურად ახერხებს ამას აკრობატი, მით უფრო მეტად მაღალი იქნება მისი არტისტულობის დონე.

ფერების შესაბამისობა. არტისტულობის შეფასებისას მსაჯები ყურადღებას აქცევენ და აფასებენ სპორტსმენის საშეჯიბრო კოსტიუმს: ფორმა, ფერი, აგრეთვე რამდენად შეეფერება სპორტსმენის ტიპაჟს და ა.შ. ამასთან, ფერს აქვს დიდი ფსიქოლოგიური დატვირთვა. იგი, როგორც მუსიკა, კარნახობს მოძრაობის ხასიათს, მოქმედებს ფსიქიკაზე, განწყობასა და მოძრაობაზე. ფერებში განასხვავებენ სამ თვისებრივ ნიშანს: 1) ფერი; 2) სინათლე; 3) ინტენსივობა.

ფერებში განასხვავებენ ცივ და თბილ ფერებს.

ხელოვნების სპეციალისტების აზრით, ფერს აქვს ხასიათი, დაკავშირებული გარკვეულ გრძნობებთან: წითელი - მხიარული; შავი - ტრაგიკული; მწვანე - რომანტიკული; ლურჯი - ლირიკული; ყავისფერი - დრამატული; ყვითელი - ნაღვლიანი, თეთრი ამაღლებული და ა.შ.

მაშასადამე, ფერი კარნახობს მუსიკისა და მოძრაობის ხასიათს, შესაბამისად მუსიკა ითხოვს სათანადო ხასიათის ფერს და მოძრაობებს, რაც გვაძლევს იმის საშუალებას, რომ მივიღოთ ჰარმონიული სურათი, სადაც მოძრაობები და კომპოზიცია ესთეტიკურად იქნება გაჯერებული. თუ აკრობატს

აღნიშნული მოთხოვნები სრულიად ექნება გაცნობიერებული და მოძრაობით მოქმედებებს შეასრულებს მაღალი ოსტატობით, შეგვიძლია ვთქვათ, რომ იგი არტისტულია და მისი შეფასების ქულები იქნება მაღალი.

გარეგნობა - არტისტულობის შეფასებისას, ასევე მნიშვნელოვანი ყურადღება ექცევა აკრობატის გარეგნობას, ჩაცმულობას და ვარცხნილობას.

სპორტსმენის კოსტიუმი უნდა შეესაბამებოდეს აკრობატის ბუნებას, ასაკს, მუსიკალური ნაწარმოების ხასიათს, კოსტიუმის ფერი და შესაბამისი გაფორმება

უნდა გამოხატავდეს კომპოზიციის ხასიათს, კერძოდ მუსიკალურ ფონს, მოძრაობის იდეას. კოსტიუმის არჩევის დროს სპორტსმენმა უნდა გაითვალისწინოს, რომ იგი არ იყოს გადამეტებულად გაფორმებული, არ იწვევდეს აკრობატის ყურადღების გაფანტვას და არ იყოს წარმოდგენილი ბანალური ხასიათის სურათებით, ამავდროულად, კოსტიუმი უნდა წარმოადგენდეს კომპოზიციის ერთ-ერთ მხატვრულ სახეს.

ესთეტიკურ განწყობას ქმნის სპორტსმენის ვარცხნილობა. იგი აკრობატს ეხმარება მხატვრული სახის შექმნასა და არტისტულობის ეფექტის ამაღლებაში. ვარცხნილობის შერჩევისას გათვალისწინებულ უნდა იქნეს აკრობატის სქესი, ასაკი, ტემპერამენტი, კომპოზიციის სურათი, მუსიკალური ფონის ხასიათი და მხატვრული გემოვნება.

სპორტსმენებს კომპოზიციის იდეის გადმოცემაში გარკვეულ დახმარებას უწევს მაკიაჟის მცირე შტრიხებიც კი, თუმცა, აქაც საჭიროა გარკვეული სიფრთხილისა და ზომიერების დაცვა. აკრობატის არტისტულობის შეფასების გადაჭარბებული მაკიაჟი მიგვანიშნებს მოვარჯიშის დაბალ გემოვნებაზე, რაც გამოიწვევს არტისტულობის ნიშნის ფასდაკლებას.

მოძრაობის გამომსახველობა. მოძრაობის გამომსახველობა არის აკრობატის მიერ მაყურებელამდე ფიზიკური მოქმედებების შინაარსის მიტანის უნარი.

გამომსახველობა ვლინდება ყოველ მცირე და, ერთი შეხედვით, უმნიშვნელო წვრილმანშიც კი. ეს არის: კარგი ტანადობა, თავის ღამაში ტრიალი; სხეულის, ფეხების, ხელების რაციონალური მართვა; მყარი წონასწორობები; მოძრაობების თანამიმდევრულად, რბილად, ძალდაუტანებლად შესრულება; ჰარმონიული გადასვლები; მოძრაობების კონტურების მკაფიოდ ჩვენება. ამრიგად, გამომსახველობაში იგულისხმება მოძრაობების შესრულების მაღალი დონე, ელეგანტურობა, ემოციური შინაარსით გამოხატული დიდი ამპლიტუდა, მოძრაობით ამოცანის მიზანშეწონილად და მაღალეფექტურად გადაწყვეტა.

გამომსახველობა მჭიდრო კავშირშია ტექნიკასთან, თუ ტექნიკა არ არის სრულყოფილი, შეუძლებელია სპორტსმენმა იმოძრაოს მყარად, თავისუფლად, ამასთან დაიხარჯოს სრულად, ემოციურად და ხატოვნად. მაღალი გამომსახველობისთვის აუცილებელია მოძრაობები, ილეთები შესრულდეს ავტომატიზებულად, კერძოდ - მსუბუქად, ურთიერთდაკავშირებით, მდგრადი რიტმულობით. გამომსახველობის ხელოვნებაში შეიძლება გამოვყოთ სამი მომენტი: პოზა, რიტმი, გადაადგილება.

პოზა არის სპორტსმენის სხეულის ისეთი მდგომარეობა, რომლის საშუალებით ადამიანის ბუნებრივი მოძრაობები სრულდება ვირტუოზულობამდე, რომელიც ესთეტიკური მოსაზრებითაც მიზანშეწონილია.

რიტმი - მოძრაობის ტექნიკის ერთ-ერთი ყველაზე ინტეგრანული მახასიათებელი, მოძრაობითი რიტმისათვის დამახასიათებელია მოძრაობის ძლიერი აქცენტირებული ნაწილების დროებითი დაკავშირებული შესაბამისობა აქტიურ კუნთურ დაძაბულობებთან, დაჭიმულობასთან, სუსტ პასიურ ფაზებთან.

გადაადგილება სივრცეში. აქ იგულისხმება ტანვარჯიშის ფიცარნაგზე სპორტსმენის გადაადგილება და პოზის ჩვენება.

გამომსახველობის ერთ-ერთი ეფექტური საშუალება არის ხელები. მათი საშუალებით სპორტსმენს შეუძლია გადმოსცეს ფსიქოლოგიური და ემოციური განწყობები, დაასრულოს კომპოზიციის პლასტიკური სურათი.

კომპოზიციის ესთეტიკური მხარეები. კომპოზიციის ესთეტიკურობისა და ეფექტურობისათვის უნდა გავითვალისწინოთ შემდეგი:

- ელემენტების ნაირფეროვნება;
- რთული ელემენტების მიზნობრივად და თანაბრად განლაგება;
- კომპოზიციის დასაწყისი და დასასრული;
- გადაადგილება ფიცარნაგზე;
- მუსიკალური ფონი.

ელემენტების ნაირფეროვნებაში იგულისხმება ყველა სტრუქტურული ჯგუფის ელემენტების შესრულება.

რთული ელემენტების მიზნობრივად და თანაბრად განლაგება გულისხმობს, რომ ისინი უნდა განლაგდნენ ისე, რომ ერთმანეთს თანამიმდევრულად ენაცვლებოდეს ცეკვა, ინდივიდუალური ვარჯიშები, გადაადგილება დიაგონალზე და ა.შ.

კომპოზიცია, როგორც ერთგვარი პროლოგი, შეიძლება დაიწყოს და დამთავრდეს სტატისტიკური პოზით. კომპოზიციის გახსნა შეიძლება დინამიკური ნაერთით, იმის გათვალისწინებით, რომ კომპოზიციის დაწყებაც და დამთავრებაც ხაზს უნდა უსვამდეს მუსიკალური ფონის შინაარსს.

ფიცარნაგზე გადაადგილებისას საჭიროა შემდეგი წესების დაცვა:

- გააზრებული გადაადგილება;

- ელემენტების, ილეთების და ნაერთების მსაჯებთან მიმართებაში მომგებიან რაკურსში შესრულება;

- ფიცარნაგის მთლიანად გამოყენება.

აკრობატიკის ესთეტიკურობის ერთ-ერთი განმსაზღვრელი ფაქტორია **მუსიკა და მუსიკალური კომპოზიცია**. სწორად შერჩეული მუსიკალური ფონი და მასზე აგებული აკრობატული კომპოზიციის ეფექტურობა შეჯიბრებაში გამარჯვების საწინდარია.

სპორტსმენმა მოძრაობებით უნდა გადმოსცეს იმ მუსიკის აზრობრივ-ემოციური შინაარსი, რომლის თანხლებითაც ასრულებს თავის კომპოზიციას. რას ნიშნავს მუსიკის გადმოცემა მოძრაობების საშუალებით? ეს მდგომარეობს შემდეგში: პირველი - მუსიკის ხასიათისა და მოძრაობის ხასიათის შესაბამისობა. ლირიკულ მუსიკას შეესაბამება ლირიკული მოძრაობები, ექსპრესიულ მუსიკას - ექსპრესიული მოძრაობები; მეორე - მუსიკისა და მოძრაობების ხასიათის შესაბამისობა, რაც გამოიხატება მოძრაობების ტემპის, რითმის შესაბამისობაში მუსიკის იმავე ელემენტებთან, ანუ მოძრაობებისა და მუსიკის თანხვედრა პლასტიკაში, მოხაზულობაში, ფრაზებში და მთლიანად სტრუქტურაში. აკრობატული კომპოზიციის დადგმა - შექმნა ნიშნავს - პირველ რიგში, მის დადგმას იმ ტემპსა და რითმში, რომელიც ახასიათებს ამ მუსიკას.

მუსიკალურ-აკრობატული კომპოზიციები ეს არის რთული აკრობატული ელემენტების, ქორეოგრაფიისა და მუსიკალური თანხლების ნაერთი - სინთეზი. საკუთრივ ქორეოგრაფიული მოძრაობები, მხატვრული ტანვარჯიშის ელემენტები - ტალღები, აქნეები, წონასწორობები, აკრობატული ხტომები ავითარებს მოძრაობის კულტურას.

მუსიკალური ნაწარმოების შერჩევის დროს უნდა დავიცვათ ზოგადი კანონები: ემოციურობა სახიერება, ოპტიმისტური ხასიათი, მელოდიის დასრულებული სურათი, ცეკვის ხასიათი.

მუსიკისა და ვარჯიშების, მოძრაობების ურთიერთშესაბამისობისათვის საჭიროა, რომ სპორტსმენები კარგად ფლობდნენ მუსიკალური ნაწარმოების აზრის თანმიმდევრობას, ესმოდეთ მუსიკის შინაარსი, ენა, ამავე დროს, უნდა გავითვალისწინოთ სპორტსმენის ტექნიკური მომზადებულობა.

უნდა გვახსოვდეს, რომ მხიარული და ნაღვლიანი, საზეიმო და მსუბუქი, გამამხნევებელი და მოსაწყენი მუსიკა ყოველთვის გავლენას ახდენს ადამიანის განწყობაზე. მაგალითად, როგორც ცნობილია, მუსიკა არის სხვადასხვა ტონალობის - მაჟორული და მინორული. მაჟორული ტონალობა, ესთეტიკოსების აზრით, დაკავშირებულია მხიარულ განწყობასთან, მინორული კი - ნაღვლიანთან. მუსიკის დინამიკური შუქ-ჩრდილები მოქმედებს მოძრაობის გამომსახველობაზე, მიმიკაზე, პანტომიმიკაზე, ბრუნების, წონასწორობების, შესრულების მანერაზე.

სასურველია, რომ მუსიკალურ კომპოზიციაში მონაცვლეობდეს მისი ტემპი და რითმი. მუსიკალურ კომპოზიციებში ძირითადად გამოიყენება მოძრაობები კლასიკური, ხალხური, ისტორიულ-ყოფითი და თანამედროვე ცეკვებიდან.

მუსიკალური ნაწარმოების შერჩევაში უნდა მონაწილეობდეს სპორტსმენი, მწვრთნელი და ქორეოგრაფი. ისინი, აირჩევენ რა მუსიკალურ ნაწარმოებს, ხდება მრავალჯერადი მოსმენა, რათა შეეჩვიონ, კარგად შეისწავლონ მელოდია, ტემპის ცვლილებები, გაარჩიონ დინამიკური შუქ-ჩრდილები.

მუსიკალური ნაწარმოების შერჩევაში პრიორიტეტი უნდა მიეცეს ქორეოგრაფს, როგორც ობიექტურ და, რაც მთავარია, უფრო კომპეტენტურ პირს, მაგრამ, მეორე მხრივ, თუ მუსიკალური ნაწარმოები არ აღეგულებს სპორტსმენს, მაშინ არჩევანზე შეჩერება არც კი ღირს.

უნდა ვეცადოთ, რომ მუსიკალური კომპოზიცია იყოს დადგმული ორიგინალურად და შეიცავდეს სიახლეს. მასში გათვალისწინებული უნდა იქნეს აკრობატის ინდივიდუალური თავისებურებები.

მუსიკალური ნაწარმოების შერჩევისას უნდა გავითვალისწინოთ შემდეგი ძირითადი რეკომენდაციები:

- 1) მუსიკალური ნაწარმოების თემატიკა საგულდაგულოდ უნდა იყოს გააზრებული, ტრაგიკული და პესიმისტური მუსიკა არ არის სასურველი;
- 2) მოსახერხებელია უფრო პატარა მუსიკალური ნაწარმოებები, რომლებიც დაწერილია მარტივ ან რთულ ორ-სამ ნაწილიან ფორმაში. დიდი ნაწარმოებები, როგორც წესი, არ უნდა გამოვიყენოთ და, თუ გამოვიყენებთ - მხოლოდ ვარიაციული ან ციკლური ფორმებით;
- 3) საჭიროა მთელი გულისყურით მოვეკიდოთ საცეკვაო შტრიხებისა და მოძრაობების, როგორც გამომსახველობითი საშუალებების, შერჩევას. ცხადია, რომ ისინი უნდა შეესაბამებოდნენ მუსიკის ხასიათს, ამასთან, თავიდან უნდა ავიცილოთ მეტად მსუბუქი ჟანრები;
- 4) მუსიკალური ნაწარმოების ორიგინალურობისთვის მომგებიანია ხალხური მუსიკის შერჩევა, (ფოლკლორი ან გადამუშავებული) მიუხედავად აღნიშნულისა, მაინც მთავარია მწვრთნელის და სპორტსმენის ესთეტიკური გამოცდილება, მისი უნარი მუსიკალური ნაწარმოების ობიექტურად და ყოველმხრივად გაანალიზების საქმეში.

მუსიკალური ნაწარმოების შერჩევისას უნდა გაითვალისწინოთ სპორტსმენის ტემპერამენტი, ასაკი, ტექნიკის დონე და წყვილთა სახეობა (ქალთა სამეული, ქალთა ორეული, ვაჟთა წყვილი, ვაჟთა ოთხეული, შერეული წყვილი) (997).

ტემპერამენტი მნიშვნელოვანი ფაქტორია. თუ მოვარჯიშე მელანქოლიკური ტემპერამენტის ადამიანია, მაშინ იგი მაჟორული ტიპის მუსიკალური ნაწარმოების თანხლებისას ვერ დაიხარჯება ბოლომდე. მასში ერთხელ აღმოცენებული ემოცია მთლიანად იპყრობს მას და უძნელდება განთავისუფლება. თუ სპორტსმენი სანგვინიკური ტიპისაა, ის ბოლომდე ვერ გადმოსცემს მელანქოლიური ხასიათის მუსიკალური ნაწარმოების ემოციებს.

ასაკი მნიშვნელოვანია იმდენად, რამდენადაც უმცროსი ასაკის სპორტსმენები ვერ შეძლებენ შედარებით რთული შინაარსის მუსიკალური ნაწარმოების ხასიათის სრულად გადმოცემას, ხოლო სასაცილო იქნებოდა მოზრდილებში მარტივი, ბავშვური მელოდიის მუსიკალური ნაწარმოების გამოყენება.

მუსიკალური ნაწარმოების ხასიათის, შინაარსის გადმოცემა ბევრად უფრო ეფექტურია, როცა აკრობატთა მოძრაობები ტექნიკურად სრულყოფილი და გონებრივად შეთანხმებული მოქმედებებია. ამ შემთხვევაში სპორტსმენებს უადვილდებათ მუსიკალური ნაწარმოების ემოციურად ხატოვნად, ესთეტიკურად გადმოცემა.

წყვილთა და ჯგუფური სახეებისათვის მუსიკალური ნაწარმოების შერჩევისას, მათი თავისებურებებიდან გამომდინარე, უნდა გავითვალისწინოთ შემდეგი: ის, რაც უხდება ქალთა სახეობებს, არ გამოდგება ვაჟთა სახეობისათვის ან შერეული წყვილისთვის და – პირიქით.

მამსადამე, აკრობატებში არტისტულობის განვითარების თვალსაზრისით უნდა ამაღლდეს ესთეტიკური კულტურა, რაც გულისხმობს ესთეტიკურ წარმოდგენებს, შეფასებას, გემოვნებასა და მოღვაწეობის ესთეტიკას, ხოლო მისი პრაქტიკულად განხორციელებისათვის საჭიროა ესთეტიკური განათლების ამოცანის გადაჭრა ესთეტიკური კომპონენტების გათვალისწინებით.

რაც შეეხება მუსიკას აკრობატულ კომპოზიციებში წამყვანი როლი ენიჭება სპორტსმენის მუსიკალურობას, მუსიკის ესთეტიკურად აღქმას და შეფასებას. შემდეგ - მუსიკალური ნაწარმოების შერჩევას მწვრთნელთან და ქორეოგრაფთან ტანდემში.

ლიტერატურა:

1. ჯაში ნ., „ძირითადი ესთეტიკური კატეგორიები“, თბილისი, 1982.
2. შიპილინა ი. ა., „ქორეოგრაფია სპორტში“, 2004.
3. ჯიბლაძე გ., „ესთეტიკური აღზრდის პრინციპი“, თბილისი, 1968.
4. ვერბოვა ზ. დ., „თავისუფალი ვარჯიშების ხელოვნება“, მოსკოვი, 1967.
5. ლისიცკაია ტ. ს., „ქორეოგრაფია სპორტში“, მოსკოვი, 1984.
6. გალპერი რ. გ., „აკრობატული, მუსიკალური კომპოზიციები“ ჟურნალში - „ფიზკულტურა და სპორტი“, ტანვარჯიში, მოსკოვი, 1987.
7. სამეჯიბრო წესები სპორტულ აკრობატიკაში (2013-2016 წწ.) საქართველოს ტანვარჯიშის სახეობათა ეროვნული ფედერაცია.
8. კანდინსკი ვ.ვ. „მის შესახებ“, მოსკოვი, 1989.
9. მაიკლ ჯ. ალტერი „მეცნიერება მოქნილობაზე“. კიევი, ოლიმპიური ლიტერატურა. 2001.
10. კორენბერგი ვ.პ. „შენიშვნები მოძრაობის კულტურის შესახებ“. ტანვარჯიში II. ვ.მ. სმოლევსკის საერთო რედაქციით. მოსკოვი, 1972.
11. ლურიე პ.ი. „თავისუფალი ვარჯიშები და მუსიკა“. ტანვარჯიში II, ვ.მ. სმოლევსკის საერთო რედაქციით. მოსკოვი, 1970.

12. ვეროზა ზ.დ. „ნებისმიერი ვარჯიშების ხელოვნება“. მოსკოვი, 1967.

PROBLEMS OF ARTISTISM AND MUSIC IN ACROBATIC PERFORMANCES

Neli Papukashvili, Georgian State Teaching University of Physical Education and Sports, Assistant Professor

Mamia Tughushi, Georgian State Teaching University of Physical Education and Sports, Professor
Aleksandre Iashvili, Gori State Teaching University, Professor

RESUME

The work pays special attention to the issues of musical co and artistry in acrobatic compositions, since without merging the two principles. It is impossible to achieve high results upbringing (training), which is not only for aesthetical training. It is forgetfully nice, jujmenl and ability of creation.

The above mentioned components define the aesthetical of athletes, which in the sports acrobatics are not only the habits of aesthetic perception, but also they are the ability to see appreciate and create the beauty.

მასწავლებლის მომზადების ზოგიერთი ასპექტი

ირმა ქურდაძე, სამცხე ჯავახეთის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, პროფესორი
მაკა კაჭკაჭიშვილი, სამცხე ჯავახეთის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, ასოცირებული პროფესორი

მასწავლებლის მომზადება განათლების სისტემის რეფორმის ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი მიმართულებაა.

დღესდღეობით, საქართველოს ზოგადი განათლების სისტემა სრულად ვერ უზრუნველყოფს ზოგადი განათლების ეროვნული მიზნებით დასახული შედეგების მიღწევას. სისტემური პრობლემების გამო, ზოგადსაგანმანათლებლო დაწესებულებების უმეტესობა სათანადოდ ვერ ამზადებს მოსწავლეებს განათლების შემდგომი საფეხურებისთვის, შრომითი საქმიანობის დაწყების, საზოგადოებაში ინტეგრაციისა და თვითრეალიზაციისათვის.

საერთაშორისო კვლევების მიხედვით, საქართველოს მოსწავლეთა აკადემიური შედეგები ჩამორჩება საერთაშორისო სტანდარტულ სკალირებულ მაჩვენებელს წიგნიერებაში (რაც გულისხმობს კითხვის, წაკითხულის გააზრების, მიღებული ინფორმაციის დამუშავებისა და პრაქტიკაში გამოყენების უნარს), მათემატიკასა და ბუნებისმეტყველებაში. (1, 12)

განსაკუთრებით აქტუალურია მასწავლებელთა კვალიფიკაციისა და პროფესიული ზრდის მოტივაცია. ვერ ხერხდება ახალი, მაღალკვალიფიციური კადრების მოზიდვა, რაც განპირობებულია მასწავლებელთა შრომის დაბალი ანაზღაურებით, პროფესიის არაპრესტიჟულობითა და როტაციის არაკონკურენტული, მოუქნელი მექანიზმით.

მასწავლებელთა პროფესიაში შესვლისა და განვითარების დღემდე არსებულმა სქემებმა ვერ უზრუნველყო, ერთი მხრივ, ახალი კვალიფიციური კადრების მოზიდვა და მასწავლებელთა კორპუსის განახლება და, მეორე მხრივ, მოქმედი მასწავლებლების უწყვეტი პროფესიული განვითარება.

მასწავლებელთა პროფესიული განვითარების ძირითადი ინსტრუმენტი გახდა მოკლევადიანი ტრენინგები და ნაკლები ყურადღება ეთმობა პროფესიული განვითარების ისეთ მოდელებს, რომლებიც ცოდნის მიღების გარდა, თვითშეფასების - რეფლექსიის, ახალი ცოდნის საგაკვეთილო პროცესში გამოყენებისა და ანალიზის შესაძლებლობას აძლევს მასწავლებელს.

მასწავლებლებთან დაკავშირებით, არსებული პრობლემების კონტექსტში განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება საგანმანათლებლო რესურსების ხარისხს. ერთიანი, თანმიმდევრული სტრატეგიის არ არსებობის გამო, არადაამაკმაყოფილებელია სახელმძღვანელოების, საინფორმაციო ტექნოლოგიებისა და სხვა სასწავლო რესურსების ხარისხი და გამოყენება, ნაკლებად მრავალფეროვანია სასწავლო რესურსების წილი სწავლა-სწავლების პროცესში.

აღსანიშნავია, ისიც, რომ ვერ განხორციელდა ეროვნული სასწავლო გეგმის ეფექტური დანერგვა სასწავლო პროცესში. ერთი მხრივ, სასწავლო გეგმის ხარვეზების გამო (საგნობრივი სტანდარტებისა და მისაღწევი შედეგების ზოგადი ფორმულირება, მინიმალურ დროში შედეგების მისაღწევი ძალიან მაღალი მოთხოვნები, გადატვირთული პროგრამები, სასწავლო გეგმის დანერგვის ხელშემწყობი პროგრამების არარსებობა, პროგრამების და საგანთა შორის კავშირების ხარვეზები, არჩევითი საგნების სპექტრის არასწორი დაგეგმვა), მეორე მხრივ, სასწავლო გეგმით გათვალისწინებულ ცვლილებებთან დაკავშირებით მოქმედი მასწავლებლების არასათანადო მზაობის გამო, რამაც მოქმედი ეროვნული სასწავლო გეგმის დანერგვის პროცესში პრობლემები გამოიწვია (მაგალითად, ბუნებისმეტყველების ინტეგრირებულად სწავლება უდავოდ პროგრესული იდეაა და თეორიულად ხელი უნდა შეუწყოს არა მარტო სწავლის შედეგების გაუმჯობესებას, არამედ მასწავლებელთა რესურსის ეფექტურად გამოყენებასაც. (1, 18)

მასწავლებელთა პროფესიული მომზადების მიმართულებით მნიშვნელოვანია განათლებისა და მეცნიერების სამინისტროს მიერ შემუშავებული მასწავლებელთა ახალი პროფესიული სტანდარტის და შესაბამისი მასწავლებლის საქმიანობის დაწყების, პროფესიული განვითარებისა და კარიერული წინსვლის ახალი სქემის დამტკიცება. მასწავლებელთა პროფესიული განვითარება და კარიერული ზრდა უნდა დაეფუძნოს მასწავლებელთა კომპლექსურ შეფასების სისტემას.

ახალი სქემის ერთ-ერთ მნიშვნელოვან მიზანს წარმოადგენს კვალიფიციური, ახალი კადრების მოზიდვა პროფესიაში კონკურენტული შრომის ანაზღაურებისა და კარიერული წინსვლის პერსპექტივით; მასწავლებელთა პროფესიული განვითარების პროცესში მნიშვნელოვანი ფუნქცია უნდა დაეკისროს უმაღლეს საგანმანათლებლო დაწესებულებებსა და პროფესიულ ასოციაციებს, გეგმაზომიერად განხორციელდეს ახალი კადრების მომზადებისა და მასწავლებელთა პროფესიულ განვითარებაში უმაღლესი საგანმანათლებლო დაწესებულებების ჩართვის პოლიტიკა, სკოლის ბაზაზე მასწავლებელთა პროფესიული განვითარების სისტემის დანერგვა-განვითარება და მასწავლებელთა პროფესიული განვითარების ალტერნატიული მოდელების შემუშავება.

ამ ვითარებაში, ძალზე აქტუალურია მასწავლებლის პროფესიის ცენტრალიზებულ-სუბიექტური მართვისა და კონტროლის მეთოდიდან მართვის კოლეგიალურ და ობიექტურ პრინციპებზე გადასვლა, ამისათვის კი განსახორციელებელია შემდეგი ამოცანები: მასწავლებელთა მომზადებისას უმაღლესი განათლების პროგრამების თანხვედრა, ერთი მხრივ, პროფესიულ სტანდარტთან, მეორე მხრივ, ეროვნულ სასწავლო გეგმასთან. მხოლოდ სამი სუბიექტის – უმაღლესი საგანმანათლებლო დაწესებულების, პროფესიული სტანდარტის დამდგენი და ეროვნული სასწავლო გეგმის შემქმნელი ინსტიტუტების თანამშრომლობით, შეგვიძლია მივიღოთ თანამედროვე საერთაშორისო მოთხოვნების შესაბამისი სასწავლო პროგრამა კონცეფცია, რაშიც ლომის წვლილი მასწავლებლის პროფესიული სტანდარტის შექმნასა და მის ნორმატიულ დოკუმენტად ჩამოყალიბებაზე მოდის. (2, 437)

ასევე აუცილებელია, მასწავლებლის პროფესიული განვითარებისა და კარიერული ზრდის სტიმულირების სისტემის შექმნა, მასწავლებლის მუშაობის გაზომვის ობიექტური, სანდო და კოლეგიალური შეფასების მეთოდების დანერგვა, მასწავლებლისათვის შრომის კომფორტული და მიმზიდველი გარემოს შექმნა, რაც უნდა გამოიხატოს, ერთი მხრივ, მასწავლებლის პროფესიის პრესტიჟულობით - ეს კი გულისხმობს – ღირსეულ ანაზღაურებას, მნიშვნელოვანია ასევე მასწავლებლის გაზომვადი მიღწევების არსებობა, რაც შესაძლებლობას მისცემს სკოლას ის დაუკავშიროს მასწავლებლის შრომის ანაზღაურების გაუმჯობესებას.

აქედან გამომდინარე, მასწავლებლის პროფესიული მომზადება და განვითარება მიზნად უნდა ისახავდეს:

1. მასწავლებლის მომზადების, პროფესიული განვითარებისა და მასწავლებლობის უფლების მინიჭების ერთიანი სისტემის ჩამოყალიბებას;

2. მასწავლებლის შრომის ანაზღაურების შესაფასებელ მიღწევებთან დაკავშირებული წამახალისებელი სისტემის დამკვიდრებას;

3. მასწავლებლის შრომის მიმზიდველი პირობებისა და სტაბილური გარემოს საკანონმდებლო საფუძვლების შექმნას.

ასევე მიგვაჩნია, რომ სკოლის პედაგოგის პროფესიული საქმიანობის შეფასებისას მნიშვნელოვანია იმის გააზრება, რომ საგნის ცოდნა ნიშნავს იმ საგნის, მეცნიერების საფუძვლიან, შეგნებულ ცოდნას, რომელსაც იგი ასწავლის. გარდა ამისა, იმ დარგის მეცნიერებათა სისტემაში გარკვევას, რომელსაც ეს საგანი ეკუთვნის და სპეციალობის მომიჯნავე საგნებში მომზადებას.

სკოლის განვითარების მიზნებიდან გამომდინარე, მასწავლებელი გარკვეულწილად მკვლევარიც უნდა იყოს, ანუ უნდა ფლობდეს კვლევის უნარ-ჩვევებს და თანამედროვე მიღწევებით სისტემატურად იღრმავებდეს ცოდნას. (3, 78)

მეთოდურ მომზადებაში პედაგოგიურ მეცნიერებათა ის დისციპლინები შეიძლება გაერთიანდეს, რომელსაც პედაგოგი საკუთარი საგნის გარდა უნდა ფლობდეს, რათა გადაწყვიტოს სწავლების პროცესში წარმოქმნილი სიძნელეები და პედაგოგიური მოღვაწეობა შეგნებულად და ხარისხიანად წარმართოს.

უნდა აღინიშნოს ისიც, რომ სწავლებაში წარმატების მისაღწევად საგნის ღრმა ცოდნა და სწავლების მეთოდების, პრინციპების ფლობა არ კმარა, ამ პროცესის უმთავრესი წარმართველი ფაქტორი - მასწავლებლის პიროვნება, მისი პიროვნული თვისებები უნდა გახდეს.

ლიტერატურა:

1. განათლებისა და მეცნიერების სისტემის განვითარების სტრატეგიული მიმართულებები, განათლებისა და მეცნიერების სამინისტრო, 2014.
2. Starkey, H., & Osler, A. (2006). *Education for democratic citizenship: A review of research, policy and practice 1995-2005. Research Papers in Education*
3. Куприянова Л., Педагогическое мастерство: принципы оценки // Высшее образование в России, 2003, №1.

SOME ASPECTS OF TEACHER'S PREPARATION

Irma Kurdadze, Samtskhe-Javakheti State University, Professor

Maka Kachkachishvili, Samtskhe-Javakheti State University, Associate Professor

RESUME

Preparing teachers is one of the most important directions in the reform of education system. According to international research, the academic results of the pupils of Georgia are lower than the rate of international standard scale in literacy, Mathematics and Natural Sciences (which includes reading, thinking, the ability of processing information and practical application skills),

Very important in teacher training is approval of new professional standards and a new scheme of teachers' professional development and career growth developed by the Ministry of Education and Sciences. Teachers' professional development and career growth should be based on a comprehensive evaluation system for teachers.

კლასის მართვის პრობლემატიკა თანამედროვე ქართულ სკოლაში

პაატა ქურდაძე, გორის სახელმწიფო სასწავლო უნივერსიტეტი, პროფესორი

საყოველთაოდ ცნობილია, თუ რა მნიშვნელობა ენიჭება კლასის ეფექტურ მართვას, რომლის გარეშეც შეუძლებელია სასწავლო პროცესის ნორმალურად ფუნქციონირება. მასზე პირდაპირპროპორციულად არის დამოკიდებული სწავლის ეფექტურობის დონე და ხარისხი.

კლასის მართვას ყოველთვის დიდი ყურადღება ეთმობოდა მასწავლებელთა პედაგოგიურ მოღვაწეობაში. ის განსაკუთრებით აქტუალური გახდა თანამედროვე ეტაპზე. ეს აქტუალურობა განაპირობა სასწავლო პროცესის თანამედროვე ტექნოლოგიებისა და მეთოდების შემოღებამ. მათ შორის ყველაზე მეტად სწავლების ინტერაქტიურმა მეთოდმა.

გაკვეთილის ინტერაქტიური მეთოდით ჩატარებამ გამოავლინა ისეთი მომენტები მასწავლებლისა და მოსწავლის ურთიერთობაში, რომელზეც ე. წ. ტოტალიზებულ სასწავლო სისტემის ფარგლებში ნაკლებად იყო გამახვილებული ყურადღება. მოსწავლეთა აქტიურმა ჩართვამ საგაკვეთილო პროცესში გამოავლინა ცალკეული მოსწავლის ისეთი უნარები და ქმედებანი, რომლებიც მოითხოვენ საკვეთილის მსვლელობაში სათანადო რეაგირებასა და შეფასებას მასწავლებელთან აქტიური დიალოგის ფორმატში, რაც გარკვეულ წილად კლასის მთლიანი დისციპლინის შენარჩუნებისათვის მოითხოვს მასწავლებლის დამატებით ძალისხმევას. სწავლის პროცესის დემოკრატიულმა მიდგომამ რიგ შემთხვევებში გამოიწვია საკვეთილზე არა მარტო მოსწავლეთა დისციპლინის დაბალი დონე, არამედ მასზე დამოკიდებული სწავლების ხარისხის დაბალი დონეც. ყოველივე ამის მიზეზები მრავალია. განვიხილოთ ზოგიერთი მათგანი ცალ-ცალკე:

- პირველი და ყველაზე მთავარი ის არის, რომ ჩვენ 25 წლის განმავლობაში ვერ შევქმენით კონკრეტულად ჩამოყალიბებული სახელმწიფოებრივი იდეოლოგია, რომელიც უნდა გამხდარიყო გზის მაჩვენებელი სწავლისა და სწავლების მიზნებისა და ამოცანებისათვის.

- მეორე ხსენებული პერიოდის განმავლობაში ნაკლები ყურადღება ექცეოდა მოსწავლეთა აღზრდას, რატომღაც, ჩვენგან დამოუკიდებელი მიზეზების გამო, მასწავლებელთა მოღვაწეობის სფეროში გაიზარდა და მეტი ყურადღება ეთმობა სწავლისა და სწავლების საკითხებს. როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, შეიქმნა ახალი სასწავლო ტექნოლოგიები და სწავლისა და სწავლების მეთოდები. გაიზარდა გადასაცემი მასალის მოცულობა (მხედველობაში გვაქვს ის მზარდი ინფორმაცია, რაც დღეისათვის მრავლად მიეწოდება მოსწავლე-ახალგაზრდებს, როგორც სკოლაში, ასევე სკოლის გარეთ.

- თანამედროვე საინფორმაციო ტექნოლოგიების სწრაფმა განვითარებამ თითქმის დააპატარავა ჩვენი სამყარო (დედამიწა), რაშიც დიდი როლი ითამაშა ინტერნეტის ზღვა ინფორმაციამ და მასზე ადვილმა ხელმისაწვდომობამ, რაც ყოველგვარი კონტროლისა და დოზირების გარეშე შეიძლება მიიღოს აღსაზრდელმა. ჩვენ, პედაგოგები და საერთოდ სკოლა, შეიძლება ითქვას, გვშთანთქა ამ ინფორმაციის მიწოდებამ მოსწავლეებისადმი და უყურადღებოდ დაგვრჩა აღზრდის საკითხები, რასაც, რატომღაც, ჩვენ ნაკლებ დროს ვუთმობთ.

ჩვენს ქვეყანაში მოსწავლეთა აღზრდის პრობლემები გამოწვეულია არსებული პოლიტიკურ-ეკონომიკური მდგომარეობით.

როგორც ცნობილია, მოსწავლეთა აღზრდა არ იწყება სასკოლო ასაკიდან და სასკოლო მერხიდან და ის არ არის მხოლოდ სკოლის პრობლემა. აქ დიდ როლს თამაშობს სკოლამდელი აღზრდა და ოჯახი, რაც სკოლამდელი დაწესებულების აღმზრდელ მასწავლებლებთან ერთად უნდა აწარმოონ მშობლებმა. ვნახოთ, რა მდგომარეობა გვაქვს დღეისათვის ჩვენს ქვეყანაში ამ თვალსაზრისით. ჯერ ერთი, საგრძნობლად შემცირდა არსებული სკოლამდელი დაწესებულებების რაოდენობა, ნაკლები ყურადღება ეთმობოდა განათლების სამინისტროს მხრიდან სკოლამდელი აღზრდის პროცესს. ამაზე მეტყველებს თუნდაც ის ფაქტი, რომ დაახლოებით ბოლო 14-15 წლის მანძილზე არ მომზადებულა სკოლამდელი აღზრდის მასწავლებელთა კადრები (საერთოდ, მასწავლებელთა მომზადებაზე ქვემოთ უფრო დაწვრილებით ვისაუბრებთ). მოიმალა სკოლამდელი აღზრდის მეთოდური ცენტრები. ამ მიმართულებით არსებული რესურსცენტრები ვერ ახორციელებენ სათანადო აქტივობებს. თითქმის აღარ იბეჭდება, ან ნაკლებად იბეჭდება და გამოდის სკოლამდელი აღზრდის მეთოდური ლიტერატურა. ყოველივე აქედან გამომდინარე, შეიძლება გაკეთდეს დასკვნა, რომ ჩვენს ქვეყანაში სკოლამდელი აღზრდის დაწესებულებები დაკომპლექტებულია არაკვალიფიცირებული კადრებით. თუ არ ჩავთვლით ძველ კადრებს, რომლებიც ძალიან ცოტაა შემოგვრჩა (ყოველივე ეს განსაკუთრებით ეხება კერძო ბაგა-ბაღებს).

რაც შეეხება ოჯახს, სამწუხაროდ, საქართველოში ოჯახების უმრავლესობის ეკონომიკური მდგომარეობა სავალალოა. მოგეხსენებათ, ჩვენ გვყავს მოსახლეობის საშუალო ფენის ძალიან მცირე პროცენტი, ანუ ოჯახების დიდი რაოდენობა ამ ზღვარს ქვემოთაა, რის გამოც ოჯახის წევრების დიდი ნაწილი დაკავებულია ყოველდღიური ლუკმა-პურის ძებნით და ნაკლებ ყურადღებას აქცევს თავისი შვილების აღზრდას.

ჩვენს ქვეყანაში, როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, არა მარტო სკოლამდელი მასწავლებლების მომზადება არ მიმდინარეობს ბოლო ხანებში, არამედ, საერთოდ, მასწავლებელთა მომზადებაც აღარ ხდება. ამ მხრივ შეიძლება ითქვას, რომ ჩვენს ქვეყანაში პარადოქსულია ის, რომ განათლების სამინისტროს მიერ დამტკიცებულ პროფესიათა კვალიფიკაციის ჩამონათვალში საერთოდ არა გვაქვს მასწავლებლის კვალიფიკაცია. ე. ი. ამ ბოლო პერიოდში აღარ ვამზადებთ მასწავლებლებს (გამონაკლისია მხოლოდ დაწყებითი სკოლის პედაგოგი, თუმცა მათი პროგრამები და სასწავლო გეგმები მოითხოვენ ძირეულ ცვლილებებს).

დღემდე არსებულმა მასწავლებელთა სერტიფიცირებამ ვერ მოგვცა და ვერც მოგვცემდა, სათანადო შედეგებს. იმიტომ, რომ ერთკვირიანი და ერთთვიანი ტრენინგებით შეუძლებელია პედაგოგების მომზადება. უკეთეს შემთხვევაში, მცირედი გამონაკლისის სახით, რომელიმე დარგის სპეციალისტმა (არაპედაგოგმა) შეძლოს სასწავლო მასალის კარგი გადაცემა, მაგრამ ის ვერ იქნება სრულყოფილი მასწავლებელი, აღმზრდელი თუნდაც იმიტომ, რომ იმ წარმატებულ ფიზიკოსს, მათემატიკოსს ან ქიმიკოსს არ აუთვისებია პედაგოგიური შინაარსის კრედიტები. ყველაფერს რომ თავი დავანებოთ, მათ უბრალოდ არა აქვთ შესწავლილი ის საგანი, რომლის პრობლემატიკასაც ამ სტატიაში ვიხილავთ (კლასის მართვა). მოკლედ რომ ვთქვათ, ის ფაქტი, რომ მე კარგი ისტორიკოსი ვარ და მივიღე მასწავლებლის სერტიფიკატი, როგორც პრაქტიკამ გვაჩვენა, არ ნიშნავს იმას, რომ მე ვარ ეფექტური პედაგოგი, აღმზრდელი და რომ მე შემიძლია კლასის ეფექტური მართვა.

ზემოთ აღვნიშნეთ, რომ დიდი პრობლემაა დემოკრატიული სწავლების პრინციპებზე გადასვლა აქ გვაგვიწყდება, რომ რაიმე ახალზე გადასვლა მოითხოვს მაღალკვალიფიციური კადრების მომზადებას, რაც, რატომღაც, ჩვენ ამ ბოლო პერიოდში ვერ მოვახერხეთ, ან უგულებელვყავით გარკვეული ობიექტური და სუბიექტური მიზეზების გამო. ობიექტურ მიზეზებზე ნაწილობრივ უკვე ვისაუბრეთ, ახლა რაც შეეხება სუბიექტურ მიზეზებს, რომლებიც ერთგვარად ისევ ამ ობიექტური მიზეზებიდან გამომდინარეობენ.

1. მასწავლებელთა დაბალი მოტივაცია პროფესიული საქმიანობისადმი, რაც გამოწვეულია დაბალი ანაზღაურებით და, საერთოდ, მასწავლებელთა არასათანადო როლით ჩვენს საზოგადოებაში.

2. მოსწავლეთა დაინტერესება და მოტივაცია, რომელიც ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესია კლასის მართვაში, ასევე დიდად არის დამოკიდებული ქვეყნის პოლიტიკურ-ეკონომიკურ მდგომარეობაზე. მოსწავლემ უნდა იცოდეს, ზუსტად და კონკრეტულად, რას მოითხოვენ მისგან და როგორ მოქალაქედ უნდა ჩამოყალიბდეს ის, რა უნდა აკეთოს ქვეყნის, საზოგადოებისა და პირადი კეთილდღეობისათვის.

3. ყოველივე ზემოთ ჩამოთვლილი მიზეზების გამო ჩვენ კლასში გვიზის მოსწავლეთა დიდი ნაწილი, რომელსაც ნაკლებად, ან საერთოდ არ აინტერესებს სასწავლო პროცესი, რაც პირველი და ძირითადი სიძნელეა კლასის ეფექტური მართვისათვის. ყველაფერ ამას ამძიმებს ის გარემოება, რომ კლასში მოსწავლეთა რაოდენობა დიდია (36-38 მოსწავლე), რაც მასწავლებლებს დამატებით სიძნელეებს უქმნის კლასის მართვაში.

ჩვენი აზრით, საქართველოში, მასწავლებელმა რომ შეძლოს კლასის ეფექტური მართვა და მიაღწიოს სასწავლო პროცესის მაღალ ხარისხს, აუცილებლად უნდა გატარდეს შემდეგი ღონისძიებები:

- უნდა დამტკიცდეს მასწავლებლის პროფესიული სტანდარტი კვალიფიკაციათა პროფესიულ ჩარჩოს ჩამონათვალი.

- გადაიხედოს და დაზუსტდეს ეროვნული სწავლის მიზნები და ამოცანები, სადაც მეტი ყურადღება უნდა დაეთმოს მოსწავლეთა აღზრდი საკითხებს.

- ქვეყანაში უნდა აღდგეს პედაგოგიური ინსტიტუტები და უნივერსიტეტები, თუნდაც პირველ ეტაპზე, არსებულ უნივერსიტეტებში გაიხსნას პედაგოგიური ფაკულტეტები (ამ მიმართებით თსუ-მ უკვე გადადგა პირველი ნაბიჯი), რომლებიც მოამზადებენ მასწავლებლებს სრული პროფილით.

- ხსენებულ უმაღლეს სასწავლებელთა სასწავლო გეგმებში და სილაბუსებში დღემდე არსებულ კომპეტენციებში უნდა მოხდეს ცვლილებები მასწავლებლებისათვის საჭირო და აუცილებელი უნარ-ჩვევების გათვალისწინებით, განსაკუთრებული ყურადღება მიექცეს აღმზრდელობით უნარს, ანუ ჩაემატოს აღმზრდელის კომპეტენცია. (ჩვენი აზრით, სერიოზულ გადახედვას მოითხოვენ სილაბუსებიც).

- უნდა შეიქმნას ახალი პროგრამები პედაგოგიური სპეციალობებისათვის, რომლებიც უფრო ღრმა შინაარსის და მოცულობისა იქნება, ვიდრე დღეისათვის არსებული დაწყებითი მასწავლებლისა და მასწავლებელთა მომზადების ე. წ. 60-კრედიტიანი პროგრამები. ასევე გასარკვევი და დასაზუსტებელია მასწავლებელთა განათლების სამაგისტრო პროგრამები, როგორც შინაარსობრივი, ასევე სამართლებრივ-საკანონმდებლო თვალსაზრისით.

- დაწყებითი განათლების პროგრამების პარალელურად შეიქმნას (ან აღდგეს) სკოლამდელი დაწესებულებების პროგრამები.

- გადაიხედოს მოსწავლეთა კონტინგენტის რაოდენობრივი დასაშვები ნორმები კლასში.

- გაიზარდოს პედაგოგთა ხელფასები.

- უნდა აღდგეს მასწავლებელთა გადამზადების, ანუ მასწავლებელთა დახელოვნების ინსტიტუტი, რომელსაც ექნება ფილიალები რეგიონებში ან რეგიონალურ უნივერსიტეტებში.

- მასწავლებელთა მომზადების პროგრამაში ახლებურად უნდა იქნეს წარმოდგენილი პედაგოგიური პრაქტიკა, გაიზარდოს მისი მოცულობა და დაიხვეწოს შინაარსი.

- სკოლის მესამე საფეხურზე გაძლიერდეს პროფორიენტაციული მუშაობა მოსწავლეებთან (ანუ როგორც ახლა ამას ეწოდება „ცხოვრებისეულ არჩევანზე მუშაობა“), სადაც განსაკუთრებული ყურადღება უნდა მიექცეს მომავალ პედაგოგთა შერჩევას სათანადო უნარების მიხედვით, ამის კარგი მაგალითი აქვთ კორეის, ფინეთის, სინგაპურის განათლების სისტემებს. მიზანშეწონილად მიგვაჩნია, მოხდეს მათი გამოცდილების გაზიარება.

- სკოლაში სავალდებულო გახდეს ფსიქოლოგის შტატის შემოღება. ფსიქოლოგებმა უნდა იმუშაონ არა მარტო მოსწავლეებთან, არამედ მასწავლებლებთანაც. უმაღლეს სასწავლებლებში შემოღებულ იქნას აღმზრდელობითი სამსახური და აღმზრდელობითი პრორექტორის შტატი, ხოლო სკოლაში სასწავლო ნაწილის შტატი აღმზრდელობით დარგში.

მიგვაჩნია, რომ ჩვენ მიერ ზემოთ ჩამოთვლილი რეკომენდაციები დაეხმარება მასწავლებელს და სკოლას, როგორც კლასის მართვაში, ასევე სასწავლო პროცესის უკეთ ორგანიზებაში სკოლის დონეზე.

CLASS MANAGEMENT PROBLEMS IN MODERN GEORGIAN SCHOOLS

Paata Kurdadze, Gori State Teaching University, Professor

RESUME

The issues of the class management and those problems we are facing while effective class management in modern Georgian schools are discussed in the paper. The main attention is given to the subjective and objective problems that caused the difficulties of class management today. At the end of the paper, the author gives the certain recommendations about increasing the level of the class management in modern Georgian schools.

REPORT OF THE TAJIK STATE UNIVERSITY OF COMMERCE IN THE FRAMEWORK OF PROJECT “ICAEN”

Farkhod Sharipov, Tajik State University of Commerce, Prof. Dr.

One of the priorities of the Tajik State University of commerce is expansion of the international cooperation. International activities of the university is directed to entry into the world educational space and considered as the most important condition for the improving the quality of education, research activities and innovation development at the university.

Therefore in 2002 at the structure of the university was established the international relations department. The management of international relations department is headed by the vice rector for international relations. At the present time international relations department includes three staff: Project specialist, specialist for work with international students and PR specialist.

The main goal of the IR department is the supporting of the university in mission realization - improving the quality of education and entry into the world educational space.

The main objectives of the IR department are:

1. The development and expansion of the international relations of the university;
2. To design and implementing international projects with foreign universities;
3. Conducting joint research projects;
4. Work with international students;
5. The development of the academic mobility of the academic staff and students;
6. Assistance to develop university image in the global market of educational services.

For the last 3 years university signed more than 50 agreements with the different universities of the CIS countries, the European Union, Central and East Asia, USA and etc.

Tajik State University of Commerce participates in the design and implementation of the educational projects in the framework of the different international programs. Only in the framework of the TEMPUS Program realized five joint projects, which are directed into improving the quality of the higher education, development of international relations, introduction of the educational credit system.

It should be noted that European Commission was selected two projects in 2011 and Tajik State University of Commerce is a Project coordinator in Tajikistan. The name of the projects is “Internationalization of the higher education” and “Development of the strategic management in the university”.

We believe that the positive aspect in the IR department of the Tajik State University of Commerce is the fact that students and the academic staff have involved into the internationalization of education process.

Thus, 25 students and 11 of the academic staff have been participating in the various international mobility programs in 2011. More of them studying at the universities of Spain, Belgium, Italy in the framework of Erasmus Mundus Program, and others studying at the universities of Ukraine, Belorussia, Russian Federation, Kazakhstan, New Zealand, India, in the framework of the international organization program or funded by Tajik State University of Commerce.

At the present time, more than 150 foreign students are studying on bachelor and master degrees. They are from Iran, Afghanistan, China, Turkmenistan, Kazakhstan and Uzbekistan.

A powerful impact for the further development of the international relations and development the internationalization of education at the Tajik State University of Commerce have to give a joint project “The internationalization of the higher education in Central Asia and East Europe” (ICAEN), within the framework of TEMPUS Program. The realization of this project was start in January 2012.

At the kick of meetings, which held at the University of Seville and University Inholland participated two representatives from Tajik State University of commerce - Vice rector for International relations Dr Kadyrova Zarrina and Dean of the faculty “International relations and law” Dr Sharopov Farkhod.

Workshops and trainings were organized on the high methodical, cognitive and cultural level. It was very interesting to discover about the development of the classical university (University of Seville) and a relatively modern university (University of Inholland). It's important to note that the content of the training and workshops are fully matched with the objectives of project.

We sure that following experience of Europe universities (Seville and Inholland) will be very useful for the development international activities of the Tajik State University of Commerce:

- the structure of the department for international relations and clear allocation of responsibilities between staff;
- perfect management system at the IR department as on horizontal and vertical levels of management;
- well thought out approach to rapid exchange of information and development base of information and communication technologies;
- the realization of innovations at the university library that allows to create the general library fund and good facilities;
- well organized work with the foreign students and attraction foreign academic staff into the educational process.
- internationalization the educational program, that takes into account the trends in education in the context of globalization and intercultural dialogue;
- system of the information dissemination and public relations (brochures, newspaper articles, leaflets, etc.).

After learning of the positive experience in Seville and Holland in the field of international relations and its comparison with the achievements of our IR department, we have identified the following key areas which have to be improved:

- Restructuring of International Relations Department by attracting highly qualified professionals with knowledge of foreign languages;
- Strengthening the technical and material base of IR department;
- Expansion of the university library collections, development e - library and an innovative mechanism for access to the library sources;
- Strengthening the learning of foreign languages among IR Department staff, students and teachers through the organization of special courses;
- Establishment cooperation with the university structural units by organizing trainings and seminars on various topics, for example, development of international relations and fundraising training;
- Attraction of foreign professors and graduates of foreign universities in the educational process and the internationalization of curriculum;
- Organization of the dissemination of information about the university and international activity in foreign languages;
- Continuation of the organization of educational programs in foreign languages and to attract foreign students and undergraduates, especially the citizens of Iran, China, Uzbekistan, Turkmenistan, Kyrgyzstan and Afghanistan.

We believe that the successful solution of these problems can be achieved in the implementation of key aspects of the project in direct consultation ICAEN our partners.

RESUME

One of the priorities of the Tajik State University of commerce is expansion of the international cooperation. International activities of the university is directed to entry into the world educational space and considered as the most important condition for the improving the quality of education, research activities and innovation development at the university.

Therefore in 2002 at the structure of the university was established the international relations department. The management of international relations department is headed by the vise rector for international relations. At the present time international relations department includes three staff: Project specialist, specialist for work with international students and PR specialist.

The main goal of the IR department is the supporting of the university in mission realization - improving the quality of education and entry into the world educational space.

The main objectives of the IR department are:

1. The development and expansion of the international relations of the university;
2. To design and implementing international projects with foreign universities;
3. Conducting joint research projects;
4. Work with international students;
5. The development of the academic mobility of the academic staff and students;
6. Assistance to develop university image in the global market of educational services.

დიფერენცირებული სწავლება დაწყებით კლასებში

დავით ჩოჩიშვილი, გორის სახელმწიფო სასწავლო უნივერსიტეტი, ასოცირებული პროფესორი

„... სხვადასხვა ბავშვებს უნდა ასწავლიდნენ სხვადასხვანაირად, იმიტომ, რომ თითოეული თავისებურად აღიქვამს მსოფლიოს. მასობრივი განათლება არ მოიცავს ამ ფუნქციას“
ჰოვარდ გარდნერი

ქართულ საგანმანათლებლო სივრცეში, სადაც კვლავინდებურად დომინირებს ტრადიციული მიდგომები სასწავლო პროცესის მიმართ, დიფერენცირებული სწავლების დანერგვა ერთგვარი ნოვაციაა, რომლის პიონერია საქართველოს დაწყებითი განათლების პროექტი (G-Pried)*.

დიფერენცირებული სწავლება არის სასწავლო პროცესის ისეთი ორგანიზება, რომელიც გათვლილია თითოეული მოსწავლის ან მოსწავლეთა ჯგუფების საჭიროებებზე, უნარებსა და შესაძლებლობებზე. დიფერენცირებული სწავლების პროცესში უნდა გავითვალისწინოთ შემდეგი ფაქტორები:

1. მოსწავლეებისა და მასწავლებლების მოლოდინისა და სურვილების გაგება;
2. მოსწავლეების ცოდნის, უნარებისა და სწავლის სტილის განსაზღვრა;
3. დაკვირვება იმაზე, თუ როგორ იგებენ მოსწავლეები დავალებას;
4. სამომავლო გეგმების დასახვის მიზნით შედეგების შემოწმება და ანალიზი;**

დიფერენციაციის მიზანია მოსწავლეთა უნიკალური უნარების და შესაძლებლობების მაქსიმალური გამოვლენა, რაც ხელს შეუწყობს მოსწავლეების მიერ ეროვნული სასწავლო გეგმის შედეგების მიღწევას.

დიფერენცირებული სწავლების ეფექტიანი გამოყენება მთლიანად იმაზეა დამოკიდებული, თუ რამდენად კარგად იცნობს მასწავლებელი თავის მოსწავლეებს და რამდენად ითვალისწინებს თითოეული მოსწავლის ცოდნას, უნარ-ჩვევებს, დამოკიდებულებას და უნიკალურ გამოცდილებას, რომელიც ყალიბდება მშობლებთან, თანატოლებთან, მედიასთან და სამყაროსთან ყოველდღიური ურთიერთობით. დიფერენციაციის სტრატეგიის გამოყენება მასწავლებლისგან სწავლისა და სწავლების სხვადასხვა მეთოდის ფლობას მოითხოვს. სკოლის, როგორც სოციალიზაციის ერთ-ერთი უმთავრესი ინსტიტუტის როლი დიფერენცირებულ სწავლებასა და, ზოგადად ადამიანების საზოგადოებასთან ადაპტაციის პროცესში, შეუცვლელია. ცალსახაა, რომ საჭიროა სწავლების პროცესის სხვაგვარი ორგანიზება და მოსწავლეთა აღზრდისადმი სხვაგვარი მიდგომა.

როგორი რეალობაა დღეისათვის საქართველოს ზოგადსაგანმანათლებლო სკოლებში? მასწავლებელი, რომელსაც კლასში ჰყავს 30 მოსწავლე, ბუნებრივია, სურვილის შემთხვევაშიც ვერ მოახერხებს სწავლებაში დიფერენცირებული ელემენტების ზომიერად შეტანას. ეს პროცესი მასწავლებლისგან თხოულობს კოლოსალურ ენერგიას და სასკოლო რესურსების სიმრავლეს. დღეისათვის კლასში გვაქვს გრიფირებული სახელმძღვანელოები ურთულესი ლექსიკური მარაგით, ხშირად გაუაზრებელი და მოსწავლეთა ასაკზე ნაკლებად ორიენტირებული შინაარსის ტექსტებით. მასწავლებლის ალტერნატივა, ინდივიდუალურად მიუდგეს მოსწავლეს, მისცეს დავალება, რომელსაც მოსწავლე მისი შესაძლებლობის ფარგლებში გაართმევს თავს, თითქმის ნულს უტოლდება. მასწავლებელი უნდა იყოს იშვიათი პროფესიონალი, წინასწარ შეიარაღებული სხვადასხვა რესურსით და მტკიცე ფსიქოლოგიური მომზადებით. შედეგად სახეზე გვაქვს უკვე პირველკლასელების დაყოფა სუსტებად, ძლიერებად, საშუალოებად. ამის ლოგიკური გაგრძელება კი ის არის, რომ სწავლების წლების მატებასთან ერთად სუსტების ჯგუფი იზრდება ძლიერების შესუსტების ხარჯზე.

ამერიკელი ფსიქოლოგის ჰოვარდ გარდნერის მრავალმხრივი ინტელექტის თეორიის მიხედვით, კლასში შეიძლება მინიმუმ 8 კატეგორიის მოსწავლეთა ჯგუფი შეიძლება შეგვხვდეს. ბუნებრივია,

* საქართველოს განათლებისა და მეცნიერების სამინისტრო აშშ საერთაშორისო განვითარების სააგენტოს (USAID) მხარდაჭერით, ახორციელებს საქართველოს დაწყებითი განათლების პროექტს (G-Pried), რომელიც გულისხმობს დაწყებით (I-VI) კლასებში კითხვისა და მათემატიკის სწავლების გაუმჯობესებას. პროექტის საპილოტე ეტაპი დაიწყო 2013 წლის თებერვალში და დასრულდება 2014 წლის ივნისში.

** ამერიკელ ფსიქოლოგ ჰ. გარდნერის (H. Gardner, 1943-) თანახმად, არსებობს რვა ერთმანეთისგან განსხვავებული ინტელექტის სახე და მისი შესაბამისი სწავლის სტილი. ინტელექტის ეს სახეებია: ლინგვისტური, მათემატიკურ-ლოგიკური, ვიზუალურ-სივრცითი, სხეულმძრავი-კინესთეტიკური, მუსიკალური, ინტერპერსონალური, ინტრაპერსონალური და ნატურალისტური. თითოეულ ადამიანს გააჩნია ზემოთ ჩამოთვლილი ინტელექტის რამდენიმე სახეობა.

მასწავლებელს მართებს იმის ცოდნა, აღმოაჩინოს თითოეულ მოსწავლეში შესაბამისი დომინანტი ინტელექტი და მუშაობა მიმართოს მასზე სხვა სახის ინტელექტების განვითარების კუთხით. ასევე მნიშვნელოვანია, რომ სკოლის მასწავლებელი აცნობიერებდეს სხვადასხვა ადამიანის სხვადასხვა ხარისხით მიდრეკილებას სხვადასხვა ინტელექტისადმი, რომ მოსწავლეებს საკუთარი შესაძლებლობების მრავალმხრივად გამოხატვისა და განვითარების შესაძლებლობა მისცეს. ყველა ჯანმრთელ ბავშვს აქვს ბუნებრივი ნიჭიერება და შესაძლებლობა აითვისოს მის ბუნებასა და შესაძლებლობებზე მორგებული ყველაზე რთული სასკოლო პროგრამა მისთვის კომფორტულ სამუშაო რეჟიმში.

სწავლება წარმოადგენს ცოცხალ და მუდმივად განვითარებად პროცესს. მასში მასწავლებლის როლი შეუცვლელია. დიდია მშობლის, გარემოს როლიც. იმის მიხედვით, თუ როგორია მოსწავლე, შეიძლება ჰქონდეს განსხვავებული საჭიროება: ზოგს სჭირდება მეტი გამეორება დამახსოვრებისთვის, ზოგისთვის იოლია ხმოვანი აღთქმა, ზოგისთვის მხედველობითი. არიან მოსწავლეები კარგად განვითარებული ლოგიკური აზროვნებით, რომლებიც იოლად ითვისებენ საბუნებისმეტყველო-მათემატიკური ციკლის საგნებს, მაგრამ არა აქვთ მიდრეკილება ჰუმანიტარული დისციპლინებისაკენ. არიან ღრმად მგრძნობიარე მოსწავლეები კარგად განვითარებული წარმოსახვითი აზროვნებით, რომლებსაც არ უყვართ ტექნიკური საგნები. მოსწავლეები ასევე შეიძლება განსხვავდებოდნენ ფსიქიკური განვითარებით, ცოდნის დონით, მოტივაციით, მასალის ათვისების სისწრაფით. თუ ურთიერთწინააღმდეგობა შეთავაზებულ ამოცანასა და მოსწავლეთა არსებულ შემეცნებით შესაძლებლობებს შორის ისეთია, რომ ძალისხმევის დამაბვის შემთხვევაშიც კი მოსწავლეების უმრავლესობას კლასში არ შეუძლია დავალების შესრულება და არ შეუძლიათ მისი შესრულება უახლოეს პერსპექტივაში, ის ამუხრუჭებს მოსწავლეების გონებრივ განვითარებას.

მაგალითისთვის ავიღოთ დიდი ბრიტანეთის გამოცდილება, სადაც მოსწავლეთათვის თანაბარი პირობების შექმნის მიზნით ორგანიზებული იყო გაერთიანებული სკოლები, რომლებშიც მოსწავლეთა 90% სწავლობს. სავალდებულო სწავლების ვადა 11 წელია, სწავლას იწყებენ 5 წლიდან. არასრულ საშუალო სკოლაში სწავლა დაწყებიდანვე დიფერენცირებულია. ამ პროცესის უზრუნველსაყოფად სკოლები აღჭურვილია საკლასო ბიბლიოთეკებით, სადაც მრავლადაა სხვადასხვა დონის ტექსტები თუ სხვა სახის ლიტერატურა. წიგნადი ფონდები შეიცავს როგორც საინფორმაციო, ასევე მხატვრული შინაარსის ტექსტებს. საშუალო სკოლაში სამი წლის სწავლის შემდეგ მოსწავლეებს გადანაწილებენ შესაბამის პროგრამებზე. სწავლას აგრძელებს მოსწავლეების დაახლოებით 40%. ეს ის ნაწილია, რომელიც მზადაა თავი გაართვას შედარებით რთულ პროგრამებს.

რამდენადაც დიფერენცირებული სწავლების პროცესი მრავალფეროვანია და დამოკიდებულია მრავალ კომპონენტზე, აშშ და ინგლისურენოვან ქვეყნებში გამოიყენება ისეთი სწავლების ფორმები, რომლებსაც პირობითად უწოდებენ შემდეგნაირად: "ბენდინგი", "სტრიმინგი", "სეტინგი".

"სტრიმინგი" არის უნარების მიხედვით ნაკადებად დაჯგუფების ფორმა. ამ შემთხვევაში კლასში იმაზე მეტი დიფერენცირების საშუალებაა, ვიდრე ბენდინგის დროს. დიფერენცირებული ჯგუფები შედარებით ერთგვაროვანია, ვინაიდან კომპონენტები, რომლის მიხედვითაც ხდება დაჯგუფება, უფრო მასშტაბურია.

"სეტინგის" დროს, რომელიც ეფუძნება მოსწავლეების დაჯგუფებას ცალკეულ საგნებში მოსწრებადობის მიხედვით, შედარებით უკეთ შეიძლება მოსწავლეთა საჭიროებების გათვალისწინება. ერთი და იგივე მოსწავლე შეიძლება მოხვდეს ინგლისური ენის პირველ ჯგუფში და მათემატიკის ბოლო ჯგუფში. "სეტინგი" არის სწავლების შედარებით მოქნილი ფორმა, რადგან სემესტრის ბოლოს სწავლაში მიღწევების მიხედვით მოსწავლე შეიძლება გადაყვანილი იყოს სხვა ჯგუფში. ეს თავისთავად ზრდის მოსწავლის მოტივაციას და ქმის თავისებურ ჰომოგენურ ჯგუფებს. მოსწრებადობის და შეფასების მიხედვით მოსწავლეებს ჯგუფებში შეიძლება ერთნაირი ან ერთმანეთთან მიახლოებული შეფასებები ჰქონდეთ. აგრეთვე ერთგვაროვან კლასში გაკვეთილის ჩატარების დროს მასწავლებელს შეუძლია სწავლების ფორმებისა და მეთოდების უკეთ მისადაგება მოსწავლეთა მომზადებისა და უნარების დონეებთან.

საშუალო სკოლის უფროს კლასებში სასწავლო პროცესი სხვაგვარადაა აწყობილი. სასკოლო სასწავლო საგანთა ბლოკები უმაღლესი განათლებისთვის დამახასიათებელი პრინციპითაა აგებული. სწავლების ნახევარი დრო განკუთვნილია ყველასათვის სავალდებულო საბაზო საგნებისათვის. დარჩენილი დრო დაკავებულია არჩევითი სავალდებულო საგნების შესწავლით. არჩევითი საგნები დაჯგუფებულია ბლოკებად, რომლებიდანაც მოსწავლემ უნდა შეარჩიოს ოთხი-ხუთი პროფილური საგანი. ყოველ ბლოკში ცალკეული საგნების მიხედვით შეიძლება იყოს რამდენიმე კურსი. ნაკლები აკადემიური მოსწრების მქონე მოსწავლეებს შეუძლიათ აირჩიონ ინტეგრირებული კურსები, უფრო წარმატებულები ირჩევენ ცალკეულ საგნებს. ჩამორჩენილ მოსწავლეებს სთავაზობენ საკორექციო

კურსებს. ამგვარად ხდება მოსწავლეთა დაყოფა, როგორც სხვადასხვა საგნების ერთობლივად შესწავლის, ასევე სხვადასხვა დონის სირთულისა და სიღრმის მიხედვით.

დიდი ბრიტანეთის სასკოლო განათლების ანალიზი გვიჩვენებს, რომ ნეგატიურ ფაქტორად შეიძლება ჩაითვალოს სხვადასხვა მრავალი სასწავლო პროგრამისა და გეგმების არსებობა, რის გამოც გართულებულია ერთიანი დონის მიღწევა.

საერთაშორისო კვლევები (PIRLS, PISA..) აჩვენებს, რომ ქვეყნები, რომლებსაც მაღალი მიღწევები აქვთ სკოლაში, აუცილებლად მიმართავენ დიფერენცირების მეთოდს, რომელიც სასწავლო კურიკულუმებით არის დარეგულირებული. ფინეთი, სინგაპური, ისრაელი, ბალტიისპირეთის ქვეყნები დიფერენცირებულ სწავლებას მიმართავენ სხვადასხვა დოზით, რაც მასწავლებლების მაღალი პროფესიონალიზმის შედეგია. ამ პროცესში ჩართული პედაგოგები თვითონაც მზად არიან ალღო აუღონ სწრაფ ცვლილებებს სკოლებში, სკოლის პოპულაციაში, ტექნოლოგიებსა და ეკონომიკაში.

PISA-ს 2009 წლის კვლევებით საქართველომ 74 გამოკითხული ქვეყნიდან 60-70 ადგილი დაიკავა სხვადასხვა პარამეტრების მიხედვით. შეფასებული იყო მასწავლებლებისა და მოსწავლეების შეფარდება სკოლებში, მასწავლებლების ასაკი. ვინაიდან დიფერენცირებული სწავლება მასწავლებლისგან მოითხოვს დიდ ენერგიას და ინოვაციურ მიდგომებს, საჭიროა შესაბამისი კადრების გადამზადება სხვადასხვა ტრენინგების საშუალებით და ახალი კადრების მომზადება ამ პროცესისთვის. აუცილებელია უწყვეტი განათლების ხელშეწყობა, სადაც ჩართული იქნება დიფერენცირებული სწავლა-სწავლების უნარებზე გასვლა.

როგორც უკვე აღვნიშნეთ, დიფერენცირებული სწავლება გვთავაზობს განათლების პიროვნებაზე ორიენტირებული შესაძლებლობების რეალიზაციას, მოსწავლის ნიჭის, მიდრეკილებისა და ინტერესების ყოველმხრივ გათვალისწინებას. დიფერენცირებული სწავლება წარმოადგენს სკოლის მოდერნიზაციის ერთ-ერთ წამყვან მიმართულებას, სწავლების დიფერენციაცია თანამედროვე ეტაპზე არის განათლების დემოკრატიზაციის და ჰუმანიზაციის განმსაზღვრელი ფაქტორი.

დიფერენციაცია ლათინური სიტყვაა და ნიშნავს განსხვავებას, დაყოფას. მაინც რა უნდა დავყოთ სწავლების პროცესში? არსებობს თუ არა რისკ ფაქტორები? როგორ უნდა გავართვათ თავი სირთულეებს? ყველაზე ეფექტური და გამართლებულია მოსწავლეების ცალკეული ჯგუფების გამოყოფა, რომელთა სწავლება მიმდინარეობს განსხვავებულად. კლასი არ არის დიფერენცირებული, როდესაც დავალება ყველასთვის ერთნაირია, მხოლოდ შეკითხვების დონეების დიფერენცირება ხდება, ზოგს აფასებენ უფრო მკაცრად, ვიდრე სხვას და მოსწავლეებს, რომლებიც ადრე დაამთავრებენ დავალებას, ნებას აძლევენ, აკეთონ ცოდნის გასაღრმავებელი გარკვეული აქტივობები. აუცილებელი არ არის, უფრო ძლიერ მოსწავლეებს დაავალონ დამატებითი მათემატიკური ამოცანების ამოხსნა, დამატებითი წიგნების შინაარსის გადმოცემა ან მათ "ჩვეულებრივი" სამუშაოს დამთავრების შემდეგ მისცენ ვრცელი დავალებები ამოსახსნელად.

მიუხედავად იმისა, რომ არსებობს დიფერენცირებული სწავლების ცალსახა განმარტება, შეიძლება გამოვყოთ დიფერენცირებული სწავლების პროცესში არსებული რამდენიმე ძირითადი ფაზა:

- სწავლების ორგანიზაციის და მასწავლებელ-მოსწავლის კომუნიკაციის განსაკუთრებული ფორმა, რომლის დროსაც ხდება მოსწავლეთა ტიპოლოგიური ინდივიდუალურ-ფსიქოლოგიური განსაკუთრებულობების გათვალისწინება;
- სასწავლო პროცესის ისეთი ორგანიზაცია, რომელიც ხასიათდება შინაარსის, მეთოდებისა და სწავლების ინტენსიურობის მრავალფეროვნებით;
- ყოველი მოსწავლის უზრუნველყოფა ჰარმონიული განვითარებისთვის მაქსიმალურად შესაძლებელი პირობებით განათლების შინაარსის არჩევის საფუძველზე და სოციალურ გარემოცვაში კეთილგანწყობი ატმოსფეროს შექმნით;
- მოსწავლეთა შორის ურთიერთთანამშრომლობითი ფაქტორი, როდესაც შედარებით ძლიერი მოსწავლეები შეფობას იღებენ თავიანთ თანატოლებზე;

დიფერენცირებული სწავლება უნდა ეყრდნობოდეს შემდეგ მთავარ პრინციპებს:

- ნიჭიერება - არ არიან ადამიანები ნიჭის გარეშე, აუცილებელია დავებმართო მას საკუთარი ნიჭის პოვნაში;
- ურთიერთ უპირატესობა - თუ ვინმეს რამე გამოსდის უარესად, ვიდრე სხვას, ეს ნიშნავს, რომ რაღაც უნდა გამოუვიდეს უკეთესად. ეს რაღაც სასწავლო პროცესში მასწავლებლის დახმარებითაა საპოვნინ;
- ცვლილებების გარდაუვალობა - მოსწავლეზე არც ერთი მსჯელობა და შეხედულება არ შეიძლება იყოს საბოლოო და შეუცვლელი;
- სასწავლო პროცესში ყველა თანაბარია და უფლება აქვს მიიღოს იმ დოზით ინფორმაცია, რისი მიღების შესაძლებლობაც აქვს;

- ინდივიდუალური მიდგომა პროცესების უფლებების აღიარება.

დიფერენცირებულ სწავლებას საყოველთაოდ მიღებული ორი ძირითადი ფორმა აქვს: შიდა და გარე დიფერენცია: გარე დიფერენცია ხორციელდება სკოლებს, კლასებს შორის, ხოლო შიდა დიფერენცია ხორციელდება კლასის შიგნით ჯგუფებად დაყოფით.

მიღებულია განვასხვავოთ სწავლების დიფერენციაციის ორი ძირითადი ტიპი: პროფილური და დონეების მიხედვით.

პროფილური დიფერენცია მიმართულია მოსწავლეთა მიერ არჩეული სპეციალიზაციით განათლების გაგრძელებისკენ, მომავალ პროფესიულ საქმიანობისკენ. ამ შემთხვევაში ძირითადია "საგნობრივი" მიდგომა. გამოიყოფა პროფილების სამი ჯგუფი: ფიზიკა-მათემატიკური, საბუნებისმეტყველო-სამეცნიერო, ჰუმანიტარული.

სწავლების დიფერენცია დონეების მიხედვით გულისხმობს მოსწავლეების მიერ ძირითადი დაგეგმილი შედეგების მიღწევას, და ასევე ინდივიდუალური მონაცემების მიხედვით მოსწავლეთა მიერ განათლების სხვადასხვა დონის მიღწევას მეთოდების, ორგანიზაციული ფორმების, სწავლების საშუალებების გამოყენების გზით

სპეციალისტები საუბრობენ დიფერენცირებული სწავლების დადებით და უარყოფით მხარეებზე. შევეცადოთ დავაჯგუფოთ რამდენიმე მათგანი:

დადებითია:

- მასწავლებელს ეძლევა საშუალება დაეხმაროს სუსტ ბავშვებს;
- ჩნდება ეფექტური მუშაობის შესაძლებლობა ძნელად აღსაზრდელ ბავშვებთან, რომლებსაც უჭირთ ადაპტაცია საზოგადოებრივ ნორმებთან;
- ხდება ძლიერი მოსწავლეების სურვილის რეალიზება სწრაფად და ღრმად წაიწიონ სწავლაში;
- ძლიერებს ემატებათ რწმენა თავიანთ ძალებში, ხდება სუსტების წახალისება სწავლაში წარმატების მიღწევით;
- იზრდება მოტივაციის დონე;
- იზრდება კოლექტივიზაციისა და ურთიერთთანამშრომლობის ხარისხი;
- ჰომოგენურ ჯგუფებში სწავლა-სწავლება იოლია.

უარყოფითია:

- ბავშვების დაყოფა განვითარების დონეების მიხედვით არაჰუმანურია;
- იზრდება სოციალური სეგრეგაციის გამოვლინება;
- საშუალო და სუსტი მოსწავლეები რჩებიან ძლიერ მოსწავლეებზე სწორების შესაძლებლობის გარეშე;
- სუსტ ჯგუფებში გადაყვანა ბავშვების მიერ აღიქმება თავმოყვარეობის შელახვად;
- არასასურველი ემოციური გარემო: ძლიერი მოსწავლეების სნობიზმი და სუსტებში არასრულფასოვნების შეგრძნება;
- ქვეითდება მოტივაციის დონე;
- კლასების ახლებური დაკომპლექტება არღვევს მოსწავლეთა ჩამოყალიბებულ კოლექტივებს.

ზემოთ ჩამოთვლილ რისკფაქტორების ჯგუფს ხშირად მითებს უწოდებენ, რომლებიც მიმართულია დიფერენცირებული სწავლების დისკრედიტაციისკენ. სინამდვილეში თითოეული პუნქტი მასწავლებლის მაღალი ოსტატობის საშუალებითა და კლასის მართვის ტექნოლოგიების ცოდნით გამოსწორებადია საკლასო ოთახშივე.

იმისთვის, რომ დიფერენცირებულმა სწავლებამ ფეხი დაიმკვიდროს საქართველოს ზოგადსაგანმანათლებლო სკოლებში, როგორც სწავლების ერთგვარმა ფორმამ, უნდა მოხდეს მეთოდებისა და საშუალებების, რესურსებისა და ოფიციალური დოკუმენტების (სილაბუსები, კურიკულუმები...) დახვეწა და გამრავალფეროვნება. მასწავლებლებისთვის შეიძლება მიწოდებული იქნეს რეკომენდაციები, რომლებიც გამოადგებათ სამუშაო პროცესში, კერძოდ:

- ინტერესი - შეარჩიეთ თემები, რომლის ცნებები ერთმანეთს უკავშირდება სხვადასხვა საგნის, ჰობის ანდა, უბრალოდ, ცნობისმოყვარეობის საშუალებით;
- სწავლის პროფილი - როცა მოსწავლეებს გააზრებული აქვთ თავიანთი სწავლის პროცესი, მათ შეუძლიათ იმ საშუალებების არჩევა, რომლებსაც უპირატესობას მიანიჭებენ და რომლებშიც უფრო ძლიერები არიან;
- კონკრეტულიდან აბსტრაქტულისკენ - განსაკუთრებული ნიჭით დაჯილდოებულ მოსწავლეებს სხვა მოსწავლეებზე უფრო ხშირად შესწევთ უნარი, მუშაობისას გამოიყენონ მასალები, წარმოდგენები, იდეები ან სხვა შედარებით აბსტრაქტული საშუალებები;

- მარტივიდან რთულისკენ - მოსწავლეები სარგებლობას ნახულობენ სწავლების იმ საშუალებებიდან, რომლებიც მრავალმხრივ წყაროებს, კვლევას, განსახილველ საკითხებს, პრობლემებს თუ მიზნებს მოიცავს;
- პატარა ნახტომებიდან დიდი ნახტომებისკენ - შედარებით ძლიერ მოსწავლეებს მათ თანატოლებზე უფრო ხშირად შეუძლიათ იმ დავალებების შესრულება, რომელიც დიდ შემცენებით ნახტომებს მოითხოვს საგნის წვდომის, გამოყენებისა და გადმოცემის საკითხში;
- უფრო სტრუქტურულიდან უფრო თავისუფალისკენ - საშუალებას აძლევს მოსწავლეებს, იფიქრონ, მათ მიერ ნასწავლი კონცეფციების გადმოცემა რამდენად უწყობს ხელს შემოქმედებითობისა და კრიტიკული აზროვნების განვითარებას;
- ნაკლები დამოუკიდებლობიდან უფრო მეტი დამოუკიდებლობისკენ - როგორც კი აითვისებენ დამოუკიდებლად მიმართულების შერჩევის უნარ-ჩვევას, ნიჭიერი მოსწავლეები, მცირედი ხელმძღვანელობით, ხშირად აღწევენ წარმატებას დაგეგმვას, დიზაინსა და თვითკონტროლში;
- სწრაფიდან ნელისკენ - მოსწავლეებისთვის ზოგჯერ უფრო სარგებლიანია შინაარსის სწრაფად დაფარვა მაშინ, როცა სხვა შემთხვევაში მათ მეტი დრო სჭირდებათ თემების უფრო სიღრმისეულად გამოსაძიებლად.

ზემოთ მოწოდებული რეკომენდაციები, ბუნებრივია, სწავლების ზედა საფეხურზე უფრო ეფექტურად იმუშავებს, თუმცა მათი მცირე დოზებით მიწოდება ყველა კლასისთვის მნიშვნელოვანი იქნება.

ნებისმიერი სასწავლო პროცესის ერთ-ერთი აუცილებელი ატრიბუტია შეფასება. მოსწავლეებისთვის დიფერენცირებული სწავლება ეფუძნება განმავითარებელ შეფასებას. მასწავლებელმა წინდაწინ უნდა შეაფასოს, როგორ გაიგებენ მოცემული დავალების ძირითად არსს და მიზანმიმართულად შეიტანოს ცვლილებები აქტივობებში, რათა გამორიცხოს ერთი და იგივე აქტივობის გამეორება და პრაქტიკის შესაძლებლობა მისცეს იმ მოსწავლეებს, რომლებმაც უკვე გამოამყვანეს ცოდნა“. ჩვეულებრივი საკლასო გარემოსაგან განსხვავებით განსაკუთრებული ყურადღება უნდა მიექცეს შეფასების ვალიდურობას, სანდოობასა და ობიექტურობას.

მასწავლებლებს შეუძლიათ, მონიტორინგი გაუწიონ მოსწავლეების მიერ მნიშვნელოვანი ცნებების გაგებას და სააზროვნო დონის უნარ-ჩვევების სხვადასხვაგვარად გამოყენებას. რამდენადაც მოსწავლეები, სავარაუდოდ, გამოიყენებენ უფრო განსხვავებულ სააზროვნო პროცესებს, მასწავლებლებმა უნდა განსაზღვრონ, როგორ დაეხმარებიან მოსწავლეებს მათი სააზროვნო სტრატეგიების აღწერაში ისე, რომ შესაძლებელი გახდეს მათი შეფასება.

ლიტერატურა:

1. განმარტებითი ლექსიკონი/ეროვნ. სასწ. გეგმებისა და შეფასების ცენტრი., თბ., 2008, ნაწ. 2: განათლების სპეციალისტებისათვის / წიგნზე მუშაობდნენ: სიმონ ჯანაშია და სხვ., 2008.
2. ჭანტურია ა., დიფერენცირებული სწავლება, 2012.
3. ეროვნული სასწავლო გეგმა.
4. კითხვის სწავლება დაწყებით საფეხურზე (I-IV კლასები, მასწავლებლის გზამკვლევი (მასალა მომზადებული USAID და G-PRIED-ის მიერ)
5. ტომლინსონი ს. ა., ინსტრუქციების დიფერენციატა დაწყებით კლასებში. შამპეინი, ილინოისი, დაწყებითი და ადრეული ასაკის ბავშვთა განათლების საინფორმაციო ცენტრი, 2000.
6. ტომლინსონი ს. ა., დიფერენცირებული სწავლება ძლიერი მოსწავლეებისათვის შერეული შესაძლებლობების საშუალო სკოლის კლასში, 1995.

DIFFERENTIAL TEACHING AT PRIMARY EDUCATION **David Chochishvili, Gori State Teaching University, Associate Professor** **RESUME**

In Georgian educational field, where currently traditional methods of teaching are dominant, implementation of differential education is an innovation. The initiator of this novelty is project Georgian elementary education (G-Pried).

Differential education organizes the educative process foreseen necessity, skills and abilities of each individual pupil or group of pupils.

The effectiveness of differential education totally depends on teachers; how well he / she knows his / her pupils; how well he / she takes into consideration their knowledge, skills, relation and unique experience which is formed based on attitude with the parents, friends, media and social environment.

Implementation of differential education in general schools of Georgia is actual and perspective novelty. It will give the pupils a chance to realize their abilities.

პრობლემაზე ორიენტირებული სწავლება და კვლევის მეთოდების გამოყენება (პროგნოზირების მაგალითზე)

კარლო ცერცვაძე, გორის სახელმწიფო სასწავლო უნივერსიტეტი, პროფესორი

არ არსებობს მეცნიერების თითქმის არცერთი დარგი, რომელიც თავის კვლევაში არ იყენებდეს მათემატიკის, კერძოდ ალბათობის თეორიისა და მათემატიკური სტატისტიკის აპარატს და მეთოდებს. საბანკო სფეროში, მართვის (მენეჯმენტის) თეორიასა და პრაქტიკაში, სოციოლოგიაში, დემოგრაფიაში (დემოგრაფიული სტატისტიკა), ბიოლოგიაში და მედიცინაში (ბიომეტრია, ბიოსამედიცინო სტატისტიკა), გეოლოგიაში, ლინგვისტიკაში, ისტორიაში და ა.შ. ალბათურ-სტატისტიკური მეთოდების გამოყენების გარეშე წარმოდგენილია რისკის, დაზღვევის, ფინანსური საქმიანობის შეფასება და ანალიზი.

პრაქტიკული ამოცანების გადაწყვეტის დროს, სადაც საჭირო ხდება განუსაზღვრელობის პირობებში გადაწყვეტილების მიღება მოითხოვს ალბათობის თეორიისა და მათემატიკური სტატისტიკის მეთოდების ცოდნას.

თანამედროვე ეკონომიკაში ალბათობის თეორიის და მათემატიკური სტატისტიკა წარმოადგენს ერთერთ ძირითად ინსტრუმენტს, მისი მეთოდების დაუფლება და ეკონომიკაში მისი გამოყენების უნარი არსებითად მნიშვნელოვანია ეკონომიკის დარგის ყველა სპეციალისტისათვის.

მეცნიერული კვლევის ეფექტურობა მჭიდროდაა დაკავშირებული კვლევის პროცესში „სწორი“ მეთოდის გამოყენებაზე. საყოველთაოდ ცნობილია, რომ მეთოდი ნიშნავს შემეცნების გზას, თეორიას. ფართო გაგებით მეთოდი არის მიზნის მიღწევის საშუალება, გარკვეული სახით მიზანმიმართული, მოწესრიგებული საქმიანობა პრობლემის გადასაწყვეტად, დასახული მიზნის მისაღწევად.

კვლევის პროცესში, ამა თუ იმ მეთოდის გამოყენებისას, პირველ რიგში უნდა დადგინდეს რამდენად მიზანშეწონილია მოცემულ სიტუაციაში ამ მეთოდის გამოყენება. მრავალი მაგალითის მოყვანა შეიძლება, როდესაც იყენებენ „რღაც მეთოდს“ პრობლემის გადასაწყვეტად, დასახული მიზნის მისაღწევად, სასურველ შედეგს კი ვერ იღებენ.

ჩვენ ქვემოთ შევხებით პროგნოზის ამოცანას. განვიხილავთ პროგნოზირების ერთ-ერთ მეთოდს, მივუთითებთ იმ კლასს, როდესაც მიზანშეწონილია ამ მეთოდის გამოყენება და ვაჩვენებთ რა შედეგის მიღწევას შესაძლებელია ამ მეთოდის გამოყენების შედეგად.

პროგნოზი მომავლის წინასწარ განჭვრეტა, წინასწარმეტყველებაა, ხოლო პროგნოზირების მეთოდი პროგნოზის დადგენაა. არსებობს პროგნოზირების მრავალი მეთოდი დაწყებული ნათელმხილველებიდან დამთავრებული, მეცნიერულად დასაბუთებული პროგნოზირების მეთოდით.

ძნელად მოიძებნება ადამიანის საქმიანობის ისეთი სფერო, სადაც ამა თუ იმ სახით, არ გამოიყენებოდეს „პროგნოზი“. ჩვენ არ დავაკონკრეტებთ სფეროს, რომლისთვისაც განვიხილავთ პროგნოზირების ამოცანას, მხოლოდ შევნიშნავთ, რომ დავეყრდნობით წარსულის ინფორმაციას და ამასთანავე ამ ინფორმაციას ექნება რაოდენობრივი ე.ი. იქნება რიცხვითი მიმდევრობა, ან რიცხვითი ფუნქცია და ორივე შემთხვევაში, როგორც საზოგადოდაა მიღებული, იგი დროის ფუნქციაა და პროცესს ვუწოდებთ. ამ პროცესის კვლევაში გამოვიყენებთ მათემატიკურ მეთოდებს.

დავუშვათ, რომ $X_n, n \geq 0$ პროცესი გაუსურია, მაშინ იგი წარმოადგენს სტაციონარულ მიმდევრობას ფართო აზრით.[1]

H_x -ით აღვნიშნოთ ამ მიმდევრობის წრფივი გარსის ჩაკეტვა. H_x -სივრცეზე განვმარტოთ სკალარული ნამრავლი შემდეგი სახით: ნებისმიერი ორი h_1 და h_2 ელემენტისათვის

$$(h_1, h_2) = M h_1 h_2 \quad (1)$$

მაშინ H_x წარმოადგენს ჰილბერტის სივრცეს, რომელსაც X_n პროცესის მნიშვნელობათა სივრცეს ვუწოდებთ.

როგორც ცნობილია $X_n, n \geq 0$ პროცესის თვისებები სრულად აღიწერება x_n , მიმდევრობის ლოდინებისა Mx_n და კოვარიაციების $cov(x_m, x_n)$ ტერმინებში.

დავუშვათ ცნობილია $x_1, x_2, \dots, x_n$ მნიშვნელობები, ამ მნიშვნელობების დახმარებით საჭიროა ვიპოვოთ მისი მნიშვნელობა $(n+1)$ დროის მომენტისათვის. აღვნიშნოთ ეს მნიშვნელობა $\hat{x}(n+1)$ -თი, რომელსაც $x(n+1)$ -ს პროგნოზს ვუწოდებთ, პროგნოზი წარმოადგენს ამ მიმდევრობის ცნობილი მნიშვნელობების ფუნქციას

$$\hat{x}(n+1) = g(x_1, x_2, \dots, x_n) \quad (2)$$

პროგნოზს ჩავთვლით საუკეთესოდ თუ მისი ცდომილობა

$$\sigma^2 = M[x(n+1) - \hat{x}(n+1)]^2, \quad (3)$$

ამ შემთხვევაში (x_{n+1} -ის გაუსურობის დაშვების გამო) საშუალო კვადრატული აზრით საუკეთესო პროგნოზს წარმოადგენს მისი პირობითი მათემატიკური ლოდინი

$$\hat{x}(n+1) = M[x_{n+1}/x_1, x_2, \dots, x_n] \quad (4)$$

რომელიც მოიცემა წრფივი ფუნქციით

$$\hat{x}(n+1) = \sum_{i=1}^n a_i x_i \quad (5)$$

წრფივ პროგნოზს აქვს შემდეგი გეომეტრიული ინტერპრეტაცია, H_x -ით აღნიშნოთ ამ მიმდევრობის წრფივი გარსის ჩაკეტვა. ხოლო H_x^- -ით აღნიშნოთ x_k ; $k = \overline{1, n}$. სიდიდეების წრფივი გარსის ჩაკეტვა, $\hat{x}_{n+1}$ -ის პოვნა, რომელიც აკმაყოფილებს მე-8 პირობას ნიშნავს, რომ H_x სივრცის x_{n+1} წერტილიდან H_x^- სივრცეზე დაუშვათ პერპენდიკულიარი (ანუ რაც იგივეა ვიპოვოთ x_{n+1} წერტილის პროექცია H_x^- სივრცეზე). პერპენდიკულიარის ფუძე იქნება საუკეთესო წრფივი პროგნოზი, ხოლო ამ პერპენდიკულიარის სიდიდე იქნება პროგნოზის ცდომილება.

ადვილი მისახვედრია, რომ საუკეთესო წრფივი პროგნოზის არსებობისთვის $\hat{x}_{n+1}$ უნდა ეკუთვნოდეს H_x^- სივრცეს, ამისათვის საჭიროა ეს სივრცე იყოს სრული. რაც იმას ნიშნავს, რომ (x_k $k = \overline{1, n}$.) წარმოადგენს ბაზისს, საიდანაც ვასკვნით, რომ არსებობდეს ერთადერთი საუკეთესო წრფივი პროგნოზი აუცილებელი და საკმარისია მიმდევრობა ქმნიდეს ბაზისს თავისი წრფივი გარსის ჩაკეტვაში. ჩვენს მიერ [3] ნაპოვნია პირობები, რომელსაც უნდა აკმაყოფილებდეს x_k $k = \overline{1, n}$.) მიმდევრობა, რომ იგი ქმნიდეს ბაზისს თავისი წრფივი გარსის ჩაკეტვაში.

თუ მე-(5) გავითვალისწინებთ (3) -ში, მივიღებთ

$$\sigma_{n+1}^2 = M[x(n+1) - \sum_{i=1}^n a_i x_i]^2 \quad (6)$$

სადაც a_i კოეფიციენტები გამოითვლება როგორც შემდეგი განტოლებათა სისტემის ამონახსნი [2]

$$\frac{\partial \sigma_{n+1}^2}{\partial a_i} = 0 \quad (7)$$

ცხადად გამოითვლება

$$\sigma_{n+1}^2 = M[x(n+1) - \hat{x}(n+1)]^2$$

პროგნოზის საშუალო კვადრატული ცდომილება.

როგორც ვხედავთ, ზემოთ აღნიშნული პროგნოზირების მეთოდის გამოყენება მიზანშეწონილია იმ შემთხვევაში, როდესაც პროცესი გაუსურია, ამასთანავე იგი საუკეთესოა წრფივ პროგნოზებს შორის. აქვე შევნიშნავთ, პრობლემის გადაწყვეტისას გამოყენებული მათემატიკური აპარატი შეტანილია ეკონომიკური ფაკულტეტის სასწავლო კურსის სილაბუსებში.

ლიტერატურა:

1. Ю. А. Розанов. Стационарные случайные процессы. Москва 1963.
2. В.Н. Солев. К.А. Церцвадзе. Условие базисности для стационарной векторной последовательности Зап. науч. Сем. ЛОМИ т. 166. 1986 г Издательство „наука“, Ленинградское отд.
3. კ. ა. ცერცვაძე, პროგნოზირების მეთოდისა და პროგნოზის ცდომილების დადგენის შესახებ, გ.ს.უ. სამეცნიერო შრომათა კრებული, ტ. 2, 2002.

THE PROBLEM ORIENTED LEARNING AND THE USE OF THE SEARCHING METHODS IN TEACHING (AFTER AN EXAMPLE OF FORECASTING)

Karlo Tsertsvadze, Gori State Teaching University, Professor

RESUME

In this work is discussed the use of the searching methods in the problem oriented Learning. Here is considered one concrete example of “forecasting method”. Using this Method, is achieved the best rectilinear forecast with the minimal uncertainty.

ЛИНГВОСТРАНОВЕДЧЕСКИЙ АНАЛИЗ ХУДОЖЕСТВЕННОГО ТЕКСТА НА ЗАНЯТИЯХ РКИ (НА ПРИМЕРЕ РАССКАЗА А. КУПРИНА «ЧУДЕСНЫЙ ДОКТОР»)

Натела Хинчагашвили, Горийский государственный учебный университет, профессор

E-mail: natela.sveta@gmail.com

Тейя Хабалаеви, Горийский государственный учебный университет, приглашенный специалист

E-mail: xabalaevi.tea@mail.ru

Елена Хирсели, Горийский государственный учебный университет, приглашенный специалист

E-mail: elene-xirseli@mail.ru

Проблема связи страноведения с обучением русскому как иностранному языку стала активно обсуждаться в системе образования Грузии сравнительно недавно и связана с поиском более эффективных методов и форм работы со студентами-инофонами. Лингвострановедение как аспект методики преподавания иностранного языка исследует приемы ознакомления изучающих иностранный язык с новой для них культурой посредством языка. Основными же объектами изучения дисциплины «лингвострановедение» являются безэквивалентная лексика, невербальные средства общения, фоновые знания, фразеология, которые рассматриваются на занятиях по иностранному языку с точки зрения отражения в них культуры, национально-психологических особенностей людей, говорящих на данном языке, т.е. познание иностранного языка через культуру (взаимодействие и взаимовлияние различных языков как отражение различных культур).

Сегодня культурологическая составляющая – обязательное условие межкультурной коммуникации, для осуществления которой необходимо понимание сходства и различия между культурами. Уровни владения иностранным языком базируются на развитии лингвокультурологических и лингвострановедческих знаний и дают представление об основных этапах истории и культуры страны изучаемого языка. Осознанию учащимися-инофонами ценностных основ другой культуры способствуют учебные тексты на иностранном языке, составленные с учетом определенных лексических, грамматических, стилистических средств. Художественные тексты являются источниками страноведческой информации, они дают представление о важных явлениях действительности, рассматривают сложные проблемы современности через призму истории, культуры, представления о значимых явлениях действительности на разных этапах её истории, менталитете.

Формирование коммуникативной компетенции, коммуникативно-ориентированное обучение иностранного языка неразрывно связаны как с социокультурными (без знания социокультурного фона нельзя сформировать коммуникативную компетенцию даже в ограниченных пределах), так и страноведческими знаниями. В свою очередь, широкий культурологический фон способствует как развитию лингвистических навыков и умений (обогащение лексики, навык переводческой деятельности, умение работать с фразеологизмами), так и знакомит обучаемого с конкретными аспектами иноязычной культуры. Преподавание культуры в связи с обучением иностранному языку имеет своей целью передачу обучающемуся минимума фоновых знаний, которыми обладает носитель языка. Такие знания (географии, истории, искусства, культуры, обычаев, традиций) предлагаются в виде т.н. реалий – названий фактов истории, предметов материальной культуры, имен национальных и фольклорных героев, мифологических существ и т. д., присущих определенному народу, которые отсутствуют в другой культуре, не переводятся на другой язык (не имеют эквивалентов). Для расшифровки таких лексических единиц используется лингвострановедческое комментирование художественных текстов, ибо именно художественная литература является средством накопления и хранения лингвострановедческой информации.

В качестве примера приведем лингвострановедческий комментарий рассказа А.И.Куприна «Чудесный доктор». В нашей практике этот рассказ изучается в «практическом курсе русского языка» (уровень В1) по следующей схеме.

Цель лингвострановедческого комментария – содействовать приобщению студента к истории и культуре русского народа; соотнести авторскую и реальную картину мира.

Методы, применяемые на занятии: творческое чтение; комплексный анализ текста.

Форма организации учебной деятельности: работа в группе.

Лингвострановедческий комментарий включает в себя:

- словарный уровень;
- социально-исторический анализ (авторская позиция, эпоха, биография писателя, прототипа, общественно-политические, эстетические взгляды);
- национально-культурную жизнь;
- литературоведческий анализ (образы, идея, стиль писателя);

Порядок анализа художественного текста:

- знать содержание произведения;
- определить время и место действия, штрихи биографии писателя, опираясь на лексику;
- жанрово-композиционные особенности;
- ключевые слова в рассказе;
- ключевые образы;

- переплетение реального и вымышленного;
- особенности стиля, языка.

Словарная работа: Перед анализом рассказа студентам дается задание определить время и место действия (опираясь на лексические приметы времени, определить, какой исторический период запечатлён в рассказе).

Чтение рассказа:

Эпоха: Киев, сочельник, ёлка, полька.

Сочельник (сочевник) — 24 декабря (6 января) и 5 (18) января — канун праздников Рождества Христова и Богоявления.

Полька — быстрый, живой танец. В России полька появилась в 1845 г. Этот танец — тогда очень модный во Франции — привёз из поездки в Париж знаменитый танцовщик императорской труппы Петербурга Николай Осипович Гольц. Он поставил его на сцене, а потом распространил в великосветском петербургском обществе, и высший аристократический свет в скором времени затанцевал польку на балах и в салонах.

В начале рассказа говорится, что эти события действительно произошли лет тридцать назад. Рассказ написан в 1897 году, а в 1858-1861 гг. в Киеве работал Николай Иванович Пирогов – прототип главного героя рассказа. Таким образом, события происходят во второй половине XIX века.

Биография писателя.

Автор рассказа Александр Иванович Куприн – классик русской литературы XIX века. Получил военное образование. В 1894 году Куприн вышел в отставку и переехал в Киев. Не имея никакой гражданской профессии, в начале писательской карьеры перебивался скудными гонорарами за статьи, печатаясь в киевских газетах. Работая репортером, писатель жадно впитывал жизненные впечатления, которые стали основой его будущих произведений. Одна из услышанных им историй легла в основу рассказа «Чудесный доктор».

Главный персонаж рассказа доктор Пирогов – реальное лицо. Куприн проживал в Киеве на той же улице, где когда-то жил ученый (сейчас она носит имя Пирогова, тут же располагается музей истории медицины).

Биография прототипа.

Н.И.Пирогов (1810-1881) — российский хирург и анатом, педагог, общественный деятель, основоположник военно-полевой хирургии. Участник франко-прусской (1870-1871) и русско-турецких (1877-1878) войн, Пирогов первым в мире провел операцию под наркозом на поле боя, ввел гипсовую повязку, организовал женский уход за ранеными в бою.

В 1859 г. Пирогов работал попечителем Одесского и Киевского учебных округов. В Киеве он открыл первую воскресную школу, пытался изменить существовавшую систему школьного образования, вел борьбу с сословными предрасудками в области образования, выступал за автономию университетов, всеобщее начальное образование.

Пирогов пользовался большой любовью среди простого народа и студенчества. Его любили за простоту, благородство и бескорыстие. Бедняков и учащихся он лечил бесплатно, часто помогал им материально. Именно эти качества запечатлены в вышеупомянутом рассказе А.Куприна.

Жанрово-композиционные особенности.

- 1) Композиция рассказа двучастна: семья Мерцаловых до встречи со знаменитым хирургом и после.
- 2) Куприн, мастер детали, несколькими штрихами воссоздает нищенский быт Мерцаловых, вызывая сочувствие читателя.
- 3) В коротком рассказе всего лишь один эмоциональный монолог отца семейства. В рассказе нет диалогов, лирических отступлений, активного авторского участия, но гуманистическая позиция явно проскальзывает.

Ключевые слова в тексте.

Щи (также устар. *шти*) — разновидность заправочного супа, национальное русское блюдо.

Полозья – деталь саней. Сани — распространенный тип повозки без колёс, обычно имеют полозья.

Пустырь — незастроенное, оставленное пустым, заросшее и запущенное место. произошло от славянского корня, присутствующего в русских словах «пусто»,

Люлька — кроватка для младенца.

Колыбель (от др.-рус. *колыбать* «качать») — маленькая кроватка или корзина для грудных детей, позволяющая укачивать ребёнка.

Сундук (от тюркского *сандык*) — изделие корпусной мебели с откидной или съёмной верхней крышкой, используется как ёмкость для хранения предметов обихода,

Подаяние (милостыня) — добровольная раздача (пожертвование) своих денег, продуктов питания, одежды, различных бытовых предметов и других ценностей, а также иная помощь другим людям, как правило, нуждающимся (нищим или бедным). Как правило, акт подаяния совершается по моральным и религиозным причинам.

Чугун (чугунок) — крупный сосуд, горшок из чугуна, позднее также из алюминиевого сплава, округлой формы, для тушения и варки в русской печи.

Сюртук (устар. **сертук**) – длинный, как пальто, двубортный пиджак, обычно приталенный. Сюртук появился в XVIII веке, в России – в первые десятилетия XIX века.

Самовар — устройство для кипячения воды и приготовления чая. Самовар является, в некотором роде, знаком русской самобытности.

Трактир — устаревшее название гостиницы или постоялого двора с харчевней или рестораном, обычно невысокого класса.

Пузырь — наполненная каким-либо газом область (обычно округлой формы), ограниченная стенками из какой-либо жидкости.

Ключевые образы, используемые в рассказе.

Рождественская ёлка — традиционный атрибут празднования Рождества во многих странах мира. С XIX века получил популярность в России. В рассказе создает фон для новогоднего чуда, сюрприза.

Белые ризы – в церковных службах используются облачения белого цвета, символизирующего белые ризы Божественного света.

Переплетение реального и фантастического.

Святочный рассказ, в котором совершается рождественское чудо. Реальная помощь, оказанная известным хирургом простому семейству.

Язык рассказа.

- литературная лексика (*юношеское движение, нечеловеческие усилия, деревья дремали*);
- живая разговорная речь (*вот штука-то, держи карман, чтобы духу вашего не было, помирает*);
- авторская речь (*плод досужего вымысла, предание семейства, трогательная история*).

Вывод:

- В результате изучения рассказа студент подключится к процессу аккультурации, получит позитивную установку по отношению к изучаемому языку, извлечет страноведческую информацию из естественных форм языка и учебного текста;

- На материале рассказа студент ознакомится с основами лингвострановедческого освоения художественного текста;

- Лингвострановедческий комментарий текста поможет студенту-инофону выделить особенности творчества А.Куприна – точность в описании места, времени, деталей предметов и событий, драматичность прозы, верность нравственным и гуманистическим мотивам, переплетение реального и вымышленного

Как показывает практика, художественные тексты помогают студентам – инофонам приблизиться к пониманию русской языковой картины мира, сформировать лингвострановедческие компетенции, способствующие взаимопониманию, преодолению стереотипов, уважению чужих ценностей.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Воробьев В.В. Лингвокультурология (теория и методы). М., 1997.
2. Кулаева С.М. Актуализация фоновых знаний учащихся в процессе преподавания лингвострановедения // Вестн. Оренбург. гос. пед. ун-та. Оренбург, 2001. - N2.- С.176-192.
3. Фурманова В.П. Межкультурная коммуникация и лингвокультуроведение в теории и практике обучения иностранным языкам. Изд-во Мордовского ун-та, 1993.
4. Пассов Е.И., Кибирева Л.В., Колларова Э. Концепция коммуникативного иноязычного образования. М., 2007.
5. Прохоров Ю.Е. Лингвострановедение. Культуроведение. Страноведение: Теория и практика обучения рус. яз. как иностр.: Метод. пособие для студентов- русистов и преподавателей рус. яз. иностранцам /. Ин-т рус. яз. им. А.С. Пушкина. М., 1998.

LINGVOCOUNTRYKNOWLEGE ANALYSIS OF LITERARY TEXT AT THE LESSONS RUSSIAN AS FOREIGN LANGUAGE

(BY A. KUPRIN'S STORY "WONDERFUL DOCTOR")

Natela Khinchagashvili, Gori State Teaching University, Professor
Tea Khabalaevi, Gori State Teaching University, Specialist by Contract
Elene Khirseli, Gori State Teaching University, Specialist by Contract

RESUME

This article discusses the ways to shape linguocultural competence of a student of Russian as a foreign language. The article presents analysis the story "Wonderful Doctor" by AI. Kuprin, which introduces the Russian world and specific characteristics of Russian mentality in the context of art culture.

ინგლისურ ენაზე აუდირებისა და საუბრის სწავლების სტრატეგიები

თამარ ჯოჯუა, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, ასოცირებული პროფესორი
E-mail: tamrikojua@gmail.com

მზია თოფურიძე, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, ასისტენტ-პროფესორი
E-mail: tomzia60@mail.ru

გლობალურმა სოციალურ-ეკონომიკურმა გარდაქმნებმა კიდევ უფრო ინტენსიური გახადეს მსოფლიოს სხვადასხვა ქვეყნების წარმომადგენელთა შორის მჭიდრო პირადი თუ საქმიანი, მეცნიერული და კულტურული, საგანმანათლებლო კონტაქტების დამყარება. მოსახლეობის გარკვეული ნაწილის ცხოვრების ნორმად იქცა ქვეყნის საზღვრებს გარეთ ხშირი ოფიციალური თუ კერძო ვიზიტები, გაცვლით პროგრამებში მონაწილეობა. ამჟამად სულ უფრო და უფრო მეტ ორგანიზაციას, საწარმოსა თუ ფირმას მჭიდრო ურთიერთობის დამყარება უწევს საზღვარგარეთელ პარტნიორებთან. აქედან გამომდინარე ლოგიკურია, რომ პრიორიტეტით სარგებლობენ ის სპეციალისტები, რომელთაც პროფესიონალიზმთან ერთად ინგლისურ ენაზე (მისი მნიშვნელობაც როგორც მსოფლიო „ლინგვა ფრანკა“-სი განუზომლად დიდია) სრულყოფილად შეუძლიათ ზეპირი და წერიტი ფორმით სამეტყველო კორექტულობის დაცვა. თანამედროვე შრომის ბაზარზე თანაბარი პირობების შემთხვევაში წარმატების მეტი შანსი სწორედ მათ გააჩნიათ, ვინც ფლობს ამ უნარ-ჩვევებს.

უცხოური ენების სწავლების თანამედროვე მეთოდიკა მოითხოვს, რომ სწავლების პროცესი გაჯერებული იყოს კომუნიკაციური, ინტერაქტიური, სტუდენტებზე ორიენტირებული მეთოდებით, ავთენტური, მრავალფეროვანი და საინტერესო მასალების მოშველიებით.

ინგლისური ენის სწავლების პროცესში ზეპირ კომუნიკაციას ერთ-ერთი ცენტრალური ადგილი უკავია, რომელიც მრავალასპექტური და რთული ფენომენია, ის საუბართან ერთად აუდირებასაც მოიცავს. ინფორმაციის მიღებისა და ზეპირად გადაცემის უნარ-ჩვევების გამომუშავება უცხოური ენის სწავლების პროცესში ერთ-ერთი რთული და სერიოზული ასპექტია. საკმაოდ ხშირია შემთხვევები სწავლა/სწავლების პრაქტიკაში, როდესაც სტუდენტებს შესწევთ უნარი ინგლისურ ენაზე გარკვეული სიძნელის მქონე ტექსტების წაკითხვისა, შეუძლიათ მათი შინაარსის გაგება და ანალიზის განხორციელება, ისინი ფლობენ საკმარისი რაოდენობის ინგლისური ენის სიტყვათა მარაგსაც, მათი გრამატიკული უნარ-ჩვევების დონეც დამაკმაყოფილებელია, თუმცა ვერ ახერხებენ ავთენტურ მეტყველებაზე ადეკვატურ რეაგირებას. საუბრისას უჭირთ გრამატიკულად, ლექსიკურად და ფუნქციურად კორექტული, სპონტანური მეტყველების განხორციელება. სამწუხაროდ, ინგლისურ ენაზე მოსმენისა და საუბრის წარმართვის უნარ-ჩვევები ჯერ კიდევ ჩვენი სწავლების საკმაოდ სუსტ წერტილს წარმოადგენს. ამ პრობლემის წარმატებით გადაჭრისათვის სწავლების პროცესში აუცილებელია გათვალისწინებული იქნეს მთელი რიგი ენობრივი, ფსიქოლოგიური და მეთოდური საკითხების ფართო სპექტრი. უპირველეს ყოვლისა, უნდა გვახსოვდეს, რომ აუდირება ინტერაქტიური პროცესია, რომლის დროსაც მიმდინარეობს ბგერათა ნაკადიდან, ერთი მხრივ, მესიჯის კონსტრუირება, ხოლო მეორე მხრივ კი, მისი მიღება და აღქმა/გააზრება. ამ პროცესის ძირითადი წარმმართველი ფაქტორია ის ცოდნა, რომელსაც შეიძლება ფლობდეს რეციპიენტი ენის ფონოლოგიური, გრამატიკული, ლექსიკური ასპექტების შესახებ. აუდირების უნარ-ჩვევების ფორმირება და მათი შემდეგი სრულყოფა სტუდენტებისაგან მოითხოვს დიდ ძალისხმევასა და სისტემატურ ჩართულობას. ინგლისურ ენაზე აუდირების უნარ-ჩვევების ჩამოყალიბების საწყის ეტაპზე მასწავლებელმა მაქსიმალურად უნდა გაითვალისწინოს ის, თუ რამხელა სირთულეს წარმოადგენს შემსწავლელისათვის დასაუფლებელი ენის ბგერების გარჩევა, განსაკუთრებით, როცა საქმე გვაქვს ორ არამონათესავე ენასთან (ჩვენს შემთხვევაში ინგლისური და ქართული), მოსმენილი მასალის შინაარსის გაგება და აზრის გამოტანა. ამ პროცესის წარმატებით წარმართვისათვის მასწავლებლის როლი როგორც რეციპიენტისა და კომუნიკანტისა ძალზედ მნიშვნელოვანია. აუდირების უნარ-ჩვევათა ფორმირებისა და შემდგომი სრულყოფისათვის დიდი ყურადღებითა და სიფრთხილით უნდა იქნეს შემუშავებული იმ სასწავლო აქტივობათა რეპერტუარი, რომელიც მიეწოდება სტუდენტებს აუდირებამდე, აუდირებისას და მის შემდეგ. ისინი შეიძლება შემდეგი ხასიათის იყვნენ:

1. მოსმენის წინა აქტივობათა სახეები:
 - თვალსაჩინოებათა (სურათები, ფოტოები, ნახატები) გამოყენებით შემსწავლელები ეცნობიან იმას, თუ რისი მოსმენაც შეეძლება;

- უცხო და მშობლიური კულტურის შედარება და ამ თემასთან დაკავშირებული დისკუსიის წარმართვა, როდესაც მოსასმენი მასალის თემატიკა დაკავშირებულია კულტურის ელემენტებთან;
- მოსასმენ ტექსტში არსებული ახალი ლექსიკური/იდიომატური გამონათქვამების პრეზენტაცია;
- სტუდენტებისთვის კონკრეტული მიზეზის ან განზრახვის გაცნობა, თუ რატომ გაკეთდა არჩევანი ამ თუ იმ მოსასმენ მასალაზე.

2. თავად მოსმენის აქტივობათა სახეები:

- მასალის პირველადი მოსმენა ზოგადი აღქმისათვის;
- მეორედ მოსმენისას, ყოველი მოკლე, დასრულებული გამონათქვამის შემდგომი პაუზაცია, მოსმენილის ირგვლივ შეკითხვების დასმა იმის გასარკვევად თუ რამდენად ადეკვატურად იქნა ის გაგებული სტუდენტთა მიერ;
- წერითი ან ზეპირი ფორმით კონკრეტული მოსმენილი მონაკვეთის შინაარსის ანალიზი.

3. მოსმენის შემდგომი აქტივობათა სახეები:

- სტუდენტთა მიერ მოსმენილი მასალის შეფასება/განხილვა
- მოსმენილი მასალის საფუძველზე წყვილებში დიალოგის წარმართვა
- როლური თამაში, რომელიც განასახიერებს მოსმენილის შინაარსს და პერსონაჟებს (Pierce, 1989).

მასწავლებელმა უნდა შეძლოს ისეთი ავთენტური მასალისა და აქტივობათა დაგეგმვა/შერჩევა, რომელიც აუცილებლად პასუხობს სტუდენტთა ასაკს, მათ ინტერესთა სფეროსა და ენობრივ დონეს. მოსასმენი მასალის თემატიკა უნდა შეიცავდეს საინტერესო და აქტუალურ საკითხებს ცხოვრების სხვადასხვა სფეროდან, ყურადღება უნდა გამახვილდეს ამ მასალის გრამატიკულ ასპექტზე, ლექსიკურ მხარესა და ლინგვისტურ მოვლენებზე. ყველასათვის ცნობილია, რომ სწავლების პროცესში მოტივაციის ფაქტორი ერთ-ერთი გადამწყვეტია ამ პროცესის წარმატებით განხორციელებისათვის, ამიტომაც ყველა მასალა და აქტივობა, რომელიც ჩართული იქნება აუდირებისას მაქსიმალურად ორიენტირებული უნდა იყოს სტუდენტთა სასწავლო მოტივაციის ამაღლებისკენ. მათ, ვინც უკვე დაეუფლა ინგლისურ ენაზე აუდირების ეფექტურ უნარ-ჩვევებს არ უჭირთ ავთენტური სამეტყველო ნაკადის ადეკვატური აღქმა-გაგება. უცხოური ენის სწავლების პროცესში საკმაოდ მნიშვნელოვან ენიჭება დასაუფლებელი ენის კულტურულ კონტექსტსაც. ამ ფაქტორის არასათანადოდ შეფასება შეიძლება გახდეს ერთ-ერთი დამაბრკოლებელი მიზეზი ენის შესწავლისას. აუდირებამდე აუცილებელია, რომ მასწავლებელი საფუძვლიანად გააცნოს სტუდენტებს მოსასმენ მასალაში შემხვედრი კულტურული სახის ელემენტები, კერძოდ ნიუსებში, სხვადასხვა ჟანრის ფილმებში, დიალოგებსა თუ ნარატივში მოხსენიებული პიროვნებათა და ადგილების სახელები, ისტორიული და კულტურული ხასიათის კომენტარები. აუდირების ეფექტური უნარ-ჩვევების ეფექტური ჩამოყალიბება/დახვეწის პროცესში მასწავლებელი თავად უნდა იყოს სანიმუშო მსმენელი, ის უნდა მოთმინებითა და გაგებით ეკიდებოდეს სტუდენტთა მიერ შესრულებულ აქტივობებს, მათ მიერ დაშვებულ შეცდომებს. პედაგოგმა უნდა შექმნას თავისუფალი, წამახალისებელი გარემო ენის შესწავლისათვის, ნაცვლად იმისა, რომ ყოველ დასმულ შეკითხვაზე მოითხოვოს ზედმიწევნით ზუსტი პასუხი და სტუდენტთა მიერ ყოველ დაშვებულ შეცდომაზე მოახდინოს კრიტიკული შეფასება, თუმცა აქვე უნდა აღვნიშნოთ, რომ ზოგჯერ ზუსტი პასუხი შესაძლოა აუცილებელიც კი იყოს როგორც წარმოთქმის, ასევე გრამატიკული სავარჯიშოების შესრულებისას (Snow, 2007).

ინგლისურ ენაზე ზეპირი კომუნიკაციის უნარ-ჩვევების ჩამოყალიბებისას შემსწავლელები არამარტო ეუფლებიან ამ ენაზე მოსმენის ტექნიკას, არამედ სწავლობენ საუბარსაც. აქედან გამომდინარე აუცილებელია, რომ სწავლების საწყის ეტაპზევე აუდირების პროცესში მათ მიეწოდოს ისეთი სახის აქტივობათა კომპლექსი, რომელიც დაფუძნებული იქნება ბუნებრივ, ავთენტურ მეტყველებაზე. გარდა ამისა, მასწავლებელმა აუცილებლად ფსიქოლოგიურადაც უნდა მოამზადოს სტუდენტები აუდირების სავარჯიშოთა შესრულებისას, მათ პედაგოგმა უნდა აუხსნას, რომ მოსმენისას შესაძლებელია ვერ შესძლონ ყველაფრის სრულად გაგება და ეს არ უნდა გახდეს მათი შფოთვის მიზეზი, პირიქით, მათთვის სწავლების საწყის ეტაპზე საკმარისია, რომ მიხედნენ იმ სიტყვებისა და ფრაზების ზოგად მნიშვნელობას, რომელთაც აუდირებისას ზუსტად ვერ იგებენ. მოსასმენი სავარჯიშოები ხელს უნდა უწყობდეს სტუდენტების გაცნობას დასაუფლებელი ენის პრაქტიკული გამოყენების ნიუანსებთან სხვადასხვა ცხოვრებისეულ სიტუაციებში (Brown, 2000).

საუბრისა და აუდირების უნარ-ჩვევების განვითარება/სრულყოფა განუყოფელი პროცესია; ერთი მეორის გარეშე წარმოუდგენელია. ორივე პროცესისათვის დამახასიათებელია მასში მონაწილეთა აზროვნებითი აქტივობა. ლაპარაკს საფუძვლად უდევს წარმოთქმითი, ლექსიკური და გრამატიკული უნარ-ჩვევები. საუბარი შედგება მონოლოგური და დიალოგური მეტყველებისაგან. საუბრის ისეთი ფორმაა, რომლის დროსაც ხდება გამონათქვამთა უშუალო ურთიერთგაცვლა ორ ან ორზე მეტ პირს შორის. ის პირობები, რომელშიც წარიმართება დიალოგური მეტყველება განსაზღვრავს მის

სპეციფიურობას, რომელთა შორისაც განასხვავებენ გამონათქვამის სიმოკლეს, მიმიკას, ჟესტებს, ინტონაციის როლს, ელიპტური წინადადებების მრავალფეროვნებას, გამონათქვამის სინტაქსურ გაფორმებას, რომელიც თავისუფალია მკაცრი გრამატიკული ჩარჩოებისაგან და მარტივ წინადადებათა სიჭარბეს. დიალოგური მეტყველების სწავლების ერთეულს წარმოადგენს მიკროდიალოგი - რამდენიმე რეპლიკა, რომელიც დაკავშირებულია ერთმანეთთან ფორმითა და შინაარსით. დიალოგური მეტყველების სწავლების ძირითადი ეტაპებია:

- კონკრეტული სიტუაციის პრეზენტაცია ვერბალური ახსნის ან სწავლების ტექნიკური საშუალებების მეშვეობით;
- დიალოგის პრეზენტაცია აუდირების საშუალებით ან გრაფიკული ფორმით;
- მოცემულ დიალოგში გამოყენებული ენობრივი მასალის შეთვისება;
- დიალოგში რეპლიკათა შეკავშირების საშუალებათა დაუფლება;
- დიალოგის რეპროდუქცია;
- დიალოგი-ნიმუშის საშუალებათა გაფართოება მოცემული სიტუაციის შემადგენელი კომპონენტების შეცვლის ხარჯზე.

უცხო ენაზე საუბრის სწავლების ინტენსიფიკაციისათვის საჭიროა შემსწავლელთა სხვადასხვა რეალურ საკომუნიკაციო სიტუაციებთან მაქსიმალურად მიახლოებულ პირობებში მოთავსება. მეცადინეობებზე უნდა ხდებოდეს დიალოგის სხვადასხვა სახეობათა და ფორმათა ვარირება (დიალოგი-საუბარი, დიალოგი-ინსცენირება, სტუდენტთა შორის აქტიური კომუნიკაცია, მასწავლებელთან საუბარი, წყვილური და ჯგუფური ინტენსიური სამეტყველო აქტივობა). სწორად შერჩეული, საინტერესო და მოტივირებული სავარჯიშოთა სისტემა ხელს უწყობს შემსწავლელთათვის უცხო ენაზე ისეთი უნარ-ჩვევების ჩამოყალიბება/სრულყოფას როგორიცაა: სხვადასხვა სახის ინფორმაციის მიღება და მისი ადეკვატური აღქმა/ანალიზი, საკომუნიკაციო პარტნიორის რეპლიკაზე ადეკვატური რეაგირება, დიალოგის წარმართვის პროცესში რეპლიკათა კომბინირება.

საუბრის მეორე ფორმა - მონოლოგი მიმართულია ერთ ან რამდენიმე მსმენელზე, ზოგჯერ კი საკუთარ თავზე. დიალოგური მეტყველებისაგან განსხვავებით ის ხასიათდება გამონათქვამის შინაარსის ფართო თემატიკის მოცულობით, გავრცელებული სამეტყველო კონსტრუქციათა სიხშირით და გრამატიკული გაფორმებით. მონოლოგური მეტყველების სწავლება წარმართება სამ ეტაპად. პირველ ეტაპზე მიმდინარეობს ენობრივი ავტომატიზმის გამომუშავება. ფონეტიკური, ლექსიკური, გრამატიკული მასალის სწრაფი და უშეცდომო გამოყენების უნარ-ჩვევების ფორმირებაზე მუშაობა იმიტაციური, ასოციაციური, სამეტყველო, ჯგუფური და პირობით-კომუნიკაციური აქტივობების საფუძველზე. სწავლების მეორე ეტაპზე მიმდინარეობს მუშაობა იმ ენობრივი მასალის შერჩევის უნარ-ჩვევების ფორმირებაზე, რომელიც საკომუნიკაციო მიზნის შესაბამისია. ყურადღების ცენტრში ექცევა შინაარსის გამოხატვის უნარის ფორმირება შესაბამისი ლექსიკურ-სტრუქტურული მასალის დახმარებით. მესამე ეტაპზე წარმოებს ვარჯიში ინიციატიული მეტყველების უნარის განვითარებაზე. კომუნიკანტის კონცენტრაცია მიმართულია გამონათქვამის შინაარსზე (გიორგობიანი, კახიშვილი, მაცხოწავილი, ქვლივიძე, 2004)

მონოლოგური მეტყველების ნიშნებს განეკუთვნება უწყვეტობა (გამონათქვამი არ იფარგლება ერთი ფრაზით, არამედ წარმოადგენს ზეფრაზულ ერთობლიობას), თანმიმდევრობა, ლოგიკურობა, შედარებითი აზრობრივი დასრულებულობა, გამონათქვამის კომუნიკაციური მიმართულება. მონოლოგური მეტყველება გამოიყენება სხვადასხვა საკომუნიკაციო მიზნებისათვის:

- ინფორმაციის მიწოდება;
- მსმენელის დარწმუნება/გადარწმუნება;
- ამა თუ იმ ქმედების პროვოცირება.

თხრობა მიჩნეულია დიალოგური მეტყველების ყველაზე უფრო რთულ სახედ. მისთვის დამახასიათებელია მოვლენათა თანმიმდევრობა. წინასწარ მომზადებული მონოლოგის ნაირსახეობას წარმოადგენს ლექცია, საჯარო გამოსვლა. სწავლება უნდა უზრუნველყოფდეს ზეპირმეტყველების ამ ფორმის ყველა სახეზე მუშაობას. უცხო ენაზე მონოლოგური მეტყველების უნარ-ჩვევების სრულყოფისათვის მოსამზადებელი და სამეტყველო სავარჯიშოები უნდა მოიცავდეს ისეთ აქტივობებს, როგორიცაა სხვადასხვა შინაარსის მქონე ტექსტების მოყოლა, სიტუაციების, სურათების აღწერა, მოხსენების მომზადება შეთავაზებული თემის ირგვლივ, მოთხრობის შედგენა, სხვადასხვა თემის ლოგიკური თანმიმდევრობით გახსნა, საკუთარი მსჯელობის დასაბუთება, საუბრის პროცესში განსჯისა და არგუმენტაციის ელემენტების ჩართვით (ჯოჯუა, 2010-2011).

ინგლისურ ენაზე აუდირებისა და საუბრის უნარ-ჩვევების ფორმირებისა და მათი შემდგომი განვითარებისათვის აუცილებელია სწავლების პროცესში სისტემატურად გამოყენებული იქნეს სწავლების თანამედროვე მეთოდები და ავთენტური, საინტერესო, სტუდენტთა ინტერესებისა და

მოტივაციის გაზრდაზე ორიენტირებული მასალა, რაც უფრო ეფექტურს გახდის შემსწავლელთა მიერ ინგლისური ენის ზეპირი კომუნიკაციის დაუფლებასა და მის სრულყოფას.

ლიტერატურა:

1. Pierce, L. V., Teaching Strategies For Developing Oral Language Skills. A Forum Anthology; Selected Articles from the Teaching forum, 1984-1988. Washington, D. C. 20547. 1989, 42-47 p.p.
2. Snow, D., From Language Learner to Language Teacher. An Introduction to Teaching English as a Foreign language. Teachers of English to Speakers of Other Languages, Inc. Alexandria, Virginia 22314 USA. 2007, 83-105 p.p.
3. Brown, H. D., Teaching by Principles. An Interactive Approach to Language Pedagogy. San Francisco State University. Longman. 2nd Edition. 2000, 247-267 p.p.
4. გიორგობიანი ლ., კახიშვილი ლ., მაცხოვნაშვილი გ., ქვლივიძე რ., უცხოური ენების სწავლების თეორია და პრაქტიკა, გამომც. "ენა და კულტურა", თბილისი, 2004, 162-175 გვ.
5. ჯოჯუა თ., უცხო ენაზე ზეპირმეტყველების სწავლების სრულყოფისათვის, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტის შრომები, VIII. ჰუმანიტარულ და სოციალურ-პოლიტიკურ მეცნიერებათა სერია. გამომცემლობა „მერიდიანი“, თბილისი, 2010-2011, 81-83 გვ.

STRATEGIES FOR TEACHING LISTENING AND SPEAKING IN ENGLISH

Tamar Jojua, Sokhumi State University, Associate Professor

Mzia Topuridze, Sokhumi State University, Assistant Professor

RESUME

The article deals with one of the most important problems in modern foreign language teaching methodology--- strategies for the formation and enhancement English listening and speaking skills. Oral communication as a complicated and many-sided phenomenon occupies one of the central places in the process of teaching English as a foreign language. Teachers should acknowledge that listening is an interactive process which requires utmost effort and practice on the part of learners. To raise motivation and interest among learners the teaching/learning process should be organised in consonance with the language level, age, needs and likes of learner groups. The repertoire of learning activities should be based on high-interest-level topics in order to facilitate learning process. Accordingly the role of the teacher in this process is of paramount importance. He/she must be himself/herself an exemplary listener and speaker in order to stimulate students in active participation in teaching/ learning process. While teaching listening extended practice in grammar, vocabulary, and language functions should be included in suggested activities. Speaking is the second constituent element of oral communication. Speaking a foreign language is the most difficult part in language learning because students need ample practice in speaking to be able to say a few words of their own in connection with a situation. While teaching foreign oral language all peculiarities and specific components of a dialogue, a monologue and listening should be taken into consideration. The tasks we ask our students for performance must be sufficiently realistic and motivating for them to see a useful purpose for study. Listening and speaking techniques must be interesting, purposeful in order to simulate learners in acquiring better skills.

ნანოტექნოლოგიების განვითარების პერსპექტივები

ინგა აბულაძე, საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტი, ასოცირებული პროფესორი
ნანა მაღლაკელიძე, საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტი
ნატალია გაბაშვილი, საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტი
თამარ გაბაშვილი, საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტი

ნანოტექნოლოგია (Nanotechnology) არის მეცნიერება, რომელიც შეისწავლის ძალიან მცირე საგნების (მოლეკულებისა და ატომების) გამოყენებას სხვადასხვა მეცნიერებებში, როგორიცაა: ფიზიკა, ქიმია, ბიოლოგია, ინჟინერია, მასალათმცოდნეობა, ქიმიური ინჟინერია, მექანიკური ინჟინერია, ელექტრული ინჟინერია და სხვ. აქედან გამომდინარეობს, რომ ნანოტექნოლოგია წარმოადგენს მეცნიერებისა და ინჟინერიის სიმბიოზს.

ტერმინი „ნანო“ მეცნიერებაში აღნიშნავს *რაიმე სიდიდის მემილიარდედ ნაწილს* და ბერძნულად *ჯუჯას* ნიშნავს.

ნანოტექნოლოგიის დანიშნულებაა ატომებისა და მოლეკულების შეკავშირებისა და მოწესრიგების გზით 1 დან 100 ნმ-მდე ხელსაწყოების, მასალებისა და სისტემების შექმნა. ნანოტექნოლოგიის გამოყენება შესაძლებელია ისეთი პროდუქციის შექმნაში, რომელთა მოცულობა არის ძალიან პატარა. როგორიცაა, ელექტრონული მოწყობილობები, კატალიზატორები და სენსორული ტექნიკა.

საერთაშორისო სტანდარტის მიხედვით 1 ნანომეტრი არის მეტრის მემილიარდედი ნაწილი ანუ, $1\text{ნმ} = 10^{-9}\text{მ}$.

ნანომეტრი იმდენად პატარა ერთეულს წარმოადგენს, რომ მისი დანახვა შეუიარაღებელი თვალით შეუძლებელია. ნანომეტრი არის მეტრის მემილიარდედი ნაწილი, ანუ $1\text{ნმ} = 10^{-9}\text{მ}$. ან 1 მილიმეტრში არის 1 მილიონი ნანომეტრი, ანუ $1\text{მმ} = 10^{-6}\text{მ}$. შედარებისათვის მოვიყვან შემდეგ მაგალითებს:

- გაზეთის ფურცელი დაახლოებით 100, 000 ნანომეტრით სქელია;
- ერთ ინჩში არის 25, 400,000 ნანომეტრი.

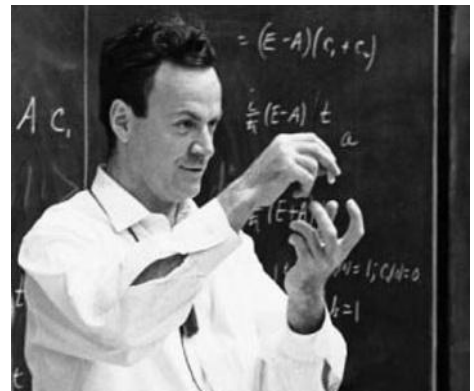
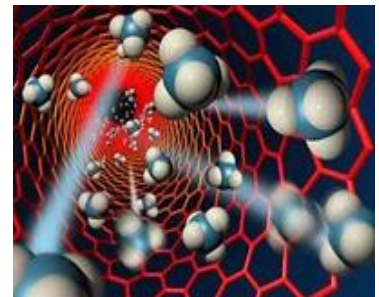
ზემოთქმულიდან გამომდინარეობს, რომ ნანოტექნოლოგიის ქვეშ იგულისხმება ძალიან მცირე სტრუქტურის მქონე სხეული. ახალი ტიპის მანქანების და მოწყობილობების შექმნა ნანო ზომის სტრუქტურის გათვალისწინებით გამოიწვევს მეცნიერებაში დიდ გადატრიალებას. ამის გაკეთება კი შესაძლებელია მხოლოდ ცალკეული ატომების გზით.

ნანომეცნიერების იდეა და კონცეფცია შემოთავაზებულ იქნა ნანოტექნოლოგიების მამად წოდებულ კალიფორნიის ტექნოლოგიური ინსტიტუტის მეცნიერის, ფიზიკოს **„რიჩარდ ფეინმანის“ (Richard Feynman)** მიერ 1959 წელს. ფეინმანმა აღწერა პროცესები, სადაც მეცნიერებს შეუძლიათ ინდივიდუალური ატომებისა და მოლეკულების გადაადგილებისა და კონტროლის გზით ძალიან პატარა სტრუქტურის შექმნა.

1974 წელს იაპონელმა პროფესორმა **ნორიო ტანიგუჩმა (Norio Taniguchi)** თავის კვლევებში გამოიყენა ტერმინი ნანოტექნოლოგიები. მან აღნიშნა, რომ ნანოტექნოლოგიური მოწყობილობა (მასალა) შედგება ერთი ატომის ან ერთი მოლეკულისაგან. 1981 წლამდე მას არ შეეძლო

მიკროპროცესორების გამოსახულების კვლევის განვითარებით დაენახა ინდივიდუალური ატომები, რომლებიც თანამედროვე ნანოტექნოლოგიების განვითარების გზით დაიწყო.

1986 წელს კრეატიულმა ინჟინერებმა ეს იდეა აიტაცეს და თქვეს, რომ დადგა „**ნანოტექნოლოგიების ერა**“ და ამავე წელს გამოიცა პირველი სახელმძღვანელო.

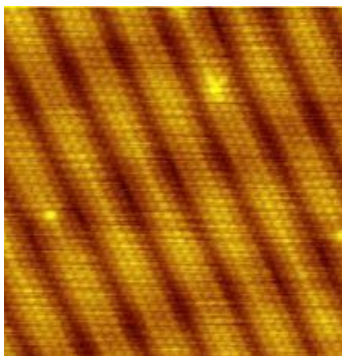
ნახ.1

ნაშრომში ჩვენ მიერ შესწავლილია ის ორი საკვანძო მიმართულება, საიდანაც ნანოტექნოლოგიამ და ნანომეცნიერებამ სტარტი აიღო. ჯერ ერთი, როგორც უკვე ცნობილია, *ნანოტექნოლოგია არ გახლავთ დამოუკიდებელი მიმართულება*, რადგან ის წარმოადგენს სხვადასხვა მეცნიერებების სიმბიოზს და მეორე, *გვირაბული მიკროსკოპის* გამოგონებით.

2000 წელს შეერთებული შტატების ეროვნული ნანოტექნოლოგიის ინიციატივით დაიწყო ამ მიმართულების სერიოზული განვითარება. ნანოტექნოლოგიის თეორიის თანახმად, კვანტური მოწყობილობების შესაქმნელად გამოიყენება ლითონის ნანონაწილაკები (ნანონაწილაკები, სადაც ცალკეული ელექტრონების ქცევა არის მნიშვნელოვანი).

არსებობს ისეთი პატარა ნაწილაკი, როგორიცაა ატომი, რომლის დანახვა შეუიარაღებელი თვალით შეუძლებელია, მაგრამ შესაძლებელია მისი დანახვა მიკროსკოპში. ამ უკანასკნელთან შეხება ალბათ ყველას გვქონია. როგორც ცნობილია, ელექტრონული მიკროსკოპი გამოიგონეს 1930-იან წლებში და სწორედ მისი დახმარებით არის შესაძლებელი ამ უმცირესი საგნების (ნაწილაკების) დანახვა.

ყველაფერი დედამიწაზე შედგება ატომებისაგან: საკვები, რომელსაც ჩვენ ვჭამთ; ტანსაცმელი, რომელიც ჩვენ გვაცვია; შენობები და სახლები, რომლებშიც ჩვენ ვცხოვრობთ და თვით ჩვენი სხეულიც კი.

მიუხედავად იმისა, რომ თანამედროვე ნანომეცნიერება და ნანოტექნოლოგია XXI საუკუნის ახალი მიმართულებაა მეცნიერებაში, ნანომასალები გამოყენებული იქნა საუკუნეების წინ. შუა საუკუნეების ეკლესიების ვიტრაჟები ასობით წლის წინ შექმნილი იყო ალტერნატიული ზომის ოქროსა და ვერცხლის ნაწილაკებით.

მე-2 ნახაზზე გამოსახულია სუფთა ოქროს ზედაპირი, რომელიც დანახულია მიკროსკოპით. მასზე შესაძლებელია ინდივიდუალური ატომების დანახვა.

მეცნიერები ვარაუდობენ, რომ უახლოეს მომავალში ნანონაწილაკებით შექმნილი ტექნოლოგიები შეცვლის სამყაროს, საზოგადოებას, კაცობრიობის ცხოვრების წესს. ნანოტექნოლოგიას აქვს

ნახ.2 პოტენციალი, შექმნას ბევრი ახალი მოწყობილობა, რომელთა გამოყენება შესაძლებელი

იქნება კომპიუტერებში, მედიცინაში, ელექტრონიკასა და ენერგეტიკაში. ნანოტექნოლოგია დღითიდღე ვითარდება და წინ მიიწევს. ამ მიმართულებით კვლევები მიმდინარეობს მსოფლიოს ბევრ ქვეყანაში. ნანოტექნოლოგიები განსაკუთრებით განვითარებულია **ამერიკაში, რუსეთსა და ჩინეთში**. რუსეთის პრეზიდენტმა დიმიტრი მედვედევმა მოსკოვში გამოსვლისას განაცხადა, რომ ნანოტექნოლოგიების განვითარება რუსეთს ნაკლებად გახდის დამოკიდებულს ნავთობისა და ბუნებრივი აირის გაყიდვაზე. მისი თქმით, 2015 წლისთვის ნანოტექნოლოგიების დახმარებით შექმნილი პროდუქციის მსოფლიო ბაზარი სამი ტრილიონი დოლარის ღირებულებას მიაღწევს.

ავტორების მიერ შესწავლილ იქნა, რომ ნანოტექნოლოგიით შექმნილი ხელსაწყოები თუ სხვა საქონელი უკვე დამკვიდრდა ბაზარზე და მათი რიცხვი სწრაფად იზრდება. თავიდან ეს იყო ნანობოჭკოთი არმირებული საბურავები, გოლფის ბურთები, მეხანძრეთა სპეცტანსაცმელი. ამას მოჰყვა აირის სენსორები, შუქდიოდები, სუნის შთანთქმელი დანაფარები მაცივრებისთვის, შუშები, რომლებიც მტვერს და ჭუჭყს არ იჩერებენ, თვითმფრინავის ფრთების გამამაგრებელი ნანობოჭკოვანი კომპოზიტები, ხისა და კედლების დამცავი ნანოსაღებავები, რომლებიც წყალს არ იკარგებს. ნანოტექნოლოგიის მეშვეობით **დღეს დნმ-ის ანალიზის** გაკეთება უფრო სწრაფად ხორციელდება.

2008 წელს უკვე გაიყიდა სერიული პროცესორი, რომლის ელემენტები 45 ნანომეტრის ზომისაა, ანუ ადამიანის თმის დიამეტრზე 1 000-ჯერ ნაკლები. **კომპიუტერების სწრაფქმედება** ტერაჰერცებს მიაღწევს. ინფორმაციის ჩაწერის სიმკვრივე კი - ათასობით ტერაბაიტს კვადრატულ სანტიმეტრზე; შეიქმნება **ზემტკიცე მასალები** ნანომილაკებისა და ნანოსტრუქტურული კომპოზიციების საფუძველზე; ტემპერატურა და კოროზიამდებელი მასალები და დანაფარები; საწარმოო და ბირთვული ენერგეტიკის ნარჩენების გადამუშავებაში დაინერგება ნანოტექნოლოგიები.

ნანოტექნოლოგიების გამოყენება **ენერგეტიკაში** ხელს შეუწყობს: წყალბადის ენერგეტიკაზე გადასვლას; სითბური ელემენტების შექმნას; მინიმუმამდე შეამცირებს ნავთობისა და ბუნებრივი აირის გამოყენებას, რამაც შეიძლება გამოიწვიოს ზოგიერთი, ბუნებრივი რესურსების გაყიდვაზე დამოკიდებული სახელმწიფოს დასუსტება. ზენიტში მყოფ მზეს დედამიწის 1 კვადრატულ მეტრზე 1 კილოვატი ენერგია მოაქვს. დღევანდელ საყოფაცხოვრებო მზის ელემენტებს ამ ენერგიის მხოლოდ 20%-ის ათვისება შეუძლიათ. ნანოტექნოლოგიების გამოყენებით ეს რიცხვი 40%-ს გადააჭარბებს.

სოფლის მეურნეობაში ნანოტექნოლოგიების გამოყენება უზრუნველყოფს უვარგისი მიწების გამდიდრებას და სასოფლო-სამეურნეო სარგებლობაში დაბრუნებას; მიწათმოქმედების ეფექტურობის ამაღლებას; ახალი ჯიშების შექმნას; კვების პროდუქტების სინთეზს.

კოსმოსურ აპარატებში გამოსაყენებლად შეიქმნება მინიატურული ხელსაწყოები, ნანოსენსორები, ნანომოწყობილობები, თერმოსაიზოლაციო და ცვეთამდედი დანაფარები.

ისმის შემდეგი კითხვა: ეს ყველაფერი შესაძლებელია კი?

ნუ დაგვაპიწყდება, რომ ეს მხოლოდ პროგნოზებია და, სავარაუდოდ, ნანოტექნოლოგიით გამოწვეული რეალური რევოლუციური ცვლილებები 2025 წლიდან დაიწყება. მეცნიერების ამ ახალ მიმართულებას აქვს როგორც დადებითი, ასევე უარყოფითი მხარეები.

ნანოტექნოლოგია მთლიანად გამოყენებით სფეროზე ორიენტირებული დარგია. თუ ზემოთ ჩამოთვლილი პროგნოზების მიხედვით ვიმსჯელებთ, ნანოტექნოლოგიას შეუძლია ძირფესვიანად შეცვალოს და გააუმჯობესოს ადამიანის ჯანმრთელობა, ყოფა-ცხოვრება და მისი გარემომცველი სამყარო. ამ მხრივ ყველაფერი ცხადია.

ისმის კითხვა: რა გადატრიალებას მოახდენს ეს მეცნიერება მედიცინაში? თუნდაც, კიბოს წინააღმდეგ ბრძოლაში?

2009 წლის ნობელის პრემია ფიზიოლოგიისა და მედიცინის დარგში მიენიჭა სამ ამერიკელ მეცნიერს, რომლებმაც ნანონაწილაკებით მარკირების მეთოდით აღმოაჩინეს ქრომოსომათა დაცოფისას მათ განაპირა რეგიონებში დეფექტების გაჩენის, შესაბამისად, **სიბერის გამოწვევისა და მასთან ე.წ. ტელომერებით ბრძოლის ეფექტი.** ეს აღმოჩენა, რომელიც ნანოტექნოლოგიური მასალების გამოყენებით გაკეთდა, სავარაუდოდ, სულ მალე შეძლებს სიბერის გადავადებას.

დღეს უკვე რეალობად იქცა **სამკურნალო პრეპარატებში მოლეკულების ჩანერგვა ნანონაწილაკის სახით**, რომელიც სისხლს გაჰყვება და დაუკავშირდება მხოლოდ წინასწარდაგეგმილ ორგანოს; მაგალითად, ღვიძლს ან თირკმელს. ამრიგად, შესაძლებელი ხდება წამლის სელექციური მიტანა დაავადებულ ორგანოში, რაც მნიშვნელოვნად ზრდის პრეპარატის ეფექტურობას.

დღეისათვის მეცნიერების მიზანს წარმოადგენს ნანომასალების მიღების მეთოდების, მათი სტრუქტურის, ქიმიური, ფიზიკური და ტექნოლოგიური თვისებების გამოკვლევა და მათი გამოყენება ტექნიკაში.

ამრიგად, მეცნიერების ვარაუდით, ნანოტექნოლოგია გადატრიალებას მოახდენს მსოფლიოში, განსაკუთრებით კი მედიცინასა და ტექნიკის სფეროში. მეცნიერები ვარაუდობენ, რომ ნანოტექნოლოგიის გამოყენებით შესაძლებელია ელექტრონული მოწყობილობების მზის ენერგიაზე მუშაობა. ნანოტექნოლოგიის გამოყენებით შესაძლებელი იქნება დიდი ეკონომიის გაკეთება, მაგრამ არ უნდა დაგვაპიწყდეს, რომ მან შეიძლება მოიტანოს ნეგატიური შედეგებიც დედამიწაზე. ზემოთქმულიდან გამომდინარე, შესაძლებელია იმიტაციური მოდელის დამუშავება, რომლის თანახმად, წინასწარ ცნობილი იქნება, თუ რომელი მიმართულებით იქნება ეფექტური ნანოტექნოლოგიების განვითარება.

ნაშრომის უმთავრეს მიზანს წარმოადგენს ავტორების მიერ ნანოსისტემების თეორიული და ექსპერიმენტული შედეგების შესწავლა და მათ საფუძველზე შეთავაზება ამგვარი სისტემების მოდელირებისადმი.

ლიტერატურა:

1. <http://www.Nanotechnology.com>
2. <http://www.lanl.gov/mst/nano/definition.html>
3. <http://www.kurzweilai.net/oldsite/>
4. <http://www.eurekalert.org/features/doe/2001-07/dnl-flc060602.php>
5. <http://www.nanotech-now.com/predictions.htm>

PERSPECTIVES OF NANOTECHNOLOGY DEVELOPMENT

Inga Abuladze, Georgian Technical University, Associate Professor

Nana Maghlakelidze, Georgian Technical University

Natalia Gabashvili, Georgian Technical University

Tamar Gabashvili, Georgian Technical University

RESUME

Generally, when people talk about nanotechnology, they mean structures of the size 100 nanometers smaller. There are one million nanometers in a millimeter. Nanotechnology tries to make materials or machines of that size. New materials possible with nano size structures. It is even possible to work with single atoms. Nanotechnology and Nanoscience started with two key developments: the start of cluster science and the invention of the scanning tunneling microscope (STM).

ბანახის ზომათა სივრცის აგებულება

ლელა ალექსიძე, გორის სახელმწიფო სასწავლო უნივერსიტეტი, ასოცირებული პროფესორი
E-mail: lelaaleksidze@gmail.com

ლაურა ელიაური, გორის სახელმწიფო სასწავლო უნივერსიტეტი, ასოცირებული პროფესორი
E-mail: lauraeliauri@gmail.com

ზურაბ ზერაკიძე, გორის სახელმწიფო სასწავლო უნივერსიტეტი, პროფესორი
E-mail: zura.zerakidze@mail.ru

მალხაზ მუმლაძე, გორის სახელმწიფო სასწავლო უნივერსიტეტი, პროფესორი
E-mail: mmumladze@mail.ru

სოსო ცოტნიაშვილი, გორის სახელმწიფო სასწავლო უნივერსიტეტი, პროფესორი
E-mail: stsotniashvili@gmail.com

ვთქვათ, მოცემულია ზომადი სივრცე (E, S) , ხოლო $M^\pm$ არის წრფივი ნამდვილი სივრცე ყველა ნიშანცვლადი სასრული ზომებისა S -ზე. შემოვიტანოთ შემდეგი განსაზღვრებები (იხ. [1], [2], [3]).

განსაზღვრება 1. $M_B \subset M^\pm$ წრფივ ქვესივრცეს ვუწოდებთ ბანახის ზომათა სივრცეს, თუ

1. M_B -ზე განვსაზღვრავთ ნორმას ისე, რომ M_B იქნება სრული ნორმირებული სივრცე, ანუ ბანახის სივრცე ამ ნორმის მიმართ და ყოველი ორთოგონალური ზომებისა $\llcorner, \lrcorner \in M_B$ და ნამდვილი $a \neq 0$ რიცხვისათვის შესრულდება უტოლობა: $\|\llcorner + a\lrcorner\| \geq \|\llcorner\|$;

2. თუ $\llcorner \in M_B$, $\|f(x)\| \leq 1$, მაშინ $\lrcorner_f(A) = \int_A f(x)\llcorner(dx) \in M_B$ და $\|\lrcorner_f\| \leq \|\lrcorner\|$, სადაც $f(x)$ არის

ნამდვილი ზომადი ფუნქცია, ხოლო $A \in S$;

3. თუ $\lrcorner_n \in M_B$, $\lrcorner_n > 0$, $\lrcorner_n(E) < \infty$, $n = 1, 2, \dots$ და $\lrcorner_n \downarrow 0$, მაშინ ყოველი წრფივი უწყვეტი ფუნქციონალისათვის $l^* \in M_B^*$, $\lim_{n \rightarrow \infty} l^*(\lrcorner_n) = 0$.

ბანახის ზომათა სივრცის განსაზღვრება შემოტანილია ზ. ზერაკიძის მიერ (იხ. [3]), ამ სტატიაში კი დამტკიცებულია შემდეგი თეორემა, რომ თუ M_B არის ბანახის ზომათა სივრცე, მაშინ არსებობს წყვილ-წყვილად ორთოგონალური ალბათური ზომათა ოჯახი $\{\llcorner_i, i \in I\}$ ისეთი, რომ $M_B = \bigoplus_{i \in I} M_B(\llcorner_i)$, სადაც $M_B(\llcorner_i)$ არის ბანახის ზომათა სივრცე $\lrcorner$ ისეთი ზომებისა, რომლებსაც აქვს შემდეგი სახე: $\lrcorner(B) = \int_B f(x)\llcorner_i(dx)$, $B \in S$; $\int_E |f(x)\llcorner_i(dx)| < \infty$ ნორმით $\|\lrcorner\|_{M_B(\llcorner_i)} = \int_E |f(x)\llcorner_i(dx)|$. $\oplus$ აღნიშნავს

ბანახის სივრცეთა პირდაპირ ჯამს.

შენიშვნა 1. (იხ. [2]) აგებულია ავტორის მიერ მაქსიმალური წყვილ-წყვილად ორთოგონალური ალბათური ზომათა ოჯახი, რომელთა სიმძლავრეა 2^{2^C} , თუ E სიმრავლის სიმძლავრეა C . ე. ი. ამ თეორემის თანახმად, პირდაპირი ჯამის შესაკრებთა რაოდენობა შეიძლება იყოს 2^{2^C} .

განსაზღვრება 2. ვამბობთ, რომ ნორმირებულ წრფივ X სივრცეში ნორმა რიგობრივად უწყვეტია, თუ $x_n \downarrow 0$ გამომდინარეობს $\|x_n\| \rightarrow 0$.

განსაზღვრება 3. ვამბობთ, რომ ნორმირებულ წრფივ X სივრცეში ნორმა რიგობრივად ნახევრად უწყვეტია, თუ შესრულებულია შემდეგი პირობა: $0 \leq x_n \uparrow$, $x \in X$ გამომდინარეობს, რომ $\|x_n\| \rightarrow \|x\|$.

შენიშვნა 2. ცხადია, რომ თუ ნორმა რიგობრივად უწყვეტია, მაშინ ეს ნორმა რიგობრივად ნახევრად უწყვეტია.

ავაგოთ მაგალითი ისეთი ბანახის სივრცისა, რომელიც არ იქნება ზომათა ბანახის სივრცე.

ვთქვათ, $E = [0, 1]$ და S არის ბორელის $\pm$ -ალგებრა $[0, 1]$ -დან, ხოლო a არის ლებეგის ზომა S -ზე. განვიხილოთ ყველა ისეთი არაუარყოფითი $g(x)$ ზომადი ფუნქციების სიმრავლე განსაზღვრული $[0, 1]$ -ზე, რომლებიც არსებითად შემოსაზღვრულია $[0, 1]$ -ზე. განვიხილოთ სასრული არაუარყოფითი ზომათა

სივრცე, რომლებიც მოცემულნი არიან შემდეგი ფორმულებით:

$$\llbracket g \rrbracket(A) = \int_A g(x)^a(dx), \quad A \in S, \quad g \in L_\infty[0,1].$$

ეს სივრცე აღვნიშნოთ $M_B = \{\llbracket g \rrbracket : g \in L_\infty[0,1]\}$. M_B -ზე განსაზღვრეთ ნორმა შემდეგი ფორმულით:

$$\|\llbracket g \rrbracket\| = \text{essential sup}_{x \in [0,1]} |g(x)|.$$

ცხადია, რომ M_B ამ ნორმით იქნება ბანახის სივრცე. განვიხილოთ უწყვეტ ფუნქციათა $g_n(x)$

$$\text{მიმდევრობა განსაზღვრული } x \in [0,1] \text{-ზე შემდეგი ფორმულით } g_n(x) = \max_{x \in [0,1]} \left(1 - nx, \frac{x}{n}\right).$$

განვიხილოთ ისეთი x -ები $[0,1]$ -დან, რომლებისთვისაც სრულდება შემდეგი უტოლობები:

$$0 \leq x \leq \frac{n}{n^2+1}. \quad \text{აქედან გამომდინარეობს, რომ } 0 \leq nx \leq \frac{n^2}{n^2+1}, \quad -\frac{n^2}{n^2+1} \leq -nx \leq 0 \quad \text{და}$$

$$\frac{1}{n^2+1} \leq 1 - nx \leq 1, \quad \text{ხოლო } 0 \leq \frac{x}{n} \leq \frac{1}{n^2+1}. \quad \text{მაშინ ცხადია, რომ } \max_{x \in [0, \frac{n}{n^2+1}]} \left(1 - nx, \frac{x}{n}\right) = 1 - nx. \quad \text{ახლა}$$

განვიხილოთ ისეთი x -ები, რომლებისთვისაც სრულდება შემდეგი უტოლობები: $\frac{n}{n^2+1} \leq x \leq 1$. აქედან

$$\text{გამოდის, რომ } \frac{n^2}{n^2+1} \leq nx \leq n, \quad -n \leq -nx \leq -\frac{n^2}{n^2+1}, \quad 1 - n \leq 1 - nx \leq \frac{1}{n^2+1}, \quad \frac{1}{n^2+1} \leq \frac{x}{n} \leq \frac{1}{n}. \quad \text{მაშინ}$$

$$\text{ცხადია, რომ } \max_{x \in [\frac{n}{n^2+1}, 1]} \left(1 - nx, \frac{x}{n}\right) = \frac{x}{n}.$$

$$\text{ამრიგად, } g_n(x) = \max_{x \in [0,1]} \left(1 - nx, \frac{x}{n}\right) = \begin{cases} 1 - nx, & x \in \left[0, \frac{n}{n^2+1}\right] \\ \frac{x}{n}, & x \in \left[\frac{n}{n^2+1}, 1\right] \end{cases}$$

$$\text{ხოლო } \neg_n(A) = \int_A g_n(x)^a(dx), \quad \neg_n \in M_B, \quad \forall n \in N. \quad \text{ადვილი სანახავია, რომ } \neg_1 \geq \neg_2 \geq \dots \geq \neg_n \geq \dots$$

და $\neg_n \downarrow 0$ მაგრამ $\|\neg_n\| = 1, \quad \forall n \in N$. ე.ი. $\neg_n$ ნორმით იკრიბება 1-კენ.

განვიხილოთ უწყვეტი წრფივი ფუნქციონალი l^* განსაზღვრული M_B -ზე ისეთი, რომ $l(\neg_n) = \|\neg_n\| \quad \forall n \in N$. აქედან გამოდის, რომ $l(\neg_n) \rightarrow 1$. ე.ი. გამოვიდა, რომ $\neg_n \downarrow 0$, მაგრამ $l(\neg_n) \rightarrow 1$, ე.ი. ეს ბანახის სივრცე არ არის ზომათა ბანახის სივრცე.

თეორემა 1. თუ M_B არის ბანახის ზომათა სივრცე, მაშინ შესაბამისი ნორმა M_B -ში არის რიგობრივად უწყვეტი ნორმა.

დამტკიცება. დაუშვათ საწინააღმდეგო, ე. ი. $\neg_n > 0$, $\neg_n \downarrow 0$, მაგრამ $\|\neg_n\| \rightarrow 1$, მაშინ ასეთი $\neg_n$

ელემენტებისათვის ყველა უწყვეტი ფუნქციონალებისათვის გამოგვივა, რომ $l(\neg_n) \rightarrow 1$ ე. ი. არ შეგვისრულდება ზომათა ბანახის სივრცის განმარტების მე-3 პირობა. მივიღეთ წინააღმდეგობა. ამით თეორემა 1 დამტკიცებულია.

ამრიგად, ბანახის ზომათა სივრცე არის სრული ნორმირებული სივრცე, რომლის შესაბამისი ნორმა არის რიგობრივად უწყვეტი ნორმა და რიგობრივად ნახევრად უწყვეტი ნორმა.

ლიტერატურა:

1. Кантарович Л. В., Акилов Г. П., „Функциональный анализ, наука, Москва, 1977.
2. Zerakidze Z., On weakly separated and separated families of probability measures. Bull. Acad. Sc. Georgian SSR, 113, №2, 1984.
3. Zerakidze Z., Banach space of measures. Prob. Theory and Math. Stat. VSP/Mokslas v.2, 1991.

STRUCTURE BANACH SPACE OF MEASURES

Lela Aleksidze, Gori State Teaching University, Associate Professor

Laura Eliauri, Gori State Teaching University, Associate Professor

Malkhaz Mumladze, Gori State Teaching University, Professor

Zurab Zerakidze, Gori State Teaching University, Professor

Soso Tsotniashvili, Gori State Teaching University, Professor

RESUME

It is proved in this paper, that the relevant standard of Banakhi metric system is continuous and half continuous in an ordinate way. In addition, an example of Banakhi space is constructed here, which is not Banakhi metric space.

KK Mass Spectrum of Scalar Fields in the 6D Standing Wave Braneworld With Real Scalar Field

Pavle Midodashvili, Ilia State University, Associate Professor

E-mail: pmidodashvili@yahoo.com

Levan Midodashvili, Gori State Teaching University, Professor

E-mail: levmid@hotmail.com

Braneworld models involving large extra dimensions [1–6] have been very useful in addressing several open questions in high energy physics (e.g. the hierarchy problem and the nature of flavor). Most of the braneworlds are realized as time-independent field configurations. However, mostly within the framework of cosmological studies, there were proposed models with timedependent metrics and matter fields, as well as branes with tensions varying in time [7–10]. One of the 5D braneworld models with non-stationary metric coefficients was proposed in [11–14] (for the generalization to 6D case see [15, 16]). In this scenario the braneworld was generated by standing gravitational waves coupled to a phantom-like bulk scalar field, rapid oscillations of these waves provide universal gravitational trapping of zero modes of all kinds of matter fields on the brane [17–21].

Recently in the paper [22] it was introduced the new non-stationary 5D braneworld generated by standing waves of the gravitational and real scalar fields, instead of the phantom-like scalar fields of [11–14]. The model also has new features: it does not require a bulk cosmological constant and the oscillation frequency of the standing waves can be small. In this paper we generalize the model to 6D case and investigate the KK mass spectrum of scalar fields trapped on the brane.

In 6D spacetime the Einstein equations with a bulk cosmological constant Λ and stress-energy tensor T_{AB} are

$$R_{AB} - \frac{1}{2}g_{AB}R = \Lambda g_{AB} + k^2 T_{AB} + k^2 \pm_{AB}, \quad (1)$$

where capital Latin indices refer to 6D spacetime and 6D gravitational constant k obeys the relation $k^2 = 8\pi G = \frac{8\pi}{M^4}$ (G and M are the 6D Newton constant and the 6D Planck mass scale, respectively). In what follows we assume

$$\Lambda = 0. \quad (2)$$

In our physical setup there exists non-self-interacting real scalar field propagating in the bulk and having the following energy-momentum tensor

$$T_{scal. field AB} = \partial_A \phi \partial_B \phi - \frac{1}{2}g_{AB} \partial^C \phi \partial_C \phi. \quad (3)$$

Using (2) and (3), equations (1) can be rewritten in the form

$$R_{AB} = k^2 \partial_A \phi \partial_B \phi + k^2 \left(\pm_{AB} - \frac{1}{4} \pm g_{AB} \right), \quad (4)$$

where $\pm = g^{AB} \pm_{AB}$.

We look for the metric in the form

$$ds^2 = \frac{e^S (dt^2 - dr^2)}{(1-a|r|)^{3/4}} - (1-a|r|)^{1/2} e^u (dx^2 + dy^2 + dz^2 + R_0^2 e^{-4u} d^-^2), \quad (5)$$

where $a > 0$ and R_0 are constants, function $S = S(|r|)$ depends only on the $|r|$, and function $u = u(t, |r|)$ depends only on time t and $|r|$. For the two extra spatial coordinates r and $-$ we assume

$$-a^{-1} \leq r \leq a^{-1}, \quad -\bar{0} < \bar{z} \leq \bar{z} \quad (6)$$

The determinant of this metric

$$\sqrt{g} = R_0 (1-a|r|)^{1/4} e^S, \quad (7)$$

depends only on the extra coordinate r .

Taking into account symmetry properties of the metric (5), we assume that bulk real scalar field depends only on time t and extra coordinate r , i.e. $\Phi = \Phi(t, |r|)$. After a straightforward calculation equations (4) can be split into the systems of equations for the metric functions

$$3\dot{u}^2 - \frac{1}{2}S'' + \frac{1}{2}\frac{a}{(1-a|r|)}S' + \Phi(r)\left(S' - \frac{3}{4}a\right) = -k^2\dot{\Phi}^2, \quad (8)$$

$$3\dot{u}u' = -k^2\dot{\Phi}\Phi', \quad (9)$$

$$u'' - \ddot{u} - \frac{a}{1-a|r|}u' + \Phi(r)(2u' - a) = 0, \quad (10)$$

$$3u'^2 + \frac{1}{2}S'' + \frac{1}{2}\frac{a}{(1-a|r|)}S' + \Phi(r)\left(S' - \frac{5}{4}a\right) = -k^2\Phi'^2, \quad (11)$$

and for the brane tension

$$\Phi(r)\left(\frac{3a}{4} + S'\right) = k^2\left(\pm_{tt} - \frac{1}{4}e^S(1-a|r|)^{-3/4}\pm\right), \quad (12)$$

$$\Phi(r)\left(\frac{a}{2} - u'\right)e^{-S+u} = k^2\left(\pm_{xx} + \frac{1}{4}e^u(1-a|r|)^{1/2}\pm\right), \quad (13)$$

$$\Phi(r)\left(\frac{a}{2} - u'\right)e^{-S+u} = k^2\left(\pm_{yy} + \frac{1}{4}e^u(1-a|r|)^{1/2}\pm\right), \quad (14)$$

$$\Phi(r)\left(\frac{a}{2} - u'\right)e^{-S+u} = k^2\left(\pm_{zz} + \frac{1}{4}e^u(1-a|r|)^{1/2}\pm\right), \quad (15)$$

$$\Phi(r)\left(\frac{5a}{4} - S'\right) = k^2\left(\pm_{rr} + \frac{1}{4}e^S(1-a|r|)^{-3/4}\pm\right), \quad (16)$$

$$\Phi(r)\left(\frac{a}{2} + 3u'\right)e^{-S-3u}R_0^2 = k^2\left(\pm_{--} + \frac{1}{4}e^{-3u}(1-a|r|)^{1/2}\pm\right), \quad (17)$$

where overdots and primes denote derivatives with respect to t and $|r|$, respectively.

The solution to the equations (8), (9), (10) and (11) is

$$u = \sin(\mu t) A J_0\left(\frac{\mu}{a}(1-a|r|)\right), \quad (18)$$

$$\Phi = \cos(\mu t) A \sqrt{\frac{3}{k^2}} J_0\left(\frac{\mu}{a}(1-a|r|)\right), \quad (19)$$

$$S = 3\frac{\mu^2}{a^2}(1-a|r|)^2 \left(\left(J_0\left(\frac{\mu}{a}(1-a|r|)\right) \right)^2 + \left(J_1\left(\frac{\mu}{a}(1-a|r|)\right) \right)^2 - \left(\frac{\mu}{a}(1-a|r|) \right)^{-1} J_0\left(\frac{\mu}{a}(1-a|r|)\right) J_1\left(\frac{\mu}{a}(1-a|r|)\right) \right) + B, \quad (20)$$

where $\mu > 0$, A and B are some constants, J_0 and J_1 are zero-order and first-order Bessel functions of first kind respectively.

On the brane we assume

$$\begin{aligned} u(t, |r|) \Big|_{r=0} &= 0, \\ \varpi(t, |r|) \Big|_{r=0} &= 0, \\ S(|r|) \Big|_{r=0} &= 0. \end{aligned} \quad (21)$$

These conditions can be achieved by fixing the relation between μ and a

$$\frac{\mu}{a} = Z_n, \quad (22)$$

and fixing the relation between constants B and A

$$B = -3A^2 Z_n^2 J_1(Z_n)^2, \quad (23)$$

where Z_n is the n -th zero of the function J_0 . Then the solution (18), (19), (20) can be rewritten in the form

$$u = A \sin(Z_n a t) J_0(Z_n (1 - a|r|)), \quad (24)$$

$$\varpi = \sqrt{\frac{3}{k^2}} A \cos(Z_n a t) J_0(Z_n (1 - a|r|)), \quad (25)$$

$$\begin{aligned} S = 3A^2 (Z_n (1 - a|r|))^2 &\left(J_0(Z_n (1 - a|r|))^2 + J_1(Z_n (1 - a|r|))^2 + \right. \\ &\left. - (Z_n (1 - a|r|))^{-1} J_0(Z_n (1 - a|r|)) J_1(Z_n (1 - a|r|)) \right) - 3A^2 Z_n^2 J_1(Z_n)^2. \end{aligned} \quad (26)$$

Using the series expansions

$$u \Big|_{|r| \rightarrow 0} = \sin(Z_n a t) \left(AZ_n J_1(Z_n) \left(a|r| + \frac{1}{2} a^2 |r|^2 \right) + O(|r|^3) \right), \quad (27)$$

$$S \Big|_{|r| \rightarrow 0} = -3A^2 Z_n^2 (J_1(Z_n))^2 \left(a|r| + \frac{1}{2} a^2 |r|^2 \right) + O(|r|^3), \quad (28)$$

it's easy to find the following solution to equations (12) - (17) for the brane energy-momentum tensor:

$$\pm_B^A = \Phi(r) \text{diag} \left[{}^2_t, {}^2_x, {}^2_y, {}^2_z, {}^2_r, {}^2_- \right], \quad (29)$$

where

$$\begin{aligned} {}^2_t &= \frac{2a}{k^2}, \\ {}^2_x = {}^2_y = {}^2_z &= \frac{3a}{4k^2} + \frac{a}{k^2} \left(3A^2 Z_n^2 (J_1(Z_n))^2 + \sin(Z_n a t) AZ_n J_1(Z_n) \right), \\ {}^2_r &= 0, \\ {}^2_- &= \frac{3a}{4k^2} + \frac{a}{k^2} \left(3A^2 Z_n^2 (J_1(Z_n))^2 - 3 \sin(Z_n a t) AZ_n J_1(Z_n) \right). \end{aligned} \quad (30)$$

There are three free parameters in our model: A , a and Z_n . In what follows we consider the limiting case

$$AZ_n J_1(Z_n) \gg 1, \quad (31)$$

$$a \ll 1. \quad (32)$$

In this case, according to (6) and (32), the extra space along the coordinate r will be very wide, i.e the distance between the singularities on the edges of extra space will be very large $2a^{-1} \gg 1$. Also, according to (31) the time-dependent terms in the brane energy-momentum tensor components (30) will be negligible.

Massless 6D scalar fields are defined by the 6D action

$$S_\Phi = \frac{1}{2} \int dx^4 dr d^- \sqrt{g} g^{MN} \Phi \partial_M \Phi \partial_N \Phi. \quad (33)$$

Corresponding Klein-Gordon equation has the form

$$\frac{1}{\sqrt{g}}\partial_M\left(\sqrt{g}g^{MN}\partial_N\Phi\right)=0 \quad (34)$$

Using the determinant for our *ansatz* (5) equation (34) can be written as

$$\left[\partial_t^2 - (1-a|r|)^{-\frac{5}{4}}e^{S-u}\left(\partial_x^2 + \partial_y^2 + \partial_z^2 + R_0^{-2}e^{4u}\partial^2\right)\right]\Phi = (1-a|r|)^{-1}\partial_r\left[(1-a|r|)\partial_r\Phi\right]. \quad (35)$$

It is easy to find that ratio of the functions $u(t, r)$ and $S(r)$ obeys the following inequation

$$\left|\frac{u(t, r)}{S(r)}\right| \leq (AZ_n J_1(Z_n))^{-1}, \quad (36)$$

and according to our limiting case (31) we have

$$\left|\frac{u(t, r)}{S(r)}\right| \ll 1. \quad (37)$$

So, according to (37), we can drop the function $u(t, r)$ in the exponents in the scalar field equation (35) and rewrite it as follows

$$\left[\partial_t^2 - (1-a|r|)^{-\frac{5}{4}}e^S\left(\partial_x^2 + \partial_y^2 + \partial_z^2 + R_0^{-2}\partial^2\right)\right]\Phi = (1-a|r|)^{-1}\partial_r\left[(1-a|r|)\partial_r\Phi\right]. \quad (38)$$

We look for the solution to this equation in the form

$$\Phi(t, x, y, z, r, -) = e^{-i(Et - p_x x - p_y y - p_z z)} \sum_{l, m} {}^\circ_m(r) e^{il\tau}, \quad (39)$$

where ${}^\circ_m(r)$ obeys the equation

$$\left[\frac{d^2}{dr^2} - \frac{a \operatorname{sgn}(r)}{1-a|r|} \frac{d}{dr} - E^2 \left(\frac{p_x^2 + p_y^2 + p_z^2}{E^2} + \frac{l^2}{E^2 R_0^2} \right) (1-a|r|)^{-\frac{5}{4}} e^S - 1 \right] {}^\circ_m(r) = 0, \quad (40)$$

with the boundary conditions:

$$\begin{aligned} {}^\circ_m' \Big|_{|r|=0} &= 0, \\ {}^\circ_m \Big|_{|r| \rightarrow 1/a} &= 0. \end{aligned} \quad (41)$$

Taking into account that on the brane the energy and momentum of 4D scalar field with the mass m obey the dispersion relation

$$E^2 = p_x^2 + p_y^2 + p_z^2 + m^2, \quad (42)$$

for the s-wave ($l=0$) wave function ${}^\circ_0(r)$ we get the equation

$$\left[\frac{d^2}{dr^2} - \frac{a \operatorname{sgn}(r)}{1-a|r|} \frac{d}{dr} - E^2 \left((1-a|r|)^{-\frac{5}{4}} e^S - 1 \right) \right] {}^\circ_0(r) = -m^2 (1-a|r|)^{-\frac{5}{4}} e^S {}^\circ_0(r). \quad (43)$$

To estimate the masses of KK excitations on the brane we consider the scalar particles with zero 3-momentum, $p_x^2 + p_y^2 + p_z^2 = 0$. Then the equation (43) for the massive modes reduces to:

$${}^\circ_0'' - \frac{a \operatorname{sgn}(r)}{1-a|r|} {}^\circ_0' + m^2 {}^\circ_0 = 0. \quad (44)$$

The exact general solution to this equation is:

$${}^\circ_0(r) = D_1 J_0\left(\frac{m}{a}(1-a|r|)\right) + D_2 Y_0\left(\frac{m}{a}(1-a|r|)\right), \quad (45)$$

where D_1 and D_2 are some constants, and Y_0 is zero-order Bessel function of the second kind. Imposing the boundary conditions (41) we get

$$\begin{aligned} D_2 &= 0, \\ J_1\left(\frac{m}{a}\right) &= 0, \end{aligned} \quad (46)$$

from which we get the KK mass spectrum of scalar field on the brane:

$$m_n = a Z_n^{(J_1)} \quad (47)$$

where $Z_n^{(J_1)}$ denotes the n -th zero of the Bessel function J_1 . So the mass gap between the zero and the first massive modes will be:

$$\Delta_m = m_1 = a Z_1^{(J_1)} \approx 3.8a \quad (48)$$

In our limiting case the curvature scale a , which determines the size of extra dimension, is smaller than the scale associated with the width of the brane, $\sim a A^2 Z_n^2 (J_1(Z_n))^2$, where $A^2 Z_n^2 (J_1(Z_n))^2 \gg 1$. So KK modes, having the masses $\sim 3.8a$, can be created in accelerators at relatively low energies, what gives a chance to check this model.

Acknowledgments: The research of Pavle Midodashvili was supported by Ilia State University.

REFERENCES:

1. N. Arkani-Hamed, S. Dimopoulos and G. Dvali, Phys. Lett. B 429 (1998) 263, arXiv: hep-ph/9803315.
2. I. Antoniadis, N. Arkani-Hamed, S. Dimopoulos and G. Dvali, Phys. Lett. B 436 (1998) 257, arXiv: hep-ph/9804398.
3. M. Gogberashvili, Int. J. Mod. Phys. D 11 (2002) 1635, arXiv: hep-ph/9812296.
4. M. Gogberashvili, Mod. Phys. Lett. A 14 (1999) 2025, arXiv: hep-ph/9904383.
5. L. Randall and R. Sundrum, Phys. Rev. Lett. 83 (1999) 3370, arXiv: hep-ph/9905221.
6. L. Randall and R. Sundrum, Phys. Rev. Lett. 83 (1999) 4690, arXiv: hep-th/9906064.
7. M. Gutperle and A. Strominger, JHEP 0204 (2002) 018, arXiv: hep-th/0202210.
8. M. Kruczenski, R.C. Myers and A.W. Peet, JHEP 0205 (2002) 039, arXiv: hep-th/0204144.
9. V.D. Ivashchuk and D. Singleton, JHEP 0410 (2004) 061, arXiv: hep-th/0407224.
10. [10] C.P. Burgess, F. Quevedo, R. Rabadan, G. Tasinato and I. Zavala, JCAP 0402 (2004) 008, arXiv: hep-th/0310122.
11. M. Gogberashvili and D. Singleton, Mod. Phys. Lett. A 25 (2010) 2131, arXiv: 0904.2828 [hep-th].
12. M. Gogberashvili, A. Herrera-Aguilar and D. Malagón-Morejón, Class. Quant. Grav. 29 (2012) 025007, arXiv: 1012.4534 [hep-th].
13. M. Gogberashvili, A. Herrera-Aguilar, D. Malagón-Morejón, R.R. Mora-Luna and U. Nucamendi, Phys. Rev. D 87 (2013) 084059, arXiv: 1201.4569 [hep-th].
14. M. Gogberashvili, A. Herrera-Aguilar, D. Malagón-Morejón and R.R. Mora-Luna, Phys. Lett. B 725 (2013) 208, arXiv: 1202.1608 [hep-th].
15. L.J.S. Sousa, J.E.G. Silva and C.A.S. Almeida, arXiv: 1209.2727 [hep-th].
16. P. Midodashvili, arXiv: 1211.0206 [hep-th].
17. M. Gogberashvili, P. Midodashvili and L. Midodashvili, Phys. Lett. B 702 (2011) 276, arXiv: 1105.1701 [hep-th].
18. M. Gogberashvili, P. Midodashvili and L. Midodashvili, Phys. Lett. B 707 (2012) 169, arXiv: 1105.1866 [hep-th].
19. M. Gogberashvili, P. Midodashvili and L. Midodashvili, Int. J. Mod. Phys. D 21 (2012) 1250081, arXiv: 1209.3815 [hep-th].
20. M. Gogberashvili, JHEP 09 (2012) 056, arXiv: 1204.2448 [hep-th].
21. M. Gogberashvili, O. Sakhelashvili and G. Tukhashvili, Mod. Phys. Lett. A 28 (2013) 1350092, arXiv: 1304.6079 [hep-th].
22. M. Gogberashvili and P. Midodashvili Adv.High Energy Phys. 2013 (2013) 873686, arXiv:1310.1911 [hep-th].

RESUME

We introduce the new non-stationary 6D braneworld generated by standing waves of the gravitational and real scalar fields. The model does not require a bulk cosmological constant, and the oscillation frequency of the standing waves can be small. We also investigate the KK mass spectrum of scalar fields trapped on the brane.

THE METHOD OF DESCRIBE QUANTUM EVOLUTION OF THE PHYSICAL SPACE

Malkhaz Mumladze, Gori State Teaching University, Professor

Zurab Zerakidze, Gori State Teaching University, Professor

§1. Simplicial equivalence of topological spaces

Suppose, for X a set, and $P_1(X)$ some families of its subsets. This family as a pre base, defines a unique topological structure $^2_1$ in the set X .. Let the $NP_1(X)$ nerve of the family. Suppose, now, $P_2(X)$ a second family of subsets of a set, the family also defines a unique topological structure $^2_2$ in the set X Let $NP_2(X)$ nerve of the family $P_2(X)$ Definition 1. We call that on the set X families $P_1(X)$ and $P_2(X)$ defining simplicial equivalence topological spaces $(X, ^2_2)$ and $(X, ^2_1)$ if there exists an isomorphism:

$$\cdot : NP_1(X) \rightarrow NP_2(X)$$

Definition 2. We say, that over the simplicial equivalence of topological spaces $(X, ^2_1)$ and $(X, ^2_2)$ are defined equivalence $\Gamma^1_C = \{M_U\}_{U \subset T_1(X)}$, $\Gamma^2_C = \{M_U\}_{U \subset T_2(X)}$ co-pre-sheaves and pre-

sheaves $\Gamma^1 = \{L_U\}_{U \subset T_1(X)}$, $\Gamma^2 = \{L_U\}_{U \subset T_2(X)}$ of modules over the ring R , where $T_1(X)$ $T_2(X)$ a families of open sets in the spaces $(X, ^2_1)$ and $(X, ^2_2)$, accordingly, if $\Gamma^1_C(O) \approx \Gamma^2_C(\cdot(O))$, $\Gamma^1(O) \approx \Gamma^2(\cdot(O))$,

where $O \in P_1(X)$ any set in pre base $P_1(X)$ of a topological space $(X, ^2_1)$.

Theorem: A simplicial equivalent topological spaces $(X, ^2_1)$ and $(X, ^2_2)$ have isomorphic homology and co-homology groups with coefficients in equivalent co-pre-sheaves and pre-sheaves of modules.

Proof: Suppose, that a directed families $\{U_-\}$ and $\{V_-\}$ are families of all covers of all open sets in spaces $(X, ^2_1)$ and $(X, ^2_2)$. Consider an element U_- of the family $\{U_-\}$.

family. The open set included in the cover U_- , be summarized:

$$U_{-i} = \bigcup_{-i} \bigcap_{k=1}^{n_{-ai}} \Omega_k^{-i}; \Omega_k^{ai} \in P_1(X).$$

If $\cdot : NP_1(X) \rightarrow NP_2(X)$ isomorphism, it is clear that $V_{-i} = \bigcup_{-i} \bigcap_{k=1}^{n_{-ai}} (\Omega_k^{-i})$ open in space $(X, ^2_2)$.

Consider the set $\bigcup_i V_{-i}$, let there is a point x in space $(X, ^2_2)$, that does not belong $\bigcup_i V_{-i}$. It is clear that the point x belongs to some $\Xi \in P_2(X)$..

Consider this set $\cdot^{-1}(\Xi)$, it is a subset of an open set $U_{-i'} \in U_-$.

$$\cdot^{-1}(\Xi) = \bigcup_{-i'} \bigcap_{k=1}^{n_{-ai'}} \cdot^{-1}(\Xi) \cap \Omega_k^{-i'}; \Omega_k^{ai'} \in P_1(X).$$

From this it follows, that $\Xi = \bigcup_{-i'} \bigcap_{k=1}^{n_{-ai'}} \Xi \cap (\Omega_k^{-i'})$.

This means that $\bigcup_i V_{-i'}$ is an open cover of the space $(X, ^2_2)$ and some element V_+ of the family. $\{V_+\}$.

So that the map $\cdot * : \{U_-\} \rightarrow \{V_+\}$ defined by the formula $\cdot * (\{U_{a'}\}) = \{V_+\}$: injection,

$\cdot$ isomorphism and $\cdot *$ surjection, since for any open set $V_{j'} = \bigcup_{j'} \bigcap_{k=1}^{n_{aj'}} \cdot^{-1}(\Xi_k^{aj'}); \Xi_k^{aj'} \in P_2(X)$

in the familie $\{V_+\}$, the set

$$U_{j'} = \bigcup_{\mathfrak{C}_{j'}} \bigcap_{k=1}^{n_{\mathfrak{C}_{j'}}} \cdot^{-1}(\Xi_k^{\mathfrak{C}_{j'}}); \Xi_k^{\mathfrak{C}_{j'}} \in P_2(X)$$

belongs to a cover $U_{\sim'}$ and thus $U_{\sim'} = \cdot^{-1}(V_{\sim'})$. In the end, it turns out that the $\cdot^{-1}$ is a bijection.

It is easy to see as well that the nerves $N(U_{\sim}), N(V_{\sim})$ are isomorphic.

If $U_{\sim'}, U_{\sim''} \in \{U_{\sim}\}$ and cover $\{U_{\sim'}\}$ is inscribed in the cover $\{U_{\sim''}\}$,

Then the cover $\cdot^{-1}(\{U_{\sim'}\})$ is inscribed in the cover $\cdot^{-1}(\{U_{\sim''}\})$.

Let $\Gamma_C^1 = \{M_U\}_{U \subset T_1(X)}$ and $\Gamma^1 = \{L_U\}_{U \subset T_1(X)}$, where $T_1(X)$ is a family of open sets in the space $(X, \mathcal{Z}_1)$, co-pre-sheaf and pre-sheaf of modules on the ring R , respectively

Consider the corresponding chain and co-chain complexes of space $(X, \mathcal{Z}_1)$, with the coefficients in co-pre-sheaf $\Gamma_C^1 = \{M_U\}_{U \subset T_1(X)}$ and $\Gamma^1 = \{L_U\}_{U \subset T_1(X)}$ pre-sheaf respectively.

$$\begin{aligned} C_k(U_{\sim}, \Gamma_C^1) &= \prod_{i_0 i_1 \dots i_k} \Gamma_C^1(U_{\sim i_0} \cap U_{\sim i_1} \cap \dots \cap U_{\sim i_k}); \partial_k : C_k(U_{\sim}, \Gamma_C^1) \rightarrow C_{k-1}(U_{\sim}, \Gamma_C^1); (\partial_k(f))_{i_0 i_1 \dots i_{k-1}} = \\ &= \sum_j \sum_{s=0}^k (-1)^s r_{U_{\sim i_0} \cap U_{\sim i_1} \cap \dots \cap U_{\sim i_{s-1}} \cap U_{\sim j} \cap U_{\sim i_s} \cap \dots \cap U_{\sim i_{k-1}}}^{U_{\sim i_0} \cap U_{\sim i_1} \cap \dots \cap U_{\sim i_{s-1}} \cap U_{\sim j} \cap U_{\sim i_s} \cap \dots \cap U_{\sim i_{k-1}}} (f_{i_0 i_1 \dots i_{s-1} j i_s \dots i_{k-1}}), \\ C^k(U_{\sim}, \Gamma^1) &= \prod_{i_0 i_1 \dots i_k} \Gamma^1(U_{\sim i_0} \cap U_{\sim i_1} \cap \dots \cap U_{\sim i_k}); \mathfrak{C}^k : C^k(U_{\sim}, \Gamma^1) \rightarrow C^{k+1}(U_{\sim}, \Gamma^1); \mathfrak{C}^k(f)_{i_0 i_1 \dots i_{k+1}} = \\ &= \sum_{s=0}^{k+1} (-1)^s \circ_{U_{\sim i_0} \cap U_{\sim i_1} \cap \dots \cap U_{\sim i_{s-1}} \cap U_{\sim i_s} \cap \dots \cap U_{\sim i_{k+1}}}^{U_{\sim i_0} \cap U_{\sim i_1} \cap \dots \cap U_{\sim i_{s-1}} \cap U_{\sim i_s} \cap \dots \cap U_{\sim i_{k+1}}} (f_{i_0 i_1 \dots i_{s-1} i_s \dots i_{k+1}}), \end{aligned}$$

Where $r_W^U : \Gamma_C^1(U) \rightarrow \Gamma_C^1(W)$, $\circ_W^U : \Gamma^1(W) \rightarrow \Gamma^1(U)$, when $U \subset W$;

$$f_{i_0 i_1 \dots i_k} \in \Gamma_C^1(U_{\sim i_0} \cap U_{\sim i_1} \cap \dots \cap U_{\sim i_k}) \text{ or } f_{i_0 i_1 \dots i_k} \in \Gamma^1(U_{\sim i_0} \cap U_{\sim i_1} \cap \dots \cap U_{\sim i_k}).$$

Let $\{U_{\sim}\}$ is directed collection of all covers of all open sets of the space $(X, \mathcal{Z}_1)$ and the cover $U_{\sim'}$ is inscribed in the cover $U_{\sim''}$.

We fix a map $\bar{\cdot} : U_{\sim'} \rightarrow U_{\sim''}$, $\bar{\cdot}(U_{\sim i}) = U_{\sim \eta_i}$, if $U_{\sim i} \subset U_{\sim \eta_i}$. This map defined chain

$$\bar{\cdot}_C : C_k(U_{\sim'}, \Gamma_C^1) \rightarrow C_k(U_{\sim''}, \Gamma_C^1)$$

and co-chain

$$\bar{\cdot}^C : C^k(U_{\sim'}, \Gamma^1) \rightarrow C^k(U_{\sim''}, \Gamma^1)$$

maps as follows:

$$\begin{aligned} \bar{\cdot}_C(f)_{i_0 i_1 \dots i_k} &= \sum_{U_{\sim i_0} \cap U_{\sim i_1} \cap \dots \cap U_{\sim i_k}} r_{U_{\sim i_0} \cap U_{\sim i_1} \cap \dots \cap U_{\sim i_k}}^{U_{\sim i_0} \cap U_{\sim i_1} \cap \dots \cap U_{\sim i_k}} (f_{i_0 i_1 \dots i_k}), \\ \bar{\cdot}^C(f)_{i_0 i_1 \dots i_k} &= \circ_{U_{\sim i_0} \cap U_{\sim i_1} \cap \dots \cap U_{\sim i_k}}^{U_{\sim i_0} \cap U_{\sim i_1} \cap \dots \cap U_{\sim i_k}} (f_{i_0 i_1 \dots i_k}), \end{aligned}$$

where

$$U_{\sim i_0} \in \bar{\cdot}^{-1}(U_{\sim \eta_0}), U_{\sim i_1} \in \bar{\cdot}^{-1}(U_{\sim \eta_1}), \dots, U_{\sim i_k} \in \bar{\cdot}^{-1}(U_{\sim \eta_k})$$

and

$$U_{\sim \eta_0} \cap U_{\sim \eta_1} \cap \dots \cap U_{\sim \eta_k} \neq \emptyset.$$

Thus, it is easy to guess that the deal we have with the projective system of chain complexes and with an inductive system of co-chain complexes.

Let $\Gamma_C^2 = \{M_V\}_{V \subset T_2(X)}$ and $\Gamma^2 = \{L_V\}_{V \subset T_2(X)}$, where $T_2(X)$ a family of open sets in the space $(X, \mathcal{Z}_2)$, co-pre-sheaf pre-sheaf of R modules, respectively.

Consider the corresponding chain and co-chain complexes $C_k(V_{\sim}, \Gamma_C^2); C^k(V_{\sim}, \Gamma^2)$ with coefficients in co-pre-sheaf

$\Gamma_C^2 = \{M_V\}_{V \subset T_2(X)}$ and pre-sheaf $\Gamma^2 = \{L_V\}_{V \subset T_2(X)}$.

It is clear that we have here is a projective system of chain complexes and with an inductive system of co-chain complexes: $C_k(\{V_-\}, \Gamma_C^2); C^k(\{V_-\}, \Gamma^2)$

It is clear also, that this projective and inductive systems are isomorphic to the projective and inductive systems: $C_k(\{U_-\}, \Gamma_C^1); C^k(\{U_-\}, \Gamma^1)$, respectively.

From here it follows, that the simplicial equivalent topological spaces have isomorphic groups of homology with the corresponding coefficient of equivalent co-pre-sheaves and isomorphic groups of co-homology with coefficient corresponding equivalent presheaves. The theorem is proved.

This theorem implies that the simplicial equivalent topological spaces have the same homology and co-homology structure, for example, they have the same co-homological dimension. Although the definition of simplicial equivalence immediately clear that Lebesgue dimension simplicial equivalent topological spaces are the same.

\$ 2. Numerical invariants simplicial complexes, Quantum evolution of the physical space

Let K a countable set, enumerate the elements of this set with prime numbers. Consider the family of all finite subsets $\Sigma(K)$ of the set K .

Each subset of this family are correlated natural number that is the product of numbers of elements of this subset. Thus, each element of the family $\Sigma(K)$, we correlated the natural number, so that the number of single-element of this family prime number. We order the elements of the family by increasing the corresponding numbers. Let us now consider the subfamily $\Omega(K)$ of family $\Sigma(K)$.

Closed simplex of subfamily $\Omega(K)$ called an element $\pm \in \Omega(K)$ that is included in this subfamily, with all its subsets. Open simplex of subfamily $\Omega(K)$ called an element $\pm \in \Omega(K)$, not one of their own subset of which is not included in this subfamily. An element $\pm \in \Omega(K)$ of subfamily $\Omega(K)$ called quasi simplex if it is not open and not closed simplex. Clearly, if the subfamily $\Omega(K)$ consist only of closed simplex, then it is a simplicial complex. The family $\Sigma(K)$ is a simplicial complex. Subfamily is not a simplicial complex is a quasi simplicial complex. Called the extension of the quasi simplicial complex a minimum simplicial complex that contains this quasi simplicial complex.

Consider an infinite sequence $a_1, a_2, a_3, \dots, a_n, \dots$ in which $a_i; i = 1, 2, \dots, n, \dots$ member is equal to one or zero. The family is $\Sigma(K)$ ordered. Subfamily $\Omega(K)$ of this family is comparable sequence whose members are indexed from the set of numbers of elements of the family $\Sigma(K)$ and only those members of sequence $a_1, a_2, a_3, \dots, a_n, \dots$ are zero which's indexes coincides indexes of elements in $\Sigma(K)$ which are non-elements of the subfamily $\Omega(K)$.

Thus everyone subfamily $\Omega(K) \subset \Sigma(K)$ uniquely compared the real number listed to binary system of writing numbers:

$$0, a_1 a_2 a_3 \dots a_n \dots$$

Reversal of the other, each number of the segment $[0, 1]$ corresponds uniquely to a subfamily $\Omega(K)$. It is clear that with fixed ordering of set K each number in $[0, 1]$ uniquely identifies a subfamily $\Omega(K)$ of the family $\Sigma(K)$. If you order the set K on another, then the family will meet $\Omega(K)$ a different number, but this number in both orderings will match isomorphic subfamilies.

Suppose, $\pm$ a closed subset in $[0, 1]$, it will be closed on the complex plane C also.

As is well known [1] there is a linear operator $A \in B(H)$ on a Hilbert space H whose spectrum $Spec A$ coincides set $\pm$.

Emerging from it to any family subfamilies $\{\Omega(K)\}$ of the family $\Sigma(K)$ can associate a linear operator of the Hilbert space whose spectrum matches the closure $\pm = \bar{\Phi}$ of the set of numbers Φ corresponding to the elements of the family $\{\Omega(K)\}$.

In the paper [2] we are noted that from axioms of Algebraic quantum field theory [1,4,8] and properties of C^* -Algebra the global system of Elementary Particles (elementary field) may represent as $\mathfrak{F}_U^C = \{\Gamma_C(O)_{O \in PU}\}$ co-pre-sheaves and $\mathfrak{F}_U = \{\Gamma(O)_{O \in PU}\}$ pre-sheaves of C^* -algebras defined by some C^* -algebras on the space of pure states PU .

Let the physical space PU such that $\Pi B_{PU} = \{O_i\}_{i \in N}$ it is countable pre base. Then, if the elements of the family ΠB_{PU} enumerate with prime numbers, the nerve $N\Pi B_{PU}$ of this pre base is indeed comparable to the number that uniquely identifies this nerve. If you look at other options of physical space, which's pre bases are countable too, you can him associated the real numbers of segments $[0, 1]$.

Suppose that $\pm \subset [0, 1]$ a closed subset. You can build a linear operator with the spectrum $\pm$. Number of $\pm$ uniquely define the subfamily $\Omega(\Pi B_{PU})$ of the family $\Sigma(\Pi B_{PU})$. Among these subfamilies is a simplicial complexes which are nerves of different variants of the physical space and quasi simplicial complexes which can also be considered incomplete nerves physical spaces.

Consider a minimal operator C^* -algebra which contains the Hermitian operators whose spectra is a closed subset of a single segment $[0, 1]$.

If the Hermitian elements of the C^* -algebra whose spectrum is the closed subset of $\pm \subset [0, 1]$, are observable quantities considered so, what are the different options nerves pre bases of physical spaces which are obtained unscrambling the location of the global system of elementary particles, then one parameter semi group $\{A_t\}$, $t \in R^+$ of such C^* -algebra of operators determines the quantum evolution of the pre base of physical space.

Quantum evolution of the pre base of physical space, on the other hand to determine the accuracy of the simplicial equivalence, quantum evolution of the physical space.

If the Hermitian operator $B = B^*$ is the generator of a dynamical system $\{A_t\}$, $t \in R^+$. Then where $A_t = e^{itB} A e^{-itB}$, где $A = A_0$, $t \in R^+$.

REFERENCES:

1. H. H. Bogolyubov, A. A. Logunov, A.I. Oksak, I.T. Todorov *General principles of the quantum field theories*. Moscow, "Nauka", 1987. (in Russian).
2. J. Dixmier *C^* -Algebras and their representations*. Moscow, "Nauka", 1974. (in Russian).
3. N. Dunford, J. Schwartz, *Linear Operators, General Theory*. Publisher: foreign Literature, Moscow, 1962. (in Russian).
4. R. Engelking *General topology*. Moscow, "Mir", 1986. (in Russian).
5. S. S. Horuzhy. *Introduction in the algebraic quantum theory of a field*. Moscow, Nauka, 1986. (in Russian).
6. A.S. Kholevo, *Quantum systems, channels, information*. Moscow, "MCNMO" 2010. (in Russian).
7. R. Godeman *Algebraic topology and the theory of sheaves*. Moscow, "Mir", 1961. (in Russian).
8. A. A. Khelemski. *Banach and poly-normed algebras. General theory of representation, homology* Moscow, "Nauka" 1989. (in Russian).
9. E. Spanier *Algebraic topology*. Moscow, "Mir", 1971. (in Russian).

RESUME

In this work we defined the numerical invariants of countable simplicial complexes, which are located on the interval $[0, 1]$ and clearly define these complexes. Introduced the concept of simplicial Equivalent topological spaces. It is proved that the simplicial Equivalent space have the same co-homological structure.

Construction of numerical invariants allow introduce nerve of a pre base of a topological space as number in $[0, 1]$. These invariants define a topological space to the accuracy of the simplicial equivalence.

If we are consider the nerves of pre base of distributed variants of physical spaces as observables and compare them to the linear Hermitian operators of Hilbert space, whose spectrum coincides with the above-mentioned sets of numerical invariants of nerves of pre bases of these physical spaces, then the minimal C^* -algebra containing such Hermitian operators is the C^* -algebra of observables related to the structure of the physical space. One-parameter semi group on such C^* -algebra can describe the evolution of the physical space to the accuracy of the simplicial equivalence.

დაპროგრამების ენების ძირითადი მახასიათებლები

თინათინ მშვიდლობაძე, გორის სახელმწიფო სასწავლო უნივერსიტეტი, ასოცირებული პროფესორი

E-mail: tinikomshvidobadze@gmail.com

დაპროგრამების ენების კატეგორიები

დაპროგრამების ენებში მონაცემთა შენახვისა და მონაცემთა დამუშავების მართვის მიხედვით გამოიყოფა პარადიგმის სამი კატეგორია:

- დაბალი დონის დაპროგრამება
- მაღალ დონეზე დაპროგრამება
- პროგრამის მომზადება ზემაღალი დაპროგრამების ენისთვის.

ზემაღალ ენებს მიეკუთვნება: АПЛ, СЕТЛ, Python, Плэшер და სხვა. უნივერსალური დაპროგრამება ეს არის დაპროგრამების სტილი, რომლის დროსაც ალგორითმები დაწერილია *to-be-specified-later* საფუძველზე. ტიპები განისაზღვრება როგორც პარამეტრები და ხდება მათი დაზუსტება მოგვიანებით, მაშინ, როცა ეს საჭიროა. ამ სტილის პიონერია ენა Ada, რომელიც 1983 წელს განისაზღვრა. უნივერსალური დაპროგრამება გამოიყენება ენებში Eiffel, Java, C #, Visual Basic.NET და Haskell, შაბლონები C++ და ასევე, პროექტის პარამეტრიზირებული შაბლონები (1994 წ.)

გამონაკლისი სიტუაციების დამუშავება

გამონაკლისი სიტუაციების დამუშავება, ანუ გამონაკლისი დაპროგრამების ენა **C++** -ის ერთ-ერთი ბოლო დამატებაა. C++ -ის გაფართოების შესაძლებლობა ზრდის შეცდომების რაოდენობასა და მრავალფეროვნებას, ვინაიდან თითოეული ახალი კლასი უმატებს თავის შესაძლო შეცდომებს. გამონაკლისი სიტუაციების დამუშავება იძლევა საშუალებას ვწეროთ უფრო გასაგები პროგრამები.

გამონაკლისი სიტუაციების რამდენიმე გავრცელებული მაგალითია: მეხსიერების ნაკლებობა, მასივის ინდექსის საზღვრებს გარეთ გასვლა, არითმეტიკული გადავსება, ნულზე გაყოფა, ფუნქციის დაუშვებელი პარამეტრები და სხვა.

C++ -ის გამონაკლისი სიტუაციების დამუშავების ახალ შესაძლებლობებს შეცდომების დამუშავება გააქვს პროგრამის შესრულების ძირითადი ხაზის გარეთ. ეს საშუალებას იძლევა გამარტივდეს პროგრამის წაკითხვა და ადვილად მოხდეს მასში ცვლილებები.

ამ მიდგომის შემდეგი უპირატესობა არის ის, რომ შესაძლებელი ხდება ფიქსირებულ იქნას ყველა სახის გამონაკლისი სიტუაცია, ანდა ურთიერთდაკავშირებული გამონაკლისი სიტუაციები. გამონაკლისი სიტუაცია გენერირდება C++ -ში ოპერატორი `throw` -ის საშუალებით, ხოლო მუშავდება კონსტრუქციით `try...catch`.

ძირითადი თავისებურებები თანამედროვე დაპროგრამების ენებში

ორიენტირებული პროგრამირების ენა **Java** არის სტატიკურად ტიპიზირებული ენა. Java-ს ძირითადი მახასიათებელი თვისებაა იყოს დამოუკიდებელი შესრულების გარემოს აგებულების დეტალებისაგან. Java-ში განვითარდა OSGI ტექნოლოგია, რომლის დახმარებით შეგვიძლია თავად Java-ს პროგრამების, როგორც პროგრამული მოდულების მართვა.

Java-მ მნიშვნელოვნად შეცვალა ციფრული ტექნოლოგია. მისი ზეგავლენა აშკარაა ამ ტექნოლოგიის გამოყენების თითქმის მთელ სპექტრზე. მისი სინტაქსი მნიშვნელოვნად წააგავს C++ სინტაქსს. თუმცა იგი აგებულია, როგორც ექსკლუზიურად ობიექტურად ორიენტირებული ენა. მთელი საწყისი კოდი იწერება კლასის შიგნით. ამიტომ ყველაფერი Java-ში ობიექტია, გარდა პრიმიტიული ტიპების[2].

პერლი (PERL), დაპროგრამების სტრუქტურული და დინამიური ენა, შექმნილი 1987 წელს ლარი უოლისის მიერ. პერლში გაერთიანებულია C-ის, shell-ის, awk-ს, sed-ის, Lisp-ის და დაპროგრამების სხვა ენების ნიშან-თვისებები.

გამოიყენება მრავალი ტიპის ამოცანების გადაჭრისას, მათ შორის სისტემური ადმინისტრირების, ვებ-განვითარების, ქსელური პროგრამირების, GUI-ის განვითარების და სხვ. მისი უმნიშვნელოვანესი მახასიათებლები არის: გამოყენების სიადვილე, ობიექტურად ორიენტირებული და სტრუქტურული პროგრამირების მხარდაჭერა, ტექსტის ეფექტიანი დამუშავების ჩაშენებული მექანიზმი და მოდულების უზარმაზარი ბიბლიოთეკა [3].

პერლ-ს თავის არსენალში მონაცემთა სამი ფუნდამენტური ტიპი გააჩნია: სკალარი, მასივი/სია და ჰეშ ცხრილი:

- სკალარი არის ერთეულოვანი მონაცემი. ის შეიძლება იყოს რიცხვი, სტრიქონი ან მითითება.
- სია არის სკალართა მოწესრიგებული მიმდევრობა.
- ჰემ-ცხრილი ქმნის ასოციაციურ კავშირებს სტრიქონებსა და სკალარებს შორის.

• პერლში რამდენიმე ტიპის მართვის სტრუქტურაა. ბლოკურად ორიენტირებული მართვის სტრუქტურები, მსგავსი C-სა და Java-ს ბლოკურად ორიენტირებული მართვის სტრუქტურების.

• პერლი შეიცავს სპეციალიზებული სინტაქსის მქონე გამოსახულებებს, რეგულარულ გამოსახულებებს, რომლებიც ამარტივებენ ტექსტთან ურთიერთობას. რეგულარულ გამოსახულებებს პერლის გარდა იყენებს მრავალი პლატფორმა თუ ენა, დღესდღეობით რეგულარული გამოსახულებები აღიარებული სტანდარტია.

- `$x = "abcdefgh";`
- `$x =~ m/abc/`

მოცემული გამოსახულება იქნება true თუ სტრიქონი შეიცავს მითითებული სიმბოლოების წყებას, თუ არადა false.

ფუნქციონალური დაპროგრამება

ფუნქციონალური პროგრამა არსებითად წარმოადგენს გამოსახულებას, ხოლო პროგრამის შესრულება კი, ამ გამოსახულების გამოთვლის პროცესია.

ფუნქციონალურ დაპროგრამებას ხშირად უწოდებენ აპლიკატიურ დაპროგრამებას, ვინაიდან ამ მექანიზმის საფუძველია აპლიკაცია ფუნქციისა მის არგუმენტებზე.

ფუნქციონალური პროგრამების უარყოფით მხარედ შეიძლება დავასახელოთ ის, რომ არ იყენებს ცვლადებს, ანუ მას არ აქვს მდგომარეობა. შესაბამისად, ფუნქციონალურ ენაში არ არსებობს მინიჭება, რადგანაც ვერავის მიენიჭება. ასევე, ოპერატორების თანმიმდევრული შესრულების იდეა ასევე უაზროა, ვინაიდან ერთ ოპერატორს არ შეუძლია იმოქმედოს მეორეზე, რადგანაც არ არის მდგომარეობა, რომელსაც ერთმანეთს გადასცემენ. ფუნქციონალური დაპროგრამების ღირსებად შეიძლება ჩაითვალოს ის, რომ ფუნქციას იყენებს განსაკუთრებულად. ფუნქცია შეიძლება ისევე იქნას განხილული, როგორც სხვა, უფრო მარტივი ობიექტები, მაგალითად, რიცხვები: ფუნქცია შეიძლება გადაეცეს სხვა ფუნქციებს როგორც არგუმენტები, ფუნქცია დაბრუნდეს როგორც სხვა ოპერატორების თანმიმდევრული შესრულებისა და განმეორებითი ოპერატორების ნაცვლად, ფუნქციონალური დაპროგრამების ენები გვთავაზობენ რეკურსიულ ფუნქციებს, ანუ ფუნქციებს, რომლებიც თავისივე ტერმინებში განისაზღვრებიან. ტრადიციული ენების უმრავლესობა რეკურსიის საკმაოდ მწირ საშუალებებს იძლევიან. ენა C-ის აქვს ფუნქციებთან მუშაობის გარკვეული, შეზღუდული საშუალებები მიმთითებლების გამოყენებით, თუმცა არ იძლევა ფუნქციების დინამიურად შექმნის საშუალებას [1].

ტრადიციულ დაპროგრამების ენებს, სადაც პროგრამა შეგვიძლია წარმოვადგინოთ როგორც მდგომარეობების შეცვლის ინსტრუქციების ნაკრები, უწოდებენ იმპერატიულს ანუ პროცედურულ დაპროგრამებას. ფუნქციონალური დაპროგრამება შეიძლება დაუპირისპირდეს იმპერატიულს როგორც კარგი მხრით, ისე ცუდი მხრივ.

ვაჩვენოთ განსხვავება იმპერატიულსა და ფუნქციონალურ დაპროგრამებს შორის ფაქტორიალის გამოთვლის მაგალითზე. იგი შეიძლება ჩაიწეროს იმპერატიულ ენა C -ზე შემდეგნაირად:

```
int fact (int n)
{ int x = 1;
  while ( n > 0 )
  { x = x * n;
    n = n - 1;
  }
  return x;
}
```

ფუნქციონალურ ენა LISP-ზე ეს ფუნქცია შეიძლება ასე ჩაიწეროს:

```
( define fact ( lamnda ( n ) ( cond (( eq n 0) 1)
  ( t ( fact ( n -1 ) ) ) ) ) )
```

უნდა აღინიშნოს, რომ ასეთი განსაზღვრება საკმაოდ ადვილად რეალიზდება ენა C-ზეც, მაგრამ უფრო რთულ შემთხვევებში ფუნქციონალური ენები შეუცვლელელები არიან.

პროგრამა ფუნქციონალურ ენაზე უფრო ზუსტად შეესაბამება მათემატიკურ ობიექტებს და მისი თვისებები ადვილად დამტკიცდება. იმისთვის, რომ ვაჩვენოთ, თუ რას აღნიშნავს პროგრამა, ჩვენ შეიძლება დავუკავშიროთ პროგრამას ან ოპერატორს აბსტრაქტული მათემატიკური აზრი. ეს არის სწორედ დენოტაციური სემანტიკის მიზანი.

შეიძლება ვაჩვენოთ ფუნქციონალური დაპროგრამების ენა ML-ის მაგალითზე. ძირითადი ტიპები

შეიძლება განვიხილოთ როგორც მათემატიკური ობიექტები. თუ გამოვიყენებთ სტანდარტულ ჩანაწერს $[[X]]$ "X-ის სემანტიკის" აღსანიშნავად, მაშინ შეიძლება ვთქვათ, რომ $[[int]] = Z$. მაგალითად, ენა ML-ის ფუნქცია $fact$, განისაზღვრება გამოსახულებით:

```
let rec fact n =
  if n = 0 then 1
  else n * fact (n - 1)
```

$fact$ ფუნქციას აქვს ერთი მთელი ტიპის არგუმენტი და აბრუნებს ერთ მთელი ტიპის მნიშვნელობას. ასე, რომ იგი დაკავშირებულია ნაწილობრივ განსაზღვრულ ფუნქციასთან $Z \rightarrow Z$:

$$[[fact]]n \begin{cases} n! & n \geq 0 \\ \perp & \text{otherwise} \end{cases}$$

წინააღმდეგ შემთხვევაში აქ ნიშანი $\perp$ აღნიშნავს განუსაზღვრელობას, რადგანაც უარყოფითი არგუმენტებისთვის პროგრამა არ დამთავრდება. თუმცა მარტივი იტერაციის ეს საშუალება ვერ მუშაობს არაფუნქციონალური ენებისთვის, ვინაიდან ე.წ. "ფუნქციები" შეიძლება არ იყვნენ ფუნქციები მათემატიკური აზრით.

უკანასკნელი თაობის ფუნქციონალური დაპროგრამების ენა, რომელსაც ზემოთ ჩამოთვლილი თვისებები ახასიათებს, არის ენა Objective Caml [4], რომელიც შექმნილია INRIA-ში (ინფორმატიკისა და ავტომატიზაციის ინსტიტუტი, საფრანგეთი).

ფუნქციონალური დაპროგრამების ენები, მაგალითად, LISP, ML არ წარმოადგენენ წმინდა ფუნქციონალურ ენებს, რადგანაც საჭიროების შემთხვევაში გამოიყენება ცვლადები და მინიჭების ოპერაცია. პროგრამები შეიძლება ძალზე მოკლედ და ელეგანტურად გამოსახოს მაღალი რიგის ფუნქციებით, რომელთაც ფუნქციონალები ეწოდებათ. ფუნქციონალები - ეს ფუნქციებია, რომელთა არგუმენტები ფუნქციებია. ასეთი კოდი შეიძლება იყოს უფრო ზოგადი, რადგანაც კოდი შეიძლება პარამეტრიზებული იყოს სხვა ფუნქციებით.

საზოგადოდ, თანამედროვე ფუნქციონალური ენები ვერ გვთავაზობს ბიბლიოთეკებისა და მზა ფუნქციების ისეთ რაოდენობას, რამდენსაც იმპერატიული და ობიექტუე ორიენტირებული. ამიტომაც, სამწუხაროდ, ფუნქციონალური ენები ვერ გახდნენ ძირითადი ინსტრუმენტი კომერციული პროგრამული უზრუნველყოფის შესაქმნელად.

ლიტერატურა:

1. ნ. არჩვაძე, მ. ფხოველიშვილი - დაპროგრამების პარადიგმა და ინფორმაციის დამუშავების ასპექტები ფუნქციონალურ პარადიგმაში. Georgian Electronic Scientific Journal: Computer Science and Telecommunications 2009, No.2 (19).
2. ინტერნეტ საიტი - <http://www.overclockers.ge/index.php?topic/29603-java/>
3. ინტერნეტ საიტი - <http://www.quickikiwiki.com>
4. დაპროგრამების ენა Objective Caml-ის აღწერა: <http://caml.inria.fr/pub/docs/oreilly-book/html/index.html>

MAIN CHARACTERISTICS OF PROGRAMMING LANGUAGES

Tinatin Mshvidobadze, Gori State Teaching University, Associate Professor

RESUME

This paper is shown with modern programming languages. Deals the functional aspects of the information processing paradigm. Highlights, the traditional imperative programming languages and functional differences between the various instances of ordering.

In general, modern functional languages do not offer ready-made libraries and a number of functions, much as an imperative and object-oriented. So, unfortunately, functional languages failed to become a major tool in commercial software development.

ВЫРАЖЕНИЕ КВАНТОМЕХАНИЧЕСКИХ ФУНКЦИЙ ЧЕРЕЗ ЗНАЧЕНИЯ БИНАРНОЙ ФУНКЦИЙ И ИХ СВЯЗЬ С УЗЛАМИ

Валентин Мдзинаришвили, Грузинский Технический Университет, доктор-консультант

Известно, что квантовомеханические функции состоят из определенной совокупности бинарных функций, т.е. функций принимающих лишь два значения. Одной из целей настоящей работы является выяснение того, именно из какой совокупности бинарных функций состоят квантовомеханические функции.

Рассмотрим функцию чистого запаздывания, т.е. кусочно-постоянную функцию, показанную на Рис. 1а. Преобразование Лапласа от этой функции запишется так: $1 - e^{-s\tau}$, где $s = \pm + j\mu$, $\pm > 0$, $j = \sqrt{-1}$. Изменение этой функции (преобразованной по Лапласу) на полубесконечной временной оси ($t \in [0, \infty)$) имеет вид (Рис. 1б):

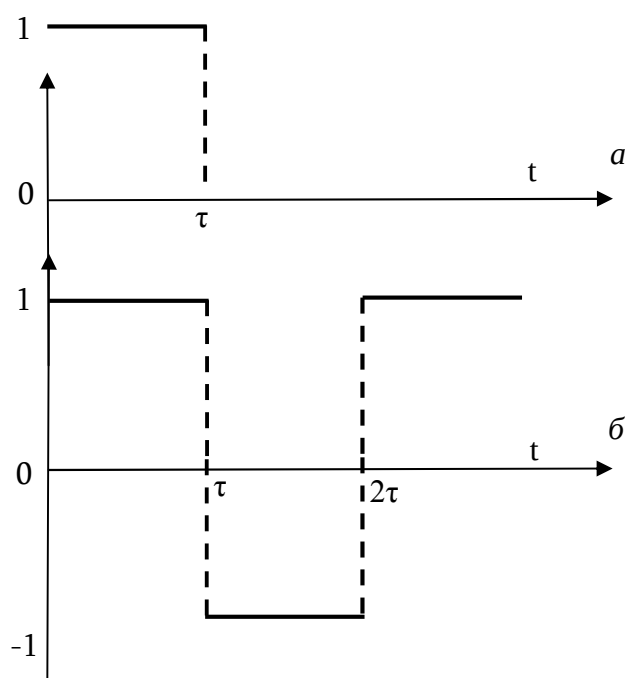

Рис. 1

$$D_1(2s) = \frac{1 - e^{-2s}}{1 + e^{-2s}} = th\left(\frac{2s}{2}\right). \quad (1)$$

Рассмотрим теперь изменение других квантовомеханических функций $(1 - e^{-2s})^2$, $(1 - e^{-2s})^3$, $(1 - e^{-2s})^4$ и т.д. на полубесконечной временной оси и выразим это изменение через функцию (1), тогда будет иметь

$$D_2(2s) = \frac{(1 - e^{-2s})^2}{1 + e^{-2s}} = \frac{2th^2\left(\frac{2s}{2}\right)}{1 + th^2\left(\frac{2s}{2}\right)}, \quad (2)$$

$$D_3(2s) = \frac{(1 - e^{-2s})^3}{1 + e^{-3^2 s}} = \frac{4th^3 \left(\frac{2s}{2}\right)}{1 + 3th^2 \left(\frac{2s}{2}\right)}, \quad (3)$$

$$D_4(2s) = \frac{(1 - e^{-2s})^4}{1 + e^{-4^2 s}} = \frac{8th^4 \left(\frac{2s}{2}\right)}{1 + 6th^2 \left(\frac{2s}{2}\right) + th^4 \left(\frac{2s}{2}\right)}, \quad (4)$$

$$D_5(2s) = \frac{(1 - e^{-2s})^5}{1 + e^{-5^2 s}} = \frac{16th^5 \left(\frac{2s}{2}\right)}{1 + 10th^2 \left(\frac{2s}{2}\right) + 5th^4 \left(\frac{2s}{2}\right)}, \quad (5)$$

$$D_6(2s) = \frac{(1 - e^{-2s})^6}{1 + e^{-6^2 s}} = \frac{32th^6 \left(\frac{2s}{2}\right)}{\left[1 + th^2 \left(\frac{2s}{2}\right)\right] \left[1 + 14th^2 \left(\frac{2s}{2}\right) + th^4 \left(\frac{2s}{2}\right)\right]} =$$

$$= \frac{32th^6 \left(\frac{2s}{2}\right)}{1 + 15th^2 \left(\frac{2s}{2}\right) + 15th^4 \left(\frac{2s}{2}\right) + th^6 \left(\frac{2s}{2}\right)}, \quad (6)$$

$$D_7(2s) = \frac{(1 - e^{-2s})^7}{1 + e^{-7^2 s}} = \frac{64th^7 \left(\frac{2s}{2}\right)}{1 + 35th^2 \left(\frac{2s}{2}\right) + 21th^4 \left(\frac{2s}{2}\right) + 7th^6 \left(\frac{2s}{2}\right)}, \quad (7)$$

$$D_8(2s) = \frac{(1 - e^{-2s})^8}{1 + e^{-8^2 s}} = \frac{128th^8 \left(\frac{2s}{2}\right)}{1 + 28th^2 \left(\frac{2s}{2}\right) + 70th^4 \left(\frac{2s}{2}\right) + 28th^6 \left(\frac{2s}{2}\right) + th^8 \left(\frac{2s}{2}\right)}, \quad (8)$$

и т.д.

1) число членов в знаменателе формул (2)–(8) изменяется в каждой последующей паре на единицу. Так в паре 2,3 число членов равно 2, в паре 4,5 число членов равно 3, в паре 6,7 число членов – 4, в паре 8,9 число членов – 5 и т.д.

2) Сумма части биномиальных коэффициентов $A_1, A_2, \dots, A_n$ в знаменателе формул (2)–(8) равна

$$\sum_{i=1}^n A_i = 2^{n-1}, \quad n = 1, 2, 3, \dots, \quad (9)$$

где n – номер квантовомеханической функции.

Выражение (9) показывает, что эта сумма равна коэффициенту в числителе соответствующей функции.

а) В нечетных функциях (формулы (3)–(7)) в знаменателе биномиальные коэффициенты располагаются в обратном порядке, начиная с максимального коэффициента биномиального разложения. Конечный коэффициент берется равным n .

б) В четных функциях (формулы (2)–(8)) в знаменателе биномиальные коэффициенты располагаются симметрично относительно наибольшего коэффициента биномиального разложения. Конечный коэффициент берётся равным 1.

Случаи а) и б) лимитируются (ограничиваются) пунктами 1) и 2).

Поскольку выражения (2)–(8) являются квантовомеханическими функциями, то они должны удовлетворять решению квантового уравнения Риккати

$$\frac{\partial \Gamma(2, s)}{\partial^2} = a \Gamma(2, s) - a s \Gamma^2(2, s), \quad (10)$$

где

$$\Gamma(2, s) = \frac{1}{2} th\left(\frac{2s}{2}\right). \quad (11)$$

Подставляя обозначение (11) в (10) получим следующее квадратное уравнение

$$\left(\frac{a}{s} - \frac{1}{2}\right) \cdot th^2\left(\frac{2s}{2}\right) - \frac{a}{s} th\left(\frac{2s}{2}\right) + \frac{1}{2} = 0. \quad (12)$$

Уравнение (12) имеет следующие корни: $th\left(\frac{2s}{2}\right)_1 = 1$ и $th\left(\frac{2s}{2}\right)_2 = \frac{s}{2a - s}$.

Нетрудно показать, что $s = a$ и поэтому оба корня равны

$$th\left(\frac{2s}{2}\right)_1 = th\left(\frac{2s}{2}\right)_2 = 1. \quad (13)$$

Подставив значения этих корней в формулы (2)–(8) получим

$$D_2 = D_3 = D_4 = D_5 = D_6 = D_7 = D_8 = 1. \quad (14)$$

Для отрицательной кусочно-постоянной функции $-(1 - e^{-2s})$ функция (1) примет вид

$$D_1(2, s) = -th\left(\frac{2s}{2}\right). \text{ С учетом выражения (13) в этом случае будем иметь } th\left(\frac{2s}{2}\right) = 1. \text{ Подстановка этого}$$

значения функции $th\left(\frac{2s}{2}\right)$ в формулы (2)–(8) даёт следующие равенства

$$D_1 = D_3 = D_5 = D_7 = -1 \quad (14a)$$

и

$$D_2 = D_4 = D_6 = D_8 = 1, \quad (14b)$$

т.е. налицо имеем явление квантовости.

Обнаружена связь между номером квантовомеханической функции и числом узлом, имеющих одно и тоже количество пересечений.

Узлы могут образовываться только в пространстве размерности «три». Чтобы избежать трудностей при изображении узлов в трехмерном пространстве, рассматривают проекции узлов на плоскость. При этом учитывается аксиома линии, предложенная Евклидом, которая гласит, что линия имеет «длину без ширины».

В результате проведенного упорядочения количества пересечений части узлов, были выявлены 84 узла, часть из которых (35) показана на Рис. 2.

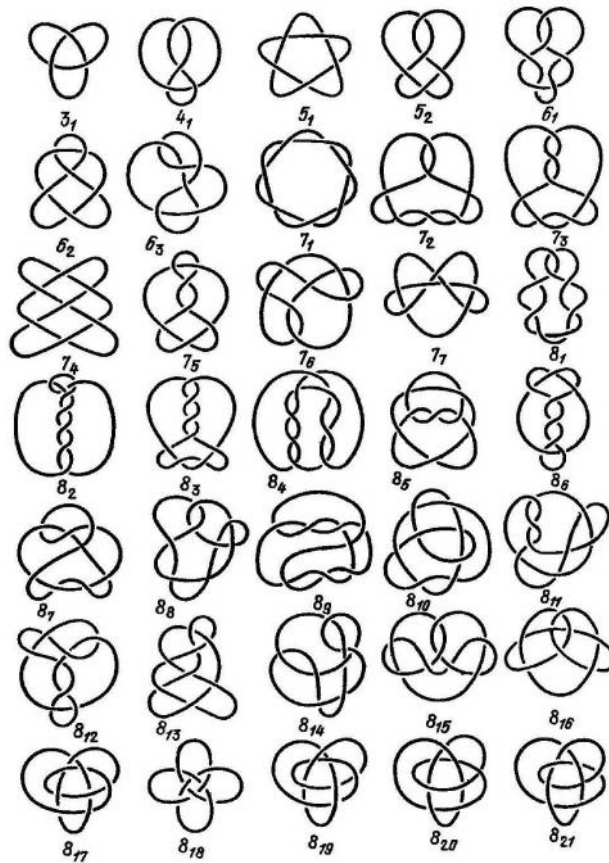

Рис. 2

На этом рисунке узлы расположены по возрастанию минимального количества пересечений на их проекции. Если есть несколько разных узлов с одинаковым количеством пересечений, то они группируются на Рис. 2 вместе и каждый получает кроме обозначения количества пересечений, ещё и дополнительный индекс. Так, первая фигура (трилистник) имеет три пересечения и она является всего одной с таким количеством пересечений поэтому получает номер 3_1 . Вторая фигура (восьмёрка) имеет четыре пересечения и она тоже является всего одной с таким количеством пересечений поэтому получает номер 4_1 и т.д. В таблице 1 приводится зависимость числа узлов от количества пересечений, составленная согласно Рис. 2.

Таблица 1

	количество пересечений 3	количество пересечений 4	количество пересечений 5	количество пересечений 6	количество пересечений 7	количество пересечений 8
число узлов U_i V_i	1	1	2	3	7	21

Из данной таблицы видно, что число первых четырёх узлов, имеющих одно и тоже количество пересечений, подчиняются принципу последовательности Фибоначчи, для которой имеет место рекуррентное соотношение

$$U_i = U_{i-1} + U_{i-2}, \quad i = 1, 2, 3, 4. \quad (15)$$

Следует заметить, что следующее (т.е. пятое см. Рис. 2) значение числа узлов V_5 имеющих 7 пересечений, определяется как сумма числа всех предыдущих узлов, подчиняющихся последовательности Фибоначчи (15):

$$V_5 = \sum_{i=1}^4 U_i = 7. \quad (16)$$

С учетом того, что число узлов, имеющих 9 пересечений, будет равно $49 (= 84 - 35)$; можно, согласно Таблице 1, экстраполировать число узлов, имеющих 10, 11, 12 и т.д. пересечений. В результате экстраполяции получим новое рекуррентное соотношение для числа узлов, имеющих одно и тоже количество пересечений:

$$\begin{aligned} V_i &= 2V_{i-1} + 7, \quad i = 5, 6, 7, \dots, \\ V_4 &= 0. \end{aligned} \quad (17)$$

Таким образом, последовательность числа узлов, имеющих одно и тоже количество пересечений W , состоит из двух последовательностей (15) и (17); выражение (16) является как-бы связывающим звеном между этими последовательностями. И так, имеем общую последовательность числа узлов, имеющих одно и тоже количество пересечений

$$W = U_i + V_i = \begin{cases} U_i, & \text{если } i < 5, \quad i = 1, 2, 3, 4, \\ V_i, & \text{если } i \geq 5, \quad i = 5, 6, 7, \dots \end{cases} \quad (18)$$

Следовательно, если ввести обозначение $n = i - 4$, то совокупность числа узлов V , имеющих количество пересечений $k = 6 + n$, $n = 1, 2, \dots$ (см. Таблицу 1) согласно формуле (17) можно представить в виду матрицы-строки

$$V = 7 \parallel 1 \quad 3 \quad 7 \quad 15 \quad 31 \quad 63 \dots \parallel. \quad (19)$$

Матрица (19) может быть записана в виде

$$V = 7 \parallel 2^1 - 1 \quad 2^2 - 1 \quad 2^3 - 1 \quad 2^4 - 1 \quad 2^5 - 1 \quad 2^6 - 1 \dots \parallel$$

Каждый (n -ый) элемент этой матрицы (без коэффициента 7) может быть представлен в виде

$$u_n = 2(2^{n-1} - 1) + 1, \quad n = 1, 2, 3, \dots \quad (20)$$

С учетом коэффициента 7 в матрице (19), n -ый элемент этой матрицы запишется следующим образом

$$V_n^* = 7u_n.$$

Из этого обозначения, с учетом выражения (20), получим

$$2^{n-1} = \frac{1}{14}(V_n^* + 7). \quad (21)$$

Если знаменатель квантовомеханических функций (1)–(8) и т.д. обозначим через $K_m \left(A_m th \left(\frac{2s}{2} \right) \right)$ ($m = 0, 1, 2, \dots$), то с учетом значения 2^{n-1} , определенного (21) для m -ой квантовомеханической функции D_m , получим

$$D_m = \frac{(V_{m+1}^* + 7) th^{m+1} \left(\frac{2s}{2} \right)}{14 K_m \left(A_m th \left(\frac{2s}{2} \right) \right)}, \quad m = n - 1. \quad (22)$$

Следовательно, любую квантовомеханическую функцию D_m , определенную согласно (22), можно выразить через число узлов V_{m+1}^* ; при этом квантовость функции D_m сохраняется

EXPRESSION OF QUANTUM-MECHANICAL FUNCTION IN THE BINARY FUNCTION AND THEIR CONNECTION WITH KNOTS

Valentin Mdzinarishvili, Georgian Technical University, Doctor consultant
RESUME

There appears the new conception of quantum-mechanical function. This function is expressed with the help of binary function. The Quantum-mechanical Function and The Binary Function are presented by means of Laplace transform. Here is given the totality of existing knots. There are manifested the ordering the knots according to the distinct rule. The intercommunication between the Quantum-mechanical functions and the knots is proved.

ОПТИМИЗАЦИОННЫЕ СВОЙСТВА ДИСКРЕТНОГО ПЕНТАРОНА

Валентин Мдзинаришвили, Грузинский Технический Университет, доктор-консультант

Рассмотрим интеграл от дискретного пентарона, показанной на Рис. 1. На этом рисунке приведен правильный пятиугольник. В точках ABCNM пятиугольник терпит разрывы первого рода. поэтому описать эту фигуру удобно с использованием преобразования Лапласа. На рисунках 2а и 2б показаны соответственно треугольник ABC и трапеция $AMNC$, вместе образующие пятиугольник ABCNM (Рис. 1). Обратимся сначала к треугольнику ABC .

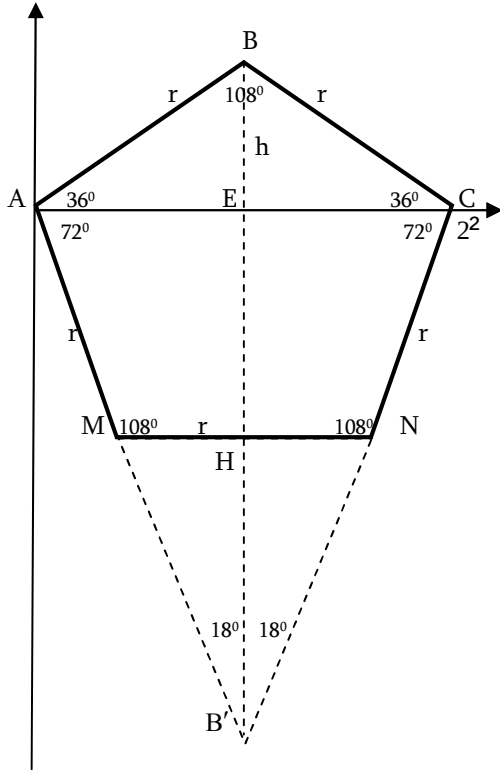

Рис. 1

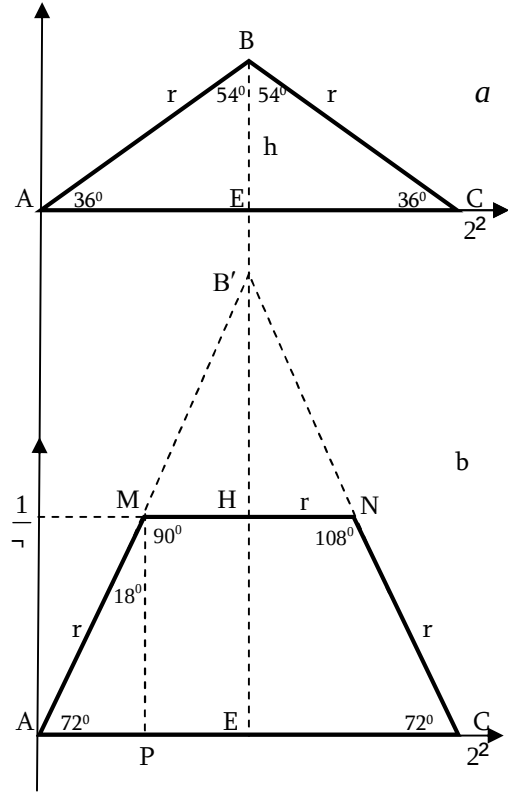

Рис. 2

Площадь треугольника ABC описывается выражением

$$Q_{ABC} = \frac{h}{2s^2} (1 - e^{-2s})^2. \quad (1)$$

На полубесконечном промежутке времени $[0, \infty)$ эта площадь запишется так:

$$S_{ABC} = \frac{h}{2s^2} \cdot \frac{(1 - e^{-2s})^2}{1 - e^{-2s}} = \frac{h}{2s^2} \cdot \frac{1 - e^{-2s}}{1 + e^{-2s}} = \frac{h}{2s^2} th\left(\frac{2s}{2}\right), \quad (2)$$

где $h = BE$.

Обратимся теперь к трапеции $AMNC$. Площадь Q_{AMNC} определяется из соотношения

$$Q_{AMNC} = Q_{AB'C} - Q_{MB'N}. \quad (3)$$

$$Q_{AB'C} = \frac{H}{2s^2} (1 - e^{-2s})^2, \quad H = B'E. \quad (4)$$

Площадь $Q_{MB'N}$ находится так

$$Q_{MB'N} = Q_{AB'C} - Q_{AMNC} = \frac{H}{2s^2} \left[\left(1 - e^{-2s}\right)^2 - \left(1 - e^{-2s/\gamma}\right) \left(1 - e^{-(2-1/\gamma)s}\right) \right] = \frac{H}{2s^2} e^{-2s/\gamma} \left(1 - e^{-(1-1/\gamma)s}\right)^2, \quad (5)$$

где $1/\gamma = MP$.

Подставим $Q_{AB'C}$, данное формулой (4), в выражение (3) тогда получим

$$Q_{AMNC} = \frac{H}{2s^2} \left[\left(1 - e^{-2s}\right) - e^{-\frac{2s}{\gamma}} \left(1 - e^{-\left(1-\frac{1}{\gamma}\right)s}\right)^2 \right]. \quad (6)$$

Поскольку запаздывание $e^{-\frac{2s}{\gamma}}$ согласно [1] забывается при переходе к бесконечному интервалу $[0, \infty)$, то площадь Q_{AMNC} на этом интервале определяется соотношением

$$S_{Q_{AMNC}} = \frac{H}{2s^2} \left\{ th\left(\frac{2s}{2}\right) - th\left[\frac{(1-1/\gamma)s}{2}\right] \right\}. \quad (7)$$

Наша цель заключается в том, чтобы получить выражение оптимальности (минимальности занимаемой площади) для преобразования Лапласа от дискретного пентарона т.е. пятиугольника $ABCNM$ (Рис. 1) на полубесконечном интервале времени $[0, \infty)$. С этой целью введем обозначение

$$\Gamma(2, s) = \frac{1}{s} th\left(\frac{2s}{2}\right). \quad (8)$$

Функция $\Gamma(2, s)$ удовлетворяет квантовому уравнению Риккати [2]

$$\frac{d\Gamma(2, s)}{d^2} = a\Gamma(2, s) - a\Gamma^2(2, s). \quad (9)$$

Правая часть уравнения (9) в дискретных точках $2 = k^2_0 (k = 0, 1, 2, \dots)$ является экстремалью в этих точках, поэтому, как и в непрерывном случае [3], она удовлетворяет критерию оптимальности Эйлера-Лагранжа

$$J = \int_{2_0}^2 L(2, s) d^2 = \min, \quad (10)$$

где $L(2, s)$ - лагранжиан.

Следует отметить, что $L(2, s)$ в данном случае состоит из суммы двух лагранжианов. Первый лагранжиан относится к треугольнику ABC , а второй – к трапеции $AMNC$. Поэтому следует в отдельности найти лагранжиан $L_1(2, s)$ для треугольника ABC и лагранжиан $L_2(2, s)$ для трапеции $AMNC$ и сложить их:

$$L(2, s) = L_1(2, s) + L_2(2, s). \quad (11)$$

Поскольку правая часть уравнения (9) удовлетворяет критерию (10), то левая часть уравнения (9) также будет удовлетворять этому критерию

$$J = \int_{2_0}^2 \frac{1}{s} \Gamma(2, s) d^2 = \min. \quad (10a)$$

В нашем случае функция $\Gamma(2, s)$ состоит из суммы

$$\Gamma(2, s) = \Gamma_1(2, s) + \Gamma_2(2, s), \quad (12)$$

$$\text{где } \Gamma_1(2, s) = h th\left(\frac{2s}{2}\right), \quad \Gamma_2(2, s) = H \left\{ th\left(\frac{2s}{2}\right) - th\left[\frac{(1-1/\gamma)s}{2}\right] \right\}. \quad (13)$$

Исходя из выражения (12) критерий минимальности площади занимаемой дискретным пентароном на всей полубесконечной временной оси примет вид

$$J = J_1 + J_2 = \min. \quad (14)$$

Определим каждый член составляющий выражение (14).

$$J_1 = h \int_0^2 \Gamma_1(2, s) d^2 = h \left(\frac{1}{2}^2 + \frac{1}{2}^2 \right) = h^2. \quad (15)$$

$$J_2 = H \int_0^2 th \left(\frac{2s}{2} \right) d^2 - H \int_0^{(1-1/\gamma)^2} th \left[\frac{(1-1/\gamma)^2 s}{2} \right] d^2 = H^2 - H^2 \left(1 - \frac{1}{\gamma} \right) = \frac{1}{\gamma} H^2. \quad (16)$$

Подстановка значений (15) и (16) в (14) дает

$$J = 2 \left(h + \frac{1}{\gamma} H \right) = \min. \quad (17)$$

Параметрами пятиугольника являются

$$\begin{cases} h = r \cos 54^\circ = r \frac{\sqrt{5} - \sqrt{5}}{2\sqrt{2}}, \\ 2 = r \sin 54^\circ = r \frac{\sqrt{5} + 1}{4}, \\ \frac{1}{\gamma} = r \sin 72^\circ = r \frac{\sqrt{5} + \sqrt{5}}{2\sqrt{2}}, \\ H = r \frac{(\sqrt{5} + 1)\sqrt{5 + \sqrt{5}}}{2\sqrt{2}(\sqrt{5} - 1)}. \end{cases} \quad (18)$$

Подстановка параметров (18) в критерий (17) дает

$$J(r) = \sim r^2 - \forall r^3 = \min. \quad (19)$$

Из выражения

$$J'(r)_r = 0 \quad (20)$$

находим оптимальное (минимальное) значение стороны r пятиугольника

$$r_{\min} = \frac{2\sim}{3\forall} \approx 0,1654. \quad (21)$$

При этом значении (21) критерий (19) достигает минимального значения т.е.

$$J(r_{\min}) = 0,0043. \quad (22)$$

В выражении (21) параметры $\sim$, $\forall$ имеют следующие значения:

$$\begin{aligned} \sim &= \frac{(\sqrt{5} + 1)\sqrt{5} - \sqrt{5}}{8\sqrt{2}} \approx 0,475, \\ \forall &= \frac{(\sqrt{5} + 1)^2 (\sqrt{5} + \sqrt{5})^2}{32(\sqrt{5} - 1)} \approx 1,914. \end{aligned}$$

В задачах органического синтеза [4] шестиугольник и пятиугольник имеют общую сторону. В этом случае сторона пятиугольника равна стороне шестиугольника и равна $r_{\min} = \frac{1}{\sqrt{3}}$.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Дёч Г. Руководство к практическому применению преобразования Лапласа и Z - преобразования.-М.: Наука, 1971.
2. Мдзинаришвили В.В. Детерминированный хаос в квантовых системах. Сборник докладов международной конференции «Информационные технологии в управлении», посвященной 70 летию профессора А. Гугушвили, Тбилиси, 10-11 октября, 2007.
3. Ахиезер Н.И. Лекции по вариационному исчислению.-М.: Гостехиздат, 1955.
4. Бочков А.Ф., Смит В.А. Органический синтез.-М., Наука, 1987.

THE OPTIMIZATION PROPERTIES OF DISCRETE PENTARON
Valentin Mdzinarishvili, Georgian Technical University, Doctor consultant
RESUME

The integral from discrete pentaron which is accurate pentagon is discussed here. This pentagon is presented with two parts. For each part there is representation describing the appropriate area. There is given a function complying with Riccati quantum equation. The part of this equation is a derivative from Soliton. It is known that soliton complies with the equation of Euler-Lagrange. This equation minimizes the optimization functional in certain period of time.

ექსპერტული სისტემის სტრუქტურა ინფრაწითელი ტენზომელოზისათვის

რომან სამხარაძე, საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტი, პროფესორი

E-mail: rsamkharadze@mail.ru.ge

ციური ნოზაძე, გორის სახელმწიფო სასწავლო უნივერსიტეტი, ასოცირებული პროფესორი

E-mail: tsiurinozadze@gmail.com

თამარ როსნაძე, საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტი, დოქტორანტი

E-mail: tamta-rosnadze@mail.ru

პროდუქციის ხარისხზე მოქმედი მრავალრიცხოვანი პარამეტრების ზუსტი რაოდენობრივი მნიშვნელობების დადგენა მნიშვნელოვანი და რთული ამოცანაა. ამ პარამეტრების შესამოწმებლად გამოიყენება სხვადასხვა მეთოდები, რომელთაგან ფართოდაა გავრცელებული ინფრაწითელი სპექტროსკოპიის მეთოდი. ამ მეთოდით სხვადასხვა მასალაში გარკვეული კომპონენტების (სახამებელი, პროტეინი, სიმკვრივე, ტენი და სხვა) ანალიზისთვის საჭიროა ამ კომპონენტის ოპტიკურ მახასიათებელზე დამოკიდებულების მოდელის არსებობა და შესაბამისი ტექნიკური და პროგრამული საშუალებები. მასალების, ხარისხის განმსაზღვრელი კომპონენტებისა და პარამეტრების რაოდენობრივი ანალიზის ამოცანების მრავალფეროვნებამ, საკვლევი პარამეტრების ანალიზის პროცესის სიზუსტისა და უნივერსალობის მიმართ წაყენებულმა გაზრდილმა მოთხოვნებმა, აგრეთვე, ინფრაწითელი ანალიზატორების სწრაფი შემუშავების მიზნით შესაბამისი მეთოდების დახვეწის მიმართ წაყენებულმა პირობებმა, განაპირობა ხელოვნური ინტელექტის მეთოდებისა და საშუალებების შემუშავებისა და გამოყენების აუცილებლობა [3-5] მოცემულ საგნობრივ სფეროში, მათ შორის - ინფრაწითელ ტენზომელოზაში, ვინაიდან ტენის შემცველობა მნიშვნელოვან გავლენას ახდენს პროდუქციის ხარისხზე.

ნახ. 1-ზე წარმოდგენილია ექსპერტული სისტემის სტრუქტურა, შემუშავებული მოცემულ მასალებში ტენის შემცველობის ანალიზისთვის. ექსპერტული სისტემა შედგება შემდეგი ბლოკებისაგან: გადაწყვეტილებების მიღების ბლოკი, გამოთვლების ბლოკი, ცოდნის ბაზა, მონაცემთა ბაზა, ურთიერთობის ბლოკი და ახსნა-განმარტების ბლოკი. გადაწყვეტილებების მიღების ბლოკი საწყისი მონაცემების საფუძველზე ირჩევს შესაბამის მოდელს. გამოთვლების ბლოკი არჩეული მოდელის საფუძველზე ახდენს გათვლების შესრულებას. გათვლების შესრულების პროცესში ის მონაცემებს იღებს მონაცემთა ბაზიდან. მიღებული შედეგები გადაეცემა გადაწყვეტილებების მიღების ბლოკს, რომელიც გასცემს საბოლოო შედეგს.

გადაწყვეტილების მიღების ბლოკი ახდენს ლოგიკური დასკვნების კეთების მექანიზმის რეალიზებას. ის წარმოადგენს პროგრამების კომპლექსს, რომელიც ცოდნის ბაზაში არსებული მონაცემების საფუძველზე და ტექნოლოგიის მიერ მოცემული საწყისი ინფორმაციის საფუძველზე გამოიმუშავებს შესაბამის რეკომენდაციებს (მგრძნობელობის ზოლი, პარამეტრის განსაზღვრის მოდელი, გაზომვის სიზუსტე სხვადასხვა დიაპაზონში და სხვა) და ახორციელებს გადასაწყვეტი ამოცანის ამოხსნას. გადაწყვეტილებების მიღების ბლოკი მუშაობის დროს მონაცემებს იღებს აგრეთვე, ცოდნისა და მონაცემთა ბაზებიდან.

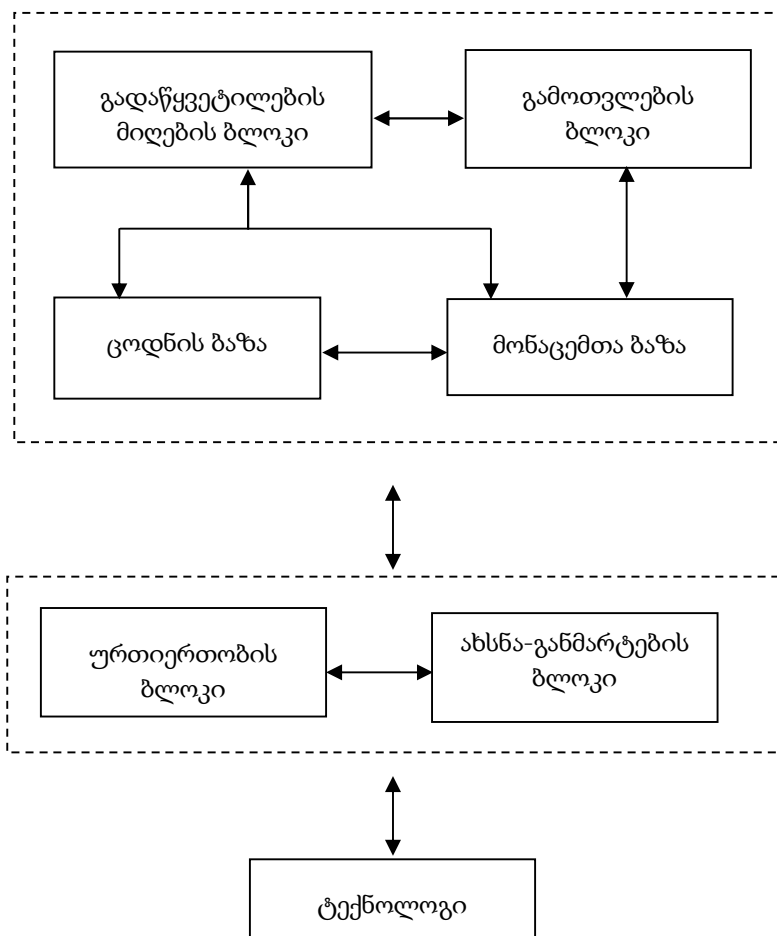
ურთიერთობის ბლოკი შეიცავს ტექნოლოგიის ინტერფეისს, რომლის საშუალებითაც ტექნოლოგი იღებს საჭირო ინფორმაციას, ექსპერტულ სისტემას აწვდის მოთხოვნილ პარამეტრებს და ა.შ. ის მოიცავს აგრეთვე, ლინგვისტურ პროცესორს, რომლის საშუალებითაც ხორციელდება დიალოგი ექსპერტულ

სისტემასა და ტექნოლოგს შორის. ახსნა-განმარტების ბლოკი ტექნოლოგს საჭიროების შემთხვევაში აწვდის ინფორმაციას, თუ როგორ მიიღო ექსპერტულმა სისტემამ ესა თუ ის გადაწყვეტილება და ამისთვის რომელი ფაქტები და პროდუქციული წესები გამოიყენა.

მრავალპარამეტრიანი სისტემის შესახებ ცოდნის ძირითადი წყაროა ექსპერტების ცოდნა. ცოდნის წარმოსადგენად გამოიყენება პროდუქციული მოდელი. ცოდნის ბაზა შედგება პროდუქციული წესებისა და ფაქტებისაგან. ინფრაწითელი სპექტროსკოპისთვის შემუშავებული ცოდნის ბაზა უნდა შეიცავდეს: მასალების დასახელებას; გასაანალიზებელი პარამეტრების სიას; მასალის სტრუქტურას; პარამეტრის განსაზღვრის მოდელს; გაზომვის დიაპაზონებს; გაზომვის ცდომილებებს; მგრძნობიარობის ზოლს; შუქფილტრების ტიპებს. გამოსასვლელი პარამეტრებია: გაზომვის მოდელები; მგრძნობიარობის ზოლი; გაზომვების ცდომილობები; შუქფილტრების სახე; გამოსხივების წყაროს სახე.

ფაქტების ნაწილს გასაზომი პარამეტრის - ტენი აქვს შემდეგი სახე:

- წყლის არსებობა უმნიშვნელო რაოდენობითაც მასალებში (ნივთიერებებში) მოქმედებს მათ ფიზიკო-ქიმიურ თვისებებზე;
- წყლის არსებობა უმნიშვნელო რაოდენობითაც მასალებში (ნივთიერებებში) გავლენას ახდენს მათ ელექტრულ თვისებებზე;
- წყალი ხასიათდება მნიშვნელოვანი ელექტროგამტარობით და ელექტრომაგნიტური ველის შერჩევითი შთანთქმის/არეკვლის უნარით;
- მასალის სპექტრული თვისებიდან გამომდინარე სხვადასხვა კომპონენტის ანალიზისათვის არსებობს გარკვეული მგრძნობელობის ზოლი;
- სხვადასხვა მასალებში სხვადასხვა გასაზომი პარამეტრისათვის არსებობს განსაზღვრის სხვადასხვა მოდელი;
- სხვადასხვა გაზომვის დიაპაზონისათვის არსებობს გაზომვის განსაზღვრული ცდომილება.

ნახ. 1 ექსპერტული სისტემის სტრუქტურა

წესების ნაწილს გასაზომი პარამეტრის - ტენი აქვს შემდეგი სახე:

თუ პარამეტრი P_1 = ტენი მაშინ მეთოდი ახლო ინფრაწითელი მზომელობა;

თუ მასალა M_1 = მყარი მაშინ არეკვლაზე დაფუძნებული ინფრაწითელი ანალიზატორი;

თუ მასალა M_1 = თხევადი მაშინ გამოიყენება შთანთქმავ დაფუძნებული ინფრაწითელი ანალიზატორი;

თუ პარამეტრი P_1 = ტენი და მეთოდი ახლო ინფრაწითელი მზომელობა მაშინ გამოსხივების წყარო ნათურა;

თუ მასალა = M_1 და გასაზომი პარამეტრი = P_1 და გაზომვის დიაპაზონი = D_1 მაშინ მგრძნობელობის ზონა $\lambda_1 \div \lambda_2$

თუ მასალა = M_1 და გასაზომი პარამეტრი = P_1 და გაზომვის დიაპაზონი = D_1 მაშინ მოდელი = W_1

თუ მოდელი = W_1 და გაზომვის დიაპაზონი = D_1 მაშინ გაზომვის ცდომილება = Π_1

ამრიგად, შემუშავებული ექსპერტული სისტემა წყვეტს იმ პრობლემების ნაწილს, რომელიც დგას ინფრაწითელ ტენზომელობაში. შემუშავებულია ექსპერტული სისტემის სტრუქტურა, მონაცემთა ბაზა, ცოდნის ბაზა, რომელიც ასახავს კვალიფიციური ტექნოლოგის ცოდნას და გადაწყვეტილებების მიღების ალგორითმები. ამასთან, თუ ცოდნის ბაზაში შეტანილი იქნება ტენზომომის შემთხვევაში აპარატული და პროგრამული მოდულების შესახებ ინფორმაცია, მაშინ სისტემას შეეძლება შესაბამისი რეკომენდაციების მიწოდება კონკრეტული მასალის ტენზომომის ასაგებად.

ლიტერატურა:

1. ნოზაძე ც., ინფრაწითელი სპექტრომეტრული ინფორმაციის მოპოვების, ექსპერტიზისა და მოხმარების მართვის ავტომატიზირებული სისტემა, მესამე საერთაშორისო კონფერენცია, გორის სასწავლო უნივერსიტეტი, გორი, საქართველო, 2010.
2. Нозадзе Ц., “Разработка унифицированных структур ПОК для реализации автоматизированных технологий в научных исследованиях”, Дисертация на соискание докторской степени, Тбилиси, 2008
3. Нозадзе Ц., Кипиани Г., Программное обеспечение проблемно ориентированного комплекса для автоматизированной технологии в инфракрасной влагометрии. Сборник докладов международной научной конференции “Информационные технологии в управлении”, Тбилиси, 2007.
4. Самхарадзе Р.Ю., Гаситашвили З.А., Прангишвили А.И., Макросеть базы знаний. Фонд возрождения наук “Интеллект”. Груз. техн. университет. Сб. научных трудов. Изд. “Интеллект”, Тбилиси, 1997.
5. Самхарадзе Р.Ю., Прангишвили А.И., Чхаидзе Н.З., Модель экспертной системы многокритериального управления сложными динамическими системами. Сборник докладов. «Проблемы автоматизации технологических процессов», Тбилиси, 1996.

EXPERT SYSTEM STRUCTURE FOR INFRARED MOISTURE METER

Roman Samkharadze, Georgian Technical University, Professor

Tsiuri Nozadze, Gori State Teaching University, Associate Professor

Tamar Rosnadze, Georgian Technical University, PhD Student

RESUME

As is well known, the moisture content significantly affects on the quality of the product.. The article offers a new approach to solution of infrared moisture meter problems, which is based on using artificial intelligence systems, in particular, on using of expert systems. The structure of the expert system is developed, which includes the blocks of decision-making, computation, technologists, an explanation and the relationship, as well as knowledge base and data base. The knowledge base is formed, which consists of production rules and facts, and contains the knowledges of qualified technologists and experts. If in the knowledge base will be included the information about hardware and software modules of moisture measuring, then the expert system will be able to provide specific recommendations about building of moisture meters for concrete materials.

სახუნების მეტყველო მეცნიერებები

Natural Sciences

მოდრაობის აქტიურობის სხვადასხვა რეჟიმის გავლენა ბავშვთა და მოზარდთა ორგანიზმზე

ლალი აზმაიფარაშვილი, იაკობ გოგებაშვილის სახელობის თელავის სახელმწიფო
უნივერსიტეტი, დოქტორანტი
E-mail: laliazma@mail.ru

ჩვენი საუკუნის ერთ-ერთი პრობლემაა ჰიპოკინეზია, რომელიც საგრძნობლად აქვეითებს ბავშვთა ორგანიზმის მდგრადობას გარემოს მავნე ზემოქმედების მიმართ.

აქსელერაციამ ვერ მოახდინა ისეთი მასტიმულირებელი გავლენა ვეგეტატიური სისტემის განვითარებაზე, როგორც აღინიშნება სომატური განვითარების მიმართ. ა.ა. გუმინსკის მონაცემებით, თანამედროვე მოსწავლეების ფუნქციონალური შესაძლებლობები დაქვეითებულია, ვიდრე მათი თანატოლებისა მეოცე საუკუნის 80-90-იან წლებში. ი.ა. არშავსკის აზრით, ფიზიკური აქტიურობა მოზარდთა ასაკში თამაშობს განსაკუთრებულ როლს, ვინაიდან ნივთიერებათა ცვლის პროცესების დონე და მათთან დაკავშირებული ორგანიზმის განვითარება და ზრდა განისაზღვრება ჩონჩხის მუსკულატურის მუშაობის თავისებურებებით. გ. გრიმი თვლის, რომ იმ პირებს, ვისაც სქესობრივი მომწიფების პერიოდში ჰქონდათ მოძრაობის აქტიურობის შეზღუდული რეჟიმი, აღმოაჩნდება „მოტორული ფუნქციის“ დარღვევა. მოტორული ფუნქციის გაუმჯობესებისათვის ავტორი ურჩევს სქესობრივი მომწიფების პერიოდამდე და მომწიფების პროცესში შეიქმნას პირობები ბავშვთა და მოზარდთა მოძრაობის ოპტიმალური რეჟიმისათვის. ნ. ტ. ლებედევას, რ. ვ. სილლას, ა. გ. სუხარევის კვლევებმა გვიჩვენა, რომ სპონტანური მოძრაობის აქტიურობა და ფიზიკური მომზადების გაკვეთილები სკოლაში, ვერ უზრუნველყოფენ მოძრაობის დღეღამურ მოცულობას, რომელიც აუცილებელია მოსწავლეთა ფიზიკური განვითარებისათვის. ა.გ. ხრიპკოვა წერს, რომ ფიზიკური მომზადების გაკვეთილები საშუალოდ აკომპენსირებს აუცილებელი მოძრაობის დღეღამური მოცულობის მხოლოდ 11%-ს. დღის განმავლობაში ნორჩი სპორტსმენის მოძრაობის აქტიურობის მოცულობა დაახლოებით 4-ჯერ აღემატება მოსწავლეთა მონაცემებს, რომლებიც არ არიან დაკავებულნი სპორტით. რ. ვ. სილა მივიდა იმ დასკვნამდე, რომ სკოლის ასაკის გოგონების ჯანმრთელობისათვის და განვითარებისათვის საკმარისია კვირაში 4-9 საათი ინტენსიური ფიზიკური დატვირთვა, ხოლო ბიჭებისათვის 7-12 საათი. ვ. პ. სტაკიონენს და ვ. მ. ვოლბეკენს აზრით მოსწავლეთა არაპროგნოზირებული მოძრაობის აქტიურობის ოპტიმალურ ნორმას წარმოადგენს მისი მაღალი დონე – არანაკლებ 176 წუთისა დღეში.

ავტორები, რომლებიც შეისწავლიან თანამედროვე მოსწავლეების მოძრავე აქტიურობას, მივიდნენ დასკვნამდე, რომ ფიზიკური აქტიურობის დეფიციტმა შეიძლება უარყოფითად იმოქმედოს ბავშვის ორგანიზმის განვითარებაზე.

საყოველთაოდ ცნობილია, რომ სისტემატური ფიზიკური ვარჯიშები, აქტივაციას უწევს ყველა ორგანოს და სისტემებს, ამაღლებს ბავშვთა და მოზარდთა ორგანიზმის ფუნქციონალური შესაძლებლობების უნარს. ბავშვთა და მოზარდთა ასაკში ფიზიკური ვარჯიში იწვევს მეტ ძვრას, ვიდრე მომწიფების ასაკში. რიგმა გამოკვლევებმა გვიჩვენეს, რომ მოსწავლეებში სისტემატური ვარჯიშების გავლენით ხდება ცენტრალური ნერვული სისტემის მოტორული აპარატის და გულისსხლმარღვთა ფუნქციონალური თვისებების ზრდა. მოსწავლეებში, რომლებიც დაკავებული არიან სპორტით, ხდება არამარტო ცალკე ორგანოების და სისტემების ფუნქციების გარდაქმნა, არამედ მათ შორის ურთიერთკავშირისაც. მაგალითად, ახალგაზრდა სპორტსმენების ფიზიკური მომზადების ზრდასთან ერთად იხვეწება მათი ვეგეტატიური ფუნქციების ურთიერთქმედება, რაც ერთის მხრივ განსაზღვრავს გულისსხლმარღვების სისტემის ფუნქციონირების ნაკლებად დამაბუღ ხასიათს, ხოლო მეორეს მხრივ ქმნის მეტი ფიზიკური შრომისუნარიანობის პირობებს. სპორტული ვარჯიშის შედეგად ბავშვებში, მოზარდებსა და ყმაწვილებში მცირდება გულისცემის სიხშირე, რომელიც გამოხატავს ეკონომიზაციის პროცესს გულის კუნთის მოქმედებაში. სპორტით მეცადინეობის გავლენით მოსწავლეებს ეზრდებათ ფილტვების საერთო მოცულობა, გულის წონა და მოცულობა, მისი კუმშვადობის უნარიანობა.

ე.ი. რაციონალურად შედგენილი სისტემატიური ვარჯიში ბავშვების განვითარების პუბერტატულ პერიოდში ხელს უწყობს მათ ჰარმონიულ ფიზიკურ აღზრდას, აუმჯობესებს ყველა ორგანოს ფუნქციას და ორგანიზმის სისტემას.

სპორტული ორიენტაციის, ფიზიკური და ფსიქიკური დატვირთვის რეგლამენტაციის საკითხებთან დაკავშირებით საჭიროა ვიცოდეთ როგორ მოქმედებს ბავშვებისა და მოზარდების ორგანიზმზე სპორტის სხვადასხვა სახეობის ვარჯიშები, ფიზიკური დატვირთვები, მოცულობა და ინტენსიურობა. მოსწავლეებს, რომლებიც რეგულარულად არიან დაკავებულნი სპორტით, უმეტეს შემთხვევაში აქვთ ფიზიკური განვითარების უკეთესი მაჩვენებლები, ვიდრე არასპორტსმენებს, მაგრამ ზოგიერთ ნამუშევრებში იყო ნაჩვენები, რომ სპორტსმენების და არასპორტსმენების ჯგუფებს შორის არ აღინიშნებოდა განსხვავება მათ ფიზიკურ განვითარებაში, ან ეს განსხვავება იყო უმნიშვნელო.

სხვადასხვა მოძრაობების რეჟიმების გავლენა სქესობრივი მომწიფების ტემპებზე და ბიოლოგიური ასაკის სხვა მაჩვენებლებზე, შეისწავლება არც თუ ისე დიდი ხანია. 1967 წელს ი. ა. არშავსკიმ და გ. პ. სალნიკოვმა გამოთქვეს მოსაზრება, რომ მოძრაობის აქტიურობა განსაზღვრავს ან სასქესო მომწიფების აქსელერაციას, ან რეტარდაციას. რიგი ავტორებისა თვლის, რომ სწორად დოზირებული ფიზიკური დატვირთვები სტიმულაციას უკეთებს სასქესო მომწიფების პროცესებს. სპორტული მორფოლოგიის გამოკვლევებმა გვიჩვენეს, რომ მოსწავლეებს, რომლებიც ვარჯიშობენ სპორტული ტანვარჯიშით, თხილამურებით, ფიგურული სრიალით და სპორტის სხვა სახეობებით, ხშირად აღენიშნებათ სქესობრივი მომწიფების პროცესის რეტარდაცია. ზემოთ ხსენებულ თავისებურებებს ავტორები ხსნიან ინტენსიური სავარჯიშო გავლენით ბავშვებისა და მოზარდების ორგანიზმზე. სპორტული ორიენტაციის და შერჩევის დარგის სპეციალისტები ხსნიან ამ თავისებურებებს ახალგაზრდა სპორტსმენების სქესობრივი მომწიფების ტემპებში შერჩევის მიმართულებით. ისინი კერძოდ თვლიან, რომ ცურვაში, სპორტულ ტანვარჯიშში და ფიგურულ სრიალში შეიმჩნევა ბიოლოგიური მომწიფების გვიან ვადების მქონე ბავშვების შერჩევა.

რიგი ავტორების აზრით, მოძრაობის აქტიურობის გავლენის შესახებ ბიოლოგიური მომწიფების ტემპები განსხვავებულია.

ბოლო წლის გამოკვლევებმა ცხადყო, რომ მოსწავლეების ფუნქციონალური მდგომარეობა და მათი შრომისუნარიანობა უმჯობესდება სხეულის შემადგენლობის ნორმალიზაციის პარალელურად.

სხვადასხვა ავტორების მიერ ჩატარებული ქსოვილის შორის, კუნთის ძალის და სხეულის უცხიმო კორელაციური ანალიზის პასუხები გვიჩვენებს, რომ სპორტსმენებში, არასპორტსმენებთან შედარებით, შეიმჩნევა უფრო მაღალი კორელაცია. ეს მოწმობს ვარჯიშის სპეციფიკურ ზემოქმედებაზე კუნთების ძალასა და სხეულის უცხიმო მასაზე. ლიტერატურაში მოტანილია მონაცემები კუნთის ძალის განვითარების და ცხიმის პროცენტული შემცველობის უარყოფითი კავშირის შესახებ.

სპორტში მომუშავე მეცნიერები მიდიან იმ დასკვნამდე, რომ კუნთის მასის ზრდა ადიდებს სპორტსმენების აბსოლუტურ და ფარდობით ძალას. პოლონელი ავტორების მიერ მიღებული მონაცემებით ირკვევა, რომ 12 წლის ვაჟებს აქვთ უფრო მაღალი ძალის მაჩვენებლები, თუ მათ სხეულის სიგრძის ერთეულზე მისდით უცხიმო კომპონენტის დიდი მასა, ხოლო ნაკლები მასის მქონე ტანად ინდივიდულებს ახასიათებთ უკეთესი სწრაფ-ძალოვანი თვისებები და უკეთესი საერთო ფიზიკური მომზადება.

ნ. ჟ. ბულგაკოვას მონაცემებით, კავშირი ანთროპომეტრიულ მონაცემებსა და ცურვის შედეგებს (მოკლე დისტანციებზე) შორის მნიშვნელოვანია; ეს დამოკიდებულება ასაკთან ერთად 12-16 წლამდე იზრდება. ჩ. ც. ვაიშვილის გამოკვლევების შედეგები მიგვანიშნებს, რომ ვაჟები კარგი ფიზიკური მომზადებით, გამოირჩევიან უკეთესი ფიზიკური განვითარებით. ამ ვაჟებს ახასიათებს აგრეთვე უფრო მაღალი მოტორული მოძრაობა. ბ. ა. სიროტკინა მივიდა იმ დასკვნამდე, რომ მოძრაობის შრომისუნარიანობის ფიზიკური განვითარების მაჩვენებლებისა და ბავშვებისა და მოზარდების ბიოლოგიურ ასაკს შორის ურთიერთკავშირის პრობლემა, ასევე დიფერენცირებული მიდგომის მეთოდოლოგია, საჭიროებენ შემდგომ გამოკვლევას. გ. კ. სტუპინას და ა. ვ. ჩოგოვადის ნაშრომები გვიჩვენებენ, რომ სხეულის შემადგენლობაში აქტიური მასის ზრდისკენ მიმართული ცვლილებები მთლიანობაში შეეწყობიან ერთმანეთს მოზარდებისა და ყმაწვილების სპორტულ-ტექნიკური ოსტატობის ზრდასთან ერთად.

ფიზიკური შრომისუნარიანობა და კერძოდ PWC₁₇₀ ბიჭების განვითარების პუბერტატულ პერიოდში იცვლება არათანაბრად და დამოკიდებულია ბევრ ფაქტორზე: ორგანიზმის ბიოლოგიური მომწიფების ხარისხზე სავარჯიშო პროცესში მოძრაობის ქმედებების მიმართულებაზე, ვარჯიშის ხარისხზე და სხვა.

თუ მოზარდთა შრომისუნარიანობის აბსოლუტურ სიდიდეს აქვს უწყვეტი ზრდის ტენდენცია სხეულის მასაზე მისი დიდი დამოკიდებულების გამო, მაშინ სხეულის მასის კგ-ზე გათვლილი

ფიზიკური შრომისუნარიანობის სიდიდე ასაკთან ერთად ნაკლებად იზრდება და ზოგიერთ ასაკობრივ პერიოდში შეიძლება დარჩეს უცვლელად.

სპორტში მომეცადინე მოზარდებს აქვთ მეტი ფიზიკური შრომისუნარიანობა, ვიდრე მათ არასპორტსმენ თანატოლებს. აღინიშნებოდა მჭიდრო კავშირი PWC₁₇₀ და 14-18 წლის ჭაბუკების მოძრაობის აქტიურობის დონეს შორის. რიგი ავტორების აზრით, მოძრაობის აქტიურობა ახალგაზრდა სპორტსმენების კარდიო-რესპირატორული სისტემის სრულყოფა-განვითარებისას იწვევს.

7-16 წლის ვაჟების ფიზიკური შრომისუნარიანობის შესწავლისას ზოგიერთმა ავტორმა აღმოაჩინა, რომ როგორც სპორტსმენებში, ასევე არასპორტსმენებში გვხვდება ინდივიდუუმები, რომლებიც PWC₁₇₀ სხეულის მასის კგ-ზე აჭარბებს ამ მაჩვენებლის საშუალო სიდიდეს. მკვლევარები თვლიან, რომ ეს განპირობებულია თანდაყოლილი, მაღალი ფიზიკური შრომისუნარიანობით.

ამგვარად, ლიტერატურული მონაცემები მოწმობენ, რომ ფიზიკური შრომისუნარიანობის დონის ამაღლება, ვაჟების განვითარების პუბერტატიულ პერიოდში მიმდინარეობს სპორტული ვარჯიშების გავლენით.

სპორტული პრაქტიკა გვიჩვენებს, რომ ფიზიკური ვარჯიშის საშუალებით შესაძლებელია ავამაღლოთ ფიზიკური თვისებების განვითარების დონე სასკოლო ასაკში.

ბავშვებსა და მოზარდებში სპორტული მეცადინეობების გავლენით, ფიზიკური თვისებების განვითარებაზე დაკვირვებისას მოზარდებთან მომუშავე სპეციალისტები აღნიშნავენ მათი განვითარების დაბალ ტემპებს, პასიური მოძრაობის რეჟიმის დროს და ზრდის მაღალ ტემპებს სპორტული ვარჯიშის გავლენით. ე.ი. ბავშვებსა და მოზარდებში სპორტული მეცადინეობების ორგანიზაციით შეიძლება საგრძნობლად ავამაღლოთ მათი სპორტული მომზადების დონე.

ფიზიკური ვარჯიში იწვევს სხვადასხვა კუნთების ჯგუფების ძალის ზრდას. ამაღლებს გამძლეობის განვითარების დონეს, სისწრაფეს, სწრაფ-მაღოვანი თვისებების განვითარებას.

ლიტერატურა:

1. Билич Г.Л., Назарова Л.В. Основы валеологии. Учеб. 2-е изд.-СПб: Фолиант, 2002.
2. Горцев Г. Энциклопедия здорового образа жизни. – М: Вече, 2001.
3. Баиер К., Шеинбер Л. Здорови образ жизни. Перевод с англ. – М: Мир, 1999.
4. Все о здоровом образе жизни. Пер. С англ. Франция: Ридерз Даиджест, 1998.
5. Булгакова Н.Ж. Отбор и подготовка юных пловцов. – М.: Фис, 1978.
6. Сальникова Г.П. Физическое развитие современных школьников. – М.: - Медицина, 1977.
7. Гуминский А.А. и др. О соотношении показателей физического и функционального развития подрастающего поколения. – Вопросы антропологии, 1972.

ACTIVITY OF MOVEMENT AND INFLUENCE OF DIFFERENT REGIMES ON CHILDREN'S AND TEENAGER'S ORGANISM

Lali Azmaiparashvili, Iakob Gogebashvili Telavi State University, PhD Student
RESUME

According to different authors the resurch has shown that the student who regularly do sports in most cases have better inducators of physical development than those who don't do sports. It supports harmonic development of their body and organs at the puberty period, as well as the streng of different muscles, the level of their development.

ციტრუსებში ნიადაგის მართვის თანამედროვე ტექნოლოგიების დანერგვის როლი მაღალხარისხიანი ნაყოფის მისაღებად

ნოდარ ბერიძე, ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, ასისტენტ-
პროფესორი

სტატიაში კვლევების შედეგად მიღებული მასალები ამტკიცებს იმას, რომ ციტრუსოვანთა ჯანსაღი მცენარისა და ხარისხიანი ნაყოფის მისაღებად აუცილებელია ნიადაგის საფარის მოვლა თანამედროვე ტექნოლოგიების დანერგვით. კერძოდ, ახლებურად ნიადაგის განოყიერება ორგანული მინერალური სასუქებით, საფარი კულტურების თესვა, ნიადაგის მჟავიანობის კონტროლი, ნიადაგში საკვები მიკროელემენტების შეტანა აგროვადებში, თანამედროვე ტექნოლოგიების გამოყენებით. ხოლო ნიადაგის დაცვითი ღონისძიებებიდან აღსანიშნავია მულჩირება სხვადასხვა კომპონენტების გამოყენებით: ნაკელი, საოჯახო ანარჩენები, მწვანე სიდერატები, მარადმწვანე მცენარეთა ნასხლავი და სხვა.

როგორც ცნობილია, ციტრუსოვანთა ფესვთა სისტემა არც ისე ღრმად ჩადის ნიადაგში და, შესაბამისად, მათი პროდუქტიულობისათვის განსაკუთრებული მნიშვნელობა ნიადაგის სწორად მართვის საკითხებს ენიჭება. მართვა არ გულისხმობს მხოლოდ საკვებ დანამატებს, იგი ითვალისწინებს ორგანული ნივთიერებების შეტანას, ნიადაგის სტრუქტურის, სარწყავი და სადრენაჟე სისტემების მართვას. უმეტეს შემთხვევაში, ციტრუსის ფესვი 30-50 სანტიმეტრამდე ჩადის ნიადაგში, სადაც ცუდად მუშაობს დრენაჟი. ამასთან, როცა მცირე კვების არე, მაღალია ნიადაგის მჟავიანობა (pH-ი 5,0-ზე მაღალი), ან თიხანარევი ნიადაგია, სადაც მცირე საკვები ელემენტები და ცუდად ვითარდება ფესვთა სისტემა, აუცილებელია მცენარის გამოკვება. მცენარის ეფექტურად გამოკვებისათვის ძალიან მნიშვნელოვანია ნიადაგის ზედაპირის სწორი მართვა. ნიადაგის განოყიერება მცენარეების გამოკვების საუკეთესო ხერხია. ნიადაგის განოყიერებისას იყენებენ მულჩირებას, სასუქს, მწვანე სიდერატებს, საოჯახო ანარჩენებს. ამასთან, აუცილებელია კარგი სადრენაჟე სისტემა და კულტივირების მინიმუმამდე დაყვანა.

როგორც წესი, ციტრუსებს არ აქვს მთავარი ფესვი; მას უფრო აქვს ლატერალური ფესვები, რომლებიც ღეროდან იზრდება. ეს ლატერალური ფესვები მცენარეს ერთგვარად გარშემო აკრავს და მისთვის თითქოსდა ღუზისებრ სტრუქტურას ქმნის. თავისთავად ეს ფესვები წარმოშობს ბოჭკოვანი მკვებავი ფესვების ერთობლიობას, რომლებიც აწვდიან მცენარეს წყალსა და საკვებ ნივთიერებებს. როგორც კი დაიწყება ყლორტების ზრდა, ასევე იწყება ფესვის ზრდის პროცესიც. ციტრუსის ახალი ფესვის ზრდა გრძელდება მთელი წლის მანძილზე. ფესვის ზრდის მინიმალური ტემპერატურა 12°C -ია, ოპტიმალური ტემპერატურა 26-დან 32 °C-მდეა. საკვები ნივთიერებების შეთვისება და მეტაბოლიზმი არ ხორციელდება ცივ და ნალექიან ზამთრის პირობებში. თუმცა, გაზაფხულზე ფესვის ზრდა არ დაიწყება მანამ, სანამ არ მოხდება ნიადაგის დრენირება და მეტაბოლური ფუნქციებისათვის საჭირო აუცილებელი ჟანგბადის დაგროვება.

ციტრუსის ფესვებს დაახლოებით ერთნაირი თანაფარდობით ესაჭიროება როგორც ჟანგბადი, ისე წყალი. ჭარბტენიანი ნიადაგიდან წყალს გამოაქვს ჟანგბადი და, შესაბამისად, ნიადაგს არ შეუძლია „სუნთქვა“. აქედან გამომდინარე, ვერ გადაამუშავებს საკვებ ელემენტებს და წყალს. ასეთ შემთხვევაში დაახლოებით ერთ - ორ კვირაში კვდება ბოჭკოვანი შემწოვი ფესვები. ასეთი ფესვების დიდი ოდენობით კვდომა შეიძლება გამოიწვიოს ცუდმა ჰაერაციამ და ჟანგბადის უკმარისობამ. ამის პირველი ნიშნებია მცენარის ფოთლების გაყვითლება. ჰაერის მაღალი ტემპერატურა კი ამ პრობლემას კიდევ უფრო ართულებს. იმ შემთხვევაში, თუ ნიადაგის წყლით გაჯერება ხშირია, ბოჭკოვანი ფესვები იწყებს ზრდას ნიადაგის ზედაპირზე, რადგან მას აკლია ჟანგბადი ნიადაგში. ეს არ არის სასურველი მოვლენა, რადგან ასეთ შემთხვევაში ფესვებმა შეიძლება წვიმის წყლიდან მიიღონ საკვები, რომელიც ღარიბია საჭირო ელემენტებით. თუმცა არ უნდა მოხდეს ამ ფესვების მოკვეთა, რადგან ისინი შეიძლება წარმოადგენდნენ ხის რეალურად ერთადერთ ფუნქციონალურ ნაწილს და, შესაბამისად, მათი მოკვეთა უარყოფითად იმოქმედებს მთლიანად მცენარეებზე. თუ ციტრუსის ხის ფესვები იზრდება ნიადაგის ზედაპირზე, სერიოზული ყურადღება უნდა მიექცეს ნიადაგის დრენაჟს. შეიძლება გაკეთდეს თხრილები (არხები), რითაც მოხდება ჭარბი წვიმის წყლის გადინება. სადრენაჟო არხები, ეროზიის თავიდან აცილების მიზნით, დაცული უნდა იყოს ქვებით ან ხრეშით. შესაძლებელია, ამ არხებში გავზიდოთ სხვადასხვა ტიპის საფარი კულტურები, რაც ასევე ეროზიისაგან დაცვაში დაგვეხმარება.

ციტრუსოვანთა ბიოლოგიიდან გამომდინარე, იგი კარგად იზრდება საშუალო მჟავიანობის ნიადაგში, თუმცა, თუ მჟავიანობის დონე ნიადაგში ძალიან მაღალია (pH 5.5-ზე ზევით), საჭიროა

მოკირიანება ან დოლომიტის შეტანა. ნიადაგის განოყიერების საქმეში დიდი მნიშვნელობა აქვს სასუქების გამოყენებას. ამისათვის, პირველ რიგში, კარგად უნდა ვიცოდეთ ნიადაგი და მისი მახასიათებლები. რამდენიმე წლის განმავლობაში უნდა კეთდებოდეს ნიადაგის ნიმუშების ანალიზი პროფესიულ ლაბორატორიებში. ამის შემდეგ უკვე ანალიზი კეთდება 4-5 წელიწადში ერთხელ მნიშვნელოვანი ცვლილებების, ან სასუქის სერიოზულად განოყიერების შემდგომ. სასუქის და დანამატების შეტანის პროგრამა უნდა დაიგეგმოს ნიადაგისა და ფოთლის ანალიზის შედეგებზე დაყრდნობით. ნიადაგის ანალიზის გაკეთება წლის ნებისმიერ დროს არ არის შესაძლებელი. თუმცა, სასურველია დავიცვათ პერიოდულობა და ნიადაგის ტესტი ყოველწლიურად გავაკეთოთ.

ბალის ნიადაგის გაუმჯობესებისა და ხის სიჯანსაღისათვის გამოყენებული უნდა იქნეს საფარი კულტურები, მათი საშუალებით ნიადაგი იღებს მეტ საკვებ ელემენტს და იცავს მას სარეველების გამრავლებისგან. ასეთი კულტურა ითესება ნიადაგის გასაუმჯობესებლად და არა მისი მოსავლის აღებისათვის. ასეთ კულტურად გამოიყენება, მაგ.: შვრია ან ჭავავი, პარკოსანი მცენარეები, მაგ: სამყურა ან ცერცველა. ეს მცენარეები დიდი ოდენობით ორგანული და მინერალური საკვების მატარებლები არიან, რომლებიც ნელა იშლება და მცენარეს ვეგეტაციის მთელ პერიოდში მიეწოდება. ნიადაგის ტენითა და ორგანული სასუქებით გამდიდრებისათვის კარგია მცენარის მულჩირება, რომელიც კეთდება მცენარის ფესვთა სისტემის პერიმეტრზე. მულჩი შეიძლება გაკეთდეს წრიულად, ხის ღეროს ირგვლივ, თუმცა ის არ უნდა ეხებოდეს ხეს, ამიტომ ხიდან მინიმუმ 10-15 სმ-ით უნდა იყოს დაშორებული. მულჩად გამოიყენება; ძროხის, ცხენის, ან ცხვრის ნაკელი, ოჯახური ანარჩენები, ხის ნასხლავი მწვანე მასა და სხვა. ციტრუსოვანთა ბაღში მცენარის ნორმალური ზრდა - განვითარებისათვის დიდი მნიშვნელობა აქვს ორგანული სასუქთან ერთად მინერალური სასუქების გამოყენებას. პირველ რიგში, აუცილებელია ნიადაგის ანალიზის ჩატარება, რაც მოგვცემს საშუალებას, გავიგოთ, თუ რომელი სასუქი აკლია ან ჭარბი რაოდენობითაა არსებულ ფართობში. ასეთი კვლევის შედეგად აღმოჩნდა, რომ ჩვენს საცდელ-საწარმო ნაკვეთში საჭიროა ფოსფორის ნაკლები რაოდენობის შეტანა, ვიდრე კალიუმის და აზოტის.

სასუქებს შორის მნიშვნელოვან როლს ასრულებს ჯანსაღი მცენარის გაზრდისა და ხარისხიანი ნაყოფის მიღებისათვის აზოტოვანი სასუქებით გამოკვება. ჩვენი კვლევებისა და აშშ. კალიფორნიის უნივერსიტეტის სპეციალისტთა რეკომენდაციებით, სასუქი მცენარეების ქვეშ შეიტანება მარტის თვიდან - ივლისის თვემდე 4 ან 6 ჯერადად, ეს პერიოდები ჩვენში არ იყო დაცული, დაუცველობა კი უარყოფითად მოქმედებს როგორც მცენარის ზრდაზე, ასევე ნაყოფის ხარისხზე. ხოლო წესების დაცვით შეტანილ აზოტს კარგად ითვისებს მცენარე, ამასთანავე, ნაკლებია დანაკარგები. აზოტის შეტანის რაოდენობა განსაზღვრულია სხვადასხვა ასაკის მცენარისათვის (1). ჩვენ მიერ საცდელ მცენარეებზე აზოტოვანი სასუქი შეტანილი იქნა 4 ჯერადად თითო მცენარეზე 450-500 გრამი სუფთა ნივთიერებაზე გადაყვანით. მცენარეთა საშუალო ასაკი 35-40 წელია. რაც შეეხება ფოსფორსა და კალიუმს, იგი შეიტანება დადგენილი წესებით აგროვადებში. ფოსფორის დეფიციტმა შეიძლება გამოიწვიოს ციტრუსის ნაყოფის დაბალი მარკეტინგული ღირებულება. რადგან იგი იწვევს სქელი და უხეში კანის წარმოქმნას და ამასთან ამცირებს წვნიანობას. კალიუმი კი აწესრიგებს შაქრიანობას და ნაყოფის გემოს, ასევე ახანგრძლივებს ნაყოფის შენახვისუნარიანობას.

მცენარისათვის საჭირო საკვები ელემენტების განსაზღვრის კარგი მეთოდია მცენარის ფოთლის ანალიზის ჩატარება. ციტრუსის ფოთლის ანალიზი უნდა გაკეთდეს იმ პერიოდში, როდესაც საკვები ელემენტის დონე ქსოვილში სტაბილურია, დაახლოებით აგვისტოს შუა პერიოდიდან ოქტომბრის დასაწყისისთვის. ფოთლის ანალიზით შეიძლება განისაზღვროს დეფიციტის ან პრობლემის საწყისი ეტაპი, რაც თავისთავად დაგვცხმარება სასუქების სწორად შეტანაში.

	დეფიციტი	ოპტიმალური	სიჭარბე
აზოტი (N)	< 2.2 %	2.4-2.6 %	>2.8 %
ფოსფორი (P)	<0.09 %	0.12-0.16	>0,30 %
კალიუმი (K)	<0.40 %	0.70-1.09 %	>2.30 %
თუთია (Zn)	<16 ppm	25-100 ppm	>300 ppm
მანგანუმი (Mn)	<16 ppm	25-200 ppm	>10000 ppm
ბორი (B)	<21 ppm	31-100 ppm	>260 ppm

და ბოლოს, დასკვნა, რომ ჯანსაღი პროდუქტიული ციტრუსის ხის არსებობა დამოკიდებულია საკვები ელემენტებით მდიდარი ნიადაგის არსებობაზე, სადაც იქნება ადეკვატური დონე წყლისა და საკვები კომპონენტების და არა მათი სიჭარბე. დაუშვებელია მცენარის ფესვის დაზიანება თუნდაც

მინიმალურ დონეზე, ვინაიდან ისინი უდანაკარგოდ მიაწვდიან მცენარის მთლიან ორგანიზმს მთელი ვეგეტაციის პერიოდში წყალსა და მასში გახსნილ საკვებ ნივთიერებებს.

საბოლოოდ, სამწლიანი მუშაობის შედეგად, ჩვენ მიერ ზემოთ აღნიშნული ტექნოლოგიების დანერგვით მივაღწიეთ საკმაოდ ჯანსაღი და მაღალპროდუქტიული მცენარეების მიღებას, რის შედეგადაც საცდელ-საწარმოო ფართობზე მიღებული იქნა სამჯერ მეტი ხარისხიანი ნაყოფი, ვიდრე გასულ წლებში. ამასთან, არასტანდარტული ნაყოფის რაოდენობა შემცირდა 10-15 %-ამდე.

ლიტერატურა:

1. აშშ. საერთაშორისო განვითარების სააგენტოს პროგრამა, ეკონომიკური აღმავლობის ინიციატივა, სწავლების მასალები, ბათუმი, 2013.

THE ROLE OF ADOPTION OF NEW TECHNOLOGY OF MANAGEMENT OF SOIL IN CITRUSES FOR OBTAINING THE HIGH-QUALITY FRUITS

Nodar Beridze, Batumi Shota Rustaveli State University, Assistant Professor

RESUME

The results of study have shown that it is necessary to adopt the new technology for caring the upper layer of soil in order to obtain high-quality fruits and healthy citrus plants. Namely, it is necessary to fertilize soil with organic and mineral fertilizers, to control the soil acidity, to plant the cover crop, soil should be given Micro-elements by using the new technologies. The soil mulching such as manure remains, green manure are one of the important components for the protection of soil.

გლობალური დათბობა და სასოფლო-სამეურნეო კულტურათა შეგუება მაღალი ტემპერატურისადმი

სულიკო ბერიძე, საქართველოს საპატრიარქოს წმიდა ტბელ აბუსერისძის სახელობის სასწავლო უნივერსიტეტი, პროფესორი

ნანა ჯაბნძე, საქართველოს საპატრიარქოს წმიდა ტბელ აბუსერისძის სახელობის სასწავლო უნივერსიტეტი, სოფლის მეურნეობის აკადემიური დოქტორი

გული კონცელიძე, საქართველოს საპატრიარქოს წმიდა ტბელ აბუსერისძის სახელობის სასწავლო უნივერსიტეტი, სოფლის მეურნეობის აკადემიური დოქტორი

რუსლან დავითაძე, საქართველოს საპატრიარქოს წმიდა ტბელ აბუსერისძის სახელობის სასწავლო უნივერსიტეტი, სოფლის მეურნეობის აკადემიური დოქტორი

კლიმატის გლობალური დათბობა მსოფლიო ქვეყნების საყურადღებო პრობლემაა, რომელიც საერთო ძალისხმევით უნდა იქნეს დაძლეული. წინააღმდეგ შემთხვევაში, თუ კლიმატის პარამეტრების ცვლილების ტენდენცია შენარჩუნდება მიმდინარე საუკუნეში, შესაძლოა, მან ნეგატიურად იმოქმედოს საუკუნეების განმავლობაში ჩამოყალიბებული ეკოლოგიური წონასწორობის შენარჩუნებაზე.

გასული საუკუნის ბოლოს საქართველოში ჰაერის ტემპერატურამ საშუალოდ 0.2-0.5°C-ით მოიმატა. აღნიშნული ტემპერატურა მომავლისათვის აუცილებლად გასათვალისწინებელია, რადგან ტემპერატურის ზრდის ტენდენციამ, არ არის გამორიცხული, 2030-2050 წწ გამოიწვიოს საშუალო მრავალწლიური ტემპერატურის მომატება 1-2°C-ით, რაც აისახება სავეგეტაციო პერიოდში აქტიურ ტემპერატურათა ($>10^{\circ}\text{C}$) ჯამებზე. აქედან გამომდინარე, განისაზღვრა აღნიშნულ ტემპერატურათა ჯამები 1956-2005 წწ პერიოდში. საწყის პერიოდში იგი შეადგენს 3330°C, ბოლო პერიოდისათვის 3600°C, მატება - 270°C. აღნიშნული ტემპერატურის ჯამის ზრდა მთელი სავეგეტაციო პერიოდის (7-8 თვე) თითოეულ თვეში საშუალოდ მომატებულია 30-34°C. ტემპერატურის ჯამის ასეთი ზრდა 2050

წლისათვის მიაღწევს დაახლოებით 60-70°C, რაც ოდნავ გააუმჯობესებს კულტურების სითბოთი უზრუნველყოფას.

გაერთიანებული ერების ორგანიზაციის კლიმატის ცვლილების შესახებ საერთაშორისო კომისიის ინფორმაციით (2010 წ.), მოსახლეობის სწრაფმა ზრდამ დათბობის არსებული ტემპის პირობებში (2020 წლისათვის ნავარაუდევია კლიმატის დათბობა 2,4°C-ით), უახლოეს 10 წელიწადში შეიძლება დედამიწაზე სურსათის გლობალური უკმარისობა გამოიწვიოს. მოუსავლიანობის ძირითადი მიზეზი იქნება ტენით უზრუნველყოფის პირობების გაუარესება. საჭირო იქნება მეტი ძალისხმევა სასოფლო-სამეურნეო სავარგულების გასარწყავებისათვის. მკვლევრები რეკომენდაციას აძლევენ ქვეყნებს, იფიქრონ იმაზე, თუ როგორ გადაიტანონ მარცვლეულის წარმოება და შინაური ცხოველი ტენით უფრო უზრუნველყოფილ რეგიონებში.

არცთუ ისე დიდი ხნის წინათ აგრონომიული მეცნიერების წარმომადგენლები თვლიდნენ, რომ მიწათმოქმედების კულტურის მაღალი დონე საშუალებას იძლევა, შემცირდეს ამინდის არახელსაყრელი ზემოქმედება სასოფლო-სამეურნეო კულტურების მოსავლის დონესა და ხარისხზე. შემდეგში ეს შეხედულება არსებითად შეიცვალა. ბალანსი არსებით მერყეობას განიცდის და ცალკეულ პერიოდებში კრიტიკულ დონეს აღწევს. ამიტომ თვლიან, რომ უახლოეს მომავალში სოფლის მეურნეობაში პროგრესი მიღწეული იქნება არა იმდენად აგროტექნიკის განვითარების წყალობით, რამდენადაც დროსა და სივრცეში ცვალებადი გარემო ფაქტორებისადმი აგროეკოსისტემებისა და აგროლანდშაფტების ეფექტური ადაპტაციის მეთოდების სრულყოფის ხარჯზე. სწორედ, სოფლის მეურნეობის განვითარების ადაპტური სტრატეგია, რომლის საფუძველია ინტენსიფიკაციის პროცესების ბიოლოგიზაცია და ეკოლოგიზაცია, ხდება ენერგორესურსდამოკიდებული ბუნების დაცვის, ეკოლოგიური მდგრადობის და სასოფლო-სამეურნეო წარმოების რენტაბელობის უზრუნველყოფის მთავარი ფაქტორი.

საქართველოში გარემოს დაცვასთან დაკავშირებული პრობლემები განსაკუთრებით მწვავეა. სავარაუდოა, რომ დათბობის ეფექტი განსხვავებული იქნება დასავლეთ და აღმოსავლეთ საქართველოში. მიმდინარე საუკუნის პირველ ნახევარში ჰაერის ტემპერატურის მატებამ აღმოსავლეთ საქართველოში შეიძლება 2°C-ს მიაღწიოს (განვლილი ნახევარი საუკუნის მანძილზე საშუალო წლიური ტემპერატურა გაიზარდა 0,6°C-ით), მაშინ როდესაც შავი ზღვის გავლენის ქვეშ მყოფ დასავლეთ საქართველოში – მხოლოდ 1°C შეადგინოს. საქართველო არ იმყოფება უდაბნოს ზონის უშუალო მახლობლობაში, თუმცა, მოსალოდნელია გლობალური დათბობის ფონზე მისი აღმოსავლეთ ნაწილის ზოგიერთ რეგიონს სისტემატური გვაღვიანობის შემთხვევაში შეიძლება რეალურად შეექმნას უდაბნოდ გადაქცევის საშიშროება.

საქართველოში კლიმატის ცვლილების ნეგატიური ზემოქმედება მძიმე ფონზე მიმდინარეობს. უმძიმესი შედეგები მოჰყვა დიდქანობიანი ფერდობების ათვისებას, ტყის, ბუჩქნარების და ქარსაფარი ზოლების განადგურებას, საძოვრების უსისტემო, გადაჭარბებულ მოხმარებას, მიწათმოქმედ ფერმერთა დიდი ნაწილის მხრიდან ნიადაგის არასწორ დამუშავებას, ნიადაგდაცვითი ტექნოლოგიების უგულვებელყოფას. საქართველოში ეროზიის ზემოქმედებას განიცდის მილიონ ჰექტარზე მეტი სასოფლო-სამეურნეო სავარგული (წყლისმიერს – 220,8; ქარისმიერს – 109,1 ათასი ჰა სახნავ-სათესი ფართობი). წყლისმიერი და ქარისმიერი ეროზიის გამო იზრდება მინდვრების სიჭრელე ნიადაგის ნაყოფიერების მიხედვით, მკვეთრად უარესდება მისი წყალმართვი – ფიზიკური თვისებები, მნიშვნელოვნად იზრდება მოსავლის სიდიდისა და ხარისხის დამოკიდებულება ამინდის „ჭირვეულობებზე“. ეროზიის გარდა, აღმოსავლეთ საქართველოსთვის დიდ პრობლემას წარმოადგენს ნახევრად გაუდაბნოებულ ტერიტორიებზე გავრცელებული დამლაშებული და ბიცობი ნიადაგები, რომელთა ფართობი 205 ათას ჰექტარზე მეტია. განსაკუთრებით დამაფიქრებელია ის ფაქტი, რომ ქვეყნის ყველა რაიონში შეინიშნება ნიადაგის ნაყოფიერების უმთავრესი მაჩვენებლის – ჰუმუსის მწვავე დეფიციტი და მისი ბალანსი უარყოფითია.

ყოველივე ამასთან ერთად, ჩვენს ქვეყანაში დათბობისა და კლიმატის არიდინაციის პროცესები დროში დაემთხვა ნიადაგების გაძლიერებულ დეგრადაციას, რაც კიდევ უფრო აძლიერებს სოფლის მეურნეობის წარმოების პროდუქტიულობის დაცემას. დღეისათვის სხვადასხვა ბუნებრივი ფაქტორებისა და ადამიანის საქმიანობის შედეგად საქართველოში დეგრადირებულია სასოფლო-სამეურნეო მიწების დაახლოებით 35 პროცენტი.

მე-20 საუკუნეში დაფიქსირებული და ამჟამად მიმდინარე კლიმატის გლობალური ცვლილების მიზეზად აღიარებულია ადამიანის საწარმოო საქმიანობა და ინტენსიური ინდუსტრიალიზაცია, რის შედეგადაც გამოყოფილი სითბური აირები ცვლის ატმოსფეროს შემადგენლობას და ხელს უშლის დედამიწიდან ზედმეტი სითბოს არეკვლას. ეს და მსგავსი მოვლენები ცვლის ბუნებას, ეკოსისტემებს. იზრდება ადამიანთა დაავადებების რისკი, ეპიდემიების

გავრცელება და მსოფლიო შემფოთებულია გლობალური დათბობით გამოწვეული კლიმატის ცვლილებით. ამ აირებს „სათბური გაზები“ ეწოდება, რომელთა შორისაა ნახშირორჟანგი, მეთანი, აზოტის ქვეჟანგი, ჰიდროფტორნახშირბადი. აღნიშნული გაზები შთანთქმავს დედამიწიდან ატმოსფეროში არეკლილ ინფრაწითელ გამოსხივებას და აბრუნებს მას დედამიწაზე.

სასოფლო-სამეურნეო წარმოების თანამედროვე ეტაპზე ბოსტნეული მცენარეების დაცვას გადამწყვეტი მნიშვნელობა აქვს. მათი ზრდა-განვითარება და საბოლოო ჯამში მაღალხარისხიანი მოსავლიანობა, პირველ რიგში, დამოკიდებულია მემკვიდრულ თვისებებზე, მათი ადგილსამყოფელის კლიმატურ და ნიადაგობრივ პირობებთან შეგუებაზე. მაგრამ არანაკლებ მნიშვნელოვანია აგრეთვე გარეგანი გარემოს: სინათლე, სითბო, ტენი, ჰაერი, საკვები ნივთიერებანი—კომპლექსის მოქმედება და საჭირო მიკროკლიმატის პირობების გაუმჯობესება. ამისათვის აუცილებელია მინდორსაცავი ტყის ზოლების გაშენება, ნიადაგის სტრუქტურის აღდგენა და წყლის რეჟიმის მოწესრიგება.

დედამიწაზე მრავალი ათასწლეულის მანძილზე დამყარდა წონასწორობა მზიდან შემოსულ და დედამიწის მიერ გაცემულ ენერგიებს შორის, რამაც განაპირობა შესაბამისი კლიმატის ჩამოყალიბება. გარემო პირობების მიმართ მაღალი მოთხოვნილებით ბოსტნეული მცენარეები გამოირჩევა აღმონაცენის და პირველი ნამდვილი ფოთლების წარმოქმნის ასაკში.

სინათლე, სითბო, ტენი, ჰაერი, საკვები ნივთიერებანი – კომპლექსური მოქმედების როლის ცოდნა ბოსტნეული მცენარეების არსებობაში, აგრეთვე შესწავლილი ფაქტორების შეხამება და ამ ფაქტორების მართვის შესაძლებლობა ზრდა-განვითარების სხვადასხვა ეტაპზე, აუცილებელია მოსავლიანობის გაზრდისა და ხარისხის გასაუმჯობესებლად.

ბოსტნეული მცენარეების მოთხოვნილება სითბოს მიმართ მათი სასიცოცხლო ციკლის ცალკეულ პერიოდებში იცვლება. სიცივეგამძლე კულტურები 10 გრადუსზე დაბალ ტემპერატურაზე აღმოცენდება, თუმცა აღმონაცენი დიდხანს არ გამოჩნდება. განსაკუთრებით ენერგიულად ისინი 18-25 გრადუს ტემპერატურაზე აღმოცენდებიან.

დღეისათვის სოფლის მეურნეობაში ცნობილი და მნიშვნელოვანი მიდგომების რიცხვში, რომლებიც უზრუნველყოფენ არახელსაყრელ ნიადაგურ-კლიმატურ და ამინდის პირობებთან მის ადაპტაციას, არის შემდეგი:

- ტერიტორიის აგროეკოლოგიური მაკრო–, მეზო– და მიკროდარაიონება, რომელიც უზრუნველყოფს ს/ს კულტურების განლაგებას პრინციპით – მაღალეფექტურად და, მაშასადამე, დიფერენცირებულად (მაღალი სიზუსტით) იქნეს გამოყენებული გარემოს ხელსაყრელი ფაქტორები და თავიდან იქნეს აცილებული აბიოტური და ბიოტური სტრეს-ფაქტორების მოქმედება.

- სახეობრივი და ჯომობრივი მრავალფეროვნების შენარჩუნება აგროეკოსისტემაში. ჯიშებისა და ჰიბრიდების შექმნა, რომლებშიც მაღალი პოტენციური მოსავლიანობა შეთანაწყობილი იქნება ეკოლოგიურ მდგრადობასთან;

- ჯიშების შერჩევა ურთიერთდაცვისა და ბიოკომპენსაციის პრინციპით. (პრაქტიკულად იგი მიიღწევა – თესვის ვადების, ვეგეტაციის ხანგრძლივობის, განვითარების „კრიტიკული ფაზის“ დადგომის პერიოდში გარემო ფაქტორებისადმი მოთხოვნილების, სტრესული ზემოქმედებისადმი გამძლეობის და ა.შ. მიხედვით, ერთმანეთისაგან არსებითად განსხვავებული კულტურებისა და ჯიშების შერჩევის საფუძველზე). მრავალსახეობრივი და მრავალჯიშიანი ნათესების გამოყენება (განსაკუთრებით საკვებწარმოებაში).

- ადგილობრივ პირობებთან ადაპტირებული ნიადაგის დამუშავების წესის, თესლბრუნვაში კულტურათა მორიგეობის, ორგანული და მინერალური სასუქების ფორმების, დოზების და შეტანის წესების გამოყენება და ა.შ;

- რეგიონებში სოფლის მეურნეობის განვითარებას ხელი უნდა შეუწყოს საბანკო სისტემის მოქნილმა საქმიანობამ. ამჟამად ბანკების უმრავლესობა თავს იკავებს სოფლის მეურნეობის დაფინანსებისაგან, რაც გარკვეულწილად განპირობებულია ეკონომიკის ამ სექტორში სადაზღვევო პოლიტიკის არსებობით.

მთლიანობაში, მოგვიწევს ვაღიაროთ, რომ ცივილიზაციის შემდგომი განვითარება, რომელსაც თან სდევს ბუნებრივი რესურსების გაძლიერებული ექსპლუატაცია, მათ შორის სასოფლო-სამეურნეო ბუნებათსარგებლობის სფეროში, საჭიროებს „გააზრებულ“ დამოკიდებულებას ბუნებასთან, როგორც ენერგორესურსდაზოგვის და ბიოსფეროს ეკოლოგიური წონასწორობის შენარჩუნების კუთხით, ასევე კლიმატის გლობალური ცვლილებისადმი ადაპტაციით; ნებისმიერ ეროვნულ პოლიტიკას, არაორიენტირებულს სოფლის მეურნეობის ადაპტურობის ამაღლებაზე გლობალური დათბობის პირობებში, ექნება ყველაზე ნეგატიური მემკვიდრეობა.

ლიტერატურა:

1. გ. ჩხაიძე, მცენარეთა ფიზიოლოგია. თბილისი, 2003.
2. „საქართველოს გაუდაზნოებასთან ბრძოლის მოქმედებათა ეროვნული პროგრამა.“ თბილისი, 2003.
3. გ. მარგველაშვილი, გ. ორმოცაძე, კლიმატი, ამინდი, ადაპტაცია და მოსავალი. საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენცია, თბილისი, 2014.
4. თ. თურმანიძე, საქართველოს აგროკლიმატური რესურსები. 1978.
5. გ. ქაჯაია, გარემოს დაცვის ეკოლოგიური პრინციპები. ინტელექტი, თბილისი, 2008.
6. ი. ელიავა, გ. ნახუცრიშვილი, გ. ქაჯაია, ეკოლოგიის საფუძვლები. მეორე გადამუშავებული გამოცემა, თსუ, თბილისი, 2009.
7. რ. ჯაბნიძე, სასოფლო-სამეურნეო ეკოლოგია, ბათუმი, 2003.
8. Физиология сельскохозяйственных растений. Том III, физиология, водообмена растений, устойчивость растительных организмов, природа иммунитета. Отв. ред. тома Б. А. Рубин, МГУ, 1967.

GLOBAL WARMING AND ADAPTATION OF AGRARIAN CULTURES TO HIGH TEMPERATURE

Suliko Beridze, The Georgian Patriarchate Saint Tbel Abuserisdze Teaching University, Professor

Nana Jabnidge, The Georgian Patriarchate Saint Tbel Abuserisdze Teaching University,
Academic Doctor of Agriculture

Guli Kontselidze, The Georgian Patriarchate Saint Tbel Abuserisdze Teaching University,
Academic Doctor of Agriculture

Ruslan Davitadze, The Georgian Patriarchate Saint Tbel Abuserisdze Teaching University,
Academic Doctor of Agriculture

RESUME

One of the peculiarities of crop production in Georgia is that it is characterized by unusually high variability of the gross grain harvest from year to year.

Plant tolerance to high temperature, and generally, to unfavorable temperature, depends on the complex mechanisms that protect the organism from decomposition of its cells and macromolecular structures. The last is of utmost importance in maintaining biodiversity. By impoverishing the plant world, first of all, the genofond or the reserve of potentially useful plants is lost; moreover, their number is quite low. This is the reason why the peculiarities of plant adaptation should be taken into consideration to the limit when moving the culturally significant plants.

მინერალური ელემენტების კონცენტრაციისა და თანაფარდობის გავლენა სიმინდის (*Zea mays* L.) მცენარის მიერ მათ შეთვისებასა და დაგროვებაზე შიდა ქართლის რეგიონში

ნელი გოგინაშვილი, გორის სახელმწიფო სასწავლო უნივერსიტეტი, პროფესორი

დღეისათვის საკმაო ექსპერიმენტული მონაცემებია დაგროვილი გარემოში სხვადასხვა იონების თანაფარდობაზე, მცენარეში მათ შესვლასა და დაგროვებაზე. თუმცა, საბოლოოდ, არ არის დადგენილი, ერთი შეხედვით ისეთი მარტივი საკითხი, როგორიცაა მცენარეში საკვები ნივთიერებების შესვლასა და გარე ხსნარში მათ კონცენტრაციას შორის დამოკიდებულება.

მკვლევართა ნაწილი, ექსპერიმენტების საფუძველზე, იმ დასკვნამდე მივიდა, რომ მცენარის მიერ საკვები ნივთიერებების შთანთქმაზე დიდ გავლენას ახდენს არამარტო მისი კონცენტრაცია გარე ხსნარში, არამედ მათი ურთიერთთანაფარდობა. რაც მეტი მინერალური ელემენტებია გარე ხსნარში, მით უფრო რთულია ურთიერთქმედება.

გარდა ამისა, საკვებ ნივთიერებათა შეღწევა მცენარეში დამოკიდებულია ფესვთა სისტემაზე. საკვებ ნივთიერებათა ფესვებით შებოჭვისას ზრდის პროცესში ფესვები კონტაქტში შედიან ნიადაგის ახალ-ახალ მასებთან, რომლებიც შეიცავენ საკვებ ნივთიერებებს და შთანთქავენ მათ. ფესვების მიერ წყლის შთანთქმისას იონებს შესაძლებლობა ეძლევა გადამოძრავდნენ ფესვიდან წყლის ნაკადთან ერთად. ეს

არის ფესვთა სისტემით საკვები ნივთიერებების დაგროვების ძირითადი გზა და დამოკიდებულია ნიადაგში წყლის შემცველობაზე, ნიადაგის ხსნარში იონთა კონცენტრაციაზე, ფესვების მიერ მათი შთანთქმის სისწრაფეზე და ფესვთა სისტემის მოცულობის სიდიდეზე.

ამა თუ იმ საკვებ ნივთიერებათა შთანთქმას თან ახლავს მისი კონცენტრაციის შემცირება ფესვთა სისტემის ზედაპირთან.

მცენარის მინერალური კვების პირობების შეფასებისათვის დიდი მნიშვნელობა აქვს მცენარეთა ქსოვილებში მინერალურ ელემენტთა შემცველობის შესწავლას. არსებობს კავშირი მცენარის ზრდასა და მინერალური კვების ელემენტების შემცველობას შორის მცენარის ფოთლებში, ღეროსა და ნაყოფებში.

ყოველივე ზემოაღნიშნულიდან გამომდინარე, ჩვენი კვლევის მიზანია კვების მინერალური ელემენტების გამოყენებისას მათ დოზებსა და საკვებ ელემენტებს შორის იმ თანაფარდობის დადგენა, რომელიც უზრუნველყოფს მცენარის მიერ მათ მაქსიმალურად შეთვისებას და დაგროვებას ეკოლოგიურ პირობებთან დაკავშირებით.

აღნიშნული საკითხების შესასწავლად ექსპერიმენტი ტარდებოდა ი. ლომოურის სახელობის საქართველოს მიწათმოქმედების სამეცნიერო-კვლევითი ინსტიტუტის გორის საცდელ სადგურში გეოგრაფიული ქსელის სტაციონალურ ცდებში დოსპეხოვის მეთოდის მიხედვით შემდეგი სქემით: 1. 0 - საკონტროლო, 2. $N_{120}K_{60}$, 3. $N_{120}P_{90}$, 4. $P_{60}K_{30}$, 5. $P_{60}K_{30}+N_{90}$, 6. $P_{60}K_{30}+N_{120}$, 7. $P_{60}K_{30}+N_{150}$, 8. $P_{90}K_{60}$, 9. $P_{90}K_{60}+N_{90}$, 10. $P_{90}K_{60}+N_{120}$, 11. $P_{90}K_{60}+N_{150}$.

საკვლევ მცენარეში (სამარცვლე სიმინდი) ორგანოების მიხედვით მარცვლის ბიოლოგიური სიმწიფის ფაზაში განისაზღვრა ძირითადი საკვები ელემენტების: აზოტის, ფოსფორისა და კალიუმის - შემცველობა საყოველთაოდ მიღებული მეთოდებით, კერძოდ, აზოტი - კელდალის მეთოდით, ფოსფორი - ფოტოკოლორიმეტრით და კალიუმი - ალოვან ფოტომეტრზე, ზემოთ ხსენებული ინსტიტუტის და მისი საცდელი სადგურის ქიმიურ ლაბორატორიებში.

ჩვენი კვლევის შედეგები მოტანილია პირველ, მეორე და მესამე ცხრილებში, საიდანაც ირკვევა, რომ საკვლევი მცენარე კვების ელემენტებიდან ყველაზე დიდ მოთხოვნილებას აყენებს აზოტზე, შემდეგ - ფოსფორზე, ბოლოს - კალიუმზე. საკვები ელემენტების (N, P, K) შეთვისება და დაგროვება საკვლევ მცენარეში მნიშვნელოვნად ცვალებადობს მათი ორგანოების მიხედვით. კერძოდ, აზოტის და ფოსფორის შემცველობა მნიშვნელოვნად მაღალია მარცვალში, შესაბამისად 1,41 - 1,75% და 0,822 - 1,025%-ის ფარგლებში მერყეობს, ხოლო იგივე მაჩვენებლები ღეროსა და ფოთლებში მხოლოდ 0,673-0,783 და 0,267-0,402%-ია. რაც შეეხება კალიუმს, მისი დაგროვების ტემპი, განსხვავებით აზოტ-ფოსფორისაგან, საკმაოდ მაღალია ღერო-ფოთლებში - 1,40-1,96%, ანუ თითქმის 3-ჯერ მეტი მარცვალში ამ ელემენტის შემცველობასთან შედარებით.

საკვები ელემენტების დაგროვება ვარირებს აგრეთვე მათი დოზების მიხედვით. სახელდობრ, გამოვლინდა პირდაპირპროპორციული დამოკიდებულება აზოტის მზარდი დოზების ზემოქმედებასა და ამ ელემენტის დაგროვებას შორის. ასე მაგალითად, $P_{90}K_{60}$ ფონზე N_{90} , N_{120} , N_{150} დოზებით კვებისას მარცვალში მისი შემცველობა 1,65, 1,74, 1,75%-ია, ღერო-ფოთლებში შესაბამისად - 0,706, 0,783, 0,791% (ცხრილი 1).

მინერალური სასუქების დოზების და თანაფარდობის ცვლილებებთან დაკავშირებით მკვეთრად ცვალებადობს ნიადაგიდან გამოტანილი თითოეული საკვები ელემენტის რაოდენობა (ცხრილი 2).

საკვები ელემენტების მოთხოვნილება საბოლოოდ თავის გამოხატულებას პოულობს მცენარის პროდუქტიულობაზე (აზოტის ეფექტი 42,1%, ფოსფორის - 24,2%, კალიუმის - 11,6%).

ცალკეული საკვები ელემენტის შეთვისებაზე დიდ გავლენას ახდენს მათი თანაფარდობის და დოზების ცვლილება. კერძოდ, ფოსფორ-კალიუმის დოზების $P_{90}K_{60}$ -მდე გაზრდისას აზოტის დაგროვება მარცვალში საშუალოდ 1,72%-ია, ხოლო ფოსფორ-კალიუმის დაბალ ($P_{60}K_{30}$) ფონზე - 1,62%. ანალოგიური მდგომარეობაა ღერო-ფოთლებში აღნიშნული საკვლევი ელემენტის შემცველობაზე.

რაც შეეხება საკვებ ელემენტთა თანაფარდობის გავლენას მცენარის მიერ მათ შეთვისებასა და საბოლოოდ პროდუქტიულობაზე, შეიძლება დავალაგოთ ასეთი კლებადი რიგით: NPK, NP, NK.

ჩვენს მიერ გაანგარიშებული იქნა მინერალური სასუქებიდან საკვლევი ელემენტების გამოყენების კოეფიციენტი. გამოირკვა, რომ აზოტის გამოყენების კოეფიციენტი 40,4%, ფოსფორის - 25,2%, ხოლო კალიუმის - 57,8%. ამასთან, აზოტის გამოყენების კოეფიციენტი დოზების ზრდასთან ერთად იზრდება და მისი მაღალი მაჩვენებელი აღინიშნება $N_{120}P_{90}K_{60}$ დოზის გამოყენებისას (ცხრილი 3).

გარდა ზემოთ აღნიშნულისა, ჩვენს ექსპერიმენტში გამოვლინდა მეტეოროლოგიური ფაქტორების, კერძოდ, მოსული ნალექების რაოდენობის გავლენა ფესვთა სისტემის მიერ საკვები ელემენტების შეთვისებასა და დაგროვებაზე. ეს განსაკუთრებით გამოიყვანდა ელემენტ ფოსფორზე. სახელდობრ, ნიადაგში ფესვთა სისტემის განლაგების სიღრმეზე საკმარისი ტენიანობა ხელს უწყობს ნიადაგის და

სასუქის ფოსფორის ხსნადობის ამალღებას, შედეგად მცენარეში იზრდება ამ ელემენტის პროცენტული შემცველობა და სასუქიდან გამოყენების კოეფიციენტი.

მცენარის ორგანოებში საკვები ელემენტების შემცველობის მატება, უზრუნველყოფს მის უკეთეს ზრდა-განვითარებას, რაც საბოლოო ჯამში ხელს უწყობს მცენარის პროდუქტიულობის ამალღებას.

მაშასადამე, შიდა ქართლის რეგიონში სიმინდის მიერ (ორგანოების მიხედვით) საკვები ელემენტების შეთვისების, დაგროვებისა და შესაბამისად მცენარის პროდუქტიულობის ამალღებისათვის მინერალური ელემენტების ოპტიმალური კონცენტრაცია და თანაფარდობაა $N_{120}P_{90}K_{60}$ ანუ 2 : 1,5 : 1. აღნიშნული დოზების გამოყენებისას ყველაზე მაღალია საკვლევი ელემენტების დაგროვება მცენარეში და მინერალური მარილებიდან საკვები ელემენტების გამოყენების კოეფიციენტები, განსაკუთრებით - აზოტის.

ცხრილი 1

საკვები ელემენტების შემცველობა სიმინდის მცენარეში, %

№	მარცვალში			ღერო-ფოთოლში		
	N	P	K	N	P	K
1	1,41	0,822	0,551	0,673	0,267	1,40
2	1,43	0,947	0,560	0,692	0,300	1,47
3	1,53	0,967	0,542	0,738	0,331	1,55
4	1,48	0,878	0,580	0,663	0,305	1,71
5	1,52	0,835	0,642	0,668	0,349	1,84
6	1,61	0,911	0,691	0,698	0,344	1,82
7	1,75	0,921	0,693	0,691	0,354	1,85
8	1,48	0,908	0,670	0,665	0,345	1,70
9	1,65	0,943	0,690	0,706	0,376	1,84
10	1,74	0,997	0,698	0,783	0,389	1,96
11	1,75	1,025	0,649	0,791	0,402	1,90
M±m=	1,58±0,0391	0,923±0,0187	0,633±0,0354	0,703±0,0064	0,342±0,0010	1,72±0,0616

ცხრილი 2

საკვები ელემენტების გამოტანა სიმინდის მიერ, კგ/ჰა

№	მარცვლით			ღერო-ფოთლებით			საერთო		
	N	P	K	N	P	K	N	P	K
1	36,0	21,0	14,0	21,2	10,4	54,5	57,2	31,4	68,5
2	44,5	29,4	17,4	28,3	12,3	60,1	72,8	41,4	77,5
3	54,2	34,2	19,2	37,3	16,7	78,3	91,5	50,9	97,5
4	43,5	25,8	17,0	27,0	12,4	69,8	70,5	38,2	86,8
5	54,6	30,0	23,0	37,9	17,7	93,2	92,5	47,7	122,2
6	63,1	35,7	25,1	39,8	19,6	103,9	102,9	55,3	129,0
7	77,0	40,5	30,4	40,0	20,5	107,1	117,0	61,0	137,5
8	41,1	25,2	18,6	28,3	14,4	72,2	69,4	39,6	90,8
9	59,3	33,7	24,6	37,5	20,0	97,9	96,8	53,7	122,5
10	74,5	42,7	29,9	45,1	21,4	102,3	117,6	64,1	132,2
11	77,2	45,2	28,7	47,6	24,2	116,4	124,8	69,4	143,1

ცხრილი 3

სიმინდის მცენარის მიერ მინერალური მარილებიდან საკვები ელემენტების გამოყენების კოეფიციენტები, %

№	დოზა, კგ/ჰა			ელემენტების გამოყენების კოეფიციენტები, %		
	N	P ₂ O ₅	K ₂ O	N	P ₂ O ₅	K ₂ O
1	0					
2	120		60			57,8
3	120	90			25,2	
4	-			-		

5	90			24,3		
6	120			26,9		
7	150			30,9		
8	-			-		
9	90			30,4		
10	120			40,2		
11	150			36,9		

ლიტერატურა:

1. წხაიძე გ., მცენარეთა ფიზიოლოგია. თბილისი, 2003.
2. Потапов Н. Г., Основные закономерности поглощения минеральных веществ корневой системой. В кн.: Физиология сельскохозяйственных растений. Т. II, МГУ, 1967.

THE INFLUENCE OF THE CONCENTRATION AND RATIO OF MINERAL ELEMENTS BY THE PLANT ZEA MAYS L. THEIR ABSORPTION AND ACCUMULATION IN SHIDA KARTLI REGION

Neli Goginashvili, Gori State Teaching University, Professor
RESUME

For the absorption, accumulation and accordingly, for the rise of the plant productivity of food elements by the Mays (according to its organs), optimal concentration and ratio of the mineral elements is N120P90K60 or 2:1,5:1. When using the mentioned doses, the highest are the accumulation of the researchable elements in the plant and coefficients of usage of food elements from mineral salts, especially nitrogen.

როგორ მოვიყვანოთ და მოვუაროთ პომიდორს

ლელა ებრაღიძე, ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, უფროსი
მასწავლებელი, სოფლის მეურნეობის აკადემიური დოქტორი
გიორგი ჯაბნძე, ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი,
სოფლის მეურნეობის აკადემიური დოქტორი

პომიდორი (*Licopersicum esculentum*) ერთწლოვანი, ორლებნიანი ბალახოვანი მცენარეა, მიეკუთვნება ძაღლყურძენისებრთა ოჯახს. პომიდვრის კულტურა წარმოშობით სამხრეთ და ცენტრალური ამერიკიდანაა. ანდების მთიანეთში ამჟამადაც არის გავრცელებული მისი ველურნაყოფა ფორმები. პომიდვრის კულტურული ფორმები ევროპაში ამერიკის აღმოჩენის შემდეგ გავრცელდა. პომიდვრის, როგორც ბოსტნეული კულტურის გამოყენებამ ფართო მასშტაბი მიიღო XVIII საუკუნეში, ხმელთაშუაზღვის ქვეყნებში. ამჟამად პომიდორს ფართოდაა გავრცელებული მსოფლიოს თითქმის ყველა ქვეყანაში. *პომიდვრის მთავარი მწარმოებელი ქვეყნებია ჩინეთი, აშშ, თურქეთი, იტალია, ინდოეთი და ეგვიპტე.*

პომიდორი განსაკუთრებით ძვირფასი სამეურნეო კულტურაა, მისი ნაყოფები გამოირჩევიან მაღალი საგემოვნო თვისებებით და მრავალმხრივი მოხმარებით. პომიდორს გამოიყენებენ როგორც ნედლი, ასევე გადამამუშავებული სახითაც (ტომატ პასტა, ტომატ პიურე, წვენი, მწნილი და ა. შ.).

პომიდორი განსაკუთრებული ქიმიური შემადგენლობით ხასიათდება – მისი ნაყოფი მდიდარია ვიტამინებითა და ადამიანის ჯანმრთელობისათვის სხვა სასარგებლო ნივთიერებებით.

სიმაღლის მიხედვით პომიდვრის ჯიშები იყოფიან ორ ჯგუფად: დეტერმინანტული (დაბალმზარდი) და ინდეტერმინანტული (მაღალმზარდი). დეტერმინანტული ჯგუფის მცენარის ბუჩქი 50-70 სმ, ზოგჯერ კი უფრო ნაკლები (30-45 სმ) სიმაღლისაა. ასეთ ტიპის მცენარეზე, ღეროს ქვედა

ნაწილზე სანაყოფე მტევნები წარმოიქმნება ყოველი 1-2 ფოთლის შემდეგ, ხოლო ღეროს ზემოთ ნაწილში კი ისინი ერთმანეთს მოსდევნ, რითაც მცენარის ზრდა იზღუდება.

ინდეტერმინატული ჯიშები ძლიერი ზრდისაა (70 სმ-დან 500 სმ-მდე), მტევნები მცენარეზე ვითარდება მეორე-მეოთხე, ხოლო არასაკმარისი განათების პირობებში ყოველი მე-4-5 ფოთლის შემდეგ. სანაყოფე მტევნები ჩვეულებრივ დიდია, ზოგჯერ დატოტვილი. აქვთ ძლიერ დანაკვეთული ფოთლები, ხანგრძლივი სიმწიფის პერიოდი და ილღის შიდა ყლორტების – ნამხრევების დიდი რაოდენობით განვითარების უნარი.

სავეგეტაციო პერიოდის მიხედვით განასხვავებენ საადრეო პომიდორს (100 დღემდე), საშუალო პომიდორს (105-120 დღე) და საგვიანო პომიდორს (120 დღეზე მეტი) ჯიშებს.

პომიდვრის ნაყოფები ასევე ფრიად განსხვავდებიან ერთმანეთისაგან ფორმის, ფერისა და ზომის მიხედვით.

პომიდვრის ნაყოფები მასის მიხედვით იყოფა: წვრილ (60 გრამამდე), საშუალო (60-100 გრამი) და მსხვილი ნაყოფები (100 გრამზე მეტი).

პომიდორი სითბოსა და ტენის მოყვარული კულტურაა, თესლი წვრილია, ოდნავ შებუსუსი, 1 გრამ თესლში 300-350 მარცვალა. პომიდვრის საწარმოებლად მიმართავენ ჩითილის გამოყვანას. თესლი გაღვივებას იწყებს 10 C⁰ ჩითილის გამოყვანისას დაცული უნდა იყოს განათებასთან შეთანაწყობილი ტემპერატურული რეჟიმი. კარგი განათება და ტემპერატურული რეჟიმი – დღისით 20-25 C⁰ და ღამით 9-12 C⁰, ხელს უწყობს ფესვთა სისტემის მძლავრ განვითარებას და კომპაქტური, აუწონავი, კარგად შეფოთილი ჩითილის მიღებას.

გრუნტს ამუშავებენ 25-30 სმ სიღრმეზე, შეაქვთ კომპოსტი 10-15 კგ 1 მ²-ზე ან ნაკელი, აგრეთვე მინერალური სასუქები.

ჩითილის გადარგვამდე გრუნტს ასველებენ 10-15 სმ სიღრმეზე. დასარგავად არჩევენ ნორმალურად განვითარებულ, ჯანმრთელ, მექანიკურად დაუზიანებელ ჩითილებს.

მცენარეებს რგავენ რიგებად, რიგში მცენარეთა შორის 50 სმ, ხოლო რიგებს შორის 80 სმ დაშორებით (2,5 მცენარე 1 მ²-ზე), ან ორმაგ რიგებად მცენარეთა შორის 50-60X40-50, ხოლო რიგებს შორის 90-100 სმ (საშუალოდ 3.0 – 3,5 მცენარე 1 მ²-ზე). ჩითილებს რგავენ ვერტიკალურად, პირველი სავეგეტაციო ფოთლის სიღრმეზე

	ზრდისა და განვითარების ფაზები		
	ყვავილობამდე	ყვავილობაში	მსხმოიარეობისას
მზიანი დღე მოღრუბლული დღე	22-24 18-20	24-26 20-22 16-18	24-28 20-22 18-20

პომიდვრის ოპტიმალური ტემპერატურული რეჟიმი, განათებისა და განვითარების ფაზების მიხედვით

პომიდვრის მოყვანა

ღია გრუნტში პომიდვრის მოსაყვანად ნაკვეთს ამზადებენ შემოდგომაზე, მოხვნის წინ შეაქვთ კალიუმინი და ფოსფორიანი სასუქების მთელი დოზა (KK₂O-100-150 კგ და P₂O₅-100-150 კგ/ჰა-ზე). თუმცა რეკომენდებული ნიადაგის ანალიზის ჩატარება, რათა დადგინდეს PH-ი, NPK, Ca, Mg და S შემცველობა ნიადაგში, რათა ზუსტად განისაზღვროს მასში შესატანი სასუქების რაოდენობა, რაც თავის მხრივ კარგი მოსავლის საწინდარია.

გაზაფხულზე გამოყვანილი ჩითილის გადარგვას იწყებენ აპრილის ბოლოდან. მინდორში გადარგვამდე ათი დღით ადრე უნდა განხორციელდეს გაკაყების პროცესი, რათა მცენარეებმა გამოიმუშაონ არახელსაყრელი ამინდის მიმართ შემგუებლობა. მცენარეების მოსაძლიერებლად უნდა შემცირდეს მორწყვის სიხშირე. ჩითილის მინდორში გადარგვამდე, ისინი კარგად უნდა მოირწყას, რომ ფესვები არ გაუშრეთ. ჩითილების გამოსაყვანად ერთი ჰექტრისათვის საჭიროა 300-500 გრამი სათესლე მასალა, ჩათესვის სიღრმე 1-2 სმ. თუ ჩითილები კვლებში უნდა გადაირგას, კვლები წინასწარ უნდა მომზადდეს. გადარგვისას შეაქვთ აზოტოვანი სასუქის დოზის 1/3 (30-40 კგ სუფთა ნივთიერება). ჰექტარზე რგავენ 20 000-25 000-მდე მცენარეს. როგორც წესი ღია გრუნტში გადასარგავად იყენებენ დეტერმინატულ (დაბალ მზარდ), სასუფრე ან საწარმოო პომიდვრის ჯიშებს და ჰიბრიდებს.

პომიდორი, ჩვეულებრივ, უკეთ ხარობს შემადლებულ კვლებზე, რადგან გაზაფხულზე ასეთ კვლებზე ნიადაგი სწრაფად თბება და ხელს უწყობს მცენარის ზრდას. შემადლებული კვლები ხელს

უწყობს ასევე ნიადაგის დრენაჟს და იცავს მას ჭარბი ტენიანგან. თუმცა გვალვიან პერიოდში შემადღებულ კვლებში დარგულ პამიდორს უფრო მეტი მორწყვა სჭირდება.

მოვლა მოიცავს რიგთაშორისების გაფხვიერებას და ზომიერ რწყვას (250-350 მ3/ჰა-ზე). უნდა დავაკვირდეთ მცენარისა და ნაყოფის მდგომარეობას შუადღისას თუ ნაშუადღევს ფოთლები ოდნავ მაინც მომჭკნარია, ნარგავები აუცილებლად უნდა მოვრწყათ). ბრძოლას მავნებლების, დაავადებების და სარეველების წინააღმდეგ.

სარეველებთან საბრძოლველად გამოიყენება ჰერბიციდები: სარდონი, მისტრალი, ზენკორი, (0,7კგ/ჰა; 1კგ/ჰა ორლაზნიანი სარეველების წინამდებ) და ერთლებნიანი ერთწლოვანი და მრავალწლოვანი სარეველების წინამდებ (თაგვიყანა, გლერტა, შალაფა, ჭანგა) ფიუზილად ფორტე ან ფიუზილად სუპერი 2-4 ლ/ჰა, აგილი 0,6-0,8 ლ/ჰა-ზე.

პომიდვრის წარმოებისას აუცილებელია თესლბრუნვის დაცვა, (უნდა წარმოებდეს კულტურათა მონაცვლეობა), დაუშვებელია პომიდვრის მოყვანა იმ ნაკვეთზე, სადაც წინა წელს განთავსებული იყვნენ ისეთი კულტურები როგორებიცაა: კარტოფილი, ბადრიჯანი, პომიდორი ან წიწკა. თამბაქოს მომხმარებელი უნდა მოერიდოს ჩითილების ხელით შეხებას, ხელის დაბანის გარეშე (წინააღმდეგ შემთხვევაში იზრდება თამბაქოს ვირუსით დაავადების ალბათობა). საჭიროების შემთხვევაში ჩითილის გადარგვამდე აუცილებელია ნიადაგის დამუშავება ტოტალური ჰერბიციდებით (კლინი, ურაგანი, გლიფოგანი), რადგან სარეველები მავნებლებისა და დაავადებების გავრცელების უმთავრეს წყაროს წარმოადგენენ.

მოსავალი იკრიფება დილით და მერე გადააქვთ ჩრდილში. ნაყოფი უნდა მოიკრიფოს ფრთხილად, დაზიანების გარეშე, კალათებსა და ყუთებში არ უნდა იყოს მიწა ან სხვა ნარჩენები, ნაყოფს უნდა მოშორდეს ღეროები. დამწიფებული ნაყოფი ინახება 7-10 C⁰-ზე 90-95 % ფარდობითი ტენიანობის პირობებში.

პომიდვრის გამორჩეული ჯიშები

ჯინა (მწარმოებელია ჰოლანდიურ-ამერიკული კომპანია **Seminis**) – ღია გრუნტის დეტერმინატული (დაბალმზარდი) ტიპის, სასალათე პომიდორია. ჯინა ყოფილ საბჭოთა ქვეყნებში ყველაზე ადაპტირებული და პოპულარული ჯიშია, მოსავალს დათესვიდან 110-120 დღეში იძლევა, ნაყოფი არის საკმაოდ ტრანსპორტაბელური, კარგი გემოსი, საშუალო ზომის, წონით 180-200 გრამი.

ფლორიდა 47 (მწარმოებელია ჰოლანდიურ-ამერიკული კომპანია **Seminis**) – ღია გრუნტის, დეტერმინატული (დაბალმზარდი) ტიპის სასალათე პომიდვრის ჰიბრიდია. მწიფობაში შედის გადარგვიდან 70-75 დღეში. ნაყოფი ოდნავ შებრტყელებული მრგვალი ფორმის, საშუალოზე დიდი ზომის 200-250 გრამი, მკვრივი და საკმაოდ ტრანსპორტაბელურია.

დებიუტი და ელეგრო, (მწარმოებელია ჰოლანდიურ-ამერიკული კომპანია **Seminis**) - ღია გრუნტის, დეტერმინატული (დაბალმზარდი) ტიპის სასალათე პომიდვრის ჰიბრიდია. მწიფობაში შედის გადარგვიდან 65-70 დღეში. ნაყოფი ოდნავ შებრტყელებული მრგვალი ფორმის, საშუალოზე დიდი ზომის 200-250 გრამი, მკვრივი და საკმაოდ ტრანსპორტაბელურია.

შედი-ლედი (მწარმოებელია გერმანული კომპანია **Nunhems**) - ღია გრუნტის, დეტერმინატული (დაბალმზარდი) ტიპის სასალათე პომიდვრის ჰიბრიდია. მწიფობაში შედის გადარგვიდან 65-75 დღეში. ნაყოფი ოდნავ შებრტყელებული მრგვალი ფორმის, საშუალოზე დიდი ზომის 160-220 გრამი, მკვრივი.

ჰიპორტულა – დარაიონებული ჯიშია დუშეთის, მცხეთის, გორის, ქარელის, კასპის და ხაშურის რაიონებში. სავეგეტაციო პერიოდი 125-130 დღე, მაღალმოსავლიანია, როგორც სარზე აკვრით, ასევე ბაზოზე გადაწვევით, ნაყოფი მსხვილია, კაშკაშა წითელი, სასალათე, გამოირჩევა საუკეთესო გემოთი და არომატით.

სულთან - ჰოლანდიური სელექციის მაღალმოსავლიანი ჰიბრიდია. ნაყოფი მსხვილია, ხასიათდება კარგი გემოთი, ტრანსპორტაბელურობითა და შენახვის უნარით. ვეგეტაციის პერიოდი 110 დღე.

პომიდვრის მავნებლები

მახრა – გავრცელებულია თითქმის ყველგან. იგი აზიანებს მცენარეთა ფესვებს, რაც მას ნიადაგში მოძრაობის დროს ხვდება, ანადგურებს თესლს.

კოლორადოს ხოჭო – იგი აზიანებს როგორც პომიდორს, ასევე კარტოფილს და ძალყურძენისებრთა ოჯახის სხვა წარმომადგენლებს. საქართველოს ბარის პირობებში ვითარდება ხოჭოს სამი გენერაცია, მავნებლები ძალზე სწრაფად მრავლდებიან და ანადგურებენ მცენარის ფოთლებს.

ხვატარები – დიდი ზიანი მოაქვს ხვატარს და მდელოს ხვატარს. გავრცელებულია როგორც აღმოსავლეთ ასევე დასავლეთ საქართველოში, აზიანებს ბოსტნეულ კულტურებს, ზამთრობს მცენარეულ ნარჩენებში. იძლევა 3 სრულ და ნაწილობრივ მეოთხე თაობას.

პომიდვრის დაავადებები

პომიდვრის ფიტოფტოროზი – დაავადება აზიანებს ძირითადად ფოთლებს ზოგჯერ ნაყოფსაც. ფოთლებზე წარმოიქმნება მუქი რუხი უფორმო ლაქები. ტენიან ამინდში დაზიანებული ფოთლების ქვედა მხარეს წარმოიქმნება თეთრი ნაფიფქი. ფოთლის და ნაყოფის დაავადებული ადგილები მუქდება და ლპება. ჰაერის მაღალი ტენიანობა დაავადების გაჩენისა და გავრცელების ძირითადი პირობაა.

ბრძოლის მეთოდები – თესლბრუნვის დაცვა. დაავადების პირველივე ნიშნების გამოჩენისთანავე ქიმიური პრეპარატებით შესხურება: ბორდოული ხსნარი 1%, სპილენძის ქლორჟანგი 0,5 %, რიდომილი მც ან რიდომილ გოლდი 0,25%, იტერალი 0.4%, კოსაიდი 0.4%, ანტრაკოლი 0.4%, ტატუ 0.5% შავიტი 0.5%. ბრძოლის ღონისძიებას ვიწყებთ სისტემური ფუნგიციდებით (რიდომილ გოლდი) და შემდეგ ვაგრძელებთ კონტაქტურით (ანტრაკოლი, სპილენძის ქლორჟანგი, ბორდოულის სითხე).

პომიდვრის ალტერნარიოზი – დაავადების დაწყებისას პომიდვრის ფოთლების ქვედა მხარეს ჩნდება მუქი რუხი ფერის კონცენტრირებული ლაქები. პატარა, მუქი, წაგრძელებული ლაქები ჩნდება აგრეთვე ახალგაზრდა მცენარის ღეროს ქვედა ნაწილშიც. მუქი ლაქები, შავი ნაფიფქით წარმოიქმნება ნაყოფზეც. სოკო ვრცელდება კონიდიუმებით, ვრცელდება როგორც ნიადაგიდან ასევე მცენარეული ნარჩენებიდან.

ბრძოლის მეთოდები – თესლბრუნვის დაცვა. დაავადების პირველივე ნიშნების გამოჩენისთანავე ქიმიური პრეპარატების შესხურება: ბორდოული ხსნარი 1%, სპილენძის ქლორჟანგი 0,5 %, რიდომილი მც ან რიდომილ გოლდი 0,25%, იტერალი 0.4%, კოსაიდი 0.4%, ანტრაკოლი 0.4%, ტატუ 0.5% და სხვა.

პომიდვრის ფოთლების მურა ლაქიანობა (კლადოსპოროზი) – აღნიშნული სოკო იწვევს პომიდვრის ფოთლების დაავადებას, იშვიათად ყლორტებზეც გადადის. სოკო პომიდვრის ქვედა ფოთლებზე ჯერ მოყვითალო ლაქებს აჩენს, რომლებიც შემდეგში ყავისფერი ხავერდოვანი ფიფქით იფარება. სილაქავე ძალზე სწრაფად გადადის მცენარის ახალ ორგანოებზე და ხშირად მცენარის ნაწილის გახმობას იწვევს.

სოკოს განვითარება ხდება მაღალი ტენიანობის შემთხვევაში. ოპტიმალურ ტენიანობად ითვლება 95 %, 80% სინოტივის ქვევით სოკო განვითარებას ანელებს, ხოლო 50-60% დროს სრულიად არ ვითარდება. დაავადებისთვის ოპტიმალურ ტემპერატურად ითვლება 22-25 C⁰, თუმცა მას შეუძლია გამოიწვიოს დაავადება 6-34 C⁰ ფარგლებში.

ბრძოლის მეთოდები – თესლბრუნვის დაცვა. ტარდება შესხურება ფუნგიციდებით: ბაილეტონი 0,01%, ტოპაზი 0,02%, კოლოიდური გოგირდი 0,5-1%.

ლიტერატურა:

1. ბ. მჭედლიძე, მეზოსტნეობა, გამომცემლობა „თბილისი“, 1986.
2. გ. კვაჭაძე – მეზოსტნეობა, გამომცემლობა „საბჭოთა საქართველო“, 1969.
3. ლ. ებრალიძე, ო. შაინიძე, ბოსტნეული კულტურების წარმოების ტექნოლოგია, ბათუმი, 2009.
4. ო. ზარდალიშვილი, სოფლის მეურნეობის საფუძვლები - მემცენარეობა, მე-2 ნაწილი. თბილისი, 2006.

HOW TO PRESENT AND CARE FOR TOMATOES

Lela Ebraliidze, Batumi Shota Rustaveli State University, Senior Teacher, Academic Doctor of Agriculture
Giorgi Jabnidze, Batumi Shota Rustaveli State University, Academic Doctor of Agriculture

RESUME

The tomato is the edible, often red of the commonly known as a tomato plant. The species originated in the South American Andes and its use as a food originated in Mexico. and spread throughout the world following the Its many varieties are now widely grown, sometimes in greenhouses in cooler climates.

The tomato belongs to the nightshade family, The plants typically grow to 1–3 meters (3–10 ft) in height and have a weak stem that often sprawls over the ground and vines over other plants. It is a perennial in its native habitat, although often grown outdoors in temperate climates as an annual. An average common tomato weighs approximately 100 grams.

ბენზოის მჟავას ზოგიერთი თვისებების ქვანტურ-ქიმიური შესწავლა

ჯუმბერ კერესელიძე, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი,
პროფესორი (ემერიტუსი)

მაკა მაკარიძე, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი,
დოქტორი

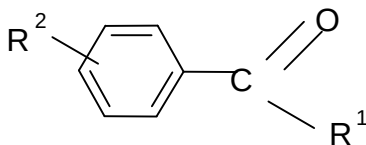
კარბონილური ნაერთების ფიზიკურ-ქიმიური თვისებების, რეაქციისუნარიანობის და სხვა თვისებების კვლევა წარმოადგენს თანამედროვე ფიზიკური ორგანული ქიმიის ერთ-ერთ პრიორიტეტულ მიმართულებას. ეს პოლიფუნქციონალური ნაერთები, რომლებიც ხასიათდებიან დიპოლური მომენტის მაღალი მნიშვნელობით, წარმოადგენენ მეტად ხელსაყრელ მოდელოვ მოლეკულებს ქიმიური რეაქციის მექანიზმების სავარაუდო სქემების აგებისათვის და შიდამოლეკულურ და მოლეკულათშორისი ურთიერთქმედების პრინციპებზე დაკვირვებისათვის. განსაკუთრებულ ინტერესს იწვევს კარბონილის ჯგუფის ფიზიკურ-ქიმიურ თვისებებზე ჩამნაცვლებლის გავლენის შესწავლა. ასეთი მიდგომის მიხედვით, ამ კლასის ნაერთებს განიხილავენ როგორც მარტივ და მოდიფიცირებულ კარბონილურ ნაერთებს. მარტივს უწოდებენ ისეთ ნაერთებს, რომლებშიც ჩამნაცვლებლის გავლენა კარბონილის ჯგუფის თვისებებზე უმნიშვნელოა, მაშინ, როდესაც მოდიფიცირებულ ნაერთებში კარბონილის ჯგუფი საკმაოდ მგრძნობიარეა ჩამნაცვლებლის მიმართ. მოდიფიცირებული კარბონილური ნაერთები წარმოადგენენ მრავალი სასიცოცხლო მნიშვნელობის მქონე ნაერთების ერთ-ერთ ძირითად შემადგენელ ნაწილს, რომლებშიც ასრულებენ მნიშვნელოვან ბიოქიმიური პროცესების რეგულირების როლს. კერძოდ, დნმ-ში მუტაციის პროცესებში და ცილებში პეპტიდური ბმის წარმოქმნაში.

გასული საუკუნის მეორე ნახევარში ქიმიური მეცნიერების მნიშვნელოვანი ფუნდამენტური შედეგები დაკავშირებული იყო კარბონილური ნაერთების ფიზიკურ-ქიმიური თვისებების სისტემურ კვლევებთან, თუმცა ამ პრობლემის მოცულობა იმდენად დიდია, რომ ასეთი ფიზიკური მეთოდების გამოყენების ბუზშიც მეცნიერთა ინტერესი ამ კლასის ნაერთთა მიმართ კვლავ შეუწყვეტილია.

არსებული ვითარება კიდევ უფრო აქტუალური შეიქნა მას შემდეგ, რაც კალიფორნიის უნივერსიტეტის პროფესორის – ა. ზევიალის მეცნიერული შედეგები ქიმიური რეაქციის ინტერმედიატების ექსპერიმენტული განსაზღვრის შესახებ 2000 წელს ნობელის პრემიით აღინიშნა. ქიმიური რეაქციების მექანიზმების თეორიული მოდელები კარბონილური ნაერთების მონაწილეობით განსაკუთრებულ ინტერესს იწვევს მათი ექსპერიმენტული დადასტურების მოსაზრებით.

ამ მხრივ, ჩვენს მიერ მიღებულ შედეგებს, გარდა თეორიული მნიშვნელობისა, გააჩნიათ აგრეთვე პრაქტიკული ღირებულება. კერძოდ, შექმნილია მრავალი კარბონილური ნაერთის ფიზიკურ-ქიმიური მახასიათებლების მონაცემების ბაზა და შემოთავაზებულია მათში მიმდინარე პროცესების მექანიზმები, რომლებიც შეიძლება გამოყენებული იქნეს ამ ნაერთთა რეაქციის უნარიანობის დახასიათებისათვის და სასარგებლო თვისებების მქონე ახალი მასალების მისაღებად.

ფიზიკურ-ქიმიური მახასიათებლების გათვლებისათვის ჩვენს მიერ შერჩეული იქნა ნახევრადემპირული თანამედროვე ქვანტურ-ქიმიური მეთოდის AM1 (Austin Model 1), რომელშიც, ჩვენი აზრით, მეტი ქიმიზმია ჩადებული, ვიდრე სხვა მეთოდებში.

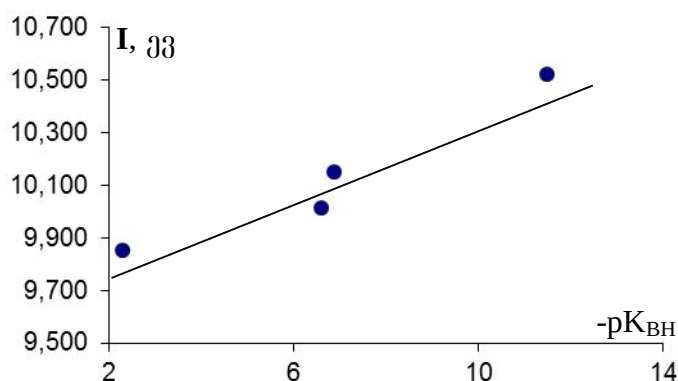
კვლევის საგანს წარმოადგენდა ტიპის არომატული კარბონილური ნაერთები, სადაც $R^1=OH$ (1); H (2); NH_2 (3); და Cl (4) ხოლო $R^2=H$, CH_3 , OCH_3 , NH_2 , Cl, F, CN და NO_2 მდგომარეობებში. ე. ი. ცალ-ცალკე ჩატარდა ბენზოის მჟავას (1), ბენზალდეჰიდის (2), ბენზამიდის (3) და ბენზოის მჟავას ქლორანჰიდრიდის (4) და მათი ნაწარმების ფიზიკურ-ქიმიური თვისებების შესწავლა ქვანტურ-ქიმიური გათვლებით, რის შედეგადაც მიღებული იქნა მონაცემების რიგი. მაგალითად, მიღებული მონაცემები ბენზოის მჟავისათვის მოთავსებულია 1–ში.

ცხრილი 1

R	aH	I	q ₆	q ₇	q ₈	q ₉	q ₁₅	«	P ₆₇	P ₇₈	P ₇₉	P ₉₁₅
H	-67.92	10.09	-0.117	+0.352	-0.365	-0.317	+0.246	2042	0.957	1.776	1.045	0.910
m-CH ₃	-75.54	9.74	-0.112	+0.352	-0.365	-0.317	+0.245	2.42	0.957	1.776	1.045	0.910
p-CH ₃	-75.80	9.83	-0.124	+0.353	-0.367	-0.318	+0.245	2.78	0.959	1.775	1.043	0.910
m-OH	-111.51	9.52	-0.078	+0.351	-0.364	-0.313	+0.247	1.25	0.953	1.777	1.049	0.909
p-OH	-112.90	9.60	-0.157	+0.357	-0.370	-0.318	+0.246	1.96	0.964	1.771	1.043	0.910
m-OCH ₃	-103.43	9.52	-0.093	+0.351	-0.360	-0.316	+0.246	3.51	0.954	1.781	1.045	0.910
p-OCH ₃	-106.60	9.48	-0.156	+0.357	-0.269	-0.320	+0.245	3.55	0.964	1.772	1.041	0.910
m-NH ₂	-66.14	8.88	-0.078	+0.351	-0.366	-0.315	+0.245	2.84	0.954	1.776	1.046	0.910
p-NH ₂	-68.09	8.90	-0.174	+0.360	-0.376	-0.321	+0.243	-4.08	0.970	1.765	1.039	0.911
m-Cl	-74.18	9.93	-0.107	+0.351	-0.359	-0.315	+0.248	2.59	0.954	1.781	1.047	0.909
p-Cl	-74.58	10.02	-0.118	+0.352	-0.361	-0.316	+0.248	1.48	0.957	1.778	1.046	0.909
m-F	-111.93	9.95	-0.090	+0.351	-0.357	-0.315	+0.248	2.78	0.953	1.783	1.047	0.909
p-F	-112.97	10.04	-0.134	+0.353	-0.363	-0.316	+0.248	1.28	0.959	1.776	1.046	0.909
m-CN	-34.06	10.40	-0.119	+0.351	-0.355	-0.315	+0.250	3.91	0.954	1.783	1.047	0.908
p-CN	-30.13	9.98	-0.123	+0.357	-0.354	-0.318	+0.243	3.64	0.561	1.774	1.039	0.909
m-NO ₂	-59.02	10.97	-0.123	+0.350	-0.346	-0.316	+0.253	5.51	0.951	1.790	1.048	0.907
p-NO ₂	-58.69	10.90	-0.074	+0.345	-0.346	-0.311	+0.253	3.42	0.947	1.789	1.052	0.907

ანალოგიური ტიპის მონაცემები იქნა მიღებული ბენზალდეჰიდის, ბენზამიდის და ბენზოის მჟავას ქლორანჰიდრიდისათვის.

სურ. 1-ზე გამოსახულია განხილული კარბონილური ნაერთების (1, 2, 3 და 4) იონიზაციის პოტენციალის (I , ევ) დამოკიდებულება მათ ფუძიანობაზე ($-pK_{BH}$).

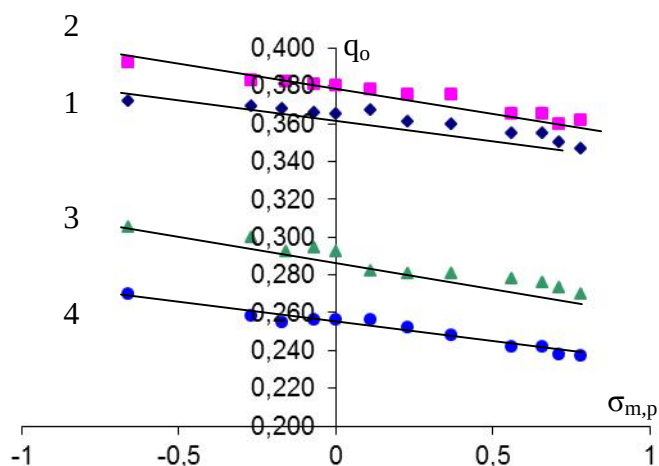

სურ. 1. იონიზაციის პოტენციალის (I) დამოკიდებულება ბენზოის მჟავას (1), ბენზამიდის (2), ბენზალდეჰიდის (3) და ბენზოის მჟავას ქლორანჰიდრიდის (4) ფუძიანობაზე (pK_{BH}).

მიღებულ მრუდს დამაკმაყოფილებელი ხაზობრივი ხასიათი აქვთ ($r=0,96$), რაც ექსპერიმენტულ მონაცემებთან შედარებით, ჩვენი გათვლების ადეკვატურობაზე მიანიშნებს.

ბენზოის მჟავას ქლორანჰიდრიდის მაღალი ფუძიანობა განპირობებულია ამინოჯგუფის ელექტრონული წყვილის შეუღლებით არომატულ ფრაგმენტთან.

ცნობილია, რომ არომატული ბირთვის პარა- და მეტა- მდგომარეობებში მყოფი ელექტრონოდონორული და ელექტრონო-აქცეპტორული ჩამნაცვლებლები, ჯამური ინდუქციური და მეზომერული ეფექტების წყალობით, შესაბამისად, ზრდიან და ამცირებენ კარბონილური ჯგუფის ჟანგბადის ატომის მუხტს. ჩვენი გათვლებიც ამტკიცებენ ამ წარმოდგენას, რაც სურ. 2-ზეა მოტანილი.

სურ. 2. ბენზოის მჟავას (1), ბენზამიდის (2), ბენზალდეჰიდის (3) და ბენზოის მჟავას ქლორანჰიდრიდის (4) კარბონილური ჯგუფის ჟანგბადის ატომის მუხტის (q_1^O) დამოკიდებულება ჩამნაცვლებლის ჰამეტის მეტა- და პარა- მუდმივებზე ($\pm m_p$).

ოთხივე დამოკიდებულება შეიძლება აღიწეროს ერთი ზოგადი განტოლებით:

$$q = q_0 - \rho \sigma$$

სადაც q_0 და ρ არის მუხტი კარბონილის ჯგუფის ჟანგბადის ატომზე ჩაუნაცვლებელი და ჩანაცვლებული ბენზოლის ფრაგმენტისათვის, σ – ჰამეტის მუდმივაა, ხოლო ρ – რეაქციის მუდმივა. ეს უკანასკნელი განსაზღვრავს ჩამნაცვლებლის გავლენის ეფექტურობას კარბონილის ჟანგბადის

ატომის მუხტზე, როგორც სარეაქციო ცენტრზე. განხილული ნაერთებისათვის ρ -ს სიდიდე, რომელიც რიცხობრივად ტოლია შესაბამისი მრუდის დახრის კუთხის ტანგენსისა, სურ. 2-ის მიხედვით, იზრდება რიგში:

$$(2) < (1) < (4) < (3) \\ - 0,097 \quad -0,104 \quad -0,118 \quad -0,125$$

აქედან გამომდინარე, შეიძლება ითქვას, რომ რეაქციის მუდმივა შეიძლება გამოყენებული იქნას არომატული კარბონილური ნაერთების ნაწარმების ელექტროფილური მიერთების რეაქციის უნარიანობის შეფასებისათვის. შესაბამისად, ელექტროფილური მიერთებისთვის შესწავლილი კარბონილური ნაერთებიდან ყველაზე ეფექტური იქნება ბენზალდეჰიდი, ხოლო ყველაზე არაეფექტური - ბენზამიდი.

შესრულებული სამუშაოს და ზოგადად, ჩვენი კვლევის დასკვნის სახით შეიძლება ითქვას, რომ სწორად შერჩეული თანამედროვე თეორიული კვლევები საშუალებას იძლევა წინასწარ, ექსპერიმენტისა და ლაბორატორიული ძვირადღირებული აპარატურის გარეშე ადეკვატურად იქნას აღწერილი მრავალი ქიმიური ნაერთის აღნაგობა, ფიზიკურ-ქიმიური მახასიათებლები მათი გარდაქმნების მექანიზმების კვლევა და მოდელირებაც კი.

ლიტერატურა:

- 1) Remek, M., Yu., C.-H., Sakon, L. & Schafer, I., Ab initio study of the conformational dependence of the nonplanarity of the peptide group. J. Phys. Chem. A 104 (2000) 9336-9645.
- 2) Dewar, M.J.S., Zoebish, E.G., Healy, E.F. & Stewart, J. J. A new general purpose quantum mechanical molecular model. J. Am. Chem. Soc. 107 (1985) 3902-3909.
- 3) S. Masuda, K. Minagawa, H. Osoka, M. Tanaka, Nippon Kagaku Kaishi, (8), 585 (2000); Chem. Abstr. 133, 237547 (2000).
- 4) Макаридзе М. С., Кереселидзе Дж. А. «Новый механизм переноса протона в процессе кето-енольной таутомерии ацетофенона». Georgia Chemical Journal. 2(1), 2002. стр. 50-52.

QUANTUM-CHEMICAL STUDY OF SOME QUALITIES OF BENZOIC ACID

Jumber Kereselidze, Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Professor Emeritus

Maka Makaridze, Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Doctor

RESUME

There is discussed the physical-chemical properties of aromatic carbonyl compounds. By using theoretical, semi-empirical method AM1 (Austian Model 1) is calculated the some properties of benzoic acid, benzoic aldehyde, benzoic amide and chlorine anhydride of benzoic acid. Obtained results may be applied for characteristic the reaction ability of these compounds and for receive new materials with useful characteristics.

თბილისის და მცხეთის შემოგარენის ბიომრავალფეროვნების დაცვა ხანძრისა და ძლიერი გვალვის დროს

ნიკოლოზ კიკნაველიძე, სოფლის მეურნეობის სამინისტროს მცხეთის საინფორმაციო საკონსულტაციო სამსახური, სოფლის მეურნეობის მეცნიერებათა აკადემიური დოქტორი

მირანდა წეროძე, ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი,

აგრარული მეცნიერების აკადემიური დოქტორი

ნათია კვიფინაძე, თბილისის სახელმწიფო სამედიცინო უნივერსიტეტი,

მედიცინის აკადემიური დოქტორი

ეკოსისტემის დაცვა და ბიომრავალფეროვნების შენარჩუნება გლობალური პრობლემაა მთელი მსოფლიოსათვის, რომლის გადაჭრა ერთ რომელიმე სახელმწიფოზე ძალისხმევას აღემატება. მიუხედავად ამისა აუცილებელია დროულად დავიწყოთ ფიქრი იმაზე, რომ შენარჩუნებული იქნეს თბილისისა და მცხეთის შემოგარენის ბიომრავალფეროვნება, რითაც თავიდან ავიცილებთ ძლიერი გვალვების დროს, ერთი მხრივ, ტყის საფარის მასიურ გახმობას და, მეორე მხრივ, ხანძრის კერობრივ

გავრცელებას. მოგეხსენებათ, დიდი ქალაქებისათვის დამახასიათებელია ნიადაგის, ჰაერისა და წყლის დაბინძურება. მჭიდროდ დასახლებული ადგილები, მოასფალტებული გზები, შენობა-ნაგებობების სახურავები, ავტოსატრანსპორტო საშუალებების სიმრავლე, ტყე-პარკების გაჩეხვა და შემცირება თავისთავად იწვევს გარეუბნებისგან განსხვავებით დედაქალაქის შიგნით 2+3 °C-ით ატმოსფერული ტემპერატურის ზრდას.

ბოლო საუკუნის განმავლობაში დედამიწის ზედაპირზე ატმოსფეროს საშუალო ტემპერატურა 0.74 ± 0.18 °C-ით გაიზარდა. კლიმატის ცვლილების სამთავრობოთაშორისო ჯგუფის (IPCC) დასკვნით, „დედამიწის ატმოსფეროს საშუალო ტემპერატურის ზრდა მე-20 საუკუნის შუა წლებიდან სავარაუდოდ განპირობებულია ანთროპოგენური (ანუ ადამიანის საქმიანობის შედეგად წარმოქმნილი) სათბურის აირების კონცენტრაციის ზრდით,“ რომლის შედეგადაც ძლიერდება ატმოსფეროს სათბურის ეფექტი, რაც შემდგომ იწვევს დედამიწის ქერქის გახურებას. აღსანიშნავია ის ფაქტი, რომ ზოგიერთი სათბურის აირი (ინგლ. Greenhouse gases, აკრონიმი - GHG) ატმოსფეროში ბუნებრივად ჩნდება, სხვები კი ადამიანის საქმიანობის შედეგია, მაგ.: საწვავი წიაღისეულის წვით (ქვანახშირი, ნავთობი, მისთ.). სათბურის აირები შეიცავს წყლის ორთქლს (H_2O), ნახშირორჟანგს (CO_2), მეთანს (CH_4), აზოტის ჟანგსა (N_2O) და ოზონს (O_3). აღნიშნული ჯგუფის დასკვნით 21-ე საუკუნეში მოსალოდნელია დედამიწის ატმოსფეროს საშუალო ტემპერატურის შემდგომი ზრდა 1,1-6,4°C-ით. სათბურის აირების კონცენტრაციის ზრდის შეჩერების შემთხვევაში კი ეს დათბობა შესაძლებელია გაგრძელდეს რამდენიმე ასეული წელი, რომლის შემდგომ შესაძლებელია დარღვეული წონასწორობის ხელახალი დამყარება და საშუალო ტემპერატურის დასტაბილურება.

ბოლო წლებში საქართველოში გაიზარდა კატასტროფული კლიმატური მოვლენების სიხშირე და სიმძლავრეები, შეიცვალა ნალექების რაოდენობა და გადანაწილება. შემცირდა სასოფლო სამეურნეო კულტურების მოსავლიანობა და გაიზარდა ხეხილოვან კულტურებში სოკოვან დაავადებათა რიცხვი. კატასტროფული კლიმატური მოვლენების სიხშირით, სამწუხაროდ, გამორჩეულია წლევიანდელი სამეურნეო წელი, რომელიც ჯერ კიდევ არ დასრულებულა. 2014 წლის 29, 30, 31 მარტს ტემპერატურა საქართველოში მკვეთრად დაეცა, ღამის განმავლობაში დედაქალაქში და მცხეთის მუნიციპალიტეტის ზოგიერთ სოფელში -10-14°C ტემპერატურა დაფიქსირდა, ზოგიერთ სხვა მუნიციპალიტეტში კიდევ უფრო მეტი, რაც გაზაფხულის წაყინვებისათვის საკმაოდ იშვიათი მოვლენაა, რამაც ათეულობით ფერმერებს მათ შორის წვრილ მესათბურეებსაც საკმაოდ დიდი ზარალი მიაყენა. ხეხილოვანი კულტურებიდან დაზიანდა მუნიციპალიტეტებში: ტყემალი, ალუჩა, გარგარი; კაკლოვნებიდან: ნუში, კაკალი. 17 მაისს ყაზბეგის მუნიციპალიტეტში ძლიერი წვიმის შედეგად მყინვარწვერის ფერდობიდან განვითარდა გლაციალური (მყინვარული) ღვარცოფი, რომლის დროსაც, სოფელ გველეთთან მდინარე დედვორაკისა და თერგის შესართავთან ჩამოიშალა 5 მილიონი კუბური მეტრის მოცულობის მქონე საკმაოდ დიდი მასა, რამაც დააზიანა რუსეთიდან მომავალი 700 მილიმეტრიანი და 1200 მილიმეტრიანი მაგისტრალური გაზსადენები. სტიქია იმდენად მასშტაბური იყო, რომ მოწყვეტილ მთის მასამ რუსეთ-საქართველოს საზღვრის მიმართულებით მოძრავი ავტომანქანები და ტრაილერები ჩაიყოლა, რამაც გამოიწვია ადამიანთა მსხვერპლიც.

გლაციალური (მყინვარული) ღვარცოფი გამოწვევული იყო მყინვარწვერის ფერდობის, ჩრდილო-აღმოსავლეთ ექსპოზიციიდან ჩამოვარდნილი ყინულის საკმაოდ დიდი მასით, რომელიც დაეცა მყინვარ დედვორაკის ენას.

აღსანიშნავია ის ფაქტი, რომ „ზოგადად მთა მყინვარწვერის ეს კვანძი გამოირჩევა გლაციალური (მყინვარული) ღვარცოფების პერიოდულად აქტიური მოქმედებით, რომელთა დინამიკა, გეოლოგიურ კანონზომიერებას არ ემორჩილება. ბოლო 20 წლის მანძილზე კლიმატის ცვლილების საერთო ფონზე გლაციალური (მყინვარული) ტიპის ღვარცოფის აქტივიზაციის ხარისხი მნიშვნელოვნად გაიზარდა. მდ. დედვორაკის ხეობაში ღვარცოფის გავლას ბოლოს ადგილი ჰქონდა 2007 წლის აგვისტოში, უფრო ადრე 2003 წელს.

ქვეყნებში, სადაც მსგავსი სტიქიური პროცესები ვითარდება, მიმდინარეობს აღნიშნული ადგილების ზედმიწევნით შესწავლა და მოქალაქეებისა და ტრანსპორტის გადაადგილების განსაკუთრებული წესის შემოღება.

ივნისიდან სექტემბრამდე სეტყვის სახით მოსულმა ნალექმა დააზიანა: შიდა ქართლის, მცხეთა-მთიანეთის, კახეთის, ქვემო ქართლის, რაჭა-ლეჩხუმის, იმერეთის, სამცხე-ჯავახეთის, გურიისა და სამეგრელო-ზემო სვანეთის რეგიონები.

- შიდა ქართლის რეგიონის დაზარალებული მუნიციპალიტეტები: გორი, კასპი, ქარელი.
- მცხეთა-მთიანეთის რეგიონის დაზარალებული მუნიციპალიტეტები: მცხეთა, დუშეთი, თიანეთი.
- კახეთის რეგიონის დაზარალებული მუნიციპალიტეტები: სიღნაღი, გურჯაანი, ყვარელი.
- ქვემო ქართლის რეგიონის დაზარალებული მუნიციპალიტეტები: წალკა, დმანისი.

- რაჭა-ლეჩხუმის რეგიონის დაზარალებული მუნიციპალიტეტი: ამბროლაური.
- იმერეთის რეგიონის დაზარალებული მუნიციპალიტეტები: ზესტაფონი, ჭიათურა.
- სამცხე-ჯავახეთის რეგიონის დაზარალებული მუნიციპალიტეტები: ასპინძა, ახალქალაქი, ადიგენი, ბორჯომი.
- გურიის რეგიონის დაზარალებული მუნიციპალიტეტები: ლანჩხუთი, ჩოხატაური, ოზურგეთი.
- სამეგრელო ზემო სვანეთის რეგიონის დაზარალებული მუნიციპალიტეტები: მარტვილი, ხობი, წალენჯიხა, ზუგდიდი.

საქართველოს მასშტაბით, 2014 წლის ზაფხულზე, მხოლოდ სეტყვის შედეგად დაზარალდა 9 რეგიონის, 25 მუნიციპალიტეტი, 197 ტერიტორიული ორგანო, 276 სოფელი. სტიქიის შედეგად ზიანი მიაღწა 49 148 ოჯახს, მიყენებული ზარალის საერთო ოდენობა დაახლოებით 87 000 000 ლარია.

აღმოსავლეთ საქართველოში ივნის-აგვისტოს თვე უნალექობით გამოირჩა, ნიადაგის ტენდევადობა მინიმუმამდე დაეცა, ვაკე ადგილებში გვალვისაგან გაჩენილმა ნაპრაღის სიღრმემ ჭრილში 1,1-1,3 მეტრს მიაღწია ურწყავ ფართობებში, რამაც საფრთხე შეუქმნა ერთწლოვან კულტურებს (*სიმინდის კულტურამ ტარო არ გაიკეთა, ლობიოს კულტურამ ყვავილობის დროს დაიწყო ხმობა*), ხოლო თბილისისა და დედაქალაქის გარშემო მთის ფერდობებზე არსებულმა მცენარეულობამ, რომელიც ძირითადად წარმოდგენილია ბუჩქოვანი და ხე მცენარეებით დაიწყო მთლიანად ხმობა.

დედაქალაქ თბილისში დღეისათვის გამხმარია: ვაკის პარკის ზემოთ არსებული ტყე-პარკის ხე მცენარეულობა 30-35%-ით, სოფელ გლდანის ხეობის გარშემო არსებული მთის კალთები 60-70%-ით, მთაწმინდის გარშემო არსებული მცენარეულობა 25-30%-ით, გმირთა მოედნიდან ვაკე-საბურთალოს მიმართულებით მაგისტრალური გზის გაშენებული ხე მცენარეები და დიდი დიდმის გზის გარშემო გაშენებული ქარსაცავი ზოლის 70-75%. ასევე დაწყებული აქვს ხმობა, ლოტკინისა და თბილისის დენდროპარკის ტერიტორიაზე არსებულ წიწვოვან მცენარეებს.

ქალაქ მცხეთის გარშემო გამხმარია: ჯვრის მონასტრის ასახვევში არსებული ნაძვნარის მთლიანი კომი 100%-ით, ჯვრის მონასტრის მთის ფერდობის 40-45%-ი, ილია ჭავჭავაძის ძეგლის გარშემო არსებული ბუჩქოვანი მცენარეები 50-60%-ით, ნარეკვავისა და ნატახტარის ზემოთ არსებული მთის ფერდობი 50-55%-ით, არმაზისა და მუხადგვერდის გარშემო საქართველოს რკინიგზის ლიანდაგის გასწვრივ არსებული კლდოვან მთის ფერდობზე წარმოდგენილი მცენარეულობა თითქმის მთლიანად განადგურდა.

კლიმატური პირობების მკვეთრი ცვლილებების შედეგად ჯერჯერობით, წინასწარ შეუძლებელია იმის განჭვრეტა, თუ საქართველოს რომელი რეგიონი დაზარალდება უფრო. სახელმწიფოთა უმრავლესობამ ხელი მოაწერა კიოტოს ოქმს (*გაერთიანებული ერების ორგანიზაციის კლიმატის ცვლილების ჩარჩო-კონვენციის (UNFCCC) ფარგლებში დადებული დამატებითი საერთაშორისო შეთანხმება*).

კონვენციისგან განსხვავებით კიოტოს ოქმი ქვეყნებისათვის სათბურის აირების ატმოსფეროში გაფრქვევის კონკრეტულ (თითოეული ქვეყნისათვის განსხვავებულ) ზღვრებს (ლიმიტებს, ქვოტებს) ადგენს. ქვეყნებს ეძლევათ უფლება გაფრქვევათა შემცირების ნაწილი სხვა ქვეყნის ტერიტორიაზე შეასრულონ, ანუ, ფაქტობრივად ქვოტებით ივაჭრონ.

მეცნიერების, მიერ დღემდე პასუხგაუცემელი რჩება კითხვა, თუ რომელი გზა იქნება შედარებით უფრო რაციონალური, „**გლობალური დათბობის შეჩერება ან შემოტრიალების მცდელობა თუ ადაპტაცია არსებულ და მოსალოდნელ ცვლილებებისადმი?**“ **გლობალური დათბობის შეჩერება** - საკითხი მეტად სენსიტიურია, ფაქტიურად არჩევანის დრო არ გვაქვს, რადგან გლობალური დათბობის შეჩერება შეუძლებელია. მიზეზი ძალიან მარტივია, კაცობრიობა უარს ვერ იტყვის შიგაწვის ძრავიან ავტომანქანებზე, ეკოლოგიური პრობლემების გათვალისწინებით იქმნება სხვადასხვა მოდიფიკაციის პერსპექტიული ძრავები, რომელთა სრულყოფილი მოდელი ჯერ არ შექმნილა, მიუხედავად ამისა უახლოეს 50 წელიწადში ფიზიკურად შეუძლებელია მსოფლიოს ყველა ქვეყანაში ერთდროულად შეცვალოს ავტოსატრანსპორტო საშუალებები, სასოფლო სამეურნეო ტრაქტორები, სამშენებლო სპეც-ტექნიკა და სხვა. იგივე შესაძლებელია ითქვას სათბობ წიაღისეულის მოპოვებაზე, წლიდან წლამდე მილიონობით ტონა ქვანახშირი და ნავთობი ამოგვაქვს საბადოებიდან ნიადაგის ზედაპირზე, რომლის მოხმარების შემდეგ გამოთავისუფლდება მილიონობით მეგა ჯოული სითბური ენერგია. შეუძლებელია უახლოეს მომავალში ქვანახშირისა და ნავთობის მოხმარება იმდენად შევზღუდოთ, რომ საბოლოოდ უარი ვთქვათ ნიადაგის ქვედა შრეების გამოფიტვა-დევრადაციაზე.

გლობალური დათბობის შემოტრიალების მცდელობა - თავისთავად, წინადადების არსი გამორიცხავს, პირდაპირი მიდგომით საკითხის სპონტანურად გადაჭრას, რადგან მცდელობა არ ნიშნავს პრინციპის პოვნას, გასაღების მორგებას და ასე შემდეგ. მცდელობა, ექსპერიმენტების ერთობლიობაა სამუშაო პროცესების მიმდინარეობისას, რომლის ხანგრძლივობის განსაზღვრა თითქმის შეუძლებელია.

შესაბამისად აუცილებელია, შემოტრიალების მცდელობა გაგრძელდეს ადაპტირებასთან ერთად.

ადაპტირება გლობალური დათბობის პირობებში - ვინაიდან გლობალური დათბობა ძირითადად ანთროპოგენური ფაქტორითაა გამოწვეული და ადამიანის ზეგავლენით დედაბუნებას მიაღდა თითქმის 1000 ჯერ მეტი ზარალი ვიდრე ეს, შეიძლებოდა დამდგარიყო სტიქიური მოვლენით, მნიშვნელოვანია ჩვენი შემდგომი ნაბიჯები იმდაგვარად მივმართოთ, რომ შევძლოთ სათბურის ეფექტის, არსებული ფონის შენარჩუნება და ამ ფონზე შევძლოთ ცოცხალ ორგანიზმთა ერთობლიობის ადაპტირება:

- ❖ ადამიანი;
- ❖ ცხოველები;
- ❖ მცენარეები.

აღნიშნულ საკითხებთან დაკავშირებით საერთაშორისო ორგანიზაცია "Global Humanitarian Forum"-მა, რომლის თავმჯდომარეც გაეროს ყოფილი გენერალური მდივანი კოფი ანანია, გამოაქვეყნა დასკვნა, რომელშიც გლობალური დათბობის მსხვერპლთა ზუსტი რაოდენობაა დასახელებული (ამის შესახებ "New Scientist"-ი წერს). მკვლევართა მონაცემებით, ამჟამად გლობალური დათბობის გამო მსოფლიოში ყოველწლიურად დაახლოებით 300 ათასი ადამიანი იღუპება.

საქმე იმაშია, რომ კლიმატის ცვლა ბუნებრივი სტიქიური მოვლენების რაოდენობის ზრდას იწვევს, ისეთების, როგორიცაა გვალვა და წყალდიდობა. ამას გარდა ცვალებადი კლიმატი გავლენას ახდენს განვითარებული ქვეყნების სოფლის მეურნეობაზეც, რასაც შიმშილობამდე მივყავართ. "Global Humanitarian Forum"-ის მონაცემებით, სიკვდილიანობის დიდი წილი (90%-ი) განვითარებულ ქვეყნებზე მოდის. მეცნიერები ვარაუდობენ, რომ 2030 წლისათვის დათბობის მსხვერპლთა რაოდენობა ყოველწლიურად 500 ათასამდე გაიზრდება.

ყოველივე, ამის ფონზე მიგვაჩნია, რომ ქალაქ თბილისისა და მცხეთის შემოგარენში არსებული ტყის ფერდობების დაცვას დიდი ყურადღება უნდა დაუთმოთ. ასევე ყურადღება უნდა მიექცეს ქალაქის გამწვანების დროს ტექნიკური წყლით უზრუნველყოფის პროცესებს. ბოლო რამდენიმე წელია, 10 000-ობით ხე მცენარე ირგვება დიდი დილმის ტერიტორიაზე, მოასფალტებული გზების გასწვრივ. მიუხედავად იმისა, რომ ხორციელდება ამ ხეების ეტაპობრივი მორწყვა, სპეც-ტექნიკის საშუალებით, რომელზედაც 5-6 ტონიანი წყლის ავზია დამაგრებული, მცენარეების 70-80% უკვე გამხმარია. ევროპის ბევრ ქვეყანას არ აქვს ბედნიერება, რომ მტკვარივით წყალუხვი მდინარე ქალაქის შუაგულში ჩამოედინებოდეს. შესაბამისად აუცილებელია, მდინარე მტკვრის აუზის მიდამოებში მოეწყოს წყალსაქაჩი სადგურები, საიდანაც შესაძლებელი იქნება განხორციელდეს თბილისისა და მცხეთის გარშემო არსებული მთის კალთების ტექნიკური წყლის უზრუნველყოფა.

პროექტი უნდა განხორციელდეს საქართველოს მთავრობის მიერ: სოფლის მეურნეობის სამინისტროს, გარემოს დაცვის სამინისტროს, შინაგან საქმეთა სამინისტროს ერთობლივი ძალისხმევით. პროექტის განსახორციელებლად საჭირო ღონისძიებების გატარება უნდა დაევალოს დედაქალაქ თბილისისა და ქალაქ მცხეთის მერებს. სოფლის მეურნეობის სამინისტროს, დარგის სპეციალისტებისა და სამეცნიერო პოტენციალის ჩართულობა, პროექტის სწორად დაგეგმვისა და რისკების შეფასებისათვის.

წყალსაქაჩი სადგურების ზედამხედველობა და კოორდინაცია ერთობლივად უნდა დაევალოს შინაგან საქმეთა სამინისტროს, სამაშველო-სახანძრო სამსახურსა და გარემოს დაცვის სამინისტროს ბიომრავალფეროვნების დეპარტამენტს.

ტექნიკური წყალი იმდაგვარად უნდა იქნეს გამოყენებული ხანძრისა და ძლიერი გვალვების პერიოდში, რომ არ შეიქმნას წყლისმიერი ეროზიისა და მთის ქანების ჩამორეცხვის საფრთხე, რაც კიდევ უფრო გააუარესებს არსებულ მდგომარეობას.

ამრიგად, ჩვენი მიზანი იყო წარმოგვეჩინა კლიმატის ცვალებადობის შედეგები საქართველოში, რომელიც საფრთხეს უქმნის თბილისისა და მცხეთის შემოგარენის ბიომრავალფეროვნების შენარჩუნებასა და ზოგადად სოფლის მეურნეობის მდგრად განვითარებას.

ლიტერატურა:

<http://ka.wikipedia.org/wiki/>
<http://www.nrdc.org/globalwarming/climate-change-impacts/>
<http://environment.about.com/od/faqglobalwarming/f/greengases.htm>
http://www.santafenewmexican.com/news/obama-targets-a-popular-coolant-in-new-effort-to-curb/article_123d2307-b7bf-5798-b184-b2ca1630bbd6.html
www.ghf-ge.org
<http://www.eastmain1.org/en/news-wire-GHG-climate.html>
http://www.civil.ge/geo/_print.php?id=28201

სოფლის მეურნეობის სამინისტროს რეგიონებთან ურთიერთობისა და კოოპერირების სამმართველოს 2014 წლის შეგროვებული სტატისტიკური მონაცემები.

BIODIVERSITY PROTECTION OF TBILISI AND MTSKHETA SURROUNDINGS DURING A FIRE AND A STRONG DROUGHT

Nikoloz Kiknavelidze, Ministry of Agriculture Service of Information and Consultation,
Academic Doctor of Agricultural Sciences

Miranda Tserodze, Batumi Shota Rustaveli State University, Academic Doctor of Agrarian Sciences

Natia Kvizhinadze, Tbilisi State Medical University, Academic Doctor of Medicine

RESUME

Results of climate change, which poses a threat to the conservation of biodiversity of surroundings of Tbilisi and Mtskheta sustainable development of agriculture, are given in this article.

მარტყოფის სტაციონარის მიდამოების მთისწინების – სტეპური ლანდშაფტების სამკურნალო მცენარეები

რობერტ მაღლაკელიძე, გორის სახელმწიფო სასწავლო უნივერსიტეტი, მოწვეული
სპეციალისტი, დოქტორი

ნელი გოგინაშვილი, გორის სახელმწიფო სასწავლო უნივერსიტეტი, პროფესორი
გიორგი მაღლაკელიძე, გორის სახელმწიფო სასწავლო უნივერსიტეტი, მოწვეული
სპეციალისტი

აღმოსავლეთ საქართველოში მთისწინების–სტეპური ლანდშაფტები დიდი გავრცელებით ხასიათდებიან (1), ამიტომ მთისწინების სამკურნალო მცენარეების შესწავლას დიდი თეორიული და პრაქტიკული მნიშვნელობა აქვს.

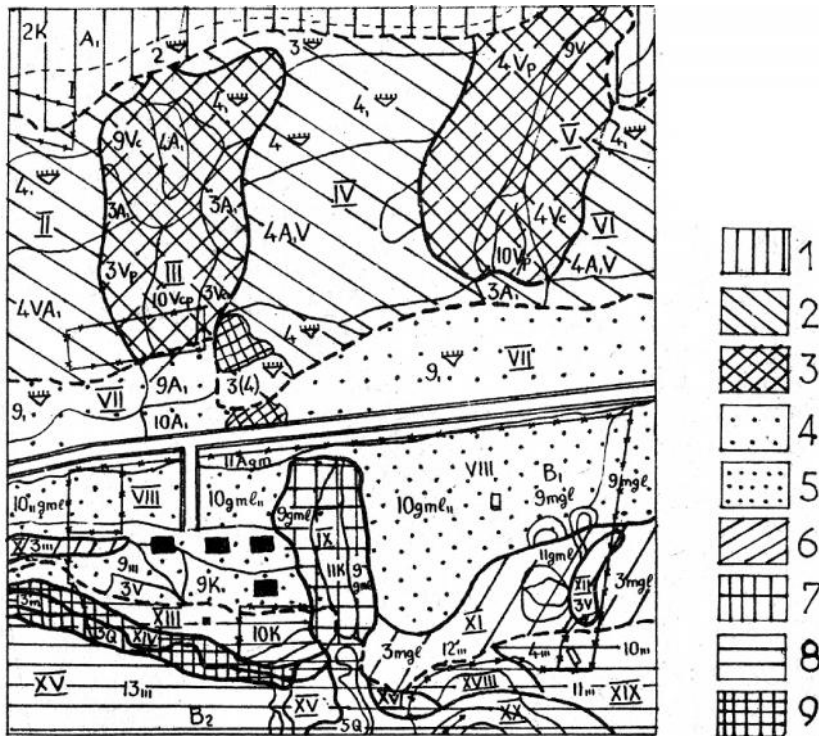
ჩვენი კვლევის ობიექტია მარტყოფის ფიზიკურ-გეოგრაფიული სტაციონარის ტერიტორია, რომელიც მდებარეობს საშუალო სიმაღლის ტყიანი საგურამო-იალონის ქედისა და სტეპური იორის ზეგნის მიჯნაზე, თბილისიდან ჩრდილო-აღმოსავლეთით 30 კმ-ზე, მთისწინების სტეპურ ლანდშაფტებში.

სტაციონარის ტერიტორია აგებულია ძირითადად ოლიგოცენის თიხებით და ქვიშაქვებით, სტაციონარის დასავლეთ ნაწილში ოლიგოცენური ნაფენები გადაფარულია მეოთხეული პროლუვიურ-დელუვიური და ალუვიური ნაფენებით. სტაციონარის ტერიტორიაზე გამოიყოფა: ალისერი, რომლის აბსოლუტური სიმაღლე 1000 მეტრს აჭარბებს, ამ სერის ფერდობები საშუალოდ დანაწევრებული დარტყვებით, პროლუვიურ-დელუვიური შლიეფი, მდინარე ტევალისხევის ტერასები, სტაციონარის ნაკვეთის დასავლეთი მიეკუთვნება დარბლიხევის დარტყვას. სტაციონარის მიდამოების კლიმატი ზომიერად ნოტიოა, ზომიერად ცივი ზამთრით, ხანგრძლივი თბილი ზაფხულით და ნალექების ორი მინიმუმით წელიწადში.

ასეთი კლიმატის პირობებში სტაციონარის ტერიტორიაზე ისტორიულ წარსულში გავრცელებული იყო მუხის, ჯაგრცხილნარ-მუხნარი, მუხნარ-რცხილნარი ტყეები, რომლებიც შემდეგ გაიჩეხა. მათი ადგილი დაიკავა სტეპურმა, შიბლიაკის, ფრიგანის და მდელო–სტეპის მცენარეულობამ, ალაგ-ალაგ შენარჩუნდა ტყის დერივატები. შედარებით კარგად დატენიანებულ ტერასებზე წარმოდგენილია მდელოები. მარტყოფის სტაციონარის ტერიტორიაზე ძირითადად გავრცელებულია ყავისფერი ნიადაგები და მათი სახესხვაობები. ტერიტორია ლანდშაფტური მრავალფეროვნებით გამოირჩევა. ნახ. 1–ზე მოცემულია მარტყოფის სტაციონარის ბუნებრივი კომპლექსების რუკა (5)

ჩვენი კვლევის მიზანია მარტყოფის სტაციონარის მიდამოების მთისწინების–სტეპური ლანდშაფტებში, დომინანტური ფასციების ძირითადი მცენარეული სახეობების გამოვლენა, მათში სამკურნალო მცენარეების რაოდენობის დადგენა და დომინანტური ფაციესების შედარება სამკურნალო მცენარეების რაოდენობის თვალსაზრისით.

თემის კვლევის მეთოდის (3) შემდეგში მდგომარეობს, მარტოფის ლაბორატორიის ფონდებში არსებული ლიტერატურული, კარტოგრაფიული წყაროების, ჰერბარიუმის მასალების და ველზე მოპოვებული საკუთარი მონაცემების გაანალიზების საფუძველზე ოთხ დომინანტურ ფაციესში გამოვყავით ძირითადი მცენარეულობა. პროფესორ ა. მაყაშვილის ბოტანიკური ლექსიკონის (2) საფუძველზე დავადგინეთ მცენარეთა ზუსტი ლათინური და ქართული სახელოდებები. შემდეგ ს. ჩაგელიშვილისა და მ. გოგორიშვილის მონოგრაფიის (4) საშუალებით – „საქართველოს სამკურნალო მცენარეები და მათი გამოყენება“ გამოვავლინეთ დომინანტური ფაციესების ძირითად მცენარეულობას შორის სამკურნალო მცენარეები და შევადარეთ საკვლევი ფაციესები სამკურნალო მცენარეების თვალსაზრისით. ამ მეთოდით ჩატარებული კვლევის შედეგები მოცემულია ცხრილი 1–ში. ცხრილში მოცემულია მთისწინების–სტეპური ლანდშაფტების ოთხი დომინანტური ფაციესის, ძირითადი მცენარეული სახეობების სამკურნალო და არასამკურნალო მცენარეები.

ნახ.1. მარტოფის სტაციონარის ბუნებრივ–ტერიტორიული კომპლექსების რუკა

1. თხემისპირა ფერდობები, აგებული გაჯიანი თიხებით, ფრიგანოიდული მცენარეულობით.
2. საშუალოდ დახრილი ფერდობები, აგებული ოლიგოცენის თიხებით, უროიანი მცენარეულობით, ყავისფერ ნიადაგებზე.
3. ღარტაფები შედარებით ციცაბოდ დახრილი, აგებული ოლიგოცენის თიხებით, ნაწილობრივ გადაფარული დელუვიურ–პროლუვიური მასალით, მეძვნარი შიბლიაკით, შედარებით მძლავრ ყავისფერ ნიადაგებზე.
4. დამრეცი ფერდობები, გადაფარული დელუვიურ–პროლუვიური ნაფენებით, ქსეროფიტული–ნაირბალახოვანი უროიანებით, ყავისფერ ხირხატიან ნიადაგებზე.
5. დამრეცი ფერდობები, გადაფარული დელუვიურ–პროლუვიური ნაფენებით, მდელო–სტეპის მცენარეულობით, ყავისფერ ნიადაგებზე.
6. დამრეცი ფერდობები, აგებული ოლიგოცენის თიხებით, მდელოებით, ყავისფერ ნიადაგებზე.
7. დამრეცი ღარტაფები აგებული დელუვიურ–პროლუვიური ნაფენებით, მდელოებით, მძლავრ ყავისფერ ნიადაგებზე.
8. ტერასები, აგებული ალუვიური კონგლომერატებით, მდელოს მცენარეულობით, ალუვიურ ნიადაგებზე.
9. კარგად დატენიანებული ღარტაფები, აგებული პროლუვიურ–ალუვიური ნაფენებით, ტყის დერივატებით, საშუალო სიმძლავრის ნიადაგებზე.

**ცხრილი 1. საგურამო-იალონის ქედის მთისწინების-სტეპური ლანდშაფტების დომინანტური
ბუნებრივ-ტერიტორიული კომპლექსების, სამკურნალო და არასამკურნალო მცენარეები
დამრცი ფერდობების ფაციესი მდელი-სტეპის მცენარეულობით**

1. Achillea millefolium	- ფარსმანდუკი	სამკურნალო
2. Coronilla varia	- ყვავისფრჩხილა	არასამკურნალო
3. Dorycnium intermedium	- ხუთყურა	არასამკურნალო
4. Origanum vulgare	- თავშავა	სამკურნალო
5. Onobrychis cyri	- ესპარცეტი	არასამკურნალო
6. Plantago Lanceolata	- მრავალპარღვა	სამკურნალო
7. Potentilla orecta	- მარწყვბალახი	სამკურნალო
8. Poterium polugamium	- ურამა	არასამკურნალო
9. Reseda lutea	- ყანის რეზედა	არასამკურნალო
10. Taraxacum vulgare	- ასფურცელა	სამკურნალო
11. Thumus tiflisiensis	- ბეგქონდარა	სამკურნალო
12. Trifolium campectre	- სამყურა	არასამკურნალო
13. Huparicum perforatum	- კრაზანა	სამკურნალო
14. Melilotus officinalis	- ძიძო ყვითელი	სამკურნალო

საშუალოდ დახრილი ფერდობების ფაციესი უროიანი მცენარეულობით

1. Botriochloa ischaemum	- ურო	არასამკურნალო
2. Achillea millefolium	- ფარსმანდუკი	სამკურნალო
3. Erungium campestre	- ნარი	არასამკურნალო
4. Festuca rupicola	- წივანა ველის	არასამკურნალო
5. Plantago Lanceolata	- მრავალპარღვა	სამკურნალო
6. Potentilla orecta	- მარწყვბალახი	სამკურნალო
7. Poterium polygamum	- ურუმა	არასამკურნალო
8. Scutellaria oxentalis	- მუზარადა	არასამკურნალო
9. Taraxacum vulgare	- ასფურცელა	სამკურნალო
10. Thumus tiflisiensis	- ბეგქონდარა	სამკურნალო
11. Trifolium campectre	- სამყურა	არასამკურნალო

ღარტაფების ფაციესი საშუალოდ დახრილ ფერდობებზე შიბლიკის მცენარეულობით

1. Paliurus spina christi	- ძემვი	არასამკურნალო
2. Crataegus kurtostyla	- კუნელი წითელი	სამკურნალო
3. Rkamnus pollasii	- ასკილი წითელი	სამკურნალო
4. Rosa klukii	- შავჯაგა	არასამკურნალო
5. Carpinus orientalis	- ჯაგრცხილა	არასამკურნალო
6. Crataegus pentagyna	- კუნელი შავი	არასამკურნალო

ღარტაფების ფაციესი ტყის დერივატებით

1. Acercampestris	- ნეკერჩხალი	არასამკურნალო
2. Cornus mas	- შინდი	არასამკურნალო
3. Crataegu spentagyna	- კუნელი შავი	არასამკურნალო
4. Morus divaricata	- ხართუთა	არასამკურნალო
5. Prunus spinoza	- ტყემალი	არასამკურნალო
6. Prunus spinoza	- კვრინჩხი	არასამკურნალო
7. Quercus iberica	- მუხა იმერული	სამკურნალო
8. Rosa klukii	- შავჯაგა	არასამკურნალო
9. Ficaria ledebouri	- ბაია	არასამკურნალო
10. Primula woronowii	- ფურუსულა ტყის	არასამკურნალო
11. Scilla sibirica	- ცისტვალა	არასამკურნალო
12. Viola odorata	- ია	არასამკურნალო
13. Urtica urens	- ჭინჭარი	სამკურნალო
14. Rubus caesius	- მაყვალი	სამკურნალო

ცხრილიდან ჩანს, რომ დამრცი ფერდობების ფაციესში მდელო-სტეპის მცენარეულობით 14 მცენარიდან 8 ფარსმანდუკი, თავშავა, მრავალმარღვა, მარწყვბალახი, ასფურცელა, კრაზანა, ყვითელი ძიძო, ბეგონდარა სამკურნალო მცენარეა, 6 ყვავისფრჩხილა, ხუთყურა, ესპარცეტი, ურუშა, ყანის რეზედა, სამყურა არასამკურნალოა. საშუალოდ დახრილი ფერდობების ფაციესი უროიანი მცენარეულობით წარმოდგენილია 11 მცენარით, მათ შორის 5 – ფარსმანდუკი, მრავალმარღვა, მარწყვბალახი, ასფურცელა, ბეგონდარა – სამკურნალო მცენარეებს მიეკუთვნება, ხოლო ურო, ნარი, ველის წივანა, ურუშა, მუზარადა, სამყურა არასამკურნალოა. ღარტაფების ფაციესი საშუალოდ დახრილ ფერდობებზე შიბლიკის მცენარეულობით წარმოდგენილია 6 მცენარეული სახეობით, მათ შორის, მხოლოდ 2- ია სამკურნალო, წითელი კუნელი და წითელი ასკილი, დანარჩენი 4 – ძეძვი, შავჯაგა, ჯაგრცხილა, შავი კუნელი – არასამკურნალოა. ღარტაფების ფაციესი ტყის დერივატებით წარმოდგენილია 14 მცენარეული სახეობით მათ შორის მხოლოდ 3 სახეობა – იმერული მუხა, მაყვალი და ჭინჭარია სამკურნალო, დანარჩენი 11 არასამკურნალო მცენარეებს მიეკუთვნება.

მოცემული ცხრილის ანალიზის შემდეგ შეიძლება დავასკვნათ, რომ მარტკოფის სტაციონარის მიდამოების მთისწინების-სტეპური ლანდშაფტების დომინანტური ფაციეები ზოგადად სამკურნალო მცენარეების დიდი სიჭარბით გამოირჩევა. ყველაზე მეტი სამკურნალო მცენარეა დამრცი ფერდობების ფაციესში მდელო-სტეპის მცენარეულობით. მასში ძირითადი მცენარეების ნახევარზე მეტი სამკურნალოა. ყველაზე ნაკლები სამკურნალო მცენარეა ამ ფაციესებიდან ღარტაფების ფაციესში ტყის დერივატებით, სამკურნალო მცენარეების რაოდენობის მხრივ საშუალოდ ადგილი უჭირავს საშუალოდ დახრილი ფერდობების ფაციესს უროიანი მცენარეულობით და ღარტაფების ფაციესს საშუალოდ დახრილ ფერდობებზე შიბლიკის მცენარეულობით. მათში თითქმის ერთი მესამედი სამკურნალო მცენარეა. სასიამოვნო მოულოდნელობად უნდა ითქვას, რომ საკვლევი ტერიტორია სამკურნალო მცენარეების დიდი სიჭარბით გამოირჩევა, რაც ამ რეგიონის სამკურნალო მცენარეების შესწავლის მხრივ უდაოდ იმსახურებს ყურადღებას, აღნიშნული კი ჩვენი კვლევის შემდგომ მიზანს წარმოადგენს.

ლიტერატურა:

1. ალფენიძე მ., ხარაძე კ., დავითაია ე., გონგაძე მ., მაღლაკელიძე რ., საქართველოს გეოგრაფია. ნაწილი II. ისტორიულ-გეოგრაფიული რეგიონები. თბ., 2001, 315 გვ.
2. მაყაშვილი ა., ბოტანიკური ლექსიკონი, თბ., 1961, 260 გვ.
3. ნიკოლაიშვილი დ., გეოგრაფიის კვლევის მეთოდები. თბ. უნივ. გამომც., თბ., 2014, 517 გვ.
4. ჩაგელიშვილი ს., გოგორიშვილი მ., საქართველოს სამკურნალო მცენარეები და მათი გამოყენება, გამომცემლობა „მეცნიერება“, თბ., 1991, 146 გვ.
5. Beroutchachvili, N. L., Mathieu J. L., Maglakelidze R.B. ..., Les recherches sur les geosystemes dans la station de Martkopi. Tb., 1976. 50 v.

MARTKOPI STEISHEN ENVIRONS FOOTHILLS-STEPPE LANDSCAPES OF MEDICINAL PLANTS

Robert Maghlakelidze, Gori State Teaching University, Specialist by contract, Doctor

Neli Goginashvili, Gori State Teaching University, Professor

Giorgi Maghlakelidze, Gori State Teaching University, Specialist by contract

RESUME

This article presents a method for determining the dominant natural-territorial complexes of medicinal plants. Established and reviewed by species, Saguramo-ialonis Range foothills-steppe landscapes of medicinal plants.

კლიმატის გლობალური ცვლილება და საქართველო

ზურაბ ტიელიძე, გორის სახელმწიფო სასწავლო უნივერსიტეტი, პროფესორი
E-mail: z.tielidze@gmail.com

ლევან ტიელიძე, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის
ვახუშტი ბაგრატიონის გეოგრაფიის ინსტიტუტი, მეცნიერ-თანამშრომელი
E-mail: levan.tielidze@tsu.ge

მსოფლიო მნიშვნელობის სოციალურ, ეკონომიკურ, პოლიტიკურ პრობლემებთან ერთად ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესია ეკოლოგიური, კერძოდ კლიმატის ცვლილების პრობლემა.

გასული საუკუნის 60-იან წლებში ცნობილი გეოგრაფი, პროფესორი ი. საუშკინი აღნიშნავდა, რომ „ადამიანი ჯერ კონტროლს ვერ უწევს დედამიწის ჰავის ძირითად გამოვლინებებს, ადამიანს ჯერ არ შეუძლია შეცვალოს ძირითადი ჰაერის დინებების მიმართულება, ციკლონების გზები და ატმოსფეროში მრავალი დიდი მასშტაბის სხვა კლიმატური მოვლენები, მაგრამ ადამიანს შეუძლია შეცვალოს იმ ადგილის მიკროკლიმატი, სადაც იგი ცხოვრობს“ (6. გვ. 270-271).

დღეისათვის ნათელია, რომ ადამიანს უკვე ძალუძს მოიმოქმედოს ყველაფერი იმისათვის, რომ თუ არ შეცვლის ჰავის პირობებს, ნაბიჯები მაინც გადადგას მისი პირობების შენარჩუნების მიზნით - მიუახლოვოს ბუნებრივს, ანუ შეინარჩუნოს გარემოს მდგრადი განვითარება.

გარემოს მდგრად განვითარებასთანაა დაკავშირებული თავის მხრივ კლიმატის ცვლილების - გლობალური დათბობის პრობლემა, რომელიც საკმაოდ მტკივნეულია მსოფლიოსათვის და იგი არაერთხელ გამხდარა მსჯელობის საკითხი საერთაშორისო ორგანიზაციების მიერ.

ჯერ კიდევ 1988 წელს, გაეროში შეიქმნა კლიმატის ცვლილებების სამთავრობოთაშორისო ჯგუფი (The Intergovernmental Panel on Climate Change; IPCC). ამის შემდეგ შემუშავდა გაერთიანებული ერების ორი ორგანიზაციის მიერ (მეტეოროლოგიური ორგანიზაციისა და გარემოს დაცვის) ადამიანთა ზეგავლენით მომხდარი კლიმატის ცვლილებების რისკის შესასწავლი პროგრამა.

ამ პროგრამის ერთ-ერთი მთავარი საქმიანობაა კლიმატის ცვლილებაზე ჩარჩო კონვენციის შესრულებასთან დაკავშირებულ საკითხებზე გაეროს სპეციალური ანგარიშების გამოქვეყნება, სადაც ერთ-ერთი წამყვანი ადგილი უკავია ანგარიშებს ე.წ. „სათბურის ეფექტის“ - გლობალური დათბობის პრობლემას, რომლის ძირითადი შედეგია ადამიანის საქმიანობის გამო ე.წ. "სათბურის გაზების" კონცენტრაციების ზრდა ატმოსფეროში. "სათბურის გაზები" ეწოდება ატმოსფეროში არსებულ გაზებს, რომლებიც აბრკოლებენ დედამიწის ზედაპირიდან კოსმოსურ სივრცეში სითბური ენერგიის (სითბოს) გასხივებას, თვით მოვლენას კი "სათბურის ეფექტი" ეწოდება.

საწვავი ნივთიერებების, ნახშირისა და ნავთობის გამოყენებამ, ასევე ტყეების გაჩეხვამ გამოიწვია „სათბურის აირების“ კონცენტრაციის ზრდა ატმოსფეროში. „სათბურის აირებს“ მიეკუთვნება: ნახშირორჟანგი (CO_2), მეთანი (CH_4), აზოტის ორჟანგი (N_2O) და ა.შ. აღნიშნული აირები შთანთქავენ დედამიწიდან ატმოსფეროში გაშვებულ ინფრაწითელ გამოსხივებას და აბრუნებენ მას დედამიწაზე. ეს პროცესი არის ე.წ. „სათბურის ეფექტის“ საფუძველი და იწვევს ტემპერატურის მატებას დედამიწაზე. ტემპერატურის მატებას ყველაზე მეტად ხელს უწყობს ნახშირორჟანგი - 63%, შემდეგ-მეთანი - 24%, აზოტისორჟანგი - 10%, სხვა აირები-3 %.

როგორც ვხედავთ, მთავარი "სათბურის გაზია" ნახშირორჟანგი. სწორედ იგი ითვლება ძირითად პრობლემად „სათბურის ეფექტში“ ატმოსფეროში მისი უდიდესი წილის გამო. ნახშირორჟანგი ძირითადად გამოიყოფა წიაღისეული საწვავის (ნახშირი, ნავთობი, ბუნებრივი გაზი) წვის შედეგად. დღევანდელ პირობებში, როგორც მეცნიერება ადასტურებს, დაწყებულია კლიმატის ცვლილების პროცესი - დედამიწაზე ჰაერის საშუალო ტემპერატურის ზრდა, რომელიც სულ უფრო და უფრო მძაფრ ხასიათს იღებს. გლობალურ კლიმატის ცვლილებას თან სდევს დრამატული ხასიათის უამრავი გამოვლინება.

ასე მაგალითად, ინტენსიურად დნება არქტიკისა და გრენლანდიის ყინულოვანი საფარი. არქტიკის საშუალო ტემპერატურები სწრაფად იზრდება. თუ ეს ტენდენცია შენარჩუნდება, საუკუნის ბოლოსათვის არქტიკა ზაფხულობით შეიძლება ყინულის მცირე საფარით იყოს დაფარული. არქტიკისა და გრენლანდიის ყინულის დნობის შედეგად ოკეანეში ჩაედინება ცივი წყალი, რომელიც ასუსტებს "გოლფსტრიმს" თბილ დინებას, რომელსაც ეკვატორიდან სითბო გადააქვს ჩრდილო განედებისაკენ.

სავარაუდოდ, "გოლფსტრიმის" გაქრობას შეიძლება მოჰყვეს კლიმატის რადიკალური ცვლილება. ზოგიერთ რაიონში, მაგ. დიდ ბრიტანეთში, მოსალოდნელია საშუალო წლიური ტემპერატურის შემცირება რამდენიმე გრადუსით.

კლიმატის ცვლილების გამო 1970-იანი წლებიდან მოყოლებული, წინა პერიოდებთან შედარებით, უფრო ინტენსიური და ხანგრძლივი გვალვები აღინიშნება დედამიწის ვრცელ ფართობებზე. ბოლო ათი წელი ავსტრალიაში არნახული გვალვებია. აქ 2003-2007 წლებიდან სამი წელი რეკორდულად ცხელი იყო, ბოლო ათწლეული კი განსაკუთრებულად მშრალი. 2005 წელს ჩრდილო-აღმოსავლეთ ამაზონის აუზი უსასტიკესმა გვალვამ მოიცვა. მდინარეები დაშრა, ათასობით კვადრატულ კმ-ზე თევობითი იწვოდა მიწა. ტროპიკულმა ტყემ (ნოტიო ჯუნგლებმა) ასეთ გვალვას მხოლოდ რამდენიმე წელი შეიძლება გაუძლოს.

2005 წელს ჩინეთის ხორბლის მომყვან პროვინციებში ზამთრის ნალექები ნორმაზე 80% ნაკლები მოვიდა, რამაც გამოიწვია ბოლო 50 წლის მანძილზე ყველაზე ძლიერი გვალვა.

კლიმატის მარეგულირებელი ერთ-ერთი ძირითადი ფაქტორის - მყინვარების ზომები, გლობალური დათბობით გამოწვეული გაძლიერებული დნობის შედეგად, პრაქტიკულად მთელ მსოფლიოში მცირდება. ჩრდილო ამერიკის დასავლეთი სანაპირო, რომელიც იკვებება "სიერა ნევადისა" და "კლდოვანი მთების" მყინვარებით, ანალოგიურ ზემოქმედებას განიცდის. ინტენსიურად მცირდება მყინვარების ზომები ალასკაზე.

საქართველოში 1911 წელს თუ აღირიცხებოდა 614,26 კმ² ფართობის მყინვარები, 1960 წლის ტოპოგრაფიული რუკების მონაცემებით დაფიქსირდა 555,88 კმ² (Гонеджишвили 1989), ხოლო 2014 წლის მონაცემებით 355.80 კმ² (ლ. ტიელიძე, 2014), რაც ასევე დამაფიქრებელ გარემოებას წარმოადგენს.

ტროპიკული ციკლონების აქტივობის ინტენსიური ზრდა დაიწყო დაახლოებით 1970 წლიდან. 2001 წლიდან დღემდე ატლანტის ოკეანეში წარმოიქმნა უმაღლესი კატეგორიის 8 ქარიშხალი.

განსაკუთრებით მძიმე აღმოჩნდა 2005 წელი, როცა უმაღლესი კატეგორიის 4 ქარიშხალი დაატყდა აშშ სანაპიროს. ამათგან ქარიშხალი "კატრინა", ქარიშხლების ისტორიაში ყველაზე დამანგრეველი იყო. "კატრინამ" მრავალი ადამიანი იმსხვერპლა, ქვეყნის ეკონომიკას კი 150 მილიარდი დოლარის ზარალი მიაყენა.

ბოლო წლებში გახშირდა და გაძლიერდა ე. წ. სითბური ტალღები. სითბური ტალღები ეწოდება ხანგრძლივი პერიოდის განმავლობაში უკიდურესად ცხელ ამინდს, რომელსაც თან სდევს მაღალი სინოტივე. 2003 წლის ივნის-აგვისტოში ევროპაში განვითარებული სითბური ტალღები რეკორდულად ცხელი იყო, განსაკუთრებით საფრანგეთში. ამ წელს "სითბური ტალღების" შედეგად რამდენიმე ათასი ევროპელი გარდაიცვალა (ყველაზე მეტი საფრანგეთში). ბოლო ამავე წელს ევროკავშირის ქვეყნებში ხორბლის მოსავალი მოსალოდნელზე 10 მილიონი ტონით ნაკლები მოიწიეს.

„სათბურის აირები“ მნიშვნელოვან როლს ასრულებენ თითოეული ადამიანის ცხოვრებაში, მათ გარეშე დედამიწის ზედაპირის მაქსიმალური ტემპერატურა ბევრად დაბალი იქნებოდა, მაგრამ, რაც უფრო იზრდება მათი რაოდენობა, ტემპერატურული მაჩვენებელიც უფრო და უფრო იმატებს.

გაეროს მონაცემებით, ბოლო 100 წლის განმავლობაში, დედამიწის მაქსიმალური ტემპერატურა გაიზარდა 0.6-0.8°C-ით. უკანასკნელი ათწლეულების განმავლობაში დაფიქსირებული მაღალი ტემპერატურის მიზეზი თავად ადამიანის საქმიანობაა. ამის გამო იცვლება არამარტო ტემპერატურა, არამედ წვიმების სიხშირე, თოვლისა და ყინულის საფარი, ზღვის დონე.

აღნიშნულ პროცესებში მნიშვნელოვანია ნახშირორჟანგის როლი, რომელიც ბუნებრივი საწვავების: ნახშირის, ნავთობისა და ბუნებრივი აირის წვისას გამოიყოფა, საკმაოდ დიდი რაოდენობით. XVIII საუკუნის მიწურულსა და XIX საუკუნის დასაწყისში, როდესაც ადამიანმა აქტიურად დაიწყო დიდი რაოდენობით ნახშირისა და ნავთობის მოხმარება, ატმოსფეროში ნახშირორჟანგის რაოდენობა გაიზარდა 30%-ით.

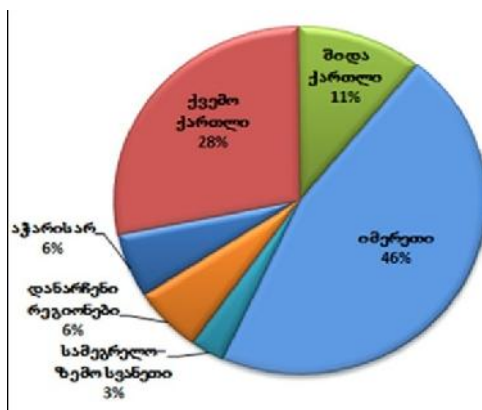
კლიმატის ცვლილების ჩარჩო-კონვენცია, ანუ „რიოს კონვენცია“, როგორც მას ხშირად მოიხსენიებენ, აერთიანებს 189 ქვეყანას, რომელთაც საქართველოც შეუერთდა. მის ვალდებულებას „რიოს კონვენციისადმი“ წარმოადგენს ქვეყანაში ემიტირებული სათბურის აირების პერიოდული აღრიცხვა და ღონისძიებების გატარება მათი შემცირებისა და შედეგებისადმი ადაპტირებისათვის. მას ევალება პერიოდული მოხსენებების წარდგენა კონვენციისათვის.

სათბურის აირების შემცირების უზრუნველსაყოფად კლიმატის ცვლილებების კონვენციას შექმნილი აქვს განსაკუთრებული მექანიზმები, რომლებიც ასახულია ე.წ. „კიოტოს პროტოკოლში“ და არეგულირებს სათბურის გაზების ემისიის შემცირებასთან დაკავშირებულ ეკონომიკურ ასპექტებს.

კიოტოს მოქნილი მექანიზმებიდან საქართველოში დაშვებულია სუფთა განვითარების მექანიზმი (სგმ), რომლის ფარგლებშიც მიმდინარეობს სერიოზული მუშაობა „სათბურის აირების“ ემისიის შემცირების, შესაძლო სფეროების გამოვლენის, პროექტების მომზადებისა და რეალიზაციის

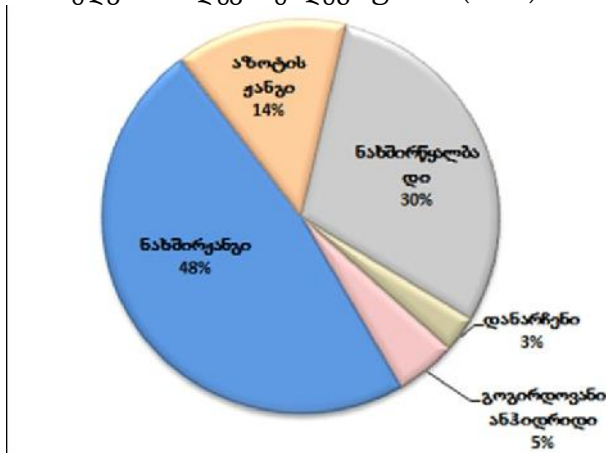
თვალსაზრისით. სათბურის აირების ემისიის შემცირების პერსპექტიული სფეროებია: ენერგეტიკა, ტრანსპორტი, სამრეწველო პროცესები (აზოტის წარმოება, ცემენტის წარმოება, მეტალურგიული წარმოებები, სოფლის მეურნეობა, ნარჩენების გადამუშავება და ა. შ.). ჩვენ ქვეყანაში, კლიმატის გლობალური ცვლილების პრობლემას კოორდინაციასა და ხელმძღვანელობას უწევს საქართველოს გარემოს დაცვისა და ბუნებრივი რესურსების სამინისტრო, კერძოდ, კლიმატის ცვლილების დეპარტამენტი, რომლის მონაცემებით 2012 წელს საქართველოში მავნე ნივთიერებათა (მნ) გამფრქვევი წყაროების რიცხვი შეადგენდა 1398 ერთეულს. მათ მიერ გამოფრქვეული 799,8 ათასი ტონა მნ-დან დაჭერილ-გაუვნებელყოფილი იქნა 761,3 ათასი ტონა, ანუ 96,3%.

საქართველოს რეგიონების ხვედრითი წილი ატმოსფერული ჰაერის დაბინძურებაში შემდეგნაირია (ნახ. 1):

ნახ. 1. რეგიონების წილი ქვეყნის ატმოსფერული ჰაერის დაბინძურებაში (%), 2012. საქართველოს გარემოს დაცვისა და ბუნებრივი რესურსების სამინისტროს მონაცემებით.

საქართველოში ატმოსფერული ჰაერის დაბინძურების მდგომარეობა სტაციონალურ წყაროებში წარმოქმნილი მნ სახეობების მიხედვით იძლევა შემდეგ სურათს (ნახ. 2):

ნახ. 2. სტაციონალურ წყაროებში წარმოქმნილი აირადი და თხევადი მავნე ნივთიერებების განაწილება სახეობების მიხედვით (%), 2012. საქართველოს გარემოს დაცვისა და ბუნებრივი რესურსების სამინისტროს მონაცემებით.

საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის ოფიციალური მონაცემებით, მაშინ, როდესაც საქართველოში ტყის უკანონო ჭრების ოდენობამ 2011 წელს შეადგინა 5 763 მლნ მ³, 2012 წელს ტყეების აღდგენა განხორციელდა მხოლოდ მიზერულ - 4 ჰექტარ ფართობზე.

ცხადია ხე-ტყის ასეთი მასობრივი განადგურება გავლენას ახდენს ქვეყნის ტერიტორიის ქვეფენილზე და კლიმატის ხვალისდელ დღეზე, რადგან ფაქტები მოწმობს, რომ ბოლო წლებში საქართველოში მკვეთრად გაიზარდა ბუნებრივ-სტიქიური მოვლენების რიცხვი. მაგ., გააქტიურებული ახლად წარმოქმნილი მეწყერების რაოდენობამ 2012 წელს შეადგინა 6377, ღვარცოფები - 2155, წყალდიდობება - 18, ქარიშხლები - 10, სეტყვა - 15, ზვავები - 11, დიდთოვლობა - 1. ყოველივე ამის შედეგად საშიშროების რისკის ქვეშ მოექცა 6113 დასახლებული პუნქტი და 20 776 საცხოვრებელი სახლი.

აქედან შეიძლება გაკეთდეს დასკვნა, რომ მდგომარეობა საკმაოდ მძიმეა, რასაც სჭირდება ყურადღების მიქცევა სახელმწიფო დონეზე.

პრობლემებია წყლის რესურსების გამოყენებაშიც, რასაც ცხადია კავშირი აქვს კლიმატთან. 2012 წლისათვის ბუნებრივი ობიექტებიდან აღებულია 29 209,5 მლნ მ³ წყალი, საიდანაც გამოყენებულია 28 570,9 მლნ მ³ და ზედაპირულ წყალსატევებში ჩაშვებულია 27 235,1 მლნ მ³. აქედან საქართველოს სამ ქალაქზე მოდის 8 861,7 მ³ (34,5%) - თბილისზე - 3 564,7 მლნ მ³, ზუგდიდზე - 3 526,6 მლნ მ³, ხოლო ქუთაისზე - 1 770,4 მლნ მ³ და ა. შ. ზედაპირულ წყლებში ჩაშვებული გაბინძურებული წყლების რაოდენობა შეადგენს 475,3 მლნ მ³, საიდანაც თბილისზე მოდის 204,0 მ³ (42,9%).

მრავალი საუკუნის განმავლობაში ადამიანი ზემოქმედებდა კლიმატზე, ბოლო ორ საუკუნეში ადამიანის საქმიანობამ საკმაოდ დიდ მასშტაბს მიაღწია, შესაბამისად დგება საკითხი ადამიანის მიერ კლიმატზე გაუფრთხილებელ გავლენაზე.

დადგენილია, რომ კლიმატზე გავლენას ახდენს გლობალური ხასიათის ისეთი პროცესები, როგორებიცაა:

- მიწის დიდი ნაწილების დამუშავება, რომელიც იწვევს ალბედოს შეცვლას;
- ტყეების განადგურება, რაც გავლენას ახდენს ჟანგბადის რეპროდუქციაზე;
- პირუტყვის რაოდენობის ზრდა, რაც ხელს უწყობს მცენარეული საფარის განადგურებას და ტერიტორიების გარდაქმნას უდაბურ ადგილებად, რის შედეგადაც იცვლება ალბედო და მიმდინარეობს ნიადაგის გამოშრობა;

- ნამარხი ორგანული საწვავის წვა და ატმოსფეროში CO₂ და CH₄ შეღწევა;
- ატმოსფეროში, როდესაც აღწევნა ნარჩენები, ხდება ატმოსფეროს შედგენილობის ცვლა, რასაც საბოლოოდ მოჰყვება რადიაციულ-აქტიური აირებისა და აეროზოლების ზრდა ატმოსფეროში. უკანასკნელი ორი პროცესი აძლიერებს სათბურის ეფექტს.

კლიმატის ცვლილებების შესამცირებლად ყველაზე ეფექტური ქმედებებია:

- თითოეულმა მოქალაქემ შეამციროს ნავთობ-პროდუქტების, ბუნებრივი აირისა და ენერგიის მოხმარება, რათა მინიმუმამდე დავიდეს ნახშირორჟანგის გამოყოფა;
- მანქანის ყიდვისას ყურადღება მიექცეს და გათვალისწინებულ იქნას კილომეტრაჟი;
- მანქანებით ნაკლები სიარული;
- ძველი ტექნიკის ჩანაცვლება ახალი მოდელებით (მაგ.; მაცივრები და გამათბობელი საშუალებები).

როგორც მკვლევარები ამტკიცებენ, თუ ამას გაითვალისწინებს მოსახლეობის ნახევარი მაინც, მაშინ ატმოსფეროში ნახშირორჟანგის გამოყოფა შემცირდება 25%-ით.

ნაკლებადეფექტურია, მაგრამ სასაგებლოა:

- სანათებისა და ელექტრო მოწყობილობების პერიოდული გამორთვა,
- ხეების დარგვა;
- გარემოს დასუფთავება.

თუ ამას გაითვალისწინებს მოსახლეობის საშუალო რაოდენობა, მაშინ ნახშირორჟანგის გამოყოფა შემცირდება დამატებით კიდევ 3%-ით.

მეცნიერ-მკვლევართა აზრით, თუკი კაცობრიობა არაფერს იღონებს, 2100 წლისთვის დედამიწაზე ატმოსფეროს ტემპერატურა საკმაოდ მოიმატებს. ტემპერატურის სწრაფი მატება ჩვენი ცივილიზაციისთვის საზიანო იქნება. იგი გამოიწვევს როგორც ეკოლოგიურ (რაც პირდაპირ აისახება ადამიანის ჯანმრთელობაზე), ისე სოციალურ და ეკონომიკურ ცვლილებებს.

ტყეების უმოწყალოდ ჩეხვა ხელს უწყობს ტემპერატურის ზრდას და განაპირობებს წყლის ინტენსიურ აორთქლებას თანმდევი კოკისპირული წვიმებით, ღვარცოფებით, მეწყერებით, წყალდიდობებით და სხვა. ყოველივე ამას, არცთუ იშვიათად, ადამიანთა სიცოცხლეს ეწირება. ამის მაგალითები, დღეს, საქართველოში, მრავლად მოგვეპოვება.

ბუნებრივ-სტიქიური მოვლენები დაატყდა თავს 2014 წლის მაის-აგვისტოში გლაციალური ღვარცოფის სახით, დარიალის ხეობას, იყო მსხვერპლი; ა. წ. სექტემბრის კოკისპირული წვიმები დასავლეთ საქართველოს მთელ რიგ რეგიონებში, რამაც გამოიწვია წყალდიდობები და მეწყერები-აჭარაში, გურიაში, სამეგრელოსა და ა. შ.

რუსი მეცნიერი ტიმირიაზევი აღნიშნავდა – „სანამ მწვანე საფარი იქნება, სამყაროს არავითარი "სითბური სიკვდილი" არ ემუქრება“. მართლაც, სადაც ტყეს უფრთხილდებიან და უმოწყალოდ არ ჩეხენ, ეკოლოგიური კატასტროფის საშიშროება არ არსებობს.

საქართველოში დამოუკიდებლობის შემდგომ შექმნილი ენერგეტიკული და ეკონომიკური კრიზისის პირობებში, ტყეზე მიყენებული ზიანის აღდგენის მიზნით, დღეს უკვე სერიოზული ნაბიჯები იდგმება. ეს, პირველ რიგში, ქალაქების გამწვანებას ეხება. საქართველოს პატრიარქის მიერ შეიქმნა

გამწვანების ფონდი, მთავრობის მიერ კი - "მწვანე მომავლის" ფონდიც. ამ ფონდების შექმნა იმაზე მეტყველებს, რომ როგორც ეკლესიას, ასევე მთავრობას, სრული პასუხისმგებლობით აქვს გათვითცნობიერებული მწვანე საფარის როლი და მნიშვნელობა კოსმიურ-ეკოლოგიური მდგრადობის თვალსაზრისით.

საქართველოში განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია ის, რომ ბოლო ხანებში სატრანსპორტო საშუალებების ტექნიკურ დათვალიერებაზე გატარება აუცილებელი ხდება. ცნობილია, რომ საქართველოს დედაქალაქში ატმოსფეროს დაბინძურების მიზეზებიდან 80% საავტომობილო ტრანსპორტზე მოდის. თუკი კანონით აიკრძალება ე. წ. „კატალიზატორების“ (გამონაბოლქვის გამწმენდი აპარატი) გარეშე ავტოტრანსპორტის ექსპლოატაცია, მაშინ უეჭველია, რომ საქართველო საკმაოდ დიდი პროცენტით დააკმაყოფილებს თავის საერთაშორისო ვალდებულებებს კლიმატის რეგულირების სფეროში.

ვეთანხმები ზოგიერთ წამყვან სპეციალისტს (პროფ. ლ. გვაზავა), რომ ამისათვის საჭიროა შეიქმნას მწვანე საფარის განვითარების სახელმწიფო პროგრამა და მართვის დამოუკიდებელი ერთიანი სისტემა.

კლიმატის ცვლილების - მსოფლიო მნიშვნელობის ამ პრობლემას მიემდგვნა 2014 წლის 23 სექტემბრის გაეროს სამიტი, სადაც საქართველოს წარმომადგენლობამ და პრემიერ მინისტრმა ცალსახად დააფიქსირეს ქვეყნის სწრაფვა-50-იან წლებში საქართველო გახდეს უნახშირბადო ქვეყანა.

ლიტერატურა:

1. საუშკინი ი., ეკონომიკური გეოგრაფიის შესავალი, 1978, „განათლება“, თბილისი.
2. საქართველოს სოფლის მეურნეობა. საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური. 2014. სტატისტიკური პუბლიკაცია. თბილისი.
3. საქართველოს ბუნებრივი რესურსები და გარემოს დაცვა, საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური. 2013. სტატისტიკური პუბლიკაცია. თბილისი.
4. საქართველოს გეოგრაფია, 1999, ივ. ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის სოხუმის ფილიალი. საქართველოს გეოგრაფიის კათედრა. თბილისი.
5. ჯაოშვილი ვ., საქართველოს სოციალურ-ეკონომიკური გეოგრაფია, 1996. თბილისი.
6. ტიელიძე ზ., საქართველოს ბუნებრივი საწარმოო ძალების განლაგება. 2008. სს „ლიტერა“, გორი.
7. ტიელიძე ლ., საქართველოს მყინვარები, 2014, მონოგრაფია, 254 გვ., გამომცემლობა „კოლორი“.
8. Гобеджишвили Р.Г., 1989. Ледники Грузии, Тбилиси, изд. „Мецნიერება“

ვებ-გვერდები:

http://www.geostat.ge/?action=page&p_id=430&lang=geo
http://moe.gov.ge/index.php?lang_id=GEO&sec_id=55
<https://sites.google.com/a/iliauni.edu.ge/globaluri-datboba19/klimatis-globaluri-tsvlilebis-arsi>
<http://www.greengeorgia.ge/?q=ka/node/75#sthash.bWVIDzY1.dpuf>
<http://www.slideshare.net/enuqishvili/ss-26907877>
http://www.resonancedaily.com/index.php?id_rub=11&id_artc=2154

GLOBAL CLIMATE CHANGE AND GEORGIA

Zurab Tielidze, Gori State Teaching University, Professor

Levan Tielidze, Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Vakhushthi Bagrationi

Institute of Geography, Scientific Worker

RESUME

The paper deals with the modern world problem of climate change in the pattern of Georgia. Based on the statistical data and actual facts the paper shows the current situation in the country and there are devised some ways to improve it.

Climate change-global warming problem connected sustainable development of environment is much painful theme for word and it is frequently discussed by international organizations.

მცინვარ ჭალაათის დინამიკა 1960-2013 წლებში

ლევან ტიელიძე, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის
ვახუშტი ბაგრატიონის გეოგრაფიის ინსტიტუტი, მეცნიერ-თანამშრომელი

E-mail: levan.tielidze@tsu.ge

ზურაბ ტიელიძე, გორის სახელმწიფო სასწავლო უნივერსიტეტი, პროფესორი

E-mail: z.tielidze@gmail.com

კავკასიის რეგიონში კლიმატის ცვლილებისა და მცინვარების დინამიკის შესწავლას დიდი მნიშვნელობა აქვს, რადგანაც კავკასია ევრაზიის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი მთათა სისტემაა (რ. გობეჯიშვილი, ლ. ტიელიძე და სხვ. 2012).

მცინვარების უკანდახევის ტემპის მომატება (რაც აშკარად შეინიშნება მსოფლიოს ყველა მთიან სისტემაზე) გაამწვავებს ჩამონადენის პრობლემას, რაც მომავალში დიდ სირთულეს შეუქმნის როგორც მოსახლეობას, ისე სახელმწიფოებს. როგორც ცნობილია კავკასიონის მცინვარები გარკვეულ როლსაც კი თამაშობენ კასპიის ზღვის დონის ცვალებადობაში.

საქართველოს პირობებში მაღალმთიან ზონებში მდინარეთა ჩამონადენის ფორმირებაში ძირითადია მცინვარული ნადნობი წყლები. მათ ეროზიულ მოქმედებას განსაზღვრავს დღე-ღამის პერიოდში აბლაციის ინტენსივობა. მცინვარული წყლების დღე-ღამური ცვალებადობის ცოდნა აუცილებელია ალპინიზმის, ტურიზმის და მაღალმთიან ზონაში მეცხოველეობის და სხვა დარგების ფუნქციონირებისათვის.

საქართველოში მცინვარების არსებობას განაპირობებს კავკასიონის მაღალი ქედის არსებობა. ქედის გარკვეულ მონაკვეთზე, იქ, სადაც მისი სიმაღლე 3000-3500 მეტრს აჭარბებს, რელიეფური და კლიმატური პირობების გათვალისწინებით, არის ადგილები სადაც წლის ცივ პერიოდში მოსული მყარი ატმოსფერული ნალექების დაგროვება ხდება მრავალი წლის მანძილზე (რ. გობეჯიშვილი, ვ. კოტილიაკოვი, 2006). დღეისათვის საქართველოში 637 მცინვარია, საერთო ფართობით 355.80 კმ² (ლ. ტიელიძე 2014). თანამედროვე მცინვარები ძირითადად თავმოყრილია მდინარეების – ენგურის, რიონის, კოდორის და თერგის აუზებში. გამცინვარების ძირითადი კერები დაკავშირებულია მაღლა აზიდულ კავკასიონის წყალგამყოფ ქედთან და ყაზბეგის მასივთან. ასევე ცალკეული კერები გვაქვს კავკასიონის შტო ქედებზე.

მცინვარი ჭალაათი - ცენტრალური კავკასიონის სამხრეთ ფერდობზე მდ. მესტიაჭალის აუზში მდებარეობს, რომელიც თავის მხრივ მდ. მულხურას მარჯვენა შენაკადს წარმოადგენს.

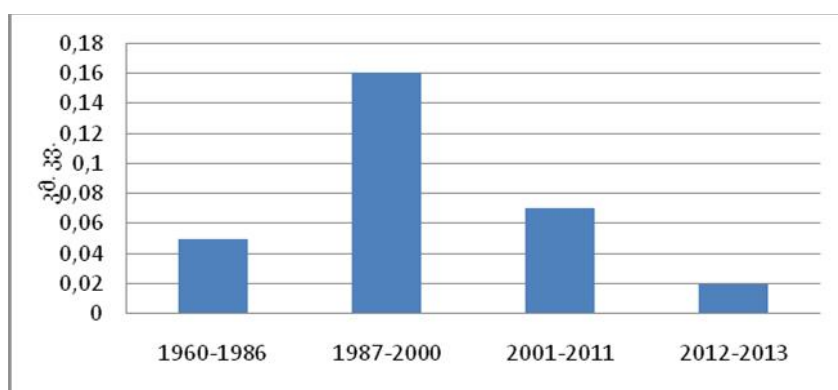
ჭალაათი ხეობის რთული ტიპის მცინვარია და ორი ნაკადისაგან შედგება და იკვებება 4000 მეტრზე მაღალი მწვერვალების: უშბის, ჩათინის, კავკასის და ბჟედუხის ფერდობებიდან (რ. გობეჯიშვილი, ლ. ტიელიძე და სხვ. 2012). იგი კავკასიონის სამხრეთ ფერდობებზე არსებული მცინვარებიდან ყველაზე დაბალ ნიშნულამდე ზ.დ. 1960 მ ჩამოდის და ტყის ზონაში იჭრება. მცინვარის ფართობი 8.59 კმ²-ია, მარცხენა მთავარი ნაკადის სიგრძე 9.35 კმ, ხოლო მარჯვენა ნაკადის სიგრძე 7.30 კმ-ია. როგორც აღვნიშნეთ, მცინვარი ჭალაათი ორი ნაკადისაგან შედგება. ძირითადია მარცხენა ნაკადი (ნახ. 1), მის ზედაპირზე სამი ყინულჩანჩქერია განვითარებული, რაც მიგვანიშნებს მცინვარქვეშა რელიეფში რიგელების არსებობაზე. ყველაზე მძლავრი ზედა ყინულჩანჩქერის სიმაღლე 300 მეტრია, სიგანე 700 მეტრი. ქვედა ორი ყინულჩანჩქერი შედარებით მცირეა. ყინულვარდნილების მიდამოებში მცინვარის ენა სხვადასხვა მიმართულების ნაპრალებით არის დასერილი (სერაკები). მცინვარის გვერდები სხვადასხვა სისქის ნაშალი მასალითაა დაფარული. მარჯვენა და მარცხენა ნაკადების კონტაქტის მიდამოებში და ქვემოთ, შუა მორენა ვითარდება და მცინვარიც ნაშალი მასალის სქელი ფენით არის დაფარული. სავარაუდოა, რომ ახლო მომავალში ეს ნაკადები გაიყოფა.

ნახ. 1. მყინვარ ჭალაათის მარცხენა მთავარი ნაკადი (1890-2011 წწ).

2013 წლის საველე მასალების და სხვადასხვა წლების (1986, 2000, 2011) კოსმოსური სურათების შედარებამ 1960 წლის ტოპოგრაფიულ რუკასთან დაგვანახა რომ, ჭალაათმა ამ პერიოდში დიდი ცვლილება განიცადა. კოსმოსურ სურათზე ნათლად ჩანს, რომ მყინვარის მარჯვენა და მარცხენა ნაკადი ჯერ კიდევ ერთმანეთთან კონტაქტშია. შესამჩნევი ცვლილება განიცადა მარჯვენა ნაკადმა. მას ორი მყინვარი გამოეყო, ერთი ჩათინის ფერდობზე მდებარე მყინვარი 0.80 კმ² ფართობით და მეორე მარჯვენა მხრიდან 1.10 კმ² ფართობით. ამ პერიოდში მყინვარის ფართობი შემცირდა 4.22 კმ²-ით.

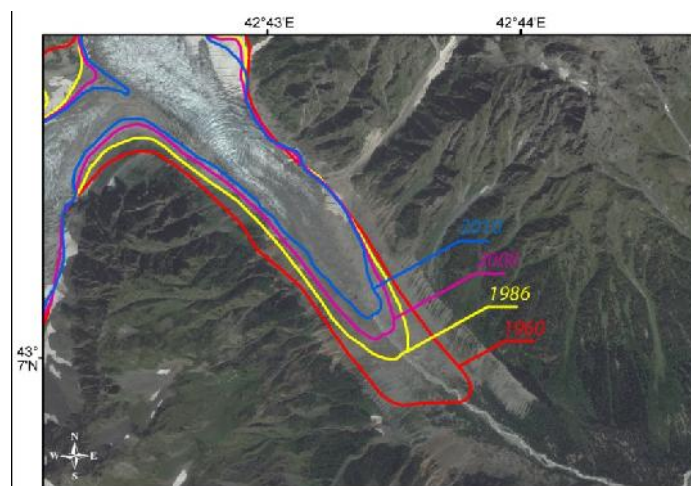
ცალკეული პერიოდების მიხედვით კი ფართობის ცვალებადობა განსხვავებულია. მაგალითად, 1960-1986 წლების პერიოდში მყინვარის ფართობი შემცირდა 1.22 კმ²-ით, საშუალო წლიური შემცირება 0.05 კმ², მომდევნო 14 წელიწადში (1987-2000) ფართობის შემცირება 2.24 კმ²-ს შეადგენდა, საშუალო წლიური 0.16 კმ². 2001-2011 წლების პერიოდში - 0.72 კმ², საშუალო წლიური 0.07 კმ². ბოლო ორ წელიწადში ფართობის შემცირება 0.04 კმ² იყო, საშუალო წლიური 0.02 კმ². ცვალებადობის უკეთესად აღქმის მიზნით ავაგეთ გრაფიკი, სადაც გამოსახულია მყინვარის ფართობის შემცირება სხვადასხვა წლიანი პერიოდების მიხედვით (საშუალო წლიურად) (ნახ. 2).

ნახ. 2. მყინვარ ჭალაათის ფართობის საშუალო წლიური შემცირება სხვადასხვა წლების პერიოდების მიხედვით (1960-2013 წლებში)

1960 წლის ტოპოგრაფიული რუკის, 2013 საველე მასალების და კოსმოსური სურათების საშუალებით გამოვიკვლიეთ მყინვარის ენის საერთო და საშუალო წლიური უკანდახევა 1960-2013 წლებში და აღმოჩნდა აქაც მკვეთრ ცვლილებასთან გვაქვს საქმე (ცხრილი 1; ნახ. 3).

მცინვარ ჭალათის დინამიკა 1960-2013 წლებში		
წლები	საშუალო წლიური უკანდახევა მ	საერთო უკანდახევა მ
1960-1986	18.4	480 ¹
1987-2000	7.9	110
2001-2011	20.0	220
2012-2013	30.0	60

ნახ. 3. მცინვარ ჭალათის დინამიკა 1960-2011 წლებში (კოსმოსური სურათი)

როგორც ცხრილიდან ჩანს, მცინვარის ენის უკანდახევის ყველაზე მცირე მაჩვენებელი 1986-2000 წლების პერიოდში გვაქვს. როგორც ჩვენთვის ცნობილია, ამ პერიოდში მცინვარის წინ წამოწევასაც კი ჰქონდა ადგილი. ამის დამადასტურებელია მცინვარის წინ გაჩენილი მიკროსტადიალური მორენა. საერთო ჯამში მცინვარის წინ წამოწევამ 1990-1993 წლებში 15 მეტრი შეადგინა (რ. გობეჯიშვილი 1995). ამის სასარგებლოდ მოქმედებს ის ფაქტიც, რომ 1992 წელი იყო ყველაზე ცივი ბოლო 53 წლის განმავლობაში და შესაბამისად გამოირჩეოდა ყველაზე დაბალი ტემპერატურებით.

1960-19986 წლების პერიოდის უკანდახევის მონაცემების ლოგიკურ გაგრძელებას წარმოადგენს 2001-2013 წლების პერიოდის უკანდახევის მაჩვენებლები.

ბოლო წლებში მცინვარის ენის მკვეთრი უკანდახევა იმის შედეგია, რომ ბოლო ნახევარი საუკუნის განმავლობაში მცინვარმა დაკარგა საკმაოდ დიდი მოცულობა. როგორც ვთქვით ფირნის არე მექანიკური ნგრევის შედეგად დამოკლდა 80 მეტრით, მარჯვენა ნაკადს გამოეყო ორი პატარა მცინვარი, მთავარი ნაკადის ენის ზედაპირზე მომატებულია ნაშალი მასალით დაფარული ტერიტორიის ფართობი - ამას ემატება ისიც რომ ჭალათის ენა ამიერ კავკასიის მცინვარებიდან ყველაზე დაბლა ჩამოდის და ენის ბოლო მონაკვეთში დნობა მკვეთრია. გარდა ამისა, 2010-2011 წლების ზამთარი იყო ერთ-ერთი ყველაზე მცირე თოვლიანი ბოლო ნახევარი საუკუნის განმავლობაში, თოვლის საფარის მაქსიმალურმა სისქემ მესტიაში მხოლოდ 50 სმ შეადგინა, რაც საშუალო მრავალწლიურ ნორმაზე ბევრად დაბალია, ეს ფაქტი, რა თქმა უნდა, უარყოფითად აისახა მცინვარის კვების რეჟიმზე. ყოველივე ეს იწვევს მცინვარის დასუსტებას და შესაბამისად უკან დახევის ყოველწლიურ მატებას.

კვლევის შედეგად დავადგინეთ, რომ მცინვარ ჭალათის ფართობი ბოლო ორი საუკუნის განმავლობაში (1810-2013) 15.10 კმ²-დან 8.59 კმ²-მდე შემცირდა. საშუალო წლიური შემცირება - 0.032 კმ². ანუ საერთო ჯამში ყინულის საფარისაგან განთავისუფლდა 6.51 კმ² ტერიტორია. ამავე პერიოდისათვის მცინვარის სიგრძე 12.00 კმ-დან 9.35 კმ-მდე შემცირდა, საშუალო წლიური უკან დახევა - 13.0 მ.

¹ 1960-1986 წლების პერიოდში გარდა მცინვარის ენის შემცირებისა, ფირნის აუზის უკიდურესი ჩრდილო-დასავლეთი ნაწილი 80 მეტრით დამოკლდა, რომელიც დაკიდებული ფირნის მექანიკურმა ჩამონგრევამ გამოიწვია და ეს მონაცემი აქ არ გვაქვს მოცემული.

ლიტერატურა:

1. გობეჯიშვილი რ., ტიელიძე ლ., ლომიძე ნ., ჯავახიშვილი ა., 2012. მყინვარების მონიტორინგი კლიმატის ცვლილების ფონზე, მონოგრაფია, 176 გვ., გამომცემლობა „უნივერსალი“, თბილისი.
2. გობეჯიშვილი რ., ტიელიძე ლ., ჯავახიშვილი ა., 2012. მდ. მესტიაჰალის აუზის მყინვარების გლაციო-გეომორფოლოგიური კვლევა, თსუ ვახუშტი ბაგრატიონის გეოგრაფიის ინსტიტუტის შრომათა კრებული, ახალი სერია #4(83), თსუ გამომცემლობა, თბილისი.
3. გობეჯიშვილი რ., კოტლიაკოვი ვ., 2006. გლაციოლოგია, მონოგრაფია, 291 გვ., გამომცემლობა „უნივერსალი“, თბილისი.
4. გობეჯიშვილი რ., 1995. საქართველოს თანამედროვე მყინვარები და ევრაზიის მთებში გამყინვარების ევოლუცია გვიან პლეისტოცენსა და ჰოლოცენში, სადისერტაციო ნაშრომი გეოგრაფიის მეცნიერებათა დოქტორის სამეცნიერო ხარისხის მოსაპოვებლად.
5. ტიელიძე ლ., 2014. საქართველოს მყინვარები, მონოგრაფია, 254 გვ., გამომცემლობა „კოლორი“, თბილისი.

DYNAMICS OF GLASSIER CHALAATI IN 1960-2013

Levan Tielidze, Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Vakhushti Bagrationi
Institute of Geography, Scientific Worker

Zurab Tielidze, Gori State Teaching University, Professor

RESUME

Increase of the rate of the glaciers receded (which is clearly observed in all the mountainous system) exacerbates runoff the problem, which will pose a big challenge for people as well as states. As it is well known, the of the Caucasus glaciers even play a big role in to the Caspian Sea level variability.

Glacial melt waters are the main factors in river runoff formation in the mountainous areas of Georgia. Their erosive action is determined by the ablation intensity during the day. It is necessary to know Glacial waters daily volatility for mountaineering, tourism and mountainous areas of livestock and other sectors of operation.

Chalaati glacier – is located in a valley on the southern slope of the Central Caucasus at the headwaters of the Enguri River, one of the main rivers for hydroelectric power generation in Georgia.

The glacier consists of two tributaries which are nourished by snowfall on a series of 4,000 m peaks: Ushba, Chatini, Cavcasi and Bzhedukhi. Its main channel is about 9.5 km long and the glacier terminus intrudes into the forest zone at an elevation of 1960 m a.s.l., making it the lowest-elevation terminus on the southern slopes of the Caucasus. The glacier has a total surface area of ~8.6 km.

საქართველოში საზღვარგარეთის სასოფლო-სამეურნეო ტექნიკის გამოყენების ეფექტურობის ზოგიერთი საკითხები

ზაურ ფუტყარაძე, ბათუმის სახელმწიფო საზღვაო აკადემია,

ტექნიკის აკადემიური დოქტორი

რომან მარგალიტაძე, ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი,

ტექნიკის აკადემიური დოქტორი

სასოფლო-სამეურნეო ტექნიკის მსოფლიო ბაზარი დღეისათვის ათვისებულია და პრაქტიკულად გაყოფილია ოთხ ტრანსნაციონალურ კომპანიას შორის: „ჯონ რიდი“, „ნიუ ჰოლანდი“, „აგკო“ და „სამე დოიტელ ფარ“-ი. მათი წილი აშშ სატრაქტორო ბაზარზე შეადგენს 95%-ს, ხოლო გერმანიაში 85%-ზე მეტს.

2000 წელს გაყიდვების მომსახურების მოცულობის მიხედვით პირველი ადგილი დაიკავა კომპანია „ჯონ დირ“-მა. თუ 2009 წელს ის შეადგენდა 12,8 მლრდ აშშ დოლარს, მომდევნო 2010 წელს კი შეადგინა 19,8 აშშ დოლარი. გაყიდვების მოცულობის გაზრდას შემდგომ წლებში კომპანია ითვალისწინებს მიაღწიოს შუა და აღმოსავლეთ ევროპის ბაზრებზე გასვლით. ევროპის ბაზარზე

უკვე ახლა მოდის მისი იმპორტის 30% წილი. სასოფლო-სამეურნეო ტექნიკის მსოფლიო ბაზარზე თავისი წილის გაზრდას კომპანია აღწევს მომსახურების ასორტიმენტის გაზრდით: ლიზინგი, დაფინანსება, ბარტერი, ერთობლივი მწარმოებლობა და სასოფლო-სამეურნეო პროგრამებში მონაწილეობა.

ევროპის ბაზარზე უფრო გავრცელებულ, გაბატონებულ მოდელებად ითვლება ტრაქტორები 40, 48 კვტ-დან 221,36 კვტ-მდე (55-დან 260 ცხ.ძ-მდე) სიმძლავრით. პერსპექტივაში ევროპის ბაზარი მომარაგდება სახსრულად შეერთებული ჩარჩოებიანი ტრაქტორებით 265 და 313 კვტ (360 და 425 ცხ. ძ-მდე) სიმძლავრის ძრავებით. ფირმის ტრაქტორებს გერმანიაში უშვებს ქ. მანგუიმის ქარხანა (გერმანია).

მარცვლეულის ამღებ კომბაინების წარმოებას 2000 წლიდან ემატება ტანგენციალური სალენი აპარატებიანი და ურთიერთსაპირისპიროდ მბრუნავი სეპარატორებიანი როტორული კომბაინები. ახლდება და ფართოვდება სხვა მანქანების წარმოების პროგრამაც: საველე დამქუცმაცებლების, პირდაპირი თესვის სათესების, სათიბელა-შემკრებების, ახალი საველე სასხურებლების და სხვა.

მეორე ადგილზე გაყიდვებისა და მომსახურების მოცულობებით არის კომპანიები „ნიუ-ჰოლანდი“ და „კეისი“ მათი გაყიდვებისა და მომსახურების საერთო მოცულობა 1998 წელს შეადგენდა 11,8 მლრდ აშშ დოლარს, ხოლო მოგება – 675 მლნ დოლარს. მათ მიერ წლის განმავლობაში გაიყიდა 111,8 ათასი ტრაქტორი. კომპანიები აწარმოებენ მძიმე და საშუალო სიმძლავრის ტრაქტორებს, მარცვლეულის ამღებ კომბაინებს, თვითმავალ საველე დამქუცმაცებლებს, ბამბის, ჭარხლის და ყურძნის ამღებ მანქანებს, რულონურ და დიდგაბარიტიან წნეხ ამკრეფებს და სხვა ტექნიკას – ტელესკოპურ დამტვირთავებს, პირდაპირი თესვის სათესებს, შემასხურებლებს. 1999 წლის ნოემბერში ორივე კომპანია გაერთიანდა.

კომპანია „აგკო“ გახდა მესამე ტექნიკის წარმოების მოცულობით. 1994 წელს მას შეუერთდა ფირმა „მასეი ფერგიუსონი“, ხოლო 1997 წელს ფირმა „ფენდტი“. გაერთიანებულმა კომპანიამ 1998 წელს გამოუშვა 145 ათასი ტრაქტორი და სხვა მრავალი მანქანა, განსაკუთრებით, მარცვლეულის ამღები კომბაინები, საველე შემასხურებლები და ნიადაგდამამუშავებელი მანქანები. კომპანიის გაყიდვებისა და მომსახურების საერთო მოცულობა 2005 წელს შეადგენდა 6,1 მლრდ აშშ დოლარს, ხოლო მოგება – 230 მლნ დოლარს.

კომპანია „სამე დოიტც ფარ“-ი შეიქმნა 1995 წელს და წარმატებას მიაღწია ტრაქტორების, მარცვლეულის ამღები კომბაინების ადა სხვა მანქანების ბაზარზე. ბაზარზე მოთხოვნილებას 18,4 კვტ (25 ცხ. ძ) სიმძლავრის „აგროკიდის“ მცირეგაბარიტიან ტრაქტორებზე, „აგროკომპაქტის“ სპეციალიზირებულ ტრაქტორებზე, „აგროპლუსის“ 44,16 – 73,6 კვტ (60-100 ცხ.ძ) სიმძლავრის ძრავიან უნივერსალურ ტრაქტორებზე, „აგროტრონის“ მაღალ ტექნოლოგიურ ტრაქტორებზე 77,28 – 191,36 კვტ (105 – 260 ცხ. ძ) სიმძლავრის ძრავით „ტოპლანის“ მარცვლის ამღები კომბაინი არის ერთ-ერთი ყველაზე თანამედროვე.

ევროპაში მოქმედებს სასოფლო-სამეურნეო მანქანათმშენებლობის 5000-მდე საწარმო, მათ შორის ევროპის თანამეგობრობაში – 3500-მდე. ამათგან 2500 იმყოფება იტალიაში და წარმოადგენენ პატარ-პატარა ვიწრო სპეციალიზირებულ საწარმოებს. ევროპის ქვეყნებში რჩება მათ მიერ წარმოებული ტექნიკის 75%, დარჩენილი 25% იგზავნება ჩრდილოეთ ამერიკის ქვეყნებში.

ევროპაში და სხვა ქვეყნებში არსებობს ნახმარი ტრაქტორების, მარცვლეულის ამღები კომბაინების და სხვა სასოფლო-სამეურნეო ტექნიკის ბაზარი. ეს ძირითადად ის მანქანებია, რომელთა წარმოება შეწყვეტილია. გამოსახმარისების ვადა ტრაქტორებისათვის არის 2-დან 15 წლამდე, მარცვლეულის ამღები კომბაინებისათვის – 2-დან 10 წლამდე. ხოლო მათი გამომუშავება შეადგენს 0,5 – 10 ათას საათს და მეტს.

ნახმარი მანქანების ბაზრის არსებობა აიხსნება: ფერმების მცირე ზომების გამო, მათი დაბალი წლიურ დატვირთვით; ტექნიკის დაჩქარებული ამორტიზაციით მსხვილ ფერმებში პირველი მფლობელების საკუთრებაში ყოფნის დროს. მათთვის სარგებლიანია მათი გამოყენება 3-4 წელს, შემდეგ გაყიდვა და ახალი თანამედროვე ტექნიკის ყიდვა; დაბალია ნახმარი მანქანების ფასებიც: მაგ. ტრაქტორ მტზ-80-ის ფასი გერმანიაში შეადგენს 1000 ევროს, რაც 20-25%-ით ნაკლებია ახალი ტრაქტორის ფასზე ან 50-60-ჯერ ნაკლებია თანამეგობრობის ქვეყნების ახალი ტრაქტორის ფასზე.

ამერიკის შეერთებულ შტატებში, კანადაში, ევროპის თანამეგობრობის ქვეყნებში ფართოდ არის პრაქტიკაში დანერგილი ნახმარი ტექნიკის შესყიდვა და გაყიდვა უშუალოდ მფლობელების მიერ ან შუამავლების საშუალებით. ფასი განისაზღვრება მანქანის მოხმარების ვადით და ტექნიკური მდგომარეობით. ტრაქტორებისა და მარცვლეულის ამღებ კომბაინებზე შუამავლების ფასებში შედის შესყიდვის ღირებულება, დანახარჯები რემონტზე, პერსონალის ანაზღაურებაზე, მმართველობის ხარჯები და სხვა. ნახმარი ტექნიკით მოვაჭრე ყიდულობს მას ერთი ფასით,

არემონტებს, ღებავს მანქანას და საწარმოო ხარჯების გათვალისწინებით ყიდის მას სხვა, უფრო მაღალი ფასით. ტექნიკის ნაწილს ყიდულობენ უშუალოდ ყოფილი მფლობელებისაგან.

გერმანიაში ჩატარებულია სხვადასხვა სპეციალიზაციის მეურნეობების საქმიანობის ანალიზი. მეურნეობებში შეზღუდული მიწის ფართობებით შეუძლებელია ტრაქტორების მთლიანი დატვირთვის უზრუნველყოფა, ამიტომ ასეთ მეურნეობებში ფერმერები უპირატესობას აძლევენ ნახმარი ტექნიკის შესყიდვას.

ახალი ტრაქტორის შეძენის საწინააღმდეგო ძირითად არგუმენტს წარმოადგენს მისი დაბალი გამომუშავება. ბევრ ფერმერს ახალი ტრაქტორების შეძენის არგუმენტად მოჰყავს საგადასახადო შეღავათები. გარკვეულ პირობებში ნახმარი მანქანების შესყიდვა შეიძლება იყოს საუკეთესო არჩევანი, რადგანაც მცირდება დანახარჯები. ამიტომ ნახმარი მანქანებით ვაჭრობა სულ უფრო აქტიურდება, ერთნაირი ტიპის მანქანების შედარებითი შეფასება საშუალებას იძლევა გაკეთდეს სწორი არჩევანი.

ფასი წარმოადგენს ტექნიკის ერთ-ერთ ძირითად პარამეტრს, რომელიც განსაზღვრავს მის ეკონომიკურ ეფექტურობას. სასოფლო-სამეურნეო მანქანის პროსპექტებში მოყვანილი ფასები არაზუსტია და წარმოადგენს ორიენტირს მის ასარჩევად. ფასების სიდიდე დამოკიდებულია ტექნიკის შეძენის სახეზე: უშუალოდ დამამზადებელი ფირმისგან ან მის სავაჭრო წარმომადგენლისგან ან შუამავლისგან. პირველ შემთხვევაში საზღვარგარეთის ტექნიკის შეძენის ღირებულება შედგება ტექნიკის ფასისაგან, რომლითაც მისი რეალიზაცია ხდება ფირმისაგან ყველა შესაძლებელი ჩამოფასებების გათვალისწინებით, ტექნიკის მიწოდების ხარჯებისაგან შესაბამისი ტრანსპორტით მეურნეობამდე, დამატებითი ღირებულების გადასახადისაგან, საბაჟო მოსაკრებლებისაგან და სხვა. თუ ტექნიკა შეძენილია შუამავლიდან, მაშინ ჩამოთვლილი დანახარჯები და შუამავლის დანახარჯები შედის გაყიდვის სახელშეკრულებო ფასში მის მიწოდებიანად უშუალოდ მეურნეობამდე. ამ შემთხვევაში უნდა იყოს გაფორმებული მიმწოდებლის ვალდებულებები მის საგარანტიო მომსახურებაზე. ფირმები ტრაქტორებს და ახალ მოდელებს პერიოდულად სთავაზობენ ძალიან ხელსაყრელ პირობებში. ამის მიზეზი შეიძლება იყოს დაბალი საწარმოო დანახარჯები მის დამზადებაზე.

ტრაქტორებსა და სასოფლო-სამეურნეო ტექნიკაზე ადგენენ მუდმივ ფასებს. მყიდველის მენტალიტეტის გათვალისწინებით გამყიდველი აჩვენებს დაბალი ან მაღალი ჩამოფასებებიანი ფასების პრეისკურანტებს. ჩამოფასებების სიდიდე შეიძლება იყოს 6, 16, 20% და მეტი.

დამამზადებელი ფირმები, მათი სავაჭრო წარმომადგენლები ან დამოუკიდებელი გამყიდველები ყიდიან ტექნიკას იმ ფასებში, რომლებიც არსებითად არ განსხვავდებიან პრეისკურანტში მოყვანილი საშუალო ფასებისაგან. ტრანსპორტირების ხარჯებს ანაზღაურებენ მყიდველები. ზოგიერთ შემთხვევაში ცალკეული ფირმები ანაზღაურებენ ამ ხარჯების ნაწილს.

ფასებს, როგორც წესი, უჩვენებენ დამატებითი ღირებულების გადასახადის გათვალისწინებით, რომელიც არ ამოიღება ტექნიკის ექსპორტზე გაყიდვის დროს, მაგრამ საზღვარგარეთის ტექნიკის შეძენის დროს აუცილებელია საბაჟო გადასახადების და მანქანის ტრანსპორტირების დამატებითი ხარჯების გათვალისწინება.

გერმანიაში ტექნიკით მოვაჭრე (ე.ი. შუამავალი) იძენს მას დაახლოებით 15-25%-ით ფასდაკლებით, რომელიც მოდის გაყიდვისწინა მომსახურებაზე, საწარმოო შენობების შენახვაზე, შრომის ანაზღაურებაზე, რეკლამაზე, კადრების მომზადებაზე და სხვა. არსებობს შესაძენი ტექნიკის ღირებულების გადახდის სხვადასხვა ფორმები გლეხების სურვილების და მათი ფინანსური მდგომარეობის გათვალისწინებით:

- მთლიანი გადახდა (100%);
- 25-30% წინასწარი გადახდა და დარჩენილი თანხის კრედიტისათვის პროცენტის გადახდა ერთი, ორი ან სამი წლის განმავლობაში (ყოველთვიურად, ყოველკვარტლურად ან ყოველ ნახევარწლიურად: ეს ფორმა ძალზე გავრცელებული ფორმაა).

ცხრილი 1

ახალი და ნახმარი ტრაქტორების ექსპლუატაციისა და შეძენის
ხარჯების შედარება, ევროებში

მაჩვენებელი	მემცენარეობის მეურნეობა	
	ახალი ტრაქტორი	ნახმარი ტრაქტორი; ხმარების ვადა 5 წელი გამომუშავება 2500 სთ
წლიური გამომუშავება, სთ	1000	1000
შესასყიდი ფასი	100000	50000
ფასი 8 წლის ექსპლუატაციის შემდეგ	25000	15000
საამორტიზაციო ანარიცხები	9375	4375
წლიური დანახარჯები რემონტზე	5500	7500
დანახარჯები საბურავების გამოცვლაზე	3500	3500
წლიური დანახარჯები დაზღვევაზე	900	900
კაპიტალური დანახარჯები	3750	19550
წლიური საერთო დანახარჯები საექსპლუატაციო მასალების გარეშე	23025	18225
წლიური დანახარჯები საექსპლუატაციო მასალებზე	8300	8715
დანახარჯები 1 საათზე გადაანგარიშებით	31	27

წინასწარ გადახდის გარეშე ამ ფორმას იყენებენ ძირითადად უცნობი მყიდველისათვის ახალი მანქანის მიყიდვის დროს.

სასოფლო-სამეურნეო ტექნიკის ფასები საზღვარგარეთის ქვეყნებში მუდმივად იზრდება, რაც დასტურდება ფასების არსებული ინდექსებით.

სასოფლო-სამეურნეო ტექნიკის ფასების ანალიზის პროცესში დადგენილია მათი დამოკიდებულება ძირითადი ტექნიკური პარამეტრებისაგან (ძრავის სიმძლავრე, წონა, მოდების განი და სხვა) და ტექნიკური შეიარაღების დოსაგან (ამორტიზაციის საშუალებების და ახალი სამუშაო ორგანოების გამოყენება, კოფორტულობა, დამატებითი მოწყობილობებით შეიარაღება და სხვა).

ევროპის ქვეყნების ტრაქტორების ღირებულება შესაბამისი სიმძლავრის რუსული ტრაქტორების ღირებულებაზე უფრო მაღალია, რუბლებში გადაყვანით. მაგალითად, „ჯონ-დირი 3300“ მტზ-82-თან შედარებით 3,7-ჯერ, „ჯონ-დირი 7800“ ტ-150კ-სთან შედარებით 4-ჯერ, „ხორშ-735“ კ-744 დს-თან შედარებით 2,2-ჯერ უფრო ძვირია. მარცვლის ამღები კომბაინის „დომინატორ“ 108 სლ“-ის ფასი შეადგენს 704,4 რუბლს, რაც 2-ჯერ მეტია „დონ-1500“-ს ფასზე.

შესაძენი საზღვარგარეთული ტექნიკის ღირებულების შემცირების მიზნით მიზანშეწონილია მისი შეძენა და გამოყენება ერთი ორგანიზაციის მიერ სამეურნეობათაშორისო დონეზე, მაგ., მანქანა-ტექნოლოგიურ სადგურებში.

დანიშნულების მიხედვით საზღვარგარეთული ტრაქტორები იყოფიან სამ ძირითად კლასად:

- საერთო;
- უნივერსალური;
- სპეციალური.

საერთო დანიშნულების ტრაქტორები. ამ ტიპის ტრაქტორების დამახასიათებელი თავისებურებაა მოძრაობის დაბალი სიჩქარე (2,5-8 კმ/სთ), სიმძლავრე 30-70 კვტ, ძალამრთმევი ლილვის შედარებით მცირე ბრუნთა რიცხვი (650-1500 ბრ/წთ) და სხვა. ასეთი ტიპის ტრაქტორები გამოიყენებიან ძირითადი სასოფლო-სამეურნეო დანიშნულების რთული ტექნოლოგიური ოპერაციების შესასრულებლად: ნიადაგის თესვისწინა დამუშავების, თესვის, სასოფლო-სამეურნეო კულტურათა მოვლა-მოყვანის და სხვა ოპერაციებისთვის. საერთო დანიშნულების ტრაქტორებს მოიცავს ისეთი მაღალი სიმძლავრის ჯგეფები, როგორიცაა "Case IH Magnum, Steiger, Fendt 900 VarioTMS, 8030 (8R) და 9030 სერიის „John Deere“, 8600 სერიის „Massey Ferguson“, T8000 და T9000 სერიის New Holland ", S სერიის " John Deere ". ასევე მუხლუხა ტრაქტორები MT700C , MT800C Challenger, 9030T სერიის „John- Deere“. და სხვა.

უნივერსალური თვითმავალი შასები, რომლებზედაც დაყენებულია ძრავები 10-30კვტ სიმძლავრით (0.6-0.9 ტონაჟის კლასი), ძირითადად გათვალისწინებულია საკიდი იარაღების ფართო

კომპლექსით მუშაობისა და სატრანსპორტო მიზნებისათვის. ასეთ შასებზე ძრავა და ძალური გადაცემა მოთავსებულია უკან, ხოლო წინა-თავისუფალი სივრცე იარაღების დასაკიდებლად. ჩარჩოს ტიპის და დაკიდების პრინციპის მიხედვით უნივერსალური, თვითმავალი შასები იყოფა: ერთ ან ორღერძიან შასებად. ერთღერძიან შასს აქვს ცენტრალური ძელი-კოჭი, რომელიც წინ და უკან დაყრდნობილია ბალანსურ ხიდზე. მუშა მანქანებს ათავსებენ კოჭის ქვეშ და დაყრდნობილია ბალანსურ ხიდზე. მუშა მანქანებს ათავსებენ კოჭის ქვეშ და ჰკიდებენ მასზე მიმაგრებულ განივ ძელს. ორღერძიან შასს გააჩნია ორი გრძივი ძელი სამონტაჟო ნახვრეტებით და შეერთებულია წინა ნაწილში განივით. ასეთი ტრაქტორების მოძრაობის სიჩქარე და სიმძლავრე შეიძლება ფართო ზღვრებში მერყეობდეს. მაგალითად: Agrottron სერიის „Deutz-Fahr“ სერიის ტრაქტორები JX/JXU, CS, X/MC, MXM სერიის Maxxum, Puma, CVX სერიის «Case IH», «Claas». 5000 (5R), 6030, 6030 Premium, 7030 Premium, 7030 სერიის «John Deere». «New Holland» სერიის T6000, T7000 A, N, T სერიის «Valtra» და სხვ.

სპეციალური ტრაქტორები, რომლებიც აღჭურვილი არიან დამატებითი მოწყობილობით (ბულდოზერი, სამელიორაციო და გეოსადიებო დანადგარები და სხვა). ზოგჯერ სპეციალური ტრაქტორები წარმოადგენს საერთო დანიშნულების ტრაქტორის სახეცვლილებას. ასეთებია: JCB Fastrac ზოგიერთი მოდელები, "Claas Fructis / Nectis", "Fendt 200 V / F / P, გეოსადიებო დანიშნულების "New Holland" სერიის T4000 და TD5000 ტრაქტორები და სხვა.

თითოეული სასოფლო-სამეურნეო ტრაქტორი განკუთვნილია ნომინალურ წევით დატვირთვაზე სამუშაოდ, ის უახლოვდება ტრაქტორის მაქსიმალურ სიმძლავრეს, რომელიც საჭიროა რთულ რელიეფურ პირობებში სამუშაოდ და ტენიან ნიადაგებზე ბუქსაობის პროცესის გადალახვისათვის (თვლიანი ტრაქტორებისათვის 16%, მუხლუხასათვის – 5%).

სასოფლო-სამეურნეო სამუშაოების შესრულების თავისებურებებიდან გამომდინარე, კერძოდ სეზონურობის და დასამუშავებელი ფართობის დიდი მოცულობებისა, ტრაქტორთა კონსტრუქციებს წაყენებული აქვთ შემდეგი მოთხოვნები:

- მისაბმელი და საკიდი მექანიზმების სწრაფად შეცვლის შესაძლებლობა;
- სხვადასხვა საკიდი მანქანა-იარაღებით მუშაობის დროს სხვადასხვა სიჩქარეებით გადაადგილების და მუშაობის შესაძლებლობა;
- სხვადასხვა მოდელის ტრაქტორებთან და საკიდ მანქანებთან დაკიდების უნიფიკაციის აუცილებლობა;
- საველე პირობებში ტექნიკური მომსახურების და რემონტის შესაძლებლობა.

გამომდინარე აქედან, სასოფლო-სამეურნეო დანიშნულების ტრაქტორების კონსტრუქციებში გათვალისწინებულია:

- ძრავები გაზრდილი ბრუნთა რიცხვით;
- მრავალსაფეხურიანი გადაცემათა კოლოფი;
- სვლაშემანელების დაყენების შესაძლებლობა;
- უნიფიცირებული უკანა საკიდი მექანიზმი.

სასოფლო-სამეურნეო დანიშნულების ტრაქტორები, რომლებიც რუსეთში გამოდის კაკვზე მოსული ძალის (ტონა-ძალის) მიხედვით, იყოფა შემდეგ ძირითად კლასებად:

- 0,2 ტონა (2 კნ) ძრავის სიმძლავრით 20 ც.ძ-მდე (მაგალითად MT3-082);
- 0,6 ტონა (6 კნ) ძრავის სიმძლავრით 20-24 ც.ძ (მაგ. T-30A-80);
- 0,9 ტონა (9კნ) ძრავის სიმძლავრით 40-50 ც.ძ (მაგ. JIT3-55 / 55A);
- 1,4 ტონა (14კნ) ძრავის სიმძლავრით 60-80 ც.ძ (მაგ. MT3-1021/1025);
- 2 ტონა (20კნ) ძრავის სიმძლავრით 60-150 ც.ძ (მაგ. MT3-1221);
- 3 ტონა (30კნ) ძრავის სიმძლავრით 90-150 ც.ძ (მაგ. T-150K);
- 4 ტონა (40კნ) ძრავის სიმძლავრით 130-165 ც.ძ (მაგ. T-402A);
- 5 ტონა (50კნ) ძრავის სიმძლავრით 220-300 ც.ძ (მაგ. T-701M);
- 6 ტონა (60კნ) ძრავის სიმძლავრით 130-165 ც.ძ (მაგ. T-170M);

წარმოდგენილი კლასიფიკაციის 2-9კნ კლასის ტრაქტორები წარმოადგენს თვლიან ტრაქტორებს. 14-20 კნ კლასის – უნივერსალურ-თვლიანს, ხოლო 30-60 კნ კლასის – მძიმე თვლიან და მუხლუხა ტრაქტორებს.

ევროპასა და ამერიკის შეერთებულ შტატებში წარმოებული ტრაქტორების დაყოფა ძირითადად ხდება ძრავის სიმძლავრისა და ტრაქტორის კონსერუქციულ თავისებურებების სინთეზის მიხედვით. მაგალითად ტრაქტორები 25-105 ც.ძ სიმძლავრით ითვლება დაბალ სიმძლავრიან ტრაქტორებად. 106-200 ც.ძ სიმძლავრიანი ტრაქტორები ითვლებიან საშუალო სიმძლავრიანებად, რომლებიც თავისთავად იყოფა ორ ჯგუფად 106-150 ც.ძ სიმძლავრით – დაბალი საშუალო, ხოლო 150-200 ც.ძ. სიმძლავრით – მაღალი საშუალო.

ლიტერატურა:

1. საქართველოში შემოტანილი საზღვარგარეთული ტექნიკის გამოყენების საკითხები. - საქართველოს სოფლის მეურნეობის „მშპ მექანიზატორი“ 2012.
2. Дрогайцев В. И., Шпилько А. В., Морозов Н. М. - Методика определения экономической эффективности технологий и сельскохозяйственной техники. Часть 11, - М. МСХ и ПРФ, 1998.
3. Шпилько А. В., Дрогайцев В. И., Морозов Н. М. и др. - Методика определения экономической эффективности технологий и сельскохозяйственной техники. Часть 1, - М. МСХ и ПРФ, 1998.

SOME ISSUES ABOUT EFFECTIVE USAGE OF FOREIGN AGRICULTURAL TECHNIQUE IN GEORGIA

Zaur Putkaradze, Batumi State Maritime Academy, Academic Doctor of Technics

Roman Margalitadze, Batumi Shota Rustaveli State University, Academic Doctor of Technics

RESUME

The article describes the use of foreign agricultural tractors in Georgia efficiency issues are discussed tractors classification of tractors and agricultural equipment manufacturing companies.

ეკოტურიზმის განვითარების პერსპექტივები მდინარეების ტანასა და თეძამის ზემო წელში - შიდა ქართლი

თამაზ ქობულაშვილი, გორის სახელმწიფო სასწავლო უნივერსიტეტი, მასწავლებელი

E-mail: tqobulashvili@gmail.com

გია ედიშერაშვილი, გორის სახელმწიფო სასწავლო უნივერსიტეტი, ასოცირებული პროფესორი

საკვლევი ტერიტორია მოიცავს მდინარეების ტანასა და თეძამის ზემო წელს, რომელიც რაზმიითისა და კლიკიჯვრის ქედების წყალგამყოფებით არის გაყოფილი. ლანდშაფტების შეთანაწყობის თვალსაზრისით ხეობები თითქმის იდენტურია, თუ არ ჩავთვლით მძლავრ ანთროპოგენიზაციას, რომელიც მდ. ტანას ხეობაში უფრო მძაფრად შეიმჩნევა. ტერიტორიაზე ანთროპოგენული ფაქტორების გავლენა უმთავრესად მწვანე საფარის თანამედროვე ვითარებაში ვლინდება, კერძოდ, სოფლების პიტნარას, ხანდისის, თხინალას, დიდი წერეთის, პატარა წერეთის, სახორცეს, ტამის, მღებრიანისა და ოქიანის მიდამოებში მრავალწლიანი ტყეები თითქმის განადგურებულია, ხოლო ზოგ უბანზე კი მის მაგივრად მეორადი ბუჩქნარებია განვითარებული.

მიუხედავად აღნიშნულისა, მდინარე ტანასა და თეძამის ხეობების ზედა უბნები ეკოტურიზმის განვითარების კლასიკურ ზონებად გვევლინებიან. ეკოტურიზმის განვითარებას აქ ძირითადად ხელს უწყობს რელიეფის ნაზი (ფერდობების დამრეცი უმთავრესად 15° – 20° დახრილობის) ფორმები (მარუაშვილი ლ., 1971), რბილი კლიმატური მონაცემები, თვითმყოფადი ჰიდროლოგიური (თერმული წყლები) რესურსები და სხვა.

ეკოტურისტული მარშრუტებიდან აქ წარმატებით შეიძლება დაიგეგმოს და განხორციელდეს საფეხმავლო, სამო, საცხენოსნო, ბერგოჩინგის, ექსტრემალური, სათხილამურო, მომლოცველობითი, რეკრეაციული და ჯიპტურები.

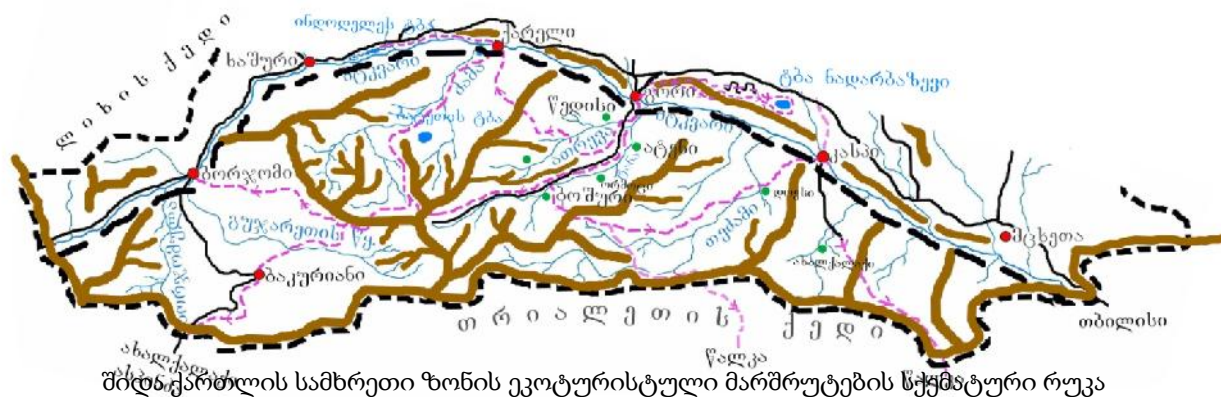
განსაკუთრებულ ინტერესს იწვევს აგროტურიზმის განვითარება, სადაც ვიზიტორებს შესაძლებლობა მიეცემათ გაეცნონ ეკოლოგიურად სუფთა ფერმერულ მეურნეობებს, სურვილისამებრ მონაწილეობა მიიღონ სოფლის მეურნეობის პროდუქციის დამზადებაში. დააგეგმონ ცნობილი ატენური ღვინო და ოჯახში დამზადებული არაყი, სასოფლო-სამეურნეო პროდუქტებიდან - ყველი, მაწონი, თაფლი, ეკოლოგიურად სუფთა ხილი და სხვა.

საფეხმავლო ტურების განხორციელება შესაძლებელია როგორც ზაფხულის, ისე ზამთრის პერიოდებში. კერძოდ, ზაფხულობით ვიზიტორებს მიეცემათ შესაძლებლობა იმოგზაურონ და

დაისვენონ სოფლების თხინალას, დიდი წერეთის, ჭანჭახასა და ოქიანის მიდამოებში. ოქიანის მიდამოებში თევზაობის მოყვარულთ საშუალება მიეცემათ ითევზაონ მდ. თეძამის ზემო წელში.

ეკოტურისტული მარშრუტებიდან ამ ზონაში შესაძლებელია განვითარდეს როგორც შიდა სარაიონო (რადიალური), ისე რეგიონალური მარშრუტები. მდ. ტანას ხეობიდან ზაფხულობით და ზამთრის პერიოდში შესაძლებელია მარშრუტების განხორციელება წალკის, ქარელის, ბორჯომისა და ბაკურიანის მიმართულებით.

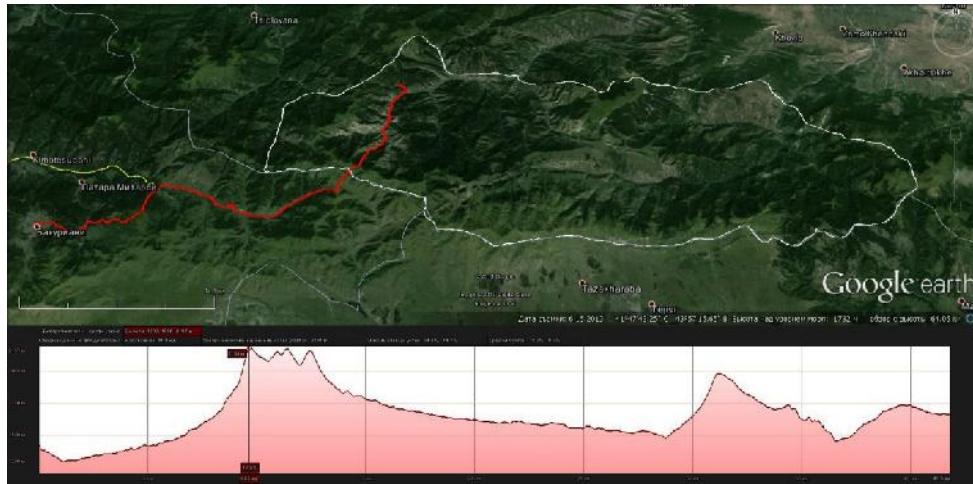
აღნიშნული ზონისთვის, განსაკუთრებით საყურადღებოა დღემდე უცხო არასტაციონალური ბერდვორჩინგის მიმართულების მარშრუტები, რომელთა განვითარებას აქ ალტერნატივა არა აქვს. აღსანიშნავია, რომ 2001 წლიდან საქართველო გლობალური პროგრამის - ფრინველთათვის მნიშვნელოვანი ადგილები - მონაწილე გახდა. ამ პროგრამის ფარგლებში საქართველოს ტერიტორიაზე გამოვლენილია სამ ათეულზე მეტი ადგილი, რომელიც ორნითოფაუნის მრავალფეროვნებით გამოირჩევა და საერთაშორისო კონსერვაციული მნიშვნელობის სტატუსი აქვს მინიჭებული. სწორედ ასეთი ადგილები იზიდავს ბერდვორჩინგებს პირველ რიგში. ერთ-ერთ ფრინველთათვის მნიშვნელოვან ადგილს თრიალეთის ქედი და მისი განშტოებები წარმოადგენს. ი. ჩხიკვიშვილის მონაცემებით (ჩხიკვიშვილი, 1952) ატენის ხეობაში მოხუდარ ფრინველთა 81 ფორმაა აღნუსხული, თუმცა აქვე შენიშნავს, რომ მის მიერ მოყვანილ ფრინველთა სია მთლიანად არ ამოწურავს ატენის ხეობაში მოხუდარ სახეობებს. ზოგიერთი სახეობა შემდგომი კვლევების დროს იქნა დაფიქსირებული, ზოგი კი აქ აღარ ბუდობს და მხოლოდ შემთხვევით ან მიმოფრენისას გვხვდება (Edisherashvili, 2011). წელიწადის სხვადასხვა დროს აქ 200-ზე მეტი სახეობის ფრინველის ნახვაა შესაძლებელი.

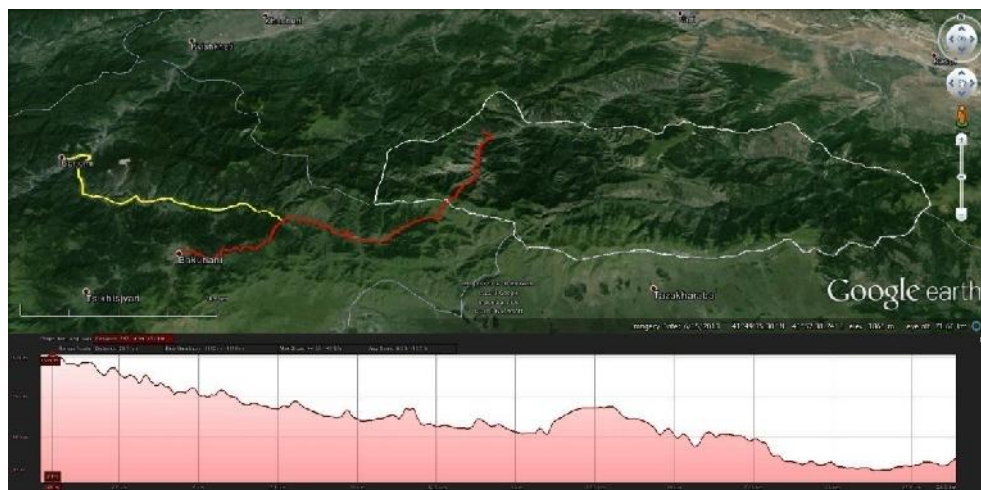
ქვემოთ ვიძლევიტ რამდენიმე ძირითადი ეკოტურისტული მარშრუტის აღწერილობას.

1. **მარშრუტი N1 გაგლოანთუბანი - ბაკურიანი.** მარშრუტის საერთო სიგრძე 40 კილომეტრს არ აღემატება. კვალიფიკაციით: სამთოტურისტული, სახენოსნო, ექსტრემალური - ჯიპტური და სათხილამურო. ღამის სათევი ადგილებია გაგლოანთუბანი, გუჯარეთი, პატარა მიტარბი, დიდი მიტარბი. მარშრუტის ხანგრძლივობა: სამთოტურისტული - 3 დღე, საცხენოსნო - 2 დღე, სათხილამურო - 3 დღე, ჯიპტური - 1 დღე.

მარშრუტი იწყება სოფელ გაგლოანთუბნიდან (ზ. დ. 1424 მ.) გაუყვება მდინარე ტანას ხეობას ლევიტანამდე. შემდეგ 18⁰-20⁰ დახრილობის ფერდობის გავლით გადაკვეთს ჯამ-ჯამას ქედს და სამხრეთი ფერდობის გავლით დაემება მდ. გუჯარეთისწყლის ხეობაში. გაივლის სოფელ გუჯარეთს და სოფელ პატარა მიტარბის მიდამოებში სოფელ დიდ მიტარბამდე სამხრეთით გადაიხრება. დიდი მიტარბის შემდეგ მარშრუტი დასავლეთ მიმართულებით მიდის ვიდრე ბაკურიანამდე. მარშრუტზე ვიზიტორები გაეცნობიან შიდა ქართლის სამხრეთ მთიანეთის - თრიალეთის ქედის ულამაზეს ბუნებას, ეროვნულ - ეკოლოგიურად სუფთა სამზარეულოს. დააგემოვნონ ადგილობრივი ღვინო. სურვილისამებრ მათ შესაძლებლობა მიეცემათ ერთი დღე გაათენონ მარშრუტის მიდამოების სოფლებში და გაეცნონ ადგილობრივ სოფლის მეურნეობას.

მარშრუტი N2, გაგლოანთუბანი - ბორჯომი. მარშრუტის სიგრძე 54 კილომეტრია. კვალიფიკაციით: სამთოტურისტული, საცხენოსნო, ექსტრემალური - ჯიპტური და სათხილამურო. მარშრუტის ხანგრძლივობა: სამთოტურისტული 3-4 დღე, საცხენოსნო 3 დღე, სათხილამურო 4 დღე, ჯიპტური - 1 დღე. მარშრუტი იწყება ს. გაგლოანთუბნიდან (ზ. დ. 1424 მ.) გაუყვება მდინარე ტანას ხეობას ლევიტანამდე. შემდეგ 18°-20° დახრილობის ფერდობის გავლით გადაკვეთს ჯამ-ჯამას ქედს და სამხრეთი ფერდობის გავლით დაეშვება მდ. გუჯარეთისწყლის ხეობაში შემდგომ გაივლის სოფელ გუჯარეთს მაჩხართწყალს, კიმოთესუბანს, ტბას, სადგერსა და ბორჯომში მთავრდება. მარშრუტის ძირითადი ნაწილი (სოფელ გუჯარეთამდე) N1 მარშრუტს ემთხვევა, რომელიც მას გუჯარეთის დასავლეთით, სოფლების ვარდევანისა და მაჭაროსკარის შუეთში გამოეყოფა და დასავლეთით საავტომობილო მაგისტრალის გავლით ბორჯომამდე ვრცელდება. ღამის სათევი ადგილებია: სოფლები გუჯარეთი, ვარდევანი, მაჩხართწყალი, კიმოთესუბანი, ტბა და სადგერი. ვიზიტორებს სურვილისამებრ შესაძლებლობა მიეცემათ ერთი დღე გაათენონ მარშრუტის მიდამოების სოფლებში და გაეცნონ ადგილობრივ სოფლის მეურნეობას, მონაწილეობა მიიღონ თონის პურის ცხობის პროცესში. დასასრულს დაისვენონ ბორჯომში.

მარშრუტი N3, ხანდისი - დიდი წერეთი - ჭანჭახი - მდ. ჭვარებულას მიდამოები - პიტნარა. მარშრუტი ბერდვოჩინგის მიმართულებისაა, ვიზიტორების მოთხოვნის შესაბამისად 4 დღე, სიგრძე 10-11 კილომეტრია. ღამის სათევი ადგილებია სოფლები: ხანდისი, ჭანჭახი, პიტნარა. ბერდვოჩინგებს შესაძლებლობა მიეცემათ დააკვირდნენ ფრინველების ისეთ სახეობებს, როგორიცაა: გნოლი (*Perdix perdix*), კავკასიური როჭო (*Lyrurus mlokosiewiczii*), ჩვეულებრივი კაკაჩა (*Buteo buteo*), მარჯანი (*Falco subbuteo*), კავკასიური ყარანა (*Phylloscopus lorenzii*), კლდის ჭრელი შაშვი (*Monticola saxatilis*), კლდის მერცხალი (*Ptyonoprogne rupestris*) და სხვა. გარდა აღნიშნულისა ვიზიტორებს საშუალება მიეცემათ იცხოვრონ როგორც კარვებში, ისე მასპინძელ ოჯახებში, სადაც ისინი გაეცნობიან ადგილობრივ ადამიანებს, სურვილისამებრ მონაწილეობას მიიღებენ ყველის, კარაქისა და მაწვნის დამზადებაში, თონის

პურის გამოცხობაში და სხვა. ასევე საშუალება მიეცემათ დაისვენონ მთის ჰაერის პირობებში და იმოგზაურონ ეგზოტიკურ ადგილებში.

ლიტერატურა:

ქობულაშვილი თ., ედიშერაშვილი გ. 2012. მდინარე ტანას ხეობის დაბალი და საშუალო ზონების ქვეითი ეკოტურისტული მარშრუტები. საერთაშორისო კონფერენცია. 16-18 ნოემბერი. გორი.

მარუაშვილი ლ. 1970. საქართველოს ფიზიკური გეოგრაფია. ნაწ. II., თბილისი

მენაბდიშვილი ხ., ბეჟანიშვილი ა., მამისტვალაშვილი ე., ქობულაშვილი თ., სამნიაშვილი ზ. 2007. ტურიზმის განვითარების პერსპექტივები შიდა ქართლში. გორი.

ჩხიკვიშვილი ი. 1952. მასალები ატენის ხეობის ფრინველების შესწავლისათვის. საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის მოამბე #XV-A. თბილისი.

Edisherashvili G. 2011. Birds of Prey and Owls of The Shida Kartli Region, Georgia. "The Birds of Prey and Owls of Caucasus." Tbilisi, Abastumani, Georgia. 26-29 October.

PERSPECTIVES OF ECOTOURISM DEVELOPMENT IN UPPER SIDE OF THE RIVERS TANA AND TEDZAMI – SHIDA KARTLI

Tamaz Kobulashvili, Gori State Teaching University, Teacher
Gia Edisherashvili, Gori State Teaching University, Associate Professor
RESUME

Upper side of the rivers Tana and Tedzami give good perspectives for ecotourism development. The following ecotourism tours can be planned and realized here: tracking, mountaineering, equestrian, bird-watching, skiing and Jeep tours due to the relief and landscape combination. In the work there are given three tours, from which the first and second tours are mountain tourism, equestrian skiing and Jeep tour but the third one in bird-watching.

ЭФФЕКТИВНОСТЬ ЭНТОМОФАГОВ НА ДИНАМИКУ ЧИСЛЕННОСТИ ЗИМНЕЙ ПЯДЕНИЦЫ В ГРУЗИИ

Миранда Церодзе, Батумский государственный университет имени Шота Руставели,
Академический доктор аграрных наук, Преподаватель
Николоз Месхи, Батумский государственный университет имени Шота Руставели, Докторант

Зимняя пяденица (*Operophtera Brumata*) – распространенный вредитель из отряда Чешуекрылых, отличающийся от других тем, что бабочку этого вида можно встретить осенью, в сентябре и порой даже в октябре. Именно в это время молодые бабочки выходят из куколок и готовы к откладыванию яиц.

Зимуют яйца бабочек, располагаясь на тонких ветках деревьев, их развитие начинается поздней осенью, замирает зимой и продолжается с появлением первого тепла, гусеницы зимней пяденицы появляются перед самым началом цветения [1,2].

Гусеницы Зимней пяденицы могут повреждать свыше 100 древесных пород. Поэтому они вредят не только в лесах и парках, но и в плодовых садах. При массовом размножении они сильно повреждают яблони, груши и другие плодовые деревья, а в лесах — дубы, ильмовые и другие породы. Поврежденные участки имеют жалкий вид: деревья стоят оголенные, опутанные паутиной, а гусеницы гроздьями свисают с веток на паутинках. Случаются годы, когда этот вредитель способен нанести серьезный ущерб посадкам [3,4,5,6].

В естественных условиях на динамику численности зимней пяденицы оказывают влияние энтомофагов.

Таким образом, нами проводились исследования яблоневых садах, расположенных Восточной Грузии (в окрестности г. Тбилиси и Гори).

Материалы и методы

Цель нашей работы была изучать влияние энтомофагов на динамику численности зимней пяденицы. Для определения энтомофагов использовали метод потряхивания [1,3]. При постукивании или встряхивании веток

насекомые падали на полотно, разостланное под деревом, откуда их собирали и помещали в морилку и отправляли в лаборатории. Сбор энтомофагов осуществляли в утренние часы в 2010-2011 гг. Для определения видов полезных насекомых использовали определители Тищенко 1971, 1984; Ижевский 2003 и др.

Результаты и выводы

В садах в окрестности г. Тбилиси и Гори нами обнаружено 5 видов энтомофагов, сокращающих численность зимней пяденицы: *Apantelesater* Ratz., *Pholodromushistrio* Latr., *Pimplainstigator* F. *Copsiluraconcinnata* Mg. *Lyphadubia* Fll. Из них чаще встречались паразиты гусениц зимней пяденицы *Apantelesater* Ratz и мухи уничтожающие куколок *Copsiluraconcinnata* Mg.

Эффективность энтомофагов на смертность гусениц старших возрастов и куколок зимней пяденицы приведена таблице 1.

Смертность гусениц старших возрастов и куколок зимней пяденицы

Год	Стадия развития	Энтомофаги шт.	погибшие особи		
			всего шт.	шт.	%
2011	гусеница	925	753	18	1,3
	куколка	259	221	8	0,09
2012	гусеница	306	28	8	2,6
	куколка	400	63	3	0,7
2013	гусеница	274	96	18	6,6
	куколка	314	23	1	0,3

Исходя из полученных данных, можно прийти к заключению, что в природе более эффективные энтомофаги гусениц. Численность вредителя регулируется ежегодно приблизительно на 10 -15 %.

ЛИТЕРАТУРА:

1. В.В. Дубровин Практический способ выявления опасного вредителя древесных и плодовых культур – зимней пяденицы - Экология лесного хозяйства 2010 с. 128
2. Паливода Э.Б., Ярошенко В.А., Шаповалов М.И. – Биологические особенности и регуляция численности зимней пяденицы в яблоневых садах республики Адыгея - Успехи современного естествознания №1, 2007 с. 23-25
3. Порчинский И. А. Насекомые, вредящие плодовым садам в Крыму: 1889. 23-28 с.
4. Романов Н. Les Lepidopteres de la Transcaucasie. Mem. Lepidopteres, 1885. 2: 1-118.
5. <http://www.rcfh-saratov.ru/depredator/Operophtherabrumata.htm>
6. http://borrozaz.ru/zaschita_lesa_ot_vreditelej_i_boleznej/uchet_zimnej_pyadenicy

EFFICIENCY OF ENTOMOPHAGES ON THE POPULATION DYNAMICS OF WINTER MOTH IN GEORGIA

Miranda Tserodze, Batumi Shota Rustaveli State University, Academic Doctor of Agrarian Sciences, Teacher
Nikoloz Meskhi, Batumi Shota Rustaveli State University, PhD Student

RESUME

The article describes efficacy of entomophages on population dynamics of winter moth in Georgia. Were found 5 species of entomophages *Apantelesater* Ratz., *Pholodromushistrio* Latr., *Pimpla instigator* F. *Copsiluraconcinnata* Mg. *Lyphadubia* Fll. From them 2 species mostly reduce the number of winter moth population: parasites of larvae *Apantelesater* Ratz and flies of pupae *Copsiluraconcinnata* Mg. Based on the data most effective were Entomophages of larvae. Annually pest population is regulated about 10 -15%.

კლიმატის ცვლილებების გავლენა კეთილშობილური დაფნის (*Laurus nobilis*) ზრდა-განვითარებასა და პროდუქტიულობაზე

რეზო ჯაბნიძე, საქართველოს სოფლის მეურნეობის მეცნიერებათა აკადემია,
სოფლის მეურნეობის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი

კეთილშობილური დაფნა ეკუთვნის დაფნისებრთა ოჯახს, რომელიც 1000-ზე მეტ სახეობას ითვლის. გვარ ლაურუმი გაერთიანებულია ორი სახეობა: კეთილშობილი დაფნა და კანარის დაფნა.

დაფნა წარმოადგენს მარადმწვანე ბუჩქს ან ხეს, რომელიც ზრდის პირობების მიხედვით აღწევს 2-5-დან 8-10 მეტრამდე. შტამბის დიამეტრი 10 სმ-მდე. მცენარე ორსახლიანი და ერთსახლიანია. საქართველოში ყვავილობს აპრილის ბოლოდან, ნაყოფი კურკიანია, მოშავო ფერის, ნაყოფგარემო წვნიანია, მცენარის სიცოცხლის ხანგრძლივობა დიდია. 120-150 წლიანი და მეტი ასაკის ხეები არსებობს დასავლეთ საქართველოს სუბტროპიკულ ზონაში. ეთერზეთის გამოსავალი 2%-დან 5%-მდე მერყეობს.

დაფნა უძველესი დროიდანაა ცნობილი. ძველ საბერძნეთსა და რომში, როგორც ღვთაებრივი მცენარე, საპატიო კულტურად ითვლებოდა. ჯერ კიდევ შორეულ წარსულში, დაფნის გვირგვინით ამკობდნენ დამსახურებულ მეცნიერებს, მწერლებსა და პოეტებს, ეროვნულ გმირებს, აგრეთვე სპორტში გამარჯვებულებს.

ბოტანიკოსმა კარლ ლინეიმ ამ მცენარეს უწოდა „ლაურუს ნობილის“ (კეთილშობილი დაფნა), აქედან წარმოსდგა სიტყვა „ლაურეატი“, რაც დაფნის გვირგვინოსანს ნიშნავს. დაფნის ნედლეულის სასაქონლო პროდუქციის ძირითადი მწარმოებელია: იტალია, საბერძნეთი, თურქეთი, იუგოსლავია, სირია და სხვა.

საქართველოში დაფნა ცნობილია უძველესი დროიდან ველურად მოზარდი დაფნარების სახით, ტყის სხვა ჯიშებთან შერეული, ფართოდ გავრცელებული და მცირე სიმაღლის (ზღვის დონიდან 100-350 მ) მთის კალთებზე, სადაც ნეშომპალაკარბონატული ნიადაგებია. საქართველოს დასავლეთ რაიონებიდან დაფნა გავრცელდა საქართველოს აღმოსავლეთ რაიონებსა და აზერბაიჯანში, თბილისში ის გვხვდება, როგორც დეკორაციული მცენარე, ხოლო კახეთის რაიონებში საწარმოო მიზნითაც. დაფნის ხმელი ფოთლის სამრეწველო წარმოების ძირითადი ცენტრები საქართველოში დასავლეთი რაიონებია.

დიდი კვლევებია ჩატარებული მეცნიერების: ფ. ვორონცოვის, დ. ჩხაიძის, გ. კილასონიას, ზ. გაბრიჩიძის და სხვების მიერ, კეთილშობილი დაფნის აგროტექნიკის შესწავლის მიზნით. ყინვაგამძლეობის თვალსაზრისით, დაფნას აკუთვნებენ მცენარეთა მეხუთე ჯგუფს. ამ ჯგუფის მცენარეებს – 12⁰ C ტემპერატურა მცირედ აზიანებს, 16⁰-ის დროს საგრძნობლად ზიანდება მიწის ზედა ნაწილები, ხოლო 22⁰-ის დროს მთლიანად იღუპებიან.

როგორც ცნობილია, დაფნა ქვეტყის მცენარეა და ის შედარებით კარგად იტანს ჩრდილს, მაგრამ დაჩრდილვის შემთხვევაში მის ფოთლებში ეთეროვანი ზეთის რაოდენობა კლებულობს და ამდენად, ფოთლის ხარისხიც დაბალია, ამიტომ მაღალი და ხარისხოვანი ფოთლის მიღებისას, გადამწვეტი მნიშვნელობა სხვა ფაქტორებთან ერთად სითბოს და სინათლისაც აქვს.

ვეგეტაციური გამრავლების დადებითი მხარეა იგივე ანუ მსგავსი ნამრავლის მიღება, საიდანაც გასამრავლებელი მასალა იქნება აღებული, ნაყოფმსხმოიარობაში ადრე შესვლა. უარყოფითი მხარეა

სამუშაოს სირთულე და სიძვირე, სიცოცხლის ნაკლები ხანგრძლივობა, დაავადებებისა და მავნებლების მეტი გავრცელების საშიშროება.

ვეგეტაციური გამრავლების სახეებია: ღეროსეული და ფოთლისეული კალმების დაფესვიანება, ტოტების გადაწვენა, ბუჩქის დაყოფა და მცნობა. დაფნის თესლი მაშინ იკრიფება, როცა ის კარგად დამწიფდება და ხიდან ჩამოცვენას იწყებს. თესლის დამწიფება სექტემბრიდან იწყება და ზოგან ნოემბრის ბოლომდე გრძელდება. სრულად მომწიფებული თესლი მუქი მოშავო ფერისაა.

ნაყოფიერებო მოცილებულ თესლს უფრო მაღალი აღმოცენების უნარი აქვს, ვიდრე კანმოუცლელს. ამიტომ საჭიროა თესლს კანი მოვაცილოთ. თუ თესლი შემოდგომით არ დაითესება, საჭიროა გაუკეთდეს სტრატეფიკაცია 7% ტენიანობის სილასი.

ერთი კილოგრამი, დასათესად გამზადებული კანგაცილი თესლი 800-1000 ცალ მარცვალს შეიცავს. დაფნის თესლი ადრე კარგავს აღმოცენების უნარს, ამიტომ მას შემოდგომით თესავენ, თესვის საუკეთესო დროა ნოემბერი, გაზაფხულზე 25 თებერვლიდან 16 მარტამდე. ერთ ჰექტარზე ითესება 500 კგ/თესლი. დაფნის გასაშენებლად უკეთესია ორწლიანი სტანდარტული ნერგი, კარგად განვითარებული ფესვთა სისტემით, რომლის სიმაღლე 20 სმ-ზე ნაკლები არ უნდა იყოს.

ფართოდ გავრცელებული მეთოდი იყო ნერგების გამოყვანა პოლიეთილენის პარკებში. ეს წესი უფრო შრომატევადი და ძვირია, მაგრამ ამ შემთხვევაში, უზრუნველყოფილია ფესვთა სისტემის დაუზიანებლად ნერგების დარგვა. პოლიეთილენის პარკებში ნერგების გამოსაყვანად საჭიროა ნემომპალაკარბონატული და წითელმიწა ნიადაგის ჰუმუსოვანი ფენის, გადამწვარი ნაკელისა და ტორფის კომპოსტისგან წინასწარ მომზადდეს საკვები ნაზავი. კეთილშობილი დაფნის პლანტაცია შეიძლება გაშენდეს 500-600 მ სიმაღლემდე ზღვის დონიდან. გასაშენებლად გამოსადეგია სწორი ადგილები.

დაფნის პლანტაციის გაშენება შეიძლება როგორც ნერგით, ასევე თესლის მუდმივ ადგილზე თესვით. პლანტაციის თესლით გაშენებისას საჭიროა 50 სმ სიგანის და 30 სმ სიღრმის სათესი ზოლის გაფხვიერება. ზოლის ცენტრის ყოველ 50 სმ მანძილზე უნდა ჩაასონ ჩხირები, რომლითაც უნდა აღნიშნოს ბუდნის ადგილი.

დაფნის პლანტაციის გაშენების ოპტიმალური ვადაა შემოდგომა, ოქტომბერ-ნოემბერი. ამ ვადებში დარგული ნერგების გახარების მაჩვენებლები საგრძნობლად მაღალია გაზაფხულის რგვასთან შედარებით. ბუჩქური წესით, 1 ჰა პლანტაციის გასაშენებლად საჭიროა 6700 ცალი ნერგი;

დაფნის მოჭრილი ნაწილების აღდგენის უნარი, ახალგაზრდა მცენარეთა ზრდის ტემპი და მცენარის პროდუქტიულობა სხვა გარემო პირობებთან ერთად, დიდად არის დამოკიდებული მცენარის საკვები ელემენტებით უზრუნველყოფაზე.

დაფნის პლანტაციაზე ყველაზე კარგ შედეგს ორგანული სასუქები იძლევა. ის მოქმედებს ხანგრძლივად და აუზღობესებს ნიადაგის ფიზიკურ-მექანიკურ თვისებებს, რის გამოც ნიადაგში თერმული პროცესები აქტიურდება. ამასთანავე, უზღობესდება რა წყლისა და ჰაერის რეჟიმი, იქმნება ნორ-

მალური პირობები მიკროორგანიზმების მოქმედებისათვის. ორგანული სასუქებიდან ყველაზე უკეთესია ნაკელი. საზამთრო გადაზრვის დროს ნაკელთან ერთად შეაქვთ ფოსფორიანი და კალიუმიანი სასუქები. მათი დოზები ასეთია: ოთხ წელიწადში ერთხელ 1 ჰა-ზე გათვალისწინებულია 50 ტ ნაკელი და 50-100 ტონა ტორფნაკელი ან მინერალური კომპოსტის შეტანა.

მინერალური სასუქებიდან შეაქვთ აზოტი, ფოსფორი და კალიუმი.

აზოტი. დაფნისათვის, ისე, როგორც ყველა ფოთლის მომცემი მცენარისათვის, აუცილებელია აზოტით ნორმალური კვება. ამ ელემენტის სიმცირის დროს ის ივითარებს მცირე ზომის ღია მწვანე შეფერილობის ფოთლებსა და ყლორტებს ეთერზეთების დაბალი შემცველობით. აზოტის დეფიციტის შემთხვევაში შეინიშნება ქვედა ფოთლების ქლოროზი და მცენარის ზრდა-განვითარებისა და ეთერზეთების წარმოქმნის პროცესის შეჩერება. საგრძნობლად მცირდება ეთერზეთების შემცველობა აზოტით ჭარბი კვების დროსაც.

აზოტიანი სასუქებიდან უმთავრესად უნდა გამოიყენონ ამონიუმის გვარჯილა. აღნიშნული სასუქებიდან, მჟავე ნიადაგებზე უპირატესობა უნდა მიეცეს ამონიუმის გვარჯილას, ხოლო ნეიტრალურ და კარბონატულ ნიადაგებზე, ამონიუმის სულფატს. ახალგაზრდა პლანტაციებში, ოთხ წლამდე, 1 ჰა-ზე შეაქვთ 50 კგ აზოტი (სუფთა ელემენტზე გადაყვანით). ხოლო მოსავლიანი პლანტაციებისათვის, რომელთა მოსავალია 2-3 ტ, გათვალისწინებულია 150 კგ, 4-5 ტ ნედლეულის დროს-200, ხოლო 5 ტ-ზე მეტი ნედლეულის დროს 250 კგ.

ფოსფორი. ფოსფორის სიმცირის შემთხვევაში დაფნის მცენარე დაკნინებულია. ფერხდება რეპროდუქციული ორგანოების წარმოქმნა და ეთერზეთების დაგროვება.

წითელმიწა და ეწერი ტიპის ნიადაგებისათვის 150 კგ ანგარიშით ერთ ჰექტარზე უმჯობესია ფოსფორიტის ფქვილის შეტანა. ხოლო ნემომპალა-კარბონატულ და მდიდარ ალუვიურ ნიადაგზე - 100 კგ ანგარიშით ერთ ჰექტარზე.

კალიუმი. ამ ელემენტით შიმშილის დროს დაფნის ქვედა ფოთლებზე შეიმჩნევა „კიდების სიდამწვრე“. მკვეთრად მცირდება ფოთლების ხარისხი და ეთერზეთების შემცველობა. კალიუმიანი სასუქებიდან დაფნის პლანტაციებში ყველაზე მეტად გამოიყენება 50-60 %-იანი ქლორკალიუმი ან 30-40 % კალიუმის მარილი, ორ წელიწადში ერთხელ 200 კგ რაოდენობით.

მაგნიუმი. მაგნიუმით შიმშილი იწვევს ქვედა ფოთლების მარღვთაშორისების ქლოროზს, რითაც საგრძნობლად მცირდება მიღებული ფოთლის ხარისხი. მოგვიანებით შესაძლებელია ადგილი ჰქონდეს ფოთოლცვენას.

დაფნის ახალგაზრდა ნარგავებში პირველი მოსავლის აღება იწყება 3 წლის ასაკიდან. ამ დროს ბუჩქი იჭრება სეკატორით ფესვის ყელიდან 10-15 სმ სიმაღლეზე.

დაფნის ნარგავების მორიგი გადაჭრა ხდება 10 სმ-ის ზევით წინა გასხვლაზე ე.ი. 20-25 სმ სიმაღლეზე ფესვის ყელიდან.

შემდგომი მოსავლის აღების დროს თანდათანობით ხდება შპალერების გაერთიანება მწკრივში და გაფართოება მწკრივთა შორისებში.

მოქმედი აგროწესების მიხედვით, დაფნის პლანტაციებში მოსავლის აღება-გასხვლა 15 ნოემბრიდან 15 მარტამდე უნდა ჩატარდეს. ჩვენი აზრით, უპირატესობა უნდა მიეცეს დაფნის მოსავლის ადრე გასხვლაზე აღებას.

აჭრილი ღერო-ფოთლები კონად უნდა შევრან და კარგი ვენტილაციის მქონე ფარდულებში უნდა დააწყონ, მზეზე ფოთლების გაშრობა დაუშვებელია, ასევე მიუღებელია ფოთლების ადგილზე კრეფით მოსავლის აღება.

ნორმალური პირობებისას დაფნის 8-10 წლიანი პლანტაცია სრულმოსავლიანია, პირველი მოსავალი უნდა აიღონ 3-წლიანი პლანტაციიდან.

ხმელი, სტანდარტული ნედლეული ასეთი უნდა იყოს: ფოთოლს უნდა ჰქონდეს 12%-მდე ტენიანობა, უნდა ჰქონდეს მწვანე ფერი და გადაღუნვით არ უნდა ტყდებოდეს; არ უნდა შეიცავდეს 0,5%-ზე მეტ სხვადასხვა მინარევებს. დასაშვებია 10%-მდე 2 მმ-იანი ყლორტები ფოთლებით; მოყვითალო მწვანე ფოთლები და 4%-მდე 4 მმ-იანი ახალგაზრდა ყლორტები.

ფოთლების მოცილების შემდეგ დარჩენილი დაფნის ერთ-ორწლიანი ტოტი 0,3-დან 0,4%-მდე ეთეროვან ზეთს შეიცავს. ის ეთერზეთის მისაღებად შესაბამის ქარხნებს უნდა ჩააბარონ.

ლიტერატურა:

1. რ. კოპალიანი, შ. კაპანაძე – დაფნის ზრდა-განვითარების დინამიკა კლიმატური პირობების ცვლილებებთან მიმართებაში. საერთ. სამეცნ. კონფერენცია. თბილისი, 2014.
2. გ. ჩხაიძე – სუბტროპიკული კულტურები. თბილისი, 1997.
3. რ. ჯაბნიძე – სუბტროპიკული ტექნიკური კულტურები. ბათუმი, 2013.

COMPREHENSIVE ASSESSMENT OF NATURAL CONDITIONS ON LAUREL ON THE BACKGROUND OF CLIMATE CHANGE

Rezo Jabnidze, The Georgian Academy of Agricultural Sciences, Doctor of Agricultural Sciences, Professor
RESUME

The article presents the results of research, the aim of which was to establish the features of the dynamics of growth and development of plants laurel. Clear from research evidence that intensive growth characterized the main branches of laurel leaves and the amount branches by type - misc. By the number of more leaves - on the main branches, and less - on the side branches of the past and current year. Young laurel branches have active and passive periods of growth. In total, during the growing season marked the period of three or four, that on all types of branches does not proceed simultaneously.

ბიზნესი და ეკონომიკა Business and Economics

სახელმწიფოსა და მცირე ბიზნესის ურთიერთქმედება მსოფლიო სამეურნეო პრაქტიკაში

დავით ადვაძე, საქართველოს საპატრიარქოს წმიდა ანდრია პირველწოდებულის
სახელობის ქართული უნივერსიტეტი, დოქტორანტი
E-mail: adv2121@yande.ru

მსოფლიო სამეურნეო პრაქტიკამ დაადასტურა, რომ საბაზრო ეკონომიკას, მისი მრავალი დადებითი თვისების მიუხედავად, არ შესწევს უნარი, ავტომატურად დაარეგულიროს ეკონომიკური, სოციალური და სხვა პროცესები, მათ შორის, მცირე ბიზნესის სფეროში. ამიტომ სამეწარმეო საქმიანობაზე ზემოქმედებაში ფუნდამენტური როლი ეკუთვნის სახელმწიფოს.

განვითარებული საბაზრო ეკონომიკის მქონე უმრავლეს ქვეყანაში, სადაც უკანასკნელი 30 წლის განმავლობაში ჩამოყალიბდა სამეწარმეო და სახელისუფლებო სტრუქტურების ურთიერთქმედების საკმაოდ ეფექტური მრავალდონიანი მექანიზმი, მცირე ბიზნესის განვითარებისათვის ხელსაყრელი პირობების შექმნა განიხილება, როგორც სახელმწიფოს საქმიანობის ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი სფერო. მცირე ბიზნესის წარმომადგენელთა თვალსაზრისით, სახელმწიფომ უნდა შექმნას აუცილებელი

პირობები, რომლის დროსაც იგი შეძლებს საკუთარი მიზნების მიღწევის მაღალეფექტიანობას. სახელმწიფოს პოზიციიდან, მცირე მეწარმეობა მოწოდებულია უზრუნველყოს ისეთი მიზნების რეალიზაცია, როგორიცაა: საბაზრო ინფრასტრუქტურის გაფართოება, კონკურენციის განვითარება, საზოგადოების კეთილდღეობის ამაღლება, უმუშევრობის დონის შემცირება, ეროვნული უსაფრთხოების განმტკიცება. სახელმწიფოსა და მცირე ბიზნესის ინტერესებისა და მიზნების თანხვედრისას შესაძლებელია ეფექტური სახელმწიფო პოლიტიკის გატარება მოცემულ სფეროში. სწორედ ამით განისაზღვრება სახელმწიფოს სტრატეგია და ტაქტიკა მცირე ბიზნესთან მიმართებაში.

აღნიშნულთან დაკავშირებით, უპირველეს ყოვლისა, საჭიროა გავერკვეთ მეურნეობრიობის საბაზრო პირობებში სახელმწიფოსა და მცირე მეწარმეობის ურთიერთქმედების მეთოდოლოგიის საკითხში. ჩვენი გაგებით, ეს არის იმ პრინციპების, ფორმების, მეთოდებისა და ინსტრუმენტების სისტემა, რომელთა დახმარებითაც სახელმწიფო ხელისუფლების ორგანოები ახდენენ გარკვეულ ზეგავლენას მცირე ბიზნესის სფეროზე და იძლევიან მოსალოდნელი ეფექტის მიღების საშუალებას, ამოსავალი მიზნისაგან დამოკიდებულებით. ჩვენი შეხედულებით, ასეთი ურთიერთქმედების ძირითად მიზანს წარმოადგენს ღონისძიებათა კომპლექსური (პოლიტიკური, სამართლებრივი, ეკონომიკური, სოციალური) სისტემის ფორმირება და რეალიზაცია, რომელიც შეძლებდა მცირე მეწარმეობის სფეროს ეფექტური განვითარებისა და ფუნქციონირების უზრუნველყოფას.

სახელმწიფოს ურთიერთობა მცირე ბიზნესთან აისახება მცირე საწარმოთა განვითარების ერთიან სახელმწიფო პოლიტიკაში. მცირე ბიზნესის მიმართ სახელმწიფო პოლიტიკაში ჩვენ მოვიაზრებთ მიზნის, ამოცანებისა და პრინციპების დასახვას, სხვადასხვა მექანიზმებისა და სპეციალიზებული სახელმწიფო ინსტიტუტების შექმნას ამ სფეროს რეგულირებასა და მხარდაჭერაზე მიმართული ღონისძიებების შემდგომი რეალიზაციისათვის. აღნიშნული პოლიტიკის რეალიზაცია ხორციელდება მცირე მეწარმეობის სახელმწიფო რეგულირების მეშვეობით. შევეცდებით, მეწარმეობის სახელმწიფო რეგულირების განსაზღვრისადმი არსებული მიდგომების საფუძველზე, ჩამოვყალიბოთ მოცემული კატეგორიის განმარტება.

მცირე საწარმოების ჩამოყალიბებისა და განვითარებისთვის სახელმწიფო ხელისუფლების მხრიდან სამეწარმეო გარემოს ფუნქციონირების სამართლებრივი და პოლიტიკური, ეკონომიკური და სოციალური, კონკურენტული და სხვა პირობების უზრუნველყოფის მექანიზმი წარმოადგენს მცირე მეწარმეობის სახელმწიფო რეგულირებას. როგორც მსოფლიო პრაქტიკა ადასტურებს, სრულფასოვანი მცირე მეწარმეობა ფორმირდება მისი სახელმწიფო რეგულირების დახვეწილი მექანიზმის გამოყენებით. რიგი ავტორების აზრით, კრიზისის დაძლევისა და მცირე მეწარმეობის სფეროს აღმავლობის შემდგომ, სახელმწიფო რეგულირების ხარისხი ქვეითდება, მაგრამ მატულობს მისი ხარისხი [1, 37; 2, 63; 3, 70]. ეკონომიკური აღმავლობისა და ეკონომიკის მდგრადი განვითარების პირობებში მიიღწევა მეწარმეობის თავისუფლების მაღალი ხარისხი, რომლის დროსაც სახელმწიფო და მცირე ბიზნესი ურთიერთქმედებენ პარტნიორობის საფუძველზე.

ფუძემდებლურ პრინციპს, რომელზეც შენდება მცირე საწარმოთა საქმიანობის სახელმწიფო რეგულირების მექანიზმი, წარმოადგენს სახელმწიფოს მიერ მცირე მეწარმეობის როლის გააზრება ქვეყნის ეკონომიკურ განვითარებაში. სახელმწიფოს მიერ მცირე ბიზნესის, როგორც საბაზრო ეკონომიკის მნიშვნელოვანი რგოლის, როლის მეცნიერული გაგება გვიხსნის განსაკუთრებულ ყურადღებას აღნიშნული სფეროს განვითარების პრობლემების მიმართ და განაპირობებს ეკონომიკური პასუხისმგებლობის აღქმას ხელისუფლების ორგანოების მხრიდან სახელმწიფო რეგულირების ეფექტურობაზე. აღნიშნული თეზისის სამართლიანობის დადასტურება შესაძლებელია საწინააღმდეგო მხრიდანაც. ასე მაგალითად, მე-20 საუკუნის 60-იან წლებში დასავლეთის ქვეყნების ეკონომიკური პოლიტიკისათვის დამახასიათებელი იყო მცირე ბიზნესის, როგორც საბაზრო ეკონომიკის განვითარების მნიშვნელოვანი ფაქტორის, როლის შეუფასებლობა.

დასავლეთში მე-20 საუკუნის 70-იან და 80-იან წლებში დაწყებულმა სამეწარმეო ბუშმა დასავლელი პოლიტიკოსები და მკვლევრები აიძულა, უარი ეთქვათ მცირე ბიზნესის სფეროს მიმართ ჩამოყალიბებულ უწინდელ შეხედულებებზე. 1969-1978 წლებში დასავლეთ ევროპაში ჩამოყალიბდა 3351 ათასი, ხოლო 1979-1988 წლებში - კიდევ 6175 ათასი მცირე სამეწარმეო სუბიექტი [4, 63]. მცირე საწარმოებმა წამყვანი როლის თამაში იწყეს ეკონომიკის ისეთ პროგრესულ სფეროებში, როგორიცაა: ელექტრონიკა, ბიოტექნოლოგია, ინფორმაციული მომსახურება, საცალო ვაჭრობა და სხვ. ყოველივე ეს ნათლად მიაჩნებოდა, რომ მცირე ბიზნესმა შეიძინა ხარისხობრივად ახალი როლი, იქცა რა თანამედროვე მეცნიერულ-ტექნიკური რევოლუციის რეალიზაციის თანამედროვე ეტაპის ერთ-ერთ ფორმად [5, 96].

სახელმწიფო რეგულირების საერთო და მნიშვნელოვან პრინციპს წარმოადგენს რაციონალური პროტექციონიზმის განხორციელება მცირე ბიზნესთან მიმართებაში. ფართო გაგებით, პროტექციონიზმის ქვეშ მსოფლიო ეკონომიკაში განიხილება უცხოური კონკურენციისაგან ეროვნული ბაზრების დაცვასა და

იმპორტიორების პირდაპირი და არაპირდაპირი გზით შეზღუდვაზე მიმართული სახელმწიფო პოლიტიკა [6, 292; 7, 552].

რამდენადაც ჩვენ ვიხილავთ რაციონალური პროტექციონიზმის პრინციპს მცირე ბიზნესთან მიმართებაში, მიზანშეწონილია, ზუსტი განსაზღვრება მივცეთ მოცემულ კატეგორიას. ჩვენი აზრით, მცირე ბიზნესში რაციონალური პროტექციონიზმი წარმოადგენს პროტექციისა და შიდა თუ გარე ბაზრებზე მცირე მეწარმეთა დასაცავად მიმართული სახელმწიფო პოლიტიკის ღონისძიებათა სისტემას, მათი ინტერესების დაცვისა და ფუნქციონირების კონკურენტული პირობების გამოთანაბრების მიზნით.

მცირე ბიზნესის სახელმწიფო რეგულირებისას პროტექციონიზმის პრინციპი, რომელიც ხშირად საკამათოა ქართულ და უცხოურ ლიტერატურაში, ჯერ კიდევ რეალიზდება განვითარებული საბაზრო ეკონომიკის მქონე ქვეყნების პრაქტიკაში, რაც საშუალებას იძლევა, გამოთანაბრდეს მცირე საწარმოების მეურნეობრიობის პირობები მსხვილ ფირმებთან მიმართებაში და, შესაძლებლობის მიხედვით, მიღწეულ იქნეს მათი თანაბარი კონკურენტული ბრძოლა. მსოფლიო პრაქტიკაში რაციონალური პროტექციონიზმი წარმატებით გამოიყენება, მაგალითად, სოფლის მეურნეობასა და წამყვან საგარეო-ეკონომიკურ საქმიანობაში ფუნქციონირებადი მცირე საწარმოების მიმართ, საგარეო ბაზრებზე მათი კონკურენტული უპირატესობების ასამაღლებლად. უფრო დაწვრილებით, მოცემული პრინციპის გამოყენება მცირე მეწარმეობის სახელმწიფო რეგულირების სისტემაში განხილული იქნება ქვემოთ.

მცირე ბიზნესის სახელმწიფო მხარდაჭერისა და რეგულირების საფუძვლების ფორმირებისას აუცილებელია გათვალისწინებულ იქნეს ქვეყნის სახელმწიფო და პოლიტიკური მოწყობის თავისებურებები, ეროვნული ტრადიციების სპეციფიკა, ცალკეულ ტერიტორიულ წარმონაქმნთა განვითარების თავისებურებანი, საბიუჯეტო სისტემის მდგომარეობა და ასევე ქვეყნის ეროვნული პრიორიტეტები სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების ძირითად მიმართულებათა შერჩევისას. მცირე მეწარმეობის სახელმწიფო რეგულირების სისტემის ფორმირების ამოსავალ წერტილს წარმოადგენს მისი საბაზო ელემენტების განსაზღვრა.

სახელმწიფო რეგულირების სისტემის ფორმირების პირველად ელემენტს წარმოადგენს მისი სამართლებრივი უზრუნველყოფა. მცირე მეწარმეობის რეგულირების სამართლებრივი საფუძვლების ფორმირება განვითარებულ ქვეყნებში სხვადასხვა დროით პერიოდებში დაიწყო. მაგალითად, აშშ-ში აღნიშნული პროცესი დაიწყო შედარებით ადრე, ვიდრე სხვა ქვეყნებში; 1953 წელს უკვე აშშ-ში მიღებული იქნა ფედერალური კანონი „აშშ-ს მცირე ბიზნესის შესახებ“, რომლის თანახმადაც, მცირე საწარმოდ ითვლებოდა ფირმა, რომელსაც ჰყავდა ერთი ან რამდენიმე მფლობელი, დასაქმებულთა რაოდენობა არ აღემატებოდა 500 კაცს, ხოლო აქტივების სიდიდე კი - 5 მლნ აშშ დოლარს [8, 36].

იტალიაში მცირე ბიზნესის სახელმწიფო რეგულირების და მხარდაჭერის საკანონმდებლო საფუძვლების ფორმირებას საფუძველი ჩაეყარა გასული საუკუნის 60-იანი წლებიდან. ასე მაგალითად, 1965 წელს საბატინის №1329 კანონის თანახმად, მცირე საწარმოებს, რომლებიც შეიძენდნენ ან გაყიდდნენ ჩარხებსა და მოწყობილობებს 3,4 ათასი ფრანგული ფრანკი თანხის მოცულობით, ყიდვა-გაყიდვაზე ხელშეკრულების ხელმოწერის შემდეგ, უფლება ჰქონდათ შეღავათიან დისკონტზე ვექსილებით ოპერაციების წარმოებისა 15,3 ათასი ფრანგული ფრანკი თანხის მოცულობით წელიწადში. 1975 წლიდან, № 157 კანონის თანახმად, მცირე სავაჭრო საწარმოებს, რომლებშიც დასაქმებული იყო 300-დე კაცი, მიანიჭებული ჰქონდათ 2 მლრდ-მდე იტალიური ლირის მოცულობით შეღავათიანი კრედიტის მიღების უფლება სავაჭრო შენობის შესაძენად და მისი მოდერნიზაციისათვის, ვაჭრობასა და პროდუქციის გადაზიდვაში გამოსაყენებელი მანქანა-მოწყობილობების შესაძენად, ერთ სავაჭრო წერტილზე გაანგარიშებით [9, 13].

სახელმწიფო რეგულირების სისტემის შემდეგ ელემენტს წარმოადგენს მეწარმეობის ფინანსური უზრუნველყოფა და მხარდაჭერა. მცირე ბიზნესის ფინანსური მხარდაჭერის უზრუნველყოფა ხორციელდება საფინანსო-საკრედიტო, საგადასახადო, სადაზღვევო, სამორტიზაციო პოლიტიკის და სხვა ღონისძიებების გატარებით. ჩვენ მიერ ევროკავშირის ქვეყნების გამოცდილების შესწავლამ დაგვანახვა, რომ ყველა ამ სახელმწიფოში საგადასახადო პოლიტიკა მცირე ბიზნესის სფეროში ატარებს შემამსუბუქებელ და მასტიმულირებელ ხასიათს. ასე მაგალითად, გერმანიაში 1985 წელს მიღებულ იქნა კანონი „გადასახადების შემცირების შესახებ“, რომელიც ითვალისწინებდა საგადასახადო ტვირთის შემცირებას მცირე ბიზნესისათვის. 1986-1990 წლების საგადასახადო რეფორმის მსვლელობაში გაიზარდა განსაკუთრებული სამორტიზაციო ანარიცხების ნორმები (10-დან 20%-მდე) და ამორტიზაციის ვადები მცირე და საშუალო საწარმოებისთვის, რომლის შედეგად შემოღებულ იქნა გადასახადის გაანგარიშების ახალი ხაზოვან-პროგრესული მეთოდი. 1990 წელს საშემოსავლო გადასახადის ზღვრული განაკვეთი შემცირდა 53%-მდე, ხოლო მინიმალური - 19%-მდე. 1990 წლის 1 იანვრიდან მცირე საწარმოები გათავისუფლდნენ ბრუნვის გადასახადისაგან, რომელიც არ აღემატება 25 ათას მარკას (უწინ ეს ზღვარი შეადგენდა 20 ათას მარკას) [10, გვ. 50]. დიდ ბრიტანეთში გასული საუკუნის 80-იან წლებში მიღებულ

იქნა მთელი რიგი ზომები მცირე საწარმოთა პოზიციების გასამყარებლად. შენობებსა და მოწყობილობებში პირველი 50 ათასი ფუნტი სტერლინგის ინვესტიციიდან გადასახადისაგან გათავისუფლებასთან ერთად, სახელმწიფომ გაზარდა მცირე საწარმოთა შემოსავლის ნორმატივი, რომელიც არ იბეგრებოდა კორპორაციული გადასახადით (განაკვეთი შეადგენდა 35%-ს) 200-დან 250 ათას ფუნტ სტერლინგამდე, შემოიღო მცირე საწარმოს ქონების მემკვიდრეობით გადაცემისას გადასახადისაგან გათავისუფლება [11, 102].

მცირე ბიზნესის დაკრედიტება და დაფინანსება წარმოადგენს განვითარებულ ქვეყნებში მცირე მეწარმეობის სახელმწიფო რეგულირებისა და მხარდაჭერის პოლიტიკის განუყოფელ ნაწილს. იაპონიაში სახელმწიფო ფინანსური მხარდაჭერა ხორციელდება სპეციალური ორგანიზაციების (მცირე საწარმოთა დაფინანსების კორპორაციის, ეროვნული ფინანსური კორპორაციის, ვაჭრობისა და მრეწველობის ცენტრალური კოოპერაციული ბანკის და სხვ.) მეშვეობით. საფრანგეთში 1980 წლის 22 დეკემბრიდან ფუნქციონირებს სპეციალური ბანკი – „მცირე ბიზნესის კრედიტით აღჭურვა“, [„Credit d'Equipelement des PME“ (CEPME)]. მისი მთავარი ამოცანაა – სახელმწიფოს ხელში ფინანსურ შესაძლებლობათა კონცენტრაცია მცირე და საშუალო სიდიდის საწარმოების მიერ მოწყობილობათა შესყიდვის საშუალო-და გრძელვადიანი შეღავათიანი დაკრედიტების მიზნით. 1991 წლისათვის საფრანგეთში უკვე არსებობდა CEPME-ს 42 რეგიონული სააგენტო, რომლის მომსახურებითაც სარგებლობდა 200 ათასი მცირე და საშუალო საწარმო [12, გვ. 93].

მცირე მეწარმეობის სახელმწიფო რეგულირების სისტემაში მნიშვნელოვან როლს თამაშობს მისი ინფრასტრუქტურული უზრუნველყოფა. მცირე ბიზნესის წარმატებული განვითარების ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი პირობაა განვითარებული ინფრასტრუქტურის არსებობა, რომელიც უზრუნველყოფს მცირე საწარმოთა გამართულ საქმიანობას [13, გვ. 33]. მცირე მეწარმეობის ინფრასტრუქტურის ქვეშ ჩვენ ვგულისხმობთ სახელმწიფო, არასახელმწიფო (საზოგადოებრივი, კომერციული, არაკომერციული) სტრუქტურების ერთობლიობას, რომლებიც ახორციელებენ ორგანიზაციის საქმიანობის რეგულირებას, ასევე ეწევიან კონსალტინგურ, ფინანსურ, საგანმანათლებლო და სხვ. მომსახურებებს, რომლებიც აუცილებელია მცირე ბიზნესის განვითარებისათვის და, მცირე საწარმოებს უზრუნველყოფენ საქონლისა და მომსახურების წარმოების ხელსაყრელი პირობებით.

განვიხილოთ მცირე ბიზნესის ინფრასტრუქტურის ძირითადი ელემენტები, რომლებიც ჩამოყალიბდა მთელ რიგ განვითარებულ ქვეყნებში. მაგალითად, აშშ-ში მცირე მეწარმეობის მხარდაჭერის პოლიტიკის შემუშავებასა და კოორდინაციას ახორციელებს ფედერალური უწყება – SBA, რომელიც შეიქმნა 1953 წელს. აღნიშნული უწყების კომპეტენციაში შედის მეწარმეთა ინფორმაციული უზრუნველყოფა, დაწყებულ ბიზნესმენტთა სწავლება და კონსულტირება, მცირე ბიზნესის ფინანსური მხარდაჭერის უზრუნველყოფა, სახელმწიფო შეკვეთების მიღებაში დახმარება. აშშ-ს მცირე ბიზნესის სახელმწიფო რეგულირების საქმეში ასევე მნიშვნელოვან როლს თამაშობს კონგრესის კომიტეტი მცირე ბიზნესის საკითხებში. იაპონიაში ჯერ კიდევ 1948 წელს მთავრობასთან შეიქმნა მცირე და საშუალო ბიზნესის სამმართველო, რომელიც შევიდა საგარეო ვაჭრობისა და მრეწველობის სამინისტროს შემადგენლობაში. სამინისტროს უფლებებით ქვეყანაში ასევე მოქმედებს კომისია სამართლიანი გარიგებების საკითხებში, რომელიც აკონტროლებს ანტიმონოპოლიური კანონმდებლობის შესრულებას, მცირე მეწარმეთა ინტერესების შესაბამისად.

დასავლეთ ევროპის ქვეყნებში მცირე და საშუალო ბიზნესის საქმეებით, როგორც წესი, დაკავებულია ეკონომიკის, მრეწველობის და ვაჭრობის სამინისტრო. გერმანიასა და ნიდერლანდებში, მაგალითად, ეკონომიკის სამინისტროსთან შექმნილია მცირე და საშუალო ბიზნესის განყოფილებები. საფრანგეთში ეკონომიკის, ფინანსებისა და მრეწველობის სამინისტროსთან ფუნქციონირებს სპეციალიზებული განყოფილება. დიდ ბრიტანეთში ვაჭრობისა და მრეწველობის სამინისტროსთან ფუნქციონირებს მცირე ფირმების სამსახური, მეწარმეებისათვის კოსულტაციების გამწევი წარმომადგენლობების ფართო ქსელით ადგილებზე. ეს სტრუქტურები, როგორც წესი, ასრულებენ მაკოორდინირებელ ფუნქციებს.

ინდუსტრიულად განვითარებული ქვეყნების მცირე ბიზნესის ინფრასტრუქტურის სისტემაში მნიშვნელოვან როლს თამაშობს მეწარმეთა არასახელმწიფო გაერთიანებები, რომლებიც წარმოადგენენ და იცავენ საკუთარი წევრების ინტერესებს. აღნიშნული სტრუქტურების ორგანიზება ხორციელდება თვითმმართველობის პრინციპების საფუძველზე. ფართო გაგებით, მეწარმეთა ყველა გაერთიანება შესაძლებელია დავეოთ სამ ჯგუფად: სავაჭრო და სავაჭრო-სამრეწველო პალატები; დარგობრივი ასოციაციები და მრეწველთა, მოვაჭრეთა და სხვათა ორგანიზაციები; პროფესიული კავშირები, ფიზიკურ და იურიდიულ პირთა გაერთიანებები. მცირე და საშუალო ბიზნესის კორპორაციულ ინტერესებს შედარებით ყოველმხრივ და ეფექტურად წარმოადგენენ სავაჭრო-სამრეწველო პალატები, მეწარმეთა ასოციაციები და კავშირები კი, არცთუ ისე იშვიათად, გვევლინებიან მათ კოლექტიურ წევრებად. ასე

მაგალითად, იაპონიაში ითვლიან 500-მდე სავაჭრო-სამრეწველო პალატას, საფრანგეთში - 183-ს, გერმანიაში - 83-ს [14, 25].

მცირე ბიზნესის სახელმწიფო რეგულირების სისტემის ერთ-ერთ ფუძემდებლურ ელემენტად გვევლინება მისი საკადრო უზრუნველყოფა. ამ ელემენტმა განსაკუთრებული მნიშვნელობა შეიძინა საზღვარგარეთის ქვეყნებში უმუშევრობის მასობრივი ზრდის პირობებში. შრომის საერთაშორისო ორგანიზაციის მონაცემებით, ევროკავშირის ქვეყნებში ირიცხება 35 მლნ-ზე მეტი უმუშევარი [15, 215]. უმუშევრობის პრობლემის დაძლევის და ახალი სამუშაო ადგილების შექმნის მიზნით დანიაში, მაგალითად, საკუთარი საქმის დაწყების მსურველ უმუშევარს, სასტარტო 3,5 წლის განმავლობაში უნარჩუნდება უმუშევრობის დახმარების ნახევარი. იდენტური სისტემა მუშაობს დიდი ბრიტანეთში, სადაც საკუთარი ბიზნესის წამომწყებ უმუშევარს, უმუშევრობის შემწეობასთან ერთად, დამატებით აქვს ყოველკვირეულად 40 ფუნტი სტერლინგის სუფსიდიის მიღების უფლება.

დასავლეთ ევროპის ქვეყნები, გააჩნიათ რა პირდაპირი დაინტერესება მცირე საწარმოთა რიცხვის გადიდებასა და საქმიანობის სფეროს გაფართოებაში, ღებულობენ და რეალიზაციას უკეთებენ დამწყებ მეწარმეთა წახალისების სხვადასხვა პროგრამებს. გერმანიაში მცირე და საშუალო საწარმოები, არცთუ იშვიათად, თვითონ თამაშობენ პრაქტიკულ როლს მაღალკვალიფიციური კადრების მომზადებაში. საინტერესოა ის ფაქტი, რომ მთელი ახალგაზრდობის 80% კვალიფიკაციას ღებულობს მცირე ბიზნესის საწარმოებში, ხოლო უმაღლესი სკოლის კურსდამთავრებულთა 65-70% შრომითი საქმიანობის დაწყებას ამჯობინებს მცირე და საშუალო ბიზნესის საწარმოებში. დიდ ბრიტანეთში 1983 წლიდან ფუნქციონირებს სახელმწიფო პროგრამა „ახალგაზრდა მეწარმეები“, რომლის ფარგლებშიც ხორციელდება იურიდიული, საკონსულტაციო და ფინანსური დახმარების გაწევა დამწყებ მეწარმეთათვის. აქ, ბიზნესში ინოვაციურ მიმართულებათა წახალისების მიზნით, შექმნილია ინოვაციურ-ტექნოლოგიური პარკები და „ინკუბატორები“.

სამეწარმეო საქმიანობის ეფექტიანობის უზრუნველყოფის მიზნით აუცილებელია მცირე ბიზნესის საგარეო ეკონომიკური საქმიანობის სახელმწიფო რეგულირების ქვესისტემის ფუნქციონირების უზრუნველყოფა. აღნიშნული რეგულირების მიზნები განისაზღვრება რაციონალური პროტექციონიზმის პრინციპით [16, 202]. მცირე საწარმოთა საგარეო ეკონომიკური საქმიანობის სახელმწიფო რეგულირებაში რაციონალური პროტექციონიზმის პრინციპის რეალიზაცია ითვალისწინებს: საგარეო ეკონომიკურ საქმიანობაში მცირე საწარმოთა ინტერესების დაცვას; საგარეო ეკონომიკური სამეწარმეო საქმიანობის ეფექტური ინფრასტრუქტურის შექმნაში მხარდაჭერის აღმოჩენას; მცირე საწარმოთა ინტერესების დაცვას უცხოელი იმპორტიორებისაგან ქვეყნის შიდა ბაზარზე; მეცნიერებატევადი პროდუქციის ექსპორტზე მომუშავე მცირე ფირმების თანადგომას კონკურენტული უპირატესობის მოპოვებაში; სამეწარმეო ტიპის ტრანსნაციონალური კორპორაციების შექმნის სტიმულირებას და სხვა. მცირე საწარმოთა საგარეო ეკონომიკური საქმიანობის სახელმწიფო რეგულირების კონტექსტში საუკეთესო მაგალითია აშშ-ს გამოცდილება. აშშ-ს ფედერალური მთავრობის მიერ შემუშავებული და რეალიზებულია მცირე საწარმოთა საექსპორტო საქმიანობის მხარდაჭერის 150-მდე პროგრამა, რომლებიც ითვალისწინებენ ექსპორტის სტიმულირების ღონისძიებებს, საექსპორტო ოპერაციების დაფინანსებას, უცხოელ პარტნიორებთან კონტაქტების დამყარებაში დახმარების გაწევის სამსახურების შექმნას, საკონსულტაციო მომსახურების გაწევას და სხვა [17, გვ. 116].

სახელმწიფო რეგულირების და მხარდაჭერის მოქმედ სისტემაში ჩართული, ასევე სახელმწიფო რეგულირებაზე კონტროლის განმახორციელებელი ინსტიტუტებისა და ორგანიზაციების ფუნქციონირება და უფლებამოსილებათა გამიჯვნა წარმოადგენს მცირე მეწარმეობის სახელმწიფო რეგულირების სისტემის განუყოფელ ნაწილს. მცირე ბიზნესის სახელმწიფო რეგულირების სისტემის სრულფასოვანი ფუნქციონირება მნიშვნელოვნად დამოკიდებულია სახელმწიფოზე, რომელიც გვევლინება კოორდინატორის, კონტროლიორის, შუამავლის და გარანტის როლში, ასრულებს რა ამ დროს ორ ძირითად ფუნქციას - მართვას და უზრუნველყოფას.

სახელმწიფოს და მცირე ბიზნესის ურთიერთქმედების თანამედროვე საზღვარგარეთული პრაქტიკა გვიჩვენებს, რომ მის მამოძრავებელ ძალად გვევლინება მცირე მეწარმეობის სახელმწიფო მხარდაჭერა. სახელმწიფო მხარდაჭერის სისტემა წარმოადგენს მცირე მეწარმეობის სახელმწიფო რეგულირების ცენტრალურ რგოლს, რომელიც, თავის მხრივ, მოიცავს ბიზნესის განვითარებისათვის პირობებისა და სტიმულების შეგნებულ შექმნას, ასევე მასში შეღავათიანი პირობებით მატერიალური და ფინანსური რესურსების დაბანდებას. უპირველესი მნიშვნელობა ენიჭება სახელმწიფო მხარდაჭერის უზრუნველყოფის პრინციპებს, მისი სუბიექტების, ფორმებისა და წარდგენის პროცედურების განსაზღვრის კრიტერიუმებს.

ლიტერატურა:

1. Высоков В.В. Малый бизнес: made in Russia / Научно-практическое пособие. Ростов-на-Дону: Издательский центр ДГТУ, 1999.
2. Экономика предпринимательства. Курс лекций: Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. - М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 1999.
3. Ярин Г.А. Экономика предприятия (в малом и среднем бизнесе): Учеб. пособие. 2-е изд., перераб. и доп. - Екатеринбург: УрГЭУ, 2002.
4. Афанасьев В. Малый бизнес: проблемы становления // Российский экономический журнал. - 1993. - №2. - С. 60-66.
5. Блинов А.О., Шапкин И.Н. Малое предпринимательство: Теория и практика / Учебник. - М.: Издательско-торговая корпорация „Дашков и К“, 2003.
6. Лозовский Л.Ш., Райзберг Б.А., Ратновский А.А. Универсальный бизнес-словарь. - М.: ИНФРА-М, 1997.
7. Lexique economique / Sous la redaction de Ahmed Silemet / Jean-Marie Albertini. - Paris: Editions Dalloz, 2002.
8. Анимца Е.Г., Злоказов А.В. Малое предпринимательство в городе: социально-экономический анализ. - Екатеринбург: Изд-во УрГЭУ, 2002.
9. Baleyolier A. Le ddveloppement regional des districts italiens. These es Sciences de Gestion, Universite Jean Moulin Lyon 3, 1re IAE, 2001.
10. Муравьев А.И., Игнатьев А.М., Крутик А.Б. Малый бизнес: экономика, организация, финансы / Учебное пособие для ВУЗов, 2-е изд. - СПб: «Изд. дом «Бизнес-пресса», 1999.
11. Сорокина В. Государственное регулирование малого бизнеса: опыт Великобритании // Проблемы теории и практики управления. - 1998. - № 2. - С. 98-104.
12. Bizaguet Ar. Les Petites et Moyennes entreprises / «Presses Universitaires de France», 1re edition, Paris, 1991.
13. Южанов И. Доклад «О состоянии и развитии малого предпринимательства в РФ и мерах по его государственной поддержке», II Всероссийский съезд представителей малого бизнеса, Москва, октябрь 1999.
14. Сергеев И.В., Волошина А.Н. Налогообложение малых предприятий. - М.: Финансы и статистика, 2002.
15. Курс переходной экономики: Учебник для вузов / Под ред. акад. Л.И. Абалкина. - М., 1997.
16. Савченко В.Е. Современное предпринимательство: (экономические и организационные основы; проблемы формирования и регулирования). - М.: ОАО «Изд-во «Экономика», 1997.
17. PME et mondialisation / Rapport de synthese, Vol. 1, OCDE, Paris, 1997.

GOVERNMENT AND SMALL BUSINESSES INTERACTION IN THE WORLD ECONOMY PRACTICE

David Advadze, St. Andrew the First-Called Georgian University of the Patriarchate of Georgia,
PhD Student
RESUME

On the base of modern sources the article step by step studies such important issues of theory and practice of entrepreneurship as government and small businesses interaction in the world economy practice.

The relationship of government with small business is reflected in the unified state policy of small enterprise development. State policy in relation with small business implies laying down of goals, objectives and principles, setting of various mechanisms and state institutions for further implementation of activities directed on regulation and supporting of this field.s defined in the policies of the goals, objectives and principles of cooperation, the various mechanisms and institutions specialized in the field of regulation and support measures for further implementation. The policy implementation carries out through state regulation of small entrepreneurship.

State regulation of small business includes ensuring from the state bodies legal and political, economic and social, competitive and other conditions for founding and development of small enterprises.

In the process of forming of bases of state support and regulation of small business it is necessary to take into account characteristics of the political system of the state and national traditions and specific features of certain territorial entities, condition of budget system, as well as national priorities during choosing principal directions of socio-economic development.

The modern foreign practice of interaction of government and small business shows that state support of small entrepreneurship serves as driving force for small business. The system of state support is a central unite of state regulation of small entrepreneurship, which, in turn, involves the deliberate creation of conditions and incentives for business development, as well as, investing of material and financial resources on preferential terms. The issues of primary importance are principles of state support ensuring, criteria of defining their subjects, forms and presentation procedures.

საერთაშორისო ტურიზმის განვითარების ტენდენციები საქართველოში

მაია აზმაიფარაშვილი, გორის სახელმწიფო სასწავლო უნივერსიტეტი, ასოცირებული პროფესორი

E-mail: maiaazmaiparashvili@gmail.com

ტურიზმს დღეისათვის მთელს მსოფლიოში განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება, ვინაიდან ეს არა მხოლოდ პირდაპირი გაგებით იძლევა მნიშვნელოვან შემოსავალს ქვეყნისათვის, არამედ, იმავდროულად, დამატებით კიდევ არა ერთ დადებით შედეგს განაპირობებს, მათ შორის ინფრასტრუქტურულ განვითარებას, ტურიზმის უზრუნველყოფასთან დაკავშირებული ბიზნესის სხვადასხვა სფეროების განვითარებას და შესაბამისად მოსახლეობის დასაქმების ზრდას, ქვეყნისათვის დამახასიათებელი და მისი წარმოჩენისათვის სასარგებლო ადგილობრივი კულტურულ-ისტორიული ტრადიციებისა და სახალხო რეწვის შენარჩუნებასა და განვითარებას, არაფორმალური და ფორმალური კავშირების ჩამოყალიბებას სხვა ქვეყნების წარმომადგენლებთან, რაც თავის მხრივ ქვეყანაში ინვესტიციების მოზიდვას აძლიერებს, ქვეყნის იმიჯის გაუმჯობესებას საერთაშორისო არენაზე და მეგობრული, კეთილგანწყობილი მხარდამჭერების რიცხვის პროგრესულ მატებას.

რეგიონულ ასპექტში მნიშვნელოვან როლს ასრულებს ტურიზმის ეკონომიკური ფუნქცია ე. წ. შერბილების ფუნქცია. ტურისტული ბიზნესი ხელს უწყობს სუსტად განვითარებული, შედარებით ჩამორჩენილი რეგიონების სოციალურ-ეკონომიკურ წინსვლას. გარკვეული კატეგორიის ტურისტებისათვის მეტად საინტერესოა ეკოლოგიურად სუფთა ლანდშაფტი და გარემო. ხშირად სწორედ ასეთი რეგიონებია განვითარებული აგრარული სექტორით. ამ რეგიონების ადგილობრივი მოსახლეობისათვის ტურიზმის განვითარება მათთვის დამატებითი შემოსავლების მიღების მნიშვნელოვანი წყაროა.

ტურიზმს გააჩნია სამი ძირითადი შესაძლებლობა – დეტერმინანტი, რომელიც ასეა მეცნიერების მიერ განსაზღვრული: ქვეყანა ტურისტული შეიძლება იყოს იმის გამო, რომ მას აქვს ღმერთის მიერ ბოძებული, წინაპრების მიერ შექმნილი, თანამედროვე ადამიანებისაგან შექმნილი ინფრასტრუქტურა და მომსახურება. თითოეული, რომ განვიხილოთ ცალ-ცალკე, დავინახავთ, რომ საქართველო ტურიზმის ქვეყანაა. ბუნებამ უხვად დააჯილდოვა რეკრეაციული რესურსებით, შექმნა 26 000 მდინარე, 5000 მეტრზე მეტი 2 მწვერვალი, ულამაზესი კარსტული მღვიმეები, ფლორა და ფაუნა. 12 000 ძეგლი, რომელთაგან 5000 სახელმწიფო იცავს და 4 მათგანი შესულია მსოფლიო მნიშვნელობის ძეგლთა დაცვის ნუსხაში. მსოფლიოში იშვიათია ისეთი სახელმწიფო, რომელიც შეედრება ჩვენს ქვეყანას. მაგრამ ჩვენ რა გავაკეთეთ იმისათვის, რომ ტურიზმი განვითარებულიყო, სატრაბახო არაფერი გვაქვს, უფრო ღმერთმა და წინაპრებმა დაგვიტოვეს ეს ყველაფერი. ჩვენ შესაქმნელი გვაქვს თანამედროვე ტურისტული ინფრასტრუქტურა, მომსახურების საერთაშორისო სტანდარტებს მისადაგებული მომსახურება, ეს ყველაფერი წინ გვაქვს და გასაკეთებელი. არსებობენ ტურისტული ქვეყნები და არატურისტული ქვეყნები, შედის საქართველო ტურისტულ ტრადიციულ ქვეყნებში?

საქართველო თავისი უძველესი ისტორიულ-კულტურული ძეგლებით, არქიტექტურული ნაგებობებით, სამკურნალო, მინერალური, ბალნეოლოგიური რესურსებით, საზღვაო-სამთო, მშრალი და სუბტროპიკული კლიმატით, საერთაშორისო ტურიზმის განვითარების მხრივ, უაღრესად პერსპექტიულ ქვეყნად არის მიჩნეული. მიუხედავად ამისა, ჩვენს ქვეყანაში არსებული მდიდარი ტურისტული პოტენციალი ჯერ კიდევ არ არის სათანადოდ ათვისებული. მაქსიმალურად არ არიან მოზიდული უცხოელი ტურისტები. ჯერ კიდევ მრავალი პრობლემაა გადასაჭრელი ტურისტული ინფრასტრუქტურის მშენებლობაში, დაუხვეწავია ტურიზმის მენეჯმენტი და ა. შ. საერთაშორისო ტურიზმში საქართველოს ღირსეული ადგილის მოპოვებისა და დამკვიდრებისათვის საჭიროა ტურიზმის სფეროში არსებული პრობლემების გამოვლენა, შესწავლა, მათი აღმოფხვრის ღონისძიებათა დასახვა, სამთავრობო რეკომენდაციების შემუშავება და რეალიზაცია. ამისათვის აუცილებელია ევროპელ ტურისტთა მოთხოვნის სპეციფიკის შესწავლა, რათა იგი საფუძვლად დაედოს მათთვის ტურების შეთავაზებას. თუ კი საფრანგეთის, ესპანეთის, იტალიის, აშშ-სა და სხვა ქვეყნებისათვის ტურიზმი დიდი შემოსავლის მომტანი და მათი ეკონომიკის განვითარების ერთ-ერთი მძლავრი ბერკეტია, რატომ არ შეიძლება იყოს საერთაშორისო ტურიზმი საქართველოსთვის ასეთივე ეფექტის მომტანი?

საქართველოში ტურიზმი გამოცხადებულია პრიორიტეტულ დარგად, მაგრამ მისი სრულყოფილი განვითარება შეუძლებელია მსოფლიო ტურისტულ ბაზარზე ამ დარგის აქტიური ინტეგრირების გარეშე. ჩვენს ქვეყანაში ტურიზმის წარმატებით განვითარებისათვის დიდი მნიშვნელობა აქვს ტურიზმის სფეროში საზღვარგარეთის სახელმწიფოთა გამოცდილების გათვალისწინებასა და მათი სამომავლო

გეგმების შესწავლას. ჩვენი სამშობლო, საქართველო, მდებარეობს ევროპის უკიდურეს სამხრეთ-აღმოსავლეთ ნაწილში, კავკასიაში. კავკასია მოიცავს ტერიტორიას შავ, აზოვისა და კასპიის ზღვებს შორის. კავკასიონის ქედი მას ორ ნაწილად, ჩრდილოეთ ანუ იმიერკავკასიად და სამხრეთ, ანუ ამიერკავკასიად ყოფს. ჩვენი ქვეყანა ამიერკავკასიის დასავლეთ ნაწილში მდებარეობს. საქართველოს ტერიტორიის უმეტესი ნაწილი ციცაბო ფერდობებსა და ღრმა ხეობებს უკავია. ასეთი ადგილები მეჩხრადაა დასახლებული. აქ ხალხი ცხოვრობს პატარ-პატარა სოფლებში. ბუნებრივი და ეკონომიკური პირობების გამო, ჯერ კიდევ XX ს-ის 80-იან წლებში, სოფლიდან ბევრი ადამიანი გადავიდა ქალაქში საცხოვრებლად. საქართველო მრავალფეროვანია თავისი მთა-ბარით, მდინარეებით, ტბებით, წიაღისეულით, ცხოველთა და მცენარეთა სამყაროთი. ჩვენს ქვეყანაში თავად ბუნებამ შექმნა ისტორიული ძეგლები, მღვიმეები, უდაბნოს სვეტები და გაქვავებული ტყეები. განსხვავებულია სხვადასხვა კუთხეში მცხოვრებ ხალხთა წეს-ჩვეულებები. მრავალფეროვნების მხრივ, საქართველოს მართლაც უნიკალური ბუნებრივ-კლიმატური პირობები გააჩნია, რაც იძლევა ჩვენს ქვეყანაში საერთაშორისო ტურიზმის სწრაფად განვითარების ხელსაყრელ პირობებს. ტურიზმი საქართველოში ეკონომიკის განვითარების პრიორიტეტულ მიმართულებად აღიარებული. მისი პრიორიტეტულობის საფუძველი დარგის ძალზე დიდი ექსპორტტევადობაა. საქართველოს ტურიზმის სფეროში მუშაობენ მცირე ზომის კომპანიები, რის გამოც, ხშირად, მათ არ შეუძლიათ დამოუკიდებლად გადაჭრან ამ სფეროში წარმოქმნილი პრობლემები. არადა, სწორი ორგანიზების პირობებში ტურიზმი ქვეყნისათვის შეიძლება გადაიქცეს სავალუტო შემოსავლის მიღების მნიშვნელოვან წყაროდ. საქართველოში საერთაშორისო ტურიზმის განვითარებას ხელს უწყობს მისი გეოგრაფიული განლაგება, სატრანსპორტო ინფრასტრუქტურის განვითარება და ტრანსპორტის ყველა სახეობის ფუნქციონირება. კერძოდ, შავ ზღვას ძალიან დიდი მნიშვნელობა აქვს საქართველოში ტურიზმის განვითარების თვალსაზრისითაც, რადგან ზღვის საშუალებით აქ ბევრი ტურისტი შემოდის. (ქათამაძე, 2013)

დღეს ძირითადი აქცენტი გადატანილია უცხოეთიდან ტურისტების მოზიდვაზე, თუმცა შეიძლება თამამად ითქვას, რომ საქართველოდან საზღვარგარეთ დასასვენებლად წასული ჩვენი მოქალაქეების რიცხვი არანაკლებია. თავისთავად, სხვადასხვა ქვეყნების და საინტერესო ადგილების მონახულება ბუნებრივი მოთხოვნილებაა, ამასაც სათანადო ხელშეწყობა სჭირდება და სწორი ორგანიზების შემთხვევაში ჩვენი მოქალაქეებიც გარანტირებული იქნებიან ხარისხიანი მომსახურებით, უსაფრთხოებით და სახელმწიფოც გარკვეულ სარგებელს ნახავს. პრობლემა დღეისათვის ისაა, რომ საკმაო რაოდენობით დამსვენებელი უცხოეთში (ძირითადად ახლო უცხოეთში – თურქეთი, ბულგარეთი და ა.შ.) მხოლოდ იმიტომ მიემგზავრება დასასვენებლად, რომ უფრო იაფად მიიღოს უკეთესი ხარისხის მომსახურება, ვიდრე ეს საქართველოშია შესაძლებელი. ანუ, რეალურად, საქართველოდან ფინანსური რესურსები მხოლოდ იმიტომ გაედინება, რომ არ შეგვიძლია უზრუნველყოთ საკუთარი მოქალაქეები კონკურენტული, მაღალხარისხიანი ტურისტული მომსახურებით. ცხადია, ზოგადად, მდგომარეობის გაუმჯობესება ტურისტულ ბიზნესში ხელს შეუწყობს ამ თანხების ისევ საქართველოში დარჩენას.

თანამედროვე საქართველოში არსებობს ტურიზმის განვითარების შემადგერხებელი მრავალი ფაქტორი, რომლებიც აფერხებენ ტურიზმის შემდგომ აღმავლობას. კერძოდ, ესენია: 1. არ არის შემუშავებული ტურიზმის დარგთაშორისი, დაბალანსებული განვითარების ერთიანი სახელმწიფო კონცეფცია; 2. ეროვნულ დონეზე არაა შემუშავებული ტურიზმის სტრატეგიული დაგეგმვის მეთოდიკა; 3. სრულყოფილად არ არის განსაზღვრული ჩვენი ქვეყნის რეგიონების ტურისტულ-საკურორტო პოტენციალი; 4. არ არის შემუშავებული ტურიზმის განვითარების რეგიონული პროგრამები; 5. ქვეყნის მთელ ტერიტორიაზე შესაქმნელია ტურისტული მომსახურების ურთიერთკოორდინირებული, ფართო ქსელი; 6. საქართველოს ტურიზმის ეროვნულ სააგენტოში, სტატისტიკის ეროვნულ და საბაჟო სამსახურებში არ არის დანერგილი სტანდარტული საერთაშორისო კლასიფიკატორი, რაც საშუალებას იძლევა გაიზომოს ჩვენი ქვეყნის ეკონომიკაში ტურიზმის ეკონომიკური ეფექტიანობა; 7. მოსაწესრიგებელია ქვეყანაში შემოსულ და გასულ ტურისტთა აღრიცხვია; 8. შესაბამისი სტრუქტურების მიერ არ არის შექმნილი რიგი საკანონმდებლო და კანონქვემდებარე აქტები; 9. არ არის მოწესრიგებული სარეკლამო-საცნობარო, კარტოგრაფიული და პოპულარული ლიტერატურის გამომცემლობა; 10. არ არის განვითარებული მოსახლეობის ტურისტულ-ეკოლოგიური განათლების პროგრამები. (უკლება, 2009)

XXI საუკუნის საქართველოში ტურიზმი მდგრადი განვითარების ეკონომიკურ დარგად უნდა ჩამოყალიბდეს, რადგანაც მას ბევრი პოზიტიური შედეგის მოტანა შეუძლია ჩვენი ქვეყნისათვის. კერძოდ, ესენია შემდეგი: 1. დასაქმება (მათ შორის ალტერნატიულ დარგებსა და რეგიონებში); 2. სიღარიბესთან ბრძოლა; 3. სახელმწიფოს მიერ, გადასახადებისა და უცხოური ვალუტის სახით, შემოსავლების მიღება; 4. ინფრასტრუქტურის განვითარება; 5. მულტიპლიკაციური ეფექტი; 6. ეკონომიკის დივერსიფიკაცია; 7. ადგილობრივი კულტურისა და ხელოვნების განვითარება; 8. გარემოს დაცვის ხელშეწყობა და 9.

საერთაშორისო მშვიდობისა და ურთიერთგაგების ჩამოყალიბება. სწორედ ამიტომ, თავისი სოციალურ-ეკონომიკური მნიშვნელობის გამო, ტურიზმი მიჩნეულია XXI საუკუნის ფენომენად. დივერსიფიკაციისა და დარგთშორისი კომპლექსის მაღალი დონე განსაზღვრავს ტურიზმის მზარდ მულტიპლიკაციურ ეფექტს, რომელიც მოქმედებს პროგრესიის მეთოდით. ეს იმაში გამოიხატება, რომ ტურიზმის ინფრასტრუქტურის განვითარება იწვევს ქვეყანაში ტურისტების ნაკადების, და შესაბამისად, ტურიზმიდან მიღებული შემოსავლების ზრდას, შემოსავლების მატება იწვევს ტურისტული ინდუსტრიის განვითარებას და ა. შ. სწორედ ამ დარგის მულტიპლიკაციური ეფექტიდან გამომდინარე ამტკიცებენ, რომ საქართველოში ტურიზმის განვითარების უახლოესი პერსპექტივის ამოცანად უნდა განისაზღვროს ქვეყანაში 5 მლნ ტურისტის მიღება, რომლისგანაც მიღებულმა შემოსავალმა შეიძლება მიაღწიოს 4580 მლნ ლარს, ხოლო ბიუჯეტში მხოლოდ ტურიზმიდან შეიძლება შევიდეს 1467 მლნ ლარი. (გელდნერი, ბრენტ რითჩი, 2013)

ყველა ეს პოზიტივი პოტენციურად თან სდევს ტურიზმის განვითარებას, თუმცა მსოფლიო ბაზარზე ტურიზმის სფეროში ძალზედ მაღალი კონკურენციაა და ამიტომ საკუთარი ნიშის მოსაპოვებლად აუცილებელია კარგად გააზრებული, დაგეგმილი და დანერგილი სტრატეგიის არსებობა. რაც მთავარია, ამ სტრატეგიაში მოკლევადიანი და გრძელვადიანი მიზნებიც უნდა იყოს ორიენტირებული საბოლოო, მდგრად შედეგზე და არა იმავნითიერ წარმატებაზე, რამაც შეიძლება დივიდენდების ნაცვლად, საბოლოო ჯამში, მხოლოდ უარყოფითი შედეგი მოიტანოს. მართალია, ჩვენს ქვეყანაში პრიორიტეტი მინიჭებული აქვს ტურიზმს, მაგრამ მხედველობიდან გამორჩენილია ის გარემოება, რომ ტურიზმი ეს არის უმძლავრესი ინდუსტრია და მოიცავს ძალიან ბევრ სფეროს, რომელიც ეკონომიკურად მჭიდროდაა ერთმანეთთან დაკავშირებული.

მიგვაჩნია, რომ როცა გსურს იყო კონკურენტუნარიანი, უნდა წარმოადგინო შენი უპირატესობა. ჩვენ რომ ბუნებრივი და კლიმატური რესურსები გვაქვს, ასეთი ბევრ ქვეყანას არა გააჩნია, მიწის ასეთ მცირე ფართობზე უზარმაზარი რესურსია გადანაწილებული. რაც უფრო მეტად განვითარდება ქვეყანა, უფრო კარგი იქნება მომავალში კონკურენტუნარიანობის გასაზრდელად.

ლიტერატურა:

1. ქათამაძე დ., ქათამაძე გ., საერთაშორისო ტურიზმი, ბსუ, ბათუმი, 2013, გვ. 654
2. უკლება მ., საერთაშორისო ტურიზმი, თბილისი, გამომცემლობა „ბასიანი“, 2009, გვ. 11
3. რ. გელდნერი, ჯ.რ. ბრენტ რითჩი, ტურიზმი - საფუძვლები-პრაქტიკა-თეორია, ბსუ, 2013, გვ. 43
4. მ. ბირჟაკოვი, ტურიზმის თეორია, თბ., 2008.
5. მ. მეტრეველი, ტურიზმის ეკონომიკა და პოლიტიკა, თბ., 2011, გვ. 237
6. www.world-tourism.org
7. www.starwood.com
8. www.holiday_inn.com
9. www.radisson.com

DEVELOPMENT OF INTERNATIONAL TOURISM TRENDS IN GEORGIA

Maia Azmaiparashvili, Gori State Teaching University, Associate Professor

RESUME

This article discusses the development of international tourism trends in Georgia. Georgia with its ancient historical and cultural monuments, architectural structures, healing, mineral, barneologiuri resources, marine mining, dry and subtropical climate, the development of international tourism, the country is considered to be highly prospective. Tourism has been declared a priority in Georgia, but its development is not complete without the active integration of the tourist market in this sector.

სამედიცინო პროდუქციისა და მომსახურების ბაზარი საქართველოში

ხათუნა ანანიაშვილი, გორის სახელმწიფო სასწავლო უნივერსიტეტი, მოწვეული სპეციალისტი

საქართველოში ჯანდაცვა საბჭოთა პერიოდის მანძილზე სახელმწიფო ბიუჯეტის ხარჯზე ხორციელდებოდა და ჩვენი ქვეყნის ჯანმრთელობის დაცვის სისტემა წარმოადგენდა საბჭოური სისტემის ნაწილს. ჯანდაცვის საბჭოთა მოდელს თეორიულად ბევრი პოზიტიური ნიშანი ახასიათებდა, თუმცა პრაქტიკაში მის განხორციელებას ბევრი პრობლემა შეექმნა, კერძოდ, სამედიცინო დაწესებულებებისა და კადრების არაადეკვატური ზრდა, სამედიცინო ქსელის გაფართოება დაწესებული ლიმიტებით. ჯანდაცვის სისტემის ფუნქციონირებისა და ეფექტურობის შეფასება ხდებოდა მხოლოდ ისეთი რაოდენობრივი მაჩვენებლებით, როგორცაა: მიმართვების რაოდენობა, საწოლების რაოდენობა, დატვირთვა და ა.შ. საბჭოთა კავშირის დაშლის შემდეგ საბჭოთა ჯანდაცვის სისტემის შენარჩუნება საკმაოდ ძვირადღირებული აღმოჩნდა. ამასთან, გასული საუკუნის 90-იან წლებში საქართველოში შექმნილმა უმძიმესმა პოლიტიკურმა და სოციალურ-ეკონომიკურმა მდგომარეობამ ნეგატიური ასახვა ჰპოვა მთლიანად ქვეყნის განვითარებაზე, ამ მხრივ გამონაკლისს არც ჯანდაცვის სფერო წარმოადგენდა. სახელმწიფო დაფინანსების მკვეთრი შემცირების პირობებში ადამიანთა უმეტესობისათვის ჯანდაცვის მომსახურება თითქმის მიუწვდომელი გახდა. 1995 წლისათვის სახელმწიფომ ერთ სულ მოსახლეზე ჯანმრთელობის დაცვისათვის მხოლოდ 40 ცენტის გამოყოფა მოახერხა.¹ მოსახლეობის ჯანდაცვის უზრუნველყოფის მიზნით საჭირო იყო ძირეული რეფორმირების განხორციელება. საქართველოში დაიწყო ჯანდაცვის დაფინანსების ახალი სისტემის, ე.წ. სოციალური დაზღვევის სისტემის დანერგვა, რომელიც „ბისმარკის მოდელის“ გარკვეულ ელემენტებს შეიცავდა. რეფორმის დაწყებიდან (1995 წელი) დღემდე მნიშვნელოვანი ცვლილებები განხორციელდა: სამედიცინო დაწესებულებებში შემუშავდა და დაინერგა შემოსავლის მიღებისა და განაწილების ერთიანი წესები, მუშაკთა შრომის ანაზღაურების საერთო წესები და მეთოდები, რადიკალური ცვლილებები მოხდა მმართველობით სტრუქტურაში, შეიქმნა ჯანდაცვის ახალი სისტემის სამართლებრივი ბაზა და სხვ.

საქართველოში ჯანდაცვის დაფინანსება სხვადასხვა წყაროდან ხდება, რომელთაგან აღსანიშნავია სახელმწიფოს მიერ გამოყოფილი სახსრები დარგის განვითარებაზე, აგრეთვე არასახელმწიფო სახსრები და შინამეურნეობების მიერ ჯანდაცვაზე გაწეული ხარჯები. ბოლო 3--4 წლის განმავლობაში ჯანდაცვის სისტემის დაფინანსებაში კარდინალური ცვლილებები განხორციელდა. გაიზარდა სახელმწიფოს მიერ მისი დაფინანსება. ამოქმედდა არაერთი უმნიშვნელოვანესი პროგრამა: საყოველთაო ჯანდაცვის პროგრამა, C ჰეპატიტის პროგრამა და სხვ. აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ თანამედროვე ჯანდაცვის სისტემები აერთიანებს დაფინანსებისა და სამედიცინო დახმარების მიწოდების სხვადასხვა ფორმებს. ამის მიუხედავად შესაძლებელია ცალკეული ქვეყნის ჯანდაცვა გარკვეულ სისტემას იქნეს მიკუთვნებული იმის მიხედვით, თუ მოცემულ ქვეყანაში დაფინანსების (კერძო ან სახელმწიფო) და მიწოდების (კერძო, სახელმწიფო ან არაკომერციული) რომელი ფორმა უმთავრესად განვითარებული:

- სახელმწიფო დაფინანსება, სამედიცინო მომსახურების სახელმწიფო მიმწოდებლები (ყოფილი საბჭოთა კავშირი);
- სახელმწიფო (საზოგადოებრივი) დაფინანსება, სამედიცინო დახმარების კერძო მიმწოდებლები, ანუ დაფინანსება ხორციელდება სახელმწიფო (საზოგადოებრივი) სახსრებიდან (გერმანია, კანადა, დიდი ბრიტანეთი...);
- კერძო დაფინანსება, სამედიცინო დახმარების კერძო მიმწოდებლები (აშშ);
- კერძო დაფინანსება, სამედიცინო დახმარების არაკომერციული მიმწოდებლები (აშშ-ში ზოგიერთი ჯანდაცვის მხარდამჭერი ორგანიზაცია – HMO).²

2010 წლის მონაცემებით, საქართველო ევროპის რეგიონში გამოირჩეოდა კერძო, საკუთარი ჯიბიდან გადახდის მაღალი მაჩვენებლით (70%), ხოლო შინამეურნეობების 9%-ს ჯანდაცვაზე კატასტროფული დანახარჯები ჰქონდა. სწორედ ჯანდაცვის მომსახურების მაღალი ღირებულების გამო,

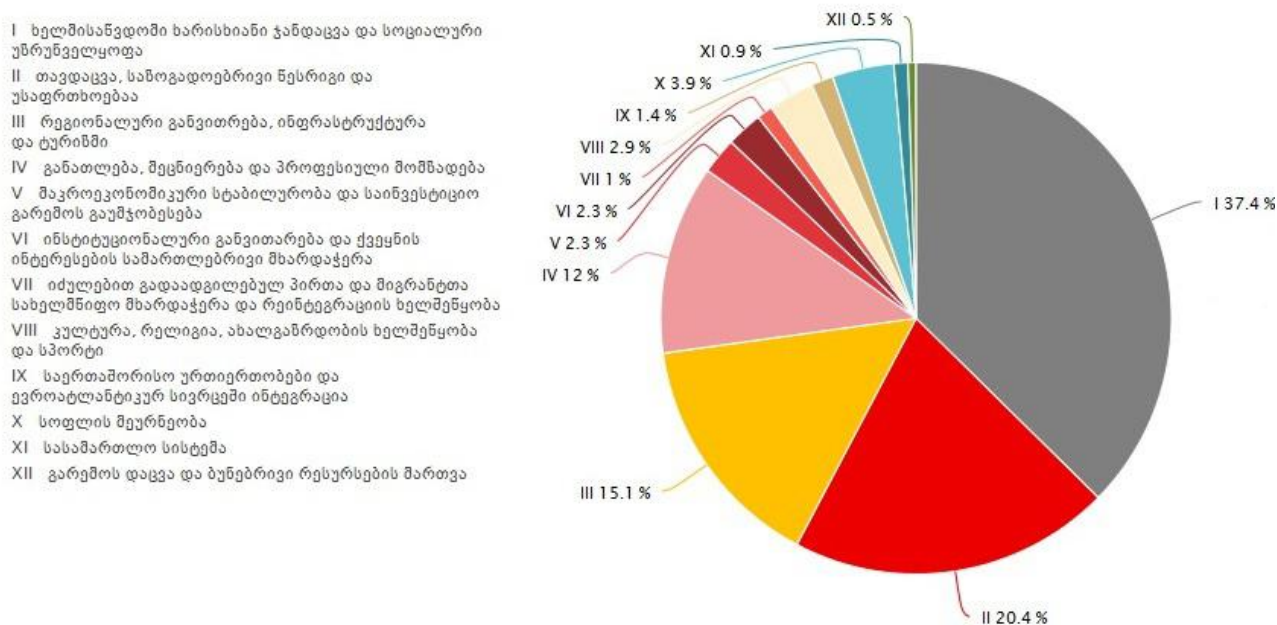
¹ <http://www.nplg.gov.ge/gsdll/cgi-bin/library.exe?e=d-01000-00---off-0period--00-1--0-10-0--0-0---0prompt-10--.%2e-4----4---0-11-11-en-10---10-preferences-50--00-3-help-00-0-00-11-1-0utfZz-8-00-0-11-1-0utfZz-8-00&a=d&c=period&cl=CL4.6&d=HASH01ff4d6e6fdd3cfd4b254c2d.1>

² თენგიზ ვერულავა, ჯანდაცვის დაფინანსების სისტემები, დაფინანსების წყაროები <https://heconomic.wordpress.com/2010/07/07/tengiz-verulava-10/>

მოსახლეობის 44.3% ირჩევდა თვითმკურნალობას.¹ 2014 წლის სახელმწიფო ბიუჯეტიდან პრიორიტეტების დაფინანსებაზე მიმართულ სახსრებს შორის ხელმისაწვდომი ხარისხიანი ჯანდაცვა და სოციალური უზრუნველყოფა პირველ ადგილზეა (37,4%) (იხ. გრაფიკი 1).

ნახ 1.

2014 წლის სახელმწიფო ბიუჯეტიდან პრიორიტეტების დაფინანსებაზე მიმართული სახსრები

წყარო: <http://www.mof.ge/4560>

ამრიგად, სახელმწიფოს როლი დარგის დაფინანსებაში უმნიშვნელოვანესია. უნდა აღინიშნოს, რომ ქვეყანაში უმეტესობაში სახელმწიფოს როლი და მნიშვნელობა ჯანდაცვის განვითარებაში გაცილებით მეტია. საბაზრო ურთიერთობების მყარად დამკვიდრებამდე სახელმწიფოს ჯანდაცვისა და სოციალური დარგების მიმართ მეტი ყურადღება და ძალისხმევა უნდა გამოეჩინა. დარგის დაფინანსებაში კერძო სექტორის მაღალი ხვედრითი წილი იმის დასტური გახლდათ, რომ მოსახლეობის უმეტესობისთვის ჯანდაცვის მომსახურება (განსაკუთრებით გადაუდებელი სტაციონალური მკურნალობა) არ იყო მისაწვდომი. ჯანდაცვაზე მთლიანი დანახარჯები ბოლო ათწლეულში ზომიერი ტემპით იზრდებოდა, თუმცა ბოლო წლებში ზრდის ტემპმა მნიშვნელოვნად იმატა და მისი ხვედრითი წილი მშპ-სთან მიმართებაში მაღალია (იხ. ცხრილი 1). საკუთარი ეკონომიკიდან საქართველო ჯანდაცვაზე ხარჯავს თითქმის იმდენივეს (10%), რამდენსაც ევროპის მდიდარი ქვეყნები.²

ცხრილი 1.

საქართველოს მთლიანი შიდა პროდუქტი (მიმდინარე ფასებში, მლნ. ლარი)

NACE-ის სექცია	2009	2010	2011	2012	2013
სოფლის მეურნეობა, ნადირობა და სატყეო მეურნეობა; თევზჭერა, მეთევზეობა	1457,1	1509,9	1854,9	1933,3	2195,0
სამთომშპვეობითი მრეწველობა	123,3	181,0	208,8	230,8	210,3
დამამუშავებელი მრეწველობა	1263,9	1654,8	2085,6	2288,5	2468,5
ელექტროენერგიის, აირისა და წყლის წარმოება და განაწილება	490,8	534,2	634,8	637,0	699,8

¹ საქართველოს მთავრობის „საქართველოს სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების სტრატეგია - საქართველო 2020“, გვ. 82. http://www.government.gov.ge/files/382_42949_233871_400-1.pdf

² ჯანდაცვის სისტემის ეფექტურობის შეფასების ანგარიში, სამუშაო ვერსია, თბილისი, იანვარი 2013, <http://www.healthrights.ge/wp-content/uploads/2013/01/jandacvis-sistemis-efekturobis-angarishi.pdf>

პროდუქციის გადამუშავება შინამეურნეობების მიერ	521,8	536,9	655,8	601,0	658,4
მშენებლობა	1004,3	1100,0	1407,9	1756,9	1568,2
ვაჭრობა; ავტომობილების, საყოფაცხოვრებო ნაწარმისა და პირადი მოხმარების საგნების რემონტი	2344,1	3024,9	3552,7	3769,5	4026,8
სასტუმროები და რესტორნები	346,4	411,7	466,3	510,6	526,2
ტრანსპორტი	1138,0	1415,1	1573,4	1703,9	1789,2
კავშირგაბმულობა	608,3	661,9	638,6	691,6	662,0
საფინანსო საქმიანობა	452,7	476,7	536,1	633,5	706,1
ოპერაციები უძრავი ქონებით, იჯარა და მომხმარებლისათვის მომსახურების გაწევა	628,0	887,8	1138,7	1232,5	1351,9
საკუთარი საცხოვრისის გამოყენების პირობითი რენტა	533,9	590,3	665,9	730,5	791,6
სახელმწიფო მმართველობა	2457,6	2343,1	2443,0	2526,3	2365,4
განათლება	757,5	874,0	1050,0	1092,3	1202,5
ჯანმრთელობის დაცვა და სოციალური დახმარება	1021,4	1202,0	1275,5	1362,2	1338,5
კომუნალური, სოციალური და პერსონალური მომსახურების გაწევა	604,6	825,5	1021,7	1066,2	1069,6
შინამოსამსახურის საქმიანობა და შინამეურნეობების საქმიანობა, დაკავშირებული საქონლისა და მომსახურების წარმოებასთან საკუთარი მოხმარებისათვის	17,0	20,1	25,2	29,3	29,6
ფინანსური შუამავლობის მომსახურების არაპირდაპირი შეფასება	-224,4	-235,5	-259,5	-290,8	-324,7
მშპ საბაზისო ფასებში, მლნ. ლარი	15546,3	18014,1	20975,4	22505,3	23335,0
(+) გადასახადები პროდუქციაზე	2530,9	2834,3	3492,7	3790,0	3659,5
(-) სუბსიდიები პროდუქციაზე	91,3	105,3	124,1	128,0	147,2
მშპ საბაზრო ფასებში, მლნ. ლარი	17986,0	20743,4	24344,0	26167,3	26847,4

წყარო: http://geostat.ge/?action=page&p_id=118&lang=geo

ჯანდაცვის დაფინანსებისათვის სახელმწიფოს მიერ გამოყოფილი სახსრები ძირითადად ნაერთი ბიუჯეტიდან მოდის. ცხრილში 2 წარმოდგენილია საქართველოს ნაერთი ბიუჯეტების წლიური მონაცემები 2002-2013 წლებში მიხედვით. როგორც ცხრილიდან ჩანს, სოციალურ უზრუნველყოფაზე ხარჯები 2002-2013 წლებში მზარდი დინამიკით გამოირჩევა. 2013 წელს ამ მიზნით დაიხარჯა 2294,9 მლნ. ლარი, რაც 437,3 მლნ ლარით აღემატება წინა წლის ანალოგიურ მაჩვენებელს, ანუ ზრდამ შეადგინა დაახლოებით 23,5%.

ცხრილი 2. საქართველოს ნაერთი ბიუჯეტების წლიური მონაცემები (მლნ. ლარი)

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
ხარჯები	1114,1	1261,4	1835,8	2425,9	2978,7	4379,0	5410,9	5397,0	5480,3	5786,6	6495,7	6723,1
შრომის ანაზღაურება	222,2	288,6	472,9	549,6	563,3	696,9	1008,1	1048,3	1120,2	1136,2	1202,6	1395,1
საქონელი და მომსახურება	325,8	320,3	428,7	572	786,6	1590,8	1606,4	1105,2	1138,6	1211,0	1297,8	1010,9
ძირითადი კაპიტალის მოხმარება	0	0,0	0	0	0	0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
პროცენტი	146,7	168,5	153	121,9	105,2	98,6	120,5	171,2	206,1	288,0	253,5	237,5
სუბსიდიები	104,6	105,3	217,4	436,3	419	267,3	362,5	613,4	380,0	426,0	514,1	547,6
გრანტები	0	0	0	4,7	6,8	18,7	12,2	8,7	10,5	13,0	16,7	14,8
სოციალური უზრუნველყოფა	314,8	378,7	547,6	558,1	661,4	933,7	1347,4	1505,9	1623,6	1655,5	1857,6	2294,9
სხვა ხარჯები	0	0	16,2	183,3	436,4	773	953,8	944,3	1001,3	1056,9	1353,4	1222,3

წყარო: საქართველოს ფინანსთა სამინისტრო, სახელმწიფო ფინანსების სტატისტიკა, ნაერთი ბიუჯეტის წლიური მონაცემები

<http://www.mof.ge/4566>

ჯანდაცვის განვითარებაზე იხარჯება აგრეთვე უცხოეთიდან მიღებული დაფინანსების წყაროები. ამ მხრივ დიდი მნიშვნელობა ენიჭება პირდაპირ უცხოურ ინვესტიციებს. ქვემოთ მოყვანილ ცხრილში (იხ. ცხრ. 3) წარმოდგენილია პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების სტატისტიკური მაჩვენებლები.

ცხრილი 3. პირდაპირი უცხოური ინვესტიციები საქართველოში ეკონომიკის სექტორების მიხედვით
(ათასი აშშ დოლარი)

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
სულ	2 014 841,6	1 563 962,4	658 400,6	814 496,6	1 117 244,1	911 564,3	941 902,6
მათ შორის:							
სოფლის მეურნეობა, თევზჭერა	15 527,9	7 844,3	22 326,9	8 631,9	14 907,6	16 119,3	11 857,4
სამთომოპოვებითი მრეწველობა	86 170,0	18 105,2	15 023,4	53 435,9	40 219,6	4 862,2	43 704,9
დამამუშავებელი მრეწველობა	312 070,9	188 287,8	124 781,7	175 334,5	120 339,7	167 906,5	99 765,1
ენერგეტიკა	362 581,1	294 864,8	-2 130,6	21 877,9	203 951,6	179 402,6	244 745,1
მშენებლობა	171 891,8	56 725,3	105 218,8	4 705,9	48 112,2	41 839,2	49 847,5
სასტუმროები და რესტორნები	242 075,9	181 939,2	37 542,3	17 121,8	22 705,6	17 652,3	-13 360,1
ტრანსპორტი და კავშირგაბმულობა	416 694,7	422 690,0	98 432,0	215 116,2	126 517,2	72 828,9	140 104,4
ჯანმრთელობის დაცვა და სოციალური დახმარება	458,3	550,6	289,1	1 182,4	16 827,0	17 550,8	720,0
უძრავი ქონება	30 543,9	277 837,7	147 410,3	119 253,0	224 776,3	52 805,6	42 294,6
საფინანსო სექტორი	157 723,1	10 891,7	49 663,4	107 406,4	167 701,8	162 552,2	166 386,3
დანარჩენი სექტორები	219 104,1	104 225,8	59 843,3	90 430,7	131 185,5	178 044,8	155 837,4

წყარო: www.geostat.ge/cms/site_images/_files/georgian/bop/FDI_Geo-sectors_.xls

როგორც ვხედავთ, 2013 წელს, 2012 წელთან შედარებით, მნიშვნელოვნადაა შემცირებული პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების მოცულობა ჯანდაცვისა და სოციალური დახმარების მიმართულებით. თუ 2012 წელს იგი 17 550,8 ათას აშშ დოლარს შეადგენდა (ეს ყველაზე მაღალი მაჩვენებელია საქართველოში პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების 2007-2013 წლების დინამიკაში), 2013 წელს მისმა მოცულობამ 720,0 ათასი აშშ დოლარი შეადგინა, რაც 16830,8 ათასი აშშ დოლარით ნაკლებია წინა წლის მაჩვენებელთან შედარებით, ანუ თითქმის 96%-ით შემცირდა.

სახელმწიფო ბიუჯეტიდან გამოყოფილი სახსრების გარდა, ჯანდაცვის განვითარებაზე იხარჯება ქ. თბილისის მერიის მიერ გამოყოფილი სახსრები, აგრეთვე ადგილობრივი მუნიციპალიტეტებიდან სოციალური დახმარების პროგრამებზე გამოყოფილი თანხები და სხვ.

დარგის განვითარებაზე გამოყოფილი ფინანსური რესურსების გარკვეული ნაწილი იხარჯება სამედიცინო საგანმანათლებლო დაწესებულებების შენახვაზე. სამედიცინო კადრების მომზადების ტრადიციული და მძლავრი კერა ქვეყანაში იყო და არის სახელმწიფო სამედიცინო უნივერსიტეტი.

2013 წლის მონაცემებით, საქართველოს საგარეო სავაჭრო ბრუნვა 2012 წელთან შედარებით 6%-ით გაიზარდა და 10 784 მლნ. აშშ დოლარი შეადგინა. სასაქონლო ჯგუფებიდან 2013 წლის საქართველოს ექსპორტში სამკურნალო საშუალებებს 1.8% უკავია. სამკურნალო საშუალებების იმპორტმა 2013 წელს 280.7 მლნ. აშშ დოლარი შეადგინა. ძირითადი იმპორტი განხორციელდა: თურქეთიდან (18.5%), უნგრეთიდან (9.3%), გერმანიიდან (8.3%), საფრანგეთიდან (6.4%) და ავსტრიიდან (5.2%).¹

სამედიცინო პროდუქციისა და მომსახურების ბაზრის განვითარების პრობლემები საქართველოში თავის თავში მოიცავს ჯანდაცვის სფეროს საკადრო უზრუნველყოფის საკითხებსაც. საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის მონაცემებით, 2013 წელს საქართველოს მოსახლეობას ემსახურებოდა 22490 ექიმი და 15529 საშუალო - სამედიცინო პერსონალი (უზრუნველყოფის მაჩვენებელი - 481.6). ევროპის სხვადასხვა ქვეყნის ანალოგიურ მაჩვენებლებთან შედარების საფუძველზე ჩანს, რომ საქართველოში გამოხატულია ექიმების სიჭარბე.

ქვეყანაში შექმნილმა ეკონომიკურმა გარემომ არ უნდა უზიდავს ექიმს, სამედიცინო პერსონალს და სამედიცინო დაწესებულებას მოექცნენ ე.წ. „ჩრდილოვან სექტორში“, რაც დააბრკოლებს სამედიცინო მომსახურების ბაზრის განვითარებას.

¹ საქართველოს ეკონომიკისა და მდგრადი განვითარების სამინისტრო, საქართველოს საგარეო ვაჭრობა 2013, http://www.economy.ge/uploads/files/sagareo_vachroba/2013_trade_turnover_final_1.pdf

საქართველოში სამედიცინო პროდუქციისა და მომსახურების ბაზრის განვითარების თვალსაზრისით დიდი მნიშვნელობა აქვს ჯანმრთელობის დაზღვევის სისტემის შემდგომ სრულყოფასა და განვითარებას. მართალია, ამ მხრივ ჩვენთან მნიშვნელოვანი ცვლილებები განხორციელდა, მაგრამ სადაზღვევო მედიცინამ ვერ მოიგვა მოსახლეობის ფართო ფენები. ბოლო პერიოდში ქვეყნის ხელისუფლება ცდილობს დასაქმების პრობლემების მოგვარებას, რაც, ცხადია, სადაზღვევო მედიცინის მომსახურების გაფართოვებას გამოიწვევს და დადებით წვლილს შეიტანს მოსახლეობის სამედიცინო მომსახურების გაუმჯობესების საქმეში. 2006 წლისათვის საქართველოში მნიშვნელოვნად გაიზარდა დაინტერესება დაზღვევის ისეთი სახეობებით, როგორებიცაა: სამედიცინო დაზღვევა, ქონების დაზღვევა, სახმელეთო სატრანსპორტო საშუალებათა დაზღვევა და სამოქალაქო პასუხისმგებლობის დაზღვევა. მათი ხვედრითი წილი მთელი სადაზღვევო ბაზარის 70%-ს შეადგენდა.¹

საქართველოს ფარმაცევტული ბაზარი ყოველწლიურად სწრაფი ტემპით იზრდება და მომგებიან სფეროს წარმოადგენს. ფარმაცევტული პროდუქტების საცალო ვაჭრობის ბრუნვა 2006 წელს 196,6 მილიონ ლარს შეადგენდა, 2010 წელს კი მან 543,3 მილიონ ლარს მიაღწია. ფარმაცევტული პროდუქტების საბითუმო ვაჭრობის ბრუნვა 2006–2010 წლებში 502–დან 896,5 მილიონ ლარამდე გაიზარდა, წარმოების მთლიანი ღირებულება კი იმავე პერიოდში 22,1 მილიონი ლარიდან 90,2 მილიონ ლარამდე გაიზარდა. ფარმაცევტული პროდუქტებზე არსებული მოთხოვნა 2005–2010 წლებში საშუალოდ წელიწადში 17 პროცენტით იზრდებოდა.²

საქართველოს ფარმაცევტულ ბაზარზე მედიკამენტების 70 მწარმოებელი ოპერირებს, თუმცა წარმოების 90 პროცენტი ორ კომპანიაზე მოდის: „ავერსი რაციონალი“ და „ჯი-ემ-პი“ („პე-ეს-პე“). საქართველოში მედიკამენტების საცალო გაყიდვების დაახლოებით 2400 კომპანიაა, რომელთაგან 46-ს ორი ან მეტი აფთიაქი აქვს, ხუთი ფარმაცევტული ქსელი კი 30 ან მეტ აფთიაქს ფლობს. საცალო გაყიდვების ყველაზე დიდ ქსელებს ბაზარზე ყველაზე მსხვილი იმპორტიორ-დისტრიბუტორები, „ავერსი“, „პე-ეს-პე“, „ჯიპისი“ და „ეიბისი ფარმაცია“ ფლობენ.³

საყურადღებოა საერთაშორისო ფონდის „კურაციო“ საქართველოს ჯანდაცვის სფეროში მიმდინარე პროცესებთან დაკავშირებით 2014 წლის ივნისში გამოქვეყნებული კვლევა „საქართველოს ჯანდაცვის სფეროს ბარომეტრი - მესამე ტალღა“. კვლევაში აღნიშნულია, რომ 2013 წელს მნიშვნელოვნად გაიზარდა სახელმწიფო დანახარჯი ჯანდაცვაზე, რამაც ხელი შეუწყო მოსახლეობის ფინანსური ხელმისაწვდომობის გაუმჯობესებას.⁴ 2012–2013 წლებში კერძოდ დაზღვეულ ადამიანთა რიცხვი 117,000 ადამიანით, ანუ 20 პროცენტით შემცირდა, რამაც შესაბამისად გაზარდა სახელმწიფო ბიუჯეტზე წნეხი.⁵

საქართველოში სამედიცინო პროდუქციისა და მომსახურების ბაზრის განვითარებისთვის დიდი მნიშვნელობა აქვს სამედიცინო ბაზარზე კონკურენტუნარიანობის დონის ამაღლებას. მედიცინის მეცნიერებათა დოქტორი თენგიზ ვერულავა მიუთითებს ჯანდაცვის სექტორში სამედიცინო ბაზარზე კონკურენციის შეფასების შემდეგ კრიტერიუმებზე:

- სამედიცინო დაწესებულებების რაოდენობა;
- გარკვეულ გეოგრაფიულ არეალზე სამედიცინო დაწესებულებების კონცენტრაცია;
- სამედიცინო დაწესებულებების დატვირთვის მაჩვენებელი;
- სამედიცინო დახმარების ხარისხი;
- სამედიცინო დახმარების ფასი.⁶

სამედიცინო დაწესებულებებს შორის კონკურენცია დამოკიდებულია აგრეთვე მათი უახლესი, ძვირადღირებული მოწყობილობა-დანადგარებით აღჭურვაზე. ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ საქართველოს ჯანდაცვის სისტემაში მიმდინარე რეფორმების შედეგად მნიშვნელოვანი ნაბიჯები გადაიდგა კონკურენტუნარიანი სამედიცინო ბაზრის განვითარებისათვის. სამედიცინო დაწესებულებებს შორის ცხადდება კონკურსი ჯანდაცვით პროგრამებში მონაწილეობის მისაღებად. გაუქმდა საექიმო უბნების

¹ შორენა ჯადუგიშვილი, ჯანმრთელობის დაცვის დაფინანსება საქართველოში 1990–2010, <http://insurance.org.ge/admin/editor/uploads/files/shorena%20jadugishvili.pdf>

² „საერთაშორისო გამჭვირვალობა – საქართველო“, საქართველოს ფარმაცევტული ბაზარი, გვ. 9 http://transparency.ge/sites/default/files/post_attachments/ფარმაცევტული%20ბაზარი%20საქართველოში_0.pdf

³ „საერთაშორისო გამჭვირვალობა – საქართველო“, საქართველოს ფარმაცევტული ბაზარი, გვ. 10 http://transparency.ge/sites/default/files/post_attachments/ფარმაცევტული%20ბაზარი%20საქართველოში_0.pdf

⁴ საერთაშორისო ფონდი „კურაციო“, „საქართველოს ჯანდაცვის სფეროს ბარომეტრი - მესამე ტალღა“, 2014 წლის ივნისი, გვ. 4, <http://www.curatiofoundation.org/uploads/other/0/224.pdf>

⁵ საერთაშორისო ფონდი „კურაციო“, „საქართველოს ჯანდაცვის სფეროს ბარომეტრი - მესამე ტალღა“, 2014 წლის ივნისი, გვ. 6, <http://www.curatiofoundation.org/uploads/other/0/224.pdf>

⁶ თ. ვერულავა, „შეზღუდული კონკურენცია ჯანდაცვის ბაზარზე, ანუ რატომ არ არის ჯანდაცვა სრულყოფილი ბაზარი“, <https://heconomic.wordpress.com/2010/06/08/health-care-competition/>

შექმნა ტერიტორიული პრინციპით და პაციენტს მიეცა ექიმის და სამედიცინო დაწესებულების არჩევის უფლება და სხვ. მნიშვნელოვანი გახლდათ რეცეპტული სისტემის ამოქმედება საქართველოში, რომელმაც თავდაპირველად როგორც სამედიცინო პერსონალის, ისე მოქალაქეების მხრიდან არაერთგვაროვანი რეაქცია გამოიწვია.

საქართველოში სამედიცინო პროდუქციისა და მომსახურების ბაზრის განვითარებისათვის აუცილებლად მიგვაჩნია შემდეგი:

1. დაფინანსების სისტემის გაუმჯობესება ჯანდაცვის სფეროში;
2. სამედიცინო მომსახურების ხარისხის გაუმჯობესება. ამ მხრივ მნიშვნელოვანია სამედიცინო დაწესებულებების მიერ გაწეულ მომსახურების ხარისხზე მონიტორინგი და ხარისხის კონტროლის ერთიანი სისტემის ამოქმედება;
3. საკანონმდებლო ბაზის დახვეწა. განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია საგადასახადო კანონმდებლობის სრულყოფა, რათა სამედიცინო მომსახურების ბაზარზე მოქმედ კონპანიებს განვითარების საშუალება მიეცეთ;
4. ქმედითი ღონისძიებების განხორციელება უცხოური პროექტების კოორდინაციისა და მიღებული დახმარების ეფექტური გამოყენების თვალსაზრისით;
5. ჯანდაცვის სფეროში ინვესტიციების მოზიდვისათვის ხელშეწყობა და ინვესტორთათვის მიმზიდველი საინვესტიციო გარემოს შექმნა;
6. ჯანდაცვის სფეროში ინოვაციების დანერგვა და სრულყოფა;
7. სოციალური უზრუნველყოფის სისტემის შემდგომი სრულყოფა და ხარისხიანი და ხელმისაწვდომი ჯანდაცვის უზრუნველყოფა. ამ მხრივ მთავრობის მიერ გადადგმულ ქმედით ნაბიჯად შეიძლება მივიჩნიოთ 2012 წელთან შედარებით 2013 წელს ჯანდაცვის სექტორისთვის გამოყოფილი სახელმწიფო ასიგნებების მოცულობის თითქმის გაორმაგება (365 მლნ. ლარიდან 635 მლნ. ლარამდე) და 2013 წლის თებერვლიდან ჯანდაცვის საყოველთაო პროგრამის ამოქმედება¹.
8. ჯანდაცვის სფეროში მომუშავე პერსონალის კვალიფიკაციის მუდმივი ამაღლება და სრულყოფა, მათ მიერ გაწეული მომსახურების სათანადო ანაზღაურება და ა.შ.

ამასთან აუცილებელია სამედიცინო სფეროში მრავალი ქვეყნის გამოცდილების გათვალისწინებაც. ჯანდაცვის სფეროში სახელმწიფო რეგულირება სასარგებლოა იმ შემთხვევაში, თუ რეალურად მოხდება არსებული მატერიალური და ფინანსური საშუალებების შეფასება. სამედიცინო სფეროში საბაზრო მექანიზმების გამოყენება ეფექტიანი იქნება იმ შემთხვევაში, თუ ისინი მკაცრ მონიტორინგსა და საბაზრო ურთიერთობების მონაწილეთათვის მკაფიოდ განსაზღვრულ სტანდარტებს დაეფუძნება.

ლიტერატურა:

1. ლომინაძე დ., საქართველოში ჯანდაცვის სისტემაში რეფორმების გატარების აუცილებლობა, სამეცნიერო შრომების კრებული „მარკეტინგის აქტუალური საკითხები“, გამომშვება VI, თსუ გამომცემლობა, თბილისი, 2005.
2. უროტაძე ე., თოდუა ნ., პროდუქციის კონკურენტუნარიანობის მარკეტინგული კვლევის სრულყოფისათვის, ჟურნალი „ეკონომიკა“, 2003, #11.
3. თ. ვერულავა, ჯანდაცვის დაფინანსების სისტემები, დაფინანსების წყაროები <https://heconomic.wordpress.com/2010/07/07/tengiz-verulava-10/>
4. თ. ვერულავა, „შეზღუდული კონკურენცია ჯანდაცვის ბაზარზე, ანუ რატომ არ არის ჯანდაცვა სრულყოფილი ბაზარი“, <https://heconomic.wordpress.com/2010/06/08/health-care-competition/>
5. ჯანმრთელობის დაცვა, სტატისტიკური ცნობარი, საქართველო, 2008.
6. საქართველოს მთავრობის „საქართველოს სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების სტრატეგია - საქართველო 2020“. http://www.government.gov.ge/files/382_42949_233871_400-1.pdf
7. ჯანდაცვის სისტემის ეფექტურობის შეფასების ანგარიში, სამუშაო ვერსია, თბილისი, იანვარი, 2013. <http://www.healthrights.ge/wp-content/uploads/2013/01/jandacvis-sistemis-efekturobis-angarishi.pdf>
8. შ. ჯადუგიშვილი, ჯანმრთელობის დაცვის დაფინანსება საქართველოში 1990-2010, <http://insurance.org.ge/admin/editor/uploads/files/shorena%20jadugishvili.pdf>
9. „საერთაშორისო გამჭვირვალობა – საქართველო“, საქართველოს ფარმაცევტული ბაზარი. http://transparency.ge/sites/default/files/post_attachments/ფარმაცევტული%20ბაზარი%20საქართველოში_0.pdf
10. საერთაშორისო ფონდი „კურაციო“, „საქართველოს ჯანდაცვის სფეროს ბარომეტრი - მესამე ტალღა“, 2014 წლის ივნისი, <http://www.curatiofoundation.org/uploads/other/0/224.pdf>

¹ საქართველოს მთავრობის „საქართველოს სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების სტრატეგია - საქართველო 2020“, გვ. 81. http://www.government.gov.ge/files/382_42949_233871_400-1.pdf

11. საქართველოს ეკონომიკისა და მდგრადი განვითარების სამინისტრო, საქართველოს საგარეო ვაჭრობა 2013.

http://www.economy.ge/uploads/files/sagareo_vachroba/2013_trade_turnover_final_1.pdf

12. <http://www.nplg.gov.ge/gsd/cgi-bin/library.exe?e=d-01000-00---off-0period--00-1--0-10-0--0-0---0prompt-10-.-%2e-4----4---0-11--11-en-10---10-preferences-50--00-3-help-00-0-00-11-1-0utfZz-8-00-0-11-1-0utfZz-8-00&a=d&c=period&cl=CL4.6&d=HASH01ff4d6e6fdd3cfd4b254c2d.1>

MEDICAL PRODUCT AND SERVICE MARKET IN GEORGIA

Khatuna Ananiashvili, Gori State Teaching University, Specialist by contract

RESUME

Many of the country's examples assure, that the state regulation in the health sector is only useful if actually will be evaluated the material and financial means. Most economists think that uncontrolled market activities should not be permitted in the medical care. So the using of market mechanism is effective if it's based on strict monitoring. It should be mentioned, that by stimulating private sector development, the government should pursue its work with less effort. The reform is needed in Georgia. All those who carry out reforms in the health care system they work in an unfavorable political and economic environment. Health care crisis is so deep, that it impedes overall economic development.

აგროტურისტული საქმიანობის როლი მოსახლეობის სოციალურ-ეკონომიკური მდგომარეობის გაუმჯობესებაში

ჯემალ ანანიძე, ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, ასოცირებული პროფესორი

ტურიზმის მნიშვნელობა დიდია ნებისმიერი ქვეყნის ეკონომიკურ განვითარებაში. მის წილად მოდის მსოფლიო შიდა პროდუქტის 10%, ინვესტიციების 11,8%, დასაქმებულთა 10%. ტურისტული ბაზრობისა და სეგმენტების რიცხვი ყოველწლიურად იზრდება, ხოლო ბოლო პერიოდში ამ სფეროში სტრუქტურული ცვლილებებიც აღინიშნება. ტურისტული ბაზრის სეგმენტთა შორის გაიზარდა რეკრეაციული და ეკოლოგიური მიზნებით მოგზაურობის მსურველთა რაოდენობა.

მსოფლიო ტურისტული ორგანიზაციის შეფასებით უახლოესი 15 წლის მანძილზე ტურისტების მხრიდან მოთხოვნა აგროტურისტულ პროდუქტებზე ათეულში მე-6 პოზიციას იკავებს. საქართველოში აგროტურისტული პროდუქტების მდიდარი რესურსული პოტენციალია და მათ გონივრულ გამოყენებას პოზიტიური როლის შესრულება შეუძლია ქვეყნის ეკონომიკურ განვითარებაში. აგროტურიზმი კულტურულ ტურიზმთან ერთად ტურისტული პროდუქტების მრავალფეროვნების შექმნისა და ეფექტიანი გამოყენების საფუძველია.

აგროტურიზმი იმყოფება მჭიდრო კავშირში გეოგრაფიის ახალ დარგთან – რეკრეაციულ გეოგრაფიასთან, რომელიც შეისწავლის აგროტურიზმის განვითარების ბუნებრივ-გეოგრაფიულ, კულტურულ-ისტორიულ და სხვა პირობებს.

მრავალმა ქვეყანამ გაითავისა აგროტურიზმის ეფექტურობა და ბევრ ქვეყანაში სახელმწიფო სტრუქტურების მიერ შემუშავებულ იქნა და წარმატებით ხორციელდება სხვადასხვა პოლიტიკა, რომელიც ხელს უწყობს აგროტურიზმის განვითარებისა და შენარჩუნების კონცეფციას. მაგალითად, ეს საკითხი, გერმანიის ტურისტული ინდუსტრიის მნიშვნელოვან ნაწილად ითვლება და მისი შესწავლის საგანია. დღეს გერმანელი მოსახლეობისათვის შვებულების გატარების მთავარი მოთხოვნილება არის დასვენება სოფლის ტერიტორიაზე, სიმშვიდე და რელაქსაცია.

დღითიდღე აგროტურიზმს სულ უფრო დიდი მნიშვნელობა ენიჭება და იგი ერთ-ერთ პრიორიტეტულ ტურისტულ დარგად გვევლინება ევროპის მთელ რიგ ქვეყნებში. სასოფლო ტერიტორიაზე დასვენების მსურველთა რაოდენობა საგრძნობლად გაიზარდა, მაშინ, როდესაც

სასოფლო-სამეურნეო თავისებურებებიდან გამომდინარე სოფლის ტერიტორიების დიდი ნაწილი გამოუყენებელია. ამ მიწების აქტიურად გამოყენება შესაძლებელია აგროტურიზმისათვის (აქვე იგულისხმება ევროკავშირის სასოფლო-სამეურნეო პოლიტიკა).

ყოველივე აქედან გამომდინარე, აგროტურიზმი გვევლინება ეფექტურ საშუალებად, რათა განაახლოს და გააუმჯობესოს ჩამორჩენილი სასოფლო-სამეურნეო რაიონები. შექმნას ახალი სამუშაო ადგილები, გაიზარდოს სამუშაოს მრავალფეროვნება, მომსახურების დონე და ცხოვრების პირობები. იგი პირდაპირ ზემოქმედებას ახდენს სასოფლო სამეურნეო საქმიანობის განვითარებაზე, ხდება ფერმერებისა თუ სოფლის მოსახლეობის კულტურული ინფორმაციის მიწოდების გაფართოება, პეიზაჟებისა და ბუნების მოვლა, ხალხური რეწვის საქმიანობის განვითარება. აგროტურიზმი აუმჯობესებს ქვეყნისა თუ რეგიონის ინფრასტრუქტურას, რაც თავის მხრივ ხელს უწყობს სხვა ეკონომიკური საქმიანობის ზრდას აგრარულ რაიონებში.

მსოფლიოს გამოცდილება აჩვენებს, რომ იმ რეგიონებში, სადაც განვითარდა აგროტურიზმი, საგრძნობლად გაუმჯობესდა ადგილობრივი მოსახლეობის სოციალური პირობები, იმ მოსახლეობისა, რომელიც ცუდი პირობების გამო იზოლირებულია და ცხოვრობს მიყრუებულ სოფლებში. იმ პერიოდში, როდესაც აგროტურიზმმა ზრდა დაიწყო, საკმაოდ რთული იყო აღრიცხულიყო ტურიზმის ამ ნაირსახეობის სტატისტიკა მსოფლიოს მასშტაბებით, რადგანაც, ფაქტობრივად მხოლოდ ცალკეული ქვეყნები ახორციელებენ ისეთ სტატისტიკას, სადაც აგროტურიზმის მონაცემები გამოიყოფა ტურიზმის სხვა სახეთა მონაცემებისაგან.

აგროტურისტული საქმიანობის პერიოდში გარდაუვალია გარემოს ცვლილება. ადრეულ წლებში აგროტურისტული საქმიანობის ანალიზის კვლევებს ეთმობოდა მცირე ყურადღება. თანამედროვე პირობებში გარემოს დაცვის პრობლემასა და მის გაუმჯობესებას უკავია მნიშვნელოვანი ადგილი თანამედროვე კვლევებში. აგროტურიზმი ვერ განვითარდება გარემოსთან ურთიერთქმედების გარეშე, მაგრამ აგროტურიზმის განვითარების მართვისა და დაგეგმვის საშუალებით შესაძლებელია შემცირდეს ნეგატიური ზემოქმედება და გაიზარდოს დადებითი.

თუ გავითვალისწინებთ, რომ დღეს საქართველოში სოფლად მოსახლეობის 47,3% ცხოვრობს, ნათელი გახდება, რომ იაფი და სოფლის ცხოვრების წეს-ჩვეულებების მცოდნე შრომითი რესურსების ეფექტიანი გამოყენებით ქვეყანაში აგროტურიზმის განვითარების მნიშვნელოვანი რეზერვები არსებობს.

მხედველობაშია მისაღები ერთი მნიშვნელოვანი გარემოებაც. საქართველოს ტერიტორიის 54,4% ზღვის დონიდან 1000 მეტრ სიმაღლეზე მდებარეობს. ამ ტერიტორიების უმეტეს ნაწილზე ინტენსიური აგრარული პროდუქტების წარმოების შესაძლებლობები შეზღუდულია. მთისა და მაღალმთიანი ზონის ეკონომიკურ აღმავლობაში ადგილობრივი არაინტენსიური ეკოლოგიურად სუფთა პროდუქტების წარმოებასა და ტრადიციებს, ფლორასა და ფაუნას, ლამაზ ბუნებრივ საცხოვრებელ გარემოს აგროტურიზმის განვითარებაში გადამწყვეტი როლის შესრულება შეუძლია. საქართველოს მთიანეთი სამ რეგიონს – აღმოსავლეთ, ჩრდილოეთ და სამხრეთ მთიანეთს განსხვავებული ტრადიციებით, რესურსული პოტენციალით, სოციალურ-ეკონომიკური პოტენციალით, სოციალურ-ეკონომიკური პირობებით დიფერენცირებული აგროტურისტული პროდუქტების შეთავაზებაც შეუძლიათ მომხმარებლისათვის. ამასთან, მთის რეგიონებისათვის დამახასიათებელი საერთო ნიშან-თვისებების ორიენტაციით კონკურენტული აგროტურისტული პროდუქტების მიწოდება, უკვე შესაძლებელია თანამედროვე ტექნიკური საშუალებების გამოყენებით.

ინფრასტრუქტურა, ტურიზმი და სოფლის მეურნეობა არის საქართველოს ეკონომიკის ის სამი პრიორიტეტული მიმართულება, რომელთა საფუძველზე მომავალი ხუთი წლის განმავლობაში საქართველოს მთლიანი შიდა პროდუქტი გაორმაგდება. აღნიშნული სამი პრიორიტეტული მიმართულება მჭიდრო ურთიერთკავშირშია და ურთიერთზემოქმედებას განიცდის. განსაკუთრებით აღსანიშნავია ტურიზმის, მათ შორის აგროტურიზმის მულტიპლიკაციური ეფექტი, რომელიც ასტიმულირებს მასთან დაკავშირებულ ისეთ დარგებს, როგორებიცაა: ტრანსპორტი, სოფლის მეურნეობა, ვაჭრობა, კავშირგაბმულობა, სამომხმარებლო საქონლის წარმოება, სოციალური სფერო და ა.შ. სწორედ ამიტომ საქართველოს სოფლის მეურნეობის განვითარების სტრატეგიაში განსაკუთრებული ყურადღება უნდა დაეთმოს აგროტურიზმს, რომელიც სოფლის მოსახლეობას არასასოფლო-სამეურნეო საქმიანობის განვითარების შესაძლებლობას აძლევს.

არსებობს აგროტურიზმის მოდელის ფორმირების ორი კონცეფცია. პირველი კონცეფციის თანახმად აგროტურისტულ ბიზნესს წარმოებენ მცირე ფერმერული და პირადი დამხმარე მეურნეობები საკუთარი ფინანსური და სხვა რესურსების გამოყენებით. რა თქმა უნდა, ასეთი დაფინანსების პირობებში ტურისტთა დიდი ნაკადის მოზიდვა ფაქტობრივად გამორიცხულია, მაგრამ ეს მოდელი ქმნის აგროტურიზმის განვითარების საფუძველს. მეორე კონცეფცია ითვალისწინებს აგროტურიზმის კომპლექსურ განვითარებას ანუ სოფელში აგროტურიზმი ხდება ბიზნესის წამყვანი სახე, რომელიც

უზრუნველყოფს ტურისტის რეკრეაციულ მომსახურებას სოფლის რესურსების გამოყენების საფუძველზე. ხშირად ეს ორი კონცეფცია ერთი და იმავე პროცესის ორი ეტაპის სახით განიხილება. მაგალითად, ევროპის ქვეყნებში აგროტურიზმი სწორედ ასეთი ეტაპების სახით ვითარდება და მისი განვითარების საწყისი მოტივები ძირითადად სოციალურ ხასიათს ატარებდა, ხოლო სახელმწიფო პოლიტიკა ლოკალური აგროტურიზმის მხარდაჭერაზე იყო გათვლილი. ამის გამო ევროპაში დღესაც აგროტურიზმის მხარდაჭერის სახელმწიფო პოლიტიკა ეკონომიკურად ჩამორჩენილ რაიონებზეა ორიენტირებული. ასეთი პოლიტიკის აუცილებლობა, როგორც წესი, განპირობებულია ადგილობრივი აგრარული პროდუქციის კონკურენტუნარიანობის დაკარგვითა და სოფლის მეურნეობის ეფექტიანობის ამადლებზე გამიზნული რესტრუქტურირების აუცილებლობით. შესაბამისად, აგროტურიზმი განიხილებოდა და ახლაც განიხილება როგორც ეკონომიკური საქმიანობის ალტერნატიული სახე, რომელსაც ჩამორჩენილი რეგიონების შემოსავლების უზრუნველყოფა შეუძლია.

აგროტურისტული პროექტი საერთაშორისო ტურისტულ ბაზარზე უნდა გაიტანონ უპირველესად ტურისტულმა ფირმებმა, რადგან სოფლის მოსახლეობას ჯერჯერობით არა აქვს პირდაპირი მარკეტინგის, უცხოეთში რეკლამის დაფინანსების, ან ინტერნეტით პროდუქტის გაყიდვის საშუალება. ამ თვალსაზრისით საჭიროა გათვალისწინებული იქნას შემდეგი პრიორიტეტები:

1. აუცილებელია აგროტურისტული პროდუქტის ტუროპერატორის არსებობა. თანახმად არსებული პრაქტიკისა ქართული ტურისტული ფირმების უმრავლესობა უნივერსალურობისაკენ მიისწრაფვის. მათ არ გააჩნიათ სურვილი ერთი რომელიმე სეგმენტის სპეციალისტად იწოდებოდნენ, რაც ხელს უშლის პროფესიონალიზმს და შესაბამისად ტურისტული პროდუქტი საერთაშორისო ბაზარზე მოუშადადებელი გადის. მოუშადადებლობაში ვგულისხმობთ უცხოელი ტურისტის მოთხოვნილებების არასრულყოფილად ცოდნას, რის გამოც მიწოდებული პროდუქტი არ შეიცავს მოსალოდნელ მომსახურებას;

2. აგროტურისტული პროდუქტი უნდა იყოს იაფი, რადგან ძირითადი მოტივაცია სოფლის ტურიზმისა არის იაფად, ნაკლები კომფორტით, მაგრამ ეკოლოგიურად სუფთა და სასიამოვნო გარემოში დასვენება. ეს გარემოება განსაკუთრებით საგულისხმოა საქართველოს პირობებში, რადგან დამწყები ბიზნესმენები გატაცებული არიან მაღალპროცენტიანი მოგების მიღებით;

3. აგროტურიზმისათვის შერჩეულ სოფლებში უნდა ჩატარდეს საინფორმაციო-სააგიტაციო სამუშაოები ტურიზმის როლისა და ადგილის შესახებ ადგილობრივ დონეზე. უნდა მოხდეს სოფლის მოსახლეობის და მმართველობითი რგოლის მომზადება ტურისტების მისაღებად;

4. აგროტურიზმისათვის სოფლებში კონკრეტული მასპინძლის შერჩევისათვის ტურისტულ ფირმებს უნდა ჰქონდეთ აუცილებელი პირობების ჩამონათვალი, რომელთა დაკმაყოფილების შემდეგ კონკრეტული სახლი შევა განთავსების საშუალებათა ნუსხაში. ეს პირობებია: ადგილის უსაფრთხოება, ლამაზი ბუნება და ლანდშაფტი: ტყის, მდინარის, ტბის, ან სამკურნალო წყლის არსებობა; სასურველია გლეხის კარმიდამოს გააჩნდეს ეროვნული სახე და ინფრასტრუქტურის შემდეგი ელემენტები: ცალკე საძინებელი, საშაპე და ტუალეტი. მასპინძლის ოჯახში კვების საშუალება, უცხოელი ტურისტები დიდ ყურადღებას აქცევენ სოფლებში ისტორიული ძეგლებისა და სხვა ღირსშესანიშნაობის არსებობას, საცხოვრებლის სიახლოვეს რესტორნის, ტავერნის, ან ეროვნული კერძების სამზარეულოს არსებობას;

5. გამოცდილების უქონლობის გამო სირთულეს წარმოადგენს აგროტურისტებისათვის სპეციალური პროგრამის შედგენა, რომელშიც გასათვალისწინებელია შემდეგი: სოფელში დამსვენებლები ძირითადად 2-4 კაციანი უცხოელთა ოჯახებია. მათთვის დასვენების ორგანიზაციებისათვის გასათვალისწინებელია შეთავაზებები ოჯახის თითოეული წევრისათვის ცალცალკე: მამაკაცისათვის ეს შეიძლება იყოს ნადირობა, თევზაობა, ცხენით ჯირითი, თიბვა ქართველ მასპინძელთან ერთად. დიასახლისისათვის ქსოვა, ქარგვა, კერძების მომზადება. სასურველია ბავშვებიანი ოჯახის ჩამოსვლის შემთხვევაში მასპინძელ ოჯახში იყოს დაახლოებით იმავე ასაკის ბავშვები. უაღრესად დიდი მნიშვნელობა ენიჭება მასპინძლების მიერ საკომუნიკაციოდ აუცილებელი უცხო ენის ცოდნას;

6. საინფორმაციო-სარეკლამო მასალების დამზადება უნდა მოხდეს საზღვარგარეთული ანალოგების გათვალისწინებით (კვიპროსი, ბულგარეთი და სხვ.), როგორც წესი, სოფლის ტურიზმის სარეკლამო მასალები უხვად არის ილუსტრირებული გლეხის კარ-მიდამოს ამსახველი ფერადი ფოტოები, მიმღები რაიონების შესახებ ვრცელი ინფორმაცია, განსაკუთრებით, ადათ-წესებისა და ტრადიციების შესახებ, აგროტურისტული პროდუქტის გასაღების ერთ-ერთი საშუალებაა სპეციალიზირებული ბაზრობები, აგრეთვე ის ბაზრობები, სადაც მომხმარებლები ჭარბობენ პროფესიონალებს.

საქართველოში აგროტურიზმის განვითარების კარგი პერსპექტივები არსებობს, მაგრამ საწყის ეტაპზე მას სახელმწიფო მხარდაჭერა სჭირდება და ეს საქართველოს სოფლის მეურნეობის განვითარების სტრატეგიაში უნდა აისახოს. აგროტურიზმში სახელმწიფო მხარდაჭერა შეიძლება ითვალისწინებდეს საქართველოს სხვადასხვა რეგიონში აგროტურიზმის განვითარების პოტენციალის შესწავლას,

ადგილობრივი და უცხოელი ტურისტების მოთხოვნილებების შესწავლას, აგროტურიზმის განვითარებით დაინტერესებული ოჯახების ინფორმაციულ უზრუნველყოფას, მათ მომზადებას ტურისტების მისაღებად და აუცილებელი პირობების გაცნობას, საერთაშორისო ბაზარზე ტურისტული პროდუქტის რეკლამირებას და სხვა.

ლიტერატურა:

1. მ. მეტრეველი, ტურიზმი, 2003.
2. ვ. შუბლაძე, ტურიზმის როლი და მნიშვნელობა განვითარებული ქვეყნების ეკონომიკაში, ჟურნ. „ფინანსები“, კვლევითი დეპარტამენტი, 2004.
3. ე. ხარაიშვილი, საქართველოს აგროტურისტული პროდუქტების კონკურენტუნარიანობა, საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენცია „ეკონომიკა და ბიზნესი“, ბათუმი, 2010.

THE ROLE OF AGROTOURIST BUSINESS FOR IMPROVEMENT OF SOCIAL-ECONOMIC CONDITIONS OF POPULATION

Jemal Ananidze, Batumi Shota Rustaveli State University, Associate Professor
RESUME

Sustainable tourism provides fair distribution of incomes and expenses.

Products of agro tourism should be exported to international market mainly by tour agencies because the population can not afford direct marketing, financing the advertisement abroad or purchasing products on the internet.

The existence of tour operation is necessary.

Agro tourist product should be affordable because main motivation of rural tourism is a relaxation with less comfort but environmentally clean and nice atmosphere.

In order to select villages and host for agro tourism tour agencies should have a list of necessary conditions after satisfying of which the specific house will be included in the list of accommodation means. These means include: Place safety, beautiful nature, landscape. It is desirable that the house and yard of the peasant had a national image and the following elements of infrastructure: separate sleeping-room, and a toilet. Foreign tourist pay a great attention to the existence of historical building and other sightseeing in the village.

Informational – advertisement material should be prepared by taking consideration of foreign analogues.

ხელმძღვანელთა როლი და მათი კვალიფიკაციის ამაღლების გამართული სისტემა, როგორც ორგანიზაციათა წარმატებული საქმიანობის ძირითადი ფაქტორი

ხათუნა ბებნაძე, გორის სასწავლო სახელმწიფო უნივერსიტეტი, ასოცირებული პროფესორი

დიდია ხელმძღვანელთა როლი ორგანიზაციებისა და შრომითი კოლექტივების გამართულ და ეფექტიან ფუნქციონირებაში. აქედან გამომდინარე, უდიდესი მნიშვნელობა აქვს ხელმძღვანელთა პირად და საქმიან თვისებებს, ასევე, მაღალ კვალიფიკაციას. დღევანდელი სამეცნიერო-ტექნოლოგიური რევოლუციის პირობებში, ადამიანთა პროფესიულ საქმიანობაში საჭირო ცოდნა სწრაფად ძველდება, რაც განაპირობებს კადრების, მათ შორის ხელმძღვანელთა კვალიფიკაციის სისტემატური ამაღლების აუცილებლობას. ხელმძღვანელთა კვალიფიკაციის ამაღლების მიზანია მათი მმართველობითი საქმიანობის ეფექტიანობის ამაღლება იმ როლებში, რომელსაც ისინი ასრულებენ. ხელმძღვანელთა კვალიფიკაციის ამაღლება ორგანიზაციის წარმატების საწინდარია. ამ გზით ფორმირდება ისეთი ხელმძღვანელი კადრები, რომლებიც თავიანთი საქმიანი თვისებებითა და კომპეტენციით დააკმაყოფილებენ ორგანიზაციის მიმდინარე და მომავალ მოთხოვნილებებს. კვალიფიკაციის ამაღლების პროცესი შეიძლება იყოს: განჭვრეტადი, რეაქტიული და მოტივაციური. მათგან პირველი გათვლილია ადამიანების მართვასთან დაკავშირებული ზოგადი ხასიათის ხანგრძლივადიან მიზნებზე, მეორე -

მართვის სამუშაოთა შესრულებაში მიმდინარე სიმძლევთა გადალახვასა და თავიდან აცილებაზე, ხოლო მესამე - მენეჯერთა კარიერულ ზრდაზე.

ხელმძღვანელთა კვალიფიკაციის ამაღლების განსაკუთრებული მიზნებია:

1. მენეჯერთა მიერ თავიანთი მოვალეობებისა და ამ უკანასკნელთა სარეალიზაციოდ საჭირო აუცილებელი კომპეტენტურობის დონის გაცნობიერება;

2. განვითარების პოტენციალის მქონე მენეჯერთა გამოვლენა, მათი წახალისება პირადი განვითარების გეგმების შედგენასა და რეალიზაციაში, რომლის მიზანია ხელმძღვანელთა მიერ მნიშვნელოვან საპასუხისმგებლო სამუშაოთა შესასრულებლად აუცილებელი ცოდნის ფლობა;

3. ხელმძღვანელობის მემკვიდრეობითობის უზრუნველყოფა.

ორგანიზაციის თავისი სტრატეგიული ამოცანის წარმატებით შესრულება შეუძლია მხოლოდ მაღალკვალიფიციური ხელმძღვანელების გულმოდგინე საქმიანობის შემთხვევაში. სწორედ მაღალკვალიფიციურ ხელმძღვანელებს შეუძლიათ უზრუნველყონ ორგანიზაციაში ისეთი შედეგები, როგორიცაა:

1. ახალი, უფრო დიდი ამბიციების გაჩენა;

2. საწარმოთა კონკურენტუნარიანობის უზრუნველყოფელი პროდუქტ-ბაზრის სტრატეგიების შემუშავება;

3. საწარმოს მართვის სისტემის დამუშავება და მისი ეფექტიანი გამოყენება;

4. საწარმოსა და მისი ნაწილების სტრუქტურიზაცია და რესტრუქტურიზაცია არსებული პრიორიტეტების შესაბამისად;

5. მოგების ოპტიმიზაცია გაყიდვებისა და მომსახურების დონის მუდმივი ამაღლების ხარჯზე.

ხელმძღვანელთა კვალიფიკაციის ამაღლების პროცესს უნდა წარმართავდეს ორგანიზაცია მაშინაც კი, როცა იგი დაკავშირებულია შრომისა და პოტენციალის ინდივიდუალურ მაჩვენებელთა ამაღლებასთან. ორგანიზაციამ უნდა გადაწყვიტოს, სტრატეგიული მიზნების მისაღწევად როგორი ტიპის მენეჯერებია მისთვის აუცილებელი და რა გზებითაა შესაძლებელი ასეთი მენეჯერების მოზიდვა ან გამოზრდა. მაშინაც კი, როცა უპირატესობა ეძლევა თვითგანვითარებას, ხელმძღვანელთა კვალიფიკაციის ამაღლების ძირითადი მიმართულებები, თუნდაც ზოგადი ფორმით, უნდა განსაზღვროს ორგანიზაციამ.

ხელმძღვანელთა კვალიფიკაციის ამაღლების ეფექტურად წარმართვისათვის ტარდება აუცილებელი მოსამზადებელი სამუშაოები, როგორიცაა:

- ხელმძღვანელებისადმი მიმდინარე და მომავალ მოთხოვნილებათა ანალიზი;
- ხელმძღვანელთა არსებული და პოტენციური უნარ-ჩვევებისა და ეფექტიანობის შეფასება;
- ხელმძღვანელებზე არსებულ მოთხოვნილებათა დასაკმაყოფილებლად სტრატეგიებისა და გეგმების დამუშავება. ხელმძღვანელთა კვალიფიკაციის ამაღლება მოიცავს, აგრეთვე, ხელმძღვანელობის მემკვიდრეობითობისა და ხელმძღვანელთა კარიერის აგებას.

ხელმძღვანელებზე მომავალ მოთხოვნილებათა ანალიზი ტარდება ადამიანური რესურსების დაგეგმვისას. თანამედროვე საზოგადოებისათვის დამახასიათებელ არამდგრად პირობებში მენეჯერთა საჭირო რაოდენობაზე ზუსტი პროგნოზის გაკეთება რთულია. მიუხედავად ამისა, შეიძლება და საჭიროცაა შეფასდეს უნარ-ჩვევები და კომპეტენციები, რაც აუცილებელია მენეჯერებისათვის კონკურენციის ზეწოლით წარმოშობილი მომავალი მოთხოვნილებებისა და ახალი ტექნოლოგიების დანერგვის აუცილებლობის გათვალისწინებით. დიდი მნიშვნელობა აქვს ხელმძღვანელთა უნარ-ჩვევებისა და კომპეტენციების მომავალ მოთხოვნილებებთან შესაბამისობის შეფასებას. ამასთან, მნიშვნელოვანია უნარ-ჩვევებზე სპეციფიკური მოთხოვნილებების გამოვლენა და მათი განვითარების გეგმის შედგენა იმ ანგარიშით, რომ დაკმაყოფილდეს არა მარტო მიმდინარე, არამედ მომავალი მოთხოვნილებებიც.

ხელმძღვანელთა კვალიფიკაციის ამაღლების სტრატეგია ძირითადად ეხება იმას, თუ რის გაკეთებას აპირებს ორგანიზაცია ხელმძღვანელებზე თავისი მომავალი მოთხოვნილებების დასაკმაყოფილებლად, თავისი მისიიდან გამომდინარე. ხელმძღვანელთა კვალიფიკაციის ამაღლება განხილულ უნდა იქნეს, როგორც სხვადასხვა ურთიერთდაკავშირებულ მიზნობრივ მოქმედებათა ნაწილი და არა ყოვლისმომცველი პროგრამა. ეს სრულებითაც არ ნიშნავს, რომ მოცემულ შემთხვევაში არავითარი სისტემატიზაცია არაა საჭირო. ამასთან ერთად, გასათვალისწინებელია, რომ მენეჯერები იძულებულნი არიან, იმოქმედონ მეტ-ნაკლებად ცვალებად სიტუაციებში და უნდა იყვნენ შესაბამისად მომზადებულები. დიდი მნიშვნელობა აქვს იმ მიდგომების არსის სწორად გაგებას, რაც გამოიყენება ხელმძღვანელთა კვალიფიკაციის ასამაღლებლად და მართვის არსებული რესურსების შესაფასებლად.

ხელმძღვანელთა კვალიფიკაციის ასამაღლებლად კონკრეტულ მეთოდებს განსაზღვრავს ორგანიზაცია, რაც დამოკიდებულია მის ფილოსოფიაზე, გამოყენებულ ტექნოლოგიასა და არსებულ გარემოზე. ტრადიციული ტიპის ორგანიზაცია, როგორც წესი, იყენებს კონტროლის სისტემებზე

ორიენტირებულ პროგრამულ-ფორმალურ მიდგომას. ინოვაციური ტიპის ორგანიზაციამ შეიძლება იმოქმედოს ყველა ზემოდასახელებული მექანიზმის გარეშე. ასეთი მიდგომის არსი ისაა, რომ მენეჯერებს მისცეს შესაძლებლობა და სტიმულები კვალიფიკაციის ასამაღლებლად, ასევე დამატებითი დავალებები და გარანტია იმისა, რომ ისინი მიიღებენ აუცილებელ რჩევებსა და მხარდაჭერას. ხელმძღვანელები სწავლობენ ხელმძღვანელობას ხელმძღვანელად მუშაობით. იმის მტკიცება, რომ ხელმძღვანელები ყველაზე უკეთ სწავლობენ თავიანთ თანამდებობაზე მუშაობისას, არ ნიშნავს იმას, რომ ყველაზე უკეთესია მათი ხანგრძლივად დატოვება საკუთარ პროექტებთან. ამ დროს საჭიროა მიმდინარე და მომავალ პერიოდში ორგანიზაციის ხელმძღვანელობის წინაშე მდგომი ამოცანებიდან გამომდინარე მოქმედება. თითოეულ ორგანიზაციას უნდა გააჩნდეს ხელმძღვანელთა კვალიფიკაციის ამაღლების საკუთარი ფილოსოფია, რაც ხელმძღვანელთა სწავლების გაუმჯობესებაში თანმიმდევრული და მოფიქრებული ჩარევის გარანტია იქნება.

ხელმძღვანელთა ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ფუნქციაა დაქვემდებარებულთა განვითარების მართვა. კვალიფიკაციის ამაღლების ამოცანებიდან ერთ-ერთი სწორედ ისაა, რომ ყველა მენეჯერმა გააცნობიეროს, რომ დაქვემდებარებულთა განვითარება არის მათი მუშაობის მნიშვნელოვანი ნაწილი. არსებობს ხელმძღვანელთა კვალიფიკაციის ამაღლებისადმი ფორმალური და არაფორმალური მიდგომები. ფორმალური მიდგომა მოიცავს:

1. კვალიფიკაციის ამაღლებას სამუშაო ადგილზე კონსულტაციების, კონტროლისა და მენეჯერების მხრიდან უკუკავშირის საშუალებით. იგი დაკავშირებულია შრომის მაჩვენებლების მართვის პროცესების რეალიზაციასა და კურატორობასთან;

2. კვალიფიკაციის ამაღლებას მუშაობის გამოცდილების მიღების საშუალებით, რაც გულისხმობს როტაციებს, მუშაობის ზონის გაფართოებას, საპროექტო და მიზნობრივ ჯგუფებში მონაწილეობას, აქტიურ სწავლებას, სხვა ორგანიზაციებში სამუშაოდ დროებით გადაყვანას და სხვ.;

3. შიგა ან გარე კურსებზე სისტემატურ სწავლებას;

4. დამოუკიდებელი სწავლების პროგრამებიდან გამომდინარე, სტრუქტურირებულ თვითგანვითარებას. ეს უკანასკნელი ფორმირებულია სათანადოდ დამტკიცებული, პირადი განვითარების გეგმის ან ხელმძღვანელთა სწავლების დარგში მრჩეველებთან სასწავლო ხელშეკრულებათა საფუძველზე. აქ იგულისხმება სპეციალური ლიტერატურის გაცნობა, ცოდნის მიზანმიმართული გაფართოება, ახალი უნარ-ჩვევების შეძენა სამუშაო ადგილზე და სხვ.

ხელმძღვანელთა კვალიფიკაციის ამაღლებისადმი ფორმალური მიდგომები დამყარებულია პერსონალის განვითარებაში მოთხოვნილებათა გამოვლენაზე, შრომის მაჩვენებლების მართვის ან კვალიფიკაციის ამაღლების ცენტრების მეშვეობით. მიდგომა შეიძლება სტრუქტურირებულ იქნეს საერთო ან საკვანძო კომპეტენციების მიხედვით, რაც საჭიროა მოცემულ ორგანიზაციაში მომუშავე მენეჯერებისათვის.

ხელმძღვანელთა კვალიფიკაციის ამაღლებისადმი არაფორმალურ მიდგომებში გამოიყენება მენეჯერების მიერ მათი ყოველდღიური მუშაობის მსვლელობისას მიღებული სასწავლო გამოცდილება. მენეჯერები სწავლობენ ყოველთვის, როცა ექაზებიან უჩვეულო პრობლემებს, უცნობ ამოცანებს ან გადადიან სხვა სამუშაოზე. შემდეგ ისინი გამოიმუშავენ შექმნილი სიტუაციის გადაწყვეტის ახალ საშუალებებს. ისინი წარმატებით ისწავლიან, თუ მოახდენენ თავიანთი მუშაობის სწორ ანალიზს და განსაზღვრავენ, როგორ და რატომ აქვთ წარმატება ან განიცადეს მარცხი. ასეთი სწავლება იქნება ეფექტური, თუ მენეჯერები შეძლებენ გამოტანილი დასკვნების წარმატებით გამოყენებას მომავალ საქმიანობაში. ეს სწავლების ყველაზე ძლიერი ფორმაა, რომლის არსი ისაა, რომ მენეჯერებმა სწავლებისას მაქსიმალურად გამოიყენონ თავიანთი გამოცდილება. ზოგიერთი მენეჯერი ბუნებრივი გზით მიდის გამოცდილებით აღზრდის ხსენებულ მეთოდთან.

ადამიანური რესურსების მართვის ზოგიერთი სპეციალისტის აზრით, ასეთი ანალიზი ძნელია ან ხშირად არაა მასზე მოთხოვნილება. ასეთ შემთხვევაში მენეჯერების ეფექტურად სწავლის წასახალისებლად გამოიყენება შემდეგი ნახევრადფორმალური მიდგომები:

1. თვითშეფასების მნიშვნელობის წინ წამოწევა და პერსონალის განვითარებაში მოთხოვნილების გამოვლენა, მენეჯერების დარწმუნება თავიანთი შრომის მაჩვენებლების დასახულ მიზნებთან შესაბამისობის, აგრეთვე, სამუშაოს შესრულების ეფექტიანობაზე მოქმედი ფაქტორების ანალიზის აუცილებლობაში;

2. მენეჯერთა დარწმუნება პირადი განვითარების საკუთარი გეგმების ან დამოუკიდებელი სწავლების პროგრამების შედგენის საჭიროებაში;

3. მენეჯერების დაინტერესება თავიანთ ხელმძღვანელებთან, კოლეგებთან ან კურატორებთან ერთად საკუთარი პრობლემებისა და შესაძლებლობების განხილვით, რომლის მიზანია თვითსწავლის აუცილებლობის განსაზღვრა.

პრაქტიკაში უმეტესად ადგილი აქვს ხელმძღვანელთა კვალიფიკაციის ამაღლებისადმი ინტეგრირებულ მიდგომას, რაც გულისხმობს როგორც ფორმალური, ასევე არაფორმალური მეთოდების გამოყენებას. არსებობს ხელმძღვანელთა კვალიფიკაციის ამაღლებისადმი ინტეგრირებული მიდგომის ხუთი სახელმძღვანელო პრინციპი:

1. მართვის რეალურობა, რაც გულისხმობს გარიდებას გაუბრალოებული წარმოდგენისაგან, რომ თითქოს მენეჯერებისათვის აუცილებელია, მხოლოდ იცოდნენ და გააკეთონ ყველაფერი ის, რაზეც დამყარებულია მართვის ფუნქციები: დაგეგმვის, ორგანიზაციის, ხელმძღვანელობის და კონტროლის კლასიკურ ანალიზზე. სინამდვილეში, მმართველობითი მუშაობა დაყოფილია ნაწილებად, ანუ ზოგიერთისთვის უფრო მნიშვნელოვანია კონტროლის ფუნქციის ღრმად ცოდნა, ზოგიერთისთვის დაგეგმვის და ა. შ. სწორედ ესაა იმის მიზეზი, რომ ბევრი პრაქტიკოსი მენეჯერი უარყოფს ხელმძღვანელთა მომზადების ზოგიერთ ფორმალურ პროგრამას. ამიტომ მიზანშეწონილია, ასეთი პროგრამები გამომდინარეობდეს კვალიფიკაციის ამაღლებას დაქვემდებარებული მენეჯერებისათვის განსაზღვრული მოვალეობებისა და კომპეტენციებისაგან;

2. აქტუალურობა. მეტად ძნელია იმის ვარაუდი, რომ ყველა მენეჯერს სჭირდება, დეტალურად ერკვეოდეს ისეთ ცნებათა არსში, როგორიცაა: სტრატეგიული მართვა, ღირებულების მატება, საბალანსო ანგარიშის ანალიზი და ა. შ. ცხადია, მათი მრავალმხრივი ცოდნა სასარგებლოა, მაგრამ ყველა მენეჯერისათვის არაა რეალურად აუცილებელი. ხელმძღვანელთა კვალიფიკაციის ამაღლება დაკავშირებული უნდა იყოს მენეჯერებისადმი იმ კონკრეტულ მოთხოვნილებებთან, რაც წარმოიშობა განსაზღვრულ სამუშაოზე. მენეჯერებისადმი მოთხოვნილებანი - ესაა არა მარტო ის, რაც მენეჯერებმა უნდა იცოდნენ ახლა, არამედ ისიც, რაც მათ უნდა იცოდნენ და შეეძლოთ გააკეთონ მომავალში, თუ მათში არის განვითარების პოტენციალი;

3. თვითგანვითარება, რაც გულისხმობს განვითარებისადმი მენეჯერების მისწრაფების წახალისებას და ამაში მათთვის ხელშეწყობას;

4. სწავლება გამოცდილებაზე დაყრდნობით. თუ სწავლებას აღვიქვამთ, როგორც ადამიანის ქცევის ცვლილებას გამოცდილების მიღების საშუალებით, მაშინ მენეჯერების მაღალეფექტიანი საქმიანობისათვის ყველა აუცილებელი ძირითადი მეთოდი - ესაა მათთვის შესაფერისი და სხვადასხვაგვარი გამოცდილების მიცემა, მათი კარიერის პერიოდში და სწავლაში დახმარება;

5. სტანდარტული მომზადების შერწყმა ინდივიდუალურთან. მისი არსი ისაა, რომ სტანდარტული მომზადებისას ყველა მენეჯერი გადის სწავლების ერთნაირ კურსს, რაც ზოგიერთ შემთხვევაში სასურველია, მაგრამ ყოველთვის აუცილებელია, განსაკუთრებული ყურადღება დაეთმოს მენეჯერთა სწავლებაში ინდივიდუალური მოთხოვნილებების გამოვლენასა და მათ დაკმაყოფილებას, კონკრეტული პირობებიდან გამომდინარე.

კომპეტენციებზე დამყარებული ხელმძღვანელთა კვალიფიკაციის ამაღლება იყენებს კომპეტენციების სტრუქტურებს ან პროფილებს პერსონალის განვითარებაში მოთხოვნილებათა გამოსავლენად, დამოუკიდებელი სწავლების პროგრამის შედგენაში დასახმარებლად ან ორგანიზაციის გარედან სწავლების შესაძლებლობათა უზრუნველსაყოფად. კომპეტენციაზე დამყარებული ხელმძღვანელთა კვალიფიკაციის ამაღლება შეიძლება შემოიფარგლოს საკვანძო ან საერთო კომპეტენციების შეზღუდული რაოდენობით, რომლებიც, ორგანიზაციის გადაწყვეტილებით, მნიშვნელოვანი ნაწილი იქნება მისი მენეჯერების „შესაიარაღებლად“, რათა წინ წასწიონ ორგანიზაცია მისი სტრატეგიული გეგმების შესაბამისად. ასეთი კომპეტენციები შეიძლება იყოს:

- სტრატეგიული უნარი, ანუ უნარი, სწორად გესმოდეს ცვალებადი ბიზნეს-გარემო, პროდუქტ-ბაზრის განვითარებისათვის ხელსაყრელი შესაძლებლობანი, კონკურენტების პრეტენზიები, ორგანიზაციის ძლიერი და სუსტი მხარეები და შეგეძლოს განსაზღვრო ოპტიმალური სტრატეგიული რეაქციები;
- ცვლილებების მართვის უნარი, ანუ უნარი, გამოავლინო მოთხოვნილებები ცვლილებებზე, შეადგინო ცვლილებათა პროგრამები და დაარწმუნო სხვები, ნებაყოფლობით მონაწილეობდნენ მათ შესრულებაში;
- გუნდის მართვის უნარი, ანუ უნარი, სხვადასხვა ჯგუფისა და პროფესიის ადამიანები მომართო, წარმატებით იმუშაონ ერთად;
- ურთიერთდამოკიდებულებათა მართვის უნარი, უნარი, ეფექტურად ზემოქმედებდე სხვებზე მიზნების მისაღწევად.

ხელმძღვანელთა კვალიფიკაციის ამაღლებაში მნიშვნელოვან როლს თამაშობს კვალიფიკაციის ამაღლების ცენტრები, რომელთა მიზანია დაეხმაროს კვალიფიკაციის ასამაღლებელ პირებს, უკეთ გაიგონ, როგორ კომპეტენციას მოითხოვს მათი სამუშაო და შეადგინონ პირადი განვითარების საკუთარი გეგმები, მიმდინარე და მომავალი მუშაობის ეფექტიანობის ამაღლებისა და კარიერულ კიბეზე

დაწინაურების მიზნით. კვალიფიკაციის ამაღლების ცენტრების მუშაობის ობიექტია კომპეტენციებისადმი მოთხოვნილებები, ანუ იმ კომპეტენციების განხილვა, რაც აუცილებელი იქნება მომავალში. ცენტრები თავისი მუშაობით სთავაზობს კვალიფიკაციის ამაღლების მონაწილეებს კეთილსასურველ შესაძლებლობას - გამოიკვლიონ და აღიქვან, როგორი კომპეტენციები სჭირდებათ მათ ახლა და დასჭირდებათ მომავალში. ცენტრმა მენეჯერს უნდა შესთავაზოს შესაძლებლობა, უყურებდეს კომპეტენციებს პრაქტიკაში. ამიტომ, კომპეტენციათა სხვადასხვა სახეობის იმიტაცია ასეთი ცენტრების მნიშვნელოვანი თავისებურებაა. იგი არის კონკრეტული სიტუაციებისა და როლური თამაშების ანალიზის საფუძველზე ისეთნაირად შედგენილი კომბინაცია, რომელიც მაქსიმალურადაა მიახლოებული რეალობასთან. კვალიფიკაციის ამაღლების ცენტრის მნიშვნელოვანი ფუნქციაა უკუკავშირისა და მეცადინეობის განხილვა-ანალიზი. იგი იძლევა სამომავლო რეკომენდაციებს და ახორციელებს დამრიგებლობას. ამას ატარებენ ხელმძღვანელი მუშაკები, რომელთა შემადგენლობაში შედიან რეპეტიტორები და ხაზობრივი მენეჯერები. მათ ამ მიზნით გავლილი აქვთ სპეციალური მომზადება.

ხელმძღვანელთა კვალიფიკაციის ამაღლება დაკავშირებული უნდა იყოს არა მარტო ზოგადი მმართველობითი უნარ-ჩვევების ათვისებასა და სრულყოფასთან, არამედ ლიდერული თვისებების განვითარებასთან, რამაც ასახვა უნდა ჰპოვოს სასწავლო პროგრამებსა და პირადი განვითარების გეგმებში.

ორგანიზაციათა მმართველების მნიშვნელოვანი ნაწილი სათანადო ყურადღებას არ უთმობს ხელმძღვანელთა კვალიფიკაციის ამაღლებას. ხშირად ისინი ხელმძღვანელთა კვალიფიკაციის ამაღლების უფლებამოსილების დელეგირებას ახდენენ სპეციალისტებზე, რომლის შემდეგ, სამწუხაროდ, ივიწყებენ ან იგნორირებას უკეთებენ მას. სინამდვილეში, ხელმძღვანელთა კვალიფიკაციის ამაღლების პროგრამების წარმატება დამოკიდებულია იმაზე, თუ რა ხარისხით იქნებიან ადამიანები მისდამი ერთგულები მართვის ყველა დონეზე. უბრალო ჭეშმარიტებაა, რომ დაქვემდებარებულთა კვალიფიკაციის ამაღლება ნებისმიერი მენეჯერის მუშაობის ბუნებრივი და მნიშვნელოვანი ნაწილია. ისიც უბრალო ჭეშმარიტებაა, რომ კვალიფიკაციის ამაღლებაზე ინიციატივა უნდა წამოვიდეს მართვის ზედა რგოლიდან.

ორგანიზაციების ხელმძღვანელთა კვალიფიკაციის ამაღლებისადმი ასეთი უყურადღებობა, ნაწილობრივ გამოწვეულია იმითაც, რომ ზოგიერთი ხელმძღვანელის თვალსაზრისით, ორგანიზაციას არ სჭირდება, განსაკუთრებულად იზრუნოს ამაზე, ვინაიდან პერსონალის შერჩევის ბუნებრივი პროცესი და კონკურენციის ზეწოლა მის გარეშე იძლევა გარანტიას, რომ წინ წავლენ ყველაზე საუკეთესოები. ერთი შეხედვით, არსებულ მოსაზრებას აქვს არსებობის უფლება. მაგრამ, არასწორია დებულება იმის შესახებ, რომ ორგანიზაციებმა და მათმა უმაღლესმა ხელმძღვანელობამ არ უნდა იზრუნოს მათთან დასაქმებული სხვადასხვა დონის ხელმძღვანელთა კვალიფიკაციის ამაღლებაზე, რამდენადაც სწრაფად განვითარებადი წარმოება განუწყვეტლივ ახალ-ახალ მოთხოვნებს უყენებს ხელმძღვანელებს, რაც, თავის მხრივ, განაპირობებს ამ უკანასკნელთა კვალიფიკაციის ამაღლებისათვის მუდმივი ზრუნვის აუცილებლობას.

ადამიანური რესურსების მართვის სპეციალისტთა მოსაზრებით, ხელმძღვანელთა კვალიფიკაციის ამაღლებაში ორგანიზაციის ჭეშმარიტი როლი დგას ორ უკიდურესობათა შუალედში. ჯერ ერთი, სწრაფი ზრდისა და ცვლილებების პირობებში, საკმარისი არაა დაეყრდნო მხოლოდ შემთხვევითობას, ანუ ცდისა და შეცდომების მეთოდს. მეორე მხრივ, არ შეიძლება, თავს მოახვიო ორგანიზაციას ხელმძღვანელთა კვალიფიკაციის ამაღლების თუნდაც კარგად მომზადებული პროგრამები. როგორც პიტერ დრუკერი მიუთითებს, განვითარება - ეს ყოველთვის თვითგანვითარებაა. არაა იმაზე მეტი აბსურდული, ვიდრე თავის თავზე აიღო პასუხისმგებლობა ადამიანის განვითარებისათვის. პასუხისმგებლობა მომუშავეზეა, ყველაფერი დამოკიდებულია მის უნარზე, მის ძალასა და მონდომებაზე. რაც შეეხება ორგანიზაციათა ხელმძღვანელებს, მათ შესაძლებლობა აქვთ, წაახალისონ მომუშავეთა თვითგანვითარება ან შეაფერხონ იგი, აჩვენონ გზა მისკენ ან წაიყვანონ მცდარი გზით. მათი ვალდებულებაა, განაწყონ მომუშავეები თვითსწავლებისა და წარმატებული საქმიანობისათვის..

ხელმძღვანელთათვის ყველაზე მთავარია, ფლობდნენ ორგანიზატორულ უნარს. სწორედ ესაა, რაც უნდა განავითარონ მათ თავიანთ ჩვეულებრივ მოვალეობათა შესრულების პროცესში. ისინი ამას გააკეთებენ მნიშვნელოვნად უკეთესად, თუ ღებულობენ მხარდაჭერას, რეკომენდაციებსა და კეთილსასურველ შესაძლებლობებს თავისი ორგანიზაციისა და ზემდგომი ხელმძღვანელებისაგან. კომპანიის მოვალეობაა, შექმნას ნორმალური პირობები სწრაფი ზრდისათვის. ეს პირობები ძალიან მნიშვნელოვანია კომპანიაში შიგა გარემოსა და ატმოსფეროს გაჯანსაღებისათვის, აგრეთვე, მართვის სტილისათვის, რომელსაც მისდევს კომპანიის უმაღლესი ხელმძღვანელი. სწორედ ისაა მთავარი პასუხისმგებელი ხელმძღვანელთა კვალიფიკაციის ამაღლებაზე.

ყოველივე ზემოაღნიშნულიდან შეიძლება დავასკვნათ, რომ საჭიროა მენეჯერებმა თავიანთ თავზე აიღონ პასუხისმგებლობა საკუთარი განვითარებისათვის. ორგანიზაციას შეუძლია დაეხმაროს, ხოლო

ზემდგომმა ხელმძღვანელმა, განსაზღვრული ზომით, უნდა წაახალისოს მენეჯერთა თვითგანვითარება და საჭირო შემთხვევაში, უხელმძღვანელოს მათ. ხელმძღვანელთა თვითგანვითარებისათვის განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვს ე. წ. პირადი განვითარების გეგმების შედგენას. ხშირად ასეთ გეგმებს ადგენენ კვალიფიკაციის ამაღლებას დაქვემდებარებული პირები. სასურველია, რომ ამ გეგმების შინაარსი ეყრდნობოდეს პასუხებს შემდეგ კითხვებზე:

1. როგორი დონის კომპეტენტურობის მიღწევა იგეგმება;
2. როგორია თქვენი სწავლების მიზანი, რომელ სფეროებში აიმაღლებთ მუშაობის მაჩვენებლებს და/ან რა არის ის ახალი, რის გაკეთებას შეძლებთ სწავლების შემდეგ;
3. როგორ აღწევთ მიზნებს, როგორ დავალებებს, პროექტებს, სავარჯიშოებს ასრულებთ, რას კითხულობთ, სწავლების ან კვალიფიკაციის როგორი კურსები გასურდათ გაგველოთ (განვითარების გეგმა საჭიროა დაიყოს განსაზღვრულ ეტაპებად, ხოლო ცალკეული სასწავლო ღონისძიებები ჩამოითვალოს პუნქტების მიხედვით. თითოეული ეტაპისათვის სწავლების პროგრამის საერთო ხანგრძლივობა საჭიროა მიეთითოს სწავლების ფასთან ერთად, თუ სწავლა ფასიანია);
4. რომელი რესურსებია (მაგალითად, ელექტრონული სასწავლო მასალები, წიგნები, ვიდეო-კასეტები, ინდივიდუალური და ა. შ.) თქვენთვის აუცილებელი და სხვ.

ხელმძღვანელთა კვალიფიკაციის ამაღლებაში მნიშვნელოვან როლს ასრულებენ ადამიანური რესურსების მართვის სპეციალისტები. მოცემულ სფეროში მათი ძირითადი მოვალეობებია:

- ახსნან ორგანიზაციის შესაძლებლობები ხელმძღვანელთა კვალიფიკაციის ამაღლებაში და მისცენ კონსულტაცია იმაზე, თუ რა როლის შესრულება შეუძლია ამ მოთხოვნილებათა დაკმაყოფილებას ორგანიზაციის მისიის რეალიზაციაში;
- შესთავაზონ ხელმძღვანელობას კვალიფიკაციის ამაღლებისადმი ფორმალური და არაფორმალური მიდგომები;
- ხაზობრივ მენეჯერებთან ერთად დაამუშაონ ხელმძღვანელთა კვალიფიკაციის ამაღლებისათვის საფუძვლად ასაღები კომპეტენციის სტრუქტურა;
- მისცენ რეკომენდაციები მენეჯერებს იმაზე, თუ როგორ აიმაღლონ კვალიფიკაცია;
- დაეხმარონ და მხარი დაუჭირონ მენეჯერებს პირადი განვითარების გეგმის მომზადებაში;
- მიაწოდონ მენეჯერებს სასწავლო მიზნებისათვის საჭირო მასალები;
- საჭიროების შემთხვევაში, იმუშაონ ცალკეული მენეჯერის ან ჯგუფის რეპეტიტორად ან კურატორად;
- მმართველობითი განათლების გარე პროგრამების არჩევისას გასწიონ კონსულტაციები;
- ხელი შეუწყონ აქტიური სწავლების განხორციელებას და ა. შ.

ხელმძღვანელთა კვალიფიკაციის ამაღლებას საქართველოში დიდი ხნის ისტორია აქვს. იგი საბჭოთა პერიოდში, ისე როგორც ქვეყნის ეკონომიკის განვითარება, გეგმურ ხასიათს ატარებდა და ჰქონდა ყველა ის ნაკლი, რაც დამახასიათებელია ასეთი ეკონომიკისათვის. მაგალითად, არც ისე იშვიათად, ხელმძღვანელი კადრების კვალიფიკაციის ამაღლებას წმინდა ფორმალური ხასიათი ჰქონდა და შესაბამის კურსებზე ხელმძღვანელ პირს გზავნიდნენ არა ამ უკანასკნელის ცოდნის გაღრმავების, არამედ მმართველობის ზედა რგოლიდან დაშვებული დავალების (გეგმის) შესრულების აუცილებლობიდან გამომდინარე. მიუხედავად ამისა, საბჭოთა პერიოდში საქართველოში ხელმძღვანელთა კვალიფიკაციის ამაღლების არსებული სისტემა დადებით როლს ასრულებდა. ქვეყანაში მოქმედებდა ხელმძღვანელი კადრების კვალიფიკაციის ამაღლების მრავალი ადგილობრივი, რეგიონული და რესპუბლიკური ცენტრი. ქვეყნის უმეტეს წამყვან უმაღლეს სასწავლებლებში ფუნქციონირებდა ამ მიზნისათვის განკუთვნილი სპეციალური ფაკულტეტები და ა. შ. XX საუკუნის 90-ანი წლებიდან დაწყებული, სოციალისტური ეკონომიკის მსხვერველამ გამოიწვია მმართველობითი პერსონალის კვალიფიკაციის ამაღლების ქვეყანაში არსებული სისტემის მოშლა. იგულისხმებოდა, რომ საბაზრო ეკონომიკის დამკვიდრებით შეიქმნებოდა ხელმძღვანელი კადრების კვალიფიკაციის ამაღლების სრულიად ახალი სისტემა, რომელიც თავისუფალი იქნებოდა გეგმური ეკონომიკისათვის დამახასიათებელი ნაკლოვანებებისაგან. სამწუხაროდ, ეს ასე არ მოხდა. დღეს საქართველოში ხელმძღვანელი კადრების კვალიფიკაციის ამაღლების არავითარი, არც კარგი და არც ცუდი სისტემა არ არსებობს. ზოგიერთ შემთხვევაში, მას მხოლოდ ეპიზოდური ხასიათი აქვს, ე. წ. ტრენინგების სახით. ამის მიზეზებია: ბიზნესის განვითარების დაბალი დონე, ხელმძღვანელი კადრების პროფესიონალიზმის შეუფასებლობა და ა. შ. მათგან ერთ-ერთი მთავარი მიზეზი ისიცაა, რომ მოცემულ პრობლემაზე საქართველოში მეცნიერული კვლევები, რომლებშიც ნათლად და არგუმენტირებულად იქნებოდა დასაბუთებული ხელმძღვანელი პერსონალის კვალიფიკაციის ამაღლების მნიშვნელობა და აუცილებლობა ორგანიზაციის მისიის შესრულებასა და ადამიანთა საქმიანობის ეფექტიანობის

ამაღლებისათვის და, შესაბამისად, დასახული იქნებოდა ხელმძღვანელთა კვალიფიკაციის ამაღლების კონკრეტული გზები, თითქმის არ მიმდინარეობს.

ქვეყნის ეკონომიკის აღმავლობის ინტერესებიდან გამომდინარე, აუცილებელია ხელმძღვანელთა კვალიფიკაციის ამაღლებისადმი სათანადო ყურადღების დათმობა, რამდენადაც ორგანიზატორული უნარ-ჩვევებისა და სათანადო კომპეტენციით აღჭურვილი მაღალკვალიფიციური ხელმძღვანელების გარეშე შეუძლებელია ორგანიზაციის წარმატებული საქმიანობა. აუცილებელია, სათანადო ყურადღება დაეთმოს ამ მნიშვნელოვანი პრობლემის მეცნიერულ კვლევას და შეიქმნას ხელმძღვანელთა კვალიფიკაციის ამაღლების მწყობრი და გამართული სისტემა, რომელიც დაემყარება სათანადო მეცნიერულ რეკომენდაციებსა და პრაქტიკის სადღეისო მოთხოვნილებებს.

ლიტერატურა:

1. Армстронг М., Практика управления человеческими ресурсами. Перевод с английского, 8-е издание. М., 2012;
2. Армстронг М., Практика управления человеческими ресурсами. Перевод с английского М., 2007;
3. Десслер Г., Управление персоналом. М., 2003;
4. Ренделл Р., Фаей Л., Курс MBA по стратегическому менеджменту. М., 2004;
5. Литвинюк А. и др. Управление персоналом. М., 2012.

COHERENT SYSTEM FOR IMPROVING MANAGERS' QUALIFICATION – PREREQUISITE FOR ORGANIZATIONS TO OPERATE SUCCESSFULLY Khatuna Bebnadze, Gori State Teaching University, Associate Professor RESUME

The article discusses the issues related to improvement of managers' qualification such as its essence, objectives and importance on the current stage of economic development; the mechanism to develop effective system and methods for improving qualification; etc. Special attention is paid to the importance of discussing formal, informal and integrated approaches to qualification improvement issues.

The paper also discusses widespread experience of establishing qualification improvement centers and the way they function, as well as the role and importance of human resource development specialists in improving managers' qualification.

The concluding part of the paper presents a brief critical analysis of the current situation regarding improvement of managers' qualification in Georgia and suggests some of the author's ideas how the situation can be improved in this direction.

საერთაშორისო რეკლამის ძირითადი პრობლემები და მათი გადაწყვეტის გზები

**ნათია ბეჟანიძე, ბათუმის სახელმწიფო საზღვაო აკადემია, მოწვეული მასწავლებელი
ნინო მამულაძე, ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, მოწვეული
მასწავლებელი**

საერთაშორისო ბიზნესის ეფექტიანი განხორციელება წარმოუდგენელია საერთაშორისო მარკეტინგის გარეშე. კომპანიებს საერთაშორისო ბაზრებზე მუშაობის პროცესში უწევთ, საქონლის და მომსახურების ბაზარზე წინ წაწევის ყველა ელემენტის გამოყენება, მათ შორის ყველაზე მნიშვნელოვანია რეკლამა. საერთაშორისო რეკლამის დანიშნულებაა, საქონლისა და მომსახურების შესახებ ინფორმაციის მიწოდების გზით, მყიდველობითი მოთხოვნის ჩამოყალიბება, სასაქონლო ბრუნვის გადიდება, საქონლის იმიჯის გავრცელება ან გაძლიერება.

გლობალური ეკონომიკის პირობებში, როდესაც ტრანსნაციონალურ კორპორაციებს შორის მძაფრი კონკურენტული ბრძოლაა გაჩაღებული, კომპანიები იძულებულნი არიან სულ უფრო მეტი თანხები დააბანდონ რეკლამაში, თუმცა არც თუ იშვიათია, როდესაც ესა თუ ის კომპანია აწყდება სხვადასხვა

სახის პრობლემას საერთაშორისო ბაზარზე. წარმოდგენილ სტატიაში ჩვენი მიზანია გავარკვიოთ საერთაშორისო რეკლამის ძირითადი პრობლემები და მათი გადაწყვეტის გზები.

1) მასობრივი საინფორმაციო საშუალებების მისაწვდომობა შეიძლება შეიზღუდოს შემდეგი მიზეზებით:

- **პროტექციონიზმი.** ავსტრალიაში, მაგალითად, მასობრივი საინფორმაციო საშუალებები მხოლოდ ეროვნული წარმოების რეკლამებს განათავსებენ;
- **სარეკლამო დროის რეგლამენტირება რადიოსა და ტელევიზიის სახელმწიფო არხებზე.** ბელგიაში, მაგალითად, რადიო რეკლამებს მხოლოდ კერძო რადიოსადგურებზე განათავსებენ;
- **მასობრივი საინფორმაციო საშუალებების მონოპოლიზაცია.** იაპონიაში, მაგალითად, ბაზრის სრული დაფარვა შეიძლება უზრუნველყოფილ იქნას რეკლამის განთავსებით სამ ყველაზე მსხვილ გაზეთში. თუმცა ამ გაზეთებში მთელი სარეკლამო ადგილის 30%-50% შესყიდული აქვს მსხვილ ეროვნულ სააგენტო „დენსუ“-ს, ამიტომ გაზეთებმა შეიძლება უარი განაცხადონ დამატებითი განცხადებების ბეჭდვაზე;
- **სარეკლამო დროის გადახდის პირობები ტელევიზიაში (რადიოში).** ასე მაგალითად, სამხრეთ აფრიკის რესპუბლიკაში სატელევიზიო რეკლამის დრო ანაზღაურებულ უნდა იქნას წინასწარ 1 წლით ადრე.

ასეთი პრობლემების გადასაჭრელად კომპანიები პოულობენ შემდეგ გამოსავალს:

- იმ ქვეყნებში, სადაც პოპულარულია კინოში სიარული, რეკლამებს კინოთეატრებში განათავსებენ;
- რეკლამას ახორციელებენ გაყიდვის ადგილას ან გამოიყენებენ არატრადიციულ საშუალებებს, ხერხებს, შერჩეულს მოცემული ბაზრისათვის;
- გამოიყენებენ საერთაშორისო გამოცემებს (ჟურნალები newweek, time; ქალებისათვის – vogue, batar, cosmopolitan; კაცებისათვის – playboy). თუმცა მხედველობაშია მისაღები, რომ აუდიტორიის დაფარვა შემოსაზღვრულია, მაღალი ფენის საშუალო კლასით განვითარებულ ქვეყნებში და რჩეული მდიდრებით განვითარებად ქვეყნებში. ამ გამოცემების მეშვეობით ჩვეულებრივ გადაიცემა სტანდარტული ტრანსნაციონალური შეტყობინებები – ე.წ. საერთაშორისო რეკლამა. მკითხველთა წრის გათვალისწინებით ისინი შეიცავენ:
- ფუფუნების საგნების რეკლამას (სუნამოები, უნიკალური საათები, ძვირფასეულობა, ავტომობილები),
- საერთაშორისო მომსახურებათა რეკლამას (ავიაკომპანიები, საკრედიტო ბარათები),
- უმსხვილესი ფირმების პრესტიჟულ რეკლამას ავტომობილების წარმოების, ინფორმატიკის, ავიაციისა და სხვა სფეროებში. ასეთი რეკლამის მიზანია ფირმის დადებითი იმიჯის გავრცელება და მისი საქონლის პოპულარობის გაზრდა მსოფლიოში.

სამრეწველო და პროფესიული წრეებისათვის რეკლამას განათავსებენ ტექნიკურ, სპეციალიზებულ ჟურნალებში (როგორც წესი, ინგლისურენოვანებში). ვინაიდან ეს გამოცემები დარგობრივი ხასიათისაა, რეკლამასაც საკმაოდ მიზნობრივი ხასიათი აქვს;

კიდევ ერთი შანსი, შეზღუდვების გადალახვისა არის თანამგზავრული ტელევიზია, რომელიც დღეისათვის იქცა მასობრივი ინფორმაციის გავრცელების საერთაშორისო საშუალებად. ყველაზე მეტი განვითარება მან დასავლეთ ევროპის ქვეყნებში ჰპოვა. ვინაიდან არსებობენ არხები, რომლებიც მკაფიოდ არიან სპეციალიზებულნი (კულტურა, ახალი ამბები, სპორტი, საბავშვო გადაცემები და ა.შ.), საერთაშორისო რეკლამის მიზნობრივი ხასიათი ძლიერდება. თუმცა, ამავე დროს, სატელევიზიო არხების თითქმის ნახევარი ატარებს უნივერსალურ ხასიათს, ანუ რეკლამა ამ არხებზე შეიძლება მიმართული იქნას ფართო აუდიტორიაზე.

2) დანახარჯების დონე საერთაშორისო მარკეტინგში ყოველთვის მეტია ვიდრე შიდა ბაზარზე, რაც ასე აიხსნება:

- ტექსტის თარგმანის და ადაპტაციის ღირებულებით საზღვარგარეთული ბაზრის კულტურული და სხვა თავისებურებებიდან გამომდინარე;
- ზოგიერთ ბაზრებზე მასმედიის შეზღუდულობა მომხმარებელთა დაფარვის საკითხში;
- ზოგიერთ ქვეყნებში მს-ის გამოყენების შეუძლებლობით მიზნობრივი სეგმენტის დაფარვის საკითხში;
- უცხოური რეკლამის დაკვეთებისათვის მაღალი ფასების დაწესებით.

ამიტომ სარეკლამო დროის ყიდვა უნდა მივანდოთ სპეციალისტებს, რომლებიც იცნობენ ადგილობრივი ბაზრის თავისებურებებს. უნდა აღინიშნოს, რომ ფასები მნიშვნელოვნად განსხვავდება ქვეყნების მიხედვით. მაგალითად, 1000 მკითხველის დაფარვის ღირებულება ბელგიაში დაახლოებით 1,5 დოლარია, ხოლო იტალიაში, დაახლოებით 6 დოლარი. დანახარჯებზე მოქმედებს არა მარტო დაფარვის სიდიდე, არამედ სარეკლამო შეტყობინებების მიწოდების სიხშირეც. თუ რეკლამის სიხშირე უფრო დაბალია რესპონდენტის მიერ სარეკლამო შეტყობინების აღქმის სიხშირესთან შედარებით, მაშინ რეკლამა ყოველი გასვლისას აღიქმება როგორც პირველად ნანახი. საერთაშორისო მარკეტინგის პრაქტიკამ აჩვენა, რომ ამაში მდგომარეობს სარეკლამო კამპანიების მარცხის მიზეზი, ხოლო მიზნობრივი

სეგმენტის უფრო სრულყოფილად დაფარვა (მოცვა) შეიძლება მიღწეული იქნას რეკლამის გავრცელების რამდენიმე საშუალების კომბინაციით. მაგალითად, სატელევიზიო რეკლამას შეიძლება დაემატოს ბეჭდვითი და გარე რეკლამა. გარდა ამისა გამოიყენებენ „მსს“-ის სხვადასხვა კომბინაციას (ეროვნული, რეგიონალური, ინტერნაციონალური), რაც განსაკუთრებით აქტუალურია რადიო და სატელევიზიო არხებისათვის. რადგან თანამგზავრული ტელევიზიით ზოგიერთი არხი მაუწყებლობას ავრცელებს რამდენიმე ქვეყანაში, (10 დან 14-მდე), ამდენად ხელსაყრელია ისინი გამოვიყენოთ სინქრონული მარკეტინგისათვის. მაგრამ. თუ გადაცემების სიხშირე არასაკმარისია, მაშინ სარეკლამო ბიუჯეტი ფაქტიურად იფლანგება, რაც უფრო მეტად ასაბუთებს თანმიმდევრული მარკეტინგის გამოყენების აუცილებლობას.

3) მიზნობრივი აუდიტორიის მოცვის მიღწეული დონის შემოწმება ბევრ შემთხვევაში შეიძლება გართულდეს რამდენიმე მიზეზის გამო:

- მონაცემების არასაკმარისობით;
- ბევრ რეგიონში სარეკლამო შეტყობინებების გამოქვეყნებისას მისი მონიტორინგის შეუძლებლობით (ზოგიერთი მონაცემებით, ანაზღაურებული რეკლამის დაახლოებით მეოთხედი არ ქვეყნდება);
- ყველა ბაზრისათვის დაფარვისა და სიხშირის განსაზღვრისათვის ერთიანი მეთოდის არ არსებობა, რაც იწვევს მონაცემების შედარების შეუძლებლობას;
- მასობრივი საინფორმაციო საშუალებების (მსს) მოწესრიგება განსაკუთრებით აქტუალურია თანამგზავრული ტელევიზიისათვის. მაგალითად, შვეიცარიის ფრანგულენოვანი მოსახლეობის ან ბელგიისათვის განკუთვნილი სარეკლამო რგოლები, შეიძლება მიღებული იქნას საფრანგეთში, ამასთანავე თანამგზავრული ტელევიზიის განვითარებასთან ერთად ეს პრობლემა სულ უფრო აქტუალური ხდება; პრაქტიკულად შეუძლებელია სარეკლამო კამპანიის სრული სტანდარტული პროგრამითაც კი სიხშირისა და დაფარვის ზუსტად განსაზღვრა.

საერთაშორისო რეკლამის ეფექტიანობაზე მოქმედებს რეკლამის საშუალების (გავრცელების არხის) არჩევა, ამიტომ საჭიროა დაწვრილებით აიწონოს ყველა უპირატესობები და ნაკლოვანებები ყოველი კონკრეტული ბაზრისათვის. გაზეთის არჩევისას, უნდა გავითვალისწინოთ შემდეგი უარყოფითი მომენტები: მოსახლეობის განათლების განსხვავებული დონე; ზოგიერთ ქვეყნებში გამოცემების არარეგულარული ხასიათი; ზოგიერთ ქვეყანაში რეალური ტირაჟის განსაზღვრის და პუბლიკაციის გაკონტროლების შეუძლებლობა; სუსტად განვითარებულ ქვეყნებში პოლიგრაფიის დაბალი დონე; გაზეთის მოცულობის და სარეკლამო განცხადებების რაოდენობის შეზღუდვა.

ჟურნალის არჩევა უფრო აქტუალურია განვითარებული ქვეყნებისათვის ან განვითარებადი ქვეყნების შედარებით უზრუნველყოფილი მოსახლეობის სეგმენტის დასაპყრობად. რეკლამა დარგობრივ ჟურნალებში მიზანშეწონილია სპეციალიზებული ბაზრებისათვის.

რეკლამის რადიოში განთავსებისას საჭიროა გავითვალისწინოთ მრავალგვარი შეზღუდვები და ნაციონალურ არხებთან მიმართებაში სახელმწიფო კონტროლი, მიზნობრივი აუდიტორიის დაპყრობასთან დაკავშირებული სირთულეები. მაგრამ ამავე დროს უნდა გავითვალისწინოთ ის, რომ მრავალი განვითარებადი და ყველა სუსტად განვითარებული ქვეყნების მოსახლეობისათვის რადიო წარმოადგენს მსს-ის ერთადერთ მისაწვდომ წყაროს.

ტელევიზიის, როგორც რეკლამის საშუალებად გამოყენებისას საჭიროა გავითვალისწინოთ შემდეგი:

- დასავლეთ ევროპის ქვეყნებში მოქმედებს მრავალგვარი შეზღუდვა, რომლებიც ეხება არა მარტო სარეკლამო რგოლების რაოდენობას, არამედ მათ შინაარსსაც და ბლოკებში გაერთიანებასაც.
- აშშ და იაპონიაში სატელევიზიო რეკლამის დიდი მოცულობის გამო სარეკლამო რგოლების დამახსოვრება მნიშვნელოვნად კლებულობს;
- ზოგიერთ ქვეყანაში არხების რაოდენობა და მაუწყებლობის დრო კონტროლდება ხელისუფლების მიერ (შვედეთი, დანია, ნორვეგია). შვედეთში არ არსებობს საკაბელო ტელევიზია, მაგრამ მიიღება ნორვეგიის და დანიის არხები;
- საათების რაოდენობა, რომელსაც ადამიანი ჩვეულებრივ ატარებს ტელეეკრანებთან: დასავლეთ ევროპაში - 1,5-დან 5 სთ-მდე. აშშ - ში 6 სთ. მეტი;
- საკაბელო ტელევიზიას, რომელიც მიმზიდველია განსაზღვრულ სეგმენტებზე რეკლამის დამკვეთებისთვის, აქვს უარყოფითი მხარეც: საკაბელო ქსელების არათანაბარი განვითარება და ამ არხების გამოყენების მიმართ ეროვნული თავისებურებები. მაგ, ინგლისში, მხოლოდ 1,5% ოჯახი იღებს საკაბელო მაუწყებლობას, ხოლო ბელგიაში -90%. უამრავი ოჯახისთვის (განსაკუთრებით სოფლად), საკაბელო ტელევიზია - ძვირი სიამოვნებაა. ამიტომ ის განიხილება როგორც დამატება თანამგზავრიდან ტელემაუწყებლობისა და არა მისი კონკურენტი.

4) რეკლამის სახეობის არჩევისას უნდა გავითვალისწინოთ შემდეგი გარემოებები:

პირდაპირ საფოსტო გზავნილს (direct mail) აქვს ერთი მნიშვნელოვანი უპირატესობა – პოტენციური კლიენტისათვის პირდაპირი მიმართვის შესაძლებლობა და სულ ცოტა, სამი ნაკლი:

- საზღვარგარეთელი რესპონდენტების მისამართების შედგენის სირთულეები;
- მოსახლეობის განათლების არათანაბარი დონე, რომელიც რეკლამის ამ სახეობის გამოყენებას მიუღებელს ხდის სუსტად განვითარებულ ქვეყნებში;
- საფოსტო მომსახურების განვითარების დაბალი დონე განვითარებად და სუსტად განვითარებულ ქვეყნებში.

გარე რეკლამა განსაკუთრებულ როლს თამაშობს იმ ქვეყნებში, სადაც განათლების დონე დაბალია და არასაკმარისაა განვითარებული მასშედი. აქ საჭიროა რეკლამის ობიექტის ვიზუალური გამოსახულების მომხმარებლის ცნობიერებაში გამყარება. ამ მხრივ იყენებენ ეგრეთწოდებული „სენდვიჩის“ სისტემას - ადამიანი-რეკლამას, რომელიც გათვლილია გამვლელების ცნობისმოყვარეობაზე და მათ დაინტერესებაზე. ამრიგად, გარე რეკლამა სუსტად განვითარებულ ქვეყნებში მნიშვნელოვნად განსხვავდება თავისი ხასიათით ცივილიზებული ქვეყნების რეკლამისაგან, სადაც მას უფრო შეხსენებითი ფუნქცია აკისრია.

5) საერთაშორისო რეკლამის სტანდარტიზაცია და ადაპტაცია:

საერთაშორისო რეკლამის აქტუალურ პრობლემად რჩება არჩევანი სტანდარტიზაციასა და ადაპტაციას შორის.

რეკლამის სტანდარტიზაცია ემსახურება შემდეგ მიზნებს:

- საქონლის საერთაშორისო იმიჯის შექმნას;
- შეამციროს ხარჯები რეკლამის შემუშავებასა და გამოშვებაზე;
- დააჩქაროს სინქრონული გასვლა სხვადასხვა ქვეყნის ბაზარზე;

შეტყობინებათა გადანაცვლების თავიდან აცილება მის მოწესრიგებისა და მომხმარებლის ერთი ქვეყნიდან მეორეში გადაადგილების დროს.

ამ მიზნების შესრულებას ართულებს სხვადასხვა შეზღუდვები:

1. სტანდარტიზებული რეკლამის განთავსება მიზანშეწონილია მხოლოდ საერთაშორისო მასშედიში;
2. სტანდარტული რეკლამა ეფექტურია ისეთი საქონლისათვის, რომელზეც მოთხოვნილება უნივერსალურია;
3. მომგებიანია საქონლის რეკლამა, თუ მის მიმართ ჩვევები და მასზე დამოკიდებულება საკმაოდ გავრცელებულია (სიგარეტი, ალკოჰოლური სასმელი, საღებავი რეზინი);
4. სტანდარტიზაცია ეფექტურია, თუ საქონლის (ან მომსახურების) უპირატესობები ერთნაირად მიიღება ნებისმიერ ქვეყანაში და გამყარებულია იდენტური პოზიციონირებით.

თუმცა, სრული სტანდარტიზაციის დროსაც კი ზოგიერთ ქვეყანაში შეიძლება შეგვხვდეს ორი სირთულე: პერსონაჟის შეცვლის აუცილებლობა და სარეკლამო ტექსტის ზუსტი თარგმანი. შეიძლება ითქვას, რომ არსებობს მთლიანად სტანდარტიზებული რეკლამა; ნაწილობრივ სტანდარტიზებული და ნაციონალურ პირობებზე ადაპტირებული რეკლამა.

რეკლამის ადაპტაცია გამოწვეულია ისეთი საფუძვლიანი მიზეზებით, როგორებიცაა:

- საერთაშორისო მარკეტინგის მაკროგარემოს თავისებურებები, საკანონმდებლო ნორმები;
- მნიშვნელოვანი და აქტუალურია, ეროვნულ-კულტურული ფაქტორები, რომლებიც იწვევენ რეკლამის სამართლებრივი, ეკონომიკური და კულტურული ადაპტაციის აუცილებლობას.

სამართლებრივი ადაპტაცია დაკავშირებულია საკანონმდებლო მოთხოვნების შესრულებასთან, როგორც ეროვნული, ისე უცხოური რეკლამის დამკვეთების მიერ. მაგალითად, დიდ ბრიტანეთში, გერმანიაში, საფრანგეთში, შვედეთში, იტალიაში, შედარებითი რეკლამა აკრძალულია. რიგ სახელმწიფოებში ბავშვთა საქონლის რეკლამირების დროს არსებობს სხვადასხვა შეზღუდვები. მაგალითად, იტალიაში, აკრძალულია ბავშვების ჩვენება სადილობის დროს, შვედეთში არ არის ნებადართული ბავშვები აჩვენონ სახიფათო სიტუაციაში. საფრანგეთში, ასეთი რეკლამა საჭიროებს ნებართვას ხელისუფლებისაგან.

რეკლამის ადაპტაციის დროს ასევე უნდა გავითვალისწინოთ ზოგიერთი სამართლებრივი შეზღუდვები, მაგალითად სარეკლამო რგოლის ხანგრძლივობის დრო (ავსტრიაში არა უმეტეს 30 წამისა); ჩვენების დრო (გერმანიაში 18-დან 20 სთ-მდე, გარდა შაბათისა; შვეიცარია და იტალიაში - ერთი სატელევიზიო რგოლის ჩვენება დასაშვებია მხოლოდ 2-ჯერ კვირაში).

რეკლამის ეკონომიკური ადაპტაცია დაკავშირებულია საზოგადოების ეკონომიკური განვითარების დონესთან და სხვა თავისებურებებთან. მაგალითად, საფრანგეთში ფორდ-ფიესტას პოზიციონირებას რეკლამაში ახდენენ როგორც რენო-4 ის ალტერნატივას, იტალიაში როგორც ფიატ 127-ის კონკურენტს, ხოლო გერმანიაში როგორც ოჯახის მეორე ავტომობილს.

კულტურული ადაპტაცია ეფუძნება იმ ფაქტს, რომ წარმოდგენა საქონელზე სამი კომპონენტისაგან შედგება: უტილიტარული (ტექნიკური მახასიათებლები და თვისებები), გამოსახულებითი ("მითითური" ან ფასეულობის შეგრძნება) და სიმბოლური (სოციალური ფასეულობა, ასოციაციები, სტერეოტიპები). მაგალითად, სარეკლამო საპონი "Palmolive" რომელიც მდიდარია ზეთის ხილის ზეთით, მიუღებელია იტალიისთვის, სადაც ის მნიშვნელოვან კულინარიულ ინგრედიენტს წარმოადგენს.

ამგვარად, საერთაშორისო მარკეტინგში რეკლამის ოპტიმალურ ვარიანტად შეიძლება ჩაითვალოს ნაწილობრივ სტანდარტიზებული რეკლამა, რომელიც ინარჩუნებს სარეკლამო კამპანიის ერთიან სულს და საერთო სტრატეგიას, მაგრამ აქვს შესაძლებლობა მიუახლოვდეს ადგილობრივ პირობებს მიზნობრივ მომხმარებელზე უფრო ეფექტური ზემოქმედებისათვის. გარდა ამისა მიზანშეწონილია ადაპტაციისათვის ადგილობრივი ეროვნული სააგენტოების სარეკლამო კამპანიაში ჩართვა. რამდენადაც სარეკლამო ტექსტის დაწვრილებით და ზუსტად გადართარგმნა წარმატების ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ფაქტორია.

ტრანსნაციონალური კორპორაციების საქმიანობა უცხოურ ბაზარზე, თავისი პროდუქციის წინსვლაში, აქტუალურს ხდის ამ ქვეყნებში რეკლამის ეროვნული თავისებურებების შესწავლას. ამ თავისებურებების გაუთვალისწინებლობა საერთაშორისო სარეკლამო კამპანიის შემუშავების პროცესში, გამოიწვევს დაბალ კომუნიკაციურ და ეკონომიკურ ეფექტიანობას. ტრანსნაციონალურმა კორპორაციებმა აითვისეს წარსულის გაკვეთილები და დღეს უცხოურ ბაზარზე გასვლამდე და სარეკლამო კამპანიის დაწყებამდე, საერთაშორისო მარკეტინგის სპეციალისტები ეწევიან კონკრეტული ქვეყნის გარემოს და რეკლამის ეროვნული თავისებურებების შესწავლას.

საერთაშორისო სარეკლამო შეტყობინებაში ძალიან მნიშვნელოვანია ენა. სიტყვებს სხვადასხვა კულტურებში განსხვავებული მნიშვნელობა აქვს. კონტექსტური დამოკიდებულების თეორიის თანახმად, კონტექსტის გავლენის ხარისხი შეტყობინების აღქმაზე და გააზრებაზე ვარირებს სხვადასხვა კულტურებს შორის. მაღალი კონტექსტური დამოკიდებულების მქონე კულტურებში (იაპონია, ჩინეთი, არაბეთი) შეტყობინების შინაარსი შეიძლება გაგებულ იქნეს მხოლოდ განსაზღვრულ კონტექსტში, ხოლო დაბალი კონტექსტური დამოკიდებულების მქონე კულტურებში (გერმანია, სამხრეთ ამერიკა, სკანდინავია) შეტყობინება შეიძლება გაიგონ კონტექსტისაგან დამოუკიდებლად. კონტექსტური დამოკიდებულების საშუალო დონე დამახასიათებელია ისეთი ქვეყნებისთვის, როგორებიცაა საფრანგეთი, დიდი ბრიტანეთი, ესპანეთი, იტალია. ეს იმას ნიშნავს, რომ მაღალი კონტექსტური დამოკიდებულების მქონე კულტურებში სიტყვებს ენიჭება ერთზე მეტი მნიშვნელობა, ხოლო დაბალი კონტექსტური დამოკიდებულების მქონე კულტურებში ყველა სიტყვას ზუსტი მნიშვნელობა აქვს.

სარეკლამო შეტყობინებები, რომლებიც მომზადებულია მაღალი კონტექსტური დამოკიდებულების მქონე კულტურების წარმომადგენლების მიერ, შეიძლება გაუგებარი აღმოჩნდეს დაბალი კონტექსტის მქონე კულტურებისათვის და პირიქით. იმიტომ რომ ისინი ვერ გადმოსცემენ ზუსტ მნიშვნელობას. მაგ: იაპონელებისთვის მიუღებელია ლაპარაკი იმაზე, რაც ისედაც ნათელია და გასაგები, მაშინ როდესაც ამერიკელები თავიანთ გამოთქმებში ზუსტად გამოხატავენ საკუთარ აზრს და გრძნობებს. ასეთი განსხვავება ხშირად იწვევს დაბრკოლებებს ამერიკელ პარტნიორებთან ურთიერთობაში. ამდენად, კულტურული თავისებურებები შეადგენენ რეკლამის ეროვნულ კოდს, რომელთა გათვალისწინება პირდაპირ ახდენს გავლენას სარეკლამო შეტყობინების კომუნიკაციურ ეფექტიანობაზე.

სარეკლამო შეტყობინების კოდირების დროს გასათვალისწინებელია, აგრეთვე, ფერების ნაციონალური სიმბოლიკა. წინააღმდეგ შემთხვევაში ამ ფაქტორმა შეიძლება გამოიწვიოს რეკლამის დაბალი კომუნიკაციური ეფექტიანობა. ასე მაგ: მწვანე ფერი იტალიაში სიყვარულის სიმბოლოა, მაღაზიაში - ტროპიკული ციებცხელების, ჩინეთში - ფუფუნების, მუსლიმანურ სამყაროში. - ბოროტი თვალისაგან დაცვის. და ა. შ. ამდენად, სხვადასხვა ფერებით ერთი და იგივე იდეის რეკლამირება ამა თუ იმ ქვეყანაში აღიქმება განსხვავებულად.

მიზნობრივი აუდიტორიის იდენტიფიკაციის პროცესში აუცილებელია აგრეთვე ბაზრის სეგმენტირება ფსიქოგრაფიული ნიშნების მიხედვით, რაც პრინციპულად მნიშვნელოვანია საერთაშორისო რეკლამისათვის: მოსახლეობის ცხოვრების სტილი, სამუშაო დღის და კვირის ხანგრძლივობა, გათვალისწინებული უნდა იყოს ერის მსოფლმხედველობა და ცხოვრების წესი.

საერთაშორისო ბაზარზე დიდი მნიშვნელობა აქვს სეგმენტირებას ქცევითი ნიშნების მიხედვით, რომელიც გულისხმობს მომხმარებლების ჯგუფებად დაყოფას იმის გათვალისწინებით, თუ რამდენად კარგად იცნობენ ისინი საქონელს (საქონლის და მომსახურების ცნობადობა), როგორ აფასებენ და იყენებენ მას, ან როგორ რეაგირებენ მასზე, გაითვალისწინება საქონლის მოთხოვნა და მზადება ყიდვისათვის.

გერმანიაში სარეკლამო სააგენტოების რაოდენობაც და მასში მომუშავე პერსონალის რიცხოვნობაც, სხვა ქვეყნებთან შედარებით მინიმალურია, რაც აიხსნება გერმანელების საქონლის წინსვლაში რეკლამის როლისადმი სკეპტიკური დამოკიდებულებით.

დიდ ბრიტანეთში დიდი მნიშვნელობა ენიჭება საქონლის სტატუსს. მაგალითად, ინგლისელები მზად არიან ბევრი გადაიხადონ ხარისხიან, პრესტიჟულ საქონელში. ამერიკელები კი აქცენტს აკეთებენ საქონლის ფასსა და ხარისხს შორის შესაბამისობაზე, გარანტიების ვადებს, ყიდვის შემდგომ მომსახურებას. საფრანგეთში არანაკლები მნიშვნელობა აქვს ესთეტიკურ მოტივს.

აქედან გამომდინარე, ყველა ზემოთ ჩამოთვლილი ფაქტორის ყურადღებით შესწავლა აუცილებელია წარმატებული საერთაშორისო სარეკლამო კამპანიის შემუშავებისათვის და თვით საერთაშორისო რეკლამის კომუნიკაციური ეფექტიანობის ამაღლებისათვის.

ლიტერატურა:

1. Березин И. С. Маркетинговый анализ. Принципы и практика. М., 2007.
 2. Беляевский И. К, Маркетинговое исследование: информация, анализ, прогноз, М., Финансы и статистика. 2002.
 3. Международный маркетинг. Учебник - Москва: ЮНИТИ-ДАНА, 2010.
 4. Ф. Котлер, К. Л. Келлер, Маркетинг Менеджмент, 12 изд., 2010.
- <http://economuch.com/page/marketing/>

INTERNATIONAL ADVERTISEMENT – MAIN PROBLEMS AND WAYS OF SOLUTION

Natia Bezhanidze, Batumi State Maritime Academy, Teacher by contract

Nino Mamuladze, Batumi Shota Rustaveli State University, Teacher by contract

RESUME

Global economical conditions and growing competition between companies, make leaders to invest more finances in advertisement. Mostly they find several problems in this field and it is quite difficult to make successful advertisement campaign.

In the given project it is discussed and analyzed the main factors affecting on advertisement in international market and the ways of its solution.

If companies wants to develop successful campaign and to raise communicative effectiveness of advertisement, they must considerate those important factors which is discussed in the project.

შიდა აუდიტის სუბიექტის საქმიანობის ძირითადი მიზნები და აუდიტის მტკიცებულებები

დავით ბიძინაშვილი, გორის სახელმწიფო სასწავლო უნივერსიტეტი, პროფესორი

სახელმწიფო შიდა ფინანსური კონტროლის გაძლიერება სახელმწიფო სექტორის ფინანსების მართვის რეფორმის მთავარი კომპონენტია, რომელიც მთავრობას ეხმარება, ჩამოაყალიბოს თანამედროვე კონტროლის გარემო საჯარო ადმინისტრაციაში, უზრუნველყოს გონივრული რწმუნებით, რომ ყველა ოპერაცია შეესაბამება კარგი მენეჯმენტის, პროდუქტიულობის, გამჭვირვალობის, ეფექტიანობისა და ეკონომიურობის პრინციპებს, ასევე მარეგულირებელ კანონმდებლობას, ხოლო შიდა აუდიტი ხელმძღვანელების ხელში არის ინსტრუმენტი - იარაღი, რითაც მიიღწევა ზემოთ ჩამოთვლილი მაჩვენებლები.

გარე აუდიტისაგან განსხვავებით, შიდა აუდიტორული საქმიანობა შედარებით ახალი პროფესიაა საქართველოსთვის, ისევე როგორც მთელი მსოფლიოსათვის. აქედან გამომდინარე, არ არის გასაკვირი, რომ ეს პროფესია მუდმივად იცვლება და იხვეწება.

აღსანიშნავია, რომ შიდა აუდიტისათვის დამახასიათებელი თვისება უნიკალურია ყველა დაწესებულებაში და დამოკიდებულია, დაწესებულებაში შექმნილ გარემოზე, ამიტომ შიდა აუდიტის განხორციელებისათვის საჭიროა დაწესებულების კულტურის, პოლიტიკისა და „ბიზნესპროცესების“ სიღრმისეულად შესწავლა და გაცნობიერება. თანამედროვე შიდა აუდიტორები სწავლობენ სისტემებს, აკვირდებიან ეფექტიანობას - აუდიტის ობიექტის მიერ საქმიანობის განხორციელებისას გამოყენებული რესურსებიდან მაქსიმალური შედეგების მიღწევას, ეკონომიურობას, ეფექტურობას - აუდიტის ობიექტის მიერ დასახული ამოცანების მიღწევის ხარისხს განხორციელებული საქმიანობის ფაქტობრივი და მოსალოდნელი შედეგების გათვალისწინებით და საჭიროების შემთხვევაში, იძლევიან რეკომენდაციებს. შიდა აუდიტორები შეისწავლიან აგრეთვე ფინანსურ, საოპერაციო, სტრატეგიულ და მათ შესაბამისობასთან დაკავშირებულ რისკებს, რათა უზრუნველყონ დაწესებულების კონტროლის სისტემის მდგრადობა. ისინი ახორციელებენ შეფასებას და განსაზღვრავენ, თუ რისი გაუმჯობესება შეიძლება. შიდა აუდიტორების ძირითადი ფუნქციაა ხელმძღვანელობისათვის დახმარების გაწევა დაწესებულების მიზნების მიღწევაში.

შიდა აუდიტის მიზანი, ესაა საჯარო დაწესებულების ხელმძღვანელობის უზრუნველყოფა გონივრული რწმუნებით, იმასთან დაკავშირებით, რომ საბიუჯეტო სახსრები და რესურსები გამოყენებული იქნება ეკონომიურად და ეფექტურად, ფინანსური ანგარიშგება იქნება სრულყოფილი, სანდო და ამომწურავი, განხორციელებული ოპერაციები შესაბამისობაში მარეგულირებელ კანონმდებლობასთან და წესებთან, აქტივები, ინფორმაცია და სხვა რესურსები დაცული იქნება დაკარგვისაგან, არამართლზომიერი გამოყენებისა და და დაზიანებისაგან, ასევე, შეისწავლოს, გააანალიზოს და შეაფასოს კონტროლის სისტემის ნაკლოვანებები და სისუსტეები, რათა მინიმუმამდე დაიყვანოს ადამიანისეული შეცდომების ალბათობა.

შიდა აუდიტორთა საერთაშორისო ინსტიტუტის (IIA) განმარტების შესაბამისად, „შიდა აუდიტი არის დამოუკიდებელი, ობიექტური მტკიცებულებითი და საკონსულტაციო საქმიანობა, რომელიც ქმნის დამატებით ღირებულებას და აუმჯობესებს დაწესებულების ფუნქციონირებას. იგი დაწესებულებას ეხმარება მიზნების მიღწევაში, რისკის მენეჯმენტის, კონტროლისა და მართვის ავტონომიური პროცესების შეფასებასა და გაუმჯობესებაში სისტემური, ორგანიზებული მიდგომის გამოყენებით“.

შიდა აუდიტის სუბიექტის საქმიანობის ძირითადი მიზნებია საკითხების სისტემური, კომპლექსური შესწავლისა და რისკის მართვის, კონტროლისა და მმართველობითი პროცესების შეფასების გზით დაწესებულების საქმიანობის სრულყოფა, ფინანსების მართვის გაუმჯობესება, სახსრების, სხვა მატერიალური ფასეულობების ხარჯვისა და გამოყენების კანონიერების, მიზნობრიობის დაცვისა და ეფექტიანობის გაზრდის ხელშეწყობა, დაწესებულების ფუნქციონირებისა და მართვის პროცედურების მწარმოებლურობის, სამართლებრივი, ტექნიკური და ფუნქციური ხარვეზების აღმოფხვრა და პრევენცია.

შიდა აუდიტი უნდა განხორციელდეს აუდიტის სტანდარტების, შიდა აუდიტორთა ეთიკის კოდექსისა და შემდეგი პრინციპების დაცვით:

- ა) დამოუკიდებლობა;
- ბ) ობიექტურობა;
- გ) პროფესიონალიზმი;
- დ) საჯაროობა;
- ე) გამჭვირვალობა;
- ვ) კანონიერება.

შიდა აუდიტის სუბიექტის უფლებამოსილება ვრცელდება დაწესებულებაზე ან/და დაწესებულების სტრუქტურულ ქვედანაყოფზე (ერთეულზე) ან/და დაწესებულებისადმი დაქვემდებარებულ ერთეულზე.

შიდა აუდიტის სუბიექტის საქმიანობის მიზნებია:

- ა) დაწესებულების წინაშე არსებული რისკების დადგენა და შეფასება;
- ბ) ფინანსური მართვისა და კონტროლის სისტემის ადეკვატურობისა და ეფექტიანობის შეფასება;
- გ) დაწესებულების სისტემის ორგანოების მიერ საქართველოს კანონმდებლობის მოთხოვნათა დაცვის კონტროლი;

დ) დაწესებულების ფუნქციონირებისა და მართვის პროცედურების მწარმოებლურობის, ეფექტურობის, ეფექტიანობისა და ეკონომიურობის გაზრდის მიზნით რეკომენდაციების შემუშავება;

ე) დაწესებულების ან/და დაწესებულების სტრუქტურული ქვედანაყოფის (ერთეულის) ან/და დაწესებულებისადმი დაქვემდებარებული ერთეულის საქმიანობაში მოსალოდნელი დარღვევების ან/და სამსახურებრივი გადაცდომების პრევენცია ან/და მათი რისკ-ფაქტორების გამოვლენა და ანალიზი;

ვ) დაწესებულების ან/და დაწესებულების სტრუქტურული ქვედანაყოფის (ერთეულის) ან/და დაწესებულებისადმი დაქვემდებარებული ერთეულის თანამშრომელთა მიერ სამართალდარღვევათა და სამსახურებრივ გადაცდომათა ჩადენის ფაქტების გამომწვევი და ხელშემწყობი მიზეზების დადგენა;

ზ) წინასწარი კონტროლის ღონისძიებების განხორციელება დაწესებულების ხელმძღვანელის მიერ ამ კანონით მინიჭებული უფლებამოსილების ფარგლებში;

თ) დაწესებულების სისტემის ორგანოების მიერ საქართველოს კანონმდებლობის მოთხოვნათა განუხრელი შესრულების კონტროლი;

ი) დაწესებულების სისტემის ორგანოებში დისციპლინისა და კანონიერების დაცვის სამსახურებრივი კონტროლი, დაწესებულების მოსამსახურეთა მიერ მოქალაქეთა კონსტიტუციური უფლებებისა და კანონიერი ინტერესების, სამსახურებრივ გადაცდომათა და სხვა მართლსაწინააღმდეგო ქმედებათა ჩადენის ფაქტების გამოვლენა, ამ ფაქტებთან დაკავშირებული განცხადებებისა და საჩივრების შესწავლა და შესაბამისი რეაგირება;

კ) დაწესებულების მოსამსახურეთა მიერ სამსახურებრივი გადაცდომის ჩადენის ფაქტებზე სამსახურებრივი შემოწმების ჩატარება, შემოწმების შედეგების შესახებ დასკვნის შედგენა და დაწესებულების ხელმძღვანელისთვის წარდგენა;

ლ) დაწესებულების მოსამსახურეთა მიერ საქართველოს კანონმდებლობის დარღვევის ფაქტების ხელშემწყობი მიზეზების დადგენისა და პრევენციის, დაწესებულების სისტემის ორგანოების საქმიანობაში აღმოჩენილი ხარვეზებისა და მათი გამომწვევი მიზეზების აღმოფხვრის მიზნით დაწესებულების ხელმძღვანელისთვის შესაბამისი რეკომენდაციების წარდგენა;

მ) დაწესებულების მოსამსახურეების ინტერესთა შეუთავსებლობის ფაქტების გამოვლენა, მათ მიერ სამსახურებრივი ეთიკის წესების შესრულებაზე კონტროლისა და ზედამხედველობის განხორციელება;

ნ) დაწესებულების საქმიანობის საჯაროობისა და გამჭვირვალობის უზრუნველყოფა, საზოგადოებრივი კონტროლის მექანიზმების ჩამოყალიბების ხელშეწყობა და მხარდაჭერა, კანონიერების დაცვის სფეროში საზოგადოების მხარდაჭერის მოპოვება;

ო) სხვა საქმიანობები, რომლებიც გამომდინარეობს დაწესებულების საქმიანობის სპეციფიკიდან და არ ეწინააღმდეგება საქართველოს კანონმდებლობას, ამ კანონის მიზნებს და შიდა აუდიტორის დამოუკიდებლობის პრინციპებს.

შიდა აუდიტის სუბიექტი უფლებამოსილია, დაწესებულების ხელმძღვანელთან და ცენტრის უფროსთან შეთანხმებით ოფიციალურ ბეჭდვით ორგანოში გამოაქვეყნოს შიდა აუდიტორული დასკვნა, ანგარიში ან/და მოხსენება.

დაწესებულების ხელმძღვანელი პასუხისმგებელია ადეკვატური და ეფექტიანი ფინანსური მართვისა და კონტროლის სისტემის, აგრეთვე რისკის მართვის სისტემის დანერგვისა და ფუნქციონირებისათვის.

თავისი კომპეტენციის ფარგლებში შიდა აუდიტის სუბიექტის მიერ შესწავლისა და ანალიზის ობიექტი შესაძლებელია იყოს დაწესებულების სისტემაში მიმდინარე ყველა პროცესი და საქმიანობის სფერო.

შიდა აუდიტის ობიექტის თანამშრომლები ვალდებული არიან, ითანამშრომლონ შიდა აუდიტორებთან მათი საქმიანობის განხორციელების დროს და უზრუნველყონ მათი კომპეტენციისთვის მიკუთვნებულ საკითხთან დაკავშირებული ყველა ინფორმაციისა და დოკუმენტის ხელმისაწვდომობა ან/და ქმედების განხორციელება.

სახელმწიფო ფინანსების კონტროლის სფეროში შიდა აუდიტის სუბიექტები თანამშრომლობენ საქართველოს კონტროლის პალატასთან და ამ მიზნით თავიანთი კომპეტენციის ფარგლებში უზრუნველყოფენ „საქართველოს კონტროლის პალატის შესახებ“ საქართველოს კანონით განსაზღვრულ აუდიტის ობიექტებთან კონტროლის პალატის ურთიერთობის კოორდინაციას და კონტროლის პალატის მოთხოვნით შესაბამისი ინფორმაციის მიწოდებას.

შიდა აუდიტი უნდა განხორციელდეს „სახელმწიფო შიდა აუდიტისა და ინსპექტირების შესახებ“ კანონის მოთხოვნებისა და შიდა აუდიტის სუბიექტის უფროსის მიერ ამ კანონის შესაბამისად გაცემული შიდა აუდიტორული დავალების საფუძველზე.

შიდა აუდიტორული დავალების მიზანსა და მოქმედების სფეროს დაწესებულების ხელმძღვანელთან შეთანხმებით განსაზღვრავს შიდა აუდიტის სუბიექტის უფროსი.

შიდა აუდიტი უნდა შედგებოდეს შემდეგი ეტაპებისაგან:

ა) აუდიტის დაგეგმვა;

ბ) აუდიტის განხორციელება;

გ) ანგარიშგება;

დ) შემდგომი ღონისძიებები შეთავაზებული რეკომენდაციების შესრულებისა და მონიტორინგის მიზნით.

შიდა აუდიტორული დავალების საფუძველზე განსახორციელებელი შიდა აუდიტი შესაძლებელია იყოს შემდეგი სახის:

- ა) თემატური აუდიტი;
- ბ) შესაბამისობის აუდიტი;
- გ) ოპერაციული აუდიტი;
- დ) ეფექტიანობის აუდიტი;
- ე) ფინანსური აუდიტი;
- ვ) კამერალური აუდიტი.

დაწესებულების ხელმძღვანელმა უნდა უზრუნველყოს შიდა აუდიტორების დამოუკიდებლობა აუდიტის დაგეგმვის, განხორციელების, ანგარიშების პროცესში და არ უნდა დააკისროს შიდა აუდიტის სუბიექტის უფროსს ან/და შიდა აუდიტორებს სხვა ფუნქციების შესრულება და საქმიანობის განხორციელება, გარდა იმ საქმიანობისა, რომელიც დაკავშირებულია შიდა აუდიტთან, რისკის მართვასთან და ინსპექტირებასთან.

შიდა აუდიტის განხორციელების შედეგად შიდა აუდიტის მარეგულირებელი კანონმდებლობისა და საერთაშორისო სტანდარტების ძირითადი მოთხოვნების შესაბამისად უნდა შედგეს შიდა აუდიტორული დასკვნა.

შიდა აუდიტორული დასკვნა უნდა მოიცავდეს შიდა აუდიტორის მიერ ცალკეული პროცესის, სისტემის ან შიდა აუდიტისადმი დაქვემდებარებული სხვა საკითხების შესახებ მიღებული ინფორმაციის, დოკუმენტაციის და სხვა მტკიცებულებების ობიექტურ შეფასებას.

შიდა აუდიტის სუბიექტი უნდა იყოს დამოუკიდებელი, ხოლო შიდა აუდიტორები - ობიექტურნი შიდა აუდიტის განხორციელებისას.

შიდა აუდიტის დამოუკიდებლობის უზრუნველყოფის მიზნით შიდა აუდიტის სუბიექტი ორგანიზაციულად უშუალოდ დაწესებულების ხელმძღვანელის (მინისტრის, სახელმწიფო რწმუნებულის, მერის და სხვ.) დაქვემდებარებაში უნდა იყოს. შიდა აუდიტორს დაწესებულების ხელმძღვანელთან ღია პროფესიული ურთიერთობის საშუალება უნდა ჰქონდეს, თუმცა შიდა აუდიტის სუბიექტს უნდა ჰქონდეს ნებისმიერი სფეროს თავისუფლად შერჩევისა (თუნდაც შიდა აუდიტის სუბიექტის ხელმძღვანელს განსხვავებული მოსაზრება გააჩნდეს) და შემოწმების საშუალება, რომლის დროსაც მიიჩნევს, რომ არსებითი შეცდომების რისკი არსებობს.

შიდა აუდიტის სუბიექტის უფროსი შიდა აუდიტის სუბიექტის მოქმედების სფეროს შერჩევის, საქმიანობის განხორციელებისა და შედეგების ანგარიშების ფორმის განსაზღვრისას უნდა იყოს დამოუკიდებელი.

აუდიტის მტკიცებულება არის მოპოვებული, გაანალიზებული და შეფასებული ინფორმაცია, რომელსაც ეფუძნება აუდიტორული დასკვნა. მტკიცებულება უნდა აკმაყოფილებდეს შემდეგ კონცეპტუალურ მოთხოვნებს და უნდა იყოს:

ა) საკმარისი – წარმოადგენს მტკიცებულების ოდენობის (მოცულობა) საზომს; მოპოვებული და შეფასებული უნდა იქნეს საკმარისი მტკიცებულება იმისათვის, რომ გონივრულად ინფორმირებული, მიუკერძოებელი პირი დაეთანხმოს შიდა აუდიტორის დასკვნებს;

ბ) საიმედო – წარმოადგენს მტკიცებულების წყაროს და მტკიცებულების მოძიების მეთოდის საიმედოობისა და შესაფერისობის საზომს; საზოგადოდ, მესამე, დამოუკიდებელი მხარისაგან მიღებული ინფორმაცია უფრო საიმედოა, ვიდრე აუდიტის ობიექტისაგან მიღებული; მტკიცებულება საიმედოა, როდესაც იგი მოპოვებულია უშუალოდ ფიზიკური შემოწმების, დაკვირვებისა და ინსპექტირების გზით, და როდესაც მიღებულია დოკუმენტური სახით და არა ზეპირსიტყვიერად. მტკიცებულების საიმედოობის ხარისხი იზრდება, როდესაც იგი რამდენიმე წყაროდანაა მიღებული;

გ) შესაფერისი – წარმოადგენს მტკიცებულების შესაფერისობის საზომს; მტკიცებულება ლოგიკურ კავშირში უნდა იყოს იმასთან, რის დასამტკიცებლადაც ხდება მისი მოძიება. აუდიტის მტკიცებულება შეიძლება იყოს ფიზიკური, აღიარებითი, დოკუმენტური და ანალიტიკური.

როგორც წესი, აუდიტის მტკიცებულების მოპოვებისათვის სხვადასხვა ხერხს და მეთოდს იყენებენ. მტკიცებულების მოძიების მეთოდების შერჩევა ხდება მეთოდების მახასიათებლებისა და აუდიტის კონკრეტული მიზნის გათვალისწინებით. აუდიტის მტკიცებულებების მოძიების მეთოდები მნიშვნელოვნად განსხვავდება ერთმანეთისაგან (მაგ. შეიძლება იყოს უფრო საიმედო მეთოდი, მაგრამ მეტ დანახარჯებს მოითხოვდეს; შეიძლება უფრო მეტ ტექნიკურ ცოდნასა და გამოცდილებას მოითხოვდეს და სხვ.).

აუდიტის მტკიცებულების მოპოვების გავრცელებული მეთოდებია:

ა) გასაუბრება - ეს მეთოდი ხშირად გამოიყენება მტკიცებულების მოპოვებისათვის. გასაუბრების ჩატარებისათვის საჭიროა ადეკვატური მომზადება და სათანადო უნარ-ჩვევები. გასაუბრების მეშვეობით შეიძლება გამოიკვეთოს პრობლემა, მოპოვებული იქნეს მტკიცებულება აუდიტის დასკვნის გასამყარებლად და შეჯერდეს აუდიტორისა და აუდიტის ობიექტის პოზიციები აუდიტის დაკვირვებით აღმოჩენილი ხარვეზებისა და რეკომენდაციების თაობაზე;

ბ) აუდიტის ტესტი - ტესტირება ნიშნავს შერჩეული ქმედებების/ღონისძიებების ან ოპერაციების შემოწმებას მათი ხარისხობრივი მახასიათებლების გამოსავლენად. აუდიტის ტესტები ორი სახისაა: შესაბამისობის ტესტირება და დეტალური შემოწმება.

შესაბამისობის ტესტის მიზანია კონტროლის ადეკვატურობისა და ეფექტიანობის შემოწმება.

ძირითადი პროცედურები გულისხმობს შერჩეული ოპერაციების/ჩანაწერების დეტალურ შემოწმებას.

ხშირად ტესტი ორივე მიზანს ემსახურება. მაგალითად, გაანგარიშების შემოწმებამ შეიძლება გვიჩვენოს, გამართულად მუშაობს თუ არა (შესაბამისობის ტესტი) შიდა კონტროლის მექანიზმი, აგრეთვე, თუ რამდენად ზუსტად არის სისტემაში ასახული თანხა (ეს ტესტი ამავდროულად დეტალური შემოწმების მიზანსაც ემსახურება).

ტესტის ტიპის შერჩევის შემდეგ განისაზღვრება, თუ რომელი ოპერაციების/ჩანაწერების ტესტირება განხორციელდება. შესაძლებელია ტესტირების კონკრეტული ობიექტი შერჩეულ იქნეს განსჯის საფუძველზე (მაგ. მათი მოცულობის, რისკის ან სხვა მახასიათებლების გათვალისწინებით). ასეთ შემთხვევაში გაკეთებული დასკვნა გავრცელდება მხოლოდ ტესტირების მოცემულ ობიექტებზე.

შესაძლებელია ტესტირების ობიექტი შერჩეულ იქნეს ისე, რომ შერჩეული ერთობლიობა წარმომადგენლობითი იყოს გარკვეული ოპერაციების/ჩანაწერების ჯგუფისათვის/პოპულაციისათვის. ასეთ შემთხვევაში გაკეთებული დასკვნა გავრცელდება არა მხოლოდ ტესტირების ობიექტებზე, არამედ მთელ პოპულაციაზე (ჯგუფზე).

გ) შერჩევა - პროცესი, რომლის მეშვეობით ხდება პოპულაციის ნაწილის შერჩევა მთლიანი პოპულაციის მახასიათებლებისა და პარამეტრების განსაზღვრისათვის. ეს მეთოდი მნიშვნელოვნად ამცირებს დანახარჯებს და უფრო ეფექტურს ხდის შიდა აუდიტის სუბიექტის ფუნქციონირებას, რის გამოც იგი ძალიან ფართოდ გამოიყენება.

დ) გამოკითხვა - დიდი პოპულაციიდან ინფორმაციის მოპოვების სტრუქტურული მიდგომა. მონიტორინგის გამოყენების მაგალითია მომსახურების მიმღებთა აზრის გაგება მიღებული მომსახურების ხარისხისა და დროულობის შესახებ. მისი ძირითადი ელემენტია ტესტირებული, სტრუქტურული კითხვარი. გამოკითხვა შეიძლება ჩატარდეს პირადი შეხვედრების, ტელეფონის, ინტერნეტის ან ფოსტის მეშვეობით;

ე) შემოწმება - ჩანაწერების, დოკუმენტების ან მატერიალური რესურსების არსებობის დადასტურება. მატერიალური აქტივების შემოწმება იძლევა საიმედო ინფორმაციას აღნიშნული აქტივების არსებობისა და მათი მდგომარეობის შესახებ. ჩანაწერების შემოწმებამ შეიძლება დაადასტუროს ან არ დაადასტუროს სააღრიცხვო ჩანაწერების პირველადი დოკუმენტების არსებობა;

ვ) დიაგრამა - პროცესის ან სისტემის გრაფიკული აღწერა, რომელიც იძლევა რთული ოპერაციების/სისტემების ანალიზის, კონტროლის მექანიზმების არსებობის დადგენისა და პროცესში ზედმეტი/უსარგებლო ქმედებების აღმოჩენის საშუალებას;

ზ) მოდელირება - მეთოდი, რომელიც მათემატიკური და სტატისტიკური მოდელებით რეალური პროცესების სიმულაციით აადვილებს გადაწყვეტილებათა მიღებას. მოდელები შეიძლება იყოს აღწერილობითი ან შეცნობითი. აღწერილობითი მოდელით ხდება ცვლადების კლასიფიკაცია და მათ შორის ურთიერთკავშირის ახსნა. შეცნობითი მოდელის მეშვეობით კეთდება პროგნოზი - როგორ შეიცვლება ცვლადებს შორის ურთიერთკავშირი, თუ ერთი ან რამდენიმე მათგანი შეიცვლება.

თ) დაკვირვება - შემოწმების მსგავსი. დაკვირვება გულისხმობს პროცესის ან პროცედურის პირადად შემოწმებას. არის შემთხვევები, როდესაც ოპერაციებისა და შიდა კონტროლის მექანიზმების ფუნქციონირების შეფასება შესაძლებელია მხოლოდ მათ მუშაობაზე უშუალოდ დაკვირვების შედეგად;

ი) დადასტურება - წერილობითი მოთხოვნა აუდიტის ობიექტის ან მესამე მხარისადმი, რომ აგრეთვე წერილობით დაადასტურონ ესა თუ ის ინფორმაცია;

კ) ანალიზი - მოპოვებული ინფორმაციის კვლევა და მისი გამოყენება დასკვნების გასაკეთებლად, აუდიტის ობიექტის საქმიანობის შედეგების ინდიკატორებთან, წარსულში მიღწეულ შედეგებთან ან სხვა დაწესებულებაში მსგავსი ოპერაციების შედეგებთან შესადარებლად ან დაწესებულების პოლიტიკასა და მოქმედ კანონმდებლობასთან შესაბამისობის დასადგენად.

გამართული და ძლიერი შიდა აუდიტის ინსტიტუტების დანერგვისათვის საჭიროა არსებობდეს ხელშემწყობი გარემო, დაწესებულების ხელმძღვანელების, შიდა აუდიტორებისა და ასევე

ჰარმონიზაციის ცენტრის მიერ შემუშავებული მეთოდოლოგიური მითითებების სახით. კოორდინირებული მუშაობით, ინიციატივით და შესაბამისი მხარეების დახმარებით შესაძლებელი გახდება დასმული პრობლემების დროული და უმტკივნეულო მოგვარება.

საჭიროა დრო, რომ მოხდეს შიდა აუდიტის სამსახურების უმნიშვნელოვანესი და დადებითი როლის გაცნობიერება, რომ კარგად ფუნქციონირებადი შიდა აუდიტის ერთეული არის ორგანიზაციის შიგნით დამოუკიდებელი, ობიექტური, მიუკერძოებელი სტრუქტურა, რომელიც სისტემის რეგულარული გადასინჯვისა და რისკების შეფასების გზით დაეხმარება დაწესებულებას დასახული მიზნების მიღწევაში.

ყოველივე ზემოთ ნათქვამი ადასტურებს, რომ აუდიტორული სამსახური მთელ მსოფლიოში ერთ-ერთ პრესტიჟულ და მეტად საჭირო საქმიანობად ითვლება, რადგან ის საბაზრო ეკონომიკის პირობებში ქვეყნის ეკონომიკური ცხოვრების გაჯანსაღებისა და წინსვლის ერთ-ერთ მნიშვნელოვან ფაქტორს წარმოადგენს.

ლიტერატურა:

1. გ. ბარბაქაძე, დ. ბიძინაშვილი, ბუხჰალტრული აღრიცხვა და აუდიტი, სახელმძღვანელო, გამომცემლობა „ახალციხის უნივერსიტეტი“, 2012.
2. საქართველოს კანონი „სახელმწიფო შიდა ფინანსური კონტროლის შესახებ“ („სახელმწიფო შიდა აუდიტისა და ინსპექტირების შესახებ“), 2010 წლის 26 მარტი, #2839-ლს
3. საქართველოს კანონი „ბუღალტრული აღრიცხვისა და ფინანსური ანგარიშგების აუდიტის შესახებ“, 2012 წლის 29 ივნისი, #6598-რს
4. სახელმწიფო სექტორის შიდა ფინანსური კონტროლის რეფორმის სტრატეგიული ხედვა, საქართველოს მთავრობა, თბილისი, 2009;
5. საქართველოს მთავრობის განკარგულება #1013, 2010 წლის 30 ივლისი, თბილისი, „შიდა აუდიტორთა სახელმძღვანელო პრინციპები“;
6. www.sao.ge
7. www.mof.ge

THE MAIN OBJECTIVES OF THE INTERNAL AUDIT ACTIVITY AND AUDIT EVIDENCE

David Bidzinashvili, Gori State Teaching University, Professor

RESUME

Public Internal Financial Control strengthen public sector financial management reform is a key component of the government in helping to establish a modern control environment of public administration, to provide reasonable that all operations are consistent with good management, productivity, transparency, efficiency and economy principles and regulations, and internal the audit is a tool in the hands of managers - thereby fitting parameters listed above.

Internal audit is a public institution leadership for reasonable attorney regarding the budgetary funds and resources will be used to economically and efficiently in the financial statements to be complete, reliable and comprehensive, the transactions made in compliance with the governing laws and regulations, assets, information and other resources will be protected loss of, or damage from improper use and, also, to study, analyze and assess the gaps and weaknesses in the control system in order to minimize the probability of human error.

ფირმის ინოვაციური საქმიანობის მოდელები

გიული გიგუაშვილი, გორის სახელმწიფო სასწავლო უნივერსიტეტი, პროფესორი
E-mail: giuligil@rambler.ru

*მდგრადი ეკონომიკური ზრდა არ მიიღწევა
დანაშოგების ან ინვესტიციების, მაკროეკონომიკური
მართვის ხერხების, პრეფერენციული დაბეგვრის ან
სუბსიდიების მეშვეობით თუ მათ თან არ ახლავთ მირიადი
მცირე და დიდი გამოგონებების და აღმოჩენების,
რომლებიც აუცილებელია ბუნებრივი რესურსებიდან
უფრო მაღალი ღირებულებების მისაღებად.
პოლ რომერი*

ამერიკელი ეკონომისტის, ენდოგენური ზრდის თეორიის ფუძემდებლის - პოლ რომერის ზემოაღნიშნული დებულება არ წარმოადგენს ეკონომიკური აზროვნების მხოლოდ თეორიულ პარადიგმას, იგი იქცა თანამედროვე მსოფლიოს ეკონომიკური და სოციალური განვითარების ძირითად ინსტრუმენტად. ინოვაციური ეკონომიკა ეფუძნება ცოდნას, ინოვაციების ნაკადს, ტექნოლოგიების, ინსტიტუტების, ადამიანისეული კაპიტალის, წარმოების ორგანიზაციის, პროდუქციისა და ა.შ. გამუდმებულ სრულყოფას, მეცნიერთა და ნოვატორთა ინტელექტუალურ შრომას. ინოვაციური ეკონომიკის ფორმირება შესაძლებელია მხოლოდ შესაბამისი ეკონომიკური სისტემის ჩამოყალიბების, მეცნიერების განვითარების, დარგობრივი და სოციალური სტრუქტურების სრულყოფის გზით.

ტერმინ "ინოვაციას" მეცნიერები განსხვავებულად განმარტავენ. ამ ტერმინის ავტორის, შუმპეტერის კლასიკური განმარტების თანახმად "ინოვაცია არის კომერციალიზირებული გამოგონება." ინოვაციაში იგულისხმება ინოვაციური საქმიანობის საბოლოო შედეგი ახალი ან გაუმჯობესებული პროდუქციის სახით, რომლის რეალიზება ხდება ბაზარზე. კომერციული საქმიანობის წარმატებისაკენ მიმართული მეცნიერების მიღწევები ხდება დამატებითი მოგების წყარო. პროფესიონალ მენეჯმენტთან შეხამებით ინოვაციები წარმოადგენენ კორპორაციის პროდუქციის კონკურენტუნარიანობის ამაღლების ბაზას. გამოგონებები ეკონომიკურ ღირებულებას იძენენ სწორედ ინოვაციებში: გამოგონების ახალ პროდუქტში ან ტექნოლოგიაში მატერიალიზება არის ინოვაციური პროცესის უმნიშვნელოვანესი ამოცანა.

არაერთი მეცნიერის შეფასებით, განვითარებული ქვეყნების წარმოების ნამატი 75-დან 100%-მდე უზრუნველყოფილია სწორედ ინოვაციების გამოყენების ხარჯზე. მსოფლიო ეკონომიკის განვითარების ანალიზი გვიჩვენებს, რომ დღეისათვის განსაკუთრებით მომგებიანია ის სექტორები, რომლებიც ორიენტირებულნი არიან ინფორმაციული ტექნოლოგიების, კომპიუტერების, კავშირგაბმულობის საშუალებების და ტელეკომუნიკაციის სისტემების, სამკურნალო პრეპარატების და სამედიცინო აღჭურვილობის წარმოებაზე. მათი წარმატება უპირველესად დაფუძნებულია ადრე მიღებული მეცნიერული ცოდნის და ახალი ტექნიკური და ტექნოლოგიური გადაწყვეტილებების საფუძველზე და არა საწარმოო შესაძლებლობების ზრდაზე. [5]

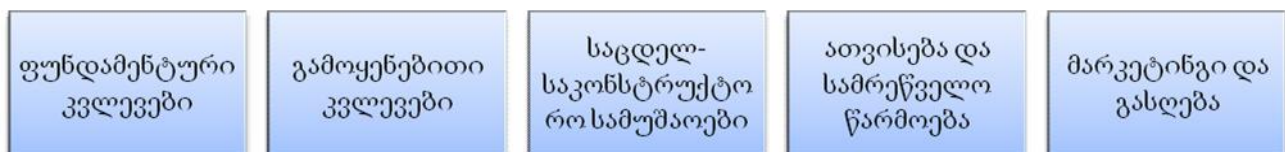
ბოლო ათწლეულში ტრანსფორმაციას განიცდის ფუნდამენტალური და დარგობრივი მეცნიერებების სტრუქტურა: მცირდება კვლევების კუთრი წონა "ტექნიკურ მეცნიერებებში", ინოვაციური პრიორიტეტები ინდუსტრიული ტექნოლოგიების სფეროდან ინაცვლებენ ტექნოლოგიურში. ევროპაში სულ უფრო ფართო აღიარების მქონე დევიზი „hi-tech“-დან „hi-hum“ ინდუსტრიამდე საკმაოდ მკაფიოდ ახასიათებს ინოვაციურ ბიზნესში ცვლილებების ტენდენციას. სამხრეთ-აღმოსავლეთ აზია მიეკუთვნება რეგიონს, სადაც განვლილ ათწლეულში მეცნიერება განიხილება როგორც უმთავრესი ეროვნული პრიორიტეტი. ახალმა ინდუსტრიულმა ქვეყნებმა (სამხრეთ კორეა, სინგაპური, ჰონგ-კონგი) 1,5-2,0 ჯერ გაზარდეს თავიანთი ინოვაციური პოტენციალი და უახლოვდებიან ევროპული ქვეყნების მაჩვენებლებს, მსგავსი ტენდენცია ვლინდება ჩინეთშიც.

მსოფლიო პრაქტიკა გვიჩვენებს, რომ ინოვაციური ბიზნესის ჩამოყალიბებასა და განვითარებაში გარკვეულ როლს თამაშობენ მცირე საწარმოები. მიუხედავად იმისა, რომ სახელმწიფოს მიმართ მათი საგადასახადო „უკუგება“ გაცილებით მცირეა, ვიდრე მსხვილი სამრეწველო კორპორაციებისა, ახალი ტექნოლოგიების შემუშავება და განვითარება პრაქტიკულად შეუძლებელია მცირე ბიზნესის აქტიური მონაწილეობის გარეშე. ინოვაცია - ესაა პრინციპულად ახალი ან არსებითად გაუმჯობესებული საქონლის

წარმოების, უახლესი ტექნიკისა და ტექნოლოგიის დანერგვის, წარმოების ორგანიზაციისა და მენეჯმენტის თვისებრივი სრულყოფის პროცესი. ფირმის ინოვაციური საქმიანობა გულისხმობს თვისებრივად ახალი სამეცნიერო-ტექნიკური ცოდნის კრისტალიზაციას უახლეს პროდუქტებად, ტექნიკად, ტექნოლოგიებად, ბიზნესის და წარმოების მართვის მეთოდებად. აქედან გამომდინარე, ის ფირმები არიან წარმატებულნი, რომლებიც თავისი საქმიანობის ყველა ეტაპზე ინოვაციის დანერგვისაკენ მიისწრაფვიან. ამრიგად: ინოვაციური ბიზნესი უახლესი ცოდნის შემოქმედებით პრაქტიკულ გამოყენებაზე ორიენტირებული სამეურნეო საქმიანობაა, რასაც ბიზნეს-სუბიექტებისათვის არა მარტო ზემოგება მოაქვს, არამედ უკიდურესად კონკურენტულ ბიზნესგარემოში მათ გადარჩენასაც უზრუნველყოფს.

ინოვაციური საქმიანობის მოდელის შერჩევა კომპანიებზეა დამოკიდებული. ბიზნესის თეორიაში განასხვავებენ ინოვაციური საქმიანობის ორ მოდელს - ხაზობრივს და ინტერაქტიურს. [3]

ფირმის ინოვაციური საქმიანობის ხაზობრივი მოდელი

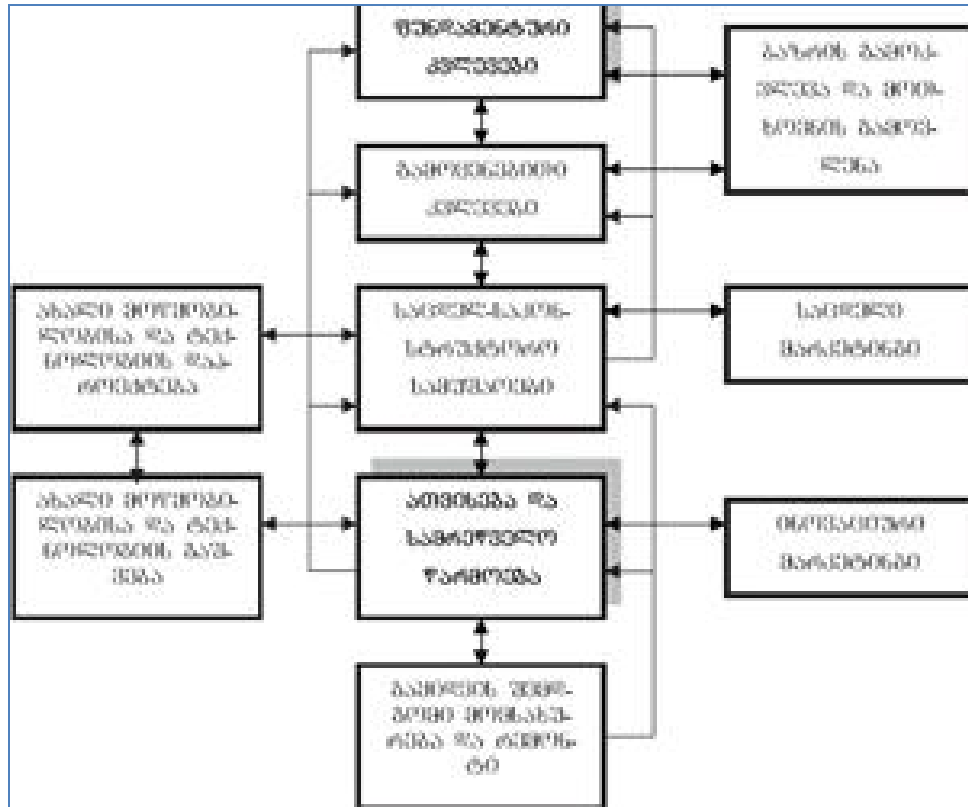

ხაზობრივი ინოვაციური მოდელი შემდეგ ეტაპებად მიმდინარეობს:

1. ფუნდამენტური კვლევები, რომლებიც თეორიული, ან ექსპერიმენტული საქმიანობის ფორმით ხორციელდება. მათ უშუალო პრაქტიკული დანიშნულება არ გააჩნიათ და საზოგადოების, ადამიანის, ეკონომიკის და ბუნების ადრე უცნობ კანონზომიერებათა აღმოჩენაზე არიან მიმართულნი. კვლევის შედეგები სამეცნიერო აღმოჩენების სახით ფორმდება, მათ უშუალო კომერციული ღირებულება არ გააჩნიათ და თვითონ მეცნიერების მოცემული დარგის განვითარებას ემსახურებიან, ან მომავალი გამოყენებითი კვლევებისათვის თეორიულ საფუძველს ქმნიან;
2. გამოყენებითი კვლევები, რომლებსაც გამიზნულად, კონკრეტული პრაქტიკული პრობლემების გადასაჭრელად წინასწარგანსაზღვრული კომერციული სარგებლის მიღების მიზნით ახორციელებენ;
3. საცდელ-საკონსტრუქტორო სამუშაოებს საფუძვლად უდევს ფუნდამენტური და გამოყენებითი კვლევების პირობებში დაგროვილი ცოდნა. იგი მოიცავს ტექნიკურ დოკუმენტაციას, პროექტების, ნახაზების, ტექნიკურ-ეკონომიკური დასაბუთების, საცდელი ნიმუშების შექმნისა და მათი გამოცდის პროცესს. მისი საბოლოო შედეგებია ახალი საქონელი, მომსახურება, მასალები, ტექნიკა, ტექნოლოგიები და საწარმოო მეთოდები;
4. ათვისებისა და სამრეწველო წარმოების პირობებში ფირმა ინოვაციების მასობრივი გამოყენების ეტაპზე გადადის, სადაც მათი სასარგებლო ტექნიკურ-ეკონომიკური ეფექტი მხოლოდ პოტენციის სახით გამოვლინდება;
5. მარკეტინგული საქმიანობისა და გასაღების ეტაპი, რომელიც ინოვაციების სისტემურობის პრინციპიდან გამომდინარე ასევე ინოვაციური ბუნებისა უნდა იყოს, რომლის დროსაც მარკეტინგის უახლესი მეთოდები პრაქტიკულად გამოიყენება. ამ ეტაპზე ინოვაციების ეფექტი, თუ იგი რეალურად არსებობს, ზემოგების სახით ვლინდება.

მიჩნეულია, რომ ხაზობრივი ინოვაციური მოდელის ძირითად ნაკლს მისი მოუქნელობა და უაღრესად დინამიური ბიზნეს-გარემოს ცვალებადობის გაუთვალისწინებლობა შეადგენს. ამასთან, იგულისხმება, რომ იგი თვითდინებით დამოუკიდებლად მუშაობს და სასურველ შედეგებამდე აქტიური ჩარევის გარეშე მიყვავართ, რაც ყოველთვის არ ხდება. ამიტომ, ამჟამად უპირატესობას ინტერაქტიურ ინოვაციურ მოდელს ანიჭებენ.

ფირმის ინოვაციური საქმიანობის ინტერაქტიური მოდელი

ინტერაქტიური ინოვაციური მოდელის პირობებში ინოვაციების განხორციელების მკაცრი ტრადიციული თანმიმდევრობა დარღვეულია იმ თვალსაზრისით, რომ საჭიროების შესაბამისად წინა ეტაპებს კვლავ უბრუნდებიან. ასეთი შეიძლება იყოს წინასწარ გაუთვალისწინებელი ისეთი პრობლემების წარმოშობა, რომლებიც ეფექტურად მხოლოდ წინა ეტაპებზე მომუშავე სპეციალისტებთან მჭიდრო კავშირში გადაიჭრება. კერძოდ, შესაძლოა პრინციპულად ახალი იდეები ფუნდამენტური და გამოყენებითი კვლევების მომდევნო სტადიაზე გაჩნდნენ, რამაც წინა სტადიის კვლევების გადახედვა, ან თავიდან დაწყება მოითხოვოს.

ინტერაქტიური ინოვაციური მოდელის უპირატესობას შეადგენს მისი მაღალი ეფექტიანობა ინოვაციური საქმიანობის კოორდინაციის, სიახლეთა დონის, მომგებიანობის, ხარჯებისა და დროის ეკონომიის თვალსაზრისით.

ბიზნესის ინოვაციური პოტენციალის სტრუქტურა მოიცავს: ინტელექტუალურ, ფინანსურ, სამეცნიერო-ტექნიკურ და საწარმოო-ტექნოლოგიურ პოტენციალს.

ინტელექტუალური პოტენციალი პირველ რიგში ესაა ინოვაციურად განწყობილი მაღალკვალიფიციური პერსონალი, რომელსაც გააჩნია როგორც შემოქმედებითი სამეცნიერო-ტექნიკური და კომერციული აზროვნების, ისე, ინოვაციების მართვის უნარ-ჩვევები. ინტელექტუალური პოტენციალი მოიცავს აგრეთვე ბიზნესის ინოვაციურ სტრატეგიულ გეგმას, ცალკეული ინოვაციური პროექტების ბიზნეს-გეგმების შესაბამის ტექნიკურ დოკუმენტაციას, პატენტებს, ლიცენზიებს და სხვა.

ინტელექტუალური პოტენციალის განუყოფელი ნაწილია რაციონალური და შემოქმედებითი აზროვნების პოტენციალი. აზროვნების ეს ფორმები კი არ გამორიცხავენ, არამედ ავსებენ ერთმანეთს და ბიზნესის წარმატების აუცილებელ პირობებს ქმნიან.

ფინანსური პოტენციალი. ტრადიციული საქმიანობისგან განსხვავებით ინოვაციური ბიზნესი თავისი სასიცოცხლო ციკლის ნებისმიერ სტადიაზე იმდენად დიდი მოცულობის ფინანსურ რესურსებს მოითხოვს, რომ იგი ნებისმიერი წარმატებული ფირმის შიდა შესაძლებლობებს აღემატება. ამიტომ, ინოვაციები, როგორც წესი, გარედან მოზიდული სახსრების ხარჯზე ფინანსდება. ამასთან, თუ სასიცოცხლო ციკლის საწყის ეტაპებზე, როდესაც სამეწარმეო სუბიექტი ჯერ კიდევ თვითდამკვიდრების პროცესშია და საკუთარი ფულადი სახსრები ქრონიკულად არ ჰყოფნის, მისი ფინანსური რესურსების უდიდესი ნაწილი მოზიდულ სახსრებზე მოდის. სიმწიფის სტადიაზე კი, როდესაც იგი საბოლოოდ დგება ფეხზე და საკუთარი სტაბილური შემოსავლები გაუჩნდება, ფინანსურ რესურსებში უპირატეს წილს საკუთარი რესურსები იჭერენ.

სამეცნიერო-ტექნიკური პოტენციალი საკადრო პერსონალის იმ ნაწილს მოიცავს, რომელიც უშუალოდაა ჩართული სამეცნიერო-კვლევით და დანერგვით სამუშაოებში. საწარმო-ტექნოლოგიური პოტენციალი გულისხმობს სამეწარმეო სუბიექტში მაღალი დონის ტექნიკისა და ტექნოლოგიების არსებობას.

ინოვაციური საქმიანობისთვის ერთი, ან რამდენიმე ინოვაციური კომპონენტის არსებობა საკმარისი არაა. სრული ინოვაციური ატმოსფეროს შესაქმნელად აუცილებელია, რომ ყველა განხილული ინოვაციური პოტენციალი ერთიან შეკავშირებულ ორგანიზმად მუშაობდეს, რომელსაც ასევე ინოვაციური მენეჯმენტი გაუწევს კოორდინაციას.

თანამედროვე ინოვაციური პროცესების ყველაზე ძლიერ დამახასიათებელ თავისებურებას წარმოადგენს ინოვაციური პროცესის მოდელთა შემდგომი ევოლუცია, მათ შორის არახაზოვან სიახლეთა ინტეგრირებული მოდელები. მის ჩარჩოებში იმ კომპანიათა რაოდენობის გაზრდა მიმდინარეობს, რომლებიც ინოვაციურ ციკლში მონაწილეობენ და ინოვაციური პროცესის ეტაპების სულ უფრო მეტი რაოდენობა გააქვთ (მარკეტინგის, წარმოების, გასაღების ჩათვლით) გარე წრეებში. ინოვაციურ პროცესში მსხვილი ფირმების როლი ინოვაციური იდეების ძიებაში, დამუშავებასა და სიახლეთა კონცეფციებისა და საკუთარი სასაქონლო ნიშნის (ბრენდის) პროექტირებაში მდგომარეობს. დანარჩენი ფუნქციები დამოუკიდებელ კომპანიებს გადაეცემა. სიახლეთა სისტემური ინტეგრატორის ფუნქციითა განხორციელება ითვალისწინებს მნიშვნელოვან ფინანსურ დინებათა მოზიდვას ქსელის ჩარჩოებში სიახლეთა უზრუნველყოფის მიზნით.

ინოვაციური პროექტების სტიმულირების მნიშვნელოვან ფაქტორს წარმოადგენს ვენჩურული ფინანსირების ინსტიტუტი, თუ განვითარებული ქვეყნების უმეტესობაში ვენჩურული კაპიტალის დაახლოებით 50%-ს გააჩნია ეროვნული წარმომავლობა, საქართველოს „ვენჩურულ ინდუსტრიაში“ ეროვნული კაპიტალი უბრალოდ არ არის.

აღსანიშნავია, რომ მსოფლიოში ყველაზე მზარდი ეკონომიკის მქონე კომუნისტურ ჩინეთში სამეცნიერო კვლევების დაფინანსებისათვის მშპ-ს 2%-ია გათვალისწინებული; სლოვენიაში - 1.86%; ჩეხეთში - 1.57%; ხორვატიაში - 0.9%; რუმინეთში - 0.59%. საქართველოში, 2014 წლის ბიუჯეტის მიხედვით - 0.27%. [4]

მსოფლიოში უკანასკნელ 10-12 წელიწადში ჩატარებული სხვადასხვა გამოკითხვებით საქართველო, ინოვაციური განვითარების მხრივ, ძალზე არასახარბიელო პოზიციებს იკავებს. მაგალითად, 2001 წელს ქვეყნების სამეცნიერო პოტენციალის მიხედვით - 131 ადგილზე ვიყავით (150 ქვეყანას შორის). 2006 წელს ქვეყნის ინოვაციური პოტენციალის გამოკვლევისას აღმოჩნდა, რომ საქართველო 16 ძალზე მნიშვნელოვანი ტექნოლოგიიდან 2020 წლისათვის ვერც ერთს ვერ აითვისებს. 2012 წლის ინოვაციური პოტენციალის შეფასებით, საქართველო 142 ქვეყანას შორის 118-ე პოზიციაზეა, და სამეზობლოში აუტსაიდერს წარმოადგენს. კერძოდ, აზერბაიჯანი - მე-60 ადგილზეა, თურქეთი - 69-ე, რუსეთი - 71-ე, უკრაინა - 74-ე, სომხეთი კი - 112-ე პოზიციაზეა. 2014 წელს დავოსში (შვეიცარია) ჩატარებული ეკონომიკური ფორუმის გამოკვლეული ინდექსის მიხედვით, საქართველოს უკიდურესად ცუდი მდგომარეობა გააჩნია ბიზნესის და ინოვაციების განვითარების მხრივ - 122 ადგილი (144 ქვეყანას შორის).

უკანასკნელ პერიოდში მთავრობის მხრიდან შეინიშნება გარკვეული ნაბიჯები ინოვაციური განვითარებით დაინტერესებისა. ასეთი მიდგომა თვალნათლივ გამოჩნდა "საქართველო 2020" - საქართველოს სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების სტრატეგიაში". თუმცა ამ დოკუმენტში მეცნიერების და ინოვაციური ეკონომიკის განვითარების მეთოდები ძალზე ბუნდოვანია, რაც გაართულებს 2017 და 2020 წლისათვის დაგეგმილი პარამეტრების მიღწევას.

ინოვაციის დანერგვა საკმაოდ ძვირად ღირებული პროცესია და ჩვენი ეკონომიკის განვითარების დონიდან გამომდინარე, საწარმოებს არ აწყობთ გრძელვადიანი კაპიტალდაზანდებები. ვფიქრობთ სწორედ ამ მიზეზების გამო არ არსებობს საქართველოში არცერთი ინოვაციური მცირე საწარმო. მთელ მსოფლიოში კი ინოვაციების იმპლემენტატორად პირველ რიგში მცირე საწარმოებია მიჩნეული, ხოლო მათ მიერ ათვისებული ტექნოლოგიებით შემდგომ დიდი საწარმოები სარგებლობენ. არსებობს ფსიქოლოგიური პრობლემა, როდესაც ინოვაციური პროექტის დანერგვას ეწინააღმდეგებიან მართვის აპარატის ყველა რგოლის ის თანამშრომლები, რომელთაც არ სურს ჩვეული გარემოს შეცვლა. ვფიქრობ, ეს არის გამოწვეული ცოდნის, უნარ-ჩვევებისა და მოტივაციის არარსებობით. ინოვაციების დანერგვა არის ბიზნესის მართვის უმაღლესი კატეგორიის პროცესი, რომელშიც ჩართულია მაღალი ინტელექტით გამორჩეული მეწარმეები. ასეთები კი ცოტაა. საჭიროა ასეთი კადრების მომზადება, მათთვის ტრენინგების ჩატარება.

ქართველ მეცნიერთა გარკვეული ნაწილის შეფასებით (იხ. ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის პროექტი „ევროინტეგრაცია და ინოვაციური ეკონომიკის ფორმირების პრობლემები საქართველოში“- 2014-2020

სამოქმედო გეგმა) „საქართველოში ჯერ კიდევ განუვითარებელი და არაეფექტიანია ქვეყნის საინოვაციო სისტემა, კერძოდ:

1. სავალალო მდგომარეობაშია ქვეყნის სამეცნიერო პოტენციალი: შეუდარებლად მცირეა მეცნიერთა ხელფასი, საგანგაშოდ კლებულობს მათი რაოდენობა, მოშლილია მეცნიერების მატერიალურ-ტექნიკური ბაზა, მსოფლიოში თითქმის ყველაზე დაბალია სახელმწიფო ბიუჯეტიდან მეცნიერების დაფინანსების ხვედრითი წილი მთლიან შიგა პროდუქტში და ა.შ.
2. სერიოზულ გარდაქმნას მოითხოვს უმაღლესი, პროფესიული მომზადებისა და უწყვეტი განათლების სისტემა. იგი ჯერ კიდევ სრულად არ არის ორიენტირებული ცოდნასა და ეკონომიკის მოთხოვნაზე. განათლების მიღება ვერ გახდა მომავალში შემოსავლის ზრდის გარანტირებული საშუალება. განუვითარებელი და არაეფექტურია კადრების გადამზადების სისტემა და სხვ.
3. დაბალგანვითარებულია სამეცნიერო კვლევების მომსახურების სისტემა (სოფლად ჯიშთა გამოცდისა და საკონსულტაციო სადგურები, საკონსულტაციო ცენტრები, ჰიდრომეტეოროლოგიური, გეოლოგიური, გეოდეზიური, მეტროლოგიური, სეისმოლოგიური, სამოდელო, ხარისხის მართვის, ინტელექტუალური საკუთრების დაცვის, სამეცნიერო-ტექნიკური ინფორმაციის, სტანდარტიზაციისა და სხვ. სამსახურები).
4. თითქმის არ არსებობს კვლევის შედეგების წარმოებაში გადაცემის სისტემა (ბიზნესინკუბატორები, ტექნოპარკები, საკონსულტაციო და ტექნოლოგიის გადაცემის ცენტრები და სხვ.).
5. არ არსებობს ტექნოლოგიების დიფუზიის ხელშემწყობი მექანიზმები - მაღალტექნოლოგიური ეკონომიკური ზონები და სხვ.
6. დაბალია მცირე და საშუალო ბიზნესის განვითარების დონე, არ არსებობს მცირე საწარმოთა მხარდაჭერის ინფრასტრუქტურა და ინოვაციური მცირე საწარმოები.
7. არ არსებობს მკვეთრად გამოკვეთილი საინოვაციო პოლიტიკა - შესაბამისი სტრატეგია და სახელმწიფო რეგულირების მექანიზმი; არ არსებობს შესაბამისი სრულყოფილი საკანონმდებლო ბაზა და ინოვაციების განვითარების მასტიმულირებელი სისტემა, წამახალისებელი საფინანსო, საგადასახადო და სხვა მექანიზმები.
8. განსაკუთრებით უგულვებელყოფილია რეგიონული საინოვაციო საქმიანობა.
9. არ ხდება დონორების მიერ პროექტების განხორციელების შემდგომი მხარდაჭერა, რასაც ნულამდე დაყავს დონორთა საქმიანობა.
10. განუვითარებელია საგრანტო სისტემა და დაბალია მისი მენეჯმენტი.
11. თითქმის არ არსებობს კავშირი მეცნიერებას, ბიზნესსა და სახელმწიფოს შორის, თითქმის არ არსებობს სახელმწიფოს მხრიდან შეკვეთები სამეცნიერო კვლევებზე.
12. თითქმის არ ხორციელდება საკუთარ კვლევებზე დაფუძნებული ინოვაციები. ინოვაციების იმპორტი შედარებით ხორციელდება მხოლოდ კავშირგაბმულობისა და ინფორმაციული ტექნოლოგიების სფეროში, რასაც განაპირობებს ის, რომ არსებობს ახალი ტექნოლოგიების შემოტანის დამამუხრუჭებელი მრავალი ფაქტორი - ცოდნის უქონლობა, პოლიტიკური ნებისა და ინსტიტუციური მხარდაჭერის არარსებობა, ფინანსური რესურსების სიმწირე, პოლიტიკური და სოციალური დამაბულობა და სხვ.
13. ბიზნესი მეტად არასახარბიელო მდგომარეობაშია. იმყოფებიან რა მძაფრ კონკურენციულ ბრძოლაში საზღვარგარეთის ფირმებთან, კარგავენ ბაზრებს როგორც ქვეყნის შიგნით, ისე მის ფარგლებს გარეთ. ერთ-ერთი მიზეზი ამისა მდგომარეობს იმაში, რომ ჩვენი ფირმებისათვის დამახასიათებელია ინოვაციური საქმიანობის დაბალი დონე. ამიტომაც, რომ საქართველოს საინოვაციო პოტენციალისა და ტექნოლოგიების ათვისების უნარის რეიტინგებში დაბალი შეფასებები აქვს ამასთანავე, უნდა აღინიშნოს, რომ ამჟამინდელი მთავრობა აღიარებს საქართველოს ეკონომიკის ინოვაციური განვითარების აუცილებლობას. ყოველივე ზემოთ ჩამოთვლილის გამო შეიძლება ითქვას, რომ საქართველოს ეკონომიკა ჯერჯერობით ვითარდება არა ინოვაციური გზით.“

არსებული მდგომარეობიდან გამოსვლა თხოულობს ინოვაციური საქმიანობის ქვეყნის ერთ-ერთ მთავარ პრიორიტეტად აღიარებას და ამ მიმართულებით ძლიერ პოლიტიკურ ნებაზე დაფუძნებული სისტემური ქმედებების განხორციელებას. უპირველეს ყოვლისა, საჭიროა შემუშავდეს საქართველოს სამეცნიერო, ტექნოლოგიური და ინოვაციური განვითარების კონცეფცია და გრძელვადიანი სამოქმედო გეგმა. საქართველოში არსებობს ინოვაციური ბიზნესის მხარდაჭერის გარკვეული სახელმწიფო სისტემა, საჭიროა მხოლოდ არსებული პოტენციალის რეალიზება.

ლიტერატურა:

1. საქართველოს სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების სტრატეგია „საქართველო 2020“ (პროექტი)
2. პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის სამოქმედო გეგმა პროექტი 2014-2020 წწ. „ევროინტეგრაცია და ინოვაციური ეკონომიკის ფორმირების პრობლემები საქართველოში“

3. სისვაძე აზიკო, ინოვაციები, როგორც წარმატებული ბიზნესის საფუძველი, ჟურნალი ბიზნესი და კანონმდებლობა, 2010, №23
4. http://www.resonancedaily.com/index.php?id_rub=11&id_artc=19381
5. დავითაძე მზია, ინოვაციური ბიზნესის განვითარების ტენდენციები, https://docs.google.com/document/preview?hgd=1&id=1XhvJGaotYqWL_TcpwuXD_D2DewTE_1NHsnRziSHXHsQ&pli=1

THE FIRM'S INNOVATIVE ACTIVITY MODELS
Giuli Giguashvili, Gori State Teaching University, Professor
RESUME

The article "The Firm's Innovative Activity Models" are the main signs of an innovative economy; The paper discusses the firm's innovative activity of linear and interactive models - their costs and benefits; Intellectual potential of the major groups. The paper presents an innovative economy in Georgia, the formation of the problems and their solutions priorities.

**ლოჯისტიკის ზოგიერთი საკითხები ფირმის კონკურენტუნარიანობის ამაღლების
საქმეში**

**ანზორ დევამე, ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, ასოცირებული
პროფესორი**

დღეისათვის საქართველოში ლოჯისტიკის არსებული მდგომარეობა ხასიათდება რიგი წინააღმდეგობრივი მომენტებით. ლოჯისტიკისადმი მზარდი ინტერესის ფონზე როგორც ფირმების, ასევე ცალკეული სახელმწიფო ინსტიტუტების მხრიდან, ობიექტურად არსებობს მისი არაჯეროვანი და არასრულყოფილი აღქმა მთლიანად საზოგადოებაში. მოსახლეობის გარკვეული ფენებისათვის ლოჯისტიკა ჯერ კიდევ წარმოდგენილია ამოუცნობ ფენომენად, ისევე, როგორც ადრე გენეტიკა ან კიბერნეტიკა. დღეისათვის, სამწუხაროდ, საქართველოს უმეტესი კომპანიების ხელმძღვანელებისა და სხვადასხვა რანგის მოხელეების მნიშვნელოვან რაოდენობას ჯერ კიდევ ვერ წარმოუდგენია მკაფიოდ ლოჯისტიკის პოტენციური შესაძლებლობები როგორც ბიზნესის წარმართვის გაუმჯობესებისა და თავიანთი ფირმების კონკურენტუნარიანობის ამაღლების, ასევე მაკროეკონომიკური სოციალური ამოცანების გადაწყვეტის კუთხით. ამასთან ერთად სახეზეა ლოჯისტიკის სპეციალობის დიპლომირებული კვალიფიციური მენეჯერების ქრონიკული უკმარისობა, ასევე პოპულარული ხასიათის გამოცემების კატასტროფული ნაკლებობა ლოჯისტიკის თემატიკაზე. აღსანიშნავია მასობრივი ინფორმაციის საშუალებების არასაკმარისი როლი ლოჯისტიკის პოპულარიზაციის საქმეში, მიუხედავად იმისა, რომ კარგადაა ცნობილი. რომ თუ გვინდა მივიღოთ ხარისხობრივად ახალი შედეგი, საჭიროა იდეამ მოიცვას მასები.

ამავე დროს საზღვარგარეთის მრეწველობაგანვითარებული ქვეყნების გამოცდილება გვიჩვენებს, რომ ლოჯისტიკას გააჩნია სტრატეგიულად მნიშვნელოვანი როლი თანამედროვე ბიზნესში. სწორედ ამით აიხსნება ის ფაქტი, რომ სპეციალისტების უმეტესობა, რომლებმაც მიაღწიეს გარკვეულ წარმატებებს ამ სფეროში, გვევლინებიან კომპანიების უმაღლეს ხელმძღვანელ თანამდებობებზე.

როგორც ცნობილია, ცნება ლოჯისტიკაში მოიაზრება მომხმარებლების მოთხოვნილებების სრული დაკმაყოფილება მატერიალური და მასთან დაკავშირებული საინფორმაციო და ფინანსური ნაკადების ეფექტური მართვის და ყველა რესურსის ოპტიმალური დანახარჯების საფუძველზე. აღნიშნული მიზნის მისაღწევად ლოჯისტიკა მოიცავს და ერთიან პროცესში აერთიანებს საქმიანობის ისეთ მრავალფეროვან სახეებს, როგორებიცაა წარმოება, ინფორმაციების გაცვლა, ტრანსპორტირება, შესყიდვებისა და მარაგების მართვა, დასაწყობება, ტვირთადამუშავება, შეფუთვა და ა.შ.

თანამედროვე პირობებში დასავლეთის ფირმებში ლოჯისტიკის გამოყენების ტრადიციული სფეროები შეერწყნენ ერთმანეთს და წარმოქმნეს ახალი, სტრატეგიული ინოვაციური სისტემა. ფირმის სტრატეგიული ინტერესები სტიმულს აძლევს ლოჯისტიკის ტოპ-მენეჯერებს გადალახონ ფირმათაშორის საზღვრები და დაამყარონ ეფექტური ურთიერთკავშირები ლოჯისტიკური ჯაჭვის შიგნით საგარეო ინტეგრაციის ჩარჩოებში. თანამედროვე ლოჯისტიკის ყველაზე მნიშვნელოვანი გამოვლინება მდგომარეობს იმაში, რომ ის შიგა და გარე ინტეგრაციის ხარჯზე უზრუნველყოფს ნებისმიერი ფირმის კომპეტენტურობის კომპლექსურ შედეგს ერთ-ერთ საკვანძო სფეროში.

მთელ მსოფლიოში ფირმები ეკონომიკაზე გასაღების სფეროში ზემოქმედებენ მომწოდებლებთან თავიანთი საქმიანობის კოორდინაციის გაუმჯობესების გზით. მომწოდებლებთან ურთიერთთანამშრომლობის გაუმჯობესებას შეუძლია მინიმიზირებული იქნას სასაქონლო-მატერიალური მარაგების ღირებულება, ხოლო სპეციფიკაციის უკეთეს კოორდინაციას შეუძლია მინიმუმამდე დაიყვანოს მომწოდებლის პროდუქციის შემდგომი დამუშავების აუცილებლობა, ასევე გაცილებით მაღალ კოორდინაციას ფასწარმოქმნის სფეროში შეუძლია ფირმა და მისი მიმწოდებელი გახადოს გაცილებით კონკურენტუნარიანი და რენტაბელური. ეკონომია შეიძლება მიღწეული იქნას ლოჯისტიკური ჯაჭვის მეორე ბოლოს - გასაღების პროცესში. განსხვავებებმა ეფექტურ განაწილებაში შეიძლება მნიშვნელოვნად იმოქმედოს ფირმის საერთო ფასობრივ უპირატესობაზე. მატერიალური მარაგების შენახვის მაღალმა დანახარჯებმა, რომლებიც კონტრასტირებას ახდენენ არაცენტრალიზებული ტრანსპორტის დანახარჯებთან, ბევრ ფირმას საშუალებას აძლევს შეამცირონ გასაღების დანახარჯები ამ მარაგების ცენტრალიზაციის ხარჯზე. კაპიტალის შემცირების გზით დაზოგილი თანხა, რომელიც დაკავშირებულია დეცენტრალიზებულ მატერიალურ მარაგებთან, ახდენს მაღალი დანახარჯების კომპენსირებას მათი სწრაფი მიწოდების ხარჯზე სატვირთო ავტო და ავიატრანსპორტის საშუალებით.

თანამედროვე ბიზნესში, რომელიც ხასიათდება მძაფრი კონკურენციით, ლოჯისტიკა თამაშობს ერთ-ერთ უმთავრეს როლს სამომხმარებლო ბიზნესში. აქედან გამომდინარე, დასავლეთში ამ კუთხით დაიწყეს ტერმინის „ლოჯისტიკური სერვისი“-ს გამოყენება.

სერვისის ხდება დასავლეთის ფირმების მარკეტინგული სტრატეგიების გადამწყვეტი ელემენტი, ის კიდევ უფრო აძლიერებს ლოჯისტიკისა და მარკეტინგის ურთიერთმოქმედებას, ხდება ფირმის კონკურენტუნარიანობის საკვანძო ფაქტორი, ვინაიდან მძაფრი კონკურენციის პირობებში მომხმარებლისთვის სწორედ სერვისის დონე წარმოადგენს მთავარ არგუმენტს.

შეიძლება ითქვას, რომ ლოჯისტიკას გააჩნია აქტიური მაინტეგრირებელი პოტენციალი, რომელსაც შეუძლია ერთმანეთთან დააკავშიროს და გააუმჯობესოს ურთიერთმოქმედება ფირმის საქმიანობის ისეთ საბაზო ფუნქციონალურ სფეროებში, როგორებიცაა მომარაგება, წარმოება, მარკეტინგი, დისტრიბუცია, გაყიდვების ორგანიზება და ა.შ. მაგალითად, გარდაქმნის რა მარკეტინგულ ინფორმაციას, ლოჯისტიკური მენეჯმენტი ზემოქმედებს წარმოებაზე, ახდენს საწარმოო-ტექნოლოგიური ციკლის ოპტიმიზაციას. მატერიალური რესურსების, მომარაგებაში მზა პროდუქციის, წარმოებისა და გასაღების სფეროების რაციონალურად მართვის შემთხვევაში ლოჯისტიკა უზრუნველყოფს საერთო დანახარჯების შემცირებას, ფასების შემცირებას მზა პროდუქციაზე ბაზარზე ფირმის სტრატეგიული პოზიციის გაუმჯობესების შედეგად.

ლოჯისტიკურ მენეჯმენტს შეუძლია უზრუნველყოს მატერიალური რესურსების შესყიდვისა და მზა პროდუქციის წარმოების ეფექტური კოორდინაცია მარკეტინგული კვლევების საფუძველზე დადგენილი გაყიდვების პროგნოზირებად მოცულობებში.

აქედან გამომდინარე, ლოჯისტიკური მენეჯმენტი ხელს უწყობს ფირმის სისტემური მდგრადობის შენარჩუნებას ბაზარზე, აწონასწორებს წინააღმდეგობებს მარკეტინგს, წარმოებასა და ფინანსებს შორის, ასევე ახდენს ფუნქციათაშორისი შიდა საფირმო გადაწყვეტილებების ოპტიმიზაციას. აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ აუცილებელია დაზუსტდეს ცნება ლოჯისტიკური მენეჯმენტი და განისაზღვროს მისი ადგილი ფირმის მენეჯმენტის საერთო სტრუქტურაში.

ლოჯისტიკური მენეჯმენტი ფირმაში წარმოადგენს ძირითადი მმართველობითი ფუნქციების (ორგანიზაცია, დაგეგმარება, რეგულირება, კოორდინაცია, კონტროლი, აღრიცხვა და ანალიზი) ნაერთს ელემენტარული და კომპლექსური ლოჯისტიკური ფუნქციებით ლოჯისტიკური სისტემის მიზნების მიღწევისათვის.

თანამედროვე ლოჯისტიკური სისტემების აგებისათვის დიდი მნიშვნელობა ენიჭება ლოჯისტიკური მენეჯმენტის ადგილის განსაზღვრას ფირმის მართვის საერთო სტრუქტურაში და ურთიერთმოქმედებების ხასიათის დაზუსტებას მენეჯმენტის სხვა სფეროებთან. ფირმის მენეჯმენტის თანამედროვე სისტემა წარმოადგენს მართვის ორგანიზაციული სტრუქტურის და საქმიანობის ფუნქციონალურ-ორიენტირებული სფეროების (ფინანსები, ინვესტიციები, წარმოება, მარკეტინგი და

გასაღება, ინოვაციები, პერსონალი და ა.შ.) კომპოზიციას, რომლებიც გაერთიანებულია სტრატეგიული, ტაქტიკური და სხვა მიზნებით.

ლოჯისტიკისა და ფინანსური მენეჯმენტის ურთიერთმოქმედება პირველ რიგში ვლინდება ფირმის კაპიტალის მოცულობასა და ბრუნვადობაში. ვინაიდან საბრუნავი კაპიტალის უმეტეს ნაწილს შეადგენს ფულადი სახსრები, რომლებიც ჩადებულია მატერიალური რესურსების მარაგებში და მზა პროდუქციაში, ლოჯისტიკური გადაწყვეტილებების ეფექტურობა მარაგების მართვაში პირდაპირ დაკავშირებულია კაპიტალის ბრუნვადობის დაჩქარებასთან და ფინანსური სახსრების გამოთავისუფლებასთან წარმოებაში შემდგომი ინვესტირებისა და/ან სერვისისათვის.

მატერიალური ნაკადის სრულყოფა იწვევს მარაგების შემცირებას, ანუ უშუალოდ ამცირებს საბრუნავ აქტივებს, და როგორც შედეგი, ასევე ამცირებს გრძელვადიან აქტივებს. ასევე, გაცილებით ეფექტური ლოჯისტიკა უზრუნველყოფს გაცილებით ნაკლებ ოპერაციულ დანახარჯებს, რაც თავის მხრივ იწვევს მოგების გაცილებით მაღალ მარჟას.

ეფექტური ლოჯისტიკის პირობებში შესაძლებელია პროდუქციაზე მისაღები ფასების ამალღება, რაც მიიღწევა პროდუქციის მომხმარებელზე უფრო მოსახერხებელი პირობებით მიწოდებით, შეკვეთების მიწოდების ან შესრულების ვადების შემცირებით. ამასთან ერთად, პროდუქციის გაცილებით მიმზიდველ სახეებზე შეიძლება დაწესდეს ფასნამატები, რაც საბოლოო ჯამში აისახება აქტივებზე შემოსავლების ზრდის მაჩვენებლით, რაც თავის მხრივ შესაბამისად იმოქმედებს ფირმის საქმიანობის სხვა მაჩვენებლებზე, ისეთებზე, როგორებიცაა მაგ. აქციების ფასი, შემოსავლები ინვესტიციებზე, სესხებზე და ა.შ.

ფინანსური მენეჯმენტისა და ლოჯისტიკის ურთიერთმოქმედების მეორე ასპექტს მიეკუთვნება საერთო დანახარჯების კონცეფცია. ვინაიდან დანახარჯები გარე ლოჯისტიკურ არხებში თავსებადია შიდა საფირმო ლოჯისტიკურ სისტემებთან, ხოლო რიგ შემთხვევებში აღმატებიან მზა პროდუქციის თვითღირებულებას, ფინანსურმა მენეჯმენტმა ლოჯისტიკურ მენეჯმენტთან ერთად თავისი ძალისხმევის აქცენტირება უნდა მოახდინოს დანახარჯების შემცირების გზების ძიებაზე, რომლებიც დაკავშირებული იქნება მატერიალური რესურსების შესყიდვასთან და მზა პროდუქციის გასაღებასთან.

ლოჯისტიკის თვალსაზრისით, სტრატეგიული (ტაქტიკური, ოპერატიული) და ფუნქციონალური მენეჯმენტის ფუნქციების განხორციელებამ ხელი უნდა შეუწყოს ფირმის ლოჯისტიკური მისიის რეალიზაციას, რომელიც შეთანხმებული იქნება მარკეტინგულ და საწარმოო სტრატეგიებთან.

ლოჯისტიკური მენეჯმენტის თავისებურებას წარმოადგენს ის, რომ ლოჯისტიკური მენეჯმენტის როგორც სტრატეგიული, ასევე ტაქტიკური (ოპერატიული) მიზნები და ამოცანები დაკავშირებულია მენეჯმენტის ყველა სფეროსთან მატერიალური რესურსების შესყიდვების, წარმოებისა და მზა პროდუქციის გასაღების მართვის პროცესში.

ზოგ შემთხვევაში რთულია გაიყოს ლოჯისტიკური და მენეჯმენტის სხვა სახეების (განსაკუთრებით საწარმოო, ფინანსური, საინვესტიციო და საინფორმაციო) მოქმედების სფეროები. ამიტომ ზოგადად გამოყოფენ ლოჯისტიკური მენეჯმენტის ძირითად - მაკოორდინირებელ და მაინტეგრირებელ ფუნქციებს ფირმის მმართველობითი იერარქიის მაღალ დონეზე. თანამედროვე პირობებში ბიზნესის წარმოების ძირითადი ამოცანაა ხელი შეუწყოს ფირმის სტრატეგიული მიზნების მიღწევას და კონკურენტული უპირატესობების მოპოვებას. მსოფლიო ეკონომიკაში კონკურენტული უპირატესობების მოპოვების საკვანძო ფაქტორებს მ. პორტერის თანახმად, მიეკუთვნება:

- ლიდერობა პროდუქციისა და მომსახურების დონეზე;
- კონკურენციისათვის აუცილებელია ლიდერობა დანახარჯების დონეზე;
- პროდუქციის დიფერენციაცია.

აღნიშნული საკვანძო ფაქტორები შეიძლება გამოყენებული იქნას ნებისმიერი ფირმა-კონკურენტის მიერ. ამიტომ ბიზნესის წარმატებით ორგანიზაციის მიზნით აუცილებელია ფირმის საქმიანობის სტრატეგიულ მიმართულებებზე მუდმივად ინერგებოდეს ახალი მიდგომები და ინოვაციური იდეები. ასეთ შესაძლებლობებს ფირმებს აძლევს ლოჯისტიკა. მაგ. ეფექტურ ლოჯისტიკურ მენეჯმენტს შეუძლია შეამციროს საერთო დანახარჯები, რაც ფირმას საშუალებას მისცემს დაიკავოს ლიდერის პოზიცია ბაზრის გარკვეულ სეგმენტში დანახარჯების სიმცირით, რასაც გადამწყვეტი მნიშვნელობა გააჩნია. ამავე დროს აქცენტის გაკეთება ფასების მინიმიზაციაზე და პროდუქციისა და მომსახურების ხარისხის დონის ამალღებაზე (ან ხარისხის მსოფლიო სტანდარტების შენარჩუნება) საშუალებას მისცემს ფირმას დაიკავოს ლიდერის პოზიცია კონკრეტულ ბაზარზე.

ეკონომიკის გლობალიზაციამ გამოიწვია ის, რომ თანამედროვე პირობებში მომხმარებლები, გამომდინარე მოლოდინების იმ ნაკრებიდან, რომელიც შესაბამისობაშია მსოფლიოს საუკეთესო კომპანიების პროდუქციის მახასიათებლების მაჩვენებლებთან, მოითხოვენ საქონლისა და მომსახურების მაღალ ხარისხს შედარებით დაბალ ფასებში, ელოდებიან სწრაფ რეაქციას მათ მოთხოვნებზე და ა.შ.

ფირმები სულ უფრო მეტად აკეთებენ აქცენტირებას არა მარტო პროდუქციის ხარისხსა და სერვისზე, არამედ შესაძლებლობაზე, რომ მზა პროდუქცია მოწოდებული იქნას დროულად, მცირე პარტიებით და უშუალოდ მომხმარებლის ადგილზე. სწორედ ლოჯისტიკის პოტენციალი, წარმოადგენს რა სტრატეგიულ ფაქტორს კონკურენციის გაძლიერების პირობებში, უზრუნველყოფს ფირმის მიზნობრივი ამოცანების შესრულებას მისი მისიის ფარგლებში. ამ კუთხით საზღვარგარეთ ლოჯისტიკურ სტრატეგიას ხშირად ახსენებენ როგორც „რვა R“-ის წესის შესრულებას:

- პროდუქტი ან და ობიექტი (სუბიექტი) – საჭირო პროდუქტი, შესაბამისი ობიექტი (სუბიექტი);
- ხარისხი – შესაბამისი ხარისხის;
- რაოდენობა – აუცილებელი (საჭირო) რაოდენობით;
- დრო – მიზიდულ უნდა იქნას საჭირო დროში;
- ადგილი – საჭირო ადგილი;
- დანახარჯები – მინიმალური დანახარჯებით;
- მომხმარებელი – საჭირო (შესაბამის) მომხმარებელთან მოთხოვნების შესაბამისად.
- პერსონიფიცირება – სისტემა მუშავდება თითოეული შეკვეთისათვის.

ლოჯისტიკური საქმიანობის მიზანი ითვლება მიღწეულად, თუ ყველა ზემოთ ჩამოთვლილი წესი შესრულებულია, კერძოდ, საჭირო პროდუქცია, ხარისხის აუცილებელი დონით, საჭირო რაოდენობაში, მიწოდებულია საჭირო მომხმარებელთან საჭირო დროში, საჭირო ადგილზე, უმცირესი დანახარჯებით, თითოეული შეკვეთის პერსონალური მოთხოვნილებების შესაბამისად.

როგორც არ უნდა იყოს განსაზღვრებები, ლოჯისტიკური მისია სრულადაა განმარტებული. ესაა - კლიენტურის მოთხოვნილებების დაკმაყოფილება საქონელზე მინიმალური დანახარჯებისას, რომელიც დაკავშირებულია სისტემის “ტრანსპორტი – სასაწყობო მეურნეობა – მარაგები” ფუნქციონირებისას.

ლოჯისტიკის აგებისა და ფუნქციონირების ძირითადი პრინციპებია – კომპანიის საქმიანობის ყველა ფუნქციონალურ სფეროს შორის ოპტიმალური ბალანსის პოვნა და შენარჩუნება.

ლოჯისტიკური მისიის ადეკვატურობა, კლიენტების მიერ წარმოდგენილი მოთხოვნებისადმი, განსაზღვრული შემდეგი მაჩვენებლებით:

- ლოჯისტიკის მომსახურების სარგებლობის მაჩვენებლებით;
- დროით, რომელიც აუცილებელია ლოჯისტიკური ოპერაციების შესრულებაზე;
- შეთავაზებული ლოჯისტიკური მომსახურების ხარისხით.

„რვა R“-ის აღნიშნულ წესში ასახულია ბიზნესის ორგანიზაციის ლოჯისტიკური მისია, რომელთაგან საკვანძოდ ითვლება პროდუქციის ხარისხი, დრო და დანახარჯები. ლოჯისტიკის მიზანი ფირმაში უნდა იყოს მატერიალური და სერვისული ნაკადების, როგორც ბიზნესში გრძელვადიანი წარმატების მიღწევის საწინდრის, საერთო მენეჯმენტის უზრუნველყოფა. ლოჯისტიკის მკაფიო სტრატეგიისა და მისიის არქონამ ფირმა შეიძლება დაიყვანოს იმ მეთვალყურის დონემდე, რომელიც დაგვიანებით რეაგირებს მოთხოვნის საბაზრო დინამიკაზე და არ გააჩნია მომავლის ნათელი პერსპექტივა.

ჩვენი აზრით, ლოჯისტიკურმა მისიამ უნდა უზრუნველყოს ფირმის სისტემური ხედვა პროდუქციისა და მომსახურების ხარისხთან მიმართებაში, მომარაგების, საწარმოო და მარკეტინგული სტრატეგიების ინტეგრაცია და ფირმის პოზიციონირება ბაზარზე კონკურენტებთან მიმართებაში.

ლოჯისტიკა ხელს უწყობს ფირმის საქმიანობის ეფექტურობის და, როგორც შედეგი, მისი კონკურენტუნარიანობის ამაღლებას შემდეგი მოთხოვნების დაცვის შემთხვევაში:

- უწყვეტი კავშირი ლოჯისტიკასა და ფირმის კორპორაციულ სტრატეგიას შორის. ზოგადად მიღებულია, რომ ლოჯისტიკური ოპერაციების ყველა ასპექტები უშუალოდ უნდა იყოს დაკავშირებული ფირმის სტრატეგიულ გეგმებთან. ეს ლოჯისტიკის გამოყენების ხარჯზე მაღალი მოგების მიღების პირველი და მთავარი პირობაა.
- მატერიალური ნაკადების მოძრაობის ორგანიზაციის გაუმჯობესება. აღნიშნული მოთხოვნა გულისხმობს ლოჯისტიკური ოპერაციების ისეთ ორგანიზაციას, რომელიც საშუალებას იძლევა გაკონტროლებული იქნას შესყიდვების, ტრანსპორტირების, დასაწყობების, მარაგების შენახვისა და გასაღების ოპერაციები ერთი კომერციული ქვეგანყოფილების მიერ. ანუ ყველა ლოჯისტიკური ფუნქციები გაერთიანებული უნდა იყოს ცენტრალიზებული ან დეცენტრალიზებული ხელმძღვანელობის ქვეშ იმის გათვალისწინებით, რომ ეფექტური გადაწყვეტილების მიღება გაცილებით მარტივია, როდესაც მას სპეციალური ქვეგანყოფილება ღებულობს ყველა ერთმანეთთან დაკავშირებულ ლოჯისტიკურ ოპერაციებზე.

- აუცილებელი ინფორმაციის მიღება და მისი დამუშავების თანამედროვე ტექნოლოგია. მომხმარებლებთან მიმართებაში ელექტრონული ქსელების გამოყენება ხელს უწყობს კონკურენტუნარიანობის ამაღლებას და ბაზრის წილის გადიდებას, ასევე კლიენტურის მომსახურების ამაღლებას;
- მჭიდრო კავშირუბრუნების დამყარება სხვა ფირმებთან ერთიანი სტრატეგიის შემუშავების მიზნით. როგორც გამოცდილება უჩვენებს, განსაკუთრებულ წარმატებებს მოგების მიღებაში აღწევს ის ფირმები, რომლებსაც მჭიდრო კომერციული კავშირები აქვთ დამყარებული შიდა და გარე პარტნიორებთან;
- ლოჯისტიკური ოპერაციების საგულდაგულო შემუშავება.

ცნობილი ამერიკელი ექსპერტები ჯ. ბუშერი და გ. ტინდოლი თვლიან, რომ ფირმების მიერ ზემოთ ჩამოთვლილი მოთხოვნების შესრულების პროცესში გარანტირებულია ლოჯისტიკის მჭიდრო ურთიერთკავშირი მარკეტინგთან და წარმოებასთან, ასევე ამ მოთხოვნების დაცვა უზრუნველყოფს არა მარტო ყველა ლოჯისტიკური ოპერაციების მაღალი ხარისხით შესრულებას, არამედ მომხმარებლისათვის ეფექტური სერვისის მიწოდებას დაბალი დანახარჯებით, რაც ხელს შეუწყობს ფირმის მოგების ზრდას და კონკურენტუნარიანობის ამაღლებას.

საზღვარგარეთ ლოჯისტიკა უკვე დიდი ხანია წარმოადგენს ბიზნესის პრაქტიკულ ინსტრუმენტს, ხოლო ინტეგრირებული ლოჯისტიკა წარმოადგენს ერთ-ერთ ძირითად კომპლექსურ ფუნქციას, რომელიც ახასიათებს დასავლეთის ფირმების საფინანსო-საწარმოო საქმიანობას. სხვადასხვა ცნობილი საზღვარგარეთული ფირმები და ტრანსნაციონალური კორპორაციები (IBM, Coca-cola, General Motors, Ford Motors, Volvo, Toyota Motors, Jonson & Jonson და სხვა) ბიზნესის ძირითად სფეროებში უკვე 20 და მეტი წელია წარმატებით იყენებენ ლოჯისტიკის სხვადასხვა კონცეფციებს სტრატეგიული დაგეგმარებისა და მიმდინარე მართვის დროს.

დასასრულს, უნდა აღინიშნოს, თანამედროვე ლოჯისტიკური კონცეფციების და სისტემების დანერგვა წარმოადგენს ერთ-ერთ მთავარ სტრატეგიულ და აუცილებელ პრობლემას ბიზნესში სამამულო ფირმების კონკურენტუნარიანობის ამაღლებაში.

ლიტერატურა:

1. ლ. ბოცვაძე, კერაძე, ვ. ბოცვაძე, ლოგისტიკური მენეჯმენტი და მოდელირება, თბ., 2010.
2. შ. ვეშაპიძე, ლ. ოსაძე, დ. სეხნიაშვილი, ლოჯისტიკა, თბ., 2012.
3. Захаров А.Н., Зокин А.А., Конкурентоспособность предприятия: сущ-ность, методы оценки и механизмы увеличения. М., 2004.
4. Основы логистики: Учеб. пособие/ Под ред. Л. Б. Миротина и В. И. Сергеева. — М.: ИНФРА-М, 2000.
5. Уотерс Д. Логистика. Управление цепью поставок: Пер. с англ. — М., 2003.6. Логистика: Учеб. пособие / Под ред. Б.А. Аникина. — М., 1999. 7. Бауэрсокс Доналд Дж., Клосс Дэйвид Дж. Логистика: интегрированная цепь поставок. 2-ое изд. / Пер. с англ. — М., 2005.

SOME OF THE FIRM'S COMPETITIVENESS IN LOGISTICS **Anzor Devadze, Batumi Shota Rustaveli State University, Associate Professor** **RESUME**

Nowadays existing logistical condition is performed with variety of obstacles. On the background of a great interest towards logistics from the firms, as well as from the state institutions, there is an imperfect perception of logistics in the whole society.

Besides logistics have an active integrative potential that can connect and improve an interaction between the spheres like provision, production, marketing, distribution, organization of realization, etc.. Logistical management helps a firm's systematical stability on the market, it also balances the obstacles between marketing, production and finances as well as it optimizes firm decisions that directly influences on the improvement of competitiveness

The role of logistics in firm's effective activity is analyzed in the resume. Means of improvement of competitiveness are also discussed in this resume. It is mentioned that introduction of modern logistical conceptions and systems is one of the most strategic and inevitable terms in the process of competitiveness improvement of native firms.

ინოვაციები და მისი ზეგავლენა ორგანიზაციულ სტრუქტურაზე „აგრო კომ“-ის მაგალითზე

თამარ ვანიშვილი, გორის სახელმწიფო სასწავლო უნივერსიტეტი, მოწვეული სპეციალისტი
E-mail: vanishvilitamuna@gmail.com

1. შესავალი

თანამედროვე ეტაპზე რთულია გადაავსო ინოვაციური საქმიანობის მნიშვნელობა ქვეყნის ეკონომიკისთვის. გამოვლინდა, რომ მხოლოდ იმ ინოვაციებს შეუძლიათ მნიშვნელოვანი წვლილი შეიტანონ ეკონომიკის განვითარების და კრიზისიდან გამოსვლის საკითხებში, რომლებიც ცოდნაზე და მეცნიერულ-ტექნიკურ პროგრესზეა დაფუძნებული. ამასთანავე, ინოვაციები ეკონომიკაში არ წარმოიქმნება „არსაიდან“, არამედ ისინი ინოვაციური საქმიანობის შედეგია.

ინოვაციურმა საქმიანობამ შეიძლება სხვადასხვა ხასიათი ატაროს: ზოგი საწარმო ახალი პროდუქციის დანერგვას ახორციელებს, ხოლო სხვებს შეაქვთ ერთეული ცვლილება საკუთარი წარმოების პროცესში და ოპერაციებში. ეფექტური ინოვაციური საქმიანობა - ესაა კომპანიის წარმატებული განვითარების გირაო. ერთია, იმისთვის, რომ უზრუნველყოთ ნოვატორულიდან - ეკონომიკური ეფექტიანობის მომტან ინოვაციებზე გადასვლა, საწარმომ, აუცილებლად ერთგულად უნდა მისდიოს საკუთარ სამოქმედო გეგმას, რომელიც ითვალისწინებს ორგანიზაციის მოკლევადიან და გრძელვადიან მიზნებს, აგრეთვე გარე გარემოს ცვალებადობას. სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, აუცილებელია, განვითარების ინოვაციური სტრატეგიის შემუშავება.

2. ძირითადი ნაწილი

ორგანიზაციის ინოვაციური სტრატეგიის განმარტებაში ჩვენ ვიგულისხმებთ საწარმოს რესურსების განაწილებას, რომელიც მიმართულია კონკრეტულ უპირატესობის მიღწევისაკენ - გრძელვადიანი პერსპექტივით, ინოვაციური საქმიანობის ეფექტურად განხორციელების ხარჯზე. ეკონომიკურ ლიტერატურაში საწარმოს განვითარების სტრატეგიის ფორმირების მრავალი კონცეფცია არსებობს.

საწარმოს განვითარებისთვის და ინოვაციური სტრატეგიის ფორმირებისთვის, შემდეგი ძირითადი ეტაპების გავლა უწევს:

1. ორგანიზაციის მისიის და მიზნის ფორმირება;
2. შიდა და გარე გარემოს ანალიზი;
3. ორგანიზაციის ძლიერი და სუსტი მხარეების გამოყოფა;
4. განვითარების სტრატეგიის შერჩევა;
5. შერჩეული სტრატეგიის რეალიზაცია;
6. შედეგების ანალიზი.

ეფექტური სტრატეგიის შემუშავება საწარმოს განვითარებისთვის შეუძლებელია **მისიის** და **მიზნის** განსაზღვრის გარეშე. მისიის ფორმულირების დროს ორგანიზაცია გამოყოფს იმ სფეროს, რომელშიც ის ფუნქციონირებს და ვითარდება. მისიაშია ასახული კლიენტების სეგმენტი, რომელთა მოთხოვნილებების დაკმაყოფილებაზეცაა კომპანია ორიენტირებული. მისია იძლევა გარემომცხოვრებისთვის სამუშაოს პრინციპებზე ინფორმაციას, აგრეთვე მომუშავეებზე, მათ პროფესიონალურ და მორალურ ხარისხზე. მისიამ უნდა ასახოს მისი შესრულების საბოლოო შედეგი, თუ საუბარია ახალ პროდუქციაზე, მაშინ მისიას უნდა ჰქონდეს ინფორმაცია იმის შესახებ, თუ რით განსხვავდება ახალი პროდუქცია ძველისგან, რაშია მისი უპირატესობა, მყიდველის რომელ ფენაზეა ორიენტირებული. ინოვაციური პროცესის თვალსაზრისით კი - ახალი პროცესის გავლენა პროდუქციის ხარისხზე, მომსახურების სფერო და ა.შ.

მისიაზე დაყრდნობით ფორმირდება ორგანიზაციის სტრატეგიული **მიზანი**. მიზანი გამოიხატება ღირებულებით, ფიზიკურ ან რაოდენობრივ მაჩვენებლებში. ის უნდა პასუხობდეს მოთხოვნილებების მთელ რიგს, მათ შორის, ის უნდა იყოს: **კონკრეტული, დროსთან თანხვედრაში (დროული), მიღწევადი და გასაგები**. ის უდიდეს როლს თამაშობს, ორგანიზაციის სტრატეგიის განხორციელებაში.

ორგანიზაციის შიდა და გარე გარემო გარემოს ანალიზი. გარე გარემოს ანალიზი არ უნდა შემოიფარგლებოდეს იმ ფაქტორების გამოყოფით, რომელიც ორგანიზაციის საქმიანობაზე ახდენს გავლენას. აუცილებელია შემუშავდეს: ყოველი ფაქტორის გავლენის შეფასება, ნეგატიური გავლენის მინიმიზაციის და პოზიტივის მაქსიმალურად გამოყენების ხერხები, ორგანიზაციის შიდა მდგომარეობის

გათვალისწინებით. ორგანიზაციის შიდა და გარე გარემოს შესწავლის ერთ-ერთი გავრცელებული მეთოდი არის SWOT ანალიზის მოდელი [1].

განვითარების სწორი სტრატეგიის შერჩევა საწარმოს საშუალებას აძლევს, მიაღწიოს დასახულ მიზანს; გაითვალისწინოს ძლიერი და სუსტი მხარეები და მოსალოდნელი საშიშროებები, რომელიც გარე გარემოს საშუალებით განისაზღვრება.

სტრატეგიის მთავარი ამოცანაა: სამომავლოდ, გადაიყვანოს ორგანიზაცია, დღევანდელი მდგომარეობიდან - სასურველ მდგომარეობაში. ეფექტური სტრატეგია, ერთი მხრივ, არის შემოქმედებითი საქმიანობის შედეგი, ხოლო, მეორე მხრივ, ითხოვს სისტემური მდგომის მიღებას. სტრატეგია არ შეიძლება განიხილებოდეს, როგორც სამოქმედო გეგმა, რომელიც გადახედვას არ ექვემდებარება. გარე გარემოს მუდმივი ცვლილება, შერჩეული სტრატეგიის რეგულარული შეფასების, კორექტირების და სრულყოფის აუცილებლობას წარმოშობს [2, გვ. 144].

აღბათ საინტერესოა, თუ რა ხდება დღევანდელ ორგანიზაციებში, როგორ ფუნქციონირებს ორგანიზაცია, რა საფეხურებს გადის განვითარებისთვის და ინოვაციური სტრატეგიის ფორმირებისთვის, როგორ ინერგება ინოვაციები და რა გავლენას ახდენს ინოვაციური პროცესი - პროდუქციის ხარისხზე, მომსახურებაზე, ორგანიზაციულ სტრუქტურაზე, როგორ უწყობს ეს პროცესი ორგანიზაციის განვითარებას ხელს და ა.შ. ამ კითხვებზე პასუხის გასაცემად, ჩვენ, საჭიროდ მივიჩნიეთ, ჩავეტარებინა კვლევა „აგრო კომში“ (ქ. გორი), რამაც საშუალება მოგვცა პასუხი გაგვეცა დასმულ შეკვითხვებზე, აგრეთვე დავინტერესდით, თუ როგორ მიაღწია აღნიშნულმა კომპანიამ წარმატებას, და რა მოუტანა მას ახალმა, თანამედროვე ინოვაციების შემოტანამ და დანერგვამ.

„აგრო-კომ“-ი, ჩამოყალიბდა 2008 წელს, ფერმერთა მომსახურების და ტრენინგების ცენტრის „აგრო-კომ“-ის და გერმანიის საერთაშორისო თანამშრომლობის საზოგადოების (GIZ) ერთობლივი პროექტის შედეგად.

თავდაპირველად კომპანიის ფუნქცია იყო, მიეწოდებინათ ინფორმაცია - სერვისი, სოფლის მეურნეობაში თანამედროვე ტექნოლოგიების დანერგვის შესახებ. თანამშრომლობდნენ, როგორც დიდ, ასევე პატარა ფერმერთა მეურნეობებთან. კომპანიას აქვს საკუთარი მინი მეტეო სადგურები, რომლის დანიშნულებაც არის JPS - ის საშუალებით მიაწოდოს ამინდის სერვისები და ასევე სხვადასხვა კულტურებზე განსაზღვროს მავნებელი დაავადებების გავრცელების რისკები. საინფორმაციო ბაზიდან SMS - ის საშუალებით ყველა ფერმერს ეგზავნება ინფორმაცია. ფერმერების თხოვნით, 2011 წლიდან კომპანიამ დაიწყო სხვადასხვა პროდუქტების შეთავაზება ფერმერებისათვის, როგორებიცაა: პესტიციდები, სასუქები, სათესლე მასალები, წვეთოვანი მორწყვის სისტემები, საბაღე ინვენტარი და ა. შ. 2011 წლის 1 თებერვალს, გორში გაიხსნა გაყიდვების პირველი წერტილი.

ორგანიზაცია, პარტნიორების დახმარებით (ექსპერტები, კონსულტანტები), სისტემატიურად ატარებს ტრენინგებს დაინტერესებული პირებისთვის და ფერმერებისთვის, აწვდის ინფორმაციას ყველა სიახლის შესახებ. სწორედ ამან განაპირობა „სადემონსტრაციო ბაღების“ გაშენების აუცილებლობა. ინტენსიური ტიპის ბაღი - ვაშლის, მსხლის, ქლიავის, ბლის, გარგარის (გაშენებულია სოფელ თორტიზაში 1 ჰექტარზე). „სადემონსტრაციო ბაღში“ ხდება ყველა თანამედროვე მეთოდების ჩვენება, როგორც თეორიული ასევე პრაქტიკული კუთხით.

კომპანიის პრიორიტეტული მიმართულებებია:

- **ფერმერებს სთავაზობს ხარისხიან პროდუქტს**, მაღალკვალიფიციურ კონსულტაციებს, თუ როგორ მიიღონ ხარისხიანი მოსავალი ამ პროდუქტის გამოყენებით;
- **პროდუქციას აქვს საშუალო ფასი, პასუხობს მარკეტინგული ბაზრის მოთხოვნებს**; პროდუქტი ხარისხიანია და ამავე დროს არის ყველასათვის ხელმისაწვდომი, გათვლილია, როგორც მაღალ, ასევე საშუალო სეგმენტზე, იმის გათვალისწინებით, რომ მისი ხარისხი უცვლელია, რაც ძალიან მნიშვნელოვანია მარკეტინგული თვალსაზრისით;
- **კომპანია პირველია ახალი ინოვაციების შემოტანის და დანერგვის თვალსაზრისით - საქართველოში**;
- **კომპანია ფერმერებს სთავაზობს მსოფლიოში სასუქების პირველ მწარმოებელ ნორვეგიულ კომპანია „YARA“-ს პროდუქტს**, ეს არის ეკოლოგიურად სუფთა, უდანაკარგო, სასუქების ფართო სპექტრი, რომელიც გამოიყენება ნებისმიერ კულტურებში მაღალხარისხიანი კულტურების მისაღებად;
- **„YARA“-ს პროდუქტების უნიკალურობას მოწმობს ის ფაქტიც**, რომ 3 წელია ხდება ამ კომპანიის პროდუქტების გაყიდვა და ყოველწლიურად გაყიდვები იზრდება 30 – 40 % - ით.
- **კომპანია ფერმერებს სთავაზობს განვადების მოქნილ სისტემას, ადგილზე - პარტნიორი ბანკების საშუალებით.**
- **კომპანია მომხმარებელს სთავაზობს ევროპული ხარისხის პროდუქციას**, როგორიცაა: BAYER - გერმანია, YARA - ნორვეგია (სასუქები), KWS - გერმანია (სათესლე მასალა), NUNHMES - ჰოლანდია, RIJK ZWAAN - ჰოლანდია (თესლი), AGLUKON - გერმანია (თხევადი სასუქები), FELCO - მეზალოების

ინვენტარი, KUBOTA - იაპონია (ტრაქტორები), VERBEEK - ნიდერლანდები (ნერგები), FREUND - VICTORIA - გერმანია (საბაღე ინვენტარი), HECHT - ჩეხეთი (საბაღე ინვენტარი) და ა.შ. ეს არის მსოფლიო ბრენდები, რომლებიც არიან „აგრო კომი“-ს პარტნიორები საქართველოში.

ამჟამად, ფუნქციონირებს „აგრო კომი“-ის 1 სათაო და 2 სერვის ცენტრი.

კომპანიის მიზანს წარმოადგენს:

- დასაქმებულთა გადამზადებაზე და კვალიფიკაციის ამაღლებაზე ზრუნვა, (გადამზადება ხდება ადგილობრივ, ტრენინგების საშუალებით, აგრეთვე პერიოდულად ხდება მომუშავეთა გაგზავნა საზღვარგარეთ);
- დასაქმებულთა განვითარებაზე და წარმატებაზე ზრუნვა;
- კლიენტთა კმაყოფილებაზე ზრუნვა;
- ინოვაციების დანერგვაზე და შემოტანაზე ზრუნვა.

კომპანია ზრუნავს შეინარჩუნოს საკუთარი იმიჯი და სახე. „აგრო კომი“-ის ძირითადი პარტნიორი ორგანიზაციაა გერმანული ფირმა BAYER -ი, რომლის სლოგანია: „**მეცნიერება უკეთესი ცხოვრებისთვის**“, ამ სლოგანს კომპანიაც იზიარებს, კომპანიის მიზანია - „**ხარისხიანი პროდუქტი - ხარისხიანი პროდუქციის საწარმოებლად**“, ამიტომ ის მიზნად ისახავს, მომხმარებელს შესთავაზოს, როგორც ხარისხიანი პროდუქტი, ასევე ხარისხიანი მომსახურება.

კომპანია წარმატების ძირითად ფაქტორად თვლის: ყველა თანამშრომლის ჩართულობას და თანასწორობას - კომპანიის განვითარების სტრატეგიის შემუშავების პროცესში, აგრეთვე, ძირითად პრინციპად მიჩნეულ გუნდურ მუშაობას, ყველა თანამშრომლის რეალური და საღი იდეის მუდმივად გათვალისწინებას, ხარისხის შენარჩუნებაზე ზრუნვას, სწორ, პროფესიონალურ და ხარისხიან კონსულტაციებს, მომსახურე პერსონალის მუდმივ გადამზადებას, კლიენტის კმაყოფილებაზე ზრუნვას, ფასდაკლებებს, რომლებიც მხოლოდ მსხვილი ფერმერებისათვის არაა განკუთვნილი, ის ხელმისაწვდომია ყველა ტიპის ფერმერისათვის, სწორედ ამიტომ „აგრო კომი“-ს პროდუქცია და მომსახურება ხელმისაწვდომი.

კომპანიის მმართველი გუნდი მუდმივად ცდილობს დასაქმებულთა დატვირთვა სრულ შესაბამისობაში იყოს მის ანაზღაურებასთან, ეს იძლევა კომპანიაში მომუშავეთა სტაბილურობის და კმაყოფილების შენარჩუნების გარანტიას, ასევე კომპანია მუდმივად ზრუნავს მარკეტინგული პოტენციალის და მენეჯმენტის განვითარების თვალსაზრისით.

ინოვაციების შემოტანა და წარმატებით დანერგვა - კომპანიისთვის კონკურენტუნარიანობის ამაღლების გარანტია, მოსახლეობისთვის კი - ჰქონდეს უფრო მეტი არჩევანი. ფერმერებს სთავაზობენ მსოფლიოში ცნობილი ქვეყნების მიერ წარმოებულ პროდუქციას, რომლებიც ბრენდებად არის ცნობილი.

ყოველივე ეს, საქართველოსთვის, მაღალხარისხიანი სერვისების და პროდუქტების მიმწოდებელთა კომპანიების რიგში შესვლის უნიკალური შესაძლებლობაა.

3. დასკვნა

მენეჯერები ხშირად ცდებიან, როდესაც შემოქმედებით და ინოვაციური საქმიანობას თავისთავად, ბუნებრივად მიმდინარე სპონტანურ პროცესებად მიიჩნევენ. ორგანიზაციებს უნდა შეეძლოს ინოვაციების „შერჩევა“, თუკი სიახლეების ათვისება არ არის ჩადებული ორგანიზაციის სტრატეგიაში, იგი ვერ მოუძებნის თავის წიაღში ადგილს ინოვაციურ პროცესებს, შესაბამისად, სავარაუდოა, რომ მის მუშაკებში არასდროს გაიღვიძებს შემოქმედებითი ჟინი, ინოვაციები კი მხოლოდ სტაბილურობის წინააღმდეგ მიმართულ საფრთხედ იქნება აღქმული ორგანიზაციის შიგნით. სწორედ ეს გახდა აღნიშნული კომპანიის წარმატების გარანტი, მან შეძლო ინოვაციის და განვითარების სწორი სტრატეგიის „შერჩევა“ საკუთარი კომპანიისთვის, რის საფუძველზეც ჩამოყალიბდა წარმატებული, სრულყოფილი, განვითარებისთვის მზად მყოფი ორგანიზაციული სტრუქტურა.

ლიტერატურა:

1. http://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=4&ved=0CDIQFjAD&url=http%3A%2F%2Fbs.rufu.ru%2Ftraining_center%2FPirogova%2FFormirovanie%2520innovacionnoi%2520strategii.doc&ei=LW8FVPO2NYaUOOS4gOAK.
2. Бирман Л.А., Кочурова Т.Б. Стратегия Управления Иновационными Процессами. учеб. пособие. М., изд. „Дело“. 2010. (Сер. „Образовательные иновации“).
3. სამადაშვილი ა., სამეწარმეო და ტექნოლოგიურ ინოვაციათა მენეჯმენტი, „ტექნიკური უნივერსიტეტი“, თბ., 2009.
4. <http://www.bigsale.ge/agrocom/index.html>.

INNOVATIONS AND THEIR INFLUENCE ON ORGANIZATIONAL STRUCTURE IN CASE OF “AGRO COM”

Tamar Vanishvili, Gori State Teaching University, Specialist by contract
RESUME

Is considered significance of innovational activity for organizations, as well as for economics of country, necessity of development of innovation strategy and its influence on organizational structure.

საჯარო-კერძო პარტნიორობის პოტენციური სარგებელი და რისკები

მერაბ ვანიშვილი, გორის სახელმწიფო სასწავლო უნივერსიტეტი, ასოცირებული პროფესორი
E-mail: merabvanishvili@yahoo.com

დავით ხაჭაპურიძე, საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტი, დოქტორანტი
E-mail: davitkhachapuridze@gmail.com

ნინო ვანიშვილი, საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტი, უფროსი მასწავლებელი,
ბიზნესის ადმინისტრირების აკადემიური დოქტორი
E-mail: ninivanishvili@yahoo.com

თანამედროვე მსოფლიოში, ეკონომიკური გლობალიზაციის ფარგლებში, ძლიერდება სახელმწიფოს და ბიზნესის ურთიერთობათა აქტივიზაციის ტენდენცია სახელმწიფო საკუთრებაში კერძო კაპიტალის შეღწევის მიმართულებით. იმავდროულად, იცვლება სახელმწიფოს ფუნქციები და ქვეყნის შიგნით ეკონომიკის ცალკეული სფეროების განსახელმწიფოებრიობასთან დაკავშირებული ამოცანები. ამასთან დაკავშირებით, საბაზრო ეკონომიკის ნორმალური ფუნქციონირების განუყოფელ პირობას წარმოადგენს სახელმწიფო ინსტიტუტებისა და ბიზნესის კონსტრუქციული ურთიერთქმედება.

ამ ურთიერთქმედების ხასიათი, მეთოდები და კონკრეტული ფორმები, შესაძლოა, არსებითად განსხვავდებოდეს საბაზრო ურთიერთობათა სიმწიფისა და ეროვნული თავისებურებებისაგან დამოკიდებულებით. ამასთან სახელმწიფო არასოდეს არაა თავისუფალი საერთაშორისო ინტერესებთან დაკავშირებული თავისი სოციალურად საპასუხისმგებლო ფუნქციების შესრულებისაგან, ბიზნესი კი, თავის მხრივ, ყოველთვის რჩება საზოგადოებრივი სიმდიდრის განვითარებისა და მატების წყაროდ. უკანასკნელ ათწლეულებში რიგი განვითარებული და განვითარებადი ქვეყნების ეკონომიკაში აქტიურად ვითარდება სახელმწიფოს და ბიზნესის ურთიერთქმედების სრულიად განსაკუთრებული ხარისხი, რომელიც იწოდება საჯარო-კერძო პარტნიორობად (სკპ).

საჯარო-კერძო პარტნიორობისადმი, მისი სხვადასხვა სქემებისა და მექანიზმებისადმი დიდი ინტერესი ამჟამად განპირობებულია იმით, რომ საჯარო ხელისუფლების ასეთ თანამშრომლობას კერძო სექტორთან სხვადასხვა სფეროებში შეიძლება ჰქონდეს რიგი უპირატესობები და მიმზიდველი შესაძლებლობები თანამშრომლობის სხვა, ალტერნატიულ, ფორმებთან შედარებით.

თეორიული გაგებით, სკპ მიმზიდველია ყველასთვის - საჯარო ხელისუფლების, ბიზნესისა და მთლიანად საზოგადოებისათვის. სკპ-ით საჯარო ხელისუფლების დაინტერესება დაკავშირებულია იმასთან, რომ: ჯერ ერთი, ის ბიზნესს გადააკისრებს თავისი ქონების შენახვისა და ინვესტირების ხარჯების ტვირთს, იმ ვარაუდით, რომ ამ გზით შეძლებს მისი ფუნქციონირების ეფექტიანობის ამაღლებას; მეორე მხრივ, სკპ-ის დახმარებით, საჯარო ხელისუფლება უარს ამბობს მეურნეობის გაძლიერების არაეფექტიან ფორმებზე, თავისუფლდება რიგი ეკონომიკური ფუნქციებისაგან (მშენებლობა, ექსპლუატაცია, რემონტი და სხვ.), რომლებსაც კერძო კომპანიები უფრო ხარისხიანად ასრულებენ; მესამე, სკპ-ისადმი მიმართვით საჯარო ხელისუფლება ნაწილობრივ არბილებს სოციალურ-ეკონომიკური პრობლემების სიმწვავეს.

ბიზნესის ინტერესი სკპ-ის პროექტებში, უწინარეს ყოვლისა, მდგომარეობს იმაში, რომ კერძო კომპანია გრძელვადიან მფლობელობაში იღებს საჯარო ხელისუფლების აქტივებს, ხშირად - შეღავათიანი პირობებით. საჯარო ხელისუფლებასთან გრძელვადიანი კონტრაქტის ფარგლებში ის განაგებს თავისი პროდუქციის გასაღების გარანტირებულ ბაზარს. შემდგომში, ინვესტიციების განხორციელებისას, კერძო კომპანიას აქვს მათი დაბრუნების მაღალი გარანტიები, რამდენადაც საჯარო ხელისუფლება, როგორც მისი პარტნიორი იყოფს რენტაბელობის მინიმალური დონის შენარჩუნების რისკს. ცალკეულ

შემთხვევებში, მაგალითად, საყოფაცხოვრებო-კომუნალური მეურნეობის სფეროში საჯარო ხელისუფლება მიდის იმაზე, რომ კერძო ოპერატორებს ბიუჯეტიდან გამოუყოფს დამატებით სახსრებს კომუნალური მომსახურების ხარისხის გასაუმჯობესებლად. და ბოლოს, კერძო კომპანიებს, ფლობენ რა სამეურნეო თავისუფლებას, შეუძლიათ ამაღლონ თავისი ბიზნესის შემოსავლიანობა ცოდნის, გამოცდილების, სიახლეების, ინვესტიციების ხარჯზე, სამეწარმეო საქმიანობის რისკების მინიმუმამდე დაყვანით.

რა სარგებლობას იძლევა საჯარო ხელისუფლებისა და კერძო სექტორის პარტნიორობა მთლიანად საზოგადოებისათვის? როგორც წესი, შესაძლებელია ველოდოთ მომსახურების ხარისხის ამაღლებას და მათზე ფასების შემცირებას. ხშირად, ასეთი პარტნიორობის დახმარებით, შესაძლებელი ხდება ზოგიერთი სოციალური პრობლემის ნაწილობრივ გადაჭრა. საზოგადოებისათვის ეკონომიკური ეფექტი მდგომარეობს ასევე ინფრასტრუქტურის ობიექტების პროექტირებისა და აღჭურვის ვადების შემცირებაში, მშენებლობის უფრო მაღალ ეფექტიანობაში.

ყოველივე ეს არის პარტნიორობის მხოლოდ პოტენციურად შესაძლებელი სარგებლობები. მათი რეალობად ქცევისათვის აუცილებელია შესაფერისი ინსტიტუციური გარემოს შექმნა. პირველ რიგში, საუბარია ძლიერ სამართლებრივ სახელმწიფოზე, რომელსაც შეუძლია უზრუნველყოს საჯარო საკუთრების ობიექტებზე არსებული კერძო კომპანიების საქმიანობის რეგულირება, მართვა და სათანადო კონტროლი. როგორც წესი, კერძო სექტორის მხრიდან საჯარო ხელისუფლებასთან კონტრაქტების დადებაზე პრეტენდენტების უკმარისობა არ არის. პრობლემები იწყება მას შემდეგ, როცა ბიზნესის მთავარი მოტივაცია - მოგების მიღება - კონფლიქტში მოდის საჯარო ხელისუფლების ძირითად ფუნქციასთან - საზოგადოების ინტერესების დაცვასთან.

ამრიგად, მსხვილი სკპ საინვესტიციო პროექტების რეალიზაცია ყოველთვის დაკავშირებულია მნიშვნელოვან რისკებთან. თეორიულად, სკპ მოწოდებულია შეამციროს რისკები როგორც საჯარო ხელისუფლებისათვის, ასევე კერძო სექტორისთვისაც და გაადიდოს მსხვილი პროექტების წარმატების შანსები. მაგრამ, პრაქტიკაში საჯარო ხელისუფლებისა და ბიზნესის პარტნიორობა ყოველთვის ასეთი „უღრუბლო“ არაა.

უფრო კონკრეტულად, სკპ-ის პროექტების რეალიზების მსოფლიო გამოცდილების მიხედვით, სკპ-ის ძირითად სარგებლობებს (სისტემურ უპირატესობებს) მიეკუთვნება:

საჯარო ხელისუფლებისათვის:

- ახალი, საზოგადოებრივად მნიშვნელოვანი პროექტების დანერგვის დაჩქარება, დამატებითი რესურსების მოზიდვის ხარჯზე;
- საჯარო ხელისუფლების ბიუჯეტური დატვირთვის შემცირება (ცენტრალურ, რეგიონულ და ადგილობრივ დონეებზე პროექტების სპეციფიკისაგან დამოკიდებულებით);
- დიდი და კომპლექსური პროგრამების მართვის საიმედო სქემებისა და მექანიზმების გამოყენება;
- უცხოელ ინვესტორთა მოზიდვის შესაძლებლობა;
- კერძო საწარმოების მიერ შემუშავებული ინოვაციური ტექნოლოგიების გამოყენება;
- კერძო ბიზნესის მაღალკვალიფიციური ექსპერტების მოზიდვის შესაძლებლობა;
- საჯარო ქონების მართვის ეფექტიანობის ამაღლება და სახელმწიფო ხარჯების შემცირება;
- ეკონომიკის საზოგადოებრივად მნიშვნელოვან სექტორებში (მათ შორის, ინოვაციების სფეროში) სამეწარმეო ინიციატივის წახალისება;
- პროექტების მართვისას საჯარო ხელისუფლების მხრიდან მმართველობითი პერსონალის რიცხოვნობის ოპტიმიზირება;
- ტექნოლოგიური და ფინანსური პოტენციალის ამაღლება ეკონომიკის სხვადასხვა დარგში, როგორც სანედლეულო ეკონომიკიდან ცოდნის ახალ ეკონომიკაზე გადასვლის პირობა;
- კორუფციის შემცირება;
- პროექტების რეალიზაციის მოქნილი მოდელების შექმნა და გამოყენება.

ბიზნესისათვის:

- ეკონომიკის ადრე მათთვის დახურული სფეროებისადმი (სატრანსპორტო ინფრასტრუქტურა, საყოფაცხოვრებო-კომუნალური მეურნეობა და ა.შ.) წვდომის მიღების შესაძლებლობა;
- საჯარო ხელისუფლებასთან პარტნიორულ პროექტებში მონაწილეობიდან მოგების მიღების შესაძლებლობა;
- პირდაპირი მხარდაჭერა საჯარო ხელისუფლების მხრიდან, მათ შორის, დაფინანსების დამატებითი წყაროებისადმი წვდომა;
- გარანტირებული მონოპოლიის უზრუნველყოფა საჯარო ხელისუფლების მიერ გამოყოფილი რესურსის გამოყენებაზე, მხოლოდ პროექტში მონაწილე კერძო საწარმოებისათვის;

- რისკების შემცირება საჯარო ხელისუფლების გარანტიის ქვეშ, ინვესტიციების გრძელვადიანი განთავსების ხარჯზე;
- არაეკონომიკური სარგებლის მიღება, საჯარო ხელისუფლების ორგანოებთან უფრო მჭიდრო თანამშრომლობის ხარჯზე;
- ახალი შესაძლებლობების შექმნა ინოვაციური ბიზნესისათვის;
- საგადასახადო შეღავათებისა და გარანტიების მიღება (კვაზი ფული);
- დამატებითი დაფინანსების ან შეღავათიანი კრედიტის მიღება სახელმწიფო თუ სახელმწიფო-კომერციული ორგანიზაციებიდან ფინანსური კრიზისის პირობებში [1, 30-31].

სკპ-ის ყველა ზემოაღნიშნული სარგებლობა (სისტემური უპირატესობები) შეიძლება შემდეგ სამ ჯგუფად დაიყოს: საფინანსო-საბიუჯეტო, სოციალურ-ეკონომიკური და პოლიტიკური.

საფინანსო-საბიუჯეტო სარგებლობა, უწინარეს ყოვლისა, მდგომარეობს ბიუჯეტური დატვირთვის შემსუბუქებაში. პარტნიორობის ფორმების გამოყენებისას, რომლებიც გულისხმობენ კერძო კომპანიების მიერ ინვესტიციების განხორციელებას ინფრასტრუქტურის ობიექტებში, ბუნებრივი რესურსების დამუშავებაში, საგანმანათლებლო პროექტებში და ა.შ., საბიუჯეტო სახსრები მიიმართება მხოლოდ მცირეშემოსავლიან მოქალაქეთა სუბსიდირებაზე. გარდა ამისა კერძო კომპანიებს უპირატესობა აქვთ ინვესტიციების მოზიდვაში, ამიტომ პროექტების დაფინანსება ხდება უფრო ეფექტიანი.

სოციალურ-ეკონომიკური სარგებლობა, უწინარეს ყოვლისა, განპირობებულია სპეციალიზაციის აღმოცენებასთან: კერძო ბიზნესი რეალიზებას უკეთებს უპირატესობას საწარმოთა მართვაში, ხელისუფლების ორგანოები კი აკონტროლებენ განსახორციელებელ სამუშაოთა და მისაწოდებელ მომსახურებათა ხარისხს. ამასთან, მაღლდება პროექტების რეალიზაციის სისწრაფე, რაც ხელს უწყობს მაკროეკონომიკურ განვითარებას, ტერიტორიების საინვესტიციო რეიტინგის ამაღლებას, საერთაშორისო ფინანსურ ბაზრებზე გასვლას [2, 65-66].

კერძო ბიზნესის ჩართვა საჯარო რესურსების მართვაში იძლევა ამ სფეროში მეტი მაღალ-კვალიფიციური სპეციალისტების (მმართველების, ფინანსისტების, ინჟინრების) მოზიდვისა და ახალი ტექნოლოგიების დანერგვის შესაძლებლობას. ტექნოლოგიების მოდერნიზაცია და მართვის თანამედროვე გამოცდილების გადაცემა კეთილსასურველად აისახება სკპ-ის პროექტებში მონაწილე საწარმოებზე, ხელს უწყობს პერსონალის კვალიფიკაციის ამაღლებას.

პოლიტიკური სარგებლობა, უწინარეს ყოვლისა, განისაზღვრება კერძო სექტორისათვის რიგი უფლებამოსილებების გადაცემის პროცესის შექცევადობით. საწარმოს არადადამაკმაყოფილებელი მუშაობის შემთხვევაში მომსახურების მიწოდების პასუხისმგებლობა შესაძლოა კვლავ თავის თავზე აიღოს საჯარო ხელისუფლებამ (სახელმწიფომ/მუნიციპალიტეტმა). ხელისუფლების უფლებამოსილი ორგანოები თავის თავზე იღებენ მთავარ როლს ინფრასტრუქტურის განვითარების სტრატეგიის განსაზღვრაში და მომხმარებელთა მომსახურებაში.

სკპ-ის პოტენციური სარგებლობები (სისტემური უპირატესობები), სერვისულ-ინფრასტრუქტურული პროექტების რეალიზაციის სხვა ფორმებთან შედარებით, უპირისპირდება სკპ-ის გამოვლენილ ყველაზე არსებით *რისკებს* (*სისტემურ ნაკლოვანებებს*), რომელთა შორის გამართლებულად მიგვაჩნია შემდეგის შეტანა:

- ☒ კონფლიქტი სკპ-ის ფარგლებში პროექტის კერძო-ფინანსურ და სოციალურ მიზნებს, კერძო და საჯარო ინტერესებს შორის;
- ☒ სკპ-ის კონტრაქტებიდან სახელმწიფოსათვის სარგებლობის ზუსტად და სარწმუნოდ განსაზღვრის „სადაოობა“ და სირთულე;
- ☒ სკპ-ის პროექტების გაცხადებული ეფექტიანობისა და შედეგიანობის დაზუსტების (სარწმუნოების დადასტურების) სირთულე;
- ☒ კონკურსების ჩატარებისა და სკპ-ის კონტრაქტების შეთანხმების არსებითად უფრო დიდი ღირებულება, სირთულე და დაბალი ეფექტიანობა, ვიდრე ეს განსაზღვრულია სახელმწიფო შესყიდვების პროცედურებისათვის;
- ☒ სკპ-ის კონტრაქტების სუსტი „მოქნილობა“;
- ☒ პარტნიორობა კეთილსინდისიერი ქცევისა და ურთიერთობის საიმედო გარანტიების მოპოვების სირთულე;
- ☒ სკპ-ის პროექტებთან დაკავშირებული რისკების პროგნოზირებაში სიზუსტის მიღწევის შეუძლებლობა;
- ☒ სკპ-ის შეთანხმებებში მონაწილეთა შორის რისკების ოპტიმალური განაწილების რეალიზაციის სირთულე;

☞ სკპ-ის კონტრაქტების ბოროტად გამოყენება, საჯარო ხელისუფლების ორგანოების მიერ თავიანთი საჯარო ფუნქციების შესრულების საზიანოდ და, როგორც შედეგი, - საჯარო ხელისუფლების მაკონტროლებელი და ზოგიერთი სხვა უფლებამოსილების შევიწროება;

☞ საჯარო და კერძო პარტნიორთა შესაძლებლობების კომპეტენტური ასიმეტრიულობა [3, 457-459].

მართლაც, პრაქტიკულად, სკპ-ის პროექტების გამოყენებას, სარგებლობასთან ერთად, გარკვეული რისკებიც მოაქვს როგორც ბიზნესის, ასევე საჯარო ხელისუფლებისთვის.

ჯერ განვიხილოთ რისკები და საფრთხეები ბიზნესისათვის. სკპ-ის პროექტების ეფექტიანობის ერთ-ერთი საკვანძო პირობაა შეთანხმების მონაწილეთა შორის სისტემის მართვისა და მისი მუშაობის უნარიანობის უზრუნველყოფის, მომხმარებლების მიერ მიღებული მომსახურების ანაზღაურებისა და ინვესტირების რისკების ოპტიმალური განაწილება.

სკპ-ის განვითარების საკმაოდ ძლიერ დაბრკოლებას წარმოადგენს ქვეყანაში არსებული კორუფციის მაღალი დონე და საჯარო ხელისუფლების ორგანოთა გადამეტებული ბიუროკრატიზაცია. საჯარო ხელისუფლების ორგანოების მუშაობასთან დაკავშირებული რისკები ეხება სახელისუფლებო ქმედებებს, რომლებიც აისახება კერძო სექტორის საქმიანობაზე ობიექტების მშენებლობისა და ექსპლუატაციისას. მათ შეიძლება მოიცვან ის ზომები, რომლებიც აჩერებენ ან წყვეტენ კონტრაქტს, იწვევენ ჯარიმების დაკისრებას ან შემოსავლების შემამცირებელი ინსტრუქციების მოქმედებაში შეყვანას. ქვეყანაში კორუფციის მაღალი დონის სახით არსებული დაბრკოლება ადიდებს პროექტის მომზადებასა და შეთანხმებაზე საჭირო ხარჯებს, შემოიტანს დამატებით, ზოგჯერ პროგნოზირებას დაუქვემდებარებელ რისკებს, რაც კიდევ უფრო ზრდის პროექტის ღირებულებას და, როგორც შედეგი, - მისი რენტაბელურობის შემცირებას და/ან გამოსყიდვის ვადის გადიდებას. ამრიგად, ჩვენ მიზანშეწონილად მიგვაჩნია საჯარო ხელისუფლების მიერ ისეთი კანონებისა და ნორმატიული აქტების მიღება, რომლებიც აწესებენ სამთავრობო კომპენსაციებს ინვესტირებისა და კერძო პარტნიორებისათვის ასეთი რისკების დადგომისას.

სკპ-ის პროექტების მომზადებისა და რეალიზებისას ასევე აუცილებელია პროექტისადმი მოსახლეობისა თუ საზოგადოებრივი და საერთაშორისო ორგანიზაციების განწყობის გათვალისწინება. ამ სფეროში არსებითი რისკები წარმოიშობა გარე სამყაროზე პროექტის ნეგატიური ზემოქმედების, ტექნიკური უსაფრთხოების არასათანადო დონის, მოსახლეობის მიერ (რელიგიური, მორალური, ისტორიულ-არქიტექტურული თუ სხვა მოტივით) პროექტის უარყოფის შემთხვევაში. ჩვენი აზრით, მიზანშეწონილია მსგავსი რისკები თანაბრად განაწილდეს საჯარო ხელისუფლებასა და კერძო სექტორს შორის. მათი დონის შესამცირებლად აუცილებელია აქტიური მუშაობა მოსახლეობასთან და საზოგადოებრივ ორგანიზაციებთან პროექტის მათთვის საჭირო ყველა ასპექტის ინფორმირებისა და შეთანხმების მიხედვით.

სკპ-ის პროექტების წარმატებული რეალიზაციისათვის დაბრკოლებად შეიძლება იქცეს შემდეგი ფაქტორები: დანახარჯებისა და ეკონომიკური სარგებლის გაანგარიშებასთან დაკავშირებული სახელმწიფოს მოთხოვნები; აღრიცხვისა და დაბეგვრის რთული სქემები; პროექტში „შესვლისა“ და „გამოსვლის“ სცენარები, რომლებიც სახელმწიფოს აძლევენ გადაწყვეტილების თვითნებურად მიღების შესაძლებლობას. პროექტის რეალიზებადობის ანალიზისა და სიმულაციური მოდელირების ფარგლებში ჩვეულებრივ მუშავდება მომავალი ფულადი ნაკადების სცენარები. მხოლოდ ასე შეიძლება შეფასდეს საკითხი იმის თაობაზე, ფლობს თუ არა პროექტი საინვესტიციო დანახარჯების დაფარვის საკმარის პოტენციალს საბაზრო საპროცენტო განაკვეთებისა და მისი რეალიზაციის მთელი პერიოდის განმავლობაში.

ასევე არსებობს მთელი რიგი რისკები და საფრთხეები ხელისუფლებისათვის სკპ-ის შექმნასთან დაკავშირებით.

ჯერ ერთი, მარეგულირებელი ორგანოების სუსტმა კონტროლმა შესაძლოა გამოიწვიოს და ხშირად უკვე იწვევს მონოპოლიური რენტის ამოღებას კომპანია-ოპერატორების მიერ. უფრო ეფექტიანი კონტროლისათვის აუცილებელია კერძო კომპანიების საფინანსო საქმიანობის სათანადო გამჭვირვალობის უზრუნველყოფა და მათ მიერ გაფორმებული ხელშეკრულებების პირობების შესრულებაზე მონიტორინგის სისტემის აგება.

მეორე, თუ კერძო ბიზნესის ან საჯარო ხელისუფლების ორგანოების მიერ შემოთავაზებული საინვესტიციო პროგრამებით გათვალისწინებული დაბანდებების გამოსყიდვის უზრუნველყოფისათვის საჭიროა ტარიფების მკვეთრი გადიდება, ამან შეიძლება გამოიწვიოს მოსახლეობის ცალკეული ფენებისათვის შესაბამისი მომსახურების ფინანსური მიუწვდომლობა.

მესამე, კომუნალური ინფრასტრუქტურის მმართველი კომერციული კომპანია-ოპერატორის შესაძლო გაკოტრებას შეიძლება ჰქონდეს უარყოფითი სოციალური შედეგები მისი საქონლისა და

მომსახურების მუდმივი მომხმარებლებისათვის და დაარღვიოს მოსახლეობის ნდობა ხელისუფლების ადგილობრივი ორგანოებისადმი, რომლებიც იღებენ კერძო კომპანიის მოზიდვის გადაწყვეტილებას.

ზემოაღნიშნულიდან გამომდინარე, შეიძლება დავასკვნათ, რომ სკპ-ის პროექტების განვითარების ტემპებზე დიდ გავლენას ახდენს ქვეყანაში არსებული საერთო ეკონომიკური და პოლიტიკური სიტუაცია. ამიტომ სკპ-ს განვითარების არსებით შემხვედრ ნაბიჯს წარმოადგენს ხელისუფლების ორგანოებსა და ბიზნესს შორის ურთიერთქმედების გამჭვირვალობის გაუმჯობესება და ნდობის დონის ამაღლება.

სკპ-ის არსებითი უპირატესობებისა და ნაკლოვანებების ჩვენს მიერ ჩატარებული სისტემური ანალიზი იძლევა აუცილებელ და საკმარის საფუძველს **დასკვნისათვის იმის თაობაზე**, რომ სკპ-ის ინსტიტუტი ფლობს გარკვეულ გაორებას - ერთდროულად არსებით უპირატესობებად და არსებით ნაკლოვანებებად გამოსული ერთი და იმავე თვისებების არსებობას, რომლებიც განმსაზღვრელ გავლენას ახდენენ სკპ-ის ინტეგრალურ მახასიათებლებსა და შედეგებზე სხვადასხვა კონკრეტული პირობებისაგან დამოკიდებულებით. მთლიანად კი, ჩატარებული კვლევის შედეგები შესაძლებლობას გვაძლევს ვამტკიცოთ, რომ სკპ-ის საშუალო შეწონილი სოციალურ-ეკონომიკური შედეგიანობა, საჯარო ინტერესების დაცვის ეფექტიანი გარანტიების მოქმედების პირობებში სხვადასხვა ქვეყნების მრავალწლიანი პრაქტიკით დამტკიცებული უპირატესობების ჩათვლით, საკმარისად შეესაბამება საჯარო ინტერესების უზრუნველყოფის მიზნებს და გადაწონის სკპ-ისთვის დამახასიათებელ ნაკლოვანებებს.

ლიტერატურა:

1. Государственно-частное партнерство в инновационной сфере: мировой опыт и перспективы России [Текст] / Р. М. Нижегородцев [и др.]; под ред. Р. М. Нижегородцева, С. М. Никитенко, Е. В. Гоосен. – Кемерово: ООО „Сибирская издательская группа“, 2012.
2. Локальные монополии и реформирование ЖКХ: перспективы применения механизма концессий /авторский коллектив: Н.Г. Заморенова, П.В. Крючкова, Е.Н. Кудряшова, СБ. Сиваев: Бюро экономического анализа. - М.: ТЕИС, 2005.
3. Сазонов В.Е. Государственно-частное партнерство: гражданско-правовые, административно-правовые и финансово-правовые аспекты. - М., 2012.
4. European PPP Report 2007 [ელექტრონული რესურსი]. - URL: <http://www.dlapiper.com/uk/publications/detail.aspx?pub=2492>, უკანასკნელად იქნა გადამოწმებული - 06.08.2014.
5. Istrate E., Puentes R. Moving Forward on Public Private Partnerships: U.S. and International Experience with PPP Units //Project on state and metropolitan innovation / Brookings-Rockefeller. – 2011, December. - 28 p.
6. Шахов А.В. Методологические основы управления проектами Государственно-частного партнерства [ელექტრონული რესურსი]. - URL: <http://nbuv.gov.ua/Portal/Natural/Vonmu/2009-28/files/onmu2817.pdf>, უკანასკნელად იქნა გადამოწმებული - 06.08.2014.
7. Семенова Е.А. Партнерство государства и бизнеса в интересах инновационного развития в странах ОЭСР //Аналитические обзоры РИСИ № 4(17). - Москва, 2007.
8. User Guidebook on Implementing Public-Private Partnerships for Transportation Infrastructure Projects in the United States. Federal Highway Administration (FHWA). Washington. 2007.
9. Матвеев Д.Б. Государственно-частное партнерство: зарубежный и российский опыт. - СПб.: Наука, 2007.
10. Рожкова С. Анализ мирового опыта использования государственно-частного партнерства в различных отраслях экономики // Рынок ценных бумаг. 2008. № 1. - С. 48-56.
11. Noel Michel. Mobilizing private finance for local infrastructure in Europe and Central Asia: an alternative publicprivate partnership framework. - World Bank, 2005.
12. Helping to eliminate poverty and achieve sustainable development through public-private partnerships in infrastructure. Annual report 2006. PPIAF/ The World Bank. 2007.
13. Исследование Европейского Инвестиционного Банка, опубликованное на сайте: <http://www.tudresden.de/wwwbleeg/publications/wp-psm-08-brenkc-beckers-heinrich-hirschhausen-2005-ppp-eastern-europe.pdf>, უკანასკნელად იქნა გადამოწმებული - 06.08.2014.
14. Практический анализ современных механизмов ГЧП в зарубежных странах, или как реализовать ГЧП в России. [ელექტრონული რესურსი]. - <http://www.aper.ru/ru/uploadfiles/PPP.pdf>, უკანასკნელად იქნა გადამოწმებული - 06.08.2014.

THE POTENTIAL BENEFITS AND RISKS OF PUBLIC-PRIVATE PARTNERSHIP

Merab Vanishvili, Gori State Teaching University, Associate Professor

Davit Khachapuridze, Georgian Technical University, PhD Student

Nino Vanishvili, Georgian Technical University, Senior Teacher,

Academic Doctor of Business Administration

RESUME

In the article, based on the latest literature, studied the potential benefits and risks of public-private partnership of government, business and society as a whole.

Public-private partnerships essential advantages and drawbacks of systematic analysis on the ground that public-private partnerships Institute holds a certain duality - both substantial benefits and significant disadvantages by putting the same properties exist in determining the impact on the public-private partnerships integral characteristics and the results of a variety of specific conditions attitude.

Whole, the study established that a public-private partnership average socio - economic results of public interests of effective protection guarantees of the conditions of the different countries for many years the practice approved of benefits, including a sufficiently consistent with the public interest in order and outweigh the public-private partnership inherent imperfections.

საჯარო-კერძო პარტნიორობის უცხოური გამოცდილება საქართველოში

ნინო ვანიშვილი, საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტი, უფროსი მასწავლებელი,

ბიზნესის ადმინისტრირების აკადემიური დოქტორი

E-mail: ninivanishvili@yahoo.com

საჯარო-კერძო პარტნიორობის (სკპ) ცნების განსაზღვრისადმი მიდგომები ძალიან ბევრია და დღემდე არ არსებობს სკპ-ის არსის ერთიანი გაგება იმ ქვეყნებშიც კი, სადაც იგი გაჩნდა და საკმაოდ წარმატებით ვითარდება. ამასთან დაკავშირებით, შეიძლება ვისაუბროთ მხოლოდ საზოგადოებრივ ურთიერთობათა მოცემული ინსტიტუტის განსაზღვრისადმი ამა თუ იმ მიდგომების შესახებ, არ ვი-ვიწყებთ რა ობიექტური სინამდვილის იმ პირობებს, რომელშიც მოცემული მოვლენა წარმოიშობა ამა თუ იმ ქვეყანაში.

ლიტერატურაში არსებული მიდგომების ანალიზის საფუძველზე ჩვენ სკპ-ს განვიხილავთ სიტყვის ფართო და ვიწრო გაგებით. ფართო გაგებით, სკპ განიხილება როგორც საზოგადოებასთან მთლიანად და მის ცალკეულ ფენებთან (ბიზნეს-საზოგადოების, სამოქალაქო საზოგადოების და სხვათა ჩათვლით) საჯარო ხელისუფლების ურთიერთქმედების სოციალურ-ეკონომიკური კონცეფცია. ამასთან, ამ კონცეფციის შინაარსი და ინტერპრეტაცია სხვადასხვა ავტორების მიერ მნიშვნელოვანწილად დამოკიდებულია არა მხოლოდ მათ მიერ მოტანილ ობიექტურ მეცნიერულ არგუმენტებზე, არამედ ასევე მათ ფასეულობით-იდეოლოგიურ პოზიციებზე. ვიწრო გაგებით კი, სკპ განიხილება როგორც კომ-პლექსური ადმინისტრაციულ-სამართლებრივი, საფინანსო-სამართლებრივი, სამოქალაქო-სამართ-ლებრივი და ორგანიზაციულ-ეკონომიკური მექანიზმი, რომელიც წარმოადგენს საჯარო ინტერესებით განპირობებული და შესაბამისი ინფრასტრუქტურული და სხვა სოციალურად მნიშვნელოვანი პროექტების რეალიზაციის ან სოციალურად მნიშვნელოვანი მომსახურების მიწოდების მიზნით საჯარო ხელისუფლებისა და კერძო სამეურნეო სუბიექტების ეკონომიკური და ინსტიტუციურ-ორგანიზაციული თანამშრომლობის უზრუნველყოფი განსაკუთრებული ზომების, ინსტრუმენტებისა და მექანიზმების სისტემას.

სკპ-ის ცნების არსებული დეფინიციების შედარებითი ანალიზი შესაძლებლობას გვაძლევს წარმოვადგინოთ მითითებული ცნების საავტორო განსაზღვრება, რომლის თანახმად: საჯარო-კერძო პარტნიორობა არის საჯარო ხელისუფლების ორგანოს (სახელმწიფო ხელისუფლების ორგანოს ან ადგი-ლობრივი თვითმმართველობის ორგანოს - სახელმწიფო/მუნიციპალური პარტნიორის) კერძო სამეურნეო სუბიექტთან (კერძო პარტნიორთან/კერძო პარტნიორთა ჯგუფთან) თანამშრომლობის კომპლექსური ადმინისტრაციულ-სამართლებრივი, საფინანსო-სამართლებრივი, სამოქალაქო-სამართლებრივი და ორ-განიზაციულ-ეკონომიკური მექანიზმი, პოლიტიკური ნებით განმტკიცებული ინსტიტუციური ალიანსი საჯარო ხელისუფლებასა და კერძო სექტორს შორის, საჯარო მართვის ეფექტიანობის ამაღლების, საჯარო

ქონების გამოყენების გაუმჯობესების, ეროვნული და საერთაშორისო, მასშტაბური და ლოკალური, მაგრამ ყოველთვის საზოგადოებრივად მნიშვნელოვანი პროექტებისა და პროგრამების რეალიზაციის უზრუნველყოფის მიზნით ეკონომიკური საქმიანობის სახეების ფართო სპექტრში, ტრადიციული საჯარო მომსახურების მიწოდებაზე ან ფუნქციების შესრულებაზე პასუხისმგებლობის ბიზნესისათვის გადაცემის ხარჯზე.

სამეურნეო პრაქტიკაში გამოიყენება სკპ-ის შემდეგი ძირითადი პრინციპები: მხარეთა ინტერესების თანასწორობა და მოქმედების არჩევის თავისუფლება, სკპ-ის კონტრაქტის სტაბილურობა და იმავდროულად მისი ცვლილებისა და ადაპტაციის შესაძლებლობა, პასუხისმგებლობა კონტრაქტის პირობების შესრულებაზე, კონკურენტულობა, გამჭვირვალობა და უკუკავშირი, საჯარო ხელისუფლების ჩაურევლობა კერძო პარტნიორის პასუხისმგებლობის სფეროში, სტიმულირება და გარანტიები, ანაზღაურებადობა, თანაბარი (არადისკრიმინაციული) დამოკიდებულება უცხოური კომპანიების მიმართ.

საჯარო ხელისუფლებისა და ბიზნესის პარტნიორობის მოდელების კლასიფიცირება სხვადასხვა საფუძველზე შეიძლება მოხდეს, მაგრამ ყველაზე გამოსადეგი კრიტერიუმი მოცემული ანალიზისათვის არის ხელისუფლებისა და ბიზნესის თანამშრომლობის სფეროების მიხედვით გამიჯვნა. ტრადიციულად, განიხილავენ სკპ-ს პოლიტიკის, სამართლისა და ეკონომიკის სფეროებში.

სკპ-ის ფორმებს პოლიტიკის სფეროში მიეკუთვნება: ხელისუფლებისა და ბიზნესის წარმომადგენლების კონსულტაციები მეწარმეთა ასოციაციების ფარგლებში; სხვადასხვა დონის აღმასრულებელი ხელისუფლების ორგანოების ნორმატიულ-სამართლებრივი აქტების პროექტების დამოუკიდებელი ექსპერტიზა ეკონომიკისა და სხვა სფეროების ფარგლებში; სახელმწიფო პოლიტიკის ამა თუ იმ მიმართულების რეალიზებასთან დაკავშირებით წინადადებების მომზადება და შეტანა; შიდა ბაზრის დაცვა; ექსპორტიორების სახელმწიფო მხარდაჭერა; ხელისუფლებისა და მეწარმეთა გაერთიანებების, საქონლის მწარმოებელთა დარგობრივი კავშირების ურთიერთქმედების საინფორმაციო უზრუნველყოფა.

სკპ-ის სამართლებრივი რეჟიმის მოდელები, საჯარო-კერძო პარტნიორობის სფეროში მართვის სპეციალური ორგანოს არსებობის საფუძველზე, კლასიფიცირდება შემდეგნაირად: სკპ-ის სფეროში ხელისუფლების ცენტრალურ დონეზე სახელმწიფო ან სახელმწიფო-საზოგადოებრივი მართვის ერთი სპეციალური მაპროფილებელი ორგანოს (სპეციალური ფონდის) არსებობით დახასიათებული მოდელი; სკპ-ის სფეროში ხელისუფლების ცენტრალურ დონეზე სახელმწიფო ან სახელმწიფო-საზოგადოებრივი მართვის ერთდროულად რამდენიმე სპეციალური ორგანოს არსებობით დახასიათებული მოდელი; სკპ-ის სფეროში სახელმწიფო ან სახელმწიფო-საზოგადოებრივი მართვის სპეციალური მაპროფილებელი ორგანოს არარსებობით დახასიათებული მოდელი.

ეკონომიკის სფეროში საჯარო ხელისუფლებისა და ბიზნესის თანამშრომლობის ტიპების საფუძველზე, გარკვეული პირობითობით, გამოიყოფა სკპ-ის თეორიული გააზრებისათვის მოსახერხებელი შემდეგი მოდელები: ოპერატორის მოდელი, კოოპერაციის მოდელი, კონცესიის მოდელი, სახელმეკრულებო მოდელი, ლიზინგის მოდელი.

პრაქტიკაში აღნიშნული მოდელები წმინდა სახით იშვიათად გვხვდება. ხშირ შემთხვევაში გამოიყენება შერეული ფორმები, რომლებიც დიფერენცირდება კერძო პარტნიორისადმი გადასაცემი საკუთრების უფლებამოსილების მოცულობისაგან, მხარეთა საინვესტიციო ვალდებულებებისაგან, მხარეთა შორის რისკების განაწილების პრინციპებისაგან, სხვადასხვა სახის სამუშაოების ჩატარებაზე პასუხისმგებლობისაგან დამოკიდებულებით.

საზღვარგარეთულ ეკონომიკურ ლიტერატურაში შეიძლება მოიძებნოს სამეურნეო სფეროში საჯარო ხელისუფლებასა და ბიზნესს შორის პარტნიორობის ფორმების უამრავი კლასიფიკაცია. თუმცა, ამ საკითხისადმი საზოგადოდ მიღებული მიდგომა არ არსებობს. მსოფლიო პრაქტიკაში ყველაზე დასაბუთებული და ფართოდ გამოყენებულია მსოფლიო ბანკის მიერ შემუშავებული კლასიფიკაცია, რომლის თანახმად გამოიყოფა სკპ-ის ფორმების შემდეგი 4 კატეგორია: 1. მართვაზე კონტრაქტები და საარენდო ხელშეკრულებები; 2. კონცესიები; 3. ახალი მშენებლობის დასრულებული პროექტები; 4. აქტივების ნაწილობრივი პრივატიზაცია.

დღეისათვის მსოფლიო სამეურნეო პრაქტიკაში უფრო მეტად გავრცელებულია სკპ-ის შემდეგი მექანიზმები: BOT (Build - Operate - Transfer, მშენებლობა - ექსპლუატაცია/მართვა - გადაცემა); BOOT (Build - Own - Operate - Transfer, მშენებლობა - ფლობა - ექსპლუატაცია/მართვა - გადაცემა); BTO (Build - Transfer - Operate, მშენებლობა - გადაცემა - ექსპლუატაცია/ მართვა); BOO (Build - Own - Operate, მშენებლობა - ფლობა - ექსპლუატაცია/ მართვა); OMT (Build - Operate - Maintain - Transfer, მშენებლობა - ექსპლუატაცია/მართვა - მომსახურება - გადაცემა); DB (Design - Build, დაპროექტება - მშენებლობა); DBO (Design - Build - Operate, დაპროექტება - მშენებლობა - ექსპლუატაცია/მართვა); DBOOT (Design - Build - Own - Operate - Transfer, დაპროექტება - მშენებლობა - ფლობა - ექსპლუატაცია/მართვა - გადაცემა); DBFO

(Design - Build - Finance - Operate, დაპროექტება - მშენებლობა - დაფინანსება - ექსპლუატაცია/ მართვა); ROT (Rehabilitate - Operate - Transfer, რეკონსტრუქცია - ექსპლუატაცია/მართვა - გადაცემა); RLT (Rehabilitate - Lease or Rent - Transfer, რეკონსტრუქცია - არენდა - გადაცემა); BROT (Build - Rehabilitate - Operate - Transfer, მშენებლობა - რეკონსტრუქცია - ექსპლუატაცია/ მართვა - გადაცემა).

სკპ-ის არსებითი უპირატესობებისა და ნაკლოვანებების ჩვენს მიერ ჩატარებული სისტემური ანალიზი იძლევა აუცილებელ და საკმარის საფუძველს დასკვნისათვის იმის თაობაზე, რომ სკპ-ის ინსტიტუტი ფლობს გარკვეულ გაორებას - ერთდროულად არსებით უპირატესობებზე და არსებით ნაკლოვანებებზე გამოსული ერთი და იმავე თვისებების არსებობას, რომლებიც განმსაზღვრელ გავლენას ახდენენ სკპ-ის ინტეგრალურ მახასიათებლებსა და შედეგებზე სხვადასხვა კონკრეტული პირობებისაგან დამოკიდებულებით. მთლიანად კი, ჩატარებული კვლევის შედეგები შესაძლებლობას გვაძლევს ვამტკიცოთ, რომ სკპ-ის საშუალოშემოსილი სოციალურ-ეკონომიკური შედეგიანობა, საჯარო ინტერესების დაცვის ეფექტიანი გარანტიების მოქმედების პირობებში სხვადასხვა ქვეყნების მრავალწლიანი პრაქტიკით დამტკიცებული უპირატესობების ჩათვლით, საკმარისად შეესაბამება საჯარო ინტერესების უზრუნველყოფის მიზნებს და გადაწონის სკპ-ისთვის დამახასიათებელ ნაკლოვანებებს.

განვითარებულ ქვეყნებში სახელმწიფოს და ბიზნესის პარტნიორული ურთიერთობები ყოველთვის ხელისუფლების ყურადღების ცენტრში იმყოფებოდა. აქ სკპ სტიქიურად კი არ ვითარდებოდა, არამედ ჩაწერილი იყო ეკონომიკის სფეროში ხელისუფლების დეცენტრალიზაციის საერთო პროცესებში. ამასთან, განვითარებული ქვეყნების სკპ-ის პროექტების განვითარებაში არსებობს შემდეგი ძირითადი ტენდენციები: ევროპის რიგ ქვეყნებში (ირლანდია, პორტუგალია, ესპანეთი, იტალია) მიღებულია პროექტების რეალიზაციაში სახელმწიფოს და კერძო სექტორის პარტნიორობის ხელშემწყობი საკანონმდებლო აქტები; კანადასა და ავსტრალიაში სახელმწიფოს და კერძო სექტორს შორის პარტნიორობა ჩართულია სამთავრობო პროგრამებში; დიდი ბრიტანეთი და აშშ წარმოადგენენ „ძველ მოზინადრებს“ საჯარო-კერძო პარტნიორობის ინსტრუმენტების გამოყენებაში.

ჩვენ მხარს ვუჭერთ თვალსაზრისს, რომლის თანახმადაც, განვითარებული ქვეყნების სკპ-ის განვითარებაში ძირითადი ხელშემწყობი ფაქტორებია: კერძო ინიციატივის წახალისებაზე (მათ შორის სკპ-ის მხარდაჭერის ზომების - სუბვენციების, დოტაციების, ვალდებულებათა გადამხდობის მექანიზმების გამოყენებაზე) მიმართული სტაბილური სახელმწიფო ეკონომიკური პოლიტიკა, დაბალი პოლიტიკური და სოციალური რისკები, კანონმდებლობის ეფექტიანად გამოყენება.

განვითარებადი ქვეყნების სკპ-ის დარგობრივ სტრუქტურაში გამოიყოფა კაპიტალტევადი ენერგეტიკული პროექტები, პირველ რიგში, ელექტროსადგურები, ელექტროგადამცემის მაგისტრალური ხაზები და გაზსადენები. შემდეგ მოდის ტრანსპორტი - საავტომობილო გზები და რკინიგზები, აეროპორტები, საზღვაო პორტები. საყოფაცხოვრებო-კომუნალური სფეროს პროექტები (წყალმომარაგება და კანალიზაცია) შეადგენს სკპ-ის პროექტების საერთო რაოდენობის 16%-ს. პროექტების რაოდენობით ლიდერობს ლათინური ამერიკა, მასზე მოდის მსგავსი პროექტების რაოდენობისა და მთელი ინვესტიციების მესამედზე მეტი. შემდეგ მოდის აღმოსავლეთ აზია და წყნარი ოკეანე, აქ ლიდერობს ჩინეთი (სკპ-ის პროექტებში მთელი მსოფლიო ინვესტიციების 10%-ზე მეტი), თითქმის ორჯერ ჩამორჩება მას ინდოეთი.

განვითარებადი ქვეყნებში სკპ-ის პროექტების უმრავლესობა ხორციელდება შემდეგ სამ ფორმაში: კონცესია, შეთანხმება პროდუქციის გაყოფაზე და ერთობლივი საწარმოს შექმნა. აქ, უწინარეს ყოვლისა, ჭარბობს პარტნიორობის პროექტები ინფრასტრუქტურის სფეროში და ბუნებრივი წიაღისეულის ერთობლივ დამუშავებაში, რაც წარმოადგენს ერთ-ერთ მნიშვნელოვან განსხვავებას განვითარებულ ქვეყნებში რეალიზებული პარტნიორობის პროექტებისაგან.

სკპ-ის მომავალი განვითარებადი ქვეყნებში დაეფუძნება არსებული პრობლემების გადაწყვეტას. ამასთან, ნათელია, რომ სკპ-ის გამოყენების მოცულობა გარდუვალად გაიზრდება საზოგადოებრივი ინფრასტრუქტურის განვითარებაზე მოთხოვნის ზრდის გავლენით, რაც განაპირობებს სამომავლოდ განვითარებადი ქვეყნებში სკპ-ის განვითარებას ორი მნიშვნელოვანი მიმართულებით: ჯერ ერთი, ყველა ქვეყანაში შეიქმნება სკპ-ის მარეგულირებელი გამართული კანონმდებლობა, რაც ბოლოს მოუღებს პროექტების მიხედვით გადაწყვეტილებათა მიღების ფრაგმენტულ იურიდიულ მდგომარეობას; და მეორეც, განვითარდება სკპ-ის მხარდაჭერის ინსტიტუციური სისტემა, რაც ხელს შეუწყობს ეროვნული კერძო კაპიტალის უფრო აქტიურად ჩართვას ინვესტიციებში სკპ-ის სექტორის მიხედვით. მთლიანად კი, სკპ-ის განვითარება განვითარებადი ქვეყნებში შეესაბამება ზოგად მსოფლიო ტენდენციებს: მისი ინსტიტუციური ფორმები ნაკლებად წარმოადგენენ ინვესტიციების ბაზრის ნაწილს და სულ უფრო მეტად იქცევიან უფლებამოსილებათა ბაზრის შემადგენელ ნაწილად.

სკპ-ის მექანიზმის გამოყენება ცენტრალურ და აღმოსავლეთ ევროპის ქვეყნებში 90-იან წლებში დაიწყო, თუმცა რეგიონის უმეტეს ქვეყნებში მისი გამოყენება ჯერ კიდევ საწყის სტადიაზეა.

მთლიანობაში, ცენტრალურ და აღმოსავლეთ ევროპის რეგიონში სკპ-ის პროექტების განხორციელების შედეგები შთამბეჭდავი ნამდვილად არ არის და არც იმაზე მიგვანიშნებს, რომ სკპ-ის სქემებით განხორციელებულ პროექტებს უკეთესი შედეგები აქვთ, ვიდრე ეს იქნებოდა საჯარო სექტორის მიერ პროექტების განხორციელების შემთხვევაში.

ცენტრალური და აღმოსავლეთი ევროპის რეგიონის სკპ-ის პროექტების ერთ-ერთი უმთავრეს პრობლემას წარმოადგენს არასათანადოდ განაწილებული რისკი. შედეგად, მიიღება ისეთი კონტრაქტები, სადაც მომხმარებლების ხარჯზე ხდება კერძო სექტორისათვის მოგების უზრუნველყოფა, ზოგჯერ კი ისეთი სიტუაცია მიიღება, როცა კონცესიონერს ექმნება ფინანსური პრობლემები და ის ცდილობს საჯარო სექტორის ხარჯზე მოახდინოს შემოსავლების უზრუნველყოფა.

სკპ-ის პროექტების ზემოქამოთვლილი უარყოფითი მხარეების გათვალისწინებით, ნაკლებად სავარაუდოა, რომ მოიძებნებოდეს ისეთი ტიპის პროექტები, სადაც სკპ-ის მექანიზმებს შეუძლიათ რეალური სარგებლის უზრუნველყოფა საზოგადოებისათვის. ამიტომ აუცილებელია, რომ ცენტრალური და აღმოსავლეთ ევროპის ქვეყნების მთავრობებმა, საერთაშორისო საფინანსო ინსტიტუტებმა, კვლევითმა ინსტიტუტებმა და მრჩეველებმა გადახედონ საკუთარ მიდგომას სკპ-ის მექანიზმთან დაკავშირებით, რათა რეალურად მოხდეს შეფასება - ხომ არ უწყობს აღნიშნული მექანიზმების გამოყენება ხელს მიუღებელი დანახარჯების ზრდას, გადასახადის გადამხდელების ზედმეტი ვალდებულებებით დამძიმებას და ალტერნატიული ფინანსური ინსტრუმენტების უგულვებელყოფას.

საქართველოსათვის ცენტრალური და აღმოსავლეთ ევროპის ქვეყნებში სკპ-ის პროექტების წარმატებული რეალიზაციის მაგალითი მნიშვნელოვანია პრაქტიკული თვალსაზრისით, როგორც პარტნიორობათა ნულიდან შექმნის, ინფრასტრუქტურის განვითარებაზე კერძო ინვესტიციების მოზიდვის, საბიუჯეტო საშუალებების გამოყენების გამჭვირვალობის ამაღლების, სკპ-ის პროექტების რეალიზაციის ხელშეწყობი ერთიანი ორგანოს შექმნის და გარდამავალი ეკონომიკის მქონე ქვეყნების პარტნიორობათა რეალიზების რისკების გათვალისწინების არსებითი გამოცდილების გადმოტანის შესაძლებლობა.

საქართველოში განვითარების უმნიშვნელოვანეს პრობლემას წარმოადგენს ის, რომ რომ ეკონომიკის ზრდას თან არ ახლავს ინფრასტრუქტურული დარგების წინმსწრები ზრდა, რომელიც, თავის მხრივ, წარმოადგენს ეკონომიკის შემდგომი პროგრესული განვითარების აუცილებელ პირობას. სატრანსპორტო, ენერგეტიკული და სოციალური ინფრასტრუქტურის არასაკმარისი განვითარება იქცევა დაბრკოლებად როგორც მსხვილი ბიზნესის პერსპექტიული პროექტების რეალიზებისათვის, ასევე სახელმწიფოს მიერ თავისი მოვალეობების შესრულებისათვის. ამრიგად, სახელმწიფოს და კერძო კაპიტალის ინტერესები ბევრ რამეში ერთმანეთს ემთხვევა.

ქართული ინფრასტრუქტურის განვითარებაში ბიზნესის ჩართვის აუცილებლობა სამთავრობო და საერთაშორისო დონეზე გახმოვანდა 2013 წლის 7-8 დეკემბერს ქ. ქობულეთში გამართულ საჯარო-კერძო პარტნიორობის ფორმის განხილვისადმი მიძღვნილ კონფერენციაზე, რომელიც საქართველოს ეკონომიკისა და მდგრადი განვითარების სამინისტროს და მსოფლიო ბანკის ინიციატივით ჩატარდა.

საქართველოს ეკონომიკისა და მდგრადი განვითარების სამინისტროს 2014 წლის ძირითადი პრიორიტეტების მიხედვით, მნიშვნელოვან ინფრასტრუქტურულ პროექტებში, კერძო ინვესტიციების ზრდის სტიმულირებისა და საჯარო სექტორის მიერ ინფრასტრუქტურის სფეროში შეთავაზებული სერვისების მიწოდების გაუმჯობესების მიზნით დაინერგება საჯარო-კერძო პარტნიორობის (Public Private Partnership) სხვადასხვა ფორმა.

სკპ-ის მექანიზმმა ოფიციალური სტატუსი მიიღო საქართველოს სამთავრობო დოკუმენტში - „ქვეყნის ძირითადი მონაცემები და მიმართულებები 2014-2017 წლებისათვის (საბოლოო ვარიანტი)“, რომლის თანახმად, საქართველოს მთავრობის მიზანია განავითაროს საჯარო-კერძო პარტნიორობა (PPP) ეკონომიკაში კერძო სექტორის როლის ზრდისა და სახელმწიფო რესურსების ეფექტიანი გამოყენების მიზნით.

ყურადღებისა და ინტერესის გადიდება საჯარო-კერძო პარტნიორობის კონცეფციისადმი ქვეყნის უმაღლეს სამთავრობო დონეზე გამოიწვია სკპ-ის პროექტების რეალიზაციისათვის აუცილებელი სისტემის აქტიური ფორმირება. ასეთი სისტემა მოიცავს ნორმატიულ-სამართლებრივ უზრუნველყოფას და შესაბამისი ინსტიტუციური გარემოს ჩამოყალიბებას.

უკანასკნელ წლებში გაწეული ძალისხმევის მიუხედავად, საქართველო იმყოფება სკპ-ის პროექტების რეალიზებისათვის აუცილებელი სისტემის შექმნის რთული პროცესის მხოლოდ საწყის ეტაპზე. ამავე დროს საქართველოში უკვე შეინიშნება გარკვეული პროგრესი სკპ-ის პროექტების მხარდაჭერის ინსტრუმენტებით ინვესტორთა აღჭურვის სფეროში ხელისუფლების როგორც ცენტრალურ, ასევე მუნიციპალურ დონეებზე. კერძოდ, საქართველოს პარლამენტის მიერ უკანასკნელ პერიოდში მიღებულ იქნა რიგი კანონებისა, რომლებსაც პირდაპირ თუ არაპირდაპირ კავშირი აქვთ სკპ-ის ცალკეულ ფორმებ-

თან და ასპექტებთან. ამან შექმნა აუცილებელი ნორმატიულ-სამართლებრივი ბაზა სკპ-ის პროექტების რეალიზაციისათვის.

სკპ-ის ფაქტობრივი ჩამოყალიბება საქართველოში დაიწყო რამდენიმე წლის წინ ისეთი ახალი ინსტიტუტების გამოჩენით, როგორიცაა: საქართველოს მუნიციპალური განვითარების ფონდი (1997 წ.), საქართველოს ეროვნული საინვესტიციო სააგენტო (2002 წ.), თავისუფალი ინდუსტრიული ზონები (2007 წ.), თავისუფალი ტურისტული ზონები (2010 წ.), საინფორმაციო ტექნოლოგიური ზონები (2010 წ.), სს „საპარტნიორო ფონდი“ (2011 წ.).

სკპ-ის სფეროში არსებული კანონმდებლობის მიმოხილვის საფუძველზე დადგინდა, რომ სკპ-ის განვითარება საქართველოში საჭიროებს კანონმდებლის მძლავრ მხარდაჭერას. იმას, თუ რამდენად სრული და ხარისხიანი აღმოჩნდება სკპ-ის საკანონმდებლო ბაზა ქვეყანაში და სახელმწიფოსა და ბიზნესის პარტნიორული ურთიერთობების ყველა ასპექტის ეკონომიკური დამუშავება, გადაწყვეტი მნიშვნელობა აქვს საქართველოში მასშტაბური ინფრასტრუქტურული პროექტების რეალიზაციის ეფექტიანობისა და პერსპექტივისათვის.

საკანონმდებლო სფეროში არსებული ნაკლოვანებების გათვალისწინებით, სახელმწიფო ხელისუფლების ორგანოებმა, საქმიან წრეებთან დიალოგის ფორმატში, აუცილებელია შეიმუშაონ და მიიღონ სკპ-ის მექანიზმების განვითარებისა და განმტკიცების უზრუნველყოფი კანონებისა და კანონქვემდებარე აქტების მთელი კომპლექსი, ასევე გადაუდებელია საკონცესიო კანონმდებლობის სრულყოფა (მასში ინფრასტრუქტურული მიმართულების გაძლიერების თვალსაზრისით), საბიუჯეტო შეზღუდვების აღმოფხვრა (სკპ-ის ფინანსური სქემის მიხედვით) და შესწორებების შეტანა უკვე არსებულ კანონებსა და კანონქვემდებარე აქტებში.

აღნიშნულიდან გამომდინარე, ჩვენი აზრით, სკპ-ის ფარგლებში ურთიერთობათა მარეგულირებელი საკანონმდებლო სივრცის ფორმირების პროცესის დაჩქარების მიზნით, გადაუდებლად აუცილებელია სპეციალური მუშა ჯგუფის შექმნა საქართველოს პარლამენტის ერთ-ერთ მაპროფილებელ კომიტეტთან, რომელიც მოამზადებს სკპ-ის სისტემაში ურთიერთობათა მარეგულირებელი სამართლებრივი დოკუმენტების პაკეტს.

დადგენილია, რომ სკპ-ის საფუძვლიანად დამუშავებული კანონმდებლობაც კი არ წარმოადგენს კონკრეტული პროექტების ეფექტიანი რეალიზაციის გარანტიას, თუ არ არსებობს სკპ-ის განვითარების სახელმწიფო კონცეფცია და სკპ-ის სისტემაში პროცესების სახელმწიფოებრივი მართვის ეფექტიანი ორგანიზაციული სტრუქტურა.

სკპ-ის ინსტიტუტების განვითარების მნიშვნელობისა და პერსპექტიულობის გათვალისწინებით, ჩვენი აზრით, საჭირო იქნება შესაბამისი დამოუკიდებელი უწყების შექმნა პრემიერის ან პირველი ვიცე-პრემიერის დაქვემდებარების ქვეშ, რომელიც მოხსნიდა სხვადასხვა უწყებების მმართველობითი ფუნქციების დუბლირებას სკპ-ის განვითარების სფეროში. ასეთ ორგანოდ შეიძლება იქცეს, მაგალითად, საქართველოს მთავრობის გადაწყვეტილებით, სპეციალურად დაფუძნებული საჯარო-კერძო პარტნიორობის სახელმწიფო სააგენტო, რომელიც იმოქმედებს ან უშუალოდ მთავრობასთან, ან საქართველოს ეკონომიკისა და მდგრადი განვითარების სამინისტროს სტრუქტურაში. გადაუდებელი ამოცანაა აგრეთვე სკპ-ის საკითხებზე შესაბამისი კადრების მომზადებისა და კვალიფიკაციის ამაღლების ახალი სისტემის შექმნა.

ლიტერატურა:

1. საქართველოს მთავრობა. ქვეყნის ძირითადი მონაცემები და მიმართულებები 2014-2017 წლებისათვის (საბოლოო ვარიანტი). - თბილისი, 2014, გვ. 15. [ელექტრონული რესურსი]. - http://www.mof.ge/common/get_doc.aspx?doc_id=10505, უკანასკნელად იქნა გადამოწმებული - 06.08.2014.
2. საქართველოს სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების სტრატეგია. საქართველო 2020 (პროექტი), გვ. 39-46. [ელექტრონული რესურსი]. - http://static.mrdi.gov.ge/530226580cf298_a857ab7_dcf.pdf, უკანასკნელად იქნა გადამოწმებული - 06.08.2014.
3. საქართველოს 2011 წლის 8 აპრილის N 4522 – II კანონი „სააქციო საზოგადოების - საპარტნიორო ფონდის შესახებ“//www.parliament.ge.
4. ვანიშვილი ნ., სახელმწიფოსა და ბიზნესის პარტნიორობა: თეორიისა და პრაქტიკის ზოგიერთი აქტუალური საკითხი //ქურნალი „ბიზნეს-ინჟინერინგი“. – 2012, № 1, გვ. 147-158.
5. ვანიშვილი ნ., სახელმწიფო-კერძო პარტნიორობის ადგილი და როლი სახელმწიფოს საინვესტიციო პოლიტიკის რეალიზაციაში //ქურნალი „სოციალური ეკონომიკა. XXI საუკუნის აქტუალური პრობლემები“. – 2013, № 4-5, გვ. 37-51.
6. ვანიშვილი ნ., საჯარო-კერძო პარტნიორობის პროექტების რეალიზაციის თავისებურებანი განვითარე-

ბად ქვეყნებში //ჟურნალი „სოციალური ეკონომიკა. XXI საუკუნის აქტუალური პრობლემები“. – 2014, № 1, გვ. 63-68.

7. ლემონჯავა პ., ვანიშვილი ნ., საჯარო-კერძო პარტნიორობის სქემები ცენტრალური და აღმოსავლეთ ევროპის ქვეყნების ინფრასტრუქტურულ პროექტებში //ჟურნალი „სოციალური ეკონომიკა. XXI საუკუნის აქტუალური პრობლემები“. – 2014, № 1, გვ. 39-49.

8. Варнавский В.Г., Партнерство государства и частного сектора: формы, проекты, риски. - М.: Наука, 2005.

9. Государственно-частное партнерство. Теория и практика. Учебное пособие /Коллектив авторов: В.Г. Варнавский, А.В. Клименко, В.А. Королев. - Москва, 2010.

10. Государственно-частное партнерство в инновационной сфере: мировой опыт и перспективы России [Текст] / Р. М. Нижегородцев [и др.]; под ред. Р. М. Нижегородцева, С. М. Никитенко, Е. В. Гоосен. – Кемерово: ООО „Сибирская издательская группа“, 2012.

WITH FOREIGN EXPERIENCE OF PUBLIC-PRIVATE PARTNERSHIPS IN GEORGIA

Nino Vanishvili, Georgian Technical University, Senior Teacher, Academic Doctor of Business Administration
RESUME

The work offers discussion of application of the foreign experience in public-private partnership in Georgia. First part provides discussion of the theoretical-methodological principles of public-private partnership research. In this respect, we have studied: the substance of public-private partnership, its place and role in market economy; principles, models, forms and mechanisms of public-private partnership; potential benefits and risks of public-private partnership for the participants.

Systemic analysis of the substantial advantages and weaknesses of PPP has justified that the PPP institute has certain dual nature – one and the same properties, which could be either substantial advantages or substantial weaknesses affecting the integral PPP characteristics and outcomes, depending on different specific conditions. And in general, the conducted studies showed that weighted average socioeconomic effectiveness of PPP, provided that public interests are effectively protected, including the advantages proven by years of practices of many countries, adequately corresponds to the goals of ensuring public interests and overcomes the weaknesses characterizing PPPs.

Second part provides analysis and generalization of the foreign experience of public-private partnership. In this respect, the experience of developed countries in the sphere of public-private partnership is studied and evaluated; as well as the characteristics of implementation of public-private partnerships in the developing countries; schemes of public-private partnerships in the Central and Eastern Europe infrastructure projects.

It is shown that for Georgia, the example of successful implementation of the PPP projects in the Central and Eastern Europe countries is of great significance in practical respect, as the opportunity of creation of the new partnerships, attraction of private investments for infrastructure development, improvement of transparency of budget spending, establishment of the common authority supporting PPP projects' implementation and transfer of the substantial experience in foreseeing of the partnership risks in the transition economies.

Third part is dedicated to the analysis of public-private partnership problems and identification of their prospects in Georgia. It provides discussion of such significant issues as: public-private partnerships as necessary condition for securing sustainable economic growth; normative-legal and institutional provisioning of the public-private partnerships in Georgia; obstacles to development of public-private partnerships and their development prospects in Georgia.

On the basis of study of the legislation in the PPP sphere, the author made conclusion that regarding the deficiencies in the legislative sphere, the state governmental authorities, in the format of dialogue with the business circles, shall develop and adopt the entire set of laws and legislative acts ensuring development and strengthening of the PPP mechanisms, concession laws should be improved as well (for strengthening of infrastructure elements there), elimination of budget limitations (according to the PPP financial scheme) and making amendments to the existing laws and legislative acts.

საქართველოს სოფლის მეურნეობა, როგორც ეკონომიკის დარგი, თავისებურებები და აგრარული ურთიერთობების სპეციფიკა

გულადი თხილაიშვილი, ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი,
დოქტორანტი

აგრარული სექტორის მდგრადი განვითარების თანამედროვე პირობებში პირველხარისხოვანი მნიშვნელობა ენიჭება საქართველოს ეკონომიკური და სოციალური განვითარების თავისებურებების, ტენდენციების კანონზომიერებათა გამოკვლევას, სასურსათო და სამრეწველო პოტენციალის ამოქმედების რეალური ფაქტორების თეორიულ-მეთოდოლოგიურ შესწავლას, ეკონომიკური რესურსების ეფექტურობას.

საქართველოში განხორციელებული ეკონომიკური რეფორმების პირველ ეტაპზე აშკარა იყო პროცესების სტიქიურად განვითარების ტენდენცია. ასეთ სიტუაციაში ფაქტიურად უგულებელყოფილი იყო ქვეყნის ისტორიული, ეთნიკური, დემოგრაფიული, გეოპოლიტიკური, სოციალურ-ფსიქოლოგიური, ნიადაგურ-კლიმატური თავისებურებები და მეურნეობრიობის ტრადიციები. ცხადია, ამან არსებითად განსაზღვრა ქვეყნის აგრარული სექტორის ეკონომიკის, ფინანსური და მართვის კრიზისის გაღრმავება. შესაბამისი აგრარული კურსის არარსებობამ, თითქმის საფუძველი გამოაცალა მეურნეობრიობის ახალი პრინციპების დანერგვის ორგანიზაციას, აგრარულ სექტორში საბაზრო ურთიერთობების ადაპტაციის განხორციელებას და ქვეყნის ეკონომიკის განმტკიცებას.

საქართველოს აგრარულ სექტორში შექმნილი რთული ვითარება მოითხოვს ქვეყანაში არსებული რესურსების რაციონალურ გამოყენებას, რომელიც მხოლოდ მისი ოპტიმალური შეფასების გზით მიიღწევა. მიმდინარე აგრარული რეფორმა, რომელიც მიმართულია საბაზრო ურთიერთობათა პრინციპების დამკვიდრებისაკენ, დღის წესრიგში აყენებს ეკონომიკური გარდაქმნების შემდგომი გაღრმავებისა და სოფლის მეურნეობის ეკონომიკური რესურსების რაციონალურად გამოყენების აუცილებლობას ცალკეული რეგიონების მიხედვით, რამაც უნდა უზრუნველყოს ეკონომიკური აღმავლობა, ახალი სამუშაო ადგილების შექმნა, მოსახლეობის შემოსავლების გადიდება და მათი ცხოვრების დონის რეალური აღმავლობა.

აგრარული სექტორის ეკონომიკური რესურსების გამოყენების ეფექტიანობის დადგენა რთული და მრავალმხრივია, მითუმეტეს მაშინ, როდესაც მიმდინარეობს საბაზრო ურთიერთობების სრულყოფა. ასეთ პირობებში საჭირო ხდება შიდა რესურსების მაქსიმალური მობილიზება, რომლის თავმოყრა და რეალიზაცია დიდ ძალისხმევას მოითხოვს, ამიტომ გადაუდებელი ამოცანაა ქვეყნის ეკონომიკური რესურსების სწორი შეფასება და მისი რეალიზაციის შესაძლებლობათა სრული გამოვლენა.

უნდა შემუშავდეს ეფექტური აგრარული პოლიტიკა, რომელშიც უნდა აისახოს ეკონომიკური გარდაქმნების გლობალურ პროცესში სოფლის მეურნეობის როლი, მისი განვითარების მიზანი, სტრუქტურა, აგრარული წარმოების პოტენციალის უფრო სრულად ამოქმედების ურთიერთგანმაპირობებელი ფაქტორები, კერძო და სახელმწიფო სექტორის, მცირე, საშუალო საწარმოებისა და მსხვილი სამეურნეო სისტემების განვითარება, სოფლის მეურნეობის ექსპორტ-იმპორტის განსაზღვრა და სპეციალიზაციის ძირითადი მიმართულებანი და სხვა.

აგრარული სექტორის რესურსული პოტენციალის ფორმირების, განაწილების, მისი შემადგენელი ელემენტების გამოყენების ცალკეული პრობლემების შესწავლისადმი საქართველოში მიმდინარე რიგი გამოკვლევები: რ. ასათიანის, რ. ანდლულაძის, ე. ბარათაშვილის, ს. ყამარაულის, ნ. ქარქაშაძისა და სხვა მეცნიერ მუშაკთა. მიუხედავად ამისა, როგორც ჩვენთვის ცნობილია, ჯერ კიდევ სრულყოფილად არაა შესწავლილი სოფლის მეურნეობის ეკონომიკური რესურსების გამოყენების ეფექტიანობის თავისებურებანი. ბუნებრივია, არც გვაქვს პრეტენზია, ყოველმხრივ ამომწურავად გავცეთ პასუხი ამ რთულ პრობლემას, მაგრამ წარმოგიდგენთ გარკვეულ მოსაზრებას საბაზრო ურთიერთობების პირობებში ეკონომიკური რესურსების გამოყენების გარემოებების და სოფლის მეურნეობის დარგობრივი სტრუქტურის სრულყოფის შესახებ.

სოფლის მეურნეობაში ეკონომიკური რესურსების პოტენციალი ძირითადად მიწის ფონდის, სხვა ძირითადი საშუალებების და შრომითი რესურსების ერთობლიობას ემყარება. ეკონომიკური რესურსები ქვეყნის ეროვნული სიმდიდრე და უცვლელი წარმოების საშუალებებია; დღეს დიდი მნიშვნელობა ენიჭება ამ საშუალებების გონივრულ გამოყენებას, რათა ყოველი რესურსის ერთ ერთეულზე მივიღოთ რაც შეიძლება მეტი ამონაგები. იგი მომავალში სტრატეგიული ეკონომიკური ამოცანაა და მისი განხორციელება, ძირითადად, უზრუნველყოფს პერსპექტივაში ახალ წარმატებებს.

საქართველოს აგრარულ სექტორში ეკონომიკური რესურსების გამოყენების ეფექტიანობის შეფასებისას, პირველ რიგში, მხედველობაში მისაღებია მისი მთიანი, ვერტიკალური და რთული რელიეფი. სოფლის მეურნეობაზე საქართველოს მთიანი რელიეფის ზეგავლენას მრავალი გამოხატულება აქვს. რელიეფის ხასიათთან დაკავშირებული მნიშვნელოვანი მომენტია ის, რომ იგი ამცირებს სასოფლო სამეურნეო მიწების ფონდს, ასუსტებს ტექნოლოგიურ პროცესებში მექანიზაციის გამოყენების შესაძლებლობებს, ზრდის პროდუქციის წარმოების შრომატევადობას და მასალატევადობას. ამას ემატება ისიც, რომ ჩვენთან წარმოდგენილია ისეთი სპეციფიკური კულტურები (ჩაი, ციტრუსები, თამბაქო, ვენახი, ხეხილი, ეთერზეთოვანი და სხვა ტექნიკური კულტურები), რომლებიც ხასიათდება დიდი შრომატევადობით, მკვეთრად ლოკალიზებულია და განსაკუთრებულ ბუნებრივ-ეკონომიკურ პირობებს მოითხოვს, მიწის ასეთი განსაზღვრულობა და ქვეყნის სოფლის მეურნეობის კიდევ სხვა დამახასიათებელი უარყოფითი თვისებები, როგორიცაა მცირემიწიანობა, წვრილკონტურიანობა და სხვა მხარეები დღის წესრიგში აყენებს ჩვენთან ამ საწარმოო საშუალებების უფრო რაციონალურად გამოყენების გზების ძიების აუცილებლობას. სამწუხაროდ, ეს საკითხი დღეს ადრინდელზე უფრო მწვავედ დგას და მომავალში კიდევ უფრო მწვავედ დადგება.

ბოლო ორი ათწლეულის განმავლობაში საქართველოს პოლიტიკაში სოფლის მეურნეობის სექტორს უმნიშვნელო ადგილი ეკავა. სოფლის მეურნეობა განვითარების პრიორიტეტი 2010-2011 წწ. გახდა, რაც გამოიწვია მარცვლეულის ექსპორტის შემცირებამ ტრადიციული მიმწოდებელი ქვეყნებიდან და სურსათის ფასების ზრდამ 2010 წელს. 2012 წლის 1 ოქტომბრის საპარლამენტო არჩევნების შემდეგ საქართველოში მთავრობის შეცვლის შემდეგ ხელისუფლების ცვლილებასთან ერთად დაანონსა ქვეყანაში სოფლის მეურნეობის პოლიტიკის სახეცვლილება. თუმცა, ახალი პოლიტიკის ერთადერთი სახელმძღვანელო დოკუმენტი მმართველი კოალიციის ძირითადი პროგრამაა.

ეროვნულ დონეზე საქართველოს სოფლის მეურნეობის სტრატეგიული პოლიტიკა სოფლის მეურნეობის სექტორის სტრატეგიას ეფუძნება, რომელიც სოფლის მეურნეობის სამინისტრომ შეიმუშავა. სტრატეგია მოიცავს პერიოდს 2012 წლიდან 2022 წლამდე. სტრატეგიის განხორციელების მიზნით, სოფლის მეურნეობის სამინისტრომ, ევროკავშირთან, სურსათის და სოფლის მეურნეობის ორგანიზაციასთან და პარტნიორ ორგანიზაციებთან ერთად 3-4 წლიანი სამოქმედო გეგმის შემუშავება დაიწყო.

სოფლის მეურნეობის სტრატეგიის ძირითადი ამოცანა გახდა სოფლის მეურნეობის განვითარება, მცირე შინამეურნეობების გაძლიერებისა და მომგებიანი წარმოების ქსელის ფორმირების მეშვეობით. სოფლის მეურნეობის სექტორის პრიორიტეტები, თუმცა, სათანადოდ ვერ ხდება აგრარული სექტორის პრობლემების განხილვა.

ევროკავშირსა და საქართველოს შორის შემუშავებული ღრმა და ყოვლისმომცველი თავისუფალი სავაჭრო სივრცის შესახებ შეთანხმების (DCFTA) გავლენის შეფასება სასოფლო-სამეურნეო პროდუქციით ვაჭრობაზე, რაც განპირობებულია აღნიშნული სფეროს განსაკუთრებული სოციალურ-ეკონომიკური მნიშვნელობით ქვეყნისთვის. 2013 წლისთვის მოსახლეობის დაახლოებით 50% სოფლის მეურნეობის სფეროშია დასაქმებული (უმეტესად თვითდასაქმებული); საქართველოს მთავრობამ გაზარდა საბიუჯეტო დანახარჯები ამ სექტორში, არსებული პოტენციალის უკეთ ასათვისებლად და სოფლის მეურნეობაში საქართველოს კონკურენტული უპირატესობის გამოსაყენებლად. წინამდებარე კვლევის რეზოლუციაში გაანალიზებულია საქართველოსა და ევროკავშირის ქვეყნებს შორის ექსპორტის/იმპორტის ტენდენციები; შესწავლილი იქნება სასოფლო-სამეურნეო პროდუქციით (პირველადი და გადამამუშავებული) ვაჭრობის ტენდენციები; წარმოდგენილია აგროსასურსათო პროდუქტებით ვაჭრობის დამაბრკოლებელი ფაქტორების ანალიზი არსებული ტარიფებისა და არასატარიფო სავაჭრო ბარიერების გათვალისწინებით; მოცემული იქნება ინფორმაცია სავაჭრო პირობების შესახებ DCFTA-ს კონტექსტში, რაც ავტორებს საშუალებას მისცემს, გაანალიზონ საქართველოს სავაჭრო პოტენციალის განვითარების შესაძლებლობები აგროსასურსათო პროდუქციის კრილში. და ბოლოს, კვლევის შედეგად შემუშავდება რეკომენდაციები პოლიტიკის შემუშავებლებისთვის, თუ რა გზებით შეუძლიათ მათ გაზარდონ სარგებელი და შეამცირონ რისკები შეთანხმების ხელმოწერის შემდგომ.

მსო-ს პრინციპების თანახმად, წევრ ქვეყნებს ეკრძალება შერჩევითი მიდგომის გამოყენება სავაჭრო პარტნიორების მიმართ და რომელიმე მათგანისთვის განსაკუთრებული უპირატესობის მინიჭება, ამ ქვეყნიდან საქონლის იმპორტზე დაბალი ტარიფების მინიჭების გზით. ეს პრინციპი ცნობილია, როგორც უპირატესი ხელშეწყობის რეჟიმი (MFN) და წარმოადგენს DCFTA-ს განუყოფელი ნაწილის - ვაჭრობისა და ტარიფების გენერალური შეთანხმების (GATT)-ის ნაწილს. თუმცა, ქვეყნებს შორის თავისუფალი ვაჭრობის შეთანხმებების დადების შემთხვევაში, ამგვარი შერჩევა ახსნადია. აღნიშნულ შეთანხმებათა მიხედვით, ქვეყნებმა, შესაძლოა, უპირატესობა მიანიჭონ კონკრეტულ ქვეყნებს თავიანთ ბაზრებზე

დაშვებისას, ან დააწესონ ბარიერები იმ პროდუქტების მიმართ, რომელთა იმპორტიც კონკრეტული ქვეყნიდან, სავარაუდოდ, არასამართლიანად ხორციელდება.

მაგრამ ექსპორტირებული პროდუქტი სახეობათა მიხედვით არცთუ იმდენად დივერსიფიცირებულია. 2012-2013 წლებში ევროკავშირის ბაზარზე დაახლოებით 50 დასახელების პროდუქტი გავიდა. აღსანიშნავია, 2013 წელს როგორც ჩანს, GSP+ რეჟიმით სარგებლობისა და იმპორტზე გადასახადის გაუქმების შედეგად გაიზარდა იმ პროდუქტების ექსპორტი, რომლებზეც ვრცელდება სავაჭრო რეჟიმი. ზოგადად, ჯერ კიდევ დასადგენია, თუ რეალურად რა დატვირთვა აქვს ტარიფს - ემპირიული ნაშრომების მნიშვნელოვანი რაოდენობა ასკვნის, რომ სატარიფო ბარიერები სავაჭრო ტვირთბრუნვის მხოლოდ ერთი პროცენტით ვარიირებს განაპირობებს. რაც შეეხება სხვა ბარიერებს, განსაკუთრებით, ტექნიკურ ბარიერებს და არასატარიფო დამბრკოლებებს - მათ უფრო მეტი გავლენა აქვთ ვაჭრობის მოცულობაზე.

DCFTA სარგებლის მომტანი იქნება საქართველოსთვის იმ მოქალაქეთა კეთილდღეობის ამაღლების თვალსაზრისით, რომელთაც ექნებათ წვდომა უკეთესი ხარისხის პროდუქციასთან შიდა ბაზარზე და უფრო შორეული პერსპექტივით, გაეზრდებათ შემოსავლები ევროპასთან ინტეგრაციის შედეგად სტიმულირებული ახალი ბიზნეს-შესაძლებლობებისა და ეკონომიკური ზრდის გამო. შეღავათიანი სავაჭრო რეჟიმების გამოყენების წარსული გამოცდილება ცხადყოფს, რომ ვაჭრობა ცალსახად იხრება იმ პროდუქტებისკენ, რომლებზეც ვრცელდება აღნიშნული შეღავათები.

მაგრამ ამ სტანდარტების დაკმაყოფილება და ევროპული ბაზრის გარკვეული სეგმენტის მოპოვება მოითხოვს ისევ ქვეყანაში არსებული ვითარების გაუმჯობესებას. ამ ცვლილებებმა უდაოდ დადებითი გავლენა მოახდინა სტრუქტურული თვალსაზრისით. სოფლის მეურნეობის განვითარებამ ძირითადად ორი სტრატეგიული მიმართულება მიიღო. ჯერ ერთი გამოიკვეთა ის პრიორიტეტული დარგები, რომლებიც განსაზღვრავენ როგორც სოფლის მეურნეობის, ისე მთელი ქვეყნის ეკონომიკურ პოტენციალს და მნიშვნელოვან როლს ასრულებენ ეროვნული შემოსავლის ფორმირებაში. ეს დარგებია: მევენახეობა და ღვინის მრეწველობა, მეჩაიეობა და ჩაის მრეწველობა. მეორე მხრივ, დაჯგუფდა ე.წ. „სასურსათო მნიშვნელობის“ დარგები: მეძარცვლეობა, მეხორცეობა, მეკარტოფილეობა. მეცხოველეობა, რომელთაგანაც შეთანაწყობილია ტექნიკური და საკვები კულტურების წარმოება. სოფლის მეურნეობის ეკონომიკური გარემო თავისი სირთულისა და მრავალწახნაგოვნების გამო განსაკუთრებული ნიშანთვისებითა და თავისებურებით ხასიათდება, რომელსაც არ მოემდებნება ანალოგი სხვა დარგებსა თუ სფეროში. ეს თავისებურებები, შესაბამისი გარემოებებიდან და ობიექტური პირობებიდან გამომდინარე შემდეგია:

- სოფლის მეურნეობის განვითარება ორგანულადაა დაკავშირებული მიწისა და ბუნებრივი გარემოს გამოყენებასთან. ამასთან მიწის რესურსები შეზღუდულია, თუმცა ნაყოფიერების ამაღლების თითქმის მუდმივად მზარდი პოტენციალი გააჩნია;
- წარმოების პროცესის სირთულე და მრავალწახნაგოვნება, რაც განპირობებულია მრავალმხრივი ბუნებრივ-ეკონომიკური ფაქტორისა და პირობის ზემოქმედებით, რაც დიდად განსხვავდება რეგიონულ და მიკრორეგიონულ ჭრილში;
- სოფლის მეურნეობაზე გავლენას ახდენს არამარტო ეკონომიკური, არამედ ბიოლოგიური კანონებიც;
- სოფლის მეურნეობის ეკონომიკური გარემო და შესაბამისად, მისი ძირითადი შემადგენელი ელემენტები და განმსაზღვრელი კრიტერიუმები:
- ეკონომიკური რესურსები, რომელიც მოიცავს და ამასთან ვლინდება მიწის, საწარმოო ტექნიკური და შრომითი რესურსების გამოყენებაში;
- მატერიალური რესურსები;
- წარმოების გაადვილება და სპეციალიზაცია, რომელსაც განსაზღვრავს და განაპირობებს ბუნებრივი პირობები, საბაზრო მოთხოვნები და მოტივაციები, სახელმწიფოს ეკონომიკური პოლიტიკა;
- წარმოების ინტენსიფიკაცია;
- მენეჯმენტი;
- სამეურნეო რისკი და მისი მართვა;
- ინფორმაციული უზრუნველყოფა;
- ინოვაციური სისტემა (დაზანდებები).

სოფლის მეურნეობის განვითარების ფაქტიური მდგომარეობის, ძირითადი ტენდენციებისა და კანონზომიერებების შესწავლის საფუძველზე ირკვევა, რომ უკანასკნელ წლებში, გარკვეული დადებითი ცვლილებებიც მოხდა ეკონომიკურ-ტექნოლოგიური გარემოს გამოყენებისა და, საერთოდ, სოფლის მეურნეობის ეკონომიკური ზრდის თვალსაზრისით.

ასევე ფერმერული მეურნეობების განვითარება, წარმოადგენს რა შედარებით მცირე სიდიდის სასოფლო სამეურნეო საწარმოს, ხასიათდება სამეურნეო სისტემის მაღალი ელასტიურობით და გამძლეობით. იგი ადვილად ეგუება საბაზრო ურთიერთობებს. სწრაფად რეაგირებს ბაზრის ნებისმიერ

ტენდენციაზე, ნაკლებად არის დამოკიდებული მსოფლიო ეკონომიკაზე. ამ და სხვა მთელი რიგი უპირატესობებისა და დროის მოთხოვნებზე მორგებულობის გამო, საქართველოში ფერმერული მეურნეობების ფუნქციონირება სასოფლო-სამეურნეო წარმოების ორგანიზაციისა და განვითარების მაგისტრალური და სტრატეგიული მიმართულებაა. მითუმეტეს, რომ ასეთი მეურნეობა მიწის რაციონალურად გამოყენების საკმაოდ ეფექტური ფორმაა, რასაც მცირემიწიანი საქართველოსათვის დიდი მნიშვნელობა აქვს.

საქართველოს ეკონომიკაში ერთ-ერთი საკვანძო პრობლემა რესურსების შეზღუდულობაა, ამიტომაც ეკონომიკის მთელი ძალისხმევა სწორედ მათი რაციონალური გამოყენებისკენ უნდა იყოს მიმართული და შეიძლება ითქვას, რომ ეკონომიკის ძირითად ფუნქციას სწორედ ეს მხარე განსაზღვრავს. საქართველოს აგრარულ სექტორში დღემდე არსებული მართვის პირობებში არასრულადაა გამოყენებული ეკონომიკის ისეთი ბერკეტები, როგორიცაა მიწა, კაპიტალი და შრომა. სამეწარმეო უნარი საბაზრო გარემო პირობების უქონლობის გამო თითქმის არ გამოიყენება. ხოლო სახელმწიფო მართვის ქმედუნარიანობა ძალზე დაბალია. ფაქტიურად არ არსებობს ადმინისტრაციული მართვა, ხოლო ეკონომიკური მართვის ბერკეტები ნაკლებად გამოიყენება, ამის გამო მართვის და წარმოების ეფექტიანობის მაჩვენებლები და ხალხის ცხოვრების დონე ძალზე დაბალია.

საფინანსო საკრედიტო სისტემის სრულყოფა - შეღავათიანი და კრედიტების სპეციალური ფონდების ფორმირებით, საწარმოო მიზნებისათვის და პროდუქციის ბაზარზე გასაღებისათვის. მიუხედავად იმისა, რომ ბანკები თავს იკავებენ სოფლის მეურნეობის დაკრედიტებისაგან, რადგან მათი დროულად დაბრუნების იმედი ნაკლებად აქვთ, რეალობა სრულიად განსხვავებულია.

მიგვაჩნია, რომ უნდა შემუშავდეს ახალი საბაჟო და საგადასახადო პოლიტიკა და დადგინდეს მოქნილი სატარიფო სისტემა. იმპორტირებულ პროდუქტზე უნდა დაწესდეს მკაცრი ხარისხის კონტროლი, ხოლო სამამულოზე პროდუქციაზე შეღავათიანი ტარიფები.

ძირითადი საწარმოო კაპიტალის სტრუქტურაში 2015 წლისათვის დომინირებულ მდგომარეობას კვლავ მრავალწლიანი ნარგავები დაიკავეს 54%, ხოლო ძირითადი საწარმოო კაპიტალის ზრდა ძირითადად უნდა მოხდეს ინვესტიციების ხარჯზე. სასოფლო-სამეურნეო პროდუქციის ზრდის ტემპმა უნდა გაუსწროს ძირითადი საწარმო კაპიტალის ზრდის ტემპს და, შესაბამისად, კაპიტალუკულების მაჩვენებელს ექნება რეალური ზრდის ტენდენცია. აღწერილი თანაფარდობა ციფრებში შეიძლება ასე გამოიხატოს: 2010 წელს სოფლის მეურნეობის საერთო პროდუქციის წარმოების მოცულობამ 2,3 მლრდ. ლარი შეადგინა. ექსპერტული გათვლებით, ამავე წლის მთლიანი საწარმოო კაპიტალის ღირებულება 4,2 მლრდ ლარი იყო, ანუ კაპიტალუკულებამ წარმოებაში დაბანდებულ ყოველ ლარზე 0,52 ლარი შეადგინა. 2015 წლისთვის კი, სოფლის მეურნეობის მთლიანი პროდუქციის წარმოება ექსპერტული შეფასებით 1,9-2,0 ჯერ უნდა გაიზარდოს, რაც იმას ნიშნავს, რომ ამ წლისთვის კაპიტალუკულებამ 0,61 ლარს უნდა მიაღწიოს.

სტატიაში განხილულია საქართველოს სოფლის მეურნეობის მკვეთრი დეფორმაცია, მაგრამ არსებული პოტენციალი საშუალებას გვაძლევს ვთქვათ, რომ თუ ეროვნული მეურნეობის ყველა დარგის რესტრუქტურისაცია საბაზრო მოთხოვნების შესაბამისად განხორციელდება, აუცილებლად ამაღლდება დარგის სოციალურ-ეკონომიკური ეფექტიანობა. ამისათვის საჭიროა გატარდეს შემდეგი ღონისძიებები: ყურადღება უნდა მიექცეს და ხელი შეეწყოს სოფლად საწარმოთა ახალი ფორმების ჩამოყალიბებასა და დამკვიდრებას; უნდა დაჩქარდეს სოფლის მეურნეობის რეფორმებისათვის საჭირო სრულყოფილი საკანონმდებლო ბაზის შექმნა: მოხდეს სახელმწიფოს მხრიდან სტიქიურად მიმდინარე პროცესების რეგულირება და მოქცევა გარკვეულ კანონზომიერებებში; საქონელმწარმოებლები აუცილებლად უნდა განთავისუფლდნენ ზედმეტი წნეხისა და ზეწოლისაგან. მათ საქონლის წარმოებისას და რეალიზაციისას სრული თავისუფლება უნდა მიენიჭოთ და გახდეს კონკურენტუნარიანი ევროპის ბაზარზე. გაუმჯობესებას მოითხოვს საინვესტიციო გარემო, რაც ხელს შეუწყობს რეგიონულ პროდუქტთა ქვეკომპლექსის ამოქმედებასა და მუშაობას.

ლიტერატურა:

1. ევროკავშირის შეთანხმება ღრმა და ყოვლისმომცველი თავისუფალი სავაჭრო სივრცის შესახებ და საქართველო, ეკონომიკური პოლიტიკის კვლევის ცენტრი, 2014;
2. ბერიძე ზ., სასურსათო პროდუქციის წარმოება და მოხმარება საქართველოში სამეცნიერო ჟურნალი “მოამბე”, გვ. 388-394, თბ., 2010;
3. საქართველოს სტატისტიკის სახელმწიფო დეპარტამენტის წლიური. თბ., 2005, 2006, 2007, 2008, 2009, 2010, 2011, 2012, 2013, 2014. www.statistics.ge
4. ეკონომიკური პოლიტიკის კვლევის ცენტრი. - გამოწვევები და დღევანდელი პოლიტიკა, 2013, http://eprc.ge/admin/editor/uploads/files/Agro_Eng_WEB.pdf

5. Establishing a stable and secure South Caucasus region (UK government)

<http://www.fco.gov.uk/en/travel-and-living-abroad/travel-advice-bycountry/countryprofile/europe/azerbaijan/>

AGRICULTURE OF GEORGIA AS A SECTOR OF THE ECONOMY. DISTINCTIVENESS AND ESSENTIALS OF THE AGRO-ECONOMIC RELATIONS

Guladi Tkhilaishvili, Batumi Shota Rustaveli State University, PhD Student

RESUME

We analyzed lack of agro-economic environment of Georgia. Research results revealed conditions by using of which changing strategy should be done for ag development, perfection of micro and macro environments, effective state controlling and regulations for better economic possibilities.

The article deals about the potentials to allow us to mention that if all the sectors of the national economy of the reorganization will be carried out in accordance with the requirements of the market, will definitely improve the socio-economic efficiency of the sector.

We discussed and analyzed the economical effectivity of different segments. The main attention is payed to hasten the farming development, high quality products and services in order to raise wages for the benefit of people. Also we discussed about complicated chain of agro- economic and demographic processes as important link to stable and growing economy. Consequence of DCFTA will exclude by means of regional development and decentralization as the existence of poorer regions as well to minimize poverty rate of population and increase export of ag products. This will suddenly support in the current processes of the ag. regulations by the state and certain patterns of behavior; producers will be excepted from the extra pressure (importers). The manufactures and sales of goods will be given full freedom and become competitive in the European market. Improvement of the investment in an ag environment will facilitate the launch and operation of regional products.

ИСТОРИЯ СОЗДАНИЯ И ПРЕИМУЩЕСТВА ПЕРВОЙ КРИПТОВАЛЮТЫ «БИТКОЙН»

Наталья Кешенкова, Международная Академия Бизнеса и Новых Технологий,
К.э.н., Старший менеджер Управления розничных операций ЯФ Банка «Возрождение»

По мнению специалистов с развитием компьютерных технологий и сетей связи наступила эпоха «электронных денег». Монеты и банкноты заменила пластиковая платежная карта, в сети Интернет работает множество платежных систем изначально созданных только для электронных платежей (например, PayPal и WebMoney).

Также сегодня активно развивается новое платежное средство XXI века – криптовалюта [2]. Как отмечают специалисты, в мире отмечается большой интерес к этой альтернативной валюте. Криптовалюта – это цифровые монеты, защищенные от подделки, которые можно хранить в электронных кошельках и переводить между кошельками [3].

Так цифровая валюта не попадает под влияние Центрального Банка и функционирует на основании рассредоточения в сети. Если за точностью денежных перечислений всех крупных банков наблюдает Центральный Банк, то таким наблюдателем в цифровой валюте выступает обычный пользователь.

Специалисты отмечают, что по своему назначению криптовалюта ничем не отличается от других платежных систем, так как позволяет продавать и приобретать товары и услуги. Принципиальное отличие от других платежных средств, в способе выпуска (эмиссии) платежных единиц и организации системы их хранения и проведения платежей. Платежные криптовалютные системы работают по другой технологии. У них нет единого центра или банка, и платежные единицы хранятся непосредственно на компьютерах пользователей на своих криптокошельках. Таким образом, образуется денежный банк, распределенный по всему миру и независимый ни от одного государства или контролирующего органа. Платежи производятся посредством прямой передачи электронных денежных средств между кошельками.

В 2009 году в появилась первая криптовалюта, которая получила название «Биткойн» (с англ. Bitcoin). Как отмечают специалисты, криптовалюта «Биткойн» построена по принципу одно ранговой пиринговой сети, предметом торговли является вычислительная мощность компьютеров распределенной в сети. Первое

воплощение идеи компьютерной криптовалюты «Биткойн» (Pei Wang) появилось в 90-х годах. Стоит отметить, что с момента создания системы курс «Биткойн» увеличивается в геометрической прогрессии и уже составляет более 140\$ за 1 BTC (bitcoin), с первоначального 0.06\$ за 1 BTC. Это связано с тем что количество bitcoin в системе жестко ограничено и всего может быть сгенерировано не более 21 000 000 bitcoin, на данный момент сгенерировано около 7 000 000. Поэтому данной валюте свойственна дефляция, т.е. увеличение стоимости с течением времени[4].

Основными популярными или известными криптовалютами являются:

Bitcoin, Litecoin («Лейткойн», запущена в 2011 году), Terracoin, PPcoin, Namecoin, NovaCoin.

Сегодня с основными криптовалютами начали работать крупнейшие Интернет-продавцы, такие как Amazon и eBay [3].

Рассмотрим основные преимущества криптовалюты «Биткойн», которые представлены в таблице 1 [1].

Таблица 1

Основные преимущества криптовалюты «Биткойн»

№ п/п	Преимущество	Характеристика
1.	Открытый код.	В «Биткойне» используются те же криптографические алгоритмы, что и в электронном банкинге.
2.	Отсутствие инфляции.	В настоящее время количество монет в этой валютной системе растет с predetermined скоростью, причем эта скорость была намеренно выбрана такой, чтобы она совпадала с общемировой скоростью добычи золота. Возможное количество монет жестко ограничено 21 миллионом биткойнов.
3.	Пиринговая сеть.	В такой сети нет центрального сервера. Транзакции осуществляются тысячами распределенных серверов. Работа по их учету распределяется между всеми участниками, вознаграждаясь появлением новых «монет», возникающих с определенной (и все время снижающейся) частотой. Расчетная часть этой работы, поскольку расчеты эти весьма громоздки, делает крайне трудным делом любую попытку вмешаться в работу системы.
4.	Отсутствие или очень небольшой размер комиссионных.	Криптовалюте «Биткойн» присущи все преимуществами электронной коммерции.
5.	Нет двойного расхода.	Платежи, сделанные в этой системе, нельзя отменить, монеты нельзя скопировать и потратить дважды. Это гарантирует честность системы.
6.	Осуществление международной электронной коммерции.	В настоящее время существуют межгосударственные границы. Криптовалюта «Биткойн» не знает границ, и системе не важно, где вы живете.

Автор присоединяется к мнению специалистов, в том, что в будущем появятся и возможности кредитования, когда люди смогут одалживать свои биткойны другим, как это делают банки. Обычные банки смогут принимать криптовалюту «Биткойн», давая за них определенный процент, и направлять их в дело, получая прибыль.

Стоит отметить, что в январе 2014 года Пресс-служба Банка России опубликовала информацию «Об использовании при совершении сделок «виртуальных валют», в частности, Биткойн» следующего содержания: «В связи с отсутствием обеспечения и юридически обязанных субъектов операции по «виртуальным валютам» являются спекулятивными. В связи с анонимным характером деятельности по выпуску «виртуальных валют», неограниченным кругом субъектов, и по их использованию для совершения операций граждане и юридические лица могут быть, в том числе непреднамеренно, вовлечены в противоправную деятельность, включая легализацию (отмывание) доходов, полученных преступным путем, и финансирование терроризма. Предоставление российскими юридическими лицами услуг по обмену «виртуальных валют» на рубли и иностранную валюту, а также на товары (работы, услуги) будет рассматриваться как потенциальная вовлечённость в осуществление сомнительных операций в соответствии с законодательством о противодействии легализации (отмыванию) доходов, полученных преступным путём, и финансированию терроризма».

15 апреля 2014 года инициативная группа заявила о создании общественной организации «Национального фонда развития криптовалют», главная цель которой является пропаганда криптовалют [5].

Сегодня криптовалюта «Биткойн» все еще находится в периоде становления. По мнению экспертов, многие функции еще несовершенны, и участие в этой системе остается довольно рискованным делом, поскольку ничего подобного ранее не существовало.

Рассмотрим основные отличия и сходства криптовалюты «Лейткойн» и криптовалюты «Биткойн» (см. Таблица 2)[6].

Таблица 2.

Основные отличия и сходства криптовалюты «Лейткойн» и криптовалюты «Биткойн»

№ п/п	Сходства с криптовалютой «Биткойн»	Отличия от криптовалюты «Биткойн»
1.	Майнинг как способ добычи монет	Применение другого алгоритма хеширования, а также расчета блоков
2.	Отсутствует внешний контроль и децентрализованная сеть	Подтверждение перевода средств занимает в 4 раза меньший промежуток времени
3.	Эмиссия имеет алгоритмическую ограниченность	Общее количество криптоманет, которое можно добыть ограничено – 84 млн.
4.	Распоряжение средствами и транзакции происходят анонимно	
5.	Нет возможности отменить транзакцию	
6.	Хранение криптовалюты в файле кошелька, который является частью всей сети	

Выводы. Таким образом, первая криптовалюта появилась в 2009 году и получила название «Биткойн». К основным преимуществам криптовалюты «Биткойн» относятся: открытый код; отсутствие инфляции; пиринговая сеть; отсутствие или очень небольшой размер комиссионных; нет двойного расхода; осуществление международной электронной коммерции.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Томлинсон Ф. Что такое криптовалюта [Электронный ресурс]/Данные от 06.02.2013 – Режим доступа: <http://dialogs.org.ua/ru/cross/page28649.html>
2. Криптовалюта - что это? [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://cryptomap.ru/kriptoalyuta>
3. Что такое криптовалюта и почему ее называют средством борьбы с государством? [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://shkolazhizni.ru/archive/0/n-64551/>
4. Bitcoin - новая криптовалюта [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://bitcoin.at.ua/>
5. Об использовании при совершении сделок „виртуальных валют“, в частности, Биткойн: Информация Банка России [Электронный ресурс] – Режим доступа: http://www.cbr.ru/press/PR.aspx?file=27012014_1825052.htm
6. Криптовалюта – что это? [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://business-e-commerce.ru/stati-platezhnye-sistemy/33-kriptoalyuta-cto-eto.html>

HISTORY AND PRIORITY OF CREATING THE FIRST CRYPTOCURRENCY “BITCOIN”

Natalia Keshenkova, International Academy of Business and New Technologies, Doctor
RESUME

Today actively develops new means of payment of the XXI century - cryptocurrency. The most popular and famous cryptocurrencies are: Bitcoin, Litecoin ("Latkin", released in 2011), Terracoin, PPcoin, Namecoin, NovaCoin.

According to experts, the purpose of cryptocurrency doesn't differ from other payment systems, because it allows to sell and buy goods and services. The principal difference from other means of payment is in the method of issue payment units and in the system organization of storage and payment. Cryptanalyse "Bitcoin" is founded on the principle of one rank peer to peer network, the subject of trade is the computational power of a distributed network.

The main advantages of cryptanalytic "Bitcoin" are: open code; the absence of inflation; peer to peer network; absence or very small amount of commission; absence of double consumption; implementation of international e-Commerce.

Today cryptocurrency "Bitcoin" is still in the period of its becoming. According to experts, many functions are still imperfect, and participation in this system is quite risky, because nothing like that had not previously existed.

მცირე ბიზნესის სახელმწიფო მხარდაჭერის სისტემის თავისებურებანი ამერიკის შეერთებულ შტატებში

ედითერ კვირიკიშვილი, საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტი, დოქტორანტი
E-mail: ed79g@mail.ru

მცირე ბიზნესის ანგლოსაქსონური (ამერიკული) მოდელი ხასიათდება სახელმწიფოსაგან შედარებით დიდი დამოუკიდებლობით (ანუ მეწარმეობის თვითრეგულაციის და მხარდაჭერის სტრუქტურები, მაგალითად, სამრეწველო-სავაჭრო პალატები, როგორც წესი, დამოუკიდებელნი არიან სახელმწიფო ინსტიტუტებისაგან, მათში წევრობა ნებაყოფლობითია, რაც არ გამოორიცხავს მეწარმეობის მხარდაჭერის სახელმწიფო სტრუქტურების არსებობას და სპეციალური სახელმწიფო პოლიტიკის გატარებას), პრაგმატულობით, ინოვაციებზე ორიენტირებულობით და წარმოების მეცნიერებატევადობით.

საგულისხმოა, რომ თუ საფრანგეთში სახელმწიფო მხარს უჭერს და უზრუნველყოფს მცირე საწარმოებისათვის სხვადასხვა საფინანსო ორგანიზაციების მიერ გაცემული სესხების 65%-მდე გარანტიების გაცემას, ახლად შექმნილი საწარმოებისათვის საგადასახადო შეღავათების მინიჭებას, ინვესტიციების ზრდის სტიმულირებას მცირე და საშუალო საწარმოებისათვის, აშშ-ში უპირატესობას ანიჭებენ დახმარების გაწევას არა ყველასათვის, არამედ ძირითადად ინოვაციური საწარმოებისათვის. კერძოდ, ფედერალური ხელისუფლება აფინანსებს მცირე და საშუალო საწარმოების სამეცნიერო-კვლევით და ორგანიზაციულ-საკონსტრუქტორო სამუშაოების ხარჯების 35%-ს. შტატების და ადგილობრივ თვითმმართველობათა დონეზე მოქმედებს სპეციალური პროგრამები ინოვაციური მცირე და საშუალო ბიზნესის საწარმოების კონკრეტული საჭიროებების მხარდასაჭერად [1, 37].

გარდა ამისა, სახელმწიფო აფინანსებს ვენჩურულ ბიზნესს, სახელმწიფოს თანამონაწილეობით შექმნილი მცირე ბიზნესის საინვესტიციო კომპანიების მეშვეობით, რომლებიც სარგებლობენ საგადასახადო და ფინანსური შეღავათებით და სახელმწიფო გარანტიებით კრედიტებზე (75%-მდე) მცირე საწარმოებისათვის. ეს იძლევა ხელშესახებ შედეგებს: თუ გერმანიაში ინოვაციური მცირე ბიზნესი შეადგენს მხოლოდ უმნიშვნელო ნაწილს, აშშ-ში ყოველწლიურად ჩამოყალიბებული ახალი 600 ათასი საწარმოდან 75 ათასი წარმოადგენს მაღალტექნოლოგიურსა და ინოვაციურს.

კონკურენტუნარიანობის თვალსაზრისით, ინოვაცია - ეს უფრო ფართო ცნებაა, ვიდრე უბრალოდ ტექნოლოგიური სიახლე. ამიტომ ყველაზე გავრცელებულს წარმოადგენს ბიზნესში ინოვაციის ი. შუმპეტერისეული განმარტება, რომლის თანახმად, „ინოვაცია - ახალი კომბინაციების დანერგვის არამუდმივი პროცესია ხუთ შემთხვევაში:

- ბაზარზე ახალი საქონლის (ანუ საქონლისა, რომელიც უცნობია მომხმარებლისათვის, ან ახალი სახის პროდუქტს წარმოადგენს) შეტანა;
- პროდუქციის წარმოების ახალი მეთოდის (ანუ მეთოდისა, რომელიც პრაქტიკულად ჯერ კიდევ არ გამოიყენება მრეწველობის მოცემულ დარგში) დანერგვა;
- ახალი ბაზრის აღმოჩენა, რომელზეც მოცემულ ქვეყანაში მრეწველობის მოცემული დარგი ჯერ კიდევ არ იქნა წარმოდგენილი (ამასთან ერთად, მნიშვნელობა არ აქვს იმას, არსებობდა თუ არა ეს ბაზარი ადრე);
- ნედლეულის ან ნახევარფაბრიკატების ახალი წყაროს დაუფლება;
- ახალი ორგანიზაციული სტრუქტურის დანერგვა“ [2, 54].

თანამედროვე ინოვაციური მეწარმეობა, საქმიანობის სფეროს მიუხედავად, დაკავშირებულია ამა თუ იმ იდეის ან მისი რეალიზაციის გზების ორიგინალურობასთან. როგორც პრაქტიკა გვიჩვენებს, ყველაზე დიდი კომერციული წარმატება გააჩნია არა აბსოლუტურად ახალ საქონელს ან მომსახურებას, არამედ ბაზარზე უკვე არსებული პროდუქციის მიწოდებას ახალი ხარისხით ან ახალი სახით. [3, 28].

ინოვაციური მცირე ბიზნესი სამეურნეო მექანიზმში ასრულებს მკვეთრად მოხაზულ ფუნქციებს ეკონომიკის კონკრეტულ სფეროებში და თვით სიახლის შექმნის პროცესში (მაგალითად, ექსპერიმენტირება, სიახლეთა თავდაპირველი კომერციული ათვისება, რთული პროდუქციის ცალკეული კომპონენტების დამზადება და ა.შ.). მცირე ინოვაციური საწარმოების დაფინანსების სირთულე მდგომარეობს იმაში, რომ პროექტში ჩადებულ იდეებს, როგორც წესი, არ გაუვლიათ კომერციული აპრობაცია და მათი რეალიზაცია დაკავშირებულია რისკთან. სარისკო საწარმოთა გავრცელების ძირითად სფეროებს განეკუთვნება: ელექტრონიკა, ინფორმატიკა, კავშირგაბმულობის ახალი საშუალებები, ბიოინჟინერია, ქიმია. მაღალი რისკის მატარებელი საწარმოები ასრულებენ დამაკავშირებელ როლს,

ერთი მხრივ, ფუნდამენტურ და გამოყენებით კვლევებსა და, მეორე მხრივ, მასობრივ წარმოებას შორის. 20-ე საუკუნის მნიშვნელოვან გამოგონებათა ნახევარზე მეტი მოდის ინდივიდუალურ გამომგონებლებსა და მცირე საწარმოებზე. სპეციალისტთა შეფასებებით, მცირე და საშუალო საწარმოებზე მოდის მთელი სიახლეების 10-20%. ამავე დროს, მათ ხვედრითი წილი სიახლეებზე დანახარჯებში შეადგენს 4-5%-ს [4, 120].

აშშ-ში მცირე ბიზნესისათვის განსაკუთრებული შეღავათების მინიჭება განხორციელდა ჯ. ბუშის ადმინისტრაციის მიერ, რომლის შედეგადაც მნიშვნელოვნად შემცირდა გადასახადები მცირე ბიზნესისათვის. პრეზიდენტის მიერ შემცირებული გადასახადების მთლიანი მოცულობა მცირე საწარმოთათვის 10 წლის მანძილზე შეადგენს მლრდ დოლარზე მეტს. ჯ. ბუშმა, კერძოდ, აღნიშნა, რომ მცირე საწარმოთათვის გადასახადებისაგან გათავისუფლებული თანხის მოცულობა გაიზარდა 25 ათასიდან 40 ათას დოლარამდე, რომელიც მიმართული იქნება მოწყობილობების და ტექნიკის შესაძენად, ასევე მთლიანად გათავისუფლდა მცირე ბიზნესის ქონების მემკვიდრეობით გადაცემის გადასახადისაგან.

საგულისხმოა, რომ მცირე ინოვაციურ საწარმოთა, როგორც მეცნიერულ-ტექნიკური პროგრესის დამაჩქარებლის, მნიშვნელობა და მათთვის ფულადი რესურსების ტრადიციულ წყაროებზე ხელმიუწვდომლობა წინა პლანზე წამოწევს ვენჩურულ დაფინანსებას და ბაზრზე აქციათა პირველადი მიწოდების საშუალებით დაფინანსებას [5, 80]. ამასთან, ევროპისათვის ტრადიციული საკრედიტო დაწესებულებები, როგორცაა, მაგალითად, ბანკები, აშშ-ში პრაქტიკულად არ მონაწილეობენ ვენჩურულ დაკრედიტებაში შემდეგი მიზეზების გამო: დიდი ანალიტიკური და ორგანიზაციული სამუშაოს ჩატარების აუცილებლობა მანამ, სანამ პროექტი დაიწყებდეს დამოუკიდებელ სიცოცხლეს (ფუნქციონირებას); ახალი პროექტების, მათ შორის ე.წ. start-up პროექტების (მათი უმრავლესობა განეკუთვნება სფეროში უახლეს ტექნოლოგიებს) დიდი რაოდენობით არსებობა; გაზრდილი საწყისი ხარჯები; პროექტის ჩავარდნის მაღალი ალბათობა; მსესხებელის კრედიტუნარიანობის შემოწმებაზე გაწეული მაღალი ხარჯები; გირაოს და უზრუნველყოფის ხშირი არარსებობა; გამოსყიდვის საკმაოდ დიდი ვადები; ახალი პროდუქტებისათვის ზღვრის დადგენის სიძნელე; ამერიკულ ბაზარზე არსებული მძლავრი კონკურენცია.

ამასთან ერთად, ვენჩურულ დაფინანსებას აქვს მეტად მნიშვნელოვანი სტიმული: კომპანიის აქციათა ღირებულების გაზრდით მიღებული მოგება. კრედიტორი გათვლას აკეთებს იმაზე, რომ ეს უკანასკნელი სწრაფად მიაღწევს ახალი ორიგინალური პროდუქციის სერიული წარმოების სტადიას, რაც მას მოუტანს გაზრდილ მოგებას. ამ შემთხვევაში ფინანსისტი, რომელიც კრედიტს აძლევს ახალ საწარმოს აქციების სანაცვლოდ, შეძლებს შემდგომ მაღალი მოგების მიღებას აქციებში დაბანდებული საკუთარი კაპიტალიდან, ბაზარზე საწარმოს აქციების მაღალ ფასში რეალიზების გზით. მიუხედავად იმისა, რომ მრავალი ვენჩურული ფირმა განიცდის წარუმატებლობას (და, შესაბამისად, იძულებული ხდება მის მიერ გადაცემული სახსრები ჩამოწეროს ზარალში), წარმატებული პროექტებიდან მიღებული მოგება გარკვეულად ამართლებს რისკს.

გარდა ამისა, ამა თუ იმ მცირე საწარმოს ვენჩურული დაფინანსების უკან დგას მსხვილი კორპორაცია, რომელიც დაინტერესებულია იმ საწარმოთა საქმიანობით, რომლებიც საკუთარ თავზე იღებენ პრინციპულად ახალი ტექნოლოგიების საკონსტრუქტორო, ტექნოლოგიურ და საპროექტო დამუშავებას, მათს საცდელ და სამრეწველო ათვისებას - ამ დროს მცირე მეწარმის სარისკო საქმიანობა გვევლინება თავისებურ საპილოტე პროექტად, რომლის დროსაც ხორციელდება ახალი იდეის აპრობაცია.

„სარისკო“ ინოვაციური კომპანიის შექმნა მოითხოვს სამი პირობის არსებობას: სიახლის იდეა (პროდუქციის ახალი ხარისხი, ტექნოლოგია ან მომსახურება); მეწარმე, რომელიც მზად არის ამ იდეის საფუძველზე შექმნას საწარმო; კაპიტალი, რომელიც სპეციალიზდება მცირე საწარმოთა დაფინანსებაზე.

წარმოების პერსპექტიულობაში დარწმუნება შესაძლებელია მხოლოდ 3-5 წლის შემდეგ, ხოლო მოგების მიღების დაწყება - 5-10 წლის შემდეგ, სახსრები გაიცემა უპროცენტოდ, დაუბრუნებადობის საფუძველზე. ვენჩურული ფირმის სარგებლობაში გადაცემული ყველა სახსრები არ ექვემდებარება ამოღებას მასა და საფინანსო ორგანიზაციას შორის დადებული ხელშეკრულების მოქმედების მთელი ვადის განმავლობაში. დაბანდებული სახსრების უკან დაბრუნება და მოგების რეალიზება ხორციელდება „გასვლის სტრატეგიის“ განხორციელების მომენტში, ანუ ვენჩურული კომპანიის მიერ საკუთარი საქმიანობის დასაწყისში ფასიანი ქაღალდების გამოშვებით. მოგების სიდიდე განისაზღვრება აქციების საკურსო ღირებულებასა და დაბანდებული სახსრების თანხას შორის სხვაობით. მონაწილეთა წილების ოდენობა განსაზღვრულია ხელშეკრულებით და შესაძლებელია იყოს სხვადასხვა.

შესაბამისად, სარისკო კაპიტალის განთავსება ხდება არა კრედიტის სახით, არამედ საპაიო შენატანის სახით მცირე ფირმის საწესდებო კაპიტალში. არსობრივად, ვენჩურული საფინანსო ინსტიტუტი ხდება ფირმა-ნოვატორის თანამფლობელი. ახლად დაფუძნებული ფირმები, როგორც წესი,

სარგებლობენ პარტნიორობის იურიდიული სტატუსით, კაპიტალის მენაბრენი კი ხდებიან მისი პარტნიორები შეზღუდული (ანაბრის სიდიდით) პასუხისმგებლობით.

ვენჩურული დაფინანსება შესაძლებელია განხორციელდეს იურიდიული და ფიზიკური პირების მიერ, როგორც სოციალური ინსტიტუტების (ვენჩურული ფონდების) მეშვეობით, ასევე პირდაპირ, შუამავლების გარეშე.

პირდაპირ ვენჩურულ დაფინანსებაში მნიშვნელოვან როლს თამაშობენ არაფორმალური ინდივიდუალური ინვესტორები, ე.წ. „ბიზნეს-ანგელოზები“. აშშ-ში ყოველწლიურად დაახლოებით 2 მლნ „ანგელოზი“ დებს 10-დან 20 მლრდ-მდე დოლარს 30 ათას ვენჩურულ ფირმაში. ამ ინვესტორთა დაახლოებით ერთი მესამედი ფლობს კაპიტალს 1-დან 2,5 მლნ დოლარამდე, ხოლო ერთ მეოთხედზე მეტი კი - 2,5 მლნ-ზე ზევით. ტიპური „ანგელოზი“ წარმოადგენს კომპანიის მმართველობის აქტიურ წევრს და, რაც უფრო დიდია მისი წილი, მით უფრო მაღალია მმართველ ორგანოში ყოფნის ალბათობა. მაგრამ, დაბანდებულ კაპიტალთან ერთად, არანაკლებ მნიშვნელოვანია საქმიანი გამოცდილება, კონტაქტები და დარგის ცოდნა. ინდივიდუალური ინვესტორებისათვის მეტად მიმზიდველია ფირმები, რომლებიც ბიზნესში მოღვაწეობენ დაახლოებით 5 წელი, თუმცა ტიპური კომპანიის ასაკი შეადგენს 2 წელს. ჩვეულებრივ, ინდივიდუალური ინვესტორი ჩადებული კაპიტალიდან 30-40% შემოსავლის მიღებას გეგმავს ხუთი წლის შემდეგ.

კერძო სექტორი მცირე საინოვაციო საწარმოებში აინვესტირებს უდიდეს თანხებს: აშშ-ს ვენჩურული ფონდების კაპიტალდაბანდებების ყოველწლიური მოცულობა შეფასებულია 3-4 მლრდ დოლარით. მარტო 1977 წლიდან 1997 წლის ჩათვლით აშშ-ის ყველა ვენჩურული ფონდების ერთობლივი სახსრები გაიზარდა 3,5-დან 36 მლრდ დოლარამდე. 2007 წელს ვენჩურულმა ფონდებმა დააფინანსა 1057 საწარმოს დაფუძნება და განვითარება.

აშშ-ში ვენჩურული დაფინანსება სტიმულირდება მცირე ბიზნესის საინვესტიციო კომპანიის (HAMS) და მცირე მეწარმეთათვის განკუთვნილი მცირე ბიზნესის საინვესტიციო კომპანიის (HRMEMII) მეშვეობით - ორივე ეს კომპანია კერძო ფირმებს განეკუთვნება, იძლევიან ვენჩურულ კაპიტალს, გააჩნიათ სპეციალური ლიცენზია და ნაწილობრივი დაფინანსება აშშ-ის მცირე ბიზნესის ადმინისტრაციიდან. ამასთან, აღნიშნულ ფირმებს გააჩნიათ ორი განმასხვავებელი ნიშანი ვენჩურული კაპიტალის სხვა წყაროებისგან: ჯერ-ერთი, ისინი რეალურად ისწრაფვიან ვენჩურულ პროექტებში ინვესტირებისათვის; და, მეორეც, მათ კანონმდებლობით აკრძალული აქვთ ვენჩურულ ფირმებზე კონტროლის დაწესება და მისი საკუთარ ხელში აღება. აღნიშნულის შესახებ კანონი აშშ-ში მიღებული იქნა 1958 წელს.

გამომდინარე აქედან, შესაძლებელია გავაკეთოთ კომენტარი, რომ მცირე ბიზნესის ინოვაციურობა აშშ-ში არის შედეგი არა მცირე ბიზნესის “ბუნებრივი” გადახრისა ინოვაციების მიმართ, არამედ ვენჩურული კაპიტალის მიზანმიმართული საქმიანობისა, რომელიც მცირე ინოვაციურ ბიზნესში ნახულობს მოგების მაქსიმუმების შესაძლებლობას. მაგრამ ინოვაციური მეწარმეობის წარმატებით განვითარებისათვის საჭიროა არა მარტო ფინანსური წყაროები, არამედ განვითარებული ტექნოსტრუქტურაც.

სახელმწიფოს, მსხვილი ბიზნესის, უნივერსიტეტების და სამეცნიერო-კვლევითი ცენტრების მხრიდან მცირე ინოვაციური ბიზნესის სტიმულირების მნიშვნელოვან მიმართულებას წარმოადგენს ტექნოპარკების ორგანიზაცია. *ტექნოპარკი* - ეს არის უახლესი პროდუქციის წარმოებისათვის ან წარმოების უახლესი ტექნოლოგიის შემუშავებისთვის შექმნილი სამეცნიერო-სამრეწველო კომპლექსი, უნივერსიტეტებთან და სამეცნიერო-კვლევითი ცენტრებთან მჭიდრო თანამშრომლობით. ისინი თამაშობენ მნიშვნელოვან როლს მაღალი ტექნოლოგიების ფუნდამენტურ გამოკვლევათა სფეროდან წარმოებაში გადმოტანაში, ხელს უწყობენ მეცნიერების კომერციალიზაციას და კონკურენტუნარიანობის ამაღლებას მსოფლიო ბაზარზე.

ჩვეულებრივ ტექნოპარკები იქმნება მსხვილი უნივერსიტეტების ან სამეცნიერო-კვლევითი ცენტრების სიახლოვეს, რომლებიც ამჟღავნებენ საკუთარი საქმიანობის კომერციალიზაციის ინტერესს, რეგიონებში საკმარისად წარმომადგენლობით მსხვილ სამრეწველო გაერთიანებებთან, რომელთაც შესწევთ მაღალკვალიფიციური კადრების კონტინგენტით უზრუნველყოფის უნარი და ფლობენ საჭირო სპეციალისტების ცხოვრებისათვის და საქმიანობისთვის შესანიშნავ პირობებს.

ტექნოპარკები ერთმანეთისაგან განსხვავდებიან მასშტაბებით, გაწეული მომსახურების სტრუქტურითა და მოცულობით, მეცნიერებატევადობის ხარისხით, მონაწილეთა შემადგენლობით. სირთულის მზარდი ხარისხის მიხედვით, შესაძლებელია გამოვყოთ ტექნოპარკების შემდეგი ძირითადი ტიპები:

- „ინკუბატორები“ (ინოვაციური ცენტრი, სამეცნიერო განყოფილება, ბიზნესის ინკუბატორი და სხვა.);
- ტექნოლოგიური პარკები (სამეცნიერო, სამრეწველო, ეკოლოგიური, კონვერსიული, საინოვაციო, ბიზნეს-პარკები და ა.შ.);

- ტექნოპოლისები;
- მეცნიერებისა და ტექნოლოგიების რეგიონები.

ტექნოპარკების მშენებლობისას გამოყენებულ პირველად ელემენტს წარმოადგენს ინკუბატორი. ე.წ. ინკუბატორული პროგრამების ორგანიზაციაში ასახვა პოვა ყველა საჭირო ატრიბუტით მცირე ფირმების უზრუნველყოფის იდეამ. მათ მთავარ დანიშნულებას განეკუთვნება მცირე - უპირატესად, ინოვაციური - მეწარმეობის თავდაპირველი მხარდაჭერა, უპირატესად, „ფარულ“ მეწარმეთა დახმარება, რომელთაც სურთ, მაგრამ არ შეუძლიათ საკუთარი საქმის დაწყება.

საკუთარი ბიზნესის ორგანიზების მსურველ მეცნიერებს, ინჟინრებს, გამომგონებლებს, მეწარმეებს ინკუბატორში ეძლევათ შეღავათიანი პირობებით ყველაფრის მიღების შესაძლებლობა, რაც აუცილებელია იდეის რეალიზებისათვის. ტრადიციული სამრეწველო პარკებისაგან განსხვავებით, სადაც არენდით გაიცემა მხოლოდ მინიმალური სამეურნეო ინფრასტრუქტურით უზრუნველყოფილი სამრეწველო და საოფისე ნაგებობები, ინკუბატორები სთავაზობენ არა მარტო საწარმოო შენობებს, არამედ სამეცნიერო მოწყობილობებს, ვენჩურული კაპიტალის ფონდებს და სხვადასხვა სახის მომსახურებას. შესაბამისად, ინკუბატორების მომსახურებაზე მოთხოვნა დიდია ძირითადად მეცნიერებატევად დარგებში მომუშავე მცირე საწარმოთა მხრიდან. აშშ-ში ინკუბატორთა 84%-ზე მეტი გასული საუკუნის 90-იან წლებში მომსახურებას უწევდა მხოლოდ ინოვაციურ საწარმოებს, რომლებიც მუშაობდნენ ახალი სახის პროდუქციის და ტექნოლოგიათა შექმნაზე.

კომპანიის ბიზნეს-ინკუბატორში დაყოვნების ვადები რეგულირდება ეკონომიკური ბერკეტებით, კერძოდ, მოწყობილობის და შენობის საარენდო ქირის სიდიდით. ჩვეულებრივ, გამოიყენება საარენდო ქირის ამოღების პროგრესული შკალა (რომელიც იზრდება დროთა განმავლობაში). ინკუბატორებით სარგებლობის საშუალო დრო სრულ დამოუკიდებლობამდე აშშ-ში შეადგენს 2 წელს. ინკუბატორებში შემავალი მცირე საწარმოების ხელმძღვანელთა ასაკი მერყეობს 23-დან 63 წლამდე, ხოლო მათი ჩამოყალიბების (განათლების) ხანგრძლივობა საშუალოდ შეადგენს 17 წელს. გასული საუკუნის 90-იან წლებში აშშ-ში ინკუბატორული პროგრამების ორგანიზატორები გაერთიანებული იყვნენ სამეურნეო ინკუბატორთა ეროვნულ ასოციაციაში.

შესაძლებელია გამოიყოს ინკუბატორების ოთხი ძირითადი ტიპი: კორპორაციული, კერძო, სახელმწიფო და საუნივერსიტეტო. ისინი ერთმანეთისაგან განსხვავდებიან როგორც ფინანსური სახსრების წყაროებით, ასევე შექმნის მიზნებით.

ასე, მაგალითად, კორპორაციული და კერძო ინკუბატორების დომინირებად მიზანს წარმოადგენს სამომავლოდ მცირე ფირმების შემოსავლებში მონაწილეობა. კორპორაციული ინკუბატორების შექმნის არსებით მიზანს წარმოადგენს ახალი იდეების „მოთელვა“, ხოლო კერძოებისათვის კი - საარენდო ქირის მიღება. იმავდროულად, სახელმწიფო ინკუბატორებში დომინირებს ახალი სამუშაო ადგილების შექმნის, რეგიონების ეკონომიკის ზრდისა და დივერსიფიკაციის მიზნები. საუნივერსიტეტო ინკუბატორები იქმნება, უწინარეს ყოვლისა, ახალი იდეების „მოთელვისა“ და „ბიზნესისათვის სასწავლო პოლიგონის“ შექმნის მიზნით. საარენდო ქირის მიღება და სამომავლოდ შემოსავლებში მონაწილეობა მათთვის მეორეხარისხოვანია, სახელმწიფო ინკუბატორები კი სამომავლო შემოსავლებში, როგორც წესი, არ მონაწილეობენ.

საუნივერსიტეტო ინკუბატორები სახელმწიფო, კორპორაციული და კერძო ინკუბატორებისაგან განსხვავდებიან საკუთარი სახსრების მნიშვნელოვანი წილით და მკვეთრად გამოხატული მიზნებით. ასე, მაგალითად, რენსსელერის პოლიტექნიკური ინსტიტუტის ინკუბატორი „ბილდინგ ჯეი“ (ქ. ტროი, ნიუ-იორკის შტატი) საკუთარი სახსრებით ქმნის ახალ კომპანიებს, ჯორჯიის შტატის ტექნოლოგიური ინსტიტუტისაგან განსხვავებით. მათ ორგანიზატორებს და თანამშრომლებს წარმოადგენენ ძირითადად ინსტიტუტის მეცნიერები და სტუდენტები, რომელთათვისაც ინკუბატორი არის ერთგვარი ბიზნესის ცოცხალი ლაბორატორია. ინკუბატორით სარგებლობის ვადები არ არის განსაზღვრული, მაგრამ საარენდო თანხა დროსთან ერთად იზრდება. ეს საინკუბატორო პროგრამა გახდა სამეცნიერო-სამრეწველო პარკის საფუძველი, რომელიც ჩამოყალიბდა რენსსელერის პოლიტექნიკური ინსტიტუტის გარშემო.

უკანასკნელ წლებში შტატების ხელმძღვანელობა საკუთარი ინკუბატორების შექმნის და სახელმწიფო, საუნივერსიტეტო და კერძო საინკუბატორო პროგრამების დაფინანსებაში მონაწილეობის გვერდით, ახორციელებს საუნივერსიტეტო, კერძო ინკუბატორებისათვის სპეციალური დახმარების პროგრამების შემუშავებას. ამისათვის შტატების დონეზე ხორციელდება ფონდების, კომისიების, კომიტეტების ფორმირება, რომლებიც განკარგავენ სახსრებს საინკუბატორო პროგრამების ორგანიზატორების დასახმარებლად. მხარდაჭერას ღებულობენ იმ საინკუბატორო პროგრამების ორგანიზატორები, რომლებიც ემსახურებიან რეგიონული პრობლემების გადაჭრას, პირველ რიგში, კი უმუშევრობის შემცირებას და მრეწველობის მეცნიერებატევადი დარგების განვითარებას.

აშშ-ის მცირე ბიზნესის ადმინისტრაციის მონაცემებით, ინკუბატორებიდან გამოსული კომპანიების 70-80% ფუნქციონირებს, როგორც მინიმუმ 3 წელი, ამავე დროს არა ინკუბატორებიდან გამოსული კომპანიათა ერთი მესამედი ილუპება (კოტრდება) უახლოესი წელიწად-ნახევრის განმავლობაში. გასული საუკუნის ბოლოსათვის აშშ-ში ირიცხებოდა 800-ზე მეტი ბიზნეს-ინკუბატორი [6, 110]. დღეისათვის დიდი პოპულარობით სარგებლობს ინფორმაციული ტექნოლოგიების სფეროში არსებული ბიზნეს-ინკუბატორები.

ტექნოპარკები წარმოადგენენ ცენტრების ერთობლიობას, რომელთაგან თითოეული რეალიზაციას უკეთებს სპეციალიზებული ინოვაციური მომსახურების ნაკრებს. ტექნოპოლისი კი არის ტექნოპარკების, ინკუბატორების და სხვადასხვაგვარი სტრუქტურების კომპლექსი, რომელიც უზრუნველყოფს ქალაქის ცხოვრებას. მეცნიერებისა და ტექნოლოგიის რეგიონული დონე შესაძლებელია მოიცავდეს ტექნოპოლისებს, ტექნოპარკებს და ინკუბატორებს, ასევე დატოტვილ ინფრასტრუქტურას, რომელიც ემსახურება სამეცნიერო და სამეწარმეო საქმიანობის განვითარებას.

სახელმწიფო და ადგილობრივი ხელისუფლება ტექნოპარკების საქმიანობას ხელმძღვანელობს სამი ძირითადი მიმართულებით: საკანონმდებლო, დაფინანსებისა და განვითარების პროგრამები, პირდაპირი მონაწილეობა. სახელმწიფო ამუშავებს ფართომასშტაბიან პროგრამებს მცირე და საშუალო ბიზნესის მხარდასაჭერად, ახალი ტექნოლოგიების განვითარების და ათვისების წასახალისებლად, მეცნიერებისა და მრეწველობის კოოპერაციის ხელშესაწყობად.

შესაძლებელია გამოვყოთ „ტექნოპარკის“ ფორმათა შექმნის სამი გზა. უწინარეს ყოვლისა, მცირე და საშუალო მეწარმეთა სახით ხშირად გვევლინებიან უნივერსიტეტების და სამეცნიერო-კვლევითი ცენტრების თანამშრომლები, რომლებიც ისწრაფვიან საკუთარი კვლევითი საქმიანობის შედეგების კომერციალიზაციისათვის. მთელ რიგ ტექნოპარკებში ამ კატეგორიის მეწარმეები შეადგენენ თანამშრომელთა თითქმის ნახევარს. მეორე გზაა - საკუთარი სპეციალიზებული მცირე ფირმების შექმნა მსხვილი საწარმოო გაერთიანებების სამეცნიერო-ტექნიკური პერსონალით, რომელთაც მიატოვეს თავისი ფირმა საკუთარი საქმის დაწყების მიზნით. და ბოლოს, მცირე და საშუალო ფირმები ტექნოპარკებში იქმნებიან უკვე მოქმედი საწარმოების გარდაქმნის შედეგად, რომლებსაც გათვალისწინებული აქვთ შეღავათიანი პირობებით სარგებლობა.

ტექნოპარკების ეფექტიანობის შეფასებისას, უნდა აღინიშნოს, რომ იგი მიჩნეულია მეცნიერულ-ტექნიკური პროგრესის დაჩქარების ეფექტურ ფორმად. ასეულობით ასეთმა ცენტრმა უკვე დაიკავა მოწინავე პოზიციები მეცნიერებატევადი პროდუქციის მსოფლიო სამრეწველო წარმოებაში. მაგალითად მე-20 საუკუნის 90-იან წლებში ამერიკული „სილიკონის ველის“ მიერ გამოშვებული კომპიუტერების და ელექტრონული კომპონენტების ხვედრითმა წილმა მსოფლიო წარმოების მთლიან მოცულობაში შეადგინა 20% [7, 163].

და ბოლოს, დასკვნის სახით უნდა ითქვას, რომ აშშ-ში ტექნოპარკების შექმნისა და განვითარების მასშტაბები გახდა ეროვნული ეკონომიკის საერთო მობილობის ერთგვარი კრიტერიუმი, მისი შეგუების შესაძლებლობის საზომი მსოფლიო მეურნეობის ახალ პირობებში ფუნქციონირებასთან. ტექნოპარკებმა არსებითი გავლენა მოახდინეს აშშ-ის სხვადასხვა რაიონების სამრეწველო სტრუქტურის ცვლილებაზე. მათი საქმიანობის წარმატებულობა და ინტენსიურობა გრძელვადიან პერიოდში ხელს უწყობს სამრეწველო სპეციალიზაციის განვითარებას, ანუ მრეწველობის სტრუქტურულიდან ტრადიციული დარგების თანდათანობით გამოდევნას და მათ შეცვლას უახლესი, ტექნოლოგიურად რთული წარმოებით.

ლიტერატურა:

1. Минервин И., Система государственной поддержки малого предпринимательства. - М.: ИНИОН, 1993.
2. Шумпетер Й., Теория экономического развития. - М., 1982.
3. Краснова В., Матвеева А. Спагетти под соусом «креатив» // Эксперт. 2002, № 1-2, С. 25-30.
4. Рубе В.А., Сотрудничество или эксплуатация? М., 1989.
5. Семенцева Г., Формы финансирования малого инновационного бизнеса в США и Западной Европе // РЭЖ. 1997, №5-6, С. 78-83.
6. Даниелов АР., Развитие высокотехнологического сектора американской промышленности // США - Канада: Экономика, политика, культура. 2001, № 2, С. 108-113.
7. Рубе В.А., Малый бизнес. История, теория, практика, М., 2000.

FEATURES OF THE SYSTEM OF STATE SUPPORT FOR SMALL BUSINESSES UNITED STATES OF AMERICA

Edisher Kvirikeishvili, Georgian Technical University, PhD Student
RESUME

In the article, the recent literature on the theory and practice of entrepreneurship has been studied in a number of important issues, such as the characteristics of the system of state support for small businesses in the United States.

Small businesses in the Anglo-Saxon (American) model is characterized by a state of relatively large independent (ie, business self-regulation, and support structures, such as the Chamber of Commerce, as a rule, are independent of state institutions, including the membership is voluntary, it does not preclude the support of entrepreneurship state structures in the special state policy), pragmatism and innovation-oriented.

Western Europe, the state supports and provides small businesses with a variety of financial institutions in loans to 65% of the guarantees to the newly-established enterprises, tax benefits, investment growth of small and medium-sized enterprises, the USA prefer assistance is not for everyone, but mostly innovative enterprises. In particular, the federal government provides funding to small and medium-sized enterprises, scientific research and institutional construction works for 35% of the costs. States and local government level with innovative special programs to support the specific needs of small and medium-sized enterprises.

In addition, the state is funding the venture business, the participation by small business investment companies that enjoy tax and financial benefits-which are the guarantees and loans (75%) of small enterprises. This gives tangible results: innovative small business is only a small part of Germany, the United States set a new annual production from 75 thousand to 600 thousand high-tech and innovative.

ფინანსური რისკების კლასიფიკაცია

ნინო ლიპარტელიანი, გორის სახელმწიფო სასწავლო უნივერსიტეტი, პროფესორი
E-mail: nliparteliani69@gmail.com

მეცნიერთა მოსაზრებები ფინანსური რისკების შესახებ არაერთგვაროვანია. ერთი ჯგუფი მათ განიხილავს, როგორც განუსაზღვრელ მოვლენას, რომელმაც შესაძლოა გამოიწვიოს როგორც დადებითი, ასევე უარყოფითი ეფექტი. მეცნიერთა მეორე ჯგუფის აზრით, რისკი უნდა განვსაზღვროთ, როგორც საქმიანობა, გაწეული იმისათვის, რომ ვიპოვოთ სასარგებლო გამოსავალი. მეცნიერთა განსხვავებული ჯგუფი აყალიბებს მოსაზრებას, რომ რისკი ესაა შეცდომების ან წარმატებების ჩვენება. მათი აზრით, ფინანსური რისკი ესაა ფინანსური ინსტიტუტების აქტივების და პასივების პარამეტრების ცდომილებებით გამოწვეული წარუმატებლობა. ამდენი განსხვავებული მოსაზრების ფონზე საინტერესოა – დაუკავშიროთ რისკი ფინანსური ინსტიტუტების ნეგატიურ საქმიანობას, თუ ვემბოთ მისი დადებითი ეფექტები? თუ გავითვალისწინებთ იმ ფაქტორს, რომ ფინანსური ინსტიტუტების რისკი წარმოიშობა გაურკვევლობის მდგომარეობით, რომ რისკის რეალიზაციის შედეგია დანაკარგები, რომ ფინანსური რისკი თან სდევს ფინანსური ინსტიტუტების საქმიანობას, მაშინ მივდივართ ფინანსური რისკის ბუნების ძირითად მახასიათებლამდე, რომ ფინანსური რისკი გარდაუვალია. არსებული მოსაზრება გამომდინარეობს ფინანსების თეორიის საბაზისო კონცეფციიდან, რომელიც რისკისა და შემოსავლების ურთიერთკავშირს გამოხატავს. ამ კონცეფციის თანახმად, თუ არ არსებობს ფინანსური რისკი, არ იქნება ფული (no risk-no money).

მეწარმეობის მიზანია კონკურენტულ ორთაბრძოლაში კაპიტალის მინიმალური დანახარჯებით მაქსიმალური ეფექტის მიღება. ნებისმიერი სახის სამეურნეო საქმიანობის განხორციელებისას ობიექტურად არსებობს კაპიტალის დანაკარგის რისკის საფრთხე, რომლის მოცულობებიც ბიზნესის სპეციფიკაზეა დამოკიდებული. ფინანსური რისკები დაკავშირებულია ფინანსური რესურსების დაკარგვის რეალობასთან, გაუთვალისწინებელი ფინანსური დანაკარგების წარმოშობასთან. ფინანსური რისკები იყოფა სამ სახედ:

- რისკები, რომლებიც უკავშირდება ფულის მსყიდველობითუნარიანობას;
- რისკები, რომლებიც უკავშირდება კაპიტალის დაბანდებას (საინვესტიციო რისკები);
- რისკები, რომლებიც უკავშირდება ორგანიზაციის სამეწარმეო საქმიანობას;

ფინანსური რისკების I ჯგუფს მიეკუთვნებიან ინფლაციური და დეფლაციური რისკები, სავალუტო რისკები, ლიკვიდობის რისკები;

ინფლაციური რისკი ინფლაციის ზრდასთან დაკავშირებით ხასიათდება კაპიტალის (ფულადი აქტივების ფორმით) რეალური ღირებულების, საწარმოს მოგების და მოსალოდნელი შემოსავლების გაუფასურებით. ინფლაციური რისკები მოქმედებენ ორი მიმართულებით:

- წარმოების პროცესში გამოყენებული ნედლეული და მაკომპლექტებელი მასალები ძვირდება გაცილებით სწრაფად, ვიდრე მზა პროდუქცია;

- საწარმოს მზა პროდუქცია ძვირდება გაცილებით სწრაფად, ვიდრე ამ პროდუქტზე კონკურენტების ფასები;

დეფლაციური რისკი ესაა მოვლენა, რომელსაც ადგილი აქვს დეფლაციის ზრდის მომენტში, როცა ხდება ფასების მკვეთრი დაცემა, მეწარმეობისათვის ეკონომიკური პირობების გაუარესება და შემოსავლების შემცირება.

სავალუტო რისკები გულისხმობს ფინანსური დანაკარგების ალბათობას სავალუტო კურსის ცვლილებების შედეგად, რომელსაც შესაძლოა ადგილი ჰქონდეს კონტრაქტის დადებასა და ფაქტიურ ანგარიშსწორებას შორის პერიოდში. სავალუტო კურსების ცვალებადობას ფირმების გარკვეული ნაწილისათვის მოაქვს სერიოზული მოგება, მეორე ნაწილისათვის კი ზარალი.

ლიკვიდობის რისკი დამოკიდებულია ფასიანი ქაღალდების რეალიზაციასთან დაკავშირებულ დანაკარგებთან, რომელიც შესაძლოა გამოიწვიოს სამომხმარებლო ღირებულების ან ხარისხობრივი შეფასების სისტემამ.

ფინანსური რისკების II ჯგუფს მიეკუთვნებიან საინვესტიციო რისკები, რომლებსაც ადგილი აქვს საწარმოს საინვესტიციო საქმიანობის დროს მოულოდნელი ფინანსური დანაკარგების დადგომისას. საინვესტიციო საქმიანობის სახეობებიდან გამომდინარე განასხვავებენ შემდეგი სახის საინვესტიციო რისკებს: რეალური ინვესტირების რისკი, ფინანსური ინვესტირების (პორტფელური) რისკი, ინოვაციური ინვესტირების რისკი. რისკის ჩამოთვლილი სახეები უკავშირდება საწარმოს ფინანსური კაპიტალის სერიოზულ დანაკარგებს, რისთვისაც მათ მიაკუთვნებენ შედარებით საშიშ რისკთა კატეგორიას.

საპროცენტო რისკი ესაა კომერციული ბანკების, საინვესტიციო ინსტიტუტების, სელინგური კომპანიების პოტენციური ზარალი, რომელიც გამოწვეულია საპროცენტო განაკვეთებში ცვლილებებით.

საკრედიტო რისკი წარმოიშობა კრედიტორებთან საქმიანი ურთიერთობების პროცესში, როდესაც მსესხებელი უარს აცხადებს კონტრაქტით გათვალისწინებული ვალდებულებების შესრულებაზე. საკრედიტო რისკი პირდაპირი ფინანსური დანაკარგების რისკების ჯგუფშია, საბირჟო რისკების და ბანკროტირების რისკების გვერდით.

ფინანსური რისკების III ჯგუფს მიეკუთვნებიან საავანსო და საბრუნავი რისკები.

- საავანსო რისკები შესაძლოა წარმოიშვას ნებისმიერი კონტრაქტის საფუძველზე, რომელიც მზა პროდუქციის მიწოდებას ითვალისწინებს. როდესაც კომპანიას არ გააჩნია ეფექტური და მყარი ბრუნვა, იგი ეწევა საავანსო რისკებს და აგროვებს არარეალიზებული პროდუქციის სასაწყობო მარაგებს.

- საბრუნავი რისკი შესაძლოა წარმოიშვას მაშინ, როდესაც პროდუქციის რეალიზაციის პროცესში ადგილი აქვს ფინანსური რესურსების დეფიციტს.

პორტფელური რისკი თავის თავში მოიცავს ლიკვიდობის რისკებს, სისტემურ და არასისტემურ რისკებს და გულისხმობს სხვადასხვა სახის ფასიანი ქაღალდების დაკარგვის ალბათობას.

- სისტემური რისკი დაკავშირებულია აქციების ფასის ცვლილებასთან, მათ შემოსავლიანობასთან, დამატებითი მოგების და დივიდენდების მოსალოდნელი სიდიდის ცვლილებასთან, რომლებიც შესაძლოა გამოწვეულ იქნეს საერთო საბაზრო რყევებით. იგი აერთიანებს: საპროცენტო განაკვეთების ცვლილების რისკს, საერთო საბაზრო ფასების ცვლილების რისკს და ინფლაციის რისკს.

- არასისტემური რისკი არაა დამოკიდებული ბაზრის მდგომარეობასთან და წარმოადგენს კონკრეტული საწარმოს ან ფინანსური ინსტიტუტის სპეციფიკას. ის შეიძლება იყოს დარგობრივი ან ფინანსური ხასიათის, რომელსაც იწვევს ფინანსური რესურსების დაბანდების ალტერნატიული ვარიანტების შერჩევა, საფონდო ბირჟების კონიუნქტურა და ა.შ.

ფინანსური დანაკარგების დონის მიხედვით განასხვავებენ დასაშვებ რისკს, კრიტიკულ რისკს და კატასტროფულ რისკს.

- დასაშვები რისკის დროს ადგილი აქვს მისაღები მოგების ნაწილობრივ ან სრულად დაკარგვას ამა თუ იმ ფინანსური პროექტის რეალიზაციიდან ;

- კრიტიკული რისკი უკავშირდება საჭირო საწარმოო დანახარჯების დაკარგვის ალბათობას კონკრეტული ფინანსური გარიგების განსახორციელებლად;

- კატასტროფული რისკის დროს ფინანსური დანაკარგები იმდენად დიდია, რომ საწარმო სრულად კარგავს ყველანაირ ქონებრივ მფლობელობას, რასაც იგი მიჰყავს ბანკროტირებამდე.

წარმოშობის მიხედვით ფინანსურ რისკებს ყოფენ შიდა და გარე რისკებად.

- გარე რისკების წარმოშობის მიზეზია ის გარემო, სადაც უხდება საქმიანობა საწარმოს და არაა დამოკიდებული მის საქმიანობაზე.

- შიდა ფინანსური რისკის წყაროა თვით საწარმო, რაც შესაძლოა გამოწვეული იყოს: ფინანსური მენეჯმენტის დაბალი დონით, საწარმოს აქტივების არაეფექტური სტრუქტურით, პარტნიორების არასწორი შეფასებით, მენეჯერთა გუნდის მიდრეკილებით სარისკო საფინანსო ოპერაციების მიმართ, საწარმოს არასტაბილური ფინანსური მდგომარეობით და ა.შ.

მოსალოდნელი ალბათობის მიხედვით ფინანსურ რისკებს ყოფენ პროგნოზირებად და არაპროგნოზირებად რისკებად. პროგნოზირებადია ფინანსური რისკი, რომელიც გამოწვეულია ეკონომიკის ციკლური ვითარებით, ფინანსური ბაზრების კონიუნქტურის ცვლილებით, კონკურენციის მოსალოდნელი ზრდით და ა.შ.

ფინანსური რისკების დანარჩენი ჯგუფებიც საკმაოდ დიდია. მათ მიეკუთვნებიან სტიქიური უბედურებებისაგან ან სხვა ანალოგიური ფაქტორებით გამოწვეული რისკები ე.წ. „ფორსმაჟორული რისკები“, რომლებმაც შესაძლოა გამოიწვიოს საღარო ან საემისიო ოპერაციების დაგვიანება და ა.შ.

ლიტერატურა:

1. წარმანია დ., გეთია შ., საქართველოს საბანკო სისტემის მდგომარეობა და ტენდენციები ფინანსური კრიზისის განვითარებიდან ერთი წლის შემდეგ, კავკასიის ეკონომიკური და სოციალური კვლევითი ინსტიტუტი, თბ., 2009.
2. Kovzanadze I., Economic and Banking System Development Trends and Prospects for Countries in Transition iUniverse, Inc., New York, 2008.
3. დებულეზა „კომერციულ ბანკებში რისკების მართვის თაობაზე“, საქართველოს ეროვნული ბანკი, ბრძანება #7 1, 2008 წ. 17 მარტი, მუხლი 1.1, www.nbg.gov.ge
4. ბერიძე რ., საბანკო მენეჯმენტი, თბ., 2009.

FINANCIAL RISKS CLASSIFICATION

Nino Liparteliani, Gori State Teaching University, Professor,
RESUME

Financial risk is an umbrella term for multiple types of risk which includes. The risk that a major natural disaster will cause a decline in the market as a whole is an example of market risk. Other sources of market risk include recessions, political turmoil, changes in interest rates and terrorist attacks. Unsystematic Risk: Company or industry specific risk that is inherent in each investment. The amount of unsystematic risk can be reduced through appropriate diversification. Liquidity Risk: The risk stemming from the lack of marketability of an investment that cannot be bought or sold quickly enough to prevent or minimize a loss. Liquidity risk is typically reflected in unusually wide bid-ask spreads or large price movements (especially to the downside). The rule of thumb is that the smaller the size of the security or its issuer, the larger the liquidity risk. Credit Risk: The risk of loss of principal or loss of a financial reward stemming from a borrower's failure to repay a loan or otherwise meet a contractual obligation. Credit risk arises whenever a borrower is expecting to use future cash flows to pay a current debt. Investors are compensated for assuming credit risk by way of interest payments from the borrower or issuer of a debt obligation. Credit risk is closely tied to the potential return of an investment, the most notable being that the yields on bonds correlate strongly to their perceived credit risk. Operational risk: An operational risk is defined as a risk incurred by an organization's internal activities. Operational risk is the broad discipline focusing on the risks arising from the people, systems and processes through which a company operates. It can also include other classes of risk, such as fraud, legal risks, physical or environmental risks.

კომერციული ბანკის ფინანსური მდგრადობის მართვის სრულყოფის თავისებურებანი საქართველოში

ირმა ლომაძე, საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტი, დოქტორანტი
E-mail: irma_lom@yahoo.com

საბანკო სისტემის სტაბილური და მდგრადი ფუნქციონირების უზრუნველსაყოფად, გაკოტრების რისკების შემცირებისათვის, კვლავაც აქტუალურია საქართველოს საბანკო სისტემის მდგომარეობის შესწავლა, მისი საკანონმდებლო ბაზის შესაბამისობის შეფასება და ღონისძიებების შემუშავება მისი სრულყოფისთვის.

ფინანსური სტაბილურობის ახალი ანალიზის მიხედვითა და გამოყენებით შესაძლებელია საბანკო სფეროში არსებული საფინანსო რისკების პრევენცია, შემცირება და სრული აღმოფხვრა, რომელიც ხელს შეუწყობს კომერციული ბანკების გაკოტრების რისკების შემცირებასა და მთლიანი საბანკო სისტემის ფინანსურ სტაბილურობას.

კორპორატიული მართვის დახვეწის კუთხით წამყვანი აქცენტები რისკების მართვის თანამედროვე მოდელების დანერგვაზე უნდა იყოს ორიენტირებული. ბანკების უნარი - რათა მათ მთლიანად დააზღვიონ საბაზრო რისკები ძალზე შეზღუდულია თუ საერთოდ შეუძლებელი არ არის. ეს განსაკუთრებით გარე ფაქტორების შედეგად წარმოქმნილ რისკებს ანუ ექსტრა ხასიათის რისკებს ეხებათ, საერთაშორისო საფინანსო ბაზრების გაზრდილი რისკების გამო. ეს თანაბრად ეხება როგორც სავალუტო, ასევე საფონდო ბაზრებს. შემთხვევითი არც ის გარემოებაა, რომ ბანკებში სულ უფრო იზრდება რისკების მართვის დეპარტამენტის ფუნქციები, ხოლო რიგი ქართული ბანკების მიერ სულ უფრო აქტიურად განიხილება რისკების მართვის წამყვანი სპეციალისტების მოწვევა სხვა ქვეყნებიდან.

გაზრდილი საბაზრო ორიენტაცია ბანკებისაგან მოითხოვს ბიზნესის და განსაკუთრებით კორპორატიული მართვის ახალი მეთოდების დანერგვას. ეს საკითხი უშუალოდ არის დაკავშირებული კორპორატიული მართვის ისეთი მატრიცის შემუშავებაზე, რომელიც უზრუნველყოფს ბანკის მდგრად განვითარებას როგორც ორგანიზაციული მდგრადობის, ასევე ფინანსური, კომერციული თუ კაპიტალური მდგრადობის თვალსაზრისით.

მდგრადობის ცნების ახსნისას აუცილებელია აღინიშნოს, რომ ის დაკავშირებულია სისტემის ისეთ თვისებებთან, როგორიცაა ორგანიზაცია და თვით-ორგანიზაცია. ამ თვისებების ქონით, სისტემა არის ადაპტირებადი. ადაპტაციის თვისება განისაზღვრება სისტემის სხვადასხვა თვისებებით, რომელსაც შეიძლება მივაკუთვნოთ დამოუკიდებლად აწყობის თვისება, ანუ დამოუკიდებლად შეცვალოს სისტემის ფუნქციონირების პარამეტრები; ასევე თვითორგანიზაციის თვისება, ან შესაძლებლობა დამოუკიდებლად გარდაქმნას სტრუქტურა მისთვის დამახასიათებელი ხარისხობრივი მახასიათებლების შენარჩუნებით. თვითშესწავლის თვისება, რომელიც გამოიხატება პირობების დამოუკიდებლად ძიებაში, რომლის დროსაც სისტემა აკმაყოფილებს ფუნქციონირების ხარისხებს. ზემოაღნიშნული დებულებები, ჩაიდო საბანკო სისტემის მდგრადობის ძირეულ განსაზღვრებაში, რომლებიც წარმოდგენილია რიგი ავტორების ნაშრომებში.

გ. ფეტისოვი აღნიშნავს, რომ „ყველაზე ზოგადი სახით საბანკო სისტემის მდგრადობა, ესაა მისი ხარისხობრივი მახასიათებელი, ისეთი განვითარება, რომლის დროსაც რეალიზდება მისი არსი და დანიშნულება ეკონომიკაში. ისევე, როგორც ეკონომიკურ სისტემაში მთლიანად, მდგრადობის დროსაც ადგილი აქვს არაერთჯერად პოზიტიურ ცვლილებებს, არა დროებით წარმატებას ფუნქციონირებაში ან დროებით სტაბილურობას, არა ცალკეული ბანკების (თუნდაც ყველაზე მსხვილი) წარმატებები, არამედ საბანკო სისტემის ყველა ელემენტების დინამიური განვითარება“.¹

აღნიშნული მიდგომა შეიცავს მნიშვნელოვან დამატებებს, მდგრადობა უნდა განვიხილოთ როგორც დინამიური მახასიათებელი საბანკო სისტემისა, ანუ არა როგორც მისი განვითარების თვისება.

საბანკო სისტემის მდგრადობის განსაზღვრება ასევე მოცემულია ო. ოზრენკოვის და ა. ბეცის ნაშრომებში, რომლებიც აღნიშნავენ, რომ „საბანკო სისტემის მდგრადობა, გულისხმობს სისტემის უნარს შეასრულოს საბაზო და აღმოცენებული ფუნქციები მიუხედავად გარე ზემოქმედებების ხასიათისა, მათ შორის საკუთარი სტრუქტურის თვისობრივი ცვლილებების საფუძველზე“. ეს მოსაზრება წარმოადგენს განსაზღვრებას, რომლებიც გამოიყენება საბუნებისმეტყველო მეცნიერებებში, რომლებიც

¹ Леонтьев Алексей Борисович, аспирант Самарского государственного экономического университета. E-mail: vestnik@sseu.ru.

ადაპტირებულია დარგობრივი სპეციფიკისადმი. მნიშვნელოვანი დეტალია, რომ სისტემას გააჩნია თავისი სტრუქტურის ცვლილების უნარი.

დ. ვახრუშევი აღნიშნავს, რომ „ეკონომიკური სისტემის დინამიური მდგრადობის უზრუნველყოფა მდგომარეობს მის უნარში იყოს ერთდროულად მდგრადი და ცვალებადი“. თითქოსდა ჩანს, რომ ოფიცინოვოსა და ბეცის პოზიცია არ შეიცავს მკვეთრ მინიშნებას, რომ მდგრადობა, ეს განვითარების თვისებაა. ჩვენი აზრით მდგრადობა ორმაგი მახასიათებელია საბანკო სისტემისა, ერთდროულად გამოდის როგორც მისი როგორც მდგომარეობა, ასევე მოძრაობის ფორმა. მდგრადობა, როგორც მდგომარეობა საბანკო სისტემისა, ნიშნავს უნარს ადეკვატურად შეასრულოს თავისი როლი და ფუნქციები, დაბრუნდეს გაწონასწორებულ მდგომარეობაში ზემოქმედებების შემდეგ, ხოლო როგორც მოძრაობის ფორმა, მდგრადობა ნიშნავს ისეთ განვითარებას, რომელიც უზრუნველყოფს დინამიურ განვითარებას საბანკო სისტემის ყველა ელემენტისა.

მამასადამე, საბანკო სისტემის მდგრადობა - ეს მისი განვითარების თვისებაა, რომელიც აძლევს შესაძლებლობას სისტემას, შეასრულოს თავისი ფუნქციები და როლი ეკონომიკაში, მიუხედავად შიდა თუ გარე ფაქტორების ხასიათისა (მათ შორის საკუთარი სტრუქტურის ხარისხობრივი ცვლილებების საფუძველზე).

საბანკო სისტემის მდგრადობის ცნების ახსნისთვის სამეცნიერო ლიტერატურაში განიხილავენ მის სახეობებს, პრინციპებს, ფაქტორებს და ასევე მაჩვენებლებს (ან ინდიკატორებს)

ყველაზე სრული და გაშლილი დახასიათება საბანკო სისტემის მდგრადობის სახეობისა მოცემულია გ. ფეტისოვის ნაშრომებში:

1. მდგრადობის საერთო შეფასებიდან გამომდინარე ის იყოფა რეალურ და სავარაუდოდ. რეალური მდგრადობაა ის, რომლის დემონსტრირება ხდება საქმეზე, თავს იჩენს თავისი ფუნქციებისა და ამოცანების შესრულებაში, სავარაუდოდ მდგრადობა - ეს არის მხოლოდ სავარაუდო, მოჩვენებითი, (რომელიც ეფუძნება მხოლოდ მოსაზრებას); ეს წარმოსახვითი მდგრადობა სინამდვილეში მცდარია.
2. დროებით მახასიათებლის მიხედვით განასხვავებენ გრძელ და მოკლე ვადიან მდგრადობას. გრძელვადიანი წარმოდგენილია ხანგრძლივი პერიოდის განმავლობაში და არ არის დამოკიდებული ეკონომიკური ციკლებისა და მენეჯმენტის ცვლილებებზე; მოკლევადიანი მდგრადობა თავს იჩენს მოკლე დროის მონაკვეთში, შუალედურ მოკლე წარმატებებსა და მიღწევებში, ის ძირითადად წარმოსახვითია.
3. დაბალანსების მიხედვით განასხვავებენ დაბალანსებულ მდგრადობას და სისტემას არამდგრადი წონასწორობის. დაბალანსება გამოიხატება სისტემის ცალკეული ბლოკების ისეთ თანაფარდობაში, რომლის დროსაც მიიღწევა მათი ადეკვატური განვითარება და ერთმანეთთან შესაბამისობა. არამდგრადი წონასწორობა, საბანკო სისტემის ცალკეული ბლოკებისა, რომელიც გამოიხატება ზოგიერთი მათგანის განუვითარებლობაში, სისუსტეში, ქმნის მთელ სისტემას, როგორც არასაიმედოს.
4. სტრუქტურის მიხედვით გამოყოფენ შემდეგ სახეობებს: ფინანსური, საორგანიზაციო, საკადრო, საოპერაციო და საქმიანი. ფინანსური მდგრადობა გამოიხატება რაოდენობრივ მახასიათებლებში, საბანკო საქმიანობის შედეგები, რესურსების მახასიათებლები. საორგანიზაციო მდგრადობა განისაზღვრება, ცალკეული ბანკის მართვის აპარატის სტრუქტურის შესაბამისობაში მის მიზნებთან და ამოცანებთან. საკადრო მდგრადობა გულისხმობს სისტემის უზრუნველყოფას კვალიფიციური კადრებით ხანგრძლივი პერიოდის განმავლობაში. საოპერაციო მდგრადობა გამოიხატება სისტემის უნარში შესთავაზოს პროდუქტები და მომსახურება ბაზრის მოთხოვნების შესაბამისად. საქმიანი მდგრადობა ახასიათებს ამოცანებისა და მიზნების შესრულების დონეს, რომელიც დგას საბანკო სისტემისა და ცალკეული ბანკის წინაშე.
5. გატარებული პოლიტიკის ხასიათის მიხედვით გამოყოფენ კონსერვატიულ და აგრესიულ მდგრადობას. ორივე ეს სახე ტრადიციულად უკავშირდება კონკრეტული ბანკის მდგომარეობას ბაზარზე, კონკურენციის დონესთან. ბანკების თანაბარი განვითარებიდან გამომდინარე გამოყოფენ შემდეგ ტიპებს: სწრაფად განვითარებადი, თანაბრად განვითარებადი და არათანაბრად განვითარებადი.

საბანკო სისტემის მდგრადობის ფაქტორების განხილვისას ავტორთა უმრავლესობა კვლევებში ანაწილებს ფაქტორებს გარე და შიდა ფაქტორებად. მაგრამ აქვე აღნიშნავენ ამ გაყოფის პირობითობას, რადგან ფაქტორთა უმრავლესობას გააჩნია ორმაგი სახე.

გარე ფაქტორებს ძირითადად მიაკუთვნებენ იმათ, რომლებიც მოცემულია გარედან და ქმნიან მისი ფუნქციონირების საწყის/ამომავალ პირობებს: ეკონომიკის საერთო მდგომარეობა, ფულის მოძრაობის მდგომარეობა, ფულად-საკრედიტო პოლიტიკა, საკანონმდებლო ბაზის მდგომარეობა, ფინანსური

ბაზრების მდგომარეობა, სოციალურ-პოლიტიკური სიტუაცია, ქვეყნის ადგილი საერთაშორისო ბაზარზე, სახელმწიფოების მონაწილეობის წილი ეკონომიკაში, ეკონომიკური ზრდის ტემპები და ასე შემდეგ.

შიდა ფაქტორების ჯგუფს ძირითადად მიეკუთვნება: ბანკის პოლიტიკა, თანამშრომელთა პროფესიონალიზმი, მართვის დონე. ნასესხები საშუალებების უზრუნველყოფა, აქტივებისა და პასივების სტრუქტურა და ასე შემდეგ.

ალტერნატიული მიდგომა ფაქტორებისადმი ამ კლასიფიკაციისა წარმოადგინა ვ. ჟივლოვმა:

1. სახელმწიფო სამართლებრივი ფაქტორები - სამართლებრივ ნორმატიული ბაზის ადეკვატობა, სახელმწიფოს ჩარევა საბანკო ბაზარში;

2. საბანკო სისტემაში შემავალი წყაროების მიხედვით;

3. საბანკო რესურსების განთავსების მიხედვით;

4. შიდა საბანკო ფაქტორები;

5. საერთო ეკონომიკური ფაქტორები - ფულად საკრედიტო პოლიტიკა, ინფლაციის დონე, ფინანსური ბაზრის განვითარების დონე, ეკონომიკის საერთო მდგომარეობა

6. სოციალურ პოლიტიკური - პოლიტიკური სტაბილურობა ქვეყანაში, მოსახლეობის ნდობა საბანკო სისტემის მიმართ და ქვეყნის საგარეო პოლიტიკური წონა;

7. ტექნოლოგიური - გამოყენებადი ტექნოლოგიები და თანამედროვე საბანკო პროდუქტების ჩართვის დონე;

საბანკო სისტემის მდგრადობის ფორმირება ითვალისწინებს რამოდენიმე პრინციპის ქონას, რომელთა შესრულება საშუალებას იძლევა აამაღლოს მისი ფუნქციონირების ეფექტურობა. ყველაზე ფართოდ ეს განხილულია ვ. მეტროხინის ნაშრომებში. რომელიც გვთავაზობს განვასხვავოთ პრინციპები სპეციფიკური და საერთო ტიპის მიხედვით. სპეციფიკური პრინციპების ჯგუფი განსაზღვრავს საბანკო სისტემის სპეციფიკას როგორც საბაზრო სისტემის ცალკეული რგოლისა. ხოლო საერთო ტიპის პრინციპების ჯგუფი განსაზღვრავს საბანკო სისტემის ხარისხობრივ მახასიათებლებს.

კერძო ინვესტირების დაცვის პრინციპი, რომელიც გამომდინარეობს აუცილებლობიდან, რომ საბანკო სისტემის 80% კაპიტალი ფორმირდება სწორედ ამ წყაროდან, შესაბამისად ამ პრინციპის დაცვა უზრუნველყოფს დიდი ოდენობით რესურსების მოზიდვას;

საკანონმდებლო ბაზის ადეკვატურობა და საკმარისობა - ადეკვატური ეკონომიკური რეალობის ქონა საკანონმდებლოს ბაზრის მიმართ, წარმოადგენს საბანკო სისტემის ფუნდამენტალურ საფუძველს. საბანკო ინფრასტრუქტურის ქონის პრინციპს მიეკუთვნება პირველ რიგში საკრედიტო ბიურო, კონსალტინგური და რეიტინგული სააგენტოები, ანგარიშსწორების ცენტრები, საკადრო სააგენტოები და ასე შემდეგ. მოცემული ინსტიტუტის არასაკმარისი განვითარება ან მისი საერთოდ არ ქონა წარმოშობს საბანკო სექტორის დესტაბილიზაციის პროცესის განვითარებას.

სისტემურობის პრინციპი, რომელიც ნიშნავს, რომ საბანკო სისტემას ჰქონდეს რიგი ხარისხობრივი მახასიათებელი, რომელიც მოგვცემს საშუალებას განვიხილოთ იგი როგორც სისტემის შემქმნელი ობიექტი. ეს ნიშნავს, რომ პირველ რიგში საბანკო სისტემას უნდა გააჩნდეს იერარქიული წყობა, ჰქონდეს რამდენიმე დონე. მეორე რიგში, სისტემას უნდა ჰქონდეს ერთობლიობა გარე გარემოსთან: საბანკო სისტემა წარმოადგენს რა ეკონომიკის ნაწილს, განიცდის გარე ფაქტორების ზემოქმედებას, პირველ რიგში წარმოების მდგომარეობა და სხვა. ეროვნული საბანკო სისტემის სამეურნეო საერთაშორისო კავშირებში ოპტიმალური ინტეგრაციის პრინციპი.

საბანკო სისტემაში უცხოური კაპიტალის შემოსვლის ლიბერალიზაცია, ერთი მხრივ, იწვევს საინვესტიციო რესურსების მოზიდვას; მეორე მხრივ, მასზედ კონტროლის დაკარგვის საფრთხეს. საბანკო სისტემის საქმიანობის მრავალმხრივი კონტროლის პრინციპი. რადგან საბანკო სისტემა მნიშვნელოვნად მოქმედებს ეროვნულ ეკონომიკაზე, ის წარმოადგენს მრავალმხრივი კონტროლის ობიექტს. ეს კონტროლი ხორციელდება ეროვნული/ცენტრალური ბანკის სამთავრობო და საგადასახადო ორგანოების სახაზინო სისტემის მიერ და ასე შემდეგ.

ზემოაღნიშნული პრინციპების დაცვა აუცილებელია საბანკო სისტემის ეფექტური, მდგრადი ფუნქციონირებისათვის. იგი საშუალებას მისცემს მას, წინ აღუდგეს ხელისშემშლელ /არასახარბიელო გარე ზემოქმედებას. დღესდღეობით საბანკო სისტემის საფინანსო მდგრადობის მაჩვენებლებისა და ინდიკატორების საკითხი აქტიურად განიხილება.

სხვადასხვა ქვეყნების ხშირი საფინანსო კრიზისების გამო, რომელთა შედეგები გავრცელდა მსოფლიო ფინანსურ გარემოში, საერთაშორისო მარეგულირებელი ორგანოები მიხედნენ საჭიროებას შეიმუშაონ ინდიკატორები რომლებიც არამარტო რაოდენობრივად შეაფასებენ ფინანსურ მდგრადობას (მათ შორის საბანკო), არამედ შეძლებენ პროგნოზირებას სავარაუდო არასასურველი, მოვლენების ალბათობაზე. განვიხილოთ ძირითადი მიდგომები ამ მახასიათებლების მიმართ, რომლებიც წარმოდგენილია სამეცნიერო ლიტერატურაში:

ს. ორლოვი თავის საბანკო სისტემის მდგრადობისადმი მიძღვნილ კვლევებში აჩვენებს, რომ მისი შეფასება უნდა ეფუძნებოდეს კომერციული ბანკების აგრეგირებული მაჩვენებლების ანალიზს. როგორებიცაა: ლიკვიდურობა, მომგებიანობა, რესურსების მოზიდვის სტრუქტურა.

ფინანსური გლობალიზაციის და ეროვნული საბანკო სისტემის მსოფლიო სისტემაში ინტეგრაციის პროცესებში, დიდი მნიშვნელობა შეიძინა საბანკო სისტემის უსაფრთხოების უზრუნველყოფამ. მნიშვნელოვანი წვლილი, ამ მაჩვენებლების განსაზღვრაში შეიტანა ვ. სენჩაგოვმა, ხოლო ო. როგოვამ დაამატა მაჩვენებლები, რომლებიც ახასიათებენ ფულად სავალუტო სფეროს მდგომარეობას: საბანკო სისტემის აქტივების თანაფარდობა მშპ-სთან; კრედიტებისა და დეპოზიტების მოზიდვისა და განთავსების საშუალო ვადები; კრედიტებისა და დეპოზიტების დროებითი სტრუქტურა; უცხოური, საერთო, საბანკო პოზიცია საკუთარი საბანკო სისტემის კაპიტალთან მიმართებაში; მშპ-ში საბანკო სექტორის აქტივების წილი ეკონომიკის მონეტარიზაციასთან მიმართებაში; საბანკო სექტორის რესურსების სტრუქტურა: კორპორატიული, საცალო (მოსახლეობის), ბანკთაშორისი, საკუთარი საშუალებები; აქტივებში საკრედიტო პორტფელის წილი; არასაიმედო კრედიტების წილი საკრედიტო პორტფელში; საბანკო სისტემის კონცენტრაციის დონე; ბანკების დამოკიდებულება ბანკთაშორის დაკრედიტებაზე.

საბანკო სისტემის მდგრადობის მაჩვენებლები მოცემულია ტ. გადომსკაიას ნაშრომებში, რომელიც ორიენტირებულია ეკონომიკური საქმიანობის ძირითადი საქმიანობის, ურთიერთკავშირის სპეციფიკაზე. ის ყოფს ფაქტორებს ორ ჯგუფად: ფაქტორი გრანტები და ფაქტორი საფრთხეები. რომლებსაც შეუძლია მიიყვანოს სისტემა ან სტაბილურ ფუნქციონირებამდე ან ნეგატიურ ტენდენციებამდე და ეკონომიკური წარმოების გაფართოების შეუძლებლობამდე.

იმისათვის, რომ საკრედიტო კომპანიებმა განახორციელონ ფინანსური მდგრადობის მაღალი ხარისხით ორიენტირება საქმიანობის ხანგრძლივ შედეგებზე, რაციონალურად წარმართონ ბიზნესი და განავითარონ მართვის უფრო ეფექტური სისტემები, უნდა გაითვალისწინონ:

- რამდენად უპირატესი მნიშვნელობა გააჩნია ფინანსურ მდგრადობასა და სტაბილურობას საკრედიტო ორგანიზაციის საქმიანობის სხვა სახის მდგრადობასთან მიმართებაში, როგორიცაა საორგანიზაციო, საკადრო, საოპერაციო, პოლიტიკური და ასე შემდეგ;
- ფინანსური სტაბილურობის შესწავლის პრინციპების, მეთოდების, ხერხების დახვეწას;
- ეფექტური ინდიკატორებისა და ინსტრუმენტების საფუძველზე - ფარული დესტაბილიზირებადი პროცესების გამოვლენას და კრიზისული მოვლენების გადალახვის გზების დადგენას/დასახვას;
- არსებული ფინანსური სტაბილურობის შეფასების მეთოდების ნაკლოვანებების და უპირატესობების გამოვლენას;
- მეთოდოლოგიური აპარატის დახვეწას, რომლის არსია ფინანსური მდგრადობის მაჩვენებლებისა და იმ ფაქტორების გამოვლენა, რომელიც მასზე ზემოქმედებს;
- ფინანსური სტაბილურობის რისკების პრევენციისა და პროფილაქტიკის ახალი მეთოდებისა და ფორმების გამოვლენას;
- ფინანსური სტაბილურობის ანალიზის სრულყოფის გზების დასახვას.

აღნიშნულ სიახლეთა ნაკრების კვლევა და დანერგვა უზრუნველყოფს საფინანსო-ეკონომიკური სტაბილურობის მეთოდოლოგიის და პრაქტიკის სრულყოფას, ასევე საბანკო ბაზარზე ეფექტური პარტნიორის შერჩევას.

ლიტერატურა:

1. რ. ბასარია, სახელმწიფოს ფუნქციების ტრანსფორმირება და მათი ფინანსური უზრუნველყოფა გარდამავალ პირობებში, თბილისი, ფირმა „სიახლე“, 2004.
2. მ. ვანიშვილი, ნ. ვანიშვილი, ფინანსების საფუძვლები, თბილისი, 2012.
3. მ. ვანიშვილი, ი. ბადაგაძე, მუნიციპალური ფინანსები და ფინანსური მენეჯმენტი, თბილისი, 2006.
4. რ. კაკულია, ე. ბაბუნაშვილი, ფინანსური სისტემის რეფორმირების აქტუალური საკითხები, გარდამავალი პერიოდის საფინანსო-ეკონომიკური პრობლემები, თბილისი, ფსკი, 2005.
5. რ. ასათიანი, მცდარი მონეტარისტული პოსტულატები და საქართველო ილუზიების ტყვეობაში, თბილისი, ფირმა „სიახლე“, 2004.
6. ვ. პაპავა, პოსტკომუნისტური კაპიტალიზმის პოლიტიკური ეკონომია და საქართველოს ეკონომიკა, თბილისი, 2002.
7. გ. გამსახურდია, ფინანსების როლი საქართველოს გარდამავალ ეკონომიკაში, თბილისი, გამომცემლობა „მერიდიანი“, 1997.
8. მ. ჯიბუტი, კორპორატიული მართვა საქართველოში: მდგომარეობა, განვითარების პერსპექტივები. გარდამავალი პერიოდის საფინანსო-ეკონომიკური პრობლემები, თბილისი, ფსკი, 2002.

9. ვ. ხორნი, ვ. ვაჰოვიჩი, ფინანსური მენეჯმენტის საფუძვლები, თბილისი, 2008.
10. Фетисов Г.Г., Устойчивость банковской системы и методология ее оценки. М., 2003. С. 23.
11. Овчинникова О.П., Бец А.Ю., Основные направления обеспечения динамической устойчивости банковской системы // Финансы и кредит. 2006. № 22.
12. С. Вахрушев Д.С. Самоорганизация и динамичность института экономических систем. Кострома, 2004. С. 136.
13. Фетисов Г.Г., Указ. соч.
14. Валиева Е.Н. Понятие финансового механизма и его состав // Вестн. Самар. гос. экон. унта. Самара, 2012. № 3 (89). С. 17-21.
15. Живалов В.Н., Повышение устойчивости функционирования коммерческого банка : автореф. дис.канд. экон. наук. М., 1997. С. 9.
16. Фетисов Г.Г., Указ. соч. С. 73.
17. Митрохин В.В., Принципы обеспечения устойчивости банковской системы // Финансы и кредит. 2005. № 26. С. 35-38.
18. Орлов С.Н., Экономика и банковская система региона. М., 2004.
19. Сенчагов В.К., Рогова О.Л., Стратегический потенциал денежно-кредитной стратегии // Формирование национальной финансовой стратегии России: путь к подъему и благосостоянию / под ред. В.К. Сенчагова. М., 2004. С. 111-137.
20. Леонтьев А.Б., ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ФИНАНСОВОЙ УСТОЙЧИВОСТИ БАНКОВСКОЙ СИСТЕМЫ. – Экономика, 2012.

THE FEATURES OF THE COMMERCIAL BANKS' FINANCIAL SUSTAINABILITY'S MANAGEMENT PERFECTION IN GEORGIA

Irma Lomadze, Georgian Technical University, PhD Student

RESUME

Sustainable economic development is a key problem in the modern world. Every year, hundreds of banks are going bankrupt not only in developing but also in developed countries. Financial Globalization removes capital movement's borders, national banking systems suffer from the global economic impacts. In this connection, it is important and relevant to form sustainable banking system, which will be able to resist the negative impact of external factors that can increase the formation of internal sources, will effectively perform enterprises and public borrowing. Analysis of the current impact of factors affecting the sustainability and the protection of the stability principles makes the basics of high-performance national banking system.

Georgia's banking sector remains to be the one of the most attractive areas in economy. There are annually increases in the share of foreign capital, foreign banks are opening new branches, banking competition is increasing. All this gives to raise the need for the introduction of modern methods of corporate governance in banks.

Banks (companies) depends on the financial stability of the country's economic stability and sustainability. So it's makes clear the importance of the research in the development of the financial stability of the banking fields, study and implementation of the supporting (Risk Reduction) factors.

The study of these problems, their causes and work out the recommendations for the improvement is very important for the country.

„თრაივერთაისინგის“ გავლენა მწარმოებელთა და მომხმარებელთა კეთილდღეობაზე

ლეილა მამულაშვილი, გორის სახელმწიფო სასწავლო უნივერსიტეტი, პროფესორი

E-mail: Imamulashvili@gmail.com

გიორგი ყაზიშვილი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, დოქტორანტი

E-mail: g.kazishvili@gmail.com

დღეისათვის საცალო სავაჭრო ქსელები მომხმარებლებს სთავაზობენ უამრავი დასახელების პროდუქციის ფართო ასორტიმენტს. არც თუ ისე იშვიათია შემთხვევები, როდესაც მომხმარებლები პროდუქციის შეძენის შემდეგ უკმაყოფილონი რჩებიან მისი ხარისხითა და თვისებებით. აქედან გამომდინარე, მათ ურჩევნიათ წინასწარ გამოსცადონ (მოსინჯონ, გასინჯონ) ის პროდუქცია, რომელსაც იძენენ და მხოლოდ ამის შემდეგ მიიღონ გადაწყვეტილება მისი შეძენის შესახებ.

განვითარებულ ქვეყნებში მოქმედი სუპერმარკეტები და სავაჭრო ქსელები სულ უფრო ხშირად სთავაზობენ კლიენტებს გაეცნონ საქონელს შეძენამდე, რაც ხელსაყრელია როგორც მწარმოებლებისათვის, აგრეთვე მომხმარებლებისათვის. საქონლის ჩამონათვალი, რომელსაც მყიდველებს აძლევენ „გამოსაცდელად“, დიდი ხანია არ არის შემოფარგლული მხოლოდ პარფიუმერიითა და კოსმეტიკით, აუდიო და ვიდეოტექნიკით, ავტომობილებით. უკანასკნელ პერიოდში მსგავს პრაქტიკას ხშირად „თრაივერთაისინგის“ სახელწოდებით მოიხსენიებენ.

„თრაივერთაისინგი“ (ინგლ. Tryvertising) წარმოსდგება სიტყვებიდან – try (ცდა, ტესტი) და advertising (რეკლამა). თუკი გავშიფრავთ, იგი ნიშნავს: „მოსინჯე, ვიდრე იყიდი, შემდეგ კი მოუყევი მეზობელს“ [1]. აღნიშნულის ნათელ მაგალითს წარმოადგენს ავტომობილების ბაზარი. ბევრი კომპანია, ავტომობილის ყიდვამდე, საშუალებას იძლევა მყიდველმა ჯერ მოსინჯოს ის, ანუ გაიყვანოს ე.წ. Test Drive-ზე, სადაც მომხმარებელი თავად აფასებს ავტომობილის შესაძლებლობებს და ამის შემდეგ იღებს გადაწყვეტილებას მისი შეძენის შესახებ.

დღეისათვის ცივილიზებულ ქვეყნებში მომხმარებლებს საშუალება აქვთ შეიგრძნონ ამა თუ იმ საქონლის გემო, კომფორტი, სარგებელი მის შეძენამდე. ეს ეხება როგორც მატერიალურ, ასევე არამატერიალურ საგნებსაც. მაგალითად, შეიძლება დავასახელოთ კომპიუტერის ანტივირუსული პროგრამები, რომელთა მწარმოებლებიც სთავაზობენ მომხმარებლებს ერთი თვის განმავლობაში სრულიად უფასოდ ისარგებლონ მათი საცდელი ვერსიებით (თუმცა შეზღუდული შესაძლებლობებით). სრული ვერსიით სარგებლობა კი ცხადია, ფასიანია. მოცემული ანტივირუსული პროგრამით ერთთვიანი უფასო სარგებლობის შემთხვევაში თუ მომხმარებელი კმაყოფილია, მას შეუძლია შეიძინოს მისი სრული ვერსია. ასევეა მუსიკალური ფაილების შემთხვევაშიც, როდესაც მომხმარებლებს აძლევენ საშუალებას მოუსმინონ ამა თუ იმ მუსიკის ნაწყვეტს და მოწონების შემთხვევაში შეიძინონ და გადმოწერონ იგი.

კომპანიამ Evy Baby, რომელიც საბავშვო პამპერსებს აწარმოებს, მსხვილ სავაჭრო ცენტრებში დააყენა სპეციალური კაბინები პამპერსების გამოსაცდელად. მშობელი იქვე, კაბინაში იღებს პამპერსის უფასო ნიმუშს. არსებობს დიდი ალბათობა იმისა, რომ Evy Baby-ის პამპერსების მოწონების შემთხვევაში, მშობლის ყურადღება პამპერსების შერჩევისას სწორედ აღნიშნული ფირმის პროდუქციაზე გამახვილდება. ავეჯის კომპანია "IKEA" კიდევ უფრო შორს წავიდა და გააკვირვა მეტროს მომხმარებლები იაპონიაში. შვედური ავეჯი პირდაპირ იაპონური მეტროს ვაგონებში დგას. იაპონელებს, რომლებიც მეტროთი სამსახურამდე ან სახლამდე მგზავრობენ, მგზავრობის პროცესში შეუძლიათ შეაფასონ "IKEA"-ს დივანის ხარისხი. ადამიანებმა, რომლებიც მანამდე არ აპირებდნენ აღნიშნული კომპანიის საქონლის შეძენას, ყოველდღიური გამოყენებისას მისი უპირატესობა უკვე აღიარეს. შედეგად IKEA-ს ავეჯის გაყიდვების მოცულობა იაპონიაში საგრძნობლად გაიზარდა.

თანამედროვე პირობებში საცდელი ნიმუში მარკეტინგის ყველაზე მძლავრი ინსტრუმენტია, სადაც ორი ძირითადი ფაქტორი მოქმედებს:

1. *გადაწყვეტილება საკუთარი გამოცდილებიდან (და არა რეკლამიდან)*, რაც მომხმარებელს ნდობას გამოუმუშავებს და საშუალებას აძლევს თავად მოსინჯოს შეთავაზებული პროდუქტი და საკუთარი გადაწყვეტილებით გახდეს, ან არ გახდეს მისი მომხმარებელი. ამ დროს მომხმარებელი თავისუფალია თავსმოხვეული რეკლამისგან, რითაც მოცემული კომპანია მომხმარებლის ნდობას იმსახურებს;

2. *ვალდებულების ქვეცნობიერი შეგრძნება* – მომხმარებელი ქვეცნობიერად ცდილობს საპასუხოდ იმოქმედოს მის მიმართ გადებულ უფასო საჩუქარზე, რაც ამ შემთხვევაში კომპანიის პროდუქციას წარმოადგენს. მაგალითად, თუ მომხმარებელს უფასოდ აჩუქებენ გასასინჯად ამა თუ იმ კომპანიის

ალკოჰოლურ სასმელს, ის შეეცდება მომავალში ამ კომპანიის სასმელი შეიძინოს და ამით ერთგვარად „ვალი დააბრუნოს“. [2]

რა ფაქტორებმა განაპირობა Tryvertising-ის დღევანდელი პოპულარობა?

ფაქტორები მრავალია, რომელთა შორის შეიძლება გამოვყოთ:

1. რეკლამების დიდი რაოდენობით არსებობა. დღეს რეკლამა უკეთდება უამრავი დასახელების საქონელს. მომხმარებლებს უჭირთ არჩევის გაკეთება და, ამასთან, შიშობენ, რომ შეიძლება აღმოჩნდნენ რეკლამის „მსხვერპლნი“ და შეძენილმა, რეკლამირებულმა საქონელმა ვერ დააკმაყოფილოს მათი მოთხოვნილებები;
2. უფრო გამოცდილი და ინფორმირებული მომხმარებლების არსებობა. იმის გამო, რომ დღეისათვის მომხმარებლები უფრო გამოცდილები არიან, ისინი არ არიან ისეთი მიმნდობები ყიდვისას, როგორც ადრე. მომხმარებლებს სურთ ჯერ პირადად შეაფასონ პროდუქტის ხარისხი და მხოლოდ ამის შემდეგ შეიძინონ იგი;
3. ახალი შთაბეჭდილებების არსებობა. ადამიანები ხშირად მზად არიან მოსინჯონ რაიმე ახალი პროდუქცია, თუმცა მომხმარებლისათვის საქონლის შეძენის შესახებ გადაწყვეტილების მიღება უფრო ადვილია ამ საქონლის ერთხელ უკვე გამოყენების შემთხვევაში;
4. საქონლის მიწოდების სიჭარბე. წინა პერიოდში არ არსებობდა ისეთი ძლიერი კონკურენცია, როგორიც დღესაა, რაც განპირობებული იყო საქონლის მიწოდების სიმცირით.
5. გახსნილობა. სოციალური ქსელებისა და ბლოგების განვითარებამ საშუალება მისცა მომხმარებლებს, სწრაფად მიიღონ ამა თუ იმ პროდუქტის შესახებ ინფორმაცია დიდი რაოდენობის გამოხმაურებების სახით.

რა უპირატესობებით ხასიათდება Tryvertising-ი მომხმარებლებისა და მწარმოებლებისთვის?

მომხმარებელს Tryvertising-ი საშუალებას აძლევს შეძენამდე მოსინჯოს (გასინჯოს) ესა თუ ის პროდუქტი და მხოლოდ ამის შემდეგ მიიღოს გადაწყვეტილება მისი შეძენის შესახებ. გარდა ამისა, მომხმარებელი ზოგავს ფინანსურ საშუალებებს, ვინაიდან ყოველდღიურ ცხოვრებაში ხშირია შემთხვევები, როდესაც მომხმარებელი იძენს ამა თუ იმ პროდუქტს და მალევე ნანობს ამ გადაწყვეტილების მიღების გამო. ამასთან, Tryvertising-ი საშუალებას აძლევს მომხმარებელს შეადაროს სხვადასხვა კომპანიების მიერ წარმოებული მსგავსი პროდუქტები და არჩევანი გააკეთოს მისთვის ხელსაყრელ ვარიანტზე.

რაც შეეხებათ მწარმოებლებს, მათთვის ყოველი კმაყოფილი პოტენციური კლიენტი შესაძლებელია მუდმივ კლიენტად გადაიქცეს. ამასთან მომხმარებლებს დადებითი შეხედულებები და შთაბეჭდილებები უყალიბდებათ იმ კომპანიების შესახებ, რომლებიც მსგავსი სახის შესაძლებლობას აძლევენ მათ. გარდა ამისა, მომხმარებელი სხვა ადამიანებსაც აწვდის ინფორმაციას თავისი კმაყოფილების შესახებ, რაც, თავის მხრივ, კომპანიისათვის კარგი რეკლამის ერთ-ერთ წინაპირობას წარმოადგენს.

ზემოთ მოყვანილია მაგალითები საზღვარგარეთის წამყვანი კომპანიების პრაქტიკიდან. საინტერესოა, რამდენადაა დანერგილი და განვითარებული საქართველოში და კერძოდ ქალაქ გორში Tryvertising-ი?

საქართველოში თანდათანობით იწერება Tryvertising-ის სისტემა. მსგავსი სახის მომსახურება დიდი ხანია დანერგილია საქართველოს საავტომობილო ბიზნესში, სადაც მომხმარებლებს ავტომობილის შეძენამდე მისი გამოცდის საშუალება ეძლევათ.

საქართველოში, დიდ სუპერმარკეტებში შემოგთავაზებენ ზოგიერთი ალკოჰოლური სასმელის, ყველის, შოკოლადის, წველის და სხვა პროდუქციის გასინჯვას – სრულიად უფასოდ [2]. გუდვილსა და კარფურში აღდგომის წინ ყოველთვის ხდება სხვადასხვა კომპანიების მიერ წარმოებული პასკის დაგემოვნება მომხმარებლების მიერ. გუდვილში ეწყობა აქციები ახალი სახეობის პროდუქციის გამოშვებასთან დაკავშირებით "ბარამბო"-ს მიერ, რომლის მიზანიაა მომხმარებელმა გასინჯოს და შეაფასოს აღნიშნული პროდუქცია და სურვილის შემთხვევაში შეიძინოს კიდევ. კარფურში ხდება სულგუნის წინასწარი გასინჯვა მომხმარებლის მიერ და შემდეგ შეძენა. ისრაელის პარფიუმერული ქსელის მიერ კარფურში სპეციალისტები ახდენენ ფრჩხილისა და ხელის მოვლის საშუალებების შეთავაზებას და უფასოდ პროცედურის ჩატარებას ეფექტის მისაღებად.

საქართველოში გახსნილი ბევრი ცნობილი კოსმეტიკური კომპანია, საკუთარი პროდუქციის შეთავაზებამდე მომავალი მომხმარებლებისათვის ახდენს ძვირადღირებული პროცედურების უფასოდ ჩატარებას და მისი ეფექტის საკუთარ თავზე გამოცდას.

Tryvertising-ის სისტემა წარმატებით გამოიყენება აგრეთვე საქართველოში მოქმედი ქსელური მარკეტინგის ისეთი ცნობილი ბრენდების მიერ, როგორიცაა Orriflame, Avon და სხვ. აღნიშნული ფირმების კატალოგების საშუალებით მომხმარებლებს შეუძლიათ წინასწარ, შეძენამდე შეიგრძნონ ამა თუ იმ სუნამოს სურნელი კატალოგზე მითითებულ სპეციალურ აღნიშვნაზე ხელის გასმით.

Tryvertising-ის სისტემა დანერგეს საქართველოში მოქმედმა მობილური კავშირგაბმულობის კომპანიებმა. მაგალითად, Geocell-ში მომხმარებლებს შეუძლიათ შეიძინონ USB მოდემი და უკმაყოფილების შემთხვევაში უკან დააბრუნონ იგი.

სამწუხაროდ, საქართველოში და, მათ შორის, გორში ბევრი კომპანია, მაღაზია თუ სუპერმარკეტი ვერ დაიკვეხნის Tryvertising-ის გამოყენებით. თუმცა არის გამონაკლისებიც. ქალაქ გორში Tryvertising-ის სისტემა დანერგილია პარფიუმერიის მაღაზიებში, სადაც მომხმარებლებს შეუძლიათ სუნამოები და სხვა კოსმეტიკური საშუალებები მათი საცდელი ნიმუშების მიხედვით შეარჩიონ და ამის შემდეგ მიიღონ შეძენის შესახებ გადაწყვეტილება.

საქართველოში Tryvertising-ის სისტემის განვითარებისათვის მიზანშეწონილად მიგვაჩნია შემდეგი ღონისძიებების განხორციელება:

- კომპანიების მხრიდან Tryvertising-ის სისტემის დანერგვის სურვილის არსებობა და მისი ეფექტურად გამოყენება;
- საინფორმაციო-გაცნობითი ხასიათის ტრენინგების ჩატარება კომპანიებისა და მომხმარებლებისათვის Tryvertising-ის მნიშვნელობისა და უპირატესობების შესახებ;
- კომპანიების მიერ Tryvertising-ის სისტემის დადებითი შედეგების გათვლა;
- თანამედროვე მატერიალურ-ტექნიკური ბაზის გამოყენება;
- კვალიფიციური მომსახურე კადრების შერჩევა და გადამზადება.

ინტერნეტ-რესურსები:

1. <http://www.biztimes.ru/index.php?artid=1087>
2. <https://ka-ge.facebook.com/notes/სარეკლამო-კომპანია/tryvertising-ანუ-მარკეტინგის-ახალი-მიმდინარეობა/426539920718263>
3. <http://www.i-institute.ru/stati/trayvertayzing-poprobuy-reklamu-na-vkus>

THE INFLUENCE OF TRYVERTISING ON WELLBEING OF PRODUCERS AND CUSTOMERS

Leila Mamulashvili, Gori State Teaching University, Professor

Giorgi Kazishvili, Sokhumi State University, PhD Student

RESUME

In developed countries, supermarkets and retail chains are increasingly being offered to our clients familiarize themselves with the product before purchase, which is beneficial for both producers and customers. Such practices are often "traivertaisings" was mentioned. Everyday life are occasions when a user buys a product, and soon regrets this decision. Besides Tryvertising gives chance to the customers to compare similar products from different companies and make useful choices. Tryvertising's system is gradually innovate in Georgia, which requires holding of a variety events.

მენეჯმენტის პრობლემები სავაჭრო ფორმებში: პრობლემები და განვითარების პერსპექტივები

გელა მამულაშვილი, ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, პროფესორი
ბადრი გეჩბაია, ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, ასოცირებული პროფესორი

ნებისმიერი სავაჭრო ფორმა მიზნად ისახავს თავის ფორმაში საქონლის შეზიდვასა და რეალიზაციას, რაც შეიძლება უმოკლეს დროში და უმცირესი დანახარჯებით. აღსანიშნავია ისიც, რომ მას, როგორც წესი, თან ახლავს მრავალი გაუთვალისწინებელი მოვლენა, რაც იწვევს დაუგეგმავ დანაკარგებს, საქონლის სამომხმარებლო თვისებების დაქვეითებას, საქონელმომძრაობის

პროცესების გაუარესებას და ა.შ. ფირმები ყოველთვის უნდა ფიქრობდნენ თუ მარკეტინგის საშუალებით როგორ მიიღონ მომხმარებლისაგან მაქსიმუმი და რა უნდა გააკეთონ ამისათვის. გამომდინარე აქედან მათ უნდა იფიქრონ იმაზე, რომ რა ღირებულება უნდა შეუქმნან მომხმარებლებს, როგორ გაუმარტივონ და კომფორტული გახადონ მათი ცხოვრება, მათ მიერ მიწოდებული პროდუქტისა თუ მომსახურების საშუალებით.

გაყიდვების მენეჯმენტის სფეროში არსებული პრობლემების აღმოფხვრისა და კონკურენტულ ბრძოლაში გამარჯვების მიღწევისათვის, სხვა მნიშვნელოვან ღონისძიებებთან ერთად, მნიშვნელოვანია, თუ რომელ საშუალებებს გამოიყენებს კომპანია სტიმულირების კომპლექსის განსაზღვრისას. ერთ ინდუსტრიაშიც კი არსებული კომპანიები და ბრენდები ერთმანეთისაგან მნიშვნელოვნად განსხვავდებიან მასტიმულირებელი კომპლექსების დიზაინით.

საქონლის გაყიდვის პროცესების სრულყოფაში ერთ-ერთი მთავარი როლი რეკლამას ენიჭება. რეკლამა ახდენს კომპანიის იმიჯის ფორმირებას. რეკლამის საჯარო ბუნებიდან გამომდინარე, მომხმარებლებში ჭარბობს ტენდენცია, რეკლამირებული პროდუქტები განიხილონ, როგორც უფრო სანდო. ამავდროულად, რეკლამა ძალზე შთამბეჭდავია – იგი კომპანიას საშუალებას აძლევს ვიზუალური, ბეჭდური, ხმოვანი საშუალებებისა თუ ფერების გამოყენებით, ხატოვნად აღწეროს თავისი პროდუქცია. ერთი მხრივ, რეკლამა შეიძლება გამოვიყენოთ პროდუქტისათვის გრძელვადიანი იმიჯის შესაქმნელად (როგორცაა Coca-Cola-ს რეკლამები), მეორე მხრივ კი, სწრაფი ფასდაკლების საუწყებლად (მაგალითად, Sears-ი რეკლამას აკეთებს შაბათ-კვირაზე გათვლილ ფასდაკლებებზე). თუმცა, რეკლამას აქვს უარყოფითი მხარეებიც. მიუხედავად იმისა, რომ სწრაფად აღწევს ბევრ ადამიანამდე, რეკლამა არაპერსონალურია და არ შეიძლება ისეთივე დამაჯერებელი იყოს, როგორც კომპანიის გაყიდვის პერსონალთან უშუალო ურთიერთობა.

მარკეტინგული კომუნიკაციის ერთ-ერთ მთავარ საშუალებას წარმოადგენს ასევე გაყიდვის სტიმულირება, რომლის მიზანია, საცალო მოვაჭრეს შეუქმნას მოტივაცია, შეიძინოს მწარმოებლის პროდუქტი, ჰქონდეს მარაგები, გააკეთოს პროდუქციის რეკლამირება და დაუთმოს მას, რაც შეიძლება მეტი, სივრცე მაღაზიის თაროებზე. ასევე, რაც მეტად მნიშვნელოვანია, გადაიხადოს პროდუქტის საფასური წინასწარ. სტიმულირების მიზნები მოიცავს გაყიდვის პერსონალის უფრო მეტ მხარდაჭერას. მიზნად აგრეთვე ისახავს რეალიზატორებიდან, რაც შეიძლება მეტი, ახალი გარიგების მიღებას. გაყიდვის სტიმულირება უნდა დაეხმაროს პროდუქტის პოზიციის გამყარებასა და მყიდველებთან გრძელვადიანი ურთიერთობების ჩამოყალიბებას.

"სოკარ ჯორჯია პეტროლეუმი" საქართველოში ბენზინისა და დიზელის ერთადერთი მსხვილი იმპორტიორია. კომპანიას აზერბაიჯანიდან ყოველთვიურად 35 000 ტონა სხვადასხვა სახეობის საწვავი შემოაქვს. აღნიშნული კომპანია მომხმარებელთა სტიმულირების მიზნით იყენებს „ენერჯი ქარდი“ დაგროვების ბარათია, რომელიც გაცივმა უფასოდ ნებისმიერ ფიზიკურ პირზე. თითოეულ 1 ლიტრ საწვავზე, მომხმარებელი იღებს 1 ქულას. 1 ქულა უდრის 5 თეთრს (0,05 ლარი). 1 ლიტრი = 1 ქულა = 5 თეთრი (100 ლიტრი = 100 ქულა = 5 ლარი). ენერჯი ქარდზე დაგროვილი ქულებით შესაძლებელია როგორც კომუნალური გადასახადების გადახდა (გაზი, დენი, წყალი, დასუფთავება), აგრეთვე, მობილურ ოპერატორზე ბალანსის შევსება და საწვავის შეძენა ტალონებით.

„გუდვილი“ ქართულ საცალო ვაჭრობის სფეროში წარმოადგენს უდიდეს კომპანიას. იგი არა მხოლოდ სავაჭრო, არამედ მწარმოებელი კომპანიაა არის. ჰიპერმარკეტ „გუდვილის“ 24000 კვ/მ-ზე წარმოდგენილია 50000 დასახელების საკვები და არასაკვები პროდუქტი: ქართული, გერმანული, იტალიური, ჰოლანდიური, ფრანგული, ბულგარული და უკრაინული. კომპანიას აქვს საკუთარი წარმოება, ქეითერინგი, განსაკუთრებული დღესასწაულების ორგანიზების სერვისი. კომპანია „გუდვილში“ ფუნქციონირებს „TOP 1000“, რაც ნიშნავს 1000 პროდუქტს ყველაზე დაბალ ფასში ქართულ ბაზარზე. ასევე ლოიალური მომხმარებლისთვის შექმნილია ბონუს ბარათი, ქულების დაგროვების და ფასდაკლების სისტემა. მისი ალბა შესაძლებელია მას შემდეგ, რაც განახორციელებთ ერთჯერად 70 ლარიან შესყიდვას.

ქართული კომპანიების უმრავლესობა პროდუქციის ხარისხზე და იმიჯზე ნაკლებად ფიქრობენ, მთავარია მინიმალური დანახარჯებით იაფიანი პროდუქცია გამოუშვან და გაყიდონ. ხარისხიანი ქართულ ნაწარმს შეფუთვის გამო შესაძლოა ისეთი თვალშისაცემი ვიზუალი არა აქვს, როგორც იმპორტირებულს, თუმცა ბევრ შემთხვევაში ხარისხით უცხოურზე უკეთესია, რადგან ნატურალურ ნედლეულზეა დამზადებული. მათგან არსებული განსხვავებული მოთხოვნებისა. სხვადასხვა კვლევების თანახმად, მომხმარებლის 80% უცნობი პროდუქტის შეძენის დროს არჩევანს სწორედ შეფუთვის მიხედვით აკეთებს. როცა მომხმარებელი მაღაზიაში შედის, იგი პროდუქტის ვიზუალურმა მხარემ უნდა მიიზიდოს და არჩევანსაც უმრავლეს შემთხვევაში ამის მიხედვით აკეთებს, მით უმეტეს მაშინ, როცა დიდი არჩევანი და მაღალი კონკურენციაა. მაგალითად კომპანია

„კულას“ წარმატება ბაზარზე გარკვეულწილად განაპირობა იმ გარემოებამ, რომ „კულას“ პროდუქციის თვითღირებულების 40%-ს შეფუთვის თანხები შეადგენს. კომპანია ყოველი ახალი პროდუქტის ან ძველის რებრენდინგის შემთხვევაში კონკურსს აცხადებს და ახალ ეტიკეტს და შესაფუთ ჭურჭელს ამ გზით არჩევს. „კულას“ საკუთარი პროდუქციის 65% ექსპორტზე ამერიკაში, გერმანიაში, ისრაელსა და პოსტსაბჭოურ ქვეყნებში.

თუკი გავითვალისწინებთ უცხოურ გამოცდილებას, შეგვიძლია გავაკეთოთ ზოგიერთი, საქართველოს პირობებთან ადაპტირებული წინადადება ყოველდღიური მოთხოვნილების საქონლის დარგის მომავალზე. საცალო ვაჭრობის სფეროში საბოლოოდ გაიმარჯვებს ქსელური რეგოლაცია, უპირველეს ყოვლისა მსხვილ და საშუალო ქალაქებში. ქსელები სიამოვნებით შეისყიდიან კვალიფიკაციურ მარკეტინგულ მომსახურებას. სიტუაციას ბაზარზე განსაზღვრავენ ყველაზე მსხვილი მოთამაშეები, რომლებიც ფლობენ უდიდეს მატერიალურ და ინფორმაციულ რესურსს. ბაზარზე შემოვლენ ინტერნაციონალური ლოგისტიკური და სადისტრიბუციო კომპანიები, რომლებიც შეიძენენ მსგავსი პროფილის ქართულ კომპანიებს, რომლებიც ფლობენ კლიენტებთან დალაგებულ კავშირებს და აქვთ ადგილობრივ პირობებში მუშაობის გამოცდილება. სამამულო არასპეციალიზირებული მეზიეთუმეები დარჩებიან თამაშგარეშე. განვითარების ახალი არხები შეიძლება ასევე იყოს ელექტრონული ბაზრები.

ზემოთ აღნიშნულიდან გამომდინარე, კომპანიებმა ბაზარზე საკუთარი ადგილის შენარჩუნების მიზნით, გარკვეული ყურადღება უნდა გაამახვილონ ზოგიერთი თეორიული ხასიათის შემდეგ წინადადებებზე:

- მარკეტინგის გარეშე შეუძლებელია შევქმნათ ისეთი თვითრეგულირებადი სისტემა, რომელიც შეიძლება სწრაფად და ადეკვატურად რეაგირებდეს სამომხმარებლო ბაზრის სიტუაციის ცვლილებებზე. ნებისმიერი ფირმის წარმატება დამოკიდებულია მარკეტინგის სწორად მართვაზე;

- ნებისმიერი ფირმის მიერ მარკეტინგის გამოყენებას უნდა ახასიათებდეს მის საქმიანობაში შემდეგი სამი ნიშნის არსებობა: ფირმების ორიენტაცია კლიენტების მოთხოვნილებებზე, მარკეტინგ-მიქსის უამრავი ინსტრუმენტის გამოყენება, გასაღების სფეროში განხორციელებული ყოველგვარი საქმიანობის მიზანმიმართული კოორდინაცია;

- მარკეტინგული სისტემების წარმატებით განვითარებასა და ფუნქციონირებაში ყველაფერი დამოკიდებულია კომპანიის ხელმძღვანელობის მიერ მიღებულ გადაწყვეტილებებსა და ამა თუ იმ საკითხისადმი მათ დამოკიდებულებაზე. კომპანიის ხელმძღვანელობა პასუხისმგებლობას იღებს მარკეტინგულ პროცესზე;

- ნებისმიერი კომპანიის მარკეტინგული სტრატეგია ნაწილობრივ განისაზღვრება განაწილების არხის სტრუქტურით. ყველა კომპანია, მიუხედავად თავისი მასშტაბისა, მარკეტინგულ ოპერაციას უნდა ახორციელებდეს საქმიან ურთიერთობათა განსაზღვრული წრის ფარგლებში. მიწოდების მთლიანი ციკლი ასახავს სამეურნეო კავშირებს იმ ფირმათა შორის, რომლებიც ყიდიან და ყიდულობენ საქონელსა და მომსახურებას. ფირმებმა უნდა დაგეგმონ განაწილების არხის სტრუქტურის ცვლილების პოლიტიკა;

- სავაჭრო ფირმისთვის მნიშვნელოვან მარკეტინგულ გადაწყვეტილებას წარმოადგენს მთელი სავაჭრო ქსელის ყველა ელემენტისა და გამანაწილებელი ცენტრების განთავსების ადგილი. სავაჭრო ფირმების განლაგების ადგილი წარმოადგენს მოქმედებების კოორდინაციისა და მართვის კონცეფციებს, რომელიც უზრუნველყოფს მარკეტინგული სივრცის ჩარჩოებში ფირმის მომგებიან განლაგებას;

- სავაჭრო ფირმისთვის სივრცის არაერთგვაროვნების ძირითადი ფაქტორები პირველ რიგში წარმოადგენს: კლიენტების კონცენტრაციის ადგილი; საქონლის შეძენის ინტენსივობა და გადახდისუნარიანობა, კონკურენცია ადგილზე; სატრანსპორტო დანახარჯები; იურიდიული ნორმები (გადასახადები, ლიცენზირებისა და სერტიფიცირების პირობები, მოთხოვნები ფირმას წესდებისადმი, ანგარიშსწორებისა და ორგანიზაციაში სხვა შეზღუდვებისადმი); სამუშაო ძალის პოტენციალი, აღნიშნულ ადგილზე ხელფასის დონე;

- ბევრი საქონელი, რომელიც მიეწოდება მაღაზიაში, საჭიროებს მომზადებას გაყიდვისთვის (ახალი ხილი და ბოსტნეული, ხორცი, თევზი, რძის პროდუქტები და სხვა). პროდუქციის დანარჩენი ნაწილი მიეწოდება მომზადებული სახით ლოგისტიკური ჯაჭვის წინა ეტაპზე. საჭიროა აღინიშნოს საერთო ტენდენცია სავაჭრო ადგილების მსგავსი ტიპის ლოგისტიკური საქმიანობიდან განთავისუფლების შესახებ, რაც შიდასამაღაზიო მარკეტინგის ერთ-ერთ ძირითად ფუნქციას წარმოადგენს მერჩანდაიზინგი;

- მარკეტინგის ერთ-ერთი ფუძემდებლური პრინციპია ბაზარზე ზემოქმედება. ასეთი ზემოქმედების მიზანია ხელი შეუწყოს საქონლის წარმატებულ რეალიზაციას, რაც ხორციელდება

ინფორმაციის გავრცელების, მომხმარებელთა ყურადღების აღმზრდის (გაღვიძების), მათი ქცევის შესწავლის, სასურველი ურთიერთობების ფორმირებისა და დარწმუნების გზით. ამისათვის გამოიყენება სარეკლამო ღონისძიებათა სხვადასხვა სახეები, მოთხოვნის ფორმირება და გასაღების სტიმულირება, საზოგადოებასთან ურთიერთობა, პერსონალური დაყიდვები და პირდაპირი მარკეტინგი. აგრეთვე საფირმო სტილისა და იმიჯის შექმნა და სხვ.

და ბოლოს, მომსახურებასთან დაკავშირებული უნარ-ჩვევების ცოდნა ნებისმიერი ბიზნესის წარმატებული კარიერის ძირითადი გასაღებია. კლიენტთა მომსახურება წარმოადგენს თითოეული ორგანიზაციის არსებობის მიზანს. ვერც ერთი ბიზნესი ან კომპანია ვერ მიაღწევს წარმატებას კლიენტთა კმაყოფილებისა და მათი ლოიალური დამოკიდებულების გარეშე. კომპანიები, რომლებიც კარგად ართმევენ თავს ამ ამოცანას, დიდ წარმატებას აღწევენ რენტაბელობის ზრდის, ბაზარზე ადგილის მოპოვებისა და საკუთარი თანამშრომლების დაკმაყოფილების საქმეში. სარეკლამო კამპანიის წარმოება, ჩვეულებრივ, ნაკლებად ეფექტანია, ვიდრე მომსახურებით კმაყოფილი კლიენტების მიერ ზეპირად გადაცემული რეკომენდაცია.

ლიტერატურა:

1. მამულაძე გ., ვაჭრობის სფეროში არსებული პრობლემები და მათი სრულყოფის გზები საქართველოში, თბ., 2013.
2. Джобнбер Д., Ланкастер Дж., Продажи и управление продажами: Учеб. пособие для вузов. М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2002. - 622 с.
3. <http://www.sgp.ge/page.php?lang=ge&page=0103>
4. <http://commerciant.ge/>

MANAGEMENT PROBLEMS OF TRADING FIRMS: PROBLEMS AND PERSPECTIVES

Gela Mamuladze, Batumi Shota Rustaveli State University, Professor

Badri Gechbaia, Batumi Shota Rustaveli State University, Associate Professor

RESUME

Significant issues have been learned and analysed in the presented scientific paper, such as: Current situation of modern consumer market, marketing decisions and modern trends influencing on developing of trading networks, existing management problems of sales and the other important topics. Taking into consideration the proposals which have been worked out for the sales representatives will be supportive to get competitive advantages at a modern stage.

კონკურენტული სტრატეგიები და მათი დამუშავების მეთოდოლოგიური მიდგომები საჯალო ვაჭრობაში

მანანა ნანიტაშვილი, გორის სახელმწიფო სასწავლო უნივერსიტეტი, პროფესორი

E-mail: manana.nanitashvili@hotmail.com

საბაზრო ეკონომიკის პირობებში საჯალო ვაჭრობის საწარმოები ერთმანეთთან იმყოფებიან კონკურენტულ ურთიერთობებში. ამიტომ მათი საქმიანობის სტრატეგიები უნდა იქნეს განხილული როგორც კონკურენტული სტრატეგიები. ამასთან დაკავშირებით სავსებით მართებულია რ. მარკინის მოსაზრება იმის თაობაზე, რომ არსებითად სწორედ კონკურენცია ხდის სტრატეგიის დამუშავებას მართვის სისტემის ესოდენ მნიშვნელოვან ამოცანად [1, 23].

მენეჯმენტის თეორიაში არსებობს სტრატეგიის სხვადასხვა დეფინიციები. მაგრამ ავტორთა უმრავლესობა იზიარებს იმ აზრს, რომ სტრატეგიათა შინაარსი მიმართულია საწარმოების (ფირმების) მიზნების მიღწევაზე. მაგალითად, მ. მესკონი, მ. ალბერტი და ფ. ხედოური აღნიშნავენ, რომ სტრატეგია წარმოადგენს დეტალურ, ყოველმხრივ კომპლექსურ გეგმას, რომელიც აუცილებელია იმისათვის, რომ უზრუნველყონ საწარმოთა მისიის განხორციელება და მისი მიზნების მიღწევა [2, 257]. ასეთსავე პოზიციას

იკავებს ფ. კოტლერიც, რომელიც ამტკიცებს, რომ სტრატეგია ფორმის მიზნების მიღწევის გეგმა [3, 59]. პროფ. გ. შუბლაძე სტრატეგიას განსაზღვრავს, როგორც მიზნების მიღწევის საყოველთაო, ყოველმხრივ გეგმას (პროგრამას) [4, 118].

ასეთი მეთოდოლოგიური მიდგომა სტრატეგიის შინაარსის განსაზღვრისადმი, ჩვენი აზრით, უსაფუძვლოა, რადგან ერთი და იგივე მიზანი შეიძლება მიღწეულ იქნეს სხვადასხვა სტრატეგიის გამოყენებით. მთავარია ის, თუ რომელია მათ შორის უფრო ეფექტიანი.

მ. პორტერი სტრატეგიის ცნებაში აერთიანებს კონკურენტული უპირატესობის სახეს და სფეროს, რომელშიც იგი მიიღწევა. ამასთან იგი თვლის, რომ სტრატეგიათა საფუძველია იდეა, რომ თითოეული მათგანი ემყარება კონკურენტულ უპირატესობებს და იმისათვის, რომ მიაღწიოს მას, ფირმამ უნდა აირჩიოს თავისი სტრატეგია [5, 57-58].

სტრატეგიის შინაარსის ასეთი განსაზღვრა ჩვენ მიგვაჩნია ცალმხრივად, ვინაიდან სიტუაციაში, როდესაც საწარმო ან ორგანიზაცია (ფირმა) უკვე ფლობს მაღალკონკურენტულ უპირატესობებს ხსენებული ავტორის ლოგიკის შესაბამისად, საქმიანობის სტრატეგია მას არ სჭირდება.

კომერციული საწარმოების და ორგანიზაციების მიზნები უნდა იყოს მიმართული წარმატებაზე, რომელიც, როგორც ცნობილია, აისახება გადარჩენაში ან არსებობის შესაძლებლობაში, ე.ი., რაც საბოლოო ჯამში განსაზღვრავს კონკურენტუნარიანობას. ამის გათვალისწინებით კონკრეტული სტრატეგია მოქმედებათა გეგმა (მოდელი) საწარმოს მიერ დასახული მიზნების მისაღწევად, რომლებიც მიმართულია კონკურენტუნარიანობის მიღწევისა და შენარჩუნებისათვის არჩეული მისიის განხორციელების პროცესში.

მისიის ცნებაში, როგორც ცნობილია, იგულისხმება სამეწარმეო საქმიანობის (ბიზნესის) კონცეფცია. მიზნები განისაზღვრება საწარმოს (ორგანიზაციის) მისიის განხორციელებისათვის. გამოყოფენ ნებისმიერი ორგანიზაციის 10 ზოგად მიზანს: მოგება, ბაზრები, მწარმოებლურობა, პროდუქცია, ფინანსური რესურსები, საწარმოო სიმძლავრეები, სიახლეთა გამოკვლევა და დანერგვა, ორგანიზება, ადამიანისეული რესურსები, სოციალური პასუხისმგებლობა.

არსებობს განსხვავებული მოსაზრებაც, რომ მიზნები უნდა დაწესდეს საქმიანობის თითოეული სახისათვის, რომელიც, კომპანიის შეხედულებით, მნიშვნელოვანია და რომლის შესრულებაც მას უნდა, რომ დაკვირვების საგნად აქციოს და გაზომოს.

ამასთან დაკავშირებით არის რეალური მიზნების შერჩევის პრობლემა, რომლებიც ორიენტირებულია საწარმოთა შესაძლებლობაზე, უნდა აღინიშნოს, რომ მენეჯმენტის თეორიაში არ არის ერთიანი აზრი მიზნების შერჩევის რიგითობისა და საწარმოთა შესაძლებლობების განსაზღვრის შესახებ.

ასე მაგალითად, მ. მესკონი, მ. ალბერტი და ფ. ხედოური იკვლევენ მიზნების მახასიათებლებს და აღნიშნავენ, რომ მიზნები, რომლებიც აღემატებიან ორგანიზაციის შესაძლებლობებს ან რესურსებს არასაკმარისობის, ან გარე ფაქტორების გამო შეიძლება გახდნენ კატასტროფული შედეგების მიზეზი [2, 267]. შემდეგ ისინი ხაზს უსვამენ, რომ გარე გარემოს ანალიზის პროცესში სტრატეგიული გეგმის დამუშავებლები აკონტროლებენ ორგანიზაციის გარე ფაქტორებს, რათა განისაზღვრონ შესაძლებლობები და საფრთხეები ფირმისათვის. და ბოლოს, ეს ავტორები აღნიშნავენ, რომ შემდეგი პრობლემა იქნება განსაზღვრა იმისა, ორგანიზაცია (ფირმა) ფლობს თუ არა შინაგან ძალებს, რომ ისარგებლოს გარე შესაძლებლობებით, აგრეთვე გამოავლინოს შიგა სუსტი მხარეები, რომლებსაც ძალუძთ გაართულონ გარე საფრთხეებთან დაკავშირებული პრობლემები [2, 270-273].

აღნიშნული პოსტულატებიდან ლოგიკურად გამომდინარეობს, რომ ორგანიზაციის გარე გარემოს და შიგა ძალების ანალიზი წინ უნდა უსწრებდეს მიზნების არჩევას. მაგრამ თვითონ ავტორები იძლევიან სტრატეგიული დაგეგმვის პროცესის სქემას, რომელშიც ორგანიზაციის გარე გარემოს და შიგა ძალების ანალიზი უნდა ხორციელდებოდეს მიზნების განსაზღვრის შემდეგ [2, 258].

ამ მიმართულებით უფრო წინ მიდის ბ. კარლოფი [7, 220]. მის მიერ შემოთავაზებული სტრატეგიის დამუშავების მოდელი მოიცავს შემდეგ ეტაპებს:

1. წარმოდგენა თავისი როლის შესახებ – მოთხოვნათა დონე – მიზნები;
2. მეწარმეობის ლოგიკის გაგება დარგში და კომპანიის სამეურნეო სტრუქტურა;
3. საქმიანი გარემოცვის, დარგის კომპანიის ანალიზი;
4. სტრატეგიის ფორმულირება და სტრატეგიული უპირატესობის მიღწევა;
5. კონკურენტუნარიანობისა და მოგებიანობის (რენტაბელობის) ამაღლების სტრატეგიის სრული რეალიზაცია.

ამგვარად, ბ. კარლოფის აზრით, პირველ ეტაპზე განისაზღვრება მიზნები და მხოლოდ მესამე ეტაპზე – საწარმოს (ფირმის) შესაძლებლობები.

ი. გერჩიკოვა [8, 147] აყალიბებს ფორმის ეკონომიკური პოლიტიკის შემუშავების შემდეგ თანმიმდევრობას:

- სტრატეგიული მიზნების და ამოცანების ფორმირება;

- ფირმის საქმიანობის ძლიერი და სუსტი მხარეების ანალიზი; სამეურნეო საქმიანობის (ბიზნესის) არსებული და პერსპექტიული მიმართულებების შეფასება;
- გარე გარემოს და ფირმის ფუნქციონირებაზე მისი გავლენის ანალიზი;
- საწარმოო-სამეურნეო საქმიანობის ალტერნატიული ნაკრების განსაზღვრა;
- სტრატეგიის არჩევა;
- მთლიანად ფირმის, მისი ფუნქციური და სამეურნეო ცენტრების ყოველწლიური ბიუჯეტის შედგენა.

მამასადამე, ი. გერჩიკოვა რეკომენდაციას იძლევა თავიდან განისაზღვროს საწარმოების (ფირმების) მიზნები, ხოლო შემდეგ გამოიკვლიონ მათი შესაძლებლობები. ამასთან გაუგებარია, როგორ შეიძლება გაანალიზდეს ფირმის ძლიერი და სუსტი მხარეები გარე გარემოს გამოკვლევის გარეშე, რომელთან შედარებითაც უნდა განისაზღვროს კიდევაც ისინი.

ფ. კოტლერი განიხილავს სტრატეგიას როგორც ფირმის შესაძლებლობების ანალიზის, მიზნების შერჩევის, გეგმების დამუშავებისა და ფორმულირების, აგრეთვე დასაგეგმი ღონისძიებების განხორციელების პროცესს [3, 51].

ჩვენი აზრით, საწარმოებმა (ფირმებმა) უნდა განსაზღვრონ თავიანთი მიზნები შესაბამის ბაზარზე, მათ მიერ დაკავებული სტრატეგიული მდგომარეობისა და ამის გათვალისწინებით შერჩეულ საერთო კონკურენტულ სტრატეგიაზე ორიენტაციით.

ეკონომიკურად განვითარებულ ქვეყნებში სტრატეგიული მდგომარეობის ანალიზისათვის ფართოდ იყენებენ ბოსტონის საკონსულტაციო ჯგუფის მატრიცას, რომელშიც აისახება ბაზრის ზრდის ტემპები და შესაბამისი ფირმის წილი მოცემულ ბაზარზე. მაგრამ, უნდა აღინიშნოს, რომ ამ მატრიცამ უფრო მეტი ეფექტიანობა გამოავლინა საინვესტიციო პოლიტიკის მიმართულებათა განსაზღვრისას, ვიდრე არსებული სტრატეგიული მდგომარეობის რელევანტური დახასიათებისათვის.

საწარმოთა სტრატეგიული მდგომარეობის შეფასების მეორე მოდელია მაკ-კინსის მატრიცა. ბოსტონის საკონსულტაციო ჯგუფის მატრიცასთან შედარებით ეს მოდელი მოიცავს მაჩვენებელთა უფრო დიდ რაოდენობას, რომლებიც ახასიათებენ სტრატეგიულ მდგომარეობასა და ბაზრის მიმზიდველობას. მაგრამ პრაქტიკულმა მენეჯმენტმა გამოავლინა მასში აგრეთვე არსებითი ნაკლოვანებები [7, 186].

კონკურენტუნარიანობა საცალო ვაჭრობაში განისაზღვრება სამი ფაქტორით (კონკურენცია, კონკურენტული უპირატესობანი, კონკურენტული სტრატეგიები), რომლებიც ურთიერთდაკავშირებულია. მამასადამე, კონკურენტული სტრატეგიების დამუშავება საცალო ვაჭრობაში უნდა ხორციელდებოდეს კონკურენტუნარიანობის ორი დანარჩენი ფაქტორის გათვალისწინებით, რომლებიც ახასიათებენ კიდევაც საცალო საწარმოების (ფირმების) სტრატეგიულ მდგომარეობას.

საცალო ვაჭრობაში სტრატეგიული მდგომარეობის მოდელი შეიძლება წარმოვადგინოთ შემდეგი მატრიცის სახით (იხ. ნახ. 1).

კონკურენტული უპირატესობანი

მაღალი	3	1	2	3
საშუალო	2	4	5	6
დაბალი	1	7	8	9
		1	2	3

კონკურენცია

დაბალი საშუალო მაღალი

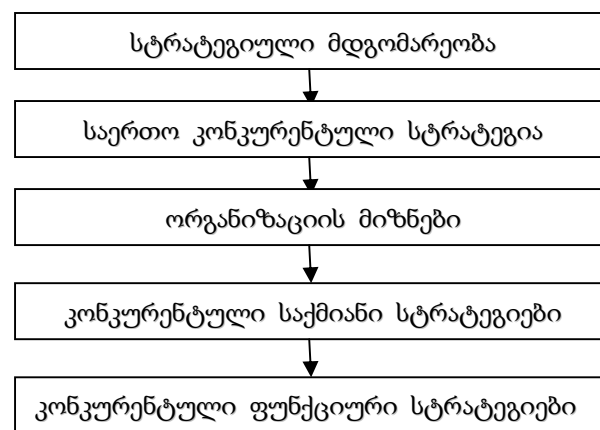
ნახ. 1. სტრატეგიული მდგომარეობის მოდელი საცალო ვაჭრობაში

მოტანილი მატრიციდან ჩანს, რომ საცალო ვაჭრობის საწარმოთა სტრატეგიული მდგომარეობის მნიშვნელობები ვარიებს 3-დან (სიტუაცია 1) 1/3-მდე (სიტუაცია 9). ამრიგად, 1-ელ სიტუაციაში საცალო საწარმოთა სტრატეგიული მდგომარეობა საუკეთესოა, ვინაიდან ისინი ფლობენ მაღალ კონკურენტულ უპირატესობებს ბაზარზე კონკურენტული ბრძოლის დაბალი დონით. პირიქით, მე-9 სიტუაციაში საწარმოთა სტრატეგიული მდგომარეობა ყველაზე სუსტია, ვინაიდან მათ გააჩნიათ დაბალი კონკურენტული უპირატესობანი და ფუნქციონირებენ ბაზარზე კონკურენციის მაღალი დონით.

კონკურენტულ ბაზარზე 1, 2 და 3 სიტუაციები ახასიათებენ საცალო ვაჭრობის საწარმოების მაღალ სტრატეგიულ მდგომარეობას, 4, 5 და 6 სიტუაციები – საშუალო, ხოლო 7, 8 და 9 სიტუაციები დაბალ სტრატეგიულ მდგომარეობას. იმ შემთხვევაში, როდესაც საცალო ვაჭრობის საწარმოები ფუნქციონირებენ სხვადასხვა ტერიტორიულ ან სასაქონლო ბაზარზე, მოცემული მატრიცა იძლევა შესაძლებლობას აგრეთვე მიიღონ რელევანტური მაჩვენებლები მათი სტრატეგიული მდგომარეობის შედარებისათვის. მაგალითად, 7 სიტუაცია, როდესაც სავაჭრო საწარმო დაბალი კონკურენტული უპირატესობებით მოქმედებს ბაზარზე კონკურენციის დაბალი დონით, უმჯობესია 9 სიტუაცია, რომელიც დამახასიათებელია სავაჭრო საწარმოსათვის, რომელიც მოქმედებს დაბალი კონკურენტული უპირატესობებით, მაგრამ ფუნქციონირებს ბაზარზე კონკურენტული ბრძოლის მაღალი დონით.

ამ შემთხვევაში საცალო ვაჭრობის საწარმოს ხელმძღვანელობამ (მენეჯერებმა), პირველ რიგში, უნდა განახორციელოს კონკურენტულ უპირატესობათა ამაღლების ღონისძიებები სავაჭრო საწარმოში, რომელიც მოქმედებს ბაზარზე კონკურენციის მაღალი დონით.

სტრატეგიული მდგომარეობის მიხედვით (არსებული რესურსებისა და მოთხოვნების დონის გათვალისწინებით) ხელმძღვანელობამ უნდა მიიღოს სტრატეგიული გადაწყვეტილება საცალო ვაჭრობის საწარმოთა ფუნქციონირების (განვითარების) შესაბამისი საერთო გეგმის, ე.ი. საერთო კონკურენტული სტრატეგიის არჩევის შესახებ. ამის შესაბამისად განისაზღვრება საწარმოთა საქმიანობის კონკურენტული მიზნები, ამ მიზნების მისაღწევად უნდა იყოს ორიენტირებული შესაბამისი საქმიანი სტრატეგიები, მათი დამუშავება ხდება მთლიანად საცალო ვაჭრობის საწარმოებისათვის, სტრუქტურული ქვედანაყოფების დონეზე საქმიანი სტრატეგიები კონკრეტდება ფუნქციური სტრატეგიების სახით. მათი კონკურენტული სტრატეგიების გამოყენების იერარქია საცალო ვაჭრობაში, შეიძლება წარმოვადგინოთ შემდეგნაირად (ნახ. 2):

ნახ. 2. კონკურენტული სტრატეგიების გამოყენების იერარქია საცალო ვაჭრობაში

მენეჯმენტის თეორიაში გამოყენებას პოულობს საერთო სტრატეგიათა სხვადასხვა ტაქსონომი. მაგალითად, მ. პორტერი განასხვავებს სამ საერთო სტრატეგიას, რომლებსაც, მისი აზრით, აქვთ უნივერსალური გამოყენება: ლიდერობა ხარჯების შემცირებაში; დიფერენციაცია; ფოკუსირება [5, 126].

როგორც მ. პორტერი თვლის, ლიდერობა ხარჯების შემცირებაში ყველაზე დამახასიათებელი სტრატეგიაა პრაქტიკულ მენეჯმენტში. იგი ითვალისწინებს საქმიანობის დიდ მოცულობას, პროდუქციის ფართო ასორტიმენტს, სტანდარტიზებულ და გამარტივებულ მომსახურებას, ე. ი. ყოველივე იმას, რაც საცალო ვაჭრობაში დამახასიათებელია სავაჭრო ცენტრებისა და მსხვილი სავაჭრო საწარმოებისათვის. ამასთან ერთად საქონლის (პროდუქციის) დიფერენციაცია უნდა იყოს შესაძარისი იმ საწარმოებთან, რომლებიც იყენებენ დიფერენციაციის სტრატეგიას.

დიფერენციაციის სტრატეგია ითვალისწინებს საქმიანობის ერთი ან რამდენიმე ასპექტის გამოვლენას, რომლებიც მნიშვნელოვანია მომხმარებელთა დიდი რაოდენობით, და ამ მხრივ საწარმოების (ფირმების) ძალისხმევითა გაერთიანებით. მაგრამ ამ შემთხვევაში ვლინდება ხარჯების ზრდის ტენდენცია. ამიტომ საწარმოებმა არ უნდა დაუშვან მათი არსებითი გადახრები საშუალო დარგობრივი მახასიათებლებისაგან.

ფოკუსირების სტრატეგია ითვალისწინებს ძალისხმევით მოკრებას ბაზრის რომელიღაც სეგმენტის მომსახურებაზე. ეს შეიძლება მიაღწიონ როგორც ხარჯების შემცირების ანგარიშზე, ასევე პროდუქციის დიფერენციაციით.

მ. პორტერის აზრით, სამი დამახასიათებელი საერთო სტრატეგია წარმოადგენს კონკურენციისადმი საიმედო მიდგომის ალტერნატივებს, მაგრამ ექვს იწვევს ხარჯების შემცირების ფოკუსირების სტრატეგიის

გამოყენებისას საწარმოთა საქმიანობის შესაძლებლობა რომელიმე სეგმენტზე თავმოყრის პირობებში, ვინაიდან ამ შემთხვევაში მიმდინარეობს მათი საქმიანობის მოცულობის შეზღუდვა.

მ. მესკონი, მ. ალბერტი და ფ. ხედოური განასხვავებენ ოთხ საერთო სტრატეგიას: შეზღუდული ზრდა; ზრდა; შემცირება; შეხამება [2, 274]. მათი აზრით, შეზღუდული ზრდის სტრატეგია ყველაზე მეტად გავრცელებულია საწარმოებს შორის, მისთვის დამახასიათებელია თავისი მდგომარეობით კმაყოფილება, მიზნების დადგენა მიღწეული დონის მიხედვით (დონის მიმართ), საქმიანობის მინიმალური რისკი.

ზრდის სტრატეგია გულისხმობს მიზნების მნიშვნელოვან გაზრდას წინა პერიოდის დონესთან შედარებით. ეს მიიღწევა შინაგანი ან გარეგანი ზრდის გზით.

შემცირების სტრატეგია მიმართულია ოპერაციათა ორიენტაციის რაციონალურ შეცვლაზე. იგი ითვალისწინებს სამ ვარიანტს: ლიკვიდაციას; ზედმეტი ნაწილის (რგოლის) ჩამოცილებას; შემცირებასა და ორიენტაციის შეცვლას.

შეხამების სტრატეგია გულისხმობს დასახელებული სამი სტრატეგიიდან ნებისმიერ გაერთიანებას.

უნდა აღინიშნოს, რომ საერთო სტრატეგიის ტაქსონომებში [5, 136-70] განისაზღვრება მიზნები, რომლებიც არჩეულია საწარმოების მიერ, მაგალითად, მიმოქცევის ხარჯები, დიფერენციაცია, ზრდა, შემცირება და სხვ. ამიტომ ჩამოთვლილი სტრატეგიები წარმოადგენენ არა საერთო, არამედ საქმიან სტრატეგიებს, რომლებიც მიმართულია საწარმოთა კონკრეტული მიზნების მიღწევაზე.

ი. გერჩიკოვაც მიმართავს სტრატეგიების კლასიფიკაციას ფირმის მიზნებთან დამოკიდებულების მიხედვით. მაგალითად, იგი გამოყოფს [8, 154-156] შემდეგ სტრატეგიას: საპროდუქტო-საბაზრო; მარკეტინგის, კონკურენტული დარგის მართვის; სიახლეთა დანერგვის; კაპიტალდაბანდების; განვითარების; შთანთქმის; საზღვარგარეთული ინვესტირების; საექსპორტო საქმიანობის გაფართოებაზე ორიენტაციის; საგარეო ეკონომიკური ექსპანსიის სტრატეგიებს.

საცალო ვაჭრობის საწარმოთა საერთო კონკურენტულმა სტრატეგიებმა უნდა ასახონ, ჩვენი აზრით, ფუნქციონირების ძირითადი მიმართულებები შესაბამის ბაზარზე. ამის გათვალისწინებით შეიძლება საერთო კონკურენტული სტრატეგიების შემდეგი ტაქსონომიის შეთავაზება საცალო ვაჭრობაში:

1. აქტიური, რომელიც ითვალისწინებს ექსპანსიონისტური პოლიტიკის განხორციელების უზრუნველყოფ მიზნებს ბაზარზე;

2. დაცვითი, რომელსაც ახასიათებს კონკურენტული გარემოცვის ზემოქმედებაზე მაქსიმალურად შესაძლო ადეკვატური პასუხის გამთვალისწინებელი მიზნები;

3. შეხამება, რომელიც აერთიანებს აქტიური და დაცვითი საერთო სტრატეგიებისათვის დამახასიათებელ მიზნებს.

საცალო ვაჭრობის საწარმოების მიერ რაციონალური, კონკრეტული საერთო სტრატეგიების არჩევა პრაქტიკული მენეჯმენტის აქტუალური პრობლემაა. მაგალითად, მ. მესკონი, მ. ალბერტი და ფ. ხედოური საერთო სტრატეგიის შერჩევისათვის იძლევიან რეკომენდაციას გაითვალისწინონ ისეთი მაჩვენებლები, როგორიცაა, რისკი, წარსული სტრატეგიების ცოდნა, მფლობელებზე რეაქცია და დროის ფაქტორი [2, 279]. მაგრამ ავტორები იზღუდებიან ამ პრობლემის თაობაზე მხოლოდ ზოგადი მსჯელობებით.

საერთო კონკურენტული სტრატეგიის არჩევა საცალო ვაჭრობაში უნდა განხორციელდეს, ჩვენი აზრით, საწარმოთა სტრატეგიული მდგომარეობის საფუძველზე, რომელიც, როგორც უკვე აღინიშნა, განისაზღვრება ბაზარზე არსებული კონკურენტული უპირატესობებისა და კონკურენტის დონის გათვალისწინებით.

მატრიცის შესაბამისად, რომელიც წარმოდგენილია მე-1 ნახაზზე, 1, 2 და 3 სიტუაციებში საცალო ვაჭრობის საწარმოებს გააჩნიათ მაღალი სტრატეგიული მდგომარეობა. ამ სიტუაციებში, ბუნებრივია, არსებული რესურსებისა და ხელმძღვანელობის (მენეჯმენტის) ფასეულობითი ორიენტაციის გათვალისწინებით გამართლებულია აქტიური საერთო კონკურენტული სტრატეგია.

7, 8 და 9 სიტუაციებში საცალო ვაჭრობის საწარმოები ფლობენ დაბალ სტრატეგიულ მდგომარეობას. ეს ვარაუდობს უფრო ძლიერი მეტოქეების არსებობას ბაზარზე. ამ სიტუაციებში საცალო საწარმოებს შეუძლიათ გამოიყენონ საერთო სტრატეგიის მხოლოდ ერთი ალტერნატივა – დაცვითი, რომელიც პირველ რიგში, უნდა იქნეს მიმართული კონკურენტუნარიანობის ოპერატიულ ამაღლებაზე.

4, 5 და 6 სიტუაციებში საცალო ვაჭრობის სტრატეგიული მდგომარეობა ფასდება როგორც საშუალო. ეს გულისხმობს ბაზარზე ერთდროულად უფრო ძლიერი და სუსტი მეტოქეების არსებობას. მთლიანად საცალო საწარმოები ამ სიტუაციებში სავსებით კონკურენტუნარიანია. ამასთან ერთად მათ არა აქვთ გადაწყვეტი უპირატესობანი კონკურენტულ გარემოსთან შედარებით.

ამიტომ მოცემულ შემთხვევაში უმჯობესია საცალო ვაჭრობის საწარმოების მიერ შეხამების საერთო კონკურენტული სტრატეგიის გამოყენება, რომელიც ითვალისწინებს კონკურენტებზე ზეგავლენას საქმიანობის იმ მიმართულებათა დახმარებით, რომლებიც კონკურენტებისათვის განსაკუთრებით წარმატებულია, და დაცვის იმ პოზიციების მიხედვით, რომლებიც უფრო სუსტია, მათთან შედარებით.

შერჩეული საერთო კონკურენტული სტრატეგიის შესაბამისად საცალო ვაჭრობის საწარმოებმა უნდა განსაზღვრონ მიზნები, რომლებიც უზრუნველყოფენ მათ კონკურენტუნარიანობას თავიანთი მისიის განხორციელების პროცესში.

საცალო ვაჭრობაში მიზნების მიმართულებისაგან დამოკიდებულებით საწარმოს დონეზე შეიძლება სხვადასხვა საქმიანი კონკურენტული სტრატეგიების გამოყენება. ამასთან მხედველობაში უნდა იქნეს მიღებული, რომ ერთი მიზანი მიიღწევა სხვადასხვა საქმიანი სტრატეგიის ან მათი შეხამების ხარჯზე.

საცალო ვაჭრობის პრაქტიკისათვის, ჩვენი აზრით, ყველაზე დამახასიათებელი შეიძლება იყოს შემდეგი საქმიანი კონკურენტული სტრატეგიები:

1. **განვითარება** – საქმიანობის მოცულობისა და ინტენსივობის გადიდება იმ მიმართულებებით, რომლებიც უფრო ეფექტიანია კონკურენტულ გარემოსთან შედარებით, ორგანიზაციული სტრუქტურების და სავაჭრო ერთეულებისა და ფართის რაოდენობის ცვლილებათა გარეშე. მაგალითად, სავაჭრო საწარმო უწევს მეტ მომსახურებას კონკურენტ-საწარმოებთან შედარებით. ეს არა მარტო იზიდავს მყიდველებს პირველ სავაჭრო საწარმოში და ამით ადიდება საქონელბრუნვის მოცულობას, არამედ მოაქვს მნიშვნელოვანი შემოსავალი ფასიანი მომსახურების რეალიზაციისაგან. ამ სიტუაციაში შეიძლება მიზანშეწონილი იყოს ფასიანი მომსახურების რაოდენობისა და მოცულობის გადიდება კონკურენტთან შედარებით.
2. **ზრდა** – საცალო საწარმოთა სავაჭრო ფართის გაფართოება, სავაჭრო ერთეულების რაოდენობის გადიდება, ე. ი. გარეგანი ზრდა. ეს სტრატეგია შეიძლება განხორციელდეს როგორც ორგანული ზრდის (ე. ი. დამოუკიდებელი ზრდის), ასევე საცალო ვაჭრობის სხვა საწარმოების საქმიანობაში წილის შეძენითაც.
3. **დიფერსიფიკაცია** – მყიდველებისათვის შესატავაზებელი საქონლის და მომსახურების ასორტიმენტის გაფართოება, მათ შორის ისეთებისა, რომლებიც დამახასიათებელია სხვა სპეციალიზაციის საწარმოებისათვის, აგრეთვე სხვა სფეროების საქმიანობისათვის (მაგალითად, ფოსტის, ბანკის განყოფილებების გახსნა, ავტომანქანების გამართვა, რემონტი და სხვ.).
4. **გაუმჯობესება** – საქმიანობის იმ სახეობის სრულყოფა, რომლებიც ნაკლებად ეფექტიანია კონკურენტულ გარემოსთან შედარებით.
5. **დიფერენცია** – ყურადღების გამახვილება ბაზრის ერთ ან რამდენიმე სეგმენტის ხარისხიან მომსახურებაზე.
6. **ოპტიმიზაცია** – საქმიანობის იმ სახეობის, სტრუქტურული ქვედანაყოფებისა და სავაჭრო ერთეულების შემცირება ან გაუქმება, რომლებისთვისაც დამახასიათებელია დაბალი ეფექტიანობა.

საქმიანი კონკურენტული სტრატეგიები- „განვითარება“, „ზრდა“ და „დიფერსიფიკაცია“ - ასახავენ საერთო სტრატეგიას, რადგან, საბოლოო ჯამში, ისინი მიმართულია ბაზარზე ექსპანსიონისტური პოლიტიკის განსახორციელებლად.

სტრატეგია „გაუმჯობესება“, „დიფერენცია“ და „ოპტიმიზაცია“, დამახასიათებელია, პირველ რიგში, დაცვითი საერთო კონკურენტული სტრატეგიისათვის, ვინაიდან გულისხმობენ კონკურენტული გარემოს ზეგავლენის თავიდან აცილებას ან შემცირებას.

შეხამების საერთო კონკურენტული სტრატეგია ითვალისწინებს ჩამოთვლილი საქმიანი სტრატეგიების შერჩევით გამოყენებას კონკრეტული ფაქტორების გათვალისწინებით, რომლებიც დამახასიათებელია კონკურენტული ბრძოლისათვის შესაბამის ბაზარზე.

მენეჯმენტის თეორიაში არსებობს სხვადასხვა მეთოდოლოგიური მიდგომა სტრატეგიათა დამუშავების პროცესისადმი, რაც განპირობებულია სტრატეგიების განვითარების ტიპების მრავალფეროვნებით.

უნდა აღინიშნოს, რომ ამჟამად პრაქტიკულ მენეჯმენტში ყველაზე მეტ გამოყენებას პოულობს საგეგმო მოდელი, რომელიც ეფუძნება ტექნოკრატიულ მიდგომას კონკრეტულ სტრატეგიათა დამუშავების პროცესისადმი. მაგალითად, მ. მესკონი, მ. ალბერტი და ფ. ხედოური აანალიზებენ საერთო სტრატეგიებს და აქცენტს ამახვილებენ რესურსების რაციონალურ განაწილებასა და ამასთან ოპერაციათა კვლევის მეთოდების ფართო გამოყენებაზე [2, 258-268].

სტრატეგიის დამუშავების საგეგმო მოდელის მაგალითს, რომელიც გავრცელებულია პრაქტიკაში, წარმოადგენს პროექტი - „საბაზრო სტრატეგიის ზემოქმედება მოგებაზე“. მოდელი ითვალისწინებს დაახლოებით 30 ცვლადის (ფაქტორის) გამოყენებას. ისინი, როგორც მიჩნეულია, იძლევიან შესაძლებლობას, განისაზღვროს კომპანიათა მოგებაზე გავლენის მომხდენ ფაქტორთა 67%. ამჟამად აღნიშნული პროექტი გამოიყენება 200-ზე მეტი ფირმის მიერ, რომლებიც დასაქმებულია 1500 მიმართულების საქონლის წარმოებისა და მომსახურების დროს [2, 200].

მოდელი ითვალისწინებს კონკურენტული სიტუაციის, საწარმოო სიტუაციის და საბაზრო სიტუაციის გამოკვლევას. რომლისთვისაც დამახასიათებელია ტექნოკრატიული მიდგომა, ორიენტირებული რაოდენობრივი მეთოდების გამოყენებაზე. მაგალითად, კონკურენტული სიტუაცია

განისაზღვრება ისეთი კრიტერიუმებით, როგორიცაა ბაზრის წილი, ბაზრის შეფარდებითი წილი, პროდუქციის შედარებითი ხარისხი; საწარმოო სტრუქტურა გამოსახება დახარჯული კაპიტალის შეფარდებით პროდუქციის ღირებულებასა და დამატებულ ღირებულებასთან; საწარმოო სიმძლავრეების გამოყენების ხარისხთან და შრომის ნაყოფიერებასთან; საბაზრო სიტუაციაში იგულისხმება ბაზრის დინამიკა, კაპიტალტევადობა, მარკეტინგზე დანახარჯების შეფარდება რეალიზაციის მოცულობასთან და სხვ.

მაგრამ ტექნოკრატიული მიდგომა სტრატეგიითა დამუშავებისადმი ამჟამად საცალო ვაჭრობაში არ შეიძლება იყოს განსაზღვრული. საცალო ვაჭრობის საწარმოთა საქმიანობა არსებითად გართულდა, პირველ რიგში, კონკურენციის ზრდის ხარჯზე.

თანამედროვე პირობებში კონკურენტულ სტრატეგიითა დამუშავების პროცესი, ჩვენი აზრით, უნდა განისაზღვროს, პირველ რიგში, კონკურენტულ ურთიერთობათა დინამიკით, მეტოქეთა ქცევით ბაზარზე. ეს კი შესაძლებელია განხორციელდეს მხოლოდ რაოდენობრივი კრიტერიუმების საფუძველზე.

საცალო ვაჭრობაში კონკურენტული სტრატეგიების დამუშავების პროცესის ანალიზისას გასათვალისწინებელია ის, რომ ამ სისტემის სირთულე განპირობებულია საწარმოთა საქმიანობის შედეგებზე მრავალი ურთიერთდაკავშირებული ფაქტორის, პირველ რიგში, ადამიანისეული ფაქტორის ზემოქმედებით, რაც პროგნოზირებადი ან ძნელად პროგნოზირებადია.

ამის გამო წარმოიშობა სისტემისათვის დამახასიათებელი სიტუაცია, როდესაც შეუძლებელია განისაზღვროს მისი ქცევის ალბათობა. ეს განსაკუთრებით ეხება კონკურენტულ ურთიერთობებს საცალო ვაჭრობაში.

საცალო ვაჭრობაში ყველაზე ეფექტიანად ფუნქციონირებენ ის საწარმოები, სადაც სტრატეგიული დაგეგმვის განუსაზღვრელობა ყველაზე დაბალია. ბუნებრივია, რომ სტრატეგიული დაგეგმვა საცალო ვაჭრობაში საერთოდ საკმაოდ მაღალია. მაგრამ იგი არსებითად განსხვავდება საცალო საწარმოების (ფირმების) სპეციალიზაციის, ადგილმდებარეობისა და საქმიანობის მოცულობისაგან დამოკიდებულებით. მაგალითად, სტრატეგიული დაგეგმვის განუსაზღვრელობა პურპროდუქტებითა და კულტსაქონლით ვაჭრობის საწარმოებში, სპეციალიზებულ და უნივერსალურ საქალაქო დანიშნულების და საცხოვრებელი ზონის, მსხვილ და მცირე საწარმოებში (ობიექტებში), ბუნებრივია, იქნება განსხვავებული.

საქართველოში ბოლო პერიოდში არსებული საცალო სავაჭრო ქსელის რაოდენობის გადიდების და მისი უნივერსალიზაციის ტენდენცია განაპირობებს სტრატეგიული დაგეგმვის განუსაზღვრელობის ზრდას.

უნდა აღინიშნოს, რომ სტრატეგიული დაგეგმვის განუსაზღვრელობის დონესა და აუცილებელი ინფორმაციის მოცულობას შორის არსებობს პირდაპირი დამოკიდებულება. ამის შედეგად სამომხმარებლო ბაზრის საქონლით გაჯერების, საცალო ვაჭრობის საწარმოებს შორის კონკურენტული ბრძოლის გაძლიერების და ამით სტრატეგიული დაგეგმვის განუსაზღვრელობის პოტენციური ზრდის კვალობაზე წარმოიშობა ინფორმაციის მოცულობის შესაბამისი გადიდების აუცილებლობა, რაც საჭიროა რაციონალურ მმართველობით გადაწყვეტილებათა მისაღებად.

რაც უფრო მაღალია სტრატეგიული დაგეგმვის განუსაზღვრელობა საცალო ვაჭრობაში, მით უფრო დიდია მისი კორექტირების მოთხოვნილება ცვალებად პირობებისაგან დამოკიდებულებით. ამგვარად, განუსაზღვრელობა საცალო ვაჭრობის საწარმოების (ფირმების) მიერ კონკურენტულ სტრატეგიითა პროცესის დამუშავების ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი ფაქტორია. ამასთან დაკავშირებით აქტუალურია კონკურენტულ სტრატეგიითა დამუშავების რაციონალური მეთოდოლოგიის შერჩევა საცალო ვაჭრობაში. დაგეგმვის თეორიაში განასხვავებენ სამ პარადიგმას: ფორმალურს, ინკრემენტულს და სისტემურს.

ფორმალური დაგეგმვა მეტწილად ემყარება გამოსაკვლევი პრობლემის ჰორიზონტის ხელოვნურ დავიწროებას რაოდენობრივი მოდელების გამოყენების შესაძლებლობისა და ოპტიმალური ტექნოლოგიის მიღებისათვის. ეს, თავის მხრივ, არსებითად ზღუდავს საანალიზო კრიტერიუმების რიცხვს და მათგან პრიორიტეტს აძლევს რაოდენობრივ მახასიათებელს, ფორმალური დაგეგმვა ახდენს საიმედოობისა და ობიექტურობის შთაბეჭდილებას. მაგრამ, ბევრ შემთხვევაში, ეს ასევე რჩება, რადგან მოცემული პარადიგმა მნიშვნელოვნად ამარტივებს საკვლევ პრობლემებს და საშუალებების სარეკომენდაციო პარამეტრებს.

დაგეგმვის ინკრემენტული პარადიგმა ემყარება ნობელის პრემიის ლაურეატის ჰ. საიმონის მიერ შემოთავაზებულ შეზღუდული რაციონალურობის ცნობილ კონცეფციას. იგი ორიენტაციას აძლევს მკვლევრებს, პირველ რიგში, ზოგად მიდგომებზე დასაბუთი მიზნების მიღწევისათვის. დაგეგმვის პროცესი ამ შემთხვევაში ხშირად არ შეიცავს მიზნების რეალიზაციის კონკრეტულ სტრატეგიას. ამგვარად, დაგეგმვის ინკრემენტული პარადიგმა უფრო მიზნისაკენ მოძრაობის მიმართულებაა, ვიდრე მისი მიღწევის წესი.

სისტემური პარადიგმა აერთიანებს ფორმალურად ინკრემენტული დაგეგმვის დადებით თვისებებს. იგი გამომდინარეობს იქიდან, რომ საკვლევი სისტემა განისაზღვრება ურთიერთდაკავშირებული და ურთიერთგანპირობებული ფაქტორების დიდი რიცხვის ურთიერთქმედებით, რაც ცვალებადია დინამიკაში და შესაძლებელს ხდის სისტემის მდგომარეობის ერთმნიშვნელოვან წინასწარმეტყველებას (პროგნოზს).

სისტემის უმრავლესობის სირთულისა და არაპროგნოზირებადობის გათვალისწინებით მოცემული პარადიგმა იძლევა შესაძლებლობას დამუშავდეს სტრატეგიული მოდელები პრობლემების სუსტი სტრუქტურისა და ადაპტური დაგეგმვის აუცილებლობის, ამასთან როგორც ობიექტური, ასევე სუბიექტური კრიტერიუმების ანალიზის კონტექსტში. ამის შედეგად აქცენტი კეთდება ადამიანის ფაქტორზე, მის ფასეულობასა და მნიშვნელობაზე.

მამსადამე, საცალო ვაჭრობაში კონკურენტულ სტრატეგიათა დამუშავების პროცესი უნდა ემყარებოდეს დაგეგმვის სისტემური პარადიგმების მეთოდოლოგიას. ამ კონტექსტში კონკურენტული სტრატეგიული დაგეგმვა საცალო ვაჭრობაში უნდა იქნეს განხილული როგორც სწავლებისა და მიზანმიმართული განვითარების პროცესი.

ამ აზრით იერარქიათა ანალიზის მეთოდის სისტემური მიდგომა, ჩვენი შეხედულებით, ყველაზე მისაღებია საცალო ვაჭრობაში კონკურენტულ სტრატეგიათა დამუშავების პროცესისათვის. აღნიშნული მეთოდი იძლევა შესაძლებლობას გაერთიანდეს სტრატეგიული დაგეგმვის პროცესში დაგეგმვის პირდაპირი და უკუპროცესები, რაც საბოლოო ჯამში ხელს უწყობს მისი ეფექტიანობის მნიშვნელოვან ამაღლებას.

დაგეგმვა პირდაპირი მიმართულებით უნდა განხორციელდეს საცალო ვაჭრობის საწარმოთა მიმდინარე სტრატეგიული მდგომარეობის, მათი კონკრეტული გარემოს და მოცემული ფაქტორების განვითარების შესახებ ლოგიკური ვარაუდების ანალიზის საფუძველზე. ეს იძლევა შესაძლებლობას განისაზღვროს საკვლევი საცალო საწარმოების ალბათური მდგომარეობა. დაგეგმვა უკუმიმართულებით, პირიქით, იწყება საცალო ვაჭრობის საწარმოთა სასურველი მდგომარეობიდან, და გულისხმობს იმ ფაქტორების განსაზღვრას, რომლებიც აუცილებელია მისი მიღწევისათვის. ეს ფაქტორები გაითვალისწინება პირდაპირი დაგეგმვის შემდგომ პროცესში.

ყოველივე აღნიშნულის შემდეგ, საცალო ვაჭრობაში კონკურენტულ სტრატეგიათა დამუშავების პროცესი იერარქიათა ანალიზის მეთოდის სისტემური მიდგომის საფუძველზე ასეთია:

1. საკვლევი პრობლემის ლოგიკური ალბათური მდგომარეობის განსაზღვრა;
2. მიზნების განსაზღვრა სისტემის სასურველი მდგომარეობის სახით;
3. პოლიტიკისა და ფაქტორების გამოვლენა, რომლებიც აუცილებელია სასურველი მდგომარეობის მიღწევისათვის;
4. ამ პოლიტიკისა და ფაქტორების დანერგვა პირდაპირ პროცესში და მისი იტერაციის საშუალებით სისტემის ალბათური და სასურველი მდგომარეობის დაახლოება.

ლიტერატურა:

1. რ. მარკინი, საცალო ვაჭრობის მართვა, თარგმ. ინგ. მ., 1980.
2. მ. მესკონი, მ. ალბერტი, ფ. ხედოური, მენეჯმენტის საფუძვლები, მ., 2008.
3. ფ. კოტლერი, მარკეტინგის მართვა, მ., 2008.
4. გ. შუბლაზე, მენეჯმენტისა და მარკეტინგის ცნობარი, თსუ, 1994.
5. მ. პორტერი, საერთაშორისო კონკურენცია, თარგმ. ინგლ., მ., 2005.
6. გ. ა. საიმონი, მენეჯმენტი ორგანიზაციებში. თარგმ. ინგლ., მ., 1995.
7. ბ. კარლოფი, საქმიანი სტრატეგია, თარგმ. ინგლ. მ., 2006.
8. ი. ნ. გერჩიკოვა, მენეჯმენტი, მ., 2007.

COMPETITIVE STRATEGIES AND METHODOLOGICAL APPROACHES OF THEIR TREATMENT IN RETAIL TRADE

Manana Nanitashvili Gori State Teaching University, Professor
RESUME

Under the conditions of the market economy, retail trade enterprises are in a competitive relationship with each other. Therefore, their strategies of their activities should be considered as competitive strategies. The selection of rational, competitive common strategies by the retail trade enterprises is an active problem for the practical management. The selection of a competitive common strategy in retailing must be carried out based on the strategic conditions of the enterprises, which is determined by the existing competitive advantages and the given level of the competition. In the

theory of management, there exists different methodological approaches to the process of elaboration the strategies , which is due to the diversity of the types of strategy developments.

Currently, in the practical management the greatest recognition receives the planning model, which is based on the technocratic approach to the process of elaboration the particular strategies. But the technocratic approach to the process of elaboration the strategies in retailing cannot be specified. The activities of retail trade enterprises is essentially complicated due to the increased competition.

Under the modern conditions, the process of elaboration the competitive strategies must be defined primarily by the dynamics of the competitive relationships, by the competitors behavior in the market. This can be accomplished only on the basis of the quantitative criteria.

In retail trade during the analysis of the process of elaboration the competitive strategies, it should be noted that the difficulty of this system is due to the influence of many interrelated factors on the results of the performance of enterprises, the first and foremost, by an influence of human factors, which is predictable or hardly predictable.

For this reason, the situation typical to the system arises, when it is impossible to determine its probability of behavior. This applies especially to the competitive relations in retail trade.

In retail trade those enterprises operate the most effectively, where the uncertainties of the strategic planning is the lowest. It is natural, that strategic planning in retail trade is substantially different from the specialization of the retail enterprises(firms), the location and the volume of activity.

In Georgia, lately the trend towards the increase in the number of the existing retail trade network and its universalization cause to increase the uncertainties of the strategic planning. There should be mentioned that there is a direct dependence between uncertainty of the strategic planning and the volume of the required information. As a result, saturation of a consumer market with goods, the strengthening of competition between retail trade enterprises and thus on the grounds of the potential growth in the uncertainty of the strategic planning arises the need for the relevant increase of the volume of the information, which is necessary for the rational management decision-making.

The higher is the strategic planning uncertainty in the retail trade, the greater is the demand for its correction depending on the changing conditions. Thereby, uncertainty is one of the most important factors for the processing of the competitive strategies by the retail trade enterprises (firms). In connection with this, it is actual the selection of rational methodology for the processing of the competitive strategies in the retail trade. In the theory of planning, there are three paradigms that are being distinguished -formal, incremental and systematic.

Systematic paradigm integrates the positive characteristics of the formal and incremental planning. It stems from the fact that the system that is being researched is determined by the great number of the interaction of the interrelated and mutually conditioned factors, that is changeable in dynamics and makes it possible to predict (forecast) the state of the system.

Taking into account the complexity and the unpredictability of the majority of the system , the given paradigm gives an opportunity to process the strategic models according to the week structured problems, necessity of the adaptive planning , and at the same time both as objective and subjective criteria in the context of the analysis. As a result, emphasis is made on a human factor, its values and importance.

Therefore, in the retail trade the process of elaborating the competitive strategies must be based on the planning methodology of the systematic paradigms . In this context, planning of the competitive strategies in retail trade must be considered as the teaching and deliberate development process.

In our point of view, the systematic approach of the methodology of the hierarchical analysis is the most suitable in the retail trade for the process of elaborating the competitive strategies. The above mentioned method gives an opportunity for the direct and inverse planning processes to be united in the strategic planning process, which in the end contributes to its substantial increase in its efficiency.

პროდუქციის თვითღირებულებაზე მოქმედი ფაქტორების გამოთვლისათვის

გიორგი ნანუაშვილი, გორის სახელმწიფო სასწავლო უნივერსიტეტი, ასოცირებული პროფესორი

როინი ქობლანიძე, გორის სახელმწიფო სასწავლო უნივერსიტეტი, მოწვეული სპეციალისტი

თანამედროვე პირობებში, როდესაც მკვეთრად გაიზარდა მოგების როლი, საწარმოს, ფირმას თუ სხვას, საკუთრების ფორმის მიუხედავად, აინტერესებს დაადგინოს ის მიზეზები, რომელთა გამოც მოხდა პროდუქციის გეგმიური თვითღირებულებიდან გადახრა. აღნიშნული ამოცანის გადაწყვეტას ხელი უნდა შეუწყოს ეკონომიკურმა ანალიზმა, საშუალებას რომ გვაძლევს გამოავლინოთ ის ფაქტორები, რომლებიც

განაპირობებენ მიღებულ შედეგებს და განვსაზღვროთ აღნიშნული ფაქტორების გავლენის ხარისხი. ამასთან დაკავშირებით წარმოიშობა სასაქონლო პროდუქციის თვითღირებულების ფაქტორული ანალიზის მეთოდოლოგიაში გარკვეული კორექტივებისა და დაზუსტების აუცილებლობა.

დღემდე მოქმედი რეკომენდაციებისა და მითითებების შესაბამისად გეგმიური თვითღირებულებიდან გადახრებზე მოქმედი ფაქტორების შეფასება ხორციელდება იმ ფაქტორების მიხედვით, რომლებიც ზემოქმედებას ახდენენ ერთი ლარი სასაქონლო პროდუქციის დანახარჯების დონეზე. სასაქონლო პროდუქციის თვითღირებულებაზე სხვადასხვა ფაქტორების სიდიდის განსაზღვრისას ჯერ ახდენენ ერთი ლარი სასაქონლო პროდუქციის დანახარჯების ფაქტორულ ანალიზს, ხოლო შემდეგ გადახრებს აღნიშნული დანახარჯების შესაბამისად ცალკეული ფაქტორების მიხედვით ამრავლებენ ფაქტიურად გამოშვებულ სასაქონლო პროდუქციის მოცულობაზე იმ საბითუმო ფასებით, რომლებიც მოცემულია გეგმაში.

ჩვენი შეხედულებით (აზრით), აღნიშნული მეთოდიკაში დაშვებულია სერიოზული შეცდომები (ყოველ შემთხვევაში, ის აღარ პასუხობს დღევანდელ მოთხოვნებს), ამიტომ საჭიროა მათი გამოსწორება და აღნიშნული საკითხისადმი ახლებური მიდგომა, საქმე იმაშია, რომ:

ჯერ ერთი, სასაქონლო პროდუქციის თვითღირებულებაზე მოქმედი ფაქტორების განსაზღვრისას მიმდინარეობს ყველა იმ ფაქტორების მიხედვით გაანგარიშება, რომლებიც ზემოქმედებენ ერთი ლარი სასაქონლო პროდუქციის დანახარჯთა დონეზე, მაგრამ ჩვენ ამას პრინციპულად არ ვეთანხმებით. მართალია ერთი ლარი სასაქონლო პროდუქციის დანახარჯების დონე დამოკიდებულია ფირმის მიერ გამოშვებული პროდუქციის ფასებზე, მაგრამ ფირმის მიერ გაწეული დანახარჯები არ არის დამოკიდებული ამ ფაქტორებზე. ამ შემთხვევაში ფაქტიურ და გეგმიურ თვითღირებულებას შორის გადახრებზე კონტროლი შეიძლება განვახორციელოთ მხოლოდ იმ ფაქტორების მიხედვით, რომლებიც გავლენას ახდენენ სასაქონლო პროდუქციის დონეზე. კერძოდ, ცალკეული პროდუქციის თვითღირებულების სტრუქტურული ცვლილებების შესაბამისად.

მეორე - ეკონომიკური ანალიზის მეთოდიკაში ერთი ლარი სასაქონლო პროდუქციის დონეზე მოქმედ ფაქტორებში განიხილება ცალკეული სახის პროდუქციის თვითღირებულების ცვლილებისა და მატერიალურ რესურსებზე ფასების ცვლილებების დონეები. მაგრამ ფასების ეს ცვლილებები აუცილებლად აისახება ცალკეული სახის პროდუქციების თვითღირებულების დონეზე. ამიტომ, უფრო სწორი იქნება, თუ აღნიშნულ საკითხთან დაკავშირებით ყურადღებას გავამახვილებთ მატერიალური რესურსების ფასთა ცვლილებებზე.

მესამე - მოძველებულ მეთოდიკაში არ არის მითითებული რომ სასაქონლო პროდუქციის თვითღირებულება დამოკიდებულია მოცულობაზე, რასაც ბევრი მეცნიერი აღნიშნავს და თავიანთ შრომებში მიუთითებს კიდევ. თვითღირებულებაზე აღნიშნული ფაქტორის გავლენის სიდიდე შეიძლება განვსაზღვროთ შემდეგნაირად:

ფირმის გეგმაში მიღებული საბითუმო ფასებით შეფასებული გამოშვებული სასაქონლო პროდუქციის ფაქტიურთან არსებული გადახრა გავამრავლოთ ერთი ლარი სასაქონლო პროდუქციის დანახარჯთა გეგმიურ დონეზე.

თვითღირებულების განზოგადებული მაჩვენებელი - ერთი ლარი სასაქონლო პროდუქციის დანახარჯების დონე საშუალებას გვამლევს არა მარტო ვაკონტროლოთ პროდუქციის თვითღირებულების ცვლილება, არამედ უზრუნველყოთ კავშირი თვითღირებულებისა და მოგების მაჩვენებელს შორის. ამიტომ ანალიზი შეიძლება განვაგრძოთ და განვსაზღვროთ სასაქონლო პროდუქციის წარმოებიდან მიღებულ მოგებაზე მოქმედი ფაქტორები.

ჩვენი აზრით, ამ გავლენის განსაზღვრა აუცილებელია განვახორციელოთ შემდეგნაირად:

როგორც ცნობილია, პროდუქციის თვითღირებულების შემცირება (სხვა დანარჩენ თანაბარ პირობებთან მიმართებაში) დაკავშირებულია მოგების ზრდასთან, ხოლო მისი ზრდა, პირიქით, მოგების შემცირებასთან. ამიტომ, ცალკეული სახის პროდუქციის თვითღირებულების სტრუქტურული ძვრები და ცვლილებები შეიძლება დავადგინოთ ამავე ფაქტორებითვე მოგებაზე, თუკი ზემოთ განხილულ გაანგარიშების მნიშვნელობას წარმოვადგენთ საწინააღმდეგო ნიშნით.

მოცულობის ცვლილების გავლენა მოგებაზე წარმოებული სასაქონლო პროდუქციის მიხედვით გაიანგარიშება იმის ანალოგიურად რაც ზემოთ განვიხილეთ, მხოლოდ იმ განსხვავებით, რომ გადახრებს ვამრავლებთ არა ერთი ლარის სასაქონლო პროდუქციის გეგმიურ დანახარჯებზე, არამედ ამ ლარიდან მიღებული გეგმიური მოგების სიდიდესზე.

მოგებაზე ფასის ცვლილების გავლენა კი შეიძლება განვსაზღვროთ მოქმედი საბითუმო ფასებით ფაქტიურად გამოშვებული სასაქონლო პროდუქციიდან ფაქტიურად გამოშვებული სასაქონლო პროდუქციის გამოკლებით, რომელიც შეფასებულია გეგმაში მიღებული საბითუმო ფასებით.

თუ გაანგარიშებები სწორადაა გამოთვლილი, მაშინ ოთხი ფაქტორის გავლენა უნდა დაემთხვეს მოგების გეგმიურიდან გადახრის საერთო მაჩვენებელს. აღნიშნულ ოთხ ფაქტორს ჩვენ მივაკუთვნებთ: სტრუქტურულ ძვრებს, ცალკეული სახის პროდუქციის თვითღირებულების ცვლილებებს, სასაქონლო პროდუქციის გამოშვების მოცულობას და ფასთა ცვლილებებს.

ყოველივე ზემოთ ჩამოყალიბებული მოსაზრებები ჩვენ შეგვიძლია გავამყაროთ მაგალითის წარმოდგენით:

1.1. ცხრილის სახით წარმოვადგინოთ ყველა ის ამოსავალი მონაცემები, რომლებიც საჭიროა ამ ანალიზის ჩატარებისათვის.

ცხრილი 1.1.

N	მაჩვენებლები	მნიშვნელობა ათას ლარებში
1.	სასაქონლო პროდუქციის თვითღირებულება გეგმით, გადაანგარიშებულს ფაქტიურად გამოშვებულზე ფაქტიურად გამოშვებული	8975 7949 8309
2.	სასაქონლო პროდუქციის თ/ლ ზრდა მატერიალურ რესურსებზე ფასების ცვლილების გამო	197
3.	სასაქონლო პროდუქცია გეგმით ფაქტიურად გეგმაში მიღებული ფასები	9522 9038
4.	დანახარჯები ერთ ლარ სასაქონლო პროდუქციაზე გეგმით, გადაანგარიშებულს ფაქტიურად გამოშვებულსა და პროდუქციის ასორტიმენტზე გეგმაში მიღებული ფაქტიური ფასებით მატერიალური რესურსების გეგმიური ფასიდან და გეგმაში მიღებული პროდუქციის ფასებიდან გამომდინარე ფაქტიურად მოქმედი ფასებით	87,95 88,42 91,93 89,75 91,08

სასაქონლო პროდუქციის თვითღირებულებაზე მოქმედი ფაქტორების გავლენა და მოგების გაანგარიშება სასაქონლო პროდუქციის გამოშვებიდან გამოთვლილია 1.2. ცხრილში.

ცხრილი 1.2.

ფაქტორები	ფაქტორების გავლენა					
	დანახარჯები ერთ ლარ სასაქონლო პროდუქციაზე		სასაქონლო პროდუქციის სრული თვითღირებულება		მოგება წარმოებული სასაქონლო პროდუქციიდან.	
	გაანგარიშება	მოცულობა თეთრებში	გაანგარიშება	მოცულობა თეთრებში	გაანგარიშება	მოც. თეთრებში
1.გამოშვებული პროდუქციის სტრუქტურაში ბიძგი 2.ცალკეული სახეობათა პროდუქციის თ/ლ-ის ცვლილება, მათ შორის, მატ. რესურსებზე	88,42-87,95	+0,47	+0,47-9038	+43	-(+43)	-43
	91,93-88,42	+3,51	100 +3,51.9038	+317	-(+317)	-317
	91,93-89,75	+2,18	100 +2,18.9038	+197	-(+197)	-197

ფასების ცვლილების გამო გამოსაშვები პროდუქციაზე ფასების ცვლილება სასაქონლო პროდუქციის გამოშვების მოცულობის ცვლილება	91,08-91,93	-0,85	100 X	X	91,22-9038	+84
	X	X	(9038-9522) x 0, 8795	-426	(9038-9522) x (1-0,8795)	-58
სულ	91,08-87,95	+3,13	8309-8375	-66	813-1147	-334

სასაქონლო გამოშვების თვითღირებულება გეგმით გათვალისწინებულზე ნაკლებია, რომელიც გამოწვეულია წარმოების დაგეგმილი მოცულობის (შემცირებით) შეუსრულებლობით:

ცალკეული სახეების პროდუქციის თვითღირებულების ცვლილებამ მნიშვნელოვნად გაზარდა სასაქონლო პროდუქციის თვითღირებულება. ფირმამ საჭიროა გააანალიზოს ცალკეული სახის პროდუქციის თვითღირებულების ზრდის მიზეზები და შეიმუშაოს მისი შემდგომი შემცირების გზები. საჭიროა აღვნიშნოთ, რომ დაახლოებით 60% სასაქონლო პროდუქციის თვითღირებულების ზრდისა გამოწვეულია ცალკეული სახის პროდუქციის თვითღირებულების ზრდით, რაც დაკავშირებულია მატერიალური რესურსების ფასების ზრდასთან ეს კი წარმოადგენს ისეთ ფაქტორს, რომელიც არ არის დაკავშირებული თვით ფირმის უშუალო საქმიანობასთან. სასაქონლო პროდუქციის თვითღირებულების ზრდის ხელი შეუწყო აგრეთვე გამოშვებული პროდუქციის სტრუქტურაში მომხდარმა ძვრებმა.

სასაქონლო პროდუქციის წარმოებიდან მიღებული მოგება დაგეგმილზე ნაკლებია 334 ათასი ლარით. ძირითადად ეს გამოწვეულია ცალკეული სახის პროდუქციაზე თვითღირებულების ზრდით. გარდა ამისა აღნიშნული მაჩვენებელზე უარყოფითად იმოქმედა გამოშვებული პროდუქციის სტრუქტურულმა ცვლილებებმა და წარმოების მოცულობის გეგმის შეუსრულებლობამ.

შესრულებულმა გამოთვლებმა საშუალება მოგვცა დაგვესახა ანალიზის შემდგომი მიმართულებები. საჭიროა განვიხილოთ ის მიზეზები, რამაც გამოიწვია ცალკეული სახის პროდუქციის თვითღირებულების ზრდა, გარდა იმისა, რომ გაიზარდა ფასები მატერიალურ რესურსებზე.

ფირმამ ვერ შეასრულა წარმოების მოცულობის გეგმა. პროდუქციის სტრუქტურული ცვლილებები განხორციელდა ნაკლებად რენტაბელური პროდუქციის დონის ამაღლებით. აქედან ცხადია, რომ ფირმამ ვერ უზრუნველყო მაღალ რენტაბელური პროდუქციის გეგმის შესრულება. ამიტომ აუცილებელია გავერკვეთ იმ მიზეზებში, რის გამოც მოხდა აღნიშნული ფაქტი.

ამის გამომწვევი მიზეზების აღმოფხვრა შემდგომი ანალიზის ჩატარებისას საშუალებას მოგვცემს მომავალში გავზარდოთ ეკონომიკური სარგებელი.

ლიტერატურა:

1. ფ. ბურდული, ეკონომიკური საქმიანობის ანალიზის აქტუალური საკითხები, თბ., 2000.
2. ე. ცირამუა, სამეურნეო-საფინანსო საქმიანობის ეკონომიკური ანალიზი (თეორია, მეთოდოლოგია, პრაქტიკა), თბ., 2003.
3. გ. ცაავა, ბ. ბიწაძე, ზ. ლიპარტია, ფინანსური მენეჯმენტი, ნაწ. 3, „ფინანსური ანგარიშგება და კომპლექსური ანალიზი“, თბ., 2006.
4. М.и. Баканов, А. Д. Шеремет, Теория Экономического анализа, М., 2002.

TO CALCULATE THE COST OF PRODUCTION FACTORS
Giorgi Nanuashvili, Gori State Teaching University, Associate Professor
Roin Koblianidze, Gori State Teaching University, Specialist by Contract
RESUME

Under modern conditions, the role of the firm is to ascertain the reasons for the sharp increase in profit and planned deviation of the production cost.

To our opinions there are serious mistakes made in the analyzing methodic of the above mentioned spare. That's why their immediate correction is essential. We nominate these mistakes and the ways how to correct them in this article.

**ძირითადი დარგების ეკონომიკური ეფექტიანობის ამაღლების სრულყოფის
საკითხები აჭარაში**

**მანუჩარ ნიჟარაძე, ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი,
სოფლის მეურნეობის აკადემიური დოქტორი**

გიორგი ჯაბნიძე, საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტი, დოქტორანტი
**ლაშა ლამპარაძე, ბათუმის ბოტანიკური ბაღის მარკეტინგისა და ტურიზმის სამსახურის
მთავარი სპეციალისტი**

საქართველოს სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის განმტკიცების, ქვეყანაში ცივილიზებული სოციალურ-ეკონომიკური ურთიერთობების დამკვიდრების პერიოდში, სახელმწიფოს აგროსამრეწველო კომპლექსის განვითარებისათვის არაერთი დადგენილების მიღებისა და ღონისძიების გატარების მიუხედავად, მთლიანად ქვეყნის და, მათ შორის, აჭარის აგრარული სფერო კვლავ კრიზისულ მდგომარეობაში რჩება. სამწუხაროდ, დღემდე მოუგვარებელი დარჩა მიწაზე საკუთრებისა და მეურნეობრივი ფორმის შეცვლა აჭარის სუბტროპიკულ რაიონებში; მოშლილია საწარმოო ინფრასტრუქტურა; თაობების მიერ შექმნილი საწარმოო პოტენციალი გაჩანაგების პირასაა მისული. განსაკუთრებით დაზარადა მრავალწლიანი ნარგავები, თითქმის მთლიანადაა გაუქმებული მეცხოველეობის კომპლექსები, შემცირდა ნიადაგის ნაყოფიერების შენარჩუნების, მცენარეთა დაცვის, ვეტერინარიის, სასელექციო და სანაშენე სამუშაოები, მკვეთრად მოიკლო დამუშავებულმა ფართობებმა, დაირღვა აგროტექნიკა. უმეტესი სასოფლო-სამეურნეო კულტურების მოსავლიანობა გასული საუკუნის 40-იანი წლების დონეზე დავიდა. კატასტროფულად შემცირდა ჩაის, თამბაქოს და სხვა მზა პროდუქციის წარმოება. დაირღვა ელიტური სამრეწველო მეთესლეობა. ნადგურდება მცენარეთა და ცხოველთა გენოფონდი. მკვეთრად დაირღვა ათეული წლობით ჩამოყალიბებული ფასთა პარიტეტი სამრეწველო და სასოფლო-სამეურნეო პროდუქციაზე. დაიკარგა პოზიციები შიდა და ტრადიციულ გარე ბაზრებზე. შენელდა მეცნიერული კვლევები, მეცნიერებისა და ტექნიკის მიღწევების წარმოებაში გამოყენება.

შედეგად, აჭარა ჩაის, თამბაქოს და სხვა პროდუქციის ექსპორტიორიდან იმპორტიორად იქცა.

კრიზისიდან გამოსვლის მიზნით, აჭარის აგრარული სექტორის განვითარების 2010-2015 წლების პროგრამა ითვალისწინებს სასოფლო-სამეურნეო წარმოების პროდუქტიულობის ამაღლებას, ნიადაგის ნაყოფიერების გაზრდას, ეროზიული მოვლენების შემცირებას და შესაბამისად სოფლის მეცხოველეთა ეკონომიკური მდგომარეობის გაუმჯობესებას. ამიტომ, დღის წესრიგში კვლავ რჩება მეჩაიეობის, მეციტრუსეობის, მეთამბაქოეობის, მევენახეობა-მეხილეობის, მებოსტნეობის და სოფლის მეურნეობის სხვა ტრადიციული და პრიორიტეტული დარგების აღდგენა-შენარჩუნება, გადამამუშავებელი მრეწველობის კონკურენტუნარიანი პროდუქციის წარმოებისათვის შესაბამისი ინფრასტრუქტურის ჩამოყალიბება.

დასახული ამოცანის განხორციელება შეუძლებელია აგრარული პოლიტიკის ძირითადი ხაზის – სამეცნიერო-ტექნიკური პროგრესის დაჩქარებული განვითარების, მეცნიერული მიღწევებისადმი მოწინავე ტექნოლოგიების ფართოდ გამოყენების გარეშე.

საბაზრო ეკონომიკაზე გარდამავალ პერიოდში სოფლის მეურნეობაში განხორციელებულმა ეკონომიკურმა რეფორმებმა, მ.შ. მიწის რეფორმამ მოსალოდნელი შედეგი ვერ გამოიღო. ვერ მოხერხდა სოფლის მეწარმისათვის ხელსაყრელი საკრედიტო ინსტიტუტების ჩამოყალიბება, პროდუქციის რეალიზაციის ბაზარი კვლავ შეზღუდულია, სასოფლო-სამეურნეო წარმოება ძირითადად ხელით შრომის და დაბალი სარეალიზაციო ფასების გამო ჯერ კიდევ ზარალიანი.

აგრარულ სფეროში წარმოების მოცულობის გადიდება გულისხმობს მაქსიმალური მოგების მიღებასაც. ამისათვის მხედველობაში უნდა იქნას მიღებული კლებადი სარგებლიანობის კანონი, რომელიც განსაზღვრავს არა მხოლოდ წარმოების რესურსების ოპტიმალურ მოცულობასაც.

იმისათვის, რომ აჭარის სუბტროპიკულ ზონაში განვსაზღვროთ წარმოების მოცულობის ზრდა და ამასთან მისთვის საჭირო საერთო მოგება, უნდა გავიანგარიშოთ როგორც საერთო ამონაგები, ასევე დანახარჯების სიდიდე, მაგრამ პრობლემა იმაშია, რომ ორივე ეს სიდიდე სხვადასხვა კანონზომიერებით განიცდის ცვლილებას პროდუქციის წარმოების ზრდასთან ერთად. ამიტომ საჭიროა სასურველი ოპტიმიზაციის პოვნა და ზღვრული დანახარჯების ანალიზი.

სწორედ აქედან გამომდინარეობს საკითხის მთავარი ამოცანა, რომ პროდუქციის დამატებითი ერთეულის წარმოებას (წარმოების გადიდებას) მაშინ აქვს აზრი, თუ მას მოგების მოტანა შეუძლია, ანუ პროდუქციის წარმოების ზრდა ხელსაყრელია მანამ, ვიდრე ზღვრული მოგება დადებითია, ხოლო არახელსაყრელი – როგორც კი იგი უარყოფითი სიდიდე გახდება.

დასავლეთ საქართველოს სუბტროპიკული ზონის სასოფლო-სამეურნეო წარმოების გადიდებისათვის განსაკუთრებული ყურადღება უნდა მიექცეს მაღალრენტაბელური დარგების: მეციტრუსეობის, სუბტროპიკული ხილის და ეთერზეთების წარმოების გადიდების ეკონომიკურ და ტექნოლოგიურ ღონისძიებებს.

აჭარის აგრარული სექტორის წარმატებით განვითარებისათვის მიგვაჩნია:

პირველ რიგში რაც შეიძლება სწრაფად მოგვარდეს მიწის საკუთრების ფორმა ქობულეთისა და ხელვაჩაურის რაიონებში;

განხორციელდეს პროდუქციის წარმოების შემცირების პროცესის შეჩერება და სტაბილიზაცია საშუალო საპაერო მოსავლიანობისა და საერთო მოსავლის გაზრდით, რისთვისაც აუცილებელია არსებული პლანტაციების განახლება – აღდგენა უხვმოსავლიანი, მავნებელ-დაავადებების მიმართ გამძლე ჯიშებით და ინტენსიური აგროტექნოლოგიური ღონისძიებების დროულად ჩატარება;

განსაკუთრებული ყურადღება უნდა დაეთმოს მცენარეთა მავნებელ-დაავადებების წინააღმდეგ ბრძოლის ეკოლოგიურად უსაფრთხო, ეფექტური ღონისძიებების გატარებას, რის შედეგადაც მნიშვნელოვნად გაიზრდება პროდუქციის რაოდენობა და გაუმჯობესდება პროდუქციის ხარისხი;

სოფლის მეურნეობის შემდგომი განვითარება უნდა განხორციელდეს ღრმა სპეციალიზაციისა და კონცენტრაციის ღონის ამაღლებით, მთავარი ყურადღება მიექცეს კულტურათა სწორად გადაადგილებას მათი ბიოლოგიური თავისებურებების გათვალისწინებით;

აუცილებლად უნდა აღდგეს გადამამუშავებელი და საკონსერვო მრეწველობა, უნდა დაინერგოს ახალი ტექნიკური და ტექნოლოგიური მეთოდები, მოხდეს დარგში ინვესტიციების მოზიდვა და წარმოების რენტაბელობის მისაღწევად ნედლეულის რაციონალური გამოყენება;

ფუნდამენტური და გამოყენებითი კვლევის სფერო მიმართული უნდა იყოს მოწინავე ტექნოლოგიების სწრაფ განვითარებასა და გამოყენებისაკენ, სელექციის სრულყოფის, ბიოტექნოლოგიის, მცენარეთა ბიოლოგიური დაცვის და სხვა სამეცნიერო მიმართულებებისაკენ;

აღნიშნული ამოცანების წარმატებით განხორციელება მნიშვნელოვნად შეუწყობს ხელს მცირე და საშუალო ბიზნესის განვითარებას და, რაც ყველაზე მთავარია, სოფლის მოსახლეობის სოციალურ-ეკონომიკური პირობების გაუმჯობესებას.

ლიტერატურა:

1. გ. მენქიუ – ეკონომიკური პრინციპები. გამომც. “დიოგენე”, თბ., 2006.
2. დ. ბეგი; ს. ფიშერი; რ. ვორნბუმი – ეკონომიკა, გამომც. “ცისარტყელა”, 1999.
3. საქართველოს სტატისტიკური წელიწადი – 2005.
4. ნ. ქარქაშაძე, პ. გიორგაძე – ბუნებათსარგებლობის ეკონომიკა, თბ., 2003.
5. რ. ჯაბნიძე – ჩაი და ციტრუსები, თბ., 2004.
6. ო. საინიძე – აჭარის აგრარული სექტორის განვითარების ძირითადი მეცნიერული მიმართულებანი, ჟურნალი “მოამბე”. №21. 2007.
7. გ. ჩხეიძე – სუბტროპიკული კულტურები, თბილისი, 2001.

INCREASE THE ECONOMIC EFFICIENCY OF A QUESTIONS OF BASIC GROW IN ADJARA REGION

Manuchar Nizharadze, Batumi Shota Rustaveli State University, Academic Doctor of Agriculture

Giorgi Jabnidze, Georgian Technical University, PhD Student

Lasha Lamparadze, Major Specialist of Marketing and Tourism Service of Batumi Botanical Garden

RESUME

The paper deals with improving economic efficiency of a major grow agriculture Adjara region in a market economy. The analysis of the status of reserves complete use and out of the present crisis.

Analyzed the development of tea growing and citrus, Progressive introduction of forms of work organization, remuneration and other problematic issues that contribute to the revival of the main branches of Agriculture of Adjara.

მცირე მეწარმეობის სახელმწიფო მხარდაჭერის გამოცდილება აზია-წყნარი ოკეანის რეგიონის ქვეყნებში

გაგა ნიქაბაძე, საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტი, დოქტორანტი

შვეიცარიის განვითარების სააგენტო, პროგრამების ოფიცერი

E-mail: gnikabadze@gmail.com

აზია-წყნარი ოკეანის რეგიონში მცირე ბიზნესის წარმატებებზე საუბრისას ქართველ მკვლევარებს ყველაზე ხშირად მაგალითის სახით მოჰყავთ იაპონია. ასეთი წარმოდგენა გამართლებულია, თუ ყურადღების ქვეშ მივიღებთ იაპონიის როლს მსოფლიო ეკონომიკაში, მაგრამ მისი „ფესვები“ იმყოფება საბჭოთა მეცნიერების გამოკვლევებში, რომლებიც შეისწავლიდნენ ე.წ. იაპონურ „ეკონომიკურ სასწაულს“ და მცირე ბიზნესის როლს იაპონიის ეკონომიკის თავბრუდამხვევი ზრდის პერიოდში. აქვე უნდა დავძინოთ, რომ უკვე მრავალი ათწლეულია, რაც იაპონური ეკონომიკა იმყოფება გარკვეული რეცესიის პირობებში, რაც მოქმედებს მცირე ბიზნესში მიმდინარე პროცესებზეც [1, 81]. ამასთან დაკავშირებით, უკანასკნელ პერიოდში იაპონიაში სიტუაცია ძირითადად შეიცვალა: მთავრობის დახმარებით შეიქმნა მცირე და საშუალო ბიზნესის სამეცნიერო კვლევითი ცენტრი, მცირე ბიზნესის ახალი როლი დაფიქსირებული იქნა შესაბამისი საკანონმდებლო ბაზით. მაგრამ, უნდა შევნიშნოთ, რომ იაპონური მცირე ბიზნესის შეზრდა მეცნიერებასთან არც თუ ისე ინტენსიურად მიმდინარეობს, განსხვავებით აშშ-ის და ევროპის ქვეყნებისაგან. აღნიშნულიდან გამომდინარე, ექსპერტები აზია-წყნარი ოკეანის რეგიონში მცირე ბიზნესის განვითარების საქმეში ეტალონის სახით განიხილავენ უკვე არა იაპონიის, არამედ ტაივანის, სამხრეთ კორეის, სინგაპურის და მალაიზიის ეკონომიკებს, რომლებიც სულ უფრო აღმავალი ტემპებით ვითარდება და აღწევს წარმატებებს [2].

მცირე ბიზნესის ფუნქციონირება **ტაივანში** მნიშვნელოვნად განპირობებულია საოჯახო ბიზნესის ორგანიზაციის ეროვნული სპეციფიკით. ამ მიმართებით, საინტერესოა ფ. ფუკუიამას მოსაზრება იმის შესახებ, რომ ჩინურ (და, მაშასადამე, ტაივანურ) ბიზნესში მცირე ფირმების სიჭარბე უშუალოდ დაკავშირებულია იმასთან, რომ ოჯახი იკავებს ცენტრალურ ადგილს ჩინურ სოციოკულტურულ ფასეულობათა სისტემაში და, იაპონიისა და სამხრეთ კორეისაგან განსხვავებით, ოჯახური ვალდებულებები აღემატება ყველა სხვა დანარჩენს [3, 97-98; 4, 102].

ტაივანში ბიზნესის სიდიდის დადგენისას გამოიყენება ისეთი მაჩვენებლები, როგორიცაა ძირითადი კაპიტალის სიდიდე და დასაქმებულთა რიცხოვნობა. გადამამუშავებელ მრეწველობაში მოქმედი ფირმა ითვლება მცირედ, თუ მასში დასაქმებულია 100-მდე კაცი და მისი ძირითადი კაპიტალი არ აღემატება 40 მლნ ტაივანურ დოლარს (დაახლოებით 1,3 მლნ აშშ დოლარს), საშუალოდ ითვლება საწარმო, თუ მასში დასაქმებულია 100-დან 500 კაცამდე და მისი ძირითადი კაპიტალი 7,5 მლნ აშშ დოლარამდეა.

ტაივანში მცირე და საშუალო ბიზნესის განვითარებაზე პოზიტიური ზეგავლენა მოახდინა 1950-1970 წლებში ეფექტურად გატარებულმა აგრარულმა რეფორმამ, როდესაც აშშ-ის ფინანსური და ორგანიზაციული დახმარებით შექმნილი იქნა გლეხური ასოციაციები, რომლებიც შემდგომ გახდა

კოოპერაციული მოძრაობის საფუძველი და მოიცავს არა მარტო საკუთრივ სოფლის მეურნეობა, არამედ მასთან დაკავშირებული ისეთი სამეურნეო სფეროები, როგორიცაა: საირიგაციო ნაგებობები და სისტემები; საცხოვრებელი სახლების, გზებისა და სოფლის ინფრასტრუქტურის სხვა ობიექტების მშენებლობა; მზა პროდუქციის შენახვა, გადამამუშავება და რეალიზაცია; სასოფლო-სამეურნეო ინვენტარის წარმოება და რემონტი.

თანდათანობით, კოოპერატივების და მათთან დაკავშირებულ მცირე და საშუალო ფირმების საქმიანობის სფეროში შემოვიდა პირუტყვის დაზღვევა, კრედიტების გაცემა, ინფორმაციის მიწოდება ახალ კულტურათა სათეს მასალასა და სასუქების სახეებზე, მიწათმოქმედების გაძღოლის მეთოდებზე და ა.შ. ეტაპობრივად, ინდუსტრიალიზაციის და ურბანიზაციის განვითარების კვალობაზე, კოოპერატივების და მათთან დაკავშირებული მცირე და საშუალო ფირმების საქმიანობამ ფართო გავრცელება ჰპოვა ქალაქადაც [5, 133-134].

მცირე ბიზნესის განვითარებაში პოზიტიური როლი ითამაშა აგრეთვე მე-20 საუკუნის 60-70-იან წლებში ქვეყნის მიერ ფართო კონტაქტების დამყარებამ საზღვარგარეთულ სავაჭრო ფირმებთან და 80-იან წლებიდან ეროვნულ ეკონომიკაში უცხოურ კერძო საინვესტიციო კაპიტალზე ხელმისაწვდომობამ. ამასთან, ტაივანური მცირე ბიზნესი სისტემატურად აფართოვდა საკუთარი საქმიანობის სფეროს, გადიოდა ახალ პარტნიორებზე, ახორციელებდა ახალი ინვესტიციების და ტექნოლოგიების მოზიდვას, ახალი გასაღების ბაზრების ათვისებას. ამის შედეგად მცირე და საშუალო საწარმოები ლებულობდნენ პარტნიორთა ამორჩევის საშუალებას როგორც ეროვნული, ისე უცხოური ბიზნესიდან. ასეთ პირობებში მცირე და საშუალო საწარმოებში ფართო გაქანება ჰპოვა ერთგვარი საქონლის ერთდროულმა წარმოებამ რამოდენიმე ქვეყნის მომხმარებლებისათვის, რაც უზრუნველყოფდა პროდუქციის გამოშვების გადიდებას, გაიაფებას და ხარისხის ამაღლებას.

მცირე ბიზნესის სტრუქტურაში ყურადღებას იპყრობს შედარებით უწვრილესი ფირმების როლის შემცირება, სადაც დასაქმებული იყო 10 კაცზე ნაკლები. ასე, მაგალითად, მათი წილი გადამამუშავებელ მრეწველობაში გასული საუკუნის 60-იანი წლების შუახანებიდან 90-იანი წლების შუახანებამდე 14%-დან 7%-მდე შემცირდა [6, 205-208].

90-იანი წლების შუახანებიდან სიტუაცია სოფლის მეურნეობაში და მის მონათესავე აგრო-სამრეწველო კომპლექსის დარგებში გართულდა. ტაივანის ლტოლვამ ვაჭრობის მსოფლიო ორგანიზაციაში გაწევრიანებისაკენ და კურსის აღებამ იმპორტის ლიბერალიზაციაზე კიდევ უფრო გააუარესა მცირე ფირმების მდგომარეობა, რომლებიც ძირითადად დასაქმებულნი იყვნენ სოფლის მეურნეობის პროდუქციის გადამამუშავებით, შენახვითა და ტრანსპორტირებით, ასევე წვრილი სამშენებლო, სარემონტო და სხვა კომპანიათა მდგომარეობა, რომლებიც ემსახურებოდნენ სოფლის ინფრასტრუქტურას. გარდა ამისა, მრავალი უწვრილესი კომპანია უძღური აღმოჩნდა საკუთარი ძალებით განეხორციელებინა წარმოების მოდერნიზაცია ან შეეცვალა პროფილი [7, 105].

მაგრამ, და ეს ძალზე მნიშვნელოვანია შემდგომი ანალიზისათვის, ტაივანის მცირე ბიზნესი არსებობს ეკონომიკის არა მარტო ტრადიციულ დარგებში, არამედ ასევე მოწინავე სექტორებშიც (ელექტრონიკაში, ელექტროტექნიკაში, მანქანათმშენებლობაში, ხელსაწყოთმშენებლობაში), რომლებშიც მისი წარმომადგენლობა არა თუ არ შემცირდა, არამედ, პირიქით, გამყარდა კიდევ. გარკვეულწილად, აღნიშნულ ვითარებას ხელი შეუწყო მცირე სამეწარმეო სტრუქტურების მიერ მჭიდრო სუბმოიჯარული ურთიერთობების დამყარებამ მსხვილ ადგილობრივ ბიზნესთან, სახელმწიფო სექტორთან და უცხოურ კომპანიებთან.

გასული საუკუნის 80-იანი წლებიდან ტაივანის მცირე ბიზნესმა სახელმწიფოს აქტიური ფინანსური მხარდაჭერით მიიღო სამეცნიერო-ტექნიკურ კვლევებში ჩართვის შესაძლებლობა. ამავე პერიოდში მოხდა იმპორტის მნიშვნელოვანი ლიბერალიზაცია, რამაც უდიდესი ზეგავლენა მოახდინა მცირე და საშუალო საწარმოების მისწრაფებებზე - მოეხდინათ საკუთარი ბიზნესის მოდერნიზაცია და გასულიყვნენ უცხოურ ბაზრებზე.

მცირე და საშუალო ბიზნესის შესაძლებლობებმა ფართო გასაქანი ჰპოვა პერსონალური კომპიუტერების და მათი კომპონენტების წარმოებაში. 2000-იანი წლების დასაწყისისათვის წარმოებულ პერსონალურ კომპიუტერთა 95% მიდიოდა ექსპორტზე. ტაივანზე მოდიოდა მაგიდის პერსონალური კომპიუტერების მსოფლიო გაყიდვების 8%, ნოუთბუქების - 22% და მონიტორების - 51% [7, გვ. 106]. თავის მხრივ, ტაივანი ახორციელებს პერსონალური კომპიუტერების საბაზისო კომპონენტების იმპორტს, თუმცა, გარკვეული კატეგორიის დეტალების წარმოება ადგილობრივი კომპანიების მიერაც ხორციელდება.

ინფორმაციული ტექნიკა ყოველთვის ხასიათდებოდა მოკლე სამომხმარებლო ციკლით და დიფერენციაციის მაღალი ხარისხით. ასეთი სახის საქონლის წარმოება ტაივანში მეტად ხელსყრელია მცირე და საშუალო კომპანიებისათვის. მოკლე სამომხმარებლო ციკლი კომპანიებს მუდმივად უზიბებს

წარმოების განახლებისაკენ. გარდა ამისა, ინფორმაციული ტექნიკის ბაზარზე მოთხოვნის მუდმივ ცვლილებებთან ადაპტირების საშუალებას იძლევა ტაივანზე გავრცელებული სუბკონტრაქტული სისტემა, როდესაც პერსონალური კომპიუტერების წარმოების ნაწილი გადანაწილებულია სუბმოიჯარეებზე.

ინფორმაციული ტექნიკის დიფერენციაცია მიიღწევა პროცესორების, მონიტორების დიზაინის ხარჯზე. დიზაინის პროფილის მქონე მცირე საწარმოთა დიდი რაოდენობის არსებობა უზრუნველყოფს მრავალფეროვანი ინფორმაციული ტექნიკის წარმოებას. ამრიგად, ინფორმაციული ტექნიკის წარმოების თავისებურებები იდეალურად ჯდება ტაივანური ბიზნესის სტრუქტურაში, რომელიც უმეტესად წარმოდგენილია მცირე და საშუალო საწარმოებით. აღნიშნულიდან გამომდინარე, 55%-დან 62%-მდე გაიზარდა მცირე და საშუალო ბიზნესის წილი სამრეწველო წარმოებაში, რამაც ასევე ხელი შეუწყო ტაივანის ეკონომიკაში პროგრესულ სტრუქტურულ ძვრებს.

მცირე და საშუალო ბიზნესი მნიშვნელოვან როლს თამაშობს ტაივანის საგარეო-ეკონომიკური ურთიერთობების განვითარებაში. ტაივანზე ექსპორტის წილი მცირე საწარმოების გაყიდვების მთლიან მოცულობაში მნიშვნელოვნად მაღალია, ვიდრე მსხვილი ბიზნესის (მთლიანი ექსპორტის დაახლოებით 55%). მცირე და საშუალო ბიზნესის საგარეო-ეკონომიკურ კავშირებში მონაწილეობის მაღალმა ხარისხმა უზრუნველყო მათი დროული აღქმადობა საბაზრო კონიუნქტურის ცვლილებებისადმი და საკუთარი საქმიანობის სწრაფად გადაწყობის უნარი.

მცირე საწარმოების მიერ გადასაჭრელ მთავარ პრობლემას წარმოადგენს თანხების მოძიება სამეცნიერო-ტექნიკური კვლევებისა და საკონსტრუქტორო სამუშაოების წარმოებისათვის და ძირითადი ფონდების მუდმივი განახლება. შექმნილი ვითარებიდან გამომდინარე, მცირე და საშუალო საწარმოები დაადგენენ წარმოების ხარჯების შემცირების გზას და საკუთარი ტრადიციული შრომატევადი წარმოების გადატანას ჩინეთსა და სამხრეთ-აღმოსავლეთ აზიის ქვეყნებში. გასული საუკუნის ბოლოსათვის ტაივანის ინვესტიციებმა ვიეტნამში შეადგინა 1,5 მლრდ აშშ დოლარი, ხოლო ჩინეთში კი - 24,4 მლრდ აშშ დოლარი (ამასთან, კაპიტალდაბანდებათა ძირითადი ნაწილი მიემართება შრომატევად დარგებში) [7, 107].

წარმოების ორგანიზაცია ტაივანის კაპიტალის მონაწილეობით შექმნილ საწარმოებში ითვალისწინებს არა მარტო ტექნოლოგიის და საჭირო მოწყობილობების მოზიდვას, არამედ ტაივანიდან მაკომპლექტებელი კვანძებისა და ნახევარფაბრიკატების რეგულარულ იმპორტს. ტაივანიდან ჩინეთში იმპორტირებული საქონლის ორი მესამედი მაკომპლექტებელი ნაკეთობებია, რომლის შექმნაშიც მონაწილეობენ მცირე და საშუალო საწარმოები. ჩინეთის ტერიტორიიდან მზა პროდუქციის დიდი ნაწილი გააქვთ ტაივანის ფირმებს აშშ-ის, იაპონიის და ევროკავშირის ტრადიციულ ბაზრებზე.

ეროვნული სამეწარმეო სტრუქტურების პოტენციალის ამაღლების მიზნით, 21-ე საუკუნის პირველ ათწლეულში აქტიურად განხორციელდა ეკონომიკური რეფორმები: განხორციელდა სახელმწიფო სექტორის საწარმოების პრივატიზება, უცხოური ინვესტიციების ხელმისაწვდომობის ლიბერალიზება, გაუქმდა ტაივანის ფირმებში დასაქმებული უცხო ქვეყნის მართველი და ტექნოლოგიური პერსონალის ქვეყანაში შემოსვლასა და გასვლაზე დაწესებული შეზღუდვები, ინფორმაციული სისტემის სამართლებრივ ბაზაში შეტანილმა კორექტირებამ გააიოლა ქვეყანაში ინფორმაციის გავრცელება, განსაზღვრა სახელმწიფო ხელისუფლების ორგანოების როლი და პასუხისმგებლობა დროული და საიმედო სტატისტიკური ინფორმაციის მიწოდებაზე. ამასთან, მიღებულმა კანონებმა გააძლიერა პასუხისმგებლობა ქვეყანაში ინტელექტუალური საკუთრების დაცვაზე და გაამკაცრა პასუხისმგებლობა კომპიუტერულ ქსელში მომხდარ დანაშაულზე. აღნიშნულმა ღონისძიებებმა გარკვეული იმპულსი მისცა ტაივანში ინფორმაციული ტექნოლოგიების განვითარებას.

იმავდროულად, მრეწველობაში მაღალტექნოლოგიური დარგების წილი (ელექტრონიკა, ინფორმატიკა, წარმოების ბიოტექნოლოგია) 1991-2001 წლებში გაიზარდა 31%-დან 39%-მდე, ხოლო მაღალტექნოლოგიური ნაწარმის წილი ექსპორტში - 39%-დან 49%-მდე. ამრიგად, გასული საუკუნის 90-იანი წლებიდან მცირე ბიზნესის სპეციალიზაცია უკვე ორიენტირებულია Hi-Tech-ზე. მართალია, მცირე ბიზნესის დაკრედიტების პრობლემა კვლავ დარჩა, რადგან საკუთარი რესურსების ნაკლებობას პერსპექტიული დარგების განსავითარებლად ტაივანის მცირე საწარმოები ახლო მომავალში მაინც განიცდიან. მაგრამ, რამდენადაც მცირე მეწარმეობა წარმოადგენს საშუალო კლასის საფუძველს და ტაივანის სტაბილურობის გარანტიას, ამდენად მთავრობას მთელი ყურადღება და ძალისხმევა გადატანილი აქვს მცირე ბიზნესისათვის იაფი კრედიტების შენარჩუნებაზე და, იაპონური მაგალითის შესაბამისად, მათ კოოპერირებაზე მსხვილ კორპორაციებთან.

ტაივანის გვერდით, მცირე ბიზნესის განვითარებამ მნიშვნელოვან წარმატებას მიაღწია **სინგაპურის** ეკონომიკაში და მას დიდი წვლილი მიუძღვის 21-ე საუკუნეში ამ ქვეყნის ეკონომიკის აღმავლობაში. სინგაპურის ეკონომიკური მოდელი უნიკალურია კერძო და სახელმწიფო სექტორებს შორის

თანამშრომლობის თვალსაზრისით. საგულისხმოა ისიც, რომ სახელმწიფოს ჩარევა ეკონომიკაში მინიმუმამდეა დაყვანილი და ქვეყანა მეორე ადგილს იკავებს მსოფლიოში ეკონომიკის თავისუფლების ინდექსით.

მნიშვნელოვანია აღინიშნოს, რომ სინგაპურს 1965 წელს მაღალიზიისაგან გამოყოფის შემდეგ დარჩა მწირი ბუნებრივი რესურსები და მცირე შიდა ბაზარი. ათწლეულების განმავლობაში აქ იყო განლაგებული ბრიტანეთის საზღვაო ფლოტი და ქვეყანა წარმოადგენდა მნიშვნელოვან სავაჭრო ცენტრს სამხრეთ-აღმოსავლეთ აზიის რეგიონისათვის. თავისი განვითარების გზაზე სინგაპურს არ გადაუხვევია თავისუფალი ვაჭრობის პრინციპებიდან, ექსპორტის წამახალისებელი სტრატეგიიდან, ღია ეკონომიკის ჩამოყალიბებიდან, რომელიც მიმართული იყო მულტიეროვნული კომპანიების მოზიდვაზე.

სინგაპურის ეკონომიკაში მცირე და საშუალო საწარმოების წილად მოდის 90%. აქ არ არსებობს სახელმწიფო პროტექციის ქვეშ მყოფი დარგები მრეწველობაში, რომლებიც აწარმოებენ პროდუქციას შიდა ბაზრისათვის. ამიტომ სინგაპურში ადგილი არ ჰქონია მტკიცებულ შიდა სტრუქტურულ გადაადგილებებს. როდესაც მეზობელი ინდონეზია და მალაიზია კონკურენტები გახდნენ მის საექსპორტო ბაზრებზე, სინგაპურის ექსპორტი შრომატევადი სამომხმარებლო პროდუქტებიდან გადაერთო საშუალო და მაღალ ტექნოლოგიურ პროდუქტებზე. ქვეყანაში ძირითადად სამუშაო ადგილებს ქმნის მცირე ბიზნესი, რომელიც დღეისათვის თანამედროვე მომსახურების სექტორშია განთავსებული. მცირე და საშუალო ბიზნესის განვითარების კვალობაზე, სინგაპურში ბოლო 20 წლის მანძილზე უმუშევრობის ყველაზე მაღალი დონე (3,6%) 2009 წელს დაფიქსირდა, რომელიც გამოწვეული იყო მსოფლიო ეკონომიკური კრიზისით.

სინგაპურის ეკონომიკა ორი წამყვანი დარგითაა წარმოდგენილი. ესენია: მრეწველობა და საფინანსო ბაზრები. წარმოების სფეროში ძირითადად წარმოდგენილია ელექტრონიკა, ნახევარგამტარების და მოწყობილობების წარმოება, სოფლის მეურნეობის პროდუქტების გადამამუშავება. საფინანსო ბაზრებზე კი ხორციელდება ფასიანი ქაღალდებით და ვალუტით ვაჭრობა.

მცირე და საშუალო ბიზნესის მხარდაჭერისათვის ქვეყანაში შეიქმნა სააგენტო - Spring, რომელიც ახდენს მცირე ბიზნესის მხარდამჭერი 100 სხვადასხვა პროგრამის შემუშავებას და მის შემდგომ რეალიზაციას. სააგენტო მუშაობს შემდეგი ძირითადი მიმართულებით: მცირე ბიზნესის საწარმოების საწარმოო პოტენციალის განვითარება; საწარმოებისათვის ბუღალტრული და ინფორმაციული დახმარების გაწევა; საწარმოებისათვის კონკრეტული დახმარების გაწევა, რომელიც მათი საქმიანობის სპეციფიკას ეხება; საქონლის სტანდარტიზაციის და ხარისხის პრობლემების გადაწყვეტა; მცირე ბიზნესის საწარმოების სტრუქტურის სრულყოფა; მცირე ბიზნესის მართვისათვის კადრების მომზადება.

მცირე ბიზნესის საქმიანობად სინგაპურში გვევლინება საზოგადოებრივი მომსახურების სხვადასხვა სახეები: ვაჭრობა, ტრანსპორტი, კომუნიკაცია, ფინანსური ტურიზმი და სხვა. ეს სფეროები ადგილობრივი მოსახლეობის საქმიანობის 80%-ს შეადგენს. სინგაპურელთა უმრავლესობა დაკავებულია ინდივიდუალური სამეწარმეო საქმიანობით - აბანდებენ ფულად რესურსებს სხვადასხვა კომპანიების აქციებსა და სხვა ფასიან ქაღალდებში. ამიტომ სინგაპურში მოსახლეობის საშუალო ფენა შეადგენს მთლიანი მოსახლეობის 80%-ზე მეტს. განსაკუთრებული შეღავათებით სარგებლობენ დამწყები მცირე და საშუალო საწარმოები, რომლებიც ერთიანდებიან ერთ ჯგუფში, სადაც დასაქმებული მომუშავეების რაოდენობა არ აღემატება 200 კაცს. სინგაპურში დღეისათვის ფუნქციონირებს 140 ათასზე მეტი მცირე და საშუალო ბიზნესის სუბიექტი.

სინგაპურის უნიკალურობა მდგომარეობს იმაში, რომ იგი ცდილობს გადაიქცეს გლობალურ საგანმანათლებლო ცენტრად, რისთვისაც მილიონობით დოლარი იხარჯება. სინგაპურის მთავრობის მონაცემებით, ქვეყანაში 2013 წლისათვის 20000 უცხოელი სტუდენტი სწავლობს. სინგაპურის განათლების სისტემის მიზანია განავითაროს ადამიანის შესაძლებლობები ისე, რომ თითოეულ მათგანს შეეძლოს საკუთარი წვლილის შეტანა ეკონომიკაში. სინგაპურში პოპულარულია სპეციალური კერძო სკოლები, სადაც ბავშვები ძირითადად პროფესიებს ეუფლებიან და ამ გზით ქვეყანაში მაღალკვალიფიციური კადრი მზადდება მცირე და საშუალო საწარმოებისათვის.

სახელმწიფოს ფისკალური პოლიტიკა მორგებულია მცირე და საშუალო ბიზნესის განვითარების ხელშეწყობაზე. სწორედ დაბალი საგადასახადო განაკვეთები და მაღალი მარტივი საგადასახადო სისტემა მიჩნეულია სინგაპურის მყარი ეკონომიკური ზრდის მთავარ განმაპირობებელ ფაქტორად. სახელმწიფო ბიუჯეტის მთლიანი შემოსავალი მშპ-ის მიმართ შეადგენს 14,3 პროცენტს (2008 წ.), რაც ერთ-ერთი ყველაზე დაბალი მაჩვენებელია მსოფლიოში. ამავე წელს სახელმწიფო ბიუჯეტის ხარჯებმა მშპ-ის მიმართ შეადგინა 12,5%.

ერთ სულ მოსახლეზე შემოსავლით (მსყიდველობითი უნარიანობის პარიტეტის გათვალისწინებით) სინგაპურს მე-4 ადგილი უჭირავს მსოფლიოში, რაც მიღწეული იქნა კორუფციისაგან თავისუფალი გარემოს შექმნით, განათლებული და მოტივირებული სამუშაო ძალით, კარგად ჩამოყა-

ლიბერული იურიდიული და ბიზნეს გარემოთი, ლიბერალური ღია ეკონომიკით და საზოგადოების მშვიდობიანი თანაცხოვრებით, რაც საერთაშორისო ეკონომიკურ სისტემაში ეფექტურად ინტეგრირების მნიშვნელოვანი წინაპირობაა.

სახელმწიფო ინტერვენციების ნათელ მაგალითს წარმოადგენს **სამხრეთ კორეა**. კორეამ საკუთარი ინდუსტრიული პოლიტიკის დაფინანსებისთვის აირჩია არა მხოლოდ შიდა დანაზოგების ზრდის პოლიტიკა, არამედ ასევე აქტიურად მოიზიდა უცხოური ინვესტიციები. სახელმწიფო ხელს უწყობდა ეკონომიკის სხვადასხვა სექტორის განვითარებას და თითოეულ სექტორში მცირე ბიზნესის დაჩქარებულ ზრდას. სახელმწიფო აქტიურად ეყრდნობოდა ისეთი მექანიზმების გამოყენებას, როგორიცაა: შეღავათიანი სესხები მცირე საწარმოებისათვის, სტრატეგიული დარგების პროტექცია, ბაზარზე შესვლის რეგულირება, მცირე და საშუალო მეწარმეთათვის საგადასახადო შეღავათების დაწესება და სხვა.

კორეაში 1962 წლიდან დაიწყო ეკონომიკური რეფორმა, ყურადღება ძირითადად მსუბუქ მრეწველობასა და მის მომიჯნავე დარგებში საექსპორტო პოტენციალზე იქნა გადატანილი, ხოლო შემდგომ პერიოდში აქცენტი გაკეთებული იქნა მძიმე მრეწველობაზე (მანქანათმშენებლობა, მეტალურგია). ფოლადის წარმოებით ქვეყანა მეორე ადგილზე გავიდა იაპონიის შემდეგ. გასული საუკუნის 80-იან წლებში კორეამ გეზი კვლავ შეინარჩუნა მძიმე მრეწველობის განვითარებაზე და ატომური ენერგეტიკის განვითარების წყალობით გაამაგრა ქვეყნის ენერგეტიკული ბაზა. იმავდროულად, ვითარდებოდა სამრეწველო „კორიდორი“ სეული-ჰუსანი, რომელმაც გაიარა გზა მსუბუქი და კვების მრეწველობიდან თანამედროვე მეცნიერებატევად მანქანათმშენებლობამდე.

21-ე საუკუნის მეორე ათწლეულიდან კორეაში სულ უფრო დინამიურად ვითარდება ისეთი მაღალტექნოლოგიური დარგები, როგორიცაა: ელექტრონიკა, კომპიუტერების წარმოება, მიკროსკემების და სხვა თანამედროვე მოწყობილობების გამოშვება. აღნიშნული დარგების განვითარების კვალობაზე კორეაში სამრეწველო გიგანტების გვერდით დაჩქარებული ტემპით ხდება ახალი მცირე და საშუალო ბიზნესის საწარმოების ჩამოყალიბება. დღეისათვის კორეის მრეწველობაში მოქმედ საწარმოთა მთლიან რაოდენობაში მცირე და საშუალო ბიზნესის საწარმოთა ხვედრით წილად მოდის 70%. ხოლო საექსპორტო პროდუქციის მთლიან მოცულობაში მცირე საწარმოთა წილად მოდის 65%. უკანასკნელ ათწლეულში სამხრეთ კორეის ხელისუფლება და სამთავრობო სტრუქტურები ახორციელებენ საკანონმდებლო ბაზისა და საგადასახადო პოლიტიკის დახვეწას, აღნიშნულის საფუძველზე მცირე ბიზნესის მიმართ თანდათან გაიზარდა საგადასახადო შეღავათები. სახელმწიფო, ეკონომიკის ლიბერალიზაციასთან ერთად, მცირე ფირმებს დიდ დახმარებას უწევს საგარეო ბაზრებზე გასასვლელად და საკუთარი ნაწარმის კონკურენტუნარიანობის შესანარჩუნებლად.

აზიისა და წყნარი ოკეანის რეგიონში ასევე ძალზე საინტერესოა „მეორე ტალღის“ ახალ ინდუსტრიულ ქვეყნებში, მათ შორის **მალაიზიაში** მცირე ბიზნესის სახელმწიფო მხარდაჭერის საკითხის შესწავლა. მალაიზია თანამედროვე მსოფლიოში ბევრი რამით არის გამორჩეული: იგი წარმოადგენს ასეანის გულს; მას შეუძლია აკონტროლოს ყველაზე უმოკლესი გზა, რაც აკავშირებს ჩინეთს, იაპონიას და სამხრეთ კორეას აფრიკასთან, ახლო აღმოსავლეთთან და ევროპასთან; მალაიზიამ ბრიტანეთისაგან დამოუკიდებლობა 1957 წელს მოიპოვა; დღეისათვის მალაიზია ინდუსტრიული სახელმწიფოა, რომელიც სწრაფად გადადის პოსტინდუსტრიულ ეტაპზე.

ქვეყნის ამჟამინდელი მთავრობის გათვლით, 2011 წლიდან 2015 წლის ჩათვლით ქვეყანა მაღალშემოსავლიანი ქვეყნების რიგში გადავა. ქვეყნის ინდუსტრიაში ყველაზე ფართოდ წარმოდგენილია ელექტრონიკა, რომლის დიდი წილი მოდის ისეთ ბრენდებზე, როგორიცაა: ინტელი, ტომბა, ალკატელი, მოტოროლა, ერისონი. აღნიშნული ბრენდების გვერდით, მალაიზიაში ფართოდ არის წარმოდგენილი მცირე და საშუალო ბიზნესი კაუჩუკის, მერქნის, კაკაოს, პილპილის და სანელებლების წარმოების სფეროში. მალაიზიის ეკონომიკაში 2012 წლისათვის მცირე და საშუალო ბიზნესი წარმოდგენილია 75%-ით. მალაიზია ამჟამად ფლობს მსოფლიო ნავთობისა და ბუნებრივი აირის მნიშვნელოვან მარაგებს. ამ რესურსებს სახელმწიფო კომპანია - პეტროსანი აკონტროლებს.

მალაიზიის ეკონომიკა 1997-1998 წლების კრიზისის შემდეგ მუდმივ ზრდას აფიქსირებს. მან ასევე ადვილად გადაიტანა 2008 წლის ეკონომიკური კრიზისი. ქვეყნის ეკონომიკის გაძლიერებისათვის და მცირე ბიზნესის განვითარების ხელშეწყობისათვის მთავრობა ახორციელებს მთელ რიგ ეკონომიკურ პროექტებს, რომელიც გულისხმობს ასევე ჩამორჩენილი რეგიონებისათვის მაპროფილებელი დარგების გამოვლენას და ამ დარგებში მცირე ბიზნესის განვითარების ხელშეწყობას სუბსიდიების გამოყოფით, შეღავათიანი კრედიტების მიცემით, რათა დეპრესიულ რეგიონებში მცირე მეწარმეებმა შექმნან ახალი სამუშაო ადგილები, რათა მომავალში თავიდან იქნეს აცილებული სოციალური დაძაბულობა.

მალაიზიის მთავრობის ერთ-ერთი სტრატეგიაა უცხოური კაპიტალის მაქსიმალური მოზიდვა. ამ მიზნით ფუნქციონირებს საექსპორტო საწარმოო ზონები, სადაც უცხოელი მეწარმეები სარგებლობენ ადმინისტრაციული და ფინანსური ხასიათის უპირატესობით და მათთვის ინფრასტრუქტურაზე

შეზღუდული ტარიფებია. უმეტესად, ასეთი ზონები განლაგებულია აეროპორტებთან და ნავსადგურებთან.

ნიშანდობლივია, რომ მაღაიზიას უკვე უწოდებენ „აზიის მეხუთე ვეფხვს“. ქვეყნის ეკონომიკაში სექტორების მიხედვით 2012 წლისათვის სოფლის მეურნეობაზე მოდის - 12%, მრეწველობაზე - 40%, მომსახურების სფეროზე - 48%. დასაქმების კუთხით სოფლის მეურნეობაზე მოდის -13%, მრეწველობაზე - 36%, მომსახურების სფეროზე - 51%. მაღაიზიის ექსპორტმა 2012 წლისათვის შეადგინა 212.7 მლრდ დოლარი, საექსპორტო პარტნიორები არიან: სინგაპური - 13,4%, ჩინეთი -12,6%, იაპონია - 10,6%, აშშ - 9,5%, ტაილანდი - 5,3%, ჰონკონგი - 5,1%. უცხოურმა ინვესტიციებმა ქვეყნის შიგნით კი შეადგინა 82, 9 მლრდ დოლარი.

მამასადამე, აზია-წყნარი ოკეანის რეგიონის ქვეყნების მცირე ბიზნესში მიმდინარე მოვლენები, განსხვავებული ფესვების მიუხედავად, ავლენს მსგავს ტენდენციებს. აღნიშნულის გათვალისწინებით, აზია-წყნარი ოკეანის ეკონომიკური რეგიონის ქვეყნებში მცირე ბიზნესის განვითარება საქართველოსთვის სამაგალითოდ და სისტემურად გასათვალისწინებელი და ღრმად შესასწავლია. ეგრეთწოდებულმა აზიურმა ფენომენმა ერთ დროს უღარიბესი ქვეყნები უცხოური ინვესტიციების და ადგილობრივი ორიგინალური ნიჭიერების შეხამებით, სულ რაღაც 8-10 წელიწადში, სუპერმოწინავეთა რიგებში გამოიყვანა.

ლიტერატურა:

1. Целищев И.С., Японская фирма на пути к новой экономической модели // Мировая экономика и международные отношения, 2001, № 9, С. 79-84.
2. Courtney P, APEC Forum Outlines Plan to Strengthen Role of SMEs II Tree Fue China Journal. 25.06.1999.
3. Fukuyama F. Social Capital and the Global Economy II Foreign Affaires, 1995, Vol. 74, № 5.
4. Лебедева И. Особенности управления трудом на мелких и средних предприятиях Японии //Проблемы теории и практики управления. -2000, - № 6, С. 98-104.
5. Yager J.A. Transforming Agriculture in Taiwan: The Experience of the Joint Commission on Rural Reconstruction. L., 1988.
6. Шiaoвцев СИ., Рыночная модернизация в Восточной Азии: опыт Тайваня // Современный Тайвань. М: ИВ РАН, 1994.
7. Диярханов В.М., Роль малого бизнеса в экономике Тайваня // МЭиМО. – 2000, - № 9, - С. 101-107.

STATE SUPPORT OF SMALL BUSINESS EXPERIENCE COUNTRIES IN THE ASIA-PACIFIC REGION

Gaga Nikabadze, Georgian Technical University, PhD Student
Swiss Agency for Development, Program Officer
RESUME

In the article, the recent literature on the theory and practice of entrepreneurship are consistently explored such important issues as the state support of small business experience in the Asia-Pacific region countries.

Small businesses operating in Taiwan is significantly determined by the specifics of the family business. In this respect, it is interesting theater. Fukuyama suggested that the Chinese (and, therefore, Taiwanese) the prevalence of small firms in the business directly related to the fact that the family occupies a central place in the Chinese socio-cultural value system and, unlike Japan and South Korea, family responsibilities than all the rest.

Taiwan, in Singapore's economy has achieved significant success in small business development, and it contributes greatly to the country's economic development in the 21st century. Singapore's economic model is unique in terms of cooperation between the private and public sectors. It is clear that state intervention in the economy is minimized and the country ranks second in the world in economic freedom index.

Clear example of state intervention in South Korea. Korea was chosen not only for their own industrial policy for financing the growth of domestic savings policy, but also actively attracting foreign investment. Contributed to the development of various economic sectors and each sector has accelerated the growth of small businesses. The state has relied on the use of mechanisms such as preferential loans for small enterprises, strategic industries protection, market access regulation, the tax advantage for small and medium entrepreneurs, etc..

Asia and the Pacific region as well as the very interesting "second wave" of new industrialized countries, including Malaysia, the study of state support for small businesses. Malaysia in many ways the modern world is different: it represents aseanis heart; It can control the search for the shortest route, which connects China, Japan and South Korea, Africa, the Middle East, and Europe; Britain gained its independence from Malaysia in 1957; At present, Malaysia is an industrial country, which is quickly moving to the post-industrial stage.

Small Business in the Asia-Pacific region countries, current events, different roots, however, reveals similar trends. On this basis, the Asia-Pacific region, the development of small businesses should be considered exemplary and systematically and deeply studied. So-called Asian phenomenon and one of the poorest countries on foreign investment in local talent combined with the original, just 8-10 a year, without a doubt brought supermotsinaveta.

რეგიონული კლასტერები ბიზნესის ადმინისტრირებაში

ნინო ორჯონიკიძე, გორის სახელმწიფო სასწავლო უნივერსიტეტი, პროფესორი
E-mail: orjonikidzen@gmail.com

თამარ მაკასარაშვილი, გორის სახელმწიფო სასწავლო უნივერსიტეტი, პროფესორი
E-mail: tmakasashvili@gmail.com

XXI საუკუნეში ინტენსიურად მიმდინარეობს გლობალიზაციის პროცესი, რომელიც ყველა მიმართულებით იწვევს დიდ ცვლილებებს. ასევე რთულდება ეკონომიკის სტრუქტურა. ეკონომიკის განვითარება სამ სივრცით განზომილებაში განისაზღვრება და შესაბამისი ფუნქციებით არის დატვირთული, ასე მაგალითად, მიკროეკონომიკა იკვლევს ფირმებსა და კერძო მეურნეობებს, მოთხოვნა-მიწოდების მექანიზმს, რომელიც განსაზღვრავს საბაზრო წონასწორობას და სამეურნეო სუბიექტების ქცევას. მაკროეკონომიკა კი ეკონომიკური სისტემის ფუნქციონირებას მთლიანობაში აანალიზებს, როგორცაა: ეკონომიკური ზრდის სტრუქტურა, ფინანსური ნაკადები, შრომის ბაზარი, სახელმწიფო და კერძო სტრუქტურების ურთიერთობები, თუმცა ეს დაყოფა ხშირ შემთხვევაში პირობითია, რადგან მაკროეკონომიკური ანალიზი შეუძლებელია მიმდინარეობდეს კვლევისა და კომპანიების ქცევის მოტივაციის გარეშე. ნიშანდობლივია, რომ დღეს ეკონომიკის ტრადიციული დარგების ნაწილმა დეგრადაცია განიცადა და პრაქტიკულად მთლიანად მოიშალა. სწორედ ამიტომ, მთავარი ეკონომიკური სუბიექტები ხდებიან მეზოეკონომიკური სტრუქტურები-დარგთაშორისი სამეურნეო გაერთიანებები, რომლებიც ახორციელებენ სტრატეგიულ მართვას ტექნოლოგიური ჯაჭვის საფუძველზე - ნედლეულის მოპოვებიდან, ან ახალი პროდუქციის შექმნიდან, მისი წარმოებით და რეალიზაციით დამთავრებული. ძალიან მნიშვნელოვანი დეტალია ის, რომ ამგვარი სტრუქტურების თავისებურებას წარმოადგენს არა სტიქიურ-საბაზრო საფუძველებით გამყარებული, არამედ გეგმიურ-ორგანიზაციული ტრანსფორმაცია. ამდენად, დროული და აუცილებელიც არის კლასტერული კონცეფციის პრაქტიკაში რეალიზება, რომელიც ხელს უწყობს მრავალდონიანი ეკონომიკის თეორიის განვითარებას და უზრუნველყოფს ხარისხიანი რესურსების მოზიდვის მექანიზმს დარგთაშორისი ურთიერთობების საფუძველზე. კლასტერი წარმოადგენს დარგთაშორის საწარმოო კომპლექსს, რომელიც ეკონომიკის განვითარების შუა რგოლია. უდავოა, რომ ეკონომიკა ქვეყნის განვითარების წინაპირობაა და მისი განმსაზღვრელი ინდიკატორიც, თუმცა, აუცილებლად უნდა აღინიშნოს, რომ ეკონომიკის განვითარების დონეს, მრავალ ფაქტორთან ერთად, განსაზღვრავს ქვეყნის ადმინისტრაციულ-ტერიტორიული მოწყობა და, შესაბამისად, მისი დადებითი თუ უარყოფითი მხარეები, პირდაპირპროპორციულად აისახება ქვეყნის ეკონომიკის განვითარებაზე. ჩვენი ღრმა რწმენით, საჭირო და აუცილებელიც არის ადგილობრივი თვითმმართველობის ორგანოების, ადმინისტრაციული ერთეულების ცენტრების აქტიური მონაწილეობა ეკონომიკის დაგეგმვა-განვითარებაში.

ვფიქრობთ, რომ დღევანდელი მოცემულობით, გლობალურ ეკონომიკაში საქართველოს კონკურენტუნარიანობის ასამაღლებლად ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი და ეფექტური საშუალებაა ქვეყნის ეკონომიკის განვითარების კლასტერული პრინციპის დანერგვა. საკითხში სრულფასოვნად გასარკვევად მოკლედ მიმოვიხილოთ კლასტერების თეორიული საფუძველები, მისი ღირსებები და, შესაბამისად, მისი საქართველოში შექმნისა და განვითარების პერსპექტივები.

კლასტერებში იგულისხმება დამოუკიდებელი საწარმოო, ან სერვისული ფირმები (მიმწოდებლის ჩათვლით), ტექნოლოგიებისა და „ნოუ ჰაუს“ (უნივერსიტეტები, სამეცნიერო-კვლევითი ინსტიტუტები, ინჟინერინგული კომპანიები), საშუაშუალო საბაზრო ინსტიტუტების (ბროკერები, კონსულტანტები) და მომხმარებლის ქსელი, რომლებიც ურთიერთმოქმედებენ ერთმანეთთან ღირებულების შემქმნელი ერთიანი ჯაჭვის ფარგლებში. მაიკლ პორტერის თეორიის თანახმად, კლასტერი არის გარკვეულ სფეროში

მოღვაწე, გეოგრაფიულად მეზობელი, ურთიერთმემაკვსებელი და ურთიერთდაკავშირებული კომპანიების ჯგუფი (მიმწოდებლები, მწარმოებლები და სხვა), მათთან საქმიან ურთიერთობაში მყოფ ორგანიზაციებთან (საგანმანათლებლო დაწესებულებებთან, სახელმწიფო მართვის ორგანოებთან, ინსტრუქტორის კომპანიებთან) ერთად. ზოგადად განასხვავებენ კლასტერების სამ გაგებას, თითოეული მათგანში წარმოდგენილია კლასტერების ფუნქციონირების ძირითადი ხასიათი და ნიშნები.

პირველი - კლასტერები რეგიონულად შეზღუდული ეკონომიკური აქტიურობის ფორმებია მონათესავე სექტორებს შიგნით, რომლებიც ჩვეულებრივ დაკავშირებული არიან ამა თუ იმ დაწესებულებასთან (სამეცნიერო კვლევით ინსტიტუტთან, უნივერსიტეტთან და ა. შ.) ;

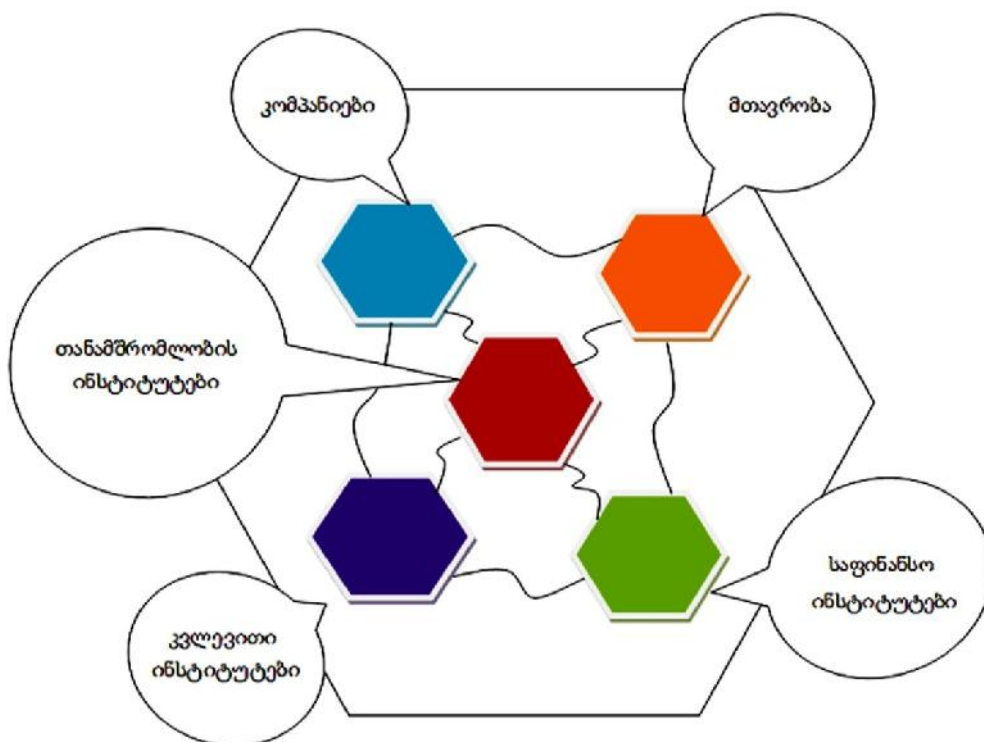
მეორე -კლასტერები ვერტიკალური საწარმოო ჯაჭვებია, ანუ საკმაოდ ვიწროდ განსაზღვრული სექტორებია, რომლებშიც საწარმოო პროცესების მომიჯნავე ეტაპები წარმოქმნიან კლასტერის ბირთვს (მაგალითად, ჯაჭვი „მიმწოდებელი-მწარმოებელი-გამსაღებელი-მომხმარებელი“). ამავე კატეგორიაში ხვდება სათავო ფირმების ირგვლივ ფორმირებადი ქსელები;

მესამე - კლასტერები აგრეგაციის მაღალ დონეზე განსაზღვრული მრეწველობის დარგებია (მაგალითად „ქიმიური კლასტერი“) ან სექტორების ერთობაა აგრეგაციის კიდეც უფრო მაღალ საფეხურზე (მაგალითად „აგროსამრეწველო კლასტერი“).

უნდა აღინიშნოს, რომ პირველად კლასტერების ფენომენს ყურადღება მიაქცია ინგლისელმა ეკონომისტმა ალფრედ მარშალმა. სწორედ მან შენიშნა მცირე და საშუალო ფირმების კონცენტრაციის თავისებურება „სამრეწველო რაიონებში“. შეფილდში (სამზარეულოს მოწყობილობების წარმოება), ბირმინგემში (ლითონის ნაწარმის გამოშვება) და სხვა. ამ კონკრეტული მაგალითების საფუძველზე მან გამოყო სამი ძირითადი ფაქტორი, რომლებიც განსაზღვრავდნენ ამ ფირმების კონკურენტუნარიანობას: 1) კვალიფიციური სამუშაო ძალის საერთო ბაზარი; 2) ფირმებს შორის ლოკალური ვაჭრობა; 3) ფირმებს შორის შრომის დანაწილების ლოკალურობა.

კლასტერში ჩართულ მონაწილეებს, რომლებიც დაინტერესებულ მხარეებს წარმოადგენენ, აქვთ ერთი საერთო ინტერესი და პირველ რიგში, ეს არის, ბაზარზე კონკურენტუნარიანი პროდუქციის წარმოება, რომელიც დაფუძნებულია სპეციალიზაციაზე და კლასტერის მონაწილე მხარეთა თანამშრომლობაზე და ურთიერთმემაკვსებელ პოლიტიკაზე. (კლასტერის მონაწილეთა ნახაზი).

ნახაზი 1

კლასტერებად აღიარების მრავალი კონცეფცია არსებობს, სწორედ ამიტომ, აუცილებელია ძირითადი ცნებების ერთმანეთისგან გამიჯვნა. ასე მაგალითად:

საწარმოო კლასტერი - რამდენიმე საწარმო, რომელთა ურთიერთობა მოიცავს „მყიდველ-გამყიდველს“, ან „მიმწოდებელ-მყიდველს“, ან საერთო ადამიანურ რესურსს.

საწარმოო რაიონი - ფირმების კონცენტრაცია, რომლებიც ჩართულნი არიან ურთიერთდამოკიდებულ საწარმოო სეგმენტებში, რომლებიც ადგილობრივ, ლოკალურ საზოგადოებაზე გამოცდილი და სამუშაოზე სასიარულო ყოველდღიური მანძილით არიან შემოფარგლული.

რეგიონული კლასტერი - საწარმოო კლასტერი, რომელშიც წევრი ფირმები ერთმანეთთან უშუალო სიახლოვეში იმყოფებიან. რეგიონულ კლასტერებს შეუძლიათ მოიცვან მცირე და საშუალო ფირმების სამრეწველო რაიონები, მაღალი ტექნოლოგიების კომპანიათა კონცენტრაციები, რომელშიც დაკავებულნი არიან საერთო ტექნოლოგიებისა და საწარმოო სისტემების განვითარებით. ასეთი კომპანიები თავის მხრივ მოიცავენ მძლავრ დედაკომპანიებს და მათ ადგილობრივ მიმწოდებლებს, რომლებიც გამოყოფილნი არიან დედაკომპანიებისგან. აუცილებლად უნდა აღინიშნოს, რომ საწარმოო რაიონები წარმოადგენენ რეგიონული კლასტერების ქვესისტემას. მაშინ, როცა საწარმოო რაიონის ცენტრალურ ელემენტს ხშირად წარმოადგენს ერთადერთი დარგი, ან ერთადერთი საწარმო სეგმენტი, რეგიონული კლასტერი მთლიანად მოიცავს რიგ მომიჯნავე დარგებს.

ბიზნეს-ქსელი - ფირმების ჯგუფი, რომლებიც განვითარების საერთო პროექტებში სათანამშრომლოდ ერთობლივად იყენებენ ნიჭიერ ხალხს და რესურსებს. სპეციალიზაციის განსაზღვრისას ავსებენ ერთმანეთს საერთო პრობლემების გადასაწყვეტად, რითაც ქსელის მონაწილეებს შეუძლიათ შედეგის მიღწევა გუნდურად. ქსელი რამდენიმე ფირმისგან შედგება, რომელთა შორის არსებობს თანამშრომლობა განსაზღვრული ხარისხით, მაგრამ ისინი ვერ მუშაობენ მომიჯნავე დარგებთან, ან არ მდებარეობენ მათ უშუალო სიახლოვეს.

კლასტერი - კლასტერს, ზოგიერთ შემთხვევაში აიგივებენ საწარმოო სექტორებთან, რაც არასწორია და შესაბამისად მიუღებელია. უმთავრესი განსხვავება კლასტერსა და საწარმოო სექტორს შორის არის გეოგრაფიული საზღვრები, რესურსების არსებობა, მომარაგება, სხვა განსაკუთრებული ჩვევები, და რაც მთავარია, მდგრადი და მყარი კავშირებით.

კლასტერი დროსა და სივრცეში პარალელურად ვითარდება, განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია მისი სივრცითი შეფასება და ის, თუ როგორია სივრცითი მოცემულობა. სწორედ, ამის საფუძველზე შესაძლებელია მოხდეს კლასტერების სელექცია, **რეგიონულ და რაიონულ კლასტერებად.**

- 1) იმერეთის რეგიონული ტურისტულ-რეკრეაციული კლასტერი;
- 2) მცხეთა-მთიანეთის ტურისტულ-რეკრეაციული და ნიშანდობლივად გუდაურის სამთო-სათხილამურო კლასტერი;
- 3) კახეთის რეგიონული სამრეწველო კლასტერი (დვინის წარმოება);
- 4) კახეთის რეგიონში შესაძლებელია თუშეთის ტრადიციული დარგის კლასტერიზაცია, ასევე სამრეწველო და ტურისტულ-რეკრეაციული კლასტერის გამოყოფა;
- 5) შიდა ქართლის რეგიონული სოფლის მეურნეობის და კვების მრეწველობის კლასტერი;
- 6) ჭიათურა-ხესტაფონის რაიონული სამრეწველო კლასტერი (მანგანუმის მოპოვება-წარმოება);
- 7) ქუთაისის რაიონული საგანმანათლებლო კლასტერი, რომელიც პოტენციურად უზრუნველყოფს დასავლეთ საქართველოს ინტელექტუალური და შრომითი რესურსებით;
- 8) სამცხე-ჯავახეთის რეგიონში, ბორჯომი-წაღვერი-ცემი-ბაკურიანის სამთო-კლიმატური კლასტერი;
- 9) თბილისის საგარეუბნო ზოლის: წყნეთი-ოქროყანა-შინდისი-წავკისი და სხვა რეკრეაციული კლასტერი;
- 10) ბოლნისის სამრეწველო რაიონული კლასტერი;
- 11) შავი ზღვის სანაპირო რეგიონული ტურისტულ-რეკრეაციული კლასტერი;
- 12) მაღალმთიანი რეგიონებისთვის სამთო-სათხილამურო ტურიზმის რეგიონული კლასტერი, ასე მაგალითად აჭარის მაღალმთიანი რეგიონის სამთო-სათხილამურო კლასტერი;
- 13) საქართველოს დაცულ ტერიტორიებში ეროვნული პარკების კლასტერიზაცია.

განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია კლასტერების შექმნა დეპრესიული და ჩამორჩენილი რეგიონებისთვის, მათთვის ეს ნამდვილად გადარჩენაა, ვინაიდან თითოეულ რეგიონს აქვს საკუთარი ინდივიდუალური და, რაც მთავარია, უნიკალური შესაძლებლობები, სწორედ კლასტერული პოლიტიკა მოახდენს ამ იდენტობის წარმოჩენას და რეალიზაციას ეკონომიკაში საკუთრივ იმ რეგიონის სასარგებლოდ.

კლასტერები გეოგრაფიული გავრცელების მიხედვით განსხვავებული მასშტაბისაა, კლასტერებმა შესაძლებელია თავის თავში, ან ცალკე მიკროკლასტერები შექმნან. ასე მაგალითად, ქალაქი მცხეთა შესაძლებელია მოვიაზროთ, როგორც ტურისტულ-რეკრეაციული კლასტერი თავისი კულტურული პოტენციალით, ამავედროულად, მცხეთა ამ წუთისთვის წარმოადგენს მცხეთა-მთიანეთის ადმინისტრაციულ ცენტრს, რაც კიდევ უფრო გააძლიერებს მის პოზიციებს. რაც შეეხება თბილისს, მასშიც შეიძლება ბევრი მიკროკლასტერის გამოყოფა, იმ შემთხვევაში, თუ მათ შორის იქნება ჯანსაღი თანამშრომლობა და კოოპერაცია.

და ბოლოს, ჩვენთვის კლასტერული პოლიტიკის განვითარებას ერთი უმთავრესი ხიზლი აქვს, ის ცალსახად ხელს შეუწყობს ადმინისტრაციულ-ტერიტორიული ერთეულების რაციონალურ და სტაბილურ განვითარებას და, მეტიც, თავის თავში თანდათანობით შეძლებენ კიდევ მეტი პოტენციის აღმოჩენას, ეს კი მდგრადი განვითარების მყარი გარანტია იქნება.

ლიტერატურა:

1. ბარათაშვილი ე., ძიძიკაშვილი ნ., ნადარეიშვილი ნ., კლასტერიზაციის თეორიული საფუძვლები და მათი დანერგვის წინაპირობები საქართველოში, ჟურნ. „საქართველოს ეკონომიკა“, თბ., 2007.
2. Nesta L., Background paper on methods for cluster analysis, 2003.

REGIONAL CLUSTERS IN BUSINESS ADMINISTRATION

Nino Orjonikidze, Gori State Teaching University, Professor

Tamar Makasarashvili, Gori State Teaching University, Professor

RESUME

It is worthwhile that today the part of traditional branches of Economy was suffered degradation and practically was completely disordered. That is why the main economic subjects are becoming mesoeconomic structures - intersectoral agricultural associations, which carry out the strategic management on the base of technological chain - from extracting raw materials, or creating new products, finished by its production and realization.

In our opinion, according to the today's reality, one of the important and effective means for raising competitiveness of Georgia in the Global Economy is introduction of cluster principals of economic development of the country.

ლოგისტიკის როლი ქართული ეკონომიკის განვითარებაში

ლალი ოსაძე, გორის სახელმწიფო სასწავლო უნივერსიტეტი, ასოცირებული პროფესორი
E-mail: l.osadze@gmail.com

სოფიო ცეცხლაძე, გორის სახელმწიფო სასწავლო უნივერსიტეტი, მოწვეული სპეციალისტი
ანა წიკლაური, გორის სახელმწიფო სასწავლო უნივერსიტეტი, საინფორმაციო ტექნოლოგიების უზრუნველყოფის სამსახურის მთავარი სპეციალისტი

ლოგისტიკა (ფართო გაგებით) არის მატერიალური და მისი შესაბამისი ნაკადების მოძრაობის პროცესის დაგეგმვა, ორგანიზაცია, შესრულება და კონტროლი შესყიდვის მომენტიდან საბოლოო მომხმარებელამდე, ბაზრის მოთხოვნების უკეთესად დაკმაყოფილების მიზნით, მინიმალური დანახარჯებითა და საშუალებების რაციონალური გამოყენებით. ლოგისტიკის გამოყენება შესაძლებლობას იძლევა, წარმატებით გადავწყვიტოთ ნებისმიერი დონის პრობლემები, რომლებიც დაკავშირებულია მატერიალურ და საინფორმაციო ნაკადებთან. კერძოდ, ესაა: წარმოების და სასაწყობო ქსელის განლაგება და განვითარება მომსახურების სფეროში, მატერიალური ნაკადის რაციონალური მიმართულების შემუშავება და სტრატეგიის განსაზღვრა, ლოგისტიკური ჯაჭვის აგება და კომპლექსური მართვა, ტრანსპორტირებისა და სასაწყობო მოცულობის განსაზღვრა, ნედლეულის და მასალების, ნახევარფაბრიკატების და მზა პროდუქციის მიწოდების ობიექტების შერჩევა, ტრანსპორტისა და სატრანსპორტო პროცესების ორგანიზაცია, მათი მართვის საინფორმაციო სისტემის შექმნა.

ქართული ეკონომიკის განვითარებისთვის ლოგისტიკას მნიშვნელოვანი ადგილი უკავია, ეფექტური სატრანსპორტო და ლოგისტიკური სისტემის შექმნა ქვეყნის კონკურენტუნარიანობის ამაღლების ერთ-ერთ ძირითად და აუცილებელ ფაქტორს წარმოადგენს. ხელსაყრელი გეოგრაფიული

ადგილმდებარეობის გათვალისწინებით საქართველოს გააჩნია პოტენციური კავკასიისა და ცენტრალური აზიის მთავარ ლოგისტიკურ ჰაბად იქცეს.

ლოგისტიკა გლობალური ეკონომიკის ერთ-ერთ მნიშვნელოვან ნაწილს წარმოადგენს. ლოგისტიკის ბაზრის მოცულობა ევრო კავშირში 900 მლრდ. ევროს აღემატება, მისი საშუალო წლიური ზრდა 5 პროცენტზე მეტია, აღმოსავლეთ ევროპაში ეს მაჩვენებელი 15 პროცენტს შეადგენს, რაც 3-4-ჯერ მეტია მთლიანი შიდა პროდუქტის (მშპ) ზრდაზე.

ლოგისტიკური სერვისისა და ინფორმაციული ტექნოლოგიების სწრაფმა განვითარებამ რეგულაციური ცვლილებები გამოიწვია წარმოებისა და დისტრიბუციის პროცესებში, რამაც გლობალური ბაზრის ჩამოყალიბება განაპირობა. მზარდი კონკურენციის პირობებში აუცილებელი გახდა ლოგისტიკური სერვისის პროვაიდერების მიერ მაღალი ხარისხის ლოგისტიკური სერვისის უზრუნველყოფა, რომლის მთავარ ამოცანას პროდუქტის მიწოდება განსაზღვრულ ადგილას, განსაზღვრულ დროს, განსაზღვრულ მდგომარეობაში და განსაზღვრულ ფასად წარმოადგენს. ის ქვეყნები, რომლებიც ქმნიან ხელსაყრელ პირობებსა და ეფექტურ სატრანსპორტო-ლოგისტიკურ ინფრასტრუქტურას, ახერხებენ მოიზიდონ კომპანიები, რომლებიც გლობალური ეკონომიკის ნაწილს წარმოადგენენ. გლობალიზაციის პროცესში აღნიშნული კომპანიები ღებულობენ სტრატეგიულ გადაწყვეტილებას, თუ სად განლაგონ მათი საწარმოები, სად გაასაღონ წარმოებული პროდუქცია და როგორ და რა პირობებში მოახდინონ მათი ტრანსპორტირება მსოფლიო ბაზარზე. ამ გადაწყვეტილებაზე სხვადასხვა ფაქტორი ახდენს გავლენას, მათ შორის, ლოგისტიკური სერვისის ხარისხი და მისი დანახარჯი. ამისთვის აუცილებელია მზა პროდუქციის სწრაფი, უსაფრთხო და იაფი ტრანსპორტირება.

ლოგისტიკა საქართველოს ეკონომიკის მნიშვნელოვან ნაწილს წარმოადგენს. მისი წილი ქვეყნის მთლიანი შიდა პროდუქტის 12 პროცენტს შეადგენს. ლოგისტიკის სექტორის განვითარება განაპირობებს საქართველოს ინტეგრაციას გლობალურ ლოგისტიკურ ქსელში და მის ეფექტურ დაკავშირებას მსოფლიოს წამყვან ბაზრებთან. ლოგისტიკა რეგიონებისა და კომპანიების კონკურენტუნარიანობის განმსაზღვრელი ერთ-ერთი უმთავრესი ფაქტორია, რომელიც პირდაპირ გავლენას ახდენს მათ გლობალურ ბაზარზე წარმატებულ პოზიციონირებაზე.

განვითარებული ლოგისტიკა განაპირობებს მაღალი ხარისხის სერვისს, იაფ და ეფექტურ მიწოდების ქსელს, რაც კონკურენტუნარიანობის ამაღლების აუცილებელი პირობაა, როგორც მთლიანად საქართველოსთვის, ასევე ქვეყანაში მოქმედი წარმოებებისთვის.

საქართველოს, გეოპოლიტიკური ადგილმდებარეობიდან გამომდინარე, გააჩნია რეალური შანსი გაატაროს და გადაამუშაოს დამატებითი ტვირთების ნაკადი, რაც განაპირობებს შემოსავლების ზრდას და გაუმჯობესებულ პირობებს წარმოებისა და ვაჭრობის განვითარებისთვის.

ლოგისტიკის განვითარება საქართველოში წარმოადგენს ეროვნული ეკონომიკის აღორძინების უმნიშვნელოვანეს ფაქტორს. სატრანსპორტო და ლოგისტიკური ინფრასტრუქტურისა და ლოგისტიკაში ახალი ტექნოლოგიების დანერგვით საქართველოს უზრუნველდება რეალური შანსი, იქცეს კავკასიისა და ცენტრალური აზიის სავაჭრო-ლოგისტიკურ ჰაბად. ინტერმოდელური ლოგისტიკური სისტემის ჩამოყალიბება და ლოგისტიკური ნოუ-ჰაუს მოზიდვა წარმოადგენს საქართველოს ერთ-ერთ უმთავრეს ამოცანას, რომლის შესრულება იძლევა საშუალებას, საქართველო გახდეს გლობალური ლოგისტიკური ქსელის ნაწილი და მოიზიდოს გლობალური ეკონომიკის უდიდესი ბაზრის მოთამაშეები.

ლოგისტიკური ინფრასტრუქტურის განვითარება, თავის მხრივ, უმნიშვნელოვანესია საქართველოს ყველაზე პერსპექტიული დარგების აღორძინებისთვის, როგორცაა სოფლის მეურნეობა, წარმოება, ვაჭრობა და ტურიზმი. მაგალითად, საქართველოში წარმოებული სოფლის მეურნეობის პროდუქტის დაახლოებით 50 პროცენტი ღპობას განიცდის, რაც განაპირობებულობს შესაბამისი სასაწყობო ინფრასტრუქტურის არარსებობითა და ამ მიმართულებით ტექნოლოგიური ჩამორჩენით. თანამედროვე სოფლის მეურნეობის მიწოდების ჯაჭვის ფასწარმოქმნის 70-80 პროცენტს ლოგისტიკა წარმოადგენს. მისი ეფექტური მართვაა სწორედ სოფლის მეურნეობის პროდუქტის ერთ-ერთი უმთავრესი ხარისხის განმსაზღვრელი ნიშანი საერთაშორისო ბაზარზე. გარდა სოფლის მეურნეობისა, ლოგისტიკა წარმოადგენს უმნიშვნელოვანეს ფაქტორს წარმოებისა და ვაჭრობის განვითარებისთვის ჩვენს ქვეყანაში. ლოგისტიკური პროცესების გაუმჯობესება ამ დარგში მოღვაწე კომპანიებისთვის წარმოადგენს ერთ-ერთ მთავარ პირობას მათი კონკურენტუნარიანობის ამაღლებისა და საერთაშორისო ბაზარზე დამკვიდრებისთვის.

2009 წლიდან 2012 წლამდე საქართველოში ტვირთბრუნვა დინამიურად გაიზარდა. საშუალო წლიური ზრდა დაახლოებით 5-7 პროცენტს შეადგენდა. 2013 წლიდან შეიმჩნევა მთლიანი ტვირთბრუნვის კლება საქართველოში, რაც ძირითადად ადგილობრივი მოთხოვნილებისა და გარკვეულ წილად ტრანზიტული ტვირთების კლებასთან არის დაკავშირებული. შემცირებულია ზრდის ტემპი საკონტეინერო გადაზიდვებშიც. 2013 წელს ფოთისა და ბათუმის პორტებმა 370 ათასი კონტეინერი (TEU)

გადაამუშავა, რაც საშუალოდ 20 პროცენტით ჩამოუვარდება 2010-2012 წლების საშუალო წლიურ ზრდას. საქართველოს სატრანსპორტო გადაზიდვების ბაზრის სტრუქტურიდან ჩანს, რომ საავტომობილო გადაზიდვებს საქართველოში მაღალი პროცენტული განაკვეთი უჭირავს და სარკინიგზო გადაზიდვების როლი თანდათანობით მცირდება საქართველოში. ამის ძირითადი მიზეზი გადაზიდვების მაღალი ტარიფები, სარკინიგზო ინფრასტრუქტურის არაეფექტურობაა, რაც კიდევ უფრო მოუქნელს და არაკონკურენტულს ხდის ქართულ რკინიგზას საავტომობილო ტრანსპორტთან შედარებით. საჰაერო სატვირთო გადაზიდვები უმნიშვნელო როლს თამაშობს არსებულ ბაზარზე, რაც საჰაერო ტვირთებისთვის საჭირო ინფრასტრუქტურის დეფიციტით და სერვისის მაღალი ფასებითაა გამოწვეული.

აღსანიშნავია, რომ საქართველოს ლოგისტიკის ბაზარი მეტად ფრაგმენტულია. მის უმნიშვნელოვანეს ნაწილს ექსპედიტორული კომპანიები წარმოადგენენ, რომელთაც ხშირ შემთხვევაში არ გააჩნიათ საკუთარი სატრანსპორტო საშუალება და ლოგისტიკური ინფრასტრუქტურა. ტვირთმფლობელებს, ექსპედიტორებსა და გადამზიდავებს შორის კოორდინირების დეფიციტია, რაც განაპირობებს არაოპტიმალურ მიწოდების ქსელს, მაღალ ფასებს და ტვირთის გადაზიდვის მაღალ ხანგრძლივობას. დღესდღეობით, ადგილობრივ ბაზარზე თითქმის არ არსებობს კვალიფიცირებული ლოგისტიკური ოპერატორები, რომლებსაც კომპლექსური ლოგისტიკური სერვისის წარმოება შეუძლიათ. ქართული მწარმოებლები და მსხვილი დისტრიბუტორები ძირითადად თავისი ძალებით ცდილობენ გადაწყვიტონ ლოგისტიკური პრობლემები. მოცულობის სიმცირისა და მაღალი ფიქსირებული დანახარჯების გამო, მათი ლოგისტიკური ხარჯები ძალიან მაღალია.

ქართული ლოგისტიკური ბაზრის განვითარების ერთ-ერთ ხელისშემშლელ პირობას სასაწყობო მეურნეობების დაბალი დონე და არასაკმარისი რაოდენობა წარმოადგენს. დღეს საქართველოს ლოგისტიკურ ბაზარზე არ არსებობს A კლასის სასაწყობო მეურნეობა, არსებული B და C კლასის საწყობები ძირითადად წარმოადგენენ საბჭოთა სტილისა და სტრუქტურის ინფრასტრუქტურას. დღეს კონკურენცია არა მარტო კომპანიებსა თუ ინდუსტრიულ ქვეყნებს შორის მიმდინარეობს, არამედ რეგიონები და სატრანსპორტო დერეფნები ეპაექრებიან ერთმანეთს. კონკურენტუნარიანობის ამაღლების ერთ-ერთ მნიშვნელოვან ფაქტორს სწორედ განვითარებული სატრანსპორტო და ლოგისტიკური ინფრასტრუქტურა განაპირობებს. საქართველო მისი ხელსაყრელი ლოგისტიკური ადგილმდებარეობის საშუალებით წარმოადგენს კავკასიისა და ცენტრალური აზიის ბუნებრივ ლოგისტიკურ ჰაბს. თუმცა განვითარებული ინფრასტრუქტურა და სატრანსპორტო სისტემის დაბალი კონკურენტუნარიანობა მას არ აძლევს საშუალებას გამოიყენოს აღნიშნული პოტენციალი. არსებული სატრანსპორტო ინფრასტრუქტურის ერთ-ერთი მთავარი პრობლემა იმაში მდგომარეობს, რომ მას არ გააჩნია ქსელური ეფექტი. ტრანსპორტის სხვადასხვა სახეობების დამაკავშირებელი ინფრასტრუქტურის დეფიციტის გამო არ ხდება სინერგიების ათვისება სატრანსპორტო გადაზიდვებსა და ლოგისტიკაში. საჭიროა სატრანსპორტო და ლოგისტიკური ინფრასტრუქტურის სისტემური განვითარება, რაც კონკურენტუნარიანს გახდის საქართველოზე გამავალ სატრანსპორტო კორიდორს და შესძენს ქვეყანას ეფექტური სატრანსპორტო დერეფნის იმიჯს.

ლოგისტიკისა და ტრანსპორტის სექტორის განვითარებისათვის საქართველოს სჭირდება ლოგისტიკური ნოუ-ჰაუ. დღეს უკვე აშკარა ხდება ის მოთხოვნები, რომლებსაც უცხოელი მომწოდებლები და მწარმოებლები უყენებენ წარმატებულ ქართულ სავაჭრო და საწარმოო კომპანიებს. მოთხოვნები მოიცავს ლოგისტიკური ინფრასტრუქტურისა და ლოგისტიკური პროცესების მართვის დასავლურ სტანდარტებთან მიახლოების აუცილებლობას. სწორედ ამ მიზნით საქართველოს ლოგისტიკის ასოციაცია გახდა აშშ-ს ორგანიზაცია Supply Chain Council (SCC) -ის წარმომადგენელი საქართველოში და დაიწყო მიწოდების ჯაჭვის საერთაშორისო სტანდარტების- SCOR® (Supply Chain Operations Reference)-ის დანერგვა საქართველოში მოქმედ კომპანიებში.

როგორც აღვნიშნეთ, საქართველოს მისი ხელსაყრელი გეოგრაფიული ადგილმდებარეობიდან გამომდინარე, გააჩნია რეალური შანსი იქცეს კავკასიისა და ცენტრალური აზიის ლოგისტიკურ ჰაბად. ამ ამოცანის შესასრულებლად საჭიროა:

- საქართველოში ტრანსპორტისა და ლოგისტიკის გრძელვადიანი სახელმწიფო სტრატეგიის ჩამოყალიბება, რომლის უმთავრესი მიზანი იქნება საქართველოს, როგორც ხელსაყრელი ლოგისტიკური ადგილმდებარეობის კონკურენტუნარიანობის ზრდა და მისი გლობალურ ლოგისტიკურ ქსელში ინტეგრაცია.
- სატრანსპორტო ინფრასტრუქტურის სისტემური განვითარება, რომელიც გულისხმობს ეფექტური ინტერმოდალური ინფრასტრუქტურის შექმნას, რაც შესძენს სატრანსპორტო სისტემას ქსელურ ეფექტს და გაზრდის მისი ეფექტურობის ხარისხს.

- სახელმწიფოს აქტიური მონაწილეობით უცხოური და ადგილობრივი ინვესტიციების მოზიდვა ინტერმოდალურ და ლოგისტიკური ინფრასტრუქტურის განვითარებაში სახელმწიფო და კერძო სექტორის პარტნიორობის (Public Private Partnership) მოდელის გამოყენებით.
- ტრანსპორტსა და ვაჭრობაში სამართლებრივი ბაზის სრულყოფა, რაც ხელს შეუწყობს ვაჭრობის გამარტივებას და უცხოური ინვესტიციების შემოძინებას.
- სატრანსპორტო გადამზიდავებს, ლოგისტიკურ კომპანიებსა და ინფრასტრუქტურის ოპერატორებს შორის ურთიერთთანამშრომლობის გაღრმავება და ახალი პარტნიორობის მოდელების ჩამოყალიბება.
- ლოგისტიკასა და მიწოდების ჯაჭვის მენეჯმენტში მოწინავე აკადემიური პროგრამების განვითარება და ლოგისტიკაში უახლესი ტექნოლოგიების დანერგვა ადგილობრივ კომპანიებში.

საქართველოს ლოგისტიკის ასოციაცია (GLA) 2011 წელს დაარსდა და წარმოადგენს არაკომერციულ ორგანიზაციას ლოგისტიკური, სატრანსპორტო და მიწოდების ჯაჭვის მართვის სფეროში. მისი წევრები არიან სატრანსპორტო/ლოგისტიკის და მიწოდების ჯაჭვის სფეროებში ჩართული საერთაშორისო და ადგილობრივი კომპანიები. 2013 წლის ბოლოდან GLA აშშ-ს ორგანიზაცია - Supply Chain Council-ის (SCC) წარმომადგენელია საქართველოში, რომლის ძირითადი მიზანია საქართველოში მოღვაწე კომპანიებში ლოგისტიკისა და მიწოდების ჯაჭვის პროცესების ეფექტიანობის ამაღლება საერთაშორისო სტანდარტების დანერგვით და მსოფლიოში არსებული მოწინავე გამოცდილების გაზიარებით.

ლიტერატურა:

1. შ. ვეშაპიძე, ლ. ოსაძე, დ. სეხნიაშვილი, ლოგისტიკა, ელ. სახელმძღვანელო, თბ., 2013.
2. ლ. ოსაძე, ლოგისტიკური სისტემის როლი ფირმების სამეურნეო საქმიანობაში, ჟ. „ბიზნესი და მენეჯმენტი“, №1, ბათუმი, 2009.
3. ლ. ოსაძე, ს. ცეცხლაძე, მარკეტინგული საქმიანობის მართვის პროცესი და ლოგისტიკა, საერთაშორისო კონფერენციის მასალები, ჟ. „გლობალური კრიზისი და საქართველოს ეკონომიკა“, თბ., 2009.
4. ლ. ოსაძე, ლოგისტიკის განვითარების აუცილებლობის შესახებ საქართველოში, გორის მრავალპროფილიანი მცირე აკადემია, სამეცნიერო შრომების კრებული, 2008.
5. ბოცვაძე ლ., ერაძე კ., ბოცვაძე ვ., ლოგისტიკური მენეჯმენტი და მოდელირება, „დიზაინ პრინტექსტსპრესო“, თბილისი, 2010.
6. www.gla.ge
7. www.supply-chain.org
8. <http://www.interpressnews.ge>

THE PART OF LOGISTICS IN THE DEVELOPMENT OF THE GEORGIAN ECONOMICS

Lali Osadze, Gori State Teaching University, Associate Professor

Sophio Tsetskhladze, Gori State Teaching University, Specialist by Contract

Ana Tsiklauri, Gori State Teaching University, Chief Specialist of Information Technology Maintenance Service

RESUME

Logistics takes an important place for the development of the Georgian economics. The creation of the effective transport and logistical system is one of the basic and important factors of the increase of country competitiveness. Because of the profitable geographical location, Georgia has a potential to become the main logistical area of the Caucasus and Central Asia.

In the condition of increasing competition it is necessary to provide with the high quality logistical service by the logistic providers. Those countries which create profitable conditions and effective transport-logistical infrastructure, can manage to attract the companies, that are the part of the global economics.

Logistics is the important part of the Georgian economics. Its part is 12% of the whole inner production. The development of logistical infrastructure is very important to revive the most perspective branches as agriculture, manufacturing, trade and tourism.

The Georgian logistical market is very fragmental. Its important part are the expeditorial companies, which, very often, have no transport and logistical infrastructure. Nowadays, there are no qualified logistical operators at the local market, who can produce complex logistical service. Georgian producers and big distributors try to solve these problems themselves.

One of the destructive factors of the development of the Georgian logistical market is the lack and low level of the storage economy.

For the development of the logistical and transport sector Georgia needs the logistical Know-How. The requirements which are demanded by the foreign providers from the successful Georgian trade companies are becoming quite clear nowadays. The requirements mean the inevitability to approach the management of the Georgian logistical processes to the European standards.

MICROFINANCE AS A TOOL OF SMEs DEVELOPMENT IN GEORGIA

Tatiana Papiashvili, International Black Sea University, Prof. Dr.

E-mail: t.papiashvili@ibsu.edu.ge

Natia Sharashenidze, International Black Sea University, PhD Student

E-mail: nsharashenidze@ibsu.edu.ge

Introduction

High level of poverty and slow economic growth has made population of developing countries to be engaged in self-employment. As the United Nations (2004 a) resolution indicates small and medium enterprises (SMEs) play a central role in the economy and are a major source of entrepreneurial skills, innovation and employment.

Inadequate access to finance of small businesses is often repeated criticism levied against financial institutions of both developed and developing countries. Nowadays credit markets are imbalances and excess demand for deposits exists. As International Finance Corporation (2010) reports SMEs global unmet demand for finance approximately equals to \$3.1 - \$3.8 trillion, that is one-third of the total access to finance.

Special concerns is on the poorest part of population. Asymmetry information breaks micro and small businesses from conventional forms of credits. Most financial institutions driven by financial gain exclude the very poor from loan portfolio, because issuing debt to the very poor is considered to be much more risky and labor-intensive due to the unpredictable returns and incubation period needed after investing in assets. Thus, the access to finance is restricted much more to those, who need it the most.

Unfortunately, Georgia is not an exemption of this world trend. There are serious reasons, common (have been mentioned above) and national specific, behind this fact. The reasons for the lack of credit access by Georgian SMEs lie on both sides - demand side (the borrowers') and the supply side

(the lenders'). It is a known that access to external funding largely depends on the development of financial markets, the regulatory environment within which financial institutions operate and their ability to assess, manage and price the risks associated with loan products for SMEs. Moreover, Georgian SMEs managers and/or owners often cannot provide to financial institutions (commercial banks, in particular) all required documents and information due to their inadequately education and managerial skills. Special and usually unsolvable problem has become collateral or, more corrective, its absence.

The successes of some micro-enterprise credit programs in the 1950s-1980s gave birth to a more specialized micro-finance industry. The institutions that provide micro-finance and credit services include non-governmental organizations, credit unions, non-bank financial intermediaries, and cooperative & commercial banks.

The successful development of microfinance organizations (MFOs) which in turn, supports SMEs development has a special meaning for Georgia as it includes two components – social (poverty reduction, widen self-employment, etc.) and business (induce growth of small and micro enterprises).

The article contributes to the discussion of the role of microfinance in SMEs development by examining international and Georgian experience of this distinctive form of lending. The main concern is about effects of microfinance on SMEs access to finance.

SMEs finance: Main sources

In international practice sources of finance available for SMEs are classified in two categories - as internal or external sources (International Finance Corporation, 2010).

Internal financing sources include an entrepreneur's savings, private equity, retained earnings, etc. They have some positive effects on SMEs, such as preserving the independence and financial autonomy by creating no additional binding (interest, guarantees, etc.), or maintaining borrowing capacity, or being a reliable mean of financial support of the enterprises' needs. They also face opportunity costs because the owners have fewer funds to invest in other more profitable activities.

External sources of finance are divided in two sub-groups: informal (e.g. savings of friends or family members, rotating savings and credit associations (ROSCAs), peer lending, etc.) and formal (factoring, leasing, bank loans, microcredit, etc.).

Wide variations exist among countries in usage of funding methods. For example, German SMEs are more likely to have recourse to loan facilities, rather than to overdrafts; loans in foreign exchange are characteristic of Danish, Italian and Portuguese SMEs but almost totally absent in other EU countries. More than a half of the US SMEs use credit in the form of a credit line from a bank or capital lease. In Japan, more than 60 percent of all bank loans are to SMEs. In UK small businesses often use overdraft facilities and term loans (The Impact, 2012, p.5). Over the last decades private equity has been the fastest growing market in the United States but mostly for corporate finance. In parallel, so-called informal private equity market (including so-called “business angel capital”), has been growing. The expansion of the private equity market has increased the access of SMEs to outside equity capital for start-up companies and established private firms as well (Ibid; p.20).

The article focuses on microcredit (microfinance) which is relatively a new form of finance (Hermes and Lensink, 2007). History of microfinance started from 1980s when some large banks began to provide small credits and savings on a large scale (Robinson; 2001).

It is worth to underline from the begging that terms microcredit and microfinance are often used interchangeably, but they are different. Microcredit is referred the provision of small loans, while microfinance also includes other non-credit services such as savings, insurance, etc. Therefore, microcredit is a part of microfinance.

Services provided by microfinance organizations

Access to microfinance has been internationally recognized as an effective tool for SMEs economic development and poverty reduction (UNCDF, 2004). It is a typical situation especially in developing countries like Georgia, when SMEs are considered as high-risk businesses with short or no credit history, and/or no tangible assets to secure loans; their managers are perceived as lacking of managerial expertise and even adequate education. Under this circumstances, microfinance that focus on providing small loans, which other financial institutions like commercial banks typically do not provide, serves as valuable compliment to other sources of financing (Promoting Small, 2007; p.6).

The basic activity of microfinance organizations is the supplying the credit – a routine financial service. A combination of several characteristic differentiates the microcredit of MFOs from standard loan products. More specifically, microcredit

- is highly structured and relatively small,
- has short maturity period (3-12 months),
- is disbursed quickly,
- repayment is implemented by frequent installments,
- is often supported by peer lending.

As asserted, small loans decrease the cost of default, and short terms disclose borrower’s character faster. It should be noted that a term “small” used to describe loan size differs with the context, depending on the given economic environment, so that the “micro” nature of a debt is a comparative characteristic. The simplicity in the process of issuance and the whole disbursement period help inexperienced micro debtors to understand the techniques of responsible debt management. “The structuring of the transaction as multiple, short term small loans rather than one larger longer term loan, or a flexible form of credit, reduces the risk of over indebtedness” (Williams, 2004; p.12). Although loans are small and short term, they usually incorporate the anticipation of renewal. Thus establishment of successful relationship with borrowers may result in managing a significant total credit amount.

Interest rates that microfinance organizations pay on deposits do not exceed the return that the same money could generate if it saved in other financial institutions.

The role of MFOs in assisting SMEs: Literature review

MFOs employ a wide range of microfinance models such are: Bank Guarantees, Community Banking, Co-operatives, Credit Unions, Peer lending, Rotating Savings and Credit Associations, Small Business and Village Banking, etc. In this article two models of micro creditors are analyzed - the “poverty alleviation” model and the “sustainability” model.

The “poverty alleviation” model focuses on reaching “the poorest of the poor”. In this case MFOs measure their operating effectiveness in terms of improving general economic and social conditions in the country and/or region by reducing poverty, improving health, nutrition and skills, generating productive self-employment in economy (Williams; 2004).

Although microfinance organizations cannot solve all problems of small and poor entrepreneurs, they play a significant role in decreasing the gap between demand for and supply of financial products that other financial institutions fail to serve. Summarizing the hot debates on the role of microfinance in poverty reduction (Hulme and Mosley; 1998, Rogaly 1996; Sinha, 1998; Wright, 1999), let us to cite the 59th resolutions of General Assembly of UN that stated that “microcredit and microfinance programs have succeeded in generating productive self-employment and proved to be an effective tool in assisting people to overcome poverty and reducing their vulnerability to crisis” (United Nations, 2004 b; p. 2). Also according to the report of UNCDF (2004) microfinance organizations play important role in development of local economy. MFOs help poor entrepreneurs to protect against business risks, and improve welfare of economy.

The second approach - **The “sustainability” or “financial systems” model** “subordinates poverty alleviation to the goal of creating viable financial institutions that integrate low income persons into the mainstream economy” (Williams, 2004; p. 15). In this case, micro lenders seek to support those microenterprises judged most likely to succeed. As a result, their debtors are less impoverished than those served by micro creditors that give priority to poverty alleviation.

No matter the model, the common traditional core of microcredit is the peer lending arrangement. Peer lending is an alternative method of obtaining money. Peer lending is an organized group of debtors in which each member takes responsibility for repayment of loan instead of defaulted group member. In this case, instead of collateral, security of lending is based on the social relationships and social pressure. As economists argue, peer debtors' have advantage in local knowledge compare to the formal financial intuitions because information is derived from frequent interactions and gives insights about creditworthiness of individuals and SMEs. In this way, peer lending may reduce the costs of information asymmetry. But despite of better local knowledge, peer lending requires continuous screening, meeting attendance, and monitoring peer's discipline and in practice peer lending implementation is costly and time consuming (Ibid).

Microfinance organizations in Georgia

In 2006, Georgian Parliament approved a special law on microfinance organizations (*The Law of Georgia on Microfinance Organizations*). According to the Law, the microfinance organization is a "legal entity founded as a limited liability or a joint-stock company, registered voluntarily by the National Bank of Georgia on the basis of its application. It implements the activities stipulated by this law under the supervision of the National Bank of Georgia" (NBG N1682; December 1, 2006). The Law defines the ultimate purpose of MFOs activity as reduction of poverty by supporting small and micro businesses.

Activities that MFOs are allowed to carry out are typical and they include the following:

- providing microloans – personal (collateral, secured, unsecured) or group loans to natural person and legal business units,
- transferring money,
- investing in public securities,
- micro- leasing (the value of asset should not exceed 150,000 USD),
- acting as an insurance agent,
- receiving credits from entities,
- foreign exchange,
- consultations regarding the loans.

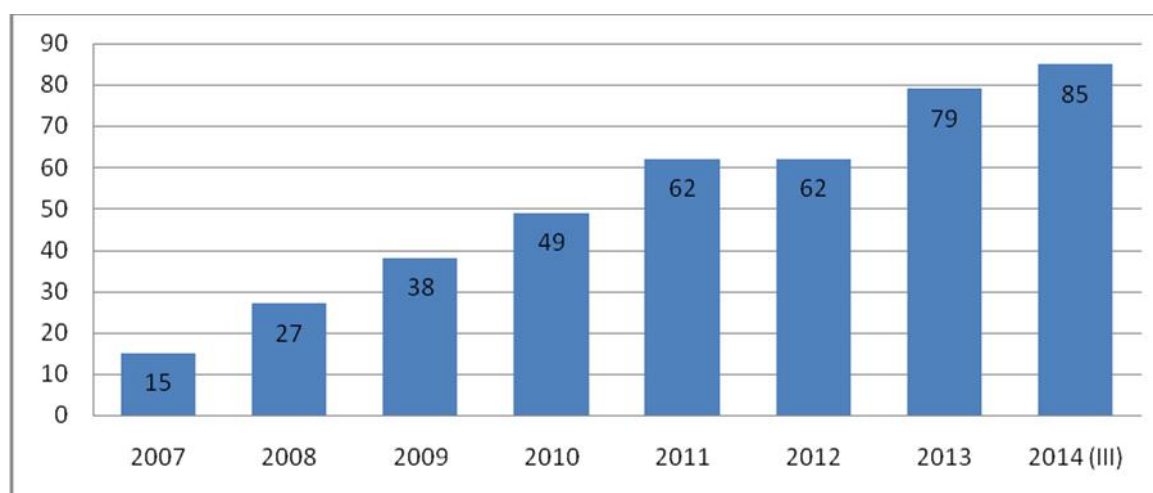
As defined by the Law, "A Microfinance Organization and a borrower form a written credit contract in compliance with this law and Civil Code of Georgia" (Law of Georgia, 2006, article 9, paragraph 1). Credit can be issued to individual borrower or the group and can be either secured or non-secured. Rules and procedures for extending the credits, as well as interest rates, commission and service fees are set by the MFOs. The maximum amount of a loan that MFO may lend to an individual borrower should not exceed 50,000 GEL.

A MFO is allowed to supervise the purposeful use of the debt by the borrower. If the debtor does not use the credit with defined purpose, a MFO may recall the debt prior to the maturity period.

Since 2010 the National Bank of Georgia (NBG) requires microfinance organizations to provide information about beneficiary owners and to present annually audited financial statements.

According to NBG statistics, in last decade the number of microfinance institutions in Georgia increased significantly. As Figure 1 depicts, for 2007 only 15 microfinance organizations operated in Georgia. In 2014(III) the number of licensed microfinance organizations amounted to 85 or demonstrated more than 5,7 times growth in the period of 2007-2014.

Figure 1. Number of licensed microfinance organizations in Georgia

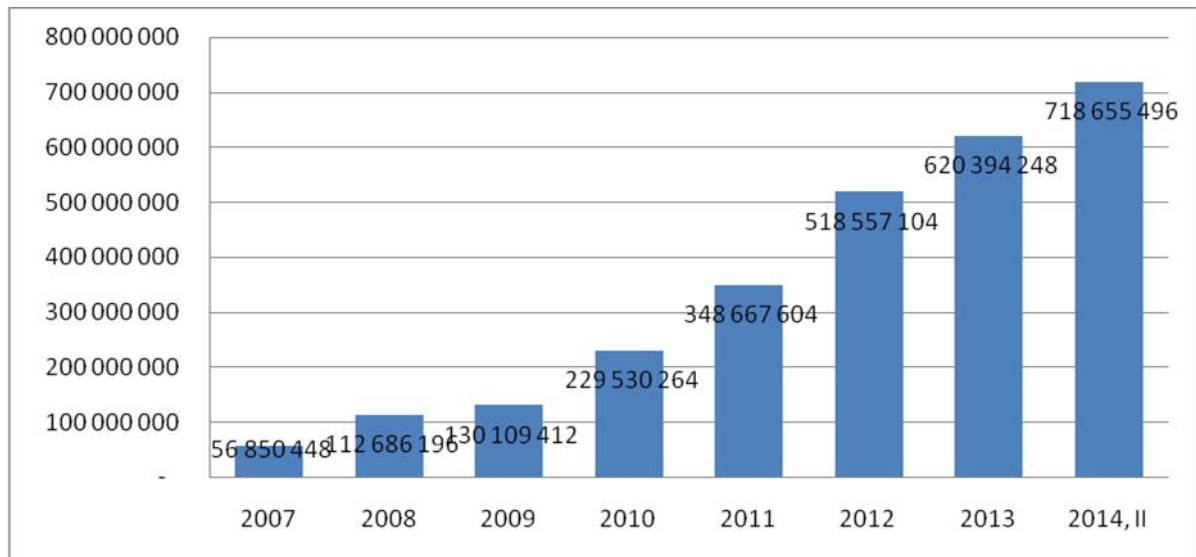

Source: NBG (2014)

The growth of number of microfinance organizations was promoted by high ROE (return on equity) that was a result of no restriction on capital/attracted funds ratio along with high interest rates. According to the NBG, average ROE of financial service providers had grown to 12.1 percent in 2014 and return on equity for MFOs was 8.5 percent.

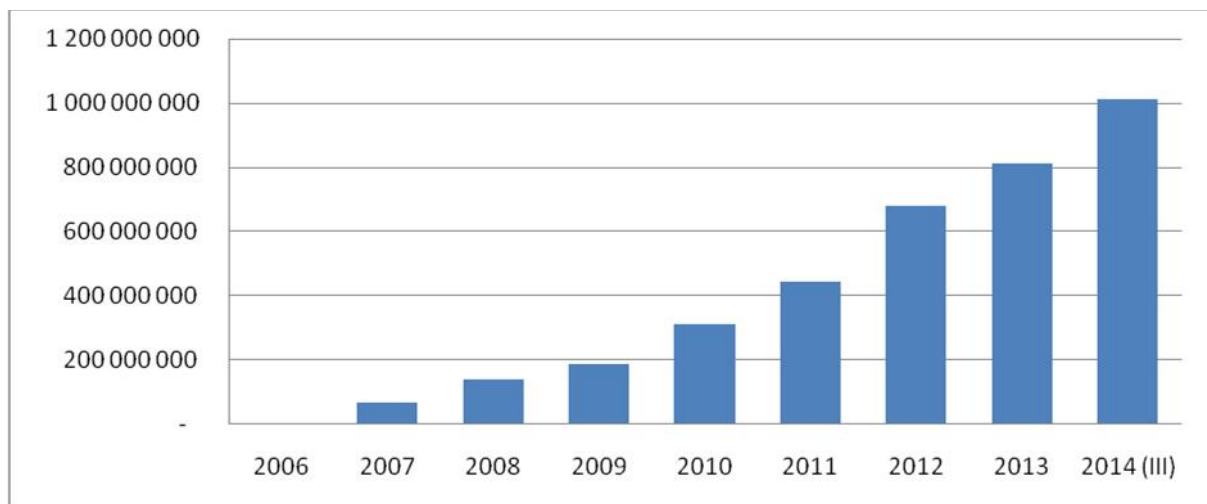
Figure 2 depicts the increasing trend in amount of loans provided by MFOs. According to the financial statements of microfinance organizations, in 2007 total amount of loans to the natural and legal persons counted 56,850,448 GEL while in 2014 (III) it increased to 718,655,496 GEL. In other words, for the past seven years volume of MFOs loans increased more than 12,6 times.

Figure 2. Dynamics of microfinance organizations gross loans (in GEL)

Source: NBG (2014)

Figure 3. Total value of MFOs assets

Source: NBG (2014)

According to the NBG, the growth tendency is also observed in the value of assets of MFOs (Figure 3). For the end of 2007 the consolidated value of assets owned by microfinance organizations was 68,389,318 GEL and in 2014 (III) it reached 1,011 million GEL or about 15 times growth is observed in the period of 2007-2014 (III).

Statistical data (Table 1) show that in 2014 (III) significant share of MFOs loans were directed to individuals and not legal entities. According to the consolidated data of 2013, microfinance organizations have provided loans to 254 legal entities while the total number of registered SMEs was 51,198. Then, according to the structure of loans by types of economic activity, the most part of credits was provided to individuals and legal entities operated in trade and services sectors (20.42 %) and agricultural (23.01%). Another important fact is that the highest share in the MFOs loan portfolio is the consumer credits with 46.18% of all.

Table 1. Structure of MFOs loans by types of economic activity, 2014 (III)

Sector	Total value (GEL)	Loans to individuals (GEL)	Loans to legal entities (GEL)	Loans to individuals (%)	Loans to legal entities (%)
Service and Trade	155,871,016	152,692,878	3,177,760	20.0	0.42
Agriculture and Forestry	175,704,345	175,628,730	75,615	23.0	0.01
Transport	1,320,104	1,236,557	83,546	0.2	0.01
Construction	4,742,356	4,690,734	51,622	0.6	0.01
Mining and quarrying	12,268	12,268	-	0.0	-
Food Processing Industry	2,093,249	1,893,881	199,368	0.2	0.03
Tourism and Sport	4,251,148	4,235,148	16,000	0.6	0.00
Education and Culture	199,486	146,914	52,572	0.0	0.01
Consumer Loans	352,578,683	351,912,744	602,766	46.1	0.08
Other	67,084,000	66,795,707	288,293	8.7	0.04
Total	763,856,654	759,245,561	4,547,542	99.4	0.60

Source: [NBG \(2014\)](#)

Conclusion

Microcredit/microfinance is relatively a new form of financing which history started from 1980s. Despite its young age, MFOs have become very popular financial institutions and they form a rapidly growing financial segment of Georgian financial market. Let facts speak by themselves. In Georgia in the period of 2007-2014(III) MFOs

- growth in number is more than 5,7 times,
- growth in value of their asset about 15 times,
- volume of loans increased more than 12,6 times.

Analysis of structure of loans shows that most part of loans was provided to individuals and not legal entities, firstly, and secondly, most part of loans is consumer credit and not investment. Thus, the basic function of MFOs as it was formulated by the Law of Georgia on Microfinance Organizations to support small and micro businesses has not been realized.

Unfortunately, in Georgia there is a lack of special statistics on SMEs to assess all the effects of MFOs activities on small and micro business access to finance. Thus, it cannot be said for sure that microcredit generates income for the poor and marginalized groups as it was intended. But some positive indirect effects can be found. That is, appearance of new players, MFOs, in financial markets increased competition. Georgian leading commercial banks (e.g. TBC, Georgian bank, others) and foreign banks operated in the country (e.g. VTB, Bank Republic, others) adopted more active policy towards SMEs by providing wider range of loans (e.g. business, agriculture, seasonal, mini loans, etc) and services. Nevertheless, SMEs access to finance is still limited due to small size of available credits, their short term maturity, and demanded collateral.

What is clear that microfinance does not serve as a panacea for SMEs financing and alleviating poverty in Georgia. Microfinance serves as a valuable complement to other sources of financing. MFOs provide an additional chance for owners of small and micro enterprises to start up and to support their businesses in order to get the job and to cope the poverty.

The basic solution seems visible in framing Georgian government policy to increase SMEs access to all financial sources.

And, obviously, relevant researches on critical assessment of microcredit /microfinance in Georgia should be undertaken in the nearest future.

REFERENCES:

1. Degryse H.A., Goeij P. C. and Kappert P. (2012). The impact of firm and industry characteristics on small firms' capital structure. *Small Business Economics*, 431-447.
2. Hermes N. and Lensink R., (2007). The empirics of microfinance: what do we know? *The Economic Journal*, p. F1-F10.
3. Law of Georgia on Microfinance Organizations (2006). Retrieved September 5, 2012 from http://www.nbg.gov.ge/uploads/legalacts/supervision/microfinanceorganizations/law_of_georgia_on_microfinance_organizations_eng.pdf

4. Mosley P. and Hulme D. (1998). Microenterprise finance: Is there a conflict between growth and poverty alleviation? *World Development*, p.783–790.
5. National Bank of Georgia (2014), Retrieved November 12, 2014 from <https://www.nbg.gov.ge/index.php?m=529&lng=eng>
6. NBG N1682; December 1, 2009. Retrieved November 12, 2014 from https://matsne.gov.ge/index.php?option=com_idmssearch&view=docView&id=89902&lang=en&Itemid
7. Promoting Small and Medium Enterprises for Sustainable Development (2007). World Business Council for Sustainable Development. Retrieved August 18, 2012 from http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_emp/---emp_ent/documents/publication/wcms_093969.pdf
8. Robinson S. M. (2001). *The Microfinance Revolution: Sustainable Finance for the Poor*. International Bank for Reconstruction and Development/The World Bank, Washington,, Paperback, ISBN 0-8213-4524-9
9. Rogaly B. (1996). Micro-finance evangelism, 'destitute women', and the hard selling of a new antipoverty formula. *Development in Practice* , p.100-112.
10. Sinha S. (1998). Micro-Credit : Impact, Targeting and Sustainability. *Volume 29, Issue 4 of Bulletin (University of Sussex. Institute of Development Studies), IDS bulletin*, ISSN 0265-5012
11. United Nations. (2004 a). *Programme of Action for the International Year of Microcredit, A/C.2/59/L.49*. Retrieved October 2, 2014 from <http://microcreditoitalia.org/microcredito-risorse/pdf/resolution%2058-221.pdf>
12. United Nations. (2004 b). *Role of microcredit and microfinance in the eradication of poverty*. General Assembly's 59th session, Second Committee, Qatar:* draft resolution, A/C.2/59/L.49 . Retrieved November 16, 2014 from <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/LTD/N04/616/70/PDF/N0461670.pdf?OpenElement>
13. Williams T. (2004). Requiem for microcredit? The decline of a romantic ideal. *Banking and Finance Law Review*, p.145-198.
14. World Bank. 2010. Scaling-Up SME Access to Financial Services. Washington, DC. © World Bank. Retrieved September 20, 2014 from <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/12515>
15. Wright Graham A. N. (1999). Examining the impact of micro-finance services, increasing income or reducing poverty? Practical Action Publishing in association with GSE Research. Small Enterprise Development, Volume 10, Number 1, p. 38-47(10),

RESUME

Despite microfinance is relatively a new form of financing, micro financial organizations have become very popular and they form a rapidly growing financial segment of Georgian financial market. The paper analyzes effects of microfinance on SMEs access to finance. Even though the direct impact cannot be measured due to the lack of statistics, indirect effect, increase of competition in financial markets and its outcomes, are found out and analyzed. Microfinance does not serve as a panacea for SMEs financing but as a valuable compliment to other sources of finance.

ფასიანი ქაღალდების ბაზრის განვითარების პერსპექტივები საქართველოში

ნათია ჟოჟუაშვილი, გორის სახელმწიფო სასწავლო უნივერსიტეტი, ასოცირებული პროფესორი

ქვეყნის გრძელვადიანი ეკონომიკური ზრდისთვის მნიშვნელოვან პირობას წარმოადგენს ფინანსური ბაზრების განვითარება და მისი გამართული ფუნქციონირება, რომლის გარეშეც შეუძლებელია საბაზრო ეკონომიკის ნორმალური ფუნქციონირება. ეს ფაქტორი ქვეყანაში ინვესტიციების ზრდის, საერთაშორისო კაპიტალის მოზიდვის და ადგილობრივი ფინანსური რესურსის ეფექტიანი გადანაწილების წინაპირობას წარმოადგენს. ისეთი განვითარებადი ეკონომიკის მქონე ქვეყნები, როგორიცაა საქართველო, განიცდიან საკუთარი სახსრების არარსებობას. საინვესტიციო კაპიტალის მოზიდვის ერთ-ერთი საუკეთესო საშუალება კი არის ფასიანი ქაღალდების ბაზრის ამუშავება და განვითარება.

საქართველოში ფასიანი ქაღალდების ბაზრის განვითარება მთავრობის მიერ გამოცხადებულ ქვეყნის განვითარების სტრატეგიაშია ასახული და პრიორიტეტულ მიმართულებას წარმოადგენს, თუმცა ფინანსური ბაზარი ჯერ კიდევ განვითარების სტადიაშია. ფასიანი ქაღალდების ბაზარზე ვაჭრობის წარმოების აუცილებელ წინაპირობას საფონდო ბირჟები ქმნიან. საქართველოში კი სააქციო კაპიტალით დაფინანსების წყარო შედარებით გამოუყენებელია და ბიზნესისთვის ფინანსური რესურსის მოზიდვის

ძირითად წყაროს კომერციული ბანკებიდან აღებული სესხი წარმოადგენს. საქართველოში ბიზნესის დაფინანსების გავრცელებული ფორმები საკმაოდ დიდ რისკებთანაა დაკავშირებული. ფასიანი ქაღალდების ბაზრის სრულყოფის პროცესში სახელმწიფოს დიდი როლი ეკისრება. სახელმწიფოს უნდა ჰქონდეს სტრატეგიული გეგმა და ისეთი კანონები ქვეყანაში, რომლებიც ხელს შეუწყობენ ბაზრის განვითარებას. კორპორაციულ ფასიან ქაღალდებში ინვესტიციების დაბანდება შემდგომში ქვეყნის ეკონომიკის განვითარების საფუძველი იქნება. აღსანიშნავია, რომ თბილისი (BPI) - „გალტ ენდ თაგარტის“ ორგანიზებით, თბილისში ფასიანი ქაღალდების ბაზრის განვითარების პერსპექტივებისადმი მიძღვნილი ინვესტორთა პირველი კონფერენცია ტარდება, რომლის მიზანია, შეახვედროს ერთმანეთს არსებული და პოტენციური ინვესტორები, რომლებიც ქართული კომპანიების ფასიან ქაღალდებში ინვესტიციების დაბანდებას გეგმავენ. „გალტ & თაგარტის“ მიერ ორგანიზებული კონფერენცია იქნება უნიკალური შესაძლებლობა, ქართული ფასიანი ქაღალდებით დაინტერესებული ინვესტორებისთვისა და აქციებისა თუ ობლიგაციების ემიტენტები ქართული კომპანიებისთვის, უშუალოდ განიხილონ ახალი განთავსებების შესაძლებლობები. კონფერენციის ფარგლებში მონაწილეები, მათ შორის ინვესტორები, რომელთაც საქართველოსა და აზერბაიჯანში ჯამში 1 მილიარდ აშშ დოლარზე მეტი მოცულობის ინვესტიცია აქვთ განხორციელებული, მიიღებენ ინფორმაციას საქართველოსა და აზერბაიჯანში მიმდინარე ეკონომიკური პროცესების შესახებ“. კონფერენციას ესწრება 40-მდე უცხოელი ინვესტორი, მათ შორის ისეთი მსხვილი კომპანიებიდან, როგორებიცაა: Goldman Sachs, UBS, Bank of America, Citi, Renaissance Capital. კონფერენციაში მონაწილეობენ საქართველოს სახელმწიფო და კერძო კომპანიების მიერ გამოშვებული ფასიანი ქაღალდების – სუვერენული ევრობონდი, საქართველოს რკინიგზა, ნავთობისა და გაზის კორპორაცია – მფლობელი უცხოელი ინვესტორებიც. ასეთი მიდგომა მნიშვნელოვნად შეუწყობს ხელს საქართველოში საინვესტიციო გარემოს სრულყოფასა და განვითარებას.

სს „საქართველოს საფონდო ბირჟა“ (სსბ) – საქართველოში მოქმედი ერთადერთი ლიცენზირებული საფონდო ბირჟა. სსბ დაფუძნდა 1999 წლის 12 იანვარს წამყვანი საბროკერო კომპანიების, კომერციული ბანკების, სადაზღვევო კომპანიებისა და საინვესტიციო ფონდების ინიციატივით. სსბ-ის წესები, პროცედურები და სისტემები შემუშავდა აშშ-ის საერთაშორისო განვითარების სააგენტოს (USAID) დახმარებით, წამყვანი ამერიკელი სპეციალისტების რეკომენდაციების საფუძველზე. 2000 წლის 14 იანვარს ფასიანი ქაღალდების ბაზრის სახელმწიფო მარეგულირებელმა ორგანომ განახორციელა სსბ-ის ლიცენზირება და იმავედროულად მიანიჭა მას საქართველოში პირველი თვითრეგულირებადი ორგანიზაციის სტატუსი. 2000 წლის 23 მარტიდან სსბ-ზე მიმდინარეობს რეგულარული საბირჟო ვაჭრობები. 2000 წლის 15 სექტემბერიდან არის ევრაზიის საფონდო ბირჟების ფედერაციის (FEAS) წამდგელი წევრი. 2010 წლიდან სსბ-ზე სავაჭროდ დაშვებული 10 კომპანიის ჯამური საბაზრო კაპიტალიზაციის საფუძველზე იანგარიშება საქართველოს საფონდო ბირჟის GSX ინდექსი. 2013 წლის ბოლოს მდგომარეობით სსბ-ის საბაზრო კაპიტალიზაცია შეადგენს 1.9 მილიარდ ლარს (1.2 მილიარდ აშშ დოლარს). სსბ-ზე სავაჭროდ დაშვებულია 129 კომპანიის ფასიანი ქაღალდი, მათ შორის A და B ლისტინგის კატეგორიაში, შესაბამისად, „საქართველოს ბანკის“ და „ლიბერთი ბანკის“ აქციები. სსბ-ზე ფასიან ქაღალდებზე დადებული გარიგებების კლირინგსა და ანგარიშსწორებას ახორციელებს სს „საქართველოს ფასიანი ქაღალდების ცენტრალური დეპოზიტარი“. სს „საქართველოს ფასიანი ქაღალდების ცენტრალური დეპოზიტარი“ დაფუძნდა სს „საქართველოს საფონდო ბირჟის“ მიერ 1999 წლის 1 ნოემბერს. მისი ძირითადი ფუნქციებია: ა) გახსნას, ამოქმედოს და დახუროს ფასიანი ქაღალდების ანგარიშები; ბ) მიიღოს ფასიანი ქაღალდები და უზრუნველყოს მათი შენახვა; გ) განახორციელოს საბირჟო გარიგებების კლირინგი და ანგარიშსწორება; დ) უზრუნველყოს მის ნომინალურ მფლობელობაში არსებული ფასიანი ქაღალდების აღრიცხვის მთლიანობა და უსაფრთხოება; ე) განახორციელოს ფასიანი ქაღალდებზე დადებული გარიგებების ანგარიშსწორება და ფასიან ქაღალდებთან დაკავშირებული სხვა ოპერაციები.

„საქართველოს საფონდო ბირჟა“ დღემდე გამოირჩევა ძალიან დაბალი აქტივობით. სსბ სთავაზობს ეფექტურ საინვესტიციო მექანიზმს როგორც ადგილობრივ, ასევე უცხოელ ინვესტორებს. სსბ-ის ელექტრონული სავაჭრო სისტემა ბროკერებს ათასობით სხვადასხვა აქციით ვაჭრობის შესაძლებლობას აძლევს სამუშაო ადგილებიდან, რომლებიც განლაგებულია როგორც სსბ-ის სავაჭრო დარბაზში, ასევე – დისტანციური წვდომის დახმარებით – საბროკერო კომპანიათა ოფისებში. ბირჟაზე შვიდი საბროკერო ფირმა ფუნქციონირებს.

რა მდგომარეობაა დღეს საქართველოში ფასიანი ქაღალდების მიმართულებით? ფასიანი ქაღალდების ბაზარზე გარიგებები 2007 წლიდან მცირდება. 2011 წელს საფონდო ბირჟაზე დადებული გარიგების მოცულობამ 2,5 მილიონი ლარი შეადგინა, 2012 წელს კი-8, 9 მილიონი ლარი. 2013 წელი კი ყველაზე დაბალი მაჩვენებლით დასრულდა. 2014 წლის 1 ნოემბერს მდგომარეობით 128 კომპანიის

ფასიანი ქაღალდია დაშვებული სსბ-ის სავაჭრო სისტემაში, რომელთა სრულმა საბაზრო კაპიტალიზაციამ მიაღწია 1.18 მილიარდ დოლარს, ხოლო დღიურმა ბრუნვამ 6 992.05 ლარს.

გამოკვეთილია მთელი რიგი პრობლემები, რომლებიც ხელს უშლიან ბირჟის ეფექტურ ფუნქციონირებას. პირველ რიგში ინვესტორებს არ აქვთ გაცნობიერებული საფონდო ბირჟის როლი მათი ბიზნესის განვითარებაში, არ არსებობს საერთაშორისო სტანდარტების მატერიალურ-ტექნიკური ბაზა, მოსახლეობა ნეგატიურად და სკეპტიკურად არის განწყობილი და ამ სფეროში გათვითცნობიერებული არ არის. ძალზედ მცირეა სახელმწიფოს ჩარევა ფასიანი ქაღალდების ბაზრის ჩამოყალიბების პროცესში. ძალზედ მნიშვნელოვანია გავიზიაროთ საერთაშორისო გამოცდილება, როგორც პრაქტიკაში, ისე თანამედროვე სტანდარტების შემუშავებაში, სახელმწიფოში უზრუნველყოფილ უნდა იქნას გამჭვირვალობა ბაზრის ფუნქციონირებისა, საიმედოობა და მნიშვნელოვანია აგრეთვე ორგანიზებული ფინანსურ ბაზრებზე. საფონდო ბირჟამ უნდა შეასრულოს თავისი ფუნქციები: კაპიტალის მოზიდვა და თავმოყრა, ხელი შეუწყოს კომპანიის განვითარებას ხელსაყრელი საინვესტიციო გარემოს ჩამოყალიბებით. მან უნდა უზრუნველყოს სახსრების ზრდა, ქვეყნის კაპიტალის ზრდა და უზრუნველყოს ეკონომიკური ზრდა ქვეყანაში.

გლობალური ფინანსური კრიზისის პერიოდში შემცირდა ლიცენზირებული საინვესტიციო ფირმები და რეგისტრატორები. მიზეზი გახლდათ აგრეთვე საქართველოს კანონის ხშირი ცვლა. ფართოდ გავრცელდა ბირჟის გარეთ ვაჭრობა. 2013 წლის მდგომარეობით, გარიგებების 94 პროცენტი ბირჟის გარეთ განხორციელდა. 2014 წლის 3 ნოემბერს საქართველოს საფონდო ბირჟის სავაჭრო სისტემაში დაფიქსირდა შპს "საქართველოს სალიზინგო კომპანიის" (\$GLC01H) ობლიგაციებზე არასაბირჟო გარიგება, რომელთა ჯამურმა მოცულობამ შეადგინა 1000 ობლიგაცია, ჯამურმა ღირებულებამ - 1016540 აშშ დოლარი, ხოლო ერთი ობლიგაციის ფასმა - 1016.54 აშშ დოლარი. 2014 წლის 29 იანვარს საქართველოს საფონდო ბირჟის სავაჭრო სისტემაში დაფიქსირდა "ლიბერთი ბანკის" (BANK) აქციებზე არასაბირჟო გარიგებები, რომელთა ჯამურმა მოცულობამ შეადგინა 6296895 აქცია, ჯამურმა ღირებულებამ - 94453.43 ლარი, ხოლო ერთი აქციის ფასმა - 0.015 ლ. თბილისი (BPI) - ფინანსთა სამინისტროს სახაზინო ობლიგაციების აუქციონზე 10 მლნ ლარის ნომინალური ღირებულების 2-წლიანი ვადიანობის ფასიანი ქაღალდები გაიყიდა. აუქციონში მონაწილეობა ექვსმა კომერციულმა ბანკმა მიიღო. მოთხოვნამ 23 მლნ ლარი შეადგინა. მინიმალური საპროცენტო განაკვეთი 6.68%-ით, მაქსიმალური 6.7%-ით, ხოლო საშუალო შეწონილი - 6.68%-ით განისაზღვრა. კუპონურმა განაკვეთმა 6.62% შეადგინა. კუპონის გადახდა მოხდება წელიწადში ორჯერ, ყოველ ექვს თვეში.

ევროკავშირთან ასოცირების ხელშეკრულების ფარგლებში, საქართველოს დაეკისრება მომავალი 5-7 წლის განმავლობაში კანონი ფასიანი ქაღალდების შესახებ და მომიჯნავე კანონები ევროკავშირის დირექტივებთან ჰარმონიზებაში მოიყვანოს. 14 დირექტივის ძირითადი მოთხოვნები სწორედ ვაჭრობამდე და ვაჭრობის შემდეგ გარიგებებისა და ფასის გამჭვირვალობის ზრდას, ემიტენტების ფინანსურ ანგარიშგებასა და ინფორმაციის ღიაობას, ინვესტორთა თანაბარ პირობებში მოქცევას უზრუნველყოფს, რაც არსებულ კანონმდებლობაში ძირითად პრობლემებს წარმოადგენს. საქართველოში არსებობენ სააქციო საზოგადოებები, საკმაოდ მომგებიანნი და წარმატებულნიც, მაგრამ ბირჟა მხოლოდ ფორმალურად მუშაობს.

ასეთი განუვითარებლობის ერთი კონკრეტული მიზეზი არ არსებობს. ზოგადად შეიძლება ითქვას, რომ ჩვენში შესაბამისი ტრადიცია და კულტურა ვერ ჩამოყალიბდა. საქართველოს საფონდო ბირჟის განვითარებისთვის საჭიროა გამჭვირვალობა, ბიზნესის ლიკვიდურობა, არაკორუმპირებულობა და სტაბილურობა. 1990 წლის შემდეგ არც ერთი მათგანი არ არსებობდა. ბიზნესის გამჭვირვალობა კვლავინდებურად პრობლემად რჩება, მუდმივი დამაბულობა და პოლიტიკური დაპირისპირებანი კი ინდივიდუალურ ინვესტორს აშინებს, ამიტომ ფული მაქსიმუმ შეიძლება ბანკში ჩადოს – აქციას არავითარ შემთხვევაში არ იყიდის. ასეთი მენტალიტეტი და სტაბილურობა დღემდე არ არსებობს. დიდი ბიზნესი კვლავინდებურად გაუმჭვირვალეა და შესაბამისად, ბირჟაც ისეთივე „მკვდარი“ გვაქვს, როგორც ჭეშმარიტად საბაზრო მენტალიტეტი. აღსანიშნავია, რომ საქართველოში ჯერ კიდევ არ არსებობს კულტურა „შუამავალთა ინსტიტუტის“ შესახებ.

საქართველოს საფონდო ბირჟის ფუნქციონირებაზე უარყოფითი ზეგავლენა იქონია საკანონმდებლო ბაზაში მომხდარმა ცვლილებებმა, ქვეყნის მუდმივად დამაბულობმა პოლიტიკურმა და 2008 წლის მოვლენებმა, გლობალურმა ეკონომიკურმა კრიზისებმა.

აქედან გამომდინარე, საფონდო ბირჟის განვითარების ერთ-ერთ უმნიშვნელოვანეს ფაქტორებად შეიძლება ჩაითვალოს: ქვეყნის პოლიტიკური სიტუაციის სტაბილიზება, ქვეყნის ეკონომიკის რეალური სექტორის გამოცოცხლება უცხოური ინვესტიციების მოზიდვით, საფონდო აქტივების მრავალფეროვნება, სსბ-ის კაპიტალის ზრდა უცხოური ინვესტიციებით, საქართველოს საგადასახადო კოდექსში ცვლილების შეტანა. *ინვესტიცია თავისით მოვა მხოლოდ მაშინ, როცა საქართველოს საფონდო ბირჟის სტრატეგიული*

პარტნიორი გახდება, მაგალითად, ისეთი საერთაშორისო საბირჟო ოპერატორი, როგორიცაა NASDAQ და OMX. ნორმალურად ფუნქციონირებადი საფონდო ბაზარი ქვეყანაში ინვესტიციების სტაბილური ნაკადის და სტაბილური ეკონომიკის არსებობის ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი გარანტიაა.

ლიტერატურა:

1. ჟურნალი „საქართველოს ეკონომიკა“ - 25.04.2014.
2. www.bpi.ge
3. www.nplg.gov.ge
4. www.gse.ge - საქართველოს საფონდო ბირჟა

PERSPECTIVES OF SECURITY MARKET DEVELOPMENT IN GEORGIA

Natia Zhozhuashvili, Gori State Teaching University, Associate Professor

RESUME

Country's long-term economic growth is an important aspect for the development and proper functioning of financial markets that is necessary for the normal functioning of the market economy. Increase of investments, attraction of international capital and local financial resources is a prerequisite for efficient distribution. Emerging economies of countries such as Georgia, suffer from a lack of own funds. One of the best ways of attracting investment is development of security market. Government of Georgia has announced that development strategy of security market is reflected in the country's development priorities; however, the financial market is still in the development stage. The main factors that can be considered for Stock market development are as follows: stabilization of the country's political situation; revitalize economy by attracting foreign investments; the stock of asset diversity.

მოხილური მარკეტინგი წარმატებული ბიზნესისათვის

მაკა სოსანიძე, გორის სახელმწიფო სასწავლო უნივერსიტეტი, ასოცირებული პროფესორი

E-mail: m.sosanidze@mail.ru

ლალი ვარდიშვილი, გორის სახელმწიფო სასწავლო უნივერსიტეტი, მოწვეული სპეციალისტი, ეკონომიკურ მეცნიერებათა აკადემიური დოქტორი

E-mail: l.vardishvili@mail.ru

ლალი სრესელი, გორის სახელმწიფო სასწავლო უნივერსიტეტი, მოწვეული სპეციალისტი

E-mail: lalisreseli@yahoo.com

მოხილური მარკეტინგი მთელ მსოფლიოში გავრცელებული, პროდუქციისა და მომსახურების რეკლამირების იაფი და ეფექტური საშუალებაა. მოხილური მარკეტინგი ესაა მარკეტინგის პრინციპებისა და ღონისძიებების კომპლექსი, რომლებიც ხორციელდება მოხილური კავშირის საშუალებებისა და ტექნოლოგიების გამოყენებით საქონლისა და მომსახურების წინ წაწევის მიზნით. იგი პირველად 2000 წელს იქნა გამოყენებული ევროპაში, შემდეგ კი პრაქტიკულად მთელს მსოფლიოში დაინერგა. მოხილური მარკეტინგი გასაღების სტიმულირების თანამედროვე, ეფექტური ინსტრუმენტია. მისი საშუალებით მარკეტინგული ინფორმაციის გავრცელებას ხელი შეუწყო ფიჭური ქსელის, კერძოდ SMS ტექნოლოგიის გამოყენებამ. დღეისათვის მოხილური ტელეფონების, სმარტფონების, პლანშეტების და მოხილური ინტერნეტის წყალობით ეს სფერო გადაიქცა რეკლამის ყველაზე მსხვილ ბაზრად და მისი ზრდის ტემპები მნიშვნელოვნად აღემატება ტრადიციული სარეკლამო ბაზრის ზრდის ტემპებს.

SMS სერვისები მყარად შემოვიდა ჩვენს ცხოვრებაში. ჩვენ მოხილურ ტელეფონზე ვიღებთ შეტყობინებას ბალანსის, კრედიტის, მაღაზიებში ფასდაკლებების, აქციებისა და სხვა საინტერესო ღონისძიებების შესახებ. იკითხება, მოხილურ ტელეფონზე შემოსული პრაქტიკულად ყველა შეტყობინება. ამასთან შეტყობინების წაკითხვა შესაძლებელია მიმღებისთვის მოსახერხებელ დროს. ბოლო რამოდენიმე წელიწადში მრავალი კომპანია, ბიზნესის სხვადასხვა სფეროდან, უფრო და უფრო

ხშირად იყენებს SMS გზავნილს, როგორც სარეკლამო საშუალებას ან საკუთარი ორგანიზაციის საქმიანი იმიჯის ასამაღლებლად. კომუნიკაციის ეს არხი საშუალებას იძლევა დატანილი იქნეს ინფორმაცია პირდაპირ „მომხმარებლის ხელში“, ამავე დროს კონტაქტის ღირებულებაც მნიშვნელოვნად დაბალია. SMS-ის დაგზავნა კომპანიებს ასევე აძლევს შესაძლებლობას გაამყარონ არსებული კლიენტების ლოიალურობა და მოიზიდონ ახალი მომხმარებლები. იგი ხელს უწყობს ბრენდის ცნობადობის გაზრდას.

ანალიტიკოსთა მონაცემებით, მსოფლიოში მობილური მარკეტინგის ეფექტურობა 10 - 45%-მდე მერყეობს. მარკეტინგული კუთხით, ამგვარი ტექნოლოგიის უპირატესობა მდგომარეობს იმაში, რომ დამკვეთი თავის რეკლამას ათავსებს კლიენტისთვის ყველაზე გამოყენებად ნივთში - მობილურ ტელეფონში. მობილური ტელეფონი კი თანამედროვე ადამიანის ყველაზე მნიშვნელოვანი ატრიბუტია. მას განსაკუთრებული ადგილი უკავია ჩვენს ცხოვრებაში.

უსადენო კავშირის ტექნოლოგიების ფართო გავრცელებამ, მათი სრულყოფისათვის აქტიურმა მუშაობამ და მომხმარებელთა უმრავლესობისათვის ხელმისაწვდომობამ, შექმნეს ხელსაყრელი პირობები გასაღების სტიმულირების ახალი ინსტრუმენტის - მობილური მარკეტინგის განვითარებისათვის. იგი უზრუნველყოფს სპონტანურ, უშუალო, ინტერაქტიულ ურთიერთობას მომხმარებელთან ნებისმიერ ადგილას და ნებისმიერ დროს.

ინფორმაციული ტექნოლოგიები და მობილური მოწყობილობები წარმოადგენენ თანამედროვე ადამიანების ყოველდღიური ცხოვრების განუყოფელ ნაწილს. ამასთან მიკროკომპიუტერების და მობილური ტელეფონების საყოველთაო გამოყენებამ, ასევე უსადენო კავშირის საშუალებებით დროის და სივრცობრივი საზღვრების ნიველირებამ განაპირობა ინფორმაციული ტექნოლოგიების სფეროს სწრაფი განვითარება. ბიზნესმენებს საშუალება მიეცათ დაამყარონ უფრო მჭიდრო კავშირები მომხმარებელთან, უკეთესად შეისწავლონ მათი მოთხოვნები და მოახდინონ სწრაფი რეაგირება მათ მოლოდინებსა და სურვილებზე.

მობილური მარკეტინგის თანამედროვე საშუალებებიდან ერთ-ერთი ყველაზე გავრცელებულია SMS-გზავნილები, რომლებიც მიმართულია პოტენციური კლიენტების ინფორმირებაზე ჩასატარებელი აქციების, ერთჯერადი ფასდაკლებების და სპეციალური შეთავაზებების შესახებ. განასხვავებენ ორი სახის SMS-გზავნილებს: „pull“ და „push“. უნდა აღინიშნოს ის, რომ პირველ შემთხვევაში ინიციატორად გამოდის მომხმარებელი და პირველი აგზავნის მოთხოვნას SMS-გზავნილების მეშვეობით სარეკლამო მასალების მიღებაზე. ეს კომპანიას საშუალებას აძლევს რეკლამირება გაუკეთოს ზუსტად იმას, რაც პოტენციურ მომხმარებელს სჭირდება. მეორე შემთხვევა კი არაღებულს მიეკუთვნება, როდესაც კომპანია მიმღების თანხმობის გარეშე გზავნის SMS-ს შეტყობინებას. მიმღების თანხმობის გარეშე SMS-გზავნილი არის სპამი და მამასადაძე, მობილურ მარკეტინგთან არავითარი კავშირი არა აქვს.

SMS მიმართვები უაღრესად პერსონიფიცირებულია, ინტერაქტიულია და რაც მთავარია, ინფორმაციის მიმღებზე დაუყოვნებლივ მოქმედებენ. მობილური რეკლამის ეფექტიანობა მნიშვნელოვნად მაღალია. აღნიშნული ტენდენციების მთავარ მიზეზს წარმოადგენს ის, რომ მომხმარებლებს მოგებრდათ ტრადიციული რეკლამა. ამიტომ ინფორმაციის ახალ ინტერაქტიულ საშუალებებს ჯერჯერობით მეტ ყურადღებას უთმობენ.

მობილურ მარკეტინგს გააჩნია მთელი რიგი ღირსებები, რომელთა შორის უნდა აღინიშნოს:

- ტრადიციულ, ადრე შემუშავებულ და უკვე განხორციელებად სარეკლამო კამპანიასთან ადვილად ინტეგრირების უნარი, რაც საშუალებას იძლევა მარკეტინგის უფრო შედეგიანი კომპლექსის და სარეკლამო კამპანიის შემუშავებისა.

- მომხმარებლების მუდმივი წვდომა მობილურ სივრცესთან (ბევრი ღამითაც არ თიშავს მობილურ ტელეფონს)

- თვით მობილურ მოწყობილობებს გააჩნიათ ისეთი მახასიათებლები, როგორიც არის ფართო ხელმისაწვდომობა, ნებისმიერ დროს და ნებისმიერ ადგილას ექსპლუატაციისათვის მზადყოფნის მაღალი დონე, შედარებით დაბალი ღირებულება და გამოყენების სიმარტივე.

- SMS მიმართვების გამგზავნი კომპანიის ნაკლებ ანონიმურობა, რაც თავის მხრივ განაპირობებს მიღებული ინფორმაციის სანდოობას.

- მარკეტოლოგებისთვის მიზნობრივი აუდიტორიის სეგმენტირების შესაძლებლობა (საიტების, ტელეფონების მოდელების, დემოგრაფიის და ადგილმდებარეობის მიხედვით);

და ბოლოს, მობილური მარკეტინგი საშუალებას იძლევა კლიენტისგან მიიღოს სწრაფი გამოხმაურება, განსაზღვროს ზუსტი სტატისტიკური მონაცემები აქციების შედეგებზე, ჩამოაყალიბოს მიმართვა მომხმარებლისადმი და დისტანციურად უზიგოს მას ყიდვისაკენ. ეს ყველაფერი საწარმოებს საშუალებას აძლევს მუდმივად ჰყავდეთ მომხმარებელი თავიანთი მარკეტინგული ზემოქმედების ზონაში, შექმნან გარკვეული ინფორმაციული ველი. აშკარა ღირსებების გარდა მობილურ მარკეტინგს ასევე გააჩნია ზოგიერთი ნაკლოვანება, კერძოდ ახალგაზრდულ აუდიტორიაზე, საშუალოზე მაღალი

შემოსავლის მქონე მომხმარებელზე უპირატესი ორიენტაცია და ტექნიკური შეცდომების დიდი ალბათობა.

შედგენების შეჯამებისას შეიძლება დავასკვნათ, რომ მობილურ მარკეტინგს გააჩნია განვითარების უდიდესი პოტენციალი. ის ეხება როგორც უსადენო ქსელების სრულყოფას, ისე თვით მობილურ მოწყობილობებს. უახლოეს პერსპექტივაში მოსალოდნელია ხარისხობრივი მაჩვენებლების მნიშვნელოვანი გაუმჯობესება, ინერგება სენსორული ტექნოლოგიები, ტარდება კვლევები აკუმულატორული ბატარეების მუშაობის დროის და მობილური მოწყობილობების მეხსიერების მოცულობის გაზრდის მიმართულებით, ინერგება ფიჭური კავშირის მეოთხე თაობის სისტემები 4G, იხვეწება მობილური მოწყობილობების პროგრამული უზრუნველყოფა, ინფორმაციული ტექნოლოგიების აქტიური შემუშავება ინტერნეტს უფრო ხელმისაწვდომს, იაფს და სწრაფს გახდის.

საქართველოში მობილური მარკეტინგის ტექნოლოგია დააარსა კომპანია - „მულტიმედია სერვისმა“, რომელიც 2005 წლიდან მოღვაწეობს საქართველოს ბაზარზე. საშუალო სტატისტიკური მონაცემებით საქართველოს 4 400 000 მოსახლიდან 4 000 000 GSM ქსელის აბონენტია; როგორც გაირკვა, საქართველოში SMS-მარკეტინგის სტრატეგიით მოქმედი კომპანიების რაოდენობა დღითიდღე იზრდება. დღეისათვის სწორედ მოკლე ტექსტური შეტყობინებების დაგზავნა ყველაზე ეფექტური მარკეტინგული სვლაა. მიზნობრივი აუდიტორია იღებს აქციებს, ფასდაკლებების თუ სხვა დაგეგმილი ღონისძიებების შესახებ ინფორმაციას უმოკლეს დროში. SMS -ის გაგზავნა შესაძლებელია GSM ქსელის ნებისმიერი აბონენტისათვის. სარეკლამო ტექსტსა და შეტყობინების მიმღებთა სიას თავად დამკვეთი აწვდის კომპანიებს. მომხმარებლის მობილურის ეკრანზე შეტყობინების გამომგზავნის ნომრის ნაცვლად უშუალოდ ბრენდის სახელი ფიქსირდება, რაც უფრო სანდო და მარტივად აღქმადია. ერთი შეტყობინების გასაგზავნი ფასი საშუალოდ 3-დან 1 თეთრამდე მერყეობს. მომხმარებელთა ბაზა ფიქსირდება და ექვემდებარება განახლებას. SMS -ის დაგზავნა მუშაობს 24 საათიან რეჟიმში. შეტყობინების ტექსტი უნდა შეიცავდეს მხოლოდ საქართველოს კანონმდებლობით ნებადართულ სარეკლამო ინფორმაციას.

მობილური მარკეტინგი მსოფლიოში ერთ-ერთი მოთხოვნადი მარკეტინგული საშუალებაა იოლი და სწრაფი მომსახურების გამო. მარკეტინგულ ბაზარზე დამსახურებული მყარი ადგილი უჭირავს. შესაბამისად ყოველდღე მატულობს მობილური მარკეტინგის სერვისების რაოდენობაც. 2013 წლის მსოფლიო სტატისტიკური მონაცემებით, წლის საუკეთესო მობილური მარკეტინგის სერვისებად დაასახელეს: SUMOTEXT, Ez Texting, Trumpia. თამამად შეიძლება ვთქვათ, რომ საქართველოს ბაზარზე არ ჩამორჩება მის გამოყენებას.

საინტერესოა მომხმარებლების დამოკიდებულება მობილური მარკეტინგისადმი. საქართველოში მომხმარებელს განსხვავებული დამოკიდებულება აქვს. უმთავრესი პრობლემა ქართულ ბაზარზე არის მომხმარებელთა აზრის უარყოფა. არავინ ეკითხება მომხმარებელს, უნდა თუ არა მსგავსი სახის სარეკლამო SMS-ების მიღება. ყველა განვითარებულ ქვეყანაში ასეთი რამ მხოლოდ აბონენტის თანხმობით ხდება, ხოლო კომპანიას, რომელიც რეკლამას აბონენტის ნებართვის გარეშე დააგზავნის, შესაძლოა სოლიდური ჯარიმა დაეკისროს.

1 სექტემბრიდან საქართველოში ძალაში შევიდა საკანონმდებლო ცვლილებები, რომლის მიხედვითაც მოქალაქეებს საშუალება აქვთ კომპანიებს გამარტივებული ფორმით, ნებისმიერ დროს, მოსთხოვონ მათი მონაცემების გამოყენების შეწყვეტა ანუ მათთვის არასასურველი სარეკლამო შეტყობინებების გაგზავნა.

ამგვარად, მობილური ბაზარი თანდათანობით ხსნის თავის პოტენციალს, ხოლო მობილური მარკეტინგი ხდება გასაღების სტიმულირების ეფექტური და მოთხოვნადი საშუალება. ამით ავლენს ახალ შესაძლებლობებს სამეწარმეო საქმიანობაში, საწარმოს მარკეტინგში შეაქვს ინტერაქტიურობის ელემენტი, განვითარების მისი სტრატეგია გადაჰყავს ხარისხობრივად სხვა დონეზე და ეხმარება დასახული მიზნების განვითარებასა და მიღწევაში.

ლიტერატურა:

1. Мобильный маркетинг. Как зарядить свой бизнес в мобильном мире’’- Леонид Бугаев 2012.
2. Мобильная реклама и мобильный маркетинг-По материалам журнала «Маркетинг Менеджмент» за 2010.
3. Мобильный маркетинг – новый инструмент маркетолога - Андрей Борисевич журнал „Бизнес-практикум“, 2006
4. <http://www.netgazeti.ge/GE/105/News/35438/>
5. <http://geonews.ge>
6. <http://www.marketing.spb.ru/>
7. <http://www.adme.ru/mobilnyj-marketing>

MOBILE MARKETING FOR SUCCESSFUL BUSINESS

Maka Sosanidze, Gori State Teaching University, Associate Professor
Lali Vardishvili, Gori State Teaching University, Specialist by Contract,
Academic Doctor of Economic Sciences

Lali Sreseli, Gori State Teaching University, Specialist by Contract

RESUME

This article overviews mobile marketing, as economic content of a new affective instrument of promoting industrial goods and services. Its characteristic is to establish interactive contact with audience without space restriction. It shows the advantages and disadvantages of mobile marketing, that distinguishes it from other marketing activities, pointing at its defects. The article pays the significant attention to mobile marketing potential in stimulation of selling process of goods and services, increasing brands recognition and loyalty in this regard.

საქართველოს შრომის ბაზრის ზოგიერთი თავისებურების შესახებ

ლალი სრესელი, გორის სახელმწიფო სასწავლო უნივერსიტეტი, მოწვეული სპეციალისტი
E-mail: lalisreseli@yahoo.com

შრომის ბაზრის ძირითადი ფუნქციაა შესაბამისი ადამიანური რესურსებით წარმოებისა და მომსახურების სფეროების უზრუნველყოფა. შრომის ბაზრის გამართულ ფუნქციონირებაზე მნიშვნელოვნად არის დამოკიდებული როგორც ქვეყნის შრომითი და ეკონომიკური პოტენციალის გამოყენების ხარისხი, ისე მოსახლეობის ცხოვრების დონე და სოციალური კმაყოფილება.

შრომის ბაზრის ფუნქციონირება თავის მხრივ მრავალ ფაქტორზეა დამოკიდებული. ეს ფაქტორები განსხვავებული ხასიათისაა (დემოგრაფიული, ეკონომიკური, სოციალური, საკანონმდებლო, ორგანიზაციული, ინსტიტუციონალური). შრომის ბაზარზე მათი გადაკვეთით გარკვეულწილად ქვეყანაში არსებული ვითარება ფოკუსირდება.

საქართველოში საბაზრო ეკონომიკის ადეკვატური შრომის ბაზარი ჯერ კიდევ ფორმირების სტადიაშია და ამ პროცესში ბევრი პრობლემა და გამოწვევა არსებობს. ამ პრობლემათა შორის განსაკუთრებით აქტუალურია სამუშაო ძალაზე მოთხოვნასა და მიწოდებას შორის მკვეთრი დისბალანსი, უმუშევრობის მაღალი დონე და სამუშაო ძალის დაბალი ღირებულება.

საქართველოს შრომის ბაზრის ძირითადი მახასიათებელია მოსახლეობის დასაქმების დაბალი დონე, რაც ქვეყნის ეკონომიკური განუვითარებლობით და სამუშაო ადგილების სიმცირით არის განპირობებული.

დასაქმების შეზღუდული შესაძლებლობების გამო უმუშევრობა თანამედროვე საქართველოს ყველაზე მწვავე სოციალურ-ეკონომიკურ პრობლემად რჩება. უმუშევრობის ზრდის პარალელურად მცირდება მოსახლეობის ეკონომიკური აქტიურობისა და დასაქმების დონე.

2013 წელს საქართველოში უმუშევრობის დონე 2012 წელთან შედარებით 0,4 პროცენტული პუნქტით შემცირდა და 14,6 % შეადგინა.

2013 წელს ეკონომიკურად აქტიურმა მოსახლეობამ, შრომისუნარიანი ასაკის მოსახლეობის (15 წლის და უფროსი ასაკის მოსახლეობა) 66,2% შეადგინა. წინა წელთან შედარებით ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის რაოდენობა 1,2%-ით, ხოლო აქტიურობის დონე 0,7 პროცენტული პუნქტით შემცირდა. უმუშევრობის და აქტიურობის დონის შემცირებასთან ერთად დაფიქსირდა დასაქმების დონის უმნიშვნელო (0,2 პროცენტული პუნქტით) შემცირება. წინა წელთან შედარებით აქტიურობის და დასაქმების დონეების შემცირება განაპირობა ქალაქის ტიპის დასახლებებში აღნიშნული მაჩვენებლის შემცირებამ, რაც შეეხება სოფლის ტიპის დასახლებებს, მოსახლეობის აქტიურობის დონე უცვლელი დარჩა, ხოლო დასაქმების დონე გაიზარდა.

საქართველოს თანამედროვე შრომის ბაზრის ერთ-ერთი ძირითადი დამახასიათებელი ნიშანია მოქმედების შეზღუდული არეალი, რაც იმაში გამოიხატება, რომ შრომის ბაზარზე მცირეა საბაზრო მექანიზმებით შრომითი ურთიერთობების რეგულირების სეგმენტი. კერძოდ ეს არის სეგმენტი, სადაც დაქირავებული შრომა გამოიყენება. საქართველოში დაქირავებით მომუშავეთა წილი დასაქმებულთა საერთო რაოდენობაში შემაფოთებლად მცირეა და წლების განმავლობაში არ ფიქსირდება გაუმჯობესების ტენდენცია.

საქართველოში დომინირებს ე.წ. „მეორადი შრომის ბაზარი“ ისეთი დამახასიათებელი ნიშნებით, როგორიცაა დაბალკვალიფიციური და არაკვალიფიციური სამუშაო ადგილები, შრომის დაბალი ანაზღაურება, კარიერული წინსვლის შეზღუდული შესაძლებლობები და ა. შ. „პირველადი შრომის ბაზრის“ (მაღალკვალიფიციური კადრები, შრომის კარგი პირობები, მაღალი ხელფასები, სოციალური გარანტიები და დაცულობის მაღალი ხარისხი) არეალი კი შეზღუდულია და დიდ გავლენას ვერ ახდენს დასაქმების სფეროში არსებულ საერთო სიტუაციაზე.

აღნიშნული გარემოება და ის ფაქტი, რომ საქართველოს მოსახლეობაში მაღალია უმაღლესი განათლების ცენზის მქონე პირების წილი (15 წელზე უფროსი ასაკის მოსახლეობის 22,4%-ს უმაღლესი განათლება გააჩნია), განაპირობებს შრომის ბაზრის კიდევ ერთ თავისებურებას, კერძოდ იმას, რომ უმუშევრებს შორის დიდია უმაღლესი განათლების მქონე პირების წილი. უმუშევართა 81%-ს საშუალო ან უმაღლესი განათლება აქვს მიღებული. ეს ნიშნავს იმას რომ განათლებული სამუშაო ძალა გამოუყენებელია და მას ქვეყნის ეკონომიკაში წვლილი ვერ შეაქვს. ამავე დროს მსოფლიო კონკურენტულობის ანგარიშის მიხედვით (2011-2012 წწ), ქვეყანაში ბიზნესის კეთების მთავარი ხელის შემშლელი ფაქტორი არაადეკვატური განათლების მქონე სამუშაო ძალაა. სტატისტიკური მონაცემების მიხედვით უმუშევართაგან თითქმის 40%-ს უმაღლესი განათლება აქვს. ეს აიხსნება როგორც სამუშაო ძალაზე მოთხოვნასა და მიწოდებას შორის დიდი დისბალანსით (უმაღლესი განათლების კადრების ჭარბწარმოებითა და სპეციალობით სამუშაოს შოვნის სირთულით), „პირველადი შრომის ბაზრის“ სეგმენტის შეზღუდულობით, ისევე უმაღლესი განათლების მქონე სამუშაოს მაძიებლის გაზრდილი მოთხოვნებით შრომის პირობებისადმი.

უმუშევრობის დონის განხილვა ასაკობრივ ჯგუფებში გვიჩვენებს, რომ 2013 წელს უმუშევრობის დონემ ყველაზე მაღალ ნიშნულს 15-19 წლის ასაკობრივ ჯგუფში მიაღწია (43.0 პროცენტი). უმუშევრობის დონე შემცირებულია 35-39, 40-44, 45-49, 55-59 და 60-64 წლების ასაკობრივ ჯგუფებში. ამასთან, უმუშევრობის დონის ყველაზე დიდი ზრდა (6.1 პროცენტული პუნქტი) დაფიქსირდა 15-19 წლის ასაკობრივ ჯგუფში, ხოლო ყველაზე დიდი კლება (2.9 პროცენტული პუნქტი) - 55-59 წლის ასაკობრივ ჯგუფში.

უმუშევრობის დონე ტრადიციულად ყველაზე დაბალია 65+ ასაკობრივ ჯგუფში. ამის მიზეზია ის, რომ 65+ საპენსიო ასაკია და მოსახლეობის დიდი ნაწილი არ არის დასაქმებული, არ ეძებს სამუშაოს და შესაბამისად, არააქტიური მოსახლეობის კატეგორიას მიეკუთვნება.

სამუშაო ძალის ფასი და შრომის მიმღე პირობები საქართველოს შრომის ბაზრის ერთ-ერთი მთავარი მახასიათებელია. 1990 -იანი წლებიდან მოყოლებული, საქართველოსთვის უაღრესად აქტუალურია ე.წ. „ღარიბი დასაქმებულების“ პრობლემა, რაც დაბალ ხელფასებს და თვითდასაქმებიდან მიღებული შემოსავლების სიმცირეს უკავშირდება.

დაქირავებული შრომიდან საშუალო თვიური შემოსავლების განაწილება ერთ სულზე წლების მიხედვით ასე გამოიყურება:

2010 წელს - 132,1

2011 წელს - 141,6

2012 წელს - 161,5

2013 წელს - 191,5 (ლარებში)

თვითდასაქმებიდან საშუალო თვიური შემოსავლების განაწილება ერთ სულზე წლების მიხედვით:

2010 წელს - 56,1

2011 წელს - 59,3

2012 წელს 68,5

2013 წელს - 82,6 (ლარებში)

საქართველოში დაქირავებით მომუშავეთა დიდ ნაწილს საარსებო მინიმუმზე ნაკლები ხელფასი აქვს. ბოლო წლებში დაქირავებით მომუშავეთა საშუალო თვიური ნომინალური ხელფასი გაიზარდა, მაგრამ საშუალო ხელფასის ზრდის მიუხედავად, მომუშავეთა უმრავლესობისათვის შრომის ანაზღაურება საარსებო მინიმუმის არეალშია.

შრომის ბაზრის ინფრასტრუქტურის განვითარებლობის ის ხარისხი, რაც საქართველოშია, შეიძლება მის ექსკლუზიურ თავისებურებად დასახელდეს. საქართველოში არ არსებობს დასაქმების

სახელმწიფო პოლიტიკის საკანონმდებლო ბაზა, არ ხორციელდება დასაქმების ხელშეწყობის სპეციალური მიზნობრივი სახელმწიფო პროგრამები, არ არსებობს უმუშევართა სოციალური დაცვის სისტემა, გაუქმდა დასაქმების სახელმწიფო სამსახური და შრომის სახელმწიფო ინსპექცია. განუვითარებელია პროფესიული სწავლებისა და ზრდასრულთა პროფესიული მომზადება-გადამზადების როგორც სახელმწიფო, ისე კერძო სისტემა. შემდგომ განვითარებას საჭიროებს პროფესიული ორიენტაციის, კონსულტაციის და კარიერის დაგეგმვის სისტემა, არ არსებობს შეზღუდული შესაძლებლობების მქონე პირთა და სხვა მაღალი სოციალური რისკების მქონე ჯგუფების დასაქმების ხელშეწყობის მექანიზმი და ა.შ. ასეთ პირობებში შეუძლებელია საუბარი სამუშაო ძალის მაღალ მობილურობასა და შრომის ბაზრის ეფექტურ ფუნქციონირებაზე.

საქართველოს შრომის ბაზრის აღნიშნული თავისებურებები განაპირობებს იმ ფაქტს, რომ სამუშაო ძალაზე მოთხოვნასა და მიწოდებას შორის არა მარტო რაოდენობრივი, არამედ სერიოზული სტრუქტურული (პროფესიების მიხედვით) და ხარისხობრივი (კვალიფიკაციის მიხედვით) დისბალანსიც არსებობს. ეს გარემოება მნიშვნელოვნად აფერხებს შრომის ბაზრის ეფექტურ მუშაობას და ნეგატიურად აისახება ბიზნესის განვითარებაზე, რაც, თავის მხრივ, ქვეყნის განვითარებისა და მოსახლეობის დასაქმების აუცილებელი წინაპირობაა.

სამუშაო ძალის მიწოდებისა და მასზე მოთხოვნის ურთიერთმედარება შესაძლებლობას იძლევა შეფასდეს, თუ ქვეყნის პროფესიული და უმაღლესი განათლების სისტემა რამდენად არის ორიენტირებული შრომის ბაზრის საჭიროებებზე.

ბოლო 15-20 წლის განმავლობაში საქართველოში სამუშაო ძალის რიცხოვნობა საგრძნობლად შემცირდა გარე მიგრაციისა და დემოგრაფიული ფაქტორების ზეგავლენით, მაგრამ შრომის ბაზარმა მაინც ვერ უზრუნველყო უმუშევრობის პრობლემის მოგვარება. დიდი ხნით უმუშევრობის არსებობამ გამოიწვია უმუშევართა კვალიფიკაციის მაჩვენებლების გაუარესება და ათიათასობით სპეციალისტმა, შესაფერისი შრომითი სარგებლის გარეშე ფაქტობრივად სრული დისკვალიფიკაცია განიცადა და დაკარგა ათწლეულების განმავლობაში დაგროვილი ცოდნა და გამოცდილება.

ამ პერიოდში მნიშვნელოვნად გაუარესდა საზოგადოების განათლების დონე, სამუშაო ძალაზე მოთხოვნის შეკვეცის პირობებში უმაღლესი სასწავლებლები მხოლოდ ე.წ. „პრესტიჟული“ სპეციალობის მიხედვით ამზადებდა სპეციალისტებს. უმაღლესი სკოლის მიერ ჭარბად მომზადებული სპეციალისტების დიდი ნაწილი სერიოზულ ნეგატიურ ზეწოლას ახდენდა შრომის ბაზარზე.

საქართველოს პროფესიული განათლების სისტემა სერიოზული რეფორმებისა და განვითარების გზაზეა. შეიმჩნევა შრომის ბაზრის მოთხოვნებზე ორიენტაციის გაძლიერება. სერიოზული ნაბიჯები გადაიდგა პროფესიული სწავლების ხარისხის გასაუმჯობესებლად, თუმცა პრობლემები ჯერ კიდევ არსებობს ყველა მიმართულებით.

მოსახლეობის ასაკობრივი სტრუქტურა არსებითად განსაზღვრავს ქვეყნის შრომითი პოტენციალის მოცულობასა და შრომის ბაზარზე სამუშაო ძალის მიწოდების შესაძლებლობებს. თუმცა, ყოველ კონკრეტულ მომენტში, შრომისუნარიანი ასაკის მოსახლეობის გარკვეული ნაწილი რჩება ეკონომიკურად არააქტიური და საკუთარ სამუშაო ძალას არ სთავაზობს შრომის ბაზარს. სამუშაო ძალის მიწოდებაზე, ასაკობრივი ფაქტორის გარდა, გავლენას ახდენენ ისეთი ფაქტორები, როგორიცაა:

- შრომის უუნარო (შეზღუდული შესაძლებლობების მქონე) პირთა რაოდენობა;
- მოსახლეობის შემოსავლები და ცხოვრების დონე;
- დასაქმების შესაძლებლობები;
- მოსახლეობის განათლების დონე;
- ეროვნული ტრადიციები და ფასეულობათა სისტემა და ა. შ.

შრომისუუნაროთა რაოდენობა პირდაპირ ამცირებს სამუშაო ძალის მიწოდებას და ზრდის მოსახლეობის ეკონომიკური დატვირთვის დონეს, ცხოვრების მაღალი დონის პირობებში, როგორც წესი, მეტია მოსახლეობის ის კატეგორია, რომელიც არააქტიურია შრომის ბაზარზე, სამუშაო ადგილების სიმცირე და დასაქმების შეზღუდული შესაძლებლობები ზრდის ე.წ. „ხელჩაქეული უმუშევრების“ რაოდენობას და სხვა თანაბარ პირობებში, ამცირებს სამუშაო ძალის მიწოდებას.

მოსახლეობის შემადგენლობაში ეკონომიკურად აქტიური და არააქტიური კატეგორიების თანაფარდობა არსებითად განსაზღვრავს დასაქმებულთა ეკონომიკური დატვირთვის დონეს და შრომის ბაზარზე სამუშაო ძალის მიწოდების ინტენსივობას.

ყოველ მოცემულ მომენტში შრომის ბაზარზე სამუშაო ძალის ფაქტობრივი მიწოდება განისაზღვრება ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის რაოდენობითა და სტრუქტურით.

რაც შეეხება უმუშევართა ასაკობრივ სტრუქტურას, მათ შორის ჭარბობენ 15-დან 30 წლამდე ასაკის პირები. უმუშევრობის დონე განსაკუთრებით მაღალია 20-24 წლის ახალგაზრდებს შორის.

ეს ნაწილობრივ აისახება ახალგაზრდებისათვის დამახასიათებელი მაქსიმალიზმითა და შრომის პირობებისადმი გაზრდილი მოთხოვნებით, მაგრამ მთავარი მიზეზი მაინც სპეციალობით სამუშაოს პოვნის სირთულეა, რაც, თავის მხრივ, უკავშირდება უმაღლესი კვალიფიკაციის სპეციალისტების ჭარბწარმოებას, შრომის ბაზარზე მოთხოვნა-მიწოდების სტრუქტურულ და ხარისხობრივ დისბალანსს, შრომის მძიმე პირობებს.

ხანგრძლივი ეკონომიკური სტაგნაციის, სახელმწიფოს მხრიდან დასაქმების სტიმულირების არარსებობის, შრომის ბაზრის ინფრასტრუქტურის განუვითარებლობის შედეგად საქართველოში უმუშევრობამ ე.წ. „ხანგრძლივი უმუშევრობის“ ფორმა შეიძინა, უმუშევართა საერთო რაოდენობის თითქმის 2/3 ხანგრძლივად (1 წელზე მეტი პერიოდით) უმუშევარია. ხანგრძლივად უმუშევრებს შრომის ბაზარზე დაბრუნება და მათი კონკურენტუნარიანობის გაზრდა დამატებით ძალისხმევასა და ფინანსებს საჭიროებს სახელმწიფოსა და დამსაქმებლების მხრიდან. გადამზადების მიზნობრივი სახელმწიფო პროგრამები გაუქმებულია, ხოლო დამსაქმებელთა წლიური დანახარჯები მომუშავეთა პროფესიულ სწავლებაზე, ერთ მუშაკზე გაანგარიშებით, წელიწადში 4-5 ლარია.

საქართველოსთვის უაღრესად აქტუალურია ე.წ. „ღარიბი დასაქმებულების“ პრობლემა. მისი არსი მდგომარეობს იმაში რომ, დასაქმებიდან მიღებული შემოსავლები, მომუშავეთა გარკვეული კატეგორიისათვის, საარსებო მინიმუმზე ნაკლებია. მართალია, უკანასკნელ წლებში დასაქმებულთა საშუალო ხელფასი მნიშვნელოვნად გაიზარდა, მაგრამ ხელფასის გაუმართლებლად მაღალი დიფერენციაციის პირობებში, როგორც კერძო, ისე სახელმწიფო სექტორში, დასაქმებულთა მნიშვნელოვანი ნაწილის ხელფასი არსებობისთვისაც არასაკმარისია. საგულისხმოა ისიც, რომ შინამეურნეობის შემოსავლებში დაქირავებით დასაქმებიდან მიღებული შემოსავლების წილი 1/3-ზე ნაკლებია.

საქართველოს შრომის ბაზარზე სამუშაო ძალის მიწოდების ანალიზის საფუძველზე შესაძლებელია გაკეთდეს შემდეგი შეფასებები:

- საქართველოში სამუშაო ძალის რაოდენობრივი მიწოდება 3-ჯერ და მეტად აღემატება დაქირავებით დასაქმების შესაძლებლობებს, რაც ქვეყანაში უმუშევრობის მაღალ დონეს განაპირობებს;
- მოსახლეობის ასაკობრივ სტრუქტურაში მიმდინარე და მოსალოდნელი ცვლილებები პერსპექტივაში გამოიწვევს შრომისუნარიანი ასაკის მოსახლეობის და სამუშაო ძალის რაოდენობის კლებას;
- თანამედროვე ეტაპზე საქართველოში სამუშაო ძალის მიწოდებასა და მოთხოვნას შორის არა მარტო რაოდენობრივი, არამედ სტრუქტურული დისბალანსია: ქვეყნის პროფესიულ და უმაღლეს საგანმანათლებლო დაწესებულებებში არ მზადდება შრომის ბაზრისათვის საჭირო კადრების ნაწილი, მაშინ, როცა მთელ რიგ სფეროებში კადრების ჭარბწარმოებას აქვს ადგილი;
- ქვეყანაში განუვითარებელია ზრდასრულთა განათლების სისტემა. შეზღუდულია ზრდასრული მოსახლეობის პროფესიული სწავლების, გადამზადებისა და კვალიფიკაციის ამაღლების მიზნით ორგანიზებული სასწავლო პროგრამების ჩამონათვალი, გადაუწყვეტელია ასევე სწავლების მიზნობრიობის, ფინანსური და ტერიტორიული ხელმისაწვდომობის პრობლემებიც.

ქვეყნის ეკონომიკური განვითარების დაჩქარებისათვის აუცილებელია სამუშაო ძალის მიწოდების სტრუქტურის მიახლოება მასზე მოთხოვნასთან. ამისათვის კი საჭიროა სამუშაო ძალის პროფესიული მომზადების სისტემის სრულყოფის ღონისძიებათა შემუშავება/რეალიზაცია. კერძოდ, - სამუშაო ძალაზე მოთხოვნის შესასწავლად ეროვნული და რეგიონული შრომის ბაზრების სისტემატური კვლევების ორგანიზება, მონაცემთა ერთიანი სისტემის ფორმირება და მოთხოვნის პროგნოზირებისათვის ინფორმაციული (მონაცემთა ბაზა) და მეთოდური სისტემის ჩამოყალიბება (შრომის ბაზრის კვლევისა და მოთხოვნის პროგნოზირების მეთოდოლოგიის შემუშავება).

ლიტერატურა:

1. შრომის ბაზარი საქართველოში, სტატისტიკური პუბლიკაცია, თბილისი, 2010.
2. საქართველოს ეროვნული შრომის ბაზარი - აშშ-ის საერთაშორისო განვითარების სააგენტო (USAID)-მიგრაციის საერთაშორისო ორგანიზაცია (IOM) - მიერ 2010 წლის ივნის-ივლისში ჩატარებული კვლევის ანგარიში, თბილისი, 2010.
3. სამუშაო ძალაზე დამსაქმებელთა მოთხოვნა - მიგრაციის საერთაშორისო ორგანიზაციის მიერ 2011 წელს ჩატარებული კვლევის ანგარიში, თბილისი, 2012.
4. საქართველოს შრომის ბაზარზე სამუშაო ძალის მიწოდება - აშშ-ის საერთაშორისო განვითარების სააგენტო (USAID) მიგრაციის საერთაშორისო ორგანიზაცია (IOM) -ის მიერ 2011 წელს თებერვალ-ივნისში ჩატარებული კვლევის ანგარიში, თბილისი, 2011.
5. ცარციძე მ., შრომის ბაზრის ფუნქციონირების თავისებურებანი საქართველოში თანამედროვე გლობალური კრიზისის პირობებში, თბილისი, 2008.

6. წიკლაშვილი ნ., შრომის ბაზრის განვითარების პრობლემები საქართველოში, ბათუმი, 2009.

ინტერნეტ-რესურსები:

www.geostat.ge

www.css.ge

www.mes.gov.ge

www.economy.ge

THE DIFFERENT CHARACTERISTIC FEATURES OF GEORGIAN LABOR MARKET

Lali Sreseli, Gori State Teaching University, Specialist by Contract

RESUME

Labor market is the most essential component of Georgian economical market. Not only labor and economical potential of the country but also the standard of living as well as social satisfaction of the population is highly dependent on the appropriate functioning of Georgian labor market.

The formation of our labor market began during our economical collapse, in the period when the economy of postsocialised countries was left without any partnership and salesmanship and in fact it was nearly paralysed. Not only the above mentioned factors influenced the labor market, but also ethnoconflicts, economical and social crisis affected it.

Demographic, economical, social, legal, organizational and institutional factors greatly affected the functioning of labor market. This influence itself set the characteristic features and developing tendencies which characterize Georgian labor market.

უცხოური ინვესტიციების მოზიდვის შესაძლებლობები საქართველოში ევროკავშირთან ინტეგრაციის ფონზე

დავით ქათამაძე, ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი,
ასოცირებული პროფესორი

ევროკავშირთან ასოცირების შესახებ შეთანხმების გაფორმებამ ახალი გამოწვევების წინაშე დააყენა საქართველო უცხოური ინვესტიციების მოზიდვის კუთხით. უცხოელ ინვესტორებს დამატებითი შესაძლებლობები ეხსნებათ ევროკავშირის 500 მილიონიანი მაღალმსყიდველუნარიანი მომხმარებლისა და დიდი ტევადობის მქონე ბაზრის სახით. მათ შეეძლებათ ევროკავშირის სხვა ქვეყნებიდან თავისუფლად მოიზიდონ როგორც მსხვილი კაპიტალი, ფინანსური სახსრები, ტექნოლოგიები, ისე გაიტანონ საქართველოში დამზადებული პროდუქცია ამ ინტეგრაციის ფარგლებში შემაჯავლი ნებისმიერი ქვეყნის ბაზარზე ყოველგვარი საბაჟო ტარიფების გარეშე (ცხადია ხარისხის შესაბამისი სტანდარტის უზრუნველყოფის შემდეგ).

ევროკავშირთან ასოცირების შესახებ შეთანხმების გაფორმების შემდეგ საქართველოს მიმართ განსაკუთრებით მზარდ დაინტერესებას გამოთქვამენ თავად ევროკავშირის წევრი ქვეყნების ინვესტორები. მათ გააჩნიათ ინტერესი საქართველოში არსებული სამეწარმეო-რესურსული პოტენციალის ათვისების მიმართ. ამავე დროს, მათ ბრენდს უფრო მეტი ცნობადობა და აღიარება აქვს ევროკავშირის ბაზარზე. გარდა ამისა, საქართველოს როგორც ევროკავშირის სტანდარტების დამწერგავი ქვეყნის მიმართ ნდობა ბევრად უფრო ამაღლდება სხვა ქვეყნების (ამერიკის, რუსეთის და სხვა) ბაზრებზეც. შესაბამისად ამ ქვეყნების ინვესტორები დაინტერესდებიან საქართველოში კაპიტალის დაბანდებით, რათა იაფად აწარმოონ პროდუქცია ჩვენი ქვეყნის ფილიალებში და გაიტანონ დაბალი დანახარჯებით წარმოებული იაფი პროდუქცია თავიანთ სარეალიზაციო არხებში. ამით ისინი აიმაღლებენ კორპორაციულ კონკურენტუნარიანობას.

შესაბამისად, 2015 წელს ჩვენს ქვეყანაში, უცხოური ინვესტიციების მოზიდვის მხრივ მნიშვნელოვან წინსვლას უნდა ველოდოთ. ამის თქმის საფუძველს იძლევა ის, რომ საქართველოს აქვს პერსპექტივა ევროკავშირის ბაზრის ნაწილი გახდეს, რაც ძალიან დიდი წინაპირობაა იმისა, რომ უცხოელ

ინვესტორს გაუჩნდეს ჩვენს ქვეყანაში ფულის დაბანდების სურვილი, საქართველოს გააჩნია სტრატეგიული პოლიტიკური მდგომარეობა, რაც იძლევა იმის საშუალებას, რომ აქ დიდი მოცულობის უცხოური ინვესტიციები იყოს მოზიდული. მაგრამ ამავე დროს მას ეკისრება დამატებითი ვალდებულებები ბიზნეს-გარემოს სრულყოფის, უცხოელ ინვესტორთა უფლებების დაცვის, წარმოების სტანდარტებისა და ხარისხის ამაღლების მხრივ. შესაბამისად ევროკავშირის წევრი ყველა ქვეყნის პარლამენტმა უნდა მოახდინოს განსაზღვრულ ვადებში ევროკავშირთან ასოცირების შეთანხმების რატიფიცირება, ხოლო აღსრულების მიზნით მისი იმპლემენტაცია უნდა მოახდინოს საქართველოს მთავრობამ მასზე დაქვემდებარებულ ყველა სამინისტროზე ვალდებულებების გადანაწილების გზით.

ყოველივე ეს ხელს შეუწყობს საქართველოში საინვესტიციო კლიმატის სრულყოფას. ქვეყანაში უცხოური ინვესტიციების მოზიდვასა და დაბანდებას ხომ შესაბამისი ხელსაყრელი გარემო პირობები სჭირდება. მსხვილი უცხოური კაპიტალის მოზიდვა არსებით გავლენას მოახდენს საქართველოს ეკონომიკის განვითარებაზე. ინვესტიციების რაოდენობრივ თანაფარდობაში მომხდარი ცვლილებები კი, თავის მხრივ, გავლენას მოახდენენ, ეკონომიკის ცალკეულ დარგთა რესტრუქტურისაციასა და საზოგადოებრივი კვლავწარმოების გაფართოებაზე. ინვესტიციები უზრუნველყოფენ სამეწარმეო პოტენციალის ზრდასა და საწარმო ფონდების დაგროვებას, რითაც უშუალოდ მოქმედებენ სამეურნეო საქმიანობის მიმდინარე და პერსპექტიულ შედეგებზე. ამავე დროს ინვესტირება უნდა განხორციელდეს ეფექტიანი ფორმებით, რადგან წარმოების მორალურად მოძველებულ ტექნოლოგიებში სახსრების დაბანდებას არ ექნება დადებითი ეკონომიკური ეფექტი. ინვესტიციების არარაციონალურად გამოყენება გამოიწვევს სახსრების გაყინვას და ამით შეამცირებს წარმოების მოცულობას. ინვესტიციების ეფექტიანად გამოყენებას დიდი მნიშვნელობა აქვს ეკონომიკისათვის: მასშტაბური ინვესტიციების მოზიდვა მისი ეფექტიანობის ზრდის გარეშე ვერ უზრუნველყოფს სტაბილურ ეკონომიკურ ზრდას.

ქვემოთ გაანალიზებულია ბოლო წლების მანძილზე საქართველოში მოზიდული უცხოური ინვესტიციების დინამიკა. საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის ინფორმაციით, 2013 წელს საქართველოში სულ 941,9 მილიონი აშშ დოლარის პირდაპირი უცხოური ინვესტიცია განხორციელდა, რაც 0.4%-ით აღემატება 2012 წლის მონაცემს. 2014 წლის პირველი ორი კვარტლის მონაცემების მიხედვით საქართველოში სულ დაბანდებულია 415,8 მლნ დოლარის უცხოური ინვესტიცია. 2013 წელს საქართველოში განხორციელებული პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების უდიდესი წილი – 22%, ეკონომიკური საქმიანობის სახეების მიხედვით, ენერგეტიკაზე მოდის (198 მლნ. დოლარი). მას მოჰყვება: საფინანსო სექტორი – 19% (170 მლნ. დოლარი), ტრანსპორტი და კავშირგაბმულობა – 15% (138 მლნ. დოლარი), დამამუშავებელი მრეწველობა – 13% (124 მლნ. დოლარი), მშენებლობა – 6% (54 მლნ. დოლარი), სამთო-მოპოვებითი მრეწველობა – 4% (35 მლნ. აშშ დოლარი) და სოფლის მეურნეობა – 3% (32 მლნ. აშშ დოლარი).

2013 წლის მდგომარეობით, საქართველოში პირდაპირი უცხოური ინვესტიციები წყაროების მიხედვით შემდეგნაირად ნაწილდება: საწარმოები – 72% (660,4 მლნ. აშშ დოლარი), საფინანსო სექტორი – 27% (251,2 მლნ. აშშ დოლარი) და პრივატიზაცია 2% (0,3 მლნ. აშშ დოლარი). 2013 წლის მონაცემებით, უმსხვილესი ინვესტორი ქვეყნები ასე ნაწილდება. პირველ ადგილზეა ნიდერლანდები – 20% (180,0 მლნ. აშშ დოლარი), შემდეგ მოდის: ლუქსემბურგი – 16% (145,0 მლნ. აშშ დოლარი); ჩინეთი – 11% (98,0 მლნ. აშშ დოლარი); აზერბაიჯანი – 10% (95,0 მლნ. აშშ დოლარი); თურქეთი – 8% (74,0 მლნ. აშშ დოლარი); აშშ – 6% (57,0 მლნ. აშშ დოლარი); გაერთიანებული სამეფო – 5% (47,0 მლნ. აშშ დოლარი); მალტა – 5% (42,0 მლნ. აშშ დოლარი); არაბეთის გაერთიანებული ემირატები – 4% (33,0 მლნ. აშშ დოლარი). როგორც ზემოთ მოყვანილი ანალიზიდან ჩანს, საქართველოში მოზიდული უცხოური ინვესტიციების საერთო მოცულობაში ჭარბობს ევროკავშირის ქვეყნების ხვედრითი წილი და ეს ტენდენცია ევროკავშირთან ასოცირების ხელშეკრულების რატიფიცირებისა და იმპლემენტაციის შემდეგ კიდევ უფრო გაძლიერდება.

ბოლო რვა წლის განმავლობაში, ინვესტიციების თვალსაზრისით, ყველაზე აქტიური 2006-2007 წლები იყო. კერძოდ, 2006 წელს შემოსულმა პირდაპირმა უცხოურმა ინვესტიციებმა ერთ მილიარდ აშშ დოლარს, ხოლო 2007 წელს ორ მილიარდ აშშ დოლარს გადააჭარბა. კლების ტენდენცია 2008 წლის მესამე კვარტლიდან აღინიშნა. საქართველოში ბოლო ოთხ წელში, ჯამურად, დაახლოებით ნახევარი მილიარდი დოლარით ნაკლები ინვესტიცია განხორციელდა, ვიდრე მხოლოდ ერთ, 2007 წელს. ინვესტიციების მოცულობის შემცირებას მიზეზი პოლიტიკურად არასტაბილური გარემო იყო, რის გამოც ინვესტორები თავს იკავებენ ქვეყანაში ინვესტიციების განხორციელებისაგან, რადგანაც ეს პროცესი რისკთან არის დაკავშირებული. შესაბამისად, ეს ტენდენცია გაგრძელდება, ვიდრე არ შეიქმნება ინვესტორებისათვის სტაბილური გარემო [5].

ზემოთ მოყვანილი ანალიზიდან ნათლად ჩანს, რომ ჩვენს ქვეყანაში მოზიდული ინვესტიციების მოცულობა მკვეთრად შემცირდა. საქართველოში ინვესტიციების მნიშვნელოვანი შემცირება უკავშირდება მსხვილი საპრივატიზაციო ობიექტების ნუსხის ამოწურვას, ხოლო მცირე საპრივატიზაციო

ობიექტები მნიშვნელოვან იმედს ვერ ქმნიან. ინვესტიციების შემცირების მაგალითებიდან საკმარისია მხოლოდ რამდენიმეს დასახელება: 1. 2008 წლის აგვისტოს მოვლენების შემდგომ, მსოფლიო ფინანსური კრიზისის ფონზე, ყაზახურმა კომპანიამ უარი განაცხადა საქართველოში დაგეგმილ 1 მლრდ დოლარის ინვესტიციაზე, რომლითაც ბათუმში ნავთობგადამამუშავებელი ქარხანა უნდა აგებულიყო; 2. ამერიკულმა ჰოლდინგმა უარი თქვა საქართველოში გამოცხადებულ საინვესტიციო ტენდერზე 3. გარდა ამისა, ქვეყანაში სერიოზული პოლიტიკური კრიზისია. ნებისმიერი დესტაბილიზაცია, აფერხებს უცხოური ინვესტიციების მოზიდვას. ინვესტიციების შემცირების ტენდენცია 2014 წლის მაჩვენებელზეც აისახა. რადგანაც უცხოურ ინვესტიციებს მთავარ პრობლემას უქმნის არასტაბილური პოლიტიკური გარემო. ცხადია, უცხოელი ინვესტორებისათვის მნიშვნელოვანია პოლიტიკური სტაბილურობა. პოლიტიკური არასტაბილურობის დროს უცხოელი ინვესტორები ელოდებიან ვითარების გამოსწორებას.

ამასთან აღსანიშნავია ისიც, რომ ქვეყანაში ხშირია კერძო საკუთრების ხელყოფის ფაქტებიც. აუცილებელია ქმედითი ღონისძიებები იქნას გატარებული ამ სიტუაციის გამოსასწორებლად, წინააღმდეგ შემთხვევაში იგი არა მარტო პირდაპირი ინვესტიციების შემოღინებას, არამედ ქვეყნის კიდევ უფრო ღრმა კრიზისში ჩართვას გამოიწვევს. გარდა ამისა, შეიძლება დასახელდეს სხვა მიზეზებიც, უცხოელი ინვესტორები თავს იკავებს ჩვენს ქვეყანაში კაპიტალის დაბანდებისაგან საგარეო ვალის სწრაფი ზრდის, ეროვნული ვალუტის კურსის რყევის, თანამედროვე მოთხოვნების შესაბამისად მომზადებული კადრების სიმცირისა და სხვა მიზეზების გამო.

იგივე მიზეზების გამო ქართველი ინვესტორები თავს არიდებენ კაპიტალის სამშობლოში დაბანდებას და გააქვთ იგი საზღვარგარეთ უცხოური კაპიტალის სახით. მაგ., 2012 წლის პირველ კვარტალში, საქართველოდან გავიდა 117 მლნ. აშშ დოლარი, მეორე კვარტალში – 23 მლნ. აშშ დოლარი. მესამე კვარტალში – 60 მლნ. აშშ დოლარის კაპიტალი. მაგ., მესამე კვარტალში ყველაზე მეტი კაპიტალის გადინება მოხდა ჩეხეთში - 38,323 მლნ. აშშ დოლარის ოდენობით. მას მოყვება საუდის არაბეთი – 6 მლნ. დოლარით, შვედეთი – 5,050 მლნ. დოლარით, შვეიცარია – 3,357 მლნ. დოლარით, აზერბაიჯანი – 2,229 მლნ. დოლარით, უკრაინა – 1,803 მლნ. დოლარით და ნორვეგია – 1,020 მლნ. დოლარით. ანალოგიური ტენდენცია გაგრძელდა 2013–2014 წლებშიც [5].

ეს ფაქტი საფრთხის მომცველია, რადგანაც ჩვენი ქვეყნის პოტენციალი გადადის უცხოეთში.

ამგვამად, საქართველოს საინვესტიციო გარემო ინვესტორებისათვის ისეთი სასურველი აღარ არის, როგორც იყო 2008 წლამდე (კერძოდ, რუსეთ–საქართველოს ომამდე და მსოფლიო ფინანსურ კრიზისამდე). ამ ორმა მოვლენამ ძალიან დიდი უარყოფითი გავლენა მოახდინა საქართველოში პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების შემცირებაზე. იმისათვის, რომ გამოსწორდეს ამ მხრივ სიტუაცია, საჭიროა აღმოიფხვრას ომის საშიშროება. აუცილებელია, გატარდეს ქმედითი ღონისძიებები მსოფლიო ფინანსური კრიზისის ნეგატიური შედეგების აღმოსაფხვრელად. უპირველეს ყოვლისა, ამგვარ სიტუაციაში, სწორედ რომ მთავრობას ენიჭება მთავარი როლი, რადგანაც მისი უმოქმედობის შემთხვევაში ქვეყნის ეკონომიკა შეიძლება განადგურდეს.

სამწუხაროდ საქართველოში კაპიტალის ინვესტირების ჯერ კიდევ საკმაოდ არახელსაყრელი პირობებია შექმნილი, რაც ხელს უშლის უცხოური ინვესტიციების მასობრივად მოზიდვას. კერძოდ, დაბალია მოსახლეობის სოციალური კეთილდღეობა და შესაბამისად მათი მსყიდველუნარიანობა, არასტაბილურია ეკონომიკური მდგომარეობა, დამაბულია პოლიტიკური ვითარება, აფხაზეთისა და სამხრეთ ოსეთის რეგიონებთან დაკავშირებით მოუგვარებელია კონფლიქტური სიტუაცია რუსეთთან, ევროკავშირის სამართლებრივ ნორმებთან შესაბამისობაში არის მოსაყვანი ქვეყნის საკანონმდებლო ბაზა, ჯერ კიდევ დასახვეწია საგადასახადო სისტემა, არ არის განვითარებული ფასიანი ქაღალდების ბაზარი, საფონდო ბირჟა, საბროკერო ინსტიტუტები, არ არის დანერგილი უახლესი ტექნოლოგია, განუვითარებელია მეცნიერულ–ტექნიკური პროგრესი, არარაციონალურად გამოიყენება შრომითი და ბუნებრივი რესურსები, რის გამოც მუშახელი მასობრივად ემიგრირებულია საზღვარგარეთ, რესურსები კი უცხოელებზე სხვისდება მსოფლიო ფასებთან შედარებით უფრო იაფად და ა. შ. ამ არახელსაყრელი კლიმატის ფორმირების საფასურად საქართველო ერთგვარი „ხარკის“ სახით უცხოურ კომპანიებს, საერთაშორისო ორგანიზაციებსა და საზღვარგარეთის სახელმწიფოებს დაბანდებულ კაპიტალზე, მოზიდულ ინვესტიციებსა და აღებულ სესხებზე უხდის მაღალ საპროცენტო განაკვეთს, რაც ქვეყანას ეკონომიკური ზრდის ტემპების სულ უფრო მეტი ნაწილისაგან „გამარცვად“ უჯდება.

აქვე გასათვალისწინებელია უცხოელ ინვესტორთა მხრიდან ამბიციური ზრახვები მიმდები ქვეყნის სტრატეგიული აქტივების დაპყრობასთან დაკავშირებით. ევროკავშირში ინტეგრაციის მიმართ სკეპტიკურად განწყობილი ჯგუფი მიიჩნევს, რომ ამ ინტეგრაციაში შემავალი ქვეყნების ინვესტორები საქართველოში შემოსვლით იმიტომ კი არ დაინტერესდებიან, რომ ქართველმა მეწარმეებმა ისარგებლონ მათი ინვესტიციებით და 500 მილიონიანი მსყიდველუნარიანი ევროპელი მომხმარებლით, არამედ ისინი დაინტერესებულნი არიან თავად აითვისონ ჩვენი ქვეყნის სტრატეგიული ობიექტები, გახდნენ

მესაკუთრეები, შეისყიდონ იაფად ჩვენი რესურსები, ქართველი მუშახელის იაფად დაქირავებით შეძლონ მათ მიერ ჩვენს ქვეყანაში პროდუქციის იაფად დამზადება, შემდეგ თავადვე გაიტანონ ევროპის სასაქონლო ბაზარზე, მიიღონ მაქსიმალური მოგება და იმავდროულად აიმაღლონ მათი ფასობრივი კონკურენცია. ამიტომ ევროკავშირის ინვესტორებთან მიმართებაში ჩვენი ქვეყნის ხელისუფლებამ მაქსიმალური სიფრთხილე უნდა გამოიჩინოს, რათა ჩვენი ქვეყნის სტრატეგიული აქტივები არ აღმოჩნდეს უცხოელთა ხელში, სკეპტიკოსთა აზრით, საქართველოში შემოსული ინვესტორთა ნაწილი შეიძლება მივაკუთვნოთ სტრატეგიული აქტივების მადიებელთა ჯგუფს. ამერიკელი (წარმოშობით აფრიკელი) ეკონომისტი მილტონ ფრიდმენი აღნიშნავს, რომ: „უცხოელი ინვესტორები იმიტომ კი არ შემოდიან ქვეყანაში, რომ ჩვენ გაგმდიდრდეთ, არამედ იმიტომ, რომ თავად გაგმდიდრდნენ“.

ერთობლივ საწარმოებზე მოწინავე ტექნოლოგიების გადაცემით უცხოელი ინვესტორები ცდილობენ ამ საწარმოებზე კონტროლის მოპოვებას უცხოურ კაპიტალზე მათი დაქვემდებარების დონის ამაღლების გზით. ზოგჯერ უცხოელი ინვესტორები ადგილობრივ საწარმოებს გადასცემენ მანქანა-დანადგარებს მრავალწლიანი კონტრაქტის საფუძველზე. ამავე დროს ისინი აღწევენ შეთანხმებას ამ საწარმოებთან, რომ ისინი ამ ხნის განმავლობაში მხოლოდ მათგან შეიძენენ მოწყობილობათა სათადარიგო ნაწილებსა და ნედლეულს, რომელიც საჭიროა ამ დანადგარებით პროდუქციის საწარმოებლად. ამით მათ ხელში ექცევა საწარმოთა მთელი კომერციული და მარკეტინგული საქმიანობა. გარკვეული დროის გასვლის შემდეგ ინვესტირებული ფირმის მენეჯერები აღმოაჩენენ, რომ მათ უფრო ხელსაყრელი პირობებით შეუძლიათ როგორც ნედლეულის შეძენა, ისე მზა პროდუქციის გასაღებად, მაგრამ ისინი აღმოჩნდებიან დაკაბალე-ბული ხელშეკრულებით, რომლიდანაც დათქმულ ვადაზე ადრე თავის დაღწევა შეუძლებელია კონტრაქტით გათვალისწინებული უზარმაზარი ფინანსური ჯარიმების გამო. ხელშეკრულების ვადის გასვლის შემდეგაც დაქვემდებარებულ საწარმოებს გაუჭირდებათ ბაზარზე დამოუკიდებლად გასვლა და საკუთარი ადგილის მოპოვება, რადგან ისინი წლების განმავლობაში იზოლირებულნი არიან კომერციული საქმიანობისაგან. ხშირად ეს ფირმები იძულებულნი ხდებიან კვლავ დახმარებისათვის მიმართონ მათთვის „კეთილისმყოფელ“ უცხოელ პარტნიორებს.

ამიტომ უცხოური ინვესტიციების მოდინებას რეგულირება სჭირდება. ჩვენს ქვეყანაში შემოსული ინვესტიციები ეკონომიკის განვითარების ინდიკატორია. პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების მეშვეობით, კარგად ჩანს, თუ რა თანხა მოიზიდა ქვეყანამ, როგორ იხარჯება და რომელ სექტორებში ნაწილდება შემოსული ფული. ამდენად, წლის განმავლობაში შემოსული უცხოური ინვესტიციების დინამიკა და სტრუქტურა კარგად ასახავს ჩვენი ქვეყნის განვითარების დონეს. სწორედ ამიტომ ჩვენი ქვეყნის მთავრობა ამჯობინებს პოლიტიკური ურთიერთობა დაამყაროს უცხოელ ინვესტორებთან, რომლებთანაც დათმობაზე წასვლის მცდელობაში ხშირად ხელისუფლება იძულებული ხდება მიიღოს ჩვენი ქვეყნისათვის საზიანო გადაწყვეტილება, რადგანაც რეციპიენტი მხარე უფრო მაღლა აყენებს უცხოელ ინვესტორთა ინტერესებს.

საქართველოს ხელისუფლებას სურს გაზარდოს უცხოური ინვესტიციების მოცულობა ადგილობრივ ბაზარზე, მაგრამ ხშირად იგი დგება იმ პრობლემის წინაშე, რომ ინვესტორები არ ფლობენ ინფორმაციას ჩვენი ქვეყნის ბიზნეს-გარემოს შესახებ, ან ფლობენ ამ სფეროში არასწორ ინფორმაციას. საქართველოს იმიტომ უჭირს უცხოური ინვესტიციების მოზიდვა, რომ ის პირები, რომელთაც ევალებათ საინვესტიციო გადაწყვეტილების მიღება, არ უთმობენ სათანადო ყურადღებას ამ საკითხს. ჩვენი ქვეყნის შესაბამისმა სპეციალისტებმა უნდა შეიმუშავონ სპეციალური საინფორმაციო ბუკლეტი, რომელშიც აღწერილი იქნება ჩვენი ქვეყნის საინვესტიციო პირობები. მათ გაეცნობა უცხოელი ინვესტორები. თავის მხრივ, ისინი შეიმუშავებენ და გამოაქვეყნებენ წინადადებათა პაკეტს, სადაც ისინი ამტკიცებენ, თუ რისი გაკეთება შეუძლიათ ჩვენს ქვეყანაში საინვესტიციო საქმიანობის წამოწყების შედეგად. საქართველოს ხელისუფლებამ უნდა შეზღუდოს უცხოელ ინვესტორთა შემოსვლა იმ დარგებში, სადაც უცხოელთა მუშაობა გამოიწვევს გაფლანგვას ან ზედმეტი გავლენის ფორმირებას. ამ კუთხით საჭირო ხდება იმ დადებითი და უარყოფითი მხარეების შესწავლა, რაც შეიძლება დაერთოს ამ პროცესს.

ჩვენი ქვეყნის ხელისუფლება თუ მოახდენს უცხოელ ინვესტორთა საქმიანობაზე მოქმედ ყველა ფაქტორთა გამოვლენას და მათი მხრიდან მოხდენილი ზეგავლენის, ქვეყნის ეროვნული ინტერესებიდან გამომდინარე, სასურველი მიმართულებით წარმართვას, მაშინ ამით შესაძლებელი გახდება სტრატეგიული დარგების გამოვლენა. ეს ისეთი დარგებია, რომელიც სასიცოცხლო მნიშვნელობისაა ჩვენი ქვეყნისათვის და მისი გადაცემა უცხოელ ინვესტორებზე გაუმართლებელია. სხვადასხვა ქვეყნისათვის ასეთი სტრატეგიული დარგების ჩამონათვალი განსხვავებულია ერთმანეთისაგან და იგი დამოკიდებულია ქვეყნის სპეციფიკურ თავისებურებებზე.

უცხოელ ინვესტორთა მიღების დროს ჩვენი ქვეყნის ხელისუფლებამ უნდა დააყენოს საერთო კაპიტალში ადგილობრივი ინვესტიციების წილობრივი მონაწილეობის, ადგილობრივი კადრების დასაქმების საკითხი, სამამულო წარმოების დეტალებისა და ნახევარფაბრიკატების გამოყენების

პრეტენზია, სამეცნიერო-კვლევით და საცდელ-საკონსტრუქტორო სამუშაოთა შესრულებისა და ექსპორტის გაფართოების აუცილებლობა. საქართველოს მთავრობას შეუძლია წახალისოს ან შეზღუდოს უცხოური ინვესტიციების მოზიდვა. არჩევანი დამოკიდებულია იმაზე, თუ რამდენად შეუძლია უცხოელ ინვესტორს წაიღოს მისი სამეწარმეო საქმიანობის შედეგები. თუ უცხოელ ინვესტორს მთლიანად მიაქვს მის მიერ გამოიმუშავებული მოგება, მაშინ ჩვენმა ქვეყანამ უნდა შეზღუდოს ასეთი ინვესტორების საქმიანობა.

საქართველოს მთავრობამ ნაციონალიზაციის მოტივზე დაყრდნობით, მაღალი გადასახადების დაწესებით, არ უნდა თქვას უარი უცხოური ინვესტიციების მიღებაზე, არამედ მოახდინოს მათი მოზიდვის სტიმულირება, მაგრამ აქ გასათვალისწინებელია ის გარემოება, რომ უცხოური ინვესტიციების უთავბოლო მოზღვავეებით ქვეყანამ შეიძლება განიცადოს შოკიც, რადგანაც უცხოელი ინვესტორები კაპიტალის ამ ქვეყანაში დაბანდებით იგებენ, რომელიც აჭარბებს მათ ქვეყნებში სამუშაო ადგილთა გაწირვით მიღებულ ზარალს. უცხოელ ინვესტორთა მოზიდვის მიზნით ქვეყნის შიგნით გამართული კონკურენცია ხშირად ცვლის ინვესტიციებისადმი დამოკიდებულებას. უცხოელი ინვესტორი არის მონოპოლისტი მიმღები ქვეყნის ბაზარზე, რადგანაც უცხოური ინვესტირება ხორციელდება კონკურენციის ჩახშობისა და ბაზრის კონტროლის მიღწევის მიზნით. უცხოელი ინვესტორები ითხოვენ საწარმოთა კონტროლის მოპოვებას, მათი საკუთრების უფლებისა და სხვა კომერციულ საიდუმლოებათა დაცვას. უცხოელი ინვესტორები ხშირად საზღვარგარეთ საწარმოებს ქმნიან ამ ბაზრებზე კონკურენტთა დათრგუნვის მიზნით, ასევე ერთმანეთის ბლოკირებისათვის. ასეთი ინვესტიციები, ერთი შეხედვით, შეიძლება მოგვჩვენოთ კეთილსინდისიერ კონკურენციად, მაგრამ ისინი რეალურად წარმოადგენენ ოლიგოპოლიური ქცევის ელემენტებს, ბაზრებზე კონტროლის დასამყარებლად.

ინვესტიციების მოდინებისას, უცხოური ფირმის გადაწყვეტი უპირატესობები დიდ საფრთხეს არ უქმნის მისი პროდუქციის გამსაღებელ ბაზრებზე არსებულ თავისუფალ კონკურენციას. ეს უპირატესობები უცხოელ ინვესტორებს მონოპოლისტურ უფლებას ანიჭებს მხოლოდ წარმოების ფაქტორთა ბაზრების სფეროში. ეს ეხება კომპანიაში მენეჯმენტის მაღალ დონეს. მომხმარებელთა მოთხოვნებისა და გემოვნების შესახებ სრულყოფილი ინფორმაციის მოპოვებას, აღმოჩენათა პატენტებს, საიდუმლო „რეცეპტებს“, ვაჭრობის განსაკუთრებულ ხერხებს და ა. შ. ასეთი უპირატესობები ვერ აძლევს ფირმას შიდა ბაზრის კონტროლის საშუალებას. უცხოელ ინვესტორთა სპეციფიკური უპირატესობები მათ უბიძგებენ იქით, რომ კი არ იყიდონ სხვა ფირმებისგან, არამედ თავად შექმნან ახალი საწარმო სიმძლავრეები. სწორედ ამასი მდგომარეობს უცხოური ინვესტიციების ეკონომიკური ეფექტიანობის დასაბუთების შინაარსი.

ზემოთ მოყვანილი ანალიზიდან შეიძლება ითქვას, რომ საქართველოს მთავრობამ აქტიური დიალოგი უნდა აწარმოოს უცხოელ ინვესტორებთან, რათა გამოავლინოს მათი მუშაობის ხელის შემშლელი მიზეზები და დახმარება გაუწიოს მათ. ამას გარდა, ბანკებში აუცილებლად უნდა მოიხსნას ლიკვიდურობის პრობლემა და დაკრედიტება შეუზღუდავი უნდა გახდეს. სახელმწიფომ უნდა იზრუნოს დამატებითი ბაზრების მოძიებაზე, რაც ჩაანაცვლებს ძველ ბაზრებს.

ამასთან ერთად, უნდა მოხდეს პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების სტიმულირება. უცხოური ინვესტიციების სტიმულირების თვალსაზრისით, ერთ-ერთ მნიშვნელოვან საკითხს წარმოადგენს უცხოელ ინვესტორთათვის გარკვეული გარანტიების უზრუნველყოფა, რომელიც, თავის მხრივ, გულისხმობს მათი უფლებებისა და ინტერესების დაცვას. ეს გარანტიები, როგორც წესი, ასახულია მიმღები ქვეყნის ნორმატიულ აქტებში. უცხოელი ინვესტორების სახელმწიფო გარანტიის სისტემის ცენტრალურ კომპონენტებად შეიძლება ჩაითვალოს მათი დაცვა ქონების შესაძლო კონფისკაციისაგან. უცხოელ ინვესტორთათვის გარანტიების უზრუნველყოფის მნიშვნელოვან ფორმას წარმოადგენს მოგების საზღვარგარეთ შეუფერხებელი გადაგზავნა.

საქართველოში უცხოური ინვესტიციების მოზიდვის სტიმულირების პროცესში, პრიორიტეტი უნდა მიენიჭოს თანამედროვე ტექნოლოგიების დანერგვას, მაღალხარისხიანი პროდუქციის წარმოებას, მომსახურების ხარისხის სრულყოფასა და ქვეყნის შემოსავლის ზრდას. ამ რიგად, რეგიონული ინვესტიციური პროცესების განხილვის საფუძველზე ევროკავშირში ჩვენი ქვეყნის ინტეგრაციის ფონზე უცხოური ინვესტიციების მოზიდვის ხელშეწყობისა და ამ სფეროში არსებული პრობლემების აღმოფხვრის მიზნით საჭიროა გატარდეს შემდეგი ღონისძიებანი:

1. მთავრობამ კონტროლზე უნდა აიყვანოს უცხოელ ინვესტორთა საქმიანობა, გამოიყენოს ის სამუშაო ადგილთა ფორმირებისათვის, სამამულო ფირმების ჩართვით უნდა მოხდეს ერთობლივ საწარმოთა ორგანიზება, საკუთარი სამეცნიერო-ტექნიკური პოტენციალის განმტკიცება;

2. საქართველოს ხელისუფლებამ უნდა შეიმუშავოს ისეთი საინვესტიციო პოლიტიკა, რომელიც წახალისებს არა მარტო პროგრესული ტექნოლოგიის მოზიდვას, არამედ ხელს შეუწყობს საკუთარი სამეცნიერო-კვლევითი და საცდელ-საკონსტრუქტორო ლაბორატორიების შექმნას;

3. სახელმწიფომ უნდა ჩამოაყალიბოს ისეთი საინვესტიციო გარემო, რომელიც არ მისცემს უცხოელ ინვესტორს ადგილობრივ მეწარმეზე საკუთარი ინტერესების თავსმოხვევისა და ჩვენი ქვეყნის ეროვნული ინტერესების იგნორირების შესაძლებლობას.

ლიტერატურა:

1. ევროკავშირის-საქართველოს ასოცირების შეთანხმება. თავი VII: ფინანსური დახმარების შესახებ დებულება (*ეკონომიკური პოლიტიკის კვლევის ცენტრი 2014*);
2. სიჭინავა ა., ინვესტიციების თეორია, ანალიზი, ორგანიზაცია და მართვა, თბ., 2010;
3. Рытиков А.М., Рытиков С.А. Оптимизация стратегии организации и финансирования инвестиционного процесса, 2005, №7, С.4-13.
4. Prospects of DCFTA between Georgia and the EU;
5. www.geostat.ge საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური (პირდაპირი უცხოური ინვესტიციები) 2014.

FOREIGN INVESTMENT OPPORTUNITIES FOR GEORGIA'S INTEGRATION INTO THE EUROPEAN UNION IN THE BACKGROUND

David Katamadze, Batumi Shota Rustaveli State University, Associate Professor

RESUME

Signing an association agreement with the European Union to face new challenges in terms of attracting foreign investment in Georgia. EU's 500 million consumers with a rich foreign investors more opportunities to disappear and a great capacity in the market. They will be able to other EU countries to attract large capital, financial resources, technology, and export products made in Georgia this integration within the framework of any country on the market without tariffs and without, but it also needs to be considered by foreign investors' ambitions to become a recipient country's strategic assets to gain respect. Skeptical towards the EU integration team believes that the integration of these countries were not interested in entering the investors in Georgia, the Georgian entrepreneurs to benefit from their investments, but they are interested in the study of our country's strategic assets, they became owners of our resources to purchase tickets. Against the background of EU integration and the promotion of foreign investment in this field, we believe it necessary in order to eliminate the problems in the implementation of the following measures:

1. To take control of the activities of foreign investors, to use it in the formation of job opportunities. With the participation of foreign investors, local companies should organize joint enterprises, strengthening its scientific and technical potential;
2. The state should adopt an investment policy that will encourage not only for attracting progress sive technologies, but also help to create a laboratory for scientific research and experimental design;
3. The government should establish an investment environment that would allow foreign investors with local entrepreneurs the opportunity to impose their own interests.

შემოსავლების უთანასწორობა და „ჯინის“ ინდექსი საქართველოში

ნანული ქოქაშვილი, გორის სახელმწიფო სასწავლო უნივერსიტეტი, ასოცირებული პროფესორი
E- mail: nanulikokashvili@gmail.com

ლალი სადაღაშვილი, გორის სახელმწიფო სასწავლო უნივერსიტეტი, ასოცირებული პროფესორი

ერთ-ერთი უდიდესი დილემა, რომელიც ნებისმიერი თანამედროვე სახელმწიფოს მთავრობის და, საერთოდ, საზოგადოების წინაშე დგას, არის ის, თუ როგორი უნდა იყოს თანაფარდობა ეკონომიკურ თავისუფლებასა და ეკონომიკურ თანასწორობას შორის. იმისათვის, რომ განვითარდეს ეკონომიკა, საზოგადოებრივმა პროცესებმა შეიძინოს დინამიკა, საჭიროა მაქსიმალური ეკონომიკური თავისუფლება. ეს უკანასკნელი ბუნებრივად ბადებს უთანასწორობას. დროთა განმავლობაში სოციალურმა

უთანასწორობამ, თუკი ის რაღაც ზღვარს გადააჭარბებს, შეიძლება საზოგადოებაში დესტაბილიზაცია შეიტანოს. გარდა ამისა, ის შეიძლება გახდეს ხელის შემშლელი ფაქტორი ეკონომიკური განვითარებისთვის. მეორე მხრივ, სოციალურ თანასწორობაზე ზედმეტი ზრუნვა ზღუდავს ეკონომიკურ თავისუფლებას, მძიმე ტვირთად აწევს ეკონომიკას და იწვევს სტაგნაციას.

ეკონომიკური, ანუ შემოსავლის უთანასწორობა არ არის ახალი, ან მხოლოდ საქართველოსთვის დამახასიათებელი ფენომენი. უთანასწორობა თავისუფალი ბაზრის სისტემის თვისებაა და ადამიანის მიერ მიღებული ანაზღაურება მისი შესაძლებლობების, მის მიერ გაწეული რისკისა და შრომის ადეკვატურია. მარტივად თუ ვიტყვით, რაც უფრო მეტს მუშაობს ადამიანი, მით მეტი ანაზღაურება აქვს. შესაბამისად, გასაკვირი არ არის, რომ ყველა ადამიანი თანასწორი ვერ იქნება ეკონომიკურად. სრული თანასწორობა, ცხადია, კლავს მოტივაციას. ამის ეკონომიკური შედეგები პოსტსაბჭოთა საზოგადოებისთვის კარგად არის ცნობილი. თუმცა, მეორე მხრივ, ამ სისტემის ხარვეზად მიიჩნევენ იმას, რომ ზოგ ადამიანს, ვინც წარმატებას აღწევს, დიდი თანხა აქვს, ხოლო სხვებს, რომლებიც წარუმატებლები არიან, პირველადი მოხმარების პროდუქტის ყიდვაც არ შეუძლიათ.

გლობალური ფინანსური კრიზისის და ზოგიერთი ღარიბი ქვეყნის ბოლოდროინდელი ეკონომიკური განვითარების ფონზე, უთანასწორობის თემა მეტად აქტუალურია. კვლევაში „საქართველოს ეკონომიკური პრესპექტივა“ ძირითადი ყურადღება ეთმობა შემოსავლების უთანასწორობას და „ჯინის“ კოეფიციენტს. ჯინის კოეფიციენტი მათემატიკური კონცეფციაა, რომელიც იტალიელმა მათემატიკოსმა კორადო ჯინიმ შეიმუშავა. დღესდღეობით, ეს ყველაზე ადეკვატური საშუალებაა, აღნიშნული ფორმულა ყველაფრის გასაზომად შეიძლება გამოვიყენოთ, მაგრამ ყველაზე მეტად ის იმის დასადგენად გამოიყენება, თუ რამდენად თანაბრად არის განაწილებული ფული სხვადასხვა ქვეყნებში.

მოსახლეობის შემოსავლებისა და დანახარჯების დიფერენციაციის გასაზომად მსოფლიო სტატისტიკურ მეცნიერებაში მრავალი ინდიკატორია შემუშავებული. აქედან ყველაზე გავრცელებულია კორადო ჯინის კოეფიციენტი, ის გაიანგარიშება ფორმულით:

$$K = \sum P_i Q_{i+1} - \sum P_{i+1} Q_i$$

სადაც P_i -იმ მოსახლეობის ხვედრითი წილია (ნაზრდი კოეფიციენტების სახით), რომლებსაც გააჩნიათ მოცემული i -ური ჯგუფის არაუმეტეს მაქსიმალური მნიშვნელობის ტოლი შემოსავალი.

Q_i - i ური ჯგუფის შემოსავლის ხვედრითი წილია მოსახლეობის მთლიან შემოსავლებში (ნაზრდი კოეფიციენტების სახით).

საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური ეკონომიკური უთანასწორობის გასაზომად რამდენიმე ინდიკატორს იყენებს: პირველია მედიანური მოხმარების, ანუ ქვეყანაში ერთი ადამიანის საშუალო ყოველთვიური მოხმარების, 60 და 40 პროცენტზე ქვევით მყოფი მოსახლეობის წილი; ასევე კრიტერიუმებია სიღარიბის ზღვარს მიღმა მცხოვრები მოსახლეობის პროცენტული რაოდენობა და ჯინის კოეფიციენტი, რომლის მიხედვითაც უთანასწორობა 0-დან 1-მდე იზომება. რაც უფრო ახლოს არის მონაცემი 0-თან, ე. ი. არის აბსოლუტურად თანასწორი გადანაწილება. რაც უფრო უახლოვდება 1-ს, ანუ 100 პროცენტს, არის აბსოლუტურად უთანასწორო გადანაწილება და მეტი შემოსავლები კონცენტრირდება მოსახლეობის ცალკეულ ჯგუფების ხელში. ზოგჯერ ჯინის კოეფიციენტს 100-ზე ამრავლებენ, შესაბამისად კოეფიციენტი მერყეობს 0-სა და 100-ს შორის (მსგავს ტექნიკას იყენებს მსოფლიო ბანკიც). შესაბამისად, რაც უფრო დაბალია ჯინის კოეფიციენტი, მით უფრო თანაბარია შემოსავლების (ან სამომხმარებლო ხარჯების) გადანაწილება ქვეყანაში და მაჩვენებელიც მით უფრო პოზიტიურია.

დღესდღეობით, მოსახლეობის შემოსავლების მიხედვით ყველაზე თანასწორი ქვეყნები ევროპაშია: შვედეთი, ნორვეგია და ავსტრია. ამ ქვეყნების ჯინის კოეფიციენტი 20-დან 30-მდე მერყეობს. ყველაზე ნაკლებად თანასწორი საზოგადოებები აფრიკაშია, სადაც ჯინის კოეფიციენტი 60-ზე მეტია, ლათინურ ამერიკაში - 50-ზე მეტი.

საქართველოს სტატისტიკის ეროვნულმა სამსახურმა ქვეყანაში არსებული ეკონომიკური უთანასწორობის ახალი - 2013 წლის - მაჩვენებლები გამოაქვეყნა. ციფრები ამბობს, რომ საქართველოში კვლავ მაღალია სხვაობა მოსახლეობის შემოსავლებს შორის. კერძოდ: სტატისტიკის სამსახურის მონაცემებით, 2013 წელს საარსებო შემწეობის მიმღები მოსახლეობის რიცხვმა 437238 შეადგინა და მოსახლეობის 9,7 პროცენტს გაუტოლდა. შესაბამისად, 2012 წელთან შედარებით, არაფერი შეცვლილა. 2013 წელს, 2012 წელთან შედარებით, მცირედად არის გაუმჯობესებული ე.წ. ჯინის კოეფიციენტი, რომელიც მოსახლეობის ეკონომიკური უთანასწორობის საზომი ერთ-ერთი კრიტერიუმია.

ისმის კითხვა: სად დგას საქართველო ზოგადად, ყოფილი საბჭოთა კავშირის ქვეყნებს შორის, რომელთა თავდაპირველი უთანასწორობის მაჩვენებელი შედარებით დაბალი იყო?

	ქვეყანა	წელი	ჯინის კოეფიციენტი
1	ბელორუსი	2011	26
2	უკრაინა	2010	26
3	ყაზახეთი	2009	29
4	ტაჯიკეთი	2009	31
5	სომხეთი	2010	31
6	მოლდოვა	2010	33
7	ყირგიზეთი	2011	33
8	აზერბაიჯანი	2008	34
9	ლატვია	2009	35
10	ესტონეთი	2004	36
11	უზბეკეთი	2003	37
12	ლიტვა	2008	38
13	რუსეთი	2009	40
14	თურქმენეთი	1998	41
15	საქართველო	2010	42

მსოფლიო ბანკის უკანასკნელი მონაცემებით, მიუხედავად იმისა, რომ ზემოთ მოყვანილი ჯინის კოეფიციენტები სხვადასხვა წელს არის დათვლილი, სამომხმარებლო ხარჯების მოსახლეობაში გადანაწილება ჩვენს ქვეყანაში ყველაზე უთანასწოროა საბჭოთა კავშირის სხვა რესპუბლიკებთან შედარებით.

ამჟამად საქართველოს ჯინის კოეფიციენტი 40 პროცენტს უდრის. სურათის უკეთ დასანახად, ეს მონაცემი სხვა ქვეყნებისას შევადაროთ: სკანდინავიის ქვეყნებში ეს ინდიკატორი 25-ია, აფრიკის კონტინენტს შედარებით მაღალი ინდიკატორი აქვს (დაახლოებით, 70). თვით რეგიონშიც კი, რომელშიც პოსტსაბჭოთა ქვეყნების ინდიკატორები შედარებით მაღალია, საქართველოს კოეფიციენტი მაინც ზოგიერთი მისი მეზობლისას აჭარბებს: მაგალითად, სომხეთის ჯინის კოეფიციენტი 30.2-ს შეადგენს. ამავე დროს, საქართველოს ჯინის კოეფიციენტი რუსეთის (43.7) და თურქეთის (41.2) კოეფიციენტებზე ნაკლებია.

ეკონომიკური უთანასწორობის შესამცირებლად მთავრობები სხვადასხვა სტრატეგიას იყენებენ. მაგალითად: პროგრესული დაბეგვრა - ღარიბებთან შედარებით, მდიდრების პროპორციულად მეტად დაბეგვრა; დაუბეგრავი მინიმუმი; მინიმალური ხელფასის დაწესება ყველაზე ღარიბი მშრომელების შემოსავლის გასაზრდელად და სხვა. თუმცა, ცხადია, ამ ზომებსაც აქვს თავისი უკუშედეგები - მათ შორის, ისინი შესაძლოა ზოგადად ეკონომიკური ზრდის მაჩვენებლის შემაფერხებელიც კი გახდეს. სწორედ ამიტომ, რა კომბინაციაც უნდა აირჩიოს მთავრობამ, მნიშვნელოვანია, რომ მიზეზთან ბრძოლა ყოველთვის უფრო ეფექტიანია, ვიდრე სხვადასხვა სუბსიდიების გზით შედეგების შემსუბუქება.

შემოსავლების გადანაწილების მაჩვენებელი 40 პროცენტი ეკონომიკის ექსპერტთა ნაწილის აზრით, მიანიშნებს, რომ ქვეყანაში საშუალო ფენა, ფაქტობრივად, არ არსებობს და შემოსავლების დიდ ნაწილს მხოლოდ მდიდრების ფენა იღებს. საინტერესოა ეკონომიკის ექსპერტ ლადო პაპავას კომენტარი ამ საკითხთან დაკავშირებით: „სიტუაცია ასეთია, ჩვენ გვყავს მოსახლეობის მცირე ნაწილი, რომელიც ეკონომიკურად არის ძალიან კარგ მდგომარეობაში და უდიდესი ნაწილი ღარიბია. განსაკუთრებით დაზარალდა მოსახლეობის საშუალო ფენა, ბოლო პერიოდის ინფლაციასთან დაკავშირებით, როდესაც მათი შემოსავლები არ იზრდება, ხოლო ფასების მატების პერიოდში მათი რეალური შემოსავლები აშკარად მცირდება. შედეგად გვაქვს ის, რაც გვაქვს, საშუალო ფენის პრობლემა“.

ყველა ქვეყანა ცდილობს, გამდიდრდეს და საშუალო შემოსავლები გაიზარდოს. ამავე დროს, არსებობს უთანხმოება იმასთან დაკავშირებით, თუ რამდენად მნიშვნელოვანია თანასწორობა. ჩვენი აზრით, ყველაზე მნიშვნელოვანია მთავრობის მიერ ეკონომიკაში ნაკლები ჩარევა. ნაკლები ჩარევის შედეგად, ხალხი იმას გააკეთებს, რაც მოუნდება და ქვეყანა ეკონომიკურად განვითარდება. იმ შემთხვევაში, თუ გადასახადების მეშვეობით, შემოსავლების გადანაწილება მოხდება, ეს ადამიანებს გააზარმაცებს. ამ თეორიის თუ გჯერა, ისიც უნდა დაიჯერო, რომ მდიდარი ადამიანები მხოლოდ იმიტომ არიან მდიდრები, რომ ბევრს მუშაობდნენ და ან სხვებზე ჭკვიანები არიან. არადა, ისეთი მდიდრების რიცხვი ძალიან ცოტაა, ვინც წარმატებას მართლა მძიმე შრომითა და ჭკუით მიაღწიეს, მათ უმრავლესობას უბრალოდ გაუმართლა და საჭირო კავშირები აღმოაჩნდა.

ქვეყანაში მოსახლეობის შემოსავლების მდგომარეობის დასადგენად, საქართველოს სტატისტიკის სამსახური მოსახლეობის საშუალო მოხმარების მედიანას იკვლევს, რომელიც მოსახლეობის

უთანაბრობას აჩვენებს: მედიანა არის, მოსახლეობა დაყოფილია რამდენიმე სტრატად, ვიღებთ საშუალო მოხმარებას და ვიღებთ იმის 60 პროცენტის და 40 პროცენტის ქვევით მყოფ მოსახლეობას, რომელიც გვაჩვენებს უთანაბრობას. კონკრეტულად იმის დადგენა ქვეყანაში, ვინ არის ღარიბი, ანუ ვის უნდა ეწოდოს ღარიბი, ეს უკვე სტატისტიკოსის საქმე არ არის.

„საქსტატის“ მონაცემების მიხედვით, მედიანური მოხმარების 60 პროცენტის ქვევით არის საქართველოს მოსახლეობის თითქმის 20 პროცენტი. ანალოგიური მაჩვენებელი აქვს ბევრ ევროპულ, განვითარებულ ქვეყანას. რაც შეეხება სიღარიბის ზღვარს ქვემოთ მყოფი მოსახლეობის რაოდენობას, ის საქართველოში 10 პროცენტზე ოდნავ ნაკლებია და შემცირების ტენდენციით ხასიათდება, მთლიანი შიდა პროდუქტის მატებასთან ერთად.

ესტონეთის, უზბეკეთის და თურქმენეთის ჯინის კოეფიციენტების დაანგარიშებიდან 10 წელზე მეტია გასული და შესაძლოა ამ 10 წელიწადში მათი ჯინის კოეფიციენტები მნიშვნელოვნად შეცვლილიყო. მონაცემთა დათვლის წლების განსხვავების გამო, ზემოთ მოყვანილი მონაცემები სრულ სურათს ვერ იძლევა იმის შესახებ, თუ რამდენად ლიდერობს საქართველო ამჟამად ჯინის კოეფიციენტის სიდიდის თვალსაზრისით. თუმცა, რადგან საქართველოს კოეფიციენტი ყოფილ საბჭოთა რესპუბლიკებს შორის ერთ-ერთი ყველაზე მაღალია, შეგვიძლია დანამდვილებით ვთქვათ, რომ საქართველოს შემოსავლების გადანაწილების უთანასწორობის მხრივ მართლაც ერთ-ერთი ყველაზე ცუდი პოზიცია უკავია ყოფილ საბჭოთა რესპუბლიკებს შორის და ამ მაჩვენებლით მნიშვნელოვნად ჩამორჩება განვითარებული ქვეყნების უმრავლესობას.

მკვლევართა აზრით, ჯინის ინდექსი მჭიდრო კავშირშია საზოგადოების მღელვარებასთან [social unrest]. კოეფიციენტი 40 და უფრო მაღალი მაჩვენებელი მიანიშნებს შემოსავლების ისეთ უთანასწორო გადანაწილებას, რომელმაც შესაძლოა საზოგადოების მღელვარება გამოიწვიოს და ძირითადად ახასიათებთ განვითარებად და ნაკლებ განვითარებულ ქვეყნებს. თუმცა, უნდა აღინიშნოს, რომ შეერთებული შტატების ჯინის კოეფიციენტი [დათვლილი მხოლოდ ხელფასების (და არა საბოლოო შემოსავლების) უთანასწორობის მხრივ] 40-ზე მაღალია, თუმცა, თუ გავითვალისწინებთ სხვადასხვა ფულად ტრანსფერებს [შემოსავლის შემდგომ გადანაწილებას მოსახლეობაში (income redistribution)], რომლებსაც შეერთებული შტატების მოქალაქეები იღებენ, ეს კოეფიციენტი დაახლოებით 37-მდე მცირდება, რაც კვლავ საკმაოდ მაღალია განვითარებული ქვეყნებისთვის.

ჯინის კოეფიციენტი ქვეყნებს შორის 25-დან 70-მდე მერყეობს. ხოლო განვითარებული ქვეყნების უმეტესობის კოეფიციენტი დაახლოებით 25-დან 35-მდე შუალედშია. ჯინის კოეფიციენტი მხოლოდ შემოსავლების გადანაწილების უთანასწორობას ზომავს, მაგრამ არაფერს ამბობს ქვეყანაში შემოსავლების სიდიდეზე, ამიტომაც კონკრეტული ქვეყნის ჯინის კოეფიციენტის 25-დან 35-მდე შუალედში ყოფნა [რომელშიც საკმაოდ ბევრი განვითარებადი თუ ნაკლებ განვითარებული ქვეყანაა მოხვედრილი] ცალსახად არაფერს ნიშნავს შემოსავლების (ანდაც სამომხმარებლო ხარჯების) სიდიდის თვალსაზრისით.

საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის მონაცემებზე დაყრდნობით, საქართველოს ჯინის კოეფიციენტები შემოსავლებისა და სამომხმარებლო ხარჯების მიხედვით შემდეგნაირად გამოიყურება:

ჯინის კოეფიციენტები		
წლები	მთლიანი შემოსავლების მიხედვით	მთლიანი სამომხმარებლო ხარჯების მიხედვით
2006	0,45	0,40
2007	0,46	0,41
2008	0,45	0,41
2009	0,46	0,42
2010	0,46	0,43
2011	0,46	0,42
2012	0,43	0,41

ამრიგად:

- საქართველოს „ჯინის“ კოეფიციენტი თურქეთისა და რუსეთის მაჩვენებელს უახლოვდება;
- სოციალური უთანასწორობა დამახასიათებელია, პირველ რიგში, განუვითარებელი ქვეყნებისთვის. ეს ბუნებრივიცაა, რადგან სოციალური თანასწორობა გარკვეულწილად ნიშნავს მთლიანი შიდა პროდუქტის გადანაწილებას;
- არსებობს ერები (ამერიკელები და ბრიტანელები), რომლებისთვისაც უფრო მთავარია თავისუფლების, მათ შორის ეკონომიკური თავისუფლების ხარისხი, ვიდრე სოციალური თანასწორობა;

– კიდევ ერთი დასკვნა უნდა გავაკეთოთ საქართველოსთან მიმართებაში. საქართველოს ჯინის კოეფიციენტი (40.8) ყველაზე მაღალია პოსტსაბჭოთა ქვეყნებში (ასეთივე აქვს თურქმენეთს), ხოლო ევროპაში ჩამორჩება მხოლოდ თურქეთს. მიუხედავად ამისა, ის არცთუ ისე დიდია და კომპენსირდება ეკონომიკური თავისუფლების მაღალი ხარისხით.

ლიტერატურა:

1. ნ. გ. მენქიუ, ეკონომიკის პრინციპები, თბილისი, 2008.
2. ა. აბრალავა, პ. ლემონჯავა, ეკონომიკის პრინციპები, თბილისი, 2010.
3. პ. ლეიაშვილი, ეკონომიკის, თბილისი, 2004.
4. კ. რ. მაკკონელი, ს. ლ. ბრიუ, ეკონომიკის, თბილისი, 1998.
5. ს. ფიშერი, რ. შმალენზი, რ. დორნბუმი, ეკონომიკა, თბილისი, 1998.
6. Салин В. Н., Шпаковская Е. П., Социально-экономическая статистика учебник –М: Юрист, 2004.
7. <http://www.businessdictionary.com/definition/gini-index.html>
8. www.radiotavisupleba.ge

INCOME INEQUALITY AND “GINI” COEFFICIENT IN GEORGIA

Nanuli Kokashvili, Gori State Teaching University, Associate Professor

Lali Sadaghashvili, Gori State Teaching University, Associate Professor

RESUME

There is discussed an economical or income inequality in Georgia in the work “Income Inequality and “Gini” coefficient in Georgia”, according to which Georgia is considered as one of the most backward country in terms of redistribution of welfare. On the base of statistic date “Gini” coefficient in Georgia is one of the highest among the former Soviet republics, we can say positively that Georgia has one of the worst position among the former Soviet republics in terms of redistribution of income inequality and it is considerably behind with this rate than the majority of development countries. There is not factually middle class in the country and only wealthy class gives a large part of income.

კლიენტთა მომსახურების ხარისხის თანამედროვე მდგომარეობა საქართველოს საცალო ვაჭრობაში და მისი გაუმჯობესების მარკეტინგული გზები

გიორგი ყაზიშვილი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, დოქტორანტი

E-mail: g.kazishvili@gmail.com

„ვინც რაიმეს საყიდლად შემოდის, მეხმარება. ვინც ჩემს საამებლად შემოდის, სიამოვნებას მანიჭებს. ვინც ჩივის, მასწავლის, როგორ მოვიქცე, რომ უფრო მეტ ადამიანს ვასიამოვნო. ტკივილს კი მხოლოდ ის მაყენებს, ვინც უკმაყოფილოა, მაგრამ არ ჩივის. ასეთი კლიენტები შეცდომების გამოსწორებისა და ჩემი მომსახურების გაუმჯობესების შესაძლებლობას მართმევენ“.
მარშალ ფილდი, საცალო ვაჭრობის პიონერი

რა არის კლიენტთა ხარისხიანი მომსახურება? თანამედროვე პირობებში კლიენტთა ხარისხიანი მომსახურება მოიცავს ხელსაყრელ ადგილმდებარეობას, ფართო ასორტიმენტს, ლიდერობას სასაქონლო ჯგუფში, ოპერატიულობას, კონკურენტუნარიან ფასებს, გამყიდველთა მხრიდან კლიენტებისადმი თავაზიან დამოკიდებულებას და ა.შ.

ადამიანებს საცალო სავაჭრო საწარმოებში თანამშრომლებისაგან სურთ თავაზიანობა, კეთილგანწყობა, პროდუქტის ცოდნა, დახმარება, ენთუზიაზმი და სხვ. ხარისხიანი მომსახურება წარმოადგენს საცალო სავაჭრო საწარმოს ყველა რესურსისა და ყველა თანამშრომლის (და არა მხოლოდ იმათი, რომლებიც უშუალოდ ურთიერთობენ კლიენტებთან) კონცენტრაციას კლიენტთა დასაკმაყოფილებლად.

მომსახურების ფუნქციაა არსებული კლიენტების შენარჩუნება, ახლების მოზიდვა, კლიენტებისათვის სურვილისა და მოთხოვნილების შექმნა, გააგრძელონ თანამშრომლობა საცალო სავაჭრო საწარმოსთან.

თანამედროვე ეტაპზე ხარისხიანი მომსახურების ამოცანებს წარმოადგენს:

- კლიენტური ბაზის მხარდაჭერა;
- კლიენტური ბაზის განვითარება.

ურთიერთობის თვალსაზრისით ხარისხიანი მომსახურება უნდა ითვალისწინებდეს:

- მზრუნველობას;
- თავაზიანობას;
- პატიოსნებას;
- მზაობას დასახმარებლად;
- ოპერატიულობას;
- ხელმისაწვდომობას;
- მეგობრულობას;
- ცოდნას;
- პროფესიონალიზმს. [1: 25]

ზემოთ ჩამოთვლილი ფაქტორებიდან სწორედ მომსახურე პერსონალის პროფესიონალიზმი წარმოადგენს ერთ-ერთ უმნიშვნელოვანეს განმაპირობებელ ფაქტორს საცალო (და არა მხოლოდ საცალო) სავაჭრო საწარმოს წარმატებაში.

შრომითი რესურსების ფორმირების პრობლემებიდან ერთ-ერთი უმთავრესია კვალიფიციური და განათლებული კადრების შერჩევა. მუშაკთა კვალიფიკაციასთან დაკავშირებული პრობლემები გარკვეულწილად იმის გამო წარმოიშობა, რომ მრავალი საწარმო ჯერ კიდევ არ აღიარებს კვალიფიკაციის ამადლებისა და სწავლების აუცილებლობას. სწავლება ხშირად განიხილება როგორც ხარჯების გაზრდის და არა როგორც სტრატეგიული ინვესტიციის ფაქტორი, მაშინ, როდესაც საცალო სავაჭრო საწარმოების საქმიანობის ეკონომიკური ეფექტიანობა მნიშვნელოვანწილადაა დამოკიდებული პერსონალის კვალიფიკაციაზე. ძალიან ხშირად მომსახურე პერსონალის კლიენტებისადმი დამოკიდებულება განსაზღვრავს სწორედ საცალო სავაჭრო საწარმოს მომავალს - მის არსებობას ან არარსებობას.

ღიმილი, მეგობრული ხმა, საკუთარი საქმის ზედმიწევნით ცოდნა და მზადყოფნა დასახმარებლად - პროფესიონალი პერსონალის ძირითადი კრიტერიუმებია. დასავლეთის ქვეყნებში დამკვიდრებულია გამოთქმა - „კლიენტი - ეს ჩემი სამუშაოა“. კლიენტს შეუძლია 3-5 წამში განსაზღვროს, ყურადღებიანია თუ არა თანამშრომელი. საცალო სავაჭრო საწარმოების უმრავლესობაში ჯერ კიდევ არა აქვთ სათანადოდ გაცნობიერებული, რომ საკუთარ თანამშრომლებს უნდა შეასწავლონ კლიენტთა მომსახურების საფუძვლები.

ცნობილია, რომ კლიენტები თავიანთ უკმაყოფილებას სხვებსაც უზიარებენ - მეგობრებს, ახლობლებს, თანამშრომლებს, ოჯახის წევრებს და ა.შ. კვლევებით დადგენილია, რომ ცუდ მომსახურებაზე საჩივართა უმრავლესობა ძირითადად გამოწვეულია მომსახურე პერსონალის კლიენტებისადმი გულგრილი, ცივი და, ზოგჯერ, შეურაცხმყოფელი დამოკიდებულებითაც. კვლევებზე დაყრდნობით, ყოველი ცუდი მომსახურების დროს დამქირავებელი საშუალოდ მომხმარებლის 50%-ს კარგავს, საუკეთესო მომსახურებით კი იძენს 10%-ს. [3]

მოვიყვანთ ცუდი მომსახურების რამდენიმე ტიპურ მაგალითს (შემთხვევას), რომლებიც ხშირად შეგვხვდრია გორის (და არა მარტო გორის) საცალო სავაჭრო ქსელში:

- *სამშენებლო მასალების მაღაზიაში*: პერსონალი (4 ადამიანი), რომლებიც მყიდველებს ყურადღებას არ აქცევენ, არამედ სხედან და აზარტულად თამაშობენ კარტს, დომინოს ან სხვ. გამყიდველი: „ახლავე დავამთავრებთ“;

- *ბუტიკში*: გამყიდველი ქალი დიდი ცნობისმოყვარეობით ავსებს კროსვორდს, ნაკლებად აქცევს ყურადღებას მყიდველებს და მხოლოდ ზოგადი ფრაზებით შემოიფარგლება: „თქვენ თვითონ ნახეთ, ოღონდ ხელით არ შეეხოთ“;

- *მობილური ტელეფონების მაღაზიაში*: ვიტრინებში სხვადასხვა მოდელის უამრავი ფიჭური ტელეფონია გამოფენილი, მაგრამ მათი ტექნიკური მახასიათებლების აღწერა (ტექნიკური

შესაძლებლობები) და ფასი არ არის მითითებული, გამყიდველებმა კი არც იციან ეს რა შესაძლებლობების ტელეფონებია. გამყიდველი: „ერთი წუთით, დაიცადეთ, ახლავ პრაისს მოვძებნი“.

- *სუპერმარკეტში*: გამყიდველი მყიდველის თვალწინ ზრდის საქონლის ფასს, ვიტრინაში კი სხვა, უფრო დაბალი ფასია მითითებული მოცემულ პროდუქტზე;

- *სასურსათო მაღაზიაში*: გამყიდველი არ თვლის საჭიროდ ხურდა დაუბრუნოს მყიდველს. გამყიდველი: „ასე დაწვრილმანდით?“ და ა.შ. [2: 189]

ცნობილმა მეცნიერმა კარლ სიუელმა შეიმუშავა 10 მცნება იმის შესახებ, თუ როგორ უნდა იმუშაონ კომპანიებმა კლიენტებთან. ესენია: 1. აიძულეთ კლიენტები დაბრუნდნენ; 2. სისტემა და არა მარტო ღიმილი; 3. გაეცით ნაკლები დაპირება და გააკეთეთ მეტი; 4. როცა კლიენტი რაიმეს გთხოვთ, თქვენი პასუხი არის „დიახ“; 5. გაათავისუფლეთ თქვენი კონტროლიორები და კლიენტებთან ურთიერთობის მთელი დეპარტამენტი; 6. არ არის საყვედურები? ე.ი. რაღაც ვერ არის კარგად; 7. გაზომეთ ყველაფერი; 8. ხელფასები უსამართლოა; 9. იყავით თავაზიანი; 10. ბენჩმარკინგი. [4]

ზემოთ მოყვანილი მაგალითები სერიოზული დაფიქრების მიზეზს უნდა აძლევდეს იმ საცალო სავაჭრო ქსელის ხელმძღვანელებსა და გამყიდველებს, რომლებიც უგულებელყოფენ ფასეულობებს და მიაჩნიათ, რომ ფასეულობების შექმნაზე დახარჯული სახსრები წყალში გადაყრილი ფულია.

მომხმარებელთა მომსახურების კულტურის მხრივ საქართველოში არსებული მდგომარეობა ჩამორჩება მაღალგანვითარებულ ქვეყნებში ჩამოყალიბებულ მომსახურების კულტურას. სამწუხაროდ, არა მხოლოდ გორში, არამედ საქართველოში ბევრი მაღაზია, მარკეტი ვერ დაიკვებნის მომსახურების მაღალი დონით. ხშირად ვხვდებით მაღაზიებში გამყიდველებს, რომლებიც უღიმამოდ და არასრულყოფილად პასუხობენ მომხმარებელთა მიერ დასმულ შეკითხვაზე. ქვეყანაში არ არსებობს ერთიანი სტანდარტი, რომელთა შესრულებაც სავალდებულო იქნებოდა კომპანიებისათვის. კომპანიების მხოლოდ ნაწილს აქვს შემუშავებული მომსახურების კულტურის საკუთარი, შიდა სტანდარტები. ავიღოთ თუნდაც პერსონალის ჩაცმულობა. კომპანიების მცირე ნაწილში მოეთხოვება პერსონალს ატაროს კომპანიის მიერ შემუშავებული უნიფორმა. სავაჭრო ობიექტების დიდ ნაწილში კი პერსონალისადმი ეს მოთხოვნა საერთოდ არ არის. გარდა ამისა, მომხმარებელზე დადებითად მოქმედებს აგრეთვე ისიც, რომ პერსონალს უნიფორმებზე მიმაგრებული აქვთ კომპანიის ლოგოთი დამშვენებული ბეიჯები საკუთარი გვარ-სახელებისა და თანამდებობების მითითებით, რაც მომხმარებლებს საშუალებას აძლევს სახელით მიმართოს პერსონალს და ამით თავიდან აიცილოს აღნიშნულთან დაკავშირებული უხერხული სიტუაციები. ცნობილი ფსიქოლოგი დეილ კარნეგი აღნიშნავს: „**ადამიანისთვის საკუთარი სახელი ყველაზე ძვირფასი რამ არის მისი ლექსიკური მარაგიდან**“. [5]

მსგავსი კულტურა მოქმედებს ბანკებში, აფთიაქებში, დიდ სუპერმარკეტებში. ასეთი კულტურის დანერგვა დადებითად მოქმედებს თავად ბრენდის აღქმაზე. მაგალითად, ყელსახვევების მიხედვით ადვილად აღიქვამთ სხვადასხვა საბანკო ბრენდებს. ნარინჯისფერი ყელსახვევით ადვილად გამოარჩევთ საქართველოს ბანკის თანამშრომელს, ცისფერი ყელსახვევით – „თიბისი“ ბანკის თანამშრომელს. მსგავსი პრაქტიკაა დანერგილი მობილური კავშირგაბმულობის კომპანიებშიც. მაგალითად, ისამონისფერი კომპანია „ჯეოსელის“ ბრენდთანაა დაკავშირებული, წითელი – „მაგთიკომთან“, ხოლო ყვითელი და შავი ზოლების შეხამება – „ბილაინთან“. აქ საქმე გვაქვს ბრენდების ვიზუალურ აღქმასთან.

ზემოაღნიშნულის პარალელურად, შეუძლებელია არ აღვნიშნოთ ის საგულისხმო პოზიტიური ტენდენციებიც, რომლებიც შეინიშნება საქართველოში მოქმედი კომპანიების გარკვეული ნაწილის მხრიდან. ფაქტია, რომ უკანასკნელ პერიოდში საქართველოში მოქმედმა არაერთმა კომპანიამ განსაკუთრებული ყურადღება მიაქცია მომხმარებელთა მომსახურების ხარისხს. ამის მაგალითად შეიძლება დავასახელოთ წიგნების პოპულარული მაღაზიათა ქსელი „ბიბლუსი“. კომპანიის ოპერატორი უკავშირდება ერთგულ მომხმარებლებს და აძლევს შეკითხვებს: „კმაყოფილი ხართ თუ არა ჩვენი მომსახურებით? როგორ დაახასიათებდით „ბიბლუსის“ მაღაზიებში მომუშავე პერსონალის მხრიდან თქვენდამი დამოკიდებულებას? რამდენად ამომწურავად და სრულყოფილად გასაუბრდნენ დასმულ შეკითხვებზე? რას ისურვებდით კომპანიის მხრიდან (რჩევები, რეკომენდაციები)?“

შეგვიძლია მოვიყვანოთ კიდევ ერთი მაგალითი: „ბილაინის“ აბონენტთა მომსახურების სამსახურთან დაკავშირების შემდეგ ოპერატორი სთხოვს აბონენტს ხაზზე დარჩენას, რათა მონაწილეობა მიიღოს გამოკითხვაში. (რამდენად ამომწურავად უპასუხა ოპერატორმა დასმულ შეკითხვებს; თქვენთვის გაწეული მომსახურების მიხედვით გაუწევთ თუ არა „ბილაინს“ რეკომენდაციას? გთხოვთ შეაფასოთ 10-ბალიანი სისტემით: 0 – არ გავუწევდი, 10 – აუცილებლად გავუწევდი).

მოპოვებული ინფორმაციის განზოგადებიდან და ჩვენ მიერ საცალო სავაჭრო მაღაზიებზე ხანგრძლივი დაკვირვებიდან გამომდინარე, შესაძლებელია, ჩამოვაყალიბოთ შემდეგი ძირითადი დასკვნები:

1. საქართველოში ბევრი მაღაზია, მარკეტი ვერ დაიკვეხნის მომსახურების მაღალი ხარისხით. ხშირად შეხვედებით მაღაზიებში გამყიდველებს, რომლებიც უდიდესად და არასრულყოფილად პასუხობენ მომხმარებელთა მიერ დასმულ შეკითხვებზე. ქვეყანაში არ არსებობს ერთიანი სტანდარტი, რომელთა შესრულებაც სავალდებულო იქნებოდა კომპანიებისათვის. კომპანიების მხოლოდ ნაწილს აქვს შემუშავებული მომსახურების კულტურის საკუთარი, შიდა სტანდარტები;

2. საცალო ვაჭრობის საკადრო შემადგენლობაში შემავალი პერსონალი უმეტესად ვერ პასუხობს თანამედროვე მოთხოვნებს:

ა) მომსახურების ხარისხი, ზოგადად, რჩება საშუალოზე დაბალი;

ბ) არასაკმარისია სავაჭრო საწარმოს მენეჯერთა კვალიფიკაცია მარკეტინგში;

გ) ცალკეულ შემთხვევებში ჰიგიენის ნორმების დონე არაა დამაკმაყოფილებელი;

დ) არაა დამაკმაყოფილებელი მომსახურე პერსონალის მომზადების დონე. ცალკეულ შემთხვევებში კი ვერანაირ კრიტიკას ვერ უძლებს;

ე) არაა დამაკმაყოფილებელი მატერიალურ-ტექნიკური ბაზა. უმეტეს მათგანში საერთოდ არაა თანამედროვე ეტაპზე საცალო ვაჭრობაში გამოყენებული ტექნოლოგიები;

ვ) მაღაზიების აბსოლუტურ უმრავლესობას არა აქვს საკუთარი ვებ-გვერდი ინტერნეტში, გვერდი სოციალურ ქსელებში (მაგალითად, Facebook-ში, Twitter-ში და სხვ.);

ზ) უნიფორმების, შიდა სტანდარტების არ არსებობა კლიენტებთან ურთიერთობის დროს;

თ) მაღაზიების უმრავლესობას არ სურს გაყიდული საქონლის უკან დაბრუნება მაშინაც კი, თუ ეს საქონელი ვადაგასული ან უხარისხო აღმოჩნდა. შესასვლელებში განთავსებული წარწერა კლიენტებს თავიდანვე აუწყებს, რომ „გაყიდული საქონელი უკან აღარ მიიღება“ და ა.შ.

ამრიგად, საქართველოს საცალო სავაჭრო ქსელში (ქ. გორის მაგალითზე) კლიენტთა მომსახურების ხარისხზე ჩვენ მიერ ხანგრძლივი დაკვირვების საფუძველზე გამოვლინდა ის ფაქტორები, რომლებიც ხელს უშლიან საქართველოს სავაჭრო ქსელში კლიენტთა მომსახურების ხარისხის გაუმჯობესებას. აქედან გამომდინარე, საცალო ვაჭრობაში კლიენტთა მომსახურების ხარისხის ამაღლების მიზნით მიზანშეწონილად მიგვაჩნია საქართველოს საცალო სავაჭრო საწარმოების მხრიდან შემდეგი ღონისძიებების დროულად გატარება:

- მომსახურების სტანდარტების შემუშავება, დანერგვა და მათი მუდმივი კონტროლი;

- მაღაზიის ადგილმდებარეობის სწორად შერჩევა. ხშირად სწორედ მაღაზიის ადგილმდებარეობაზეა დამოკიდებული მისი წარმატება ან წარუმატებლობა. მაგალითად, რამდენიმე წლის წინ ქალაქ გორში გაიხსნა მაღაზიათა ქსელის ცნობილი ბრენდის „პოპულის“ ფილიალი. თავდაპირველად კომპანიით არაერთი მომხმარებელი დაინტერესდა. მაღაზიაში სტუმრობისას თვალშისაცემი გახლდათ სისუფთავე, მრავალი ტექნოლოგიური სიახლე (ურიკები, სათანადოდ აღჭურვილი უახლესი ტექნიკური აპარატურა, მომსახურების ხარისხის შედარებით მაღალი დონე და სხვ.), რაც იმ პერიოდისათვის გარკვეულ სიახლეს წარმოადგენდა ადგილობრივი მომხმარებლებისათვის. რამდენიმე ხნის შემდეგ სუპერმარკეტი დაიხურა. ამის ერთ-ერთ მთავარ მიზეზად ადგილმდებარეობა უნდა მივიჩნიოთ. მართალია, მაღაზია ქალაქის ცენტრალურ ნაწილში მდებარეობდა, მაგრამ არა გზისპირთან ახლოს, არამედ ავტომანქანებისათვის შედარებით მიუდგომელ ადგილას, ყოფილი უნივერსიტეტის შენობის უკან. ამასთან არც ქვეითად მოსიარულეთათვის იყო მაინცდამაინც თვალსაჩინო. ამ დროს გაცილებით უკეთეს მდგომარეობაში აღმოჩნდა „პოპულზე“ ბევრად უფრო პატარა ფართობის მქონე მაღაზია „დაფნე“, რომელიც ქალაქის ცენტრალურ ნაწილში გზის პირას მდებარეობს და ავტომანქანებისა და მომხმარებლებისათვის ადვილად მისადგომია. სწორედ არახელსაყრელი ადგილმდებარეობა შეიძლება მივიჩნიოთ მაღაზიის წარუმატებლობის ერთ-ერთ მნიშვნელოვან მიზეზად;

- კადრების სწორად შერჩევა. ჩვენმა დაკვირვებამ ცხადყო, რომ კადრების სწორად შერჩევის კუთხით სერიოზული პრობლემებია საქართველოს საცალო ვაჭრობაში ქ. გორის მაგალითზე, რაც შესაბამისი ხელმძღვანელებისაგან დროულ ყურადღებასა და ძალისხმევას მოითხოვს;

- პერსონალის პერიოდული ტრენინგები კვალიფიკაციის ასამაღლებლად თანამედროვე ტენდენციებისა და მოთხოვნების გათვალისწინებით. ზოგიერთი ხელმძღვანელი ტრენინგებს ზედმეტ ფუფუნებად მიიჩნევს, რაც ყოველგვარ საფუძველს მოკლებულია;

- მომსახურე პერსონალის საქმიანობის პერიოდული შეფასება და წარმატებულთათვის წახალისების სისტემის შემუშავება-დანერგვა. ჩვენს მიერ განხორციელებული დაკვირვებების პერიოდში იშვიათად გვხვდებოდა ისეთი საცალო სავაჭრო მაღაზია, სადაც ბონუსების, ფულადი თუ სხვა სახის წახალისებების სისტემა იქნებოდა დანერგილი;

- უსაფრთხოების ზომების გამკაცრება. განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია მაღაზიების როგორც გარე, ისე შიდა ინტერიერის აღჭურვა თანამედროვე სათვალთვალო ვიდეოკამერებით, დაცვის სისტემებით, რაც, ერთი მხრივ, საკუთარი მაღაზიის უსაფრთხოებისათვის, თანამშრომლების დაცვისა და შესაძლო

კრიმინალთან ბრძოლისათვის შეიძლება იქნეს გამოყენებული, ხოლო მეორე მხრივ, გარკვეულწილად თავად მომხმარებელთა დაცვასაც ითვალისწინებს;

- ვიტრინებისა და ინტერიერის მოწყობა. ამ მხრივ შესაძლებელია გამოცდილი სპეციალისტების, დიზაინერების დაქირავება, რომლებიც მაღაზიის მოწყობის შესაბამისი დიზაინის პროექტს მოამზადებენ და განახორციელებენ;

- ინტერნეტსა და სოციალურ ქსელებზე საკუთარი საცალო ვაჭრობის საწარმოს გვერდის არსებობა. განსაკუთრებულ მნიშვნელობასა და პოპულარობას იძენს სოციალური ქსელები: Facebook, Twitter და სხვ. აქედან გამომდინარე ისინი რეკლამის შესანიშნავი საშუალებებიცაა. ასევე გასათვალისწინებელია ისიც, რომ წამყვანი კომპანიების ვებ-გვერდებზე მათი მისამართი Google-ის შესაბამისი რუკითაა წარმოდგენილი, რაც ამარტივებს მომხმარებელთათვის მისი ადგილმდებარეობის განსაზღვრას;

- გასართობი კუთხის მოწყობა ჩვილი და საბავშვო ბაღის ასაკის ბავშვებისათვის. თანამედროვე პირობებში მსგავსი სახის გასართობი კუთხეები არაერთ დაწესებულებას გააჩნია. მაგალითად, პროკრედიტ ბანკის გორის ფილიალში არის ერთი კუთხე ბავშვებისათვის, რითაც უმსუბუქდებათ მშობლებს ბავშვთან ერთად მგზავრობასთან დაკავშირებული პრობლემები და ერთგვარად ამა თუ იმ მომსახურების ლოდინთან დაკავშირებულ პრობლემებს ამსუბუქებს;

- მომხმარებელთა ჩივილების გაანალიზება და მათზე სწრაფი, ადეკვატური რეაგირება. ეს საკითხიც დროულ ყურადღებას მოითხოვს. მომხმარებელთა ჩივილების იგნორირებამ, საბოლოო ჯამში, საცალო სავაჭრო საწარმო შესაძლოა კრახამდე მიიყვანს. მიზანშეწონილია საცალო სავაჭრო საწარმოში წარმოებდეს პრეტენზიების/ჩანაწერების წიგნი, სადაც მომხმარებლები თავიანთ პრეტენზიებს, სურვილებს, რეკომენდაციებს ჩაწერენ. მათზე დროული რეაგირება კი საცალო სავაჭრო საწარმოების ეკონომიკური საქმიანობის ეფექტიანობის ამაღლებისკენ წინგადადგმული ნაბიჯია. მსგავსი სახის პრეტენზიების/ჩანაწერების წიგნები გორში არც ერთ მაღაზიაში არ შეგვხვედრია, თუ არ ჩავთვლით აფთიაქებს, სადაც განთავსებულია ინფორმაცია იმის შესახებ, რომ უკმაყოფილების ან რაიმე პრეტენზიის შემთხვევაში მომხმარებლებს შეუძლიათ შეავსონ რეკლამაცია;

- ანგარიშსწორების თანამედროვე მეთოდების დანერგვა-განვითარება და გადახდის სისტემების მრავალფეროვნება. კლიენტს შეუძლია თავად გადაწყვიტოს რით გადაიხდის: ნაღდი ფულით თუ ელექტრონული ფულით, საშუალება ეძლევა შეარჩიოს გადახდის მისთვის მოსახერხებელი ფორმა. ჩვენს შემთხვევაში მსგავსი არჩენის გაკეთების შესაძლებლობა გორელ მომხმარებელს შეუძლიათ, მაგალითად, სუპერმარკეტში „დაფნე“;

- თანამშრომელთა მუშაობის სათანადოდ ანაზღაურება. საცალო სავაჭრო საწარმოები მომსახურების ხარისხის მაღალი დონით ვერ დაიკვეხნიან. შესაძლებელია ამის ერთ-ერთი მიზეზი თანამშრომელთა არასათანადო, დაბალ ანაზღაურებაში მდგომარეობდეს, რის გამოც ისინი არამოტივირებულნი არიან;

- მუდმივი კვლევების ჩატარება და მიღებული შედეგების გათვალისწინება საწარმოების განვითარების გეგმაში. აქ განსაკუთრებით საყურადღებოა არაფორმალური და ფორმალური გამოკითხვები, თავად თანამშრომელთა გამოკითხვები. მაგალითად, ცოლ-ქმარმა კოვალსკებმა, რომლებიც ფლობენ რამდენიმე სუპერმარკეტს სენტ-პოლის (მინესოტას შტატი) ახლოს, მოიფიქრეს არაფორმალური კვლევის შესანიშნავი მეთოდი, რომლის გამოყენებაც ნებისმიერი ზომის კომპანიას შეუძლია. ყოველკვარტალურად ისინი თავიანთ მაღაზიებთან ახლოს არენდით იღებენ კონფერენც-დარბაზს, სადაც იწვევენ 8-12 მყიდველს თითოეული მაღაზიიდან. „არანაირი ოფიციალი“. - აღნიშნავს ჯიმ კოვალსკი - ჩვენ ვუმასპინძლებით პიცით და ვაძლევთ უამრავ შეკითხვას იმის შესახებ, რა მოსწონთ და რაც მთავარია, რა არ მოსწონთ ჩვენს მაღაზიაში. ისინი გვცევენ. ჩვენ ვუსმენთ.“ ასეთი შეხვედრების შედეგად გადაწყდა მოხუცებისათვის დაბალკალორიული პროდუქტების ასორტიმენტის გაფართოება, მარტოხელა ადამიანებისათვის ხორცის უფრო წვრილ პორციებად დაფასოება და სხვ. [1: 123]

- გასათვალისწინებელია ახალი ორლეანის უნივერსიტეტის პროფესორ მაიკლ ლებეფის მიერ კლიენტებისათვის შეთავაზებული კითხვარი, სადაც მათ უნდა უპასუხონ კომპანიის სპეციფიკაზე ადაპტირებულ „პლატინურ კითხვებზე“ (ასე უწოდებენ იმისათვის, რათა ხაზი გაუსვან მათ ფასეულობებს): როგორ ვმუშაობთ? რა არის საჭირო იმისთვის, რომ უკეთ ვიმუშაოთ? ყოფილ კლიენტებს გამოკითხვისას დაუსვით კითხვა: „რატომ შეწყვიტეთ პროდუქციის შეძენა ჩვენთან? [1: 124]

- საცალო სავაჭრო საწარმოების უზრუნველყოფა მომსახურებასთან დაკავშირებული თანამედროვე ტექნოლოგიებით. განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია საცალო სავაჭრო საწარმოებში მატერიალურ-ტექნიკური ბაზის დანერგვა-სრულყოფა თანამედროვე მოთხოვნების გათვალისწინებით;

- სასურველია უფასო, 24 საათიანი call center-ების ამოქმედება, რომელთა საშუალებითაც მომხმარებლებს შეეძლებათ მომსახურებასთან დაკავშირებული საკუთარი შეხედულებების, მოსაზრებების, პრობლემების დაფიქსირება და სხვ.

- განსაკუთრებით ნიშანდობლივია საქართველოში მოქმედი საცალო სავაჭრო საწარმოების მიერ უცხოური კომპანიების გამოცდილების, მათი ბიზნეს მაგალითების გაანალიზება და გათვალისწინება ქართულ რეალობასთან შესაბამისობაში. მაგალითად, ჟურნალ Chain Store Age-ის კვლევამ აჩვენა, რომ მყიდველთა 80%-მა საცალო მაღაზიის არჩევისას მთავარ კრიტერიუმად დაასახელა საკუთარი ფულის უპრობლემოდ უკან მიღების შესაძლებლობა. [1: 133-134] მსხვილი საცალო ქსელების უმრავლესობა ფულის უკან დაბრუნების გარანტიას აძლევს. სამწუხაროდ, მრავალ საცალო სავაჭრო საწარმოს არ შეუძლია ასეთი გარანტია მისცეს.

საქართველოს საცალო სავაჭრო ქსელში დასაქმებულ თანამშრომლებს მათმა ხელმძღვანელებმა საკუთარ თავს უნდა დაუსვან შემდეგი კითხვები:

- როგორ დავამუშაოთ მიღებული შეკვეთა უფრო სწრაფად?
- როგორ მივაწოდოთ იგი უფრო სწრაფად?
- როგორ გავაუმჯობესოთ ჩვენი მუშაობა იმისათვის, რომ მაქსიმალურად დავეხმაროთ კლიენტებს და ავამძღოთ მათი კმაყოფილების დონე?
- როგორ ავამძღოთ საცალო სავაჭრო საწარმოს იმიჯი მომსახურების ხარჯზე?
- როგორ მოვექცეთ კლიენტებს, რომ მოვიპოვოთ მათი ლოიალურობა?

ამ კითხვებზე სწორად გაცემული პასუხების განხორციელებაზეა დამოკიდებული საქართველოს საცალო სავაჭრო საწარმოების წარმატება.

უმნიშვნელოვანესია ქვეყანაში მოქმედი საკანონმდებლო ბაზა, რომლის საშუალებითაც რეგულირდება საწარმოების და, მათ შორის, საცალო სავაჭრო საწარმოების საქმიანობა. განსაკუთრებით საყურადღებოა საქართველოს კანონი მეწარმეთა შესახებ, საქართველოს საგადასახადო კოდექსი. აღსანიშნავია, რომ საქართველოს კანონი მომხმარებელთა უფლებების დაცვის შესახებ გაუქმდა. ეს კანონი ჩაანაცვლა სურსათის კოდექსმა, სხვადასხვა კანონში გადანაწილდა გარკვეული მუხლები და ის სრულყოფილად არ მოიცავს და არ აკონტროლებს სამომხმარებლო ბაზარს. რიგითი მომხმარებლისათვის, მით უფრო თუ ის იურისტი არ არის, რთულია იმის გარკვევა, სად რა მუხლი გადანაწილდა. აქედან გამომდინარე მის შემდგომ სრულყოფასა და პრაქტიკაში განხორციელებას სათანადო ყურადღება უნდა მიექცეს. ხშირად თავად მომხმარებლებმა არ იციან თავიანთი უფლებების შესახებ. ამიტომ აუცილებელია მათი ინფორმირებულობის, ცოდნის დონის ამაღლება მოცემული მიმართულებით სხვადასხვა ღონისძიებების საფუძველზე (ტრენინგები, სამეცნიერო კონფერენციები, ვორკშოპები, სამუშაო შეხვედრები და სხვ.).

ლიტერატურა:

1. Шоул Дж., Первокласный сервис как конкурентное преимущество, М., 2008.
2. ყაზიშვილი გ., „იდუმალი მყიდველი“, როგორც მარკეტინგული კვლევის თანამედროვე მეთოდი, გორის უნივერსიტეტი, მეორე საერთაშორისო კონფერენციის მასალები, 2009.
3. <http://www.bpn.ge/analizi/4067-ratom-gadzvirda-ghimili.html?lang=ka-GE>
უკანასკნელად იქნა გადამოწმებული 09.10.2014
4. http://www.b2p.ge/2014/05/blog-post_25.html
უკანასკნელად იქნა გადამოწმებული 09.10.2014
5. <http://pleasantt.wordpress.com/2011/12/21/ადამიანებისათვის-თავის-მ/>
უკანასკნელად იქნა გადამოწმებული 09.10.2014

CURRENT SITUATION OF THE QUALITY OF CUSTOMER SERVICE IN THE GEORGIAN RETAIL TRADE AND MARKETING WAYS OF ITS IMPROVEMENT

Giorgi Kazishvili, Sokhumi State University, PhD student

RESUME

The objectives of the present quality service and the factors, which must be taken into consideration by the quality service, are discussed in the work.

The current situation of the quality of customer service in the Georgian retail trade is presented in the work, and the main problems that exist in the customer service, are underlined. Marketing ways and recommendations are given to solve the problems.

Certain examples, which are discussed by the author in the mentioned work, are taken both from the developed countries and Georgian reality as well. We think, that it will better reveal the problems, connected with the customer service.

ტურიზმის ბიზნესის წარმოშობისა და განვითარების ტენდენციები საქართველოში

გელა შაქარაშვილი, გორის სახელმწიფო სასწავლო უნივერსიტეტი, ასოცირებული პროფესორი

ევრაზიის დერეფნის ბუნებრივი ფუნქციით საქართველო წარმოადგენდა „დიდი აბრეშუმის გზის“ მნიშვნელოვან მონაკვეთს, ქართლის სამეფოს აღწერისას ბერძენი გეოგრაფი სტრაბონი (ძვ. წ. 64-63, ახ. წ. 23-24) ამბობს, რომ ოთხი გზა თავს იყრიდა ქართლის სამეფოს დედაქალაქ მცხეთაში. მისივე ცნობით, ხალხი მეურნეობასა და მრეწველობას მისდევდა და მარტო თავის მოსახმარად კი არ აკეთებდა, არამედ უცხოეთში გასაყიდადაც, როგორც ივანე ჯავახიშვილი წერს: „ეტყობა აღებ-მიცემობას ფეხი მაგრად ჰქონდა მოკიდებული, კოლხეთში რამდენიმე განთქმული სავაჭრო ადგილი იყო“. დიდი სავაჭრო გზა, აბრეშუმის გზად ცნობილი, კვეთდა მთელი მსოფლიოს უდიდეს ნაწილს, დაწყებული ჩინეთიდან, ხმელთაშუა ზღვის სანაპიროს გავლით, აღმოსავლეთის ქვეყნებისაკენ. ეს იყო საქონლის, ადამიანებისა და იდეების ტრანსპორტირება ევრაზიის ქვეყნებს შორის. 2000 კილომეტრზე გადაჭიმული გზა წარმოადგენდა დამაკავშირებელ არტერიას მსოფლიოს უდიდეს ცივილიზაციებს შორის – ჩინური, მონღოლური, ინდური, სპარსული, რომაული, ბერძნული, ბიზანტიური, მესოპოტამიური და ეგვიპტური. იგი ერთმანეთთან აკავშირებდა თანამედროვე მსოფლიოს 16 სახელმწიფოს: იაპონიას, სამხრეთ კორეას, ჩრდილოეთ კორეას, ჩინეთს, ყაზახეთს, ყირგიზეთს, პაკისტანს, ტაჯიკეთს, უზბეკეთს, თურქმენეთს, ირანს, თურქეთს, აზერბაიჯანს, საქართველოს, საბერძნეთს, ეგვიპტეს. ამ დროიდან იწყება საქართველოში სასტუმროების ტიპის სახლების მშენებლობა, რაც ძირითადად გამოწვეული იყო საქართველოს მდებარეობით. უამრავ ვაჭარს, თუ უბრალოდ, მოგზაურს უხდებოდა საქართველოში და საქართველოს გავლით გადაადგილება. საქარავნე გზებზე ყოველი ერთი დღის სავალზე შენდებოდა სასტუმროს ტიპის სახლები, რომლებიც სხვადასხვა დროს სხვადასხვა სახელწოდებით ფუნქციონირებდნენ: იამი, მანძილი, ასპინძა, მილიონი, ფუნდუკი, ქარვასლა, სასვენია, ხანი, სამადლო. აქედან ქართულია სასვენია, ხანი და სამადლო, ფუნდუკი – ბერძნული, იამი – მონღოლურ-თურქული, მანძილი – არაბული, ქარვასლა – სპარსული. XIX საუკუნეში საქართველოსა და მთელი კავკასიის ვაჭრობის ცენტრი იყო თბილისი. ამ დროს თბილისში იყო ორი მთავარი ბაზარი, 704 დუქნით, რომლებიც უმთავრესად სომეხ, თათარ და ქართველ ვაჭრებს ეკუთვნოდათ. რუს ვაჭართაგან ძალიან ცოტას ჰქონდა საკუთარი საწყობი ბაზარშივე. შუა ბაზარში გამართული იყო სხვადასხვანაირი სახელოსნო: ერთი ქუჩა ეჭირა მხოლოდ მეწაღეებს, მეორე – მექუდეებს, მესამე – მჭედლებს, მეოთხე – ზეინკლებს და ა.შ. ოქრომჭედლები, აბრეშუმის მქსოველნი, მესაჭურველნი (მეიარადენი) – ყველა სხვა ხელობის ოსტატები აქ ხალხის თვალიწინ მუშაობდნენ, „უცხოელისათვის ეს ისეთი საინტერესო სანახაობაა, რომ ბაზარში გასეირნება ყველაზე სასიამოვნო გასართობია თბილისში“. საქართველოში საშინაო ტურიზმის განვითარების დასაწყისად უნდა ჩაითვალოს 1921 წლის შემოდგომაზე გ. ნიკოლაძის საერთო ხელმძღვანელობით მოწყობილი მასობრივი ორდღიანი წრიული ლაშქრობა მარშრუტით: თბილისი-კოჯორი-კიკეთი-წყნეთი-თბილისი, 145 კაცის მონაწილეობით. იმავე წელს, 85 კაცის მონაწილეობით, მოეწყო ერთდღიანი ლაშქრობა მარშრუტით: თბილისი-კოჯორი-კოჯორისციხე-კაბენის მონასტერი-თბილისი. გ. ნიკოლაძის ინიციატივით დამკვიდრდა ყოველ შაბათ-კვირას ერთი-ორი ან რამდენიმე დღიანი ხალხმრავალი ლაშქრობა სხვადასხვა მიმართულებით. ასეთ შეკრება-გასვლებს „გაფრენს“ უწოდებდნენ. 1931 წელს შეიქმნა ამიერკავკასიის ფედერაციის პროლეტარული ტურიზმისა და ექსკურსიების საზოგადოება, მასვე ჰქონდა თავისი ბეჭდვითი ორგანო, ჟურნალი „ამიერკავკასიის ტურისტი“, რომელიც ქ. თბილისში გამოდიოდა. 1940 წელს გამომცემლობამ „ფიზკულტურა და სპორტი“ გამოსცა (ავტორთა ჯგუფის მიერ დამუშავებული) სახელმძღვანელო ტურიზმში, ე. წ. „ტურისტის თანამგზავრი“ რუსულ ენაზე, სადაც ტურისტისათვის განკუთვნილ ფრიად საჭირო საკითხებთან ერთად, მოცემული იყო ტურიზმის სახეების მიხედვით რეკომენდირებული მარშრუტები. ამავე წელს შემოიღეს გემით ტურისტული მოგზაურობა შავი ზღვის აუზში, სანაპირო ქალაქების გაცნობა-დათვალიერებით.

გამოიცა ტურისტული ბუკლეტი, „მზიური საქართველო“, ისტორიული ადგილებისა და ძეგლების აღწერითი დახასიათებით. ტურისტთა ფართო მასებისთვის XX საუკუნის 90-იან წლებამდე საქართველოში მოქმედება 65 ტურისტული ობიექტი 20 ათასი საწოლის ტევადობით, რომლებიც განლაგებული იყო 21 ადმინისტრაციული რაიონის ტერიტორიაზე და 800 ათასზე მეტ ტურისტს ემსახურებოდა. საერთაშორისო ტურიზმის ხაზით კი „ინტურისტის“ 21 დაწესებულება (სასტუმროები, კემპინგები, მოტელები) 300 ათას უცხოელ სტუმარს მასპინძლობდა. საქართველოზე გადიოდა 87 ტურისტული მარშრუტი. XX საუკუნის 80-იან წლებში ყოველწლიურად საქართველოში ჩამოსულ ტურისტთა და სამკურნალოდ ჩამოსულ დამსვენებელთა რიცხვი შეადგენდა 4 მილიონ კაცს, მათგან კურორტებზე სამკურნალოდ ჩამოსულთა რაოდენობა 2 მილიონს აღწევდა. უცხოელი ტურისტების ძირითადი ნაკადი ევროპული სოციალისტური ქვეყნებიდან იყო, თუმცა დასავლეთ ევროპის ქვეყნებიდან ჩამოსულთა ხვედრითი წილი 25 პროცენტს აღწევდა. 90-იანი წლებიდან რადიკალურად შეიცვალა საქართველოს ტურიზმის მდგომარეობა. სამოქალაქო ომის შემდეგ ქვეყანა ისეთ ეკონომიკურ და პოლიტიკურ მდგომარეობაში აღმოჩნდა, რომ ტურიზმზე ფიქრიც კი რთული იყო. ამასთან, ტურისტული ინფრასტრუქტურა დევნილების თავშესაფრად იქცა. 90-იანი წლების მეორე ნახევარში გაჩნდა აზრი, რომ საქართველო შეიძლება შეერთებოდა „აზრეშუმის გზის“ საერთაშორისო პროექტს, რომელიც დაიგეგმა და ხორციელდებოდა მსოფლიო ტურიზმის ორგანიზაციის მიერ. შესაბამისად საქართველოში დაიწყო ტურიზმის განვითარების ახალი ხანა და თუმცა ტურისტთა რაოდენობა 20 წლის წინანდელი რაოდენობის მცირე ნაწილია, საქართველოს ტურისტული პროდუქტი თანდათან იღებს თანამედროვე ტურისტული პროდუქტის სახეს. საზღვარგარეთიდან ჩამოსული ტურისტების საერთო რაოდენობის 36,4 პროცენტი ევროკავშირის ქვეყნებზე, 25,8 პროცენტი დსთ-ს ქვეყნებზე, ხოლო 37,8 პროცენტი სხვა ქვეყნებზე მოდის. რაც შეეხება საქართველოში ჩამოსული სტუმრების განაწილებას ჩამოსვლის რეგიონის მიხედვით, ჭარბობს ევროპის რეგიონიდან ჩამოსული სტუმრების რაოდენობა. მიუხედავად არასტაბილური პოლიტიკისა, დსთ-ის ქვეყნებიდან ტურისტების ჩამოსვლა საგრძნობლად იზრდება. მათ შორის ყველაზე შესამჩნევია, რომ ყაზახეთიდან ჩამოსულთა რაოდენობა გაიზარდა 22-ჯერ, რაც საქართველოში ყაზახური ინვესტიციების შემოსვლის ზრდასთან უნდა იყოს დაკავშირებული. ოთხჯერ გაიზარდა უკრაინიდან ჩამოსული სტუმრების რაოდენობა. სომხეთიდან ჩამოსული ტურისტების რაოდენობა განუხრელად იზრდებოდა, მაგრამ როგორც ჩანს არსებული ბაზარი გაჯერდა და ზრდა შეჩერებულია. 3-ჯერ გაიზარდა ტურისტების რაოდენობა აზერბაიჯანიდან. თუ ცოტა შორეულ მეზობლებს გადავხედავთ: 2004-2013 წლებში ავსტრიიდან ჩამოსულთა რაოდენობა 7-ჯერ გაიზარდა. ყველაზე შთამბეჭდავია ებრაელი ტურისტების რაოდენობა – ისრაელიდან ჩამოსულთა რაოდენობა 6-ჯერ გაიზარდა, რაც დამატებით 5600 ტურისტს ნიშნავს, ხოლო გერმანიიდან ტურისტების რაოდენობა 2,5-ჯერ გაიზარდა (დამატებით 4300 ტურისტი). 2007 წელს საქართველოში მომსახურების იმპორტსა და ექსპორტს, მომსახურების ანგარიშის დადებით ბალანსს ძირითადად საერთაშორისო ტურიზმიდან მიღებული წმინდა შემოსავლების ზრდა უზრუნველყოფდა, რაც ტურისტული ინფრასტრუქტურის მოდერნიზაციასთან იყო დაკავშირებული. მომსახურების იმპორტში ტურიზმის წილი 20,7 პროცენტს შეადგენდა, ხოლო ექსპორტში – 39,1 პროცენტს. 2007 წლის განმავლობაში საქართველოს ტერიტორიაზე ფუნქციონირებდა 324 სასტუმრო და სასტუმროს ტიპის დაწესებულება, რომელთა ადგილობრივი ერთეულების რიცხვი 339 ერთეულით განისაზღვრა. პროცენტი სახელმწიფო საკუთრებაშია, ხოლო 92,6 პროცენტი (300 საწარმო) – კერძო საკუთრებაში. კერძო საკუთრების საწარმოებიდან 95,3 პროცენტი ადგილობრივ ფიზიკურ და/ან იურიდიულ პირებზე მოდის, ხოლო 4,7 პროცენტი - უცხოელი ფიზიკური და/ან იურიდიული პირებია. შემოსავლების სტრუქტურა 2007 წლის მთლიანი შემოსავლებიდან 60,0 პროცენტი მიღებულია ნომრებით სარგებლობიდან, 15,7 პროცენტი – რესტორნების, ბარებისა და ა.შ. მომსახურებიდან, 6,3 პროცენტი – ძირითადი კაპიტალის იჯარიდან, 0,1 პროცენტი – იძულებით გადაადგილებულ პირთა მომსახურებიდან, ხოლო დანარჩენი 17,9 პროცენტი სხვა სახის მომსახურებიდან. გაიზარდა მომსახურების მოცულობა იმერეთისა და კახეთის რეგიონში. ძალიან მცირეა სასტუმროს მომსახურების მოცულობა ქვემო ქართლში, რაჭა-ლეჩხუმისა და ქვემო სვანეთის რეგიონებში. საქართველოს სასტუმროებში მომხმარებლებს სთავაზობენ მომსახურების შემდეგ სახეებს: რესტორანი, ბარი და ღამის კლუბი, სასადილო, საკონფერენციო დარბაზი, სპორტული დარბაზი, საუნა, დისკოთეკა, ავტოსადგომი, სილამაზის სალონი, ვალუტის გადაცვლა, ავიასალარო, სამედიცინო პუნქტი, შემნახველი საკანი. მომსახურების ამ სახეებიდან ძალიან ბევრ სასტუმროში მხოლოდ რამოდენიმეა წარმოდგენილი, ხოლო ბაკურიანისა და გუდაურის სასტუმროებში შეიძლება დაემატოს თხილამურების გაქირავება. აღსანიშნავია, რომ 339 სასტუმროდან 65-ს გააჩნია რესტორანი, რესტორნის გარეშე ფუნქციონირებს 267 სასტუმრო და 7 სასტუმროს ტიპის დაწესებულება. საინტერესოა სასტუმროების დიფერენცირება სართულების მიხედვით. 339 სასტუმროდან (ადგილობრივი ერთეულები) 64 სასტუმრო ერთ სართულიანია, 112 ორსართულიანი, 87 სამსართულიანი, 36 ოთხსართულიანი, 14 ხუთსართულიანი,

24 ექვსიდან ათ სართულამდე, ხოლო 2 – ათზე მეტ სართულიანი. რესტორნების (კვების საწარმოების) მომსახურების მოცულობის მიხედვით რეგიონებში კვლავ დომინირებს თბილისი. ცნობილია, რომ ტურიზმის განვითარება ხელს უწყობს შემოსავლების გადანაწილებას ცენტრსა და რეგიონებს შორის, მაგრამ ზემოთ აღნიშნული მონაცემები საწინააღმდეგოზე მიგვიბრუნებს. სასტუმროები, რესტორნები, ტურისტული ცენტრები და სააგენტოები ძირითადად დედაქალაქშია განლაგებული და შესაბამისად დედაქალაქი იღებს მოგებას. შეიძლება ითქვას, რომ ეს გლობალიზაციის უარყოფითი მხარეა, თუმცა მსოფლიო ეკონომიკაში გლობალიზაციის პროცესები გამოწვეულია რიგი ობიექტური და სუბიექტური მიზეზებით და უარყოფითის გარდა დადებითი მხარეებიც გააჩნია. შესაბამისად, საქართველოსათვის მთავარია გლობალიზაციამ მასზე უარყოფითი ზემოქმედება არ მოახდინოს, რისთვისაც მან უნდა გამოიყენოს თავისი პრიორიტეტები – ბუნებრივი და შრომითი რესურსების, ინტელექტუალური პოტენციალის წარმოჩენით, გეოპოლიტიკური და გეო-ეკონომიკური უპირატესობების მიზანმიმართული გამოყენებით, რათა საკუთარი ადგილი და ფუნქცია მყარად დაიმკვიდროს მსოფლიო გლობალიზაციაში. ამდენად, რეალური იქნება, თუ საქართველო შეეცდება თავისი ბუნებრივი და შეძენილი უპირატესობების ოპტიმალურად გამოყენებას, სხვადასხვა ალიანსების შექმნას და ამით მსოფლიო ბაზარზე დამკვიდრებას, როგორც კონკურენტუნარიანი პარტნიორი. საქართველოს ტურისტულ ინდუსტრიაში მსხვილი ადგილობრივი კომპანიების არ არსებობის პირობებში ტრანსნაციონალური კორპორაციების მოზიდვის ინიციატივა გამართლებულია. ტრანსნაციონალური კორპორაციების გავლენა ქვეყნის ეკონომიკაზე, განსაკუთრებით, საქართველოს ტიპის გარდამავალი ეკონომიკის მქონე ქვეყანაზე, ძალზე დიდია: ტურისტული ტრანსნაციონალური კორპორაციები აკონტროლებენ ტურიზმის ბაზარს და ხელს უწყობენ მიმღებ ქვეყანაში ტურისტული ინდუსტრიის განვითარებას; განთავსების საშუალებების გაფართოებით იზრდება ტურისტული ნაკადი; შემოსავლების ნაწილი გაედინება ქვეყნის გარეთ; ქვეყნის ეკონომიკა ექცევა ტექნოლოგიური ზეგავლენის ქვეშ; მთავრობა იძულებულია გამოყოს დამატებითი თანხები ინფრასტრუქტურის განვითარებისათვის. ტრანსნაციონალური კორპორაციები ხშირად კარნახობენ აეროპორტების აშენებას, სატრანსპორტო სისტემის ცვლილებებს, რასაც საბოლოო ჯამში დადებით შედეგებამდე მივყავართ.

საქართველო დიდი ხანია იწვევს უცხოელ ინვესტორებს, რადგან ამაში ხედავს ეკონომიკის განვითარების გზას. უკვე შემოსულია რამდენიმე მსხვილი ტრანსნაციონალური კორპორაცია. კერძოდ, საქართველოს ტურიზმის ინდუსტრიაში – „მარიოტ ინტერნეიშენალის“ და „შერატონ ჰოტელზ ენდ რიზორტის“ სასტუმრო ჯაჭვები. „მარიოტ ინტერნეიშენალის“ სასტუმრო ჯაჭვს საქართველოში ორი სასტუმრო გააჩნია „თბილისი მერიოტი“ და „ქორთიარდ მერიოტი“. „შერატონ ჰოტელზ ენდ რიზორტის“ სასტუმრო ჯაჭვის საქართველოში მოღვაწეობის ისტორია უფრო ხანგრძლივია და მას ერთი სასტუმრო აქვს „შერატონ მეტეხი პალასი“. ქართულ ეკონომიკაში ინვესტიციების დასაწყისში კი გუდაურში აშენდა „მარკო პოლოს“ სასტუმრო ჯაჭვის კუთვნილი სასტუმრო, რომელსაც ამჟამად ქართული მენეჯმენტი მართავს. ასევე აღსანიშნავია ტრანსნაციონალური კორპორაცია „სილქ როუდ გრუპი“. იგი ინვესტირებს ქართულ ეკონომიკაში, შეიძინა ყოფილი სასტუმრო „ივერიის“ შენობა და აწარმოებს სარეკონსტრუქციო სამუშაოებს. უახლოეს მომავალში დაგეგმილია „ინტერკონტინენტალის“, „ჰაიატის“ და „კემპინსკის“ სასტუმროების გახსნა. „Park Hyatt Tbilisi Hotel“ შერეული ტიპის პროექტს წარმოადგენს, რომელიც საოფისე ცენტრს, ხუთვარსკვლავიან სასტუმროს, საკონფერენციო დარბაზს, საცურაო აუზს და სხვა გასართობ ცენტრებს მოიცავს. ასევე გაიხსნება „Novatel“-ის 4-ვარსკვლავიანი სასტუმრო. მასში 200-ზე მეტი სასტუმრო ოთახი, რამდენიმე რესტორანი და სავაჭრო ცენტრი განთავსდება. გაიხსნება 1000 კაცზე გათვლილი საკონფერენციო დარბაზები. ინვესტიციების რაოდენობა, წინასწარი მონაცემებით, 30 მილიონი დოლარი იქნება. ეს სასტუმროები არსებულ სასტუმროებთან ერთად ბაზრის მოთხოვნას სრულად დააკმაყოფილებენ, თუმცა შესაძლოა, მიწოდებამ მოთხოვნას გადააჭარბოს კიდეც, რაც, სავარაუდოდ, სასტუმროების ფასების შემცირებასაც გამოიწვევს. მიგვაჩნია, რომ საქართველოს ტურიზმის ინდუსტრიაში და კერძოდ, სასტუმრო ინდუსტრიაში, ტრანსნაციონალური კორპორაციების შემოსვლა და ინვესტირება გაააქტიურებს ტურიზმის სფეროს. ცნობილია, რომ ტურისტულ ინდუსტრიას უნიკალური სტრუქტურა აქვს. იგი მოიცავს სხვადასხვა მომსახურების დარგების ცალკეულ ელემენტებს: პატარა რესტორნებს, მოტელებს, სასტუმროებს, დასასვენებელ სახლებს, სამრეცხაოებს, მაღაზიებს, რომლებიც ვაჭრობენ ადგილობრივი ხელოსნების ნაწარმითა და ხელოვნების საგნებით და სხვა. ამრიგად, მთავრობის მიერ ინვესტირებული ინფრასტრუქტურა ასტიმულირებს მცირე ბიზნესის მრავალრიცხოვან საწარმოთა ინვესტირებას. ამოსავალი ინვესტიციები ტურიზმში იზიდავენ უფრო მეტ ინვესტიციებს მომავალში მეურნეობის დამხმარე და ხელშემწყობ დარგებში. ამაში შედის მსხვილი ინვესტიციები ძირითადად სასტუმროებში, რესტორნებში, სავაჭრო ცენტრებში, პორტებსა და აეროპორტებში და ა.შ. ბუნებრივია, რეგიონის ინფრასტრუქტურა, რომელიც გაუმჯობესდა ტურიზმის მეშვეობით, გამოიყენება ადგილობრივი

მცხოვრებლების მიერ. 2007 წელს, პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების სახით 413 მლნ აშშ დოლარი იქნა მიღებული. ამ თანხის თითქმის 24 პროცენტი ნიდერლანდებიდან შემოვიდა. შთამბეჭდავად იმატა ვირჯინიის კუნძულებიდან, კვიპროსიდან და რუსეთიდან შემოსულმა საინვესტიციო ნაკადებმა. ზრდის მაღალი ტემპებით გამოირჩეოდა აგრეთვე აშშ-სა და რუსეთის მიერ განხორციელებული ინვესტიციების მოცულობა. მათი უმეტესი ნაწილი ენერგეტიკის, საბანკო და მშენებლობის სექტორებში. საქართველოს ტურიზმის თანამედროვე მდგომარეობის გასაცნობად საინტერესოა მოგზაურობისა და ტურიზმის კონკურენტუნარიანობის ინდექსის გაცნობა. მსოფლიო ეკონომიკური ფორუმი 1979 წლიდან იკვლევს ქვეყნების კონკურენტუნარიანობას. ეს სამუშაოები მიმართულია ქვეყნების დასახმარებლად, რომ მათ კარგად გააანალიზონ ის მიზეზები თუ რატომ ვითარდება ზოგი ქვეყანა წარმატებულად, ხოლო ზოგიერთი კი ჩამორჩება. მსოფლიო ეკონომიკური ფორუმი საზოგადოებას ყოველწლიურად წარმოუდგენს მოგზაურობისა და ტურიზმის კონკურენტუნარიანობის მოხსენებას, რომელშიც მოცემულია ქვეყნების კონკურენტუნარიანობის ინდექსები მოგზაურობისა და ტურიზმის დარგში. იგი მიზნად ისახავს იმ ფაქტორების გაზომვას, რომლებიც უზრუნველყოფენ სხვადასხვა ქვეყანაში ტურიზმისა და მოგზაურობის სექტორის განვითარებას. მოხსენება შედგება რამდენიმე განყოფილებისგან:

ა. მოგზაურობისა და ტურიზმის კონკურენტუნარიანობა

ბ. მოგზაურობისა და ტურიზმის სფეროს რეგულირება

ა.

1. რეგულირების წესების ინდექსი.
2. გარემოს რეგულირება.
3. დაცვა და უსაფრთხოება.
4. ჯანმრთელობა და ჰიგიენა.
5. ტურიზმისა და მოგზაურობის პრიორიტეტულობა, ბიზნეს გარემო და ინფრასტრუქტურა.

ბ.

1. საჰაერო ტრანსპორტი და ინფრასტრუქტურა.
2. მიწისზედა ტრანსპორტი და ინფრასტრუქტურა.
3. ტურისტული ინფრასტრუქტურა.
4. ICT ინფრასტრუქტურა.
5. მოგზაურობისა და ტურიზმის ფასი და კონკურენტუნარიანობა.

მოგზაურობისა და ტურიზმის კონკურენტუნარიანობის ინდექსის მიხედვით საქართველო 124 ქვეყანას შორის იკავებს 66-ე ადგილს. რეიტინგის პირველი ხუთეული ასე გამოიყურება: შვეიცარია, ავსტრია, გერმანია, ისლანდია და შეერთებული შტატები. რაც შეეხება მეზობელ ქვეყნებს, საქართველო მხოლოდ თურქეთს ჩამორჩება (52-ე ადგილი). რუსეთი 68-ე ადგილს იკავებს, სომხეთი და აზერბაიჯანი 74-75, ხოლო უკრაინა 78-ე ადგილს.

მოგზაურობისა და ტურიზმის სფეროს რეგულირების ქვეინდექსის მიხედვით საქართველო 55-ე ადგილს იკავებს. ამასთან: რეგულირების წესების ინდექსი – 80, გარემოს რეგულირება – 68, დაცვა და უსაფრთხოება – 47, ჯანმრთელობა და ჰიგიენა – 43, ტურიზმისა და მოგზაურობის პრიორიტეტულობა – 59.

ბიზნეს გარემოსა და ინფრასტრუქტურის მიხედვით საქართველო 98-ე ადგილს იკავებს. ამასთან: საჰაერო ტრანსპორტი და ინფრასტრუქტურა – 106, მიწისზედა ტრანსპორტი და ინფრასტრუქტურა – 76, ტურისტული ინფრასტრუქტურა – 106, ICT ინფრასტრუქტურა – 87, მოგზაურობისა და ტურიზმის ფასი და კონკურენტუნარიანობა – 58.

ადამიანური, კულტურული და ბუნებრივი რესურსების მიხედვით საქართველო 31-ე ადგილს იკავებს. ამასთან: ადამიანური რესურსები – 33, ეროვნული ტურიზმის აღქმა – 7, ბუნებრივი და კულტურული რესურსები – 81.

როგორც ვხედავთ, შედარებით მაღალია ადამიანური, კულტურული და ბუნებრივი რესურსების მიხედვით საქართველოს შეფასება. დაბალია შეფასება ბიზნეს გარემოსა და ინფრასტრუქტურის მიხედვით. ყველაზე დაბალი ინდექსით საქართველოს საჰაერო და ტურისტული ინფრასტრუქტურა შეფასდა, აქედან ჩანს, რომ თბილისის საერთაშორისო აეროპორტისა და „შერატონის“ „მერიტის“ სასტუმროები ტურიზმის ინფრასტრუქტურის შესაქმნელად საკმარისი არ არის. ყველაზე მაღალი ინდექსი (7) საქართველომ ეროვნული ტურიზმის აღქმის მიხედვით მიიღო. ამ მუხლის მიხედვით სათავეში არიან: მავრიტანია, ბარბადოსი, არაბთა გაერთიანებული ემირატები, კვიპროსი. ხოლო ესპანეთი – 55 და საფრანგეთი – 98. მისასალმებელია, რომ ეროვნულ ტურიზმს მაღალ დონეზე აღვიქვამთ, მაგრამ მეორე მხრივ, ამ საკითხმა, მოუგვარებელი ინფრასტრუქტურის ფონზე შეიძლება შეშფოთება გამოიწვიოს. ტურისტული პროდუქტის გაყიდვასა და შედეგად ქვეყანაში ტურიზმის

განვითარებაზე უპირველესად მოქმედებს კომუნიკაციის საშუალებები. საქართველოში ფიჭური კავშირის აბონენტების რაოდენობამ 1,9 მილიონს გადააჭარბა. ფიჭური კავშირით დედამიწის მოსახლეობის მხოლოდ მეოთხედი – 1,5 მილიარდი ადამიანი სარგებლობდა, სპეციალისტები ვარაუდობენ, რომ მობილურების მომხმარებელთა რაოდენობა ორჯერ გადააჭარბებს ფიქსირებული ტელეფონების აბონენტთა რიცხვს. საერთაშორისო საკომუნიკაციო კავშირის მონაცემებით საქართველო დსთ-ის ქვეყნებში რუსეთისა და უკრაინის შემდეგ მესამე ადგილზეა ყოველ 100 მაცხოვრებელზე სატელეფონო კავშირის აბონენტების რაოდენობის მიხედვით; მეორე ადგილზეა მობილური ტელეფონების მომხმარებელთა რაოდენობის მიხედვით და მესამე ადგილზეა ინტერნეტის მომხმარებელთა რაოდენობის მიხედვით – ყოველ 10 000 მაცხოვრებელზე.

საერთაშორისო საძიებო სისტემა (www.Google) მოთხოვნაზე – „მოგზაურობა საქართველოში“ გვთავაზობს 44 მლნ ერთეულ ინფორმაციას, მოთხოვნაზე „სასტუმროები საქართველოში“ – 13 მლნ ერთეულს, ხოლო „მოგზაურობა საქართველოში, ევროპა“ – 6 380 ერთეულს. ინფორმაციის ამ რაოდენობამ გამოუცდელი მომხმარებელი შეიძლება ძალიან დააბნიოს, თუმცა ყველა გამოცდილმა იცის, რომ ყველაზე საჭირო ინფორმაცია პირველ გვერდებზე უნდა ეძებოს. გარდა ამისა, არსებობენ სპეციალიზირებული ტურისტული ცნობარები და კატალოგები.

ქართული ინტერნეტ-რეალობის შესწავლა არც ისე იოლი საქმეა. „TOP.HOST.GE“ გვთავაზობს ინტერნეტის ქართველი მომხმარებლების სტატისტიკას, რომლის მიხედვით საქართველოში 12 ძირითადი პროვაიდერია, მათგან ექვსს ბაზრის წილის 95 პროცენტი უკავია, ხოლო სამს (caucasus.net, online.ge, sanet.ge) – 81,08 პროცენტი.

საქართველოში მოქმედი ტურისტული ფირმების დიდ უმეტესობას გახსნილი აქვს ვებ-გვერდი ინტერნეტში და მეტ-ნაკლები ინტენსივობით ანახლებს მონაცემებს. მიუხედავად ამისა, სასტუმროებისა თუ საინტერესო ტურების ონლაინ დაჯავშნა მაინც დიდი პრობლემაა და ინტერნეტის გამოყენება ქართული ტურისტული პროდუქტის მიმართ მხოლოდ დათვალიერებითა და ელექტრონული ფოსტის საშუალებით დაკავშირებით ამოიწურება.

ქართული ტურისტული ორგანიზაციების განსაკუთრებულ ინტერესს იწვევს გლობალური ქსელის გამოყენების შემდეგი ფორმები: კომუნიკაციები და ეფექტური კავშირი;

- რეკლამა და ტურისტული პროდუქტის სტიმულირება;
- მარკეტინგული კვლევა;
- ფირმისა და მისი ტურისტული პროდუქტის პრეზენტაცია;

- ელექტრონული საერთაშორისო და რეგიონთაშორისო ტურისტული გამოფენებისა და ბაზრობების შესაძლებლობათა გამოყენება;

- დაჯავშნისა და რეზერვაციების სისტემების გამოყენება;

ტურისტული პროდუქტის ელექტრონული კატალოგებით სარგებლობა ქვეყნებისა და მიმართულებების მიხედვით;

- მსოფლიოს სხვადასხვა ქვეყანაში მხარეთმცოდნეობის მონაცემების, ამინდის ოპერატიული პროგნოზის, სხვადასხვა სახის ტრანსპორტის მოძრაობის განრიგის გაცნობა;

- სასტუმროების, რესტორნების, სხვადასხვა ტურისტული მომსახურების ტარიფებისა და ფასების შესახებ ოპერატიული ინფორმაციის მიღება;

- ურთიერთგარიშსწორებისათვის ინტერნეტის ქსელის გამოყენება;

ვირტუალური ტურისტული ოფისის შექმნა და სხვა.

არსებობენ მიზეზები, რომლებიც აფერხებენ ელექტრონული ვაჭრობის შემდგომ განვითარებას:

- ინტერნეტის არასაკმარისი შეღწევა ადამიანთა ყოველდღიურ ცხოვრებაში;
- პლასტიკური ბარათების გამოყენების დაბალი დონე;
- ადეკვატური ნორმატიულ-სამართლებრივი ბაზის არარსებობა;
- რისკების დაზღვევის მექანიზმის არარსებობა;
- კონფლიქტებისა და დავის გადაწყვეტის მექანიზმის არარსებობა;
- ქსელის უსაფრთხოების უზრუნველყოფის დაბალი დონე.

ქართულ საძიებო სისტემებს თუ განვიხილავთ, შემდეგ სურათს მივიღებთ: საქართველოზე ზოგად ინფორმაციას 37 საიტი (ვებ-გვერდი) მოიცავს, ტურიზმა და მოგზაურობაზე – 70, ტურისტული სააგენტოების შესახებ – 62, ხოლო სასტუმროების შესახებ – 51. მოცემული საინფორმაციო უზრუნველყოფის მექანიზმები მიმართულია ტურიზმის ბიზნესის სამომავლო განვითარებისკენ.

ზემოაღნიშნულიდან გამომდინარე, საქართველოს ტურისტული ბიზნესის ისტორიასა და განვითარების ტენდენციებში, ტურიზმი იკვეთება როგორც მზარდი განვითარების ბიზნესის სახეობა და სამომავლოდ იგი დადებით როლს შეასრულებს საქართველოს ბიუჯეტის შევსების თვალსაზრისით.

ლიტერატურა:

1. დავითულიანი ციციშვილი, ტურიზმის გეოგრაფია, 2008.
2. კოლინი პეტერ, სასტუმროების, ტურიზმის და საზოგადოებრივი კვების მენეჯმენტი, 2001.
3. ნუგზარ თოდუა, ტურიზმის მარკეტინგი, 2001.
4. თამარ ბუკია, ტურიზმი და მომხმარებელი, 2002.
5. მეტრეველი მარინა, ტურიზმი, 2003.
6. ჯულაბაშვილი ირაკლი, ტურიზმის განვითარების ფაქტორები, 2006.
7. შუბლაძე ვაჟა, ტურიზმის დაჩქარებული განვითარება - სიღარიბის დაძლევის ფაქტორი საქართველოში 2006.
8. კოჭლამაზაშვილი ლილი, ტურიზმის ბიზნესის საფუძვლები, 2004.
9. აბულაძე კონსტანტინე, სასტუმრო ინდუსტრია და ტექნოლოგიები, 2008.
10. ხომერიკი გ., ტურიზმი, 2008.

ORIGIN TENDENCY DEVELOPMENTS IN THE TOURISM BUSINESS IN GEORGIA

Gela Shakarashvili, Gori State Teaching University, Associate Professor

RESUME

In Research work "Origin Tendency Developments in the Tourism Business in Georgia" presented business history of tourism, the current status and future development trends. In the study as well as the on infrastructure issues tourism industry, which is to increase tourism business for the future.

ეროვნული ბრენდინგი - ქვეყნის იმიჯის ფორმირებისა და მისი ეკონომიკური განვითარების ძლიერი ინსტრუმენტი

დევი შონია, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, ასოცირებული პროფესორი
ალექსანდრე ნაჭყებია, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, დოქტორანტი

იდეოლოგიური კონფლიქტებითა და პარადოქსებით გამორჩეულ თანამედროვე მსოფლიოში, განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება საკუთარი ქვეყნის იმიჯის შექმნას. ხელსაყრელი იმიჯის შექმნამ უნდა უზრუნველყოს ქვეყნის საგარეო ეკონომიკური კურსის ეფექტიანობა.

დღევანდელ საზოგადოებაში მეტად აქტუალური გახდა ტერმინები: „ბრენდ-ქვეყანა“, ბრენდ-ქალაქი“, „ბრენდ-პერსონა“. მსოფლიოში კოლოსალური თანხები იხარჯება ამ მიმართულებით ბრენდების შექმნაზე, მათ გაუმჯობესებასა და გავრცელებაზე, რადგან ბრენდის შექმნა და მისი გამოყენება გახდა უდიდესი ფინანსური შემოსავლების წყარო, წარმატებისა და განვითარების სტრატეგიის შემადგენელი ელემენტი როგორც კონკრეტული ქვეყნისათვის, ასევე რეგიონისათვის.

მსოფლიო მაშტაბით ქვეყნებს შორის კონკურენტული ბრძოლის გამწვავებისას მთავარი მიზანი გახდა ინვესტიციების, ტურისტებისა და რესურსების მოზიდვა, რაც მოითხოვს საკუთარი ქვეყნის წინსვლისათვის მიზანმიმართული მარკეტინგით და ბრენდის ფორმირებით დაკავებას. ქვეყნის ბრენდინგმა უნდა უზრუნველყოს მისი ინვესტიციური მიმზიდველობის, კაპიტალის რეპუტაციის, მოქალაქეებში საკუთარ ქვეყანაზე სიამაყის გრძნობისა და პოზიტიური ემოციების გაღვივების ამაღლება. ქვეყნის ბრენდი - ეს პირველ რიგში არის იმ ფასეულობების ერთობლიობა, რომელთა კოპირებაც შეუძლებელია, რომლებიც გამოხატავენ ქვეყნისა და მისი საზოგადოების ისეთ განუმეორებელ და თავისებურ მახასიათებლებს, რომლებიც ღებულობენ საზოგადოებრივ აღიარებას და ცნობადობას.

ტერიტორიის წინსვლის საკითხებზე მეცნიერულ დონეზე პირველად მსოფლიოში 1990-იან წლებში ალაპარაკდნენ, კონკრეტულად კი წიგნში - „ადგილის მარკეტინგი“.¹ უნდა აღინიშნოს, რომ ამ ნაშრომში საუბარი კონკრეტულად ტერიტორიულ ერთეულებზეა და არა ეროვნულ ბრენდინგზე.

2001 წელს მეცნიერმა პიტერ ვან ჰამმა (Van Ham Piter) თავის სტატიაში - „*The Rise of the Brand State*“, წარმოადგინა ბრენდის გამოყენების შესახებ ახალი გაგება. ავტორის აზრით, განსაზღვრავს რა ქვეყნის ეკონომიკურ მიმზიდველობას, თანამედროვე მსოფლიოს საერთაშორისო პოლიტიკურ ურთიერთობებში ეროვნული ბრენდი თამაშობს გადამწყვეტ როლს. ქვეყნის ბრენდი იმდენად ემოციურად უნდა იყოს მოხატული, რომ მაქსიმალურად ფართოდ ვრცელდებოდეს და ჰპოვებდეს ნდობას პოტენციურ მომხმარებლებში. ვან ჰამი თვლის, რომ მსოფლიო დონის ბევრი მკვლევარი სათანადო დონეზე არ ახდენს ბრენდის როლის შეფასებას საერთაშორისო ურთიერთობებში. მისი აზრით, საკუთარი ქვეყნის ეროვნული ინტერესების რეალიზაციისას, პოლიტიკოსებმა უნდა იმოქმედონ ქვეყნის უპირატესობებით, პრიორიტეტი უნდა მიანიჭონ იმ პროდუქტებს, რომლებსაც შეუძლიათ მისი შემენის მსურველთა მეტი რაოდენობის მოპოვება².

მარკეტინგის ერთ-ერთი წამყვანი თეორეტიკოსი, ბრენდინგის თეორიის დამფუძნებელი ტომას გედი ბრენდინგს აძლევს შემდეგ განმარტებას: „**ბრენდი - კომპანიის დიფერენციაციის კოდი**“. ავტორის აზრით - „ერთფეროვნების საუკუნეს მართავს განსხვავება. ბრენდის კოდი ადამიანის გენეტიკური კოდის მსგავსია. დნმ-ის უდიდესი ნაწილი ადამიანებში ერთი და იგივეა. განსხვავება კი იქმნება ჩვენი პირადი დნმ-ის ძალიან მცირე ნაწილის წყალობით. ეს მიდგომა სამართლიანია ასევე საქონლის, მომსახურებისა და კომპანიების მიმართ“.³

მარკეტინგის კონცეპტუალისტი, მსოფლიოში ცნობილი მეცნიერი ფილიპ კოტლერი თავის ნაშრომში - „300 აქტუალური კითხვა მარკეტინგზე, პასუხობს ფილიპ კოტლერი“ - ამბობს: „თანამედროვე მარკეტინგში ყველაზე მთავარი ცნება - ბრენდის ცნებაა. თუ თქვენ ბრენდი არა ხართ - თქვენ არ არსებობთ. ვინ ხართ მაშინ თქვენ? თქვენ - ჩვეულებრივი საქონელი ხართ“.⁴

განვითარებად ქვეყანას, რომელსაც სურს წარმატების მიღწევა თანამედროვე მსოფლიოში, გახდეს ცნობადი და აღიარებული რეფორმებისა და განვითარების მიმართულებით, უნდა დაკავდეს ამ მიმართულებით მიზნობრივი მარკეტინგისა და ბრენდინგის საკითხებით, რაც არც თუ ისე ადვილია და მოითხოვს ხელისუფლების, ბიზნესის, განათლების, ხელოვნების მჭიდრო თანამშრომლობას, ბრენდინგის შემუშავების პროცესში ქვეყნის მოსახლეობის ხარისხიან ჩართვას. ამ მიმართულებით ჩატარებული სამუშაოები კი აისახება სხვადასხვა საერთაშორისო რეიტინგებში, პროცესის რეალიზაციისას თავს იჩენს მთელი რიგი ბარიერები.

უნდა აღვნიშნოთ, რომ ქვეყნის ბრენდინგსა და კორპორაციულ ბრენდინგს შორის არსებობს მნიშვნელოვანი განსხვავებები. კონკრეტული ორგანიზაციის ბრენდინგის ჩატარება ემსახურება ეკონომიკურ მიზნებს, რამდენადაც ხელმძღვანელობა ბრენდის მეშვეობით ცდილობს მომხმარებლების, ბიზნეს-პარტნიორებისა და ინვესტორების ნდობის მოპოვების ხარჯზე მოგების მაქსიმიზაციის მიღწევას. ქვეყნის ბრენდინგი კი პირველ რიგში ემსახურება სოციალურ მიზანს - მოსახლეობის ცხოვრების დონის გაუმჯობესებას, საკუთარ ქვეყანაზე პატრიოტიზმის გრძნობის ამაღლებას. მეორე მნიშვნელოვანი განსხვავება მდგომარეობს იმაში, რომ ორგანიზაციის ბრენდის „მომხმარებლებში“ მნიშვნელოვნად ჭარბობს ქვეყნის გარე „მომხმარებლები“ (მყიდველები, შუამავლები, ბანკები), რომლებიც ხასიათდებიან ერთფეროვნების და მართვადობის მაღალი ხარისხით. ქვეყნის ბრენდის „მომხმარებლებს“ კი უპირატესად ქვეყნის შიდა საზოგადოებები წარმოადგენენ (ადამიანები, რომლებიც მუდმივად ცხოვრობენ ქვეყანაში, დაწესებულებები, რომლებიც თავიანთ საქმიანობას ახორციელებენ ამ ქვეყანაში, ადგილობრივი თვითმმართველობები). სტრუქტურის მრავალფეროვნების გამო, მათთვის გაცილებით რთულია მართვა. მესამე, დაწესებულების ბრენდის ფორმირება ხდება მისი ერთი ან ორი მთავარი, უნიკალური კონკურენტული უპირატესობით, რაც უზრუნველყოფს მის ცნობადობას. ქვეყნის ბრენდი შეუძლებელია აიგოს მხოლოდ ერთადერთ კონკურენტულ უპირატესობაზე, რადგანაც ქვეყნის ბრენდი უნდა გამოხატავდეს მის სახეს, მის მთლიანობას სხვადასხვა მხრიდან.

XXI საუკუნეში ქვეყნების ბრენდების ევოლუციისა და საგარეო პოლიტიკურ საქმიანობაზე მისი ზეგავლენის შესწავლა დაიწყო **საიმონდ ანჰოლტმა (Anholt S.)**. უშუალოდ ანჰოლტი არის რეიტინგის - „*Anholt-GfK Roper Nation Brand Index*“ ერთ-ერთი შემქმნელი, რომელიც გამოხატავს ბრენდების მიმართ

¹ „Маркетинг мест: привлечение инвестиций, предприятий, жителей и туристов в города, коммуны, регионы и страны Европы“.

² Van Ham P. The Rise of the Brand State: The Postmodern Politics of Image and Reputation // Foreign Affairs. №5.

2001. P. 2-6

³ Гэд Т. 4D брендинг: взламывая корпоративный код сетевой экономики. СПб.: Стокгольмская школа экономики, 2001.

⁴ Ф. котлер: 300 ключевых вопросов маркетинга: отвечает Филипп Котлер. /Пер. с англ./ – М.: ЗАО «Олимп-Бизнес», 2006.

მსოფლიოს სხვადასხვა ქვეყნების მოქალაქეების დამოკიდებულებას. დღეისათვის ეს რეიტინგები უკვე მსოფლიოს 20 ქვეყნის 20 ათასზე მეტი რესპონდენტის ყოველწლიურ გამოკითხვას ეფუძნება, რაც თავისთავად მას ძალიან დამაჯერებელს და რეპრეზენტატიულს ხდის. ამ რეიტინგის მიხედვით, ქვეყნის იმიჯის ეფექტიანობა ფასდება შემდეგი 6 კრიტერიუმის მიხედვით: **ადამიანები, ტურიზმი, ექსპორტი, მართვა, ინვესტიციები და იმიგრაცია, კულტურა და მემკვიდრეობა**¹.

არსებობს ბევრი სხვა რეიტინგი, რომლებიც წარმოადგენენ მსოფლიო საზოგადოების დამოკიდებულებას ამა თუ იმ ქვეყნის მიმართ. მაგალითად, „Country Brand Index“, რომელიც ყოველწლიურად იქმნება კომპანია „FutureBrand“-ის მიერ. ეს რეიტინგი უპირატესად ეფუძნება ტურისტული მიზიდულობის კრიტერიუმებს. ეროვნული ბრენდის ერთ-ერთ ყველაზე აშკარა გამოვლინებას წარმოადგენს ტურიზმი, ამიტომაც ამ მიმართულებით ასეთი მიდგომა შეიძლება ჩაითვალოს მეტად დამაჯერებლად.

საქართველოს ეროვნული ბრენდის ეფექტიანობის საკითხების, მსოფლიო არენაზე მისი შეფასების მაჩვენებლების განხილვამდე, განვიხილოთ ქვეყნის მდგომარეობაზე ეროვნული ბრენდის ეფექტიანობის ზეგავლენა შვეიცარიის მაგალითზე, რომელიც წარმოადგენს მსოფლიოში ყველაზე წარმატებულ ქვეყანას საკუთარი საგარეო პოლიტიკისა და იმიჯის წინსვლის საქმეში.

„Anholt-GfK Roper Nation Brand Index“- ის თანახმად, 2005 წელს მსოფლიოს 25 ქვეყნიდან რეიტინგის მიხედვით შვეიცარია აღმოჩნდა მე-3 ადგილზე,² თუმცა 2007 წელს, მან ამ პოზიციიდან ოთხი საფეხურით ჩამოიწია და აღმოჩნდა მე-7 ადგილზე.³ „Country Brand Index by FutureBrand“-ის მიხედვით, შვეიცარია 2006 წელს საერთო რეიტინგების მიხედვით, მსოფლიოს ყველაზე პოპულარული ქვეყნების ათეულში არ შედიოდა.⁴ 2012 წელისათვის შვეიცარიამ ამ მიმართულებით პირველი ადგილი დაიკავა. ორივე კვლევის შედეგებს თუ გავაანალიზებთ, დავინახავთ რომ მსოფლიოში შვეიცარიის იმიჯის გაუმჯობესება შეიმჩნევა 2009 წლიდან. შვეიცარიის იმიჯთან დაკავშირებული პოლიტიკის გადახედვა სწორედ 2008 წელს მოხდა. კერძოდ, სააგენტო „Présence Suisse“, რომელიც ფუნქციონირებს შვეიცარიის საგარეო საქმეთა სამინისტროსთან ერთად, დაკავდა მსოფლიო არენაზე შვეიცარიის იმიჯის წინსვლის საკითხით და შეიმუშავა ქვეყნის საგარეო პოლიტიკური პოზიციონირების, მათ შორის ეროვნული ბრენდინგის ახალი კონცეფცია.⁵ იმიჯმეიკერებმა მოახდინეს შვეიცარიის ბრენდის შემდეგი სამი კომპონენტის ფორმულირება: **მიღწევები და წარმატებები, ფასეულობები და ხასიათი, ვიზუალური წარმოდგენა**. შვეიცარიაზე ვიზუალური წარმოდგენა, მისი კორპორაციული დიზაინი ძირითადად აპელირებს აქმის სუბიექტის შემდეგ ემოციებზე ახდენს: **იყოს კარგად ცნობადი, ადვილად დამახსოვრებადი, აჩენდეს რწმენას, ხაზს უსვამდეს სხვებისაგან განსხვავებას, აღიარებულ იქნას როგორც ქვეყნის გარეთ, ასევე მის შიგნით**. შედეგად მიღებული იქნა ისეთი ლოგოტიპი, რომელიც შეესაბამება ყველა ზემოთ ხსენებულ მოთხოვნას: თეთრი ჯვარი წითელ კვადრატში გამოსახულებით „Suisse“.⁶ ყველა დოკუმენტს, ბროშურას, ვიდეოს და ა. შ., რასაც ამა თუ იმ ფორმით შეუძლია მოახდინოს ზეგავლენა შვეიცარიის ბრენდზე, თან ახლავს ეს სიმბოლო და ძალიან წარმატებულად მუშაობს. წარმატებული პოზიციონირების მაგალითია ასევე შვეიცარიის ტურიზმის, როგორც ბრენდის წინსვლა, რომელსაც აწარმოებს შვეიცარიის ტურიზმის ეროვნული კორპორაცია. კორპორაცია აწარმოებს მაშტაბურ PR-კამპანიას, ავრცელებს ბროშურებს, სარეკლამო ვიდეოებს.⁷ სწორედ ასეთი საქმიანობა აძლევს შესაძლებლობას შვეიცარიას შეინარჩუნოს ამ მიმართულებით პრესტიჟი. მაგალითი უჩვენებს იმას, თუ როგორ შეუძლია სახელმწიფოს წარმატებით გამოიყენოს ეროვნული ბრენდინგი, როგორც საგარეო პოლიტიკის ეფექტური პოზიციონირების და ინვესტიციების მოზიდვის ინსტრუმენტი.

საქართველოში ეკონომიკის ინოვაციური განვითარებისა და მისი იმიჯის ბრენდინგის მიმართულებით უკანასკნელ წლებში ჩატარებულ სამუშაოებს თუ განვიხილავთ, ამ მიმართულებით

¹ Anholt S. Anholt Nation Brands Index Q2 2005 – <http://www.simonanholt.com/Publications/publications-otherarticles.aspx> (4.11.2012). P. 1-2.

² Ibid. P. 3-9.

³ Anholt S. Anholt Nation Brands Index Q1 2007 – <http://www.simonanholt.com/Publications/publications-otherarticles.aspx> (4.11.2012).

⁴ FutureBrand Country Brand Index 2006, P. 46-47.–

http://www.ontit.it/opencms/export/sites/default/ont/it/documenti/files/ONT_2009-06-23_02036.pdf (5.11.2012). P. 46-47.

⁵ Working with Brand Switzerland, P. 8-18 – http://www.imageswitzerland.ch/fileadmin/user_upload/pdf/e/Marke_Schweiz/en_prs_anleitung_monitor.pdf (6.11.2012). P. 8-18.

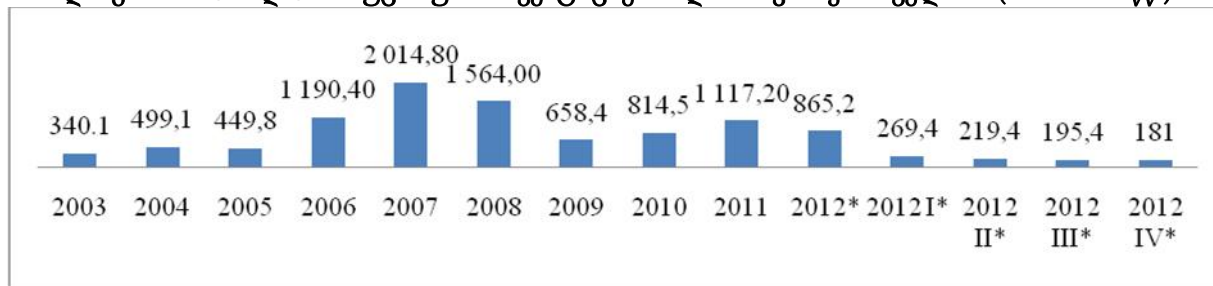
⁶ Working with Brand Switzerland, P. 8-18 – http://www.imageswitzerland.ch/fileadmin/user_upload/pdf/e/Marke_Schweiz/en_prs_anleitung_monitor.pdf (6.11.2012). P. 8-18.

⁷ My Switzerland (Official website of Switzerland Tourism) – <http://www.myswitzerland.com/en/home.html> (6.11.2012).

ჩატარებული სამუშაოებით მიღწეული შედეგებზე უნდა გადავხედოთ სხვადასხვა რეიტინგებს და ქვეყანაში პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების შემოდინების დინამიკას.

ბევრი მაჩვენებლით საქართველო საერთაშორისო რეიტინგებში ინარჩუნებს მოწინავე პოზიციებს, რაც მას მიმზიდველს ხდის უცხოური ინვესტიციებისათვის, მაგრამ ამ მიმართულებით არსებობს ბევრი მნიშვნელოვანი პრობლემა. გადავხედოთ 2003-2012 წწ. პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების დინამიკას საქართველოში (იხ. დიაგრამა 1)¹, და დავინახავთ რომ უკანასკნელ წლებში მისი შემოდინება ქვეყანაში მნიშვნელოვნად შემცირდა. ჩვენი აზრით, ამ ტენდენციის ერთ-ერთი მიზეზი ეკონომიკის ინოვაციური განვითარებისა და ქვეყნის იმიჯის ბრენდინგის შესუსტებაა. საინვესტიციო ნაკადების მკვეთრი ზრდის ტენდენციას, რომელიც შეინიშნებოდა 2003 წლიდან, ძირითადად განაპირობებდა შედარებითი ფისკალური სტაბილურობა და ხელისუფლების მიერ საერთაშორისო დონეზე განხორციელებული მასობრივი პიარ-კამპანიები ქვეყნის ეკონომიკური კურსის, მისი იმიჯისა და რეპუტაციის გაუმჯობესების მიმართულებით.

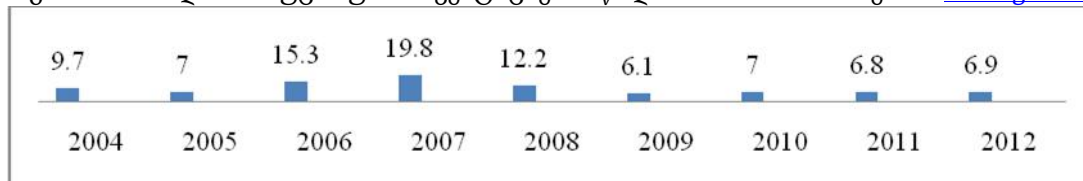
დიაგრამა 1. პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების დინამიკა საქართველოში (2003-2012 წწ.)

ნახტომისებური ზრდა პირდაპირ უცხოურ ინვესტიციებში მოხდა 2006 წელს და მან 1,190,374.6 ათასი აშშ დოლარი შეადგინა, 2007 წელს კი ეს მაჩვენებელი ყველაზე მაღალი იყო საქართველოს დამოუკიდებლობის 22 წლიან პერიოდში და შეადგინა 2,014,841.6 ათასი აშშ დოლარი. ინვესტიციების შემცირება დაიწყო 2008 წელს, განსაკუთრებით მე-3 და მე-4 კვარტალში, ანუ მსოფლიო კრიზისისა და საქართველო-რუსეთის აგვისტოს ომის შემდგომ. თუმცა, წლიურმა ინვესტიციებმა მაინც სოლიდურ ნიშნულს მიაღწია და შეადგინა 1,563,962.4 ათასი აშშ დოლარი.

2009-2010 წლებშიც პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების მოცულობა მნიშვნელოვნად შემცირდა წინა წლებთან შედარებით, შესაბამისად 658,400.6 და 814,496.6 ათასი აშშ დოლარი შეადგინა. პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების წილი მშპ-თან მიმართებაშიც იზრდებოდა 2005-2007 წლებში: 2007 წელს მშპ-ს 19.8% იყო, 2008 წელს კი შემცირდა და 12.2% შეადგინა. 2009-2011 წლებში პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების წილი მშპ-თან მიმართებაში 6-7%-ის ფარგლებში მერყეობს და ამ მაჩვენებლით ვერ ცდება 2004-2005 წლების დონეს (იხ. დიაგრამა 2)².

დიაგრამა 2. პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების წილი მშპ-თან მიმართებაში www.geostat.ge

პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების უხვი რაოდენობის გამო, 2006-2007 წლებში საქართველოს მთლიანი შიდა პროდუქტი 10%-იან ზრდას აღწევდა. აღნიშნული ზრდა შენელდა რუსეთთან 2008 წლის აგვისტოს კონფლიქტის შემდეგ. საქართველოს ეკონომიკამ გაჯანსაღება 2010-2012 წლებში შეძლო, როცა 4%-იანი ზრდიდან 6%-მდე ავიდა, მაგრამ პირდაპირი უცხოური ინვესტიციები, რაც საქართველოს ეკონომიკისათვის ლოკომოტივის როლს ასრულებს, ომამდე დაფიქსირებულ რაოდენობას აღარ დაბრუნებია. მაღალია ქვეყანაში უმუშევრობის მაჩვენებელიც, ის დღემდე 15%-ზე მეტია.

საქართველოს შიდა კაპიტალის ბაზრის განვითარება და ეკონომიკური ზრდა მნიშვნელოვანწილად არის დამოკიდებული დაფინანსების გარე წყაროებზე - პირდაპირ უცხოურ ინვესტიციებზე, რომელთაც ეკონომიკის გრძელვადიანი ზრდისთვის განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვს, კერძოდ კი მსხვილი ინფრასტრუქტურული პროექტების დასაფინანსებლად. მათ გარეშე, მხოლოდ ადგილობრივი საბანკო სექტორის დაფინანსებით, ასეთი პროექტების განხორციელება ვერ მოხერხდება.

მხოლოდ ეკონომიკის ლიბერალური კურსის შენარჩუნებაზე, რეგულაციების, გადასახადებისა და კორუფციის შემცირების გზით მეტი ინვესტიციების მოზიდვაზე დამყარებული იმედები, ჩვენი აზრით,

¹ პირდაპირი უცხოური ინვესტიციები (2003-2012) www.geostat.ge

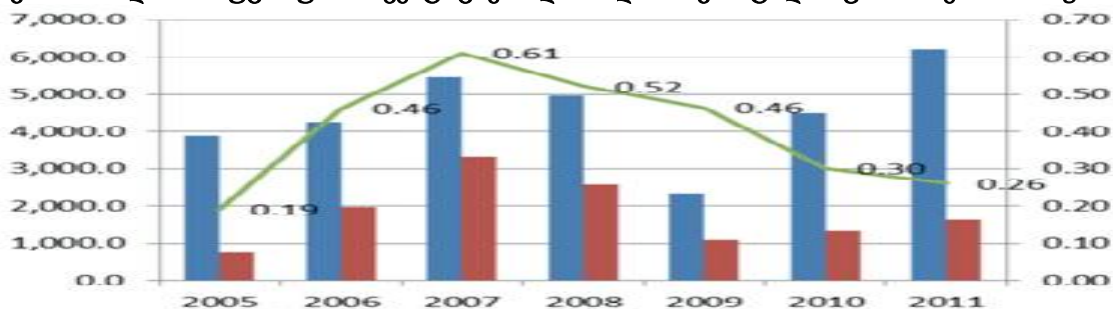
² პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების წილი მშპ-თან მიმართებაში. www.geostat.ge

საკმარისი ვერ იქნება პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების შემოდინების გაზრდაში მიზნის მისაღწევად. მისი შემცირება კი სერიოზული შემოფოტების საგანი უნდა იყოს ქვეყნის ეკონომიკური პოლიტიკის შემმუშავებლებისთვის. თუმცა, საქართველოს ფინანსთა სამინისტრომ 2012 წელს ქვეყანაში პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების შემოდინებასთან დაკავშირებით ძალიან ოპტიმისტური პროგნოზი გააკეთა,¹ რომლის თანახმად, საქართველოში პირდაპირი უცხოური ინვესტიციები 2 მილიარდ აშშ დოლარს მიაღწევს და თანდათანობით 2007 წლის დონეს მიუახლოვდება - ანუ გაორმაგდება 2012 წლის მონაცემებთან შედარებით.

კრიზისამდელი დონის მიღწევა მნიშვნელოვნად იქნება დამოკიდებული ბევრ ფაქტორზე, მათ შორის იმაზე, თუ რამდენად სწრაფად გამოვა გლობალური ეკონომიკა რეცესიიდან და რამდენად წარმატებული პოლიტიკა ექნება საქართველოს პირდაპირ უცხოურ ინვესტიციებთან მიმართებაში. UNCTAD-ის კვლევების თანახმად², სულ უფრო მეტი ნაკლებგანვითარებული ქვეყანა ახორციელებს პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების მოსაზიდ პოლიტიკას, რაც მნიშვნელოვნად ზრდის კონკურენციას იმ ქვეყნებს შორის, რომლებიც პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების ნაკადების ზრდისაკენ ისწრაფვიან. საქართველომ სხვა ნაკლებგანვითარებული ქვეყნებისაგან განსხვავებით, ბევრად უფრო აგრესიული პოლიტიკა უნდა განახორციელოს ინვესტიციების მოსაზიდად.

პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების დაბალი დონის დიდი ხნით შენარჩუნებამ, შესაძლოა საქართველოში ადგილობრივი დანაზოგები წახალისოს, რაც დაემატება მთლიანი კაპიტალის ფორმირებას. მთლიანი კაპიტალის ფორმირება კი დადებით კოლერაციაშია ეკონომიკაში პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების მოცულობასთან. (იხ. გრაფიკი).³ კაპიტალის შემოდინების შემცირება ფულზე ერთობლივი მოთხოვნის შენარჩუნებისას ან გაზრდისას, ფასის გაზრდისას, ადგილობრივი დანაზოგების სტიმულირებას მოახდენს.

გრაფიკი 3. პირდაპირი უცხოური ინვესტიციები და მთლიანი კაპიტალის ფორმირება [www. geostat.ge](http://www.geostat.ge)

მიუხედავად ამისა, ბევრი მაჩვენებლით დღეისათვის საქართველო მოწინავე პოზიციებს ინარჩუნებს რიგ საერთაშორისო რეიტინგებში. ამჟამად საქართველოს მსოფლიოს 185 ქვეყანას შორის მე-8 ადგილი უჭირავს მსოფლიო ბანკის ბიზნესისათვის ხელსაყრელი გარემოს რეიტინგის⁴ თანახმად. ამ თვალსაზრისით ის წინ უსწრებს დიდი ოცეულის (G20) სამ ქვეყანას.

გარდა ამისა, ის, რაც უცხოური ინვესტიციებისათვის საქართველოს ხდის განსაკუთრებულად მიმზიდველს, არის მისი „ინვესტიციების დაცვის“ კრიტერიუმების მაღალი რეიტინგი. მოცემულ კატეგორიაში საქართველოს უფრო მაღალი რეიტინგი აქვს, ვიდრე ბევრ მსხვილ განვითარებულ ქვეყანას - იაპონიას, ნორვეგიას და შვედეთს.

როგორც ვხედავთ, იმ წარმატებებთან ერთად, რაც საქართველოში ინვესტირებას ხდის მიმზიდველს, არსებობს ბევრი მნიშვნელოვანი პრობლემა. მათ შორისაა: ინოვაციების სიმცირე, ფინანსებზე დაბალი ხელმისაწვდომობა, შესაბამისი სამეწარმეო უნარებისა და განათლების დაბალი დონე და არააქტიური პოლიტიკა ქვეყნის იმიჯის ბრენდინგის განვითარების მიმართულებით.

საქართველოს ეკონომიკის ინოვაციური განვითარება და ქვეყნის იმიჯის ბრენდინგი სწორედ ამ ზემოთ ხსენებული გარემოებების გათვალისწინებით უნდა წარიმართოს. ეკონომიკის ინოვაციური განვითარებისა და მისი ბრენდინგის მიმართულებით მიზანმიმართული პოლიტიკის წარმართვა მოითხოვს: საზოგადოებაში მიმდინარე რეალური ცვლილებების სწორად გაგებას; ქვეყნის უპირატესობებისა და მომგებიანობის განმსაზღვრელი ფაქტორების დადგენას; ხელისუფლების, ბიზნესის, განათლების, ხელოვნების მჭიდრო თანამშრომლობას; ბრენდინგის შემუშავების პროცესში ქვეყნის მოსახლეობის ხარისხიან ჩართვას; საზოგადოების შეგნებაზე ზეგავლენის მომხდენი, მათ

¹ <http://24saati.ge/index.php/category/news/2013-03-13/36432.html>

² UNCTAD (2012), *World Investment Report 2012: Towards a New Generation of Investment Policies*

³ პირდაპირი უცხოური ინვესტიციები და მთლიანი კაპიტალის ფორმირება [www. geostat.ge](http://www.geostat.ge)

⁴ The World Bank; IFC (2014), *Doing Business 2013: Smarter Regulations for Small and Medium-Size Enterprises*, Washington, DC: World Bank Group.

სულიერ სამყაროსთან ახლოს მყოფი ფასეულობების შექმნას, წარმატებული ინოვაციური პროექტების შემუშავებას.

ლიტერატურა:

1. Anholt S. Anholt Nation Brands Index Q2 2005.
<http://www.simonanholt.com/Publications/publications-otherarticles.aspx> (4.11.2012);
2. Cromwell T., Kyriacou S. Op. cit.;
3. Fournier S., Lee L. Getting Brand Communities Right//Harvard Business Review. – 2009. – April;
4. Kim, C., Mauborgne, R. Blue Ocean Strategy: How to Create Uncontested Market Space and Make the Competition Irrelevant. Harvard Business Press, 2005;
5. Phillips C. Innovation and Brand Strategy in a Down Market // BSI, DASO Consulting. URL: <http://www.brandingstrategyinsider.com> (05.10.2012);
6. Millot, V. Trademarks as an Indicator of Product and Marketing Innovations, Working Papers, OECD Publishing: Science, Technology and Industry. 2009. URL:
7. Van Ham P. The Rise of the Brand State: The Postmodern Politics of Image and Reputation // Foreign Affairs. №5. 2001;
8. <http://dx.doi.org/10.1787/224428874418> (05.10.2012);
9. <http://24saati.ge/index.php/category/news/2013-03-13/36432.html>
10. UNCTAD (2012), World Investment Report 2012: Towards a New Generation of Investment Policies.;
11. The World Bank; IFC (2014), Doing Business 2013: Smarter Regulations for Small and Medium-Size Enterprises, Washington, DC: World Bank Group;
12. Ф. котлер: 300 ключевых вопросов маркетинга: отвечает Филипп Котлер. /Пер. с англ./ – М.: ЗАО «Олимп-Бизнес», 2006;
13. Filip Kotler., MARKETING 3.0., From products to Customers to the Human Spirit. (Filip Kotler in Armenia 11.11.1.1. – 2011. November);
14. www.geostat.ge
15. <http://www.24saati.ge/index.php/category/news/2013-03-13/36432.html>

NATIONAL BRANDING - A POWERFUL TOOL OF THE COUNTRY IMAGE FORMATION AND ITS ECONOMIC DEVELOPMENT

Devi Shonia, Sokhumi State University, Associate Professor
Aleksandre Nachkebia, Sokhumi State University, PhD Student
RESUME

Innovative development of economy and its branding is feasible by purposeful policy. The success of branding requires: understanding of tangible changes taking place in public society; identifying the factors determining the profitability and advantage of the country; close cooperation of the government, business, education, art; the qualitative engagement of the population in the process of working out the branding; creation of the values that will influence the consciousness of public and that are close to their spiritual and world.

At the current stage the efficiency of the foreign political course and development of the <http://nationalinterests> is impossible without formation of positive image of the country.

The increase of attracting direct foreign investments in the country is achieved by its positive copy and successful innovative projects will be achieved.

One of the main reasons why the flow of direct foreign investments in Georgia has decreased is weakening of the innovative development of economics and branding of the country's image.

From 2003 till 2008 the increase of investment flows in Georgia was caused by relatively fiscal stability, liberal economic course and mass PR campaigns carried out by the government on international level to improve the country's image and reputation.

Preserving the low level of direct foreign investments in Georgia for a long time is inadmissible, as there is significant correlation between the direct foreign investments and sector economics of the GDP increase.

In addition to the success making Georgia attractive to the investments, there are many significant problems. Namely: the lack of innovations, low access to the funds, low level of appropriate industrial skills and education, inactive policy to the direction of developing branding of the country's image.

პირდაპირი უცხოური ინვესტიციები, როგორც ფინანსური კაპიტალის შემოდინების უმნიშვნელოვანესი წყარო საქართველოში

აკაკი ცერცვაძე, საქართველოს საპატრიარქოს წმიდა ანდრია პირველწოდებულის სახელობის ქართული უნივერსიტეტი, დოქტორანტი

დღეისათვის მსოფლიოს ყველა ქვეყანა ცდილობს, მოიზიდოს პირდაპირი უცხოური ინვესტიციები, რამდენადაც ისინი ასოცირდებიან ეკონომიკურ ზრდასა და პროგრესთან, ისინი ასრულებენ მნიშვნელოვან და მზარდ როლს გლობალური ბიზნესის განვითარებაში, უზრუნველყოფს ადგილობრივ ფირმებს ახალი ბაზრებით და მარკეტინგული არხებით, იაფი წარმოების საშუალებებით, აძლევს ხელმისაწვდომობას ახალ ტექნოლოგიებზე, წარმოებასა და ფინანსებზე, ყოველივე აღნიშნული კი, შესაბამისად, ასტიმულირებს მიმღები ქვეყნის ეკონომიკურ განვითარებას.

ნებისმიერი ტიპის დაფინანსება, განხორციელებული მშობელი კომპანიის მიერ, არარეზიდენტ შვილობილ ფირმაში, განისაზღვრება, როგორც უცხოური პირდაპირი ინვესტიცია და, პირიქით, არარეზიდენტ შვილობილი ან ასოცირებული კომპანიების, ასევე ფილიალების მხრიდან მიმართული ნებისმიერი დაფინანსება რეზიდენტ მშობელ ფირმებში განიხილება, როგორც პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების შემცირება. საინვესტიციო ინსტრუმენტების მიხედვით პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების შემადგენლობაში შედის:

- კომპანიების მიერ უცხოეთში საკუთარი კაპიტალის დაბანდება: ფილიალების კაპიტალი და ასევე შვილობილი ან ასოცირებული კომპანიების აქციებში არსებული წილი;
- მოგების რეინვესტირება: პირდაპირი ინვესტორის წილი საწარმოს მოგებაში, რომელიც არ ნაწილდება დივიდენდების სახით და არ გადაირიცხება პირდაპირი ინვესტორის ანგარიშზე.
- კაპიტალის შიდაკორპორაციული გადარიცხვები: ის, როგორც წესი, ხორციელდება, ერთი მხრივ, პირდაპირ ინვესტორსა და მეორე მხრივ, შვილობილ ან ასოცირებულ კომპანიებს შორის, ასევე ფილიალებს შორის.

საერთაშორისო სავალუტო ფონდის გამოკვლევების მიხედვით კაპიტალის საერთაშორისო ნაკადებში პირდაპირი ინვესტიციების როლი უფრო იზრდება.

- 2000-იანი წლების დასაწყისისთვის მათი წილი შეადგენდა 15%-ს, 1990-იანი წლების დამდეგს - 30%-ს (73,გვ.6). მათი ნაკადების უდიდესი ნაწილი მოემართებოდა ევროპიდან და აშშ-დან, ამავე პერიოდში პირდაპირი ინვესტიციების მოდინების მიხედვით მსოფლიოში პირველ ადგილზე აშშ გავიდა.
- 2000-2001 წლებში წამყვანი პირდაპირი ინვესტორი იყო ნიდერლანდი, რომელსაც მოჰყვებოდა დიდი ბრიტანეთი, კანადა, გერმანია, იაპონია რაც სწრაფად ზრდიდა აშშ-ში დაბანდების ტემპს.
- შემდეგ ინვესტიციის მსხვილმა ნაკადებმა ჩინეთისკენ დაიწყო დინება, მეტწილად ერთობლივ საწარმოებში და 13 მლრდ დოლარს გადააჭარბა. აქედან 60% მოდიოდა აშშ-ზე, ხოლო 91% კი ნაწილდებოდა შემდეგ ქვეყნებზე – იაპონია, გერმანია, საფრანგეთი, იტალია, დიდი ბრიტანეთი და კანადა.
- XXI საუკუნის დასაწყისში კაპიტალდაბანდების სხვა ფორმებთან შედარებით, პირდაპირი უცხოური ინვესტიციები შედარებით სტაბილურ ინვესტიციათა ნაკადებს წარმოადგენდა, ამიტომ განვითარებადმა ქვეყნებმა აქტიურად დაიწყეს შიდა საინვესტიციო პოლიტიკის გატარება იმისათვის, რომ შემცირებინათ შეზღუდვები უცხოურ კაპიტალზე და მაქსიმალურად გაეზარდათ მოგება ქვეყანაში უცხოელ ინვესტორთა არსებობით.
- XXI საუკუნის დასაწყისში იაპონია გახდა პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების მნიშვნელოვანი წყარო, როცა მისმა ინვესტიციებმა შეაღწია აზიის განვითარებად ქვეყნებში. ბოლო 20 წლის განმავლობაში უცხოური ინვესტიციების უზარმაზარი ნაკადები მსოფლიო ეკონომიკის გლობალიზაციის ნათელ მაგალითს წარმოადგენს.
- 2000 წელს პირდაპირმა უცხოურმა ინვესტიციებმა მიაღწია მაქსიმალურ მოცულობას – 1,3 ტრლნ დოლარს. ბოლო ათწლეულების განმავლობაში ეკონომიკური ზრდა განვითარებად ქვეყნებში გამოწვეული იყო მაღალი სასაქონლო ფასებით და საფონდო ბაზრების კარგი მაჩვენებლებით.

პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების კლასიფიკაციის მნიშვნელოვან ნიშნად გვევლინება მათი დაყოფა მიმართულების (როგორც აქტივების, ასევე პასივებისთვის), საინვესტიციო ინსტრუმენტების (აქციები, ობლიგაციები და ა.შ) და სექტორების მიხედვით.

მიმართულების მიხედვით პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების ნაკადებს ყოფენ შემავალ და გამავალ ნაკადებად.

- შემაჯავლი პირდაპირი უცხოური ინვესტიციები გულისხმობს უცხოური კაპიტალის დაბანდებას ადგილობრივ რესურსებში. ასეთი ტიპის ნაკადებს ასტიმულირებს საგადასახადო შეღავათები, სუბსიდიები, დაბალი საპროცენტო სესხები და გრანტები, თუმცა ამ შემთხვევაში გარკვეულწილად შეზღუდულია უცხოელი ინვესტორის საკუთრების უფლება.
- გამავალი პირდაპირი უცხოური ინვესტიციები დროს კი პირიქით, ადგილობრივი კაპიტალია დაბანდებული უცხოურ რესურსებში. გამავალი ინვესტიციების მასტიმულირებელ ფაქტორად მიჩნეულია სახელმწიფო დაზღვევა რისკების არსებობის შემთხვევაში, მაგრამ აღსანიშნავია, რომ ადგილობრივი ბიზნესის სუბსიდირება გამავალი პირდაპირი უცხოური ინვესტიციებისთვის შემაფერხებელ და არასასურველ ფაქტორად განიხილება, რამდენადაც ასეთ შემთხვევაში ინვესტორი უპირატესობას ანიჭებს, დააბანდოს კაპიტალი ადგილობრივ ბაზარზე, რაც ამცირებს გამავალი პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების მოცულობას.

პირდაპირი უცხოური ინვესტიციები ასოცირდება არა მარტო ფინანსური კაპიტალის შემოდიანებასთან ქვეყანაში, არამედ განიხილება, როგორც ინსტრუმენტი, რომელსაც მიმღებ ქვეყანაში შემოაქვს ცოდნა, მართვის თანამედროვე პრაქტიკა, პროდუქციის დიზაინი, ხარისხის მახასიათებლები, ბრენდი, პროდუქციის მარკეტინგის საერთაშორისო არხები და ა.შ. შესაბამისად, ხელს უწყობს მასპინძელი ქვეყნის გლობალური წარმოების ქსელში ინტეგრაციას, რომელიც, თავის მხრივ, წარმატებული საექსპორტო სტრატეგიის საფუძველს წარმოადგენს. პირდაპირი უცხოური ინვესტიციებით სარგებლობს არა მარტო ადგილობრივი წარმოება, არამედ მომხმარებლებიც, ის მასპინძელ ქვეყანას გადასცემს თანამედროვე ტექნოლოგიებს, ქმნის გლობალურ მენეჯერულ უნარ-ჩვევებზე ხელმისაწვდომობას, ოპტიმალურად სარგებლობს ადამიანური შესაძლებლობებით და ბუნებრივი რესურსებით. ეხმარება დარგებს, საერთაშორისო დონეზე გახდეს კონკურენტუნარიანი, აფართოებს საექსპორტო ბაზრებს, უზრუნველყოფს პროდუქციის და მომსახურების საერთაშორისო ხარისხის ხელმისაწვდომობას და ზრდის სამუშაო ადგილებს. თუ გავითვალისწინებთ ყველა აღნიშნულ დადებით თვისებას ჩვენი აზრით, პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების მნიშვნელოვან წყაროს წარმოადგენს ქვეყნის ეკონომიკური განვითარებისათვის, მათ შორის, განსაკუთრებით განვითარებადი ქვეყნებისათვის. გარკვეული პირობების გათვალისწინებით, ინვესტორისათვის უფრო მომგებიანია იაფი რესურსების გამო წარმოება საზღვარგარეთ განალაგოს ვიდრე აწარმოოს საქონელი და მომსახურება ბაზირების ქვეყანაში და იქიდან განახორციელოს ექსპორტი საგარეო ბაზრებზე. უცხოური ინვესტიციებისთვის მიმღები ქვეყნის მიმზიდველობა განისაზღვრება ბუნებრივი რესურსების სიუხვით, გარდა ამისა, ეკონომიკური და სოციალური ფაქტორებით, როგორცაა, მაგალითად, ბაზრის ზომა და სტრუქტურა, ბაზრის ზრდის პერსპექტივები და განვითარების ხარისხი, კულტურული, სამართლებრივი, ინსტიტუციური გარემო და შიდა პოლიტიკა. საინვესტიციო პოლიტიკის შეფასებისას მნიშვნელოვანია განისაზღვროს ინვესტირება მოტივაციის მიხედვით. მოტივაციის მიხედვით კლასიფიკაციისას პირდაპირ უცხოურ ინვესტიციებს საფუძვლად უდევს სამი ძირითადი მოტივი, ესენია:

1. ბუნებრივ რესურსებზე;
2. უცხოურ ბაზრებზე და
3. ეფექტიანობაზე ორიენტირებული მოტივი.

განვითარებად ქვეყნებში პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების ორიენტაციამ გადაინაცვლა რესურსებსა და ბაზრებზე ორიენტირებულიდან ეფექტიანობაზე ორიენტირებულისკენ. გლობალიზაციის პროცესის ზემოქმედებამ განაპირობა ტეკ-ის მიერ მათი წარმოების პროცესის გადატანა დაბალი დანახარჯების მქონე განვითარებად ქვეყნებში. მიუხედავად ამისა, ინდუსტრიულად განვითარებადი ქვეყნებისგან განსხვავებით, განვითარებად ქვეყნებში პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების ჯერაც ძირითადად მიმართულია ბუნებრივი რესურსების ექსპლუატაციისა და ეროვნული და რეგიონული ბაზრების ხელმისაწვდომობისკენ. მასპინძელი ქვეყნის მთავრობებმა აუცილებელია უზრუნველყონ მათ ეკონომიკაში არამოხილური აქტივების ისეთი უნიკალური კომპლექტი, რომელიც შეესაბამება ეკონომიკური საქმიანობის იმ ტიპს, რომლის მოზიდვა და შენარჩუნება სურთ მათ ქვეყნის შიგნით. საერთო პროგრესი გარდამავალ პროცესში, განსაკუთრებით ინსტიტუციური განვითარება, პირდაპირი უცხოური ინვესტიციათა შემოდიანების ყველაზე მნიშვნელოვანი განმსაზღვრელი ფაქტორია. ფართო გაგებით, ინსტიტუციური განვითარება გულისხმობს საზოგადოებაში სუფთა თამაშის წესების დაარსებას. ეს უკანასკნელი მოიცავს ნორმატიული და მარეგულირებელი სტრუქტურების და საქმიანობების შექმნას, რომელიც უზრუნველყოფს ქვეყანაში სტაბილურ სოციალურ ცქევას. განსაკუთრებით აუცილებელია საბაზრო ინსტიტუტების განვითარება. ეფექტიანი ბაზრები დამოკიდებულია აღნიშნულ მხარდამჭერ ინსტიტუტებზე, რომელთაც შეუძლიათ საბაზრო ეკონომიკის ფორმალური და არაფორმალური თამაშის წესების უზრუნველყოფა.

ლიტერატურა:

1. გოგიაშვილი შ., კონკურენციის ეკონომიკური პოლიტიკა და საკანონმდებლო პრაქტიკა საქართველოში, თბ., 2009.
2. კაკულია ნ., ინსტიტუციური გარემოს სახელმწიფო რეგულირების აუცილებლობა პოსტკომუნისტური ტრანსფორმაციის პირობებში, ჟურნალი "ეკონომისტი", #2, 2009.
3. კვარაცხელია დ., პირდაპირი უცხოური ინვესტიციები საქართველოს ეკონომიკაში: ტენდენციები, შედეგები და პერსპექტივები, ჟურნ. "სოციალური ეკონომიკა", #2, 2007.
4. კვარაცხელია დ., გლობალიზაცია და ეროვნული წარმოება, საქართველოს გლობალიზაციისა და რეგიონული ინტეგრაციის კვლევის ცენტრი, გამომც. "უნივერსალი", თბ., 2008.
5. მესხია ი., გლობალური ეკონომიკური კრიზისი და საქართველოს მაკროეკონომიკური სტაბილურობის პრობლემები, ჟურნალი "ეკონომისტი", #2, 2009.

DIRECT FOREIGN INVESTMENTS AS THE MOST IMPORTANT SOURCE OF FINANCIAL CAPITAL FLOW IN GEORGIA

Akaki Tsertsvadze, St. Andrew the First-Called Georgian University of the Patriarchate of Georgia, PhD Student
RESUME

The Foreign Direct Investments are Interdependent national economies increases the driving force and its study and analysis of the actual problem. The international investment activity is an important form of global business, whereby foreign companies investing capital in different countries. The foreign direct investment stand as liberal, the open economic system as an integral part and a catalyst for its development. In recent years, the trend seems to be world countries, the national economic system, especially in developing countries, is aimed at increasing the flow of investments. It is also obvious that it is necessary for the development and modernization of the economy maximum use of the capabilities of the environment that determines the effectiveness of this process. It is also evident that the Ministry of Economic Development and Modernization is required Maximum use of the opportunities and Create an environment that determines the effectiveness of this process. Relevance of the problem in the modern scientific - practical literature, is widely considered the principles to be implemented in practice will help to attract foreign investment and create a favorable investment climate in the country. The Post Soviet Georgia in the way of development of the national economy turned out to be quite interesting. Something that so far the scientists - economists studying the theoretical sources and based on the experience of other countries, the situation in our country today. The rapid pace of economic governance reform, Signing the contract of association with the EU has already become a historical fact. Enacted in Georgia - EU trade relations to an entirely new dimension of deep and comprehensive free trade area, It is a real prospect and taken effective steps for the harmonization with the EU legislation and then the reality of their implementation.

საქმიანი ტურიზმის არსი და განვითარების პერსპექტივები

ნათელა წიკლაშვილი, ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, პროფესორი
თამარ ბერიძე, ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, დოქტორანტი

სპეციალისტთა დიდი ნაწილი საქმიან ტურიზმს განსაზღვრავს, როგორც „მეზვედრების ინდუსტრიას“. სექტორს ძალიან ხშირად მოიხსენიებენ აბრევიატურით MICE, რომელიც შემდეგი ინგლისური სიტყვების აბრევიატურაა: meetings (მეზვედრები), incentives (წამახალისებელი ღონისძიებები), conventions (კონვენციები, ღონისძიებები) და exhibitions (გამოფენები). (შენიშვნა: არსებობს MICE-ს სხვადასხვა დეფინიცია, C - შეიძლება იყოს Conference (კონფერენცია), E - შეიძლება იყოს events (ღონისძიებები)). მსგავსი ღონისძიებები, დასაქმებული ადამიანების მოტივაციის ამაღლებასა და წახალისებაზე მოგზაურობებითა და სხვა ტურისტული აქტივობებით ზრუნავს. ზოგ

კომპანიაში წამახალისებელი ტურიზმის ტურებს ჯილდოდ იმ თანამშრომლებს გადასცემენ, რომლებმაც თავიანთი სამუშაო დიდი წარმატებით შეასრულეს. MICE-ის სხვა კომპონენტებისაგან განსხვავებით, რომლებსაც მუშაობის უფრო პროფესიული და საგანმანათლებლო მიზნები აქვთ, წამახალისებელ ტურიზმს უფრო დაჯილდოების სახე აქვს და კარგი გართობის საშუალებაც არის.

საქმიანი ტურიზმი მოიცავს როგორც კერძო საქმიან ვიზიტებს, ასევე მრავალ ათასიან საერთაშორისო კონგრესებს, სიმპოზიუმებს, კონფერენციებს, გამოფენებს და ბაზრობებს. მიახლოებით შეფასებებით MICE მსოფლიო მოცულობა იყოფა სამ ძირითად შემადგენელ ნაწილად. მიახლოებით 73%-ს შეადგენს კორპორატიული მოგზაურობა (როგორც კერძო, ასევე ჯგუფური), მოგზაურობები ყრილობებზე, კონფერენციებში, კონგრესებზე მონაწილეობის მიღება - 16%-ს და დანარჩენი 11% მოდის გამოფენების/ბაზრობების ტურებზე.¹

საქმიანი ტურიზმი მოგზაურობის ერთ-ერთი ყველაზე პერსპექტიული და მაღალშემოსავლიანი სახეა, რომელიც ხასიათდება მაღალი და სტაბილური ზრდით და კლიმატური, პოლიტიკური, ეკონომიკური ფაქტორების მიმართ მედეგობით.

საქმიანი ტურიზმის ბაზარი ტურისტული ბიზნესის სპეციალისტთა იმ ნაწილისთვის, რომლებიც ტრადიციული მასობრივი საექსკურსიო მიმართულებებით არიან დაკავებული, ნაკლებად მიმზიდველია. ამასთანავე, საქმიანი ტურიზმი საკმაოდ ფართო კლიენტურა, მსხვილი ფულადი ბრუნვა, ტუროპერატორების საკუთარი წრე და გაყიდვების სპეციფიკური ორგანიზაციაა. ეს სექტორი მთელს მსოფლიოში ითვლება ტურიზმის პერსპექტიულ მიმართულებად პროგნოზირებადი და მაღალშემოსავლიან კლიენტებზე ორიენტაციის ხარჯზე.

ყოველწლიურად საქმიანი, კულტურული და სამეცნიერო კავშირები ქვეყნებსა და რეგიონებს შორის სულ უფრო ინტენსიური ხდება. ამასთან დაკავშირებით საქმიანი ტურიზმის ინდუსტრიის განვითარება წარმატებული ბიზნესის პირობაა და მნიშვნელოვან ზეგავლენას ახდენს ეროვნული ეკონომიკის განვითარებასა და მსოფლიო ბაზარზე მის ინტეგრაციაზე. თანამედროვე პირობებში საქმიანი ტურიზმი ბევრ ქვეყანაში ჩამოყალიბდა როგორც სწრაფად განვითარებადი ეკონომიკური სექტორი, რომელიც უზრუნველყოფს უცხოური ვალუტის შემოდინებას, სამუშაო ადგილების შექმნას, სხვადასხვა ტურისტულ პროდუქტზე მოთხოვნის გაზრდას, ეკონომიკის, მეცნიერების, განათლების, კულტურისა და ჯანდაცვის დარგების განვითარებას. საერთაშორისო საქმიანი ტურიზმი მნიშვნელოვან როლს ასრულებს მოცემული ქვეყნის და ქალაქის რეიტინგის ამაღლებაში. განვითარებულ ქვეყნებში საქმიანი ტურიზმი შემოსავლის მიხედვით უსწრებს ნავთობის ბიზნესს, მიუხედავად იმისა, რომ საქმიანი ტურისტები საერთო ტურისტულ ნაკადებში შეადგენენ საერთო რაოდენობის 20-30%, მათზე მოდის ტურისტული ინდუსტრიის ბრუნვის 60% -მდე.²

MICE განეკუთვნება ტურიზმის იმ ტიპს, რომელშიც მცირე და მსხვილი ჯგუფები წინასწარ განსაზღვრული მიზნების შესასრულებლად ერთიანდებიან. ეს ტერმინი, როგორც ინდუსტრიის სახელი, ფართოდ გამოყენებადია, განსაკუთრებით - აზიაში. სხვები, მაგალითად კონვენციების ინდუსტრიის საბჭო (Convention Industry Council - CIC) ამ სექტორს „შეხვედრების ინდუსტრიას“ უწოდებს. შეხვედრების ინდუსტრია ძალიან დიდია და პიკს აღწევს, როცა ეკონომიკა ზრდის პერიოდშია, ხოლო ფერხდება, როცა ეკონომიკის განვითარება ნელდება. CIC ეკონომიკის კვლევებს ინდუსტრიის სიმდიერის საჩვენებლად ყოველ 5 წელიწადში ატარებს. ამ კვლევამ აჩვენა, რომ შეხვედრების ინდუსტრია არის ბიზნესი, რომელიც მთელი ქვეყნის მასშტაბით წელიწადში 365 დღეს მოქმედებს. ინდუსტრიის პირდაპირმა ხარჯმა 122.31 მლრდ დოლარი შეადგინა და სიდიდის მიხედვით მთლიანი შიდა პროდუქტის 29-ე უდიდესი მონაწილე გახდა. ინდუსტრიის ხარჯები და საგადასახადო შემოსავლები ადგილობრივი ეკონომიკის ყველა სექტორზე აისახება, დაწყებული რესტორნებით და ტრანსპორტით, მაღაზიებითა და სხვა მომსახურებით დამთავრებული. შეერთებულ შტატებში ეს საქმიანობა 1.7 მილიონ სამუშაო ადგილს ქმნის.

2010 წლის აპრილში CIC-მა ახალი კვლევა Price Water house Coopers ჩაატარებინა სახელად „შეხვედრების ეკონომიკური მნიშვნელობა ამერიკის შეერთებული შტატების ეკონომიკაში“. კვლევის შედეგები 2011 წლის 17 თებერვალს კონვენციის ინდუსტრიის საბჭომ გამოაქვეყნა, სადაც ნათლად ჩანდა, რომ აშშ-ის შეხვედრების ინდუსტრიის პირდაპირი ხარჯები 263 მილიარდ დოლარს შეადგენდა, ქმნიდა 1.7 მილიონ სამუშაო ადგილს, შედეგად, მისი ფედერალური საგადასახადო შემოსავლები 14.3 მილიარდ დოლარს უდრიდა, ხოლო სახელმწიფო და ადგილობრივი საგადასახადო შემოსავლები 11.3 მილიარდ დოლარს. კვლევის მიხედვით, 2009 წელს აშშ-ში 1.8 მილიონი შეხვედრა ჩატარდა. ამ შეხვედრების საერთო ეკონომიკური მაჩვენებლები, პირდაპირი ხარჯებისა და მულტიპლიკატორის ეფექტის

¹. Растегаева Т. Е. „Формирование организационно-экономического механизма развития делового туризма“, М., 2013.

2. ჩარლზ რ. გელდენერი, ჯ. რ. ბრენტ რიტჩი „ტურიზმი, საფუძვლები, პრაქტიკა, თეორია“, ბათუმი, 2013.

ჩათვლით, 907 მლრდ დოლარს, 6.3 მლნ სამუშაო ადგილს, მთლიან შიდა პროდუქტში 458 მლრდ დოლარის შენატანს, 64 მლრდ ფედერალურ საგადასახადო შემოსავლებს და 46 მლრდ დოლარის სახელმწიფო და ადგილობრივი საგადასახადო შემოსავლებს უთანაბრდება.¹

MICE ინდუსტრია ტურიზმის თანამედროვე, დინამიურად განვითარებადი მიმართულებაა, დადებითად მოქმედებს მეგაპოლისების და მისი ეკონომიკის ზოგად განვითარებაზე. უცხოური ექსპერტების აზრით, 2020 წლისთვის საერთაშორისო საქმიანი მოგზაურობის რაოდენობა გაიზრდება სამჯერ – 564 მილიონიდან 1,6 მილიარდ დოლარამდე წელიწადში, ბაზრის ბრუნვა კი გაიზრდება ხუთჯერ – 400 მილიარდიდან 2 ტრილიონ დოლარამდე.

საქმიანი ტურიზმის განვითარება დადებითად აისახება სოციალური სფეროს განვითარებაზე. ბაზრის ბრუნვის გაზრდას 1 მილიარდი დოლარით, მოყვება 100 000 ახალი სამუშაო ადგილის შექმნა. საქმიანი ტურიზმის განვითარებისადმი ინტერესი ბევრ ქვეყანაში იზრდება, რაც აიხსნება იმით, რომ ბიზნეს მოგზაური ხარჯავს სამჯერ მეტ თანხას, ვიდრე ჩვეულებრივი ტურისტი. საქმიანი ვიზიტები არ არის დამოკიდებული წლის სეზონზე, თუმცა, ასეთი ტურების ორგანიზების სპეციფიკა და სირთულე არ იძლევა მისი ყველგან განვითარების საშუალებას.

მოგზაურები საქმიან მოგზაურობას ახორციელებენ: სხვებთან შედარებით ნაკლებად არიან დამოკიდებული გარემო პირობებზე. საქმიანი მიზნებით საერთაშორისო ტურიზმი როგორც მეურნეობაში, ასევე საგარეო ვაჭრობაში ასახავს შრომის ისეთ განაწილებას, რომლის დროსაც ექსპორტში მთავარ როლს თამაშობენ მაღალგანვითარებული ქვეყნები. შეიძლება ვთქვათ, რომ ძირითადი გაცვლა ბიზნეს ტურისტებისა და შემოსავლებისა სწორედ ამის შესაბამისად ხდება. ზოგადად, საერთაშორისო ტურიზმი მაღალგანვითარებულ ქვეყნებში გვევლინება მნიშვნელოვან სავალუტო შემოსავლების წყაროდ. მთელ რიგ ასეთ ქვეყნებში საერთაშორისო ტურიზმიდან შემოსავლები შეადგენს ექსპორტის მნიშვნელოვან ნაწილს.

საქმიანი ტურიზმის დაჩქარებული განვითარება აგრეთვე განპირობებულია მისი ეფექტურობით, რამდენადაც ტურისტული საქმიანობის არსებული სახეებიდან პრაქტიკულად არცერთი არ ფლობს მსგავს მულტიპლიკაციურ ზემოქმედებას არა მხოლოდ ტურიზმის სფეროზე, არამედ მთელს ეკონომიკაზე.

საქმიანი ტურიზმი, თავისი ეკონომიკური ბუნებით ხელსაყრელია საქართველოსთვის, მაგრამ მის განვითარებას ხელს უშლის მთელი რიგი გადაუწყვეტელი პრობლემები და ორგანიზაციულ-ეკონომიკური, ნორმატიულ-სამართლებრივი, სამეცნიერო-ტექნიკური, საწარმოო და ფინანსური ხასიათის სირთულეები. მათ შორის აღსანიშნავია სერიოზული ჩამორჩენა ტურისტული საქმიანობის განვითარების პერსპექტივებსა და არსებულ მარეგულირებელ ნორმატიულ-სამართლებრივ ბაზას შორის, საქმიანი ტურიზმის ინფრასტრუქტურის განვითარების დაბალი დონე (განთავსების საშუალებები, კვება, სატრანსპორტო მომსახურება, გასართობი ინდუსტრიის ინსტრუმენტები და სხვა), სარეკლამო საქმიანობის, ტურისტული კადრების მომზადების, გადამზადებისა და კვალიფიკაციის ამაღლების პრობლემები და სხვა.

ქვეყანაში საქმიანი ტურიზმის განვითარების დადებითი ტენდენციების ფორმირებისთვის აუცილებელია განხორციელდეს პრობლემების გადაჭრის ფრაგმენტული ფორმიდან კომპლექსურზე გადასვლა, რაც გამოიხატება შესაბამისი სტრატეგიის შემუშავებასა და რეალიზაციაში, რომელიც მოიცავს სამართლებრივ-ორგანიზაციულ და ეკონომიკურ გარემოს.

მნიშვნელოვნად მიგვაჩნია საქმიანი ტურიზმის, როგორც ტურიზმის განსაკუთრებით მაღალშემოსავლიანი სახეობის არსისა და თავისებურებების ანალიზი. კონფერენციების, კონგრესის, საგამოფენო ღონისძიებების კლასიფიკაცია. უნდა განზოგადდეს ინსენტივ მოგზაურობის ძირითადი, სპეციფიკური მოთხოვნები და მათი ორგანიზების ადგილების შერჩევის კრიტერიუმები. გამოიკვეთოს ადგილების, როგორც საქმიანი ტურიზმის ცენტრის, მიმზიდველობა, ჩატარდეს რეგიონის/ქალაქის ინფრასტრუქტურის განვითარების პერსპექტივის ანალიზი (SWOT). ჩამოყალიბდეს საქმიანი ტურიზმის კონცეფციის ძირითადი ფაქტორები, განისაზღვროს მისი პოზიტიური ზემოქმედების მიმართულებები ეკონომიკაზე. განზოგადდეს პრობლემები, რომლებიც შემაფერხებელია საქმიანი ტურიზმის ინფრასტრუქტურის ობიექტების ნორმალური ფუნქციონირებისთვის.

ვფიქრობთ, გამართული სტრატეგიის შემუშავებისა და მიზანმიმართული ღონისძიებების გატარების, მრავალმხრივი რესურსის ეფექტიანად გამოყენების შემდეგ საქმიანი ტურიზმი საქართველოსთვისაც ისეთივე მაღალშემოსავლიანი და კარგად განვითარებული სექტორი იქნება, როგორც მსოფლიოს მრავალ ქვეყანაშია.

¹ www.meetingsmeanbusiness.com

ლიტერატურა:

1. ჩარლზ რ. გელდენერი, ჯ. რ. ბრენტ რიტჩი, „ტურიზმი, საფუძვლები, პრაქტიკა, თეორია“, ბათუმი, 2013.
2. Jones, M. (2010). Sustainable Event Management: A Practical Guide. London, UK: Earthscan.
3. Растегаева Т. Е. „Формирование организационно-экономического механизма развития делового туризма, М., 2013.
4. [http:// www.meetingsmeanbusiness.com](http://www.meetingsmeanbusiness.com)
5. <http://www.worldluxurytourism.com/>
6. <http://www.ipedr.com/vol24/20>

THE ESSENCE AND DEVELOPMENT PERSPECTIVES OF BUSINESS TOURISM

Natela Tsiklashvili, Batumi Shota Rustaveli State University, Professor

Tamar Beridze, Batumi Shota Rustaveli State University, PhD Student

RESUME

Business tourism is one of the most promising and profitable forms of traveling. Each year, the business, cultural and scientific relations between countries and regions is becoming increasingly intense. In this regard, the business tourism industry development is a prerequisite for successful business and has the significant impact on the national economy development and its integration into the world market. The modern business tourism has been established as a rapidly developing economic sector in many countries, providing foreign exchange inflow; create jobs in tourism product demand, economy, science, education, culture and health care sectors development.

In developed countries, business tourism earnings ahead of the oil business, Despite the fact that a common tourist tourists flows constitute 20-30% of the total, they account for 60% of turnover in the tourism industry.

The development of tourism activities has a positive impact on the development of the social sphere. Market turnover of \$ 1 billion is followed by the creation of 100 000 new jobs.

Business tourism, with its economic nature is favorable for Georgia, but the development of it is prevented by the number of unresolved issues and organizational-economic, legal, scientific, technical, industrial and financial difficulties.

The positive trends in the development of business tourism in the country are essential for the formation of a fragmentary form into the integrated approach to problem-solving, which is reflected in the development and implementation of appropriate strategies, which include legal, organizational and economic environment.

ეკონომიკური განვითარებისა და მოსახლეობის მზარდი სტრუქტურის ურთიერთკავშირის მეთოდოლოგიური საფუძვლები

ქეთევან ჭანიძე, ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, დოქტორანტი

მოსახლეობის მზარდ სტრუქტურას მნიშვნელოვნად განსაზღვრავს ცხოვრების სოციალურ-ეკონომიკური პირობები. ამავე დროს დემოგრაფიული პროცესებისა და სტრუქტურის ცვლილებები პირდაპირ კავშირშია ქვეყანაში მიმდინარე მზარდ ეკონომიკურ პროცესებთან. ეკონომიკური განვითარებისა და მოსახლეობის მზარდ სტრუქტურას შორის კავშირი რთული და მრავალფეროვანია. ამიტომ თანამედროვე ინდუსტრიული ცივილიზაციისთვის დიდი მნიშვნელობა აქვს კვლევებს მოსახლეობისა და ეკონომიკური ზრდის ურთიერთქმედების განსაზღვრას ეკონომიკური და დემოგრაფიული პროცესების რთული ჯაჭვის შესწავლის მიმართულებით. ეს გამოწვეულია იმით, რომ ადამიანური კაპიტალი წარმოების ძირითადი ფაქტორია [1].

საზოგადოებრივი განვითარების ეკონომიკურ-დემოგრაფიული პროცესები, მათი კვლევა, გადაჭრის გზების მოძიება, ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი პრობლემაა თანამედროვე ვითარებაში. ამ პრობლემის მთავარი მიზეზი შეიძლება იყოს ადამიანური კაპიტალის, მოსახლეობის შემადგენლობისა და შრომითი რესურსების განაწილება სახელმწიფოს მასშტაბით [2]. მოსახლეობის მზარდის

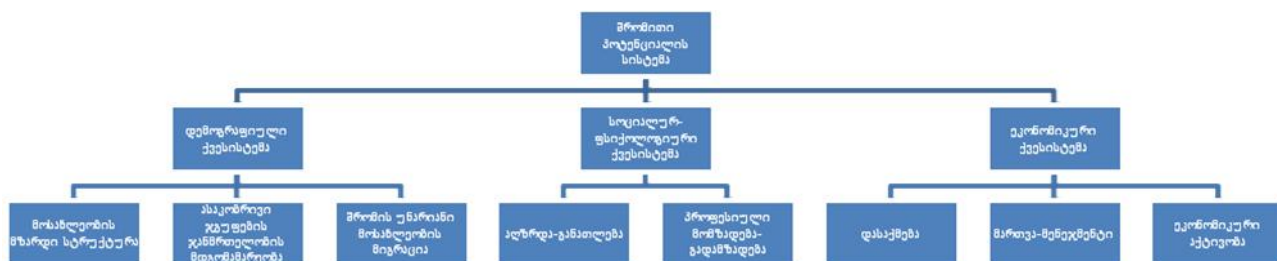
სტრუქტურისა და ეკონომიკის ურთიერთქმედების შესწავლა შესაძლებელია, თუ განვიხილავთ ისეთ ურთიერთკავშირებს, როგორიცაა დასახლებისა და ეკონომიკის ურთიერთგავლენის გაღრმავებული შესწავლა, რაც შესაძლებელი იქნება, თუ განვიხილავთ დემოგრაფიულ პროცესების ურთიერთკავშირს ეკონომიკური პროცესების ცალკეულ შემადგენელთან მიმართებაში, როგორიცაა: წარმოება, განაწილება, ბრუნვა და მოთხოვნა [3,6].

ეკონომიკურ-დემოგრაფიული პროცესები შესაძლებელია განხილულ იქნას ვიწრო, ან ფართო სპექტრში. ეკონომიკური და დემოგრაფიული პროცესების ურთიერთკავშირის კვლევა შეიძლება ჩაითვალოს კვლევის ფართო სპექტრად, ხოლო ვიწრო გაგებით, ეკონომიკური დემოგრაფია შეიძლება განვიხილოთ, როგორც მოსახლეობის სქესობრივი შემადგენლობისა და რეპროდუქციის ბუნებრივი კომპონენტების განსაკუთრებული გავლენის შესწავლა წარმოებაზე და წარმოებული კეთილდღეობის განაწილებაზე. ამასთან უნდა აღინიშნოს, რომ დასაქმება ამ კომპონენტების ერთ-ერთი მთავარი დამაკავშირებელი რგოლია [4,5].

ეკონომიკურ-დემოგრაფიული პროცესების უკეთ გააზრება პირდაპირ უკავშირდება მოსახლეობის სამუშაო პოტენციალს. ერთი მხრივ, შესაძლებელია სამუშაო პოტენციალი განვიხილოთ, როგორც დასაქმება, ანუ სამუშაო ძალა, როგორც წარმოების მთავარი ფაქტორი, რომელიც გამოსახავს მოსახლეობის ცხოვრების დონის სოციალურ-ეკონომიკურ ხარისხს. მეორე მხრივ, სამუშაო ძალად შეიძლება ჩაითვალოს მთლიანი მოსახლეობის შრომის საერთო უნარი, შესაძლებელია განვიხილოდეს, როგორც სამუშაო რესურსი, რომელსაც ფლობს საზოგადოება განვითარების გარკვეულ საფეხურზე. სამუშაო ძალა აერთიანებს დასაქმებას და უმუშევრობას.

სამუშაო ძალის ასეთი ფორმულირება მიესადაგება მხოლოდ შრომისუნარიან მოსახლეობას, ან სამუშაო რესურსებს, როგორც წარმოების ერთ-ერთ ფაქტორს. ამ შემთხვევაში არაა გათვალისწინებული ადამიანის ყველა პიროვნული თვისება და უნარი. მიუხედავად იმისა, რომ ადამიანის ზნეობრივი დაცემა შეიძლება გახდეს ეკონომიკური განვითარების შემაფერხებელი ფაქტორი. შეიძლება ითქვას, რომ მოსახლეობის შრომითი პოტენციალი არის მოცემულ საზოგადოებაში საერთო დემოგრაფიული, სოციალური, სულიერი მახასიათებლების და თვისებების განვითარება, რომლებიც განხორციელებულია ან შესაძლებელია განხორციელდეს არსებული შრომითი ურთიერთობებისა და საზოგადოებრივი აქტივობის ჩარჩოებში. აღნიშნულიდან გამომდინარე, შრომითი პოტენციალი, როგორც სისტემა შესაძლოა განისაზღვროს სამი ურთიერთდაკავშირებული ქვესისტემა: დემოგრაფიული, სოციალურ-ფსიქოლოგიური და ეკონომიკური ქვესისტემები.

დემოგრაფიული ქვესისტემის შემადგენლობაში შედის: მოსახლეობის მზარდი სტრუქტურა, რომელიც უზრუნველყოფს სოციალური ურთიერთობების მატარებელი თაობების უწყვეტ განახლებას ყველა სოციალურ ჭრილში; ჯანმრთელობის კოეფიციენტის შეფასება მოსახლეობის სხვადასხვა კატეგორიისა და ასაკობრივ ჯგუფებში; შრომისუნარიანი მოსახლეობის მიგრაცია. ასეთი ქვესისტემა არის შრომითი პოტენციალის რაოდენობრივი საფუძველი. რაოდენობრივი ელემენტის სიჩქარე და მიმართულება მდგომარეობს იმაში, რომ თაობებს შორის მზარდი სტრუქტურის პირობებში ხდება მოსახლეობის შრომითი პოტენციალის მუდმივი ზრდა.

სოციალურ-ეკონომიკური ქვესისტემა ანუ მოსახლეობის სამუშაო პოტენციალის ხარისხობრივი ელემენტი - მასში ცენტრალურ ადგილს იკავებს მოსახლეობის სამუშაო აქტივობა, რაც გამოიხატება მოსახლეობის დასაქმებაში, მართვაში, ეკონომიკურ აქტივობაში. საბაზრო ეკონომიკამ უნდა შექმნას ისეთი სოციალური გარანტიები და მხარდამჭერი ღონისძიებები, რაც დაეხმარება მოსახლეობას დანაზოგის შექმნაში, რათა უზრუნველყოფილი იყოს დროებითი უმუშევრობის პერიოდში, რომელიც შესაძლებელია გამოწვეული იყოს სამუშაო ადგილის ცვლილებით, ან კვალიფიკაციის ამაღლებით. სოციალურ-ფსიქოლოგიური ქვესისტემა - ასეთი ტიპის ქვესისტემა გვთავაზობს პრობლემების გადაჭრას პიროვნების, როგორც მუშა აქტივის, ფორმირების პროცესში. ეს ქვესისტემა აუცილებელია შრომისუნარიანობის ჩამოყალიბების პროცესში, რაც თავის თავად გულისხმობს: აღზრდას, განათლებასა და პროფესიულ მომზადებას.

მოსახლეობის შრომითი პოტენციალის გაგება უნდა განსხვავდებოდეს თაობების შრომითი პოტენციალის გაგებისაგან. რას ნიშნავს თაობების შრომითი პოტენციალი? ეს არის მოსახლეობის სამუშაო აქტივობის საერთო ეკონომიკურ-დემოგრაფიული მაჩვენებელი. აღნიშნული მაჩვენებელი გულისხმობს ადამიანის სამუშაო აქტივობის საშუალო ასაკს, რომელიც ამ ადამიანმა უნდა განვლოს ეკონომიკურად აქტიურ (ან დასაქმებულ) მასაში სიკვდილიანობის გარკვეული დონის გათვალისწინებით და ასევე აქტიური შრომის (ან დასაქმების) დონის გათვალისწინებით. აუცილებელია ასევე ერთმანეთისაგან გაიმიჯნოს მოსახლეობის სამუშაო ძალა და მოსახლეობის სამუშაო პოტენციალი. ტერმინი „სამუშაო ძალა“ გამოიყენება მხოლოდ მოქმედი, მუშა წარმოების პროცესში. მაშინ, როცა „მოსახლეობის სამუშაო პოტენციალი“ არსებობს და გულისხმობს არა მხოლოდ მოქმედ წარმოებაში სამუშაო ძალის გამოყენებას, არამედ ის თავის თავში მოიცავს ადამიანის გამოუყენებელ აქტივობას იმ შემთხვევაში, თუ წარმოება გაჩერებულია. აქედან გამომდინარე, მოსახლეობის სამუშაო პოტენციალი შეიძლება განისაზღვროს როგორც გამოყენებული, ისე გამოუყენებელი ანუ სარეზერვო შრომის ნაკადი.

დემოგრაფიული პროცესების გავლენა ეკონომიკაზე ხორციელდება ირიბად, საზოგადოების სამუშაო პოტენციალის მოქმედების გავლით, პირველ რიგში კი მოსახლეობის რიცხოვნობისა და შრომისუნარიანი მოსახლეობის შემადგენლობის გავლით. ეკონომიკისათვის ასევე მნიშვნელოვანია ცვლილებები, როგორც მთლიან, ისე შრომისუნარიანი მოსახლეობის ეკონომიკურ შემადგენლობაში ე. ი. ხარისხობრივი ცვლილებები. ეკონომიკური სტრუქტურა ვარაუდობს მოსახლეობის განაწილებას შემდეგი ნიშნების მიხედვით: არსებობის საშუალებები, დასაქმება (პროფესია) და ეკონომიკის სფეროები. ეკონომიკური შემადგენლობა, ასევე მოსახლეობის განათლების დონე არ გულისხმობს მოსახლეობის უნარს, მოკლე დროში აითვისონ მეცნიერულ-ტექნოლოგიური მიღწევები და გამოიყენონ ისინი მატერიალური დოვლათის საწარმოებლად.

შრომითი პოტენციალის რაოდენობრივი მაჩვენებელი დემოგრაფიული პროცესების ზემოქმედებას ეფუძნება. შრომისუნარიანი მოსახლეობის რიცხოვნობა და გენდერული შემადგენლობა განისაზღვრება სწორედ მოსახლეობის ბუნებრივი მოძრაობით და პირველ რიგში შობადობის ცვლილებით. საერთოდ სახელმწიფო შრომითი პოტენციალის ფორმირების მთავარი წყაროა - შობადობა. რაც შეეხება სიკვდილიანობას შრომით პოტენციალთან მიმართებაში ის მხოლოდ ამცირებს მას. შრომით პოტენციალს მნიშვნელოვან ზიანს აყენებს სოციალური და ბუნებრივი კატაკლიზმები. მოსახლეობის ბუნებრივ მოძრაობაში ცვლილებებს მნიშვნელოვნად განსაზღვრავს თანაფარდობა შრომისუნარიანი და შრომისუუნარო (ბავშვები, მოხუცები) მოსახლეობას შორის. რაც უფრო მეტი წილია შრომისუუნარო მოსახლეობის ქვეყანაში, მით უფრო მეტი ძალისხმევით უნდა იმუშაოს ქვეყნის შრომისუნარიანმა მოსახლეობამ, დიდი ეკონომიკური დატვირთვით. მნიშვნელოვანია აგრეთვე შრომისუუნარო მოსახლეობის შემადგენლობის შესწავლა. ხანდაზმული ხალხის ხვედრითი წილის ზრდას მივყავართ მოსახლეობის თანდათანობით დაბერებამდე, რაც, თავის მხრივ, იწვევს შრომისუნარიანი მოსახლეობის შემცირებას. ხოლო თუ დიდია ახალშობილთა ხვედრითი წილი, ამის შედეგად ხდება მოსახლეობის გაახალგაზრდავება და შრომისუნარიანი მოსახლეობის ზრდა.

მიგრაცია დამოკიდებულია ემიგრაციისა და იმიგრაციის დინების მიმართულებებზე. მიგრანტების მოცულობამ შეიძლება სხვადასხვაგვარად იმოქმედოს სახელმწიფოს შრომით რესურსებზე. მიგრაციის დადებით საღდოს, როგორც წესი, მივყავართ შრომითი რესურსების ზრდისკენ, ხოლო უარყოფითს - შემცირებისკენ. მნიშვნელოვანია ასევე მიგრანტების შემადგენლობა. თუკი ფიქსირდება ქვეყნიდან „ტვინთა გადინება“ ანუ მეცნიერ-მუშაკებისა და სხვადასხვა დარგის სპეციალისტების გასვლა საზღვარგარეთ სამუშაოდ, ასევე უარყოფით გავლენას ახდენს ქვეყნის განვითარებაზე მეცნიერების თვალსაზრისით, შემდეგ უკვე აისახება მზარდი ეკონომიკის შეფერხებაზე, ხოლო მომავალში მეცნიერების ჩამორჩენა ხდება სახელმწიფოს სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების მუხრუჭი. მოსახლეობის ოდენობა, დემოგრაფიულ პროცესებთან მიმართებაში იცვლება. ეს მნიშვნელოვნად განსაზღვრავს ეკონომიკის ვითარებას.

თუკი სწრაფად იზრდება ბავშვების რიცხვი, მკვეთრად იზრდება მოთხოვნა საბავშვო პროდუქტებზე და, აქედან გამომდინარე, ვითარდება ბავშვთა კვებასთან და მომსახურებასთან დაკავშირებული წარმოება, ხოლო, თუ მოსახლეობაში მიმდინარეობს დაბერების პროცესი, ამ შემთხვევაში ეკონომიკაც გადაეწყობა ხანდაზმულების მოთხოვნილებებზე. ეკონომიკურ დემოგრაფიას გააჩნია საკუთარი მეთოდები, რასაც ის იყენებს მის წინაშე მდგარი საკითხების შესწავლას, ეს მეთოდები შეიძლება იყოს მეცნიერული, სტატისტიკური-რაოდენობრივი და ა.შ.

მეცნიერული მეთოდები მოიცავს: სამეცნიერო აბსტრაქციას, შედარებას, ანალიზს და სინთეზს, განზოგადებას, ჰიპოთეზების შემოწმება და სხვა. ეკონომიკური დემოგრაფიის საერთო კანონზომიერი პროცესების გამოსაკვლევად გამოიყენება სტატისტიკური-რაოდენობრივი მეთოდები, როგორიცაა: დაჯგუფება, სტატისტიკური დაკვირვება, დინამიკური მწკრივების ანალიზი, აბსოლუტური და ფარდობითი სიდიდეების სისტემა. საერთო დემოგრაფიული მეთოდებს შეიძლება მივაკუთვნოთ დემოგრაფიული მოდელირება და პროგნოზირება (განსაკუთრებით სტაბილური დასახლების მოდელი, სიკვდილიანობის მოდელირება) ეკონომიკური დემოგრაფიის ანალიზის განსაკუთრებულ ტექნიკას მიეკუთვნება:

- ისეთი მაჩვენებლების გამოყენება, რომელშიც თვლის ერთეულს წარმოადგენს ადამიანი (შრომისუნარიანი მოსახლეობის რაოდენობა, ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის რაოდენობა და ა. შ.);
- ისეთი მაჩვენებლების გამოყენება, რომელშიც თვლის ერთეულს წარმოადგენს დრო (მოსახლეობის საშუალო სიცოცხლის ხანგრძლივობა და ა.შ.).

ეკონომიკური დემოგრაფიის ერთ-ერთი მთავარი ამოცანაა დემოგრაფიული პროცესებისა და სტრუქტურის გავლენის შესწავლა საზოგადოების ეკონომიკურ განვითარებაზე. მოსახლეობის სოციალურ-ეკონომიკური სტრუქტურის შესწავლისას ეკონომიკური დემოგრაფია მჭიდროდ უკავშირდება სხვა საზოგადოებრივ მეცნიერებებს, ამასთან განიხილავს მის წინაშე მდგარ საკითხებს. პირველ რიგში ეს ეხება ეკონომიკურ თეორიას, საზოგადოებრივი წარმოების პროცესის შესწავლას. მოსახლეობა, განხილული განსაზღვრული თვალთახედვით (როგორც საზოგადოების მწარმოებლურობის მთავარი ძალა), ასევე წარმოადგენს ეკონომიკის ერთ-ერთ ელემენტს. თუკი რომელიმე რეგიონი საჭიროებს ეკონომიკურ განვითარებას და ამასთან გამოირჩევა შრომითი პოტენციალით (ან პირიქით) ან ეკონომიკური კატასტროფის რეგიონს, ეკონომიკური დემოგრაფია, ისე როგორც სექტორული ეკონომიკა, იკვლევს აღნიშნულ პრობლემას თავისი მხრიდან. ე.ი. იკვლევს შრომითი რესურსების მხრიდან, მათი წარმოქმნის წყაროებიდან, გენდერული, პროფესიული, და სექტორული შემადგენლობა, როგორც მთლიანი მოსახლეობის, ასევე მისი შრომისუნარიანი ნაწილის, მიგრანტების შემადგენლობა და ა. შ.[4]

მოსახლეობის სტატისტიკა ეკონომიკური დემოგრაფიისათვის წარმოადგენს მოცემულ შემთხვევაში მეთოდს და ცოდნის ინსტრუმენტს. ამასთან ის არ კარგავს თავის დამოუკიდებელ მნიშვნელობას, როგორც სოციალ-ეკონომიკური სტატისტიკის სფერო. მაგალითად, როცა ვსაუბრობთ მოსახლეობის რიცხოვნობის შემცირებაზე დროის კონკრეტულ მონაკვეთში, ეს რეგისტრაციული და კონსტანტაციური ფაქტი პირველ რიგში ეხება მოსახლეობის სტატისტიკას, მაგრამ თუკი ვიტყვით, რომ მოსახლეობის რიცხოვნობის შემცირების მთავარი მიზეზი ეს არის ბავშვების რაოდენობის შემცირება ოჯახში, ასეთი დასკვნა მიეკუთვნება როგორც მოსახლეობის სტატისტიკას, ისე დემოგრაფიას. ამასთან, თუკი ვისაუბრებთ თავად შობადობის შემცირების მიზეზებზე - ეს უკვე დემოგრაფიაა. ეკონომიკური დემოგრაფია გამოიყენებს სტატისტიკურ ინფორმაციას, რომელიც პირველ რიგში გამოსახავს მოსახლეობის ეკონომიკურ-დემოგრაფიულ მდგომარეობას. რომელიც მნიშვნელოვან გავლენას ახდენს საზოგადოების ეკონომიკური განვითარების თვალსაზრისით. ე.ი. მთლიანი მოსახლეობისა და მისი ცალკეული ჯგუფების განაწილება შემდეგი ნიშნების მიხედვით: არსებობის წყარო, განათლება, მრეწველობის ეკონომიკა.

რიცხვითი მოსაცემები მოსახლეობის შესახებ, რაც წარმოადგენს კვლევის ძირითად საფუძველს სხვადასხვა სახის გათვლებისა და ანალიზის თანხლებით, როგორც წესი, აიღება სტატისტიკურ სამსახურებში. ამ მონაცემების შეგროვება ხდება სტატისტიკური დაკვირვების მიერ. შედარებით გავრცელებულია მონაცემების შეგროვების შემდეგი ფორმები: მოსახლეობის აღწერა, შერჩევითი დაკვირვება, დემოგრაფიული მოვლენების მიმდინარე აღრიცხვა, რეგისტრირებისა და მონაცემების ავტომატური მართვა მოსახლეობის შესახებ. ძირითად სტატისტიკურ ინფორმაციას აგროვებს როგორც სახელმწიფო, ისე არასახელმწიფო ორგანიზაციები, რომლებიც როგორც წესი ახორციელებენ მოსახლეობის გამოკვლევას. სტატისტიკური დაკვირვების სხვა და სხვა მეთოდები განვიხილოთ უფრო დაწვრილებით.

სტაბილური ეკონომიკური განვითარება, გრძელვადიან პერიოდში, როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, რამდენიმე ფაქტორზეა დამოკიდებული. რომელთა შორისაა მაკროეკონომიკური სტაბილურობა, კაპიტალდაზანდებათა მოცულობის ზრდა, კერძო სექტორის განვითარება, ადამიანური კაპიტალი და გარემოს დაცვა. მდგრადი ეკონომიკური ზრდის და ახალი სამუშაო ადგილების შექმნის წინაპირობას წარმოადგენს მაკრო დონეზე ეკონომიკური სტაბილურობის უზრუნველყოფა, რომელიც თავისთავში მოიცავს სტაბილური და პროგნოზირებადი სამართლებრივი გარემოს არსებობას, კერძო საკუთრების აღიარების, დაცვისა და ხელშეუვალობის პირობით. არსებითია ქვეყნის სანდოობა და სტაბილურობა.

ეკონომიკური სტაბილურობის მაკროდონეზე შესაფასებლად არსებითია ხუთი მთავარი მაჩვენებელი: შიდა დეფიციტი, საგარეო დეფიციტი, უმუშევრობა, ინფლაცია და ეკონომიკური ზრდის კოეფიციენტი. ამ მაჩვენებლებიდან საქართველოში შედარებით დადებით ტენდენციებს ასახავს ეკონომიკური ზრდა და ინფლაცია. შეიძლება ითქვას, რომ საქართველოში მიმდინარე ეკონომიკური და სოციალური რეფორმები დადებით ასახავს ჰპოვებს ქვეყნის ეკონომიკურ მდგომარეობაზე, მაგრამ სიღარიბე, უმუშევრობა და ინსტიტუციური განვითარება კვლავაც რჩება პრობლემად. თუ დავყვართ საქართველოს სტატისტიკის დეპარტამენტის მონაცემებს შეგვიძლია ეკონომიკური ზრდის ტენდენციები გავაანალიზოთ წლების მიხედვით, მოსახლეობის რიცხოვნობის ზრდის ფონზე. შედარებისათვის უკანასკნელი 10-15 წლის შუალედური პერიოდები: 2002, 2008 და 2013 წლები [7].

ცხრილი 1. საქართველოს დემოგრაფიული ანალიზი (2002-2013 წლები)

რეგიონი	2002			2008			2013		
	შობადობა	სიკვდილ იანობა	ზრდის კოეფიციენტი	შობადობა	სიკვდილ იანობა	ზრდის კოეფიციენტი	შობადობა	სიკვდილ იანობა	ზრდის კოეფიციენტი
თბილისი	16057	11465	1.40	15136	12123	1.25	17010	12358	1.38
აჭარის არ	4151	2537	1.64	5391	2813	1.92	5909	3289	1.80
გურია	1216	2086	0.58	1708	1448	1.18	1575	1910	0.82
იმერეთი	6809	8980	0.76	8397	7659	1.10	8496	8691	0.98
კახეთი	2973	5150	0.58	4981	4713	1.06	5014	4921	1.02
მცხეთა-მთიანეთი	983	1434	0.69	1411	1242	1.14	1279	1418	0.90
რაჭა-ლეჩხუმი და ქვემო სვანეთი	236	792	0.30	386	633	0.61	342	763	0.45
სამეგრელო-ზემო სვანეთი	3824	4546	0.84	5388	3836	1.40	5066	5343	0.95
სამცხე-ჯავახეთი	2177	1865	1.17	2625	1647	1.59	2394	2068	1.16
ქვემო ქართლი	3858	3804	1.01	6846	3455	1.98	6730	4280	1.57
შიდა ქართლი	4321	3787	1.14	4296	3442	1.25	4063	3512	1.16
საქართველო	46605	46446	1.00	56565	43011	1.32	57878	48553	1.19

ამ მონაცემებზე დაყრდნობით ცალსახად შეიძლება დავასკვნათ, რომ მოსახლეობის ზრდის ტემპი მთლიანად საქართველოში არ არის მაღალი, უფრო მეტიც, 2002 წლის მონაცემებით პრაქტიკულად ზრდა არ ფიქსირდება, 2008 წლის მონაცემებით ზრდის კოეფიციენტი 1,32-ია, ხოლო 2013 წლისათვის ტენდენცია კლებისაკენ არის. რეგიონთაგან ყველაზე მაღალი ზრდის კოეფიციენტით გამოირჩევა აჭარის არ და ქვემო ქართლი. 2008 წლის მონაცემებით ამ რეგიონებში პრაქტიკულად მოსახლეობის გაორმაგებას ჰქონდა ადგილი. საგანგაშო მდგომარეობაა რაჭა-ლეჩხუმისა და ქვემო სვანეთის რეგიონში, სადაც აღებულ პერიოდში მოსახლეობის არა თუ ზრდაზე, არამედ ორჯერ შემცირებაზე უნდა ვისაუბროთ. მოსახლეობის კლების ტენდენცია შეიმჩნევა ისეთ რეგიონებში, როგორიცაა გურია, იმერეთი და სამეგრელო-ზემო სვანეთი.

ეკონომიკური ზრდის ყველაზე კარგი მაჩვენებელი მთლიანი შიდა პროდუქტია, საქართველოში ეს მაჩვენებელი ბოლო 20 წლის განმავლობაში განუხრელად იზრდებოდა. არსებითია ის, რომ საქართველოს ნომინალური მთლიანი შიდა პროდუქტი 1996 წელს 3 868,5 ლარს შეადგენდა, რომელიც ერთ სულ მოსახლეზე მხოლოდ 827 ლარი იყო და ერთი კაცის საშუალო შემოსავალი 2.26 ლარს შეადგენდა დღეში, რაც უდრიდა 1.796 აშშ დოლარს დღეში. 2008 წელს, საქართველოს ნომინალურმა მთლიანმა შიდა პროდუქტმა 19074.9 მილიონი ლარი შეადგინა, ეს მაჩვენებელი 12 491.4 აშშ დოლარს შეადგენდა. ერთ კაცზე მთლიანი შიდა პროდუქტი 4352.9 ლარი დაფიქსირდა, რომელიც 292.3 აშშ დოლარი, ხოლო დღიური საშუალო შემოსავალი ერთ კაცზე 11.62 ლარი ანუ 8 აშშ დოლარი

დაფიქსირდა. 2013 წლის ოთხივე კვარტლის მონაცემებით მშპ 26 824.9 ლარი შეადგინა, ერთ სულ მოსახლეზე მთლიანი შიდა პროდუქტი 5982.6 ლარი შეადგინა, ხოლო დღიური საშუალო შემოსავალი ერთ კაცზე 16,39 ლარია.

ერთი შეხედვით შეგვიძლია ვთქვათ, რომ ეკონომიკური ზრდა ცალსახად სახეზეა. საქართველოს ეკონომიკა დროის მანძილზე რეალური ცვლადების მიხედვით გაორმაგდა, ხოლო ნომინალური ცვლადებით 5-7ჯერ გაიზარდა. სხვადასხვა სფეროში განხორციელებულმა რეფორმებმა, ინსტიტუციონალური განვითარების ხელშეწყობამ, განხორციელებულმა ფისკალურმა რეფორმებმა მნიშვნელოვანწილად დააჩქარეს ეკონომიკური ზრდის ტემპი. ეკონომიკური ზრდის ტემპი 2003 წლიდან მნიშვნელოვნად არის აჩქარებული. 1996 წლიდან 2003 წლამდე ზრდის ტემპმა შეადგინა მხოლოდ 46,6%, ხოლო 2003 წლიდან 2008 წლამდე 66,7%. საშუალო ზრდის მაჩვენებელი 1996-2003 წლებში გამოდის 6,65%, ხოლო 2003-2008 წლებში 13,34%. ზრდის ტემპი განსაკუთრებით მაღალი იყო 2005, 2006 და 2007 წლებში. ამ ფონზე შეგვიძლია ვთქვათ, რომ საქართველოს ეკონომიკას ზრდის საკმაოდ მაღალი ტემპი აქვს. მაგრამ ეს არ არის საკმარისი საქართველოს ეკონომიკური კეთილდღეობისათვის. თუ ეკონომიკურ ზრდას განვიხილავთ რეგიონულ ჭრილში, რა თქმა უნდა, დემოგრაფიული სტატისტიკის გათვალისწინებით, შევნიშნავთ საქართველოს ეკონომიკური გუნდის რთულ გამოწვევებს, რომლებიც არა მხოლოდ ეკონომიკურ, არამედ დემოგრაფიულ და პოლიტიკურ ჭრილში უნდა იქნეს განხილული და გაანალიზებული. თუ როგორია სამუშაო პოტენციალის განაწილება, დასაქმების, უმუშევრობის, სიღარიბის საშუალო მაჩვენებელი საქართველოს ცალკეული რეგიონების ეკონომიკურ პოტენციალთან მიმართებაში, რა თქმა უნდა, მოითხოვს პერმანენტულ ანალიზს ეკონომიკურ-დემოგრაფიული მეთოდების საფუძველზე.

ლიტერატურა:

1. მაკკონელი კ., ბრიუ ს.. ეკონომიკის, ნაწ. II. თბ., 1993.
2. ფრიში ჰ., ინფლაციის თეორია, (თარგმანი ინგლ), გამომცემლობა „ელფი“, თბ., 1996;
3. ხადური ნ., მაკროეკონომიკა და მაკროეკონომიკური პოლიტიკა, თბ., 2005.
4. Боико А. И., Карманов М.В. Экономическая демография. Изд. Москва, 2003.
5. Jack R. Reaserch Methods. Nation, Prentice Hall, Upper Saddle River, N.J.07458, by Prentice-Hall, Inc. 1996.
6. Economic Indicators, Maiking Sence of Indicators, Sixth Edition, Bloombering Press, NeYork, The Economist, 2007;
7. www.statistics.ge

METHODOLOGICAL FUNDAMENTALS OF INTERCOMMUNICATION BETWEEN GROWING STRUCTURE OF POPULATION AND ECONOMIC DEVELOPMENT

Ketevan Chanidze, Batumi Shota Rustaveli State University, PhD Student

RESUME

The article discusses complicated chain of economic-demographic processes as important link to stable and growing economy. Article shows that economic parameters, such as working potential, GDP (gross domestic product) growth rate and other discussed issues should be analysed in demographic sections based on qualitative and quantitative economic-demographic methods, to exclude by means of regional development and de-centralization as the existence of poorer regions as well to minimize poverty rate of population.

ინვესტიციების ეკონომიკური ეფექტიანობის გაანგარიშება

ზურაბ ჭურკვიძე, საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტი, დოქტორანტი

ეკონომიკის მნიშვნელოვან ელემენტს წარმოადგენს საინვესტიციო საქმიანობის ეკონომიკური ეფექტიანობის შეფასება. პ. სამუელსონი აღნიშნავდა, რომ „ეფექტიანობა“ წარმოადგენს ეროვნულ ეკონომიკაში სახელმწიფოს ჩარევის აუცილებელი სამი ფაქტორიდან ერთ-ერთ უმნიშვნელოვანესს.

ინვესტირების ამა თუ იმ საინვესტიციო პროექტით დაინტერესების საფუძველს წარმოადგენს, ინვესტირების ეკონომიკური ეფექტიანობის საკითხის შესწავლა. ამას ადასტურებს ინვესტიციების კეინსიანური თეორია, რომელსაც საფუძვლად უდევს მოგების მოტივი, დაფუძნებული მეწარმეთა ფსიქოლოგიაზე. დებენ რა ინვესტიციებს დამატებით შენობებში და აღჭურვილობებში, მეწარმეები მოელიან შემოსავლების გაზრდას. ამასთან მოსალოდნელი მოგება არაა აუცილებელი ემთხვეოდეს მიმდინარე მოგებას. მიმდინარე მოგებაზე დანამატი შეიძლება დაბალი იყოს, მაგრამ მეწარმეებმა შეიძლება მაინც მოახდინონ კაპიტალში ინვესტირება, რათა შეამცირონ თავიანთი საწარმოო დანახარჯი და ამით გაიუმჯობესონ საწარმოო პოზიციები. ამრიგად, როგორც კეინსიანური სკოლის წარმომადგენლები თვლიან, ინვესტირების გადაწყვეტილება ეფუძნება მეწარმეთა შეფასებას, რომ რაიმე განსაზღვრული საინვესტიციო პროექტის განხორციელების შედეგად გაიზრდება მოსალოდნელი მოგება. მაგრამ რას ემყარება მოსალოდნელი მოგების შეფასება?

მოგების მოსალოდნელი ზრდის განსაზღვრის დროს მეწარმე შეისწავლის ორ ძირითად ფაქტორს შორის დამოკიდებულებას. ასეთ ფაქტორებს წარმოადგენს, პირველი, განსაზღვრული ძირითადი კაპიტალის მოსალოდნელი წმინდა შემოსავლების ნაკადები (ამონაგები), მეორე – კაპიტალის გამოყენების დანახარჯები.

გავიგოთ ძირითადი კაპიტალის ფუნქციონირების განმავლობაში მოსალოდნელი წმინდა შემოსავლების ნაკადის კონცეფცია. დავუშვათ, რომ მეწარმე ცდილობს გადაწყვიტოს, ღირს თუ არა დაამატოს ახალი ძირითადი კაპიტალი არსებულ მოწყობილობებსა და დანადგარებს. მოლოდინი ასრულებს მნიშვნელოვან როლს ამ გადაწყვეტილების მიღების პროცესში, რამდენადაც ძირითად კაპიტალს აქვს განსაზღვრული „სიცოცხლის ხანგრძლივობა“, ეს კი ნიშნავს, რომ კაპიტალს შეუძლია მოგვეცეს მოგება დროის საკმაოდ დიდი პერიოდის განმავლობაში. ამიტომ, როგორც წესი, მეწარმეს გადაწყვეტილი აქვს ძირითადი კაპიტალის გამოყენება რამდენიმე წლის განმავლობაში. ამასთან ძირითადი კაპიტალის კომბინირებით სამუშაო ძალის, ნედლეულის და ა.შ. გაზრდასთან, აწარმოებს დამატებითი რაოდენობის პროდუქციას, რომელიც უნდა გაიყიდოს დოვლათის ბაზარზე. თუ ავიღებთ მოსალოდნელ დამატებით პროდუქციის რაოდენობას და გავამრავლებთ საბითუმო ფასზე, შეიძლება განვსაზღვროთ საერთო შემოსავლის მოსალოდნელი ზრდა, რომლის მიღებასაც ელოდება მეწარმე ახალი კაპიტალის გამოყენებით.

მაგრამ ახალი კაპიტალის გამოყენებით, მეწარმეებმა დამატებითი ხარჯები უნდა გაწიონ: დამატებით შრომაზე, ნედლეულზე, და ა.შ. ამასთან უნდა შეფასდეს კაპიტალის ამორტიზაცია, საპროცენტო განაკვეთის დონე, ძირითადი კაპიტალის შესყიდვის ფასი, გადასახადები. ყველაფერი ეს შეადგენს კაპიტალის გამოყენების დანახარჯებს, და ის გადახდილი უნდა იქნას ახალი ძირითადი კაპიტალის მოსალოდნელი წმინდა შემოსავლებიდან.

შემენილი ახალი ძირითადი კაპიტალის მოსალოდნელი წმინდა შემოსავალი გამოითვლება მოსალოდნელი საერთო შემოსავლებიდან მოსალოდნელი საერთო გადიდებული დანახარჯების გამოკლებით და მას შეიძლება ვუწოდოთ ძირითადი კაპიტალის წმინდა წლიური შემოსავალი.

ახალი კაპიტალიდან მოსალოდნელი წმინდა შემოსავლების ნაკადი წარმოადგენს მეწარმის ჯილდოს. მაგრამ ინვესტირების ალბათობის განსაზღვრის დროს ეს ჯილდო უნდა შეესატყვისებოდეს დამატებით მოზიდული ძირითად კაპიტალზე გაწეულ დანახარჯს.

კაპიტალის გამოყენების დანახარჯები წარმოადგენს მეორე ფაქტორს, რომელიც უნდა შეაფასოს მეწარმემ. დანახარჯები, რომლის შესახებაც მიდის საუბარი, მოიცავს: 1) ძირითადი კაპიტალის შესყიდვის ფასს, 2) ფინანსურ დანახარჯებს, 3) ძირითადი კაპიტალის ამორტიზაციას და 4) დაბეგვრას.

გასათვალისწინებელია, რომ პროექტის რეალიზაციაზე გაწეული დანახარჯები და მიღებული შემოსავლები დროის მიხედვით არაერთგვაროვანი განზომილებისაა და მეტად მნიშვნელოვანია ეფექტიანობის გაანგარიშებისას პროგნოზის შედარებით ზუსტი შედეგის მომცემი მეთოდის შერჩევა.

უნდა აღინიშნოს, რომ ეკონომიკურ ლიტერატურაში ეფექტიანობის გაანგარიშების სხვადასხვა კრიტერიუმი არსებობს. კერძოდ: ეფექტიანობის გამოთვლა გამოსყიდვის ვადით, რენტაბელობის ნორმით და ა.შ. ამასთან ძირითადი კრიტერიუმის სახით უნდა გამოვყოთ წმინდა დისკონტური

შემოსავალი (NPV) (ან დისკონტური წმინდა ფულადი შემოსავალი), რომელიც წარმოადგენს მომავალი პერიოდის დაყვანილ შემოსავლებსა და დანახარჯებს შორის სხვაობას. ის ვარიანტი, რომელშიც ეს მაჩვენებელი აღმოჩნდება ყველაზე მეტი, ითვლება საუკეთესო ვარიანტად.

კიდევ ერთი კრიტერიუმი, რომლის მიხედვითაც ხდება ინვესტიციების ეფექტიანობის გაანგარიშება, არის შემოსავლების შიდა ნორმა (მომგებიანობა). მისი ეკონომიკური აზრი განისაზღვრება იმ მდგომარეობით, რომ იგი უტოლდება კრედიტზე მაქსიმალურ პროცენტს, რომლის დაფარვაც (პროცენტთან ერთად) ხორციელდება გამოთვლის ჰორიზონტის ტოლ პერიოდში, ამასთან იმ პირობით, რომ მთლიანი პროექტის განხორციელება მხოლოდ ამ კრედიტის მეშვეობით (საკუთარი სახსრების გარეშე) ხდება.

საინვესტიციო პროექტის შეფასება მდგომარეობს ინვესტორისათვის ინფორმაციის მიწოდებაში მოცემული პროექტის ინვესტირების (ან მასზე უარის თქმის) გადაწყვეტილების მისაღებად. ამასთან, განსაკუთრებულ როლს თამაშობს ფინანსურ-ეკონომიკური შეფასება. საინვესტიციო პროექტის შეფასების არსებულ მრავალრიცხოვან კრიტერიუმებს შორის შეიძლება გამოვარჩიოთ ორი ძირითადი, ისინი შეიძლება აღვნიშნოთ, როგორც ფინანსური შეფასება და ეკონომიკური შეფასება, ეს ორივე მიდგომა ურთიერთშემავსებელია.

ფინანსური შეფასება მდგომარეობს პროექტის რეალიზაციის პროცესში მისი ლიკვიდობის ან გადახდისუნარიანობის ანალიზში, სხვაგვარად რომ ვთქვათ, პროექტის იმ ფინანსური კოეფიციენტების ანალიზში, რომლებიც მიიღება მოგების, ფულადი სახსრების მიმოქცევის ანგარიშებიდან და მთლიანად ბალანსიდან. პროექტის ეკონომიკურ შეფასებაში მთავარია, მისი პოტენციური შესაძლებლობა შეინარჩუნოს ჩადებული სახსრების მსყიდველობითი ფასეულობა და უზრუნველყოს მათი ზრდის საკმარისი ტემპი. ინვესტიციების ეკონომიკური შეფასებისათვის გამოიყენება სტატიკური და დინამიკური მეთოდი (დისკონტირების მეთოდი).

მოქმედ საწარმოში საინვესტიციო პროექტების შეფასების მეთოდებია: დისკონტირების გამოყენებაზე დაფუძნებული მეთოდები, NPV-ს წმინდა მიმდინარე ღირებულების განსაზღვრის მეთოდი; IP-ის მომგებიანობის ინდექსის გაანგარიშების მეთოდი, IRR-ს რენტაბელობის შიდა ნორმების გაანგარიშების მეთოდი და თვითანაზღაურების დისკონტირებული ვადის გაანგარიშება.

მნიშვნელოვანია კითხვა: როგორი ურთიერთკავშირია ამ სხვადასხვა კრიტერიუმს შორის? როდის და, რაც მთავარია, როგორ ვისარგებლოთ ამ კრიტერიუმებით?

დავიწყოთ კონკრეტული მაგალითით. განვიხილოთ რაიმე პროექტი, რომლის ხანგრძლივობა ტოლია $T+1=3$ წლის (ბიჯის). K სახსრების ჩადება ხდება მხოლოდ ნულოვან ბიჯზე და ტოლია $K=k(0)=6600$ ერთეულის. შემდგომ ბიჯებზე (პირველზე და მეორეზე) არსებობს პროექტის დადებითი ეფექტი $E(1)$, რომელშიც იგულისხმება შედეგსა და დანახარჯს შორის სხვაობა (ფულადი ფორმით), ამასთან $E(1)=E(2)=4500$ ერთეულს, სულ $E(1)+E(2)=9000$ ერთეულს. ისმის კითხვა, ხელსაყრელია თუ არა ეს პროექტი?

იმისათვის, რომ გადაწყდეს, ხელსაყრელია მოცემული პროექტი თუ არა, უნდა შევადაროთ მოცემულ პროექტში ჩადებული სახსრების ფინანსური სარგებელი, მათი ალტერნატიული გამოყენებით მიღებულ ფინანსურ სარგებელს (უნდა აღინიშნოს, რომ ფინანსური (კომერციული) ეფექტიანობის შეფასებისას პროექტი ხასიათდება მხოლოდ ფინანსური ნაკადებით). ეს არის ე. წ. ალტერნატიული ღირებულების (opportunity cost) კერძო შემთხვევა.

თავიდან გავამარტივოთ ამოცანა. დავუშვათ, რომ საერთოდ არ არსებობს რისკი და ინფლაცია – ასევე, ბაზარი სრულყოფილია, ე.ი. სახსრების ჩადების ნებისმიერი მიმართულება, საშუალოდ, იძლევა ერთი და იგივე მოგების ნორმას. მაშინ ალტერნატიულ პროექტად (შესადარებელ მაგალითად) მოსახერხებელია განვიხილოთ ფულის ჩადება ბანკში საბაზრო პირობებით მიღებული რაიმე p_0^1 პროცენტით (ქვემოთა ინდექსი 0 ნიშნავს, რომ გაანგარიშება ხდება მუდმივ ფასებში).

დავუშვათ, რომ ბანკის დეპოზიტური განაკვეთი ტოლია 25%-ის ($p_0=0,25$). მაშინ, იმისათვის, რომ პირველ ბიჯზე ბანკში ჩადებული სახსრებით 4500 ერთეული მივიღოთ, ნულოვან ბიჯზე უნდა ჩაიდოს $4500/1,25=3600$ ერთეული. (მართლაც, ამ დროს პირველი ბიჯის შემდეგ ბანკიდან მივიღებთ ანაზარს, რომელიც ტოლი იქნება 3600 ერთეულის და პროცენტებს მასზე $3600*0,25=900$ ერთეულს).

იმისათვის, რომ ბანკში ჩადებული სახსრებით მივიღოთ 4500 ერთეული მეორე ბიჯზე, ნულოვან ბიჯზე მასში უნდა ჩავდოთ $4500/1,25^2=2880$ ერთეული (იგულისხმება, რომ როგორც ბანკიდან, ასევე პროექტიდან მიღებული სახსრები არ რეინვესტირდება).

იმისათვის, რომ სულ პირველ და მეორე ბიჯზეც მივიღოთ 4500 ერთეული, ბანკში უნდა ჩაიდოს $S_0=4500/1,25+4500/1,25^2=3600+2880=6480$ ერთეული. ხოლო განხილული პროექტი იმავე ეფექტიანობის

¹ დეპოზიტური პროცენტი ანუ დეპოზიტური განაკვეთი – პროცენტი, რომელსაც იხდის ბანკი ანაზარებზე.

დროს მოითხოვს სახსრებს $k(0) = 6600$ ერთეულს. რადგანაც $S_0 < k(0)$, პროექტი არაა ხელსაყრელი (ფული უმჯობესია ჩაიდოს ბანკში). ახლა განვიხილოთ სხვა სიტუაცია: ვთქვათ პროექტის იმავე მაჩვენებლების დროს ბანკის დეპოზიტური განაკვეთი ტოლია არა 25%-ის, არამედ მხოლოდ 20%-ის ($p_0 = 0,2$). გავიმეოროთ გაანგარიშებანი.

ფულის რაოდენობა, რომელიც საჭიროა ჩავდეთ ბანკში ნულოვან ბიჯზე, ტოლია: პირველ ბიჯზე 4500 ერთ.-ის მისაღებად $4500/1,2 = 3750$ ერთეული. მეორე ბიჯზე 4500 ერთ.-ის მისაღებად $4500/1,2^2 = 3125$ ერთეული. სულ $S_0 = 4500/1,2 + 4500/1,2^2 = 3750 + 3125 = 6875$ ერთეული. რადგანაც $k(0) = 6600$ ერთეულს, ახლა $S_0 - k(0) > 0$, პროექტი ხელსაყრელია (ფულის ჩადება პროექტში უფრო ხელსაყრელია, ვიდრე მისი ბანკში ჩადება).

ვთქვათ გვაქვს ორი პროექტი სხვადასხვა სიდიდის დადებითი NPV-ით. შეიძლება თუ არა ვთქვათ, რომ ხელსაყრელია ის, რომელსაც მაღალი NPV აქვს?

თუ შეიძლება ვილაპარაკოთ პროექტის ეფექტიანობაზე „თავისთავად“ (ზოგიერთ მეთოდულ სიუზარია „ინვესტიციების ეფექტიანობაზე“ ან „პროექტის ეფექტურობაზე ზოგადად“), მაშინ პირობა $NPV \geq 0$ მართლაც გვაძლევს საშუალებას ვამტკიცოთ, რომ მოცემული პროექტი „სხვაზე ნაკლები არაა“. მაგრამ თუ საუბარია ამ პროექტის ეფექტიანობაზე კონკრეტული მონაწილისათვის, კრიტერიუმი შეიძლება შეიცვალოს.

მაგალითად, უბრალო აქციონერის საზრუნავი პროექტში მონაწილეობისას იმაზე მეტი არაა, ვიდრე ბანკში ფულის ჩადების დროს (თუ არ ვისაუბრებთ რისკის შესახებ). ხოლო, პროექტის ხელმძღვანელმა ეფექტიანობის განსაზღვრისათვის უნდა გაითვალისწინოს დაკარგული ხელფასიც, ნერვული დატვირთვაც და მრავალი სხვა.

ვინაიდან, NPV დამოკიდებულია დისკონტის ნორმაზე, შესაძლოა ისეთი სიტუაცია, რომლის დროსაც დისკონტის ერთი და იმავე ნორმის დროს უკეთესი აღმოჩნდეს შესადარებელი პროექტებიდან ერთ-ერთი, ხოლო სხვა ნორმის დროს – სხვა.

აუცილებელია გავითვალისწინოთ რისკი, რაც უფრო დიდია იგი (მოცემული პროექტისათვის), მით უფრო ხელსაყრელი უნდა იყოს პროექტი, რომ გაამართლოს მასში ჩადებული სახსრები. ხშირად გამოიყენება ფორმულა:

$$1+A = (1+p_0) \cdot (1+RP)$$

სადაც RP – „რისკისათვის პრემია“ - risk premium.

რისკისათვის პრემიის პრაქტიკული შეფასება რთული ამოცანაა, რამდენადაც რისკი შეიძლება დამოკიდებული იყოს უამრავ სხვადასხვა პირობაზე. ქვემოთ განვიხილავთ ამის შესახებ რამდენიმე მოსაზრებას. უნდა განვასხვავოთ საკუთარი და სასესხო კაპიტალის რისკები.

ამასთან სასესხო კაპიტალის რისკი (განვითარებულ საბაზრო ეკონომიკაში) ყოველთვის მცირეა, ვიდრე საკუთარის რისკი, პირველ რიგში ბრუნდება ნასესხები სახსრები და მხოლოდ შემდეგ, თუ პროექტის რეალური მაჩვენებლები იძლევა ამის საშუალებას, გრძელდება მისი რეალიზაცია, გაიცემა დივიდენდები და ა.შ.

სიტუაციას კიდევ უფრო ამძიმებს ის, რომ რეალურად ქართული ბაზარი ძალიან შორსაა სრულყოფისაგან, და ამიტომ დიდი სიფრთხილე გვმართებს დისკონტის ნორმის განსაზღვრისათვის დეპოზიტური პროცენტის ათვლის წერტილად გამოყენებისას.

საუკეთესო საინვესტიციო პროექტის შერჩევისა და შეფასებისათვის დისკონტირებულ წმინდა ფულად შემოსავალთან ერთად შეიძლება გამოყენებული იქნეს კაპიტალდაბანდებათა გამოსყიდვის ვადისა და მოგების ნორმის მაჩვენებლები.

გაანგარიშების ჰორიზონტის უმცირეს მნიშვნელობას, რომლის დროსაც NPV ხდება და შემდგომში რჩება არაუარყოფითი, უწოდებენ პროექტის დანახარჯის გამოსყიდვის ვადას. დისკონტის ნორმის სხვადასხვა A მნიშვნელობისათვის გამოსყიდვის ვადა სხვადასხვა იქნება. თუ გამოსყიდვის ვადის განსაზღვრისათვის გამოიყენება $A=0$ -ს, მაშინ საუბრობენ გამოსყიდვის ვადაზე დისკონტის გარეშე.

პროექტის გამოსყიდვის ვადის, ანუ ეფექტიანობის ერთ-ერთი მახასიათებლის უპირატესობას წარმოადგენს ის, რომ იგი არაა დამოკიდებული გაანგარიშების ჰორიზონტზე, რომლის ამოცანაც ხშირად შეიცავს ნებისმიერობის ელემენტებს. მაგრამ მისი მნიშვნელობა არაფერს ამბობს პროექტში ჩადებული სახსრების ეფექტიანობაზე. ადვილი წარმოსადგენია ორი პროექტი, რომელთაგან ერთ-ერთს აქვს გამოსყიდვის მცირე ვადა და ეფექტის მცირე სიდიდე (თუნდაც იმის ხარჯზე, რომ თვითონ პროექტი

მცირეა. შესაძლებელია სხვა მიზეზებიც¹).

საინვესტიციო პროექტის საუკეთესო ვარიანტის შერჩევის კრიტერიალურ მაჩვენებლებს გააჩნიათ როგორც დადებითი, ასევე უარყოფითი მხარეები, კერძოდ:

ა) „შემოსავლიანობის შიდა ნორმის“ ანუ კაპიტალდაბანდებათა რენტაბელობის ძირითად უპირატესობას წარმოადგენს ნებისმიერი რაოდენობის ვარიანტების ეფექტიანობის თვალნათლივი შესადარისობა, ხოლო მის უარყოფით მხარედ შეიძლება ჩაითვალოს, რომ ის ვერ გვიჩვენებს მოგების საერთო მასას;

ბ) კაპიტალდაბანდებათა გამოსყიდვის ვადა ძალზე მარტივად და თვალნათლივ წარმოაჩენს საუკეთესო ვარიანტს, მაგრამ მის უარყოფით მხარედ შეიძლება ჩაითვალოს ის, რომ აღნიშნული მაჩვენებელი ვერ ასახავს კაპიტალის ფუნქციონირებას მთელი საანგარიშო პერიოდის განმავლობაში. ამიტომ მის სიდიდეზე ვერ ახდენს გავლენას ყველა ის უკუგება, რომელსაც ადგილი აქვს გამოსყიდვის ვადის შემდეგ;

გ) მოგების ნორმა თვალნათლივ გვიჩვენებს კაპიტალის უკუგებას, მის ეფექტიანობას საანგარიშო პერიოდის ცალკეული წლების მიხედვით, მაგრამ იმის გამო, რომ აღნიშნული მაჩვენებლები განსხვავდება დინამიკაში, ძნელდება ისეთი წლის შერჩევა, რომელიც შეიძლებოდა აღებულიყო პროექტის ეფექტიანობის საფუძვლად. გარდა ამისა მოგების ნორმა ვერ ითვალისწინებს ცალკეულ წლებში საგადასახადო შეღავათებს.

ამრიგად, ეკონომიკური ეფექტიანობის მაჩვენებლები ახასიათებენ საინვესტიციო პროექტის ეფექტურობას ქვეყნის ეკონომიკის თვალსაზრისით. ეკონომიკური ეფექტიანობის მაჩვენებლების გაანგარიშებისას პროექტის რეალიზაციიდან მიღებულ შედეგებში განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვს პირდაპირ ფინანსურ შედეგებს (მოგება, გადასახადები, ამორტიზაცია). ქვეყნის ინვესტიციური გარემო არსებითად დამოკიდებულია ყოველი საინვესტიციო პროექტის ეფექტიანობაზე.

ლიტერატურა:

1. ბარათაშვილი ე., მაგრაქველიძე დ., „საქართველოში საინვესტიციო გარემოს სრულყოფის პრინციპები“, 2009.
2. მინდელი ე., ჯულაყიძე ე., ინვესტირების ფინანსური პრობლემები, ქუთაისი, 1996.
3. Боготин Ю.В., Швандор В.А., Инвестиционный анализ, Учебное пособие для вузов, М.:ЮНИТИ-ДАНА, 2000.
4. Трошин А., Введение в экономику инвестиций. –М.:МАИ. 1995.

CALCULATION OF THE ECONOMIC EFFICIENCY OF INVESTMENTS

Zurab Churkveidze, Georgian Technical University, PhD Student

RESUME

In this article are discussed methods for calculating the economic efficiency of investments. The economic efficiency of the investment activity is the main element of the economy. During the calculation process of expected revenues, entrepreneur studies dependencies between two major factors, such as: a) basic capital's net income flows and b) expenditures of capital usage. Direct financial results are main part of the project revenues. Country's investment climate essentially depends on the economic efficiency of each investment activity.

¹ გამოსყიდვის ვადის მოყვანილი განსაზღვრება არ არის ერთადერთი. მის თანახმად გამოსყიდვის ვადის ხანგრძლივობა იზომება ინვესტიციის დაწყებიდან. მაგრამ არსებობენ მეთოდები, რომლის თანახმად ის იზომება წარმოების დაწყებიდან. ამიტომ გამოსყიდვის ვადის შესახებ საუბრისას აუცილებელია დაზუსტდეს, როგორ არის ის განსაზღვრული.

კომერციული ბანკის მომგებიანობის თავისებურებები

გიორგი ხანთაძე, საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტი, ასოცირებული პროფესორი

მოგება ბანკის მუშაობის შედეგიანობის მთავარი მაჩვენებელია. კომერციული ბანკის საქმიანობის შედეგები, საქმიანობის ნებისმიერ წელს მიღებული ყველა გაწეული დანახარჯი და მიღებული შემოსავალი მოგება-ზარალის ანგარიშზე ჩაირიცხება.

კომერციული ბანკის მოგება და კაპიტალი ერთმანეთს აძლიერებს. კაპიტალის მტკიცე პოზიცია ბანკის მომგებიანობას აძლიერებს ორი გზით: პირველი, კაპიტალი ბანკისათვის წარმოადგენს უპროცენტო ფულადი სახსრების წყაროს. თუ ბანკი გაზრდის თავის კაპიტალს ახალი აქციების გამოშვებით და მიღებულ შემოსავლებს გამოიყენებს ვალდებულებების დასაფარად, მისი საპროცენტო ხარჯები შემცირდება, მეორე, კრედიტორებს ურჩევნიათ დააფინანსონ კარგად კაპიტალიზირებული ბანკები სუსტად კაპიტალიზირებულ ბანკებთან შედარებით. შედეგად უკეთესად კაპიტალიზირებული ბანკები იხდიან უფრო დაბალ საპროცენტო განაკვეთს თავიანთ ნასესხებ სახსრებზე და ამით საპროცენტო ხარჯებს ამცირებენ. კარგად კაპიტალიზირებულ ბანკებს ასევე შეუძლიათ ნაკლები ოდენობის ლიკვიდური აქტივებით ფუნქციონირება, რადგან მათ ადვილად შეუძლიათ ნასესხები სახსრების მოზიდვა საჭიროების შემთხვევაში. მათ შეუძლიათ განათავსონ უფრო მეტი ინვესტიციები მაღალი საპროცენტო განაკვეთის მომტან აქტივებში და გაზარდონ საპროცენტო შემოსავალი.

თავის მხრივ სტაბილური მოგება აძლიერებს ბანკის კაპიტალის პოზიციას. მომგებიან ბანკს შეუძლია თავისი წმინდა მოგება გამოიყენოს კაპიტალის გაზრდისთვის ან წმინდა მოგების ნაწილი გამოიყენოს აქციონერებზე დივიდენდების გასაცემად. ასეთ შემთხვევაში აქციონერებს აქვთ მეტი შესაძლებლობა მიიღონ უფრო დიდი უკუგება, ვიდრე მსგავსი სახის ინვესტიციებიდან და დაინტერესებული არიან დამატებითი აქციების შეძენით.

მოგების ცნება ყველასთვის გასაგებია, იგი შემოსავლისა და ხარჯების სხვაობის ტოლია. შემოსავალი, ხარჯები და მოგება განისაზღვრება დროის გარკვეული პერიოდისათვის.

შემოსავალი არის ბანკის აქტივების ზრდის ერთ-ერთი წყარო, რასაც თან არ ახლავს ბანკის მთლიანი ვალდებულებების მატება. მაგალითად, ბანკი იღებს საპროცენტო შემოსავალს სესხებიდან, რაც ზრდის მის ფულად სახსრებს. შემოსავლის განმარტებიდან გამომდინარე, ადვილი შესამჩნევია, რომ სხვაობა აქტივებსა და ვალდებულებებს შორის იზრდება, როცა ხდება შემოსავლის მიღება. რამდენადაც კაპიტალი წარმოადგენს სხვაობას აქტივებსა და ვალდებულებებს შორის, კაპიტალი იზრდება, როდესაც ხდება შემოსავლის მიღება.

ხარჯი წარმოადგენს ბანკის აქტივების შემცირების ერთ-ერთ მიზეზს, რასაც თან არ ახლავს ბანკის მთლიანი ვალდებულებების კლება. მაგალითად, ბანკმა ხელფასი უნდა გადაუხადოს თანამშრომლებს, რაც ამცირებს მის ფულად სახსრებს. ხარჯები ასევე წარმოადგენს ბანკის მთლიანი ვალდებულებების ზრდის მიზეზსაც, რასაც არ მოყვება ბანკის აქტივების მატება. მაგალითად, ბანკმა შეიძლება გაზარდოს კლიენტის დეპოზიტი მისთვის პროცენტის გადახდის შემთხვევაში. სხვაობა აქტივებსა და ვალდებულებებს შორის მცირდება, როდესაც ადვილი აქვს ხარჯების გაწევა; ამგვარად, ხარჯები ამცირებენ კაპიტალს.

ეკონომიკური თვალსაზრისით, კაპიტალი იზრდება მაშინვე, როდესაც შემოსავლის მიღება ხდება. სააღრიცხვო პერიოდში შემოსავლის და ხარჯების მუხლების გატარება განუწყვეტელივ ხდება, მაგრამ კაპიტალის ჯამური ცვლილება აღირიცხება მხოლოდ პერიოდის ბოლოს, როდესაც დავთრები იხურება.

ზოგჯერ, კაპიტალი იზრდება ან მცირდება, მაგრამ აღრიცხვის პოლიტიკა არ უშვებს, რომ კაპიტალის ცვლილების მიზეზი აღირიცხოს როგორც შემოსავალი ან ხარჯი ბანკის მოგება-ზარალის უწყისში. ასეთ შემთხვევებს არარეგულარული ხასიათი აქვთ და ძირითადი ბიზნესის (საქმიანობის) შემადგენელ ნაწილს შეიძლება არ წარმოადგენდნენ. ბანკის შენობების და აღჭურვილობის საბაზრო ფასის ზრდა შესაძლოა საბალანსო უწყისში აღირიცხოს, როგორც აქტივების და კაპიტალის ზრდა, თუმცა, ზრდის ოდენობას ჩვეულებრივ მთლიან შემოსავალში არ თვლიან.

გარკვეულ შემთხვევებში ბუღალტრული აღრიცხვის საერთაშორისო სტანდარტები (ბასს) უშვებს, რომ შემოსავალი აღირიცხოს მის ფაქტიურ მიღებამდე და მოითხოვს ხარჯების აღრიცხვას უშუალოდ მათ გაწევამდე. აღრიცხვის ამ სახეობას დარიცხვა ეწოდება. ეკონომიკური თვალსაზრისით შემოსავლის მიღება და ხარჯების გაწევა განუწყვეტელივ ხდება. სინამდვილეში, რა თქმა უნდა, ფაქტობრივი მიღება და გადახდა დროის გარკვეული შუალედებით ხდება. ამ შუალედების განსაზღვრა ხდება მხარეთა მიერ ოპერაციების განხორციელებისას, მაგრამ მათ რეალური ეკონომიკური მნიშვნელობა არ გააჩნიათ.

დარიცხვა, მიუხედავად გადახდის გრაფიკებისა, არის შემოსავლების და ხარჯების განუწყვეტელი ხასიათის აღიარების მეთოდი.

დარიცხვის ყველაზე მნიშვნელოვან მაგალითებს საბანკო სფეროში საპროცენტო ხასიათის შემოსავლები და ხარჯები წარმოადგენენ. დავუშვათ საფინანსო ორგანიზაცია იღებს 200 ლარის საპროცენტო შემოსავალს კომერციული სესხიდან 30 ივნისს და 31 დეკემბერს, მაგრამ ფინანსურ დოკუმენტებს ამზადებს ყოველი კვარტლის ბოლოს. ლოგიკური იქნებოდა 100 ლარის ოდენობის საპროცენტო შემოსავლის გატარება ყოველკვარტალურად. 31 მარტს ორგანიზაციას შეუძლია 100 ლარი გაატაროს საპროცენტო შემოსავლის სახით, მიუხედავად იმისა, რომ ამ თანხის მიღება ჯერ არ მომხდარა. რამდენადაც ფაქტიურად არ მომხდარა აღნიშნული თანხის მიღება, 100 ლარი გატარდება საბალანსო უწყისში როგორც დარიცხული მისაღები პროცენტი. 200 ლარის მიღება მოხდება 30 ივნისს. ამ დროისათვის ორგანიზაციას გატარებული ექნება კვარტალური საპროცენტო შემოსავალი 100 ლარის ოდენობით, 200 ლარი როგორც ფულადი სახსრების ზრდა საბალანსო უწყისში და დარიცხული მისაღები პროცენტის კლება 100 ლარის ოდენობით.

არასწორი იქნებოდა 200 ლარის ოდენობის საპროცენტო შემოსავლის გატარება იმ კვარტლების ბოლოს, რომლებიც მთავრდება 30 ივნისს და 31 დეკემბერს და სხვა კვარტლებში არაფრის გატარება. ამგვარად რომ მომხდარიყო საპროცენტო შემოსავლის გატარება, მაშინ ის კვარტლები, რომლებიც მთავრდება ივნისის და დეკემბრის ბოლოს, უფრო მომგებიანი გამოჩნდებოდა იმ კვარტლებთან შედარებით, რომლებიც მთავრდება მარტის და სექტემბრის ბოლოს, მიუხედავად იმისა, რომ ორგანიზაციის საერთო მომგებიანობა უცვლელია კვარტლიდან კვარტლამდე. საპროცენტო შემოსავლის და ხარჯების დარიცხვა იძლევა ორგანიზაციის ძირითადი მომგებიანობის შესახებ გაცილებით უფრო ჭეშმარიტ სურათს, ვიდრე მათი გატარება უშუალოდ შემოსავლის მიღებისას. თუმცა საპროცენტო შემოსავლის დარიცხვა წარმოშობს კითხვას იმის შესახებ, თუ როგორია ორგანიზაციის მიერ ამ შემოსავლის მიღების ალბათობა. ორგანიზაციამ არ უნდა მოახდინონ პროცენტის დარიცხვა, როცა არ არსებობს მსესხებლის მიერ პროცენტის გადახდის შესაძლებლობა.

დარიცხვის საწინააღმდეგოა მომავალი პერიოდის შემოსავლების და ხარჯების ცნება. ამ შემთხვევაში, შემოსავალი და ხარჯები აღირიცხება მას შემდეგ, რაც შემოსავალი მიღებულია და ხარჯები გაწეული. ხარჯებს, რომელთა აღირიცხვა გადადებულია, ზოგჯერ უწოდებენ წინასწარ გადახდილ ხარჯებს. მიზანი იგივეა, რაც დარიცხვის შემთხვევაში. დავუშვათ, რომ ბანკმა საოფისე ფართის წლიური ქირა წინასწარ უნდა გადაიხადოს. პირველ იანვარს ის იხდის 400 ლარს. რამდენადაც ბანკი შენობას წლის განმავლობაში იყენებს, ლოგიკური იქნება 100 ლარის ოდენობით საოფისე ხარჯების გატარება კვარტალურად. არამართებული იქნებოდა 400 ლარის ხარჯის სახით გატარება კვარტლის ბოლოს 31 მარტს, რადგან მაშინ ბანკის მომგებიანობა ამ კვარტალში უფრო დაბალი იქნებოდა სხვა კვარტლებთან შედარებით.

ბანკებმა არ უნდა მოახდინონ იმ შემოსავლის დარიცხვა, რომლის მიღების შესაძლებლობაც არ არსებობს. მაგრამ ყოველთვის არსებობს ცდუნება, რომ გავზარდოთ მიმდინარე მოგება. ასევე, ბანკებმა ხარჯების გატარება შორეული მომავლისთვის არ უნდა გადადონ. ეს ასევე ზრდის მიმდინარე მოგებას. ყოველთვის არსებობს იმის ალბათობა, რომ მომსახურება რომლისთვისაც წინასწარ არის გაწეული ხარჯი შეიძლება უსარგებლო გახდეს მომავალში. მომავალი პერიოდის შემოსავლის და ხარჯების ბოროტად გამოყენების ჩვეულებრივი მაგალითია საორგანიზაციო ხარჯები. ბანკისთვის ახალი ტიპის საქმიანობის წამოწყება დიდ ხარჯებთანაა დაკავშირებული. ამის გამო ბანკმა შეიძლება გაახანგრძლივოს ხარჯების აღიარება ხანგრძლივი პერიოდის მანძილზე, მაგალითად 10 ან 15 წლის განმავლობაში. შესაძლოა ახალი საქმიანობა წარმატებული არ იყოს. მიმდინარე მოგების და კაპიტალის ოდენობის ზედმეტი რაოდენობით აღირიცხვის თავიდან ასაცილებლად, ხარჯების აღიარება დროის უფრო მოკლე შუალედებით უნდა ხდებოდეს.

საშუალო აქტივებზე უკუგების კოეფიციენტი წარმოადგენს გარკვეული პერიოდის განმავლობაში აქტივებიდან მიღებული საპროცენტო შემოსავლის შეფარდებას აქტივების საშუალო ღირებულებასთან. ამიტომ ის წარმოადგენს სხვადასხვა აქტივების საშუალო შეწონილ საპროცენტო განაკვეთს. ანალოგიური ცნებაა საპროცენტო ხასიათის ვალდებულებების კოეფიციენტი, რომელიც წარმოადგენს ვალდებულებებზე გადახდილი საპროცენტო ხარჯის შეფარდებას ვალდებულებების საშუალო ღირებულებასთან. ის გამოიყენება საშუალო შეწონილი საპროცენტო განაკვეთის შესაფასებლად, რომელსაც ბანკი იხდის ვალდებულებებზე.

რადგან ბანკები მნიშვნელოვნად განსხვავდებიან სიდიდით, შემოსავლებისა და ხარჯების მუხლები იშვიათად ანალიზდება თანხობრივი ოდენობით. საჭირო ხდება საერთო საზომი ერთეულის არსებობა. ჩვეულებრივ, მაგრამ არა ყოველთვის, კოეფიციენტის გამოსაყვანად მოგებისა და ხარჯების მუხლებს ყოფენ საშუალო მთლიან აქტივებზე. თუ საანგარიშგებო პერიოდი ერთ წელზე ნაკლებია,

წლიური მნიშვნელობის მისაღებად კოეფიციენტები მრავლდება სათანადო რიცხვზე. მაგალითად, კვარტალური კოეფიციენტები მრავლდება ოთხზე, ხოლო კოეფიციენტების გამოსაყვანად ნახევარი წლისთვის მრავლდება ორზე. შემდეგ, აღნიშნული კოეფიციენტები გამოიყენება ბანკების ერთმანეთთან შესადარებლად.

ზოგადად, მოგების დონე შეიძლება ადეკვატურად ჩაითვალოს, თუ ის ბანკს საშუალებას აძლევს შესაბამისობაში იყოს კაპიტალის მინიმალურ მოთხოვნებთან და თანდათანობით გაზარდოს კაპიტალი. ერთი და იგივე მოცულობის მოგების მქონე ბანკებს შორის უფრო დადებითად უნდა შეფასდეს ის ბანკი, რომელშიც შეინიშნება ზრდის ტენდენცია, ვიდრე ბანკი, რომელშიც შეინიშნება კლების ტენდენცია. ბანკის მომგებიანობა არ უნდა იყოს დამოკიდებული შემოსავლის ცვალებად წყაროებზე, როგორიცაა მოგება სესხების ან უძრავი ქონების გაყიდვიდან. პირიქით, ბანკის მომგებიანობა უნდა შეფასდეს მათ გარეშე.

კაპიტალი ბანკის მიმდინარე ფინანსური მდგომარეობის ყველაზე მნიშვნელოვანი მაჩვენებელია. ხანგრძლივი დროის განმავლობაში კაპიტალის მტკიცე პოზიციის შენარჩუნება შეუძლებელია ადეკვატური მომგებიანობის გარეშე. რაც უფრო მომგებიანია ბანკი, მით უფრო გაზრდის იგი კაპიტალს ყოველწლიურად და მით უფრო მეტ შემოსავალს მიიღებენ აქციონერები. თავის მხრივ აქციონერები დაინტერესებული იქნებიან მოახდინონ ბანკში დამატებითი კაპიტალის ინვესტირება და ბანკს ექნება ზრდის შესაძლებლობა. დანაკარგებს, მეორე მხრივ, შეუძლიათ ბანკის კაპიტალის სწრაფი გამოფიტვა და შემცირება. თუ აქციონერები ვერ დაინახავენ მოგების დონის აღდგენის შესაძლებლობას, მათ სურვილი არ ექნებათ მოახდინონ დამატებითი კაპიტალის ინვესტირება და ბანკი გაკოტრდება. ბანკის ძირითად საქმიანობას წარმოადგენს ფულადი სახსრების მოზიდვა და შემდგომ მათი გამოყენება სესხების გასაცემად, ინვესტიციების განსახორციელებლად ან ფასიანი ქაღალდების შესაძენად. საერთოდ, ნასესხებ სახსრებზე გადახდილი პროცენტი ინვესტირებული თანხებიდან მიღებულ საპროცენტო განაკვეთზე ნაკლები უნდა იყოს. საპროცენტო შემოსავალსა და საპროცენტო ხარჯს შორის სხვაობას ეწოდება წმინდა საპროცენტო შემოსავალი, რომელიც ბანკისთვის წარმოადგენს ფინანსური ოპერაციებიდან მიღებული შემოსავლის ძირითად წყაროს. ასევე, ბანკი კლიენტებისათვის გაწეული სხვადასხვა მომსახურებიდან იღებს საკომისიოს. მას ასევე შეუძლია ფასიანი ქაღალდების, ძვირფასი ლითონების და უცხოური ვალუტის ყიდვა-გაყიდვა. ამ ოპერაციების წარმატებით განხორციელების საშუალებით ბანკი მიიღებს წმინდა მოგებას ფინანსური ოპერაციებიდან. რამდენადაც ბანკს მრავალფეროვანი ფინანსური ოპერაციების შესასრულებლად სჭირდება პერსონალი, შენობები და მოწყობილობა, მას მოუწევს ადმინისტრაციული ხარჯების გაწევა. უნდა გავითვალისწინოთ, რომ ბანკის მსესხებლებმა შეიძლება არ დაფარონ ვალი. ნებისმიერ შემთხვევაში მოხდება თუ არა ამ ხარჯების წინასწარ აღიარება ფაქტიური ზარალის მიღებამდე, თუ შემდეგ, ეს სასესხო დანაკარგები ბანკის მომგებიანობაზე მოქმედი მნიშვნელოვანი ფაქტორია.

ბანკის მომგებიანობისათვის, წმინდა პროცენტულ შემოსავალს დამატებული საკომისიო შემოსავლები და მოგება ფინანსური ოპერაციებიდან, გამოკლებული ადმინისტრაციული ხარჯები, საკმარისი უნდა იყოს სასესხო დანაკარგების დასაფარად. შეიძლება არსებობდეს შემოსავლის და ხარჯების სხვა წყაროებიც, მაგალითად როგორიცაა, გადასახადები.

ბანკებმა გარკვეული კომპონენტების ნაკლებად შესრულება შეიძლება გააწონასწორონ სხვა მაჩვენებლების მაღალ დონეზე შესრულებით. მაგალითად, ბანკი, რომელსაც სხვა ბანკებთან შედარებით დაბალი საპროცენტო შემოსავალი აქვს, შეიძლება მაინც მომგებიანი იყოს, თუ მას დაბალი ადმინისტრაციული ხარჯები ექნება. ან ბანკმა მაღალი სასესხო დანაკარგები შეიძლება დააბალანსოს მაღალი წმინდა საპროცენტო შემოსავლით. მაგრამ არცერთ ბანკს არ შეუძლია სრულად აარიდოს თავი ამ ძირითადი უთანასწორობის გავლენას.

ბანკს თავისი ფუნქციონირებით შეუძლია გავლენა იქონიოს ჩამოთვლილ კომპონენტებზე, მაგრამ მხოლოდ ადმინისტრაციული ხარჯების სრული კონტროლია შესაძლებელი. ბანკის მიერ მიღებული წმინდა საპროცენტო შემოსავალი, საკომისიო შემოსავალი ან ფინანსური ოპერაციებიდან მიღებული მოგება შეზღუდულია კლიენტების მოთხოვნით ასეთ პროდუქტებსა და მომსახურებაზე. ამგვარად, ბანკი, რომელიც განიცდის მაღალ სასესხო დანაკარგებს ვერ შეძლებს მომენტალურად და ავტომატურად მიიღოს დიდი შემოსავალი დანაკარგების დასაფარად. ერთადერთი არჩევანია, ადმინისტრაციული ხარჯების შემცირება. მომგებიანობის ძირითადი კომპონენტებია:

წმინდა საპროცენტო შემოსავალი, რომელიც მარტივად შეიძლება ტოლობით გამოისახება.

წმინდა საპროცენტო შემოსავალი = მთლიანი საპროცენტო შემოსავალი – მთლიანი საპროცენტო ხარჯი

ანუ წმინდა საპროცენტო შემოსავალი = (საპროცენტო ხასიათის აქტივებზე მიღებული უკუგების კოეფიციენტი) X (საპროცენტო ხასიათის აქტივების თანხაზე) მინუს (საპროცენტო ხასიათის ვალდებულებების კოეფიციენტი) X (საპროცენტო ხასიათის ვალდებულებების თანხაზე)
არსებობს ორი პირობა, რომელიც განსაზღვრავს საპროცენტო შემოსავალის ოდენობას:

– საპროცენტო ხასიათის აქტივებზე უკუგების კოეფიციენტი შეიძლება იყოს უფრო მაღალი, ვიდრე საპროცენტო ხასიათის ვალდებულებების კოეფიციენტი;

– საპროცენტო ხასიათის აქტივების რაოდენობა შეიძლება იყოს მაღალი საპროცენტო ხასიათის ვალდებულებებთან შედარებით. თუ ბანკი აკმაყოფილებს პირობას, მაშინ მას მეტად ხელსაყრელი პოზიცია აქვს.

საპროცენტო ხასიათის აქტივებზე უკუგების კოეფიციენტის და საპროცენტო ხასიათის ვალდებულებების კოეფიციენტის სხვაობას სპრედი ეწოდება. საპროცენტო ხასიათის აქტივების და საპროცენტო ხასიათის ვალდებულებების სხვაობას წმინდა საპროცენტო პოზიცია ეწოდება. თითოეული ამ ცნებათაგანი მნიშვნელოვანია და ცალკე ანალიზს მოითხოვს.

სპრედი ფორმალურად წარმოადგენს უბრალო სხვაობას საპროცენტო ხასიათის აქტივებზე უკუგების კოეფიციენტსა და საპროცენტო ხასიათის ვალდებულებების კოეფიციენტს შორის. მიუხედავად იმისა, რომ ფაქტორების რაოდენობა, რომლებიც გავლენას ახდენენ სპრედზე ძალზედ მრავალია და კონკრეტული ბანკის სპრედის მაჩვენებელი მნიშვნელოვნად შეიძლება განსხვავდებოდეს ერთმანეთისგან, ყოვლისმომცველი, დეტალური ანალიზის განხორციელება მაინც აუცილებელია. შეიძლება ითქვას, რომ ბანკის მთელი საქმიანობის შედეგი ვლინდება საპროცენტო ხასიათის აქტივებზე უკუგების კოეფიციენტის და საპროცენტო ხასიათის ვალდებულებების კოეფიციენტის ანალიზით. საბედნიეროდ, ორივე კომპონენტის ანალიზის მეთოდი ერთიდაიგივეა.

საპროცენტო ხასიათის აქტივებზე უკუგების კოეფიციენტი სამი ფაქტორის მოქმედების შედეგია, მათ შორის: აქტივების სტრუქტურა, ცალკეული ტიპის აქტივებზე უკუგების კოეფიციენტი და აქტივების შემადგენლობა ვადიანობის მიხედვით. ზოგიერთი ტიპის საპროცენტო ხასიათის აქტივები, როგორიცაა მაგალითად, კომერციული სესხები უფრო რისკიანია ვიდრე სამთავრობო ფასიანი ქაღალდები. რა თქმა უნდა, რაც უფრო მაღალრისკიანია აქტივი, მით უფრო მაღალი საპროცენტო განაკვეთი გააჩნია. ბანკი, რომელიც უფრო მეტ კომერციულ სესხს შეიცავს და ნაკლებ სამთავრობო ფასიან ქაღალდებს, ვიდრე სხვა ბანკი, ექნება უფრო მაღალი საპროცენტო ხასიათის აქტივების უკუგების კოეფიციენტი. ბანკისთვის ცდუნებასთან შეიძლება იყოს დაკავშირებული საპროცენტო ხასიათის აქტივებზე უკუგების კოეფიციენტის გაზრდა მაღალრისკიან აქტივებში ან ფასიან ქაღალდებში ინვესტირებული აქტივების წილის ზრდით. ეს სტრატეგია გარკვეული პერიოდის განმავლობაში წარმატებული იქნება, მაგრამ ბანკმა შეიძლება გაცილებით დიდი ზარალი განიცადოს მომავალში.

საპროცენტო ხასიათის აქტივებზე უკუგების კოეფიციენტის ანალიზის შემდეგ საფეხურს წარმოადგენს მთლიან პორტფელში ცალკეული ტიპის აქტივებზე უკუგების კოეფიციენტების განხილვა. მაგალითად, ერთ ბანკს შეიძლება ჰქონდეს აქტივების იგივე პროცენტული რაოდენობა ინვესტირებული რისკის მქონე კომერციულ სესხებში, როგორც მეორე ბანკს, მაგრამ დაწესებული ჰქონდეს უფრო დაბალი საპროცენტო განაკვეთი ამ სესხებზე. პირველ ბანკს ექნება საპროცენტო ხასიათის აქტივებზე უკუგების უფრო დაბალი კოეფიციენტი, რაც მომგებიანობას შეამცირებს. უფრო დაბალი განაკვეთის დაწესებამ იგივე ტიპის სესხზე მსგავსი ბანკისაგან განსხვავებით შეიძლება გვაფიქრებინოს, რომ ბანკი სრულად არ ახდენს ინვესტიციასთან დაკავშირებული რისკის კომპენსაციას. ინსპექტორმა უნდა სცადოს მიზეზის გამოკვლევა, თუ რატომ არის დაწესებული ასე დაბალი საპროცენტო განაკვეთი.

და ბოლოს, საპროცენტო განაკვეთები ჩვეულებრივ განსხვავდება ერთი და იმავე ტიპის აქტივებისათვის ვადიანობიდან გამომდინარე. უმეტეს შემთხვევებში, გრძელვადიანი განაკვეთები უფრო მაღალია, ვიდრე მოკლევადიანი. ასეთ შემთხვევაში, ერთმა ბანკმა შეიძლება მიიღოს უფრო მაღალი უკუგება საპროცენტო ხასიათის აქტივებიდან, ვიდრე მეორემ, მიუხედავად იმისა, რომ ორივე ბანკს ერთი და იგივე განაკვეთი აქვს დაწესებული იგივე ოდენობის მსგავსი ტიპის სესხებზე ან ფასიან ქაღალდებზე, იმიტომ, რომ მისი ვადიანობა უფრო დიდია.

ბანკს ხშირად შეუძლია საპროცენტო ხასიათის აქტივებზე უკუგების კოეფიციენტის გაზრდა გრძელვადიანი სესხების ან ინვესტიციების საშუალებით. ამის მსგავსად მას შეუძლია შეამციროს საპროცენტო ხასიათის ვალდებულებების კოეფიციენტი მოკლევადიანი სახსრების მოზიდვით. ბანკს შეუძლია მიიღოს ხელსაყრელი სპრედი, მაგალითად, ერთთვისანი ვადიანობის მქონე სახსრების მოზიდვით და ინვესტირებით ფიქსირებული საპროცენტო განაკვეთის მქონე ცხრათვიან ობლიგაციებში. თუმცა შემდეგ ბანკს ემუქრება რისკი, რომ ერთთვისანი განაკვეთები გაიზარდება და გააგრძელებს მნიშვნელოვან ზრდას. ყოველთვის უნდა, ბანკის ხარჯები ნასესხებ სახსრებთან დაკავშირებით გაიზარდება, მაშინ, როცა უკუგება ობლიგაციებზე უცვლელი დარჩება ვადიანობის დადგომამდე ცხრა

თვის შემდეგ. ასეთ შემთხვევაში, ბანკის სპრედი დროის განმავლობაში შემცირდება და შეიძლება უარყოფითიც გახდეს. სპრედის საბაზრო საპროცენტო განაკვეთების ცვლილების მიმართ მგრძნობელობას საპროცენტო განაკვეთის რისკი ეწოდება.

ბანკებმა შეიძლება აირჩიონ საპროცენტო განაკვეთის რისკის ქონა ორი მიზეზის გამო. პირველი, როგორც უკვე იყო აღნიშნული, გრძელვადიანი განაკვეთები შეიძლება უფრო მაღალი იყოს დღევანდელ მოკლევადიან განაკვეთებთან შედარებით და ასეთ შემთხვევაში შესაძლებელია ხელსაყრელი სპრედის მიღება მაშინვე. მეორე, ბანკმა შეიძლება მოახდინოს საპროცენტო განაკვეთების ცვლილების პროგნოზირება და შექმნას ხელსაყრელი სპრედის მიღების პოზიცია მომავალში. ბანკს შეუძლია ეს განახორციელოს მაშინაც კი, თუ გრძელვადიანი განაკვეთები დღეს მოკლევადიანი განაკვეთების ტოლია.

მაგალითად, ბანკს შეიძლება ჰქონდეს საპროცენტო განაკვეთების ზრდის მოლოდინი. თუ ბანკს სურს მოგების მიღება მოსალოდნელი ზრდისგან, იგი განახორციელებს მოკლევადიან სესხებს ან ინვესტიციებს და მოიზიდავს გრძელვადიან სახსრებს. შემდეგ, თუ საპროცენტო განაკვეთები გაიზრდება, საპროცენტო ხასიათის აქტივებზე მისი უკუგების კოეფიციენტი დროთა განმავლობაში გაიზრდება, მაგრამ მისი საპროცენტო ხასიათის ვალდებულებების კოეფიციენტი მუდმივი დარჩება გრძელვადიანი სახსრების ვადის დადგომამდე სპრედი გაიზრდება. რა თქმა უნდა, ამ სტრატეგიის რისკი საპროცენტო განაკვეთის შემცირებაა. თუ ეს მოხდება, საპროცენტო ხასიათის აქტივებზე უკუგების კოეფიციენტი დაეცემა მოკლევადიანი სესხების ვადის დადგომისას და მისი საპროცენტო ხასიათის ვალდებულებების კოეფიციენტი უცვლელი დარჩება. ბანკის სპრედი შემცირდება და შეიძლება უარყოფითი გახდეს.

ბანკს შეუძლია აიცილოს საპროცენტო განაკვეთის რისკი მისი აქტივების და ვალდებულებების საშუალო ვადიანობის სრული შეხამებით. თუმცა ნორმალურია, რომ ბანკს ჰქონდეს მცირე ოდენობის საპროცენტო განაკვეთის რისკი. საბაზრო ეკონომიკის პირობებში ბანკის ერთერთი ფუნქციაა ისეთი რისკების მართვა, რომლის თავიდან აცილებასაც სხვები ცდილობენ. თუ ბანკი მაღალი საპროცენტო განაკვეთის რისკის წინაშე დგას, ანალიტიკოსს უნდა ახსოვდეს, რომ ხელსაყრელი სპრედი შეიძლება გაქრეს. ან, თუ სპრედი უკვე სუსტია, საპროცენტო განაკვეთის ცვლილებამ შეიძლება კიდევ უფრო გააუარესოს მდგომარეობა.

ლიტერატურა:

1. ცაავა გ., ხანთაძე გ., საბანკო საქმე (სახელმძღვანელო), გამომც. „დანი“, თბილისი, 2014.
2. Clifford Gomez.; Banking and Finance-Theory, Law and Practice.; -PHI Learning Private limited, New Delhi., 2013.
3. Benton E. Gup.; -Banking and Financial Institutions; -A Guide for Directors, Investors, and Counterparties.; -Publ. by John Wiley & Sons Inc., Hoboken, New Jersey.; 2011.

FEATURES OF COMMERCIAL BANKS' PROFITABILITY

Giorgi Khantadze, Georgian Technical University, Professor

RESUME

Income is one of the sources of growth in bank assets, that is not accompanied by an increase in the bank's total liabilities.

Strong capital position enhance the bank's profitability in two ways. First, the capital of the bank is a source of interest-free funds. If the bank increases its capital by issuing new shares and the received income is used to meet the obligations its interest costs will be reduced. Second, creditors prefer to finance well-capitalized banks rather than poorly capitalized banks. As a result, better capitalized banks are paying a lower interest rate on their borrowings and in such a way they are reducing interest costs. Well-capitalized banks are also able to operate with the less amount of liquid assets, because they have easy access to the borrowed funds, if necessary. They are able to place a greater investment in assets with higher interest rates and increase the interest income.

მონეტარული პოლიტიკის გადაცემის მექანიზმი

თეა ხორგუაშვილი, გორის სახელმწიფო სასწავლო უნივერსიტეტი, პროფესორი

E-mail: tkhorguashvili@yahoo.com

ნათია ხორგუაშვილი, ევროპის სასწავლო უნივერსიტეტი, ასოცირებული პროფესორი

E-mail: n.khorguashvili@mof.ge

მონეტარული პოლიტიკის გადაცემის მექანიზმი ეს არის პროცესი, რომლის საშუალებითაც მონეტარული პოლიტიკის ცვლილებები აისახება ეკონომიკაზე. შესაბამისად, ეროვნული ბანკის ძირითადი ამოცანის - მიზნობრივი ინფლაციის მისაღწევად გადამწყვეტ როლს თამაშობს გადაცემის მექანიზმის ეფექტიანობა, რომლის საშუალებითაც მოკლევადიანი საპროცენტო განაკვეთები ზეგავლენას ახდენს ერთობლივ მოთხოვნაზე და შემდგომ ინფლაციაზე. მონეტარული პოლიტიკის საპროცენტო განაკვეთის ცვლილება ერთობლივ მოთხოვნაზე სხვადასხვა არხებით ზემოქმედებს. საქართველოში საპროცენტო განაკვეთების გადაცემა ეკონომიკაზე ხდება შემდეგი არხებით:

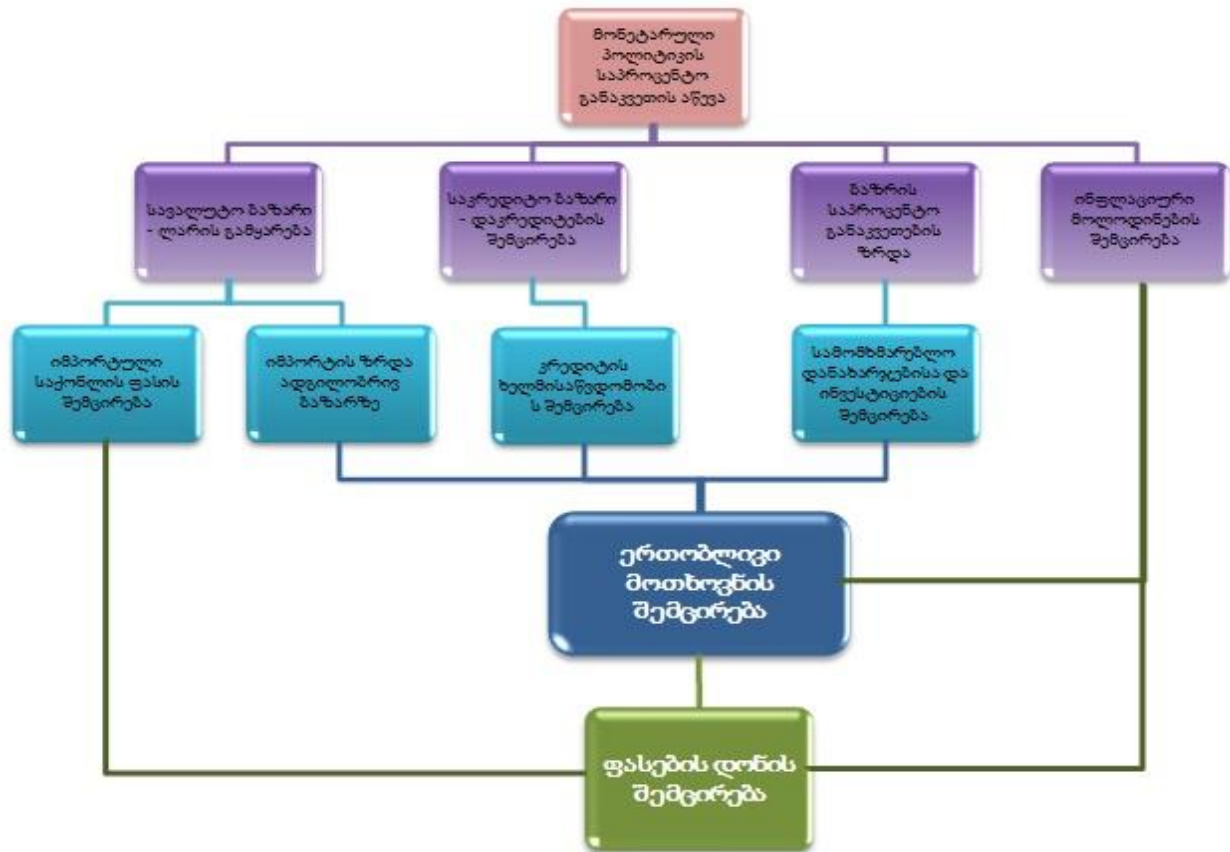
საკრედიტო არხი. ეროვნული ბანკის მიერ მონეტარული პოლიტიკის ცვლილება (მაგ. პოლიტიკის საპროცენტო განაკვეთის ზრდა) ზეგავლენას ახდენს ქვეყნის ეკონომიკაზე კრედიტების მიწოდების ცვლილების საშუალებით. მონეტარული პოლიტიკის ცვლილება შემდეგი პრინციპით ჰპოვებს ასახვას ეკონომიკაზე: პოლიტიკის განაკვეთის აწევა თავდაპირველად გადაეცემა ფულად ბაზარს და აისახება მოკლევადიან საპროცენტო განაკვეთებზე. შემდგომ კი გავლენას მოახდენს გრძელვადიან საპროცენტო განაკვეთებზე. გაზრდილი საპროცენტო განაკვეთების პირობებში რთულდება კრედიტის ხელმისაწვდომობა, აგრეთვე მცირდება კარგი საკრედიტო პროექტების რაოდენობა, რაც იწვევს ბანკების მიერ გაცემული სესხების მოცულობის შემცირებას. საბოლოოდ კი ზეგავლენას ახდენს ერთობლივ მოთხოვნასა და ფასების დონეზე. ამასთანავე, საპროცენტო განაკვეთების ზრდის შედეგად მატულობს კომპანიების მიერ „მორალური რისკის“ (Moral Hazard) წარმოქმნის საფრთხე, ვინაიდან მათ უჩნდებათ დაინტერესება ჩაებან უფრო სარისკო საინვესტიციო პროექტებში დიდი შემოსავლიანობის მისაღებად. აქედან გამომდინარე საპროცენტო განაკვეთების ზრდა არის სიგნალი ბანკებისათვის, რომ ეკონომიკაში გაიზარდა რისკები და შესაბამისად მკაცრდება სესხის გაცემის პირობები. ამავდროულად, გაზრდილი საპროცენტო გადასახადების ფონზე იზრდება სესხის მომსახურების მოცულობის თანაფარდობა მთლიან შემოსავლებთან, რაც ბანკების უფრო კონსერვატორულ საკრედიტო პოლიტიკაზე გადასვლას განაპირობებს. აღნიშნულის შედეგად მცირდება ბანკების მხრიდან ეკონომიკის დაკრედიტება. საბოლოოდ კი, შემცირებული დაკრედიტების ფონზე, კლებულობს ერთობლივი მოთხოვნა და ფასების დონე. პოლიტიკის განაკვეთის შემცირებას კი საპირისპირო შედეგი აქვს და იწვევს დაკრედიტების ზრდას და ინვესტიციების წახალისებას. შედეგად იზრდება ერთობლივი მოთხოვნა.

გაცვლითი კურსის არხი. საპროცენტო განაკვეთის ცვლილება გავლენას ახდენს ფასების დონეზე ვალუტის კურსის ცვლილების გზით. სხვა თანაბარ პირობებში, საპროცენტო განაკვეთის ზრდა იწვევს ლარის ფულადი ბაზრის ინსტრუმენტებზე მოთხოვნის ზრდას და ამყარებს ეროვნულ ვალუტას. გაცვლითი კურსის გამყარება ამცირებს იმპორტირებული საქონლის ფასს და პირიქით, კურსის გაუფასურება იწვევს ადგილობრივ ბაზარზე იმპორტირებული საქონლის ფასების ზრდას. აღსანიშნავია, რომ კურსის გამყარება და გაუფასურება თანაბრად (სიმეტრიულად) არ აისახება ფასების დონის ცვლილებაზე: კურსის გაუფასურება უფრო მეტად გაზრდის ფასებს, ვიდრე კურსის გამყარება შეამცირებს მათ. გარდა ამისა გაცვლითი კურსის გამყარება ზრდის იმპორტზე მოთხოვნას და შესაბამისად ამცირებს ადგილობრივ ბაზარზე მოთხოვნას. კურსის გაუფასურების პირობებში კი მოთხოვნა იმპორტიდან გადაინაცვლებს ადგილობრივ ბაზარზე.

საპროცენტო განაკვეთების არხი. ეროვნული ბანკის მიერ საპროცენტო განაკვეთის ზრდა პირდაპირ აისახება საბანკო სექტორის მოკლევადიან საპროცენტო განაკვეთზე. მოკლევადიანი განაკვეთების ცვლილება გადაეცემა უფრო გრძელვადიან საპროცენტო განაკვეთებს და საბოლოო ჯამში საბანკო სესხებზე საპროცენტო განაკვეთებს. გაზრდილი საპროცენტო განაკვეთი იწვევს დანაზოგების ზრდას და ამცირებს ფირმების ინვესტიციებსა და სამომხმარებლო დანახარჯებს. სხვა თანაბარ პირობებში, აღნიშნული პროცესი ერთობლივი მოთხოვნის შემოჭვას და შედეგად ფასების დონის შემცირებას უწყობს ხელს. აღსანიშნავია, რომ ეკონომიკის მაღალი დოლარიზაციის გამო აღნიშნული არხის მოქმედება შეზღუდულია მხოლოდ ლარის სესხებისთვის და მონეტარული პოლიტიკის განაკვეთის ცვლილებით ეროვნული ბანკი ვერ მოახდენს გავლენას უცხოური ვალუტის საპროცენტო განაკვეთებზე. ინფლაციასა და საპროცენტო განაკვეთებს შორის არსებობს კავშირი და რაც უფრო

მაღალია ეს კორელაცია, მით უფრო ეფექტიანი იქნება გატარებული მონეტარული პოლიტიკა.

მოლოდინის არხი. გარდა განხილული არხებისა, ერთობლივ მოთხოვნაზე ზემოქმედებას ახდენს ეკონომიკური აგენტების მოლოდინის ფაქტორი. როდესაც ქვეყანაში მოსალოდნელი ინფლაციის დონე აღემატება მიზნობრივ მაჩვენებელს და ეროვნული ბანკი ამკაცრებს მონეტარულ პოლიტიკას ერთობლივი მოთხოვნის შესაბამისად, საზოგადოებაში შეიძლება წარმოიშვას ორგვარი მოლოდინი.

ერთი მხრივ, ხალხს შეიძლება გაუჩნდეს დადებითი მოლოდინი, რომ მომავალი უარყოფითი ფაქტორები იქნება განეიტრალებული, ხოლო მეორე მხრივ შესაძლოა წარმოიშვას მოსაზრება, რომ ეკონომიკური სიტუაცია არის უფრო ცუდი, ვიდრე ელოდნენ. თუ მაღალია ხალხის ნდობა მონეტარული პოლიტიკისადმი, მოლოდინები იქნება დადებითი და შემცირდება მოლოდინების მხრივ გამოწვეული ზეწოლა ფასების დონეზე. რაც უფრო დიდია ნდობა მონეტარული პოლიტიკისადმი, მით უფრო ეფექტური ხდება აღნიშნული არხი. მოცემული დიაგრამა წარმოადგენს მონეტარული პოლიტიკის გადაცემის მექანიზმის ილუსტრაციას მონეტარული პოლიტიკის გამკაცრების მაგალითზე.

ასე, რომ ისევე როგორც სხვა ქვეყნების ცენტრალურ ბანკებს, საქართველოს ეროვნულ ბანკსაც უდიდესი წვლილი შეაქვს საკუთარი საქმიანობით, საქართველოს ეკონომიკის განვითარებასა და სტაბილურობის შენარჩუნებაში. ყოველივე ამას კი, ეროვნული ბანკი მონეტარული პოლიტიკის სწორად შემუშავებითა და შემდეგ კი უკვე მონეტარული პოლიტიკის ინსტრუმენტების ეფექტურად გამოყენების წყალობით ახერხებს.

ინტერნეტ-რესურსები:

1. Nbg.gov.ge
2. Mof.ge
3. Parliament.ge

MECHANISM OF MONETARY POLICY TRANSFER
Tea Khorguashvili, Gori State Teaching University, Professor
Natia Khorguashvili, European Teaching University, Associate Professor
RESUME

Consequently, effectiveness of transmission mechanism plays the decisive role for achieving primary objective of National Bank – target inflation, by means of which short-term interest rates influence the joint request and subsequent inflation. The National Bank manages all this by properly development of the monetary policy and then by effective use of instruments of monetary policy. As the central banks of other countries, the National Bank of Georgia also brings the greatest contribution by its activity in development of Georgian Economy and maintenance of stability.

საწარმოთა ფინანსურ-ეკონომიკური ანალიზის განვითარების პერსპექტივები

თინა ჯოღბორდი, გორის სახელმწიფო სასწავლო უნივერსიტეტი, მოწვეული სპეციალისტი,
აკადემიური დოქტორი

მზია რამიშვილი, გორის სახელმწიფო სასწავლო უნივერსიტეტი, მოწვეული სპეციალისტი,
აკადემიური დოქტორი

ქვეყანაში ბიზნესის განვითარება მოითხოვს საწარმოთა სამეურნეო საქმიანობის ფინანსურ-ეკონომიკურ ანალიზს, ფინანსური შედეგების და მასზე მოქმედი ფაქტორების გავლენის განსაზღვრას და მომავლის სწორ პროგნოზირებას.

საწარმოს ფინანსურ-ეკონომიკური ანალიზი აერთიანებს ანალიზის ორ მოდელს: ფინანსურ ანალიზს და ეკონომიკურ ანალიზს.

ეკონომიკური ანალიზი ჩამოყალიბდა სსრკ-ში, იგი ორიენტირებული იყო ინფორმაციის შიდა მომხმარებელზე და მოიცავდა საწარმოს გეგმის შესრულების ანალიზს სხვადასხვა მაჩვენებლების მიხედვით. მისი ძირითადი მიზანი იყო წარმოების და მოგების გეგმის შესრულება, რენტაბელობის ამაღლება.

ანალიზის მეორე მოდელი ჩამოყალიბდა დასავლეთში, საბაზრო ეკონომიკის ქვეყნებში და განკუთვნილია ინფორმაციის გარე მომხმარებლისთვის: ინვესტორებისთვის, მენეჯერებისთვის, კრედიტორებისათვის. ფინანსური ანალიზი ძირითადად შემოიფარგლება საწარმოთა ფინანსური მდგომარეობის ანალიზით, სადაც ყურადღება გამახვილებულია საწარმოთა რენტაბელობასა და გადახდიუნარიანობის ანალიზზე. მაგრამ თანამედროვე პრაქტიკამ დაადასტურა, რომ ბიზნესში საწარმო იყენებს არა მხოლოდ ფინანსურ, არამედ არაფინანსურ ინფორმაციასაც. ჰარვარდის ბიზნესის სკოლის მართვის ინდუსტრიული მეთოდების და აღრიცხვის პროფესორი რ. ს. კაპლანი ამის თაობაზე წერს: „ერთი მხრივ, კონკურენცია მსოფლიოში მოითხოვს გაითვალისწინონ არაფინანსური ხასიათის ღონისძიებები, რომელიც დაკავშირებულია პროდუქციის ხარისხის გაუმჯობესებასთან, მარაგების დონესთან, ეფექტიანობასთან, მიწოდების საიმედოობასთან, კადრების საკითხთან“¹. ეს საკითხები განხილულია ეკონომიკური ანალიზში. ამ ფაქტს ადასტურებს პარიზის უნივერსიტეტის პროფესორი და პარიზის ანალიტიკური კაბინეტის „ალფას“ ექსპერტი ჟაკ რიშარი, რომ ბიზნესის პრაქტიკამ მოითხოვა არა მხოლოდ ფინანსური, არამედ არაფინანსური ინფორმაციის დამუშავებაც. ამ მხრივ მან გადადგა პირველი ნაბიჯები ამ ორი დისციპლინის, ფინანსური ანალიზის და ეკონომიკურ ანალიზის გამთლიანებისკენ და საწარმოს საქმიანობა წარმოადგინა როგორც ბიზნესის ერთიანი სისტემა. მან გამოაქვეყნა წიგნი „საწარმოს სამეურნეო საქმიანობის ეკონომიკურ ანალიზი და აუდიტი“, სადაც აღნიშნავდა, რომ: „ჩემი ნაშრომის თავისებურება მდგომარეობს იმაში, რომ გაფართოვდეს ფინანსური საქმიანობის ანალიზის სფერო, არ გაიმიჯნოს ერთმანეთისგან ფინანსური და ეკონომიკური ანალიზის

¹ Жак Ришар, Аудит и анализ хозяйственной деятельности предприятия, М., Аудит, ЮНИТИ. 1997, гл. 8.

შეფასების მაჩვენებლები, გათვალისწინებულ იქნეს საერთაშორისო კონტექსტი; პატივი სცეს მართვის ფორმების მრავალსახეობას, გადმოსცეს სხვადასხვა სახის კონკრეტული გამოცდილება“.¹

ჟ. რიშარი აღნიშნავს: „ვფიქრობ, რომ საწარმოს მართვის საერთაშორისო კონტექსტში უპირატესობა უნდა მიენიჭოს სწავლების ყოველმხრივ მიდგომას, რომელშიც ფინანსური საქმიანობის ანალიზი, არ იქნება გამიჯნული ეკონომიკური ანალიზის სხვა ასპექტებისაგან და მასთან ერთად შეადგენენ ჰარმონიულ მთლიანობას. ეს არის სამუშაოს ძირითადი ამოცანა, რომლის დასახელება გამომდინარეობს ფართო ცნებიდან „საწარმოთა სამეურნეო საქმიანობის ანალიზი“ და მჭიდროდაა დაკავშირებული საწარმოს საქმიანობის შეფასების არაფინანსურ მაჩვენებელთან – ეფექტიანობის მაჩვენებელთან.“²

საკითხის ამგვარად წარმოდგენა მეტად საინტერესო და პერსპექტიულია, ამიტომ ამ თვალსაზრისით კვლევის გაგრძელება სასარგებლოდ წაადგება ბიზნესის განვითარებას ქვეყანაში. რა მდგომარეობაა ამ მხრივ საქართველოში? ქართულ ენაზე გამოქვეყნებული ეკონომიკური ანალიზის თანამედროვე ლიტერატურა ჯერ კიდევ არ მოიცავს ისეთ საკითხებს, რომლებიც აქტუალურია საბაზრო ეკონომიკის ქვეყნებში. მაგალითად, როგორიცაა პროდუქციის ხარისხი და მარკეტინგული ანალიზი, საწარმოს შემოსავლიანობის ანალიზი, ფინანსური სტრატეგია და მარკეტინგული სტრატეგია, ინფლაციის ანალიზი, ანალიზი სხვადასხვა სოციალური კატეგორიის (მენეჯერების, კრედიტორების, ინვესტორების) თვალსაზრისით და სხვა. ტრადიციულად ფინანსური ანალიზის მეთოდიკა ეკონომიკურ ლიტერატურაში აგებულია სხვადასხვა სოციალური კატეგორიების მენეჯერების, კრედიტორების, ინვესტორების ინტერესებიდან გამომდინარე. ქართულ ეკონომიკურ ლიტერატურაში კი ეკონომიკურ და ფინანსურ ანალიზში ეს ასპექტი ნაკლებადაა გათვალისწინებული.

ჟ. რიშარი ეკონომიკურ და ფინანსურ ანალიზს განიხილავს მიკრო და მაკროდონეზე.

მაკროდონეზე ეკონომიკური ანალიზი მოითხოვს გარემო პირობების ფაქტორების გათვალისწინებას. „გარე ეფექტების თეორია“ ამტკიცებს, რომ საქმიანობის რეალური შედეგი არ შეიძლება განისაზღვროს საწარმოს წარმოების ზემოქმედების გარეშე გარემო პირობებზე. ამ თეორიის მომხრეები აღნიშნავენ, რომ საწარმოს დანახარჯები შეადგენენ მხოლოდ ნაწილს იმ დანახარჯებისა, რომლებიც წარმოიშობა საწარმოს მართვის შედეგად. ზუსტი შედეგების მისაღებად გათვალისწინებული უნდა იქნეს გარე დანახარჯი. მაგალითად, საწარმო, რომელიც მიიღებს მაღალ მოგებას, შეიძლება თუ არა ჩავთვალოთ მაღალრენტაბელურად თუ მხედველობაში მივიღებთ დანახარჯებს, რომლებიც დაკავშირებულია გარემოს დაბინძურებასთან? ეს საკითხი განსაკუთრებით აქტუალური გახდა ჩერნობილის ტრაგედიის შემდეგ. ასევე მნიშვნელოვანია საწარმოს ეკონომიკაზე ისეთი მაკროეკონომიკური ფაქტორების გავლენა, როგორიცაა ინფლაცია. ამგვარად, საწარმოს საქმიანობის ფინანსურ-ეკონომიკური ანალიზი უნდა განიხილებოდეს როგორც მიკროეკონომიკურ, ისე მაკროეკონომიკურ დონეზე.

ეკონომიკური ლიტერატურის შესწავლამ გვიჩვენა, რომ საწარმოს „რადიკალური“ მაკროეკონომიკური მიდგომა ფინანსურ-ეკონომიკური ანალიზისადმი მდგომარეობს შემოსავლიანობის განაკვეთის განსაზღვრაში ყველა იმ ფაქტორის გათვალისწინებით, როგორიცაა საბაზრო კონიუნქტურის გავლენა და დანახარჯები გარემოს დაცვაზე. ასეთი მიდგომით საწარმო განიხილება არა იზოლირებულად, არამედ როგორც საბაზრო ეკონომიკის შემადგენელი ნაწილი.

ამგვარად, მიგვაჩნია, რომ საწარმოს ფინანსურ-ეკონომიკური ანალიზი განხილული უნდა იქნეს მთლიანობაში, მასში კომპლექსურად და სისტემურად უნდა აისახოს მაჩვენებელთა სისტემა, რომელიც უნდა ითვალისწინებდეს არა მხოლოდ მიკროეკონომიკურ, არამედ ზოგიერთ მაკროეკონომიკურ საკითხსაც, რომელიც გავლენას ახდენს საწარმოზე. ასეთი საკითხებია საწარმოს შემოსავლიანობის, მარკეტინგული ანალიზი, ინფლაციის ანალიზი და სხვა საკითხები. ასევე გათვალისწინებული უნდა იქნეს სოციალური ჯგუფების ინტერესები, რომლებიც მოიხმარენ ანალიზის შედეგებს. შესაბამისად, შესამუშავებელია ანალიზის მეთოდიკა, რომელიც უზრუნველყოფს ინფორმაციით ფინანსურ-ეკონომიკური ანალიზის ინფორმაციის მომხმარებლებს. მიზანშეწონილია ანალიზის მეთოდიკა დაიწყოს საწარმოს შემოსავლიანობის და მომგებიანობის, მწარმოებლურობის და ეფექტიანობის ზოგადი მაჩვენებლების ანალიზით, ჯერ გამოვლინდეს საწარმოს ძლიერი და სუსტი მხარეები და შემდეგ დაიწყოს მისი დეტალური ანალიზი ეკონომიკურ ლიტერატურაში აპრობირებული მეთოდიკით.

ეკონომიკური ანალიზის ნაწილი უნდა მოიცავდეს პროდუქციის წარმოების და რეალიზაციის ანალიზს, ბაზრის ანალიზს, პროდუქციის ხარისხს და მარკეტინგულ სტრატეგიას, მატერიალური რესურსების ანალიზს, ძირითადი საშუალებების ანალიზს, შრომითი რესურსების გამოყენების ანალიზს, პროდუქციის თვითღირებულების ანალიზს, ეფექტიანობის, მომგებიანობის და შემოსავლიანობის

¹ Жак Ришар, Аудит и анализ хозяйственной деятельности предприятия, М., Аудит, ЮНИТИ, 1997, гл. 7.

² Жак Ришар, Аудит и анализ хозяйственной деятельности предприятия, М., Аудит, ЮНИТИ, 1997, гл. 8.

ანალიზს, ბერკეტის ეფექტიანობის ანალიზს, ფინანსური შედეგების ანალიზს, ფინანსური მდგომარეობის ანალიზს, კონკურენციის, საწარმოს სტრატეგიის ანალიზს.

ფინანსური ანალიზის ნაწილი უნდა მოიცავდეს მაჩვენებელთა სისტემას, რომელიც ითვალისწინებს სხვადასხვა სოციალური კატეგორიის (მენეჯერების, კრედიტორების, ინვესტორების) ინფორმაციის მომხმარებლების ინტერესებს. ამ მხრივ საინტერესოა ე. ხელფერტის მიერ წარმოდგენილი მაჩვენებელთა სისტემა, რომელიც გამომდინარეობს კომპანიის მიერ გადაწყვეტილებების მიღების თვალსაზრისიდან. იგი ბიზნესს წარმოადგენს როგორც ფინანსურ სისტემას, სადაც ბიზნესი წარმოდგენილია სამი სეგმენტის მიხედვით: ინვესტიციები, საწარმოო საქმიანობა და დაფინანსება.

ინვესტიციების სეგმენტი წარმოდგენილია ამოსავალი მაჩვენებლებით: დისკონტირებული ღირებულებით, შემოსავლიანობის ნორმით – შემოსავალი ინვესტიციაზე, წმინდა აქტივებზე, შემოსავალი ყველა აქტივზე.

საწარმოო სეგმენტი ითვალისწინებს კოეფიციენტებს – საწარმოო საქმიანობის, კონტრიბუციის ანალიზის, საქმიანი აქტივობის, ნორმატივების ანალიზს და სხვა.

დაფინანსების სეგმენტი მოიცავს შემდეგ მაჩვენებლებს: მოგებას აქციაზე, კაპიტალიზაციის კოეფიციენტს, ვალის მომსახურებას, კაპიტალის ღირებულებას და სხვა.

მიგვაჩნია, რომ გადაწყვეტილებების მიღების თვალსაზრისით აღნიშნულ მაჩვენებელთა კომპლექსური სისტემა, რომელიც ითვალისწინებს კომპანიის სტრატეგიებს მეტად საინტერესოა და მნიშვნელოვანი, ამიტომ მათი გამოყენება შეიძლება დიდი კომპანიების ბიზნესის ანალიზისათვის. ამასთან, ჩვენი აზრით, ფინანსურ-ეკონომიკური ანალიზი უნდა ითვალისწინებდეს საწარმოთა ორგანიზაციულ-სამართლებრივ ფორმებს, მათთვის უნდა შემუშავდეს მაჩვენებელთა სათანადო სისტემა, მაგალითად, მცირე საწარმოთა ფინანსური ანალიზის მაჩვენებელთა სისტემა მკვეთრად განსხვავდება კორპორაციების მაჩვენებელთა სისტემისგან, ამიტომ შემდგომში მათი ანალიზის მეთოდოლოგიას საჭიროებს სრულყოფას.

ლიტერატურა:

1. ჯიქია მ., ჩეჩელაშვილი რ., ბურდული ფ., ეკონომიკური ანალიზი. თორია, მეთოდოლოგია, პრაქტიკა, თბ., გამომც. „მერიდიანი“, 2011.
2. ჯიქია მ., ფინანსური ანალიზი, ლექციების კურსი, თბ., გამომც. „მერიდიანი“, 2011.
3. Жак Ришар, Аудит и анализ хозяйственной деятельности предприятия, М., Аудит, ЮНИТИ. 1997.
4. Хелферт Ерик, Техника финансового анализа, М., АУДИТ, ЮНИТИ, 1996.

PERSPECTIVES OF DEVELOPING FINANCIAL-ECONOMIC ANALYSIS OF ENTERPRISES

Tina Jolbordi, Gori State Teaching University, Specialist by contract, Academic Doctor

Mzia Ramishvili, Gori State Teaching University, Specialist by contract, Academic Doctor

RESUME

The article - “Perspectives of developing financial-economic analysis of enterprises” deals with the basics of economical and financial analysis of activities connected with enterprises. The system of financial and economical basics studied by the Georgian and foreign scientists and the ways of reaching these basics and the main directions of analyzing methodology is also discussed in this article.

The article includes that the idea of financial-economical analysis should consist of organizational and legal forms and the adequate system should be worked out for them. For example, the system of financial analysis of small enterprises and corporations are greatly different.

თავისუფლების ნეოლიბერალური გაგება ქრისტიანობის შუქზე

ნუგზარ აბრამიშვილი, გორის სახელმწიფო სასწავლო უნივერსიტეტი, პროფესორი

თავისუფლების პრობლემა „წყეულ“ პრობლემათა რიგს განეკუთვნება და მისი სირთულისა და მრავალსახოვნების გამო ფილოსოფოსები და ღვთისმეტყველნი ძირითადად განიხილავენ მის სამ მნიშვნელობას.

პირველი მნიშვნელობით, რომელსაც ზოგი მეტაფიზიკურ თავისუფლებას უწოდებს, ზოგი - ექსისტენციალურს, ზოგი, მაგალითად კანტი, კოსმოლოგიურ თავისუფლებას. ეს არის ადამიანის ცნობიერების თანდაყოლილი, ფუნდამენტური თვისება (ღვთიური საჩუქარი ადამიანში, რისი წყალობითაც ადამიანი ეზიარება ადამიანობას, არის ღვთის ხატი და მსგავსი), მოახდინოს შინაგანი არჩევანი, მიიღოს გადაწყვეტილება, დასახოს მიზანი, განსაზღვროს მიზნის განხორციელების გზები. საბოლოო ჯამში, განახორციელოს არჩევანი სიკეთესა და ბოროტებას შორის.

ეს არის ნების თავისუფლება, რომელიც პირველ რიგში იმით გაცხადდება, რომ ადამიანი ყოველთვის ირჩევს ამა თუ იმ მსოფლმხედველობას. ამ თავისუფლებისაგან თავის დაღწევის ყოველი ცდა კვლავ ადამიანის თავისუფლებაზე მიგვანიშნებს. ამას გულისხმობს სარტრის ცნობილი გამონათქვამი: „ადამიანი დაწყვეტილია თავისუფლებით“. რამდენადაც ადამიანს არ შეუძლია გაექცეს თავისუფლებას, იმდენადვე არ შეუძლია გაექცეს პასუხისმგებლობას მის მიერ არჩეული მსოფლმხედველობის გამო, რომელსაც შინაგანად მისდევს და იცავს თავის ცხოვრებაში. მეტაფიზიკური თავისუფლება აუცილებელ კავშირშია პასუხისმგებლობასთან. ადამიანი, რომელიც აცნობიერებს თავისუფლებას, გრძნობს პასუხისმგებლობის მძიმე ტვირთს, ამიტომ ცდილობს მისგან გაქცევას, თავის არიდებას. სწორედ მეტაფიზიკურ თავისუფლებას გულისხმობს ერიხ ფრომი, როცა ჩვენი დროის ადამიანის ერთ-ერთ არსებით ნიშნად მიიჩნევს თავისუფლებისგან გაქცევას.

აი, რას ამბობს კანტი მეტაფიზიკური თავისუფლების შესახებ, რომელსაც ის კოსმოლოგიურ თავისუფლებას უწოდებს: „თავისუფლებაში მე ვგულისხმობ ადამიანურ უნარს თვითნებურად მისცე დასაბამი მოვლენათა ახალ თანმიმდევრობას, მიზეზ-შედეგობრივ კავშირთა ახალ რიგს არა გარეგანი ზემოქმედების, იძულების თუ სხვა გარეგან მიზეზთა ძალით, არამედ იმიტომ, რომ შენ გინდა ასე, თავისუფალი არჩევანის თავისუფალი გადაწყვეტილების საფუძველზე“. [1, 310]

სამყაროში ყველაფერი განსაზღვრულია მიზეზობრივობით: საგნები განისაზღვრებიან გარეგანი მიზეზებით, ადამიანები და ცხოველები - გარეგანი და შინაგანი მიზეზებით, მაგრამ ადამიანი ერთადერთი არსებაა, რომელსაც შეუძლია თავი დააღწიოს მიზეზობრივობას, გაწყვიტოს მიზეზობრივ კავშირთა ჯაჭვი, გააკეთოს არჩევანი და აღმოჩნდეს სამყაროსთან მიზნობრივ დეტერმინაციაში. ადამიანი მოქმედებს არა მარტო მიზეზების, არამედ დასახული მიზნის მიხედვით.

ადამიანის ნამდვილი თავისუფლება თავისუფალია ყოველგვარი მიზეზობრივი განსაზღვრულობისგან. ნებელობითი მოქმედების დროს იგი არ ემორჩილება მოვლენათა მიზეზობრივ კანონზომიერებას. გადაწყვეტილების მიღების პროცესში ადამიანი თავისუფალი არსებაა. ქრისტიანული სწავლებით, ნების თავისუფლება ადამიანის ის თვისებაა, რომლის დაკარგვა ადამიანის სრულ დეგრადაციას იწვევს. ადამიანის თავისუფლებაზე ვერ ზემოქმედებს ვერავინ, ვერც სხვა ადამიანი, ვერც საზოგადოება და ვერც თვითონ ღმერთი. ის ამბავი, რომ ღმერთი არ ზემოქმედებს ადამიანის ნებელობაზე, ქრისტიანობის ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი იდეაა, რადგან თუ დაუშვებთ ღმერთის ზემოქმედებას ადამიანის ნებაზე, ეს ადამიანისთვის იქნება გარეგანი მაიმულებელი, რაც გააუქმებს მის თავისუფლებას ერთის მხრივ, ხოლო მეორეს მხრივ, ადამიანის ხსნა, ან სიკვდილი მთლიანად განპირობებული იქნება ღვთისგან, ხოლო ქრისტიანული გაგებით ღმერთს არ შეუძლია ჩვენი ხსნა ჩვენი თანამონაწილეობის გარეშე „სინერგია სიმენტუ თეო“.

თავისუფლების მეორე სახედ განიხილავენ მოქმედების თავისუფლებას, რომელსაც ზოგჯერ გარეგანი თავისუფლების სახელითაც მოიხსენიებენ. თავისუფლების ეს სახე გვხვდება მაშინ, როცა ადამიანი თავისი მიზნების, ინტერესების განხორციელების პროცესში განიცდის გარეგანი იძულების

ზემოქმედებას, როცა ადამიანი იძულებულია მოქმედებდეს არა საკუთარი ნების, არამედ სხვისი ნების მიხედვით, როცა მივყავები და ვასრულებ სხვის ნებას. მოქმედების თავისუფლება გარეგანი იძულებისგან თავისუფლებაა. როცა ჩემი მოქმედება ჩემი ნების, ჩემი სურვილის განხორციელებაა. როცა ჩემი მოქმედება ჩემი სხეული და აზროვნება ჩემი ნებისა და სურვილის იარაღია: ცხადია ბუნებრივ სოციალურ და ზნეობრივ კანონთა საზღვრებში. წმინდა წერილში მესიას, მხსნელს სწორედ მოქმედების თავისუფლების მომტანის დატვირთვა აქვს ებრაელებისთვის, რომელიც მათ გაათავისუფლებს წარმართების მონობისგან“. თავისუფლების ეს სახე აქვთ მხედველობაში, როცა ლაპარაკობენ ეკონომიკურ, სოციალურ, პოლიტიკურ, რელიგიურ, აზროვნების და ა. შ. თავისუფლებაზე, როცა იცავენ ადამიანთა უფლებებს და თავისუფლებებს.

ფილოსოფოსები და ქრისტიანები მიუთითებენ თავისუფლების მესამე, ყველაზე მნიშვნელოვან სახეზე - ზნეობრივ, ანუ სულიერ თავისუფლებაზე.

ცოცხალ არსებათა შორის ადამიანი ერთადერთია, რომელიც გონებითა და თავისუფალი ნებითაა დაჯილდოებული. ბიბლიაც ხომ ამას გვასწავლის: „ადამიანი ღვთის ხატად და მსგავსად იქმნა გონებისა და თავისუფალი ნების გამო“. ეს ღვთიური ნაპერწკალია ადამიანში, რომელიც სინათლედ იქცევა მხოლოდ მაშინ, თუ ადამიანს შეუძლია თავის თავზე დაპატრონება, თუ ის ხდება თავის თავის ბატონი, თავისი თავის უფალი, „თავის უფალი“.

ხოლო თუ გონება სხეულის, სხეულიდან მომდინარე ვნებების მონაა და მსახური, ასეთი გონება საშიშს ხდის მის მატარებელ სიცოცხლეს. აკი ადამიანს, როგორც მოაზროვნე ცხოველს ვერც ერთი ცხოველი ვერ შეედრება სისასტიკეში. თუ ცხოველს მოთხოვნილებები აქცევენ ეგოისტად, ეს ეგოიზმი სიცოცხლის შენარჩუნების ამოცანას არ სცილდება, ადამიანის, როგორც მოაზროვნე ცხოველის შემთხვევაში ეგოიზმი უსაზღვრო ხდება, თვითმიზნად იქცევა და ბოროტებად გარდაიქმნება.

სულიერი, ანუ ზნეობრივი თავისუფლება გულისხმობს ადამიანის ბატონობას თავის სხეულებრივ მოთხოვნილებებზე, თავის ვნებებზე, ქვეცნობიერიდან მომდინარე იმპულსებზე.

ქრისტიანობას (მართლმადიდებლობას) ადამიანის მოქმედების თავისუფლების მიმართ აქვს სრულიად განსხვავებული პოზიცია იმისთვის, რომ განვთავისუფლდეთ, დავიმორჩილოთ, დავთრგუნოთ საკუთარი თავი. რაც მეტად დავიმორჩილებთ და დავუფლებთ თავს, მით მეტ თავისუფლებას მოვუპოვებთ სულს. ადამიანებს თავისუფლებაში ესმით ყველაფრის კეთების უფლება, რაც მოუწოდებთ, მაგრამ ეს არ არის თავისუფლება, ეს არის ცოდვის ძალაუფლება ჩვენზე, ან როგორც მაცხოვარი ამბობს: „რომელმაც ქმნა ცოდვა, მონაა ცოდვისა“. ვნებების მონად ქცეული გონება იქცევა ვნებათა მსახურად. ვნებათა ტყვეობაში ჩავარდნილი ადამიანი არის ნამდვილი მონა. პავლე მოციქული ასე აღწერს ამ მონობას: „ვერ გამოგია რას ვაკეთებ, რადგან ვაკეთებ არა იმას, რაც მინდა, არამედ იმას, რაც მძულს. სიკეთე, რომელიც მინდა, არ ვაკეთებ, ბოროტება, რომელიც არ მინდა, იმას ვაკეთებ. ჩემს აზრებში ვხედავ სხვა კანონის მოქმედებას, რომელიც ეწინააღმდეგება გონების კანონს და მაქცევს ცოდვის კანონის ტყვედ“. [2- რომ. VII 17-23]

იესო პირველად ნაზარეთის სინაგოგაში ქადაგებისას განუცხადებს ებრაელებს, რომ ის მესიაა. ხალხი სიხარულით ხვდება მაცხოვრის ნათქვამს. ისინი ხომ დიდი ხანია ელიან მესიას, რომელიც იხსნის მათ მონობისაგან, მაგრამ იესო ამბობს: „მე მოვსულვარ არა რომაელთა მონობისგან, არამედ ყველაზე საშინელი და სასტიკი მბრძანებლის მონობისგან, თქვენი ცოდვების მონობისგან თქვენს გასათავისუფლებლად. იესოს ვერ გაუგეს ებრაელებმა. მას თავიდან ვერც მოწაფეებმა ვერ გაუგეს. მათში ნელ-ნელა ხდება გაცნობიერება მაცხოვრის, როგორც მარადიული მესიისა, რომელიც ადამიანთა გულებში გამეფდება, ოღონდ არა ფიზიკურად, არა ხილული სახით. იესო ამბობს: „სასუფეველი მოვა უხილავად, თქვენს გულებში, რომელიც ცოდვებისგან გაათავისუფლებთ“.

ქრისტე მოდის როგორც ახალი მოსე, რომელსაც ებრაელი ხალხი არ გამოჰყავს ეგვიპტელთა ან რომაელთა მონობისგან, არამედ კაცობრიობა გამოჰყავს ცოდვების მონობისგან, ათავისუფლებს სულში მყოფი ფარაონისგან, რომელიც არის ეშმაკეული ძალა.

ძალა, რომელსაც შეუძლია იხსნას ადამიანი, არის იესო, რომელსაც თუ მიიღებ მთელი არსებით ხდები თავისუფალი. ჩვენს გულებში ქრისტეს შემოსვლით ჩვენში მოქმედებას იწყებს მადლი, ჩვენში იზადება სინდისის გრძნობა, რომელიც იმ უცნაურობით ხასიათდება, რომ ჩვენ აღარ გვემორჩილება, ჩვენზე ბატონდება, ჩვენზე მაღლა დგება. ამით ადამიანი ხდება როგორც სრულიად თავისუფალი, ისე სრულიად პასუხისმგებელი თავი საქციელზე. თავისუფლების განხილულ სახეთაგან ადამიანის უმაღლესი მიზანი უნდა იყოს სულიერი თავისუფლება, რადგან მხოლოდ ეს თავისუფლება გვაძლევს ნამდვილი ადამიანური ცხოვრების საშუალებას.

კატასტროფული სულიერი და ზნეობრივი დეგრადაცია ადამიანებისა თანამედროვე დასავლეთში გამოწვეულია მათთვის განუსაზღვრელი მოქმედების თავისუფლების მინიჭებით. ყველაზე შემამფოთებელი ისაა, რომ ევროპასა და ამერიკაში ადამიანის თავისუფლება გაიგივებულია

პოლიტიკურ, ეკონომიკურ, სოციალურ, რელიგიურ და ა. შ. თავისუფლებასთან. მოქმედების თავისუფლება მიჩნეულია თავისუფლების ერთადერთ სახედ. ამ საკითხში ქრისტიანობა და თანამედროვე დასავლეთი რადიკლურად შორდებიან ერთმანეთს. ქრისტიანობისთვის უმთავრესი - სულიერი თავისუფლებაა. ევროპისა და ამერიკისთვის კი - მოქმედების თავისუფლება. ევრო-ამერიკულ ცივილიზაციაში სულიერი თავისუფლება ზედმეტი, გაუგებარი და უშინაარსო ცნებაა. ქრისტიანისთვის ის უმაღლესი ღირებულებაა. ადამიანი შეიძლება საპყრობილეში იჯდეს, მაგრამ სულიერად იყოს თავისუფალი. ევროპელი და ამერიკელი ამას ვერ გაიგებს.

ქრისტიანობაში ყველაფერი ფასდება ერთი უმთავრესი იდეის შუქზე - ღმერთი სიყვარულია. ღმერთი სიყვარულია, ეს უღრმესი ჭეშმარიტება იმას ნიშნავს, რომ ჩვენი ყოფიერების ძირითადი, უპირობო და აბსოლუტური კანონი არის სიყვარული. თავისი ცხოვრების მანძილზე რაც უფრო ნაკლები ხარისხით ახორციელებს ამ კანონს ადამიანი, მით უფრო მეტადაა თავისუფალი, ხოლო ამ კანონისგან დაშორება, მისი დარღვევა მიზეზი ხდება ადამიანის ტანჯვისა, ბოროტებისა. ამ კანონიდან გამომდინარე, მხოლოდ ის უფლებები და თავისუფლებაა მისაღები, ქრისტიანობის თვალსაზრისით, რომლებიც ხელს უწყობენ ადამიანში ჭეშმარიტი სიყვარულის გაღვივებას. ის, რაც ანგრევს ადამიანში სიყვარულის სულს, ესაა ვნებების აღზევება, ხოლო ის ფესვები, საიდანაც იღებს ვნებები სასიცოცხლო ძალას და ენერგიას, არის დიდების მოყვარეობა, ვერცხლის მოყვარეობა და მუცელ ღმერთობა. ეს ტრიადაა ამ ქვეყნად ყოველგვარი ბოროტებისა და ტანჯვის დასაბამი. ეს სამი ვნება, თავის განვითარებაში, ბადებს სხვა ვნებებს და ისინი კლავენ ადამიანში სიყვარულის სულს. შეუძლებელია იქ იყოს სიყვარული, სადაც ამ ვნებათა ზეიმიია.

თავისუფლება მხოლოდ მაშინაა ჭეშმარიტად ღირებული მოვლენა, როცა ის ხორციელდება სიყვარულის საზღვრებში. სადაც არ არის სიყვარული, იქ თავისუფლება, რომელიც არ არის სიყვარულით განსაზღვრული - საშინელია. საშინელი კი იმიტომ, რომ სადაც არ არის სიყვარული, იქ ვნებათა ბატონობაა. სადაც არ არის ქრისტიანული სიყვარული, სადაც არ ხდება ეგოიზმზე გამარჯვება, იქ ჩვენ ვნახულობთ ვნებებისა და ეგოიზმის კულტს. ვნებები ყოველთვის უგუნურნი არიან, ისინი ანადგურებენ ადამიანში ადამიანს, სტანჯავენ და ღუპავენ მას, მოაქვთ მისთვის უბედურება. ესაა უმთავრესი ქრისტიანული იდეა, რომელიც არ ესმის უღმერთო და არაქრისტიანულ ცნობიერებას. მხოლოდ იქ, სადაც სიყვარულია (სიყვარული კი იქაა, სადაც გულის სიწმინდეა), თავისუფლება იქცევა ნამდვილ თავისუფლებად, სადაც არ არის ბრძოლა ვნებებთან და ეგოიზმთან, იქ ვნებათა ბატონობა ადამიანს აქცევს ურჩხულად.

ქრისტიანული თვალსაზრისით ჭეშმარიტად თავისუფალია ის, ვინც მოიპოვა შინაგანი თავისუფლება, ვინც სულითაა თავისუფალი, თუნდაც ის სხეულებრივად არ იყოს თავისუფალი (აქ იგულისხმება ყველა სახე გარეგანი თავისუფლებისა). ის, რაც ადამიანს ადამიანად ხდის, ეს შინაგანი თავისუფლებაა, თავისუფლება ყოველგვარი ბოროტებისგან, თავისუფლება ვნებების ბატონობისგან. სულიერი თავისუფლების ჩანაცვლება ავხორცობის თავისუფლებით მომაკვდინებელია, არადა ავხორცობის, გარყვნილების, გაუკუღმართების თავისუფლება ჩვენი დროის უმთავრეს დევიზად იქცა. ნეოლიბერალიზმის იდეოლოგიები შეგნებულად ნერგავენ ადამიანთა ცნობიერებაში ავხორცობისა და გარყვნილების თავისუფლებას და ამ ცრუ თავისუფლების ზეიმი. თანამედროვე მსოფლიოში ზეიმობს ეს დიდი ტყუილი, შერყვნა, გაუკუღმართება თავისუფლების დიდი იდეისა.

„ნეოლიბერალიზმს უნდა მოსპოს ცოდვის ცნება. მათი აზრით ცოდვის განცდა თურმე ზედმეტად ბოჭავს ადამიანს და თავისუფლებას აკარგვინებს. ამიტომაც უნდა გააქრონ მორალი და მასთან ერთად სინდისის ქენჯნაც. იერიში მიტანილი აქვთ ზნეობაზე, რაც დღეს უკვე გულისხმობს ბრძოლას არა მარტო რელიგიურ მცნებებთან, არამედ საყოველთაო ზოგადადამიანურ ღირებულებებთანაც, ისინი ცხოველებზე უფრო დაბალი ცხოვრების წესს სთავაზობენ საზოგადოებას და სრული სულიერი გადაგვარებისკენ უბიძგებენ.“ [3]

ლიტერატურა:

1. ი. კანტი, რჩ. ფილ. თხზ. ტ. 4, მოსკოვი, 1965.
2. პავლე მოციქული, ეპისტოლე რომაელთა მიმართ.
3. პატრიარქის ქადაგებები.

NEOLIBERAL UNDERSTANDING OF FREEDOM ACCORDING CHRISTIANITY

Nugzar Abramishvili, Gori State Teaching University, Professor

RESUME

From the point of Christianity, a person is really free, who gained internal freedom, and who is spiritually free, even if he/she is not free physically. Internal freedom is what makes human being human, when he/she is free from evil, and free from of passion dominion. Replacement of spiritual freedom with lust liberation is mortal, though liberation of filth, lust and perversion turned to our main motto. Neoliberal ideologists influent people deliberately by the idea of filth and lust liberation, and, it is the celebration of pseudo freedom. The modern world is influenced by this untruth, perversion and filth of the great idea of freedom.

დაზღვევის ალიატორული ბუნების მიმართება დაგროვებითი ხასიათის დაზღვევასთან

ივანე ბალახაშვილი, გორის სახელმწიფო სასწავლო უნივერსიტეტი, უფროსი მასწავლებელი

თანამედროვე, ეკონომიკურად განვითარებული თუ განვითარებადი საზოგადოების წარმოდგენა დაზღვევის სისტემის გარეშე შეუძლებელია. დაზღვევა ითვლება ნებისმიერი სამართლებრივი სისტემის ქვეყნის საბაზრო ურთიერთობების ინფრასტრუქტურის ფუნქციონირების მნიშვნელოვან ელემენტად, საზოგადოებრივი ურთიერთობის განუყოფელ ნაწილად, სტაბილური განვითარებისა და კეთილდღეობის გარანტიად. დაზღვევა იძლევა სამეურნეო საქმიანობის პროცესში გაჩენილი ეკონომიკური რისკების¹ შემცირებისა და ეკონომიკური განვითარების სტაბილურობის მიღწევის საშუალებას.

ინგლისის სამართლიანად ითვლება პროფესიული საზღვაო დაზღვევის ფუძემდებლად². ინგლისის სადაზღვევო პირობები საფუძვლად დაედო ბევრი ქვეყნის შესაბამის ინსტიტუტებს.

როდესაც საუბარია დაზღვევის ინსტიტუტის ჩამოყალიბების ისტორიაზე, საინტერესოა საქართველოში სადაზღვევო სისტემის ფორმირების საკითხი. საქართველოში დაზღვევის ინსტიტუტს საქართველოს სამოქალაქო კოდექსი მისი მიღების დღიდან – 1997 წლიდან იცნობს. პირველი სადაზღვევო კომპანია საქართველოში იყო „ალდაგი“, რომელიც 1990 წელს დაარსდა. 2006 წელს „ალდაგის“ აქციები სადაზღვევო კომპანია „ბისია“-მ შეიძინა, რომელიც დაარსდა 1998 წელს. მოგვიანებით საქართველოში დაარსდა კიდევ რამდენიმე სადაზღვევო კომპანია, როგორცაა: „იმედი ელი“, „ჯი პი აი ჰოლდინგი“ და სხვ.

თანამედროვე გაგებით, „დაზღვევა არის ნდობაზე და კეთილსინდისიერების პრინციპზე დამყარებული ურთიერთობები დაზღვეულთა ჯგუფსა და სადაზღვევო ორგანიზაციას შორის, რომელშიც წინასწარ განსაზღვრული პირობებით დაზღვეულები სადაზღვევო ორგანიზაციას გადასცემენ საკუთარ რისკს და ამ რისკის შესაბამისი სადაზღვევო პრემიის გადახდის საფასურად ყიდულობენ შესაძლო ზარალის ანაზღაურების გარანტიას“³.

სადაზღვევო სამართალურთიერთობის საფუძველს წარმოადგენს დაზღვევის ხელშეკრულება. საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის 799-ე მუხლის თანახმად, „დაზღვევის ხელშეკრულებით მზღვეველი მოვალეა აუნაზღაუროს დამზღვევეს სადაზღვევო შემთხვევის დადგომით მიყენებული ზიანი ხელშეკრულების პირობების შესაბამისად, და მზღვეველი ვალდებულია გადაიხადოს სადაზღვევო შესატანი (პრემია)“.

დაზღვევის ხელშეკრულება ორმხრივი, სასყიდლიანი და რეალური ხელშეკრულებაა, რომლის მხარეებს წარმოადგენენ დამზღვევი და მზღვეველი. დამზღვევი შეიძლება იყოს როგორც ფიზიკური, ასევე იურიდიული პირი, ხოლო მზღვეველი „დაზღვევის შესახებ“ საქართველოს კანონის მე-2 მუხლის „გ“ ქვეპუნქტის შესაბამისად, ყოველთვის იურიდიული პირია, ანუ შეზღუდული პასუხისმგებლობის ან

¹ თენგიზ ვერულავა, დაზღვევის ისტორია, თბილისი ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტი, 2013, გვ.2

² А. А. Иванов. Страхование - В кн. Гражданское право. Учебник. Часть II (Под ред. А.П. Сергеева, Ю.К. Толстого. – М.Ж „Проспект“, 1997, გვ. 494, 495;

³ გიორგი გიგოლაშვილი, სადაზღვევო საქმე, თბილისი, 2012, გვ. 53

სააქციო საზოგადოების ორგანიზაციულ-სამართლებრივი ფორმის იურიდიული პირი, რომელიც შექმნილია სადაზღვევო საქმიანობის განხორციელებისათვის ან/და ეკონომიკური განვითარებისა და ურთიერთთანამშრომლობის ორგანიზაციის (OECD) წევრ ქვეყნებში რეგისტრირებული და შესაბამისი ორგანოების მიერ ლიცენზირებული სადაზღვევო და გადაზღვევის ორგანიზაციების მიერ საქართველოში დაფუძნებული ფილიალი (წარმომადგენლობა), რომელიც რეგისტრირებულია კანონმდებლობით დადგენილი წესით და რომლებიც მოქმედებენ სპეციალური ნებართვის ფარგლებში.

დაზღვევის მეშვეობით პირი უზრუნველყოფილია, რომ იგი მიიღებს განსაზღვრულ ფულად თანხას, თუ უბედური შემთხვევის გამო მას დაეკისრება ან შეუმცირდება შრომის უნარი. მას შეუძლია აგრეთვე უზრუნველყოს თავისი სიკვდილის შემდეგ ახლობელი პირებიც (მეუღლე, შვილები და სხვ.), თუ დააზღვევს თავისი სიცოცხლეს. მამასადამე, დაზღვევის არსი იმაში მდგომარეობს, რომ სადაზღვევო ორგანიზაცია, მისთვის ფულადი შესატანის შეტანის პირობით, კისრულობს ვალდებულებას, უზრუნველყოს მოსალოდნელი მატერიალური საჭიროება, თუ მოხდება დაზღვევის ხელშეკრულებით გათვალისწინებული მოვლენა. მაგალითად, ცეცხლისაგან დაზღვევისას მზღვეველი ანაზღაურებს ხანძრით გამოწვეულ ზარალს, სიცოცხლის დაზღვევისას მზღვეველი გასცემს დაზღვევის თანხას, თუ დაზღვეული გარდაიცვლება.

სწორედ ზემოაღნიშნულის გამოა მნიშვნელოვანი, რომ დაზღვევის ხელშეკრულების დადებამდე მხარეები უნდა შეთანხმდნენ დაზღვევის ინტერესისა და საგნის შესახებ. ასევე, უნდა განსაზღვრონ ისეთი არსებითი პირობები, როგორიცაა: სადაზღვევო შენატანის (პრემიის) ოდენობა, გადახდის წესი და პირობები, დაზღვევის რისკი და ა.შ.

„სადაზღვევო შემთხვევა წარმოადგენს დაზღვევის რისკის რეალიზაციის შედეგს. დაზღვევის რისკი ის საფრთხეა, რომლისგანაც დაზღვეულია დამზღვევის ქონება ან პიროვნება. „დაზღვევის შესახებ“ საქართველოს კანონის მეორე მუხლის „ი“ პუნქტში მითითებულია, რომ სადაზღვევო რისკი წარმოადგენს მოვლენას, რომელიც შეიცავს მისი დადგომის შესაძლებლობისა და შემთხვევითობის ნიშნებს და რომლის გამოც ხდება დაზღვევა. დაზღვევის რისკი კონკრეტულად უნდა იქნეს მითითებული დაზღვევის ხელშეკრულებაში. ხანძარსაწინააღმდეგო დაზღვევის რისკს წარმოადგენს ხანძარი, აფეთქება და მეხის დაცემა. დაზღვევის ხელშეკრულების აუცილებელი პირობაა როგორც დაზღვევის ინტერესის ზუსტი განსაზღვრა, ისე დაზღვევის რისკის კონკრეტული მითითება. დაზღვევის რისკი, ე.ი. ბუნების დამანგრეველი ძალები, მავნე სოციალურ-ეკონომიკური ფაქტორები განხორციელდება თუ არა, წინასწარ არ არის ცნობილი, იგი წარმოადგენს სამომავლო და უცნობ მოვლენას. ასეთი მოვლენის დადგომა იწვევს სადაზღვევო შემთხვევას. დაზღვევის ხელშეკრულება რისკის ასეთი ბუნების გამო, ერთი შეხედვით, შეიძლება განვიხილოთ, როგორც პირობითი გარიგება.

მიუხედავად იმისა, რომ დაზღვევა გარკვეული რისკების მინიმიზაციასთან ასოცირდება, იგი ხშირად თავად აღიქმება, როგორც მნიშვნელოვანი რისკის მატარებელი. ამიტომ მომხმარებლები დაზღვევას, მართალია, აფასებენ, როგორც სოციალურად ღირებულ, აუცილებელ, თუმცა ნაკლებად სასურველ პროდუქტს. მის მიმართ არსებული ფსიქოლოგიური კონსტრუქცია ასეთია: დაზღვევა კარგია, სიმშვიდის გარანტიას იძლევა, თავს დაცულად გრძნობ, როცა დაზღვეული ხარ, მაგრამ მე ის არ მჭირდება, არაფერი მაქვს დასაზღვევი და ა.შ.

უნდა ითქვას, რომ დაზღვევის ახალ სახეობათა გაჩენასთან ერთად რისკის ცნების მოცულობა იწყებს უფრო და უფრო გაფართოებას და შეიცავს ყველა შემთხვევას, რომლის მოთხოვნასთანაც დაკავშირებულია მოცემული სახეობის დაზღვევის არსებობა. ამ გაგებით რისკად იგულისხმება ის საფრთხე, რომლის მოხდომის შედეგთა გამო იდება დაზღვევის ხელშეკრულება¹. მაგალითად, ჯანმრთელობის დაზღვევა; სიცოცხლის დაზღვევა; უბედური შემთხვევის დაზღვევა.

დაზღვევა ნებაყოფლობითი იქნება თუ სავალდებულო, ყველა შემთხვევაში იგი სადაზღვევო რისკთანაა დაკავშირებული. ამ რისკის მატარებელი კი ყველა დამზღვევია. სადაზღვევო შემთხვევისას დამზღვევმა თავისი სამოქალაქო პასუხისმგებლობის სანაცვლოდ მზღვეველისაგან შეიძლება გაცილებით მეტი სარგებელი ნახოს, ვიდრე ეს მის მიერ გადახდილი სადაზღვევო შესატანია. ასეთ ვითარებაში არ არსებობს საფუძველი ვილაპარაკოთ საკუთრების, მისი შეძენისა თუ გასხვისების საყოველთაოდ აღიარებული უფლების გაუქმებაზე. აქ არც საკუთრების ჩამორთმევაზე შეიძლება საუბარი. მართალია, დამზღვევის საკუთრება მცირდება, მაგრამ ეს ხდება შემხვედრი ვალდებულების წარმოშობის საფუძველზე. მნიშვნელოვანია ასევე ის გარემოებაც, რომ დაზღვევის ინსტიტუტი არ გამოირიცხავს ზიანის მიმცემელის პასუხისმგებლობას კანონით გათვალისწინებულ შემთხვევებში.

¹ სამოქალაქო სამართალი, ტომი II, პროფ. გ. გ. აგარკოვის და პროფ. დ. მ. გენკინის რედაქციით. თბილისი: სტალინის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა, 1947, გვ. 265; იხ. აგრეთვე გიორგი გიგოლაშვილი, სადაზღვევო საქმე, თბილისი, 2012, გვ. 19,20 და სხვ.

დაზღვევის არსებული სახეების კლასიფიკაცია ხდება სხვადასხვა კრიტერიუმების მიხედვით. სადაზღვევო ვალდებულებების წარმოშობისათვის მიმართული ნების გამოხატვის იურიდიული ბუნების მიხედვით ასხვავებენ ნებაყოფლობით და სავალდებულო დაზღვევას. ნებაყოფლობითი დაზღვევა ჩნდება მხარეთა თავისუფალი ნების გამოხატვისას და ხორციელდება დაზღვევის ხელშეკრულების დადების საფუძველზე. სავალდებულო დაზღვევა გამოხატავს საზოგადოებრივ ან/და სახელმწიფო საჭიროებას მოქალაქეთა და ორგანიზაციების დაცვის მიმართ. ამ მიზნით სახელმწიფო საკანონმდებლო წესით ადგენს ვალდებულებას ფიზიკური ან იურიდიული პირისათვის საკანონმდებლო პირობებით დაზღვევის ხელშეკრულებასთან დაკავშირებით. ამგვარად, სავალდებულო დაზღვევად ითვლება კანონის ძალით განხორციელებული დაზღვევა (მაგალითად, ავტოტრანსპორტის მფლობელთა სამოქალაქო პასუხისმგებლობის სავალდებულო დაზღვევა, სავალდებულო ხანძარსაწინააღმდეგო დაზღვევა და სხვ.) დაზღვევის ამგვარ კლასიფიკაციას სადაზღვევო ურთიერთობათა ჩამოყალიბების ფორმასაც უწოდებენ (იხილეთ: გიორგი გიგოლაშვილი, სადაზღვევო საქმე, თბილისი, 2012, გვ. 116).

დაზღვევის ობიექტისა და მიყენებული ზარალის მიხედვით განასხვავებენ პირად დაზღვევას (სიცოცხლის დაზღვევა, უბედური შემთხვევისა და ავადმყოფობისაგან დაზღვევა) და ქონების დაზღვევას, რომელსაც მიეკუთვნება, აგრეთვე, პასუხისმგებლობის დაზღვევა. პირადი დაზღვევის დროს რისკი დაკავშირებულია პიროვნებასთან და ამიტომ ის ბევრად მაღალიცაა. პირადი დაზღვევა სამოქალაქო საზოგადოების განვითარების, საზოგადოებრივი წარმოების ფორმირების შედეგად დაზღვევის განვითარების შემდგომ წარმოიშვა. ტექნოლოგიურმა პროგრესმა, ურბანიზაციამ, გარემოს დაბინძურებამ ბოლო წლების განმავლობაში, საზოგადოებრივი ცხოვრების ზრდის ტემპებმა გამოიწვია მოსახლეობის საწარმოო და საყოფაცხოვრებო ტრავმების, ავადმყოფობის სიკვდილიანობის მკვეთრი ზრდა. დაზღვევის სახეს, რომელიც დაკავშირებულია დაზღვეულის სიცოცხლესთან, ჯანმრთელობასთან, შრომისუნარიანობასთან, საპენსიო უზრუნველყოფასთან და სხვა პირად ინტერესებთან, პირადი დაზღვევა ეწოდება, რაც წარმოადგენს მოსახლეობის კეთილდღეობის უზრუნველყოფის მნიშვნელოვან ფინანსურ მექანიზმს. ქონების და პასუხისმგებლობის დაზღვევაც პიროვნებას უკავშირდება თუმცა ნაკლებრისკიანია. ყველაზე მაღალი რისკის მატარებელია დაგროვებითი დაზღვევა (სიცოცხლისა და საპენსიო დაზღვევა), რომლის თაობაზე დადებული ხელშეკრულება შეიძლება მრავალ წელს გაგრძელდეს.

მნიშვნელოვანია, ერთმანეთისაგან განვასხვაოთ სიცოცხლისა და საპენსიო დაზღვევა. მიუხედავად იმისა, რომ ორივე დაგროვებით დაზღვევას წარმოადგენს, მათი რისკები განსხვავდება ერთმანეთისაგან. მაშინ როცა სიცოცხლის დაზღვევის დროს შედეგი ყოველთვის დადგება და მზღვეველს მოუწევს აუცილებლად გასცეს სადაზღვევო თანხა, საპენსიო დაზღვევის დროს სადაზღვევო თანხის ანაზღაურების ალბათობა ნაკლებია, რადგან შესაძლოა, დამზღვევმა საპენსიო ასაკს საერთოდ ვერც მიაღწიოს. თუმცა დაგროვებითი ხასიათის მიხედვით ორივე ეს დაზღვევა მნიშვნელოვანია.

დაგროვებითი ხასიათის დაზღვევა ძლიერი, დემოკრატიული, ერთიანი საქართველოს ერთ-ერთ პრიორიტეტულ მიმართულებად იქცა, როდესაც საქართველოს მთავრობამ მის ერთ-ერთ მიზნად სწორედ დაგროვებითი საპენსიო სისტემის ძირითადი პრინციპების ჩამოყალიბება დაისახა. სამთავრობო პროგრამის მიხედვით, მოქალაქე პენსიას თავისი საპენსიო შენატანებით დაგროვებული სახსრებით მიიღებს. საპენსიო სისტემის არსებითი რეფორმა, რომელიც ამ სისტემის დაგროვებით პრინციპზე გადასვლას ითვალისწინებს, დაეფუძნება სავალდებულო საპენსიო დაზღვევას. რეფორმის შედეგად სისტემაში მნიშვნელოვან როლს შეასრულებენ კერძო საპენსიო ინსტიტუტები. პენსიის ოდენობა დამოკიდებული იქნება მხოლოდ სადაზღვევო სტაჟისა და სადაზღვევო შენატანის ოდენობაზე. სახელმწიფოს ექნება გამოკვეთილი მარეგულირებელი ფუნქცია, რათა სისტემამ შეინარჩუნოს სტაბილურობა. გარდა ამისა, არასრული სტაჟისა და სადაზღვევო შენატანის მქონე მოქალაქეებს დაენიშნებათ (ან შეევსებათ) სოციალური პენსია. აქვე გათვალისწინებული იქნება იმ პენსიონერების უფლებები, რომლებიც რეფორმის საწყის ეტაპზე იმყოფებიან ან მიაღწიეს საპენსიო ასაკს. კერძოდ, ისინი მიიღებენ სახელმწიფოსაგან სოციალურ პენსიას არანაკლებ საარსებო მინიმუმისა, რაც შესაბამისი კანონით იქნება უზრუნველყოფილი.

დასახელებული წარმოადგენს დაგროვებითი ხასიათის დაზღვევის განვითარების ერთ-ერთ მნიშვნელოვან გზას. ამასთან, დასაწყისში ამ ინსტიტუტის სახელმწიფოს მხრიდან სავალდებულო ხასიათის მინიჭება მიუთითებს იმაზე, რომ დაგროვებითი ხასიათის დაზღვევას შესაძლოა ნებაყოფლობითობის გვერდით სავალდებულო ხასიათიც გააჩნდეს. როდესაც საუბარია იმაზე, გაამართლებს თუ არა დაგროვებითი საპენსიო სისტემა საქართველოში, შეგვიძლია მოვიყვანოთ თინა სტამბოლიშვილის სტატიაში მოყვანილი სტატისტიკური მდგომარეობა. არსებული სტატისტიკით მსოფლიოში საპენსიო ფონდით დაზღვევაზე მოდის მთლიან დაზღვევაში აკუმულირებული თანხის ნახევარზე მეტი. მთელ მსოფლიოში დაზღვევაში მთლიანად დაახლოებით 4,5 ტრილიონი ამერიკული

დოლარია მოზიდული სადაზღვევო პრემიის სახით, აქედან ნახევარზე მეტი, დაახლოებით 2,5 ტრილიონი ამერიკული დოლარი, მოდის სადაზღვევო კენსიაზე (<http://bfm.ge/index.php?newsid=6987#.U4moA3ZTuHE>).

დამზღვევის მიზანია, მიიღოს სადაზღვევო საზღაური, თუ პიროვნებას ან ქონებას მიაღება ზიანი შემთხვევითი ხასიათის გარემოებების გამო. დაგროვებითი ხასიათის დაზღვევის დროს დამზღვევის მიზანია მიყენებული ზიანის ანაზღაურება და, როგორც წესი, სადაზღვევო პრემიის გარკვეული პროცენტის უკან დაბრუნება. აქ სახეზეა დამზღვევის განსაკუთრებული პირადი ინტერესი. ქონებრივი დაზღვევის მიზანია მიყენებული ზარალის ანაზღაურება, ამასთან გამოირიცხება დამატებითი შემოსავლის მიღება. შესაბამისად, ქონებრივი დაზღვევით გათვალისწინებული შემთხვევის დადგომისას დამზღვევი ვერ მიიღებს მის მიერ შეტანილ სადაზღვევო პრემიაზე მეტ ანაზღაურებას. დაგროვებითი ხასიათის ქონებრივი დაზღვევა ბათილია. დაგროვებითი ხასიათისაა მხოლოდ პირადი დაზღვევა.

მზღვევლის მიზანია, მიიღოს სადაზღვევო პრემია, განათავსოს იგი ამა თუ იმ აქტივებში და მიიღოს საინვესტიციო შემოსავალი. ყველა ხელშეკრულებიდან როდი დგება სადაზღვევო შემთხვევა, სადაზღვევო პრემიის გადახდა კი ყველა ხელშეკრულებისათვის არსებითი პირობაა, რაც ხელს უწყობს სადაზღვევო ანაზღაურების ფონდების შექმნას.

ჯანმრთელობის დაზღვევა, სიცოცხლის დაზღვევა, უბედური შემთხვევის დაზღვევა პირადი დაზღვევის სახეებია და იგი მოწესრგებულია როგორც საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის შესაბამისი ნორმებით (844-858 მუხლები), ისე მთელი რიგი კანონებით, მაგალითად, საქართველოს 1997 წლის 18 აპრილის კანონით „ჯანმრთელობის დაზღვევის შესახებ“; საქართველოს 1999 წლის 24 ივნისის კანონით „პარლამენტის წევრის სიცოცხლისა და ჯანმრთელობის სავალდებულო საზღვევისა და საპენსიო უზრუნველყოფის შესახებ“¹.

კონტინენტური ევროპის სამართლის სისტემის სახელმწიფოებშიც დაზღვევა მოწესრგებულია სამოქალაქო კოდექსებით, სავაჭრო კოდექსებით (მაგალითად, გერმანიაში) და სპეციალური კანონებით. ინგლისსა და ამერიკის შეერთებულ შტატებში დაზღვევა დიდი ხნის განმავლობაში რეგულირდებოდა პრეცედენტული სამართლით, მხოლოდ მე-18 საუკუნის ბოლოდან დაიწყო დაზღვევის საკანონმდებლო მოწესრიგების პროცესი².

დაგროვებითი ხასიათის (პირადი) დაზღვევის თავისებურებები, ქონებრივი დაზღვევისაგან განსხვავებით, მდგომარეობს შემდეგში: ა) დაზღვეული პირის სპეციფიკური პირადი ინტერესი იყოს უზრუნველყოფილი, კერძოდ, მიიღოს სადაზღვევო საზღაური განსაზღვრული გარემოებების დადგომის შემთხვევაში. მაგალითად, დაზღვევა განსაზღვრული ასაკის მიღწევისათვის, რაც ხელშეკრულებაში აუცილებლად უნდა იყოს მითითებული; უბედური შემთხვევის დაზღვევისას (ტრავმა, მოტეხილობა და სხვა), რაც ასევე აუცილებლად უნდა იყოს მითითებული ხელშეკრულებაში. ბ) დაგროვებითი დაზღვევის ხელშეკრულების რისკის სპეციფიკური, განსაკუთრებული ბუნება. დაზღვევის ალეატორული ბუნების მიმართება დაგროვებითი ხასიათის დაზღვევასთან მდგომარეობს იმაში, რომ „სადაზღვევო შემთხვევა ყოველთვის არ იწვევს დამზღვევისათვის რაიმე ზიანის მიყენებას“³, ხოლო სადაზღვევო შემთხვევის დადგომით დაინტერესებულია დამზღვევი (მაგალითად, გარკვეული ასაკის მიღწევა არ ნიშნავს პირისათვის რაიმე ზიანის მიყენებას). დაგროვებითი ხასიათის პირადი დაზღვევისას, როგორც წესი, სადაზღვევო კომპანია ყოველთვის ვალდებულია გასცეს საზღაური. გ) სადაზღვევო საზღაურის გაცემა ხორციელდება სადაზღვევო უზრუნველყოფის ფორმით და განისაზღვრება ხელშეკრულების მხარეთა მიერ. სადაზღვევო უზრუნველყოფა გაიცემა მიუხედავად იმ საზღაურისა, რომელიც უნდა მიიღოს დამზღვევმა დაზღვევის სხვა ხელშეკრულებიდან, აგრეთვე სოციალური დაზღვევიდან და სოციალური უზრუნველყოფიდან და ა.შ. დ) სადაზღვევო საზღაურის გადახდა შეიძლება განხორციელდეს ნაწილ-ნაწილ, ამასთან საკმარისად დიდი ხნის განმავლობაში, რითაც უზრუნველყოფილია დამზღვევი (მოსარგებლე); ე) მხოლოდ პირადი დაზღვევის ხელშეკრულება შეიძლება იყოს დაგროვებითი ხასიათისა. მისი მიზანია არა პიროვნებისათვის მიყენებული ზიანის კომპენსაცია, არამედ სადაზღვევო პრემიიდან განსაზღვრული შემოსავლის (პროცენტის) მიღების უზრუნველყოფა.

სწორედ ამიტომ პირადი დაზღვევის ხელშეკრულებებს ყოფენ სარისკო ხელშეკრულებებად და დაგროვებითი ხასიათის ხელშეკრულებებად. პირადი დაზღვევის ხელშეკრულებების ამ ორი ჯგუფის

¹ მარიამ ცისკაძის საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის 844-853-ე მუხლების კომენტარები – საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის კომენტარები, წიგნი მეოთხე, ვალდებულებითი სამართალი, კერძო ნაწილი, ტომი II, მუხლები 755-1008, თბილისი, „სამართალი“, 2001, გვ. 167-179

² Т.С. Мартынова. Структура страхового права ФРГ и основные положения закона о страховом даговоре. – Вестн. Моск. ун-та, сер. 11. Право, 1987 №2, гв. 68-74; ნ.ა. დედოვა, დასახ. ნაშრ. გვ. 241-248.

³ მარიამ ცისკაძე. ნებაყოფლობითი დაზღვევის სამართლებრივი რეგულირება, თბილისი, მერიდიანი, 2001, გვ. 58

შედარების მეშვეობით შესაძლებელია დაზღვევის ალეატორული (სარისკო) ბუნების გამიჯვნა დაგროვებითი ხასიათის დაზღვევისაგან. სარისკო ხელშეკრულებებში სადაზღვევო საზღაური გაიცემა მხოლოდ სადაზღვევო შემთხვევის დადგომისას, რომელიც შეიძლება საერთოდ არ დადგეს. სარისკო ხელშეკრულების მეტად გავრცელებული სახეა უბედური შემთხვევის დაზღვევა. თუ ხელშეკრულებაში დათქმული უბედური შემთხვევა (სიკვდილი, სხეულის დასახიჩრება და სხვა მსგავსი შემთხვევა) დადგა, მზღვეველი ვალდებულია, გასცეს სადაზღვევო საზღაური. თუკი ასეთი შემთხვევა არ დადგა, სადაზღვევო საზღაური, როგორც წესი, არ გაიცემა.

ლიტერატურა:

1. მარიამ ცისკაძე, ნებაყოფლობითი დაზღვევის სამართლებრივი რეგულირება, თბილისი, მერიდიანი, 2001.
2. მარიამ ცისკაძის საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის 844-853-ე მუხლების კომენტარები – საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის კომენტარები, წიგნი მეოთხე, ვალდებულებითი სამართალი, კერძო ნაწილი, ტომი II, მუხლები 755-1008, თბილისი, „სამართალი“, 2001.
3. გიორგი გიგოლაშვილი, სადაზღვევო საქმე, თბილისი, 2012.
4. თენგიზ ვერულავა, დაზღვევის ისტორია, ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტი, თბილისი, 2013.
5. ხამურაბის კანონები, აქადურიდან თარგმნა და კომენტარები დაურთო ზურაბ კიკნაძემ, თბილისი, „მეცნიერება“, 1988.
6. ალექსანდრე კვაშილავა, საქართველოს სისხლის სამართლის კოდექსის ზოგადი ნაწილი, კომენტარები (მეორე გადამუშავებული გამოცემა ცვლილებებითა და დამატებებით 2009 წლის 5 ოქტომბრამდე), თბილისი, „ლეო“, 2009.
7. სამოქალაქო სამართალი, ტომი II, პროფ. გ. გ. აგარკოვის და პროფ. დ. მ. გენკინის რედაქციით. თბილისი: სტალინის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა, 1947.
8. Т. С. Мартынова, Структура страхового права ФРГ и основные положения закона о страховом договоре. – Вестн. Моск. ун-та, сер. 11. Право, 1987.
9. Н. А. Дедова. Договор страхования. Вкн.: Гражданское и торговое право зарубежных государств, Учебник (Отв. ред. Е.А. Васильев, А.С. Комаров. – 4-е изд. перераб. и доп. В 2-х Т.-Т. II), М.: междунар. отношения, 2006.
10. А. А. Иванов. Страхование - В кн. Гражданское право. Учебник. Часть II (Под ред. А. П. Сергеева, Ю. К. Толстого), М.Ж „Проспект“, 1997.

ALEATORIC NATURE OF INSURANCE TOWARDS PILING INSURANCE

Ivane Balakhashvili, Gori State Teaching University, Senior Teacher

RESUME

Accumulative nature may be just a personal insurance contract. Private insurance contract, the insurer of the insured by virtue of the insurer shall pay the insurance fee in return for the payment of insurance premiums (insurance provision) at the same time or from time to time, in accordance with the terms of the contract. The object can be any non-pecuniary interest in insurance (Life insurance, health, pension, etc.).

Private insurance coverage has a specific personal interest, for example, make an insurance payment of a certain age, illness or death.

Risky element essence accumulative nature of the insurance contract is the following: The contract should specify risky items that do not always occur, for example, the cumulative nature of the term life insurance contract is an insurance case in the death of a contractual term can not come in, but, nevertheless, the term of the contract after the insurer shall pay the insurance fee, which is significantly greater than the cumulative nature of the terms of the insurance contract.

The private and venture agreement with an insurance payment will be issued only in the event of an insurance risk. In particular, if the contract stipulated accidents (death, injury, illness) will be raised, mzgheveli obliged to pay the insurance fee. By virtue of the cumulative nature of the insurance contract, the insurance company, as a rule, always obliged to pay the insurance fee.

მედიაციის პროცესი, როგორც დავის გადაწყვეტის ალტერნატივა

იოსებ გაბარაევი, გორის სახელმწიფო სასწავლო უნივერსიტეტი, მოწვეული სპეციალისტი

დემოკრატიულ საზოგადოებაში, რომელიც ეფუძნება ხელისუფლების დანაწილების პრინციპზე დამყარებულ მმართველობას, თავისუფალი საზოგადოების არსებობა, ეფექტური მართლმსაჯულების განხორციელების გარეშე წარმოუდგენელია. განვითარების იმ გზას, რომელსაც ჩვენი სახელმწიფო დაადგა, თავისუფალი ბაზრის პირობებში, წინსვლასთან ერთად შესაძლოა ახლდეს გარკვეული რისკები, თუ სამართლებრივი სტაბილურობის შენარჩუნებაზე პასუხისმგებელი პირები და ორგანიზაციები მათზე დაკისრებულ ამოცანებს ვერ შეასრულებენ. სამოქალაქო ბრუნვის არასტაბილურობა კი თავისთავად გულისხმობს კერძოსამართლებრივი დავების რაოდენობის ზრდას. ასეთ პირობებში კი სამოქალაქო მართლმსაჯულება არა მარტო უფლებამოსილია, არამედ ვალდებულიცაა გამოიყენოს დავების გადაწყვეტის მეტნაკლებად ეფექტური საერთაშორისო დონზე აპრობირებული მექანიზმები, რათა არ ჩამორჩეს საზოგადოების განვითარების დაჩქარებულ ტემპს და გაუმკლავდეს იმ სიურპრიზებს, რომელსაც თავისუფალი ბაზარი ყოველდღიურად თავაზობს.

ასეთ პირობებში კი სასამართლო მომსახურების ხელმისაწვდომობა ერთ-ერთი ყველაზე აქტუალური პრობლემაა. სასამართლო და სხვა იურიდიული ხარჯების განუზრელი ზრდა, მომხმარებელს აიძულებს, რომ ეძებოს უფრო იაფი და ეფექტური საშუალებები, რაც ერთის მხრივ გამოიწვევს მართლმსაჯულების განტვირთვას, ხოლო მეორეს მხრივ კი არსებული დავების რეალურად გადაწყვეტას უზრუნველყოფს. მედიაცია სწორედ ის მექანიზმია, რომელსაც სამოქალაქო მართლმსაჯულებისათვის ფასდაუდებელი დახმარების გაწევა შეუძლია, თუ მათი სამართლებრივი რეგულირება და გამოყენების პრაქტიკა მსოფლიოში არსებულ გამოცდილებას დაუახლოვდება.

დავის ალტერნატიული გადაწყვეტის საშუალებებმა უკვე ადგილი დაიმკვიდრა მთელი მსოფლიოს მასშტაბით, მათ დამკვიდრებისა და განვითარების პერსპექტივები საქართველოშიც აქვთ. სოციალურ ურთიერთობებს ქართულ სინამდვილეში ოდითგანვე სხვადასხვა მტკიცე საფუძველი გააჩნდა (ოჯახი, სამეზობლო ა.შ). ნებისმიერ კონფლიქტს, იქნება ეს პირადული თუ პროფესიული, თან ახლავს ემოციები. სამართლებრივი პროცედურები აქცენტს ემოციაზე არ აკეთებს, სიტუაციას პროცედურული კუთხით აფასებს. ზემო აღნიშნულის საპირისპიროდ, მედიაცია ყურადღებას ამახვილებს ემოციების გამოხატვასა და მათ აღქმა-გააზრებაზე. მხარეთა ემოციების გამოვლენა და გაგება შესაძლოა მორიგების წინაპირობა და საფუძველი გახდეს, შესაბამისად, ბოდიშის მოხდა თუ მიტევა, მარტივი ადამიანური ბუნების გამოხატულებები, მედიაციისთვის ძალიან მნიშვნელოვანია. ასეთი ემოციური საკითხები განსაკუთრებით ჭარბობს საოჯახო, სამეზობლო, სამემკვიდრეო დავებში და გონივრულია, რომ სასამართლო მედიაციას კანონმდებელმა სწორედ ისინი დაუქვემდებარა. ჩვენს სახელმწიფოში ზემოაღნიშნული ინსტიტუტები (ოჯახი, სამეზობლო) ხომ საკმაოდ მყარად არის ფორმირებული.

რაც შეეხება საქართველოს წარსულს, სამართლის ისტორიის მიხედვით, დავის გადაწყვეტის ალტერნატიული საშუალებების გამოყენება ქართული სინამდვილისთვის ნოვაციად შეიძლება არც ჩაითვალოს. ქვეყანაში არსებობდა მედიაციის ინსტიტუტის მიახლოებითი მოდელები, რომელიც შინაარსითა და დანიშნულებით ჰგავდა სასამართლოზე დაფუძნებულ მედიაციას. კერძოდ, მე-19 საუკუნის მეგლში - „საქართველოს ჩვეულებითი სჯული“ საუბარია ბჭე-მედიატორების ინსტიტუტზე.¹

ცნობილია, რომ ქართულ სამოსამართლო პრაქტიკაში ბევრი დავა ქართული მენტალიტეტიდან გამომდინარე ემოციურ ფონზე მიმდინარეობს. ქართველების ეთნოთავისებურებები ხშირად განაპირობებს იმას, რომ მხარეები არ ზოგავენ თავიანთ დროს, ენერგიას, რადგან მათთვის პროცესის დასასრულს „უპირატესობის განცდა“ უფრო მეტად მნიშვნელოვანია, ვიდრე ორმხრივად სასარგებლო, გონივრული შედეგი. ასეთი დავებისთვის, სადაც ნამდვილი სადავო საკითხები არ თავსდება სამართლებრივ ჩარჩოებში, მედიაცია სწორი არჩევანია. ამ ემოციურ ფონს სწორი მიმართულება უნდა მიეცეს და სათანადო სიტუაციაში პრობლემის გადაჭრის ხერხადაც შეიძლება იქნეს გამოყენებული.

თანამედროვე სამართლის განვითარების პირობებში ცალკეული ქვეყნების კანონმდებლობა ცდილობს შექმნას ისეთი საკანონმდებლო მექანიზმები, რომლებიც მხარეებს შესაძლებლობას მისცემს თავიანთი დავა სასამართლოს, როგორც მართლმსაჯულების განმახორციელებელი ერთადერთი ორგანოს გვერდის ავლით გადაწყვიტონ ისე, რომ არ გასცდნენ სამართლით დადგენილ სივრცეს და საფრთხე არ შეუქმნან ადამიანთა შორის არსებულ სოციალურ ურთიერთობებს.

თანამედროვე მსოფლიოში კონფლიქტის ეფექტური მენეჯმენტი ნებისმიერი საქმიანობის სწორად წარმართვის აუცილებელი ატრიბუტი გახდა. დავა სასამართლოში, განსაკუთრებით თუ ეს დავა საერთაშორისო ხასიათს ატარებს, დიდი რაოდენობით სხვადასხვა სახის რესურსს მოითხოვს. დროის,

ისევე როგორც ფინანსური რესურსის, სწორად განკარგვა წარმატებული ბიზნესის ერთ-ერთი მთავარი პირობაა. ბიზნეს დავების სასამართლო გზით განხილვას, მით უფრო, თუ დავის საგნის ღირებულება მაღალია, ბუნებრივია, საკმაოდ დიდ მატერიალურ დანახარჯებამდე მიყვავართ. მნიშვნელოვანია დროის ფაქტორიც, სასამართლო პროცესები შესაძლოა წლობით გაიწელოს, სასურველი შედეგი კი მაინც არ დადგეს. წინამდებარე სტატიაში განხილული იქნება დავის ალტერნატიული გადაწყვეტის საშუალების - მედიაციის ინტიტუტის დადებითი მხარეები ფინანსური, დროის და სხვა რესურსების დაზოგვის თვალსაზრისით.

და მაინც რა არის მედიაცია?

მიუხედავად იმისა, რომ მედიაციის შესახებ არაერთი განმარტება არსებობს, მედიაცია ეს არის დავის გადაწყვეტის ერთ-ერთი მეთოდი, რომელიც წარმოადგენს დავის ალტერნატიული გადაწყვეტის საშუალებას. მედიაცია მოლაპარაკების პროცესია, სადაც ნეიტრალური პირი – მედიატორი დაპირისპირებულ მხარეებს ან/და მათ წარმომადგენლებს ეხმარება მათ შორის წარმოშობილი კონფლიქტის ურთიერთსასარგებლო შეთანხმებით დასრულებაში. მედიატორი შეთანხმების პირობებზე გავლენას არ ახდენს. ის მედიაციის პროცესს უძღვება და მოლაპარაკების მონაწილე მხარეებს ნებაყოფლობითი თანხმობით და კონფიდენციალურობის დაცვით ეხმარება შეთანხმებას მიაღწიონ უფრო სწრაფად და ნაკლებ დროში ვიდრე ისინი შეძლებდნენ დამოუკიდებლად. მედიაციის პროცესი მთლიანად თავისუფალი და არაფორმალურია. მხარეებს შეუძლიათ პირველი შეხვედრის და შემდგომაც ნებისმიერ დროს შეწყვიტონ აღნიშნული პროცესი.

მედიაცია მოიაზრება ასევე, როგორც საზოგადოებაში არსებული კონფლიქტების მოგვარების ახალი კულტურის განმსაზღვრელი ერთ-ერთი ფაქტორი. ამ განსაზღვრებით საუბრობენ ფსიქოტერაპიასთან მის მსგავსებაზე. უკანასკნელის არსი მდგომარეობს გრძნობების, იმედგაცრუებებისა და თავის ავადმყოფების ვერბალური გამოხატვის გზით ემოციური სიმშვიდის მოპოვებაში, რასაც დავის გადაწყვეტაში არანაკლები მნიშვნელობა აქვს.³ არაფორმალური გარემო მხარეებს აძლევს ემოციებისაგან განტვირთვის შესაძლებლობას, რაც კონფლიქტის გადაწყვეტის შედეგზე დადებით აისახება. თუ სასამართლო დარბაზში ემოციების გამოხატვას შესაძლოა მკაცრი სანქციები მოყვეს, იგივე ქმედებების ჩადენა მედიატორის თანასწორობით არათუ დასჯას, არამედ ამ ემოციური გამოსვლების შინაარსის გამჟღავნებასაც კი არ ექვემდებარება პროცედურების კონფიდენციალურობის გამო. მედიაცია საშუალებას აძლევს მის მონაწილე მხარეებს განსაზღვრონ საკამათო საკითხები, შეამცირონ საკომუნიკაციო ბარიერები, შეიმუშაონ დავის გადაჭრის გზები და თუკი მხარეთა ნება იქნება დადონ ურთიერთსასურველი და ურთიერთდამაკმაყოფილებელი შეთანხმება.

მედიაციის სახით საქმე გვაქვს მედიატორის მიერ მხარდაჭერილ მოლაპარაკებასთან, მოლაპარაკება შესაძლებელია მედიაციის გარეშე, მაგრამ მედიაცია მოლაპარაკების გარეშე შეუძლებელია. დავის ალტერნატიული გადაწყვეტა უბრალო მეთოდი არ არის, პირიქით მედიაციას თვითონ აქვს მიზნის მისაღწევად აუცილებელი მეთოდები რომელიც გარკვეულ პრინციპებს ეფუძნება. მიუხედავად იმისა, რომ მედიაციის პროცესი უამრავი არაიურიდიული ელემენტის გათვალისწინებით მუშაობს, ის მაინც იურიდიული პროცედურაა, მაგრამ გაცილებით მეტია ვიდრე სამართლებრივ ჩარჩოებში მოქცეული პროცესი.

გავრცელებული შეხედულების თანახმად მედიაცია ემყარება მისი საქმიანობის 5 ძირითად პრინციპს, ესენია:

1. მედიაციაში მონაწილეობის ნებაყოფლობითობა,
2. მედიატორის მიუკერძოებლობა (ნეიტრალურობა) საკამათო საკითხების მიმართ,
3. კონფიდენციალურობა,
4. მხარეთა თვითგამორკვევა;
5. და კანონისა და სამართლიანობის დაცვა.

ნებაყოფლობითობა გულისხმობს მხარეთა თავისუფალ არჩევანს, თავისუფალი ნების გამოვლინების საფუძველზე მიმართონ და განაცხადონ თანხმობა მედიაციის პროცესში მონაწილეობაზე. მიუკერძოებლობა გულისხმობს, მედიატორი ნეიტრალურობას, რომ მას არ აქვს უფლება პირდაპირი ან არაპირდაპირი გზით გამოთქვას რომელიმე მხარის ინტერესების შემცველი აზრი და იგი მხოლოდ ეხმარება მხარეებს უმნიშვნელოვანესი საკითხების დაკონკრეტებაში; კონფიდენციალურობა მედიაციის ერთ-ერთ ყველაზე მნიშვნელოვანი პრინციპია და გულისხმობს მედიატორის დუმის შესწავლის შეზღუდვას ვალდებულებას მიღებული ინფორმაციის გავრცელებასთან დაკავშირებით, რაც გამომდინარეობს მათი ხელშეკრულებიდან (საქართველოს სამოქალაქო საპროცესო კოდექსის 187⁸-ე მუხლი), თუმცა თუ მხარეები მედიატორს ამ ვალდებულებისაგან გაათავისუფლებენ, მედიატორს ეს ვალდებულება აღარ აკისრია. მედიატორს ეკრძალება მიღებული ინფორმაციის სასამართლოში მტკიცებულებად გამოყენება, თუ, რა თქმა უნდა, ეს ინფორმაცია საფრთხეს არ უქმნის საჯარო ინტერესს, ბავშვის ჭეშმარიტ ინტერესს

ან ადამიანის ფიზიკურ და ფსიქიკურ ჯანმრთელობას. მხარეთა თვითგამორკვევა გულისხმობს მონაწილე მხარეთა თავისუფალ ნებას თვითონ მოახდინონ თავიანი მოთხოვნების ჩამოყალიბება და მათივე არგუმენტებით დაცვა; რაც შეეხება კანონის და სამართლიანობის პრინციპს, გულისხმობს, რომ ყველა შეთანხმება უნდა იყოს შესაბამისობაში კანონთან, თუმცა შეთანხმების სამართლიანობასთან დაკავშირებით არსებობს სხვადასხვა მოსაზრება და მიჩნეულია, რომ მხარეთა შორის მიღწეული შეთანხმების სამართლიანობაზე საუბარი ზედმეტია და აქ ყურადღება ექცევა თვითონ მხარეთა შეთანხმების ფაქტს, რომელიც მათი თუნდაც უსამართლო მოლაპარაკებების შედეგია.

საქართველოში მედიაცია ორი ფორმით არის წარმოდგენილი: სასამართლო და არასამართლო მედიაცია.

სასამართლო მედიაცია შეიძლება გავრცელდეს:

- საოჯახო სამართლებრივ დავებზე, გარდა შვილად აყვანისა, შვილად აყვანის ბათილად ცნობისა, მშობლის უფლების შეზღუდვისა და მშობლის უფლების ჩამორთმევისა;
- სამემკვიდრეო სამართლებრივ დავებზე;
- სამეზობლო სამართლებრივ დავებზე;
- ნებისმიერ დავაზე – მხარეთა თანხმობის შემთხვევაში.

ამ უკანასკნელ შემთხვევაში დავა მედიატორს შეიძლება გადაეცეს საქმის განხილვის ნებისმიერ სტადიაზე. (სსსკ-ის 187.3 მუხლი.) საპროცესო კანონმდებლობით სარჩელის სასამართლოში წარდგენის შემდეგ მოსამართლეს შეუძლია შესთავაზოს მხარეებს მედიატორისათვის საქმის გადაცემის გზით დავის შეთანხმებით დასრულების შესაძლებლობა (სსსკ-ის 218.3 მუხლი) და მასვე უფლება აქვს სასამართლო მედიაციას დაქვემდებარებული საქმე გადასცეს მედიატორს (ფიზიკურ ან იურიდიულ პირს) დავის მხარეთა შეთანხმებით დასრულების მიზნით (სსსკ-ის 187.1 მუხლი.) დავის მხარეთა შეთანხმებით დასრულების მიზნით მედიატორისათვის გადაცემის შემთხვევაში სამოქალაქო საქმის წარმოება ჩერდება სასამართლო მედიაციის ვადის დასრულებამდე. მედიატორისთვის საქმის გადაცემის განჩინება საბოლოოა და არ საჩივრდება. მედიაციაში მხარეთა შორის წარმოებული პროცესი ერთ შემთხვევაში ბუნებრივია მხარეთა შეთანხმებით სრულდება, ხოლო მეორე შემთხვევაში შეთანხმება ვერ მიიღწევა. თუ სასამართლო მედიაციისათვის კანონით დადგენილ ვადაში დავა მხარეთა შეთანხმებით დასრულდა, სასამართლო მხარის შუამდგომლობის საფუძველზე გამოიტანს განჩინებას მხარეთა მორიგების დამტკიცების შესახებ. ეს განჩინება საბოლოოა და არ გასაჩივრდება. თუ სასამართლო მედიაციისათვის კანონით დადგენილ ვადაში დავა მხარეთა შეთანხმებით არ დასრულდა, მოსარჩელეს შეუძლია წარადგინოს სარჩელი საერთო წესების დაცვით.

შემდეგ სახეს წარმოადგენს სანოტარო მედიაცია და შემოსავლების მედიაცია, რომელიც საქართველოში ხორციელდება „ნოტარიატის შესახებ“ კანონში განხორციელებული ცვლილებების შესაბამისად, რომლითაც შემოღებულ იქნა სანოტარო მედიაცია და აღნიშნული ინსტიტუტი ძალაში შევიდა 2012 წლის 01 სექტემბრიდან.

საქართველოში წარმატებით მოქმედებს ასევე სამედიცინო მედიაციის სამსახური, რომელიც საქართველოს „ჯანმრთელობის დაცვის შესახებ“ კანონის თანახმად შექმნილია საქართველოს შრომის, ჯანმრთელობისა და სოციალური დაცვის სამინისტროს სისტემაში, განიხილავს სამედიცინო სფეროში წარმოშობილ დავებს, როგორცაა პაციენტსა და სადაზღვევო კომპანიას შორის წარმოშობილი დავები ან პაციენტსა და სამედიცინო მომსახურების მიმწოდებელს შორის წარმოშობილი დავები.

სისხლის სამართლის პოლიტიკის შემადგენელი ნაწილია მედიაცია სისხლის სამართალში, რომელიც თავდაპირველად პილოტური რეჟიმით საქართველოს რამდენიმე ქალაქში დაინერგა, თუმცა დღესდღეობით მთელი საქართველოს მასშტაბით წარმატებით მოქმედებს. მედიაცია შეიძლება ასევე წარმოებდეს შრომით დავებზე, საოჯახო მედიაცია და ა.შ. ზემოთ ჩამოთვლილი სოციალური და სამართლებრივი ყოფის სფეროები, რომელზედაც მედიაცია შეიძლება გავრცელდეს, ცალკე კვლევის საგანს წარმოადგენს და მოცემული ნაშრომის ფორმატიდან გამომდინარე ყველა დეტალის მიმოხილვა ფაქტობრივად შეუძლებელია, თუმცა ზოგადად მაინც შეუქმნის გარკვეულ წარმოდგენას საქართველოში არსებული მედიაციის სახეების შესახებ.

ძალზედ საინტერესოა მედიაციის სფეროში პოლონური გამოცდილება, რომლის გამოყენებაც 2013 წლისთვის 10 სფეროში იქნა კანონით დარეგულირებული. ჩვენგან განსხვავებით მედიაცია უკვე დანერგილია და წარმატებით ხორციელდება ტელესაკომუნიკაციო, ადმინისტრაციული, სამონადირეო, წყლის, გეოდეზიური და კარტოგრაფიული სამართლის საკითხებში.

მედიაციას, როგორც დავების გადაჭრის ალტერნატიულ მექანიზმს აქვს როგორც დადებითი, ისე უარყოფითი მხარეები, რომელთა შესახებ მსჯელობაც მედიაციის მატებს მნიშვნელობას და უფრო პოპულარულს ხდის მას მომხმარებლის თვალით. მედიაციის დადებით მხარედ უპირველესად მოიაზრება მორიგების დიდი შესაძლებლობა, არბიტრაჟთან და სასამართლო განხილვასთან

დაკავშირებული შედარებით ნაკლები ხარჯი, დროულობა, კონფიდენციალურობა მაშინ როცა სასამართლო განხილვები საჯაროა, მხარეთა მიერ პროცესის მიმდინარეობის და შედეგების კონტროლის შესაძლებლობა, კარგი ურთიერთობის შენარჩუნების შანსი და ა.შ.

ზოგადად მედიაციის დადებით მხარეებზე უფრო ბევრს საუბრობენ ვიდრე უარყოფით მხარეებზე. მედიაციის უარყოფით მახასიათებლად მიიჩნევენ გადაწყვეტილების არასავალდებულო ხასიათს, ანუ გადაწყვეტილებას, რომელზედაც სააღსრულებო ფურცლის გამოწერა არ ხდება და მხარეთა შორის შეთანხმების მიუღწევლობის შემთხვევაში ფაქტიურად ფუჭია დაკარგული დრო და რესურსი.

მედიაცია მართლმსაჯულების დანამატია და არა მისი ალტერნატივა. მედიაციას შეუძლია მხოლოდ ხელი შეუწყოს დავის აღმოფხვრას მხარეთა შეთანხმების გზით, და არა თავის თავზე აიღოს ის; ყველა დავის გადაწყვეტა მედიაციის მეშვეობით შეუძლებელია და მედიაცია არაა უნივერსალური საშუალება. გამოთქმულია მოსაზრება, რომ მედიაცია მხოლოდ მაშინ შეიძლება იყოს წარმატებული, როცა:

1. დაპირისპირებულ მხარეებს შორის კონტაქტები ჯერ კიდევ არ არის საბოლოოდ გაწყვეტილი;
2. მხარეები პრინციპში მზად არიან და კარგად ესმით, რომ პრობლემას თვითონ უკეთ მოაგვარებენ;
3. მოცემული მომენტისათვის მხარეებს არ შეუძლიათ მესამე პირის დახმარების გარეშე კომუნიკაციის სრული აღდგენა.

საბოლოო ჯამში არც ერთ მხარეს არ უნდა ჰქონდეს კონფლიქტის გაგრძელების სურვილი. ასეთ შემთხვევაში იქმნება სიტუაცია, რომ მათ სურთ დავის შეთანხმებით დასრულება, მაგრამ სხვადასხვა მიზეზის გამო დამოუკიდებლად ამის გაკეთება არ შეუძლიათ. დაუშვებელია და შედეგის მომცემი ვერ იქნება მედიაცია, როცა მხარეთა ძალთა თანაფარდობას შორის აშკარა დიდი სხვაობაა ან კონფლიქტური საკითხი არ ექვემდებარება მედიაციის გზით გადაწყვეტას.

ყველა ზემოთ ჩამოთვლილი პირობების არსებობის შემთხვევაში, მედიაციის პროცესის სწორად წარმართვისათვის დიდი მნიშვნელობა ენიჭება მედიატორის როლს, რომლის უნარ-ჩვევებზეც მნიშვნელოვნადაა დამოკიდებული მედიაციის მთელი პროცესის ეფექტურად წარმართვა და დასრულება. კარგი მედიატორის დამახასიათებელი უნარ-ჩვევებიდან შეიძლება გამოიყოს ისეთი აუცილებელი და საჭირო უნარ-ჩვევები, როგორიცაა:

- მხარეთათვის გასაგები ლექსიკის ფლობა და გამოყენება;
- ჰქონდეს უნარი მკაფიოდ და ზედმეტი მრავალსიტყვაობის გარეშე გამოხატოს თავისი აზრები მოცემულ თემაზე;
- შეეძლოს მათთვის გასაგებ ენაზე ელაპარაკოს განათლების სხვადასხვა დონის მქონე ადამიანებს;
- ჰქონდეს შესაბამისი ინტელექტუალური დონე სხვადასხვა ტიპის პრობლემების გასაგებად და მათზე დროული რეაგირების მოსახდენად;
- ჰქონდეს ადამიანებთან თანამშრომლობის და მათი საუბრის მოსმენის უნარი;
- შესაბამის სიტუაციებში, მოხერხებულად, დროულად და პოზიტიურად იყენებდეს იუმორს;
- აქვს ისეთი კომუნიკაციის სტილი, რომელიც შესაძლებელს ხდის მხარეებთან პოზიტიურ ურთიერთქმედებას;

მედიაციის სხდომის გახსნის შემდგომ, მედიატორი რიგრიგობით უსმენს მხარეების მიერ გამოთქმულ მთავარ სიტყვებს, საჩივრებს, წინადადებებს. თითოეული მხარის მიერ საკითხის გადაწყვეტისადმი თავიანთი ხედვების წარმოდგენის შემდეგ მედიატორი აჯამებს მიღებულ ინფორმაციას და გადადის შეთანხმების გამომუშავების ეტაპზე, რა დროსაც არკვევს არის თუ არა რეალური და მიღწევადი მიღებული დროებითი შეთანხმება. ბოლოს კი სხდომის დახურვის ეტაპზე, შეაჯამებს შეთანხმებას, აცხადებს შეთანხმების პირობებს და საჭიროების შემთხვევაში ნიშნავს შემდგომი სხდომის ჩატარების თარიღს.

მედიაციის შედეგად შეიძლება მიღწეულ იქნეს:

- ზავი, შეთანხმება, შერიგება;
- საკუთარი მიზნებისა და მოთხოვნილებების უკეთესი გაგება;
- მეორე მხარის მიზნებისა და მოთხოვნილებების უკეთესად გაგება;
- კონფლიქტის გადაწყვეტის მეთოდის ცვლილება

და ბოლოს დასკვნის სახით შეიძლება ითქვას, რაც გამოიკვეთა მედიაციის პროცესზე, მის სახეებზე და მედიატორისათვის აუცილებელ უნარ-ჩვევებზე ზოგადად მსჯელობისას. თუ რაოდენ დიდი სარგებლის მომტანი შეიძლება იყოს დავის მონაწილე მხარეებისთვის წარმატებით, ნაკლები ხარჯით და დროის დაზოგვით წარმართული და დასრულებული მედიაციის პროცესი. ამდენად მნიშვნელოვანია ამ ახალი ინსტიტუტის წარმატებით აქტიური გამოყენება პრაქტიკაში, თუმცა პირველ ეტაპზე უმთავრესია

საზოგადოების ცნობიერების ამაღლება მედიაციის ინსტიტუტის შესახებ, რათა გაიზარდოს მედიაციის ცენტრისადმი მიმართვიანობა და დავის სასამართლოს გარეშე ეფექტური გადაწყვეტა.

ლიტერატურა:

1. საქართველოს სამოქალაქო საპროცესო კოდექსი, www.matsne.gov.ge
2. გ. ცერცვაძე, მედიაცია, ზოგადი მიმოხილვა, გამომცემლობა „მერიდიანი“, თბილისი, 2010;
3. გ. დავითაშვილი, „სასამართლო ორგანიზაცია და პროცესი ქართულ ჩვეულებით სამართალში“, „თსუ გამომცემლობა“, თბ. 2004 ;
4. მაჩი ტანსკი, გზა მედიაციისაკენ, სამედიაციო პრაქტიკა და კანონმდებლობა პოლონეთში, თბილისი, 2013;
5. მედიაციის სამართლებრივი რეგულირების მექანიზმები საქართველოში, თბილისი 2013 – <http://ncadr.tsu.ge/admin/upload/7706Edited-Final-Version-final.pdf>
6. მედიაციის შესახებ მოქმედი კანონმდებლობის ანალიზი – <http://www.healthrights.ge/wp-content/uploads/2013/04/mediaciis-kanonmmdeblobis-analizi.pdf>

MEDIATION PROCESS AS AN ALTERNATIVE OF ARGUMENT SOLUTION

Ioseb Gabaraevi, Gori State Teaching University, Specialist by contract

RESUME

The main goal of this article is to give information to the broad masses of public, about mediation as an alternative means of dispute resolution, Also about process of the Mediation and about mediators necessary skills; So that in this way, the workload of the court system, as little as possible to avoid the case in the judicial system, and stay away from all this is to encourage the parties to resolve the dispute relatively less time and with less expense. If the public will not be informed about the purpose of this new institution, it can not be frequent use of mediation.

I think this given work will help some of our community members to raise awareness of mediation as an alternative dispute resolution as the fastest and cheapest way, and to give citizens the opportunity to make a wise choice, to effectively resolve the dispute.

დანაშაულის მცდელობის მართლწინააღმდეგობა

თეიმურაზ დარსანია, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, მოწვეული დოქტორი

„უვარგისი მცდელობის“ ინსტიტუტი უშუალოდ არის დაკავშირებული მცდელობის მართლწინააღმდეგობის შემოწმების პრობლემებთან. აქედან გამომდინარე, ჩვენ მიგვაჩნია, რომ „უვარგისი მცდელობის“ საკითხი განხილულ უნდა იქნეს დანაშაულის მცდელობის მართლწინააღმდეგობის თემატიკის ანალიზის დროს.

აღნიშნული მეთოდოლოგიური მიდგომა მდგომარეობს იმაში, რომ „უვარგისი მცდელობა“ თავისი ბუნებით უკავშირდება ფაქტობრივ შეცდომას, რამდენადაც სამყაროში არსებულ რეალობაზე ადამიანის მცდარი წარმოდგენის შედეგად დანაშაული განუხორციელებელი რჩება. მ.ტურავა როგორც აღნიშნავს, შეცდომა შეიძლება დაკავშირებული იყოს დანაშაულის სისტემის ნებისმიერ ელემენტთან, როგორც ქმედების შემადგენლობასთან, ასევე მართლწინააღმდეგობასა და ბრალთან. მიუხედავად ამისა, არსებული კლასიფიკაციით, სისხლის სამართალში არსებობს შეცდომის ორი ჯგუფი დანაშაულის სისტემაში პრობლემის განხილვის ადგილის მიხედვით. პირველი წარმოადგენს შეცდომის იმ სახეებს, რომლებიც ქმედების შემადგენლობის ეტაპზე განიხილებიან განზრახვასთან კავშირში, ხოლო მეორე ჯგუფში მოცემული შეცდომის შემთხვევები განიხილება ბრალის ეტაპზე. პირველ ჯგუფში, შემადგენლობის ეტაპზე, განიხილება წმინდა ფაქტობრივი ხასიათის გარემოებები, ხოლო მეორე – ბრალის ეტაპზე (3). ანალოგიური პოზიცია უკავია ზოგიერთ გერმანელ მეცნიერს. მათი აზრით,

ფაქტობრივი შეცდომა, რომელიც მართლწინააღმდეგობას გამოიცხადებს, ამავე დროს გამოიცხადებს განზრახვას (12).

ამის გარდა, გასათვალისწინებელია კიდევ ორი დებულება, რომლებიც ჩამოყალიბებულია სისხლის სამართალში:

- უვარგისი მცდელობის საკითხი ადვილად საბუთდება სუბიექტური თეორიის მიხედვით, რადგან ამგვარი მცდელობისას სუბიექტური მხარე სრულადაა წარმოჩენილი. პრობლემას ვაწყდებით ობიექტური თეორიით უვარგისი მცდელობის დასაბუთებისას, რადგან ქმედების განხორციელება არ წარმოადგენს დანაშაულის განხორციელების კონკრეტულ საფრთხეს.
- წმინდა ობიექტური თეორია ვერ მოგვცემს უვარგისი მცდელობის დასაბუთების საშუალებას. თუ ქმედებას შევაფასებთ მისი განხორციელების შემდეგ, მივაღწეოთ იმ დასკვნამდე, რომ რეალური, ობიექტური საფრთხე ქმედებას არ შეუქმნია, თუ ადამიანი უკვე მკვდარი იყო ან ადგილზე არ იმყოფებოდა, ობიექტურად მას სიკვდილის საფრთხეც არ შექმნია, რადგან დროსა და სივრცეში მსხვერპლთან კონტაქტი არ არსებობს. ხოლო თუ ქმედებას შევაფასებთ მოქმედის მხრიდან, უვარგისი მცდელობის დასაბუთება ადვილია, მაგრამ ამას გადავყავართ სუბიექტურ თეორიაში, რომელსაც არ აღიარებს ქართული სისხლის სამართალი. გამოსავალი უვარგისი მცდელობის დასაბუთების დასაბუთებისათვის მოიძებნა გერმანულ სამართალში განვითარებულ ახალ ობიექტურ თეორიაში. შეცვლილ იქნა საქმის გარემოების შეფასების პერსპექტივა. ახალმა ობიექტურმა თეორიამ ყურადღება გაამახვილა ცოდნის იმ მარაგზე, რომელიც ქმედების განხორციელებისას, ნორმალურ პირობებში, საშუალო ცოდნის მქონე ნებისმიერ ადამიანს აქვს. ამ თეორიის მიხედვით, არაა საშიში და უვარგისია საქმის გარემოებების მცოდნე ობიექტური დამკვირვებლის პერსპექტივიდან გამომდინარე ქმედების განხორციელებისას შეფასებული ის მცდელობა, რომელიც ქმედების შემადგენლობის განსახორციელებლად არ გამოდგება (11). შესაბამისად, ვარგისად უნდა ვაღიაროთ მცდელობა, როდესაც ქმედების ჩადენისას დამკვირვებელს შთაბეჭდილება ექმნება, რომ პირს ქმედების შემადგენლობის შესაბამისი მიზნის მიღწევა შეუძლია (9). ამ თეორიით უვარგისი მცდელობა იყოფა დამკვირვებლის შეფასებით საშიშროების მქონე და საშიშროების არმქონე მცდელობებად. შესაბამისად, საშიშროების არმქონე ანუ უვარგისი მცდელობა არაა დასჯადი, ხოლო საფრთხის შემცველი ქმედება დასჯადია (2).

როგორც უკვე ზემოთ ვთქვით, მეცნიერებაში უვარგისი მცდელობის პრობლემას პირველად დიდი ყურადღება დაუთმო ა. ფოიერბახმა. მისი მოსაზრების ინტერპრეტირებას აქაც შევეცდებით „უვარგისი მცდელობასთან“ დაკავშირებით, რომელსაც ადგილი აქვს მაშინ, როდესაც განხორციელებულ ქმედებას თავიდანვე არ გააჩნია კონკრეტულ შემთხვევაში სინამდვილედ გადაქცევის ტენდენცია. მაგალითად, დაზიანებული იარაღის ადამიანისთვის დამიზნება და ჩახმახის გამოკვრა, ასეთ ქმედებას დასაწყისშივე არ ძალუძს სიცოცხლისათვის რაიმე საფრთხის შექმნა და მით უმეტეს, ამ საფრთხის სინამდვილედ გადაქცევა ანუ სიკვდილის გამოწვევა.

„უვარგისი მცდელობა“ თავისი ბუნებით უკავშირდება ფაქტობრივ შეცდომას, რამდენადაც სამყაროში არსებულ რეალობაზე ადამიანის მცდარი წარმოდგენის შედეგად დანაშაული განუხორციელებელი რჩება.

„უვარგისი მცდელობა“ დაყოფილია მცდელობად უვარგისი ობიექტზე და მცდელობად უვარგისი საშუალებით. მეცნიერებაში არაერთხელ გამოითქვა მოსაზრება იმის შესახებ, რომ ტერმინი მცდელობა უვარგისი ობიექტზე არასწორია და, რომ ის დაფუძნებულია დანაშაულის ობიექტის არასწორ გაგებაზე. პროფ. ოთარ გამყრელიძე უვარგისი მცდელობას ორ სახედ ყოფს: „1) უვარგისი საშუალებით მცდელობა და 2) უვარგისი სამართლებრივი სიკეთის დაზიანების მცდელობა“ (1). რაც, რა თქმა უნდა, უფრო სწორია. მოცემული სახის მცდელობისას ქმედება მიმართულია ისეთ ობიექტზე, რომელიც გამოუსადეგარია მასზე დანაშაულებრივი ხელყოფისათვის, ან არ იმყოფება მცდელობის მომენტში ადგილზე. მაგალითისათვის მოჰყავთ ფიტულისთვის სროლა, რომელიც დამნაშავეს შეცდომით დარაჯად მოეჩვენა ან გასროლა ცარიელი ლოგინისკენ, რომელშიც, დამნაშავეს აზრით, უნდა წოლილიყო მსხვერპლი; მკვლელობის მცდელობა უკვე გარდაცვლილი ადამიანის მიმართ, რომელიც ბოროტმოქმედს ცოცხალი ეგონა და ასე შემდეგ.

აღსანიშნავია, რომ დანაშაულის მცდელობა ობიექტზე, რომელიც არ იმყოფება მცდელობის მომენტში ადგილზე ფაქტიურად შინაარსით არ განსხვავდება გასროლის დროს აცილებისაგან, ან ვარგისი მცდელობების მსგავსი შემთხვევებისაგან. ისიც შეიძლება ითქვას, რომ თუ არსებობს უვარგისი ობიექტი ანუ, თუ დანაშაულისათვის ის უვარგისია, მათი ხელყოფა უნდა გამოცხადდეს დაუსჯელად.

თ. წერეთელი ამ პრობლემის გადაწყვეტას თავისებურად გვთავაზობს: თუ თავდასხმის უშუალო ობიექტი თავისი თვისებებით ვარგისია დანაშაულის განსახორციელებლად, მაგრამ ამ კონკრეტულ შემთხვევაში დანაშაულის ბოლომდე მიყვანას ხელი შეუშალა რაიმე შემთხვევითმა გარემოებამ, ამ

შემთხვევაში უვარგის მცდელობაზე ლაპარაკი შეუძლებელია და ეს შემთხვევა უნდა დაისაჯოს. თ. წერეთლის აზრით, სხვაგვარად უნდა გადაწყდეს საკითხი ისეთ შემთხვევაში, როდესაც თავდასხმის ობიექტი თავისი თვისებებით გამოუსადეგარია დანაშაულებრივი შედეგის მისაღწევად. არ შეიძლება მკვლელობის მცდელობად ჩაითვალოს გვამისთვის სროლა. ასეთი შემთხვევებისას არსებობს არა მცდელობა, არამედ მოსამზადებელი საქმიანობა.

აგრეთვე სხვაგვარად უნდა გადაწყდეს საკითხი ადგილზე არმყოფ ობიექტზე მცდელობისას. მაგალითად, პირი ისვრის იარაღს საწოლის მიმართულებით, სადაც, მისი აზრით, მსხვერპლი უნდა იმყოფებოდეს, მაგრამ ეს უკანასკნელი ამ დროს სხვაგან იყო გასული. ასეთ შემთხვევაში დამნაშავის მიერ შექმნილი იყო რეალური საფრთხე ადამიანის სიცოცხლისათვის, მაგრამ დანაშაულებრივი შედეგი არ განხორციელდა უბრალო შემთხვევითობის წყალობით, ამიტომაც ასეთი ქმედება უნდა მივაკუთვნოთ დასჯად მცდელობათა რიგს (4).

თ. წერეთელი აქ განიხილავს ისეთ შემთხვევას, როდესაც პირი თავდასხმას ახორციელებს მისი წარმოდგენით სასურველ ობიექტზე, რომელიც სინამდვილეში ხელყოფის ადგილზე არ იმყოფება. მაგალითად, ავტომანქანის გატაცების მიზნით ავტოფარეხის გახსნა, სადაც ავტომანქანა არ აღმოჩნდა. ადგილზე არმყოფ ობიექტზე თავდასხმის შემთხვევაში ყველა პირობა არსებობს იმისათვის, რომ ქმედება შესაბამისი დანაშაულის მცდელობად დაკვალიფიცირდეს.

ამრიგად, მცდელობა უვარგის ობიექტზე არის პირის ფაქტობრივი შეცდომა ხელყოფის საგანზე. სისხლის სამართლის კანონმდებლობა არ იძლევა უვარგის ობიექტზე მცდელობის საკანონმდებლო განმარტებას. ასეთი ქმედების მთავარი მახასიათებელი არის ის, რომ ობიექტი, რომლის დაზიანებაც პირს სურს, არ შეესაბამება ამ დანაშაულის შემადგენლობის ობიექტისადმი წაყენებულ მოთხოვნებს, ანუ ობიექტის დაზიანება, რომლის წინააღმდეგაცაა მიმართული ქმედება, შეუძლებელია. ამისაგან უნდა განვასხვავოთ მცდელობა ადგილზე არმყოფ ობიექტზე. ქართული სისხლის სამართლის მიხედვით, ადგილზე არმყოფ ობიექტზე თავდასხმის შემთხვევაში ყველა პირობა არსებობს იმისათვის, რომ ქმედება შესაბამისი დანაშაულის მცდელობად დაკვალიფიცირდეს, რადგან მხოლოდ შემთხვევითი გარემოების გამო არ განხორციელდა შედეგი (4). არსებობს ამის საწინააღმდეგო მოსაზრებაც. როგორც მიღებულია, თუ მცდელობას გააჩნია კონკრეტული საფრთხის შექმნის შესაძლებლობა, ანუ დანაშაულის განხორციელების ტენდენცია აქვს, მაშინ ადგილზე არმყოფ ობიექტზე თავდასხმას არ გააჩნია კონკრეტული საფრთხე და მით უმეტეს, დანაშაულად განვითარების შესაძლებლობა, რადგან შეუძლებელია იმ ობიექტისთვის კონკრეტული დაზიანებით საფრთხის შექმნა, რომელიც საერთოდ ადგილზე არაა. სუბიექტური თეორია ადვილად ხსნის ადგილზე არმყოფი ობიექტის მცდელობის დასჯადობას, რადგან დასჯადობის საფუძველი პირის ნებაა, რაც აშკარად ვლინდება მოქმედის განზრახვაში. ობიექტური თეორიით კი ეს საკმაოდ ძნელია, რადგან არმყოფ ობიექტზე მცდელობის დასჯადობას ლოგიკურად თანმიმდევრული დასაბუთება უჭირს (2).

დანაშაულის მცდელობა უვარგისი საშუალებით, სისხლის სამართლის თეორიაში გაბატონებული მოსაზრებით, გვაქვს მაშინ, როდესაც დამნაშავე იყენებს დანაშაულის ჩასადენად ისეთ საშუალებებს, რომლებიც გამოუსადეგარია გამიზნული შედეგის მისაღწევად, თუმცა მოქმედი თვლის მათ საკმარისად. „მცდელობად უვარგისი საშუალებით ითვლება დანაშაულის ჩასადენად ისეთი საშუალების გამოყენება, რომელსაც თავისი ობიექტური თვისებების მიხედვით არ შეუძლიათ გამოიწვიონ დანაშაულებრივი შედეგი“ (5).

მცდელობა უვარგისი საშუალებით, საერთო წესით, იწვევს სისხლისსამართლებრივ პასუხისმგებლობას, რადგან ასეთი ქმედება სახიფათოა. მხოლოდ იშვიათ შემთხვევაში არ იწვევს უვარგისი მცდელობა სისხლისსამართლებრივ პასუხისმგებლობას (როცა იგი მცირე მნიშვნელობის გამო საზოგადოებრივად სახიფათო არ არის, ან ცრუმორწმუნეობის ან უვიცობის გამო გამოყენებულია ისეთი საშუალება, რომელსაც არ შეუძლია რაიმე ხიფათის გამოწვევა).

უვარგისი საშუალებით მცდელობა – ეს ფაქტობრივი შეცდომაა, რომელსაც ადგილი აქვს მაშინ, როდესაც სასურველი შედეგის მისაღწევად გამოყენებული საგანი გამოუსადეგარია განზრახვის სისრულეში მოსაყვანად. ქართული სამართლის დოგმატიკაში მცდელობას უვარგისი საგნით ყოფენ აბსოლუტურად უვარგის და შეფარდებით უვარგისად. აბსოლუტურად უვარგისი მცდელობისას პირი იყენებს ისეთ საშუალებას, რომელიც არა მხოლოდ მოცემულ შემთხვევაში, არამედ საერთოდ გამოუსადეგარია რაიმე დანაშაულებრივი შედეგის მისაღწევად. ასეთი სახის ქმედებისას გამორიცხულია პირის პასუხისმგებლობა (სსკ მე-20 მუხლი). რაც შეეხება შეფარდებით უვარგისი საშუალებით განხორციელებულ ქმედებას, ეს ისეთი შემთხვევაა, როდესაც გამოყენებულ საგანს ზოგადად გააჩნია უნარი დანაშაულებრივი მიზნის მისაღწევად, მაგრამ მოცემულ კონკრეტულ შემთხვევაში ეს მიუღწევადია. რა თქმა უნდა, შეფარდებით უვარგის მცდელობას დასჯად მცდელობათა რიცხვს მიაკუთვნებენ (2).

„აბსოლუტურად უვარგისი“ და „შეფარდებით უვარგისი“ მცდელობის დაყოფას პრინციპული მნიშვნელობა აქვს სისხლისსამართლებრივი პასუხისმგებლობის განსაზღვრისათვის. მაგალითისათვის შეიძლება მოვიყვანოთ ისეთი შემთხვევები, როდესაც პირი ცდილობს ვინმეს მოწამვლას შაქრით ან რაიმე სხვა უვნებელი ფხვნილით, რომელიც საწამლავი ჰგონია.

ზოგჯერ უვარგისი საშუალებით მცდელობას აკუთვნებენ ისეთ შემთხვევებს, როდესაც პირმა აირჩია ისეთი საშუალება, რომელიც გამოსადეგია დანაშაულებრივი შედეგის მისაღწევად, მაგრამ რაიმე შემთხვევითი გარემოების, მაგალითად, გეგმაში დაშვებული შეცდომის ან რაიმე უზუსტობის გამო, სასურველი შედეგი არ დადგა. ეს უკანასკნელი აუცილებლად უნდა ჩაითვალოს მცდელობად ჩვეულებრივი მნიშვნელობით, რადგან ასეთ შემთხვევაში სახეზეა არა მარტო პირის განზრახვა, არამედ ობიექტურადაც შექმნილია დანაშაულის განხორციელების რეალური საშიშროება, რაც, რა თქმა უნდა, აუცილებლად უნდა იწვევდეს სისხლისსამართლებრივ პასუხისმგებლობას.

ყველა სახის მცდელობისათვის საერთოდ დამახასიათებელია ის, რომ რაღაც შემთხვევითი გარემოების გამო დანაშაული ბოლომდე არ განხორციელდა. და ეს ფაქტი, ანუ დანაშაულის არგანხორციელება რაიმე შემთხვევითი გარემოების გამო არ უნდა ნიშნავდეს ამ დანაშაულის განხორციელების შეუძლებლობას. შესაძლებლობა ზუსტად იმას ნიშნავს, რომ ის შეიძლება ზოგჯერ სინამდვილედ იქცეს და შეიძლება არ იქცეს. ამიტომ ისეთი შემთხვევა, როდესაც ვინმემ იარაღში ჩადო ტყვია დანაშაულის ჩასადენად, გაისროლა, ხოლო შემდეგ აღმოჩნდა, რომ ვიღაც მესამე პირს ეს ტყვია ამოუღია, ამკარაა ქმედება, რომელსაც კანონზომიერად უნდა მოჰყოლოდა ადამიანის სიკვდილი. მაშასადამე, ჩადენილია საკვებით ვარგისი მცდელობა, რომელიც შეიცავს დანაშაულის განხორციელების საფრთხის ელემენტს და იმსახურებს სასჯელს.

არარეალური მცდელობის დაუსჯელობის დასასაბუთებლად შეიძლება გამოვიყენოთ ორი ხერხი: არარეალური მცდელობისას განხორციელებული ქმედება დანაშაულის მცდელობის შემადგენლობას არ შეესაბამება, ის პირობითი ცნებაა და მასზე მცდელობის წესები არ ვრცელდება (6). არარეალური მცდელობა მხოლოდ განზრახვის გამომჟღავნებაა და არა მცდელობა. შესაძლებელია იმის მტკიცებაც, რომ საქმე გვაქვს დაუსჯელ უვარგის მცდელობასთან (1).

მცდელობას უვარგისი სუბიექტის მიერ ადგილი აქვს (გერმანულ სისხლის სამართლის დოგმატიკაში) მაშინ, როდესაც ქმედების შემადგენლობა ითვალისწინებს სუბიექტის სპეციალურ თვისებას და მოქმედ პირს ჰგონია, რომ ის არის ასეთი სპეციალური ნიშნის მატარებელი. უვარგისი სუბიექტის დასჯადობის მომხრეები მიუთითებენ, რომ პირმა პასუხი უნდა აგოს, იმიტომ რომ მისი ნება სამართლის ნორმის დადგენილი ვალდებულების წინააღმდეგაა მიმართული (გამომდინარეობს სუბიექტური თეორიიდან) (8). ობიექტური თეორიის საფუძველზე ასეთი მცდელობის დასჯადობა ვერ დასაბუთდება, რადგან სამართლებრივი მოვალეობის დარღვევა მხოლოდ იმ პირის მიერ შეიძლება, რომელსაც ეს მოვალეობა სინამდვილეში აკისრია. პირის წარმოდგენა იმის შესახებ, რომ ის ქმედების შემადგენლობაში გათვალისწინებული თვისების მატარებელია, მას ამ თვისებას ვერ მიაჩნჭებს, ამიტომაც მეცნიერთა ნაწილი უვარგისი სუბიექტის ცნებას პუტატიურ დანაშაულად ანუ დაუსჯელად მიიჩნევს (10).

უვარგისი მცდელობის დროს პირი ფაქტიურ ან იურიდიულ გარემოებებში ცდება. ამ შემთხვევაში პირი ისეთი ფაქტიური წინაპირობების არსებობაში ცდება, რომლებიც სინამდვილეში რომ არსებულებოდა, დანაშაული შედეგობდა. ამიტომაც ასეთი ქმედება დასჯადია. თუ პირი მის მიერ განხორციელებული ქმედების სამართლებრივ შეფასებაში ცდება და ქმედებას, რომელიც დასჯადი არაა, დასჯადად თვლის, ის არ შეიძლება მიეცეს პასუხისმგებლობა, რადგან პირის შეხედულებას დასჯადობის შესახებ მნიშვნელობა არა აქვს. პუტატიური დანაშაულია ის ქმედება, რომელსაც მოქმედი პირი თვლის დანაშაულად და არა კანონი (7). პუტატიურია დანაშაული მაშინ, როდესაც პირს საკუთარი ქმედება დანაშაული ჰგონია, სინამდვილეში კი ასეთი ქმედება საერთოდ არ არის გათვალისწინებული სისხლის სამართლის კოდექსით, ასევე ისეთი შემთხვევა, როდესაც პირის მიერ განხორციელებულ ქმედებას არ მოიცავს სისხლის სამართლის კოდექსით გათვალისწინებული დანაშაულის შემადგენლობა და ბოლოს, როდესაც პირი ქმედების მართლწინააღმდეგობის გამომრიცხველ გარემოებებს ვიწროდ აფასებს (2).

ქართულ სისხლის სამართალში გაბატონებული შეხედულებით, დანაშაულზე ნებაყოფლობით ხელის აღება დაუმთავრებელი მცდელობისას უმოქმედობით შეიძლება, დამთავრებული მცდელობისას კი პირის აქტიურობაა საჭირო, რათა თავიდან იქნეს აცილებული დანაშაულებრივი შედეგი.

დამთავრებულ და დაუმთავრებელ მცდელობათა გამიჯვნის აუცილებლობას ვერ ხედავს ო. გამყრელიძე, მისი აზრით, დანაშაულის დამთავრებული და დაუმთავრებელი მცდელობის ერთმანეთისაგან გამიჯვნის მიზანი მხოლოდ დანაშაულზე ნებაყოფლობით ხელის აღებისათვის საჭირო მოქმედების ან უმოქმედობის ზუსტი განსაზღვრაა (1). როგორც წესი, დაუმთავრებელი მცდელობის დროს დანაშაულზე ნებაყოფლობით ხელის აღება უმოქმედობით ხდება, დამთავრებული მცდელობისას კი აუცილებელია აქტიური მოქმედება. ო. გამყრელიძეს მოჰყავს მაგალითი, რომლითაც ის ამტკიცებს, რომ

შესაძლებელია დამთავრებული მცდელობისას უმოქმედობით ნებაყოფლობით ხელის აღება. თუ პირი ესვრის მსხვერპლს თოფს და ააცილებს, მიუხედავად იმისა, რომ მას კიდევ აქვს გასროლის შესაძლებლობა, პირი არ გაიმეორებს ამ მოქმედებას, გამყრელიძის აზრით, ასეთი შემთხვევა დამთავრებულ მცდელობაზე ნებაყოფლობით, უმოქმედობით ხელის აღებაა. ამ მოსაზრებას ვერ დავეთანხმებით, რადგან თუ პირს კიდევ აქვს სროლის შესაძლებლობა, ეს იმას ნიშნავს, რომ მცდელობა ჯერ კიდევ არ არის დამთავრებული, რადგან ბოროტმოქმედს არ ამოუწურავს ყველა მის ხელთ არსებული შესაძლებლობა დანაშაულის ბოლომდე მისაყვანად, რაც აუცილებელი პირობაა დამთავრებული მცდელობისთვის.

დანაშაულის მცდელობისას უმოქმედობაზე საუბრისას აუცილებლად დაწვრილებით უნდა შევხებით დანაშაულზე ნებაყოფლობით ხელის აღებას უმოქმედობის დროს. წმინდა უმოქმედობისას სავალდებულო მოქმედების შეუსრულებლობა უკვე დამთავრებულ დანაშაულად ითვლება, ამიტომაც წმინდა უმოქმედობის დროს დანაშაულის მცდელობა დოგმატიკურად შეუძლებელია, შეიძლება ვილაპარაკოთ მხოლოდ მის უვარგის მცდელობაზე ან მომზადებაზე (დანაშაულის მომზადების სტადიაზე, წმინდა უმოქმედობისას, დანაშაულზე ხელის აღება შეიძლება როგორც მოქმედებით, ასევე უმოქმედობით).

შერეული უმოქმედობა კი უშვებს დანაშაულის მცდელობის შესაძლებლობას (4).

ლიტერატურა:

1. გამყრელიძე ო., საქართველოს სისხლის სამართლის კოდექსის განმარტება, თბ., 2008, გვ. 169-170-166
2. მჭედლიშვილი-ჭედრიხი ქ., სისხლის სამართალი, ზოგადი ნაწილი, დანაშაულის გამოვლინების ცალკეული ფორმები, თბ., 2011, გვ. 50
3. ტურავა მ., დანაშაულის მოძღვრება, თბ., 2011, გვ. 152
4. წერეთელი თ., დანაშაულის მომზადება და მცდელობა, თბ., 1961, გვ. 156-157
5. წერეთელი თ., ტყეშელიაძე გ., საქართველოს სისხლის სამართლის კომენტარები, თბ., 1976, გვ. 112
6. Alvart, Strafwurdiges Versuchen, S. 205-208
7. Baumann/ Weber/ Mitsch, AT &26/Rn. 38.
8. Ebert, AT s. 143; Heinrich, AT I &22/Rn. 672.
9. Hirsch, JZ 10,2007, S. 500
10. Hirsch, Roxin-FS 2001, S. 728
11. Kindhausser, AT &30/Rn. 13
12. J. Wessels, W. Beulke (1998). Strafrecht Allgemeiner Teil: die Straftat und ihr Aufbau. Heidelberg: C.F.Muller Verlag. S.134

LAWFUL RESISTANCE OF ATTEMPTED CRIME

Teimuraz Darsania, Sokhumi State University, Doctor by Contract

RESUME

First of all, the problems of Lawful Resistance is belonged to the “Poor Attempt” by Research. The Institute of “Poor Attempt” is directly related to the problems of checking the Lawful Resistance of Attempted Crime. Therefore, we believe that the “Poor Attempt” would be considered during the analysis of subjects of Lawful Resistance of attempted crime. The mentioned methodological approach lies in the fact, that the “Poor Attempt” with its nature is related to the factual error, as far as, as the result of human’s erroneous imagine on the reality existed in the world, the crime remains unrealized. The factual error, which excludes Lawful Resistance, at the same time excludes the intention. In research, the “Poor Attempt” is divided into attempt on the wrong object and attempt with poor means, as it is accepted in Georgian Juridical Literature.

In the Study, there’s rejected the importance of delineation of the completed and uncompleted attempts. The purpose of separation from each other of the completed and uncompleted attempt of the crime is only the accurate determination of the action or inaction required for voluntary refusal on the crime. As a rule, at the time of the uncompleted attempt, voluntary refusal on the crime becomes with inaction, but at the time of completed attempt it’s necessary the active action.

ქართული კულტურის ტიპოლოგიური მიკუთვნებულობის პრობლემა ვიკტორ ნოზაძის ნააზრევში

კლარა ელჩიბეგაშვილი, გორის სახელმწიფო სასწავლო უნივერსიტეტი, პროფესორი

ქართული კულტურის კვლევის საკითხი შორეულ საუკუნეებშია საძიებელი. არსებობს სხვადასხვა თეორიები ქართველი ერისა და ენის შესახებ, მაგრამ მრავალი კვლევის მიუხედავად, ბევრი რამ მაინც იდუმალებითაა მოცული. რასაკვირველია შეიძლება იმის დაშვება, რომ ქართველთა წარმომავლობა უკავშირდებოდეს ქალდეველებს, შუმერებს ან ხეთებს. საეჭვო არ უნდა იყოს ის, რომ ქართლი ენა უძველესი ენაა, რადგან მისი დამწერლობა მიჩნეულია ყველაზე ადრეულ დამწერლობად, რომელიც არ მიემსგავსება რომელიმე სხვა დამწერლობას. ქართული კულტურის შესახებ საზღვარგარეთის წამყვან სამეცნიერო ცენტრებში იშვიათად მსჯელობენ, არ მომხდარა ქართული კულტურის სისტემური ანალიზი. რაც შეეხება ამ მხრივ ქართული აკადემიური წრეების ინტერესს, ის ძირითადად შემოიფარგლება ქართული კულტურის ისტორიოგრაფიული კვლევით.

საქართველოში ქრისტიანობის გავრცელების შემდეგ ქართული ენა გახდა საეკლესიო მსახურების სავალდებულო ენად, რაც ითხოვდა მისგან თარგმანის განვითარების აუცილებლობასაც. IV-VII საუკუნეებში დაიწყო ბიბლიური თქმულებების ბერძნულიდან და ასირიულიდან თარგმნა. ამ დროს უნდა დაწერილიყო იაკობ ცურტაველის „შუშანიკის წამება“, თუმცა ამ პერიოდის საქართველოზე დიდია აღმოსავლეთის, სპარსეთისა და არაბეთის გავლენა, მაგრამ უფრო მეტი ყურადღება მიქცეული იყო ელინური სამყაროსაკენ და ბიზანტიური კულტურისაკენ. ასე მზადდებოდა X-XII საუკუნეების ქართული აღორძინება.

ცნობილი ქართველი ფილოსოფოსი ბატონი აკაკი ყულიჯანაშვილი თავის წიგნში „კულტურის თეორია“¹ წერს: „თუ არ ჩავთვლით ცალკეულ ფრაგმენტულ მოსაზრებებს ქართული კულტურის შესახებ, საზღვარგარეთის წამყვან სამეცნიერო ცენტრებში ქართული კულტურის სისტემურ-ჰოლისტური ანალიზი მართლაც არ მომხდარა, რაც შეეხება ამ მხრივ ქართული აკადემიური წრეების ინტერესს, ის ძირითადად შემოიფარგლება ქართული კულტურის ისტორიოგრაფიული კვლევით. ჩვენშიც არ განხორციელებულა მისი კულტურ-ფილოსოფიური ანალიზი“. ცხადია ქართულ კულტურას მრავალსაუკუნოვანი ისტორია გააჩნია. ამ კულტურის ღერძი, ბატონი ა. ყულიჯანაშვილის თვალსაზრისით, ეროვნული ენაა და იგი არ არის მარგინალური კულტურა. ქართულ კულტურაზე მრავალი კულტურის გავლენა შეინიშნება, ისევე როგორც სხვა ნებისმიერ კულტურაზე, მაგრამ მიუხედავად ამისა, მან შეძლო ამ გავლენის „გაქართულება“. ქართული კულტურა აშკარად ეროვნული კულტურაა, ამ კულტურის ღერძი ეროვნული ენაა. სიცხადისთვის უნდა აღვნიშნოთ, რომ აღმოსავლურ კულტურებში, მაგალითად ჩვენი მეზობელი აზერბაიჯანელების ენა თურქულენოვანია, ის მხოლოდ ამ ხალხისთვის არაა დამახასიათებელი და თუმცა მისი კულტურის ღერძია როგორც ენა, მაგრამ ის არ არის მხოლოდ მისი კულტურის ცენტრი. ამდენად ეს კულტურა ეროვნული კი არ არის, არამედ, თუ შეიძლება ასე ითქვას, ზოგადთურქულია. თუ ამ არგუმენტს სარწმუნოდ მივიჩნევთ და ვადიარებთ ქართული კულტურის, როგორც ეროვნული კულტურის, არსებობის აქტს, მაშინ უნდა გამოვიკვლიოთ მისი ხასიათი, ვაჩვენოთ მისი სპეციფიკა, არის თუ არა კულტურის სხვა ფორმებისგან აბსოლუტურად დამოუკიდებელი ტიპი, ან, თუ შეიძლება, მივაკუთვნოთ ამა თუ იმ ზოგად კულტურულ ტიპს. წიგნის ავტორი აყენებს საკითხს არის თუ არა ქართული კულტურა კულტურის სხვა ფორმებისაგან აბსოლუტურად დამოუკიდებელი ტიპი, ან, თუ შეიძლება, მივაკუთვნოთ ამა თუ იმ ზოგად კულტურის ტიპს, ვთქვათ, ახლო აღმოსავლეთის კულტურას. ქართული და ახლო-აღმოსავლეთის კულტურების შედარებისას უშუალოდ გვეცემა თვალში მათი ინტენსიური ურთიერთობები მთელი ისტორიის მანძილზე. მათ ისტორიამ მეზობლად ყოფნა არგუნა ერთ გეოგრაფიულ არეალში და, რასაკვირველია, ამ კულტურებს შორის კონფლიქტებთან ერთად ადგილი ჰქონდა დიალოგსაც. ვიდრე ირანში ფეხს მოიკიდებდა ისლამი, ქართულ კულტურას მასთანაც ინტენსიური ურთიერთობა ჰქონდა, რომელიც შემდეგაც გაგრძელდა. ქართულ კულტურაზე ამ კულტურის ცალკეული ელემენტების გავლენა და კვალი აშკარაა. თუმცა ასევე აშკარაა ამ კულტურის რელიგიური საფუძვლების განსხვავება. ქართული კულტურა ქრისტიანული კულტურაა. ხოლო არაბული და სპარსული, მოგვიანებით თურქულიც - მაჰმადიანური. რასაკვირველია, რელიგიური განსხვავებულობა აისახებოდა მათ ცხოვრების წესზე, მათ ღირებულებით ორიენტაციაზე და სხვა, მაგრამ აქ გასათვალისწინებელია ერთი გარემოება,

¹ ა. ყულიჯანაშვილი, „კულტურის თეორია“, გამომცემლობა „უნივერსალი“, 2009, გვ. 320

ქრისტიანობაცა და მაჰმადიანობაც ბიბლიური რელიგიებია, რაც იმას ნიშნავს, რომ მათში იგივეობრივი თუ არა, მსგავსი მომენტების დაფიქსირებაა შესაძლებელი. შუა საუკუნეების ქრისტიანულ და მაჰმადიანურ კულტურებში შესაძლებელია არსებითი მსგავსების მოძებნა, მაგალითად ორივე კულტურისათვის დამახასიათებელია: მატერიალურის უარყოფა და სულიერების პრიმატი, თეოცენტრიზმი და კოლექტივიზმი საპირისპიროდ ანთროპოცენტრიზმისა და ინდივიდუალიზმისა, ასევე ნიშანდობლივია ინტუიტიურობა და ინერტულობა და გამორიცხულია რაციონალურობა და დინამიზმი და სხვა. შეიძლება ვთქვათ, ზოგად კულტურული ნიშნებით ქართულ კულტურასა და ისლამურ კულტურას შორის არსებითი მსგავსებაა კულტურის ისტორიის ამ ეტაპზე. ასეთივე მსგავსება, როგორც ვთქვით, არა საკუთრივ ქართული კულტურის ბუნებიდან მომდინარეობს, არამედ დამახასიათებელია შუა საუკუნეებისათვის მთლიანად. ქართული კულტურის არსებითი განსხვავება არაბულ-მუსლიმანური კულტურისაგან მოგვიანებით ხდება, როცა ქართული ქრისტიანული კულტურა იმსჭვალემა ანტიკური ბერძნული კულტურის რაციონალური სულით. უნდა გავიხსენოთ შპენგლერის ტიპოლოგიაში ერთი შეხედვით უცნაური კულტურის ტიპი, ბიზანტიურ-არაბული. შპენგლერის მოსაზრებით, ბიზანტიურ-ქრისტიანურ და არაბულ-მუსლიმურ კულტურას საფუძვლად აქვს მაგიური სული, რომელიც სხეულებრივის მკაცრი უარყოფით გამოირჩევა თავს. ისიც ცხადია, რომ, როცა ქართული ქრისტიანული კულტურა იმსჭვალემა ანტიკური ბერძნული კულტურის რაციონალური სულით და ქრისტიანული და ანტიკური ღირებულებების შერწყმით, ამას მოსდევს მთელი რიგი ცვლილებები ადამიანთა ცხოვრების ყველა სფეროში, რაც არ განხორციელებულა მაჰმადიანურ კულტურებში.

ნეოპლატონიზმისა და კონკრეტულად არეოპაგეტიკული იდეები ფართო გავრცელებას ჰპოვებს ქართულ კულტურაში. ერთი სამეცნიერო ჰიპოთეზა ფსევდო დიონისე არეოპაგელის „არეოპაგეტიკულ“ ტრაქტატებს ასახელებს რენესანსის თეორიულ ბაზად, რომლის ნამდვილ ავტორად ქართველ პეტრე იბერს მიიჩნევენ. დავით აღმაშენებლის მეფობის პერიოდის საქართველოში იყალთოსა და გელათის აკადემიებში ხდება ბერძნული ფილოსოფიის ინტენსიური თარგმნა და შესწავლა. ამ პერიოდში მოღვაწეობენ ქართველი ფილოსოფოსები ეფრემ მცირე, იოანე პეტრიწი, არსენ იყალთოელი და სხვები. ვითარდება საერო ლიტერატურა, სიცოცხლის სიყვარული, სილადე, ცხოვრებისადმი ხალისიანი, ესთეტიკური დამოკიდებულება. თამარ მეფე აუქმებს სიკვდილით დასჯას, რომელიც ადამიანის აღიარებისა და პატივისცემის მაუწყებელია. ქართველებს ბერძნულ კულტურასთან ჯერ კიდევ ანტიკურ ხანაში ჰქონდა მჭიდრო ურთიერთობა, საქართველოს ტერიტორიაზე ბერძნული პოლისებიც კი არსებობდა, ფაზისის აკადემია ბერძნული კულტურის მნიშვნელოვანი კერა იყო საქართველოში, ქართველების ისტორიულ მეხსიერებაზე ამ ურთიერთობებს არ შეიძლება უკვალოდ ჩაეველოთ. მოკლედ, რენესანსის პერიოდამდეც კი უცხო არ იყო ბერძნული ფილოსოფია ანუ ანტიკური კულტურის რაციონალური მხარე. ვერ ვიტყვით, რომ ქართულ კულტურაში ევროპული კულტურის რენესანსული ეტაპი მთლიანად განხორციელდა, მაგრამ მაინც უნდა აღვნიშნოთ, რომ რენესანსისათვის დამახასიათებელი ძირითადი ასპექტები ქართულ კულტურაში შეინიშნება.

ქართული კულტურა ტიპოლოგიურ მსგავსებას ამჟღავნებს ევროპულ კულტურასთან, თუმცა მრავალი პარამეტრით განსხვავდება მისგან, შეიძლება ვთქვათ, რომ იგი ევროპული კულტურის ხმელთაშუაზღვის აუზის კულტურის ერთ-ერთი წარმომადგენელია.

ვიკტორ ნოზაძე თავის ნაშრომში „ვეფხისტყაოსანის ვარსკვლავთმეტყველება“¹ წერს: „ზოდიაკოთა შესახებ სწავლის წარმოშობა ბაბილონში უნდა ვეძიოთ, იქ, სადაც ევროპიული კულტურის ჩანასახია მოცემული. სუმმერ-ბაბილონელთა ასტრონომია არა მარტო ვარსკვლავთთაყვანისცემას (ასტროლატრია) და ასტროლოგიას ემსახურებოდა, არამედ მან კალენდარი და ქრონოლოგიაც შექმნა. ბაბილონი იყო სამშობლო ასტრონომიული მეცნიერებისა, დედა ასტროლოგიისა, რომლის მოზიარე შემდეგ მთელი მსოფლიო გახდა. სპარსეთი, ინდოეთი, ჩინეთი, ეგვიპტე - ეს მოწინავე ქვეყნები და ბოლოს ევროპა, - ბაბილონურ-ქალდეური მეცნიერებებით იკვებებოდა. ზოდიაკოთა სახელნი შექმნილნი არიან ბაბილონში 4-3 ათას წლებში ქრისტეს წინ.“

ვიკტორ ნოზაძე აღნიშნულ ნაშრომში „ვეფხისტყაოსანის ვარსკვლავთმეტყველება“² იმოწმებს აკადემიკოს რ. ბერთელოს, რომ ასტროლოგიური ნაწერები ბაბილონის ისტორიაში ცნობილია უკვე VIII საუკუნეში ქრისტეს დაბადებამდე. ეს მეცნიერება ქალდეანთა, ქალდეან-ასირიელთა, ქალდეან-ირანელთა შორის იყო სასახლის მეცნიერება, ხოლო მას შემდეგ, რაც ასტროლოგია ძველ საბერძნეთში შეითვისეს (III ს-დან ქრისტეს წინ), ალექსანდრე მაკედონელის ლაშქრობათა შედეგად, იგი ფართოდ გავრცელდა და სავაჭრო ხელობადაც გადაიქცა.

¹ ვ. ნოზაძე, „ვეფხისტყაოსანის ვარსკვლავთმეტყველება“, ტომი II, თბ., 2005, გვ. 37.

² ვ. ნოზაძე, „ვეფხისტყაოსანის ვარსკვლავთმეტყველება“, ტომი II, თბ., 2005, გვ. 45

როგორც ვიკტორ ნოზაძე აგვიღწერს „ვეფხისტყაოსანის ვარსკვლავთმეტყველებაში“, ევროპული კულტურა დიდად არის დავალებული ხმელთაშუა ზღვის ქვეყნების ძველი კულტურებიდან. ფტოლემელთა სამეფო გვარის დროს, ეგვიპტეში ქალაქ ალექსანდრიაში, ფილადელფოსის მიერ დაარსებულ მუზეუმში დაიწყო ასტრონომიისა და ასტროლოგიის აყვავება, სადაც ეკვატორი დაადგინეს, აქ მასწავლებლობდა ასტრონომიის ნამდვილი დამაარსებელი, ასტრონომიის მამა ჰიპარხოს ნიკეანელი (ქრისტეს წინ 160-126 წლები), რომელმაც შეადგინა თხზულება უძრავ ვარსკვლავთა და მნათობთა წესრიგის შესახებ. ამ მოძღვრებას დაემყარა შემდეგ უდიდესი ასტრონომოსი, კლაუდიოს ფტოლემიოსი, რომელმაც დაწერა ასტრონომიული ბიბლია. ალექსანდრიელმა სწავლულებმა გამოიმუშავეს შეხედულება, რომ დედამიწა მრგვალია და ტრიალებს თავისი ღერძის გარშემო 24 საათის განმავლობაში. მათი აზრით, მსოფლიოში მზეს ეკავა ცენტრალური მდგომარეობა. როგორც ვიკტორ ნოზაძე გვიხსნის „ვეფხისტყაოსანის ვარსკვლავთმეტყველებაში“, ეს შეხედულება იმდენად დაუჯერებელი და უცხო, იმდენად შეუთვისებელი და გაუგებარი, რომ მან ძველი სწავლა ვერ შეარყია. ესპანეთისა, სიცილიისა და ბიზანტიის პირდაპირი გავლენით ევროპა გაეცნო ისლამურ კულტურასა და მეცნიერებას, არაბულიდან ნათარგმნ თხზულებათა მეოხებით. შემდეგ კი პირდაპირი შეხებითაც ჯვაროსანთა ომების დროს.

ალექსეი ლოსევი „აღმოსავლური რენესანსი“¹ ამბობს: „ქართულ რენესანსს საფუძვლად უდევს ნეოპლატონიზმი, განსაკუთრებით კი პროკლეს ფილოსოფია. ეს უნდა ჩაითვალოს დიდად მნიშვნელოვან აღმოჩენად, რადგან იგი ჩვენ საშუალებას გვაძლევს უფრო მიუახლოვდეთ იტალიურ რენესანსსაც.

მეორე, საქართველოში ნეოპლატონიზმში ათვისებული იქნა არეოპაგიტის შუქზე, ესე იგი არა როგორც შიშველი, წარმართული მსოფლმხედველობა, არამედ როგორც პროკლეს დიალექტიკის ქრისტიანულ-თეისტური გადამუშავება და გასულიერება. არეოპაგიტისა საქართველოსი (და შემდგომ სხვა ადგილებშიც) გადამწყვეტად უშლიდა ხელს უძველესი წარმართული სიბრძნის აღდგენას და ეხმარებოდა საეკლესიო ღვთისმეტყველებას დოგმატური მოძღვრების გაღრმავებასა და სიცოცხლის ერთნაირად ქცევაში. მხოლოდ ერთმა არეოპაგიტულმა ტრაქტატმა, კერძოდ, კი „საეკლესიო იერარქიის შესახებ“, სამუდამოდ აკრძალა არეოპაგიტის ყოველგვარი წარმართული განმარტება.“

კულტურის ისტორიის ის ეტაპი, რომელშიც აშკარაა ქართული კულტურის დაცემა ევროპული კულტურისგან არის ახალი დრო. ახალ დროში ხდება ახალი მეცნიერული პარადიგმის დაფუძნება, სამყაროს მეცნიერული განხილვა, დამყარებული სუბიექტის აქტივობაზე. რამაც თავის მხრივ მოიტანა სოციალურ-პოლიტიკური და მენტალური ცვლილებები. ფაქტიურად თანამედროვე ევროპული ღირებულებები ამ ეტაპზე ჩამოყალიბდა. ამ დროს მოხდა ტრადიციული საზოგადოების გარდაქმნა მოდერნულ საზოგადოებად. კოლექტივისტურ საზოგადოებას ინდივიდუალისტური საზოგადოება ცვლის. იცვლება მმართველობის ტრადიციული ფორმა ახალი დემოკრატიული პრინციპებით. ფორსირებულად მიმდინარეობს ინდუსტრიალიზაცია და ურბანიზაცია, მკვიდრდება მეცნიერებისა და ტექნიკის კულტი და სხვა. ქართული კულტურა ამ პროცესების მიღმა დარჩა, თუმცა დაგვიანებით და ისიც არა საკუთარი ნებითა და ძალისხმევით, მასში აღწევს ახალი დროის ევროპული კულტურის ზოგიერთი მომენტი, მაგალითად განმანათლებლური იდეები, რომელთა იმპორტს თერგდალეულები ეწეოდნენ რუსეთის გავლით, მეცნიერების ფუნდამენტური დარგების განვითარება, პირველი ქართული უნივერსიტეტის შექმნა, ინდუსტრიალიზაცია და ურბანიზაცია მეოცე საუკუნეში და სხვა. მაგრამ ქართულმა კულტურამ დღემდე ვერ შეძლო ევროპული ლიბერალურ-დემოკრატიული ღირებულებების გათავისება.

დასკვნის სახით შეიძლება ითქვას, რომ ქართული კულტურა ტიპოლოგიურ მსგავსებას ამჟღავნებს ევროპულ კულტურასთან, თუმცა მრავალი პარამეტრით განსხვავდება მისგან, შეიძლება ვთქვათ, რომ ქართული კულტურა ევროპული კულტურის ხმელთაშუა ზღვის აუზის კულტურის ერთ-ერთი წარმომადგენელია.

ლიტერატურა:

1. ა. ყულიჯანაშვილი, „კულტურის თეორია“, გამომცემლობა „უნივერსალი“, 2009;
2. ვ. ნოზაძე, „ვეფხისტყაოსნის ვარსკვლავთმეტყველება“, ტომი II, თბ., 2005;
3. ა. ლოსევი, „აღმოსავლური რენესანსი“, გამომცემლობა „აჭარა“, ბათუმი, 2005.

¹ ა. ლოსევი, „აღმოსავლური რენესანსი“, გამომცემლობა „აჭარა“, ბათუმი, 2005, გვ. 41

PROBLEM OF TYPOLOGICAL BELONGING OF THE GEORGIAN CULTURE ACCORDING TO VIKTOR NOZADZE'S OPINION

**Klara Elchibegashvili, Gori State Teaching University, Professor
RESUME**

The question of researching the Georgian culture must be found out in the ancient centuries. Lots of theories exist about the Georgian nation and the Georgian language, but in spite of studying, many items remain still mysterious. It is possible that the origin of the Georgian nation deals with the Caldevians, the Shummers or the Khetians. There is no doubt that the Georgian language is the ancient one due to its the earliest written language, which is not similar to any other languages. The Georgian culture is rarely debated about in foreign leading scientific centers and there is no systematic analyses of it. As for interests of Georgian academic societies from this point of view, they are only interested in studying historiography of the Georgian culture. It occurs its similarity to the European one. Although it is different from it with lots of parameters. It can be said that the Georgian culture is among the representatives of the culture of the Mediterranean Sea pool.

საჯარო-კერძო პარტნიორობის ნორმატიულ-სამართლებრივი და ინსტიტუციური უზრუნველყოფა საქართველოში

მერაბ ვანიშვილი, გორის სახელმწიფო სასწავლო უნივერსიტეტი, ასოცირებული პროფესორი

E-mail: merabvanishvili@yahoo.com

ნინო ვანიშვილი, საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტი, უფროსი მასწავლებელი, ბიზნესის ადმინისტრირების აკადემიური დოქტორი

E-mail: ninivanishvili@yahoo.com

დავით ხაჭაპურიძე, საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტი, დოქტორანტი

E-mail: davitkhachapuridze@gmail.com

ყურადღებისა და ინტერესის გადიდება საჯარო-კერძო პარტნიორობის კონცეფციისადმი ქვეყნის უმაღლეს სამთავრობო დონეზე გამოიწვია სკპ-ის პროექტების რეალიზაციისათვის აუცილებელი სისტემის აქტიური ფორმირება. ასეთი სისტემა მოიცავს ნორმატიულ-სამართლებრივ უზრუნველყოფას და შესაბამისი ინსტიტუციური გარემოს ჩამოყალიბებას.

უკანასკნელ წლებში გაწეული ძალისხმევით მიუხედავად, საქართველო იმყოფება სკპ-ის პროექტების რეალიზაციისათვის აუცილებელი სისტემის შექმნის რთული პროცესის მხოლოდ საწყის ეტაპზე. ამავე დროს, საქართველოში უკვე შეინიშნება გარკვეული პროგრესი სკპ-ის პროექტების მხარდაჭერის ინსტრუმენტებით ინვესტორთა აღჭურვის სფეროში ხელისუფლების როგორც ცენტრალურ, ასევე მუნიციპალურ დონეებზე. კერძოდ, საქართველოს პარლამენტის მიერ უკანასკნელ პერიოდში მიღებულ იქნა რიგი კანონებისა, რომლებსაც პირდაპირ თუ არაპირდაპირ კავშირი აქვთ სკპ-ის ცალკეულ ფორმებთან და ასპექტებთან [1-16]. ამან შექმნა აუცილებელი ნორმატიულ-სამართლებრივი ბაზა სკპ-ის პროექტების რეალიზაციისათვის.

ბოლო რამდენიმე წელია სახელმწიფო სერიოზულ ნაბიჯებს დგამს საქართველოში სკპ-ის განვითარების მიზნით კეთილსასურველი გარემოს შესაქმნელად. შეიძლება აღინიშნოს, რომ საქართველოში ადგილი აქვს თანმიმდევრულ მოძრაობას კლასიკური საპროექტო დაფინანსების სქემების ანუ სკპ-ის დასავლური მოდელის დანერგვის მიმართულებით. ამასთან, სკპ-ის მექანიზმის გამოყენებისას სახელმწიფო, როგორც წესი, შემოიფარგლება კერძო კომპანიების მოზიდვით თავისი ფუნქციების ნაწილის განსახორციელებლად, და ამ კომპანიებს გადასცემს სახელმწიფო საკუთრების ობიექტებში ინვესტირების უფლებას.

სკპ-ის ფაქტობრივი ჩამოყალიბება საქართველოში დაიწყო რამოდენიმე წლის წინ ისეთი ახალი ინსტიტუტების გამოჩენით, როგორიცაა: საქართველოს მუნიციპალური განვითარების ფონდი (1997 წ.), საქართველოს ეროვნული საინვესტიციო სააგენტო (2002 წ.), თავისუფალი ინდუსტრიული ზონები (2007 წ.), თავისუფალი ტურისტული ზონები (2010 წ.), საინფორმაციო ტექნოლოგიური ზონები (2010 წ.), სს „საპარტნიორო ფონდი“ (2011 წ.).

საგულისხმოა, რომ საქართველოს მუნიციპალური განვითარების ფონდის შექმნა (1997 წ.) გახდა სკპ-ის მექანიზმის განვითარებისადმი სახელმწიფოს ინტერესის მნიშვნელოვანი პოლიტიკური მაჩვენებელი. მუნიციპალური განვითარების ფონდი არის საჯარო სამართლის იურიდიული პირი, რომლის მიზანია ხელი შეუწყოს ადგილობრივი თვითმმართველობის ორგანოების ინსტიტუციურ და ფინანსურ შესაძლებლობათა გაძლიერებას, ადგილობრივ ინფრასტრუქტურასა და მომსახურებაში სახსრების ინვესტირებას, ადგილობრივი მოსახლეობის ძირითადი ეკონომიკური და სოციალური მომსახურების მდგრად საფუძველზე გაუმჯობესებას, განახლებადი ენერგიების ობიექტების განვითარებას, იძულებით გადაადგილებული პირებისათვის მყარი ეკონომიკური ბაზის შექმნას, საირიგაციო და სადრენაჟო სისტემების რეაბილიტაციას, სახელმწიფო პროგრამის ფარგლებში საქართველოს იურიდიული და ფიზიკური პირებისათვის შეღავათიანი სესხების გაცემის უზრუნველყოფას, უცხო ქვეყნებისა და საქართველოს ფიზიკური და იურიდიული პირებისათვის ბიზნესის განვითარების მიზნით ტექნიკური დახმარების გაწევას, საქართველოში კონფლიქტის შედეგად მოსახლეობისა და ინფრასტრუქტურისათვის მიყენებული ზარალის აღმოფხვრას.

ზემოაღნიშნული მიზნების მისაღწევად ფონდი თანამშრომლობს ადგილობრივი თვითმმართველობის ორგანოებთან, უცხო ქვეყნებისა და საქართველოს ფიზიკურ და იურიდიულ პირებთან და მოსახლეობასთან, ახდენს სახსრების მობილიზებას საერთაშორისო ორგანიზაციებიდან, დონორი სააგენტოებიდან და უცხო ქვეყნებიდან, ცენტრალური და ადგილობრივი თვითმმართველობის ორგანოებიდან და სხვა ორგანიზაციებიდან.

ადგილობრივი და რეგიონული ინფრასტრუქტურისა და მომსახურების სფეროში ფონდის მიერ განხორციელებული პროექტების მასშტაბურობასა და მნიშვნელოვანებაზე ნათელ წარმოდგენას გვიქმნის 2013 წლის განმავლობაში ფონდის მიერ განხორციელებული სამუშაოების შედეგები. ანგარიშიდან ირკვევა, რომ ფონდმა თავისი მისიის ფარგლებში საქართველოს მასშტაბით ათობით მნიშვნელოვანი ინფრასტრუქტურული პროექტი განახორციელა შემდეგი ძირითადი მიმართულებებით [17]:

იძულებით გადაადგილებულ პირთა მხარდაჭერა: ანგარიშის თანახმად, ფონდმა 2013 წლის განმავლობაში საქართველოს სხვადასხვა მუნიციპალიტეტებში (ზესტაფონში, ფოთში, ზუგდიდში, მარნეულში, ქარელში, გორში, თერჯოლში, კასპში, მცხეთაში, წყალტუბოში, ქუთაისსა და ვანში), იძულებით გადაადგილებულ პირთა საცხოვრებელი პირობების გაუმჯობესების მიზნით, 16 საცხოვრებელი სახლი ააშენა, 11 კორპუსს კი რეაბილიტაცია ჩაუტარა. ამასთან, 12 სოფელში განხორციელდა წყალმომარაგებისა და სანიაღვრე სისტემის რეაბილიტაცია, ჯამში, აღნიშნული პროექტებისათვის ფონდმა 9 მლნ ლარი დახარჯა.

გარდა ამისა, 2013 წელს ფონდმა დაიწყო ისეთი მნიშვნელოვანი პროექტი, როგორიც სალთვისი-ტირიფონის საირიგაციო სისტემის რეაბილიტაციაა. კონფლიქტის ზონაში მდებარე სალთვისი-ტირიფონის საირიგაციო სისტემაზე მუშაობა განადგვითი პროცესის ფონზე მიმდინარეობდა. საირიგაციო სისტემის რეაბილიტაციის საპროექტო ღირებულება 13 365 ათასი ლარია. ტირიფონის მაგისტრალური არხის რეაბილიტაციის შედეგად, 23 სოფლის 8500 ჰა მიწა მოირწყვება, სალთვისის სარწყავი სისტემის რეაბილიტაციის შედეგად კი - 16 სოფლის 9700 ჰა. პროექტის რეალიზების შედეგად, აღნიშნულმა სოფლებმა უკვე შეძლეს მიწის ნაკვეთების მორწყვა.

თბილისი-რუსთავის ავტომაგისტრალის მშენებლობა: 2013 წელს ფონდმა ისეთ მნიშვნელოვან პროექტზე გამოაცხადა ტენდერი, როგორიც თბილისი-რუსთავის ავტომაგისტრალის მშენებლობაა. ფონდის ახალი ხელმძღვანელობის ძალისხმევამ, რომ ტენდერები გამჭვირვალე და კონკურენტუნარიან გარემოში ჩატარებულიყო, შედეგი გამოიღო. შესაბამისად, განმეორებით ტენდერში, უპრეცედენტო მაღალი აქტივობა დაფიქსირდა და სატენდერო დოკუმენტაცია 41-მა კომპანიამ შეიძინა.

ფონდის ხელმძღვანელობის ძალისხმევის შედეგად, თბილისი-რუსთავის ავტომაგისტრალის მშენებლობასთან დაკავშირებით კანონით გათვალისწინებული ყველა მოთხოვნა უკვე დაკმაყოფილებულია. კერძოდ: აღმოიფხვრა პროექტში არსებული ყველა ხარვეზი, გადაიჭრა საკუთრების პრობლემასთან დაკავშირებული საკითხები, მიღებულია მშენებლობის ნებართვა, მნიშვნელოვნად შემცირდა პროექტის ღირებულება, რომელიც ხელოვნურად იყო გაზრდილი. განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია, რომ აზიის განვითარების ბანკთან მიღწეულ იქნა შეთანხმება ავტომაგისტრალის მშენებლობაზე 100%-ით ადგილობრივი მუშა-ხელის დასაქმებაზე.

მასშტაბური ნაპირსამაგრი სამუშაოების ცხენისწყალზე, ანაკლიასა და ბათუმში: ფონდმა 2013 წლის პირველ ნახევარში, სხვა მნიშვნელოვან პროექტებთან ერთად, მასშტაბური ნაპირსამაგრი სამუშაოები დაიწყო. უკვე დასრულდა ცაგერის მუნიციპალიტეტში მდინარე ცხენისწყლის ნაპირსამაგრი სამუშაოები, რომლის ღირებულებაც 3 მლნ ლარია. დაიწყო ანაკლიის ნაპირდამცავი ნაგებობების მშენებლობა, რომლის საკონტრაქტო ღირებულება 15 მლნ ლარია. ამჟამად კი ბათუმის ნაპირდაცვის სამუშაოებთან დაკავშირებული შესყიდვის პროცედურები მიმდინარეობს.

წყალმომარაგების სისტემის რეაბილიტაცია საქართველოს ქალაქებში: ანგარიშის მიხედვით, ფონდის საქმიანობა აქტიური და მასშტაბური იყო წყალმომარაგების სისტემის რეაბილიტაციის კუთხითაც. კერძოდ, 6 თვის განმავლობაში 17 ქალაქსა და 5 დაბაში მოწესრიგდა წყალმომარაგების სისტემა, რაზეც 12 500 ათასი ლარი დაიხარჯა.

საავტომობილო გზების რეაბილიტაცია: ასევე, განხორციელდა საავტომობილო გზების მშენებლობა და რეაბილიტაცია. კერძოდ, 7 მუნიციპალიტეტში მიმდინარეობს საავტომობილო გზების სარეაბილიტაციო სამუშაოები 8.2 მლნ ლარის საერთო ღირებულებით.

ტურისტული და კულტურული ცენტრების რეაბილიტაცია: ფონდმა კახეთსა და იმერეთში, მსოფლიო ბანკის მხარდაჭერით, ტურისტული ინფრასტრუქტურის განვითარების კუთხით, ათობით პროექტი დაიწყო. მათ შორის, კულტურული მემკვიდრეობის ძეგლებთან ინფრასტრუქტურის მოწყობა და ტურისტულ ცენტრებში ქუჩებისა და შენობების რეაბილიტაცია.

აღსანიშნავია, რომ ახალი მენეჯმენტის წყალობით, მოკლევადიანი პერიოდის განმავლობაში ფონდმა მოაგვარა მნიშვნელოვანი სისტემური პრობლემები, კერძოდ: ათობით პროექტზე აღმოიფხვრა საკუთრების პრობლემასთან დაკავშირებული საკითხები, რომელიც წინა მენეჯმენტის პირობებში სრულად იყო იგნორირებული; ყველა პროექტზე მიღებულია მშენებლობის ნებართვა, რომელიც აქამდე არ არსებობდა; შემცირდა ხელოვნურად გაბერილი საპროექტო ღირებულებები; მოხდა არაერთი უხარისხო პროექტის კორექტირება და გასწორდა ასევე უხარისხოდ შესრულებული სამუშაოები [18].

მუნიციპალური განვითარების ფონდის 2014 წლის ბიუჯეტი განისაზღვრა 250 მილიონი ლარით, რომლითაც განხორციელდება დონორების მიერ დამტკიცებულ 3 ან 4 წლიანი პროგრამები. 2014 წლის ბიუჯეტში არის აზიის განვითარების ბანკის მიერ დაფინანსებული მდგრადი ურბანული განვითარების პროგრამაც, რომლის ფარგლებში განხორციელდება თბილისი-რუსთავის ავტომაგისტრალის მშენებლობა, დაგეგმილია მეტროსადგურ უნივერსიტეტის მშენებლობა, მიმდინარეობს ანაკლიის პირველი ფაზის ნაპირდაცვითი სამუშაოები, ასევე დაფინანსდება მეორე ფაზის მშენებლობა. ამ პროგრამაში მოიაზრება ბათუმის ნაპირდაცვითი პროექტიც [19].

დაბოლოს, ამჟამად ფონდი მუშაობს მსოფლიო ბანკთან რეგიონული და მუნიციპალური განვითარების ახალი პროგრამის დასაწყებად. საქართველოს მთავრობასა და მსოფლიო ბანკს შორის ეს სესხი, სავარაუდოდ, ივნისში გაფორმდება. ზუსტი თანხა განსაზღვრული არ არის, მაგრამ დაახლოებით 80 მლნ აშშ დოლარამდე იქნება. ამ პროგრამაში პრიორიტეტები იქნება მუნიციპალური ინფრასტრუქტურა, რაშიც შედის მუნიციპალური გზები, გარე განათება, წყალმომარაგების სისტემა, ასევე სახელმწიფოსა და კერძო სექტორს შორის თანამშრომლობა, რაც გულისხმობს საჯარო ინფრასტრუქტურის განვითარებას და კერძო სექტორის წახალისებას.

საქართველოში სკპ-ის კიდევ ერთ ქმედით ინსტიტუციურ ინსტრუმენტად შესაძლოა იქცეს 2011 წელს დარეგისტრირებული სს „საპარტნიორო ფონდი“, რომელიც არის სახელმწიფო საინვესტიციო ფონდი. ფონდს მინიჭებული აქვს საერთაშორისო სარეიტინგო სააგენტო Fitch-ის რეიტინგი „BB“, რაც საქართველოს საკრედიტო რეიტინგის თანასწორია. „საპარტნიორო ფონდი“ შეიქმნა სატრანსპორტო, ენერგეტიკისა და ინფრასტრუქტურის სფეროში არსებული მსხვილი სახელმწიფო საწარმოების კონსოლიდაციის ბაზაზე. ფონდის მთავარი დანიშნულებაა საქართველოში ინვესტიციების წახალისება საინვესტიციო პროექტების განვითარების საწყის ეტაპზე თანამონაწილეობის გზით (კაპიტალში თანაინვესტირება, სუბორდინირებული სესხი და ა.შ.).

„საპარტნიორო ფონდის“ საქმიანობა ხორციელდება ორი ძირითადი მიმართულებით:

1. აქტივების მართვა - ფონდის ჯამური აქტივები 5 მლრდ ლარს აღემატება. ფონდის აქტივების პორტფელი შედგება შემდეგი სტრატეგიული მნიშვნელობის კომპანიებისაგან: საქართველოს რკინიგზა - 100% წილი (ჯამური აქტივები 2,8 მლრდ ლარი); საქართველოს ნავთობისა და გაზის კორპორაცია - 100% წილი (ჯამური აქტივები 878,3 მლნ ლარი); საქართველოს სახელმწიფო ელექტროსისტემა - 100% წილი (ჯამური აქტივები 1,0 მლრდ ლარი); ელექტროენერგეტიკული სისტემის კომერციული ოპერატორი (ესკო) - 100% წილი (ჯამური აქტივები 33,8 მლნ ლარი); სს თელასი - 24.5% წილი.

2. საინვესტიციო საქმიანობა - ამჟამად ფონდის პორტფელშია რამდენიმე პროექტი ეკონომიკის სხვადასხვა სექტორში, რომელთა ჯამური ღირებულება აღემატება 1 მილიარდ აშშ დოლარს. ფონდი უფლებამოსილია განახორციელოს ინვესტიცია მხოლოდ საქართველოში და მისი სტრატეგია მიმართულია კერძო ინვესტორების მოზიდვასა და მხარდაჭერაზე. ფონდისათვის მნიშვნელოვანია კომერციულად მომგებიანი პროექტების მხარდაჭერა საქართველოს ეკონომიკის პრიორიტეტულ სექტორებში, რომლებიც გამოირჩევა განვითარების დიდი პოტენციალით, მათ შორის, შემდეგ სექტორებში: აგრობიზნესი, ენერგეტიკა, ინფრასტრუქტურა და ლოგისტიკა წარმოება, უძრავი ქონება და ტურიზმი [20].

საინვესტიციო პროექტის იდეის გენერირება და ინიცირება შესაძლებელია მოხდეს: 1. კერძო ინვესტორის ინიციატივის საფუძველზე, ან 2. ფონდის ინიციატივით. 1-ელ შემთხვევაში ინვესტორი წარმოადგენს პროექტს, რომელსაც ფონდი განიხილავს, ხოლო მე-2 შემთხვევაში ფონდი თავად ეძებს კერძო ინვესტორს კონკრეტული პროექტისთვის, წინასწარ განხორციელებული ტექნიკურ-ეკონომიკური მიზანშეწონილობის კვლევის საფუძველზე. დაფინანსებისთვის განიხილება მხოლოდ კომერციულად მიზანშეწონილი პროექტები, რომლებსაც გამოცდილი პარტნიორები ან დაქირავებული სპეციალიზებული ოპერატორები მართავენ.

ფონდი ფინანსურ პარტნიორობას უწევს კერძო ინვესტორებს, რაც საშუალო- და გრძელვადიან თანადაფინანსირებაში გამოისახება. იგი პასიური პარტნიორის როლში იღებს მონაწილეობას როგორც Greenfield (ახალი ბიზნეს ინიციატივები), ისე Brownfield (ინვესტიცია არსებულ ბიზნესში) პროექტებში, წინასწარ განსაზღვრული გასვლის სტრატეგიით. ფონდი პროექტში თავისი მონაწილეობის პარალელურად, ასევე ხელს უწყობს პროექტებისათვის უპირატესი დაფინანსების მოპოვებას კომერციული წყაროებიდან და საერთაშორისო ფინანსური ინსტიტუტებიდან. დაფინანსება ფონდის მხრიდან ხდება კაპიტალში მონაწილეობით და ზოგიერთ შემთხვევაში სუბორდინირებული (კონვერტირებადი და არაკონვერტირებადი) სესხების მეშვეობით.

ფონდის თანამონაწილეობა პროექტებში არ უნდა აღემატებოდეს კაპიტალის 50%-ს. დაფინანსებასთან ერთად, ფონდი პარტნიორს და მმართველ გუნდს ეხმარება გრძელვადიანი მდგრადობის მიღწევაში.

ფონდი აფინანსებს კერძო ინვესტორებს შემდეგი პირობების გათვალისწინებით: საპარტნიორო ფონდს შეუძლია განახორციელოს ინვესტიცია მხოლოდ საქართველოში, ყველა სექტორში, მომსახურების სფეროს გარდა; ფონდი ახორციელებს ინვესტიციებს მხოლოდ კომერციულად მომგებიან პროექტებში; ფონდი უფლებამოსილია მიიღოს მონაწილეობა კაპიტალში და ასევე გასცეს სუბორდინირებული/უპირატესი სესხები (both convertible and nonconvertible); ფონდის მონაწილეობა პროექტში, იქნება ეს კაპიტალისა თუ სესხის სახით, არ უნდა აღემატებოდეს კერძო ინვესტორის წილს; ფონდის მიზანია მიიღოს მონაწილეობა პროექტებში უმცირესი თანამეწილის სახით, საშუალო- ან გრძელვადიანი პერსპექტივით.

პროექტების შერჩევა ხდება შემდეგი ძირითადი კრიტერიუმებით: პარტნიორს უნდა ჰქონდეს ფინანსური რესურსი კაპიტალის სახით, პროექტის ნაწილის დასაფინანსებლად; წარმოდგენილი უნდა იყოს პროექტის ეკონომიკურ-ტექნიკური დასაბუთება (ბაზრის კვლევა); ფონდის წილი არ უნდა იყოს მთლიანი ინვესტიციის 50%-ზე მეტი; პროექტიდან ფონდის გასვლა უნდა იყოს შესაძლებელი 3-7 წლის განმავლობაში.

ფონდის მთავარი სპეციფიკა და უმთავრესი პრიორიტეტი ისაა, რომ სწორად გათვლილი და თანმიმდევრულად განხორციელებული ინვესტირების შედეგად პროექტების წარმატებულად ამუშავება შეუქცევად პროცესად იქცეს და, უკვე პროექტის დასრულებისა და ექსპლუატაციაში გაშვების პარალელურად, ფონდის მთავარი ამოცანა ხდება პროექტიდან გასვლა და პარტნიორთან ერთად ისეთი ინვესტორის მოძებნა, რომელიც პროექტის შემდგომი წარმატებითა და განვითარებით იქნება დაინტერესებული. ასეთი ორი მაგალითი უკვე სახეზეა, კერძოდ, თანამედროვე სასტუმრო-ინფრასტრუქტურული კომპლექსი „ჯინოველნესი“ ახალციხეში და სასტუმრო-ინფრასტრუქტურული კომპლექსი „როიალბატონი“ ყვარელში. ახალციხეში Eurocom Investment Georgia-სთან ერთად განხორციელებულ სასტუმრო-ინფრასტრუქტურულ პროექტში ფონდს ჩაენაცვლა სლოვაკეთის ექსპორტ-იმპორტის ბანკი, ხოლო ყვარელში, ილიას ტბის მიმდებარედ განხორციელებულ ასევე სასტუმრო-ინფრასტრუქტურულ პროექტში - ქართული საფინანსო ინსტიტუტი, კერძოდ, „თიბისი ბანკი“.

ზემოდასახელებულ დასრულებულ ორ სასტუმრო-ინფრასტრუქტურულ პროექტთან ერთად, ასევე დასრულებულია 10 მილიონი აშშ დოლარის საინვესტიციო ღირებულების პროექტი სოფლის მეურნეობის დარგში, კერძოდ, სოფელ კოდაში თანამედროვე ტექნოლოგიებით აღჭურვილი და სანიტარულ-ჰიგიენური ევროპული ნორმების სრული დაცვით გამართული მეღორეობის ფერმა, რომელიც 2014 წლიდან ღორის ხორცზე ადგილობრივ მოთხოვნას 20–25%-ით დააკმაყოფილებს. ეს საკმაოდ მასშტაბური პროექტია, რომელიც თავისი შინაარსით უნიკალურია და სახელმწიფოს, საბანკო სექტორის და მეწარმეთა თანამშრომლობის წარმატებულ მაგალითს წარმოადგენს.

თურქ ინვესტორებთან, კერძოდ, უმსხვილეს თურქულ კომპანია „ჩალიკ ჯგუფთან“ ერთად, მიმდინარეობს მუშაობა გარდაბანში თბოელექტროსადგურის პროექტზე, რომელიც დამოუკიდებელი საქართველოს პირობებში უპრეცედენტო მასშტაბის პროექტია და, ახალი ტექნოლოგიური მიდგომებიდან გამომდინარე, იქნება 50%-ით უფრო ენერგოეფექტური, ვიდრე დღეს ქვეყანაში არსებული თბოელექტროსადგურებია. თავისი 230 მეგავატიანი დადგმული სიმძლავრით ის საკმაოდ წვლილს შეიტანს ელექტროენერგიაზე მზარდი მოთხოვნის დაკმაყოფილების საქმეში. პროექტის მთლიანი საინ-

ვესტიციო ღირებულება 220 მლნ აშშ დოლარამდეა. პროექტი ფონდისა და მისი შვილობილი კომპანიის „საქართველოს ნავთობისა და გაზის კორპორაციის“ ერთობლივი დაფინანსებით ხორციელდება.

ამჟამად დამუშავება-განხილვის პროცესშია სვანეთში, მდინარე ენგურის მთავარ შენაკადზე 210 მეგავატი სიმძლავრის „ნენსკრას“ ჰიდროელექტროსადგურის მშენებლობის პროექტი. ნენსკრას ჰიდროელექტროსადგურის წლიური გამომუშავება იქნება -1,194 მეგავატი საათში. პროექტის სავარაუდო ღირებულებაა 570 მლნ აშშ დოლარი, რომლის 75% დაფინანსდება სესხის სახით. ამ ეტაპზე ფონდი იხილავს პროექტით დაინტერესებული პოტენციური ინვესტორების წინადადებებს, უკვე ჩატარებულია 10 მლნ ლარის ოდენობის მოსამზადებელი სამუშაოები [21].

ფონდის პორტფელს მემკვიდრეობით ერგო პორტ „ლაზიკას“ პროექტიც, რომლის განხორციელების მიზანშეწონილობის საბოლოოდ გადასაწყვეტადაც მიმდინარეობს ინტენსიური კვლევითი სამუშაოები, როგორც საზღვაო-საპორტო ინფრასტრუქტურის და ეკოლოგიაზე მისი ზემოქმედების, ისე პორტის ექსპლუატაციაში გაშვების შემთხვევაში, ქვეყანაში არსებული და პოტენციურად მოზიდვადი ტვირთების დამუშავების მიმართულებით. ყაზახ ინვესტორებთან ერთად, ინტენსიურად მიმდინარეობს ლიკანში „რიქსოსის“ ხუთვარსკვლავიანი სასტუმროს პროექტი, რომლის მთლიანი საინვესტიციო ღირებულებაც 38 მლნ აშშ დოლარს შეადგენს.

ამჟამად ფონდი მონაწილეობს წინანდალში 16 მლნ აშშ დოლარის მთლიანი საინვესტიციო ღირებულების ხუთვარსკვლავიანი სასტუმროს „წინანდალი რედისონის“ პროექტში. ამ სასტუმროს ოპერირებას შემდგომში „რედისონი“ განახორციელებს. ფონდი აქტიურად მუშაობს ასევე ლიკანში, ყაზახ ინვესტორებთან ერთად, 38 მლნ აშშ დოლარის საინვესტიციო ღირებულების „რიქსოსის“ ხუთვარსკვლავიანი სასტუმროს პროექტის განხორციელებაზე.

ფონდი ასევე აქტიურად მუშაობს სატრანსპორტო ინფრასტრუქტურის განვითარების მიმართულებით. 2013 წელს მთავრობის განკარგულებით, ფონდს დაევალა შავიზღვისპირა რეგიონში სატვირთო სატრანსპორტო ინფრასტრუქტურის განვითარების კონცეფციის მომზადება. კონცეფციამ საქართველოს ხელსაყრელი გეოპოლიტიკური მდებარეობით განპირობებული კონკურენტული უპირატესობები უნდა გამოკვეთოს [22].

ეს არის, ფაქტობრივად, ის ძირითადი პროექტები, რომლებიც საპარტნიორო ფონდს აქტიურ ფაზაში აქვს. ამავე დროს, როგორც ანალიზმა გვიჩვენა, საპროექტო განაცხადების განხილვა-დამტკიცების კონსერვატიული და მოუქნელი პროცედურა, რომელიც აერთიანებს სახელმწიფო შეფასებისა (მაკროფილბელი უწყებებისა და მუნიციპალიტეტების ადმინისტრაციების დადებითი დასკვნები) და მოწვეული საინვესტიციო კონსულტანტების შეფასების ფორმებს, ართულებს ფონდთან ურთიერთქმედების პროცედურას. გარდა ამისა, მაღალი „შესვლის ბარიერი“ – (პროექტები სოფლის მეურნეობის სფეროში 5 მლნ ლარიდან, ხოლო არასასოფლო-სამეურნეო სფეროში – 30 მლნ ლარიდან) – გარკვეულად ზღუდავს სკპ-ის განვითარების შესაძლებლობას ნაკლებ მასშტაბურ, მაგრამ არანაკლებ მნიშვნელოვან პროექტებში.

ამჟამად სკპ-ის ფარგლებში წარმოებული საქმიანობა რეგულირდება როგორც ზოგადი კანონმდებლობით (სამოქალაქო, საბიუჯეტო, საგადასახადო, ადგილობრივი თვითმმართველობის, სარკინიგზო, საჰაერო და საზღვაო კოდექსები), ასევე სპეციალური კანონებით, რომელთაც შეიძლება მივაკუთვნოთ: საქართველოს 1994 წლის 28 ოქტომბრის N 557-ის კანონი „მეწარმეთა შესახებ“, საქართველოს 1994 წლის 21 დეკემბრის N 616-ის კანონი „საზღვარგარეთის ქვეყნებისა და კომპანიებისათვის კონცესიების გაცემის წესის შესახებ“, საქართველოს 1996 წლის 12 ნოემბრის N 4473 - ის კანონი „საინვესტიციო საქმიანობის ხელშეწყობისა და გარანტიების შესახებ“, საქართველოს 1997 წლის 30 მაისის N 743 - IIs კანონი „სახელმწიფო ქონების პრივატიზების, ადგილობრივი თვითმმართველი ერთეულის ქონების პრივატიზებისა და სარგებლობის უფლებით გადაცემის შესახებ“, საქართველოს 2002 წლის 19 ივნისის N 1519 - IIs კანონი „საქართველოს ეროვნული საინვესტიციო სააგენტოს შესახებ“, საქართველოს 2006 წლის 30 ივნისის N 3424 - რს კანონი „ინვესტიციების სახელმწიფო მხარდაჭერის შესახებ“, საქართველოს 2009 წლის 3 ნოემბრის N 1940 – IIs კანონი „სახელმწიფო საკუთრებაში არსებული ქონების სარგებლობაში გადაცემის შესახებ“, საქართველოს 2010 წლის 26 ოქტომბრის N 3754 – IIs კანონი „თავისუფალი ტურისტული ზონების განვითარების ხელშეწყობის შესახებ“, საქართველოს 2010 წლის 15 დეკემბრის N 4064 – რს კანონი „საინფორმაციო ტექნოლოგიური ზონების შესახებ“, საქართველოს 2011 წლის 8 აპრილის N 4522 – ის კანონი „სააქციო საზოგადოების - საპარტნიორო ფონდის შესახებ“, საქართველოს 2013 წლის 24 ივლისის N 843 – რს კანონი „საინვესტიციო ფონდების შესახებ“, საქართველოს მთავრობის 2011 წლის 2 ივნისის №230 დადგენილება „სს „საპარტნიორო ფონდის“ წესდების დამტკიცებისა და კაპიტალის ფორმირების შესახებ“.

გარდა ამისა, სპეციალური კანონმდებლობის ჯგუფს შესაძლოა მივაკუთვნოთ შემდეგი დარგობრივი კანონები და ნორმატიულ-სამართლებრივი აქტები: საქართველოს 1994 წლის 11 ნოემბრის N 463 კანონი „საავტომობილო გზების შესახებ“, საქართველოს 1995 წლის 7 მარტის N 672-11ს კანონი

„საბინაო კომუნალური მეურნეობის შესახებ“, საქართველოს 2000 წლის 27 ოქტომბრის N 577 – II კანონი „სამშენებლო საქმიანობის შესახებ“, საქართველოს 2005 წლის 8 ივლისის N 1896 - რს კანონი „სახელმწიფო საკუთრებაში არსებული სასოფლო-სამეურნეო დანიშნულების მიწის პრივატიზების შესახებ“ და სხვ.

მწყობრი იურიდიული სტრუქტურის არსებობა სკპ-ში კერძო სექტორის მონაწილეობის მოტივაციის უმნიშვნელოვანესი წანამდღვარია, რამდენადაც ამას წვლილი შეაქვს პოლიტიკური და სხვა არაეკონომიკური რისკების შემცირებაში. ამ გარემოებას განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვს ჩვენი ქვეყნისათვის, სადაც სკპ-მ, როგორც პერსპექტიულმა სოციალურ-ეკონომიკურმა ინსტიტუტმა, მხარდაჭერა მიიღო უმაღლეს სახელმწიფო დონეზე. ამიტომ ქართველი, და განსაკუთრებით საზღვარგარეთელი კერძო ინვესტორები სულ უფრო მეტად აფასებენ სკპ-ის პერსპექტივებს საქართველოში.

დაბოლოს, **დასკვნის სახით უნდა ითქვას:** ჩვენს ქვეყანას საწარმოო და სოციალურ ინფრა-სტრუქტურაში სკპ-ის განსავითარებლად სიტუაციის რადიკალურად გაუმჯობესებისათვის მოუწევს დიდი მუშაობა, რომელიც უნდა შესრულდეს სახელმწიფო ხელისუფლების ორგანოების მიერ. სკპ-ის ფორმებისა და მექანიზმების გამოყენებაში მსოფლიო პრაქტიკისა და საქართველოს სახელმწიფო და ადგილობრივი მმართველობის ორგანოების არასაკმარისი გამოცდილების გათვალისწინებით, საქართველოში უახლოეს მომავალში საჭირო გახდება მუშაობის გააქტიურება სკპ-ის ნორმატიულ-სამართლებრივი და ინსტიტუციური უზრუნველყოფის გაძლიერების მიმართულებით.

ლიტერატურა:

1. საქართველოს 1994 წლის 28 ოქტომბრის N 557-III კანონი „მეწარმეთა შესახებ“ [//www. parliament.ge](http://www.parliament.ge);
2. საქართველოს 1994 წლის 21 დეკემბრის N 616-III კანონი „საზღვარგარეთის ქვეყნებისა და კომპანიებისათვის კონცესიების გაცემის წესის შესახებ“ [//www. parliament.ge](http://www. parliament.ge).
3. საქართველოს 1995 წლის 7 მარტის N 672-III კანონი „საბინაო კომუნალური მეურნეობის შესახებ“ [//www. parliament.ge](http://www. parliament.ge).
4. საქართველოს 1996 წლის 12 ნოემბრის N 4473 - II კანონი „საინვესტიციო საქმიანობის ხელშეწყობისა და გარანტიების შესახებ“ [//www. parliament.ge](http://www. parliament.ge).
5. საქართველოს 1997 წლის 30 მაისის N 743 - III კანონი „სახელმწიფო ქონების პრივატიზების, ადგილობრივი თვითმმართველი ერთეულის ქონების პრივატიზებისა და სარგებლობის უფლებით გადაცემის შესახებ“ [//www. parliament. ge](http://www. parliament. ge).
6. საქართველოს 2002 წლის 19 ივნისის N 1519 - II კანონი „საქართველოს ეროვნული საინვესტიციო სააგენტოს შესახებ“ [//www. parliament.ge](http://www. parliament.ge).
7. საქართველოს 2005 წლის 25 მარტის N 1190 - II კანონი „ადგილობრივი თვითმმართველი ერთეულის ქონების შესახებ“ [//www. parliament.ge](http://www. parliament.ge).
8. საქართველოს 2005 წლის 8 ივლისის N 1896 - რს კანონი „სახელმწიფო საკუთრებაში არსებული სასოფლო-სამეურნეო დანიშნულების მიწის პრივატიზების შესახებ“ [//www. parliament.ge](http://www. parliament.ge).
9. საქართველოს 2006 წლის 14 აპრილის N 2882 - II კანონი „სახელმწიფო საკუთრებაში არსებული შენობა-ნაგებობების სარგებლობის უფლებით გადაცემის შესახებ“ [//www. parliament. ge](http://www. parliament. ge).
10. საქართველოს 2006 წლის 30 ივნისის N 3424 - რს კანონი „ინვესტიციების სახელმწიფო მხარდაჭერის შესახებ“ [//www. parliament.ge](http://www. parliament.ge).
11. საქართველოს 2009 წლის 3 ნოემბრის N 1940 – II კანონი „სახელმწიფო საკუთრებაში არსებული ქონების სარგებლობაში გადაცემის შესახებ“ [//www. parliament.ge](http://www. parliament.ge).
12. საქართველოს 2010 წლის 26 ოქტომბრის N 3754 – III კანონი „თავისუფალი ტურისტული ზონების განვითარების ხელშეწყობის შესახებ“ [//www. parliament.ge](http://www. parliament.ge).
13. საქართველოს 2010 წლის 15 დეკემბრის N 4064 – რს კანონი „საინფორმაციო ტექნოლოგიური ზონების შესახებ“ [//www. parliament.ge](http://www. parliament.ge).
14. საქართველოს 2011 წლის 22 მარტის N 4469 კანონი „საქართველოს ზოგიერთ საკანონმდებლო აქტში ცვლილებების შეტანის შესახებ“ [// www. parliament.ge](http://www. parliament.ge).
15. საქართველოს 2011 წლის 8 აპრილის N 4522 – II კანონი „სააქციო საზოგადოების - საპარტნიორო ფონდის შესახებ“ [//www. parliament.ge](http://www. parliament.ge).
16. საქართველოს 2012 წლის 5 ივლისის N 6627 კანონი „საქართველოს ზოგიერთ საკანონმდებლო აქტში ცვლილების შეტანის შესახებ“ [//www. parliament.ge](http://www. parliament.ge).
17. საქართველოს 2013 წლის 24 ივლისის N 843 – რს კანონი „საინვესტიციო ფონდების შესახებ“ [//www. parliament.ge](http://www. parliament.ge).

17. მუნიციპალური განვითარების ფონდი 2013 წლის პირველი ნახევრის მუშაობის შედეგებს აქვეყნებს. [ელექტრონული რესურსი]. – <http://www.mdf.org.ge/?site-lang=ka&site-path=news/&id=20>, უკანასკნელად იქნა გადამოწმებული - 06.08.2014.
18. მუნიციპალური განვითარების ფონდის ხელმძღვანელი: ჩვენი ძალისხმევით წინა წლებში შესრულებული სამუშაოების ანაზღაურების პრობლემა მოგვარდა. [ელექტრონული რესურსი]. – <http://www.mdf.org.ge/?site-lang=ka&site-path=media/publications/&id=194>, უკანასკნელად იქნა გადამოწმებული - 06.08.2014.
19. მეტროსადგურ „უნივერსიტეტისა“ და რუსთავი-თბილისის მაგისტრალის მშენებლობა იწყება [ელექტრონული რესურსი]. – <http://www.mdf.org.ge/?site-lang=ka&site-path=media/publications/&id=192>, უკანასკნელად იქნა გადამოწმებული - 06.08.2014.
20. საპარტნიორო ფონდი. საინვესტიციო საქმიანობა. ინვესტირების შესაძლებლობები. [ელექტრონული რესურსი]. – http://www.fund.ge/geo/investment_opportunities/37/, უკანასკნელად იქნა გადამოწმებული - 06.08.2014.
21. „საპარტნიორო ფონდის“ პროექტების საინვესტიციო ღირებულება 3 მილიარდ ლარს მიაღწევს. [ელექტრონული რესურსი]. – <http://bfm.ge/index.php?newsid=7739>, უკანასკნელად იქნა გადამოწმებული - 06.08.2014.
22. საპარტნიორო ფონდიდან სუვერენულ ფონდამდე. [ელექტრონული რესურსი]. – <http://www.commersant.ge/?page=personal&blogger=41&id=38>, უკანასკნელად იქნა გადამოწმებული - 06.08.2014.

NORMATIVE-LEGAL AND INSTITUTIONAL PROVISION OF PUBLIC-PRIVATE PARTNERSHIP IN GEORGIA

Merab Vanishvili, Gori State Teaching University, Associate Professor

Nino Vanishvili, Georgian Technical University, Senior Teacher,
Academic Doctor of Business Administration

Davit Khachapuridze, Georgian Technical University, PhD Student

RESUME

In the article, based on the latest literature, studied the Normative-legal and institutional provision of Public-Private Partnership in Georgia

It is shown that there is a public-private partnership is actually involved in the economic policies of both the central as well as regional and local levels; In addition, Georgia has formed a public-private partnership to realize some unique understanding of the forms and methods.

Of peculiarity is that: first - a public-private partnership in any form of the lack of legislative support, which is why it is still a public-private partnership format for each individual project will ikvalavs big labor and, unfortunately, is not a flawless legal point of view; Secondly, although the country is widely used in public-private partnerships in several forms such as mixed public-private enterprises, state and municipal property, but state and municipal property subject to long-term private investment in order to attract more and more efficient forms - William "grinpildis" Projects - is too great to be introduced.

სახელმწიფო რწმუნებულის - გუბერნატორის კონსტიტუციური სტატუსი საქართველოში

დავით კვერნაძე, გორის სახელმწიფო სასწავლო უნივერსიტეტი, მოწვეული სპეციალისტი
იოსებ ბაინდურაშვილი, გორის სახელმწიფო სასწავლო უნივერსიტეტი, მოწვეული
სპეციალისტი

2010 წლის 15 ნოემბერს საქართველოს პარლამენტმა მიიღო კონსტიტუციური კანონი „საქართველოს კონსტიტუციაში ცვლილებებისა და დამატებების შეტანის შესახებ“, რითაც დასრულდა 2009 წელს დაწყებული საკონსტიტუციო რეფორმა. ქვეყნის ძირითადი კანონი, რომელმაც საკმაოდ მოცულობითი და მნიშვნელოვანი ცვლილებები განიცადა, ფაქტობრივად, ახალი რედაქციით

ჩამოყალიბდა. ამის თქმის საფუძველია ის გარემოება, რომ საკონსტიტუციო რეფორმამ ზეგავლენა მოახდინა სახელმწიფო მმართველობის მოდელზე, საპარლამენტო რესპუბლიკაზე ორიენტირების კუთხით.

კონსტიტუციის ახალი რედაქციის ის ნორმები, რომლებიც სახელისუფლებო განშტოებების შორის ურთიერთობის ახლებურ წესებს ადგენს, მოქმედდა 2013 წლის ოქტომბრის საპრეზიდენტო არჩევნების შედეგად არჩეული პრეზიდენტის მიერ ფიცის დადების მომენტიდან.

2010 წელს საქართველოში განხორციელებული საკონსტიტუციო რეფორმის ერთ-ერთ მიზანს სახელმწიფო რწმუნებულის - გუბერნატორის, როგორც საქართველოს ადმინისტრაციულ-ტერიტორიულ ერთეულებში აღმასრულებელი ხელისუფლების წარმომადგენლის ადგილის განსაზღვრა წარმოადგენდა. შესაბამისად, ახალი რედაქციით ჩამოყალიბდა ძირითადი კანონის 81³ მუხლი, რომელიც განსაზღვრავს სახელმწიფო რწმუნებულის - გუბერნატორის კონსტიტუციურ სტატუსს და სწორედ მასზეა დამოკიდებული საქართველოს ადმინისტრაციულ-ტერიტორიულ ერთეულებში აღმასრულებელი ხელისუფლების წარმომადგენლობის განხორციელების უფლებამოსილება.

მუხლი 81³

1. აღმასრულებელი ხელისუფლების წარმომადგენლობას საქართველოს ადმინისტრაციულ-ტერიტორიულ ერთეულებში უზრუნველყოფს სახელმწიფო რწმუნებული - გუბერნატორი.

2. სახელმწიფო რწმუნებულის - გუბერნატორის უფლებამოსილებანი განისაზღვრება კანონით.

3. სახელმწიფო რწმუნებულს - გუბერნატორს თანამდებობაზე ნიშნავს და თანამდებობიდან ათავისუფლებს მთავრობა.¹

ქართულ კონსტიტუციონალიზმში სახელმწიფო რწმუნებულის - გუბერნატორის, როგორც საქართველოს ადმინისტრაციულ-ტერიტორიულ ერთეულებში წარმომადგენლის ინსტიტუტი პირველად კონსტიტუციამ გაითვალისწინა „საქართველოს კონსტიტუციაში ცვლილებებისა და დამატებების შეტანის შესახებ“ 2008 წლის 11 მარტის კონსტიტუციური კანონით. სახელმწიფო რწმუნებული - გუბერნატორი უზრუნველყოფდა საქართველოს პრეზიდენტისა და მთავრობის წარმომადგენლობას საქართველოს ადმინისტრაციულ-ტერიტორიულ ერთეულებში - ქვეყნის ცხრა ისტორიულ-გეოგრაფიულ რეგიონში - შიდა ქართლში, სამცხე-ჯავახეთში, იმერეთში, მცხეთა-მთიანეთში, კახეთში, რაჭა-ლეჩხუმი-ქვემო სვანეთში, ქვემო ქართლში, გურიასა და სამეგრელო ზემო სვანეთში, იგი კანონით დადგენილი წესით ახორციელებდა სახელმწიფო ზედამხედველობას ადგილობრივი თვითმმართველობის ორგანოების საქმიანობაზე (დღეს მოქმედი კანონმდებლობის მიხედვით, მუნიციპალიტეტის ორგანოების საქმიანობის სამართლებრივ ზედამხედველობას ახორციელებს საქართველოს პრემიერ-მინისტრი, ხოლო მუნიციპალიტეტის მიერ მისთვის დელეგირებული უფლებამოსილების განხორციელების დარგობრივ ზედამხედველობას შესაბამისი სამინისტრო). კონსტიტუციური კანონით სახელმწიფო რწმუნებულის - გუბერნატორის თანამდებობაზე დანიშვნისა და თანამდებობიდან გათავისუფლების წესი განისაზღვრა კანონით, რომლის მიხედვითაც, მას პრემიერ-მინისტრთან კონსულტაციის შემდეგ თანამდებობაზე ნიშნავდა და თანამდებობიდან ათავისუფლებდა საქართველოს პრეზიდენტი.²

ამჟამად, 2010 წლის საკონსტიტუციო ცვლილებების შემდეგ, სახელმწიფო რწმუნებულები მოქმედებენ, არა როგორც პრეზიდენტისა და მთავრობის წარმომადგენლები, არამედ როგორც აღმასრულებელი ხელისუფლების წარმომადგენლები და ამავე დროს (ისევე, როგორც საკონსტიტუციო ცვლილებებამდე), მათ სახელწოდებაში მითითებულია არა ისტორიულ-გეოგრაფიული რეგიონის, არამედ ამ რეგიონში შემავალი თვითმმართველი ერთეულების დასახელება, რადგან სამხარეო დაყოფა კონსტიტუციასთან შეუსაბამოა შესაბამისი კონსტიტუციური კანონის გარეშე.

სახელმწიფო რწმუნებული - გუბერნატორი თანამდებობაზე ინიშნება მთავრობის მიერ და იგი უზრუნველყოფს მხოლოდ აღმასრულებელი ხელისუფლების წარმომადგენლობას საქართველოს ადმინისტრაციულ-ტერიტორიულ ერთეულებში. გუბერნატორის უფლებამოსილებების წრე საკმაოდ ფართოა. „საქართველოს მთავრობის სტრუქტურის, უფლებამოსილებისა და საქმიანობის წესის შესახებ“ საქართველოს კანონის მიხედვით, მთავრობის დავალების შემთხვევაში კოორდინაციას უწევს საქართველოს სამინისტროების ტერიტორიული ორგანოების საქმიანობას; მთავრობის დავალებით კოორდინაციას უწევს ადგილობრივი თვითმმართველობის რეფორმის ცალკეული ღონისძიებების განხორციელებას; უფლებამოსილია სათათბირო ხმის უფლებით მონაწილეობა მიიღოს მთავრობის

¹ საქართველოს კონსტიტუცია, N786, საქართველოს პარლამენტის უწყებები, 31-33, 24/08/1995.

² „საქართველოს მთავრობის სტრუქტურის, უფლებამოსილებისა და საქმიანობის წესის შესახებ“ საქართველოს კანონი, სსმ, 3, 13/02/2004, დოკუმენტის N3277 მუხლი 27¹ პუნქტი პირველი (2008 წლის რედაქცია).

სხდომებში; თავისი უფლებამოსილების ფარგლებში გამოსცემს ინდივიდუალურ-სამართლებრივ აქტებს; ახორციელებს საქართველოს კანონმდებლობით განსაზღვრულ სხვა უფლებამოსილებებს.

სახელმწიფო რწმუნებული – გუბერნატორი თავის საქმიანობას ახორციელებს სახელმწიფო რწმუნებულის – გუბერნატორის ადმინისტრაციის მეშვეობით, რომლის სამტატო განრიგს და მოსამსახურეთა თანამდებობრივი სარგოების განაკვეთებს ამტკიცებს მთავრობა. სახელმწიფო რწმუნებულის – გუბერნატორის და მისი ადმინისტრაციის საქმიანობა ფინანსდება სახელმწიფო ბიუჯეტიდან. სახელმწიფო რწმუნებულის – გუბერნატორის სამართლებრივი აქტის გაუქმება შეუძლია საქართველოს მთავრობას, ასევე, სამართლებრივი აქტი საქართველოს კანონმდებლობით დადგენილი წესით შეიძლება გასაჩივრდეს სასამართლოში.¹

გვინდა ყურადღება გავამახვილოთ სახელმწიფო – გუბერნატორის თანამდებობაზე დანიშვნის საკითხზე. „საჯარო სამსახურის შესახებ“ საქართველოს კანონის თანახმად, სახელმწიფო რწმუნებული – გუბერნატორი წარმოადგენს საჯარო მოხელეს, აღნიშნული კანონის მიხედვით, მოხელე თანამდებობაზე შეიძლება დაინიშნოს მხოლოდ კონკურსის შედეგად, თუმცა კანონი განსაზღვრავს იმ პირთა წრეს, რომლებიც თანამდებობაზე უკონკურსოდ შეიძლება დაინიშნონ, ესენია: საქართველოს პრეზიდენტის, საქართველოს პარლამენტის, საქართველოს პარლამენტის თავმჯდომარის, საქართველოს პრემიერ-მინისტრის მიერ თანამდებობაზე დასანიშნი ან ასარჩევი მოხელეები; აფხაზეთისა და აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკების უმაღლესი წარმომადგენლობითი ორგანოების მიერ ასარჩევი მოხელეები; მინისტრის მოადგილეები, თანაშემწეები, მრჩეველები; პირები, რომლებიც დანიშნული არიან თანამდებობის პირის (ორგანოს) უფლებამოსილების ვადით; თანამდებობაზე დროებით შემცვლელები; დროებით მოვალეობის შემსრულებლები იმ ვაკანტურ თანამდებობაზე, რომელიც კონკურსის წესით უნდა შეივსოს; მოხელეები – სამსახურებრივი დაწინაურების შემთხვევაში; მოხელეები – იმავე დაწესებულების სხვა სტრუქტურულ ერთეულში გადაყვანისას, თუ მათ მიერ კონკურსის წესით დაკავებული თანამდებობისა და დასაკავებელი თანამდებობისათვის ერთი და იგივე საკონკურსო მოთხოვნები წაყენებული.

დროებით მოვალეობის შემსრულებელი „საჯარო სამსახურში ინტერესთა შეუთავსებლობისა და კორუფციის შესახებ“ საქართველოს კანონის მე-2 მუხლით გათვალისწინებულ ვაკანტურ თანამდებობაზე, რომელიც კონკურსის წესით უნდა შეივსოს, შეიძლება დაინიშნოს არა უმეტეს 1 წლის ვადით, ხოლო კონკურსის წესით შესავსებ სხვა თანამდებობაზე – არა უმეტეს 3 თვის ვადით. იმავე თანამდებობაზე განმეორებით დროებით მოვალეობის შემსრულებლად დანიშვნა დაუშვებელია.²

აღნიშნული საკანონმდებლო აქტების მიხედვით, სახელმწიფო რწმუნებული – გუბერნატორი უნდა დაინიშნოს კონკურსის წესით, წინააღმდეგ შემთხვევაში მისი, როგორც დროებით მოვალეობის შემსრულებლის უფლებამოსილების ვადა განისაზღვრება არა უმეტეს 1 წლის ვადით, ვინაიდან საქართველოს კონსტიტუციის თანახმად, სახელმწიფო რწმუნებულს – გუბერნატორს თანამდებობაზე ნიშნავს და თანამდებობიდან ათავისუფლებს მთავრობა, რომელიც „საჯარო სამსახურის შესახებ“ საქართველოს კანონში არ არის გათვალისწინებული, როგორც საჯარო მოხელის კონკურსის გარეშე თანამდებობაზე დანიშვნის უფლების მქონე ორგანო.

სახელმწიფო რწმუნებულის – გუბერნატორის კონსტიტუციური სტატუსიდან გამომდინარე, „საჯარო სამსახურის შესახებ“ საქართველოს კანონში მიზანშეწონილია შეტანილ იქნეს ცვლილება, რომლის მიხედვითაც სახელმწიფო რწმუნებულის დანიშვნა განხორციელდება უკონკურსოდ. აღნიშნული ცვლილება შესაბამისობაში იქნება საქართველოს კონსტიტუციის იმ დანაწესთან, რომლის მიხედვითაც განსაზღვრულია საქართველოს მთავრობის განსაკუთრებული ადგილი სახელმწიფო მმართველობის სისტემაში, როგორც აღმასრულებელი ხელისუფლების უმაღლესი ორგანოსი, რომელიც ახორციელებს ქვეყნის საშინაო და საგარეო პოლიტიკას. ამას ემატება ის ფაქტიც, რომ სახელმწიფო რწმუნებული – გუბერნატორი უზრუნველყოფს აღმასრულებელი ხელისუფლების წარმომადგენლობას საქართველოს ადმინისტრაციულ-ტერიტორიულ ერთეულებში და არ შეიძლება მთავრობა პასუხისმგებელი იყოს აღმასრულებელი ხელისუფლების საქმიანობაზე და ამავე დროს, იძულებული იყოს იმუშაოს მათთან, ვისთანაც მუშაობა არ შეუძლია. სწორედ ამაზე მიუთითებს „საჯარო სამსახურის შესახებ“ საქართველოს კანონის ის ნორმა, რომლითაც გარკვეულ თანამდებობაზე გათვალისწინებულია უკონკურსოდ დანიშვნა. ჩვენ არ ვაკნინებთ კონკურსის შედეგად მოხელეების დანიშვნის საკითხს და უდავოდ წინ გადადგმულ ნაბიჯად უნდა მივიჩნიოთ აღნიშნული ცვლილებები საქართველოს

¹ „საქართველოს მთავრობის სტრუქტურის, უფლებამოსილებისა და საქმიანობის წესის შესახებ“ საქართველოს კანონი, სსმ, 3, 13/02/2004, დოკუმენტის N3277 მუხლი 27¹, 27², 27³.

² „საჯარო სამსახურის შესახებ“ საქართველოს კანონი, პარლამენტის უწყებანი, 45, 21/11/1997, დოკუმენტის N1022, მუხლი 30.

კანონმდებლობაში, ვინაიდან კონკურსი უზრუნველყოფს საჯარო სამსახურში თანაბარი ხელმისაწვდომობის პრინციპის დაცვას და მოხელის მიერ დასაკავებელ ვაკანტურ თანამდებობაზე მაღალკვალიფიციური კადრების შერჩევას, მაგრამ ეს არ უნდა ვრცელდებოდეს სახელმწიფო რწმუნებულზე, როგორც მთავრობის მიერ დასანიშნ მოხელეზე.

შემოთავაზებული საკანონმდებლო ცვლილებების განხორციელების შემთხვევაში სახელმწიფო რწმუნებულის - გუბერნატორის დანიშვნა არ იქნება დამოკიდებული კონკურსის შედეგებზე და მთავრობას შეეძლება დამოუკიდებლად (კონკურსის გვერდის ავლით) შეარჩიოს მისთვის მისაღები კანდიდატურა და დანიშნოს იგი თანამდებობაზე.

ლიტერატურა:

1. საქართველოს 1995 წლის კონსტიტუცია;
2. „საქართველოს მთავრობის სტრუქტურის, უფლებამოსილებისა და საქმიანობის წესის შესახებ“ საქართველოს კანონი;
3. „საჯარო სამსახურის შესახებ“ საქართველოს კანონი;
4. „საჯარო სამსახურში ინტერესთა შეუთავსებლობისა და კორუფციის შესახებ“ საქართველოს კანონი.

CONSTITUTIONAL STATUS OF THE STATE ATTORNEY-GOVERNOR IN GEORGIA

David Kvernadze, Gori State Teaching University, Specialist by contract
Ioseb Baindurashvili, Gori State Teaching University, Specialist by contract
RESUME

The paper deals with the Governor's as a State Representative's constitutional status in Georgia, who represents an executive branch in the administrative-territorial unit. There is also discussed legal problem that may arise when appointing a Governor. The paper includes concrete amendments introduced in the Georgian law.

თანამონაწილეობა დამამდიმებელ გარემოებებში ჩადენილ განზრახ მკვლელობაში

მალხაზ ლომსაძე, გორის სახელმწიფო სასწავლო უნივერსიტეტი, პროფესორი

იურიდიულ ლიტერატურაში განასხვავებენ თანამონაწილეობას ფართო და ვიწრო გაგებით. ფართო გაგებით თანამონაწილეობა ნიშნავს დანაშაულის თანამონაწილეობას როლების დაუნაწილებლად. ამ განსაზღვრების მიხედვით თანამონაწილეობაც თანამონაწილეობაა.

ვიწრო გაგებით თანამონაწილეობა გულისხმობს დანაშაულის მონაწილეთა შორის როლების დანაწილებას (ორგანიზატორი, წამქეზებელი, დამხმარე). მაგრამ თუ თანამონაწილეობას ფართოდ გავიგებთ, ამსრულებელს ამ შემთხვევაშიც თანამონაწილედ მოიხსენიებენ.

თანამონაწილეობა თავისი ბუნებით აქცესორულია. ეს იმას ნიშნავს, რომ თანამონაწილის მოქმედების კვალიფიკაცია დამოკიდებულია ამსრულებლის კვალიფიკაციაზე. მაგალითად, თუ განზრახ მკვლელობისას ამსრულებლის მოქმედება მომზადების ან მცდელობის სტადიაზე შეჩერდა, თანამონაწილეს პასუხს აგებს განზრახ მკვლელობის მომზადების ან მცდელობის მონაწილეობისათვის. თუ ამსრულებელმა დაასრულა დანაშაული, თანამონაწილეს დამთავრებული დანაშაულის მონაწილესავით დაისჯება.

თანამედროვე სისხლის სამართალი თანამონაწილეობას განზრახ მოქმედებად მიიჩნევს. ყველა თანამონაწილე ერთიანი განზრახვით უნდა მოქმედებდეს. ცნობილია, რომ ობიექტური მხრივ ყველა თანამონაწილის მოქმედება მიზეზობრივად უნდა იყოს დაკავშირებული დანაშაულებრივ შედეგთან (მიზეზობრიობის თეორია). მაგრამ თანამონაწილეობის დასჯადობა მარტო მიზეზობრიობას არ შეიძლება

ეფუძნებოდა. ეს რომ ასე იყოს, მაშინ გამართლებული იქნებოდა გაუფრთხილებლობითი თანამონაწილეობა, რასაც თანამედროვე სისხლის სამართალი უარყოფს.

”თანამონაწილეობის დასჯადობის საფუძველი ერთიან უმართლობას გულისხმობს. ეს არის ერთიანი მიზნით დეტერმინებული უმართლობა. მაგალითად, განზრახ მკვლელობის უმართლობა.”¹ მაგრამ ეს არ ნიშნავს იმას, რომ ყველას ერთი და იგივე მიზანი ჰქონდეს. საკმარისია, რომ ერთ ამსრულებელს ჰქონდეს სხვისი ნივთის მითვისების მიზანი, ხოლო მეორე, რომელსაც ეს მიზანი არა აქვს, ეხმარება თანამსრულებელს ამ მიზნის განხორციელებისათვის. ორივე თანამსრულებელი ერთ უმართლობას – ქურდობას ახორციელებს. თანამონაწილეობა მხოლოდ პირდაპირი განზრახვითაა შესაძლებელი. ქართულ იურიდიულ ლიტერატურაში გავრცელებულია აზრი, რომ თანამონაწილეობა შესაძლებელია არაპირდაპირი განზრახვითაც.²

ორგანიზატორი დანაშაულის ერთ-ერთი თანამონაწილეა. კოდექსის 24-ე მუხლის 1-ლი ნაწილით ”ორგანიზატორია ის, ვინც მოაწყო დანაშაულის ჩადენა ან ხელმძღვანელობდა მის განხორციელებას, აგრეთვე ის, ვინც შექმნა ორგანიზებული ჯგუფი ან ხელმძღვანელობდა მას.”

ორგანიზატორის საქმიანობა სხვადასხვაგვარი მოქმედებით გამოიხატება. ორგანიზატორია ის, ვინც მოაწყო დანაშაულის ჩადენა. ეს იმას ნიშნავს, რომ დამნაშავე წინასწარ დაგეგმავს დანაშაულს. ორგანიზატორი შეიმუშავებს დანაშაულის ჩადენის გეგმას და სხვა თანამონაწილეებს აუხსნის როგორ უნდა იმოქმედონ. აქ უბრალოდ რჩევა როდი იგულისხმება, რაც ფსიქიკური დახმარებისათვის არის დამახასიათებელი.

ორგანიზატორი დანაშაულის ჩადენის ადგილზეც შეიძლება იყოს და უშუალოდ ხელმძღვანელობდეს დამნაშავეთა საქმიანობას, თვალ-ყურს ადევნებდეს მათ მოქმედებას და უთითებდეს როგორ უნდა მოიქცნენ.

რაც მთავარია, ორგანიზატორმა შეიძლება შექმნას ორგანიზებული ჯგუფი და ხელმძღვანელობდეს მის საქმიანობას.

ორგანიზატორის საქმიანობა განზრახი მოქმედებაა. იგი ყოველთვის პირდაპირ განზრახვით მოქმედებს. თუმცა ქართულ ლიტერატურაში ორგანიზატორის არაპირდაპირი განზრახვით მოქმედების თეორიასაც დიდი გასავალი აქვს. თ. წერეთელი მიიჩნევს, რომ ორგანიზატორი ძირითადად პირდაპირი განზრახვით მოქმედებს. აქ იგულისხმება დანაშაული, რომლის უშუალო მონაწილეც ის არის, მაგრამ თ. წერეთელი არ გამორიცხავს ისეთ შემთხვევას, როცა ორგანიზატორი არაპირდაპირი განზრახვითაც მოქმედებს.

”თუ ვინმემ დაიქირავა მეორე პირი კაცის მოსაკლავად, – ამბობს თ. წერეთელი, – იგი იმასაც ითვალისწინებს და უშვებს, რომ დაქირავებულმა მკვლელმა დაზარალებული შეიძლება გაძარცვოს. ასეთ შემთხვევაში ორგანიზატორი მოქმედებს პირდაპირი განზრახვით ძარცვის მიმართ.”³

მკვლელობა გამიზნითი დელიქტია და ამიტომ თავისი ბუნებით ის ყოველთვის მოითხოვს პირდაპირ განზრახვას. ეს პრინციპი ვრცელდება არა მარტო ამსრულებელზე, არამედ თანამონაწილეზეც, მათ შორის, ორგანიზატორზეც.

ორგანიზატორი პასუხს აგებს ჯგუფური დანაშაულის მხოლოდ იმ ცალკეული ეპიზოდისათვის, რომელიც მისი განზრახვით იყო მოცული.

დანაშაულის თანამონაწილეთა შორის წამქეზებელი ყველაზე უფრო რთული და მრავალმხრივი ფიგურაა. ყოველთვის სხვისი დაყოლიება დანაშაულის ჩასადენად. ამიტომ, ფართო გაგებით, წამქეზებლობა შუალობით ამსრულებლობასაც მოიცავს, მაგრამ 24-ე მუხლის მე-2 ნაწილის ტექსტი დანაშაულის თანამონაწილეობას გულისხმობს.

ზოგჯერ ”სხვისი დაყოლიება” ისე ესმით, თითქოს ეს ნიშნავს ამსრულებლის დაყოლიებას დანაშაულის ჩასადენად, მაგრამ არ არის გამორიცხული, რომ წამქეზებლობა დანაშაულის დამხმარის წაქეზებით გამოხატოს. მაგალითად, ვინმე აქეზებს ნაცნობს ათხოვოს თოფი მკვლელობის ამსრულებელს. ესეც სხვისი დაყოლიებაა დანაშაულის ჩასადენად, რაც შესაბამისად უნდა შეფასდეს. ასევე შეიძლება ორგანიზატორის წაქეზებაც. ლიტერატურაში ხშირად გვხვდება მსჯელობა წამქეზებლის წაქეზების იურიდიულ კვალიფიკაციაზე.

პრაქტიკული მნიშვნელობა აქვს წამქეზებლობის განსხვავებას ინტელექტუალური ანუ ფსიქიკური დახმარებისაგან. წამქეზებელია ის, ვინც ამსრულებელს დანაშაულის ჩადენის გადაწყვეტილებას მოტივს

¹ ო. გამყრელიძე, სისხლისსამართლებრივი უმართლობის პრობლემა და თანამონაწილეობის დასჯადობის საფუძველი, თბილისი, 1989.

² თ. წერეთელი, თანამონაწილეობა დანაშაულში, თბილისი, 1965, გვ. 195-196.

³ თ. წერეთელი, თანამონაწილეობა დანაშაულში, თბილისი, 1965, გვ. 149. თ. დონჯაშვილი, სისხლის სამართალი, თბილისი, 2003, 246.

უქმნის. წამქეზებელმა ამსრულებელს დანაშაულის ჩადენის გადაწყვეტილება უნდა მიაღებინოს. წამქეზებელმა უნდა შეუქმნას ამსრულებელს დანაშაულის ჩადენის "ისეთი ძლიერი მოტივი, რომელიც წარმოადგენს მნიშვნელოვან ბიძგს გადაწყვეტილების მიღებისათვის."¹

ფსიქიკური დამხმარის მოქმედება, წამქეზებლობასთან შედარებით, ნაკლები მნიშვნელობისაა. ფსიქიკური დამხმარე ამსრულებელს დანაშაულის ჩადენის გადაწყვეტილებას განუმტკიცებს. მაგალითად, წამქეზებლის ზემოქმედებით კაცმა მკვლელობა გადაწყვიტა, მაგრამ ემებს დამფარავს. გამოჩნდა დამხმარე, რომელმაც მას, მკვლელობის შემთხვევაში, დაფარვა აღუთქვა.

წაქეზება მიზეზობრივად არის დაკავშირებული იმ შედეგთან, რომელსაც ამსრულებელი ახორციელებს. ამსრულებლის მოქმედებისაგან განსხვავებით, წაქეზება ფსიქიკურ მიზეზობრიობას წარმოადგენს.

წაქეზებისათვის შეიძლება გამოყენებულ იქნეს ნებისმიერი ფსიქიკური საშუალება. ასეთია, მაგალითად, თხოვნა, დარწმუნება, მუქარა, ბრძანება და სხვა.

ზოგჯერ მუქარამ შეიძლება ისეთ ინტენსივობას მიაღწიოს, რომ გამოირიცხოს ამსრულებლის პასუხისმგებლობა და უკიდურესი აუცილებლობის მდგომარეობა შექმნას.

წამქეზებელი მიზეზობრივად არის დაკავშირებული შედეგთან, მაგრამ ეს არ არის დასჯადობის საფუძველი. წამქეზებელი ისჯება იმის გამო, რომ ის ამსრულებელთან ერთად ერთიან უმართლობას სჩადის. ერთიანი უმართლობა თანამონაწილეობის დროს ნიშნავს იმას, რომ ყველა თანამონაწილე მოქმედებს ერთიანი განზრახვით და ობიექტურად ყველა თანამონაწილის მოქმედება მიზეზობრივად არის დაკავშირებული შედეგთან.

"ერთიანი განზრახვა" ნიშნავს იმას, რომ წამქეზებელს (თანამონაწილეს) და ამსრულებელს ერთი და იგივე მიზანი უნდა ამოძრავებდეს. თუ მაგალითად, თანამონაწილე მოქმედებს მკვლელობის მიზნით, ეს მიზანი უნდა ჰქონდეს ამსრულებელსაც, ან და თანამონაწილეს ეს მიზანი არ ჰქონდეს, მაგრამ იცოდეს, რომ ამსრულებელი ამ მიზნით მოქმედებს და ეთანხმებოდეს მას.

წაქეზება "აუცილებლობით გულისხმობს აქტიურ ზემოქმედებას ფსიქიკაზე. ამიტომ უმოქმედობით წაქეზება შეუძლებელია."²

სუბიექტური მხარე წაქეზებისა პირდაპირი განზრახვაა. თუმცა, ზოგიერთი ავტორი ამტკიცებს, რომ წაქეზება არაპირდაპირი განზრახვითაცაა შესაძლებელი.³

დანაშაულის თანამონაწილეობის მესამე სახეა დახმარება. დამხმარეა ის, ვინც ხელი შეუწყო დანაშაულის ჩადენას. დახმარება ორი სახისაა: 1) ფიზიკური და 2) ფსიქიკური ანუ ინტელექტუალური.

ფიზიკური დახმარება უნდა განვასხვაოთ დანაშაულის ამსრულებლობისაგან. ამსრულებელი კოდექსის კერძო ნაწილის მუხლით აღწერილი ქმედების შემადგენლობას ახორციელებს მთლიანად ან ნაწილობრივ, დამხმარე კი შემადგენლობის არც ერთ ნაწილს არ ასრულებს.

ფიზიკური დახმარება ორი ძირითადი სახით შეიძლება გამოვლინდეს: 1) ამსრულებლისათვის საშუალების მიცემა და 2) დაბრკოლების თავიდან აცილება.

საშუალების მიცემად ითვლება საწამლავის მიცემა დამნაშავისათვის მკვლელობის მიზნით.

დაბრკოლების თავიდან აცილებად კი ჩაითვლება ესეთი შემთხვევა, როდესაც მკვლელობის მომენტში მეორე თანამზრახველი აკავებს მსხვერპლის ახლობელს და ამით უადვილებს დამნაშავეს დანაშაულის აღსრულებას.

ფსიქიკური დახმარებაა, მაგალითად, ამსრულებლის დარიგება, რჩევა, როგორ მოიქცეს, რომ დანაშაული გაუადვილდეს. დახმარებაა აგრეთვე დაპირება, რომ დამალავს დამნაშავეს, დანაშაულებრივი გზით მოპოვებულ საგნებს და სხვა.

ზოგჯერ ფსიქიკური დახმარება იმით გამოიხატება, რომ დამნაშავე ამსრულებელს განუმტკიცებს დანაშაულის ჩადენის გადაწყვეტილებას, უფრო მეტ გაბედულობას მატებს მას. სწორედ ამით განსხვავდება ფსიქიკური დახმარება წამქეზებლობისაგან.

დამამძიმებელ გარემოებებში ჩადენილი განზრახი მკვლელობაში დახმარება შესაძლებელია უმოქმედობით. მაგალითად, დედა კლავს შვილს, მამა ამას ხედავს, მაგრამ არავითარ ზომებს არ იღებს. აქ მამის უმოქმედობა მიზეზობრივად არის დაკავშირებული შვილის მკვლელობასთან. აქ დედაც ამსრულებელია და მამაც. ერთი მოქმედებით სჩადის მკვლელობას, მეორე – უმოქმედობით.

სუბიექტური მხარე დახმარებისა განზრახ მოქმედებაში გამოიხატება. დამხმარე, ისევე, როგორც ყველა თანამონაწილე, ამსრულებელთან ერთად ერთიან უმართლობას ახორციელებს, რაც მათი

¹ თ. წერეთელი, თანამონაწილეობა დანაშაულში, თბილისი, 1965, გვ. 156.

² საქართველოს სსრ სისხლის სამართლის კოდექსის კომენტარები, თბილისი, 1976, გვ. 163.

³ თ. წერეთელი, თანამონაწილეობა დანაშაულში, თბილისი, 1965, გვ. 163.

ქმედებების ერთიანი განზრახვით შეკავშირებას გულისხმობს. დამხმარე პირდაპირი განზრახვით მოქმედებს.

როგორც წესი, თანამონაწილენი პასუხს აგებენ კოდექსის კერძო ნაწილის იმ მუხლით, რა მუხლითაც პასუხს აგებს ამსრულებელი. თუმცა არ არის გამორიცხული, რომ თანამონაწილისა და ამსრულებლის ქმედებები სხვადასხვა მუხლებით დაკვალიფიცირდეს. ვთქვათ, წამქეზების ან დამხმარის მოქმედება დაკვალიფიცირდა 108-ე მუხლით, ხოლო ამსრულებლის – 109-თი. თანამონაწილე და ამსრულებელი ამ შემთხვევაში მაინც ერთ უმართლობას – განზრახ მკვლელობას სჩადიან.

იმის აღსანიშნავად, რომ მკვლელობა ჩადენილია თანამონაწილეობით, მითითება ხდება 24-ე მუხლზე.

თუ ამსრულებელი გასცილდა საერთო განზრახვას და სხვა მართლსაწინააღმდეგო ქმედება ჩაიდინა, ვიდრე ეს თანამონაწილეთა საერთო განზრახვით იყო გათვალისწინებული, თანამონაწილენი პასუხს არ აგებენ ამ უმართლობისათვის. ამ დროს დგება ამსრულებლის ექსცესი. ექსცესი ლათინური სიტყვაა და ნიშნავს უკიდურესობას, თავშეუკავებლობას, წრეგადასულობას.¹

ექსცესი ორი სახისაა, რაოდენობრივი და თვისობრივი. თვისობრივი ექსცესი ნიშნავს იმას, რომ ამსრულებელმა, სხვა თანამონაწილეთაგან განსხვავებით, თვისობრივად განსხვავებული დანაშაული ჩაიდინა. მაგალითად, ყაჩაღობის ნაცვლად ჩაიდინა განზრახ მკვლელობა დამამძიმებელ გარემოებებში.

რაც შეეხება რაოდენობრივ ექსცესს, იქ თანამონაწილეებთან შეთანხმებულ და ამსრულებლის ჩადენის დანაშაულს შორის თვისობრივ განსხვავებას ვერ ვხედავთ. ამიტომ ამ შემთხვევას რაოდენობრივ ექსცესს უწოდებენ.

ამსრულებლის ექსცესისათვის თანამონაწილე თუ ამსრულებელი პასუხს არ აგებს. ექსცესისათვის პასუხს აგებს მხოლოდ ამსრულებელი.

ლიტერატურა:

1. ო. გამყრელიძე, სისხლისსამართლებრივი უმართლობის პრობლემა და თანამონაწილეობის დასჯადობის საფუძველი, თბილისი, 1989.
2. თ. წერეთელი, თანამონაწილეობა დანაშაულში, თბილისი, 1965.
3. თ. დონჯაშვილი, სისხლის სამართალი, თბილისი, 2003.
4. საქართველოს სსრ სისხლის სამართლის კოდექსის კომენტარები, თბილისი, 1976.
5. უცხო სიტყვათა ლექსიკონი, თბილისი, 1973.

ASSISTANCE IN MURDER COMMITTED IN BURDENSOME CONDITIONS

Malkhaz Lomsadze, Gori State Teaching University, Professor

RESUME

The paper deals with complicity in committing an aggravated murder, complicity accesorious character, involvement various features. The paper includes a series of argumentative statements.

¹ უცხო სიტყვათა ლექსიკონი, თბილისი, 1973, გვ. 141.

სტრესის სიმპტომები და დიაგნოსტიკა ბავშვებში

ქეთევან ლომსაძე, გორის სახელმწიფო სასწავლო უნივერსიტეტი, ასოცირებული პროფესორი
მარიამ უბირია, გორის სახელმწიფო სასწავლო უნივერსიტეტი, მოწვეული სპეციალისტი,
მედიცინის მეცნიერებათა დოქტორი

ბავშვები საზოგადოების ყველაზე დაუცველი და უსუსური ნაწილია, ისინი მთლიანად უფროსებზე არიან დამოკიდებულნი. ამასთანავე, ბავშვები ისევე როგორც უფროსები, საკმაოდ ხშირად ხვდებიან ტექნოგენური და ეკოგენური კატასტროფების მსხვერპლნი, საომარი მოქმედების მოწმეები, ისინი ხვდებიან მძევლად, ასევე შეიძლება იქნენ ფიზიკური, ფსიქიკური და სექსუალური ძალადობის მსხვერპლნი. ასეთ სიტუაციაში ბავშვისთვის განსაკუთრებულად მატრამვირებელია შემდეგი ფაქტორები: ბავშვის ან მისი ახლობლების სიცოცხლის, ჯანმრთელობის მიმართ უშუალო საფრთხე, ახლობლის დაკარგვა ან დაღუპვა, ფიზიკური ტრავმა, ასევე შემდგომ პერიოდში გაჩენილი „გადარჩენილის ბრალეულობა“. ყოველი ზემოთქმულის გადატანის შემთხვევაში, ბავშვში თავს იჩენს სიმპტომები, რომელიც ასაკობრივი პერიოდების გათვალისწინებით მეტად სპეციფიკურია. ასაკობრივი პერიოდების მიხედვით განსაკუთრებული ზოგადი სიმპტომები შემდეგნაირად შეიძლება გამოიხატოს:

1. ბავშვებში 3 წლამდე - შიშები, გრძნობების არევა, ძილის დარღვევები, მადის დაქვეითება, აგრესია, უცხო ადამიანების მიმართ შიში, სექსუალური თამაშები.

2. სკოლამდელ ასაკში - შფოთვა, შეშინებულობა, გრძნობების არევა, დანაშაულის გრძნობა, სირცხვილის გრძნობა, ზიზღი, უსუსურობის განცდა, მოქმედებებში რეგრესია, გარიყულობა, აგრესია, სექსუალური თამაშები.

3. უმცროსი სასკოლო ასაკის ბავშვებში - უფროსებისადმი ამბივალენტური გრძნობები: ოჯახში როლების აღქმის გართულება, შიში, სირცხვილის გრძნობა, ზიზღი, სამყაროსადმი უნდობლობა, ქცევებში ადამიანების მიმართ გაუცხოება, ძილის და კვების დარღვევები, აგრესიული ქცევები, მდუმარება ან მოულოდნელი ჭარბსიტყვაობა, სხვა ბავშვებთან სექსუალური ქცევები.

4. 9-დან 13 წლამდე ბავშვებში - იგივე რაც უმცროსი სასკოლო ასაკის ბავშვებთან, ასევე დეპრესია, შეგრძნების უნარის დაკარგვა, სოციალური იზოლაცია, სექსუალური დაკმაყოფილების მიღებისათვის სხვა ბავშვით მანიპულირება, ურთიერთსაპირისპირო მოქმედებები.

5. მოზარდებში 13-დან 18 წლამდე - ზიზღი, სირცხვილი, დანაშაულის გრძნობა, უნდობლობა, უფროსებისადმი ამბივალენტური გრძნობები, სექსუალური დარღვევები, თავისი როლისა და სხვა ოჯახის წევრების როლების არევა ოჯახურ ურთიერთობებში, საკუთარი არსებობის საჭიროების გრძნობების გაქრობა, ქცევებში სუიციდისკენ მიდრეკილება, სახლიდან გაქცევა, აგრესიული ქცევების სიჭარბე, ფიზიკური და ფსიქიკური ინტიმურობისაგან თავის არიდება, ქცევის არათანმიმდევრობა და წინააღმდეგობრივი ხასიათი.

აღნიშნული დარღვევები ასახვას პოვენ ბავშვის ფსიქიკაში და მისი შედეგები გამოვლინდება მოზრდილობის დროს ფსიქოსომატური დაავადებების სახით, როგორცაა, მაგალითად: ალკოჰოლიზმი, ნარკომანია, იმპოტენცია და სხვადასხვა სახის მანიაკალური გადახრა. მშობლებისათვის ზოგჯერ წარმოუდგენელია, რომ პატარა ბავშვსაც შეიძლება ქონდეს ისეთივე ძლიერი განცდები სტრესორების ზემოქმედებით, როგორც თვითონ აქვთ. ეს განცდები ზოგ ბავშვებში მომენტალურად ვლინდება, ზოგთან კი ფარულად მიდის და გარკვეული დროის გასვლის შემდეგ იჩენს თავს, თუმცა სხვაობა უფროსებთან შედარებით ბავშვებში მათი ფსიქიკის თავისებურებებიდან გამომდინარე ყოველთვის შეინიშნება. როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, DSM – IV-ის (ამერიკის ფსიქიატრიული ასოციაცია 1994) A კრიტერიუმი გულისხმობს, ფაქტიურ სიკვდილს ან სიცოცხლის რეალურ საფრთხეს, სერიოზულ ფიზიკურ ზიანს, ან მის რეალურ საფრთხეს საკუთარი თავის ან ახლობლის მიმართ. ამას ემატება ინტენსიური შიში, უსუსურობა ან საშინელების განცდა. აქ არ არის აღნიშნული მშობლების განქორწინება, სკოლაში რაიმე სახის დაშინება, თანატოლებთან შეჯახება ან მისი ხილვა, მაგრამ ბევრი მკვლევარი თვლის, რომ ამ მოვლენებგადატანილი ბავშვები ხასიათდებიან იგივე სიმპტომებით, რაც ახასიათებს დისტრესს. ტრავმული სიტუაციის აკვიატებული გახსენება ბავშვებში შეიძლება განმეორებადი თამაშის ფორმით გამოვლინდეს. ასეთი თამაშის ტიპის დროს ბავშვები ერთგვაროვნად, მონოტონურად იმეორებენ ერთი და იგივე სიუჟეტს, არ ცვლიან მას, არ ავითარებენ. ეს არის ტრავმული სიტუაციის სიუჟეტი. ამ თამაშს არა აქვს კათარზისის ეფექტი, ანუ მისი გათამაშებისას ბავშვებს არ უმსუბუქდებათ სტრესი. ასევე ზოგადად ტიპურია ბავშვებისათვის სიზმრები. ერთი შეხედვით მათი შინაარსი გაუგებარია, მაგრამ იწვევენ შიშს. შემეცნებით სფეროში ბავშვების დარღვევები იწვევენ

სწავლაში ჩამორჩენას: ხუთოსნები ხდებიან ოროსნები და ესეც მათთვის ახალი ტრავმაა. სავარაუდოდ ბავშვებში ადგილი აქვს გაუცნობიერებელი შინაარსის შემაშფოთებელ აზრებს, რომლებიც გამოწვეულია ტრავმული განცდებით. ეს განცდები შეიძლება შემდეგი სახის ქცევითი გამოხატულებებით გამოვლინდეს ბავშვებში:

- საყვარელი სათამაშოების დაკარგვის დროს განაწყენებით
- შეიძლება რისხვა გამოავლინონ: გაბრაზებით, დარტყმით, გადასროლით, ფეხის ბაკუნით, ყვირილით.
- გახდნენ უფრო აქტიური და მოუსვენრები.
- ეშინოდეთ ტრავმული მოვლენის განმეორების, ამიტომ ხშირად დასვან მასთან დაკავშირებული კითხვები: „კიდევ როდის მოხდება ის?“
- ღელავენ თვითგადარჩენაზე, კიდევ რამე რომ მოხდეს.
- მარტო დარჩენის ეშინოდეთ, ამიტომ თხოვონ მშობლებს მათთან ერთად დაძინება. შეიძლება საშინი სიზმრები ესიზმრებოდეთ.
- ისე იქცეოდნენ, ვითომ უფრო პატარები არიან, ვიდრე სინამდვილეში; ისევ დაიწყოს საწოვარას წოვა, ლოგინში ჩასვლელება, ხელში აყვანა ითხოვონ.
- ჰქონდეთ ავადმყოფობის სიმპტომები, გულისრევის შეგრძნება, ღებინება, თავის ტკივილი, უმადობა, მაღალი ტემპერატურა.
- ძალიან ჩუმები და წყნარები იყვნენ, არ სურდეთ მომხდარზე საუბარი.
- ადვილად წყინდეთ ყველაფერი და ტიროდნენ.
- ჰქონდეთ დანაშაულის გრძნობა მომხდარის გამო და თავის წინანდელ საქციელს აბრალებდნენ მომხდარს.
- მშობლებისაგან მიტოვებულად გრძნობდნენ თავს, რომლებიც ძალიან დაკავებულები არიან ყოფითი პრობლემებით.
- სკოლაში ან ბაღში სიარულზე უარის თქმა ახასიათებდეთ, რადგან არ უნდათ მშობლების გარეშე სადმე ყოფნა.
- ეშინოდეთ ძლიერი ხმაურის, წვიმის, ქუხილის.
- არ გამოავლინონ არანაირი ნიშანი იმისა, რომ გაღიზიანებულები არიან.
- ზოგიერთმა ბავშვმა შეიძლება საერთოდ არ გამოავლინოს დისტრესი, რადგან არ გრძნობს თავს გაღიზიანებულად, ზოგმა კი შეიძლება რამდენიმე კვირის ან თვის შემდეგ გამოავლინოს.

ბოსტონის ნაციონალურ ცენტრში შემუშავებულია და აპრობაციას გადის სადიოგნოსტიკო პაკეტი, ბავშვებში ტრავმული განცდების შეფასებისათვის - ის შედგება ნახევრად სტრუქტურირებული ინტერვიუსაგან ბავშვებისათვის და მათივე განცხადების შესაფასებლად მშობლების ანკეტისაგან. აღნიშნული ანკეტის საშუალებით ჩატარებული გამოკვლევები გვიჩვენებს ბავშვებში არსებულ ტრავმულ განცდებს, ასევე მათი ინტენსივობის დონეს. აღნიშნული კვლევების შედეგების გაანალიზებისას აღმოჩნდა, რომ მშობლები სრულყოფილად აცნობიერებენ შვილის სტრესული მდგომარეობის ხარისხს, მაგრამ ცდილობენ რომ ის უფრო მსუბუქ ფორმებში წარმოადგინონ, შეარბილონ. განსაკუთრებით ეს ეხება იმ მშობლებს, რომლებიც თვითონაც იყვნენ ამ ტრავმული სიტუაციის მონაწილენი, ან მისი ბრალეულობა იყო ბავშვის ამ სიტუაციაში მოხვედრა. აღსანიშნავია, რომ 7-10 წლამდე ბავშვების მშობლების ანკეტები შედარებით ადეკვატური იყო, ხოლო 10-13 წლის ბავშვების მშობლებს ანკეტები მხოლოდ ბავშვების მონაცემების შესავსებად და დასამატებლად გამოდგებოდა დისჰარმონიულ ოჯახებში მშობლებს უფრო ცუდი წარმოდგენა აქვთ თავისი შვილების სტრესულ მდგომარეობაზე, ვიდრე ნორმალურ ოჯახებში.

ჩვენს მიერ დასახელებული იქნა ბავშვებში სტრესის დიაგნოსტიკის ზოგიერთი მეთოდი, რომლებიც ანალოგიურად გამოიყენებოდა უფროსების მიმართ. ესენია: კლინიკური ინტერვიუს მეთოდი, რომელსაც ბავშვებთან ემატება მშობლის ანკეტა; ასევე ჩამოთვლილი იყო სტრესის დროს ბავშვების ქცევის ძირითადი მახასიათებლები. მაგრამ აღსანიშნავია ასევე ბავშვებთან დიაგნოსტიკის კუთხით პროექციული მეთოდების ეფექტურობა, რომლებიც თამაშის დროს ჩართულ აქტივობებს გულისხმობს. ეს შეიძლება იყოს ხატვა, დაუმთავრებელი წინადადებები, დაუმთავრებელი სიუჟეტები, ასევე რორშახის და TAT-ის საბავშვო ვარიანტები. ბავშვებში სტრესის დიაგნოსტიკის მეთოდებიდან მოვიყვანთ ჩვენს მიერ შედგენილ დაუმთავრებელი წინადადებების პროექციული ტესტის ვარიანტს, რომელიც აპრობირებულია ბავშვებთან ფსიქოკონსულტირებისას.

პროექციული ტესტი - დაამთავრეთ წინადადებები თავში მოსული პირველივე სიტყვით, ან სიტყვებით:

1. მე მინდა დედიკომ მიყიდოს...
2. მე მიყვარს თამაში ისეთ ბავშვებთან, რომლებიც...

3. მე დედიკო ხანდახან...
4. როცა პატარა ვიყავი...
5. ბაღში ჩემი მასწავლებელი...
6. მე მგონია რომ მამაჩემი...
7. ყველაზე ცუდი რაც გამიკეთებია...
8. როცა გავიზრდები...
9. მგონია რომ შემოდის...
10. მინდა, რომ აღარ მეშინოდეს...
11. როცა მე ჩემ ამხანაგებთან არ ვარ, ისინი...
12. მე მინდა, რომ დამავიწყდეს...
13. დედაჩემი...
14. როცა მასწავლებელი ჩემთან ახლოს მოდის...
15. სახლში მე მექცევინან...
16. მინდა, რომ მამაჩემი...
17. თუ მე ვცელქობ...
18. მე მგონია, რომ მალე...
19. თუ ყველა მე მეჩხუბება...
20. როცა მე მეშინია...

აღნიშნული მეთოდის ერთერთი წამყვანია ბავშვებში სტრესის დიაგნოსტიკისათვის სხვა მეთოდებთან ერთიანობაში. მისი შედეგების ანალიზის საფუძველზე თვალნათლივ გამოჩნდება ბავშვის ფსიქო-სომატური პრობლემის გამოჩენის მიზეზი, რაც თერაპიული პროცესის სწორი მიმართულებით განხორციელების წინაპირობაა. სტრესის დროული გამოვლენა და თერაპია ბავშვთა ფსიქიკური ჯანმრთელობის გარანტიაა მთელი შემდგომი, მოზრდილობის პერიოდების განმავლობაში. ამიტომ არის აღნიშნულ ნაშრომში განხილული საკითხი ღირებული და საინტერესო, ასევე პერსპექტიული მომავალში გაფართოების და გაღრმავების თვალსაზრისით.

ლიტერატურა:

1. " იძულებით გადაადგილება, სტრესი და მისი დაძლევის გზები", /2011,nrc
2. Практикум по психологии постравматического стресса- (2001) - Тарабрина Н. В.- Издательский дом «Питер»
3. Психологический стресс: Помоги себе и ребенку - (1997) - Черепанова Е. М. - Издательский центр «Академия», М.,
4. Травма и психосоциальная помощь - Н. Сарджвеладзе, З. Беберашвили, Д. Джавахишвили, Н. Махашვილი, , Д. Харашвили, Г. Хазия, (NRC) Тбилиси/Баку, 2001.
5. Психологические травмы детства, вызванные военными конфликтами в Грузии: Долгосрочные последствия в личных достижениях и в самореализации, Тинатин Норакидзе, 2011. Тбилиси

STRESS SYMPTOMS AND DIAGNOSIS IN CHILDREN

Ketevan Lomsadze, Gori State Teaching University, Associate Professor

Mariam Ubiria, Gori State Teaching University, Specialist by Contract, Doctor of Medical Science

RESUME

A major symptom of psychological stress is a feeling, which shows that life is destroyed and nothing will be the same as it was before, only suffer and misfortune might be repeated and I must be ready for this. All these things can be more troublesome for children. The main factor for their normal development is safety. The bygone trauma changes not only the vision of the present time, but also the past and the future. The timely detection and therapy of stress is the warranty of a child's psychical health during his/her whole adolescent. That is why the discussed issue given in this work is valuable, interesting and promising in terms of broadening and deepening in the future.

НАРУШЕНИЯ МЫШЛЕНИЯ

Кетеван Ломсадзе, Горийский государственный учебный университет, Ассоциированный профессор
Мариам Убриа, Горийский государственный учебный университет, приглашенный специалист,
Доктор медицинских наук

Понятие нормы и патологии варьируют от одной социальной системы в другую. Изменение отношения психического заболевания начинается с религии (христианства). Безумие есть средство разрыва отношений с Богом. Безумный человек - виновный. В эпоху Возрождения отношение к безумию меняется. В эту эпоху появляется особое отношение - критическое отношение к безумию. Появляются социальные институты, тюрьмы для безумных. С конца 18-19вв. начинается подробное описание психопатологии. Патопсихология связана со специальной психологией (в частности, с олигофрено - психологией¹ и дефектологией), что подтверждается наличием многих учебных пособий для дефектологических специальностей с включением разделов и глав по патопсихологии, а также с психиатрией, в стенах клиники которой она и зародилась как прикладная научная психологическая дисциплина и область практики. Предметом исследования психопатологии служат действительные, осознанные события психической жизни. Хотя основная задача состоит в изучении патологических явлений, необходимо также знать, что и как человек переживает вообще; иначе говоря, нужно охватить психическую реальность во всем ее многообразии. Нужно исследовать не только переживания как таковые, но и обуславливающие их обстоятельства, их взаимосвязи, а также формы, в которых они (переживания) находят свое выражение.

В последнее десятилетие наблюдается устойчивая тенденция к росту нарушения мышления. Последствия этой патологии являются глобальными для общественного здоровья в целом. Высокая коморбидность этого расстройства с другими заболеваниями, когнитивная недостаточность и социо - профессиональные нарушения вплоть до потери трудоспособности. Таким образом, ранняя дифференциальная патопсихологическая диагностика в настоящее время является не только психиатрической проблемой, она приобретает общемедицинское и даже общесоциальное значение. Значимость этой проблемы определяется еще и тем, что патопсихологическое исследование личности больного позволяет выявить не только нарушенные компоненты структуры личности, но и сохранные, те, на которые целесообразно опираться при построении реабилитационной программы. Нарушения мышления являются одним из наиболее часто встречающихся симптомов при психических заболеваниях. Нарушения мышления трактуются как вторичные, как проявление нарушений особой "активности", "интенции" психики. Мыслительные операции, направленные на практические действия, у больного шизофренией сохранены, память и внимание его не нарушены, однако он не в состоянии синтезировать отдельные, сами по себе правильные умозаключения. Подобная трактовка мышления как особого вида "духовной активности" особенно выражена у К.Ясперса, который противопоставил интеллект мышлению. В то время как мышление определялось им как проявление интрапсихической активности, интеллект рассматривался как совокупность способностей; память, внимание и речь выступали в качестве "предпосылок интеллекта". Указания на то, что у "больного сохранен интеллект, а мышление нарушено", встречаются во многих исследованиях. Такое противопоставление интеллекта мышлению привело к тому, что исследователи пытались найти различный генез мыслительных нарушений при грубых органических заболеваниях и при шизофрении. Нарушения познавательных процессов, выступающие при грубых органических заболеваниях, например при травмах, определялись как нарушения "интеллекта" или "предпосылок интеллекта", нарушения высших познавательных процессов при шизофрении трактовались как нарушения собственно мышления.

Клинические варианты расстройств мышления чрезвычайно многообразны. Некоторые из них считаются типичными для той или другой формы болезни. При установлении диагноза заболевания психиатр часто руководствуется наличием того или иного вида нарушений мышления. Поэтому во всех учебниках и монографиях по психиатрии, посвященных самым различным клиническим проблемам, имеется немало высказываний относительно расстройства мышления; имеется множество работ, описывающих расстройства мыслительной деятельности, и в психологической литературе. Выделяется три вида патологии мышления: нарушение операциональной стороны мышления, нарушение динамики мышления и нарушение личностного компонента мышления. Нарушения могут быть в легкой, умеренно выраженной и выраженной степенях. Нарушения мышления первой группы можно свести к двум крайним вариантам: снижение уровня обобщения и искажение процесса обобщения. При снижении уровня обобщения в суждениях больных доминируют непосредственные представления о предметах и явлениях. При искажении процесса обобщения больные руководствуются чрезмерно обобщенными признаками, неадекватными реальным отношениям между предметами, отмечается преобладание формальных, случайных ассоциаций, уход от содержательной стороны задачи. Подобные нарушения мышления, например, встречаются у больных шизофренией. Исследования мышления больных, страдающих различными заболеваниями мозга, обнаружили, что нарушения операциональной стороны мышления принимают различные формы. При всем их разнообразии они могут быть сведены к двум крайним вариантам: а) снижение уровня обобщения, б) искажение процесса обобщения.

Снижение уровня обобщения состоит в том, что в суждениях больных доминируют непосредственные представления о предметах и явлениях; оперирование общими признаками заменяется установлением сугубо конкретных связей между предметами. При выполнении экспериментального задания подобные больные не в состоянии из всевозможных признаков отобрать те, которые наиболее полно раскрывают понятие. Так, например, в опыте по методу классификации* один из подобных больных отказывается объединить в одну группу кошку с собакой, "потому что они враждуют"; другой больной не объединяет лису и жука, потому что "лиса живет в лесу, а жук летает". Частные признаки "живет в лесу", "летает" больше определяют суждения больного, чем общий признак "животные". При ярко выраженном снижении уровня обобщения больным вообще недоступна задача на классификацию: для испытуемых предметы оказываются по своим конкретным свойствам настолько различными, что не могут быть объединены. Даже стол и стул нельзя отнести к одной группе, так как "на стуле сидят, а на столе работают и кушают". Больной отказывается объединить ключ и ножницы, так как они разные: "Это ключ, а это ножницы, что же может быть между ними общего?" В некоторых случаях больные создают большое количество мелких групп на основании чрезвычайно конкретной предметной связи между ними, например ключ и замок, перо и ручка, нитка и иглолка, тетрадь и карандаш. Иногда испытуемые объединяют предметы как элементы какого-нибудь сюжета (больной рассказывает что-нибудь по поводу этих предметов), но классификация не производится. Например, одну группу составляют яйцо, ложка, нож; другую — тетрадь, перо, карандаш; третью-замок, ключ, шкаф; четвертую-галстук, перчатки, нитки и иглолки и т.д. При этом испытуемый объясняет: "Он пришел с работы, закусил яйцом из ложечки, отрезал себе хлеба, потом немного позанимался, взял тетрадь, перо и карандаш..." Такого рода ошибочные решения мы обозначаем как конкретно-ситуационные сочетания. Иногда предметы "сортируются" таким образом, что объединенными оказываются лишь ближайшие два предмета. Например, к столу присоединяется диван ("у стола надо сидеть"); к дивану прикладывается книга ("на диване хорошо читать"), тетрадь ("может, написать нужно что-нибудь"), карандаш ("пишут карандашом или ручкой, здесь ее нет"). Сама задача классификации больными не принимается.

Таблица 1

Выполнение задания на классификацию предметов по типу конкретно-ситуационных сочетаний

Диагноз	Общее кол-во больных	Кол-во больных, выполнивших задание по типу конкретно-ситуационных решений
Шизофрения	155	14 (9,0)*
Эпилепсия	50	43 (86,0)
Сосудистые заболевания головного мозга	125	5 (4,0)
Травмы	170	7 (4,1)
Олигофрения	40	38 (95,0)
Энцефалиты	30	21 (70,0)
Прогрессивный паралич	30	11 (36,7)
Маниакально-депрессивный психоз	15	2 (13,3)
Маниакально-депрессивный психоз	30	—

* В скобках указано количество больных в %.

Из табл. 1 видно, что операция классификации, в основе которой лежит выделение ведущего свойства предмета, отвлечение от множества других конкретных свойств, особенностей предметов, вызывает затруднения, и больные прибегают к ситуационному обоснованию групп.

Нарушение процесса мышления, обозначенное нами как искажение процесса обобщения, является как бы антиподом только что описанного. Если суждения описанных выше больных не выходят за пределы частных, единичных связей, то у больных, о которых сейчас будет идти речь, "отлет" от конкретных связей выражен в чрезвычайно утрированной форме. Больные в своих суждениях отражают лишь случайную сторону явлений, существенные же отношения между предметами мало принимаются во внимание, предметное содержание вещей и явлений часто не учитывается. Так, выполняя задание на классификацию предметов, они руководствуются чрезмерно общими признаками, неадекватными реальным отношениям между предметами. Например, больной М. объединяет вилку, стол и лопату по принципу "твердости"; гриб, лошадь и карандаш он относит в одну группу по "принципу связи органического с неорганическим". Подобные выполнения задания мы обозначаем как бессодержательные или выхолощенные. Табл. 2 показывает, что чаще всего они встречаются у больных шизофренией (у 67,1% обследованных больных), главным образом при галлюцинаторно-параноидной форме течения болезни, и у психопатов (33,3%).

Таблица 2

Ошибки типа формальных, бессодержательных сочетаний при выполнении задания "классификация предметов"

Диагноз	Кол-во обследованных больных	Кол-во больных, выполнивших задание ошибочно
Шизофрения	155	107 (67,1)*
Эпилепсия	50	2 (4,0)
Сосудистые заболевания головного мозга	125	—
Травмы	170	4 (2,4)
Олигофрения	40	—
Энцефалиты	30	6 (20,0)
Прогрессивный паралич	30	—
Маниакально-депрессивный психоз	15	15
Психопатия	30	10 (33,3)

* В скобках указано количество ошибочных решений в %.

Подобные больные живут в мире своих бредовых переживаний, мало интересуются реальной обстановкой, пытаются к незначительным, обыденным явлениям подходить с "теоретических позиций". В беседе они способны затронуть вопросы общего характера, но часто не в состоянии ответить просто на конкретный вопрос. Речь больных носит вычурный характер. Так, например, говоря о шкафе, один такой больной называет его "ограниченной частью пространства", рассказывая о товарище, которого он характеризовал как доброго человека, замечает: "Что такое добро и зло? Это определение относительно, положительное и отрицательное, как вопрос об электронах и вселенной. Плохое — это качественная сторона, значит, надо хорошее. Но плохое может сойти за хорошее, противоположности не бывает".

Резюмируя, можно сказать, что единый процесс отражения искажается как бы с двух сторон. Если содержание ассоциаций больных первой подгруппы (*снижение уровня обобщения*) не выходит за пределы частных, единичных связей, если полученные ими непосредственные впечатления не синтезируются и связи словесно—логические не имеют доминирующего значения, то у больных второй подгруппы (*искажение процесса обобщения*) происходит обратное: связи словесно-логические мало опираются на конкретные свойства и признаки предметов и явлений. Если для мышления первой группы больных характерным является узкий круг связей, бедность ассоциаций, то для мышления данных больных характерно возникновение очень большого числа ассоциаций, но ассоциаций: ненаправленных, случайных, а главное, отражающих лишь чрезвычайно общие связи. И в том и в другом вариантах нарушения процессов обобщения слово не является инструментом обобщения. Если в первом случае речь больных отражает лишь несущественные детали, то во втором случае она доходит до уровня бессодержательной абстракции.

В клинике психических заболеваний наблюдаются нарушения мышления, обусловленные нарушениями личности. К ним можно отнести разноплановость мышления, нарушение критичности и саморегуляции. Мышление является сложной саморегулирующей формой деятельности. Оно определяется целью, поставленной задачей. Существенным этапом мыслительной деятельности является сличение получаемых результатов с условиями задачи и предполагаемыми итогами. Для того чтобы этот акт сличения выполнялся, человеческая мысль должна быть активной, направленной на объективную реальность. Утеря целенаправленности мышления приводит не только к поверхностности и незавершенности суждений, но и к тому, что мышление перестает быть регулятором действий человека. Реальная деятельность человека, регулируется и корректируется мышлением. Мысль, пробужденная потребностью, становится регулятором действия; для того чтобы мышление могло регулировать поведение, оно должно быть целенаправленным, критичным, личностно мотивированным. Связь нарушения мышления с изменением мотивационной сферы наблюдается при разных формах душевных болезней. Уже при анализе того вида патологии мышления, который мы называли "искажением уровня обобщения", можно по существу говорить о нарушении мотивационного компонента мышления. Как отмечалось, больные, у которых выступило подобное нарушение, опирались в своих суждениях на признаки и свойства, не отражавшие реальные отношения между объектами. Значимым, существенным является для человека то, что приобрело смысл в его жизнедеятельности. Не частота появления того или иного признака или свойства предмета делает его значительным или существенным, а та осмысленность, та роль, которую этот признак сыграл в жизни человека. Существенность признака и свойства, значимость самого предмета или явления зависят от того, какой смысл они приобрели для него. Явление, предмет, событие могут в разных жизненных условиях приобретать разный смысл, хотя знания о них остаются те же. А. Н. Леонтьев прямо указывает, что явление меняется со стороны "смысла для личности". Вместе с тем

значение вещей, совокупность наших знаний о них остаются устойчивыми. Несмотря на то что личностная направленность и содержание мотивов могут оказаться различными, основная практическая деятельность формирует устойчивость предметного значения вещей. То единство, в которое включалось значение предмета и смысловое отношение к нему, терялось благодаря изменению в сфере мотивов и установок. Особенно ярко выступало нарушение личностного компонента в том виде нарушений мышления, который мы охарактеризовали как "разноплановость мышления". Нарушение мышления, обозначенное как "разноплановость", заключается в том, что суждения больных о каком-нибудь явлении протекают в разных плоскостях. Больные могут правильно усваивать инструкцию. Они могут обобщить предлагаемый им материал; актуализируемые ими знания о предметах могут быть адекватными; они сравнивают объекты на основании существенных, упроченных в прошлом опыте свойств предметов. Вместе с тем больные не выполняют задания в требуемом направлении: их суждения протекают в разных руслах.

Анализ вышесказанного приводит к следующим выводам:

Во-первых, в довольно длительных высказываниях больных нет никакого рассуждения; больные произносят ряд фраз, но не сообщают в них никакой содержательной мысли, не устанавливают никаких, хотя бы ложных, связей между предметами и явлениями.

Во-вторых, в речи больных нельзя обнаружить определенного объекта мысли. Так, больной называет ряд предметов — воздух, материю, художника, происхождение человека, красные кровяные шарики, но в его высказывании нет смыслового объекта, нет логического подлежащего. Приведенные отрывки нельзя изложить другими словами.

В-третьих, больные не заинтересованы во внимании собеседника, они не выражают в своей речи никакого отношения к другим людям. "Разорванная" речь этих больных лишена основных, характерных для человеческой речи признаков, она не является ни орудием мысли, ни средством общения с другими людьми.

Эта особенность речи больных, отсутствие функции общения, в сочетании с ее другой особенностью, с ее непонятностью для окружающих, делает ее схожей с так называемой эгоцентрической речью ребенка.

Таким образом, патопсихология уже в истоках имела все признаки, необходимые для утверждения ее научной самостоятельности в качестве отрасли психологической науки: предмет исследования — нарушения психики; методы — весь арсенал психологических методов.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Рубинштейн С. Я. Экспериментальные методики патопсихологии. . М., 1970,
2. Зейгарник Б. В. Патология мышления. М., 1962.
3. Зейгарник Б. В. Личность и патология деятельности. М., 1971.
4. Зейгарник Б. В. Патопсихология. М.: Издательство Московского университета, 1986
5. Cover R. Abnormal Psychology. 2010

THOUGHT DISORDER

Ketevan Lomsadze, Gori State Teaching University, Associate Professor

Mariam Ubiria, Gori State Teaching University, Specialist by Contract, Doctor of Medical Science

RESUME

The article discusses the thought disorders and related items. There are three types of pathology of thought: violation of the operational side of thinking, violation of the dynamics of thinking and violation of the personal component of thinking. Disturbances in thinking of the first group can be reduced to two extremes: reduction in the level of generalization and distortion of the process of generalization. By reducing the level of generalization in patients judgments dominate direct representations of objects and phenomena. When the distortion of the process of consolidation, patients are guided by overly generalized features, inadequate real relations between objects, noted predominance of formal, random associations, care of the substantive aspect of the problem. What about of thought disorder caused by personality disorders, these include diversity of thought, a violation of criticality and self-regulation.

უმაღლესი საგანმანათლებლო დაწესებულების მართვის აქტუალური საკითხები

ნიკოლოზ მიდოდაშვილი, საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტი, დოქტორანტი

უმაღლესი საგანმანათლებლო დაწესებულების (შემდგომში „უსდ“) საქმიანობის წარმატების განმაპირობებელ ერთერთ მნიშვნელოვან ფაქტორს წარმოადგენს მისი ეფექტურად მართვა, რაც დამოკიდებულია უსდ-ის მიერ შერჩეულ მართვის მოდელზე და მართვის მეთოდებზე. უსდ-ის მართვის მოდელი და მართვის მეთოდები უნდა შეესაბამებოდეს საქართველოს კანონმდებლობით, კერძოდ - „უმაღლესი განათლების შესახებ“ საქართველოს კანონით (შემდგომში - „კანონი“) განსაზღვრულ უსდ-ის მართვის ზოგად კონცეფციას (მუხლი 15) და უნდა ეფუძნებოდეს ამავე კანონით დადგენილ უსდ-ის მართვის პრინციპებს (მუხლი 16). სსიპ უსდ-ისათვის აღნიშნული კანონით განხორციელებულია კომპეტენციათა გამიჯვნა უმაღლეს საგანმანათლებლო დაწესებულებასა და მის ძირითად საგანმანათლებლო ერთეულს შორის (მუხლი 10), განსაზღვრულია უსდ-ისა და მისი ძირითადი საგანმანათლებლო ერთეულის მართვის ორგანოები (მუხლი 15), განსაზღვრულია მათი ფორმირებისა და არჩევის წესები (მუხლი 17, 20, 22, 23, 25) და განხორციელებულია მათი უფლებამოსილებების გამიჯვნა (მუხლი 18, 21, 22, 24, 25).

უსდ-ის მიერ ეფექტური მართვის მოდელისა და მართვის მეთოდების შესამუშავებლად მნიშვნელოვანია, რომ უსდ-ის მართვასთან დაკავშირებული პრინციპები და ნორმები კანონში წარმოდგენილი იყოს მაქსიმალურად თანამიმდევრული, ლოგიკური და სრულყოფილი სახით.

ამ კუთხით, ჩვენი აზრით, დასახვეწია კანონით განსაზღვრული ქვემოთ მითითებული ნორმები:

1. სსიპ უმაღლესი საგანმანათლებლო დაწესებულების კანონის მე-15 მუხლით დადგენილი მართვის ორგანოებია:

- წარმომადგენლობითი საბჭო;
- აკადემიური საბჭო;
- რექტორი;
- ადმინისტრაციის ხელმძღვანელი;
- ხარისხის უზრუნველყოფის სამსახური.

აღსანიშნავია, რომ წარმომადგენლობითი და აკადემიური საბჭოების, აგრეთვე ადმინისტრაციის ხელმძღვანელის უფლებამოსილებანი კანონში გაწერილია კონკრეტულად.

ამასთან ერთად, მითითებულია, რომ აღნიშნული მართვის ორგანოები ახორციელებენ ამ კანონითა და საქართველოს კანონმდებლობით მათზე მინიჭებულ სხვა უფლებამოსილებებს.

ეს უკანასკნელი დებულება იძლევა იმის სამართლებრივ შესაძლებლობას, რომ აღნიშნული მართვის ორგანოებისათვის განისაზღვროს დამატებითი უფლებამოსილებანი (მაგ., უსდ-ის წესდებით).

განსხვავებული სიტუაციაა სსიპ უსდ-ის რექტორთან მიმართებაში. რექტორი არის უმაღლესი აკადემიური თანამდებობის მქონე პირი, აგრეთვე აკადემიური საბჭოს თავმჯდომარე, რომელიც წარმოადგენს უმაღლეს საგანმანათლებლო დაწესებულებას ქვეყნის შიგნით და გარეთ აკადემიურ და სამეცნიერო სფეროებში, რისთვისაც უფლებამოსილია, უმაღლესი საგანმანათლებლო დაწესებულების სახელით დადოს გარიგებები და შეთანხმებები (მუხლი 22).

კანონში არ არის მითითებული დამატებითი უფლებამოსილებების განსაზღვრის შესაძლებლობა. მიუხედავად იმისა, რომ ზოგადი სამართლებრივი პრინციპები („ნებადართულია ყველაფერი, რაც არ არის აკრძალული“) არ გამოიცხადებს რექტორისათვის სხვა, დამატებითი უფლებამოსილებების განსაზღვრის შესაძლებლობას უსდ-ის სამართლებრივი ნორმატიული აქტებით, აღნიშნული შესაძლებლობის ცხადი სახით მითითება მართვის სხვა ორგანოებისათვის და არმითითება რექტორისათვის იწვევს გარკვეულ გაუგებრობას. ამიტომ, მიზანშეწონილია, რომ კანონით განისაზღვროს რექტორის კონკრეტული უფლებამოსილებანი, ან, დანარჩენი მართვის ორგანოების მსგავსად, ცხადი სახით მიეთითოს საქართველოს კანონმდებლობით რექტორზე მინიჭებული სხვა უფლებამოსილებების განხორციელების შესაძლებლობა.

2. როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, ერთ-ერთ მნიშვნელოვან პრინციპს, რომელსაც, კანონის შესაბამისად, უნდა ეფუძნებოდეს სსიპ უსდ-ის მართვის სისტემა, წარმოადგენს მართვის ორგანოებს შორის უფლებამოსილებათა გამიჯვნა. ჩვენი აზრით, ამ პრინციპთან ერთგვარ შეუსაბამობაში მოდის კანონში შეტანილი ცვლილება (მუხლი 22, 17.06.2011), რომლითაც რექტორი წარმოდგენილ იქნა უსდ-ის ხელმძღვანელად და ამგვარად განხორციელდა უსდ-ის საქმიანობის ყველა სფეროში უფლებამოსილებებისა და პასუხისმგებლობების კონცენტრაცია ერთი მართვის ორგანოს - რექტორის ხელში. წინამდებარე ნაშრომში ჩვენ არ ვაპირებთ ერთი მართვის ორგანოს ხელში უფლებამოსილებებისა

და პასუხისმგებლობების კონცენტრაციის დადებითი და/ან უარყოფითი მხარეების განხილვას, მაგრამ აღნიშნული უფლებამოსილებების სარეალიზაციოდ აუცილებლად მიგვაჩნია კანონში სათანადო ცვლილებების შეტანა, რომელიც უზრუნველყოფს ყველა მართვის ორგანოს დაქვემდებარებას რექტორისადმი. წინააღმდეგ შემთხვევაში არალოგიკურია რექტორს დაეკისროს პასუხისმგებლობა, მაგალითად, უსდ-ის საფინანსო-ეკონომიკურ საქმიანობაზე მაშინ, როდესაც ამ საქმიანობის ძირითადი ბერკეტები წარმომადგენლობითი საბჭოს და ადმინისტრაციის ხელმძღვანელის ხელშია კონცენტრირებული, ხოლო ისინი არ არიან ანგარიშვალდებული რექტორის წინაშე. ამიტომ, მიზანშეწონილია, რომ აღნიშნული ნორმა გაუქმდეს, ან შევიდეს კანონში ცვლილება, რომლითაც აღნიშნული მართვის ორგანოები გახდება ანგარიშვალდებული რექტორის წინაშე.

3. კანონის 22-ე მუხლის მე-6 პუნქტის შესაბამისად, საჯარო სამართლის იურიდიული პირის – უმაღლესი საგანმანათლებლო დაწესებულების ხელმძღვანელს ირჩევს აკადემიური საბჭო, ხოლო ამავე მუხლის მე-9 პუნქტის შესაბამისად, რექტორის უფლებამოსილების ვადამდე შეწყვეტის შემთხვევაში რექტორის მოვალეობის შემსრულებელს ირჩევს საარჩევნო კოლეგია, რომლის შემადგენლობაში შედის უმაღლესი საგანმანათლებლო დაწესებულების აკადემიური ან სამეცნიერო თანამდებობის მქონე ყველა პირი, რომლებსაც აქვთ დოქტორის ან მასთან გათანაბრებული აკადემიური ხარისხი. ვინაიდან, ზემოაღნიშნული საარჩევნო კოლეგიის წევრთა რაოდენობა ბევრად აღემატება აკადემიური საბჭოს წევრთა რაოდენობას, საარჩევნო კოლეგიის გადაწყვეტილება უფრო ადეკვატურად ასახავს დაწესებულების აკადემიური და სამეცნიერო თანამდებობის მქონე პერსონალის საერთო პოზიციას, ვიდრე აკადემიური საბჭოს გადაწყვეტილება. ამიტომ, ლოგიკური იქნებოდა, რომ კანონმდებლობით რექტორის მოვალეობის შემსრულებლის არჩევის უფლება მინიჭებოდა აკადემიურ საბჭოს, ხოლო რექტორის არჩევის უფლება კი - საარჩევნო კოლეგიას.

ზემოაღნიშნული საკანონმდებლო ნორმების ცვლილება, ჩვენი აზრით, განაპირობებს სსიპ უმაღლესი საგანმანათლებლო დაწესებულების მართვის საკითხების უფრო თანამიმდევრულ და სრულყოფილ სამართლებრივ უზრუნველყოფას, რაც ხელს შეუწყობს აღნიშნული დაწესებულების მიერ უფრო ეფექტური მართვის მოდელის შემუშავებასა და გამოყენებას.

ლიტერატურა:

საქართველოს უმაღლესი განათლების შესახებ კანონი, 2004 წ.

THE SUBSTANTIAL ISSUES IN THE GOVERNANCE OF HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTION

Nikoloz Midodashvili, Georgian Technical University, PhD Student

RESUME

Some issues of improvement of legislative norms connected to the election and functions of managing bodies of LEPL higher educational institution are discussed in the paper.

მოხელის სამსახურიდან განთავისუფლების შესახებ ინდივიდუალური ადმინისტრაციულ-სამართლებრივი აქტის გამოცემისა და გასაჩივრების თავისებურებანი

მაკა სალხინაშვილი, გორის სახელმწიფო სასწავლო უნივერსიტეტი, პროფესორი

E-mail: ketinutsa@yahoo.com

მოხელის სამსახურიდან განთავისუფლებას თან სდევს ადმინისტრაციულ-სამართლებრივი აქტის გამოცემა, რომელიც უნდა გამოიცეს ადმინისტრაციული პრინციპებისა და ადმინისტრაციული კანონმდებლობის დაცვით.

მოხელის სამუშაოდან დათხოვნის შემთხვევაში, ადმინისტრაციული ორგანო ვალდებულია თავისი უფლებამოსილება განახორციელოს მიუკერძოებლად.¹ იმისათვის, რომ საქმის მიუკერძოებლად გადაწყვეტის პრინციპი იყოს დაცული, ადმინისტრაციულ წარმოებაში არ შეიძლება მონაწილეობდეს ის თანამდებობის პირი, რომელსაც ამ კონკრეტულ საქმესთან აქვს პირადი ინტერესი.²

ინდივიდუალური ადმინისტრაციულ-სამართლებრივი აქტის გამოცემისას, საქართველოს ზოგადი ადმინისტრაციული კოდექსით დადგენილი პრინციპისა და მუხლის დარღვევა იწვევს კანონიერების პრინციპის დარღვევას.

საქართველოს ზოგადი ადმინისტრაციული კოდექსის (შემდგომში „ზაკი“) მე-5 მუხლის მე-2 ნაწილის თანახმად – „ადმინისტრაციული ორგანოს მიერ ადმინისტრაციულ-სამართლებრივი აქტის გამოცემა ან სხვა სახის ქმედება, რომელიც იწვევს ადამიანის საქართველოს კონსტიტუციით მინიჭებული უფლებებისა და თავისუფლებების შეზღუდვას, დაიშვება მხოლოდ საქართველოს კონსტიტუციის მეორე თავის შესაბამისად, კანონით ან მის საფუძველზე გამოცემული კანონქვემდებარე აქტით მინიჭებული უფლებამოსილების საფუძველზე.“ აღნიშნული ნორმა ვრცელდება შემზღუდავი ხასიათის მმართველობით საქმიანობაზე და მოითხოვს, რომ ისეთი ქმედება ან აქტი, რომელიც ზღუდავს ადამიანის უფლებასა და თავისუფლებას, უნდა იყოს სამართლებრივად დასაბუთებული, უნდა გამომდინარეობდეს კანონიდან და შესაბამისად არ უნდა ეწინააღმდეგებოდეს საქართველოში მოქმედ კანონმდებლობას. ასევე, მსგავსი ქმედებისა თუ აქტის გამოცემის უფლება ადმინისტრაციულ ორგანოს მინიჭებული უნდა ჰქონდეს კანონით ან მის საფუძველზე გამოცემული კანონქვემდებარე აქტით, ანუ ადმინისტრაციული ორგანო არ უნდა გასცდეს კანონმდებლობით მინიჭებულ უფლებამოსილების საზღვრებს.

ზაკ-ის მე-5 მუხლის მე-3 პუნქტით განსაზღვრულია, თუ რა სამართლებრივი შედეგი შეიძლება მოჰყვეს უფლებამოსილების გადამეტებით გამოცემულ ინდივიდუალურ ადმინისტრაციულ-სამართლებრივ აქტს, ან ადმინისტრაციული ორგანოს მიერ განხორციელებულ ქმედებას. უფლებამოსილების გადამეტებით გამოცემულ ადმინისტრაციულ-სამართლებრივი აქტს, ან ადმინისტრაციული ორგანოს მიერ განხორციელებულ ქმედებას არა აქვს იურიდიული ძალა და უნდა გამოცხადდეს ბათილად. როგორც ჩვენთვის ცნობილია, ზაკ-ის თანახმად, ადმინისტრაციულ-სამართლებრივი აქტი გამოცემისთანავე ითვლება არარად, თუ იგი გამოცემულია არაუფლებამოსილი ორგანოს ან პირის მიერ³. უფლებამოსილების გადამეტებით ადმინისტრაციულ-სამართლებრივი აქტის გამოცემა, რა თქმა უნდა, ნიშნავს რომ ეს უკანასკნელი გამოცემულია არაუფლებამოსილი ორგანოს ან პირის მიერ. ასეთ შემთხვევაში, ბუნებრივია ჩნდება კითხვა, როდესაც ადმინისტრაციულ-სამართლებრივი აქტი გამოიცემა უფლებამოსილების გადამეტებით, ანუ არაუფლებამოსილი ორგანოს ან პირის მიერ, ცნობილი უნდა იქნას ბათილად თუ არარად? ადმინისტრაციული სამართლის სფეროში ერთ-ერთი წიგნის ავტორები ამგვარად პასუხობენ ამ შეკითხვას – „ადმინისტრაციულ-სამართლებრივი აქტის არარა აქტად მიჩნევისათვის აუცილებელია, მისი გამოცემის უფლებამოსილება მნიშვნელოვნად იყოს გადამეტებული. სხვა შემთხვევაში, ის შეიძლება გახდეს აქტის უკანონობის და, შესაბამისად, ბათილად გამოცხადების საფუძველი.“⁴ ავტორები არ საუბრობენ, თუ რა შეიძლება ჩაითვალოს აქტის გამოცემისას „უფლებამოსილების მნიშვნელოვან გადამეტებად“. აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ ადმინისტრაციულ-სამართლებრივი აქტი ცნობილი უნდა იქნეს არარად თუ ბათილად, მეტად მნიშვნელოვანი საკითხია, რადგან თუ არსებობს მისი არარად ცნობის საფუძველი, არარა აქტის მიმართ არ ვრცელდება ადმინისტრაციულ-სამართლებრივი აქტების გასაჩივრებისათვის დადგენილი ვადები⁵, ხოლო თუ მოსარჩელე ითხოვს აქტის ბათილად ცნობას, მაშინ მას შეუძლია მოითხოვოს აქტის ბათილად ცნობა მისი გაცნობიდან ერთი თვის ვადაში.⁶ გარდა აღნიშნულისა, ადმინისტრაციულ-სამართლებრივი აქტი გამოცემისთანავე ითვლება არარად, ანუ იურიდიულ ძალას კარგავს მისი გამოცემისთანავე, ხოლო ადმინისტრაციულ-სამართლებრივი აქტის ბათილად ცნობის დროს შესაძლებელია განისაზღვროს მისი მოქმედების შეწყვეტის სხვა დრო.⁷

¹ საქართველოს ზოგადი ადმინისტრაციული კოდექსი, მუხლი 8, პირველი პუნქტი.

² საქართველოს ზოგადი ადმინისტრაციული კოდექსი, მუხლი 8, მეორე პუნქტი

³ საქართველოს ზოგადი ადმინისტრაციული კოდექსი, მე-60 მუხლი, პირველი პუნქტი, „ბ“ ქვეპუნქტი.

⁴ „ადმინისტრაციული სამართლის დამხმარე სახელმძღვანელო“, პაატა ტურავა, ნათია წვეპლამე, თბილისი, 2005 წ. საქართველოს გაეროს ასოციაციის პუბლიკაცია, დაიბეჭდა შპს „ფორმა“-ში, გვ. 6.

⁵ საქართველოს ზოგადი ადმინისტრაციული კოდექსი, მუხლი 60, მეორე პუნქტი

⁶ საქართველოს ადმინისტრაციული საპროცესო კოდექსი, მუხლი 22-ე, პუნქტი მესამე

⁷ საქართველოს ზოგადი ადმინისტრაციული კოდექსი, მუხლი 60¹, მე-7 პუნქტი

მოხელის სამსახურიდან განთავისუფლება ფორმდება ბრძანებით, განკარგულებით ან დადგენილებით.¹ აღნიშნული წარმოადგენს ადმინისტრაციული ორგანოს მიერ გამოცემულ ინდივიდუალურ ადმინისტრაციულ-სამართლებრივ აქტს.

ინდივიდუალური ადმინისტრაციულ-სამართლებრივი აქტი სახეზეა, როდესაც ადმინისტრაციული ორგანოს ქმედება ან მიღებული გადაწყვეტილება მიმართულია პირის ან პირთა შეზღუდული წრისაკენ. აქედან გამომდინარე, ინდივიდუალური ადმინისტრაციულ-სამართლებრივი აქტი გამოიცემა მაშინ, როდესაც 1. ის მიმართულია ინდივიდუალურ, კონკრეტულ პირთა წრისაკენ, ან 2. ეხება კონკრეტულ შემთხვევას. ინდივიდუალური ადმინისტრაციულ-სამართლებრივი აქტის ამ ნიშნებით ხდება მისი გამოიჯენა ნორმატიული ადმინისტრაციულ-სამართლებრივი აქტისაგან, რომელიც ადგენს ქცევის ზოგად წესს. ადმინისტრაციულ-სამართლებრივი აქტების დაყოფა მხოლოდ ამ კრიტერიუმით, თუ პირთა რომელ წრეზე ვრცელდება იგი, არ არის საკმარისი და ვერ მოგვცემს სასურველ შედეგს. ნებისმიერი აქტი მიმართულია ერთი ან რამდენიმე პირის მიმართ და აწესრიგებს კონკრეტულ შემთხვევას. როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, ადმინისტრაციულ-სამართლებრივი აქტი ინდივიდუალურია, როდესაც ის აქტის გამოცემის დროს განსაზღვრულ ან განსაზღვრებად პირთა ჯგუფს ეხება. პირთა რიცხოზოვრი რაოდენობა არ ავლენს ზღვარს ინდივიდუალურ და ზოგად, გენერალურ მოწესრიგებას შორის. ამ შემთხვევაში მთავარია, შესაძლებელია თუ არა ადრესატ პირთა განსაზღვრა. ნორმატიული ადმინისტრაციულ-სამართლებრივი აქტი შეეხება პირთა განუსაზღვრელ წრეს. ინდივიდუალური ადმინისტრაციულ-სამართლებრივი აქტის ყველაზე დამახასიათებელი ნიშანი არის ის, რომ იგი კონკრეტული საქმის ვითარებას ასახავს და თავისი ბუნებით ერთჯერადია.² ნორმატიული ადმინისტრაციულ-სამართლებრივი აქტი კი ასახავს საქმის გარემოებებს ზოგადად და მის საფუძველზე შესაძლებელია კონკრეტული შემთხვევის განუსაზღვრელი რაოდენობა წარმოიშვას.

ინდივიდუალური ადმინისტრაციულ-სამართლებრივი აქტის კანონიერების ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი კრიტერიუმი, მისი ფორმალური კანონიერება. ინდივიდუალური ადმინისტრაციულ-სამართლებრივი აქტის ფორმალური კანონიერება დაკავშირებულია აქტის გამოცემის პროცესთან და სავალდებულოა, რომ: ა) იგი გამოსცეს უფლებამოსილმა ადმინისტრაციულმა ორგანომ ბ) მისი გამოცემისათვის საქართველოში მოქმედი კანონმდებლობით დადგენილი წარმოების წესის დაცვით და გ) შესაბამისი ფორმით.

ინდივიდუალური ადმინისტრაციულ-სამართლებრივი აქტის კანონიერებისათვის, პირველ რიგში, სავალდებულოა, რომ ადმინისტრაციული ორგანო იყოს უფლებამოსილი, კონკრეტული ურთიერთობა დაარეგულიროს ამ აქტის გამოცემის გზით. თუ ადმინისტრაციული ორგანო არ არის უფლებამოსილი გამოსცეს ინდივიდუალური ადმინისტრაციულ-სამართლებრივი აქტი და დაარეგულიროს კონკრეტული სამართლებრივი ურთიერთობა, ამ შემთხვევაში მის მიერ გამოცემული ინდივიდუალური ადმინისტრაციულ-სამართლებრივი აქტი იქნება კანონის დარღვევით გამოცემული და შესაბამისად უკანონო.

ინდივიდუალური ადმინისტრაციულ-სამართლებრივი აქტი ჩაითვლება უფლებამოსილი ადმინისტრაციული ორგანოს მიერ გამოცემულად, როცა მას გამოსცემს საგნობრივად და ტერიტორიულად უფლებამოსილი ადმინისტრაციული ორგანო. საგნობრივი უფლებამოსილება გულისხმობს იმას, რომ ადმინისტრაციული ორგანო უფლებამოსილია კონკრეტული სამართლებრივი ურთიერთობა მოაწესრიგოს კონკრეტული ინდივიდუალური ადმინისტრაციულ-სამართლებრივი აქტის გამოცემის გზით. ტერიტორიული უფლებამოსილება კი გულისხმობს, საგნობრივად უფლებამოსილი ადმინისტრაციული ორგანოს უფლებამოსილებას კონკრეტული საკითხი გადაწყვიტოს მის სამოქმედო ტერიტორიაზე.

ინდივიდუალური ადმინისტრაციულ-სამართლებრივი აქტის ფორმალური კანონიერებისათვის სავალდებულოა, რომ აქტი გამოცემულ იქნეს ადმინისტრაციული წარმოების სათანადო სახით. ზოგ შემთხვევაში, ადმინისტრაციული წარმოებისა და გადაწყვეტილების მიღების კანონმდებლობით დადგენილი წესების დაცვას უდიდესი მნიშვნელობა ენიჭება, რადგან ის არსებით ზეგავლენას ახდენს ინდივიდუალური ადმინისტრაციულ-სამართლებრივი აქტის შინაარსზე. გარდა ამისა, გადაწყვეტილების მიღების პროცესში, ადმინისტრაციულმა ორგანომ შესაძლოა დაარღვიოს მოქალაქეთა კანონით მინიჭებული უფლებები და თავისუფლებები. აქედან გამომდინარე, დიდი მნიშვნელობა ენიჭება ადმინისტრაციული ორგანოს მიერ ადმინისტრაციული გადაწყვეტილებების მიღების პროცესის

¹ „საჯარო სამსახურის შესახებ“ საქართველოს კანონი, მუხლი 110-ე

² „ზოგადი ადმინისტრაციული სამართლის სახელმძღვანელო“, პაატა ტურავა, ნათია წკეპლაძე, თბილისი 2010 წ. გამომცემლობა „სეზანი“. გვ. 45.

რეგლამენტაციას და ინდივიდუალური ადმინისტრაციულ-სამართლებრივი აქტის გამოცემისას, კანონმდებლობით დადგენილი წესების დაცვას.

თუ კანონით სხვა რამ არ არის დადგენილი, ადმინისტრაციული ორგანო ინდივიდუალურ ადმინისტრაციულ-სამართლებრივ აქტს ამზადებს მარტივი ადმინისტრაციული წარმოების წესით.¹ იგი ასევე ვალდებულია დაიცვას მარტივი ადმინისტრაციული წარმოების მარეგულირებელი ნორმები.

ადმინისტრაციული ორგანოს მიერ ადმინისტრაციული წარმოების წესების დაცვა, გარკვეულწილად, უზრუნველყოფს კანონიერი გადაწყვეტილების გამოტანას, რაც გამორიცხავს დაინტერესებულ მხარეთა უფლებებისა და ინტერესების უკანონო შელახვას. ინდივიდუალური ადმინისტრაციულ-სამართლებრივი აქტის ფორმალური კანონიერება დაკავშირებულია აქტის ფორმასთან, კერძოდ, დაცული უნდა იყოს კანონმდებლობით დადგენილი ინდივიდუალური ადმინისტრაციულ-სამართლებრივი აქტის ფორმა.

ინდივიდუალური ადმინისტრაციულ-სამართლებრივი აქტის მატერიალური კანონიერება დაკავშირებულია აქტის შინაარსთან და მოითხოვს, რომ აქტში ასახული კონკრეტული ურთიერთობის მოწესრიგება შეესაბამებოდეს მისი გამოცემის სამართლებრივ საფუძვლებს და შესაბამისობაში მოდიოდეს საქართველოში მოქმედ საკანონმდებლო აქტებთან.

ყოველივე ზემოთ აღნიშნულიდან გამომდინარე, შეგვიძლია დავასკვნათ, რომ ადმინისტრაციული ორგანოს გადაწყვეტილება მოხელის სამსახურიდან განთავისუფლების შესახებ არის ინდივიდუალური ადმინისტრაციულ-სამართლებრივი აქტი, რადგან ეხება ერთ პირს, ან პირთა განსაზღვრულ წრეს, ასახავს კონკრეტული საქმის ვითარებას და ერთჯერადია. ეს ინდივიდუალური ადმინისტრაციულ-სამართლებრივი აქტი იწვევს ადმინისტრაციულ-სამართლებრივი ურთიერთობის შეწყვეტას, უმეტეს შემთხვევაში არის შემზღუდველი (არსებობს გამონაკლისიც, მაგალითად, როდესაც ადრესატის განცხადების საფუძველზე ხდება განთავისუფლება), სავალდებულოა გამოიცეს მარტივი ადმინისტრაციული წარმოების წესით, წერილობით ფორმით, და შეიცავდეს დასაბუთებას, რადგან საქართველოს ზოგადი ადმინისტრაციული კოდექსის მოთხოვნაა, რომ შემზღუდავი ხასიათის აქტი უნდა იყოს წერილობითი ფორმის და სამართლებრივად დასაბუთებული. აღნიშნული ინდივიდუალური ადმინისტრაციულ-სამართლებრივი აქტის წერილობით ფორმას, გარდა საქართველოს ზოგადი ადმინისტრაციული კოდექსისა, ითხოვს „საჯარო სამსახურის შესახებ“ საქართველოს კანონიც, რომლის თანახმად, მოხელის სამსახურიდან განთავისუფლება უნდა გაფორმდეს ბრძანებით, განკარგულებით ან დადგენილებით.

სანამ ადმინისტრაციული ორგანო გამოსცემს ინდივიდუალურ ადმინისტრაციულ-სამართლებრივ აქტს მოხელის სამსახურიდან განთავისუფლების შესახებ, იგი ვალდებულია შეატყობინოს ამის შესახებ ინდივიდუალური ადმინისტრაციულ-სამართლებრივი აქტის ადრესატს. „საჯარო სამსახურის შესახებ“ საქართველოს კანონი უწესებს ადმინისტრაციულ ორგანოს გარკვეულ ვადებს, რომლის განმავლობაშიც მან უნდა აცნობოს მოხელეს აღნიშნული გადაწყვეტილების შესახებ. კერძოდ, თუ მოხელის სამსახურიდან განთავისუფლება ხდება დაწესებულების ლიკვიდაციის, თანამდებობის შემცირების, ატესტაციის არადამაკმაყოფილებელი შედეგების გამო, ადმინისტრაციული ორგანო ვალდებულია ამის თაობაზე ერთი თვით ადრე აცნობოს ინდივიდუალური ადმინისტრაციულ-სამართლებრივი აქტის ადრესატს. თუ მოხელის სამსახურიდან განთავისუფლება ხდება ხანგრძლივი შრომისუუნარობის გამო, მას ამის თაობაზე უნდა ეცნობოს განთავისუფლებადე ორი კვირით ადრე.² იმ შემთხვევაში, თუ ადმინისტრაციული ორგანოს მიერ დაირღვევა მოხელის შეტყობინებასთან დაკავშირებით ზემოთ აღნიშნული ვადები, მაშინ მოხელეს, „საჯარო სამსახურის შესახებ“ საქართველოს კანონით გათვალისწინებული კომპენსაციის გარდა, ეძლევა ხელფასი ყოველ ვადაგადაცილებულ დღეზე. თუ ადმინისტრაციულმა ორგანომ შეატყობინა მოხელეს იმის თაობაზე, რომ იგი კონკრეტული საფუძვლით განთავისუფლდება დაკავებული თანამდებობიდან და შემდეგ თავად თქვა უარი ინდივიდუალური ადმინისტრაციულ-სამართლებრივი აქტის გამოცემაზე, რომელიც მოხელის სამსახურიდან განთავისუფლებას იწვევს, აღნიშნული უარი შეთანხმებული უნდა იყოს მოხელესთან და ამ უკანასკნელმა წერილობით უნდა გამოხატოს თანხმობა.

ინდივიდუალური ადმინისტრაციულ-სამართლებრივი აქტი, რომლის საფუძველზეც ხდება მოხელის სამსახურიდან განთავისუფლება, შეიძლება იყოს კანონიერი ან უკანონო.

კანონიერი ინდივიდუალური ადმინისტრაციულ-სამართლებრივი აქტი მოხელის სამსახურიდან განთავისუფლების თაობაზე უნდა აკმაყოფილებდეს საქართველოს მოქმედი კანონმდებლობით დადგენილ მოთხოვნებს და, შესაბამისად, უნდა იყოს ფორმალურად და მატერიალურად კანონიერი.

¹ საქართველოს ზოგადი ადმინისტრაციული კოდექსი, 72-ე მუხლი, მეორე პუნქტი

² „საჯარო სამსახურის შესახებ“ საქართველოს კანონი, მუხლი 108, პირველი პუნქტი.

კანონიერი ინდივიდუალური ადმინისტრაციულ-სამართლებრივი აქტი მოხელის სამსახურიდან განთავისუფლების თაობაზე, რომელიც იწვევს ადმინისტრაციულ ორგანოსა და მოხელეს შორის ადმინისტრაციულ-სამართლებრივი ურთიერთობის შეწყვეტას, მოხელეს ანიჭებს გარკვეულ უფლებებს.

მოხელე ასევე უფლებამოსილია გაასაჩივროს ადმინისტრაციული ორგანოს მიერ მიღებული გადაწყვეტილება მისი სამსახურიდან განთავისუფლების თაობაზე, მიუხედავად იმისა, ინდივიდუალური ადმინისტრაციულ-სამართლებრივი აქტი კანონიერია თუ უკანონო. შესაძლებელია, აღნიშნულ საკითხთან დაკავშირებით გამოცემული ინდივიდუალური ადმინისტრაციულ-სამართლებრივი აქტი იყოს კანონიერი, მაგრამ ამ აქტის ადრესატს ჰქონდეს გარკვეული კითხვები მის კანონიერებასთან დაკავშირებით.

უკანონოა ინდივიდუალური ადმინისტრაციულ-სამართლებრივი აქტი, რომელიც მიღებულია მოქმედი კანონმდებლობის ნორმების დარღვევით და მათი არასწორი გამოყენების შედეგად. ასევე უნდა მოხდეს უკანონო და მიზანშეუწონელი ინდივიდუალური ადმინისტრაციულ-სამართლებრივი აქტების ერთმანეთისაგან გამიჯვნა. ადმინისტრაციული აქტის მიზანშეწონილობას ამოწმებს მხოლოდ ადმინისტრაციული ორგანო, ადმინისტრაციული საჩივრის საფუძველზე, ხოლო სასამართლო კი მხოლოდ აქტის კანონიერების შემოწმებით იფარგლება. აუცილებელია ერთმანეთისაგან განვასხვავოთ უკანონო ინდივიდუალური ადმინისტრაციულ-სამართლებრივი აქტი, ისეთი ადმინისტრაციული აქტისაგან, სადაც დაშვებულია შეცდომა. შეცდომა გულისხმობს აქტის გამოცემისას დაშვებულ ტექნიკურ შეცდომას, კერძოდ, წერის ან გამოთვლის დროს. აღნიშნული შეცდომის გამოსწორება ადმინისტრაციულ ორგანოს შეუძლია ნებისმიერ დროს, ზაკ-ით განსაზღვრული ადმინისტრაციული წარმოების ფორმალური მოთხოვნების დაცვის გარეშე. თუ მოხელის სამსახურიდან განთავისუფლებას საფუძველად უდევს უკანონო ინდივიდუალური ადმინისტრაციულ-სამართლებრივი აქტი, მაშინ მოხელეს წარმოეშვება გარკვეული უფლებები. მას შეუძლია მოითხოვოს აღნიშნული ინდივიდუალური ადმინისტრაციულ-სამართლებრივი აქტის ბათილად ცნობა, ასევე იძულებით გაცდენილი შრომითი გასამრჯელო.¹ მოხელის უფლება მოითხოვოს კომპენსაცია სამსახურიდან უკანონოდ განთავისუფლების შემთხვევაში, გათვალისწინებულია ევროპის სოციალური ქარტიითაც, რომლის თანახმადაც, დასაქმების შეწყვეტის შემთხვევაში, მუშაკთა მიერ დაცვის უფლების ეფექტურად განხორციელების მიზნით, მხარეები (სახელმწიფოები, რომლებშიც ვრცელდება ევროპის სოციალური ქარტია) ვალდებულია იღებენ აღიარონ მუშაკთა მიერ სათანადო კომპენსაციის ან სხვა შესაბამისი ანაზღაურების მიღების უფლება, საპატიო მიზეზის გარეშე დასაქმების შეწყვეტის შემთხვევაში.²

უკანონო ინდივიდუალური ადმინისტრაციულ-სამართლებრივი აქტის საფუძველზე სამსახურიდან განთავისუფლებულ მოხელეს აქვს გასაჩივრების უფლება, რომელიც განმტკიცებულია როგორც საქართველოს კონსტიტუციით, ისე „საჯარო სამსახურის შესახებ“ საქართველოს კანონით. სამსახურიდან განთავისუფლებული მოხელე უფლებამოსილია კანონით დადგენილ ვადაში გაასაჩივროს უკანონო ინდივიდუალური ადმინისტრაციულ-სამართლებრივი აქტი და მოითხოვოს მისი ბათილობა. იგი შეზღუდულია კანონით დადგენილი ვადებით, კერძოდ, მან უკანონო ინდივიდუალური ადმინისტრაციულ-სამართლებრივი აქტი უნდა გაასაჩივროს მისი გაცნობიდან ერთი თვის ვადაში.

ინდივიდუალური ადმინისტრაციულ-სამართლებრივი აქტის გაცნობის განსაკუთრებული ფორმაა მისი გადაცემა. აქტის გადაცემის დროს დგება სპეციალური ოქმი, სადაც აღინიშნება ინდივიდუალური ადმინისტრაციულ-სამართლებრივი აქტის გადაცემის ადგილი და დრო და ყოველივე ეს დასტურდება გადამცემი და მიმღები მხარეების ხელმოწერით.

თუ აქტი გამოცემულია ადმინისტრაციული ორგანოს ხელმძღვანელის მიერ, ადმინისტრაციულ საჩივარს განიხილავს და გადაწყვეტილებას მიიღებს ზემდგომი ადმინისტრაციული ორგანო. „საჯარო სამსახურის შესახებ“ საქართველოს კანონის თანახმად, მოხელეს უფლება აქვს ერთი თვის ვადაში გაასაჩივროს სამსახურებრივ საკითხებზე გამოცემული ინდივიდუალური ადმინისტრაციულ-სამართლებრივი აქტი სასამართლოში.

უკანონო ინდივიდუალური ადმინისტრაციულ-სამართლებრივი აქტის გასაჩივრების და დარღვეული უფლებებისა თუ ინტერესების აღდგენის ერთ-ერთი გზაა, ადმინისტრაციული საჩივრის შეტანა ზემდგომ ადმინისტრაციულ ორგანოში. ადმინისტრაციულ საჩივარს აქვს სამი ძირითადი ფუნქცია: 1. ადმინისტრაციული საჩივარი არის უფლების დაცვის საშუალება; 2. ადმინისტრაციული ორგანოების თვითკონტროლის განხორციელების შესაძლებლობა; 3. სასამართლოების განტვირთვა.

¹ „საჯარო სამსახურის შესახებ“ საქართველოს კანონი

² ევროპის სოციალური ქარტია (საქართველოსთან მიმართებაში ძალაშია 2005 წლის 1 ოქტომბრიდან), 03.05.1996წ., 24-ე მუხლი, ბ) ქვეპუნქტი.

როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, ადმინისტრაციული საჩივრის ერთ-ერთი ფუნქციაა სასამართლოების განტვირთვა.

ადმინისტრაციული ორგანოს მიერ ადმინისტრაციული საჩივრის განხილვა მიმდინარეობს მარტივი ადმინისტრაციული წარმოებით. მარტივი ადმინისტრაციული წარმოების დაწყების საფუძველია დაინტერესებული მხარის მიერ წარდგენილი ადმინისტრაციული საჩივარი.

ადმინისტრაციულ საჩივარს ინდივიდუალური ადმინისტრაციულ-სამართლებრივი აქტის გაუქმების თაობაზე განიხილავს აქტის გამომცემი ადმინისტრაციული ორგანო იმ შემთხვევაში, თუ იქ არსებობს აქტის გამომცემი თანამდებობის პირის ზემდგომი თანამდებობის პირი. თუ ადმინისტრაციულ ორგანოში აქტის გამომცემ თანამდებობის პირზე უფრო მაღალი თანამდებობის პირი არ არსებობს, მაშინ ადმინისტრაციულ საჩივარს განიხილავს ზემდგომი ადმინისტრაციული ორგანო.

ადმინისტრაციული საჩივრის წარდგენა ავალდებულებს ადმინისტრაციულ ორგანოს ადმინისტრაციული წარმოების დაწყებას, რომლის მიზანია გასაჩივრებული ინდივიდუალური ადმინისტრაციულ-სამართლებრივი აქტის მართლზომიერებისა და კანონთან შესაბამისობის გადამოწმება და ახალი ინდივიდუალური ადმინისტრაციულ-სამართლებრივი აქტის გამოცემა. ადმინისტრაციულ საჩივარს აქვს გარკვეული უპირატესობა სარჩელთან შედარებით. ადმინისტრაციული ორგანო ვალდებულია ადმინისტრაციული საჩივარი განიხილოს და გადაწყვეტილება მიიღოს ერთი თვის ვადაში. ასევე, ადმინისტრაციული საჩივრის უპირატესობად სარჩელთან შედარებით შეგვიძლია მივიჩნიოთ ის, რომ ადმინისტრაციული საჩივრის განხილვისათვის არ შეიძლება დაწესდეს სახელმწიფო ბაჟი ან რაიმე სხვა გადასახადი,¹ რაც შეეხება სასამართლოში სარჩელის შეტანას, აღნიშნულისათვის დაწესებულია მოქმედი კანონმდებლობით დადგენილი სახელმწიფო ბაჟი.

სასამართლოს მიერ სარჩელის დასაშვებად ცნობის შემდეგ იწყება იმის დადგენა, რამდენად დასაბუთებულია სარჩელი. საქართველოს ადმინისტრაციული საპროცესო კოდექსის 32-ე მუხლის პირველი ნაწილის თანახმად, თუ ინდივიდუალური ადმინისტრაციულ-სამართლებრივი აქტი ან მისი ნაწილი ეწინააღმდეგება კანონს და ის პირდაპირ და უშუალო ზიანს აყენებს მოსარჩელის კანონიერ უფლებებს ან ინტერესებს, ან უკანონოდ ზღუდავს მის უფლებებს, სასამართლო ამ კოდექსის 22-ე მუხლში აღნიშნულ სარჩელთან დაკავშირებით გამოიტანს გადაწყვეტილებას ინდივიდუალური ადმინისტრაციულ-სამართლებრივი აქტის ბათილად ცნობის თაობაზე.

მას შემდეგ, რაც სასამართლო დასაშვებად ცნობს სარჩელს, იგი ვალდებულია განიხილოს, ადმინისტრაციული ორგანოს მიერ გამოცემული ინდივიდუალური ადმინისტრაციულ-სამართლებრივი აქტი მოხელის სამსახურიდან განთავისუფლების თაობაზე, არის თუ არა მოქმედი კანონმდებლობის მოთხოვნათა დაცვით გამოცემული და, შესაბამისად, არსებობს თუ არა აღნიშნული ინდივიდუალური ადმინისტრაციულ-სამართლებრივი აქტის ბათილად ცნობის საფუძველი.

ინდივიდუალურ ადმინისტრაციულ-სამართლებრივი აქტის გასაჩივრებისათვის მოქმედი კანონმდებლობით დადგენილი ვადის გასვლის შემდეგ, იგი სავალდებულო ძალის მქონეა როგორც აქტის ადრესატებისათვის, ისე თვით მისი გამომცემი ადმინისტრაციული ორგანოსთვისაც. გასაჩივრების ვადის გასვლის შემდეგ შესასრულებლად სავალდებულო ძალა შეიძლება შეიძინოს როგორც კანონიერმა, ისე უკანონო ინდივიდუალურმა ადმინისტრაციულ-სამართლებრივმა აქტმა.

ყოველივე ზემოაღნიშნულიდან გამომდინარე, მოხელის სამსახურიდან განთავისუფლების შესახებ ინდივიდუალური ადმინისტრაციულ სამართლებრივი აქტის გამოცემა და გასაჩივრება სხვადასხვა თავისებურებებით ხასიათდება.

PECULIARITIES OF ESTABLISHING AND APPEALING INDIVIDUAL ADMINISTRATIVE-LEGAL ACT AGAINST RELIEVING A CLERK FROM THE POST

Maka Salkhinashvili, Gori State Teaching University, Professor

RESUME

Dismissal of a public servant is supported by issuance of an administrative legal act, which must conform with the administrative principles and administrative laws.

Dismissal of a public servant is subject to issuing an order, decree or resolution. These constitute individual administrative and legal acts enacted by an administrative authority. Therefore an individual administrative and legal act issued to the above effect must abide by the administrative laws and established principles and must be reasonably substantiated.

¹ საქართველოს ზოგადი ადმინისტრაციული კოდექსი, მუხლი 204, პირველი პუნქტი

An individual administrative and legal act, which serves as a basis for dismissal of an employee, can be legitimate or illegitimate. Depending on whether an individual administrative and legal act is legitimate or illegitimate, the legal consequences thereof may differ, as described below.

One of the avenues for an appeal of an illegitimate individual administrative and legal act in order to reinstate the breached rights or interests, is the lodging of an administrative appeal with the higher administrative authority. An administrative appeal serves three main purposes: 1. It is a means of protection of one's rights; 2. It is a means of exercising self-control by the administrative authorities. 3. It helps remove additional burden upon courts.

As noted, one of the purposes of an administrative appeal is the release of courts from additional burden. Based on article 2, item 5 of the Administrative Procedures Code of Georgia, an appeal shall not be admitted by the court, unless the appellant has previously used the option of one-time filing of an administrative appeal in compliance with the General Administrative Code of Georgia. Hence, an administrative appeal is a prerequisite for admissibility of an appeal.

ტოლერანტულობის ფსიქოლოგიური შინაარსის ძირითადი კომპონენტები

ლანა სულხანიშვილი, საქართველოს საპატრიარქოს წმიდა ანდრია პირველწოდებულის სახელობის ქართული უნივერსიტეტი, დოქტორანტი

იუნესკოს მიერ მიღებული ტოლერანტულობის საყოველთაო პრინციპების დეკლარაციის მიხედვით ტოლერანტობა მრავალფეროვანი კულტურების, ჩვენი თვითგამოხატვის ფორმების და ადამიანური ინდივიდუალობის გამოვლენის პატივისცემა, მიღება და სწორად გაგებაა.

სიტყვა ტოლერანტობა პირველად მოიხსენიება 1361 წელს ოქსფორდის ინგლისური ეტიმოლოგიის ლექსიკონში. XV საუკუნეში ის გამოიყენებოდა ჯერ კიდევ, როგორც გამძლეობა და ტკივილის გამძლეობის უნარი. XVI საუკუნეში დაემატა მნიშვნელობები: „ნების დართვა“, „თავდაჭერილობა“ და „თავშეკავებულობა“. XVI საუკუნის მე-2 ნახევარში ტოლერანტობის, როგორც ნებადართულობისა და რელიგიური თავისუფლების საკითხებში დათმობის ცნება, ჩნდება გერმანიაში და ჰოლანდიაში. XVII საუკუნეში ტერმინი გამოიყენებოდა განსხვავებული რელიგიური კულტის აღსრულების შესაძლებლობის აზრითაც.

სხვადასხვა ევროპულ ენაში ტოლერანტობას განსხვავებული ლინგვისტური ელფერი აქვს.¹

მაგალითად, ინგლისურ ენაში ის გამოიყენება, როგორც არსებითი სახელი – „შემწყნარებლობა“ და როგორც ზმნა – „მოთმენა“. საინტერესოა ამ ზმნის გამოყენება მეტყველებაში. ინგლისურში ეს ზმნა გამოიყენება მხოლოდ მაშინ, როდესაც ის წარმოადგენს „დაშვების“ სინონიმს. ის არ გამოიყენება იმ შემთხვევებში, რომლებიც დაკავშირებულია რაიმეს განცდასთან, უსიტყვო მორჩილებასთან რაიმეს მიმართ. როდესაც მოთმინებაზე, როგორც ადამიანის პიროვნულ თვისებაზე ლაპარაკობენ, ინგლისელები იყენებენ ზედსართავ სახელს, რაც მოწმობს იმას, რომ აუცილებელია, განვასხვავოთ სიტყვები „შემწყნარებელი“ და „მოთმენი“. გერმანულ ენაში ზმნა „მოთმენა“ და არსებითი სახელი „შემწყნარებლობა“ – სხვადასხვა წარმოშობის სიტყვებია. ამასთანავე, შემწყნარებლობის ცნება ამ ენაში გამოიყენება მხოლოდ ადამიანთა შორის ურთიერთობასთან დაკავშირებით.

ცნების განსაზღვრის მეორე პრობლემა ცნების საზღვრების დადგენა ანუ მისი შინაარსის სინამდვილის იმ ნაწილის მოცულობაა, რომლის ანარეკლსაც წარმოადგენს.

მართალია, ტოლერანტობა ესაა თავისუფლება მრავალფეროვნებაში, მაგრამ აქ მხოლოდ ერთი შეზღუდვა არსებობს. აუცილებელია, მრავალფეროვნებამ არ გადალახოს ჰუმანიზმის საყოველთაო ნორმის საზღვარი.

ტოლერანტობა გულისხმობს კომპრომისს, მაგრამ არა უპრინციპობას. ტოლერანტულობა აქტიური პოზიციაა და არა პასიური მომთმენი დამოკიდებულება მოვლენებისადმი.

საკითხი ტოლერანტობის საზღვრების შესახებ მრავალი მკვლევარის მიერაა განხილული. მაგალითად, პლატონმა ჩამოაყალიბა „შემწყნარებლობის პარადოქსი“, რომელიც გულისხმობს იმას, რომ თუ უსაზღვრო შემწყნარებლობა იქნება შეუწყნარებელთა მიმართ და არ იქნება შემწყნარებელი

¹ Словарь иностранных слов и выражений. М.: Мысль, 1998. 477 с.

საზოგადოების შეუწყნარებლობისგან დაცვის მზაობა, მაშინ განუსაზღვრელი შემწყნარებლობა მიგვიყვანს შემწყნარებლობის გაქრობამდე. ამ პრობლემის შესახებ კ. პოპერი ამბობდა, რომ „შემწყნარებლობის სახელით საჭიროა გამოცხადდეს უფლება, არ იყო შემწყნარებელი შეუწყნარებლების მიმართ და ისეთივე დანაშაულად და კანონგარეშე იყოს ყველა მოძრაობა, რომელიც შეუწყნარებლობას ქადაგებს, როგორცაა მკვლელობის, ბავშვთა გატაცებისა და მონებით ვაჭრობის წაქეზება“. ტოლერანტობა არ არის ყველაფრის ნებადართულობა და ყოვლისპატიება. მასში იგულისხმება აქტიური ქმედება ინტოლერანტულობის უკიდურესი ფორმების მიმართ.¹

ტოლერანტობის საზღვრების პრობლემას უკავშირდება ტოლერანტობასა და გულგრილობას, კონფორმიზმსა და გულცივობას შორის არსებული ზღვრის საკითხიც. შემწყნარებლობა და გულგრილობა ურთიერთგამომრიცხავი ცნებებია, რადგან შემწყნარებლობა ნიშნავს განსხვავებული პოზიციის, განსხვავებული თვალსაზრისის აღიარებას, როგორც ოპონირებადისას. ამ დროს ინდივიდი არ ეთანხმება განსხვავებულ აზრს, მაგრამ აღიარებს მისი არსებობის უფლებას.

ტოლერანტობა არ შეიძლება გავაიგივოთ ინდეფერენტობასთან, არ შეიძლება დავიყვანოთ განსხვავებულის მიუღებლობის გრძნობის გადალახვის აუცილებლობამდე, რადგან ეს გარემოებები მხედველობის არის გარეთ ტოვებს ურთიერთობის მნიშვნელოვან შემადგენლებს, როგორცაა: გულისხმიერება და ყურადღება, ემპათიის გამოვლენა, კეთილგანწყობა გარშემო მყოფთა მიმართ.

ფსიქოლოგიაში ტოლერანტობა, როგორც ფენომენი, არც ისე დიდი ხანია, რაც შეისწავლება და გამომდინარე აქედან, შეუძლებელია საკმარისი სისრულით აღიწეროს ტოლერანტობა მხოლოდ ერთ ცნებაზე დაყრდნობით და მხოლოდ ერთ განზომილებაში.

საგულისხმოა, რომ რთული ფსიქოლოგიური პროცესებისა და მოვლენების განმარტებისთვის, ტრადიციულად, კომპონენტების ტრიადა გამოიყენება: კოგნიტიური, ემოციური და ქცევითი. ტოლერანტობის განმარტებისთვის ამ სქემის გამოყენების რამდენიმე მცდელობასაც ჰქონდა ადგილი. ტოლერანტობის კოგნიტიური კომპონენტი მოიაზრება, როგორც სამყაროს სირთულის, მრავალსაქეპტურობისა და მრავალფეროვნების არსებობისა და ამ მრავალფეროვნების ერთფეროვნებამდე დაყვანის შეუძლებლობის აღიარება.

ტოლერანტობის ემოციური კომპონენტი² ასახავს ემპათიის, როგორც ტოლერანტული ურთიერთობების შემადგენელი ნაწილის, განხილვის აუცილებლობას.

ტოლერანტობის ქცევითი კომპონენტი, როგორც წესი, მკვლევრების ყველაზე დიდ ყურადღებას იპყრობს, როგორც სწავლების, ასევე დიაგნოსტიკის პროცესში. ქცევით ტოლერანტობას განეკუთვნება დიდი რაოდენობა კონკრეტული უნარებისა და შესაძლებლობები:

- ტოლერანტული გამონათქვამებისა და საკუთარი პოზიციების, როგორც თვალსაზრისის, დაცვის უნარს („მე“-გამონათქვამები და ა.შ.);

- სხვა ადამიანების გამონათქვამების მიმართ ტოლერანტული დამოკიდებულების გამოვლენისთვის მზაობას (სხვა ადამიანების აზრებისა და შეფასებების აღქმა, როგორც მათი თვალსაზრისისა, რომელსაც აქვს არსებობის უფლება – იმისდა მიუხედავად, თუ რაოდენ განსხვავდება ჩვენი საკუთარი აზრებისგან) და მოლაპარაკებების უნარს (პოზიციების შეთანხმება, კომპრომისისა და კონსესუსის მიღწევა);

ტოლერანტობის კიდევ ერთი პირობითი „კომპონენტი“ – ვერბალური. თუ კოგნიტიური კომპონენტი გულისხმობს აღქმის, გაგების, აზროვნების, ინტერპრეტაციის რეალურ ცვლილებას ტოლერანტობის პრინციპების რეალიზაციის მიმართულებით, ვერბალური კომპონენტი შემოიფარგლება მხოლოდ „ცოდნითი შემადგენელით“. ეს ტოლერანტობის ყველაზე მარტივი და ზედაპირული „განზომილება“.

ეგზისტენციალურ-ჰუმანისტური მიდგომის დებულებებიდან გამომდინარე, აუცილებელია დავუმატოთ პიროვნული კომპონენტი. ტოლერანტობის პიროვნული განზომილების ძირითადი არსია, პირველ რიგში, შესაბამისი ფასეულობითი და არსობრივი სისტემა, რომელშიც ცენტრალურ ადგილზეა ადამიანის, როგორც ასეთის, პატივისცემა, ადამიანის უფლებები და თავისუფლება.

მნიშვნელოვანია, რომ ეგზისტენციალურ-ჰუმანისტური მიდგომის დებულებების შესაბამისად, ადამიანის დამოკიდებულება საკუთარ თავთან და სხვებთან ძალიან მჭიდრო ურთიერთკავშირშია.³

გლობალიზაციისა და სამყაროს სწრაფი ცვლილებების პროცესში, მიგრაციული პროცესების ზრდასთან ერთად ადამიანს უხდება ცხოვრება და საქმიანობა არამარტო სხვადასხვა ქვეყანაში, არამედ

¹ Tolerance and intolerance in the European reformation/ Edited by Ole Peter and Bob Scribner. New York: Cambridge University Press, 1996.

² Кристалл Г. Аффективная толерантность/Журнал практической психологии и психоанализа. 2001. №3

³ Роджерс К. Клиунт-центрированная психотерапия: теория, современная практика и применение. М.: ЭКСМО. Пресе, 2002. 357 с.

განსხვავებულ კულტურულ და სოციალურ გარემოში. გამომდინარე აქედან, ვფიქრობთ, რომ ტოლერანტულობა ეხმარება ადამიანს ამ ცვალებად გარემოებებთან ადაპტაციაში და ეს კი განსაკუთრებით მნიშვნელოვანი ხდება იდენტობის ფორმირების პროცესში, როცა მოზარდის უმთავრესი ამოცანაა განსხვავებული როლების ინტეგრირება და საკუთარი ადგილის დამკვიდრება საზოგადოებაში. ფსიქოლოგიაში ტოლერანტობა, როგორც ფენომენი არც ისე დიდი ხანია, რაც შეისწავლება. ამდენად, მნიშვნელოვნად მიგვაჩნია ჩატარებული წინასწარი კვლევა, რომლის მიზანს 13-17 წლის მოზარდებში სხვადასხვა რეფერენტულ ჯგუფებისადმი ტოლერანტული დამოკიდებულებების ფორმირება და ზოგადი კომუნიკაციური ტოლერანტობის დინამიკის დადგენა შეადგენდა.

მიღებული შედეგების მიხედვით ჩვენი ქვეყნის მოზარდებში გამოიკვეთა ტოლერანტულ-ინტოლერანტული ურთიერთობების სტრუქტურა, რომლის მიხედვითაც შეიძლება განვიხილოთ მოტივაციურ ფასეულობითი, კოგნიტიური, ემოციურ-ნებელობითი და კოგნიტურ (ქცევითი) კომპონენტების კომპლექსი.

კვლევა განხორციელდა ბოიკოს¹ კომუნიკაციაში ტოლერანტობის გამოვლენის ცხრა სკალიანი კითხვარით, რომლის თითოეული სკალა მოიცავდა ხუთ დებულებას და ბოგარდუსის² სკალით, რომელიც ავლენდა ტოლერანტულობის 12 ფორმასთან სოციალურ დისტანციას ორი მაჩვენებლით: ერთის მხრივ, მე როგორ მოვექცეოდი სხვა ერის, რასის, აღმსარებლობის, სხვა ასაკის, ჩემზე უფრო განათლებულ, ჩემზე ნაკლებად განათლებულ, სხვა ქალაქებში/სოფლებში მცხოვრებ, ჩემზე მდიდარ, ჩემზე ღატაკ/უსახლკარო/მიუსაფარ, განსხვავებული ორიენტაციის და ავადმყოფ ან ფიზიკური ნაკლის მქონე ადამიანს და მეორეს მხრივ, როგორ მოვექცეოდა მე სხვა ერის, რასის, აღმსარებლობის, სხვა ასაკის, ჩემზე უფრო განათლებული, ჩემზე ნაკლებად განათლებული, სხვა ქალაქებში/სოფლებში მცხოვრები, ჩემზე მდიდარი, ჩემზე ღატაკ/უსახლკარო/მიუსაფარი, განსხვავებული ორიენტაციის და ავადმყოფი ან ფიზიკური ნაკლის მქონე ადამიანი.

ბოიკოს კითხვარის შედეგების მიხედვით კვლევაში მონაწილე 13-დან 17 წლის 116 მოზარდში შედარებით მაღალი ტოლერანტული დამოკიდებულება გამოვლინდა ფსიქოლოგიური სტრუქტურის მოტივაციურ-ღირებულებით კომპონენტში და ინტოლერანტული დამოკიდებულება ემოციურ-ნებელობით და ქცევით კომპონენტში, ხოლო ბოგარდუსის სოციალური დისტანციის საზომ სკალაზე 116 მოზარდიდან:

1. 79% პასუხობს, რომ იმეგობრებდა ყველაზე ღარიბ ადამიანთან და 78% ფიქრობს, რომ მასზე ღარიბი ადამიანიც იმეგობრებდა მასთან.
2. 77% პასუხობს, რომ იმეგობრებდა სხვა ასაკის (მოწიფული, მოხუცი, ბავშვი) ადამიანთან, თუმცა მხოლოდ 29% ფიქრობს, რომ სხვა ასაკის ადამიანიც იმეგობრებდა მასთან.
3. მოზარდების 71% პასუხობს, რომ იმეგობრებდა სხვა ერის წარმომადგენელთან და 66% ფიქრობს, რომ სხვა ერის წარმომადგენელი იმეგობრებდა მასთან.
4. კითხვაზე როგორ მოვექცეოდი ნაკლებ განათლებულ ადამიანს მოზარდების 63% პასუხობს, რომ იმეგობრებდა მასთან და 66% ფიქრობს რომ მასზე ნაკლებად განათლებული ადამიანიც იმეგობრებდა მასთან.
5. როგორ მოვექცეოდი ავადმყოფ ან ფიზიკური ნაკლის მქონე ადამიანს, 116 მოზარდიდან 67% პასუხობს, რომ იმეგობრებდა მასთან და მოზარდების 65% ფიქრობს, რომ ავადმყოფი ან ფიზიკური ნაკლის მქონე ადამიანიც იმეგობრებდა მასთან.
6. როგორ მოვექცეოდი განსხვავებული ორიენტაციის ადამიანს, მოზარდების 19% პასუხობს, რომ იმეგობრებდა, 36% პასუხობს, რომ ურთიერთობას მოერიდებოდა და 17% პასუხობს რომ ფიზიკურად გაანადგურებდა, ხოლო კითხვაზე როგორ მოვექცეოდა განსხვავებული ორიენტაციის ადამიანი - მოზარდების 40% ფიქრობს, რომ მასთან ურთიერთობას მოერიდებოდა და 3% ფიქრობს, რომ ფიზიკურად გაანადგურებდა.
7. როგორ მოვექცეოდი სხვა კონფესიის ადამიანს - მოზარდების 34% პასუხობს, რომ იმეგობრებდა და 29% ფიქრობს განსხვავებული კონფესიის ადამიანიც იმეგობრებდა მასთან.

დასკვნა

ყველაზე ახლო სოციალური დისტანცია გამოვლინდა ღარიბ, სხვა ასაკის, ნაკლებ განათლებულ და სხვა ერის წარმომადგენელ ადამიანებთან, ხოლო ყველაზე დიდი სოციალური დისტანცია გამოვლინდა განსხვავებული ორიენტაციის და სხვა კონფესიის ადამიანებთან. ბოიკოს და ბოგარდუსის

¹ В. В. Бойко - Г. Солдатова "Практикум по психодиагностике и исследованию толерантности личности-Методика диагностики общей коммуникативной толерантности (60-64 стр).

² Э. Богардус - Г. Солдатова "Практикум по психодиагностике и исследованию толерантности личности-Методика диагностики общей коммуникативной толерантности (108-114 стр)

ტოლერანტულობის საზომი სკალების მიხედვით პირველადი მონაცემების საფუძველზე შეიძლება ითქვას, რომ შესაბამისობაა და ჩვენი ქვეყნის მოზარდებში შეინიშნება ტოლერანტული განწყობები, თუმცა მიღებულ შედეგებზე ჩვენს წინამდებარე მსჯელობაში გამოკვეთილი ინტოლერანტულობის თუნდაც დაბალი მაჩვენებელი გვაფიქრებს პრევენციული ზომების მიღებაზე.

ჩვენ მიერ ჩატარებული კვლევა სამომავლოდ იგეგმება უფრო ფართო მასშტაბით და ამასთანავე, სხვადასხვა მაჩვენებლების დიფერენცირების მიხედვით.

ლიტერატურა:

1. Словарь иностранных словъ и выражений, М.: Мысль, 1998.
2. Tolerance and intolerance in the European reformation/ Edited by Ole Peter and Bob Scribner. New York: Cambridge University Press, 1996.
3. Кристалл Г.Аффективная толерантность/Журнал практической психологии и психоанализа. 2001. - №3
4. Роджерс К. Клиунт-центрированная психотерапия: теория, современная практика и применение. М.: ЭКСМО. Пресе, 2002.
5. В. В Бойко - Г.Солдатова “Практикум по психодиагностике и исследованию толерантности личности- Методика диагностики общей коммуникативной толерантности. М.: Мысль, 2008.
6. Э. Богардус - Г. Солдатова “Практикум по психодиагностике и исследованию толерантности личности- Методика диагностики общей коммуникативной толерантности. М.: Мысль, 2008.

THE MAIN COMPONENTS OF THE PSYCHOLOGICAL CONTENT OF TOLERANCE

Lana Sulkhanishvili, St. Andrew the First-Called Georgian University of the Patriarchate of Georgia, PhD Student
RESUME

The tolerance, as a phenomenon, has been studied for not so long in Psychology, therefore it is impossible to describe the tolerance completely based on one concept only and only in one dimension.

In the process of globalization and rapid changes in the world, along with the increased processes of migration, a human has to live and work not only in different countries, but also in different cultural and social Environment. Therefore, we believe that the tolerance assists a human to adapt to changing circumstances, and this becomes especially important in the process of identity formation, when a teenager's main task is to integrate the different roles and find own place in the society. Therefore, we consider the conducted preliminary study important, goal of which was to form tolerant attitude toward various reference groups in 13-17 year-old teenagers and define the dynamics of the general communicative tolerance. According to the obtained results certain psychological components were outlined (behavioral, cognitive, verbal, emotional, personal), which is most important with respect of the growth and dynamics of this capability.

სპორტის კანონში ზოგიერთი ცვლილებების შეტანის შესახებ

მამია ტულუში, საქართველოს ფიზიკური აღზრდისა და სპორტის სახელმწიფო სასწავლო უნივერსიტეტი, პროფესორი
E-mail: mamuli.t42@mail.ru

ალექსანდრე იაშვილი, გორის სახელმწიფო სასწავლო უნივერსიტეტი, პროფესორი
E-mail: iashvili43@gmail.com

ნელი პაპუკაშვილი, საქართველოს ფიზიკური აღზრდისა და სპორტის სახელმწიფო სასწავლო უნივერსიტეტი, ასისტენტ-პროფესორი
E-mail: papukashvili24@gmail.com

სპორტი ის სოციალურ-ეკონომიკური ფენომენია, რომელსაც მნიშვნელოვანი წვლილი შეაქვს ქვეყნის კეთილდღეობის სფეროში დასახული სტრატეგიული მიზნების განვითარების საქმეში. სპორტი ქვეყნის სოციალური პოლიტიკის მნიშვნელოვანი სფეროა. მსოფლიო გლობალიზაციის პირობებში

სპორტი წარმოადგენს ეფექტურ საშუალებას ჯანმრთელობის განმტკიცების, პიროვნების სრულფასოვან მოქალაქედ ფორმირების, პატრიოტული გრძნობების გაძლიერების, ქვეყნის ავტორიტეტის გაზრდის თვალსაზრისით. სპორტი აძლიერებს ისეთ მნიშვნელოვან ფასეულობებს, როგორიცაა: გუნდური პრინციპი, სოლიდარობა, ტოლერანტობა და სამართლიანი თამაში. იგი ხელს უწყობს მოქალაქეთა აქტიურ ინტეგრაციას საზოგადოებაში და ამით კიდევ უფრო აძლიერებს მათ მოქალაქეობრივ ვალს; ამასთან, სპორტი პიროვნების განვითარების მნიშვნელოვან ფაქტორს წარმოადგენს.

საქართველოს კანონი სპორტის შესახებ განსაზღვრავს ჩვენს ქვეყანაში სპორტული საქმიანობის ზოგადსამართლებრივ, სოციალურ, ეკონომიკურ და ორგანიზაციულ საფუძვლებს. სპორტი მიჩნეულია უმნიშვნელოვანეს ეროვნულ საქმედ და ხელს უწყობს მის განვითარებას. იგი ემყარება ზოგადსაკაცობრიო ჰუმანისტურ და კულტურულ ღირებულებებს, ისტორიულ გამოცდილებას, ქართველი ერის მრავალსაუკუნოვან ტრადიციებს.

სპორტში საქმიანობა სპეციფიკურია და შესაბამისი გზებით თანადგომას ითხოვს. ამ სახის მხარდაჭერა ითვალისწინებს ისეთ საკითხებს, როგორიცაა: ტალანტების გამოვლენა და მათი მომზადება, აუცილებელი სპორტული ნაგებობებით და სპორტული ინვენტარით უზრუნველყოფა, სპორტული მედიცინისა და მეცნიერების მიღწევათა განვითარება, დანერგვა და გამოყენება, მწვრთნელთა განათლება და კვალიფიკაციის ამაღლება.

სპორტი დასახული მიზნების (მაღალი სპორტული შედეგები, გაჯანსაღება, დასვენება და სხვ.) მიუხედავად მოსახლეობის ყველა ფენას უნდა ემსახურებოდეს შესაბამისი პირობებისა და სპეციალისტების მეშვეობით. მოსახლეობაში ჯანმრთელობის გაუმჯობესების დაბალი დონე ხელს უშლის პიროვნების ფუნქციონალური აქტივობის ზრდას, ეს კი დაავადებათა პრევენციის ძირითადი საფუძველია. ეკოლოგიური ვითარების გაუარესება, სოციალური უსაფრთხოების სისტემის არქონა, სპორტული მედიცინის სფეროში არსებული პრობლემები და მოსახლეობაში ფიზიკური კულტურის დაბალი დონე ამძიმებს დემოგრაფიულ სიტუაციას.

სპორტული აქტივობა და ჯანსაღი ცხოვრების წესი ხელს უწყობს ბავშვთა და მოზარდთა გონებრივად და ფიზიკურად ჰარმონიულ განვითარებას, დამოუკიდებელი და მიზანსწრაფული პიროვნული თვისებების გამომუშავებას, მოქალაქეობრივი პასუხისმგებლობის გაზიარებასა და შეგნებას, რაც თავის მხრივ მნიშვნელოვნად განსაზღვრავს ქვეყანაში დემოკრატიული და თავისუფალი სამოქალაქო საზოგადოების ჩამოყალიბების შეუქცევადი პროცესების განვითარებას.

მოსწავლე-ახალგაზრდობის სპორტულ საქმიანობაში ჩაბმა და მასში აქტიური მონაწილეობა ხორციელდება ფართო სოციალურ გარემოში. მას მაქსიმალური პრიორიტეტი უნდა მიანიჭოს იმან, ვინც პირდაპირი თუ არაპირდაპირი სახით ახდენს გავლენას სპორტზე და ხელს უწყობს სპორტული გამოცდილების განმტკიცებას.

განათლების სისტემის ხაზით, ფიზიკურ აღზრდასა და სპორტში ჩართული ნებისმიერი სპეციალისტი, განსაკუთრებულ ყურადღებას უნდა უთმობდეს (როგორც სასწავლო გაკვეთილებზე, ასევე სპორტული აქტივობისას) მათ უშუალო პასუხისმგებლობაში მყოფი მოსწავლეების ჯანმრთელობას, უსაფრთხოებასა და კეთილდღეობას. ისინი უნდა მოეპყრან მოსწავლეებს მათი მომწიფების პერიოდში მიმდინარე ფიზიკური და ფსიქოლოგიური ცვლილებებისა და ამ ცვლილებათა სპორტულ შედეგზე გავლენის გაცნობიერებით, არ დაამყარონ მოსწავლეზე გადაჭარბებული იმედები, რომლებიც რეალურად აღემატება მათ შესაძლებლობებს, მიანიჭონ უპირატესობა სპორტულ ღონისძიებებში მონაწილეობისაგან მიღებულ სიამოვნებას და არა ისეთ ზეგავლენას, რომელიც შეზღუდავს მოსწავლეთა უფლებებს არჩევანი გააკეთოს ასეთ მონაწილეობაზე.

რამდენადაც სპორტულ საქმიანობაში მონაწილეობა უმეტესწილად დამოკიდებულია სპორტული ბაზების რაოდენობაზე, მრავალფეროვნებასა და მისაწვდომობაზე, სპორტის მასობრიობის მთლიანი დაგეგმვა სახელისუფლებო ხელმძღვანელობის კომპეტენციაა. ასეთი დაგეგმვისას გასათვალისწინებელია ექსპლუატაციაში მყოფი სპორტული დარბაზები და სპორტული მოედნები. სპორტულმა ინფრასტრუქტურამ უნდა უზრუნველყოს საზოგადოების ფიზიკური ვარჯიშისა და სპორტის მოთხოვნილებების დაკმაყოფილება. მას უპირველესი როლი აკისრია სხვადასხვა სოციალური, პროფესიული და დემოგრაფიული ჯგუფების სპორტში საყოველთაო ჩაბმაში. მნიშვნელოვანია მოსახლეობის ხარისხიანი და ხელმისაწვდომი სპორტული საქონლითა და აღჭურვილობით უზრუნველყოფისათვის ზრუნვა.

ქვეყანაში სპორტის განვითარების პერსპექტივა ეფუძნება სამეცნიერო პროგრესის გამოყენებას, არსებული პრაქტიკისა და სპორტული ტრადიციების საუკეთესო ნიმუშების დანერგვას და უცხოური გამოცდილების გათვალისწინებას.

მიუხედავად ბოლო წლებში საერთაშორისო სარბიელზე ჩვენი სპორტსმენების მიღწევებისა, უნდა აღინიშნოს, რომ ფიზიკური აღზრდისა და სპორტის განვითარების დონე ჯერჯერობით ვერ აკმაყოფილებს თანამედროვე მოთხოვნებს.

არსებული პრობლემის მოგვარებისა და მდგომარეობის გამოსწორების მიზნით, მნიშვნელოვნად მიგვაჩნია, რომ სპორტის კანონში შეტანილი იქნას შემდეგი საკითხები და დამატებები:

- ფიზიკური მომზადების ნორმატივების შედგენა ასაკობრივი ჯგუფების მიხედვით;
- სპორტული მედიცინისა და რეაბილიტაციის ცენტრების გახსნა ან ადრე არსებული სპორტული დისპანსერების აღდგენა;
- უმაღლეს სასწავლებლებში, სტუდენტი ახალგაზრდობის ფიზიკური მომზადების მიზნით, ფიზიკური აღზრდის კათედრების აღდგენა;
- საქართველოს განათლებისა და მეცნიერების სამინისტროში ფიზიკური აღზრდისა და სპორტის განყოფილების/სამმართველოს გახსნა (3-5 კაცი);
- საქართველოს განათლებისა და მეცნიერების სამინისტროს სისტემაში (ან ქალაქებისა და რაიონების ადგილობრივი მუნიციპალიტეტების დაქვემდებარებაში), სპორტულ ფედერაციებთან და უწყებებთან არსებული ბავშვთა და მოზარდთა სასპორტო სკოლების დაფინანსება სახელმწიფოს მიერ;
- სასკოლო სპორტის განვითარება, საჭირო სპორტული ინვენტარით უზრუნველყოფა და მატერიალური ბაზის გაუმჯობესება;
- ბავშვთა სასკოლო სპორტის ხელმძღვანელი სპორტული საზოგადოების გახსნა ან ყოფილი სპორტული საზოგადოება „მართვე“-ს აღდგენა;
- არამიზნობრივად გამოყენებული (განადგურებული ან გაყიდული) სპორტული ბაზების დანიშნულებისამებრ ამოქმედება;
- საქართველოს სპორტსმენთა და მწვრთნელთა მიგრაციის პრობლემის მოგვარება (მათი ადგილებზე დასაქმება და სათანადო პირობების შექმნა);
- საცხოვრებელი ადგილების მიხედვით მასობრივი სპორტის დანერგვა და განვითარება (ცხოვრების ჯანსაღი წესის დანერგვისათვის ხელის შეწყობა);
- სკოლამდელი ასაკის ბავშვთა ფიზიკური აღზრდის ერთიანი და მწყობრი სისტემის შექმნა;
- ფეხბურთის მოედნებთან (სტადიონებზე) მძლეოსნური სექტორების აღდგენა-რეკონსტრუქცია;
- ფიზიკური აღზრდისა და სპორტის მუშაკთა (მწვრთნელთა და ფიზიკური აღზრდის მასწავლებელთა) კვალიფიკაციის ამაღლების კურსების (ცენტრის) ამოქმედება;
- ფიზიკური კულტურისა და სპორტის კვლევითი ინსტიტუტის გახსნა;
- ფიზიკური კულტურისა და სპორტის დარგში სახელმწიფო მრჩეველის (პრემიერ-მინისტრთან) დანიშვნა.

ლიტერატურა:

1. თევზაძე თ., საქართველოში ფიზიკური განათლებისა და სპორტის განვითარების კონცეფცია, თბილისი, 2010.
2. საქართველოში ბავშვთა და მოზარდთა ფიზიკური განათლებისა და სპორტში მათი ჩაბმის ეროვნული სტრატეგია და სამოქმედო გეგმა (დევიზი-ჯანსაღი სკოლისათვის), თბილისი, 2011.
3. საქართველოს კანონი სპორტის შესახებ, თბილისი, 1996.
4. სპორტის თეორია, რედ. გ. კახიძე, თბილისი, 2007.
5. Озолин Н. Г. – Современная система спортивной тренировки, Москва, 1970.
6. Платонов В. Н. – Подготовка квалифицированных спортсменов, Москва, 1986.

SOME CHANGES IN THE LAW OF SPORTS

Mamia Tughushi, Georgian State Teaching University of Physical Education and Sports, Professor

Aleksandre Iashvili, Gori State Teaching University, Professor

Neli Papukashvili, Georgian State Teaching University of Physical Education and Sports, Assistant Professor

RESUME

In Georgian was got law to improve about sport. The authors of work think that some changes in modern law improve: inculcate sport in inhabitants in our country and health life international stage and do or achieve high score in sport.

Sentences were made by we presented committee of sport and youth in parliament also, our minds produced for wide social-class and this matter is in work of scientific.

ადათობრივი სამართალი, ჩვეულებები და ეთიკური ნორმები (ლაშხეთის თემის ახალი ეთნოგრაფიული მასალების მიხედვით)

დავით შავიანიძე, აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტი; ქუთაისის უნივერსიტეტი,
ასოცირებული პროფესორი

მსოფლიოს ყველა ქვეყანაში და მათ შორის საქართველოში, სამართლებრივი სისტემების შექმნას წინ უსწრებდა და თავის განსაკუთრებული როლი ითამაშა ჩვეულებითა სამართალმა. ჩვეულებითი სამართლის საფუძველზე უფრო დახვეწილი სამართლის წერილობითი ძეგლები იქმნებოდა. მსგავსი შემთხვევის მაგალითია სვანეთის სამართლებრივი დოკუმენტები XIII საუკუნიდან. ხალხური სამართლის შინაარსის, დანაშაულის აღმოფხვრის და სამართლიანობის დამკვიდრების საქართველოში არსებული გზებისა და საშუალებების მახასიათებლების გარკვევისთვის მნიშვნელოვანია საქართველოს სხვადასხვა ისტორიულ-ეთნოგრაფიულ ერთეულებში მომავლის ძიებითი მუშაობა, დადგენა იმისა, თუ რა ცვლილებები განიცადა ადათობრივმა სამართალმა და როგორ მოვიდა იგი დღემდე.

საინტერესოა სვანეთის ახალი ეთნოგრაფიული მასალები.

ლენტეხის რაიონში, ლაშხეთის თემში მოძიებული ჩვენი ეთნოგრაფიული მასალები გვაძლევს საშუალებას ვიმსჯელოთ: დღემდე არსებული სასამართლო პროცესის უძველესი ფორმა - საბრალდებო პროცესის და სვანური სამედიატორო, "მორვალის" სასამართლოს შესახებ, რომელიც ქართული სამართლებრივი კულტურის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი გამოვლინებაა; თემის მიერ დადგენილი წესის ეფექტურობაზე; დანაშაულის კატეგორიებზე, მისი აღმოფხვრისთვის ჩვეულებითი სამართლით სვანეთში დაწესებულ მეთოდებზე; დანაშაულის გამომწვევ მიზეზებზე¹.

სვანეთში დღესაც არსებობს სისხლით ნათესაობაზე აღმოცენებული სოციალური ორგანო, ტერიტორიულ-სამეზობლო თემი, რომლის წევრებსაც აკავშირებთ საერთო ინტერესები (თავდაცვა, დღეს მხოლოდ ეკონომიკური და კულტურულ-სოციალური თვალსაზრისით; არსებობისთვის ზრუნვა [ტრადიციული, მენტალურ-ზნეობრივი და სოციალური თვალსაზრისით - ხაზი ჩვენია] და ერთმანეთის ხელშეწყობა; თემისა და პიროვნების ინტერესების დაცვა; თემის მიერ დადგენილი წეს-ტრადიციების შენარჩუნება...) და, რომელიც წარმართავს თავის სამეურნეო და სოციალურ-ყოფით ცხოვრებას. თემს დღემდე აქვს სამეურნეო (მიწის გასხვისების არა - დ. შავიანიძე), ვალდებულებების განხორციელების, სოციალურ-კულტურული, სასამართლო ფუნქციები. სვანეთის თემის ინტერესების და უფლება-მოვალეობების შელახვა, სათემო ადგილ-მამულების მითვისება, სათემო სალოცავის შეურაცხყოფა, დადგენილი სამართლის უგულებელყოფა-დარღვევა, პარვა, ფიზიკური ძალადობა, ადამიანთა ხოცვა, ადამიანის და ბუნების ტრადიციულად არსებული ურთიერთობის დარღვევა², თემის არაკეთილმოსურნისადმი დახმარება, თემის ცხოვრების წესის რღვევად ითვლება და დადგენილი კანონით ისჯება დღემდე.

სვანური ადათობრივი სასამართლო პროცესის მხარეთა წარმომადგენლები თავად ქმნიან "გამსამართლებელთა შემადგენლობას", რომელთაც წარდგენილი მტკიცებულებების საფუძველზე გამოაქვთ განაჩენი. მტკიცებულებათა შეკრებაში თემისგან "ნდობაგამოცხადებული მოსამართლეები პასიურები არიან". თავად სასამართლო პროცესში მხარეები თანასწორნი არიან და არ დასტურდება

¹ სვანური საწესო სამართლის შესახებ მნიშვნელოვანი და დაწვრილებითი ინფორმაცია აქვს, ივანე მარგიანს, ეთნოგრაფიული წერილები სვანეთზე, 1973, გვ. 140-143)

² ეთნოგრაფიული მასალა: "ენგურში სათევზაოდ მოჰყავდათ ადგილობრივებს სამეგრელოდან, ლეჩხუმიდან, იმერეთიდან და თევზაობდნენ აკრძალული მეთოდებით და ენგურში გაწყდა კალმახი. ამისთვის შეიკრიბა ხევს ყრილობა და დაწყველა ყველა ის სვანი, ვინც ხელს შეუწყობდა აღნიშნული სახით თევზაობას. მის მერე კალმახი ისევ მომრავლდა"

მოსამართლეთა, ან ბრალდების მხარის უპირატესობა, “სამართალი კანონიერი, ისეთი დგება, რომ სხვისთვის გასათვალისწინებელი იყოს”¹.

სვანეთის თემის სასამართლო ზოგადად თემისთვის საინტერესო და კემო პირთა (რომ მათი მოქმედება, ცხოვრების წესი, უფლებრივი მდგომარეობა შესაბამისობაში იყოს თემის ნორმასთან - ხაზი ჩვენია) სადავო საქმეებს განიხილავდა, განიხილავს. იმისათვის, რომ “მორვალი” აერჩიათ და საქმის განხილვა დაწყებულიყო, აუცილებელი იყო დაპირისპირებული, მოდავე მხარეები დათანხმებოდნენ სამედიატორო სასამართლოს მეშვეობით შერიგებაზე. მედიატორები უდიდესი ავტორიტეტით სარგებლობდნენ და ხალხიც “მორვებს” ისე მოწიწებით უყურებდა, როგორც საღმრთო პირებს. მოსამართლედ/“მორვად” სვანეთში ძირითადად ავტორიტეტული პირები იყვნენ. მოსამართლის მთავარი მახასიათებელი არის გონიერება, დარბაისლობა, სამართლიანობა. ის ქრისტიანული წესების გამტარებელი, რწმენის ძლიერებისკენ მომწოდებელი, ტრადიციების ერთგული, მშვიდობიანობის დროს მსაჯული, რაც მთავარია მიუკერძოებელი იყო. ეს ყოველივე: “გვართ არ მოდის. უფლებას ანიჭებდნენ იმას, ვისაც კაცური ქონდა ნაკეთები ცხოვრებაში. კაცობა იყო არა ტყვილი, არა ქურდობა, არამედ პატიოსნება და სიკეთე. არა ბოროტი, არამედ თემის, ოჯახის მოყვარული უნდა ყოფილიყო. ყველა გვარს ჰყავდა თავისი უფროსი, მედიატორი კაცი, რომელიც თავის თემის საქმეს ისე მიიღებდა, როგორც საკუთარი ოჯახისას. ლაშხეთის თემში მაგალითად შემრიგებლები იყვნენ ივანე, ბესო და გიორგი ნიჟარაძეები. სხვებიც იყო, მარა ესენი იყო ძირითადი “მორვები”/მოსამართლე-შემრიგებლები². მოტაცება იქნებოდა, თუ რაღაც, გამორჩეული პიროვნებები მიდიოდნენ შერიგებაზე. ორივე მხარე თავისას მოიყვანდა. რომ დაიფიცებოდი, მაგი იყო გადაწყვეტი. დაუწესებდნენ, რო ადარ გაეკეთებიათ. შემრიგებლები წყვეტდნენ, ათანხმებდნენ, გააცნობდნენ განაჩენს და მერე დააფიცებდნენ. ვისაც ანდობდნენ იმას აირჩევდნენ. სისხლის აღება ქრისტიანობის რწმენამ მოშალა. ვერ გაითავისა ქართულმა და ტრაიციადაც ვერ იქცა. თუმცა საუბედუროდ ხდება ხან-ხან დღესაც ერთი მხრიდან და მეორე მხარე ადარ აგრძელებს. ეკლესიაში ვერავინ ტყუილზე ვერ დაიფიცებდა. ეკლესია იყო ბოლო. ხატის რწმენა ინახება ამ ფიციტ. საოჯახო უთანხმოების ბოლო სახლის წმინდა ადგილ, კერასთან დაფიცება იყო. გარჩევის დროს სავალდებულო არ იყო დამნაშავეს ყოფნა. ის დამნაშავე მის არჩეულს ენდობა. თუ მოორავ შენ თემში არ გყავდა, ნახავდი სხვა თემში. ხატზე მედიატორიც იფიცებოდა, რომ არა პიროვნული ინტერესის, არამედ სამართლის ინტერესებიდან გამომდინარე მიიღებდა გადაწყვეტილებას. თუ პიროვნულია საქმე, შენ აირჩევ და, თუ თემს ეხება, მაშინ თემი აირჩევს. ფიცზე, რომ გავიდოდნენ, გარიგებული იყვნენ მანამდე. ადრე ღირსების საქმედაც თვლიდნენ, რომ არ პატიობდნენ, ახლა მთლად ასე აღარაა. მოსამართლე აუცილებლად მამაკაცი იყო. ქალის მოსამართლეობა მხოლოდ ქუდოსნის გარეშე დარჩენილი თემის შემთხვევაში იქნებოდა ალბათ. ქალს ამ მეტად სადავო საქმისთვის არ იმეტებდნენ, არ მიუშვებდნენ დავაში. იშვიათად, თითქმის ქალი დამნაშავეც არ იყო, ის თავად იყო საკუთარი მეს დამცველი და ამიტომ ვერავინ ბედავდა მის დანაშაულის მონაწილედ გახდომას, მის წინააღმდეგ რამის მოქმედებად³; “დანაშაულის შერჩენა სხვისთვის ძნელია, თავმოყვარეობას უნდა ძლიო, თუმცა მოდავე მხარეები უზრუნველყოფდნენ შეესრულებინათ მორვების გადაწყვეტილება. მხარეთა შერიგებაზე დაყოლიება არც ისე იოლი იყო, განსაკუთრებით მკვლელობის საქმეზე”⁴. სვანები ერიდებოდნენ მორვად ყოფნას შიშით იმისა, რომ სამართლიანი გადაწყვეტილება შეშლოდათ. სვანებს სჯერათ, რომ ტყუილად დაფიცება ღვთის რისხვას მოუტანდა, არა მარტო მათ, არამედ მთელს ოჯახს და შთამომავლობასაც კი. ამიტომ, არც იშვიათად, მედიატორების დასაყოლიებლად ჩართულები იყვნენ შუამავლები – მეცქულარი, მახვში და თემის ყრილობაც კი. დაპირისპირებულ მხარეთა გარიგებაზე თანხმობა ხშირად ფორმდება ხელწერილით, რომელიც, თავის მხრივ, მედიატორთა განაჩენის აუცილებელი აღსრულების პირობაც იყო“. (მთხრობელები: ალექსანდრა ონიანი, დავით ყიფიანი, 2013 წელი).

¹ საზოგადოებრივი, დანაშაულებრივი საქმის მოსაგვარება სვანეთში სახალხო კრებაზე უნდა გადაწყვეტილიყო. ბოლო, თუ რომელიმე წევრი ხელყოფდა თემის ინტერესს, მას თემის ყრილობა განსჯიდა და დააკისრებდა შესაბამის სასჯელს. აღნიშნულიც ჩვეულებითი სამართლის დადგენილი ნორმა იყო.

² მოორავ, საქმის გარჩევა, (ა. ლიპარტელიანი, სვანურ-ქართული ლექსიკონი, 1994, გვ.224)

³ მოდავე მხარეთა რწმენებთან დაკავშირებით მასალები დადატურებული აქვს ბესარიონ ნიჟარაძეს; მოსამართლეთა სამართლიანობასა და მიუკერძოებლობაზე განსხვავებული მონაცემებია დადასტურებული ლაზარე დადუანთან (ეთნოგრაფიული წერილები სვანეთზე, 1973, გვ. 39; გვ. 51)

⁴ სისხლის აღების ტრადიციის მიმართ ახალგაზრდების გულის აცრუებაში დიდი როლი ითამაშა იმანაც, რომ ამ ბოლო დროს რამდენიმე შემთხვევა დაფიქსირდა, როცა სისხლის აღების რიტუალის შესრულებისას სრულიად უდანაშაულო ახალგაზრდები მოკლეს. მაგრამ სისხლის აღების ადათი სვანეთში საბოლოოდ წარსულს არ ჩაბარებია.

“მორევების” რაოდენობა საქმის ხასიათის, სიმძიმის, სირთულის და მნიშვნელობის მიხედვით იცვლებოდა. მკვლელობის საქმეზე ირჩეოდა ყველაზე მეტი მედიატორი. მედიატორთა სასამართლოს კიდევ ერთი მონაწილე იყო - უფროსი მედიატორი, რომელსაც “მუწვრი”, ანუ “ნუგსაჩუ მეგნე” ეწოდება. სასჯელის განხილვისას საბოლოო სიტყვა აუცილებლად “მუწვრს” უნდა ეთქვა. სვანეთის ზოგიერთ ადგილას, მას შეეძლო მოპასუხე მხარისთვის დამატებით დაეკისრებინა გარკვეული თანხა და მას “მუწვრი მალვრა” ეწოდებოდა.

მედიატორებისგან აღებული გასამრჯელო თავიანთი საქმიანობისთვის დადგენილი ნორმა და “სასირცხვოდ, მით უფრო დანაშაულად არ ითვლება”. დღემდე ახსოვთ სამი სახის გასამრჯელოს შესახებ: “ლერქვაში” (თუმცა დღეს უკვე ვეღარ გეუბნებიან და მხოლოდ სამეცნიერო ლიტერატურაშია ცნობილი, რომ სამი მანეთის ღირებულების ნივთი იყო - ხაზი ჩვენია), რომელსაც იღებდნენ განაჩენის დადგენის შემდეგ; “ნალვრიელი” - ხატზე დაფიცებისთანავე გადაეცემოდათ მედიატორებს (იციან, რომ ნიშნავდა არაყს, პურს, ფულს, სხვადასხვა ავეჯეულობას, მაგრამ აღარ ახსოვთ ოდენობა-ღირებულების და მისი ზრდა-კლების შესახებ-ხაზი ჩვენია). სხვადასხვა დროს მკვლევართა მიერ ჩაწერილი მასალებით ირკვევა, რომ თავდაპირველად ის იყო სამი მანეთის ოდენობის, მოგვიანებით ხუთი, შემდეგ კი ათ მანეთამდე; თუ კვირიკეს ეკლესიაში დაიფიცებდნენ, შეიძლება მედიატორებისთვის ოცი მანეთიც გადაეხადათ და “ათისთავი” - “მორვალი” გასამრჯელოდ იღებდა მთელი გადასახადის ათ პროცენტს.

დამნაშავეთა გამოძიება-დასჯა-წახალისების ყველა ფორმა (მაგ: ქედზე ჯაჭვის დადება; ფეხებზე ბორკილის შებმა; უქუდოდ სიარულის მისჯა; შეკვრა; ულვამის გაპარსვა, ხეზე/ძელზე მიბმა; სოფლიდან გასახლება...) განეკუთვნება ფიზიკურ და გამაწილებელ/შესარცხვენელ სასჯელთა რიგს. სვანური საწესო სამართალი, დანაშაულის არგანმეორების, შესაძლო დანაშაულის თავიდან აცილებისაკენ გაუვნებელყოფლობისკენ იყო, არის მიმართული და არა სამაგიეროს გადახდისკენ: “ადამიანმა უნდა დაიჯეროს, რომ დაისჯება სამართლის (მაგალითად, ქურდობისთვის, თემის მიერ დადგენილი სხვა წესის...) დარღვევისთვის და აღარ ჩაიდენს დანაშაულს. შერიგების, შემდეგ ნაკლებად მოსალოდნელია მომავალში დანაშაულის ჩადენა. ხატის და კაცის შუამავლობას ვერ გასტეხ, თორემ გულზე კი არ გეხატება. სვან კაცს ყოველთვის ჰქონდა შიში, რომ კაცობა არ დაეკარგა, სოფელში ცხოვრების უფლება ჰქონოდა”.

სვანური თემის სამართლით რეგულირდებოდა უნებლიე და განზრახ მკვლელობის, თვითმკვლელობისა და გაძევების შემთხვევები. რეგულირდებოდა და დღემდე რეგულირდება უქმეების დარღვევის, რჯულის უარყოფის, მოკვეთის შემთხვევები.

სამართლებრივი პასუხისმგებლობის საფუძველია დანაშაული, რომელიც მოიცავს, როგორც მოქმედებას (ნებისმიერი დანაშაულის ჩადენა - ხაზი ჩვენია), აგრეთვე უმოქმედობას (დაუხმარებლობა, თემის საჭიროებაზე არ ზრუნვა - ხაზი ჩვენია). ხაზგასასმელია, რომ სვანეთში დღემდე დანაშაულად მიიჩნევა ქმედება, რომელმაც შეიძლება თუნდაც მცირე ზიანი მოუტანოს თემს, პირს, გვარს, ოჯახს.

საინტერესოა ტერმინი -“სჯულთან” დამოკიდებულება. გეუბნებიან, რომ ბუნებრივი გარემოთი შეპირობებულ, დანაშაულის აღკვეთის მკაცრ მეთოდებს სვანეთში უპირისპირდება “სჯული, რომელშიც რწმენა, თემში მიღებული წესის და ნორმის დაცვა იგულისხმება”.

ეთნოგრაფიული მასალა:

“დამნაშავე შემთხვევით შევიდა ოჯახში მთვრალი. დილით გაიღვიძა და გაუკვირდა, სად ვარო? არ დგება, მწოლარეს ხომ არ მომკლავენო. მერე გააღვიძა მასპინძელმა, პატივი სცა და გაყვა სოფლის ბოლომდე, რომ სხვამ რამე არ უთხრას. მხოლოდ იქ უთხრა მტრები ვართო, მაგრამ, რადგან სტუმარი ხარ ჩემი და სოფლის არაფერს გიზამო. ეს დამნაშავე მივიდა სახში, მთელი ლაშხეთის მორევები შეყარა და რაც ღირდა ეს შერიგება, ხუთი იმდენი გადაიხადა”.

“ჯატი ქვია სოფელს, სადაც ჯატიშერი ონიანები ცხოვრობენ. აქ გელოვანები იყვნენ ვარგები. ჯატის გამო დაარქვეს იმ კუთხეს ეს სახელი ალბათ? ვინმე სასაშელი და ეს გელოვანის სოფელი ვიდაც მტრები ყოფილან. სასაშელს უნახავს ერთხელ ეს მოსისხლე, მაგრამ მძინარე ყოფილა და არ მოუკლავს. ეს დაუნახავს თავის აივნიდან ამ გელოვანს, მოაყვანია ეს სასაშელი დაასაჩუქრა და გაუშვა. უიარაღოს არ დაესხმოდნენ, თუნდაც ერთმანეთის მტრები”.

თემის მიერ დადგენილი სამართლის კვლევის თვალსაზრისით საინტერესოა, რომ ყრილობა იხილავდა “უბატონო სვანეთად” დატოვების, ანტისაბჭოთა განწყობისა და საბჭოური რეფორმატორული პოლიტიკის საწინააღმდეგო საკითხებს.

“ბატონი არ ყავდა სვანეთის გარკვეულ ნაწილებს. მთაში რომ ახვალ აგერ, “ზეკარზე”, იქ ნახავ ფიქალი ქვის ნატეხებს, გროვას, მთასავითაა გროვა ასე. სვანურად ქვია იმ ადგილს “დიასახლი ლაჭთუნელ”, დიასახლისის ნაწყევლი ადგილი. წერეთელს უნდა აეღო ეს ჩვენი სვანეთი. აეროპორტი როა იქ ყოფილა შეკრება აქაურების. სუფრები გაშლილი, პურ-მარილით ხვდებიან, თუმცა ჩანაფიქრია სხვაა. ჯარი რომ გადმოვიდა ყველამ დააგდო თითო ქვა იქ, რადგან ელოდნენ, რომ ცოცხალს არ

გაუშვებდნენ ბატონობის მოსურნეს და მის ამყოლოთ. ცოცხლად გადარჩენილები აიღებდნენ თითო ქვას და დარჩენილი გროვა კი იქნებოდა ხსოვნა, თუ რა ძვირია თავისუფლება. ჩამოვიდნენ. ჩატარდა ამათი შეკრება და თემის უფროსმა, როცა შერთვრენ ეს ჯარის ნაწილები ადგა და თქვა რო წითელი ღვინო ჩამოასხით ახლავ. ანუ სისხლის ფასად არ შევეურიგდებით თავისუფლების დაკარგვასო და დაერივნენ მათ, ვისაც მმართველობის ჩაგდება უნდოდათ ხელში. დიასახლისმა დაწყევლა ის ვინც სვანებზე ბატონობა მოინდომა“.

“1924 წელს დაყოფილი იყვნენ ბოლშევიკებად და მენშევიკებად. ამ დროს ჩატარებულა თემის ყრილობა აქ, ლაშხეთში. ყრილობაზე განხილულა, რო, კომუნისტობის არმნდომებს აბრალეზდენ მენშევიკობას, ბოლშევიკები აქტიურობდენ უფრო. ყრილობაზე განიხილეს საკითხი რა ღონისძიებები უნდა გაეტარებინათ ტრადიციული ცხოვრების წესის შენარჩუნებისთვის როგორ შეენარჩუნებინათ ძველი. მათ შორის მამაჩემიც ყოფილა. მერე გამოჩნდნენ დამსმენები და მამაჩემიც ჩაუშვეს. მამაჩემს მწვავედ არ დაუყენეს თურმე საკითხი იმიტომ, რომ მეტი, ძალაუნებური გავლენა არ მოეხდინა სხვებზე. კომუნისტებმა მაშინ ბევრი დააპატიმრეს და დაწერეს სიები, რომ აი ეს დავაპატიმროთ, გავასახლოთ. თემის წესის შენარჩუნების მომხრეები თავისის ცდილობდნენ. მერე სხვაგან ჩატარდა ყრილობა, რომ უკვე კომუნისტობის ნათლულებს არ გადაეწყვიტათ თავიანთ სასარგებლოდ და ქვემო სვანეთის ლეჩხუმთან შეერთება უნდოდათ თურმე. იქ გამოსულან სვანები და უთქვამთ, რომ ჩვენ სვანები ვართ, ჩვენი ადათ-წესესი გავქ, მეტყველება ჩვენი ვიცით და ჩვენ გვინდა, რომ ვიყოთ სვანეთში და არ გვინდა, რომ შევეურთდეთ ლეჩხუმის მაზრას. აი ასეთ საკითხებს წყვეტდა თემი. მსგავსი ყრილობა ყოფილა კიდევ კოლმეურნეობების ჩამოყალიბების დროს, მარა ხალხი მაინც შეიყვანეს კოლმეურნეობაში, მიწები გაერთიანდა“ (მთხრობელები: გურამ ონიანი, ჯატი ონიანი. 2013 წლის ივლისი)

სვანურ თემთა ფასეულობის აღმნიშვნელი ჩვეულებითი სამართალი ასახავს თითქმის ყველა იმ ქმედებას, რომლის რეგულირებისთვისაც იგი იქმნება. ჩვეულებითი სამართლის ნორმა არის დაზუსტებული მოდელი, რომელშიც გათვალისწინებულია ყველა ის სიტუაცია, რომელსაც შესაძლოა ადგილი ჰქონდეს რეალურ ცხოვრებაში, მისი მიზანია დადგენილი წესის პიროვნებაზე აღმატებულობა. ამიტომაც აქვს საფუძველი დღესაც ჩვეულებითი სამართლის არსებობას. ჩვეულებითი სამართალითაა მოწესრიგებული მლოცველის, “მოლზონ“-ის თემის მიერ არჩევის და ლოცვის დროს შემოსული და შეწირული თანხის სოფლის, თუ პიროვნების “განსაკუთრებული საჭიროებისთვის“ მოხმარება: “ლაშხეთში არსებობს სამკაციანი კომისია, რომელსაც აბარია ეს შემოსული თანხა და ის გადაწყვეტს. აღნიშნულ გადაწყვეტილებაში მოლზონ-ი/მსახური ხატის შეიძლება მონაწილეობდეს. ეს მაშინაა, თუ მოლზონი უფრო გამოცდილია, ვიდრე კომისიის წევრები. კომისია გადაწყვეტს ოფიციალური მთავრობის მიერ სოფლისთვის ჩარიცხულ თანხის განკარგვის წესსაც. უარი, რომ გითხრას გამგებელმა, სოფელი დადგება, თან ის მთავრობში ყოველთვის ხომ არ იქნება“; ჩვეულებითი სამართალი არეგულირებს ისეთ ურთიერთობებს, როგორიცაა, მაგალითად, გვარში შესულის მიმღებთან ურთიერთობა. “გვარის ყიდვა ხდებოდა, იყიდდა ალბათ თავშეფარებული. მამაჩემის დედის მამა, მაგალითად კალაღან ყოფილა და მტრები რომ ყავდა გადაიკეთა მელაძედ. თუ შეიფარებდი, დასახლდებოდი გვარში ნათესავი იყავი, თემის სამშობია მიღებული. შემოსული ვარ მე ონიანებში, მარა სხვა ონიანებზე ნაკლები არ ვარ. ონიანების წესით ვცხოვრობ მე მაგალითად თემური ლოზჟანიძე ლეკოზა ონიანებში“; სამართალი არეგულირებს ქორწინება-განქორწინების პირობებს, მეუღლეთა უფლება-მოვალეობებს, ქონებრივ მდგომარეობას, შვილის აყვანის (აყვანილ შვილს ყოველთვის ეუბნებოდნენ ვისი ბიოლოგიური შვილი იყო - ხაზი ჩვენია) გათხოვილი და დაქვრივებული რძლის ოჯახში დატოვების და გათხოვების საკითხს: “იშვიათად, თუმცა რძალი მაზლს დაუტოვებია ცოლად. მიზეზი იყო ის, რომ მისი ახალგაზრდად დაქვრივებით, შესაძლო ახალგაზრდული გადაცდომით ოჯახი არ შერცხვნილიყო. ოღონ მაზლი უცოლო უნდა ყოფილიყო. თუ შვილი დარჩებოდა გარდაცვლილ მამას, მაშინ დედის გათხოვების შემთხვევაში ზავშეს ეკუთვნოდა წილი. ასეთი ერთეული იყვნენ და თან მისდღემჩი მისამახებლად, სასაყვედუროდ იყვნენ. ყველა შემთხვევაში ქალი იყო უზედური“; ჩვეულებითი სამართალით იყო რეგულირებული ღირსება-პატივისცემის (“ქუდის ჩამოღება (მოხდა) მიცვალებულის პატივისცემა“), თემის საგანგებო შეკრების, ხატის საპატივცემულო დღესასწაულების გადახდის და სხვა საკითხები (მთხრობელები მარიამ გაბიანი, თადაოზ პირველი. ივლისი, 2013 წელი, ლაშხეთის თემი).

¹ თუმცა უნდა ითქვას, რომ განსხვავებით ჩრდილო კავკასიის ხალთაგან საქართველოში რძლის დატოვება ცოლად არ იცოდნენ, ვინაიდან ქალი საქართველოში არ იყო ოჯახის, ან გვარის საკუთრება. და, თუ სვანეთში აღნიშნული შემთხვევა იშვიათად, მაგრამ მაინც მოხდებოდა, მოხდებოდა წლის გასვლიდან კარგა ხნის შემდეგ და არა ადილელებისაგან განსხვავებით, სადაც მიცვალებულის დაკრძალვასაც კი არ დაელოდებოდა მაზლი. ჩვენი ეთნოგრაფიული მასალები ადასტურებენ, რომ აღნიშნულ მიზეზთა გამო სვანეთში არსებული მსგავსი შემთხვევები მხოლოდ ერთეული იყო და არა ჩვეულებითი სამართლის დაკანონებული.

საქართველოს სხვადასხვა მხრის ქართველთა, კერძოდ სვანთა ჩვეულებითი სამართლისადმი ერთგულების საფუძვლად მთის მკვიდრთა გეოგრაფიული გარემოთი შეპირობებული კონსერვატიულობა, იზოლაცია, ფსიქოლოგია, ეკონომიკა და სამართლებრივი მხრის მოწესრიგებულობა მიგვაჩნია.

CUSTOMS JUSTICE, HABITS AND ETHICAL STANDARDS
(ACCORDING TO THE NEW ETHNOGRAPHIC MATERIAL OF LASHKHETI TOPIC)
Davit Shavianidze, Akaki Tsereteli State University, Kutaisi University, Associate Professor
RESUME

For the elimination of crime and inculcation justice the ways and means clarifying existing in Georgia for settlement of customs law is important regional researches. It's important enough, how active is the customary law.

Materials research held in Lentekhi district, Lashkhethi community has determined that ancient and modern methods of overcoming the crime categories and their severity or soft heartedly was conditioned by the region's natural - geographic location and traditionalism. The degree of the crime, human behavior was evaluated according to an opinion formed on the basis of values. Number of methods for crime prevention and physical punishment for shameful actions in Svaneti **"Strengthens faith. Belief in faith means to believe in God, the custom of the community means to obey the rules, norms "**. Committed no crime, with purpose no recurrence, prevention, punishment and not retaliation, reconciliation, the implementation measures are for "less expected in the future commission of a crime." Unfair decision does not stand still, because the unwritten law is precise model, there is foreseen every expected situation of the life, as the basis for the existence of customary law and settled rule is above the personality.

It is interesting regulated by community law: relative and common interests, (joint effort for existence, supporting each other, protection of community and individual interests, providing traditions, determined by the community rules...) The rule of economic and social - everyday lifestyle of territorially connected members of the neighborhood community relations, disruptive incidents in the community, agricultural (land alienation), administrative, (on reciprocal obligations reminder – Imposition- implementation), social - cultural, judicial and fiscal functions; issues addicted with politics, pilgrims, "molzon" choosing – by the community and "special needs" of using amount of money donated during the prayer; marriage - divorce conditions; rights and responsibilities of wives; Property - legal aspects; adoption, marriage or leaving in the family issues of married and widowed sisters in law; dignity – respect, a special community gatherings, icon respectable holidays and other issues.

We believe that the basis of saving of original, material, spiritual and cultural household is the fidelity of Georgian people to the traditions.

სამართლებრივი მართლწერის ზოგიერთი საკითხისათვის

მარიკა შერაზადიშვილი, გორის სახელმწიფო სასწავლო უნივერსიტეტი, პროფესორი
იოსებ გაბარაევი, გორის სახელმწიფო სასწავლო უნივერსიტეტი, მოწვეული სპეციალისტი

2009 წლის 9 ოქტომბერს საქართველოს პარლამენტმა მიიღო ახალი სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსი, რომელიც 2010 წლის 1 ოქტომბრიდან ამოქმედდა. ახალი კოდექსი ახლებურად აყალიბებს სისხლის სამართლის პროცესის მთელ რიგ ინსტიტუტებს. წინა კოდექსისგან განსხვავებით, იგი ორიენტირებულია ანგლოამერიკულ სისტემაზე. გარდა ამისა, ახალი კოდექსით შემოღებულ იქნა ნაფიც მსაჯულთა ჟიურის სისტემა, რომელმაც უკვე ჩაატარა პირველი პროცესები საქართველოში. ახალი პროცესით შეიცვალა მხარეების მიერ მტკიცებულებათა წარმოდგენის წესი.

წინამდებარე ნაშრომში შევეცადეთ, შევხედოდათ იურიდიული დოკუმენტაციის შედგენისას საჭირო სამართლებრივი მართლწერის ზოგიერთ საკითხს, წარმოგვედგინა საპროცესო დოკუმენტების ნიმუშები ადვოკატებისათვის.

სისხლის სამართლის პროცესში ადვოკატის საქმიანობის ძირითადი ინსტრუმენტებია შუამდგომლობები, მიმართვები და საჩივრები. წმინდა შეჯიბრებითი პროცესი ბრალდებისა და დაცვის მხარეებისგან მოითხოვს სამართალწარმოების ენაზე ზეპირი მეტყველებისა და მართლწერის

მაღალ კულტურას, რომელიც ენაში დამკვიდრებულ ადამიანთა შორის ურთიერთობის ზოგად წესებს ეფუძნება. ქართული ენის წერილობითი გამოხატვისა და ზეპირი მეტყველების ფორმები ყალიბდებოდა საუკუნეების მანძილზე. სამართლებრივი მეტყველება და აკადემიური წერა ნაწილობრივ განსხვავდება ადამიანთა შორის ყოველდღიური საყოფაცხოვრებო ურთიერთობის ფორმებისაგან. მიუხედავად ამისა, პროცესის მონაწილეებმა თავიანთ ზეპირ გამოსვლებსა თუ წერილობით დოკუმენტებში ყოველთვის უნდა დაიცვან ენის, სწორი მეტყველებისა და წერის სავალდებულო ზოგადი წესების სისტემა.

სასამართლოსა და მხარეებს შორის ურთიერთობის ერთ-ერთი ყველაზე ეფექტური ფორმაა წერილობითი ფორმით ურთიერთობა. მხარეთა შუამდგომლობები და საჩივრები უნდა იყოს არა მარტო სწორი, არამედ, იმავდროულად, დასაბუთებული და გასაგები ენით ჩამოყალიბებული. მათი დანიშნულებაა, მოსამართლე, როგორც მიუკერძოებელი არბიტრი, დაარწმუნოს მხარის პოზიციის გონივრულობასა და დასაბუთებულობაში.

საქართველოში სისხლის სამართლის პროცესი ხორციელდება და საპროცესო დოკუმენტები დგება ქართულ ენაზე. პროცესის იმ მონაწილეს, რომელმაც არ იცის ან სათანადოდ არ იცის სისხლის სამართლის პროცესის ენა, ენიშნება თარჯიმანი (სსსკ-ის მე-11 მუხლი). ასე რომ, სახელმწიფო უზრუნველყოფს სისხლის სამართლის პროცესის სახელმწიფო ენაზე განხორციელებას. შესაბამისად, გამომძიებისა და სასამართლო განხილვისთვის განკუთვნილი, პროცესის მონაწილეების მიერ შედგენილი სამართლებრივი დოკუმენტები ჩამოყალიბებული უნდა იქნეს სისხლის სამართლის პროცესის წარმოების ენაზე.

წერილობითი სამართლებრივი დოკუმენტების შედგენის უპირველეს წყაროს წარმოადგენს სახელმწიფოს საკანონმდებლო ორგანოს მიერ მიღებული კანონები, სხვა ნორმატიული აქტები, ასევე სასამართლოთა გადაწყვეტილებები და მეცნიერ-იურისტთა ნაწერები. შესაბამისად, დაცვის მხარის მიერ ჩამოყალიბებული წერილობითი ტექსტების ტერმინოლოგია, ენობრივი სტილი დიდად არის განპირობებული ამ წყაროებით. დაცვის მხარის მიერ სისხლის სამართლის პროცესში ზეპირი მეტყველებისა და წერილობითი დოკუმენტაციის მოცულობა არ ემთხვევა ერთმანეთს. ადვოკატი, ბრალდებული (მსჯავრდებული) პროცესზე გამოდის ზეპირად, სამართლებრივ დოკუმენტებს კი, კანონით გათვალისწინებულ შემთხვევებში, ძირითადად, აყალიბებს შუამდგომლობების ან საჩივრების ფორმით. ეს წერილობითი დოკუმენტები წარმოადგენს ენის გრაფიკულ სამართლებრივ გამოსახულებას. იურიდიული მართლწერის წესების ცოდნის გარეშე შეუძლებელი იქნებოდა წარმატებული საადვოკატო საქმიანობა. ნებისმიერი იურისტი სკოლის ასაკიდან და უნივერსიტეტში სწავლის პერიოდიდან სწავლობს წერის სავალდებულო წესების სისტემას – ორთოგრაფიას, რაც გულისხმობს სწორი, მართებული წერის უნარ-ჩვევების გამომუშავებას უკვე ადრეული ასაკიდან. ნებისმიერმა იურისტმა იცის წერის საწყისი ელემენტები, რომლებსაც ეფუძნება იურიდიული მართლწერა.

ნებისმიერ წერილობით დოკუმენტს უნდა გააჩნდეს თავისი სტრუქტურა, რომელშიც, აკადემიური წერის წესებიდან გამომდინარე, ძირითადად გამოიყოფა სამი კომპონენტი: (1) შესავალი ნაწილი; (2) ძირითადი ტექსტი და (3) დასკვნა.

(1) შესავალი ნაწილის მიზანია ზოგადი წარმოდგენის შექმნა იმ საქმის არსებითი გარემოებების შესახებ, რომელსაც ეხება სამართლებრივი დოკუმენტი. ეს აადვილებს შუამდგომლობის თუ საჩივრის შინაარსის საფუძვლიან გაგებას. ამ ეტაპზე პასუხი უნდა გაეცეს კითხვას: რა არის მნიშვნელოვანი იმ საქმის შინაარსის გადმოსაცემად, რომელსაც საპროცესო დოკუმენტი ეხება?

თუ ამ კითხვას სწორად გაეცა პასუხი, მაშინ ამ დოკუმენტის წაკითხვა უფრო საინტერესო და შედეგიანი იქნება.

(2) ძირითადი ტექსტის მთავარი მიზანია არგუმენტების წარმოდგენა, რომელიც ადასტურებს მოთხოვნის საფუძვლიანობას. აქვე უნდა გამოიკვეთოს, თუ რა არის საპროცესო დოკუმენტის მთავარი გზავნილი.

(3) დასკვნით ნაწილში პასუხი უნდა გაეცეს კითხვას, თუ რისთვის შეიქმნა ესა თუ ის საპროცესო დოკუმენტი.

ყველა საპროცესო დოკუმენტს აქვს რეზიუმე (შეჯამება), რომელიც შუამდგომლობასა და საჩივარში მოთხოვნის ფორმით არის ფორმულირებული. შუამდგომლობაში იგი იწერება ტექსტის დასაწყისში, ხოლო საჩივარში - ტექსტის ბოლოს. დოკუმენტის ბოლოს უნდა დაიწეროს ტექსტის ავტორის ვინაობა და თარიღი.

აკადემიური წერის „ოქროს წესი“ გამოიხატება შემდეგი სიტყვებით: „სრულყოფილება მიიღწევა არა მაშინ, როდესაც დასამატებელი არაფერია, არამედ მაშინ, როდესაც არაფერია მოსაკლები“ (ანტუან დე სენტ-ეგზიუპერი).

შუამდგომლობები და საჩივრები შედგება სამი კომპონენტისაგან: პრობლემის დასმა, მისი დასაბუთება და, მისგან გამომდინარე, ლოგიკური დასკვნა. მხოლოდ სიტყვებით გამოხატვა აძლევს მხარის მიერ წარმოდგენილ საპროცესო დოკუმენტებს მყარ ფორმას და საშუალებას იძლევა, რომ მისი თვალსაზრისი მეორე მხარისა და სასამართლოსთვის ხელმისაწვდომი გახდეს. სიტყვები, როგორც გარკვეული შინაარსის მატარებელი გამოხატვის საშუალებები, იძლევა საგნებსა და მოვლენებზე გარკვეულ წარმოდგენებს. ადამიანი, მათ შორის, სისხლის სამართლის პროცესის მონაწილე, ვინც ამა თუ იმ სიტყვას იყენებს, გარკვეულ მიზანს ისახავს, რომ თავისი თვალსაზრისი ნათლად და გასაგებად მიაწოდოს ამ სიტყვის ადრესატს. იურისპრუდენციაში გამოიყენება სიტყვები, რომლებიც საყოფაცხოვრებო ურთიერთობებში იმავე მნიშვნელობის მატარებელია. მაშასადამე, ყველასთვის გასაგებ გამოხატვის ფორმებს წარმოადგენს. საყოფაცხოვრებო ურთიერთობებში გამოყენებული არაერთი სიტყვა იმავე მნიშვნელობით გამოიყენება კანონებსა და პროცესის მონაწილეთა მიერ შედგენილ სხვადასხვა საპროცესო დოკუმენტში. ამასთან, სისხლის სამართალში გვხვდება არაერთი სიტყვა და წინადადება, რომელთა ზუსტი შინაარსი მხოლოდ იურისტებისთვის არის ადვილად გასაგები. მაგალითად, თუ რა შინაარსის მატარებელია სიტყვები: „აღკვეთის ღონისძიება“, „დისკრედიტულობა“, „განრიდება“, „პირდაპირი დაკითხვა“, „ჯვარედინი დაკითხვა“ - ჩვეულებრივი მოქალაქეებისთვის ყოველთვის ადვილი გასაგები არ არის. ზოგიერთი წმინდა იურიდიული ტერმინი, სხვადასხვა გარემოების გამო, ზოგჯერ საზოგადოებაში მოქალაქეთა მართლშეგნებაში ფართო გავრცელებას პოუვს. ასეთად სისხლის სამართლის პროცესში შეიძლება ჩაითვალოს, მაგალითად, „საპროცესო შეთანხმება“.

სისხლის სამართალში საპროცესო დოკუმენტების, მათ შორის, დაცვის მხარის შუამდგომლობებისა და საჩივრების, შინაარსის ჩამოყალიბების დროს გამოიყენება ნორმის ინტერპრეტაციის ოთხი ძირითადი მეთოდი: (1) გრამატიკული (ანუ სიტყვასიტყვით); (2) სისტემური; (3) ისტორიული და (4) ობიექტურ-ტელეოლოგიური (შეად. მ. ტურავა: სისხლის სამართალი, ზოგადი ნაწილი, დანაშაულის მოძღვრება, 2011, გვ. 125).

მოსამართლისა და მხარეთა მიერ სამართლებრივად სწორი და ლიტერატურულად გამართული დოკუმენტების შედგენის დროს გამოიყენება სამართლებრივი ენა, რომელიც გარკვეული სპეციფიკური თავისებურებებით ხასიათდება და მოითხოვს იურიდიულ ცოდნა-განათლებას. სისხლის სამართალწარმოების პროცესში გამოიყენება სამართლებრივი ენა, რომელიც წარმოადგენს სპეციფიკურ დარგობრივ ენას. ასევე სხვა სფეროებშიც, მაგალითად, მედიცინაში, არსებობს სამედიცინო ტერმინოლოგია და ენა. სამართლებრივ ენაში შეიძლება განვასხვაოთ შემდეგი ენობრივი სახეები: (1) კანონის ენა; (2) განაჩენისა და სხვა სამართლებრივი გადაწყვეტილებების ენა; (3) სამართალწარმოების პროცესში მონაწილეთა ენა, რომელიც გამოიხატება შუამდგომლობებსა და საჩივრებში; (4) სამეცნიერო ენა.

სისხლის სამართლის პროცესში მონაწილე ადვოკატს სხვადასხვა დროს ან ერთდროულად ყოველთვის აქვს შემხებლობა თითოეულ მათგანთან. კანონის ენა უფრო აბსტრაქტულია და მისი ესა თუ ის ნორმა ეხება არა ერთ კონკრეტულ შემთხვევას, არამედ ყველა მსგავს სიტუაციას. განაჩენი ან სხვა საპროცესო დოკუმენტები (შუამდგომლობა, საჩივარი) კი ეხება კონკრეტულ პიროვნებასა და შემთხვევას. მისი ენა არგუმენტირებულად უნდა ასაბუთებდეს მოთხოვნის თუ გადაწყვეტილების კანონიერებასა და სამართლიანობას. მეცნიერული ენა გამოხატავს ღრმა თეორიულ თვალსაზრისს ამა თუ იმ საკითხზე, რომელიც შეიძლება გამოყენებულ იქნეს როგორც საკანონმდებლო დონეზე, ისე პრაქტიკოსი იურისტების მხრიდან. მარტივი ჭეშმარიტებაა, რომ ნებისმიერ საპროცესო დოკუმენტში, მათ შორის, დაცვის მხარის შუამდგომლობებსა და საჩივრებში, სამართლებრივად სწორად და ლიტერატურულად ნათლად, გარკვევით უნდა იყოს დაყენებული მოთხოვნა და ჩამოყალიბებული მოთხოვნის არგუმენტაცია. დოკუმენტში მოთხოვნის არასწორად დაყენება ან მისი დაუსაბუთებლობა ხშირად სამართლებრივი მასალის არცოდნით ან არასრულყოფილი ცოდნით არის განპირობებული.

საპროცესო დოკუმენტის შედგენის პროცესს ადვოკატი უნდა მიუდგეს შემოქმედებითად. წერის დაწყებამდე მან კიდევ ერთხელ კარგად უნდა ჩაიხედოს საქმის მნიშვნელოვან დეტალებში, გააკეთოს მოკლე ჩანაწერები საქმის ფაქტობრივ და სამართლებრივ გარემოებებზე, მოიმარაგოს საკანონმდებლო და თეორიული მასალა, მათ შორის, კოდექსებისა და კანონების ბოლო ვარიანტები, ცვლილებებითა და დამატებებით. ადვოკატის მიერ შედგენილ ნებისმიერ საპროცესო დოკუმენტს (შუამდგომლობას და საჩივარს) უნდა ჰქონდეს ნათელი და ლოგიკური სტრუქტურა, რაც ხელს

შეუწყობს მოსამართლის და მოწინააღმდეგე მხარის მიერ მის სწორად და ადვილად გააზრებას. თუ ტექსტი ორაზროვნად და ბუნდოვნად იქნება ჩამოყალიბებული, შეიძლება მოსამართლემ სწორად ვერ გაიგოს დაცვის მხარის ნააზრევო, რამაც შეიძლება, ბრალდებულის (მსჯავრდებულის) საზიანოდ ზეგავლენა მოახდინოს მოსამართლის გადაწყვეტილებაზე. შუამდგომლობისა და საჩივრის შედგენის დროს ყოველთვის დაცული უნდა იქნეს მართლწერის ზოგადი წესები. აზრი, როგორც წესი, ჩამოყალიბებული უნდა იქნეს თხრობითი წინადადებების ფორმით. ტექსტში სასვენი ნიშნები დასმული უნდა იყოს სწორად, რადგან ორთოგრაფიული და პუნქტუაციური შეცდომები ზოგჯერ ზეგავლენას ახდენს აზრის სწორად გადმოცემაზე. კანონის ან სხვა ტექსტის სიტყვასიტყვით გადატანის დროს გამოიყენება ბრჭყალები. ამა თუ იმ საპროცესო დოკუმენტიდან, მაგალითად, მოწმის ჩვენებიდან, დოკუმენტში გადმოტანილი ტექსტები გადმოღებული უნდა იქნეს ყოველგვარი ცვლილების გარეშე, თუნდაც იგი ორიგინალში ლიტერატურულად და გრამატიკულად არასწორად იყოს ჩამოყალიბებული. არ არის სასურველი შუამდგომლობასა და საჩივარში ზედმეტი ინფორმაციის გადმოცემა ან მეტისმეტად ვრცლად წერა, როცა იგი ხელს არ უწყობს მოთხოვნის არგუმენტების გამყარებას.

სამართლებრივ ტექსტებში შესაძლებელია გავრცელებული აბრევიატურების (შემოკლებების) გამოყენება (მაგალითად, ა.შ., ე.ი., იხ., შეად.). ასევე, შეიძლება, გამოყენებული იქნეს იურისტებისთვის კარგად ცნობილი აბრევიატურები, მაგალითად, კოდექსების სახელწოდებების შემოკლებები: სსკ (სისხლის სამართლის კოდექსი), სსკ (სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსი). რაოდენობის აღმნიშვნელი რიცხვითი სახელები, თუკი მათი რაოდენობა ათს არ აღემატება, სასურველია, დაიწეროს ასოებით (ერთი, ორი, სამი, ოთხი და ა.შ.), ხოლო ათზე ზევით – ციფრების გამოყენებით (11, 12, 13, 14, 15 და ა.შ.). რიგითობის აღმნიშვნელი რიცხვითი სახელები უფრო ხშირად შემოკლებით იწერება (1-ლი, მე-2, მე-3... 21-ე, 22-ე, 23-ე და ა.შ.). არ არის მიზანშეწონილი ტექსტში გაუგებარი ან ძნელად გასაგები შემოკლებების გამოყენება. შუამდგომლობისა თუ საჩივრის ტექსტი უნდა დაიბეჭდოს ფურცლის ცალ გვერდზე, ზოგადი სტანდარტების მიხედვით, შრიფტის ზომის, აზხაცისა და ველის დაცვით.

ამრიგად, ადვოკატის მაღალი პროფესიონალიზმის ძირითად საზომს, ორატორულ ნიჭთან ერთად, არანაკლები მნიშვნელობით წარმოადგენს იურიდიული მართლწერის უნარ-ჩვევები. ეს უნარ-ჩვევები მან, უპირველეს ყოვლისა, უნდა გამოავლინოს ბრალდებულის (მსჯავრდებულის) დაცვის უფლების განხორციელების დროს. სისხლის სამართლის პროცესში ადვოკატს უნდა შეეძლოს წერილობითი ტექსტის საყოფაცხოვრებო და იურიდიული სიტყვებით (ტერმინოლოგიით) ისე დამაჯერებლად და მარტივად გამოხატვა, რომ დადებითი ეფექტი მოახდინოს შუამდგომლობის თუ საჩივრის ადრესატზე. ეს იმას ნიშნავს, რომ მას უნდა შეეძლოს შთაბეჭდილების მოხდენა მოსამართლეზე თუ ნაფიც მსაჯულთა ჟიურიზე არა მარტო კარგად არგუმენტირებული ზეპირი მეტყველების კულტურით, არამედ ასევე სამართლებრივი მართლწერის წესების დაცვით შედგენილი წერილობითი დოკუმენტაციით.

SOME QUESTIONS OF LEGAL SPELLING

Marika Sherazadishvili, Gori State Teaching University, Professor
Ioseb Gabaraevi, Gori State Teaching University, Specialist by Contract
RESUME

In this article we tried to touch some issues on legal writing necessary for drafting legal documents. We also tried to represent samples of procedural documents for lawyers. Pure competitive process from prosecution and protection parties requires high culture of verbal speech and writing in a legal language. Academic writing partially differs from relationship between people's daily living forms. In spite of the above mentioned, parties of a process should follow the compulsory general rule system of a language, correct speech and writing.

Essential sources of drafting legal documents are laws and other statutory documents passed by state legislative bodies, as well as court decisions and papers of scientist lawyers. Correspondingly, terminology of writing texts and lexical style formed by protection party is greatly conditioned by these sources.

Any kind of writing document should have its structure, in which, according to the academic writing rules there are three basic components: (1) introduction; (2) main text; (3) conclusion.

All procedural documents have summaries, formulated as a demand form in petition and complaint. In a petition it should be written at the beginning of a text, and in a complaint – at the end of a text. At the end of a document should be written text author's name and a date.

A golden rule of academic writing is as follows: A designer knows he has achieved perfection not when there is nothing left to add, but when there is nothing left to take away. (Antoine de Saint-Exupery).

In procedural documents of criminal law, including protection party petitions and complaints, during formation of a content four basic methods of norm interpretation should be used: (1) grammatical (literal); (2) systemic; (3) Historical, and (4) objective and teleological.

In criminal litigation is used legal language, which is a specific kind of language. In legal language we differ following language types: (1) a language of a law; (2) a language of a sentence and other legal decisions; (3) a language of litigation parties, expressed in petitions and complaints; (4) scientific language.

In legal texts common abbreviations can be used. Cardinal numbers, if the number doesn't exceed ten, can be written in letters (one, two, three, four, five, etc.), and numbers above ten can be written using digits (11, 12, 13, 14, 15, etc.). It is not recommended to use abbreviations which are not clear or hard to understand. A petition or complaint text should be typed on a single page, in accordance with font size, paragraph and field according to general standards.

Thus, the basic measure of lawyer's high professionalism is oratorical talent, together with legal writing skills, which is not less important. He/she should be able to impress judge and jury not only with well-argument verbal speech culture but also with a writing document drafted in compliance with legal writing rules.

ადამიანის უფლებათა საერთაშორისო-სამართლებრივი დაცვა და ექსპერიმენტი ადამიანებზე

ელგუჯა ჭანტურია, გორის სახელმწიფო სასწავლო უნივერსიტეტი, ასოცირებული პროფესორი

სამეცნიერო-ტექნიკური რევოლუციის ბიოლოგიური ეტაპი, რომელიც ადამიანის ორგანიზმის ფუნქციონირების ურთულეს მექანიზმებში შედგენასთანაა დაკავშირებული და რომელსაც, გადაუჭარბებლად შეიძლება ითქვას, მასში მიმდინარე ბევრი პროცესის მართვა ხელეწიფება, მედიცინას საშუალებას აძლევს, წარმატებით ებრძოდეს მრავალ, ერთ დროს დაუძლეველ დაავადებას, შეუმსუბუქოს ტანჯვა ადამიანს, გადაარჩინოს და სიცოცხლე გაუხანგრძლივოს მას. თუმცა, აღსანიშნავია, რომ ადამიანის ორგანიზმის შემეცნებისა და მედიცინის პრაქტიკულ შესაძლებლობების გაფართოების პარალელურად, ბიოლოგიური რევოლუცია გარდაუვლად ზრდის ადამიანის ორგანიზმის ჯანმრთელობის სფეროში სამედიცინო-ბიოლოგიური ჩარევის საზღვრებს სამკურნალო და ექსპერიმენტული მიზნებით, რაც უცილობლად ეხება ადამიანის უზენაეს სიკეთებს - მის სიცოცხლესა და ჯანმრთელობას.

სიცოცხლის უფლება და ჯანმრთელობის დაცვის უფლება ადამიანის ძირითადი უფლებათა რიცხვს მიეკუთვნება. ისინი ისეთ საერთაშორისო დოკუმენტებშია ჩართული, როგორებიცაა ადამიანის უფლებათა საყოველთაო დეკლარაცია (1948 წ.), საერთაშორისო პაქტები ადამიანის უფლებების შესახებ (1966 წ.),¹ აღიარებულია, როგორც მოქალაქის ძირითადი უფლებები მრავალი ქვეყნის (მათ შორის, ცხადია, საქართველოს) კონსტიტუციებში.

მეცნიერების განვითარება შეუძლებელია ადამიანზე ექსპერიმენტების ჩატარების გარეშე, რის მიზანსაც დიაგნოსტიკის, პროფილაქტიკის და მკურნალობის ახალი მეთოდების, აგრეთვე სამედიცინო ხელსაწყოებისა და სამკურნალო-წამლო პრეპარატების ეფექტურობის დადგენა-განსაზღვრა შეადგენს. ასეთი ექსპერიმენტების ჩატარება, როგორც წესი, მკაცრადაა რეგლამენტირებული შიდასახელმწიფოებრივი სამართლის ნორმებით. ამასთან ადამიანზე ექსპერიმენტების ჩატარება არა მარტო ნაციონალურ, არამედ საერთაშორისო-სამართლებრივ რეგულირებას მოითხოვს. ასეთი რეგულირების საჭიროება განპირობებულია მჭიდრო საერთაშორისო თანამშრომლობით ადამიანის უფლებების სფეროში, რომლის საფუძველშიც ჩადებულია თანამედროვე საერთაშორისო სამართლის ერთ-ერთი ძირითადი პრინციპი - ადამიანის უფლებებისა და ძირითად თავისუფლებათა პატივისცემის პრინციპი. ადამიანზე ექსპერიმენტების საერთაშორისო-სამართლებრივი რეგლამენტაციის აუცილებლობა ბიოლოგიური რევოლუციის მძაფრი განვითარებითაა გამოწვეული, რასაც ადამიანის

¹ადამიანის უფლებათა სფეროში ძირითადი საერთაშორისო სამართლებრივი აქტების კრებული. პირველი ნაწილი. თბ. "Sida", 2006, გვ. 11, 89, 100, 211; რონა კ., მ. სმიტი. ადამიანის საერთაშორისო უფლებები. სახელმძღვანელო. მეორე გამოცემა. - მთარგმნელი მანანა კობიაშვილი. ოქსფორდის უნივერსიტეტის გამომცემლობა, თბ., "სეზანი", 2005, გვ. 317.

ჯანმრთელობის სფეროში შეჭრის საფრთხის ზრდა მოჰყვება, რაც რიგ შემთხვევებში, შეიძლება დაკვალიფიცირდეს როგორც საერთაშორისო დანაშაულები

ვფიქრობთ, არანაკლებ მნიშვნელოვანია პიროვნების დაცვა სამედიცინო-ბიოლოგიური მიღწევების ანტიჰუმანური გამოყენებისაგან შეიარაღებული კონფლიქტების პერიოდში.

დღეისათვის საერთაშორისო-სამართლებრივი ნორმები, რომლებიც განსაზღვრავენ ცოცხალ ადამიანზე ექსპერიმენტების ჩატარების დაშვებასა და წესებს, რამდენიმე საერთაშორისო-სამართლებრივი აქტშია ასახული. ესენია: საერთაშორისო პაქტი სამოქალაქო და პოლიტიკური უფლებების შესახებ (1966 წ.), ჟენევის კონვენციები ომის მსხვერპლთა დაცვის შესახებ (1949 წ.), ჟენევის კონვენციების დამატებითი ოქმები (1977 წ.).

უმნიშვნელოვანეს სამართლებრივ ნორმას, რომელიც ადამიანებზე ექსპერიმენტების ჩატარების რეგლამენტირებას ახდენს, წარმოადგენს სამოქალაქო და პოლიტიკური უფლებების შესახებ საერთაშორისო ფაქტის მე-7 მუხლი. იგი ადგენს: არავის აქვს წამების ან სასტიკი, არაადამიანური ან ღირსების შემლახავი მოპყრობის ან დასჯის უფლება. კერძოდ, არც ერთი პირი, მისი ნებაყოფლობითი თანხმობის გარეშე არ უნდა დაექვემდებაროს სამედიცინო ან სამეცნიერო კვლევებს.

ამგვარად, სამედიცინო ან სამეცნიერო კვლევა არ შეიძლება ჩატარდეს ადამიანზე მისი ნებაყოფლობითი თანხმობის გარეშე. სხვაგვარად რომ ვთქვათ, საკვლევი პირის მიერ მიცემული თავისუფალი თანხმობა ადამიანზე ნებისმიერ ექსპერიმენტს მართლზომიერს ხდის. თუმცა, ჩნდება კითხვა, ეხება თუ არა ყველა კვლევას გამონაკლისის გარეშე? შეუძლია თუ არა ადამიანს, დათანხმდეს ექსპერიმენტს, რომელსაც შესაძლოა მოჰყვეს მისი სიკვდილი ან სერიოზული ფიზიკური ან ფსიქიკური დასახიჩრება? მე-7 მუხლი არ სცემს პასუხს ამ კითხვას. მიგვაჩნია, რომ არ უნდა ჩატარდეს ექსპერიმენტი, თუნდაც საკვლევი პირის თანხმობით, რომელსაც შედეგად მოჰყვება დასახიჩრება, ჯანმრთელობის სერიოზული შელახვა ან სიკვდილი.

აღნიშნული მუხლი, გარდა ექსპერიმენტის ჩატარებისათვის აუცილებელი თანხმობის მითითებისა, ადგენს, რომ ეს თანხმობა უნდა იყოს თავისუფალი. საკვლევი პირის მიერ მიცემული თანხმობის თავისუფლება, პირველ რიგში, მდგომარეობს ექსპერიმენტატორისაგან მის დამოუკიდებულებაში. ასეთი დამოუკიდებულება ექვემდებარება დეგრადაციას, როდესაც ექსპერიმენტი ტარდება პატიმრებზე, სამხედრო მოსამსახურეებზე სტუდენტებზე. უფრო ფართოდ თუ განვიხილავთ საკითხს, შეიძლება ვილაპარაკოთ თითქმის ყოველთვის ექიმ-ექსპერიმენტატორზე პაციენტი - საკვლევი პირის დამოკიდებულების შესახებ. დაბოლოს, არის შემთხვევები, როდესაც ინდივიდს საერთოდ არ შეუძლია მისცეს გაცნობიერებული თანხმობა. ეს ეხება ექსპერიმენტის ჩატარებას სულიერ ავადმყოფებზე, არასრულწლოვნებზე და მძიმე მდგომარეობაში მყოფ ავადმყოფებზე.

საკვლევი პირის თანხმობა არ შეიძლება თავისუფალი იყოს, თუ მისთვის უცნობია ექსპერიმენტის არსი და მიზნები. ამიტომ თავისუფალი თანხმობა გულისხმობს ექსპერიმენტატორის ვალდებულებას, კვლევაში მონაწილე პირს მიაწოდოს სრული ინფორმაცია ექსპერიმენტის არსის, მისი ჩატარების მეთოდის და ყველა შესაძლო შედეგის თაობაზე. თუმცა მე-7 მუხლი არ აკისრებს ექსპერიმენტატორს ასეთ ვალდებულებას და არ იძლევა პასუხს კითხვაზე „თავისუფალ თანხმობასთან“ დაკავშირებით.

ადამიანთა უფლებების ეფექტური დაცვა ადამიანებზე ექსპერიმენტების ჩატარებისას აზრსმოკლებულია დასმული ამოცანების გადაწყვეტის გარეშე. სამოქალაქო და პოლიტიკური უფლებების შესახებ პაქტის შემუშავებისა და მიღების მომენტისათვის ადამიანზე სამედიცინო-ბიოლოგიური ექსპერიმენტების ინტენსიური განვითარება მხოლოდ იწყებოდა, ამიტომ პრობლემის მთელი სირთულე და არაერთგვაროვნება არ იყო მოცული განსახილველი ნორმით.¹ დასახელებული პაქტების მიღებიდან განვლილი ათწლეულების მანძილზე ნათლად გამოიკვეთა იმ საკითხითა წრე, რომელთა მოწესრიგება-დარეგულირება აუცილებელია ადამიანზე ექსპერიმენტების ჩატარების პრობლემასთან დაკავშირებით. ხაზს ვუსვამთ - ამ საკითხების მოგვარება ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი ამოცანაა იმათაგან, რომლებიც დგანან საერთაშორისო თანამშრომლობის წინაშე ადამიანის უფლებათა დაცვის სფეროში.

ამასთან მიუღებელია სათანადოდ არ შეფასდეს პაქტის მე-7 მუხლის მნიშვნელობა სამოქალაქო და პოლიტიკური უფლებების დაცვისათვის. ადამიანზე ექსპერიმენტების ჩატარება მისი თავისუფალი თანხმობის გარეშე, რომელიც აუცილებელ საერთაშორისო-სამართლებრივ ნორმაშია დამაგრებული, განსახილველ უფლებას აყენებს ერთ რიგში ადამიანის სხვა ძირითად უფლებასთან და ნორმატიულად აფორმებს საერთაშორისო თანასაზოგადოების დამოკიდებულებას ადამიანზე ექსპერიმენტების მიმართ, ქმნის ფუნდამენტს, რომლის საფუძველზეც შესაძლებელი გახდა ამ სფეროში საერთაშორისო-სამართლებრივი რეგულირების სრულყოფა და განვითარება.

¹ გივი ლობჟანიძე. ტრეფკინგის სამართლებრივი ასპექტები. თბ.ს/ს „მანდარიას სტამბა“, 2006, გვ. 58, 59.

განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება იმ გარემოებას, რომ პაქტი სამოქალაქო და პოლიტიკური უფლებების შესახებ კრძალავს მე-7 მუხლის რაიმენაირ დარღვევას. ამ ნორმის დარღვევა, პაქტის მე-4 მუხლის თანახმად, არ შეიძლება გამართლებულ იყოს არავითარ გარემოებით, სახელმწიფოში საგანგებო მდგომარეობითაც კი, რომლის დროსაც ერის სიცოცხლეს საფრთხე ემუქრება. ეს საშუალებას გვაძლევს ვისაუბროთ ადამიანის აბსოლუტურ უფლებაზე, არ დაექვემდებაროს ექსპერიმენტს, თუ მის ჩატარებაზე არ არის მიღებული თავისუფალი თანხმობა.

ადამიანის უფლებების დაცვის საკითხთა დაწვრილებითმა რეგლამენტაციამ ადამიანებზე ცდების ჩატარებასთან დაკავშირებით ასახვა ჰპოვა შეიარაღებული კონფლიქტების სამართალში. ორივე მსოფლიო ომმა, სხვა შეიარაღებულმა კონფლიქტებმა თვალნათლივ აჩვენეს, რომ შეიარაღებული კონფლიქტების პირობებში ადამიანის ჯანმრთელობის სფეროში ჩარევა ხშირად წარმოუდგენელ ფორმებს იღებს. რაც ჰუმანურობის ელემენტარულ ნორმებს ლახავს,¹ ამიტომ ადამიანზე ცდების ჩატარების აკრძალვა დამაგრებულ იქნა 1949 წ. ჟენევის ყველა, ოთხივე კონვენციაში. კონვენცია დაჭრილთა და ავადმყოფთა ხვედრის გაუმჯობესების შესახებ მოქმედ არმიებში და კონვენცია დაჭრილთა, ავადმყოფთა და იმ პირთა ხვედრის გაუმჯობესების შესახებ, რომლებმაც ხომალდის კატასტროფა განიცადეს, ზღვაზე შეიარაღებული ძალების შემადგენლობიდან დაადგინეს აკრძალვა ბიოლოგიური ცდების ჩატარებაზე. კონვენციამ სამხედრო ტყვეებისადმი მოპყრობის შესახებ დაადგინა, რომ სამხედრო ტყვე არ შეიძლება დაექვემდებაროს სამეცნიერო ან სამედიცინო კვლევას, როგორც უნდა იყოს ის, რომელიც არ არის გამართლებული სამხედრო ტყვის მკურნალობის აუცილებლობით და მისი ინტერესებით.² კონვენცია სამოქალაქო მოსახლეობის დაცვის შესახებ ომის დროს ადგენს აკრძალვას სამედიცინო ან სამეცნიერო კვლევებზე, რომლებიც არ არის გამოწვეული მფარველობის ქვეშ მყოფი პირის მკურნალობის აუცილებლობით.

ჟენევის კონვენციებმა სამოქალაქო და პოლიტიკური უფლებების შესახებ პაქტისაგან განსხვავებით დაადგინდა კვლევების ჩატარების აკრძალვა შესაბამისი სუბიექტების თანხმობის მიუხედავად. ეს ნიშნავს, რომ ექსპერიმენტი ომის მსხვერპლზე არ შეიძლება ჩატარდეს იმ შემთხვევაშიც კი, როდესაც ეს უკანასკნელი მის ჩატარებაზე თანხმობას იძლევა. ამას ამტკიცებს ჟენევის კონვენციების მიერ დადგენილი წესი, რომლის თანახმადაც ომის მსხვერპლს არ შეუძლია უარი თქვას არც მთლიანად, არც ნაწილობრივ, კონვენციებით მისთვის მინიჭებულ უფლებებზე. ამავე დროს სამხედრო ტყვეებისათვის და სამოქალაქო მოსახლეობისათვის ომის მსხვერპლთა რიცხვიდან შესაბამისი კონვენციები უშვებენ ექსპერიმენტის ჩატარებას, თუ ეს სამკურნალო მიზნებისათვის არის აუცილებელი.

იმ ნორმათა ანალიზიდან რომლებიც ადამიანებზე ექსპერიმენტების ჩატარების საკითხს ეხება, ყურადღებას ის ფაქტი იქცევს, რომ მათში ლაპარაკი ცდების სხვადასხვა სახეზეა. მაგალითად, ჟენევის კონვენციებში ცალკეულ შემთხვევებში საუბარია „ბიოლოგიურ“ კვლევებზე, სხვაგან – „სამეცნიერო“ ან „სამედიცინოზე“. ეს როგორც ჩანს, დაშვებული უზუსტობით აიხსნება, რომელიც საქმის არსზე აისახება. ბიოლოგიური ცდების ჩატარების დაუშვებლობაზე მითითება სხვა ექსპერიმენტების ჩატარების საშუალებას ქმნის, რომლებსაც არ მოიცავს ცნება „ბიოლოგიური“ კვლევა. ამ კვლევების წრე საკმაოდ ფართოა და ბუნებრივია, რომ ჟენევის კონვენციების შემდგენლებს არ ჰქონდათ განზრახვა, შეექმნათ შესაძლებლობა ასეთი ექსპერიმენტების ჩატარებისათვის. არცთუ უხარვეზოა, ასევე, მითითება „სამეცნიერო და სამედიცინო“ კვლევების ჩატარების დაუშვებლობაზე. ჩვენი აზრით, საუბარი უნდა იყოს ნებისმიერ და, პირველ რიგში, სამედიცინო-ბიოლოგიურ ექსპერიმენტებზე.

ჟენევის კონვენციები არა მხოლოდ ადგენენ შეიარაღებულ კონფლიქტების მსხვერპლთა უფლებას, არ დაექვემდებარონ ექსპერიმენტებს, არამედ ითვალისწინებენ შეიარაღებული კონფლიქტების მონაწილეთა პასუხისმგებლობას ამ უფლების დარღვევისათვის. კონვენცია ადგენს სახელმწიფო-მონაწილეთა ვალდებულებას, ამოქმედონ კანონმდებლობა იმ პირთა ეფექტური სისხლისსამართლებრივი დასჯის უზრუნველყოფისათვის, რომლებმაც ჩადინეს ან ბრძანეს განხორციელება ჟენევის კონვენციების დებულებათა ამა თუ იმ სერიოზული დარღვევისა.³ სერიოზულ დარღვევათა რიცხვს მიეკუთვნება, აგრეთვე, ომის მსხვერპლზე ექსპერიმენტების ჩატარების შემთხვევები.

¹ იხ. კახაბერ ყალიჩავა. აუშვიცის საკონცენტრაციო ბანაკი, გაზ. „კვირის პალიტრა“, 2013, 9-15 სექტემბერი, N37 (997), გვ. 19.

² ჰანს-პეტერ გასერი. საერთაშორისო ჰუმანიტარული სამართალი. შესავალი. დაიბეჭდა საქართველოს სახელმწიფო კანცელარიის სოციალურ მართვისა და ინფორმაციის ცენტრში წითელი ჯვრის საერთაშორისო კომიტეტის ხელშეწყობით, თბ., 1999, გვ. 153.

³ ალექსანდრე კვამილავა. ადამიანის წინააღმდეგ მიმართული დანაშაული. სისხლის სამართლის კოდექსის 108-176 მუხლები კომენტარებით და ამ დანაშაულთან მრძოლის პრობლემები. თბ: „ბინა კაუზა“, 2008, გვ. 14, 33, 61.

შემდგომი განვითარება საკითხმა შეიარაღებული კონფლიქტების მსხვერპლთა დაცვის შესახებ ადამიანებზე ექსპერიმენტების ჩატარებასთან დაკავშირებით ჰპოვა ქენევის კონვენციების დამატებითი ოქმებში, რომელთა შემუშავებაც მოხდა ჰუმანიტარული სამართლის დამტკიცებისა და განვითარების საკითხისადმი მიძღვნილ დიპლომატიურ კონფერენციებზე (ქენევა, 1974-1977 წწ.). დამატებითი ოქმის მუხ. 11, რომელიც ეხება საერთაშორისო შეიარაღებული კონფლიქტების მსხვერპლთა დაცვას (ოქმი 1), კრძალავს საერთაშორისო შეიარაღებული კონფლიქტის მსხვერპლი ინდივიდის მიმართ როგორც არ უნდა იყოს სამედიცინო პროცედურას, რის აუცილებლობაც არ არის აღნიშნული პირის ჯანმრთელობის მდგომარეობით გამოწვეული.¹ ამავე მუხლში მითითებულია, რომ აკრძალულია შეიარაღებული კონფლიქტის მსხვერპლთა დაქვემდებარება, მათი თანხმობის შემთხვევაშიც კი, ფიზიკური დასახიჩრების სამედიცინო ან სამეცნიერო ექსპერიმენტების და ქსოვილების ან ორგანოების ამოღებისადმი გადანერგვის მიზნით.

გამონაკლისი წესიდან ქსოვილის ან ორგანოთა ტრანსპლანტაციის მიზნით ამოღების თაობაზე პ.3 მუხ. 11-ს შესაბამისად ითვლება სისხლის ჩაბარება გადასხმის მიზნით ან კანისა გადანერგვისათვის ასეთი დონორობის ნებაყოფლობის, იძულების არარსებობის და საერთო სამედიცინო წესების დაცვის პირობით. შეიარაღებული კონფლიქტის მსხვერპლთ მინიჭებული აქვთ უფლება (პ.5 მუხ. 11) უარი თქვან ნებისმიერ ოპერაციაზე, ამასთან სამედიცინო პერსონალს ასეთ შემთხვევაში ეკისრება ვალდებულება, მიიღოს პაციენტისაგან წერილობითი განცხადება. პ.6 მუხ. 11-ს თანახმად მე-11 მუხლის დებულებათა შეუსრულებლობა განიხილება როგორც 1-ოქმის სერიოზული დარღვევა.

დამატებითი ოქმში, რომელიც ეხება არასაერთაშორისო ხასიათის შეიარაღებული კონფლიქტების მსხვერპლთა დაცვას (ოქმი II), ყველა განხილული საერთაშორისო-სამართლებრივი დოკუმენტისაგან განსხვავებით, არ გამოიყენება ტერმინი „ექსპერიმენტი“. მუხ. 5-ში (პ 2“P) II ოქმით აკრძალულია არასაერთაშორისო შეიარაღებული კონფლიქტის მსხვერპლთა მიმართ როგორც არ უნდა იყოს სამედიცინო პროცედურის გამოყენება, რის აუცილებლობაც არ არის გამოწვეული შესაბამის პირთა ჯანმრთელობის მდგომარეობით და რომლებიც არ პასუხობენ საზოგადოდ მიღებულ სამედიცინო ნორმებს. მიგვაჩნია, რომ ასეთი ფორმულირება ვრცელდება ნებისმიერ (გარდა ექსპერიმენტული მკურნალობისა) კვლევაზე ადამიანის მიმართ. თუმცა, ჩვენი აზრით, სასურველი იქნებოდა II ოქმში პირდაპირ ყოფილიყო მითითებული ექსპერიმენტების ჩატარების დაუშვებლობის თაობაზე არასაერთაშორისო ხასიათის შეიარაღებული კონფლიქტების მსხვერპლთა მიმართ.

ქენევის კონვენციების დამატებითი ოქმები, მიუხედავად იმისა, რომ ისინი იქმნებოდნენ პარალელურად და ერთი და იმავე კონფერენციის ჩარჩოებში, ითვალისწინებს შესაბამისი სუბიექტების უფლებათა სხვადასხვა მოცულობას ადამიანებზე ექსპერიმენტების ჩატარების სფეროში. საერთაშორისო შეიარაღებული კონფლიქტების მსხვერპლთა დაცვა მედიცინის სფეროში რეგლამენტირდება I ოქმში უფრო ნათლად, დაწვრილებითა და თანმიმდევრულად. ჩვენი აზრით, ასევე უნდა იყოს რეგლამენტირებული არასაერთაშორისო ხასიათის შეიარაღებული კონფლიქტების მსხვერპლთა უფლებებიც.

ამგვარად, დღეისათვის საერთაშორისო სამართალში ჩამოყალიბდა ნორმათა ჯგუფი, რომლებიც მიეკუთვნება ადამიანის უფლებების დაცვას ადამიანებზე ექსპერიმენტების ჩატარებასთან დაკავშირებით. მას ადამიანის უფლებების საერთაშორისო-სამართლებრივი დაცვის სისტემაში განსაკუთრებული ადგილი უჭირავს, რაც იმითაა განპირობებული, რომ მათი დაცვის ქვეშ იმყოფება ძირითადი ადამიანური ფასეულობები - სიცოცხლე და ჯანმრთელობა. ამასთან ადამიანის ჯანმრთელობის სფეროში სამედიცინო-ბიოლოგიური და სხვაგვარი ჩარევის მასშტაბების მუდმივი გაფართოება მოითხოვს საერთაშორისო-სამართლებრივი რეგულირების შემდგომ სრულყოფას განსახილველ სფეროში.

უპირველეს ყოვლისა, ადამიანის დაცვის საერთაშორისო-სამართლებრივ ნორმებში უნდა დაწესდეს აკრძალვა (საკვლევი პირის თანხმობის შემთხვევაშიც კი) ისეთი ექსპერიმენტების ჩატარებაზე, რომლებიც არ არის გამოწვეული სამედიცინო ჩვენებებით ან დაკავშირებულია საკვლევი პირის სიცოცხლის ან ჯანმრთელობისათვის რისკთან² იმ პირობით, რომ ეს რისკი არ შეესაბამება ექსპერიმენტის ჩატარების შედეგად მოსალოდნელ სიკეთეს³

¹ ჰანს-პეტერ გასერი. დასახ. ნაშრ., გვ. 19, 154.

² Медицинское право: учебное пособие. / Г. Р. Колоколов, Н. И. Махонько. - 2-е изд. - М.: Издательско-торговая корпорация „Дашков и К°“, 2012, გვ. 231, 232

³ გივი ლობჯანიძე. დასახ. ნაშრ., გვ. 63, 64; WWW.healthrights.Ge (საქართველოს 1997 წლის 10 დეკემბრის კანონი ჯანმრთელობის დაცვის შესახებ, მ. მ. 103, 105, 108.

ასეთი გაუმართლებელი „ექსპერიმენტებით“ გაითქვა სახელი ე.წ. პროფესორმა, უროლოგმა გურამ ქარაზანაშვილმა, რომლის სამედიცინო პრაქტიკამ არაერთი პაციენტი დააინვალიდა და სიცოცხლე ჯოჯოხეთად უქცია. ალბათ რესპუბლიკის ყველაზე უფრო პოპულარული გაზეთის „ასავალ-დასავალის“ რამდენიმე ნომერში გამოქვეყნებული მამხილებელი სტატიების სათაურებიც საკმარისია იმის სადემონსტრაციოდ, თუ რა სავალალო შედეგები შეიძლება მოჰყვეს გაუაზრებელ, დაუსაბუთებელ რისკს ადამიანის ჯანმრთელობისათვის: „როგორ დააინვალიდეს ქართველმა ყასაბ-ექიმებმა ჯანმრთელი კაცი“ (ასავალ-დასავალი 2013, N50), „ერიდეთ ძალად პროფესორს!“ დავით კუბლაშვილი - „ქარაზანაშვილმა დამკეპა!“ „ადამიანებო, უფრო ხილდით გურამ ქარაზანაშვილსა და მის „კლინიკას!“ (ასავალ-დასავალი 2014, N1), შოთა კაპანაძე - პროფესორ ქარაზანაშვილის სკალპელს ჩემი მტერი ენდოს!“ (ასავალ-დასავალი 2014, N2). აი რას წერს დაზარალებული შ. კაპანაძე: „საქართველოში ეს ოპერაცია მანამდე არავის ჰქონდა გაკეთებული. ქარაზანაშვილი მიმტკიცებდა, დიდი გამოცდილება მაქვსო! აღმოჩნდა, რომ არა მხოლოდ საქართველოში, არამედ მთელ ამიერკავკასიაში პირველს მე გამიკეთეს ეს ოპერაცია, ანუ კაცმა ჩემზე გაივარჯიშა! ჰკითხეთ ერთი, ჩემს გარდა ვის გაუკეთა ოპერაცია? ... ორმა შევიცარიელმა პროფესორმა გააკეთა ოპერაცია, ამან უყურა და დამოუკიდებლად პირველად მე გამიკეთა! თუ არ იცოდა, რატომ გამიწყვიტა მილი?“

არ არის გამორიცხული, რომ ამდენი უბედურობის ჩამდენ ექიმს პაციენტების მხრივ თანხმობა ჰქონდა მიღებული. ამიტომ ხაზგასმით აღვნიშნავთ, რომ დაზუსტებას საჭიროებს ცნება „საკვლევი პირის თავისუფალი თანხმობა“. ჩვენი აზრით თავისუფალი თანხმობა გულისხმობს საკვლევი პირის დამოუკიდებლობას ექსპერიმენტატორისაგან და ექსპერიმენტის ჩატარებაზე პასუხისმგებელი პირის ვალდებულებას, კვლევაში მონაწილე პირს მიაწოდოს სრული ინფორმაცია ექსპერიმენტის არსისა და მიზნების შესახებ და აგრეთვე, მისი შესაძლო შედეგების თაობაზე. განსაკუთრებულ რეგლამენტირებას მოითხოვს ექსპერიმენტის ისეთ პირებზე ჩატარების შემთხვევები, რომლებსაც არ შეუძლიათ გაცნობიერებული თანხმობის მიცემა.

და ბოლოს, ყურადღება უნდა მიექცეს იმას, რომ ადამიანის ის უფლებები, რაც ადამიანებზე ექსპერიმენტების ჩატარებასთანაა დაკავშირებული საკმაოდ ნათლად და დაწვრილებით არის რეგლამენტირებული შეიარაღებული კონფლიქტების სამართალში, ხოლო ზოგადი ხასიათის აქტებში, რომლებიც ადამიანის უფლებების დაცვას ეხება, - მხოლოდ მიახლოებულად. ამიტომ, ჩვენი აზრით, შეიარაღებული კონფლიქტების მსხვერპლთა უფლებების დაცვისაკენ მიმართული ზოგიერთი დებულება, დაკავშირებული ადამიანებზე ექსპერიმენტების ჩატარებასთან, შეიძლება გამოყენებულ იქნას ზოგადი ხასიათის უფლებების დაცვის მიზნით მოქმედი საერთაშორისო-სამართლებრივი ნორმების სრულყოფისა და განვითარებისათვის.

ლიტერატურა:

1. ადამიანის უფლებათა სფეროში ძირითადი საერთაშორისო სამართლებრივი აქტების კრებული. პირველი ნაწილი. თბ. "Sida", 2006.
2. რონა კ., მ. სმიტი, ადამიანის საერთაშორისო უფლებები. სახელმძღვანელო. მეორე გამოცემა. - მთარგმნელი მანანა კობიაშვილი. ოქსფორდის უნივერსიტეტის გამომცემლობა. თბ., "სეზანი", 2005.
3. გივი ლომჯანიძე, ტრეფიკინგის სამართლებრივი ასპექტები. თბ.ს/ს „მანდარიას სტამბა“, 2006.
4. კახაბერ ყალიჩავა, აუშვიცის საკონცენტრაციო ბანკი, გაზ. „კვირის პალიტრა“, 2013, 9-15 სექტემბერი. N37 (997).
5. ჰანს-პეტერ გასერი, საერთაშორისო ჰუმანიტარული სამართალი. შესავალი. დაიბეჭდა საქართველოს სახელმწიფო კანცელარიის სოციალურ მართვისა და ინფორმაციის ცენტრში წითელი ჯვრის საერთაშორისო კომიტეტის ხელშეწყობით, თბ., 1999.
5. ალექსანდრე კვაშილავა, ადამიანის წინააღმდეგ მიმართული დანაშაული. სისხლის სამართლის კოდექსის 108-176 მუხლები კომენტარებით და ამ დანაშაულთან ბრძოლის პრობლემები, თბ., „ბონა კაუზა“, 2008.
6. Медицинское право: учебное пособие./ Г. Р. Колоколов, Н. И. Махонько.- 2 –е изд. – М.: Издательско торговая корпорация „Дашков и К⁰“, 2012.
8. www.healthrights.ge (საქართველოს 1997 წლის 10 დეკემბრის კანონი ჯანმრთელობის დაცვის შესახებ).

INTERNATIONAL-JUDICIARY OF HUMAN RIGHTS AND EXPERIMENTS ON HUMANS
Elguja Chanturia, Gori State Teaching University, Associate Professor
RESUME

This article includes regulation issues international-judiciary carried out during biomedical experiments on humans.

Author's opinion is that, biological achievements inevitably increase limits medico-biological intervention using treatment and experiment for human health. And all these concerns with humans' supreme kindness.... Life and Health. It is utmost to protect person from utilizing medico-biological achievement unhumanly.

ობიექტურობის პრობლემა ჟურნალისტიკაში
თანამედროვე სახელმძღვანელოების ფონზე და ქართული სატელევიზიო არხების
(„რუსთავი2“ და „მაესტრო“) მაგალითზე

იოსებ ჭუმბურიძე, გორის სახელმწიფო სასწავლო უნივერსიტეტი, ასოცირებული პროფესორი

ობიექტურობის პრინციპზე ჟურნალისტიკის საბჭოურ სახელმძღვანელოებშიც მსჯელობდნენ, მაგრამ ამ ცნების კომუნისტური გაგება სიმართლის ერთგულებას კი არა, მის მიჩქმალვას გულისხმობდა.

კომუნისტურ ეპოქას, საბედნიეროდ, ბევრი უკეთურება გაჰყვა და ჟურნალისტიკის ობიექტურობის საკითხიც ახლებურად დაისვა. ქართველმა მედიალოგებმა ყურადღება, უწინარესად, დასავლეთიდან შემოსულ ნაშრომებს მიაპყრეს და გაოცება ვერ დამალეს, როცა ერთ-ერთ წიგნში ასეთი აზრი ამოიკითხეს: „ობიექტური, ავტორისაგან სრულიად დამოუკიდებელი ჟურნალისტიკა მითია. როგორც ყველა ადამიანს, ჟურნალისტებსაც აქვთ საკუთარი თვალსაზრისი და მისწრაფებები. პროფესიონალი ჟურნალისტი აცნობიერებს ამას და აღიარებს, რომ აბსოლუტური ობიექტურობა მიუღწეველია.“

საგულისხმოა, რომ სახელმძღვანელო, საიდანაც ეს ციტატა დავიმოწმეთ, ჩვენნაირი ქვეყნებისთვის (ბედის ირონიით, „განვითარებადთა“ სიაში ვართ!) საგანგებოდ არის დაწერილი და ორი სათაური აქვს - „ახალი დროება: გაზეთის შექმნა განვითარებადი დემოკრატიის პირობებში.“

ავტორის სახელი და გვარი - **ტატიანა რეპკოვა** - „რუსულად კი ჟღერს“, მაგრამ, სინამდვილეში, სლოვაკია და საფრანგეთში მოღვაწეობს: გაზეთების მსოფლიო ასოციაციაში კვლევისა და ინფორმაციის მართვის განყოფილების დირექტორია.

ერთი შეხედვით, უცნაურია: ჟურნალისტიკის ობიექტურობას საბჭოთა კავშირში აღიარებდნენ, მაგრამ არ იცავდნენ, პოსტსაბჭოთა ეპოქაში კი საერთოდ უარყვეს.

ქართული სატელევიზიო თოჯმოუებისა და საინფორმაციო პროგრამების სახელგანთქმულ წამყვანებს ზემოთ დამოწმებული აზრი უთუოდ გაახარებდათ და ალიბადაც გამოიყენებდნენ, იმავე წიგნში ესეც რომ არ ეწეროს: „**მაგრამ პროფესიონალმა ჟურნალისტმა იცის, როგორ გამოიყენოს პროფესიული სტანდარტები, რათა შეძლოს თავისი არაობიექტურობის დაძლევა. იგი ცდილობს, იყოს დაბალანსებული.**“

მაგრამ სამწუხარო ის არის, რომ ჩვენს ცნობილ „წამყვანებს“ ამ და მსგავს წიგნებში საერთოდ არ ჩაუხედავთ, არადა, იქ თვითონ სტანდარტებსაც გაეცნობოდნენ.

მაინც როგორი უნდა იყოს პროფესიული ჟურნალისტიკა? - ამ კითხვას ტატიანა რეპკოვა მსოფლიოში მიღებულ ჟურნალისტური ქცევის კოდექსებსა და საკუთარ (რეპორტიორისა და რედაქტორის) გამოცდილებაზე დაყრდნობით უპასუხებს და ხუთ ნიშანს გამოყოფს: ფაქტობრიობა, პატიოსნება, მიუმხრობლობა, ყოვლისმომცველობა, თანამიმდევრულობა.

ამათგან, პირველი და მესამე განსაკუთრებით პრობლემურია:

ფაქტობრიობა ნიშნავს, უპირატესობა მიანიჭო ფაქტებს და არა საკუთარ შეხედულებებს;

მიუმხრობლობა ნიშნავს, გააკონტროლო საკუთარი ინტერესები.

თუ რაიმეს არ იცავენ ქართულ სატელევიზიო სივრცეში, უპირველესად, ამ ორ პრინციპს.

...საქართველოს შინაგან საქმეთა მინისტრის მოადგილე **ლევან იზორია** მიმართავს „არჩევანის“ (ტელეკომპანია „რუსთავი2“) წამყვანს: „**თქვენ ჟურნალისტი ბრძანდებით. გთხოვთ, დაიცვათ ჟურნალისტური ეთიკა. თქვენ სუბიექტურ პოზიციას გამოხატავთ.**“

გიორგი გაბუნიას პასუხი: „**ეს ჩემი საავტორო გადაცემაა და მე მაქვს უფლება, გამოვხატო ჩემი სუბიექტური აზრი.**“

ამგვარ ახსნას პროფესიული ჟურნალისტიკის სტანდარტებს ვერაფრით მიუსადაგებ.

იმავე წამყვანს დაბალანსებულობისა და მიუმხრობლობისაკენ სხვა რესპონდენტებიც ხშირად მოუწოდებენ. დემოკრატიული მოძრაობის ლიდერმა **ნინო ბურჯანაძემ** ასე მიმართა: გასაგებია „რუსთავი2“-ის განსაკუთრებული სიყვარული მიხეილ სააკაშვილისა და ნაციონალური მოძრაობის მიმართ, მაგრამ მაინც უხერხულია, რომ დამნაშავე პრეზიდენტს ერთ საათს უთმობთ, მე კი წამებს მითვლით.

გიორგი გაბუნიას პასუხი მისდა უნებურად ადასტურებს პოლიტიკოსის შენიშვნის საფუძვლიანობას: „მიხეილ სააკაშვილმა მხოლოდ ორმოცდახუთი წუთი ილაპარაკა.“

ტელეკომპანია „**მაესტროს**“ ამ სახელწოდების თოვშოუ აქვს: „**სუბიექტური აზრი**“, მაგრამ ცნების არსი ამ შემთხვევაშიც მცდარადაა გაგებული.

მაგალითად, თოვშოუს ყოფილი წამყვანი **შალვა რამიშვილი** მთელი სერიოზულობით აცხადებდა, ობიექტურობა მხოლოდ პრესის მუშაკს მოეთხოვება, ტელეჟურნალისტი კი სუბიექტური უნდა იყოს. მის ამ შეხედულებას, გადაცემის ანონსად, დღეში რამდენჯერმე იმეორებდნენ.

მსგავს მოსაზრებას მედიალოგია არ იცნობს, მხოლოდ იუმორის საგნად თუ გამოდგება. იქნებ, ამიტომაც გადაინაცვლა ხსენებულმა წამყვანმა იუმორისტულ გადაცემაში, თუმცა, მას შემდეგ, რაც პრეზიდენტის საზოგადოებასთან ურთიერთობის სამსახურის ხელმძღვანელის პოსტი დატოვა.

გადაცემას შეიძლება ერქვას „სუბიექტური აზრი“, მაგრამ ეს სახელწოდება წამყვანებზე კი არ უნდა ვრცელდებოდეს, არამედ ისინი დაბალანსებულად და მიუკერძოებლად უნდა გვაცნობდნენ სტუმართა განსხვავებულ მოსაზრებებს, დასკვნების გამოტანას კი მაყურებელს უნდა მიანდობდნენ.

ეკა კვესიტაძის თოვშოუს „**განსხვავებული აქცენტები**“ ჰქვია და ფაქტებს იმდენად ცალმხრივად აშუქებს, რომ დაბალანსებულობასა და მიუმხრობლობაზე საუბარი, უბრალოდ, შეუძლებელია.

ტატიანა რეპკოვას ზემოთ მოხმოვილ წიგნში აღნიშნულია: „**ქვეყნად იმდენი სიმართლეა, რამდენი ადამიანიც დაიარება (ქართული ანდაზაც ხომ ამასვე ამბობს: „რამდენი კაცია, იმდენი აზრია“).** მაშ, რომელია რეალური სიმართლე? ღმერთის სიმართლე? რომელი ღმერთის? - ქრისტიანულის? ჰინდუს? მუსლიმანურის? ჟურნალისტურ პრაქტიკაში სიმართლე უნდა განისაზღვრებოდეს როგორც ფაქტების სიზუსტე.“

ანალოგიურ შეხედულებას გამოხატავს „**ნიუ იორკ ტაიმსის**“ მიმომხილველი **ენტონი ლუისი**ც. მისი აზრით, „**ჟურნალისტს უნდა ჰქონდეს საკუთარი მოსაზრება, მაგრამ ფაქტებს ყველაფერზე მაღლა უნდა აყენებდეს.**“

„**მანჩესტერ გარდიანის**“ (დიდი ბრიტანეთი) რედაქტორს ს. სკოტს კი ასეთი ფორმულა ეკუთვნის: „**კომენტარი თავისუფალია, მაგრამ ფაქტი წმიდათაწმიდაა.**“

სულ ახლო წარსულში (ორიოდე წლის წინათ) „რუსთავი2“ - ს ასეთი სლოგანი ჰქონდა: „**ახალი ამბები კეთდება აქ.**“

ეს თვითლუსტრაციის, აღიარებითი ჩვენების ტოლფასი იყო: ახალი ამბები არ შეიძლება ტელეკომპანიაში კეთდებოდეს.

არადა, კეთდებოდა.

მართალია, ზემოხსენებული სლოგანი გაქრა, მაგრამ „**კეთება**“ გრძელდება.

მიკერძოებულობა, ზოგჯერ, კურიოზებსაც წარმოშობს.

ერთი ასეთი კურიოზის მოწმენი 15 ნოემბერს გავხდით, როცა, „ნაციონალური მოძრაობის“ მიერ ორგანიზებული მიტინგი 18 საათიანმა „**კურიერის**“ წამყვანმა პაატა იაკობაშვილმა ასე გააშუქა: „**ზუსტად ხუთ საათზე აქ ათასობით ათასი ადამიანი შეიკრიბა.**“

ამ შემთხვევაში, ფაქტიც დამახინჯებული იყო და კომენტარიც.

ბოლო დროს ჟურნალისტიკის სფეროში შექმნილი ერთ-ერთი სოლიდური (ყოველ შემთხვევაში, მოცულობით) სახელმძღვანელო ქართველი ავტორებისაა - ცხრა უნივერსიტეტის ცამეტი პროფესორის ერთობლივი ნაშრომი.

მართალია, ეს წიგნი სიღრმეებით ვერ დაიკვეხნის, მაგრამ დიდი ფორმატის 332 გვერდიან კომპილაციური ხასიათის სახელმძღვანელოში საყურადღებო მოსაზრებებსაც იპოვით. მაგალითად, ასეთს:

„საზოგადოებრივი ზედამხედველისა“ და „მეოთხე ხელისუფლების“ ფუნქციის შესრულებას შეძლებს მხოლოდ ის მედია, რომელიც ფუნქციონირებს გაცნობიერებული თავისუფლების პირობებში, გამოირჩევა მაღალპროფესიული სტანდარტებით და სამართლებრივ - ეთიკური ნორმების ღრმა ცოდნით.

ერთი რამ კი უდავოა: მედიის აბსოლუტური თავისუფლება მიუღწეველია, ისევე როგორც მიუღწეველია აბსოლუტური თავისუფლება, ვინაიდან მას ეთიკური და ზნეობრივი კატეგორიები ზღუდავს.“

ზღუდავს თუ არა, თანამედროვე ქართულ მედიას ეთიკური და ზნეობრივი კატეგორიები, ამის განსჯა მკითხველს/მაყურებელს/მსმენელს მივანდოთ...

PROBLEM OF OBJECTIVISM IN JOURNALISM
(According to the examples from modern text-books and Georgian
TV channels- Rustavi 2 and Maestro)
Ioseb Chumburidze, Gori State Teaching University, Associate Professor
RESUME

The principle of objectivity in journalism was discussed even in the text-books of the Soviet period, but no one was adhering to the principle.

When the communist era was over, this problem was raised in a new way. The book by a French medialogist, Tatiana Repkova, of the Slovak origins, was translated into Georgian, where there is straightly written: “Unbiased, from the author completely independent journalism is a myth”.

The author introduces an alternative term- balancedness and allocates five signs of the professional journalism: practicality, honesty, fairness, comprehensiveness and consistency. The first and third are particularly problematic. If they do not adhere to anything on the Georgian TV space, they are mainly these two principles.

It is shown in the work with the specific examples.

ფ ი ლ ო ლ ო გ ი ა

Philology

ენა როგორც კანონმდებლის აზრისა და ნების განხორციელების
საშუალება სამართლებრივ მენტალობაში

ნათია ამირეჯიბი, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი,
მოწვეული პროფესორი

ხატია ხატიაშვილი, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი,
მოწვეული პროფესორი

იურიდიული ლინგვისტიკა, იგივე იურისლინგვისტიკა, თანამედროვე ენათმეცნიერების შედარებით ახალი დარგია, რომელიც ენისა და სამართლის მიჯნაზე აღმოცენდა და, შესაბამისად, დისციპლინათმორისი ხასიათისაა. თუმცა, როგორც ცნობილია, ენისა და სამართლის ურთიერთკავშირი უკვე დიდი ხანია ცალკე შესწავლის საგნად იქცა როგორც იურისტებისათვის, ისევე ლინგვისტებისათვის. ჯერ კიდევ ძველ რომში აღნიშნულ საკითხთან მიმართებაში შემდეგი დებულება ჩამოყალიბდა: „სამართალი შეიძლება და უნდა იყოს გარკვეული“ [4; 68]. ეს სწორედ ის ამოცანაა, რომელიც იურისლინგვისტიკის წინაშე დგას, ანუ იურიდიული ტექსტი თავისი

შინაარსით ზუსტი და, ამავე დროს, გასაგები უნდა იყოს. იურისლინგვისტიკა ლინგვოსამართლებრივი სფეროს სხვადასხვა ასპექტს მოიცავს, ისეთებს, როგორიცაა: იურიდიული დოკუმენტაციის ლინგვისტური ექსპერტიზა, რეკომენდაციები კანონებისა და ნორმატიულ-სამართლებრივი აქტების ტექსტების შემუშავებისას, თეორიული და პრაქტიკული კვლევები იურიდიული თარგმანის მიმართულებით, ენობრივი სტრატეგიის გარკვევის მიზნით მიმდინარე კრიმინალისტური კვლევები და სხვ. აქედან გამომდინარე, იურიდიული ლინგვისტიკა, როგორც მეცნიერება, ვიწრო სპეციალურ საზღვრებს შორდება და უნივერსალურ ხასიათს იძენს.

ლინგვისტიკაში საზოგადოდ აღიარებულია დებულება, რომ იურიდიული ენა ლიტერატურული ენის ერთ-ერთი შრეა, ამიტომ იურიდიული ენისადმი ლინგვისტური მიდგომა მისი ლიტერატურული ნორმის ფარგლებში მოქცევას გულისხმობს. თუმცა, იურიდიულ ენას, როგორც ფენომენს, ჩვეული ლიტერატურული სუბსტრატისაგან განსხვავებული თვისება გააჩნია. უნდა აღინიშნოს, რომ ეს არა მარტო სამართალს შეეხება; ასეთივე ცალკე ენობრივ ზონას წარმოქმნიან ენა და ხელოვნება, ენა და მეცნიერება, ენა და რელიგია და ა.შ. ამ შემთხვევაშიც ენა ყოველთვის სპეციფიკურ ელფერს იძენს და კონკრეტული სფეროს პოზიციებიდან განიხილება. მაგალითად, ნარატივის ესთეტიზირებული ენა [10], ან რელიგიის საკრალური ენა [8].

იურიდიული ფუნქციონირების თვალსაზრისით ენას შემდეგი თავისებურებები ახასიათებს:

- ენა იურიდიული რეგულირების ობიექტია: სახელმწიფო ენა, ბიზნესის ენა, ღირსებისა და რეპუტაციის დაცვის ენა (შეურაცხყოფა, ცილისწამება და სხვ.), ტექსტი, როგორც საავტორო უფლების საგანი და ა.შ.
- ენა, როგორც საკანონმდებლო მოღვაწეობის საშუალება.
- ენა, როგორც სამართალმმართველთა საქმიანობის საშუალება და/ან ობიექტი: კანონებისა და სხვა იურიდიული ტექსტების განმარტება, ძიებისა და მართლმსაჯულების ენა (ოქმები, ადვოკატთა გამოსვლები და სხვ.).
- ენა, როგორც იურიდიული მეცნიერების საშუალება. ამ შემთხვევაში ენის იურიდიზაციის დონე ყველაზე ნაკლებია, რადგან იურისპრუდენციის ენა სხვა სამეცნიერო ენების „თემატურ ნაირსახეობად“ გვევლინება და, ტერმინოლოგიას თუ არ ჩავთვლით, ხარისხობრივად დიდად არ განსხვავდება, მაგალითად, სოციოლოგიის ან ისტორიის სამეცნიერო ენებისაგან.

სამართლებრივ მენტალობაში ენა, პირველ რიგში, აღიქმება როგორც კანონმდებლის აზრისა და ნების განხორციელების საშუალება. ამ კუთხით იურისლინგვისტიკის ცნებას სავსებით მიესადაგება არისტოტელეს ფორმალურ ლოგიკაზე დაფუძნებული კონცეფცია, რომელიც ენას აზროვნების იარაღად მიიჩნევს. არსებობს სხვა მიდგომა, რომლის მიხედვითაც ენა იურიდიული საქმიანობის სუბსტანციას წარმოადგენს. აღნიშნულ მოსაზრებას რადიკალურ კონცეფციამდე მივყავართ, რომლის თანახმადაც ენა სამართლის არსებობის საშუალებაა. ამ ფორმულის მიხედვით ლინგვისტიკა იურისპრუდენციის ფუნდამენტია და მას სამართლის გრამატიკა ეწოდება [1; 102]. ამ შემთხვევაში იურიდიული მოღვაწეობა სამართლებრივი შინაარსის ტექსტების შექმნასა და განმარტებაში მდგომარეობს. აღსანიშნავია, რომ მოცემულ პლანში იურისპრუდენციასა და ლინგვისტიკას მეთოდოლოგიურად ე.წ. თამაშის თეორია აერთიანებს (მეტყველება – ნიშნებით თამაშია [2; 55]); მართლმსაჯულება და ენა თამაშის ორი სხვადასხვა ფორმაა. იურისპრუდენციისადმი ამგვარი მიდგომის პირობებში ენა გამოყენებითი და პერიფერიული მეცნიერების საზღვრებს შორდება და ფუნდამენტურ იურიდიულ მეცნიერებად გვევლინება.

ენის იურიდიული ფუნქციონირება სპეციფიკურია. ბევრ სხვა თავისებურებასთან ერთად, მას კონფლიქტურობა, ანუ ექსტრემალურობა ახასიათებს და ეს სავსებით ბუნებრივია. ნებისმიერი კომუნიკაციური აქტი პოტენციურად კონფლიქტის მატარებელია: ნებისმიერი გამონათქვამი შეიძლება ბოლომდე გასაგები არ იყოს, ან ისე არ იყოს გაგებული, როგორც ეს ადრესანტს სურს, ნებისმიერი გამონათქვამი შეიძლება ორაზროვან შინაარსს ატარებდეს. აქედან გამომდინარე, გარკვეულ პირობებში ნებისმიერ სამეტყველო აქტს შეიძლება სასამართლო გარჩევა მოყვეს. ენას, სხვა მრავალ დანიშნულებასთან ერთად, კონფლიქტური სიტუაციების წარმოქმნის დანიშნულებაც აქვს, ე.წ. ენის თავდასხმითი ფუნქცია. ყველა ენაში არსებობს გარკვეული ლექსიკური ერთეულები, ფრაზეოლოგია, ინტონაცია, რომლებიც სწორედ აქეთაა მიმართული. კონფლიქტოგენურია თავად იურიდიული ტექსტები. ბევრი მათგანი, ენობრივი სიზუსტისა და ლოგიკური გამართულობის მიუხედავად, შეიძლება სხვადასხვაგვარად განიმარტოს, რაც სასამართლო დავის საგანი ხდება. ენის ნორმების სტიქიური დაცვა (ორთოეპია, სტილისტიკა, ეთიკა და ა.შ.) კონფლიქტის თავიდან აცილების საშუალებას იძლევა; სხვაგვარად რომ ვთქვათ, თავად ენას გააჩნია კომუნიკაციური კონფლიქტის გადალახვის მექანიზმები, ანუ კონფლიქტის სოციალურად დარეგულირების

საშუალებები, რაც კანონმდებლობაშიც აისახება. სწორედ კანონის იურისდიქციის ზონაში ხორციელდება უშუალოდ ენის იურიდიული ფუნქციონირება.

იურიდიული ენის ფუნქციონირება, პირველ რიგში, ენის „მკაცრ სემანტიზაციას“ გულისხმობს. ამასთან დაკავშირებით ჩ. ფილმორს ცნებათა იურიდიული დიფერენცირების შემდეგი მაგალითი მოჰყავს: „მკვლელობა“ და „გარდაცვალება მძიმე ფიზიკური დაზიანების შედეგად“. თუ სიკვდილი სხეულის დაზიანებიდან 36 საათის განმავლობაში დადგა, მაშინ საქმე გვაქვს პირველ კატეგორიასთან; თუ 36 საათის გავლის შემდეგ, მაშინ – მეორე კატეგორიასთან [12; 201]. ნიშანთა და გარემოებათა კონკრეტიზაციისაკენ სწრაფვა მართლმსაჯულების ბუნებრივი მახასიათებელია, იგი მაქსიმალურად ცდილობს სუბიექტურს დაცილდეს და ობიექტურს მიუახლოვდეს.

ფუნქციურ-სემანტიკური ველის სიმკაცრე კანონთა იურისდიქციის სფეროში ბუნებრივი ენის ყველა დონეზე ვლინდება, რასაც მყარი საფუძველი გააჩნია. მხატვრული და იურიდიული ტექსტების შედარებისას აშკარაა, რომ პირველი აზრის გახსნილობისაკენ მიილტვის, მრავალმნიშვნელოვანია, სუბიექტური ინტერპრეტაციის უამრავ შესაძლებლობას იძლევა. ასეთ ტექსტში თავად სიტყვის ინტერპრეტაციაც ვარიანტულია, პოლისემანტურია და კონტექსტზე, ფონურ ცოდნაზე დამოკიდებული. სამართლის ენა აბსოლუტურად სხვაგვარია. იურიდიული ინტერპრეტაციის ძირითადი პრეზუმფციის ფორმულა ასე ჟღერს: „ინტერპრეტაციათა კონფლიქტს ხელისუფლება წყვეტს“ [1; 132]. კანონი, რომელიც თავის თავად კანონმდებლის ნების გამოხატველია, ოფიციალურად მხოლოდ ამ უკანასკნელის მიერ განიმარტება. თუმცა, იურიდიული ენა სრულად მაინც ვერ მოიცავს რეალიების მთელ სპექტრს, რაც სუბიექტურობის მიზეზი ხდება. აქედან გამომდინარე, იურიდიული ენის „აზრობრივი სიმკაცრე“ არ არის აბსოლუტური, დაჟინება შინაგანი კონფლიქტის მაპროვოცირებელია.

იურიდიული ენის ფუნქციონირებასთან დაკავშირებით ორი განსხვავებული თვალსაზრისი არსებობს:

1. კანონის ტექსტი კონკრეტული ეთნოსის ლიტერატურულ ენაზე იქმნება, იგი გასაგები უნდა იყოს ამ ენის ყველა მატარებლისათვის; კანონმორჩილება კანონის გაგებას გულისხმობს, რაც საკანონმდებლო ტექნიკის წინაშე განსაზღვრულ მოთხოვნებს აყენებს.
2. კანონების შედგენა და განმარტება შესაბამისი განათლების მქონე სპეციალისტებმა უნდა განახორციელონ.

აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ იურისლინგვისტიკის პოზიციებიდან, სპეციალური ენის სალაპარაკო ენაზე „თარგმნა“ მისაღებ შედეგს არ იძლევა, ფალსიფიცირდება. იურიდიული ენა განსაკუთრებული სისტემაა და შინაგანი კანონზომიერება ახასიათებს; ამ კოდის დეკოდირება განსაკუთრებულ ჰერმენევტიკულ პრეზუმფციას და აზროვნების კულტურას მოითხოვს. სწორედ ამიტომ, რომ კვალიფიციური იურისტები ადვილად, დიდი ძალისხმევით გარეშე იგებენ კონკრეტული სამართლებრივი ნორმის აბსტრაქტულ შინაარსს.

ხშირად იურიდიული ტერმინი და ყოველდღიურ მეტყველებაში გავრცელებული იგივე სიტყვა შინაარსობრივად ერთმანეთს არ ემთხვევა, რაც ენის რიგით მატარებლებს ტექსტის გაგებას უშნელებს, წარმოქმნის ალქმის ილუზიას. ასეთ შემთხვევებში საუბარია მიახლოებულ გაგებაზე, რაც იურისლინგვისტიკის ერთ-ერთი ძირითადი პრობლემაა.

როგორც წესი, იურიდიულ ტექსტში სამ ნაწილს გამოყოფენ: 1) ტერმინები; 2) საყოველთაოდ სახმარი სიტყვები; 3) გრამატიკული კონსტრუქციები. მხოლოდ მასების მიერ ტექსტის ალქმაზე ორიენტირება სასურველ შედეგს არ იძლევა. გავიხსენოთ ფ. სოსიურის სიტყვები: «Изолирование понятия от системы привело бы к ложной мысли будто возможно начинать с языковых элементов и из их суммы строить систему, тогда как на самом деле надо, отправляясь от совокупного целого, путем анализа доходить до заключенных в нем элементов» [11; 113]. „სოციალური ჰარმონიის“ მიღწევის მიზნით იურიდიული ენის გამარტივების სტრატეგიას თავისი საზღვრები გააჩნია და უფრო მეორეხარისხოვან, დამატებით საკითხებს განეკუთვნება.

რაც შეეხება საზოგადოდ გავრცელებული სიტყვების იურიდიზაციას, აქ საქმე გვაქვს უფრო ხშირად არა სიტყვის ტერმინად გადაქცევასთან, არამედ გრამატიკულ სახეცვლილებასთან. როგორც წესი, ეს ზმნის მოდალობას უკავშირდება და კონკრეტული ფორმით ვიწრო იურიდიულ აზრს გადმოსცემს.

ყოველივე ზემოთქმულიდან გამომდინარე, ზოგადლიტერატურული და იურიდიული ენების ჰარმონიზაციის ერთ-ერთი ძირითადი პირობა სამართლის სფეროში მომუშავე სპეციალისტების ლინგვისტური განათლების დონის ამაღლებაა; სასურველია, რომ იურისტი სიღრმისეულად ჩაწვდეს ენის აგებულებისა და ფუნქციონირების კანონზომიერებას, რაც რეალურად მრავალი კონფლიქტის პრევენციაა.

ლიტერატურა:

1. Александров А.С. Юридическая техника - судебная лингвистика - грамматика права//Проблемы юридической техники. Нижний Новгород, 2000.
2. Витгенштейн Л. Философские исследования//Новое в зарубежной лингвистике. Вып 16. -- М., 1985.
3. Голев Н.Д., Матвеева О.Н. Юрислингвистическая экспертиза: на стыке языка и права//Сибирский филологический журнал, 2003, 1. Новосибирск, 2003.
4. Дигесты Юстиниана. Избранные фрагменты с переводом и примечаниями И.С. Перетерского. М., 1984.
5. Керимов Д.А. Законодательная техника. М., 1998.
6. Любимов Н.А. К вопросу о правовой коммуникации в законотворчестве// Юрислингвистика-3. М., 2002.
7. Малеина М.Н. Право на имя//Государство и право. 5, М., 1998.
8. Мечковская Н.Б. Язык и религия: лекции по филологии и истории религий. М., 1998.
9. Орлова О.В. К вопросу о роли коммуникативного подхода в лингвистической экспертизе// Юрислингвистика-3. ММЦ АГУ.
10. Падучева Е.В. Семантические исследования (Семантика времени и вида в русском языке; Семантика нарратива). -- М., 1996.
11. Соссюр Ф. Курс общей лингвистики. М., 1933.
12. Филмор Ч. Дж. Об организации семантической информации в словаре//Новое в зарубежной лингвистике. Выпуск 14. Проблемы и методы лексикографии. М., 1983.
13. Хейзинга Й. Homo Ludens. В тени завтрашнего дня. М., 1992.
14. Хинтика Я. Логико-эпистемологические исследования. М., 1978.
15. Цена слова: Из практики лингвистических экспертиз текстов СМИ в судебных процессах по искам о защите чести, достоинства и деловой репутации. 3-е изд., испр. и доп. М., 2002.
16. Юрислингвистика-1: проблемы и перспективы. Барнаул, АГУ, 1999.
17. Юрислингвистика-2: русский язык в его естественном и юридическом бытии. Барнаул, АГУ, 2000.
18. Юрислингвистика-3: проблемы юрислингвистической экспертизы. Барнаул, АГУ, 2002.
19. Language in the Legal Process/Ed. by J. Cotterill. N.Y., 2002.

LANGUAGE AS A TOOL OF REALIZING THE IDEA AND WILL OF A LEGISLATIVE

Natia Amirejibi, Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Professor by Contract

Khatia Khatiaishvili, Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Professor by Contract

RESUME

The Legal Linguistics is new enough area of linguistics. It lays on a language and law joint and by that has interdisciplinary character. However, it is necessary to notice, that in questions of interrelation of language and the legal are engaged for a long time already both lawyers, and linguists. Legal Linguistics urged to solve the diversified problems of law and linguistic spaces, as, for example, examination of legal documents, creation of recommendations about working out of texts of laws and other regulatory legal acts, theoretical and practical researches in the field of legal translation, criminal researches in definition of language strategy etc.

The special attention Legal Linguistics gives roles of the translator in legal affairs as the translator is the bridge not only for two languages and cultures, but also two social spheres. As a result of absence of special knowledge at the translator, both linguistic, and legal, following semantic-stylistic infringements can be observed: omission of the important information, substitution of terms and officially-business lexicon common words, replacement of the list of words with one generalising term, etc.

The problem of process of interpretation of the text of the law, and also question on legal communications enters into a circle of questions of legal linguistics in lawmaking also. Legal language is investigated as a social phenomenon, i.e. the sociolinguistics is engaged in this question. The purpose of given article is attempt to show an actual condition of Legal Linguistics as sciences and to outline that circle of problems which are especially actual for today.

ეგზისტენციური პრობლემა ქართულ მწერლობაში

ნანა არახამია, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, ასისტენტ-პროფესორი, ფილოლოგიის დოქტორი

მირანდა თოდუა, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, ასოცირებული პროფესორი, ფილოლოგიის დოქტორი

ადამიანის არსებობის აზრის, მისი დანიშნულების, მისი ადგილის მარადიულ პრობლემებს განიხილავდნენ ყოველი დროის მოაზროვნეები. ყოველი ხელოვანი თავისუფალი ჭკერეტიტ განიხილავს ადამიანის გარეგან და შინაგან საუფლოს. პიროვნების სრულყოფილების პროცესი მეტად რთული და ფაქიზი პროცესია, რომელსაც ადამიანი აღწევს: ხორციელი ვნებების დათრგუნვით, ზეცისკენ მისწრაფებით, ცოდვაზე ამაღლებით, სარწმუნოებისათვის თავგანწირვით თუ ხანგრძლივი სიცოცხლის ღვთის სამსახურში გატარებით. საკუთარი სულის ხსნისთვის გამოიმუშავებს ადამიანი ჯვარცმულის რწმენას, ნებისყოფას. დიდი ენერგია და სულის სიმტკიცე სჭირდება ზოგჯერ ადამიანს, რათა ზნეობრივ-სულიერი სრულყოფილების მწვერვალს მიაღწიოს. ზოგჯერ სიცოცხლის ფასადაც უჯდება სულის სიმტკიცის შენარჩუნება. ამგვარი გამორჩეული, სულის ხსნისათვის მებრძოლი სახე-პერსონაჟები უცხო არ არის ძველი ქართული სასულიერო მწერლობისა და, მეორე მხრივ, მე-19 საუკუნის ქართული მწერლობისთვისაც.

X საუკუნის ძეგლის, „გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრების“ ავტორი გიორგი მერჩულე რეალისტურად გვიხატავს წმინდა გრიგოლს, როგორც დიდგვაროვან, განათლებულ პიროვნებას, რომელსაც ბერმონაზვნური ცხოვრების უმძიმესი გზა აურჩევია, მიუტოვებია ქართლი და მურვან ყრუს მიერ აოხრებულ ტაო-კლარჯეთს მიაშურა და იქ სამონასტრო ცხოვრების ორგანიზატორად მოგვევლინა, რომელსაც მრავალი მიმდევარი გამოუჩნდა. ავტორი გვაუწყებს, რომ დიდგვაროვანთა შთამომავალი, ქართლის ერისთავის ნერსეს შვილობილი ბავშვობიდანვე გამორჩეული ყოფილა თავმდაბლობით, გულისხმიერებით, სწავლისადმი წყურვილით, ახალგაზრდული ასაკის მიუხედავად, ღმერთს მისთვის სიბრძნე მიუნიჭებია. მიუხედავად დიდგვაროვნებისა, ის არ ცხოვრობდა ფუფუნებით, არამედ თრგუნავდა ხორცს, არ იყო ნუგბარი საკვების მოყვარული, მხოლოდ იმდენს მიირთმევდა, რამდენიც არსებობისთვის იყო აუცილებელი. ხორცზე სულის აღზევების მსურველი გრიგოლი სულაც არ ესწრაფოდა ამქვეყნიურ, ხორციელ პატივს, მაგრამ მისმა აღმზრდელებმა, ერმა ნახეს რა გრიგოლის გამორჩეულობა, უმანკოება, მისი მღვდლად კურთხევა განიზრახეს, რასაც თავად მისი ახალგაზრდული ასაკისთვის მძიმე მოვალეობად მიიჩნევდა, მაგრამ მაინც დაჰყვა მათ ნებას, მაგრამ, როდესაც ეპისკოპოსობაც დაუპირეს, ხორცზე სულის აღზევებისა და უდაბნოში განმარტოების მოსურნე გრიგოლმა თავი ხორციელ პატივში იგრძნო და ფარულად მიაშურა ტაო-კლარჯეთის უდაბნოს.

გიორგი მერჩულეს ცნობით, გრიგოლ ხანძთელს თავიდანვე იზიდავდა არა თეთრი (საერო), არამედ შავი (ბერმონაზვნური) სამღვდელოება, რომლებიც უმკაცრესი ცხოვრების წესით ცხოვრობდნენ და მრავალგზის ეწამებოდნენ ქრისტესთვის ხორცთა გვემით. გრიგოლ ხანძთელის ამ სწრაფვას არაერთგზის გვაუწყებს ავტორი. სამ თანამოაზრესთან ერთად ქართლიდან წამოსული თავდაპირველად ოპიხას დაემკვიდრა, მაგრამ მარტოდმყოფობის დაუოკებელმა სურვილმა სძლია და უდაბნოში განმარტოვდა. აქვე გვიხატავს მერჩულე განმარტოებული ბერის, ხუედიოსის, სახეს, რომელსაც უფლისთვის განდევნილობის აღთქმა დაუდია და ამიტომაც სთხოვა ახალგაზრდა გრიგოლს მის სიცოცხლეში ბერები არ გამრავლებულიყვნენ უდაბნოში. მისი გარდაცვალების შემდეგ გრიგოლ ხანძთელს მრავალი მიმბაძველი და მიმდევარი გამოუჩნდა და ამიტომ განმარტოების მსურველი ბერი გრიგოლი სამონასტრო ცხოვრების ორგანიზატორად მოგვევლინა. უმკაცრესი იყო გრიგოლის მიერ დაწესებული სამონასტრო ცხოვრების წესი, თუმცა მამა გრიგოლი თავად იყო მათთვის მაგალითის მიმცემი. მოწაფეთა შერჩევისასაც მკაცრი იყო, ჯერ გამოცდიდა მათ კეთილ საქმეში და შემდეგ დაიმოწაფებდა, ზარმაცს ახლოს არ გაიკარებდა, ამიტომაც იყვნენ გამორჩეულები მისი მოწაფენი და, როგორც ავტორი გვაუწყებს, ისინი ემსგავსებოდნენ თავიანთ მასწავლებელს, როგორც მასწავლებელი – ქრისტეს. სწორედ მათმა უმანკო ცხოვრებამ და სიმრავლემ ათქმევინათ კურაპალატსა და დიდებულებს თქვენ შემყურეს თავი ზეცაში გვეგონია, ანგელოზთა კრებულთანო. ბევრი რამ ეკრძალებოდათ ბერებს: ეკლესიაში ღვთისმსახურების ჟამს, ლოცვისას ერთმანეთთან საუბარი მიუღებელი იყო, მაგალობელს საგალობელი უნდა წარმოეთქვა არა სწრაფად, არამედ ნელა, დაყოვნებით, ლოცვისას კედელს არავინ მიეყრდნობოდა, ბერთა სენაკებს არ ჰქონდა სარკმელი, რადგან ცეცხლს არასდროს ანთებდნენ, არც სანთელს უკიდებდნენ, რადგან ღამე სიბნელეში ლოცულობდნენ, ხოლო წიგნებს დღისით კითხულობდნენ, იწვნენ პატარა საწოლში, უბრალო სარეცელ-საგებლით, ერთი წყლის ჭურჭელი ჰქონდათ მხოლოდ, საერთო სასადილოში მცირე პურსა და ფხალს მიირთმევდნენ ერთხელ. უმეტესობა ღვინოს საერთოდ არ სვამდა, დანარჩენი ძალიან ცოტას, ისიც

წყალგარეულს... მარხვისას მამა გრიგოლი მხოლოდ ცოტაოდენ უმ კომბოსტოს მიირთმევდა. ამ მხრივ, საინტერესო პასაჟი გვხვდება თხზულებაში, მამა გრიგოლის პირადი მაგალითით აღზრდილი ბასილი სასიკვდილო სარეცელს იყო მიჯაჭვული, რამდენიმე დღეს უზმოდ გადაეწო, ხოლო როცა მომაკვდავმა კორკოტი ისურვა, აღმოჩნდა, რომ ბერებისთვის არ იყო საკვებად, ამიტომ მისთვის მოხარშეს. საოცარი სულიერი სიმხნე გამოიჩინა მომაკვდავმა, როცა ეს ამბავი შეიტყო, მან სასწრაფოდ გადაღვარა საკვები და თქვა, რომ სიკვდილის წინ არ წაირწყმედდა სულს. ფიზიკური ატანის მხრივ ამგვარ უმკაცრეს ცხოვრებას ეწეოდნენ ბერები, რათა აეხდინათ სანუკვარი იდეალი, აელზევებინათ სული.

არაერთი საინტერესო ადგილია თხზულებაში სულისა და ხორცის ჭიდილისა, მიწიერისა და მარადიულის დაპირისპირებისა, ტანჯვით ცოდვათა დათრგუნვისა. საინტერესოა ზენონის დის ცდუნების ეპიზოდი. ზენონი დიდგვაროვანი ოჯახის შვილი იყო. ერთ ღამესაც მისი და ვინმე უკეთურ კაცს გაჰყვა ღამით. აღელვებული ჭაბუკი დაედევნა, მაგრამ გზაში იფიქრა, რომ დასწეოდა, უნდა მოეკლა უკეთური, რაც მისი სულისთვის საფრთხე იქნებოდა, ხოლო უკან ხელმოცარული ვერ დაბრუნდებოდა, რადგან სახელი შეელახებოდა. დილემის წინაშე მდგომი ზენონი, რომელსაც მონაზვნობის სურვილის დიდი ხანია გულში ჰქონდა, დევნას თავს ანებებს, ტოვებს მთელ ქონებას და გრიგოლ ხანძთელს ემოწაფება, მოგვიანებით კი ზენონი „უდაბნოთა ზღუდედ“ მოიხსენება.

წმინდა ბერი სხვათა ზნეობის სადარაჯოზეც დგას. გრიგოლ ხანძთელი ამხელს თვით აშოტ კურაპალატსაც, როდესაც სასიყვარულო ურთიერთობას გააბამს სხვა ქალთან და მეტიც, მას სასახლეში მიიყვანს. კურაპალატმა ვერ სძლია ცთუნებას, „ემბავის მახეში“ გაება და ვერ გააჩნა თავი „სიძვის დიაცს“. მაშინ თავად ბერი მივიდა სასახლეში, როდესაც კურაპალატი შინ არ იყო და დედაკაცი ამხილა. სინანულში ჩავარდნილმა ქალმა მორჩილება აღუთქვა მამა გრიგოლს და სთხოვა ეზრუნა მისი სულისთვის. მონაზული ქალი მამა გრიგოლმა მერეს დედათა მონასტერში მიიყვანა და დედა ფებრონიას მიაბარა სულაფორიაქებული და გულშემუსვრილი ქალი. დედა ფებრონია მერეს დედათა მონასტრის მონაზონი იყო. მისი სახით მეტად საინტერესო სახეს გვიხატავს გიორგი მერჩულე. ფებრონიას დიდი სულიერი მეგობრობა აკავშირებდა გრიგოლ ხანძთელთან და სულიერი სიმტკიცითაც გამოირჩეოდა ის შეუპოვრად დახვდა აშოტ კურაპალატს, რომელმაც მონასტერში ქალს მოაკითხა, მაგრამ დედა ფებრონიას მიერ მხილულმა შემდეგი სიტყვებით დატოვა მონასტერი: ნეტა იმ კაცს, ვინც ცოცხალი აღარ არისო. თუმცა გულმოწყალეა დედა ფებრონია სხვა, ანალოგიურ შემთხვევაში. მსგავს ცოდვაში აშოტ კურაპალატის ძმა, ადარნესეც ჩავარდა. მან აშოტ კურაპალატისაგან განსხვავებით, ყურად არ იღო გაფრთხილება, გაეყარა კანონიერ მეუღლეს და საყვარელი შეირთო ცოლად, რის გამოც, ავტორის ცნობით, განსაცდელი მოუვლინა უფალმა. სასოწარკვეთილმა ქალმა დედა ფებრონიას მიმართა, რათა შევედრებოდა მამა გრიგოლს და მიეტევებინა მისთვის ცოდვები. თუმცა გრიგოლ ხანძთელი ამ შემთხვევაში მკაცრად მოექცა ცოდვილ ქალს და არ აპატია მას ადარნესე კურაპალატის ოჯახის დანგრევა. დედა ფებრონია კი საოცარ გულმოწყალებას იჩენს, ზნეობის მტკიცედ დამცველი მონაზონი ადამიანურად მიუდგა ცოდვამიუტევებელი ქალის ტრაგედიას და ნება დართო მონასტერში დარჩენისა. ასე ხატოვნად წარმოაჩინა გიორგი მერჩულემ დედა ფებრონიას სახით იდეალური ქალი, რომლის პიროვნებაშიც ჰარმონიულად იყო შერწყმული ღრმა ქრისტიანული რწმენა, სულის სიმტკიცე, ზნეობრივი სისპეტაკე და მიწიერი, ადამიანური სითბო.

საინტერესოა, რომ სულისა და ხორცის ჰარმონიულობა სხვაგვარადაა გააზრებული მეცხრამეტე საუკუნის მწერლობაში, კერძოდ ილია ჭავჭავაძის შემოქმედებაში. მწერალი, რომელიც აქტიური საზოგადოებრივი მოღვაწეობის მეხოტბე იყო, ვერ შეეგუებოდა მხოლოდ განდევილობას, ქვეყნისთვის უქმად ყოფნას. მას საინტერესოდ აქვს დახატული და გადმოცემული ახალგაზრდა განდევლის სულიერი სამყარო. პოემა „განდევილში“ ილია ჭავჭავაძემ წამოჭრა ღრმად ფილოსოფიური საკითხები სიცოცხლის საზრისის, ადამიანის ზნეობრივი ვალდებულებების სახით. ევროპიდან ახალდაბრუნებულმა სახელოვანმა სწავლულმა დიმიტრი უზნაძემ საგანგებო სტატია მიუძღვნა აღნიშნულ პრობლემას სათაურით: „განდგომილობის პრობლემა ილია ჭავჭავაძის „განდევილში“. და საყურადღებო დასკვნა შემოგვთავაზა: განდევილი ხომ ისე ცხოვრობდა ერთ დროს, როგორც ყოველი ადამიანი. მასაც სურდა ადამიანური კეთილდღეობის დამკვიდრება, მაგრამ მისი ნება იმდენად ძლიერი იყო, რომ იგი არც ერთმა ჩვეულებრივმა ადამიანურმა ღირებულებამ არ დააკმაყოფილა და მწვავედ იგრძნო, რომ მთელი ხროვა ამ ღირებულებათა, რომელიც ამ ცხოვრებაში ხორციელდება, ამაოა... თავისი ძლიერი ნებით მხოლოდ ზეცისკენ იწყო ლტოლვა, მაგრამ მალე გამოჩნდა, რომ ადამიანის ნება მაინც ადამიანისაა და მისი აბსოლუტური სრულყოფა შეუძლებელია.“ [1: 249-250]

1987 წელს გაზეთ „ლიტერატურულ საქართველოში“ გამოქვეყნდა თ. ბუაჩიძის წერილი „ილიას უბედური განდევილი და ჰეგელის „უბედური ცნობიერება“. დასავლეთ ევროპის ახალი დროის ფილოსოფიის მკვლევარი საინტერესოდ მსჯელობს თანამედროვეობის ურთულეს ფილოსოფიურ-სოციოლოგიურ პრობლემატიკაზე და თვლის, რომ ჰეგელის ფილოსოფიაში წამოჭრილი ე.წ. „უბედური

ცნობიერების“ უმწვავესი აზროვნულ-სოციოლოგიური დილემა, რომელიც ჩვენს დროში ადამიანის „გაუცხოების“ ქვაკუთხედად იქცა შემხვედრ ლიტერატურულ საყრდენს პოულობს „განდეგილში“. თ. ბუაჩიძის აზრით, ჭეშმარიტი სიყვარულის განუხორციელებლობის გამო ილუპება განდეგილი და ამ ტრაგიზმის ფონზე ავტორი წარმოაჩენს ძირითად მიზანს პოემისას. [2: 6]

თ. ბუაჩიძის აღნიშნულ თვალსაზრისს იშველიებს მკვლევარი თ. გვაზავა და თვლის, რომ „მეორე ადამიანთან სულიერი კომუნიკაციის გარეშე ადამიანი ვერ იქნება სრულყოფილი“. [3: 51]

მ. ზარქუა „განდეგილის“ ფსიქოლოგიური თვალსაზრისით განხილვისას აღნიშნავს: „ნორმალური ადამიანის ფსიქიკა ვერ შეეგუება ასკეტური თეორიის არაადამიანურ და ანტიადამიანურ მოთხოვნებებს. ძლიერი ნებისყოფის მქონე ადამიანთა შემთხვევაში ხდება საწუთროების რეალური დათმობა, მაგრამ თუ ეს დათმობა პიროვნება ფსიქიკურად ნორმალური ადამიანია, მაშინ ფსიქოლოგიური დათმობა არ შეიძლება მოხდეს, რადგანაც, რაც სასურველი იყო ნორმალური ადამიანისთვის ვერ დაკარგავს სასურველობის ელფერს, ხოლო ის, რაც ფორმალურად სწორმა, მაგრამ არსებითად მცდარმა თეორიამ მიაწოდა უმაღლესი ღირებულების სახით, ვერ დაიკავებს დადებითი ემოციის საგნის ადგილს, ვერ შეცვლის მას. ამას შედეგად მოჰყვება კონფლიქტი გონებისეულსა და უშუალო განცდისეულ სფეროებს შორის, ხოლო კონფლიქტი კი წარმოშობს პიროვნების გაორებას“. [4: 277]

პიროვნების ფსიქოლოგიურ თავისებურებათა განხილვის თვალსაზრისით კიდევ უფრო საინტერესოდ მიგვაჩნია ცნობილი ფსიქოლოგის ა. ზურაბიშვილის შეხედულებანი. მკვლევარი პერსონოლოგიური და დეონტოლოგიური მასალების საფუძველზე აყალიბებს შეხედულებებს პიროვნების ფსიქოლოგიურ თავისებურებათა შესახებ და თვლის, რომ ი. ჭავჭავაძის შემოქმედებაში მომძლავრებულად იქნეს თავს პერსონოლოგიური პრობლემები. ეს უკანასკნელი გამოხატულებას პოულობს პოემა „განდეგილში“. ა. ზურაბიშვილის მტკიცებით, პოეტს არ შეეძლო ასეთი დასკვნის გაკეთება, რომ პიროვნება მარცხდება ინსტიქტით, რომ ხორციელი თუ ფიზიკური ვნება პიროვნებაზე ძლიერია. მეცნიერი სამართლიანად მიიჩნევს, რომ საჭირო ხდება ადამიანის შესწავლა მთლიანობის ასპექტში და სწორედ ეს საკითხი-პიროვნების მთლიანობის პრობლემა წამოწია წინა პლანზე ი. ჭავჭავაძემ „განდეგილში“, რადგან მწერალი ამ პრობლემას განაზოგადებდა და განიხილავდა ხალხის, ერის მთლიანობის ასპექტში. [5: 18-20]

საგულისხმოა ა. ბაქრაძის შეხედულებები იმის შესახებ, რომ განდეგილს უდიდესი მისია აკისრია და ეს უდიდესი მისია ქვეყნის ხსნაა, რაც მკვლევრის აზრით, ვერ განხორციელდება პიროვნების ხსნის გარეშე. განდეგილმა ვერ შეძლო სულის ხსნა, რადგან ეს არაა იოლი საქმე. ამისათვის ჯვარცმულის რწმენა, ნებისყოფა და ენერგია უნდა ჰქონდეს კაცს, მისი სულის სიმტკიცისა და ძალის პატრონი უნდა იყოს. რაკი განდეგილს ეს თვისებანი არ აღმოაჩნდა, დაიღუპა კიდევ. ეს სიკვდილი სულის სიმტკიცის, ძალის, ენერგიის, ნებისყოფის აღზრდისაკენ მოუწოდებს მკითხველს“. [6: 110]

გ. კანკავა ფიქრობს, რომ პოემის პერსონაჟი განდეგილი მხოლოდ ასკეტის განმასახიერებელი მხატვრული სახე კი არაა, არამედ, სახეა ისეთი ადამიანისა, რომელიც ზნეობრივი გათიშულობის შედეგად კრიტიკულ გაორებას განიცდის. კრიტიკოსი აღნიშნავს, რომ ილია ჭავჭავაძე ადამიანის სულის სიღრმისეულ შრეებში წვდომის არაჩვეულებრივი ოსტატია. [7: 5]

„განდეგილის“ კონცეფცია სრულ თანხმობაშია ილია ჭავჭავაძის შემოქმედების წამყვან იდეებთან. ამ თვალსაზრისით ჯერ კიდევ ადრეული პერიოდის ქართულ კრიტიკაში გამოითქვა საყურადღებო მოსაზრებები. განსაკუთრებით საგულისხმოა გ. ჯავახიშვილის შეხედულებანი. მკვლევარი წერს: „განდეგილში“ ილია უფრო აღრმავებს იმ საკითხს, რომელიც მან დასვა „ოთარანთ ქვრივში“. თუ ამ უკანასკნელში ავტორი ასაბუთებს, რომ სოციალური უთანასწორობა და ინტერესთა სხვადასხვაობა იწვევს ადამიანის ბუნებაში, მის ფსიქიკაში უსწორმასწორობას, გაუგებრობას, ინტერესთა სხვადასხვაობა ქმნის ფსიკური ბუნების სხვადასხვაობას, რის გამოც შეუძლებელია ჰარმონიული მუშაობა და ინტერესთა თანხვედრა.

კრიტიკოსის მოსაზრებით, ამიტომაცაა, რომ ილია გამოსავალს ხედავს სწორედ ამ ფსიქიკური ბუნების აღზრდაში. ორი წოდების ფსიქოლოგიის ანალიზს თან სდევს ავტორის სურვილი მათი ერთმანეთთან შეკავშირებისა. „განდეგილში“ ილია ცდილობს დაამტკიცოს, რომ „თვით ადამიანის გულში ორი კაცი ზის, ორი ბუნება: ერთი მიისწრაფვის ზეცისაკენ სულის ასამაღლებლად, მეორე კი ელტვის დედამიწას... და კაცობრიობას ამ ორი ბუნების შესარიგებლად ვერ გამოუმუშავია რა. დღესაც ზოგი ზეცას არჩევს, ზოგიც გმობს, ზოგსაც თავისი ცხოვრების საგნად გაუხდია დროებით სიტკბოება. გ. ჯავახიშვილი შენიშნავს, რომ თუ როგორ უნდა მოხდეს ეს მორგება, როგორ უნდა შეერთდეს, დამშვიდდეს ადამიანის ბუნება, ილია ამაზე არაფერს ამბობს პოემაში, მაგრამ ამ საკითხებზე არც არავის გაუცია პასუხი. [8]

როგორც ირკვევა, ჯერ კიდევ ადრეული პერიოდის კრიტიკოსები „ოთარანთ ქვრივში“ „ხიდრატეხილობის“ პრობლემის მიღმა ხედავდნენ ილიას მიერ დასმულ სხვა ასპექტებსაც: პრობლემა ადამიანთა გაუცხოებისა პიროვნულ პლანში, უფრო სწორად, ადამიანის მარტოობის პრობლემას. „ხიდრატეხილობის“, წოდებათა შორის ურთიერთობის პრობლემა დღეს აღიარებულია უკონტაქტობისა და გაუცხოების პრობლემად. ხშირ შემთხვევაში ყურადღებას ამახვილებენ არა მარტო ოთარანთ ქვრივის, არამედ სოსიას ტრაგედიაზეც, ილიას სურდა ჩაწვდომოდა ადამიანთა ფსიქოლოგიას. ეს კარგად ჩანს არტურ ლაისტის მოგონებებიდანაც: „ჭინჭლიანი დღე იყო, როცა ილიასთან შევედი. იგი თავის კაბინეტში იჯდა და, როცა ჩემთან საუბარს მორჩა ახალი გერმანული წიგნების შესახებ, უცებ მითხრა: საინტერესო იდეა მაქვს მოთხრობისათვის, მან უნდა გაგვიშალოს ქართველი გლეხებისა და უკანასკნელი დროის ქართველ მემამულეთა ფსიქოლოგია... ჰო, პირველ მოთხრობაში მე ვიბრძოდი გლეხების ნივთიერი თავისუფლებისათვის. ამ მოთხრობაში მე მინდა გავლენა მოვახდინო ზნეობრივ თავისუფლებაზე, - დასძინა ილიამ და უეცრად შეეხო მაშინდელი ქართველი გლეხის ყოფა-ცხოვრებას, მის ზნეობის სისპეტაკეს და პატიოსნებას“. [9: 67]

ფსიქოლოგიური, ინტელექტუალური და კიდევ სხვა სახის ჯებირები ქმნიან გაუგებრობას ადამიანებს შორის. ეს გაუგებრობა ეხება ყველა სფეროს, იმ სფეროსაც კი, სადაც თითქმის ყოველგვარი ჯებირები ადამიანებს შორის მოხსნილი უნდა იყოს. თვით სიყვარულის გრძნობაც კი უძლიერი ხდება მოაგვაროს უკონტაქტობის, გაუცხოების პრობლემები. სოსია მეწისქვილეს, რომელსაც სიცოცხლეში არ ეღირსა ოთარანთ ქვრივის სიყვარული, მკვდარსაც აღარ ატირებენ. ისიც მარტო და უპატრონოა, როგორც გარდაცვლილი ქვრივი. სიცოცხლის მიმღე წუთებში სოსია ოთარანთ ქვრივის გვერდზეა, მაგრამ ქვრივსა და მეწისქვილეს შორის ადამიანური ღირსების ჯებირებია აღმართული. ტრაგიკული და მარტოსულია ორივე პერსონაჟი. სოსიას ტრაგედიის ფონზე ილიამ წამოწია საზოგადოდ, ადამიანის მარტოობის პრობლემა, რომელიც აქტუალურია ყოველი დროის ადამიანისთვის.

მარტოობის პრობლემა დამძლეული აქვს ოთარანთ ქვრივს. იგი შრომით თრგუნავს მარტოობას და იგივე ჯაფა ანიჭებს მას სულიერ სიმშვიდეს, უფრო მეტიც, სიკვდილის წინაშე მონიჭებული სიმშვიდის გრძნობაც მისი აქტიური და შრომისუნარიანი ბუნებიდან მომდინარეობს. იგივე თვისებები: შრომისმოყვარეობა, საკუთარი გარჯით ცხოვრება, უშურველობა, სიტყვისა და საქმის ერთიანობა, მარტოობის შრომის დამძლევა, სიკვდილის შიშის დათრგუნვა, სიტყვაგაუტეხელობა გვიყალიბებს ოთარანთ ქვრივის ვაჟზე სრულქმნილი პიროვნების შთაბეჭდილებას.

ილია აქაც მისი მსოფლმხედველობიდან გამომდინარე წყვეტს საკითხს ადამიანის დანიშნულების შესახებ და თვლის, რომ პიროვნების სამსახური დაკავშირებულია რეალურ ცხოვრებასთან და სიკეთე მქდავანდება მხოლოდ შრომასა და მოქმედებაში. თამამად შეიძლება ითქვას, რომ დიდი მწერლის შემოქმედებაში ყველგან და ყოველთვის განსაკუთრებული ყურადღება აქვს დათმობილი მოქმედებას, შრომას, გარჯას. სწორედ გარჯისა და დიდი შრომის შედეგია ოთარანთ ქვრივის ოჯახი, როგორც ქვრივის „სულიერი ღირებულების მატერიალური საბუთი“.

როგორც აღინიშნა, ადამიანთა გაუცხოებას მრავალი ფაქტორი უდევს საფუძვლად და ილია ჭავჭავაძეც მისთვის ჩვეული შემოქმედებითი სიმამაცით გვისურათებს ამ მიზეზებს. ოთარანთ ქვრივისა და სოსიას შემთხვევაში ადამიანური ღირსება გახდა გაუცხოების მიზეზი, ხოლო დედა-შვილის გამთიშავ ძალად სამეცნიერო ლიტერატურაში მიჩნეულია ფსიქო-ბიოლოგიური ფაქტორი. როგორც ჩანს გაუცხოება თან სდევს ადამიანის არსებობას, ისეთი დედა-შვილის შემთხვევაშიც, როგორიც გიორგი და ოთარანთ ქვრივია. ზოგჯერ გაუცხოების საფუძველი კლასობრივი სხვადასხვაობაა, ზოგჯერ ადამიანური ღირსება, ზოგჯერ კიდევ ვინ იცის, რა. ილია მეტად მგრძნობიარედ აანალიზებს არა მარტო ჩვენი ქვეყნის და არა მარტო თავისი დროის თვალსაზრისით ერთობ მტკიცეულ პრობლემას.

ილიამ თავის შემოქმედებაში დასვა: ადამიანის არსებობის აზრის, მისი დანიშნულების, მისი ადგილის, ჰარმონიული ადამიანის პრობლემის საკითხები, რომლის განუყოფელი ასპექტებია: მოვალეობა, პატრიოტიზმი, სინდისი, სიკეთის, სიამაყის, სიყვარულის, ნდობის კულტი. ისტორიული აუცილებლობის გამო სწორედ დიდი მწერლები აყენებენ საკითხს საზოგადოებაში აქტიური და სულის ხსნისათვის მებრძოლი ზნესრული ადამიანების აუცილებლობისა. ძველი მწერლობის შესანიშნავი მოღვაწენიც, ხომ ამგვარ მხატვრულ სახე-პერსონაჟთა შექმნით მიგვანიშნებენ, რომ ერის ხსნა მხოლოდ ადამიანების სულიერი ამაღლების შემდგომია შესაძლებელი.

ლიტერატურა:

1. დ. უზნაძე, „განდგომილობის“ პრობლემა ილია ჭავჭავაძის „განდეგილში“, დ. უზნაძე, ფილოსოფიური შრომები, თბ., 1984;
2. თ. ბუაჩიძე, „ილიას უბედური განდეგილი და ჰეგელის „უბედური ცნობიერება“ გაზ. „ლიტერატურული საქართველო“, 1987, #34;

3. თ. გვაზავა, დიდი ილიას თვალსაწიერი ლოკალური არმინით არ გაიზომება, აღმანახი „კრიტიკა“, 1989, #6;
4. მ. ზარქუა, გაორებული პიროვნების ტრაგედია, ილიას „განდეგილი“ დანახული ფსიქოლოგის თვალთ, წიგნი: ილია ჭავჭავაძე, საიუბილეო კრებული, თბ., 1957;
5. ა. ზურაბაშვილი, პერსონოლოგიური პრობლემები ქართულ მწერლობაში, თბ., 1973;
6. ა. ბაქრაძე, ილია ჭავჭავაძე, თბ., 1981;
7. გ. კანკავა, ლიტერატურული წერილები, თბ., 1985;
8. გ. ჯავახიშვილი, ილია ჭავჭავაძე, როგორც მგოსანი, გაზ. „ისარი“, #211, 1907.
9. ა. ლასტი, საქართველოს გული, თბ., 1963.

EXISTENTIAL PROBLEM IN THE GEORGIAN LITERATURE

Nana Arakhamia, Sokhumi State University, Assistant Professor, Doctor of Philology

Todua Miranda, Sokhumi State University, Associate Professor, Doctor of Philology

RESUME

Personality problem has an important place in every district of Georgian National Literature, as well as Georgian Literature of the ancient and in the 19th Century that is chained with the loneliness, estrangement and the various personalities, psychological peculiarities or the soul and the body harmony of a man. In this regard, in the thesis is displayed “life of Gregory of khandzta” of the ancient Georgian Literature and the annalistic issues is the highlighted by representing the personalities of morally perfect characters, such as monk Khuedios, Mother Febronia and even Gregory of the Khandzta, that are guarding the morality of others.

Deep philosophical issues as the meaning of life, as the moral liabilities of a person is understood in different ways in the Georgian literature of the 19th Century, Particularly we are discussing the poem “The Hermit” from the work of Ilia Chavchavadze. In the thesis is displayed the views of researcher-philosophers D. Uznadze, T. Buachidze, M. Zarkua, A. Zurabishvili. Personal problems of human estrangement in the foreground, more correctly the Loneliness problems of the human are discussed on the characters’ tragedy basis of Ilia Chavchavadze’s work – “Widow of Otari”. In our Conclusion, exactly the great writers were raising the active and morally Complete persons’ importance issues in the society. Creation of such kind of artistic images is recalling the vicious qualities of the society.

მიმართებითი ნაცვალსახელების გენეზისისა და ფუნქციისათვის ზანურში

ვიანორ ახალაია, გორის სახელმწიფო სასწავლო უნივერსიტეტი, პროფესორი

მეგრულ-ჭანურში გამოყენებულია შემდეგი მიმართებითი ნაცვალსახელები: ნამუთი || ნამუთუ || ნამუთა || ნამუ || ნამ, ნამდგა || ნამუგიდა (მეგრულში); ნამუთხანი || ნამუთი || ნამუ || ნამ (ჭანურში). მათ ქართულში „რომელიც“ შეეფარდება.

ქართული „ვინც“ ნაცვალსახელის ექვივალენტად ზანურში ერთი და იგივე ძირეულმორფებიანი სხვადასხვა ვარიანტი დასტურდება: მითი || მითუ || მით || მიდგა || მიდეგათ (ი)|| მიდიგა (მეგრული); მითხანი || მინთხა (ჭანური).

„რაც“, „რაცდა“ მნიშვნელობით ზანურში ერთი წყების სხვადასხვა ვარიანტიანი ფუძეებია წარმოდგენილი. კერძოდ, მეგრულში: მუ || მუთ || მუთი || მუთუ || მუდგა || მუგიდა || მუგდა; ჭანურში: მუ || მუთი || მუთუ || მუთუგ || მუთხუ || მუთხანი || მუნთა || მუნთხა.

ქართული „რამდენის“ შესაბამისი ზანურში სხვადასხვა ნაცვალსახელია: მუზმა || მუზგმა || მუზმათ(ი) || მუსხი || მუსხით(ი) || მუდა მეგრულში; ნაკო || ნაკონამ, მუკო || მუკონამ (ჭანური).

ამჟამათ განვიხილავთ ქართული „რომელიც“ ნაცვალსახელის ფარდ მიმართებით ნაცვალსახელებს ზანურში, ჩვენ ზემოთ ისინი ჩამოვთვალეთ.

ყველა ამათგან საერთო ელემენტია ნამუ. იგი, ნ. მარის მიხედვით (ნ. მარი, 1910, გვ. 28), შედგება III პირის მ- (resp. მუ) ნაცვალსახელისა და ნა-საგან („რომელი“, „როგორი“), რომელიც ჭანურში შენახულია - ნა „რომ“, „რომელი“, „რანაირი“, „როგორ“ მნიშვნელობით.

ი. ყიფშიძე, ჩანს, მთლიანად არ იზიარებს ნ. მარის ამ თვალსაზრისს, რადგან ზემოთქმულს დასძენს: „ამავე მნიშვნელობით მეგრულში გვაქვს -ნი კავშირი „რომ“, „რომელი“...“ (ი. ყიფშიძე, 1914, გვ. 047). მართლაც, ჯერ ერთი, -ნა-სა და -ნი-ს ერთმანეთზე დაყვანა ვერ ხერხდება, მეორეც, ნამუ<ნამუნ (ი. ყიფშიძე, 1914, გვ. 047).

ზანურ ნამუთიკავშირში -თი,ცა“ ნაწილაკია, ხოლო ჭანურის ნამუთხანი ფორმა ასე დაიშლება: ნამუ-თ-ხა-ნი, რომელშიც ნამუ „რომელი“ ცალკე გამოიყოფა, -თ-<-თი „ცა“ ნაწილაკია, ხოლო მისი მომდევნო -ხა-<*-ლა- (ესაა ქართული -ლა - ნაწილაკი, ფონეტიკურად სახეცვლილი). ე.ი. ნამუ-ს „...დაერთვის ჯერ -თ- ნაწილაკი, შემდეგ კი -ხა, იგივე ქართ. -ლა ნაწილაკი, რომლის თანხმონითი ელემენტი დაყრუებულია თ-ს მეზობლად“ (ა.მარტიროსოვი, 1964, გვ. 244). ეგ კი გვაგონებს ქართულის დასავლურ დიალექტებში ვინცხა<ვინ-ც-ლა<ვინ-ცა-ლა... რაცხა<რა-ც-ლა<რა-ცა-ლა ნაცვალსახელებს... ნა-მუთხა-ნი-ს-ნი კი წარმოშობით იგივე -ნი- უნდა იყოს, რომელსაც მეგრული იყენებს „რომ“, „რომელი“ ... მნიშვნელობით და ჭანურში დღეს უფუნქციოა.

ნამუთის თი „ცა“ ნაწილაკის წარმომავლობაზე ორგვარი თვალსაზრისია. არნ. ჩიქობავას აზრით, „ჭანურს მხოლოდ -ცა ნაწილაკი გააჩნია: -თ(ი): ჯუმა-თი (ძმაც), ოხორი-თი (სახლიც), ფუჯი-თი („ძროხაც“, „ფურიც“)... მეგრულში მხოლოდ ეს -თ(ი) ნაწილაკი გვაქვს. -თ(ი) და ც(ა) ერთმანეთთან ისეთს მიმართებაში უნდა იყვნენ, როგორც ქართ. თიკანი და ციკანი, ქართ. ზარმაცი და მეგრ. ზარმათი“ (არნ. ჩიქობავა, 1936, გვ. 67).

ამავე თვალსაზრისს იზიარებენ მ. ხუბუა (მ.ხუბუა, 1942, გვ. 747), გ. როგავა (გ. როგავა, 1948, გვ. 377), ე. ბაბუნაშვილი (ე. ბაბუნაშვილი, 1957, გვ. 226), არ. მარტიროსოვი (არ. მარტიროსოვი, 1964, გვ. 244), ი. ქავთარაძე (ი. ქავთარაძე, 1965, გვ.241).

ქართ. -ცა და ზან. -თი „...ნაწილაკების იგივეობა ნათელია“ (არნ. ჩიქობავა, 1976, გვ. 67), რომ ბრძანებენ, ეს არ გამორიცხავს ზან. -თი ნაწილაკის თი-ნა ჩვენებით ნაცვალსახელთან დაკავშირებას (გ. როგავა, 1948, გვ. 177; ე. ბაბუნაშვილი, 1957, გვ. 226; ქ. ლომთათიძე, 1963, გვ. 78, ა. მარტიროსოვი, 1964, გვ. 226).

ქართ. -ცა ნაწილაკისა და ზან. -თი, თუ ნაწილაკთა (წარმოშობით ჩვენებით ნაცვალსახელთა) ფონეტიკურ შესატყვისობას არ იზიარებს ზ. სარჯველაძე, თუმცა მათ მორფოლოგიურ ეკვივალენტობას აღიარებს (ზ. სარჯველაძე, 1970, გვ. 251-252).

მეგრულის ნამუდიგა || ნამდგა ფორმებშიც ამოსავალია ნამუ „რომელიც“: ნამუ-დი-გა, ნამ-დ-გა...

ნამ-დ-გა<ნამ-თ-გა (გ იმსგავსებს თ-ს და გვამღვეს დ-ს)<ნამუ-თი-გა. „-გა ელემენტს ი. ყიფშიძე უდარებდა ქართ. -ლა ნაწილაკს (ი. ყიფშიძე, 1914, გვ. 049-150). ამ ბოლო დროს გაირკვა, რომ ეს -გა არაა ქართული -ლა-ს შესატყვისი (არა გვაქვს ქართ. დ: მეგრ. გ. ...ფონეტიკური პროცესი დ>გ ან გ>დ ქართულსა და მეგრულში არა ჩანს და სხვა). ეს -გა (ზუგდიდურ-სამურზაყანულ კილოშია -გ-ა-) მეგრულში შემოსული ჩანს აფხაზურიდან და სხვა მთის იბერიულ-კავკასიურ ენებშიცაა (ამის შესახებ ვრცლად: ვ. შენგელია, 1997, გვ. 184-186).

ნამუ, რომელიც ზანურის „რომელიც“ ნაცვალსახელის სხვადასხვა ვარიანტშია, ორსავე დიალექტშია წარმოდგენილი:

ჭანური: ნამუკაი რენ, სკანი ტას (ი. ყიფშიძე, 1911, 12) „რომელიც კარგია, შენი იყოს“ (ქვემდ.)¹

მეგრული: მეკვათეს ათე თოკი, ნამუ გიძლუს მუსქუდუნ დო ქიდიჭყეს გარა (მეგრ., II, 210) „მოაჭრეს ეს თოკი, რომელიც კალათს ება და დაიწყეს ტირილი“. (განსაზღვრ):

მეგრულში ზოგჯერ ნამუ-ნამ:

ნამ ჯოღორეფი ქორენ, არძოს ქოცვილგენს (ხუბ., 137) „რომელი ძაღლებიც არიან, ყველას კლავს“ (პირდ. დამ.).

ნამქეყანაშა მეურქე-ნი, თიქეყანაში ქუდი გირთვია¹ (ხალხ. სიბრ., 103) „რომელ ქვეყანაშიც რომ მიხვალ, იმ ქვეყნის ქუდი დაიხურეო“ (განსაზღვ.).

ნამ თოლი სი გაღორენს-ნი, თი თოლი გამწოლაფედასია (ხალხ. სიბრ., 103) „რომელი თვალი შენ რომ გატყუებს (ზედმ. „რომ გაღორებს“), ის თვალი ამოვარდნილიყოსო“ (განსაზღვ.).

მეგრულ დიალექტში, როგორც ამ რამდენიმე ნიმუშიდან ჩანს, განსაზღვრებითი დამოკიდებული წინადადება ჭარბობს. უფრო მეტიც, როგორც აღნიშნავენ, მეგრულში ნამუ და მისი გართულებული სხვადასხვა ვარიანტი „...გამოყენებულია სახელით გამოხატული წევრის ამხსნელ ყველა სახის

¹ საილუსტრაციო მასალა მოტანილია წიგნიდან: ვიანორ ახალაია, ზანური ჰიპოტაქსის ძირითადი საკითხები, თბილისი, 2004.

დამოკიდებულ წინადადებაში, მაგრამ პროცენტულად მ ე ტ ი ა შ ე მ თ ხ ვ ე ვ ე ბ ი , როდესაც ნამუთი და მისი ვარიანტები განსაზღვრებით დამოკიდებულ წინადადებაში გვხვდება“ (ნ. აბესაძე, 1965, გვ. 231; ხაზგასმა და დაყოფა ჩვენია - ვ.ა.). იმასაც შენიშნავენ, რომ ჭანურში განსაზღვრებითი დამოკიდებული წინადადება დღეს „...ყალიბდება ქართულის გავლენით. საკავშირებელ სიტყვებად გამოყენებულია ნამუთხანი, ნამუსნა და ა. შ. ნამუთხანი (რომელიც) განსაზღვრებითი დამოკიდებული წინადადების კავშირად იშვიათია“ (ა. კიზირია, 1969, გვ.84). იქვე მოყვანილია სათანადო ნიმუში:

ორთან ქვას გედგინ ჯა, ნამუთხანი შილდა წანაფენულუნ დო ნე ირდენ, ნეთი ხომუნ „შუა ქვაზე დგას ხე, რომელიც ათასი წლების მანძილზე არც იზრდება და არც ხმება“ (განსაზღვ.).

სამაგიეროთ კავშირად ჩვეულებრივ გვაქვს ნამუთხანი-ნა („რომელიც რომ“) (ა. კიზირია, 1969, გვ.84):

გზადოგზა ინწუნანეტუ ჭორკა, ნამუთხანი-ნა კუჩხეფეს მოწკატეტუ „გზადაგზა ისწორებდა კაბას, რომელიც რომ ფეხებში ეხლართებოდა“ (განსაზღვ.).

ჭუმენ ქაგე(ვ) იყონოფ ფუჯი, ნამუთხანი-ნა ა(რ)ქადაშიქ ბახჩიში მომჩე „ხვალ მოვიყვან ძროხას (ზედმ. „ძროხა“), რომელიც რომ ამხანაგმა მაჩუქა“ (განსაზღვ.).

ნამუთხანი-ნა „რომელიც რომ“ კავშირიან განსაზღვრებით დამოკიდებულ წინადადებაში -ნა-ს მქონებლობა იმდროინდელია, როცა -ნა-ს წინ მდგომი -ნი უფუნქციო გახდა. როცა ენაში გაჩნდა საჭიროება განსაზღვრებითი დამოკიდებული წინადადების ჩამოყალიბებისა, ენამ არჩია ცნობილი მაქვემდებარებელი კავშირ-ნაწილაკი -ნა, რომელიც ნამუთხანი-ს მზა ფორმას დაერთო, იგი გამოიყენა.

სპეციალურ ლიტერატურაში მართებულად შენიშნავენ: „წევრ-კავშირი, უპირველეს ყოვლისა, წინადადების წევრია და, თუ მან შეითავსა კავშირის გაგებაც, იმიტომ რომ განსაზღვრებითი დამოკიდებული წინადადება უკავშირო წინადადებისაგან მიმდინარეობს. ამიტომ გაჩნდა საჭიროება წევრ-კავშირის მაქვემდებარებელი კავშირი დართოდა. ასეთებია: რომელიც რომ, სადაც რომ, რაც რომ... იგი მეორეული მოვლენაა, რომელშიც ასახულია განსაზღვრებითი დამოკიდებული წინადადების წარმომავლობის ერთ-ერთი ადრინდელი საფეხური“ (ა. კიზირია, 1969, გვ. 84).

ნამუ „რომელი“ მიმართებითი ნაცვალსახელი ზანურში წევრ-კავშირის ფუნქციითაა - გვხვდება სხვადასხვა ბრუნვაში (სხვადასხვა პოზიციაში):

მოთხრობითი

ჭანურში: . . . ქომეხთეს ია დევიშ ოხოშია, ნ ა ე ა დევიქნა მურკეეტუ ნოლამისა (კართ., II, 815-16) „მივიდნენ იმ დევის სახში, რომელმა დევმა რომ მოიტაცა საცოლე“ (განსაზღვ.);

მართალია, ნადაათინურისთვისაა დამახასიათებელი (არნ. ჩიქობავა, 1936, გვ. 35), მაგრამ ეს ჩანაწერი ხოფურისაა (სარფულის). ნადა აქ სახ. ბრუნვის ფორმითაა (ფუნქცია მოთხრობითისა), მაგრამ იგი მეორეულია: თუ მსაზღვრელ-საზღვრულს შევუცვლით ადგილს შეთანხმება ბრუნვაში გვექნება: დევი-ქ ნადა-ქ. . .

ასევე მეგრულშიც:

ათეშა ნამუ-ქ მორთას, თის მეთხი ხევა (ხუბ., 121²⁵) „ამასთან რომელიც (ზედმ. „რომელმაც“) მოვიდეს, იმას მოვიდე ხელიო“ (ირიბ. დამაძ.);

იყუუ დიარაქ, ნამუ-ქგ გეეთუუ ართი მარაში უკული (მეგრ., II, 30) „შეიქმნა ლხინი, რომელიც (ზედმ. „რომელმაც“) გათავდა ერთი კვირის შემდეგ“ (განსაზღვ.).

მიცემითი

ჭანურში: იშთე, სიშთე ამ დერის რტერენ კაი მოდიდო ქაოი, ნამუ-ს-ნა ჯოხოტუ ვაშლოვანი (ჩიქ., I, 29²¹⁻²²) „აი, პირველად ამ მხარეში ყოფილა კარგა მოზრდილი სოფელი, რომელსაც რომ ერქვა ვაშლოვანი“ (განსაზღვ.).

ასევე მეგრულშიც:

ართი ფოშთაში სიშორეთ რე ართი გვალა, ნამუ-სქიგნადირთე კოჩი-ნი ქოძირუნს თელი ათე რაგადებული პირუტყეფს (მეგრ., II, 112) „ერთი ფოსტის სიშორეზე არის ერთი მთა, რომელსაც რომ ზედ მოექცევა კაცი, ნახავს ამ ნათქვამ პირუტყვს“ (განსაზღვ.).

მიმართულებითი

ჭანურში. . . ქოჭოფეს ემკათა ცხენი, ნამუ-შა-ნა მითიში ცხენი ვარ ნაჭიშინეტუ (კართ., II, 831-32) „...დაიჭირეს ისეთი ცხენი, რომელსაც რომ (ზედმ.) „რომლისკენაც რომ“ ვერავის ცხენი ვერ დაეწეოდა“ (განსაზღვ.).

ასევე მეგრულშიც:

თი ცირას ცუნცია დიდა, ნამუ-შა ვითოჟირი ვერსიში უხოლაშისგ მითინი ვემიოთინანცია (მეგრ., II, 28) „იმ ქალიშვილს ჰყავს დედა, რომელთან თორმეტ კილომეტრზე („ვერსზე“) უფრო ახლოს ვერავინ მიბედავსო“ (განსაზღვ.).

ზემოთ წარმოდგენილი საილუსტრაციო მასალის მიხედვით, ჭანურსა და მეგრულში „რომელ“ წევრ-კავშირიანი დამოკიდებული წინადადების ადგილი შემდეგია: ა) მთავრის წინ; ბ) მთავრის შემდეგ; გ) დამოკიდებული წინადადება მთავარი წინადადების წევრებს შორისაა:

ჭანურში: ია ქოის, ნამუის-ნა სქიდუტეს, ქეთო-ნა მორკეს ლეზგეფე, არ დიდი ზენგინი კოჩი სქიდუტუ (ჩიქ., I, 30²⁷⁻²⁸) „იმ სოფელში, რომელშიც რომ ცხოვრობდნენ ქეთო რომ მოიტაცეს (ის) ლეზგები, ერთი დიდი ვაჭარი ცხოვრობდა“ (განსაზღვ.).

მეგრულში: ...იდგ გვალა, იდგ რზენი დო ნაულერი ნდემიში, ნამუთი ობირგულეშა მერნწყუნდუ-ნი, ქიმილგ ართი ქუაშა (მეგრ., II, გვ. 30) „გადაიარა მთა, გადაიარა ბარი და დევის ნავალი, რომელიც რომ მუხლამდე იყო ჩაზნექილი (გარღვეული), მივიდა ერთ ქვამდე“ (განსაზღვ.).

ზანურის მეგრულ დიალექტში წევრ-კავშირები ნამუთი || ნამუთუ || ნამუთ || ნამდა || ნამუგიდა სხვადასხვა ბრუნვაში გვხვდება და სათანადო კორელატებთან ერთად, ან უშუალოდ, შეუძლიათ შეასრულონ სხვადასხვა სახის დამოკიდებული წინადადების მთავართან დასაკავშირებელი ფუნქცია:

სახელობითი

ნამუთი: ის ქვარაშა აღმასი ალუშუნია, ნამუთი ღირ სუმი სოფელიშა (ყიფშ., I, 71) „იმას მუცელში უდევს აღმასი, რომელიც სამი სოფელი ღირს“ (განსაზღვ.).

ნამუთუ: მიიგორგ ხრისტაგანქ მუში რაში, ნამუთუ გინახუნა ვარე შურო დაბადებაშენი, ეფერი (მეგრ., II, 62) „მოიძია ხრისტაგანმა თავისი რაში, რომელიც კაცის ნაჯდომი არ არის სულ დაბადებიდან იმფერი (ისეთი)“ (განსაზღვ.).

ნამუთ: რდუ ჯევში დროს ართი კოჩი . . . სახელი ჯოხოდგ მუჰამბარი, ნამუთ ათენა რდუ დიდი ცქავილი . . . (მეგრ., II, 106) „იყო ძველ დროს ერთი კაცი ... სახელი ერქვა: მუჰამბარი, რომელიც (ეს) იყო დიდად ქებული“ (განსაზღვ.).

ნამდგა: ნამდგა ბედაური დუს დინაცუნუანს თესგნი, თინა გამიცონია აშო (ხუბ., 121) „რომელი (რომ) ბედაური ჩაყოფს თავს იმაში, ის გამოიყვანეთ აქეთ“ (პირდ. დამ.);

ნამუგიდა: ნამუგიდა გისხუნუ-ნ, თინა გამეგორია (ხუბ., 61), „რომელიც (რომ) გირჩევნია, ის ამოირჩიეო“ (პირდ. დამ.).

მოთხრობითი

ნამუ: დათაურენქ, ნამუ-ქ-თი ქასაგანი ჟი ცაშე ოყოთუ. . . , თიგქ გეეჟოფუ ქაშვილი და საგანი (ი. ყიფშ., I, 17) „დათასიანმა, რომელმაც ისარი ზევით ცაში ისროლა. . . , მან იალო მშვილდი და ისარი“ (განსაზღვ.).

შემთხვევები, როცა მისამართი სიტყვა ბრუნვაში შეთანხმებულია მიმართებით ნაცვალსახელთან, ხოლო მთავარი წინადადების მეორე ნაწილში ჩნდება საკუთარ შემასმენელთან ბრუნვაში შეწყობილი ნაცვალსახელი (დათაურენ-ქ, ნამუ-ქ-თი, „დათასიანმა, რომელმაც“, ერთი მხრივ, და, მეორე მხრივ, თიქგ გეეჟოფუ „მან აიღო“), ქართულ-ქართველური ენებისათვის არ არის უცხო, პირიქით (ამის თაობაზე: კ. დონდუა, 1940, გვ. 331-336; ნ. აბესაძე, 1960, გვ. 114, ნ. აბესაძე, 1965, გვ. 233-234). აქ ხედავენ სწორედ თანწყობასა და ქვეწყობას შორის გარდამავალ საფეხურს (იხ. კ. დონდუას დასახ. ნაშრ., აგრეთვე: ა. პოტეზნია, 1888, გვ. 322).

თენა რე ხელწეფე მუზარბიში დოხორე, ნამუ-ქუ-თი უგეყვენჯგოთგეშალგ (მეგრ., II, 42) „ეს არის ხელმწიფე მუზარბიის სახლკარი, რომელიც (ზედ. „რომელმაც“) უმემკვიდროდ („უმომყოლოდ“) ამოვარდა-გადაშენდა“ (განსაზღვ.).

ათაში ალოლე ეთი ბედკირილი ბოშისგ, ნამუ-ქგ-თი ჭკვერი კოჩიში ნაზოკულას გინაჩილითუ-ნი (ყიფშ., I, 24) „ასე მოუვიდა იმ ბედკრულ ბიჭს, რომელმაც ჭკვიანი კაცის რჩევას გადაუხვია“ (განსაზღვ.).

ნამდგა: ნამდგა-ქ მორთას, თინა გაგმიცონიე (ხუბ., 121) „რომელიც (ზედმ. „რომელმაც“) მოვიდეს, ის გამოიყვანეო“ (პირდ. დამ.);

ნამუგიდა: ნამუგიდაქ ლევანს უღალატასიანი, მუ ამდლა დო მუ ჭუმე დიყვილუნია (საკ. ჩანაწ.); „რომელმაც ლევანს უღალატოს, რა დღეს რა ხვალ მოკვდებაო“.

მიცემითი

ქოყოფე ართი ღალიერი კოჩი, ნამუ-სი-თ ნოღვე სუმი საკითიში ეფშა ფარა (მეგრ. II, 294) „ყოფილა ერთი მდიდარი („ქონებიანი“) კაცი, რომელსაც ჭჷონია სამი ტომარა სავეს ფული“ (განსაზღვ.).

. . . კვნი დუუდარაჯდგმაჟირასკ, ნამუ-სუ-თი თინა ელგდგდედგბიში ნარაგადგმე (მეგრ., II, 42) „. . . ისევ დაუდარაჯდა იმას (ზედმ. „მეორეს“), რომელსაც ელოდა დედაბრის ნათქვამით“ (ირ. დამ.); ქოძირეს ართი ფსუა, ნამუ-სგ-თთე სინთე ულუნ (ხუბ., 67) „ნახეს ერთი ფრთა, რომელსაც ეს სინათლე აქვს“ (განსაზღვ.).

ნათესაობითი

ხუნწგფესგეუდგდგ ართი სადგემი, ნამუშიკელა მუსუ ულუდუ (მეგრ., II, 28) „ხელმწიფეს ედგა ერთი სადგომი, რომლის გასაღები („კლიტე“) მას ჰქონ-და . . .“ (განსაზღვ.).

ართი ხელმწიფეში ოსურის სქუას ქომონს მიათხინდეს თიჯგურას, ნამუ-ში ცხენი ჯიხურს ჟი ემასხაპუნდუ-ნი (საკ. ჩან.) „ერთი ხელმწიფის ქალიშვილს მიათხოვებდნენ იმისთანა ქმარს, რომლის ცხენი ციხის ზევით რომ ახტებოდა“ (განსაზღვ.);

სირექქდ მუზარბიში სქუავა, ნამუ-შიქამქელი დო საგანით ოზლოდეე ნდემეფიე (მეგრ., II, 44) „შენ ხარ იმ მუზარბიის შვილიო, რომლის მშვილდითა და ისრით დაწყვიტე დევებიო“ (განსაზღვ.).

როგორც ჩანს ამ რიგის ნიმუშებში წევრ-კავშირი ნამუ-ს არ დაერთვის -თი (>-თ) ნაწილაკი; დასტურდება ნამუ-ში>ნამუ-შ ვარიანტიანი ფორმებიც:

ნამუ-შ ღრისი ეარექი-ნი, ხეს ნუ უპოტინუა (ხუბ., 327) „რომლის რომ ღირსი არა ხარ, ხელს ნუ უპოტინებ“ (ირ. დამატ.).

გვხვდება ისეთი შემთხვევებიც, როცა ნამუ წევრ-კავშირი თავის მხრივ საზღვრულია და ამდენად, როგორც ბოლოხმოვნიანი, ბრუნვაში მსაზღვრელს არ ეთანხმება:

დო ექ უწუუ ხენწიფეში სახელი, ნამუ ხენწიფეში სქუათი რდგ-ნი (მეგრ., II, 220) „და ამან უთხრა ხელმწიფის სახელი, რომელი ხელმწიფის შვილიც რომ იყო“ (განსაზღვ.).

მოქმედებითი

ბოშიქე ქოძირე გგდგბია, ნამუ-თგ აშო გიმართგ-ნი (მეგრ., II, 34) „ბიჰმა ნახა კალათი, რომლითაც აქით რომ ჩამოვიდა“ (განსაზღვ.).

-თგ<-თი მოქმედებითი ბრუნვის ნიშანი ჩანს: ნამუ-თგ. შდრ. ნამუ ამოსავალი ფუმე ნათ. და მოქმ. ბრუნვებისათვის.

მიმართულებითი

ბოშიქე ოზეს ქინოდგე ოდა-სარაია, ნამუშა ხვითოენს ტყობაშე მეულუდეს ორქოეფი (საკ. ჩანაწ.) „ბიჰმა ეზოში ჩადგა ოდა-სარაია, რომლისკენაც ხვითოებს მალულად მიჰქონდათ ოქროები“ (განსაზღვ.).

ვაგაშქურინას, ფერი რობუშა გეგნუოქოსუანქე, ნამუშა კოჩი ვემკიჯინე-ნი (საკ. ჩანაწ.) „არ შეგემინდეს (ზედმ. „არხეინად იყავი“). ისეთ ხრამში გადავადგებ, რომლისკენაც კაციშვილი არ გაიხედავს“ (განსაზღვ.).

ხენმწიფეში ხაზინას ბრელი დარაჯეფი გეურდუ, ნამუშა გენტხაფას იშენ ფიქრენდეს ჟირი მახინჯი ჯიმა (საკ. ჩანაწ.) „ხელმწიფის ხაზინას ბევრი დარაჯი ედგა, რომელზედაც დაცემას მაინც ფიქრობდნენ ორი ქურდი ძმა“ (განსაზღვ.).

დამორებითი

. . . გინოდგე დიდი ყორში, ნამუ-შე ირი ონჯუას ოკო გინაკეჟიმუოკო მუში ღგმალასკ, სოლე, დააშქურინუეკო ნდემეფი (მეგრ., II, 36-38).

„ედგა თურმე დიდი ციხე-კოშკი, რომლიდანაც ყოველ საღამოს ხმამალა უნდა გადაეძახა თავისი სამფლობელოსათვის, რომ დაეშინებინა დევები“ (განსაზღვ.);

ქიმიოდირთეს ართი დიდი თის, ნამუ-შე-თი სინათლე იძირედუნე (ხუბ., 17) „მიადგნენ ერთ დიდ სამყოფოს (ზედმ. „იმას“), რომლიდანაც სინათლე რომ გამოდიოდა“ (განსაზღვ.);

ამათ გარდა, ნამუ „რომელი“ წევრ-კავშირს თითქოს უშუალოდ დაერთვის წკგმა „თან“ თანდებული (ნ. აბესაძე, 1965, გვ. 233).

შდრ. ადგილის ზმნიზედა წოხოლე „წინ“, რომელიც ნათესაობით ბრუნვას მიერთვის, მაგრამ როგორც ცალკე მდგომი, ამიტომაცაა, რომ მის წინ მდგომ ნამუ „რომელს“ ბრუნვის ნიშანი სრულად აქვს წარმოდგენილი: [ჯიმაქ] ქოძირუ ართი კარი, ნამუში წოხოლე ართი დიდი გირა ოში ფუთიანი ქიგეძუ (ხუბ., 910). „ძმამ დაინახა ერთი კარი, რომლის წინ ერთი დიდი გირა ასფუთიანი, დევს“.

ვა ქიჩინუო ძლაბი, ნამუ-წკგმა სუმ ღლა დო სუმ სერს ჯანუდუნ (ხუბ., 134) „არ იცნო გოგო, რომელთანაც სამ დღესა და სამ ღამეს რომ იწვა?“

„-თან“ მნიშვნელობით მეგრულში რამდენიმე თანდებულია: წკალა, წკელა, წკგმა ან ნ-ს დართვით . . . ნ-წკმა, ნ-წკგმა (ი. ყიფშიძე, 1914, გვ. 0121), წკუმა (ე. თოფურია, 1936, გვ. 53). ამისი შესატყვისია ჭან. -

კალა, რომელიც დაერთვის ნათ. ბრუნვას: ფუჯიმ-კალა „მროხასთან ერთად“ (ნ. მარი, 1910, გვ.13). ამიტომაც „წკუმა || წკელა || წკალა . . . იგივე „კალა“ - წ დაართული (არნ. ჩიქობავა, 1936, გვ. 65) . . . უფრო სარწმუნო ჩანს ვარაუდი, რომლის თანახმად მეგრულის ზემოთ ჩამოთვლილ თანდებულის ვარიანტებში „ . . . წ წარმომდგარია ნათესაობითი ბრუნვის ნიშნის -შ ელემენტისაგან მომდევნო მკვეთრ კ-სთან შეხვედრის დროს და პირვანდელი სახე ამ თანდებულებისა არის კალა || კელა || კუმა მეგრულში. . .“ (ე. თოფურია, 1937, გვ. 55).

მაშასადამე, ნამუ-წკგმ<*ნამუ-შ-კგმა, სადაც -შ-<-ში ნათესაობით ბრუნვის ნიშანია.

ნამუ-წკგმა<*ნამუ-შ-კგმა<*ნამუ-შიკგმა „რომელ-თან“, მაშასადამე, ეს -თან თანდებულიანი ფორმა, ჩანს, ნათ. ბრუნვას დართვია, რის შემდეგაც მიგვიღია ნამუ-წკგმა.

წევრ-კავშირი ნამუთი „რომელიც“ მეგრულში რიცხვში ეთანხმება მთავარი წინადადების იმ წევრს, რომელსაც მიემართება, ხოლო ბრუნვაში მართულია იმ წევრისაგან, რომელთანაც სინტაგმაში შედის:

დოღობუ გგძღბია, გაკოშყარუუ ნდემ-ფფ-ი, ნამუნ-ეფ-ი-თითექოხოზრანდესგნი, მინი ნებითგ დო მინი ნძალითგ (მეგრ., II, 30), „დაწნა კალათი, შეყარა დევები, რომლებიც იქ ესახლნენ, ზოგი ნებით და ზოგი ძალით“.

ნამუ<*ნამუნ (ი. ყიფშიძე, 1914, გვ. 047-048). . . მოკვეცილი ამოსავალი წადღება მრ. რიცხვის ფორმებში, მსგავსად ბოლოკიდური ლ-სი, მრ. რიცხვში რომ იჩენს ხოლმე თავს (და<*დალ „და“, შდრ. დალ-ეფ-ი დები“, ჯიმა<*ჯიმალ „ძმა“, შდრ. ჯიმალ-ეფ-ი „ძმები“ . . . ამის თაობაზე იხ. ი. ყიფშიძე, 1914, გვ. 026-027).

... დუვალუუ თოკისგ, ქაჩინებაფუუ მუში მუულა ჟინ დემ-ეფ-ცგ, ნამუნ-ეფ-ი ვაგაბედგდესგ თოკიში დუდინიშწკგმაიანი ჩარცხასგ (მეგრ., II, 34) „ . . . გაანძრია თოკი, აცნობა თავისი მოსვლა ზევით დევებს, რომლებიც ვერ გაბედავდნენ თოკის სათავეში ჩახსნას.“

გვხვდება ისეთი შემთხვევები, როცა წევრ-კავშირი მისამართ სიტყვას შინაარსის მიხედვით ეთანხმება და არა ფორმის:

ბოში კათაქგნამუნ-ეფ-ი-თი თი ცირაში ოთხუშუა მეურციე, ოკო გენწყასიე, ცირა მუსუთი უწოლენციე, თინა (მეგრ., II, 52) „ახალგაზრდობამ, რომლებიც იმ ქალიშვილის სათხოვნად მიდიან, უნდა ახსნან, რასაც ქალიშვილი ეტყვის, ის“.

ბოში კათა „ბიჭის, ვაჟის კაცები, გროვა“, მასასადამე „ახალგაზრდობა“ (<*ბოშიშ კათა). . . ბოშკათ-ეფ-ი „ყმაწვილებია“, „ახალგაზრდები“. . . ანალოგიური ვითარებაა ქართულის დიალექტებშიც: უგულბელყოფილია გრამატიკული ფორმა, სამაგიეროდ შინაარსისპრიმატია (ამის თაობაზე: გ. ბურჭულაძე, 1991, გვ.22-27).

გვხვდება ისეთი შემთხვევაც, როცა წევრ-კავშირი მოსალოდნელია მრ. რიცხვში, მაგრამ მხოლოდითშია (აქ უკვე ფორმას გაეწია ანგარიში):

ბრელი შარაში უკული ქემეხვადუ მუჰამბის ამში კოჩქ.ნამუთი მიდმაღალარი დო გგმარჩუალი რდესგ-ნი ((მეგრ., II, 108) „ბევრი სიარულის („გზის“) შემდეგ შეხვდა მუჰამბის ექვსიკაცი (ზედ. „ექვსმა კაცმა“), რომელიც ყაჩაღები („წამრთმევენი“) და მძარცველები იყვნენ“.

შენიშვნა იმის თაობაზე, რომ აქ „მრავლობითი რიცხვის ფორმით წარმოდგენილი მისამართი სიტყვა მთავარი წინადადების შემასმენელის გარდა დამოკიდებული წინადადების შემასმენელსაც ითანხმებს რიცხვით“ (ნ. აბესაძე, 1965, გვ. 234), კორექტივს საჭიროება: მისამართი სიტყვა სწორედ ფორმით არაა მრავლობითი, ამიტომაც არ შეეწყო რიცხვში წევრ-კავშირი, თუმცა ქართველურ ენათა სინტაქსის თვალსაზრისით მრ. რიცხვის ფორმით უნდა შეწყობოდა.

ზემოთ წარმოდგენილი საილუსტრაციო მასალის მიხედვით, ზანურში „რომლის“ აღმნიშვნელი წევრ-კავშირი დადასტურდა სახ., მოთხ., მიც., მოქმ., მიმართულებითსა და დაშორებით ბრუნვებში. მთავარ წინადადებაში ამ წყვილ-კავშირის კორელატის სახით წარმოდგენილია: ია „ის“, ემკათა „ისეთი“ . . . (ჟან.), თინა „ის“ ეთი „იმ“, თიჯგურა „იმგვარი“, თიი „იმ“, თიქ „იმან“ (მეგრ.) და სხვ.

„რომელ“ წევრ-კავშირიანი დამოკიდებული წინადადებები შემდეგი ფუნქციის მქონენი აღმოჩნდნენ: ქვემდებარული, პირდ. და ირიბ დამატებითი... განსაკუთრებით მრავალია განსაზღვრებითი დამოკიდებული წინადადება.

ლიტერატურა:

ნ. აბესაძე. 1960-ნ. აბესაძე, ჰიპოტაქსის წევრ-კავშირები და კავშირები სვანურში, თსუ-ს შრომები, ტ. 93, თბ., 1960.

ნ. აბესაძე. 1965- ნ. აბესაძე, ჰიპოტაქსის წევრ-კავშირები და კავშირები მეგრულში, თსუ-ს შრომები, ტ. 114, თბ., 1965.

ე. ბაბუნაშვილი, 1957- ე. ბაბუნაშვილი, -ცა, -და, -მე ნაწილაკები ძველ ქართულში, თსუ-ს შრომები, ტ. 67, თბ., 1957.

- გ. ბურჭულაძე, 1991 - გ. ბურჭულაძე, ზმნის რიცხვში შინაარსობრივი შეთანხმებისათვის ქართული ენის ზოგ დიალექტში, „დიალექტოლოგიური კრებული“, თბ., 1991.
- კ. დონდუა, 1940 - კ. დონდუა, მიმართ. ნაცვალსახ. და მისამართი სიტყვის ურთიერთობისათვის ძვ. ქართულში, ენიმკის მოამბე, V-VI, თბ., 1940.
- კ. თოფურია, 1937 - ფონეტიკური დაკვირვებანი ქართველურ ენებში, IV, ენიმკის მოამბე, ტ I, თბ., 1937.
- ა. კიზირია, 1969 - რთული წინადადების შედგენილობა ძვ. ქართულში, თბ., 1969.
- ა. მარტიროსოვი, 1964 - ა. მარტიროსოვი, ნაცვალსახელი ქართველურ ენებში, თბ., 1964.
- გ. როგავა, 1948 - გ. როგავა, ჰიპოტაქსის საკითხისათვის ქართულში, ქუთაისის პელინსტიტუტის შრომები, VIII, ქუთაისი, 1948.
- ზ. სარჯველაძე, 1970 - ზ. სარჯველაძე, თი, თე, თა ნაწილაკები ზანურში, მაცნე, N6, თბ., 1970.
- ი. ქავთარაძე, 1965 - ი. ქავთარაძე, ქართული ენის ისტორიისათვის, I, თბ., 1965.
- ი. ყიფშიძე, 1914 - И. Кипшидзе, Грамматика мингрельского (иверского) языка с хрестоматией и словарем, С.-Пб., 1914. წგ-ში: ი. ყიფშიძე, რჩ. თხზ., თბ., 1994.
- არნ. ჩიქობავა, 1936 - არნ. ჩიქობავა, ჭანურის გრამატიკული ანალიზი ტექსტებითურთ, თბ., 1936.
- შ. ძიძიგური, 1973 - შ. ძიძიგური, კავშირები ქართულ ენაში, თბ., 1973.
- მ. ხუბუა, 1942 - მ. ხუბუა, თე ნაწილაკის ბუნებისა და მნიშვნელობისათვის მეგრულში, სმამ, III, N7, თბ., 1942.

FOR THE RELATIVE PRONOUNS GENESIS AND FUNCTION IN ZANURI **Vianor Akhalaia, Gori State Teaching University, Professor** **RESUME**

Georgian ‘which’ member-conjunction in Zanuri conforms several pronouns: ‘namutkhani //namuti//namu//nam (in Chanuri), namuti//namut//namuta//namu//nam, namdga//namugida’ (in Megrelian). About the beginning and the function of these pronouns are represented in the work, basically binding remedies in Georgian languages, in Zanuri too. The relative pronouns are also used with the subjective conjunctions.

კეთილი და ბოროტი მზეთუნახავის სახე ზოგიერთ ქართულ ხალხურ ზღაპარსა და მხატვრულ ტექსტში

ქეთევან ზარბაქაძე, გორის სახელმწიფო სასწავლო უნივერსიტეტი, ასოცირებული პროფესორი

ქართულმა ფოლკლორმა, უძველესი ნიმუშებიდან დაწყებული, შემოგვინახა ჯადოსნური ზღაპრის პერსონაჟის (ზოგჯერ მთავარის) ღრმად ესთეტიკური სახე - მზეთუნახავი. თავად მზეთუნახავის ეტიმოლოგიას წარმართულ ეპოქასთან უნდა მივყავდეთ: ულამაზესი ქალი, რომელიც მზისაგან დაცულ (კოშკი, სასახლე) ბინაში ცხოვრობს და რომელიც თვით უმაღლესი მნათობისაგან, მისი სხივების ხელყოფისაგან თავისუფალ სივრცეში, სავარაუდოდ, ბნელში, იმყოფება. მზეთუნახავის უძველესი სახე ამირანის მითოსში გვხვდება ყამარის პერსონაჟის სახით. ჯადოსნურ ზღაპარში კი იგი მწელად მოსაპოვებელი, დასაპყრობი არსების არქეტიპია, თუმცა თავად ქართულ ზღაპარში, ისევე როგორც უცხოურში, მას ენაცვლება „ხელმწიფის ქალი“, „მეფის ასული“. ზღაპარში, უმეტესწილად, მეფის ასული მშვენიერია, კეთილი, არაიშვიათად ბოროტიც. (მაგალითად „მეფის ასული ივანეს ამწყვდევს ციხეში“). მზეთუნახავი ხშირად ნაწილია ჯადოსნური ზღაპრის სიუჟეტისა და დაკავშირებულია გმირის ქმედებებთან. ამას აღნიშნავს თვით ვ.ი. პროპი: „ჩვენ რომ ტრანსფორმაციათა სრული სურათის გადაშლა შეგვძლებოდა - წერს იგი - დავრწმუნდებოდით, რომ მორფოლოგიურად ყველა მოცემული ზღაპარი შეიძლება მივიღოთ გველის მიერ მეფის ასულის მოტაცების ზღაპრიდან, იმ სახეობიდან, რომელსაც ჩვენ ძირეულად ვთვლით“. ეს „პრაფორმა“ ის ზღაპარია, რომლის მიმართაც ყველა ჯადოსნურ ზღაპარს ვ.ი. პროპი ვარიანტად თვლის“ (პროპი, 1984:14). აქვე, შენიშვნებში განმარტებაცაა მოცემული:

„ამ თვალსაზრისით ქართული ჯადოსნური ზღაპრები განსაკუთრებით მდიდარ მასალას იძლევიან, საკმარისია ითქვას, რომ მხოლოდ ქართულ ზღაპრებშია შემონახული ისეთი უნიკალური ტერმინი, მეტაფორა, როგორიცაა „მზეთუნახავი“ – ჯადოსნურ ზღაპართა „ხელმწიფის ქალი“, ანუ „მეფის ასული“. ქართული ეთნოგრაფიული გადმონაშთი მასალის თანახმად მზეთუნახავი მზის და მზის ქალღვთაებათა კულტის საფუძველზე აღმოცენებული ზღაპრული სახეა, რომელიც მზის სემანტიკით („ნაწილიანი“) არის აღბეჭდილი და ნაყოფიერების ქალღვთაების ფოლკლორულ ორეულს წარმოადგენს. ზღაპრის პროპიუსულ ინვარიანს – „გველი იტაცებს მეფის ასულს“ – ქართული მასალების მიხედვით, მითოლოგიურ დონეზე შეესაბამება მითოლოგიები: „გველი იტაცებს მზეს, ჩანს, ფოლკლორული „მეფის ასული“ ადრეულ საზოგადოებრივ ფორმაციათა ასპექტში თავისი განვითარების ყველა ეტაპზე ტიპოლოგიურად ნაყოფიერების ღვთაების მითოლოგიურ სემანტიკას შეიცავს (ბიო-გენეტიკური კანონის თანახმად, ყველა ეს სახეობა – წყალი, მცენარე, ცხოველი, ფრინველი და სხვა – შენივთულია მის სახეში, ხოლო საბოლოო გაფორმებას კი სოლარული მითოლოგიის საფუძველზე იღებს. ამის მიხედვით უნდა ვივარაუდოთ, რომ ჯადოსნური ზღაპრის კომპოზიციის პირველ საფუძველი კალენდარული მითია და ზღაპრის ფორმულა ამ სამწევრიანი მოდელის („დაკარგვა-ძებნა-პოვნა“) შემდგომი განვითარებაა ფუნქციითა დონეზე“ (პროპი, 1984:15), ეს კი თვით შოთა რუსთაველის „ვეფხისტყაოსანშიც“ გვხვდება: პოემის დასაწყისში „ტარიელის თათბირის“ ბოლოს, ფრაზა: „ნახეს, მზისა შესყრელად გამოეშვა მთვარე გველსა“ (რუსთაველი, 1928:384). აშკარაა, ფოლკლორული არქეტიპი „მეფის ასულის“, „მზეთუნახავისა“, შუა საუკუნეების მხატვრულ ტექსტებშიც ტრანსფორმირდება. სწორედ ამიტომ დავინტერესდით კეთილი და ბოროტი მზეთუნახავის სახის ტრანსფორმაციით ზღაპრებიდან მხატვრულ ტექსტებში, რისი არაერთი მაგალითია XIX საუკუნის ქართველ მწერალთა (აკაკი წერეთელი, ალექსანდრე ყაზბეგი) მხატვრულ ნაწარმოებებშიც.

ფოლკლორისტი მიხეილ ჩიქოვანი, განსაკუთრებულ ყურადღებას ამახვილებს რა აკაკი წერეთლის, როგორც შემკრებლობით საქმიანობაზე, ისე ფოლკლორისტულ კვლევებზე, აღნიშნავს: „ქართულმა ეპოსმა შესანიშნავი სახეები შექმნა. ქალთა წრიდან მზეთუნახავი ყველაზე სრულყოფილი და ნათელი გმირია. მზეთუნახავი სიმბოლური განსახიერებაა იმ საწადელისა, რომლის განხორციელება დიდი სიძნელის გადალახვას მოითხოვს, მაგრამ საბოლოოდ ბედნიერ ცხოვრებას ანიჭებს გმირს. არ არის ისეთი ზღაპარი, სადაც ეს მომხიბლავი არსება სახალხო გმირს ბოროტად ექცეოდეს. პირიქით, გაბატონებულ წრეებიდან გამოსული მზეთუნახავებიც კი მშრომელთა მხარეზე არიან, მათ მფარველობენ და ეხმარებიან მძიმე დავალების შესრულების დროს (ხაზი ჩვენია, ქ. ბარბაქაძე). ხალხმა კეთილი გმირის განუმეორებელი სახე მოგვცა, რომელიც საუკუნეთა განმავლობაში ყალიბდებოდა და იხვეწებოდა. მზეთუნახავის მოპოვება ძნელია“ (ჩიქოვანი 1956:142). მ. ჩიქოვანის ხაზის საპირისპიროდ შეგვიძლია რამდენიმე ჯადოსნური ზღაპრის („საზღაური“, „მონასტრის შვილი“, „ხელმწიფის შვილის თავგადასავალი“) დასახელება, რომელშიც ბოროტი, თავნება მზეთუნახავიც მოჩანს, სწორედ ეს გამოჩნდა მხატვრულ ტექსტებშიც. (ა. წერეთლის „გამზრდელი“, ა. ყაზბეგის „ელეონორა“).

კეთილი მზეთუნახავი მართლაც ძირითადია ქართულ ზღაპარში. იგი მოსაპოვებელია, მთავარი გმირის ქმედებათა მთავარი ობიექტია, მას ხშირად იყვარებს ქალი და ბრძნულ დარიგებებს აძლევს. მზეთუნახავი შეიძლება იყოს მეფის ასული, თავად ხელმწიფე, დევის ქალი და უბრალო გლეხის გოგოც. მის პორტრეტს ერიდება ზღაპრის შემქმნელი, ყურადღებას მხოლოდ პიროვნულ თვისებებზე ამახვილებს (დადებითზე ან უარყოფითზე), განსაკუთრებულ მოხერხებულობასა, სიბრძნესა და სიკეთეზე.

საანალიზოდ შევარჩიეთ ზღაპრები: „ორი ფალავანი“, „დედაბრის შვილი“ და „მეჩონგურე“. შერჩევა მოხდა სტიქიურად, რათა უფრო მკვეთრად ყოფილიყო მოცემული ზღაპრების პერსონაჟის – მზეთუნახავის იერსახე.

„ორი ფალავნის“ გმირი ტეტია მენახირეა, რომლის დიდ ძალაში დარწმუნდა რა ხელმწიფე თავისი ფალავანის – დევკაცას დამარცხების შემდეგ, სასახლეში მიღებულ კაცადაც აქცია. მისი ვაჟკაცობის ამბავმა ხელმწიფის მზეთუნახავ ქალიშვილამდე მიაღწია: „გოგომ მოიწადინა ახალი ფალავნის გაცნობა და თავის ძიძას სთხოვა, როგორმე მომიყვანე და მაჩვენეო. ძიძამ დახმარება აღუთქვა და ტეტია ფალავანი იმავე საღამოს ხელმწიფის ასულს გააცნო. ბიჭსა და ლამაზ გოგონას ერთმანეთი შეუყვარდათ და ძიძის შუამავლობით იმ დღიდან ერთმანეთთან მიმოსვლაც დაიწყეს“. (რჩეული ქართული ზღაპრები II 2012:31). აკაკი წერეთლის „ბაში-აჩუკის“ მთავარი გმირი ღარიბი აზნაურის შვილია, მაგრამ მისი ვაჟკაცობით იხიბლება წერეთლის მზეთუნახავი ასული: „კოშკიდან თურმე გადმოდგარიყო ახალგაზრდა წერეთლის ქალი და სარკმელში უყურებდა გულისფრიალით ამ ამბავს. გაგონილი ჰქონდა ახალგაზრდა ბაქრადის ქება გულში გასავლებად, მაგრამ დღევანდელმა ნანახმა კი ისე გაიტაცა, რომ თავი ვეღარ შეიმაგრა და სატრფიალოდ გადაუშალა გული“ (წერეთელი, 1958:145).

აკაკი „საგმირო საქმეების“ ჩადენისაკენ „თვითონ“ წარგზავნის გლაზა ბაქრადეს. შეყვარებულთა შეერთება კი მხოლოდ მას შემდეგ მოხდა, როდესაც წერეთელი და მისი სიძე ერისთავიც მიიცვალნენ. აქ

უკვე აღარ შლის ავტორი მათი სიყვარულის სიუჟეტურ ქარგას და უკეთეს მოკლე დასასრულს, რაც როგორც ზღაპრისათვის, ისე მხატვრული ტექსტისათვის სრულიად ბუნებრივია.

„დედაბრის შვილშიც“ მთავარი გმირი უგვარტომოა, მაგრამ გონიერი, ძლიერი და მოხერხებული. ცხრა მძა დევს ხელმწიფის შვილის სახელით მზეთუნახავი დის ხელს სთხოვს და, მიუხედავად დევკაჟიანის წინააღმდეგობისა, ამარცხებს მას და პირობას ასრულებს. დევის მზეთუნახავი და ცდილობს მოტყუებით გამოსცინცლოს დევკაჟიანს მისი ძალ-ღონის საიდუმლო. ყოველივე ეს დედაბრის შვილის ჩაგონებით ხდება და მოძალადე ქმრისადმი სიძულვილით.

რაც შეეხება მესამე ზღაპარს, „მეჩონგურე“, აქ ხელმწიფის მიერ მზეთუნახავი ქალისათვის საქმროს შესარჩევად პირობა - უკვდავების ვაშლის მოტანა - ისევ გველემშაპს უკავშირდება, რომელიც იცავს ვაშლის ხეს, მაგრამ მეჩონგურის დაკვრით მოხიზლული გველემშაპი, ნებით აძლევს საწადელ უკვდავების ვაშლს, და ხელმწიფეც იძულებული ხდება, პირობა შეასრულოს. ოღონდ აქაც, როგორც „დედაბრის შვილში“, ხელმწიფე თავის მემკვიდრედ კი არ ნიშნავს მეჩონგურეს, არამედ მესაკრავეთა უფროსად გაამწესებს.

ფალავნობაში პირველობა, დავალების შესრულება უფრო ისეთ მზეთუნახავთა სახეებს უკავშირდება, რომლებიც უმოქმედოდ არ სხედან თავიანთ კოშკებსა თუ სასახლეებში. მათი არჩევანი საკუთარ ნება-სურვილთანაა დაკავშირებული. მზეთუნახავი ირჩევს ისეთ გმირს, რომელიც მას დაემალება. ერთი შეხედვით ეს დავალება თავად ზღაპარშიც დიდ გმირობას არ მოითხოვს, მხოლოდ მის მოხერხებულობაზეა ყურადღება გამახვილებული. ამ საქმეშიც, ზღაპრის მიხედვით, მისი სიკეთე-დახმარებით მადლიერი დედაბერი, ქორი, ირემი, თევზი და მელა ეხმარება.

მზეთუნახავის პირობა მზაკვრულია, თუ ვერ შეასრულებს, თავის მოკვება და წყალში გადაგდება ემუქრება. მონადირის შვილი მედიის მეშვეობით ისე დაიმალება, რომ ჯადოსნურ სარკეში მზირალი მზეთუნახავი ვერ იპოვოს, მაგრამ, როგორც კი შეიტყობს, რომ მოხერხებული ვაჟი თავისთავზე არ ზრუნავს, ხელმწიფისათვის უნდა მისი წაყვანა, იგივე დავალებას უცნობ მთხოვნელზე გამოიყენებს, რომელიც მარცხდება. ნეხვში დაფლული ხელმწიფის დანახვაზე მზეთუნახავი ჯერ იცინის, შემდეგ კი „შემოჰკრა ხმალი და გააგდებინა, შურიანი ნაზირ-ვეზირებიც ზედ მიაყოლა და მონადირის შვილზე ჯვარი დაიწერა“ (ქართული ხალხური ზღაპრები 1977:483). ბუნებრივია, მზეთუნახავს მხოლოდ მისი რჩეული სურს, დანარჩენებთან კვლავ ანტიჰუმანურ ქმედებას ექვემდებარება. ამიტომ იგი მომხიზლავი რჩება მონადირის შვილისათვის, თუმცა მკითხველისათვის მზეთუნახავი მაინცდამაინც არაა ზნეობრივი არსება.

სურვილები, რომელიც ზღაპრის გმირი მზეთუნახავისათვის პირობაა მასზე დასაქორწინებლად გამზადებული საქმროებისათვის, შეიძლება იყოს ფალავნობაში გამარჯვება, ჯადოსნური ქმედების საგნის მოტანა და სხვ. ეს მისაღებია ზღაპრის სტრუქტურისათვის. ასეთივე დავალება ფიგურირებს ა. წერეთლის პოემაში „გამზრდელი“ და ა. ყაზბეგის მოთხრობაში „ელეონორა“.

ა. წერეთლის მზეთუნახავის სურვილი შეიძლება იყოს არაჰუმანურიც. ალმასხიტ ინალიფას გულგრილობით განრისხებული ზია-ხანუმი, რომელიც მიჩვეულია მამაკაცის მორჩილებას, საფარ-ბეგს დაავალებს ლურჯა ცხენის მოპარვას:

„დამაჩემა: „თუ გიყვარვარ
და ხარ ჩემი მოგვარეო,
ინალიფას ლურჯი ცხენი
ამ სამ დღეში მომგვარეო!“

(ა. წერეთელი, II 1958:239).

ზია-ხანუმი მართლაც მშვენიერია, „მთვარესავით ხელუხლები“, ცივი და მიუკარებელი. მისი სახელიც თითქოს როგორღაც ეხმიანება მზეთუნახავს: ზია იგივე მზია. იგი მხოლოდ სურვილის გაცხადებისა და მასზე შეყვარებული საფარ-ბეგის განცხადებაში მოჩანს. ავტორი არ ამახვილებს ყურადღებას არც ზია-ხანუმის, არც ლურჯა ცხენის ბედზე. მთავარი მაინც ერთია. მზეთუნახავის უჩვეულო (მაგრამ ზღაპრისათვის ჩვეული) დავალება, ისეთი, რომელსაც შეიძლება მოჰყვეს როგორც საქმროს, ისე ცხენის მფლობელის სიკვდილიც.

ალექსანდრე ყაზბეგის „ელეონორა“, ა. წერეთლის „გამზრდელზე“ ადრე დაიწერა, 1884 წელს, მაგრამ თემა ორივესთან დამოუკიდებლად ვითარდება. მზეთუნახავი აქ „ყმაწვილი და ცქრილა, ცოცხალი და განაზებული, მშვენიერი და კეკლუცი“ ელეონორაა, რომელსაც შეუყვარდა ლეკი ასლან - გირეი. სიყვარული ორმხრივია, მაგრამ პატივმოყვარე ვახტანგ ხელთუბნელის ასული გადაწყვეტს: „ვის სურს ჩემი შერთვა, ვისა ჰსურს ბედის ცდა, გამოდით ცალკე.

იქ მეოფ ყმაწვილ კაცებ შორს თორმეტი ისეთი ჭაბუკი გამოვიდა, რომელთა შეყრილობა და მოყვანილობა მტრის თვალსაც კი მიიტაცებდა“ (ა. ყაზბეგი, II, 1968:341).

ასპარეზობა ელეონორასთვის სავალალოდ მთავრდება. ილუპებიან ჭაბუკები, კრეჭიაშვილი ამარცხებს ასლან-გირის და თავს იკლავს. მზეთუნახავი საკუთარი საქციელით საკუთარ პატივმოყვარეობას შეეწირა.

ნაწარმოების დასასრულს ასე განისაზღვრა ელეონორას, როგორც უზნეო, პატივმოყვარე მზეთუნახავის სახე: „ქალი, რომელიც ამდენ მოძმეს გასწირავს თავმოყვარეობისათვის, ქართველის ცოლობის ღირსი არ არის“ (ა. ყაზბეგი, II, 1968:344).

ქართველი მზეთუნახავი, კეთილი თუ ბოროტი, ზღაპრის პერსონაჟია, მაგრამ მისი ტრანსფორმაცია ზღაპარში შეიძლება მოხდეს, როგორც დევის ბოროტის ჩამდენი მზეთუნახავი ქალები სიყვარულის წყალობით გამოსწორდებიან და ბედნიერი ქორწინებით შეურთდებიან თავიანთ შეყვარებულებს („ხელმწიფის შვილის თავგადასავალი“). ზოგიერთ ზღაპარში ბოროტი და მოთავისე მზეთუნახავი („საზღაური“) სასტიკად ისჯება. ასე დაიტანჯა ვირადქცეული მზეთუნახავი ლამაზი ქალიდან ცხოველად გადაქცევამდე.

ა. წერეთელი თავადაც წერდა ლიტერატურულ ზღაპრებს. ერთი ასეთია „ოქროს წყაროს ზღაპარი“. ეს ზღაპარი აკაკის გამოუქვეყნებია გაზეთ „დროებაში“ (1875 წ. №72). ზღაპარი თითქოს რამდენიმე ნაწილისაგან შედგება. დასაწყისში მწერალი გადიას მოყოლილ „ოქროს წყაროს“ ზღაპარს იხსენებს და იქვე თავის შეხედულებასაც გვაწვდის ქართველი მზეთუნახავის შესახებ: „საზოგადოდ, ჩვენს ზღაპრებში მზეთუნახავები ისე არ გამოდიან თავის ცხრა - კლიტულიდამ და არ ნებდებიან საქმროებს, თუ არ ჭიდაობითა და გამოცანებით: სასიძო მიდის მზეთუნახავთან იმ პირობით, რომ დაეჭიდოს და დასცეს და ან გამოცანა ახსნას. თუ აჯობა ან ერთში ან მეორეში, ხომ კარგი: ცოლად წაიყვანს; თუ ვერა, მაშინ თავს მოსჭრიან და სარზედ ჩამოაცემენ... ამგვარად მთელი მესერი სასიძოების თავებით არის შემოყოლებული! ეს იმას ნიშნავს, რომ ძველ დროში ხელძალუმობასა ჰქონდა ფასი, და კაცი ისე ვერ აისრულებდა თავის სურვილს, თუ არ ბრძოლითა და შეჭიდებით: ან უნდა მომკვდარიყო და ან უნდა ჩაეგდო ხელში მისი საძებარი საგანი, მისი მზეთუნახავი.

გამოცანები ნიშნავენ, რომ ჭკვასა და ხერხსაც ჰქონია ფასი იმ დროს, მაგრამ ისიც კი სხვა ხასიათისა ყოფილა მაშინ, სხვა პირობები სდებია“ (ა. წერეთელი, VII, 1958:282).

და აი საპირისპიროდ აკაკის ახალ ზღაპარში სამხრეთელი მზეთუნახავის პირობაა წარმოდგენილი: მზეთუნახავი მხოლოდ ოქროს ხუჭუჭთმიან ვაჟს გაჰყვება ცოლად. ზღაპრის მესამე ნაწილში ავტორი სხვა ამბავს ჰყვება უკვე, რომელიც შემდგომ, 1885 წელს, „საყმაწვილო ამბებში რომ უნდა დაბეჭდილიყო, შეუმოკლებია ცენზურას.

ამკარაა აქ აკაკის მიზანდასახულება, უფრო კეთილი მზეთუნახავისაკენ გადაიხაროს, მაგრამ იმ დასკვნის გამოტანას, რომ ზღაპრის ყველა მზეთუნახავი კეთილია, ვფიქრობთ, ვერ შევძლებთ, ქართული ზღაპრის სრული შესწავლის გარეშე. ჩვენი მცდელობა, რამდენიმე ზღაპრისა და მხატვრული ტექსტის ანალიზის საფუძველზე, მხოლოდ მისი მხატვრული ტრანსფორმაციის პროცესის ჩვენებისათვის იყო განკუთვნილი.

ლიტერატურა:

1. პროპი ვ., „ზღაპრის მორფოლოგია“, „მეცნიერება“, თბ., 1984;
2. ჩიქოვანი მ., „ქართული ხალხური სიტყვიერების ისტორია“, „სამეცნ. მეთოდკაბინეტის გამომცემლობა“, თბ., 1956;
3. რუსთაველი შოთა, „ვეფხისტყაოსანი“, „შრომა“, თბ., 1928;
4. ყაზბეგი ა., „მოთხრობები და რომანები“, ტ.2, „მერანი“, თბ., 1968;
5. წერეთელი ა., თხზულებათა სრ. კრებული, ტ.5, „სახ. გამომცემლობა“, თბ., 1958;
6. წერეთელი ა., თხზ. სრ. კრებ. ტ. 7, გამომცემლობა „საბჭოთა საქართველო“, თბ., 1958;
7. რჩეული ქართული ზღაპრები 3 ტომად, ტ. 2, გამომც. „თბილისის სიახლენი“, თბ., 2012;
8. ქართული ხალხური ზღაპრები, „ნაკადული“, თბ., 1977.

THE ICON OF KIND AND CRUEL BEAUTY IN SOME GEORGIAN FOLK FAIRYTALES AND LITERARY TEXTS

Ketevan Barbakadze, Gori State Teaching University, Associate Professor
RESUME

The Georgian folklore has kept the interesting face of the fairy tale character - the beauty who was the subject of study of Akaki Tsereteli (1840-1915) - a collector and explorer of folklore. Michael Chikovani - a folklorist identifies special character of the Georgian beauty according to Akaki Tsereteli's work. In this work we tried to show the transformation of the kind and evil beauty by analyzing some Georgian fairy tales and literary texts (A. Tsereteli, A. Kazbegi).

РЕЧЕВЫЕ МАТЕРИАЛЫ ДЛЯ ВЫЯВЛЕНИЯ СИЛЬНОГО (СМЫЧНОГО) ПРИСТУПА ГЛАСНЫХ В РУССКОМ (И НЕ ТОЛЬКО) ЯЗЫКЕ

Арсен Бертлани, Телавский Государственный Университет имени Якоба Гогобашвили,
Приглашенный учитель

В лингвистике раз и навсегда укоренилось мнение о том, что, например, ни в грузинском, ни в русском языках для гласных звуков не характерен сильный (смычный) приступ. Этот взгляд доведён до уровня аксиомы той степени, что у учёных не возникает и мысль искать что-либо в этом направлении так же, как никто уже не мечтает создать перпетуум-мобиле.

Тем не менее, оказалось весьма и весьма полезным типологическое сравнение тушинского языка (к которому приписывается такой приступ гласных звуков), с грузинским и русским языками (и не только). Внимательное изучение лингвистических фактов в одном языке, несомненно, приносит немалую пользу в деле изучения другого, что и является благом типологии.

Долгие и скрупулёзные наблюдения над артикуляцией этих языков дали нам возможность разглядеть гласные звуки русского (и не только) языка под другим углом и выявить в них (в гласных) неизвестные доселе признаки, в том числе и такой, каким является сильный приступ (экскурсия), о чём неоднократно было нами сказано (См.: Бартишвили 1998; Бертлани 2004; Бертлани 2005; Бертлани 2006; Бертлани 2008; Бертлани 2012).

Сильный приступ подразумевает резкое и мгновенное размыкание ранее плотно замкнутых голосовых связок, что фонетически оформляется взрывом в ларинксе, при внимательном наблюдении нетрудно ощущаемом самим говорящим.

Приведём из этой области всего несколько примеров, которые, на наш взгляд, более ясно донесут до читателя идею наших рассуждений.

Но прежде стоит напомнить и о том, каковы перспективы передачи на письме тех или иных артикуляционных своеобразий, особенно экстралингвистических, встречающихся почти на каждом шагу в живой речи.

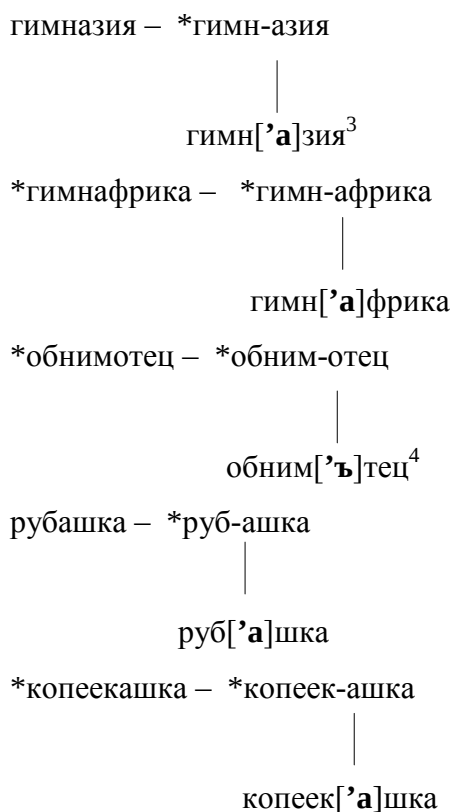
«На письме такие вещи передаются плохо, — с сожалением отмечает Л. Успенский и приводит слова Б. Шоу: — есть 50 способов сказать «да» и 500 способов сказать «нет», и только один способ написать это» (Успенский 1962: 305). После таких слов этих известных людей, смело можно добавить, что многое из устной речи не просто плохо передаётся, но вообще невозможно передать письменно. К такой категории относятся примеры, привлекаемые нами в данном исследовании, посвященном выявлению сильного приступа гласных в русском языке, и оставленные лингвистами по сей день за пределами какого-либо научного интереса.

Один из рассказов русской писательницы Тэффи (Н. А. Бучинской) обеспечивает нас весьма интересным лингвистическим материалом (Тэффи 1988: 255-258). Здесь сконцентрированы расчленённо артикулируемые лексические единицы (*staccato*), подлежащие в другое время связной артикуляции (*legato*). Из них представляем те, в которых факт артикуляционного расчленения (*staccato*) имеет место перед гласными, благодаря чему бывшие инляутные гласные теперь оказываются в анлауте: «Отчего гимн-азия, а не гимн-африка? Отчего обни-мать, а не обни-отец? Отчего руб-ашка, а не копеек-ашка?»

Согласно грузинскому фонологу Г. Ахвледиани (Ахвледиани 1949: 94; Ахвледиани 1966: 95), принято нарочно, искусственно расчленять целое (в данном случае — слово) на нужные нам части для того, чтобы облегчить изучение (анализ) произносимого. Тэффи поступила так же, исходя из художественных соображений, оказав при этом и неоценимую услугу лингвистике.

Здесь друг другу противостоят лексемы обыкновенные и выдуманные писательницей. Для выдуманных слов использованы, с одной стороны, модели русского словообразования, а с другой — искусственное

расчленение (*staccato*), разъединение их (слов) там, где в другом случае этого не следовало делать. Тем самым писательница создала такую артикуляционную и акустическую реальность, когда, хотим мы этого или нет, гласный нужно (приходится) произнести с сильным приступом, т. е. с таким приступом, которого он (гласный) не имел и не мог иметь при слитном артикулировании (*legato*). Это артикуляционное (и акустическое) различие приступов гласных в противопоставляемых здесь лексемах, мы как говорящие без особого труда обнаруживаем при сравнении слитного (*legato*) и расчленённого (*staccato*) произношений анализируемых лексем. Эффект будет ещё более ощутимым, если, заранее плотно закрыв уши кончиками пальцев¹, замкнём губы²: при артикулировании гласного с сильным приступом (таким в данных примерах оказался гласный **а**) в голосовых связках, находящихся в гортани (ларинксе), раздаётся лёгкий сухой треск, мгновенный взрыв, при слитном же произнесении ничего подобного места не имеет; ср. (искусственные образования и написания здесь обозначаются звёздочкой):

Следует подчеркнуть, что здесь и в приведённых ниже примерах не происходит ничего особенного: в подобных случаях (т. е. в анлауте или в изолированном, обособленном положении, а также при расчленённом произношении отдельных отрезков слов, начинающихся с гласного) любой нейотированный (нейотируемый) гласный (**а, и, о, у, ы, э**) любой носитель русского языка ежедневно и ежеминутно произносит с сильным приступом. Дело лишь в том, что подобный признак этих гласных в описанных выше позициях до сих пор не изучен, не выявлен и не признан ни общей фонетикой, ни самой русистикой.

В популярной песне «*Все могут короли*» встречается такая синтаксическая конструкция – «**Но, впрочем, песня не о нём, а о любви**», где артикуляция осуществляется по строгим законам **сандхи**⁵. В частности, безударный предлог **о**, параллельно подвергшись аканью, редуцируется: [ъ]. Но редуцируется и безударный противительный союз **а**: [ъ]. В результате рядом оказываются два редуцированных гласных: [ъъ]. Для ясности

¹ Этот способ **шизофонии** нами назван **наблюдением над искусственным положением речевого аппарата**.

² Такой способ **шизофонии** (по нашему определению – **расчленения звука речи на возможные составные элементы**) нами назван **артикуляцией «II канала»** (Бертлани 2012).

³ Международный символ ’, обозначающий сильный приступ гласного, т. е. наличие ларингального смычного (взрывного, мгновенного) согласного звука, не следует путать с обозначением палатализации (мягкости) согласных в русском языке.

⁴ Тут через аканье происходит редуцирование безударного гласного **о**, что не имеет ничего общего с его приступом.

⁵ **Сандхи** (санскр. ‘связь, соединение’) – изменения звуков на морфемных швах (**сандхи внутреннее**) и на границе двух слов (**сандхи внешнее**) (ЛЭС 1990: 432).

рассуждения выгодно пронумеровать их: [ʔ₁ʔ₂]. Согласно проведённому выше рассуждению, [ʔ₁] (т. е. союз **а**), само собой, произносится с сильным приступом: [ʔ₁].

Если [ʔ₂] (т. е. предлог **о**), следующий за [ʔ₁] (т. е. за союзом **а**), произнести слитно (*legato*), т. е. вместе с [ʔ₁], разрушится речевая логика. Для того, чтобы семантика была адекватной, предлог **о** (т. е. [ʔ₂]) следует произнести с присущим ему сильным приступом: [ʔ₂]. Иначе невозможно произнесение этих двух морфологических данных: **а о любви** [ʔ₁ʔ₂л]юбви. Так и поёт рассмотренную нами фразу великий мастер русской орфоэпии **А. Пугачёва**.

Всё будет аналогично, если вместо предлога **о** фразу снабдить предлогом **у**, с тем выгодным для нас различием, что гласный **у** не подвергается ни аканью, ни редукции и не приходится включать дополнительные графические обозначения при транскрибировании: **а у любви** [ʔ₁ʔ₂ул]юбви.

Подобным примерам в русском языке не видно конца. Но пора уже сказать, что в определённой позиции гласные русского языка **а, и, о, у, ы, э** имеют сильный приступ в виде смычного (взрывного) ларингального согласного [ʔ].

Когда, анализируя тушинский язык, мы разбирали понятие **простого (обыкновенного) гласного**, то отметили (Бертлани 2012), что гласные **а, и, о, ы, е (а, и, о, у, э)** являются базовыми, общими если не для всех языков мира, то, во всяком случае, для подавляющего большинства из них. Исходя из этого, они ничем (или почти ничем) не отличаются в языках. Поэтому они (перечисленные гласные) и не подчиняются в двуязычных словарях каким-либо особым артикуляционным разъяснениям. Не нуждается в каких-либо особых информациях в этом смысле ни научная, ни учебно-методическая литература, в частности, нигде не возникает потребность указать, что артикуляция этих гласных при изучении языка (языков) связана с теми или иными проблемами. И наоборот, в связи, например, с назализованными, краткими, долгими и т. д. гласными подобную информацию мы находим на каждом шагу.

Займствуя рассуждения **М. Мамардашвили** (Мамардашвили: 337), мы могли бы сказать и так: каждый из этих пяти гласных (**а, и, о, ы, е**) является общefonетическим феноменом сознания. Эти пять гласных так или иначе знает и правильно артикулирует любой носитель любого языка или диалекта. Ни одному (или почти ни одному) говорящему (*Homo dictor*) не приходится прилагать умственное усилие для того, чтобы убедиться, что произнесены и услышаны именно эти, а не другие звуки (гласные), быть может потому, что человек начал говорение именно с гласных.

Всё аналогично и с точки зрения их приступа: любой носитель любой речи эти гласные произносит с сильным (со смычным) приступом, т. е. замыканием и размыканием голосовых связок, в частности, эти гласные имеют сильный приступ и в романских языках, что в общей фонетике не рассматривалось.

Так, после исследования гласных тушинского языка, убедившись в наличии там сильного приступа, на теоретическом уровне уже можно было сказать: в определённых позициях гласные **а, и, о, ы, е** имеют сильный приступ во всех языках мира, в том числе и в русском. Что же касается сильного приступа гласных, например, в немецком языке (а также в некоторых других языках), где он является явно отличительной чертой, то это – тема особого разговора.

ЛИТЕРАТУРА:

1. **Ахвледиани 1949** – Г. Ахвледиани, Основы общей фонетики, Тбилиси, 1949.
2. **Ахвледиани 1966** – Г. Ахвледиани, Введение в общую фонетику, Тбилиси, 1966.
3. **Бартишвили 1998** – А. Бартишвили, К вопросу о сильном приступе анляутных гласных на примере окклюзии в тушинском языке: Вопросы изучения русского языка и литературы, Владикавказ, 14-16.
4. **Бертлани 2004** – А. Бертлани, Опыт выявления сильного приступа грузинских гласных: Сборник научных трудов Тесау, 15-16: 8-11 (На грузинском языке).
5. **Бертлани 2005** – А. Бертлани, Опыт выявления сильного приступа гласных в русском языке: Сборник научных трудов Тесау, 2 (18): 97-99.
6. **Бертлани 2006** – А. Бертлани, Ещё раз о сильном приступе анляутных гласных в русском языке: Сборник научных трудов Тесау, 1 (19): 68-70.
7. **Бертлани 2008** – А. Бертлани, Общefonетические вопросы характера и генезиса гласных на материале цоватушинского языка: II международный симпозиум. Иберийско-кавказское языкознание. Наследие и перспективы, Материалы, 88-90.
8. **Бертлани 2012** – А. Бертлани, Фонетика и фонология тушинского языка, Тбилиси, 2012.
9. **ЛЭС 1990** – Лингвистический энциклопедический словарь, М., 1990.
10. **Мамардашвили 2000** – М. Мамардашвили, Эстетика мышления, М., 2000.
11. **Тэффи 1988** – Тэффи (Бучинская Н. А.), Взамен политики. В сб.: Мелочи жизни, Русская сатира и юмор второй половины XIX – начала XX в., М., 1988.
12. **Успенский 1962** – Л. Успенский, Слово о словах. Ты и твоё имя, Л., 1962.

SPEECH MATERIAL ON STRONG EXCURSION OF VOWELS (SUPPRESSED) IN THE RUSSIAN (NOT ONLY) LANGUAGE

Arsen Bertlani, Iakob Gogebashvili Telavi State University, Teacher by Contract

RESUME

In Linguistics, once and forever, it has been established an idea that neither Georgian, nor the Russian language has the strong vowel excursion. This view is similar to an axiom, so it would not even occur to anyone to seek something in that direction, just as no one wants to create a Perpetuum mobile.

However, it turned out to be very useful to make typological comparison between the Georgian and Russian languages (and not only in these languages) and Tushetian where strong vowel excursion has been detected and recognized.

The long and meticulous study of articulation in these languages allowed us to see a different perspective and reveal unknown features of vowels, such as suppressed strong vowel excursion, which has been repeatedly reported by the author. The observations show that in certain positions of the vowels, strong vowel excursion is observable in all languages of the world, including Russian. As for the strong excursions of the vowels, for example, in German (as well as some other languages), it is really a different and distinctive element, which is a separate issue.

ლიტერატურის არსისა და დანიშნულების საკითხი ილია ჭავჭავაძის შემოქმედებაში

ცირა ბერიშვილი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, დოქტორანტი

E-mail: berishvili.cira@rambler.ru

ადამიანური მოღვაწეობის სხვა სფეროებისგან განსხვავებით, მხატვრულ შემოქმედებას ერთი გამორჩეული თვისება აქვს: იგი ერთდროულად ესთეტიკურ სიამოვნებასაც გვანიჭებს და აზროვნებისკენაც გვიბიძგებს. ჭეშმარიტ მწერალს შეუძლია ყველაზე მეტად დაგვაფიქროს და აგვადელვოს კიდეც. ამის მიზეზი ის გახლავთ, რომ მწერალი ჩვენთვის ყველაზე უფრო ნაცნობი და გასაგები „მასალით“ - სიტყვით მუშაობს. სიტყვებით შექმნილი მხატვრული რეალობა კი, უმეტეს შემთხვევაში, ღრმა და წარუშლელ შთაბეჭდილებას ტოვებს მკითხველზე.

ქართული ლიტერატურა ყოველთვის გამოირჩეოდა მკითხველზე ორიენტაციის განსაკუთრებული მცდელობით; იგი ყოველთვის იყო და არის მსოფლიო ლიტერატურის განუყოფელი ნაწილი.

ზვიად გამსახურდია წერდა: „თუ არ გვინდა, რომ გადავიქცეთ ლიტერატურულ ფილისტერებად, უნდა ვიცოდეთ, თუ რა ხდება თანამედროვე მსოფლიო ლიტერატურაში... კულტურული ერის ძირითადი მახასიათებელია უნივერსალიზმი და არა თვითკმაყოფილი ეთნოგრაფიზმი და პროვინციალიზმი.“

„ჯერ კიდევ არისტოტელემდე ესთეტიკაში გვხვდება მსჯელობა პოეტური შემოქმედების, ხელოვნებისა და არსებული სინამდვილის ურთიერთობის საკითხებზე, პოეტის როლსა და მის ადგილზე საზოგადოებაში.“

ძველი ბერძნების წარმოდგენით, თუ ხელოვანი ქმნის ხალხისათვის, მაშინ ის უნდა იყოს თავისი მუზის სრულყოფილებიანი მბრძანებელი, ე.ი. უნდა ქმნიდეს ისე, როგორც ხალხს და თვით მას, როგორც პიროვნებას, ნებაგს.

ძველი ბერძენი ფილოსოფოსის, პლატონის თხზულებაში „იონი“ სოკრატე ეკითხება რაფსოდ იონს: რატომ ჩამოგდის ცრემლები ღაპაღუპით, როდესაც ლექსს თხზავ და მღერის? რაფსოდმა ვერ აუხსნა მიზეზი, ამიტომ, პლატონის მიხედვით, თუ პოეტებმა არაფერი იციან თავიანთი შემოქმედების გზების სათავეზე, ისინი კარგავენ გვირგვინის ტარების უფლებას. მისი აზრით, ხელოვნება არავითარ როლს არ ასრულებს მხატვრული შემოქმედების პროცესში, ვინაიდან ჭეშმარიტი პოეტები „საკუთარი ხელოვნების კი არა, ზემთაგონებისა და ღვთიური სიშმაგის წყალობით ქმნიან თავიანთ მშვენიერ პოემებს.“

მომდევნო თაობებმა მხოლოდ ნაწილობრივ გაიზიარეს პლატონის კონცეფცია პოეზიისა და პოეტის დანიშნულების შესახებ. არისტოტელე თავისი „პოეტიკით“ (ძვ.წ.ად. მე - 4 ს. შუა ხანები) ილაშქრებს მასწავლებლის მოძღვრების ზოგიერთი ასპექტის წინააღმდეგ. თავის თხზულებაში იგი მსჯელობს ლიტერატურის, როგორც ხელოვნების დარგის თავისებურებაზე, მის დამოკიდებულებაზე

სინამდვილისადმი. ის პოეზიას განიხილავს „როგორც ინტელექტუალურ - შემოქმედებით აქტს, რომელიც ეფუძნება ადამიანის თანდაყოლილ თვისებას - რეალობის ზამკვას.“

პოეტისა და პოეზიის დანიშნულების საკითხი მთელი სიგრძე - სიგანით წარმოგვიდგინა დიდმა რუსთაველმა. „ვეფხისტყაოსნის“ პროლოგში, ცხადია, არ გვხვდება თანამედროვე მეცნიერული ტერმინოლოგია: „ხელოვნება ხელოვნებისათვის, იგივე „ხელოვნება ხალხისათვის,“ „პოეტის დანიშნულების საკითხი“ და სხვა, მაგრამ ეს სულაც არ გვიშლის ხელს, ცხადად დავინახოთ იგივე პრობლემა, ისევე პროგრესულად გადაწყვეტილი, როგორც იგი მე-19 საუკუნის ევროპელ, რუს და ქართველ მოაზროვნეთა თეორიულ ქმნილებებში გვხვდება.

„ვეფხისტყაოსნის“ პროლოგში შოთა რუსთაველი წერს: „აწ ენა მინდა გამოთქმად, გული და ხელოვნება.“ თავისი რაციონალისტური პოეტიკით ის არსებითად უპირისპირდება პლატონის მისტიკურ მომღვრებას ღვთაებრივი ინსპირაციის შესახებ. რუსთაველის აზრით, ხელოვნება, ამ შემთხვევაში სიტყვიერი ხელოვნება, შაირობა, სამყაროს შემეცნების ერთ-ერთი გზაა. მას პოეზიის მიზანი ასე ესმის:

„შაირობა პირველადვე სიბრძნისაა ერთი დარგი,
სადმართო, სადმართოდ გასაგონი, მსმენელთათვის დიდი მარგი...“

რაკილა შაირობა სიბრძნის დარგია, სამყაროს წვდომის საშუალებაა, ბუნებრივია, ის სადმართაა, იმიტომ რომ, სამყაროს წვდომა ღვთის წვდომასაც მოიაზრებს. რა თქმა უნდა, ღვთის წვდომა „მსმენელთათვის დიდი მარგია“, მაგრამ რიგიანი კაცისათვის, რომელიც აღქმულის ღვთაებრივ მნიშვნელობას არ დაკარგავს, პოეზიის მიწიერი მნიშვნელობაც საამო და სასარგებლოა.

როდესაც ლიტერატურის შემოქმედებით ძალაზე ლაპარაკობენ, ფიქრობენ, რომ ხელოვნებასა და ლიტერატურას შეუძლია არა მარტო მიმართულება მისცეს ადამიანის ამა თუ იმ ქცევას, არამედ მას ძალუმს გადაიქცეს ადამიანის მოქმედების შინაგან მოტივად. ლიტერატურის ასეთ გაგებას ეწინააღმდეგება ზოგიერთი ესთეტიკოსი და კრიტიკოსი. მაგალითად, ცნობილი ინგლისელი კრიტიკოსი როჯერ ფრაი (1866-1934), რომელმაც აღმოაჩინა მხატვარი პოსტიმპრესიონისტები და 1910 წელს ლონდონში მოაწყო მათი ნახატების გამოფენა, წერს: „ჩვენ თავი უნდა დავანებოთ იმის ცდას, რომ ხელოვნების ნაწარმოები შეფასებულ იქნას ცხოვრებაზე მისი ზეგავლენის თვალსაზრისით.“ ეს კონცეფცია ლიტერატურას უკარგავს საზოგადოებრივ ხასიათს, აცლის მას ისტორიულად მოპოვებულ და დამკვიდრებულ ადგილს.

მე-18 საუკუნის მეორე ნახევარში ევროპაში ჩამოყალიბდა ლიტერატურულ - ესთეტიკური თეორია „ხელოვნება ხელოვნებისათვის“ (L'art pour l'art), სხვანაირად „წმინდა ხელოვნება“, რომელიც ამტკიცებდა თვითმიზნურ შეხედულებებს ხელოვნებისა და ლიტერატურის მიმართ. ამ თეორიის მიხედვით, ხელოვნება განცალკევებით უნდა არსებობდეს, მას არ უნდა აინტერესებდეს პოლიტიკა და საზოგადოებისათვის მტკივნეული პრობლემები. ასევე მიაჩნდათ, რომ ხელოვნებისათვის მავნეა დიდაქტიკური განწყობა, უტილიტარიზმი.

ამ კონცეფციამ განსაკუთრებული პოპულარობა მოიპოვა გერმანელ რომანტიკოსებს შორის, შემდეგ კი საფრანგეთში, ჯერ მადამ დე სტალის (1766 - 1817), შემდეგ თეოფილ გოტიეს (1811-1872) და შარლ ბოდლერის (1821-1867) შემოქმედებაში აისახა.

თავისთავად ცხადია, საზოგადოების დიდი ნაწილისათვის მიუღებელი იყო ხელოვნებისა და ლიტერატურის ასეთი ვიწრო გაგება. მე-19 საუკუნის 60-იან წლებში რუსეთში სამოღვაწეო ასპარეზზე გამოდიან ე.წ. „რაზნოჩინელები“ (разночинцы), რომლებმაც დიდი როლი შეასრულეს რუსული კულტურის განვითარებაში. ამ მიმდინარეობას მიეკუთვნებოდნენ: ბ. ბელინსკი, ნ. ჩერნიშევსკი, ნ. დობროლიუბოვი, ტ. შევჩენკო და სხვები. რაზნოჩინელთა აზრით, ლიტერატურა, ხელოვნება და მეცნიერება უნდა ჩამდგარიყო ხალხის სამსახურში მისი ცხოვრების გაუმჯობესების მიზნით.

„რაზნოჩინელთა“ შეხედულებები - სინამდვილის ასახვა, ხალხისთვის საჭირობო საკითხების დასმა და გაშუქება, პრობლემების ახსნა და გადმოცემა, ხალხისთვის გასაგებ ენაზე - აბსოლუტურად მისაღები გახდა ქართველი „სამოციანელებისათვის“ (ი. ჭავჭავაძე, ა. წერეთელი, ნ. ნიკოლაძე...). მათ ამ ყველაფერს ლიტერატურის ერის სამსახურში ყოფნის პროგრესული იდეაც დაუმატეს.

1863 წელს ილია ჭავჭავაძისა და მისი თანამებრძოლების მოღვაწეობა ჟურნალ „საქართველოს მოამბის“ დაარსებით დაგვირგვინდა. ჟურნალის პირველივე ნომერში დაიბეჭდა საპროგრამო წერილი „საქართველოს მოამბეზე“, რომელშიც ილიამ მკაფიოდ განსაზღვრა რეალისტური მწერლობის უმთავრესი პრინციპები, ხელოვნების დანიშნულების სახელმძღვანელო მოთხოვნები.

„ხელოვნებას ჩვენ მოვთხოვთ არსებითა პურსა, ცხოვრებაში გამომცხვარსა და მშვიერთათვის მოსახმარებსა და გამოსადეგსა. ხელოვნებას ჩვენ იმას მოვთხოვთ, რომ სარკესავით ცხოვრება გადმოსცეს, რათა ჩვენი თავი მისი მომხიბლავის კალმით ცხოვლად იყოს წარმოდგარი ჩვენ წინა, რათა სიცუდეც და სიკარგეც ჩვენი დავინახოთ... ხელოვნებამ უნდა იაროს ცხოვრების მდინარეში, მონახოს მარგალიტები და

თუ იმათ ამოკრებაში ლაფი და ლექი თან ამოჰყვება, რა ვუყოთ? ლაფი ჩამოვირეცხოთ, ჭუჭყი მოვიშორეთ, რომ მხოლოდ მარგალიტები დაგვრჩეს ჩვენი ცხოვრების სასახელოდ,“ - წერდა ილია.

ცნობილია, რომ მე-19 საუკუნის 50-იან წლებში ქართულ პოეზიას კრიზისის ხანა დაუდგა. ამ დროისათვის რომანტიზმმა ამოწურა თავისი იდეურ-მხატვრული შესაძლებლობანი. შემოქმედებით ასპარეზს ეპიგონი „პოეტიკოსები“ დაეპატრონენ. პოეტური ფორმა გადარიბდა, შინაარსი დავიწროვდა, ჩვეულებრივ მოვლენად იქცა ძველი მოტივების გადამღერება. ახალი იდეებისა და ფორმების ათვისებისა და განვითარების ნაცვლად მელექსეები შორეულ წარსულს მიუბრუნდნენ. ილია ჭავჭავაძის, როგორც კრიტიკოსისა და პუბლიცისტის, მახვილ თვალს ეს სავალალო მდგომარეობა, რასაკვირველია, არ გამოჰპარვია. ის წერდა: „...მომეტებულნი მელექსენი უკაცრავად არიან პოეზიაზე“.

ილიას კრიტიკული წერილები შთაგონებული იყო ქართულ პოეზიაზე ზრუნვით. ავტორი ხალხის სამსახურისკენ მოუწოდებდა პოეტებს, ხალხის ცხოვრების, მისი ფიქრისა და აზრის, მისი იდეალებისა და მისწრაფებების ასახვასა და გამოხატვას მოითხოვდა.

60-იანმა წლებმა ქართულ ლიტერატურაში უდიდესი გარდატეხა შეიტანა. ილია ჭავჭავაძისა და აკაკი წერეთლის შემოქმედებით ახალი ხანა დაიწყო ჩვენი ლიტერატურის ისტორიაში. კრიტიკული რეალიზმის წარმომადგენელთა პოეზიამ კლასიკურ სრულყოფას მიაღწია. ეს არის პატრიოტიზმით, სოციალური პროგრესის იდეებით, ხალხის სამსახურისთვის მზადყოფნით შთაგონებული პოეზია. პოეტის აზრი და განცდა, მისი შთაბეჭდილებანი აქ სინამდვილის გამოხატულებაა, მისგან მომდინარეობს, მის განვითარებას ემსახურება.

სამოციანელებმა პრინციპულად უარყვეს ლიტერატურის დანიშნულების გაყალბებული გაგება, რომლის თანახმადაც მწერლობა მხოლოდ ესთეტიკური ტკბობისა და სიამოვნებისთვისაა შექმნილი. ჭეშმარიტი მწერლის მოვალეობად მათ სინამდვილის პირუთვნელი ასახვა, ნაკლოვანებათა გამომხეურება, ცხოვრების გარდაქმნისათვის ბრძოლა, მისი წინსვლა-განვითარების ავანგარდში დგომა მიიჩნიეს.

1861 წელს ილია წერს თავის საპროგრამო ლექსს „პოეტი“, სადაც იგი მსჯელობს პოეზიის არსსა და საზოგადოებრივ დანიშნულებაზე. ამ ლექსის წარმომავლობაზე რამდენიმე უმართებულო შეხედულება დამკვიდრდა. მაგალითად, ქართველი კრიტიკოსის, პუბლიცისტის, ჟურნალისტის რომანოზ ფანცხვას (ხომღელი) აზრით, „პოეტის“ დაწერის საბაზი და იდეის წყარო ყოფილა 1860 წელს ჟურნალ „სოვრემენნიკში“ დაბეჭდილი ნ. დობროლიუბოვის წერილი „განხილვა რუსული ლიტერატურისა“, რომელშიც კრიტიკოსი ალექსანდრე პუშკინის შემოქმედებას ხალხისთვის უსარგებლოდ თვლის - ხალხის ტანჯვით არ ეწვის გული და ფრინველივით უსაგნოდ მღერისო. ზოგიერთი მკვლევარი ა. პუშკინისა და მ. ლერმონტოვის „წინასწარმეტყველის“ სახელით ცნობილ ლექსებს უკავშირებს ილიას „პოეტს“ და იმ გარემოებაზე ამახვილებს ყურადღებას, რომ „პოეტის“ დაწერამდე ილიამ თარგმნა და დაბეჭდა რუსი პოეტების აღნიშნული ლექსები.

ლიტერატურის კრიტიკოსის, ალექსანდრე კალანდაძის აზრით, რ. ფანცხვას დასკვნა არ გამომდინარეობს კონკრეტული ფაქტების ანალიზიდან, რადგან ილიას „პოეტი“ ჩაფიქრებულია ნ. დობროლიუბოვის აღნიშნული წერილის გამოქვეყნებამდე და ხანგრძლივი შემოქმედების ძიების ნაყოფია. კრიტიკოსი ასევე ფიქრობს, რომ პოეზიის არსსა და დანიშნულებაზე ი. ჭავჭავაძეს შეეძლო ესარგებლა ბ. ბელინსკის წერილებით, რომლებითაც განსაკუთრებით იყო დაინტერესებული. კრიტიკოსის აზრით, ა. პუშკინისა და მ. ლერმონტოვის „წინასწარმეტყველთან“ ანალოგიაც მეტად პირობითია და, არსებითად, მის საფუძველს შეადგენს აზრი პოეტის დანიშნულებაზე. ამ აზრს კი უფრო შორეული წყაროები მოეძებნება. შეხედულებათა ეს სხვადასხვაობა იმის მაჩვენებელია, რომ წლების განმავლობაში ილია დიდი შემოქმედებითი ტკივილით ეძებდა ნათელ პასუხს პოეზიის დანიშნულებაზე, ეცნობოდა ყველაფერს, რაც ამ პრობლემას შეეხებოდა. თვალწინ ედგა სამშობლოს ბედი და შეეძლო საოცარი სიცხადით გადმოეცა თავისი აზრი და გრძნობა. „პოეტის“ განწყობილება, მისი საბრძოლო შემართება ცხადყოფს, რომ ლექსი 60-იანი წლების იდეათა პირმშოა.

გასაკვირია, რომ ეს აზრი, რომელიც ასე მკაფიოდაა გადმოცემული ლექსში, მაშინდელმა კრიტიკამ სწორად ვერ გაიგო. ქართველი მწერალი და პუბლიცისტი ანტონ ფურცელაძე (1839-1913) ჟურნალ „ცისკარში“ დაუფარავი ირონიით წერდა: „ილია ჭავჭავაძე ღმერთს ელაპარაკება და ციდან მიწაზეა გამოგზავნილი წესიერების დასამყარებლად“.

რაოდენ დასანანი, რომ ათეული წლების შემდეგ რ. ფანცხვამ ამ შეხედულებას უფრო მწვავე და მიუღებელი დატვირთვა მისცა. იგი ამტკიცებდა, რომ ილია ფანატიზმით იყო განმსჭვალული და პოეტს ღმერთის მიერ დანიშნულად თვლიდა. ამ პრიმიტიული თვალსაზრისის ანალიზი საშუალებას იძლევა, თვალი მივადევნოთ პოეზიაზე ილიას აზრის ერთ მხარეს - პოეტური ტალანტის გადამწყვეტი როლის უარყოფელთა პასუხად ილია ჭავჭავაძე, ისე, როგორც ბ. ბელინსკი, ხაზს უსვამს ბუნებრივი ნიჭის, „ზეგარდმო შთაგონების“, როგორც შემოქმედებითი მოღვაწეობის უსათუო ელემენტის მნიშვნელობას.

თეორიულად ამ საკითხს ილია თითქმის ყველა თავის კრიტიკულ წერილში ეხება. „პოეზია უცნაური მადლია და პოეტი ამ მადლით მოსილი კაცი“; „პოეზია მადლია, ნიჭია, რომელიც ეძლევა მხოლოდ კაცთა, ღვთით რჩეულთა“.

1922 წელს დაწერილ ლიტერატურულ ნარკვევში კ. გამსახურდია წერს: „ილია ხელოვნებასა და რელიგიას შორის დიდ მანძილს არ ხედავდა. ასე უყურებდა ყოველი დიდი მწერალი ლიტერატურას... თუ რელიგიური პროცესი თავყვანისცემისა ისევე ძლიერი არ არის მწერალში, როგორც სკეპტიკური ცხოვრების უარყოფისა, ამგვარ მწერალს ღირსეულნი არასოდეს თავყვანს არ სცემენ.“

კრიტიკოსი როზა დევდარიანი თვლის, რომ დიდი პოეტი ღმერთთან ლაპარაკობდა, როგორც ბიბლიური მოსე, რომელსაც უფალმა ერის ხსნა, ეგვიპტელთა ტყვეობიდან გათავისუფლება დააკისრა. უკიდურესი სულიერი გაჭირვების დროს, ქართველებზე უცხოტომელთა გაბატონების ჟამს, ერის მესაჭედ და წინამძღოლად განგებამ ილია გამოარჩია:

„მე ცა მნიშნავს და ერი მზრდის,
მიწიერი - ზეციერსა,
ღმერთთან მისთვის ვლაპარაკობ,
რომ წარვუძღვე წინა ერსა“.

ამ ურთულესი მისიის აღსრულების გზაზე პოეტს ძალას ანიჭებდა ორი ზნეობრივი საყრდენი: უხინჯო სიყვარული უფლისა და სათაყვანებელი საქართველოსი.

პოეტის სიტყვას სიბრძნე და რწმენა სჭირდება, მხოლოდ გულიდან ამომავალ წრფელ სიტყვას ძალუმს მართალი ცრემლის მოგვრა. აკი ილია თვითონვე წერდა: „დროა ხელოვნებამ თავი დაანებოს უგუნურ ღმეჭასა და თვალების სრესასა, ეგება ცრემლი მომივიდესო.“ ილია გმობს უნაყოფოდ კალმის ტანჯვას, იმ პოეტთა საცოდაობას, რომელთაც „არ ძალუც სრულქმნა სიტყვათა, გულისა გასაგმირეთა.“

„ხელოვნება ხელოვნებისათვის“ თუ „ხელოვნება ხალხისათვის“ ხანდახან შეურიგებელ მხარეებად აქვთ წარმოდგენილი. ხელოვნებას, ცხადია, აქვს საკუთარი შემოქმედებითი პრინციპი, რომლის წყალობითაც იგი მართლ სიბრძნე კი არ არის, არამედ - „კვლა აქაცა ეამების“. ილიას აზრით, პოეტის ტკბილი ხმა სიამოვნებას უნდა გვანიჭებდეს და ეს მომენტი სიბრძნესთან ერთად უნდა გააჩნდეს პოეზიას.

ილია ჭავჭავაძე შორსაა ზერეულობისაგან, როცა მოუწოდებს პოეზიას, შვება მოჰფინოს ხალხის ჭირ-ვარამს. ეს იმიტომ, რომ პოეტის მისია მას ხალხისა და პოეტის გარეგნულ ურთიერთობამდე არ დაჰყავს. ერის მხოლოდ უწრფელესი სიყვარული, მისი ტანჯვით განცდილი ტანჯვა არის ქართველი პოეტის შემოქმედების მასაზრდოებელი წყარო.

ილია ჭავჭავაძე ევროპულად განათლებული მწერალია, იგი ღრმად სწვდება დიდი ხელოვნების თემატიკის იდეის არსსა და მნიშვნელობას. მან ევროპული ხელოვნებისათვის დამახასიათებელი არაერთი თემა გადმოიტანა ქართულ სინამდვილეში.

პოეტის შინაგანი მზაობა არის ერთადერთი პირობა, რომ მან ზეცის განაწესი აასრულოს და ერს ტანჯვის ცრემლი მოსწმინდოს.

მე-19 საუკუნის რუს პოეტს, ალექსანდრე პუშკინს, აქვს ლექსი „პოეტი და ბრბო“, სადაც იგი წერს: „მთაგონებისთვის ჩვენ ვართ შობილნი, ტკბილი ხმებისთვის და ღოცვებისთვის.“ კრიტიკოსი გურამ ასათიანი ილია ჭავჭავაძისა და პუშკინის ამ სიტყვებს შორის გარკვეულ ურთიერთდაპირისპირებას ხედავს, თუმცა, როგორც ვთქვით, კრიტიკოსი ალექსანდრე კალანდაძე უარყოფს დიდი რუსი პოეტის გავლენას ილიას შემოქმედების ამ ნიმუშზე.

ასევე ყურადსაღებია კრიტიკოს პავლე ინგოროყვას აზრი, რომლის მიხედვითაც ილია ლექსის პირველ სტრიქონში ეკამათება გერმანელ მწერალ გოეთეს. ეს უკანასკნელი თავის ლექსში „მომღერალი“ (der Sänger) წერს: „მე ვმღერი, ვით ფრინველი“. ამ მოსაზრებას იზიარებს კრიტიკოსი ჯოდორ დადიანი. მისი თქმით, „ი. ჭავჭავაძე ამ ლექსით უვალირებით აკრიტიკებს მათ, რომელთა შეხედულებით, პოეტს არ აკისრია საზოგადოებრივი მოვალეობა.“ კრიტიკოსის აზრით, მათ შორის არის ილიასთვის ძალიან კარგად ნაცნობი შემოქმედი გოეთეც (გავიხსენოთ „მზავრის წერილები“. „მყინვარი დიდ გეტეს მაგონებს და თერგი კი მრისხანე და შეუპოვარ ბაირონსა“) თერგის შეუპოვრობით აღფრთოვანებულ ილიას არ მოსწონს მყინვარის ცივი მედიდურობა, ცხოვრებისგან განდგომის პოზიცია.

უზენაესი მცნება, რომლის აღსრულებაც ღმერთმა დიდ ერისკაცს დააკისრა, მომძისა და მოყვასის სიყვარულია. მთელი თავისი ცხოვრების აზრს ილია ამ მცნების აღსრულებაში ხედავს, რამეთუ სწამს: „ჩვენი ისტორიის სახელი და დიდება, ჩვენთა დიდებულთ წინაპართა სასწაულმოქმედი მხნეობა, თავგანწირვა, თავდადება, ვაჟკაცობა სულ იმ ნათელით არის გასხივოსნებული, იმ შარავანდედით არის მოსილი, რომელიც ძელმა ჭეშმარიტებისამ, წმინდა ნინოს მადლითა და ღვაწლით აღმართულმა, მოჰფინა მთელ ჩვენს ქვეყანასა. ამ ძელზე სხივოსანი ასოებით, ქრისტეს წმინდა სისხლით დაწერილი იყო და არის იგი მცნება, რომელიც უდიდესია, უძლიერესია ყოველ სხვა მცნებაზედ: „გიყვარდეს მოყვასი შენი.“

ლექსში განსაკუთრებულ მხატვრულ სახეს წარმოადგენს „დიდის ღმერთის საკურთხევის... ცეცხლი“. როგორც ვიცით, ქრისტიანულ სიმბოლიკაში ცეცხლი სიმბოლოა სულიწმინდისა. ძველ აღთქმაში ვკითხულობთ: „აჰა, უფალი, ვითარცა ცეცხლი...მოიწიოს დევნად ალითა ცეცხლისათა“ (ესაია წინასწარმეტყველი, 66,16). ერთ-ერთი ჰომოგრაფი სულიწმინდას ადარებს ცეცხლს: „მსგავსად ცეცხლისა გარდამოხდა სული წმინდაი“ (ჭილერატის იადგარი, გვ.203). დავით გურამიშვილიც ასე მიმართავს მამადმერთს: „ცეცხლადგანმვლელად მცხინვარებ, ცვარსა აჰკურებ ნელადა.“

ლიტერატურის მკვლევარი ტიტე მოსია ფიქრობს, რომ ჯერ კიდევ გამოსვლათა წიგნში (3,1-22) მაყვლოვანს რომ ცეცხლი ეკიდა და არ იწვოდა, ეს ცეცხლი ქრისტეს წინასახე, მისი ალეგორიაა.

როცა უფლის რჩეული ერი რწმენას კარგავდა და ცოდვის მორევში ეფლობოდა, ცისა და ქვეყნის შემოქმედი მას სიმართლის მღალადებლად და გადამრჩენად წმინდა წინასწარმეტყველთ და მართალთ მოუვლენდა. ერთ-ერთი ასეთი გამორჩეული იყო ზემოთ ნახსენები ესაია წინასწარმეტყველი, რომელმაც იხილა დიდება უფლისა, მისი ბრწყინვალე ხატი, ცეცხლოვანი საკურთხეველი და საკუთარი უღირსობის შემგრძნობი, შიშით ღალადებდა: „ვაი მე, რამეთუ ვიხილე უფალი!“- თანაც გულმხურვალედ შესთხოვდა ცოდვათაგან განწმენდას. მაშინ ქერუბიმმა მარწუხით აიღო ცეცხლი ზეციური საკურთხევილიდან და მის ენას შეახო. ასე განიწმინდა ესაია წინასწარმეტყველი და წარიგზავნა ერის მომქცევად და გადამრჩენად.

თავის სიტყვაში „ნიკოლოზ ბარათაშვილის გადმოსვენებაზე“ ილია წერს: უფალმა „უკურთხა [ბარათაშვილს] ენა მეტყველებისათვის, თვალნი ხედვისათვის, ყური - სმენისათვის, გულს ჩაუდგა გაუქრობელი ცეცხლი კაცთა გულის გასათბობად და უბრძანა: „წადი და კაცთა ნათესავს ამცნე უზენაესი მცნება ჩემი და სიტყვით გული აუნთეო.“ ნიკოლოზ ბარათაშვილის შესაფასებლად წარმოთქმული ამ სიტყვებით ილია თავის სულიერ მისიასაც ხელშესახებად გამოკვეთს.

ლექსი „პოეტი“ მთავრდება შემდეგი სტრიქონებით:

„მაშინ ციღამ ნაპერწკალი
თუ აღმიფეთქს გულში ცეცხლსა,
მაშინ ვიმღერ, მხოლოდ მაშინ
მოვწმენდ ერსაც ტანჯვის ცრემლსა!“

ამ სტროფში კიდევ ერთხელ ახსენებს ილია სიტყვა „ცეცხლს“, რომელიც მის გულში უნდა აინთოს (გავიხსენოთ „მგზავრის წერილები“: „... და ის თითოეული ნაპერწკალი, რომელიც არ შეიძლება, რომ ყოველს კაცში არ ჟოლავდეს, ერთ დიდ ცეცხლად შევაგროვო ჩემი ქვეყნის გაციებული გულის გასათბობად“).

ამ სტროფში განსაკუთრებული დატვირთვა აქვს „ნაპერწკალს“, ღვთაებრივი სინათლის ფრაგმენტს, რომელიც მისტიკურ-რელიგიურ ტრადიციებში სულს განასახიერებს და დაცლილია ცეცხლის, როგორც ყოვლისშთანთქმავი ძალის, ნეგატიური ასპექტისაგან. „ნაპერწკალს“ ერთგვარი წამიერებისა და სიფაქიზის განცდაც ახლავს, როდესაც ილია ამბობს: „... ციღამ ნაპერწკალი“, იმ შინაგან ნიჭსა და გამორჩეულობას გულისხმობს, რომელიც ზეგარდმო „საჩუქრად“ მიაჩნია, ხოლო როდესაც „ცეცხლს“ ახსენებს, ეს შეიძლება შინაგანი პათოსიც იყოს, მაგრამ ის სამხილიც, ადამიანს რომ დადაგავს. რაოდენ ნიშანდობლივია, რომ ამ ლექსის დაწერიდან დაახლოებით საუკუნე-ნახევრის გასვლის შემდეგ ქართულმა მართლმადიდებელმა ეკლესიამ ილია ჭავჭავაძე წმინდანად შერაცხა და მას წმინდა ილია მართალი უწოდა. მკვლევარ ზაზა აბზიანიძის აზრით, „...აღლებული, ანთებული გული, თავდაპირველად, წმინდანთა და მართალთა ემბლემა გახლდათ. დღეს ის უქრობი ადამიანური გრძნობების სიმბოლოდ გვევლინება.“

ილია ჭავჭავაძე მხოლოდ 23 წლის იყო, როდესაც დაწერა თავისი სახელგანთქმული სტატია „ორიოდე სიტყვა თავად რევაზ შალვას ძის ერისთავის კოზლოვის-მიერ „შეშლილის“ თარგმანზედა.“ ამ სტატიაში სავსებით ნათლად არის ჩამოყალიბებული ილია ჭავჭავაძის პოზიცია მთელ რიგ ზოგადთეორიულ საკითხებზე, განსაკუთრებით - ლიტერატურისა და ხელოვნების დანიშნულების შესახებ. ერთ-ერთი მთავარი საკითხი, რომელსაც ამავე თემაზე დაწერილ სტატიაში „პასუხი“ ილია ეხება, არის მხატვრული ნაწარმოების საზოგადოებრივი ღირებულების კონცეფცია, რომელთანაც შერწყმული სახითაა განხილული მწერლის დანიშნულების, მისი ამოცანისა და მიზნის საკითხები. ილია თავიდანვე იცავს და ავითარებს იმ აზრს, რომ ნამდვილი „პოეზია განსახოვნებაა ჭეშმარიტებისა, ცხოვრებისა“ და, რომ „ლიტერატურა - ხალხის ჭკვა, ხალხის გონება, გრძნობა, ფიქრი, ჩვეულება და განათლების ხარისხია.“ რამდენადაც „პოეზია ხალხის ცხოვრების გამომთქმელია, რამდენადაც უეჭველია „დამოკიდებულება ხელოვნებისა, პოეზიისა ხალხთა ცხოვრებაზედა,“ ამდენად აუცილებელია წინდაუხედავი მესიტყვეებისგან ლიტერატურის გაწმენდა თვით „ხალხისვე სახელის დაცვისთვის“. ასე უტყვის ილია ჭავჭავაძე იმ პირებს, რომელთაც სურთ მწერლობის გადაქცევა თავიანთი უნიჭობისა და უვიცობის სარბიელად, მაგრამ ილიას ამ მსჯელობაში მთავარი და არსებითი მაინც ის მოთხოვნაა, რომ მწერალი ხალხის ცხოვრებით უნდა ცხოვრობდეს, მის ყოფას ასახავდეს და მის იდეალებს

ახორციელებდეს. მას მიაჩნია, რომ ხელოვნების ნაწარმოების არსებობა მხოლოდ მაშინ შეიძლება გამართლდეს, თუ მას რაიმე სარგებლობა მოაქვს, თუ იგი რაიმე საჭიროებას უპასუხებს და აკმაყოფილებს. აი, ამ სახით მოგვაწოდა ილიამ თავის პირველივე წერილებში აზრი პოეზიის საგნისა, ცხოვრებასთან მისი კავშირისა და ადამიანზე მისი ზემოქმედების შესახებ.

ერის წინამძღოლობა იდეურ სიმაღლესაც მოითხოვს და ხელოვნების შემოქმედებით ძალასაც გულისხმობს. ილიას თვალსაზრისით, ნამდვილი ხელოვნება ხალხისთვის საჭიროა, „როგორც არსებითი პური“, იგი „დღე-მუდამ ზედ დასტრიალებს ცხოვრებასა“ და მოპოვებულ ნაყოფს „ისევ ცხოვრებასვე გადასცემს ახალი ცხოვრების გამოსაკვანდად“. ხალხის ოცნებათა განსახიერება არის მის გონებასა და გრძნობაზე ზემოქმედების პირობა, მაგრამ ეს ზემოქმედება ნაყოფიერი მხოლოდ მაშინ შეიძლება იყოს, თუ თვით ხელოვანი გულგრილი მეწიერი კი არ არის, არამედ ნამდვილად დელავს ნაწარმოებში აღძრული საკითხების გამო, რადგან მღელვარება გამოხატავს მწერლის გულწრფელობასა და სიმართლეს. რეალიზმის პრინციპების განუხრელი დაცვა აუცილებლად მიაჩნდა ილიას არა მხოლოდ ჭაბუკობის წლებში, არამედ შემდეგაც. ამას მოწმობს მთელი მისი შემოქმედება, დაწყებული ლექსებით: „პოეტი“, „ჩემო კალამო“, „ქართვის დედას“ და დამთავრებული „ოთარაანთ ქვრივითა“ და „განდეგილით“.

ილია ჭავჭავაძის შემოქმედება არის თავისთავადი ნიმუში პოეტის იდეალური მამულიშვილური მისიისა. „მომრავა და მარტო მომრავა“ არის დიდი ილიას მოღვაწეობის სტიქია.

ლიტერატურა:

1. ილია ჭავჭავაძე, თხზულებები, თბილისი, 1992.
2. კონსტანტინე გამსახურდია, თხზულებები, თბილისი, 1963.
3. გოეთე, ლექსები, თბილისი, 1952.
4. არისტოტელე, თხზულებები, თბილისი, 1982.
5. პლატონი, „იონი, დიდი ჰიპია“, მენონი, 1974.
6. ალ. კალანდაძე, „გვაქვს საგანძური“, თბილისი, 1972.

QUESTION OF LITERARY ESSENCE AND MEANING OF LITERATURE IN THE CREATIVE WORKS BY ILIA CHAVCHAVADZE

Tsira Berishvili, Sokhumi State University, PhD Student

RESUME

Purpose of literary creativity is properly presented in the creativity of Ilia Chavchavadze. Yet in his early works Ilia actively defined fundamental principles of realistic literature, art assignment requirements. The poor condition, that appeared in Georgia in 50th of the XIXth century was not hidden from the eyes of Ilia Chavchavadze, as a critic and publicist. At this time, Romanticism has exhausted its possibilities, poetic form became poor, content was narrowed.

The 60th brought the greatest changes to the Georgian Literature. New age started in the history of our literature with the creativity of Ilia Chavchavadze and Akaki Tsereteli. Poetry of Critical Realism reached the classical perfection. The sixties rejected the false understanding of the purpose of literature, according to which writing is created only for aesthetic pleasure.

In 1960 in his program poem “Poet” Ilia gave us reasoning on poetry essence and public purpose. The poet’s inner readiness is the only condition to fulfill the assignment given by God and to wash away suffering tears of the nation.

The most important that God instructed Ilia to realize as a poet, is love towards his brother. Ilia had been trying to execute this mission during all his conscious life. He thought that the name and the glory of our history is illuminated with that light beam, that Christian Religion poured all over our country. Ilia thinks that the art work is the truth only when it serves people in need.

Leadership of the nation requires ideological height. According to Ilia’s viewpoint, the real art is necessary for people as “A daily bread”.

დ. ჰ. ლორენსის ნოველის – „სარწველა ცხენზე გამარჯვებული“ – ლინგვისტურ-სტილისტური ანალიზი

მაია ბოლაშვილი, გორის სახელმწიფო სასწავლო უნივერსიტეტი, მოწვეული სპეციალისტი

გასული საუკუნის 20-იანი წლების გამოჩენილი ინგლისელი მწერლის, დევიდ ჰერბერტ ლორენსის მდიდარ შემოქმედებაში მცირე პროზას განსაკუთრებული ადგილი უკავია მრავალფეროვანი თემატიკის, სიმბოლიზმის, საშუალო კლასის ფენის ფსიქოლოგიურად საინტერესო ხასიათების, ბუნების გასაოცარი სურათების აღწერის და ლინგვო-სტილისტური ხერხების ოსტატურად გამოყენების წყალობით. მწერალი დაახლოებით სამოცამდე ნოველის ავტორია, რომლებიც სხვადასხვა დროსა და ადგილასა აქვს შექმნილი და მოდერნისტული პროზის საუკეთესო ნიმუშებადაა მიჩნეული. დღესდღეობით მათი დიფერენცია ლორენსის მემკვიდრეობის მკვლევართა მიერ შემდეგნაირადაა წარმოდგენილი: 1) ადრეული რეალისტური ნოველები (1914-1928); 2) მოდერნისტული ზღაპრები (1911-1922); 3) გვიანდელ პერიოდში შექმნილი იგავ-არაკები და სატირები (1925-1928). ინგლისურ ენაზე მათი მრავალი გამოცემა არსებობს, რომელთაგან აღსანიშნავია:

- The Prussian Officer and Other Stories, 1914;
- England, My England and Other Stories, 1922;
- St Mawr and Other Stories, 1925;
- The- Rocking Horse Winner, 1926;
- The Woman Who Rode Away and other Stories, 1928.

„სარწველა ცხენზე გამარჯვებული“ პირველად 1926 წელს „მოჩვენებათა წიგნის“ ანთოლოგიაში გამოქვეყნდა და კრიტიკოსების მიერ ტექნიკურად სრულყოფილ ნოველად იქნა აღიარებული, თუმცა მათი აზრი ორად გაიყო: ნაწილი თვლიდა, რომ ეს იყო კაპიტალისტურ საზოგადოებაში არსებული ურთიერთობებისა და ფულის, სექსუალურობისა და ოიდიპოსის კომპლექსის ფსიქოანალიტიკური კვლევა, ხოლო მკვლევართა გარკვეული ჯგუფი მას უმარტივეს იგავ-არაკად მიიჩნევდა ბიჭზე, რომელიც მზადაა, მშობელი დედის სიბოლსა და სიყვარულის მოსაპოვებლად საკუთარი სიცოცხლეც კი გაწიროს.

ჩვენი აზრით, „სარწველა ცხენზე გამარჯვებული“ თანამედროვე რეალიზმის სატირაა, რომელშიც მწერალი იღბლისა და ბედისწერის კონტრასტს ქმნის და გვიჩვენებს, თუ როგორ შეუძლია ერთი ადამიანის მიერ არასრულფასოვნების განცდას გავლენა მოახდინოს მეორეზე. ის იმ ქალს ეხება, რომელიც „ყველანაირი სიკეთით შემკული მოევლინა ქვეყანას, თუმცა უიღბლო აღმოჩნდა“ (თარგმანი ჩვენია, მ.ბ.); მას სამი შვილი - ვაჟი პოლი და ორი ქალიშვილი ჰყავს. ოჯახს ფინანსური პრობლემა უკვე დიდი ხანია აწუხებს, თუმცა დედა ყველანაირად ცდილობს, თავი ისე დაიჭიროს, თითქოს ყველაფერი კარგადაა. ბიჭს შინ გამუდმებით ჩაესმის: „მეტი ფულია საჭირო! მეტი ფულია საჭირო“. ამ ფრაზას თითქოს სახლის კედლებიც ექოსავით გამოსცემენ და ნოველაშიც რამდენჯერმე მეორდება. მისი საშუალებით მწერალი ოჯახის წევრების დახასიათებას ოსტატურად ახერხებს და ცოცხალ პორტრეტებს ქმნის. სახლიც თითქოს მოქმედი პირის როლში გვევლინება იქ გამეფებული იდუმალებისა და მძიმე სიტუაციის გამო. უფრო მეტიც, ეს სახლი ბიჭის - პოლის წარმოსახვის ერთგვარ სტიმულს წარმოადგენს. წინადადებით „მეტი ფულია საჭირო“ დ. ჰ. ლორენსი უხმო კომენტარს აკეთებს და და-მძის მგრძნობიარე ხასიათს, რომლებმაც მშობლების ფინანსური პრობლემების შესახებ კარგად იციან, რეალურად აღწერს. ამკარაა, რომ „მთარული“ ფრაზის საშუალებით სახლის პერსონიფიკაცია მწერლის ანალიტიკურ აზროვნებაზე მეტყველებს.

დედასთან საუბრის შემდეგ პატარა პოლი იღბლის ძიებას იწყებს, რაც მისთვის ფულთან ასოცირდება. დედას ეუბნება, რომ ის იღბლიანია და ამის შესახებ თვით უფლისაგან ეუწყა. ასე რომ, პოლის არასწორად წარმოთქმული „საზიზღარი იღბლის მქონე“ („filthy lucker“), რაც უნდა იყოს „ჭუჭყიანი სარგებელი“ („filthy lucre“), სტილისტურად ძალზე მნიშვნელოვანია.

თუმცა ნაწარმოებში ძირითადი აქცენტი მაინც პოლზეა გადატანილი, ასე სერიოზულად რომ განიცდის ამ ყველაფერს და დოღში იმარჯვებს კიდეც, რათა ოჯახი გადაარჩინოს, ხოლო თვითონ დაიღუპოს. ნოველის ამოსავალ წერტილს ქრისტიანული რელიგიის ირონიული იმიტაცია – „ირწმუნე და გაიმარჯვე“ წარმოადგენს.

ფაქტობრივად, ეს არის ზღაპარი, ზღაპრისთვის დამახასიათებელი დასაწყისით: „იყო ერთი ლამაზი ქალი, რომელიც ყველა სიკეთით შემკული მოევლინა ქვეყანას, თუმცა უიღბლო“ და ასევე მოლაპარაკე სახლით, სათამაშო სარწველა ცხენით და თოჯინით. თუმცა ზღაპრის მსგავსად ნოველას ბედნიერი დასასრული სულაც არა აქვს.

ნაწარმოებში ხშირად გვხვდება გამეორებები, მაგ: „მე იღბლიანი ადამიანი ვარ“ [1, 446-448, 457], თუმცა საბოლოოდ, როცა ბიჭი დედას ამას ეუბნება, კვდება კიდეც. ეს ლორენსის ძალზე ნაცნობი თხრობის სტილია.

ზღაპრისთვის დამახასიათებელი ნიშან-თვისებების გარდა, მას შესაძლოა იგავ-არაკიც დავარქვათ, რომელიც ძალიან მარტივი და უბრალო მორალის გაკვეთილს გვიტარებს. აშკარაა, რომ მოთხრობაში ცხოვრებისეული სირთულეები შედარებით მარტივადაა წარმოჩენილი, რათა თვითონ თემა იქნეს გაძლიერებული. საბოლოოდ მისი მორალი ისაა, რომ ეგოიზმი და აკვიატება ადამიანის მანკიერი თვისებებია და შესაძლოა მომაკვდინებლად იქცეს.

ყოველივე ზემოთქმულთან ერთად, მოთხრობა სატირასთან შეზავებულ ფსიქოლოგიურ ზღაპრად მიიჩნევა, რადგან ბავშვის ფსიქიკასთან აქვს მჭიდრო კავშირი და სატირული იმიტომაც, რომ მგრძნობიარე მოზარდის იმპლიციტური სურვილი დედისგან სითბოს მიღებისა რეალურ გარდაცვალებამდე მიდის. ამიტომაც არის აღნიშნული ნაწარმოები მრავალმხრივი შესწავლის საგანი და საინტერესო.

გრამატიკული სტრუქტურების ანალიზის თვალსაზრისით „სარწველა ცხენზე“ გამარჯვებულში მრავალი აბსტრაქტული არსებითი სახელია (არსებითი სახელების ერთი მესამედი აბსტრაქტულია), მაგ.: „იღბალი“, „სიყვარული“, „მტვერი“, „ნაკლი“, „ფული“, „შემოსავალი“, „იმედები“, „გემოვნება“, „ცხოვრება“. ლექსიკური ერთეული – „სიყვარული“ პირველივე პარაგრაფში სამჯერ მეორდება. ეს არსებითი სახელი ჩვეულებისამებრ თეორიულია და სხვადასხვა მოქმედი პირის შეფასებების მიხედვით იცვლება.

მაგ.: „იღბალი“ წინადადებაში „უიღბლო ქალი იყო“ [1, 444] აბსტრაქტული და თეორიულია. ლექსიკური ერთეულის „სიყვარულის“ მსგავსად „იღბალიც“ მრავალჯერ (28-ჯერ) მეორდება სხვადასხვა სიტუაციაში. მათ გამეორებას თავისი ახსნა მოემდგნება: პირველი ის, რომ დედას საკუთარი შვილები არ უყვარს და მეორეც, - პოლს სურს, დედას ძალიან უყვარდეს და ამას ეწირება კიდეც. რაც შეეხება სიტყვას „იღბალი“, ის მოზარდისთვის ფულთან ასოცირდება და მის საშოვნელად საკუთარ სიცოცხლესაც არ იშურებს, რათა დედა ფულით ანუ იმავე იღბლით უზრუნველყოს. როგორც ვხედავთ, აღნიშნული ორი აბსტრაქტული არსებითი სახელი ამ მოთხრობის შემადგენელი ძირითადი ელემენტია. სიტყვა „სიყვარული“ უფრო მეტად აბსტრაქტული ხდება წინადადებაში „სიყვარული მტვრად ექცა“ [1, 444], როცა დედა უსიყვარულოდ თხოვდება.

ასეთი სახის არსებით სახელთა სიჭარბე ძალზე ნიშანდობლივია ფანტაზიით გაჯერებული, ზღაპრის ტიპის ნოველისათვის.

მოთხრობაში გამოყენებული კონკრეტული არსებითი სახელები ჩვეულებრივ ოჯახის წევრებს აღნიშნავს: „ბავშვები“, „დედა“, „მამა“, „ბიჭი“, „გოგო“ და მთელი მოქმედება ოჯახის, განსაკუთრებით, ბიჭუნას გარშემო ვითარდება. დანარჩენი კონკრეტული არსებითი სახელები, რომლებსაც ბიჭი იყენებს, ნივთებია: „სახლი“, „სარწველა (ზედსართავი სახ.) ცხენი“ და „თოჯინა“. აღნიშნულ არსებით სახელებს, მიუხედავად იმისა, რომ უსულო საგნებია, ბიჭი სულიერ არსებებად მიიჩნევს. მაგ; სახლი ჩურჩულებს, სარწველა ცხენსა და სათამაშო თოჯინასაც კი ესმით მისი ჩურჩული. ამიტომაცაა, რომ ეს კონკრეტული არსებითი სახელები ნოველას ფანტაზიის, ზღაპრის ელფერს აძლევს. გარდა ამისა, მწერლის მიერ გამოყენებული მარტივი ლექსიკური ერთეულებიც ძალზე ნიშანდობლივია ზღაპრის ჟანრისათვის.

ზედსართავი სახელები მოთხრობაში კონკრეტული არსებითი სახელების წინაა დასმული. მაგ.: „ლამაზი ქალი“, „გამვალტყავებული ბავშვები“, „სასიამოვნო სახლი“, „მზინვარე თანამედროვე სარწველა ცხენი“, „თოჯინას პატარა სახლი“ და ა.შ. ზედსართავი სახელების ამგვარი რეალიზებით აღწერით თხრობამდე მიყვარათ და სიუჟეტის განვითარებასთან ერთად ისინიც მეორდება. რაც შეეხება ზმნებს, რითაც სხვადასხვა პარაგრაფები იწყება, ძირითადად სიტუაციის აღწერის ფუნქცია აკისრიათ. მაგ.: „შეხედა“, „წუხდა“, „უყვარდა“, „იცოდა“, „აღმერთებს“, „შიგ ცხოვრობდა“, „ერთმანეთის თვალებში კითხულობდნენ“. ეს ზმნები სიტუაციას უფრო უკეთ გადმოსცემს, ვიდრე მოძრაობას ან დინამიზმს, ან უფრო ზუსტად, ადამიანის ხუთი გრძნობის გამოხატვას ემსახურება და საბოლოოდ აღნიშნული კონცეპტები მათი ცნობიერების მიხედვით იცვლება. მაშასადამე, ისინი შემეცნებითი აღწერის როლს თამაშობენ, რაც მოთხრობის კონკრეტიზაციისთვისაა საჭირო.

მოთხრობა უამრავი სტილისტური თუ მხატვრული ხერხითაა უხვად გაჯერებული: 1) სახლი პერსონიფიცირებულია და გაცოცხლებულია მოხეტიალე ფრაზის საშუალებით, თითქმის მოქმედი პირია და ბავშვის ცხოვრების განმკარგველიც; 2) სარწველა ცხენი ბიჭუნას სულიერი მდგომარეობის სიმბოლოა და მისი ერთგვარი წამახალისებელი ძალაც, თუმცა საბოლოოდ ერთი ხისგან გამოთლილი სათამაშოა და მეტიც არაფერი, რომელსაც პატარა მხედარი არსადაც არ მიყავს. „ჩურჩული მოქანავე სარწველა ცხენის ზამბარებიდანაც კი მოისმა და თავდახრილმა, პირში ლაგამამოდებულმა ცხენმაც კი გაიგონა“ [1, 445]. ამ წინადადებას მაღალი რიტმულობა გააჩნია და ალიტერაციულიცაა: „spring“ და „still-swaying“, „horse“ და „heard“, - ყველა რიტმული და მონოტონურია.

გადაბმის ყველაზე შესამჩნევი მაგალითია სხვადასხვა სახის გამეორებები. მაგ: “she married for love, and the love turned to dust” [2, 444]; “They looked at her coldly as if they were finding fault with her. And hurriedly she felt she must cover up some fault in herself” [p. 444]; “The mother had a small income, and the father had a small income “ [2, 444]; “...he had good prospects, these prospects...” [2, 446]; “There must be more money! There must be more money!”; “He wanted luck, he wanted it.” [2, 446]; “Master Paul! He whispered. Master Paul!” [2, 456].

თხრობა ნოველაში მესამე პირში მიმდინარეობს, ზოგჯერ სატირულია, ზოგჯერ ირონიული და ზოგჯერ იგავ-არაკივით შემაგონებელი, რომელიც გვიჩვენებს, თუ როგორი დამღუპველია ხარბი, მესაკუთრე და მატერიალისტი საზოგადოების სურვილები. მოთხრობაში მრავლად გვხვდება მოქმედ პირთა დიალოგები, რომლებიც ადამიანთა ყოველდღიური საუბრის ანარეკლია. აშკარაა, რომ ბიჭის უცნაური „საკუთრება“ მის პირად რწმენად იქცა და მწერალი ბასეტის „რელიგიური ხმით“ საუბრის საშუალებით - როცა ის პოლის ფსონებსა და დოღზე საუბრობს - ილუზიის ეფექტს ქმნის: “...said Bassett, his face terribly serious, as if he were speaking of religious matters” [2, 447].

ყოველივე ზემოთქმულიდან გამომდინარე, შეგვიძლია დავასკვნათ, რომ „სარწველა ცხენზე გამარჯვებული“ ზღაპარზე დაფუძნებული ნოველაა, რომელიც პატარა ბიჭის მდიდარი ფანტაზიის ძალას აღწერს, თუმცა საბოლოოდ ნაწარმოები რეალურად მორალის გაკვეთილსაც გვითარებს. ასე რომ, ნოველა წარმოსახვისა და რეალობის საუკეთესო კომბინაციაა, ერთად აღებული. „სარწველა ცხენზე გამარჯვებულში“ დ. ჰ. ლორენსი იყენებს მარტივ ლექსიკას და გამეორებებს, პერსონიფიკაციას და სიმბოლიზმს, რაც ძირეულადაა დამახასიათებელი ზღაპრის სტილისათვის.

„სარწველა ცხენზე გამარჯვებული“ სატირული კომედიია, სადაც საშუალო ფენის ადამიანების პრობლემები, იდეალიზმისა და მატერიალიზმის კომიკურ-ირონიული ფაქტორები ერთ მთლიანობაშია აღწერილი.

ლიტერატურა:

1. D. H. Lawrence, “The Rocking- Horse Winner” in selected short stories, Penguin books Ltd. Middlesex, 1987; p. 444
2. D. H. Lawrence, “The Collected Letters of D. H. Lawrence”, Vol.2, Ed. H.T. Moore, Humanities Press, New York, 1962, p. 901
3. J. Lodge, “The American Dream of the Perfectionist”, T. J. Publications, New York, 1987, p. 18
4. Andrew Harrison, “D. H. Lawrence Selected Short Stories”, Humanities-Ebooks, 2008, p. 50
5. Thorton, Weldon. D. H. Lawrence; “A Study of the Short Story Fiction”, New York, 1993;
6. Kearney, Martin. “The Major Short Stories of D. H. Lawrence”, New York; Garland, 1997;
7. Cushman, Keith. “D. H. Lawrence At Work”, Sussex 1978.

LINGUISTIC-STYLISTIC PECULIARITIES OF D. H. LAWRENCE’S SHORT STORY “THE ROCKING-HORSE WINNER”

Maia Bolashvili, Gori State Teaching University, Specialist by Contract
RESUME

D. H. Lawrence is one of the most prominent English writers of the last century, though his writings are not familiar to the Georgian readers as the Soviet censorship prohibited their publishing.

The present study deals with the lingua-stylistic analyses of D. H. Lawrence’s one of the masterpieces of his short fiction (he is the author of sixty short stories) which holds an important place in his rich fiction and the title of it is “The Rocking -Horse Winner”. We attempted to occur its literary-comparing peculiarities according to its lingua-stylistic analyses.

Besides this, we hope that the Georgian translations, done by us of these two short stories, will be a good opportunity for the Georgian reading society to introduce to the Great English writer and enjoy his unique creations.

ქართველურ-აფხაზური ენობრივი შეხვედრები (კომპოზიტური წარმოების სიტყვები)

მანანა ბუკია, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის
არნოლდ ჩიქობავას სახელობის ენათმეცნიერების ინსტიტუტი, მეცნიერი თანამშრომელი

ენობრივი კონტაქტები არა მარტო ლექსიკური ერთეულების "გაცვლას" განაპირობებს, არამედ ხელს უწყობს ახალი ერთეულების შექმნის პროცესს.

მხედველობაში გვაქვს ე.წ. ჰიბრიდული (ორენოვანი) კომპოზიტები, რომლების ფონეტიკური ადაპტაციის შემდეგ ახალ სიტყვათა რიგს აყალიბებს ენებში.

სტატიაში წარმოდგენილია ქართველურ-აფხაზური ენობრივი კონტაქტების შედეგად წარმოქმნილი ორენოვანი კომპოზიტები.

ჰიბრიდულ კომპოზიტთა წარმოქმნას სხვადასხვა მიზეზი უწყობს ხელს.

ხშირ შემთხვევაში კომპოზიტის წარმოქმნის მიზეზი ხდება სქესის მარკირების საჭიროება, მაგ.: ჰიბრიდული კომპოზიტებია აფხაზურში დამკვიდრებული სიტყვები **ანამძე** "ძიძა, დედამძე" (ჯანაშია 1954: 49), რომელიც ორი ინგრედიენტისაგან შედგება. პირველი აფხაზური **ან** "დედაა", მეორე კი ქართველურიდან შეთვისებული **ძიძა** > **(ა)ძძე**; **აბამძე** "ძიძის ქმარი, გამზრდელი" (იქვე: 10), **აბ** (აფხაზ.) "მამა". მეგრულში ლექსიკურ ოპოზიციას ქმნის წყვილი **ძიძე** "გამზრდელი, ძიძა" და **მორდუ** "ძიძის ქმარი" ზედმიწე. "გამზრდელი". ქართველურიდან შეთვისებულ ფორმებში ფონოტაქტიკის წესების შესაბამისად აუსლაუტში მოხდა დიფთონგიზაცია. ასეთი სიტყვები (აუსლაუტში დიფთონგიზებული) აფხაზურ ნასესხებ ლექსიკაში მრავლად გვხვდება, მაგ. ქართ. **კალა** > აფხ. **ა-კალე**; მეგრ. **ბაჟა** > აფხ. **ა-ბჟე** "ძმარი"; მეგრ. **თარჩია** > აფხაზ. **ა-თარჩე** "დოლი, მარულა"...

ამავე რიგისაა (სქესის მარკირების გამო წარმოქმნილი) **ა-ჟზატ** "ფურზაქი" (არშბა 1980: 23), **ა-ჟკამზაშ** "ფურკამეჩი" (იქვე: 24), სადაც პირველი ნაწილი **ა-ჟ** აფხაზურად "ძროხის, ფურის" აღმნიშვნელია, მეორე კი, პირველ შემთხვევაში მეგრული "ზაქია", მეორე კი მეგრულად ადაპტირებული "კამეჩი" (**კამეჩი** > **კამზეჩი** > **კამზეში** > **ა-კამზაშ**).

აქვე განიხილება აფხაზური ჰიბრიდული კომპოზიტები **ა-ცზატ** "ხარზაქი" (იქვე: 79), **ა-ცკამზაშ** "ხარკამეჩი" (იქვე: 79); **ა-ც** "ხარია" აფხაზურად.

რამდენიმე შემთხვევაში აფხაზური ენა ჰიბრიდულ კომპოზიტს იყენებს ძალის სახეობის აღსანიშნავად. კომპოზიტში **ა-მაწარლა** "სანადირო ძაღლი, მწევარი" (არშბა 1980: 43), პირველი ინგრედიენტი **ა-მაწარ** ქართულიდან შეთვისებული მწევრის "გააფხაზურებული" ფორმა, **(ა)-ლა** კი აფხაზური "ძაღლი".

ჰიბრიდული კომპოზიტია "ნაგაზის" აღმნიშვნელი აფხაზური **ა-ლამურა** (ბლაჟბა 1964: 87), სადაც **ა-ლა** "ძაღლია", მეორე ნაწილი კი – ქართულია.

ჰიბრიდულ კომპოზიტად განიხილება აფხაზური **ა-ლაფინა** ფინია" (კასლანძია 2005: 618), რომელიც ზედმიწევნით "ფინია ძაღლს" ნიშნავს.

ქართველურ-აფხაზური კომპოზიტები გვხვდება აფხაზურ რწმენა-წარმოდგენების აღმნიშვნელ ლექსიკაში:

ქართული **მიზეზი** "მოვლენა, გარემოება, რომელიც იწვევს, აპირობებს, ხელს უწყობს, საფუძველს უქმნის ახალი მოვლენის წარმოშობას", აფხაზურში რელიგიურ ტერმინად მოიაზრება: **ა-მზეზ** "რელიგ. მიზეზი" (ჯანაშია 1954: 190); **ანცარგმეზეზ** "ღვთის სასჯელი" (ჭარაია 1912: 32). პ. ჭარაიას აზრით, აფხაზურში შესულია ქართულიდან (იქვე: 14). შდრ. მეგრ. **ღორონთიშ დამიზეზებული** "ღვთისგან დასჯილი", ზედმ. "ღმერთის დამიზეზებული".

აფხაზი მეცნიერი შ. ინალ-იფა აფხაზურ წარმართულ სალოცავთა შორის მოიხსენიებს **ჯაჰაშქარნება** / **ჯახაშქარნება**-ს. ის გულრიფშის რ-ნის სოფ. წებელდაში მცხოვრებთა და აქედან ოჩამჩირის რ-ნის სოფ. ჭლოლში გადასახლებულ აფხაზთა სალოცავია (ანთელავა 2006: 118). სიტყვის მეორე ნაწილი აფხაზური **(ა)ნება** "ხატი, სალოცავია", პირველი ნაწილის აფხაზურ ნიადაგზე ახსნა ვერ ხერხდება. სავარაუდოდ, ის მეგრული **ჯიხაშქარ**-იდან მომდინარეობს, რაც ზედმიწევნით "ციხისკარს" ნიშნავს. სამეცნიერო ლიტერატურაში დამკვიდრებულია მოსაზრება, რომ შესაძლოა ის **ჯეგეშქარი** (ჯეგე "წმ. გიორგი") ფორმიდან მომდინარეობდეს (ანთელავა, იქვე).

ქართულიდანაა შეთვისებული აფხაზურში **ა-ჯარსახ** "ჯვრის სახე" (ჯანაშია 1954: 447), რომლის ორივე ნაწილი ქართულია (**ა-ჯარ** "ჯვარი", **ა-სახ** "სახე"). შდრ. მეგრული **ჯვარსახე** "პირჯვარი, პირჯვრის გადასახვა".

აფხაზური **ა-სარკ~ალ** "დიდი ზარი" (ჯანაშია 1954: 254), **ა-ზარკ~ალ** (კასლანძია 2005: 409) ქართულიდანაა შეთვისებული; სიტყვა გვხვდება აფხაზურ ჰიბრიდულ კომპოზიტებში: **ა-სარკ~ალ ბუე** "ზარის ხმა" (რალ 1964: 234), **ა-სარკ~ალასვ** "მნათე, ზარის მრეკავი" (იქვე).

ქართულ-აფხაზური კომპოზიტია მონასტრის აღმნიშვნელი აფხაზური **ა-ბერთეფ** (რალ 1964: 331), **ა-ბაირთეფ** (კასლანძია 2005: 231) და ეტიმოლოგიურად "ბერის ადგილს" ნიშნავს.

ორენოვანი კომპოზიტები გვხვდება აფხაზურ თვეთა აღმნიშვნელ სიტყვებში, სადაც პირველი ნაწილი ქართველურიდანაა ნასესხები, მეორე კი "თვის" აღმნიშვნელი აფხაზური (**ა)მზა-ა** :

ხ~აჩხ~ამაზა "იანვარი" (შაყრილი 1987: 260); სიტყვის პირველი ნაწილი **ხ~აჩხ~ამა** მეგრული და ზედმიწევნით "ღორით სალოცავს" ნიშნავს (სრულდებოდა საშობაოდ), მეორე კი "თვის" აღმნიშვნელი აფხაზური (**ა)მზა**. სიტყვა აფხაზურში მეგრულიდანაა შესული.

ხ~აჟ~კკენ-მზა "თებერვალი" (ჯანაშია 1960: 26). თვემ ეს სახელწოდება მიიღო იმის გამო, რომ თებერვალში სრულდებოდა **ა-ხ~აჟ~ა**-ს, მეგრული **ხოზო**-ს შეწირვის რიტუალი. ხოზოს სპეციალურად მსხვერპლშეწირვისთვის, ან ყველიერის თავზე აკეთებდნენ. აფხაზურ ფორმაში შემავალი **ხ~აჟ~** მიიჩნევა მეგრული **ხოზო**-ს ფონეტიკურ სახეცვლილებად (ჭარაია 1912: 15).

მარგშემზა "აგვისტო, მარიამობისთვე"; კომპოზიტის პირველი ნაწილი აფხაზურში ნასესხებია მეგრულიდან: **მარაშნა / მარაშენა** "მარიამობა", **მარაშინა / მარიაშინა** (ლაზ.) "მარიამობისთვე, აგვისტო". მეგრულ-ლაზური ფორმა ზედმიწევნით "მარიამის ხსენებას" ნიშნავს.

ა-გ~არგბ~აჟ~აზამზა "ნოემბერი" ზედმიწევნით "გიორგობისთვეა" და ისევეა გაფორმებული, როგორც ქართული **გიორგობისთვე**, მეგრული **გერგობათუთა**. სიტყვა ქართულიდანაა შეთვისებული აფხაზურში (შაგიროვი 1989: 145).

ქ~გრსა-მზა "დეკემბერი". სიტყვის პირველი ნაწილი **ქ~გრსა** მეგრულიდანაა ნასესხები (შაგიროვი 1989: 141), ტერმინიც მეგრულის ანალოგიითაა წარმოქმნილი: მეგრული **ქირსეთუთა** ზედმიწევნით ნიშნავს "ქრისტესთვე".

ერთ-ერთ თემატურ ჯგუფში (კვების პროდუქტების აღმნიშვნელი ლექსიკა) კომპოზიტია ერთი ნაწილი შემადგენელი მეგრულიდან (resp. ქართველურიდან) შეთვისებული სიტყვებია, მეორე ინგრედიენტად წარმოდგენილია აფხაზური (**ა)ჩაფა**, რომლის ამოსავალია **ა-ჩაფარა** "საჭმლის შეკმაზვა": **ა-კალიაჩაფა** "ეკალას ფხალი" (კოპეშავიძე 1980: 133), **ა-ხ~ელჩაფა** "კეჟერა ფხალი" (იქვე), **ა-კამაჩაფა** "კამის ფხალი" (იქვე). შესაბამისად აფხაზური ტერმინების ზედმიწევნითი მნიშვნელობაა "შეკმაზული ეკალა", "შეკმაზული კეჟერა", "შეკმაზული კამა". სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, კერძის საერთო სახელი აღნიშნულია აფხაზური ტერმინით, სახეობებს კი მეგრული (resp. ქართველური) ინგრედიენტი აღნიშნავს (ეს ტერმინები დაფიქსირებულია აჭარაში მცხოვრებ აფხაზთა მეტყველებაში).

უნდა აღინიშნოს, რომ ჰიბრიდულ კომპოზიტთა ყველაზე დიდი რაოდენობა სწორედ ამ დარგობრივ ლექსიკაში (კვების პროდუქტების აღმნიშვნელ სიტყვებში) გვხვდება.

ჰიბრიდულ კომპოზიტთა სოლიდური რაოდენობა გვხვდება რძის პროდუქტების აღმნიშვნელ აფხაზურ ლექსიკაში: **ა-შ~რთათა** "ჰყინტი ყველი" (ჯანაშია 1954: 342), ზედმ. "თოთო ყველი" (შდრ. სვან. **თოთ თაშ** "ჰყინტი ყველი"), **ა-შ~ჰჰა / -შ~ჰჰა** "დაფშვნილი ყველი" (შდრ. ჭაჭუტა ყველი), **ა-შ~** "ყველია" აფხაზურად. **ა-ხარწ~გეძბალ** "მაწვნის შეჭამადი" (კოპეშავიძე 1980: 135), სადაც პირველი კომპონენტი "მაწვნის" აღმნიშვნელი აფხაზური **ა-ხარწ~გ**-ა, მეორე (**ა)სგძბალ** კი მეგრული **საძბელი / საწბელი** (< ქართ. **საწებელი**).

ჰიბრიდული კომპოზიტია აფხაზური **ა-ყ~გდხარკალე** "კირკაჟი": **ა-ყ~გდ** აფხაზურად "ლობოს" ნიშნავს, **ხარკალე** კი მეგრული **ხარკალია**-ს აფხაზურად ადაპტირებული ფორმაა და "კირკაჟს" ნიშნავს. სხვათაშორის, მეგრულში "კირკაჟი" სინტაგმით აღინიშნება: **ხარკალია ლეზია**.

ასევე ჰიბრიდულ კომპოზიტად განვიხილავთ ფორმებს: **ა-ჩეი-ჯგკა** "პურ-მარილი" (ჯანაშია 1954: 345). **ა-ჩა** "პურია", (**ა)ჯგკა** კი უნდა მომდინარეობდეს მეგრულში არსებული შესიტყვების **ჯიმუ-კაკილი**-საგან > ***ჯიმ-კაკილი** > ***ჯიმკა** > ***ჯიკა** (ლომთათიძე 1999: 27). იმავე ინგრედიენტს შეიცავს კომპოზიტი **ა-ჯგკამერმ** "მარილწყალი, წათხი" (იქვე: 450).

აფხაზური ტრადიციული წეს-ჩვეულებების დროს აუცილებელი ატრიბუტი იყო **ა-ჩა-ღ~აზალ** "რიტუალური პური" (ჯანაშია 1960: 57), კომპოზიტის მეორე ნაწილი (**ა)ღ~აზალ** აფხაზურში ქართულიდანაა შესული, პირველი ნაწილი **ა-ჩა** კი აფხაზური "პურია".

ჰიბრიდული კომპოზიტია აფხაზური **ა-ცხარანჯ** "ფიჭა" (შაყრილი 1987: 318). **ა-ცხა** აფხაზურად "თაფლია" (იქვე), ხოლო მეორე ნაწილი ქართველურში ფართოდ გავრცელებული: **სარაჯი / სარანჯი** "ფიჭა".

ქართველურ-აფხაზური სიტყვები გვხვდება ნაგებობების აღმნიშვნელ აფხაზურ კომპოზიტებშიც:

ქართულ-აფხაზური კომპოზიტია **ა-განჯნე**, რომელიც ზედმიწევნით "განის სახლს" აღნიშნავს, შდრ. გურ. **განის სახლი**, მეგრ. **განიშ ცუდე** "განის სახლი". ორთვალა სახლი, რომელსაც ერთი ოთახი უიატაკო, ჰქონდა, მეორე ოთახი კი ფიცრულით მოგებული.

ჰიბრიდული კომპოზიტებია აფხაზური **ა-ჯარგ'ალჯნე** "ქოხი" (რალ 1964: 243), **ა-ჯარგ'ალაანდა** "ხის ღობე" (კასლანდია 2005-ა: 684), სადაც პირველი ნაწილი მეგრული ჯარგვალაია, მეორე კი "სახლი" და "ღობე".

ქართველური კომპონენტისგან შედგება კიდევ ერთი სახეობა აფხაზური სახლისა **აისგრჯნე** "ისლით გადახურული სახლი" (ბლაჟბა 1964: 204). **აისგრ / აისგრ** "ისლია" აფხაზურად და მომდინარეობს მეგრული **ისირ**-ისგან. სიტყვის მეორე კომპონენტი **ა-ჯნე**, რომელიც ხშირად შედის ნაგებობის აღმნიშვნელ ტერმინში, ქ. ლომთათიძის აზრით, უკავშირდება ქართულ **საყუდელ**-სა და მეგრულ **ცუდე**-ს (ლომთათიძე 1955: 824). თ. გვანცელაძეს მიაჩნია საკუთრივ აფხაზურ სიტყვად (გვანცელაძე 2011: 55).

აფხაზურში შერეულ, ორენოვან კომპოზიტთა რაოდენობა ერთობ შთამბეჭდავია.

ქართველურში ასეთი რიგის კომპოზიტთა რიცხვი ნაკლებია.

მეგრულში დამკვიდრებულია ჰიბრიდული კომპოზიტი **ხიჯებჟა** "ხსენი", სადაც **ხიჯე < ხიჯეჟა < ხიჯაჟა < ხეჯაჟა < ახჯაჟა < აფხაზ. ა-ხჯაჟა** "ხსენი" (მეგრულში დაცულია ყველა ფონეტიკური ვარიანტი), **ჟჟა** კი მეგრული "რძეა".

ჰიბრიდული კომპოზიტები მრავლად გვხვდება სამურზაყანოს ტოპონიმიაში.

ჰიბრიდული კომპოზიტი გვაქვს ტოპონიმში **ჯოდორმაგა** – სამოვარი აკიბოს მთაზე, შედგება მეგრული **ჯოდორ-ი** ("მალღი") და აფხაზური **(ა)მაგა**-საგან ("მლაშობი");

აფხაზური **ა-ჰაფე** "გამოქვებული, მღვიმე" (ჯანაშია 1954: 454) ხშირად გვხვდება ჰიბრიდულ ტოპონიმებში: **კერბაიაშ აჰაფუ** – მღვიმე ელიაკვარის მარცხ. მხარეს, **წყარამაჰაფუ** "წყლიანი მღვიმე" – მღვიმე ოქუმაბასთაში, **ჭითა აჰაფუ / ჭითა წყარიშ აჰაფუ** – მღვიმე მთა ოისირის კალთაზე (ცხადაია 2004: 153).

ასევე ხშირია აფხაზური **ა-ხრა** "ციცაბო კლდე" (ჯანაშია 1954: 416) სიტყვისგან შემდგარი ტოპონიმები: **ახრაწყარი** – ოქუმაყარის ერთ-ერთი მდგენელია (ცხადაია 2003: 12), **აბმაკვარაშ ახრა** – ჭიუხები აბმაკვარის სათავესთან (იქვე). ამ უკანასკნელში სინტაგმის ორივე წევრი აფხაზურია, მაგრამ კავშირი მათ შორის მეგრული მართვის პრინციპითაა გაფორმებული, შესაბამისად ჰიბრიდულ კომპოზიტად ვთვლით. აგრეთვე **ახრაშქენჯი / ახრაშქა** "კლდის ძირი" – კლდის ძირები ყვარათბაში (იქვე: 36), **ახრაშ წყურგილი** "კლდის წყარო" – წყარო ახრაში (იქვე), **გორდამილი ახრა** "დაღარული კლდე" – კლდეები (იქვე: 54), **მიკოთოლირი ახრა** "ჩამოთლილი კლდე" – პიტალო კლდე ახრაჯარაში (იქვე: 97), **ჭითა ახრა** – ტყე, კლდეები ოფუჯესა და ოჭაკეს შუა (იქვე: 211).

ბუნებრივია, რომ ჰიბრიდული ტოპონიმები სამეგრელო-სამურზაყანოს ტერიტორიაზე, ანუ აფხაზთა და მეგრელთა ეთნიკურ-ტერიტორიულ საზღვარზე გვხვდება. ამის ახსნა მარტივია, მაგრამ საგულისხმოა, რომ აფხაზურშემადგენლიანი ტოპონიმები (ჰიდრონიმები) გვხვდება აღმოსავლეთისკენ, ზემო სამეგრელოში, მარტვილის რეგიონში: **ეკუხონაშ ახმახი** ზედმ. "აღმართის ტბორი", **ტოტოიაშ აძმახ, შვამაიაშ აძმახ, წიფერაშ აძმახ, ჯვარიშ აძმახ, ყორადილი აძმახი** ზედმ. "დამპალი ჭაობი" (ცხადაია 1999-ა). მსაზღვრელად ხან პირსახელია გამოყენებული (**ტოტოია, შვამაია**), ხან არსებითი სახელი (**ჯვარი**), ხანაც მიმღეობა (**ყორადილი**).

მნიშვნელოვანია ამ ტოპონიმთა გავრცელების არეალი. ამ შემთხვევაში მეგრელთა და აფხაზთა თანაცხოვრებაზე ვერ ვილაპარაკებთ. უპრიანია გვეფიქრა, რომ ეს ტერმინები მომთაბარე მწყემსების ჩამოტანილია, რომლებსაც თავიანთ ტრანსჰუმანსურ მარშრუტებზე აქტიური ურთიერთობა ჰქონდათ აფხაზ მწყემსებთან. შემთხვევითი არ უნდა იყოს, რომ აფხაზურიდან შეთვისებული ლექსიკა ძირითადად სწორედ მთის ლანდშაფტსა და მესაქონლეობას უკავშირდება.

ლიტერატურა:

1. ანთელავა 2006 – ნ. ანთელავა, აფხაზური მითები, რიტუალები. ენციკლოპედია, თბილისი
2. არშბა 1980 – Н. В. Аршба, Словарь животноводческих терминов. Абхазско-русский, русско-абхазский. Сухуми
3. ბლაჟბა 1964 – Х. С. Бгажба, Бзынский диалект абхазского языка, Тбилиси
4. გვანცელაძე 2011 – თ. გვანცელაძე, აფხაზური ენა, სტრუქტურა, ისტორია, ფუნქციონირება, თბილისი
5. კასლანდია 2005 – В. А. Касландзия, Абхазско- русский словарь, т. I-II, Сухуми
6. კოპეშავიძე 1980 – Г. Г. Копешавидзе, Традиционная пища абхазов, проживающих в Аджарии, სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ყოფა და კულტურა, VIII, თბილისი

7. ლომთათიძე 1955 – ქ. ლომთათიძე, ბგერათა პროცესებისა და ბგერათა შესატყვისობების ზოგი საკითხი იბერიულ-კავკასიურ ენებში, საქ. მეცნ. აკადემიის მოამბე, ტ. XVI, #10, თბილისი
8. ლომთათიძე 1999 – ქ. ლომთათიძე, აფხაზურსა და ქართველურ ენებში არსებული ზოგი საერთო ფუძის ნასესხობის მიმართულებისათვის, ჩიქობავას საკითხავები – X, თბილისი
9. რალ – Русско-абхазский словарь, гл. ред. Х. С. Бражба, Сухуми
10. შაგიროვი 1989 – А. К. Шагилов, Заимствованная лексика абхазско-адыгских языков. Москва
11. შაყრილი 1987 – К. С. Шакрыл, В. Х. Конджария, Л. П. Чкадуа, Словарь абхазского языка, т. II, Сухуми
12. ცხადაია 1999 – პ. ცხადაია, ტოპონიმიკური ინტერფერენციის საკითხისათვის აფხაზთა და მეგრელთა ეთნიკურ-ტერიტორიულ საზღვრებზე. ქართველური მემკვიდრეობა, III, ქუთაისი
13. ცხადაია 1999-ა – პ. ცხადაია, ზემო სამეგრელოს ჰიდრონიმია, საქართველოს ტოპონიმია (მასალები), ტ. II, თბილისი
14. ცხადაია 2003 – პ. ცხადაია, ვ. ჯოჯუა, სამურზაყანოს გეოგრაფიული სახელწოდებანი, თბილისი
15. ჭარაია 1912 – П. Чарая, Об отношении абхазского языка к яфетическим, МЯЯ, IV, С.-Пб
16. ჯანაშია 1954 – ბ. ჯანაშია, აფხაზურ-ქართული ლექსიკონი, თბილისი
17. ჯანაშია 1960 – Н. С. Джанашия, Религиозные верования абхазов. Статьи по этнографии Абхазии. Сухуми

KARTVELIAN-ABKHAZIAN LINGUISTIC ACCORDANCE – COMPOSITES

Manana Bukia, Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Arnold Chikobava

Institute of Linguistics, Scientific Worker

RESUME

Article deals with composites resulting from a linguistic mixes of Kartvelian and Abkhazian languages, which produce, after phonetic adaptations, new sets of terms in respective languages.

Precondition for forming of hybrid composites is a necessity to express genders: ანაბბეა "Foster-mother, nurse; Geo. Dzidza" – აბაბბეა "Foster-father"; ა-ჟბატ "Buffalo heifer" – ა-ცბატ "Buffalo calf"; ა-ჟკამბაშ "Buffalo cow" – ა-ცკამბაშ "Buffalo bull"...

In some cases Abkhazian language constructs hibrid composites for dog breeds: ა-მაწარლა "hound"; ა-ლაშურა "Shepherd"...

Also we consider here religious/ritual terms (ანცარგმეზუზ "Divine retribution", ჯაჰაშქარნება / ჯახაშქარნება "Abkhazian pagan ritual place", ა-ბერთეფ / ა-ბაირთეფ "მონასტერი"...), names of months (ბ~აჩხამამა "January", ბ~აჟეკენ-მზა "February", მარგშემზა "August, St. Mary's month"...), buildings (ა-განვზნე "Type of house", ა-ჯარგალვზნე "hut", აისერვზნე "house with haulm roof"...), culinary terms (ა-ცხარანჯ "Honeycomb", ა-ხარწესგძალ "Yogurt food", ა-ჩემ-ჯგკა "food, bread and salt"...).

There are relatively less (though existing) number of hibrids in Kartvelian languages, mostly met at Samurdzakhano toponyms: ჯოღორმაგა, დიდაზმახი, ჭუბურამმახი, ახრამ წყურგილი, წყარამაჰაფუ...

ევროპა ილია ჭავჭავაძის პუბლიცისტიკაში

მაია გელიაშვილი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, დოქტორანტი

E-mail: maia-geliashvili@mail.ru

ილია ჭავჭავაძე ქართული მწერლობის დიდი მოვლენა იყო, ეროვნული მეობის ამადორდინებელი. მან ყველგან გამოსცადა თავისი კალამი. იყო პოეტი, ბელეტრისტი, დრამატურგი, პუბლიცისტი, ჟურნალისტი, მეცნიერი, ფინანსისტი, ორატორი, ისტორიკოსი და კიდევ ბევრი სხვა. ამიტომაც ამბობდა არჩილ ჯორჯაძე: „ილია ჭავჭავაძე სინთეზია წარსული ეპოქისა. მისი ნაწერების შესწავლა, შესწავლაა დიდი ეპოქისა. ვამბობ დიდი ეპოქისა, რადგან, მე-19 საუკუნე იყო ის ხანა, როდესაც ქართველთათვის მეორედ შობა მოხდა.“

ილიას შემოქმედებითი სამყარო მხოლოდ ქართველი ერის ტკივილიანი რეალობით არ იყო აღვსილი. მისი ჭკვიანი გონი სხვაგანაც იმზირებოდა. დიდ მწერალს განსჯის გარეშე არ დარჩენია საზღვარგარეთის ქვეყნების შინაპოლიტიკური ცხოვრება, საერთაშორისო ურთიერთობების თითქმის არც ერთი მნიშვნელოვანი ამბავი. თავისუფლებადაკარგული პატარა ერის შვილისთვის მნიშვნელოვან თემას წარმოადგენდა ევროპის დამონებული ხალხების ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობა. ჯერ კიდევ პეტერბურგში სწავლის პერიოდში აღფრთოვანებით გამოეხმაურა იტალიელი ხალხის განმათავისუფლებელ ბრძოლას, რომელსაც სათავეში ედგა დიდი იტალიელი პატრიოტი ჯუზეპე გარიბალდი. ილია ჭავჭავაძემ თავისი კეთილი განწყობა ამ ფაქტის მიმართ გამოხატა ლექსში „მესმის,მესმის“, რომელიც დაწერილია 1860 წლის 29 ივლისს (პავლოვსკში). ილია დიდი თაყვანისმცემელი ყოფილა სახალხო გმირის, გარიბალდისა, ერთხანს იტალიაში გამგზავრებასა და მის რაზმში ჩარიცხვასაც კი ფიქრობდა. ეკატერინე გაბაშვილის თქმით, სიცოცხლის უკანასკნელ დღემდე მის საწერ მაგიდაზე „პირველი ადგილი ეჭირა დიდებული პატრიოტის გარიბალდის ბიუსტს“. ლექსი „მესმის, მესმის“ მთლიანად აგებულია ერთ ძირითად მეტაფორაზე: ეს არის „ხალხთ ბორკილის ხმა მტკრევისა“, რომელიც ქვეყნად ქუხს, პოეტს აღიტაცებს და მის საკუთარ მამულში გაგონებასაც შესთხოვს განგებას. ილიას სანეტარო ოცნებას წარმოადგენდა, რომ მისი სამშობლოც, მისი ხალხიც გამოხმაურებოდა იტალიელი ხალხის სამართლიან ბრძოლას და მიეხამა მათთვის.

ილია ჭავჭავაძე, აგრეთვე, ეხმაურებოდა სლავი ხალხების: ჩეხების, სლოვაკების, ხორვატების განმათავისუფლებელ ბრძოლას ავსტრია-უნგრეთის დუალისტურ იმპერიაში. თავის საინტერესო წერილებში საფუძვლიანად არკვევდა ამ ბრძოლის ეროვნულსა და სოციალ-პოლიტიკურ მოტივებს. იგი აღფრთოვანებით მიესალმა მათ პირველ სერიოზულ წარმატებას ეროვნულ-კულტურული ტრადიციების დაცვისა და ეროვნული მეობის შენარჩუნების საქმეში. ილია ასევე გამოეხმაურა „სლავურ აღორძინებას“, რომელსაც სათავეში ედგნენ ჩეხი, სლოვაკი თუ ხორვატი განმანათლებლები.

ილიამ ამხილა და მკაცრად დაგმო გერმანიის იმპერიის მესვეურთა უხეში კოლონიურ-ასიმილატორული პოლიტიკა, რომლის განუყოფელი ნაწილი იყო პოლონელთა აყრა მამაპაპეული ადგილებიდან, რათა იქ პრუსიელ-გერმანელი კოლონისტები დაესახლებინათ, პოლონური ენის აკრძალვა სკოლებში, ეკლესიებსა და დაწესებულებებში, პოლონური კულტურის აუგად ხსენება და სხვა.

ილია ჭავჭავაძე აღფრთოვანებული იყო ბალკანეთის სლავი და სხვა ხალხების განმათავისუფლებელი ბრძოლით თურქი დამპყრობლების წინააღმდეგ. პოეტმა ამ თემას მიუძღვნა წერილების სერია, რომელიც დროგამოშვებით იბეჭდებოდა გაზეთ „ივერიაში“. ილია სიხარულით შეეგება 1877-1878 წლების რუსეთ-თურქეთის ომის შედეგად ბალკანეთის ხალხების სერიოზულ გამარჯვებას, კერძოდ, რუმინეთის, სერბიისა და ბულგარეთის განთავისუფლებას თურქ ასიმილატორთა ხანგრძლივი ტირანიისაგან.

ევროპის დიდი სახელმწიფოების ურთიერთქიშპობა, ეგოიზმი, მათ მიერ ბალკანეთის ხალხების საარსებო ინტერესების აბუჩად აგდება ილიამ ერთხელ კიდევ საჯაროდ ამხილა და სააშკარაოზე გამოიტანა იმ წერილებში, რომლებიც მან მიუძღვნა კრეტელი ბერძენი ხალხის აჯანყებას თურქ-ოსმალთა ბატონობის წინააღმდეგ. 1889 წელს გაზეთ „ივერიაში“ პოეტი წერდა: „გრძნობა სამართლიანობისა, რასაკვირველია, ამ შემთხვევაში კრეტელთა მხარეზედ არის და ამ მომხრეობას თხოულობს თვით ჭეშმარიტი და განწმენდილი ზნეობაც, მაგრამ რას იზამთ, როცა ევროპის პოლიტიკაში არც სამართლიანობას, არც ზნეობას კუთვნილი ადგილი არ უჭირავს და ყოველივე გამორჩენასა და ანგარიშს ექვემდებარება. მტრობა, ჯიბრი, ცილობა და ხარბობა, რომელიც დღეს ამოქმედებს პოლიტიკას სხვადასხვა სახელმწიფოსას, სვე-ბედს დაჩაგრულის კრიტისას ჰხუთავს, აბორკილებს და ხელიდამ არ აცლის ოსმალეთს.“ (ჭავჭავაძე 1957:134). ილია უკმაყოფილოა ინგლისისა და დასავლეთ ევროპის სხვა სახელმწიფოთა მმართველი წრეების, რომლებიც დახმარების ნაცვლად ხელს უშლიდნენ აჯანყებულ კრეტელებს და ინტრიგებს ეწეოდნენ საბერძნეთის წინააღმდეგ, რომლის მოსახლეობა ერთსულოვნად აღდგა თანამომძმეთა დასახმარებლად. ილია ჭავჭავაძე მტკიცედ იყო დარწმუნებული, რომ მიუხედავად ევროპის დიდი სახელმწიფოების ვერაგული სვლებისა, კრეტელთა სამართლიანი საქმე მაინც გაიმარჯვებდა და მათ „ეროვნული ღირსების დაუჩაგრელად და შეუხუთველად“ ექნებოდათ საშუალება, დედა სამშობლოს შეერთებოდნენ. ილიას რწმენა სავსებით გამართლდა.

მე-19 საუკუნის ბოლოს მსოფლიო საზოგადოებრივი აზრის ყურადღების ცენტრში იდგა ირლანდიელი ხალხის განმათავისუფლებელი ბრძოლა. მის გაშუქებას ილიამ მიუძღვნა ვრცელი მეცნიერულ-პუბლიცისტური ნარკვევი – „ირლანდია და ინგლისი“, რომელიც ნაწილ-ნაწილ დაიბეჭდა გაზეთ „ივერიაში“ 1886 წელს (#67-76). გარდა ამისა, პოეტი ამ საკითხს შეეხო კიდევ ხუთ წერილში, რომელთა საერთო სახელწოდება იყო – „ინგლის-ირლანდიის ურთიერთობის გარშემო“. ამ ხუთი წერილიდან ოთხი 1886 წლის „ივერიის“ ნომრებში დაიბეჭდა, ერთი კი – 1889 წლის 42-ე ნომერში.

აღნიშნულ წერილებში ილია გვევლინება ირლანდიელი ხალხის დიდ ქომაგად და მეგობრად. იგი საჯაროდ გმობს ინგლისის გაბატონებული კლასების უხეშ პოლიტიკას ირლანდიელი ხალხის მიმართ.

ილია ჭავჭავაძემ მკითხველს გააცნო ირლანდიელი ხალხის ავტედობის წანამძღვრები, ეკონომიკური და რელიგიური მოტივები და ის ტრაგიკული შედეგები, რომლებიც მოჰყვა ირლანდიელების ეროვნულ დამონებას ინგლისელ დამპყრობთა მიერ და ირლანდიელი გლეხობის მიწების გრანდიოზულ ექსპროპრიაციას ინგლისელი ლენდლორდებისა და ანგლიკანური ეკლესიის მესვეურთა მიერ. ილიამ საფუძვლიანად მიმოიხილა ირლანდიელების სხვადასხვა ისტორიულ ეტაპზე მომარჯვებული ბრძოლის ფორმები. მას არც პარნელის საქმე გამორჩენია, რომელიც დაიბეჭდა გაზეთ „ივერიაში“ 1889 წელს. პოეტი გვესაუბრება, თუ როგორ გავრცელდა პარნელზე ცრუ ბრალდება, თითქოს ის და მისი მომხრეები ქებით აქეზებდნენ კაცისკვლას ირლანდიაში. გაზეთ „Times“-ს წერილიც კი დაუბეჭდავს, ვითომ პარნელისგან მიწერილი. რასაკვირველია, ეს ფაქტი სახელს უტეხდა პარნელს, იგი ნდობას დაკარგავდა ინგლისელებთანაც. ილია აღნიშნავს: „ამ გზით ევნებოდა თვით ირლანდიის საქმეს, მის ამტეხელს გლადსტონსა და მისს დასსა, რადგანაც კაცისკვლით წარმართული საქმე ყველასათვის თავზარდამცემია და შეუწყნარებელი და თვით ამის მომქმედნი კაცნიც შესაზარებელნი არიან (ჭავჭავაძე 1957:211). პარნელმა მაშინვე გამოაცხადა, რომ ეს ყოველივე ტყუილი იყო. გაზეთში მიტანილი წერილიც ვინმე პიგოტს ეკუთვნოდა. ამის გამო სასამართლოც გაიმართა. დამნაშავე კი სადღაც გააპარეს და გადაკარგეს.

ილია იწონებდა ირლანდიის ჰომრულის პროექტს და მის ავტორს, უილიამ გლადსტონს, „დიდებული მოხუცის“ ეპითეტით ამკობდა: „გლადსტონის პროექტი წარმომდინარეობს იმ დედააზრიდამ, რომ სამართალია ძალა, რომ ყველაფერში, ყველგან კაცმა წინ სამართალი უნდა გაიმძღვაროს და ყოველს თავის მოქმედებას, ერთმანეთში განწყობას და მოთავსებას სამართალი უნდა სათავედა ჰქონდესო. ღობე, მარტო იმ მიზეზით, რომ დაბალია, არას დროს არ უნდა გადალახულ იქნასო, ყველას აქვს ღვთის ნიჭი არსებობისა და ამ ნიჭისაგან არავინ არ უნდა იყოსო გამოკლებული მარტო იმ მიზეზით, რომ მე ღონიერი ვარ და ის კი უძლურიაო. აქ შუამავალი, მოციქული, მარტო სიმართლე და სიმართლე უნდა იყოსო და არა რა სხვა რამე“ (ჭავჭავაძე 1957:200). როგორც ვხედავთ, ამ პროექტს ილიამ სამართლიანობაზე აგებული აქტი უწოდა. მის თანახმად, ირლანდიას თვითმმართველობა უნდა მიანიჭებოდა. ყოველი ქართველისთვის გასაგებია, რატომ იწონებდა ამ პროექტს დიდი მწერალი. როცა ირლანდიის აწმყოზე წერდა და მის მომავალზე ფიქრობდა, ილიას თვალწინ თავისი დამონებული სამშობლო ედგა. თუ ირლანდია მიიღებდა თვითმმართველობას, ამით იგი გადადგამდა სერიოზულ ნაბიჯს სრული ეროვნული დამოუკიდებლობის გზაზე. საქართველოსთვის თვითმმართველობის მოპოვება მაშინ ჭავჭავაძისთვის დიდ ოცნებას წარმოადგენდა. ირლანდია ამ მხრივ მას პირველ მაგალითს მისცემდა.

1886 წელს გაზეთ „ივერიაში“ ილია გამოექომაგა საფრანგეთ-პრუსიის ომის შედეგად საფრანგეთისთვის წართმეულ და გერმანია-პრუსიისთვის ძალით მიერთებულ ელზასისა და ალმოსავლეთ ლორენის მოსახლეობას (ენითა და ეროვნული კუთვნილებით გერმანელებს). იგი ვერ ურიგდებოდა ახალ ხელისუფლებას, სულ საფრანგეთისკენ იმზირებოდა, თავის პროტესტს სხვადასხვა ფორმით გამოხატავდა: ახალგაზრდების ერთი ნაწილი სამუდამოდ ტოვებდა სამშობლოს მიწა-წყალს და საცხოვრებლად აშშ-ში, ავსტრალიაში, სამხრეთ ამერიკასა და ჩრდილო ამერიკის ქვეყნებში მიდიოდა, სხვები საფრანგეთისკენ ილტვოდნენ ან ორგანიზებულ წინააღმდეგობას უწევდნენ ახალ ხელისუფლებას, რომელიც ცდილობდა, აღმოეფხვრა მათში ფესვგამდგარი სიმპათია საფრანგეთის, მისი ენისა და კულტურის მიმართ. საგაზეთო პუბლიკაციაში ილია წერს: „საფრანგეთი დღეს-აქამომდე გასტირის მშვენიერს ელზას-ლოტარინგიას, რომელიც წაართვა მას გამარჯვებულმა მტერმა. თვითონ ელზას-ლოტარინგიაც შემოჰბღავის თავის ადრინდელ მამულს – საფრანგეთსა, რომელსაც იგი ძალმომრეობით მოაშორეს და რომლისთვისაც ელზას-ლოტარინგიას ბევრი ჭირი და ლხინი გაუზიარებია და თავის უკეთესნი შვილნი შეუწირავს საფრანგეთის დიდებულ დღეებისათვის“ (ჭავჭავაძე 1957:217). ილია ჭავჭავაძე სამართლიანად მიიჩნევს აღნიშნული პროვინციების მოსახლეობის ლტოლვას საფრანგეთისკენ, რომელსაც იგი ნამდვილ დედასამშობლოდ თვლიდა. ილიასთვის ნათელია, რომ ფრანგულმა კულტურამ და ტრადიციებმა ხანგრძლივი დროის მანძილზე ისეთი ზემოქმედება იქონია ამ მოსახლეობაზე, რომ მან უდიდეს უბედურებად მიიჩნია საფრანგეთიდან ჩამოშორება. საფრანგეთის მოსახლეობა ფიქრობს, რომ მტერს გამარჯვება არ შერჩება და კვლავ დაიბრუნებეს „ჩამორთმეულ სახელს და დაკარგულ დიდებას“. ილიას აზრით, ეს ამბები „ტყუილსავით გულს სცემია ყოველთვის თვალახილელს ბისმარკსა“.

მე-19 საუკუნის განმავლობაში ევროპის პოლიტიკურ ცხოვრებაში მწვავედ იდგა „რომის საკითხი“, რომელიც საუკუნის ბოლოს უფრო გართულდა, იტალიის სამეფომ მიზნად დაისახა, რომ რომი თავისი ეროვნული სახელმწიფოს ნაწილად ექცია, პაპები კი ცდილობდნენ, გადაერჩინათ და შეენარჩუნებინათ

ათასწლოვანი საეკლესიო სახელმწიფო. მსოფლიოს სხვადასხვა ქვეყნის საზოგადოებრივი აზრი, პოლიტიკური პუბლიცისტიკა, პრესა ხშირად ეხმაურებოდა „რომის საკითხს“. 1870 წელს, 20 სექტემბერს, იტალიის მეფის ერთგულმა ჯარებმა გაარღვიეს რომის გალავანი და ქალაქი დაიკავეს. პაპის საუკეთესო სახელმწიფო გაუქმდა და რომი იტალიის დედაქალაქად გამოცხადდა (პაპის სახელმწიფო-ქალაქ სახელმწიფო ვატიკანის სახით – მხოლოდ 1929 წელს აღდგა ლატერანის ხელშეკრულებათა საფუძველზე, პიუს XI-სა და ბენიტო მუსოლინის შორის შეთანხმების შედეგად).

„რომის საკითხს“ გამოჰხმაურებია ილია ჭავჭავაძეც. ამ ფაქტის ირგვლივ ცნობილი იყო მისი მხოლოდ ერთი ტექსტი, რომელიც ილიას თხზულებათა პავლე ინგოროყვასეულ გამოცემებში მოთავსებულია იმ ნაკრებში, რომელსაც გამომცემელმა „წერილები უცხოეთზე“ უწოდა. მწერლის აკადემიური ოცტომეულის გამოქვეყნებასთან დაკავშირებით მოიმატა იმ ტექსტების რაოდენობამ.

პირველად ილია ამ საკითხს შეეხო „საპოლიტიკო მიმოხილვაში“, რომელიც გაზეთ „ივერიის“ გამოქვეყნდა 1877 წლის მე-13 ნომერში. ილია უშუალოდ პაპისა და მონარქიის ურთიერთობას ეხება, რომლის შესახებაც წერს: „31 მაისს რომში დიდი ყრილობა ყოფილა იმ პირთა, რომელთაც ჰსურთ კლერიკალების მოძრაობას ბოლო მოუღონ. ამ ყრილობაში ბევრი ცხარე სიტყვა თქმულა პაპის წინააღმდეგ. იტალიის მთავრობას გამოუცხადებია პაპისთვის, რომ სასტიკად მოვეკიდები სამღვდელთა ავმოქმედებასო. პაპს თავისი მხრით უთხოვნია ვიკტორ ემანუელისთვის, – სარწმუნოების წინააღმდეგ პოლიტიკას დაანებე თავი, შენ მონარქიას ცუდი ბოლო მოეღოსო. გარდა ამისა პაპს უთქვამს, რომ საერთო მთავრობას მეც წინააღმდეგობას გავუწევო, თუ რომ იგი სამღვდელოებას ეწინააღმდეგებაო“ (ჭავჭავაძე 1997:97).

„ივერიის“ 1879 წლის მე-2 ნომერში ანონიმურად გამოქვეყნებულია „საპოლიტიკო მიმოხილვა“, სადაც ილია მოიხსენიებს წინა წლის მიწურულს გარდაცვლილ იტალიელ მეფეს, ვიქტორ ემანუელს, – ახასიათებს მას დაუფარავი აღტაცებით და მეტად გულთბილად („იყო კეთილის და საყვარელის ხასიათისა“). მიმოხილვაში განსაკუთრებულად აღნიშნავს, რომ „იტალიის ერთობისთვის მამძინის, გარიბალდისა და კავურის შრომასთან შეერთებული იყო მისი შრომა“ (ჭავჭავაძე 1997:178).

რომის საყდრის მეთაურის საკითხი ილიას პუბლიცისტიკაში ისევ წამოიჭრება 1886 წელს – იტალიის სამეფოსა და გერმანიის ურთიერთობის კონტექსტში და ამჯერად პაპი წარმოდგენილია იტალიის საერო სახელმწიფოს მიმართ არა მარტო დაპირისპირებულ, არამედ სახიფათო და „საშიშ“ მხარედაც: „რომის პაპი, მსოფლიო კათოლიკეთა მთავარმოდვარი, ჯერ კიდევ იმისთანა მნიშვნელობიანი არის იტალიაში, რომ [ბისმარკის მხრივ] იმისი ასე თუ ისე გამხნელება და ფრთების ასხმა იტალიისთვის მეტად საშიშარია“ (ჭავჭავაძე 2005:377); „პაპმა ბისმარკის მომხრეობით წაქეზებულმა, როგორც აღნიშნავენ გაზეთები, უკვე გააბა ქსელი იტალიაში საერო მფლობელობის დასაცემად და თავისი ალსადგენად“ (ჭავჭავაძე 2005:588).

იმავ 1886 წელს ილია ისევ ეხმიანება „რომის საკითხს“ 4 საგანგებო მოწინავე წერილით გაზეთ „ივერიის“ (19 თებერვალი, # 41) პირველ გვერდზე. პავლე ინგოროყვასეულ გამოცემებში ეს ტექსტი გაერთიანებული იყო მიმოხილვათა ციკლში „ევროპა 1886 წელს“, ოცტომეულში კი ის ცალკეა გამოყოფილი და მას ახალი, რედაქციისმიერი სათაური აქვს მინიჭებული: „იტალია და რომის პაპი“ (ჭავჭავაძე 1997:378–381).

ამ წერილების საფუძველზე შეიძლება დავინახოთ, რომ ილია „რომის საკითხში“ ლიბერალურ პოზიციას იზიარებს და ემხრობა იტალიის მთავრობას, რომელიც არა მარტო მწვავე კონფლიქტში იყო წმიდა საყდართან ტერიტორიულ-სახელმწიფოებრივი მოწყობის გამო, არამედ იდეოლოგიურადაც მკვეთრად უპირისპირდებოდა მას. ერთი წლის შემდეგ, 1887 წელს, ილია ისევ უბრუნდება „რომის საკითხს“ „ივერიის“ ფურცლებზე (4 ივნისი, #10) ანონიმურად იბეჭდება მისი მოწინავე წერილი, რომელიც პირველად მწერლის თხზულებათა ოცტომეულში გამოქვეყნდა შემდეგი სათაურით: „რომის პაპების ბრძოლა ძველი დიდების აღსადგენად“ (ჭავჭავაძე 2006:377–381). თუ 1886 წლის ტექსტში ილია ყურადღებას ძირითადად წმინდა საყდრისა და იტალიის ურთიერთობაზე ამახვილებდა (საფრანგეთიც ამ მიმართებაშია მოხსენიებული), 1887 წლის ტექსტში განხილულია რომის კათედრის ურთიერთობა არა მარტო იტალიასთან, არამედ გერმანიასთან, ავსტრიასთან, ინგლისთან. ავტორს საშუალება ეძლევა, უფრო ზოგადად და ფართოდ წარმოაჩინოს პაპობის, მისი თანამედროვე მდგომარეობისა და მომავალი პერსპექტივის საკუთარი ხედვა. წინა ტექსტისგან განსხვავებით, ილიას მკვეთრი პოზიცია პაპობის მიმართ ოდნავ შერბილებულია. პაპობის მომავალიც უფრო რეალისტურადაა წარმოდგენილი. მისი აზრით, პაპობა ევროპაში გაძლიერდება.

ილია ჭავჭავაძემ „ივერიის“ ფურცლებზე საინტერესოდ გააშუქა ევროპის დიდ და პატარა კოლონიზატორთა მიერ განხორციელებული ექსპანსია. პოეტმა გულისტკივილით აღიქვა აზიის ვრცელი კონტინენტის დროებითი ჩამორჩენა და დამაბუნება. 1890 წელს (#16) „ივერიაში“ დაიბეჭდა ილიას წერილი საინტერესო სათაურით: „ევროპის დიდი და პატარა ონავრები“. „პატარა ონავრად“ გვევლინება

პორტუგალია, რომელმაც ბევრი კოლონია შეიძინა შორეულ ქვეყნებში. პორტუგალიელები ერთ დროს განთქმულნი იყვნენ ზღვებზე ვაჭრობით. დიდი სიმდიდრე შეჰქონდათ თავიანთ ქვეყანაში. აფრიკაშიც ჰქონდათ „ახალშენები“, თითქმის თავმინებებული. გერმანიასა და ინგლისს, „დიდ ონავრებს“, თავიანთი ხარბი თვალი ამ ადგილებისთვის მიუძღრათ. პატარა პორტუგალიაც შეფუცხუნებულა, უპატრონოდ დაგდებულ მამულს ხელი არავინ ჩავლესო და შეუდგა გარკვეულ თადარიგს, მაგრამ მის წინ დიდი სახელმწიფოს ინტერესები გამოიკვეთა. ილია საინტერესოდ აღწერს ამ მომენტს: „ეს ღონიერი და ძლიერი ინგლისი ერთის მხრით და ეს უღონო პორტუგალია – მეორეს მხრით!.. მოდი და ნუ მოიბუზები. რადა ჰნებულობ ეგრე ცხარედ ლაპარაკსო, უპასუხა პორტუგალიამ კრძალვით: სამართალი ხომ აქ არის, ამოვირჩიოთ შუაკაცები და ვისაც აკუთვნებენ იმ ქვეყანას, აკუთვნონო. ნეტა ღონიერი და ძლიერი ინგლისი რად იკადრებდა სამართალს, როცა მოპირისპირედ უღონო და პატარა პორტუგალია უდგა საცა ერთის მხრით პირდაღებული ვეშაპია და მეორეს მხრით – მობუზული კრავი, იქ, ეხლანდელს დროში, სამართალს დაეკითხება ვინმე? განათლებულმა ინგლისმა ეს იუარა და შეუთვალა, ხელი აიღე, თორემ მიწასთან გაგასწორებო. „ძალა შესწევს ქადილსა“ და საწყალმა პორტუგალიამ ხმა გაიკმინდა“ (ჭავჭავაძე 1957:58–59). ეს პატარა ქვეყანა მიხვდა, რომ ძალით ინგლისს ვერ გაუმკლავდებოდა, ეს „ქვეყნის დაღუპვა და გათახსირება“ იქნებოდა, მაგრამ სხვა ხერხებს მიმართა ჯავრის საყრელად. ალებ–მიცემობა შეწყვიტეს ინგლისთან, დიდ ქალაქებში რაც მაღაზიები და სავაჭროები ჰქონდათ, დააკეტინეს. ვისაც შვილები ჰყოლიათ იქ, უკან წამოიყვანეს. ილიას პორტუგალიელების მხნეობა მოსწონს. უბედურებამ გულზე ხელები კი არ დააკრებინა, არამედ ძლიერება გაუღვიძა. წერილის დასასრულს ჭავჭავაძე სამართლიან დასკვნას აკეთებს: „ერთი კაცმა ჰკითხოვს ერთსაცა და მეორესაცა, ნეტავ ვის ტაბლაზე ჩხუბობენ? იმ ქვეყანას, რომელსაც ესენი ერთმანეთს ედავებიან, თავისი მკვიდრნი, თავისი შვილები ჰყავს, და ან ინგლისს რა ხელი აქვს, ან პორტუგალიას, იქაურებს თავისი ქვეყანა თავისთვის უნდათ“ (ჭავჭავაძე 1957:60). ილიას აზრით, ერთმაც და მეორემაც თავი უნდა დაანებონ იქაურობას, ისინი თვითონ გაუძღვებიან ამ წუთისოფელს.

კოლონიზატორთა მტაცებლურ ბუნებას ილია დამაჯერებლად წარმოაჩენს ჩინეთის მაგალითზე. აზიის ყველაზე დიდ სახელმწიფოს, რომელსაც მოსახლეობის მიხედვით პირველი ადგილი ეკავა მსოფლიოში, მისი ზღაპრულად მდიდარი რესურსების მიუხედავად, ილია შორეული აღმოსავლეთის „ავადმყოფ ადამიანს“ უწოდებდა. ჩინეთი მეტისმეტად სანატრელია ხელში ჩასაგდებადო, – წერდა პოეტი. ამ ქვეყანას ჰქონდა უდიდესი ნედლეულის რესურსები, საბაზრო პოტენციალი და უაღრესად ხელსაყრელი საზღვაო და სახმელეთო ბაზები. ევროპის დიდი ონავრების მძაფრმა ქიშპობამ ჩინეთში გაბატონებისთვის დიდ სიმწვავეს მიაღწია 1894–1895 წლების ჩინეთ-იაპონიის ომის შემდეგ.

ინგლისისა და საფრანგეთის ურთიერთჭიდილი ეგვიპტის გამო გაიმართა. როგორც ილია აღნიშნავდა, ეს ბრძოლა ინგლისის გამარჯვებით დამთავრდა. ინგლისმა სუეცის არხი, რომელიც ფრანგებმა გათხარეს ეგვიპტელთა არაადამიანური შრომითა და ფინანსური სახსრებით, თავის კონტროლს დაუქვემდებარა. ინგლისი ამით არ დაკმაყოფილებულა. მან მეზობელ, დიდსა და რესურსებით მდიდარ სუდანსაც დაადგა თვალი, მაგრამ მისი არმია მოსახლეობის გამირულ წინააღმდეგობას წააწყდა სასულიერო ბელადის მაჰდის წინამძღოლობით. ქართველი პოეტი ეგვიპტელი და სუდანელი ხალხის მიმართ ღრმა თანაგრძნობითაა განმსჭვალული, რადგან მისთვის ნაცნობი ტკივილია, ისიც ხომ თავისუფლებადაკარგული ერის შვილია, ამ სევდით მოფიქრალი. ძლიერი სახელმწიფოების მადა დიდია. ილია ჭავჭავაძისთვის ცნობილი იყო, თუ როგორ იდგა ინგლისი „ძლევამოსილს ფეხზედა“: „ინგლისს ვერავინ გაუმაგრდება. არავინ არის ზღვაში ძლიერი ისე, როგორც ინგლისი, არავის აქვს იმოდენი საომარი ხომალდები და გემები. აი, ეს არის მიზეზი, რომ დღეს ინგლისი ასეთი რიხით და ქადილით გამოვიდა მოედანზე და თოფ-იარაღის ჩხარა-ჩხურით ლამის ყურები გამოუჭედოს ქვეყანას“ (ჭავჭავაძე 1957:178). ამ ძლიერების ფონზე ილიას მხედველობიდან არ გამორჩენია ევროპის პატარა სახელმწიფოები, როგორებიც არიან: ჰოლანდია, ბელგია, შვეიცია, ნორვეგია, დანია... წერილში „ევროპა 1886 წელს“ იგი წერდა: „მათ იმის შიში აქვთ რომელიმე ბოზოლა სახელმწიფომ თავისი ხარბი ყბა არ დააღოს და მათი გადაყლაპვა არ მოიწადინოსო.“ ჭავჭავაძე განსაკუთრებით ხაზს უსვამდა ბელგიისა და ჰოლანდიის მდგომარეობას, რომლებსაც „გვერდით დიდი დევები უწვანან, მერე ისე, რომ შუაში არც ზღვა უდევთ, არც უზარმაზარი მთები. ერთის ლაზათიანად პირის დაღების მეტი არ არის საჭირო: ერთიც და მეორეც შარშანდელი თოვლივით ამრებიან“ (ჭავჭავაძე 1952:475). ილიას ამ წერილებიდან იკვეთება, რომ დიდ პოეტს მხოლოდ საკუთარი მამულის წყლული არ მიაჩნდა წყლულად. სხვათა ტკივილიც ასევე უკაწრავდა გულს.

1888 წელს ილია ჭავჭავაძე „ივერიაში“ აქვეყნებს წერილს სათაურით „ებრაელთა საკითხზე“, რომელშიც ამ ერის ტკივილზე გვესაუბრება: „არც ერთს ერს არ გამოუვლია იმდენი სატანჯველი და წამება, რამდენიც ებრაელთა ერს თავს გადაჰხედია. ამ ოდესმე დიდებულს და სახელგანთქმულს ერსა ბედმა ხელიდამ გამოსხლიტა სამშობლო თვითმყოფელობა და განაზნია იგი მთელი დედამიწის

ზურგზე, ჩაათესლა უცხო ქვეყნებში, სადაც ებრაელებს მოელოდა ყოველგვარი ტანჯვა და წამება“ (ჭავჭავაძე 1984:889). ეს ერი მოგზაურობს მთელ დედამიწაზე, არა ყოფილა სატანჯველი, რომელიც მათ არ გამოუცდიათ. არ ცხრებოდა სიძულვილი ამ ხალხის მიმართ, სდევნიდნენ როგორც ერს, განსაკუთრებული რჯულის მალთარებელთ, სხვა ერათა ეკონომიურ მჩაგვრელებს. ილია აღნიშნავს, რომ ევროპაში არსებობს ანტისემიტური მოძრაობა, რომლის მიზანია მეტად შეავიწროვოს და დაჩაგროს ებრაელნი. მაგალითად მოჰყავს გლაზერის ძეგლთან დაკავშირებული უსიამოვნო ფაქტი. ებრაელთა წინააღმდეგ მოძრაობას დაუფიქრებია გერმანიის ხელისუფლებაც. ილია წერს: „ეს გარემოება მეტად საფიქრებელია, რადგანაც განათლებულს საზოგადოებას დიდი გავლენა აქვს ევროპის ყოფაცხოვრებაზე. ამ ნაწილს საზოგადოებისას შეუძლიან თავისი კვალი დააჩნიოს ებრაელთა ბედსა და უბედობას (ჭავჭავაძე 1984:891).

მნიშვნელოვანია ილია ჭავჭავაძის დაინტერესება საფრანგეთის მიმართ. ლექსში „1871 წელი, 28 მაისი“, რომელიც პოეტმა უძღვნა პარიზელ კომუნარებს, ფრანგ ხალხს „საოცარი იგი ერი“ უწოდა. ღრმა გულისტკივილით აღიქვა კომუნის ტრაგიკული ფინალი. ილიამ წერილების სერიაში ფართოდ გააშუქა 1870 წლის 4 სექტემბრის „უსისხლო რევოლუციის“ შედეგად საფრანგეთში დამკვიდრებული მესამე რესპუბლიკის შინაპოლიტიკური ვითარება და საერთაშორისო მდგომარეობა. მმართველობის რესპუბლიკური ფორმა, მიუხედავად კლასობრივად შეზღუდული ხასიათისა, მონარქიასთან შედარებით სავსებით სამართლიანად მიაჩნდა, ამიტომ გულწრფელად უჭერდა მხარს. ილია ჭავჭავაძე მაინც არ აიდევალბდა საფრანგეთში დამკვიდრებულ რეჟიმს. იგი ნათლად ხედავდა მის ჩრდილოვან მხარეებს და მოურიდებლად ამხეურებდა. 1895 წელს პოეტი „ივერიაში“ წერდა: „საფრანგეთში, ისე როგორც სხვაგან, მუშებისათვის სარჩოს შოვნა ადვილი საქმე როდია, საფრანგეთსაც აუარებელი უსახლკარო, უბინაო ხელცარიელი მუშა ჰყავს“ ეს, რა თქმა უნდა, ქვეყნისთვისაც დიდი ტკივილი იყო. ილიას აზრით, „ეკონომიკური წესწყობილების“ შეცვლის საჭიროება ამ ქვეყანაში უკვე სავსებით მოწიფებული იყო, საზოგადოებრივი აზრი მას მხარს უჭერდა, მაგრამ ბურჟუების ეგოიზმი ანგარიშს არ უწევდა მშრომელთა სამართლიან მოთხოვნებს.

ზემოთ განხილულ პუბლიცისტურ წერილებში შევნიშნავდით ილიასეული სიტყვის ძალას, მადლს, სიმართლეს, დაჩაგრულის თანადგომას, მომავლის ინტუიციას, მწერლის ფართო დიაპაზონს. დავინახეთ ევროპა თავისი შინაპოლიტიკური ცხოვრებით, საერთაშორისო ურთიერთობებით, მუდმივი მოძრაობით.

ლიტერატურა:

1. ილია ჭავჭავაძე, სრული კრებული, ტ. III, სახელგამი, თბ., 1952.
2. ილია ჭავჭავაძე, თხზულებათა სრული კრებული ოც ტომად, ტ. VI, თბ., მეცნიერება, 1997.
3. ილია ჭავჭავაძე, თხზულებათა სრული კრებული ოც ტომად, ტ. VII, თბ., ილიას ფონდი, 2005.
4. ილია ჭავჭავაძე, თხზულებათა სრული კრებული ოც ტომად, ტ. IX, თბ., ილიას ფონდი, 2006.
5. ილია ჭავჭავაძე, თხზულებათა სრული კრებული ათ ტომად, ტ. IX, თბ., საქართველოს სსრ სახელმწიფოს გამომცემლობა, 1957.
6. ილია ჭავჭავაძე, თხზულებანი, თბ., საბჭოთა საქართველო, 1984.
7. აკაკი ბაქრაძე, ილია და აკაკი, თბ., საქართველო, 1992.
8. ვ. დონაძე, ილია ჭავჭავაძე და საზღვარგარეთის ქვეყნების ახალი ისტორიის პრობლემები, ცოდნა, თბ., 1986.

EUROPE IN ILIA CHAVCHAVADZE'S PUBLICISM

Maia Geliashvili, Sokhumi State University, PhD Student

RESUME

Ilia Chavchavadze was the greatest creator in Georgian writing. He tested his pen everywhere. He was a poet, a novelist, a playwright, a publicist, a journalist, a scientist, a financier, a historian and many others. It should be mentioned that Ilia's only pain was not Georgian people's fate. The politician life of foreign countries did not remain without his discussion. A major focus for the writer was the national liberation movement of the people of Europe enslaved. Ilia Chavchavadze responded Gzech, Slovakian, Croatian fight in Empire of Austria-Hungary. Georgian figure excited welcomed their first success. Ilia denounced and condemned the harsh colonial policy of the German Empire, which one the main goal was the resettlement of Polish people from their motherland Ilia Chavchavadze sympathized Balkan, Slavic people and other people's liberation fight against the Turkish invaders. He dedicated this topic to issue of letters. At the end of the XIX century, the focus of attention of the world public opinion was Irish

people's liberation struggle it this regard it is interesting Ilia's extensive scientific and journalistic essay „Ireland and England”.

On the pages of „Iveria” he exposed large and small „naughty” countries Ilia performed confidently the colonial predatory nature on the example of China. He also considered the fight between England and France were due to Egypt. It's also important that Ilia was interested in the fate of Jew.

Ilia is the son of the country which lost freedom. That's why he was sympathetic to small countries. In 1886 he wrote: „He is afraid of rich, large countries which may open their greedy jaw and swallow the small and poor countries.

His journalistic writings have been observed the power of speech grace, truth afflicted of support and the writer's wide range.

უილიამ შექსპირის ერთი პიესა ქართულ კულტურულ სივრცეში

თამარ გოგოლაძე, გორის სახელმწიფო სასწავლო უნივერსიტეტი, პროფესორი
ლელა ხუბულური, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი,
დოქტორანტი

უ. შექსპირის (1564-1616) სახელსა და შემოქმედებას ქართველი საზოგადოება უკვე იცნობდა XVIII საუკუნიდან, თუმცა მისი პირველი თარგმანები ქართულ ენაზე მხოლოდ XIX საუკუნის 40-იან წლებს უკავშირდება, როდესაც მწერალმა და საზოგადო მოღვაწემ დიმიტრი ყიფიანმა (1814-1887) შეასრულა პირველი ვარიანტი „რომეო და ჯულიეტას“ თარგმანისა. აღნიშნული პიესის მეორე, სრულყოფილი თარგმანი, მოგვიანებით (1859 წელს) დაიბეჭდა ჟურნალ „ცისკრის“ ფურცლებზე. გარდა ამისა, 1844 წელს უცნობ ავტორს გორის მაზრის სოფელ მეჯვრისხევში, უთარგმნია უ. შექსპირის „ოტელო“, ხოლო 1858 წელს ჟურნალ „ცისკრის“ ფურცლებზე პირველად ქვეყნდება „ჰამლეტის“ პროზაული თარგმანი რუსულიდან მწერალ ლავრენტი არდაზიანის მიერ.

უ. შექსპირის პირველ მთარგმნელად რჩება დიმიტრი ყიფიანი, რომელიც ჯერ კიდევ ტფილისის კეთილშობილთა სასწავლებელში დაეუფლა გერმანულ, რუსულ და ფრანგულ ენებს, XIX საუკუნის 60-იან წლებში კი სწავლობს ინგლისურ ენას და, როგორც ცნობილია, უშუალოდ ინგლისური ენიდან თარგმნის პიესას „ვენეციელი ვაჭარი“ (1872 წ.). „დ. ყიფიანი შექსპირის პიესის ქართველი მთარგმნელია, რომელმაც უშუალოდ ინგლისურ ორიგინალებს მიმართა და ამით შეამზადა საფუძველი ქართული მთარგმნელობითი ხელოვნების განვითარებისათვის“ (1,91). „მისი სახელი დაკავშირებულია პირველ ბიბლიოთეკასთან, რომელიც XIX საუკუნის 40-იანი წლების დასაწყისში შეიქმნა თბილისში“ (2,185). როგორც დ. ყიფიანის შვილი ნ. ყიფიანი იხსენებს, „ზედ სტოლზედ წინ ედვა ნამდვილი, ესე იგი ინგლისური დრამა, მასთან ფრანგული თარგმანი ვიქტორ ჰიუგოს შვილის (Francois Hugo), აგრეთვე მეორე ფრანგული თარგმანი ბენჟამენ ლაროშისა (მგონია), კიდევ რუსული თარგმანი კეტჩერისა და, ქართულად რომ თარგმნიდა, ადარებდა თარგმანებს და ნამდვილს.

ამგვარივე მუშაობა ჩაატარა დ. ყიფიანმა, როცა კომედია - „ორი ვერონელი აზნაური“ თარგმნა (1,93). დ. ყიფიანი თარგმანს თან ურთავდა ინგლისურ და ფრანგულ მინაწერებს მაგ.: „პორციას რეპლიკის: „სამართალი ჯერ გათავებული არ არის, თამასუქის ძალით სისხლი არ გერგება არც ერთი იოტისა“. უკანასკნელ სიტყვასთან ასეთი მინაწერია: „no just“ ... როგორც ჩანს, ამ პიესაზე მუშაობის დროს დ. ყიფიანი სარგებლობდა როგორც ორიგინალით, ისე ფრანგული ტექსტით“ (1,94).

როგორც შექსპიროლოგი ნატალია ორლოვსკაია აღნიშნავს, დ. ყიფიანი „საკმაოდ კარგად ფლობდა ინგლისურს იმისათვის, რომ გარკვეულიყო შექსპირის პიესების სხვა ენებზე გამოქვეყნებული თარგმანის ღირსებებში და სხვ. მითითებებს ორიგინალის გამოყენების შესახებ ჩვენ ვხვდებით დ. ყიფიანის მიერ XIX ს. 60-70-იან წლებში შესრულებულ თარგმანებში. მას, საერთოდ, უყვარდა ამა თუ იმ წლებში გამოყენებული წყაროს ზუსტი დასახელება. ასე, „ვენეციელი ვაჭრის“ თარგმანში საგანგებოდ არის მითითებული, რომ ის არის „ნამდვილ გადმოთარგმნილი დიმიტრი ყიფიანისაგან. ნამდვილი არის რაუტლიჯის (Routledge) შემოწმებული და ჰ. სტანტონის (H. Stauton) დაბეჭდილი, ლონდონს 1857“ (1,92). თუმცა საკმაოდ ბევრია დაწერილი ქართველ შექსპიროლოგთა მიერ (ნ. ყიასაშვილი, ნ. ორლოვსკაია, გ.

გაჩეჩილამე და სხვ.) დიმიტრი ყიფიანზე, როგორც მთარგმნელზე, მაგრამ ენობრივი ანალიზი თარგმანისა ძალზე მწირია.

„XIX საუკუნის პროზაული თარგმანები, იმის მიუხედავად, რომ მრავლად შეიცავენ რუსიციზმებს ლექსიკაში, მაინც მნიშვნელოვან გადმოქართულებას წარმოადგენს; წინადადების ქართული კონსტრუქციის მოძებნა ისევე სავალდებულო იყო მაშინ, როგორც უცხო სიტყვის შეცვლა ქართული სიტყვით“ (3,98) - შენიშნავდა გივი გაჩეჩილამე.

ლია გუგუნავა წერილში – „შექსპირი საქართველოში“ – გამოკვეთს იმ ფაქტს, რომ, თუმცა დ. ყიფიანის მიერ თარგმნილი „ვენეციელი ვაჭარი“ შესრულებულია ორიგინალიდან, მთარგმნელი ვერც აქ გადმოსცემსო ტექსტს ზუსტად.

„სიტყვათა თამაშს ზოგჯერ იგი სქოლიოში ხსნის.

ტექსტშია:

„ლანსლო – შეგიძლია ნეკნები დამითვალო თითებით“

სქოლიოში ახსნილია:

„ამგვარი სიტყვის გადაბრუნება ხშირად მოჰყავს შექსპირს: ნეკნები თითებით დამითვალოო, ამის მაგივრად ყბედს ლანსლოს თითებს ათვლევენებს ნეკნებით.“

...

„გადატანითი მნიშვნელობით გამოთქმულ აზრებსაც მთარგმნელი ახსნა-განმარტებას ურთავს.. მთარგმნელი აგრეთვე ცალკეული სიტყვების ახსნას იძლევა და ლაროშის ფრანგულ თარგმანს ადარებს.

მაგალითად, ქართულ თარგმანშია:

„შევლოხა – უდაბურ ქვეყანაშიაც არ გაიცემოდა“

სქოლიოში:

Wilderness – უდაბურება, ბენჟამენ ლაროში თარგმნის პოლკად, ჯარად“. (1,140-141).

აქვე ლ. გუგუნავა ასკვნის, რომ „აზრობრივად დ. ყიფიანი უფრო მეტად დაახლოებია ორიგინალს ფრანგ მთარგმნელთან შედარებით, მაგრამ ხშირად აზრი ხელოვნური სიტყვებით არის გამოთქმული და სქოლიოში მოთავსებული ახსნის გარეშე გაუგებარია“. (1,141). ლ. გუგუნავა იმასაც აღნიშნავს, რომ თავის დროზე დ. ყიფიანის თარგმანის რამდენიმე ნაკლოვან მხარეებზეც ამახვილებდნენ ყურადღებასო, დ. ყიფიანის თარგმანებშიო უფრო განელებული გრძნობები მოჩანსო, მიუხედავად ამისა იმავე პრესის ფურცლებზე მინიშნებულია, რომ „ვენეციელმა ვაჭარმა“ დიდი სამსახური გაუწიაო მაშინდელ ქართულ საზოგადოებას.

დ. ყიფიანის მიერ „ვენეციელი ვაჭრის“ თარგმანი დასრულებულა 1872 წლის 15 იანვარს, ღამის 9 საათზე, გამოქვეყნდა კი ჟურნალ „მნათობის“ ფურცლებზე 1872 წლის აპრილ-მაისის ნომრებში.

დ. ყიფიანის თარგმანის გამოქვეყნებას მაშინვე მოჰყვა გამოძახილად მისი სცენაზე აჟღერებაც: „1873 წლის 16 აპრილს სამეგრელოს სოფელ ბანძაში სცენისმოყვარეებმა წარმოადგინეს დიმიტრი ყიფიანის მიერ თარგმნილი შექსპირის ეს პიესა. ამის თაობაზე ორჯერ დაიწერა გაზეთ „დროებაში“ – იმავე წლის 11 და 27 მაისს (შაილოვკის როლს ასრულებდა დიმიტრი ფალავა“ (4,8).

იზადება კითხვა: თავად შექსპირი და შემდგომ მისი მთარგმნელები რატომ დაინტერესდნენ „ვენეციელი ვაჭრის“ თემათ?

როგორც შექსპიროლოგიაშია ცნობილი, „ვენეციელი ვაჭრის“ ლიტერატურული წყაროები სხვადასხვა სიუჟეტს უკავშირდება: „ერთი - XII საუკუნის მიწურულში, 1588 წ., ჯოვანი ფიორენტინოს იტალიურ ნოველას (რომელიც არ თარგმნილა ინგლისურად შექსპირის სიცოცხლეში), მეორე – რიჩარდ რობინსონის მიერ 1577 წელს თარგმნილ მეცამეტე საუკუნის ლათინური ნოველების კრებულს – „რომაული საქმენი“ (სადაც შექსპირს შეეძლო გასცნობოდა აღნიშნულ თემას), მესამე – უცნობი ავტორის პიესას „ებრაელი“ და მეოთხე – ტომას დეკერის დაკარგულ პიესას „ვენეციელი ებრაელი“. აღნიშნული პიესა პირველად რეგისტრირებულია 1598 წლის 22 ივლისს გამომცემელ ჯეიმზ რობერტსის მიერ, 1600 წელს მას პიესის საგამომცემლო უფლება გადაუცია ტომას ჰაისისათვის და დაბეჭდილა ქვარტოს (Q) ფორმატით.

აშკარაა, ეს პიესა შექსპირის ეპოქაში საინტერესო უნდა ყოფილიყო, რამდენადაც იგივე თემას ავითარებს მოგვიანებით ვალტერ სკოტი თავის ისტორიულ რომანში „აივენგო“. „შექსპირის „ვენეციელი ვაჭრის“ ერთ-ერთი პრობლემაა რასიულ-რელიგიური მოტივი. შაილოვკისა და ანტონიოს ურთიერთსიმძულვილი განპირობებულია რასობრივ-რელიგიური მოტივით და გადახლართულია სოციალურ მოტივთან“ (5,53).

საქართველო, რომელიც უძველესი დროიდანვე გამოირჩეოდა ტოლერანტობით, შემწყნარებელი და თანაზიარი იყო სხვადასხვა ეროვნებისა და აღმსარებლობის ადამიანთა მიმართ. ამისი ნათელი გამოხატულებაა ქრისტეს კვართის ჩამოტანა ქ. მცხეთაში ებრაელი მღვდლის მიერ. საქართველოს სხვადასხვა კუთხეში კომპაქტურად იყვნენ დასახლებულნი ებრაელები, განსაკუთრებით კი რაჭასა და

სამეგრელოში. ამ უკანასკნელში, მარტვილის მაზრის ს. ბანძაში, ებრაელთა დიდი დასახლება იყო. დასაბუთებით შეუძლებელია ითქვას ძირითადი მიზეზები, მაგრამ სწორედ ს. ბანძაში, ქართველ თავადაზნაურ სცენისმოყვარეთა მიერ განხორციელდა უ. შექსპირის პიესის „ვენეციელი ვაჭრის“ დადგმა 1873 წელს, აღდგომის დღესასწაულზე, რამაც ცხოველი ინტერესი გამოიწვია ქართულ პრესაში.

პიესა დაიდგა მაშინ, როცა ჯერ კიდევ არ იყო დაარსებული ქართული პროფესიული თეატრი (1879 წ.). ამას მოჰყვა დ. ყიფიანისეული თარგმანის წაკითხვა მის ბინაზე ტფილისში 1874 წელს. როგორც მწერალი ქალი ეკატერინე გაბაშვილი (1851-1938) 1925 წელს იხსენებს, დიმიტრი ყიფიანი თურმე თვითონ კითხულობდა ტექსტს: „დიმიტრი იძულებული გახდა თავისის ღვთაებრივის, იშვიათის ხმით და კითხვის ხერხით მთლად მოეხიბლა, დაემონა საზოგადოება“ (6,4).

და, ალბათ, შემთხვევითი არ იყო ისიც, რომ დიმიტრი ყიფიანის ვაჟი, კოტე ყიფიანი, გახდა შეილოკის როლის უბადლო და ხანგრძლივი დროის მანძილზე შესანიშნავი შემსრულებელიც (1878 წლიდან).

აღნიშნული პიესის დადგმაზე დ. ყიფიანის თარგმანით იტყობინება გაზეთ „დროების“ კორესპონდენტი 1878 წლის 9 მარტს (№49): „სცენისმოყვარენი შექსპირის დრამის „შეილოკის“ წარმოდგენას აპირებენ ჩვენს თეატრში ამ მოკლე დროში“.

თუ არ ვცდებით, ეს პირველი დრამატული თხზულება იქნება შექსპირისა ქართულ ენაზედ წარმოდგენილი და ამიტომ სანატრელი, რომ ეს ინგლისის გენიოსი – დრამატურგი არ შეარცხვინონ ჩვენი საზოგადოების წინაშე ჩვენმა სცენისმოყვარეებმა“ (7,3).

1878 წლის 3 აპრილს ტფილისში, საზაფხულო თეატრში დაიდგა „ვენეციელი ვაჭარი“, რასაც რეცენზიებიც მოჰყვა. ქართული პროფესიული თეატრის დაარსების შემდგომ მიხეილ პეტრეს ძე ბებუთაშვილის რეჟისორობით განახლდა სპექტაკლი. პიესა დასში გ. ყიფშიძეს წააკითხა და შემდეგ მსახიობებს დაავალა, შინაგ გულდასმით გასცნობოდნენ მას (8,76). პიესა დაიდგა 1881 წელს, შეილოკის როლს კოტე ყიფიანი თამაშობდა.

1904-1915 წლებში „ვენეციელ ვაჭარში“ შაილოკის როლს ცნობილი ქართველი მსახიობი ლადო მესხიშვილი ასრულებს ქუთაისის თეატრის სცენაზე.

1916 წლამდე „ვენეციელი ვაჭარი“ დიმიტრი ყიფიანის თარგმანით იდგმებოდა. ამის შემდეგ გავიდა 30 წელი და აი, 1946 წელს გამოდის შექსპირის ორი პიესა „რომეო და ჯულიეტა“, „ვენეციელი ვაჭარი“, შესანიშნავი ქართველი ანგლისტის, ვახტანგ ჭელიძის, თარგმანით. აღნიშნული თარგმანი პოეტურია. მწერალმა და საზღვარგარეთის ლიტერატურის ისტორიკოსმა ოთარ ჩხეიძემ ჟურნალ „მნათობში“ (1946 წლის №11), შესანიშნავი შეფასება მისცა ჭელიძისეულ თარგმანს: „შექსპირის ტრაგედიების თარგმნის დროს ყველაზე ძნელია პათოსის შესატყვისი ნიუანსებით გადმოცემა. „რომეო და ჯულიეტა“ და „ვენეციელი ვაჭარი“ ორი სხვადასხვა ყაიდის ნაწარმოებია, მაგრამ მათ აერთიანებთ ტრფობისა და შურისძიების მძაფრი ვნება. რარიგ დახვეწილადაც არ უნდა გადმოიცეს დიალოგი, ან შექსპირის სხვა დრამატული ხელოვნება, თუ ამასთან არ იქნა აღსაქმელი რომეოსა და ჯულიეტას გრძნობის პათოსი, შაილოკის შურისძიების პათოსი, ძნელი გახდება ქართველი მკითხველისათვის საერთო განწყობილების დაჭერა და ათვისება. აქ ვ. ჭელიძე ქართული პოეზიის დიდ ტრადიციებს ემყარება“ (9,146).

ვ. ჭელიძის თარგმანი რამდენჯერმე გამოიცა. იგი შევიდა უ. შექსპირის ხუთტომეულის მეორე ტომში (1985 წელს). ხელოვნებათმცოდნე ნადია შალუტაშვილმა მის თარგმანს დიდი შეფასება მისცა, თუმცა დღემდე დ. ყიფიანისა და ვ. ჭელიძის თარგმანების შედარებითი ანალიზი არ შესრულებულა თარგმანის თეორეტიკოსების მიერ. შედარებისათვის მოვყავს უ. შექსპირის პიესის „ვენეციელი ვაჭრის“ თარგმანის (დ. ყიფიანისა და ვ. ჭელიძის) ნაწყვეტები.

ნაწყვეტი III მოქმედების პირველი სურათიდან

დ. ყიფიანის თარგმანი:

(„მნათობი“, 1872 წ. №3, გვ. 7)

შეკლობა – ეგევ კიდევ ერთი

ცუდი საქმე ჩემთვისა. ახალი კოტრი, ახალი

ბედოვლათი, რიალტოში

რომ თავის გამოჩენას ვეღარ

გაბედავს, - ახლა მთხოვარი, -

გუშინ რომ ბაზარში

გამოჩიმული დაბრძანდებოდა!

თავის თამასუქს უფრთხილდეს ისა,

ქრისტიანული სიბრალულოთ, რომ
უსარგებლოთ არიგებდა თავის ფულსა –
თავის თამასუქს უფრთხილდეს ისა.

სალარინო – როგორა? – მე დაშინებული
ვარ, ვადაც რომ გადააცილოს,
ხორცს მაინც არ მოსთხოვ,
რისთვის უნდა გამოგადგეს მერე?

შეგლობა – სათევზაო კავზე აგებისათვის!
სულ რომ არაფრისთვის არ გამომადგებოდეს,
პასუხად ხომ ივარგებს, რასაც ის
მლანძღავდა და მათრევდა ხოლმე
ქვეყანას შემადულა-ის რომ არ
გადამკიდებელიყო, ახლა ნახეთ,
მილიონით წინ ვიქნებოდი მოგებაში.

ვ. ჭელიძის თარგმანი:

შაილოკი

აქაც მიმუხტლა ბედმა. გაკოტრებული! ბედოვლათი! რიალტოზე გამოჩენას ვედარც კი ბედავს.
მათხოვარი! როგორ გაბღენძილი დასეირნობდა ბაზარზე! ის ურჩევნია, თამასუქს ნუ დაივიწყებს!
მევახშეს მეძახოდა... ის ურჩევნია, თამასუქს ნუ დაივიწყებს! ქრისტიანული თავაზით ასესხებდა
ფულს,... ის ურჩევნია, თამასუქს ნუ დაივიწყებს!

სალერიო

კიდეც რომ ვერ გადაიხადოს დროზე, დარწმუნებული ვარ, ხორცს არ მოსთხოვ. აბა, რა მოსახმარია
მისი ხორცი.

შაილოკი

ანკესზე გამომადგება თევზის მისატყუებლად: თუ სხვას ვერაფერს დაანაყრებს, შურისძიებას ხომ
მაინც გამიძღებს, მუდამ მლანძღავდა, ვაჭრობაში ნახევარი მილიონი მაინც დამაკარგვინა.“ (უ. შექსპირი,
თხზ. ტ. II, თბილისი, 1985, გვ.254).

როგორც მკვლევარი ე. დავითაია აღნიშნავს, კოტე ყიფიანმა შეილოკის სახეში ამოიკითხა ძუნწის
განზოგადებული სახე, ამავედროულად თავისი გმირის სახეში მან ჩააქსოვა ებრაელი ხალხის ეროვნული
უბედურება, რომ შეილოკი ის ტრაგიკული გმირია, ძველ კანონებს ჩაბლაუჭებული რომ იბრძვის
მარტოდმარტო საკუთარი და თავისი ხალხის ინტერესების დასაცავად, ამისთვის ფულსაც კი არ
იშურებს. შეილოკი ყიფიანისათვის ტრაგიკული გმირია. მსახიობს ამ როლში ჩაუქსოვებია თავისი
მოქალაქეობრივი მიდგომა: „ყიფიანი, როგორც დაბეჩავებული, პატარა ერის წარმომადგენელი, შეილოკის
სახეში პირად პროტესტს ავლენდა ცარიზმის მიმართ და უთუოდ ამიტომაც იყო ასე მახვილი. ნაცვლად
იმისა, რომ შეილოკის მარცხი ცხოვრების ახალი კანონების გამარჯვების ზეიმი ყოფილიყო, იგი
სპექტაკლში აღიქმებოდა, როგორც რასობრივი უთანასწორობის შედეგი“ (8,80).

ჩვენთვის უცნობია, როგორ ასახიერებდნენ შაილოკის როლს მისი პირველი (დიმიტრი ფადავა) და
შემდეგი (ლ. ალექსი – მესხიშვილი) შემსრულებელნი (ერთი რეცენზიით, მესხიშვილი აჩვენებს
შაილოკის დადებით მხარეებსაც). ერთი კი ცხადია, შაილოკის როლით კოტე ყიფიანი ქართული სცენის
ისტორიის „ოქროს ფონდში“ შევიდა.

თითქმის 100 წლის დუმბილის შემდეგ „ვენეციელი ვაჭარი“ კვლავ ამეტყველდა ქართული თეატრის
სცენაზე. სოხუმის თეატრის ერთ-ერთმა უკანასკნელმა მოჰიკანმა, რომანტიკოსმა რეჟისორმა დიმიტრი
ალექსიძემ დადგა იგი და მთავარ როლს ასრულებდა მსახიობი გოგი ქავთარაძე, ამჯერად უკვე ვახტანგ
ჭელიძისეული თარგმანის გამოყენებით. რეჟისორმა შექსპირის ექსტენსიური სამყარო ინტენსიური
გახადა. ორი მთავარი გმირის კონფლიქტი აქცია სპექტაკლის გულად და გაშალა მოქმედება ვენეციური
კარნავალის ფონზე.

„ამ კონფლიქტს სოციალურ მოტივთან ერთად წარმართავს რენესანსული ეპოქისათვის
დამახასიათებელი ბრძოლა სამართლიანობისათვის, ჰუმანიზმის მაღალი იდეალებისათვის “ – (10,18)
წერდა ხელოვნებათმცოდნე ნოდარ გურაბანიძე.

გ. ქავთარაძის შაილოკი, შავ კოსტიუმში გამოწყობილი ამაყი, თავდაჯერებული, ოდნავ დაძაბული,
ხელში ოქროს კრიალოსნით დააბიჯებს სცენაზე. მისი ღიმილი, ხელის ჟესტი ცენტრალურ ფიგურად
აქცევს მსახიობს.

მსახიობი გვიჩვენებს რთულ და ტრაგიკულ სახეს, არსად კარგავს ზომიერებას, როდესაც
გამწარებული შაილოკის ხელში კრიალოსანი გაწყდება, ოქროს მძივები გაიფანტება, ნიღბიანი ხალხი

მაშინვე იწყებს მათ აკრეფას, ზევიდან კი დაჰყურებს შაილოკი. ერთხანს გაოგნებული, შემდეგ სარკასტულად ახარხარებული, დემონივით წამოიძვრება და გამარჯვებულივით ტოვებს სცენას.

აქ უეჭველია ვ. ჭელიძისეული თარგმანიც ამდაფრებს პიესის მთელ მსვლელობას. მასში არ იგრძნობა შენელება, მიყუჩება, სიმდორე.

რაც შეეხება პიესის მთავარი მოქმედი პირის, შაილოკის, სახელს, მან ქართულ თარგმანში ტრანსფორმაცია განიცადა: შევლობა-შეილოკი – შაილოკი. ცვლილებას განიცდის სხვა პერსონაჟთა სახელებიც: სალერიო-სალარინო.

ამკარა, „ვენეციელი ვაჭრის“ ქართულ თარგმანსა და სცენოგრაფიაში დამკვიდრებამ ცხადყო, როგორც უ. შექსპირის უზარმაზარი პოპულარობა ცივილიზებულ სამყაროში, ისე მისი პიესის საინტერესო ინტერპრეტაციის შესაძლებლობაც.

ლიტერატურა:

1. ნ. ორლოვსკაია, „დიმიტრი ყიფიანი – შექსპირის მთარგმნელი“, კრებ. „ქართული შექსპირიანა“ ტ. 2, თბილისი, „ლიტერატურა და ხელოვნება“, 1964;
2. ნ. ორლოვსკაია, „ქართული შექსპირიანას სათავეები“, კრებ. „შექსპირის სამყარო“, თბილისი, 2013;
3. გ. გაჩეჩილაძე, „მხატვრული თარგმანის თეორიის შესავალი“, თბილისი, „განათლება“, 1966;
4. ნ. ყიასაშვილი, „შევლობადან შაილოკამდე“, ჟ. „თეატრალური მოამბე“, 1984, №4;
5. ლ. გუგუნივა, „შაილოკის სახის კრიტიკული გააზრება ქართულ პრესაში“, ჟ. „თეატრალური მოამბე“, 1990, №6;
6. ე. გაბაშვილი, „ქართული თეატრის ბუდე“, ჟ. „თეატრი და ცხოვრება“, 1925, №6;
7. „ჩვენ გვითხრეს“, გ. „დროება“, 1878 №49;
8. ე. დავითაია, „კოტე ყიფიანი შეილოკის როლში“, ჟ. „საბჭოთა ხელოვნება“, 1870 წ. №4;
9. ო. ჩხეიძე, „შექსპირის ახალი თარგმანები“, ჟ. „მნათობი“, 1946 წ. №11;
10. ნ. გურაბანიძე, „მკაცრი სამსჯავრო“, ჟ. „საბჭოთა ხელოვნება“, 1984 წ. №9.

ONE OF THE WILLIAM SHAKESPEARE'S PLAYS IN GEORGIAN CULTURE

Tamar Gogoladze Gori State Teaching University, Professor

Lela Khubuluri, Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, PhD Student

RESUME

The creative work of W. Shakespeare is well known for Georgian society. The new Georgian school of translation was developed on the translations of plays by Shakespeare. These translations were followed by staging them in the Georgian renaissance theatre since the 70s of the XIX century.

Translation of creative work of W. Shakespeare began in the 40s of the XIX century. The translator was a well-known writer and public man Dimitri Kipiani. The translations of three plays (“Romeo and Juliet”, “The Two Gentlemen of Verona” and “The Merchant of Venice”) belong to him. D. Kipiani knew Russian, French and English. “The Merchant of Venice” was translated in 1872 from English, namely from Routledge and H. Stanton’s edition of 1857 and it was published in the magazine “Mnatobi” #3. The researchers (M. Orlovskia, M. Odzeli) note that these translations belong to the first period of translation and it can be evaluated from historical point.

Unfortunately the critical letters published in the newspapers of that period give low evaluation to these performances and the reasons of that can be traced back to the translation.

This version of translation was assumed as a basis of a performance named as “Shylock” presented in the repertoire of Georgian theatre in 1870-1879. In 1882 the actor Kote Kipiani chose “The Merchant of Venice” for his benefice. On the next year of the translation the cast of amateurs staged “The Merchant of Venice” in Bandza.

“The Merchant of Venice” was translated for the second time by a well-known translator Vakhtang Chelidze in 1946 and it was published in the collection of works “William Shakespeare, Romeo and Juliet, the Merchant of Venice”. The performances of the following period were done by these translations and had a great success.

გაბაასების ჟანრი ისტორიული სინამდვილის წარმოსახვის საუკეთესო ფორმა არჩილ მეფის პოეზიაში

თენგიზ გუმბერიძე, აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, ასისტენტ-პროფესორი
E-mail: gumberidze.60@mail.ru

ჩვენი ქვეყნის არსებობის ხანგრძლივ ისტორიაში XVII საუკუნე, განსაკუთრებით კი მისი I ნახევარი ერთ-ერთი ყველაზე რთული მონაკვეთია, რაც დაკავშირებული იყო ამ საუკუნის გარიჟრაჟიდან მეზობელი სპარსეთის სახელმწიფოს გაძლიერებასთან შაჰ-აბას I-ის დროს, რომლის სახელიც ჩვენი ხალხის ცნობიერებაში სისხლისმსმელი ტირანის სიმბოლოდ დამკვიდრდა.

წარმოდგენილი იქნებოდა, რომ ეს უმნიშვნელოვანესი მონაკვეთი მარტო ისტორიულ ქრონიკებს შემოენახა და ქართულ მწერლობას სიტყვა არ ეთქვა მასზე. ამ მხრივ გამორჩეულია არჩილ მეფის (1647-1713 წწ.) პოემა “გაბაასება რუსთაველისა და თეიმურაზისა” (მეორენაირად მას “თეიმურაზიანსაც” უწოდებენ). მეფე-პოეტი არჩილი “შესანიშნავ ხერხად იყენებს რუსთაველისა და თეიმურაზის გაბაასებას, რათა დაპირისპირების გზით ნათელი წარმოდგენა მოგვეცეს საქართველოს ისტორიაზე, როგორც მისი დიდების, ასევე მისი დაკნინებისა და ავბედობის ეპოქაზე” (ქართული ლიტერატურის ისტორია, ტ. II, 1966, 386). შაჰ-აბასის შემოსევის შედეგს ნათლად წარმოგვიდგენს პოემის ეს სტრიქონები:

“კახეთი იყო უკაცო, კვერნაქიანად გაღმართი,

ასე მოგვეყრნენ სპარსელნი, ვით ისრაელთა წარმართი”. (ჩვენი საუნჯე, ტ. IV, 238)

რუსთაველთან გაბაასებაში მეფე თეიმურაზი ზედმიწევნით გადმოგვცემს მტრის მუხანათობისა და მზაკვრობის ამბავს. იქვე თამამად უსწორებს თვალს სიმაღლეს და მთელი სიცხადით გვიჩვენებს ქართველ თავად-აზნაურთა ანგარებიან და ეგოისტურ ბუნებას.

ასეთ ფონზე განსაკუთრებულ ინტერესს იწვევს პოემის ის მონაკვეთი, რომელშიც სამშობლოს თავისუფლებისა და გაერთიანებისათვის დიდი მოურავის გიორგი სააკაძის ბრძოლება აღწერილი. ავტორი თხრობას თეიმურაზ I-ის ქართლ-კახეთში გამეფებით იწყებს და ბაზალეთის ომით ამთავრებს. მთხრობელი გახლავთ თავად თეიმურაზი, რომელიც უშუალოდ სააკაძემ გაამეფა ქართლში. პოემის ავტორს არ ავიწყდება დიდი მოურავის სახელთან დაკავშირებული წინა წლების მნიშვნელოვანი მოვლენებიც (ტაშისკარის ომი, ლუარსაბ მეორესთან ურთიერთობა, საქართველოდან განდევნა...) და სათანადოდ აფასებს მათ. არჩილი ცალსახად აღნიშნავს, რომ სააკაძე ქართლის თავადების მოშურნეობისა და შინა ინტრიგების მსხვერპლად იქცა. ცნობილი ფაქტია, რომ სააკაძეს დაუპირისპირდა ქართლის დიდკაცობა, როგორც მდაბიო აზნაურს, მაგრამ უნარმოცილს, აღზევებულს, გამდიდრებულს... როგორც წესი, პოლიტიკურ ამინდს ქვეყანაში მეფესთან ერთად ქმნიდნენ თავადები და არა ყმაგლეხობა, რომელიც ყოველთვის სააკაძის მხარეზე იდგა. ხალხს უყვარდა სააკაძე, როგორც მისი წიაღიდან გამოსული გმირი, უძლეველი მხედართმთავარი, “დიდი პოლიტიკოსი და ფრიად ნიჭიერი კაცი” (ნ. ბერძენიშვილი).

ზოგიერთები პატივისცემით ეპყრობიან ვახუშტი ბატონიშვილის ცნობებს, რომელიც ხშირად, არც მეტი არც ნაკლები, ზიზღითაც კი იხსენიებს მოურავს. სააკაძე ორჯერ აღმოჩნდა ბაგრატიონთა სამეფო სახლთან (ლუარსაბ II, თეიმურაზ I) დაპირისპირებული. მეფე-პოეტი არჩილი დიდი სიმაღლისმოყვარეობით გადმოგვცემს იმდროინდელ ვითარებას, მაგრამ სამართლიანობა მოითხოვს ითქვას, რომ ერთგვარად ბუნდოვანია პოემის ის მონაკვეთი, რომელშიც ავტორი თეიმურაზისა და სააკაძის დაპირისპირებას ეხება. არჩილ მეფე, როგორც ჩანს, თავს არიდებს ამ საკითხის დაწვრილებით განხილვას. ამიტომ მკითხველი მკაფიოდ ვერ ერკვევა დაპირისპირების მიზეზში. თუმცა იმასაც ვითვალისწინებთ, რომ ეპიკური ნაწარმოებისათვის დამახასიათებელ ნიუანსს არ წარმოადგენს ყველა წვრილმანის ზედმიწევნით აღწერა და შედეგის წარმოჩენას უნდა დავჯერდეთ, მაგრამ ამ შემთხვევაში, ვფიქრობთ, რომ სათქმელი მაინც ბოლომდე უნდა თქმულიყო. რა გახდა ბაზალეთის ომის მიზეზი? სააკაძის მედიდურობა, თუ მეფე თეიმურაზის უმაღლესობა. ვის მიუძღოდა ბრალი. აუცილებლად დასაფასებელია, რომ თვით მეფე არჩილი შეეხო ამ საკითხს და თავადების საძულველი სააკაძის საქვეყნო სამსახურსა და თავდადებას ობიექტურად მისცა უდიდესი შეფასება, მაგრამ ეტყობა, რომ საკითხის სრულად წარმოჩენას რაღაც აკლია, სწორედ ეს “რაღაც” არის დღემდე საჩოთირო, საზოგადოების ერთი ნაწილი ეროვნულ გმირად სახავს დიდ მოურავს, მეორე ნაწილს კი მოღალატედ მიაჩნია და აძაგებს მას. არჩილის თანამედროვე პოეტი იოსებ თბილელი სწორედ ამ დაპირისპირების “განუმარტაობის” გამო არჩილ მეფეს საყვედურნარევი ტონით მიმართავს:

“ამ ამბისა განმარტებით არა გქონდა მოხსენება,

ვით გაუწყრა მოურავსა, მეფეს ანუ ვით ენება” (ჩვენი საუნჯე, ტ. 4, 321);

აქედან გამომდინარე კარგად ჩანს, რომ არჩილი თავს არიდებს თეიმურაზ მეფის კრიტიკას. შეიძლება ვიფიქროთ, რომ იგი, როგორც ბაგრატიონი მეფე, თეიმურაზის მხარეს დგას, რაც გასაგებია, მაგრამ მკითხველი ხომ მაინც მეტ სიცხადეს ითხოვს.

მარტყოფზე გამარჯვების, მარაბდის ომისა და ქსნის ხეობაში სპარსელთა განადგურების შემდეგ შაჰის მიზნები განუხორციელებელი დარჩა. ახლა ერთიანობა ჰაერით საჭირო იყო, მაგრამ ვერა და ვერ შეინარჩუნეს სიმშვიდე. ამჯერად არეულობის თავი და თავი თეიმურაზსა და სააკაძეს შორის ჩამოგდებული მტრობა გახდა.

სააკაძის დაპირისპირება თეიმურაზ მეფესთან ერთობ საკამათო საკითხია. სააკაძე მაშინ განუხომელი ავტორიტეტით სარგებლობდა მთელს აღმოსავლეთ საქართველოში და არა მარტო იქ. შეეძლო მეფის გვირგვინიც დაედგა თავზე, მოსახლეობის დიდი ნაწილიც გაჰყვებოდა და მოქიშპე თავადებზეც იყრიდა ჯავრს, მაგრამ მან ადვილად დაძლია შურისძიების გრძნობა. მეზობელ თავადებს, რომლებმაც გადაუწყვეს სახლ-კარი, შეუკრეს გასაქცევი გზები და გაწირეს მოსაკლავად, აპატი - ახლა არის მტრობის დროო. ამის შემდეგ გაანადგურა 30-ათასიანი სპარსული ურდო მარტყოფზე და გათავისუფლებული ქართლ-კახეთის მეფედ გონიოს ციხეში თავშეფარებული ბაგრატიონი თეიმურაზი მოიწვია.

ცნობილია, რომ ლუარსაბ მეფის დროს ქართლიდან განდევნილი მოურავი ირანს გადაიხვეწა და შაჰს მიუვიდა. ირანის მბრძანებელმა დიდად გაიხარა და სააკაძე თავის სამსახურში ჩააყენა. სააკაძის მონაწილეობით დაიპყრო ავღანეთი, წარმატებულად ებრძოდა ინდოეთსა და თურქეთს. კახეთის ასაოხრებლად მომავალ შაჰს სააკაძეც თან ახლდა, რის გამოც ხშირად ისმის საყვედური, რომ იგი მონაწილეობდა კახეთის აოხრებაში. ახლახან ერთ-ერთ ინტერნეტ-ბლოგში გამოქვეყნებულ წერილში - “გიორგი სააკაძე - გმირი თუ მოღალატე” - ავტორი კახეთის აოხრებაში მონაწილეობისათვის აძაგებს დიდ მოურავს და აღნიშნავს, რომ კახეთის ლაშქრობაში მონაწილეობას მაშინ თავი აარიდა შირაზის მმართველმა ქართველმა ალავერდი-ხანმა უნდილაძემ. თუ აღნიშნული წერილის ავტორს ნამდვილად ჰგონია, რომ უნდილაძემ თავი აარიდა და ეს შაჰის სურვილის წინააღმდეგ მისი ნების გამოხატულება იყო, ხოლო სააკაძე საკუთარი სურვილით ისწრაფოდა კახეთისაკენ, ვიტყვით, რომ უმართებულოდ მიგვაჩნია ამ საკითხის ასე წარმოჩენა. უნდილაძეს თავისი საქმე და სამსახური ევალა შაჰის კარზე, სააკაძეს - თავისი. ამასთანავე, უნდილაძეები იმდენად გათათრებული იყვნენ, აქ აღარც კი ახსოვდათ მათი ქართველობა. ისინი სპარსეთის მკვიდრნი გახლდათ, მათ მიმართ შური და ბოღმა აღარავის გააჩნდა ჩვენში. მათ დიდი გავლენა ჰქონდათ მთელს ირანზე და უშუალოდ შაჰ-აბასზეც, სარგებლობდნენ შაჰის განსაკუთრებული პატივისცემით, მაგრამ ნუ დაგვავიწყდება, რომ იმამ ყული ხან-უნდილაძეს, რომელმაც დამსახურებულად გადაიბარა მამის (ალავერდი-ხანის) ყველა ტიტული და მიაღწია უდიდეს წარმატებას, თეიმურაზის შვილების წამებაზე ხელის აღება ორჯერ ურჩევია შაჰისთვის. პოლიტიკურ-დიპლომატიური თამაშების დიდოსტატ შაჰსაც ორჯერვე “შეუსმენია” პირველი ვეზირის რჩევა, მაგრამ მესამედ მაინც თავისი გაუტანია. აქვე გავიხსენოთ, რომ ირანის შაჰმა უშუალოდ უნდილაძეს დაავალა ქეთევან დედოფლის წამება. უნდილაძემ თავი ვერ აარიდა შაჰის ბრძანებას და აწამებინა თეიმურაზის დედა. ეს შაჰის სურვილი იყო. პირველმა ვეზირმა უნდილაძემ ქეთევანის სიკვდილით დასჯასაც კი ვერ მიაღწია, რათა არ დაეშანათ და არ დაესახიჩრებინათ უდანაშაულო ქართველი დედოფალი. მიუხედავად ამისა, შეიძლება ვთქვათ, რომ მას თეიმურაზმა “გაუგო”, უფრო მეტიც, თეიმურაზი უნდილაძეს აქებს:

“შირაზის ხანის ქებასა ვერ იტყვის ბრძენთა ენანი,

მდაბალი ტკბილი მოწყალე, აქებენ სრულად ქვენანი...” (თეიმურაზ I, გვ. 130).

უნდილაძეს უცდია შაჰის დარწმუნება დედოფლის წამების უსაფუძვლობაში, მაგრამ ეს შეუძლებელი გამხდარა. კიდევ დაუნანია: “თეიმურაზის დედასა, ვით ვკადრო უკადრონია”. ამას გვიყვება თავად თეიმურაზი, მონათხრობი ამბების საფუძველზე. სააკაძეს არავინ აღმოაჩნდა ასეთი გამგები. მას ხომ მდაბიოდ თვლიდნენ. მაგრამ იყო “ფრიად ნიჭიერი” და დიდი უნარის მქონე. ეს კი შურით უხეთქდათ გულს. უსაფუძვლოა იმის თქმა, რომ უნდილაძემ თავი აარიდა კახეთში ლაშქრობას. თუნდაც ასე ყოფილიყო, ამით ვერ დავამძიმებთ სააკაძის ბრალს, შაჰის ჯარში მრავალი ქართველი ირიცხებოდა, ვერც მათ აარიდეს თავი კახეთში ლაშქრობას, მაგრამ პასუხს მხოლოდ სააკაძეს ვთხოვთ.

მეფე-პოეტი არჩილი ვრცლად გვიყვება შაჰ-აბასის მიერ კახეთის აოხრების ამბავს, მაგრამ მოურავის სახელს ერთხელაც არ ახსენებს. ისიც გასათვალისწინებელია, რომ არჩილის პოემის მთავარი პერსონაჟიც და ამბის მთხრობელიც აოხრებული კახეთის მეფე თეიმურაზი გახლავთ. არავითარი ბრალდება სააკაძისადმი. პოეტ არჩილს გააჩნია ნამდვილი მეფური ხედვა, საკითხის მთელი სივრცით დანახვის უნარი. კარგად ესმის, სააკაძე ვერ შეაფერხებდა შაჰს და იმხანად ირანის სახელმწიფო პოლიტიკის წინააღმდეგ ვერ წავიდოდა (ამის საშუალება მას მიეცა მარტყოფში და წარმატებითაც გამოიყენა იგი). ვეფხისტყაოსანი ტარიელისა არ იყოს - “დამეშალა, ვერ დავშლიდი დამრჩებოდა

უმცერებად” - თქვა მან ნესტან-დარეჯანის გათხოვებასთან დაკავშირებით გამართულ დარბაზობაზე და დაელოდა ხელსაყრელ დროს.

ზოგიერთებმა სააკაძე მოღალატედ შერაცხეს, მაგრამ მისგან წინააღმდეგობის გაწევა ან ომში მონაწილეობაზე უარის თქმა წარმოუდგენელ ფაქტად მიგვაჩნია. მაშინ სააკაძე უნდილაძეების მიერ მყარად “ფეხმოკიდებული” ჯერ კიდევ ვერ იქნებოდა შაჰის კარზე, იგი იმთავითვე დაკარგავდა შაჰის ნდობას, თავსაც დაილუპავდა და შემდეგ იქნებ მარტყოფის გმირიც კი აღარ გვყოლოდა. სააკაძის დიდ მოხერხებულობასა და დიპლომატიურ ნიჭზე მეტყველებს შაჰისგან ნდობის მოხვეჭა. მეფე არჩილმა ეს ყოველივე სხვაზე უკეთ უწყობდა. ამიტომაც არ განსჯის იგი სააკაძის მონაწილეობას კახეთის აოხრებაში. მით უმეტეს, ვიმეორებ, ამბის მთხრობელი აოხრებული კახეთის მეფე თეიმურაზია. უდავოა, პოეტ არჩილს მიაჩნდა, რომ იმდენი გმირობის ჩამდენი მოურავი პატრიოტი იყო. არჩილი გრძნობს, რომ სააკაძე კახეთში საკუთარი სურვილის წინააღმდეგ მოქმედებდა. მარტყოფის კატასტროფამ უკიდურესად გააცოფა შაჰ-აბასი, მთელს სპარსეთში ითხზებოდა საძულველი ამბები დიდი მოურავის შესახებ. კარის მსახურები ჩვენშიც ბევრ გამოგონილს მიაწერდნენ მის სახელს, მაგრამ არასოდეს ცდებოდა სახალხო აზრი, მისთვის ხომ ყოველი მოჩვენებითი და თავსმოხვეული ფაქტი დროებითია და საბოლოოდ ყველაფერს არქმევს თავის სახელს. სრულიად ქართლის მოსახლეობა და, არა მარტო ის, უდიდეს სიყვარულს გამოხატავდა და გამოხატავს სააკაძის მიმართ, ვინაიდან ბოლომდე არც ლუარსაბ მეფის სიკვდილში მონაწილეობისა სჯერა და არც კახეთის აოხრებით მისი დაინტერესებისა, მით უფრო, რომ უცნობია, ფაქტობრივად, როგორი როლი შეასრულა სააკაძემ აღნიშნულ მოვლენებში.

არჩილი “გაბასებაში” შაჰის დევნისა და მტრობისაგან შეჭირვებულ თეიმურაზს ასე ათქმევინებს:

“თუ მე მაბრალეს პაპისას ძველს რასმე დანაშაუვსა,

ლუარსაბ მეფეს რადლა ჰკლავს, პირად მზეს, არ თუ შავებსა” (ჩვენი საუნჯე, ტ. IV, გვ. 189)

აქ მინიშნებითაც კი სააკაძის ბრალი ხსენებული არ არის. ლუარსაბ მეფის სიკვდილის მოურავზე დაბრალება, აქაც და სპარსეთშიც, სააკაძესთან დაპირისპირებული ძალების შეთხზულს ჰგავს (ევროპელი მისიონერების ცნობებიც მათზე დაყრდნობითაა გაზიარებული). ლუარსაბ მეფის მკვლელობის სააკაძეზე დაბრალება ხელს აძლევდა მოშურნე თავადებს. ექვნიან და პატივმოყვარე თეიმურაზს იქნებ თავადაც აღარ მოსდის მოურავი თვალში. იგი ხომ სააკაძემ აღადგინა, ამჯერად უკვე გაერთიანებული ქართლ-კახეთის მეფედ. ამის შემდეგ სააკაძე თეიმურაზისთვის უდავოდ ზედმეტი გახდა და ლუარსაბ მეფის მკვლელობის დაბრალება ხელს უხსნიდა მასთან დასაპირისპირებლად. რასაკვირველია, თეიმურაზი თავს დავალებულად გრძნობდა მოურავის წინაშე, რაც მისთვის უსიამოვნო ფაქტს წარმოადგენდა. მეფემ სიამოვნებით ირწმუნა სააკაძის ბრალეულობა ლუარსაბ მეფის დაღუპვაში. კიდევაც შეთქმულან და მოურავის სიკვდილი განუზრახავთ (ამას მოგვითხრობს იოსებ თბილელი თავის “დიდმოურავიანში”). არჩილ მეფე იმასაც გვამცნობს, რომ თეიმურაზმა ღალატით მოაკვლევინა თავისი სიძე (ქალიშვილის მეუღლე) ზურაბ ერისთავი, რომელმაც სიცოცხლეს გამოასალმა შაჰის მიერ ქართლის მმართველად დანიშნული სიმონ ხანი (გამაჰმადიანებული ბაგრატიონი) და მის ნაცვლად ისევ თეიმურაზი გაამეფა. ზურაბის მკვლელობის მიზეზი, რამდენადაც ცინიკური არ უნდა იყოს, თეიმურაზის ბაგრატიონი ნათესავის - სიმონ-ხანის გამო შურისძიება იყო, მაგრამ “გაბასების” ავტორი აქაც ავ ენებზე საუბრობს და სიმონის მკვლელობა ისევე არ მიაჩნია ზურაბის დაღუპვის ნამდვილ მიზეზად, როგორც ლუარსაბის მკვლელობა სააკაძის ბრალეულობად.

სააკაძე გრძნობდა, რომ ისეთ მტრობასა და შურს, როგორსაც მის მიმართ ავლენდნენ, არ იმსახურებდა. ამავე დროს, მიხვდა, რომ თეიმურაზი საქვეყნო საქმის პატრონი, გაერთიანებისათვის ბრძოლის მესაქე ვერ იქნებოდა და სააკაძემ ისევ ბაგრატიონთა შორის დაიწყო ახალი მეფის კანდიდატურის ძებნა. ომი გარდაუვალი გახდა. სააკაძე მოუნდომებლად შეხვდა ომს. თავად თითქმის არც ჩაბმულა მასში. მოწინააღმდეგე მხარემ მისი ამ ომში უცილობელი სიკვდილი დაგეგმა. ვალდებულების მკისრებელიც (ედიშა ვაჩნაძე) ძალზე იკვებინდა, რომ სააკაძეს პირისპირ შეხვდებოდა და ბოლოს მოუღებდა, მაგრამ მრავალ ომში ნაცადმა სააკაძემ თავად ჩამოაგდო იგი ცხენიდან, სასიკვდილოდ დაჭრილი.

სირცხვილის გრძნობას იწვევს ის ფაქტი, რომ სააკაძის ადგილი არ აღმოჩნდა ქართლში. როგორც ჩანს, ბევრი რამ სათქმელი თავის დროზეც არ თქმულა. იმ დროის “მემატიანეები... თეიმურაზ პირველის შთამომავალთა ინტერესებს ითვალისწინებენ და აშკარად უწევენ ანგარიშს” (ჯანსუღ ღვინჯილია, 1989, 81). სააკაძის დაუოკებელი ლტოლვა საქართველოს გაერთიანებისაკენ საგულდაგულოდ მიჩქმალულია. ამ საკითხის წინ წამოწევა თავიანთ სათავადოებში “გამეფებულ” არც ერთ დიდებულს ხელს არ აძლევდა. ისეთი ფაქტების მოხმობაც შეიძლება, როცა თვით მეფეც კი შეწინააღმდეგებია ქვეყნის გაერთიანების იდეას. არჩილ მეფე გარკვევით საუბრობს სპარსეთიდან ქართლში მომავალი დიდი მოურავის გეგმაზე, რის შემდეგაც წერტილი უნდა დაესვას მოშურნეთა მიერ გავრცელებულ, მისი ღირსების დამამცირებელ, ჭორებს შაჰის შიკრიკის ხელში აღმოჩენილ წერილს რომ უკავშირებენ, რომელშიც ირანის მბრძანებელი

ყარჩიხა-ხანისაგან მოურავის მოკვეთილ თავს ითხოვდა. თითქოს ამის შემდეგ გადაუდგა სააკაძე შაჰ-აბასს. ზაგრატიონთა სახლის წარმომადგენელი მეფე არჩილი აღტაცებულია სააკაძის მამულიშვილური თავდადებით, რომელმაც საქართველოსთვის გაწირა შვილი. დაიყოლია ზურაბ ერისთავი და მანაც გაწირა თავისი მეუღლე, რომელიც პაატა სააკაძესთან ერთად ირანში დაიტოვეს მძევლად. “გაბასების” ამ სტროფების კითხვისას რჩება შთაბეჭდილება, რომ სააკაძე ჩვეულებრივ ადამიანს არ ჰგავს. იგი სხვაგვარად ფიქრობს და აზროვნებს. მან გასწია უდიდესი რისკი - მარცხის შემთხვევაში ქვეყანაც დაიღუპებოდა და შვილიც უშედეგოდ გაწირული დარჩებოდა. სააკაძის მსგავს საქციელს მხოლოდ განსხვავებული ღირებულებების მქონე ადამიანი თუ ჩაიდენდა. მეფე-პოეტ არჩილს სწორედ ასე მიაჩნია და გვიბარებს, შთამომავლობას გადაცემთ სააკაძის ამ საარაკო გმირობის ამბავი:

“ესე საქმე მოურავმა უცხო ქნა საკვირვალად,
ვით შემართა ამ საქმესა, თუცა არის გულად რვალი!
ეს ყველასგან უძნელეა, სხვა სახელიც ქნა მრავალი,
უსაცილოდ მართალია, არ ტყუილი, არ საკრძალი.
სახელისთვის მათ ცოლ-შვილი ორთავ დათმეს-ეს იცოდეთ,
ვინ არ მიჰყვით მათ საქმესა, არ იცით რომ დიდად სცოდეთ?
რჯულისა და ქვეყნისათვის რა იქნების, რასაც ჰყოფდეთ?
აწც ეს ქენით ქართველებო, ანდერძავით შვილს ეტყოდეთ” (ჩვენი საუნჯე, ტ. IV, 217).

დიდი მოურავი მალე ხელმეორედ იქცა ლტოლვილად. ამჯერად იგი თურქეთს გადაიხვეწა. სულთანმა დიდი პატივით მიიღო და ერთ-ერთი პროვინცია ჩააბარა საგამგებლოდ. მალე გაითქვა სახელი, მაგრამ შურმა იქაც იჩინა თავი. არჩილი აღარ აგრძელებს სააკაძის თურქული თავგადასავლის თხრობას და მხოლოდ მისი აღსასრულის შესახებ გვამცნობს:

„იქაც ბევრი სახელი ქნა, მაგრამ თავს გარდავევლები,
იქ დახოცეს ქიშპობითა, ვეზირმა ქნა ეს ნახვები“ (ჩვენი საუნჯე, ტ. IV, 232).

ამრიგად, მე-17 საუკუნე მალევე მძიმე, ხოლო მისი 1-ლი ნახევარი ერთ-ერთი ყველაზე ტრაგიკული მონაკვეთი იყო ჩვენი ქვეყნისთვის, თუმცა სპარსეთის მბრძანებელმა მიზანს ვერ მიაღწია, ვინაიდან ქართველმა ხალხმა დიდი მოურავის თაოსნობით შეძლო ამ ურთულეს ვითარებაში გაერთიანება, საკადრისი პასუხი გასცა შემოსეულ მტერს და შეინარჩუნა ეროვნული თვითმყოფადობა.

ლიტერატურა:

1. თეიმურაზ პირველი, თხზ. სრული კრებული, პირველი გამოცემა, „ფედერაცია“, თბ., 1933.
2. ქართული ლიტერატურის ისტორია, ტ. II, გამომც. “საბჭოთა საქართველო“, თბ., 1966.
3. ღვინჯილია ჯ., “გიორგი სააკაძის პიროვნება“, გამომც. “მერანი“, თბ., 1989.
4. ჩვენი საუნჯე, ტ. მე-4, გამომც. “ნაკადული“, თბ., 1960.

TALKING GENRE -THE BEST WAY TO PRESENT HISTORIC REALITY IN KING ARCHIL'S POETRY

Tengiz Gumberidze, Akaki Tsereteli State University, Assistant Professor
RESUME

The main characters of the Poem “Talking of Teimuraz and Rustaveli” _ King Teimuraz I and the main representative of Georgian poetry Shota Rustaveli dispute with their own poetic imagination. King Teimuraz beside poetry has a lot of other. He describes his difficult reign in details, with the first period coincides with the era of the rise of Shah Bass I in Persia. Teimuraz I views details of destroying of Kakheti by Shah Bass. In the poem of King Archil is described the event Teimuraz I moved to West Georgia, treacherousness and extreme evil of enemy, entering of Iran's army in Kartli region, attempt of destruction of the area... Shah's far-reaching plan for conquering of Georgia resisted the Great Nobleman of Kartli _ Giorgi Saakadze. He fought and defeated 30 000 troops of Shah Abbas on the Valley of Martkopi and invited Teimuraz I to reign in Kartli and Kakheti region. Shah's planes were destroyed finally but disagreement emerged between Teimuraz and Saakadze, what was highly detrimental for Georgia.

King Archil deeply appreciates patriotic devotion of the Great Nobleman. He does not repeat any charge established by jealous princes and Bagrationi Royal Family, which we consider them astendentious. But the author of the poem leaves without any response the purpose of Bazaleti Fight and we think that the author respects Teimuraz I royal honor and defends his position.

King Teimuraz was the debtor of Saakadze, which was against of his Royal ambition and decided to get rid of him, which was approved with great pleasure by princes of Kartli. Saakadze felt that Teimuraz had not ability to

reunion of the country which was the ideal dream of Saakadze. That's why he began to look for the new king among Bagrationi Royal Family and the war was inevitable.

A feeling of shame causes the fact that there was no place for Saakadze in Kartli. He knew that he did not reserve that envy and jealous, which was against him. The chronicler thoroughly hid Saakadze's idea of reunion of Georgia. Saakadze has done a great risk, took all the pain in his shoulders and achieved the main goal - the country was saved from ultimate destruction. Saakadze who had gone to Turkey won the great name, but jealous was always with him. According to king-poet Saakadze with small number of people were killed by the order of Turkish vizier.

ტრანსცენდენტური ცოდნის არქეტიპი - გველი მეოცე საუკუნის დასაწყისის ქართულ ლიტერატურაში

ანა დათუაშვილი, გორის სახელმწიფო სასწავლო უნივერსიტეტი, მოწვეული სპეციალისტი

მეოცე საუკუნის 10-იანი წლებიდან მსოფლიო ლიტერატურის ყურადღება ფრიდრიხ ნიცშეს ფილოსოფიურმა ნაშრომმა „ასე იტყოდა ზარატუსტრა“ მიიპყრო, რომელიც წინა პლანზე აყენებდა მითოლოგიას, როგორც ფილოსოფიური აზროვნების მთავარ საშუალებას. ეს იყო ეპოქა, როდესაც კაცობრიობა იწყებდა იმის გააზრებას, რომ ადამიანი სამყაროში მარტოა და საკუთარი თავის იმედად უწევს ყოფნა, ხოლო რელიგია, როგორც მითოსი, მნიშვნელოვანია ფილოსოფიური თვალსაზრისით და გვეხმარება ცხოვრების არსის უკეთ შეცნობაში. ასე წარმოიშვა მოდერნიზმი, როგორც ლიტერატურული მიმდინარეობა.

მთავარი მითოსური ხაზი, რომელიც ნიცშეს და მის მიმდევართა ლიტერატურას ახასიათებს, არის ტრანსცენდენტური ცოდნის მოპოვების წყურვილი. სწორედ ამიტომ ნიცშესათვის ამოსავალი წერტილი ბერძნული მითის არქეტიპებშია დამალული, ამიტომ ეძებს ის ჭეშმარიტებას აპოლონურ-დიონისურ შემოქმედებაში, სინათლე... ხელოვნება და თრობა... რადგან რთულია, არ იყო ნახევრად შეშლილი და მიწვევდა ჭეშმარიტებას, სწორედ დიონისური ჟინი, ვნება და სიშლევე ქმნის ნამდვილ აპოლონურ ხელოვნებას, მითის მთავარი საძირკველი ხომ ცოდნის წყურვილია: ეს არის პრომეთეოსის, იკაროსის, ათენას, არგონავტების და სხვათა მოქმედების მთავარი მიზეზი... სწორედ ამიტომ ისინი საკუთარ გზას ირჩევენ ერთადერთი მიზეზით, მოიპოვონ ცოდნა, რომელიც მათ სიკვდილზე მაღლა დააყენებს.

გველის კულტი უძველესი დროიდან იღებს სათავეს და შემთხვევითი არაა, რომ ის ცოდნასთან ასოცირდება, რადგან ჯერ კიდევ ანტიკურ სამყაროში ის ხელოვნებისა და სინათლის ღმერთის, აპოლონის წმინდა ნიშნად ითვლებოდა. როდესაც ჰერასაგან მიგზავნილი პითონი მოკლა აპოლონმა, ძალიან ინანა, რადგან გველი წმინდად ითვლებოდა და საკუთარი შეცდომის გამოსწორების მიზნით მან დაკრძალა პითონი და მის ადგილას ტამარი ააგო, სადაც მისანი პითია მომავლის ჭეშმარიტებას ამცნობდა ხოლმე მომლოცველებს.

გველები და გველმაკობი იცავდნენ ღვთაებრივ წყაროებს, ოქროს ვაშლებს და კიდევ მრავალ სხვა ცოდნას, რომელთა დაფარვასაც ღმერთები ცდილობდნენ ადამიანებისაგან. სწორედ ამიტომ არაა გასაკვირი, რომ ადამს ვაშლის ჭამისაკენ სწორედ გველმა უბიძგა, მიღმიური ცოდნა ყველასათვის ერთნაირად ასატანი არ არის, სწორედ ამიტომ მას ფაუსტური ცოდნა ეწოდება, ზეცოდნისათვის ეშმაკთან გარიგება. ამიტომ გველი ცალსახა ბოროტებად რომ იყოს, ის მაინც ნებისმიერ მითოლოგიაში წარმოგვიდგება მიღმიური ცოდნის შემნახველ არსებად. აღმოსავლურ რელიგიებში გველი სიბრძნის სიმბოლოა, ანუ ისევ და ისევ საქმე გვაქვს გარკვეული ცოდნის, სინათლის მიღებასთან, ხოლო სიტყვა ლუციფერი ითარგმნება, როგორც სინათლის მომნიჭებელი.

ყველაზე საყურადღებო მითოსური ციკლი, რომელსაც მეოცე საუკუნის დასაწყისის მწერლობამ მიმართა, არის გველისმჭამელის, ხოგაის მინდიას მითი: „ხევსური მინდია ტყვედ ჩაუვარდება ქაჯებს; მათთან ცხოვრებით დაღონებული მინდია თავის მოკვლას გადაწყვეტს და გველის ხორცს შესჭამს, რითაც ქაჯები იკვებებოდნენ. გველის ჭამამ სრულიად სხვა ნაყოფი გამოიღო და მინდია ბრძენ კაცად იქცა“ („ქართული მითოლოგია“, 1992, გვ. 26), როგორც ვხედავთ, ქართულ მითოლოგიაში ქაჯები ფლობენ ტრანსცენდენტურ ცოდნას, რომელზეც ადამიანს ხელი მხოლოდ მაშინ მიუწვდება, როდესაც ქაჯების საკვებს მიიღებს, ანუ როდესაც მისი არსება გაიჟღინთება უცხო, მისთვის შემზარავი საკვებით, თუმცა ეს ცოდნა უკეთეს ადამიანად აქცევს მინდიას. კონსტანტინე გამსახურდიას მოთხრობაში „ხოგაის მინდია“,

მინდია ვაჟკაცი მეომარია, მრავალი ქისტის მომკლავი, კარგი მონადირე და იგავმიუწვდომელი მსროლელი. ოჩოპინტრე შემოხვდა ნადირობისას, ეშმაკს უწოდებს კონსტანტინე ოჩოპინტრეს, რომელიც ასევე დიონისური პერსონაჟია და გარეგნობით ჰგავს სატირს. ოჩოპინტრე გუგულების დახმარებით თეთრ გველებს აჭმევს მინდიას და ამის შემდეგ „მძობა უთხრა ხოგაის მინდიამ ამ ჯიხვებს, ამ არჩვებს, ამ ალალებს, მთის ყვავილებს და ზეგანის რკულებს, მწერელთა ტყვე ბაბაჭუას, იმ მთებს, იმ მზეს, და მთელს ქვეყანას, დამშვენებულს ფერთა სიუხვით.“

მას აღარ უნდა აწ ხევსურული ჯავშანის ჩაცმა, რკინის ჩაბალახიც მოუხსნია ხოგაის მინდიას და მზადაა ყელზე მოეჭიდოს მთელს ქვეყანას, დამშვენებულს ფერთა სიუხვით.“ (კ. გამსახურდია, 1981, გვ. 431)

მაგრამ მინდი, ისევე როგორც მითში იღუპება გველური ცოდნის გამო, ის ხელახლა იშვა გველის ხორცის ჭამის შემდეგ, მაგრამ ეს ცოდნა მისთვის დამღუპველი აღმოჩნდა.

მინდიას ციკლის კიდევ ერთი ნაწარმოები გრიგოლ რობაქიძის დრამა „ლამარია“. გრიგოლ რობაქიძემ გააცნოთ ვაჟა-ფშაველა და მისეული გაორებული მინდია ორ პერსონაჟად წარმოადგინა. მინდია გველის მესაიდუმლეა და ამიტომ ის ფლობს ცოდნას, რომლითაც ის კი არ ორდება, არამედ ხდება უკეთესი. დედაზრი თქმულებისა უნივერსალურია: შემეცნება ქმნის სიყვარულს (ლეონარდოს თეზისი) – სიყვარული ქმნის შემეცნებას (თეზისი პავლე მოციქულისა). „ქართულ მითოსში შემეცნება და სიყვარული მოშვებულ არიან ისე, რომ ლეონარდო პავლეს ავსებს და პავლე ავსებს ლეონარდოს“ (გრიგოლ რობაქიძე).

გველი ხელახლა შობის სიმბოლოა გრიგოლ რობაქიძის „გველის პერანგში“. ისევე როგორც გველი იშობა ახალი პერანგით, ასევე ახლიდან იშობა არჩიხალდ მეკენში, რომელიც ინახავს გამოცვლილ პერანგს გველისას და ასე იძენს მიღმიურ ცოდნას.

საინტერესოა გველის სახე-სიმბოლო ამავე პერიოდის უნიჭიერესი მწერლის, ბასილ მელიქიშვილის მოთხრობაში „გველების ტბა“. ეს მოთხრობაც მინდიას ციკლიდანაა და წარმოადგენს მისტიურ ნოველას ვაჟას მიღმიურ ცოდნაზე, ამ ცოდნის მისაღებად ვაჟა თავად ხტება გველების ტბაში და შემდეგ ამავე ცოდნის საწყისზე ქორწინდება. მწვანე გველია გირხა, გვირგვინოსანი, გველების დედოფალი, ბრმას უწოდებს ვაჟას მელიქიშვილი, ბრმას, რომელიც თავადაც ორდება, როგორც მინდია: „ვარსკვლავებს იქით. მასთან ყოფნის დროს შენ გაუსწარ ასწლებს. გესმოდა ყველა, როგორც მინდიას, მინდიას – გველის მჭამელს. გესმოდა მთის ლაპარაკი, მისი კენესა ნისლის ჩამოხიდვის დროს. გაჰყევით ბექს შენ და მეუღლე. დაიგრიხნენ თქვენს წინ მუხის ფესვები – მათ ნიადაგი გამოსცლოდათ. წყეულო ბედო! მუხა დაენაფოტებინათ – და შენში ჩაჯდა მაშინ მინდია – შემოგეხვიათ ნისლი – მოუმწვარ ხავიწივით გირხა ჩაისვი გულში – მან იგრძნო ნისლების სუსხი. კანკალმა აიტანა“ (ბასილ მელიქიშვილი, „გველების ტბა“) და ემინია იმ ღვთაებრივი ცოდნის, რომელსაც დაეუფლა, მას ზარავს გირხა და თან იზიდავს, გირხა ანადგურებს ვაჟას მიწიერ ცხოვრებას, ხოლო ვაჟა ანადგურებს ყოველ შესაძლო მეტოქეს, გირხა შობს შვილ გველებს, რომელნიც ვაჟას აზროვნების ნაყოფნი არიან, მისი ღვთაებრივი ცოდნის ნაწილები, ავტორი დაემებს გირხას ქალიშვილს ზევას და იმედოვნებს, რომ ოდესმე ვაჟასავით ღვთაებრივ ცოდნას დაეუფლება.

როგორც ინგა მილორავა ამბობს, გველი მელიქიშვილთან ერთდროულად მრავალი სახითაა დანახული და ავტორი ზოგან აჭარბებს კიდევ, რადგან სამყარო გველებით გაავსო, გველებს უკავშირებს იგი მზის კულტს, ადგილის დედას, მიღმიური სამყაროს ცოდნას და ა.შ.

გველების გაკულტება მელიქიშვილთან შემთხვევითი არაა, ქართული მითოლოგია გველს ყოველთვის შემზარავ, მაგრამ ამავე დროს სასურველ არსებად წარმოადგენდა. ქართულ მითოლოგიაში გველი ფლობდა იმას, რასაც ადამიანები ესწრაფოდნენ: განძს, ნატვრისთვალს. მრავალი გადმოცემა არსებობს ადგილის დედაზე, ფუძის მფარველ ღვთაებაზე („გველის თვალი ხმელ ეკალს ანედლებს“; „გველს ამოაქვს საფლავიდან ქუდბედიანი კაცის თვალი“, და სხვ. „ქართული მითოლოგია“, 1992. გვ.120-122).

დღემდე შემორჩენილია რწმენა იმისა, რომ გველის მოკვლა ცუდის ნიშანია, მითები მოგვითხრობს, რომ სახლში შემოსულ გველებს ადამიანები რძეს ასმევდნენ, რათა სახლში ბარაქა ჰქონოდათ, გველის ენას კი ტანსაცმელში იკერებდნენ, რათა ენამოსწრებულნი ყოფილიყვნენ.

საინტერესო პასაჟია ბასილ მელიქიშვილთან ის, რომ ცხვარს სძულს გველი, ანტუან დე სენტ ეგზიუპერის ბატკანსაც გველის არ ემინია, ცხვარი იესოს სიმბოლოა, გველი – დაცემული ანგელოსის. ეს სიმბოლიკა ბიბლიიდან იღებს სათავეს, ხოლო ბიბლიამდე გველის არქეტიპი ჯერ კიდევ ბერძნულ მითოლოგიაში უკავშირდება ბოროტებას, როდესაც ჰერაკლე აკვანზე შემოხვეულ გველებს ახრჩობს. თუ ზვიად გამსახურდიას დავუჯერებთ, ჰერაკლე იესოს უძველესი რემინისცენციაა და გასაკვირიც არ არის, რატომ არ უყვარს ბატკანს გველი.

გველი კლასიკურ, ბიბლიურ თუ ქართულ გადმოცემებში ყოველთვის არის ტრანსცენდენტური ცოდნის სიმბოლო, ანუ იმ პირველსაწყისი ცოდნის, რომელსაც კაცობრიობა დღემდე დაემბნა და ნებისმიერ ეპოქაში იყო მოაზროვნეთა ძირითადი ინტერესის ობიექტი. გველისადმი დამოკიდებულება ისევე გაორებულია, როგორც თავად მინდია, თან სძულთ და თან უნდათ ის საუნჯე, რის მცველადაც მას თვლიან, იქნება ეს სიმდიდრე თუ ნატვრისთვალი. გველისაგან მიღებული პირველსაწყისი ცოდნა მძიმე ტვირთია და მისი ტარება მხოლოდ ერთეულებს, ზეკაცებს ძალუძთ. მას მხოლოდ სიყვარულითა თავის შეწირვით შეუძლია გადრჩეს და იყოს სიკეთის სამსახურში.

გველების შემლოცველნი არიან ტაია შელია („დიონისოს ღიმილი“) და კოჩი ივარდავა („მორდუ“, დემნა შენგელაია). ეს ადამიანები ფლობენ განსაკუთრებულ, ჩვეულებრივი ადამიანებისათვის მიუწვდომელ ცოდნას, რომელიც ერთდროულად აღაფრთოვანებს და აშინებს გარშემომყოფთ. „ხატი იმას არა სწამდა და ჯვარი, ეკლესიაში ქუდი რომ შეგეგდოთ არ შევიდოდა. მწუხრის ზარის გაგონებისას გვერდზე სკვარამად გადააფურთხებდა, თავყანს სცემდა უჟმურთა უჟმურს. თხის ჭურს, გველთა ბატონსა და რაღაც უცხო ღვთაებას, რომელსაც მისნი წინაპარნი ოდესღაც კერაზე ზვარაკად ბავშვებს უკლავდნენ“ (შენგელაია, 1960, გვ. 105). თანასოფლელებს ის სძულთ და თვითონაც გაურბის ხალხს, მაგრამ როდესაც უჭირთ, მას მიმართავენ, რადგან მათთვის უცხო ცოდნის გამო კოჩის შეუძლია განკურნოს ავადმყოფები, სიკეთე მოუტანოს გაჭირვებულ ადამიანებს, მაგრამ, ამის მიუხედავად, ის არავის უყვარს, რადგან ეშინიათ იმის, რაც არ იციან და ერთადერთი რიდი, რის გამოც კოჩიას არავინ ერჩის- შიშია მისი შესაძლებლობებისადმი.

ტაია შელიაც გველების შემლოცველია, მასაც აქვს ის ცოდნა, რაც უგანათლებულებს კონსტანტინე სავარსამისძისათვისაც უცხოა. დედამიწის შემოვლის, ბევრი გზის გაკვალვის, უამრავი ენისა და ფილოსოფიის შესწავლის შემდეგ ხვდება კონსტანტინე, რომ მაინც ვერ შეიგნო შეუცნობელი, მაინც გველების შემლოცველი მორდუ სჭირდება, რომ ამ დაბნეულობიდან გამოვიდეს.

სადაც გველია, იქ განძიცაა განძის მითოლოგიურ ასოციაციებში, ისევ ცოდნის სიმბოლოა დემნა შენგელაის მოთხრობაში „განძი“. საულია ბრჭყვიალმა მიიზიდა ხის ფუტუროსთან, „მთვარის უსიცოცხლო შუქით განათებულ საშინელებას საულიამ თვალი ვერ გაუსწორა. უკან გადაწეულმა და ხელებზე დაყრდნობილმა ექვნებად ასხმულ წითელ გველს შიშით შეხედა“. გველის მოკვლის შემდეგ იმავე ფულუროში საულიამ განძი იპოვა, სულ ბაჯაღლო ოქრო. „რაღაც ლითონის ეს კოკროჭინა ხარატულები მთვარის თეთრ შუქზე ისე მაცდურად ბრჭყვიალებდნენ, თითქოს ეშმაკს თავის უკუღმართ ხელით გამოეჭედა, საგულდაგულოდ აქ შეენახა და გველი დარაჯად მიეჩინა“ (შენგელაია, გვ. 369).

გველები შემთხვევით არ ირჩევენ ოჯახს, სადაც დაბინავდებიან და მფარველობას გაუწევენ, ისინი მხოლოდ ღირსეულთ მფარველობენ. „თვალი მოვიფშვნიტე და მართლაც... ხედავ თავაწეული გველი სწორედ იქითკენ მიისწრაფოდა, სადაც მახვში და თარაშ ემხვარ ისხდნენ წელან საკარცხლულებზე... „ეს სვანური მეზირია, ვეუბნები არზაყანს, -ალბათ ამ ოჯახის მფარველადაა მიჩნეული. არ ესროლოთ არზაყან. მეზირის მოკვლა დიდ უბედურებად ითვლება სვანის ოჯახში“. ქართული მითოსი მოგვითხრობს მეზირის მოკვლის შემდეგ განვითარებულ ამბებს, რომლებიც ყოველთვის უბედურებით მთავრდებოდა.

საინტერესო ვერსიას გვთავაზობს აკაკი ბაქრაძე თავის წიგნში „ფიქრი და განსჯა“, სადაც ის ამბობს, რომ ორი ჰიპოთეტისი მქონე წმინდა გიორგის ხტონური სამყაროს სიმბოლო სწორედაც რომ გველია, ამიტომაც არის, რომ გველი ხანდახან მკურნალობს ადამიანს, ხოლო მისი ღვთიური ცოდნა სწორედაც წმინდა გიორგის ცოდნაა, რომელიც მხოლოდ რჩეულთ გადაეცემათ და მათი ზეადამიანურობის დასტურს წარმოადგენს, თუმცა, როგორც აკაკი ბაქრაძე ამბობს, ვაჟას მინდია და კონსტანტინეს ხოგაის მინდიც ამსოფლიურობამ გადიყოლა და ღვთაებრივი ნიჭი ადამიანურ ვნებებს მძიმე ტვირთად ექცა.

იესო ეუბნება მოწაფეებს: იყავით ბრძენი გველივით და უმანკო მტრედივითო, იესო გველის სიბრძნეს არ უარყოფს, პირიქით, აღიარებს, რომ ეს დიდი ცოდნაა, თუმცა დასძენს, რომ ცოდნა უმანკოებას არ გამოირიცხავს და, რომ მთავარი არსი ცოდნისა მისი სწორად გამოყენებაა.

ტრანსცენდენტური ცოდნა ყოველთვის ღვთიურია, გველმაც სწორედ იმიტომ იცის, რომ ის ერთი საწყისის ქვესკნელური ჰიპოთეტისია და როგორც დასაწყისში აღვნიშნეთ, ლუციფერიც „სინათლის მომტანს ნიშნავს“, ლუციფერის ცოდნა კი ღმერთისაგან მოპარული, ღვთისაგან განდობილი ცოდნაა, რომლის გამოყენებისას ჩნდება ადამიანური ბუნებისათვის ამდაგვარი ცოდნის ნაადრევობის ჭეშმარიტება.

ლიტერატურა:

1. რობაქიძე გრიგოლ, „ლამარა“ - მოკლე ბიოგრაფია

(<http://burusi.wordpress.com/2009/05/29/%E1%83%92%E1%83%A0%E1%83%98%E1%83%92%E1%83%9D%E1%83%99>)

2. მელიქიშვილი ბასილ, „გველების ტბა“ http://www.amsi.ge/mcerloba/gvel_tba.html
3. ქართული მითოლოგია, თბილისი, 1992.
4. შენგელაია დემნა, „თხზულებანი“, გამომცემლობა „საბჭოთა საქართველო“, თბილისი, 1960.
5. ბიბლია, 1990, საქართველოს საპატრიარქო.
6. ონიანი ოთარ, „ქრისტიანული მითოსური პერსონაჟები (წმ. გიორგი) სვანურ ზეპირსიტყვიერებაში“, 21-34 გვ. გელათის მეცნიერებათა აკადემიის ჟურნალი, #7-8 2013. გვ. 63
7. რობაქიძე გრიგოლ, „დემონი და მითოსი“, გამომცემლობა „არტანუჯი“, თბილისი, 2012, გვ. 124.
8. რობაქიძე გრიგოლ, „გველის პერანგი“, „მერანი“, თბილისი, 1989, 382 გვ.
9. ნიკმე ფრიდრიხ, „ასე იტყოდა ზარატუსტრა“, თბილისი, 1993, 287 გვ.
10. ჯანჯიბუხაშვილი მავო, „მითის პოეტური ტრანსფორმაცია გრიგოლ რობაქიძის შემოქმედებაში“, „წყაროსთვლი“, თბილისი, 2011, 165 გვ.
11. გამსახურდია კონსტანტინე, „დიონისოს ღიმლი“, „დიდოსტატი“, 1992, 415 გვ.
12. გამსახურდია კონსტანტინე, თხზულებანი, ტომი მეექვსე, „საბჭოთა საქართველო“, თბილისი, 1980, 558 გვ.

ARCHETYPE OF TRANSCENDENT KNOWLEDGE – SNAKE IN THE GEORGIAN LITERATURE OF THE BEGINNING OF XX CENTURY

**Ana Datuashvili, Gori State Teaching University, Specialist by Contract
RESUME**

From the early Twentieth century Friedrich Nietzsche's philosophical writing “Thus Spoke Zarathustra” attracted the attention of world literature, putting the mythology in the foreground as the main means of philosophical thought, It was an era when humanity began to realize that a man is alone in the world and stay on their own.

Great place in the literature of this period is taken by Snake symbol as a knowledge guard and confidant of the cosmic universe. Snake Cult has its roots in ancient times and It is not accidental that the Snake is associated with knowledge, because it was in the ancient world as a sacred symbol of Apollo, the god of light and the arts. That's because he had saved and sheltered Apollo and Artemis's mother who was persecuted by the goddess Hera. And then when he mistakenly killed the snake, Apollo had buried it and built the temple in its place and there was seer Pythia who announced the truth of the Future to the pilgrims there.

The most important mythological cycle Literature of the twentieth century is a myth about Khogai Mindia the Snake Eater: “Khevsurian Mindia was captured by the devils. Sad mindia living with them decides to commit suicide and ate the flesh of snakes, which eat devils. Snake meat eating entirely different outcome, and Mindia turned into a wise man.”

The Snake is always the symbol of transcendental knowledge in the classic, biblical or Georgian tales. This is origins of knowledge of and humanity is still seeking, and in any era this was still the main object of interest of the great thinkers. Attitude towards the snake is as split as Mindia, he hates the snake and at the same time wants the treasure which is defended by snake. Knowledge of the origins of snake it is a heavy burden. It is capable of carrying only a few supermen.

ТАРАС ШЕВЧЕНКО И ЗАПАДНОЕВРОПЕЙСКАЯ ЛИТЕРАТУРА: РЕЦЕПЦИИ И ИНТЕРПРЕТАЦИИ

Оксана Данильченко, Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко,
Кандидат филологических наук, Ассистент кафедры истории украинской литературы и
шевченковедения Института филологии

Не обманывайте сами себя,
Учитесь, читайте,
И чужому обучайтесь,
И своего не цурайтесь.

В ходе исследования мы выясним особенности влияния западноевропейской литературы на формирование мировоззрения, мироощущения, общественно-политической позиции Тараса Шевченко, его литературных вкусов и предпочтений, творческой манеры. Обзорно рассмотрим влияние конкретных

западноевропейских писателей на творчество и определим произведения, которые были бы актуальны в дальнейшем для анализа, более детального сопоставления в контексте определения общих черт и проведения ряда аналогий. Этим самым мы сможем установить, какие писатели и их произведения являются наиболее близкими идейно и текстуально с творчеством Шевченко, какие из них имели наибольшее влияние и в определенно какой период жизни, а также раскроем особенности этого влияния. При этом мы подчеркиваем, что Шевченко, несмотря на знакомство с творчеством европейских писателей и их произведениями, был и остается уникальным. Уникальность его феномена также попробуем доказать.

Итак, отметим особенности эпохи, в которую жил и творил писатель. Как отмечает И. Дзюба, в начале 19 в. «культурная и интеллектуальная жизни России становится все насыщеннее [...] широким потоком идут переводы новинок европейской литературы, в сознание российского общества входят Шиллер и Гете, Гюго и Байрон, Стендаль и Бальзак. В Россию приходят труды выдающихся философов, в частности возникает увлечение Кантом, Фихте, Шеллингом, Гегелем, Винкельманом, Шлегелем. Происходит энергичное приобщение к европейской интеллектуальной жизни, пусть пока еще и в форме односторонних воздействий и заимствований» (Дзюба, 2014:136).

Т. Шевченко находился в этот период в Петербурге, учился в Академии художеств, общался с людьми интеллигентными и высокообразованными, соответственно знакомился с произведениями европейских писателей, трудами философов, воспринимал и осмысливал идеи французской революции, европейский романтизм и особенности его проявления в литературе Германии, Англии, Франции, ведь «литературный романтизм имел неодинаковое лицо как у разных народов, так и внутри одной культуры» (Дзюба, 2014:151). Славянские народы не остались в стороне идей романтизма и революции, как отмечает Д. Чижевский, течение романтизма «способствовала «пробуждению» молодых или оторванных от поздней европейской культуры народов» (Чижевский, 1994: 383). Для славян типичной чертой литературы стал синтез философских идей с призывами к борьбе за национальную свободу в контексте национального угнетения и усиленного феодализма. Отметим также доминирование фольклорного, исторического направлений романтизма и национального компонента, что было менее свойственно английской и французской литературам, хотя достаточно ярко проявилось в немецкой.

Романтизм Тараса Шевченко – это национально-гражданское мироощущение, которое синтезирует в себе патриархальный героизм, украинскую самоидентификацию и христианство (как составляющая – присутствие Господне).

Как отмечает М.П. Комишанченко, Т. Шевченко «осуждая всевозможные проявления слепого, рабского увлечения зарубежной литературой, он вместе с тем ценит наследие классиков античной литературы, а также творчество Данте, Шекспира, Гете, Бернса, Байрона, Беранже, Барби, Мицкевича и других крупных писателей того времени» (Комишанченко, 1972:18). А. Белецкий в своей работе «Шевченко и мировая литература» на основе анализа повестей художника, его писем и дневниковых записей составил перечень зарубежных авторов, с произведениями которых был знаком Т. Шевченко. Он читал античных авторов: Гомера, Геродота, Плутарха, Вергилия, Грация, Овидия, Тита Ливия, латинских и греческих писателей эпохи христианства. Среди европейских – Данте, Петрарку, Бокаччио, Ариосто, Тассо. Представителей английской литературы: Шекспира, Дефо, Ричардсона, Голдсмита, Оссияна, Гиббона, Бернса, Байрона, Диккенса, Вальтера Скотта, немецкого – Гете, Шиллера, Кернера, Коцебу; французской – Вольтера, Шатобриана, Беранже, Барбье, Дюма-отца, Бальзака, Эжен-Сю. Однако, список, составленный Белецким, не исчерпывает имен писателей, в частности отметим произведения Виктора Гюго, которые в начале 30-х годов уже были переведены и довольно популярны в России, так же, как и произведения Жорж Санд, Ламартина, итальянского революционера Сильвио Пеллико. Юрий Бойко писал об этом, отмечая, что именно «сокровища прошлого и настоящего были для него той основой, на которой выросла великая культура стиля, изысканность его эстетических критериев» (Бойко, 1992:24).

Как романтик Шевченко не только достаточно глубоко постиг культурные и духовные достижения этого направления, но и занял в нем свое место, развив романтизм жанрово и идейно. На уровне мотивов это прослеживается в его поэме «Перебендя». Образ старого слепого, одинокого и не понятного людям кобзаря олицетворяет собой целый ряд наслоений романтизма, однако сам мотив оторванности певца от народа концептуально чужой народнопоэтическим романтическим мотивам, то есть он является сугубо авторским – Шевченковским. Конфликт толпы и народного поэта был типичным для европейских романтиков, однако в произведениях Шевченко звучит мотив жертвенности певца и его одностороннее непризнания, что показало оригинальность раннего поэта.

Отметим вклад писателя в развитие жанра баллады. В Европе известным его представителем Генрих Гейне, который создал полноту романтической баллады в сборнике «Книга песен». Романтический реализм в этом жанре была основана Готфридом Августом Бюргером. Его баллада «Ленора» неоднократно была переведена русскими писателями, в частности Василием Жуковским, который предложил несколько стилизованных вариантов – «Людмила», «Светлана», «Ленора», Катениным и Лермонтовым – известное произведение «Гость», весьма далекое от оригинала. Произведение Бюргера приобрело популярность в России и вызвало дискуссии о стилизованном развитии литературы. Акцентируем на близком общении Тараса Шевченко с Василием Жуковским, а соответственно на факте, что литературная дискуссия затронула обоих писателей.

В балладах Бюргера и Шиллера прозвучал призыв к познанию народа, который рассматривался как эстетическая позиция писателей. Такие тенденции были близки Шевченко, также он творчески их реализовал

в своей поэзии, уделив значительное внимание реалистичным элементам (например, его поэмы «Лилия», «Тополь»).

Балладам Шевченко присущ реалистический романтизм, у них возвышается социальный момент, ужасное автор заменил на таинственное и странное. Таким образом, он дополнил европейскую балладу элементами чудесного и загадочного, заменив ими ужасное и безобразное. Так, в балладе Бюргера «Ленора» мы читаем: «И что же, Ленора, что потом? / О страх! .. В одно мгновенье / Кусок одежды за куском / слетела с него, как тленье; / И нет уж кожи на костях; / Безглазый череп на плечах / Нет каски, имеется колета; / Она в руках скелета» (интернет-ресурс). Шевченко же не использует подобных элементов, а обращается к украинской мифопоэтике, к народным мотивам превращения человека в растение, животное или птицу, к первобытным верованиям людей в возможности переселения души человека в растение, например, в балладе «Тополь»: «Зелье чуда наделало – / Тополем стала. / Не вернулась домой. / Не дождалась пары; / тонкая-тонкая и высокая – / До самых облаков» (Шевченко, 2013: 90).

Отметим, что баллады Шевченко отличаются сильным лиризмом, в котором отражается авторский индивидуализм, его оригинальность, импульсивность, неповторимая романтическая культура. Уже в ранних произведениях отчетливо просматривается образ художника, далекий от загадочного и магически сказочного или демонического, как было свойственно европейским романтикам. Демонизм и романтический пафос в Шевченко проявляются в изображении моментов национальной борьбы – в огненных, кровавых картинах расправы над врагами, угнетателями, обидчиками: «Кругом ад; гайдамаки / По аду гуляют» (Шевченко, 2013: 142) Улица, базары, как изображено в произведении укрылись трупом, плыли кровью: «Мало проклятым казни! / Еще раз надо перемучить, / Чтобы не восставали / Некрещенные, проклятые души» (Шевченко, 2013: 142), пишет он в «Гайдамаках». Чужой была ему и неопределенность положительных устремлений романтизма, ведь произведения Шевченко всегда были направлены исключительно на борьбу с социальным и национальным бедствием.

Немецкие романтики, такие как Новалис и Шлегель, поэтизировали жизнь, искали её смысл посредством поэтического погружения. Тарас Шевченко же акцентировал на вопросах национальных, весомых и определяющих для своего народа. Он никогда не оставался в стороне от проблем людей, поэтому достаточно критически относился к так называемому немецкому «бесплотному индивидуализму», оторванности от жизни и её конкретики, от преувеличенного индивидуализма и пылкого увлечения католицизмом. В поэме «Мертвым и живых и нарождённым» Шевченко пишет: «Если бы вы учились так, как надо, / То и мудрость бы была своя, / А то вы лезете на небо: / И мы – не мы, и я – не я, / И все то видел, все то знаю, / Нет ни ада, ни рая, нет Бога, / Только я и куций немец узловатый» (Шевченко, 2013: 317-318). Поэт акцентирует на распространенном в то время в России и Украине чрезмерном увлечении нем культурой и оторванности от действительности. Среди немецких писателей ему импонировали Шиллер и Гете, что он подчеркивал неоднократно.

Шевченко знал очень хорошо первую часть Фауста Гете, поэтому исследователи (Юрий Бойко) предполагают, что он был знаком со второй частью, так как писатель, по сведениям современников, часто цитировал это произведение. На уровне параллелей просматривается общее в изображении женских образов: матерей незаконнорожденных – Маргарет у Гете, которая очищается покаянием, самоотверженностью, искренностью своих любовных чувств и становится небесной избранницей и Екатерины, Анны и других покрыток в Шевченко, который подниматься до уровня жертв, мучениц и тем самым достигают чистоты, заслуживает преклонения. Тарас Шевченко молится перед матерью – покрыткой «как перед образом святым». Святость покрытки – это своеобразная чувственная реабилитация поэта, его романтически-реалистичное обожествление женщины, не выходило за рамки христианского мировоззрения. Ни в Гете, ни у Шевченко мы не встречаем обожания женщины наравне с Богом, о чем идет речь, например, в поэзии Новалиса.

Любовь у Тараса Шевченко представлена в романтическом глубокоинтимном образе Оксаны, который углубляет его связь с жизнью, а не отрывает от нее, как недостижимый «голубой цветок» София Кюн в Новалиса. Образ женщины приближен к реализму – это покрытка (мать незаконнорожденного ребёнка), возвышенная до уровня мученицы, святой. Она наделена душевной чистотой, что контрастирует с грязью жизни, в которой женщина оказалась. Как Данте о Беатриче, Шевченко пишет то, «чего не было сказано ни об одной женщине». В «Божественной комедии» Данте Беатриче становится символом философской мудрости – она идеализированная, очищенная от всего земного, приближенная к культу Богородицы. Таким философским символом, который стимулирует Шевченко правдиво раскрыть образ украинской девушки, женщины, трагизм ее жизни, бесконечность страдальчества становится именно Оксана – его первая детская любовь, лично пережитая трагедия близкого человека. Это центральный интимный образ поэта, который проявляется в различных вариантах в поэмах «Княжна», «Ведьма», «Марина», «Гайдамаки» и др. Как писал в письме к Иосифу Бодянскому: «Покойник Данте говорит, что в жизни нет большего горя, как в несчастье вспоминать о прошлом счастье. Правду сказал флорентинец, я это на себе теперь ежедневно чувствую» (Бойко, 1992: 45). Творчество Данте имело влияние на Шевченко, а именно его «Божественная комедия». Ведь даже ужасы дантовского ада Шевченко приравнивал к событиям в Украине, о чем идет речь в поэме «Иржавец»: «Мой край прекрасный, / Роскошный, богатый! / Кто тебя не мучил? Розказать бы / О каком-либо одном магнате / Историю правдивую, то испугать / Можно было б и сам ад. А Данта старого / Полупаном нашим можно удивить» (Шевченко, 2013: 385).

Отметим, что существовала тесная связь между Тарасом Шевченко и Виктором Гюго на уровне принятия решений относительно культурно-стилистических проблем своих литератур, а также социальной

функцией произведений, их идейной ориентацией. «Народная литература» – лозунг, который характеризовал творчество Шевченко. Он утверждал ее национальный характер, право на существование, уникальность. Гюго пытался на идейном уровне изменить эстетику своей литературы, обновить ее «духом романтизма и романтической свободы – политической и эстетической», хотел, чтобы «эта литература модернизировалась, обновила себя, повернувшись лицом к народу и ко всей полноте национальной жизни» (Дзюба, 2014:158). Он ломал ее искусственность, сочинял разные стили, делал ближе к простонародному языку, вводя жаргон, просторечия. Шевченко же наоборот доказывал уже свойственное украинскому языку благородство и творил «высокий» стиль, наличие которого мало кто испытывал в украинской литературе того времени, поскольку такая функция принадлежала русскому: «Тёплый кожух, только жаль, / Что не на меня сшит он. А умное/ Ваше слово враньем подбитое / Извините ...кричите себе, / Я слушать не буду» (Шевченко, 2013:100)

Аналогично право французской литературы и французского слова на новое полноценное существование доказывал и Гюго: «Я черных слов полки, забытые певцами, / Соединил из белыми высокими мыслями.../ Цепи я сорвал / Из наречия простого, я с ада посывал / Слова, что их на смерть послали и поддали пренебрежению.../ Не сомневаюсь я, вопреки всем угрозам: / Слова освобождая, рука освобождает разум... » (Дзюба, 2014: 159). Как и Шевченко, Гюго акцентировал на единстве идеи и формы поэзии, что и превращает ее в двигатель создания и постижения прекрасного. Поэты не убегали от реалий жизни социума, в отличие от многих коллег по перу, а писали о проблемах, о горе людей из более низких общественных слоев, что уже свидетельствовало о синтезе романтизма с реализмом, даже демонстрировало доминирование последнего.

Таким образом, как и западноевропейским романтическим творчеству Шевченко был присущ национализм, индивидуализм и универсализм (склонность к размышлениям о сущности и проблемах бытия, своего места в социуме), например: «Все идет, все проходит – и нет этому края... / Куда ж оно делось, откуда взялось? / Ни дурак, ни мудрый этого не знает. / Живет...умирает» (Шевченко, 2013:101) . Именно такая элегийность поэзии, противопоставление кратковременности человеческой жизни вечной природе и существованием у многих романтиков, например, у Шатобриана.

Историософия Шевченко, наравне с его универсализмом, очень тесно связана с идеями Гегеля об абсолютизме и тягости истории, духовном развитии нации в контексте преемственности поколений. Ярким примером может служить его «Послание» или «Холодный яр». То есть, Шевченко видел прошлое, настоящее и будущее в как единство, как взаимосвязанный процесс истории нации. При этом важной составляющей этой концепции был синтез философского постижение бытия с библейскими мотивами и образами. Собственно, такой синтез прослеживался у большинства романтиков, ведь этот прием помогал им определённым образом согласовать вымышленную социальную утопию с реальной социально-политической ситуацией. У Шевченко ярким примером вышесказанного могут служить произведения из цикла «Давыдовы псалмы»: «Оживут степи, озера, / И не верстовий,/ А вольные, широкие/ Везде пути святые/ Простеляться; и не найдут/ Путей тех владыки, / Рабы теми путями / Без шума и крика/ Сойдутся вместе,/ Рады и веселы./ И в пустыне будут/ Веселые сёла» (Шевченко, 2013:618). Однако отметим, такой горячий призыв к национальной самоидентификации, к борьбе против крепостного права и порабощения человека, какой мы видим у Шевченко, не присущ творчеству ни одного европейского писателя его века.

Среди романтиков-европейцев Тарас Шевченко выделялся также индивидуализмом творчества. Мы уже акцентировали на его близость с концепциями Гегеля, но также выделим и своеобразное единство с идеями Руссо о красоте духа человеческого и негативном влиянии цивилизации на его существование. Отказ от традиционной жизни в обществе, жизнь в единстве с природой, по мнению и Руссо, и Шевченко, дает возможность человеку сохранить его сущность. Но важным становится аспект пассивности человека, неисполнение социальной функции и заданий. В какой-то мере Руссо дал стимул к формированию понятия асоциального индивидуализма, который присущ натуре и поэзии Шатобриана, например, но совсем не прослеживается у Шевченко. Украинский поэт не воспринимал пассивности и проявлений эгоизма ради самоуспокоения в моменты социального кризиса, напряженной политической ситуации. Именно жизненные испытания вместе со своим народом, закалывание характера в глубинах социальности дает возможность постигнуть истину и житейскую, и библейскую. Как и Руссо, он поддерживал идеи просвещения и образования как составляющие цивилизованного общества. В обществе Шевченко представители «цивилизации» – верхушка народа, очень часто совершали аморальные действия – избивали и выгоняли жен, унижали и насиловали дочерей (поэмы «Слепая», «Княжна», «Наймычка» и др.). Шевченко демонстрировал, что очень часто неправильное воспитание – прививание фальшивых ценностей, присущих именно цивилизованному обществу, приводит к формированию личности с набором доминирующих негативных качеств, и наоборот – воспитание в единстве с законами природы и человечества развивает исключительно положительные черты человека. Именно об этом речь идет в повестях «Близнецы» и «Музыкант».

Подобные идеи были в дальнейшем развиты в творчестве Байрона, которое Шевченко изучал и анализировал. Отметим, что поэзии Тараса Шевченко, не смотря на восторжение Байроном, не был присущ демонизм романтиков и мотив отдаления поэта от общества в связи с его мистичностью. Определённые общие черты можно проанализировать разве что у поэме «Тризна», которая имеет ряд поэтических штампов именно западноевропейских романтиков, таких как одиночество главного героя, его экзальтированность, равнодушие к миру, человеческим ценностям, непонятная и необъятная печаль: «Тоска, как вор, нетерпеливо, / В разбитом сердце притаюсь, / Губами жадными впиалась / И кровь невинную сосала... / Душа рвалась, душа рыдала, / Просила воли... ум горел, / В крови гордыня клекотала... / Он трепетал, он цепенел... / Рука, сжимаясь,

дрожала... / О, если б мог он шар земной / Схватить озлобленной рукой / Со всеми гадами земными; / Схватить, измять и бросить в ад!.. / Он был бы счастлив, был бы рад» (Шевченко, 2013: 214). В то время, как Байрон обходит в своем творчестве мотив социальной борьбы, Шевченко на нём акцентирует. В поэме Байрона «Лаура», например, главный герой становится во главе восстания во имя и неистово убивает врагов, но автор не описывает саму борьбу, обходит эту тему, ставит в центр внимания именно романтический индивидуализм своего героя. У Шевченко же сильная личность представлена в первую очередь борцом за интересы народа, его поводырем и лидером (Тарас Трясыло, Максим Зализняк, Иван Гонта и др.).

Особенно привлекает внимание национализм Шевченко, присущий всему его творчеству. В этом понятии переплетаются самоотдача, самоотречение, жертвенность, готовность отдать свою судьбу и жизнь за Родину и народ: «Я так её, я так люблю / Мою Украину убогую / Что прокляну святого Бога, / За неё душу погублю!» (Шевченко, 2013: 240).

В целом, отметим, что Шевченко имел много общего с творчеством западноевропейских писателей: Бернсом, Мицкевичем, Петефи, Шиллером, увлекался Шекспиром, что свидетельствует про целостность поэтического контекста и о тягости, взаимовлиянии литератур. Однако, Тарас Шевченко имел собственные взгляды на предназначение и функционирование литературы, на роль поэта в жизни нации, что и определило направление его творчества.

БИБЛИОГРАФИЯ:

Дзюба Иван. Тарас Шевченко. Том четвёртый. История украинской литературы в двенадцати томах. Киев: «Научная мысль», 2014.

Белецкий, Александр. Шевченко и мировая литература. Сборник АН УРСР «Памяти Шевченко». Киев, 1939.

Бойко, Юрий. Избранные труды. Киев: «Медекол», 1992.

Комышанченко, Николай. С истории украинского шевченковедения. Киев: Издательство Киевского Университета, 1972.

Чижевский, Дмитрий. История украинской литературы. Тернополь, 1994.

Шевченко, Тарас. Кобзарь. Полное иллюстрированное издание. Харьков, 2013.

TARAS SHEVCHENKO AND WEST EUROPEAN LITERATURE: RECEPTIONS AND INTERPRETATIONS

Oksana Danylchenko, Taras Shevchenko National University of Kyiv, PhD, Institute of Philology, The assistant of Department of the History of Ukrainian Literature and Shevchenko Studies

The article deals with the features of the West European literature influence on the formation of Taras Shevchenko's outlook, attitude, social and political position, his literary tastes and preferences, creative manner. The influence of the specific West European writers into Taras Shevchenko's creativity is observed. What writers and their works are ideologically and textually are the closest with Shevchenko's creativity and which ones had the greatest influence at the determined periods of his life are analyzed. The uniqueness of the Taras Shevchenko's phenomenon is proved.

კონცეპტუალური მეტაფორები პოლიტიკურ დისკურსში

მაია დარასელია, გორის სახელმწიფო სასწავლო უნივერსიტეტი, პროფესორი

კოგნიტური ციკლის ყველა დისციპლინისათვის განსაკუთრებულ მნიშვნელობას იძენს ენისა და მისი ფუნქციონირების შეცნობის საერთო თეორიაში ჩართვა, რადგან ლინგვისტური მონაცემების ანალიზი გვამღვებს საშუალებას, შევადგინოთ ადამიანის კოგნიტურ, შეუსწავლელ სამყაროში, მისი ცნობიერების სტრუქტურებში. „...ენობრივი ერთეულები, ენობრივი კატეგორიები და ენობრივი კლასები, - სხვადასხვა ხარისხის განსაზღვრულობით - მიუთითებენ იმ ინფორმაციის შინაარსზე, რომელიც მიღებულია საგნობრივ - შემეცნებითი საქმიანობის მსვლელობაში, უკვე ენობრივ ფორმებში პოვებს თავის ასახვასა და „ფიქსაციას“ (კუბრიაკოვა 1994, 45).

იმის გამო, რომ ენა წარმოადგენს აზრის გამოხატვის ძირითად საშუალებას, ხოლო მისი მეტაენობრივი ფუნქცია ემსახურება სამყაროს აღქმასა და მისი შემეცნების ასახვის პროცესებში შეღწევას (რადგან ყველა განმარტება ნებისმიერი ობიექტის შესახებ გვევლინება მათი ვერბალიზებული აღწერის ფორმით), ამდენად, კოგნიტურ მეცნიერებათა წრეში ლინგვისტიკას ენიჭება პრიორიტეტული როლი.

„ენისადმი კოგნიტური მიდგომა, - აღნიშნავს ა. კიბრიკი, - ესაა რწმენა, შეხედულება, რომ ენობრივი ფორმა წარმოადგენს ადამიანის ცნობიერების, აზროვნების და შემეცნების კოგნიტურ სტრუქტურათა ასახვას, ენობრივი ფორმის დეტერმინირებას; მნიშვნელოვან კოგნიტურ ფენომენტთა რიცხვს მიეკუთვნება ცოდნათა წარმოდგენის სტრუქტურები, ბუნებრივი კატეგორიზაცია, ხანგრძლივი მეხსიერება, ყურადღება, აქტივაცია” (კიბრიკი 1994, 126).

როგორც ცნობილია, ჩვენს ცნობიერებაში ფორმირებული ცნებათა სისტემები თამაშობენ განმსაზღვრელ როლს ჩვენ მიერ აღქმული რეალობის მოწესრიგებაში, ზეგავლენას ახდენენ ჩვენს ქცევაზე და სხვა ადამიანებთან ურთიერთობაზე.

ცნებათა სისტემების განუყოფელ ნაწილად განიხილება სამყაროს აღქმის პროცესში ფორმირებული და გარე სამყაროს შესახებ ინფორმაციის შემცველი კონცეპტები, რომელთაც აქვთ მეტაფორული ხასიათი და საფუძველი.

არამეტაფორული კონცეპტები სათავეს იღებენ უშუალოდ ჩვენი გამოცდილებიდან და განისაზღვრებიან სიტყვასიტყვითი ენობრივი გამოთქმებით იმ კონცეპტუალური სფეროების ტერმინებით, რომელთაც ისინი მიეკუთვნებიან. ცნებათა არამეტაფორული სტრუქტურების ფორმირება უნდა განიხილებოდეს, როგორც ზოგადად ადამიანის კონცეპტუალური სისტემის ჩამოყალიბების თანამიმდევრული, ეტაპობრივი პროცესი. ჯ. ლაკოფისა და მ. ჯონსონის აზრით, თავდაპირველად ხდება ადამიანის მიერ მისი სხეულის ორგანიზაციის, მოტორული ქმედებისა და გრძნობითი გამოცდილების გარე სამყაროს ფიზიკურ ობიექტზე ურთიერთგავლენის აღქმა, შემდეგ კი ყოველდღიური ქმედებები და შემეცნებითი ქმედების შედეგები შესაბამისი სახით სტრუქტურირდება. ამრიგად, არამეტაფორული კონცეპტები მოიცავს:

1) სივრცულ ორიენტაციებს - ზევით-ქვევით, შიგნით -გარეთ, ახლოს -შორს, წინ -უკან. ეს საორიენტაციო დაპირისპირებები წარმოადგენს იმის შედეგს, რომ ჩვენს სხეულს აქვს განსაზღვრული თვისებები და ფუნქციობენ გარემომცველ სამყაროში განსაზღვრული სახით.

2) ონტოლოგიურ ცნებებს, რომლებიც ასახავს ობიექტთა და ნივთიერებათა კატეგორიულური თვისებების შესახებ არსებულ ზოგად ინფორმაციას და რომელთა საფუძველზე ხდება მათი იდენტიფიკაცია (მაგალითად, არსი, ობიექტი და ა.შ.).

3) სტრუქტურულ ცნებებს, რომლებიც საშუალებას გვაძლევს, ნათლად წარმოვიდგინოთ ყოველდღიური ქმედებების შინაგანი ლოგიკა (მაგალითად, საკვების მიღება, მოძრაობა, საგანთა გადაადგილება და ა.შ.) და ქმედების პროცესში გამოყოფილ ობიექტთა არსი (ლაკოფი, ჯონსონი 1983,193).

მეტაფორული კონცეპტები, აღნიშნულ ავტორთა აზრით, მოიაზრება და სტრუქტურირდება სხვა კონცეპტთა ტერმინებით, მაგ., LIFE IS A JOURNEY - ცხოვრება მოგზაურობაა, LIFE IS A GAMBLING GAME - ცხოვრება აზარტული თამაშია, ARGUMENT IS WAR - კამათი ომია, TIME IS MONEY - დრო ფულია. იმისათვის, რომ გვქონდეს ნათელი წარმოდგენა, თუ რა არის მეტაფორული ცნება, განვიხილოთ ცნება Election -არჩევნები და ცნებითი მეტაფორა - Election is war - არჩევნები ომია. ეს მეტაფორა წარმოდგენილია შემდეგ მაგალითში, რომელიც მოყვანილია ჟურნალ Newsweek-დან. “ In Austin, Texas, Bush and his small -circle of advisers said *they were ready to wage the war on Democratic ground* (Newsweek, August 28, 2000)”. „ოსტინში, ტეხასში, ბუშმა და მისი მრჩევლების ვიწრო წრემ განაცხადეს, რომ ისინი მზად არიან აწარმოონ ომი დემოკრატთა ტერიტორიაზე” ან „ The Gore *campaign is planning a heavy assault on specific aspects of Bush's Texas record*”. (Newsweek, August 28, 2000) „გორის კამპანია გეგმავს მიიტანოს ძლიერი იერიში ბუშის მარჯვენაებლების განსაკუთრებულ ასპექტებზე ტეხასში”. მოყვანილ მაგალითებში თითქოს „ომია გაჩაღებული”, მხოლოდ საარჩევნო, „მეტაფორის არსი მდგომარეობს ერთი სახის მოვლენების განცდასა და გააზრებაში სხვა სახის მოვლენების ტერმინებით. საქმე სულაც არ მდგომარეობს იმაში, რომ საარჩევნო ბრძოლა ომის ნაირსახეობაა. საარჩევნო მართონი და შეიარაღებული კონფლიქტი წარმოადგენს სხვადასხვა სახის მოვლენებს და ყოველ ცალკე აღებულ შემთხვევაში სრულდება სხვადასხვა სახის მოქმედება. საქმე ისაა, რომ საუბრისას იყენებენ სამხედრო ტერმინებს” (ლაკოფი, ჯონსონი 1990, 389). ცნება კი ამ შემთხვევაში მოიაზრება მეტაფორულად. მოყვანილ მაგალითებთან მიმართებაში მისაღებია ცნებითი მეტაფორა - Election is war „არჩევნები ომია”. ჩვენი კლასიფიკაციის მიხედვით კი გადატანის სახეა „სოციალური - პირდაპირი აგრესია” - „სოციალური - პოლიტიკა (არჩევნები)” ამ შემთხვევაში იგულისხმება საარჩევნო კამპანია. ადამიანთა დაპირისპირების ეს სფერო უშუალო სისხლისღვრას არ გულისხმობს, მართალია, აქ თოფი არ გავარდნილა, მაგრამ დაპირისპირება ძალიან ძლიერია, რომ გარკვეული სახით ომია, თუმცა გარეგნული გამოვლინებები

ძალიან ცივილიზებულია და სწორედ მეტაფორებით ხაზგასმულია სიმმაფრე და აგრესიულობა. სფერო, საიდანაც აღებულია ცნებები, შეიძლება მივიჩნიოთ ორგანიზებულ, მასობრივ აგრესიად.

ანალოგიური ვითარებაა სხვაენოვან საკვლევ ტექსტებშიც. იგივე ცნებითი მეტაფორა გვაქვს ქართულ მასალაში: „არჩევნები - ომია“, ან „პოლიტიკა - ომია“.

მაგ. „თუ ყურადღებით მივადევნებთ თვალს პოლიტიკურ პროცესს და ამ პროცესში პოლიტიკური ფიგურების აქტიურობის ხარისხს, დავინახავთ, რომ ბოლო ხანს განსაკუთრებული აქცენტი კეთდება ედვარდ სურმანიძეზე. **იგი სხვებზე ხშირად არის ფრონტის წინა ხაზზე და ჟვანასთვის საიმედო თანამებრძოლი**“ („არილი“, N 13, 26 ივლისი, 2001). მოყვანილი მაგალითი ნათელი დადასტურებაა იმისა, რომ ცნებითი სისტემა მეტაფორულია მთელი თავისი არსით, რომლის საშუალებითაც ხდება აღქმის, აზროვნების და ადამიანის მოქმედების სტრუქტურირება. აქედან გამომდინარე, შეიძლება დავასკვნათ, რომ, მეტაფორა აზროვნებასა და ენაში გამოვლენისას „ჩვენს ყოველდღიურ ცხოვრებაში გამჯდარი“, ადამიანის მოქმედებისა და ქცევის ჩათვლით მთლიანობაში“ (ლაკოფი, 1990, 387). მსგავსი დასკვნა ეფუძნება იმ ფაქტს, რომ ცნობიერებით აღქმული რეალობა, სამყაროში ქცევის წესები და სოციალური კონტაქტები დამკვიდრებულია ცნებით სისტემაში, რომელიც, თავის მხრივ, მეტ-ნაკლებად შეპირობებულია მეტაფორით.

ახლა ვნახოთ, რა ვითარებაა რუსულ მასალაში. „**В битве за подмосковье** Кремль поддержал Геннадия Селезнева публично, **в борьбе за кресло** председателя Думы поддерживает тайно“ („Итоги“, 18 января, 2000). „მოსკოვის ოლქისთვის ბრძოლაში კრემლმა ღიად დაუჭირა მხარი გენადი სელენიოვს, ხოლო სათათბიროს თავმჯდომარის სავარძლისთვის ბრძოლაში მხარს უჭერს ფარულად“. „Дмитрий Аяцков попытался **взорвать ситуацию** изнутри, предложив назвать трех кандидатов в президенты. Да все без толку“ („Итоги“, 5 мая, 1998). „დიმიტრი აიაცკოვი შეეცადა სიტუაციის შიგნიდან აფეთქებას და შესთავაზა დაესახელებინათ პრეზიდენტობის სამი კანდიდატი. მაგრამ, ამაოდ“. ამ მაგალითებშიც იგივე ცნებითი მეტაფორაა, რაც ზემოთ ნახსენებ ნიმუშებში: „არჩევნები - ომია“, „სოციალური პირდაპირი აგრესია - სოციალური პოლიტიკა“.

ცნებათა და კატეგორიათა სისტემებს შორის განსხვავება, რაც მრავალი კულტურისთვისაა დამახასიათებელი, ვლინდება იმაში, რომ ეროვნულ-კულტურული ფასეულობები არ ემთხვევა ერთმანეთს. ეს ფასეულობები მეტაფორულად მოიაზრება და შესაბამის ლინგვისტურ კონტექსტებში ენობრივ გამოხატულებას იღებს. კორეელმა ლინგვისტმა სე იუნგ ხომ (See Young Cno) გამოიკვლია ჯ. ლაკოფისა და მ. ჯონსონის მიერ გამოყოფილი საორიენტაციო, სტრუქტურული და ონტოლოგიური მეტაფორების არსებობა აღმოსავლურ კულტურაში. ავტორმა კორეულ იდიომებზე დაყრდნობით აჩვენა, რომ აღმოსავლურ და დასავლურ კულტურულ პარადიგმებს შორის განსხვავების გამო მრავალი კონცეპტუალური მეტაფორის სახე მნიშვნელოვნად იცვლება: მაგალითად, დროისადმი მომჭირნეობითი დამოკიდებულების მნიშვნელობა კორეულ კულტურაში ტრადიციულად უკავშირდება ღირსების ცნებას, ვინაიდან ღირსეულად ცხოვრება ამ ლინგვოკლუტურულ საზოგადოებაში უფრო მეტად ფასობს, ვიდრე სიმდიდრე. კონცეპტუალურ მეტაფორას აქვს ასეთი სახე: „Time is Honor“, „დრო ღირსებაა“.

გასული საუკუნის 80-იანი წლებიდან მეცნიერების სხვადასხვა სფეროსა და საზოგადოებრივ ცხოვრებაში იწყება პერიოდი, რომელიც ტიმ რორერმა დაახასიათა, როგორც „კონცეპტუალურ მეტაფორათა უწყვეტი ძიება“ (რორერი 1995).

ლიტერატურა:

1. მაია დარასელია, პუბლიცისტური დისკურსი, მეტაფორა და მისი ფუნქციების განსაზღვრის თეორიული საფუძვლები, თბილისი, 2005.
2. Alan Cienki, Researching Conceptual Metaphors that (may) underlie Political Discourse. ECPR Workshop on Metaphor in Political Science. April 2005, Grenada, Spain.
3. Lakoff G., Women, Fire and Dangerous Things. What Categories Real About th Mind. Chicago and London: University of Chicago Press, 1978 a.
4. Lakoff, G., Johnson M. Metaphors We Live By. Chicago: University of Chicago Press, 1983/.
5. Lakoff G. Metaphor, Morality and Politics or, Why Conservatives Have Left Liberals in the Dust. University of California at Berkeley. V.62 N2, 1995.
6. Кибрик А.А., Когнитивные исследования по дискурсу// Вопросы Языкознания. 1994. N5

CONCEPTUAL METAPHORS IN POLITICAL DISCOURSE

Maya Daraselia, Gori State Teaching University, Professor
RESUME

How do the metaphors relate to politics? Politics is a struggle for power in order to put certain political, economic and social ideas into practice. In this process, language plays a crucial role, for every political action is prepared, accompanied, influenced and played by language. This article deals with one of the most important aspects of conceptual metaphors in political discourse.

We may not always know it, but we think in metaphor. A large proportion of our most commonplace thoughts make use of an extensive, but unconscious, system of metaphorical concepts, that is, concepts from a typically concrete realm of thought that are used to comprehend another, completely different domain. Such concepts are often reflected in everyday language, but their most dramatic effect comes in ordinary reasoning. Because so much of our social and political reasoning makes use of this system of metaphorical concepts, any adequate appreciation of even the most mundane social and political thought requires an understanding of this system. Research in cognitive linguistics has shown how metaphorical expressions in language can reflect deep-seated ways of thinking about one domain in terms of another. When studying metaphor, one traditional place to start is with the use of words- bringing us to the field of linguistics. But since we know one another level, metaphor can provide a tool for reasoning about one thing in terms of another. This approach to linguistics actually subsumes several different strands which now come under the label of "cognitive linguistics", but what ties them together is the goal of explaining how language works starting from psychologically realistic principles.

დავით ლეონიძის ისტორიული დრამა

ნინო ვახანია, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, ასოცირებული პროფესორი

დავით ივანეს ძე ლეონიძე მე-19 საუკუნის ბოლოსა და მე-20 საუკუნის დასაწყისის მოღვაწეა. ის არის შვილიშვილი ცნობილი სოლომონ ანდრიას ძის ლეონიძისა, ჯერ ერეკლე II-ისა და მერე სოლომონ II-ის მსაჯულისა. დავით ლეონიძე წერდა ლექსებს, პოემებს, დრამებს, კორესპონდენციებს და აქვეყნებდა იმდროინდელ პერიოდულ პრესაში („დროება“, „ივერია“...), თუმცა მისი ნაწარმოებების დიდი ნაწილი არასოდეს დაბეჭდილა. ბუნებრივია, რომ დღეს დავით ლეონიძე და მისი შემოქმედება თითქმის უცნობია ფართო მკითხველი საზოგადოებისთვის. კონსტანტინე მეძვილიას აქვს მცირე, მაგრამ საყურადღებო ნაშრომი „დავით ლეონიძის ცხოვრება და შემოქმედება“, საიდანაც მრავალ საინტერესო რამეს ვიგებთ. პოეტის შთამომავლობა სათუთად ინახავს წინაპრის ლიტერატურულ მემკვიდრეობას. პოეტის შვილს, სოლომონ (ბებე) ლეონიძეს მამამისის ლირიკული ლექსები, პოემა „ელიავა“ და ხუთმოქმედებიანი ისტორიული დრამა „სოლომონ მეორე, მეფე იმერეთისა“ თავის დროზე გადაუცია მკვლევარისათვის (კონსტანტინე მეძვილიასთვის), ხოლო ბებეს ასულის, ქალბატონი ლამარას (ლალა) მეშვეობით ყველა ზემოდასახელებული თხზულების ხელნაწერმა ჩვენამდეც მოაღწია.

დავით ლეონიძის დრამის „სოლომონ მეორე მეფე იმერეთისა“ ჟანრი შეიძლება ასეც განვსაზღვროთ – მხატვრულ-დოკუმენტური. მოკლე წინასიტყვაობაში ავტორი წერს: „მე ვიხელმძღვანელებ, როგორც ზეპირი გადმოცემით მომსწრე პირთა, ეგრეთვე იმ წყაროებით, რომელნიც დაბეჭდილნი არიან ცალკე წიგნებად ანუ არიან გაბნეულნი სხვადასხვა პერიოდულ გამოცემებში“. მისივე თქმით, არც ხასიათი, არც სახელები რეალური პირებისა არ შეუცვლია შეძლებისდაგვარად.

საინტერესოდ, მთელი სისრულით არის წარმოდგენილი პიესაში მოღალატე თავადის, ზურაბ წერეთლის პორტრეტი. ამ პერსონაჟის სახე მკაფიოდ, ძლიერად, დამაჯერებლად არის დახატული.

მეფის სახლთუხუცესი, ზურაბ წერეთელი ანგარებიანი, ეგოისტი, შურიანი, ბოროტი კაცია. მას დიდი გავლენა აქვს სამეფოში, მეფე სოლომონ II მის რჩევას უგდებს ხოლმე ყურს, დიდად აფასებს და უმეტესად ითვალისწინებს. გაამაყებული ზურაბი თავის წარჩინებულ მდგომარეობას მხოლოდ პირადი კეთილდღეობის მოსაწყობად იყენებს, მეფეს შეგნებულად ატყუებს და მღვრიე წყალში თევზის დაჭერას ცდილობს.

ეს ის ზურაბ წერეთელია, რომელიც მოქმედ პირად ჰყავს გამოყვანილი აკაკი წერეთელს პოემაში „კიკოლას ნაამბობი“.

ყველაფრიდან ჩანს, რომ პიესის ავტორი ძალზე მაღალი შეხედულებისაა ქართველ არისტოკრატიაზე. მოქმედება იმერეთის მეფის კარზე ხდება და ბუნებრივია, ამ გარემოში ძირითადად, მაღალი წრის წარმომადგენლებს ვხედავთ. მათი უმრავლესობა დახატულია სიყვარულით და რაც მთავარია, სიმართლით. ზურაბ წერეთელი ერთი გამონაკლისია, ვინც პირად ინტერესებს სახელმწიფოებრივზე მაღლა აყენებს, სარგებლობს ძალაუფლებით და შეგნებულად აჩქარებს და ხელს უწყობს მტრის მიერ საკუთარი ქვეყნის დაკაბალებას. ატყუებს მეფესა და დიდებულებს, ხლართავს ინტრიგებს, ფიზიკურად ანადგურებს მათ, ვინც გზაზე გადაელობება. ყველაფერი ეს კი გამოწვეულია შურითა და თვისტომის მტრობით. კერძოდ, სოლომონ ლეონიძის მეფესთან დაახლოება ვერ აუტანია სახლთუხუცესს.

არ ალამაზებს ავტორი ისტორიას. შური, ღალვა და მტრობა ქართველთა დამახასიათებელ ერთ-ერთ თვისებად მიაჩნდა არჩილ მეფესაც, ალექსანდრე ორბელიანსაც, ილია ჭავჭავაძესაც...

იმერეთის მეფემ რუსეთის იმპერატორის კარზე საგანგებო დავალებით სოლომონ ლეონიძე გააგზავნა. ისტორიულად ცნობილია, რომ სოლომონ II პრაქტიკულად 1783 წლის ტრაქტატის პირობების აღდგენას მოითხოვდა. იგი „გულწრფელად ცდილობდა რუსეთის მფარველობის მიღებას იმ ძირითადი პირობით, რომ საშინაო დამოუკიდებლობას შეინარჩუნებდა და რუსეთის მთავრობა მის საშინაო საქმეებში არ ჩაერეოდაო (1). ზურაბი გაშმაგებულია, წონასწორობადაკარგული. პირად შეურაცხყოფად აღიქვამს ლეონიძის ელჩობას. „მომიხერხე სოლომონ მსაჯულო, რომ მეფემ მე დამტოვა და შენ გაგაგზავნა რუსის იმპერატორთან. მაგრამ მეც კარგი მოგიხერხე ეს საქმე. ვნახოთ, როგორი გამარჯვებული დაბრუნდები!“- მუქარას არ ფარავს წერეთელი. მსაჯულის გამარჯვებით დაბრუნება მეფისა და ქვეყნის გამარჯვება იქნება, მაგრამ ზურაბისთვის - პირადი მარცხი. ღვარძლით დაბრმავებული სახლთუხუცესი ყალბ წერილს გზავნის საქართველოს მთავარმართებელთან, რომლის მიხედვით იმერეთის მეფე ოსმალეთის ხონთქარს ჰპირდება თავის სამეფოს. თითქოს სოლომონ აშორდის ან იასე ფალავანდიშვილის თავგადასავალს ვეცნობოდეო. ცნობილ თაღლითებსა და ავანტიურისტებს ხომ არაერთხელ გამოუყენებიათ ეს ხერხი წყლის ასამღვრევად. პიესის შემდეგი მოქმედებებიდან ირკვევა, რომ იმერეთს ქართლ-კახეთთან გაერთიანებისა და აჯანყების იმედი ჰქონდა, ხოლო ელჩობით, როგორც ჩანს, მცირე ხნით მაინც გარეგნული მშვიდობისა და უშფოთველობის შენარჩუნებასა და დროის მოგებას ცდილობდნენ.

სავსებით დამაჯერებელი და სარწმუნოა, რომ ზურაბ წერეთელი მარტო არ არის. მისი უპირველესი თანამდგომი, წამქეზებელი და დამხმარე სამეფოსთვის ძირის გამოთხრაში მისივე უმცროსი ვაჟი, გრიგოლია.

რუსეთი საქართველოში შემოსვლისთანავე ახორციელებდა „გათიშე და იბატონეს“ პოლიტიკას. საქართველოს ერთიანობის ქადაგება აუცილებელი გახდა ამ პერიოდში. სიტყვამ მოიტანა და, აკაკი საქართველოს ერთიანობას ქადაგებს პუბლიცისტურ წერილებსა და მხატვრულ ნაწარმოებებში. „ბაში-აჩუკში“ მთავარ მოქმედ პირად იმერეთის მკვიდრის გამოყვანა სწორედ ამ იდეის გამოხატულებაა, „კიკოლას ნაამბობში“ ტყუპ ძმებადაა მოხსენიებული ამერ-იმერეთი. ხოლო „ნათელაში“ ნამდერი „ჩონგური საქართველოა“ ლამის მთელი მისი შემოქმედების ეპიგრაფადაც გამოდგეს. საქართველოს ერთიანობას ელტვოდა და შენატროდა ვაჟა-ფშაველაც. მათ იდეურ მემკვიდრედ მოჩანს დავით ლეონიძეც. იყო დრო, როცა თბილისიდან ქუთაისში ილია ჭავჭავაძის ჩასვლამ გაანაწყენა ადგილობრივები. „ნამეტნავად ჩემზედ თურმე ტლინკებსა ყრიან, ეს ვილა გადამთიელი მოთრეულაო“ (ილიას კერძო წერილიდან). ახლა სახლთუხუცეს ზურაბს მოვუსმინოთ: „რა დროს მოვესწარი!. საქართველოდან გადმოვარდნილი კაცი უნდა ატრიალებდეს იმერეთის სამეფოს და მეფეს და მე – მე სახლთუხუცესს ზურაბ წერეთელს აღარაფერი უნდა მეკითხებოდეს?!“

თავის ჯამში მაცქერალი ზურაბი დიდ ჯილდოს და ტემლაკებს გამოელის საქართველოს მთავარმართებლისგან. ზურაბ წერეთელი მოხიბლულია იმ უხვი დაპირებებით, რუსეთის მთავრობა რომ აძლევს, გაბრუებული-ეგოიზმითა და პატივმოყვარეობით და ვერ ხედავს ან ხედავს და არად აგდებს სამშობლოს დაღუპვასა და განადგურებას. მთავარმართებელი კი გზავნის საჩუქრად ას ოქროს, მაგრამ ქართველ თავადს როგორც ჩანს, ჰგონია, რომ გაცილებით მეტს იმსახურებს და თავის უკმაყოფილებას ასე გამოთქვამს: „როგორ წვრილ-წვრილად მიგზავნიან! არ იქნა ერთბაშად, ბლომად არ გამომიგზავნეს!“ რომ გაეთვალისწინებინა ზურაბს, რით ჯილდოვდებიან ხოლმე მოღალატეები იუდადან დაწყებული არსენას ნათლიმამით, ფარსადანით, დამთავრებული...

ზურაბისა და თბილისიდან ახალდაბრუნებული მისი ერთგული ყმის, ოტია კურცხალიას საუბარში ერთი ასეთი საყურადღებო თემაა წამოჭრილი-თბილისი უწინ ჯობდა თუ ახლა? წინათ და ახლა-ასე აქვთ გაყოფილი საქართველოს ისტორია ალექსანდრე ორბელიანსაც, ილია ჭავჭავაძესაც... წინათ ნიშნავს დროს ჩვენში რუსების შემოსვლამდე და გაბატონებამდე, ახლა კი-დროს რუსობის შემდეგ. ზურაბისა და ოტიას საუბარშიც „უწინ“ და „ახლა“ ზუსტად იმავე მიჯნას გულისხმობს. ოტიას აზრით,

თბილისი ახლა უფრო დამშვენებულია, მაგრამ რაღაც სხვა ფერი ადევს და ჰაერშიც სხვა სუნი დგას: „ღმერთმა დაგვიფაროს, რომ ქუთაისში და იმერეთშიაც მისთანა დიდება და წესი შემოსულიყოს...“ – გულწრფელად ამბობს გლეხი, რომელიც მზადაა თავისი ბატონის ყველა შეხედულება უყოყმანოდ გაიზიაროს, მაგრამ შინაგანი სიწმინდე და სიმართლე უფლებას არ აძლევს, დამონებული თბილისი მოიწონოს. გარეგნულად გალამაზებულ-გაშენებულ ქალაქს რაღაც საზარელი ფერი დასდებია, რომელიც სულს უტანჯავს მნახველს.

ილია განწმენდილი მხერით რომ ჰვრეტდა თბილისს, გულისტკივილით შენიშნავდა:

„აქ არვის – დიდსა თუ პატარასა

ქვეყნის ტკივილით არ სტკივა გული...“ (2).

შორს არის ამ ამაღლებული განცდისგან ოტია, მაგრამ მძიმე ბორკილს ისე შეუცვლია ქალაქი, რომ იმ უსიამოვნო სუნსა და სახეს ზურაბ წერეთლის ყმაც ამჩნევს, სხვაც ბევრი.

რა ჯობია: სუფთა ჰაერი, სიწმინდით ცხოვრება და ცარიელი სტომაქი თუ უზნეობის ლაფში და ლექში გამძლარი ყოფნა? – ერთგვარად ილიასა და ლელთ ღუნას საუბარსაც გვაგონებს თბილისის ოტიასეული შეფასება. მძიმედ დააწვა რუსეთის მიერ დადგმული უღელი ქართველობას. შიშობდა ბარათაშვილის პოემის პერსონაჟი, სოლომონ მსაჯული:

„ვით შეითვისოს რუსმა ქართველი,

ვით შეიწყნაროს რუსთ მეფობამა,

რაც მოისურვოს ქართველობამა“ (3).

მთავარი არგუმენტი, რომელსაც ეყრდნობა პოემაში სოლომონ ლეონიძე, ერეკლე მეფესთან დაპირისპირების დროს, ორი ერის მენტალურ განსხვავებას შეეხება. ბარათაშვილის აზრით, მარტო სარწმუნოების ერთობა არ არის საკმარისი ხალხთა დასახლოვებლად, დასამეგობრებლად. „სახემწიფოსა სჯულის ერთობა არარას არგებს, ოდეს თვისება ერთა მათ შორის სხვადასხვაობდეს“. გიორგი გაჩეჩილაძემ თავის უაღრესად საყურადღებო გამოკვლევაში „ყაზბეგი და ინტელექტუალური ღალატი“ ცხადყო, მაგალითებით დაადასტურა, რომ ყაზბეგის კავკასიურ საგაში ინდივიდუალური კონფლიქტის პრობლემა კი არ დგას, არამედ კულტურათა კონფლიქტისა. მის ნაწარმოებებში „ერთმანეთს უპირისპირდება ქართულ-კავკასიური მენტალობა და რუსული მენტალობა“ (4). კულტურათა ამ განსხვავებას ჯერ კიდევ ალექსანდრე ჰვჭავაძემ მიაქცია ყურადღება. „სიტყვა-ლაქათნი, ცხოვრებნა-ცუდნი, გულით მრუდნი, ეშმაკთ სადგურნი“, 5. – ასე დაახასიათა ის ხალხი, ვინც სამკვიდრო წაგვართვა ძალით და რომელთა ცხოვრების წესსა და ნირს მიუხეზა გამო თავად კარგად იცნობდა.

რუსეთის საქართველოში შემოსვლისა და დამკვიდრებისთანავე იჩინა თავი ამ წინააღმდეგობამ. ბუნებრივია, რომ თავისუფლების ასე ერთბაშად დაკარგვას ვერ შეეგუა ქართველი. დღეს აღარავისთვისაა სადავო და საკამათო, რომ სახელმწიფოებრიობის გაქრობამ ერთნაირად შეაწუხა და აღაშფოთა მთელი საზოგადოება-არისტოკრატია, გლეხოზა, სასულიერო წრე თუ სხვა.

XIX საუკუნის დასაწყისი ამიტომ აღინიშნა უამრავი აჯანყებით, საბჭოთა ისტორიოგრაფია გლეხთა ამბოხებებად რომ ნათლავდა, სინამდვილეში კი ყველა ეროვნული აჯანყება იყო, რომლებსაც სათავეში, როგორც წესი, ბატონიშვილები ედგნენ და რუსების განდევნას და საქართველოს დამოუკიდებელი სახელმწიფოს აღდგენას ისახავდნენ მიზნად.

დავით ლეონიძის ნაწილობრივ დოკუმენტურ პიესაშიც აისხა ეს ისტორიული რეალობა, მოკლედ, მაგრამ – დასამახსოვრებლად. პიესის ავტორს არ გაუყვია, არ დაუნაწილებია ამბოხება-შეთქმულებანი და მათი განმასხვავებელი ნიშნები არ უძებნია. სავსებით სამართლიანად ერთად მოუყრია თავი, ერთად შეუკრებია და საზოგადო განწყობა და წინააღმდეგობის სული წარმოუსახავს.

ალექსანდრე ბატონიშვილის სახელი იმთავითვე გაუიგავდა წინააღმდეგობას, თავისუფლებისათვის ბრძოლას. სადაც კი მის სახელს მოკრავდნენ ყურს, ყველამ იცოდა, რომ იქ ბრძოლის ცეცხლი დაინთებოდა. არაერთგზის სცადა რუსეთის მთავრობამ ამ უჩი და ამაყი ბატონიშვილის ხელში ჩაგდება, მისი მოკვლისთვის ჯილდოც არაერთგზის დააწესა. მაგრამ თითქმის უჩინარი ყოფილიყოს, ისე შემოვიდოდა ხოლმე რუსთა მიერ საიმედოდ შეკრულ გზებზე, აჯანყების შუაგულშიც ტრიალებდა და ისე უკვალოდ გაქრებოდა, რომ ობობას ქსელივით მოდებული აგენტების მიუხედავად, რუსებმა ვერა და ვერ მოიხელთეს, მისი გზა-კვალიც ვერაფრით გაიგეს (6). საქართველოდან გადახვეწილი იულონ, ფარნაოზ, ალექსანდრე ბატონიშვილები „იქიდან უთვალთვალეზდნენ ქართლში დატრიალებულ მოვლენებსა, ქართული ტრადიციული მართვა-გამგებლობის მოშლისა და ახალმმართველობის დამყარების წინააღმდეგობასა... თბილისსა და ერევანს შორის ალექსანდრე ბატონიშვილი აღიმართა გაუვალ კლდედ... ეს იყო მხოლოდ ღერძი, რომლის გარშემო უნდა დატრიალებულიყო მღელვარება ჩრდილოეთ კავკასიის ხალხებსა და აღმოსავლეთ საქართველოსი, თუ მთელი კავკასიის ხალხთა აყოლიება არ მოხერხდებოდა...“ (7). ალექსანდრე ბატონიშვილი ლეგენდად იქცა, კავკასიის საერთო გმირს ხალხი განსაკუთრებულ პატივს სცემდა და ისიც სჯეროდათ, რომ

ბატონიშვილს მფრინავი მერანი ჰყავდა, რომლის წყალობითაც აღწევდა ხოლმე თავს ყოველ ნაბიჯზე დაგებულ მახეს და ახლა, პიესაში ამ კაცის მოკვლისთვის დაწესებულ ჯილდოზე ოცნებობს ზურაბ წერეთელი. მკითხველის ზიზღი მის მიმართ უფრო ღრმავდება, უკიდურეს სიმძეფრეს აღწევს. ეს ხომ მარტო ერთი ადამიანის პიროვნული თვისება არ არის, ზოგადად სამშობლოს მოღალატის სახეა დახატული. მისი დანაშაული კი, როგორც ვაჟა ამბობდა, „აწეულია ცამდინა“.

უნდა გარკვევით ითქვას, რომ პიესის მიხედვით ზურაბ წერეთელი ორიოდ მხარდამჭერით გამოწველია. მეფე, მსაჯული, მათ გარშემო მყოფი პირნი, თვით ზურაბის ოჯახის წევრები - უფროსი ვაჟი სვიმონ, და რძალი მზეხათუნი ქვეყნისა და მეფის ერთგულნი, მაღალი სულიერი ღირსებებით არიან შემკულნი.

სვიმონი, ზურაბის უფროსი ვაჟი, ნაწარმოებში მოქმედ პირად არ არის გამოყვანილი, მასზე მხოლოდ ორიოდ ეპიზოდშია საუბარი და იქიდან ვიგებთ, რომ ის ეწინააღმდეგება მამისა და ძმის ქცევას, არ იზიარებს მათ აზრებს. მამა გულდაწყვეტილია იმით, რომ შვილი ვერ მიიმხრო, ვერ მოიხმარა თავის ბნელ საქმეებში. მზეხათუნი, სოლომონ მეფის მმიშვილი სვიმონის მეუღლეა და თუმცა მედგარ, შეუპოვარ, გადამწყვეტ წინააღმდეგობას ვერ უწევს მამამთილს, მისი პირველივე გამოჩენა თხზულებაში წარმოაჩენს მას, როგორც კეთილ, სათნო, ჰუმანისტ, მაღალი ზნეობის ქალს. ნიშანდობლივია, რომ ზურაბის ყმის სასტიკად დასჯის დროს მზეხათუნს გული მისდის. ასე პასიურად, მაგრამ ძალზე ბუნებრივად გამოხატავს პროტესტს ძალადობისა და შეუზრალელობის წინააღმდეგ. დავით ლეონიძე ქართული მწერლობის ტრადიციების გამგრძელებელია. ქართველი მანდილოსანი მისი წარმოდგენით, ოჯახის ერთგული, მამულის მოყვარული, სათნო და სპეტაკი, საკუთარი ღირსების დამცველი და კიდევ მრავალი სათნოებით შემკულა საზოგადოდ. XIX საუკუნის ქართულმა მწერლობამ ქალს უდიდესი მისია დააკისრა-ეროვნული სულის შენარჩუნება, დარღვეული ქართველობის აღდგენა-განმტკიცება.

სოლომონ ლეონიძის მეუღლე სოფიო განასახიერებს ბარათაშვილის პოემაში კეთილშობილ, მაღალი ზნეობის, მტკიცე სულის პატრიოტ ქალს. იგი თავისი მეუღლის სულის ტოლია.

მაინცდამაინც ამ პოემის გავლენა არ უნდა იყოს, რომ დავით ლეონიძეს პიესაში ასევე მტკიცე ხასიათის, ქვეყნის ერთგულ ქალად გამოჰყავს სოლომონ მსაჯულის საცოლე დარეჯანი. თუმცა დარეჯანი ახალგაზრდაა და მისი საქმრო კი შუა ასაკისა, იგი ისეა მოხიბლული სოლომონის ადამიანური თვისებებით, სიყვარული მის გულში ისე ღრმად ჩანერგილა, რომ არავის შეუძლია, აზრი შეაცვლევინოს, ქორწინება გადააფიქრებინოს. დარეჯანის მტკიცე ნებისყოფის, ერთგულების, სიწმინდისა და პატიოსნების დასახატად მწერალს საქართველოს ისტორია, ქართული მწერლობა და ზეპირსიტყვიერება, ქართველი ქალის შესახებ ტრადიციებით განმტკიცებული შეხედულება უზიბვება.

როგორც ხშირად ხდება ხოლმე, ბოროტებამ ახლაც გაიმარჯვა, ზურაბმა და მისმა ვაჟმა, გრიგოლმა, მოახერხეს სოლომონ მსაჯულის საცოლის - დარეჯანის მოწამვლა. სიკვდილის წინ დარეჯანი უკანასკნელ ღონეს მოიკრებს, იმერეთის მეფეს ურჩევს, არ მოიშოროს გვერდიდან ერთგული მსაჯული და ყველაფერი მას დაუჯეროს, თორემ წინააღმდეგ შემთხვევაში იმერეთს დაღუპავს. ეს სულით მაღალი ქალი ღვთის ნებად მიიჩნევს თავს დატეხილ უბედურებას, არავის ადანაშაულებს, ყველას ლოცავს, პირველ რიგში კი საყვარელ სოლომონ მსაჯულს და ღმერთს სთხოვს, ასრულდეს სოლომონის განზრახვა - იმერეთის და მთელი საქართველოს გათავისუფლება. „საფლავშიც კი ვიგრძნობ ამას და გავიხარებო,“ - ამ სიტყვებით ემშვიდობება სიცოცხლეს ეს ღირსეული, სათნო, ქვეყნის მოყვარე ქალი. აქ უნებურად გვახსენდება ალექსანდრე ორბელიანის ანდერძი - საქართველო რომ გათავისუფლდება, საფლავში ჩამომდახეთო, დაიბარა იმის ღრმა რწმენით, რომ იქაც გაიგებდა და გაიხარებდა.

საერთოდ, ამ პიესის პერსონაჟი ქალები და გამორჩევით, დარეჯანი, განასახიერებენ ქართველი ქალის საუკეთესო თვისებებს.

ალექსანდრე ორბელიანი, ნიკოლოზ ბარათაშვილი, გრიგოლ ორბელიანი, აკაკი წერეთელი, ილია ჭავჭავაძე, ალექსანდრე ყაზბეგი, ვაჟა-ფშაველა ერთმანეთს ეთანხმებიან, თითქოს ერთმანეთის აზრს აგრძელებენ, ერთხმად ღაღადებენ ქალის საგმირო საქმეების, ქალის განსაკუთრებული, გამორჩეული როლის შესახებ ისტორიაში. „ისტორიული ქართველი ქალის“ (აკაკის სიტყვებია) სულიერი მემკვიდრე, მათი ტოლი და ფარდია დარეჯან ბატონიშვილიც, მეათერთმეტე ჟამის მუშაკივით თავმდაბალი, მოკრძალებული, მაღალ იდეალებსა და ჭეშმარიტ სიყვარულს ზიარებული.

იმერეთის არისტოკრატია, მეფის მრჩეველები და მასთან ახლოს მდგომი პირები პიესის მიხედვით მეფისა და ქვეყნის ერთგულნი, საღად მოაზროვნე ადამიანები არიან. ქაიხოსრო წერეთელი, ხუტუ მიქელაძე, ლევან აბაშიძე, დავით აგიაშვილი, სარდლები თავს ქვეყნის პატრონად გრძნობენ. ხვდებიან, რომ საქართველოს გამგის (მთავარმართებლის) ელჩი ატყუებს მეფეს, თუმცა ერთმა თავგასულმა კაცმა, ზურაბ წერეთელმა შეძლო მეფისა და მთელი დარბაზის გადმოზირება და კინაღამ გადაწყვიტა იმერეთის ბედი. ხომ არ აზვიადებს ავტორი სახლთუხუცესის შესაძლებლობებს, შეუძლია თუ არა ერთ ადამიანს, ვისი უსინდისობის ამბავიც, არავისთვის დამალული არ ყოფილა, საზოგადოებრივი აზრის თავის

სასარგებლოდ მომართვა? რა ითქმის! გავიხსენოთ, ბარათაშვილის “ზედი ქართლისას” მიხედვით კრწანისის ომის ზედი მხოლოდ ერთმა კაცმა, მოღალატემ გადაწყვიტა, ზურაბ წერეთელს კი გულუბრყვილო თუ შეგნებული მომხრეებიც ჰყავს.

ამ ამბიციურ, უგუნურ, პატივმოყვარე და რუსების სამსახურში ჩამდგარ კაცს პიესაში უპირისპირდება ჭკვიანი, წინდახედული, თავმდაბალი და მეფის ერთგული სოლომონ ლეონიძე.

თითქოს ბარათაშვილის პოემის პერსონაჟი გადმოსულა პიესაშიც. სოლომონის საფიქრალ-სადარდელი არის ერის რღვევა, დაშლა, სახელმწიფოს გაქრობა, თუმცა იმედს არ კარგავს და ეძებს გადარჩენისა და განმტკიცების გზას.

პოემაში მეფე თავისუფლების სანაცვლოდ მიღებულ მშვიდობას ახსენებს.

„ახლა კი დროა, სოლომონ, რომა

მშვიდობა ნახოს საქართველომ“, - ასეთია მისი რწმენა. თუმცა 60-იან წლებში ილიას ლელთ ღუნიაშვილმა, უბრალო მოხვედრის, ეჭვი შეიტანა ამ ფორმულის (მშვიდობა თავისუფლების სანაცვლოდ) სისწორეში და მოურიდებელი, უბოდიშო პირდაპირობით თქვა: „ცარიელ მშვიდობა მიწაშიც გვეყოფა“ (8). თითქოს ამ სიტყვების გამოძახილია სოლომონ II-სთან თათბირზე ერთ-ერთი დიდებულის ნათქვამი: „როდესაც კაცი გადაიცვლება, სამუდამოდ განისვენებს და აღარაფერი მას აღარ შეაწუხებს, მაგრამ ამისთანა განსვენება არავისთვის არის მგონი სანატრელი?!“

ისტორიულად სოლომონ ლეონიძე მართლაც ერთ-ერთი ყველაზე ერთგული და სანდო პირი ყოფილა ერეკლე მეფისა.

დავით ლეონიძის პიესაში იმერეთის მეფესა და მის მსაჯულს ერეკლე II-ის სიყვარულიც და პატივისცემაც აერთიანებთ და აკავშირებთ. მარტო საქართველოს კი არა, მთელი კავკასიის თავისუფლებაზე ოცნებობს სოლომონ ლეონიძე და მისი შთამომავალიც, პიესის ავტორი, დავით ლეონიძე. საერთო მტრის წინააღმდეგ მთელი კავკასიის გაერთიანების იდეა ჰქონდათ 32 წლის შეთქმულებსაც. ასეთი, სახელმწიფოებრივად სწორი მიდგომა აქვს ამ საკითხის მიმართ სოლომონ ლეონიძესაც.

მაგრამ პიესაში სოლომონი მარტო სახელმწიფო მოღვაწე როდია. იგი ნაზი მიჯნური, ზნეკეთილი ადამიანი, ევროპული ცხოვრების მცოდნე და მისი მხურვალე მქადაგებელია.

აქვე ისიც უნდა ითქვას, რომ ტყვეობიდან გაქცეულ სოლომონ II-ს ფარ-ხმალი არ დაუყრია. ირან-ოსმალეთის დახმარების იმედი ჰქონდა, ჩაგრულ ერთა ქომაგად მიჩნეულ საფრანგეთის იმპერატორს, ნაპოლეონს ევედრებოდა შეელას. მისი მიწყდომ-მოწყდომა, ყველა ცდა კი იმით დამთავრდა, რომ 1815 წელს გახდა ავად და გარდაიცვალა სრულიად ახალგაზრდა, 37 წლისა, ტრაპიზონში...

„კაცის ცხოვრება ძლიერ მოკლე არის და მისი კეთილი საქმეები კი უკვდავია და უკვდავად ხდის მისს სახელს!“ – სახარებისეულ ზნეობას ქადაგებს სოლომონი.

ცნობილია, რომ სოლომონ ლეონიძე მეგობრობდა ალექსანდრე ბატონიშვილთან. ზაქარია ჭიჭინაძე ერთგან წერს: სოლომონ ლეონიძე „ამბობენ, ლეონ ბატონიშვილის კარგი მეგობარი იყო. ჯერეთ ახალგაზრდას დიდად უგლოვია ლეონის მოწამვლა... ლეონის სიკვდილის შემდეგ კი უფრო ალექსანდრე ბატონიშვილს ჰმეგობრობდა“. ისინი საქართველოს პოლიტიკური ორიენტაციის საკითხში თანამოაზრეები იყვნენ, დავით ლეონიძე არც ამ შემთხვევაში ღალატობს ისტორიულ სინამდვილეს. პიესაში სოლომონი თავის შვილს, ივანეს თხოვს ალექსანდრე ბატონიშვილთან წერილის მიწერას, ატყობინებს ნამდვილ ვითარებას და თუ რუსები იმერეთსაც დაიკავენ, მზად არის, ფარ-ხმალი კი არ დაყაროს, არამედ ბატონიშვილთან გადაიჭრას და მერე იქიდან კვლავ იბრძოლოს საქართველოს დამოუკიდებლობისათვის.

ეს მხნე, ამაყი, დაუმორჩილებელი სული ზნეობრივადაც სრულყოფილია.

სხვათა შორის, ელჩს მეტად საშიშად და სახიფათოდ ეჩვენება დედოფლის იმერეთში დატოვებაც. კვლავ ზურაბს სთხოვს დახმარებას დედოფლის დაპატიმრებასა და მოტყუებით იმერეთიდან წარგზავნაში. ამ დეტალშიც ავტორი ისტორიულ სიმართლეს იცავს. ცნობილია, როგორ ცდილობდა რუსეთის მთავრობა დარეჯან და მარიამ დედოფლების გადასახლებას. იმპერატორისადმი მიწერილ საიდუმლო ბარათებში საქართველოს მთავარმართებლები ატყობინებდნენ მას, რომ თუ სასწრაფოდ არ მოაშორებდნენ დედოფლებს ქვეყანას, ახალდაპყრობილ გუბერნიაში სიმშვიდე და მოსვენება არ იქნებოდა. რადგან ჭკვიანი და თავიანთი ხალხის მოყვარული დედოფლები ნამდვილ წარმართველებად, მეფეთა მოვალეობის აღმსრულებლად გვევლინებიანო. ცხადია, ეს შიშის ზარს სცემდა დამპყრობლებს. მსგავსი ვითარება იყო, რასაკვირველია, იმერეთშიც. ამიტომ სოლომონ II-ის მოტყუებით დაპატიმრებას აუცილებლად, გარდაუვლად უნდა მოჰყოლოდა დედოფლის იმერეთიდან გამოტყუება და დაპატიმრებაც.

ბოლო, მეხუთე მოქმედებაში დატყვევებულ მეფეს მეტეხის ციხეში ვხედავთ. გვიანდა მიხვდა იგი სიმართლეს. დილაადრიან პეტერბურგში უპირებენ გაგზავნას. როგორც ყოველი ჭეშმარიტი

მამულიშვილისთვის, მისთვისაც გაუსაძლისია სამშობლოსგან სამუდამოდ მოშორება. მისი წუხილი და ვალაღი უძღურებისა და სასოწარკვეთილებისაა, თუმცა ერთხელ კიდევ მიეცა საშუალება მეფური, გმირული, შეუდრეკელი ბუნება გამოემჟღავნებინა, ამაყად და ღირსეულად მოქცეულიყო და თავი არ მოედრიკა და დაემცირებინა მტრის წინაშე. ეს შანსი მეფემ დიდებულად გამოიყენა. რუსი ჯარისკაცი სთხოვს იმ ქალაქზე მოუწეროს ხელი, რომელზეც წერია, რომ მეფე თავისი ნებითა და სურვილით თმობს იმერეთის სამეფოს და რუსეთის იმპერატორს ევედრება, მფარველობა გაუწიოს მას. აქ კი ვაჟკაცურ წინააღმდეგობას უწევს სოლომონ II მოძალადეს. მისი მართებული აზრით, თუნდ მოკლან, სიკვდილი არ იქნება იმაზე ძნელი, ვიდრე მისი დამცირებული ყოფაა. პეტრეს ქალაქში დიდკაცურად სიცოცხლეს, ბარათაშვილის სოფლისი არ იყოს, მასაც თავის მამულში თავისუფლება ურჩევნია. თუ ტყვე ველარაფერს გააწყობს მტერთან, ამ საბუთზე ხელის მოწერით მაინც არ გაახარებს, მთელი მსოფლიოს წინაშე ტყუილს მართლად არ გაასაღებინებს, მეფობაზე ნებაყოფლობით უარს არ იტყვის.

საგანგებოდ უნდა ვახსენოთ ერთი პერსონაჟი პიესისა, რომელიც აქამდე არ გვინახვია. იგი მეხუთე მოქმედებაში ჩნდება. ეს არის მეფის მხლებელი გლეხი კიკოლა სარალიძე. კიკოლა მეფის მოყვარული და ერთგულია. მისთვის მეფე და იმერეთი ერთი და იგივეა. ამიტომ იგი მზადაა, რომ შეეწიროს მეფეს, მაშასადამე, სახელმწიფოს. მეფის ერთგულ ყმებს - სარდალ ქაიხოსრო წერეთელს, სიძეს - სვიმონ წერეთელს და აზნაურ ივანე მესხს გადაუწყვეტიათ მეფის გადარჩენა. უფრო ადრე ქაიხოსრო წერეთელი რუსის ჯარს გადადგომია იმერეთის მისადგომებთან და თავგანწირული ბრძოლით დაუცავს მამული. ახლა ამ სამთ გადაუწყვეტიათ მეფის გამოპარება საპყრობილიდან და თუ ეს ვერ მოახერხეს, არც პირდაპირ თავდასხმას მოერიდებიან. მეფის უიმედობას კიკოლა სარალიძის ოპტიმიზმი და ღვთის სასოება უპირისპირდება. მისი მოხერხებით (მეფეს ტანსაცმელი გაუცვალა) სოლომონ II გაიქცა. ეს ისტორიულად მართალი ამბავი პიესაში მხატვრული შთამბეჭდაობითაა გადმოცემული. საქართველოს ისტორიამ არაერთი შემთხვევა იცის გლეხის მიერ მეფისთვის თავდადებისა. ასე რომ, კიკოლა სარალიძემ გაიმეორა ზედგინიძის, გლეხი ზოსტაშვილისა თუ სხვათა გმირობა, რომელთა სახელები შემოგვინახა თუ არ შემოგვინახა ისტორიამ.

კიკოლას მაცდურ წინადადებას სთავაზობს რუსის ჯარის უფროსი. როგორც ყველა დროის დამპყრობი, მუხანათურად ცდილობს მოტყუებას - პირდება ცოლ-შვილთან დაბრუნებასა და ჯილდოდ მრავალ განძს, ქონებას, თუ სამაგიეროდ კიკოლა თავს იდებს ისევ მეფესთან მისვლას და მის მოკვლას. თქმაც კი არ არის საჭირო, რომ ღვთისმოსიში კიკოლა ამაზე დათანხმებას სიკვდილს ამჯობინებს.

ერთი შეხედვით, ნაწარმოები პესიმისტურად მთავრდება - მეფე დატყვევებულია, სოლომონ ლეონიძე აღარ არის, იმერეთი, ალბათ, თავს ვერ დაიცავს რუსეთის უზარმაზარი ჯარისგან. ერთგული გლეხი კიკოლა დაიღუპა... მაგრამ სწორედ ეს თავგანწირვა ბადებს ოპტიმიზმს და აჩენს რწმენას იმისა, რომ სანამ იარსებებენ კიკოლასნაირი თავგანწირული ადამიანები, მანამ იარსებებს საქართველოც. ციხიდან გაქცეული (გაპარული) მეფის, აზნაურთა და უაზნოთა ერთობლივი ბრძოლა უნდა გახდეს სახელმწიფოებრიობის აღდგენის გარანტი.

ზურაბ წერეთლის ზეობა კი მხოლოდ დროებითია, რადგან ვეფხისტყაოსნისეული „ბოროტსა სძლია კეთილმან, არსება მისი გრძელია“ შეუძლებელია, უცხო იყოს პიესის ავტორისთვისაც.

ლიტერატურა:

1. საქართველოს ისტორია, საკითხავი წიგნი, თბ., 1980, გვ. 216.
2. ილია ჭავჭავაძე, აჩრდილი, თხზულებანი ორ ტომად, ტ. 1, თბ., 1977, გვ. 138.
3. ნიკოლოზ ბარათაშვილი, თხზულებანი, თბ., 1996, გვ. 64.
4. გიორგი გაჩეჩილაძე, ყაზბეგი და ინტელექტუალური ღალატი, გაზ. „ჩვენი მწერლობა“, 2003, 12 სექტ.
5. ალექსანდრე ჭავჭავაძე, ისმინეთ მსმენნო, თხზულებანი, თბ., 1996, გვ. 12.
6. როსტომ ჩხეიძე, მზის რაინდი, თბ., 2011.
7. ოთარ ჩხეიძე, რომანი და ისტორია, თბ., 1965, გვ. 51.
8. ილია ჭავჭავაძე, მგზავრის წერილები, თხზულებანი ორ ტომად, ტ. 1, თბ., 1977, გვ. 272.

HISTORICAL DRAMA OF DAVID LEONIDZE Nino Vakhania, Sokhumi State University, Associate Professor RESUME

David Leonidze (patronymic Ivan) was a figure of the end of the 19th century and the beginning of the 20th century. He is a grandson of famous Solomon Leonidze (patronymic Andria), a judge first for Erekle II and then for Solomon II. David Leonidze was writing verses, poems, dramas, correspondences and published in that time periodical

printed media (“DROEBA”, “IVERIA”), though major part of its works had never been published. It is natural that today David Leonidze and its work is almost unknown for broad reader society. Konstantine Medzvilia has little, but noteworthy work “Life and Work of David Leonidze”, from where many interesting things are clear. Offspring of poet kindly preserves literary heritage of ancestor. At one time son of poet, Solomon (Bebe) Leonidze delivered his father’s lyrics, poem “ELIAVA” and five-act historical drama “Solomon II King of Imereti” to researcher (Konstantine Medzvilia), but through Mrs. Lamara (Lala) daughter of Bebe, manuscripts of all aforesaid writings even survived to present.

Genre of David Leonidze’s drama “Solomon II King of Imereti” may be also defined as follows – artistic-documentary. Author does not embellish history. According to his consideration envy, persecution and hostility is one of the characteristics of Georgians. Malicious and kind, traitor and devoted characters contradict each other in play. Though Zurab Tsereteli, preserver of private interests is exception with some supporters. King, judge - Solomon Leonidze, persons surrounding them, itself Zurab’s family members – elder son Svimon and daughter-in-law Mzekhatuni devoted to country and king are adorned with high spiritual dignity. Women characters of this play personify the best features of Georgian woman. From one point of view the writing ends pessimistically – king is captured, Solomon Leonidze is dead, possibly Imereti will not be able to defended from the great Russian army. Devoted peasant Kikola is dead ... though exactly this selflessness gives rise to optimism and creates belief that until there are such selfless persons alike Kikola, Georgia will also exist. Joint fight of king escaped (secretly gone away) from prison, noblemen and non-noblemen should become a guarantee for reestablishment of statehood.

წინა ვითარების სახელთა წარმოების თავისებურებანი იმერულში

თამილა ზვიადაძე, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, ასოცირებული პროფესორი

ახალ ლექსიკურ ერთეულთა წარმოსაქმნელად ენას მრავალი საშუალება მოეპოვება. მათგან ყველაზე მნიშვნელოვანია აფიქსური სიტყვათწარმოება. სპეციალურ ლიტერატურაში აღნიშნულია, რომ ქართული ენის დიალექტებში, საზოგადოდ, იგივე აფიქსებია გამოყენებული სიტყვათა წარმოსაქმნელად, რაც სალიტერატურო ენაში. ამასთან, ისინი იმავე მნიშვნელობით აწარმოებენ სახელებს, რა მნიშვნელობითაც არიან გავრცელებული საერთოდ ქართულში, მაგრამ დიალექტებში მეტნაკლებად მაინც ვლინდება აფიქსთა სახეცვლილებები და ადგილი აქვს ფუნქციური ცვალებადობის ფაქტებს.

იმერული ერთ-ერთი დიდი დიალექტური ერთეულია ქართული ენის კილოთა შორის. მას გარკვეული წვლილი მიუძღვის თანამედროვე ქართული სალიტერატურო ენის ძირითადი ტენდენციების წარმართვაში. იმერულის ენობრივი სიმდიდრე კარგად ჩანს ამ კუთხიდან გამოსულ მწერალთა შემოქმედებაში.

როგორც ცნობილია, დიალექტური ფორმების უხვი გამოყენება ამა თუ იმ მწერლის თხზულებებში განპირობებულია იმ სოციალური, კულტურული თუ ლიტერატურული გარემოთი, რომელიც ბავშვობიდანვე გარს ერტყა და რომელშიც აღიზარდა, ე.ი. ენობრივი ტრადიციებით, რომელიც მან ადრეული ასაკიდანვე შეითვისა. ამ ტრადიციების ათვისებისას გარკვეულწილად კვალს ტოვებს გეოგრაფიული გარემო, როგორც ავტორის ან მისი წინაპრების საცხოვრებელი ადგილი. საანალიზო მასალად ამიტომაც წარმოვადგენთ იმ მწერალთა თხზულებებს, რომლებშიც იმერულის ენობრივი მასალა უხვადაა (დავით კლდიაშვილი, ოტია იოსელიანი).

ქართულ ენას საშუალება აქვს, საგანი დაასახელოს იმის მიხედვით, თუ რას წარმოადგენდა ის წინათ ან როგორი ვითარება ახასიათებს წინანდელთან შედარებით. ამ ტიპის ნაწარმოები სახელები წინა ვითარების სახელთა სახელწოდებითაა ცნობილი. ისინი გამოხატავენ სხვადასხვა სახის ყოფილობას. „ურთიერთობა ძირეულსა და წარმოქმნილს შორის ლექსიკური შინაარსის მხრივ ისეთია, რომ წარმოქმნილი აღნიშნავს:

ა) საგანს, რომელიც წინათ იგივე იყო, რაც ძირეულით აღნიშნული (მწყემსი – ნამწყემსარი);
ბ) ადგილს, სადაც წინათ ის საგანი იყო, რომელიც ძირეულს აღნიშნავს (სოფელი – ნასოფლარი);
გ) საგანს, რომელიც იმ ადგილას იყო, რომელზედაც ძირეული მიუთითებს (მთა – ნამთვეი);
დ) დროს, როდესაც უკვე გავლილია ძირეულით აღნიშნული ხანი (შუალამე – ნაშუალამევს) (აკ. შანიძე, 1973, 133);

წინა ვითარების სახელთა მწარმოებელ კონფიქსებში საერთო ელემენტია თავსართი ნა-, რომელიც ნამყოფობასა და წინა ვითარებაზე მიუთითებს (ვგულისხმობთ ნა- პრეფიქსიან ნამყოფობის საოპიექტო მიმდებარებას, რომლებიც წარმოების მხრივ და ფუნქციურადაც ახლოს დგანან წინა ვითარების სახელებთან).

იმერულში, როგორც სალიტერატურო ქართულში, დასტურდება როგორც სახელის, ასევე ზმნური სემანტიკის მატარებელი ოდენ ნა- პრეფიქსიანი ფორმები:

ნა-მორ-ი – ძელის მონაკვეთი (საბა, I, 574): „ნაჯახს ურტყამდა ურმის საბორბლედ გათლილ ნამორს“ (დ. კლდიაშვილი, 1956, 204);*

ნა-ყარ-ი: „როდის გასხეპავ ბროწეულის შარშანდელ ნაყარს?“ (ოტია იოსელიანი, 1989, 100); შდრ.: ნაყარი გაიღო – ამოიყარა, ამოიზარდა, გაიხარა.

ნა- პრეფიქსიანი ყოფილობის ფორმები კარგავენ თემის ნიშანს.

ნა-მურკ-ი – იგივეა, რაც მონაჭრელი, გადანახელი: „შემოვუწყვე ირგვლივ ზეოლის ნამურკი გაჯაჯდული მოკლე ტოტები“ (ო. იოსელი, 209); მურკვა – ხეს რომ დიდრონ შტოებს ძირზე მოაჭრიან, ხის ძველი ტოტების გადაჭრა (ალ. ლლონტი, 1974, 392);

ნა-ოშ-ი (ნახნავი): „პირველი ხნულის მერე გზას უკან ადგებიან და ნაოშს შუაში იქცევენ“ (ო. იოსელი, 95). ოშვა – მეორედ ხვნა (საბა, 1991, 610); აოშვა – ხნულის მეორედ გარდახვნა, მეორედ სახენელით გარდათხრა; მეორედ მოხვნა (საბა, 1991, 58); ქართული ენის კილოებში (ქართ., კახ., ფშ.) აღნიშნავს სამემოდგომოდ მოხნულ და დაფარცხულ მიწას.

ნა-ჩხოტ-ი (ის, რაც მოჩხოტეს): „ტყემლის ძირში აბრეშუმის ჭიის საკვები ნაჩხოტი წვნელებია“ (ო. ი. 93); ჩხოტვა – ხის ფოთლის კრეფა, ხისათვის ფოთლების გაცლა (ქეგლ, 1960, 563): „გზადაგზა წაჩხოტე ტყის ხილი“ (ო. იოსელი, 1989, 217). შდრ.: **ცხოტ-ცხოტუა** – ტოტების ჩამოჭრა, კაფვა (მეგრ.).

ნა-მორიდი-ი (მეორედ გათოხნილი): „ხვნა-თესვა ახლაც გვიანია, სიმინდი ნამარგლი კი არა, ნამორიდიც უნდა იყოს“ (ო. იოსელი, 90). გამორადება-მეორედ გათოხნა სიმინდის ყანის (ალ. ლლონტი, 1974, 378).

ნა-ლოც-ი: „მაკრინეს შენალოცი მარილი მიეცა ამ დედაკაცისათვის (დ. კლდ., 30).

ოდენ პრეფიქსით ნაწარმოები ფორმები ხშირად გამოყენებულია ტერმინებად. მაგ.:

ნაჯერი (ქიმ. სითხე); **ნამრავლი** (მათემ. გამრავლების შედეგად მიღებული რიცხვი); **ნამარხი** (უკვე გადაშენებული მცენარისა თუ ცხოველის ანაბეჭდი), **ნამატი**, **ნაქაჩი** (საწნახელში ჩაყრილ ჭაჭაზე წყლის დასხმით მიღებული ღვინო დუდილის პროცესში);

„**ნაქაჩი** ანდა წყალ-მაჭარა!-ეგეც საკითხავია?!“ (დ. კლდ., 43).

ნა-მატ-ი: „დეიდა რაღაცას ახერხებდა...ნამატია და ავადმყოფის პატრონმა გასაყიდად ვერ მოვიცალეო“ (ო. იოსელი, 29).

დასავლურ დიალექტებში, მათ შორის იმერულშიც ნა- პრეფიქსიანი ფორმები დაირთავენ ა - სუფიქსს და იძენენ დამატებით ფუნქციას: აღნიშნავენ რაოდენობას (მცირეს, ცოტას). მაგალითად:

ნა-ტეხ-ა: „საფლავზე ერთ ნატეხა ლოდსაც არავინ დაგადებს“ (ო. იოსელი, 67).

„დარჩა შეუჭმელი ცივი მჭადი და ნატეხა ყველი“ (ო. იოსელი, 1,83).

ნა-გეზ-ა: „ნაგეზა ღომის ნარჩენებით ვერ გაუმასპინძლდები“ (ო. იოსელი, 153).

ნა-წეზ-ა: „ფრთხილად ვაცლი ყოველ ნაწეზა ყავარს“ (ო. იოსელი, 213).

რიგ ფორმებში შენარჩუნებულია თემის ნიშანი ან თემის ნიშნის ელემენტი:

ცეცხვა – ცემით მარცვლის ქერქის შეძრობა (საბა, 1993, 334);

ნა-ცეცხვ-ი: „ზედ ქაჯი ლობიოს ნაცეცხვე დავაყარე“ (ო. იოსელი, 209);

ყურება – **ნა-ყურებ-ი** (ნიშნავს გამოცდილს, ბევრის მნახველს): „განათლებული და ნაყურები ადამიანია“ (დ. კლდ., 106).

ნა- პრეფიქსიანი ყოფილობის ფორმები იმერულში ხშირად ცვლის -ილ/-ულ სუფიქსიან ვნებითი გვარის მიმდებარებას:

გამოჩევილი / **ნა-ჩეკ-ი**: „ნაცარა დედინაცვალმა მაშინვე აითვალისწუნა, რაკი თავის ნაჩეკში ამ ფერისა არ ერია“ (ო. იოსელი, 57);

მოვლილი / **მო-ნა-რ-ებ-ი**: „მეც საიქიოს მონარები ვარ“ (დ. კლდ., 9);

გაპირადება – სიმინდის პირველად გათოხნა.

ნა-პირად-ი (გაპირადებული, გათოხნილი): „ნაპირადი მიწა იყო და ამ გვალვაში ჩაყარეს თესლი“ (ო. იოსელი, 102).

ნა- პრეფიქსს შეიძლება დაემატოს ე/ა სუფიქსებიც:

* შემდგომ მივუთითებთ მხოლოდ გვერდს.

ნა-ძველ-ე/ ნა-ძველ-ა: „შემოფლეთილ ნაძველას გარეთ გადაიცვამდა“ (ო. იოსელი, 472); „ნაძველა წინდის ყელში შიძლება ბამბა და მონძები ჩატენო“ (ო. იოსელი, 142);

ნა-ე აფიქსიანი წინა ვითარების სახელები, როგორც აღნიშნულია, შეინიშნება გარდამავალი პერიოდის ქართულში. ფიქრობენ, რომ –ე ფორმატი –ებ სუფიქსისაგან არის მიღებული:

ნა-ძველ-ე (–ნა-ძველ-ებ-ი) – ძველი, დაძველებული (თ. ვაშაკიძე, 1992, 99).

ყოფილობის სახეთა ერთი ნაწილი ფუძეს ევ/ავ სუფიქსით იფორმებს:

ნა-უჟმურ-ევ-ი: „ნაუჟმურევის – მონახტომის ლოცვა ორნაირი იცოდა“ (ო. იოსელი, 66);

ნა-უცბად-ევ-ი: „რამდენადაც ეს ნაუცბადევი და ყურით მოთრეული „ღონისძიება“ იყო... მალე დავიწყებას მიეცა“ (ო. იოსელი, 115);

ნა-უცებ-ევ-ი // ნა-უცებ-ებ-ი: „რადგან ნაუცებებია, ვითომ გვეპატიება“ (დ. კლდ., 211);

ნა-ჩუმათ-ევ-ი // ნა-ჩუმათ-ებ-ი: „ნაჩუმათებად ყრიდა ცრემლებს“ (დ. კლდ., 43).

ისინი ხშირად –ულ სუფიქსიან საობიექტო მიმდევობის ფორმებს ცვლიან:

ნა-მშ-ევ-ი (დამშეული): „ეს ნამშევი ხარები როგორ აკვდებიან ბალახს“ (ო. იოსელი, 90);

ნა-ჩრდილ-ავ-ი (დაჩრდილული): „დავემხე ნაჩრდილავ ეკალ-მაყვლიან მიწაზე“ (ო. იოსელი, 108).

შეიძლება –ევ სუფიქსს დაემატოს სხვა ფორმანტი:

ნა-ყვავილ-ევ-იან-ი: „მისჩერებია ღიმილით ნაყვავილევიანი სახით“ (დ. კლდ., 318);

ხდება სუფიქსის დაკარგვაც:

ნა-ადრ-ევ-ი / ნა-ადრ-ი: „ყველაფერი ნაადრი ჯობია“ (ო. იოსელი, 558);

ნა-არმ-ევ-ი / ნა-არმ-ი: „კარები გამოუხურავს... და ნაარმი ფეხით გაუთელავს“ (ო. იოსელი, 276);

ნა-ულლ-ევ-ი / ნა-ულლ-ი: „მამამ სარქე გაუსინჯა, ნაულლზე შეუსვა ხელი“ (ო. იოსელი, 329); „დაოთხილი ბაწრის საბეჭურში რომ კისერს ჰყოფ ნაულლი ხარივით“ (იქვე, 219);

დასახელებული ტიპის ნა- თავსართიან ყოფილობის ფორმებს პარალელური –ილ/-ულ სუფიქსიანი ფორმები არ მოეპოვებათ.

–ევ ხშირად იცვლება –ებ ფორმატით (საკითხი განხილული აქვს თ. ზურაბიშვილს).

ნა-ყან-ებ-ი: „უნდა გაცდე ბერბოგირს და დაადგე სწორ ნაყანებს“ (ო. იოსელი, 221);

ნა-მუსაფ-ებ-ი: „ანგელოზთან ნამუსაფები კაცი გცემს ხმას“ (დ. კლდ., 40);

ნა-ევ აფიქსიანი წინა ვითარების სახელებს განეკუთვნება დროის ყოფილობის გამომხატველ ფორმათა დიდი უმრავლესობა, რომლებიც ხშირადაა გაქვავებული სახით წარმოდგენილი მიცემით ბრუნვაში, ასეთ შემთხვევაში ზმნისართადაა ქცეული და თითქმის ყოველთვის დროის აღმნიშვნელია.

ნა-სთვლ-ევ-ს: „ჩვენ და შავი ძროხა კი ვრჩებოდით ამ გაპარტახებულ მინდორში და მოუთმენლად ველოდით ნასთვლევს“ (ო. იოსელი, 24);

სთველი- შემოდგომა, რთვლობა (ალ. ღლონტი, 1974, 65).

ნა-ახალწ-ევ-ს: „ნაახალწლევს დათოვა – მუხლამდე დადო“ (ო. იოსელი, 122);

ნა-კლას-ებ-ს: „ნაკლასებს ვმარგლით ეზოს, ძროხა მინდორში გვყავს გაბმული“ (ო. იოსელი, 147); „ნაკლასებს წამიყვანს მამიდა და დამაყრის საბნებს“ (იქვე, 65);

ნა-შუადლ-ევ-ს: „ნაშუადლევს პირუტყვი ცოტა ხნით შევასვენე... ულიდან გამოუხსნელად“ (ო. იოსელი, 101); „ნაშუადლევს ჯიშადა სამსახურიდან დაბრუნდა“ (იქვე, 60);

მოგვეპოვება იმ ტიპის წინა ვითარების სახელები, რომლებსაც ფუძე –არ სუფიქსით აქვთ გაფორმებული.

ნა-ჩექმ-არი: „მოათრია იორამმა... ღობის კიდეში ნაგდები ცალი ნაჩექმარი“ (ო. იოსელი, 145);

ნა-შარვლ-არი-ი: „ძველზე ძველს ვადებო და სადაა ტყუილად, სათამაშოდ გასაოხრებელი ნაშარვლარი“ (იქვე, 146).

ნა-ტოტვ-არი-ი: „ნატოტვარზე ჩვენ ამოგვიყარა – შვილიშვილები და შვილთაშვილები“ (იქვე, 239).

იმერულში –არ სუფიქსი ხშირად იკარგება. მაგალითად:

ნა-მოსახლ-არი // ნა-მოსახლ-ი (ადგილი, სადაც ვიღაც ესახლა). „მიქელა შეიგდებდა მას მხარზე და მიაჩიქიქებდა თავის ნამოსახლზე“ (დ. კლდ., 328);

ნა-მამასახლის-არი-ი // ნა-მასახლის-ი: „იგი არც ძველი ნამამასახლისი იყო“ (ო. იოსელი, 164).

ნა-ლურსმნ-არი-ი // ნა-ლურსმნ-ი: „ზოგს წელი აქვს ნალურსმნთან დაფუტუროებული“ (ო. იოსელი, 213).

რაც შეეხება –ალ სუფიქსს, ისეთი ტიპის ყოფილობის ფორმებში გვხვდებოდა ძველ ქართულში, რომელთა საწარმოებელი ფუძე რიცხვითი სახელები იყო: ნაოთხალი, ნასამალი... ახალ ქართულში –ალ სუფიქსით გაფორმებული წინა ვითარების სახელები სხვა მეტყველების ნაწილებითაც იწარმოება. იმერულში –ალ ფორმატი ძირითადად შენარჩუნებულია:

ნა-ურმ-ალ-ი: „ნაურმალ გზას ნაყანები სჯობია, გზაზე, ურმის ნაორდალში გადაგიბრუნდება კოჭი“ (ო. იოსელი., 231);

ნა-წვეთ-ალ-ი: „ლაფაროში ნაწვეთალი რომ არ ჰყაპუნობდეს, თითქოს არც წვიმს (იქვე, 152);

ნა-ძირ-ალ-ი: „ჩალის ნაძირალაზე გადადიოდა ფარცხი (იქვე, 104);

ნა-პერანგ-ალ-ი: „სადაა ტყუილად, სათამაშოდ გასაოხრებელი ნაპერანგალი“ (იქვე, 146);

ნა-კოკისპირ-ალ-ი: „ჩვენი უპირადო, ნაკოკისპირალი... საყანე ისე გაქვავდა, სატეხით ვერ ამომტვრევდი“ (იქვე, 89).

წინა ვითარების სახელთა ერთი ნაწილისათვის დამახასიათებელია –ურ ფორმატით გაფორმებული ფუძეები. მაგალითად:

ნა-გზ-ურ-ი: „იწყება უსწორმასწორო ნაგზური, ვახტები, ვუქცევ გვერდს“ (ო. იოსელი., 105);

ნა-ცხად-ურ-ი: „ნაცხადურად ისევ შემოიპარა ძველი ჯარიანობა“ (იქვე, 115);

ნა-ტყე-ურ-ი: „მოვედეთ და ნატყეურს, ჩაის და ყანას“ (იქვე, 178);

მიკროტოპონიმებშიც ხშირია ყოფილობის ფორმები, აქ შეიძლება გამოყენებული იყოს ო–ურ სუფიქსი.

ნა-ფიცხ-ო-ურ-ი: „ნაფიცხოურის ყანებში თითო-ოროლა საჩრდილობელი ხეები ჩანდა“ (ო. იოსელი., 56).

აფიქსთა წყვილები (ნა – არ; ნა – ევ) ერთი და იმავე მნიშვნელობის ახალ ფუძეებს აწარმოებს. სხვაობა იმაშია, რომ გარკვეული ფუძეებისაგან წარმოების შემთხვევაში ერთი წყვილია გამოყენებული, სხვა შემთხვევაში – მეორე. გვაქვს ნა-ყან-ევი და არა ნა-ყან-არ-ი; ნა-სახლ-არ-ი და არა ნა-სახლ-ევ-ი; მაგრამ ზოგჯერ ერთი და იგივე ფუძე თანაბრად იგუებს ორივე სახის წარმოებას და შედეგად ვიღებთ ორ ნაწარმოებ ფუძეს, რომლებიც ერთმანეთისაგან სუფიქსით განსხვავდებიან, მნიშვნელობით – არა. მაგალითად: ნავენახარი – ნავენახევი, თუმცა ნიუანსობრივად სხვაობა აქაც შეიძლება გვქონდეს, კერძოდ, -ევ სუფიქსიანი ფორმა ტოპონიმადაა წარმოდგენილი.

სხვაობას გვიჩვენებს სალიტერატურო და დიალექტური ფორმა, მაგ.: ნა-ცოლ-არ-ი/ნა-ცოლ-ე-ბ-ი; ნასადილარი // ნასადილევი: ნანადირალი // ნანადირევი.

ამგვარი ნიუანსების გამოხატვა ენის შინაგანი მოქნილობითაა შეპირობებული, უნარით – გამოიყენოს უმცირესი ფორმოვარი შესაძლებლობებიც კი სემანტიკური დიფერენციაციისათვის.

ლიტერატურა:

1. თ. ვაშაკიძე, წინა ვითარების სახელთა წარმოება ქართულში: იკვ, XXI, 1992.
2. თ. ზურაბიშვილი, ნა-ევ და ნა- პრეფიქსიან სახელთა წარმოებასთან დაკავშირებული ზოგიერთი საკითხი: ქსკს, I, 1972.
3. ო. იოსელიანი, თხზ. ორ ტომად, 1991-1993.
4. დ. კლდიაშვილი, თხზ. ორ ტომად, 1956.
5. თ. მამარდაშვილი, წინა ვითარების სახელთა წარმოების ზოგი თავისებურებების შესახებ ქართულში: ქართველური მემკვიდრეობა, XI, 2007.
6. სულხან-საბა ორბელიანი, ლექსიკონი ქართული, ტ. I, 1991; ტ. II, 1993.
7. მ. ტუსკია, სიტყვათწარმოებითი აფიქსების ფუნქციები და შეხამებადობა ხალხურ ფუძეთა სემანტიკური ჯგუფების მიხედვით: ქსკს, X, 1993.
8. ქეგლ, VI, 1960;
9. ალ. ღლონტი, ქართულ კილო-თქმათა სიტყვის კონა, 1977.
10. აკ. შანიძე, ქართული ენის გრამატიკის საფუძვლები, 1973.
11. ქ. დოწენიძე, ზემოიმერული კილოკავი, 1973.
12. ბ. ჯორბენაძე, ქართული ენის ფაკულტატიური გრამატიკის საკითხები, 1985.

SOME PECULIARITIES OF AFFIXAL WORDBUILDING IN IMERULI („NAMES OF BEFORE SITUATION“)

Tamila Zviadadze, Sokhumi State University, Associate Professor
RESUME

There are a lot of lexical units in language but The most important is affixal wordbuilding.

In Georgian Dialects, generally there are used the same affixes for wordbuilding as in the literary languages. They create the names in the same meaning as in literary Georgian, but in dialects there are some changes in affixal meaning as well as is functional one.

Imeruli is one of the most important dialectical unit among Georgian dialects. It creates some tends in development of modern Georgian.

The linguistical wealth of Imeruli is widely presented in the text of the writers from the Imerety Region.

We analyse some compositions of Otia Ioseliani try to research interesting dialectical forms and show the functions of affixal wordbuilding, discuss facts of changing, concretly, names of so called “before situation” (“tsinare witarebis sakhelebi”).

After analysis it's clear, that changes are based on the ability of the language to use less formal possibilities for semantical variations.

აფხაზეთის ომი, მიხო მოსულიშვილის მოთხრობა „არღარა ეყივლოს მამალსა“ მაგალითზე

ანა იმნაძე, გორის სახელმწიფო სასწავლო უნივერსიტეტი, მოწვეული სპეციალისტი,
ფილოლოგიის დოქტორი

საქართველოში XX საუკუნის 90-იან წლებში მიმდინარე მოვლენების ამსახველი ბელეტრისტიკა ჯერ არ გამხდარა კომპლექსური მეცნიერული კვლევის საგანი. აღნიშნული მასალის შესახებ არსებობს საინტერესო სტატიები, სადაც ცალკეული ნაწარმოებებია შესწავლილი. ამ ლიტერატურას ყოველთვის ჰყავდა მკითხველი, თუმცა მასალა საფუძვლიანი ლიტერატურული ანალიზის მიღმა რჩებოდა ხანგრძლივი დროის განმავლობაში.

პოსტსაბჭოთა პერიოდის ლიტერატურული ტექსტების ხელახლა გადააზრების დროს, განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია ცალკეული ავტორების შემოქმედების ხელახლა და, ზოგი მათგანის, პირველად შესწავლა. XX საუკუნის 90-იანი წლების საქართველოში მიმდინარე მოვლენების ამსახველი ბელეტრისტიკის კვლევა საინტერესოა ქართული ლიტერატურის ისტორიის, საბჭოთა კოლონიალიზმის და პოსტსაბჭოთა პერიოდის კატაკლიზმების კონტექსტში, რადგან: ა) აღნიშნული პერიოდის ბელეტრისტიკა ღირებულია მხატვრული თვალსაზრისით; ბ) აქტუალურია საკითხი პოსტსაბჭოთა ეპოქის ქართულ ლიტერატურაში ცვლილებებით გამოწვეული დაბნეულობითა და ნიჰილიზმით, რომელმაც განსაკუთრებით და გამორჩეულად თავი იჩინა ბელეტრისტიკაში. საქართველოში XX საუკუნის 90-იან წლებში მიმდინარე მოვლენების ამსახველი ბელეტრისტიკის კვლევა ძალზე აქტუალურია, რადგან მასში ხაზგასმულია როგორც ზოგადად ერის, ისე ინდივიდის თავისუფლების თემა, ათწლეულების განმავლობაში დამკვიდრებული ფასეულობების გადაფასება, ილუზიების მსხვერვა.

ჩვენი კვლევის მიზანია XX საუკუნის 90-იანი წლების რეალობის, როგორც ისტორიული ფაქტის ლიტერატურული რეფლექსიის ქართული ბელეტრისტიკის მაგალითზე ჩვენება. პ. ნიკოლაევი, ცდილობს რა ლიტერატურათმცოდნეობის მომავალი განვითარების მიმართულებების პროგნოზირებას, წერს: „ცნობილია, რომ ყოველგვარი მეცნიერული რეფლექსია წყვეტს რამდენიმე ამოცანას: შემეცნების საკუთარ სფეროში განვლილი გზის განხილვისას ხელმეორედ გაიაზრებს თავის საგანს, აუმჯობესებს მის „ინსტრუმენტარიებს“ და მორფოლოგიას, აგრეთვე - შეძლებისდაგვარად, აშკარა დეკლარაციის გარეშე - განახორციელებს პროგნოსტულ ფუნქციას. ფუტუროლოგიური ქვეტექსტი (თუ არა აქცენტი) ყოველთვის მიმზიდველია. თუმცა, უკვე განვლილის სისტემატიზაცია და მომავალი ლიტერატურული პროცესების პროგნოზირება - შინაგანად, თითქმის ყოველთვის, ერთიანი პროცესია. მომავლის წინასწარ განჭვრეტა არც ისე რთულია, თუ წარსული იცი“ [5].

XX საუკუნის უკანასკნელ ათწლეულში არსებული სოციო-კულტურული მოვლენები პრობლემებად დაიყო და აისახა სხვადასხვა თაობის ავტორთა პროზაში. 90-იანი წლების მწერლობას ლაშა თაბუკაშვილმა და ზაალ სამადაშვილმა „ქვემეხების პერიოდის ლიტერატურა“ უწოდეს. უნდა ითქვას, რომ ზოგადად სოციოკულტურული პრობლემების აქცენტირება, ამ პერიოდის ქართული ბელეტრისტიკის ერთ მთლიან და არსებით ტენდენციად შეიძლება ჩაითვალოს. ესენია: დაპირისპირება ქვეყნის შიგნით; სამოქალაქო და აფხაზეთის ომის თემა, ამ ომების მიერ გამოწვეული ტკივილისა და ტრაგედიის ასახვა;

გასული საუკუნის 90-იან წლებში აფხაზეთში დატრიალებული ტრაგედია, ქართველი და აფხაზი ხალხის გაუცხოება, მას შემდეგ განვითარებული მოვლენები ასევე აისახა ქართველი და აფხაზი მწერლების შემოქმედებაში. განვიხილავთ 2007 წელს ლტოლვილთა და განსახლების სამინისტროს მხარდაჭერით ქართულ და რუსულ ენებზე გამოცემულ კრებულს „ხიდი“. მასში შესულია ქართველი და აფხაზი მწერლების ოცი მოთხრობა. კრებული საინტერესოა იმ მხრივ, რომ მასში შემავალ ტექსტებში ასახულია კონფლიქტის და ტრაგედიის ორივე მხარე. ნინო ვახანია სტატიაში „ქართველ და აფხაზ მწერალთა თვალთ დანახული ომი“ (კრებულ „ხიდის“ მიხედვით), აღნიშნავს, რომ „თხზულებათა თემა, რა თქმა უნდა, ერთია - ომი - ორივე მხარისთვის საზარელი. პირველი, რასაც ამ კრებულის გაცნობის შემდეგ ხელშესახებად იგრძნობს მკითხველი, არის ავტორთა ჰუმანიზმი. მიუხედავად იმისა, რომ ომმა ღრმა და მოუშუშებელი ჭრილობა დატოვა ჩვენს გულში, მიუხედავად იმისა, რომ ჯერ არ მოგვეცემია საშუალება ერთმანეთის წინაშე მონანიების, საკუთარი დანაშაულის აღიარებისა, ჯერაც შორს ვართ ერთმანეთისაგან, კრებულში შესული თითოეული ნაწარმოები გამსჭვალულია ზოგადად ადამიანის სიყვარულით, საყოველთაო, ყოვლისმომცველი სიკეთის რწმენით“ [1; 12].

სალომე კაპანაძე სტატიაში „სიცოცხლის დრო ანუ ჟამი ფიქრებისა“ შენიშნავს, რომ მწერლები ახერხებენ იმას, რასაც პოლიტიკოსები ვერ აღწევენ ხოლმე: „ემოციათა დაცხრომის საფეხურზე საზოგადოების გონიერი ნაწილი კრიტიკული თვალთა უმჯერს იმას, რაც ცოტაოდენი ხნის წინათ მესიანიზმისა და ეროვნული გამორჩეულობის იდეებით განიცდებოდა. იწყებოდა მტანჯველი კათარზისი. ბრძოლა იმისათვის, რათა არ დაუშვან ამის გამეორება. სამყარო თითქოს პატარავდება და მშვიდობის ელჩების სამიზნე ხდება. ამიერკავკასიის მწერალთა იმ ნაწილმა, რომლებმაც სწორედ ამ მისიით გადაწყვიტეს თავიანთი ხმების გაერთიანება მოთხრობათა კრებულებში „სიცოცხლის დრო“ და „ხიდი“, იმ ტაძრის გზას დაადგნენ, რომელმაც ამ რეგიონში „კაცთა შორის სიმშვიდეს“ უნდა შეუწყოს ხელი“ [2; 44].

ამ მხრივ საინტერესოა მიხო მოსულიშვილის ერთი მოთხრობა „არღარა ეყივლოს მამალსა“. მკვლევარი მაია ჯალიაშვილი წერს: მიხო მოსულიშვილის „ლიტერატურული ჭირნახული“, ალაგ-ალაგ გავლენების შეუმჩნეველი ჩრდილებით, საგულისხმოა და საინტერესო. ამ ჩრდილებს არაფერი დაუკლიათ არც ერთი დიდი მწერლისათვის, პირიქით, ხელი შეუწყვიათ კიდევ მათი შემდგომი დახვეწისათვის. მიხო მოსულიშვილის პროზაში ბევრი რამ არის გასაჩხრეკი და საანალიზო. მწერალი ორიგინალურად უხამებს ერთმანეთს ტრადიციულ თხრობასა და ამბის ერთგვარი ექსპერიმენტულობით გადმოცემას, მასალა თითქოს თვითონვე სთავაზობს სასურველ ფორმასა და რიტმს. ეს კი მხოლოდ მაშინაა შესაძლებელი, თუ აღსაწერი საგნისა თუ მოვლენის გულისგულს ჩასწვდები, გემოსა და სურნელს გაუგებ, იგზნებ მის დაფარულ ცოცხალ მაჯისცემას“ (დაბეჭდილია მაია ჯალიაშვილის წიგნში "სიცოცხლის საიდუმლო", თბილისი, 2006 [4; 121].

კრებულში შესულ მოთხრობაში „არღარა ეყივლოს მამალსა“ აღწერილია აფხაზეთში დაკარგული შვილის საძებნელად თბილისიდან ჩასული კაცის ამბავი, რომელიც გაერთიანებული ერების ორგანიზაციის წარმომადგენლის ყალბი საბუთებითაა შესული კონფლიქტის ზონაში, რადგან ყველა აფხაზმა კარგად იცის მისი ვაჟი, რომელიც ქართულ ნაწილში იბრძოდა, და მისი გვარი. არა თუ შვილის ცხედარს, საკუთარ თავსაც დაკარგავს, თუ არა ეს შენიღბვა. სწორედ შვილის ცხედრის ძებნა და ეს უმძიმესი ოდისეაა აღწერილი მოთხრობაში. შალიკაშვილების ძველი გვარის ღირსეული გამგრძელებელია აფხაზეთში დაღუპული ლევანი, რომელსაც მოწინააღმდეგეები „შეითან-გურჯად“ მოიხსენიებენ. ტექსტიდან ირკვევა, რომ სწორედ ამ შეითან გურჯმა შეიწირა ერთ-ერთი ნაწილის 18 მეომარი. მამაც ადვილი საცნობია, თუმცა საბუთები სხვა გვარზეა გაცემული. სწორედ აქედან იწყება ჩვენთვის საინტერესო. მოთხრობის ეს მონაკვეთი ჩვენში იწვევს ალუზიას და შეიძლება ითქვას პირდაპირ პარალელსაც ვაჟა-ფშაველას „ალუდა ქეთელაურსა“ და „სტუმარ-მასპინძელთან“. აფხაზების მხარეს მებრძოლ არაბ და ჩრდილო კავკასიელ რამდენიმე მეომარს უცნაური სამკაული ამშვენებ „- ყველა შარაფში ვართ არყითა და ჰაშიშით, - გაიკრიჭა ოქროსკბილეიანი, რომელსაც ადამიანის ყურებისაგან ასხმული მძივი ეკიდა ყელზე“ [3; 92]. „- პირი გააწვლაპუნა ერთმა ყმაწვილმა, რომელსაც, ოქროსკბილეიანისგან განსხვავებით, მაფზე ასხმული, უკვე გაშავებული ძუძუს მოჭრილი კერტები ჩამოეკონწიალებინა ყელზე“ [3; 93]. აკულასა და ოქროსკბილეიანი მეომრის სამკაული ძალიან წააგავს

შატილიონების ქავის კარს, სადაც მტრისთვის მოკვეთილი მკლავები კიდეა. შეითან-გურჯის მკვლელობის შემდეგ გუნება წაუხდა, აფხაზური მხარის ავღანელ მეთაურს, თუმცა წარმოშობით დაღესტნელ იბრაჰიმს. თანამებრძოლებისაგან განსხვავებით, მისი გონება არ დაუბინდავს ჰაშიმს და ფხიზელ თვალს არ გამოეპარა გურჯის სიმაძავე და გაბედულება, აქაც აშკარაა პარალელი, როგორ იწყება ფერიცვალება ალუდასა და იბრაჰიმის ცნობიერებაში. მას შემდეგ, რაც მუცალის ბრძოლის უნარი და სიმაძავე იხილა. იბრაჰიმმა შესვა მომაკვდავი ლევანის სისხლი და ეს სისხლი იყო, მეზობელ, მასავით სამშობლოწართმეულ კაცს რომ მოსვენება დაუკარგა, ალუდას მსგავსად იბრაჰიმსაც სიზმარში ეცხადება შეითან-გურჯი.

„- სიზმრებში მეცხადება,

- როგორ?

- ვესვრი და ვერ ვკლავ! [3; 95]“.

თანამომძმეებსაც, ისევე როგორც შატილიონებს, ვერ გაუგიათ და აკვირვებთ იბრაჰიმის ცვლილებას. ავღანეთის ომგამოვლილი და კაცის სისხლისმსმელი იბრაჰიმი იცვლება, ის ალუდას მსგავსად უარს ამბობს ამ ტრადიციაზე - ერთ შემთხვევაში სისხლის დაღება, მეორეგან სხეულის ნაწილის მოკვეთა და სახლში გამოფენა. „-ეს შენთვის მიჩუქნია, გიაურო! ამიერიდან იბრაჰიმ ბეკ-იდრისოვი არავის სისხლს აღარ დაღებს! - პოლოვნიკმა იმ საზარელი რქის სასმისი გაუწოდა პირდაპირ ტალახში ჩამჯდარ პეტრეს (ლევანის მამას) და ერთხანს წვიმას შეუშვია სახე“ [3; 104]. აუხსნელია მთავარი, რამ გამოიწვია ამ სისხლისმსმელი „რუსების ვოლიერში გამოყვანილ ნადირის“ [3; 104] ფერიცვალება. ეს სწორედ შეითან-გურჯის - ლევან შალიკაშვილის თავდადებული და განწირული ბრძოლის, სულის, დანახვა იყო. მებრძოლმა იბრაჰიმმა დააფასა ის სიქველე, რაც თავად ვერ შეძლო წლების წინ. აქ ერთი ფაქტიც უნდა გავითვალისწინოთ, როცა ავტორმა იბრაჰიმის პორტრეტი მოხაზა, ხაზი გაუსვა იმ ფაქტს, რომ იბრაჰიმი წარმოშობით კავკასიელი იყო და მოჰაჯირობის დროს გადაასახლეს მისი ოჯახი ავღანეთში. სწორედ რუსებისაგან ავღანეთის მიწის დაცვა მოუწია იბრაჰიმს და ამ ბრძოლაში ვერ შეძლო ყველაზე კრიტიკულ დროს საკუთარი თავის გამეტება. ის გრძნობდა, რომ ავღანეთი არ იყო მისი მშობლიური მიწა, რომელიც მისგან ასეთ მსხვერპლს ითხოვდა, ლევან შალიკაშვილი კი საკუთარ მიწას იცავდა. სწორედ ამ სხვაობის ჩვენება უნდოდა ავტორს, როცა ლევანის დაღუპვის ეპიზოდის აღწერისას ხაზგასმას აკეთებს განწირული ლევანის სიმღერაზე, რომელმაც იბრაჰიმს ასევე დასაღუპად განწირული წინაპრების სიმღერა გაახსენა: „კარგად იბრძოდა და ბევრიც მოგვიკლა. მერე სროლა შეწყდა და სიმღერა შემოგვესმა - რაღაც სხვანაირი, სულის შემძვრელი - ასე მამაჩემი მღეროდა, როცა ძალით გვასახლებდნენ ჩერქეზეთის მთებიდან უდაბნოში... მივხვდით, ტყვიები გაუთავდა.... თავიც აიფეთქა და ჩვენთანებიც შეიწირა... შემოიღო ვიყავი, - ჭკუიდან გადასული! აი, ეს რქის სასმისი გავავსე იმისი სისხლით და შევსვი.... ზიზღით დამანჭა სახე, ერთხანს დაჟინებით დამაცქერდა და წვალეებით მითხრა: „შენც ჩემსავით იბრძოლებდი, ურჯულოო!“ ასე მოკვდა... რამდენჯერაც სიზმარში ვნახავ, ამ სიტყვებს მიმეორებს...“ [3; 103]. იბრაჰიმის ფერიცვალება ამით არ დამთავრებულა, ის თავისი რაზმის წევრებისგანაც ითხოვს ამაზრზენი სამკაულებისგან გათავისუფლებას, გაადამიანებას „ეგ კერტები გადაყარე, ყარს, შვილო!“ [3; 105].

მოთხრობის დასასრულს ავტორი აქცენტს მამა-შვილს შორის ჭიდილობზე აკეთებს. ლევან და პეტრე შალიკაშვილები უძველესი ქართული გვარის წარმომადგენლები არიან, მას შემდეგ რაც პეტრემ მიაკვლია შვილის ცხედარს და მტრის „კანიბალური ზნე“ დაინახა, უარყო შვილი, ბოლო წუთამდე უარყოფდა, რომ ცხედარი, რომელსაც ასე ეძებდა და დასტიროდა მისი შვილია, ამ შემთხვევაში თვითგადარჩენის ინსტიქტი გააქტიურდა მამის სულში და სამჯერ უარყო ლევანის მამობა, რაც შემდეგ, გვიან გააცნობიერა. „ამენ, ამენ, გეტყვი შენ: არლარა ეყივლოს მამალსა, ვიდრემდის უვარ-მყო მე სამ-გზის“ [3; 108].

ლიტერატურა:

1. ვახანია ნ., ქართველ და აფხაზ მწერალთა თვალთ დანახული ომი (კრებულ „ხიდის“ მიხედვით); „ქართულ-აფხაზური და ქართულ-ოსური ურთიერთობები: წარსული, დღევანდლობა, მომავალი“ (სამეცნიერო კონფერენციის მასალები), თბ., „უნივერსალი“, 2011, 174 გვ.
2. კაპანაძე ს., „სიცოცხლის დრო ანუ ჟამი ფიქრებისა“, „ჩვენი მწერლობა“ 2012, #22, გვ. 44
3. „ხიდი“, ქართულ-აფხაზურ მოთხრობათა კრებული, თბ., 2007, 618 გვ.
4. ჯალიაშვილი მ., სიცოცხლის საიდუმლო; თბ. „წყაროსთვალი“, 2006, 260 გვ.
5. Николаев П. А., «Историзм в художественном творчестве и в литературоведении», 1983.

ABKHAZIAN WAR ACCORDING TO MIKHO MOSULISHVILI NOVEL “ARGHARA EKIVLOS MAMALSA” (COCK WILL NEVER CROW ANY MORE)

Ana Imnadze, Gori State Teaching University, Specialist by Contract, Doctor of Philology
RESUME

The complex scientific research of the belletristics in the 90s of the XX century has not yet been done. The aim of the research is to show the reality, as a literature reflection of a historical fact on the basis of belletristics in Georgia.

The realities that occurred during the past century among the Georgian and Abkhaz people, was mirrored in the works of Georgian and Abkhaz writers. In this regard, the work of Mikho Mosulishvili “Cock will never crow any more” is especially interesting, where the story of a man is described who travelled from Tbilisi to Abkhazia in search for his son. According to this exact work we discuss here the greatest tragedy that occurred in Abkhazia in the end of XX century.

მარტოობის პრობლემა გალაკტიონ ტაბიძის პოეზიაში (პოეზია და პოეტის ლირიკული „მე“)

ვახტანგ ინაური, გორის სახელმწიფო სასწავლო უნივერსიტეტი, მოწვეული სპეციალისტი,
დოქტორი

ყოველი პოეტი თავისებურად გაიაზრებს პოეზიასა და პოეზიისადმი დამოკიდებულებას. ყოველ მათგანს განსხვავებული ხედვა და მეტნაკლებად განსხვავებული სიყვარული აქვს ლექსისადმი.

შოთა რუსთაველისთვის პოეზია „სიბრძნისაა ერთი დარგი“, იგი ერთდროულად საღვთოცაა და საეროც.

დავით გურამიშვილისთვის „დავითიანი“ მისი მემკვიდრეობაა, ლექსები მისთვის „ია-ვარდის კონებია“, რომელსაც მომავალ თაობებს უტოვებს აღმზრდელი-დიდაქტიკური საჭიროებისათვის.

ნიკოლოზ ბარათაშვილის პოეზია მარადიული სულიერი ქროლვაა, მერანია, უსასრულო გზაზე გაქანებული.

ილია ჭავჭავაძისთვის პოეტი ერის მოჭირნახულე და სულიერი წინამძღოლია. აკაკისთვის „გარემოების საყვირია“, რომელმაც სიმართლე და თვალთ ნანახი უნდა ამცნოს ერს.

გიორგი ლეონიძისთვის „სიჭაბუკე და ლექსი ერთია“. ტიციანისთვის ლექსი „მოვარდნილი მეწყერია“, გალაკტიონს კი თავისი შეხედულებათა და წარმოსახვათა სისტემა აქვს პოეზიასა და ლექსებთან დამოკიდებულებაზე.

გალაკტიონის პოეტური მედიტაციები რთული და ამოუწურავი თემაა, რომელიც მრავალ პრობლემურ და საინტერესო საკითხს ეხება. ამდენადაც, მათი დიფერენცირებული კვლევა მეთოდოლოგიურად გამართლებული და მისაღებია. ამჯერად სასურველად შეიძლება მივიჩნიოთ მის შემოქმედებაში პოეზიასა და პოეტზე ნაფიქრისა და ნააზრევის წარმოჩენა.

გ. ტაბიძე ისეთ დროს იწყებს პოეტურ მოღვაწეობას, როდესაც ამ ქვეყნიდან მიდიან ილია ჭავჭავაძე (1907), აკაკი წერეთელი (1915), ვაჟა-ფშაველა (1915). სამი დიდი კორიფე, „სამი მწვერვალი“ ტოვებს ლიტერატურულ-შემოქმედებით ასპარეზს და მათი ადგილის დაკავებისთვის სხვადასხვა მიმდინარეობისა და დაჯგუფების პოეტები ერთმანეთს ეტოვებიან. გალაკტიონი ექვს მწვერვალს ასახელებს, რომელთაც მეზვიდე უნდა შეუერთდეს და იქმნას „შვიდვარსკვლავედი“, შეიქმნას ზოდიაქო. ეს ექვსი მწვერვალია: შოთა რუსთაველი, დავით გურამიშვილი, ნიკოლოზ ბარათაშვილი, ილია, აკაკი, ვაჟა.

„იმ ექვს მწვერვალთა გვეფარა ჩრდილი,
ვინ მოგვილია
გურამიშვილი, ბარათაშვილი,
ჩვენი ილია,
აკაკი, ვაჟა გასაკვირველი.
დიდება დროთა,
და მათ გვირგვინად მუდამ პირველი,

ტიტანი შოთა.“

გალაკტიონი აკაკის და ვაჟას გარდაცვალების შემდეგ პოეტური ქნარის ახალ მადიებელთა შორის თავის თავს არ ახსენებს, თუმცა დასახელებული პოეტებიდან (აბაშელი, შანშიაშვილი, გრიშაშვილი, რუხაძე, ქუჩიშვილი) არავის ხვდა წილად აკაკის ქნარი. ამ საკითხს უბრუნდება ერთ-ერთ გამოუქვეყნებელ ლექსში „... რა რიგ კარგია“, რომელიც ნიკა აგიაშვილმა მიაწოდა რედაქციას.

„რა რიგ კარგია სამშობლოვ,

შენი მტკვარი და რიონი,

შოთა, ილია, აკაკი,

ვაჟა . . .“

ადვილად ასახსნელი მრავალწერტილი ვაჟას შემდეგ მიგვანიშნებს ლექსის ავტორზე „გალაკტიონი“, რომელიც უპრობლემოდ ირითმება „რიონთან“. აქ, როგორც ჩანს, იმის გამო, რომ არ ირითმება გურამიშვილი და ზარათაშვილი, მათ აღარ ახსენებს, მაგრამ მოიაზრებს.

გალაკტიონის მოღვაწეობის შემდგომი წლების ლექსებში მისი „პოეტური მე“ ასე მოკრძალებით აღარ ჩანს. იგი მთელი არსებით შერწყა ქართულ პოეზიას, საფუძვლიანად გაიცნობიერა ახალი ეპოქისა და ახალი პოეზიის აღმავალი პროცესი, ამასთან, ნათლად გაიაზრა თავისი ადგილი XX საუკუნის პოეზიაში, რაც ზოგადად გამოჩნდა 1920 წელს დაწერილ ლექსში „წიწამურში რომ მოკლეს ილია“.

ილიას მოწამებრივი სიკვდილით მთავრდება ძველი, დიდებული ეპოქა და იწყება ახალი პოეტური ეპოქა.

მიდიან XIX საუკუნის სამოციანელები და მოდიან XX საუკუნის 20-იანელები, რომლებიც 1908 წლიდან პერმანენტულად შემოდიან საქართველოს პოეტურ სარბიელზე. ახალი თაობის და თავის მოსვლას ქართულ მწერლობაში გალაკტიონი აფიქსირებს ზემოთ დასახელებული ლექსის სტრიქონებში:

„დადგა ცხრაას რვა, ახალი ლანდი

ჩემთვის სიზმრებში უცნობია ჯერ,

ახალი წვიმა, ქარი „დალანდი“

და მთელი ხანა წიგნის: Graine aux flauzs“

ახალი ხანა, ძირითადად, 1915 წლიდან იწყება და მომდევნო ათი-თხუთმეტი წლის განმავლობაში იქმნება დღემდე მიუწვდენელი და განუმეორებელი ქართული პროზა და პოეზიაც, მაგრამ ეს პროცესი და საკუთარი როლი 1908 წელს ჯერ კიდევ ბუნდოვანია გალაკტიონისათვის, „ახალი ლანდი“ შეუცნობელია, ჯერ არ იკვეთება მისი ხედვა და წარმოდგენა საკუთარ ღვაწლზე ქართული ლექსის განვითარებაში... ლექსი 1908 წლის განცდებს ასახავს, ამდენად დრო და ავტორის ფიქრი ერთმანეთს ემთხვევა. მოგვიანებით, 1914-1915 წლებიდან მის ლექსებში თავდაჯერებულობა და რწმენა იგრძნობა, რაც კარგად გამოჩნდა ლექსებში: „მთაწმინდის მთვარე“, „შერიგება“, „ლურჯა ცხენები“ და სხვ.

ამ ლექსებში გალაკტიონმა ნათლად გამოხატა თავისი სიმაღლე პოეზიაში, მხატვრული სიმბოლოებითა და მეტაფორებით ასახა პოეზიის მარადიულობა და სიდიადე, გამოხატა სამყაროსა და კაცობრიობაზე თავისი პოეტური შეხედულებები, დაგვანახა და გვაგრძნობინა, როგორი მძლავრია მასში პოეტური აღმავრენა, რამდენად უსაზღვრო და დაუსრულებელია მისი სულიერი, პოეტური ქროლვა.

„ლურჯა ცხენებში“ გალაკტიონის პოეტური სტრიქონები ასახავს ამქვეყნიური და იმქვეყნიური ყოფიერების, ყოფნისა და არყოფნის დრამატიზმს, რომელიც უმაღლეს მასშტაბებამდე აღწევს. მიხეილ კვესელავს აზრით, „ლურჯა ცხენებში“ ასახულია დაუოკებელი ფაუსტური სწრაფვა „ბედის საზღვრის“ გადასალახავად, ბნელეთის გასარღვევად, ადამიანური შეზღუდულობის დასაძლევად. (კვესელავა, 61).

ვფიქრობთ, „ლურჯა ცხენების“ ძირითადი იდეის ასეთი აღქმა ზარათაშვილის „მერანის“ ასოციაციისა და მასთან პარალელების ინერციის შედეგია. სიმბოლური ფუნქცია „მერანის“ და „ლურჯა ცხენების“ ანალოგიურად შეიძლება გავიაზროთ, მაგრამ ბედის საზღვრის მიება გალაკტიონთან სხვაგვარად აისახება, საერთოდ, სამსჯელოა, არის აქ მიება თუ უკვე იმ ზღვარზეა, საითაც მერანი მიისწრაფვის და იმ საზღვარზე „ქრიან ლურჯა ცხენები“, სადაც მერანი უნდა მისულიყო. ამ საკითხს ნათელს მოჰყენს „ლურჯა ცხენების“ მხატვრული დროისა და სივრცის გარკვევა.

„როგორც ნისლის ნამქერი, ჩამავალ მზით ნაფერი,

ელვარებდა ნაპირი სამუდამო მხარეში“.

ჩამავალი მზე, დაისი – სიმბოლურად ცხოვრების, ქვეყნის დასალიერს, გზის დასასრულს შეესატყვისება, ასევე გაიაზრება იგი ვალერიან გაფრინდაშვილის ლექსების ციკლში „დაისები“. აქ მზის ჩასვლა დროის ერთი მონაკვეთის ან მოვლენის დასასრულია. ლექსში ასახული მხატვრული დრო დაისია. მხატვრული სივრცე ანუ ადგილი, სადაც ქრიან ლურჯა ცხენები, არის ნაპირი, ნაპირი იმქვეყნიური და ამქვეყნიური ზღვარი, ნაპირი ნათელია, „ელვარებდა ნაპირი“, მაგრამ სამუდამო მხარე ბნელი, ცივი, დადუმებული, მიუსაფარი და მიუვალაია. „არ ჩანდა შენაპირი“. ამიტომ იმ ქვეყნისკენ სწრაფვა გამორიცხულია. ლირიკული გმირი არ ეძებს ბნელეთში მიმავალ გზას. პირიქით, იქ არყოფნა,

არარაობაა, იქ არაფერია, იქ მხოლოდ „შემოღობილი სახეების ჩონჩხიანი ტყეებია“, რაც ადამიანების ფიზიკური შლისა და დაფერფლის პროცესს გვიჩვენებს და ეს ხორციელი ხრწნა არც სულს უხარია, რაც იმას მოწმობს, რომ ავტორის აზრით, სხეულის მიტოვებით სული ბედნიერი და მხიარული არ არის.

ამ ლექსში კოსმიური პრობლემა, დროის მარადიული ბრუნვა და წარმავლობის იავარქმნისგან თავის დაღწევა მხოლოდ ლურჯა ცხენების მეშვეობით ხდება. ნივთიანული მარადიული წრებრუნვის თეორია პოეტურ გაქანებას, უსასრულო ქროლვას ერწყმის – „ვით ცეცხლის ხეტიალი, როგორც ბედის ტრიალი, ჩქარი გრგვინვა-გრილით ქრიან ლურჯა ცხენები“.

„ლურჯა ცხენებით“, როგორც არ უნდა გავიაზროთ პოეტის მხატვრული ჩანაფიქრი, გალაკტიონი გამოხატავს პოეზიისა და პოეტის ურთიერთობას, პოეტის შინაგან, მარადიულ ქროლვას და პოეზიის მაღალ ფუნქციას, რომელიც ადამიანს აღფრთოვანებისა და ამალღებისაკენ მიაქანებს და ეს ქროლვა, სწრაფვა უსასრულოა, ისევე როგორც პოეტი პოეზიის წყალობით უკვდავი და დიდებულია. როგორც მარადიულია პოეზია, ისე მარადიულია ჭეშმარიტი პოეტის სახელი, ხოლო შემთხვევითი მელექსეები, რომლებიც დროებითი და წარმავალნი არიან, ქიმერებად გაიზარებიან, რომლებსაც „სძინავთ ბნელ ხვეულებში“.

„ლურჯა ცხენები“ გალაკტიონის პოეტური „მე“-ს და პოეზიის ურთიერთობის ერთი მხარეა, რომელშიც ჯერ კიდევ არ არის გამოკვეთილი მისი პირადი პრეტენზია უმაღლეს ადგილზე პოეზიის ისტორიაში. შემდეგი ლექსი, რომელშიც გალაკტიონის მედიტაციები კვლავ პოეზიასა და პოეტის დიდებას ეძღვნება, არის „შერიგება“ ამ ლექსში ავტორი უფრო მკვეთრად ხატავს პოეტს, როგორც ამალღებულ და გვირგვინით შემკულ ადამიანს. აქ იგი მყინვარის დიდებასა და სიმალღეს უტოლდება:

„ჩვენ გვირგვინები გვაქვს ოდნავ მსგავსი,
ლამაზი, შუქთა მარადი ნთებით,
მე-მსუბუქ დაფნის ფოთლებით სავსე,
მყინვარს-უმძიმეს იაგუნდებით.“

გვირგვინი დიდების, მეფობის, უზენაესობის სიმბოლოა. პოეტისა და მყინვარის გვირგვინები მარადიული სინათლით ჰგვანან ერთმანეთს. სხვაობა სიმძიმესა და სიმსუბუქეშია: მყინვარს მძიმე იაგუნდით – ყინულებით შემკული გვირგვინი აქვს, ხოლო პოეტს – მსუბუქი, რაც იმას მიგვანიშნებს, რომ მას არ ამძიმებს, იგი იოლად ზიდავს მას და ამავე დროს აღმაფრენა მეტად შეუძლია. დაფნის ფოთლებით სავსე გვირგვინი მარადიულ სინორჩესა და სიდიადეს გამოხატავს. დაფნის გვირგვინით შეამკეს დანტე ალიგიერის ქანდაკება, დაფნის გამოსახულებით ედგა ოქროს გვირგვინი რომის კეისარს.

გალაკტიონი ლექსში „მთაწმინდის მთვარე“ ერთდროულად ასახავს პოეტური სულის შემოქმედებით აგონიას და სიკვდილ-სიცოცხლის პრობლემას, პოეზიის გააზრებას და ლირიკული გმირის – ავტორის დამოკიდებულებას თავის წინამორბედ პოეტებთან. იგი ამ ლექსში თავს უკვე მეფედ გრძნობს. ეს მხოლოდ პოეტური წვის ანუ ლექსის თხზვის პროცესშია თუ საერთოდ, სხვა ლექსებთან პარალელები გვიჩვენებენ. ერთი რამ კი ნათელია: მას მიაჩნია, რომ იმ „მწვერვალების“ (შოთა, გურამიშვილი, ბარათაშვილი, ილია, აკაკი, ვაჟა) პირდაპირი მემკვიდრეა და აკაკის ქნარი და ვაჟას ჩონგური მას უპყრია ხელში. იგი ქნარით თრგუნავს სიკვდილს, სძლევს შიშსა და წარმავლობას.

ლექსის მიხედვით პოეტი მთაწმინდაზე აკაკი წერეთლის საფლავზეა, მცოვანი პოეტი ახალი დაკრძალულია და სწორედ იმავე წელს, 1915 წელს დაიწერა „მთაწმინდის მთვარე“. იგი აკაკისავე მეფედ იხსენიებს: „აქ ჩემს ახლოს მოხუცის ლანდს სძინავს მეფურ ძილით“. ბარათაშვილს კი მხოლოდ რომანტიკულად მოიხსენიებს: „ბარათაშვილს აქ უყვარდა ოზლად სიარული“. ამ ორი „მწვერვალის“ გახსენება და მათზე ფიქრი რომანტიკულად ერწყმის სიმბოლოებით ასახულ ღამეულ პეიზაჟს. აქაც სიკვდილისა და სიცოცხლის შეპირისპირებაა, პოეტს არ აკრთობს არც ღამის შეგრძნება, არც სასაფლაოს მწუხარება. სიკვდილი არყოფნად არ აღიქმება მისთვის, ის ბარათაშვილისა და აკაკის კვალობაზე ხედავს სიკვდილის უძლურებას. პირიქით, მიაჩნია, რომ სიკვდილის წინ ნამდერი სიმღერა უფრო ძლიერი იქნება, როგორც გედის სიმღერა: „და მეც მოვკვდე სიმღერებში ტბის სევდიან გედად.“ ანუ პოეტად სიკვდილი მისთვის მისაღებია, რადგან სიკვდილის სიახლოვე ასხვაფერებს მომავლად გედის ჰანგთა ვარდებს და ჩანჩქერებს. ამიტომ მისი სიმღერა უფრო სრულყოფილი და ძლიერი იქნება. ასეთი სიკვდილია მისთვის პოეტური სიკვდილი. სიკვდილის გზა მისთვის მხოლოდ ვარდისფერი გზაა და „ამ გზაზე ზღაპარია მგოსანთ სითამამე“. ამ გზით ყველა ვერ გაივლის. ეს მისი გზაა.

ზოგადი გააზრებით ვარდისფერი გზა ნათელი გზაა, რომელიც უფლისკენ მიემართება, ანუ ამ გზით მიეახლება პოეტი უფალს. ბიბლიურად ეს დასტურდება გამოსვლათა წიგნში. როდესაც უფალი მოსეს ავალებს ებრაელთა გამოყვანას ეგვიპტიდან. უდაბნოში იგი გზას უჩვენებს, ცაზე ტოვებს ვარდისფერ ნათელს, ამ გზით მიაწვდის უფალი მოსეს გზას, რომლითაც უნდა იარონ ებრაელებმა აღთქმული ქვეყნისკენ. ამდენად, ვარდისფერ გზაში, ლექსის მიხედვით, შეიძლება გავიაზროთ არა მხოლოდ უბრალოდ, მარტივად და სასიამოვნოდ სავალი ნათელი გზა, არამედ მამამღერისკენ

მიმავალი გზა, მამაღმერთის ნათება ვარდისფრადაა მიჩნეული, ბუნებრივია, განთიადისა და დაისის მზის ფერში მოჭარბებული ვარდისფერი დომინირებს მის სიმბოლურ წარმოსახვაში.

გალაკტიონი პირდაპირ აცხადებს – „რომ მეფე ვარ და მგოსანი და სიმღერით ვკვდები“. ექვსი „მწვერვალი“ წასულა იმქვეყნად, თვითონ მეშვიდე კი მეფედ თვლის თავს და ამასთანავე მიაჩნია, რომ მათთან ერთად ეზიარება უკვდავებას და მისი პოეზიაც საუკუნეებს შემორჩება.

ამ დროს გალაკტიონი ჯერ არ უღიარებიათ პოეტების მეფედ, ეს ხდება გვიან, 1922 წელს, მაგრამ მას 1915 წლისათვის უკვე იმდენი შედეგური აქვს, რომ კადრულობს, მეფედ მოიხსენიოს თავისი თავი.

მარტოობისა და მარტოსულობის განცდა გ. ტაბიძის პოეზიაში არ არის განპირობებული უსუსურობითა და პესიმიზმით, ან იმით, რომ მეგობრები არ ჰყავდა. მისი სიმარტოვე მისი ერთადერთობით და სიმაღლით არის განპირობებული, ეს არის მეფური მარტოობა, მაღლა დგომის სიმარტოვე და არა დამცირებული და დანარცხებული ადამიანის მოუსაფრობა და ეულობა. ამის ნათელი დადასტურებაა ლექსები: „ეფემერა“, „წელიწადები წავლიან ძველი“, „რტოებს რტოობა“.

„ეფემერა“ ყველაზე ნათლად წარმოაჩენს გალაკტიონის ფიქრსა და განცდებს პოეზიისა და პოეტის ადგილზე ლიტერატურულ საზოგადოებაში. ლექსი 1922 წელს დაიწერა, როდესაც პოლიტიკური და პოეტური მართათონი ერთდროულად მიმდინარეობდა. ლექსში ცხენტა შეჯიბრება ამ მართათონის სიმბოლური განსახიერებაა, რომელშიც პოეტი ბევრად აღემატება მეტოქეებს:

„ცხენტა შეჯიბრებაზე ჩემი ლურჯა ცხენები
ჰქროდნენ ეფემერული და ფერადი ქარებით,
იყვნენ საუკუნენი, მაგრამ მე ვიხსენები,
გაფრენილი პირველი წყების ნიაგარებით“.

ეფემერა სიმბოლოა სწრაფი გაელვების, მირაჟის, იგი ყველაზე ხანმოკლე მწერადაც გაიაზრება, მაგრამ აქ სისწრაფის ელვასავით ქროლვად უნდა მივიღოთ, ხოლო ფერადი, ე. ი. ლამაზი და მრავალფეროვანი. აქ ექსპოზიცია წინ უძღვის პოეტის დიდების ამსახველ სტრიქონებს, რომლებიც გვამცნობენ, რომ პოეტი აღმავალ საუკუნეთა დიდებით იხსენიება პირველი წყების ნიაგარებით ანუ წყალუხვი და ძლიერი, ამაღლებული ჩანჩქერით – შადრევანივით მქუხარე, მდიდარი პოეზიის პოეტად:

„ვწუხვარ: ერთადერთი ვარ და ზეცაზე წერია
ჩემი გზა და ახალი ლალის კართაგენები.“

ეს სტრიქონები ნათლად მოწმობს, რომ მისი ერთადერთობა მარტოსულობა და დაკნინება კი არ არის, ის სხვებისთვის მიუწვდომელი სიმაღლის გამოა მარტო, ის ძალიან მაღლა დგას და ზეცაზე წერია მისი გზა – მისი ბედი კი მხოლოდ ლურჯა ცხენებია, მათი ქროლვაა მისთვის ყველაფერი. აქვე აფიქსირებს ავტორი, რომ მან ამ სიმაღლეს ქართული წიალიდან მიაღწია, რომ ქართველი და პოეტი – ორივე აღმატებითი, იდენტური ცნებაა:

„წვეთი სისხლის არ არის ჩემში არაქართული,
მაფი ნერვის არ არის ჩემში არაპოეტის“.

ქართველი რომ არის და თან პოეტი, ეს არის მისი სიმაღლის განმსაზღვრელი, ამიტომ მაღლდება უფრო მეტად. ლურჯა ცხენებიც საქართველოში ცხენის ყველაზე ნათელი და რომანტიკული სახეა, რომელიც მიაქროლებს მას მიუწვდომელი სიმაღლისაკენ. თითოეული ცხენი თითოეულ ინტეგრალს შეესატყვისება. ამდენად, პოეტური აზროვნება გადადის ფილოსოფიურ ხედვაში და ფილოსოფიური პრობლემები მაღალ პოეტურ სახეებშია გადმოცემული, ამით „ეფემერა“ და „ლურჯა ცხენები“ ერთმანეთს ავსებენ და შეიძლება ითქვას, ეპოქებს ქმნიან.

გალაკტიონი რომ მწუხარე მარტოსული არ არის და მაღალ საამყო მარტოობაში გრძნობს თავს, სხვა ლექსებთან ერთად ჩანს ლექსში „წელიწადები წავლიან ძველი“, რომელიც მის ერთადერთობას კატეგორიული იმპერატიულობით უსვამს ხაზს:

„წელიწადები წავლიან ძველი,
შეიცვლებიან ქარით სიონი,
როგორც ერთია ქვეყანა მთელი,
ისე ერთია გალაკტიონი“.

იგი დარწმუნებულია, რომ მეორე არავინაა მისი თანასწორი და მას დიდებული მომავალი აქვს. ეს აზრი ნათლად იკითხება ამავე ლექსის სტრიქონებში:

„ჩემთვის დღესავით არის ნათელი,
რას იტყვის ჩემზე შთამომავლობა“.

განხილული ლექსების ფონზე გარკვევით ჩანს, რომ გალაკტიონის მარტოობა არ არის მისი უარყოფის, დევნილობის და დამცირების შედეგი, პირიქით, მისი მარტოობა გაიაზრება, როგორც

მიუწვდომელი და ყველაზე მაღალი შემოქმედი, რომელსაც სწორი არ ჰყავს უახლეს ქართულ და არა მხოლოდ ქართულ პოეზიაში.

ლიტერატურა:

1. გალაკტიონ ტაბიძე, რჩეული, 1988.
2. ნოდარ ტაბიძე, „გალაკტიონი“ 1982.
3. ირაკლი კენჭოშვილი, გალაკტიონ ტაბიძის პოეტური სამყარო, 1999.
4. მაია ჯალიაშვილი, „მეხვედრა წიგნში“, 2009.
5. კვესელავა მიხეილ, „პოეტური ინტეგრალები, გალაკტიონ ტაბიძე და თანამედროვე პოეზია“, 1977.

THE PROBLEM OF LONELINESS IN THE POETRY OF GALAKTION TABIDZE (POETRY AND POETICAL "AGO")

Vakhtang Inauri, Gori State Teaching University, Specialist by Contract, Doctor
RESUME

The phenomenon of loneliness in Galaktion Tabidze's poetry is connected with the process of his creative work and its definite place in the history of Georgian poetry. One can find the loneliness of the author in the following rhymes: "The Moon of Mtatsminda", "Blue Hours", "Reconciliation", "Ilia, who was killed near Tsitsamuri", "old years will go" and so on. He thinks that he joins the "Georgian seven-stars" like (Shota Rustaveli, Akaki Tsereteli, Vaja-Pshavela and Galaktion Tabidze).

According to the above mentioned poetic meditation Galaktioni got the poetic inheritance and he became the "Owner of Poetic Lyre", the king of Georgian poetry, who has no analogy. His loneliness isn't fate, but kingly loneliness which is immortalized walking along the "Rosy Road".

ქართველურ ენებში მეტყველების ამსახველ ზმნათა შესწავლისათვის (სტრუქტურულ-სემანტიკური ასპექტები)

მარინე კაკაჩია, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, ასოცირებული პროფესორი
ქეთევან მარგიანი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, ასოცირებული პროფესორი
მარინა ჯღარკავა, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის
არნოლდ ჩიქობავას სახელობის ენათმეცნიერების ინსტიტუტი, მეცნიერ-თანამშრომელი

მეტყველების ამსახველი ლექსიკა ქართველურში უაღრესად მრავალფეროვანია. სვანურში, მეგრულსა და ლაზურში ლაპარაკის აღმნიშვნელი ზმნების შესწავლა და დაკვირვება სტრუქტურულ-სემანტიკური ასპექტით საკმაოდ საინტერესო სურათს იძლევა.

მეგრულში ლაპარაკის აღმნიშვნელი ძირითადი ზმნებია: რაგადანს "ლაპარაკობს, ამბობს", თქუნს "იტყვის", იჩიებუ "ლაპარაკობს, საუბრობს", უწიინს "ეტყვის".

ყველაზე ხშირად მეტყველებაში გვხვდება ზმნები რაგადანს და იჩიებუ. რაგადანს ზმნას ენაცვლება იტყუ "იტყვის", თქუ "თქვა", ხოლო სასხვისო ქცევის ფორმას ურაგადუ(ნ) - უწიინს//უწოლენს "ეტყვის", უწუუ//უწოუ//უწოლუ "უთხრა" ზმნები. რაგად ძირისგან ვნებითის ფორმაც იწარმოება და პოტენციალისიც; ვნებითი - ირაგადუ(ნ) "იტყმება", რომელსაც გააჩნია წყვეტილისა და თურმეობითის ფორმები: ირაგადუ "იტყვა", რაგადებუ(ლ/რე)(ნ) //რაგადელუ(ნ) "თქმულა"; პოტენციალისი - ირაგადე(ნ) "იტყმება" (ერთპირიანი) და არაგადე(ნ) (ორპირიანი). აღინიშნება კაუზატიური ფორმაც: ორაგადაფუნს "ალაპარაკებს".... რაგად ძირზე პრევერბების დართვით ხშირად იცვლება სემანტიკური სახე (აკარაგადანს "ცუდ სიტყვებს მიაღვენებს, ზურგს უკან ამბობს", გიორაგადანს "დაალაპარაკებს, ნათქვამს ზედ დაამატებს", აკირაგადანს "მოილაპარაკებენ", გილარაგადანს "დადის და დალაპარაკობს", მირაგადუნა "მოილაპარაკებენ" და ა.შ.).

1. ქუურჩილი, ბაბაკოჩი რაგადანს “უსმინე, უფროსი კაცი ლაპარაკობს”; 2. ირდღას თის ურაგადუჲ “ყოველდღე მას ველაპარაკები”; 3. აკირაგადეს ჯიმაღენქ “მოილაპარაკეს ძმებმა”; 4. აკარაგადანს უბადოს “ცუდს მიაღვენებს უკან”; 5. უჩა ხენწიფე ვადგანებენსი გიორაგადესგ “შავი ხელმწიფე არ დაგანებებსო, –ზედ დაალაპარაკეს”; 6. მუს რე გილარაგადანს? “რასაა, რომ დალაპარაკობს?”; 7. მუმაქ კინარაგადუჲ ათე კუბეცის “მამამ უკან მიალაპარაკა ამ ვაჭარს”; 8. ლეჯეფი ონჯუას მირაგადუნა “ღორები საღამოს მოილაპარაკებენ”; 9. ბოში, მუს რე მირაგადუჲ? “ბიჭო, რასაა რომ მელაპარაკები?”; 10. ირფელი ვერაგადე “ყველაფერი არ ითქმის”; 11. გორაგადეს ართიანწყალა “გაისაუბრეს ერთმანეთში” (ქაჯაია II, 507-508).

რაგადანს ზმნას მომავლის ფორმა არ გააჩნია. ამ შემთხვევაში მას ენაცვლება თქუანს “იტყვის”, უწიის “ეტყვის” და იტყუ(ნ). ეს უკანასკნელი მარტვილურ-ბანძურ მეტყველებაში გვხვდება და სწორედ ამიტომ აქვს შეტანილი თავის “მეგრულ-ქართულ ლექსიკონში” ო. ქაჯაიას. ვიტყუჲ/იტყუჲ “ვიტყვი” ფორმების გამოყენება მეგრულის სხვა კილოვებებში საეჭვოა.

ერთ სემანტიკურ ველში შეიძლება გავავრთიანოთ შემდეგი ზმნები:

ბარდალანს “უთავბოლოდ, დაბნეული ლაპარაკობს”, ბობოხანს “ზუხზუხებს, ტრაბახობს”, ბარდალანს “როშავს, ლაყბობს”, ბურდინუნს “ბოდილობს, ბოდავს”, ბურდინუნს “ბურდღუნებს”, პურტყინუნს “პურტყუნებს, პუტპუტებს”, ბურტყინუნს “დაბალი ხმით ლაპარაკობს, ბურტყუნებს”, ბურხინუნს “რიხით ლაპა-რაკობს”, ბურდინუნს “ბურდღუნებს, დუდღუნებს, ბოდავს”, ბუცინუნს “ზლუყუნებს”, გილარაქვალანს “ხმამალა უთავბოლოდ ლაპარაკობს”, დადღალანს//დღად ღალანს “ჯაჯღანებს”, დვარდვალანს “როშავს, ყველაფერს ამბობს, რაც ენაზე მოადგება”, დირდინუნს “დუდღუნებს, დაბალ ხმაზე გაურკვევლად ლაპარაკობს”, გედუდინუნს “გაურკვევლად ლაპარაკობს”, დღურდღინუნს “თავისთვის რაღაცას ბურტყუნებს”, თირთინუნს “დუდღუნებს, ჩქარა გაურკვევლად ლაპარაკობს, ზუზუნებს”, თირთხინუნს, თხირთხინუნს, თხვანთხვალანს, ტყვანტყვა ღანს, თხუდინუნს “ცხვირში ლაპარაკობს, თხიპინებს”, კაფალანს “ხმამალა ლაპარაკობს”, კვაკვალანს, გეკვაკვალანს “როშავს, მთელი დღე ლაპარაკობს, მიშაპრენტანს “სისულელეს ამბობს”, მიშარაგადანს “ჩაალაპარაკებს”, პანტალანს “პრუტუნებს, სისულელეს ბოდავს”, პაჭკვალანს “ჩიფჩიპებს”, პუტინუნს “პუტუნებს, ჩუმად ლაპარაკობს, ჩურჩულებს”, რანტალანს, რანგვალანს, რანგალანს “უჭკუოდ, უშნოდ ლაპარაკობს, როტავს”, ფურცინუნს, ფურსინუნს “ენამოჩლექით ლაპარაკობს, ჩიფჩიფებს”, ფურცტინუნს//ფუცტინუნს “ჩურჩულებს”, ქადაგენს “ქადაგებს, ბევრს ლაპარაკობს”, ღაბაჩანს “მხიარულად ხმამალა უთავბოლოდ ლაპარაკობს”, ღანდალანს “უღონოდ, უძლურად ლაპარაკობს”, ღარჩალანს, ღვარჩალანს “სასიამოვნოდ ლაპარაკობს, ჟღურტულებს”, ყვაყვალანს “წვრილი ხმით ლაპარაკობს, წკაწკავენს, ყიყინებს”, ყირყინუნს “ყროყინა ლაპარაკი”, ყვაბალანს “როშავს”, ჩვაგალანს, ჩქვაფალანს, ჯვაბალანს, ჯვატალანს “უაზროდ, სულელურად ლაპარაკობს”, წკვანტალანს “წიკვინებს”, წკვაპალანს//ჭკვაპა ღანს//ჭყვაპა ღანს “უაზროდ ჩიფჩიფებს (უკბილოს ლაპარაკი)”, წკუფინუნს “წვრილ ხმაზე ლაპარაკობს, წივის”, წკაპალანს “წრიპინებს”, წყირწყინუნს “წიკვინებს”, ჭკვარჭკვალანს “ბავშვით ლაპარაკობს”, ჭყარჭყალანს, ჭყირჭყინუნს “ჭიჭყინებს”, ხაფალანს “სასიამოვნოდ ლაპარაკობს”, ხვასქალანს “უაზროდ ლაპარაკობს”, ხვაპალანს “ზოხ ხმაზე სასიამოვნოდ საუბრობს”, ხუფინუნს “მხიარულად ლაპარაკობს”, ჯარღალანს “ხმაურით ლაპარაკობს”, ჯაჯღალანს “ჯაჯღანებს”...

უმეტესობა ამ ზმნებისა ხმაბამდითია. ისინი ხშირად გადატანითი მნიშვნელობით იხმარება და სარკაზმის, ირონიის, უკმაყოფილობის გამოსახატავად უფრო გამოიყენება მეტყველებაში. მაგალითად:

ლაპარაკის სხვადასხვა მანერის გადმოსაცემად მეგრულში ფრაზეოლოგიზმებიც ბევრი გვხვდება, ქართულის “ენას ატლიკინებს” ტიპისა: ნინას უდარდალუანს „ენას უდარდალუებს, ყბედობს, მოსაბეზრებლად ლაპარაკობს“, ნინას უდარდალუანს „ბევრს ლაპარაკობს, ხმამალა მოსაბეზრე ზლად ლაპარაკობს“, ნინას უდარდალუანს „უადგილოდ, უთავბოლოდ ლაპარაკობს“, ნინას უტარ-კალუანს „ენას ატლიკინებს“, ნინას ულაბაშუანს “ყბედობს”, ნინას ურსხაპალუანს “ჩქარა ლაპარაკობს” და სხვ.

მოყვანილი მასალიდან ნათლად ჩანს, რომ უმეტესობა ამ ზმნებისა ან აქტივის ფორმისაა, რადგან სემანტიკურად სუბიექტის რეალურ მოქმედებას გადმოსცემენ. ისინი მოქმედებითი გვარისაა (რელატიური, ორპირიანი), ან საშუალ-მოქმედებითებია (აბსოლუტური), თუმცა ეს დაყოფაც ზოგჯერ პირობითია, რადგან ერთსა და იმავე ფორმას კონტექსტის მიხედვით ეცვლება პირიანობის გაგება. მაგ.: მუდგასიე ბურდღინუნს, ვემაგინუ, მუ ოკონი “რაღაცას ბურდღუნებს, ვერ გავიგე, რა უნდა” (ბურდღინუნ-ს თინა თის “ბურდღუნებს ის მას”); თუნთიმორო ბურდღინუნსგ “დათვივით ბურდღუნებს” (ბურდღინუნს თინა “ბურდღუნებს ის”); მნიშვნელობის სხვაობას განაპირობებს სუბიექტის წინადადებაში - ქვემდებარის) კატეგორია : ადამიანთა და არაადამიანთა. როგორც ზემოთ მოყვანილი მაგალითიდან ჩანს, თუ სუბიექტი (ქვემდებარე) ადამიანთა კატეგორიისაა, ამ ზმნებს პირიანობის გაგება ემატება და პირიქით.

მეტყველების, ლაპარაკის აღმნიშვნელი ზმნების სუბიექტი უდავოდ აქტიურია, მაგრამ აქტივისა

და მედიუმის ფორმებს შორის შეგვხვდა პასივის ფორმებიც. ქართულში ასეთის გამჭვირვალე მაგალითებია ზმნები ელაპარაკება და ეუბნება.

იჩიებუ(ნ) ზმნა დეპონენსია ი-უ ყალიბისა (ი-ჩიებ-უ). იწარმოება ე-უ ყალიბის ფორმაც: ე-ჩიებ-უ “ელაპარაკება, უყვება”. ი-ჩიებ-უ და ე-ჩიებ-უ ფორმები პასივისაა, მაგრამ ორივე გარდამავალია, რადგან პირდაპირ ობიექტს შეიცავს: იჩიებუ ორპირიანი ზმნაა (ი-ჩიებ-უ თინა თის “ლაპარაკობს ის მას”, იჩიუ თიქ თინა “ილაპარაკა მან ის”, უჩიუ თის თინა “ულაპარაკია მას ის”....), ეჩიებუ სამპირიანია (ე-ჩიებ-უ თინა თის თის “ელაპარაკება ის მას მას”, ეჩიუ თიქ თის თინა “ელაპარაკა მან მას ის”, უჩიუ თის თინა თიმა “ულაპარაკია//უთქვამს მას ის მისთვის”....)

ი-უ ყალიბისა დეპონენსებია შემდეგი ზმნებიც:

ი-ბობოქ-უ-(ნ) “ხმამალა ლაპარაკობს, ბობოქრობს”, ი-ბობოხ-უ-(ნ) “ბუხბუხებს”, ი-ბორჯღიკ-უ-(ნ) “არეულად ლაპარაკობს”, ი-ბუდინ-უ-(ნ) “დუდუნებს, გაურკვევლად ლაპარაკობს” ი-ბურჭულ-უ-(ნ) “ლაყბობს”, ი-ბურხინ-უ-(ნ) “ბრუხუნებს”, ი-დვარდვალ-უ-(ნ) “როშავს” და სხვ.

ზოგი მათგანის პარალელურად გვხვდება აქტივის ფორმებიც: ი-დურდინ-უ-(ნ) //დურდინუნს “დუდუნებს”, ი-დლუმინ-უ-(ნ)//დლუმინუნს “დუდუნებს”, ი-თირთინ-უ-(ნ)//თირთინუნს “დუდუნებს, ი-ფურხონ-უ-(ნ) “ტრაბახობს, ფახიფუხობს”, ი-ლაბაჩ-უ-(ნ)//ლაბაჩანს , ი-ლარღალ-უ-(ნ) //ლარღალანს “უაზროდ ლაპარაკობს, ყბედობს”, ი-ჩურჩინ-უ-(ნ) [// ჩურჩინუნს] “ჩურჩულებს”, ი-ხვანჯგალ-უ-(ნ) //ხვანჯგალანს “როტავს უაზროდ”, ი-ხირთინ-უ-(ნ) “ხმაურით ლაპარაკობს” [//ხირთინუნს “ხვრინავს”], ი-ჭაფალ-უ//ჭაფალანს “წვრილი ხმით სასიამოვნოდ ელაპარაკება ლაპარაკობს”...

ამ ზმნათა ნაწილს შეუძლია აწმყოს წრისა და დრო-კილოთა IV ჯგუფის ან მხოლოდ აწმყოს წრის მწკრივები.

ლაზურში ლაპარაკის, საუბრის სემანტიკის ზმნებია: ზოპონ-ს “ამბობს, იტყვის”, თქვ-უ, ტკ-უ “თქვა, იტყვის”, ი-ლაკირდ-უ “ილაპარაკა, ილაყბა”, ლაჭ-ამ-ს (თურქ.) “ლაპარაკობს, საუბრობს”, პარამით-ამ-ს (ბერძნ.) “ლაპარაკობს, მეტყველებს”, ი-სინაფ-ამ-ს “ლაპარაკობს, იმეტყველებს”, [ოკი(<ოკო-ი)-სინაფ-ამ-ან “მოილაპარაკებენ ერთმანეთში...”], ღა[რ]-ღალ-ამ-ს “ლაპარაკობს, დარდალებს, ყაყანებს”, ბარბალ-აფ-ს “ბუბუნებს, ხმამალა ლაპარაკობს”, ხაპარ-ამ-ს “ლაპარაკობს” , ბეჯღ-უმ-ს//ბეჯღამს “ჯიჯღინებს, ბუ-ზღუნებს, წერება”, ელუ(>)ილუ(<ელა-უ)-ფურჩ-ოლ-ამ-ს “ჩაუჩურჩულებს”, დულუ(<დოლა-უ)-ყუ[რ]-ამ-ს “ჩაჰყვირის”, უწვუ „უთხრა“...

მეგრულსა და ლაზურში ლაპარაკის აღმნიშვნელი ზმნების საერთო ძირებია: თქ//თქვ//ტქვ “თქვა”, წ//წვ და ღარღალ. ღარღალი ზოგადად “ლაპარაკია” ლაზურში, მეგრულში კი – “მოსაბეზრებელი ლაპარაკი”. რაც შეეხება რაგად ძირს, მეგრულში ლაპარაკის აღმნიშვნელი ყველაზე პროდუქტიული ფორმების საფუძველია, ლაზურში კი “რეყვას, ზანზარს, ბანცალს, ნგრევას” აღნიშნავს. მაგ., ირფელი ირაგადენ მეგრულად ნიშნავს “ყველაფერი ითქმება-ს”, ლაზურად კი – “ყველაფერი ზანზარებს”; დარღალ ლაზურში კანკალს ნიშნავს, მეგრულში კი მოსაბეზრებელ ლაპარაკს (ჩიქობავა 2009, 264)

ლაპარაკის აღმნიშვნელი ზმნები მეგრულში:

1. მუსით თქუანს მარგალია, ბრელი ვარე მართალია. „მეგრელი რასაც იტყვის, ბევრი მართალი არ არისო” (ხალხ. სიბრძნ. 1994: გვ. 100).
2. ნინას ქარაგადაფე-და, ირფელს თქუანსია. „ენას თუ თქმევინე, ყველაფერს იტყვისო”(ხალხ. სიბრძნ. 1994: გვ. 106).
3. ოხორს ფულუნდესია და სამუარხოს იჩიებუდესია. „სასახლეში მალავენ და სამოახლოში კი ლაპარაკობდნენო” (ხალხ. სიბრძნ. 1994: გვ.113).
4. სოდე დიდი ირაგადენი, თექი ჭიჭეთი ითქუენია. „სადაც დიდი ითქმება, იქ პატარას თქმაც შეიძლებაო” (ხალხ. სიბრძნ. 1994: გვ.123).
6. ტურა ტყაბარელე მინორინაფილ კოს უწუა: იშენ ქოგიჯგუქია. „გატყავებულმა ტურამ ჩასიძებულ კაცს უთხრაო: მაინც გჯობივარო” (ხალხ. სიბრძნ. 1994: გვ.129).
7. სკაქ ოკო ტუტინას, ოსურქ ოკო რაგადუას. „ფუტკარმა უნდა იტუტინოს, ქალმა უნდა ილაპარაკოს” (ხალხ. სიბრძნ. 1994: გვ.123).
8. ნინას ვუტერკუანქ. „ენას ვატლიკინებ” (ყიფშიძე, 1994: გვ. 532)
9. თი ოსურქ ნინა უპარკალუ, უპარკალუ დო ვადოშურდუ დღას. (ყიფშიძე, 1994: 501) „იმ ქალმა ენა უტლიკინა, უტლიკინა და საერთოდ არ დაიღალა“.
10. მუს გებუყინუნს ღორონთგი, მუ ოკო? (ქაჯაია I, 273) „რას ბლუკუნებს, ღმერთმანი, რა უნდა?“.

ლაპარაკის აღმნიშვნელი ზმნები ლაზურში:

1. ამან ოხორის ურუმჩე იპარამითამან (ასათიანი 2012, 18) “მაგრამ შინ ბერძნულად ლაპარაკობენ”.
2. მიწვი დო იშოთე ვიხაპარათ “მითხარი და ისე ვილაპარაკოთ” (მარ. 81).
3. მედგითეს, დაჭკინდუმ-კულ თქვეს: “ოჭ” (ასათიანი 2012, 18) “გაჩერდნენ, რომ დაიღალნენ, თქვეს

“ოჲ”“.

4. ილარდალენ. თხოვის ბუდარდალ ბერეფეს დულბაშ ოხენუმენი (ასათიანი 2012, 24) “ითქმის. შინ ველაპარაკები ბავშვებს საქმის გაკეთებისთვის”.
5. ჩქუ აწურდე ბუწუმერთ, ათინურეფე ბზუჯი (ჩიქობავა 1936, 70) “ჩვენ “აწულეს” ვეძახით, ათინელები “ბზუჯი”-ს”.
6. ემუს ბურბალი უწუმელან (ჩიქობავა, ჭან. ტექსტ., 149) “იმას ბურბალს ეუბნებიან”.
7. მა ბზოპონ, სი ზოპონ, ჰემუქ ზოპონს, ჰამუქ ზოპონს (ასათიანი 2012, 26) “მე ვამბობ, შენ ამბობ, ის ამბობს, ეს ამბობს”.
8. ხოფას ზოპონა ღორონთი...(ასათიანი 2012, 27) “ხოფაში ამბობენ “ღორონთი”-ს...”
9. ჰექ ქოდოხედეს დო ისინაფამან (ასათიანი, 445) „იქ დასხდნენ და ლაპარაკობენ”.
10. ჰაბა სი ქომექჩამ, ამმა მცუდი დიდო ისინაფამს (ჩიქობავა, ჭანური ტექსტები, 10) “ამას შენ მოგცემ, მაგრამ ბევრ ტყუილს ლაპარაკობს”.
11. უკულე მაკრიალურეფექ დუჯოხეს ქი, – ჰამ თილქი, დერეს ნა მიკახთუ, კუდელი დიშუვეუ-ი ოქსე ვარ? სარფულეფექ თქვეს ქი, – კუდელი ვა აშუვე, ხომბულა ტუ-ბა (ჩიქობავა, ჭანური ტექსტები, 15) “მერე მაკრიალელებმა დაუძახეს, რომ, – ამ მელას, მდინარეზე რომელიც გადავიდა, კუდი დაუსველდა თუ არა? სარფელებმა უთხრეს, რომ, – კუდი არ დაუსველდა, მშრალი იყო”.
12. ალაქ-თი უწუ ქი, – ქომომილი-ა (ჩიქობავა, ჭანური ტექსტები, 16) “აღამაც უთხრა, რომ, – მომიტანეო”.

ირ. ასათიანს ლექსიკონში შეტანილი აქვს თქვე ძირისგან ნაწარმოები პრევერბიანი ფორმა, ოხო-თქვე-უ-ნ “ერთმანეთში მოილაპარაკებს, საუბრობს”, უნიშნო ვნებითის 0-უ ყალიბისა, რომელიც დაუფიქსირებია ს. ჟღენტს. (კავე ოშვეს. იპარამიტამან მეხელი. ხაჯიქ-თი, ბელიშ ბერექ-თი... ოხოთქუნან (ჟღ. 72) “საყავეში ლაპარაკობენ გახარებულები. ხაჯიც, ბალის ბავშვიც... საუბრობენ” (ჟღ. 72).

როგორც ამოკრებილი მასალიდან ჩანს, ლაპარაკის აღმნიშვნელი ზმნები მეგრულში გაცილებით მეტია, ვიდრე ლაზურში. დეპონენსები ამ სემანტიკის ზმნებს შორის ლაზურში ნაკლებად გვხვდება, ვიდრე მეგრულში, რადგან ლაზური ძირითად ინარჩუნებს ტრადიციულ ფორმებს.

სვანურში ლაპარაკის აღმნიშვნელი ძირითადი ზმნებია: გარგლი “ლაპარაკობს, ამბობს”, ტული “ამბობს, იძახის” რადგი “ლაპარაკობს, ამბობს”, ლჷქტინე/ლბქტნი “იტყვის”, იმბუჷლ “ლაპარაკობს, საუბრობს”... ყველაზე ხშირად მეტყველებაში გვხვდება ზმნები გბრგლი და ნმბჷლ.

განსხვავებით მეგრულისაგან სვანურში გბრგლი ფორმას ეწარმოება სრული პარადიგმატული მოდელი, ოთხივე სერიის ყველა მწკრივის ფორმა, მათ შორის, მყოფადსრული, სვანურისათვის სპეციფიკური მყოფადსრული და III თურმეობითი: იგგრგლნი “ილაპარაკებს” (მყოფად. უსრული) ლჷგგრგლნი “ილაპარაკებს” (მყოფად. სრული) ლჷგგრგლე “ილაპარაკა”, ლოხგრგლა “ულაპარაკნია”, ლგმგრგლნი “ნალაპარაკება” (III თურმეობ.).

ერთ სემანტიკურ ველში შეიძლება გავავრთიანოთ შემდეგი ზმნები: იბჷყლ “უთავბოლოდ, დაბნეული ლაპარაკობს”, იფშდიჷლ ტრახახობს”, ფოჷტე “ბოდილობს, ბოდავს”, ბურდლჷნი “ბურდლუნებს”, პურტყნი /პგრტყნი “პურტყუნებს, პუტპუტებს”, ბურტყნი “დაბალი ხმით ლაპარაკობს, ბურტყუნებს”, დურდლჷნი, დუდლუნებს, ბურდლუნებს”, ბანყრე “ბლუყუნებს”, ჯურჯლჷნი/ჯანჯლრე “ჯაჯლანებს”, ტგრტნი “როშავს, ყველაფერს ამბობს, რაც ენაზე მოადგება”, დანდლრე “დუდლუნებს, დაბალ ხმაზე გაურკვევლად ლაპარაკობს”, დგრდლჷნი “დუდლუნებს”, სხერპე “სხაპასხუპით ლაპარაკობს”, ტგრტყნი “ტატყანებს, ჭაყყანებს”, პგრტყნი “პრუტუნებს, სისულელეს ბოდავს”, ტანტყრე “ტიტყინებს”, იფუნჷლოლ “ჩურჩულებს”, ბაჷე “ქადაგებს, ბევრს ლაპარაკობს”, აკარჷე “სასიამოვნოდ ხმამაღლა ლაპარაკობს”, რატე “ხმამაღლა, ჩქარა ლაპარაკობს”, ყანყრე “ყრანტალებს”, ფანჩრე “ჩურჩულებს”, ჭგრჷყნი “ჭიჭყინებს”, ჭგრჷნი “წვრილი ხმით არასასიამოვნოდ ხმამაღლა ლაპარაკობს”, ბანდლრე “ცხვირში ლაპარაკობს, თხიპინებს”, დანდლრე “დუდლუნებს”, ცხვირში ლაპარაკობს”, ბანდლრე “ჩუმი ლაპარაკობს, ჩურჩულებს”, ტანტრე “პრუტუნებს, ტიტინებს” პანტრე “პრუტუნებს, სისულელეს ბოდავს”, ფანჩრე “ჩურჩულებს”, წურწჷნი “წიკვინებს”, ბანყრე “უჷკუოდ, უშნოდ ლაპარაკობს, როტავს”, ბანცრე “ხმადაბლა, გაურკვევლად ლაპარაკობს”, წგრწნი “წრიპინებს”...

უმეტესობა ამ ზმნებისა ხმაბადვითია. აქ აშკარად გვაქვს საქმე ბგერწერით შინაარსთან, ფონოსემანტიკურ ლექსემებთან. საუბრის, ლაპარაკის სხვადასხვა მანერის აღმნიშვნელი ეს ზმნები ხშირად გადატანითი მნიშვნელობით იხმარება და სარკაზმის, ირონიის, უკმაყოფილობის გამოსახატავად უფრო გამოიყენება მეტყველებაში. მაგალითად:

1. გარგლი მამა, ბანცრე მგრჷმ “კი არ ლაპარაკობს, დუდლუნებს რადაცას”;
2. ჰამუნდჷნ ნაზოზდ ჩუ ლგგ ი ტანტყრე „მთელი დღე (დილიდან საღამომდე) ხმამაღლა უთავბოლოდ ლაპარაკობს“;
3. თგრთნი ი ეჩი ნჷქჷისგს ჩუ დემგჷჷმ მოშ ხჷცხრე “თრითინებს, დუდლუნებს და მისი ნათქვამიდან

ვერაფერს გაიგებ”;

ამრიგად, ქართველურ ენებში უმეტესობა ამ ზმნებისა აქტივის ფორმისაა, რადგან სემანტიკურად სუბიექტის რეალურ მოქმედებას გადმოსცემენ. მოქმედებითი გვარისაა (რელატიური, ორპირიანი), ან საშუალო-მოქმედებითებია (აბსოლუტური), თუმცა ეს დაყოფაც ზოგჯერ პირობითია, რადგან ერთსა და იმავე ფორმას კონტექსტის მიხედვით ეცვლება პირიანობის გაგება. გვხვდება პასივის ფორმებიც, დეპონენსები, განსაკუთრებით მეგრულში.

სემანტიკური ასპექტით დაკვირვებისას ჩანს, რომ ხმოვანების, ლაპარაკის აღმნიშვნელ ზმნებს შორის გვხვდება ხმაბადვითი ფორმები. აქ აშკარად გვაქვს საქმე ბგერწერით შინაარსთან, ფონოსემანტიკურ ლექსემებთან. საუბრის, ლაპარაკის სხვადასხვა მანერის აღმნიშვნელი ეს ზმნები ხშირად გადატანითი მნიშვნელობით იხმარება და სარკაზმის, ირონიის, უკმაყოფილების გამოსახატავად უფრო გამოიყენება მეტყველებაში.

ლიტერატურა:

1. ასათიანი 2012, ი. ასათიანი, „ლაზური ლექსიკონი“, თბილისი, 2012;
2. დიუმეზილი, ჟ. დიუმეზილი, „ლაზური ზღაპრები და გადმოცემები“ (მ. ბუკია, ლექსიკონი“, თბილისი, 2009);
3. მარი, Н. Марр, „Грамматика чанского (лазского) языка“, С -Пб, 1910;
4. ჟღენტი, ს. ჟღენტი, „ჭანური ტექსტები“, ტფილისი, 1939;
5. პარამიძე, ნ. ქუთელია, ს. ჯიქია, „ლაზური პარამიტეფე, თბილისი, 1982;
6. ჩიქობავა I, არნ. ჩიქობავა, „ჭანური ტექსტები“, ტფილისი, 1929;
7. ჩიქობავა II, არნ. ჩიქობავა, „ჭანურის გრამატიკული ანალიზი“, 1936;
8. ქაჯაია I-II., ო. ქაჯაია, „მეგრულ-ქართული ლექსიკონი“, I-IV ტომები, თბილისი, 2001-2006.

THE STUDY OF VERBS EXPRESSING SPEECH IN THE KARTVELIAN LANGUAGES (STRUCTURAL AND SEMANTIC ASPECTS)

Marine Kakachia, Sokhumi State University, Associate Professor

Ketevan Margiani, Sokhumi State University, Associate Professor

Marina Jgharkava, Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Arnold Chikobava

Institute of Linguistics, Scientific Worker

RESUME

The article deals with the study of the verbs that belong to the semantic group, expressing speech in the Kartvelian languages (svan, megrelian and laz), their structural and semantic aspects as well.

In conclusion we would like to underline, that there are a lot of such verbs in the Kartvelian languages, most of them have the form of the active voice, though, there are some forms of the passive voice. The sentence determines semantics of such verbs.

კლიმენტი გოგიავას ბიოგრაფიული რომანი „ილიაობა“

მედეა კვარაცხელია, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, ფილოლოგიის მეცნიერებათა
დოქტორი, ერთიანი საგამოცდო ცენტრის სპეციალისტი

ბიოგრაფიულ რომანზე მუშაობა ერთობ საპასუხისმგებლო და ამავე დროს სარისკო საქმეა მწერლისათვის, რადგან უამრავი, ხშირად ურთიერთსაწინააღმდეგო, მასალიდან უნდა გამოარჩიოს მიუკერძოებელი მოსაზრებები, ფაქტები და ზუსტ ბიოგრაფიულ მონაცემებზე დაყრდნობით დახატოს სახე იმ პიროვნებისა, ვისზეც წერს. ამავე დროს დახატოს ქვეყნის იმდროინდელი სოციალურ-პოლიტიკური და კულტურული ვითარების რეალური სურათი. დიდ კონსტანტინე გამსახურდიას თუ დავესესხებით: „ნაყოფიერი მწერლისათვის ბიოგრაფიული რომანის დაწერა განსაზღვრულ რისკთანაა

დაკავშირებული. ბიოგრაფიულ რომანში ავტორი გაცილებით ხელშეკრულია, ვიდრე ისტორიული რომანის წერისას, რადგანაც ამ უკანასკნელში ე.წ. გამოგონებით მომენტს (invention -ს) გაცილებით მეტი ასპარეზი აქვს დათმობილი. ამ შემთხვევაში უდიდესი სიზუსტით უნდა ადევნო თვალი თარიღების სისწორეს და ასევე გულმოდგინედ უნდა აღადგინო სათანადო ისტორიული ატმოსფერო“.

წინამდებარე ნაშრომში ჩვენ შევეცადეთ, გაგვეანალიზებინა გასული საუკუნის მწერლის, კლიმენტი გოგიაშვილის ბიოგრაფიული რომანი „ილიაობა“, რომელიც გამოცემულია „საბჭოთა საქართველოს“ მიერ 1973 წელს.

უპირველესად, გვინდა, ხაზი გავუსვათ იმ გარემოებას, რომ კლიმენტი გოგიაშვილს შემოქმედებით ჩვენი დაინტერესება გამოიწვია ფაქტმა: იგი გარკვეული პერიოდი ცხოვრობდა და მოღვაწეობდა აფხაზეთში, რაც მის ლიტერატურულ მემკვიდრეობაშიც აისახა. ამავე დროს, ფრიად საგულისხმოა, რომ სირთულისა და შრომატევადი სამუშაოს მიუხედავად, მან შეძლო, შეექმნა სამი ბიოგრაფიული რომანი ისეთ ბუმბერაზ ერისკაცებზე, როგორებიც არიან ალექსანდრე ყაზბეგი („ალექსანდრე ყაზბეგი ბათუმში“, 1948 წ.), ილია ჭავჭავაძე („ილიაობა“, 1973 წ.) და ვაჟა-ფშაველა („მთების სიმღერა“. 1975 წ.).

ორი მათგანი ჩვენ განვიხილეთ ვრცელ მონოგრაფიაში – „კლიმენტი გოგიაშვილს შემოქმედება“, ამჯერად კი შევჩერდებით „ილიაობაზე“.

გოეთესი არ იყოს, ილია ჭავჭავაძეზეც იმდენი დაწერილა მის სიცოცხლეშიც და მას მერეც, რომ იოლი არ იქნებოდა მათში გარკვევა. ამის დასტურად საჭიროდ ჩავთვალეთ, მოვიყვანოთ ამონარიდი წინასიტყვაობიდან წიგნისა „ილიას სამრეკლო“ (შემდგენლები: ჯუმბერ თითმერია, ზურაბ ჩილაჩავა): „დიდ ილიაზე ზღვა მასალა არსებობს ... მაგრამ ყველაფრის თავიდან გამოცემა საჭირო არაა. რატომ? რა დასამალია, ვის დავუმალოთ? – რომ ილიას მოყვარეზე ნაკლები მტერი არ ჰყოლია მის სიცოცხლეში და ის მტრები ერთმანეთს ეჯიბრებოდნენ ილიას გულის ტკენაში და ... წუთითაც არ დაგვაღიწყდეს, რითაც დამთავრდა ყოველივე ეს! მაშინ მუშლს ეგონა, რომ მუხას მოერია. არადა, ერის ისტორიისათვის, მისი ყოფნა – არყოფნისათვის ილიას სიდიადის, მნიშვნელობის სრული ძალით გაცნობიერება სწორედ იმ ავადმოსაგონარი 30 აგვისტოდან დაიწყო. იმ დღიდან ილიას თანამებრძოლები, თანამოაზრეები, თაყვანისმცემლები უმრავლდნენ, მაგრამ ვაი, რომ არც მერე ეძინათ მის მტრებს – ბევრი ენერგია დახარჯეს, მაგრამ ამაოდ გაისარჯნენ.“

რაც იყო, იყო, ნუ ვიტყვით. ისტორია იმისი ისტორიაა, რომ მისი ტკბილ-მწარე გაკვეთილები გავაცნობიეროთ და ვისწავლოთ კეთილისა და ბოროტის, საწაღმართოსა და საუკუღმართოს გარჩევა“.

უნდა ითქვას, რომ ამ მხრივ ერთობ დასაფასებელია კლიმენტი გოგიაშვილს შრომა, რადგან წიგნზე მუშაობისას ზღვა მასალიდან მას შეუმცდარად გაუმიჯნავს საწაღმართო და საუკუღმართო, უყურადღებოდ არ დაუტოვებია არც ერთი მნიშვნელოვანი ფაქტი და მოვლენა ილიას ცხოვრებიდან და მათი თანმიმდევრული მხატვრული ხორცშესხმით მკითხველის წინაშე იკვეთება ამ ბუმბერაზი ადამიანის ფენომენი, ფასდაუდებელი ღვაწლი სამშობლოს საკეთილდღეოდ და ღირსეული მომავლისთვის ზალავარის ჩასაყრელად.

ავტორს ისიც უნდა დავუფასოთ, რომ იგი არ ცდილობს მკითხველისთვის თავის მოწონებას – რომანი არ არის გადატვირთული გაუთავებელი მსჯელობით, დასკვნებით და სენტენციებით; სადა, მარტივი, ზომიერად მხატვრული ენით მოგვითხრობს სათქმელს და მკითხველს საშუალებას აძლევს, თავად გამოიტანოს დასკვნები, გაიცნობიეროს ისტორიული მოვლენა საქართველოს ცხოვრებაში, რასაც ილიას ფენომენი ჰქვია.

„ილიაობა“ პირობითად შეიძლება სამ ნაწილად დაიყოს – ბავშვობა, სტუდენტობის ხანა პეტერბურგში და სამშობლოში დაბრუნების შემდგომი პერიოდი.

ილია ჭავჭავაძეს ბროკჰაუზი – ეფრონის რუსული ენციკლოპედიური ლექსიკონოსთვის საგანგებოდ დაუწერია ავტობიოგრაფია, რომელიც 1902-1903 წლებით არის დათარიღებული. ეს ავტობიოგრაფია რომანშიცაა ნახსენები: „სამოცდახუთი წლის ილია ... ავტობიოგრაფიაში ძალიან ძუნწად და მშრალად გვაცნობს თავის ცხოვრებას. მამას მხოლოდ ორიოდ სიტყვით ახასიათებს: „მამაჩემი რამდენადმე განათლებული კაცი იყო. ოფიცრად მსახურობდა ნიჟეგოროდის დრაგუნთა პოლკში და რუსული კარგად იცოდა“.

ამის მიუხედავად, ავტორის დამსახურებად შეიძლება ჩაითვალოს, რომ მას მოუძიებია მასალები გრიგოლ ჭავჭავაძისა და მისი უფროსი ძმების – სიმონის, ალექსანდრესა და გარსევანის სამხედრო კარიერის შესახებ მეფის რუსეთის ჯარში, რომელთაგანაც მხოლოდ გრიგოლი გადარჩა ცოცხალი. ძმების სიკვდილის შემდეგ მან სამხედრო სამსახურს თავი მიანება, რათა ოჯახისთვის მიეხედა.

თანამედროვენი გრიგოლ ჭავჭავაძეს განსხვავებულად ახასიათებენ. ერთნი – როგორც პირქუმ, სიტყვაძვირ ადამიანს; სხვანი კი მის ენაკვიმატობასა და ოხუნჯობის ნიჭზე ამახვილებენ ყურადღებას. კლიმენტი გოგიაშვილს ხასიათის ამ სრულიად საწინააღმდეგო თვისებებს კარგად უხამებს ერთმანეთს და

ახსნასაც უძებნის. იგი გვიხატავს ოჯახსა და შვილებზე გადაგებულ, მზრუნველ მამას, რომელიც გაჭირვებასა და დიდძალ ვალეზს ნაადრევად გაუტეხავს წელში, რაც მისი უგუნებობის მიზეზი გამხდარა.

ილია ჭავჭავაძე დედაზე – მარიამ ბებურიშვილზე – ავტობიოგრაფიაში უფრო ვრცლად საუბრობს, ხაზს უსვამს მის მწიგნობრობას და დიდ გავლენას შვილებზე. ილიას ბიოგრაფი იონა მეუნარგია კი შენიშნავს, რომ „იგი მთელი სიცოცხლე დედის მადმერთებელი იყო, მუდამ დედის სულს ფიცავდა. (2, 29) „ილიაობის“ ავტორიც, რა თქმა უნდა, მთელი სისავსით წარმოაჩენს მარიამ ბებურიშვილის სათნო ხასიათს, რომელმაც შვილებს სამშობლო და ლიტერატურა შეაყვარა.

თითქოს ბედი ცდიდა ილიას – ჭავჭავაძეების ოჯახში უბედურებას უბედურება მოსდევდა. 11 წლისას 30 წლის დედა გარდაეცვალა. ობლების პატრონობა, ძმის თხოვნით, ადრე დაქვრივებულმა უშვილო მამიდან – მაკრინე ჭავჭავაძე – ერისთავმა იტვირთა. მან 87 წელი იცოცხლა და ნამდვილი დედობა გაუწია ძმისწულებს.

1852 წელს, 40 წლის ასაკში, გრიგოლ ჭავჭავაძეც გარდაიცვალა. ილია მაშინ 15 წლის იყო.

ახალგაზრდა მშობლების ნაადრევ სიკვდილს შემდგომში დაერთო კონსტანტინეს სიკვდილი ლეკთა წინააღმდეგ ბრძოლისას ყვარელზე მათი თავდასხმის დროს; თეიმურაზის სიკვდილი პეტერბურგში, სადაც იგი კადეტთა კორპუსში სწავლობდა და ახალგაზრდა ნინოს გარდაცვალება. რომანში დაწვრილებით არის მოთხრობილი ამის შესახებ და და-ძმებთან დაკავშირებული სხვა ამბებიც: ნინოს გათხოვება ნიკოლოზ აფხაზზე; ქმრის სიკვდილის შემდეგ კონსტანტინეს რუსი ცოლის, კატის, დაბრუნება რუსეთში მცირეწლოვან ვაჟთან, სენოსთან, ერთად. ილიას შესახებ მოგონებებში ჩვენ ვერსად წავაწყდით კონსტანტინეს ცოლის გვარ-სახელს და რადგანაც კლიმენტი გოგიავა მხოლოდ სახელით იხსენიებს მას, სავარაუდოა, რომ იგი ნამდვილი სახელი არაა. გრიგოლ ყიფშიძის წერილში „ილია ჭავჭავაძე“ აღნიშნულია, რომ სენო ჭლექით გარდაიცვალა ახალგაზრდა, მანამდე კი იგი ილიამ საგანგებოდ მოინახულა. კლიმენტი გოგიას კი არქივში უთარილო პატარა წერილისთვის მიუკვლევია, რომელშიც ილია ოლღას სამწუხარო ამბავს უზიარებს: „საწყალი სენა სწორედ მოუკლავთ. კოხტას ძმის წიგნი მოუვიდა და ისა სწერს, რომ ჩემთან იდგაო და იქვე ტყვია მოხვდა და დაეცაო მკვდარი. საწყალი. ასეთი ვარ, რომ მეც თვითონ მკვდარი ვარ. ერთი მაგისი იმედილა მქონდა და ეგეც ხელიდან წამივიდა საუკუნოდ“.

მანამდე იყო თემური. უსაყვარლესი უმრწემესი ძმის სიკვდილი მეხის დაცემას ჰგავდა. ილიას განსაკუთრებული დამოკიდებულება თეიმურაზისადმი რომანში შთამბეჭდავდაა ნაჩვენები, მისი ურვა კი ჩანს მამიდისადმი პეტერბურგიდან მიწერილ ბარათში, რომელიც რომანში სრულადაა მოყვანილი: „1860 წლის თოთხმეტ მაისს მამიდა მაკრინესადმი გაგზავნილ წერილში ილია მოთქვამდა: „მამიდაჯან, რა დავუშავეთ ეგრეთი ღმერთსა, რომ ეგრე უწყალოთ და შეუბრალებლათ გვიწამლავს დღეებს ამთვენ ტანჯვით. ჩემი პატარა თემურა სადღა არის, მამიდაჯან! დავკარგე საუკუნოდ პირველი და უკანასკნელი ძმა, მერე რა ძმა?!... მაგრამ რაღას უშველით, მამიდაჯან! ღვთის ნება და ღვთის რისხვა აღსრულდა ჩვენზედ! რა ვქნათ? რაც გამოვზრდილვარ, სულ სიკვდილი მესმის გარეშემოდამ, სიკვდილის მეტი ბედი არ დაგვყოლია ჩვენ, მადლობა ღმერთს ამგვარ ბედისთვის...“

ამდენმა უბედურებამ მაინც ვერ გატეხა საქვეყნო საქმეს შეჭიდებული ერისკაცი, თუმცა გულჩათხრობილი კი გახდა, რასაც უხასიათობასა და გულქვაობაში უთვლიდნენ მტრები მოყვასისა და მამულისთვის გულანთებულ ჭირისუფალს.

ილია ჭავჭავაძე დაიბადა 1837 წლის 27 ოქტომბერს ყვარელში.

რომანი იწყება ილიას ბავშვობის ამბებით. კერძოდ, მისი სწავლის ეპიზოდებით ყვარლის ეკლესიის მთავარ დიაკვანთან, რომელიც სოფლის ბავშვებს წერა-კითხვას ასწავლიდა, ისტორიულ ამბებს უყვებოდა და ფიზიკურადაც წვრთნიდა. ილია ავტობიოგრაფიაში საკმაოდ ვრცლად და დიდი პატივისცემით საუბრობს თავის პირველ მასწავლებელზე, მაგრამ რატომღაც სახელსა და გვარს არ ახსენებს. კლიმენტი გოგიავა კი – ნიკოლოზ სეფაშვილად მოიხსენიებს.

პატარა ილია ბუთხუზა ბავშვი იყო, დინჯი, კეთილი და სწავლაზე გამეცადინებული. ასე იგონებენ მას თანამედროვენი და ასეა დახასიათებული რომანშიც. ოღონდ „ილიაობაში“ ბავშვობის პერიოდის აღწერა გაჭიანურებულის შთაბეჭდილებას ტოვებს – ჭიდაობის სცენა, პატარა ილია ხბორების სამწყემსურში; კარდანახელი მეგობრის, კოხტა აფხაზის მამითადში, საიდანაც შინ მიმავალთ გზაში შემოდამებიათ და ერთი გლეხის ოჯახში გაუთევიათ ღამე. რწყილებს შეუწუხებია ბიჭები, ეზოში გამოსულან, ხის ქვეშ დაუძინიათ და უთენია გასდგომიან გზას შინისაკენ. „გავიდნენ წლები, – ვკითხულობთ რომანში, – კოხტა აფხაზმა ის უძილო ღამე ვერ დაივიწყა, უკვე მოხუცმა თავის მოგონებებში აღნიშნა: „... აქ დაწერა ილიამ თავისი პირველი ლექსი „რწყილები“. საუბედუროდ, ეს ლექსი არ შენახულა და არც ვიცი, რა უყო ილიამ. მახსოვს მარტო, რომ ამ ლექსში დიდის ოხუნჯობით და მეტად კომიკურად იყო აღწერილი ჩვენი რწყილებთან ბრძოლა და ლექსმა ბევრი გვაცინა“.

ჩვენი აზრით, ასევე ზედმეტად დაწვრილებითაა მოთხრობილი, ბავშვობაში ილიას ციებით ავადმყოფობის ამბავი. როგორ დაჰყავდა მამას ხან სოფლის მკურნალთან და ხან თბილისელ ექიმებთან, ბოლოს კი ავლაბრელმა ფერშალმა მოარჩინა.

შემდგომ უკვე აღწერილია თბილისში, პანსიონსა და გიმნაზიაში, სწავლის პერიოდი. გრიგოლ ჭავჭავაძემ 11 წლის ვაჟი გერმანელი ჰაკეს პანსიონში მიაბარა. 5 წლის შემდეგ კი, 1849 წელს, ილია თბილისის სათავადაზნაურო – საკომერციო გიმნაზიაში გადაიყვანეს, სადაც პირდაპირ მე-4 კლასში დასვეს. ბინად ისევ ჰაკეს პანსიონში დარჩა. თბილისში სწავლის წლები მეტად ნაყოფიერი გამოდგა. ილია განსაკუთრებულ სიბეჯითეს იჩენდა და ამავე დროს ბევრს კითხულობდა როგორც მხატვრულ, ასევე სხვადასხვა სახის ლიტერატურას. ყვარელშიც არდადეგებზე წიგნებით დატვირთული ჩადიოდა ხოლმე.

ილიას არც ყმაწვილური სასიყვარულო გატაცებები გამორჩენია კლიმენტი გოგიავას და საკმაოდ რომანტიკულად აღწერს თამამშევის ასულზე შეყვარებული ჭაბუკის ფარულ განცდებს. გიმნაზიის დირექტორ დემენტიევის ქალიშვილსაც ახსენებს ერთგან. გიმნაზიის ბოლო კლასში ილიას უკვე მტკიცედ ჰქონდა გადაწყვეტილი პეტერბურგში უმაღლესი განათლების მიღება. ის 1857 წელს, 20 წლის ასაკში გაემგზავრა რუსეთის დიდ ქალაქში. კლიმენტი გოგიავა საინტერესოდ აღწერს, სამშობლოსთან განშორებით შეძრულმა ჭაბუკმა, წასვლის წინ დასთან, ნინოსთან, სტუმრობისას შეთხზა მამულის სიყვარულით გაჟღენთილი უმშვენიერესი ლექსი „ყვარლის მთებს“.

მამიდან მლივს შეაკოწიწა გასამგზავრებელი ფული. მძისწულის უკითხავად სოლომონ ჭავჭავაძესაც შეუთანხმდა, რომ სწავლის დასრულებამდე თვეში ოთხ თუმანს გაუგზავნიდა ილიას, ის კი დაბრუნების შემდეგ მის ქალიშვილ ელისაბედს შეირთავდა, რომელთანაც მეგობრობდა. „სოლომონისა და მაკრინეს შეთანხმების ამბავი ივანე მჭედლიშვილმა შემოგვინახა თავის მოგონებაში“, – წერს კლიმენტი გოგიავა.

ამ შეთანხმებას ასრულება არ ეწერა, ისევე, როგორც ილიას გატაცებას პეტერბურგში სოფიო ჩაიკოვსკაიათი, რომელმაც სამუდამოდ რუსეთში დარჩენა მოსთხოვა. ილიასა და სოფიოს ურთიერთობას რომანში საკმაოდ დიდი ადგილი ეთმობა. ილია ჭავჭავაძემ უნივერსიტეტში მისაღები გამოცდები წარმატებით ჩააბარა და თავისუფალ მსმენელად ჩაირიცხა.

ილია ჭავჭავაძის მთელი ცხოვრება და შემოქმედება, მისი დამოკიდებულება სამშობლოსადმი, საქვეყნო საკითხებისადმი, საერთოდ ადამიანისადმი გაკვეთილია მომავალი თაობებისადმი, თუ როგორ უნდა იცხოვრო, როგორ უნდა გიყვარდეს, როგორ უნდა დაიხარჯო.

მეტად ნაყოფიერი გამოდგა პეტერბურგში გატარებული ოთხი წელი – ეს იყო სწავლის, ძიების, შემოქმედებითი ზრდის წლები. იქ დაიწერა „პოეტი“, „ხმა სამარიდამ“, „დიმიტრი თავდადებული“, „აჩრდილი“, „ელეგია“ და სხვა. ამავე დროს თარგმნიდა პუშკინის, ლერმონტოვის, შილერის, გოეთეს, ვალტერ სკოტის, ბაირონისა და სხვათა ნაწარმოებებს.

მეორე კურსზე იყო, როცა გაცივდა და ავად გახდა. პეტერბურგის ნესტიანი ზამთარი ძნელი შესაგუებელი იყო სამხრეთელი კაცისთვის. კოხტა აფხაზი გამოუჩნდა მშველელად, რუსეთს შეხიზნულ სამეგრელოს დედოფალს, ეკატერინე ჭავჭავაძეს სთხოვა დახმარება. მისი შუამდგომლობით ცარსკოე სელოში გადაიყვანეს ავადმყოფი და ექიმი მიუჩინეს, რომელმაც ფეხზე დააყენა, მაგრამ ურჩია, ცოტა ხნით მოსადონიერებლად სამშობლოში წასულიყო. ილიამაც უნივერსიტეტში შვებულება აიღო და 1859 წლის ზაფხულში საქართველოში ჩამოვიდა, გვიან შემოდგომამდეც დარჩა.

ავტორი თითქოს ფეხდაფეხ მიჰყვება რომანის გმირს და დაწვრილებით აღწერს ყველა ეპიზოდს, რისი მოძიებაც მოუხერხებია. ილია ხან თბილისში იყო, ხან – ყვარელსა და კარდანახში, დასთან. უქმად ვერ ჩერდებოდა. გიმნაზიის სცენაზე „მეფე ლირი“ დადგა. ლირის როლს თავად ასრულებდა. ამ წარმოდგენამ საფუძველი ჩაუყარა ქართული თეატრის აღორძინებას, – წერს პეტრე უმიკაშვილი.

შთამბეჭდავადაა აღწერილი პეტერბურგში მიმავალი ილიას შეხვედრა გრიგოლ ორბელიანთან კავკასიონის უღელტეხილზე. „ეს იყო პირველი მეგობრული, უფრო კი მამამშვილური შეხვედრა. გრიგოლ ორბელიანს უკვე თავდადმართზე გადაედგა ფეხი, ილია კი აღმა მიემართებოდა მეცნიერების დასაპყრობად“ – წერს კლიმენტი გოგიავა.

1860 წლის ზაფხულში ილია ჭავჭავაძე ეკატერინე ჭავჭავაძემ მიიწვია ცარსკოე სელოში და ნიკოლოზ ბარათაშვილის ორი წიგნაკი გააცნო. ერთში ეწერა „ბედი ქართლისა“, მეორეში – „მერანი“, „ფიქრი მტკვრის პირას“, „სული ობოლი“, „ვპოვე ტამარი“... უკვე მოხუცებული კოხტა აფხაზი ამის შესახებ დაწერს: „თითქმის მთელი ერთი კვირა ყმაწვილი ბოდავდა ბარათაშვილით“. კლიმენტი გოგიავა კი ხაზს უსვამს, რომ „ილიამ პირველმა სწორად განსაზღვრა ბარათაშვილის შემოქმედების მნიშვნელობა ქართველი ერის ცხოვრებაში. მანვე მიუთითა პოეტის საკაცობრიო ხასიათზეც“ და ამის დასტურად ილიას სიტყვები მოჰყავს: „ნიკოლოზ ბარათაშვილმა ჩვენს აზრს, ჩვენს გულისთქმას, ჩვენს ჰკუა-გონებას დიდი განი და სიღრმე მისცა, კაცობრიობის წყურვილს ქართველიც თანამოზიარედ გაუხადა და კაცობრიული წყურვილის მოსაკლავ წყაროს ქართველიც დააწაფა“.

იქვე ვკითხულობთ: „ილიამ ცოტა როდი იბრძოლა და იშრომა ბარათაშვილის ნაწარმოებთა გამოსაქვეყნებლად. მანამ დიდი პოეტის არათუ ლექსებს, არამედ ბარათაშვილსაც მოუყარა თავი. ილიამ თავისი დისა და სიძის ოჯახში აღმოაჩინა ბარათაშვილის ოთხი წერილი, მიწერილი მაიკოსადმი. ეს მონაპოვარი მაშინვე გადაუგზავნა „კრებულის“ რედაქციაში კირილე ლორქიფანიძეს.“

რაც შეეხება ევკატერინესეულ ბარათაშვილის წიგნაკებს, ისინი ბედის უკუღმართობით შავ ბაზარზე მოხვდა, მაგრამ „იქ ქართველ სიძველეთა მფარველმა მიუსწრო. ეს საუნჯე ამჟამად დაცულია საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის ხელნაწერთა ინსტიტუტში. ორივე კრებულს მიწერილი აქვს: „ვიყიდე 1887 წელს პეტერბურგში, ბუკინისტ პ. ი. ვორონინისაგან, ნევის პროსპექტზე, №54. ე. თაყაიშვილი“ – ეს ფაქტიც შეტანილია „ილიაობაში“.

კლიმენტი გოგიავა მართებულად შენიშნავს, რომ ილია ჭავჭავაძე „ოთხი წლის შემდეგ უკვე ჩამოყალიბებული მწერალი და საზოგადო მოღვაწე დაუბრუნდა სამშობლოს. მის საბრძოლო დროშას ეწერა: ძმობა, ერთობა, თავისუფლება! (4,12). ილიამ თავად შეაჯამა ეს ოთხი წელიწადი „მგზავრის წერილებში“, რომელიც, ცენზურის გადამკიდე, სრული სახით ოცდათერთმეტი წლის შემდეგ დაიბეჭდა.

რომანში დიდი ადგილი უჭირავს დუშეთში ილიას მუშაობის პერიოდს. ავტორს ბევრი ჩანაწერი თუ მოგონება მოჰყავს იმის დასტურად, თუ როგორ ეხმარებოდა იგი გლეხებს მიწების მიზომვისას თუ საქმეების გარჩევისას, არავისთვის დაუპარგავს სიმართლე და ხშირად გაწბილებული დაუტოვებია მოძალადე, გაყოფილი თავადი თუ აზნაური. ამავე დროს გამუდმებით მუშაობდა, წერდა, აგროვებდა ზეპირსიტყვიერების ნიმუშებს. ასე დაიწერა „ბაზალეთის ტბა“ ივანე პაპიაშვილის მიერ მოყოლილი ლეგენდის საფუძველზე.

„ილია დუშეთში იმყოფებოდა, – წერს კლიმენტი გოგიავა, მაგრამ სიშორე ხელს არ უშლიდა, „ახალი თაობის“ საქმისათვის ეხელმძღვანელა, დედაქალაქს, თავის წრეს მისი მზრუნველი ხელი მაინც არ აკლდა. როგორც ნიკო ნიკოლაძე წერს, მასთან ხშირად სტუმრობდნენ თავად ნიკოლაძე, ლუარსაბ მაღალაშვილი, სანდრო ერისთავი, გიორგი ყაზბეგი, ნიკო მესხიშვილი, სერგეი მესხი და სხვა.

ილია ჭავჭავაძემ თბილისში გადმოსვლა მხოლოდ 1873 წელს მოახერხა და მთელი ენერგიით ჩაერთო ქართული ბანკის დაარსების საქმეში, რომლის იდეაც დიმიტრი ყიფიანს ეკუთვნოდა, რაც რომანში ნახსენები არაა. ილიამ შეადგინა მისი წესდებაც, რომლის ანალოგიც რუსეთის იმპერიაში არ მოიძებნებოდა. ამის შესახებ თავად ილია ავტობიოგრაფიაში წერს: „მისი ნიშანდობლივი და საყურადღებო თვისება, რომელიც სხვა საადგილმამულო ბანკების წესდებიდან განარჩევს, ის არის, რომ ბანკის მოგება ხმარდება არა მარტო მიწათმფლობელთა, ესე იგი თავადაზნაურთა, არამედ მიწათმოქმედთა (გლეხთა) საერთო საჭიროებას“ და კიდევ: „თბილისის სათავადაზნაურო საადგილმამულო ბანკი თითქმის ერთადერთი ისეთი დაწესებულებაა საადგილმამულო კრედიტისა რუსეთში, რომლის წესდებითაც სრულიად უარყოფილია კერძო ინტერესი მოგებით სარგებლობისა საზოგადო სიკეთისა და საჭიროებისათვის. (2,26). რატომღაც არც ამ ფაქტზეა ყურადღება გამახვილებული „ილიაობაში“. სამაგიეროდ ვრცლადაა მოთხრობილი, როგორ დაეხმარა ბანკი ქოლერისა და შიმშილობისგან წელში გაწყვეტილ კახეთს 1863 წელს. ბანკის დამფუძნებელთა კრებაზე მსგავსი საკითხების გადაწყვეტისას დიდ წინააღმდეგობას აწყდებოდა, მაგრამ მტკიცე, დასაბუთებული გამოსვლებითა და თანამოაზრეთა მხარდაჭერით მაინც თავისი გაჰქონდა. კლიმენტი გოგიავა ჩამოთვლის სხვა სასიკეთო საქმეებსაც: „სკოლები და ხალხის განათლება; კახეთის რკინიგზის მშენებლობა; ვახის ავადმყოფობის წინააღმდეგ ბრძოლა; წყალდიდობისგან სოფლების დაცვა; ქართული თეატრისთვის ბრძოლა (2,26). შემდგომ კი დაწვრილებით მოგვითხრობს ამ ფაქტების შესახებ.

მოკლედ, ილია ჭავჭავაძემ ეს წოდებრივი ბანკი ფაქტობრივად ეროვნულ ბანკად გადააქცია. მთელ იმპერიაში და მათ შორის საქართველოშიც გლეხთა 1905 წელს აჯანყება დაიწყო. როცა მათ წინააღმდეგ მეფის მთავრობამ რეპრესიებს მიმართა, საქართველოშიც ზოგიერთებმა დრო იხელთეს და ე.წ. „შავი რაზმები“ შექმნეს. თავად – აზნაურთა კრებამ, ილიას გამოსვლის საწინააღმდეგოდ დაადგინა, ბანკი დახმარებოდა გორელ შავრაზმელებს. ამის გამო 31 წლის მუშაობის შემდეგ ილია ჭავჭავაძემ თანამდებობა დატოვა.

მაგრამ მანამდე, 1873 წლის ივლისში ილია ჭავჭავაძე ბანკის წესდების დასამტკიცებლად რუსეთში გაემგზავრა და ბიუროკრატი ჩინოვნიკების გადამკიდე თითქმის მთელი წელი დარჩა, მაგრამ არ გატყდა და თავისას მაინც მიაღწია. იგი გამგეობის თავმჯდომარედ აირჩიეს რომანში. მოსკოვსა და პეტერბურგში გატარებულ ამ ერთ წელიწადზეც ვრცლადაა საუბარი, მოყვანილია მეუღლისა და ნათესავებისადმი მიწერილი ბარათები, საიდანაც ჩანს, რომ დროს უქმად არც იქ კარგავდა; ყიდულობდა იშვიათ წიგნებს, კითხულობდა, წერდა, ხვდებოდა თავის პროფესორებს, იქ მოღვაწე ქართველებს. ინგლისური ენის შესწავლაც დაუწყია და ივანე მაჩაბელთან ერთად შექსპირის „მეფე ლირი“ უთარგმნია.

1877 წლის პირველ იანვარს გამოვიდა ილიას ყოველკვირეული გაზეთი „ივერია“, რომელიც 1886 წლიდან ყოველდღიურ გაზეთად გადაკეთდა. ილიას ინიციატივით, კვირაში ერთხელ რედაქციაში

საზოგადო მოღვაწეების მიწვევა და კრების ჩატარება დაუწყიათ. ილიას ორატორული ნიჭი ბევრი თანამედროვის მოგონებაშია ნახსენები, მაგრამ ჩვენ დავჯერდებით რედაქციის მუშაკის, იაკობ მანსვეტაშვილის სიტყვებს რომანიდან: „... უნდა გენახათ ამის აღფრთოვანებული სახე, ანთებული, ცეცხლის მფრქვეველი თვალები, რო დარწმუნებულიყავით, თუ რა სულიერ და ჭკუის ძალას შეიცავს ეს დიდბუნებოვანი ადამიანი. იმისი ნათქვამი არ იყო უბრალო, უაზრო სიტყვების რახა-რუხი, ყურის მოსატყუებელი ჟღარუნი ეჭვნებისა, თვალის ასაბმელი შუშუნა. ყოველ მის სიტყვაში ჩაქსოვილი იყო აზრი და ასე აზრი მოსდევდა აზრს და არა სიტყვა სიტყვას. შენ თვალწინ იზადებოდა რაღაც სასწაულებრივი მოქმედება: ჰხედავდი, რომ რაღაც დაუმრეტელ წყაროდან მომდინარეობს აზრების ნაკადული და არ გინდა, თვალი და ყური მოაშორო ამ გულწარმტაც მოვლენას“.

1906 წლის 8 აპრილს ილია ჭავჭავაძე სრულიად რუსეთის სახელმწიფო საბჭოს წევრად აირჩიეს და მის ორ სესიაში მიიღო მონაწილეობა. პირველ სესიაზე სახელმწიფო საბჭოს შინაგანაწესის პროექტი გააკრიტიკა, მეორეზე კი სიკვდილით დასჯის წინააღმდეგ გაილაშქრა. რომანში ვრცელადაა მოთხრობილი სახელმწიფო საბჭოსთან დაკავშირებულ პერიპეტიებზე, ილიას შეხვედრაზე საბჭოში უმცირესობის წარმომადგენლებთან, მეცნიერებთან – მაქსიმე კოვალევსკისთან და ნიკოლოზ ტაგანცევთან, რომლებიც მისი თანამოაზრეები იყვნენ და გვაწვდის ცნობას, რომ სიკვდილით დასჯის გაუქმების საკითხი დღის წესრიგში არც შეუტანიათ, რადგან ცარიზმის რეპრესიულ მანქანას ეს ხელს არ აძლევდა. სინამდვილეში კი, როგორც სხვა წყაროები სწორედ ზემოხსენებული კოვალევსკის ცნობაზე დაყრდნობით ამტკიცებენ, ილია ჭავჭავაძე და ტაგანცევი სესიაზე გამოსულან, მაგრამ მათი მოხსენების ჩანაწერი არ გამოუქვეყნებიათ; რათა ხალხში არ გასულიყო იგი: მეტად მნიშვნელოვანია ილიას სიტყვები რუს ჟურნალისტებთან: „სახელმწიფო საბჭოში თუ თავადაზნაურთა სახელით შევდივარ, ეს მხოლოდ ფორმალური, იურიდიული მხარეა. არ დავფარავ და ვიტყვი: საბჭოში მთელი საქართველოს და ქართველთა ინტერესების დამცველი ვიქნები“. (4,32) მართლაც, იგი აპირებდა წამოეჭრა საქართველოს ავტონომიისა და ქართული ეკლესიის ავტოკეფალიის აღდგენის საკითხები. რომანში დაწვრილებითაა აღწერილი ასევე ილია ჭავჭავაძის მოგზაურობა სამეგრელოში. სამეგრელოს სამთავროს უძველესი ხელნაწერებისა და წიგნების მდიდარი ბიბლიოთეკის თბილისში ჩამოსატანად, რომელიც პეტერბურგში მცხოვრებმა ნიკო დადიანმა წერა-კითხვის გამავრცელებელ საზოგადოებას უსახსოვრა. წიგნში არის თავები „აკაკი“, „ვაჟა-ფშაველა“, სადაც მოთხრობილია ამ ბუმბერაზი ადამიანების ურთიერთობის ფაქტები. მათი ურთიერთპატივისცემა, ერთმანეთის ნიჭის, ღირსებისა და ღვაწლის დაფასების უნარი ასევე დიდი გავლენილია მომავალი თაობებისთვის; შესულია ასევე მიხეილ ჯავახიშვილის მოგონებები ილიაზე; ილიას მეგობრობა მეცენატ დავით სარაჯიშვილთან, რომლის ოჯახშიც ხშირად იმართებოდა თავყრილობები. ილია ამ თავყრილობებზე კითხულობდა ხოლმე თავის ახალ ნაწარმოებს და ობიექტურ შენიშვნასაც ითვალისწინებდა: გიგო გაბაშვილის მიერ ილიას სახლის მოხატვისა და მისი პორტრეტის შექმნის ამბავი. „მაშინ არც მგოსანს და არც მხატვარს არ ეგონა, რომ ეს იქნებოდა ერთადერთი პორტრეტი ნატურიდან დაწერილი და ძალზე მსგავსიცა“ – ვკითხულობთ „ილიაობაში“.

კლიმენტი გოგიავას არც ილია ჭავჭავაძის უცხოელი მეგობრები გამორჩენია. გერმანელი ლიტერატორი არტურ ლაისტი, ფრანგი პროფესორი ჟაკ ბერტილონი, იტალიელი პროფესორი ბოსკო, რუსი მწერალი ვასილ ველიჩკო, ფრანგი მწერალი დე ბაი, გერმანელი ურარტოლოგი კარლ ლერმან ჰაუპტი.

ერთ-ერთ თავში – „ილიაობა“ აღწერილია ნადიმი საგურამოში, რომელიც ნამდვილი ეროვნული ზეიმი იყო. მოგვყავს ამონარიდი: „ილიაობა“ ყოველი წლის 20 ივლისს იმართებოდა. დიდი ეროვნული დღესასწაული იყო. ამ დღეს ილია ჭავჭავაძე საგურამოში უხვად მასპინძლობდა საქართველოს ყოველი კუთხიდან ჩამოსულ სტუმრებს... ხალხმრავალ სუფრაზე საქართველოს ბევრი საჭირბოროტო საკითხი ირჩეოდა. აქ ჩამოდიოდნენ უმთავრესად თერგდალეულები და იდეურად მათთან ახლოს მდგომი პირები, ილიას უახლოესი ნათესავები და ახლომახლო სოფლების გლეხკაცობა... თუ იმ დროს საქართველოში ვინმე უცხოელი სწავლული ან რუსი ლიტერატორი იყო, ილია უეჭველად მოიწვევდა და მერე ისეთ ნასიამოვნებს ისტუმრებდა, რომ შემდეგ ისინი რუსეთსა და საფრანგეთში, ინგლისსა თუ გერმანიაში წერდნენ ქართველთა სტუმართმოყვარეობაზე, ლიტერატურასა და ზნე-ჩვეულებებზე“.

დაბოლოს, 1907 წლის 30 აგვისტოს საბედისწერო დილა, რომელზეც მოგვიანებით გალაკტიონი იტყვის: „წიწამურში რომ მოკლეს ილია, მაშინ ეპოქა გათავდა დიდი.“ წმინდა ილია მართლის ბოლო სიტყვები – „რას სჩადიხართ, ილია ვარ!“ დიახ, სწორედ იმიტომ ესროლეს, რომ ილია იყო, რათა გზიდან ჩამოეშორებინათ ეს უტეხი ნებისყოფის მამულიშვილი. ილია ჭავჭავაძე ქართველ ერს არ მოუკლავს, მთელი საქართველო დასტიროდა მის ცხედარს.

უნდა ითქვას, რომ კლიმენტი გოგიავას დიდი სამუშაო ჩაუტარებია. გულმოდგინედ მოუჩხრეკია ილია ჭავჭავაძის შესახებ არსებული მთელი საარქივო მასალა, მხატვრულად ხორცი შეუსხამს და

სქელტანიან წიგნად აუკინძავს, მაგრამ გვერდი აუვლია ძირითადი საკითხისათვის – ვის, რომელ ძალას სჭირდებოდა ილია ჭავჭავაძის სიკვდილი.

როგორც ნოდარ გრიგალაშვილი წერს: „1905 წლის რევოლუციის დროს საქართველოს სხვადასხვა პარტიასა და ჯგუფს სხვადასხვა მიზანი ამოძრავებდა. პირველდასელებს რევოლუციის სიკეთისა, რევოლუციონერთაგან შეპირებული ძმობის, თანასწორობის, თავისუფლების პრინციპებზე აგებული საზოგადოების რეალურობისა ბევრი არაფერი სწამდათ. ილიას მრწამსით, რუსული მარქსიზმი საქართველოს არაფერში წაადგებოდა... რუსეთი ინგრევა, ჩვენ, ქართველებმა კი, ჩვენს თავს უნდა ვუშველოთ – ფიქრობდნენ პირველდასელები (2,46) სწორედ ილია ჭავჭავაძემ მიაღებინა თავადაზნაურთა კრებას ყველაზე რადიკალური მოთხოვნა – საქართველოს ავტონომია.

საქართველოს ხსნის გზა, რომელიც პირველდასელებმა შეიმუშავეს ილია ჭავჭავაძის მეთაურობით, ასეთი იყო – ჯერ ეროვნული თავისუფლება და მერე სოციალური საკითხების გადაჭრა არა კლასთა ბრძოლის, სამოქალაქო დაპირისპირებისა და რევოლუციის გზით, არამედ თანდათან, ევოლუციით, კლასობრივი თანასწორობით.

მესამედასელები, იგივე სოციალ-დემოკრატები კი, როგორც ბოლშევიკები, ისე მენშევიკები, ემხრობოდნენ კლასთა ბრძოლას, შეიარაღებული აჯანყების გზით ცარიზმის დამხობას, პროლეტარიატის დიქტატურის დამყარებას. მათი მიზანი იყო არა ეროვნული, არამედ სოციალური თავისუფლება. ისინი აქტიურად ქადაგებდნენ კოსმოპოლიტურ, ინტერნაციონალურ იდეებს და ერთნაირი გააფთრებით იბრძოდნენ როგორც რუსეთის ცარიზმის, ასევე ეროვნული ძალების წინააღმდეგ. მათთვის არც ტერორი იყო უცხო. სწორედ ამ ხერხით ჩამოიმორეს გზიდან ერის მამა – ილია ჭავჭავაძე.

1973 წელს, როცა „ილიაობა“ გამოიცა, კლიმენტი გოგიავა ამას ვერ დაწერდა, მაგრამ, სავარაუდოდ, ალბათ, არც დაწერდა, რადგან იგი, მთელი თავისი პროდუქტიული შემოქმედებით, რევოლუციის, კომუნისტური აღმშენებლობისა და იდეალების მეხოტბე იყო.

აი, კონსტანტინე გამსახურდია კი იმ ავბედით პერიოდში, 1922 წლით დათარიღებულ წერილში „ილია ჭავჭავაძე“ წერს: „ილია ჭავჭავაძესაც განუმზადა ქართულმა სინამდვილემ თავისი ვატერლოო... საოცარი ბედი ერგო მაინც ილიას. მას მოუხდა ისტორიული ტენდენციის წინააღმდეგ ბრძოლა საქართველოში. ამ ისტორიული ტენდენციის სახელით აუტეხა ბრძოლა ორ თაობას: უძველესსა და უახლესს. ამ ბრძოლაში დავაჟგავდა ილია, ამ ბრძოლაში მოხუცდა იგი. პირველი შეტაკება ამ ისტორიული ტენდენციის წინააღმდეგ ილიას მოუხდა გრიგოლ ორბელიანის თაობასთან. გრიგოლ ორბელიანმა „ოქროს ჯაჭვი“ არჩია თავისუფლებას. ილიამ თავისუფლება გამოაცხადა უდიდეს პოსტულატად“. (4,235). დიდი მიხვედრა არ სჭირდება, ვინ იგულისხმება უახლეს თაობაში, რომელმაც ასევე წითელი იმპერიის მონობა არჩია თავისუფლებას და ვატერლოო განუმზადა ილია ჭავჭავაძეს.

ჩვენ არ ვიცით, რა მოსაზრებით დაარქვა კლიმენტი გოგიავამ თავის რომანს „ილიაობა“, მაგრამ კარგად კი გამოუვიდა, რადგან ილიაობა, ილია ჭავჭავაძეობა მამულისა და მშობელი ერისთვის თავგანწირვაა, მისი ცხოვრება, საზოგადო მოღვაწეობა და შემოქმედება სამარადქამო მაგალითი და გაკვეთილია მომავალი თაობებისთვის. წმინდა ილია მართალი მარადიული თანამდევნი უკვდავი სულია საქართველოსი.

ლიტერატურა:

1. გოგიავა კ., „ილიაობა“, თბ., 1973.
2. გრიგალაშვილი ნ., სკოლაში შესასწავლი ქართველი მწერლები, თბ., 2006.
3. თაყაიშვილი ე., დაბრუნება, ილია ჭავჭავაძე, გ. შარაძის რედაქციით, თბ., 1991.
4. ილიას სამრეკლო, თბ., 1988.
5. კონსტანტინე გამსახურდია, თხზ. ტ., III, თბ., 1993.
6. ჭავჭავაძე ი. თხზ., თბ., 1987.

THE NOVEL BY KLIMENTI GOGIAVA “ILYA’S DAY”

Medea Kvaratskhelia, Sokhumi State University, Doctor of Philology, Specialist of the Unified Exam Center

RESUME

The Novel was published in 1973. The author has studied all materials about the outstanding Georgian thinker. He painted the portrait of this greatest person in Georgian literature and his contribution in development of Georgia.

The novel not complicated, there are not a lot of sentences, parables and metaphores there as well as great summary. The style is simple. Reader becomes co – thinker of the author.

There are three parts the novel: childhood, University years in S. –Petersburg and period after returning to the Motherland.

We have to underline the fact – there is not coustated murder of Ilya, reasons and motives of tragedy, killers were the members of the political organization “The Third Dasi” (“Group”) – representatives of, social – democratic party. There were oppositioners of “The First Dasi”, representatives of Georgian national party, and ideas. “The Third Dasi” was organization of terrorists and they killed the greatest thinker of Georgia of the 19th century.

In 1973 Klimenti Gogava could not write about this fact (it was the period of the Soviet Government in Georgia), but, we think, he did not want to write that as he was the “Singer of Revolution, ideas of Komunism”.

But the book is important as a sample of soviet novel reflecting life of the most outstanding writer of Georgia – “External Soul of the Nation”.

ბგერათა საკომპენსაციო ცვლილებები ქართული ენის დიალექტებში

მარიამ კობერიძე, გორის სახელმწიფო სასწავლო უნივერსიტეტი, პროფესორი

ქართული ენის დიალექტებში თანხმოვანი ან ხმოვანი დაკარგვისას ზოგჯერ გარკვეულ კვალს ტოვებს, გავლენას ახდენს სიტყვაში დარჩენილ ბგერაზე. ამ გავლენით გამოწვეული საკომპენსაციო ცვლილების სხვადასხვა შემთხვევა შეიძლება შეგვხვდეს.

ცნობილია, რომ ქართული ენის დიალექტებში გრძელი ხმოვნები ყოველთვის პოზიციურია და წარმოიქმნება შემდეგ შემთხვევებში: იდენტურ ხმოვანთა შერწყმით, დაკარგული ბგერის საკომპენსაციოდ, ტონური მახვილის შედეგად, ხმოვნის გამიზნული დაგრძელებით (ბ. ჯორბენაძე, 1998:26).

ბგერის საკომპენსაციო ცვლილებების შესწავლისას გათვალისწინებული უნდა იყოს ამ მოვლენის გავრცელების მერყეობა ადგილმდებარეობის მიხედვით მთასა და ბარს შორის, მთქმელის სოციალური მდგომარეობა, ასაკი... „ბარში“ ნაცხოვრებ ან თუნდაც იქ სისტემატურად სამუშაოდ მავალ პირთა გამოთქმაში ამ მოვლენას სპორადიული ხასიათი აქვს. თვით ამ კონტიგენტშიაც, სადაც ამ მოვლენას ვხვდებით, მის ხმარებას სისტემატური ხასიათი არა აქვს: ხან წამოჰყოფს თავს ფრაზათა მთელს რიგში, ხან კი არა ჩანს; მისი ხმარების შემთხვევების განსაზღვრა ძნელია - შეიძლება მხოლოდ ზოგადად იყოს ნაჩვენები ის პირობები, რომელნიც უფრო ხელსაყრელია მისი გამოვლენისათვის“ (ჩიქოზავა, 2010 :61).

თუშურში ბოლოკიდურა პოზიციამდე სხვათა სიტყვის -- ო კარგავს მარცვლიანობას (ო→გ), რის საკომპენსაციოდ გრძელდება წინამავალი ხმოვანი: თქვაო? (ო-ს წინ კითხვითი მორფემოიდია -ა)→თქვა?

სიტყვაში რ, მ თანხმოვნის დაკარგვის საკომპენსაციოდ ხმოვანი გრძელდება აჭარულში. მაგ.: „ბასამხანია (←ბარსამხანია) რამაზანი აღწ (←აღარ) დიმიკავია“ (395); „გამჩენმა კარქა გამყოფოს თქვენ, რაფერ მოწყენილი ვიყავ, სიარული აღწ (←აღარ) შემიძლია“ (395); „ეთი (←ერთი) მიგარაჲ მოვჰსწიოთ“ (396); „თურმი ის მგზავრი მიეჩქარებოდა ეთ (-ერთ) საქმროსა და საცოლოს შორის საქმის ჩასაფუშებლათ“ (401); „ეს ხე მამისის (←მამამისის) დარგული ყოფილა“ (401); „ერთი უსკურადი ხორცი წვენი მამის (←მამამის) შუუნახეს“ (402); „რას ვიზამთ ჩვენო, შენ თუ შენი ცოლი ა (←არ) მიგიშვებს“ (409); ზოგჯერ შეინიშნება იგივე სიტყვაში ა ხმოვნის გაგრძელება რ თანხმოვნის შენარჩუნებით: „აბა, თუ შეიძლება, შენ მიმიტანე, თუ არა მე არ (←არ) მიმიშვებსო“ (409).

თუშურსა და აჭარულში ასევე დასტურდება ბგერათა დამსგავსების საკომპენსაციოდ ხმოვნის გაგრძელება. მაგ.: თუშური: „ველარ გჷტებ (←გაუტება) ხათრი კახოს თინამ“ (107); „შებრძოლიყვნესა-დ დესენ (←დაესნა) ჯარი“ (107); თეთრცხენიანი ნაიბიც წეკცი“ (←წაეკცია); გამწხედ (←გამოეხედა), ცხვათაც ენახ, რომ დიდოების ჯარი შემოსრულიყუ“ (109); „ჩამომდგარ დიდიძალ ლეკის ლაშქარი-დ' მელაპარაკ“ (←მოელაპარაკა) (111); „თორღვას რო გეგუ“ (←გაეგო) (112); „შვიდას ცხვარიც წესხ“ (←წაესხა) (113); „შვიდ წყვილ კეკებ გჷქსოვ (←მოუქსოვს) თავის ძმებს“ (447); „ერთხენ მურთაზამ გეგუ“ (←გაიგო) (107); „გრძელი ჯოხით გონს მიყვანდეს“ (←მოიყვანდეს) (105).

აჭარული: „გამთენიოს გამწხვიე (←გამოუხვია) (395); „მწგლესთ (←მოუგლესთ) თავს ტალახით (396); „ძმებმა მწწერეს (←მოუწერეს) მკლავი“; (397); „მწტანე (←შეუტანე) სტუმრებს ხორცი, ჭადი და ღვინო“ (398).

ხმოვანთა დაგრძელება ხმოვნის ან თანხმოვნის დაკარგვის საკომპენსაციოდ შეინიშნება მთიულურში. მაგ.: „ნეფეს ლოცვენ (+ლოცავენ) რაღა მყრები სამჯერ“ (59); „ხოკერი აი ესეთი ზგრგალი რამ არი (+არის) და თავზედაც სარქველებ აქვის“ (57).

ინგილოურში ხმოვნის დაგრძელება შესაძლოა გამოიწვიოს ფშვინვიერი დამართვის მოშლამ ან ჰ-პირის ნიშნის დაკარგვამ: გაჰბედი გაბედი „გაბედი“, დაჰჩებიან დაჩებიან „დარჩებიან“. კერძო შემთხვევებში აქაც დაჩნდება სემანტიკური სხვაობა ხმოვნის მოკლე და გრძელი ნაირსახეობების შემცველ ფორმებს შორის: ალა „ბატონი, საპატივსაცემო პირი“ -ალა „ალარ“, მაგრამ აშკარაა, რომ ალა ფონოლოგიურად არის: ალარ. ესე იგი, ა შეიცავს ინფორმაციას დაკარგული სონანტის შესახებაც). გასათვალისწინებელია ისიც, რომ ალა ნასესხებია, ალარ-ალა საკუთრივ ქართულია; ასე, რომ ამ ორი ფორმის შეთანაბრებაც შემთხვევითია (ბ. ჯორბენაძე, 1989:28).

საკომპენსაციოდ მახვილი მოუდის ხმოვანს ხვესურულში. მაგ.: „სუყველას ქვაი' (+ქვაში) სოფელჩი გამაჭრილ, ხის კედს მაიღებენ, სასდებენ შიგ, ჩაზელენ ტყავს“ (6); „დიდი ქვაბი' (+ქვაბში) დგას სალუდე, იმაში ლუდს ადულდებენ“ (8); „რომენზედაც ჭრელი, ის კაად ითვლები, მეორე კი უფერი“ (9); „ძოლოან კოკოშიაის სვილ ამეხვი' (-ამეხვევი) მე უზუნდურაჩი მიმავალს“ (17); „დალოცვილო..., შენ დაეხმარი, შენ ყმაი'-ას (ყმასას)“ (101). აქ შეიძლება გავითვალისწინოთ რედუქციის მოქმედების შედეგიც.

აღმოსავლეთ საქართველოს მთის დიალექტებისათვის დამახასიათებელი ხმოვნისა და თანხმოვნის საკომპენსაციო მონაცვლეობა დასტურდება მოხეურში. მაგ.: ვ - უ: „შემები არა გაქუ (+გაქეს), გამაიტანე, დაეჯდეთ“ (26); „წინავ ხის გუთნები იყვის, ჩუენ (+ჩვენ) თაოდ გავთალითკე“ (27); „ამ ერქონანჩი ჩავასუით (+ჩავასვით) გუტნის ფიცარი“ (26); „მილამდე სოფელი არ შამბავდა, მილამდე არ მოგუცემდეს (მოგვცემდის) ნებასა, რო მლუეტანა სახლჩი, სოფლეურ (28); „ახლახანის სატოლე მატყლი მაქუ (+მაქეს) ორფერი“ (30); „ლასტი გუოქ (+გვაქეს) ტოლს დავასველებ თბილსა წყალჩი“ (31); „ძირს დაეუდებდით სუილის (+სვილტის) ტარსა (სუილის ღეროებია)“ (3); „მამრე იმას ვასმევთ რძესა, ვუყრითკე ქერსაა, ფეტუი თუ გუოქ (+ფეტვი თუ გვაქეს)“ (32); „მე მევესწუერ მეექუესე (+მეექესე) სისხლისა საქმესა“ (35); „ჩუენ (+ჩვენ) მადლობა მოვსტხოვეთ იმ ადამიანსა“ (35); „თქუნს (+თქვენს) თემობასაო და წმინდის სამების საბჭოს შავსთხოვო“ (36).

ვ-ო: „გაზაფხულზედა ცხორს (+ცხვარს) ეს მთა აავლია და მალა არეკიან“ (27); „მამრე იმას ვასმევთ რძესა, ვუყრითკე ქერსაა, ფეტუი თუ გუოქ (+ფეტვი თუ გვაქეს)“ (32); „მე მევესწუერ მეექუესე (+მეექესე) სისხლისა საქმესა“ (35); „ჩუენ (+ჩვენ) მადლობა მოვსტხოვეთ იმ ადამიანსა“ (35); „თქუნს (+თქვენს) თემობასაო და წმინდის სამების საბჭოს შავსთხოვო“ (36).

მთიულურში ხმოვანი გრძელდება ვ ბგერის ო ბგერით შენაცვლების საკომპენსაციოდ: „კიდევ მოკლია დოგოკლდა (+ დაგვაკლდა)“ (55); „ჩონი მეცხორული (+მეცხვარული) ზღაპარი თქვენ რაისთვი დაგითოლოთ (+ ჩამოგითვალო)?“; თვალმარგალიტის ლექსი მახსონდა და ისიც ბიძაჩემმა დაუთოლა (+ ჩამოუთვალა)“ (55).

ა. შანიძეს გრძელი ხმოვნები დადასტურებული აქვს მთიულურში და ეს მოვლენა მას მიაჩნია მთიულურის მთავარ თავისებურებად (შანიძე, 1915: 19). არნ. ჩიქობავა კი მთიულურის გრძელ ხმოვნებს მიიჩნევს ტონურ მახვილად (ჩიქობავა, 2010: 65). გრძელი ხმოვნის არსებობა ქართული ენის კილოებში საცილობელ პრობლემად არის გამხდარი. ქართულურში ხმოვანი გაგრძელებულად წარმოითქმის, როცა ზმნას წინ უძღვის არ ნაწილაკი მოკლე ფორმით: „არ მაქ“; „არ ვარ შენიანი“; „შენ არ ხარო“. საპირისპირო შემთხვევაში, როცა ზმნას წინ უძღვის არა ნაწილაკი სრული ფორმით, მაშინ ხმოვანი ზმნაში არ გრძელდება. მაგ.: „სახლში არა ვარო“; „შენ არა ხარ ჩემი შვილიო“. თუმცა ალ. ლლონტს ამ მოვლენასთან დაკავშირებით აქვს განსხვავებული მოსაზრება. „შეიძლება გვეფიქრა, რომ ასეთ შემთხვევაში ჩნდება მახვილი და არავითარ გრძელ ხმოვანს აქ ადგილი არა აქვსო. ეს მოსაზრება შესაწყნარებელი იქნებოდა, რომ წარმოთქმისას რაიმე ინტონაცია გვექონდეს. ასეთი ფორმები გამოთქმისას ინტონაციას არ საჭიროებს“ (ლლონტი, 1980: 231). გრძელი ა მარტო მეშველზმნიან ფორმებში არ გვხვდება, ის შეიძლება შეგვხვდეს სხვა ზმნებშიც, მაგ.: „არ ვსვამო“; „არ ჭამო“... გაბმულ მეტყველებაში გრძელი ა გვხვდება ზმნის ისეთ ფორმებშიც, რომელთაც დაკარგული აქვთ მესამე სუბიექტური პირის ნიშანი. მაგ.: „ერთი შვილი მყამ (+ მყამს)“; „ალარც ჯამაგირი მჟ (+ მჟეს)“.

ბგერის საკომპენსაციოდ წინამავალ ხმოვანს დინამიკური მახვილი ეცემა თიანურში. მაგ.: „წამუედ (+ წამოვედ) აქ, მეა წამამიდ (+წამომიდე)“.

ბგერათა დაკარგვით გამოწვეული საკომპენსაციო ცვლილებები გვხვდება გურულში. მაგ.: „დაფხნა ნ (+ ის) ჩემი კვერი ნაცარშიო“ (419); „ნ (+აპა) მმოო, შენ მეპურე ხარ“ (420); „მაი ნაღდათ იია (+ ისაა)“ (421); „იი (+ის) ტალახი ამეილე ერთი ჭაჭვი“ (421); „გამეიყვანა იი (+ის) რაჟი გამოქვაბული გორიდან“ (422).

გრიგოლ იმნაიშვილი შენიშნავდა, რომ გურულში მახვილი არ იგრძნობა. იგი განსხვავდება თავისი სიძლიერე-სისუსტით კუთხეების მიხედვით. მახვილი უფრო იჩენს თავს ზემოგურულში, უმთავრესად

სურების მიდამოებში. სხვაგან უფრო შესუსტებულია. მახვილს ჩვეულებრივ თან ახლავს ხმოვნის გაგრძელება და ხმის ამაღლება. მახვილი ამჟამად ბოლოდან პირველ მარცვალზეა უმთავრესად, მაგრამ ისტორიულად უნდა ყოფილიყო მეორეზე. გადანაცვლებას ხელს შეუწყობდა კითხვითი ნაწილაკის დაკარგვაც კითხვით წინადადებაში. მაგ.: „დაათქუენ (-დაარქვეს) იმიზა სურები (ზემო სურები)“; „ქურდი და ბოროტი კ' არ ყოფილა (თავსურები); „რომ მოგატყუო, რათ გინდა (შუა სურები)“; „აი იყო კაი? (კარგი) (ვაკიჯვარი)“ (იმნაიშვილი, 2006:96).

ქართულში სანის დასუსტების შედეგად ვხვდებით ყრუ პალატიზებულ ფს. ს სუსტდება უმთავრესად მაშინ, როცა მას ერთვის თან თანდებული; წყაროდან, მოკეთედან, იმაოდან, სასახლეოდან. აქა-იქ გვხვდება ნათესაობითი ბრუნვის ნიშნის დასუსტების სხვა შემთხვევებიც. ქართულში ისე როგორც კახურში, თუ წინადადებაში ორი შემასმენელია, შეიძლება ზოგჯერ დასუსტდეს ანუ „გააქანე“ და ჩააგდეს ი საკირეში; წაიყვანეს და გადაგდეს“ (იმნაიშვილი, 1974: 135).

უნდა ნაწილაკი ქვემოქართულში ჩვეულებრივ გვევლინება **ნა** სახით და წარმოთქმაში ეკვრის წინამავალ სიტყვას (წარმოადგენს ენკლიტიკას): „ერთი რამენა შეგეკითხო“ (ჯავახური); „რანა მიყო შენაო“ (დმანისი); „ამ ერთმა როგორნა გასცეს პასუხიო“ (ჯავახური); „სიძემ ცოლ-შვილინა წაასხა“ (მაშვერა) (იმნაიშვილი, 1974: 141).

საკომპენსაციო ცვლილებად შესაძლოა მივიჩნიოთ ქსნის ხეობის ქართულში მახვილი, რომელიც კითხვით წინადადებაში სიტყვას მეორე მარცვალზე მოუდის მეშველი ზმნის ა ხმოვნის წინ. მაგ.: „დაგროვილი'ა ხორბალი?“ „კოჭლი'ა? ეგ მაღლი'ა, რო საქონელს გლეჯამს? (სომხიშვილი, 1968: 190).

წინადადების ბოლოკიდურ პოზიციაში გრძელდება ერთმარცვლიანი ზმნის ხმოვანი მესამე სუბიექტური პირის ნიშნის დაკარგვის გამო კახურში. მაგ.: „ორი ბაღლი მყამ“; „საჩეღელ (=საჩეღელს) დაბლა ტაბლა და მაღლა ორი ტაბლა აქ (=აქვს)“ (ჯორბენაძე, 1989: 321).

ამრიგად, ქართული ენის დიალექტებში ზგერის საკომპენსაციო ცვლილებას შედეგად შესაძლებელია მოჰყვეს ხმოვნის დაგრძელება, მახვილი, ინტონაციის შეცვლა, ენკლიტიკისა და ყრუ პალატიზებული ფს გაჩენა.

ლიტერატურა:

1. გიგინეიშვილი ი., თოფურია ვ., ქავთარაძე ი., ქართული დიალექტოლოგია, I, თბ., 1961.
2. იმნაიშვილი გრ., ქართული დიალექტი, თბ., 1974.
3. იმნაიშვილი გრ., გურული დიალექტი, თბ., 2006.
4. სომხიშვილი ვ., ქსნის ხეობის მეტყველება, ცხინ., 1968.
5. ლლონტი ალ., ფილოლოგის ჩანაწერები, თბ., 1980.
6. შანიძე ა., ქართული კილოები მთაში, „კრებული“ ივ. ჯავახიშვილის რედაქტორობით, თბ., 1915.
7. ჩიქობავა არნ., გრძელი ხმოვნები მთიულურში: შრომები, I, თბ., 2010.
8. ჯორბენაძე ბ., ქართული დიალექტოლოგია, I, თბ., 1989.
9. ჯორბენაძე ბ., ქართული დიალექტოლოგია, II, თბ., 1998.

COMPENSATING CHANGES OF SOUNDS IN THE GEORGIAN DIALECTS Mariam Koberidze, Gori State Teaching University, Professor RESUME

In the dialects of Georgian language the loss of consonant and vowel leaves specific trace, affects the sound of the word. The compensational change that hence from this influence may cause the lengthening of the sound, stress, change of intonation.

ოთარ ჩხეიძის ინტერტექსტი როსტომ ჩხეიძის რომანში „ვითა სიზმარი ღამისა“

ნანა კუცია, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, ფილოლოგიის დოქტორი, პროფესორი
მარინე ტურავა, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, ფილოლოგიის დოქტორი, პროფესორი

ქართული ემიგრაციის ერთ-ერთი გამორჩეული წარმომადგენლის – რევაზ გაბაშვილის ცხოვრების ქრონიკაში („ვითა სიზმარი ღამისა“, თბ., 2013), მოღვაწის ავტობიოგრაფიულ რომან-მემუარებსა („რაც მახსოვს“) და ეპისტოლურ მემკვიდრეობაზე დაყრდნობით რომ შეუთხზავს, ბელეტრისტ-დოკუმენტალისტი მწერალი-ბიოგრაფოსი როსტომ ჩხეიძე ტიპურ პოსტმოდერნისტულ პასაჟს გვთავაზობს – წარმოსახვით შეხვედრებს დროით-სივრცულ კონტინუუმში უაღრესად დაშორებულ ხელოვანთა: „გილგამეშიანის“ ავტორისა, რუსთველისა, სერვანტესისა, სკოტისა...

ბიოგრაფიული რომანის მეთხუთმეტე თავის პოსტმოდერნისტულსავე სათაურში „ხილვა: სერვანტესი „ვეფხისტყაოსნით“ ხელში და კიდევ... უოლტერ სკოტი“ მახვილი სიტყვა „ხილვას“ მოუდის, რადგან სწორედ ვიზიონის ველში არსებობს შეუძლებლის შესაძლებლობა.

როსტომ ჩხეიძე გაბაშვილისეულს კონსტატირებს, „მიგელ დე სერვანტეს საავედრას იქნებ წაკითხულიც ჰქონდა „ვეფხისტყაოსანი“ და „დონ კიხოტი“ უშუალოდ მის კომპოზიციურ ქარგაზე შეკრაო.“

ლიტერატურის ისტორია არა ღირებულებათა, უფრო ფორმათა გადაფასების ისტორიაა და ყოველი „იზმი“ დომინანტურ ჟანრს ირჩევს. რაინდულ რომანსაც (კონკრეტულად) და ეპოსსაც (ზოგადად) ედგა თავისი „ოქროს ხანა“, რასაც, ისტორიულივე კანონზომიერებით, აპრიორი დეკადანსი მოსდევს, რათა ახალ „იზმს“ მიეცეს ასპარეზი (დომინანტური ჟანრითურთ).

მეჩვიდმეტე საუკუნისათვის საგმირო ეპოსით ნასაზრდოები რაინდული რომანი „წაღეკვით ემუქრებოდა ლიტერატურას“ – კომპოზიციური ქარგის მოშლა-მიკარგვით, ჟანრის გაერთფეროვნებით, ტექსტიდან ტექსტში „მობოდიალე“ (როსტომ ჩხეიძისეული მსაზღვრელია) პერსონაჟით, გაბეზრებული მკითხველის გემოვნების დაკნინებით.

„პოსტმოდერნისტული ლიტერატურული მიმდინარეობისათვის დიდადაც შესაფერისი სურათი – ერთი და იგივე მწერალი რომანტიკული და ჰეროიკული განწყობისას „ვეფხისტყაოსანს“ რომ ქმნიდა, სასოწარკვეთის ჟამს კი – „დონ კიხოტს“, რომანის პასაჟის ერთი უარსებითესი თეზაა, როსტომ ჩხეიძე რევაზ გაბაშვილს რომ დაესხსება. უკანასკნელის წარმოსახვით, „ეს ორი ქმნილება, საუკუნეებითა და ქვეყნებით ასერიგად დაშორებული, თითქოს ერთი და იმავე ავტორის დაწერილი ყოფილიყოს, ერთი – ოპტიმისტური და რაინდული მიდგომით, მეორე კი – როცა ენება სასოწარკვეთილებაში ჩავარდნა, თავისივე თხზულების გამასხრება და იუმორისტულად გამოყვანა.“

როგორც ყოველი პოსტმოდერნისტული ტექსტი, რევაზ გაბაშვილის ცხოვრების ქრონიკის პოსტმოდერნისტული პასაჟიც პოლიფონიური ჟღერადობისაა (როგორც მაკო ჯანაჩიხუხაშვილი წერს შესანიშნავ ესეში მიშელ უელბეკის უკანასკნელ რომანზე – „სიმფონია თავისი მთავარი თემით, ქვეთემებით, ფუგებით, კონტრაპუნქტით, რთული პარტიტურით, სადაც ნოტების როლს პოსტმოდერნიზმის ნიშნები შეადგენენ – ორმაგი კოდირებით, ინტერტექსტებით, სიმულაკრებითა და სიმულაციებით, ირონიითა და პაროდირებით“ [„ჩვენი მწერლობა“ 2014: 30]).

ქრონიკის რთულ პარტიტურაში პოსტმოდერნისტული ვიზიონი იმისთვის ჩნდება, მსოფლიო ეპოსის შედევრებს, „გილგამეშიანის“, „ვეფხისტყაოსნის“, „დონ კიხოტის“ სივრცეებს იმად მიეახლება და მოიახლოებს მწერალი, როგორც თავის ყოველ თხზულებაში, აქაც საპირწონედ უქციოს ტექსტის მეორე უარსებითეს შრეს – მარადიულ ქართულ „წყევლაკრულვიან საკითხავს“, „ქართლის ჭირად“ ჯერ კიდევ როდის მონათლულს.

„ქართლის ჭირის“ ავტორის აბრისიც მოიხაზება ქრონიკაში, რა თქმა უნდა, არა პოსტმოდერნისტული ტექსტის კოლაჟური სიმსუყისათვის, არამედ – ქვეტექსტისა და მხატვრული მრწამსის ანარეკლად. უზუსტესი პარალელი გაივლება ევროპული რაინდული რომანის დამსამარებლის – სერვანტესის პიროვნებასთან: „რუსთველის შემდეგ რომ დაძრულიყო რაინდულ რომანთა ნაკადი, დავით გურამიშვილის სარკაზმს და ირონიას ვერ გადაურჩებოდა ეს ჟანრი, ... სერვანტესივით გაუსწორდებოდა რაინდული რომანის ქართულ ნაკადს, ასეთი რომ არსებულებო.“

„რუსთველის რეიტინგ-ლისტში“ (კონსტრუცია როსტომ ჩხეიძისეულია – ნ. კ.) მოსე ხონელის „ამირანდარეჯანიანიდა“ მოიპოვება რაინდული რომანის ნიმუშად. თუ კიდევ არსებობდა და სარგის თმოგველის „დილარგეთიანივით“ გამქრალა ჟამთასვლის კვალობაზე, ერთი და ორი თუ იქნებოდა და არა წამლეკავი, ... ძირი და ფესვი ქართულ მითოსში ედგა, მისით შთაგონებულიყო.

ძველთუძველესი ეპიკური თქმულებების გმირის თავგადასავალი, ნატეხებად შემორჩენილი, რაინდული რომანისთვის ნიშანდობლივ ამბებსა და ეპიზოდებში გადაინაცვლებდა, თორემ ისევე ვერ მოაღწევდა ამირანის თქმულება ჩვენს დრომდე, როგორც ქართველი ხალხის მეხსიერება ვეღარ შემოინახავდა არგონავტების ამბავს, კოლხეთის ტრაგედიას.“

სწორედ „კოლხეთის“, უკეთ – სრულიად საქართველოს ტრაგედიის რეფლექსიისათვის დაისაჭიროებს როსტომ ჩხეიძე ინსპირატორის (რევაზ გაბაშვილის) და საკუთარ პოსტმოდერნისტულ ვიზიონებს.

პოსტმოდერნიზმი აქ უზუსტესი საფანელია, მაგრამ – მაინც მხოლოდ საფანელი. მოგვაგონდება მაკა ჯოხაძის სიტყვები, იმპრესიონისტებსა და ნიკო ლორთქიფანიძეზე თქმული: „რა თვალისმომჭრელი ელვარებითაც უნდა ბრწყინავდნენ ჰუგო ფონ ჰოფმანსტალის, არტურ შნიცლერის, პეტერ ალტენბერგის ესკიზები, მინიატურები, ნოველები, მათი მგრძნობელობა მეტწილად ძვირფასი თვლების სიცივეს ასხივებს მხოლოდ. ნიკო ლორთქიფანიძესთან სულ სხვა რამ ხდება – დაწყვეტილი, ე.წ. „სულის დეპეშური სტილით“, კოდებით, მინიშნებებით, ლექსიკური მომჭირნეობით, ლაკონიურობით იგი მართლაც ჰგავს თავის ავსტრიელ ძმებს, მაგრამ თავისი ქართული, ღრმად ეროვნული სატკივრის გამო არ სცალია, არ შეუძლია ეფექტებისთვის ზრუნვა და სიტყვებით ჟონგლიორობა“ [„მზერის გადანაცვლება“ 1988: 227].

ამავე ყაიდისაა როსტომ ჩხეიძის პოსტმოდერნიზმიც.

ნიკო ლორთქიფანიძის პერსონაჟი განმარტავს ქრესტომათიულ ტექსტში (შემთხვევითი როდია, ამ სიტყვებს უცხოელი რომ წარმოთქვამს), ქართველთა მთავარი საფიქრალი მუდამ ქართული სახელმწიფოს ეროვნული სხეულის შენარჩუნება იყო („შელოცვა რადიოთი“).

როსტომ ჩხეიძის პოსტმოდერნისტული ნარატივი „ქართული, ღრმად ეროვნული სატკივრის“ (გავიმეორებთ მაკა ჯოხაძისეულ კონსტრუქციას) ანარეკლია. ქრონიკა-სიმფონიის რთულ პარტიტურაში სწორედ ამ სატკივრის რეპრეზენტაციებისათვის ინტერტექსტიც ჩნდება – ოთარ ჩხეიძის რომან „ბარნოვის“ ერთ-ერთი თავის („რას აპხივებოდა ბაღვაკი სკოტსა და სხვა ამბები“) ამონარიდი (ოთარ ჩხეიძის პასაჟის სათაურზე პოსტმოდერნიზმის კლასიკური ნიმუშია).

როსტომ ჩხეიძის მინიშნებით, შუა საუკუნეების რაინდული რომანის შესწავლა ერეკლე ტატიშვილს ასპირანტ ოთარ ჩხეიძისათვის დაუვალეობა. „ერთფეროვნების სიმწარეში საყურყუმელაოდ“ რჩეული მოძღვრის მიერ რჩეული მოწაფის „გამეტებას“ უზუსტესი ახსნა ეძებნება ქრონიკის პოსტმოდერნისტულ პასაჟში – „უოლტერ სკოტის მხატვრული თავისებურებებისა და უმთავრესი მწერლური მიღწევის გამოსარკვევად ხომ არაო?“ (გავისენოთ, რომ რევაზ გაბაშვილისადმი მიძღვნილი ქრონიკის ჩვენთვის საინტერესო (XV) თავის სათაურია „ხილვა: სერვანტესი „ვეფხისტყაოსნით“ ხელში ... და კიდევ უოლტერ სკოტი“).

შვილი, რომელმაც უწყის, „სად და რაზედ გაჩერდა მამა“, „ბარნოვის“ ზოგიერთ პასაჟს ლამის უცვლელად გადმოიტანს ქრონიკაში, რადგან, არსებითად, „ბარნოვიცა“ და „ვითა სიზმარი ლამისა“-ც ერთი წიგნია – „მატიანე ქართლისაის“ გაგრძელება, „ბედი ქართლისას“ და „ქართლის ჭირის“ ტრაგიკული ინტონაციებით.

ოთარ ჩხეიძეც, რაინდულ რომანზე მსჯელობის საფანელქვეშ, ქართულ ვარამზე ჰყვება, ისტორიული რომანის მესამირკვლის – უოლტერ სკოტის აჩრდილსაც იმისთვის გამოიხმობს, შოტლანდიის ეროვნულ ტკივილს ქართული დაუწყვილოს, ირლანდიურიც (მის ეჯუორთის მოხსენიებით), ოღონდ უარსებითების დაზუსტებით – ფორმის დიდოსტატი „წაღუნული, წანაბული, წაყუჩებული“ შოტლანდიის ხსნას „მოურიგებლის მორიგებაში“ რომ ჭკრეტდა – „ინგლისისათვის გაეცნო შოტლანდია (ეჯუორთს – ირლანდია – ნ. კ.), გაეცნო წარსულითა და აწმყოთი, გაეცნო და შეეყვარებინა.“

„უვეერლეიში“ კონსტატირებულს (შემდეგ – სკოტის ყოველ რომანში განმეორებულს) ხაზგასმით ამოწერს ოთარ ჩხეიძის რომანიდან როსტომ ჩხეიძე: „გაიგოს ინგლისმა, თუ რა მაღალი სულისანი ყოფილან შოტლანდიელები, რაოდენ ძველი, თვალსაჩინო კულტურა ჰქონიათ, რა ძალი შესწევთ განახლებისა, პროგრესისა, დაწინაურებულ ერებთან მხარდამხარ სვლისა... და, რო გაიგებს, ძალადობას აღარ მიმართავს, აღარ გააჩანაგებს, აღარ გადააგვარებს შოტლანდიასა.“

„ბარნოვის“ ფრაზა – „დამორჩილების მქადაგებელი ვის გაუხდია სადიდებლად“ – სულაც რეფრენად იქცევა როსტომ ჩხეიძის პოსტმოდერნისტულ ნარატივში. „ჰეროიკული სულის აღსადგენად შუა საუკუნეების რაინდული რომანის დასაჭიროება“, სერვანტესის მიერ „გაპამჰულეზულ-დასამარებული“ ჟანრის მკვდრით აღდგენა, თუმც სკოტის უდავო ღირსებად და ღვაწლად ფასდება პასაჟში, მაინც „უკმარად“ კონსტატირდება ქვეყნის გადარჩენისთვის.

საპირწონედ ოთარ ჩხეიძე (და, მის კვალდაკვალ, როსტომ ჩხეიძე ინტერტექსტში)

ვაჟას „მკვეთრსა და დიდებულ სტრიქონს“ მოიგონებს, „მტრები არ შეგვიბრალევენ ტირილითა და ვიშითაო.“

კონსტატირებულს როსტომ ჩხეიძე „უოლტერ სკოტის მხატვრული მრწამსის ანტითეზად“ იხსენიებს (მგავსი მრწამსი ალექსანდრე ჭავჭავაძის რუსეთის იმპერატორისადმი თუ გრიგოლ ორბელიანის ლორის-მელიქოვისადმი მიწერილ ბარათებშიც სჭევის). მწერალი კატეგორიულია: „არ გაემართლებინა, ირლანდიელ თანამოკალმეს რასაც დასესხებოდა (ბრიტანეთის იმპერიისადმი ქვეშევრდომულ დამოკიდებულებას, მონურ თავმოდრევას – ნ. კ.), ძალიან გაემართლებინა, რაინდულ რომანს რასაც დასესხებოდა (ჰეროიკულ სულისკვეთებას).“

ოთარ ჩხეიძის ესეში „სამშობლო ჯეიმზ ჯოისისა“ წარმოჩნდება ეჯუორთის მრწამსისაგან აბსოლუტურად განსხვავებული მსოფლადქმის მქონე ავტორი „ულისესი.“

საინტერესოა, რომ ჯოისის ლიტერატურულ ორეულს, სტივენს დედალუსს, უზომოდ ტანჯავს „ირლანდიის ნაციონალური ეპოსის არარსებობა.“ განცდა მით უფრო მტანჯველია, რომ, ჯონ ეგლინტონის არგუმენტი, ინგლისელმა „შექსპირმა, ღმერთის შემდეგ, ყველაზე მეტი შექმნა“ [ჯოისი 2013: 208].

„ნაციონალური ეპოსი“ კონტექსტურად ეროვნული სახიერების უპირატეს დასტურად აღიქმება „XX საუკუნის ბლუმიზმის ტრაგიკომიკურ პარაბოლაში“ (ასე იხსენიება რომანი კომენტარებში, გვ. 826).

ეჯუორთისეულისაგან აბსოლუტურად განსხვავებულ ეპოსს ქმნის ჯოისი და სწორედ ზემოაღნიშნულის გამო თავის პოსტმოდერნისტულ ნარატივში მასაც ღირსეულ ადგილს მიუჩენს როსტომ ჩხეიძე, სერვანტესისა და ილია ჭავჭავაძის სილუეტთა გვერდით.

სიმულაკრების ეპოქაში, ორიგინალთა წანისლვის ჟამს, საგმირო რომანის სერვანტესისეული პაროდირების როსტომ ჩხეიძისეული გააზრების ანალიზისას „ბორიაცის“ ერთი საგულისხმო პასაჟი მოგვაგონდება, „დრო გმირობისა ყოველთვისაა, გმირები არ არიან ყოველთვისაო.“

ფორმა ფორმად, მაგრამ ჯერ კიდევ XVII საუკუნეში იგრძნო სერვანტესის გენიამ, რომ დგებოდა ამაღლებულის გაბიაბრუების საზარი ჟამი, როდესაც კითხვა, აზროვნება, ფიქრი, ინტროსპექცია სიგიჟის ექსპოზიციად, რაინდობა – სისულელის ნიღბად აღიქმებოდა და დაასწრო პრაგმატული დროის საზარ განაჩენს – პაროდიული პარაბოლა შეთხზა – გარდუვალ ტრანსფორმაციათა ტრაგიკული წინასწარმეტყველება. ამ კონტექსტით, სერვანტესის „დონ კიხოტი“ პოსტმოდერნიზმის ერთგვარ წანამდღვრად აღიქმება (როგორც, ფუკოს მრწამსით, მეორე დიდი ესპანელის, ველასკესის „მენინები“).

ქრონიკაში აღნიშნულია, რომ მოდერნიზმის ეპოქამდის უკვე დაწერილია „კავკასიური ილიადა“ – „პოეტური ეპოსი“ ვაჟა-ფშაველასი და „პროზაული ეპოსი“ სანდრო ყაზბეგისა – რუსთველის ეპოსის არა პაროდირებული, არამედ – პირდაპირი ანარეკლი, ღირებულებათა უცვლელი სისტემით.

ხაზგასმითაა კონსტატირებული, რომ „კავკასიურ ილიადაში“ რუსთველისა და სკოტის „ჰეროიკული გააზრებაა გამეორებული“, მაგრამ არა სკოტის მრწამსი – მორჩილების ქადაგებად გაცხადებული.

ვაჟასა და ყაზბეგის პოეტური და პროზაული ეპოსი სწორედ ამ რაკურსითაა გამოწვლილვით გაანალიზებული „ბარნოვში.“

რაინდული რომანის, ტრადიციული ეპოსის რეცეფციები ვასილ ბარნოვის, მიხეილ ჯავახიშვილის, კონსტანტინე გამსახურდიას, ნიკო ლორთქიფანიძის („თეთრი საყელო“, „დიდოსტატის მარჯვენა“, „რაინდები“) რეალისტურ თუ მოდერნისტულ ტექსტებში როსტომ ჩხეიძის ქრონიკის პოსტმოდერნისტულ პასაჟში ამოჩნდებიან. მეტყველია ფრაზა: „მოქალაქეობადაბრუნებული ჟანრი შეგემლო როგორც გენება ისე გამოგეყენებინა, მკითხველი ადარ დაფრთხებოდა და პირველი ფურცლების გაცნობისთანავე კიდევ ჩაითრევდი მომხიბლავსა და წარმტაც სიუჟეტში.“

„მოქალაქეობადაბრუნებული ჟანრი“ სწორედ ამ კონტექსტისათვის ცოცხლდება რომანებში „ბარნოვი“ და „ვითა სიზმარი ღამისა.“ ინტერტექსტიც, პაროდიაც, ყველა პოსტმოდერნისტული ხერხი მხოლოდ ფორმალისტური არსენალია არსის რეპრეზენტაციებისათვის – „განწირულის სულისკვეთების“ წარმოსაჩენად (საპირისპიროდ პოსტმოდერნიზმის ერთი უარსებითესი პრინციპისა – „ამაღლებული სულიერი მისიის ნაცვლად, შედეგრი განსხვავებული მისიით წარმოადგინონ – მასზე მითითება ხდება იმ მიზნით, ხაზგასმულ იქნეს ამაღლებული იდეის ამოება“ [წიფურია 2008: 282].

სკოტის, ჯოისის აზრისთა გამოხმობას ამაღლებული იდეის მარადიული ღირებულების კონსტატირებისათვის დაისაჭიროებენ ოთარ და როსტომ ჩხეიძეები.

ლიტერატურა:

1. ჩხეიძე ოთარ, ბარნოვი, თბ., 1988;
2. ჩხეიძე როსტომ, ვითა სიზმარი ღამისა, თბ., 2013;
3. წიფურია ბელა, პოსტმოდერნიზმი, წიგნში: XX საუკუნის ძირითადი მეთოდოლოგიური მიმართულებები და მიმდინარეობები, თბ., 2008;
4. ჯანჯიბუხაშვილი მაკო, მიმელ უელბეკის „რუკა და ტერიტორია“, „ჩვენი მწერლობა“, 9, 2014;
5. ჯოხაძე მაკა, მზერის გადანაცვლება, თბ., 1988;
6. ჯოისი ჯეიმზ, ულისე, თბ., 2013.

INTER-TEXT OF OTAR CHKHEIDZE IN THE NOVEL OF ROSTOM CHKHEIDZE “VITA SIZMARI GHAMISA” (“AS A NIGHT DREAM”)

Nana Kutsia, Sokhumi State University, Ph. D., Professor

Marine Turava, Sokhumi State University, Ph. D., Professor

RESUME

Rostom Chkheidze's Novel about a well-known Georgian expatriate - Revaz Gabashvili is a typical text of Postmodernism _ the author tells of mystical meetings of the greatest thinkers of different eras _ the author of “Gilgamesh's Story”, Rustaveli, Cervantes, Scott.

The 15th chapter of the novel has an important title: “Vision _ Cervantes with “The Knight in the Panther's Skin” and Walter Scott as well” _ the author notes of possibility of impossible things”.

Rostom Chkheidze repeats an idea of Revaz Gabashvili _ “Cervantes may have read the poem of Rustaveli and used its form and plot”.

Chivalric novel had its “belle époque” and it was over about XVII century. Walter Scott “reconstructed” its main concept of the character-hero.

According to Rostom Chkheidze (and Revaz Gabashvili) the texts of Rustaveli and Cervantes have a lot in common _ one of them is written in the epoch of heroism, another _ in the epoch of irony and hopelessness.

Those visions are used to underline “eternal Georgian Problem” _ the notion of the nation, national identity, freedom and development.

The Georgian postmodernism is different from the other “streams” of this literary school by its main problem- the form is not important; the notion of national identity is reflected in each valuable literary text.

While reflecting the problem Rostom Chkheidze speaks of different literary schools in the Georgian literature from Rustaveli to Barnov. The writer uses the inter-text of Otar Chkheidze (the author's father, a well-known Georgian writer of the 20th – 21st centuries) from the novel of “Barnov” (the chapter “Balzac and Scott and other stories”).

Otar Chkheidze had got acquainted with chivalric at Tbilisi State University. An outstanding Georgian thinker, Erekle Tatishvili had advised him to research Scott's literary heritage as a brilliant sample of historic(al) and romantic novel.

“Barnov” by Otar Chkheidze and As a Night Dream” by Rostom Chkheidze may be analyzed as one book or parts of the same text since both of the authors tell about the national pains of Georgia applying heroic, romantic and postmodern styles while depicting the problem.

Rostom Chkheidze writes out passages of Scott's and Mss. Ajuort's biographies (the Scottish and Irish writers tried to explain to the British Empire “the meaning of their countries' history in the history of the United Kingdom”).

Absolutely different position of James Joyce is shown in the essay of Otar Chkheidze “The Native Land of Joyce”.

Cervantes created a parable of all societies. His masterpiece is an ironic depiction of human beings' sins.

Vazha and Kazbegi by Otar Chkheidze repeated the main concept of Scott's character-hero. Reception of the traditional novel is shown in the realistic and modernist texts by Vasil Barnov, Mikheil Javakhishvili, Konstantine Gamsakhurdia and Niko Lortkipanidze.

These issues are studied in the text of Otar Chkheidze and repeated and reflected in the novel of Rostom Chkheidze.

ხართან დაკავშირებული ზოგიერთი თქმულება-გადმოცემა

როინ მაღაყმაძე, ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ნიკო ბერძენიშვილის ინსტიტუტი, დირექტორი, ისტორიის აკადემიური დოქტორი
ნაილე მიქელაძე, ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ნიკო ბერძენიშვილის ინსტიტუტი, ფილოლოგიის აკადემიური დოქტორი, უფროსი მეცნიერ-თანამშრომელი

ქართულ წარმართულ პანთეონში ხარს განსაკუთრებული ადგილი უკავია. იგი ცხოველთა იმ რიგს განეკუთვნება, რომელთა გენეზისი საზოგადოების განვითარების ადრეულ საფეხურზეა საძიებელი. უხსოვარი დროიდან მიწათმოქმედი ხალხების წარმოდგენებსა, მითოლოგიასა და რელიგიაში ერთ-ერთი მთავარი ზოომორფული სახეა. ამის გამოხატულებაა ქართულ ფოლკლორში, ორნამენტიკასა თუ ადათ-წესებში შემორჩენილი წინარექრისტიანული პლასტი, სადაც ხარი ხან მთვარის, ხან კი მზის საკულტო რიტუალთან დაკავშირებული ცხოველია.

წარმართულ ეპოქაში შინაურ ცხოველთა შორის განსაკუთრებით ხარს აღმერთებდნენ (ოქროშიძე, 1969: 35). არა მარტო პირველყოფილი შეხედულებებისა და წარმართობის ეპოქაში, არამედ ქრისტიანობის ხანაშიც კი მრავლად გვხვდება ხარის გამოსახულებანი უძველეს ტაძრებსა და ეკლესიებში. მაგალითად, მეხუთე საუკუნის ბოლნისის სიონის ტაძარში გვხვდება ხარის თავის გამოსახულება, რაც ქრისტიანობამდელი გამოძახილი უნდა იყოს (ჩუბინაშვილი, 1940:158). სწორედ ამ მნიშვნელოვანმა სახე-სიმბოლომ წარმართული მემკვიდრეობიდან ქრისტიანობაში გადმოინაცვლა.

ქართულ სიტყვიერებაში ხარი „ხატის ცხოველად“ არის მიჩნეული. წარმართული ხანის ეპოქაში შინაურ ცხოველთაგან იგი ერთ-ერთ პირველ შესაწირს წარმოადგენდა. ქართულ ლეგენდებში ხარი წმინდა გიორგის შესაწირ ცხოველად ითვლება. ამ მხრივ საყურადღებოა სვანური ლეგენდები, სადაც ხარის პატრონად წმიდა გიორგის (ჯგვრავს) მიიჩნევენ (ბარდაველიძე, 1953: 157).

ამ მხრივ საინტერესოა სვანეთში არსებული თქმულება წმიდა გიორგი უყულდაშისა, სადაც ილიორის ხატისაგან უყოლდაშის ჯგვრავს ხარი მოსდიოდა. ლენჯერში გაგზავნილ ხარს სვანური პატარა ქუდი ხურებია, წითელი ფართლისაგან შეკერილი (ბარდაველიძე, 1953:69). სვანური ქუდი მიგვანიშნებს, რომ ზვარაკი განკუთვნილია სვანეთის სალოცავებისათვის. რაც შეეხება წითელ ფერს, მას მაგიური მნიშვნელობა ჰქონდა საქართველოში. შერკინებისას ხარს წითელი ძაფით ნახშირს და ნაცარგამოკრულ პარკს კუდზე შეაბამდნენ და კისერზე ბალანს შეაკრეჭდნენ – ავი თვალი არ მიუდგესო (რუხაძე, 1955: 193). საზვარაკო ხარის მოკაზმვა წითელი ქუდით ცეცხლის, მზისა და ადდგომის სიმბოლო იყო (ოქროშიძე, 1969:140). ზვარაკად ხარის შეწირვის გამოხატულებაა სწორედ ე.წ. „კოლხურ დიდ დრაქმასა“ და „კოლხურ ფულზე“ ხარის თავის გამოსახულება (კაპანაძე, 1969: 3).

აქარის ზეპირსიტყვიერებაში „დედამიწა ხარის რქებზე დგას, როცა ბუზი დააჯდება და თავს გაიქნევს, მიწა შეყანყალდება. ძალიან რომ გააქანოს თავის, ქვეყანა მთლიანად დეიქცევასო. ამიტომაც ძველების გადმოცემით, ხარი გამჩენელის ცხოველია“ (მთქ. ე. მამულაძე 88 წლის, დაბ. და მცხ. სოფელი ნენია). სხვა ვარიანტებით კი ხართა შერკინების ტრადიცია თითქმის დაცლილია მითოლოგიური შინაარსისაგან: ჭინჭაოს ტბასთან ახლოს არის გომის მთის საზაფხულო იაილები (იალალები), სადაც ერთ-ერთ უბანს სახელად „ხარიათაღი“ ჰქვია. აქაურთა გადმოცემით, ამ ადგილის სახელწოდება მომდინარეობს უძველესი ტრადიციიდან. „ამ ადგილას ხარების შესაჯიბრი ადგილი ყოფილა. აქ მოდიოდა უცხო შავწამწამა ხარი და აქაურ ხარებს სულ ამარცხებდა. ერთხელ აქაურებს სპეციალურად გაუზრდიათ კარგი ხარი და შეუჯიბრებიათ ამ ხარისათვის. მოსახლეობის ხარს უჯობნებია და ის ხარი (ღვთის ცხოველი) იმ დღიდან აღარ გამოჩენილა. აქაურებს კი ამ ადგილისათვის ეს სახელი დაურქმევიათ. იმ დღესასწაულიდან დღესაცაა შემორჩენილი ერთი უცნაური ჩვევა – გამარჯვებულ ხარს წითელ ბაბთას, ხოლო დამარცხებულს შავ ბაბთას დააბნევენ (მთქ. ფ. ჭაღალიძე, 80 წლის).

ამჟამად ამ ფორმით ხარების შეჯიბრება („ჭედობა“) აღარ იმართება, თუმცა არქაულ წარმოდგენებს თავისი კვალი მაინც დაუტოვებია. მათ რწმენაში წითელ ფერს ან ბაფთას მაგიური მნიშვნელობა გააჩნია. აქაურები დღესაც საქონელს, ხარს, რქებზე წითელ ბაბთას, ნაჭერს უკეთებენ. წითელი გამარჯვებულის ფერია და თვალი ვერ ძლევს, თვალი არ ეცემაო. ხარის კულტს რომ საქართველოში ფრიად მნიშვნელოვანი ადგილი ეკავა, ამას მოწმობს მდიდარი და მრავალფეროვანი არქეოლოგიური, ფოლკლორული და ეთნოგრაფიული მასალებიც.

თუმცა გვხდება ხართა შერკინებების სხვა ვერსია, სადაც გამარჯვებული ღვთიური, წითელი წმინდა ხარი რჩება. მთავარი და მნიშვნელოვანი კი ისაა, რომ ორივე შემთხვევაში შერკინების ადგილად მთაა წარმოდგენილი. ადგილი, რომელიც ღვთის საუფლოსთან ახლოსაა.

უძველესი რწმენა-წარმოდგენების არქაული ტრადიციები შემოუნახავთ მეზობელი თურქეთის რესპუბლიკაში მცხოვრებ ჩვენებურ ქართველებს. მას ისე ღრმად გაუდგამს ფესვები, რომ დღეს ის ფართო სახის გასართობ თამაშს წარმოადგენს „კავკასორის“ სახელწოდებით.

„ლიგანის ხეობაში ყოველწლიურ ხალხურ დღესასწაულებს შორის პოპულარობით სარგებლობს კავკასორი, რომელიც განსაკუთრებული ხალხმრავლობით გამოირჩევა. დღესასწაულის სახელწოდება მომდინარეობს ადგილის სახელწოდებიდან კავკასორი, რომელიც ართვინიდან 8 კმ. მოშორებით მდებარეობს. დღესასწაულში მონაწილეობს თითქმის მთელი ართვინის ვილაეთის მოსახლეობა... კავკასორი ყოველწლიურად ივნისის ბოლო კვირას იმართება და 3-5 დღეს გრძელდება. 1982 წლამდე ამ დღესასწაულის მთავარ სანახაობით მხარეს „ბულა გურეში“ ანუ „ბულების ჭედობა“ წარმოადგენდა. შემდგომ დღესასწაული უფრო მასშტაბური გახდა და ასეთნაირად ტარდება იგი დღესაც: სპეციალურ მოედანზე გაჰყავთ ხარები. პატრონი თავის ხარს სპეციალურად წითელი ფერის ქსოვილის ნაჭერს შემოარტყამდა, რასაც მთხრობელის გადმოცემით, ავი თვალისაგან დაცვის ფუნქციაც ეკისრებოდა. ამ შეჯიბრებაზე გამარჯვებულ ბუღას „ბამ ბუღის“, ანუ მთავარი ბუღის სპეციალური ქამრით აჯილდოებდნენ, პატრონს კი - ფულადი პრემიით (მაღაყმაძე, 2008: 139).

ჩვენ მიერ ლიგანის ხეობაში დადასტურებული ხარების შეჯიბრი ანალოგს პოულობს აჭარის ეთნოგრაფიულ სინამდვილეში დამოწმებულ ბუღების ჭედობის წესთან. ხარების ბრძოლა საგანგებო დღესასწაულის – უფლიშერის პირველ დღეს იმართებოდა სვანეთშიც, იმ განსხვავებით, რომ შეჯიბრი მათი მსხვერპლად შეწირვის წინ ტარდებოდა.

ამათგან არსებითად განსხვავდება სამეგრელოში არსებული კურულის წეს-ჩვეულება. სამეცნიერო ლიტერატურაში სწორადაა აღნიშნული, რომ კურული ბუღების ჭედობის მომდევნო ეტაპს წარმოადგენს და კორიდას უძველეს ფორმას განეკუთვნება (მამილაძე, 1973: 49).

ხარების შერკინების ტრადიციები არა მარტო საქართველოსათვისაა დამახასიათებელი, არამედ მისი პარალელები სხვა ქვეყნის რწმენა-წარმოდგენებშიც გვხვდება: მსოფლიოში ცნობილი „თამაში სიკვდილთან“, „კორიდა“ – ხარების ბრძოლა ესპანეთში, პორტუგალიაში, სამხრეთ საფრანგეთში, ლათინურ ამერიკაში, რომელიც ხარის ძველი იბერიული კულტიდან წარმოიქმნა; აქ მთავარი როლი მატადორს აკისრია, რომელიც ხარს წითელი ნაჭრით ახელებს და შემდეგ დაშნით კლავს (უცხო სიტყვათა ლექსიკონი 2007: 418).

წარმოდგენილ თქმულებებში ვხვდებით როგორც ანიმისტურ, ასევე ზოომორფულ რწმენა-წარმოდგენებს. საკვლევი მასალების ანალიზი კიდევ ერთხელ ადასტურებს, რომ ხარი „ღვთის ცხოველად“ ითვლებოდა. მას სხვადასხვა ფუნქცია ეკისრებოდა, რომელთაც თავისებური ასახვა ჰპოვეს ქართულ რწმენა-წარმოდგენებში.

ლიტერატურა:

1. **ბარდაველიძე 1953:** ბარდაველიძე ვ., ქართული (სვანური) საწესო გრაფიკული ხელოვნების ნიმუშები, საქ. სსრ. მეცნ. აკად. გამომცემლობა, თბ., 1953.
2. **ბარდაველიძე 1939:** ბარდაველიძე ვ., სვანურ ხალხურ დღეობათა კალენდარი, I, ახალი წლის ციკლი, საქ. ფილიალის გამომცემლობა, თბ., 1939.
3. **თეზელიშვილი 2007:** სოლომონ (ბიჭი) თეზელიშვილი, „უცხო სიტყვათა ლექსიკონი“, გამომცემლობა „მერიდიანი“, თბ., 2007.
4. **კაპანაძე 1959:** კაპანაძე დ., ქართული ნუმიზმატიკა, თბ., 1959.
5. **მაღაყმაძე 2008:** მაღაყმაძე რ., „ლიგანის ხეობა“, გამომცემლობა „არტანუჯი“, თბ., 2008.
6. **ოქროშიძე 1969:** ოქროშიძე თ., ქართული ფანტასტიკური პერსონაჟები (ხარი), ქართული ფოლკლორი, III, „საბჭოთა საქართველო“, თბ., 1969.
7. **რუხაძე 1955:** რუხაძე ჯ., სოფლის მეურნეობასთან დაკავშირებული ქართული საწესო მასალები, ეთნოგრაფიისათვის, VIII, მეცნიერება, თბ., 1955.
8. **სოხაძე 1964:** სოხაძე ა., ქართველთა უძველესი სარწმუნოებისა და მის გადმონაშთებთან ბრძოლის ისტორიიდან, თბ., 1964.
9. **შამილაძე 1973:** შამილაძე ვ., კორიდას ადრეული ფორმების ისტორიისათვის საქართველოში ეთნოგრაფიული მონაცემების შუქზე, სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს მოსახლეობის კულტურისა და ყოფის საკითხები, თბ., 1973.
10. **ჩუბინაშვილი 1940:** Чубинашвили Г., Болнисский Сион, Тб., 1940.

SOME STORIES AND LEGENDS RELATED TO A BULL

Roin Malakmadze, Batumi Shota Rustaveli State University, Institute of Niko Berdzenishvili, Director,
Academic Doctor of History

Naile Mikeladze, Batumi Shota Rustaveli State University, Institute of Niko Berdzenishvili,
Academic Doctor of Philology, Leading Scientific Worker

RESUME

In Georgia as well as in the folklore of the other countries, Bull Cult takes a great place and it is reflected on the rich materials of the folklore in different parts of Georgia.

Bullfighting is typical not only for Georgia but also its parallel countries having different religion and faith: World-wide popular “Game with Death”, “Corrida” – Bullfighting in Spain, Portugal, South France, Latin America which is varied from the Ancient Iberian Cult of bull;

Presented research deals with Bull Cult. In the presented legends we come across as with an animistic so zoomorphic believes and faith. Analysis of the research materials are the proof of the fact that Bull was considered to be a “Animal of God”. It had got several functions in the everyday life, they themselves could reflect on Georgian believes.

ჰიდროგრაფიული ლექსიკა და ტერმინოლოგია სვანურში (კოდორის ხეობის მასალების მიხედვით)

ქეთევან მარგიანი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, ასოცირებული პროფესორი

დალის ხეობის ჰიდრონიმული ობიექტებისა და გეოგრაფიული სახელების საწარმოებლად გამოიყენება შემდეგი სახის ლექსიკა და ჰიდროგრაფიული ტერმინოლოგია: **ლიც/ნიც** „წყალი“, **ტრმზ/ტრზ** „ტბა“, **მგჰ** „ტბა“, **ლიტრმზე** „დატბორვა, დაგუბება“, **ტუიბ** „ხევი“, **წგდ/წგდღღარ** „მცირე დებეტის წყარო“, **მაზტაბ** „წყარო“ (წყარო – უშუალოდ მიწიდან მოჩუხჩუხე, მიწიდან ამომავალი), **სარაგ/სარაგ** „წყარო“ (**მაზტაბ**–ისაგან განსხვავებით **სარაგ** არის წყარო, რომელიც მოედინება, მოჩუხჩუხებს ან მოწანწკარებს ღარის საშუალებით), **სგიმ** „მჟავე წყალი“, **ჭალა** „მდინარე“, **ლელჰენ** „ღელე, ნაკადული“, **ტუიბრა** „ღელე, ნაკადული“, **ლექტერ** „წისქვილი“, **ლექტბარა/ჭტბარ** „ჭაობი“, **მაჩხაფ** „ჩანჩქერი“, **დერა** „მყინვარი“, **ჟოლ** „მყინვარი“, **ხანსარ** „მარადიული მყინვარი“, **რიგენ** „ადიდებული მდინარე“, **მაყტელა** „მდორე მდინარე“, **ბულტა** „ზღვა“, **ბულტა პილ** „სანაპირო“, **ჟაჰ** „ზვავი“, **ნაჟაჰ** „ნაზვავარი, ზვავის ჩამონაწოლი, ზვავგადავლილი ადგილი“, **ლატომბა** „წყალსაცავი“, **ნალქერლიდ** „ნაწისქვილარი“, **ლილცერე** „რწყვა“, **ნალცარტ** „ნარწყავი“, **ნაქლატე** „ნამდინარევი“, **ლალცუზალ//ლალცუზალარ** „სატიტცივო, საცურაო“ **ლატყბალ** „მდინარეთშესართავი“...

პუპლიკაციაში საანალიზოდ წარმოდგენილია წყალთან დაკავშირებული ლექსიკური ერთეულები და არაერთი ჰიდრონიმი დალის ხეობისა, რომლის ჩაწერასაც (როგორც ხეობის მკვიდრი) საკუთარი სურვილით და სახსრებით ვახორციელებდით 1990-2008 წლების განმავლობაში; რამდენადაც პოლიტიკური ვითარებიდან გამომდინარე თითქმის ათეული წლების განმავლობაში ვერ ხერხდებოდა ტოპონიმიკის ლაბორატორიის სამეცნიერო მივლინება მასალის ჩასაწერად და შესაკრებად ისტორიულ დალის, იგივე კოდორის ხეობაში. 2008 წლის აგვისტოს ტრაგიკული მოვლენების შედეგად, სამწუხაროდ, დალის ხეობის დედასამშობლოსგან დროებით მოკვეთის შემდგომ ამ მასალის მნიშვნელობა, ვფიქრობთ, უდავოდ გაიზარდა. ხეობა სადაც დავიბადე და გავიზარდე, წლების წინ რამდენიმეჯგუფის გვაქვს მოვლილი. აღვწუხებთ და ჩავიწერეთ მეტად ფასეული დიალექტოლოგიური და ეთნოლინგვისტური მასალები, ტოპონიმები, ჰიდრონიმები, ზოონიმები... მასალის გადამოწმება ამჟამად რთულია ოკუპაციის გამო. ...და უნდა ვაღიარო რომ შინაგანი ტკივილი და ბავშვობის ნოსტალგია ამ ულამაზესი, მართლაც ეგზოტიკური ადგილებისა უსასრულოდ მაწერინებს ამ ხეობაზე... უაღრესად ხელსაყრელი გეოგრაფიული მდებარეობით, კლუხორის, მარუხის, ნაჰარვის... უღელტეხილებით ისტორიული დალის ხეობა არის

დასავლეთ საქართველოს ზღვისპირა რეგიონის ჩრდილოეთ კავკასიასთან დამაკავშირებელი უმოკლესი გზა. კოდორის ხეობა მდებარეობს დასავლეთი კავკასიონის სამხრეთ კალთებზე, მდინარე კოდორის ხეობის ზედა წელზე, სათავეებიდან 70 კმ-ის მანძილზე. ჩრდილოეთიდან მას ესაზღვრება ყარაჩაი-ჩერქეზეთის ავტონომიური ოლქი, საზღვარი გადის კავკასიონის მთავარ წყალგამყოფ ქედზე, ნაჰარვისა (გონდორაის) და ქლუხორის უღელტეხილებიდან მარუხის უღელტეხილამდე (დაახლოებით 80-90 კმ.) დალის სვანეთს აღმოსავლეთით მესტიის რაიონი ესაზღვრება. მათ ერთმანეთისაგან ყოფს ხვარაშისა და ჯერილის საკმაოდ მაღალი მთაგრეხილები; სამხრეთით ოჩამჩირისა და ტყვარჩელის რაიონების ტერიტორიებია (ურთიერთგამყოფია ფანავის ქედი, ჰარვასა და ბარუმბას მთები), დასავლეთით კი – ბაგადის კლდეებია. დალის სვანეთი მოიცავს მდინარე კოდორის ხუთი შენაკადის აუზებს. ეს შენაკადებია: **ამგარა, ყულუჩი, გვანდრალა, ხეცქვარა, საკნარა**. ცნობილი თვალსაზრისით, რომ ონომასტიკა არის მეცნიერების ის უბანი, სადაც ერთიანდება ინტერესები ლინგვისტთა, ისტორიკოსთა, ეთნოგრაფთა... გამომდინარე, ზოგადად, საკუთარ სახელთა სრულიად სხვადასხვა ასპექტით (ლინგვისტური, ეთნოლოგიური, ქრონოლოგიური, სოციალური, სტილისტიკურ-ესთეტიკური, ექსტრალინგვისტური...) კვლევა-ძიების შესაძლებლობებიდან. ტოპონიმის გარეშე შეუძლებელია ხალხთა ისტორიის, ეთნოლოგიის, ენის, წარსულის, კულტურის... სრულყოფილი კვლევა და შესწავლა. გეოგრაფიულ სახელში ხშირ შემთხვევაში მოცემულია ხოლმე ის დიდი ინფორმაცია, რომელიც შეიძლება ვერ მოგვცეს ვერცერთმა ისტორიულმა დოკუმენტმა, წყარომ, მეცნიერულმა შრომამ. ისტორიული გეოგრაფიის ენათმეცნიერული ანალიზის გარეშე, შეიძლება ითქვას, რომ შეუძლებელიცაა დაიწეროს საქართველოს ისტორია. „ტოპონიმისა, როგორც ცნობილია, „დედამიწის ენას“ უწოდებენ, რადგანაც „ამეტყველების“ შემთხვევაში შეუძლია გვაზიაროს მრავალ საიდუმლოს, რომელიც მასშია ჩაუნჯებული. ყოველი ტოპონიმი ერთდროულად გარდასულ დღეთა ნაყოფიცაა და მემკვიდრეც, რომელიც მოგვითხრობს ჩვენი შორეული თუ ახლო წინაპრების მატერიალურ თუ სულიერ ცხოვრებაზე (ცხადაია, 2007: 5). დალის ხეობისა და, ზოგადად, დასავლეთ საქართველოს ისტორიული ტოპონიმისა და ჰიდრონიმის კვლევის თვალსაზრისით ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი წყაროა თეოდოსე განგრელის (VII საუკუნის იერუსალიმელი მონაზვნის) თხზულება და მასში ასახული საქართველოში გადმოსახლებული ანასტასი აპოკრისიარის (VII ს.). წერილი, რომელშიც ძველი აფხაზეთის რამდენიმე ტოპონიმია დაფიქსირებული, მათ შორის ბიზანტიიდან 662 წელს ეგრისში გადმოსახლებული მონოფიზიტების – მაქსიმე აღმსარებლის, ანასტასი აპოკრისიარისა და ანასტასი ბერის საპატიმრო ციხეები და მოძრაობის ადგილები, ესენია: სკოტორი, მუკორისი, სვანიდის ციხე, ბუკოლუსი, თაკვირია, ფუსტა, ჯიხახორა, თუსუმე, სხემარი, სქიმარი (სქიომარი, ჰიმარი), მოქვი... (გეორგიკა IV 1941: 52; გასვიანი 1998: 85). არაერთგზის აღგვინიშნავს, რომ კოდორის ხეობის ტოპონიმის დაჯგუფება შეიძლება სხვადასხვა ასპექტით, კერძოდ, მარკირების, სემანტიკისა და არქაულობის კუთხით. ისტორიული წყაროებიდან, უპირველეს ყოვლისა, უნდა დავასახელოთ ვახუშტი ბაგრატიონის შრომა „აღწერა სამეფოისა საქართველოისა“ რომელიც ასევე „საქართველოს გეოგრაფიის“ სახელწოდებითაც არის ცნობილი. ონომასტიკურ ლიტერატურაში შენიშნულია, რომ ხეობების აღწერისას ვახუშტი დიდ მნიშვნელობას ანიჭებს წყლებსა და მათ აღწერას. გეოგრაფიული თუ ისტორიული მასალის დალაგებასაც ხეობისა და სოფლების მიხედვით აწარმოებს, რითაც ჰიდროგრაფიული ობიექტებისადმი ყურადღება კიდევ უფრო მეტად ჩანს. ონომასტიკურ ლიტერატურაში ასევე შენიშნულია, რომ ხეობისა და ხევის შინაარსი თითქმის იდენტურია, „მაგრამ ეს უკანასკნელი უფრო მცირეა, ორივე კი წყალთან და საერთოდ ჰიდრონიმიასთან არის დაკავშირებული“ (ოთინაშვილი, ონომასტიკა 6. 2013: 211). შევნიშნავთ, რომ ხეობისა და ხევის ფუნქციით სვანურში იხმარება **ტუბი და ტყუფი**. უფრო ხშირად **ტუბი**, რაც სვანურშიც ასევე ჰიდროგრაფიასთანაა დაკავშირებული, არა მხოლოდ ფუნქციურად, ჩვენ ვფიქრობთ, რომ ეტიმოლოგიურადაც. **დალი** – **ტუბი** – დალის ხეობა, **ხოშა ტუბი** „დიდი ხევი“ **ლეჟ** **ტუბი** „აღმოსავლეთის ხევი“, **ლეჟ** **ტუბი** „დასავლეთის ხევი“. **ტყუფი** – კი უფრო მხარის, რეგიონის სემანტიკა აქვს. მართალია, **დალი** **ტუბი** და **დალი** **ტყუფი** ორივე ითქმის დალის (კოდორის) ხეობის მნიშვნელობით, მაგრამ თუკი სემანტიკას ჩავუღრმავებთ, **ტყუფი** აქვს სივრცითი განფენილობის შინაარსი, **ტუბის/ტვიბს** კი სწორედ, ჩაღრმავებული მდებარეობისა, ხევისა, ხეობისა. ჰიდრონიმებია: **ჰულდმ-პრ** <ჰულდუმ „ურდული“ მდინარის ციცაბოკალაპოტიანი ზოლისა და მისი შემოგარენის სახელია კლუხორის უღელტეხილისაკენ მიმავალ გზაზე, სადაც კლდეები თითქოს ურდულივით კეტავენ მთის ბოხოქარ, ჩანჩქერებად მომავალ მდინარეს, ჩიჩხულდ-პრ < ჩიჩხუ-გლდ „გაფსკვნილმაფებზოლოებიანი ფოჩი“ -გლდ –კნინობითის სუფიქსია; სახელია კლდის ფერდობისა, სადაც შხეფებად მოდის და მოწანწკარებს ჩანჩქერი და მცინვარების ნადნობი წყალი... **სარგ-პლ** < **სარაგ** „წყარო“, **ელსაბედი** **სარგილ**

„ადგილის სახელია მთაში“, **ტობ-არ < ტობ/ტომბ** „ტბა“, **მეშხე ტუბრა** „შავი ღელე“, **წგრნი ტუბრა** „წითელი ღელე, წითელი ნაკადული“, **იალცუნესგა < ძარტ-ლიც-ნესგა** „ორ-წყალ-შუა“ იგივე „შუამდინარეთი“, **ტუბრაშერ** „დასახლებული უბანი აჯარის და გენწვიშის საზღვარზე“, **ტუბრაღარ** „ფერდობის, საზაფხულო იალადის, სამოვრის სახელია ღვადვამი“, **ტობოღარ** „ადგილის სახელია აჭაფარაში“, **ჩუბე ლახვან ხანსრალ** „შუამთის მყინვარები“, **აჭაფარაშ ტოლარ** „აჭაფარის მარად უდნობი მყინვარები“, **ხოშა დერა** „დიდი მყინვარი“, **ლალცუხალარ** „მდინარისპირა ადგილის სახელია კლუხორის უღელტეხილისაკენ მიმავალ გზაზე“, **აჭაფარაშ ჰალაშ** „აჭაფარის მდინარე“, **ჟიბე ლახვან დერაშ** „ზემო მთის მყინვარები“... ჰიდრონიმები, ანუ წყლის ცნების შემცველი გეოგრაფიული ობიექტები, აგებულია მიხედვით მსგავსად, ზოგადად, ტოპონიმებისა, შეიძლება იყოს – მარტივფუძიანი, კომპოზიტური, რთულფუძიანი, მარკირებული... მაწარმოებელთაგან ყველაზე ხშირად გამოიყენება კნინობითისა და მრავლობითის აფიქსები შესაბამისად ობიექტის სიდიდისა. სვანური ჰიდროგრაფიული ტერმინოლოგიის ანალიზის პარალელურად საინტერესოდ მივიჩნიეთ ყურადღების გამახვილება კოდორის ხეობის ჰიდრონიმებზე; როგორც ცნობილია, ჰიდრონიმია არის ტოპონიმის ძველთაძველი და საინტერესო ნაწილი; წყალს, ზოგადად, დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა ადამიანისათვის. კაცობრიობის ცივილიზაციის კერები, პირველი დასახლებანი სწორედ მდინარე-ებთანაა დაკავშირებული. ერთ-ერთი ზოგადტოპონიმიკური კანონზომიერების თანახმად, დიდ ობიექტთა, განსაკუთრებით, მდინარეთა სახელები საუკუნეებში ცოცხლობენ და მოსახლეობის ეთნიკურ ცვლასაც კი უძლებენ. (ცხადაია 2004: 89) აღსანიშნავია, რომ ყოფილი მისიმიანეთის და დღევანდელი სვანეთის მხარეთა მდინარეების სახელების გარკვეული ნაწილი ერთსადაიმავე –**რა** სუფიქსს შეიცავს: **გვანდ-რა, საკნა-რა, ამგა-რა, აჯა-რა, ხეც-ქვა-რა/ხე-წყვა-რა/ხე-ქვა-რა** ... სვანეთიდან მსგავს წარმოებას ვხედავთ მდინარეთა სახელებში: **დოლ-რა, ნაკ-რა, კალ-რა, მგლხუ-რა**... (ქალდანი 1999: 56). ზოგადად, საქართველოს ჰიდრონიმებზე თუმცა მწირი, მაგრამ მაინც მოიპოვება ცნობები შუა საუკუნეების არაერთი არაბი, ფრანგი, იტალიელი მოგზაურისა და ისტორიკოსის ნაწარმოებებსა თუ ჩანაწერებში. მაგ., მისიონერი არქანჯელო ლამბერტი, რომელმაც 16 წელი იცხოვრა სამეგრელოში, აღწერს მდინარეებს – ფაზისს, ჰიპოსს (ცხენისწყალს), გლაუკს (აბაშას), ტაკურს(ტეხურას), კოხისს (ხოხს), ენგურს, **კოდორისს (კოდორს)**, ასევე ჟ. შარდენმა 1672-73 წლებში საქართველოში მოგზაურობის დროს შესრულებულ ნაშრომში აღწერა მდინარე ენგური, შეეხო მტკვარს, **კოდორს**, რიონს და სხვა მდინარეებს. მდინარე **კოდორი** და მისი შემოგარენი ვრცლად არის აღწერილი **ვახუშტის გეოგრაფიაშიც**: „ზის ეპისკოპოსი, მწყემსი **კოდორის** მდინარისა და **მოქს** მდინარის შორისის ადგილისა... მოიგო სახელი დაბის კოდორისაგან, რომელ არს დრანდას ზეით, ამ წყალზედ მთაში. ხოლო ამ კოდორის დასავლეთად დის მდინარე ცხომისა“... (ვახუშტი, 1973: 781) ჰიდრონიმ კოდორის ეტიმოლოგიასთან დაკავშირებით ონომასტიკურ ლიტერატურაში გამოთქმულია სხვადასხვა მოსაზრებანი: თ. მიბზუანი მას სვანურ კადარ-ს „მშრალ-ს“ უკავშირებს და მიიჩნევს მის ზანინებულ ვარიანტად; სხვა თვალსაზრისის თანახმად, მიუხედავად ძირისეული ხმოვნის სიგრძის პრობლემისა, კოდორი მიჩნეულია სვანურ **სკოდი** „დრმა“ ლექსემიდან მომდინარედ თავკიდური თანხმოვნის დაკარგვითა და –**ორ** ტოპოფორმანტით წარმოქმნილად (ჭუმბურიძე 2007:34; მარგიანი 1998: 138); **ხ. ბლაჟბა** კოდორის ანალიზისას საჭიროდ მიიჩნევს პარალელების გათვალისწინებას ჩრდილო კავკასიის ტერიტორიაზე: **კუდა-კო, კუდე-ფსტა** სოჩის რეგიონში, **კუდირ-თა** ბზიფის რაიონში... (ბლაჟბა 1956: 127).

ამრიგად, დალის ხეობის მასალების საფუძველზე შეიძლება დავასკვნათ, რომ ზოგადად, წყლის ცნების შემცველი ტოპონიმებისა და წყალთან დაკავშირებული სხვადასხვა სახის გეოგრაფიული სახელების საწარმოებლად სვანურში გამოიყენება შემდეგი ჰიდროგრაფიული ტერმინოლოგია: **ლიც/ნიც** „წყალი“, **ტომბ /ტობ** „ტბა“, **მეჰ** „ტბა“, **ლიტომბე** „დატბორვა, დაგუბება“, **ტუბ** „ხევი“, **წგდ/წგდღღარ** „მცირე დებეტის წყარო“, **მაზტაბ** „წყარო“ (წყარო – უშუალოდ მიწიდან მოჩუხჩუხე, მიწიდან ამომავალი), **სარაგ/ სარაგ** „წყარო“ (**მაზტაბ**-ისაგან განსხვავებით **სარაგ** არის წყარო, რომელიც მოედინება, მოჩუხჩუხებს ან მოწანწკარებს ღარის საშუალებით), **სგიმ** „მჟავე წყალი“, **ჰალაშ** „მდინარე“, **ლელჰენ** „ღელე, ნაკადული“, **ტუბრა** „ღელე, ნაკადული“, **ლექტერ** „წისკვილი“, **ლექტბარა/ჭუბარ** „ჭაობი“, **მაჩხაფ** „ჩანჩქერი“, **დერა** „მყინვარი“, **ტოლ** „მყინვარი“, **ხანსარ** „მარადიული მყინვარი“, **რივენ** „ადიდებული მდინარე“, **მაყტელა** „მდორე მდინარე“, **ძულტა** „ზღვა“, **ძულტა** **პილ** „სანაპირო“, **ჟაჰ** „ზვავი“, **ნაჟაჰ** „ნაზავარი, ზვავის ჩამონაწოლი, ზვავგადავლილი ადგილი“, **ლატომბა** „წყალსაცავი“, **ნალქტერლიდ** „ნაწისკვილარი“, **ლილცერე** „რწყვა“, **ნალცარტ** „ნარწყავი“, **ნაჰალაშ** „ნამდინარევი“, **ლალცუხალ//ლალცუხალარ** „სატივტივო, საცურაო“ **ლატყტბალ** „მდინარეთშესართავი“... წყლის ცნების შემცველი ლექსიკა და ტერმინოლოგია, ასევე მათივე მეშვეობით ნაწარმოები ჰიდრონიმები სტრუქტურის მიხედვით შეიძლება იყოს მარტივფუძიანი,

მარკირებული, კომპოზიტური, სინტაგმური (როგორც მართულ, ასევე ატრიბუტულმსაზღვრელიანი), სემანტიკური ასპექტით ეს გეოგრაფიული სახელები უმეტეს შემთხვევაში გამჭვირვალეა, იშვიათად კი ბუნდოვანი შინაარსის მქონეც, უაღრესად საინტერესოა ასევე დალის ხეობის ჰიდრონიმების ეტიმოლოგიური კუთხით კვლევა, რასაც სამომავლოდ ვგეგმავთ.

ლიტერატურა:

ასლანიშვილი, 1933 – ს. ასლანიშვილი, აფხაზეთის სვანეთი, ტფილისი.

ბატონიშვილი, 1973 – ვახუშტი ბატონიშვილი, აღწერა სამეფოსა საქართველოსა, ქართლის ცხოვრება, ტ. IV, თბილისი.

ბარდაველიძე, 1939 – ვ. ბარდაველიძე, სვანურ ხალხურ დღეობათა კალენდარი, თბილისი.

გასვიანი, 1998 – გ. გასვიანი, აფხაზეთი ძველი და ახალი აფხაზები, თბილისი.

ზარდალიშვილი, 1949 – გ. ზარდალიშვილი, ქლუხორის რაიონის ზოგიერთი გეოგრაფიული სახელწოდების დადგენისათვის, თსუ შრომები, ტ.36. თბილისი.

მიბჩუანი, 1989 – თ. მიბჩუანი, დასავლეთ საქართველოს ქართველ მთიელთა ეთნოგენეზის, განსახლებისა და კულტურის ისტორიიდან, თბილისი.

მარგიანი, 2005 – შ. მარგიანი, კოდორის ხეობის/დალის სვანეთის სოციალ-ეკონომიკური განვითარების სტრატეგიული გეგმა; კრებული–დალელოთა იმედი.

მარგიანი, 1998 – ქ. მარგიანი, დალ–სვანეთის ტოპონიმია, ქართველური ონომასტიკა 1, თბილისი.

ქალდანი, 1999 – მ. ქალდანი, მივსიანეთისა და მივსიანთა ტომის ეთნიკური ვინაობის საკითხისათვის, „აფხაზეთის მოამბე“, #2, თბილისი.

ცხადაია, 1986 – პ. ცხადაია, სვანური სუბსტრატის საკითხისათვის სამეგრელოს ტოპონიმიაში, საქ. სსრ მეცნ. აკად. „მოამბე“ 122, №1, თბილისი.

ცხადაია, 2004 – პ. ცხადაია, სამურზაყანოს ისტორიული და თანამედროვე ტოპონიმია;

ცხადაია, 2005 – პ. ცხადაია, ონომასტიკის შესავალი; თბილისი.

ჭუმბურიძე, ნიჭარაძე, ქურდაძე, 2007 – ზ. ჭუმბურიძე, ლ. ნიჭარაძე, რ. ქურდაძე – სვანური ტოპონიმია, სვანური ენა, თბილისი.

Бражба Х. 1956. – Некоторые вопросы этнонимии топонимии Абхазий, Труды Абхазского института языка, литературы и истории, т. 27. 1956.

HYDROGRAPHIC VOCABULARY AND TERMINOLOGY IN SVAN (ACCORDING TO THE KODORI GORGE'S MATERIALS)

Ketevan Margiani, Sokhumi State University, Associate Professor

RESUME

In the publication there are presented Kodori Gorge's materials. Explored and investigated Swans hydrographic vocabulary and terminology. Generally the formation of the Hydrographic vocabulary and terminology in Svan was caused by the development of the inner nature of the language, dialectical varieties, word-borrowings and phonetical modification. All above mentioned is proved with the help of the material got for analysis from the dictionaries. From the point of semantic aspect, several subgroups can be identified within Svanian toponymy, namely, the toponyms, metonyms and hydronyms related to hunting activities, geographical names conditioned by landscapes and those referring to the origin and meaning of the names of religion activities. The main characteristic of Dali/Kodori Gorge modern Toponymy is its lingual diversity: Names of several summer pastures, mountains, villages and rivers are of Abkhazian origin, whereas names of most villages and passes, the whole microtoponymy, most hydronyms, drimonyms (names of forests) and oikonoms are basically of Svanian origin. Megrelian, Russian and other names of uncertain etymology within Kodori Gorge Geographical nomenclature are met very rarely.

პიკარესკული რომანის სპეციფიკისათვის

მაია მელანაშვილი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, დოქტორანტი
E-mail: melanashvili.maia@gmail.com

ესპანური პიკარესკული რომანი, თავისთავად, ინდივიდუალურ ელემენტს წარმოადგენს, რომელიც დღესაც აოცებს მკითხველს თავისი განსხვავებული იერსახით. ცნობილი ესპანელი მკვლევარი კლაუდიო გუილენი თავის გამოკვლევაში წერდა: „არაფერია ისე არაჩვეულებრივი, ისე განსხვავებული, როგორც XVI ს. მეორე ნახევრის ჭეშმარიტი რომანი ანუ „პრერომენი“ (პრენოველა) (1:221). „ჭეშმარიტი რომანში“, ცხადია, გუილენი პიკარესკულ რომანს გულისხმობდა. თაღლითური რომანის თავისთავადობასა და უცნაურ ხასიათზე მკვლევარი რობერტ ს. სტოუნი თავისი მონოგრაფიის შესავალში ასეთ დასკვნას აკეთებდა: „ესპანური პიკარესკული რომანი ხშირად მოიაზრებოდა, როგორც „ოქროს საუკუნის“ იზოლირებული ფენომენი, რომელიც შორს დგას ჩვეულებრივი რომანის განვითარებიდან“. (2:1)

მაინც რა განასხვავებს პიკარესკულ რომანს ამ ჟანრის სხვა რომანებისგან? თაღლითური რომანის რაობის, მისი განვითარების და, საერთოდ, ამ ჟანრის შესახებ საუბრისას სხვადასხვა სირთულეებს ვაწყდებით. მიუხედავად ხანგრძლივი ძიებებისა, მკვლევრებისთვის ჯერ კიდევ წესრიგში დგას რამდენიმე აუცილებელი პრობლემატური საკითხის გარკვევა.

1. არსებობს თუ არა სინამდვილეში თაღლითური რომანი, როგორც დამოუკიდებელი ჟანრი, თუ ნებისმიერი სათავგადასავლო-ავანტიურისტული ჟანრის ნაწარმოები იმავდროულად შეიძლება იყოს თაღლითური?

2. შეიძლება თუ არა პიკარესკული რომანის განსაზღვრა სიტყვა „პიკაროს“ საფუძველზე?

როგორც აღინიშნა, ზოგი მკვლევარი ეჭვის ქვეშ აყენებს თაღლითური რომანის არსებობის საკითხს. მაგ: დანიელ აიზენბერგი თავის ნაშრომში („არსებობს თუ არა სინამდვილეში პიკარესკული რომანი“) წერდა: „თაღლითური რომანის ცნებისა და ამ ჟანრის განსაზღვრების დადგენა პრობლემას წარმოადგენს, მიუხედავად იმისა, რომ საკმაო ბიბლიოგრაფია არსებობს მასზე (მას მხედველობაში ჰყავს ცნობილი სახელოვანი მეცნიერები: ვ.მ. ფროპოვი, ჰერი სიბერი, ედმონდ კროსი, ა.ა. პარკერი, ულრიხ უიკსი, დონალდ მეკგრედი)“. მკვლევარი სამუელ გილი გაია კი თვლის, რომ თაღლითური რომანი თავისი თავისებურებების გამო, საერთოდ, არ ექვემდებარება „ლოგიკურად განხილვას“. კლაუდიო გუილენი მიიჩნევს, რომ ამ ჟანრის განმარტებას მკვლევრები, ალბათ, მხოლოდ მომავალში მოახერხებენ. რომანის ასეთი თავისებურებების გამო იგივე აიზენბერგი წერდა: „რას წარმოადგენს ის ჟანრი, რომლის განსაზღვრა შეუძლებელია? მე გთავაზობთ ასეთ გადაწყვეტილებას: თუ თაღლითური რომანის განსაზღვრა შეუძლებელია და ტერმინს არ გააჩნია არანაირი ღირებულება, შემდგომში არ გამოვიყენოთ“. ნაშრომის დასასრულს კი იგივე მკვლევარი შემდეგ აზრს გვთავაზობს: „ჩემი საბოლოო დასკვნა ასეთია: ესპანურ ლიტერატურაში არსებული ამ ჟანრის აღსანიშნავად არ შეიძლება „პიკარესკული“ გამოყენება“. მიუხედავად მკვლევრის ასეთი განმარტებისა, მიგვაჩნია, რომ ტერმინის უგულებელყოფა და ხმარებიდან ამოღება შეუძლებელია. თუმცა ვეთანხმებით მკვლევრის იმ აზრს, რომ მთავარია ცნება და არა სახელწოდება. არც ტერმინი და არც „თაღლითური რომანი“ არ არსებობდა „ესპანურ ოქროს“ ხანაში, მაგრამ ესპანური პიკარესკული რომანის ნიმუშები ხომ ამ ეპოქაში შეიქმნა? კასტილიური ენის ცნობილი მკვლევარი და ლექსიკოგრაფი, სებასტიან კოვარუბიასი თავის ნაშრომში „კასტილიური ენის საგანძური“, წერს, თუ რა არის სარაინდო რომანები ან რომანსები, ის განმარტავს კომედიისა და ტრაგედიის სიგრძეს, მაგრამ არაფერს ამბობს თაღლითური რომანის შესახებ. საუბრობს მხოლოდ „პიკაროს“, როგორც სოციალური კლასის შესახებ. სიტყვა „პიკარო“ მასთან განმარტებულია, „როგორც არამდგრადი ადამიანი, რომელიც მსახური-ლაქიას საქმით არის დაკავებული და ასევე თაღლითი, რომელიც დახელოვნებული სიმულაციით აღწევს საწაღელს“. აღნიშვნის ღირსია, რომ პიკარო იყო „გონებამახვილი, მხიარული, ცელქი და ენამოსწრებელი“ პიროვნება. მკვლევარი ბერნარტო სანვისენტი იკვლევდა სიტყვა „პიკაროს“ თავის მონოგრაფიაში „რამდენიმე შენიშვნა სიტყვა „პიკაროზე“. სიტყვა „პიკაროს“ ეტიმოლოგიასთან დაკავშირებით რუსი მეცნიერი ა.ა შტაინი თავის ცნობილ ნაშრომში „ესპანური ბაროკოს ლიტერატურა“ ორ ვერსიას გვთავაზობს. ერთი ვერსიის თანახმად, ის მომდინარეობს ფრანგული პროვინციის პიკარდიოს სახელწოდებიდან, საიდანაც ლატაკები შედიოდნენ ესპანეთში. მეორე ვერსიის თანახმად კი, სიტყვა მომდინარეობს ესპანური სიტყვიდან, რაც ნარკვევებით „კვებას“ ნიშნავს. (3:119).

„ენციკლოპედია ბრიტანიკას“ მიხედვით სიტყვა „picaro“ - ს ძირია *picar* (ინგლისური „pick up“). თუმცა ეს განმარტება ფილოლოგებისათვის არაფრისმომცემია. შესაძლოა, ასევე კავშირი ფრანგულ სიტყვასთან *picareur*.

სიტყვა „პიკარო“ პირველად გამოყენებული იქნა ეუხენიო დე სალასარის მიერ დაწერილ წერილში ქ. ტოლედოში 1560 წ. 15 აპრილს, ხოლო იგივე სიტყვა „picaro“ მოქმედი გმირის აღსანიშნავად პირველად გვხვდება მატეო ალემანის „გუსმან დე ალფარაჩეში“ 1599 წ. ასევე ზედსართავი სახელი *picaresco* მომდინარეობს სიტყვიდან *picaro*, რომელიც პირველად გამოჩნდა. (4:170)

ფრანსისკო რიკო წერს, რომ ტერმინი „დამუშავებული იქნა XVIII ს. სახელწოდება „თაღლითური ნოველა“, ისევე როგორც თავად „ჟანრი“, არ გამოუყენებიათ XIX ს. მეორე ნახევრამდე“. თავად ცნება ჟანრისა ხომ მანამდე არსებობდა, სანამ თავად სიტყვა „ჟანრი“ შეიქმნებოდა, თუმცა მათ მაშინ სხვა სახელი ერქვათ. მაგალითად, ჟანრის პირველადი სახელწოდება იყო, ანუ „განმარტებანი“. კლასიკური გუილენი აღნიშნავდა, რომ როცა მბეჭდავმა ლუის სანჩესმა დაბეჭდა „ლაზარილიო“ და „გუსმანის“ პირველი ნაწილი, მან შემჩნია კავშირი ამ ორ ნაწარმოებს შორის და ბეჭდვის დროს მოათავსა ისინი ერთსა და იმავე წიგნში. ასეთი განმარტება ზედმეტად მიაბიძგური და არაფრისმთქმელია და უსაფუძვლოა იმის მტკიცება, რომ პიკარესკული ჟანრი, როგორც მცნება, სანჩესმა შემოიტანა.

როგორც ცნობილია, პიკარესკული რომანის სიუჟეტური ხერხები პირველად გვხვდება „ლაზარილიო ტორმესელის ცხოვრებაში“, რომლის ეპიზოდების თხრობის კლასიკური სქემა საფუძვლად დაედო ამ ჟანრის კომპოზიციას. რასაკვირველია, ტრადიციამ შემდეგ ზოგი რამ შეცვალა ამ საკმეში (და ზოგი თავისებურებანი შეიტანა მასში), მაგრამ „ეს პატარა წიგნაკი“ „...თავკიდურად ექცა ახალი ჟანრის განვითარებას ესპანურ და ევროპის ქვეყნების ლიტერატურაში“.

ყოველი თაღლითური რომანი ფლობს ინდივიდუალურ ნიშან-თვისებას, თუმცა თითოეულ მათგანს ახასიათებს რამდენიმე საერთო შტრიხი, რაც უფლებას გვაძლევს, ისინი პიკარესკული რომანის ნიმუშად მივიჩნიოთ. როგორც ჩვენთვის ცნობილია, აზრთა სხვადასხვაობაა გამოთქმული თაღლითური რომანის ნიშან-თვისებებსა და მათ რაოდენობაზე. მაგ: ფერნანდო ლასარო კარეტერი ასახელებს 3 ნიშან-თვისებას. ეს ნიშან-თვისებანი „არა მხოლოდ განსაზღვრებისათვის მეტ-ნაკლებად ჩვეული და მიღებული ფაქტორია, არამედ არგუმენტირებული და კონსტრუქტირებული, კარგად დამუშავებული და მომდევნო პერიოდის მწერლების მიერ კარგად მიღებული“.

ამ ჟანრის ძირითადი თავისებურებებია:

1. „ანტი-გმირის“ არსებობა.

პიკარესკულ რომანში არსებობენ არა გმირები, არამედ „ანტი-გმირები“. ეს არის „სრულიად სინდისგარეცხილი ავანტიურისტის ავტობიოგრაფია, რომელიც მოვლენათა თანამიმდევრობით არის მოთხრობილი“. „ანტიგმირები“ უპირისპირდებიან სარაინდო და პასტორალური რომანების დადებით პერსონაჟებს, ანუ გმირებს, რომლებიც მაღალი ზნეობითა და დახვეწილობით გამოირჩევიან. პიკაროს ამოდრავებს ტყუილი, ცბიერება და გონებამახვილობა, რომლის გარეშეც ის ძნელი წარმოსადგენია. სწორედ ცბიერებისა და მლიქვნელობის წყალობით ლასარო, გუსმანი, პაბლოსი, ხუსტინა, ელენა, სელესტინა და სხვები შეძლებენ თავი გაართვან ძალზედ რთულ სიტუაციებს. (5:213)

რაც შეეხება სიტყვას „ანტი-გმირი“ - როგორც პიკაროს ზედწოდება თუ განსაზღვრება, შემოღებულია ლიტერატურის ისტორიაში ცნობილი მკვლევრის ფ.ვ. შანდლერის მიერ.

2. ავტობიოგრაფიული ელემენტები ჟანრის შემდეგი თავისებურებაა, როცა თაღლითური რომანის „ავტობიოგრაფიზმზე“ ვსაუბრობთ, უნდა გავითვალისწინოთ, რა იგულისხმება თავად ცნებაში.

ყოველი ავტობიოგრაფიული ჟანრის ნაწარმოები არ შეიძლება იყოს თაღლითური რომანის ნიმუში. მაგ: ვალბუენა პრატის თავის კოლექციაში შეაქვს „ტორეს ვილიაროელის ცხოვრება“, რომელსაც მკვლევარები უბრალო ავტობიოგრაფიად მიიჩნევენ და არ მიაკუთვნებენ მას თაღლითურ ჟანრს.

როგორ გავარკვიოთ, რა იგულისხმება თაღლითური ცნების მიღმა. გავრცელებული აზრია, რომ ავტობიოგრაფიული ელემენტები ყველაზე დამახასიათებელი ნიშანია თაღლითური რომანისა. მაგ: მკვლევარ მილერის ნააზრევს გავლენით მკვლევარი სობეხანო წერდა: თაღლითური რომანი ეს არის „ტრაექტორია ბავშვობიდან ყმაწვილობამდე, დაბალი წარმომავლობა, ძალზედ დაკონკრეტებული დასასრულის მქონე დახურული თხრობა, მოქმედი გმირის თაღლითური მდგომარეობა, წარმატებებისა და წინააღმდეგობებით აღსავსე თავისუფალი რიტმი“. იგივე სობეხანი აღნიშნავდა: „ტერმინი „პიკარესკული“ თავისი ლიტერატურული მნიშვნელობით შეიძლება ეწოდოს გონიერ მოთხრობას, რომელიც ჩვეულებისამებრ მოთხრობილია პირველ პირში დაბალი წარმოშობის სუბიექტის ცხოვრებისა და უბედურებების შესახებ, აგებულია ეპიზოდური სტრუქტურით (მრავალ ბატონთან მსახური, სხვადასხვა ხალხთან შეხვედრა) და ხაზგასმულია უღირსობის მდგომარეობა - ენა მორალიზებულიად

სატირიზებულია. ვფიქრობ, რომ თაღლითური რომანი არის ეს, თუმცა შეიძლება იყოს სხვა რამეც“. (6:323).

ხშირია შემთხვევები ლიტერატურაში, როცა ავტობიოგრაფიული ელემენტები საერთოდ არ არის გამოყენებული პიკარესკულ ნაწარმოებში, თუმცა ეს უკანასკნელი მაინც ამ ჟანრად მოიაზრება. მაგ: „პიკარესკული ტრილოგიის“ შემქმნელი ალონსო დე კასტილიო ი სოლორსანო (1584-1648) თავის ცნობილ რომანში „სეველიელი კვერნა“ ბიოგრაფიის ჟანრს მიმართავს და მოქმედი გმირის - რუფინას თავგადასავლებს მესამე პირში გვიყვება. სოლორსანომ უარი განაცხადა ავტობიოგრაფიულ ფორმაზე და ეს ახალ დროში გადამწყვეტი მნიშვნელობის მქონე არც ყოფილა. დაიკარგა კომენტატორის საჭიროება. საქმე ლიტერატურულ მისტიფიკაციაში როდი მდგომარეობდა. დიალოგის წარმართვისთვის აუცილებელი გახდა არამართო დიალოგი, არამედ კამათიც, რადგანაც მისი მსვლელობისას მკითხველის წინაშე ჭეშმარიტება ვლინდებოდა. ახლა უკვე საკამათო არავისთვის არაფერი იყო. იმ დღიდან, რაც თაღლითური რომანის გმირი გაუთანაბრდა ავტორს, ყოველგვარი კამათი უბრალო ტავტოლოგია გახდა. სოლორსანომ მიიღო ჟანრის ზოგადი სქემა და მის საფუძველზე შექმნა მკითხველისათვის სასიამოვნო გასართობი მოთხრობა.

სოლორსანომ, მაშასადამე, თაღლითური რომანის ჟანრის კანონები ფორმალურად აღიქვა, რაზეც მეტყველებს უფრო მის მიერ ავტობიოგრაფიული ფორმის უარყოფა.

გავიხსენოთ ლუის ველსე დე გევარას „კოჭლი ეშმაკი“. მწერალმა, საერთოდ უარყო არა მხოლოდ ავტობიოგრაფიული, არამედ ბიოგრაფიული ფორმაც, თუმცა რომანი პიკარესკული ჟანრის ერთ-ერთ საინტერესო ნიმუშად ითვლება.

აქვე მოგვყავს სია იმ პიკარესკული მწერლებისა და რომანებისა, რომლებიც თხრობისას არ იყენებენ ავტობიოგრაფიულ ფორმას. ესენია: ფერნანდო დე როხასის „სელესტინა“, ლუის ველსე დე გევარას „კოჭლი ეშმაკი“, ალონსო დე კასტილიო სოლორსანოს „მადრიდელი ჰარპიები“, „თაღლითი ქალი ტერესა მანსანარესიდან“. „ბაკალავრ ტრაპასის თავგადასავლები“ და „სეველიელი კვერნა“.

3. სოციალური სატირა.

ესპანურ პიკარესკულ რომანში ფართოდ არის გამოყენებული სატირული ელემენტები (პაროდია, იუმორი, გროტესკი, კარიკატურა), როგორც ადამიანის ხასიათის გარკვევისა და გამოვლენის საუკეთესო საშუალება. ამ ლიტერატურული ხერხების გამოყენებით ავტორი ახდენს უარყოფითი პერსონაჟების თუ მოვლენების სუსტი მხარეების მხილებას.

პერსონაჟი-პიკარო გამოდის სოციალური მანკიერების წინააღმდეგ. ავტორი-პიკარო აკრიტიკებს თითქმის ყველა სოციალურ ფენას. რომანში წარმოდგენილია სოციალური ტიპის პორტრეტული გალერეა. მათი უმრავლესობა არიან მატყუარა, თაღლითი და ბოროტი ადამიანები, მეტნაკლებად დაკავშირებული ეკლესიასთან. თითოეული მათგანი „ღვთის სახლს“ საკუთარი განდიდებისთვის იყენებს. მაგალითისთვის გავიხსენოთ ბრმის, მღვდლისა და ინდულგენციის გამყიდველის ეპიზოდი ზემოხსენებული რომანიდან.

წიგნის პირველივე ფურცელზე ვკითხულობთ ანტიკლერიკალური განწყობის მატარებელ ფრაზებს. მოვუსმინოთ ლასარელიოს, თუ რას გვიყვება ის ბრმის რელიგიური აზროვნების შესახებ:

„...რაც ღმერთს ქვეყანა შეუქმნია, იმისთანა გაეშმაკებული და გამოქნილი კაცი არ გაუჩენია. თავის ხელობაში სწორად რომ გმირი იყო. ასობით ლოცვა იცოდა ზეპირად. მისი დაბალი ხმა ზარივით გაისმოდა მთელ საყდარში, როდესაც საგალობელს იტყოდა: მშვიდ, ღვთისნიერ სახეს შესაფერ გამომეტყველებას დაამჩნევდა ლოცვის დროს ისე, რომ არც მიხვრა-მოხვრას შეიცვლიდა, არც პირს დაიღმეჭავდა, არც თვალებს დაატრიალებდა როგორც სხვები სჩადიან. ... ამას გარდა, ათასგვარი ხერხი იცოდა ფულების დაციცვლისა. მაგალითად: არწმუნებდა ხალხს, რომ ყოველგვარი შემთხვევისათვის იცოდა სხვადასხვა ლოცვები: უშვილოსნო დედაკაცებისა, ორსულებისა, მშობიარობისა; მათი ლოცვაც ვიცი, ვინც უბედურად გათხოვილა, ვიცი ისეთი ლოცვები, რომ ქმარს შევაყვარებ ცოლსო. ორსულებს უწინასწარმეტყველებდა, გოგო ეყოლებოდა თუ ბიჭი.

„...ამაგის გამო ყველანი ეხვეოდნენ, ...იმათგან ჰქონდა კარგი შემოსავალი ზემოხსენებული ოსტატობით და ორიოდე თვეში მეტს შოულობდა, ვიდრე ასი ბრმა ერთ წელიწადში“.

კიდევ უფრო მეტი უღვთობით და სიძუნწით გამოირჩევა მაკედელი მღვდელი, რომელსაც ლასარელიო ტრაგი-კომიკურად აგვიწერს: „რაც გიამბეთ სიძუნწისა, ის თურმე გულუხვობით ალექსანდრე მაკედონელი ყოფილა მღვდელთან შედარებით. თითქოს მთელი ქვეყნის პურად ძვირობა ამ მღვდელში მოთავსებულიყო. არ ვიცი, დაბადებით დაჰყოლოდა, თუ ანაფორასთან შეეძინა.

ერთი ძველი კიდობანი ჰქონდა, გასაღებს თან ატარებდა თასმით შეკრულს. საყდრიდან რომ პური მოუვიდოდა, მაშინათვე თავისივე ხელით ჩააწყობდა კიდობანში და დაკეტავდა. მთელი სახლი რომ გადაებრუნებინათ, ერთ ლუკმა რასმე ყბის მოსაქნევს ვერ მონახავდით, როგორც სხვა სახლებში ნახავთ

დუმის ნაჭრებს, ჩამოკიდებულ ხორცს, ყველის ნაჭერს მაგიდაზე თუ განჯინასა, ან ნასუფრალ პურს კალათაში. მე რომ რამე არ ამეწაპნა, მგონია, მარტო ერთი საჭმლის დანახვასაც ღონე მოეცა“. (7:43).

პაპის ინდულგენციების გამყიდველს ხომ ვერავინ შეედრებოდა თავის გაქნილობაში:

„ისეთი დიდად გაქნილი და მოურიდებელი ბერი იყო, რომ ჩემს დღეში ამისთანა ადამიანი არ მინახავს, არც მგონია ვნახო როდესმე და ვფიქრობ, არც არავის უნახავს. ოღონდ შენდობის ქაღალდი გაეყიდა და ყოველგვარ ოსტატობასა და ხერხს ხმარობდა“.

სოციალური სატირა და სხვადასხვა ფენების მანკიერებათა მხილება წარმოადგენს პიკარესკული რომანის ძირითად მამოძრავებელ ნიშანს. ამ ჟანრში სატირა არის „ყველგანმყოფი ელემენტი“. პიკაროს თვალებით ჩვენ წინაშე ჩაივლის გროტესკული კარიკატურები, რომლებიც ხშირ შემთხვევაში, უარყოფითი მხრიდან არის დახასიათებული. სატირა განსხვავებულიაა წარმოდგენილი სხვადასხვა პიკარესკულ რომანში. მაგ: „ლაზარილიო ტორმასელში“ ჭარბობს უწყინარი ირონია, ყოველი ეპიზოდი გაშუქებულია ავტორის მსუბუქი და გაწონასწორებული იუმორის საშუალებით. მკვლევართა ნაწილი გულისხმობს, რომ „ლაზარილიო ტორმასელის ცხოვრებაში“ სატირული ელემენტები კი არ არის გამოყენებული, არამედ ეს, უბრალოდ, იმდროინდელი საზოგადოების მანკიერებათა ჩვენების საშუალებაა.

ისტორიული პროცესის უარყოფითმა მხარემ გამოიწვია რაინდობაში ღირსებების დაკარგვა. ეს პროცესი რეალისტურად აისახა სწორედ თაღლითურ რომანში.

ღირსების საკითხებს ეხება მრავალი მკვლევარი (ფ.ლ. კარეტერი, მ. ბატაიონი, უფრო მეტიც, მკვლევრები კასტრო და ბატაიონი მას ჟანრის აუცილებელ პირობად მიიჩნევენ. რაც შეეხება მაურისიო მოლიოს, ის თვლის, რომ ღირსების გაუფასურებას ფართო გამოხატულება მიეცა სწორედ ესპანეთში და არა ევროპის სხვა ქვეყნებში, რაც, მისი თქმით, საფუძველი გახდა პიკაროს წარმოქმნისა.

ღირსების თემა იგრძნობა ყოველ თაღლითურ რომანში, თუმცა ყველა ნაწარმოებში განსხვავებულიაა წარმოდგენილი რაინდის ღირსების საკითხი.

ამ მაგალითის დემონსტრირებისთვის საინტერესო იქნება ერთმანეთს შევადაროთ იდალგო „ლასარელიო ტორმასელისა“ და „თაღლით დონ პაბლოსის ცხოვრებაში“. პირველში განადგურებული იდალგო ცდილობს შეინარჩუნოს ღირსება, მეორეში კი, მსხვერპლი ხდება რა პაროდისა, იდალგო სულ კარგავს ღირსებას და გადაიქცევა კარიკატურად, მარიონეტად.

ლაზარილიო ტორმასელის რაინდი მთელი არსებით მალავდა თავის სიღატაკეს. ის „მოდიოდა ქუჩაში მართებულად ჩაცმული, ლამაზად თმადავარცხნილი. მიხვრა-მოხვრა და სიარული დარბაისლური ჰქონდა. ... რაინდი თავისი შეხედულებით და ტანისამოსით ისეთ კაცად მეჩვენა, როგორიც მე მინდოდა“ (7:52) - გულში ფიქრობდა საბრალო ლაზარილიო, მაგრამ მალევე ირკვევა, რომ ეს მედიდური რაინდი ერთი მშვიერი იდალგოა, რომლის მსგავსნი ბევრნი იყვნენ ესპანეთში, თუმცა თავს ბოხოლებად ასაღებდნენ. რაინდული ქცევის შეუსაბამობა და მისი სატირა მდგომარეობს იმაში, რომ კუჭგამხმარი რაინდი „გადავიდა ქუჩაში ისეთი მედიდური შეხედულებით და სახელით, ვინც კი არ იცნობდა, ეგონებოდა, გრაფ ალარკონის ნათესავი ან მისი შინა კაცი უნდა იყოსო“ (7:57). ამას მოსდევს ლასაროს მწარე ფიქრები საცოდავ რაინდზე:

„ვინ იფიქრებდა ჩემი ბატონის კმაყოფილი სახის მნახველი, რომ წუხელ კარგი ვახშამი არ უჭამია, კარგ ლოგინში არ სძინებია და ამ დილას კარგი საუზმე არ მიუერთმევია!“

რაც შეეხება დონ პაბლოსის იდალგოს, ის იმდენად დაჩაჩანაკებულია, რომ საკუთარი სიღარიბის დამალვის თავიც კი არ აქვს. აი, რას წერს მთავარი გმირი მის შესახებ: „სწრაფად მოდიოდა ლაბადაში ჩაცმული ხელში დაშნით, თასმებიან შარვალსა და მაღალქუსლიან ფეხსაცმელში გამოწყობილი ვიღაც იდალგო, გარეგნულად კარგად იყო ჩაცმული და მორთული იყო დიდმაქმანებიან საყელოთი და ქუდით, რომლის ერთი მხარე მოგლეჯილი ჰქონდა. ვიფიქრე, ვიღაც თავადიაო, რომელიც თავის ეკიპაჟს ჩამორჩენოდა“, მაგრამ დონ პაბლოსი შეცდა. ის არა თუ ეკიპაჟს ჩამორჩენილი იდალოგი იყო, არამედ ერთი უპოვარი ვინმე, რომელიც თავად იყო გაკვირვებული, რომელ ეკიპაჟზეაო საუბარი და „იმ მომენტში, როცა შემობრუნდა, რათა გზისთვის გაეხედა, მოძრაობის სისწრაფის გამო შარვალი ჩამოუვარდა, რამეთუ გაუწყდა მისი დამამაგრებელი თასმა. როგორც ჩანდა, ამ თასმას ეჭირა მთელი შარვალი. ...ხოლო მისი პერანგისგა დარჩენილი იყო მხოლოდ ვიწრო ზოლი და საჯდომი მხოლოდ სანახევროდ ჰქონდა დაფარული“.

იდალგო თასმებს დონ პაბლოს სთხოვს. უკვე ნათელი ხდება, რომ „ეს ადამიანი იყო ძალზედ ღარიბი, რამეთუ ნახევარი მილის გავლაც კი ვერ მოვახერხეთ, როცა მან მითხრა, რომ თუკი ჩემს ვირზე ცოტა ხნით დაჯდომის უფლებას მაინც არ მიცემდით, მას ძალა არ ეყოფოდა მადრიდში ჩასასვლელად“.

„ყველაფერი ოქრო არაა, რაც ბრწყინავს. შესაძლებელია, თქვენო მოწყალება, ჩემი დაგოფრილი საყელოსა და მთელი ჩემი გარეგნობის დანახვისას მოგეჩვენათ, რომ მე ვიღაც ჰერცოგი დე არკოსი ან გრაფ დე ბენავენტე ვარ. სხვათა შორის რამდენი ზიზილპიპილი ფარავს იმას, რისი ნახვაც თქვენ

მოახერხეთ ...მე არაფერს ვმაღავ და არც არაფერს ვიფარავ. თქვენს წინაშე, თქვენო მოწყალებავ, იმყოფება ყველაზე ჭეშმარიტი, ყველაზე ნამდვილი იდაღო, რომელსაც აქვს სახლი და საგვარეულო მამული მთიან რაიონებში. საგვარეულო წოდება ისე მყარად რომ მეხმარებოდეს, როგორც მე მას, მაშინ არაფერი მექნება სანატრებელი. საქმე იმაშია, რომ, სამწუხაროდ, პურისა და ხორცის გარეშე ძარღვებში კეთილი სისხლი ვერ გაედინება. ღვთის წყალობით კი ის ყველას წითელი ფერისა აქვს და თავადის შვილი ის ვერ იქნება, თუ მას სულის მიღმა არაფერი აქვს. იმედი გამიცრუვდა თავადური სიგელების მიმართ მას შემდეგ, რაც ერთ ტრაქტირში, როცა კუჭი მიხმებოდა, ჩემი თვადობის ხარჯზე საჭმლის ორი ულუფაც კი არ მომცეს. ამის შემდეგაც იტყვი, რომ ჩემი თვადობის სიგელის ოქროს ასოები რამედ ღირს! ...ოქროს ასოები, სინამდვილეში არც ისე ბევრია! მე გავყიდე ყველაფერი, სასაფლაოზე ჩემი საფლავიც კი და ახლა მკვდარსაც კი არა მაქვს თავის დასასვენებელი, რამეთუ მამაჩემის ტორიბიო როდრიგოს ვალიებო გომეს დე ამპუეროს აი, რამოდენა სახელი ჰქონდა მას - მთელი მოძრავი და უძრავი ქონება დაიკარგა. ... მე მომიხდა ჩემი დონის ტიტულის გაყიდვა, მაგრამ ისეთი უბედური ვარ, რომ ვერაფრით ვიპოვე მისი მყიდველი“.

ამ რაინდთა გაცნობისას ისეთივე გრძნობა გეუფლება, როგორც ქართველი რეალისტი მწერლის, დავით კლდიაშვილის რომანების გაცნობისას. გიორგი ნატროშვილი კლდიაშვილის „შემოდგომის აზნაურებზე“ წერდა: „ხალხს, რომელსაც ტრადიციული დარბაისლობა ძვალ-რბილში აქვს გამჯდარი და საუკუნეობით დადგენილი წესი მტკიცე მორალურ ნორმად უქცევია - არათუ სტუმრის დახვედრის, საკუთარი თავის შიმშილისგან გადარჩენის უნარიც კი აღარა აქვს. დ. კლდიაშვილის გმირთა გალერეა - ეს არის უსახსროთა მთელი არმია. საერთოდ კოლორიტი მისი მოთხრობებისა მწუხარება და სევდიანია. ნაპირზე გადმოყრილი თევზებივით ფართხალებენ ადამიანები, მაგრამ ეს ღატაკი აზნაურები მაინც არ ნებდებიან გაჭირვებას, იბრძვიან, შრომობენ, წელებზე ფეხს იდგამენ. მეორე მხრით, მათი აზნაურული სიამაყე არ ეფარდება მათს ყოფას და ამის გამო სასაცილო მდგომარეობაში ვარდებიან. მაგრამ კლდიაშვილის მოთხრობებში იუმორის გრძნობას ყოველთვის ამარცხებს მწუხარება; მკითხველი ნათლად გრძნობს, რომ კლდიაშვილს ეცოდება ეს ხალხი და ამიტომ მისი სიცილი იმავე დროს ცრემლიანი თანაგრძნობაც არის, ის იმიტომ კი არ იცინის, რომ მისი სული გაცივებულია და იმედდაკარგული, პირიქით, ამ სიცილში გულისშემძვრელი მწუხარება და ადამიანისადმი უღრმესი სიყვარული იგრძნობა“. „ეს ცხოვრება მართლაც, როგორც ვხედავთ, ფერადებით ღარიბია, ყოველგვარი რომანტიულობისგან დაცლილია, აქ არ არის აღარც უდარდებლობა და აღარც ძველებური განცხრომა. სამაგიეროდ ცხოვრება უფრო და უფრო გაძუნწდა. მბრძანებელი სიმალეები სხვებმა დაიჭირეს, უკანანი წინ მოექცნენ და წინანი უკან“ (8:74).

ლაზარილიოს პატრონი რაინდი კლდიაშვილის სოლომონ მორბელაძეს წააგავს იმით, რომ ორივე მათგანი წარმოადგენს გასაცოდავებულ და ღირესბაშელაზულ გვაროვნების მჭიმუნვარე ტიპებს, რომელთაც ერთადერთი რამ, დარჩენიათ საკუთარი თავის შენიღბვა.

როგორც ვნახეთ, პიკარესკულ რომანებში უხვად არის გამოყენებული სატირული ელემენტები. პაროდისა და გროტესკს ენაცვლება იუმორი, რაც განსაკუთრებით მკაფიოდ ვლინდება სხვადასხვა სოციალური ფენების აღწერაში. სატირული ელემენტების გამოყენება მწერლისათვის არის საშუალება, დაუხატოს მკითხველს სინამდვილე. ცხოვრების ობიექტური ხედვა სწორედ ძირითადი ნიშანია პიკარესკული რომანისა.

4. პესიმიზმი.

ბევრი პიკარესკული რომანისათვის დამახასიათებელია ღრმა სევდა და პესიმისტური დამოკიდებულება იმ საზოგადოების მიმართ, რომელშიაც გმირს არსებობა უწევს. ამაზე მიუთითებს მრავალი მკვლევარი: ხოსე გარსია ლოპესის მიხედვით, პიკარესკულ რომანებში ჩნდება „მჭავე პესიმიზმი“, რომელიც სწორედ ამ სატირის ნიშანქვეშ ვითარდება და მისი შედეგია. ა.ა.შტაინი ამახვილებს ყურადღებას იმაზე, რომ ადამიანი ზოგჯერ შედარებულია ცხოველებთან, მაგ: რომანში „სეველიელი კვერნა“. „ეს ანალოგია ცხოველისა და ადამიანის შედარება, რომელიც თავის თავში მოიცავს პესიმიზმის ელფერს, დამახასიათებელია XVII ს. საზოგადოების აზროვნებისთვის“.

მაგალითად, სამყარო, რომელსაც გამოხატავს ლასარო, ბნელი და სასტიკია. ამ სამყაროს ლასარო ბავშვობიდანვე უსიტყვოდ ითავისებს. უფრო მეტიც, ის თავად ხდება მისი ნაწილი. მან არ იცის სხვა სამყარო. ის არ განსჯის ცხოვრების ბოროტებას და თუ იწყებს მის განსჯას, მხოლოდ საკუთარი მშვიერი კუჭის თვალსაზრისით. ის საკუთარ თავს არ აძლევს არავითარი მორალური თუ სოციალური განჭვრეტის უფლებას. პირველივე გაკვეთილებიდან ლასარო ხვდება, რომ ის მარტოა. მისთვის ცხოვრება მოკლებულია იმედების ასრულებას, მიუხედავად უბედურებისა და მიყენებული ტკივილისა, ლასარო არ ნებდება და ის იბრძვის ბოლომდე, რადგან ეყრდნობა საკუთარ ძალებსა და გამოცდილებას. ფორტუნასთან ჭიდილში ის იყენებს თავის ძირითად იარაღს.

არსებობს რომანები, რომელთა ტრაგიკული ფინალი თვით ყველაზე გულქვა მკითხველშიაც თანაგრძნობას გამოიწვევს. ალონსო სალას ბარბადილიოს გმირი ქალი ელენა ტრაგიკულად იღუპება მრავალი საინტერესო თავგადასავლის შემდეგ. დასკვნა ასეთია: საზოგადოება უსამართლოა. კრიმინალურ სამყაროში კი მრავალი გულქვაობა და დაუნდობლობაა. აქედან მომდინარეობს ის მთელი მეღაწქოლია, რომლითაც შემკულია სალას ბარბადილიოს ეს ნოველა. რაც შეეხება ალონსო კასტილიო სოლორსანოს რომანს „სეველიელი კვერნა“, მთავარი მოქმედი გმირია ახალგაზრდა ქალი რუფინა. ამ ნაშრომში სოლორსანო პარალელს ავლებს ადამიანებისა და ცხოველთა სამყაროს შორის. რუფინას კვერნას ადარებს. ასეთ შედარებას კი შემდეგნაირად ხსნის: „კვერნას, როგორც იმ ადგილის მცხოვრებლები წერენ, სადაც ეს ცხოველია მოშენებული, - აქვს ქურდობის მავნე ჩვევა, თანაც ღამით; სიდიდით ის ქრცვინზე ოდნავ დიდია, ძალზედ ეშმაკი და მარჯვეა, ნადირობს ქათმებზე და თუკი სადმე გამოჩნდება, ისინი (ქათმები) თავს ვერ დაიხსნიან ვერც საქათმის, ვერც დიდი ალყის, ვერც ჩარაზული კარის მეშვეობით - რაიმე ხერხიდან მაინც გაძვრება.

ამ წიგნში გამოყვანილია ქალი, მეტსახელად კვერნა, სწორედ იმიტომ, რომ მას დაბადებიდან დაჰყვა იმ ცხოველის ზნე-ჩვეულება, რომლის შესახებაც ჩვენ ახლა ვსაუბრობდით. მკვირცხლი და უსირცხვილო - გაიზარდა ოჯახში, სადაც მშობლები, თუმცა ცდილობდნენ მისთვის განათლების მიცემას, თავად ისინი ასეთი ყაიდისა იყვნენ, რომ ვერ შეძლეს გამოეწორებინათ გოგონას თავქარიანი ქცევები. და აი, დაემგვანა კიდევ თავის მშობლებს - უაზრო მიდრეკილებით, უკიდურესი სიმკვირცხლით, დაუოკებელი კადნიერებით. ამ ბიწიერი ზნის საფუძველზე მან მთელი თავისი ყმაწვილქალობა გაატარა ძალზე მოურიდებელ თავგადასავლებში-ვერანაირი ქისა, ვერანაირი ყუთები ვერ იცავდნენ საკუთარ შიგთავსს მისი ცხოვრების ანკესისაგან“.

მართლაც, ყოველი პიკარესკული რომანის სიღრმეში ვხედავთ სიმწარესა და უიმედობას იმ საზოგადოების მიმართ, რომელშიაც ავტორი ცხოვრობს.

5. დიდაქტიკური მოტივების არსებობა.

მრავალი პიკარესკული რომანისათვის დამახასიათებელია დიდაქტიკური ანუ აღმზრდელობითი მოტივების სიმრავლე. ავტორს ესაჭიროება დარიგებებისა და შეგონების გამოყენება, რათა დაარწმუნოს მკითხველი თავისი გმირის (ანუ საკუთარი თავის, ვინაიდან ამ ჟანრში პიკარო თავად ავტორია) არასწორ საქციელში და უჩვენოს მკითხველს ნორმალური, წესიერი ცხოვრების აუცილებლობა.

პიკარესკული რომანებიდან დიდაქტიკური მოტივების სიმრავლით გამოირჩევა მატეო ალემანის „გუსმან დე ალფარაჩე“.

ალემანის გმირი გვიყვება საკუთარ თავზე სიბერის ჟამს, მაშინ როცა თაღლითობაზე ხელი აიღო და ნორმალური ცხოვრების გზას დაადგა, აქედან მომდინარეობს რომანის ორი გეგმა - პიკაროს ქმედებების რეალისტური მოთხრობები და ფილოსოფიურ-ზნეობრივი მსჯელობანი, რაც წიგნის ეთიკურ ხაზს წარმოადგენს.

„ლუზარლიო ტორმესელის“ გმირისაგან განსხვავებით, გუსმან დე ალფარაჩე უბრალოდ თაღლითი კი არ არის, არამედ მჭვრეტელი, დამკვირვებელი და მოაზროვნეა, რომელიც აკვირდება ცხოვრებასა და თავისი დაკვირვებებიდან გამოაქვს განზოგადებული დასკვნები. „წიგნის ორივე მხარე წარმოადგენს ერთ განუყოფელ მთლიანობას. თუ უკუვაგდებთ ზნეობრივ ფილოსოფიას, გაქრება წიგნის მიზანი - სწორედ ის, რისთვისაც ის დაიწერა. თუ ამოვაგდებთ გუსმანის თავგადასავალს, ის გადაიქცევა ერთ-ერთ იმ ტრაქტატად, რომლის მსგავსიც ასე ბევრი იყო იმ ეპოქაში“.

რომანი გვასწავლის არა მხოლოდ გუსმანის უარყოფითი ქცევების მაგალითზე, არამედ მისი მსჯელობების მაგალითზე. „ერთადერთი მიზანი მისი ცხოვრების აღწერისას არის მიმოიხილოს, თითქოს სათვალთვალ კოშკიდან, ყოვლისშემძლე ბიწიერება... და დახატოს ადამიანი, რომელმაც სრულყოფილებას მიაღწია მრავალი გაჭირვებისა და მწუხარების შემდეგ“ . (3:122).

6. მრავალბატონიანობა.

განსაკუთრებული მიზეზების გამო რომანის მოქმედი გმირი პიკარო თუ პიკარა ხშირად იცვლის პროფესიას და ყოველ ეპიზოდში გვევლინება ახალი ბატონის მსახურად. ყველაფერ ამას სჩადის არა საკუთარი გადაწყვეტილებით, არამედ არსებული პირობების გამო. ფორტუნასთან ჰიდილიში უკეთესი ბედის საძებნელად იძულებული ხდება, დაუდგრომელ ცხოვრებას მიჰყოს ხელი. ბატონები ან პატრონები ხშირად უარყოფითი კუთხიდან არიან ილუსტრირებულნი, რომლებიც ბედისაგან ისედაც დაჩაგრულ პიკაროს ექსპლუატაციას უწევენ და კიდევ უფრო ჩაგრავენ. პიკაროს კი არაფერი დარჩენია, გარდა იმისა, რომ ახალი ბატონი ეძიოს.

„ლაზარილიო ტორმესელის“ გმირი, ისევე როგორც სხვა თაღლითები, მრავალ ბატონს იცვლის. ჩვენს წინაშე ჩაივლის მაკედელი ბრმა, საეკლესიო მსახური, რაინდი, ინდულგენციების გამყიდველი, კაპელანი.

კიდევ უფრო მრავალფეროვან ცხოვრებას გაივლის მატეო ალემანის გუსმან დე ალფარაჩე. ის თავს ირჩენდა მათხოვრობით, იყო მეზარგული, მსახურობდა მზარეულებთან, თავს ასაღებდა დენდად. შეეხიზნება ჯარისკაცებს, მოგვიანებით - ღატაკებს, ბოლოს კი კატორღულად შრომობს გალერებზე.

7. დაბალი სოციალური წარმომავლობა.

პიკარესკული გმირები ესპანეთის ყველაზე დაბალ ფენას მიეკუთვნებიან. ისინი არიან წარმომადგენლები დეკლასირებული საზოგადოებისა. პიკაროს წინაპრებიც პიკაროები არიან. ლაზარილიოს მამა მეწისქვილეა, გუსმან დე ალფარაჩეს თითქოს ორი მამა ჰყავს, ხოლო დედა ერთი ძველი თავადის ხარჭა და ამავდროულად გენუელი ავანტიურისტის საყვარელია. ხუსტინას მამა ქურდი - მიკიტანია, რომელიც წარმომავლობით მიეკუთვნება თაღლითებისა და ყალთაზანდების ძველ გვარს. სევილიელი კვერნის - რუფინას მამა ერნანდო ტრაპასი გალერებზე მსახურობდა, დედა ესპევანია კი ერთი მდიდარი გენუელის ქვრივი გახლდათ. რაც შეეხება დონ პაბლოსის მამას, ის იყო თაღლითი დალაქი, ხოლო დედამისი ჯადოქრად მონათლული მაჭანკალი, ჯალათის და. რაც შეეხება „სეველიელ კვერნას“, ის ყველაზე საუკეთესოა სოლორსანოს ნაწარმოებებს შორის და შესაძლებელია ყველაზე მეტად არის სახასიათო ესპანური თაღლითური რომანის დასკვნითი პერიოდისათვის. ამ ჟანრმა სერიოზული კრიზისი განიცადა ძირითადად „კომერციული“ მიმართულების გამო, მწერალთა კალმის ქვეშ თაღლითური რომანის ფორმა იცვლებოდა იმით, რომ პიკაროს ადგილს იკავებდნენ სულ წარმატებული ავანტიურისტები, ქურდები, ლამაზმანი მეძავენი; ბაზრებსა და ჯურღმულებს ცვლიდნენ მდიდართა სახლების თვალისათვის სასიამოვნო ინტერიერები; გმირი-მთხრობელები თანდათანობით სულ უფრო განათლებულები, გალანტურები და მომაჯადოებელი ხდებოდნენ, უბრალო ადამიანების ცხოვრების პანორამას ჩაენაცვლა ბუდუარული ესტამპები და მინიატურები. გარეგნული სქემა ძირითადად იგივე რჩებოდა, თუმცა სიძველეს სიახლე ემატებოდა. (9:269).

8. ღარიბი პეიზაჟი.

ბუნების აღწერა მწერლისათვის საუკეთესო საშუალებაა, გამოხატოს თავისი დამოკიდებულება მოვლენებისა და პერსონაჟების მიმართ. ძალზე საინტერესოა თაღლითურ რომანებში პეიზაჟის გადაწყვეტის საკითხი. ამ მხრივ, ისევე როგორც მრავალ ასპექტში, პასტორალურ ანუ ბუკოლიკურ რომანს უპირისპირდება თაღლითური რომანი. პირველში მოცემულია საოცარი და თვალწარმტაცი პეიზაჟი: ისმის ჩიტების გალობა, მოჩუხჩუხებს ნაკადული, მოისმის მწყემსების ბედნიერი ღიღინი. მოქმედება მიმდინარეობს ბუნების წიაღში. გამოსახვის ფერები ნათელი და ხალასია. მწერალი იყენებს ასეთ ფორმას, რათა გადმოსცეს საკუთარი გმირების დადებითი ემოციები. მისგან განსხვავებით, პიკარესკუს რომანებში წარმოდგენილი პეიზაჟი მრუდე და უხალისოა. ეს გამოწვეულია იმით, რომ მშვიერი კუჭისა და გადარჩენისათვის ბრძოლის პერიოდში გმირს არა აქვს ბუნების წვდომის უნარი, დაკარგული აქვს მისადმი ინტერესი. ესთეტიკური მხარე აქ უკანა პლანზე ინაცვლებს. თაღლითურ რომანებში ვკმაყოფილდებით რომელიმე ქალაქის ან მხარის მშრალი აღწერით. ავტორისათვის აუცილებელია მხოლოდ მიიყვანოს პროტაგონისტი დანიშნულების ადგილზე და გმირის თავგადასავლის შესახებ მოუთხრობს მკითხველს, გარე პირობებსა და მის მშვენიერებას მნიშვნელობა სრულიად არ ენიჭება. (10:210).

9. პერსონაჟის სქესი:

თაღლითური რომანისათვის პერსონაჟის სქესი გადამწყვეტი მნიშვნელობის მქონე არ არის. თუმცა უფრო ხშირია მამაკაცი-თაღლითი, ვიდრე ქალი-თაღლითი. როგორც მკვლევარი ჯ. ტ. ნორთაპი წერს: „ხშირად შეიძლება picaro შეცვალოს picara-მ. ასეთ შემთხვევაში საყვარლებთან განცდილი თავგადასავლები ჩაენაცვლება ბატონებთან მიღებულ გამოცდილებას. სქესს დიდი მნიშვნელობა არ ენიჭება“. (4:172).

10. ანაგნორისისი .

ერთხელ შემოსული გმირი, რომელიც დატოვებს სცენას, ხელმეორედ აღარ უბრუნდება მოქმედებას. მაგ., „ლაზარილიო ტორმესელთან“ ბრმა, მაკედელი მღვდელი, რაინდი, პაპის ბულების გამყიდველი, ბერი, საყდრის წინამძღვარი, ალგვასილი. „დონ პაბლოსთან“ ლისენსიატი კაბრა, რაინდი და ა. შ. საგულისხმოა, რომ ინგლისურ თაღლითურ რომანში ზოგჯერ ირღვევა ეს წესი, მაგალითად, დანიელ დეფოს „მოლ ფლენდერსთან“, როგორც ცნობილია, მოლის ლანკაშირელი ქმარი, მისივე ღვიძლი ძმა და ქმარი, ასევე შვილი რამდენიმეჯერ ჩნდებიან ნაწარმოების სხვადასხვა სიუჟეტებში.

აქვე უნდა აღვნიშნოთ, რომ ეს ნიშანი გადამწყვეტი არ არის თაღლითური რომანისათვის.

11. „ორმაგი დრო“.

პიკარო ნაწარმოებში ორსახოვნად გვხვდება ანუ ეს გულისხმობს იმას, რომ ის ერთდროულად არის ავტორიც და მსახიობიც. როგორც ავტორი, ის წარმოგვიდგება აწმყო დროში და გვიყვება საკუთარი თავის (მსახიობის) შესახებ წარსულ დროში. ეს სურათია წარმოდგენილი მრავალ ნაწარმოებში: მაგ. ანონიმი მწერლის „ლაზარილიო ტორმესელი“, მატეო ალემანის „გუსმან დე ალფარაჩე“, კევედოს „დონ პაბლოსი“ სოლორსანოს „სეველიელი კვერნა“ და სხვა.

12. პერსონაჟთა სიმრავლე.

თაღლითური რომანები გამოირჩევიან პროტაგონისტთა (ზმირ შემთხვევაში მეორეხარისხოვანი) სიმრავლით. მარტო ფრანსისკო დელიკადოს „ანდალუსიელი ლოსანას პორტრეტი“ ას ოცდახუთი პერსონაჟია. უფრო საინტერესოა ის, რომ პიკარესკული რომანები სოციალურ სიჭრელეს გვთავაზობს. თითქმის ყველა ნაწარმოებში მხილებულიც კლერიკალური ფენა, ხელისუფლების პირნი (მაგ., ალგვასილი „ლაზარილიო ტორმესელის ცხოვრებაში“), რაინდი და სხვა პირები.

13. რეალისტური პერსონაჟები.

მკვლევარ ხოსე გარსია ლოპესის მიხედვით, XVI ს. ესპანურმა ლიტერატურამ უარყო იდეალისტური მიმართულების (მკვლევარს მხედველობაში აქვს სარაინდო და პასტორალური რომანი) მწერლობა და „ორიენტაცია რეალიზმისაკენ აიღო“. (11:292).

თუ ადრეული ხანის რომანებში მოქმედი გმირები ჯადოქრები, ურჩხულები, მონსტრები და ათასგვარი სახის ფანტასტიკური პერსონაჟები იყვნენ, მათგან განსხვავებით, თაღლითური რომანის გმირები ჩვეულებრივი ადამიანები არიან, რომელთაც არაფერი აქვთ საერთო გამოგონილ და შეთხზულ უსიცოცხლო არსებებთან.

ლიტერატურა:

1. Guillen, Claudio, Luis Sanches, Gines de Pasamonte y los inventores del genero picaresco, en Homenaje a Antonio Rodriguez Monino, Castilia, Madrid, 1966;
2. Stone, S. Robert, Picaresque Continuities, Transformations of Genre from the golden Age to the Goethezeit, University Press of the South, 1998;
3. Штейн А.А. Литература Испанского Барокко, Наука, Москва, 1983;
4. Northup, G. T., An introduction To Spanish Literature, The University of Chicago Press;
5. Carreter, Fernando Lazaro, Para una revision del concepto „novela picaresca“ en „Lazarillo de Tormes“ en ia Picaresca, Ariel, Barcelona, 1972;
6. Sobejano. Gonsalo, Hispanic Review. XL, 1972;
7. ხურტადო მენდოზა, დიეგო „ლასარელიო ტორმესელი“, წიგნში „ესპანური ნოველა“, თბილისი, „საბჭოთა საქართველო“, 1974;
8. ნატროშვილი გ. „ორი საუკუნის მიჯნაზე“, ნაკადული, თბილისი, 1963;
9. Томашевский. Р. Б. Традиция и Иовизия, Худ. Литература, 1981;
10. გევერა, ლუის ველეს კოჩილი ეშმაკი“ წიგნში „ესპანური ნოველა“. თბილისი, 1974;
11. Lopez, Jose Carcia, Historia de ia Literatura Espanola, Ediciones Vicens-Vives, Madrid, 1997.

FOR THE SPECIFICATION OF PICAESQUE NOVEL

Maia Melanashvili, Sokhumi State University, PhD Student

RESUME

The picaresque novel holds a special place among the many varieties of the genres of novel. In the picaresque novel we have a story of a lustful person or a hero narrated with specific methods. The elements of picaresque novel are first met in „Lazarillo de Tormes“, whereas the classical scheme for narration of its episodes laid a foundation to the composition of the genre. Each picaresque novel contains individual features, although it is typical for each of them to contain an illustration point that allows us to consider them as patterns of picaresque novel.

In the aforementioned mentioned work contains the history of the evolution of the picaresque novel, with its main characteristics, features and the viewpoint of the author.

ზვიად გამსახურდია - ერის მსახური

ციალა მესხია, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, ასოცირებული პროფესორი

კოლხური კოშკის ყვავილებით დაფენილი ეზოს სურნელებასა და სამშობლოს ჭეშმარიტად მაღალ მუზებთან ნაზიარები, და ამით საოცრად ამაყი და უფაქიზესი სულის ადამიანი, იმ სულითმეტყველ დიდებულ ქართველს მაგონებს, რომლის არსებობა და შემოქმედებითი წვა აზრსა და მნიშვნელობას მატებდა ჩვენს დროსა და სივრცეს, სრულიად საქართველოს...

ფართო და მრავალფეროვანი იყო ზვიად გამსახურდიას ინტერესების სფერო, ღრმა ერუდიცია და უსამანო თვალსაწიერი საშუალებას აძლევდა, დიდი წარმატებით ეკვლია ქართული მწერლობის სხვადასხვა ეპოქის წარმომადგენელთა შემოქმედება და, ამასთანავე, შეექმნა თითოეული მათგანისთვის დამახასიათებელი სახეობრივი სისტემის, სტილური ხელრთვისა და პოეტური დიქციის ხაზგასმა.

მის პიროვნებაში ერთმანეთს ჰარმონიულად შეერწყა პოეტი გმირი, პოეტი პრეზიდენტი, პოეტი მეცნიერი, პოეტი მოწამე. ბედნიერნი ვართ, რომ აქ, საქართველოში, ცხოვრობდა და იღვწოდა ასეთი პიროვნება - ბატონი ზვიად გამსახურდია, დიდი ქართველის, კონსტანტინე გამსახურდიას ღირსეული მემკვიდრე.

საქართველოს გმირული, რაინდული წარსულიდან იყო მოსული თითქოს ჩვენს საუკუნეში ეს ზნემაღალი და სპეტაკი კაცი, „უშიშარი ვითარცა უხორცო“. ღვთის წყალობაა, რომ ქვეყანას კონსტანტინე გამსახურდიას ოჯახიდან მოევიღნა, რომ გაზარდა დედამ, რომელსაც მარადის სწამდა ღვთის მაღლი.

ბევრს, ძალიან ბევრს იტევდა მისი დიდი და ლამაზი გული - დიდი დავით აღმაშენებლის გონიერებასა და შემართებას, გიორგი სააკაძისებურ ნებისყოფასა და სიქველეს, ცოტნეს უღალატობასა და გაუტეხლობას, ქრისტიანულ მიმტევებლობასა და სიკეთეს. აკი უზარმაზარი კეთილი გულით მთელ საქართველოს დაატარებდა...

ზვიად გამსახურდიას ხობში, ხიბულასთან, თავისი ეროვნების მანქურთები კლავენ, ვაიქართველები, გადაგვარებული კოსმოპოლიტები წირავენ, მაგრამ ქართული ფენომენი ასრულებს თავის დანიშნულებას - მოევიღნოს მესია სამყაროს. ...რას ვიზამთ, ბედის ირონიაა, ალბათ, ყველაფერი. ზვიად გამსახურდიას ხვედრი რჩეულთა ხვედრია. ეტყობა, არც მისი პიროვნების ბოლომდე შეცნობა, მისი მოწამებრივი ცხოვრების შეგრძნება, მისი, როგორც მეცნიერისა და მკვლევრის, პოეტისა და პუბლიცისტის ფენომენის წვდომა იოლი.

ქართველი მკითხველი ცხოველი ინტერესით ეცნობა მის მრავალმხრივ საინტერესო გამოკვლევებსა და წერილებს როგორც X და XII საუკუნეების გამოჩენილ ქართველ მწერალთა (იოანე ზოსიმე, შოთა რუსთაველი) შემოქმედებაზე, ისე დასავლეთ ევროპისა და ამერიკის ლიტერატურის წარმომადგენლების - მორისის, უაილდის, შელის, ფროსტის, სენდერბერგის და სხვათა ლიტერატურულ პორტრეტებს; წერილებს ლექსიკოლოგიისა და თარგმანის საკითხებზე.

მის წერილებსა და ესეებში ერთმანეთს ჩინებულად შეერწყა ეთიკა და ესთეტიკა, ფაქიზი სული და მხატვრული ალღო, მეცნიერული გემოვნება და ზომიერების გრძნობა, დიდი ინტელექტი და ზნეობრივ-ესთეტიკური სამყაროც, რამეთუ თითოეული წერილი თითქოს შიგნიდანაა განათებული და გასხივოსნებული სიკეთისა და მაღალი ზნეობის მაღლიანი შუქით. და მაინც, უმაღლესი მშვენიერება მისი ლიტერატურულ-ესთეტიკური მემკვიდრეობისა იქნებ, ბოლომდე ამოუხსნელ ერთ გიგანტურ და ყოვლისმომცველ სიმბოლურ დებულებაშია, რომლის კარის გასაღები მისმა გენიალურმა ავტორმა თან გაიყოლა სამუდამო სასუფეველში.

ზვიად გამსახურდიას უპირველესი მიზანი იყო, გაედვიძებინა მიძინებული ქართული ცნობიერება, აღვესო იგი ისტორიული წარსულის სიამაყის გრძნობით და განესაზღვრა ის მისია, რაც მას აკისრია მსოფლიოს ხალხების წინაშე, რითაც იგი სხვათაგან გამორჩეულია, როგორც ღვთისმშობლის წილხვედრი. წერილში „საქართველოს სულიერი მისია“ მეცნიერი ისწრაფვის, შეძლებისდაგვარად სრულად წარმოაჩინოს მსოფლიო ცივილიზაციის განვითარების ჭრილში ქართული კულტურის ფენომენი. განსაზღვროს მისი ადგილი და რაობა, ამიტომაც იგი მითების უძველეს შრეებს მიაპყრობს მზერას. მისთვის ჩვეული სიღრმითა და რუდუნებით წარმოაჩენს ამ საიდუმლოებით მოცული სამყაროს შუქ-ჩრდილებს.

ზვიად გამსახურდიამ პრომეთეს მითის ინტერპრეტაციით დამაჯერებლად მიგვანიშნა, რომ კავკასიის ქედზე მიჯაჭვული პრომეთეს გათავისუფლება არის გათავისუფლება აზროვნების სხეულებრივი საწყისისაგან. ასევე, მკვლევრის აზრით, პრომეთე არის სიმბოლო იმ მოდემისა, იმ ხალხისა, რომელმაც უნდა განავითაროს მისტერიათა კულტურა და ყოველივე ის, რაც მას უკავშირდება. აქ კარგად ჩანს მკვლევრის სწრაფვა თანამედროვე დებეჩავებული და დათრგუნული ქართული სულის

აღსატყინებლად.

მეცნიერი განსაკუთრებით დიდ ადგილს უთმობს წმინდა გიორგის მიწიერი და ზეციური ასპექტების შესწავლას. მისი კულტის დამკვიდრებას საქართველოში. „გიორგი გახდა უმთავრესი წმინდანი ქართველი ერისა და არა მხოლოდ წმინდანი, არამედ ქრისტიანული ღმერთის სახე“ [1; 21].

გველის, დრაკონის განგმირვა კი სიმბოლურად გადმოგვცემს ბოროტების დათრგუნვას.

ზვიად გამსახურდიას რწმენით, საქართველო არის წილხვედრი ქვეყანა ღვთისმშობლისა, რომელშიც სულიწმინდა მჟღავნდება: „სულიწმინდის მისია უშუალოდ დაკავშირებულია ღვთისმშობლის მისიასთან. რა მისიაა ეს? ეს არის სანქტიფიკაციის, განწმენდის მისია, კაცობრიობის გაწმენდისა და ამავე დროს მხილებისა, რომელიც უნდა განახორციელოს ამ საწყისმა. ისევე, როგორც მიქაელ-გიორგის მისიაა სულიერი აზროვნების განვითარება, უნივერსალური გველის ანუ დრაკონის დათრგუნვა, მატერიალიზმის დათრგუნვა, უნივერსალური ბოროტების დათრგუნვა და კაცობრიობის ხსნა. აი, ეს ორი ასპექტი ყველაზე მეტად უკავშირდება საქართველოს მისიას. საქართველოს სულიერ მისიას [1; 89].

ქართველი ერის ღვთიურ მისიაზე დაბეჯითებით მეტყველებს ძველი ქართული ფილოსოფიური ძეგლი „ქებაი და დიდებაი ქართულისა ენისაი“. როგორც ლიტერატურულმა სამყარომ იცის, ამ ძეგლის შესახებ მრავალი მეცნიერული სტატია თუ მონოგრაფია დაიწერა, რომელთა წარმოდგენისაგან თავს შეგნებულად შევიკავებთ. მეტად საინტერესოა ამ ძეგლის ზვიადისეული შეფასებები, დებულებები და დასკვნები.

ძველი ქართული ენის საუკეთესო ცოდნა, თეოსოფიური ძეგლებისა და, საერთოდ, სამეცნიერო ლიტერატურის სრულყოფილი ფლობა, ზემთაგონებული აღტყინება, მეცნიერული სიდიდნე და ინტელექტუალური სიმწიფე - ყოველივე ეს ბატონი ზვიად გამსახურდიას მსჯელობას უაღრესად დიდ დამაჯერებლობასა და მომხიბვლელობას ანიჭებს. იგი გვთავაზობს საინტერესო მოსაზრებებს ქართულ ენაზე, მის წარმომავლობასა და იდენტურობაზე. მეცნიერის მართებული დასკვნა ასეთია: „ქებაი...“ ეხება არა მარტო ქართულ ენას, არამედ ქართველ ერს, ქართულ ეთნოსს“, აქვე მეცნიერი გვთავაზობს იოანე მოციქულის, ლაზარესა და ქართული ენის იდენტიფიცირებას.

მეცნიერულად დასაბუთებულია გამოთქმა „ოთხისა დღისა მკუდარი.“ ერთი სიტყვით, დიდად საგულისხმო თვალსაზრისებია. ქართული ეროვნება და მისი ენა შენარჩუნებული იქნება მისი (ქრისტეს) მეორედ მოსვლის დღემდე. რათა ეწამოს (ქრისტესთვის), რათა ყოველი ერი ღმერთმა ამხილოს ამ ერის მეშვეობით [1; 343].

დიახ, ცოდვილი კაცობრიობის მხილება მოხდება ქართული ენით, რომელიც პირველადი მისტიკური ენაა და ღმერთებთან ურთიერთობისათვის შექმნილი. ამიტომაც არის იგი ლაზარე, გამორჩეული ყოველ ენათა შორის და თავისთავში მოიცავს მისტიკების „ყოველ საიდუმლოს.“

და ყოველივე ის, რასაც ზვიად გამსახურდიას მსოფლშეგრძნება და მსოფლიო ხატი ჰქვია, მისსავე კმნილებებშია განფენილი და დაუნჯებული.

სწორედ აქ, პათეტიკურ ვიზიონებში, წარმოაჩენს იგი ჰუმანიზმისა და მისი იპოსტასების მამა-შვილობის, ფესვების, მშობლიური სახლ-კარისა და მოწამის წმინდა აზრსა და მნიშვნელობას, მარადიულ ღირებულებებსა და ფასეულობებს.

ზვიად გამსახურდია მიუბრუნდა და შეიცნო მითის პრობლემა, როგორც ფორმა ყოფიერებისა, რომელიც უკიდურესი მგრძნობელობითა და ხატოვნებით ასახიერებს ყოვლის ფატალური დასასრულისა და უსასრულობის იდუმალებას. ამ კონცეპტუალური ჰერეტიკით არის განპირობებული მისი ესეების შინაგანი სულისკვეთება. მთელი მისი მეცნიერული მემკვიდრეობა კი დარღვეულ დროთა კავშირის გამთლიანებული მცდელობაა, რომელსაც საფანელოდ სამშობლოს სიყვარული, უღრმესი პატრიოტიზმი უდევს.

ჩვენ წინაშეა დიდი ლიტერატურა, თავისი შინაგანი არსით ახალი და გარკვეულწილად მოულოდნელიც. ის გვაღელვებს და ძალუმად აღგვიძრავს ამაღლებულის, მშობლიური ქართულის უიშვიათეს შეგრძნებას. მეჩვენება, ის ყოველ წერილსა თუ ესეში თავიდან იწყება, როგორც სიტყვისა და ფიქრის ხელოვანი. მისი შინაგანი ტანჯვითა და კეთილშობილი ძიებით აღბეჭდილი სული ნიადაგ კიდევ უფრო შორი დათოვლილი მწვერვალებისკენ მიილტვის... მას რაღაც ინტუიცია აძლევს ძალას, ინტონაციების ნიუანსებით შექმნას ფერადოვანი მოზაიკა ცხოვრებისა და ესთეტიკური პრინციპისა. „რაც მე არ გამოვთქვი, ძლიერია მასზე, რაც მე ვთქვი,“- მისი, როგორც მწერლისა და პუბლიცისტის, ამოსავალი დებულებაა და არაა დავიწყებული.

ზვიად გამსახურდიას სასახელოდ უნდა ითქვას, რომ მან დაგვიტოვა უაღრესად საინტერესო რუსთველოლოგიური გამოკვლევა – „ვეფხისტყაოსნის სახიმეტყველება“, რომელშიც გაანალიზებულია მხატვრული აზროვნების ურთულესი შრე - ალეგორიულ-სიმბოლური. არ შეიძლება არ დავეთანხმოთ ზვიად გამსახურდიას, რომელიც წერს: „დიდი და სერიოზული პოეზია და მწერლობა ყოველთვის

ალეგორიულია, ალეგორიას მოკლებული პოეზია და ლიტერატურა შიშველი ფაქტოლოგიაა, რომელსაც არ გააჩნია კერძოს განზოგადების უნარი და ამის გამო ვერ სცილდება ემპირიულ სინამდვილეს“ [3; 299].

ზვიად გამსახურდიას აზრით, „ვეფხისტყაოსანიც“ სოფიოლოგიური ლიტერატურის ძეგლია, რომელიც ალეგორიულად გადმოსცემს ბიბლიურ კონცეფციას მამის, ძისა და სულიწმინდის მიერ კაცობრიობის ხსნის შესახებ [3; 69]; ალეგორიულ-სიმბოლური პლანის მრავალმხრივი და ორიგინალური ანალიზით გვიჩვენებს, თუ რა არის შოთა რუსთაველის პოემის იდეა, რა არის მისი გასაიდუმლოებული შრე.

ნაშრომში „რუსთაველი და ანტონი“ მკვლევარმა დამაჯერებლად დაგვისაბუთა, თუ როგორ დაეხმარა ანტონ კათალიკოსის შემოქმედების შესწავლა რუსთველოლოგიურ კვლევაში. „ვეფხისტყაოსნის“ რთული ფილოსოფიური და საღვთისმეტყველო ტერმინების, სიმბოლოებისა და ალეგორიების გაშიფვრაში. ზვიადის რწმენით, ანტონ კათალიკოსი იყო სულიერი მეუფე საქართველოსი, რომელიც ზვაობით როდი დასცქეროდა თავის უმდაბლესთ, არამედ იყო მსახური ყოველთა, თავმოდრეკილი, თვინიერი მოყვარული თვით თავისი მტრებისაც კი. ანტონი თავად იყო „შოთაებრი“ კაცი, როგორც იგი უწოდებს სარგის თმოგველს, იგი იყო უკანასკნელი მოპიკანი რუსთაველისეული საქართველოსი, ადამიანის რუსთაველისეული იდეალის პრაქტიკულად განმახორციელებელი არა მხოლოდ თავისი სიბრძნისმეტყველებით, არამედ პირადი ცხოვრებითაც [3; 98-99].

ზვიადის წერილებთან ლოგიკის ანაბარა მისვლა შეუძლებელია. ის ჯერ ემოციურ ატმოსფეროს ქმნის, პოეტისა თუ მწერლის ნისლეულში შეჰყავს მკითხველი, მერე კი თავისი ესთეტიკური გამოცდილების შესაბამისად მიდის მისეული ლოგოსისაკენ.

და შემთხვევითი, ალბათ, სულაც არ იყო, დღევანდელ ამდვრეულ და დაუნდობელ სინამდვილეში, პროვინციალიზმის საერთო კვერცხიდან გამოჩევილი ორი ურჩხულის - ნიჰილიზმისა და უმეცრების დამკვიდრების ვითარებაში ბატონი ზვიადი მთელი სისრულით ავლენდა ჭეშმარიტ რაობას და ღმერთისაგან მონიჭებულ შესაძლებლობებსაც. იგი გვხიზლავდა ქმედითი, აქტიური კეთილშობილებით, გენეტიკურადაც მწერლური სამყაროს მკვიდრი დიდი ქართული მწერლობის, ფაქტობრივად, სულიერი საქართველოს ღირსეული მოქალაქე.

გურამ რჩეულიშვილისადმი მიძღვნილ ერთ-ერთ წერილში ზვიად გამსახურდია წერს: „რა შობს მოყვასისათვის თავგანწირვას? სიყვარული, ყოვლისმომცველი უსაზღვრო სიყვარული ადამიანისადმი. რა შობს თავისუფლებას? იგივე სიყვარული, უღონოდ სიყვარული უზენაესი ჭეშმარიტებისადმი. სად არიან ჩვენში მოწმენი უზენაესი ჭეშმარიტების სიყვარულისა? ესენი არიან გელათის აკადემიის აწ დახვასებული კედლები, ეს გახლავთ იყალთოს კიპარისების მისტიკური სიჩუმე. სად არიან მოწმენი მოყვასისათვის თავგანწირვისა? ესენი გახლავთ ველები ანისისა, დიდგორისა, ანციკერტისა, მარაბდისა, კრწანისისა,“ - ამგვარი ფიქრები ალემდრის ბატონ ზვიადს ქართველი ადამიანის ხასიათთან დაკავშირებით.

ზვიად გამსახურდიას ესეე „გურამ რჩეულიშვილის მოსაგონარი“ – ესაა ანდერძი მომავლის საქართველოსათვის, სიღრმისეულადაა წარმოჩენილი და გააზრებული – რანი ვიყავით, რანი ვართ და რანი უნდა ვიყოთ. დიახ, „მოყვასისათვის თავგანწირვაშია ქართული ისტორიის პათოსი და, როდესაც დაუფიქრდები, რამ მოიყვანა ქართველი ერი დღემდის, რამ გადაარჩინა ისტორიის შემზარავ ქარტეხილებს, რწმუნდები, რომ მხოლოდ და მხოლოდ ამ თავისებურებამ“ [1; 549]. ვფიქრობ, შემთხვევითი არაა ისიც, რომ ამ წერილის შემდეგ ზვიად გამსახურდიამ შექმნა „დილემა კაცობრიობის წინაშე“ და „საქართველოს მისია“.

ზვიად გამსახურდიას პოეზიაში ჩვენ თვალწინ თითქოს დაჰქრიან ოცნებათა ანგელოზები, ლეგენდიდან გადმოდიან ქართლოსი და ჰამოსი, თარგამოსი და მცხეთოსი, ქართლის მთებზე დგებიან არმაზი და ფარნავაზი, გაცი და გაიმი, ნანა და დანანა. აქ მიწა ფეთქავს საუკუნეთა სუნთქვით, მთები წინაპართა ფიქრებით დაცრილი ფილტვებით არის ამოწეული. წლები ვარსკლავთა რაოდენობაა და აქ ფიქრის სიღრმე და ფართო განსწავლულობა იქცევს მკითხველის ყურადღებას, რასაც თავის მხრივ ამაღლებს პოეტური სიზუსტე, სიმდიდრე და დახვეწილობა.

ზვიად გამსახურდიას ლექსი „მამა“ ღმერთზე გულმზურვალე ლოცვაა. აქაა ზეციური ჰარმონია, მისტიკური ხილვები და ანდამატურ აზრთა უსასრულობა, მშობლიური მამულისა და მოყვასისადმი უსაზღვრო სიყვარული, რომელსაც წმინდანებით ატარებდა... ლექსს წითელი ზოლივით გასდევს ფსალმუნთა ინტონაციები: „ნუ ჩემი იყოფინ, არამედ შენი, ნუ ჩემი იყოფინ, არამედ შენი, შენ თავად ნება ხარ სიმაღლის მჩენი“. ეს „წმინდანნი“ კაცი, „სავსე ქართული პატიოსნებით“, უფალივით გულდია და მართალი, საქართველოს თავისუფლებისათვის თავგანწირული მეომარი გახლდათ. მას ღრმად სწამდა, რომ კაცობრიობის მთელი ისტორია არის მარადიული ბრძოლა ბოროტებასთან და, ალბათ, ამიტომაც მუდამ „სატანის მანქანა“ ეცხადებოდა... „ყვითელი სახლი“ ეშმაკეულთა საბუდარია, აქ „ძირი ეთხრება წმინდა ოცნებას, სოფლის საცდური როცა ძალადობს“ (ეს ანა კალანდაძეა). ზვიადის ხილვები ღვთისგან

ხელდასმული ბრძენი ადამიანის ხილვებია, რომლებიც ბოროტებასთან შემართული ბრძოლის სულით აღგვანდნენ. პოეტი იგავებით გვამცნობს თავის გულისნადებს: „ყვითელო სახლო, ჯოჯოხეთო გადასაბუგო, საბედისწეროდ დაგიღია უძლები ხახა, შენგან მრავალი გაიტანეს იმედის კუბო, მაინც მძვინვარებ და მოითხოვ მსხვერპლს ახალ-ახალს.

... დღეს ახალ-ახალ სიავეთა გაქვს თადარიგი, გიგზავნი წყევლას, დე წარწყმედად შეგერგოს იგი“.

ლექსში „ყორნების გადამახილი“ მთელი სიმძაფრითაა წარმოჩენილი ქართული სინამდვილე, ის სისუსტე და ბოროტება, რომელიც მოჰქონდა აპოკალიფსურ ტირანთა ნაშეიერებს: „დაიწყო ყორნების ლეშებით სხდომა, კლანჭებით არიგებენ საკბილოს მყრალს, დაზაფრულ ოცნებების იწყება კვდომა, ყველა სასოება მოჰყვება წყალს“... კითხულობ ამ სტრიქონებს და გახსენდება გალაკტიონი. „ხმობით საშინელით თხრილში ჩაჩრილები, ნისლი მორგებია სახე ფითრებული, ეხლა საშინელი გროვა დაჭრილების, თითქო მორგებია დასახიჩრებული... განა სისასტიკით, რაც აქ დაიდვარა სისხლის მორევები, გამოიზომება? მხეცი თოკიანი დაჰქრის უვნებელი, ქვეყნებს შევლებია ცეცხლის მეზოდენი, დადგა ოკეანე დაუსრულებელი, ეს ხომ ცრემლებია, მაგრამ ესოდენი?“

ზვიად გამსახურდია „ეპიტაფიაში“ განჰკრეტს თავისი ცხოვრების ტრაგიკულ დასასრულს. მისთვის, როგორც ტერენტი გრანელისათვის, საქართველო „მკვდარია“. „ახლა ეს ლექსი, სხვა სამარეა, მოვიდა ქარი, ხე შეარხია და საქართველო ეს ის მხარეა, სადაც ცოცხალი ხალხი მარხია, ციხეში ვზივარ, გარეთ მთვარეა, შორს გაუსხლავი ლურჯი ბაღია. და საქართველო ეს ის მხარეა, სადაც ცოცხალი მარხია ხალხი“ (ეს ტერენტი გრანელია).

ზვიად გამსახურდიას წმინდა გიორგის მეოხებით სწადია ბოროტების დათრგუნვა: „წმინდაო გიორგი, დიდების მხედარო, ვუმზერ შენს ხატებას და სული მხნედ არი... შემუსრე უწმინდურ დრაკონთა ორგია, იხსენი სამკვიდრო შენი – გეორგია“...

მერაბ კოსტავას რწმენით, ზვიად გამსახურდია პარსიფალის ნახევარმამა, ტაძრელი, გრაალის მცველი რაინდი: „ხარ მწირი თამარ დედოფლისა საღვთო სინედლის გულში აღმძვრელი, თუ ნახევარმამა პარსიფალისა, დიდგორს მოსული ვინმე ტაძრელი, სამსხვერპლო სისხლით აღვსილი, წმინდა გრაალის მცველი ღვთისგან ცხებული, თუ საიდუმლოდ ათონის მთიდან თორნიკესავით დაბრუნებული“ [4; 116].

ლექსში „აღდგომა“ ზვიად გამსახურდია მხსნელ მოციქულად გვევლინება, მიგვანიშნებს სიცოცხლის მარადიულობაზე, რომ სიცოცხლემ სძლია ჯოჯოხეთს, წყვდიადი უძღურია ნათელთან, რომ სიკვდილი მშვენიერებისა და თავისუფლების დღესასწაულია: „რა ზამთარი იდგა ქვეყნად, ან რა სიმწრის გოდება, აწ კი ზეცა გარდაგვხსნა, ედემი გველოდება... რა შვებაა, რა ზარია, აღსდგა ღმერთი სულმნათი, დედამიწა ტაძარია, ზეცა მისი გუმბათი“...

მის პოეზიაშია გასაღები იდეისა ადამიანის სამყაროზე ამალეების შესახებ. მისი რწმენით, სულს შეუძლია რეალური სამყაროს ამალეება და ნათელთან ზიარება. რეალური პარამეტრებით ამის წარმოდგენაც კი შეუძლებელია. ეს კარგად ჩანს „ღრუბლების პრინცის“, ტერენტი გრანელისადმი მიძღვნილ ერთ-ერთ ლექსში. ტერენტი ზვიად გამსახურდიასათვის გახლდათ დამარცხებული საქართველოს გლოვის მუსიკა, სამარიდან ამოსული აჩრდილი, სისხლიანი ცრემლებით ცისკენ მაცქერალი: „თურმე დრო აგებს ლოდინის ხაფანგებს და მერე გაბმულ სულს უაღერსებს. ბედნიერი ხარ, თუ დრო გათანგე, თუ მის საღესზე სული ალესე.“

ზვიად გამსახურდიას პოეზია ხმამაღალი ფიქრია და სიხარულისა და ტკივილის აღსარებამდე მისული გულწრფელობით გამჟღავნება. თითოეული ლექსი მისი სულის ზღვიდან გამორიყული ნიჟარაა, რომელშიც მისი გუგუნია ჩარჩენილი. „გრაალის კოშკი შორით მოჩანს ქიმ-გაბზარული, ჰალლას ათენას, სიბრძნის ველზე უშფოთვლად რეზულს... შავი ყორანი აზის თავზე და გაფითრებულს გარს ახვევია დემონების ბილწი არული.“ აქ გასაოცარი სახე-სიმბოლოები იქცევა ჩვენს ყურადღებას: გრაალის კოშკი, ჰალლას ათენა, სიბრძნის ველი, შავი ყორანი.

საქართველოს გმირულ წარსულთანაა დაკავშირებული სახე-სიმბოლოები - დიადი იბერია, ვაჰანი და ძველი ვარძია, მთვლემარე არმაზი, მოწამე-მისანი მტკვარი, სიონი, ქაშვეთი, მარაბდა... „შორია შარიშური შარათა, მოჰქრია სოველნი ქარნი, ბორიო ფლოქების მარაბდა, ალები ტალეზად მდგარნი“ ან „ქვიშათა ქუშია ქაშვეთი, დროთა მარაბდული სევდა, ვის ავი ლაშებით ღლავ-შეთი მუსვრად და სალმობად სევდა“.

საოცარი და უზადო იყო ზვიადის კულტუროლოგიური მისწრაფებანი. ქვევის ამგვარი წესი ოჯახიდან მოსდგამდა. პოეტისათვის უცხოეთის პალიტრაზე „ლამისფერი ღომები სთვლემენ“, „ბოდლერში შავი თესლია“... რობინსონ ჯეფერსის პოეზიას კი პოეტი ასე აფასებს: „ფიქრი სასოება გარიჟრაჟზე ფიფქად იფრქვევა. შემოაწვება პლანეტის გულს სევდის კირთებად და წყევლის არე მოიცავს მთვარეს, სამყაროს შვენის გულმდღუარე პლანეტა ჩვენი“.

საქართველოზე, მამულზე საუბრისას პოეტის წარმოდგენაში ნათელი ფერები იწყებენ ლაციცს, თითქოს ლექსები კოლხური კოშკის ეზოს მონაბერი ჰაერით ივსება და თვალახელილ სიტყვებში ჩვენი

სხივანთელი წინაპრები ისე იცქირებიან, როგორც ამომავალი მზის სხივები: „განათდა სიონი, დაემხო მონღოლი“, ან „ღამეა...თეთრ ეკლესიათა არსაით მოჰქრიან სიონი“.

ზვიად გამსახურდიას ლიტერატურულ-ესთეტიკური სამყაროს ჭეშმარიტ დაგვირგვინებად მესახება პოემა „კოსმიური წირვა“. „ძე შეცთომილის“ პრობლემა არაერთხელ გამხდარა მწერალთა ყურადღების საგანი, მაგრამ ცოტას თუ მიუქცევია ყურადღება ამ სახარებისეული იგავის ძირითად არსზე.

ჩვენი მოსაზრებით, ზვიად გამსახურდიას პოემაში ეს პრობლემა მართებულადაა გადაწყვეტილი. მიგნებულია მთავარი არსი ბიბლიური იგავისა. „ქვესკნელს დამთქა სულთა მტერმა. სად შენა და მე სადაო, მომიძიე კრავი შენი, მეუფეო ზეცათაო!“ - ამ სიტყვებით პოეტმა გადმოგვცა ცოდვით დაცემული „უძღვები შვილის“ ტრაგედია და აქვეა გასაღები სულიერი გადარჩენისა ანუ ცხოვნებისა: „სინანულის ცრემლთა რუქს აწ კი უნდა ესათავო, მოხვედ ჩვენთა სინანულად, მეუფეო ზეცათაო“... „ძნელია, ძალიან ძნელი, მზერა გაუსწორო შენს პილატოზას, მაგრამ მონანიების გზა ეს არის არა საზოგადოების განკითხვა, არამედ საკუთარ თავში ძებნა დანაშაულის მიზეზთა, საზოგადოებას კი ესლა დარჩენია: თავის თითოეული წევრის ზაგით აღიაროს სიმართლე და ასე შეეცადოს სულიერ განწმენდას“ [7; 4].

ცოდვით დაცემული ადამიანის აღდგომა სწორედ სინანულშია. „ქრისტეს მთელი ეკლესია არის მონანულთა ეკლესია, იმათი, ვინაც დაღუპვას სინანულის გზით გაურბის. სპეტაკი და წმინდაა სინანულით განწმენდილი გული, რომელიც ხელახლა შეიმოსავს ნათლისღების მადლს. მიტომაც შემოსა მამამ უძღვები შვილი ნათლისღების წმინდა სამოსელით. ის ადამიანი კი, რომელიც წრფელი გულით მოინანიებს ცოდვას, გაივლის კათარზისის გზას და ნათლისღების მადლით შეიმოსება. ამ მადლთან ერთად ქრისტესაც შემოსავს და აღადგენს მის სულში ღვთის ხატებას. „რაოდენთ ქრისტეს მიერ ნათელ გიღებოც, სული შენი უქრობ კელაპტრად ჰგიეს. უკვდავებად აღიმსთე და შეიმოსე ქრისტე“.

ამ მადლთან მთელი ქართველი ერის ზიარება იყო ზვიად გამსახურდიას ეროვნული თუ მეცნიერული მოღვაწეობის მთავარი მიზანი. მიგვაჩნია, ზვიადი საქართველოსთვის წამებულია რიცხვს მიეკუთვნება. მათი რიცხვი, ზვიადისავე თქმით, უპრეცედენტოა ქრისტიანულ სამყაროში. მისი სახელი მათ შორის დაივანებს და მისი მშვენიერი ხატება ეკლესიის კედელსაც დაამშვენებს. მან სიცოცხლეშივე იგრძნო ქართველი ხალხის უდიდესი სიყვარული. ყოველივე ზემოთქმულიდან არც ისაა შემთხვევითი, რა „ძლევაი საკვირველიც“ განახორციელა ქართველმა ერმა ზვიად გამსახურდიას ლიდერობით 1990 წლის 23 ოქტომბერს და, შესაბამისად, არც ის, თუ როგორ შეეწირა სამშობლოს ზვარაკივით საქართველოს პირველი პრეზიდენტი, რომელიც ერის ჭირისუფალი და მისი ბედნიერებისათვის მებრძოლი და თავგანწირული რაინდი იყო...

ლიტერატურა:

1. გამსახურდია, 1991 – ზ. გამსახურდია. წერილები, ესეები, თბილისი, 1991.
2. გამსახურდია, 2010 – ზ. გამსახურდია, პოეზია, საქართველოს სამრეკლო, 2010, N1.
3. გამსახურდია, 1991 – ზ. გამსახურდია, ვეფხისტყაოსანის სახისმეტყველება, თბილისი, 1991.
4. კოსტავა, 1991 – მ. კოსტავა, ფიქრები საქართველოს მისიაზე, თბილისი, 1991.
5. მესხია, 2008 – ც. მესხია, იგი ძალიან ჰგავდა საქართველოს, ჟურნალი „კულტურათაშორისი კომუნიკაციები“, თბილისი, 2008, N3.
6. მესხია, 2004 – ზვიად გამსახურდიას ლიტერატურულ-ესთეტიკულ სამყაროში, ზვიად გამსახურდია, თბილისი, 2004.
7. როსტომ ჩხეიძე, 1998 - თუ საწუთრომან დამამხოს, ზვიად გამსახურდიას ბედისწერა, ლომისი, 1998.

ZVIAD GAMSAKHURDIA – THE SERVANT OF THE NATION

Tsiala Meskhia, Sokhumi State University, Associate Professor

RESUME

Zviad Gamsakhurdia was a representative of Georgian cultural, political, literature and aesthetic leaders. In his person there was a poet-hero, a poet-president, a poet-scientist and a poet-thinker. A deepest erudition and intellect helped him to study different epochs of Georgian culture, literature and to create special systems researching them as well to underline all interesting aspects.

Zviad Gamsakhurdia created epochal work „Dilemma before the Mankind“ analyzing world political systems,

Situation in the world as well of problems of globalization and its aims. He tried to find the way to aesthetical reflection of the Universe. He concretized the ways and aims of national movement and its mantle basis. In the article, „The Spiritual Mission of Georgia“ the scientist tried to show a place and meaning of Georgian culture in the world civilization so he studied a world of the oldest myth and its mysteries. The artist's and the scientist's spiritual world is

reflected in his scientifically and literary works. They are absolutely different. It's an innovative world that makes to think, to understand environment differently.

The author felt an inner past of Georgian spirit underlined in each article, each essay, and each literary treat. Cultural and literary heritage of the author is impressive. There is a deepest analyst of Georgian as well as foreign literatures for example, reflection of Baudelaire poetry, as well as Robinson Jeffers, Tomas S. Hoot R. Frost O. Oiled and others.

Zviad Gamsakhurdia helped the Georgia people to find the way of freedom, honor, heroism, law... He was the Symbol of national Georgian spirit.

პიროვნების თვითცნობიერება და ისტორიული ნარატივი

ნინო მინდიაშვილი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, ასისტენტ-პროფესორი,
ფილოლოგიის დოქტორი

ნანა არახამია, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, ასისტენტ-პროფესორი,
ფილოლოგიის დოქტორი

ადამიანის თვითცნობიერების ფენომენით ინტერესდებოდნენ მეცნიერთა სხვადასხვა სფეროს წარმომადგენლები: ფსიქოლოგები, ისტორიკოსები, ფილოსოფოსები, ლიტერატურათმცოდნეები... საუკუნეების განმავლობაში მრავალი აზრი და შეხედულება გამოთქმულა საზოგადოებაში არსებულ არაადამიანურ, ანტიკუმანურ კანონებთან დაკავშირებით. ეს საკითხები დღესაც არ კარგავს თავის აქტუალობას და, ალბათ, სამუდამოდ შეინარჩუნებს ასეთი ზემოქმედების ძალას, ვიდრე არსებობს: ადამიანთა გათიშვის, გაუცხოების, ინტელექტისა და ინტუიციის პრობლემები, ადამიანის სულიერ შესაძლებლობათა გადარჩენის წყურვილი.

ვაჟა-ფშაველა, როგორც განსაკუთრებული უნარის მოაზროვნე, თავის შემოქმედებაში ურთულეს ლიტერატურულ-ფილოსოფიურ პრობლემებზე მსჯელობს, რაც დაკავშირებულია პიროვნების სულიერ მეტამორფოზებთან და ისტორიულ ნარატიულ მოდელებთან.

რა წანაღმდეგობა არსებობს ინდივიდსა და საზოგადოებას შორის? რა არის ამ კონფლიქტის მიზეზი? რატომ გარდაიქმნენ ვაჟას პერსონაჟები? რამ აიძულა ისინი, რომ აზრებისა და საყოველთაო მორალურ-რელიგიური შეხედულებების საწინააღმდეგო მოვლენები დაეფასებინათ გარემოშიც და საკუთარ არსებაშიც? ამ უაღრესად აქტუალურ ფილოსოფიურ პრობლემებს განასახიერებდა და დასტრიალებდა თავს კლასიკოსი მწერალი. სხვადასხვა ასპექტით იხილავდა „ალუდა ქეთელაურში“, „სტუმარ-მასპინძელში“, „გველისმჭამელსა“ თუ „მოკვეთილში“.

სრულიად სამართლიანად წერს გრიგოლ კიკნაძე, რომ „მისი თანამედროვე ეპოქა ჩვენი პოეტის აღშფოთებას იწვევდა... ძველ სიუჟეტებს ეტანებოდა. ეს მხოლოდ და მხოლოდ ნიშნავს, რომ იგი მათში ხედავდა სასურველსა და მოქმედებისთვის აღმაგზნებელ ნიმუშებს... ვაჟას „გველისმჭამელის“ მინდია მიუხედავად იმისა, რომ ზღაპრულ-მითოლოგიურ სიუჟეტშია გახვეული, უაღრესად აქტუალურ ფილოსოფიურ პრობლემებს განასახიერებს.“¹

სწორედ ამ კონტექსტში შეიძლება დავაწყვილოთ ჯემალ ქარჩხაძის მოთხრობა „იგი“-ში წამოჭრილი თითქმის იგივე პრობლემები და სახე-პერსონაჟები, რომლებიც, ერთი შეხედვით, სულაც არ ენათესავებიან ერთმანეთს, [მოქმედების ფონი აქ პირველყოფილი საზოგადოებაა თავისი მგლური კანონებით] მაგრამ უდავოა, რომ განსხვავებული გზებით ორივე მწერალი ერთ მიზანმდე მიდის, წარმოაჩენს გმირის მხატვრული სახის თვითმყოფადობას, უკმაყოფილებას თანამედროვე სინამდვილისადმი, გმირულ ცდას სრულიად ახალი ზნეობრივი იდეალების დასამკვიდრებლად, ძველის, ტრადიციულის უარყოფას პიროვნების სულიერი ძალების თვითგანვითარების შედეგად.

ჩვენი მიზანი აღნიშნულ ნაწარმოებებს შორის არსებული მსგავსების მაუწყებელი პარალელების დაძებნაა. მათი დაწყვილების საშუალებას ყველაზე მეტად ის ფაქტორი იძლევა, რომ თემმა აითვალისწინა რჩეულნი, რომლებიც აცნობიერებენ თავის გამორჩეულობას.

ვაჟა-ფშაველას ალუდა განსხვავებული სახე-პერსონაჟია ქართულ სალიტერატურო სივრცეში. მოვლენათა სიახლის შეფასება-შემეცნებისას იგი გონიერი, ფილოსოფიურად მეოცნებე ადამიანია. ის სხვათაგან გამორჩეულად იაზრებს სიკეთეს, ცოდვა-მადლს, მოვალეობისა და სინდისის მნიშვნელობას. ალუდას წადილი ვერ თავსდება ამ დროსა და სივრცეში, რომელიც უცვლელ ადათ-

წესებსა და რელიგიურ წარმოდგენებს შემოუსაზღვრავს. ამიტომაც ალუდა იმას ესწრაფვის, რაც ჯერ საზოგადოების თვითშეგნებაში დაუმკვიდრებელია. იგი ალღოთი, შინაგანი რწმენით აფასებს სიახლოვეს და სჯერა, რომ ეს უნარი თუ სინდისის მაღლი გადაალახვინებს დაბრკოლებებს. „ალუდა ახალი რწმენის ადამიანია. . . იგი ველარ დარჩება თემში, რადგან სხვა მსოფლმხედველობის, სხვა აზროვნების ადამიანად ჩამოყალიბდა”.²

მითოლოგიის იდუმალეზაში გამოქანდაკებული ჯ. ქარჩხაძის სახე-პერსონაჟი იგი აღმატება ღირსებით, ზნეობით, თავისუფლების ხარისხით თემს. „ეს აღმატება რამდენიმე ნიუანსითაა ხაზგასმული – იგი წელგამართულია. ეს „გამართულობა” პირდაპირი მნიშვნელობითაც გაიგება და გადატანითაც. სიტყვაც ემორჩილება „სიტყვებს წყობისად ალაგებს” და ხელიც – სილასა და ქვაზე ადამიანთა გაცოცხლება ხელეწიფება”³. იგი მარტოა და „მარტოობის შემაშფოთებელი სუნი სცემს.” როცა მარტო იყო იგი, „მაშინ არ გრძნობდა მარტოობას, სხვებთან როცა იყო, მაშინ გრძნობდა.” მარტოა ალუდაც თავისი საოცრად განსხვავებული მსოფლალქმით. ან იქნებ არც იციან, რომ მარტონი არიან? ყველა რომ გაეცლებოდა იგის, როცა მას არავინ უყურებდა, პატარა ზუ გამოაპარებდა ხოლმე თვალს, მაგრამ წააწყდებოდა თუ არა იგის მზერას, მაშინვე იმალებოდა. მისი „ბეჭები ზუს მზერას გრძნობდა და მხოლოდ ზუს შეეძლო ქვის ნისთვის თვალი არ მოეშორებინა და ასე დიდხანს მდგარიყო. დასასრულს კი „ზუ იდგა გამართული, მხრებში გაშლილი, თავი მაღლა აეწია, მშვიდი მზერით შემოჰყურებდა ქარაფის წვერს”.

მართალია, მინდამ ვერ იკისრა ალუდას საქციელის დაცვა, იგი თემური ადათებისა და მორალური შეხედულებების ტყვეობაშია. ვერ ამაღლდა მუცალისა და ალუდას დონემდე. ვერ შეძლო ალუდას დასაცავად დაჰპირისპირებოდა თემს, მის ადათებს, მაგრამ ხომ იგრძნო ალუდას სწრაფვათა ღირსება, თუმცა მაინც უმრავლესობაში დარჩა „კაი ყმა არც თემის ადათ-წესებს და არც რელიგიურ მორალურ შეხედულებებს არ უნდა უპირისპირდებოდეს.”⁴

უნდა ვივარაუდოთ, რომ ეს პერსონაჟები ინდივიდუალურ-პიროვნული შინაარსით, თვითშეგნებით არიან შემდგომი ახალი ტიპები ალუდასნაირი, იგისნაირი ჰუმანისტური ზოგადადამიანური პრინციპების გამტარებელნი. „იგისგან რჩება ზუ – მისი წელგამართული მემკვიდრე.”⁵

ვაჟას „ალუდა ქეთელაურსა” და „სტუმარ-მასპინძელში” თემის ბელადები თემური თვითშეგნების ტიპური სახეებია. თემის სახელით მუსა ჯოყოლას აფრთხილებს; „შენაც ამასთან შეგკონავთ თემის პირს რომ სტებ თავხედო!” მუსა ცხადყოფს საკუთარი და თემის თვითშეგნებათა იგივეობას – „თემს რაც სწადიან,” იგი მუსას წადილიცაა. თემი ჯოყოლას განსხვავებულ გრძნობებს, აზრსა და მისწრაფებებს თვითნებურად, ხელადებით კრძალავს. მუსა თემური თვითშეგნების რუპორია. ჯ. ქარჩხაძის „იგის” „ბელადი ყველაზე მეტად იყო მოხრილი”, იგის წელგამართულობა ღირსებას, თავისუფლებას, ადამიანურობას ნიშნავდა. ხოლო ამ ფასეულობათა არმქონე ბელადი ყველაზე მოხრილი ამიტომაც იყო. უფრო მეტიც, იგისთან შედარებით ბელადი „ნადირის უმწეო ლეკვს ჰგავდა, ახალშობილს, ბრმას, რომელიც წკავწკავებს და უსინათლო თვალებით დედას ეძებს.”

ძლიერი, გაუტეხელი პიროვნების ფასი და ღირებულება ჩანს სწორედ ჯოყოლას სახეში. ეს პერსონაჟი უკვე ავიდა „მორალური გმირობის საფეხურზე”.⁶ იგი თემს მოაგონებს, რომ „თვის რჯული დაგვიწყებიათ”, სისხლის დაღვრითაც ემუქრება თემს. ჯოყოლაში აქ საკუთარი ღირსებისა და უფლების დამცველი ადამიანი ბოხოქრობს. ჯოყოლა არ ემორჩილება მოთხოვნას – „თემს რაც სწადიან, მას იზამს,” რადგან მისთვის ეს ნიშნავს პიროვნულ-ინდივიდუალური და სულიერ-გონითი შესაძლებლობების ხელყოფას.

ჯ. ქარჩხაძის პერსონაჟი იგი „ისეთი არ არის, როგორიც არიან სხვები”. სულით ძლიერი და გაუტეხელი პიროვნებაა. პირველყოფილ თემში მცხოვრები იგი ავლენს პიროვნებისთვის დამახასიათებელ თვისებებს და ჩვენ მთელი მოთხრობის განმავლობაში ვხედავთ მისი ხასიათის ფორმირების რთულ პროცესებს. „ყველანი მშვენივრად იყვნენ მოხრილები. იგიც მათ უნდა დაემსგავსოს რაკი მათი თანამომძეა... მაგრამ ოდნავ მოიხარა თუ არა, ზურგში ავი ნადირივით ჩააფრინდა ტკივილი. იგიმ შეჰყვირა და გაიმართა... ძალიან ცუდად ექცეოდა წუხილი იგის... იგი ისეთი უნდა გახდეს როგორიც არიან სხვები მაშინ იგი მარტო აღარ იქნება და წუხილიც თავს დაანებებს. იგიმ სცადა მოხრილიყო, ტკივილი დილანდელივით ჩააფრინდა ზურგში. იგიმ დაიკვნესა და გაიმართა... ტკივილი ჯიუტი იყო და იგის მიძიმე ბრძოლის გადახდა დასჭირდა, მაგრამ ბოლოს მაინც თავისი გაიტანა” ... ასე აქვს მოცემული ჯ. ქარჩხაძის პიროვნების დაბადების პროცესი. პიროვნებისა, რომელიც თავისი ღირსებებით, ღირებულებებით, ამტანობით, გნებავთ, გამბედაობით ძალიან ჰგავს ვაჟა-ფშაველას უკვდავ პერსონაჟებს.

ჯ. ქარჩხაძის პერსონაჟი იგი ყველაზე მეტ სიახლოვეს მაინც „გველისმჭამელის” მინდიასთან ავლენს. ნ. გრიგალაშვილის აზრით, მინდია „ღვთის რჩეულია”, რასაც აქციდენციის წყალობით

აღწევს.⁷ იგი გამორჩეულია, მის გამორჩეულობას ისიც განაპირობებს, რომ „როცა ჯოგს [ამ თემს საზოგადოება მხოლოდ პირობითად შეიძლება ეწოდოს] მაძღარს, კმაყოფილს უდრტვინველად სძინავს გამოქვაბულში, იგი ზღვის პირას, ტყეში განმარტოვდება. მთვარის შუქზე აბრწყვიალებულ ნამს ეთამაშება, ზღვის იდუმალ შრიალს მიაყურადებს, სხივის დედას – მთვარესა და ვარსკლავებს უმზერს ბედნიერი გაკვირვებით“.⁸ უფრო მეტიც, მინდიასამებრ „ზღვასაც ისე გრძნობდა, როგორც საკუთარ ხელ-ფეხს“... „რა მოხდა?“ „სად გაქრა იგი?“ ან როგორ დაიშალა და შეერია ყველაფერს? რისგანაა, რომ იგი ცას უყურებდა და ცა იგი იყო, ზღვას უყურებდა და ზღვა იგი იყო, ტყეს უყურებდა და ტყე იგი იყო“.

მინდიას აქვს უნარი, გაიგოს მცენარეების, ცხოველების, ფრინველთა და სხვათა საუბარი. ჯ. ქარჩხაძის მოთხრობაში ვკითხულობთ: „იგიმ რაღაც იცის ისეთი, რაც სხვებმა არ იციან“. რა არის ეს ისეთი? იქნებ საოცარი ნიჭი ბუნებასთან სიახლოვისა, როცა ადამიანი გრძნობს მთელი არსებით ბუნების ჰარმონიას „ახლაც ხის კენწეროებს შუა სხივი შემოპარულიყო და პატარა ბალახს დასცემოდა. იგი ახლო მივიდა ბალახის პაწაწვინტელა ფოთოლზე მრგვალი წვეთი იდო და ისე ბრწყვიალებდა, ვითომ თვითონაც ცის თვალი ყოფილიყოს. იგი ჩაცუცქდა და ბალახს ზემოდან ხელი დააფარა. სხივმა მეორე ხელზე გადაინაცვლა მეორე ხელს სახით გადაეფარა. სხივი აღარ ჩანდა. იგიმ იცოდა, რომ სხივი არ გამქრალა, სადღაც მის თმებში ბრწყვიალებდა მართლაც, თავი რომ გადასწია, ისევ ზედა ხელზე დასკუპდა. ზედა ხელი რომ გადასწია, ქვედაზე გადაინაცვლა, ქვედაც გადასწია და მრგვალი წვეთი წელანდელივით აბრწყვიალდა ბალახის ფოთოლზე.“

ჯ. ქარჩხაძე დიდი კლასიკოსის კვალდაკვალ ცდილობს ადამიანის მოქმედების ფსიქიკური საფუძვლების გადმოშლას იგის შინაგანი დინამიკის საფუძვლად მთავარი გმირის ხასიათისა და განცდების წინააღმდეგობრივი ბუნება ქცეულა. ლ. ვიგოტსკი წერდა: „არაცნობიერი ცნობიერისგან არაა გაყოფილი რაღაც გაუვალის კედლით. მასში დაწყებულ პროცესებს ხშირად თავისი გაგრძელება აქვთ ცნობიერში და პირუკუ, ბევრი ცნობიერი ჩვენ მიერ არაცნობიერის სფეროში იდევნება. არსებობს მუდმივი, უწყვეტი, ცოცხალი დინამიკური კავშირი ჩვენი ცნობიერების ორივე სფეროს შორის. არაცნობიერი ზემოქმედებს ჩვენს ქცევებზე, იგი თავს იჩენს ჩვენს საქციელში და ამგვარი კვალის თუ გამოვლინების საფუძველზე ვხსნით არაცნობიერს და კანონებს, რომლებიც მას მართავენ.“⁹ აღნიშნული უდავოდ ვრცელდება ჯ. ქარჩხაძის პერსონაჟზე, რაც უნდა გასაკვირი იყოს, პირველყოფილი ადამიანის შემთხვევაში. სრულიად გარკვევით ვხედავთ პერსონაჟის ხასიათის ფორმირებას და იმასაც, თუ როგორ ყალიბდება იგი პიროვნებად. ეს ეტაპები პიროვნების ფორმირებისა საოცარი სიცხადით ჩანს მოთხრობაში. განსხვავებით იგისგან, მინდიამ ვერ შეძლო სულიერ პრინციპთა ურყევად დაცვა. იგი, უწინარეს ყოვლისა, თავისი თავის წინაშე დამარცხდა, როგორც სუსტი ნებისა და ფსიქიკურ ლტოლვათა სუბორდინაციის უნარს მოკლებული პიროვნება. ამ დამარცხებას დ. წოწკოლაური დადებითი კუთხით უდგება, რადგან მიიჩნევს, რომ „მინდიას მხატვრულმა სახემ უფრო სრულად გადმოგვიშალა ადამიანის გრძნობად-ინტელექტუალურ უნართა ბუნება. მან განასახიერა ადამიანის, თუ შეიძლება ასე ითქვას, სუბიექტურ და ობიექტურ საწყისებად გაორებული „მე“. პოეტმა პიროვნების გრძნობისა და გონების ჰარმონიის ფუნდამენტალური მნიშვნელობა გამოკვეთა“¹⁰

იგი, მართლაც, რაღაც განსაკუთრებული სახეა თემისა, რომელიც გარდა ბუნების სილამაზის აღქმისა, სიყვარულის უბადლო ნიჭითაა დაჯილდოებული. სიყვარული ბუნებასთან სიახლოვე, ქვასთან ჭიდილი ესთეტიკურად ხვეწს მას და შეიძლება ითქვას, რომ პირველყოფილ თემში ხელოვნებასთან ზიარი ადამიანი დაიარებოდა. „ესთეტიკური გრძნობის წყალობით ფაქიზდება, დაიწმინდება იგის ეროტიკული ინსტინქტი – სულიერი კავშირის მოთხოვნილება აღმატებული ხდება ფიზიოლოგიურ მოთხოვნილებაზე“¹¹ „პირველყოფილი“ ადამიანი ნის სიყვარულს განსაკუთრებული სილამაზით აღიქვამდა. „ნის თვალები ისეთია, როგორიცაა ზღვა“... ნის თმა ისეთია, როგორიცაა ჩამოცვენილი ფოთოლი ...“ სილამაზის გრძნობის არაჩვეულებრივი აღქმა, მშვენიერებასთან ზიარება, უცნაური სიყვარულის ნიჭი ახასიათებდა იგის.

აღაზას აშლილ განცდათა მაგალითზე ვაჟა-ფშაველამ გვიჩვენა, თუ რას ნიშნავს ნამდვილი ინტიმი და სიფაქიზის რა დონეა საჭირო მის გასაგებად. ასეთი ფაქიზი ბუნების კაცია ვაჟას ჯოყოლა. განსაკუთრებით ასეთია ის მაშინ, როდესაც უცხო კაცის დატირებისთვის მოსანანიებლად მზადმყოფ აღაზას უთხრა:

„იტირე? მაღლი გიქნია,
მე რა გამგე ვარ მაგისა?
დიაცს მუდამაც უხდება
გლოვა ვაჟკაცის კარგისა.“

ვაჟამ დაგვანახა განსხვავებული, ყოველგვარი უხეშობისა და შიშველი ეროტიკულობისგან განთავისუფლებული სიყვარული ისე, რომ სრულებითაც არ შეუნელებია ამ გრძნობას ცხოვრებისეულობა.

ჯ. ქარჩხაძის პერსონაჟი იგი თავისი სულიერი სიფაქიზით ენათესავება უკვდავი კლასიკოსის მიერ შექმნილ ჯოყოლას სახეს. ამ შემთხვევაშიც, ვაჟას მსგავსად, ცდილობს მწერალი სწვდეს ადამიანის სულის მრავალნაირ და უღრმეს ფენებს.

ალაზა მადლის ჩამდენი, ახალი, მაღალი სულის ადამიანია. მადლის ჩადენა თვითონ პიროვნების ზნეობრივი უნარია და მისი გამგე სხვა არ უნდა იყოს.

ნის სიყვარული აძლევს ძალას იგის ძველი ბელადის მსგავსად – შიშის გარეშე შეხვდეს სიკვდილს, „არც დიდი დამინების ქარაფის მიღმა დასასრული – „იგისგან დარჩება ის, რაც იგიში იგი იყო“ – ხორცი განიძარცვება, რჩება სული – ადამიანის მარადისი „ღვთიური არსი“.

ვაჟა-ფშაველა მთელი თავისი შეგნებული ცხოვრების განმავლობაში ჩართული იყო დიდ მხატვრულ ცდაში, რომელმაც პიროვნების თვითცნობიერების მაღალი არსი უნდა გახსნას. კლასიკოსმა მწერალმა მთელი სიცხადით წარმოაჩინა თავისი პერსონაჟების სულიერ მოთხოვნილებათა სოციალური, ზნეობრივი და ესთეტიკური შინაარსის სირთულე, ბუნებრიობა, ნაკლი და ღირსება. მან ადამიანის პრაქტიკული საქციელისა და მიზანდასახულობების დაპირისპირების მხატვრული სურათიც დახატა, რითაც ზოგადად გამოკვეთა პიროვნების ორჭოფობის, მისი სახის გაუცხოება-გაორების სოციალურად აქტუალური ტენდენციები. პოეტმა ნათელყო პიროვნების სულიერ ღირებულებათა მოძრაობის როგორც ეროვნული, ასევე საკაცობრიო შინაარსი.

ზ. კიკნაძე წერილში „სალოსი და განდეგილი“ ავითარებს თვალსაზრისს იმის შესახებ, რომ განსხვავებული კონკრეტულ-სიუჟეტური ვითარების მიუხედავად, ილია ჭავჭავაძის „განდეგილი“ და აკაკი წერეთლის „თორნიკე ერისთავი“ ერთი მიზანდასახულობის მატარებელი ნაწარმოებებია. „თხზულებებს ძირითადი იდეა აახლოვებთ ერთმანეთთან.“¹³ ასეა ჩვენს შემთხვევაშიც – ჯ. ქარჩხაძე აგრძელებს ვაჟა-ფშაველას უკვდავ ტრადიციებს და ცდილობს, განსხვავებული კონკრეტული სიუჟეტური ფორმით სწვდეს ადამიანის სულის შინაგან შრეებს.

ლიტერატურა:

1. გ. კიკნაძე, თხზულებანი, ტ II, თბ., 2003, გვ. 464.
2. თ. შარაბიძე, ქრისტიანული მოტივები ვაჟა-ფშაველას შემოქმედებაში, თბ., 2005, გვ. 164.
3. ნ. კუცია, XII კლასის სახელმძღვანელო ქართული ენა და ლიტერატურა, თბ., 2012, გვ.15.
4. დ. წოწკოლაური, ლიტერატურული ნარკვევები, თბ., 2010. გვ. 79
5. თ. ვასაძე, ქართული ლიტერატურა (დამხმარე სახელმძღვანელო უფროსკლასელებისთვის და აბიტურიენტებისთვის), თბ., 2011, გვ. 67, 68.)
6. გ. კიკნაძე, თხზულებანი, ტ. II, თბ., 2003. გვ. 462.
7. ნ. გრიგალაშვილი, გზა ხსნისა, ჟურნალი, „ცისკარი“, 1984, №3, გვ. 51.
8. ნ. კუცია, XII კლასის სახელმძღვანელო ქართული ენა და ლიტერატურა, თბ., 2012, გვ. 15
9. Л. С. Выготский, Психология искусства, М., 1985, ст. 94.
10. დ. წოწკოლაური, ვაჟა-ფშაველას თეორიულ-ლიტერატურული ნააზრევი, თბ., 2008, გვ. 361.
11. თ. ვასაძე, ქართული ლიტერატურა დამხმარე სახელმძღვანელო უფროსკლასელებისთვის და აბიტურიენტებისთვის, თბ., 2011, გვ. 676
12. ნ. კუცია, XII კლასის სახელმძღვანელო, ქართული ენა და ლიტერატურა, თბ., 2012, გვ. 315
13. ზ. კიკნაძე, სალოსი და განდეგილი, აღმანახი „კრიტიკა“, 1990, №6, გვ. 56.

SELF-CONSCIOUSNESS OF A PERSON AND HISTORICAL NARRATION Nino Mindiashvili, Sokhumi State University, Assistant Professor, Doctor of Philology Nana Arakhamia, Sokhumi State University, Assistant Professor, Doctor of Philology RESUME

Vaja - Pshavela creations become a source of inspiration for many artists. As time goes interest with genius poet's in the art world is growing. Vaja has deep and very modern vision in art, so our contemporary writers are trying to close to the genius writer's legacy within the moral - aesthetic values. This closeness is necessary for community in order to assessment- imagine the past, future and present.

From this point of view we coupled Vaja's brilliant poems characters Aluda - qeTelauri, "guest - his host," "gvelismchamelis" with J. Qarchkhadze's wonderful story's character "igi" acting main role, whose name carries the story. As it turned out there are different specific-characteristics in plots - in spite of the situation, there is the same problem in all, estrangement of human mental abilities, and intuition and intellect problems, the human capacity to survive the high spiritual thirst.

წერილი, როგორც ეპოქის დოკუმენტი

მარიამ მირესაშვილი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, პროფესორი

რთული და წინააღმდეგობრივი ლიტერატურული და კულტურული პერიოდების ანალიზისას (სწორედ ასეთად გვესახება გასული საუკუნის I ნახევრის ლიტერატურული ატმოსფერო) ლოგიკურად წამოიჭრება წერილის, როგორც დოკუმენტის, შესწავლის აუცილებლობა, რომელშიც წარმოჩენილია ეპოქის ყოფა და რეალობა; შესაძლებლობა გვეძლევა, ერთი მხრივ, თვალი მივადევნოთ მწერლის „შემოქმედებით ლაბორატორიას“ (სტილურ, თემატურ, და სხვა, მათ შორის, პოლიტიკურ ტენდენციებს), და, მეორე მხრივ, აღმოვაჩინოთ შემოქმედის პირადული ადამიანური თვისებები, ზნეობრივი პოსტულატები, ცხოვრებისეული მრწამსი. წარმოდგენილ სტატიაში შევხებით ბორის პასტერნაკის რამდენიმე წერილს, რომლის ადრესატები მისი ქართველი მეგობრები არიან. ისინი, ერთგვარ, სიტყვიერ ფიქსაციას წარმოადგენენ პასტერნაკის შეხედულებებისა თარგმანის ხელოვნებაზე, შემოქმედებით და ადამიანურ ურთიერთობებზე, ადამიანის ეგზისტენციალურ პრობლემებზე.

ბორის პასტერნაკზე არსებულ მონოგრაფიებში ლიტერატურათმცოდნენი გვერდს ვერ უვლიან მწერლის „ქართულ ვიზიტებს“. 1990 წელი იუნესკომ (გაერთიანებული ერების განათლების, მეცნიერებისა და კულტურის ორგანიზაციამ) გამოაცხადა „პასტერნაკის წლად“ და მოსკოვში მოწყობილ მემორიალურ გამოფენაზე ცალკე იქნა გამოყოფილი თემა „პასტერნაკი და საქართველო“ [8].

აღსანიშნავია, რომ საქართველო პასტერნაკის თვალსაწიერში ბავშვობიდანვე მოექცა; მხედველობაში გვაქვს ის ფაქტი, რომ 1891 წელს რუსეთის ცნობილმა გამომცემლობამ - კუშნერიოვი-პრიანიშვიოვები - მწერლის მამის ილუსტრაციებით გამოსცა ლერმონტოვის „მწირი“. სწორედ აქედან მომდინარეობს პასტერნაკის გატაცება ლერმონტოვით, რაც დასტურდება 1917 წელს დაწერილი ლექსით „დემონის სახსოვრად“ („Памяти Демона“). თუმცა, პირველად მწერალი საქართველოს გასული საუკუნის 30-იან წლებში ეწვია; კერძოდ, 1930 წლის ოქტომბერში, მან გაიცნო მოსკოვში ჩასული პაოლო იაშვილი, რომლის მოწვევით 1931 წლის ივლისში ზინაიდა ნეიგაუზთან და მის ვაჟიშვილთან ერთად სამი თვით ეწვია თბილისს. აღნიშნული პერიოდი ბორის პასტერნაკისთვის საკმაოდ მძიმე იყო როგორც შემოქმედებითი, ასევე ყოფითი თვალსაზრისით (მან დატოვა მეუღლე - ევგენია ლურიე და ვაჟიშვილი; სამოქალაქო ქორწინებაში იყო ცნობილი პიანისტის, ჰენრიხ ნეიგაუზის მეუღლესთან - ზინაიდასთან, რომელმაც, თავის მხრივ, ორი ვაჟი დატოვა; ოფიციალურად ისინი მხოლოდ 1933 წელს დაქორწინდნენ). საქართველოში მწერალმა ერთგვარი სულიერი შვება იგრძნო; მან გაიცნო ქართული ინტელიგენციის საუკეთესო ნაწილი: ტიციან ტაბიძე, გიორგი ლეონიძე, სიმონ ჩიქოვანი, ნიკოლო მიწიშვილი, ლადო გუდიაშვილი და სხვ., რომლებთანაც მთელი ცხოვრების მანძილზე შეინარჩუნა გულწრფელი და ურთიერთპატივისცემით აღსავსე ურთიერთობები.

პასტერნაკი არ მალავდა საქართველოთი აღფრთოვანებას, რასაც მხატვრულ მემკვიდრეობასა და თარგმანებთან ერთად მოწმობს მისი წერილები. იგი მოხიბლული იყო საქართველოს უძველესი კულტურით, თვითმყოფადობით, ბუნებით და, რაღა თქმა უნდა, სტუმართმოყვარეობით. პირველი ვიზიტის შემდეგ პაოლო იაშვილისადმი წერილში იგი წერდა: „Тифлис для меня то же, что и Шопен, Скрябин, Марбург, Венеция...“ [1]. 1932 წლის გაზაფხულზე პასტერნაკის ორგანიზებით მოსკოვში ჩატარდა ქართული პოეზიის საღამო, რომელზეც პირველად, კლასიკოსებთან ერთად, გაჟღერდა თანამედროვე პოეტების - პაოლო იაშვილის, ტიციან ტაბიძის, გიორგი ლეონიძის, სიმონ ჩიქოვანის და სხვათა ლექსები. ამავე წლის ივნისში იგი პაოლოს მისწერს: „...Что бы я ни задумал, теперь мне Грузии не обойти в ближайшей работе“ [5, 325-328.]. ვფიქრობთ, სწორედ პირადულმა ურთიერთობებმა ითამაშეს გადამწყვეტი როლი პასტერნაკის გადაწყვეტილებაში, ხელი მოეციდა ქართული თარგმანებისთვის.

აღსანიშნავია, რომ ხუთი-ექვსი წლით ადრე მან ასეთი შეთავაზება კრემლიდან მიიღო; მხედველობაში გვაქვს ოლგა ივინსკაიას მოგონებები, რომლის თანახმად 1924 წლის მიწურულს თუ 1925 წლის პირველ თვეებში შედგა ბორის პასტერნაკის, სერგეი ესენინისა და ვლადიმერ მაიაკოვსკის შეხვედრა სტალინთან; „...Тогда начались разговоры о том, что грузинских поэтов нужно переводить на русский язык. Б.Л., очевидно, подавал большие надежды. Сталин решил, опираясь на талант, который он чувствовал в Пастернаке, возвысить грузинскую поэзию. Сам Б.Л. свою совместную с Маяковским и Есениным встречу со Сталиным объяснил надеждой последнего на то, что русские поэты поднимут знамя грузинской поэзии” – წერს ო. ივინსკაია [3]. თუმცა, ამ შეხვედრას არანაირი თარგმანები არ მოჰყოლია; მხოლოდ პირადად ურთიერთობებმა და საქართველოსადმი გულწრფელმა სიყვარულმა გადაწყვეტინა პასტერნაკს ქართული პოეზიის თარგმნა.

1933 წლის ნოემბერში პასტერნაკი მეორედ ეწვია საქართველოს მწერალთა ბრიგადის შემადგენლობაში ნიკოლოზ ტიხონოვთან, იური ტინიანოვთან, ოლგა ფორშთან ერთად. პასტერნაკი სერიოზულად შეუდგა პეკარედებზე მუშაობას და ამგვარად დაარღვია შემოქმედებითი „დუმილის“ პერიოდი, რომელიც 1932 წლის ზაფხულში დაიწყო. ორიოდე წლის შემდეგ რუსულენოვანმა მკითხველმა მიიღო პასტერნაკის თარგმანები; მოსკოვში გამოიცა ვაჟა-ფშაველას „გველისმკამელი“ (1934 წ.) და „ქართველი ლირიკოსები“ (1935 წ.), რომლის მხატვრული გაფორმება ლადო გუდიაშვილს ეკუთვნოდა.

სრულიად განსაკუთრებული ურთიერთობები ჩამოუყალიბდა პასტერნაკს ტიციან ტაბიძესთან; ეს იყო არა მხოლოდ შემოქმედებითი კავშირი პოეტსა და მთარგმნელს შორის, არამედ შემოქმედთა სულიერი ერთობა, რასაც მოწმობს არაერთი წერილი. 1933 წლის 12 ოქტომბრით დათარიღებულ წერილში პასტერნაკი არ მალავდა მადლიერების გრძნობას ტიციანის კეთილგანწყობის მიმართ, რაც მისი მთარგმნელობითი მოღვაწეობისთვის დიდ სტიმულს წარმოადგენდა: „Дорогой Тициан! Благодарю Вас за отклики, косвенно дошедшие до меня через Паоло и Элевтера ¹.....Правда ли нравятся Вам переводы? Позвольте в этом усомниться: всякие переводы заключают некоторое насилие над подлинником, и плохие и хорошие, мои же скорее - первого рода. Вероятно, я опешляю Вас, потому что у всякого художника в ходе его работы складывается своя собственная идея устойчивости слова и моя очень груба: в ней много дилетантского, не по-хорошему перемешанного с жизнью.. Все это я очень хорошо знаю, но этим отличаются не только мои переводы из Вас и Паоло, но и весь мой однотомник....Не удивляйтесь некоторой моей двойственностью, Тициан... Взрыв признательности, который Вы во мне вызвали, не остался без продолженья. Чудо жизни остается в силе, ни на минуту не прекращается и связывает меня с Вами и Ниной Александровной всеми сторонами моего существования... Крепко Вас целую. Ваш Б. П.” [6,1].

1935 წლის თებერვალში თბილისში გამოიცა „საქართველოს პოეტები“ („Поэты Грузии“) პასტერნაკისა და ტიხონოვის თარგმანით. აღსანიშნავია, რომ პასტერნაკს აბსოლუტურად გათავისებული ჰქონდა მისთვის საყვარელი ქართველი სიმბოლისტების პოეზია და განსაკუთრებით ეამაყებოდა, როდესაც რუსულენოვანი აუდიტორიაც ადეკვატურად აღიქვამდა მის თარგმანებს. 1934 წლის 8 დეკემბრით დათარიღებულ წერილში იგი წერს: „Дорогие мои Нина Александровна и Тициан! ...Когда я называю Вас близкими, родными, равными, душевно-понятными - это не пустые слова и не праздные.... В неотосланных письмах я Вам о себе писал. Что у меня в душе нечто подобное бутылке с крепким клеем, где в один кусок склеивается лучшее из того, что я переживал. Я Вам стал перечислять, с чем Вы у меня связаны: с Ролланом, с моей старшей сестрой, с нынешней революционной Германией, явившейся вдруг естественным продолженьем Рильке и т. д. И вдруг вспомнил, что Вам ли, Нина, не знать этого строя, когда рядом с Вами живая такая бутылка - Тициан. А Тициан, как там ни верти, оказывается сильнейшим лириком из всех. Я это и раньше знал...Однако слышали ли Вы, что в зале сделалось, когда я перешел к нему! ...Нина, Тициан будет сердцем московской книги ... Это клей, о котором была речь выше, это Вы и я, это наши соединенные руки....Обнимаю Вас, Тициан. Ваш Б.” [6,2].

როდესაც ვსაუბრობთ ბორის პასტერნაკისა და ტიციან ტაბიძის სულიერ ერთობაზე, შეუძლებელია არ გავიხსენოთ ერთი წერილი, რომელიც პასტერნაკმა საფრანგეთში მკურნალობის კურსის დასრულების შემდეგ მოსწერა ტიციანს; 1935 წლის 6 სექტემბრით დათარიღებულ წერილში ვკითხულობთ: „Золотой мой Тициан! Долго рассказывать, что со мной было все это лето... Когда-нибудь я подробно расскажу Вам, что я вынес за эти 4 месяца, а пока ограничусь тем, что надо знать *Вам одному, лично Вам*. В течение этих мучений я не перестал любить своих близких и стариков... не отвернулся от лучших своих друзей. В Париже я виделся с Мариной Ц. Но в эту поездку, как и в многочисленные и бесцельные отлучки в разные дома отдыха, куда я приезжал для поправки и где сходил с ума от тревог одиночества, я неизменно возил с собой, как талисманы: *постоянную мысль о З. Н., одно письмо Райнера Марии Рильке² и одно Ваше,*

¹ მხედველობაში ჰყავს ელევთერ ანდრონიკაშვილი, ირაკლი ანდრონიკოვის ძმა, პროფესიით ფიზიკოსი.

² იგულისხმება 1926 წლის 3 მაისით დათარიღებული წერილი

весеннее, помните?!...Я часто клал его себе на ночь под подушку, в суеверной надежде, что, может быть, оно мне принесет сон, от недостатка которого я так страдал все лето...Вы знаете, как сильно я люблю Вас, - сильнее Вас только Зину. Привет от всей души родным Нине и Ниточке. Ваш Б.” [6,3].

1936 წელს მწერალმა დაასრულა მუშაობა კიდევ ერთ ლირიკულ ციკლზე - „ზაფხულის ჩანაწერებიდან“, რომელიც ეძღვნებოდა „თბილისელ მეგობრებს“ („Друзьям в Тифлисе“). ეს იყო უკანასკნელი წიგნი, რომელიც მწერლის თბილისელი მეგობრების - პაოლოს, ტიციანის, ნიკოლო მიწიშვილის - სიცოცხლეში გამოიცა. ერთი წლის შემდეგ არცერთი მათგანი ცოცხალი აღარ იყო. 1936-37 წლების მიმოწერაში აშკარად იგრძნობა დაძაბული ატმოსფერო, რომელიც ტოტალიტარულ სახელმწიფოში სუფევდა; გააქტიურდა „არაპროლეტარული წარმომავლობის“ მქონე მწერლების (სიმბოლისტები, ფუტურისტები...) დევნა. 1936 წლის 8 აპრილით დათარიღებულ წერილში ვკითხულობთ: „Дорогие друзья мои Тициан и Нина! ...В передрыгах недавнего прошлого было много обманчивого, неопределенного. Я сразу это почувствовал. Меня никто не собирався трогать, я имел глупость заступиться за других: за Пильняка,² за Леонова. И позволил себе просто по-домашнему сказать, что газетные статьи мне не нравятся и я их не понимаю³ Что тут было! Вместо того, чтобы напечатать в газете, что я совершил политическую непозволительность (что было бы для меня тяжелее), мою вину смягчили, и в виде наказания зачислили меня на одну пятидневку в формалисты... Если есть доля правды во всем печатавшемся и говорившемся, то она лишь в том, что совпадает с крупнейшим планом времени, с его исторической бесконечностью. Как же может бесконечность быть долей, да еще такого ничтожного целого, как та манная критическая кашка, которую так трогательно расхлебывали целый месяц? Вот ответ: эта правда давалась в безотрадно слабом растворе; страшную грозовую истину разводили слюной и молоком. Не верьте растворам, Тициан!⁴ Верьте именно этой линии, именно из революционного патриотизма верьте уж лучше себе, Тициану Табидзе, потому что, как бы то ни было, химия Вашего склада растворяет все на свете, как бы это ни называлось, на более высоких градусах, чем это принято в “Литературах” и “Вечерках”... Не обращайтесь к общественной благотворительности, друг мой, надейтесь только на себя! Забирайте глубже земляным буравом без страха и пощады, но в себя, в себя. И если Вы там не найдете народа, земли и неба, то бросьте поиски, тогда негде и искать. Это ясно, если бы мы даже и не знали искавших по-другому. А разве их мало? И плоды их трудов налицо. Можете быть спокойны. Не я один в Вас верю и знаю Вам цену. Не верьте растворам. Верьте революции в целом, судьбе, новым склонностям сердца, зрелищу жизни, а не конструкции Союза писателей, Вы и чихнуть не успеете, как его вдруг преобразуют.. Всем поклон. Ниту и Нину крепко поцелуйте! Обнимаю Вас от всей души... Ваш Б. [6,4]

სამწუხაროდ, პასტერნაკის ოპტიმისტური იმედები არ გამართლდა; „ცისფერყანწელთა“ გარშემო ატმოსფერო თანდათან მძიმდებოდა; 1937 წლის 22 ივლისს საქართველოს მწერალთა კავშირში თავი მოიკლა პაოლო იაშვილმა (თბილისში გავრცელდა ხმები, რომ შინსახკომში დაკითხვისას მას მოსთხოვეს ტიციან ტაბიძის, როგორც ჯაშუშის მხილება). პაოლოს თვითმკვლელობამ ვერ იხსნა მეგობრის სიცოცხლე; 1937 წლის 10 ოქტომბერს ტიციანი დააპატიმრეს, ხოლო 16 დეკემბერს დახვრიტეს. ამავე წელს რეპრესიებს შეეწირა პასტერნაკის კიდევ ერთი ქართველი მეგობარი - ნიკოლო მიწიშვილი. დიდი ხნის მანძილზე პასტერნაკი ვერ იჯერებდა მეგობრის დაღუპვას და იმედით ელოდა მის დაბრუნებას, რასაც მოწმობს მისი წერილები ნინო ტაბიძისადმი. ქვემოთ მოგვყავს ნაწყვეტები რამდენიმე წერილიდან:

1938 წელი, ნოემბერი, მოსკოვი - „Знаете ли Вы, Нина, как я скучаю по Вас? Разлука с Вами, с Нитой, с Вашей атмосферой, с разговорами, которые бы мы завели, только бы увиделись, сравнима только с тоской по сестрам и родителям, которых я не видел 15 лет. Я всегда думал, что люблю Тициана, но я не знал, какое место, безотчетно и помимо моей воли, принадлежит ему в моей жизни...Сколько раз пировали мы, давали клятвы верности (тут присутствует, конечно, и бедный П<аоло>, думаете ли Вы, что я его когда-нибудь забуду!), становились на ходули, преувеличивали! Сколько оснований бывало всегда бояться, что из

¹ იგულისხმება პარიზში გამგზავრებამდე რამდენიმე დღით ადრე, 1935 წლის 17 ივნისით დათარიღებული წერილი, რომელშიც ტიციანი შემფოთებას გამოთქვამს პოეტის ჯანმრთელობის მდგომარეობასთან დაკავშირებით

² იგულისხმება ზორის პილნიაკი, რომელსაც ცოლად ჰყავდა ნატო ვაჩნაძის და, კირა ანდრონიკაშვილი; მათ ჟორწილში ხელისმომკიდე ტიციან ტაბიძე იყო.

³ მხედველობასი აქვს დისკუსია „ფორმალიზმის“ შესახებ, რომელზეც პასტერნაკმა გააკრიტიკა საგაზეთო კამპანია: “Если обязательно орать в статьях, то нельзя ли орать на разные голоса? Тогда будет все-таки понятней, потому что когда орут на один голос - ничего не понятно. Может быть, можно вообще **не орать**, - это тогда будет совсем замечательно, а может быть, можно пишущим эти статьи даже и **думать**, - тогда мы, может быть, что-нибудь и поймем” [4].

⁴ პასტერნაკი გულისხმობს იმ რეალობას, რომელშიც ტიციან ტაბიძე აღმოჩნდა აღნიშნულ პერიოდში ანალოგიური ბრალდებით.

сказанного ничего не окажется правдой. И вдруг насколько все оказалось горячее, кровнее! Как слабо все было названо! [6,5].

1939 წელი, დეკემბერი, მოსკოვი - „Дорогая Нина! Простите, что пишу Вам. Вас, наверное, не надо тревожить. Недавно, совсем недавно до меня дошел слух, будто Тициана нет в живых. Можете понять, что со мной сделалось. Но несколько часов тому назад мне сказали, что это предположение ложно и имеются доказательства противного. Я вернулся домой шатаюсь от радости, и пока пишу Вам, эта вера переходит в уверенность. Но удостоверьте ее. Скажите мне, что он живет, протелеграфируйте или напишите. Нина, Нина, вот что мне надо от Вас! Чтобы во всех обстоятельствах, какие бы ни послало нам небо, Вы знали и помнили, что весь я и вся моя жизнь и разумение принадлежат Вам и Ните, и ими располагали... Я любил мысль, что живу для него, а он для меня, и если бы это случилось, все будущее бы обесмыслилось. Нина, я не знаю, что пишу Вам. Но надежда не оставляет меня. Ваш Боря [6,6].

1940 წელი, დეკემბერი, პერედელკინო - „Нина, с Новым годом! Я люблю Вас крепко-крепко, и когда Вы не находите следов этого в моих письмах, значит их писала усталость, отчаянье или торопливость... Я это пишу Вам, так как знаю, что это счастье когда-нибудь разделю с Вами и с Т<ицианом>, что мы как-нибудь вчетвером, с гостями еще когда-нибудь пообедаем всем пережитым, вкусно, в течение целой летней ночи... Тициан жив и где-то совсем недалеко, и ждать остается все меньше и меньше.. Ваш, самый преданный Вам и Ните и всему Вашему. Б. П. Р. S. В 1941 г. дела пойдут лучше — вот увидите. Вы, наверное, решите, что я выпил, а я еще не обедал и с 6 ч. утра до сего часа (тоже 6-ти) ничего не ел.“ [6,7].

ტიციანის სახელს უკავშირდება პასტერნაკის ჩამოსვლა თბილისში 1945 წელს ნიკოლოზ ბარათაშვილის გარდაცვალებიდან 100 წლისთავისადმი მიძღვნილ ღონისძიებაზე; პასტერნაკი მხოლოდ იმ პირობით დაეთანხმა ორგანიზატორებს სიტყვით გამოსვლას, თუ დარბაზში ნინო ტაბიძე იქნებოდა. მართლაც, არარეზილიტირებული ტიციანის ქვრივი პირველად გამოჩნდა საჯაროდ და პასტერნაკი საგანგებოდ მას მიმართავდა ლექსების კითხვისას. გამგზავრების წინ პოეტის ქვრივმა ერთგულ მეგობარს ტიციანის მერწყულისგერბიანი ქაღალდები აჩუქა იმ პირობით, რომ იგი ინტენსიურად იმუშავებდა. მართლაც, სწორედ ამ ფურცლებზე დაიწერა „ექიმი ჟივავოს“ პირველი თავები. მოგვიანებით, პასტერნაკი ამ სკანდალურ ნაწარმოებს „ნინას რომანად“ მოიხსენიებდა: „Прозу я начал ведь писать с Вашей легкой руки, то есть толчком к ней послужила подаренная Вами Тицианова бумага... Вы, Нина, оказали на меня литературное влияние“.

1958 წლის ოქტომბერში პერედელკინოში სტუმრად მყოფმა ნინა ტაბიძემ ერთ-ერთმა პირველმა გაიზიარა ბორის პასტერნაკისთვის ნობელის პრემიის მინიჭების სიხარული. მოგვიანებით, „ექიმ ჟივავოსთან“ დაკავშირებული დევნისა და შევიწროების გამო, ხელისუფლებამ აიძულა ბორის პასტერნაკის ოჯახი, დროებით დაეტოვებინა მოსკოვი. ეს ასევე უკავშირდებოდა სსრკ-ში დიდი ბრიტანეთის პრემიერ-მინისტრის, ჰაროლდ მაკმილანის დიპლომატიურ ვიზიტს; ამ უკანასკნელმა სურვილი გამოთქვა, პირადად გარკვეულიყო პასტერნაკის მიერ ნობელის პრემიაზე უარის თქმის მიზეზებში. ამგვარად, 1959 წლის 20 თებერვლიდან 2 მარტამდე შედგა ბორის პასტერნაკისა და ზინაიდა ნეიგაუზის უკანასკნელი, მეოთხე ვიზიტი საქართველოში. ცხადია, აღნიშნულ პერიოდში საქართველო სსრკ-ს მოკავშირე რესპუბლიკას წარმოადგენდა, თუმცა, თავად პასტერნაკის თქმით, აქ არავინ ავლენდა მის მიმართ ისეთ ზიზლსა და აგრესიას, როგორც რუსეთში. სტუმრების თხოვნით ნინა ტაბიძე ცდილობდა საიდუმლოდ შეენახა მათი ჩამოსვლის ამბავი, თუმცა ლადო გუდიაშვილის ოჯახში მაინც შეიკრიბნენ მწერლის ქართველი მეგობრები. თბილისში გატარებულმა ათმა დღემ მწერალს ერთგვარი სულიერი შვება მისცა; ტიციანის ქალიშვილთან, ნიტა ტაბიძესთან ერთად მან უკანასკნელად მოიარა თბილისში მისთვის საყვარელი ადგილები, მოინახულა გარდაცვლილ მეგობართა ქვრივები და ოჯახის წევრები. პასტერნაკის არაერთმა მეგობარმა, ვინც იგი გააცილა რკინიგზის სადგურში (ნინო და ნიტა ტაბიძეები, სიმონ ჩიქოვანი, ლაშა თაბუკაშვილი და სხვ.), მოგვიანებით დააფიქსირეს თავიანთ მოგონებებში პასტერნაკის უკანასკნელი სიტყვები; უკვე დაძრული მატარებლის სარკმლიდან პოეტმა თავი გამოყო და დაიძახა: „Нина, Ищите меня у себя дома! Я остался там!“. [7,28]. „...Но вот окончусь я, останется жизнь моя,... и что в ней было главного, основного? Пример отцовской деятельности, любовь к музыке и А. Н. Скрябину, две — три новых ноты в моём творчестве, русская ночь в деревне, революция, Грузия“ [7,78] - მწერლის ეს სიტყვები თითქმის შემაჯამებელ რეზიუმედ გაისმის ქართველ მწერლებთან ბორის პასტერნაკის თითქმის ოცდაათწლიანი ურთიერთობისა და კიდევ ერთხელ ადასტურებს, რომ მისთვის საქართველო მართლაც „მეორე სამშობლოს“ წარმოადგენდა.

ლიტერატურა:

1. Генсировская Г., Невский альманах, 2(9) 2003. ელ. რესურსი: <http://www.nev-almanah.spb.ru/2003/2n/paster.shtml>

2. Головин В., „Я трогаю старые стены“ - Тициан Табидзе. ელ. რესურსი: <http://www.rcmagazine.ge/2010-02-08-12-58-32/1758-l---r--.html>1958
3. Ивинская О., В плену времени: Годы с Борисом Пастернаком, М., 1992. ელ. რესურსი: <http://www.sakharov-center.ru/asfcd/auth/?t=book&num=1070>].
4. Пастернак Б., На дискуссии о формализме, Собр. Соч., М., 1992. Т. 4.
5. Пастернак Б., Собрание сочинений в пяти томах, М., 1992. Т. 5.
6. Табидзе Т., Статьи, очерки, переписка. Тбилиси, 1964. - Автограф (ГМГЛ, 1.№ 20898; 2.№ 20894,6; 3.№ 20897; 4.№ 021915, 12; 5.№021915, 13; 6. №24950, 10; 7. №24950, 11].
7. Табидзе Н., Радуга на рассвете. Воспоминания (На русском языке). Тб., 1999.
8. ელ. რესურსი: http://www.persee.fr/web/revues/home/prescript/article/slave_0080-2557_1981_num_53_2_5144

LETTER AS AN EPOCH DOCUMENT

Mariam Miresashvili, Sokhumi State University, Professor

RESUME

While analyzing complex and controversial literary and cultural periods (That's exactly how the first half of the last century literary atmosphere appears) there is a need for studying the letter as a document – the letter represents the realities of the everyday life of the era. Therefore on the one hand we have a chance to watch the writer's "creative laboratory" (Stylistic, thematic, and other political trends), and on the other hand we can discover the creator's personal human qualities, moral postulates, lifetime convictions. In the represented article we will discuss some letters of Boris Pasternak which are dedicated to his Georgian friends. This letters are a kind of verbal fixation of Pasternak's beliefs about the art of translating, creativity and human relations, human existential problems.

In the monographs about Boris Pasternak, literary critics always discuss his visits to Georgia. The first time Pasternak visited Georgia was in 1930s. He met Paolo Iashvili who was visiting Moscow in 1930 – Paulo invited him to Georgia and later, in 1931 Boris visited Tbilisi for three month. He met the best Georgian intellectuals like Titsian Tabidze, Giorgi Leonidze, Simon Chikhobava, Nikolo Mitsishvili, Lado Gudiashvili and others. Boris had the best relations with these persons for the rest of his life. The conversations and messages between Boris Pasternak and Georgian poets that lasted for 30 years is a perfect proof of the fact that Pasternak called Georgia his “second homeland”.

სამწერლობო ენა, როგორც ინსტრუმენტი ლიტერატურული ტექსტის გასაგებად

დიმიტრი ყიფიანის ნააზრევის მიხედვით

**მურად მთვარელიძე, გორის სახელმწიფო სასწავლო უნივერსიტეტი, მოწვეული სპეციალისტი,
დოქტორი**

ცნობილია, რომ ახალი ქართული ლიტერატურული ენის დემოკრატიზაციის სათავესთან დგას დიდი ქართველი მოღვაწე და სამშობლოსათვის წამებული რაინდი დიმიტრი ყიფიანი.

როგორც სამეცნიერო ლიტერატურაშია შენიშნული, ენის დემოკრატიზაციისაკენ სწრაფვა უკვე იგრძნობა დ. ყიფიანის მიერ ჯერ კიდევ 1841 წელს შესრულებულ უილიამ შექსპირის ტრაგედიის „რომეო და ჯულიეტას“ თარგმანში, ხოლო როგორც პროფ. თ. ჯოლოგუა წერს: მისივე თარგმანები 1850-იანი წლებისა შეიძლება ჩაითვალოს ერთგვარ გარდამავალ ეტაპად ძველი ე.წ. ანტონისეული ენობრივი ფორმებიდან და კონსტრუქციებიდან ახალ - „თერგდალეულთა“ - ლიტერატურულ მეტყველებაზე. [1]

მიუხედავად იმისა, რომ დ. ყიფიანი თაობათა შორის გამართულ პაექრობაში მამათა ბანაკის მნიშვნელოვან ფიგურად იყო მიჩნეული, ის არასოდეს დაშორებია არსებულ რეალობას და როგორც დიდი მოაზროვნე, თამამად უბამდა მხარს ეპოქის მიერ ნაკარნახევ სიახლეებსა და ცვლილებებს.

დიმიტრი ყიფიანი კარგად იაზრებდა იმ გარემოებას, რომ მიუხედავად იმ მინიმალური სხვაობისა, რაც ენობრივი თვალსაზრისით ძველ ქართულ ლიტერატურულ ძეგლებსა და მის თანამედროვე

სალიტერატურო ენას შორის არსებობდა, მისი თანამედროვე მკითხველისათვის ძველი ნორმებით წერა ვეღარ იქნებოდა მიმზიდველი. უფრო მეტიც, ასეთი სტილითა და ფორმით ნაწერი ტექსტები დასავიწყებლად იქნებოდა განწირული. ამკარა იყო, რომ სალიტერატურო ენა საჭიროებდა მკვეთრ ცვლილებებს...

ამ ცვლილებათა აუცილებლობას იმდროინდელ საქართველოში მხოლოდ რამდენიმე კაცი თუ გრძნობდა.

1860 წლის ჟურნალ „ცისკრის“ ივნისის ნომერში დაიბეჭდა ცნობილი მოღვაწის, ალექსანდრე ორბელიანის წერილი, რომელშიც იგი ქართულ ენას ყოფდა სამ ნაწილად: ა) ძველი, ანუ საეკლესიო; ბ) საშუალო ანუ დარბაისლური; გ) გლეხური და მათგან უპირატესობას საშუალო ანუ დარბაისლურს ანიჭებდა: „თუ ჩემზედ მიაგდებთ და ამომარჩევენებთ, მე საშუალოს ენას ამოვირჩევ, დარბაისელთ ენას, ამისთვის რომ უფროსი ერთი უწინდელი საერთო დარბაისელთ ენაზე უწერიათ და იმათის ენითვე ულაპარაკნიათ, ვითარცა რუსუდანიათ, ვისრამიანთ, დავრიშიანთ, სიბრძნე-სიცრუე, ყარამანიანთ და სხვა და სხვანი და ბოლოს ვეფხის ტყაოსანი.

დ. ყიფიანისადმი მიძღვნილ პუბლიკაციებში არაერთგზის მახვილდება ყურადღება იმ გარემოებაზე, რომ დიდი მამულიშვილი „ქართული ენის ღირსებას იმაშიც ხედავდა, რომ ხალხი XIX საუკუნის ბოლო ხანაშიც თითქმის იმ ენით ლაპარაკობდა, რითაც ლაპარაკობდა მეათე ან მეთერთმეტე საუკუნეში“. [2] თუმცა იგი ღრმად იყო დარწმუნებული იმ ჭეშმარიტებაში, რომ სალიტერატურო ენა თავისი განვითარების გზაზე თანდათან სცილდება ხალხის მეტყველებას. სწორედ ამიტომ, ქართულ ენასაც რომ არ გაეზიარებინა ზოგიერთი ძველი ერის ბედი, საჭირო იყო მასზე განსაკუთრებული ზრუნვა და მუდმივი ცდა მისი განახლებისა და ხალხის სამეტყველო ენასთან დაახლოებისა. „თუ რომ კაცი დროს არ მიჰყვა და თავისი ცოდნაც თან არ მიაღებდა, იმისთანა საქმე დაემართება, რაც ბერძნულ გრამატიკას დაემართა. დრო დაუდგა ისეთი, რომ აღარავინა სწერდა ისე, როგორც ლაპარაკობდნენ და აღარავინ ლაპარაკობდა ისე, როგორც სწერდნენ. სამწიგნობრო და სასაუბრო კილოები მეტად დასცილდნენ ერთმანეთს და სხვადასხვა გზას ისე გაუდგნენ, როგორც, ვთქვათ, ახლანდელი სასაუბრო და ძველი სამწიგნობრო ქართული, ან როგორც რუსული და სლავური. ძველი და ახალი ბერძნული ხომ ერთი ალთას მიდის, მეორე ბალთას“. [3]

იქვე დ. ყიფიანს მოაქვს ანტონ კათალიკოსის გრამატიკის შესავალი ნაწილის ერთი ადგილი, როგორც ნიმუში იმისა, თუ როგორ შეიძლება სალიტერატურო ენა და ხალხის მეტყველება დამორდეს ერთმანეთს: „მნებაეს მე ქალაქსა ზედა მელენთა მიერ ნიშნოვანითა ღრამითა, რა განგიცხადოცა საიდუმლო ჩემი, რათა ნუ სადა წარვიტაცემცა მსწრაფლ მანგლისა, მიერ მფრინვალისა და ნუ სადა რა არა ზღუაი მე წილმხედეს თქვენთვის“

„რაც ეს დაიწერა, - შენიშნავს დიმიტრი ყიფიანი, - მას აქეთ ჯერ არ გასულა ერთი საუკუნე, მაგრამ კი აღარა ვინა სწერს ასე და ლაპარაკით ხომ არა მგონია შეცთომა მომივიდეს, თუ ვსთქვა, ასე არც მაშინ ულაპარაკიათ-მეთქი“. [4]

ამ შემთხვევაში ჩვენთვის განსაკუთრებით საინტერესოა ციტირებული მასალის ბოლო არგუმენტი, სადაც დ. ყიფიანი პირდაპირ მიუთითებს, რომ ის ტექსტი, რომელიც ხალხის მეტყველებას სცილდება, დასაღუპად არის განწირული.

ალ. ორბელიანისაგან განსხვავებით, დიმიტრი ყიფიანი კარგად ხვდებოდა, რომ მე-19 საუკუნის მეორე ნახევრის საქართველოში აღარც რუსთაველის ენა გამოდგებოდა მხატვრული ტექსტის სამშენებლო მასალად: „ეჭვი არ არის, რომ რუსთაველს აქვს დიად დიდი ღირსებები, მაგრამ ის ცხოვრობდა მეთორმეტე საუკუნეში და აღარ ეკუთვნის ჩვენს დროს. ის არის სამკვიდრებელი ქართულის ისტორიისა... რამდენადაც საზოგადოება წინ მიდის განათლებით, იმდენად იცვლება თვით სიტყვებიცა. საქართველოს მოუვიდა დრო, რუსთაველის ენაც დამველდება“.

მე-19 საუკუნის უკვე 50-იან წლებში თავის ნაწერებში იგი დაბეჯითებით ასაბუთებს ქართული სამწერლობო ენის დემოკრატიზაციის აუცილებლობას. ამის პირობად კი დიმიტრი ყიფიანს მიაჩნდა სალიტერატურო ენის დაახლოება ხალხის სალაპარაკო ენასთან.

ნარკვევში „ჩემო გულითად საყვარელო თეიმურაზ“, რომელიც ჟურნალ „ცისკრის“ 1860 წლის პირველ ნომერში დაიბეჭდა, დიდი მამულიშვილი შთამბეჭდავად მსჯელობს როგორც ენის ზოგადი კანონების, ასევე კონკრეტულად ქართული სამწერლობო ენის შესახებ. „ვისაც თავისი ენა არ ახსოვს, იმას აღარც მამა გააჩნია, აღარც დედა, აღარც ნათესაობა და აღარც ტომობა“ [5]

ამით დიმიტრი ყიფიანი მოუწოდებდა თანამედროვე საზოგადოებას, რომ უდიდესი ზეწოლის პირობებშიც კი, რასაც მაშინ რუსიფიკატორული პოლიტიკის შედეგად ქართული ენა განიცდიდა, დაეცვათ, გადაერჩინათ და მის განვითარებაზე ეფიქრათ.

სამწერლობო ენის დემოკრატიზაციისათვის კი, დიმიტრი ყიფიანის სამართლიანი რჩევით, უპირველესად საჭირო იყო მისი დაახლოება ხალხის მეტყველებასთან. „ყოველი მწიგნობრობის

უპირველესი მისაღწევი საგანი არის ორი: 1. დაახლოვება, რამდენადაც შეიძლება დასასაუბრო ენასთან, მაგრამ დაახლოვება იმ განზრახვით, რომ თვით ეს ენა გასაუფთავდეს, დაშვნიდეს და გაწმენდილ იქნეს ყოველი უგვანი და უშვერი ლექსისაგან და ადვილად გასაგონი იყოს ყველასათვის“. [6]

სიტყვა „გასაგონი“ ამ შემთხვევაში უნდა ნიშნავდეს გასაგებს, რაც საბოლოო ჯამში სწორედ გულისხმობს იმას, რომ სამწერლობო ენა ადვილად გასაგები და გასაზიარებელი იქნეს საზოგადოებისათვის.

ვფიქრობ, ამ არგუმენტის გასამყარებლად ძალზე საინტერესოა დ. ყიფიანის ერთი მართებული დაკვირვება: „საუბარი წერას დაჰბადებს და წერა საუბარს განადვილებს. სადაც წერა და მწიგნობრობა არ არის გავრცელებული, იქ რომ საუბარიც არ დადუმდეს არ შეიძლება და რაკი ერთხელ საუბარი დადუმდება, იქ ენაც უსათუოდ გადაგვარდება, ამას თქმა აღარ უნდა“.7

ცოცხალი სასაუბრო პროცესი და სალიტერატურო ენა ერთმანეთის გარეშე ვერ იარსებებს, ისინი მუდამ ერთმანეთის პარალელურად, სინქრონიულად უნდა განიცდიდნენ განვითარებასა და ცვლილებებს.

დ. ყიფიანი არცთუ იშვიათად საყვედურობდა თანამედროვე მწერლებსა და მკვლევრებს მათი თხზულებების ენის გაუმართაობის გამო. ის უკვირდებოდა, რომ ხალხის ენა ასახვას ვერ პოულობდა ლიტერატურულ ტექსტებში, რაც მათ უკვე უმზადებდა განაჩენს. „ზეპირი მეტყველება, თავისთავად მოქნილი, ნარნარა, მდინარი, ქაღალდზე გადატანილი იქცევა ბლანტად, მძიმედ, არაბუნებრივად; იგი სცილდება როგორც საღვთო შინაარსის წიგნების, ისე ბელეტრისტული საგნების ენის ფარგლებს, ესე იგი ჩამორჩება საუბრის ცოცხალი ენისაგან და არც ეთვისება მთვლემარე ენას, რომელსაც ეხლა წიგნის ენა ჰქვია“. [8]

დიმიტრი ყიფიანი ღრმად იყო დარწმუნებული იმ რეალობაში, რომ გამართული და თანადროული სამწერლობო ენის გარეშე ლიტერატურული ტექსტი მკვდარია, მას მკითხველი ვერ გაჰყვება. სწორედ ენამ, მისმა მიმოხიდელობამ და სიმარტივემ უნდა მიიყლოს და თავის მხატვრულ ქსოვილს აზიაროს მკითხველი.

გასული საუკუნის სამოცდაათიან წლებში ცნობილმა მოღვაწემ ივანე კერესელიძემ რუსულიდან ქართულ ენაზე თარგმნა პ. მაქსიმოვიჩის სასკოლო წიგნი „ყრმათა მეგობარი“ („друг детей“).

ამ წიგნისადმი მიძღვნილ რეცენზიაში დ. ყიფიანი პირდაპირ მოითხოვდა თარგმანის სერიოზულ, როგორც თვითონ აღნიშნავდა, საფუძვლიან გადამუშავებას და ხელახლად გამოცემას, რადგანაც თარგმნის ენა მეტისმეტად ახლოსაა ძველ, ე. წ. მწიგნობრულ ენასთან (Наиболее приближен к так называемому языку книжному) და დიდადაა დაშორებული ხალხის სასაუბრო მეტყველებისგან (слишком далеко отстоит разговорного языка). როგორც ამასთან დაკავშირებით პროფ. თ. ჯოლოგუა შენიშნავს: „მართლაც მომდევნო წელს ი. კერესელიძის ეს თარგმანი ხელმეორედ გამოიცა შესწორებული-გადამუშავებული სახით“. [9]

დ. ყიფიანი ლიტერატურული ტექსტების ენის დაცვის საკითხში მკაცრ მოთხოვნებს უყენებდა ისეთ დიდ მოღვაწესაც კი, როგორიც იყო იაკობ გოგებაშვილი. მას არ მოსწონდა „დედა ენასა“ და „ბუნების კარში“ შეტანილი ტექსტების ენობრივი ქსოვილი და დიდ პედაგოგს პირუთვნელად უზიარებდა თავის შენიშვნებს და თუ დარწმუნდებოდა, რომ მისი სამართლიანი შენიშვნები არ იყო გაზიარებული, უკვე სახალხოდ იწყებდა მის კრიტიკას. „დედა ენა“ ი. გოგებაშვილისა ძალიან გამოსადეგი, ძალიან სასარგებლო წიგნი არის და საუცხოოთ არის შედგენილი.

მაგრამ პირველს საკითხავს წიგნში, ახალ მოსწავლეთათვის გამოცემულში არა შეცდომა არა უნდა იყოს რა, რომ ნაკლულოვანება კანონიერებით არ დამკვიდრდეს და შეცდომა შემეცნებად არ მიიღონ.

მოსწავლეები იფიქრებენ, რადგან ასეა დაბეჭდილი, უთუოდ ასე უნდაო და დედა-ენა შეილახება.

წინასიტყვაობაზედ სულ არას ვიტყვი ამის მეტსა, რომ თავიდან ბოლომდე ქართულს ენაზედ უნდა გადაითარგმნოს, თორემ სიტყვები ქართულია, მაგრამ ენა-არა“ [10].

ამის შემდეგ დ. ყიფიანი იწყებს კონკრეტულ უზუსტობებზე საუბარს და იაკობს მოუწოდებს, ტექსტები გამართოს ახალი ქართული სალიტერატურო ენის ნორმების შესაბამისად, რათა მან სწორი და მიზანმიმართული გავლენა იქონიოს ნორჩი მკითხველის გემოვნებაზე. სხვაგან თავისი შენიშვნების გაუთვალისწინებლობით გაღიზიანებული დიდი მამულიშვილი უკვე მკაცრად მსჯელობს გოგებაშვილის „ბუნების კარში“ შეტანილი მასალის ენობრივ ნაკლოვანებებზე და ზოგადად ქართული სალიტერატურო ენის ნორმების ხელყოფაზე. „გთხოვთ ეს გადასცეთ ბატონს იაკობს, - წერს გაზეთ „დროების“ რედაქტორს, რომ თუ მეხუთედ დაბეჭდილს წიგნშიაგ ამნაირი საბრალო ჩვენი ენის გაუპატიურება ვნახე, მაშინ კი ნურას უკაცრავად, რომ აღარც ჩხუბს მივჰხედო, აღარც რა ვის ხათრი შევუწახო და მოურიდებლად ვთქვა ჩემი სათქმელი.

ვარიანი რომ ვახსენე, მე ეს არ მიხუმრია. იქაურია ბ. იაკობი და მგონია იქ არავინ უთხრას უარი, თუ სთხოვს ვისმე და შინაურულად გადააქართულებინებს, რაც ქართული არ არის“. [11]

ამ ერთგვარი სარკაზმის მიღმა დგას დ. ყიფიანის შეუვალი პრინციპი - მხატვრული ტექსტის სიცოცხლისუნარიანობისა და საზოგადოებაში პოპულარობისათვის, ასევე ახალგაზრდობის გემოვნების ჩამოყალიბებისათვის საჭიროა ხალხურ ენასთან სიახლოვე, ეროვნული ქსოვილის შემოქსოვა ყოველი წინადადებისა თუ მთლიანი ტექსტისათვის.

ენის დემოკრატიზაციის საკითხს, როგორც აღვნიშნეთ, დ. ყიფიანი ეხება თავის თხზულებაში „რამოდენიმე მოსაზრება საქართველოს ისტორიის მასალებზე“. იგი განსაკუთრებულ ყურადღებას ამახვილებს რა სალიტერატურო ენის ხალხურობაზე, რაც მხატვრული ტექსტის აღსაქმელად ასე აუცილებელ პირობად მიაჩნია, უაღრესად საინტერესო დაკვირვებას გვთავაზობს „ვისრამიანსა“ და „ამირანდარეჯანიანზე“.

ახდენს რა მისთვის საინტერესო სტროფების ციტირებას შავთელისა და ჩახრუხადის თხზულებებიდან, დ. ყიფიანი განსაკუთრებულ ყურადღებას ამახვილებს ტექსტის გაცოცხლების, ანუ ტექსტის ენობრივი გარსის სასურველ ფორმაში მოქცევაზე.

დ. ყიფიანი წერს: „ამ ორი ქმნილების შესახებ ჩვენ, **ქართველებს, გვებადება სურვილი, რომ ისინი რამდენადმე გარკვეულად გადმოიცეს სიტყვათა უფრო მართებული განლაგებით. იმიტომ რომ სიტყვის აზრი მათი განუწყვეტელი თამაშის გამო ცხადი გახდება მხოლოდ ამის შემდეგ**“ (ხაზგასმა ჩვენი მ.მ.) [12]

მაგალითისთვის დ. ყიფიანს მოაქვს შემდეგი სტროფი:

არამედ გარე, არამედ გარე, თვით და ხალიფას გამკიცხოვნებად,

მეტყვის მით ენოს, მეტყვის მით ენოს, წყუდიად რომელ სჩანს, ვარდი თოვნებად.

არა ქამანდა, არა ქამანდა, არა ნარგისთა, შამში მავნებად

ეგე ნათელი, ეგე ნათელი, რა ნახოს მზესა აქუს ბნელოვნებად.

დ. ყიფიანი მიიჩნევს, რომ ამ სახით ტექსტი ძნელი გასაგებია და გაუგებრობის თავიდან ასაცილებლად იმავე ტექსტს გვთავაზობს სიტყვათა უფრო მარტივი ფორმით:

არა მედგარე, არამედ გარე, თვით და ხალიფას გამკიცხოვნებად,

მეტყვის მით ენოს, მეტყუელის მით ენოს, წყუდიად რომელ სჩანს, ვარდი თოვნებად.

არ აქა, მანდა, არა ქამანდა, არა ნარგისთა, შამში მავნებად

ეგ ენათ ელი, ეგე ნათელი, რა ნახოს, მზესა აქუს ბნელოვნებად.

ტექსტის გაცოცხლების, მისი სასურველი ენობრივი ინსტრუმენტით მკითხველამდე მიტანის საინტერესო ნიმუშად მიგვაჩნია ერთი ლიტერატურული ფაქტი, სადაც კარგად გამოიკვეთა დიმიტრი ყიფიანის თვალსაზრისი ამ საკითხისადმი.

1881 წლის სექტემბრის ბოლოს ცნობილი მოღვაწე იონა მეუნარგია დ. ყიფიანს სთხოვს, უთარგმნოს ერთი ნაწყვეტი „ბოსსიუეტის ქადაგებისა პავლე მოციქულზე“. როგორც ი. მეუნარგია წერს: „მე მქონდა სახეში არა ის, თუ როგორ გადმოვიდოდა ეს ნაწყვეტი ძველ ან ახალ ქართულ ენაზე, არამედ ის, შეიძლება თუ არა ქართულ ენაზე ბოსსიუეტის მაღალი და გამტაცი სიტყვა მაღლავე და სწრაფად გადათარგმნილიყო. ჩვენი ლაპარაკის შემდეგ ორი კვირა რომ გავიდა, მე მომივიდა ყიფიანისაგან შემდეგი თარგმანი, რომელმაც სულ სხვა მხრით მიიქცია ჩემი ყურადღება... „ბოსსიუეტის ამ სიტყვას, - მწერდა დ. ყიფიანი, - მე ვთარგმნი ორგვარად:

1. „წარვალს, მჭევრ-მეტყუელების ხელოვნებისა უმეცარი იგი, დრკუდმოუბარი და ლექსთა მწნახავი უცხო ქუეყნიდან მოსულისაებრ, - წარვალს საბერძნეთსა მას გაბრწყინებულსა, რომელ არს დედა ფილოსოფოსთა და ორატორთა, არა მიმხედ ქუეყნის წინააღმდეგობისა, დააფუძნებს მუნ ეკლესიათა, უმრავლეს მოწაფეთა მათ, რომელნი მოპოვებულ ჰყავდა პლატონსა, ღვთიურად წოდებულთა მით მშუენიერ - მეთქუეობითა თვისითა. იქადაგებს იგი იესოზედ ათინასა შინა, და უფროსცა უშორეს განაგრძობს ძლევათა თვისთა, - დაამებს ქუეშე ფერხთა მაცხოვარისათა რომაელთ უფლების დიდებულებასა სახედ, რომლისამე პროკონსულისად და ათროლოებს სამსჯავროთა შიგან მსაჯულთა მათ, რომელთა წინაშე თვით შემეცნებულ იქნების. თავად რომიცა ისმენს ხმასა მისსა და მოვალს დღე, ოდეს მფლობელსა ამას ქალაქსა უმეტესად სასიქადულოდ ექმნეს ერთიოდენ ეპისტოლე პავლეს კილოსი, მიმართული მისთა მოქალაქეთა მიმართ, ვიდრე განთქმულნი შესხმა-მეტყუელებანი ციცერონისა თვისისანი“.

2. „წავა ეს უმეცარი ტკბილ-მოუბრობის ხელოვნებისა, თავისი მკვახე ლაპარაკითა და იმ თავისი კილოთი, რომლით უცხო ქვეყნიდან მოსული იცნობება, მივა იმ გაბრწყინებულს საბერძნეთში, დედა რომ არის ფილოსოფოსებისა და ორატორებისა, - და იქ, ქვეყანამაც რომ უწინააღმდეგოს, მაინც იმდენ ეკლესიას დააფუძნებს, რომ გადააჭარბოს პლატონის მოწაფეების რიცხვსაცა, ღვთიურად წოდებული მჭევრმეტყველებით რომ ჰყავდა მონაგები. იესოზედ იქადაგებს ათინაში. ბევრით უფრო შორს უწევს კიდევ გამარჯვება იმისი. მაცხოვრის ფეხთ ქვეშე დასცემს რომაელების დიდების ბაირაღსა, რომელსამე პროკონსულს რომ გააგდებინებს ხელიდან და სასამართლოებში იმ მსაჯულებსაც ათროლოებს, ვისთანაც თითონ იქნება დასმენილი. თავად რომი გაიგონებს იმის ხმასა, და დადგება დღე, რომ ამ

ქალაქთ ბატონმა ერთი პავლეს ეპისტოლე, იმის მოქალაქეებთან მიწერილი, უფრო დასაქადებლად მიიჩნიოს, მანამ იმდენი სახელგანთქმული ქადაგება თავის ციკერონესი“. [13]

სამწუხაროდ, იონა მეუნარგიას ჩანაწერი აქ წყდება და მისი კომენტარიც არ ჩანს, მაგრამ ამის გარეშეც ნათელი ხდება, თუ რატომ გააკეთა ორი ვარიანტი თარგმანისა დიმიტრი ყიფიანმა, ამით მას უნდოდა ცხადი გაეხადა, თუ როგორი უფერული და მიუზიდავი ხდება ტექსტი პირველ შემთხვევაში, როდესაც მისი ენა დამორებულია ხალხურ მეტყველებას და, პირიქით, რამდენად გასაგებია იგი, როდესაც უახლოვდება ცოცხალ მეტყველებას.

ნარკვევში „რამდენიმე მოსაზრება საქართველოს ისტორიულ მასალაზე“ დ. ყიფიანი მსჯელობს იმ მხატვრული საშუალებების შესახებ, რომელმაც ლიტერატურული ტექსტი (განსაკუთრებით კი პოეტური ნაწარმოები) ყველასათვის საინტერესოდ უნდა აქციოს. „პოეზიის ენას აქვს აგრეთვე თავისი შესანიშნავი თვისებები: არაჩვეულებრივი სხვადასხვაობა ფორმებისა და მეტყველების საქცევისა, სიუხვე სინონიმთა, უქონლობა მარცვალთათვის მძიმე მახვილთა და თავისუფლება, რომელიც გააჩნია პოეტს სიტყვების დაბოლოებაში, უკანასკნელ მარცვალთა ნებისმიერად მოცილება აზრის ოდნავ დაუმახინჯებლად, წარმოადგენს ამოუწურავ სიმდიდრეს შეხმოვანებისა და უსუბუქეს საშუალებას მეტრისა, ცეზურისა და რითმების მიხედვით განაწილებისათვის. ამის გამო ქართული ლექსწყობის ფორმები დაუსრულებლად მრავალფეროვანია“. [14]

ყოველივე ეს დ. ყიფიანს ენის ქსოვილის შემადგენელ ნაწილად მიაჩნია, რამაც მკითხველზე უნდა მოახდინოს დიდი შთაბეჭდილება და ლიტერატურულ ტექსტს სიცოცხლისუნარიანობა მიანიჭოს.

ბუნებრივია, როდესაც დ. ყიფიანი ასე მტკიცედ იცავდა მწიგნობრული ენის სრულყოფისა და თანადროულობისათვის შესაბამისობაში მოყვანის კონცეფციას, დგება საკითხი, რამდენად ახორციელებდა ის ამ მოთხოვნებს საკუთარ თუ ნათარგმნ ლიტერატურულ თხზულებებში.

დიმიტრი ყიფიანის, როგორც ლიტერატორის, მხატვრული გემოვნება განსაკუთრებით კარგად აისახა მის თარგმანებში. დაბეჯითებით შეიძლება ითქვას, რომ დ. ყიფიანი, როგორც უაღრესად ობიექტური პიროვნება, ასეთივე მკაცრი და პასუხისმგებლობის გრძნობით აღსავსე იყო საკუთარი თავის მიმართაც. სწორედ ამიტომაც მისი თარგმანების ენა მართლაც იდგა თანამედროვე მოთხოვნათა დონეზე. ეს იყო ქართველ სამოციანელთა მიერ ნორმირებული სალიტერატურო ენის არა მხოლოდ დამცველი, არამედ მისი პროპაგანდისტიც. ამიტომაც იყო, რომ დიმიტრი ყიფიანის თარგმანების ენა ყველას ხიბლავდა და საზოგადოების დიდ ინტერესს იწვევდა. „მიმართავ ბაქარ ქართლელს, დარბაისელ და გულკეთილ, უმწიკვლოდ - წმინდა ქართულის ენით მთხრობელს, - წერდა ნ. ბერძნიშვილი დ. ყიფიანის მიერ ჟანგლისის „ზვიმას“ თარგმანის გამო“, ... პატივცემულმა ბაქარმა შესძლო მიეცა იმდენი თავისებური და თავშესაქცევი ელფერი, გაეცხოვლებია და ნამდვილის ქართულის შესაფერი მსჯელობით, რომ წინ რომ სოფლელიც კი დაისვით წაუკითხოთ ეს მოთხრობა, იგი მოიხიბლება კითხვით და ერთ სიტყვასაც არ გამოტოვებს“. [15]

დ. ყიფიანს ნაწერების ენის სისადავე, მკითხველისათვის ადვილად აღსაქმელი სტილი ტექსტის სიცოცხლისუნარიანობის ერთგვარ გარანტად მიაჩნდა. ამიტომ თვით ისეთი მეცნიერულ ნაშრომიც კი, როგორიც მისი გრამატიკა იყო, გამოირჩეოდა ენის სისადავითა და სიმარტივით. ის მკითხველს იზიდავდა „მეტად საოხუნჯოს კილოთი და მასთანვე ადვილად გასაგების ენითაც“, - წერდა ცნობილი მოღვაწე და მწიგნობარი ზ. ჭიჭინაძე. [16]

ამგვარმა დამოკიდებულებამ მხატვრული ტექსტის ენობრივი სრულყოფის საკითხებთან დაკავშირებით დ. ყიფიანი აქცია ახალი სალიტერატურო ენის დამკვიდრებისათვის ბრძოლაში ერთ-ერთ პირველ გზის გამკვლევად, რომელიც „ებრძოდა ძველ ფორმებს და ეძებდა ახალს, სინთეტიურ ქართულს, რომელიც უნდა გაჩენილიყო კლასიკური ქართულისა და სახალხო შეერთების ნიადაგზე“. [17]

ეს დიდი მისია წარმატებით განახორციელა ილია ჭავჭავაძემ და მისმა გუნდმა, რომელთათვისაც დიმიტრი ყიფიანის პიროვნება იქცა მამულიშვილობის, ერის სადარაჯოზე მდგარი ზნეობრივი გმირის ერთგვარ სიმბოლოდ.

ლიტერატურა:

1. თ. ჯოლოგუა, დიმიტრი ყიფიანი (1830-1860 წლები), თბ., 2002, გვ. 133
2. ი. უთურაშვილი, დიმიტრი ყიფიანი, თბ., 1989, გვ. 158
3. დ. ყიფიანი, ახალი ქართული გრამატიკა, სანკტ-პეტერბურდი, 1882, გვ. 9-10
4. იქვე
5. დ. ყიფიანი, რა ხალხია ქართველები?, შეადგინა, რუსული ტექსტები თარგმნა, შენიშვნები და ბოლოსიტყვა დაურთო თ. ჯოლოგუამ, თბ., 1995, გვ. 5
6. იქვე, გვ. 28
7. იქვე, გვ.

8. ქართული ლიტერატურული კრიტიკის ისტორიისათვის, ქრესტომათია, I, შეადგინაწინასიტყვაობა, შესავალი, შენიშვნები და საძიებელი დაურთო ს. ხუციშვილმა, თბ., 1954, გვ. 55
9. იქვე, გვ. 132
10. გ. ლეონიძის სახელობის ლიტერატურის მუზეუმი, ხელნაწერი N14767
11. გ. ლეონიძის სახ. ლიტერატურის მუზეუმი, ხელნაწერი N 14935
12. ქართული ლიტერატურული კრიტიკის ისტორიისათვის, ქრესტომათია, I, დასახ. გამოცემა, გვ. 57
13. ლიტერატურის მატინე, 1-2, თბ., 1940, გვ. 340-341
14. ქართული ლიტერატურული კრიტიკის ისტორიიდან, დასახ. გამოცემა, გვ. 56
15. იქვე
16. ზ. ჭიჭინაძე, დიმიტრი ყიფიანი, ტფ. 1892, გვ. 46
17. მ. ჯავახიშვილი, ახალი სალიტერატურო ქართულისათვის, რჩეული თხზულებანი, VI, თბ. 1964, გვ. 317-318

LITERARY LANGUAGE AS A TOOL FOR UNDERSTANDING THE TEXT
According to the concepts of Dimitri Kipiani
Murad Mtvarelidze, Gori State Teaching University, Specialist by Contract, Doctor
RESUME

The ideas about democratizing Georgian literary language, as well as about use of language as a kind of tool for understanding texts, take important part in the literary heritage of Dimitri Kipiani.

According to Kipiani, the literary language of his time was considerably lagged behind the folk language and existed necessity of creating new literary language, which would be built on the basis and via synthesis of old literary and folk languages that would enable reader to perceive text and analyze it in correct way.

From the decade of the 1960s the generation of “Tergdaleulebi” successfully fulfilled the process of democratizing the Georgian and created new literary language. This process was significantly based on the Dimitri Kipiani’s concepts about the issue. This article aims to analyze these concepts and to define their role in the process of formation of new literary language in Georgia.

О НЕКОТОРЫХ ЗНАЧИТЕЛЬНЫХ ВОПРОСАХ РУССКО-ГРУЗИНСКИХ
ЛИТЕРАТУРНО-КУЛЬТУРНЫХ ВЗАИМООТНОШЕНИЙ
(XIX век. Период наместничества М. С. Воронцова)

Александр Мгебришвили, Горький государственный учебный университет, Профессор

Кавказ для России всегда являлся стратегическим коридором, через который открывалась возможность распространения российского влияния в Центральной Азии. Черное и Каспийское моря, представляющие естественную стену всегда были стратегической необходимостью для России. В основу этой стратегической необходимости - целенаправленной политики по отношению к Грузии, было заложено чрезвычайное ослабление страны, увенчавшиеся успехом благодаря упорному труду и ползучей аннексии со стороны царской России.

Естественно, российская „дружба“ служила единственной цели – не допустить существование сильной и независимой страны за Кавказским хребтом. Представление Благоприятствующим обстоятельством для подчинения Грузии являлся мотив единоверства, что Российская империя, успешно использовала в отношениях с населением.

„Решением“ грузинского вопроса Россия получала ключ к Кавказу, который был трамплином для реализации дальнейших намерений. Подчинение Черного и Каспийского морей сфере своего влияния, использование Кавказа как опоры по направлению западных, южных и восточных областей представляли объект жизненно важного интереса для Российской империи.

Закрепившись в Грузии, в первой половине XIX века, укрепление русскоязычного бюрократического формализма в слабовладеющей этим языком Грузии часто являлось причиной недовольства. Петербург был обеспокоен неупорядоченностью дел в Закавказье и императорским решением в 1845 году царским

наместником Кавказа был назначен Михаил Воронцов. Это было мудрое решение, приветствовавшееся как в российских правящих кругах, так и кавказских.

Воронцов был не в восторге от назначения на должность наместника Кавказа. Упорядочение множества проблем в регионе, организация военных действий против горцев и мирной жизни требовали больших усилий, однако, несмотря на свой возраст (к этому времени ему было 62 года) Воронцов согласился на просьбу императора.

Граф прибыл в Тбилиси в 1845 году, надеясь быстро улучшить ситуацию в регионе[1].

По мнению Д. Бакрадзе и Н. Бердзенова, сразу после приезда Воронцова в Тбилиси, развитие города началось невероятными темпами: „Съ вступленіемъ Кн. М. С. Воронцова въ управленіе краемъ, въ званіи царскаго намѣстника, Тифлисъ начинаетъ расти – и расти, говоря безъ метафоръ, не по-днямъ, а по-часамъ. Нисколько не преувеличивая, можно сказать, что этотъ человекъ обладалъ дивною способностью вызывать къ жизни все, къ чему ни прикасалась его творческая рука, – давать толчекъ и направленіе всякому дѣлу, имъ задуманному. Знаніе, искусство, торговля, промышленность, сельское хозяйство, о которыхъ дотолъ, повидимому, очень мало думали, находятъ себѣ, по инициативѣ новаго намѣстника, или обширное примѣненіе или развитіе на раціональныхъ началахъ“[2].

В X томе актов археографической комиссии, включающем архивные документы М. Воронцова, ад. Берже[3] отмечал: "Назначеніе гр. Воронцова въ преемники ген. Нейдгардту было радостно привѣтствовано въ Россіи, а въ особенности на Кавказѣ. гдѣ онъ, еще за 40 лѣтъ предъ тѣмъ, служилъ подъ знаменами кн. Циціанова. Это общее къ нему сочувствіе было. впрочемъ, весьма понятно. Соединяя въ себѣ знатность происхожденія. богатство. высокое образованіе. близкое знакомство съ Кавказомъ и громадную опытность въ военной и гражданской администраціи“[4].

В запланированной в Кавказских горах военной кампании 1845 года „для успешной реализации плана генерала Нейдгардта заменил граф Воронцов, командующий, прославившийся в сражениях с Наполеоном, истинный аристократ, в лучшем смысле этого слова, назначенный не только главой армии, но и наместником Кавказа“[5].

В 1844 году Воронцов назначен наместником Кавказа с неограниченными полномочиями. Многострадальный регион, который к тому моменту уже больше 20 лет вел партизанскую войну с Российской Империей требовал особого подхода. Михаил Семенович ясно понимал, что справиться Шамилем только штыками не удастся. Поход на Дарго это показал и Петербургу. После этого тактика войны резко меняется... Его политика веротерпимости, этнической толерантности и равенства всех перед законом дала обильные плоды. Яркой иллюстрацией этому служит то, что вторгшиеся на Кавказ турки во время Крымской войны не получили широкой поддержки у своих единоверцев[6].

По назначении Воронцова наместником на Кавказе он получил от императора беспрецедентные, неограниченные полномочия. Для примера можно перечислить несколько из многочисленных прав, предоставленных новому наместнику:

- он мог отстранить от выполнения своих обязанностей, передать суду или лишить звания военного офицера, включительно полковника;
- наградить военнотружущих золотым оружіем или орденами низкой степени - св.Георгия, св.Владимира, св.Анны и св.Станислава;
- присвоить на поле боя военный чин включительно капитана;
- в гражданской сфере самостоятельно решал основные вопросы политической, экономической и культурной жизни края;
- полностью контролировал регион;
- напрямую был связан с министрами. В этот период приказ имперскаго министра был обязателен на всей территории страны, за исключением Кавказа, где решение министра входило в силу после личного согласія Воронцова (после установления соответствія со специфическими условиями региона);
- Воронцов обращался к императору только в случаях особой важности, и т. д.

„14 марта 1845 г. командующий Отдельным Кавказским корпусом граф Воронцов был назначен главнокомандующим арміи. К этому времени война с горцами в будущем году уже была запланирована...“[7].

По мнению П. Надеждина, предоставление императором России неограниченных полномочий частному лицу является беспрецедентным явлением: „Исторія не представляетъ примѣра, чтобы государи другихъ странъ, въ особенности же русскій императоръ, предоставляли частному лицу такую обширную власть, какую получили графъ Михайль Семеновичъ“[8].

М. Воронцова на Кавказе встретили восторженно. Первоочередной задачей явилось принятие полномочий командующаго дислоцированных военных подразделений в регионе. Тем более, что до его приезда военная деятельность на Кавказе была в незавидном положении. Вот что писал об этом П. Надеждин: „Съ восторгомъ былъ встрѣченъ Михайль Семеновичъ на Кавказѣ. Съ открытіемъ весны, онъ спѣшилъ изъ Тифлиса на кавказскую линію, для принятія личнаго начальства надъ войсками, готовившимися къ походу. До прибытія Воронцова на Кавказъ военныя дѣла были крайне незавидны. Мюридизмъ съ каждымъ днемъ все болѣе и болѣе усиливался“[9].

Новый наместник в том же году организовал известную экспедицию в Дарго, во время которой едва избежал плена. Несмотря на тысячи убитых и раненых солдат и двухмесячного тяжелого похода, экспедиция закончилась взятием аула Дарго – временной резиденции Шамиля.

„Имя и слава Воронцова привлекла целую плеяду сиятельной петербургской и московской аристократии, которая стремилась служить под командованием прославленного командующего, принимать участие в походе против Шамиля и окончательного покорения Кавказа. В окружение Воронцова входили князь Александр Гессен-Драмштадтский, князь Витгенштейн, князь Варшавский и многие другие известные представители русского дворянства“[10].

Когда граф К. Бенкендорф вспоминал трудные времена Даргинской экспедиции, он ссылаясь на исключительную энергию командующего графа Воронцова. Никогда Воронцов не был таким замечательным, как в те минуты, - писал он. Одного взгляда было достаточно для него, чтобы вновь собраться с силами и бодро идти навстречу новым опасностям, на которые Воронцов смотрел очень спокойно[11].

«Николай I направил М. С. Воронцову рескрипт: „Вы вполне оправдали Мои ожидания, проникнув в недра гор Дагестанских, считавшихся доселе неприступными“. Завершается рескрипт словами: „В справедливом сознании, как прежних, так и теперешних знаменитых заслуг ваших, Я возвел вас в Княжеское достоинство с нисходящим потомством“[12].

Несмотря на значительные издержки Кавказской войны 1845 года[13], император был удовлетворен [14].

„После этого русское командование изменило тактику борьбы. Началась вырубка леса, строительство дорог, строительство крепостей и укреплений, вынудившие горцев покинуть равнины и уйти в горы. Эта система повторяла ермоловскую[15], но отличалась более либеральным отношением к горцам“[16]. Деятельность Воронцова была направлена на колонизацию края и его полное слияние с империей, но делалось это гибко и методично.

За этот поход Воронцов был возведен в княжеское достоинство и назначен шефом Куринского егерского полка. В дальнейшем Воронцов отказался от длительных военных экспедиций и действовал в духе А. Ермолова: методично, сочетая гражданское и хозяйственное обустройство края с частными военными операциями своих помощников - генералов Андронникова, Бебутова, Барятинского, Бакланова. В целом Воронцов был сторонником курса на слияние областей Кавказа с империей[17].

М. Воронцову принадлежала особая роль в деле литературного и культурного возрождения Кавказа, в том числе Грузии. Терпимость и толерантное отношение царского наместника к местным жителям ежедневно привлекала тысячи людей в поисках справедливости.

„Воронцов принадлежал к высшему слою русской аристократии, он был чрезвычайно богатым и хорошо образованным человеком, лишенным в то же время узкого шовинизма, характерного для российских высших должностных лиц. Как заместитель императора (наместник), он подчинялся не министрам, а непосредственно императору и обладал исключительными правами в урегулировании кавказских вопросов. Его наместничество с точки зрения имперских интересов оказалось весьма продуктивным. Положительную роль сыграл он и в возрождении грузинской культуры“[18].

Несмотря на лояльность и „мягкость“, наместник был нетерпим к провинившимся и нарушителям порядка.

Неутомимые занятия старого Воронцова и на Кавказе изумляли его сослуживцев и подчиненных. Вырубка лесов в Чечне и экспедиция в Дагестан заставляли его часто покидать Тифлис и участвовать во многих походах, а также делать объезды в стране, которая была ему еще мало известна. В это уже время болезнь глаз давала себя чувствовать, но не ослабляла энергии Воронцова. „Приветливость“ и „мягкость“ князя не оставляли его до конца его служения на Кавказе. Доступен он был всем... У дома наместника был прибит ящик, куда опускались просьбы, все до одной рассматривавшиеся князем. Одним словом, поведение этого мягкого сановника, не отгораживавшего себя барьером от толпы, давало последней возможность искать у него защиты и справедливости. Рассказывают, что после ухода Воронцова с Кавказа, за которым вскоре последовала и его смерть, там сложилась следующая поговорка, указывающая на добрую память о князе: „До Бога высоко, до царя далеко, а Воронцов умер“.

Но жестоко ошибется читатель, если подумает, что „мягкость“ наместника нигде ему не изменяла. Увы, и этому европейски талантливому человеку приходилось производить крутые расправы и применять по отношению к тяжело провинившимся горцам строгие меры: так, бывали дни, что на площади Тифлиса вешали за грабежи и убийства сразу по несколько туземцев [19].

Говоря о „воронцовском“ периоде грузинской культуры, на первый план следует выдвинуть такие имена, как Георгий Эристави, Дмитрий Кипиани, Акакий Церетели и другие. Воронцов не только поддерживал грузинскую культурную деятельность, но и помогал материально. В этот период была основана публичная библиотека, увеличилось число дворян, грузинской молодежи, отправленной за счет казначейства на учебу в российские вузы. Благодаря финансовой поддержке Воронцова под редакцией Платона Иоселиани была опубликована древнегрузинская литература в пяти томах, в течение двух лет под руководством Георгия Эристави выходил журнал „Цискари“. Он же инициировал создание грузинского театра.

По мнению Акакия, „грузины при Воронцове дышали свободно. Он был вдохновителем! Грузины почти поклонялись Воронцову и переносили это чувство на всю Россию“[20].

Воронцов предпринимал значительные шаги в плане экономического развития Грузии, поддерживал развитие сельского хозяйства, виноградарства, садоводства, шелководства и других отраслей. В его время

началась выработка угля в Ткибули, открылись металлоплавильные цеха, мастерские по обработке мрамора, другие типы мастерских, начала работу суконная фабрика и т.д.

Тем не менее, предметом особого интереса и симпатии наместника являлась грузинская культура.

„Наместник выступил инициатором создания на Кавказе отдела Российского географического общества. Он обсудил свое предложение с общественностью Тифлиса и отправил необходимые документы в Петербург. В 1850 году Николай I утвердил Положение о Кавказском отделе Российского географического общества и разрешил отпускать на его нужды по 2 тысячи рублей в год.

10 марта 1851 года в доме М. С. Воронцова в Тифлисе состоялось первое заседание Кавказского отдела Российского географического общества. Председателем отдела был избран Михаил Семенович, а его заместителем И. И. Ходзько. Был составлен обширный план работ отдела. При Воронцове была создана 10-верстная карта Кавказа на 25 листах, составлена и издана климатическая карта Кавказа, начата работа над специальной картой и описанием целебных источников и минеральных вод, была впервые определена разность уровней Черного и Каспийского морей.

М. С. Воронцов и на Кавказе продолжил просветительскую деятельность. Благодаря ему в регионе открылось несколько учебных заведений. В Тифлисе - учебное заведение Св. Нины. В Кутаиси - гимназия с пансионом. В Эривани - женское благотворительное учебное заведение. В Баку - школа моряков. Открылось училище в Черноморском казачьем войске. Дирекция училищ Кавказа из ведомства Харьковского учебного округа перешла в подчинение кавказскому наместнику.

Как и прежде, М. С. Воронцов уделял большое внимание развитию культуры. При его участии были учреждены многие газеты: 1845 год - „Кавказ“, 1846 год - „Закавказский вестник“, 1848 - литературная газета „Арабат“ на армянском языке, 1850 - „Ставропольские губернские ведомости“. С 1847 года стал выходить многостраничный „Кавказский календарь“. Вскоре печатной продукции стало выпускаться столько, что потребовалось создание цензурного комитета при Кавказском учебном округе.

При канцелярии наместника в 1846 году была открыта библиотека и нумизматическая коллекция. В дальнейшем публичные библиотеки были открыты в Тифлисе и Адрианополе. В Тифлисе был создан первый русский театр на основе ставропольской труппы. Здесь же стала давать спектакли итальянская опера.

Наместник прибегнул к проверенному в Одессе способу строительства общественных зданий на средства частных лиц. После окончания строительства эти здания арендовались городскими властями. Таким образом появились в Тифлисе здания театра, городской полиции, Совета главного управления Закавказским краем, Публичной библиотеки, типографии канцелярии наместника. В Кутаиси частными лицами были построены гимназия и здание для присутственных мест.

Улицы Тифлиса стали покрываться мостовыми, вдоль городской стены был разбит красивый бульвар. Территория города быстро расширялась, а население за 15 лет увеличилось на 20 тысяч человек. Тифлис превращается в один из красивейших городов юга России. Слухи о созидательной деятельности М. С. Воронцова дошли до А. П. Ермолова. „Не стану говорить о созданном тобою Европейском Тифлисе, когда даже глухой и мрачный Владикавказ сделался красивым городом, охватившим оба берега Терека“, — писал ему Ермолов.

Через 50 лет после того, как закончилось наместничество М. С. Воронцова на Кавказе, на собрании Ставропольского губернского статистического комитета было заявлено: „...Вряд ли на Кавказе и в Крыму есть город, где не было бы Воронцовского сада, бульвара, аллеи, Воронцовской улицы или площади, это имя вы встретите на юге почти везде. И это понятно. В течение всего 10 лет управления Кавказом (1845–1854 гг.) Воронцовым было сделано для него так много, что не только признательно чтить память этого незабвенного деятеля, но и изумляешься ему, когда вспомнишь, что Кавказ в его время далеко еще не был мирным“[21].

Следует отметить, что об общем отношении Воронцова к знаниям и науке свидетельствует тот факт, что подобно своим предкам, он в течение многих лет собирал ценные исторические документы и рукописи. Огромная коллекция этих сокровищ явилась основой „архива Воронцова“, опубликованного его единственным сыном. Архив, содержащий важные исторические документы в таком количестве, является, пожалуй, единственным не только в России, но и за рубежом. Наряду с семейными документами видных российских политических деятелей, в нем хранятся сведения, отображающие жизнь Грузии XIX века.

В столице Грузии было принято сочетание национальных традиций с европейскими. „В середине XIX века, в частности, во время наместничества Михаила Воронцова (1844-1854 гг.), происходил рост европеизации жизни“[22]. Здесь одновременно встречались прохожие, одетые во фрак и чоу, смешались караваны и кареты, итальянская опера и „леури“, европейские магазины и пестрый восточный базар.

Известный театральный режиссер Василий Немирович-Данченко отмечал, что Воронцов для города был и архитектором, и каменщиком, и город строился и расширялся не по дням, а по часам[23]. Интересны его рассуждения об особенностях характера графа Воронцова: „Воронцов, казалось, не знал слова невозможно. В потёмках суровой эпохи он умел выше всего ставить человеческое достоинство, не делая в этом отношении никакой разницы между всеильным вельможею и жалким, по своему общественному положению, чиновником. Понятно, что он скоро сделался кумиром Тифлиса. На его вечерах впервые появились женщины-грузинки, и не прошло нескольких лет, как от гаремного затворничества остались только слабые следы. Местная молодёжь приучалась к европейскому образу жизни, хотя Воронцов оберегал свято живописные обычаи грузинской старины. Красивые костюмы кавказских племён, очаровательные пляски утонувших в поднебесье горцев, гурийские мелодии - чуть ли не включительно с местною зурной - всё это пользовалось его

вниманием и поддержкой. Его жена являлась лучшей сотрудницей наместника. Она собрала вокруг себя цвет местных женщин, сумела приучить их к себе, так что недавние узницы картвельских теремов скоро почувствовали себя как дома в пышных, по тому времени, залах дворца главнокомандующего. Воронцов поощрял смешанные браки. Русских, женившихся на туземках, он очень высоко ценил и выдвигал как пионеров культуры, требовал от подчинённых, чтобы они не ждали, пока туземцы заговорят по-русски, а сами учились местным языкам. Ничто талантливое, выдающееся не уходило из его рук. Случайных туристов он умел так заинтересовать Кавказом, что они оставались здесь навсегда. Из отдалённых уголков Европы сзывал сюда учёных и техников, широкою рукою оказывал им помощь, отстаивал всегда и всюду. Умение выбирать сотрудников у Воронцова простиралось до такой степени, что служба при нём служила неопровержимым аттестатом на знание, талант и энергию. С скромный в личных требованиях, он никогда не принижал служащих, чтобы все лучи славы сосредоточивать на себе одном. Это была натура не только гениальная, но и великодушная... Он был доступен каждому и выслушивал всех. С ним никто не чувствовал себя тяжело и жутко, неловкость и робость первых мгновений скоро проходили, и оставалось одно уважение к этому крупному человеку, так вдумчиво и пристально заглядывавшему в душу каждому. Он гнушался мер, вызывавших ужас; в его личном арсенале были другие, привязывавшие к нему сердца и души людей. С ним хорошо работалось, потому что каждый видел в нём самого первого и неутомимейшего работника. Его не боялись, потому что он понимал недостатки людей и умел их прощать, ради их достоинств. Его глубокое и разностороннее образование избавляло его от ошибок узких администраторов-специалистов. Казалось, что у этого человека были сотни глаз, которыми, в одно и то же время, он схватывал тысячи предметов. Он знал всё, интересовался всем. В его натуре был настоящий изящный аристократизм, тонкий вкус, и потому на всём, что здесь осталось после него, лежит до сих пор отпечаток не только глубокой идеи и сильной воли, но и удивительной гармонии, нравственной красоты, наружных подкупающих форм"[24].

После воссоединения Грузии с Россией Тбилиси стал резиденцией главнокомандующего Кавказской армией. В разное время здесь пребывали генерал Кронинг, граф Гудович, Ермолов и другие, но, несмотря на заботу о гражданском обустройстве Кавказа, основным видом деятельности этих должностных лиц была организация военных операций в регионе. В этом направлении подход Михаила Воронцова был другим. В отличие от других, наместник выражал особую заботу развитию образования, науки и искусства на Кавказе. Воронцов хорошо понимал значение изучения древних цивилизаций Кавказа, научные труды приглашенной им группы ученых внесли значительный вклад в изучение края.

„Одной из главных сфер деятельности князя было развитие просвещения, науки, искусства на Кавказе. Будучи прекрасно образованным человеком, он стремится к развитию культуры и в Новороссии и на Кавказе, считая, что это содействует улучшению нравов в обществе, без чего невозможно ведение никаких дел. Так, в Тифлисе в 1848 г. начинает издаваться газета „Кавказ“, преобразуется „Закавказский вестник“, заменивший для всех закавказских губерний „Губернские ведомости“. Совокупное действие четырех газет в Одессе и Тифлисе приблизило отдаленные территории Новороссии и Кавказа к России. Успех Новороссийского календаря побудил М.С. Воронцова издавать в 1847 г. подобный в Тифлисе. Календарь содержал богатый исторический, географический, топографический и другой материал, собранный талантливыми и трудолюбивыми людьми...

Владея древними языками - латинским и греческим, еще в детстве зачитываясь древними классиками, М.С. Воронцов прекрасно осознавал важность изучения древних цивилизаций на территории Кавказа. В 1846 г. в Тифлисе при наместнической канцелярии было положено начало местной нумизматической коллекции. Труды известных ученых, приглашенных князем, среди которых Броссе[25], Бартоломей[26], Иоселиани[27], Ханьков[28] и др., внесли неоценимую роль в изучение Кавказского края"[29].

Примечательно, что хранится ряд документов, свидетельствующих о создании журнала „Цискари“. После назначения Воронцова наместником было сделано немало попыток по учреждению печатной продукции на грузинском языке. По данным М. Гоцадзе, большую роль в создании журнала сыграли Ал.Чавчавадзе[30] и Вах. Орбелиани[31]. Они убедили Воронцова в том, что издание грузинского журнала не представляет опасности для империи. По другим источникам, идея создания издания возникла во время одного из посещений Воронцовым салона Мананы Орбелиани[32]. Так или иначе, ясно, что в данный период определенная часть грузинской интеллигенции активно работала над созданием грузинского периодического органа.

Несмотря на вышеуказанное, решающее слово в этом случае принадлежало Георгию Эристави. „Воронцов, внял нашим просьбам, ходатайствовал перед высшим правительством. В конце 1851 года Г. Эристави получил разрешение на выпуск „Цискари“[30].

Ходатайство Воронцова выразилось в письме к председателю комитета Кавказа А. Чернышеву в феврале 1851 года: „Князь Эристави выразил желание в пользу училища св. Нино публиковать на грузинском языке литературный журнал под названием „Цискари“. Он намерен публиковать в журнале грузинскую, русскую и зарубежную литературу, а также материал о сельском хозяйстве, науке и искусстве. Этому предложению рад тем более, что до сих пор в Грузии до сих пор не выходит ни одно издание на грузинском языке“[34].

Естественно, ходатайство Воронцова было удовлетворено в кратчайший срок, в последующем же месяце разрешением императора Николая I. Следует отметить, что в письме наместника Чернышеву содержалась некоторая неточность. Мы имеем в виду сообщение о том, что в Грузии до тех пор не было ни одного грузинского издания. К счастью, в истории грузинской журналистики было известно о таких печатных изданиях, как „Сакартвелос газети“, „Картули газети“ („Грузинская газета“) (1819-1821), „Тфилისის უცებანი“

(„Вестник Тифлиса“) (1828-1832), журнал „Салитературони нацилни Тфилисис уцкебатани“ („Литературная часть Тифлиских ведомостей“) (1832), „Кавкасиис мхарета уцкебатани“ („Вестник Кавказа“) (1845). Этот факт можно объяснить двумя обстоятельствами: а) механической ошибкой, б) желанием подчеркнуть собственный преимущественный вклад в данном вопросе.

Значительную оценку дает Воронцову профессор Н. Табидзе: „В декабре 1844 года наместником был назначен Михаил Воронцов - талантливый и хорошо образованный политик. Одним из важнейших средств укрепления империи он считал развитие образования во вновь присоединившихся странах, внедрение европейской культуры среди аборигенов. Во время его правления был сформирован грузинский театр, открыт музей Кавказа, основана публичная библиотека и т.д.

М. Воронцов не только не избегал местной интеллигенции, но был близок с ней. Он был частым гостем салона Мананы Орбелиани“[35].

Благодаря ходатайству перед императором, финансовой и материальной помощи [36] Воронцов сыграл жизненно важную роль в создании журнала „Цискари“.

Воронцов уделял особое внимание повышению качества образования на Кавказе. Особое место этому стремлению наместника уделено в своем труде М. Щербинин. Следует отметить, что этот труд, а точнее биографические сведения о Воронцове был опубликован в Санкт-Петербурге ко второй годовщине его смерти.

В данном труде говорится: „Учебная часть на Кавказѣ получила, при всегдашнемъ дѣятельномъ стремленіи Князя Воронцова къ распространенію просвѣщенія, обширное развитіе. Преобразованы дирекціи: Тифлисская и Ставропольская и учреждены Шемахинская, Дербентская, Кутаисская и Черноморская Дирекціи училищъ; открыта Кутаисская Гимназія и Екатеринодарская, съ пансіономъ, Пятигорское Уѣздное училище и Приходское нѣмецкихъ ремесленниковъ въ Тифлисѣ; преобразованы училища: Дербентское, Шемахинское, Эриванское, Горійское, Георгіевское, Моздокское и Кизлярское, и открыто Акулисское Приходское училище. Для открытія кавказскимъ уроженцамъ пути по всѣмъ отраслямъ народнаго просвѣщенія, исходатайствовано утвержденіе положенія о воспитаніи ихъ въ высшихъ спеціальныхъ заведеніяхъ, чѣмъ довершаются плоды ихъ образованія, формированіемъ полезныхъ слугъ по разнымъ вѣтвямъ управленія. Для образованія дѣтей тѣхъ мусульманъ, которые не желаютъ обучать дѣтей своихъ въ одномъ заведеніи съ христіанскими племенами, учреждены училища Алиева и Омарова сектъ; образованъ Ценсурный Комитетъ; при полкахъ и баталонахъ учреждены школы для приготовленія юношества къ военной службѣ; открыты училища для полудикихъ племенъ: Тушинъ, Пшавовъ, Хевсуръ и Осетинъ; преобразованъ Закавказскій Дѣвичій институтъ; для воспитанія бѣдныхъ дѣвицъ основаны благотворительнымъ обществомъ, по желанію супруги Князя Воронцова и подъ дѣятельнымъ ея предѣлательствомъ, учебныя заведенія въ главныхъ городахъ Кавказа и Закавказья, учреждена Публичная библіотека, составлены Общества сельскаго хозяйства и Кавказскій Отдѣлъ Географическаго общества; устроена типографія для печатанія періодическихъ изданій; основано изданіе газеты „Кавказъ“ и „Кавказскаго Календаря“; оказаны всевозможныя поощренія къ развитію грузинской литературы и напечатанію многихъ весьма цѣнныхъ, но остававшихся доселѣ въ неизвѣстности, туземныхъ рукописей; ...приступлено къ межеванію закавказскихъ земель, составлены топографическія карты и превосходная рельефная карта Кавказа, обнимающая главный кавказскій хребетъ и горы Эриванской и Кутаисской губерній; приступлено къ составленію военно-статистическаго описанія кавказскихъ губерній; опредѣлены барометрическими и геодезическими дѣйствіями высоты значительнаго количества пунктовъ, обращены были просвѣщенные усилія правителя края къ развитію въ ономъ христіанской религіи и утвержденія начала истиннаго православія“[37].

О теплых, дружеских отношениях М. Воронцова с грузинским дворянством уже было сказано выше. Кроме П. Иоселиани, Г. Эристави, Д. Кипиани в дружеских отношениях наместник состоял с Андрониковыми, Орбелиани, Чавчавадзе и др.

„В описываемое время уважением пользовался дом Дмитрия Орбелиани, умная и веселая жена которого княгиня Мария Ивановна умела соединять общество.

Особым гостеприимством славился дом князя Александра Чавчавадзе – сына последнего грузинского посла при русском Дворе, участника Отечественной войны, впоследствии генерал-лейтенанта, члена Совета главного управления наместника. Он более известен как замечательный грузинский поэт и отец прекрасного семейства, старшая дочь его Нина была женою Грибоедова, вторая – Екатерина – замужем за владельцем Мингрелии князем Давидом Дадияни. После смерти мужа в 1853 г. она была назначена правительницей и принимала участие в борьбе с турками, осталась союзницей России, несмотря на выгодные условия, предложенные ей султаном. Третья дочь, София, стала женою барона А.П. Николаи, бывшего в 1848 г. директором походной канцелярии наместника ставшим в будущем членом Государственного совета, а в 1881 г. – министром народного просвещения.

Интересна и драматична судьба князей Орбелиани. Князь Илико Орбелиани находился восемь месяцев в плену у Шамиля, захваченный в 1842 г., он пал позже геройской смертью при Баш-Кадышляре. Отец князя был в плену у персиян.

Через полтора года после замужества княгиня Вера Ильинична Орбелиани похоронила мужа в одной могиле с сыном, в Тифлисе 20 декабря 1853 года. А через шесть месяцев сестры – княгиня Анна Ильинична Чавчавадзе и княгиня Вера Ильинична Орбелиани (дочери грузинского царевича внуки последнего венчанного

Государя Грузии Георгия XII) – были захвачены горцами в плен в имении князя Чавчавадзе в Кахетии, в Цинандалах.

Шамиль приказал мюридам пленниц не обижать, пригрозил отсечением головы тому, на кого будет принесена жалоба в оскорблении плененных“[38].

Щербинин указывает, что пленение семьи Чавчавадзе было наиболее тяжелым для Воронцова. Следует отметить, что по приказу Шамиля с пленницами обращались уважительно. Существуют сведения о том, что охранники были наказаны имамом за ненадлежащее приготовленную пленницам пищу: „Увидев готовящуюся скудную пищу для пленниц, Шамиль разразился гневом...“[39] Наместник был заинтересован в скорейшем решении этой проблемы и вместе с членами семьи всячески пытался вернуть их.

„Въ высшей степени прискорбно было Князю Воронцову узнать объ увозѣ въ плѣнъ семейства Князя Чавчавадзе; участь плѣнницъ и средства къ избавленію ихъ были предметами самой нѣжной его заботливости, а потому можно себѣ представить, съ какою радостью онъ получилъ свѣдѣнія о великихъ милостяхъ, оказанныхъ Государемъ Императоромъ дочерямъ Царевича грузинскаго и о мѣрахъ, принятыхъ къ ихъ выкупу, равно и подвигахъ Князя Чавчавадзе, заставившихъ скопища Шамиля искать спасенія бѣгствомъ за Алазань, и о возвращеніи плѣнницъ въ Тифлисъ“[40].

С первых же дней прибытия в Тбилиси Михаил Воронцов участвовал в обширной строительной деятельности. Население было восторженно реформами, политикой и стилем работы наместника. Широкая общественность питала к нему любовь и уважение. Так, например, описывалось одно из возвращений Воронцова из Ставрополя в Тифлис:

„Возвращеніе Князя Воронцова въ столицу Грузіи было истиннымъ торжествомъ. По всему пути отъ Тифлиса до станціи Гарцискарь, двадцать семь верстъ, онъ былъ встрѣчаемъ депутатами отъ всѣхъ сословій, привѣтствовавшими его поздравительными рѣчами; по всей дорогѣ развѣвались значки амкаровъ; раздавались пѣсни и звуки зурны; народъ, покинувшій свои занятія, отвсюду стекался для изъявленія восторга при возвращеніи Царскаго намѣстника; воздухъ оглашался радостными кликами „ура!“ сопровождавшими его до самыхъ ступеней дома, гдѣ ожидали его иного рода труды, иного рода заботы о славѣ и преуспѣяніи ввѣреннаго ему управленію обширнаго края“[41].

Такую же особенную и праздничную встречу устроило местное население Воронцову, когда он проездом через Зугдиди, Мартвили, Кутаиси и Гори прибыл в Тбилиси 25 марта 1845 года.

Плодом его работы в столице являлись мосты через реку Куру, большое двухэтажное здание театра, в котором рядом с русскоязычными и итальянскими оперными спектаклями первые шаги делало грузинское сценическое искусство. В недавно построенном здании особой архитектуры размещались такие заведения, как Тбилисская городская полиция, Главное Закавказское управление и его канцелярия, были основаны типография Канцелярии наместника, публичная библиотека, Кутаисская гимназия и так далее. Особо важную роль сыграл Воронцов в благоустройстве Боржоми.

„Въ переченьъ разнородныхъ источниковъ богатства, коими природа столь щедро надѣлила величественный Кавказъ, безсомнѣнно должны быть помѣщены его источники цѣлебныхъ водъ. Князь Воронцовъ дѣятельно занялся устройствомъ путей сообщенія къ онымъ и удобныхъ помѣщеній для посѣтителей Пятигорска. Въ Карталиніи живописный Боржомъ, съ его щелочными водами, сталъ оживляться, по ущелью онаго воздвигаться красивыя зданія, окрестности превращаться въ сады и парки; число посѣтителей увеличиваться и, конечно, каждый посѣтившій этотъ земной рай, унесъ оттуда самыя сладостныя воспоминанія. Каждый сознаетъ, что по мѣстности изобилующей красотою природы, по своему живительному климату и цѣлебному свойству его водъ, Боржомъ можетъ стать на ряду съ знаменитѣйшими источниками, къ коимъ стекаются со всѣхъ концовъ свѣта искатели здоровья и удовольствія“[42].

В 1846 году Воронцов утвердил правила Управления минеральными водами, а через год Боржоми перешел из военного ведомства в гражданское[43].

В последние годы жизни Михаил Воронцов получил две специальные награды за самоотверженную и верную службу на протяжении многих лет.

В ночь на Воскресение 1852 года императорский фельдъегерь передал Воронцову высочайший рескрипт. Рядом с другими уведомлениями в нем был абзац такого содержания: „Во изъявленіе особеннаго благоволенія и искреннѣйшей признательности за достохвалныя труды ваши, съ примѣрнымъ самоотверженіемъ на пользу Престола и Отечества подъемлемые, Я призналъ справедливымъ присвоить къ носимому вами, съ нисходящимъ потомствомъ, Княжескому достоинству – титулъ Свѣтлости.

„Пребываю къ вамъ навсегда неизмѣнно благосклонный“.

„НИКОЛАЙ“ [44].

В 1856 году, за несколько месяцев до смерти рыцарь империи получил от монарха звание генерал-фельдмаршала.

Таким образом, Михаил Воронцов принадлежал к тому числу государственных деятелей, которые могли достичь успеха в любой сфере деятельности. Он всегда выделялся как талантливый администратор, тонкий дипломат и деятель с широким государственным мировоззрением. Несмотря на должность, ему всегда удавалось достичь практических результатов, выделялся желанием активного участия в жизни империи. Под знаком принимает активное участие в жизни империи. Его заслуги огромны в умиротворении Кавказа, в экономическом и культурном развитии региона. Благодаря комплексному подходу к управлению краем, где

решительность в организации боевых действий и борьбе с набегами горцев сочеталась со стремлением решать по возможности проблемы мирными способами, заботой о благосостоянии и образовании местных жителей, уважением к их обычаям и религии, удалось примирить с российским правлением значительную часть коренного населения, улучшить условия его жизни, дать мощный толчок использованию внутренних ресурсов региона.

По словам П. Надеждина, во время наместничества Воронцова должное внимание уделялось торговой и промышленной деятельности, земледелию, виноградарству и т.д.: „За Кавказомъ города и села возникаютъ вновь или принимаютъ лучший видъ; всѣмъ частямъ края дается новое очертаніе и разумный обликъ, расширяются и углаживаются пути для торговли и промышленности; на земледѣліе, винодѣліе, горные промыслы обращено большое вниманіе“[45].

По хранящимся в актах археографической комиссии данным: „Слѣдя далѣе за дѣятельностью кн. Воронцова, мы отмѣтимъ здѣсь несомнѣнныя заслуги, оказанныя имъ въ дѣлѣ распространенія въ краѣ просвѣщенія учрежденіемъ училищъ, открытіемъ туземцамъ доступа въ высшія учебныя заведенія Имперіи, учрежденіемъ въ Тифлисѣ Публичной Библіотеки, образованіемъ Кавказскаго Отдѣла Географическаго Общества и Общества сельскаго хозяйства, учрежденіемъ типографіи, началомъ печатанія газеты „Кавказъ“ и „Кавказскаго календаря“: построеніемъ въ Тифлисѣ прекраснаго театра, въ стѣнахъ котораго, кромѣ драматическихъ представленій и балета, раздались звуки Итальянской оперы. При немъ-же совершено восхожденіе на Арабатъ для измѣренія вертикальныхъ угловъ главныхъ пунктовъ тригонометрической сѣти, произведены метеорологическія наблюденія и триангуляція Закавказскаго края, составлены топографическія карты и исчислена разность уровней Каспійскаго и Чернаго морей.

Наконецъ, кн. Воронцовъ былъ первый, обратившій вниманіе на разборъ дѣлъ мѣстныхъ архивовъ на Сѣверномъ Кавказѣ, о чемъ еще 26-го апрѣля 1846 года сносился съ директоромъ Кавказскихъ училищъ Яковомъ Афанасьевичемъ Березнинскимъ“[46].

Во время своего наместничества на Кавказе и под его руководством и контролем в Грузии был реализован ряд интересных культурных проектов. Был открыт театр, основаны: публичная библиотека, несколько периодических изданий на грузинском и русском языках, издавались значительные труды грузинских и иностранных авторов по важной для грузинской и общей кавказской культуры проблематике, оказывалась поддержка развитию строительства, промышленного производства, народного хозяйства и других важных отраслей.

В заключении делаем выводы, что, на наш взгляд, Результатом десятилетий принудительной интеграции нашей страны в советское пространство, является определенная часть нескольких поколений с деградированным историческим образованием, утративших острое чувство реальности. Восприятие общественных явлений через кривое зеркало или крайности, ставшее основной целью жизни, стали главным препятствием для правильных выводов и объективных оценок.

Думается, что вышеуказанные материалы представляют лишь одну позитивную страницу русско-грузинских отношений. Мы считаем, что выявление подобных фактов будет способствовать процессу постепенного восстановления этих отношений, и в тоже время явятся попыткой мирного урегулирования конфликта в отношениях между двумя странами.

ЛИТЕРАТУРА И ЗАМЕЧАНИЯ:

1. А. Е. Савельев, Жизнь и деятельность кавказского наместника светлейшего князя генерал-фельдмаршала М.С. Воронцова, Общество и право, 2011, №1, Стр. 21-3;
2. Тифлисъ въ историческомъ и этнографическомъ отношеніяхъ, (сочиненіе Дмитрія Бакрадзе и Николая Берзенова), Изданіе Густава Беренштама въ Тифлисѣ, СанктПетербургъ 1870, стр. 124;
3. Адольф Берже (1828-1886) – исследователь истории кавказских народов, военный историк, председатель кавказской археографической комиссии в 1864-1886 годах.
4. АКТЫ собранные КАВКАЗСКОЮ АРХЕОГРАФИЧЕСКОЮ КОММИССІЕЮ, Т. X (изданъ подъ редакціею председателя комиссіи д. с. с. Ад. Берже), Тифлисъ 1885, стр. I;
5. JOHN F. BADDELEY, THE RUSSIAN CONQUEST OF THE CAUCASUS, LONDON 1908, (издание труда на грузинском языке - Джон Ф. Бедли, Завоевание Кавказа Россией, Тбилиси, 2012, стр. 391).
6. <http://topwar.ru>
7. Н. Волконский, История Грузинской пешей дружины Великого Князя Георгия Михайловича (1831-1881), Тбилиси, 1884 (под ред. генерал-майора артиллерии Чернявского), стр. 99; (труд с русского переведен редактором газ. «Дрозба», известным деятелем Иванѣ Мачабели);
8. Природа и Люди на Кавказѣ и за Кавказомъ, (по рассказамъ путешественниковъ, поэтическимъ произведеніямъ А. Пушкина, Лермонтова, Я. Полонскаго и ученымъ изслѣдованіямъ), составилъ П. Надеждинъ, С.-Петербургъ 1869, стр. 397;
9. Природа и Люди на Кавказѣ и за Кавказомъ, (по рассказамъ путешественниковъ, поэтическимъ произведеніямъ А. Пушкина, Лермонтова, Я. Полонскаго и ученымъ изслѣдованіямъ), составилъ П. Надеждинъ, С.-Петербургъ 1869, стр. 398;

10. JOHN F. BADDELEY, THE RUSSIAN CONQUEST OF THE CAUCASUS, LONDON 1908, (издание труда на грузинском языке - Джон Ф. Бедли, Завоевание Кавказа Россией, Тбилиси, 2012, стр. 395).
11. В. А. Удовик, ВОРОНЦОВ, жизнь замечательных людей, Москва 2004, стр.133;
12. В. А. Удовик, ВОРОНЦОВ, жизнь замечательных людей, Москва 2004, стр.134;
13. В конце мая 1845 года организованная русскими экспедиция в Дарго едва не закончилась катастрофой. По спискам убитых и раненых они потеряли более 3500 солдат и офицеров, а сам Воронцов едва избежал плена (С. Эсадзе, Историческая записка об управлении Кавказом, Т. I, Тифлис 1907).
14. **Высочайший раскриптъ гр. Воронцову. отъ 9-го юля 1845 года. Я Петергофъ.**
Отправляя отвѣты на извѣстїе о занятїи вами Андїи, гр. Михаилъ Семеновичъ, не могу не прибавить къ офиціальному нѣсколько словъ лично къ вамъ. Вы помните, съ какими надеждами и желанїями Я васъ отправлялъ; вы знаете также, сколько Я увѣренъ, былъ въ васъ, что вы считаете невозможнымъ – сдѣлаете, ибо Я зналъ васъ и зналъ, какими войсками вы начальствуете Богъ увѣнчалъ васъ и героевъ вашихъ желаемымъ успѣхомъ и вновь доказалъ, что Русскимъ, православнымъ, нѣтъ препятствїй, когда съ твердою надеждою на Его помощь идти, куда Царь вѣлѣтъ; какъ-же Мнѣ не сказать вамъ Мое душевное, искреннее спасибо Скажите-же вы и молодцамъ вашимъ, что Я, ихъ видѣвшїй, ихъ знавшїй, зналъ что Я желать и ожидать отъ нихъ могъ и впредь могу, и что Я ихъ благодарю; что доказали, что все тѣже старые Кавказскїе герои, даромъ, что ряды наполняются молодыми Къ добруму корню легко прививать... **вамъ искренно доброжелательный НИКОЛАЙ (АКТЫ собранные КАВКАЗСКОЮ АРХЕОГРАФИЧЕСКОЮ КОММИССІЕЮ, Т. X (изданъ подъ редакцію председателя коммиссіи д. с. с. Ад. Берже), Тифлисъ 1885, стр. 311);**
15. А. Ермолов – главноуправляющий Грузии в 1816-1827 гг., потопил в крови восстания в Имеретии и Гурии в 1819-1820 гг, герой Бородинской битвы.
16. Б. Хорава, Мухаджирство абхазов 1867 года, Тбилиси 2004, стр. 26;
17. <http://www.peoples.ru>
18. С. Какабадзе, История грузинского народа 1783-1921 гг., Тбилиси 2003, стр.119;
19. В. В. Огарков Воронцовы, Их жизнь и общественная деятельность, (Биографические очерки), <http://lib.rus.ec>, стр. 59;
20. Акакий Церетели, Полное собр. соч. в пятнадцати томах (ред. Г. Абзианидзе), т. XIV, Тбилиси 1961, стр. 133;
21. В. А. Удовик, ВОРОНЦОВ, жизнь замечательных людей, Москва 2004, стр.145;
22. Георгий Кавтарадзе, Вопросы развития государственности Грузии (с раннего периода), Тбилиси 2006, стр. 172;
23. В.И. Немирович-Данченко, Горе забытой крепости, Собр. соч. в 2-х т. Нальчик 1998, Т. 2, Стр. 506;
24. В.И. Немирович-Данченко, Кавказские богатыри-Тифлис, Часть третья, Москва 1902, Стр. 104;
25. Мари Броссе;
26. Иван Александрович Бартоломей – известный нумизмат, автор „чеченского алфавита“ (Тбилиси 1866);
27. Платон Иоселиани;
28. Н.В. Ханыков – выпускник Царского лицея, в Тбилиси приехал в конце 40-х гг. XIX века. Хорошо знал восточную литературу, географию. Независимо изучал местные языки. Его записки об изучении кавказских языков и наречий заслужили большую Золотую медаль Географического общества в Париже.
29. О.Ю. Захарова, Генерал-Фельдмаршал, светлейший князь М.С. Воронцов (Рыцарь Российской империи), Москва 2001, стр. 337;
30. Ал. Чавчавадзе скончался в 1846 году, соответственно его роль в учреждении журнала „Цискари“ не могла быть значительной.
31. М.Гоцадзе, история грузинской журналистики, I, Тбилиси 1954, стр. 314;
32. И.Балахашвили, Литературные кружки и салоны, Тбилиси 1940, стр. 189;
33. З.Чичинадзе, Сто лет истории грузинской газеты, 1916, стр.27;
34. А. Каландадзе, История грузинской журналистики, I, Тбилиси 1977, стр. 237;
35. Н. Табидзе, История грузинской журналистики, I, Тбилиси 2012, стр. 288;
36. а) на его средства было выпущено 100 экземпляров журнала „Цискари“ в пользу училища имени св. Нино; б) Г. Эристави был передан печатный станок.
37. М.П. Щербининъ, Біографія Генераль-Фельдмаршала князя Михаила Семеновича Воронцова, Санктпетербургъ 1858, стр. 254;
38. О.Ю. Захарова, Генерал-Фельдмаршал, светлейший князь М.С. Воронцов (Рыцарь Российской империи), Москва 2001, стр. 357;
39. О.Ю. Захарова, Генерал-Фельдмаршал, светлейший князь М.С. Воронцов (Рыцарь Российской империи), Москва 2001, стр. 358;
40. М.П. Щербининъ, Біографія Генераль-Фельдмаршала князя Михаила Семеновича Воронцова, Санктпетербургъ 1858, стр. 306;
41. М.П. Щербининъ, Біографія Генераль-Фельдмаршала князя Михаила Семеновича Воронцова, Санктпетербургъ 1858, стр. 249;

42. М.П. Щербининъ, Биографія Генераль-Фельдмаршала князя Михаила Семеновича Воронцова, Санктпетербургъ 1858, стр. 263;
43. М.Нодия, Грузинские курорты и курортные ресурсы, Тбилиси 1976, стр. 83;
44. М.П. Щербининъ, Биографія Генераль-Фельдмаршала князя Михаила Семеновича Воронцова, Санктпетербургъ 1858, стр. 278;
45. 45. Природа и Люди на Кавказъ и за Кавказомъ, (по рассказамъ путешественниковъ, поэтическимъ произведеніямъ А. Пушкина, Лермонтова, Я. Полонскаго и ученымъ изслѣдованіямъ), составилъ П. Надеждинъ, С.-Петербургъ 1869, стр. 399;
46. АКТЫ собранные КАВКАЗСКОЮ АРХЕОГРАФИЧЕСКОЮ КОММИССІЕЮ, Т. X (изданъ подъ редакціею председателя комиссіи д. с. с. Ад. Берже) б Тифлисъ 1885, стр. VIII;

ON SOME IMPORTANT QUESTIONS OF GEORGIAN-RUSSIAN LITERARY AND CULTURAL RELATIONS (XIX CENTURY, PERIOD OF M.S. VORONTSOV, VICEGERENTOR VICEROY TO THE TSAR)

Aleksandre Mghebrishvili, Gori State Teaching University, Professor
RESUME

The Caucasus always represented a strategic corridor for Russia, which opened a nice opportunity for Russia to spread its influence on Central Asia. The erected natural barrier of the Black and Caspian Seas was always the chief strategic necessity for Russia. The goal of the purposeful policy, which was directed towards **Georgia**, as the basis of the strategic necessity, was extreme attenuation of the country and its final conquer, which was successfully performed by the Tsarist Russia by means of hard work and sneaking annexation.

In the first half of the XIX century, after settling in Georgia, the strengthening of the Russian bureaucratic formalism was often the basis for some dissatisfaction in the country, where the knowledge of the Russian language was very poor. Petersburg was anxious by the disorder of the Transcaucasia business, and that's why, by the decision of the Emperor, Mikhail Vorontsov was appointed as a Vicegerent of the Caucasus in 1845. This sensible decision was welcomed by both the Russian government circles and the Caucasians.

Together with the appointment on the position of a Vicegerent of the Caucasus, Vorontsov was granted unprecedented and unlimited powers from the Emperor.

When speaking about the Georgian culture of the Vorontsov period, the names of the following public figures come to the fore: Giorgi Eristavi, Dimitri Kipiani, Akaki Tsereteli and others. Vorontsov not only supported the Georgian cultural activities, but also provided material assistance. It was the period when the Public Library was founded and the number of nobles was increased, and the quantity of Georgian students, sent to study to the Russian Higher Institutions at the expense of the treasury, was expanded as well. The five volumes of the Old Georgian Literature were published with the financial support of Vorontsov and editorship of Platon Ioseliani. Under the direction of Giorgi Eristavi, the Georgian magazine "Tsiskari" had been published for two years without any kind of restrictions. On the initiative of the same Giorgi Eristavi the foundation of Georgian Theatre was laid.

Vorontsov took special measures to develop Georgian Economy as well. He supported agriculture, wine-making, gardening, silkworm-cultivating and other sectors of economy. It was the time when the processing of Tkibuli coal started, metal smelting and marble processing and other types of manufactures were opened, a clothing factory started to work etc.

Alongside with these activities, the Vicegerent paid special attention to the development of the Education, Science and Art in the Caucasus. Vorontsov knew well the importance of the study of the ancient civilizations of Caucasia, that's why, the works of the invited scientists contributed to the scientific study of the region.

With the financial and material help, and the mediation of the Emperor, Vorontsov played a vital role in the establishing of the magazine "Tsiskari".

From the first day of Mikhail Vorontsov's arrival to Tbilisi, he plunged himself into construction activities. The population was impressed by the reforms of the Vicegerent, his policy and style of work. He was loved and respected by people.

The fruit of his work in the capital of Georgia was the construction of bridges on the river Mtkvari, a rather big two-storied theater building, where alongside the Russian performances and Italian opera tunes, the Georgian scenic arts started to develop. The following institutions were placed in the newly built buildings with special architecture: Tbilisi City Police, Transcaucasia Main Office and its chancellery, typography of Vicegerent Chancellery was founded, Public Library, Kutaisi Grammar School and others. Vorontsov played special role in the development of Borjomi.

Thus, Mikhail Vorontsov belonged to the number of those public figures, who could achieve success in any field. He was a prominent figure, a talented administrator, a sophisticated diplomat and a figure with broad state capabilities. Despite his position, he always managed to achieve practical results. He was always eager to actively participate in the life of the Empire.

While working on the position of a Vicegerent of the Caucasus, many interesting cultural projects were carried out under his leadership and supervision. A theatre was opened, a Public Library was founded, several periodicals in Georgian and in Russian were founded, important works of Georgian and non-Georgian authors on Georgian culture and generally on important problems of Caucasology were issued, construction, industrial, agricultural works were supported as well as other spheres of economy.

The above-mentioned information represents one positive page in the Georgian-Russian relations. We think that promotion of similar facts will help to gradually restore the mentioned relations and at the same time, it will be an attempt to settle peacefully the existing conflict relations between the two countries.

მეოცე საუკუნის უკრაინული ლიტერატურა - აღორძინებიდან „დახვრეტილ აღორძინებამდე“

ივანე მჭედელაძე, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის უკრაინისტიკის სამეცნიერ-კვლევითი ცენტრი, დოქტორანტი

უახლეს უკრაინულ ლიტერატურას უაღრესად რთულ და კატაკლიზმებით სავსე პერიოდში მოუწია ჩამოყალიბება. მეოცე საუკუნის დასაწყისი უპრეცედენტოდ მრავალფეროვან ისტორიულ, პოლიტიკურ და კულტურულ პანორამას გვთავაზობს, რომელმაც თავისი გავლენა იქონია მსოფლიო და მათ შორის უკრაინულ ლიტერატურულ პროცესებზე. პირველი მსოფლიო ომი, ცარისტული კოლონიალიზმის დასასრული, რევოლუცია და რეკოლონიზაცია - ახალი, ბოლშევიკური კოლონიალიზმის დამყარება სულ რაღაც ორი ათეული წლის განმავლობაში პირდაპირ აისახა ხელოვნების ყველა სფეროზე.

აღნიშნული პერიოდი ასევე გარდამტეხი აღმოჩნდა უკრაინულ მწერლობაში - თითქმის ერთდროულად გარდაიცვალნენ ლიტერატურის კლასიკოსები *მიხაილო კოცობინსკი* და *ლესია უკრაინკა*, რომელთა შემოქმედებამ ფაქტობრივად დასაბამი მისცა მოდერნიზმის, ზოგადად ტრადიციული მწერლობის მოდერნიზაციის შეუქცევად პროცესებს. მათი ლიტერატურული სარბიელიდან გასვლას ავტომატურად მოჰყვა სიმბოლიზმის, ავანგარდიზმისა და სხვა ახალი ესთეტიკური შეხედულებების მქონე მიმდინარეობების გამოჩენა მსოფლიო ლიტერატურული პროცესების კვალდაკვალ. თუმცა ოქტომბრის სოციალისტურმა რევოლუციამ ძალადობრივად შეცვალა ისტორიული რეალობა და მათ შორის ლიტერატურული დისკურსიც. სოციალისტური რეალიზმის *ე.წ. სახელმწიფო თეორია* ტოტალიტარული იდეოლოგიის სრულიად ბუნებრივ პროდუქტს წარმოადგენდა და ასევე ბუნებრივად პასუხობდა სახელმწიფოს მოთხოვნებს კულტურის სფეროში. ლიტერატურის განვითარების ბუნებრივი პროცესის უმთავრესი მოთხოვნა - მისი რეპრეზენტაციული თავისუფლება პრინციპულად მიუღებელი აღმოჩნდა ხელისუფლებისთვის, ხოლო მწერლებისთვის წარმოუდგენელი იყო მისი დათმობა. ვიდრე აღნიშნული მეთოდი ოფიციალურად დეკლარირდებოდა სახელმწიფოს მხრიდან, საბჭოთა კავშირში იძულებით გაერთიანებულმა ყოველი ქვეყნის ნაციონალურმა ლიტერატურამ ერთნაირად რთული და საინტერესო გზა განვლო.

საბჭოთა კავშირის სახელით ცნობილ იმპერიულ მოდელში, რომელიც რუსული იმპერიალიზმის არსებით გაგრძელებას წარმოადგენდა, მრავალი ისტორიული მიზეზის გათვალისწინებით უკრაინის საკითხი ყოველთვის გამორჩეული იყო. უკრაინული მწერლობაც გამორჩეულად მარგინალიზებული სფერო იყო იმპერიულ-კოლონიალისტურ კულტურულ პარადიგმაში. თუმცა ამ პოლიტიკას მძლავრი უკურეაქცია მოჰყვა სხვადასხვა პერიოდებში სხვადასხვა ფორმებით. მეცხრამეტე საუკუნეში კირილე-მეთოდეს სამძოსა და ხარკოვის რომანტიკოსი პოეტების ჯგუფის მკვეთრად გამოხატული ნაციონალური პოზიცია; „ახალგაზრდა მუზის“ „უკრაინსკა ხატას“ გარშემო გაერთიანებული შემოქმედების ნაციონალური იდენტობის ძიების გზები; „დახვრეტილი აღორძინების“ ლიტერატურული მატრიანე, „სამოციანელთა“ კულტურული მოძრაობა, „პრადის პოეტების სკოლა“ ემიგრანტების შემოქმედება და სხვ. საუკუნეების მანძილზე დამყარებული კოლონიური პერიოდის ანტიკოლონიურ მიმართულებას წარმოადგენს (Будний... 2008:330).

მეოცე საუკუნის 20-იანი წლების ლიტერატურული პროცესები კოლონიალიზმის ფორმირებისადმი თავისებურ რეფლექსირებას ავლენს. ხდება უკრაინის, როგორც იმპერიის პერიფერიის ხელახალი

კანონიზება და ინტერნალური დაქსაქსულობა კულტურული ელიტის წარმომადგენლების პოზიციებს შორის. ახალი ხელისუფლებისთვის საჭირო გახდა მართვადი კულტურული ელიტა, რომლის მისაღწევად მტკიცებელი ნაბიჯების გადადგმა გახდა საჭირო. ამ პერიოდის მრავალფეროვანმა ლიტერატურულმა დაჯგუფებებმა მკაფიოდ წარმოადგინა ლიტერატურული პროცესების ამბივალენტური ხასიათი. აღნიშნული პრობლემა განსაკუთრებით ლოკალიზდა 1925-1928 წლებში მიმდინარე პროცესებში, რომელიც **ლიტერატურული დისკუსიის** სახელით დამკვიდრდა ლიტერატურის ისტორიაში. ამ დისკუსიის წამომწყებად მიჩნეულია ახალგაზრდა პროზაიკოსი, ავანგარდისტი, პამფლეტების უბადლო ოსტატი მიკოლა ხვილოვი. ჟურნალის „კულტურა და ცხოვრება“ 1925 წლის 30 აგვისტოს ნომერში გამოქვეყნდა ხვილოვის პუბლიკაცია-პამფლეტი „**სატანა კასრში“ ანუ გრაფომანების, სპეკულიანტების და სხვა „განმანათლებლების“ შესახებ**“. პამფლეტში მიკოლა ხვილოვი, მისთვის დამახასიათებელი ირონიით აკრიტიკებს პროლეტკულტის მიმდევართა ესთეტიკას, ამის შემდეგ იგი გახდა აღნიშნული დისკუსიისა თუ ახალი იდეების გენერატორი, რომლებმაც კიდევ უფრო განვითარდა მის ნაწერებში „ფიქრები დინების წინააღმდეგ“, „მწერლობის აპოლოგეტები“, „უკრაინა თუ მალოროსია“ (1926 წ.). აღნიშნულ სტატიებში ცალსახად გამოიკვეთა იდენტობის პრობლემა, რომელიც ნიველირდა მონოლითური კულტურის ჩამოყალიბების პროცესში. „**ძირს მოსკოვი**“ მოუწოდებდა თავის თანამედროვე შემოქმედებს ხვილოვი და აქცენტს აკეთებდა უკრაინული კულტურის ორიენტაციაზე „ჩვენი ერთადერთი ორიენტაცია - ეს არის მხოლოდ დასავლეთეუროპული ხელოვნებისკენ... მოსკოვი დღეს არის ცენტრი საკავშირო მეშჩნობისა (Ткачук 2014:19).

ხვილოვის ეს თამამი პოზიციები ბუნებრივია შეუმჩნეველი არ დარჩენილა მთავრობის მესვეურებისათვის. კომუნისტურმა ხელისუფლებამ აბსოლუტურად საწინააღმდეგო პოზიცია დაიკავა და სიტუაცია იმდენად გაართულდა, რომ ხვილოვის და მის მიმდევართა შესახებ თავად იოსებ სტალინმაც დააფიქსირა თავისი უარყოფითი პოზიცია. 1926 წლის 6 აპრილს კავანოვიჩისადმი და უკრაინის კომპარტიის პოლიტბიუროს დანარჩენი წევრებისადმი მიწერილ წერილში - „მასში სტალინმა გაამართლა ბოლშევიკური ექსპანსია უკრაინაში და ყველა დანარჩენ „ცოდვაში“ დაადანაშაულა ხვილოვი, უკრაინელი „ხვილოვისტები“ ანუ ნაციონალისტები“ (Ткачук 2014:21).

20-იანი წლების ხარკოვსა და კიევი ფუტურისტული გაერთიანებების მასშტაბებმა არც თუ უმნიშვნელო ადგილი დაიმკვიდრა, მათი ესთეტიკა ავანგარდული ტიპის ხელოვნების შექმნისაკენ იყო ორიენტირებული, რაც გულისხმობდა ტრადიციულისაგან გამიჯნვას, ასევე თანამედროვე ხელოვნების მოდერნიზებას. თანამედროვე ხელოვნებად კი სოციალისტური რეალიზმის კონტურები იკვეთებოდა, რომელიც საკუთარი „ესთეტიკური“ შეხედულებების გარდა არ იზიარებდა სხვა დანარჩენი მიმდინარეობის პრინციპებს. ამრიგად, ავანგარდი და სოციალისტური რეალიზმი ერთმანეთისადმი პრინციპულ ანტაგონიზმში აღმოჩნდნენ. უკრაინული ფუტურიზმის ლიდერმა მიხაილო სემენკომ ეს ტენდენცია სრულიად გაიზიარა - იგი აშკარად გაემიჯნა სახელმწიფოს მიერ დეკლარირებულ ლიტერატურას. 1934 წელს მოსკოვში გამართულ მწერალთა პირველ საკავშირო ყრილობაზე, რომელსაც უშიშროების სამსახურები „ყურადღებით“ აკვირდებოდნენ. უკრაინელ მწერალთა დელეგაციის წევრის, მ. სემენკოს თამამი საუბრები მათი ყურადღების მიღმა არ დარჩენილა.

1999 წელს მოსკოვში გამოცემულ სსრკ შინაგან საქმეთა სახალხო კომისარიატის საიდუმლო დოკუმენტების კრებულში **«Власть и художественная интеллигенция. Документы ЦК РКП(б) - ВКП(б), ВЧК - ОГПУ - НКВД о культурной политике. 1917-1953»** აღმოჩნდა დოკუმენტი სახელწოდებით **«Спецсообщение секретно-политического отдела ГУГБ НКВД СССР "О ходе всесоюзного съезда советских писателей"»** მწერალთა გამოხმაურება ყრილობის მუშაობის შესახებ, მოხსენების ავტორია მე-4 განყოფილების უფროსის მოადგილე ვ. პეტროვსკი, დოკუმენტს ადევს რეზოლუცია „დაეგზავნოთ იაგოდას, არგანოვიჩს, პროკოფიევსა და სახელმწიფო უშიშროების სამმართველოს უფროსის მოადგილეს ლიუშკოვს“. მოხსენებაში წერია: „უკრაინელი დელეგაციის წევრებს შორის იყო საუბრები „მთელი ამ კომედიის (იგულისხმება ყრილობა - ავტ.) უსარგებლობის შესახებ“. ... უკრაინელი მწერლების საუბრებს შორის განსაკუთრებით მწვავე პოზიციას ყრილობასთან მიმართებაში იკავებდნენ სემენკო და ბაბელი. „ყველაფერი მიმდინარეობს იმდენად გლუვად და სწორხაზოვნად, რომ მე მიჩნდება მანიაკალური სურვილი, ავიღო მკვდარი თევზები ან ფეკალიები და პირდაპირ ყრილობის პრეზიდიუმს მივყარო. როგორ შეიძლება დაცინვის გარეშე ისაუბრო ამ სიცრუის ცერემონიაზე. კეთილი ადამიანების ის ნაწილი, რომელიც ზის დარბაზში, განსაკუთრებით სხვადასხვა ნაციონალური რესპუბლიკებიდან, საზარელი ხმით უნდა ყვიროდეს მასობრივ განუკითხაობაზე, აპროტესტებდეს, მოითხოვდეს ადამიანურ და არა ამ სიცრუის ენაზე საუბარს, ამის ნაცვლად კი ისმენენ „ბელადების“ ცრუ მოხსენებებს იმის შესახებ, რომ რაოდენ კმაყოფილია ყველა. ჩვენ კი აქ დავმსხდარვართ და აპლოდიმენტებით ვამკობთ ამათ, როგორც ქარხნის მუშები, ხოლო ნაციონალური კულტურა და ჭეშმარიტი მხატვრული სიტყვა მათ გადააგდეს სადღაც კარელიის ჭაობებში“... (Власть.... 2006:232-234). ბუნებრივია, ამ სიტყვების ავტორის ბედი,

რომელიც უშიშროების სამსახურებმა სიტყვასიტყვით დააფიქსირეს. მასობრივი ტერორის დროს - 1937 წლის 23 ოქტომბერს უმაღლესი სასამართლოს სამხედრო კომისიის დახურულ სხდომაზე გამოტანილ იქნა განაჩენი - მისეჯავოს სასჯელის უმაღლესი ზომა - დახვრეტა და ქონების კონფისკაცია“ განაჩენი იმავე დღეს მოვიდა სისრულეში (Ковалів 1991:390).

«Слово»-როგორც სიმბოლო დაცხრილული უკრაინული სიტყვისა. 20-30-იან წლებში საბჭოთა ხელისუფლების ინიციატივით უკრაინის საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკის დედაქალაქი კიევიდან ხარკოვში გადაიტანეს, ხარკოვი ამ დროს თანამედროვე უკრაინული კულტურის „ლაბორატორია“, სადაც ახალგაზრდა შემოქმედების ესთეტიკური პოტენციალი იყო მობილიზებული. 1930 წლისთვის ხარკოვში წითელ მწერალთა ქ. #6 აშენდა ახალი საცხოვრებელი კორპუსი, რომელსაც თავისი არქიტექტურიდან გამომდინარე დაერქვა «Слово» (ნაგებობა არის ასო С-ს ფორმის). აღნიშნული კორპუსის მაცხოვრებლები იყვნენ უკრაინელი მწერლები და საზოგადო მოღვაწეები. ისტორიკოს ვ. ვიატროვიჩის შეფასებით „1933 წელს გოლოდომორის სამინელი პერიოდის დროს ნამდვილმა მეხმა გადაუარა მწერალთა სახლს «Слово», ისევე როგორც მთელ უკრაინულ სიტყვიერებას“ (В'ятрович 2013:93). 1933 წლის 12 მაისს, # 33 ბინის მობინადრის - მწერალ მიხაილო იალოვის გასამართლებით ფაქტობრივად დაიწყო მწერალთა სახლის დაცხრილვა, მას წაუყენეს აბსურდული ბრალდება, ფაშისტურ და კონტრრევოლუციურ ძალებთან კავშირი. აღნიშნული ფაქტი უდიდესი ფსიქოლოგიური დარტყმა იყო მწერალთა სახლის მობინადრეებისთვის, ჩეკისტების აჩრდილმა თითქმის ყველას სახლში შეიხედა. ეს ფაქტი თითქმის ბოლო წვეთი აღმოჩნდა მიკოლა ხვილოვისთვის, მან თავისი მეგობრის, იალოვის დაპატიმრების მომდევნო დღეს თვითმკვლელობით დაასრულა სიცოცხლე. მეორე დღეს 19 დეკემბერს დააპატიმრეს მწერალი ოლეს დოსვიტნი, 25 დეკემბერს იუმორის დიდოსატატი ოსტაპ ვიშნია-მომდევნო წლის დეკემბერში ერთმანეთის მიყოლებით მწერლები გრიგორ ეპიკი, ვალერიან პიდმოგილნი, დრამატურგი მიკოლა კულიში, ვალერიან პოლიშუკი, ევგენი პლუჟნიკი და სხვ. მათ უმეტესობას წარედგინათ ბრალდება და კომპრომატების კასკადი, ადრე დაკავებული მწერლების ჩვენებების საფუძველზე დაყრდნობით. „ხარკოვის მწერალთა სახლი «Слово» გახდა მეოცე საუკუნის უკრაინული სიტყვის ტრაგედიის თავისებური ფოკუსი (В'ятрович 2013:105).

დახვრეტილი აღორძინება: მეოცე საუკუნის უკრაინის ისტორიაში 1937 წლის 3 ნოემბერი გამორჩეულად ტრაგიკული დღეა. ან დღეს სოლოვეცკის ბანაკში დახვრიტეს უკრაინული აღორძინების გამორჩეული წარმომადგენლები: ლეს კურბასი, მიკოლა კულიში, ვალერიან პიდმოგილნი, გრიგორი ეპიკი, მარკო ვორონი, მიხაილო იალოვი..... მათი რიცხვი ერთ ასეულს აჭარბებს. უკრაინული ნაციონალური აღორძინება „დახვრეტილი აღორძინებად“ გარდაიქმნა.

„დახვრეტილი აღორძინების“ შესახებ საუბარი უკრაინაში იმ დრომდე დაუშვებელი იყო, ვიდრე არ მოხდა მათი რეაბილიტაცია მეოცე საუკუნის მეორე ნახევარში - ბელადის კულტის მსხვერველს შემდეგ, მოჩვენებითი დათბობის პერიოდში. თუმცა ამ პერიოდში მალევე კვლავ მკაცრად ტაბუდადებული გახდა მათი საკითხი და რეალურად სამოციანელთა თაობის არაფორმალურ შეკრებებსა თუ ეგრეთწოდებულ „თვითგამოცემებში“ („სამიზდატებში“) გააქტიურდა. ანტისაბჭოთა უკრაინული ემიგრაცია ფაქტობრივად მათი ჩაკლული ესთეტიკური და ინტელექტუალური მემკვიდრეობის „შემნახველი“ და თავის მხრივ, მათ ფასეულობებზე დამყარებული კულტურის შექმნას აგრძელებდა.

1957 წელს პოლონელი საზოგადო მოღვაწის ეჟი გედროიციის ინიციატივით დაიწყო 1917-1933 წლებში შექმნილი უკრაინული პოეზიის ანთოლოგიის მომზადება. აღნიშნული ინიციატივის განხორციელებაში მას დაეხმარა უკრაინელი ემიგრანტი ლიტერატურათმცოდნე და კულტუროლოგი იური ლავრინენკო. 1958 წელს გედროიციის ლავრინენკოსადმი მიწერილ წერილში დაიბადა ანთოლოგიის სახელწოდება „**დახვრეტილი აღორძინება**“. „რაც შეეხება სათაურს, ალბათ უმჯობესი იქნება „დახვრეტილი აღორძინება. ანთოლოგია 1917-1933 etc.“ ეს დასახელება ეფექტური იქნება.“¹ აღნიშნული ანთოლოგია გამოიცა პარიზში გედროიციის გამომცემლობაში „კულტურა“ - პოსტსაბჭოთა უკრაინაში გამომცემლობა „სმოლოსკიპის“ მიერ. ანთოლოგიაში შესულია რეპრესირებული ავტორების ამ პერიოდში 1917-1933 ნაწარმოები.

ამ კრებულის გამოსვლა იყო ერთგვარი კულტურული აქცია, „დაცხრილულმა აღორძინებაზე“ საბჭოთა უკრაინის რკინის ფარდის მიღმა გააქტიურდა. 1959-1966 წლებში ნიუ-იორკში, რადიო თავისუფლების ეთერში იური ლავრინენკოს საავტორო გადაცემა „*ლიტერატურული სამყარო*“, რომელშიც არაერთხელ გაჟღერდა რეპრესიებს შეწირული უკრაინული აღორძინების საკითხი. პირველ გადაცემაშივე მოხდა ამ გამოცემის პრეზენტაცია. რეპრესიების მეთოდი ლიტერატურული და

¹ წერილის მოძიება ვერ მოხერხდა, ამიტომ ვიყენებთ ინტერნეტურსს

(http://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%84%D0%B6%D0%B8_%D2%90%D0%B5%D0%B4%D1%80%D0%BE%D0%B9%D1%86%D1%8C)

ინტელექტუალური პროცესის შესაჩერებლად და სამართავად არ აღმოჩნდა საკმარისი, უკრაინული აღორძინების შემდგომი ტალღა უკვე 60-იან წლებში განახლდა „სამოციანელთა თაობის“ სახელით ცნობილ მწერალთა შემოქმედებაში (Шевчук 2013:10).

ამრიგად, მეოცე საუკუნის დასაწყისში დაწყებული უკრაინული ლიტერატურის აღორძინების ბუნებრივი ტალღა ტერორისა და მწერალთა ფიზიკური განადგურების მიუხედავად უნაყოფოდ არ ჩაუვლია, მათ მიერ დამკვიდრებული ესთეტიკური კატეგორიები ახალი ფორმებით შემდგომი პერიოდის უკრაინულ ლიტერატურაში განვითარდა იმ ფონზე, როდესაც საბჭოთა ცენზურა არც მეოცე საუკუნის მეორე ნახევრის პერიოდის ლიტერატურულ ნოვაციებს სწყალობდა. რკინის ფარდის მიღმა, იატაკქვეშა სივრცეში ემიგრანტების ხმაც აღწევდა, რომელიც „დახვრეტილი აღორძინების“ აქტიური პოპულარიზატორი იყო მსოფლიოში.

ლიტერატურა:

Власть ... 1999: Власть и художественная интеллигенция. Документы ЦК РКП(б) — ВКП(б), ВЧК — ОГПУ — НКВД о культурной политике. 1917–1953. Под ред. А. Н. Яковлева. Москва: 1999

В'ятрович 2013: В'ятрович, В. Історія з грифом "Секретно". Українське ХХ століття. Львів: Видавництво «Наш Формат», 2013

Будний... 2008: Будний В., Ільницький М. Порівняльне літературознавство. Київ: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2008

Ковалів 1991: Ковалів Ю., Михайль Семенко//3 порога смерті: письменники України — жертви сталінських репресій. Випуск перший. Київ: «Радянський письменник», 1991

Ткачук 2014: Ткачук, М. Українська Література ХХ століття. Тернопіль: 2014

Шевчук 2013: Шевчук, В. Літературний світ Юрія Лавріненка// Юрій Лавріненко. Літературний світ. Передачі на радіо «Свобода» з 12.XI. 1959 по 01. III. 1966. Київ: «Твім інтер», 2013

UKRAINIAN LITERATURE OF THE XX CENTURY – FROM THE RENAISSANCE TO THE “SHOT RENAISSANCE”

Ivane Mchedeladze, Ivane Javakhishvili Tbilisi State University Scientific-Research Center of Ukrainian Studies, PhD Student

RESUME

In article literary processes in Ukraine are considered first half XX centuries. The Ukrainian literature in the 1920s-30s is characterised by tendencies of revival, the modernisation, opposite to laws of socialist realism. The specified opposition in 30-s' years has come to the end with mass reprisals. In 1937 simultaneously shot generation of the Ukrainian writers was included into modern literary criticism under the name “Shot Renaissance”. Research leans against classified documents, contemporary records and materials of anti-Soviet emigration. As a result of their synthesis in the Georgian literary criticism, concerning the unknown facts research of absolutely new type has been carried out the Ukrainian literature of this period.

Key words: *The Ukrainian literature, the “Shot Renaissance”, socialist realism.*

უკრაინული პოსტმოდერნიზმი და იური ანდრუხოვიჩი

ნინო ნასყიდაშვილი, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, უკრაინისტიკის ინსტიტუტი, უფროსი სპეციალისტი, ფილოლოგიის დოქტორი

პოსტმოდერნიზმი სპეციფიკური სოციოკულტურული მოვლენაა, რომელმაც მეოცე საუკუნის უკანასკნელი მეოთხედის სულიერების სფეროში გარკვეულწილად განსაზღვრა კულტურული და ლიტერატურული მდგომარეობა. პოსტმოდერნისტული პარადიგმების ნომინატურ მახასიათებლებს შორის ახალი მნიშვნელობები შეიძინეს ადამიანურმა გრძნობებმა, თანაგრძნობამ, კონტექსტუალურმა და ასოციაციურ-პარადიულმა კანონებმა, სხვადასხვა ლიტერატურული ტრადიციების, ნორმების

შერევამ. პოსტმოდერნიზმისთვის დამახასიათებელია ასევე გაურკვევლობის, შეცდომებისა და ენობრივი თამაშების კულტი. „ანთროპოლოგიური ტიპი“, რომელზეც ძირითადად პოსტმოდერნიზმი დაყრდნობილი, არის სამყაროს ადამიანი (კოსმოპოლიტი), რომელიც გათავისუფლებულია ნებისმიერი ლიტერატურული ტრადიციის დოგმატიკისგან. ამგვარი ადამიანი, უპირველესად, ინტელექტუალია, რომელიც თავისუფლად ფლობს ნებისმიერი ენობრივი თამაშის წესებს და იოლად აღწევს მათ თავს. ამგვარი თამაშის კრეატიული ხასიათი, როგორც ასეთი, შეუძლებელს ხდის უტილიტარული პროდუქტისაგან გათავისუფლებას, იერარქიასა და ტრადიციულად დამყარებული წინააღმდეგობებისაგან გათავისუფლებას.

პოსტმოდერნიზმი კოსმოპოლიტური მოვლენაა, რომელიც გარკვეულწილად გავლენას ახდენს ქვეყნის მენტალიტეტზე და აქვს ნაციონალური საფუძველი. უკრაინისათვის პოსტმოდერნიზმი საინტერესოა, როგორც მხატვრული ფენომენი – რეაქცია ესთეტიკურ და პოლიტიკურ აკრძალვაზე, მკაცრი კონტროლი ტოტალური სახელმწიფოების მხრიდან.

უკრაინული ლიტერატურისათვის, პოსტმოდერნიზმი – ესაა უპირველესად „პოსტტოტალიტარიზმი“ და არა „ნეომოდერნიზმი“. ისევე, როგორც უკრაინული ბაროკო განსხვავდება ევროპული ბაროკოსაგან იმით, რომ მას წინ არ უსწრებდა რენესანსის კულტურა, როგორც ეს მოხდა დასავლეთ და ცენტრალურ ევროპაში, ასევე უკრაინული „პოსტმოდერნიზმი“ წარმოიქმნა სრულიად ახალი ფურცლიდან და შექმნა თავისი სპეციფიკური ახალი კულტურის ტიპი. მისი განსაკუთრებულობა იმაშია, რომ თავდაპირველად ჩამოყალიბდა გალიჩინაში, ვითარდებოდა რეგიონებში, ყოფილი ავსტრია–უნგრეთის იმპერიის ტერიტორიაზე, სადაც ფუნქციონირებდა ოთხი ენა, ხდებოდა სხვადასხვა მრავალფეროვანი კულტურის გაერთიანება, ერთდროულად არსებობდა ინდივიდუალურისა და საერთოს შეგრძნება.

პოსტმოდერნიზმმა, რომელსაც საფუძველი ჩაეყარა მეოცე საუკუნის ბოლო ათწლეულში და მოდერნიზმის შემდეგ განვითარდა, სრულიად შეცვალა ადამიანის შეხედულება ეპოქაზე, ის გახდა პოსტინდუსტრიული ეპოქის პროდუქტი. (Грицик Людмила: 2010. გვ. 34)

ტერმინი „პოსტმოდერნიზმი“ პირველად ნახსენებია გერმანელი ფილოსოფოსის, რუდოლფ პანვიცის შრომაში „ევროპული კულტურის კრიზისი“ (1914 წელს). მაგრამ გავრცელდა მხოლოდ 1960-იანი წლების ბოლოს.

უკრაინელი და ზოგადად, ევროპელი პოსტმოდერნისტები, მწარე ისტორიული სინამდვილიდან გამომდინარე, დარწმუნებულები იყვნენ, რომ სამყარო უნდა შეცვლილიყო. მათ დაკარგეს იდეოლოგიური ილუზიები, მიიჩნევდნენ, რომ ადამიანს შესწევდა უნარი არა მხოლოდ შეეცვალა სამყარო, არამედ მოეხდინა მისი სისტემატიზაცია. პოსტმოდერნიზმის ეპოქისათვის დამახასიათებელია კონკურენტული დემოკრატია და სხვადასხვა ჯგუფების ინტერესთან თანხვედრა საზოგადოებრივი ერთიანობის საფუძველზე, სოციალური უთანასწორობის ახალი წყაროები, ცხოვრების სტილის ინდივიდუალიზაცია. პოსტმოდერნიზმმა მოგვცა სრულიად განსხვავებული შეხედულებები, ვიდრე ეს დამახასიათებელი იყო მოდერნიზმისათვის. მაგალითად, მოდერნისტული სკანდალურობის ჩანაცვლება მოხდა პოსტმოდერნისტული კონფორმიზმით, დეკლარირებული ელიტარულობა ჩანაცვალა არადეკლარირებულმა დემოკრატიულობამ. თუ მოდერნიზმის უპირატესობას ანიჭებდა იდეალურს მატერიალურთან შედარებით, პოსტმოდერნიზმმა უპირატესობა კომერციულ წარმატებას მიანიჭა; თუ მოდერნისტ მწერლებს სწამდათ უმაღლესი ხელოვნების, პოსტმოდერნისტი მწერლები ანტიუტოპიურობას ემხრობოდნენ. ასევე გამოიკვეთა რამდენიმე ძირითადი ნიშანი. უპირველესი იყო დამოუკიდებელი პიროვნების კულტი, მცდელობა ყველაფრის, ხალხების, ერების, კულტურების, რელიგიის გაერთიანებისა, ყოველდღიური ცხოვრების აღქმა, როგორც აბსურდის თეატრის, აპოკალიპსური კარნავალის. ლიტერატურაში განსაკუთრებით გამოიკვეთა მრავალი ტრადიციული ჟანრის შერევა, ნაწარმოებების სიუჟეტი გახდა უფრო მეტად შენიღბული ალუზია, – განსხვავებით წინა ლიტერატურული ეპოქებისაგან და ალბათ, რაც ყველაზე მთავარია, პოსტმოდერნისტულ ნაწარმოებებში საერთოდ გაქრა მთხრობელის სახე. ლიტერატურაში ადგილი დაიკავა ირონიამ და პაროდია.

პოსტმოდერნიზმის პოპულარობას ხელი შეუწეეს ფილოსოფოსებმა ჟ. დერიდამ, ჟ. ლოიტარმა, მ. ფუკომ, ხოლო ლიტერატურაში ყველაზე მეტად პოსტმოდერნისტული მიმდინარეობა შეიმჩნევა რომანებში: უმბერტო ეკოს „ვარდის სახელი“ (1980 წელი), პ. ზიუსკინდის „სუნები“ (1985 წელი), დ. აპდაიკის „როჯერის ვერსია“ (1985 წელი), ტომას პინჩონის „გრავეიტაციის ცისარტყელა“ (1973 წელი) და სხვ.

პოსტმოდერნიზმი უკრაინული ლიტერატურაში გამოვლინდა ი. ანდრუხოვიჩის, ი. იზდრიკის, ლ. დერეშას, ო. ულიანენკოს, ს. პროციუკის, ო. ზაბუჟკოსა და სხვების შემოქმედებაში.

თანამედროვე უკრაინელი მწერლის, იური ანდრუხოვიჩის შემოქმედება იმისი დასტურია, რომ უკრაინული პოსტმოდერნიზმის მენტალობის ანარეკლი უკრაინული ბაროკოს ტრადიციებზე

ჩამოყალიბდა. მისი პოეტური და პროზაული ნაწარმოებები ყოველთვის არაერთგვაროვან შეფასებას იმსახურებდნენ.

იური ანდრუხოვიჩი უკრაინული პოსტმოდერნიზმის ერთ-ერთი თვალსაჩინო წარმომადგენელია. მან თავისი შემოქმედება დაიწყო პოეტური ჯგუფის „ბუ-ბა-ბუს“ შემადგენლობაში, რომლის სახელწოდებაც იმიფრება, როგორც სიტყვების „ბურლესკის“, „ბალაგანისა“ და „ბუფონადას“ აბრევიატურა. მოცემული ლიტერატურული დაჯგუფება უკრაინაში შეიქმნა 1985 წლის აპრილში, როგორც გამომხატველი მაშინდელ მოვლენებზე, როგორც არსებული ლიტერატურის ოპოზიცია. ის დააარსა სამმა ახალგაზრდა პოეტმა: ი. ანდრუხოვიჩმა, ვ. ნებორაკმა და ო. ირვანეცმა. მანამდე მათი ლექსები იბეჭდებოდა პერიოდიკაში და თითოეულ ამ პოეტს გააჩნდა საკუთარი, თუმცა ძალიან მსგავსი შეხედულებები უკრაინული პოეზიის შემდგომ განვითარებაზე. სწორედ ამ შეხედულებებმა ჰპოვა ასახვა „ბუზაბისტების“ შემოქმედებაში.

1985 წელს დაიბეჭდა იური ანდრუხოვიჩის პირველი პოეტური კრებული „ცა და მოედნები“, ხოლო 1989 წელს კრებული „ქალაქებს შორის“. ამას მოჰყვა ლექსების კრებული „ეგზოტიკური ფრინველები და მცენარეები“ (1992 წელი), „მოსკოვიადა“ (1993 წელი). იური ანდრუხოვიჩმა შემოქმედებითი მოღვაწეობა დაიწყო როგორც პოეტმა, თუმცა მალევე გადავიდა ეპიკურ ჟანრზე – რომანზე. ის ავტორია ტრილოგიისა „რეკრეაციები“ (1992), „მოსკოვიადა“ (1993), „პერვერზია“ (1996). გარდა ორიგინალური საავტორო შეხედულებისა მსოფლიოსა და ადამიანებზე, მათ აერთიანებთ წამოჭრილი პრობლემებისა და ზოგადი გმირების წრე.

იური ანდრუხოვიჩის შემოქმედება, ზოგადად, ორ ნაწილად იყოფა: ესაა მისი პოეტური და პროზაული ნაწარმოებები. მისი პოეტური დებიუტი დაასრულა კრებულის „ცა და მოედნების“ გამოსვლამ (1985 წელი), რომელსაც კრიტიკა არაერთგვაროვნად შეხვდა.

იური ანდრუხოვიჩის პოეტური სამყარო – ესაა რაინდობისა და მოულოდნელობების, ავანტურული სიუჟეტების, მისტიური ანალოგიებისა და უცაბედი აღმოჩენების სამყარო. „ვერტიკალური დროის ჭრა პოეზიის ლირიკულ გმირს საშუალებას აძლევს თავისუფლად იმოძრაოს საუკუნეებში. ის ეძებს ტანჯული სულის დაცვას, თანამედროვეობის მრავალი მოვლენის ახსნას, მაგრამ ეს ძიება ატარებს არა დეკლარირებულ–ზედაპირულ ხასიათს, არამედ სიღრმისეულ–დამაბუღს. ავტორს სურს თავისებურად წაიკითხოს ისტორიული მოვლენები, რათა მოხდეს თანამედროვეობის გაგება“. (Юрій Андрухович: 2008. გვ. 4)

იური ანდრუხოვიჩის შემოქმედების გააზრების ობიექტი – ესაა დიდი სიცოცხლე. მისთვის არ არსებობენ მკვდრები – ესაა უბრალოდ ადამიანის გადასვლა არსებობის სხვა მდგომარეობაში. მის ლექსებში ხშირად იგრძნობა მინიშნება, რომ ადამიანი ცოცხლობს, სანამ ის ახსოვთ. ეს ფაქტორი განსაკუთრებით შესამჩნევია ლექსში „1826 წლის ლემბერზისკის კატასტროფა“ (1862 წლის 14 ივლისს ქ. ლვოვში ჩამოინგრა ძველი კოშკი, რასაც მსხვერპლი მოჰყვა). მოცემულ ლექსში მკაფიოდაა წამოჭრილი საკითხი ადამიანის არსებობის შესახებ და პოეტი აღნიშნავს, რომ ბოლოს ყველა ადამიანი სიბნელეში წავა, სხვენში, დაწვება ფიცარზე, ვერც სიმდიდრით, ვერც ძალაუფლებით ვერ გამოისყიდის სიცოცხლეს და რას წაიღებს მაშინ ადამიანი იმკვევნად? სადაც არაა სინათლე და სული – მარადიული და უზრუნველი. პოეტი თავს არიდებს იდეალიზმს. მისი ტექსტების წაკითხვასაც მრავალგვარი ასპექტი აქვს. მის ლექსებს ერთი შეხედვით უბრალო სიუჟეტები აქვთ, სადაც საუბარია ყოფის წარმავლობაზე, იშლება სამყაროს განმაზოგადებელი სურათი, სადაც გვერდიგვერდ არსებობს კეთილი და ბოროტი, იმედი და უიმედობა, რწმენა და აპათია. (Микола Ткачук: 2014. გვ. 565). ავტორის შეხედულება სამყაროზე სწორედ მისი ლექსებიდან იკვეთება, სადაც ცდილობს გახსნას ახალი შემოქმედებითი სივრცეები.

იური ანდრუხოვიჩის პოეტურ და პროზაულ ნაწარმოებებში ასევე თვალშისაცემია სამყაროს მისეული აღქმა, რომლის სათავეშიც მარადიული ახალგაზრდობა, ენერგია, სული, მუდმივი ძიება ბუდობს. მას უყვარს მოგზაურობა, გადაადგილდება საუკუნეებში, ყველა ეპოქაში მსუბუქად და უბრალოდ გრძნობს თავს. მის ლექსებში იდეალის ძიება ჭეშმარიტების ძიებას ჰგავს. იდეალისა და ჭეშმარიტების გადაკვეთა მისი შემოქმედების მგრძნობელობითი ფონია. მისი ლირიკული გმირი ხშირად ირონიულია, სარკაზმული, თუმცა სულის სიღრმეში – ესაა სამყაროს დაუცველი, ბავშვური აღქმა.

საინტერესოა ასევე იური ანდრუხოვიჩის ლექსი „Травень є травень. І ми неповторно живі“ (მაისი მაისია. და ჩვენ განუმეორებლად ცოცხლები ვართ), ციკლიდან „ფენოლოგიის შენიშვნები“, სადაც წინა პლანზეა წამოწეული ადამიანური ყოფის ძირითადი პრობლემები. საინტერესოა ლექსის ბოლო სტროფი, სადაც პოეტი საუბრობს საწუთროს წარმავლობაზე, რომ წაბლის ხეები უფერულდება, რომ ადამიანები ჩქარობენ სიცოცხლეს. იქვე აღნიშნავს, რომ იქნებ სწორედ ამაშია დროის შეცნობა, როგორც უკანასკნელი ყვავილობის.

ამავე იდეის მატარებელია ლექსი „ოქტომბერი. საღამო“, რომელიც ერთი შეხედვით, საკმაოდ სევდიანია. ლირიკული გმირი მტკივნეულად აღიქვამს მოსალოდნელი ზამთრის დადგომას და

აღნიშნავს, რომ მიწა, რომელიც მწიფდება ჩვენს ფეხებთან, თითოეული ნაბიჯთან ერთად დიდდება და ძვირფასი ხდება, რითაც ქვეცნობიერად ხაზი გაუსვას ადამიანის ამქვეყნიური ყოფის წარმავლობას.

იური ანდრუხოვიჩის პოეტურმა კრებულებმა თემატურად ძალიან გაამდიდრა მეოცე საუკუნის ბოლო პერიოდის უკრაინული ლიტერატურა, გაამდიდრა ასევე პრობლემატიკითაც. პოეტი თავის ნაწარმოებებით ცდილობს შეცვალოს უკრაინული რომანისა და ლექსის ესთეტიკური სტრატეგია, იყენებს სხვადასხვა ენობრივ საშუალებებს. იური ანდრუხოვიჩის მხატვრული სამყარო იგება მისი რეალური საკარნავალო მოედნების გზაჯვარედინზე, ხშირად მიმართავს ლიტერატურული ალუზიების გამოგონილ სისტემას, აფართოებს ნაწარმოებების აზრობრივ არეალს, რითაც დღემდე ინარჩუნებს ორიგინალურობასა და პოპულარობას. მისი შემოქმედება ყველა ეტაპზე საინტერესო და შინაარსიანი კრიტიკის საგანია უკრაინულ ლიტერატურათმცოდნეობაში.

ლიტერატურა:

1. Андрухович Юрій. Бу-Ба-Бу. Вибрані твори. Дьвів, Піраміда, 2007. ст. 389
2. Серія «Літературні портрети», Юрій Андрухович: відчуття епохи. Донецьк, 2008. ст. 4
3. Грицик Людмила. Українська компаратівістика. Київ, 2010
4. Ткачук Микола. Українська література ХХ століття. Тернопіль 2014.

UKRAINIAN POSTMODERNISM AND IURI ANDRUKHOVICH

Nino Naskidashvili, Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Institute of Ukrainian Studies,
Senior Specialist, Doctor of Philology
RESUME

The article covers stages of development of postmodernism as a literary movement. Postmodernism which was introduced in the last decade of the 20th century and was developed after modernism totally changed the human vision of the epoch and became a product of post-industrial epoch.

The article also reviews creative works of a modern Ukrainian post-modernist writer, Yuri Andrukhovich, the idea and topics of his works.

Poetic collections of Yuri Andrukhovich enriched the Ukrainian literature of the last period of the 20th century both thematically and topically. His creative works are the subject of interesting and substantial critics in the Ukrainian literary studies.

ერთი უცხოური ნასესხები ლექსემის შესახებ ქართველურში

მერაბ ნაჭყებია, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, პროფესორი

ენის ორგანული ფორმების ევოლუცია-სახეცვლილებებისათვის საკუთარი რესურსების გარდა, მეტ-ნაკლები პროპორციითაა წარმოდგენილი უცხოური ენის ლექსიკური ელემენტი, რისგანაც არც ერთი ენა არაა დაზღვეული. მსოფლიოში არ არსებობს ისეთი ენა, რომელიც თავისი განვითარების თუნდაც რომელიმე ეტაპზე გადარჩენოდეს უცხო გავლენას. მიზეზი ენათა ურთიერთგავლენისა არის მეზობელ ხალხთა შორის ეკონომიკური, პოლიტიკურ-კულტურული ან რელიგიური ურთიერთობა (შესაძლებელია რომელიმე მათგანის ან ერთდროულად ყველა ამ ფაქტორის არსებობა – მ.ნ.)

ენა ძირითადად სესხულობს სახელებს, თუმცა გამორიცხული არაა სხვა მეტყველების ნაწილთა სესხებაც. ამ თვალსაზრისით, თუ თვალს გადავავლებთ ქართველურ ენობრივ სამყაროს, ნასესხებ სიტყვათა უდიდესი ხვედრითი წილი სახელებია.

ცნობილია, რომ არსებობს უცხოური ლექსიკური ფორმების დამკვიდრების ორი გზა: მწიგნობრული და ზეპირი. მეორე, ზეპირი მეთოდი ფორმების გადმონერგვისა, ერთადერთი გზაა უმწერლობო ენებისათვის, თუმცა მწერლობის მქონეთათვისაც არაა იგი უცხო. რამდენადაც ენათა განვითარების ისტორია ერთმანეთთან მათი აქტიური ურთიერთობის, კონტაქტების ისტორიაა,

ბუნებრივია, ამას მოჰყვება ერთი ენიდან სხვა ენის მიერ სიტყვათა შეთვისება. ერთი ენიდან მეორე ენაში სიტყვათა შესვლასა და დამკვიდრებას ლიტერატურაში სიტყვათა შესხება ეწოდება (თუმცა უფრო გამართლებულია იქნებოდა ტერმინი „შეთვისება“, რადგან „სესხება“ სემანტიკურად რადაცის დროებით მიღებას და პერსპექტივაში მის დაბრუნებას გულისხმობს - ავტ.).

ქართულ ენაში უცხო ენების, ძირითადად, აღმოსავლური წარმოშობის ლექსიკა უძველესი დროიდანვე ფიქსირდება, რაც მეზობელ ხალხებთან მჭიდრო პოლიტიკური, ეკონომიკური და კულტურული ურთიერთობებით აიხსნება. ზოგჯერ ნასესხობათა გამოვლენა ადვილია მისი აშკარა უცხოური ელფერის გამო, თუმცა ხშირად ნასესხობა ისე მიესადაგება მსესხებელი ენის სისტემას, რომ მისი უცხოური წარმომავლობა შეიძლება დადგინდეს მხოლოდ საგანგებო ეტიმოლოგიური ანალიზის შედეგად.

ძველ ქართულში შინაური მტაცებელი ცხოველის „კატის“ აღსანიშნავად გამოიყენებოდა „ციცა“. რაც შეეხება კატა ლექსემას, მის უცხოურობაზე კატეგორიულად მიუთითებს სულხან-საბა თავის ლექსიკონში: „**კატა** ფრანგულია [ე.ი. ლათინურია – **მ.წ.**] (სხუათა ენაა), ციცა ჰქვან“ (საბა, I, 1991). თუმცა მკვლევართა უმრავლესობა მას სომხურიდან შემოსულად თვლის (ნ. მარი, ი. ყიფშიძე, არნ. ჩიქობავა და სხვ.).

როგორც ზემოთ აღინიშნა, ძველ ქართულში „კატის“ აღმნიშვნელი სახელი იყო „ციცა“, რომელიც დღეს მხოლოდ ცოცხალ მეტყველებებში შემოგვრჩა. კერძოდ, ხევსურულში **ციცა** ფუძეა; „ქართულში მოფერებითი სიტყვა კატისათვის: ციც-უნ-ია იმავე ციც-თან გვაბრუნებს“ (ჩიქობავა, შრომები, IV, 2008, გვ. 98); მეგრ. **ცხიცხ!** -კატას რომ შესძახებენ, უნდა იყოს მიღებული ამავე **ციც**-ისგან (ჩიქობავა, იქვე, გვ. 98). ინგილოურში ციცო ნიშნავს კატას, ციცუნიას (გიგინიეშვილი, 1961); ციცა გვაქვს თუშურში, ფშაურში, ფერეიდნულში (შანიძე, 1914; შანიძე, 1923);

სვანურში იხმარება **ციცჷ**, კნინ. **ციცჷლ**{დ} (ბზ., ლშხ.); ციცულდ (ლნტ.) – {თოფურია, ქალდანი, 2000, გვ. 838}; ბ. ნიჟარაძეს დაფიქსირებული აქვს **ციცა**, **ციცვ** ფორმა (ნიჟარაძე, 2007, გვ. 231); მართალია, მეგრულ-ჭანურსა და თანამედროვე სალიტერატურო ქართულში „ციცა“ არ გვაქვს, მაგრამ ყველა ქართველურ ენაში გვხვდება **ცინდ**-//**ცინტ**- ფუძე, რომლისგანაც მიღებულია კატის ნაშიერის (კნუტის) სახელი:

ჭან. **ცინტ**-ალ-ი//**წკინტ**-ალ-ი – კატის კნუტი;

მეგრ. **ცინდ**-ალ-ი – კატის კნუტი;

ქართ. **ცინტ**-ალ-ი – კატის კნუტი, მოდიდო (საბა);

სვან. **ცინდ**-ა-ჷ – კატის კნუტი (ჩიქობავა, იქვე, გვ. 100).

დასახელებული ფორმებიდან ძირეულია **ცინდ**-//**ცინტ**-; სპეციალურ ლიტერატურაში მითითებულია, რომ **-ალ** დეტერმინანტი სუფიქსია ქართულში, მეგრულსა და ჭანურში; სვანურში მის ადგილს კანონზომიერად იჭერს **-აჷ**... ბოლოკიდური **-ტ**- მეგრულ-ჭანურში მეორეულ მოვლენადაა მიჩნეული; რაც შეეხება **ცინდ**-//**ცინტ**- ფუძეში **-ნ**ს, იგი **დ**ს წინ განვითარებული ჩანს. ამგვარად, ამ ძირის ზგერითმა აღნაგობამ ასეთი გზა გაიარა: ციდ- <ცინდ-//ცინტ- (ჩიქობავა, იქვე, გვ. 101).

ამდენად, ჭან. **ცინტალი**//**წკინტალი**, მეგრ. **ცინდალი**//**ცინდაი** და საბასთან დადასტურებული **ცინტალი** იმავე **ციც**//**ციცა** ფორმასთან გვაბრუნებს, რომელიც უნდა ყოფილიყო ჩვენი ენებისათვის დამახასიათებელი სახელი „კატისა“, რასაც სვანური, ქართული ენის რიგი დიალექტები და მეგრულ-ჭანურ-ქართულში „კატის“ ნაშიერის (**ცინდ**-//**ცინტ**- ძირის შემცველი) აღმნიშვნელი ლექსემები ადასტურებენ.

რაც შეეხება „კატა“ ლექსემას, სპეციალურ ლიტერატურაში ერთხმადაა აღიარებული, რომ მიუხედავად ქართული სალიტერატურო ენასა და ისტორიულ დოკუმენტებში მისი დიდი ხნის პოენიერებისა, ნასესხებია და ინდოევროპული ენებიდანაა შემოსული.¹ ბუნებრივია, ჩნდება კითხვა: რა დროიდან შემოდის „კატა“ ფორმა ქართულში? ეს ლექსემა არ ჩანს V-X სს-ის ჰაგიოგრაფიულ ძეგლებში (ძქალ, 2005); პირველად იგი დაფიქსირებულია როგორც ნომენის, ასევე ცხოველის სახელად X-XII სს-ის როგორც ისტორიულ, ასევე მხატვრულ ლიტერატურაში; კერძოდ, გიორგი პირველის ასულს კატა ერქვა:

¹ კატა უნივერსალური ევროპული სიტყვაა, რომელიც ხმარებაში იყო მთელ კონტინენტზე: ძველი ინგლისური catt, პროტოგერმანულ წინარე ენაში kattuz, (ძველი ფრიზული katte, ძველი ისლანდიური kótte ჰოლანდიური katt, ძველი გერმანული kazza, გერმანული katze), უკანასკნელი მომდინარეობს ლათინურიდან cattus.

ლათინური დასახელება უდევს საფუძვლად ძვ. ისლანდიურ და გალურ კატას, ასევე ვალური kath, ბრეტონულ kaz, იტალიურ gatto, ესპანურ gato. იგივე წყარო უდევს საფუძვლად სლავური ჯგუფის ენებსაც: ძვ. სლავური kotuka, kotel'a ბულგარული kotka, რუსული koška, პოლონური kot, ლიტვური kate, ასევე ლათინურიდანაა არაინდოევროპულ ფინურ ენაში გამოყენებული katti ფორმაგ. [http://www.etymonline.com]. ეგვე ძირი უდევს საფუძვლად კავკასიურ ენაში (ხუნძურში) ქეთი ფუძესაც.

„ესხნეს შვილნი ოთხნი: მენი ბაგრატ და დემეტრე, და ასულნი გურანდუხტ და კატა“ (ქართლ. ცხოვრ., I, 1955, გვ. 291); **კატა/კათი** ერქვა დავით აღმაშენებლის ასულსაც, რომელიც „ქართლის ცხოვრებაში“ ორჯერაა ნახსენები: „და მასვე წელსა ასული თჳსი კატა გაგზავნა საბერძნეთს სძლად ბერძენთა მეფისად“ (იქვე, გვ. 334); „და დემეტრესი.. კატა დედოფალი საბერძნეთს გათხოვილ იყო“ (იქვე, გვ. 366). „კატა“ ცხოველის სემანტიკით ერთხელაა გამოყენებული „ვეფხისტყაოსანში“ (ვეფხ. სიმფ., გვ. 62): „ვბურთობდი და ვნადირობდი, ვით კატასა ვხოცდი ლომსა“ (ვეფხ. გვ. 75);

ფუძე **კატ-** ერთი და იგივეა ქართულში (**კატ-ა**), მეგრულსა (**კატ-უ**) და ჰანურში (**კატ-უ**); თანამედროვე ქართულსა და მისი დიალექტების უმრავლესობაში „კატა“ მტაცებელი ცხოველის მნიშვნელობითაა გამოყენებული. „კატა“ ქველ-ის მიხედვით: „კატა – ზოოლ. მტაცებელი პატარა ცხოველი (კატების ოჯახისა). არის გარეული და შინაური“ (ქველი, IV, გვ. 1091); ამავე ლექსიკონში დასახელებულია „კატა“ ფუძემდებელი რთული სიტყვები გარკვეულ მცენარეთა სახეობების აღსანიშნავად, სადაც იგი კომპოზიტის პირველი შემადგენელი ნაწილია:

კატაბალახა (კატა+ბალახა) – რთულფოთლებიანი სამკურნალო მცენარე, რომელსაც თეთრი ოდნავ მოვარდისფრო პატარა ზომის ყვავილები აქვს; ფესურებს იყენებენ ვალერიანის წვეთების დასამზადებლად (ქველი, იქვე, გვ. 1091; მაყაშვილი, 1991, გვ. 38);

კატაბარდა (კატა+ბარდა) – ტყეებში ფართოდ გავრცელებული ბუჩქი, რომელსაც გრძელი მცოცავი ღეროები, მოპირდაპირე ფოთლები და თეთრი ან სოსანი ყვავილები ახასიათებს; ნაყოფი რთულია, ბუმბულოვანი; ნორჩ ყლორტებს მხალად იყენებენ (ქველი, IV, გვ. 1091; მაყაშვილი, იქვე, გვ. 38);

კატაბეწვა (კატა+ბეწვა) – კუთხ. (მთიულ.) მაგარი ნაცრისფერი ბალახი, კლდეზე იზრდება (ქველი, IV, გვ. 1091);

კატავენახა (კატა+ვენახა) – კუთხ. (იმერ.) იხ. კატაბარდა (ქველი, IV, გვ. 1091).

ქართული ენის დიალექტთა ლექსიკონებში „კატ“ ფუძის შემცველი კომპოზიტებიც ძირითადად მცენარეთა სახელების აღმნიშვნელია; მრავალთაგან მოვიყვანთ ნიმუშებს ინგილოური დიალექტიდან:

კატაფხელა – ერთგვარი მცენარე, ადრე გაზაფხულზე იშლება (დამბაშიძე, 1988, გვ. 258);

კატაწნორა – მდგნალი, წნორს წააგავს, ყვავილს კატის კუდივით იკეთებს (იქვე, გვ. 258);

კატიბილა – [კატის + აზ.ბჰლ =ულვამი] ერთგვარი წინდა (იქვე, გვ. 259);

კატითავა სხალ, კატითავა – მსხლის ჯიში ერთგვარი, მრგვალი ფორმისა და სქელი კანი აქვს. ზამთრულასა ჰგავს, მოყვითალო-მოშავოდ მწიფდება (იქვე, 259);

კატიკუდა – 1. ფეტვის ერთ-ერთი ჯიშია. კატიკუტა თავ მომპტანავს (თავს იკეთებს) კატი კუდივით. 2. შემოდგომის ბალახი ერთგვარი. ყვითელი ძურწა (იქვე, გვ. 259);

ინგილოურში გვაქვს აგრეთვე როგორც სამოსის, ასევე თვისების, მსგავსების მნიშვნელობითაც:

კატუნი – 1. თავის მომკატუნებელი, შდრ. კატუნოვა;

2. ფეთხუმი, უსუფთაო და ულაზათო ქალის ეპითეტი (იქვე, 259);

კატუნოვა – თავის მოსულელება, თავის მოკატუნება (იქვე, გვ. 259);

კატ- ფუძე გვაქვს გვარებშიც: კატამე (კატას+მე) და კატაპარიაშვილი (კატა+პარია (მეტსახელი გვარში) [დლონტი, 1986, გვ. 140]. ა. მაყაშვილს „კატაპარია“ ფორმა ფიქსირებული აქვს რაჭულსა და იმერულში „კატაბალახას, ვალერიანას“ მნიშვნელობით (მაყაშვილი, იქვე, გვ. 38);

მეგრულში „კატუ“ („კატა“) სომხურიდან შეთვისებულად მიაჩნია ი. ყიფშიძეს (ყიფშიძე, 1994, გვ. 457). იქვე დასახელებულია **კატუ-მღაბი** ფორმაც, რაც „ზღარბს“ ნიშნავს. ეს ლექსემა, ლექსიკონის მიხედვით, გამოიყენება სენაკურ კოლოკავში, ხოლო ზუგდიდურ-სამურზაყანულში **ზღარბ-ქურცამის** სახითაა მითითებული (იქვე, გვ. 442).

კატა//კარტა მეგრულში პატარა, უჯიშო, ბუნებით დაჩაგრულის მნიშვნელობით გამოიყენება. იგი რთული სიტყვის პირველი შემადგენელი ნაწილია, გვევლინება მსაზღვრელის როლში და აღნიშნავს თვისება//ოდენობას განსასაზღვრავი სახელისას:

კატა-თხა – პატარა თხა (ბუნებით დაჩაგრული) (ქაჯაია, II, გვ. 112);

კატა-შხური – პატარა ცხვარი (ბუნებით), უდუმო (იქვე, გვ. 112);

კატუ-შხური – იგივეა, რაც კატაშხური, უდუმო ცხვარი. შდრ. ტყარუშხური (იქვე, გვ. 112);

გურ. კატამცხვარაი – კუდიანი ცხვარი, რომელსაც დუმა არა აქვს (დლონტი, იქვე, გვ. 112);

კატ- ფუძე მეგრულში მცენარეთა სახელების პირველ შემადგენელ ნაწილადაცაა გამოყენებული.

კატუჯვარი – 1. მდგნალი. 2. დურბელი – ლიმფური ჯირკვლების დასიება, ჯირკვლის ტუბერკულოზი (ქაჯაია, II, გვ. 112);

კატუჯვარიში(ი) ჯა – მდგნალი;

კატუჯვარიში ჭი – ბოტ. მდგნალი (მაყაშვილი, იქვე, გვ. 38; ქაჯაია, II, გვ. 112). მეგრულში – შხურიში ჭი//შხურიში ჭუ (მაყაშვილი, იქვე, გვ. 38);

კატაპურასკია/ჯოლორიშ ნიორი – ყანის ნიორი; გურ., ქვემო იმერ.: კატაპრასა (მაყაშვილი, იქვე, გვ. 77);

კატუჯვარაშ(ი) წამალი – დათვიმხალა (მაყაშვილი, იქვე, გვ. 148);

ლაზურში, მსგავსად მეგრულისა, კატუ „კატა“ შინაური მტაცებელი ცხოველია. სიტყვას სომხურიდან შემოსულად თვლის ნიკო მარი (მარი, 1910, გვ. 153). ა. თანდილაშვილს ლექსიკონში ეს ლექსემა ორი მნიშვნელობით გვხვდება: 1. კატუ – კატა; 2. კატუ – ვიწრო გზა, ბილიკი (თანდილაშვილი, 2013, გვ. 364).

კატუ ფუძემდებელი რთული სიტყვები ლაზურში ძირითადად მცენარეთა სახელწოდებებად ფიქსირდება:

კატუზუზი – მცენარეა ერთგვარი (თანდილაშვილი, 2013, გვ. 364);

კატუმჯა//კატუნჯა – მცენარეა (მარი, იქვე, გვ. 153);

კატუნენა – მცენარეა (მარი, იქვე, გვ. 153). კატუშ ნენა – ლანცეტა მრავალმარღვა (მაყაშვილი, იქვე, გვ. 143);

კატუ ყურზენი (> კატუ „კატა“ + ყურმენი „ყურმენი“, ყურმენის ჯიში;

კატამონთა – კნუტი (> კატუ „კატა“ + მონთა//მოთა „შვილიშვილი, ბადიში“);

ამდენად, კატუ //კატა ლექსემის ძირითადი მნიშვნელობა ქართველურ ენებში (გარდა სვანურისა), შინაური მტაცებელი ცხოველის აღნიშვნაა და საუკუნეების წინაა შეთვისებული ინდოევროპული ენებიდან. შუა საუკუნეების ქართულში იგი ქალის სახელის აღმნიშვნელად გამოიყენებოდა. როგორც ჩანს, ეს სიტყვა ჯერ საკუთარი სახელის სახით შემოვიდა ქართულში, შემდეგ კი ცხოველის აღსანიშნავად გავრცელდა და ლამის განდევნა ქართული ციცა, რომელიც სვანურმა და ქართული ენის რიგმა დიალექტებმა შემოგვინახა. რაც შეეხება კატ- ფუძისაგან ნაწარმოებ ლექსემებს, მათ შეიძინეს გადატანითი მნიშვნელობა და მეორეული წარმოებისანი არიან. ამ სიტყვათა ანალიზიც ცხადყოფს, რომ სემანტიკურად ისინი „კატ“- ფუძესთან რაღაც ნიშნით ასოცირდებიან.

საინტერესოა, რომ „კატა“, რომელიც საკუთარი სახელის (ქალის) მნიშვნელობით შემოვიდა ქართულში, მოგვიანებით ცხოველის აღმნიშვნელი გახდა, ხოლო „კატის“ აღმნიშვნელი ძველი ქართული სიტყვა „ციცა“, პირიქით, ქალის სახელად გვხვდება სხვადასხვა ვარიანტებით: ციცა, ციცო, ციცი, ციცია... „ციც“- ფუძეს უკავშირდება სამეგრელოში ქალის სახელი ციბა; მეგრულში შორისდებული ციბ! ციბ! შემახილია კატის მოსახმობად (შდრ. ციფ! ციფ! ან ციცხა! ციცხა! - კატის გასადენი შემახილი); ამავე დროს ციბა/ციბა მეგრულში კატის მნიშვნელობითაც გამოიყენება, რომლის კნინობითი ფორმაა ციბუნია=კატა, კატუნია.

სემანტიკური გადაწვევითაა მიღებული გურულში „გოგო“-ს მნიშვნელობით გამოყენებული „ციცა“ (ცვეთის შედეგად მისი შემოკლებული ვარიანტია „ცა“) და მეგრულში: ციტალი – ძალზე პატარა, ციციბი//ციციბუა – ძალიან პატარა და ამ უკანასკნელისაგან მიღებული ციციბალა//ციციბუნია, რაც ასევე ძალიან პატარას ნიშნავს.

ციცა- ფუძისაგან მიღებული ქალის სახელები საკმაოდ გავრცელებულია როგორც აღმოსავლეთ, ისე დასავლეთ საქართველოში; სტატისტიკურად იგი ასე გამოიყურება: ციცა ჰქვია 142 ქალს, ციცია – 85, ციცო – 1190, ციცი – 189 (სილაგაძე, თოთაძე, 1997);

ზემოთქმულიდან გამომდინარე:

ა) ძველ ქართულში „კატის“ მნიშვნელობით სიტყვა „ციცა“ გამოიყენებოდა, რომელიც ძველი სახით შემოგვრჩა სვანურსა და ქართული ენის მთელ რიგ დიალექტებში, თუმცა მან სემანტიკურად სახე იცვალა და დღეს ძირითადად ქალის აღმნიშვნელ ნომენად იქცა;

ბ) „კატის“ ნაშეიერის აღმნიშვნელი ფუძე „ცინდ-//ცინტ“- ყველა ქართველურ ენაშია, რაც იმაზე მიგვანიშნებს, რომ ჩვენი ენებისათვის სწორედ ეს ლექსემა უნდა ყოფილიყო დამახასიათებელი.

გ) შინაური ცხოველის აღმნიშვნელი სახელი „კატა“, რომელიც გვხვდება ქართულში, მეგრულსა და ჭანურში ინდოევროპული ენებიდანაა შემოსული. თავდაპირველად იგი საკუთარი სახელის (ქალის) აღსანიშნავად შემოვიდა და მერე იქცა ცხოველის სახელად.

ლიტერატურა:

1. სილაგაძე, თოთაძე, 1997 – ა. სილაგაძე, ა. თოთაძე, გვარ-სახელები საქართველოში.
2. ჩიქობავა, 2008 – არნ. ჩიქობავა, შრომები. IV.
3. ქართლ. ცხოვრ. – ქართლის ცხოვრება, I. 1955.
4. საბა, I – სულხან-საბა ორბელიანი, ლექსიკონი ქართული. I. 1991.
5. ქეგლი, IV – ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი. ტ. IV, 1955.
6. მაყაშვილი, 1991 – ა. მაყაშვილი, ბოტანიკური ლექსიკონი.
7. ღამბაშიძე, 1988 – რ. ღამბაშიძე, ქართული ენის ინგილოური ლექსიკონი.
8. ღლონტი, 1986 – ალ. ღლონტი, ქართველური საკუთარი სახელები.

9. ქაჯაია, II – ო. ქაჯაია, მეგრულ-ქართული ლექსიკონი, 2002.
10. თანდილავა, 2013 – ა. თანდილავა, ლაზური ლექსიკონი.
11. გიგინეიშვილი, 1961 – ი. გიგინეიშვილი, ვ. თოფურია, ვ. ქავთარაძე – ქართული დიალექტოლოგია, I.
12. თოფურია, ქალდანი, 2000 – ვ. თოფურია, მ. ქალდანი – სვანური ლექსიკონი.
13. ნიჟარაძე, 2007 – ბ. ნიჟარაძე. ქართულ-სვანურ-რუსული ლექსიკონი, ტექსტი გამოსაცემად და წინასიტყვაობა დაურთო ლელა ნიჟარაძემ.
14. შანიძე, 1923 – ა. შანიძე. ხევსურული მასალების ლექსიკონი, „ქართული საენათმეცნიერო საზოგადოების წელიწდეული“, I-II.
15. შანიძე, 1914 – ა. შანიძე. რეცენზია გამოკვლევისა „მ. ჯანაშვილი, საინგილო“. „Записки восточного отделения имп. Русского Археологического общества т.
16. ჭუმბურიძე, 1987 – დედაენა ქართული.
17. ყიფშიძე, 1994 – ი. ყიფშიძე, რჩეული თხზულებანი, თბილისი
18. მარი, 1910 – Н. Я. Марр. Грамматика чанского (лазского) языка с хрестоматией и словарем. СПб, 1910.
19. <http://www.etymonline.com>
20. ვეფხ. სიმფ. – „ვეფხისტყაოსნის სიმფონია“ ფუძეთა და სიტყვა-ფორმათა ინდექსი, საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემია, ენათმეცნიერების ინსტიტუტი, გამომც. „მეცნიერება“. 1973.
21. ვეფხ. – ვეფხისტყაოსანი, გამომც. „მერანი“, თბილისი. 1992.
22. ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის სიმფონია-ლექსიკონი, ნაწ. I, გამომც. „არტანუჯი“, თბილისი, 2005.

ABOUT ONE LEXEME IN THE KARTVELIAN LANGUAGES

Merab Nachkebia, Sokhumi State University, Professor

RESUME

In old Georgian in the meaning of “kata“ (Georgian-“კატა,” English- “cat”) the word “tsitsa” (Georgian-“ციცა”) was used, which remained in its old form in Svan and in some dialects of the Georgian Language; Though, it changed semantically and today has become the nomen mainly indicating a woman.

The root-„tsind-//tsint“ (Georgian- “ცინდ-//ცინტ“) expressing an offspring of “Kata,” (English- “cat”) is in all Kartvelian Languages, which shows us that this very lexeme must be characteristic of our languages.

In Georgian hagiographic texts of the 5th and 10th centuries the word “Kata,” (English- “cat”) denoting domestic animal is not found. This word appeared in historic monuments and fiction from the 10th century as the proper noun (to indicate a woman).

The analysis shows that this word emerged in Georgian, Megrelian and Chani from Indo-European languages. Later it became the name of an animal and almost banished the Georgian origin lexeme “tsitsa” (Georgian- “ციცა”).

გურამ რჩეულიშვილის „ალავერდობის“ გმირის თავისებურების გამო

მაკა ნუცუბიძე, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, დოქტორანტი

ოთხწლიანი შემოქმედებითი მემკვიდრეობა, ტრაგიკულად დაღუპული ახალგაზრდა მწერლისა, მრავალ სქელტანიან გამოკვლევას მოიცავს და სათქმელი, მოსაძიებელი, გამოსაკვლევ კვლავაც ბევრი დარჩება.

მან განვლო ცხოვრების ძალზე მოკლე, შემოქმედების კი უმოკლესი გზა, თუმცა სათქმელი თქვა, თქვა გაბედულად, პირდაპირ, თამამად, არავის ზეგავლენის ქვეშ არ მოექცა, ის თქვა, რაზეც ფიქრობდა, რაც აწუხებდა. რაც უნდა თქმულიყო, აუცილებლად.

პერიოდი, რომლითაც მისი შემოქმედება ერთ-ერთი გარდამტეხია ქართული სოციალისტური რეალიზმის პერიოდთაგან, როცა არა მარტო რეჟიმის, წყობის წინააღმდეგ ილაშქრებს სრულიად ახალგაზრდა მწერალი კაცი, არამედ ახალ ჰორიზონტებსაც ეძიებს, სულიერ კრიზისსაც განიცდის,

ბოროტისა და კეთილის, ძველისა და ახლის ჭიდილშია, გამჭვირვალე ნიავევით დაუქროდა იმდროინდელ ლიტერატურას. თავის თანამედროვეებთან ერთად მან მძლავრი, ახალი, გაბედული სიტყვა თქვა.

გ. რჩეულიშვილის ცხოვრებაც და შემოქმედებაც მუდმივ კავშირშია ერთმანეთთან, ამიტომ რომელიმე ნაწარმოების განხილვა მისი ავტობიოგრაფიის გათვალისწინების გარეშე, თითქმის წარმოუდგენელია.

გურამ რჩეულიშვილის შემოქმედება ქართული სოციალისტური რეალიზმის გარდამავალ ეტაპს დაემთხვა. ამ პერიოდისთვის დამკვიდრებული იყო ე.წ. „დათბობის“ ხანა. ეს პერიოდი გამოირჩევა ხელოვნებაში და, კერძოდ, მწერლობაში, ახალ-ახალი იდეების შემოტანითა და დანერგვით. ზემოთ, როცა ეპოქის მიმოხილვას შევხებით, აღვნიშნეთ, მაგრამ აქაც გავიმეორებთ, რომ მნიშვნელოვანი ამ პერიოდისთვის სწორედ სტალინური კულტის რღვევა გახლდათ.

მოთხრობაში „ალავერდობა“, რომელიც გურამ რჩეულიშვილმა 1959 წლის სექტემბერში დაწერა (გარდაცვალებამდე ერთი წლით ადრე) უაღრესად რთული პრობლემებია დასმული. იმ დროისათვის ფაქტიურად მიუღებელი. უპირველესად, ალბათ იმიტომ რომ ნაჩვენებია არა ერთი ადამიანის გადაგვარებული სახე, არამედ მასად ქცეული მომლოცველებისა, რაც ძალზე შემზარავს ხდის ცნებას „ადამიანი,“ მაგრამ იმისათვის, რომ გმირის კონცეპტს კარგად და ღრმად ჩავუკვირდეთ, მივყვეთ თავიდან.

წვიმიანი, უსიამოვნო ამინდი წინასწარ გვიქმნის განწყობას მომდევნო მოქმედებების, რომლებიც იშლება ნაწარმოებში. თელავში ჩასულ ადამიანს განწყობა უფუჭდება, რადგან წვიმისგან მიწა იქაც სულ დამბალა.

თუმცა ალავერდობის წინა დღეს გამოიდარა. უფალმა გადმოხედა სამყაროს, თავისი მაღლი შთაბერა, დღესასწაული არ მიატოვა გულისგამაწვრილებელი წვიმის ამარა. ეს იმპულსი ძლიერად იგრძნობა ნაწარმოებში. მთავარი გმირი თითოეული ნერვით გრძნობს და შეჰხარის გამოდარებას. ეს შედარებით ახალი განცდაა იმდროინდელი გმირისა: „იწვიმა კიდევ სამი დღე; ოცდაშვიდში ალავერდობა იყო, ოცდაექვსში საღამოს გამოიდარა, ნესტიანი მზე გრძელი, გვერდებზე გადატყორცნილი სხივებით მთელი საათი იწვა ღრუბლების თავზე, რომელთა სიმძიმესაც ძლივს უძლებდნენ წყლისგან გაბერილი მთებიც კი. მზის ჩაშვებასთან ერთად ნაწვიმარ ჰაერში მკაფიოდ იწყო გამოჩენა კავკასიონის მასივის გასწვრივ მწვანეფრად გაწოლილმა მინდორმა. აქამდე დაბლობზე ამაყად წამომდგარი მთები ბინდთან ერთად შეუმჩნეველად წავიდნენ უკან, თითქოს მათ მშვენებას სულ სხვა განგება მართავდა, უცნაურად შეერწყა ქედის სწორი კონტური ვაკის უსასრულობას (რჩეულიშვილი გ. ალავერდობა...)“.

მთავარი გმირი ტკბება ბუნების ამ ჰარმონიით, ბოლომდე შეიგრძნობს სამყაროს გარინდებას ბინდის დადგომისას, რადგან მომდევნო დღე ხომ უდიდესი დღესასწაულია.

ნიშანდობლივია ის სიახლეც, რაც ჩანს გმირის მომდევნო საქციელში. ამ სილამაზის შემყურე იგი გულიდან ამომავალ სიმღერას წამოიწყებს, ანუ ხარობს ხილულით, საყურადღებოა ის ფაქტი, რომ არც ქარხანაა ირგვლივ, რომელიც იმ წუთში გახსნეს, არც გვირაბის გაყვანას ჩაყრია საფუძველი, არამედ გმირი ბუნების თავისთავადობას შეჰხარის.

საოცრად გულშიჩამწვდომია გმირის სიმღერა, უამრავი ემოციის გადმოცემი, მრავლისმეტყველი. ეს სიმღერა გამოხატავს ადამიანის შინაგან ბუნებას, მის განწყობილებას. ბუნების სიდიადემ, მოახლოებულმა დღესასწაულმა და წინ გადაშლილმა საოცარმა სიმებმა გმირის გულში ყველაზე სათუთი სიმებიც კი შეარხია და ულამაზეს სიმღერად დაიღვარა მისი ბაგეებიდან.

ადვილი შესამჩნევია განსხვავება „ხუთწლედის“ გმირების მასიური, წამახალისებელი საერთო საქმისათვის წამოწყებული სიმღერისა ამ სიმღერასთან. როგორია მსგავსი, ამაღლებული მიზეზით გამოწვეული სიმღერა რომანში „მახილი მთაში“?

„ნოდარისა და ეთერის დაბრუნების აღსანიშნავად სოფელმა გადაწყვიტა, პირველი მაისის დღესასწაული გვირგვინის მწვერვალზე გადაეხადათ.

სწრაფად დაირაზმნენ და სიმღერით გასწიეს მწვერვალისაკენ.

მალე გვირგვინის მწვერვალის მახლობლად გაშლილი დროშა გამოჩნდა. დროშასთან ერთად ზევით მიიწევდა მთელი სოფელი, მისი სტუმრები (ლისაშვილი ი. რომანები ტომი I, 1971, 186)“.

ამ სიმღერას, ერთგვარ შემომახილს, თუნდაც სასიხარულო მიზეზით გამოწვეულს, არანაირი კავშირი არა აქვს „ალავერდობის“ გმირის სიმღერასთან. აქ არ იგრძნობა არანაირი ემოციური კავშირი მიზეზსა და თავად ნამღერს შორის, არ არის განცდათა სიღრმე ნაჩვენები. უბრალოდ სიმღერაა, რადგან იმ სიტუაციას უხდება: გეგმა შესრულებულია, სადგური აშენებულია, ნაბიჯი დიდი კომუნიზმისკენ გადადგმულია. სიმღერაც მხოლოდ და მხოლოდ არის ამის გამომახილი.

სულ სხვაგვარად მღერის გურამ რჩეულიშვილის გმირი: „იჯდა ბურჯის თავზე მარტო კაცი, ამღერებული ბუნების ძალისგან, მღეროდა ის მის შესახებ, მღეროდა მთლიანად ჩაფლული საკუთარ

ბგერებში, მხოლოდ ამოსუნთქვებს შორის გრძნობდა, რომ სადღაც უცნობ ადგილას შორდებოდა მას და ეს შეგრძნება უცნაურად აკლებდა ბუნებისეულ დიდებას მის ხმას, ხმა ხდებოდა სევდიანი, უცებ ამოხეთქილი და გაბმული, ზოგჯერ ტირილამდე მისული იმ უმწეობით, რომ მთლიანად არ ესმის ტყის ხმა, ქარის ხმა, ალაზნის ველის შრიალის სურვილი და მარტო ხმა ეძებდა თავის ცალს, თავისნაირს, რომელსაც ეტყოდა ამ საბედისწერო შეუსაბამობის შესახებ (რჩეულიშვილი გ. ალავედობა...)"

სიმღერაშიც კი იგრძნობა გმირის რთული ხასიათი, მისი განსხვავებულობა, სამყაროზე საკუთარი ხედვა, სოციუმთან შეურიგებლობა...

რა აიძულებს გ. რჩეულიშვილის გმირს ამ დისჰარმონიის ფონზე შეიგრძნოს ადამიანური ყოფის სრული ბედნიერება? მას, განსხვავებულს, მარტო მყოფს ბურჯის თავზე, უყვარს დედაბუნება და ხედება, რომ ადამიანი, ეს უდიდესი ქმნილება, დედაბუნების თანაზიარია, მასთან იმყოფება მხოლოდ სრულ ჰარმონიაში. ამის შეგრძნება ათავისუფლებს გმირს შინაგანი ეგოიზმისა და ბორკილებისგან და სიმღერა, რომელსაც ის მეორედ შემოსძახებს, უკვე იმედიანი და მთლიანია: „მჯდომელამ დაიწყო მან ისევ სიმღერა, ახალმა სიმღერამ კიდევ უფრო მეტი ძალა შემატა მის სხეულს, წამოაყენეს ფეხზე და აამღერეს მთელი ხმით. მღეროდა კაცი თავის ხმით, შრიალებდა ბუნება თავისი ხმით და მხოლოდ ახლა, შუალამის ხანს დამყარდა მთლიანი უნაპირო დღესასწაული ალაზნის ველზე (რჩეულიშვილი გ. ალავედობა...)"

გმირის ხასიათის, მისი სახის უკეთ გასაანალიზებლად, აუცილებელია, მიმოვიხილოთ ის სოციუმი, რომელშიც გმირს უწევს ფორმირება, ჩამოყალიბება, გაბედული ნაბიჯების გადადგმა.

ალავედობაზე უამრავი კუთხიდან თავი მოუყრია მომლოცველებს. ამათგან ისეთებიც, რომლებსაც ზუსტად ისეთი სახე აქვთ, როგორსაც გაზეთის ამონარიდში გვამცნობს ავტორი:

„უცნაური გადასვლა: „წინანდელმა რელიგიურმა დღესასწაულებმა დაკარგეს თავიანთი პირველადი მნიშვნელობა და ახლა იქნენ ლოთების მძიმე, უსაქმურების ხანმოკლე შფოთისა და დროსტარების ადგილებად." /გაზეთებიდან/ (რჩეულიშვილი გ. ალავედობა...)"

დღესასწაულზე უამრავი დიდოელი, თუში, ლეკი, წოვი, ქისტი და კახელი გლეხობა იყრის თავს. ავტორი განსაკუთრებით ამ ჩამონათვალში ყარაღაჯელ თათრებს, ე.წ. ელის გამოყოფს, რომლებიც განსხვავებით ზემოთჩამოთვლილთაგანის უმრავლესობისგან: „გალავნის ბოლოს ირჩევენ ადგილებს, სვამენ იქვე, ჭამენ იქვე და ჩუმად მიდიან, ღამენათევები თავიანთ სახლებში (რჩეულიშვილი გ. ალავედობა...)"

დეტალური ხასიათისაა აღწერა მომლოცველი გლეხობისა, რომელთაც (მცირე გამოწაკლისის გარდა) დაუკარგავთ არათუ მომლოცველის, არამედ ზოგადად ადამიანური სახე, ხოლო ის მცირე გამოწაკლისი: „ღამენათევი პატიოსანი, ღვთის, შრომის პატივმცემელი გლეხობა გათენებამდე აბამს საქონელს ჩარდახიან ურმებში და მზის ამოსვლამდე ტოვებს ტაძრის მიდამოებს (რჩეულიშვილი გ. ალავედობა...)"

ამაზრუნია გარემო, რომელიც ალავერდის ტაძრის გარშემო გამეფებულა. არეულია ერთმანეთში კეთილი და ბოროტი, ავი და ღიმილიანი, თეთრი და შავი, სიმშვიდე და ხმაური. წაშლილია ზღვარი დამეგებულსა და დაუმეგებელს შორის: „გაუთავებლივ, უაზრო ჭყიპინებს დაფნა-ზურნა, უშედეგოდ ცდილობს თავი მოუყაროს ყველაფერს ერთად. უმუსიკოდ ლოთობენ შუა მზის გულზე კერძო თუშები, არეული ელში, ნახევრად თათრული, ნახევრად ქართული ლაპარაკით ბლუქუნებენ, ილოცებიან, ილანძღებიან, ეს-ეს არის უნდა მოწყდეს, მიიძინოს ღრეობამ, რომ ღამენათევებს უერთდება გამოძინებული თელაველი დახლიდარებისა და მძღოლების ახალი ნაკადი, განახლებული ძალით იკვებება დოლ-გარმონი, ზურნა, ჭიანჭური (რჩეულიშვილი გ. ალავედობა...)"

ავტორი ასე დეტალურად, ალბათ, იმიტომ აღწერს ამ ამაზრუნ სიტუაციას, რომ ნათელი წარმოდგენა შეგვიქმნას იმაზე, თუ რა გარემოში იმყოფება ლირიკული გმირი და რისი მომსწრეა იგი, მანამ, სანამ თავის გადამწყვეტ ნაბიჯს გადადგამს.

დაიკარგა მოწიწება რწმენის მიმართ და, რა თქმა უნდა, დღესასწაულმაც დაკარგა თავისი ჭეშმარიტი სახე. აქა-იქ შეყუჟული, შავებში ჩადირული მომლოცველები შემორჩენია ტაძარს, დანარჩენს ეკლესიის ვრცელ ეზოში გადაუნაცვლებია და ღრეობს.

ნაწარმოებს ახასიათებს კიდევ ერთი თავისებურება. მის მთავარ გმირს გურამი ქვია. ავტორის თანამედროვენი, მეგობრები მიიჩნევენ, რომ ეს შემთხვევითი სულაც არ ყოფილა. მწერალმა გამიზნულად უწოდა გმირს საკუთარი სახელი, რადგან ლირიკულ გმირში სწორედ თავის თავს მოიაზრებს და მათთვის, ვინც სიცოცხლეშივე იცნობდა გ. რჩეულიშვილს, ეს მოულოდნელობა ან უცნაურობა არ ყოფილა, რადგან ყველამ იცოდა მისი უსამართლობასა და უმსგავსობასთან შეურიგებელი ბუნება, მისი ბოხოქარი ხასიათი, რომელსაც თითქოს ერთი სიცოცხლე ვერ დაიტევდა, ისიც ასეთი ხანმოკლე ...

ერთ-ერთ ინტერნეტ-გამოცემაში ლ. ჯიყაშვილი წერს: „მართალია, მისი სიცოცხლე ხანმოკლე იყო, მაგრამ მაინც შეძლო „თოფივით გაგარდნა" საბჭოური ჭაობის ფონზე... გურამ რჩეულიშვილზე მოგახსენებთ - სამოციანი წლების თბილისში მართლაც ზღვასავით მოვარდნილ და ბოლო ლეგენდად

რჩეულ გურამ რჩეულიშვილზე, რომელმაც ქართველობას თავისუფლებისმოყვარე რაინდული სული გაუღვიძა, თავგანწირვის, ერთგულების, შეუდრეკელობის მაგალითი აჩვენა და რწმენა შთაბერა, რომ ჩვენი მომრევი „ძალა არ არის“.

შემთხვევით არ ქვია „ალავერდობის“ მთავარ პერსონაჟს მასავით გურამი (ჯიყაშვილი ლ. ასეთი იყო ...ცხოვრებას მღელვარ ზღვად აქცევდა, 2011, 1)".

გურამი მარტო მიიჩქარის ცხენით და ახლა ავტორი გვიჩვენებს მისი სულის სილადეს, ამ საქციელით გამოწვეულ ბედნიერებასა და ნეტარებას, იმას, თუ როგორ მიელტვის გმირი სულიერ თავისუფლებასა და ჰარმონიას. წინ დიდი საქმე აქვს გასაკეთებელი, მაგრამ ჯერ ტკბება ჯირითითა და მარტოობით. თოფივით გავარდნილ ერთ ნოტას ემსგავსება მხედარიც. იგი მიჰქრის მინდორზე და ვედარ ამჩნევს ბრბოს, რომელმაც ბოლოს და ბოლოს აღმოაჩინა ცხენის გაქრობა და ახლა დაბოლმდელი, მაგრამ ჯერაც უძრავი დგას და მიშტერება მის რბოლას.

მალე ბრბო გონს მოეგო, ახლა ისინი ზოდმიანი ცნობისმოყვარეობით მიაჩერდნენ ჭაბუკს, რომელიც მათ თვალწინ ხრამში გადაეშვა და მალევე ამოაგელვა იქედან გაოფლილი რაში.

თავისებურებას ავლენს გმირი ბრბოს გაუაზრებელ აგრესიასთან მიმართებაშიც. იგი ერთგვარ იგნორირებას უკეთებს ამ აბორგენული მასის სისასტიკეს და ისე ადის ეკლესიის გუმბათზე, რომ არაფრად აგდებს ხიფათს.

სოციალისტური რეალიზმის იმ პერიოდისთვის, როცა ეს ნაწარმოები დაიწერა, ასეთი გმირი ძალიან ახალი და გაბედულია, გმირი, რომელიც დაუპირისპირდა ხალხის სისასტიკეს და სხვა ჰორიზონტისკენ დაიწყო ცქერა.

ლიტერატურა:

1. რჩეულიშვილი გ., „ალავერდობა“, lib.ge., 2011.
2. ჯიყაშვილი ლ., ასეთი იყო ... ცხოვრებას მღელვარ ზღვად აქცევდა, 2011, გვ. 1.
3. ლისაშვილი ი., რომანები, ტომი I, 1971, გვ. 186.
4. წერეთელი ნ., აი, მე გურამი ვდგავარ თქვენს წინ, თბ., 1990, გვ. 3.
5. რჩეულიშვილი მ., გურამ რჩეულიშვილის ცხოვრება შემოქმედებისათვის, ცისკარი, 1992, N2 გვ. 76.

HERO PARTICULARITIES OF THE GURAM RCHEULISHVILI'S "ALAVERDOBA"

Maka Nutsubidze, Sokhumi State University, PhD Student

RESUME

The search of the characteristics and peculiarities of the hero is always new and interesting for Art, especially for Literature. The hero of the Guram Rcheulishvili's story "Alaverdoba", Guram, is very original and different from the Georgian Literature of that period. The author demonstrated the implacable opposition to the reality and desire for searching for something new. It incorporates the complexity and diversity of his personality, which is particularly sharply reflected in the background of the religious festival celebration. Given the fact that the creation of the work coincides with very hard times, the Stalin's cult is being broken and problems related to human emotions start to appear in the foreground and not five-year plan related topics. The hero of "Alaverdoba" undergoes these changes himself and reveals a different character.

ყანჩაეთის ტყავის სახარების პალეოგრაფიული და ენობრივი თავისებურებანი

ნიკოლოზ ოთინაშვილი, გორის სახელმწიფო სასწავლო უნივერსიტეტი, ასოცირებული პროფესორი

ყანჩაეთში (დღეს ეწოდება ყანჩავეთი) აღნიშნული სახარება 1908 წელს ქსნის ხეობაში მოგზაურობის დროს სოფლის ეკლესიაში აღმოაჩინა ექვთიმე თაყაიშვილმა, რომელიც იქვე მდგარი ტაძრის კაბენის საკუთრება ყოფილა. სახარების ტექსტი დაწერილია ნუსხახუცურით ეტრატზე, სულ ყოფილა 31 რვეული - თითო რვეულში რვა ფურცელი, სულ კი 259 ფურცელი ყოფილა.

ძეგლის ტექსტი შეისწავლა ექვთიმე თაყაიშვილმა, რომელიც 1913 წელს მხედრული გრაფიკით დაბეჭდა კრებულში სახელწოდებით „საისტორიო მასალანი, წიგნაკი პირველი“.

მეცნიერი სახარების ტექსტის მიხედვით ასკვნის, რომ ის დაწერილია მეთორმეტე-მეცამეტე საუკუნეების მიჯნაზე. სახარების ტექსტს ჰქონია მინაწერები არშიებზე, თუ საუკუნეების განმავლობაში ვის რა შეუწირავს ყანჩათის კაზენის მონასტრისათვის. ამ მინაწერებს ე. თაყაიშვილი „გუჯრებს“ უწოდებს. პირველი ფურცლის მინაწერები განეკუთვნება მეთხუთმეტე-მეთექვსმეტე საუკუნეებს, მეორეც ამ ეპოქისაა, შემდეგ მოყვანილია უფრო ადრინდელი მეშვიდე-მერვე ფურცლების აღწერები, შემდეგ კი – 73-ე, 75-ე და 118-ე ფურცლებისა.

ყველა ფურცელი აღწერილი არ არის, რაც აღწერილია, უკვე გამოცემულია.

მინაწერები ერთგვარი ისტორიაა, რომლებშიც ვეცნობით ხეობის შემწირველებს, სხვადასხვა ფენის წარმომადგენლებს, გვარ-სახელებს, ტოპონიმებს, სოციალურ-პოლიტიკურ ვითარებას, ისტორიას, ტექსტის პალეოგრაფიულ და ენობრივ თავისებურებებს.

სასვენ ნიშნებად ძეგლის ტექსტში გამოყენებულია ორი წერტილი და პატარა ხაზი. ორწერტილს ძირითადად წერტილ-მძიმისა და მძიმის მოვალეობა აქვს დაკისრებული. ორწერტილს შორის ძირითადად საკუთარი და გეოგრაფიული სახელებია მოქცეული: დაგიწერეთ: დაწერილი: ესე: მე: მიქელასშვილმა პაპიამა: და ჩემმა მეუღლემ როსოდან და ჩემმა: შვილმა აფთარმა:

ორი წერტილის შემდეგ გამოყენებულია პატარა ხაზი, რომელიც, ჩანს, განსაზღვრავს სიტყვას: მოგვყიდე: - ალალი: - ნასყიდი მამული. დამიდვია: - ამაღლებასა: -

ორი წერტილი რამდენჯერმე დასმული ასობგერების თავზე, რომელიც ქარაგმის ფუნქციას ასრულებს. მაგალითად ტექსტში არის სიტყვა ღმრთისანი, უნდა იყოს ღმრთისანი, კრბულთა, უნდა იყოს კრბულთა, მონასტრსა - მონასტერსა, ღმრთი აკურთხოს - ღმერთმა აკურთხოს და სხვა.

ტექსტში ხშირად გვხვდება დაქარაგმებული სიტყვები სათანადო ნიშნით: ღთ - ღვთით, თქნ - თქუენ, ოთხთავი ესე წდაი - წმინდაი, მსმან - მთავარეპისკოპოსმან, ლოცვა ყვთ - ლოცვა-ყვავით.

გვხვდება შეკვეცილი, მაგრამ დაუქარაგმებელი სიტყვები, მაგალითად: ორსის უნდა იყოს ორაისისა, გსმანს - უნდა იყოს გესმანიას, ნსყიდი - უნდა იყოს ნასყიდი, ღთშობელი - ღმრთისმშობელი, ჰრსხვს - ჰრისხავს, ვნებთ - ვინებთ, ხრთ - ხართ და სხვა. ტექსტში ქარაგმა გვხვდება როგორც დასაწყისში ისე ბოლოში. რ - რამეთუ, ვრ - ვითარ და სხვა.

ფონეტიკური მოვლენებიდან აღსანიშნავია ძ (იოტა) ხმარება. გვხვდება სახელობითი ბრუნვის ნიშნად: მოგყიდეთ გომურად, მიწად ასათურისად, ასევე უკვეცელ საზოგადო სახელებთან: წყაროდ ცხოვრებისა. ეკლესიად ყანჩისად იოანე მახარებელისად.

ტექსტში უ ხან უ-დ ხან კი ვ-ს ენაცვლება ე.ი. იხრება თანხმოვნისაკენ, შეიძლება ითქვას, რომ „ბრჯგუვდება“. მაგალითები: ჩუენი გვარის კაცი, ძემან ქუწნიფნეველისამან - ქვენიფნეველისამან, ჩუენმან პატრონმან, ჩვენთა ლარგუწლმან - ლარგველმან. ანთრას ძმ გრიმიში, იოანე ღთის მეტყუწლისა...

კ (ხარი) ძველ ქართულში ენის ძირში წარმოითქმოდა, ძირითადად ს-სა და შ-ს წინ. ეს წესი ნაწილობრივ ხსენებულ ტექსტშიც გვხვდება: შევწირე და მოვაკსენე. გვხვდება სიტყვის თავში და ბოლოში: ზახორს ჯარებაანთ კარსა (აღნიშნავს სოფელს, ამჟამად ნასოფლარი), ქვევით ჯევისაკენ და სხვა.

დროთა ვითარებაში კ-ის საწარმოთქმო ადგილი წინ გადმოვიდა და დაემთხვა ხ-ს, მოიშალა კ-ხ-ის ოპოზიცია და ამან განაპირობა კ-ის დაკარგვა. აღნიშნული ბგერა დღესაც შემონახულია მთის დიალექტებში, მათ შორის ქსნურ მეტყველებაშიც, ტოპონიმიაში.

ტექსტში რელიეფურად წარმოდგენილი ემფატიკური ა-ს გამოყენების შემთხვევები, ძირითადად მიცემით და ნათესაობითი ბრუნვის ფორმებთან. მაგ.: ამაღლებასა დღესა ერთსა, ჩემსა სულსა საადაპოსა, მამისა ძისა სულისა, დედოფლისა ჩვენისა ღმრთისმშობლისა, სეფედავლესა და მის მეუღლესა შეუნდოს....

საკუთარი სახელები ძეგლში სხვადასხვანაირადაა წარმოდგენილი, მათ შორის ოდენ ფუძის სახით ანუ წრფელობით ბრუნვით. ზ. შანშოვონისა და ანტონ კათალიკოსის გრამატიკებით გავრცელდა გრამატიკულ ლიტერატურაში.

ივანე იმნაიშვილის მონოგრაფიული გამოკვლევით წრფელობითი ძველ ქართულში სხვადასხვა ფუნქციით არის წარმოდგენილი, მათ შორის ყანჩათის სახარების ტექსტის მინაწერებშიც. მაგალითად: მძისწულმა ჩვენმა კონსტანტინე, ბაგრატ, ლევან, დავით გაყრა მოინდომეს. აქ საკუთარი სახელები უბრუნვისნიშნებოდ ქვემდებარის ფუნქციით არის წარმოდგენილი.

ზურაბ შემოგწირე გესმანიის ღმრთისმშობელს ჩემი მკვიდრი ყმანი კაზენს.

- მე გაბრიელ თვით ჩემი ხელითა ვწერ...

- ნიკოლოზ და გიორგი ვიყიდეთ და სხვა.

ასევე სისტემატურად იხმარება მოთხრობითი ბრუნვის არქაული ფორმა: ძემან ქუენიფნეველისამან ერისთავთა ერისთავმან, პატრონმან თანამეცხედრემან ჩვენმან, პატრონმან როდამ და ძეთა ჩუენთა ღარგუელმან და კულად ქუენიფნეველმან...

- ჩვენ რატიშვილმან, ჩუენმან მეუღლემან სინდუხტი თქვენ მაზმანისშვილთა ოდეს უშვილოთ და ერისთავის ერასტისაგან მამული და სასახლე ვიყიდე და ორი საქულბაქე კიდევე მიბოძა.

- შანშემა და მეუღლემ თადუკამა, შვილმა გიორგიმა შემოგწირეთ. კაცმან ანუ დიდმან, ანუ მცირემან ვინც ეს წიგნი წაშალოს.

ძეგლში ნართანიათ მრავლობითი ერთგვარი გამოვლინება, რადგან ის ძველ ქართულში გაბატონებული იყო, ხოლო -ებიანი შედარებითი იშვიათად გვხვდებოდა. ჩვენ ტექსტში ორივეა გამოყენებული.

- ყოველნი წმინდანნი ღმრთისანი, ზეცისანი და ქვეყნისანნი.

- ცხრანივე დასნი ანგელოზნი.

- რატიშვილებმა გაყრა მოინდომეს.

- ზედგინიძესნი, რატიშვილები, ბურდიაშვილები დავსხედით სამართალშია.

ტექსტში გან თანდებული გვხვდება ნათესაობითსა და მოქმედებით ბრუნვებში:

- ნაყიდი სარგისისაგან და დათიასაგან.

- მიწა ბურკულას ძისაგან ნასყიდი.

- იცვალეზის სჯულისაგან.

- ღმრისაგან და მალლის ხემწიფისაგან.

- შეჩვენებულ ოთხთა პატრიართთაგან, მიტროპოლითთაგან.

გამოყენებულია -ით სუფიქსიანი ფორმები - მითით, ბართით, წყლით, წისქვილით, ასევე მდებობითა, მოწამეობითა, შუამდგომლობითა.

ასეთი სახით არის მოქმედებითი ბრუნვა გამოყენებული, რაც ნიშნავდა რომელიმე პუნქტიდან გამოსვლას. ახალ ქართულში კი გარკვეულ კონტექსტშია გამოყენებული.

ტექსტში ძირითადად გამოყენებულია და კავშირი, ნაწილობრივ ან და რომ კავშირები:

- შემოგვიწირავს და დავგიმტკიცებია.

- შემოგვიწირავს, რომ მზისა და წვიმის მეტი კარს არ მოგადგებოდეს.

გვხვდება რომე არქაული კავშირი: რომე მეც კავშირი მქონდა.

ყანჩაეთის ტყავის სახარება და მისი მინაწერები მნიშვნელოვანი ისტორიული დოკუმენტია, რომელმაც შემოგვინახა ზემო ქართლის, კერძოდ, ქსნის ხეობის შესახებ შუა საუკუნეების ბევრი ისტორიული და ენობრივი, დიალექტოლოგიური მნიშვნელობის ფაქტები. ამასთან აქ ვეცნობით ტოპონიმისა და ანთროპონიმის დღეს მივიწყებულ ელემენტებს, რომელთა სამომავლო კვლევა აუცილებელ მოვალეობად უნდა მივიჩნიოთ.

ლიტერატურა:

თაყაიშვილი ე., საისტორიო მასალანი, წიგნაკი პირველი, ტფ., 1913.

გვრიტიშვილი დ., ფეოდალური საქართველოს სოციალური ურთიერთობის ისტორიიდან (საქართველოს სათავადოები), თბ., 1955.

საღინაძე რ., ძველი ქართული ენა (V-XI საუკუნეები), თბ., 2008.

გვასალია ჯ., აღმოსავლეთ საქართველოს ისტორიული გეოგრაფიის ნარკვევები (შიდა ქართლი), თბ., 1983.

PALEOGRAPHIC AND LANGUAGE PECULIARITIES OF KANCHAEI TESTAMENT

Nikoloz Otinashvili, Gori State Teaching University, Associate Professor

RESUME

Kanchaeti leather testament was discovered by Ekvtime Takaishvili, in the village of Kanchaeti of Ksani Gorge in 1909. The text of Testament is written in an old Georgian language in manuscript. There were eight pages in each notebook, 259 pages in total.

According to the text the scientist confirms that the material was written between the end of the twelfth and the beginning of the thirteenth centuries. There are some writings written in the margins of the document made in different times by local people denoting the gifts which were presented to the above mentioned church in charity purpose. The scientist calls such writings as gujrebs. The writings of the first page belong to the 15th – 16th centuries. The second one

is belongs to the same century as well. Then comes descriptions of the seventh and the eighth centuries, then follows the 73th and 75th pages and the 118th ones.

Not all the pages are marked by descriptions. The scientist published this work in 1913 by name „historic Searches“.

In the writings of the margin we find out the names of the people who denoted funds to the church. They are representatives of different classes of the society. We also learn about the situation of that period and about the paleographic and language peculiarities of the text.

At the end of each word there is a colon, and between them we meet a proper name, for example: Makhareblis: Shvilsa: Demetres: Iorbeli: Basilsa: Shiosa. From morphological category we meet the words by ending man or its simplified form ma.

We can meet the plural words by nar od eb forms. Proper names are represented by stem forms: Zurab, Gabriel, Nikoloz, Giorgi. Also we can a number of language events such as gan preposition in possessive case and the extended forms as well: for example am tsignsa shina, am atakhistvisa shina, sakhlsa shina.

Kanchaeti leather testament and its writings are important historic – philological document, which includes paleographic and language peculiarities and their research are our duty nowadays.

МЕТАФИЗИКА ЛЮБВИ В СБОРНИКЕ НОВЕЛЛ И. А. БУНИНА «ТЕМНЫЕ АЛЛЕИ»

Ольга Петриашвили, Сухумский государственный университет, Профессор
E-mail: olga.petriashvili@gmail.com

В 1943 году И.А. Бунин завершил многолетнюю работу над сборником «Тёмные аллеи», названном по первому рассказу. Сам автор считал книгу «самой совершенной по мастерству». Второе, более полное издание «Тёмных аллей» вышло в 1946 году в Париже. В эту книгу, разбитую автором на три раздела, включено уже тридцать восемь новелл [1, 5 – 222].

Сборник «Тёмные аллеи» является шедевром русской новеллистики. Он состоит из произведений, которые развивают только одну тему – тему любви. Любовь присутствует в жизни человека с первых дней его жизни и сопровождает до последних. Любовь, по мнению И.А. Бунина, – некий высший, напряжённый момент бытия. Подобно молнии, она озаряет жизнь человека. Видимо, поэтому тема любви становится главной темой творчества И.А. Бунина, а новаторство в трактовке темы проявилось в том, что писатель в изображении любовных коллизий проявил смелость и раскованность. Особенно интерес вызывает изображение любовного чувства и отношений в сочетании с совершенной словесной формой. Для И.А. Бунина любовь – бесценный дар судьбы, над которым тяготеет некий рок. Чем прекраснее и ослепительней момент любви, тем он быстролетен. Фатальная предопределённость довлеет над всеми персонажами, изначально окутывает их атмосферой трагизма и несбыточности счастья.

«Тёмные аллеи» И.А. Бунина по праву можно назвать «энциклопедией любви», ибо автор, как высокопрофессиональный психолог, с одной стороны, и талантливейший писатель, с другой стороны, наблюдает, изучает, анализирует тончайшие нюансы любовного чувства, различные формы его проявления: от лирической влюблённости до низменных проявлений страсти.

Все новеллы цикла «Тёмные аллеи» имеют быструю развязку с трагическим для любви концом. Это – либо смерть героини, или героя («Натали», «В Париже», «Гая Ганская», «Генрих», «Холодная осень», «Пароход «Саратов», «Часовня»); либо вынужденное расставание влюблённых помимо их воли («Руся», «Ворон», «Ганя»). «Финалы поздних бунинских рассказов таковы, что они создают контраст всему повествованию. Одна фраза служит подчас противовесом всему содержанию рассказа» [2, 290]. Развитие сюжета внешне идёт вполне благополучно, ничто не предвещает неожиданной развязки и вдруг – несколько строк, совершенно неожиданных для читателя, но закономерных для автора. Финалы бунинских новелл, их эмоциональная окраска раскрывают мировосприятие автора, философскую концепцию любви у И.А. Бунина. «Любовь у Бунина недолговечна и часто венчается смертью не потому, что такова уж её природа, а потому, что в мире, где несчастливы все, не могут обрести долгого и устойчивого счастья люди, полюбившие друг друга» [3, 312].

В новеллах «Натали» и «Генрих» развязка мгновенна и трагична – следует смерть героинь. Если в новелле «Генрих» ещё можно предположить, что австрийский писатель не захочет расстаться с героиней, но никак не ожидать рокового револьверного выстрела в финале, в новелле «Натали» же эпилог: «В декабре она умерла на Женевском озере в преждевременных родах», – абсолютно ничем не подготовлен, но подобный

финал так выглядит внешне. Трагический надлом в душе героя Виталия Мещерского, его не совсем вольная вина, его психологическая гибель предопределили физическую гибель чистой, доверчивой души по имени Натали. Таков один из чистых и нежных образов в галерее героинь И.А. Бунина. Писатель любит ее, её грациозностью, её руками, «похожими на шею лебедя».

Галерея женских портретов в новеллах разнообразна, в них собраны различные личности, от героинь типа Натали – чистых, романтически-возвышенных до примитивно-чувственных, как Муза Граф. Однако развязка их судеб почти одинакова всегда, – конец любви, конец счастья. Таковым оказалось видение счастья и любви у И.А. Бунина.

Развивая далее эту мысль, Н. Кучеровский отмечает, что «У Бунина своя «философия любви», своя, своеобразная художественная «схема» исследования любви: любовь *вдруг* сваливается на человека, превращает обыденную человеческую жизнь в «какое-то экстатическое житьё», где-то сопрягается со смертью – и всё идёт прахом... И любовь в этом мире – лишь *воображение* радости и счастья земного бытия и едва ли не самый короткий путь познания их неосуществимости. Здесь и общее объяснение «дуализма» бунинского эстетического идеала с его «космизмом», верой и безверием, пантеистическим жизнелюбием и крайним историческим и социальным пессимизмом, с его признанием, что жизнь «несказанно прекрасна» и «мыслима только для сумасшедших» [4, 24 – 25].

В изображении чувственной страсти И.А. Бунин является одним из выдающихся писателей мировой литературы, его мастерство – непревзойденный образец. Описанная И.А. Буниным чувственная страсть поражает читателя, воздействует на него с мучительной силой, а в иные критические минуты доводит до резкого неприятия изображаемого. Такую реакцию вызывают рассказы «Ночной разговор», «Петлистые уши», «Дело корнета Елагина», «Игнат». Эта любовь следует законам биологии и физиологии, но не отражается ни в сердце, ни в душе. Как отмечал сам писатель, есть в человеческой душе некое темное лоно, гнездо инстинкта во всей его первобытности, остроте, необузданности и бездуховности. Именно отсюда идет эта первобытная чувственность, которую так детально и многогранно описывает И.А. Бунин. Эта первобытная чувственность таится во всех людях, она может проснуться и овладеть ими. «Человек весьма охотно, даже с радостью освобождается от всяких человеческих уз, возвращается к первобытной простоте и неустроенности, к дикарскому образу существования – только позволь обстоятельства, только будь оправдание...» [1, 134].

И. Ильин считает, что в образах героев произведений И.А. Бунина природа торжествует над человеком, в душе просыпаются древние инстинкты, которые затмевают разум и без оглядки толкают к страсти. Пробуждается древняя языческая стихия, чувственность, не знающая нравственных границ.

Тема данного исследования может быть рассмотрена и в контексте философии пола и любви Н.А. Бердяева. В работе Ю.Ю. Черного «Философия пола и любви Н.А. Бердяева» [5] приводятся определения любви, которые философ изложил в своей книге «Смысл творчества».

Во-первых, любовь – это личное начало, противоположное началу родовому: «В любви есть что-то аристократическое и творческое, глубоко индивидуальное, вне родовое, неканоническое, ненормативное, она непосильна сознанию средне-родовому... Любовь вне человеческого рода и выходит из сознания рода человеческого. Любовь не нужна роду человеческому, перспективе его продолжения и устройства» [5, 202].

Во-вторых, любовь – это жизнь в свободе, сфера экстатично-оргийная и незаконная. «Любовь не послушание, не несение тяготы и бремени «мира», а творческое дерзновение... нет и не может быть закона для любви, любовь не знает закона. Творчество любви не знает послушания ничьей воле, оно абсолютно дерзновенно. Любовь не послушание, подобно семье, а свободный полет... Жертвенность любви, ее отречение от мирского благоустройства делает ее свободной... В любви побеждается тяжесть «мира»... Любовь – свободное искусство. В любви нет ничего хозяйственного, нет заботы. И свобода эта покупается лишь жертвенностью. Свобода любви – истина небесная... В любви есть экстатически-оргийная стихия, но не природно-родовая. Оргийный экстаз любви – сверхприроден, в нем есть выход в мир иной» [5, 207 – 208].

В-третьих, любовь составляет религиозное призвание человека, связанное с требованием реализовать собственную личность. «Любовь есть путь, через который каждый раскрывает в себе человека-андрогина. В подлинной любви не может быть произвола – в ней есть предназначение и призвание... Права любви абсолютны и безусловны. Нет жизненной жертвы, которая не была бы оправдана во имя подлинной любви... И прежде всего, оправдана жертва безопасностью и благоустройством во имя абсолютных прав любви... В любви – высшая судьба и предназначение, воля высшая, чем человеческая... Ибо поистине божественная воля соединяет любящих, предназначает их друг другу... Право любви есть долг, есть высшее повеление послушания любви... Половая любовь связана с самим существом личности, с утерей человеком образа и подобия Божьего, с падением андрогина, в котором женственность была не чуждой ему стихией, внешне притягивающей, а внутренним началом в человеке, в нем пребывающей девой. И религиозный смысл любви половой, эротической, в том, что она является источником движения личности ввысь, творческого ее восхождения. Смысл любви не в статике устройства жизни, а в динамике движения жизни, творчестве жизни иной» [5, 214].

Наконец, *в-четвертых*, любовь, по Бердяеву, никоим образом не вмещается в «мир сей» и при соприкосновении с ним умирает. «Любовь – трагична в этом мире и не допускает благоустройства, не подчиняется никаким нормам. Любовь сулит любящим гибель в этом мире, а не устройство жизни... Жизненное благоустройство, семейное благоустройство – могила любви... Любовь теснее, интимнее, глубже связана со смертью, чем с рождением, и связь эта, угадываемая поэтами любви, залог ее вечности» [5, 207].

Итак, подлинная любовь – это начало личное, творческое, свободное, незаконное. Концепция любви по Бердяеву во многом совпадает с концепцией И.А. Бунина и помогает прояснить многие, парадоксальные, на первый взгляд, повороты событий в произведениях Бунина.

Под пером И. Бунина восторг обладания, близость являются отправной точкой для раскрытия сложной гаммы чувств и отношений между людьми. Недолгое счастье, рожденное сближением, не тонет в реке забвения. Человек пронесет воспоминания через всю жизнь потому, что считанные дни счастья были высочайшим взлетом в его жизни, открыли ему в огромном канале чувств не изведенное ранее прекрасное и доброе.

Не раз Бунин отправляется от, казалось бы, грубого и низменного, чтобы затем раскрыть духовную красоту человека. Вместе с писателем читатель совершает необыкновенный подъем от жестокой и пошлой действительности, которая коверкает людскую психику, к слиянию душ, прекрасному единению, на время избавляющему человека от одиночества и земных горестей.

В рассказе «Три рубля» писатель ставит перед собой нелегкую задачу.

Пейзаж, которым начинается рассказ, сумрачен, надвигается гроза, но отсвет молнии на мгновение озаряет дорогу золотом. Лишь впоследствии, в ходе рассказа, этот миг яркого света обретает некое символическое значение.

Вслед за пейзажем следуют размышления героя рассказа о бытии провинциальной Руси. Герой задает себе вопрос: для чего за окном буря разыгрывает свою грозную симфонию над этим «ничтожным» городом обывателей? Мысли героя имеют философский характер, они характеризуют его как человека определенных духовных запросов, составившего себе ясное и весьма нелестное представление об уездной Руси. Однако произошедшее с ним вскоре отчасти опровергает давно сложившееся у него мнение, опровергает неожиданно и при удивительных обстоятельствах. И не в том дело, что приезжий вынужден изменить свое мнение о жизни российской провинции. Эстетическая мысль писателя идет дальше. Прекрасное может явить свой лик всюду, даже в грязном номере гостиницы заштатного городка. Действительность плоха, но человек несет в себе зерна прекрасного и доброго, а они, эти зерна, дают обильные всходы, когда на человека нисходит благодать любви.

Сюжет рассказа начинается с посредничества сводника коридорного, предлагающего приезжему услуги проститутки. Приезжий сначала и не помышляет ни о чем, но ему скучно, и он ради развлечения принимает «барышню». Вот как описывается первое появление той, которая станет единственной в его жизни. «В дверь... постучали, и я с удивлением увидел, как, не дожидаясь ответа, в комнату развязными шагами больших ног в старых холщовых туфлях вошла рослая девушка в коричневом гимназическом платье и соломенной шляпке с пучком искусственных васильков сбоку.

– Вот шла и забрела на огонек к вам, – с попыткой иронической усмешки сказала она, отводя в сторону темные глаза» [1, 314].

Неожиданное сочетание развязности и робости, облик девушки, не вяжущийся с «профессией», – такова загадка, поставленная в начале рассказа. И эта еще не очень понятная ситуация продолжается и далее. Приезжий несколько удивлен и не думает воспользоваться предложением. Он даже чуть-чуть смущен, говорит с девушкой в шутиливом тоне, и она возражает:

«– Нет, – сказала она, хмурясь, – я должна заранее знать условия. Я меньше трех рублей не беру» [1, 315].

Приезжий сближается с девушкой, оказавшейся, к его удивлению... девственницей.

Загадка оказывается, однако, несложной. Оставшись после смерти отца сиротой, без средств к существованию, голодная девушка решается на отчаянный шаг, хочет продать себя. Писатель не громит жизнь, где человек, едва повзрослев, вынужден торговать собой, он не обрушивается с риторическими проклятиями на устои, толкающие к гибели живую человеческую душу. У него все очень просто: факт, быть может, несколько выходящий из сферы банального, и общество, в котором подобные факты возможны, подвергнуто суровому обличению.

Весьма существенно в идейно-эстетическом строе рассказа и другое. В нем еще раз и наиболее непосредственно и прямо опровергаются мнения тех критиков, которые усмотрели в бунинских рассказах о любви лебединою песню слабеющей чувственности. Действительно, такой взрыв плотской страсти в начале рассказа и такое духовное слияние душ в бесконечно печальном финале! Ведь только что животная страсть владела мужчиной, а девушка в страхе отдалась ему, но вот в сознании и чувствах двух одиноких людей начинает происходить знаменательный процесс. Счастье коснулось их своим крылом, они проникаются нежностью, чувство одиночества, неуверенности покидает их. Они еще не понимают, что произошло с ними. «Я вдруг зажег свет, – передо мной блеснули ее большие черные глаза, полные слезами. Она порывисто поднялась и, закусив губу, упала головой на мое плечо. Я откинул ее голову и стал целовать ее искаженный и мокрый от слез рот, обнимая ее большое тело в спустившейся с плеча заносенной сорочке, с безумием жалости и нежности увидел ее пропыленные смуглые девичьи ступни» [1, 317].

В рассказе нет, казалось бы, никаких помех к осуществлению полного счастья. Но писатель и здесь остается верным своей концепции жизни: счастье в этом мире может быть лишь недолгим.

Влюбленные живут некоторое время на Минеральных Водах, затем собираются устроиться в Москве. Но приходит осень, а с ней возлюбленная героя начинает кашлять и умирает в Ялте от чахотки.

Последние строки рассказа особенно примечательны. От них исходит душевная боль и тоска, вызванные неверием писателя в долгую благодать жизни.

«Ялтинское кладбище на высоком холме. И с него далеко видно море, а из города – кресты и памятники. И среди них, верно, и теперь еще белеет мраморный крест на одной из самых дорогих мне могил, и я уже больше никогда не увижу его – бог милосердно избавил меня от этого» [1, 318].

Эти строки говорят о тоске по родным могилам, по всему, что было так дорого писателю и что ему не суждено было более увидеть. Так не раз в бунинских рассказах о любви трагизм недолгого счастья оборачивается трагизмом тоски по столь любимой и далекой земле предков, которую он вынужден был оставить и которую он никогда более не увидел, проведя остатки своих дней в эмиграции.

ЛИТЕРАТУРА:

- 1.Собрание сочинений И.А. Бунина в 4-х томах. Т. 4. Послесловие Н. Любимова «Образная память (Искусство Бунина)». М., 1988.
- 2.Гейдеко В.А. А.Чехов и Ив. Бунин. М., 1976 (второе издание в 1987).
- 3.Волков А.А. Проза Ивана Бунина. М., 1969.
- 4.Кучеровский Н.М. Эстетическая концепция жизни в прозе И.А. Бунина (1887-1917). Автореферат диссертации на соискание учёной степени доктора филологических наук. М., 1973.
5. Черный Ю.Ю. Философия пола и любви Н.А. Бердяева. М., 2004.

METAPHYSICS OF LOVE IN A COLLECTION OF SHORT STORIES "DARK ALLEYS" BY I. A. BUNIN

**Olga Petriashvili, Sokhumi State University, Professor
RESUME**

In 1943, Bunin finished working on a collection "Dark alleys". The author considered the book to be "the perfection of the mastery." The collection "Dark alleys" is a masterpiece of Russian novelistics. It includes thirty-eight short stories.

The collection consists of compositions that develop only one theme - the theme of love. Love is present in a person's life from the early days of his life and accompanies him to his very death. According to Bunin, love is an extraordinary moment in the life of man. He compared love with lightning which is instantaneous and dazzling. Therefore, the theme of love becomes the main theme of Bunin's writing. Love is the precious gift of destiny upon which certain fate is weighed. Fatal ending is present nearly in all stories. This creates an atmosphere of tragedy and unfulfilled euphoria in the stories.

"Dark alleys" is called an "encyclopedia of love". The author as an experienced psychologist and a highly talented writer observes, studies, and analyzes all facets of love, from lyrical infatuation to fierce passion.

ВЫРАЖЕНИЕ ЭМОЦИЙ В ЯЗЫКЕ И РЕЧИ

**Нана Пацация, Горийский государственный учебный университет, приглашенный специалист
E-mail: nanka22.05@mail.ru**

Язык как система призван выражать не только мысли, но и чувства, так как именно взаимодействие сфер рационального и эмоционального в сознании и мышлении позволяет человеку эмоционального пережить то, что язык отражает. Это проявляется в эмоциональном отношении языковой личности к предмету речи. В современной лингвистике язык в своей коммуникативной функции рассматривается не только как средство обмена мыслями, но и как средство выражения эмоций говорящего. Эмоционально-оценочные значения могут быть обнаружены как на лексическом, так и на грамматическом уровне. Эмоциональность составляет компонент значения семантической структуры как слова, так и других языковых единиц. Эмоции могут проявляться в жестах и мимике. В языке же говорящий для выражения своих эмоций прибегает к отбору и употреблению специальных слов и конструкций с эмоциональным значением. Эмоциональное значение слова рассматривается как один из компонентов его общего значения. Эмоциональная оценка предмета, действия содержится особенно часто у лексем, являющихся принадлежностью разговорной речи. Выражение эмоций – это их языковое проявление, это вербальная коммуникация эмоциональных состояний или эмоциональных отношений, а не их простое название, обозначение. Вербализация эмоций является важным компонентом их внешнего проявления, иногда понимаемого как экспрессия (Витт 1983:52).

Установлено, что имеется связь между психическими эмоциональными состояниями человека и их речевыми репродукциями. Благодаря ей и возможно взаимопонимание коммуникантов на эмоциональном

уровне общения. Наблюдения показали, что даже наедине с собой человек стремится выразить своё эмоциональное отношение к объекту через эмотивы, а не через названия тех эмоций, которые он переживает в данный момент.

Несомненно, что внешнее (языковое) выражение эмоций требует от говорящего их определённой осознанности. Вербальное выражение эмоций осуществляется, прежде всего, с помощью особой – эмотивной лексики. Эмотивное значение является активно изучаемым в последние годы XX века новой отраслью языкознания – эмотиологией. Объектом эмотиологии является языковая категоризация эмоций. На языковом уровне эмоции трансформируются в эмотивность; эмоция есть психическая категория, а эмотивность – языковая, так как эмоции могут и вызываться, и передаваться в языке и языком.

Эмотивная лексика в языке противопоставлена нейтральной (неэмотивной) лексике в целом. Разумеется, группа неэмотивной лексики более многочисленна, что объясняется первичной функцией языка – функцией обозначения. К группе эмотивов относится только лексика, предназначенная для типизированного выражения эмоциональных взаимоотношений коммуникантов.

Все лексические эмотивы можно поделить с позиции семантики на аффективы, в которых представлено эмотивное значение, и коннотативы, в которых эмотивная семантика имеет статус коннотации (Шаховский 2008:100). Эти две противопоставленные группы лексики всегда эмотивны(и в языке, и в речи). Этот факт указывает на динамику эмотивной семантики внутри семантической структуры слова.

В языке имеется лексика, которая внутри своих микросоциумов нейтральна, а как часть словарного состава национального языка эмотивна. Это сленгизмы, вульгаризмы.

Нейтральная лексика, неэмотивная в языке, может становиться функционально эмотивной в речи. Это обнаруживает эмотивный потенциал слова. Слова с таким потенциалом значительно расширяют фонд эмотивной лексики. Связь эмотивности и оценочности в слове происходит из-за того, что эмоция и оценка слитно участвуют в актах отражения и познания. Эмотивность как семантическую способность слова выражать эмоции нельзя быстро и навсегда привить искусственно какому-либо слову и ввести его в язык, как вводятся, например, термины. Если эмотив не входит в круг знаний коммуникантов со всеми своими эмоциональными представлениями, ассоциациями и если он не прошел предварительной апробации, то он не будет функциональным, так как не будет понятным, а следовательно, и прагматичным (Шаховский 2008:105).

Эмотивы адекватно понимаются и используются всеми говорящими, потому что они участвуют в передаче эмоциональной информации именно как смысловые компоненты высказывания. Это объясняется и тем, что люди переживают сходные эмоции, отображённые в них.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Витт Н.В. Эмоциональная регуляция речевого поведения при общении. М.,1983.
2. Шаховский В.И. Категоризация эмоций в лексико-семантической системе языка. М.,2008.

EXPRESSION OF EMOTIONS IN LANGUAGE AND SPEECH Nana Patsatsia, Gori State Teaching University, Specialist by Contract RESUME

The article is devoted to the problem of expressing emotions in language and speech. The emotive vocabulary and its categories are analyzed from the point of view of semantics. The use of non-emotive vocabulary as emotive is described.

ზოგიერთი ლექსიკური ერთეული ამიერტაოს მეტყველებიდან

ელზა ფუტყარაძე, ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ნიკო
ბერძენიშვილის ინსტიტუტი, მთავარი მეცნიერ-თანამშრომელი

ცნობილია, რომ ქართული ენის გავრცელების ისტორიული საზღვრები საკმაოდ ვრცელი იყო. ისტორიული ბედუკუღმართობის გამო დაიკარგა ძირძველი ტერიტორიები: ტაო, შავშეთი, კლარჯეთი, ნიგალი, სპერი, ბასიანი... თუმცა ამ ვრცელი ტერიტორიებიდან ქართული ყველგან არ არის შემონახული. ამიერტაოში ქართულად საუბრობენ მხოლოდ ქუაბაგის ხევის რამდენიმე სოფელში (ქუაბაგი, ელიასხევი). აქაურთა მეტყველება მეტნაკლებად შესწავლილია. ისტორიულ მიზეზთა გამო ამ მეტყველების თავისებურებებმა ქართულ საენათმეცნიერო მიმოქცევაში ასახვა ვერ ჰპოვა. ნიკო მარის

შემდგომ საკითხის შესწავლა პროფესორ შუშანა ფუტყარაძის სახელს უკავშირდება. ამ კვლევის გამგრძელებლები არიან ასევე, პროფესორები: ტარიელ ფუტყარაძე, მამია ფაღვა, ნიკო ბერძენიშვილის ინსტიტუტის მეცნიერ-თანამშრომლები და სხვები.

ტაოს ქართულის კილოს თავისებურებაზე საუბრობს გიორგი ყაზბეგიც მდინარე პარხლის ხეობის სამი სოფლის- ქუაბაგის, არმენხევისა და პარხლის მეტყველების მაგალითზე. თავისი მოგზაურობის დღიურში წერს: არმენხევისა და კობაკის მცხოვრებნი მეტყველებენ ძალიან დამახინჯებული ქართულით... განსაკუთრებული ინტონაცია და მეტყველების ჩქარი ტემპი ამ ხეების მცხოვრებთა მეტყველებას აძლევს ისეთ ხასიათს, რომლითაც იგი განსხვავდება ქართული ენის დანარჩენი კილოებისაგან... მკაცრი ბუნებრივი პირობები და კარჩაკეტილი ცხოვრება დიდ გავლენას ახდენს აქაურთა არა მარტო მეტყველებაზე, არამედ ადათ-წესებზედაც და ყოფაზეც [გ. ყაზბეგი, 1995:119].

მათი მეტყველება საინტერესო და მრავალფეროვანია. იქაურთა ცოცხალი მეტყველება ხომ, სხვა დიალექტების მსგავსად, ითვლება სალიტერატურო ქართული ენის ერთ-ერთ მასაზრდოებელ წყაროდ. შევნიშნავთ, რომ აქაურთა მეტყველებას დაუცავს არაერთი არქაული სიტყვა თუ გამოთქმა, რომელიც სალიტერატურო ქართულსა და მის დიალექტებში არ გვხვდება, ან თანდათანობით იკარგება. ლექსიკურ ფორმათა ანალიზისას ვეყრდნობით ჩვენ მიერ ჩაწერილ ტექსტებს (იხ. ქუაბაგის ხევში 2014 წლის აგვისტოში ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ნიკო ბერძენიშვილის ინსტიტუტის თანამშრომელთა ჯგუფის მიერ ექსპედიციისას ჩაწერილი მასალები).

ქუაბაგის (ქობაგის) მეტყველებაში ლექსიკის თვალსაზრისით განვითარების ორი ტენდენცია შეინიშნება: ძველი არქაული ფორმების შენარჩუნება და ახალი ლექსიკური ერთეულების გაჩენა. ბუნებრივია არქაიზმების არსებობა, რადგან აღნიშნული კუთხე მოწყვეტილია მშობლიურ ენას, მის დიალექტებს. სამხრულ სხვა დიალექტებთან ერთად ამიერტაოს მეტყველება ასცდა თავისი განვითარების ბუნებრივ გზას და ჩამოსცილდა ქართული სალიტერატურო ენის დამაქვემდებარებელ კონტროლს.

აქვე დავსძენთ, რომ ლექსიკურ სიტყვა-თქმებში გვხვდება მნიშვნელობის გაფართოების ან დავიწროების შემთხვევები. გვხვდება ისეთი სიტყვებიც, რომელნიც სალიტერატურო ქართულსა და მის სხვა დიალექტებში ცნობილ მნიშვნელობათაგან რამდენადმე განსხვავებულ ლექსიკურ ნიუანსს ატარებენ. ნაშრომში სწორედ ასეთი ლექსიკური ერთეულებია გაანალიზებული.

გათენებულას შინაარსს ატარებს **გასანათებულა**: გასანათებულა და წასულან. საინტერესოა, რომ აჭარულ დიალექტში ამავე შინაარსის მატარებელია სიტყვები - განათლდა და გასინათლდა [შ. ნიჟარაძე, 1975:103]. როგორც ჩანს, პირველი ნათელთანაა დაკავშირებული, ხოლო მეორე სინათლესთან, „ორივე კი ნათ ფუძესთან“ [ა.შანიძე, 1953:408].

სახასიათაოა, რომ სალიტერატურო ქართულისა და მისი სხვა დიალექტებისაგან განსხვავებით, ქუაბაგის ხევის მეტყველებაში **მირთმევა** გვხვდება ზოგადად ჭამის მნიშვნელობით: ზროხებ მივართუამთ; ბზეს ხარებ ვართმიდით; საჭმელი მოგართვა. აქ მირთმევა არ არის პატივისცემის, მორიდება-მოკრძალების გამომხატველი ფორმა, რაც ზოგადად სამხრული მეტყველების თავისებურებად მიიჩნევა. ზემოაჭარულ მეტყველებაშიც მირთმევა ზმნა, როგორც შუქრი ნიჟარაძე შენიშნავდა, გაფართოებული მნიშვნელობით იხმარება და საზოგადოდ ჭამას აღნიშნავს: ძროხას ნარცხი მიართვი; ბაღვ საჭმელი მივართვი [შ. ნიჟარაძე, 1961:101]. თუმცა მირთმევა იმავე აჭარულ დიალექტში ხშირად გვხვდება მოკრძალებული საუბრის დროსაც.

საენათმეცნიერო ლიტერატურიდან ცნობილია, რომ აჭარულში „მიირთვა ზმნას ჭამის მნიშვნელობით ენაცვლება ბძანე, რომელიც წინააღმდეგ ჭამე ზმნისა, პატივისცემის ნიუანსს გადმოგვცემს: ბძანე, რაღას უცდი“ [შ. ნიჟარაძე, 1961:101]. სამეცნიერო ლიტერატურაში ბძანე თურქულის კალკადაა მიჩნეული.

ზედსართავი სახელი პატარა დასტურდება **პატინაი**, **პატიტუანი**, სპორადულად, **წუირილთ** ფორმით: მან მომცა, პატინაი ვიყავ; პატიტუანი ღარჭები ვიყავით; წუირილთ არ იცინ.

აქაურთა მეტყველებაში ცხოვრების მნიშვნელობით ყოველთვის ისმის **ჯდომა** სხვადასხვა მწკრივის ფორმით: მარტო ვზივარ; ახლა სხვაგან ვზივარ; იუსუფელ ზის; სხვა იერში დაჯდა.

კონტექსტის მიხედვით მოკრძალებული დგომის მნიშვნელობით გამოიყენება **აყუდება//გაყუდება** ფორმა: ვინმე მოვდეს ფეხზენა გეყუდო; ბუჯაღში ჩერჩებ ჩამოკიდებდენ და აგვაყუდებდენ; თამარ დედოფალ ღარჭი გზიპირში ქვებზედამ უყუდებია. შესაბამისად, მიმღობა დამდგარი **გაყუდებული** ფორმიითაა გავრცელებული. აჭარულ დიალექტში კი ყუდება უსარგებლო, უსაქმური სიარულის მნიშვნელობით გამოიყენება: ეყუდება და არი.

კარგის მნიშვნელობით ხშირად ისმის **გემრიელი**: წითლეკარი გემრიელი ადგილია; ბათუმი გემრიელი ადგილია. აჭარულ დიალექტშიც ანალოგიური შემთხვევა სპორადულად გვხვდება: გემრიელი ბავშვია.

მალ-ღონის მნიშვნელობით დადასტურდა ლექსიკური ერთეული **ჩინი**: ტრიკებში ჩინი აღარ დიმიორჩა. ჩინი გვხვდება აჭარულ დიალექტშიც მხედველობის მნიშვნელობით: თვალში ჩინი აღარ მაქ. ასევე, ზემოაჭარულში ჩინი თხელი თეფშის აღმნიშვნელიცაა: ჩინები დაალაგე.

დაწყობის, დამწკრივების მნიშვნელობით ქუაბაგის ხეველებში გვხვდება ფორმა **დაწკარება**: ქვებ ვაწკარებდით. გვაქვს მიმღობური ფორმაც შეწკარებული: ასე შეწკარებული, ბელქიდა თამარ დოდოფლისია.

შვრება ზმნის შინაარსით აწმყოს წრეში გამოყენებულია **იჯები** ფორმა: რა იჯები. ანალოგიურია აჭარულშიც.

წუხხელე ფორმა გვხვდება დახმარების მნიშვნელობით: მე წუხხელე ბაჯის; წუხხელო ბადვ. აჭარულში ამავე მნიშვნელობით გვხვდება სიტყვა-თქმა ხელის წამოკრა: ხელი წამოვკარი, რა მექნა.

ამიერტაოს მეტყველებაში თითქმის არ გვხვდება გადაშენდა, გაქრა სიტყვა. მის ნაცვლად დასტურდება **ადგა** ფორმა: ახლა ისინი აღარ არი, ადგა; ადათები ადგა.

უმოქმედო, მოუქნელის სინონიმად დასტურდება **როდი** ფორმა: როდი კაცი მყავდა. ეს არქაული ფორმაა, გვხვდება საბასთანაც: როდი-არნაბი, ოლონდ განსხვავებული შინაარსობრივი დატვირთვით, ტარიანი ძელი მიწის გადასაყრელად.

წვეთავს ზმნა **თენავს** ფორმითაა: თენავს წყარო, ხოლო ჩანჩქერის, ჩქერის აღმნიშვნელია **ჩხერი** ფორმა: ჩხერი წყალი არის.

მიუვალი დასტურდება **უგმანი** ფორმით: უგმანი იერია. შდრ. საბა: უგმანი-უმსგავსო.

ახუჭებული ფორმა გვხვდება ხელში აყვანილის, მიხუტებულის მნიშვნელობით: ეიხუჭავს ბადვსა; დარჭი ახუჭებული ყოლია. აჭარულში მას ახუპალებული ფორმა ენაცვლება.

დატოვების სემანტიკა გადმოიცემა სიტყვით **გაყრა**: გაყვარეთ იქავრობა; ძველი სახლები გაყვარეთ.

აბლი (ცოტა): აბლი ვიხვარათოთ; აბლი შეიარ. აბლი გვხვდება აჭარულში და ნიშნავს ფერფლს (მ. ნიჟარამე).

ამავე რიგისაა სიტყვები: **დამრჩალი** (დარჩენილი): დამრჩალი რაც არი, ის არი; **მოვედარე** (შევხვდი, დავემთხვიე): მეო თქვენსას გადმოველო და ბიჭ აქორწილებდენო, იქ მევედარეო; **გამოინეს** (გამოვიდნენ); **გეიგნა** (გაიგო, მიხვდა): მაშინ გეიგნა, ესენი ჩუენიდან არ არიანო; **ტრიკი** (ფეხი): ტრიკებში ჩინი აღარ მაქ. შდრ. აჭარულში ტრინკები; **მიხტუმრება** (გაგება, მიხვედრა): მიახტუმრა ბერმა; **მომდრელი** (მსროლელი): მეტი მომდრელია; **წინწინ** (უწინ,ადრე): წინწინ ყოფილა; **გამგზავრება** (გაგზავნა): უთხრეს კაც და გაამგზავრეს; **დასკმა** (ხელის დაკვრა): ვინმე გამოგვიდებდა და დაგასკვამს; **მოკადრება** (დაპირება): მეიკადრეს ქალი; **გარიგება** (გაგება, მიხვედრა): თქვენი ქართული ვერ გიმირიგებია; **პირჭკილები** (ფრხილები); **ჭიჭიკი** (მეჭეჭი-ხორცმეტი): ხელებზე ჭიჭიკი გამუა; **სათესავი** (ბოსტანი): კაი სათესავი ქონდა; **ჭაპანი** (ბაწარი): ჭაპანი წეილე; **მოდენილი** (მოსული): მოდენილი ვართ; მოდენილი ნიშნავს დარიგება-დანაწილებასაც: ქოიში ჰალვას მოადენთ; **მიძრა** (მიხურვა): მიძარ კარი, ანალოგიურად გვხვდება ზემოაჭარულ მეტყველებაშიც; **ავადეული** (ავადმყოფი): ავადეული ბებრებს უმზირიან თუ? **მასხამს** (მოყავს): ბათუმიდან მასხამს.

საინტერესო ლექსიკური ერთეულია გოგოს აღმნიშვნელი სიტყვა **ბღანო// ბგანო**: გოგუებ ბღან ვეტყვით. დედაკაცი ძირითადად ისმის **დეკაცი**, ზოგჯერ **დედეკაცი** ფორმით. იშვიათად კაცის აღმნიშვნელ სიტყვად გვხვდება **მოწიფლები// მოწუფლები** ფორმა: მოწუფლები სად არიან?

ქუაბაგის ხევის ქართულს ლექსიკური არქაიზმებიც დაუცავს. მათ კიდევ ეამაყებათ და ამბობენ:,, ჩუენა თამარ დოდოფლის გურჯიჯა მაქვან “[მ.ფუტკარამე, 1993:168]. არქაულ ლექსიკურ ერთეულთაგან ზოგიერთს დავასახელებთ:

დრამი: ერთი დრამია. შდრ. საბა: ექვსის დანგის წონა.

ცეკვის მნიშვნელობით აქა-იქ გვხვდება **სამა**: ისამებენ, იმღერებენ. შდრ. საბა: სამა-როკვა შუმპარი. სისტემებრ კი, ცეკვის აღსანიშნავად გვხვდება **ფერხულობა**: სამ დღე-ღამე იფერხულეს; შეხედა, ფერხულობენ; ჯვალი მუუგდია და დედეი უფერხულებია.

ფეშხუმი: ფეშხუმი ძუელათ იყო. ფეშხუმი ძველ ქართულში გვხვდება ფეშხუნი// ფეშხუმი ფორმით, რომელიც არის საზიარებელი ჭურჭელი ბარძიმთან ერთად [ი. აბულამე]. საბას განმარტებით კი თეფშია. განსხვავებული შინაარსობრივი დატვირთვით გვხვდება ქუაბაგის ხეველთა მეტყველებაში და ნიშნავს დაბალ სუფრას. ანალოგიური შინაარსობრივი დატვირთვით გვხვდება ფეშხუმი სიტყვა აჭარულშიც.

დაბურვა (დახურვა): ძველად დაბურული ქონდა. შდრ. ძველ ქართულში: საბურავი: სახვეველი, რიდე, პირბადე.

მოთერძვა (მოხვნა): ორი თანე ხარ დააბმიდით და იმით მოვთერძვიდით. შდრ. თერძული-მოხნული (ი. აბულამე).

აღსანიშნავია, რომ ქუაბაგის ხეველთა მეტყველებაში საინტერესო სიტყვა-მიგებაა -**კაი ხარ- კაი ვარ**, რომელსაც ყოველთვის გამოიყენებენ შეხვედრისას.

საანალიზო ლექსიკური ერთეულები ადასტურებს, რომ ამიერტაოს მეტყველებაში გვხვდება ისეთი სიტყვები, რომელნიც ქართული ენის სხვა დიალექტებიდან არ არის ცნობილი, ანდა რამდენადმე განსხვავებული მნიშვნელობა აქვთ. მათ მეტყველებაში დაცული თითოეული სიტყვა ბგერათა უბრალო შეერთება კი არა, გადარჩენილი ქართული სულია, გადარჩენილი ქართული ცნობიერებაა.

ლიტერატურა:

1. ი. აბულაძე, ძველი ქართული ენის ლექსიკონი, თბ., 1973.
2. შ. ნიჟარაძე, აჭარული დიალექტი, ბათუმი, 1975.
3. შ. ნიჟარაძე, ქართული ენის ზემოაჭარული დიალექტი, ბათუმი, 1961.
4. ს. ს. ორბელიანი, ლექსიკონი ქართული, ტ. I, თბ., 1998; ტ. II, თბ., 1998.
5. შ. ფუტყარაძე, ჩვენებურების ქართული, ბათუმი, 1993.
6. გ. ყაზბეგი, სამი თვე თურქეთის საქართველოში, თბ., 1995.
7. ა. შანიძე, ქართული ენის გრამატიკის საფუძვლები, თბ., 1953.
8. საველე-საექსპედიციო მასალები, ამიერტაო, 2014.

SOME LEXICAL UNITS FROM TRANSTAO SPEECH

Elza Putkaradze, Batumi Shota Rustaveli State University, Institute of Niko Berdzenishvili, Leading Scientific Worker

RESUME

The speech of Quabak Gorge in Transtao has preserved a number of words and expressions that cannot be found neither in the Georgian literary language nor in its dialects, or they are gradually disappearing. The speech of the natives carries two tendencies: preserving the old, archaic forms and creating the new ones.

It must be noticed that there are some cases of widening or narrowing of the meaning in the lexical units. There are also the words having somehow different lexical meaning from the Georgian literary language and its other dialects. The work deals with the analyses of such lexical meanings.

«РУССКИЙ ПЕРИОД» В ТВОРЧЕСТВЕ РАЙНЕРА МАРИЯ РИЛЬКЕ

Ольга Кавтария, Сухумский государственный университет, Доктор филологии

Райнер Мария Рильке (1875-1926) - немецкий поэт конца XIX- начала XX века, один из немногих представителей западноевропейской литературы, кто тесно связан с Россией.

Уже первое посещение России летом 1899 года сделало свое дело, - Рильке «влюбился» в Россию не на шутку. Позднее сам поэт отметил, что путешествие в Россию было «главным событием» в жизни. Рильке серьезно занялся изучением русского языка и овладел им в такой степени, что мог делать переводы произведений русских писателей на немецкий язык, написал статью о русской культуре, посвятил «русской» теме произведения.

Второе путешествие в Россию Рильке совершил в 1900 году. Оно было более длительное, более плодотворное и оказало еще большее влияние на поэта. Рильке путешествовал с Лу Андреас-Саломе, подругой-писательницей. Лу Андреас-Саломе была видная персона в немецкой культурной сфере, занималась искусством и философией. Эта женщина оказала большое влияние на Рильке, в частности, на отношение Рильке к России. Они побывали в Москве, в Ясной поляне в гостях у Льва Толстого, в Саратове, на Волге, в деревне недалеко от Ярославля, в гостях у поэта Спиридона Дрожжина, в Петербурге. Путешествия сопровождались изучением русской культуры и истории, искусства и быта, памятников старины и традиций.

Увлеченность Россией, естественно, отразилась в творчестве Рильке. Под «русским влиянием» вышли известные произведения «Знамение» (1899), «Цари» (1899-1906), серия новелл «Истории о Господе Боге» (1900) (только три новеллы относятся теме России), стихотворный цикл «Часослов» (1899-1903). Дело дошло даже до того, что Рильке старался сочинять, и довольно неплохо, стихи на русском языке. У Рильке появилась идея переселиться с семьей в Россию и творить на русском языке. Но это осталось лишь идеей.

Огромное значение и ценность для Рильке приобрело знакомство с русскими поэтами Борисом Пастернаком и Мариной Цветаевой. Сохранившаяся переписка этих трех великих поэтов XX века представляет особую ценность для мировой литературы.

Конец XIX века был довольно-таки сложным в Европе, - это был «переходный период человечества», старое умирало, а новое с трудом прокладывало себе путь. Путь этот был сложен и извилист. Европа нашла для себя утешение в России, как в первозданной, «неиспорченной» цивилизацией стране, даже можно было заметить некую идеализацию России. Россия все еще хранила свои самобытные традиции, оставалась далекой от быстрого темпа развития Европы, мыслила по-старинке, не увлекаясь модными идеями. И люди, русские, соответственно, представлялись европейцам «особыми» людьми, с совершенно другим, «чистым» мышлением, которым чужда ложь и бездушие Европы. Русских даже называли полуварварами в том смысле, что у них еще все впереди и они находятся в самом начале пути своего развития.

Рильке мыслил, как истинный европеец, его интересовала и беспокоила проблема Европы и России. Поэт пытался найти в России непорочность, невинность и духовность, а вместе с тем и набожность, - все то, что в Европе уже стало дефицитом. Большое влияние во время пребывания в России оказала на Рильке русская набожность, она положительно воздействовала на поэта, окрыляла и наполняла благоговением. Рильке, будучи натурой впечатлительной и эмоциональной, не мог сдерживать в себе восхищение Россией, и в письмах друзьям в Германии раскрывал свою душу. «Особенность», благочестивость и смиренность русского человека проявлялась в его преклонении перед иконой и обескураживала Рильке до такой степени, что он вознес русского человека до «сверхчеловека», наполненного огромной творческой силой, способной преобразить мир в лучшую сторону. По Рильке, Бог – это красота, ожидающая воплощения, и именно русский человек – художник, обладающий потенциалом сотворить Бога. Рильке идеализировал русского человека, превозносил его, а европейца, наоборот, поверг в пропасть. Кстати, русский человек-творец представлялся Рильке в образе Льва Толстого. В этом восхищении прослеживается один момент, - восхищаясь Россией, как мог Рильке не видеть того нищенского и невежественного положения России, социального и культурного упадка? Видел, замечал, но воспринимал это как «духовную избранность» русского народа. Даже в лексике поэта появляется термин «темный», обозначающий тайное, чувственное, иррациональное начало. Этот термин Рильке использовал для определения познания русского Бога, постигаемого сердцем, душой, чувственно, в то время как европейцы постигали Бога рационально. Даже русский Христос иной, чем у европейцев: по-европейски Христос пришел на землю, отстрадался за человечество и умер, а по-русски все в будущем, - Бог еще только должен явиться на землю. Рильке называл Россию страной незавершенного Бога.

Бог в творчестве Рильке одно из главных понятий, заключающих в себе суть поэзии поэта. Бог биполярен, представляет собой единство противоположных начал, добро и зло жизни одновременно, он громко заявляет о себе и, в то же время, отрицает себя. Согласно мировоззрению Рильке, русский человек-творец-художник как раз и представляет собой копию противоречивого Бога. Русский человек общается с Богом, молится и поклоняется ему, Бог является самым ближним для него. В молящихся русских людях Рильке видел родственные души, молитвы исходили от сердца и от внутреннего мира человека, и были подобны чистой, божественной поэзии. Сам Рильке, подобно иконописцу, создавал свои произведения, вкладывая в них святость.

Русская религиозность, воодушевление ею, способствовали повышению творческого взлета поэта. Рильке открыл для себя новое понятие красоты, ощутил в себе силы для создания божественного. У Рильке было мистическое ощущение Бога и его своеобразная потребность, имеющая для поэта не религиозное, а эстетическое значение. Для Рильке религия приравнивалась к красоте и обе обожествлялись. Из этого исходила дерзновенная установка, согласно которой художник приравнивался Богу, творцу. Художник по Рильке космополит, без родины, без временных и пространственных границ, обреченный на гордое одиночество и «святость».

По приезду в Москву Рильке первым делом купил икону, которая стала впоследствии для поэта эталоном русского искусства. По высказываниям Рильке, икона – это не картина, а образ, в котором изображение божества являет собой красоту. Рильке, изучая русские иконы, пришел к выводу, что они не «кричат», а покрыты тайной, Бог на них изображен как-то таинственно, - и все потому, что Бога необходимо узреть сердцем, а не глазами. Позже, вернувшись в Германию, Рильке создаст произведение «Знаменская», посвященное иконе Божьей Матери.

В творчестве Рильке интересным явлением является «вещизм», в котором вещь рассматривается как внешняя оболочка предмета, и задача поэта найти в этом предмете духовное начало, красоту, изначально заложенные во всем. «Русские вещи» также были наделены божественным тайным смыслом. Например, в стихотворном цикле «Часослов» Бог многолик, он - человек и вещь одновременно, он внутри человека и вне его, может быть добрым и злым, творцом и разрушителем.

Не обошел стороной Рильке и народное творчество. Он на русском языке прочитал «Слово о полку Игореве». Образ неизвестного создателя виделся поэту по-европейски, как необразованный, наивный сказитель, сообщающий грядущим поколениям события давно минувших дней. О народных сказителях Рильке высказался в статье «Русское искусство», написанной в 1900 году, и заметил, что русский Гомер умер в тот период, когда начали записывать памятники устного народного творчества, где-то в середине XIX века.

Рильке был очарован Москвой, для него все было в этом городе новым и диковинным, но в то же время, родным и близким сердцу. Петербург же, напротив, показался очень европейским и знакомым. Если в Москве

Рильке познавал русскую божественность, то в Петербурге занялся изучением русской культуры, посещал музеи. В Петербурге Рильке открыл для себя неорусского художника Виктора Васнецова, бывал в гостях у Репина.

Проводя самооценку, Рильке отмечал, что после путешествия в Россию, его творчество стало намного богаче. Поэт, не кривя душой, назвал Россию своей духовной родиной, а родную Германию - просто домом.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Lou Andreas-Salome. Russland mit Reiner. Tagebuch der Reise mit Rainer Maria Rilke im Jahre 1900. 2000.
2. Л. Копелев. Райнер Мария Рильке на русском языке (рецензия на книгу Райнера Мария Рильке «Лирика», М.-Л., 1965). В журнале «Иностранная литература» № 7, 1965.
3. <http://www.rainer-maria-rilke.de/>
4. <http://www.rilke.de/>
5. <http://www.mpg-berlin.de/wp-content/uploads/2013/08/Rilke.pdf>
6. <http://www.ku.de/forschungseinr/zimos/publikationen/forum/ideengeschichte/rybakov-russophile/>

“RUSSIAN PERIOD” IN RILKE’S WORKS

Olga Kavtaria, Sokhumi State University, Doctor of Philology

RESUME

Rainer Maria Rilke (1875-1926) - German poet of the late XIX - early XX centuries, one of the few representatives of Western literature, who was closely related to Russia. The very first visit to Russia in the summer of 1899 has done its job - Rilke "fall in love" in Russia and that was not a joke. Later the poet noted that a trip to Russia was the "major event" of his life. Rilke seriously took up studying the Russian language and mastered it to such an extent that he could translate Russian writers into the German language, wrote an article about Russian culture and dedicated lots of works to the "Russian" theme. Under the "Russian influence" the famous works "The Omen" (1899), "Kings" (1899-1906), a series of short stories, "Stories of the Lord God" (1900) (only three novels are the subject of Russia), poetic cycle "Book of Hours" (1899-1903) were born. Rilke tried to write, and pretty well, poems in Russian. He even got the idea to move with his family to Russia and work there. But it remained as just an idea.

Of great importance and value to Rilke acquired meeting and friendship with the Russian poets Boris Pasternak and Marina Tsvetaeva. Surviving correspondence of these three great poets of the twentieth century is of particular value to the world literature. Rilke was interested and concerned about the problems of Europe and Russia.

The poet was trying to find in Russia the purity, innocence and spirituality, and devotion at the same time, all that in Europe had already become a rarity.

Russian religion, inspired him. Rilke discovered a new concept of beauty, felt the strength to create the divine. He had a mystical sense of God and His specific presence had not religious but aesthetic value for the poet. In his works religion equated with beauty and both are deified. From this came a challenging setup, according to which the artist was equal to the God, the creator. Rilke is a cosmopolitan artist, without a home, without the temporal and spatial boundaries, doomed to loneliness and proud "holiness."

While self-assessing, Rilke noted that after the trip to Russia, his works became much richer. The poet frankly admitted that Russia was his spiritual home, and his native Germany - just a house.

აქრომატულ ფერთა ქრისტიანულ-მიტოლოგიური სიმბოლიკა

ნონა ქეცბაია, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, ასისტენტ-პროფესორი,
ფილოლოგიის დოქტორი

მირანდა თოდუა, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, ასოცირებული პროფესორი,
ფილოლოგიის დოქტორი

ნებისმიერ ენაში ფერთა სახელდებაში სხვადასხვა ხალხის მსოფლმხედველობა აისახება. როგორც ცნობილია, ფერები იყოფა ქრომატულ და აქრომატულ სახეობებად. ისინი ერთმანეთისაგან ერთი მთავარი თვისებით – სინათლის ხარისხით (ნათელობით) განსხვავდებიან. სამი ფერი - თეთრი, შავი და რუხი - აქრომატულია, დანარჩენები ქრომატულებს განეკუთვნება. რუხი ფერი იშვიათადაა წმინდა; მას დაჰკრავს სიყვითლე, ან სილურჯე, რის გამოც ნაკლებ ინტენსიური აქრომატული ფერია (შემიაკინი, 1967, 77). თეთრი ქართულ ფერთა სამყაროში უზენაესი ფერია. ის არის დაბადების, სიხარულის, სიცოცხლის

სიმბოლო. საინტერესოა მისი სემანტიკური ველი, თეთრ- უძველესი ფუძეა და გვხვდება ძველ ქართულშიც: „გამოარჩიე მიერ ყოველი ცხოვარი თეთრი ტარიგთაგან“...

თეთრ თერ ძირის რედუქციაციის გზით მიღებულად მიიჩნევა. ქართული თერ- ძირის შესატყვისი უნდა იყოს სვანური თერ- (თე „თვალი“, თერ-ა „ჩანს“). იყო დასმული საკითხი ამ ძირის ლაზურ თე „სინათლე“ ძირთან მიმართების შესახებაც (სარჯველაძე, ფენრიხი, 2000, 234).

მ. ჩუხუა ქართულ თეთრ- ფუძეს უკავშირებს სვანურ თეთნე//თუეთუნე//თეთუნე „თეთრი“ და ზანურ თუთ-იას, აღადგენს საერთოქართველურ თათუ-რ ძირს.

თეთრი შავის საწინააღმდეგო ფერია, ეს უკანასკნელი გლოვასთან ასოცირდება.

შავი, ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონის მიხედვით, არის „ყველა ფერზე მუქი, ნახშირის, გიშრის ფერი“, მას მეგრულ-ჭანურში შეესატყვისება უჭა, სვანურში – მეშხე (ზს., ლშხ.), მეშხე (ლნტ.). უჭა ეტიმოლოგიურად ჩე ძირს უკავშირდება, ნაწარმოებია უარყოფითობის უ- – ა პრეფიქს-სუფიქსით („უთეთრო“). რაც შეეხება სვანური მეშხე – მეშხე სიტყვის ეტიმოლოგიას, მ. მაჭავარიანის აზრით, მას არა აქვს ეტიმოლოგიური კავშირი ზან. უჭა და ქართ. შავ ფუძეებთან. უკანასკნელის ოსურ წარმომავლობაზეც მითითებულია სპეციალურ ლიტერატურაში (აბაევი 1949, 86). თვითონ მეშხე, გ. მაჭავარიანის მოსაზრების მიხედვით სვანურში ნაწარმოებია მედიოპასიურ ზმნათა მიმღეობის მაწარმოებელი მე- – ე პრეფიქს-სუფიქსით და ნიშნავს «მწვარს».

შავი ფერის ჯგუფში ერთიანდება შემდეგი კომპოზიტები: „გიშრისფერი“, „მიწისფერი“, „ზანგისფერი“, „შაშვისფერი“, „შავგრემანი“ „რკინისფერი“, „ქლიავისფერი“ (იგულისხმება შავი ქლიავი), „მაყვლიფერი“ „ნახშირისფერი“, „შავი ყურძნისფერი“, „ყვავისფერი“ „ყორნისფერი“, „შავგრემანი“ „მურისფერი“...

თეთრი ფერის სინონიმებია: მზიანი, ნათელი, მთვარესავით თეთრი, გამჭვირვალე, ბრდღვიალა, ქათქათა, ბრწყინვალე, თოვლივით თეთრი, მზისფერი, რძისფერი, თოვლისფერი, სანთლისფერი, კარაქისფერი, მარგალიტისფერი, შაქრისფერი, წყლისფერი. მათგან განსაკუთრებულ ყურადღებას იქცევს **მზისფერი** და **ნათელი**.

ცალკე ჯგუფად შეიძლება გამოიყოს კომპოზიტები, რომელთა ერთ-ერთი კომპონენტი თეთრ- და შავ- ფუძეები: თეთრამხალა „ერთ-ერთი სახე მხალეულისა“, თეთრგამორეული, თეთრგვარდიელი, თეთრგულა, თეთრეკალა, თეთრულვაშა თეთრგიორგობა (ერთ-ერთი ძველი ქართული (წარმართობის დროინდელი) რელიგიური დღესასწაული. ხატის მსახურების კვალი ახლანდელ დრომდეც თეთრგიორგობაში (ადგ) შემორჩენილი. თეთრგიორგობა ზამთარშიაც იციან, სახელდობრ, 24–25 დეკემბერს, ესე იგი ქრისტეს შობის დღეს)... ქალშავა, შავადმოსილი, შავალმიანი, შავანაფორიანი, შავტუხა, შავბნელი, შავგულა...

თეთრი და შავი ხშირად იხმარება გადატანითი მნიშვნელობითაც, მაგალითად, ღამის თეთრად გათენება, თეთრი ბილეთი, თეთრი კბილის ჩვენება „პირმოთენობა“...შავ დღეს აყრის, შავ დღეზე გაჩენილი, შავ კენჭს ჩაადგებს, გულზე შავი ქვა აწევს, შავად ათენებს, შავი კატა გადაირბენს...

თეთრი ფერით გამოხატულია სილამაზე (სავსე მთვარესავით სახე; გაქათქათებული სამოსელი“), სიხარული, ბედნიერება (თეთრი დღეები), დალოცვა (თეთრი გზით გველოს), ნატვრა (თეთრი დღე მენახა), გულკეთილობა, სისპეტაკე (წმინდა სულის ადამიანი), გულისტკივილი (თმა გამთეთრებია; თეთრად გამითენებია)... შავ ფერს კი უკავშირდება უიღბლობის, უბედურების, ჩაგვრის, გლოვის, წყევლის, ავადმყოფობის, მუქარის აღმნიშვნელი სიტყვები და გამოთქმები: შავად გათენება, შავბნელი დრო, შავბედიანობა, შავსვიანობა, შავი და უკულმა დღე, შავეთი, შავებით შემოსვა, შავი ფერის დადება, შავი დღე, შავი გზით სვლა...

ქართული ეთნოგრაფიული და ფოლკლორული მასალის საფუძველზე იკვეთება ფერთა სამწევრიანი სისტემა (თეთრი, შავი და წითელი ფერები). სულხან-საბას ქართულ ლექსიკონში სიტყვა ფერის განმარტებისას ამ ფერებზეა აქცენტი გაკეთებული და იგი ახსნილია შემდეგნაირად: „თეთრი, წითელი, შავი და მისთანანი“. (საბა) თეთრი, შავი და წითელი ფერებია არსებითი, მთელი კაცობრიობისათვის უნივერსალურად ითვლება ფერთა სამწევრა კლასიფიკაცია და თეთრი-წითელი და შავი ფერების პირველადობა ადამიანის სხეულებრივი გამოცდილებით იხსნება (ტერნერი, 1983). მენტეშაშვილი, 1943). ფერთა სიმბოლურ წარმოსახვას მნიშვნელოვანი ადგილი უჭირავს შელოცვებსა და ზღაპრებში; აქ დომინირებს თეთრი, წითელი და შავი ფერების სიმბოლური გააზრებანი.

თეთრი ქართულ მითოლოგიაში ზესკნელის ფერია და შესატყვისად ასოცირდება ღმერთთან, სალოცავთან, სამზეოსთან, შავი ფერი თეთრის საწინააღმდეგოდ ყველაფერ ცუდს ნიშნავს. ჩვეულებრივ, თეთრი ტანსაცმლით მორთული გმირი სამართლიანობისათვის მებრძოლია და ყოველთვის ამარცხებს წითელსა და შავს; ამასთან, ის მუდამ თეთრ ცხენზეა ამხედრებული. „თეთრი სუსტი მაგიური ძალის მფლობელად გვევლინება, წითელი – გაცილებით ძლიერი, ხოლო შავი – მაგიურობის უმაღლესი ხარისხით იყო აღჭურვილი“ (მინდაძე, 1981).

ფერების დროსთან კავშირია ასახული ქართველ მთიელთა წარმოდგენებში შავი ჭირის (ჟამნი) შესახებ. მათი აზრით, ჟამნს იწვევენ ადამიანის მსგავსი პატარა არსებები, რომლებიც სამი ფერის ისრებს ესროდნენ ადამიანებს, „ვისაც შავს დაჰკრავდნენ, ის მაშინვე მოკვდებოდა, წითელ ისარდაკრული შედარებით დიდხანს იცოცხლებდა, ხოლო თეთრ ისარდაკრული კი რჩებოდა არ იღუპებოდა“ (მინდაძე, 1981). ამ სამი ფერის განსაკუთრებული დატვირთვა მათი მაგიური მნიშვნელობითაცაა განპირობებული. როგორც ცნობილია ისინი „მაგიური ძალის შესაფერისი ხარისხით ხასიათდებოდა.

საუკუნეთა განმავლობაში ფერებს მნიშვნელოვანი ფუნქცია ეკისრებოდა სახელმწიფოებრივ, პოლიტიკურ, რელიგიურ, სოციალურ ცხოვრებაში. გაბატონებული ერები დაპყრობილებსა და დაჩაგრულ ხალხებს განსაკუთრებული ფერის სამოსელს სავალდებულოდ უხდიდნენ. მაგალითად, ძველ გერმანულ ქვეყნებში არათავისუფალი ხალხი ბნელი ფერის სამოსს ატარებდა, თავისუფალი კი - წითელი ფერისას. კეთილშობილთ ეცვათნათელი, ღია ფერის სამოსელი; ამდენად, ტანსაცმლის ფერითაც კი საზოგადოებრივი კლასები და წოდებები განირჩეოდა. ქრისტიანულ სიმბოლიკაში შავი ბნელეთს, სიკვდილს, სიჩუმეს და სიცარიელეს გადმოსცემს. იგი გლოვისა და მწუხარების ფერია, ამასთან, გარკვეული საიდუმლოებითაა მოცული. ითვლება, რომ შავი ფერის სიმბოლოს სათავედ ნაცარი, ნახშირი, ფერფლი უნდა ედოს. პირველყოფილი არსება დამწვარი ადამიანის ფერფლში ხედავდა ნაყოფიერების, გამრავლების დიდ ძალას. ძველი ეგვიპტელები მსხვერპლად შეწირული ადამიანის ფერფლს ველ-მინდვრებში მიმოფანტავდნენ, რაც, მათი გაგებით, პურის მოსავლის სიუხვეს უწყობდა ხელს. ოზირისის სხეულის ნაწილები მთელ ეგვიპტეშია მიმოფანტული. ის ითვლება მიცვალებულთა მთავარ მფარველ ღვთაებადაც, ოზირისის დანიშნულება იყო, გაეადვილებინა მიცვალებულის სულისთვის დასავლეთის სამეფოში გადანაცვლება და საიქიო ცხოვრება (ძვ. აღმ-ის ხალხთა ისტ., 1988, 146).

მსოფლიო რელიგიებში თეთრი და შავი ორ საწყისს, სიკეთესა და ბოროტებას, ნათელსა და წყვდიადს შორის მუდმივი და დაუსრულებელი ბრძოლის გამოხატულებაა. ფრაზეოლოგიზმებშიც, უმეტესწილად, მონაწილეობენ თეთრი და შავი, ალბათ, იმიტომ, რომ ისინი სინათლე-სიბნელეს უფრო აღნიშნავენ, ვიდრე ფერს, სიბნელე-სინათლის დაპირისპირებას კი ხალხი ბევრ რამეს უკავშირებს (კვარაცხელია 1974, 41).

ფერს დიდი მნიშვნელობა ენიჭება სარწმუნოებაში. „ფერი არის პირველშობილი მოვლენა და ადამიანის მიერ შექმნილი პირველი მითოსის ამბავი... ფერი და სინათლე ღმერთთანაა გადაბმული და პირველი ფერი, რომელიც ადამიანმა იცნო, იყო თეთრი და შავი“ (ნოზაძე, 1954, 8). თეოლოგიური სწავლების მიხედვით, ნათელი განასახიერებს კეთილს, სიკეთის წყაროს, ბნელი - შესაბამისად, ბოროტებას.

სადვთისმეტყველო ლიტერატურაში ნათელი ღვთის სახელია, რაც დასაბამს ბიბლიიდან იღებს. იოანეს სახარების თანახმად, მაცხოვარი თავად უწოდებდა საკუთარ თავს ნათელს: „მე ნათელი სოფლად მოვივლინე“ (იოანე 12,6). ბიბლიიდან შემოსული სინათლის სიმბოლიკა ღვთის სახელად დამკვიდრდა სასულიერო-სადვთისმეტყველო მწერლობაში. ჰიმნოგრაფებიც კვალდაკვალ მიჰყვებიან დამკვიდრებულ ტრადიციას. ჰიმნების თანახმად, ღმერთი მოიაზრება როგორც „ნათელი სოფლად მომავალი“, „ნათელი უკვდავი“, „ბუნებით ნათელი დაუღამებელი“, „ნათელი ნათლისაგან“, „ნათელი შეუხებელი“, „მნათობთა განმანათლებელი ნათელი“. ჰიმნოგრაფიაში „დაუღამებელი ნათლის „ბრწყინვალება მზეს ედრება: „უბრწყინვალეს ნათელსა მზისასა“. სახარება კი გვამცნობს, რომ როცა იესომ მოწაფეები აიყვანა მთაზე სალოცავად: „იცვალა მათ წინაშე სხუად ფერად და გაბრწყინდა პირი მისი, ვითარცა მზე“ (მათე 17,2). სასულიერო პოეზიაში ღვთისმშობელი იწოდება არა მხოლოდ „ნათლის დედად“, არამედ, მაცხოვრის დარად, ისიც არის „ნათელი“, „განმანათლებელი“, „ნათელი სულთა ჩვენთა“, „ქრისტიანობის ნათელი“. ნათლად იწოდება სასუფეველიც: „ქრისტე, მომყვანებელი მომყვანებელი ნათელსა უკუდავებისასა“. ასევე, მოწაფენიც და წმინდა მამანიც იწოდებიან ნათლად და ბნელის განმაქარვებლად. „ნათლის, როგორც ღმერთის შინაგანი თვისების, ქრისტიანული გაგება, საფუძველს იძლეოდა ნებისმიერი წმინდანი ნათლის სახედ წარმოდგინათ“ (კვირიკაშვილი, 1969, 109). ცოდვით დაბნელებული ადამიანის ბუნების განმანათლებლად, მორწმუნეთა სულის განმამრწყინებლად დასახულია ლოცვა, მარხვა, გლახაკთმოწყალება, სინანულის ცრემლი. მარხვა ემსახურება ადამიანის სხეულიდან სიბნელის ჩრდილის განდევნას, სულის თვალის ახელას, რაც ცოდვის შვილს განწმენდს, განასპეტაკებს და ამზადებს ღვთიური მადლის ზიარებისთვის.

ნათელთან არის დაკავშირებული ნათელდებული, ცოდვისაგან განმარცვული, ღვთის მიერ ბნელისაგან დახსნილი ადამის შვილები. ყოველი ადამიანი ატარებს თავის თავში „ნათელს“. ამ შინაგანი ნათლისა და ცოდვის ჭიდილი, ბნელის დათრგუნვა წარმოადგენს ადამიანის ცხოვრების არსსა და უზენაესთან მიახლების გზას. იოანეს სახარება ღვთიურ ნათელთან ნაზიარებ ადამიანს „ნათლის ძედ“ გვაცნობს.: „ვიდრე ნათელი გაქუს, გრწმენინ ნათელი, რაითა ძე ნათლისანი იყვნეთ“ (იოანე 12, 36).

ნათლის გვერდით გვხვდება ბნელი, რომელიც საპირისპირო ძალის აღმნიშვნელია. საზოგადოდ, რელიგიებში მთავარია ურთიერთსაპირისპირო ორი ფერი, ჭიდილი ორ ძალას შორის. „სასულიერო მწერლობაში ფერი მხოლოდ სიმბოლური შინაარსით, მხოლოდ ქრისტიანულ-სიმბოლური მნიშვნელობით უნდა ყოფილიყო აღქმული და გააზრებული“ (ბარბაქაძე 78,10). ბოროტი ძალის აღმნიშვნელია „მთავარი იგი ბნელისაი“, რომელთანაც გაიგივებულია კაცთა მტერი, ეშმაკი, ჯოჯოხეთი, სიკვდილი, რომელთაც ამარცხებს კაცად შობილი მაცხოვარი. ბნელ ძალასთან ასოცირდება წყვდიადი. უარყოფითი ძალის გამომხატველია ღამე და ნისლი. აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ ბნელთან ასოცირებული წყვდიადი, ღამე, ნისლი ღვთაებრივი იდუმალების, მიღმიერების აღმნიშვნელიცაა. წმ. გრიგოლ ნოსელის ერთი და იგივე სინამდვილე თანადროულად მბრწყინავიც არის და დაღამებულიც. „ქემარიტი შეცნობა და ხილვა საძიებლისა არის სწორედ მისი ვერხილვა. ეს კი ნიშნავს, რომ ჩვენგან საძიებელი ზეადმატება ყოველგვარ ცოდნას და შეუცნობლობით, როგორც რამ წყვდიადით ყოვლითურთ განიზღუდება. ამიტომ ამბობს მაღალი იოანე, რომელიც შევიდა იმ ბრწყინავ წყვდიადში, რომ „ღმერთი არასოდეს არ უხილავს არავის““ (წმ. გრიგოლ ნოსელი 1989, 253).

ერთ დროს ღვთაებრივი ნათლით შემოსილი ადამიანის ცოდვით დაცემა დაბნელებად მოიაზრება. „ადამიანმა თავისი დარდით დამძიმებული გონება ღამის ფერს მიუსადაგა“ (ოქროშიძე 1973, 123). ადამის დაცემამ ცოდვა გაამრავლა წუთისოფელში, რაც ჰიმნოგრაფმა ბნელით მოცული ქვეყნის სახით დაგვიხატა: „რამეთუ პირველმან დაფარა პირი ყვეყნისაი, ხოლო შენ ზედა გამობრწყინდა დიდებაი უფლისაი და მაცხოვრებაი მისი“ (მიქაელ მოდრეკილი 1987, 380). ადამის მოდგმა, ცოდვის შვილები, ქემარიტების უარყოფელნი „ბნელის ნაშობად“ იწოდებიან, ბნელის მოყვარეთა სასჯელია ღვთიურ ნათელს მოკლებული წყვდიადი. ბნელისაგან განპარცვას, ღვთიურ ნათელთან ზიარებას არაერთგზის შესთხოვენ ჰიმნოგრაფები უფალს.

ნათელი მოვიდა ქვეყნად (იოანე 12,46), რათა იხსნას ბნელეთის ტყვენი, დაუბრუნოს ღვთიურ ნათელთან ზიარების პატივი, ამიტომაც უწოდებს ჰიმნოგრაფი მაცხოვარს „ადამის განმანათებელს“. მისი წყალობით „ნათელი უკუდავებისა მოეფინა ბნელისა მყოფთა“ (მიქაელ მოდრეკილი, იქვე).

ჭიდილი ნათელსა და ბნელს, კეთილსა და ბოროტს შორის, სწრაფვა ღვთიური ნათლისკენ, ბნელისაგან განპარცვა და ბნელეთის ბორკილთაგან დახსნის სურვილი თან სდევს შობის, ნათლისღებისა და ჯვარცმის მისტერიებს. ქრისტეს შობით ნათელი გაუბრწყინდა სოფელს. „შეუცავმა ნათელმა“ ვნებით ბნელი განაქარვა, საღმრთო ნათლით აღავსო ბნელეთის საუნჯენი, დაჰხსნა ბნელეთის საცთური... სიბნელისა და სიკვდილის ჩრდილში მსხდომარეთა (ლუკა 1,79) გასანათლებლად მოეველინა დედამიწას შეუქმნელი ნათელი. შეიყუარეს კაცთა ბნელი ვიდრე ნათელი, რამეთუ იცვნეს საქმენი მათნი ბოროტ (იოანე 3, 19). სწორედ ეს ბნელი მოსპარცვა ქრისტემ ცოდვის შვილებს და ღვთიურ ნათელს აზიარა.

ლიტერატურა:

1. ქ. ელაშვილი, ქართული ჰაგიოგრაფიის ფერთმეტყველება, კრებული ალექსანდრე ორბელიანის ხსოვნას, თბ., 1998.
2. გ. კვარაცხელია, ფერისა და სინათლის აღმნიშვნელი სიტყვები ვაჟა-ფშაველას ლექსიკაში, თანამედროვე ზოგადი და მათემატიკური ენათმეცნიერების საკითხები, IV, თბ., 1974.
3. ნ. მირიანაშვილი, ფერთა აღმნიშვნელი ლექსიკა ქართულსა და რუსულ ენებში (თარგმნითი ლექსიკონების მიხედვით), თბ., 1986.
4. ნ. ჩიქოვანი, ფერთა ლექსიკისათვის ძველ ქართულში, თბ., 1992.
5. ჰ. ფენრიხი, ზ. სარჯველაძე, ქართველურ ენათა ეტიმოლოგიური ლექსიკონი, თბ., 2000.
6. მ. ჩუხუა, ქართველურ ენა-კილოთა შედარებითი ლექსიკონი, თბ., 2000-2003.
7. ვ. ნოზაძე, „ვეფხისტყაოსნის“ ფერთმეტყველება, ბუენოს-აირესი, 1954.
8. ლ. კვირიკაშვილი, „ნათლისა და ცეცხლის მეტაფორული მნიშვნელობა ჰიმნოგრაფიაში“, „მაცნე“, 1969, №6.
9. თ. ბარბაქაძე, „ვეფხისტყაოსანი“ და შუა საუკუნეების ლიტერატურული ტრადიციების ფერთი სისტემების გააზრების თვალსაზრისით“, „მაცნე“, 1978, №3.
10. წმ. გრიგოლ ნოსელი, „პასუხი ექვსტა დღეთათვის“, ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა, კომენტარი და ლექსიკონი დაურთო ე. ჭელიძემ, 1989.
11. თ. ოქროშიძე, „ფერთა სიმბოლიკა ქართულ ჯადოსნურ ზღაპრებში“, ცისკარი, 1973, №1.
12. პ. ინგოროყვა, ძველ-ქართული სასულიერო პოეზია, ტფ., 1913.

CHRISTIAN-MYTHOLOGICAL SYMBOLISM OF ACHROMATIC COLORS

Nona Ketsbaia, Sokhumi State University, Assistant Professor, Doctor of Philology

Miranda Todua Sokhumi State University, Associate Professor, Doctor of Philology

RESUME

In any country, the ideologies of different nations are reflected in the color nomination. It is known, that the colors are divided into chromatic and achromatic types. They differ from each-other by the one basic color – light level (lightness). White and black are achromatic colors. Their etymology and semantic field is very interesting. There is a separated group of composites, one of their components are white and black colors. Both of them are also usually used in a figurative sense.

In Georgian ethnographic and folk materials, white and black colors have the most important place. White is the color of up superior edge, heaven (ZESKNELI) and is equivalently associated with the God, tabernacle, of the sun. Black is the opposite of the white and means bad. Color is also very important in religion. Darkness is a dark evil, sin, negativity. The light is the symbol of the God, clearance from the sin.

ერთი თემის სემინარული დამუშავების შესახებ (ანუ ლეგენდის პროტოქართველური საფუძველი)

შოთა ქურდაძე, გორის სახელმწიფო სასწავლო უნივერსიტეტი, პროფესორი ემერიტუსი

ამ თემის სემინარული დამუშავება შესრულდა გორის უნივერსიტეტის მაგისტრალური სტუდენტების კურსებზე. ამას საფუძველი შეუქმნა, სხვა მასალებთან ერთად, ცნობილი მთარგმნელის პაატა იაკაშვილის სტატიის გამოქვეყნებამ ასეთი სათაურით "ატლანტისის საიდუმლო, ანუ ევროპის დაბადება" (ლეგენდის პროტოქართველური საფუძველი) ჟურნალ „ჩვენს მწერლობაში“.

სტატიის დასაწყისში ვკითხულობთ: „ტ. გატეფოესესა და კ. რუსის ბიბლიოგრაფიაში მითითებულია, 1920 წლისათვის 1700 ნაშრომი არსებობდა ამ ლეგენდაზე. სადღეისოდ კი, 6000-ზე მეტი უნდა იყოს და ეს გასაკვირი არ არის“ (1).

ამ პრობლემის შესწავლის აქტუალობაზე ჯერ კიდევ დიდი ივანე ჯავახიშვილი წერდა:

„...მრავალი წარმართობისდროინდელი ზნე-ჩვეულებანი და თქმულებებიც არის ხალხში დარჩენილი, რომელთა შესწავლას შეუძლია ძვირფასი მასალა მოგვცეს ძველ ქართველთა წარმართ ღვთაებათა საფუძვლის წარმოსადგენად...“

მასასადამე, ქართულ წარმართობას, ზნე-ჩვეულებებს და თქმულებებს ამ მეზობლობის კვალი უნდა ემჩნეოდეს. ჩვენ ხალხს ეს კანონი ცხოველებზეც კი აქვს შემჩნეული და თვით მოვლენაც მშვენივრად აქვს დასათაურებული „ცხენი ცხენთან დააბი, ან ფერს იცვლის ან ზნესაო“. ადამიანთა სულიერი თვისებაც იმგვარია, რომ ყველაფერს ერთი-ერთმანეთისაგან ითვისებენ“ (2).

თანამედროვე მკვლევართაგან ამ თემას არაერთი ქართველი მეცნიერი წარმატებით სწავლობს. ამათგან ერთ-ერთი პირველ რიგში უნდა მოვიხსენიოთ პროფესორი აკაკი ურუშაძე, რომელმაც საყურადღებო ცნობები გამოაქვეყნა პელასგების და ქართველების შორეული ურთიერთობის შესახებ: იგი წერს, საგულისხმოა, ერთი მხრივ, აგათია სქოლასტიკოსის დაკვირვება: „ძლიერსა და მამაც ტომს წარმოადგენენ ლაზები და სხვა ძლიერ ტომებსაც მზრძანებლობენ; ამაცობენ კოლხთა ძველი სახელით და ზომაზე მეტად ქედმაღლობენ, შესაძლებელია, არც თუ ისე უსაფუძვლოდ... მე არ მეგულება სხვა ტომი ესოდენ სახელგანთქმული და მორჭმული, როგორც სიმდიდრის სიუხვით და ქვეშევრდომების სიმრავლით, ისე მიწა-წყლის სიკეთით, მოსავლიანობის სიჭარბით და ზნე-ჩვეულებათა სიმწყობრით და დახვეწილობით“ (3). (ხაზგასმა აქაც და ქვემოთაც ჩემია).

მეტიც, იგი აღნიშნავს, რომ: „არგონავტების თქმულების გადმოცემებში დაცულია მრავალი ცნობა წინარე ელინური მოსახლეობის – პელასგების და მცირე აზიული კავკასიური - ქართველთა წინაპარი ტომების მჭიდრო გენეტიკური კავშირების თაობაზე. ამ ცნობებით ირკვევა, რომ მერმინდელი ელადის სხვადასხვა ადგილებში წინაპერძნული ე.ი. კრეტა-მიკენის ადრეული კულტურის შემქმნელი პელასგები ქართველ ტომთა დასავლური გაერთიანებების წარმომადგენელი ტომები იყვნენ“ (იქვე).

საქართველოში ლეგენდის შესწავლის ფართო საფუძვლის შექმნა დაკავშირებულია „გეორგიკის“ გამოცემასთან დაკავშირებით, რომელშიც პროფესორმა სიმონ ყაუხჩიშვილმა გამოთქვა აზრი პელასგებისა და ქართველების ურთიერთობის შესახებ.

ეს მოსაზრება კიდევ უფრო გააღრმავა პროფესორმა რისმაგ გორდეზიანმა შრომაში „ქართველური მედიატერანული მიმართებები“. მაგრამ საჭირო იყო შემდეგში ამ მეცნიერული წიაღსვლის სათანადო გაგრძელება. ეს გააკეთეს, წერს პაატა იაკაშვილი, გია კვაშალავამ და სხვებმა.

სტატიაში ვკითხულობთ: „უდაოა, რომ კრეტის მინოსური სახელმწიფოს კულტურა საფუძვლად დაედო ევროპულ კულტურას. კრეტა პლატონისეული ატლანტისის პროტოტიპია, ამიტომ ეს ცივილიზაციული როლი, რასაც ატლანტელებს ანიჭებდნენ, ნაწილობრივ კრეტულ პელასგებს ეკუთვნით, ნაწილობრივ პროტოქართველებს, ტომებს, რომლებმაც ევროპაში მევენახეობისა და მეღვინეობის, მიწათმოქმედებისა და მეღვინეობის განვითარებას შეუწყვეს ხელი“. (4)

ბევრი საერთო ჩანს პელასგელებისა და მდიდარი ქართული ზეპირსიტყვიერების ურთიერთობის შორისაც. ამ მხრივ არაერთი საინტერესო დეტალის მონახვა შეიძლება ცნობილ ქართულ ზღაპარ „ამირანსა“ (5) და თანამედროვე პოეტის შოთა ნიშნიანიძის ლექსების ციკლის „საგვარეულო ხე“-ს (6) შორის, ზღაპარში „წიქარასა“ და „პელასგურ-მინუსურ“ ხარს შორის და სხვა.

დამოუკიდებელი მუშაობისათვის სტუდენტებს შეიძლება მიეცეთ ასეთი დავალება:

1. ვინ იყვნენ პელასგები, რა ცნობები არსებობს მათ შესახებ, რომელი ქართველი მეცნიერები სწავლობენ ამ ცნობებს?
2. თანამედროვე ქართველი პოეტი შოთა ნიშნიანიძე ლექსების ციკლში „საგვარეულო ხე“ რა სიახლოვეს ვარაუდობს ზოგიერთ ქართველ ტომებს შორის და როგორი სულიერი რეალებით ასაბუთებს მათ შორის კავშირს და სხვა.

ლიტერატურა:

1. „ჩვენი მწერლობა“, #13, გვ. 5. 2014.
2. ივანე ჯავახიშვილი, ქართველი ერის ისტორია, ტ. 1, გვ. 42, 2012.
3. აკაკი ურუშაძე, ძველი კოლხეთი არგონავტების თხზულებებში, 1964.
4. პაატა იაკაშვილი, „ჩვენი მწერლობა“, #18, გვ. 9, 2014.
5. ქართული ხალხური ზღაპრები, 1986, გვ. 126
6. შოთა ნიშნიანიძე, 1989 წ. გვ. 252-255 და 281

WORKING OUT A SEMINAR (PRO GEORGIAN FUNDAMENTAL OF A LEGEND)

Shota Kurdadze, Gori State Teaching University, Professor Emeritus

RESUME

So, we can say that study of spiritual heritage of proto-Georgian tribes in the modern historiography, as Ivane Javakhishvili considers, has the great importance for history of culture and education of Georgian people.

The great importance has Academicians Simon Kaukhchishvili and Rismag Gordeziani, Professor Akaki Urushadze, Gia Kveshelava etc. in studying this problem.

As it is mentioned, Georgian tribes with Pelasgians, at least partially, contributed to the development of viticulture and winemaking, agriculture and smelting in Europe.

НАРОДНИЧЕСКАЯ СТРУЯ В РУССКОЙ ЛИТЕРАТУРЕ НА РУБЕЖЕ XIX-XX ВЕКОВ

Натела Гудушаури, Телавский Государственный Университет имени Якоба Гогешаши, Приглашенный учитель

В истории общества всегда были и будут люди, которые не могут чувствовать себя счастливыми, если рядом с ними есть несчастные. И всегда были и будут люди, которые принимают активные действия против социальной несправедливости. Наличие в царской России позорного крепостного права и стремление прогрессивной части русского общества внести свой вклад в дело освобождения своего народа от цепей рабства обусловило появление в русской литературе XIX века писателей-разночинцев. Это были выходцы из

народа, знавшие народную жизнь не понаслышке, многие деда которых, как у тургеневского Базарова, «землю копали».

Значительным и своеобразным явлением литературного движения второй половины XIX века и было творчество большой группы таких писателей, которое объединялось и тематикой произведений, и идейным осмыслением изображаемой действительности, и своеобразием писательских приемов. Эти писатели создали в русской литературе т. н. «отрицательное направление», что выражалось в стремлении к предельно точному изображению прежде всего отрицательных сторон народной жизни, «без прикрас и утаек». К этим писателям, принадлежавшим к вышеупомянутому течению демократической литературы, следует отнести обширный круг беллетристов, печатавших свои произведения в журнале «Русское богатство», «Отечественные записки» и других изданиях, в какой-то степени причастных к народническому литературному движению. Яркие представители последнего – Н. Н. Златовратский, Гл. Успенский, С. Каронин, Н. Наумов, а также другие, менее значительные представители этого литературного течения, которое впоследствии получило название литературного народничества, по аналогии с народничеством политического характера, так как именно на почве народничества как социального учения, как общественного движения, которое взяло на себя ответственность в решении социальной проблемы современности и «выросло» народничество литературное.

В основе теоретического народничества лежала вера, что именно нравственность (добро) может изменить мир. Последователи этого учения обращали свой взгляд на народ и боролись за преобразование народной жизни на социалистических началах, идеализировали общинное землевладение, самих крестьян, дух братства и справедливость в народе и др. В основном, именно это обстоятельство и объединяло народничество как теорию, учение и народничество литературное. Поэтому творчество представителей этого литературного движения, и принято называть по его идейным связям с политическим движением народничества, народническим течением в демократической литературе указанного выше периода, а самих писателей – писателями-народниками. Хотя В. Г. Плеханов – критик и историк литературного народничества, который на протяжении двадцати лет наблюдал за движением народнической литературы пишет: «Народничество как литературное течение, стремящееся к исследованию и правильному истолкованию народной жизни, – совсем не то, что народничество, как социальное учение, указывающее путь ко всеобщему благополучию» (1, 39). Плеханов считал, что главная особенность реализма писателей -народников – это принцип изображения народной жизни «без всяких утаек и прикрас». Писатели-народники строго держались этого принципа при художественном исследовании народной жизни. Это черта была вообще очень характерной для народнической литературы в целом. В этом смысле знаменательны слова, сказанные писателем И. Касаткиным Вс. Иванову: «Прежде, видя эту чудовищную жизнь мужиков, мне, знаешь, как-то даже было стыдно писать о любви. В ней ведь есть какая-то отрада. А мне прежде всего хотелось рассказать именно о страшном. Ах, кабы только одному! Об этой страшной жизни мне говорили тысячи людей, и кажется шопот их я слышу и сейчас... и вот, когда я перебирал в памяти эти слышанные мною рассказы, я требовал от себя рассказа – как страшна жизнь мужика и почему её надо переделать, исправить...» (3,49).

Народническое движение в русской литературе со временем вышло за пределы России. Тот факт, что Грузия с начала XIX века была в составе царской России не мог не сказаться на многих сферах общественной, экономической и культурной жизни страны. Проблема, которая волновала лучшие умы людей Грузии XIX века, касалась и положения наиболее обездоленной части грузинского крестьянства – хизан. Этот период в Грузии был богат яркими личностями как в общественной жизни, так и в литературном мире. Поэтому в Грузии, также как и в России, в вышеуказанное время развивается литературное народничество, которое, естественно, находилось под влиянием русского литературного народничества, основоположником и идеологом которого считался Николай Константинович Михайловский. Писатель, литературный критик и крупный общественный деятель царской России Н. К. Михайловский рассматривал писателя как нравственного судью общества, а литературу как голос совести, подвергающий действительность разбору с точки зрения идеала.

С середины XIX века и в Грузии появляется группа писателей, которые также взялась за изображение народного быта, нравов, обычаев, изучение процессов, происходивших в глубинах народной жизни, стали появляться рассказы, центральным героем которых был простой народ с его тяжелой жизнью и бытом. Они сплотились вокруг журнала «Имеди» идентичного по своей направленности русскому журналу «Русское богатство». Среди этих писателей были и такие, кто создавал свои произведения на русском языке. Одной из видных представителей такого рода в Грузии была писательница Дарья Ведребисели (Дарья Константиновна Малиева), которая писала свои художественные произведения только на русском языке. Она состояла в личной переписке со многими выдающимися деятелями литературы, а также и с основоположником и идеологом русского литературного народничества Н. К. Михайловским. Одно из писем Д. Ведребисели к Михайловскому свидетельствует о большом авторитете, которым пользовался этот деятель литературы среди писателей и поэтов Грузии и, в частности, у Дарьи Ведребисели.

Рассказы из грузинской жизни Дарьи Ведребисели печатались не только в Закавказье, Грузии и Азербайджане, но и в России, в таких популярных журналах, какими были в то время «Русское богатство» – глашатай литературного народничества, «Русская мысль», «Сын отечества» и др.

Дарью Ведребисели можно вполне обоснованно отнести, используя термин Плеханова, к «писателям-социологам». Именно это определение предполагало, по Плеханову, особый метод изображения действительности. В отличие от писателей-«психологов» (опять-таки по определению Плеханова), произведения которых отличались богатством художественно-выразительных средств, с помощью которых они

изображали внутренний мир человека, мысли и чувства, от мельчайших движений духовной жизни вплоть до нюансов в характере и поведении своих героев, писателей-«социологов» интересовала лишь общественная жизнь, социальные вопросы и бытовые проблемы простого народа. Это не значит, что творчество Д. Ведребисели лишено художественных достоинств. Отнюдь. Но преобладает всё-таки публицистическая нота в её художественных произведениях – отличительная черта литературного народничества. Не случайно её произведения не были обойдены вниманием таких карифеев русской литературы, как Н. К. Михайловский, литературный критик А. М. Скабичевский, редактора журнала «Вестник Европы» Д. Н. Овсяннико-Куликовский, писатель и редактор «Русского богатства» В. Г. Короленко, которые с положительной стороны оценили рассказы писательницы. Благодаря творчеству Д. Ведребисели русская читающая публика впервые получила возможность близко познакомиться с жизнью и бытом грузинского народа, а также с положением обнищавшего грузинского помещичьего дворянства. Эта тема вошла в русскую литературу впервые, так как до этого литературные произведения русских писателей воспевали лишь красоты Кавказа и были, в основном, романтического характера.

В рассказах Д. Ведребисели – трагическая картина голодной, нищей, тёмной деревни. Писательница ведёт нас на место работы крестьянина и видно, как тяжёл и безрадостен его труд, заглядывает в саклю, где он живёт, и показывает, как плохо ему живётся, как холодно и неуютно в его жилище, как пусто на столе, и догадываемся, как тоскливо на душе. Н. Успенский писал: «Мы решаем спуститься в самую глубь народной жизни, надо нам самим перерыть всё, что ни есть в избе, в хлеву, в амбаре, в поле. Не выдумывать, а воспроизводить виденное во всей жизненной точности» (3, 58). Это и было то, что делала Д. Ведребисели в своих художественных произведениях.

Но жизнь крестьян в рассказах Д. Ведребисели, в отличие от рассказов писателей народнического толка России, не вся состоит из горя и слёз. Писательница рисует и светлые минуты в жизни простого народа, которые хоть изредка, но мелькают на фоне их безрадостного существования. Это происходит тогда, когда в тёмные, бедные сакли крестьян, замученных трудом и нуждой, проникают светлые лучи чистой взаимной любви или христианского человеколюбия, которыми так богата грузинская нация. Картины родной природы, которые «не в почёте» у писателей-народников России, у Дарьи Ведребисели находятся в диссонансе с тяготами крестьян, и, украшая рассказы Дарьи Ведребисели своей красочностью, роскошью, ещё более оттеняют тяжелое материальное положение простого народа. Но также, как и в описании крестьянской жизни, они также полны внимания и любви автора к своей родине.

Итак, народничество в русской литературе перешагнуло границы России. В Грузии оно получило не такой большой размах, но тем не менее, последователи этого направления сделали для своего народа всё, что могли: вынесли на широкую арену общественного мнения проблемы своего родного народа для того, чтобы привлечь внимание власти имущих к жизни бедняков. И это дало свои плоды. В 1899 году в Грузии вышел, так называемый, «Закон о хизанах», который в какой-то степени облегчил жизнь крестьян.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Ученые записки ЛГУ, вып. № 74, 1971.
2. Г. В. Плеханов, Соч., т. X., М.-Л., 1925.
3. Г. С. Зайцева М. Горький и крестьянские писатели, М., «Высшая школа», 1989.

POPULIST MOVEMENT IN RUSSIAN LITERATURE ON THE THRESHOLD OF XIX-XX CENTURIES

Natela Ghudushauri, Iakob Gogebashvili Telavi State University, Teacher by Contract

RESUME

The theme of this article is Narodniki in Russian literature, whose outstanding representatives were N. Uspenski, G. Uspensk, N. Zlatovratski, S. Koronin and N. Naumov.

In Georgia, the representatives of this literary movement were not only the Georgian writers, but also a populist writer, Daria Vedrebiseli (Daria Malieva), whose ideological leader was a well-known writer and critic N. Mikhailovski. The similarity of the writer's techniques to describe life and existence of servants was revealed between the Russian populist writers and Daria Vedrebiseli; however, the differences in techniques, caused by the peculiarity of the two countries, were identified in terms of geography, ethnography, and history.

ანტიკოტალიტარული ავტობიოგრაფიული რომანი (პრიმო ლევი „თუ ეს ადამიანია“)

თამარ ყალიჩავა, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, დოქტორანტი

აუშვიცის უბედურების მოწმე, გამოჩენილი იტალიელი მწერალი და ქიმიკოსი, პრიმო ლევი, 1919 წელს ტურინში დაიბადა. მისი თაობის ებრაელთა უმრავლესობის მსგავსად, ლევი იტალიელებთან იმდენად იყო ასიმილირებული, რამდენადაც შესაძლებელია და მოგვიანებით იხსენებდა, რომ რელიგიას დიდ მნიშვნელობას არ ანიჭებდნენ მის ოჯახში. 1938 წელს იუდაიზმი სერიოზულ საფრთხედ იქცა. მუსოლინის მთავრობამ მიიღო მთელი წყება ანტი-სემიტური წეს-კანონებისა: უკანონოდ გამოცხადდა შერეული ქორწინებები, რიცხავდა ებრაელებს უნივერსიტეტებიდან და უკრძალავდა მათ საკუთრების ფლობას. მიუხედავად რასისტული კანონებისა, ლევიმ ტურინის უნივერსიტეტში 1944 წელს ქიმიაში ხარისხის მოპოვება მოახერხა, თუმცა სამსახურის შოვნა გაუჭირდა. ორი წლის შემდეგ, როდესაც გერმანიამ ჩრდილოეთ იტალია დაიპყრო, ლევი მთებში “მარგალიტისტარიანი ფისტოლეტი” გაიქცა და პარტიზანთა პატარა დაჯგუფებას შეუერთდა.

1943 წლის დეკემბერში, ფაშისტური მილიციის ქვედანაყოფმა პრიმო ლევი დააპატიმრა. მალე მან ბრენერის უღელტეხილი საქონლის გადასაცემი ვაგონით გადაკვეთა და აუშვიცში აღმოჩნდა. ლევისთან ერთად 650 “აუშვიცის პატიმარი” იყო. კოლონა, რომელთაგან 525 პირდაპირ გახის კამერებში გაგზავნეს, დანარჩენები – ბანაკებში. მხოლოდ ლევი და რამდენიმე ადამიანი გადარჩა.

გათავისუფლების შემდეგ პრიმო ლევი მშობლიურ სოფელში იმ მიზნით დაბრუნდა, რომ ყველაფერი, რისი მოწმეც პატიმრობისას გახდა, აღეწერა. 1987 წლის 11 აპრილს პრიმო ლევი იმ შენობის კიბიდან დაგორდა, სადაც დაიბადა. ბევრი მიიჩნევდა, რომ მან თავი მოიკლა. მწერალმა სიცოცხლის 67 წლიდან 64 ტურინში გაატარა. წელიწად-ნახევარი ცხოვრობდა მილანში, ერთ წელიწადს – აუშვიცში. ომის შემდეგ ტურინში იმ ბინას დაუბრუნდა, სადაც გაიზარდა. მომდევნო 30 წელიწადს სამრეწველო ქიმიკოსად მუშაობდა. ღამეებსა და შაბათ-კვირას, ბავშვობის საძინებელ ოთახში, წერაში ატარებდა. 1987 წლის 12 აპრილის “ნიუ იორკ ტაიმსის” ნომერში ჯონ ტაგლიაზუ წერდა, რომ მის საფლავზე, ოჯახმა მარმარილოს ფილა აღმართა. ქვაზე ამოტვიფრეს მწერლის სახელი, დაბადება-გარდაცვალების თარიღები და ციფრი – 174517 – აუშვიცის მოსაგონარი, ნაცისტების მიერ მის მკლავზე გაკეთებული დამლა. ეს პრიმო ლევის ცხოვრებას ასიმბოლოებს და მნახველს მის ცხოვრებაში აუშვიცის მნიშვნელოვნობას მოაგონებს.

იტალიელი მწერლის, პრიმო ლევის შემოქმედებითი მემკვიდრეობა არაერთ გახმაურებულ რომანს, მოთხრობას, ლექსსა და ესსეის ითვლის, მაგრამ ყველაზე გახმაურებულია მწერლის პირველი ავტობიოგრაფიული რომანი “თუ ეს ადამიანია”. პ. ლევიმ რომანი 1947 წელს გამოაქვეყნა და აუშვიცის საკონცენტრაციო ბანაკში გატარებული, ავადმოსაგონარი 1943 წლის ტრაგედიაზე მოუთხრო მკითხველს.

ხელნაწერზე მუშაობა მწერალმა 1946 წლის დეკემბერში დაასრულა. 1947 წელს, ცნობილმა რედაქტორმა ჯიულიო ეინაუდიმ მანუსკრიპტი დაიწუნა. ამის შემდეგ ლევიმ უფრო პატარა გამომცემელი დე სილვა იპოვა, რომელმაც წიგნი 2500-იანი ტირაჟით გამოსცა. 1500 ეგზემპლარი გაიყიდა, მეტწილად ტურინშივე. 1957 წელს ეინაუდი დათანხმდა ხელახლა გამოეცა წიგნი და რომანის მიმართ ინტერესიც გაიზარდა. ცნობილია, რომ ავტორი სხვადასხვა ენებზე თარგმნას განსაკუთრებული ყურადღებით ეკიდებოდა. გერმანელი მთარგმნელის მიმართ კი საოცარ უნდობლობას იჩენდა. თვითონვე იგონებს, როგორი სალანძღავი სიტყვებით სავსე წერილი გაუგზავნა მას. გერმანულენოვანი ვერსიისათვის ლევის საგანგებო შესავალი დაუწერია, რომელშიც გერმანელ ხალხს მიმართავდა და ახსენებდა, რაც მათ ჩაიდინეს.

ავტობიოგრაფიული რომანის ჟანრული თავისებურებანი ერთნაირი ინტერესით განიხილებოდა თეორეტიკოსთა და ლიტერატურის ისტორიის მკვლევართა მიერ. პრობლემა ლიტერატურის კრიტიკოსთა ინტერესის საგანსაც წარმოადგენდა. ფილოლოგიურ ნაშრომთა უმრავლესობასა თუ ლიტერატურათმცოდნეობით ლექსიკონებში ავტობიოგრაფია ახსნილია მისი ეტიმოლოგიის გათვალისწინებით: აუტოს - თვითონ, ბიოს - სიცოცხლე, გრაფო – ვწერ ანუ “აღწერა საკუთარი სიცოცხლისა”. ავტობიოგრაფია, როგორც წესი, აღსაწერი საგნის პიროვნებას დროსა და სივრცეში წარმოადგენს პიროვნულობის გათვალისწინებით, რამდენადაც იგი წარმოადგენს აღსაწერ სუბიექტსა და ობიექტსაც, ერთსა და იმავე დროს.

პრიმო ლევის რომანში „თუ ეს ადამიანია“, ისევე როგორც ყველა ავტობიოგრაფიული პროზაში, ფაბულა ავტორის ბიოგრაფიას მისდევს, იგი მისი ცხოვრების მიხედვით, ქრონოლოგიური თანმიმდევრობითაა წარმოდგენილი. ნაწარმოებში იკვეთება პირველ პირში თხრობის მანერა, კონცენტრაცია გმირის ფსიქოლოგიური და იდეოლოგიური ევოლუციის გახსნაზე; კრიტიკოსთა მიერ „აღმსარებლორად“ სახელდებული თავისებური ლირიზმი.

ეს რომანი, როგორც ჩვეულებრივი ავტობიოგრაფიული რომანი, მოიცავს ცხოვრების მნიშვნელოვან მონაკვეთს. მკითხველს შერჩეული მასალა მიეწოდება და ნარატიულ ერთიანობად იძენება, თუმცა გასათვალისწინებელია, რომ ავტობიოგრაფია არ საზრდოობს გამონაგონით, მწერლური ფანტაზია უკანა პლანზე გადადის. წარმოდგენილი მასალებისა და აღწერილობის გამო, ავტობიოგრაფია არ ექვემდებარება ლიტერატურული ქვეტექსტების ან კულტურული სიმბოლოების, მითებისა და ალუზიების საშუალებით შეკვრას, – არამედ კონკრეტულ მოვლენას ემყარება, რომელიც ავტორს შეემთხვა რეალურ ყოფაში. ავტორი თავისებურად გადაამუშავებს ამ ყოფით მოვლენას, კულტურული მოთხოვნილებების, ტრადიციების მიხედვით მოსავს, აყალიბებს ტექსტს და აქცევს მას ლიტერატურულ მასალად.

მხატვრულობის დონე ავტობიოგრაფიულ ნაწარმოებში განსაზღვრავს სანდოობას, ანუ რამდენად არის შესაბამისობაში რეალური ცხოვრების ხაზი და ლიტერატურული ვერსია. რეალობასთან შეპირისპირების მიხედვით, არსებობს მხატვრული ბიოგრაფიის სანდოობის სხვადასხვა დონე. მხატვრულობის ელემენტების ზომიერების დარღვევის შემთხვევაში, ტექსტი დოკუმენტად ან მხატვრული ფანტაზიის ნაყოფად იქცევა.

მკვლევართა ერთი ჯგუფი შეეცადა ავტობიოგრაფიული ჟანრის სპეციფიკა განესაზღვრა იმ ფსიქოლოგიური მდგომარეობით, ცხოვრებისა და ისტორიული ყოფის თავისებურებებით, რომელიც ადამიანს უბიძგებს თავისი ყოფის აღწერას. ანალიზმა, რომელიც წარმოადგინა იბრაჰიმ ზაქარიამ, აჩვენა, რომ, როგორც წესი, ავტობიოგრაფია დაკავშირებულია, იმგვარ მდგომარეობასთან, რომელიც შეიძლება აღწერო მსოფლიოს მრავალი ქვეყნის ენაზე და აღნიშნავს “მარტოობას”, “გაცნობიერებას”, “რაციონალურ განსჯას”, “სინდისს”, “თვითშემეცნებას” და ა.შ. ავტობიოგრაფიის წერას, იწყებენ მაშინ, როდესაც ადამიანი განერიდება საზოგადოებას და იწყებს დიალოგს საკუთარ თავთან.

რომანის მიხედვით, ლაგერში არსებული წესების გამო, აუშვიცში ყველა პატიმარი იძულებულია იწოდებოდეს “სხვად”, “უცხოდ”. ლაგერი უარყოფს “მსხვერპლთა ნებისმიერ იდენტობას” და ცდილობს “მათი, როგორც ცოცხალი არსებების კვალი წაშალოს” (ლევი 1996: 3). პრიმო ლევი ავტობიოგრაფიულ რომანში “თუ ეს ადამიანია” ასეთი ექსპლოატაციის სუბიექტების – პატიმართა პორტრეტებს აღწერს. ინდივიდებზე ფოკუსირებით, ლევი შეუმჩნევლად აძლიერებს წარმოდგენას იმაზე, რომ თვითონაა ის “ადამიანი”, ვინც მიიჩნევა “დამხრჩვალად” და რომელიც აგრძელებს გადარჩენისათვის ბრძოლას.

პატიმრობისას ლევი ებრძვის ორ ფსიქოლოგიურ მდგომარეობას, რომლებიც განსაზღვრავენ მისი გადარჩენის შანსებს: პირველი ადაპტაციაა და გამოცდილება, მეორე – წარსულის გამო მძიმე დანაკლისის გრძნობა. მეშუარების დასაწყისში, ლევი აღწერს საკუთარ პიროვნებას 24 წლის ასაკში – “მცირე სიბრძნისა და გამოცდილების არმქონე ახალგაზრდას”. როცა ფაშისტური მილიცია კითხავს ვინაობას, ლევი თავს იხსენიებს “ებრაული რასის იტალიელ მოქალაქედ” [ლევი 1996: 13]. რამდენიმე კვირაში, ის გადაჰყავთ აუშვიცში, სადაც სხვა დატყვევებულებთან ერთად “აქცევენ ფანტომებად, რომლებმაც გუშინ სადამოს გაიღლეს”, “სადაც ჩვენ უკვე არაფერი გვეკუთვნის” [ლევი 1996: 26-27].

ფორმალურად, მარცხენა მკლავზე ნომრის ამოტვიფრით ეწერება ლევი ბანაკის მრევლში [ლევი 1996: 27]. რამდენიმე კვირაში, ლევის ფიზიკური მდგომარეობა სწრაფად იცვლება – ახალგაზრდა, ჯანმრთელი კაცი ავადმყოფ, დასუსტებულ პატიმრად იქცევა, რომელიც ყველაფრის მიუხედავად ახერხებს სიცოცხლის შენარჩუნებას. პატიმრობის განმავლობაში, ფიზიკური მდგომარეობისაგან განსხვავებით, მისი ფსიქოლოგიური მდგომარეობა ნაკლებად შესამჩნევად შეიცვალა. როცა ლევი ეგუება ბანაკის ცხოვრების პირობებს, აცნობიერებს პატიმრებს შორის არსებულ ქცევით ტენდენციებს – წყვეტს რომელ პატიმართან უნდა იმეგობროს და რომელს უნდა ერიდოს.

დასაწყისში, ლევი იმ ჯგუფს უერთდება, რომელიც იზიარებს მის კულტურასა და ენას. რადგანაც არაფერი დარჩა ხელშესახები, რაც მათ წარსულს მოაგონებთ. ლევი და იტალიელი პატიმარი, მისი თანამოაზრე ცდილობენ მხარში ამოუდგნენ ერთმანეთს. მართავენ შეხვედრებს “ყოველ კვირა სადამოს ლაგერის კუთხეში” [ლევი 1996: 37]. მაგრამ აზრი ყალიბდება მაშინ, როცა ისინი “ძლივს ცნობენ ერთმანეთს” და ამჩნევენ რომ სულ უფრო ცოტა მათგანი რჩება ცოცხალი ყოველი ახალი შეხვედრისას [ლევი 1996: 37]. იტალიელები შეხვედრებს წყვეტენ, იმიტომ, რომ

უჭირთ ატანა “ერთმანეთის უფრო და უფრო დეფორმირებისა და დაგლაზაკების” [ლევინი 1996: 37]. ჯგუფი იშლება, ყველა რჩება სოციალურად და ფსიქოლოგიურად იზოლირებული, მათ შორის ლევინიც, ვინც იმედგაცრუებულია – უკვე აღარც თანამემამულეებთან დარჩენა შეუძლია.

ლევინი აცნობიერებს, რომ „Ka-Be“-ში ძნელია ნაცნობების შენარჩუნება, რომ აქ “გადარჩევა ხდება” და არსებობს კრემატორიუმი [ლევინი 1996: 52]. “ზედმა მაკურთხა და მალე ვიგრძენი” სიკვდილის სიახლოვე [ლევინი 1996: 53]. მოგვიანებით, ერთ საღამოს, შერჩევის, გაზის კამერებისაკენ გაგზავნის პროცესის თვითმხილველი ხდება. ესეი გადამლის ერთ-ერთი პატიმრის, შმულეკის ნომერს, და ზუსტად მომდევნო დღეს, შმულეკი გაჰყავთ. როცა შმულეკის ჯგუფი ტოვებს „Ka-Be“-ს “გაზის კამერებისაკენ” მათ არავინ ემშვიდობება: “არავის გადაუცია შეტყობინება ჯანმრთელი ამხანაგებისათვის” [ლევინი 1996: 53].

პიროვნების კულტის შექმნის უმთავრეს მიზეზს წარმოადგენს ერთი ადამიანის ხელში პოლიტიკური, სულიერი, ეკონომიკური და სოციალური ძალაუფლებისა სრული კონცენტრაცია, აგრეთვე პიროვნებათა დამოკიდებულება არა საკუთარი ქმედებებზე, არამედ ხელისუფალთა კეთილ ნებაზე. ტოტალიტარული სახელმწიფოს შენება “მასალის შერჩევით” იწყება: ანადგურებენ თავისუფალ, სხვაგვარად მოაზროვნე პიროვნებებს და პოპულაციის ნარჩენებით ქმნიან მორჩილ, სამართავ მატერიას, რომელსაც მისთვის ადვილად მოსაწონ, გასაგებ მიზანს უსახავენ და მიუშვებენ მიზნისკენ. მრავალმხრივი პიროვნული დამოკიდებულება მასობრივ მეხსიერებაში, რომელსაც თან ახლავს შესაბამისი სისტემატიური დამუშავება, ბადებს მოსახლეობაში რწმენას ყოვლისშემძლე მმართველის მიმართ, მის წინაშე შიშს, მონურ მორჩილებასა და პირფერობას!

ლაგერის ბინადარნი აცნობიერებენ, რომ მათი პიროვნებები “მყიდვეა”, მათი გონებრივი მდგომარეობა “გაცილებით დიდი საფრთხის წინაშეა, ვიდრე სიცოცხლე” [ლევინი 1996: 53], იმიტომ, რომ ბანაკში ფსიქოლოგიური მანიპულაციები შეიძლება ყოვლისმომცველი გახდეს და იქცეოს წამლეკავი სიძლიერის კონტროლის საშუალებად. ამის გაცნობიერების შემდეგ, პატიმრები მოელიან, რომ ვინმე, ვინც აუშვით იმყოფება, გადარჩება და “კანზე გამოსახულ ნომერთან ერთად, წაიღებს თავის ქვეყანაში ცნობებს იმაზეც თუ რას უშვებოდა თავდაჯერებულობა ადამიანს აუშვითში” [ლევინი 1996: 55].

პრიმო ლევი რომანში პატიმართა ფართო სპექტრს ხატავს. მათ შორისაა ნულ აჩცენი, რომელსაც ლევი ასე იხსენიებს: “დამხვრევალი, რომელიც ცხოვრობს შემდეგი წეს-კანონით: “იმისათვის, რომ ადამიანმა თავი გადაირჩინოს, მას მუდმივად სჭირდება ინტელექტუალური უნარების გამოყენება და დახვეწა” [ლევინი 1996: 90]. ამ ინდივიდების ანალიზი მნიშვნელოვანია, იმიტომ, რომ თითოეული მაგალითია იმ გაუსაძლისი მდგომარეობისა, რომელიც წარმოაჩენს ისეთ არსებას – “დამხვრეალსა” და “ადამიანს” შორის რომ მერყეობს.

ლევი მემუარებში ამ ინდივიდებთან შეხვედრის ზუსტ დროს არ აკონკრეტებს, არც იმას გვეუბნება, როდის აკეთებს თითოეულ მათგანზე დასკვნას – პატიმრობისას თუ შემდგომ პერიოდში. სინამდვილეში აუშვითს გადარჩენილ ლევის აქვს დრო იმისათვის, რომ იფიქროს ამ ხალხზე. იგი უსაფრთხოდაა, ტურინში წიგნის წერის პროცესში. მემუარების ბოლოს, ლევი “ხანდაზმული პატიმარია”, ვისი “სიბრძნეც ის კი არაა, რომ რაიმეს გარკვევას ცდილობს”, არამედ სიმშვიდე – არ ტანჯავს თავს დასასრულის მოლოდინში; არაფერს ეკითხება არც სხვებსა და არც საკუთარ თავს” [ლევინი 1996: 116].

ბრუნო ბეტელჰაიმი (“ქცევა ექსტრემალურ სიტუაციებში: ნაძალადევი”) აუშვითის გადარჩენის ფსიქოლოგანალიტიკურ გამოცდილებაზე დაყრდნობით ადასტურებს ლევის შეხედულებას, “მველი პატიმრების საყოველთაო სიკვდილით დასჯა იშვიათი იყო. გადარჩენის შანსებს ზრდიდა ის ფაქტი, რომ პატიმარი სწავლობდა ბანაკში ცხოვრებას” [ბეტელჰაიმი 1960: 19].

კონკრეტული, რეალური პროტოტიპის სახე წამოწეულია ავტორის მიერ, რათა განაზოგადოს, პიროვნება საზოგადოებრივ და ისტორიულ პროცესთა განუყოფელ ნაწილად წარმოსახოს. ავტობიოგრაფიის რუსი თეორეტიკოსი გ. ო. ვინოკური წიგნში “ბიოგრაფია და კულტურა” ამტკიცებს, რომ პიროვნების პირად ბიოგრაფიას ავსებს ყველა ის მოვლენა, რომელიც სოციალური მთლიანობის ჩარჩოში თავსდება. ცხადია, მთავარი გმირი ამ ერთობის წევრია: **«в историю личной жизни входят все решительно события, совершающиеся в рамках того социального целого, членом которого является герой биографии... Весь контекст социальной действительности в ее исчерпывающей полноте — вот тот материал, из которого история лепит биографию»** [ვინოკური 1997: 33].

“თუ ეს ადამიანია” თავისუფალი სამყაროს კანონების მსხვერველს იმ ხალხის ძალისხმევით ახერხებს, ვინც აირჩია არ მოსწყდომოდა “ადამიანის მორალურ სამყაროს”, ვინც აუშვითის ბანაკშიც კი ჩაჭიდებულია წარსულის ხსოვნასა და, აქედან გამომდინარე, ვერ ეგუება საკუთარ თავს, მაშინაც კი როცა სახეში სიკვდილი ჩასჩერება [ლევინი 1996: 92]. სიტყვებს: “კარგს”, “ზოროტს”,

“სამართლიანს” და “უსამართლოს” სრულიად სხვა კონოტაცია აქვთ ბანაკში. თავისუფლებაში ადამიანი ისეა აღზრდილი, ესმის “ქურდობა რომ ბოროტებაა” და “უსამართლობა”, რადგანაც იგი არღვევს ზნეობრივ, მორალურ კოდექსს და არღვევს საზოგადოებრივ წესრიგს. ბანაკში, ქურდობა მიიჩნევა “კარგ” და “სამართლიან” ქცევად, რადგანაც ამჯერად ფსონზე ადამიანის სიცოცხლეა და ლაგერის, ბანაკის ქცევის კოდექსის მიყოლა სავალდებულოა ადამიანის სიცოცხლის დასაცავად და იმდენ ხანს შესაწარმუნებლად, რამდენიც შესაძლებელია.

მიუხედავად საშინელი პირობებისა, ლევიმ შემლო შეწინააღმდეგებოდა ტოტალიტარიზმის ჟამიანობას. მუდმივი საფრთხის პირობებში მან შემლო წარსულის ხსოვნის შეინარჩუნება და კულტურული ცოდნა სხვებსაც გაუზიარა... “ვინც წელი სიკვდილით არ მოვკვდით, ძველი პატიმრებიდან ისევ ადამიანად ვიქცევით” [ლევინი 1996: 160], – წერს ლევინი და ამ დროს განიცდის განახლების, ხელახლა შობის სიხარულს, აცნობიერებს, რომ “მათ აღასრულეს რაღაც მნიშვნელოვანი”, “ალბათ შესაქმის პირველ დღეს უფლის მსგავსად” [ლევინი 1996: 161]. ვერაფერი შეედრებოდა ერთიანობისა და გამარჯვების შეგრძნებას.

ნაწარმოების ერთ-ერთი უმთავრესი ფუნქცია ისაა, რომ ანტიტოტალიტარული ეპოქის სოციო-ფილოსოფიური, ეთიკური, ესთეტიკური პრინციპების გამოხატველია. ავტობიოგრაფიაში პიროვნების ცხოვრება ეხამება ისტორიულ სინამდვილეს. ავტობიოგრაფიულ ტექსტში ასახული ადამიანის ცხოვრება, როგორც სუბიექტური მოვლენათა ჯაჭვი, დაკავშირებულია დოკუმენტურ ისტორიულ გამოხატულებასთან, როგორც ობიექტურ მთლიანობასთან. რომანი ითვალისწინებს (გულისხმობს) პუბლიცისტურ სტილს და მასში განსხეულებულია ისტორიისადმი ანალიტიკური, სუბიექტური მიდგომა. გადაურჩა რა ჰოლოკოსტს, ლევინი იგრძნო ვალდებულება ეს ამბავი “სხვებისთვისაც” მოეთხრო; მათ შორის ჩვენთვისაც [ლევინი 1996: 9]. პრიმო ლევინის მემუარები ხმაა, რომელიც ლაპარაკობს არა მხოლოდ თავის თავზე, არამედ ურიცხვ პატიმარზე, რომლებიც გარდაიცვალნენ და ვერ შეძლეს საკუთარ თავზე ილაპარაკონ.

ყოველ კულტურას საკუთარი მოდელი აქვს იდეალური ადამიანისა. ავტორი მერწავს ავტობიოგრაფიულ სახეს, შეზღუდულსა და ამავე დროს უნიკალურ ლიტერატურულ პორტრეტს, თავისი ეპოქის ხატს. სწავლობს თანამედროვეობას ფსიქოლოგიურ სირთულეებსა და აღბეჭდავს გმირის სახეში, რომელშიც თავმოყრილია ეპოქის თავისებურებათა კვალობაზე გამოკვეთილი იდეოლოგიური თუ ესთეტიკური ტენდენციები. მხატვრულ ავტობიოგრაფიაში ინდივიდუალიზმი ზედმეტად უხდის ხარკს სოციალურს. რომანში თავს იჩენს სულიერი გამოცდა, შინაგანი ბრძოლა, კრიზისი – ამით არის ნასაზრდოები ნეტარი ავგუსტინეს “აღსარებანი” თუ ლევ ტოლსტოის “აღსარება”. მიზანი, პრიმო ლევინის ავტობიოგრაფიის შექმნისას, ამ შემთხვევაში გამომდინარეობს მწერლის განზრახვიდან გაიზაროს საკუთარი ცხოვრება. ტანჯვა, განცდილი ავტორისაგან ხდება მისი ფარული, ძვირფასი საგანძური, რომელსაც ინახავს, უფრთხილდება და იარაღდება ამ გამოცდილებით მოულოდნელი თავდასხმის გასამკლავებლად. ამ თვალსაზრისით ავტობიოგრაფია არამარტო წარსულს მიემართება, არამედ, მოწოდებულია მიაღწიოს გარკვეულ მიზანს აწმყოში და გავლენა მოახდინოს მომავალზე.

პრიმო ლევინის რომანის – “თუ ეს ადამიანია” – ნამდვილი პერსონაჟები ტოტალიტარული ეპოქის ტრაგიზმს ეწირებიან ან ემეხენ გადარჩენის გზას. ბოლოსდაბოლოს, გვატყობინებენ შეულამაზებელ სიმართლეს ულმობელი რეჟიმის შესახებ. მწერალი ახერხებს პიროვნების ისტორიულ პროცესთან განუყოფელ ნაწილად წარმოსახვას. რომანის პერსონაჟები მხოლოდ კონკრეტული რეჟიმის მსხვერპლნი როდი არიან, მწერალი მხატვრული ოსტატობით მათ პორტრეტებს ისე განაზოგადებს, რომ ნებისმიერი ეპოქის ტოტალიტარული ჟამიანობის მსხვერპლის სულიერი თუ ფიზიკური განსაცდელი, ტრაგიზმი აირეკლონ.

ლიტერატურა:

ბეტელჰაიმი 1960: Bettelheim, Bruno. *The Informed Heart: Autonomy in a Mass Age*. Glencoe, IL: The Free Press, 1960.

ვინოკური 1997: Винокур Г. О. Биография и культура. М., 1997.

ზაქარია 1972: Закария И. Проблема человека. Каир, 1972.

ლევინი 1996: Levi, Primo. *Survival in Auschwitz*. Trans. Stuart Woolf. New York: Simon & Schuster, 1996.

ANTI-TOTALITARIAN BIOGRAPHICAL NOVEL
(PRIMO LEVI "IF THIS IS A MAN")
Tamar Kalichava, Sokhumi State University, PhD Student
RESUME

The creative legacy of the Italian writer Primo Levi, counts numerous novels, short stories, poems and essays but the most well-known among them is his first autobiographical novel "If this is a man". He published his novel in 1947 and told the readership about the infamous tragic period he had spent in the Auschwitz concentration camp.

The author of the autobiography manages to represent the person as the inseparable part of the historical processes. The characters of the novel are not only the victims of the definite regime, the writer generalizes their portraits with such artistic craftsmanship that they can reflect the spiritual or physical jeopardy, tragedy of any totalitarian plagues' victim. Primo Levi's real characters debate on the most significant problems of the epoch, express their opinions, search for the ways of their survival and ultimately, they inform us about the unvarnished truth about the totalitarian regime by which they define the process of the historical development.

ლიტერატურული სკოლები XX საუკუნის 60-იანი წლების უკრაინაში

სოფიო ჩხატარაშვილი, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო
უნივერსიტეტი, უკრაინისტიკის სამეცნიერო-კვლევითი ცენტრი, უფროსი სპეციალისტი

უკრაინული ლიტერატურის ისტორიის შესწავლა „სამოციანელთა“ კვლევის გარეშე წარმოდგენილია. „სამოციანელთა“ მოძრაობაში კი უნდა გამოვყოთ ის ლიტერატურული სკოლები, რომლებიც ჩამოყალიბდა მაშინდელ უკრაინაში და რომელთა გარეშე არც სამოციან წლებზე და არც „სამოციანელ“ პოეტებზე საუბარი მართებული არ იქნება.

სტატიაში მიმოვიხილავთ ორი, ეპოქალურად მნიშვნელოვანი ლიტერატურული სკოლის ისტორიას და განვსაზღვრავთ მის მნიშვნელობას უკრაინულ ლიტერატურაში. ეს გახლავთ „ნიუ-იორკისა“ და „კიევის“ სკოლები.

„ნიუ-იორკის ჯგუფის“ პოეტები მეოცე საუკუნის უკრაინული მწერლობის ისტორიაში განსაკუთრებულ ადგილს იკავებენ. „მათი პოეზია ორ მნიშვნელოვან წყაროზე დაყრდნობით არსებობდა – მშობლიური, უკრაინული პოეზიის, 20-30-იანი წლების „დაცხრილული აღორძინების“ და ახალი, დასავლეთევროპული და ამერიკული ლიტერატურის ტრადიციებზე“ (ტკაჩუკი, 2014: 441).

ფაქტობრივად „სამოციანელობა“ დაიწყო 50-იანი წლებიდან უკრაინელი ინტელიგენციის დიასპორულ ნაწილში. სწორედ მაშინ გამოჩნდა პოეტთა გაერთიანება „ნიუ-იორკის ჯგუფის“ სახელწოდებით. ეს იყო თავისებური ნაციონალური ჯგუფი, რომელიც ოცნებობდა დიდებულ ლიტერატურაზე. მათთვის წამყვანი იყო დასავლური ღირებულებები.

„ნიუ-იორკის“ ჯგუფის პოეტები, ისევე, როგორც „კიევის სკოლის“ წარმომადგენლები, გაცილებით უფრო მწვავედ განიცდიდნენ იმ საკითხებს, რაზეც „სამოციანელები“ აქტიურად წერდნენ თავიანთ ნაწარმოებებში.

„ნიუ-იორკის სკოლის“ პოეტებს წარმოადგენდნენ: ბოგდან ბოიჩუკი, ბოგდან რუბჩაკი, იური ტარნავსკი, პატრიცია კილინა, ემა ანდიევსკა, ვერა ვოვკი, ჟენია ვასილკივსკა, იური კოლომიევი და სხვები. ეს ჯგუფი წარმოიშვა მეოცე საუკუნის 50-იან წლებში. იმ პერიოდის ახალგაზრდა შემოქმედები – პოეტები და მხატვრები ყოველი კვირის ხუთშაბათს, შაბათსა და კვირას იკრიბებოდნენ ნიუ-იორკის უკრაინულ კვარტალში მდებარე რესტორანში „ორქიდეა“, სადაც ისინი საუბრობდნენ შემოქმედებით, კულტურისა და ხელოვნების სფეროს სიახლეებზე, სწორედ აქ ჩაისახა იდეა პოეტური კრებულების გამოცემის თაობაზე. ჯგუფის ორგანიზატორებიცა და სულისჩამდგმელნი იყვნენ ბოგდან ბოიჩუკი და იური ტარნავსკი.

„ნიუ-იორკის ჯგუფის“ პოეტთა ესთეტიკური კონცეფცია ორიენტირებული იყო თანამედროვე ტენდენციებზე, რაც გამოიხატებოდა ახალ სალექსო ფორმებში, რომელიც დასავლეთევროპულ და ამერიკულ პოეზიაში დომინირებდა – ეს იყო თავისუფალი ლექსი, ვერლიბრი.

მათი შემოქმედებითი გზა უთუოდ მოგვავსებს „სამოციანელების“ იმ შეკრებებს, რომლებიც ი. სვიტლიჩნის ბინაში ლიტერატურული სალონის ტიპის შეხვედრებს ემსგავსებოდა.

ლიტერატურათმცოდნე ივან სვიტლიჩნი მიუღებელი პერსონა იყო კომუნისტური ხელისუფლებისათვის. ამ სტატუსის გამო სვიტლიჩნი განსაკუთრებული თვალთვალის ობიექტი იყო სახელმწიფო სამსახურების მხრიდან. როგორც ცნობილი გახდა, მისი ოჯახის წევრები და მასთან დაკავშირებული ყველა მნიშვნელოვანი მომენტი მკაცრი კონტროლის ქვეშ იყო, ისმინებოდა მისი ბინის ტელეფონი და ა. შ. 1965 წლის 31 აგვისტოს უშიშროების სამსახურმა ივან სვიტლიჩნის ბინაში ჩხრეკა ჩაატარა იმ დროს, როდესაც იქ თავად ივან სვიტლიჩნი არ იმყოფებოდა. ხელისუფლებისთვის კარგად იყო ცნობილი, თუ რას წარმოადგენდა ივან სვიტლიჩნის ბინა – იქ იკრიბებოდნენ სამოციანელთა თაობის წარმომადგენელი ხელოვანი ადამიანები და განიხილავდნენ თანამედროვე უკრაინული კულტურის საკითხებს. როგორც უკვე აღვნიშნეთ, მისი სახლი ერთგვარი ალტერნატიული ცენტრი გახდა საბჭოთა უკრაინაში. ეს ფაქტორი ხელისუფლებისათვის ძალიან გამაღიზიანებელი აღმოჩნდა. ჩხრეკა არაერთხელ განმეორდა მის სახლში და ორი კვირის შემდეგ სვიტლიჩნის მეუღლეს სპეცსამსახურების წარმომადგენლებმა შეატყობინეს მისი დაკავების ამბავი. ი. სვიტლიჩნისთან ერთად დააპატიმრეს ახალი თაობის ფერმწერი პანას ზალივახა, ასევე ახალგაზრდა და პროგრესული ინტელიგენციის წარმომადგენელი, ლიტერატურათმცოდნე მიხაილო კოსივი, ცნობილი დისიდენტი მიხაილო გორინი და სხვები.

ვითარება კიევში საკმაოდ იძაბებოდა. დასახლებული მოღვაწენი, ყველა ერთი ბრალდებით იყვნენ დაკავებული – ანტისაბჭოთა აგიტაცია და პროპაგანდა, თვითგამოცემების, ე.წ. „სამიზნატების“ მომზადება და გავრცელება. ივან სვიტლიჩნიმ საკმაოდ მძიმე პირობებში იცხოვრა ბანაკში, შიმშილობდა არ ეგუებოდა რეჟიმს, რის გამოც მის მიმართ რეპრესიები კიდევ უფრო მძაფრდებოდა.

60-იანი წლების უკრაინული ლიტერატურული პროცესის უკეთ გააზრებისათვის მიმოვიხილოთ ნიუ-იორკისა და კიევის სკოლის წარმომადგენლების მოკლე ბიოგრაფია.

ნიუ-იორკის ჯგუფის ერთ-ერთი თვალსაჩინო წარმომადგენელი ბოგდან ბოიჩუკი დაიბადა 1927 წლის 11 ოქტომბერს ტერნოპოლის ოლქში. მეორე მსოფლიო ომის პერიოდში ცამეტი წლის ყმაწვილი აღმოჩნდა გერმანიაში, ბავარიის მიწაზე, ქალაქ აშაფენბურგში, გადასახლებულთა ბანაკში. აქ მან დაამთავრა გიმნაზია. 1949 წელს გადავიდა ნიუ-იორკში და ჩააბარა კოლეჯში. ამ ქალაქში დამკვიდრება მისთვის საკმაოდ რთული აღმოჩნდა, თავის სარჩენად მას სხვადასხვა მძიმე სამუშაოების შესრულება უწევდა.

ბოგდან ბოიჩუკის პირველი პოეტური კრებული „ტკივილის დრო“ გამოიცა 1975 წელს. ლიტერატურათმცოდნე მიკოლა ტკაჩუკი ბ. ბოიჩუკის პოემაში „დედამიწა იყო გავერანებული“ (1959 წელს გამოიცა) ხუან რამონ ხიმენესის შემოქმედების გავლენის კვალს ხედავს, ისევე, როგორც ზოგადად მის შემოქმედებაში ტომას სტერნს ელიოტისა და სემუელ ბეკეტის შემოქმედების გავლენის კვალს შენიშნავს.

ბოგდან ბოიჩუკის შემდგომი კრებულები „სახსოვრად სიყვარულით“ (1963), „ლექსები მეხიკოსთვის“ (1964), „ბრძენის სხეული“ (1967), „რჩეული ლექსები“ (1968), „მესამე შემოდგომა“ (1991), „სიყვარულისა და ღოცვის ლექსები“ (2002) გამოიცა კიევში. იგი ცნობილი მთარგმნელია როგორც ინგლისური და ესპანური ლიტერატურისა უკრაინულად, ისე პირიქით უკრაინული ლიტერატურისა ესპანურად. თარგმნა ბოგდან იგორ ანტონიჩისა და ივან დრაჩის შემოქმედება ინგლისურად.

ასევე მნიშვნელოვანი ფიგურაა ბოგდან რუბჩაკი. დაიბადა 1935 წლის 6 მარტს ქალაქ კალუშში. 1948 წელს იგი დედასთან ერთად გადასახლდა ამერიკაში, ჩიკაგოს შტატში, დაამთავრა როჯერსის უნივერსიტეტი და დაიცვა სადოქტორო დისერტაცია. მუშაობს ჩიკაგოში, ილინოისის უნივერსიტეტში სლავური ენებისა და ლიტერატურის პროფესორად.

ბოგდან რუბჩაკის ლექსების პირველი კრებული „ქვის ბაღი“ 1956 წელს გამოიცა. შემდეგ გამოიცა კრებულები: „უსამშობლო გოგონა“ 1963 წ., „საკუთარი მეტსახელი“ 1967 წ.

ბოგდან რუბჩაკმა უკრაინულად თარგმნა ჰერმან ჰესეს, რაინერ მარია რილკეს, რობერტ ლუის სტივენსონისა და სხვათა შემოქმედება. იგი ცნობილია როგორც ლიტერატურათმცოდნე, იკვლევს ტარას შევჩენკოს, მიხაილო კოციუბინსკის, ბოგდან ივან ანტონიჩისა და „ახალგაზრდა მუზის“ პოეტებს.

ნიუ-იორკის სკოლის მომდევნო წარმომადგენელი იური ტარნავსკი დაიბადა 1934 წლის 3 თებერვალს ლვოვში. მეორე მსოფლიო ომის შემდეგ ოჯახთან ერთად გადავიდა საცხოვრებლად გერმანიაში და იქვე დაამთავრა გიმნაზია. 1952 წელს გერმანიიდან ამერიკაში გადავიდნენ საცხოვრებლად, სწავლობდა ნიუ-ჯერსის ტექნოლოგიურ ინსტიტუტში სპეციალობით ინჟინერ-ელექტრიკოსი, შემდეგ ნიუ-იორკის უნივერსიტეტის ფილოლოგიის ფაკულტეტზე. მის მსოფლმხედველობასა და შემოქმედებაზე დიდი გავლენა იქონიეს ეგზისტენციალისტების ჟან პოლ სარტრისა და ალბერ კამიუს შემოქმედებამ (ტკაჩუკი, 2014: 460). ლექსების წერა დაიწყო სტუდენტობის

პერიოდიდანვე, ამ პერიოდის მისი ლექსები ძირითადად ამერიკული, ურთიმო პოეზიის ნიმუშები იყო. ავტორია შემდეგი პოეტური კრებულებისა „ცხოვრება ქალაქში“ (1956), „შუადღისას მინდორში“ (1960), „იდეალიზებული ბიოგრაფია“ (1964), „მოგონებები“ (1964), „ესპანეთის გარეშე“ (1967), „აი, როგორ თანაგიგრძნობ“ (1978). უკრაინაში გამოიცა მისი კრებულები „არაფრის გარეშე“ (1991), პროზის კრებული „არ ვიცი“ (2000) და სხვ. მისი პირველი კრებული „ცხოვრება ქალაქში“ ურბანისტული ტექსტების პოეზიას წარმოადგენს, რომელშიც იგრძნობა ქალაქური ტექსტებისა და გარკვეულწილად ავანგარდისტების გავლენის კვალი.

„ნიუ-იორკის ჯგუფის“ პოეტები ინტერესით აკვირდებოდნენ საბჭოთა უკრაინის კულტურულ პროცესებს. მათ აინტერესებდათ ახალი სახეებისა გამოჩენისა და პოპულარობის საკითხები, ოფიციალური კრიტიკა და მათი ადრესატები. 1975 წლის თებერვალში ბოგდან ბოიჩუკმა მიუწახენში გამომავალ უკრაინელ ემიგრანტთა ჟურნალში „თანამედროვეობა“ გამოაქვეყნა წერილი სათაურით „არასრული შეხედულება ლიტერატურულ სიტუაციაზე უკრაინაში“. წერილში იგი ხაზს უსვამს იმ გარემოებას, რომ უკრაინული საბჭოთა ლიტერატურა არის პროვინციულ საწყისებზე და ჭეშმარიტი ხელოვნებისგან შორს დგას. „გამეფებულია მხატვრული ტექსტების პოლიტიკური ინტერპრეტაცია, რომელიც სასიკვდილო განაჩენითაა ნამდვილი თანამედროვე ლიტერატურული პროცესისათვის“ (თანამედროვეობა 1974: 40).

მოგვიანებით ბოიჩუკი „ნიუ-იორკის ჯგუფის“ შესახებ მსჯელობისას ცალსახად აღნიშნავს, რომ მათი დაბადება და მოღვაწეობა ემთხვევა ორ ძირითად ნაციონალურ ლიტერატურულ პროცესს, ესაა „პრადის სკოლის“ პოეტთა და შემოქმედთა მოღვაწეობა (ევგენი მალანოუკის, სტეპანოვიჩისა და ლატურინსკას) და უკრაინაში კი „სამოციანელების“ პროგრესულ მოძრაობას, ორივე მიმართულებას იგი მიიჩნევს პატრიოტულ და მნიშვნელოვან ფაქტად ურთულესი ეპოქის პირობებში.

„ნიუ-იორკის ჯგუფის“ მწერალთა შემოქმედება მიუწვდომელი დარჩა დაახლოებით 60-იანი წლებამდე, ხოლო 1966 წელს მათ „ფიზიკურად“ გაეცნო ივან დრაჩი და დ. პავლიჩკო, რომლებიც იმყოფებოდნენ აშშ-ში, ეუთოს რიგით სესიაზე უკრაინის სსრკ-დან დელეგატებად. ამ გაცნობას გავლენა არ მოუხდენია ნიუ-იორკის ჯგუფის მწერლებისა და წამყვანი სამოციანელების დაახლოებაზე, არ მოხდა ამ ორი ჯგუფის ერთმანეთთან დაკავშირება, თუმცა ორივემ გააცნობიერა, რომ ისინი იმყოფებოდნენ მხატვრული აზროვნების მოდერნიზაციის გზაზე, ამის შემდეგ გაჩნდა იდეა, რომ უკრაინაში დაბეჭდილიყო მათი წიგნები. სამწუხაროდ ეს განზრახვა საბჭოთა „რკინის ფარდის“ გამო ვერ განხორციელდა. ფარდის მიღმა აღმოჩნდნენ დ. პავლიჩკო და ი. დრაჩი.

„ნიუ-იორკის სკოლა“ იყო უკრაინელი ემიგრანტებისაგან დაკომპლექტებული, სამშობლოსგან ძალიან შორს, მაგრამ საერთო პრობლემებით ერთმანეთთან დაახლოებული საზოგადოება, რომელმაც თავისი კოლორიტულობით ნამდვილად თქვა თავისი სიტყვა და გაამდიდრა უკრაინული ლიტერატურა.

გარდა ნიუ-იორკის სკოლისა, „სამოციანელთა“ წრეში უნდა გამოვყოთ უმნიშვნელოვანესი მოვლენა – „კიევის სკოლა“.

კიევის სკოლის პოეტებს მიეკუთვნებიან: ვასილ გოლობოროდკო, ვიქტორ კორდუნა, ვასილ რუბანი, მიკოლა ვორობიოვი, მიხაილო გრიგორივი, მიხაილო საჩენკო, ივან სემენენკო, სტანისლავ ვიშნესკი, ვალერი ილია და სხვები. ის (კიევის სკოლა; ს.ჩ) ჩაისახა 60-იან წლებში, მაგრამ არ გაუგრძელებია „სამოციანელების“ ესთეტიკური მიეზანი. მათ ჰქონდათ ორმაგი უნიკალური პოლიტიკური პოზიცია (ტკაჩუკი 2014: 461).

კიევის სკოლის წარმომადგენლებს, „სამოციანელებისგან“ განსხვავებით, შემოქმედების ნაციონალური კონცეფცია ჰქონდათ გამძაფრებული, შედეგად მათ ლირიკაში გამოიხატა უკრაინელი ხალხის ცხოვრების ჭეშმარიტი დრამატიზმი, ერის ეგზისტენციალური სული. ვიქტორ კორდუნის სიტყვებით რომ ვთქვათ, მათ ახასიათებდათ არა ეთნოგრაფიული „ნომინაციურობა“, არამედ მითოლოგიური ცნებები ხალხის თვითმყოფადობის შესახებ. ცნობილია, რომ რამდენიმე ჯგუფი მაშინდელ რეჟიმთან თანამშრომლობაზე არ წავიდა, ამიტომაც ტოტალიტარულმა სისტემამ სასტიკ მოწინააღმდეგედ გამოაცხადა. ეს შემოქმედები გამოითიშნენ ლიტერატურული პროცესიდან, ათეული წლები ვეღარ ბეჭდავდნენ ნაწარმოებებს, მხოლოდ 80-90-იან წლებში შეძლეს საკუთარი შემოქმედების ხელახალი რეალიზაცია.

დიდება და პატივი უკრაინულ პოეზიას, როგორც მკაფიოდ გამოხატულ ეროვნულს და თვითმყოფადს მსოფლიოში, მოუტანა ვასილ გოლობოროდკომ. საინტერესოა, რომ მისი ფენომენი ივან ძიუბამ აღმოაჩინა. ვ. გოლობოროდკო თავისი ვერლიბრებით, რომელიც ეწინააღმდეგებოდა პოეზიაში სოცრეალიზმის იმიტაციას, ხსნიდა უკრაინული ლირიკის ახალ შესაძლებლობებს.

ვასილ გოლობოროდკოს სახელი და გვარი 90-იან წლებამდე ტაბუდადებული იყო. 1970 წლიდან იგი მშობლიურ სოფელში ცხოვრობდა, მუშაობდა შახტაში, ასევე კოლმეურნეობაში, მაგრამ მუდმივად

იმყოფებოდა მარეპრესირებელი ორგანოების ზედამხედველობის ქვეშ, პოეტი 20 წლით ამოვარდა უკრაინული ლიტერატურული პროცესიდან.

„კიევის სკოლის“ წარმომადგენლები (ვ. კორდუნი, ვ. გოლობოროდკო, მ. გრიგორიენა, მ. ვორობიივა), აღნიშნავს თანამედროვე უკრაინელი კრიტიკოსი ლუდმილა დუდარენკო, - იმ ესთეტიკურ საწყისებზეა დაფუძნებული, რომელიც 60-იან წლებში ახალგაზრდა ნოვატორებმა (ი. ძიუბამ, ი. დრაჩმა, ვ. სტუსმა) დაამკვიდრეს“ (დუდარენკო 2009:13).

უკრაინელი ლიტერატურათმცოდნე, ივან ფიზერის აზრით „სამოციანელების“ პოეზია შეიცავს „პრადის სკოლის“ პოეტების ელემენტებს, რომელიც შესაძლებელია სრულიად შემთხვევითი მოვლენაც იყოს იმდენად, რამდენადაც რეპრესიებს გადარჩენილმა უკრაინულმა პოეზიამ თავისი ბუნებრივი განვითარება „პრადის სკოლის“ სახელით ცნობილ პოეტთა შემოქმედებაში ჰპოვა.

„კიევის სკოლამ“ მეოცე საუკუნის უკრაინული ლიტერატურის ისტორიაში სამართლიანად დაიკავა თავისი კუთვნილი ადგილი. დღესდღეობით შეგვიძლია ვამტკიცოთ, რომ შემოქმედთა ეს წრე ნაციონალური კულტურის სულიერი თუ ესთეტიკური მოთხოვნილების თვალსაზრისით მოწოდების სიმადლეზე აღმოჩნდა“ (დუდარენკო 2009: 18) საინტერესოა ტარას შევჩენკოს სახელობის კიევის ნაციონალური უნივერსიტეტის, პროფ. იური კოვალევის მოსაზრებაც: „კიევის სკოლის“ გარეშე დღეს ჩვენთვის შეუძლებელია მეოცე საუკუნის მეორე ნახევრისა და ოცდამეერთე საუკუნის დასაწყისის ლიტერატურული პროცესის წარმოდგენა. გარდა იმისა, რომ მან განსაზღვრა სამომავლო ესთეტიკური კრიტერიუმები, ამავდროულად ახალგაზრდა ტალანტების სახით აქციის სახე მიიღო. ამ ახალგაზრდებმა თავისი შემოქმედებით ფსევდოსულიერი სოცრეალიზმის ნგრევა მოახდინეს, დაანგრეს ეგრეთწოდებული „პარტიული პოლიტიკა მხატვრულ ლიტერატურაში“ (კოვალევი 2009: 3).

ახალგაზრდა ხელოვანთა და ლიტერატორთა ეს პლეადა გამოვიდა შემოქმედების თავისუფლების გასაფართოებლად პიროვნული კულტურის დასაცავად ტოტალური რუსიფიკაციის წინააღმდეგ, დემოკრატიული საზოგადოების აღსადგენად. ამგვარად ჩამოყალიბდა გარემო, რომელიც ზემოაღნიშნული პროცესების თანხლებით სულდგმულობდა.

ნიუ-იორკისა და კიევის ლიტერატურული სკოლები უკრაინული ლიტერატურული პროცესის განუყოფელი ნაწილია და ვფიქრობთ, დიდძალ მასალას წარმოადგენს თანამედროვე კვლევებისათვის.

ლიტერატურა:

დუდარენკო 2009: Поетична Київська школа: ідейні та естетичні параметри, видавництво «Неопалима купина» Київ: 2009.

კოვალევი 2009: შესავალი წერილი; Поетична Київська школа: ідейні та естетичні параметри, видавництво «Неопалима купина» Київ: 2009.

ტკაჩუკი 2014: Ткачук М., Українська література XX століття. Тернопіль: 2014

LITERARY SCHOOLS IN THE 60S OF THE XX CENTURY IN UKRAINE Sophio Chkhatarashvili, Ivane Javakhishvili Tbilisi State University Scientific-Research Center of Ukrainian Studies, Senior Specialist RESUME

The article is about literary schools in 50-60th years in Ukraine. Those school's representatives had a main role in developing the literature. Without the school of New-York and the school of Kiev is unfeasible the Ukrainian literature.

Key words: *The Ukrainian literature in the 60s, literary schools.*

სტალინის სახე ქართულ ემიგრანტულ პრესასა და გამოცემებში

მარინე ცერცვაძე, გორის სახელმწიფო სასწავლო უნივერსიტეტი, პროფესორი

სტალინმა უდიდესი, შეიძლება ითქვას, გადაწყვეტი როლი ითამაშა მეოცე საუკუნის საქართველოს ისტორიაში და ყველა მოაზროვნისათვის განსაკუთრებული ინტერესის საგანს წარმოადგენდა. „სტალინის მოღვაწეობა უშუალოდ აისახებოდა საქართველოზე, ხოლო მისი ნაციონალური წარმომავლობა და საქმიანობა დამატებითი თემატიკა იყო რობაქიძისთვის (და არა მარტო გრიგოლ რობაქიძისათვის), რამაც განაპირობა უკიდურესად უარყოფითი დამოკიდებულება მისდამი, ვიდრე ლენინთან, ჰიტლერთან და მუსოლინთან ერთად აღებული“ [4. 132].

შრომში შევეცდებით განვიხილოთ ემიგრანტულ პრესაში და გამოცემებში ასახული სტალინის სახე. ემიგრანტი მწერლები ხომ საბჭოთა არეალში მოქცეულ მწერლებთან შედარებით თავისუფლად გამოხატავდნენ სუბიექტურ აზრს, დამოკიდებულებას ასე განდიდებული სტალინის პიროვნებისადმი. სტატიის ფორმატიდან გამომდინარე, ჩვენ განვიხილავთ მხოლოდ სამი მოღვაწის მიერ შეფასებულ სტალინის ხასიათს ზოგიერთ შტრიხს, რომლითაც ასე რეალისტურად წარმოადგენდნენ ემიგრაციაში მყოფი ქართველები მის პიროვნებას, მაშინ, როდესაც ამას ვერ ახერხებდნენ საბჭოთა არეალში მოხვედრილი თუნდაც ისეთი დიდი მწერალი, როგორც კონსტანტინე გამსახურდია („ბელადს“ თუ გავიხსენებთ). 1937 წელს, 3 მარტის ცეკას პლენუმზე სტალინმა სახელმწიფო ტერორი გამოაცხადა. იგივე გაიმეორა, მხოლოდ ქართული გვარებით, ბერიამ 15 მაისს, ქართველ ბოლშევიკთა ყრილობაზე. „განსხვავებული აზრის პირებთან კამათი დასრულდა, მათი ლიკვიდაცია უნდა მომხდარიყო“ [7. 31]. ეს ყველაფერი ეხება კონსტანტინე გამსახურდიასაც, გაძლიერდა მწერლის დევნა პრესასა და მწერალთა კავშირში. ასეთ დროს „ბერიამ გამოიძახა კონსტანტინე და დაავალა დაეწერა რომანი სტალინზე“ [7. 31]. მანაც დაწერა „ბელადი“, მაგრამ რომანი არც სტალინს და არც მკითხველს არ მოეწონა, იმ უზრალო მიზეზის გამო, რომ „მწერალს მოუხდა მოვლენების შელამაზება და ესთეტიზება. იგი ხომ რეალისტური სიზუსტით ვერ აჩვენებდა ჯულაშვილის ბავშვობას, დედას და მამას, სჭირდებოდა ფანტაზირება, პერსონაჟთა გამოგონება, ხოლო ზოგ რეალურად არსებულს ვერც ახსენებდა“ [6. 36]. ეს რომანი მწერალმა ვერ დაამთავრა და მისი დამთავრება არც არავის უთხოვია, მის ავტორს კი „თავს ესხმოდნენ და ლამის შინაპატიმრობა დაუწესეს, თუმცა გამარჯვებული საბჭოეთის ბელადი მწერლის დაკავების ნებას არ იძლეოდა“ [6. 36].

1926-1939 წლებში პარიზში გამოდის გაზეთი „დამოუკიდებელი საქართველო“. გაზეთი წარმოადგენდა საქართველოს პოლიტიკურ (სოციალ-დემოკრატიული, ეროვნულ-დემოკრატიული, სოციალ-ფედერალისტური და სოციალ-რევოლუციური) პარტიათა გაერთიანებული ფრონტის ორგანოს. გამოდიოდა ყოველთვიურად, გაზეთის ფორმატზე 4 გვერდად, 1928 წლიდან კი (№25-159) ჟურნალის სახით 16 გვერდზე. გურამ შარაძე დაწვრილებით აღწერს ჟურნალის გამოცემის სიმწიფეს, რომ 1936 წლის ივნის-ივლისის ნომრები ჩავარდა, 1937 წლის სექტემბერ-ოქტომბერში ორის ნაცვლად გაერთიანებული გამოცემა გამოვიდა. 1938 წლის სექტემბრის ნომერი კვლავ ჩავარდა, 1939 წლის ივლისიდან კი საერთოდ შეწყდა მისი გამოცემა. სულ გამოიცა „დამოუკიდებელი საქართველო“ 159 ნომერი. ყოველი წლის ბოლოს იბეჭდებოდა გამოქვეყნებული მასალების ბიბლიოგრაფია.

ჟურნალის 48-127 ნომრებს რედაქტორობდა გრიგოლ ურატაძე: „გრიგოლ ურატაძეს მარტო ლენინის მთავრობასთან 1920 წლის 7 მაისს დადებულ შეთანხმებაზე რომ მოეწერა ხელი, მისი სახელი ჩვენი მატიაწის ფურცლებზე იმითაც ღირსეულად აღიბეჭდებოდა, მაგრამ ამას გარდა ის გახლდათ საქართველოს სოციალ-დემოკრატიული პარტიის თვალსაჩინო წევრი და ქართული პოლიტიკური ემიგრაციის ერთ-ერთი აღიარებული წარმომადგენელი“ [1. 84]. ჩვენ მის მოღვაწეობას დაწვრილებით არ განვიხილავთ, ეს სხვა თემაა და ისტორიკოსების საქმეა. მხოლოდ მის მიერ მოხაზულ სტალინის ხასიათის ერთ დეტალს აღვნიშნავთ, რაც დაგვკვირდება იმ დამოკიდებულების გარკვევაში, რაც მას სტალინთან და სტალინს საქართველოსთან აკავშირებდა.

1911 წელს ამიერკავკასიის ორგანიზაციამ გრიგოლ ურატაძე სასწავლებლად გაგზავნა პარიზის სოციალ-დემოკრატიული პარტიის სკოლაში, სადაც ის შეხვდა ლენინს... როცა რუსეთში რევოლუცია დაიწყო გრიგოლ ურატაძე და ნოე ჟორდანიას ცხოვრობდნენ გურიაში. ნოე ჟორდანიას გაეშურა თბილისისაკენ, გრიგოლ ურატაძემ კი ქუთაისში დარჩა და ის ჩაუდგა სათავეში მუშათა დეპუტატების საბჭოებს. ამ პოსტზე ყოფნისას მის წინაშე დადგა რთული ამოცანა, ქუთაისში იყო 20 ათასი ჯარისკაცი (უმეტესობა-რუსი), რომელიც საშიშროებას წარმოადგენდა ქალაქისთვის. მოსალოდნელი იყო პროვოკაცია მათი მხრიდან და, როგორც ი. გოლდმანი აღნიშნავს ჟურნალში „დროშა“ (№30 პარიზი 1939, გვ. 13-14), გრიშა ურატაძის „მონაწილეობამ გამოიღო უდიდესი ნაყოფი, როგორც ეს შემდეგ გამოირკვა

და ქუთაისის მშვიდობიანი მცხოვრებნი ააცილა სისხლის ღვრას“ [1. 85]. ქუთაისიდან გრიშა ურატაძე სამუდამოდ გადასახლდა თბილისში და საქართველოს დამოუკიდებლობის ხანაში (1918-1921) ის არჩეულ იქნა ჯერ პარლამენტის და შემდეგ დამფუძნებელი კრების დეპუტატად, ამავე დროს მუშაობდა გაზეთ „ერთობის“ რედაქციაში.

გამოცხადდა რა საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის დამოუკიდებლობა, უპირველესი ამოცანა იყო მშვიდობიანი ხელშეკრულების დადება რუსეთთან და ვ.ი. ლენინთან. აი, რას წერს ამის შესახებ გრიგოლ ურატაძე თავის მოგონებაში: „ორი წელიწადი უსრულდებოდა დამოუკიდებელ რუსეთს და ჯერ კიდევ არ იყო ცნობილი „დე იურეთ...“ ნოე ჟორდანიამ მე დამავალა მომეხერხებია მოსკოვში მისვლა და საბჭოთა მთავრობასთან მოლაპარაკება“ [1. 88]. აღსანიშნავია, რომ გრიგოლ ურატაძის ეს მისია უნდა ჩატარებულიყო საიდუმლოდ, რათა არ გაეგოთ ადგილობრივ კომუნისტებს, რომელთაც „შეეძლოთ ხელი შეეშალათ ჩვენი ცნობისათვის“ [1. 86].

გრ. ურატაძე დაწვრილებით ყვება ლენინთან შეხვედრას, იმასაც, რომ მან მიაღწია მიზანს და შვიდ მაისს ხელი მოაწერა იმ ხელშეკრულებას, რომლის დედანიც 1997 წლის ოქტომბერში გ. შარაძემ აღმოაჩინა ჰარვარდში და საქართველოს სამთავრობო არქივთან ერთად ჩამოიტანა სამშობლოში [1. 92]. გურამ შარაძე აღნიშნავს, რომ მკითხველი ალბათ ყურადღებას მიაქცევდა იმ გარემოებას, რომ გრ. ურატაძე თავის მოგონებებში, ფაქტობრივად, არაფერს ამბობს მოსკოვში სტალინთან შეხვედრაზე, საზავო მოლაპარაკების დროს. ამ ხარვეზს იგი ნაწილობრივ ავსებს თავის რუსულად დაწერილ მოგონებებში, რომელიც აშშ-ში გამოიცა 1968 წელს. ამ მოგონებებში გრ. ურატაძე იხსენებს სტალინთან რევოლუციურ მოძრაობაში გატარებულ წლებს, მის პიროვნულ ხასიათს, მასთან შეხვედრებს თუ საუბრებს ციხეში და ციხის გარეთ.

აი, ამდენი წლის შემდეგ, ამდენი გადატრიალების შემდეგ, გრ. ურატაძე და სტალინი ხვდებიან ერთმანეთს. ერთი - სტალინი საბჭოთა რუსეთის კომისარი და მეორე - გრ. ურატაძე, მისი სამშობლოს, საქართველოს მთავრობის განსაკუთრებული ნდობით აღჭურვილი პირი, რომელმაც უნდა მოაწეროს ხელი მშვიდობიან ხელშეკრულებას. მოვუსმინოთ თვითონ გრიგოლ ურატაძეს: „მე შევედი მასთან და რა? გაეხარდა მას ჩემთან შეხვედრა? სრულიადაც არა“ [1. 104]. სტალინმა გაუღიმა მხოლოდ, ისიც ცალი ყბით. არ მოიკითხა თავისი თანამემამულე, თანამებრძოლი, არ იკითხა როგორ აღმოჩნდა ის მოსკოვში ამ ხელმოწერების გაფორმებაში მონაწილეობის მისაღებად, არ მოიკითხა სამშობლო, ძველი თანამებრძოლები.

მოგვიანებით, როცა გრ. ურუმაძე სტალინის კაბინეტშია, იქ შედის ლევ კამენევი. სტალინისგან განსხვავებით, ის გულთბილად გადაეხვია საქართველოს დესპანს, გადაკოცნა და დაუსრულებლად იმეორებდა: „აბ, თქვე ქართველო თეთრგვარდიელებო! თქვენ გინდათ, რომ ჩვენგან წახვიდეთ და უჩვენოდ ჭამოთ მწვადი, სვათ კახური ღვინო. ცელქობთ მეგობრებო, ამის გაკეთება არც ისე იოლია, ასე არ არის ამხანაგო სტალინი?“ [1. 105], და აქ სტალინმა კვლავ გაიღიმა, თუმცა ხმა არც ახლა ამოუღია. კამენევი ეკითხებოდა გრ. ურატაძეს ყველასა და ყველაფერზე: სოციალ-დემოკრატებზე, მათი ჯანმრთელობის, მათი ცხოვრების შესახებ და როგორც გრ. ურატაძეს მიაჩნია, ეს გამოკითხვა არის გამოხატვა არა მხოლოდ უდიდესი ინტერესისა, არამედ დიდი სიყვარულისაც. შემდეგ, ასევე სტალინისგან განსხვავებით, კამენევი დაინტერესდა, თუ როგორ აღმოჩნდა გრ. ურატაძე მოსკოვში, სად გაჩერდა და როგორ მოეწყო. და როცა გაარკვია, რისთვის იყო ჩასული, ასეთი პასუხი მისცა: „ეს ძალიან ძნელი საქმეა, მაგრამ საყვარელი ქართველებისთვის შეიძლება მოგვარდეს“ [1. 105]. საინტერესოა ის ფრაზები, რომლებითაც აღწერს ურატაძე ლევ კამენევს, როცა ის ამ პასუხს იძლევა: „თეატრალური ტონით, პოზაში, ხუმრობანარევი ფორმით, დაფიქრებით, ხანმოკლე პაუზის შემდეგ“ [1. 105].

გრ. ურატაძე გულისტკივილით აღნიშნავს, რომ ასე დაინტერესდა მისი ამბით და ასე შეხვდა ადამიანი, რომელსაც ის იცნობდა ბევრად უფრო ნაკლებად, ვიდრე სტალინს, რომელმაც ერთი სიტყვითაც არ მოიკითხა თავისი სამშობლო. ახსოვდა კი მაშინ სტალინს პოეტის სიტყვები: „სადაც ვშობილვარ, გავზრდილვარ, და მისროლია ისარი“ - კითხულობს გრ. ურატაძე. ამ პატარა ეპიზოდით ნათლად ჩანს ის დამოკიდებულება, თავისი მოღვაწეობის პირველივე დღეებიდან რომ იჩენდა სტალინი საქართველოს და ქართველების მიმართ.

„დამოუკიდებელ საქართველოში“ მოღვაწეობს შალვა ამირეჯიბი. ის გაზეთის წამყვანი კრიტიკოსია და გარდა ისტორიული და ლიტერატურულ-კრიტიკული წერილებისა გაზეთში აქვეყნებს პოლიტიკურ პორტრეტებსაც. ამ ჟანრის ერთი ასეთი ნიმუში გახლავთ მისი „სტალინი“.

ალექსანდრე სოლჟენიცინი წერდა - სტალინმა ისე გაასაიდუმლოა თავისი ბიოგრაფია, რომ ღირსია, ვინც რა უნდა ის დაწეროსო მის შესახებ. სტალინი ბიოგრაფიით, რა თქმა უნდა, თავს ვერ მოიწონებდა, აქედან გასაიდუმლოებაც ბუნებრივია, მაგრამ არ შეიძლებოდა შალვა ამირეჯიბს კარგად არ სცოდნოდა მისი „მარტივი“ ბიოგრაფია, რომელიც „ნაკლებად გამოირჩეოდა“ ყველა იმ პირის ბიოგრაფიისაგან, „რომელმაც ოქტომბერი შექმნა“. შალვა ამირეჯიბი კარგად ხედავს ბიოგრაფიული

პერიპეტიების სიმწირეს და ცდილობს გააანალიზოს ის ფენომენი, რითაც კაცი, რომელიც ქართული სოფლის უბრალო მღვდელი უნდა ყოფილიყო, „დიდი რუსეთის დიქტატორი“ გახდა.

შალვა ამირეჯიბი უპირველესად აღნიშნავს იმას, თუ რა ისწავლა სტალინმა გიმნაზიაში, სადაც საუბედუროდ ის „ღმერთზედ... იყო მწყრალად“ [1. 368] და გიმნაზიის უპირველეს ცოდვად მიაჩნია, რომ სტალინს ჰომილეტიკა (მეცნიერება, როგორ უნდა წარმოითქვას ქადაგება მავანი სახარების გამო) ასწავლა, თუმცა „კაცმა მართალი უნდა აგოს ამ რუსულ სასულიერო სემინარიებს საქართველოში“ [1. 370], ამ სემინარიიდან ჩინებულ ორატორებს უშვებდნენ.

და მაინც, როგორ მოხვდა სტალინი ამ პოსტზე? შ. ამირეჯიბის მიაჩნია, რომ არც ბედი და არც ჭკუა შუაში არ არის, უბრალოდ, სტალინი: „ხალხის წინამძღოლი კუდიანი ქარია, რომელსაც არც ბედი მოეთხოვება და არც ჭკუა“ [1. 371]. არ მოეთხოვება იმიტომ, რომ „როცა ყვავდა ჯვარზედ იცის ჯდომა, საჭირო აღარ არის, უფალო ჩვენო იესო ქრისტეს ტროპარიც იცოდეს“ [1. 370]

აღსანიშნავია ის ფაქტი, რომ შ. ამირეჯიბი ამ ყველაფერს იმიტომ კი არ წერს, რომ ქართველებმა ამით ვიამაყოთ, მან კარგად იცის „სტალინების“ ბედი, რომლებიც „ან კვდებიან, ან ცოცხლადვე ჩამოდიან სცენიდან“, ყველაფერი ამის საუკეთესო მაგალითად მას ნაპოლეონ ბონაპარტე მიაჩნია, რომელმაც თავისი მშობლიური კორსიკა თავის ფრანგულ მუნდირზე „უჩნარ ფოლაქად“ მიიკერა. იცის, რომ ყველას გარდამავალი დიდება „ნატისუსალად რჩება მათ მშობელ ერებს“ [1. 369].

შალვა ამირეჯიბს უკვირს, თუ როგორ „მოახერხა საქართველოდან ასე „ტლუ ბიჭად ჩამოსულმა სტალინმა რუსულ უნაგირზედ გადაჯდომა“ [1. 370], ის ცდებოდა, როცა წერდა: „თქმა არ უნდა, სტალინი ამ ცხენიდან ჩამოვარდება“, „სტალინი ჩამოვარდება იმ კანონის ძალით, რომლითაც მხედრებს თვითონ ცხენები აგდებენ“ [1. 371]. არ ჩამოაგდო ის რუსეთმა, მაგრამ ეს იმას არ ნიშნავს, რომ არ არის მართალი მისეული შეფასება, რომ რუსეთს „სტალინი ორმაგად სძულს- როგორც ბოლშევიკი და როგორც ქართველი“ [1. 372].

გრიგოლ რობაქიძემ კი ზუსტად ამოიცნო სტალინის თვისება- უნარები, რადგან შემდგომ სინამდვილეშიც ასე მოხდა, როგორც მწერალმა ეს „ჩაკლულ სულში“ აღწერა- „ძველი, მრავალჭირგამოვლილი, მედგარი ბოლშევიკ-რევოლუციონერები ბერზინივით არარაობად იქცევიან: ან სტალინის ყურმოჭრილი მონები გახდებიან, ან დასაკლავი ცხვარივით მორჩილად წავლენ სასიკვდილოდ - სტალინს გაუმარჯოსო - ბღავილით“ [2. 191].

შალვა ამირეჯიბს თუმცა, ჭკუა და იღბალი არ მიაჩნია სტალინის განდიდების ხელისშემწყობ ფაქტორებად, ის არ გამორიცხავს განგებას, რომელმაც არ „დაიგვიანა და მოკვდა ლენინი“. მაშინ, როცა სხვა ბოლშევიკები ლენინს გლოვობდნენ, „დურკების კომედიას“ თამაშობდნენ, სტალინმა ლოცვა სთქვა, რითაც ყველას დაანახვა, რომ ცოტა რამ რუსული ხასიათისა მასაც გაგებია და, თუმცა თვითონ ბოლშევიკები ცდილობდნენ გამლონ, „ვიდრე არ გაგვაგდებენ“, თუმცა შ. ამირეჯიბი ფიქრობს, რომ „მთელი მსოფლიო ერთი ამოცანის წინაშე დადგა - ვინ უფრო მალე გააგდებს: სტალინი ბოლშევიზმს, თუ ცხოვრება - სტალინსაც და ბოლშევიზმსაც“, არც ბოლშევიკები გააგდო ვინმემ, არც სტალინი; XX საუკუნის ბოლოს ყველაფერი ხავერდოვნად შეიცვალა „პერესტოიკით“, სტალინმა კი 35 წელი წარმატებით მართა რუსეთიც და მთელი საბჭოთა კავშირიც.

ბევრი დაწერილა გრიგოლ რობაქიძის მიერ დახატულ სტალინის პორტრეტზე. არ შეიძლება ორიოდე სიტყვით არ შევეხოთ იმ თავისებურებებს, რითაც გამოარჩევს გრ. რობაქიძე სტალინს, რომლისთვისაც „თრობა, გზნება, გატაცება მიუღებელი ჩანდა“. ამდენად იყო მისაღები გრიგოლ რობაქიძისთვის ჰიტლერი და მუსოლინი, რომელთაც ტემპერამენტი საკუთარი ქვეყნის სასარგებლოდ მიემართათ. რამდენად სიკეთე მოუტანა ამ ტემპერამენტმა მათ ქვეყნებს, ეს უკვე სხვა სტატიის თემაა და ამჯერად გრიგოლ რობაქიძე ცდება, ვერ გათვალა და ეს ყველაფერი ცუდად შემოუტრიალდა სიცოცხლის ბოლოს.

„გრიგოლ რობაქიძე სრულყოფილად ჩასწვდა ლენინის, ჰიტლერისა და მუსოლინის ფენომენის პირველსაწყისებს, მათი პოლიტიკური კრებოების თაურსა და ძირებს ... მაგრამ ყველაზე მეტად ქართველ მწერალს საკუთარი თანამემამულის - სოსო ჯულაშვილის ფსიქოლოგიური პორტრეტისა და პორტრეტის დადგენა გაუჭირდა“, წერს გიორგი ასტამაძე. მას გრიგოლ რობაქიძის შეცდომის მთავარ მიზეზად მიაჩნია ის, რომ ვერ გაარკვია „თუ რა წყაროები კვებავდნენ ჯულაშვილის არნახულ პოლიტიკურ წარმატებებს, რაში მდგომარეობდა მისი დაუმარცხებლობის საიდუმლო“ [4. 135].

გრიგოლ რობაქიძე, საუბრობს რა სტალინის ქართველობაზე, იმ დასკვნამდე მიდის, რომ „სტალინი მხოლოდ იმდენად იყო ქართველი, რამდენადაც საპირისპირო პოლუსი იყო ქართველობისა“ [3. 96]. აქედან გამომდინარე, შეიძლება ავხსნათ უდიდესი აღფრთოვანება გრიგოლ რობაქიძისა ჰიტლერისა და მუსოლინის პიროვნებით კი არა, არამედ იმ წესრიგით, რომლის დამყარებასაც ისინი აპირებდნენ და, რომელსაც სტალინი „არ აპირებს“. ეს წესრიგი კი მიაჩნია მას სამშობლოს გადარჩენის ერთადერთ გზად - აქედან სტალინის პიროვნებისადმი ასეთი სიძულვილიც ადვილად გასაგებია.

არა მარტო „ჩაკლულ სულში“ საუბრობს გრიგოლ რობაქიძე სტალინის პიროვნების შესახებ. ემიგრაციაში ყოფნის დროსაც ის „არ წყვეტდა აღნიშნულ საკითხზე ფიქრს... საინტერესოა მისი გამოსვლა ტუტცინგის კონფერენციაზე, სადაც უკვე გარდაცვლილი სტალინისა და სტალინიზმის პრობლემების შესახებ გაესაუბრა აუდიტორიას“ [4. 136]. გრ. რობაქიძის აზრით, „სამკუთხედი - მარქსი-ლენინი-სტალინი ისევე შენარჩუნებულია და ასე იქნება მანამ, სანამ იარსებებს საბჭოთა კავშირი“ [4. 136].

გრიგოლ რობაქიძემ კარგად იცის, რომ „სტალინი სატანის მიერ შექმნილი ყველაზე დიდი სრულყოფილებაა, რომ სამივე მმართველი ერთად აღებული, უფრო ნაკლები გამანადგურებელი ძალის მატარებელი იყო, ვიდრე ცალკე აღებული სტალინი-საბჭოთა იმპერიის ქართველი იმპერატორი“ [4. 137]. და ეს შეფასებები იმ სახოტბო დითირამების შემდეგ, რომლებმაც წალეკა საბჭოური პრესა. ემიგრანტებისგან არც ერთი საქეზარი სიტყვა, არც ერთი მინიშნება იმ თითქოს საამაყო ფაქტზე, რომ ქართველი კაცი მართავს დედამიწის ერთ მეექვსედ ნაწილს.

ყოველივე ზემოთქმულის ერთგვარ რეზიუმედ შეიძლება გამოვიყენოთ ამონარიდი აკა მორჩილადის (თუ გავითვალისწინებთ იმ ფაქტს, რომ ბოლო წლებში აკა მორჩილამ ცხოვრობს და მოღვაწეობს ინგლისში, ისიც ემიგრანტ მწერლად შეიძლება ჩავთვალოთ) მოთხრობიდან მე-19 საუკუნის ბოლო მეოთხედის ბათუმს რომ აღწერს: „საქართველოში სხვა ქალაქები რუსეთის იმპერიისა იყო, ხოლო ბათუმი-ოსმალეთისა. იქაურობას მუსლიმი ქართველები განაგებდნენ... ეს იყო სწრაფად მზარდი ქალაქი, სადაც გემებით ნავთობი ჩამოჰქონდათ. და სწორედ ამ დროს გამოჩნდა იქ ახალგაზრდა სოსო ჯუღაშვილი“ [5. 88].

ყველაზე პარადოქსული კი ის არის, რომ თბილისში, რუსთაველის გამზირზე დღესაც დგას სტალინური არქიტექტურის მამის, შჩუსევის ნაგები შენობა. სწორედ ამ შენობის კედელზე იყო უზარმაზარი კომუნისტური ფრესკა და რომელიც ახლახანს გადაღებეს, მწერლის მეხსიერებას კი ბავშვობიდან შემორჩენია - „ახალგაზრდა სტალინს დემონსტრაციაზე გამოჰყავს ბათუმელი მუშები“.

აკა მორჩილამ წერს: „სტალინს კუბოვრული შარფი ეკეთა. იყო გამხდარი, გაუპარსავი და საერთოდ, რომელთაგან დევნილ ქრისტიანს ჰგავდა“ [5. 88]. ამ დემონსტრაციაზე მოუწოდებდა სტალინი მუშებს: „ჯარისკაცები არ გვესვრიან. მათი უფროსობის ნუ შეგეშინდებათ, პირდაპირ თავში ურტყით.“

კიდევ ესროლეს და კიდევ დახოცეს“ [5. 88].

გავიხსენოთ სტატიის დასაწყისში მოხმობილი ეპიზოდი გრიგოლ ურატაძის ცხოვრებიდან, როცა მან უდიდესი ძალისხმევით ფასად, ქუთაისის მშვიდობიანი მცხოვრებნი ააცილა სისხლისღვრას.

მარქსიზმ-ლენინიზმის ინსტიტუტის შენობაში კი კვლავ სტალინის სული ტრიალებს, თუმცა დამოუკიდებლობის პირველ ხანებში მოანგრის კომუნიზმის ბელადთა ფრიზები და პროლეტართა და კოლმეურნეთა ქანდაკებები და დღეს, ამბობენ, აქ კემპინსკის სასტუმრო უნდა გაიხსნასო.

აკა მორჩილამ ასეთ დასკვნას აკეთებს: „ასე იცის საბჭოთა კედლებში შესვლამ“ [5.88].

ასეთია ქართველ კრიტიკოსთა და მწერალთა მიერ რამდენიმე შტრიხით მოხაზული სტალინის პორტრეტი. ისინი, თავისუფალნი ბოლშევიკური ცენზურისაგან, ამ რამდენიმე შტრიხით გვაჩვენებენ სახეს კაცისა, რომელიც გააღმერთა საბჭოთა ხალხმა, და რომლის ობიექტურ შეფასებაში უნდა დავეყრდნოთ ამ შტრიხებს და არა იმ ზღვა მასალას, რომელიც გამოდიოდა საბჭოთა ხელისუფლების წლებში, განსაკუთრებით სტალინის გარდაცვალებამდე.

ლიტერატურა:

1. გურამ შარაძე, „ქართული ჟურნალისტიკის ისტორია“, ტ. II, თბ., 2001.
2. აკაკი ბაქრაძე, „კარდუ“, თბ., „ლომისი“, 1999.
3. გრიგოლ რობაქიძე, „ჩაკლული სული“, „ივერია“, თბ., 1991.
4. სტუდენტთა და ახალგაზრდა მეცნიერთა კრებული (XX-ს ქართული ემიგრაციის ისტორია), თბ., „უნივერსალი“, 2008.
5. აკა მორჩილამ, „გაქცევის და ათასი სხვის“, „ცხელი შოკოლადი“, №79, მაისი, 2012.
6. მარინე ცერცვაძე, „ახალი ადამიანი“ (ლიტერატურულ-პუბლიცისტური წერილები), თბ., „საარი“, 2012.
7. სოსო სიგუა, „მარტვილი და ალამდარი“, თბ., 2004.

STALIN'S PERSON IN GEORGIAN IMMIGRANT PRESS AND PUBLICATIONS
Marine Tsertsvadze, Gori State Teaching University, Professor
RESUME

In this work is discussed the personality of Stalin presented in the immigrant press and publications. Immigrant writers could express their subjective ideas and opinions about so glorified Stalin's personality, in comparison with the writers, locked in the area of the Soviet Union. In this Article We discuss Stalin's behavior, some of his Characteristic features, assessed by only three honored workers, who performed Stalin's person very realistically.

ტექსტუალურობის შვიდი კატეგორიის ზოგადი მიმოხილვა

მერი ცუცქერიძე, გორის სახელმწიფო სასწავლო უნივერსიტეტი, მოწვეული სპეციალისტი

ტექსტის ლინგვისტიკა არის მეცნიერება, რომელიც შეისწავლის ენობრივ კატეგორიებს, რომლებიც სცილდებიან ერთი წინადადების ფარგლებს. იგი მიზნად ისახავს ტექსტის, როგორც ენის ერთეულის, მაკონსტიტუირებელი ნიშნების განსაზღვრას, სწორედ ეს ფენომენი განიხილება, როგორც ლინგვისტურ კვლევათა მიმართულება, რომლის ობიექტი ტექსტების აგების კანონები და მისი აზრობრივი კატეგორიებია. მაგალითად, ი. პეტეფი ყურადღებას ამახვილებს ტექსტის შესწავლის ორ ურთიერთსაწინააღმდეგო მიმართულებაზე. ერთი მიმართულების წარმომადგენლები ტექსტს განიხილავენ როგორც წინადადების იდენტურ, თუმცა მასზე მოცულობით აღმატებულ ერთეულს. მეორე მიმართულების მომხრეებს კი მთელი აქცენტი გადააქვთ ტექსტისადმი კომუნიკაციურ მიდგომაზე. იგი ხაზგასმით აღნიშნავს, რომ აუცილებელია წინადადების როგორც სინტაქსის ძირითადი ერთეულიდან მთელი აქცენტი გადატანილ იქნეს ტექსტზე. ამასთანავე, მისი აზრით, ენობრივი მოვლენების ტრადიციულ სინტაქსურ აღწერას უნდა დაემატოს მათი სემანტიკური და პრაგმატიკული (კომუნიკაციის პროცესთან დაკავშირებული) ანალიზი [პეტეფი, 1987:3]. მ. ბახტინი კი XX საუკუნის 30-იან წლებში ხაზგასმით აღნიშნავდა მთელ ჰუმანიტარულ - ფილოსოფიურ აზროვნებაში ტექსტის ფუნდამენტალურ როლის შესახებ, რომ „ტექსტი არის პირველადი მოცემულობა და ყველა ჰუმანიტარულ დისციპლინის ამოსავალი წერტილი“, [ბახტინი, 1986:474] მაშინ ჯერ კიდევ არავინ ვარაუდობდა ლინგვისტიკაში სპეციალური მიმდინარეობის გამოყოფას. თავად ტერმინ „ტექსტის ლინგვისტიკით“ ნაგულისხმევი შინაარსი, სრულიად მარტივად პასუხობს კითხვაზე, თუ რა არის ამ დისციპლინის შესწავლის საგანი. რა თქმა უნდა, „ტექსტის ლინგვისტიკის“ შესწავლის ობიექტი და საგანი ტექსტია, კონკრეტულად, ვერბალური ტექსტი (მათ შორის მხატვრული ტექსტიც, რომლის დახასიათებისა და აღწერისთვის მნიშვნელოვანია ლინგვისტიკაში დაგროვილი მონაცემები). ტერმინი „ტექსტი“ შეიძლება იხმარებოდეს როგორც მაქსიმალურად ფართო, ისე ვიწრო მნიშვნელობით. მაგალითად: ჰოლანდიელი ენათმეცნიერი და თანამედროვე ლინგვოსემიოტიკის წარმომადგენელი ტონ ვან დეიკი ჩვეულებისამებრ იყენებს ტერმინს „ტექსტთა შემსწავლელი მეცნიერება“ – Textwissenschaft და ამით იგი მიუთითებს იმაზე, რომ ტექსტის შესწავლით დაინტერესებულია არამარტო რომელიმე სამეცნიერო დისციპლინა, არამედ ისეთი ავტონომიურად არსებული დისციპლინები, როგორიცაა: ისტორია, იურისპრუდენცია, სოციალური ფსიქოლოგია, კოგნიტური ფსიქოლოგია, ლიტერატურათმცოდნეობა და, ბოლოს, ენათმეცნიერება, სადაც ტონ ვან დეიკის თვალსაზრისით შესაძლოა გამოიყოს სამი ძირითადი მიმართულება - სინტაქსი, სემანტიკა და პრაგმატიკა.

ტექსტის შესწავლის მეორე მიმართულებას კ. ბრინკერი უწოდებს „კომუნიკაციურად ორიენტირებულ ტექსტის ლინგვისტიკას“ [ბრინკერი, 1992:12-15]. იგი მიიჩნევს, რომ ტექსტი კომუნიკაციური სიტუაციის განუყოფელი ნაწილია: იგი ყოველთვის ჩართულია კონკრეტულ კომუნიკაციურ პროცესში, სადაც მეტყველი სუბიექტი და მსმენელი სუბიექტი, შესაბამისად ავტორი და მკითხველი, თავიანთი სოციალური და სიტუაციური მახასიათებლებით წარმომადგენენ უმნიშვნელოვანეს ფაქტორებს. გარდა „ზედაპირული სტრუქტურის“ (ამ ტერმინს აქტიურად იყენებენ

სინქტაქტიკის სფეროს ანალიზისას რ. ბოგრანდი და ვ. დრესლერი თავიანთ ცნობილ ნაშრომში - „Introduction to Text Linguistics“ (შესავალი ტექსტის ლინგვისტიკაში).

როგორც ვხედავთ, ტექსტის ლინგვისტიკას, როგორც სამეცნიერო დისციპლინას თავის წარმოშობის მეტად საინტერესო ისტორია გააჩნია და ამ ისტორიის მანძილზე ტექსტის შესწავლის არაერთ მიმდინარეობასა და მიდგომას იტევს. პირველი ეფუძნება თავად ტექსტის ლინგვისტიკის წარმოშობის ისტორიას. დასაწყისში ტექსტი შეისწავლებოდა ძირითადად სტრუქტურული, ტაქსონომიური მეთოდებით. მეორე მიმართულების მიხედვით, რომელიც დომინირებს თანამედროვე ტექსტის ლინგვისტიკაში, ტექსტი განიხილება, უპირველესად, როგორც კომუნიკაციური ერთეული. 1970-იანი წლებიდან ტექსტის უკვე სრულიად ახალი გაგება გაჩნდა: იგი მოიაზრებოდა, როგორც კომუნიკაციური პროცესი და ამის კვალდაკვალ ტექსტის ლინგვისტიკა გადაიზარდა დისკურსულ ანალიზში. ტექსტისადმი ამგვარ მიდგომაში დიდი წვლილი აქვს შეტანილი რ. ბოგრანდისა და ვ. დრესლერის ჩვენს მიერ უკვე დასახელებულ ნაშრომში „Introduction to Text Linguistics“. ამ მეცნიერთა მიხედვით ტექსტი არის კომუნიკაციური ხდომილება, ხოლო ტექსტის ლინგვისტიკის უმთავრესი მიზანია დაადგინოს, თუ როგორ ფუნქციონირებენ ტექსტები ადამიანური ინტერაქციისას.

თანამედროვე ტექსტის ლინგვისტიკაში ტექსტი განიხილება როგორც კომუნიკაციური ერთეული ასევე იგი უკვე განიხილება, როგორც „ენა მოქმედებაში“ [ჰალიდეი, 1970:142], სწორედ ამიტომ ტექსტის ლინგვისტიკის უმთავრეს მიზნად მიიჩნევა, თუ რა ფუნქცია ენიჭება ტექსტს ადამიანური ინტერაქციისას. მისი აზრით, თავად ენის ცოდნის ფაქტი გულისხმობს, რომ მეტყველმა პირმა იცის განსხვავება ტექსტსა და არატექსტს შორის სიტყვებისა და წინადადების ერთმანეთთან დაკავშირება. ტექსტის ამგვარი გლობალური გაგება, – აღნიშნავს თ. ნიკოლაევა [ნიკოლაევა, 1978:9]. ჰალიდეის ამ საყოველთაოდ ცნობილი სიტყვების შესახებ, იმაზე მიგვითითებს, რომ ენათმეცნიერება საერთოდ შეიძლება მოვიაზროთ, როგორც „ტექსტის ლინგვისტიკა“.

ტექსტის ლინგვისტიკის საკვლევი ობიექტის ანუ - „ტექსტის“ სხვადასხვაგვარ განმარტებას იძლევიან მეცნიერები. მათი შეხედულებით „ტექსტი“ არის ფუნქციონალურად დასრულებული სამეტყველო მთლიანობა“, მ. ბახტინი [ბახტინი, 1986:474] მიიჩნევს, რომ „ტექსტი არის პირველადი მოცემულობა (რეალობა) და ყველა ჰუმანიტარული დისციპლინის ამოსავალი წერტილი“. მ. ჰალიდეის აზრით [ჰალიდეი, 1970:142], „ტექსტი არის ენა მოქმედებაში“. გ. ლებანიძე კი აღნიშნავს, რომ „ტექსტად ლინგვისტური თვალსაზრისით უნდა ჩაითვალოს თემატურად ურთიერთდაკავშირებულ წინადადებათა თანმიმდევრობა“ [გ. ლებანიძე, 1998:122]; ტურაევას აზრით, „ტექსტი არის ისეთი წინადადებათა სიმრავლე, რომლებიც ერთმანეთს უკავშირდებიან სხვადასხვა სახის ლექსიკური, ლოგიკური და გრამატიკული კავშირებით“ [ტურაევა, 1986:4]. „ხოლო რაც შეეხებათ ბიუგრანდისა და დრესლერის მოსაზრებებს, [რ. ბოგრანდი და ვ. დრესლერი 1981:9] იმისათვის, რომ ტექსტი მივიჩნიოთ კომუნიკაციის საშუალებად, იგი უნდა აკმაყოფილებდეს ტექსტუალურობის შვიდ კატეგორიას: **კოჰეზიურობა, კოჰერენტულობა, ინტენციონალურობა, მისაღებობა, ინფორმაციულობა, სიტუაციურობა და ინტერტექსტუალურობა.**

აქვე უნდა აღინიშნოს ისიც რომ, როდესაც დგება ტექსტის განსაზღვრისა და მისთვის დამახასიათებელი ნიშან-თვისებების გამოყოფის საკითხი, მრავალი ლინგვისტის თვალსაზრისით, უპირველეს ყოვლისა, პასუხი უნდა გაეცეს კითხვას: როგორი ნიშან-თვისებები უნდა ახასიათებდეს ენებრივ წარმონაქმნს, რომ იგი მივიჩნიოთ ტექსტად, ტექსტის შესახებ ყველაზე ცნობილ დეფინიციათა მიხედვით, ტექსტი მიჩნეულია თანამედროვე ჰუმანიტარული კულტურის ერთ-ერთ საკვანძო ცნებად, რომელიც წარმოადგენს წინადადებათა სიმრავლეს, რომლებიც ერთმანეთს უკავშირდებიან აზრობრივად (თემატურად) და ლექსიკურ- გრამატიკული კავშირებით, ანუ ტექსტი გაიგება როგორც ისეთ გამონათქვამთა თანმიმდევრობა, რომლებიც გადმოგვცემენ გარკვეულ ინფორმაციას და რომელთაც აერთიანებთ საერთო თემა, მეორე შემთხვევაში ტექსტი არის კომუნიკაციის ძირითადი ერთეული, ინფორმაციის შენახვისა და გადაცემის საშუალება, როგორც წესი, ლინგვისტთა უმეტესობის მიხედვით, ტექსტად შეიძლება მიჩნეულ იქნეს მხოლოდ ისეთი ენობრივი წარმონაქმნი, რომელიც შედგება სულ ცოტა ორი ან მეტი წინადადებისაგან, რომლებსაც აქვთ ერთიანი თემა და ერთმანეთთან დაკავშირებულები არიან სხვადასხვა კოჰეზიური საშუალებებით. მოცემული დეფინიცია ემთხვევა ცნობილ დეფინიციებს, რომლებიც დომინირებენ ტექსტთან როგორც ლინგვისტურ ცნებასთან დაკავშირებით. ჩვენ ხაზს ვუსვამთ „ტექსტს, როგორც ლინგვისტურ ცნებას“, ვინაიდან როგორც ვნახეთ ტექსტი შეიძლება განისაზღვროს არა მხოლოდ ლინგვისტური გაგებით, რაც ხშირ შემთხვევაში სინონიმურია ტექსტის სტრუქტურული გაგებისა, რომელიც ეყრდნობა მოცულობის, თემატურობისა და შეკავშირებულობის კრიტერიუმებს, მაგრამ თანამედროვე კომუნიკაციურად ორიენტირებული ტექსტის ლინგვისტიკა ითვალისწინებს აგრეთვე ტექსტის არა მხოლოდ სტრუქტურულ, როგორც ზოგიერთი ლინგვისტი უწოდებს, ე.წ. „ლინგვისტურ“ გაგებას. „ტექსტის ცნება შეუძლებელია განისაზღვროს

მხოლოდ ლინგვისტური თვალსაზრისით“, – აღნიშნავდა ცნობილი ლინგვისტი მ. ჰალიდეი [ჰალიდეი, 1970:160]. კომუნიკაციური თეორიის მიხედვით მხედველობაში მისაღებია, ასევე, ექსტრალინგვისტური პარამეტრები, იგი გულისხმობს არა მხოლოდ ლინგვისტურ სიტუაციას, არამედ იმ სინამდვილესაც, ანუ ექსტრალინგვისტურ სიტუაციას, რომელთანაც დაკავშირებულია ტექსტი.

როგორც ვნახეთ, ტექსტის განსაზღვრა განპირობებულია ამ ფენომენისადმი განსხვავებული მიდგომებით. თავად მიდგომის ხასიათს კი განაპირობებს თეორიული წყაროები, რომლებიც უკავშირდებიან ტექსტის, როგორც ლინგვისტური ცნების გენეზის ისტორიას, რომელიც სხვადასხვა წარმომოხსნას.

როგორც გვახსოვს, ტექსტი როგორც ლინგვისტური ცნება, თავის გენეზისს არა მხოლოდ კომუნიკაციური თეორიიდან იღებს, არამედ სტრუქტურული ლინგვისტიკიდანაც, რომლის ფარგლებშიც, ენის, როგორც ნიშანთა სისტემის, სისტემურ-სტრუქტურული შესწავლისას ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი მომენტი იყო მისი დონეებრივი ორგანიზაცია. ენობრივ სისტემაში ენის ყოველი დონე წარმოდგენილია ძირითადი და არაძირითადი ერთეულით, რომლებიც ქმნიან ნიშანთა სტრატეფიკაციულ სისტემას. თანამედროვე ტექსტის ლინგვისტიკაში ტექსტი როგორც ენობრივი ცნება სტრუქტურულად უთიერთდაკავშირებულ წინადადებათა ერთობლიობაა. განსაზღვრათა უმეტეს ნაწილში ტექსტად მიჩნეულია სამეტყველო წამონაქმნი, ამგვარი გაგება ეწინააღმდეგება ტექსტის ფუნქციურ გაგებას, რომლის მიხედვით ყოველი ნიშნობრივი წარმონაქმნი - თუ იგი ასრულებს კომუნიკაციის ფუნქციას - შეიძლება მიჩნეულ იქნეს ტექსტად. ტექსტის სტრუქტურული გაგების მიხედვით, ტექსტი წინადადებათა ჯაჭვია, რომლებიც ერთმანეთთან სპეციალური საშუალებებითაა დაკავშირებული.

როგორც ვნახეთ, წმინდა ლინგვისტური თვალსაზრისით, რომელიც ეფუძნება მხოლოდ ტექსტის სტრუქტურულ გაგებას, ტექსტი არის ნიშნობრივ ერთეულთა თანმიმდევრობა, რომლის ძირითადი ნიშან-თვისება მთლიანობა (თემის ერთიანობა) და კოჰეზიურობაა.

როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ ბიუგრანდისა და დრესლერის მოსაზრებით, იმისათვის, რომ ტექსტი მივიჩნიოთ კომუნიკაციის საშუალებად, იგი უნდა აკმაყოფილებდეს ტექსტუალურობის შვიდ კატეგორიას და ესენია: 1. კოჰეზიურობა (cohesion), 2. კოჰერენტულობა (coherence), 3. ინტენციონალურობა (intentionality), 4. მისაღებობა (acceptability), 5. ინფორმატიულობა (informativity), 6. სიტუაციურობა (situationality), 7. ინტერტექსტუალურობა (intertextuality).

ტექსტუალურობის პირველი კატეგორია, კოჰეზიურობა (cohesion) გულისხმობს ტექსტის ზედაპირული სტრუქტურის წარმოქმნას, ანუ იმის გარკვევას, თუ რა საშუალებით უკავშირდებიან ერთმანეთს ტექსტის კომპონენტები. ტექსტის ლინგვისტიკის ჭრილში ძალიან დიდი მნიშვნელობა ენიჭება კოჰეზიას, რადგან წარმოუდგენელია ტექსტის არსებობა შეკავშირებულობის გარეშე.

ტექსტუალურობის მეორე კატეგორიად კოჰერენტულობის (coherence) ცნება მოიაზრება, იგი ძალზედ მნიშვნელოვან კატეგორიად მიიჩნევა, რომელიც თავის სტრუქტურაში შეიცავს ყველა დანარჩენ ტექსტობრივ კატეგორიას.

ტექსტს საფუძვლად უდევს გარკვეულ მახასიათებელ ნიშანთა კომბინაცია - „ტექსტის სამყარო“, რაც წარმოადგენს აზრობრივი ურთიერთმიმართებების ერთობლიობას. ტექსტის სამყარო, თავის მხრივ, განისაზღვრება ტექსტის აზრობრივი უწყვეტობით, ტექსტის კოჰერენტულობა სწორედ ტექსტის სამყაროს აზრობრივ უწყვეტობას ეფუძნება. იმისათვის, რომ კომუნიკაცია შედგეს, ადრესანტმა და ადრესატმა უნდა შეძლონ ტექსტის ცალკეულ კომპონენტებს შორის კავშირის დადგენა.

გ. ლებანიძე აღნიშნავს, რომ კოჰერენტულობა არის ის კატეგორია, რომელიც ეფუძნება ნიშნის მთლიანურ წარმოდგენას ე. ი. იგი ეკუთვნის ტექსტის ფორმასა და შინაარსს, არამედ ორივეს ერთად. კოჰერენტულობა არის სინთეზური კატეგორია, რომელიც მთავარ და ცენტრალურ კატეგორიად უნდა მივიჩნიოთ, ხოლო ტექსტის ყველა დანარჩენი კატეგორია ეს არის იგივე კოჰერენტულობა დაკონკრეტებული გარკვეული ასპექტებით.

მესამე კატეგორია - ინტენციონალურობა (intentionality) გამოხატავს ტექსტის მწარმოებლის დამოკიდებულებას ტექსტში ასახული მოვლენისადმი. ის ტექსტის ავტორისათვის უნდა წარმოადგენდეს კოჰეზიური და კოჰერენტული ფუნქციის მქონე ინსტრუმენტს, რომელიც, თავის მხრივ, ემსახურება ავტორის ინტენციის განხორციელებას. ის ძალზედ დიდი ფუნქციის მატარებელია და ამიტომაც მის გარეშე დისკურსის ნებისმიერი სხვა მიზანი ვერ იქნება მიღწეული.

ტექსტუალურობის მეოთხე კატეგორიაა მისაღებობა (acceptability), ამ ცნებაში განისაზღვრება, თუ რამდენად მისაღები იქნება ტექსტში ასახული მოვლენები ადრესატისათვის. ტექსტუალურობის ეს კატეგორია უნდა ითვალისწინებდეს ისეთ ფაქტორებს, როგორიც არის ტექსტის ტიპი, სოციალური და კულტურული ასპექტები. მნიშვნელოვანია იმის განსაზღვრაც თუ რამდენად თანხვედრაშია

ადრესანტისა და ადრესატის მიზნები, რადგან, თუ აღქმა არის შეზღუდული, სრულყოფილად ვერ განხორციელდება კომუნიკაციის პროცესი.

მეხუთე კატეგორიის ცნებაში **ინფორმაციულობა** (informativity), გვიჩვენებს ტექსტის ინფორმაციულობის ხარისხს, თუ რამდენად ინფორმაციულია ტექსტი და რამდენად აკმაყოფილებს სიახლის შემცველ მინიმალურ სტანდარტს, რათა არ გახდეს მკითველისათვის უინტერესო.

ტექსტუალურობის **მეექვსე კატეგორია**, სიტუაციურობა (situationality), გამოხატავს ტექსტში ასახული ინფორმაციის რელევანტურობას იმ გარემოსთან, რომელშიც ადრესატი იმყოფება.

ხოლო, რაც შეეხება ტექსტუალურობის **მეშვიდე კატეგორიას**, ინტერტექსტუალურობა (intertextuality) გულისხმობს ურთიერთობას საერთო მახასიათებლების მქონე ერთ ცალკეულ ტექსტსა და სხვა ტექსტებს შორის. ამ შემთხვევაში მთავარი როლი ენიჭება წინა ტექსტების საფუძველზე დადგენილ სტერეოტიპულ ცოდნას და მისთვის აზრის მინიჭებას. ადრესატი ტექსტის გაცნობისას გაცნობიერებულად, თუ გაუცნობიერებლად ეძებს კავშირებს წინა ტექსტებთან. ავტორის ინტენცია მაშინ ითვლება ბოლომდე შესრულებულად, თუ მკითხველი შეძლებს ამ კავშირების მიგნებას.

ჩვენ განვიხილეთ ტექსტუალურობის შვიდი სტანდარტი: ისინი განსაზღვრავენ და ქმნიან ტექსტს, ტექსტის კომუნიკაციაში და, თუ ისინი არ იქნება სწორად გამოყენებული, ტექსტის სტრუქტურა იქნება დარღვეული, ამიტომ სწორად უნდა განვსაზღვროთ თუ როგორ ებმის წინადადებები ერთმანეთს (კოჰეზიურობა), არის თუ არა აზრი გადმოცემული თანმიმდევრულად (კოჰერენტულობა), რა მიზანს ემსახურება ტექსტი (მისაღებობა), რა სახის ინფორმაციას გვაწვდის (ინფორმაციულობა), რომელ ტექსტთან აქვს ასოციაციური კავშირი (ინტერტექსტუალურობა).

არსებობს ამ საკითხებთან დაკავშირებით აზრი, რომ თავად ტექსტის აღქმა, უპირველეს ყოვლისა, დაკავშირებულია მისი მთლიანობის გაცნობიერებასთან, რაც მჟღავნდება საკვანძო სიტყვების (მაკროკავშირის) და ტექსტის მთლიანი სქემის (მიკროკავშირის) აღქმაში. ტექსტის მთლიანობა განისაზღვრება მისი დენოტაციური სივრცით და მისი აღქმის კონკრეტული სიტუაციით: ვინ აღიქვამს ტექსტს? სად? როდის? რატომ? თუ კოჰეზია რეალიზდება სინტაგმატურ ჭრილში, მთლიანობა შეგვიძლია წარმოვიდგინოთ, როგორც პარადიგმული პროცესი, სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, კოჰეზია ლინეარულია, მთლიანობა ვერტიკალური.

ლიტერატურა:

1. ლებანიძე გ., ანთროპოცენტრიზმი და კომუნიკაციური ლინგვისტიკა, თბილისი, „ენა და კულტურა“, 1998.
2. ლებანიძე გ., კომუნიკაციური ლინგვისტიკა, ენა და კულტურა, თბილისი, 2004.
3. Bakhtin, M. 1986, Speech Genres and Other Late Essays. Austin: University of Texas press.
4. Baugrande R. A; Dressler W. 1982, An Introduction to text Linguistics.
5. Brinker K. Linguistische Textanalyse, Berlin, 1992.
6. Dijk, V. 1981, Discourse Studies and Education in Applied Linguistics. Bern.
7. Halliday, M. 1970. Language Structure and Language Functions, New Horizon in Linguistics, Harmondsworth.
8. Halliday M. A – Cohesion in English, London, Penguin Books, 1975.
9. Petofi J.S. 1987. Von der Satzgrammatik zur semiotischen Textologie: Einige methodologische Fragen der Textinterpretation.
10. Николаева Т. М. "Лингвистика текста – современное состояние и перспективы" Новое в зарубежной лингвистике, М., "Прогресс", VIII, 1978.
11. Тураева З. Я., Лингвистика текста, М., "Просвещение", 1986.

GENERAL REVIEW OF SEVEN STANDARDS OF TEXTUALITY Meri Tsutskiridze, Gori State Teaching University, Specialist by Contract RESUME

Textuality is the branch of linguistics and the theory of literature which means how to differ the types of texts.

Textuality doesn't mean one word, it means communication of words among themselves, and also includes a number of aspects which give to the reader the chance adequately to apprehend the text and to define correctly its character. To define textuality of the text, reader's interpretation is necessary. The reader does this interpretation in the course of reading when defines essence of the text and a certain value of the text.

According to Bogrand and Dressler to recognize the text as communicative means, it has to satisfy seven categories of textuality: **cohesion, coherence, intentionality, acceptability, informativity, situationality, intertextuality.**

The text can be defined as communicative unit which satisfies seven standards of textuality. If any of these seven standards isn't satisfied, the text can't be communicative.

მხატვრული სახის შექმნის ერთი სტილური ხერხი

ჯულეტა მაძუა, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, ასისტენტ-პროფესორი

მხატვრული სახე სიტყვის სემანტიკურ რეალობაშია მოცემული. ნაწარმოების ენის შესწავლისას ენობრივი ფაქტი განხილულ უნდა იქნეს არა მარტო გრამატიკული თვალსაზრისით, არამედ განსაკუთრებული ყურადღება უნდა მიექცეს მის სტილურ ფუნქციასაც.

მხატვრული სახის დასახატად ძალზე მნიშვნელოვან სტილური ხერხად მიგვაჩნია ენობრივი ლაიტმოტივი. მასში იგულისხმება ერთი და იმავე სიტყვების ან გამოთქმების პერიოდული განმეორება მთელი ნაწარმოების მანძილზე. გამეორებას ჩვენს მეტყველებაში და, განსაკუთრებით, მხატვრულ ლიტერატურაში, დიდი ადგილი უჭირავს. ის აძლიერებს გამოთქმული აზრის შთაბეჭდილებას და ზეგავლენას მკითხველზე. ერთი და იმავე მოტივის გამეორება სათქმელს მეტ ინტენსიურობას, ექსპრესიულობას ანიჭებს. ამ ხერხს ხშირად მიმართავენ კლასიკოსი მწერლები. მაგალითად, „ცაზე ჰყვავიან ღრუბელნი, მზის სხივებს სვამენ დილითა, მთებს აუხსნიათ პირბადე შვილებით, შვილი–შვილითა, გულგრილად იცქირებიან გაუმადლარნი ძილითა, ქათიბს უღეჭავს ნიავი, ბროლ–მინანქარის კბილითა (ვაჟა).“

ვაჟა-ფშაველას ამ მეტაფორული სტრიქონების მაღალ ემოციურობას ხელს უწყობს ერთი და იმავე მოტივის, განწყობილების გამეორება. ასეთი გამეორება არ შეიძლება გამოვიყენოთ სამეცნიერო სტილსა და ოფიციალურ-საქმიან მეტყველებაში. კონტექსტში საკმარისი იყო, პოეტს ეთქვა: „ცაზე ჰყვავიან ღრუბელნი, მზის სხივებს სვამენ დილითა“ და აზრი ნათელი, ლაკონურად ჩამოყალიბებული იქნებოდა. მაგრამ ვაჟა-ფშაველა ემოციურ მიმართებას, ამაღლებულ გრძნობებს მომდევნო სტრიქონებში იმავე მოტივით, განწყობილებით იმეორებს სხვა სიტუაციაში. პოეტმა საგანგებოდ შეარჩია ისეთი ტიპური ვითარება (მთებს აუხსნიათ პირბადე, ქათიბს უღეჭავს ნიავი), რითაც ბუნების სურათი უფრო საინტერესოდ დახატა. ეს უბრალო მონოტონური გამეორება როდია, პირიქით, ის ამდიდრებს ლექსის პოეტურ შინაარსს, მის ძირითად განწყობილებას. აქ ერთი და იგივე მოტივი, პოეტური განცდა სხვადასხვა სიტყვიერ ვარიაციებში პოულობს გამოხატულებას.

ცნობილია, თუ რა დიდი მნიშვნელობა აქვს მხატვრულ ლიტერატურაში გრადაციას, რეფრენს, ანაფორას, ეპიფორას, რომლებიც ენობრივ საშუალებათა პერიოდულ გამეორებას წარმოადგენს. გარკვეული ჟღერადობის მონაცვლეობა (რიტმი, რითმა და სხვ.) თავისი ბუნებით მუსიკალურ ლაიტმოტივს ემსგავსება. ისეთი ხასიათის გამეორებები – რეფრენი, ანაფორა ჩვეულებრივ ერთი ან ერთმანეთთან მჭიდროდ დაკავშირებული რამდენიმე წინადადების ფარგლებში გვხვდება. ჩვენ აქ გვინტერესებს გრადაცია, რომელიც ნოველაში, მოთხრობასა და რომანში გვხვდება და მისი სტილური მნიშვნელობა, რომელსაც ენობრივ ლაიტმოტივს ვუწოდებთ 1. ენობრივ ლაიტმოტივში იგულისხმება ერთი და იმავე სიტყვების ან გამოთქმების პერიოდული გამეორება მთელი ნაწარმოების მანძილზე. ეს სტილური ხერხი ფართოდაა გამოყენებული მხატვრულ ლიტერატურაში. განსაკუთრებით პერსონაჟთა მეტყველების და გარეგანი პორტრეტების წარმოსახსავად (დიკენსი, ბალზაკი, თომას მანი და სხვ.) 2.

ლაიტმოტივური გამოთქმები ერთმანეთთან აკავშირებს ნაწარმოების სხვადასხვა ნაწილს. ეს ხერხი საკმაოდ ხშირად გვხვდება ხალხურ შემოქმედებაში. ის კლასიკურ ლიტერატურაში ფართოდ არის გამოყენებული. ამ მხრივ განსაკუთრებით გამოირჩევა კონსტანტინე გამსახურდიასა და მიხეილ ჯავახიშვილის პროზა. რომანის „ჯაყოს ხიზნები“ პერსონაჟები თავიდანვე გვევლინებიან გარკვეული დამახასიათებელი გარეგნული ნიშნებით, გამოთქმებით, ქცევებით, რაც მათ მთელი მოქმედების მანძილზე გაჰყვება. ჯაყო მუდამ ცხენივით ჭიხვინებს და წამდაუწუმ გაიძახის: “მამ, მამა! აგრე ვიცის ჯაყომა!“ თეიმურაზი ყველა ვითარებაში სალოკ თითის მაღლა სწევს, სათვალეებს ისწორებს და გაუბედავად იმეორებს: „მ... მოითმინე, მ... მოვისაზროთ!“ მეგობრებთან საუბრის დროს მას არ შეეძლო

შუაში არ ჩამდგარიყო, სათვალე არ შეესწორებინა და თითი მაღლა არ აეწია“. ის თავის ახალგაზრდა ცოლსაც ვერ ამჩნევს, „მუდამ ვიღაცას ეკამათებოდა, წამდაუწუმ სათვალეს ისწორებდა და თითს ჭერს ან ცას აბჯენდა.“ მრავალი ასეთი მაგალითის მოყვანა შეიძლება მ. ჯავახიშვილის სხვა რომანიდანაც, მაგალითად, „არსენა მარაბდელი“.

ენობრივ ლაიტმოტივს განსაკუთრებით დიდი ადგილი უჭირავს ილია ჭავჭავაძის მოთხრობაში „კაცია ადამიანი“. ეს სტილური ხერხი აქ მრავალმხრივია გამოყენებული: პერსონაჟის პორტრეტის, ცალკეული ეპიზოდების რელიეფურად, ექსპრესიულად წარმოსახვისათვის; ლაიტმოტივი ნაწარმოებში სიმბოლურ და არქიტექტონიკულ-კომპოზიციურ ფუნქციასაც ასრულებს.

ენობრივი ლაიტმოტივი მოთხრობაში უმთავრესად პორტრეტულ ხასიათს ატარებს. ეს არის ე. წ. პორტრეტული ლაიტმოტივი.

პერსონაჟის გარეგნული სახის შექმნა ლიტერატურაში სპეციფიკურ სიმწელებთანაა დაკავშირებული. საქმე ისაა, რომ სიტყვა თავისი ბუნებით განზოგადებაა. ის გამოხატავს არა ერთ კონკრეტულ საგანს, არამედ საგანთა და მოვლენათა მთელ კლასს. მასში არ შეიძლება კონკრეტულად წარმოდგენილი იყოს საგნის პლასტიკურ – მხედველობითი ხატი. სიტყვის წარმოსახვის უშუალო სფეროს აზრი, შთაბეჭდილება განეკუთვნება. მკითხველი ასოციაციური წარმოდგენით, ფანტაზიით ქმნის კონკრეტულ-საგნობრივ სახე სურათს (2).

პერსონაჟის გარეგნული სახის შექმნის სირთულეს ბევრი მწერალი აღიარებდა. ლ. ტოლსტოის აზრით, არ შეიძლება ადამიანის აღწერა, შესაძლებელია აღწერა იმისა, თუ როგორ იმოქმედა მან ჩემზე. ლესინგი „ლაოკოონში“ განსაკუთრებით აღნიშნავს, რომ ჰომეროსს მშვენიერი ელენეს სილამაზე ნაჩვენები აქვს არა პირდაპირ, არამედ იმ შთაბეჭდილების მიხედვით, რომელიც მან ტროელ მოხუცებზე მოახდინა. ბალზაკი, რომელიც თითქმის ფერწერული სიზუსტით ხატავდა საგნებსა და პერსონაჟებს, აღიარებდა სიტყვიერი პორტრეტის შექმნის სირთულეს (2). ამასვე ადასტურებს შოთა რუსთაველი, როცა ტარიელისა და ავთანდილის სრულყოფილი ხატის გადმოსაცემად ხატვას მიმართავს, „თითქოს არ სჯეროდეს, რომ სიტყვის ოსტატობა საკმარისია მისი სრულქმნილი პორტრეტის გამოსაძერწად“ (3).

ლიტერატურას, როგორც სიტყვიერ ხელოვნებას, არ შეუძლია წარმოგვიდგინოს საგნის, მოვლენის კონკრეტულ-ინდივიდუალური გარეგნობა იმ სახით და უშუალო თვალსაჩინოებით, როგორადაც ეს ჩვენს მხედველობას წარმოუდგება, მაგრამ მას მოეპოვება მრავალი არაპირდაპირი საშუალება – აღძრას ჩვენში საგნის მხედველობითი შთაბეჭდილება. ერთ-ერთი ასეთი გაშუალებული ხერხია ენობრივი ლაიტმოტივი, რასაც იყენებს მ. ჯავახიშვილი თავის რომანში „არსენა მარაბდელი“. რომანის თითოეულ გმირს თავისი განსაკუთრებული ნიშანი აქვს, რომელიც მუსიკალური მოტივივით გაჰყვება ყველა სიტუაციაში და აძლევს სახეს უაღრეს კონკრეტულობას და თვალსაჩინოებას (4). მწერალი ერთი და იმავე ჟესტის, გარეგნული ნიშნების პერიოდული გამეორებით ქმნის პერსონაჟთა დაუფიქრარ სახეებს. რომანის მთავარ პერსონაჟს – არსენა მარაბდელს წარბი ხშირად უტოკავს, უთრთის, უხამხამებს, რაც პერსონაჟის სულიერი განწყობილების ამსახველია: „მარაბდელ ბიჭს წარბი ხშირად აწეული აქვს და ზოგჯერ მძლავრად უტოკავს... ეს წარბი ეხლა ისე უხტის, თითქოს ლეკურს უვლიდეს.“ ჭიდაობის შემდეგ კუჭატნელი ხელს არ უწვდის მარაბდელს: „ზაალის ფალავანმა... წარბი მძლავრად აახამხამა... „სოფელ მარაბდაში დამსჯელი რაზმი თარეშობს. მწარე ფიქრებში გართული არსენა სოფლის ბოლოსკენ მოაბიჯებს.

საით მიდიხარ, არსენ? – ჰკითხა მაგდანამ და შენიშნა, რომ არსენას მარჯვენა წარბი უხტოდა. ახალციხეში სისხლი იღვრება, პასკევიჩის ჯარი ოსმალოს ებრძვის“. არსენაც მოწამეა ამ საშინელი სურათისა. „მარაბდელი ფერწასული იყო. ერთი წარბი მძლავრად უტოკავდა!.. არსენას წარბის თავისებური მოძრაობა მრავლისმეტყველი და შთამაგონებელია. რაზემელი სადმე სოფელში შეფერხდება და დავალებასაც შეაფერხებს. არა სჯავრობს ბელადი, მაგრამ. . . ისე შეკრავს წარბებს, რომ რაზემელს ისევ მისი ჭექა-ქუხილი და ლანძღვა-თრევა ურჩევნია“. ეს გარეგანი ნიშანი სიცოცხლის უკანასკნელ წუთამდე გაჰყვება გმირს, რაც წარუშლელ შთაბეჭდილებას ტოვებს მკითხველზე. არსენა სასიკვდილოდაა დაჭრილი. „თვალეები დახუჭა და მხოლოდ ცალი წარბილა აუტოკდა...“ „ლეკი ზალიკა და კუჭატნელიც წარბის ცახცახს უთვალთვალედნენ.“ (6)

აღსანიშნავია, რომ არსენას ეს უცნაურობა მის შვილზედაც გადადის. ნათესავები და მეგობრები არსენას სიკვდილის შემდეგაც იგონებენ:

„– კიდევაც დაიხრდებიან ალგეთს ლეკვები მგლისანი, ისე არ ამოწყდებიან ჯავრი არ ჭამონ მტრისანი! – მიაძახა არსენას ვაჟმა; თან წარბი შეათამაშა და თავის რაზმს გადახედა!“ (6)

აქ არ შეიძლება მკითხველს ერთხელ კიდევ არ წარმოუდგეს არსენას სახე. ამავე დროს ეს ლაიტმოტივური გამოთქმა სიმბოლური მინიშნებაა, რომ ახალი თაობა არსენას მიერ დაწყებული ბრძოლის გზით წავა. ამგვარად, ენობრივი ლაიტმოტივი ნაწარმოებში ასახული სინამდვილის გაშლასა

და განვითარებასთან დაკავშირებით ახალ ემოციურ, აზრობრივ დატვირთვას იძენს. ის ხდება უკმაყოფილების, უსამართლობის წინააღმდეგ ბრძოლისა და ვაჟკაცური ბრძოლის სიმბოლო.

ენობრივ ლაიტმოტივს სიმბოლური მნიშვნელობაც შეიძლება ჰქონდეს. ასეთი მნიშვნელობა აქვს მარაბდის უგუმბათო ეკლესიას და ცხრა ძმა ხერხეულიძის საფლავებს.: დათუნა და როსტომი ციმბირიდან ბრუნდებიან. სოფლის გზაზე მკურნალი ზაქრო შენიშნეს, “რა რიგ დაბერებულა“, – ამბობს ერთი მათგანი. „მხოლოდ მარაბდის ეკლესიას არ დასტყობია სიბერე, იგივე შეხვედრული შავი ქვა, იგივე ცხრა ძმის საფლავები...“ მკითხველს არ შეიძლება არ მოაგონდეს მარაბდელთა გამოსვლის ადგილები, სადაც ნაალი შავი ქვის უგუმბათო შავი ქვის ეკლესია იდგა და ცხრა ძმა ხერხეულიძე იწვა“ (6). აქ გოცხლდება ძველი მოტივი. ეს დაუბერებელი ადგილი სიმბოლური ნიშანია ახალი მმადნაფიცების მომავალი ბრძოლისა, რომლის დაწყება არსენამ პირველად აუწყა სოფელს.

მხატვრული სახის შექმნის ეს ერთი სტილური ხერხი-განმეორების ლაიტმოტივური პრინციპი – სიტყვებსა და გამოთქმებს ყოველ კონტექსტში ახალ ინტონაციასა და აზრობრივ შინაარსს ანიჭებს იმის შესაბამისად, თუ როგორ ვითარდება მოვლენები და რას განიცდიან პერსონაჟები. თუ ერთხელ წაკითხულ ან მოსმენილ სიტყვებს პირველად სახელობითი (ნომინატიური) მნიშვნელობა აქვთ, გამეორებისას ფართოვდება მათი სემანტიკური მნიშვნელობა და ემოციური ზეგავლენა. ასეთი გამეორება ქმნის რიტმს, გამოყოფს მთლიანობიდან გარკვეულ ლოგიკურ და ექსპრესიულ ერთეულებს. შემოსაზღვრავს ტექსტის ცალკეულ მონაკვეთს გარკვეულ დროსა და სივრცეში. რის გამოც ყოველი დეტალი თვალსაჩინოდ და კონკრეტულად ჩანს. ლაიტმოტივურ სიტყვებს ისეთივე მნიშვნელობა აქვს, როგორც ჩარჩოს სურათისათვის. ენობრივი ლაიტმოტივური პრინციპით ჩარჩომემოვლებული მხატვრული პასაჟები დასრულებულ და შედარებით დამოუკიდებელ სახეს ღებულობენ.

ლიტერატურა:

1. ნადირაძე, 1966 – გ. ნადირაძე, რუსთაველის ესთეტიკა, თბილისი.
2. კვანჭილაშვილი, 1966 – ტ. კვანჭილაშვილი, მ. ჯავახიშვილის შემოქმედება, თბილისი.
3. ჭუმბურიძე, 1962 – ზ. ჭუმბურიძე, სალიტერატურო ენა და მწერლობა, თბილისი.
4. ვაჟა-ფშაველა, 2007 – ლექსები, პოემები, მოთხრობები, თბილისი.
5. ჭავჭავაძე, 2007– ი. ჭავჭავაძე, ლექსები, პოემები, მოთხრობები, თბილისი.
6. ჯავახიშვილი, 1966 – მი. ჯავახიშვილი, არსენა მარაბდელი, თბილისი.

A METHOD OF FORMING A STYLISTIC FEATURE Juleta Dzadzua, Sokhumi State University, Assistant Professor RESUME

The leitmotif principle of repetition- it is a stylistic feature of the method – gives new intonation and semantic content to words and expressions according to the order of how events unfold and what are the characters. If it is once read or heard words has the first-named (nominative) meaning, at repetition their semantic content and amotional impact are expanding. The repeat creates a rhythm, allocate a certain degree of integrity and expressive logical units.

იდეოლოგიურ წნეხში მოქცეული სოფლის ცხოვრების მხატვრული გააზრება ახალგაზრდა მწერლის შემოქმედებაში

ნელი ჭამპურიძე, გორის სასწავლო სახელმწიფო უნივერსიტეტი, პროფესორი
E-mail: nelichampuridze@gmail.com

მწერლობა ერის სულის გამოხატულებაა, მისი ჭირ-ვარამის მოქმელი და გამზიარებელი. როგორც ჩვენი კლასიკოსები იტყოდნენ, „მწერლობა ძალაა, ერთი უმთავრესი იარაღთაგანია ერის წინსვლისა, მისი გონების და ცხოვრების გაუკეთესებისა... კარგი მწერალი ის არის, ვისაც უკეთ შეუგნია ეს საჭიროება და უკეთესად ემსახურება ამ საჭიროების დაკმაყოფილების საქმეს“. [1; 404] ქართული ლიტერატურა

ოდითგანვე განსაკუთრებულ ისტორიულ როლს ასრულებდა. სამართლიანად შენიშნავდა ა. ბაქრაძე: „ქართველმა ხალხმა სიტყვაკაზმულ მწერლობას განსაკუთრებული მისია დააკისრა. იგი ერის წინამძღოლად აღიარა. ეს განაპირობა ქართველი ხალხის ისტორიულმა ცხოვრებამ. ჩვენს ერს ხშირად და დიდხანს უხდებოდა ცხოვრება ნაციონალური ხელისუფლების თვინიერ, დამპყრობლის უღელქვემ. ასეთ პირობებში ორადორი ძალა იცავდა ქართველი ხალხის ეროვნულ ღირსებას - ქრისტიანული რელიგია და მწერლობა“ [2; 3] მწერალი თავისი ერის, თავისი კულტურის სახეა. სამწუხაროდ, თანამედროვე მწერლობაში შეიმჩნევა მწერლის საზოგადოებრივი როლის დაკნინება, რაც ნათლად ჩანს თავად მხატვრულ ტექსტებში. არცთუ უსაფუძვლოდ წუხდა ო. ჭილაძე: „ორსაუკუნოვან ომში დაღუპულ (შემიღილ, დახვრეტილ, ნაწამებ, თვითმკვლელების) მწერლების შთამომავალმა განთავისუფლებისთანავე უარი თქვა მწერლობის ტრადიციულ დანიშნულებაზე, ანუ, ჩვენი ისტორიული პრობლემა გადაწყვეტილად მიიჩნია და უცხოელი ექსპერიმენტალისტების მიზაძვით, უაღრესად „თანამედროვე“ და „აქტუალური“ თემებით დაინტერესდა... ამგვარი ლიტერატურა, რა თქმა უნდა, ზნეშეცვლილ ოჯახთან და კორუმპირებულ საზოგადოებასთან ერთად, ხელს უწყობს ახალი ყაიდის, მე ვიტყვოდი, ანტიქართული აზროვნების ჩამოყალიბებას, რაც მხოლოდ და მხოლოდ მტრის წისკვილზე ასხამს წყალს“. [3; 21] დღეს, როცა ეროვნული გადაგვარების პროცესი უაღრესად ფაქიზი და დახვეწილი ტექნოლოგიებით მიმდინარეობს, ქართველმა მწერლებმა საკუთარ შემოქმედებაში მთელი სიმწვავით უნდა დააყენონ ეროვნული პრობლემატიკა. გლობალიზაციის დიდმა გამოწვევებმა, ვფიქრობთ, უფრო გაამძაფრა და გაამყარა ათეული წლების მანძილზე მინავლებული ეროვნულობის განცდა. მოვიდა თაობა, რომელმაც სწორად შეაფასა იდეოლოგიურ წნეხში მოქცეულ მამათა თაობა, გაიზიარა და შეიგრძნო ის დიდი განსაცდელი, რისი გადალახვაც მოუხდა მთელ ერს. ყოველი ლიტერატურული ნაწარმოები უნდა იყოს და არის კიდევ, როგორც სინამდვილის „მხატვრული გამოვლენა“, ასევე მისი მსჯავრდება, მხატვრულ-ესთეტიკური შეფასება. მწერალს პრივილეგია აქვს როგორც თემის არჩევაში, ასევე ამ თემის გაგებასა და გადაწყვეტის ხასიათში, სინამდვილის იდეოლოგიურ და ესთეტიკურ შეფასებაში. ამიტომ ლიტერატურული ნაწარმოების სინამდვილესთან ურთიერთობის საფუძველი და ამოსავალი წერტილი არის მწერალი. მიუხედავად ამ დამოკიდებულების სხვადასხვა იდეოლოგიური და მხატვრული ხასიათისა, იგი სინამდვილისადმი ურთიერთობას წარმოაჩენს სახეში. ამასთანავე, მწერლის ასეთი დამოკიდებულება იშვიათად, ან თითქმის არ ატარებს წმინდა სუბიექტურ ხასიათს. მწერალში შემოქმედებითი ხასიათი განპირობებულია იმ საზოგადოების ყოფით, შეხედულებებით, პრობლემებით და თვით წარსულით, რომლის წიაღშიც იზრდება და ყალიბდება ავტორი.

სწორედ ქართლის ისტორიული ყოფის ამსახველი სურათები დაედო საფუძვლად მწერალ გიორგი სოსიაშვილის მოთხრობას „ნატყვიარი“. ლიტერატურული ნაწარმოების სინამდვილესთან ურთიერთობის ხასიათს განსაზღვრავს მწერლის არა მხოლოდ „ღვთაებრივი ნიჭი“, არამედ განათლებაც. ქართლის (ლიახვის ხეობის) პოლიტიკური და კულტურული წარსულის მკვლევარს არ გასჭირვებია, ისტორიული სიზუსტით გადმოეცა ქართლის სოფლის ყოფა იდეოლოგიური წნეხის პირობებში. სისხლიანი წარსულის თანამედროვეობასთან ანალოგიების ძიებამ გადაგვაწყვეტინა მოთხრობის სიუჟეტის მხატვრული ანალიზი. დაკარგული და გზააზნეული, წინაპართა ცოდვებით დამძიმებული თაობის სულიერი განცდები, ბევრი მათგანის მიერ ჯერ ვერგაგებული და ვერ „წაკითხული“ ისტორიის სისხლიანი გაკვეთილები დამაბრკოლებელ წინაღობას წარმოადგენს დემოკრატიული ღირებულებების დამკვიდრებისათვის მებრძოლ თანამედროვე საქართველოსთვის.

მოთხრობის მთავარი მოქმედი პირები ქართლის ერთი პატარა სოფლიდან არიან, სადაც რევოლუციური ქარტეხილები ანგრევს და ანადგურებს ადამიანთა ყოფას, როცა „ადამიანები ერთმანეთს მგლის თვალებით უყურებდნენ, შიში გაუჩნდათ, დასმენის შიში, კაცმა არ იცოდა, კიდევ ვის ჰქონდა დავალებული თანასოფლელების დაბეზღება“. [4; 115] ნაწარმოებში ასახულია რეალური, ისტორიული და წინაპართაგან მოთხრობილი ნამდვილი ამბები, ადამიანური ღირსებების რღვევისა თუ დაკნინების პროცესი, „უღმერთობის ხანა“, საბჭოთა იდეოლოგიური წნეხის დასაწყისი, როცა ადამიანურობა, მეგობრობა, ახლობლობა კარგავს თავის დანიშნულებას და ერთ დროს ძლიერი ზნეობის ადამიანები დაბეჩავებულ და განწირულ ადამიანებად იქცევიან. ეპოქალური ცვლილების, ადამიანთა მძიმე ყოფის მხატვრული გააზრება ავტორს გარკვეული დასკვნების გამოტანის საშუალებას აძლევს და საუკუნის ქარტეხილში გატანჯული ადამიანების ყოფას კვალდაკვალ მიუყვება. მოთხრობის პროლოგში ეკლესიის გუმბათიდან მომზირალი დასისხლიანებული მაცხოვრის ფრესკა წარსულის საშინელ დროს გვახსენებს. ტექსტის სათაური - „ნატყვიარი“ - მაცხოვრის ხატის სახეა, 70 წლის წინ სოფლად შემოსული ბოლშევიკური იდეოლოგიის ნახელავია. ავტორი სოფლის მშრომელი და პატიოსანი ადამიანების - დათიას, მაქროს, მეწისქვილე პეტრეს, მღვდელი ეფრემის - ტკივილიან ცხოვრებას გაცნობს, იმ ეპოქალური სინამდვილის ფონზე, როცა ადამიანის კეთილდღეობა ვერაგობითა და უზნეობის მასშტაბებით იზომება, როცა სოფელში უკვე „კაცობის ნატამალი არავის შერჩენია“. მოთხრობაში

აღწერილი სოფლად მცხოვრები ორი განსხვავებული ზნისა და ხასიათის ადამიანების სახეებში ნათლად იკითხება გასაზრუნველი საქართველოს ყოფა. ერთ მხარეს არიან სოფლის მშრომელი და ღვთისმოშიში გლეხები, რომლებიც წვალებით, მაგრამ მაინც აგრძელებენ პატიოსან ცხოვრებას. მათი შინაგანი განცდები ღვთის სიყვარულითა და სინანულითაა აღსავსე. „სული როგორ გაეყიდა... საკუთარი თავის ცოცხლად ხრწნას როგორ ვუშვირო,“ - კითხულობს არჩევანის წინაშე მდგარი მართალი დათია და ნათელ - მირონობის მადლს არ ღალატობს. დიაკვნის შთამომავალ გამყიდველ და მერყევ პეტრეს შინაგანი ხმა გამუდმებით ჩაესმის: „იუდა, იუდა, იუდა... რა მნიშვნელობა აქვს მაცხოვარი თუ არ გაყიდე, მაცხოვრის შექმნილი ხომ გასწირე“, „დამძიმებულ სულს მიათრევს“ პეტრე, ახლა დიაკვანი პაპის ხმა ჩაესმის: „იუდაც ღვრიდა ცრემლებს, მაგრამ რა გამოვიდა, მაინც იუდად დარჩა...“ - ასეთი მძაფრი სულიერი განცდებით დამძიმებულ ადამიანებს საკუთარი თავის განაჩენი თავად გამოაქვთ, სიცოცხლეს იუდასავით თვითმკვლელობით ასრულებენ. ადამიანის შინაგანი განცდები მხატვრული ოსტატობის წყალობით სულისშემძვრელ განწყობილებას ქმნის. ნაწარმოების მეორე მხარეს სულიერად დაკნინებული, გამყიდველი ადამიანები და აღმასკომის თავმჯდომარე და მისი ბრძანების აღმსრულებელი პარტიული მუშაკები არიან. ყოფილი სტიქაროსანი სერაპიონი თავმჯდომარესა და ღმერთს შორის არჩევანს თავმჯდომარის სასარგებლოდ აკეთებს. სერაპიონი მღვდლობაზე ოცნებობდა, მაგრამ შეიცვალა ცხოვრება და სერაპიონიც შეიცვალა, მღვდლობა გადაიფიქრა და სწორედ ასეთი ურწმუნო და უზნეოდქეული ადამიანების გამო გახდა სოფელი „სანახირე მინდორი“. პერსონაჟთა ფსიქოლოგიური დეგრადაციის ფონზე ავტორი უბედურების მიზეზის ძირითად კონტურებსაც ხატავს. „...ღმერთი მოკლეს, მოკლეს საკუთარ თავში, საკუთარ სულში... მათ თავიანთი სული გასწირეს წარსაწყმენდელად“ [4; 118].

ნაწარმოების მთავარი ხაზი მღვდელი ეფრემის შეგონებებს მიუყვება, რომელიც უღმერთოთ და უსახოდ დარჩენილ სოფელში იმედის ნაპერწკალს აღვივებს „მართალთა გულებში“. მღვდელი ეფრემი თვითმკვლელობამდე მისულ დათიას სულიერი სიმხნევისკენ, „ფხიზელი თვალით ყოფნისაკენ“ მოუწოდებს: „უფალი ყოველთვის სცდის ადამიანებს და ეს გამოცდა ხშირად უსამართლოდ გვეჩვენება . . . გაქცევა არ არის გამოსავალი, ბოროტებას შებრძოლება უნდა, ლოცვით ან ძალით, ამ ბოროტებას ძალით ვერას გავხდებით, ამიტომ ლოცვა უნდა გავაძლიეროთ. ლოცვას დიდი ძალა აქვს, შვილო, ლოცვით ზღვა გაჰყო მოსემ... ამიტომ დათმენა ჯობია, დათმენა და ფხიზელი თვალით ყოფნა... დრო ყველაფერს ნიაღვარივით რეცხავს და ასუფთავებს, დამიჯერე, ამათი ნაკვალებიც აღარ დარჩება. ვიცი მე ეს. ამათი ნაკვალები მხოლოდ ხალხის გულში დარჩება, თუმცა ამ ნაკვალევს ლოცვა წაშლის, ჩვენი ხალხის ლოცვა“ [4; 108-109]. მღვდლის შეგონებები იმედის ის ნაპერწკალია, რომელიც უნდა გაღვივდეს ადამიანების გულებში და ათეული წლების შემდეგ, მინავლებულმა რწმენამ დასაყრდენი უნდა იპოვოს სინანულის გზას დამდგარ თაობაში. სწორედ მამა ეფრემის სიტყვებმა უნდა გამოაღვიძოს ურწმუნოების ბურუსში მოქცეული გლეხობა, რომელიც ათეული წლების შემდეგ აღადგენს და განაახლებს დაკეტილ, საწყობად გადაქცეულ ტაძრებს, სადაც ახლა მხოლოდ იმიტომ გაიხსენებენ ზნეგადაგვარებულ ადამიანთა სახელებს, რომ აღარასოდეს დაკნინდეს და გადაგვარდეს მათი მოდგმისა და ჯილავის კაცები. ღვთიური სიბრძნით განათებული მღვდელი იმ საშინელებასაც შეიგრძნობს, რაც სულით წაწყმედილ ადამიანებს ელის და წინასწარმეტყველურად უქადაგებს მათ –“ეს ცოდვა შენი ცოდვა არ იქნება, რამდენიმე თაობას გაჰყვება და შეიბრალებს ის ხალხი, ვინც ჯერ არ მოსულა ამქვეყნად, ვისაც ჯერ არ უნახავს თავისუფალი სამყარო“ [4; 119. ხაზგასმა ჩემია].

მოთხრობის სიუჟეტური კვანძი აუტანელი ყოფით გატანჯული პატიოსანი ადამიანების ხვედრის ავტორისეული შეფასებით იხსნება: „ყოველი ადამიანის ცხოვრება რაღაცით ჰგავს მაცხოვრის ცხოვრებას, ყოველ ადამიანს აქვს თავისი წილი სატანჯველი გამოსავლელი, თავისი წილი სისხლი დასათხევი, თავისი წილი გოლგოთის აღმართი ასავლელი, რამენაირად ყველამ უნდა აიაროს ეს აღმართი, რო ოდნავ მაინც იგრძნო, ვინ იყო მაცხოვარი და რა სატანჯველს გაუძლო, რო ჩვენისთანა მოკვდავი, ცოდვილი ადამიანები სამუდამო გვემისაგან ეხსნა“ [4; 140] სულიერი დაკნინებისა და დეგრადაციის საშინელი ქარტეხილი ხშირად გამოუვლია ქართველ ერს, იყო დრო, როცა „მიერთაგან და ვიდრე ნაშობნი ქრისტიანეთანი გარდაგვლარძნეს. . . . უფალი იტყვის, ვითარმედ... მოვალს ჟამი, ოდეს სიცოცხლისა ამას მოძღვრებასა არა თავსიდებდენ, არამედ გულისთქმისაებრ თვისისა თავით თვისით შეიკრებდნენ მოძღვრებასა ქავილითა ყურთაითა და ჭეშმარიტებისაგან სასმენელნი გარე მიიქცინენ და ზღაპრებსა მიექცნენ“ [5; 445], მაგრამ ქართველ ერს სულიერი წონასწორობა კვლავ აღუდგენია ქრისტეს მცნებათა აღსრულებით და კვლავ გაუგრძელებია წინაპართა გზა. სწორედ განსაცდელის დათმენა და ლოცვის გაძლიერება ესახება გადარჩენის გზად მამა ეფრემს. ეფრემის მსგავსი სულიერად ძლიერი ადამიანები და ეკლესია წარმოადგენენ მთავარ საფრთხეს საბჭოთა საქართველოსთვის და აღმასკომის თავმჯდომარესაც განაჩენი გამოაქვს: „-მე მოვითხოვ, ჩამოერთვას სასულიერო წოდება მღვდელს და აეკრძალოს წირვების ჩატარება...“ თანასოფლელობა სისხლში ხელგასვრილი აღმასკომის თავმჯდომარის,

ბენიამინის სულიერი გახრწნა და დეგრადაცია გაუგონარ მასშტაბებს იძენს. გზააბნეული ცოდვილი თვით მაცხოვრის ხატს ესვრის იარაღს: „მაუზერი დაუმიზნა და ზედიზედ რამდენჯერმე დაახალა“. ბენიამინმა განაჩენი თავის შთამომავლობასაც გამოუტანა. „როგორ დამსაჯა ღმერთმა, ასეთ ოჯახში რო გავჩნდი, ... - მამაო, არც ვიცი, რა ვთქვა, როგორ გამოვხატო ჩემი სათქმელი, ასე მგონია, ზეზეულად ვიხრწნები, სული აშმორებული მაქვს, თავის მოკვლა გადავწყვიტე“ [4-169] - ასეთია აღმასკომის თავმჯდომარის, ბენიამინის ვაჟის, აბესალომის აღსარება. მაგრამ ძალმომრეობის, სისასტიკის და პატივმოყვარეობის გვერდით „ზიჟვარულის და რწმენის არჩევაც შეუძლია ადამიანს“, ასეთია ავტორის ხედვა და გამოსავალი. წინაპართა ცოდვებით დამძიმებული ბენიამინის შთამომავალი - კახაბერი სინანულის გზას ადგება და მამა ეფრემთან მიდის ტაძარში. ასეთ გამოსავალს სთავაზობს ავტორი ახალგაზრდა კახაბერს ცხოვრების გასაგრძელებლად. მოთხრობის დასაწყისი (პროლოგივით) და დასასრული (ეპილოგივით) მწერლის მიერ დანახული ჩვენი საუკუნის ბოლოა, საიდანაც ჯერ კიდევ მოჩანს წინაპართა მიერ დაშვებული შეცდომები - „ნატყვიარი მაცხოვარი“, მაგრამ მათი დანახვა ყველას როდის შეუძლია - აი, მთავარი სათქმელი და საფიქრალი მწერლისა. ნაწარმოების დასასრული ერთგვარი გაფრთხილებაა იმ გზააბნეული შთამომავლობის მიმართ, რომელსაც ჯერ ვერ გაუცნობიერებია წარსულის გაკვეთილები, ჯერაც ვერ გაუკეთებია სწორი არჩევანი (ფიროსმანსა და პარტიას) შორის და ვისაც ჯერაც არ აღმოუჩენია „ჩვეულებისაებრ მამულისა სვლის“ - ჭეშმარიტი გზა. კონსტანტინე გამსახურდია წერდა: „თუ რელიგიური პროცესი თავყანისცემისა ისე ძლიერი არ არის მწერალში, როგორც სკეპტიკური ცხოვრების უარყოფისა, ამგვარ მწერალს ღირსეულნი თავყანს არ სცემენ“ [6-58]. მოთხრობა „ნატყვიარი“ გამორჩეულ და მნიშვნელოვან ადგილს დაიძვინდრებს გიორგი სოსიაშვილის შემოქმედებაში, როგორც მისი იდეოლოგიური მრწამსის განმსაზღვრელი და მიმართულების მიმცემი.

ლიტერატურა:

1. ვაჟა-ფშაველა, რამე-რუმე, თხზულებანი, თბ., 1987.
2. ბაქრაძე ა., მწერლობის მოთვინიერება, თბ., 1990.
3. ჭილაძე ო., წინ მარადისობაა!, თბ. 2009.
4. სოსიაშვილი გ., ნატყვიარი, თბ., 2013.
5. ქართული მწერლობა, ტ. I, თბ., 1987.
6. ბაქრაძე ა., ილია ჭავჭავაძე, გამოჩენილ ადამიანთა ცხოვრება, თბ., 1984.

THE ARTISTIC UNDERSTANDING OF A VILLAGE LIFE IN THE LITERATURE WORK OF A YOUNG WRITER UNDER THE IDEOLOGICAL PRESSURE

Neli Champuridze, Gori State Teaching University, Professor

RESUME

“Natkvieri” (bullet-shot)- the story written by Giorgi Sosiashvili is based on the images representing the historical life of Kartli. The character of relationship of the literature work with the reality is due to not only the “divine talent” of the writer, but to his education as well. The researcher of the political and cultural past of Kartli (Liakhvi Valley) did not find it difficult to describe with historical accuracy the life of Kartli village under the conditions of ideological pressure. The artistic analysis of the story is based on the search of analog between the bloody past and the contemporary life.

The main characters of the story live in a small village of Kartli where the revolution currents destroy human lives. “People were looking at each other with wolf’s eyes, they were afraid of denouncement. Nobody knew who was in charge of denouncing the villagers.” The work reflects the real stories narrated by ancestors, the process of degradation of human dignity, the beginning of a soviet ideological pressure where the humanity, morality and friendship lose their function and people once having a high morality turn into oppressed and desperate ones. The artistic understanding of the epochal change and hard life enables the author to make certain conclusions. The beginning (like a prologue) and the end (like an epilogue) of the story is the end of our century seen with the eyes of the writer where one can still see the mistakes made by ancestors – “the bullet-shot Savior”, but not everyone can see them- this is the main idea and concern of the writer.

ТЕКСТОВАЯ СПЕЦИФИКА БИБЛЕЙСКИХ ФРАЗЕОЛОГИЗМОВ

Хатиа Хатиашвили, Тбилисский государственный университет им. Иванэ Джавахишвили,
Академический доктор, преподаватель русского языка

Гванца Чантурия, Тбилисский государственный университет им. Иванэ Джавахишвили,
Академический доктор, преподаватель французского языка

Как известно, библейские фразеологизированные фрагменты - библезмы - в разные эпохи и в разных ситуациях не утрачивают своей злободневности и актуальности. Подобная "живучесть" объясняется высокой адаптационной способностью этих языковых единиц. В основе такой способности лежит смысловая доминанта библейского текста, концептуализированная в библейском фразеологизме, некий семантический инвариант, с помощью которого в заиблейском тексте создается отсылка к библейскому. Этот инвариант можно обозначить как *библиема*, под которой мы понимаем библейский смысл, категоризованный в языковой единице (библеизме) как тексте-деривате от текста-первоосновы--Библии. Библиема находит свое воплощение во внутренней форме библеизма, которая, по словам А.А. Потебни, является "центром образа, одним из его признаков, доминирующих над всеми другими" [Потебня 1976: 146]. Независимо от каких-либо трансформаций в семантике или структуре библеизмов, библиема позволяет определять языковые единицы как фразеологизмы библейского происхождения.

Хранителем библиемы выступает образное основание, или внутренняя форма библеизмов. Именно на основе закрепленных за фразеологизмами образов возможно отличить БФ от фразеологизмов, восходящих к другим текстам культуры. Так, например, когда мы слышим выражения *a wolf in sheep's clothing* - "волк в овечьей шкуре" и *an ass in a lion's skin* - "осел в львиной шкуре", мы соотносим первое с библейским сюжетом, а второе--с эзоповскими баснями в силу закрепленных за тем и другим произведениями образов, а, следовательно, и когнитивно обработанных смыслов. Но здесь следует отметить, что идентификация фразеологизмов происходит только с опорой на фоновые знания: человек, незнакомый или плохо знакомый с прецедентными текстами (Библией и баснями Эзопа), не сможет адекватно проинтерпретировать указанные выше фразеологизмы.

Эмотивный смысл БФ *a wolf in sheep's clothing* определяется следующим библейским контекстом: "Beware of false prophets, which come to you: *in sheep's clothing*, but inwardly they are *ravening wolves*" (Matthew 7, 15).

франц: Le loup dans la peau de la brebis;

рус: Волк в овечьей шкуре;

груз: მგელი ცხვრის ტყავში (მათე 7:15).

Некто, притворяющийся добродетельным, несущим истину под маской кротости и внешне не таящий никакой опасности, на самом деле представляет угрозу, поскольку по своей сути может быть хищным, кровожадным, хитрым, эгоистичным (*ravening wolves*). Приведенный стих из Евангелия от Матфея является одним из многочисленных наставлений и пророческих предостережений, легших в основу христианского учения и ставших одним из ценностных ориентиров в христианской этике.

Эмоционально-смысловая доминанта прецедентного текста (Библии) закрепляется как узуальное значение библеизма. Например, БФ *cast the first stone at smb.--бросить (первый) камень, первым осудить к.-л. --* восходит к следующей прецедентной ситуации: когда книжники и фарисеи, искушая Иисуса, привели к нему женщину, уличенную в прелюбодеянии, он сказал им: "He that is not without sin among you let him first cast a stone at her" (John 8, 7). В данном отрывке выражение *first cast a stone* употребляется в прямом смысле, т.к. в то время в Иудее существовала казнь побивать камнями [Кунин 1996]. Соответствующий же БФ является языковой единицей с переосмысленной семантикой, поскольку в современном английском языке он обозначает осуждение человека без какого-либо телесного наказания. Но, несмотря на изменения в семантике библеизма, в нем сохраняется смысл, вложенный Иисусом Христом в слова "he that is not without sin among you", т.е. нет ни одного идеального человека, который мог бы выступать судьей другому. Именно исходя из христианской заповеди *Judge not, that ye be not judged*, данный библеизм закреплен в узусе современного английского языка как отрицательно-оценочная единица. Представляя большую нравственную ценность для христиан, это наставление подверглось процессу концептуализации, обобщения и опредмечивания в виде БФ *a wolf in sheep's clothing*. Данный библеизм берет начало из следующего библейского высказывания:

англ: Beware of false prophets, which comes to you *in sheep's clothing*, but inwardly they are *ravening wolves*.

франц: Gardez – vous des faux Prophètes qui au – dedans sont des loups ravissants.

рус.: Берегись лжепророков, которые приходят к Вам в овечьей одежде, а внутри суть волки хищные.

груз: ერიდეთ ცრუ წინასწარმეტყველებს, რომლებიც ცხვრის სამოსით მოდიან თქვენთან და

შინაგანად კი მტაცებელი მგლები არიან.

Напр: Альфа и Омега –

1.Начало чего-нибудь

франц: l'alpha et l'oméga.

рус: Альфа и омега.

груз: აბო და ჰოე (გამოცხადება, 1:8)

из текста:

англ: I am Alpha and Omega the beginning and the ending, saith the Lord, which is, and which was, and which is to come, the Almighty.

франц: Je suis l'Alpha et l'Oméga, le commencement et la fin, dit le Seigneur, Qui est et Qui était, et Qui sera, le tout-Puissant.

рус: Я есмь Альфа и Омега, начало и конец, говорит Господь, который есть и был и грядет, Всед1.

2.Основное,главное

англ :1) «...the Alpha and Omega of my heart's wishes broke involuntarily from my lips in the words – "Jane! Jane! Jane!" (Ch.Bronte, Jane Eyre).

2) ...since the Renaissance the classics have been the Alpha and Omega of the grammar school curriculum (V.Grove, The Hanqua Bar).

франц: Les paravents, dans le salon Kolouri, constituent l'alpha et l'oméga du mobilier. Ils joignent. D'une doison à l'autre, j'en ai compté huit (C.Farrère, L'Homme qui assanssina).

рус: 1)Первым и последним словом, альфой и омегой всей его жизни было, как и у всех поэтов, - его собственное я (И.С.Тургенев. Рецензия на «Фауст» Гете).

2) Энергетика-сказал строитель, - это основа основ, альфа и омега народной жизни (К.Г.Паустовский. «Рождение моря»).

В данном библеизме имели место структурные трансформации по отношению к прецедентному высказыванию, а именно, перемещение компонента *wolf* в начало библеизма и выпадение компонента *ravening* в результате переосмысления библейской цитаты, что придало ему признак устойчивого и оформленного словосочетания. Подобная трансформация улучшает понимание библеизма: для читателя, хорошо знакомого с текстом Библии, данный фразеологизм создает аллюзию к указанному прецедентному высказыванию в силу яркого образа. Таким образом, данный библеизм, как и любой текст, подвержен интерпретации, считыванию, поскольку он оживает в сознании носителя языка текст-первоисточник (Библию), а скорее смысловую доминанту текста-первоисточника. Ключом к смысловой доминанте, на наш взгляд, выступает библиема. Если в сознании носителя языка совпадает эмоционально-смысловая доминанта библейского текста и библиема, то происходит адекватное понимание как самого библеизма, так и забиблейского текста, в котором он употребляется.

Узуальные значения многих библеизмов так же определяются библейскими контекстами, поэтому библейские смыслы остаются отраженными в их семантике, поскольку именно смыслы определяют значения [Богин 2001].

В силу динамических процессов в языке библейский эмотивный смысл, концептуализированный в БФ, может претерпевать дальнейшую деривацию. Как отмечал Г.И. Богин, "ни один смысл не имеет уникального бытия вне сети отношений и влияний, в которой он оказался. Смысл невозможно извлечь из текста, при этом не изменив его". Так, по сравнению с прецедентным текстом, эмотивный смысл, закрепленный за библеизмом, носит более обобщающий характер и номинирует множественность референций и ситуаций, аналогичных единственной библейской, но в других коммуникативных локусах (художественная литература, газетные тексты, разговорная речь и т.д.). Прототипы большинства библеизмов являются переменными словосочетаниями, смысл которых привязан к конкретному библейскому контексту.

Например, прототип БФ *wash one's hands of smth.* - "умывать руки, устраняться от ответственности за что-либо" - в Библии является словосочетанием первичной номинации, описывающим Понтия Пилата, отдавшего Иисуса на казнь и умывшего руки перед толпой, поскольку ритуальное умывание рук свидетельствовало о непричастности умывшего к чему-либо: "...he took water and washed his hands before the multitude, saying, I am innocent of the blood of this just person: see ye to it" (Matthew 27, 24).

В указанном библейском стихе словосочетание *wash his hands* является свободным, еще не фразеологизированным, поскольку описывает конкретные действия субъекта. Но в Библии это словосочетание является стартовым текстом, который подвергается переосмыслению в забиблейском пространстве. Очевидно, что стоящий за данным свободным словосочетанием ритуальный смысл способствовал метафоризации данного выражения, а прецедентная ситуация в силу своей уникальности закрепила его в английском языке в виде вышеуказанного БФ. В результате конкретные действия с водой при умывании рук, которые имеют место в Библии, становятся образной внутренней формой переосмысленного библеизма. Иными словами, значение свободного библейского сочетания становится интерпретантой переосмысленного библеизма (в терминах Кравченко 2001). Значение БФ возникает в результате семантической деривации содержания его прототипа (в данном случае через метафоризацию и семантическое расширение) и становится отличным от значения текста-первоисточника: данный БФ обозначает "отстраняться от любой ответственности". Выражая иное значение по сравнению с текстом-первоисточником, БФ становится новым текстом, но, как было сказано выше, текстом, связанным со своим первоисточником, с прецедентной ситуацией.

Связь Библии с любым текстом осуществляется с помощью текста-посредника, который может иметь форму библеизма. Употребление библеизмов в различных текстах способствует распространению библейских смыслов, но каждый раз эти смыслы претерпевают контекстуальные изменения: они могут приращиваться, растягиваться, порою превращаться в прямо противоположные.

Так, дальнейшее эмотивное осмысление библеизма как текста-посредника *the blind leading the blind* можно обнаружить в следующем художественном тексте: "It is written, *When the blind lead the blind, both shall fall into the ditch*: wherefore, in such circumstances, may it not sometimes be safer, if both leader and led simply--sit still?". Здесь происходит приращение смысла, которое заключается в предложении своеобразного выхода из ситуации слепых ведомого и ведущего: "it may be safer, if both sit still", т.е. библейский эмотивный смысл (те, кто не ведает, куда движется, не понимает своих ошибок, ждет погибель) дополняется указанным новым (было бы лучше, если бы такие люди никуда не двигались).

Ситуацию растягивания смысла можно наблюдать в следующем контексте: "If only...books were sold by men of taste, familiar with their contents, the public would buy more good literature: as things are, *the blind bookseller leads the blind customer*". В данном примере узуальный библеизм подвергается синтаксической и семантической трансформациям в целях трансляции нового эмотивного смысла: плохо разбирающиеся в книгах продавцы уводят в сторону от полезных и интересных книг необразованных читателей. Но, несмотря на преобразование библейского смысла в данном контексте, новая форма известного библеизма все же содержит некую связь с прецедентным текстом. Здесь библейский смысл растянут до нового заибблейского контекста, в котором он трансформировался в результате появления нового референта.

Примеры кардинального переосмысления библеизма, а, следовательно, и его прецедентного текста были классифицированы как контекст-десакрализация. Во всех приведенных примерах употребления библеизмов как текстов-посредников между Библией и художественным текстом имеет место двойная актуализация БФ. С одной стороны, на основе уже известных библейских смыслов БФ выступает в качестве аллюзии к прецедентному тексту, знание которого располагает реципиента к адекватной интерпретации как самого библеизма, так и текста, в котором он употребляется. С другой стороны, библеизм имеет непосредственную привязку к художественному заибблейскому контексту, в котором он приобретает дополнительные эмотивные смыслы, дополнительные потому, что они дополняют, развивают и иногда даже изменяют смысл текста-первоисточника и транслируют иную эмотивную окраску высказывания по сравнению с прецедентной. При этом первоисточник остается тем отправным моментом для развития образа, к которому приходится обращаться для адекватного понимания выделившегося библеизма в новом контексте его употребления, ибо каждый библеизм привносит в заибблейский контекст своей первичной ситуации [Прокофьева 2001]. В результате переплетения двух видов контекста библеизм наилучшим образом передает авторский замысел и реализует все заложенные в нем оттенки значения.

В заключение сделаем акцент на исследованиях по общей фразеологии, законам которой подчиняется и библейская фразеология. В современной терминологии фразеологизм представляет собой креативный минитекст, "речь для воплощения мысли и чувства" [Карасик 2000: 13-14]. Как известно, фразеологизмы обладают более сложной семантикой и представляют собой языковые знаки, соотносимые по информационному объему со свернутым текстом [Телия 1999]. Эти особенности фразеологизмов во многом обусловлены спецификой их внутренней формы -- образного гештальта, - которая, в отличие от внутренней формы лексем, обычно остается достаточно прозрачной, сохраняя при этом тесную связь с "внешней" или "поверхностной" структурой фразеологического значения. Процессу концептуализации в ходе формирования фразеологизма подвергается образное представление, служащее источником ее значения. У библеизмов, как и у других фразеологических единиц, "текстовость" основана на образном гештальте, восходящем к своему библейскому прототипу. Библеизм выступает как креативный минитекст и в силу того, что он представляет собой категоризованное чувство-отношение через эмоцию, оценку [Шаховский 2003].

Таким образом, текстовая специфика БФ как компакт-текста проявляется в том, что эта языковая единица может выступать в функции креативного минитекста, текста-деривата от первоосновы--Библии, текста-посредника между библейскими и заибблейскими текстами, который может подвергаться эмотивно-смысловым трансформациям под влиянием художественного контекста, авторского намерения, но в то же время сохранять свою смысловую связь с первоисточником.

ЛИТЕРАТУРА:

- 1.Потебня А.А. Мысль и язык. М., 1976.
2. Кунин А.В. Курс фразеологии английского языка. М, 1996.
3. Богин Г.И. Умственное воспитание ритуальными средствами// Ритуал в пространстве культуры. СПб., 2001.
4. Карасик В.И. Современные проблемы лингвистики. М., 2000.
5. Телия В.Н. Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологические аспекты. М., 1999.
6. Шаховский В.И. Эмоциональный интеллект в языковой игре// Художественный текст и языковая личность. Томск, 2003.

NATIONAL AND SPECIFIC SIGNS OF BIBLE PHRASEOLOGICAL UNITS
Khatia Khatiaishvili, Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Academic Doctor, Teacher of Russian language
Gvantsa Chanturia, Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Academic Doctor, Teacher of French language
RESUME

Languages on which translated Christian books, at times strongly differed and from each other, and from language-source. Differed both lexical, and phonetic and syntactic possibilities. Therefore translators (after all they too differed from each other the erudition, culture and knowledge of languages) not always equally successfully coped with arising difficulties. Owing to it transfers which something differed from each other - either slightly turned out, or is serious, lexical, stilistical or under the maintenance. These processes occurred, as have shown our supervision, both in Russian, and in Georgian languages.

**ქრისტიანობასთან ბრძოლის გამოვლინებანი წარმართობასა და კომუნიზმში,
ჰაგიოგრაფიისა და მეოცე საუკუნის ქართული ლიტერატურის მაგალითზე**

გიორგი ხორბალაძე, გორის სახელმწიფო სასწავლო უნივერსიტეტი, ასოცირებული პროფესორი

ჰაგიოგრაფია, როგორც ქართული სალიტერატურო ცხოვრების პირველი გამოვლინება, უმნიშვნელოვანეს ადგილს იკავებს არა მხოლოდ ქართული ლიტერატურის ისტორიაში, არამედ ჩვენი ქვეყნის ისტორიაში სოციალური და კულტურული წარსულის ასახვის საუკეთესო წყაროს წარმოადგენს. მკვლევართა დასაბუთებული ვარაუდით, ჩვენს ხელთ არსებული უპირველესი ნაწარმოებები, რომლებშიც, რა თქმა უნდა, ძირითადად ჰაგიოგრაფიული თხზულებები იგულისხმება, გვაძლევს იმის თამამად თქმის საშუალებას, რომ ქართულ სალიტერატურო ცხოვრებას გაცილებით დიდი ისტორია შეიძლება ჰქონდეს, ვიდრე ჩვენ ვიცით ამის შესახებ. თუმცა, კიდევ უფრო საინტერესო ის არის, რომ ამ უძველეს ნაწარმოებებში გაშლილი ზოგად-ადამიანური, სოციალურ-კულტურული, თუ რელიგიური პრობლემატიკა უაღრესად აქტუალური და პრობლემატურია თანამედროვე საზოგადოებაში.

ნაშრომში აქცენტირებულია მართლმადიდებლობასთან დამოკიდებულების მსგავსებები წარმართობისა და კომუნიზმის მხრიდან. მოსაზრების უკეთ გამოსაკვეთად პარალელური კვლევის მეთოდით განვიხილოთ ჰაგიოგრაფიული მოთხრობა - „წამებაი ყრმათა წმიდათაი რიცხვით ცხრათაი“, გოდერძი ჩოხელის რომანი „მღვდლის ცოდვა“ და მოთხრობა „ლუკას სახარება“, რათა წარმოვაჩინოთ, რომ მრავალსაუკუნოვანი დაშორების მიუხედავად პრაქტიკულად იდენტური დამოკიდებულება რელიგიასთან, ერთი მხრივ წარმართთა, ხოლო მეორე მხრივ კომუნისტური საზოგადოების მხრიდან. ჩვენი შეფასებით, ადამიანთა ჯგუფები, საზოგადოებრივი ფორმაციები და გაერთიანებები, მიუხედავად გარეგნული სახეცვლილებებისა თუ დროის ფაქტორით გამოწვეული ტრანსფორმაციებისა, გარკვეულ ძირითად კატეგორიებად შეიძლება დაიყოს, რომელთაც ყველა დროში გააჩნიათ საკუთარი ნაირსახეობანი. ნაშრომში ჩვენი მიზანი ვერ იქნება ყველა უძველეს ტომობრივ-სოციალურ თუ რელიგიურ გაერთიანებას მისი თანამედროვე პროტოტიპული ნაირსახეობა მოვუძიოთ, თუმცა ვფიქრობთ, ჩვენს მოსაზრებებს განხილული პარალელების თაობაზე, უდავოდ აქვს არსებობის უფლება. პარალელების სადემონსტრაციოდ კი, როგორც უკვე აღვნიშნეთ, ზემოთ მოხსენიებული სამი ნაწარმოების ლიტერატურულ ტექსტში წარმართობისა და კომუნიზმის გარკვეული იდენტური მახასიათებლების გამოკვეთას შევეცდებით.

მიმოვიხილოთ აგიოგრაფიული ნაწარმოები „წამებაი ყრმათა წმიდათაი რიცხვით ცხრათაი“. ძეგლში ასახულია დაპირისპირება და ურთიერთგადაფარვისთვის ბრძოლა, წარმართობასა და ქრისტიანულ სარწმუნოებას შორის, რომლის უსასტიკესი შედეგები ნაწარმოებში ვლინდება, რასაც როგორც ტექსტი გვამცნობს მშობლებმა თავიანთი შვილები ამსხვერპლეს. „ბავშვების მსხვერპლს, მათ დასჯას ხელისუფალთა ან მშობლების მიერ სხვადასხვა მიზანდასახულობა ჰქონდა და დამსჯელნი ყოველთვის გარკვეული მსოფლგაგებით ხელმძღვანელობდნენ, ისე, როგორც ცხრათა ყრმათა მშობლები“ - წერს ანა ღვინიაშვილი.

ვფიქრობთ, რომ ნებისმიერ შემთხვევაში არ უნდა იყოს სწორი ასეთი მიდგომა - მცირეწლოვანი ბავშვების ფსიქიკის ხელოვნური პოლარიზება რომელიმე რელიგიური ან არარელიგიური იდეოლოგიის

სასარგებლოდ, თუმცა უმთავრესი, ერთ-ერთი ყველაზე საინტერესო და ამავდროულად პოზიტიური თვისება ქრისტიანული სარწმუნოებისა ის გარემოებაა, რომლის მიხედვითაც ქრისტიანულ სარწმუნოებაზე გადმოსვლა სხვა სარწმუნოების მიმდევართა მხრიდან, ძირითად შემთხვევებში, პიროვნების თავისუფალი არჩევანიდან, პირადი სურვილიდან და ინდივიდუალური მოსაზრებებიდან მომდინარეობს იმთავითვე, რასაც ვერ ვიტყვით ქრისტიანობიდან სხვა რწმენაზე გადასულთა მისამართით, რომელთა „არჩევანსაც“ სხვა და სხვა გარემო ფაქტორები განაპირობებდნენ. როგორც აკად. ივ. ჯავახიშვილი აღნიშნავს: „ქრისტიანობა თავდაპირველად აკრძალულ და დევნილ სარწმუნოებად ითვლებოდა და იმ ხანაში ქრისტიანეთა განსაკუთრებულ ყურადღებასა და პატივისცემას ის თავგანწირული პირები იპყრობდნენ, რომელთაც თავისი რწმენის სიმტკიცე სისხლის დანთხევითა და სიკვდილით აღბეჭდეს“ ისეთ შემთხვევაში, რომელიც „წამებაი ყრმათა წმიდათაი რიცხვით ცხრათაის“ სიუჟეტშია წარმოდგენილი, კითხვა ჩნდება მეორე, სრულიად განსხვავებული რაკურსითაც: სწორია თუ არა არასრულწლოვანი ბავშვებისთვის „ხელის კვრა“ სასურველი რელიგიური ცხოვრებიდან და აქვს თუ არა ვინმეს უფლება, ვინც არ უნდა იყოს იგი - ხუცესი, სოფლის მთავარი, მშობელი, თანასოფლელი თუ თანამორწმუნე, გადაეღობოს პიროვნებას საკუთარი არჩევანით გაკეთებულ გზას დაადგეს? ვფიქრობთ, შესაძლოა ამ კითხვასაც ჰქონდეს განსხვავებული პასუხები, თუმცა ყველა შემთხვევაში ძალადობის გარეშე მიღებული გადაწყვეტილება და არჩევანი არის ის ქვაკუთხედი, რომელიც უპირატეს მდგომარეობაში აყენებს ქრისტიანობაზე გადმომსვლელთაც და დამხვდურთაც. წესით, მცდარი არჩევანის შემთხვევაშიც კი, საკითხი იმდენად პირადულია, რომ დასჯას არანაირი ადამიანური ლოგიკით არ უნდა საჭიროებდეს. შესაძლოა ეს იყოს დავის, კამათის, თუნდაც ინტელექტუალური და პროპაგანდისტული მსჯელობით გადაწყვეტილების მიღებაზე გარდამტეხი ზემოქმედების საგანი, მაგრამ ამ ნაწარმოების შემთხვევაში ამას არავინ დაგიდევს და მშობლების რეაქციაც ადამიანური ლოგიკისგან დაუძლეველი მანძილით არის დისტანცირებული: მშობლებმა პრობლემის გადაჭრა ბავშვების ცემით დაიწყეს, სასტიკად ნაცემი ბავშვები კი პროტესტის ნიშნად შვიდი დღე მშვირები იყვნენ. ვინაიდან ცემამ შედეგი ვერ გამოიღო, მოქრთამვა დადგა დღის წესრიგში: „მაშინ უთქუმიდეს მშობელნი მათნი ყოველსა კეთილსა და სამოსელსა ჭრელსა თითო-ფერსა“ (ქართული პროზა, 1982: 184), მაგრამ ბავშვები მტკიცედ იდგნენ საკუთარ პოზიციაზე: „ჩვენ ქრისტეანენი ვართ და არარა გვიხმს თქუენგან, არამედ განგვიტევენით და წარვიდეთ ქრისტეანეთა თანა“ (ქართული პროზა, 1982: 184). ბოლოს მშობლებმა შესჩივლეს ადგილობრივ მთავარს - წარმართს, მან უთხრა: თქვენი შვილებია და როგორც გინდათ, ისე მოეპყარიეთ. „მშობლებმა მიიყვანეს თავიანთი შვილები იმ ადგილას, სადაც მათ ნათელიდეს, ამოთხარეს ორმო, შიგ ჩაყარეს ბავშვები და ქვებით თავი დაუხეთქეს“ (კეკელიძე, 1951: 490)

ანონიმი ავტორი შეძრწუნებულია ამ ტრაგედიით და ასე წერს: „მაშინ უღრმთოთა მათ მშობელთა მათთა განუხეთქნეს თავნი მათნი და განტვინნეს იგინი.

გველთა და იქედნეთა, ასპიტთა და მხეცთა იციან წყალობაი შვილთაი, ხოლო ამათ უშჯულოთა არა ყვეს წყალობაი შვილთა მათთათვის.“ (ქართული პროზა, 1982: 185)

ავტორის მიერ ხაზგასმულია, რომ უშჯულოება და შესაბამისად ქრისტიანობისთვის მიუღებელი ის, რაც ჩაიდინეს მშობლებმა; ასევე მოხმობილი ხატოვანი გამოთქმებით სახეზეა ტრადიცია, რომელიც არსებობს ქართულ მწერლობაში და რომელ ტრადიციასაც აგრძელებს ანონიმი ავტორი.

საინტერესოა რა იწვევს საუკუნეების განმავლობაში ამგვარ განსაკუთრებულ აგრესიას ქრისტიანობასთან მიმართებით? არადა, სისასტიკის კონკრეტული ფორმების განსხვავებული გამოვლინებების მიღმა, მუდმივად სახეზეა დაუნდობელი განწყობა სხვადასხვა დროსა და რეალობებში. თუმცა, ზოგიერთ შემთხვევაში, ცუდი პროდუქტის კარგად აციმციმებულ სარეკლამო აბრასავით ჩნდება ხოლმე საგულდაგულოდ შენიღბული „კეთილგანწყობაც“, რომლის შინაარსშიც მწარე ცინიზმი და უსულგულო აბუჩად აგდება იმალება. სადემონსტრაციოდ გვინდა წარმოვადგინოთ ვინმე გ. კიცხელის სტატია გაზეთიდან „წითელი ქართლი“, რომელსაც გორის ეთნოგრაფიული მუზეუმის არქივში მუშაობისას მივაკვლიეთ, გაზეთი დათარიღებულია 1924 წლის 7 დეკემბრით და მასში აღწერილია ნათლობის ქრისტიანული რიტუალის კომუნისტურად გადაკეთებისა და საზოგადოებაში ფუნდამენტურად შეცვლილი სახით დამკვიდრების გულმოდგინე მცდელობის ფაქტი: „**კომუნისტური ნათლობა სოფლად** - ამა წლის, 16 ნოემბერს ს. კარალეთში ქ. გორიდან ამოვიდნენ ჩვენი სოფლის საშეფო კომისიის წევრები შ. ბენიაშვილი და კ. დავიდიოვი, მათ მოიწვიეს საერთო კრება, რომელსაც დაესწრო თითქმის მთელი სოფელი. ამხ. ბენიაშვილმა მდაბიო ენით გააცნო გლეხკაცობას, ის თუ რა განსხვავება არის წინანდელ და ახლანდელ ნათლობას შორის. გლეხკაცობა დაინტერესებული უსმენდა მომხსენებელს, სიტყვის დამთავრების შემდეგ დაიწყო კომუნისტური ნათლობა. ნათლობის დასაწყის ადგილობრივ მოწაფეთა გუნდმა იმდერა ინტერნაციონალი. მონათლულ ბავშვთა რიცხვი იყო სულ 50. უმრავლესობა მოინათლნენ ჩვენი ბელადების სახელებით.

ერთი მათგანი მოინათლა ქ. გორის რკინის-გზელთა მუშა-მოსამსახურეთა კომუჯრედის სახელით, რომელსაც დაერქვა სახელით ვარლენინი, მეორე ადგილკომის სახელით, რომელსაც დაერქვა სპარტაკი, შემდეგ ბავშვები დაასაჩუქრეს მიტკლით და ტილოს სახალათეებით. დიდ მადლობას ვუძღვნიტ საშეფო კომისიას, იმედია ჩვენი კავშირი უფრო განმტკიცდება” („წითელი ქართლი”, 1924: №13). აღნიშნული სტატია წარმოადგენს დოკუმენტურ და სრულიად თვალსაჩინო მასალას კონკრეტულად ნათლობის, როგორც ქრისტიანობის განვითარებისა და სიცოცხლისუნარიანობის წინააღმდეგ და ზოგადად წარმოაჩენს კომუნისტური იდეოლოგიის შეუთავსებლობას მართლმადიდებლობასთან, დამოწმებულმა ტექსტმა ერთგვარი სასტარტო ბიძგი მისცა ჩვენს ნაშრომს და გადაწყვეტით დროის დიდი დისტანციით გაგვეკეთებინა პარალელები, რათა პრობლემის გრძელვადიანობა უფრო მკვეთრად ყოფილიყო ხაზგასმული. ნაშრომის ფარგლებში, ლიტერატურული ტექსტების საფუძველზე ერთიან კონტექსტში განვიხილავთ ქრისტიანულ მართლმადიდებლობასთან მიმართებას წარმართობისა და კომუნიზმის მხრიდან.

ამ მხრივ ნიშანდობლივი მაგალითია გოდერძი ჩოხელის რომანის „მღვდლის ცოდვა” პერსონაჟი, ყოფილი მღვდელი - შიო, რომლისთვისაც საცნაურია რა საფრთხეები, რომელიც მას სწორედ მღვდლობის გამო ემუქრება, სასწრაფოდ უკუაგდება საკუთარ წარსულს, იხდის ანაფორას, იცვამს კომუნისტის შესაფერის წითელ ხალათს და უსასტიკეს ჯალათად ევლინება თანასოფლელებს. სახეზეა ერთი მხრივ სოფლიდან გამეგებული მღვდელი და მეორე მხრივ საკუთარი ცხოვრებიდან გამეგებული მღვდელი, ხოლო ამ ორი შემთხვევიდან რომელი რომელზე რთული და სასტიკია, ბუნებრივია, ეს მკითხველის შეფასების საგანს წარმოადგენს.

„- ჩვენ იქედან უნდა დავიწყოთ ჩვენი ნამდვილი ცხოვრება, სადაც თვითონ ღმერთმა დაასრულა და ამით საბოლოოდ დაამტკიცა თავისი არსებობა, - მიმართა კოლმეურნეობის კრებაზე შიომ ხალხს და ახალი ცხოვრება ამით დაიწყო, რომ საუკუნეების მანძილზე წმინდა ადგილად მიჩნეულ ხატის მოედანზე ხალხს ქვა მიატანინა და ეკლესიის მოპირდაპირე მხარეს ბოსელი ააშენებინა. ამ ადგილზე, წინათ, უდღეობო დღეს, არა თუ ქალები, არამედ კაცებიც კი ვერ ეკარებოდნენ. ხშირად, რაკი წმინდა ადგილად იყო მიჩნეული, მამაკაცებიც ერიდებოდნენ ხატის მოედნის ფეხით დალახვას” (ჩოხელი, 2010: 183). ხატის მოედანზე ქვების მიტანაც, სწორედაც რომ ქრისტიანობის ჩაქოლვის მცდელობაა ისევე, როგორც წარმართების მიერ შვილების ჩაქოლვის ფაქტიც, თავისთავად, შვილებში გარდასული ქრისტიანობის ჩაქოლვას ნიშნავს.

მეტად საინტერესო დამთხვევაა, რომ მოვლენების განვითარების არეალი ორივე შემთხვევაში მთის სოფელი და ხევის გარემოა, სადაც ჰაგიოგრაფიული ძეგლის ნარატივით მოსახლეობა ორ ნაწილადაა გაყოფილი - მართლმადიდებლებად და წარმართებად, ხოლო რომანში „მღვდლის ცოდვა”, სოფელი ღირსეული მღვდლის სამწყსოდ და უღირსი მღვდლის სამწყსოდ არის გაყოფილი, რაშიც გარკვეული სიმბოლური დატვირთვა უნდა ვიგულისხმოთ. ბუნებრივია ეს დატვირთვა გაცილებით უფრო ახლობელს ხდის საინტერესო დამთხვევას, ვინაიდან სამწყსოს მოძღვართა სახით გაყოფილია არა სოფელი, არამედ ზოგადად რწმენა და ურწმუნოება: „სანამ შიო მღვდელი წითელი სატინის გულისჯეგებიან ხალათს ჩაიცვამდა, მანამდე თადეოზ მღვდელთან ერთად სწირავდა ნუშისკარის ეკლესიაში. ნუშისკარის ეკლესია იმ ადგილას იდგა, სადაც ორი ხეობა ერთმანეთს უერთდებოდა და რაკი ერთ ხეობას თადეოზი პატრონობდა, მეორე ხეობის მრევლი შიო მღვდელს ებარა. თვითონ ნუშისკარის მრევლიც შუაზე ჰქონდათ გაყოფილი მღვდლებს. ეკლესიის მარჯვენა მხარეს მყოფი მოსახლეობა თადეოზის სამრევლოში შედიოდა, მარცხენა მხარეს მყოფნი - შიო მღვდლის სამრევლოში” (ჩოხელი, 2008: 187) ვფიქრობთ, რომ სწორედ მარცხენა ნაწილის (და არა მარჯვენა, მარჯვენასი) შიოსთვის მიკუთვნება ავტორის მიერ შემთხვევით მოვლენა არ უნდა იყვეს, ამ შემთხვევაში მარცხნივ მყოფ მღვდელს დამარცხებისა და შერცხვენის გზას უნდა უწინასწარმეტყველებდეს მწერალი. ამ დროს მართალია შიო ჯერ კიდევ მღვდელია, მაგრამ ავტორმა ხომ იცის მისი შინაგანი სამყარო, ისიც იცის, რისი მკადრებელია მისი პერსონაჟი.

განსხვავებით აგიოგრაფიული ძეგლისაგან, რწმენაშეცვლილ ბავშვებს რომანში არ სჯიან სიკვდილით, თუმცა ამასთან მიმართებაშიც გვინდა ერთი საინტერესო პარალელის გავლება: როდესაც, რომანის მიხედვით, „სტრაჟნიკებმა” ცხენებთან ერთად ხალხი შეაბეს მარხილებში და ისე დაიწყეს უღელტეხილზე ფოსტისა და ღვინის გადატანა და ჩქარობდნენ, რომ საღამომდე როგორმე მახლობელ სადგურში მიეტანათ ბარგი, „კაცებთან ერთად ქალებიც შეაბეს მარხილში.

- ჩვარა! - ჩვარა! ყვიროდნენ და ეტყობა, თანდათან უფრო ეკიდებოდათ სასმელი.

რამდენიმე ფეხმძიმე ქალმა ვეღარ გაუძლო და გზაზე ჩაიკეცნენ. „სტრაჟნიკები” მათრახებით მისცვივდნენ” (ჩოხელი, 2008: 207). კიდევ უფრო საინტერესო ის არის, რომ სასჯელად ეს კატორღული შრომა სწორედ რწმენის გამო დაატყდათ თავს ნუშისკრელებს, წმინდა განძისა და, შესაბამისად, რწმენის ერთგულება იყო მათი უსასტიკესი ტანჯვის მიზეზი, რომლის გამოც სასიკვდილოდ გაწირავს

კომუნისტური უსულგულო რეჟიმი ფეხმძიმე ქალებს და ჯერ კიდევ ჩანასახში მყოფ ბავშვებს. სწორედ ამავე დამოკიდებულებას უსვამს ხაზს კოტორაანთ ქალი, გიორგის დედის - მარიამის დატირებისას: „ქალო, იქნება გემინია, იქნება შვილიშვილებს უფროთხილდები. იქნება ჰფიქრობ, რამე რომ ვთქვა, ამათაც შავ დღეს დააყრიან” (ჩოხელი, 2008: 241)

ამ დროს კი, ის, თუ როგორია თავად ქრისტიანული სარწმუნოების დამოკიდებულება ბავშვების ფენომენტთან, საკმაოდ საინტერესოდ იშლება რომანის იმ პასაჟში, სადაც აღდგომის დღის წირვა-ლოცვაა აღწერილი: „მღვდელი საცეცხლურში საკმეველს ჩაყრის და ცეცხლს მოუკიდებს. იმის სურნელება აავსებს ეკლესიას, ნამარხულევ ხალხს ჟრუანტელად ეკიდება და საკმევლის მოცისფრო- მოიისფრო თხელი კვამლი, რომელიც საკმევლიდან შემოსულ მზის სხივებში არეულა, ეკლესიაში სულყველაფერს სადღესასწაულო იერს აძლევს.

- დაიჩოქეთ ბალებო! - ვიღაცა კიდევ ბრძანებს დაჩოქილი ხალხიდან.

- დაეხსენ ამათ, შვილო ჩემო, მოვა დრო და ესენიც თქვენსავით იბრუნებენ სულის გამოხსნაზე, - ამბობს მღვდელი და აქეთ-იქით აქანავებს საცეცხლურს” (ჩოხელი, 2008: 246). აშკარაა, რომ აღნიშნული სცენა არ არის რომანის გასალამაზებლად მოფიქრებული სიუჟეტი, ეს უფრო რეალობის ნაწარმოებში გადატანაა, ვინაიდან დამოკიდებულება აშკარად ნაცნობია და არ შეიცავს ქრისტიანული ცნობიერებისთვის უცხო ნიუანსებს, რაც იქიდანაც იკვეთება, რომ მღვდელი სრულიად არ ცდილობს საკუთარი შეფასების დასაბუთებას ან დამატებით განმარტებას, მხოლოდ ერთი მისი შენიშვნა აბსოლუტურად გასაგებია მთელი მრევლისათვის.

ჩვენი აზრით, ასევე საინტერესო პარალელები შეიძლება იქნას გავლებული „წამებაი ყრმათა წმიდათაი რიცხვით ცხრათაი“-სა და გოდერძი ჩოხელისავე მოთხრობა - „ლუკას სახარებას” შორის, ვინაიდან აქაც მოთხრობის ფაბულა მიმართულია იმის გამოსაშკარავებლად, თუ როგორ კლავს და ებრძვის ქრისტიანობას კომუნისტური რეჟიმი, რომელსაც ჩვენ ამ შემთხვევაში წარმართობასთან ერთიან კონტექსტში მიმოვიხილავთ. აღნიშნულ მოთხრობაში, ისევე როგორც ჰაგიოგრაფიულ ძეგლში, თავისუფალი რწმენისთვის ჩაგრულები მცირეწლოვანი ბავშვები არიან. დამსჯელი, ამ შემთხვევაში, სკოლის დირექტორია, რომელიც ფაქტობრივად, ყველა მოსწავლისთვის, წესითა და რიგით სწორედ წარმართ მშობელთა აღმზრდელიობითი ფუნქციის შემთავსებელია დროისა და ვითარების გათვალისწინებით. რამდენიმე სიტყვით გადმოსცემს ავტორი მის ზიზლსა და მრისხანებას „სახარების” დანახვის დროს და ეს რამდენიმე სიტყვა სრულიად საკმარისია იმ მიდგომის დასაჩვენად, რა დამოკიდებულებაცაა თავისუფალი რწმენის მიმართ კომუნისტური, ტოტალიტარული რეჟიმის ეპოქაში: „დირექტორს საშინელი რისხვა ჩაუდგა თვალებში. იმან თვალი მოჰკრა „ლუკას სახარებას”, რომელიც სხვა წიგნებთან ერთად სკოლაში წაელო ლუკას.

დირექტორმა წიგნს ხელი დასატაცა და თან დაიღრიალა:

- აფციაურო, აქეთ!

აფციაურმა მეყველპურის გაროზგვას თავი ანება და აქეთ მოიჭრა.

- ოცდაათი როზგი ამ ქრისტეს მონას!” (ჩოხელი, 2010: 281).

განაჩენი, რა თქმა უნდა, ამ შემთხვევაშიც არავითარ გასაჩივრებას არ ექვემდებარება, რადგან სახარება ქრისტიანული რწმენის სიმბოლოა, ქრისტიანული რწმენა კი წარმართთა მიდგომისა არ იყოს, კომუნიზმის აზრითაც უნდა საბოლოოდ განადგურდეს. ბუნებრივია, ოცდაათი როზგი არასრულწლოვანი ბავშვისთვისაც კი შეღავათიანი განაჩენია ჩაქოლვასთან შედარებით, მაგრამ ქრისტიანობასთან კვლავ ასოცირდება მოთხრობის მთავარი პერსონაჟი, შესაბამისად განაჩენიც მკაცრდება და სასტიკდება. დასჯის მიზეზი კი ის არის, რომ ლუკას, აღდგომა დღეს, შეღებილი კვერცხი აღმოაჩნდება ჩანთაში, რაც მოასწავებს, რომ ოცდაათი როზგით რწმენა არ მომკვდარა, ამიტომ თოკით დააკრეს ლუკას ხის მძიმე ჯვარი ზურგზე, ხელები გვერდებზე მიუკრეს, კისერზე და ხელებზე თავისივე კვერცხები ჩამოჰკიდეს ნაჭრებითა და ბაწრებით.

„ჩამოურიგა დირექტორმა პატარა წნელები მოწაფეებს და უბრძანა:

- არბენინეთ ეს ქრისტეს მონა ამ მოედანზე და თან იძახეთ - ქრისტე აღსდგა!

თან კოჭებში ურტყით ეს წნელები. აბა შენ იცი აფციაურო ასჯერ შემოარბენინე წრეზე.

ლუკას თავბრუ ეხვეოდა და ყველაფერი წისქვილის ბორბალივით ტრიალებდა. მერე ყველაფერი უფრო სწრაფად დატრიალდა. ფეხი ველარ გადადგა და პირქვე დაეცა.

... ლუკამ სცადა წამოდგომა, მაგრამ ისევ წაიქცა, ამჟამად გულაღმა, მერე ისევ წამოიწია და ატირებული პირქვე დაეცა. დირექტორი თავზე წამოადგა. კმაყოფილი დაჰყურებდა ატირებულ ბიჭს” (ჩოხელი, 2010: 285-286) ქრისტიანობისთვის დასჯილი ლუკა ცოცხალი გადაურჩება სისასტიკეს, კოლაელ ყრმათაგან განსხვავებით, მაგრამ, ჩვენი მოსაზრებით, ამ განსხვავების შედარება მცდარი გადაწყვეტილებაა რამდენიმე მიზეზიდან გამომდინარე: პირველი მიზეზი ის არის, რომ მსგავსი ფიზიკური ძალადობის შედეგად ცოცხლად დარჩენა-არდარჩენის საკითხი სრულიად

არაპროგნოზირებადია, მით უფრო, როცა საკითხი ბავშვს ეხება. მეორე მიზეზი ის გახლავთ, რომ თანატოლების თანდასწრებითა და უშუალო მონაწილეობით მსგავსი ფიზიკური და ფსიქოლოგიური ზემოქმედება უდავოდ წარმოადგენს პიროვნების მორალური განადგურების მცდელობას მაინც, თუ მთლიანად განადგურებას არა. რაც შეეხება მესამეს და მთავარ მიზეზს, ეს ის უტყუარი ჭეშმარიტებაა, რაც ცალსახად იკვეთება ნაწარმოებში, რომ კომუნისტური იდეოლოგიის მსახური დრექტორი სიამოვნებით მოკლავდა კიდეც ლუკას მცირე დამაბრკოლებელი ფაქტორი რომ არა, თუმცა ამ ფაქტორის გათვალისწინებით (მოკვლის უფლების არ ქონა ღიად და აშკარად), შემოკვდომა მისთვის აშკარად უკეთესი გამოსავალია და სწორედ ამიტომ არის იგი ასეთი დაუნდობელი. დირექტორის სურვილი ერთადერთია - ოფიციალურ საინფორმაციო ველზე არ დაკარგოს კომუნისტის სახე, არაოფიციალურზე კი სასტიკად დევნოს „კომუნიზმისთვის შეუფერებელი საქციელი“. სკოლის დირექტორი არ მოქმედებს აფექტის ფონზე ან მრისხანებით ზღვარდაკარგული; მისი დამოკიდებულება სრულიად გააზრებულია და წარმოადგენს მისი თანამოაზრე საზოგადოებრივი ჯგუფის სტრატეგიას. ჯერ კიდევ აღდგომის წინა დღეს გააფრთხილა მასწავლებელმა ბავშვები მოსალოდნელ შედეგებზე: „სანამ გაკვეთილს დავიწყებდეთ, მინდა გაგაფრთხილოთ, ხვალ აღდგომაა და სკოლა არც ერთმა თქვენგანმა არ გააცდინოს, თორემ ხომ იცით, რასაც გიზამთ დირექტორი. გასაგებია?

- დიახ მასწავლებლო, - თითქმის ყველამ ერთად წამოიძახა.

ფანჯრიდან გამოჩნდა, როგორ გაიარა დირექტორმა სკოლის ეზოში” (ჩოხელი, 2010: 283). დირექტორის მაინცდამაინც ამ გაფრთხილების დასკვნით ფაზაში „გასეირნებით“ ავტორის მიერ ჩამოკრული შიშის ზარის გამაყრუებელი ხმა აწყდება მკითხველის სმენას. ეს მხოლოდ დირექტორის დანახვით გამოწვეული შიში არ არის, ეს ზოგადი შიშია, რომელიც ძალმომრეობაზე დამყარებული რეჟიმების თანმდევი განცდაა და რომელიც ადრე თუ გვიან მოთმინების ფიალავსებული ხალხის რისხვას ეწირება, უცილობლად. სწორედ ამავსე მიგვანიშნებს ავტორი მოთხრობის ფინალურ ნაწილში, სადაც მიუხედავად ბეზიის უკიდურესად შიშნარევი გაფრთხილებისა: „მე არ უნდა გამომეჩინა ჯერ შენთვის ეგ წიგნი. რა ვიცოდი, რო შენთვის მაგის წაკითხვა არ შეიძლებოდა.

... მოხუცი შედგა. შვილიშვილს თვალებში ჩახედა და შეშინებულმა უთხრა:

არა, ბებო, დავიწყე ეგ წიგნი” (ჩოხელი, 2010: 282).

ბეზიის სიკვდილის შემდეგ, მთლად უპატრონოდ დარჩენილი ლუკა, არ თმობს ერთადერთ იმედს - რწმენას, რომელიც მის ცნობიერებაში სახარების სახით არის წარმოდგენილი, იგი თავგანწირვით შერბის დირექტორის ოთახში, არ ემორჩილება საფრთხეს, რომელიც მას ემუქრება ამ გაბედულებისთვის: „კარადის უჯრაში იპოვა თავისი წიგნი „ლუკას სახარება“, ხელი დასტაცა, გარეთ გამოვარდა და ეზოდან გაიჭრა.

ლუკამ სირბილით აიარა სოფლის აღმართი.

ბეზიის საფლავთან ჩაიმუხლა და ასლუკუნდა:

აი, ბებო, აი, მოვიტანე ჩვენი წიგნი, არ დავკარგე, ბებო, მამას უთხარი რო არ დავკარგე. ისევ მოვიტანე, ბებო, არ დავკარგე” (ჩოხელი, 2010: 287).

ამგვარად, ყოველივე ზემოაღნიშნულის გათვალისწინებით, მიგვაჩნია, რომ ჩვენ მიერ გავლებული პარალელები კომუნიზმისა და წარმართობის მხრიდან ბრძოლის ერთგვაროვანი მეთოდების გამოყენებისა ქრისტიანობასთან მიმართებით, საკმაოდ საინტერესო დასკვნების გაკეთების საშუალებას იძლევა. შესაძლოა ზოგიერთ შემთხვევაში ფაქტები და შედეგები პირდაპირი გაგებით იდენტურად არც გამოიყურებოდეს, თუმცა იმ კონტექსტში, რომელსაც ჩვენ მიმოვიხილავთ გაცილებით მნიშვნელოვანია სისტემური განწყობებისა და დამოკიდებულებების საერთო გამოვლინებების დაძვება - ერთი მხრივ წარმართობისა, ხოლო მეორე მხრივ კომუნიზმისა - ქრისტიანობის წინააღმდეგ, რაც ვფიქრობთ, რომ არაერთი რაკურსით იქნა წარმოჩენილი წინამდებარე ნაშრომში.

ლიტერატურა:

1. ღვინიაშვილი ა., „ნარკვევები ქართული საბავშვო ლიტერატურის ისტორიიდან“ სასწავლო-პედაგოგიური ლიტერატურის სახელმწიფო გამომცემლობა „ცოდნა“, თბ., 1962.
2. ჯავახიშვილი ივ., „თხზულებანი“, ტ. VIII, თბ., 1977.
3. კეკელიძე კ., „ძველი ქართული მწერლობის ისტორია“, თბ., 1951.
4. ქართული პროზა, წ. 1, თბ., 1982.
5. „წითელი ქართლი“, №13, გ. კიცხელი, კვირა, 7 დეკემბერი, 1924.
6. ჩოხელი გ., თხზ. ტ. II, თბ., 2008.
7. ჩოხელი გ., თხზ. ტ. III, თბ., 2010.

FIGHTING AGAINST CHRISTIANITY IN PAGANISM AND COMMUNISM ON THE EXAMPLE OF HAGIOGRAPHY AND GEORGIAN LITERATURE OF THE XX CENTURY

Giorgi Khorbaladze, Gori State Teaching University, Associate Professor

RESUME

Hagiography as the first expression of Georgian Literature gets the most important place not only in Georgian literature history but is the best source of showing the social and cultural life of our country as well.

The similar attitudes of Communism and paganism towards Orthodoxy is emphasized in the paper. For expressing opinions in better ways a hagiographic story – The Torture of Nine Saint Babies”, Goderdzi Chokheli’s novel – The Prayer of the Priest and a story “Luka’s Gospel” are discussed here within the parallel research method.

Therefore, practically identical attitude towards religion is accentuated on the one hand from the communist society and on the other - from paganism; which is well shown according to the given works besides the long distance of these stories from our time.

ქართველი მწერლების შემოქმედება საბჭოთა პერიოდში

ნანა ჯალაღონია, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, დოქტორანტი

თანამედროვე სალიტერატურო პროცესი ძალიან რთული, წინააღმდეგობრივი და მრავალფეროვანია. საბჭოთა პერიოდში ხელოვნება და ლიტერატურა მძიმე იდეოლოგიურ არტახეზში იყო მოქცეული. XX საუკუნის საბჭოთა საქართველოსაც მისადაგებოდა სიტყვები XVI-XVII საუკუნის ინგლისელი შექსპირის 66-ე სონეტიდან „და ხელოვნებას ბრძანებებით დაბმია ენა“. ცენზურა (მაშინ „მთავლიტი“ ერქვა) ყველაფერ გამოსაქვეყნებელს წინააღმდეგობას უწევდა და იძლეოდა საბოლოო ვერდიქტს დაბეჭდვა-არდაბეჭდვის შესახებ. (1, 133.)

ათეული წლების მანძილზე საბჭოთა კავშირი ისტორიული და კულტურული ეკლექტიზმის სიმბოლოს წარმოადგენდა, თუმცა შეუთავსებლობანი წარმატებით ინიღბებოდა ჰიპერტროფირებული სახელისუფლებო მანქანის გამართული მოძრაობითა და ხელისუფლების ცენტრალიზების პრინციპით: რაც ჭირდება ერთს, საჭიროა ყველასათვის, რაც წერია ერთისთვის, წერია ყველასათვის, როგორც ცხოვრობს ერთი, ისე უნდა ცხოვრობდეს ყველა – გადაწყვეტილებას ერთპიროვნულად იღებდა ცენტრი; ეროვნება, ისტორია, ტრადიცია, აზროვნება, მისწრაფება მხოლოდ უმნიშვნელო დეტალებია მასშტაბური წითელი საბჭოთა მარკერის ფონზე. (2, 49).

ცნობილია, რომ ყოველ ეპოქაში მწვავედ იდგა ხელისუფლებისა და მწერლის მიმართების საკითხი. ამა ქვეყნის მმართველნი ყოველთვის ცდილობდნენ სიტყვის ოსტატების მოთვინიერებას – „მწერალი მარტივად ცხადდებოდა „მტრად“, ხოლო მისი შემოქმედება ანტისახელმწიფოებრივ მოღვაწეობად, რასაც ყოველთვის ერთი დასასრული ჰქონდა: დასჯა და ამ მიზეზით დასჯილ ქართველ მწერალთა საკმაოდ ვრცელი ჩამონათვალი შეიძლება გაკეთდეს. ყველა ადამიანს უნერგავდნენ ბრალეულობის გრძნობას სახელმწიფოსა და ბელადის წინაშე ბრალს დებდნენ და ასამართლებდნენ იმათაც, ვინც ძალადობის პოლიტიკას ახორციელებდა. სამართლიანობას ცვლიდა გაკიცხვა და განკითხვა. ბრალეულობის გამოსასყიდად კერპი იყო საჭირო, საკუთარი სიცოცხლის შეწირვა, ან უყოყმანო მორჩილება, საკუთარი ღირსების გრძნობაზე უარის თქმა. ხალხი ირაზმებოდა პარტიის, ბელადისა და სახელმწიფოს ირგვლივ. სიმართლე ტაბუდადებული იყო, მწერლის, ხელოვნების მისია არსებულის შექცევაში, იდეალურის გამოგონებაში და უმნიშვნელო ნაკლოვანებათა მხილება-გამოსწორებაში მდგომარეობდა. მას შემდეგ, რაც დიქტატორი მყარად დაიმკვიდრებს ადგილს და შემოიკრებს კრიმინალებს, ის მდგომარეობის შესანარჩუნებლად „ქმნის“ ახალ წესებს ცხოვრებისათვის. პირველ რიგში, ადამიანები უნდა „გადაეჭიონ“ ფიქრს. ამისათვის აუცილებელია მათგან „გამოიწიოს“ სიყვარული, მეგობრობა, სიცილი, სიხარული, სიამაყე, ღირსება.

აღსანიშნავია, რომ საბჭოთა ცენზურა ზოგჯერ იდეოლოგიურად სავსებით მისაღებ ტექსტებსაც კრძალავდა, ისეთებსაც კი, რომლებიც უკვე რამდენჯერმე იყო გამოქვეყნებული. ასეთ დროს აკრძალავა ორი მიზეზით ხდებოდა: ან ავტორი გამოცხადდებოდა ამასობაში „ხალხის მტრად“, ან კიდევ ის – ვისზეც

ტექსტშია საუბარი. ამგვარი ტექსტის არათუ გამოქვეყნება, ხსენებაც აღარ შეიძლებოდა – მას ტაბუ ედებოდა.

ცნობილია ისიც, რომ სტალინი ბევრს კითხულობდა მხატვრულ და ისტორიულ ლიტერატურას (განსხვავებით თავისი მემკვიდრეებისაგან, ხრუშჩოვისა და ბრეჟნევისაგან, რომლებიც წერა-კითხვაზე ცოტა მწერალად იყვნენ) და მწერლებს „ადამიანის სულის ინჟინერებს“ უწოდებდა. რასაკვირველია მას „კომუნისტური სულის ინჟინერია“ ესაჭიროებოდა.

1932 წელს მწერალთა კავშირის თავმჯდომარესთან, ცნობილ რუს მწერალ მაქსიმ გორკისთან სტუმრობისას სტალინმა პირველად გამოიყენა ტერმინი „სოციალისტური რეალიზმი“, რომელიც ხელოვნებასა და ლიტერატურაში უნდა დანერგილიყო, „როგორც სტილი და მეთოდი“. ეს ისეთი „რეალიზმი“ იყო, რომელსაც უნდა აესახა პარტიისათვის სასურველი, თუნდაც არარსებული „სინამდვილე“. ასეთი ტიპის ნაწარმოებებს შორის საუკეთესოებს გულუხვ სტალინურ პრემიებს ანიჭებდნენ. ეს ხელს უწყობდა კონიუნქტურული ხალტურის შექმნას, ბელადის კულტის განდიდებას, რასაც ძალიან ცოტა ჰქონდა საერთო ნამდვილ ხელოვნებასთან. (3, 315).

სტალინისეული სოციალისტური დოქტრინა ისეთი შეუვალი იყო, ხმის გაღებას ვინ გაბედავდა. ვინც გაბედა, მოისპო, ვისგანაც გაბედვის მოლოდინი ჰქონდათ, ისიც წინასწარვე განადგურდა, გონების ძალა გაქრა, მას ინტელიგენცია განასახიერებდა და და ეს ინტელიგენცია გაიჟლიტა. (4, 35).

როდესაც საუკუნის სულისკვეთებას და მიმართულებას ნათლად წარმოვიდგენთ, უფრო ცხადი შეიქმნება ქართველი მწერლების დამსახურება და ეს დამსახურება გაიზრდება ჩვენს თვალში. კიდევ უფრო ნათელი გახდება სისტემის შინაგანი, დამპყრობლური, მახინჯი ბუნება, რამდენადაც იგი გენიალური ქმნილებების შემოქმედთა ძალიან ხშირად ისეთ რამეს ავალდებულებდა, რაც არაფრით არ ესადაგებოდა მათ ბუნებასა და ღირსებას.

როგორც ჯანსუღ ღვინჯილია წერს, ავალდებულებდა, აიძულებდა, შეაცდენდა, თრგუნავდა, აფრთხობდა მწერლის სულს!

და მწერალთა სოლიდურ ნაწილს მართლა სწამდა ახალი იდეებისა და ეპოქის ცხოველმყოფელობა და პირნათლად ემსახურებოდა პარტიას.

მწერალთა გარკვეულ ნაწილს კარგად ესმოდა ეპოქის სულისკვეთების სიყალბე და იდეების სიცრუე, მაგრამ იძულებული იყო ხარკი მიეზღო დიქტატორული რეჟიმისათვის, რათა როგორმე გადაერჩინა თავი და წლებზე ფეხის დადგმის ფასად სუროგატის გვერდით ჭეშმარიტი ლიტერატურაც შეექმნა.

მწერალთა ერთ ნაწილს ზნეობა არ აწუხებდა და ნებით ემსახურებოდა პარტიულ დოქტრინას. ბუნებით იყო დემაგოგი, დამსმენი, გამწირველი. (4, 189).

ნოდარ წულეისკირი თავის წერილებში (ლიტერატურული მონანიება – გვ. 337) წერს: „კომუნისტურმა პარტიამ ლიტერატურა გაიხადა მსახურად, ლაქიად, ლიტერატურის პარტიულობა სხვა არაფერი იყო თუ არა ლიტერატურის დამონება, მძლავრობა ლიტერატურაზედ. ლიტერატურისა და ხელოვნების პარტიის სამსახურში ჩაყენება ძალით, იძულებით, ყაზარმული მეთოდებით. გუნდრუკის კმევა ჯერ ლენინური, შემდეგ სტალინური, მალენკოვური, ხრუშჩოვური, ბრეჟნევიური, ჩერნენკოვური, ანდროპოვური და ა.შ. პარტიისადმი. თუ სინდისი ხელს გიშლიდა და ტირანს ანგელოზს, დამაქცეველს – აღმაშენებელს ვერ უწოდებდი, ლიტერატურული პარტიულობის ძირითადი პრინციპები მაინც უნდა განგებორცელებინა – კომუნისტური პარტიის სამსახურში უნდა მდგარიყავი, თუ შენი ხელობით – მწერლობით არსებობა გინდოდა, შენი ლექსი, მოთხრობა, რომანი უნდა დახმარებოდა პარტიას „დიადი“ იდეების განხორციელებაში. საბჭოთა იდეოლოგია სამოცდაათი წლის განმავლობაში ქადაგებდა ამ „დიად“ იდეებს; სოციალისტურ ინტერნაციონალიზმს, ერების შერწყმა-შეერთებას (მათ ენაზე ინტეგრაციას) ეროვნებების გაქრობას, ერთი ისტორიული ერთობის საბჭოთა ხალხის ჩამოყალიბებას და კომუნიზმში ერთად ცხოვრებას მარადიულად. ყველაფერი ეს სიცრუე, სიყალბე, რაც მთავარია, ვერაგული იმპერიალისტური ინტერნაციონალიზმი აღმოჩნდა. მამასადამე მწერლობა ემსახურებოდა დიად იდეებს კი არა, ზნელ იდეებს, ვერაგულ, დამპყრობლურ იდეებს. ზოგი მწერალი არ ეთანხმებოდა, არ იზიარებდა საბჭოთა იდეოლოგიას და თავისი შემოქმედებით შეძლებისდაგვარად ებრძოდა მას.

ქართველმა მწერლებმა დიდი ლიტერატურა შექმნეს. ეს იყო ნამდვილი გმირობა. ქართულ ლიტერატურას გარს შემოწყო ბოროტების, უზნეობის, დაუნდობლობის, გაუტანლობის კოალიციური ლაშქარი, როგორც საქართველოს დიდგორობთან თავის დროზე. (5, 338).

შოთა რუსთაველის ქართული ლიტერატურის ინსტიტუტის ხელმძღვანელის, პროფესორ ირმა რატიანის სტატიაში ვკითხულობთ: „ტრადიციულად არსებობდა ბრძოლის პირდაპირი და ირიბი გზები: პირდაპირი გზა, რასაკვირველია, განსაკუთრებული სიმამაცის მქონე შემოქმედთა ხვედრი იყო: მწერლები მიდიოდნენ მსხვერპლზე, ვინაიდან მიაჩნდათ, რომ ყველა სხვა გზა ან კომპრომისი იყო, რომელსაც ისინი ვერ დაუშვებდნენ, ანაც – არსებობის გახანგრძლივების გაუმართავი მექანიზმი.

შესაბამისად, მონური საზოგადოების „იდეალური ტიპის“ წინააღმდეგ ამბოხებული არაერთი მწერალი შეგნებულად შეგებებია დახვრეტას, გადასახლებას ანაც – თვითმკვლელობას. პრობლემის „გადაჭრის“ სამივე ფორმა შინაარსობრივად იდენტური გახლდათ, განსხვავებას მხოლოდ განხორციელების სტრატეგია ქმნიდა. მწერალი თავად იყო ტრაგიკული პერსონაჟი, რომელიც მსხვერპლად ეწირებოდა საკუთარ პრინციპებს.

ირიბი გზებით სარგებლობა კი მაშინ „ისწავლეს“ მწერლებმა, როდესაც თავად საზოგადოებამ იწყო გამოსვლა შოკური მდგომარეობიდან, ანუ – იწყო იძულებითი ადაპტაცია კონტექსტთან; ტოტალიტარული პოლიტიკური მმართველობა გარდაუვალ ისტორიულ რეალობად, ხოლო მისგან თავის დაღწევა ხანგრძლივ პოლიტიკურ პროცესად იქნა შეფასებული. ანტისაბჭოთა ლიტერატურული დისკურსის ეს მოდელი ნილზის ეფექტით მუშაობს და კონცეპტუალურად შეიძლება შეფასდეს, როგორც „ირიბად ნასროლი ქვების“ სტრატეგია, თუმცა ის უფრო პარტიზანულ ბრძოლას ჩამოჰგავს აღნიშნულის პრინციპით „ვიჩქაროთ ნელა“. მწერლები იბრძვიან მათ ხელთ არსებული ყველა იარაღით – სატირით, ალეგორიით, ირონიით, აბსურდით; იბრძვიან საკუთარ ტერიტორიაზე და მის გარეთ – ემიგრაციაში, და ღიად – იატაკქვეშეთში. (2, 53).

პროფესორ მაია მირესაშვილის ნაშრომში („დათბობის“ და „უძრავობის“ პერიოდები და მათი კრიზისი (1953–1985)) ვკითხულობთ: 1953 წელს სტალინი გარდაიცვალა. 1956 წელს სსკპ ყრილობაზე ქვეყნის ახალმა ხელმძღვანელმა, ნიკიტა ხრუშჩოვმა, თავის მოხსენებაში – „პიროვნების კულტი და მისი შედეგები“ – დაგმო სტალინიზმი და პიროვნების კულტი. საბჭოთა კავშირში დაიწყო კულტურის განვითარების ახალი ეტაპი, რომელსაც „დათბობის“ პერიოდი ეწოდა.

აღნიშნული ტერმინი პირველად ილია ერენბურგმა გამოიყენა. „დათბობა“ – სტალინური ყინულების გალღობის მატერიალიზაციად მოიაზრებოდა. ერენბურგის რომანის პუბლიკაცია შემოქმედებითმა ინტელიგენციამ კულტურაზე იდეოლოგიური ზედამხედველობის შესუსტების ერთგვარ გამოვლენად აღიქვა.

მართლაც, აღნიშნულ პერიოდში პარტიის კონტროლი ხელოვნებასა და ლიტერატურაზე მეტნაკლებად შესუსტდა. იქვე პროფესორი საუბრობს, რომ „დათბობის“ პერიოდში კულტურის პოლიტიკაში გატარებულმა ცვლილებებმა საბჭოთა კავშირის ყველა რესპუბლიკა, მათ შორის საქართველოც, მოიცვა. ხელოვნებასა და ლიტერატურაში ახალმა დრომ ახალი პოლიტიკური იდეები და თემები დაამკვიდრა, რომლებიც ამჯერად უკავშირდებოდა არა მტრულ გარემოცვაში მყოფი ადამიანების რევოლუციური, დიადი მისწრაფებების გადმოცემას, არამედ მშვიდობიან გარემოში მცხოვრები საბჭოთა მოქალაქეების ყოველდღიურობას, მათ სულიერ ყოფას, პრობლემებს. მწერლები აკრიტიკებდნენ არა მარტო პიროვნების კულტს, არამედ მათი თანამედროვე რეალობის მანკიერ მხარეებს, მათ შორის, პარტიულ ბიუროკრატიასაც. (6, 81)

როგორც აღინიშნა მწერლები არსებულის მხილებაში იყენებდნენ სატირას, იუმორს, ირონიას.

სინამდვილის, სიმართლის ობიექტური ასახვა, ზუსტი ცხოვრებისეული ამბის აღწერა, მუდამ იყო პროგრესული ლიტერატურული საგანძურის თანამგზავრი. სატირულ-იუმორისტული გამონათქვამებით ერთბაშად ხერხდება ამა თუ იმ ვითარების დახასიათება. ხშირად მკვეთრი სატირული სიტყვებით იქმნება ნათელი წარმოდგენა ეპოქაზე, მიმდინარეობაზე, საზოგადოებრივი ცხოვრების ერთ მონაკვეთზე თუ ცალკეულ ადამიანებზე. ხშირად სწორედ ასეთი სიტყვა უფრო ახერხებს მოვლენის არსის წვდომასა და მის გამოაშკარავებას, ვიდრე რომელიმე გაშლილი მსჯელობა. (7, 283).

ცნობილია, რომ იუმორი შესაძლოა გამოხატული იყოს სხვადასხვა საშუალებით, რაც მიზანთან, კულტურის დონესთან, განათლებასთან და სხვა ფაქტორებთან არის დაკავშირებული. იუმორის გრძნობა ესაა უნარი იუმორის გაგებისა. უკიდურეს შემთხვევაში კი იუმორის გრძნობა იწვევს გავლენებსა და ძალაუფლების შეგრძნებებს ადამიანში სხვა ობიექტზე, როდესაც დასცინის მას.

„ომს შეურცხვა საქციელი, ძაღლო, თორემ შენისთანა ძაღლი მსხალს უნდა ჭამდეს?–ეუბნებოდა ბაბუა და სინანულით იქნევდა თავს. ძაღლი თავის მხრივ ისე უქიციანებდა თავს, თითქოს უდასტურებდა – აბა, აბაო!

– დაგავიწყდა, ხომ ძაღლო, ხორცის გემო? – ეკითხებოდა ბაბუა.

– კიო! – თავს უქნევდა ძაღლი“ /ნ. დუმბაძე. „ძაღლი“/.

უნდა ითქვას, რომ ნოდარ დუმბაძის ნაწარმოებები მსუბუქი იუმორის, დაუძაბავი ფრაზების, ბუნებრიობის წყალობით პირველ ემოციად სიცილსა და ჯანსაღი, უბოროტო იუმორის შეგრძნებას იწვევს. ამის მიღმა კი იმ რეალობას ვხედავთ, რომელიც ნამდვილად არსებობს, შეუნიღბავი და შეუღამაზებელია. (8, 65).

რაც შეეხება ირონიას – სტალინიზმის ეპოქასა და „დათბობის“ პირველ პერიოდში არ იკრძალებოდა, მაგრამ არც ოფიციალური დიდი მოწონებით სარგებლობდა. ამერიკელი ლიტერატურათმცოდნის, დევიდ ლოუს მოსაზრების მიხედვით (რუსული მწერლობა 1953 წელი)

„სტალინური კლასიკა გაურბის ირონიას, ორაზროვნებას, იუმორს და, საერთოდ, მოდერნისტული ტრადიციის ყოველგვარ გამოვლინებას“ (6, 121).

60-იანი წლების ახალგაზრდა პროზის თითქმის ყველა წარმომადგენელმა თავისი ინდივიდუალური ელფერით გაამდიდრა ამ პერიოდის ლიტერატურა.

ამ მრავალფეროვნებისათვის მთელ რიგ შემთხვევებში თემატურ სიახლოვესაც კი არ შეუშლია ხელი. ხდებოდა ისეც, რომ მსგავსი მხატვრული ხერხების გამოყენების დროსაც კი სხვადასხვა მწერალი არსებითად განსხვავებულ მხატვრულ ეფექტს აღწევდა.

ასეთი არაერთგვაროვანი იერით წარსდგა ნ. დუმბაძის იუმორი, მიუხედავად იმისა, რომ „კეთილი ღიმილით“ გაგვაცნო თავისი გმირები, ერთგვაროვნება მაინც არ შეინიშნება, სხვაობა მათი ხასიათის ჩვენებისას აშკარაა.

რ. ჭეიშვილმა და ნ. წულეისკირმა კი რიგითი ადამიანების სახეში გროტესკის ელემენტები შეიტანეს. ისინი შეეცადნენ მისი ხასიათის ზოგიერთი თვისების უკიდურესობამდე გამახვილებას. ამ გზით სიღრმეში ჩამალული ზოგიერთი „უცნაურობა“ წარმოაჩინეს.

ამ მწერლებს ეყოთ გამბედაობა, რომ ჯიუტად შეეხედათ სახეში თანამედროვე ადამიანისათვის და ამ სახეზე კეთილი ღიმილის და გონიერების გარდა, მისი ადამიანური ღირსების შემლახველი ზოგიერთი ავისმეტყველი გრიმიც შეემჩნიათ. (9, 429).

როგორც ცნობილია, ამ პერიოდში პრესა, რადიო, ტელევიზია, ძირითადად ერთ მიზანს ისახავდა: შეელამაზებინა სინამდვილე, შეექმნათ მოჩვენებითი, ეფემერული წარმატებებისა და ჰარმონიული კეთილდღეობის შთაბეჭდილება, მიეჩქმალათ შეცდომები, გადახრები, ნაკლოვანებები. სწორედამ, რომ აღნიშნულ მწერლებში „ჭირმა თავი ვერ დამალა“. გადმოგვცეს შეუფარავი სინამდვილე. შექმნილი მდგომარეობიდან გამოსვლის ძიება სწორ პოზიციებს, დადებით საწყისებს, ტენდენციების გამარჯვების პერსპექტივას ემყარებოდა.

ლიტერატურა:

1. რ. გაჩეჩილაძე, ჩემი XX საუკუნე, 2012.
2. ი. რატიანი, ლიტერატურული დისკურსის მოდელები საბჭოთა ტოტალიტარიზმის პირობებში, „სჯანი“, N11, 2010.
3. რ. გაჩეჩილაძე, ჩემი XX საუკუნე, 1 ტომი, 2005.
4. ჯ. ღვინჯილია, „ქართველი კაცის სინამდვილე“, კრიტიკა, 1991.
5. ნ. წულეისკირი, ბრძოლა სატანასთან, 1990.
6. მ. მირესაშვილი, „დათბობისა და „უძრაობის“ პერიოდები და მათი კრიზისი (1953–1985 წლები), 2010.
7. გ. კიკნაძე, ქართული სატირისა და იუმორის განვითარების ისტორიისათვის, 1953.
8. ნ. პოპიაშვილი, ტოტალიტარიზმი და ლიტერატურული დისკურსი მე-20 საუკუნის გამოცდილება, 2010.
9. იუმორს ნუ გამოვეთხოვებით, „ლიტერატურული საქართველო“, 1978.
10. დ. გარაყანიძე, მე-20 საუკუნის წლების მხატვრული პროზა. ნოდარ დუმბაძის („მარადისობის კანონი“ და გ. ფანჯიკიძის „აქტიური მზის წელიწადი“), 2002.

GEORGIAN WRITERS' WORKS IN THE SOVIET PERIOD

Nana Jalaghonia, Sokhumi State University, PhD Student

RESUME

During many years Georgian people lived in the terms of regime of totalitarianism . But later the system was convulsed and Georgian writers revealed the totalitarianism by means of literary texts. they used satire, humour and irony. They didn't write about Soviet system clearly but in a figurative sense and everybody knew what their " pain" was.

შემასმენელთან მდგარი მიმღეობის ფორმის წევრთა კვალიფიკაციის საკითხისათვის ლაზურში

მარინა ჯღარკავა, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი,
არნოლდ ჩიქობავას სახელობის ენათმეცნიერების ინსტიტუტი, მეცნიერ-თანამშრომელი

ლაზურ წინადადებებში ხშირად გამოიყენება ზმნასთან მდგარი მიმღეობის ფორმის (ძირითადად ფუძეგაორკეცებული) სიტყვები, რომლებიც კვალიფიცირებულია, როგორც ზმნისართები, რადგან გადმოქართულებისას შესატყვისი ერთეულები მოქმედებით ბრუნვაშია. მეცნიერთა ნაწილის მიერ ქართულში ისინი მორფოლოგიურად ბრუნვაში ფუძეგაყინულ ვითარების ზმნიზედებად, სინტაქსურად კი – ვითარების გარემოებებად ითვლება.

მაგ.: თოლი-ქაოი კულანი... **ზანდალეი** გუიტენ (ასათიანი 2012: 97) „ბრმა გოგო **ზანცალით** დადიოდა“; ოჭკომეს დო ოშვეზ-მა. ჰემოფე **ზანდალერი-ზანდალერი** ქოქოსქიდეს (ჟღენტი 1938: 55) „ჭამეს და სვესო. ისინი **ზანცალ-ზანცალით** ჩამორჩნენ“.

ჩვენი ყურადღება მიიქცია იმ გარემოებამ, რომ ლაზურში **ზანდალერი** და **ზანდალერი-ზანდალერი** / **ზანდალერ-ზანდალერი** / **ზანდალე-ზანდალე** ტიპის ერთეულები სახელობითი ბრუნვის ფორმით გვხვდება.

საერთაშორისო ლინგვისტიკაშიც მსგავსი სინტაგმები ინტერესის საგანს წარმოადგენს და რიგ ენებში (მაგ.: გერმანულში, რუსულში...), უმეტეს შემთხვევაში, ასეთი მიმღეობა შემასმენელთან წყვილში ითვლება პრედიკატულ (შემასმენლურ) განსაზღვრებად.

გერმანული ენის მკვლევარები თვლიან, რომ პრედიკატულ განსაზღვრებას შუალედური ადგილი უკავია გარემოებასა და განსაზღვრებას შორის. ფორმალურად ის შედის შემასმენლის ჯგუფში და თავისი შინაარსით წარმოადგენს უფრო განსაზღვრებას ქვემდებარის ან დამატების მიმართ, რადგან მათ ნიშან-თვისებას აღნიშნავს. ის განსხვავდება გარემოებისგან იმით, რომ განსაზღვრება აზუსტებს მოქმედების მიმდინარეობის პირობებს, პრედიკატული განსაზღვრება კი, აზუსტებს რა მოქმედებას (ან მდგომარეობას), ამასთანავე ახასიათებს რაიმე ნიშნით საგანს (ქვემდებარეს ან დამატებას). ის განსხვავდება განსაზღვრებისგან იმით, რომ განსაზღვრება აღნიშნავს ნიშან-თვისებას დროში შეზღუდვის გარეშე, პრედიკატული განსაზღვრება კი ამ თვისებას დროის გაგებასთან ერთად უკავშირებს შემასმენელს. პრედიკატული განსაზღვრება გადმოიცემა ზედსართავით, სახელზმნით, არსებითი სახელის სხვადასხვა ბრუნვის ფორმით (კირპუნი).

საერთაშორისო ლინგვისტიკაში ერთ-ერთ პრობლემატურ საკითხად რჩება პრედიკატული განსაზღვრების სინტაქსური სტატუსი წინადადებებში, სადაც ატრიბუტული კომპონენტი ითავსებს განსაზღვრებისა და სახელადი ნაწილის თვისებებს. ასეა ეს რუსულშიც; მაგ., Он пришел домой уставший – ის მოვიდა სახლში **დაღლილი**; Я помню его молодым и веселым – მე მას **ახალგაზრდასა და მხიარულს** ვიცნობდი (ჩესნოკოვა, ბაზაიკევა).

საქართველოში პრედიკატულ განსაზღვრებაზე საუბარი ლ. კვაჭაძის გამოკვლევით დაიწყო. თანდათან გამოიკვეთა და დაზუსტდა პრედიკატული განსაზღვრების თავისებურება ქართულ ენაში. ამ საკითხს დიდი ადგილი ეთმობა მეცნიერის ფუნდამენტალურ ნაშრომში „თანამედროვე ქართული ენის სინტაქსი“.

ლ. კვაჭაძე აღნიშნავს, რომ ასეთი ფორმები ახალ ქართულსა და ქართული ენის ცოცხალ კილოებში ფართოდ არის გავრცელებული. იგი არც ძველი ქართულისა და სხვა ქართველური ენებისათვის არის უცხო. მსგავს ფორმათა თავისებურება შენიშნული ჰქონდათ ა. ლლონტს, ი. იმნაიშვილს და უფრო ადრე თ. ჟორდანიას (კვაჭაძე 2010: 211). თ. ჟორდანიასთვის დასახელებული ფორმები არც ჩვეულებრივი განსაზღვრებაა და არც ვითარების გარემოება, ი. იმნაიშვილი თვლის, რომ ასეთი მიმღეობა ვითარების გარემოებაა, ა. ლლონტი კი შედგენილი შემასმენლის სახელად ნაწილად მიიჩნევს. აღწერს რა პრედიკატული განსაზღვრების შესწავლის ისტორიას, ლ. კვაჭაძეს გაანალიზებული აქვს სხვა ქართველ მკვლევართა მოსაზრებები. კერძოდ, ა. კიზირიასთვის ესაა ატრიბუტული გარემოება, ნ. ბასილაიასთვის სადავო ფორმათა ნაწილი განსაზღვრებაა, ნაწილი – ვითარების გარემოება, ა. დავითიანისთვის – ატრიბუტული მსაზღვრელის სემანტიკურ-სტილური ვარიანტი. ლ. კვაჭაძის აზრით, მიმღეობის (და სახელის) საცილობელი ფორმები განსაზღვრების ერთ-ერთი სახეობაა, რომელიც პრედიკატული ანუ შემასმენლური განსაზღვრების სახელით არის ცნობილი (კვაჭაძე 2010: 213-223).

ქართულში პრედიკატული განსაზღვრება ჩვეულებრივ ქვემდებარეს განსაზღვრავს, მაგრამ იგი შეიძლება განსაზღვრავდეს დამატება-ობიექტსაც (პირდაპირსა და ირიბს) და იმ ბრუნვაში დგას,

რომელშიაც მისგან საზღვრული წევრი. ასეთი განსაზღვრება მეტწილად გარდაუვალი ზმნის ქვემდებარის განსაზღვრებაა, ამიტომ უმეტესად სახელობითშია. მრავლობითში დასმულ ქვემდებარესა თუ დამატება-ობიექტთან ხშირად პრედიკატული განსაზღვრებაც მრავლობითში დგას. პრედიკატული განსაზღვრება შეიძლება ახლდეს როგორც გარდაუვალი (ერთ- და ორპირიან), ისე გარდამავალი (ორ- და სამპირიან) ზმნასაც... ზმნის ფორმები უმეტესად წარსული დროისაა, უფრო იშვიათად აწმყო-მომავლისა (კვაჭაძე 2010: 215-216). მაგ., მწყერი კი **მოზუზული, თავბრუდასხმული იჯდა** (ვაჟა); ისინი **გარბოდნენ გულგახეთქილები** (ყაზ.); მუცელა **მშიერ-მწყურვალ** შესჩერებოდა იმათ (ვაჟა)...

ლ. კვაჭაძე ადასტურებს, რომ პრედიკატული განსაზღვრება არ არის იშვიათი ძველ ქართულში, ქართველურ ენებსა და ქართული ენის დიალექტებში. მას საკმაოდ მოჰყავს დამადასტურებელი მაგალითები:

ძველი ქართულიდან: **დავრდომილი იდვა** ბჭეთა თანა მისთა (ლ. 16); იგინი **წარვიდიან გულკლებულნი** და **სირცხვილეულნი** (კიმ. 184); **პოვნა** იგინი **მმინარენი** (მ. 26)...

ქართული ენის დიალექტებიდან: **მოვიდა** სახში **შეწუხებული** ე ბიჭი (რაჭული); **წამევიდა** კაცი **ატირებული** (იმერული); ეს კაცი **დაღონებული წამოვა** (მესხური)...

სვანური ენიდან: ლევან **ღებრინე ანტჰს** ქორთე „ლევანი **გაბრაზებული დაბრუნდა** სახლში“; ჰამს **გიცარ ლეღვარ ახხვიდ** „დილით ვერძი მკვდარი დახვდა“...

მკვლევარს მეგრულიდანაც მოჰყავს ერთი მაგალითი: **გურგოხარცქილი გევორდი** თექ **„გულგახეთქილი ვიდექი იქ“**. იგი ხაზს უსვამს, რომ ამ წინადადებაში „გურგოხარცქილი“ პრედიკატული განსაზღვრებაა (კვაჭაძე, 226-227).

მიგვაჩნია, რომ ჩვენ მიერ ამოკრებილ ლაზურ საილუსტრაციო მასალაში ზმნა-შემასმენელთან წყვილში მდგარი მიმღეობის ფორმით გადმოცემული წინადადების წევრები პრედიკატული განსაზღვრებებია. ძირითადად ისინი სახელობით ბრუნვაში დგას, რადგან მათ მიერ საზღვრული შემასმენლები გარდაუვალი ზმნებითაა გადმოცემული. თუ პრედიკატული განსაზღვრება ჩვეულებრივ ქვემდებარის ბრუნვას იმეორებს, შესაბამისად ლაზურში ის სახელობითში უნდა იყოს კიდევაც.

ჩვენი აზრით, მიუხედავად იმისა, რომ ქართულ შესატყვის წინადადებებში ეს წევრები მოქმედებითი ბრუნვის ფორმით გადმოიცემა (ზოგჯერ ვნებითისაც), ისინი ლაზურის იდენტურად მიმღეობის სახელობითი ბრუნვის ფორმით უნდა გაიაზრებოდეს. მაგ.:

ყვაოჯეფე **იმტეს ყურელი, ყურელი** (ჩიქობავა 1929, 49) „ყვავები გაიქცნენ **აყვირებული, აყვირებული**“ (და არა „ყვავები გაიქცნენ **ყვირილით, ყვირილით**“);

ხოჯასთი ბიგა ოქაჩუნ, **ბაძგეი-ბაძგეი იგზალუ** (კარტოზია, 144) „ხოჯასაც **ჯოხი უჭირავს, დაბჯენილ-დაბჯენილი** წავიდა“ (და არა „...**ბჯენა-ბჯენით** წავიდა“);

ნე ოხორი, ნე კერა, სო ვიდათ... ჩქინ აშო **მგარინერი გოვულუთ** (ყიფშიძე, 19) „არც სახლი, არც კერა, სად წავიდე... ჩვენ ასე **ატირებული დავდივართ**“ (და არა „... **ტირილით დავდივართ**“);

ეკულე **ნგიბონერ-ნგიბონერი** ღალიშა **ქაგებთერეტუ** (ასათიანი, 38) „მერე **დაგორებულ-დაგორებული** ღელეზე **ჩასულიყო**“ (და არა „**გორვა-გორვით** ჩასულიყო“).

ვამბოზთ, რომ ქართულად ასე უნდა გაიაზრებოდეს, თუმცა, რა თქმა უნდა, სალიტერატურო ქართულის ნორმათა დაცვისას ლაზურის ანალოგ ქართულ წინადადებებში ეს წევრები უფრო ვითარების გარემოებებია.

უნდა აღინიშნოს ისიც, რომ რიგ შემთხვევებში ლაზური წინადადების ქართულ ვარიანტშიც მიმღეობით გადმოცემული ეს წევრები სახელობითი ბრუნვის ფორმით გადმოიცემა. მაგ.:

კაპულა **გესთიქერი (გებრიწერი) გოხთათე** (ჩიქობავა 1936, 26) „ზურგ **დახეთქილი (დაფხრეწილი) დადიხართ**“.

ბეეფე **გოზღინეი მოკახთეეტუ** (ჩიქობავა 1929, 125) „ბავშვებით **გარშემორტყმული მოსულიყო**“.

კურმეთიშე **ქომოხთი გონდინერი** (ყიფშიძე, 38) „კურმეთიდან მოხვედი **დაკარგული**“.

მასუმანი ოდაშა **შქუინეი დო კანკალეი ვა მეხთუ** (კარტოზია, 55) „მესამე ოთახში **შეშინებული და აკანკალებული არ მივიდა**“.

პრედიკატული განსაზღვრება ლაზურში (ისევე, როგორც სხვა ქართველურ ენებსა და დიალექტებში) ორ- და სამპირიან ზმნებთანაც ძირითადად სახელობით ბრუნვაში გვხვდება:

თირელი-თირელი ჯანდარმეფეში ეიეშა **ქაგელათირეს** (ასათიანი, 91) „ნათრევ-ნათრევი ჟანდარმების სადგომისკენ **წაათრიეს**“.

სი-თი მუფერი **კაპინერ-კაპინერი გაჭარენ!** მა-თი ჰეშო **კაპინერ-კაპინერი ბტახუმ!** (ჟლენტი, 94) „შენ როგორც **გამალებული გეწერება** (შეგიძლია წერო), მეც ისე **გამალებული ვტეხ!**“

ნულვან, წოხლე არ კულანი **მგაელი ნიყონოფან** (კარტოზია, 87) „მიდიან, წინ ერთი გოგო **მტირალი მიჰყავთ**“.

ლაზურის მიმღეობის ფორმის ლექსემები ქართულ შესატყვისში სემანტიკურად ერთგვარი მაგრამ სხვადასხვა მორფოლოგიური ჯგუფის ერთეულებია. მაგ.:

ლაზ. მაგარინერი-მაგარინერი – ქართ. ტირილით, ატირებული, მტირალი (ასათიანი, 34) [მაგარინელი – ატირებული (თანდილავა 419)] : ბოზო ბგაინეი-ბგაინეი ნულუნ (ჟღენტი, 63) „გოგო ტირილ-ტირლით მიდის“ ან „გოგო ატირებული მიდის“;

ლაზ. კაპინერი – ქართ. სირბილით, ჩქარა, გამალეული, გაქანებული, სასწრაფოდ; კაპინერ-კაპინერი – სირბილ-სირბილით, ჩქარ-ჩქარა, ხშირ-ხშირად (ასათიანი, 108) [კაპინერი/კაპინე – სირბილით, ჩქარა (თანდილავა, 359)]: მთუთი მულუნ კაპინერი (ყიფშიძე, 37) „დათვი მოდის აჩქარებული (/ჩქარა, სწრაფად)“; კაპინერი ფარა ჩქიმი ქომომჩი-ა (ჟღენტი, 146) „ჩქარა ჩემი ფული მომეციო“; გერმა-კოჩეფე, მაკარინა ძირე-ში, კაპინერ-კაპინერი ქომაბლეს – ბჰკომათენ-მა (ჟღენტი, 57) „ტყის კაცებმა, მაკარონი რომ ნახეს, გამალეული დაემგერნენ, ვჰამოთო“.....

ამრიგად, მიმღეობის ფორმის წინადადების აღნიშნული წევრები ლაზურში აკმაყოფილებს იმ კრიტერიუმებს, რომ ისინი ჩაითვალოს მიმღეობებად და არა ზმნისართებად; შესაბამისად, რადგან სინტაგმაში ეს წევრები შემასმენელს უკავშირდებათ, ისინი პრედიკატული განსაზღვრებებია და არა ვითარების გარემოებები.

ლიტერატურა:

- ბაიბაცევა - Бабайцева В.В. Система предложения в совр. Рус. Яз., М., 1988;
კვაჭაძე - ლ. კვაჭაძე, თანამედროვე ქართული ენის სინტაქსი, თბ., 2010;
კირპუნი - Кирпун О. Ф. Предикативное определение, Наступна конференция, Журнал Науковий огляд <http://intkonf.org/kirpun-of-predikativnoe-opredelenie/>;
ჩესნოკოვა - Чеснокова Л.Д. Конструкции с предикативным определением и структура предложения в совр. Рус. Литерат. Яз., Ростов-на-Дону. 1972.

საილუსტრაციო მასალა:

- ასათიანი - ირ. ასათიანი, „ლაზური ლექსიკონი“, თბ. 2012;
დიუმეზილი - ჟ. დიუმეზილი, „ლაზური ზღაპრები და გადმოცემები“, (მ. ბუკია, „ლექსიკონი“), თბ., 2009;
თანდილავა - ა. თანდილავა, „ლაზური ლექსიკონი (ლაზური ნენაფუნა)“, თბ., 2013;
კარტოზია - გ. კარტოზია, „ლაზური ტექსტები“, თბ., 1972;
ჟღენტი - ს. ჟღენტი, „ჭანური ტექსტები“, ტფ., 1939;
ყიფშიძე - ი. ყიფშიძე, „ჭანური ტექსტები“, ტფ., 1939;
ჩიქობავა 1929 - არნ. ჩიქობავა, „ჭანური ტექსტები“, ტფ., 1929;
ჩიქობავა 1936 - არნ. ჩიქობავა „ჭანურის გრამატიკული ანალიზი“, ტფ., 1936.

ON THE QUESTION OF THE ADVERBIAL PARTICIPLE MEMBERS STANDING WITH THE PREDICATE IN LAZ

Marina Jgharkava, Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Arnold Chikobava
Institute of Linguistics, Scientific Worker
RESUME

In Laz Sentences before Verbs are often used Participles (mainly Reduplicatively Composites), that are classified as Prepositions of Manner.

We suppose that the reason of above mentioned problem is wrong translation from Laz to Georgian. For example, in the phrase “**bandaler-bandaleri qoqosqides**”(=loosely left behind) **bandaler- bandaleri** literally means “loose”, but translated as “staggering”. Words like **bandaler-bandaleri** before verbs are used in Nominative Case. In many languages (such as: German, Russian) the members of sentences like those are Predicative Attributes.

Predicative Attributes in Georgian are studied by famous Georgian linguist L. Kvatchadze. He proved that Participle which has the grammatical form of Nominative Case prefixing Predicate is Predicative Attribute.

Finally, we can say that in Laz the Adverbial Participle in the Nominative Case coupled with a Predicate also is a Predicative Attribute.

ქართლ-იმერეთის ურთიერთობის საკითხის გარკვევისათვის XVI ს-ის 10-იან წლებში

იოსებ (სოსო) ალიმზარაშვილი, გორის სახელმწიფო სასწავლო უნივერსიტეტი,
ასოცირებული პროფესორი

XV-XVI საუკუნეების მიჯნა საქართველოს ისტორიაში ერთ-ერთი რთული პერიოდია. ქართლის მეფე კონსტანტინე II-მ (1479-1505 წწ.) ერთხელ კიდევ გაიბრძოლა სამ სამეფოდ დაშლილი ქვეყნის გაერთიანებისათვის, მაგრამ მარცხი განიცადა, რადგან, ივ. ჯავახიშვილის სიტყვით, „თავისი შვილებისა და საკუთარი ძალ-ღონის გამოყვანის გარდა, ველარაფერს ახერხებდა“ [ჯავახიშვილი, III, 1966:454].

კიდევ უფრო მძიმე ვითარებაში მოუხდა მეფობა კონსტანტინეს მემკვიდრეს - დავით X-ს (1505-1525 წწ.). როგორც ვახუშტი ბატონიშვილი გადმოგვცემს, იგი იყო „ღმობიერი, ბრძოლაშლილობათა და შფოთთა მოძულე და მოყუარე მშვიდობისა“ [ვახუშტი, IV, 1973:392], მაგრამ იმერეთისა და კახეთის ხელისუფალთ უკვე თვითონ გაუჩნდათ ამბიციები ქართლის დასამორჩილებლად. 1509 („ქრონიკონსა ჩვთ, ქარ რჟუ“) წელს „გარდმოვიდა სპითა ალექსანდრე მეფე იმერთა, მოადგა გორს. შეუძნდათ ესე ყოველთა და ეტყოდნენ მეფესა დავითს ბრძოლასა მისსა, არამედ დავით მეფემან არა ინება მეტყველმან მათმან: „რამეთუ მიეგების მეშფოთეთა შფოთით“, ხოლო ალექსანდრემ აიღო გორი და დაიპყრა თჳთ და მორათუეს მორჩევა ჩიხთაგან. უკუნიქა და წარვიდა იმერეთს. შემდგომად მეფემან დავით აიღო გორი და დაიპყრო და განამტკიცა უმაგრესად“ [ვახუშტი, IV, 1973:392].

იმერთა მეფის გორის აღების თარიღი კიდევ უფრო კონკრეტდება „ახალი ქართლის ცხოვრების“ მესამე ტექსტში, რომლის მიხედვით, ამ ფაქტს ადგილი 1609 წლის 6 აგვისტოს ჰქონია („ქრონიკონს რჟუ: აიღო გორი ალექსანდრე, ძემან ბაგრატისამან, თთუესა აგვისტოსა ვ“) [ქართლის ცხოვრება, II, 1959:487]. იგივე თარიღია მოცემული „პარიზის ქრონიკაში“ [პარიზის ქრონიკა, 1980:40].

ვახუშტის მიხედვით, იმერეთის მეფეს გორი კი აუღია, მაგრამ იძულებული გამხდარა უკან გაბრუნებულიყო, რადგან იმერეთის ჩიხთაგან¹ მორბევა უცნობებიათ. ბატონიშვილი იმერეთის მეფის ქართლში შემდგომი ქმედებების შესახებ აღარაფერს ამბობს და სხვა მოვლენების აღწერაზე გადადის. რჩება შთაბეჭდილება, თითქოს დავით X-ის მიერ გორის აღებისა და „უმაგრესად განმტკიცების“ შემდეგ, იმერელ ხელისუფალთ პრეტენზია ქართლის დედაქალაქზე აღარ ჰქონიათ. თუმცა, ხელნაწერთა ეროვნულ ცენტრში დაცულია ამავე პერიოდის ერთი საბუთი, რომელიც ამ მოსაზრებას ეჭვის ქვეშ აყენებს. ესაა ბაგრატ მეფეთა-მეფის მიერ გაცემული წყალობის სიგელი ზაქარია, ციცი და თაყა ფანასკერტელებისადმი, რომელშიც ვკითხულობთ:

„ქ. სიგელი რუისისა და ტინისკიდისა

ქ. ნებითა და შეწევნითა ღთისათა ჩუენ ღთივ გვირგვინოსანს მეფეთ მეფის ბაგრატისაგან ძმითა ჩუენთა: პატრონის ვახტანგისაგან, დიმიტრის, გიორგისაგან, აფხაზთ, ქართველთ, რანთა, კახთა, სომეხთ, შანშა და შარვანშა და ყოვლის აღმოსავლეთის ვიდრე დასავლეთამდის ღიხთ იმერის და ღიხთ ამერის ორისავე სამეფოს ტახტის თვით მტკიცედ ფლობით მპყრობელმან: მოვიდა ჩვენი და ჩუენთაგან დიდად ვლადებული (sic) ფანასკერტელი ზაქარია, ციცი, თაყა და დაგუეაჯნეს ვისმინეთ აჯა და მოხსენება თქუენი ...თჳლიაშვილი მისით მამულით მომატებულით და მკვიდრითა, გივიაშვილები სრულიად მისით მამულით სამანივე განაყოფნი ზვრის ბოლოს. ნაზვარეულნი ხუთის დღის მიწა და წინუბანს ოთხმოც და თხუთმეტის დღის მიწა, ტინისხიდს თავაქალაშვილისეულნი და ბახარაშვილი და ორნი განაყოფნი მკერვალისშვილნი მისით მამულით და წყლით და წისქვილითა, ველით და ვენახითა, ჭალით და სათიბითა შესავლითა და გასავლითა, ყოვლითურთ მისით სამართლიანითა უნაკლულოდ და სრულიად მოგვიცემია და ვერავინ იყოს მოცილე თქვენი ვერა მეფენი და ვერა დედოფალნი ვერავითარ დროსა ...ერთი მღვთის მეტი

¹ მეცნიერთა ნაწილი (მაგ. მარი ბროსე), „ჩიხებს“ „ჯიქებთან“ აიგივებდა, თუმცა, დღეისათვის ეს მოსაზრება გაზიარებული არ არის, რადგან არც ერთი ქართული წყარო იმ დროისათვის საქართველოში ჯიქთა შემოსევას არ ახსენებს. გარდა ამისა, არსად „ჯიქები“ „ჩიხებად“ არ მოიხსენიებიან. დაწვრ. ამ საკითხზე, იხ: [რუხვაშვილი, 1989:26-27].

...დაიწერა სიგელი ესე ინდიქტიონს მეფობის წელს ქრონიკონს რჟთ (=199) თვის სექტენბრის თხუთმეტს (ხელრთვა)“ **[ხელნაწერთა, HD-2118]**.

საბუთის მიხედვით, ბაგრატ მეფე, ზაქარია, ციცი და თაყა ფანასკერტელებს, მათივე თხოვნის საფუძველზე, რუისსა და ტინისხიდში უწყალობებს თვალთშეშვის მამულს „მკვიდრითა და მომატებულთ“ გივიაშვილებს „ნაზვარეულში“ - ხუთი დღის და წინუბანში - ოთხმოცდა-თხუთმეტი დღის მიწით, თავაქალაშვილისეულსა და ბახარაშვილისეულ მიწას, ასევე განაყოფ მკერვალიშვილებს მათი კუთვნილი მამულით, წყლით, წისქვილით, ველით, ვენახით, ჭალითა და სათიბით.

მართალია, საბუთში რუისი არ სახელდება, მაგრამ ტოპონიმ „წინუბანისა“ და დასახელებული გვარის (გივიაშვილები) მიხედვით, წყალობა სოფ. რუისში უნდა იყოს გაცემული.

როგორც ვხედავთ, საბუთი 1511 წელსაა გაცემული, როდესაც საქართველოს უკვე ჰყავს სამი მეფე (კახეთის, ქართლის და იმერეთის) და სამცხე-საათაბაგოშიც დამოუკიდებელი მმართველი ზის. მიუხედავად ამისა, ბაგრატ მეფეთა-მეფე თავს „აფხაზთ, ქართველთ, რანთა, კახთა, სომეხთ, შაჰანშა და შარვანშა ყოვლის აღმოსავლეთის ვიდრე დასავლეთამდის ლიხთ იმერის და ლიხსთ ამერის ორთავე სამეფოს ტახტის თვით მტკიცედ ფლობით მპყრობელად“ აცხადებს. თუმცა, მსგავსი შემთხვევები საქართველოს ისტორიაში სხვაგანაც გვხვდება, მაგ., ამავე ხანებში იმერეთის მეფე ალექსანდრე II ბაგრატის ძე (1484-1510), „ორსავე ტახტისა ლიხთიმერისა და ლიხთამერისა მპყრობელ მეფეთა-მეფედ“ აცხადებს თავს **[ქრონიკები, II, 1897:318-319]**. მისი ვაჟი, იმერეთის მეფე - ბაგრატ III (1510-1565), ასევე „აცხადებს“: „ჩუენ ...ორისავე ტახტისა და სამეფოსა ...მპყრობელმან მეფეთ-მეფემან ბაგრატ“, ან „ჩუენ აღმოსავლეთით დასავლეთამდე მფლობელ-მპყრობელმან მეფეთ-მეფემან ბაგრატ ...ნებითა ღ-თისათა აფხაზთა და რანთა“ **[ჯავახიშვილი, IV, 1967:208]** და ა. შ.

1511 წლისათვის საქართველოში მეფედ მხოლოდ ერთი ბაგრატია, ესაა იმერეთის მეფე ბაგრატ III (1510-1565 წწ).

აღნიშნული დროისათვის ქართლშიც ჩანს კიდევ ერთი ბაგრატი, დავით X-ის უმცროსი ძმა და სამუხრანბატონოს ფუძემდებელი, მაგრამ, იმის მიუხედავად, რომ საკუთარ თავს „მეფეს“ უწოდებს, მისი მფლობელობა „პროვინციის მეფობას არ გასცილება“ **[ნინიძე, 1997:17]** და ბაგრატ მუხრანბატონის იდენტიფიცირება ზემოხსენებულ სიგელში მოხსენიებულ ბაგრატთან ალოგიკური ჩანს. ამ საკითხში ჩვენ ჯერ კიდევ ათიოდე წლის წინ შევიტანეთ ეჭვი **[ალიმზარაშვილი, 2005:17]**.

საბუთის გამცემი რომ იმერეთის მეფეა, მისი ოჯახის წევრების სახელებითაც მტკიცდება. ცნობილია, რომ იმერეთის მეფე ალექსანდრე II-ს, თამარ დედოფალთან, ბაგრატს გარდა, ჰყავს ძეები: დიმიტრი, გიორგი, დავითი და ვახტანგი **[ვახუშტი, IV, 1973:809]**.

ვინ უნდა იყვნენ სიგელში მოხსენიებული ზაქარია, ციცი და თაყა ფანასკერტელები? ტექსტიდან გამომდინარე, ისინი ერთი ოჯახის წევრები არიან.

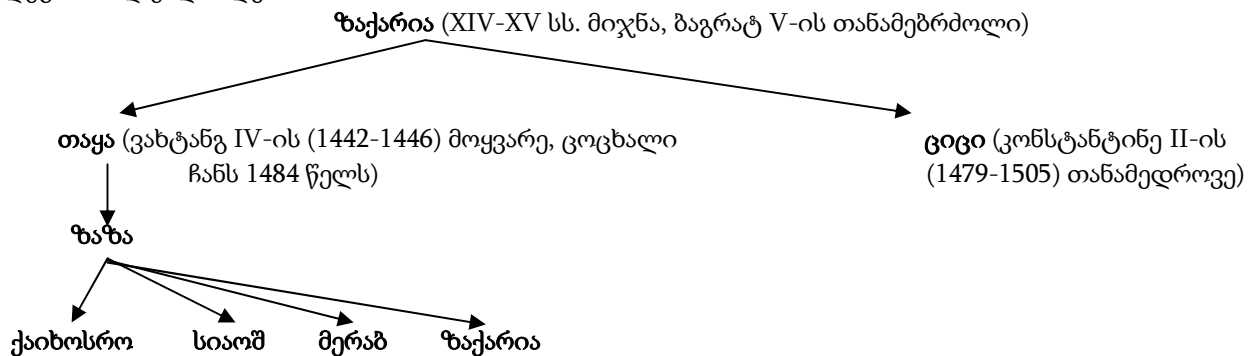
იოანე ბაგრატიონის მიხედვით, თემურ-ლენგის შემოსევებისას ზაქარია ფანასკერტელს, რომელსაც ზაზად უწოდებდნენ, ბაგრატ V-სათვის დიდი სამსახური გაუწევია, ამიტომ ბაგრატს იგი ახალციხიდან გადმოუსახლება და მძოვრეთისა და ნიჭბისის ხეობა უბოძებია. ზაქარია ფანასკერტელს დარჩა ძე-ციცი, რომელსაც კონსტანტინე მეფემ (1479-1505) ჯილდოდ ამისა, „უბოძა შვილთა ამისთა და თვით მას გვარად ციციშვილობა და აგრეთვე სახლის კაცთა და განაყოფთა ამათთა და მუნითგან იწოდებიან ციციშვილებად წელსა ქრისტეს აქეთ 1488“ **[3,1997:23]**. თაყა ციციშვილი ისტორიულ საბუთებში XV ს. შუა ხანებში ჩანს. მისი და - სითიხათუნი, ერთიანი საქართველოს მეფის - ვახტანგ IV-ის (1442-1446) თანამეცხედრეა. ვახტანგს იგი ცოლად უნდა შეერთო 1442 წელს **[ქრონიკები, II, 1897:222]**. ცოტა ადრე, ამავე თაყას ალექსანდრე დიდის (1412-1442) ბრძანებითა და „ნება-დართვით“, თავისი დის, „დიდისა დედოფლისა“ სითიხათუნის სააღაპედ შეუწირავს ატენს „ლუსმალაური მამული“ **[ქრონიკები, II, 1897:223]**.

თაყას მამას - ზაქარიას ასევე დიდი როლი შეუსრულებია მამა-შვილს: კონსტანტინე I-სა (1407-1411) და ალექსანდრე I-ს (1412-1442) შორის წარმოშობილი უთანხმოების მოგვარებაში **[ბერძენიშვილი, I, 1937:40-41]**. XV ს-ის ბოლოს (1484 წ.), ზაზა ფანასკერტელი, თაყას ძე, მოხსენიებულია იერუსალიმის ჯვრის მონასტრის სვინაქსარულ აღაპებში **[მეტრეველი, 1962:92; 150-151]**, ჰყავს ვაჟები: ქაიხოსრო, სიამო, მერაბ და ზაქარია **[ბერძენიშვილი, 1960:107-108]**.

როგორც დავით გვრიტიშვილი წერს, „თუ ვაღიარებთ, რომ მამა (თაყა - ი. ა.) თავის შვილს მამის სახელს (ზაზა, ზაქარია - ი. ა.) არქმევდა, მაშინ თაყა თავის შვილს მამის სახელს - ზაზას დაარქმევდა“ **[გვრიტიშვილი, 1958:123-125]**, ამიტომ შესაბამისობა: „თაყა - ზაქარია - თაყა - ზაქარია (ზაზა)“, ქართული ტრადიციისათვის უცხო არ არის. ზაზა ფანასკერტელი, შვილებთან ერთად ჩანს კონსტანტინე II-ის მიერ 1476 წელს განახლებულ სიგელში, რომლის მიხედვით, კონსტანტინე მეფე ციციშვილებს მათი კუთვნილი „კვედურეთს ორბოძლისეული მამულის“ გარდა, სრულად უმტკიცებს ქართლის სოფლებს: ქვახვრელს, უფლისციხესა და კარაღეთს **[ბერძენიშვილი, I, 1937:50-52]**. ამავე დროის სხვა საბუთიდან ისიც ირკვევა,

რომ მამა-შვილი: თაყა და ზაზა ციციშვილები ატენის მფლობელ-მოურავები არიან [ბერძენიშვილი, I, 1937:50-52] და სხვ.

ზემოთქმულიდან გამომდინარე, ჩვენთვის საინტერესო პერიოდში ციციშვილების გენეალო- გია შემდეგნაირად ყალიბდება:

რაც შეეხება საბუთში ნახსენებ კიდეც ერთ გვარს - თავაქალაშვილს, ეს გვარი ქართულ ისტორიულ საბუთებში XV საუკუნის ბოლოსათვის უკვე ფიქსირდება¹.

პალეოგრაფიულადაც სიგელი მეთექვსმეტე საუკუნისას ჰგავს. დაწერილია ქაღალდზე, ზომით 49X28,7 სმ. განკვეთილობის ნიშანი ყოველი სიტყვის შემდეგ ორწერტილი, მელანი შავი, მცირედ დაზიანებული და რესტავრირებულია. ა-მეტი და ა-ნაკლები ტექსტია. თავსა და ბოლოში ახლავს ხელრთვა. თავში „ქ“ გამშვენებულია.

თუ ბაგრატ „მეფეთა-მეფის“ სიგელის ზემოთ ნათქვამი დათარიღება სწორია, მაშინ გამოდის, რომ იმერლებს ქართლზე გავლენა გორის აღებიდან (1509 წ.) ორი წლის შემდეგაც ჰქონიათ. თვით ალექსანდრე იმერთა მეფის გორის აღების მიზეზები ფართოდ აქვს განხილული ივანე ჯავახიშვილს. სახელოვანი მეცნიერი ვახუშტი ბატონიშვილის ციტატიდან („შემდგომად კონსტანტინე მეფის გარდაცვალებისა, მოიხსენა ალექსანდრე მეფემან შური პირველი, შემოკრიბა სპანი, გარდაუხდა ქართლს და აღიღო გორი და იწყო პერობად ქართლისა“ [ვახუშტი, IV, 1973:809] ამოდის და მიიჩნევს, რომ იმერეთის მეფე ალექსანდრეს ძველი შურისძიება ამოძრავებდა. მან ისარგებლა შემთხვევით, რომ მისი მედგარი მოწინააღმდეგე მეფე კონსტანტინე უკვე მკვდარი იყო და ქართლის სამეფო ტახტზე ისეთი სუსტი ნების პატრონი და თაოსნობას მოკლებული პიროვნება იჯდა, როგორიც დავით მეფე იყო და ჯავრის ამოყრა განიზრახა, ხოლო გორის დაპყრობით იმერეთის მეფის ხელში ქართლის მთელი ჩრდილოეთ-დასავლეთის ნაწილი ლიახვის ხეობამდის მაინც უნდა გადასულიყო [ჯავახიშვილი, IV, 1967:209-210]. იმერეთის მეფე ბაგრატ III (1510-1565), მამასთან შედარებით, ბევრად უფრო ენერგიული და გამჭრიახი მმართველი იყო და ქართლის საქმეებში ამის შემდეგაც ხშირად ერეოდა. მისი აქტიური ჩარევის შედეგად მოიპოვა მოგვიანებით ქართლის ტახტი ლუარსაბ I-მა (1527-1556) და ქართლის მეფე დაისიძევა კიდეც (1526 წელს ლუარსაბმა ცოლად შეირთო ბაგრატ III-ის ქალიშვილი - თამარი [საქართველოს, IV, 1973:102]. გამორიცხული არ არის ქართლის საქმეებში ჩარევის სურვილი იმერეთის მეფეს მანამდისაც ჰქონოდა. ამ შემთხვევაში ყურადღებას იქცევს იკორთის ჟამნ-გულანის კინკლოსური ქრონიკა, სადაც ალექსანდრეს მიერ გორის დაჭერის თარიღად 1508 წელია მოცემული, მაგრამ მას მოსდევს მეორე, არანაკლებ საინტერესო ცნობა, რომლის მიხედვით, ბაგრატ ალექსანდრეს ძე ვახტანგს შებმია მოხისთან და გაუმარჯვია:

„- რჳც (1508 წ.) აქა ალექსანდრე [მე]ფემან გორი დაიჭ[ირ]ა, ამავე ქ[ვ]ნსა მ[ოვ]იდენ თათარნი ქუ[თ]ათისი და გელათ[ი დ]აწვეს ნნბრსა: კ[?]

- სა (1513 წ.) აქა ალექსანდრე მეფე მიიცვალა, ამავე ქვსა მისი შული ბაგრატ მეფედ დაჯდა, ამვე ქვსა პტრნი მზექაბუკ მეფე ბაგრატ მიიცვალა და ვახტანგს[ი] მოხის შეიბნეს ბაგრატს გაემარჯვა“ [კაკაბაძე, 1912:5].

თუ იკორთის ჟამნ-გულანის ცნობას გავიზიარებთ, ბაგრატ იმერთა მეფეს 1513 წელს მართლაც ულაშქრია ქართლში და მოხისთან (რუისის მახლობლად) გაუმარჯვია კიდეც.

იკორთის ჟამნ-გულანში მოყვანილი ფაქტი უმნიშვნელო ცვლილებებით დასტურდება სხვადასხვა ქართული წყაროებითაც. „ახალი ქართლის ცხოვრების“ მესამე ტექსტის მიხედვით, მოხისთან ბაგრატს

¹ 1491 წლის 29 აგვისტოს გაცემული საბუთის მიხედვით, თავაქალაშვილი სადათურ ყოფილა სამეფო კარის მწიგნობარ-მუშრიბი, მესტუმრე, დამწერი კონსტანტინე მეფის მიერ მთის წმინდა გიორგისათვის მიცემული ულაყის ამოკვეთის წიგნისა [პირთა, II, 264].

ებრძოდნენ ქართლის მეფის - დავით X-ის მოკავშირეები: კახეთის მეფე ვახტანგ და ათაბაგი მზექაბუკ, თვით დავითს კი ბრძოლისათვის ვერ მიუსწრია **[ქართლის ცხოვრება, II, 1959:487]**. „პარიზის ქრონიკა“ მოხისთან ბრძოლას 1507 წლით ათარიღებს, ვახტანგის ბრძოლაში მონაწილეობას ადასტურებს, მაგრამ მის წარმომავლობას არ აკონკრეტებს **[პარიზის ქრონიკა, 1980:80]**.

საკითხში სიცხადე ისევ ვახუშტი ბატონიშვილის შემოაქვს: „ამასვე წელსა (იგულისხმება 1512 წელი - ი. ა.) წარვიდა ბაგრატ დასხმის გუარად სპითა ქართლს, რამეთუ ძმამან მისმან ვახტანგ იკლო რაიმე ბაგრატისაგან და წარვიდა ქართლს. ამას ვახტანგს წაჰყვნენ მრავალნი წარჩინებული და აზნაურნი. მიუხდა ბაგრატ მეფე მოხისს მყოფ ვახტანგს. ეწყო და იყო ბრძოლა ძლიერი. მერმე იძლია ვახტანგ“ **[ვახუშტი, IV, 1973:810]**.

როგორც ვხედავთ, იმერეთის მეფე ბაგრატსა და მის ძმას ვახტანგს შორის, გარკვეულ ნიადაგზე დაპირისპირება წარმოშობილა და ვახტანგს საკმაოდ მრავლად მისვლია „წარჩინებული და აზნაურნი“. იგი დახმარების იმედად ქართლის მეფესთან წამოსულა, მაგრამ ძმისათვის ვერ უჯობნია. თუ დავაკვირდებით, ზემოთ მოტანილ ციციშვილების წყალობის სიგელში ვახტანგი ბაგრატის მომდევნო ძმა ჩანს, ამიტომ გამორიცხული არ არის, მას გარკვეული პრეტენზია მართლაც ჰქონოდა სამეფო ტახტზე.

სწორად მიანიშნებს მზია სურგულაძე, რომ ვახტანგი, იმერთა ბატონიშვილი, განუდგა თავის ძმას ბაგრატს, შეუკავშირდა ბაგრატის მტერს, მზექაბუკ ათაბაგს და მისი დახმარებით შეეცადა იმერეთის ტახტის ხელში ჩაგდებას. მან თავისი გეგმების განსახორციელებლად პლაცდარმად გამოიყენა ქართლის ის ტერიტორია, რომელიც იმერთა მეფის განკარგულებაში რჩებოდა. სწორედ ამიტომ ჩანს იგი გამაგრებული სოფელ მოხისში **[სურგულაძე, 23, 2010:174]** ბუნებრივია, ძმასთან მოდავე ბატონიშვილი საბრძოლველად იმერეთისა და ქართლის მეფეების სადავო ტერიტორიას აირჩევდა და არა იმერეთს. ხოლო, თუ 1512 წელს მოხისი იმერეთის მეფის განკარგულებაში იყო, სულაც არ არის გამორიცხული, ბაგრატ III-ს 1511 წელს რუისსა და ტინისხილში ციციშვილებზე წყალობები გაეცა, მით უფრო, რომ ციციშვილები ქართლში გავლენიანი ფეოდალები იყვნენ და მათი სახით ძლიერ დასაყრდენს იძენდა.

გასათვალისწინებელია წყალობის ეკონომიკური ფაქტორიც. აღმოსავლეთ საქართველოს ბარში, დღიური მიწა დაახლ. ნახევარ ჰექტარს უდრიდა **[ქართული, III, 1953:1251]**. გარდა დაუკონკრეტებელი ფართობისა, სიგელში 100 დღის (ხუთი „ნაზვარეული“ და წინუბანს (რუისში) ოთხმოცდათხუთმეტი), ანუ დაახლ. 50 ჰექტარი მიწა ნაწყალობევი, რაც საკმაო ფართობს წარმოადგენს.

ასე რომ ვახუშტი ბატონიშვილის ცნობის მიუხედავად, დავით X-ის მფლობელობა ქართლზე (გორის დასავლეთით მაინც) XVI საუკუნის 10-იანი წლების დასაწყისში არც ისე მტკიცე ყოფილა და ეს მდგომარეობა შემდგომაც გაგრძელდა. ვახუშტისავე გადმოცემით, 1526 წელს „მოსცეს ბაგრატს ქართლი არადეთს წყალს გამოლმა, ალი, სურამი და ახალდაბა“ **[ვახუშტი, IV, 1973:493]**. ბაგრატ III-ის მდგომარეობა ქართლის დასავლეთ ნაწილზე კიდევ უფრო გამყარდა, რაც მეფე - ლუარსაბ I დაისიძევა. რაც შეეხება მოხისს, იგი საკმაო ხანს დარჩა იმერეთის მეფეთა მფლობელობაში **[სურგულაძე, 23, 2010:175-177]**.

წყაროები და ლიტერატურა:

1. ალიმბარაშვილი სოსო, ტინისხიდის ისტორია, გორი 2005.
2. „ახალი ქართლის ცხოვრება“, მესამე ტექსტი, ქართლის ცხოვრება, ტ. II, თბ., 1959.
3. ბაგრატიონი იოანე, შემოკლებით აღწერა საქართველოსა შინა მცხოვრებთა თავადთა და აზნაურთა გვარებისა, თბ., 1997.
4. ბატონიშვილი ვახუშტი, აღწერა სამეფოსა საქართველოსა, ქართლის ცხოვრება, ტ. IV, თბ., 1973.
5. ბერძენიშვილი დ., ფანასკერტელთა ფეოდალური საგვარეულოს ისტორიიდან, საქართველოს ისტორიული გეოგრაფიის კრებული, ტ. I, თბ., 1960.
6. ბერძენიშვილი ნიკო, ფეოდალური ურთიერთობიდან XV საუკუნეში, მასალები საქართველოსა და კავკასიის ისტორიისათვის, ნაკვ. I, თბ., 1937.
7. გვრიტიშვილი დავით, ფეოდალური საქართველოს სოციალური ურთიერთობის ისტორიიდან, თბ., 1958;
8. კაკაბაძე სარგის, ქრონიკა იკორთის # 6 ჟამნ-გულანისა, ტფ., 1912.
9. მეტრეველი ელენე, მასალები იერუსალიმის ქართული კოლონიის ისტორიისათვის (XI-XVII სს.), თბ., 1962.
10. ნინიძე დავით. მუხრანბატონები თბ., 1997.
11. პირთა ანოტირებული ლექსიკონი, გამოსაცემად მოამზადეს დ. კლდიაშვილმა, მ. სურგულაძემ, ე. ცაგარეიშვილის რედ., ტ. II, თბ., 1993.
12. რეხვიაშვილი მიხეილ, იმერეთის სამეფო 1462-1810 წწ., თბ., 1989.
13. საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, ტ. IV, თბ., 1973.

14. სურგულაძე მზია, ეპიზოდები XVI საუკუნის საქართველოს შიდა პოლიტიკური ცხოვრებიდან (ისტორიულ ქრონოლოგიური საკითხები), კრებულში: „მრავალთავი“, # 23; თბ., 2010.
15. ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი, არნ. ჩიქობავას რედ., ტ. III, თბ., 1953.
16. ქრონიკები და სხვა მასალა საქართველოს ისტორიისა და მწერლობისა, შეკრებილი, ქრონოლოგიურად დაწყობილი და ახსნილი თედო ჟორდანაძის მიერ, წიგნი II, ტფ., 1897.
17. ცხოვრება საქართველოსა (პარიზის ქრონიკა), ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა, შესავალი, შენიშვნები და საძიებლები დაურთო გიული აღასანიამ, თბ., 1980.
18. ჯავახიშვილი ივანე, ქართველი ერის ისტორია, ტ. III, თბ., 1966.
19. ჯავახიშვილი ივანე, ქართველი ერის ისტორია, ტ. IV, თბ., 1967.
20. ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი, ფ. HD, საზ. 2118.

ABOUT AN IMPORTANT DETAIL OF IMERETI-KARTLI RELATION AT THE 10 IES OF XVI CENTURY

Ioseb Alimbarashvili, Gori State Teaching University, Associate Professor
RESUME

The article describes the current situation in the Kingdom of Kartli at the 10 ies of XVI century, Imereti and Kartli Kings' controversy for distribution of spheres of influence and participating of other parts of Georgia (King of Kakheti, Atabeg of Samtskhe) in this process.

In 1510, Alexander II invaded Kartli and taking an important town Gori. News that Imereti had been raided by the Ottomans at Alexander's absence made the king to return to Kutaisi, and Gori was soon taken back by David X of Kartli.

The author analyzes the documents, issued by the King Bagrat III to Tsitsishvili in 1511, protected at the National Center of Manuscripts, which makes this opinion doubtful.

Despite that document, in which there is not anything known, except the king's name, the author argues, that it was issued by the King of Imereti-Bagrat III in 1510-1665 and giving the lands to Feudal-Tsitsishvili by him, it means, that he had control of the part of Kartli.

სოფელ მიდელაანის ეკონომიკური ყოფის ისტორიიდან

დავით ახლოური, გორის სახელმწიფო სასწავლო უნივერსიტეტი, ასოცირებული პროფესორი
E-mail: davit.akhlouri@mail.ru

მიწათმოქმედება. ქსნის ხეობა თავისი გეოგრაფიული არეალიდან გამომდინარე მთისა და ბარის თვისებების მატარებელია. მთასა და ბარში მეურნეობის ხასიათი განსხვავებული იყო (დ. გვრიტიშვილი, 146).

ქსნის ხეობაში სამი სახის მეურნეობა გამოიყოფა: ბარული (ახალგორამდე), მთის ძირის (დაახლოებით ლარგისამდე), მთის ზოლის (ლარგისის ზევით). ახალგორის რაიონის სოფელი მიდელაანი ლარგისის ჩრდილოეთით მდებარეობს და მთის ზოლს მიეკუთვნება.

მთის ზოლის პირობებში სახნავი მიწის მეტისმეტად სიმცირის გამო, მოსახლეობა საუკუნეების მანძილზე იძულებული იყო ბუნებისგან გამოეგლიჯა საყანედ გამოსადეგი მიწის თითოეული ნაკუწი: მას წინასწარ უნდა აეკრიფა ქვები, მიეზიდა მიწა, პატივი და შემოყორა“ (გ. ჩიტაია, 486). „სახნავი ადგილების გაფართოების მიზნით ჩეხავდნენ ტყეებს, თხრიდნენ დეკას და იელს“ (ვ. ითონიშვილი, 22), მაგრამ მიუხედავად ამისა, განსაკუთრებით მთის ზოლში, პურის ნაკლებობა მტკიცნეულად იგრძნობოდა. როგორც ს. მაკალათია შენიშნავდა: „თავისი ჭირნახული მთიულეთის გლეხობას ოთხი-ხუთი თვე ძლივს ყოფნის და შემდეგ კი იძულებულია პურეული სხვა კუთხეებიდან შემოზიდოს“ (ს. მაკალათია, 33). ამიტომაც, ნიშანდობლივია, დავით ქსნის ერისთავის (XVIII ს.) ერეკლე მეორისადმი თხოვნა: „მე სხვა თავადებთან არ უნდა გამომართვათ, ამისათვის, რომ მე და ჩემს ბიძაშვილს დღეში შვიდი კოდი პური

გვინდება, ყოველ წლივ პურს ვყიდულობთ... მე სხვა სამსახური უფრო შემძლიან პურისა და ღვინის მორთმევისაგან“ (ქართული სამართლის ძეგლები, VII, 192). ერეკლეს მთის მოსახლეობა კოდისპურის გადასახადისაგან გაუთავისუფლებია: „რომელთაც ვაკის კაცს კოდისპური ზდებიათ, იმათ უნდა მოგვცენ მთის კაცს გარდაო“ (ქართული სამართლის ძეგლები, VII, 193). თუმცა XVIII საუკუნის II ნახევრის სამთავისის საყდრის გამოსავლის დავთარში მითითებულია, რომ კოდისპური მთიელებსაც უნდა გაეღოთ, მათ შორის მიდელაშვილებს, რომელნიც დავთარში არა მიდელაანთკარის, არამედ მეზობელი სოფლის (ახლა ნასოფლარის) კვერიათის მაცხოვრებლად არიან მოხსენიებულნი. დავთარის მიხედვით:

„53. ქ. მიდელაშვილის ბერის მამულს აძეს ბეგარი: პური ჩანახი ექვსი, ცხვარი ერთი, კვერცხი ხუთი.

54. ქ. მიდელაშვილის ბასილას მამულს აძეს ბეგარი: პური ჩანახი ათი, ცხვარი ერთი, ქათამი ერთი, კვერცხი ხუთი.

55. ქ. მიდელაშვილის იმედას მამულს აძეს ბეგარი: პური ჩანახი ათი, ცხვარი ერთი, ქათამი ერთი, კვერცხი ხუთი.

56. ქ. მიდელაშვილის ნიკოლას მამულს აძეს ბეგარი: პური ჩანახი ექვსი, თხა ერთი, ქათამი ერთი, კვერცხი ხუთი.

57. ქ. მიდელაშვილის დათუნას მამულს აძეს ბეგარი: პური ჩანახი ექვსი, თხა ერთი, ქათამი ერთი, კვერცხი ხუთი.

58. ქ. მიდელაშვილის ბასილას მამულს აძეს ბეგარი: პური ჩანახი ათი, ერთი ჩეხიჩი, ქათამი ორი, კვერცხი ათი.

59. ქ. მიდელაშვილის გიორგის მამულს აძეს ბეგარი: პური ჩანახი ექვსი, ცხვარი ერთი, კვერცხი ხუთი.

60. ქ. მიდელაშვილის ბერის მამულს აძეს ბეგარი: პური ჩანახი ექვსი, ცხვარი ერთი, ქათამი ერთი, კვერცხი ხუთი.

61. ქ. მიდელაშვილის ივანეს მამულს აძეს ბეგარი: პური ჩანახი...“ (ტექსტისთვის დატოვებულია ცარიელი ადგილი) (ქართული სამართლის ძეგლები, III, 1067).

როგორც ზემოთ მოყვანილი ცნობა მიგვანიშნებს, XVIII საუკუნის მეორე ნახევარში მიდელაშვილები აქტიურად ყოფილან დაკავებულნი სახნავი ადგილების ათვისებით.

სოფლის შედარებით ასაკოვანი ადამიანების ცნობით, XX საუკუნის 60-იან წლებამდე მარტო მიდელაანში, ქენქაანში და ხოზოეთში 110 ჰექტარი მიწა იხვნებოდა, მოჰყავდათ 4-5 ცენტნერამდე ხორბალი, ქერი, ჭვავი, ხნავდნენ ჯერ ხის გუთნით, რომელსაც აჩაჩას უწოდებდნენ, შემდეგ რკინის გუთნით. გუთნის გამწევი ძალა 2-3 უღელი ხარი იყო. მაგრამ, ბუნებრივი პირობების გამო, კამეჩი მთაში არ ჰყოლიათ. ხვნის დროს სამი კაცი მონაწილეობდა, გუთნისდედა და ორი მეხრე (თ. გელაძე, 83-84).

გლეხთა შორის მხოლოდ შემღებულებს ჰქონდათ საკუთარი გამართული გუთანა. გუთანს გლეხები თვითონ ამზადებდნენ. ხდებოდა მუშა-ხელის, სახვნელი იარაღისა და გამწევი საქონლის პერიოდული გაერთიანება, თუ საქმე არ გვქონდა გაუყრელ დიდი ოჯახებთან.

საინტერესო იყო ხორბლის გაღწევის პროცესიც - დიდი ბოდის გარშემო ხარებს ატარებდნენ... ცალკე რჩებოდა ბალახი, ცალკე ხორბალი. ხორბალს, კალოზე განიავების შემდეგ, ფქვავდნენ სოფლის წისქვილში. მცირე რაოდენობის საფქვავისათვის იყენებდნენ ხელსაფქვავებს, რომლებიც დღეს ოჯახურ რელიქვიად ითვლება. ამჟამად მიდელაშვილები სარგებლობდნენ სოფლის მკვიდრის ვიტალი ქენქაძის მიერ „მაბურთხევე“ (მაბურთის ხევი) გამართული წისქვილით.

გასული საუკუნის 60-იანი წლებიდან, ცხვრისა და საქონლის მომრავლების შემდეგ, სახნავი ადგილები გაასაძოვრეს. 90-იანი წლებიდან კი სოფლის მოსახლეობამ ისევ აითვისა მამა-პაპისეული სახნავი ადგილები, სადაც პურის ნაცვლად კარტოფილი მოჰყავდათ. კარტოფილს თესავდნენ როგორც საკარმიდამო ნაკვეთებში. ისე შედარებით მთიან ზოლში. მანამდე აუთვისებელი ყამირი მიწები, კარგ მოსავალს იძლეოდა.

საკარმიდამო ნაკვეთებში მოჰყავდათ მცირე რაოდენობით ლობიო, პამიდორი, კიტრი, გოგრა, კომბოსტო, ჭარხალი, მწვანილის სხვადასხვა სახეობები. უკანასკნელ ხანს აქტიურად მიჰყვეს ხელი ხეხილის ბაღების მოშენებას. სარგებლობდნენ აგრეთვე ტყისა და მინდვრის ხილით: ვაშლი, მსხალი, თხილი, შვინდი, ზღმარტლი, ტყემალი, მჟვალი (ჟოლო), მარწყვი, ბალამწარა, მაყვალი, მოცხარი და სხვა. ჩადუნისაგან ამზადებენ წნილს.

როგორც აღვნიშნეთ, მთის რეგიონი უვენახოა. ვახუშტის აღწერით: „და არს მოზღუდვილი მთიულეთი მთითა; ამის გამო მაგარი და შეუვალი არს, უვენახო, უხილო, მცირე მოსავლიანი. არამედ მოიღებენ ბარიდამ ტკბილსა, შთაასხამენ აქა და ლომისას, და დადგების ღვწო კეთილი, თეთრი და ტკბილი“ (ვახუშტი, 355-356). მთიულეები ყიდულობდნენ ღვინოს ან ყურძენს ღვინის დასამზადებლად. აქ დიდი მოთხოვნილებით სარგებლობდა არაყი, რომელსაც ხორბლით ან ხილით ხდიდნენ და ლუდი, რომელსაც ლომისობის დღესასწაულის წინა დღეებში ადუღებდნენ.

მესაქონლეობა. როგორც ალ. რობაქიძე მთის სოფელზე საუბრისას შენიშნავდა, სოფლის მეურნეობის - ძირითადად მიწათმოქმედებისა და მესაქონლეობის „თანაშეფარდება სხვადასხვა ისტორიულ ეპოქაში სხვადასხვა იყო. უდავოა, მაგ.: რომ როდესაც მთიულეთში (ისევე, როგორც ხევში, თუშეთში...) სასაქონლო მეურნეობა კაპიტალისტური განვითარების გზას დაადგა, მისი საფუძველი გახდა მესაქონლეობა, ე.ი. მეურნეობის ის დარგი, რომელიც აქ აქამდეც ყველაზე რენტაბელური იყო. ამან გამოიწვია სახნავი მიწების ერთი ნაწილის სათიბ-სამოვრად გადაქცევა. ფაქტიურად იმას ნიშნავდა, რომ მთლიანად მთიულეთის ფარგლებში მემინდვრეობის ხვედრითი წონა შემცირდა მესაქონლეობის სასარგებლოდ“ (რ. ხარაძე, ალ. რობაქიძე, 24). ასე იყო სოფელ მიდელაანშიც. გასული საუკუნის 60-იან წლებში ცხვრისა და მსხვილფეხა საქონლის მომრავლების გამო, სახნავი მიწები სამოვარ და სათიბ მიწებად გადააქციეს.

მესაქონლეობა მთის სოფლის წამყვანი დარგი იყო, რაზეც, ის ფაქტიც მეტყველებს, რომ პურეულს თუ სხვა საყოფაცხოვრებო მომსახურების საგნებს, ადგილობრივი მოსახლეობა მესაქონლეობის პროდუქციის გაყიდვის ან გაცვლის შემდეგ იძენდა.

მიდელაანში ოდითგანვე ყველა ოჯახს ჰყავდა ცხვარი, რასაც ზემოთ მოყვანილი XVIII საუკუნის მეორე ნახევრის სამთავისის საყდრის გამოსავლის დავთარიც გვამცნობს (ქართული სამართლის ძეგლები, III, 192).

მთის რეგიონში ცხვრის მომრავლების კარგი საშუალება შეიქმნა XX საუკუნეში, როცა ცხვარი 90-იან წლებამდე გამოსაკვებად გადაჰყავდათ ყიზლარის ზამთრის სამოვრებზე. მიდელაანელები ზაფხულში იყენებდნენ ქარჩოხის იალაღებს და მეზობელი ხეობების ალპურ სამოვრებს: დიდი და პატარა გალადური, სანგალი, ქნუხი, ბაგინი და სხვა.

როგორც სანდრო მიდელაშვილმა გვითხრა, ჯერ მარტო ქარჩოხის ხეობას 1974 წელს ჰყოლია 27000 სული ცხვარი და 1500 მსხვილფეხა საქონელი.

90-იანი წლების შემდეგ შეუძლებელი გახდა ყიზლარის ზამთრისა და ლიახვის ხეობის ზაფხულის სამოვრების გამოყენება, რამაც ცხვრის სულადობის შემცირება გამოიწვია. ქართულ-ოსურმა კონფლიქტმა და ოსების მიერ ქსნის ხეობიდან ცხვრის ფარებისა და საქონლის ჯოგის დატაცებამ სოფლები ქენქაანი და მიდელაანი განსაკუთრებით დააზარალა.

ცხვარ-მეცხვარეობის ტრადიციულ დარგს თითქმის ყველა მიდელაშვილი მისდევდა. ათეული წლების მანძილზე ცნობილი სარქლები იყვნენ: გიორგი, არსენა, ნიკა, გაიოზ, არჩილ, ილო, რეზო მიდელაშვილები.

ქარჩოხის ხეობაში ცხვრის მომრავლებას დიდად შეუწყო ხელი ბალაანის კოლმეურნეობის ყოფილმა თავმჯდომარემ სანდრო მიდელაშვილმა.

2008 წლის აგვისტოს ომამდე, ვიდრე მოსახლეობა დევნილად იქცეოდა, ყველა ოჯახს ჰყავდა ათეული სული ცხვარი და რამდენიმე ერთეული მსხვილფეხა საქონელი. ზამთარში ცხვრის გარკვეული ნაწილი ქართლის ბარში და კახეთში მიჰყავდათ გამოსაკვებად, მაგალითად, სპარტაკ, გაიოზ, ტატე, გოჩა მიდელაშვილებს. ნაწილს სახლში კვებავდნენ ბაგური წესით, ისევე როგორც მსხვილფეხა საქონელს. ქარჩოხის ხეობის სოფელთა დიდი ნაწილი შედარებით დაბლაა განლაგებული და საქონლის საკვები პირდაპირ სახლებში ჩამოჰქონდათ, როგორც სატვირთო მანქანით, ისე მარხილის საშუალებით. საქონლის ზამთრის სადგომი ბოსელი იყო, რომელიც რიგ შემთხვევაში საცხოვრებელი სახლის კომპლექსში შედიოდა, ან სახლის გვერდით იყო აგებული. ბოსლის მეორე სართული დახურულ კალოს ეკავა.

ზაფხულში მსხვილფეხა პირუტყვი და ცხვარი სოფლის ახლოს მდებარე სამოვრებზე მიჰყავდათ. მსხვილფეხა საქონელში რიგით დადიოდნენ. მშრალი საქონელი მიდელაშვილებს, ძირითადად, სამგლეთის მთებში მიჰყავდათ გამოსაკვებად.

სატრანსპორტო საშუალებად იყენებდნენ ცხენს, რადგან მთის ზოლში, ხშირ შემთხვევაში, ტრანსპორტით გადაადგილება ვერ ხერხდებოდა. „კარგი თოფი, კარგი ხმალი, კარგი ცხენი და ნაბადი“ აქ დიდ სიმდიდრედ ითვლებოდა. მიდელაშვილები სისტემატურად მონაწილეობდნენ „მეცხვარის დღის“ ან სხვა დღესასწაულების დროს გამართულ დოღში. 2005 წელს ქარჩოხის ბრძოლის 380 წლის იუბილეზე სოსო მიდელაშვილმა პირველი ადგილი დაიკავა.

უნდა ითქვას, რომ მიდელაანელები გასული საუკუნის 30-იანი წლების შუა ხანებამდე განსაკუთრებით სათიბი მიწების ნაკლებობას განიცდიდა. ითიბებოდა მხოლოდ 24 ბულულა.

30-იანი წლებიდან მიდელაანის ჩრდილო-დასავლეთით მდებარე სოფელ ძაბუეთიდან (სადაც ოსები ცხოვრობდნენ), მოსახლეობის გადასახლების შემდეგ, მათგან, მიდელაშვილების ილურთქლიანთ, კურდღელაიანთ და ნილაანთ შტოს წარმომადგენლებს უყვიათ სათიბი მიწა, რომელიც საკმაოდ დიდ ტერიტორიას მოიცავდა, აქ ითიბებოდა 204 ბულულა. მიწების ყიდვიდან ერთი წლის შემდეგ, 1937 წელს, შედგა კოლმეურნეობა და მიდელაშვილებს კოლექტივის სასარგებლოდ ძაბუეთში ნაყიდი მიწები

ჩამოერთვათ. სოფლის მოსახლეობას აღნიშნული მიწები კერძო საკუთრებაში კოლექტიური მეურნეობების დაშლის შემდეგ გადაეცათ.

მიდელაანელები სათიბად ზოგჯერ 25-30 კილომეტრის დაშორებითაც კი მიდიოდნენ. მათ შორის ბაგინში, რომელიც რამდენიმე ათეული წლის წინ ქსნის ხეობაში ერთ-ერთი ყველაზე დიდი სოფელი იყო (აქ ოსები ცხოვრობდნენ). თავის დროზე ქვემო ბაგინში 700 ბულულა ითიბებოდა, შუა ბაგინში - 242, გორგაში - 430.

მიდელაშვილები, ქარჩოხის ხეობის სხვა სოფლების მოსახლეობასთან ერთად, აგვისტოს შუა რიცხვებიდან, ოჯახებით მიემგზავრებოდნენ ბაგინში (დამის კარვებში ათენებდნენ) და რამდენიმე სატვირთო მანქანა თივის მოსამზადებლად თევობით რჩებოდნენ.

მიწათმოქმედებისა და მესაქონლეობის დარგებთან ერთად მიდელაანში სხვა დამხმარე დარგებიც იყო განვითარებული. მაგალითად, მეფუტკრეობა. ამ დარგს მისდევდნენ ყიდა მიდელაშვილი, რობიზონ და ვიტალი ქენქაძეები. მთის „თაფლი კარგი ხარისხისაა და ვინც ფუტკრის რაციონალურ მოშენებას მისდევს, მას ფუტკარიც კარგ შემოსავალს აძლევს“ (ს. მაკალათია, 59). დამხმარე დარგებიდან აღსანიშნავია აგრეთვე ხე-ტყის მასალისა და შემის დამზადება, მეთევზეობა (ქსანში, ძირითადად, კალმახს იჭერდნენ, თუმცა თევზჭერას სავაჭრო დანიშნულება არ ჰქონდა), მონადირეობა, მაგალითად, მიდელაშვილებში, ყველაზე წარმატებულ მონადირედ ითვლებოდა ამირან მიდელაშვილი, რომელიც ხშირად ხელმძღვანელობდა დათვზე ნადირობას.

მიდელაანში მეტ-ნაკლებად მეფრინველეობა და ხელოსნობაც იყო განვითარებული. ხისგან ამზადებდნენ საყოფაცხოვრებო დანიშნულების ნივთებს, ქალები ქსოვდნენ ზამთრისათვის წინდებს, ქუდებს, შარვლებს და სხვ. ზამთრისათვის ზრდიდნენ ღორს.

მიდელაანი სავაჭრო გზებით ოდითგანვე უკავშირდებოდა ახალგორს, მეჯვრისხევს, არაგვის ხეობას და ჩრდილოეთ კავკასიას, როგორც უკვე აღვნიშნეთ, ყიდიდნენ ან ცვლიდნენ მესაქონლეობის პროდუქტებს პურზე, ქერზე, სიმინდზე, ტანსაცმელზე, ჭურჭელზე და სხვა საჭირო საგნებზე. ადრე ამისათვის იყენებდნენ ცხენს ან ურემს, სადაც ხარებს აბავდნენ. ხარს იყენებდნენ მიწათმოქმედების დროსაც და სატრანსპორტო საშუალებადაც.

ამრიგად, როგორც აღვნიშნეთ, ახალგორის მოსახლეობა და, მათ შორის, მიდელაანის მცხოვრებლებიც, აგვისტოს ომის მერე დევნილებად იქცნენ, რამაც მთლიანად შეაფერხა სოფლის ეკონომიკური განვითარება.

ლიტერატურა:

1. ბაგრატიონი ვახუშტი, აღწერა სამეფოსა საქართველოსა, ქართლის ცხოვრება IV, ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ, 1973.
2. გელაძე თ., მემინდვრობასთან დაკავშირებული შრომის ორგანიზაციის ფორმები, წიგნში „ქსნის ხეობა“, 1975.
3. გვრიტიშვილი დ., ფეოდალური საქართველოს სოციალური ურთიერთობის ისტორიიდან, თბ., 1956.
4. ითონიშვილი ვ., ქართლის მთიელთა ყოფა-ცხოვრებიდან, 1974.
5. მაკალათია მ., მეცხოველეობა, წიგნში „ქსნის ხეობა“, 1975.
6. მაკალათია ს., მთიულეთი, 1930.
7. ქართული სამართლის ძეგლები, ტ. III, საეკლესიო საკანონმდებლო ძეგლები XI-XV სს. 1965.
8. ქართული სამართლის ძეგლები, ტ. VII, სასამართლო არზა-ოქმები, თბ., 1981.
9. ჩიტაია გ., ქსნური მთის გუთანი, ენიშვის მოამბე, V-VI, 1940.
10. ხარაძე რ., რობაქიძე აღ., მთის სოფელი ძველად, თბ., 1965.
11. ჯავახიშვილი ივ., საქართველოს ეკონომიკური ისტორია, ნაწილი I, 1930.

FROM THE ECONOMIC HISTORY OF THE VILLAGE MIDELAANI

Davit Akhlouri, Gori State Teaching University, Associate Professor

RESUME

Region of Akhlagori, Generally, visited the valley, the geographic area due to highland and lowland features of nature.

features of Midelaani are characteristic of the mountain. The economic life of rural programs, in fact, we can imagine the general picture of the economic situation in the mountainous of Ksani valley. The Work, the relevant literature references, discusses developments in midelaan mountain village typical of the major industries such as agriculture and animal husbandry, as well as beekeeping, wood materials and wood cutting, hunting, poultry and handicraft.

ატენის სიონის წარწერები

ლელა ზერეკიძე, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, დოქტორანტი
E-mail: Lelazerekidze@gmail.com

ძველი ქართული საეკლესიო ხუროთმოძღვრების შესანიშნავი ნიმუში ატენის სიონი VII ს. I ნახევარშია აგებული. იგი მდინარე ტანას ნაპირზე, ფრიალო კლდის საგანგებოდ გამაგრებულ ბაქანზეა აღმართული და მთელი ხეობის სამშვენიის წარმოადგენს. ატენის ხეობა უძველესი დროიდანვე ყოფილა დასახლებული. „ატენის სამხრეთით არს მონასტერი სიონი, გუნბათიანი, კეთილნაშენი, და აწ სმენ გადამდგარს ეპისკოპოსს ახტალის მაგიერ, ვინაითგან იგი უქმ არს ნიში მისი“ (1; 3)

ატენის სიონი ცენტრალურ-გუმბათოვანი ტაძარია და თითქმის იმეორებს მცხეთის ჯვრის არქიტექტურულ გეგმას. ტაძარი ნაგებია მომწვანო-მონაცრისფრო ქვიშაქვის თლილი კვადრატებით. ტაძარში შესასვლელი სამხრეთით და ჩრდილოეთითაა. საკურთხეველი იატაკიდან ორი საფეხურიტაა ამაღლებული. ტაძრის კედლებზე შემორჩენილია სხვადასხვა დროის ქართული ასომთავრული უნიკალური წარწერები და მინაწერები, რომლებშიც მოხსენიებულნი არიან სხვადასხვა ისტორიული პირები, - ქართლის გამგებელ ბაგრატიონთა თუ სხვა პირთა ვინაობისა და მოღვაწეობის თარიღების მინიშნებით. გამოვლენილ წარწერათაგან უძველესი VIII ს. პირველი ნახევრით თარიღდება, არის IX და X საუკუნეთა წარწერებიც. წარწერები საყურადღებოა ენისა და დამწერლობის თვალსაზრისითაც; ისინი მდიდარ მასალას გვაძლევენ საქართველოს ისტორიულ, კულტურულ, ენისა თუ პალეოგრაფიის მთელი რიგი საკითხების კვლევისათვის.

წარწერები და მინაწერები ტაძრის შიგნით

ატენის სიონის ქტიტორთა გამოსახულებანი დასავლეთის აფსიდის ქვედა რეგისტრშია განაწილებული, თავიდან შვიდი ფიგურა იყო, დღეს კი ექვსია გამოსახული. ტაძრის დასავლეთ აფსიდში, სამხრეთის ფრთაზე, ელია წინასწარმეტყველის გამოსახულებების წინ შერჩენილია მაკურთხებელი მარჯვენის გამოსახულება და იატაკიდან 2 მეტრის სიმაღლეზე წარწერის მკრთალი ნაშთები. წარწერის შერჩენილი ნაწილი 9 სტრიქონისგან შედგება. წარწერიდან ირკვევა, რომ კედლის მხატვრობა შესრულებული ყოფილა ქორონიკონსა ტ=300 +780=1080წელს ე.ი. მეფე გიორგი მეორეს მეფობის მერვე წელს. (1 :6)

საქტიტორო მწკრივი გიორგი ჭყონდიდელ-მწიგნობართუხუცესით იწყება. მის შემდეგ, მეორეა დავით მეოთხე, ჭაბუკი მეფე, მესამე გვირგვინოსანი ქტიტორია ხანში შესული წვეროსანი, სამეფო სამოსელში, მეფე ბაგრატ მეოთხე, მისი შარავანდედის მარცხნივ შერჩენილია წარწერა: „მამაი გიორგი მეფისაი ბაგრატ , შემომწირველი ჯვარი- მეწამულისაი“. (1:9)

გიორგი II-ის მამა, მეფე ბაგრატ IV-ის სახელთანაა დაკავშირებული, XI საუკუნის ატენში გაშლილი მშენებლობა, ამის შესახებ მოგვითხრობს ატენის სიონის საქტიტორო წარწერა სამხრეთის ფასადზე. ბაგრატ IV-ის შემდეგ გამოსახულია საზეიმო სამოსლით შემკული მამაკაცი. მისი სამოსელი განსხვავდება სამეფო გვირგვინისა და სამოსლისგან. შარავანდის მარცხნივ მოთავსებულია წარწერა: „[სუმ]ბატი, ძე აშოტისი, შემოწინა [ბ]ოტი[ნატი]“. სწორედ ამ წარწერაშია მოხსენიებული ბიზანტიური ფული, რომელიც მოჭრა ნიკიფორე ბოტინატმა. სუმბატს ხელი აქვს მოკიდებული მის შემდეგ გამოსახული ყრმისთვის. შესრულებულია წარწერა: „აშოტ უფლისწული, ძე სუმბატისი“. (1 :11) ატენის სიონის მოხატულობაში გამოსახული სუმბატ, ძე აშოტისი და მისი შვილი არიან ადგილობრივ მფლობელთა გვარეულობის წარმომადგენლები.

ქტიტორთა მწკრივი მთავრდება დედოფლის გამოსახულებით, რომლის შარავანდედის მარჯვნივ და მარცხნივ მოთავსებულია წარწერა: „ისდუხტ დედოფალი, შემომწირველი[სეფის ზუარ]ის დეგეულისა“. როგორც გაირკვა, დეგეული ყოფილა სოფელი დიდ ატენსა და ძველ ატენს შორის, რომელიც განთქმული ყოფილა ზვრებით.

საისტორიო წარწერები

ატენის სიონის საისტორიო მნიშვნელობის წარწერები მოთავსებულია მოხატულობის ქვეშ არსებულ შელესილობის ქვედა ფენაზე და გამოჩნდნენ მოხატულობის ფენის ჩამოცვენის გამო. მანამდე, უძველესად ითვლებოდა ბულა თურქის შემოსევების შესახებ 853 წლით დათარიღებული წარწერა. 1956 წელს მოხატულობის ფენის ჩამოცვენის გამო გამოჩნდა უფრო ძველი წარწერები. მათგან უმნიშვნელოვანესია სტეფანოზ მამფალის წარწერაში მამფალი-მამაუფალი, ეს ადრინდელ ძეგლებში არ დასტურდება. ასევე ეთნონიმი-მეგრელი, აქ პირველად მოიხსენიება: „ზეობას[ა] კა(=21) ღმრთივგვრგვან[ოსანისა] [არჩილისი კ]ეთილადმსახუ[რებასა ზედა] მეფისა ჩუენისასა, ჯელმწიფ[ო]ბასა

[სა]რკინოზთასა რკა (=121) აღესროვლა კურთხეული მამფალი სტეფანოზ, ღმრთისა მ[იერ] ქართველთა და მეგრელთა ერის-თავ-[ერისთ]ავთა უფლი, თთუესა ოკდომბერსა [იდ(=14)], დღესა ოთხშაბათსა ჟამს-ა და[მისას]ა ა(=1). ამას ზედა წელსა დღისა მთ[ავრობისა მ]ოხრდილი კთ. (5 :11)

საკურთხეულის სამხრეთის კალთაზე მოთავსებულია 9 სტრიქონიანი წარწერა, რომელიც ყურადღებას იქცევს შინაარსის და დამწერლობის თვალსაზრისით; წარწერა გვიყვება დედოფალ გუარამავრის გარდაცვალების შესახებ, მასში ქართული წელთაღრიცხვის პარალელურად მოყვანილია სარკინოზთა წელთაღრიცხვა - ჰიჯრა. წარწერა კარგადაა შენახული და თავისუფლად იკითხება. დედოფალ გუარამავრის წარწერა: „† ბრძანებითა ღმრთისაჲთა, თუესა ნოვენბერსა თოთხმეტსა, დღესა ოთხშაბათსა, ჟამსა ღამი-სასა, სარკინოზთა წელსა სკგ (223) ქრონიკონსა ნ~ზ (57) ა-ღესრულა კურთხე-ული დეოფალი გუ-არამავრი ღმერთმან [შეიწყალენ სული მისი, ამენ].“ (1 :15) უმნიშვნელოვანესია ატენის სიონის წარწერა, რომელიც ბულა თურქის ლაშქრობის შესახებ გვიყვება: (1:190)

853 წლის წარწერა: „† თთუესა აგუსტოსსა ე~სა დღესა შაბათსა, ქრონიკონსა ო~გსა, ისმაიტელთა წელსა ს~ლთსა, ქალაქი ტფილისი დაწუა ბულა და შეიპყრა ამირაჲ საჰაკ და მოკლა. და მასვე თთუესა [აგუ]სტოსსა კ~ვსა დღესა შაბათსავე, ზირაქ შეიპყრა კახაჲ და ძჳ მისი თარჯუჯი“

ატენის სიონის ინტერიერში ჩრდილო აღმოსავლეთის კამერის წინ ბათქაშზე აღმოჩნდა ნუსხური წარწერა, რომელიც შეისწავლა აბრამიშვილმა, წარწერა დათარიღებულია 835 წლით წარწერის უმნიშვნელო შინაარსის მიუხედავად, იგი საყურადღებოა, როგორც ნუსხური დამწერლობის ჩვენამდე მოღწეული ყველაზე ადრინდელი თარიღიანი ძეგლი (2 :171)

ისტორიული წარწერებისა და მინაწერების გარდა ატენის სიონი მდიდარია საღვთისმეტყველო ტექსტებით და რელიგიური წარწერებით, ისინი საყურადღებოა არიან თავიანთი ენით ამა თუ იმ კომპოზიციის განმარტებისას. ტაძრის კედლებზე მრავლადაა გაფანტული ციტატები ოთხთავიდან, რომლებიც შესრულებულია „მოგვთა მეფეთა“ ფრესკის გვერდით. წარწერები ასომთავრულით, ყვითელი ფერის საღებავითაა მოხატული. ზ. ალექსიმე მცნეიერული შესწავლის შედეგად აღადგინა 10 შეგონება, აღმოჩნდა ქართული ოთხთავის უძველესი თარიღიანი ტექსტის ფრაგმენტები. ლექსები და ციტატები სახარებიდან შინაარსობრივად, გრაფიკულად და ქრონოლოგიურად ერთმანეთთან კავშირშია და ქმნიან ერთიან იდეურ განწყობილებას. მთავარი იდეა ის არის, რომ თუ კაცი არ იქნება ზნეობრივად სრულყოფილი, არ „მოიძულა ვერცხლი“ ელოდება „ჯოჯოხეთი ბნელი“. ლექსების მკითხველს ასწავლიან, თუ ვინ შეიძლება დაიმკვიდროს სასუფეველი ცათა.

„წავა ვითარცა წამი... „ლექსის ეს ულამაზესი სტრიქონი უძველესი ქართული რითმიანი ლექსის ნაწილია. ქრისტეს შობის კომპოზიციის ქვეშ, მოგვთა თაყვანისცემის ფონზე მოჩანს 2 წარწერა. ერთი შედგება 14 სტრიქონისგან და შავი საღებავითაა შესრულებული. ყოველი სტრიქონი საზედაო ასოებით იწყება და სრულდება კიდურწერტილოვანი ხაზით. ეს არის უძველესი ქართული რითმიანი ლექსი. მარცვალთა რაოდენობა პირველ და მეორე სტრიქონშიც შვიდია. ლექსის ფორმა იმდენად სრულყოფილია, რომ მცნეიერები დააბნია კიდეც. ზ. ალექსიმე წერს: „მიუხედავად ექსპედიციის წევრებთან მუდმივი კონსულტაციებისა, ვერ დავძლიე საფრთხის გრძნობა, ხომ არ ვდგავართ ფატალური შემთხვევითობის წინაშე. ამიტომაც წლების განმავლობაში ლექსის პუბლიკაციას ვაგვიანებდი და განვაგრძობდი ადგილზე დაკვირვებას“. ლექსი ასე იკითხება:

1. † ძხილეთ, ესე ჟამი
2. წავა ვითარცა წამი,
3. აწვე გავწმიდოთ გუამი,
4. მერმისა არა გუაქუს ქრთა[მი].
5. ჩუენ დავაცადოთ სამი
6. ჯორცსა დაუტეოთ ...
7. ჩუენ მოვიძულოთ ვ[ეცხლი]
8. რაჲთა არაჲ გუე[უფ]ლ[ოს]...
9. არა ვთქუათ მუნ...
10. რაჲთა არა ვიხილოთ ჭი[რი]...
11. ჯოჯოხეთი ბნელი, შე...
12. მუნ არს ჭირი მრა[ვალი]
13. აწვ [ჩ]ევძ... ლი
14. ჩუენდა ე გუედ

„მას აქვს ძნელი ზამთარი“

მეორე შვიდმარცვლიანი ლექსი 15 სტრიქონისგან შედგება. შესრულებულია შავი საღებავით. ტექსტის პირველი სტრიქონი საზედაო ასოებით იწყება და გრაფიკულად პირველი ლექსის ანალოგიურთან გვაქვს საქმე. ლექსი რითმიანია. ორივე ლექსი ერთდროულად და ერთი პირის მიერ

უნდა იყოს შესრულებული. შესრულების მიახლოებით თარიღად მიჩნეულია VIII-IX საუკუნეები: „† ეგრე ეტყჳს მო[ძლ]უა[რი] მო[ჴნ] არ[ა] არს ვაჴარი ა თ(ა)ნა წააქუს საჴმარი ... ნაქმარი ... უ ლეზა ... ვითარი ასე ... საქმარი მას აქს ძნე[ლი ზამთარ]ი“.

წარწერები ტაძრის გარე კედლებზე

ატენის სიონი უძვირფასეს ძეგლს წარმოადგენს იმ მხრივ, რომ კედლებზე გარედან შესრულებულია სხვადასხვა დროის უამრავი წარწერა. განსაკუთრებით მდიდარია აღმოსავლეთისა და სამხრეთის ფასადი. უძველესი დათარიღებული წარწერა მოთავსებულია აღმოსავლეთის ფასადზე. წარწერა გვიყვება ატენის სიონისთვის ზღუდის აშენების შესახებ. თარიღდება 945 წლით. ზღუდის აღმშენებელს სარქალს ორი წარწერა ამოუკვეთავს. სამხრეთის ფასადზე გამოსახული ქანდაკებიდან ერთ-ერთი დიდი ფეოდალი მიქაელ ბაღვაშია, რომელსაც დიდი ღვაწლი მიუძღვის ატენის განვითარებაში. წარწერა გვაუწყებს: „ქრისტე ადიდე მიქაელ ერისთავი, ესე ზღუდე შექმნა“.

სამხრეთის კედლის ფასადზე მოთავსებულია 13 სტრიქონიანი ასომთავრული წარწერა, რომელიც კარგად არის შენახული და გვიყვება ბაგრატის მიერ ატენის დაარსებისა და ქალაქის გაშენების შესახებ. ატენის სიონში არსებულ წარწერათა შესწავლის შემდეგ გაირკვა, რომ ბაგრატ I-ს მიქაელ ბაღვაშისთვის სიგელი მიუცია ატენის ქვეყანა 940 წელს. ამის შესახებ გვამცნობს ტაძრის ინტერიერში ამოკვეთილი ნუსხური შრიფტით შესრულებული წარწერა: „ქრისტე შეიწყალე ლიპარიტ ბაღვაში, მისცა ბაგრატ მეფემ სიგელი“. X საუკუნის 80-იან წლებში ატენს ფლობს ბაღვაშთა ფეოდალური სახლი. რატი ერისთავს ატენში მოუწვევია სარესტავრაციო სამუშაოების საწარმოებლად სომეხი რესტავრატორი თოდოსაკი და მისი ამქარი-გერგიუმ ერჰასანი და გრიგოლ დაფსი. სწორედ ამ რატის ქტიტორული ქანდაკებაა აღმოსავლეთ ფასადზე, მის გვერდით კი მისი ძე ლიპარიტი. (2; 176)

ატენის სიონის კედლებზე, ქართულთან ერთად გვხვდება ბერძნული, სომხური და სირიული წარწერები. სომხური სამშენებლო წარწერაა, ანუ თოდოსაკის წარწერა. მოთავსებულია ტაძრის სამხრეთ ფასადის კედელზე, შესრულებულია წითელი საღებავით. წარწერა ასე იკითხება: „მე თოდოსაკ, ამ ეკლესიის მამულებელი“. გუმბათის ყელის აღმოსავლეთ ფასადზე მოთავსებულია რელიეფი, სადაც გამოსახულია საერო პირი და 5 სტრიქონიანი სომხური წარწერა გრიგოლ დაჰსისა. იგი მიჩნეულია თოდოსაკის თანამემწედ. თოდოსაკი ატენის სიონის სარესტავრაციო სამუშაოების მწარმოებელია, რომლის ხელმძღვანელობით შეუკეთებიათ ტაძარი. (2 174)

დასავლეთის ფასადზე ამოკვეთილია წარწერა, რომელსაც გენგიუმ ერჰასანის ძის წარწერას უწოდებენ. წარწერა მეტად ღირებულია, ეს არის თარიღიანი სომხური წარწერა, სამეცნიერო წრეებში გერგიუმ ერჰასანი ატენის სიონის მოქანდაკე-რესტავრატორად არის აღიარებული. (2:175) წარწერების მიხედვით ირკვევა, რომ სარესტავრაციო სამუშაოები ატენის სიონში შეუსრულებიათ სომეხ არქიტექტორებს: თოდოსაკს და მის თანამემწეებს. (6;75)

ატენის სიონის ფასადზე გაფანტულია პილიგრიმული წარწერები, ამოკითხულია ბაგრატ -ის, დავით -ის, დემეტრე -ის წარწერები, რომლებიც თავისი ხელით უნდა შეესრულებინათ. წარწერები ასე იკითხება: „ქრისტე შეიწყალე მეფე ბაგრატ“, „სახელითა ღმრთისათა დავით მეფემან დადო ატენს საუნჯე“, „ქრისტე ადიდე დემეტრე მეფე“

პილიგრიმული გრაფიტები - ნაკაწრი წარწერები

- 1) ატენის სიონის კედლებზე გარკვევით იკვეთება გრაფიტები „მე თოდოროს, მონა ღმრთისა“.
- 2) ამავე კამერის მესამე კვადრზე ამოკაწრულია თოდოროსის მეორე გრაფიტი: „მე თოდოროს, მონა ღმრთისა, ვინც წაიკითხოს ლოცვებში მომიხსენიოს“.

ორივე გრაფიტი ერთი ხელით შესრულებული ჩანს. ნახევრად მრგვლოვანი, ნახევრად კუთხოვანით არის დაწერილი. ატენის სიონის წარწერები შექმნილი მრავალ საუკუნეთა მანძილზე, მრავალფეროვან და მრავალმხრივ მასალას იძლევა სხვადასხვა ისტორიული და კულტურული მოვლენის შესასწავლად. წარწერების შინაარსი საქართველოს ისტორიის ერთგვარ მატთანეს წარმოადგენს, უმდიდრეს მასალას გვაძლევს საქართველოს ისტორიის, კულტურის, ენის და დამწერლობის შესწავლისათვის.

ლიტერატურა:

1. თ. ბარნაველი, ატენის სიონის წარწერები, თბ., 1957.
2. გ. აბრამიშვილი, ატენის სიონის უცნობი წარწერები, „მაცნე“, ისტორიისა და არქეოლოგიის სერია, 1976, #2.
3. ქართული წარწერების კორპუსი, ლაპიდარული წარწერები, აღმოსავლეთ და სამხრეთ საქართველო, ნ. შოშიაშვილის რედაქტორობით, ტ I, თბ., 1980.
4. ქართული წარწერების კორპუსი III. ფრესკული წარწერები I. ატენის სიონი. გამოსაცემად მოამზადეს, გამოკვლევა და საძიებელი დაურთეს გურამ აბრამიშვილმა და ზაზა ალექსიძემ. ტ., 1989.

5. გ. აბრამიშვილი, სტეფანოზ მამფალია ფრესკული წარწერა ატენის სიონში, თბ., 1977.
6. ზ. ალექსიძე, ატენის სიონის სომხური წარწერები. თბ., 1978.
7. ზ. ალექსიძე, ატენის სიონის ოთხი წარწერა, თბ., 1983.
8. ა. ბაქრაძე, თრიალეთისა და ატენის ეპიგრაფიკული ძეგლები, როგორც საისტორიო წყარო, საქ. მუზეუმის მოამბე XX - , 1959.
9. თ. ბარნაველი, ატენის ახალი წარწერები, საქ. სსრ მეცნ. აკად. მოამბე, VII, #1-2, 1946.

ATENI SIONI WRITINGS

Lela Zerekidze, Sokhumi State University, PhD Student

RESUME

Sioni of Ateni is rich with inscriptions. On the wall of the church there are the oldest, unique Georgian inscription and postscripts which belong to various periods of history. Different historical people are mentioned in them. The oldest revealed captions date back to the first half of VIII century. The inscriptions of Sioni give us the diverse information to study different historical and culture appearances. The content of these inscriptions represent the chronicle of Georgian history. They are the richest sources for researching the history, culture, language and writing of Georgia.

ИЗ ИСТОРИИ ГРУЗИНО-РОССИЙСКОГО ОТНОШЕНИЙ 1920 Г.

Нугзар Зосидзе, Батумский государственный университет им. Шота Руставели, Доктор истории

После восстановления независимости Грузии одним из приоритетов руководства страны стало установление дружественных отношений с соседними странами, что с учетом международных правовых принципов должно было обеспечить упорядочение территориальных вопросов. Правительство демократической Грузии старалось сохранить территориальную целостность страны в исторических границах, хотя в тогдашних внутренних и внешних сложных условиях достичь этого было крайне трудно. Руководство Грузии стремилось сохранить реалии пограничного режима, существующие между Российской и Османской империями до первой мировой войны, чему категорически противилась Османская Империя, опирающаяся при этом на различные международные правовые аспекты. Главным из них был Брестский мирный договор, оформленный в сложных и крайне неблагоприятных условиях для Грузии.

Султанская Турция потерпела тяжелое поражение в первой мировой войне. Началась политика уничтожения турецкой государственности, открытого раздела территории собственно Турции. Скоро из сферы высшего офицерского состава в качестве лидера национально-освободительного движения выдвинулся молодой бригадный генерал Мустафа Кемаль-паша, который и стал руководителем борьбы турецкого народа за свою независимость. (Завриев Д., 1947:113)

В борьбе со странами Антанты правительство Мустафы Кемаля взяло курс на сближение с Советской Россией. На фоне пролетарской революции поддержка и помощь Турции означали утверждение позиций России в данном регионе. Поэтому Советское правительство, несмотря на свои ограниченные возможности, решило незамедлительно оказать Турции военную и финансовую помощь (Документы внешней политики СССР. Т. III, 1959:675).

Оказание помощи новой Турции способствовало и упрочению позиций России в чрезвычайно важном регионе. Вместе с тем, дружественный союз, заключенный Россией с правительством Кемаля-паши, подразумевал осуществление нового российского внешнеполитического курса. «Советское Правительство с живейшим интересом следит за героической борьбой, которую ведет турецкий народ за свою независимость и суверенитет, и в эти дни, тяжелые для Турции, оно счастливо заложить прочный фундамент дружбы, которая должна объединить турецкий и русский народы.» (Документы внешней политики СССР. Т. II, М., 1958. с. 555) Фактически письмо означало признание правительства ВНСТ(Великий Национальный Собрания Турции). На этом этапе и правительству Ангоры были выгодны тесные отношения с большевистской Россией, поэтому неудивительно, что оно с пониманием относилось к планам России в отношении Закавказья.

По нашему мнению, союз, заключенный правительством России с правительством Мустафы Кемаля, основывался не только на утопической идее мировой социалистической революции. Новый

внешнеполитический курс в первую очередь подразумевал упорядочение проблем Кавказа в интересах России, в частности, присоединение закавказских государств к России путем их советизации. Помимо этого, вырисовывалась и перспектива экспорта социалистических идей под эгидой пролетарского интернационализма (Зосидзе Н. Из истории дипломатических отношений Грузии с Турцией (письма Свимона Мдивани) // Исторический вестник, XIV, 2005: 32).

После советизации Азербайджана и Армении встал вопрос о Грузии. 25 июня 1920 года министр иностранных дел Грузии Евгений Гегечкори обратился к послу Грузии в России Георгию Махарадзе. Грузинский министр напомнил послу ответную ноту Георгия Чичерина, посланную Мустафе Кемаль-паше, и отметил, что этим документом Советское правительство фактически устанавливало взаимоотношения с Кемаль-пашой, здесь же была приведена информация об отношении России к решению вопроса о Батумской области путем референдума.

По мнению Гегечкори, это противоречило тому пункту мирного договора, согласно которому Батуми и прилегающая к нему территория считаются неделимой частью Грузии (подразумевался мирный договор между Грузией и Советской Россией от 7 мая 1920 года – Н.З.).

Георгий Чичерин в своем ответе пояснил послу России в Грузии Сергею Кирову, что в ноте, адресованной Кемаль-паше, цитата о Батуми взята из постановления Великого Национального Пакта Ангоры и не отражает мнения наркомата иностранных дел России. 16 ноября в ноте наркома иностранных дел РСФСР Г.Чичерина послу Грузии в России Георгию Махарадзе о Батуми было сказано: «Занятие Батума вооруженными силами держав согласия не могло бы быть рассматриваемо нами иначе, как попытка создания для нас на юге нового фронта. Позволяем себе выразить твердую надежду, что грузинское правительство не вступит на этот роковой путь и не возьмет на себя ответственность за последствия, которые в таком случае неизбежно возникли бы.» (Документы внешней политики СССР т., III., 1959: 330).

20 ноября 1920 года газета «эртоба» так описывала создавшуюся ситуацию: «Батуми становится тем пунктом, который вызывает волнение у обоих противников. Согласно стамбульским газетам среди участниц Антанты якобы состоялся разговор о превращении Батуми в «порто-франко» (свободный порт)» (Газета «Ертоба». 20.11.1920).

Как видим, в вопросе взаимоотношений с Грузией Советская Россия отводила определенное место батумскому вопросу. В свете этого большой интерес представляет обращение главнокомандующего Российской 11-ой армии Гекера от 18 декабря 1920 года к председателю военно-революционного совета.

В обращении отмечалось: «Если военный совет 11-ой армии получит твердые гарантии в дружеском отношении к нам со стороны армии Казим Карабекира, тогда вопрос об оккупации Грузии и Тбилиси станет более реальным» (В.Нозадзе, 1989: 93). Как видим взаимоотношения России с правительством Кемаля вошли в новую стадию активности. 13 ноября 1920 года в Грузию приехал официальный представитель правительства Анкары полковник Казим-бей. При встрече с представителями грузинской прессы он заявил, что «правительство Ангоры желает видеть Грузию единой и сильной, и что Грузия заслужила наши симпатии» (Газета «Сакартвелос Республика», 19.11.1920).

Грузинская общественность весьма оптимистично оценила инициативу турецкой стороны, но не утратила реалистического восприятия ситуации. Основанием для добрососедских отношений Грузии и Турции было признание независимости Грузии в пределах, установленных Российско-грузинским договором от 7 мая 1920 года. В итоге мнение грузинской общественности было сформулировано следующим образом: «Мы верим обещаниям Ангоры, дружеская рука, протянутая Мустафи Кемаль-пашой не повиснет в воздухе» (Газета «Сакартвелос», 24.11.1920.).

К концу 1920 года создавшееся положение заставило Россию отказаться от открытой оккупации Грузии. Более того, Советское правительство призывало Турцию в отношении Грузии учитывать мирный договор между Грузинской демократической республикой и РСФСР от 7 мая 1920 года, по которому российская сторона признавала целостность и независимость Грузии (по этому договору Батумская область входила в состав Грузии-Н.З.). «Советское Правительство считало бы более желательным с точки зрения интересов Турции и России заключение мирного договора между Грузией и Турцией на основах Русско-Грузинского договора.» (Документы внешней политики СССР. Т. III, 1959: 393).

11 февраля 1921 года Красная Армия вторглась в Грузию. 15 февраля части Красной Армии стали наступать и со стороны Азербайджана. Началом аннексии Грузии стал конфликт в районе Лоре. Грузинская армия не справлялась с наседавшим со всех сторон врагом, героическая самоотверженность грузинских юнкеров в сражении у Табахмела не могла остановить противника. Сдача Тбилиси стала неизбежной.

Грузия не могла вести борьбу на двух фронтах. Было решено бросить все силы на борьбу с большевиками, поэтому 20 февраля 1921 года главнокомандующий вооруженными силами Грузии отдал приказ о выведении воинских частей из Артвина и Ардагана (Нозадзе В., За восстановление Грузии, Борьба из-за Месхети., Тб., 1989, с. 96). Претензии Турции этим не ограничились.

Посол Турции в России Али Фуад Джебесой в своей ноте на имя Георгия Чичерина занятие турками Ардагана и Артвина объяснил как весьма естественное следствие положения Национального Пакта Турции по отношению к трем пограничным санджакам. По мнению посла: «Эта оккупация приобретает значение материальной помощи, оказываемой турецкой армией грузинским рабочим, борющимся за свое освобождение против меньшевистского правительства.» (Документы внешней политики СССР, т. III, 1959: с. 556).

Правительство Грузии не смогло в полной мере использовать имеющиеся в их распоряжении резервы. В отличие от соседних стран Грузия имела десятитысячный корпус офицеров младшего, среднего и высшего рангов, закончивших российские военные училища и закаленных на фронтах первой мировой войны. Разумному использованию существующих резервов мешала политика правительства, исходившего подчас из узких партийных интересов.

Правительство Демократической Республики Грузии вынуждено было покинуть Тбилиси и перейти в Кутаиси, абсолютно изолированное, оно в поисках выхода допускало все новые и новые ошибки.

Несмотря на то, что турецкая сторона воздержалась от помощи Грузии в военных действиях против Советской России, правительство Н.Жордания, которое питалось иллюзиями, четвертого марта от имени министра иностранных дел составило специальное письмо, по которому послу Грузии давали указания о дальнейших действиях. По этим указаниям Грузинское правительство взамен помощи в борьбе против Москвы было согласно на оккупацию Турцией Батумской области и Ахалцихского и Ахалкалакского уездов по с тем чтобы здесь, сохранились гражданское управление и суверенные права грузинского правительства. В таких условиях грузинская армия даже оказывала бы помощь турецкой армии в оккупации вышеназванных областей. (Сванидзе М. Дипломатическая борьба за Батуми и Батумской области 1918-1921 годы, Грузинская дипломатия, Ежегодник. Т.Х, с. 178-179; Ц ГИАГ, Гарвардский фонд 387, л. 2). Из вышесказанного видно, что правительство Ное Жордания с целью сохранения собственной власти и суверенитета страны не воздержалось от крайней авантюры.

17-18 марта 1921 г. в Кутаиси состоялись переговоры между уполномоченным представителем правительства Грузии Григолом Лорткипанидзе и уполномоченным революционного комитета Грузии Мамией Орахелашвили. В переговорах также участвовали два представителя большевистской России: Абел Энукидзе и Александр Сванидзе. Согласно достигнутому соглашению, военные действия немедленно прекратились. Грузинское правительство помогло войскам, находящимся в распоряжении ревкома. По третьему пункту соглашения советские войска занимали южные границы Батумского округа, как дружественные силы «демократического правительства и воинства». В четырнадцатом пункте грузинский ревком (приложение декрета об амнистии от 25 февраля 1921 года) подтверждал, что не наказал бы в судебном или административном порядке ни одного политического деятеля демократической республики, военных, служащих администрации и других учреждений и вообще всех тех лиц, чьи действия вытекали из государственной общественной службы и деятельности.¹

18 марта развернулись кровопролитные сражения в окрестностях Батуми. Посланный Георгием Мазниашвили Казим-бею ультиматум, дававший туркам один час времени для освобождения занятых крепостей, остался без ответа.

19 марта вновь возобновились бои. Особенно ожесточилось положение на Кахаберском фронте. Османская армия потеряла множество солдат. Окраины Аджарисцкали заполнились частями раненых и убитых аскеров. Грузинское войско своими силами смогло победить противника и изгнать врага из Батуми прежде, чем части Красной армии под руководством Жлоба оказали какую-либо помощь.

Следовательно, в результате героических сражений 18-19 марта Батуми очистился от вражеских войск и избежал огромной опасности.

В Батуми с помощью воинских частей демократической республики Грузии завершилось установление Советской власти.

В заключение можно сказать, что неправильный политический курс Антанты в отношении Турции, выработанный после окончания мировой войны, подразумевающий распад турецкого государства, не только способствовал началу мощной национально-освободительной борьбы под руководством Мустафы Кемала Ататюрка, но ускорил сближение Советской России и Турции. Отношения между Россией и Грузией, Грузией и Турцией анализируемый период были следствием сложного международного положения.

ИСТОЧНИКИ И ЛИТЕРАТУРА:

1. Архив президента Грузии, фонд 13, опись 10, дело 55
2. ЦГИАГ(Центральный Государственный Исторический Архив Грузии). фонд 1818, опись 2, дело 116
3. ЦГИАГ. Гарвардский фонд. №386; №387.
4. Документы внешней политики СССР. Т. II, М., 1958. Документы внешней политики СССР, т. III, М., 1959
5. Документы и материалы по внешней политике Закавказья и Грузии, Тб., 1919
6. Жордания Н. Мое прошлое. Тбилиси, 1990.
7. Завриев Д. К новейшей истории северо-восточных вилайетов Турции, Тб., 1947.
8. Зосидзе Н. Политическая ситуация и национально-освободительное движение в Аджарии в 1918-1920 гг. Бат. 1995
9. Зосидзе Н. Из истории дипломатических отношений Грузии с Турцией (письма Свимона Мдивани) // Исторический вестник, XIV, Батуми, 2005.
10. письма Свимона Мдивани // Исторический вестник, XIV, Бат., 2005 (на груз.яз.).
11. Сванидзе М. Дипломатическая борьба для Батуми и Батумской области 1918-1921 годы // Грузинская дипломатия. Т.Х. Тбилиси, 2003.

¹ Архив президента Грузии, фонд 13, опись 10, дело 55, с. 11-11 об.

12. Сванидзе М. Установление дипломатических отношений между Грузией и Турецкими правительством Кемалия // Грузинская дипломатия. Т. VII, Тбилиси, 2000.
13. Тоидзе Л. Интервенция, и оккупация, и насильственная советизация, и аннексия. Тбилиси, 1991.
14. Газета «Сакартвелოს Республика». 19.11.1920.
15. Газета «Сакарტველო». 24.11.1920.
16. Газета «Ерთობა». 20.11.1920

FROM HISTORY OF GEORGIA- RUSSIAN RELATIONSHIP IN 1920

Nugzar Zosidze, Batumi Shota Rustaveli State University, Doctor of History

RESUME

The article deals with the foreign affairs of Democratic Republic of Georgia in the end of 1918 and beginning of 1921. The author discusses the strategy of the foreign policy of the country – the unification and maintenance of the integrity of the territory of Georgia and the obtaining of the international recognition of its independence. By the end of 1920 the existing situation forced Russia to refute the occupation of Georgia. The relationship between Russia and the Government of Kemal entered a new phase and at that stage the claims from Turkish side for the territorial issues was considered inexpedient.

The attitude of the Turkey towards Georgia was reflected in Attaturk's speech: "We and Georgia are united by empathy and the same aim. We need strong and independent Georgia."

The relationship of Russia with Georgia and Georgia with Turkey was developing in hard times that played a significant role in the encroachment upon Georgia's sovereignty.

Relations between Georgia and Turkey the analyzed period were a consequence of a difficult world situation.

იმერეთის სამეფო ტახტზე მამუკა ბატონიშვილის მეფობის თარიღის დაზუსტებისათვის

ელდარ თავბერიძე, აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, ასოცირებული პროფესორი

იმერეთში მეთვრამეტე საუკუნის პირველი ნახევარი, ანუ სოლომონ პირველის მეფობამდელი პერიოდი, ისე, როგორც წინა წლები, ფეოდალური შინააშლილობით გამოირჩეოდა. სუსტი სამეფო ხელისუფლება ვერ უზრუნველყოფდა ვერც გარეშე და ვერც შინაური მტრების გამკლავებას, უფრო მეტიც, სამეფო ხელისუფლების შენარჩუნებისათვის ხშირად დამპყრობელს იყენებდნენ, რაც ნათლად მეტყველებდა არამარტო ერთიანი სახელმწიფოებრივი ხედვის უქონლობზე, არამედ ადასტურებდა ცალკეულ სამეფო-სამთავროთა წარმომადგენლებისა და თავადაზნაურობის მხოლოდ და მხოლოდ პირადი ინტერესებით მოქმედებას.

გამმაფრებული ფეოდალური შინააშლილობითა და "უკუბირებით" გამოირჩეოდა ალექსანდრე მეხუთის მეფობის, როგორც პირველი ისე მეორე და მესამე პერიოდი (I–1721-1741 წ.წ.; II–1741-1746(?) წ.წ. და III–1749-1752 წ.წ.). თვით ის ფაქტი, რომ ალექსანდრე მეხუთეს, ამ ოცდათერთმეტი წლის მანძილზე, სამჯერ მოუხდა ტახტის მიტოვება, ნათლად მეტყველებს მისი, როგორც მეფის სისუსტესა და თავადთა თავგასულობაზე.

ალექსანდრე მეხუთე მეფობის პირველ წლებში უფრო ახერხებდა სამეფო ხელისუფლების შენარჩუნებას, რაც ძირითადად ოსმალთაგან "მოურნედ" დადგენილი ბეჟან დადიანის ავტორიტეტით იყო გამოწვეული. მათი ურთიერთობა სიძე-სიმამრობით უფრო განმტკიცდა (დადიანმა თავისი ასული მარიამი მიათხოვა მეფეს), თუმცა ამან სიმამრის გავლენის გაძლიერება გამოიწვია: "...თუმცა იყო ალექსანდრე მეფედ, გარნა ბეჟან დადიანი იყო მოქმედი და მმართველი ყოვლის საქმისა" (ნ. დადიანი 1962 გვ. 174).

ალექსანდრე მეხუთეს, მართალია, იმერეთის დამორჩილება უჭირდა, მაგრამ რაჭა სრულებით არ ემორჩილებოდა, უფრო მეტიც, ერისთავი შოშიტა სკანდაში მიუხტა მეფეს, რომელიც სკანდის ციხეშივე

ჩაიკეტა და განერიდა ერისთავს, რომელმაც “მოსტყვენა რაოდენიცა ჰპოვა და წარვიდა რაჭას” (ნ. დადიანი 1962 გვ. 174).

ბექან დადიანი და ალექსანდრე მეხუთე მალევე მიუხტნენ რაჭის ერისთავს და სკანდის აოხრებისათვის სამაგიერო მიუზღეს, მერე შორაპნის ციხესაც მიაღწენ, ლეონ აბაშიძეს რომ ეპყრა, აიღეს ციხე, ქონება მთლიანად დადიანმა წაიღო, ხოლო ციხე ზურაბ აბაშიძეს დაუსაკუთრეს.

ბექან დადიანის გაძლიერება, ბუნებრივია, უპირველესად ალექსანდრე მეხუთეს არ მოსწონდა და როცა დადიანი რაჭის ერისთავს დაუზავდა, ცოლად თავისი ასული, გიორგი გურიელის ნაცოლარი მისცა, რაც იმას ნიშნავდა, რომ ბექანი იმერეთის დამორჩილებისათვისაც ემზადებოდა: “ესე არასასიამოვნოდ აღუჩნდა ზურაბ აბაშიძესა და შეასმინა დადიანი ისაყ ფაშასა. ხოლო ფაშამ წარმოავლინა ძე თავისი იუსუფ ფაშა და ჩამოვიდა იმერეთს, მიეგება მეფე და დასდგენ გეგუთს. ხოლო მიიწვია დადიანი ბექან იუსუფ ფაშამან და მივიდა ურიდლად და ოდეს შევიდა კარავსა ფაშისასა, მაშინ დამალულმან დასცა ხანჯალი ბექსა მაჰმად-ბეგ მესაჭურჭლემან ფაშისაგან და მოჰკლა დადიანი ბექან” (ნ. დადიანი 1962 გვ. 175).

ეს ამბავი, ანუ ოსმალთაგან ბექან დადიანის მოკვლა, 1728 წელს მოხდა, რამაც ალექსანდრე მეხუთეს საშუალება მისცა ოდიშის სამთავროც დაემორჩილებინა, რაც მართალია, დროებითი, მაგრამ მაინც მნიშვნელოვანი მოვლენა იყო. ოდიშის შემომტკიცება მეფემ ვერ შეძლო. გადადიანებულმა ოტიამ თავისი და მამუკა ბატონიშვილს შერთო, რაჭის ერისთავი და ზურაბ აბაშიძე მოიხმო. სამეულმა მეფის ჩამოგდება და მამუკას გამეფება გადაწყვიტა, გადადიანებული ოტია იმერეთისაკენ დაიძრა. აქ მოკავშირენი შეუერთდნენ, ქუთაისის ციხისაკენ გამოემართნენ, რომელიც ოსმალთა შიშით ვერ აიღეს და უკან გაბრუნდნენ (მ. რეხვიაშვილი 1982 გვ. 25).

ალექსანდრე მეხუთე, ვერ ვიტყვით, რომ ვერ აფასებდა შექმნილ მდგომარეობას. 1732 წელს მან კიდევ ერთხელ სცადა მოყვრობით ტახტის განმტკიცება, თვითონ ლევან აბაშიძის ასული შეირთო ცოლად, ხოლო თავისი ასული, დადიანის ქალისაგან, მამია გურიელს მიათხოვა. ამ გადაწყვეტილებამ კიდევ უფრო აღაშფოთა ოტია დადიანი და მეფის წინააღმდეგ შეთქმულების მოწყობა განიზრახა. დადიანს ემხრობოდნენ რაჭის ერისთავი გრიგოლი და ზურაბ აბაშიძე, ხოლო მეფეს დადიანის ძმა კაცია, მამია გურიელი, ბარის ერისთავი – გედევანი, ლევან აბაშიძე და სხვანი ემხრობოდნენ. შეთქმულებს მეფის მოკვლა ან გადაგდება და მის ადგილას მეფის ძმის – მამუკა ბატონიშვილის გამეფება ჰქონდათ გადაწყვეტილი.

შეთქმულთა და მეფის მომხრეთა შეტაკება 1732 წელს ჩიხორთან მოხდა. მეფემ ძლია შეთქმულებს, ოტია დადიანი დაიჭრა და ტყვედ ჩავარდა, ხოლო კაცია ბრძოლაში დაიღუპა. დიდთოვლობის მიუხედავად, იმერლები გამოდგომიან გაქცეულებს, ბევრი შეუპყრიათ და ოსმალებზე გაუყიდიათ. (ვ. ბატონიშვილი, 1973 გვ. 913).

ეს იყო პირველი და წარუმატებელი მცდელობა შეთქმულთა ჯგუფისა, მამუკა ბატონიშვილის გასამეფებლად. უნდა ითქვას, რომ მოკავშირენი დამარცხებას არ შეგუებიან, მუდმივად ცდილობდნენ ტახტის ხელში ჩაგდებას, რასაც ამჯერად, მართალია ვერ მიაღწიეს, მაგრამ ამნაირი ქმედებებით კიდევ უფრო სუსტდებოდა ისედაც უძლიერი სამეფო ხელისუფლება.

მართალია, ჩვენთვის საინტერესო მამუკა ბატონიშვილის მეფობის თარიღის განსაზღვრაა, მაგრამ სანამ ამ საკითხს შევხებოდეთ, ვიტყვით, რომ ალექსანდრე მეხუთეს 1841 წელს, მამუკა ბატონიშვილის კი არა, ნახევარძმა გიორგისთვის მოუწია ტახტის დათმობა, ამ ამბებს წინ უძღოდა ალექსანდრე მეხუთის მიერ ოდიშის აოხრება, ვახუშტი აბაშიძის შეპყრობა და 1840 წელს განდგომილი ზურაბ აბაშიძისა და გრიგოლ ერისთავის ვარციხის სასახლეში ოტია დადიანთან ერთად, (აფხაზთა სპით იუსუფ-ფაშას საამებლად რომ გამოემართნენ) დამარცხება. ამის გამო განაწყენებული იუსუფ-ფაშა შემოიჭრა იმერეთში, მიემხრნენ დადიანი, ერისთავი, აბაშიძე და ტახტზე ალექსანდრეს უმცროსი ნახევარძმა გიორგი დასვეს.

გიორგის მეფობა ერთ წელზე მეტ ხანს არ გაგრძელებულა და კვლავ ალექსანდრემ დაიბრუნა ტახტი: “ამის მხილველი მამუკა, ლეონ და სხვანი იმერნი ივლტოდენ და მოვიდნენ იმერეთსა. ხოლო მეფემან ალექსანდრე წარავლინა ელჩნი ვედრებად შაჰ-ნადირისა დარუბანდს. შაჰ ნადირმან ელჩთა მიანიჭა პატივი და წარმოუვლინა კაცი რაყმით ისაყ ფაშასა, რათა ალექსანდრე იყოს იმერეთის მეფედ. უსმინა ისაყ-ფაშამან და ალექსანდრე ჩამოიყვანა იმერეთს და ყო მეფედ და შეამტკიცა დადიანი. მისცა იმერეთი და მერმეთ წარვიდნენ ოსმალნი, ხოლო გიორგი ძმა მეფისა წარვიდა ოდიშს”. (ნ. დადიანი 1962 გვ. 177)

დადიანის, აბაშიძისა და ერისთავის ერთგულება დიდხანს არ გაგრძელებულა. ქართულ საისტორიო ლიტერატურაში მიჩნეულია, რომ ალექსანდრე მეხუთეს 1746 წელს უკვე მეორედ მოუწია იმერეთის ტახტის დატოვება. “მოკავშირეებმა 1746 წელს ერთხელ კიდევ მოახერხეს ალექსანდრე მეფის ტახტიდან გადაგდება. ამჯერად იმერთა ტახტზე მამუკა ბატონიშვილი დასვეს, მაგრამ 1749 წელს მეფე ალექსანდრემ ახალციხის ფაშის ლაშქრით კვლავ დაიბრუნა სამეფო ტახტი”. (მ. რეხვიაშვილი 1982. გვ.

30). ეს ამონარიდი მიხეილ რეხვიაშვილის წიგნიდანაა და ეს ფაქტი ყველგან ასეთნაირად მეორდება – ალექსანდრე მეხუთემ 1746 წელს დაკარგა, ხოლო 1749 წელს დაიბრუნა იმერთა ტახტი. (მამუკა ბატონიშვილის მიერ იმერთა ტახტის დაკავებაზე ნ. დადიანის “ქართველთა ცხოვრებაში” არაფერია ნათქვამი. თუმცა მანამდელი ამბები – ჩიხორთან შეტაკება, ქუთაისში გამაგრება მეფისა და სხვანი დაწვრილებითაა აღწერილი). აქვე ვიტყვით, რომ თარიღი ვახუშტის ცნობაზეა დამყარებული – 1746 წელს “კუალად განაგეს მეფე ალექსანდრე და მივიდა დადიანს ოტასთან” (ვ. ბატონიშვილი, 1973, გვ. 913).

ქუთაისის სახელმწიფო მუზეუმში დაცული რამდენიმე ისტორიული საბუთი მამუკა ბატონიშვილის იმერეთის ტახტზე ყოფნის წლებს განსხვავებულად წარმოგვიდგენს.

1745 წლის 9 ივნისს ქაიხოსრო და ივანე გოგლიჩიძეებს “ზეგარდმო კურთხევითა ღვთივ გვირგვინოსანმან, ტომთა მათ ღვთივ ცხებულთა იესეან დავითიან სოლომონიან პანკრატოვანთა შარავანდედათ აღმობრწყინებულმან პატრონმან მეფეთ მეფემ მამუკამ შენ ქაიხოსრო და ივანე გოგლიჩიძეს” გიბოძეთ ეს წყალობის სიგელი. (ქიმ. საბუთი №1255)

მოკლედ, სიგელით ვგებულობთ, რომ ქაიხოსრო და ივანე გოგლიჩიძეებისათვის უკანონოდ წაერთმიათ გლეხი იანვარა გაბრიჭიძე, მოხვედით, მოვისმინეთ თქვენი აჯა, მოხსენება, დავრწმუნდით თქვენს სიმართლეში და გიბრუნებთ სამიღვდემიოდ უკანონოდ წართმეულსო – უმტკიცებდა მეფე. თუმცა ჩვენთვის საბუთის შინაარსზე უფრო მისი თარიღია საინტერესო “დამტკიცდა სიგელი ესე ივნის ცხრასა. ...ქ-ეს აქათ ჩღმე”(ქიმ საბუთი 1255) გამოდის, რომ მამუკა ბატონიშვილი ჩვენთვის ცნობილ თარიღამდე ერთი წლით ადრე იმერეთის მეფე ყოფილა. სხვა მხრივ ძნელი წარმოსადგენია, გაცეცა დასახელებული წყალობის სიგელი.

შეიძლება დავუშვათ, მამუკა ბატონიშვილმა იმ დროს გასცა წყალობის სიგელი, როცა მეფე არ იყო, მაგრამ ჯერ ერთი, ასეთი წყალობა ვის რაში გამოადგებოდა, მიმღები კმაყოფილებაზე უფრო უკმაყოფილო დარჩებოდა და მეორეც, ქაიხოსრო და ივანე გოგლიჩიძენი მისი სამკვიდრო მამულის წევრები რომ ყოფილიყვნენ, ბატონიშვილის (და არა მეფის) სახელით გაცემული სიგელიც დააკმაყოფილებდათ.

ამ საბუთის მიხედვით შეგვიძლია ვთქვათ, რომ მამუკა ბატონიშვილმა არა 1746 წელს, არამედ 1745 წელს დაატოვებინა ალექსანდრე მეხუთეს იმერეთის ტახტი.

ქაიხოსრო და ივანე გოგლიჩიძეებს მამუკა ბატონიშვილის ტახტიდან გადაგდების მერე, 1749 წელს, უკვე ალექსანდრე მეხუთისგანაც მიუღიათ იგივე შინაარსის წყალობის სიგელი: “თქვენგან ნაყიდი იანვარა გაბრიჭიძე უმართლობით წართმეულ ყავდათ...”. ვისმინეთ თქვენი მოხსენება, დავრწმუნდით, თქვენგან ნაყიდი იყო და თქვენვე მოგვცით “შისი ცოლიანშვილიანათ, მთამამულალაგანათ, მიწაწყალსახლიანკარიანათ, შესავალ-გასავალიანათ, ტყიან-გასავალიანათ... და შენთან ხელი არა ჰქონდეს არც მეფეთა და არც თავადთა, აზნაურთა, არცა დიდთა და არცა მცირეთა, არც ბერთა, არც ერთა და არცა სხვათა მეპატრონეთა...” და მოაყოლებს წყევლას, ვინც ეს წყალობის სიგელი შეცვალოსო. (ქიმ. საბუთი 1256).

როგორც ჩანს, დავა არც ამ წყალობის სიგელის გაცემის მერე არ დასრულებულა. ამ ამბების გაგრძელება უნდა იყოს შემდეგ ისტორიულ საბუთში მოხსენიებული ამბავი.

ქუთაისის ისტორიულ მუზეუმში დაცული კიდევ ერთი საბუთით ირკვევა, რომ ივანე გოგლიჩიძეს ბეჟან ჩხეიძე და მისი შვილი სეხნიელა ედავებოდნენ და ამის გამო მიუციათ “საუდეო წიგნი”. (ქიმ. საბუთი 1254)

“ესე საუდეოს წიგნი მოგვცით მე ბეჟან ჩხეიძემ ჩემმა შვილმა სეხნიელა ჩხეიძემ შენ ივანე გოგლიჩიძეს და შენ შვილებს შაქარას და ოტიელას ახლა გლეხსა და მამულს ვედავებოდი და ამაზდა გარდა ჩემი კაცის ქალი გეყიდა და იმაზედაც გედავებოდი ბატონს ხელმწიფესთან ჩავედით და ვსჭვით და მერმე ბატონმა სრული სამართალი გაგვიჩინა და ამ ბოქაულის პირით მოვრიგდით უფიცრად ერთმანეთში და ახლა ეს საუდეო წიგნი მომიცემია არც მე და არც ჩემი შვილი და მომავალი ამაში არ გედაოს”.

არის ამისი მოწამე გიორგი კანდელაკი, ზაზუტა გოგოლაშვილი, ნიკოლოზ კანდელაკი, იესე კანდელაკი და ბეჟან მარგველაშვილი, სულ მთელი გელათის კრება. არის ამისი მდივანი ნიკოლოზ გაბაშვილი”. (ქიმ საბუთი 1254)

საბუთში მოხსენებული ივანე გოგლიჩიძე წინა წყალობის წიგნებში ნახსენები ივანე უნდა იყოს. საბუთი უთარიღოა, მაგრამ მასში მოხსენებული ისტორიული პიროვნებების მეშვეობით (ზაზუტა გოგოლაშვილი, ნიკოლოზ გაბაშვილი...) იგი XVIII საუკუნის ბოლო მეოთხედი შეგვიძლია დავათარიღოთ.

მოკლედ, გოგლიჩიძეთა გლეხ იანვარა გაბრიჭიძისათვის დავა კარგა ხანს გაგრძელებულა. თვითონ ეს ისტორიული საბუთები სოციალური თვალსაზრისითაც (გლეხისათვის გლეხის კუთვნილება) ძალიან საინტერესო სურათს იძლევა, თუმცა ჩვენ ამჯერად მხოლოდ მამუკა ბატონიშვილის იმერეთის ტახტზე

თარიღის დაზუსტებაში დაგვეხმარა. რის შემდეგ უკვე სარწმუნოდ შეგვიძლია ვთქვათ, რომ მამუკა ბატონიშვილმა ალექსანდრე მეხუთეს არა 1746, არამედ 1745 წელს წაართვა სამეფო ტახტი.

წყაროები და ლიტერატურა:

1. ქიმ. ქუთაისის ისტორიული მუზეუმის ხელნაწერთა განყოფილება, საბუთი №1254
2. ქიმ. ქუთაისის ისტორიული მუზეუმის ხელნაწერთა განყოფილება, საბუთი №1255
3. ქიმ. ქუთაისის ისტორიული მუზეუმის ხელნაწერთა განყოფილება, საბუთი №1256
4. ვ. ბატონიშვილი, 1973 – ვ. ბატონიშვილი, აღწერა სამეფოსა საქართველოსა, ქართლის ცხოვრება. ტ. IV თბილისი 1973.
5. ნ. დადიანი, 1962 – ნ. დადიანი, ქართველთ ცხოვრება, თბილისი 1962.
6. მ. რეხვიაშვილი, 1982 – მ. რეხვიაშვილი, იმერეთი XVIII საუკუნეში, თბილისი 1982.

FOR DEFINING THE DATE OF MAMUKA BATONISHVILI'S REIGNING IN IMERETI

Eldar Tavberidze, Akaki Tsereteli State University, Associate Professor

RESUME

This is a article about a roeal throoe of Imeret, privately the time and the date when Mamuka Batonishvili was the Kingn in Imereti.

In a history museum of Kutaisi there were discovered a lots of documents. Accordirg those documents have found, that Mamuka Batonishvili refused to reidn to Aleksandre V for a royal throne of Imereti-in 1746 year/but in 1745 year. According the documents Mamuka Batonishvili gave the deed of the charity for Kaikhosro and Ivane Goglichidze the gth June of 1745 year. That deed was about to return to the patriomonies and the slaves. We suppose,that Mamuka Batonishvili had been the king of Imereti before 1746 year. There fore he gave them the deed of the charity. Perhaps Mamuka Batonishvili had given the deed of the charity, when he wasn't the king. That charity was too useless. They would not be satisfied. If Kaikhosro and Ivane Goglichidze had been the members of the patriomony, they would have satisfied. According this article we can conclude, that Mamuka Batonishvili; was reigning on a royal throne of Imereti: in 1745-1749 years.

The documents have been found in the museum of Kutaisi. There are very interesting facts and stories. These stories are understood to us, that the peasant belongs to peasant. This article was helped to us, that we have found out the date when Mamuka Batonishvili wasrhe king on a royal throne of Imereti.

აფხაზეთში მიგრაციული პროცესების შესწავლისათვის

ლელა თოგოშვილი, გორის სახელმწიფო სასწავლო უნივერსიტეტი, ასოცირებული პროფესორი

XIX ს-ის დამდეგს რუსეთმა განახორციელა საქართველოს ანექსია. პოლიტიკური დაპყრობის შემდეგ რუსეთის ხელისუფლებამ შეიმუშავა ქვეყნის ეკონომიკური ათვისების გეგმა. ამ მიზნის მიღწევის ერთ-ერთ საშუალებას წარმოადგენდა მხარის კოლონიზაცია. XIX ს-ის 30-იანი წლებიდან გაიშალა ფართო მოღვაწეობა ამ მიმართულებით. კოლონისტებს მთავრობა განიხილავდა, როგორც „დასაყრდენ ძალას, რომელიც განსაცდელის ჟამს მუდამ მზადყოფნის მდგომარეობაში“ უნდა ყოფილიყო (1; გვ. 232). ნიკოლოზ I-ის აზრით, მათ უნდა განემტკიცებინათ ბატონობა კავკასიაში და უზრუნველყოთ ადგილობრივი მოსახლეობის სრული მორჩილება (2; გვ.381). 1835 წელს გენერალმა როზენმა შეიმუშავა საგადასახლებო პროექტი, რის შემდეგაც დაიწყო მხარის კოლონიზაცია (3; გვ.523).

ბუნებრივ-გეოგრაფიული პირობებიდან გამომდინარე, დასავლეთ საქართველოში რუსული კოლონიზაცია ინტენსიურ ხასიათს არ ატარებდა. გენერალი პასკევიჩი დასავლეთ საქართველოს, ნოტიო ჰავის გამო, კოლონისტებისათვის არახელსაყრელად თვლიდა. 1833 წელს ბარონი როზენი სახელმწიფო საბჭოს თავმჯდომარეს წერდა, რომ ამიერკავკასიაში თავისუფალი მიწები აღარაა, მხოლოდ დასავლეთ საქართველოსა და ახალციხის საფაშოში დარჩა დაუსახლებელი ადგილები, სადაც „ცუდი კლიმატური პირობების გამო ყოველგვარი ჩასახლება მოსახლეობას მხოლოდ დაღუპვას მოუტანს“ (4; გვ. 95).

დასავლეთ საქართველოში, ამიერკავკასიის სხვა რეგიონებთან შედარებით, რუსული დასახლებები უფრო გვიან აღმოცენდა და შედარებით ცოტა იყო. აღსანიშნავია ის გარემოება, რომ დასავლეთ საქართველოში რუსული მოსახლეობის რიცხვი უფრო სწრაფად იზრდებოდა ქალაქებში, ვიდრე სოფლებში, რაც პროცესის შესწავლას უფრო ართულებს. XIX ს-ის 80-იანი წლებისათვის რუსული სასოფლო მოსახლეობის ხვედრითი წილი ქუთაისის გუბერნიაში (მის შემადგენლობაში შედიოდა იმერეთი, გურია, რაჭა, სამეგრელო, აფხაზეთი, სვანეთი) 0,1%-ს, ხოლო საქალაქო მოსახლეობა 6, 9%-ს შეადგენდა.

დასავლეთ საქართველოს კოლონისტთა პირველ მნიშვნელოვან ნაკადად უნდა ჩაითვალოს დუხობორების ჯგუფი, რომელიც 1841 წელს ჩამოსახლდა საქართველოში. 1841-1845 წწ. დუხობორების 495 ოჯახი გადმოსახლდა - 4097 სული (1984 მამაკაცი და 2113 ქალი) (4; გვ.106). ისინი ფარავნის ტბის მიდამოებში დასახლდნენ, სადაც შეიქმნა მათი სოფლები: როდიონოვკა, ტამბოვკა, ბოგდანოვკა, ორლოვკა, გორელოე, სპასოვკა, ტროიცკოე, ეფრემოვკა (სულ 8 სოფელი). დუხობორთა სოფლები ტერიტორიულად არ ეკუთვნოდა დასავლეთ საქართველოს, ადმინისტრაციულად კი შედიოდა ქუთაისის გუბერნიაში (1876 წლამდე). ამიტომ გამართლებულად მიგვაჩნია ეს საკითხი დასავლეთ საქართველოში რუსი კოლონისტების ჩამოსახლებას დაუკავშიროთ.

აფხაზეთის კოლონიზაციის მიმართ რუსეთის ხელისუფლება განსაკუთრებულ ინტერესს იჩენდა. 1836 წელს შავიზღვისპირეთში, ბომბორის მიდამოებში მოგზაურობის დროს მ. ვორონცოვს ძალზე მოსწონებია ეს მხარე. მისი აზრით, ეს შეიძლება ყოფილიყო „ერთ-ერთი პუნქტი, სადაც ყველაზე უფრო სასურველი იყო კოლონიების შექმნა კარგ მხვენელ-მთესველთაგან, მეზღვებისაგან, მეღვინეებისა და მწყემსებისაგან; კლიმატი ჩინებულია, ყველა სახის მცენარე და ხე იზრდება, ყვავის, და ცოტა ძალისხმევითა და მოწადინებით მოგვცემდა დიდ მოგებას“ (5; გვ.1364). 1837 წელს ბარონ გ. როზენის წებელდაში მოგზაურობის დროს გადაწყდა დასახლების შექმნა ბოგოიავლენსკოეს სახელწოდებით. 1838 წელს იმერეთის მმართველმა, გენერალმა ი. ესპეხომ აფხაზეთში განლაგებული ჯარების მეთაურის მოვალეობის შემსრულებელს, პოლკოვნიკ ორიოლს უბრძანა სასწრაფოდ შეეგროვებინა ცნობები „თავისუფალი, ვარგისი (სახელმწიფო და მემამულეთა) მიწების შესახებ, რომელთა დათმობისათვის ყოფილ მფლობელებს სანაცვლოდ ჯილდო მიეცემოდათ“ (6; #554/2). სულ მალე ბიჭვინთის, დრანდის და ბომბორის შესახებ ყველა მოთხოვნილი ცნობა წარდგენილ იქნა.

დასავლეთ საქართველოში, კერძოდ აფხაზეთის ტერიტორიაზე, მასობრივი კოლონიზაციის პერიოდი დადგა აფხაზეთის (ლიხნის) 1866 წლის აჯანყების ჩაქრობისა და აფხაზი მოსახლეობის თურქეთში მასობრივი გადასახლების შემდეგ (7; გვ. 44). ამ დროიდან რუსეთის მთავრობამ გადაწყვიტა გაემდიერებინა სამხედრო-სამმართველო აპარატი დასავლეთ საქართველოში. მიუხედავად იმისა, რომ აჯანყების დროს აფხაზეთის გლეხობა არ მოითხოვდა რუსეთისაგან ჩამოცილებას, მეფის ადმინისტრაციამ მაინც მთელი აფხაზი მოსახლეობა დამნაშავედ ჩათვალა და ასე ითვლებოდა 1907 წლამდე, იარაღს არ ანდობდნენ - სამხედრო სამსახურში არ იწვევდნენ და სანაცვლოდ ფულად გამოსაღებს ახდევინებდნენ. მეფის მთავრობამ სასტიკი რეპრესიები განახორციელა აფხაზი მოსახლეობის მიმართ. 1877-1878 წწ. რუსეთ-თურქეთის ომი ერთგვარ ბიძგს წარმოადგენდა აფხაზეთის 1877 წლის აჯანყებისათვის. გაზეთი „ტიფლისკი ვესტნიკი“ 1877 წელს წერდა: „აფხაზეთის კოლონიზაციისათვის, რომელიც ომის შემდეგ თითქმის დაცარიელდა, ცარიზმს გაუჩნდა ახალი შესაძლებლობები და დიდი გეგმები. დაისახა მხარის კოლონიზაციის პერსპექტივები. საუბარი იყო „განვითარებულ და სანდო მოსახლეობაზე“; მოსახლეობა, რომელიც შერჩეული იქნება ამ მიზნით, უნდა იყოს „სახელმწიფოსათვის უადრესად ერთგული“ (8; #210). აჯანყების დამარცხებას მოჰყვა აფხაზი მოსახლეობის იძულებითი გადასახლება თურქეთში. თურქეთმა და რუსეთმა ამ დროს სათავეს დასაწყისი ალიანსი გამოძებნეს: თურქეთი საქართველოდან გაყვანილი მაჰმადიანებით ასახლებდა თავისი იმპერიის ცარიელ და ნაკლებად მისადგომ ადგილებს, რუსეთი კი გადასახლებულთა ადგილზე, საკუთარი შეხედულებით განათავსებდა მოსახლეობას. რუსეთის ხელისუფლება ცდილობდა რუსული და გარუსებული მცირე ეთნიკური ჯგუფების ჩამოსახლებას საქართველოში, და ისეთი ტიპის ადმინისტრაციულ მოწყობას, როდესაც ქართველები და სხვა ენაზე მოლაპარაკე ადამიანები ერთმანეთში აირეოდნენ, დაკარგავდნენ ეროვნულ სახეს და ნიშანს.

რუსეთის მიერ განხორციელებული დემოგრაფიული ექსპანსიის მიუხედავად, XIX ს-ის ბოლოს ქართველები და ქართულ ენაზე მოსაუბრე აფხაზები მაინც სჭარბობდნენ რუსულენოვან მოსახლეობას. ასე მაგალითად: სოხუმის თვითმმართველობის არჩევნებში 1896 წელს არჩეული 26 ხმოსნიდან 19 ქართველი იყო, 4 ბერძენი და 3 რუსი. ასეთ ვითარებაში ვინმე რიბინსკიმ პირდაპირ განაცხადა, რომ მეგრელები უნდა გაეყარათ აფხაზეთიდან. ამის შემდეგ ქართველებს აფხაზეთში დასახლებას უკრძალავდნენ. ამის შესახებ წერდა ჟურნალ „მოამბეში“ ცნობილი საზოგადო მოღვაწე თედო სახოკია (9; გვ. 112-116). აფხაზეთიდან თურქეთში გადასახლებულთა შორის ბევრი ქართველი ერია. ამ ფაქტს ადასტურებდა 1877 წელს გაზეთ „კავკაზ“-ში ა. ვედინსკი (10; გვ.144).

XIX ს-ის 60-70-იან წწ. აფხაზეთიდან თურქეთში გადასახლებულთა რიცხვი, ზოგი მკვლევარის აზრით, რამდენიმე ათეული ათასით განისაზღვრება. უფრო ადრინდელ, შედარებით მცირე მასშტაბის გადასახლებებზე (1810, 1821, 1824, 1829, 1837, 1840-1841, 1845 წწ.) მიახლოებითი ცნობები არ შემორჩენილა. გარდა ამისა, აფხაზეთის მოსახლეობა მცირდებოდა ეპიდემიების, მონათვაჭრობის, შიმშილობის, რუსეთის სადამსჯელო ექსპედიციების მოქმედების, სისხლის აღების, ფეოდალური შინაბრძოლების შედეგად (11; გვ. 373).

აფხაზეთის ფართო მასშტაბით კოლონიზაციის საკითხი დაისვა 1864 წლიდან რუსეთში კაპიტალიზმის განვითარებასთან დაკავშირებით. ამ პერიოდში არამარტო აფხაზეთის, არამედ აჭარის კოლონიზაციაც ხორციელდება. მეფის ხელისუფლება სასაზღვრო რაიონების „საიმედო ელემენტებით“ დასახლებას ცდილობდა. მარტო 1881 წლის მარტში ყარსის ოლქში 3344 ოჯახი იყო გადმოსახლებული - 21890 სულის ოდენობით. აქედან 7072 რუსი, 10744 ბერძენი, 4074 სომეხი. ბევრი მუჰაჯირი აჭარაში - ბათუმში რჩებოდა გარკვეულ დრომდე და მერე მიდიოდა თურქეთში. აჭარლებიც გადადიოდნენ მასიურად თურქეთში. აფხაზეთში ინტენსიურმა მიგრაციულმა პროცესებმა საკოლონიზაციო მიწის ფონდი შექმნა და ხელი შეუწყო მეფის მთავრობას ამ თითქმის დაცარიელებულ და გაპარტახებულ მიწებზე შეექმნა რუსული დასახლებები. ამ „უზარმაზარი მიწის ფონდიდან“, რომელიც თითქმის დაცარიელებული იყო, 1867 წელს გადაწყდა 5 დასახლებული პუნქტის შექმნა (12; გვ. 30). ესენი იყო: მიხაილოვსკოე (მდ. ამტკელთან), ოლგინსკოე (მდ. კელასურზე), ანასტასიევსკოე და ნიკოლაევსკოე (ნაუშში), გეორგიევსკოე (ჯამპალის საზღვარზე). ანასტასიევსკოესა და ნიკოლაევსკოეში დასახლეს ბულგარელების 62 ოჯახი, სხვებში - ანატოლიელი ბერძნები. თითო კომლა 30 დესეტინა მიიღო, გაათავისუფლეს ყველა გადასახადისაგან 15 წლით და სუბსიდირდებოდნენ 89 მანეთით (13; გვ. 196-199). ამავე პერიოდში მეფის ადმინისტრაცია ცდილობს აფხაზეთის ტერიტორიაზე საფუძველი ჩაუყაროს კავკასიის ადმინისტრაციის სამხედრო და სამოქალაქო რუსი ჩინოვნიკების დასახლებებს.

რუსეთის მეფის მთავრობა ძალზე დიდ ყურადღებას უთმობდა საქართველოს კოლონიზაციას. ამაზე მეტყველებს დოკუმენტი თავად გოლიცინის რეზოლუციით კავკასიაში საგადასახლებო საკითხის დაყენებასთან დაკავშირებით, რომელიც გვამცნობს: „ საგადასახლებო საქმე კავკასიაში შეადგენს ჩვენი დროის გადაუდებელ მოთხოვნას.....რუსეთის ინტერესებშია ამ მხარის კოლონიზაცია რუსული წარმოშობისა და მართლმადიდებლური სარწმუნოების ადამიანებით, და რომ სხვა სარწმუნოების ხალხის ჩამოსვლა აქ არ უნდა დაეუშვათ.....მთელი თავისუფალი სახელმწიფო მიწა უნდა გამოყენებულ იქნას რუსული კოლონიზაციისათვის... მეტად არსებითია, რომ პირველი გადმოსახლებულები მყარად მოეწყონ, რადგან, წინააღმდეგ შემთხვევაში, გადასახლება შემდგომი წარუმატებლად წავა.....“ (14; გვ. 34).

საგადასახლებო პოლიტიკის წარმატებით რეალიზაციისათვის მთავრობის მიერ შემუშავებული პროექტი კოლონისტებისათვის მრავალ შეღავათს აწესებდა, რაც მათ უადვილებდა ახალ ადგილზე მოწყობასა და მხარის სამეურნეო ათვისებას. ეს შეღავათები იყო: უპროცენტო კრედიტები, გათავისუფლება ბეგარისა და გადასახადისაგან, სურსათითა და სამშენებლო მასალებით დახმარება, კვებით უზრუნველყოფა გარკვეული დროის განმავლობაში და სხვ. მიუხედავად ამ შეღავათებისა, საზღვარგარეთულმა კოლონიზაციამ რუსეთს არ მოუტანა სასურველი შედეგი.

1879 წელს თბილისში მუშაობას შეუდგა სპეციალური კომისია, რომელმაც შეიმუშავა შავი ზღვის აღმოსავლეთ სანაპიროს დასახლებისა და მართვის პროექტი, რაც წარმატებით განახორციელა. აფხაზეთის ტერიტორიაზე ჩნდება მთლი რიგი ახალი დასახლებული პუნქტები: ბაკლანკა (1879 წ.), ბარბორა (1884 წ.), პეტროპავლოვსკოე (1892 წ.), მიხაილოვსკოე, ესტონსკოე, პოლტავსკოე, ჩერნიგოვსკოე და სხვ. 1900 წლისათვის აქ უკვე 35 ასეთი სოფელი და დასახლებაა (15; გვ. 19). რუსულ კოლონიზაციას აფხაზეთში მნიშვნელოვანწილად შეუწყო ხელი ნოვოროსიისკ-სოხუმ-ბათუმის სატრანსპორტო გზის მშენებლობამ და პორტების აშენებამ. 1893 წელს საგადასახლებო მიწათმოწყობის სამსახურს 23 839 დესეტინა მიწა გადაეცა.

აფხაზეთში კოლონიზაციის სხვადასხვაგვარ ფორმებს ვხვდებით: საიჯაროს, სამონასტროს, „საკურორტოს“, „სათავადაზნაურო“ კოლონიზაციას. რუსეთში იქმნება სპეციალური კომიტეტები, რომლებიც ათამაშებდნენ ლატარიას ნაკვეთების მოსაგებად და გასაყიდად მემამულეთა, მოხელეთა, მსხვილ ბურჟუაზიას შორის. ამან განაპირობა აფხაზეთში სრულიად ახალი ტიპის მემამულეთა წარმოშობა, რომელთაც არაფერი საერთო არ ჰქონდათ სოფლის მეურნეობასთან და ვერც შეუწყობდნენ ხელს აფხაზეთის ეკონომიკურ განვითარებას. აფხაზეთის ეკონომიკური ცხოვრება მოგვიანებით გამოცოცხლდა, როდესაც დაისვა აფხაზეთის კურორტად გადაქცევის საკითხი. აფხაზეთის სანაპიროს შემდგომი ფართო კოლონიზაციის გეგმაზე კავკასიის მეფისნაცვალ ვორონცოვ-დაშკოვი წერდა, რომ „ვარგისი მიწის ყოველი მტკაველი, რომელიც მყარადაა დაკავებული გადმოსახლებულებით, წარმოადგენს მხარეში რუსეთის საყრდენს“ (16; გვ. 150).

XX ს-ის დასაწყისში შეიცვალა შავიზღვისპირა გუბერნიის სამხრეთი საზღვარი. მას მიუერთდა მდ. ზოიფის მარჯვენა მხარე და ამ მდინარის ზემო აუზი. ამას მეფის მთავრობა კოლონიზაციის დაჩქარებით ხსნიდა. ამკარაა, რომ ამ დროიდან აფხაზეთის ათვისების ახალი ეტაპი იწყება. ამავე პერიოდში აღინიშნება პროლეტარული კოლონიზაცია. პროლეტარიატის გაჩენა აფხაზეთში მოჰყვა საკურორტო, სატრანსპორტო, სამრეწველო მშენებლობას. მუშახელი მოდიოდა თბილისიდან, ბათუმიდან, ოდესიდან, ნოვოროსიისკიდან, სამეგრელოდან, იმერეთიდან. 1897 წელს აქ იყო 4578 მუშა, მთელ საქართველოში კი მუშათა რაოდენობა (სასოფლო-სამეურნეო მუშებთან ერთად) 120 ათასამდე აღწევდა (17; გვ. 185). სოხუმში ჩამოდიან რუსი მეცნიერები, ექიმები, ინჟინრები, მასწავლებლები. ეთნიკური შემადგენლობა აქ ძალზე ჭრელი ხდება. აფხაზეთში მცხოვრები ქართველებისა და აფხაზების რაოდენობა აღნიშნულ წლებში ასეთია: 1886 წ. - ქართველი - 34 806, აფხაზი - 28 320; 1897 წ. - ქართველი - 44 882, აფხაზი - 39 600. აფხაზები ძირითადად ცხოვრობდნენ გუდაუთისა და კოდორის უბნებში, ხოლო სამურზაყანო მთლიანად ქართველებით იყო დასახლებული. ასევე ქალაქები სოხუმი და ოჩამჩირე: 1886 წელს სოხუმში 3 აფხაზი ცხოვრობდა, ოჩამჩირეში კი საერთოდ არ ცხოვრობდნენ აფხაზები. დანარჩენ მოსახლეობას შეადგენდნენ სომხები, რუსები, ბერძნები (18; გვ. 87).

აღსანიშნავია ის ფაქტი, რომ ამიერკავკასიის და, კერძოდ, დასავლეთ საქართველოს რუს კოლონისტთა დამახასიათებელი ნიშან-თვისება (წინაკავკასიის გადმოსახლებულებთან შედარებით, სადაც გლეხობა დომინირებდა), არის ქალაქის მოსახლეობის სიჭარბე. ასევე აღსანიშნავია ის გარემოება, რომ კოლონიზაციის სწრაფი ტემპით განხორციელების მიუხედავად, ამ რეგიონში (სხვა რეგიონებთან შედარებით) რუსების ხვედრითი წილი დიდი არ არის.

XIX ს-ის ბოლოსათვის ბათუმის ოლქში 2847 რუსი ცხოვრობდა, რაც მთელი ოლქის 2,3%-ს შეადგენს. სოხუმის ოლქში კი რუსული მოსახლეობის ხვედრითი წილი რამდენადმე მაღალი იყო - მთელი ოლქის მოსახლეობის 11,5%-ს შეადგენდა. 1903-1905 წწ. რუსული სასოფლო მოსახლეობის განლაგება საქართველოს ტერიტორიაზე ასეთია: თბილისის გუბერნიაში 29 639 რუსი, ანუ 3, 6%. ამ გუბერნიის რიგ მაზრებში ეს მაჩვენებელი იზრდება: თბილისის მაზრაში - 10%-მდე, ახალქალაქისა - 7%-მდე, ბორჩალოს მაზრაში - 6,4%-მდე. ბათუმის ოლქში რუსული მოსახლეობა აღწევდა 2887 კაცს, რაც ოლქის სოფლის მოსახლეობის 4,5%-ს შეადგენდა. XX ს-ის პირველი ათწლეულისათვის რუსები თბილისის გუბერნიაში მთელი მოსახლეობის 8%-ს შეადგენდნენ. რამდენადმე მაღალი იყო რუსული მოსახლეობის ხვედრითი წილი სოხუმის ოლქში - მთელი ოლქის მოსახლეობის 11,5%, ქუთაისის გუბერნიაში - 1,6%, ბათუმის ოლქში - 6,8%. 1897 წელთან შედარებით რუსთა რაოდენობამ ქუთაისის გუბერნიაში უმნიშვნელოდ იკლო - 1,5-2%-ით შემცირდა და 2945 კაცი დარჩა, თუმცა გუბერნიის მოსახლეობის მთლიანი რაოდენობა 0,1%-ით (9693 კაცი) გაიზარდა (19; გვ.218).

ისტორიული მოვლენების ანალიზი გვიჩვენებს, რომ რუსეთის დემოგრაფიული პოლიტიკა ყველაზე მკაცრი იყო საქართველოს, როგორც კავკასიის ცენტრალური ქვეყნის მიმართ. მიგვაჩნია, რომ საკითხი (თანამედროვე რეალობის გათვალისწინებით) აქტუალურია. რუსეთ-საქართველოს ურთიერთობის ისტორიის ობიექტური წარმოჩენა, წარსულის მეცნიერული გააზრება ხელს შეუწყობს ორ ქვეყანას შორის ურთიერთობების ობიექტურ შეფასებასა და ახლებურად განსაზღვრას.

ლიტერატურა და წყაროები:

- 1) ა. კიკვიძე, საქართველოს ისტორია (XIX საუკუნე), თბ., 1954;
- 2) კავკასიის არქეოგრაფიული კომისიის მიერ შეგროვილი აქტები (კაკა), VIII, #62;
- 3) პ. გუგუშვილი, საქართველოსა და ამიერკავკასიის კოლონიზაცია 1801-1920 წლებში, ტ. I, თბ., 1949;
- 4) Меликсет – Бек Л. Л., Из истории духовоборов в Грузии (XIX в.) (Рукопись кандидатской диссертации), Тб., 1965;
- 5) Гукасянц Л., Поземельное дело - в сб.: Перес еленческое дело в Сухумском округе, КСХ, 1895;
- 6) რუსეთის იმპერიის კანონების სრული კრებული (რიკსკ) 1928, #554/2;
- 7) Дзидзария Г. А., Восстание 1866 года в Абхазии, Сухуми, 1955;
- 8) გაზ. „Тифлисский вестник“ #210, 1877;
- 9) ჟ. „მოამბე“, 1896 წლის ოქტომბერი;
- 10) აღ. ბენდიანიშვილი, აღ. დაუშვილი, მ. სამსონაძე, ხ. ქოქრაშვილი, დ. ჭუმბურიძე, ო. ჯანელიძე, რუსული კოლონიალიზმი საქართველოში, თბ., 2008;
- 11) Дзидзария Г. А. Махаджирство и проблемы истории Абхазии XIX столетия, Сухуми, 1962;
- 12) Верещагин А., Черноморское побережье Кавказа и его колонизация, ПСЗРИ, 1878;
- 13) Дьячков – Тарасов А.Н., Гагры и их окрестности (Записки русского географического общества Кавказского отдел.), Абхазия и Сухуми в XIX ст., 1903, XXIV, вып. 1;
- 14) საქ. ცსსა, ფ.12, აღწ.3, საქმე 13;

- 15)Исмаил – Заде Д.И. , Русское крестьянство в Закавказье (30-ые годы XIX - нач, XX в.), Москва , 1982;
- 16) კავკასიის კალენდარი (კკ) 1907 წლისათვის, თბილისი, განყ. II;
- 17) Хоштария Е., Очерки социально – экономической истории Грузии , Тбилиси, 1974;
- 18) ა. თოთაძე, აფხაზეთის მოსახლეობა, ისტორია და თანამედროვეობა, თბ.,1995;
- 19) კავკასიის კალენდარი (კკ) 1915 წლისათვის, თბილისი, განყ. IV.

FOR THE STUDY OF MIGRATION PROCESSES IN ABKHAZIA
Lela Togoshvili, Gori State Teaching University, Associate Professor
RESUME

In the nineteenth century Russian carried out the annexation of Georgia. Then Russian Tsar's government began the colonization of Georgia. Colonization was not intensive in west Georgia, because of natural and geographical conditions. The Russian government was interested in the colonization of Abkhazia. Since the 30s of the nineteenth century there was intensive migration processes in Abkhazia . At the end of the nineteenth century Georgians and Georgian-speaking Abkhazians prevailed over Russian-speaking population, despite demographic expansion of Russia.

The analysis of historical events shows that demographic policy of Russia was very severe for Georgia, as a central country.

მ. ქ. ათათურქის დამოკიდებულება ისლამისა და ლაიციზმის საკითხებზე

ემზარ მაკარაძე, ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, პროფესორი

თურქეთის რესპუბლიკის სახელმწიფოებრივი მოწყობის ოფიციალური დოქტრინა რესპუბლიკის დამაარსებლის, დიდი რეფორმატორის, ქემალ ათათურქის პრინციპებს ეყრდნობა და ქემალიზმის სახელითაა ცნობილი.

თანამედროვე თურქეთის ისტორიული განვითარება წარმოდგენილია მუსტაფა ქემალ ათათურქის (1881-1938) გარეშე. იგი ქვეყანას ყველაზე მძიმე პერიოდში ჩაუდგა სათავეში (1918-1923) და სამართლიანადაც ითვლება რესპუბლიკური თურქეთის დამაარსებლად. ათათურქის ფენომენი იმაში მდგომარეობს, რომ იგი ერთდროულად იყო სამხედროც, რელიგიის დამცველიც, სახელმწიფო მოღვაწეც და რევოლუციონერიც (**მაკარაძე, 2000: 35**).

მან მნიშვნელოვანწილად განსაზღვრა ქვეყნის დღევანდელი მდგომარეობა. მისი პრინციპები, რომლებიც ქემალიზმის სახელითაა ცნობილი, საფუძველია რესპუბლიკური თურქეთის სახელმწიფოებრიობისა.

1923 წელს ქემალ ათათურქის ინიციატივით შეიქმნა „სახალხო რესპუბლიკური“ პარტია, რომლის პროგრამა გახდა რესპუბლიკური თურქეთის ცხოვრების განმსაზღვრელი.

1931 წლის მაისში თურქეთის სახალხო-რესპუბლიკური პარტიის III ყრილობაზე, ქემალ ათათურქის უახლოესმა თანამებრძოლმა, პრემიერ-მინისტრმა ისმეთ ინენიუმ, პარტიის საქმიანობის შესახებ, საანგარიშო მოხსენებაში ჩამოაყალიბა ექვსი თეორიული დებულება, რომელიც შემდგომში გახდა რესპუბლიკური თურქეთის მთავარი დასაყრდენი. ესენია: რესპუბლიკურობა, ნაციონალიზმი, ხალხურობა, ეტატიზმი, ლაიციზმი და რევოლუციურობა. სწორედ ეს ექვსი დებულება სიმბოლურად გამოიხატა იმავე ყრილობის მიერ დამტკიცებულ პარტიის ემბლემაში: წითელ ფონზე 6 თეთრი ისარი (წითელი-თეთრი, თურქეთის რესპუბლიკის ეროვნული დროშის ფერებია). ყრილობაზე პირველად მიიღეს პარტიის პროგრამა, რომელშიც შეტანილი იქნა აღნიშნული დებულება (**Bila, 1979: 82**).

ქემალიზმის ექვსივე დებულება ერთნაირად მნიშვნელოვანია რესპუბლიკური თურქეთისათვის, ყოველი მათგანი სრულიად დამოუკიდებელია და ეხება ქვეყნის ეკონომიკურ და

პოლიტიკურ ცხოვრებას. ამავე დროს, ექვსივე დებულება მჭიდროდაა ერთმანეთთან დაკავშირებული.

ქემალიზმის პრინციპების სწორად გაგების გარეშე კი შეუძლებელია თანამედროვე თურქეთში არსებული მდგომარეობის ობიექტური აღქმა. მ. ქ. ათათურქმა თავის მომხრეებთან ერთად, ისლამური ქვეყნებისათვის უპრეცედენტო რეფორმების გატარება დაიწყო, რითაც უნდა გამიჯნულიყო ერთმანეთისაგან საერო და სასულიერო მმართველობა. თურქული საზოგადოების განვითარებაში ათათურქისეულმა ლაიციზმმა პირველხარისხოვანი როლი ითამაშა.

ლაიციზმს ათათურქისეულ სახელმწიფოებრივ გაგებაში დიდი ადგილი უკავია. ლაიციზმი (ლაიქლიქ, წარმოდგება ფრანგული სიტყვიდან „Laïcité“, რაც ნიშნავს საერო ხასიათს). იგი გულისხმობს რელიგიის გამოყოფას სახელმწიფოსაგან.

1922 წლის 1 ნოემბერს ათათურქის ძალისხმევით გაუქმდა სასულთნო, ხოლო ცოტა მოგვიანებით (1924 წლის 29 თებერვალს) კი სახალიფო. ამ ფაქტთან დაკავშირებით, 1 მარტს თურქეთის დიდი ეროვნული კრების გახსნის დღეს, ათათურქმა გააკეთა მოხსენება „ისლამის პოლიტიკურ იარაღად გამოყენების წინააღმდეგ“ და შეახსენა დეპუტატებსა და საზოგადოებას რელიგიის ჭეშმარიტი დანიშნულების შესახებ (მაკარაძე, 2000: 40).

1924 წლის 3 მარტს დიდმა ეროვნულმა კრებამ მიიღო მნიშვნელოვანი კანონი - ხალიფატის ლიკვიდაციის შესახებ. ხალიფატის გაუქმება მოხდა კანონით, რომელსაც, როგორც ცნობილია, მხარი დაუჭირა თურქეთის დიდმა ეროვნულმა კრებამ, მაგრამ, ამით ქემალისტებმა ვერ შეძლეს ხალხის შეჩვევა თეოკრატიული რეჟიმისადმი და გართულების გარეშე შეეთავაზებინათ ის პოზიტიური შეხედულებები, რომლებსაც თავად აღიარებდნენ. ხალიფატის მომხრეებმა ქემალისტები რელიგიის მტრად შერაცხეს. 1921 წლის კონსტიტუციაში, რომელიც მომზადებული იქნა დიდი ეროვნული კრების მიერ, ისლამი არ იქნა აღიარებული სახელმწიფო რელიგიად, მაგრამ 1923 წელს კონსტიტუციაში შეტანილი შესწორებით, სახელმწიფო რელიგიად გამოცხადებული იქნა ისლამი. ეს დებულება შენარჩუნებული იქნა 1924 წლის კონსტიტუციაშიც, საბოლოოდ მოხსნილი იქნა 1928 წლის 10 აპრილს №1222 კანონით. ათათურქი ამ ფაქტთან დაკავშირებით აცხადებდა: „ჩვენ პატივს ვცემთ რელიგიას, არ ვეწინააღმდეგებით არავითარ აზრებს და აზროვნების წესს. ჩვენ მხოლოდ ვცდილობთ, რომ რელიგიური და სახელმწიფოებრივი საქმეები არ აირიოს ერთმანეთში“ (Atatürk.1975: 67).

ლაიციზმის, როგორც კონსტიტუციური პრინციპის მიღება კი განხორციელდა მხოლოდ 1937 წლის 5 თებერვალს, № 31115 კანონით (მაკარაძე, 2009: 48).

თურქეთი ამიერიდან სამართლებრივად და კონსტიტუციურად ლაიცისტური სახელმწიფო გახდა. ხალიფატის გაუქმება ფაქტობრივად ნიშნავდა ახალი თურქეთის სურვილს საბოლოოდ გაეწყვიტა კავშირი წარსულთან და შეექმნა პროგრესული სახელმწიფო დასავლური დემოკრატიის მაგალითზე.

თურქეთში ლაიციზმი დროის უმოკლეს მონაკვეთში შემოიღეს. ათათურქი ქვეყნის საერო მმართველობაში ლაიციზმს დიდ ადგილს უთმობდა, რადგანაც საუკუნეების განმავლობაში ისლამი თურქეთში საზოგადოებრივი განვითარების განმსაზღვრელი იდეოლოგიური ფაქტორი იყო. ალბათ ამ ფონზე ჩვენთვის საინტერესოა, თუ როგორ წარმოედგინა ათათურქს ლაიციზმი და როგორ ახორციელებდა მას ქვეყნის ცხოვრებაში.

როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, „ლაიციზმის“ პირდაპირი მნიშვნელობა რელიგიის სახელმწიფოდან გამოყოფაა, მაგრამ ათათურქისეულ „ლაიციზმს“ უფრო მრავალმხრივი და ამასთანავე კერძო მნიშვნელობაც გააჩნია. ამ თვალსაზრისით საინტერესოა ათათურქის მოსაზრებაც: „რელიგიური იდეის სახელმწიფო საქმეებისაგან გამოყოფაში – რესპუბლიკა ხედავს ერის პროგრესის პირველხარისხოვან ფაქტორს“ (Atatürkçülük, 1997: 43).

ქემალისტების აზრით, „ლაიციზმის“ პრინციპი, რესპუბლიკურ თურქეთში უზრუნველყოფს პიროვნების სულიერ, ფიზიკურ და რელიგიურ თავისუფლებას, სასულიერო და საერო დაწესებულებების ხელშეუხებლობას, მეცნიერებისა და ტექნიკის განვითარებას, რელიგიური უფლებების დაცვას და კონკრეტულად, რელიგიის სახელმწიფოსაგან გამოყოფას.

ამ საკითხთან დაკავშირებით ათათურქი თავის გამოსვლებში დასძენდა: „ღმერთით, რელიგიით და რწმენით ადამიანებზე ზემოქმედება არ შეიძლება, სარწმუნოება და პოლიტიკა ურთიერთსაპირისპირო ცნებებია, ამიტომაც რელიგიური მოძღვრების გამოყენება პოლიტიკურ ცხოვრებაში წარმოუდგენელია. სარწმუნოება არსებობს, ის სავალდებულო და აუცილებელია, რის გარეშეც საზოგადოების გაგრძელება - გადარჩენა შეუძლებელია, ჩვენი სარწმუნოება გამართლებული, ყველაზე ღირსეული და ყველაზე ბუნებრივია“ (Atatürkçülük, 1997: 75).

თურქეთის სინამდვილეში, წლების განმავლობაში სახელმწიფოს მართვა-გამგებლობაში სასულიერო პირები მონაწილეობდნენ, რაც ხელს უშლიდა ქვეყნის წინსვლას და მას მუდმივად

ერთფეროვან საფეხურზე ტოვებდა. ამიტომ იყო, რომ ათათურქმა ლაიციზმის დებულება თურქეთის რესპუბლიკის და საერთოდ, თანამედროვე თურქული საზოგადოების ფუნდამენტურ პრინციპად გამოაცხადა. მაგრამ ეს იმას არ ნიშნავს, რომ ლაიციზმი რწმენის საწინააღმდეგო, უპატივცემულობის დებულებაა. ათათურქი ამბობდა: „ჩვენი სარწმუნოება, ჩვენი ერის სიმტკიცისა და სიძლიერის, ამ ორი მთავარი ღირსების მფლობელია. ამიტომ ჩვენი ერის სინდისიდან ამ ღირსების ამოღება შეუძლებელია“ (Atatürkçülük, 1997: 80).

მუსტაფა ქემალ ათათურქის აზრით, სახელმწიფოს მართვის, მოქმედი კანონებისა და კონსტიტუციის საფუძველია არა რელიგიური ელემენტები, არამედ მეცნიერული სიახლენი, მოდერნიზირებული ტექნოლოგია. სწორედ ამგვარი ქმედებითაა შესაძლებელი თურქულ სამყაროში არსებული ყველა დაწესებულებების ამოქმედება და განვითარება თანამედროვეობისათვის მისაღები ფორმებითა და მეთოდებით. იგი წინააღმდეგი იყო რელიგიის ბოროტად გამოყენებისა. ამ საკითხთან დაკავშირებით ის აცხადებდა: „ჩვენი მუზეები ციდან ან იდეალისტური სამყაროდან არ გვევლინებიან, მათ ცხოვრება გვიმზადებს. ჩვენი გზების მაჩვენებელია სახელმწიფო, სადაც ცხოვრობს თურქი ხალხი და ვქმნით ჩვენს ისტორიას. მძიმე ხვედრი და ტანჯვა კი ჩვენი მუზეებისაგან მოდის“ (Atatürkçülük, 1997:47).

ათათურქისეული გამოთქმა: „ჩვენი მუზეები ციდან და იდეალისტური სამყაროდან არ გვევლინება“- ლაიციზმის ერთ-ერთ ძირითად საფუძველს წარმოადგენს. მიგვაჩნია, რომ ათათურქს აქედან გამომდინარე სურდა, სახელმწიფოს მმართვეის წარმართვა არა რელიგიური პრინციპების გამოყენებით, არამედ განათლებული, მეცნიერული საფუძვლებით. მისი მოსაზრებით, „ლაიციზმი პირდაპირ აღიქმება, როგორც სახელმწიფოს მართვა პოლიტიკურ, ეკონომიკურ და სოციალურ საფუძველზე რელიგიის ჩაურევლობის გარეშე.“

ათათურქი ლაიციზმის საკითხს საზოგადოებასთან კავშირში შემდეგნაირად ხსნის: „ნაციონალური, ეროვნული ნება-სურვილი საზოგადოებისათვის მძიმე ტვირთია, ყველაზე წმინდა, სარწმუნოების თავისუფლება მხოლოდ სახელმწიფოსაგან რელიგიის გამოყოფას კი არ ნიშნავს, არამედ ყველა თანამემამულეთა სულის, ლოცვისა და რწმენის თავისუფლების დაცვას (Armaner, 1997:100).

ლაიციზმის ამგვარი მიდგომა რელიგიისადმი, უნდა გამორიცხავდეს სასულიერო ხელისუფალთა ყოველგვარ მცდარ შეხედულებას ქვეყნის ცხოვრებაზე. ასეთ გარემოში კი რელიგიას უნდა მიეცეს მისი კუთვნილი ადგილი. ამ თვალსაზრისით ათათურქისეულმა ლაიციზმმა საშუალება მისცა რელიგიას, სრულყოფილად შეასრულოს დაკისრებული მოვალეობანი.

ქემალისტური ლაიციზმი, სახელმწიფოებრივ უფლებებს სახელმწიფოს აკუთვნებს, რელიგიურ უფლებებს კი რელიგიას და ამ თვალსაზრისით ცდილობს გამოჰყოს რელიგია სახელმწიფოსაგან.

საერო ხელისუფლების მიმდევრები თვლიან, რომ თუ რელიგია მხოლოდ რელიგიური უფლებებით ისარგებლებს, ამით გამოირიცხება მისი დაპირისპირება სახელმწიფოსთან, რაც რესპუბლიკურ თურქეთს მისცემს შესაძლებლობას წინსვლისა და განვითარებისათვის. ამ საკითხთან დაკავშირებით თურქეთის საზოგადოებაში არსებობს სხვადასხვა შეხედულებები: თურქი პროფესორი ფ. აჰმადი იძლევა ლაიციზმის შემდეგ განმარტებას: „ლაიციზმი - ეს არის სახელმწიფოს მართვა არა რელიგიური პრინციპებით, არამედ ხალხის მიერ არჩეული თურქეთის უმაღლესი ეროვნული კრების მიერ მიღებული კანონების შესაბამისად. ლაიციზმის პრინციპით ყველა მოქალაქე თავისუფალია და აქვს რელიგიური რიტუალების ჩატარების უფლება. დაუშვებელია პროპაგანდა, როგორც რელიგიის სასარგებლოდ, ასევე მის საწინააღმდეგოდ“ (Ahmad, 1976:89).

პროფესორი მ. თოკერი გაზეთ „მილიეთში“ წერდა: „სურთ ლაიციზმი წარმოგვიდგინონ როგორც უღმერთობა. ყველა ლაიცისტურმა ძალამ თურქეთში უნდა გამოიჩინოს სიფრთხილე და შემჭიდროვდეს, რათა დაიცვან ლაიციზმი, ქემალიზმის ერთ-ერთი უმთავრესი პრინციპი“ (Milliyet, 27.07.1986:4).

ცნობილი თურქი თეოლოგი ფეთჰულაჰ გიულენი ლაიციზმს საკითხს შემდეგნაირად განმარტავს: „ლაიციზმი ნიშნავს რელიგიისა და სახელმწიფოს ერთმანეთისგან გამიჯვნას. რელიგიის არსი არასოდეს არ არის ძალადობა. სარწმუნოება ერთ ჭერქვეშ აერთიანებს ხალხს, ხოლო პოლიტიკაში არსებულმა გათიშულობამ და სარწმუნოების პოლიტიკური მიზნებისათვის გამოყენებამ შესაძლოა საფრთხის ქვეშ დააყენოს სარწმუნოებრივი ერთობაც. პოლიტიკურ ამბიციებსა და ფანატიზმს ბოლო არა აქვს, ფანატიკოსები იქამდეც კი მიდიან, რომ იმ ხალხს, რომელიც მათ მხარს უჭერს, სარწმუნოებიდან განდგომილებად ნათლავენ,“ დასძენს გიულენი (Ünal A, 2007: 45).

ქემალიზმის ისტორიის არაერთი მკვლევარი ცდილობს ახსნას ფენომენი – თუ როგორ შეძლო საერო ხელისუფლებამ დროის მცირე მონაკვეთში საზოგადოების იმ ცივილიზაციის საზღვრებში

მოთავსება, საიდანაც ქვეყნის დემოკრატიულ მოდერნიზაციას გაეხსნებოდა გზა. თურქეთში მსგავსი განვითარება გაკვირვებას იწვევს იმიტომაც, რომ ევროპული ქვეყნებისაგან განსხვავებით, ლაიციზმი თურქეთში არ ყოფილა ევოლუციური ცვლილებების, საზოგადოებაზე საუკუნეების განმავლობაში მომხდარი მოწინავე ფილოსოფიური იდეების ზეგავლენის შედეგი.

ქემალისტები ეწეოდნენ ევროპეიზაციას საკანონმდებლო გზით. ლაიციზმი მათთვის იყო მთავარი პოლიტიკური არჩევანი, რამდენადაც მისი არგამოყენება შეიძლება კონსერვატორულ ძალებთან შეჯახებისას ძალაუფლების დაკარგვად დაჯდომოდათ.

ლაიციზმის ისტორია, როგორც საერო სახელმწიფოს პრინციპი თურქეთში გულისხმობს მის ევროპეიზაციას. იმდენად, რამდენადაც ლაიციზმი არის შედეგი არა თურქული კულტურის დამოუკიდებელი განვითარებისა, არამედ შედეგი ევროპეიზაციისა, რაც ხშირად წარმოადგენდა მსჯელობის საგანს. მთელი XIX საუკუნის განმავლობაში თურქეთის საზოგადოებაში თითქმის საერთოდ არ არსებობდა ლაიციზმის ფილოსოფიურ-კულტურული საფუძველი, რაც საშუალებას მისცემდა მას პოლიტიკურ სფეროში დამკვიდრებას. ლაიციზმი, როგორც სერიოზული მოძრაობა არ გამოვლენილა სულთან აბდულ ჰამიდ მეორის ეპოქამდე (1876-1908). ამ დროს ახალგაზრდა თურქთა მიერ განხორციელებულმა რევოლუციამ, რომელსაც „ერთობისა და პროგრესის პარტია“ ხელმძღვანელობდა, უზრუნველყო თურქეთისათვის 1876 წლის კონსტიტუცია. „ერთობისა და პროგრესის პარტიას“ ლაიციზმი ოფიციალურად არ მიუღია. იგი ატარებდა საერთო პოლიტიკას. პარტიის დაარსებისთანავე მასში გამოიკვეთა ისლამის მომხრეთა სხვადასხვა ჯგუფი. ერთი მხრივ, არსებობდა ისლამის როგორც აქტიური პოლიტიკური საგნის მომხრეთა ჯგუფი, რომლებიც მიიჩნევდნენ, რომ აქტუალური, პოლიტიკური და სოციალური პრობლემების მოგვარება შეიძლებოდა მხოლოდ ისლამზე დაყრდნობით. მეორე მხრივ, არსებობდა ლაიციზმის მომხრეთა მცირე ჯგუფი. გარდა ამისა, აქვე იყო თურქეთის ნაციონალური მოძრაობა. ასეთ ვითარებაში პარტია ყველანაირად ცდილობდა შეენარჩუნებინა ლოიალური ურთიერთობა ყველა ამ ჯგუფებთან. მოძრაობამ თურქეთში ლაიციზმის დასამკვიდრებლად, როგორც ითქვა გასაქანი ჰპოვა განმანათლებლური მოძრაობის შემდეგ. ათათურქმა ლაიციზმი მის მთავარ და რადიკალურ პრინციპად გამოაცხადა, სწორედ ამ პოლიტიკამ ნულზე დაიყვანა რელიგიის როლი სახელმწიფო მმართველობაში და გარკვეულ ეტაპზე ქვეყანაში შეკვცა მათი როლი. როგორც ერთ-ერთი თურქი მეცნიერი თოფრაქი აღნიშნავს: - „რელიგია თურქეთში გამოიყენებოდა, როგორც პროტესტი ერთპარტიული ავტორიტარული რეჟიმის წინააღმდეგ“ (Toprag, 1981:108).

ლაიციზმის შესახებ 1930 წელს მუსტაფა ქემალი ამბობდა: — „რელიგიური იდეის სახელმწიფო საქმეებისაგან გამოყოფაში რესპუბლიკა ხედავს ჩვენი ერის პროგრესის პირველხარისხოვან ფაქტორს.“ „ხალიფატის გაუქმება ნიშნავდა ახალი თურქეთის სურვილს საბოლოოდ გაეწყვიტა კავშირი წარსულთან და შეექმნა პროგრესული სახელმწიფო დასავლური დემოკრატიის მაგალითზე.“

ქემალისტებმა, მიუხედავად ოპოზიციური ძალების გამოსვლებისა და მათ შორის არსებული წინააღმდეგობისა, ყოველგვარი უკანდახევის გარეშე გამოიყენეს ლაიციზმის პრინციპი და მთავარ დასაყრდენად აქციეს ის რესპუბლიკურ თურქეთში.

ამგვარად, ლაიციზმის გაგება სწორ გააზრებას მოითხოვს, რის გარეშეც შეუძლებელია საერო, რესპუბლიკური თურქეთის სახელმწიფოს მშენებლობის განსაზღვრა.

ქემალისტური პრინციპების დადგენიდან 94 წელი გავიდა. ამ დროის მანძილზე ამ საკითხის მიმართ ბევრი რამ დაიწერა და თქმულა და მჯერა, რომ მომავალშიც კიდევ ბევრი ითქმება და დაიწერება, რადგან ჩემი აზრით ათათურქის და ქემალიზმის ფენომენი თანამედროვე თურქეთის საშინაო პოლიტიკის ერთ-ერთი აქტუალური და საინტერესო საკითხია.

ლიტერატურა:

1. მაკარაძე ე., თანამედროვე თურქეთის აქტუალური საკითხები. ბათუმი, 2000.
2. მაკარაძე ე., მუსტაფა ქემალ ათათურქის როლი რესპუბლიკურ თურქეთში, ბათუმი, 2009.
3. Киреев, Н. Г., История этатизма в Турции. Москва, 1991.
4. Atatürkçülük (üçüncü kitap), Atatürkçü Düşünce Sistemi. İstanbul, 1997.
5. Atatürk Kemal. Nutuk, c.III, İstanbul, 1975.
6. Armaner, N. Atatürk – Din ve Laiklik, Atatürkçülük (ikinci kitap). İstanbul, 1997.
7. Ahmad, F. Tiirkiye'de cok partiii politikanin aciktamali kronolqjisi(1945-71). Ankara, 1976.
8. Ahmad, F. The Turkish Experiment in Democracy (1950-1975). London, 1977.
9. Ahmet Akcül. „Dünyanın Değişmi ve Erbakan Dervimi.“ İstanbul, 1995.
10. Aykol Hüseyin. „Türkiye’de sağ ve islamci Örgütler.“ İstanbul, 1996.
11. Berkes, N. Teokrasi ve Laiklik. İstanbul, 1984.

12. Bila Hikmet. CHP Tarihi. Ankara, 1979.
13. İnana Afet. „Türkiye Cumhuriyeti ve Türk Devrimi.“ Ankara, 1973.
14. Toprag B. Islam and Political Development in Turkey. Leiden, 1981.
15. Kocatürk, U. „Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri.“ Ankara, 1971.
16. Cevizoglu Hüseyin. Nede Laiklik. Ankara, 1999.
17. Ünal A, Bir Portre Denemesi (Fethullah Gülen). Tiflis, 2007.
18. Milliyet.

M. K. ATATURK'S ATTITUDE TO ISLAM AND LAICISM ISSUES

Emzar Makaradze, Batumi Shota Rustaveli State University, Professor

RESUME

In modern Turkey's domestic politics, religion has always been of special interest. It emerged in the 90s of the XX century and continues to this day.

Islam - is one of the most widespread religions in the world, with more than a billion confessors. 98% of the population of Turkish Republic is Sunni Muslims. For centuries Turkey has been a vast country where religion encompassed all spheres of national life. First President of Turkey, Mustafa Kemal Atatürk's reforms transformed the country into a laicistic state he separated religion from the state and officially banned the use of Islam for political purposes.

As Mustafa Kemal Atatürk's role in Turkish life is so important, it is preferable to reveal his vision of Islam as a religion.

საქართველოს ურთიერთობა ევროპის სახელმწიფოებთან გიორგი V ბრწყინვალეს დროს

ელდარ მამისთვალიშვილი, გორის სახელმწიფო სასწავლო უნივერსიტეტი, პროფესორი

საქართველო-კათოლიკური ევროპის კონტაქტები გიორგი ბრწყინვალის დროს, განხილულ უნდა იქნას საქართველო-ევროპის ურთიერთობის¹ და ევროპის სახელმწიფოების რომის პაპის მეთაურობით ევროპტეში ჯავაროსნული ლაშქრობის მოწყობისათვის პროპაგანდის ფონზე.

გიორგი ბრწყინვალის თანამედროვე არაბი ისტორიკოსი ალ-უმარი (1301-1340) წერს: „მან (ბარტილმა – ე. მ.) დაიწყო მიმოწერა სულტნის მაღალ კართან ჯვრის მონასტრის გამო, რათა აეღოთ მასზე დამპყრობლური ხელი, (რის შედეგადაც) გამოიცა სულტნის ფირმანები (ქართველებისათვის) მისი დაბრუნების შესახებ. (ადრე) ეს მონასტერი წაართვეს (ქართველებს) და გადააკეთეს მეჩეთად. იგი მდებარეობს დიდებული იერუსალიმის ფარგლებს გარეთ. (მონასტრის ქართველებისათვის დაბრუნება) ემძიმათ ულემებსა და ღვთისმოსიშვებს, თუმცა (მონასტრის დაბრუნება) ტყუილ-უბრალოდ არ მომხდარა. არ იშურებდა (ქართველთა მეფე) მისთვის (ჯუბანისათვის)² მის (სულტნის) წინააღმდეგ ძველსა და ახალ ქონებას და ამბობენ, რომ აქეზებდა ჯუბანს (ამ) ქვეყნის წინააღმდეგ“³.

ალ-უმარის ნათქვამს მთლიანად იმეორებს მეორე არაბი ისტორიკოსი ალ-კალკაშანდი (1335-1418) და თავის მხრივ მხოლოდ იმას უმატებს, რომ „ბარტალმა, რომელიც ყველაზე დიდებულია ქრისტიან მე-

¹ ტრადიციულად გიორგი ბრწყინვალის სახელთან დაკავშირებულია ევროპტეში ორი ელჩობის გაგზავნა – 1316 და 1320 წლებში. გამოთქმულია მოსაზრება, რომ რადგან გიორგი V გამეფდა 1318 წელს პირველი (1316 წ.) ელჩობა ევროპტეში უნდა გაგზავნა გიორგი IV მცირეს (1314-1318). კიკნაძე ვ., საქართველო XIV საუკუნეში, თბილისი, 1989, 48-53, 64, შენ. 69.

² იგულისხმება ჩობან ნოინი, რომელიც აბუ საიდის დროს (1317-1335) აღზევდა.

³ XIV-XV სს. არაბი ისტორიკოსები საქართველოს შესახებ. (ალ-უმარი, ალ-მუჰიბი, ალ-კალკაშანდი). არაბულიდან თარგმნა, შესავალი, შენიშვნები და საძიებლები დაურთო დიტო გოჩოლეიშვილმა, თბილისი, 1988, 52.

ფეთა შორის, რამდენადაც მე ვიცი, ცოცხალია, კარგადაა, უკეთილშობილესი წარმოშობისაა ნათლისღებულთა შორის“¹.

არაბი ისტორიკოსების ამ ცნობებიდან გამომდინარე შეიძლება ითქვას, რომ ევროპის სამეფო-სამთავროთა დიპლომატები აუცილებლად მიაქცევდნენ ყურადღებას საქართველოს მეფის პოლიტიკას ეგვიპტის მიმართ. კერძოდ, მხედველობაში მაქვს ის გარემოება, რომ გიორგი ბრწყინვალეს გამეფებისთანავე ეგვიპტის სულთანთან გამწვავდა ურთიერთობა მისი ილხანთა ყაენთან და ჩოზან ნოინთან კარგი დამოკიდებულების გამო. ეგვიპტის სულთნის კარზე ილხანთა სახელმწიფო განიხილებოდა, როგორც მტრული. ამის გამო ეგვიპტის ხელისუფლება ავიწროებდა ქართველებს იერუსალიმში. იმავე დროს, გიორგი V ცდილობს ილხანთა ძალის გამოყენების მუქარით (როგორც ამის შესახებ გვამცნობს ალ-უმარი), ან კათოლიკურ ევროპასთან ერთად ახალ ჯვაროსნულ ლაშქრობაში თავისი შეიარაღებული ძალებით მონაწილეობით (როგორც ქვემოთ მოხმობილი წერილობითი ცნობებით ირკვევა), აიძულოს ეგვიპტის სულთანს დათმობაზე წავიდეს და ქართველებს წმინდა ადგილები დაუბრუნოს.

დასავლეთ ევროპაში, გიორგი ბრწყინვალემდეც, უკვე იცოდნენ ქართველთა დაინტერესება წმ. ადგილების განთავისუფლების შესახებ. XIV ს, დასაწყისში კილიკიელი სომეხი ისტორიკოსი რომის პაპს კლიმენტი V-ს (1305-1314) მიმართავს: „თქვენის უწმინდესობის ნებართვით, მე დავუმატებ კიდევ რამდენიმე სიტყვას. ხომ არ ინებებდა ის, რომ ქართველთა მეფისათვის მიეწერა (მონაწილეობა მიეღო პალესტინაში ლაშქრობაში, ვ. კ.). ისინი ქრისტიანები არიან და სხვა ერებთან შედარებით უფრო მოწადინებული არიან დაიბრუნონ წმინდა მიწები. ხომ არ სთხოვდით მათ, დახმარება აღმოუჩინონ ჯვაროსნებს“².

როგორც ვენეციელი ისტორიკოსის მარინო სანუტოს (1260-1324) ცნობებიდან ჩანს, საქართველოს სამეფო კარს წმინდა მიწის განთავისუფლების სერიოზული გეგმა ჰქონდა შემუშავებული, რომელიც კოალიციის შექმნასაც გულისხმობდა. მ. სანუტო წერდა: „ქართველები, რომლებიც ჩამოშორდნენ მაჰმადიანებს, წინადადებასაც კი იძლევიან, წმინდა მიწების გასათავისუფლებლად გამოვიდნენ. ამ მიზნით მათ უნდათ ყველა თავის მეზობელთან სამშვიდობო ხელშეკრულება დასდონ“³. ასეთი გეგმა ქართველებს მხოლოდ გიორგი V-ის დროს შეიძლებოდა დაესახათ. სწორედ მის დროს მოხდა საქართველოს დამოუკიდებლობის აღდგენა და მთელი რიგი იმ ღონისძიებების გატარება, რომლებიც წმინდა მიწის განთავისუფლებას წაადგებოდა. ამ მიზნის განხორციელებისათვის მისი საქმიანობის გამო პილიგრიმი იაკობ ვერონელი, ალბათ, საერთო აზრს გამოხატავდა, როცა გიორგი ბრწყინვალეზე წერდა, რომ ქართველი მეფე უძლიერესი არისო⁴.

გიორგი V-ის სახელთან დაკავშირებულია ელჩის გაგზავნა ეგვიპტის სულთანთან. ერთდერით ქართული წყარო, რომელიც ამ ელჩობაზე გვამცნობს, არის „მეგლი ერისთავთა“. მასში გადმოცემულია ელჩისა და მისი თანამგზავრის მოგზაურობაზე ეგვიპტეში, იქიდან იერუსალიმში ჩასვლასა და ელჩობის წარმატებულ შედეგებზე⁵.

რომის პაპის ყურადღება საქართველომ კვლავ მიიპყრო გიორგი ბრწყინვალის დროს. მისიონერების საშუალებით პაპს სარწმუნო ცნობები გააჩნდა საქართველოს მეფის წარმატებების შესახებ. როგორც ჩანს, იმავე მისიონერებისაგან პაპმა იცოდა ქართველთა უარყოფითი დამოკიდებულება აღმოსავლეთისა და დასავლეთის ქრისტიანულ ეკლესიათა გაერთიანებისადმი. პაპმა იოანე XXII-მ (1316-1334) 1322 წლის 15 ოქტომბერს გიორგი ბრწყინვალეს გაუგზავნა წერილი, რომელშიც სხვათა შორის, ნათქვამი იყო: „ამიტომ დიდად ვწუხვართ, რა ვხედავთ, რომ ამ დიდებულის გვამის თავიდან (ქრისტიანული ეკლესია და მისი მეთაური რომის პაპი – ე. მ.) ზოგიერთი ნაწილი ჩამოშორებულია; ესე იგი ვხედავთ, რომ **თქვენს ეკკლესიას მონაწილეობა არა აქვს თვისი სულიერი თავის ცხოვრებასთან, რადგან მისგან განშორებულია და არ ემორჩილება**“⁶. პაპს მხოლოდ ის დარჩენია რომ თხოვნა-ვედრებით დაიყოლიოს ქართველი მეფე ეკლესიათა შეერთებაზე. „**აწ გვედრებით და უფლის იესო ქრისტეს სახელს გაფიცებთ, რათა რომის წმიდა ეკკლესიასთან შემოერთება აღარ დააყოვნოთ; არც ჩასთვალთ უბრალო რადმე ჩვენი მოწოდება შემოერთებისა;** ეს მოწოდება ამ დღეებში ვყავით ღვთის ჩაგონებით და ჩვენის ძმების რჩევით“. პაპი იქვე აცხადებს, რომ მას სხვა არავითარი არ ამოძრავებს გარდა ქართველების სულის ცხოვრების სურვილისა, მას მიზნად აქვს ამ ღონისძიებით უფრო გააძლიეროს ქართული სახელმწიფო. „იესო ქრისტეს შეწევნით ჩვენი სიყვარული თქვენდამი უფრო გაძლიერდება, უკეთუ მოთმინებით და გულ მოდგინებით მოუსმინეთ შემოერთების საქმეში ჩვენგან წარმოვლენილ პირებს და შემოუერთდით კათოლიკე ეკკლესიას, თქვენ მთავარნო და

¹ XIV-XV სს. არაბი ისტორიკოსები საქართველოს შესახებ, 55.

² კიკნაძე ვ., უცხოელ მოგზაურთა ცნობები საქართველოს შესახებ. „მნათობი“, 1986, № 6, 158.

³ კიკნაძე ვ., უცხოელ მოგზაურთა ცნობები საქართველოს შესახებ. „მნათობი“, 1986, № 6, 156.

⁴ კიკნაძე ვ., საქართველოს საგარეო ურთიერთობის ისტორიიდან, „მნათობი“, 1982, № 9, 159.

⁵ ვრცლად იხ. მამისთვალისივილი ე., იერუსალიმის ჯვრის მონასტრის ისტორია, თბილისი, 2014, 137-143

წინამდგარნო ერისანო, რომლებისგანაც განირჩევით თქვენის სიბრძნითა“. პაპი მზად არის ქართველთა სიმტკიცე მართლმადიდებელი ეკლესიისადმი და მათი უარყოფითი დამოკიდებულება კათოლიციზმისადმი, რაც ორი ეკლესიის გაერთიანებისათვის ხელის შემშლელი გარემოებაა, დასძლიოს მსოფლიო საეკლესიო კრების მოწვევითა და მასზე ქართული და ლათინური ეკლესიების საკითხი განიხილოს. პაპს, როგორც ჩანს, ეეჭვება, რომ ეს ღონისძიება ქმედითი იქნება და საქართველოს ხელისუფლება დათანხმდება საეკლესიო კრების სამსჯელო გახადოს თავისი მტკიცე პოზიცია. ამიტომ კათოლიკური ეკლესიის მეთაური საქართველოს საერო და სასულიერო ხელისუფლებას მიმართავს შემდეგი წინადადებით: **„უკეთუ თქვენ მოიმიზეზებთ, რომ ეს შემოერთება თვინიერ მსოფლიო კრებისა შეუძლებელიაო, ჩვენც მოგახსენებთ, რომ მზად ვართ მოვახდინოთ ესრეთი კრება, უკეთუ მოითხოვეთ თქვენ და თქვენმა ეპისკოპოსებმა; ამის გამო დიდის სიამოვნებით და პატივით მიგიღებთ თქვენ და ყველა თქვენ მიერ წარმოგზავნილ პირებსა, რათა შევეერთოთ ეკლესიას თავისი ნაწილი“¹.**

პაპმა იოანე XXII-მ 1329 წელს ერთხელ კიდევ მიმართა ქართველ ხელისუფალთ ეკლესიათა შეერთების თხოვნით: „ამიტომ თქვენს დიდებულებას გულმოდგინებით ვაუწყებთ, შევაგულიანებთ და ვევედრებით უფლის იესო ქრისტეს სახელით..., რომ მიაქციოთ ჯეროვანი ყურადღება ამას, რაიცა თქვენს ღირსებას, დიდებას და სახელს მეტად აღამაღლებს, და **ევადოთ თქვენ და თქვენნი ქვეშევრდომნი ერნი შეუერთდეთ იმავე მსოფლიო კათოლიკე ეკლესიას**“².

როგორც მოვლენების შემდგომი მსვლელობიდან გამოჩნდა საქართველოს ეკლესიის რომის ეკლესიასთან შეერთება ვერც ამჯერად და არც სხვა დროს მოხდა. თუმცა, ამ გარემოებას ხელი არ შეუშლია თბილისში 1328 წელს კათოლიკური საეპისკოპოსო კათედრის დაარსებისათვის³, რომელმაც იარსება XVI ს. 10-იან წლებამდე. 1329 წლიდან თბილისში და ცხუმში დაინიშნენ პირველი კათოლიკე ეპისკოპოსები. ამის შემდეგ, თითქმის ხუთი საუკუნის განმავლობაში, ზოგჯერ დიდი გაჭირვებით, კათოლიკე მისიონერები საქართველოში მოღვაწეობდნენ.

გიორგი ბრწყინვალეზე არსებულმა ინფორმაციამ საფუძველი მისცა საფრანგეთის მეფე ფილიპე VI ვალუას (1328-1350), რომ 1332-1333 წლებში ევადო, ჩამოყალიბების პროცესში მყოფ ანტიეგვიპტურ სამხედრო კოალიციაში საქართველოც შეეყვანა. ასეთი შინაარსის წერილის გიორგი მეფისათვის გადაცემა დაევალა ორ ფრანცისკანელ ბერს – რიკარდო მერჩის და ალექსანდრე ინგლისელს. ისინი თბილისში ეწვივნენ მეფეს და წერილი მიართვეს.

მეფე გიორგიმ მოუსმინა დესპანებს, წერილსაც გაეცნო და ამის შემდეგ საკმაოდ მკვეთრად გამოთქვა აზრი ეგვიპტის წინააღმდეგ ერთობლივ ბრძოლაში მიწვევისა და საქართველოსათვის მოსალოდნელი შედეგის შესახებ: „საფრანგეთის მეფეები ხშირად შეაგულიანებდნენ ხოლმე აღმოსავლეთის ხელმწიფეებს სარკინოზების წინააღმდეგ, დაჰპირდებოდნენ რა მათ დახმარებას, ხოლო შემდეგ თვითონ არ მოდიოდნენ დასახმარებლად, მიატოვებდნენ რა მათ მარტო; ისინი კი ღებულობდნენ სამწუხარო შედეგებს ასეთი ომიდან. მიუხედავად ამისა, გადაეცით მის უდიდებულესობას – მეფეს, რომ როგორც კი ზღვაზე გადავა, იქვე მნახავს მე მისი განკარგულების შესრულების მიზნით მისულს 30 ათასიანი ლაშქრით“⁴. ქართველი მეფის წერილმა საფრანგეთის მეფის კარამდე ვერ მიაღწია და კოალიციის შექმნის იდეამაც ვერ გაამართლა.

ბიბლიოგრაფია:

თამარაშვილი მ., ისტორია კათოლიკობისა ქართველთა შორის, ტფილისი, 1902

კიკნაძე ვ., საქართველო XIV საუკუნეში, თბილისი, 1989.

კიკნაძე ვ., საქართველოს საგარეო ურთიერთობის ისტორიიდან, „მნათობი“, 1982, №9.

¹ თამარაშვილი მ., ისტორია კათოლიკობისა ქართველთა შორის, ტფილისი, 1902, 29-30.

² თამარაშვილი მ., ისტორია კათოლიკობისა ქართველთა შორის, 38.

³ თბილისის პირველი კათოლიკე ეპისკოპოსი იყო, სულთანის ყოფილი არქიეპისკოპოსი იოანე ფლორენციელი (ჯოვანი ფლორენტინო). იგი 1329 წელს დაინიშნა, მაგრამ თავისი მოვალეობის შესრულებას შეუდგა 1330 წლის 7 თებერვლიდან. 1333 წლიდან იოანე სომხეთის კათოლიკურ მისიასაც ხელმძღვანელობდა. 1343-1345 წლებში იოანემ მისიის საქმეებთან დაკავშირებით ევროპაში იმოგზაურა. 1347 წელს ის ბიზანტიაში (პერა) გარდაიცვალა (Richard Jaon, La Papauté et les Missions d'Orient ou Moyn Age (XIIIe-XVe siecle), Ecole française de Rome, 1977, 179-180). დომინიკანელთა საერთო სამისიონერო, საპროპაგანდო და სალიტერატურო-საგანმანათლებლო მოღვაწეობისათვის ხელმძღვანელობა დაეკისრა არქიეპისკოპოს ფრანკო პერუდისინოს, რომლის რეზიდენცია ქალაქ სულთანიაში იყო.

თბილისის კათოლიკეთა საეპისკოპოსო კათედრის ეპისკოპოსთა არასრული ნუსხა იხ. პაპაშვილი მ., საქართველო-რომის ურთიერთობა VI-XX სს., თბილისი, 1995, 98-99.

⁴ ტაბალუა ი., საქართველო ევროპის არქივებსა და წიგნსაცავებში, III, თბილისი, 1987, 23; იხ. აგრეთვე, კიკნაძე ვ., საქართველოს ისტორიის ევროპული წყაროები, „მნათობი“, 1983, № 4, 159.

კიკნაძე ვ., საქართველოს ისტორიის ევროპული წყაროები, „მნათობი“, 1983, №4.

კიკნაძე ვ., უცხოელ მოგზაურთა ცნობები საქართველოს შესახებ. „მნათობი“, 1986, №6.

მამისტვალიშვილი ე., იერუსალიმის ჯვრის მონასტრის ისტორია, თბილისი, 2014.

XIV-XV სს. არაბი ისტორიკოსები საქართველოს შესახებ. (ალ-‘უმარი, ალ-მუჰიბი, ალ-კალკაშანდი). არაბულიდან თარგმნა, შესავალი, შენიშვნები და საძიებლები დაურთო დიტო გოჩოლეშვილმა, თბილისი, 1988,

პაპაშვილი მ., საქართველო-რომის ურთიერთობა VI-XX სს., თბილისი, 1995.

ტაბაღუა ი., საქართველო ევროპის არქივებსა და წიგნსაცავებში, III, თბილისი, 1987.

Richard Jaon, La Papauté et les Missions d'Orient ou Moyn Age (XIIIe-XVe siecle), Ecole française de Rome, 1977.

RELATION BETWEEN GEORGIA AND EUROPEAN COUNTRIES DURING THE REIGNING OF GIORGI V

Eldar Mamistvalishvili, Gori State Teaching University, Professor
RESUME

The relations between Georgia and Catholic Europe under the reign of King V Splendid should be discussed along with the relations between Georgia and Egypt and the Crusade propaganda in Egypt led by the Pope.

George V attempted to liberate the Georgian sanctities in Jerusalem by the agreement with the Sultan of Egypt; he even sent the group of the Georgian Ambassadors in Cairo.

The Georgian and Arab sources indicate that George V's diplomacy gained considerable success, however the king was still discontented.

Having considered the military strength of Georgia and the Georgian king's readiness to fight for overall Christendom, Pope John XXII (1316 – 1334) offered the unification of churches to George V and expressed his willingness to call the church council.

Unfortunately, it is not known what was the Georgian king's answer to Pope, but it is definitely known that the Georgian Orthodox and Roman Catholic churches could never be united.

ვახუშტი ბატონიშვილი საციციანოს შესახებ

მანანა მიჩიტაშვილი, გორის სახელმწიფო სასწავლო უნივერსიტეტი, ასოცირებული პროფესორი

მე-18 საუკუნის გამოჩენილი მეცნიერი და სახელმწიფო მოღვაწე ვახუშტი ბაგრატიონი, საყურადღებო ცნობებს გვაწვდის საციციანოს ისტორიასა და ისტორიულ-გეოგრაფიულ საკითხებზე. მისი ნაშრომი „აღწერა სამეფოსა საქართველოსა“ მეტად ფასეულია ჩვენი საკვლევი თემისთვის. ასევე მნიშვნელოვანია ვახუშტი ბატონიშვილის 1735-45 წლებში შედგენილი გეოგრაფიული ატლასები, [2:ფ.1446,საქ.#105] რომლებიც გვებმარება საციციანოს საზღვრებისა და სოფლების დასადგენად. ვახუშტი ბატონიშვილი საციციანოს საზღვრების აღწერას იწყებს „ხვედურეთ ზეით, დამჩხერალმდე...დასავლით გორიჯვრისა არს ჳევი სკრისა, და მიერთვის სამჳრიდამ მტკვარს... ხვედურეთის დასავლეთით არს მონასტერი ყინცვის წმიდის ნიკოლოზისა... ამის სამჳრით, მთასა შინა, არს სარკეს მონასტერი...და აწ უჴმბი. ყინცვისის დასავლით არს ძამის ჳეობა. გამოსდის თორის მთასა...“ [1:344]. ამის შემდეგ მეცნიერული სიზუსტით აღწერს „თორისა და აწ. გუჯარეთის“ მხარეს: „ხოლო ჳვარების დასავლით და მძოვრეთის სამჳრით არს მდინარე და ჳეობა თორისა, რომელი გამოსდის ჳვარებსა... მიდის დასავლით, მერმე მომგრგუალდების ჩრდილოთ სადგერს ზეით და მიერთვის მტკუარს სამჳრიდამ, და აწ განყოფილი არს სადგერად და გუჯარეთად.“ [1:346;]. მიანიშნებს გუჯარეთიდან საციციანოში გამავალი სტრატეგიული გზის შესახებ: „ძამის ხევს გვეძინეთის დასავლით მოერთვის ჳევი აზუხალისი.“ ამრიგად, ვახუშტი ბატონიშვილი საციციანოში აერთიანებდა: ხვედურეთის ხეობას, ძამის ხევს, გვერდისძირსა და გუჯარეთს - ე.ი მხოლოდ ზემო საციციანოს. საციციანოში ჩამოთვლის შემდეგ სოფლებს: ხვედურეთის ხეობაში - ღვლევი, დრისი, აფნისი, ლეთეთი, ხვედურეთი, თრეხვი; ძამის ხევში - ქარელი, კლდუ, გომი, სამწევრისი,

აგარა, ყინცვისი, ციხია, ქორაზანი, სანებელი, წივწივა, იმერხევი, ძამის მონასტერი, მძოვრეთი, გვერდინეთი, ქვათეთრისი, სხლები, მუხალეთი, ოსი(ოსთუბანი), კრკონი; გვერდისძირში - ყელეთი, სოინარი, ცუქეთი, ბოსლები, წრომი, მიწობი, წვიმეთი, კრისის ხევი, ხალები, ჯვისი, თხილოვნა, მშვლის-ყური, თაგოეთი, ბრბონა, ღართა, დამხერლო; გუჯარეთის ხეობაში- ბაგინეთი, გულსუნდა, გუჯარეთი, ედოთი, კუწათუბანი, ჩრდილისუბანი, სხალნარი, მომწვარა, სარბიელა, გომარეთი, წყაროსუბანი, მიტარბი, მეკოჟური, რუისი, ლელისუბანი, ღინტური. [10:2:11-13]. საციციანოში არ მოიხსენიებდა ქვემო საციციანოს თემებს ნიჩბისის, კავთისხევის, თემის და ტანას ხეობის. ამ ხეობათა სოფლები, რომლებიც, ვახუშტის მოსაზრებით, საციციანოს გარეთ მდებარეობდნენ, მეცნიერს სათანადო ხეობებში აქვს დასახელებული. ისტორიკოსის დუმილი ძამის, ვახტანგ VI-ის პოლიტიკის მხარდაჭერაზე მიანიშნებს და, ბუნებრივია, იწვევს ლოგიკურ კითხვას, რით იყო მნიშვნელოვანი სამეფო კარისთვის ქვემო საციციანო, შეეძლო თუ არა გავლენა მოეხდინა ცენტრალური ხელისუფლების სიძლიერესა და ქვეყნის ეკონომიკურ და პოლიტიკურ მდგომარეობაზე. ამ მიზეზების კვლევამდე თავდაპირველად გავარკვიოთ, რამდენად სტრატეგიული მდებარეობა ეკავა. ცნობილია, რომ სათავადოს გავლენას სამეფო კარზე განსაზღვრავდა არა მარტო ქონებრივი მდგომარეობა, ყმა-მამულთა სიმრავლე, გზები, ციხე-სიმაგრეები, არამედ სტრატეგიული მდებარეობაც.

ნიჩბისის ციციშვილები ჯერ კიდევ 1615 წლიდან [18:Ad,1410] იღებენ სამკვიდრო მამულად. ხოლო XVII ს. მეორე ნახევრის დოკუმენტებით ქვემო საციციანოს სარეზიდენციო მამულია, რაზეც საინტერესო ცნობა შემოგვინახა 1671 წ. დომენტი კათალიკოზის სიგელმა. [15:569] ხოლო XVIII ს. ციციშვილთა გაყრის დოკუმენტებით [16:313;634] ნიჩბისის კვლავ ციციშვილები ფლობენ [10:ფ.1448; ფ.1450:101;]. ნიჩბისზე გადიოდა მნიშვნელოვანი სატრანზიტო გზები, რომლებიც შიდა ქართლს თრიალეთთან აკავშირებდა. „ნიჩბისის ხევს რამდენიმე გზა მიუყვებოდა: 1. თრიალეთის ქედზე, 2. ქვათახევის მონასტრისაკენ და 3. ნიჩბურას სათავეებისაკენ, თრიალეთიდან ...გადადიოდა ვერეს ხეობის სოფ. ღვევში“ [4:123]. ნიჩბისის ხევის მნიშვნელობას ხაზგასმით აღნიშნავს ვახუშტი: „ამ ნიჩბისის-წყლის შესართავზედ, მტკუარზედ, არს კოწახურას ფონი, მუხრანს გამსვლელი...ნიჩბისის დასავლით ჰევი კავთისა, გამოსდის დიდგორს, დის ჩრდილოთ, ერთვის მტკვარს სამკრიდამ...კავთას ქვეით ერთვის ამავე ჰევს გუდარხისა.“ [1:340] დიდგორის სტრატეგიულ მნიშვნელობაზე ხაზგასმით მიუთითებს მკვლევარი დ. მუსხელიშვილი: „დიდგორიდან იღებენ სათავეს ვერის ხეობა, ნიჩბისის ხეობა, ხეკორძულას ხეობა და კავთურას წყალი. აქ იყრის თავს ამ ხეობებიდან ამომავალი გზები და ამდენადვე დიდგორი ფრიად მნიშვნელოვან გზასაყარს წარმოადგენდა და სტრატეგიულად ამ მხრივაც დიდად მნიშვნელოვანი ადგილია. [9:163] დიდგორის ქედი გვიანფეოდალურ ხანაში წარმოადგენდა ორი სადროშოს საზღვარს“, ამის ჩრდილოთ კერძი მეოთხე სადროშოსი, ხოლო სამკრით კერძი ამის სადროშო (პირველი)“. [10:ფ.121, ს.#293] ვახუშტი ბატონიშვილი მეცნიერული სიზუსტით აღწერს მეფის სადროშოსთან ქართლ-კახეთის საზღვრს [2:11-13]. თუმცა არსად მოიხსენიებს ამ საზღვრის პირას, მეოთხე სადროშოში ქვემო საციციანოს. ამის შესახებ დამატებით ცნობას არც დასტურლამალი იძლევა,[13:515] რაც მიგვანიშნებს, რომ იგი საკათალიკოსო მამულია.

ღვთაების გუჯარი 1722 წლისა მოწმობს, რომ ეს საზღვარი პოლიტიკური სიტუაციის გართულების შედეგადაა შეცვლილი და რომ ძველად ასე არ ყოფილა: “ლილონი გლდანს და ჯაჭვნი ანგარებით და მძლავრობით მიეტაცათ ქართლის კათალიკოზთა და თბილელთა ...რაოდენ ესე ეკლესია აღუმართებიათ მეფეთა, მასვე ჟამსა ესე სამწყსონი ღმრთაებისა საყდრისა არს და ვინცა შიში ღმრთისა გქონან, კუალად ამასვე აგენით თვისნი სამწყსონი. “ [14:364]

თემის ხეობაში ციციშვილების მნიშვნელოვანი სოფლებიდან სტრატეგიულობით გამოირჩეოდა სოფლები-კილიკიჯვარი და სახორცე. [10:1448, საბ.5546] სახორცედან გზა გადადიოდა გუჯარეთში, არჯევანის მთის გადავლით გზა მიემართებოდა წალკაში. [16:238] კილიკიჯვრიდან გზა ჩადიოდა ატენის ხეობის ორმოცასთან, საიდანაც გზა მიდიოდა წალკისაკენ. ორმოცადან, ბოშურის და ზემო ბოშურის გავლით გადადიოდა ძამის ხეობაში. ვახუშტის აღწერით:“მდინარე თემისა გამოდის ჭვარებსა და თორს საშუალს მთასა... მერე დის ჩრდილოთკენ და მიერთვის მტკვარს სამხრიდამ“. [1:341] ჯერ კიდევ შუა საუკუნეებში თრიალეთ-მანგლისიდან შიდა ქართლში თემის ხეობით მომავალი გზების ისტორიულ მნიშვნელობას საგანგებოდ აფასებდა ცნობილი ისტორიკოსი ნ. ბერძენიშვილი. [3:48-49] ამ ხეობით მომავალი სტრატეგიული გზების შესახებ მეფის საგანგებო განკარგულებაც მრავლისმთქმელია. თემის ხეობით მომავალი გზების შენახვას ვახტანგ VI საჯავახიანოს ავალებს და არა ციციშვილებს: “უნდა შეინახონ“ საჯავახიანომ მეღესის და თავიანთ გზა“. [14: 532] ე.ი. თემამი აღარ არის ციციშვილების. ეს უაღესად მნიშვნელოვანი ცნობაა, თუ გავითვალისწინებთ, რომ დასტურლამალი 1705-1708 წლებშია შედგენილი, გამოდის ციციშვილებს ამ პერიოდში უკვე დაკარგული აქვთ ქვემო საციციანო. ვახუშტი ბატონიშვილი 1721 წელს მეწინავე სადროშოს სარდალია, როგორც სარდალს, მეფისაგან დაევალა ამ სადროშოს ტერიტორიის, დასახლებული პუნქტების და მოსახლეობის აღწერა. დასტურლამალში ამილახორის გარიგების მიხედვით, ამილახვრებსაც შენარჩუნებული აქვთ სარდლობა და დავალებული

აქვთ: “როდესაც თემი აიწერებოდას ერთის ჩვენის კარის მდივნი, თქვენს სასარდლოს თქვენ ასწერდეთ“. [14:698] მეოთხე სადროშოს სარდლად მეფე ციციშვილებს აღარ მოიხსენიებს: “საციციანოს მხარეს, სადგერს აქეთ, ბატონის დროშისა არის, ვისაც ბატონი უბრძანებს, ის წავა და ერთი მეფის მდივანი წაჰყვება. [14:515] კიდევ უფრო საინტერესოა, ცნობა იმის შესახებ, რომ არა მარტო თემის ხეობით მომავალი გზების დაცვას აღარ ანდობს ციციშვილებს, არამედ ატენის ხეობის მოურაობაც დაუკარგავთ. ხეობა გომარეთით, თრიალეთზე გადასასვლელი იყო და იმავდროულად მთავარი სავაჭრო მაგისტრალური გზაც. თრიალეთიდან ტანას ხეობაში და აქედან გადმოსვლა შიდა ქართლის ცენტრში კი ყველაზე მარჯვე და მოხერხებულ გზად ითვლებოდა. სწორედ ქართლის სამეფოსათვის ასეთი სტრატეგიული მნიშვნელობის გამო გადაეცათ ატენის ხეობა სამოურაოდ ციციშვილებს ჯერ კიდევ XV ს. დასაწყისიდან. ვითარება შეცვლილია, ციციშვილებს გავლენა ხეობაზე სრულიად დაუკარგავთ. დასტურლამალის მიხედვით ატენის მოურავი - ამირეჯიბი ქაიხოსროა: „ამირეჯიბ ქაიხოსრო... ატენის ხევიედ სამართალს იქმოდე... ჩვენს სარგოს ჩვენთვის მოაბარებდეს. ამ ატენის ხევიედ, რაც ციციშვილისა, ან სააკაძე, გლურჯიძის ყმა სახლობს, ყულაყას ხევისთავი ეს არის და როგორც დაგვიწერია, იმგვარად იხევისთავოს-ო.“ [13:603] იგი იმავდროულად ყულარადასია მისი ჯამაგირი თორმეტი თუმანია. [13:483-484] ტანას ხეობის გზა ბართლომის გზად მოიხსენიება დასტურლამალში.[13:532]

დასტურლამალით განსაზღვრული იყო, როგორც მეფის ხელისუფლების, ისე მმართველობის ცენტრალური და ადგილობრივი ორგანოების ფუნქციები, ქვეყნის სასამართლო ორგანიზაცია, საპოლიციო აპარატი, საფინანსო ორგანოების მოხელეები და მათი საქმიანობანი, სადაც ციციშვილები არსად მოიხსენიებიან. თუ იმასაც გავითვალისწინებთ, რომ სამეფო მოურავები მეფის სახლთუხუცესს ემორჩილებოდნენ, ადგილზე ასრულებდნენ მეფის განკარგულებას, ახორციელებდნენ სამართალს თავისი კომპეტენციის ფარგლებში, უძღვებოდნენ მეურნეობას, ეწეოდნენ მოსახლეობაზე ადმინისტრაციულ მეთვალყურეობას. ცხადია, სამეფო კარისთვის მიუღებელ ციციშვილებს აღარ ანდობდნენ ამ სტრატეგიული გზების კონტროლს.

რაც შეეხება თრიალეთის სოფელ რეხას-ციციშვილების სამკვიდრო მამულს, აღმოსავლეთ საქართველოს სტრატეგიულ გზაჯვარედინზე მდებარეობით გამოირჩეოდა, აქედან მიემართებოდა გზები: 1. რეხა - ხანდო - მჟავეწყალი - გუჯარეთი - ოდეთი - ღვთისმშობელი - გვერდისუბანი - წინუბანი - მაჭარწყალი - კიმოთესუბანი-წაღვერი. 2. რეხა - კუსირეთი - ჯამჯამა-თხინალა - ორმოძალა - იმერხევი - ზღუდერი - კეხიჯვარი - ქარელი. 3. რეხა - ავრალა - გუმბათი - წინწყარო - ბემთაშენი - კლდეკარი - საჯა - სახორცე - კლიკიჯვარი. თრიალეთი მანგლისის მხარესთან ერთად მთელი აღმოსავლეთ საქართველოს გზასაყარი იყო, რასაც ეკონომიკური და პოლიტიკური მნიშვნელობა ჰქონდა არა მარტო საციციანოსთვის, არამედ მთელი ქვეყნისათვის. [4:127] აქედან გამომდინარე, გასაგები ხდება ის წინააღმდეგობრივი ბრძოლები, რაც, ერთი მხრივ, ჰქონდათ ციციშვილებს თრიალეთის სოფლების ხელში ჩაგდებისათვის, მეორე მხრივ, სამეფო კარის მცდელობას, არ დაეშვათ საციციანოს შემდგომი გაძლიერება, თავად დაპატრონებოდნენ ამ სტრატეგიულ გზებს. მართლაც, ი. ლორთქიფანიძის ცნობით, თრიალეთის რეხა, ბატონიშვილ ბაქარის სახასო მამულად მოიხსენიება [8:121] მაშინ, როცა ბაქარს აქ ჰყავდა 7 კომლი, ციციშვილ ედიშერს - 12, ციციშვილ-ნოდარიშვილ ზაზას - 7, ციციშვილ პაპუნაშვილ ზაზას - 5; [6:29-31] ამრიგად, სამეფო კარმა შეძლო თრიალეთში გადასასვლელი გზების კონტროლი სამეფო ოჯახს და მათ ერთგულთ ჰქონოდათ. ჩანს, იმდენად მნიშვნელოვანი იყო მათთვის, რომ 1731 წელს რუსეთში წასული ბაქარ ბატონიშვილი წყალობის წიგნით თრიალეთის სოფელ თეზს უბოძებს მელქისედეკ კავკასიძეს: “...ჟამსა ვითარებისაგან რუსეთს წავედით... მელქისედეკ თან გვიახელ... დიდად ერთგულად გვმსახურეთ... სანუფქოდ... გიბოძეთ თრიალეთზედ ჩვენის სახასოს თეზის მოვრაობა“. [17:128] აღნიშნულ სოფელს 1721 წ. აღწერით ვახუშტი ბატონიშვილი ბატონის რძლის სოფლად მოიხსენიებდა. [6:50] ბუნებრივია, ჩნდება კითხვა, რა ძალების მხარდაჭერით სარგებლობდა სამეფო კარი ასეთი რადიკალური ნაბიჯების გადასადგმელად და რამდენად სწორად იყო გათვლილი მოსალოდნელი შედეგები, განმათავისუფლებელი ბრძოლების დაწყების წინ ქვეყანაში ასეთი შინადაპირისპირება. დაქვეითების გზაზე მყოფი ირანი და შაჰის კარზე ქართლის მეფის მაღალი თანამდებობა და ავტორიტეტი ხელსაყრელ მომენტად იქნა მიჩნეული ვახტანგ VI-ის მიერ, რათა დაუყოვნებლივ შეეტია ირანის შაჰის მხარდაჭერის გარეშე დარჩენილ საციციანოსა და საერისთაოების საბოლოოდ დასამორჩილებლად.

გადამწყვეტ შეტევამდე სამეფო კარმა განახორციელა მნიშვნელოვანი ღონისძიებანი:

1. სათავადო სახლის ორგანიზაციის საკითხების მოწესრიგება, მიმართული იყო არა მარტო სათავადოს წინამძღოლთა თვითნებობის აღსაკვეთად, არამედ ამით მხარდაჭერას უცხადებდა საგვარეულოს დანარჩენ წევრებს. “...საუმცროსოს აღება არავისგან იქნება, არც ჩვენს დროში და არც შემდგომათ ჩვენსა“. [14:328] უდავოდ ეს იყო თავადიშვილების გადაბირების მცდელობა და გათვლილი იყო „მცველთა ჯარის“ სარეზერვო წყაროდ.

2. „მცველთა ჯარი“ სახელმწიფო ხაზინიდან ფინანსდებოდა და სწორედ მეფის ერთგულებით გამორჩეული თავადიშვილების, აზნაურიშვილების და მსახურებისაგან შედგებოდა.

3. ასევე გატარებული იქნა მნიშვნელოვანი ღონისძიება „მყრელობა“, რომელიც მიმდინარეობდა მიზანმიმართულად. მეფის მხარდაჭერით გახიზნული მოსახლეობის ჩამოსახლება ძირითადად მეოთხე და მეწინავე სადროშოს, თრიალეთის გაუკაცრიელებულ სოფლებში ხდებოდა, რასაც მხოლოდ ეკონომიკური და პოლიტიკური მიზნები ჰქონდა. საყაფლანიშვილოს გაზრდილ სამფლობელოებში „მყრელობით“ შესაძლებელი იყო არა მარტო შეეცნოთ „მცველთა ჯარი“, არამედ გაეზარდათ მეწინავე ლაშქარი რაოდენობრივად და თვისობრივად. მეფის ძირითადი დასაყრდენი ძალა კათალიკოს პატრიარქი დომენტი და ძლიერი სასულიერო ხელისუფლება გახდა. მეფესთან შეთანხმებით კათალიკოს პატრიარქმა, 1707-1709 წ. შაჰის ხელისუფლებისაგან „მისრულსა კათალიკოზს პატივ-სცა ყვენმან და მისცნა ყოველნი მამულნი თვსნი... მერმე შთავიდა კათალიკოზი კახეთს, იმამ-ყული ხანისა თანა და აუფლეს მამულსა თვსსა და იყოფებოდა მოსრული მცხეთას.“ [1:482] შაჰ-სულთან ჰუსეინი ქართლისა და კახეთის ვალებს მოუწოდებდა დომენტი კათალიკოსის იქნებოდა: „ეკლესიისათვის შეწირული მამულები, მართვის საქმეში საქართველოს წეს-ჩვეულების თანახმად... მას დაანებონ და არ დაუშვან, რომ ვინმემ არეც-დარეცა შეიტანოს მის საქმეებში“. [11:88] სპარსულ ტექსტში შემთხვევით არ გვგონია მინიშნებული წარწერა: „უმაღლესი ზეპირი ბრძანების თანახმად“, რითაც დაპირისპირებული მხარეებისადმი მხარდაჭერას გამოხატავდა. ბუნებრივად იბადება კითხვა მაინც რითი აიხსნება შაჰის ასეთი „მზრუნველობა“ კათალიკოსისა და ქართული ეკლესიის გაძლიერებაზე. ასეთი კეთილგანწყობის გამოხატვით ფიქრობდა, ერთი მხრივ, მომთაბარე ავღანთა წინააღმდეგ მებრძოლი გამაჰმადიანებული ქართველი მეფის გულის მოგებას, მეორე მხრივ, ქვეყნის შიგნით სამეფო კარის მოწინააღმდეგეთა დასის დაპირისპირების გაძლიერებას. ეროვნული გათიშულობა კი ირანის სამეფო კარისათვის ყოველმხრივ ხელსაყრელი იყო. მართლაც, ქვეყნის მმართველობაში აქტიურად ჩაბმულმა გაძლიერებულმა სასულიერო ხელისუფლებამ საციციანოსაგან ამ გზით ადვილად დაიბრუნა არა მარტო საეკლესიო მიწები, არამედ XV-XVII საუკუნეებში მეფეთაგან ნაწყალობევი და ნასყიდი სოფლები. სწორედ ამ დროს დადგა ქვემო საციციანოს ფაქტიურად გაუქმების საკითხი, რაც კარგად იქნა შენიღბული. რაც შეეხება საკითხს, ქვემო საციციანოს სოფლები როგორ აღმოჩნდა საკათალიკოსო მამულების ჩამონათვალში, ამაზე ბატონიშვილი თავის ფუნდამენტულ ნაშრომში, „აღწერა სამეფოსა საქართველოსა“, მხოლოდ ფრაგმენტული აღწერით შემოიფარგლება. ნიჩბისის ხევს მცხეთის აღწერაში ათავსებს და ჩამოთვლის მცხეთის სოფლებს: შინდისი, მუხადგვერდი, კარსანი, მცხეთა, კოდმანი, არმაზი, ციხედიდი, ძეგვი, ხეკორდი, სასხორი, თუმცა ეს უკანასკნელი ნიჩბისის ხევის სოფელია, ამას მოსდევს ნიჩბისის სოფლების ცალკე ჩამონათვალი: ნიჩბისი, ოკერა, თელათ გორი, გომიჯვარი, ლავრა. ეს არ არის საკათალიკოსო მამულების სრული ჩამონათვალი. აღნიშნული სოფლები რომ საკათალიკოსო მამულებია, ამას ნათლად ადასტურებს დომენტი კათალიკოსისაგან ამ სოფლების მაღალადმეთათვის და სხვა ეპისკოპოსთათვის ბოძებული მოურაობის წყალობის წიგნები. მაღალადმემა ჯერ კიდევ ზაზა და ზაალ ციციშვილების დახმარებით, ბიძის (დედის ძმის-მ.მ), ქართლის კათალიკოსის დომენტისაგან 1671 წელს მიიღეს მცხეთის სახლთუხუცესის სახელო. [15:570] 1709 წ. ამ სახელოს მფლობელი ამილხარ მაღალადმე, რომელიც კათალიკოსისაგან იღებს საციციანოს სოფლების გომის, [15:242,750] აშენდას [15:702-709] და მეტეხის მოურაობას. [15:707] ამ დოკუმენტში დასახელებულია საკათალიკოსო ჯარის სარდალი გედევანიშვილი გაბრიელი. [17:168] რაც შეეხება მეფის სადროშოს სარდლის „საქელოს“, რომელსაც აქამდე, ძირითადად ციციშვილები ფლობდნენ, დაკარგული აქვთ. ამის შესახებ მოწინავე სადროშოს სარდალი-ვახუშტი ბატონიშვილი დუმილს ამჯობინებს, რაც ინტერესს ზრდის შემდგომი კვლევისათვის. 1722 წ. წყალობის წიგნით დომენტი კათალიკოზი პაპუა მაღალადმეს აძლევს „თრიალეთის სოფლების ხასადრობას“. [15:704] მასვე განუახლა 1723 წ. ციციშვილების სამკვიდრო მამულის ბარეთის მოურაობა [15:705], რომლის მოურაობა გაცილებით ადრე მიუღიათ ვახტანგ მეფისაგან. [10:საბ#5069] 1721 წ. დოკუმენტით მანგლელი ეპისკოპოზი არსენ დოლენჯისშვილი მოურაობას წყალობად გასცემს კრკონსა და ქვენადრისში. [15:70] ბრეთის ვერცხლის ხატზე 1722 წლის ეპიგრაფიკული წარწერა სადგერის ხეობის მოურავად გოგიბასშვილს ბიძინას მოიხსენიებს. [17:87] 1726 წ. კათალიკოსი სოფელ-ხეკორდის მოურაობას ეპისკოპოსს, პავლე თბილელს გადასცემს. [15:711] ჩვენს მიერ ზემოთ ჩამოთვლილი სოფლები ციციშვილთა სამკვიდრო მამულები იყო, ამას ციციშვილთა გაყრის წიგნები, [10:ფ.1448;1449;1450-ა] სვეტიცხოვლისა და კათალიკოზის ყმების ნუსხებიც მოწმობენ. [5:დოკ.#256] მეფეც უხვად გასცემდა საციციანოს მამულებს. [10:1449,ს.#814] მეფისგან სასულიერო ხელისუფალთათვის გადაცემული საციციანოს მამულების სიგელებიდან საინტერესოა 1712 წლის სიგელი: „ყამთა ვითარებით...გუჯრები დაჰკარგოდა. მოგვადგა კართა დარბაზისა ჩვენისათა ჩვენგანვე დადგინებული... ურბნელ ეპისკოპოსი ელისე და გუჯრის განახლებას გვეაჯა... აწ ამ გუჯრით ავეკეთს გლეხები...მათის ყის მამულითა... აგრევე თვალათუბანი ...მონასტერი ..გუჯარეთს ერთი ნასოფლარი, გვემინეთიდამ... ციხესთან... ლაშქარ-ნადირობისა და საურისაგან კიდე არა ეთხოვბოდეს რა.“ [17:45-46] მეფე საციციანოს

სამკვიდრო სოფლების ჩამორთმევის და იმ მამულების განახლების სიგელს აძლევს ეპისკოპოსს „რომლის გუჯრებიც დაკარგულია. დოკუმენტიდან ხაზგასმით ჩანს მეფისათვის მთავარია ერთგულება, მორჩილება და „დარბაზისა ჩვენისათა ჩვენგანვე დადგინებულის“ წევრობა, მაშინ, როცა დოკუმენტური მასალით თავად ციციშვილებს ისე დაუპირისპირებთ გავლენა, რომ ყმა-მამულის ყიდვასაც ვეღარ ახერხებენ ნებართვის გარეშე. [5:195-196,223] ამდენად, დომენტი კათალიკოსის მხარდაჭერით, რასაც ადასტურებს მცხეთის სასარდლოს განწესების 1720 წლის წიგნი, მეფემ საბოლოოდ განიმტკიცა პოზიციები საციციანოზე. [14:333-334]

გასარკვევია, რა ბედი ეწია ქვემო საციციანოს იმ სამფლობელოებს, რომლებიც საკათალიკოსო მამულებში არ მოიხსენიება. ამის გასარკვევად საინტერესო ცნობებს იძლევა 1721წ. მეწინავე სადროშოს სარდლის, ვახუშტი ბატონიშვილის აღწერა, სადაც ციციშვილების სამკვიდრო მამულების ნაწილი მეწინავე სადროშოს შემადგენლობაშია და მოიხსენიება სახასოდ, ეს სოფლებია: ბევრეთი, მწყნეთი, წოდორეთი, წავკისი, კრწანისი. ვახუშტის რუკით [2:12] ეს სოფლები ეკუთვნოდა არა მოწინავე სადროშოს, არამედ მეოთხეს. ქვემო ქართლის მკვლევარ ი. ლორთქიფანიძის მოსაზრებით, ამ სოფლებიდან, მხოლოდ წავკისი შეიძლება მივაკუთვნოთ ქვემო ქართლს, რადგან იგი მდებარეობს ქვემო ქართლსა და მეოთხე სადროშოს საზღვარზე, იმ მთების სამხრით, რომელიც ჰყოფს სოლოლაკის წყლის სამხრეთის ორ შტოს. კრწანისი და პაწისი კი ამ მთების ჩრდილოეთით მდებარეობენ, ამიტომ მათი ადგილი მეოთხე სადროშოში უნდა ყოფილიყო. [7:252] ასევე ითქმის მეოთხე სადროშოს სოფ. ქარელზე, სადაც ბაშინჯაყიდან გადაუსახლებიათ დედოფლის ყმები და შესაბამისად სადედოფლო სოფლადაა აღწერილი მეწინავე სადროშოში. სწორედ ვახუშტის ცნობით გახდა შესაძლებელი დაგვედგინა, რომ მეწინავე სადროშოში ციციშვილებმა შეძლეს შეენარჩუნებინათ მამულები სოფლებში: წავკისს, მწყნეთას, ვეძის, თრიალეთის რეხას, საპონაურს, ცხვარეთს, (ცხოირეთი) სამღერეთს, სამღერეთის ახალშენს, სამღერეთის მონასტერს, დაღეთს, დიდი დაღეთს, წერაქვს. [6:29-36,249,259] მათი ყმებისა და მოლაშქრეთა რაოდენობა ზემოაღნიშნულ თითოეულ სოფელში მნიშვნელოვნად აღემატებოდა სახასოს: სულ მეწინავე სადროშოში ციციშვილებს ჰყავთ: 199 - კომლი ბოგანო - 39, მოლაშქრე - 28; მიუხედავად გატარებული რადიკალური ღონისძიებებისა, ხელისუფლება ისევ სათავადო სისტემას ემყარებოდა. ამის ნათელი მაგალითია 1721 წ. ვახუშტის აღწერის სტატისტიკური ცნობები მეწინავე სადროშოში საყაფლანიშვილოს (საორბელოს) გაძლიერებაზე, სადაც სახასო ყმები სულ 2770 კომლია, აქედან მეფესა და მის ოჯახზე გაცილებით მეტი ყმა ჰყავდათ ყაფლანიშვილებს: მეფეს - 503, დედოფალს - 368, ბაქარ ბატონიშვილს - 176, იესეს - 50, სვიმონს - 94, ვახუშტი ბატონიშვილს - 60; ყაფლანიშვილებს - 1899; [8:305-306] საყაფლანიშვილოს ძღვენისა და გარიგების დავთრისა[19:56-82] და ი. ლორთქიფანიძის ცნობის მიხედვით, ყაფლანიშვილებს 1701-1711წლებში ყმები 120 სოფელში ჰყავდათ, 1721წ. აღწერით-160 -ში. [8:109]. „1701-11წ. აღწერით გამომდებთა რიცხვი შეადგენდა მოსახლეობის 97%-ს, ბოგანოთა-3%, აყრილების რიცხვი 1%-აც არ შეადგენდა. 1721წ. აღწერით გამომდებთა რიცხვი შეადგენდა მხოლოდ 55-ს, მეწინავე სადროშოში მთელი მოსახლეობის 18%-ს ბოგანოები შეადგენდნენ, რომლებიც ძირითადად მოლაშქრეებად მოიაზრებოდნენ და სადროშოში მთელი ყმების -13%-ს შეადგენდა, აყრილთა რიცხვი 30%-ს. გამომდებთა რიცხვი დაკლებულია 42%-ით, მაგიერად გადიდებულია ბოგანოთა რიცხვი 12%-ით და აყრილთა რიცხვი გამზარდა 30%.“[8:108,118] ეს ყოველივე მიუთითებს სამეფო გადასახადების და სამხედრო ბეგარის მკვეთრ შემცირებაზე, ასეთი შედეგები ყმა გლეხების არა მარტო დამაგრებას, არამედ „ნებიერი“ ყმების, მათ შორის, ციციშვილთა ყმების მისვლაზეც იქნებოდა გათვლილი. ცხადია მეწინავე და მეფის სადროშოს სტრატეგიულ მხარეს სამეფო კარის მტკიცე კარიბჭის როლი უნდა შეესრულებინა, ერთი მხრივ, გზას უკრავდა სამხრეთიდან შემოსეული მტერი, ქვეყნის შიდა რაიონებში არ შემოჭრილიყო, მეორე მხრივ, მეფის მოწინააღმდეგეთაგან კახეთის სამეფოსთან ძალების გაერთიანების საშიშროებას გამორიცხავდა. თუმცა ვახუშტისავე ცნობით ამან ვერ იხსნა ქართლის სამეფო მოსალოდნელი საშიშროებისაგან. [1:504]

ჯერ კიდევ ვახტანგის ირანში ყოფნისას (1712-1719 წწ), მამისაგან განსხვავებით ბაქარმა ამჯობინა ფრთხილი კომპრომისული პოლიტიკა ეწარმოებინა შაჰის ხელისუფლებასთან. 1714 წელს სიმონ ლევანის ძის შეცვლა გამაჰმადიანებული ალი ყული ხანით და ხოლოვას გამოჩენა ქართლში, ვახუშტის შეფასებით, „უკეთეს იცეს ჟამი, თვით დაიპყრას ქართლი“ [1:494] და ქართლის მეფობის პრეტენდენტთა სიმრავლე მოითხოვდა წინდახედულობას და პოლიტიკურ გამჭრიახობას, ანგარიში გაეწია შექმნილი მდგომარეობისათვის. ამიტომ სახლთუხუცესად არჩია მისი მომხრე, ირანის კართან დაახლოვებული „ირანოფილი“ ედიშერ ციციშვილი დაენიშნა, ბაქარის მოწინააღმდეგე დათუნა ქსნის ერისთავის ნაცვლად. ერისთავთა განდგომა მოჰყოლია 1711 წწ. დვალეთსა და ოსეთს ლაშქრობას: „მიუწერეს ყვენსა: არა გვენბავს ვახტანგ, არამედ მოგვივლინე იესე-ო“. [1:492] ბაქარმა ედიშერის შუამავლობით შეძლო შაჰის გულის მოგება, რომ დაუფლებოდა ქართლის ტახტს. [12.:426] რა თქმა უნდა, ამ გადაწყვეტილების მიღებას შაჰის კარზე ვახტანგის აქტიურობაც თავის მხრივ ხელს უწყობდა. ირანიდან დაბრუნებულმა ვახტანგმა, (1719 წ.) რუსეთის მოკავშირეობით დაიმედებულმა, კიდევ უფრო მეტი სისასტიკით შეუტია

მოწინააღმდეგეთა დასს. მათ შორის ციციშვილებს, რომელთა შაჰის კარის მაღალ ნდობასა და მრავალწლიან კეთილგანწყობილ ურთიერთობებს კარგად იცნობდა. ასეთი რისხვა სამეფო კარის სახლთუხუცესსაც დაატყდა თავს, ამას მოწმობს დღემდე გამოუქვეყნებელი 1723 წლის დოკუმენტი, რომლის მიხედვით კახეთის კარს შეკედლებული ედიშერ ციციშვილის შუამავლობით მეფე კონსტანტინე ირანის შაჰისაგან იღებს ქართლის სამეფო ტახტს, თავის მხრივ, არც მეფე დარჩენილა ვალში: „...პირველ ამ ჯიბილბაშის ქვეყნებში მრავალფერად გვემსახურეთ. და რა ჯელმწიფება ეს ჩვენი სამკვიდრო ქართლი გვიბოძა.. აწ ჩვენი მისანდობელი კაცი შეიქვენ და, ამ შენის, ერთგულობისა და სიკეთის სანუფქო და რაც...წყალობა გჭირვებოდათ სრულ გაგითავეთ და გიბოძეთ შენი სამკვიდრო: სადგერი, გუჯარეთი, ბაგინეთი, რეკა, სკრა და ზენაფლიზი, წედისი, ვეძისი, ოდისი, კპიტისა და ჩრდილოვეთი და საჯორცე, თავყელიშვილები, ოფრეთი და სამწევრისი და ატენს ტლაშაძეები...“ [10:ფ.1448, საქ.#5546] ეს დოკუმენტი ნათელი მაგალითია საშინაო პოლიტიკაში სასტიკი ანგარიშსწორება როგორ ართულებდა ქვეყნის საგარეო მდგომარეობას და ეროვნული ერთიანობის სულისკვეთებას. მრავალსაუკუნოვანი საბრძოლო გამოცდილება და დარბაზის წევრთა ერთი ნაწილიც სამეფო კარს მიანიშნებდა განსაკუთრებული მოქნილი პოლიტიკის აუცილებლობას, რუსეთზე აღებული კურსის გამო კიდევ უფრო გართულებული საშინაო და საგარეო პირობების გათვალისწინებით ლავირებას და მტრებთან საბრძოლველად მხოლოდ ხელსაყრელი პოლიტიკური მომენტის შერჩევას, რაც, სავალალო შედეგებიდან გამომდინარე, სწორად არ იქნა გათვალისწინებული.

ამდენად, საციციანოზე ფრაგმენტული ცნობების მიუხედავად დიდია ვახუშტი ბატონიშვილის ცნობათა მეცნიერული ღირებულება, სამეფო კართან ციციშვილთა საგვარეულო სახლის პოლიტიკური ურთიერთობის ისტორიის სიღრმისეულად შესწავლისათვის.

ლიტერატურა:

1. ბაგრატიონი ვ., აღწერა სამეფოსა საქართველოსა, ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ, ქართლის ცხოვრება, ტ. IV, თბ., 1973;
2. ვახუშტის გეოგრაფიული ატლასი (ავტოგრაფი), ფ. 1446, ანაწ.1, საქმე 105;
3. ბერძენიშვილი ნ., გზები რუსთაველის ეპოქის საქართველოში, თბ., 1966;
4. გვასალია ჯ., აღმოსავლეთ საქართველოს ისტორიული გეოგრაფიის ნარკვევები (შიდა ქართლი), თბ., 1983;
5. დოკუმენტები საქართველოს სოციალური ისტორიიდან ბატონყმური ურთიერთობა (XV-XVIII სს.) ნ. ბერძენიშვილის რედაქციით, I, თბ., 1940 წ. №156; №202; №270; №319;
6. თაყაიშვილი ე., მასალანი საქართველოს სტატისტიკურის აღწერილობისა მეთვრამეტე საუკუნეში, აღწერა მეწინავე დროშისა საბარათაშვილოსა და სომხითისა, შედგენილი მეფის ვახტანგ მეექვსის ბრძანებით ვახუშტი ბატონიშვილის და გივი თუმანიშვილის მიერ 1721 წელს. თბ., 1907;
7. ლორთქიფანიძე ი., ქვემო ქართლი, XVIII საუკუნის პირველ მეოთხედში, I-II, ნაწ. თბ., 1935;
8. ლორთქიფანიძე ი., ქვემო ქართლი, XVIII საუკუნის პირველ მეოთხედში, III-IV ნაწ. თბ., 1938;
9. მუსხელიშვილი დ., “შთა ქართლის“ ისტორიულ-გეოგრაფიული შესწავლისათვის, წიგნში: სამეცნიერო სტატიები, წერილები და პუბლიცისტიკა, თბ., 2014;
10. საისტორიო ცენტრალური არქივი, ფ.121, ანაწ. 1, საქმე #293; ფ.1448 ანაწ.1, საქ.#1050-ა; ფ.1448, ანაწ.1, ს.#5546; ფ.1448, #5069; ფ.1450, ანაწ.1, ს.#51; ფ.1449, ანაწ. 1, ს.#814;
11. სპარსული ისტორიული საბუთები საქართველოს წიგნსაცავებში, I, თბ., 1965, #34;
12. ქართულ-სპარსული ისტორიული საბუთები, ტექსტი დაადგინა, თარგმანი და შენიშვნები დაურთო, ვ. ფუთურიძემ - 1955, დოკუმენტი, #161; #178; #192;
13. ქართული სამართლის ძეგლები, ტექსტები გამოსაცემად მოამზადა, გამოკვლევები, ლექსიკონები და საძიებლები დაურთო ი. სურგულაძემ, თბ., 1970;
14. ქართული სამართლის ძეგლები, საერო საკანონმდებლო ძეგლები, (X-XIX სს.) II, ტექსტი გამოსცა, შენიშვნები და საძიებლები დაურთო ი. დოლიძემ, თბ., 1966, დოკ. #90; #95;
15. ქართული სამართლის ძეგლები, საეკლესიო საკანონმდებლო ძეგლები (XI-XIX სს.), III ტ. ტექსტი გამოსცა, შენიშვნები და საძიებლები დაურთო ი. დოლიძემ, თბ., 1970; დოკ. #136. #197; #216#217; #219; 220; #222; #225; #227;
16. ქართული სამართლის ძეგლები ტექსტი გამოსცა, შენიშვნები და საძიებლები დაურთო ი. დოლიძემ, ტ. IV, ტექსტი გამოსცა, შენიშვნები და საძიებლები დაურთო ი. დოლიძემ, თბ., 1972; დოკ. № #158; №227 #235;
17. ქრონიკები და სხვა მასალა საქართველოს ისტორიისა და მწერლობისა. შევსებული, ქრონოლოგიურად, დაწყობილი და ახსნილია თ. ჟორდანიას მიერ, გამოსაცემად მოამზადეს გ. ჟორდანიამ და შ. ხანთაძემ. ტ. III, ტფ., 1967;

18. ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი, ფ. Ad, 1410;
19. ჯავახიშვილი ივ., საქართველოს ეკონომიური ისტორიის ძეგლები, XIII-XIX სს, წ. II, თბ., 1974.

VAKHUSHTI BATONISHVILI ABOUT SATSITSIANO
Manana Michitashvili, Gori State Teaching University, Associate Professor
RESUME

Through our interpretation of important documentation recorded by Vakhushti Bagrationi as well as the historical sources of the same period the paper explains the reasons of loosing immunity by the Tsitsishvilis' in Kvemo-Satsitsiano lands.

The historical documents and information provided by Vakhushti Batonishvili as well as the mapping done by him gave us an opportunity to identify the strategic location of Satsitsiano and both political and economic interests of the Royal Court.

The paper underlines scientific value of the documentation left by Vakhushti Batonishvili for the comprehensive study of history of political relations between the Tsitsishvili Family and the Royal Court.

**რუსეთ-საქართველოს ურთიერთობა XIX საუკუნის I ნახევარში ავსტრიელი მოგზაურის
იდა პფაიფერის ცნობების მიხედვით**

გიორგი სოსიაშვილი, გორის სახელმწიფო სასწავლო უნივერსიტეტი, პროფესორი

XVIII საუკუნის ბოლოს და XIX საუკუნის I ნახევარში კავკასია არაერთმა უცხოელმა მოგზაურმა მოინახულა. მოგზაურთა ერთი ნაწილი ევროპიდან რუსეთში მოხვდა და ხშირად მათ ექსპედიციებს კავკასიის ქვეყნებში საიმპერატორო კარი თავისი პოლიტიკური მიზნებისთვის იყენებდა. უცხოელი მოგზაურები აღწერდნენ სხვადასხვა ქვეყნების რელიეფს, ფლორასა და ფაუნას, მოსახლეობას, მათ ზნე-ჩვეულებებს, ტრადიციებს, სოციალურ მდგომარეობას. XIX საუკუნის დასაწყისიდან რუსეთის იმპერია გეგმიურად შეუდგა კავკასიის დაპყრობას. მან ჯერ ჩრდილოეთ კავკასიის ხალხები მოაქცია იმპერიის შემადგენლობაში, ხოლო შემდეგ სამხრეთ კავკასიაში გადაინაცვლა. რუსეთის მიერ სამხრეთ კავკასიაში განხორციელებული იმპერიალისტური პოლიტიკის შესახებ საინტერესო ცნობებს გვაწვდის XIX საუკუნის პირველ ნახევარში კავკასიაში ნამყოფი ავსტრიელი მოგზაური ქალი იდა (ლაურა) პფაიფერი. იგი დაიბადა 1797 წლის 14 ოქტომბერს, ქალაქ ვენაში შემდგენილი ვაჰრის — რეიერის ოჯახში. ექვსი დედამიწილიდან მას განსაკუთრებული მზრუნველობით ეპყრობოდნენ, რადგან იგი ერთადერთი ქალიშვილი იყო და, ამავდროულად, ყველაზე უმცროსი. 10 წლის იდას მამა გარდაეცვალა. გოგონას აღზრდა დედამ იტვირთა. ბავშვს მასწავლებლად იოზეფ ტრიმელი მიუჩინეს, რომელსაც მომავალი მოგზაური თავის დღიურებში ძალზე თბილად იხსენებდა.¹ მოგზაურობის სურვილი იდას ადრეული ასაკიდანვე გაუჩნდა. კითხულობდა მოგზაურობის შესახებ არსებულ ლიტერატურას. მცირე ხანში იდას და მის ყოფილ მასწავლებელს შორის რომანი გაიბა, რასაც იდას დედა წინააღმდეგობას უწევდა. დედამ პირობა წაუყენა ქალიშვილს, რომ ცოლად გაჰყოლოდა დოქტორ ანტონ პფაიფერს — ქვრივ მამაკაცს, რომელსაც შვილიც ჰყავდა. დოქტორი პფაიფერი მდიდარი ადვოკატი იყო და ქალაქ ლემბერგში ცხოვრობდა. თუმცა იმ დროისათვის საქმიანი ვიზიტით იმყოფებოდა ვენაში. იგი 24 წლით უფროსი იყო იდაზე. ადვოკატი ძალზე მოხიბლა ახალგაზრდა ქალმა. მათი ქორწინება 1820 წლის 1 მაისს შედგა. იდას ქმარი არ უყვარდა, მაგრამ, ამის მიუხედავად, მეუღლეს მაინც პატივს სცემდა. მალე დოქტორმა პფაიფერმა სამსახური დაკარგა (ავსტრიელ მაღალჩინოსნებთან უთანხმოების გამო), რის შედეგადაც ოჯახმა ბევრი გაჭირვება გადაიტანა.² 1837 წელს იდას დედა გარდაეცვალა. იდამ მემკვიდრეობით მიიღო

¹ The Story of Ida Pfeiffer And Her Travels in Many Lands., London., 1879, p. 12.

² The Same, p. 14.

მშობლების ქონების ნაწილი. სწორედ ამ ქონებით მოახერხა მან შვილებისთვის შესაფერისი განათლება მიეცა. 1838 წელს მომავალი მოგზაური მეუღლეს გაშორდა. მას შემდეგ, რაც იდას შვილები წამოიხარდნენ, მან გადაწყვიტა ბავშვური ოცნებებისთვის ფრთები შეესხა და მოგზაურობა დაეწყო. მისი მიზანი იერუსალიმის წმინდა მიწის მონახულება იყო. იდამ 1842 წელს ვენა დატოვა და 22 მარტს ბორნით გაუყვა მდინარე დანუბას შავ ზღვამდე, რათა ის კონსტანტინოპოლში ჩასულიყო. იქიდან იდა გაემგზავრა ბრუსაში (თანამედროვე თურქეთი), ბერლინში, ჰაიფაში (თანამედროვე ისრაელი), იერუსალიმში, შემდეგ კი მკვდარი ზღვით – ნაზარეთში. იდა პფაიფერმა მოინახულა: დამასკო, ბაალბეკი, ლიბანი, ალექსანდრია და ქაირო. ამის შემდეგ აისა (აღმოსავლეთ საჰარა), მან გაიარა უდაბნო, რათა სუეცის არხამდე და წითელ ზღვამდე მიედგია. ეგვიპტიდან მოგზაური მშობლიურ ქალაქში 1843 წლის დეკემბერში დაბრუნდა. მომდევნო წელს მან გამოსცა დღიური „ვენელი ქალბატონის მოგზაურობა აღთქმულ მიწაზე“. როგორც მკვლევარი გაბრიელა ჰებინგერი აღნიშნავს: „პალესტინაში მოგზაურობის დღიური თავისებურ მოგონებად იყო ჩაფიქრებული, თუმცა იდა პფაიფერმა ვენელი გამომცემლის — დიმიტრიოს დაჟინებით ანონიმურად გამოსცა. ბოლოს და ბოლოს წმინდა მიწაზე ვენელი ქალის მოგზაურობის შესახებ მოხერხდა ოთხი გამოცემა და, როგორც მისი მოგზაურობის ყველა შემდეგი პუბლიკაცია, მრავალ ენაზე ითარგმნა.“¹ იდა პფაიფერის წიგნი „Journey of a Viennese Lady to the Holy Land“ დიდი ინტერესით მიიღო მკითხველმა. მიღებული ჰონორარით იდამ გადაწყვიტა მოგზაურობა განეხლებინა. ამჯერად მან გადაწყვიტა სკანდინავიაში წასულიყო. მისი მოგზაურობა დაიწყო 1845 წლის 10 აპრილს. იგი ვენაში იმავე წლის 5 დეკემბერს დაბრუნდა. მალე იდამ მიიღო გადაწყვეტილება, რომ მსოფლიოს გარშემო ემოგზაურა. 1846 წლის 1 მაისს გაემგზავრა რიო დე ჟანეიროში. 1844 წლის 3 თებერვალს იდა ჩავიდა ჰორნის კონცხზე (წყნარი ოკეანე), ხოლო 2 მარტს კი ვალპარაისოში (ვენესუელა). იქიდან გაემგზავრა ტაიტში, სადაც მოგზაური დედოფალ პომარე IV (1813-1874 წ.წ) წარუდგინეს. ივლისის დასაწყისში პფაიფერი იმყოფებოდა მაკაუში (მალაიზია), შემდეგ ჩავიდა ჰონკონგსა და კანტონში. სინგაპურის გავლით აღმოჩნდა ცეილონში (შრილანკა). ოქტომბრის დასასრულს, ის უკვე მადრასშია (ინდოეთი). აქედან კალკუტაში მიდის, შემდეგ ბენარესში (მდ. განგის აუზი), ბენარესიდან კი ბომბეიში. აპრილის ნახევარში იდა გაემგზავრა სპარსეთში. ქალაქ ბუშირიდან (თანამედროვე ირანის ტერიტორია) გადავიდა ბაღდადში. ქტესიფონის (თანამედროვე ერაყის ტერიტორია) და ბაბილონის ისტორიული ადგილების მონახულების შემდეგ იდა გაჰყვა ქარავანს ქ. მოსულამდე (თანამედროვე ერაყის ტერიტორია), დაათვალიერა ნინევიის ნანგრევები. შემდეგ ჩავიდა ქალაქ თავრიზში, სადაც იდა წარუდგინეს ინგლისის ელჩს, რომელიც აღფრთოვანებული დარჩენილა ავსტრიელი ქალის გამბედაობით². თავრიზში იდა პფაიფერი შეხვედრია ირანის შაჰის წარმომადგენელს „ვიცე მეფეს“, რომელსაც მოგზაურისთვის თავისი ჰარემი უჩვენებია. 1848 წლის 11 აგვისტოს იდამ გააგრძელა მოგზაურობა სომხეთსა და საქართველოში. დასავლეთ საქართველოდან, კერძოდ ყულევიდან (მაშინდელი რედუტ-კალე), პფაიფერი გაემგზავრა ანაპაში, შემდეგ ქერჩსა და სევასტოპოლში, ხოლო ოდესიდან კონსტანტინოპოლში წავიდა. სამშობლოში მოგზაური 1848 წლის 4 ნოემბერს დაბრუნდა. ამ დროს ვენა ალყაშემორტყმული იყო იმპერატორ ფრანც იოზეფ I ჯარების მიერ. როგორც ცნობილია, ფრანც იოზეფმა, რომელიც ჰაბსბურგ-ლოთარინგელთა დინასტიის წარმომადგენელი იყო (1830–1916 წწ), ავსტრიასა და უნგრეთში არსებული აჯანყებები ჩაახშო და აბსოლუტიზმი ადადგინა. სწორედ ეს მოვლენები დაემთხვა მოგზაური ქალის სამშობლოში დაბრუნებას. იდა პფაიფერის მეორე ნაშრომი „A Woman's Journey Round the World,“ განსაკუთრებული ინტერესით მიიღო საზოგადოებამ, იგი ითარგმნა ინგლისურ და ფრანგულ ენებზე. 1851 წლის 18 მარტს იდა პფაიფერი, მას შემდეგ რაც ავსტრიის მთავრობამ სამოგზაურო ხარჯები მისცა (როგორც ანონიმი ავტორი გადმოგვცემს, მისი ბიუჯეტი 1500 ფლორინით გაზრდილა), ლონდონში გაემგზავრა, საიდანაც 11 აგვისტოს კეიპტაუნში ჩავიდა. იგი ვერ აკეთებდა არჩევანს გამგზავრებულიყო ცენტრალურ აფრიკაში, თუ ავსტრალიაში. საბოლოოდ სინგაპურში წავიდა, შემდეგ კი გადაწყვიტა აღმოსავლეთ ინდოეთი მოენახულებინა. სარავაკიდან (ირანი) იგი გაემგზავრა პონტინიაკისკენ (მალაიზია), აქედან კუნძულ იავაზე (ანგოლა), შემდეგ კი – სუმატრაზე (სამხრეთ აფრიკა). 1853 წლის 27 სექტემბერს მან ჩრდილოეთ ამერიკაში, კალიფორნიის შტატში არსებულ ქალაქ სან-ფრანცისკოში ორთვიანი მგზავრობის შემდეგ ჩააღწია. მოგზაურის სურვილი იყო ჩრდილოეთ ამერიკაში მოგზაურობის დასრულებისთანავე გადაეკვეთა ანდების მთები და სამხრეთ ამერიკაში, კერძოდ ბრაზილიაში, ჩასულიყო, მაგრამ პერუში მომხდარმა რევოლუციამ მას განზრახვაზე ხელი ააღებინა. იგი ეკვადორისკენ გაემართა, აქედან კი კორდილიერებზე იმოგზაურა. მაისის ბოლოს იდა ახალი ორლეანისკენ (აშშ, ლუიზიანას შტატი) გაემგზავრა. შემდეგ სენტ-ლუისში (მისურის შტატი),

¹ Ida Pfeiffer, Eine Fahrt, Um Die Welt, Die Reise 1846 nach Sudamerika, China, Ostindien, Persien und Kleinasien, Herausgegeben von Gabriele Habinger, Wien, 2005, p. VIII

² The Story of Ida Pfeiffer And Her Travels in Many Lands., London., 1879, p. 20.

სენტ-პოლსა და ჩიკაგოში. მოინახულა ნიაგარას ჩანჩქერი. კანადაში მცირეხნიანი ვიზიტის შემდეგ იდამ ნიუ-იორკსა და ბოსტონში იმოგზაურა. შემდეგ გადაკვეთა ატლანტიკის ოკეანე და 1854 წლის 21 ნოემბერს ინგლისში ჩავიდა. ორი წლის შემდეგ მან გამოსცა წიგნი: “My Second Journey Round the World.” მისი ბოლო მოგზაურობა იყო მადაგასკარზე, სადაც უკურნებელი დაავადება შეეყარა. როგორც გაბრიელა ჰებინგერი აღნიშნავს, ალექსანდრე ფონ ჰუმბოლდტი და კარლ რიტერი (რომელთა ხელშეწყობითაც იდა პფაიფერი ბერლინის გეოგრაფიული საზოგადოების წევრი გახდა) მოგზაურ ქალს ურჩევდნენ მადაგასკარზე მოგზაურობისგან თავი შეეკავებინა, თუმცა იდას განზრახვა ვერ გადააფიქრებინეს. ჰებინგერის თქმით, იდას ავსტრიის დედოფლის წინააღმდეგ (ავსტრიის დედოფალი ამ დროს იყო ფრანც იოზეფის მეუღლე ელისაბედი 1837–1898 წ.წ.) შეთქმულებაში მონაწილეობა დაბრალდა და ის ქვეყნიდან გააძევეს.¹ სამშობლოში დაბრუნების შემდეგ მას ღვიძლის კიბო აღმოაჩნდა და 1858 წლის 27 ოქტომბერს მოგზაური გარდაიცვალა. როგორც აღვნიშნეთ, იდა პფაიფერმა 1848 წელს იმოგზაურა სპარსეთში. შემდეგ მოინახულა სომხეთი, აქედან კი საქართველოში ჩავიდა. ის ერთ ხანს თბილისში გაჩერდა, თბილისიდან გორზე და სურამზე გავლით ქუთაისში გადავიდა, ბოლოს კი რედუტ-კალეში (ყულევში), საიდანაც ჩრდილოეთ შავიზღვისპირეთში გაემგზავრა. კავკასიაში მან თვეზე მეტ ხანს დაჰყო, 1848 წლის 11 აგვისტოდან — 13 სექტემბრამდე და თავისი შთაბეჭდილებები დღიურების სახით დატოვა.² იდა პფაიფერის თხზულებაში ცალკე თავი აქვს დათმობილი „აზიურ რუსეთს“ რომლისთვისაც მოგზაურს ასეთი ქვესათაური გაუკეთებია: „სომხეთი, საქართველო და სამეგრელო“. იდა პფაიფერის დღიურებში ფრაგმენტულად არის აღწერილი რუსეთის მიერ განხორციელებული კოლონიური პოლიტიკა სამხრეთ კავკასიაში, რუსული მმართველობის სტილი, იმპერიაში არსებული ბიუროკრატია, მოუქნელი საგადასახადო სისტემა, იმპერიის პერიფერიებში მცხოვრები ხალხების გაუსაძლისი მდგომარეობა. ცნობათა ლაკონურობის მიუხედავად, შესაძლებლობა გვაქვს, თვითმხილველის მიერ მოწოდებულ ინფორმაციაზე დაყრდნობით, გარკვეული წარმოდგენა შეგვექნას საიმპერატორო კარის მიერ განხორციელებული პოლიტიკის შესახებ, რამაც კავკასიაში მცხოვრები ერები მეცხრამეტე საუკუნის მანძილზე მძიმე მდგომარეობაში ჩააყენა. იდა პფაიფერი, როგორც აღვნიშნეთ, კავკასიაში სპარსეთის გავლით მოხვდა. ის დაწვრილებით აღწერს კავკასიაში რუსეთის სასაზღვრო ადგილებს, რომელიც მისი გადმოცემით მდინარე არაქსზე გადიოდა. „12 აგვისტო. დღეს ჩვენ ერთადერთი სადგური გვქონდა გასავლელი არაქსამდე, რუსეთის საზღვრამდე.“³ როგორც მოგზაური აღნიშნავს, სწორედ მდინარე არაქსი ჰყოფდა რუსეთსა და ირანს: „მთისწინეთის შორიახლოს მიედინება მდინარე არეზი, თუ არაქსი, რომელიც სომხეთს მიდიისგან ყოფს, სამიწად მოჰქუხს და მაღალ ტალღებს ისვრის. აქ ის სპარსულ და რუსულ ტერიტორიებს შორის ბუნებრივ საზღვარს წარმოქმნის.“⁴ იდა პფაიფერი რუსეთის სამხრეთ „საზღვრის“ გადმოკვეთისთანავე რუსეთში გამეფებული ბიუროკრატიული სისტემის შესახებ საუბრობს. როგორც ჩანს, რუსეთის ხელისუფლება მკაცრად აკონტროლებდა იმპერიის ტერიტორიაზე შემოსულ უცხო მგზავრებს. სამედიცინო შემოწმება ხდებოდა გავრცელებული დაავადებების აღსაკვეთად, არამედ იმპერიის პოლიტიკის მოწინააღმდეგე პოლიტიკურად არასანდო ადამიანებსაც ამოწმებდნენ. პფაიფერს, როგორც ჩანს, თავრიზში მყოფმა რუსეთის კონსულმა სომხეთში მყოფი რუსი მაღალჩინოსნების სახელზე წერილი გამოატანა, რამაც მოგზაურს შედარებით შეუმსუბუქა მდგომარეობა. თუმცა მოგზაური ვერ მალავს გულისწყრომას რუსეთის ხელისუფლების მიერ დამკვიდრებული ბიუროკრატიული სისტემის მიმართ. აკრიტიკებს ადგილობრივ მმართველ წრეებში არსებულ გამომძაღველობას: „ეს მდინარე (არაქსზეა საუბარი – გ.ს) ნავით გადავლახეთ. მდინარის მეორე ნაპირზე პატარა სახლებია, სადაც მგზავრები ჩერდებიან ხოლმე და აქ საჭიროა ადგილობრივი მცხოვრებნი დაარწმუნო, რომ არც ყაჩაღი, არც მკვლელი და განსაკუთრებით, პოლიტიკურად საშიში ადამიანი არ ხარ. დროდადრო, როცა შავი ჭირი, ან ქოლერა მძვინვარებს, რაღაც დროით კარანტინს აწესებენ. თავრიზში რუსი კონსულის წერილმა აქაური მაღალი ჩინოვნიკისადმი უზრუნველყო ძალიან თავაზიანი მიღება - ამ დროს არც შავი ჭირი იყო და არც ქოლერა, კარანტინსაც ავერიდე. ის იყო რუსეთის მიწაზე ფეხი დავდგი, რომ დაიწყო

¹ Ida Pfeiffer, Eine Fahrt, Um Die Welt, Die Reise 1846 nach Sudamerika, China, Ostindien, Persien und Kleinasien, Herausgegeben von Gabriele Habinger, Wien, 2005, p. IX.

² გ. სოსიაშვილი, იდა პფაიფერის კავკასიაში მოგზაურობის დღიური, როგორც საისტორიო წყარო, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, ისტორიის და ეთნოლოგიის ინსტიტუტი, საქართველოს ისტორიის ინსტიტუტი, წყაროთმცოდნეობითი და ისტორიოგრაფიული კვლევები, რევაზ კიკნაძის ხსოვნისადმი მიძღვნილი სამეცნიერო კონფერენცია, მოხსენებათა თეზისები, თბ., 2013, გვ. 55–56; გ. სოსიაშვილი, იდა პფაიფერის ცნობები საქართველოს შესახებ, ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრის პირველი საერთაშორისო სიმპოზიუმი „ქართული ხელნაწერი“, მოხსენებათა თეზისები, თბ., 2014, გვ. 188.

³ იდა (ლაურა) პფაიფერის მოგზაურობა კავკასიაში, ქართული თარგმანი გერმანულ ტექსტთან ერთად გამოსცა, შესავალი, შენიშვნები და საძიებლები დაურთო პროფ. გიორგი სოსიაშვილმა, თბ., 2014, გვ. 22.

⁴ იქვე, გვ. 22.

უსირცხვილო მათხოვრობა წვრილმანი გასამრჯელოსთვის. ჩინოვნიკს თავის მოსამსახურეთა შორის ჰყავდა ერთი კაზაკი, რომელიც თავს ისე აჩვენებდა, თითქოს გერმანული იცოდა. ჩემი ყოფნის მიზნის დასადგენად იგი ჩემთან მოგზავნეს. ამ არამზადამ ისევე იცოდა გერმანული, როგორც მე ჩინური. სამოთხე სიტყვას ძლიერ უყრიდა თავს. ამიტომ ავუხსენი, რომ მისი დახმარება არ მჭირდებოდა, მიუხედავად ამისა, მაშინვე ხელი გამომიწოდა და სამსახურისთვის გასამრჯელო მოითხოვა.¹ როგორც დასაწყისში აღვნიშნეთ, იდა პფაიფერი გამოცდილი მოგზაური იყო, მას თითქმის მთელი მსოფლიო ჰქონდა შემოვლილი. ავსტრიელი ქალბატონი უკმაყოფილო იყო რუსეთის იმპერიის ტერიტორიაზე არსებული მოგზაურობისათვის არასათანადო პირობებით: „თავშესაფრის პოვნა მსოფლიოს არც ერთ ქვეყანაში ისე არ გამჭირვებია, როგორც აქ. ორი წერილი მქონდა, ერთი გერმანელი ექიმისადმი, მეორე კი - გუბერნატორისადმი. ამ უკანასკნელთან სამგზავრო ტანსაცმლით მისვლა არ მინდოდა (მე ხომ კულტურულ ხალხთან ვიმყოფებოდი, რომლებიც სხვას ჩაცმულობით აფასებენ), ვფიქრობდი, რომ აქ არ იქნებოდა ისეთი სასტუმრო, ექიმს შესახვედრად რომ შევთავაზებდი. წერილის მისამართი, რომელიც ამ ქვეყნის ენაზე ეწერა, ბევრ ადამიანს წავაკითხე და ვთხოვე მათ გზა ეჩვენებინათ, მაგრამ ყველა თავს იქნევდა და მეც იძულებული ვიყავი გზა გამეგრძელებინა. ასე მივედი საბაჟოს შენობასთან, სადაც ჩემი მცირეოდენი ბარგი ჩაიბარეს და ინსპექტორთან წამიყვანეს.“² სამხრეთ კავკასიაში იდა პფაიფერი იხსენიებს გერმანულ და რუსულ კოლონიებს: „რუსეთის ტერიტორიაზე ყველგან შეხვდებით ბევრ გერმანელს, ჯერ ერთი, რომ ბევრი ჩამოსული გერმანელია დასაქმებული, მეორეც, რუს ხელმწიფეს უამრავი პროვინციები აქვს, სადაც გერმანული ენაა გაბატონებული.“³ მოგზაურის განმარტებით გერმანული და რუსული კოლონიები სომხეთში არარატის სიახლოვეს იყო.⁴ კავკასიის ტერიტორიაზე სხვადასხვა ეთნოსის ჩამოსახლება რუსეთის იმპერიულ-კოლონიურ მიზნებში შედიოდა. გერმანელების ჩამოსახლებას ჯერ კიდევ მთავარმართებელი ერმოლოვი ახორციელებდა. რუსეთის საიმპერატორო კარმა კავკასიაში დაიწყო ასევე რუსი სექტანტების: დუხოვოროების, სკოპცების, მოლოკნების ჩამოსახლება. ამას ორმაგი სარგებლის მოტანა შეეძლო იმპერიისათვის. 1. რუსეთი მათი სახით გარკვეულ დასაყრდენს იქმნიდა ისეთ რთულ რეგიონში, როგორიც კავკასია იყო. 2. სექტანტები იმპერიის მსახურთა გათვლით გარკვეულ მაგნიტზე გაგვლენას მოახდენდნენ კავკასიელებზე სარწმუნოებრივი თვალსაზრისით. თუმცა სექტანტების ჩამოსახლებამ საიმპერატორო კარის იმედები ვერ გაამართლა, რადგან მათ ადგილობრივ მოსახლეობაზე რაიმე სარწმუნოებრივი გავლენა ვერ მოახდინეს.⁵ როგორც აღვნიშნეთ, იდა პფაიფერი გერმანელთა ახალშენების გვერდით იხსენიებს რუსულ კოლონიებსაც და ეს შემთხვევით არ არის. საიმპერატორო კარმა XIX საუკუნის 30-იან წლებში მიზნად დაისახა კავკასიის სამხედრო კოლონიზაცია, რათა ამით კიდევ უფრო გაემყარებინა პოლიტიკური პოზიციები. ამის ნათელი დადასტურებაა ნიკოლოზ I ბრძანება ბარონ როზენისადმი: „შედგენილ იქნას პროექტი კავკასიის სამხედრო კოლონიზაციისა, სადაც დასახლებულ იქნან ცოლიანი რიგითი ჯარისკაცები, რომელთაც მოიხადეს 15 წლიანი სამსახურის ვადა; რათა შეიარაღებული რუსი მოსახლეობის დაბინავებით უფრო და უფრო განვამტკიცოთ ჩვენი ბატონობა კავკასიაში და ამგვარ დასახლებათა საშუალებით, რამდენადაც შესაძლებელია, დავიახლოვოთ კავკასიის ხალხები.“⁶

სამხრეთ კავკასიაში ყოფნის დროს ავსტრიელი მოგზაური რუსმა ჯარისკაცებმა გაიტაცეს. ამის შესახებ მოგზაური ვრცელ ინფორმაციას გვაწვდის: „დღეს ძალიან არასასიამოვნო თავგადასავალი გადამხდა. ჩემი ქარავანი სადგურ სიდიჩის* სიახლოვეს იყო დაბანაკებული, საფოსტო გზიდან

¹ იქვე, გვ. 22–23.

² იქვე, გვ. 24.

³ იქვე, გვ. 25.

⁴ იქვე, გვ. 28.

⁵ როგორც ცნობილია, გერმანელი კოლონისტების ჩამოსახლება კავკასიაში მეცხრამეტე საუკუნის პირველ მეოთხედში დაიწყო და ამ პროცესს ხელს უწყობდა რუსეთის საიმპერატორო კარი. პ. გუგუშვილი, საქართველოსა და ამიერკავკასიის ეკონომიკური განვითარება, ტ. I, თბ., 1949, გვ. 472. ამის შესახებ საინტერესო ცნობებს გვაწვდის გერმანელი მოგზაური მორიც ვაგნერი, რომელმაც კავკასიაში 1843–1846 წლებში იმოგზაურა. ვაგნერის ინფორმაციით გერმანელმა კოლონისტებმა საქართველოში თავიანთი ახალშენები დააარსეს. მათი კოლონიები იყო სამხრეთ კავკასიაში: კატარინენფელდი, ანენფელდი და ჰელენფელდი. მორიც ვაგნერი საქართველოს შესახებ, გერმანული ტექსტი თარგმნა, შესავალი, კომენტარები და საძიებლები დაურთო გია გელაშვილმა, თბ., 2002, გვ. 63. კავკასიაში გერმანული კოლონიების შესახებ ცნობებს გვაწვდის აგრეთვე გერმანელი მოგზაური ედუარდ აიხვალდიც, რომელიც კავკასიაში 1825–1826 წ.წ. იმყოფებოდა. ედუარდ აიხვალდი საქართველოს შესახებ, გერმანულიდან თარგმნა, შესავალი და საძიებლები დაურთო გია გელაშვილმა, თბ., 2005, გვ. 249.

⁶ პ. გუგუშვილი, საქართველოსა და ამიერკავკასიის ეკონომიკური განვითარება, ტ. I, თბ., 1949, გვ. 614.

* ამ სახელით იხსენიებს ერთ-ერთ სადგურს იდა პფაიფერი სომხეთში, არარატის მთების სიახლოვეს, ვიდრე ის ერევანში ჩააღწევდა.

დაახლოებით ორმოცდაათიოდე ნაბიჯზე. სადამოს რვა საათისთვის გზამდე გავისეირნე და, როცა უკან დაბრუნება მოვინდომე, ფოსტის ცხენების ეჭვნების ხმა შემომესმა. გზაზე შევჩერდი, რათა მგზავრებისთვის თვალი შემეშო. ოთხთვალაში ვიღაც ბატონი იყო, გვერდით კი თოფიანი კაზაკი უჯდა. როცა გვერდით ჩამიარეს, მშვიდად შემოვბრუნდი, მაგრამ ჩემდა გასაკვირად, გავიგონე, როგორ გაჩერდა ოთხთვალა და თითქმის იმწამსვე მკლავში ღონიერი ხელისწავლება ვიგრძენი. კაზაკს ჩემი წათრევა უნდოდა ოთხთვალასკენ. ვეცადე დავსხლტომოდი, თავისუფალი ხელით ქარავანზე მივუთითე და ვიყვირე, რომ იმ ქარავანს ვეკუთვნოდი. ვაჟბატონმა მეორე ხელი მაშინვე პირზე ამაფარა და ოთხთვალაზე შემადგო, სადაც იმ კაცმა მაგრად შემბოჭა. კაზაკი ცოცხლად ამოხტა ზევით და მეეტლემ მთელი სისწრაფით გააჭენა ცხენები. ყველაფერი ისე თავლისდახამხამებაში მოხდა, რომ ვერც კი მივხვდი, რა შემემთხვა. კაცებს მაგრად ვყავდი შებოჭილი მხრებში. პირზე ხელი მაშინ მომაცილეს, როცა ქარავანს ისეთ მანძილზე დავშორდით, რომ ჩემი ხმა აღარ მისწვდებოდათ. საბედნიეროდ, შიშს არ შევუპყრივარ - მაშინვე ვიფიქრე, რომ ეს ორივე „თავაზიანი“ რუსი, გამოიჩინეს რა გულმოდგინება და უაღრესად საშიშ პერსონად მიმიჩნიეს, ფიქრობდა ამით კარგი სარგებელი ენახა. როგორც კი პირი გამითავისუფლეს, დაიწყო ჭკვიანური შეკითხვები: ვინა ვარ, სადაური ვარ და ა.შ. ცოტა რუსული კი ვიცოდი, რომ მათთვის ასეთი ცნობები მიმეცა. თუმცა ეს არ იკმარეს და პასპორტის ნახვა მოითხოვეს. მე ვუთხარი მათ, რომ გაეგზავნათ ვინმე ჩემი ჩემოდნის მოსატანად. აი, მაშინ შევძლებდი მათი ცნობისმოყვარეობის დაკმაყოფილებას. როგორც იქნა მივადღიეთ ფოსტის შენობას, სადაც ერთ პატარა ოთახში შემიყვანეს, თოფიანმა კაზაკმა ღია კართან მოიკალათა, რომ ჩემთვის თვალი არ მოეცილებინა და ის ბატონიც, რომელიც თავისი მუქი მწვანე ხავერდის ყურთმაჯების გამო იმპერიის ჩინოვნიკად მივიჩნიე, რამდენიმე ხანს ოთახში დარჩა. ნახევარი საათის შემდეგ მოვიდა საფოსტო განყოფილების უფროსი, თუ, ღმერთმა უწყის, ვინ იყო, რომ მე ვენახე და ჩემი შემპყრობის საგმირო ამბები მოესმინა. ისინიც ჩქარობდნენ, საკმაოდ დაწვრილებით და სახალისოდ ეამბნათ მომხდარი. მთელი ღამე მკაცრი თვალთვალის ქვეშ ხის სკამზე უნდა გამეტარებინა, თან არც საბანი მქონდა, არც პალტო და ამასთან შიმშილი და წყურვილი მაწუხებდა. არც საბანი მომცეს, არც ლუკმა-პური. როგორც კი სკამიდან ავდექი, რომ ოთახში გამეგლო და გამომეგლო, კაზაკი მაშინვე მეცა, მკლავში ხელი წამავლო და სკამთან მიმაბრუნა: წყნარად იყავიო. დილისთვის ჩემმა მცდელობამ შედეგი გამოიღო, ჩემი საბუთები ვუჩვენე და გამათავისუფლეს, მაგრამ იმის ნაცვლად, რომ ასეთი მოპყრობისთვის ბოდიში მოეხადათ, დამცინეს კიდევ. როგორც კი ეზოში გავედი, ყველა ჩემსკენ იშვერდა ხელს და სიცილში ბანს აძლევდა ჩემს „მოსამართლეებს“.¹ რუსეთის იმპერიის დამქანცველ ბიუროკრატიულ სისტემას იდა პგაიფერი ასეთ შეფასებას აძლევს: „ო, კეთილი არაბებო, თურქებო, სპარსელებო, ინდუსებო და ყველა, ვინც ხართ, ამის მსგავსი თქვენთან არაფერი შემთხვევია! რა მშვენივრად გამოვიარე თქვენი ქვეყნები, როგორ მოწყალებდ მონექცნენ სპარსეთის საზღვარზე, როცა ვერ ვიგებდი, პასპორტს რომ მთხოვდნენ და აქ კი, ქრისტიანულ ქვეყანაში, რამდენი წყენა შემხვდა ამ მცირე მანძილზე!“² იმისათვის, რომ რუსეთის მიერ დაპყრობილ კავკასიაში მგზავრს გადაადგილების უფლება ჰქონოდა, მას სახელმწიფო დოკუმენტი უნდა მიეღო, რისთვისაც იდა პგაიფერის განმარტებით ექვსი საფეხური იყო გასავლელი: „მკირფას რუსულ სახელმწიფოში რომ ფოსტის ცხენებით იმგზავრო, ამისათვის ნებართვა უნდა შეიძინო, რომლის მიღებაც მხოლოდ იმ ქალაქშია შესაძლებელი, სადაც სხვადასხვა უწყებებია თავმოყრილი, რადგან ამ

¹ იდა (ლაურა) პგაიფერის მოგზაურობა კავკასიაში, გვ. 28–30. აღსანიშნავია, რომ კავკასიაში მყოფი რუსი ჯარისკაცების ძალადობაზე ადგილობრივ მოსახლეობის, განსაკუთრებით მანდილოსნების მიმართ გადმოგცემს ინგლისელი მოგზაური რობერტ ლაიალი. ლაიალი წერს: „რუს ჯარისკაცებს აბრალებდნენ ქართველი ქალების გარყვნას, უმეტესად დაბალი ფენის. ისინი მათთვის გართობის ობიექტს წარმოადგენდნენ. „როცა ქალი“ ამბობს, კოცებიუ „ხვდება ერთ ან რამოდენიმე რუსს, და გზა არის ვიწრო იმისათვის, რომ შეცვალოს მიმართულება, იგი ატრიალებს სახეს კედლისაკენ, სანამ ისინი არ გაივლიან. ახალგაზრდა ოფიცრები ზოგჯერ დასცინოდნენ ამ მოქმედებას გამოწვეულს სირცხვილით: ისინი გროვდებოდნენ კედელთან და სახეზე იფარებდნენ თეთრ ცხვირსახოცებს.“ (მორის კოცებიუს მოგზაურობა სპარსეთში, გვ. 45) იხ. Travels in Russia, the Crimea, the Caucasus and Georgia by Robert Lyall V.D.F.L.S. vol. I, London, 1825, p. 25; ადგილობრი მოსახლეობაზე რუს მოხელეთა და ჯარისკაცთა ძალადობის შესახებ სრულყოფილ სურათს გვიქმნის მთიულეთის გლეხთა განცხადებები, საიდანაც ნათლად ჩანს რუსეთის დამპყრობლური უღლის ქვეშ მოქცეული ხალხის მძიმე მდგომარეობა. იხ. АКАК, ტ. III, стр. 311; რუსი სამხედროების ძალადობაზე ნათელ წარმოდგენას გვიქმნის რუსი ისტორიკოსი ნ. დუბროვინი. მისი გადმოცემით რუსი ოფიცრები აუტანელ მდგომარეობაში აყენებდნენ ადგილობრივ მცხოვრებლებს. ნ. დუბროვინი, Закавказье, стр. 351. რუსების ძალადობამ ადგილობრივ მოსახლეობაზე ნიადაგი შეუმზადა ანტირუსულ აჯანყებებს საქართველოში, მათ შორის 1804 წლის მთიულეთის ამბოხებას, 1812 წლის კახეთის აჯანყებას, 1819 წლის ამბოხებას დასავლეთ საქართველოში, ასევე 1832 წლის შეთქმულებას. იხ. ა. ბენდიანიშვილი, ქართველი ხალხის ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობა XIX საუკუნის პირველ ნახევარში, წიგნში: „რუსული კოლონიალიზმი საქართველოში“, თბ., 2008, გვ. 55–73.

² იდა (ლაურა) პგაიფერის მოგზაურობა კავკასიაში, გვ. 30.

მნიშვნელოვანი სახელმწიფო დოკუმენტის მისაღებად ექვსი საფეხურის გავლაა საჭირო 1. ხაზინის უფროსი, 2. პოლიცია (ცხადია პასპორტით, ჩამოსვლის ბარათით და ა.შ.), 3. კომენდანტი, 4. ისევ პოლიცია, 5. ისევ ხაზინის უფროსი 6. და, ბოლოს, ისევ პოლიცია. მოწმობაში საჭიროა ზუსტად მიეთითოს, სადამდე სურს ადამიანს მგზავრობა, რადგან ფოსტის უფროსი მითითებული სადგურის იქით ერთი ვერსის გავლის უფლებასაც აღარ იძლევა. ამასთან საჭიროა თითოეული ცხენისთვის ყოველ ვერსზე ნახევარი კაპიკის (1/2 კროიცერი) გადახდა. ერთი შეხედვით ბევრი არ ჩანს, მაგრამ სერიოზული ფასია, თუკი დაფიქრდები იმაზე, რომ შვიდი ვერსი ერთ გეოგრაფიულ მილს შეადგენს და სულერთადად სამი ცხენით მგზავრობ.¹ რუსეთის იმპერიაში არსებულ დამღწეული ბიუროკრატიის შესახებ საიმპერატორო კარის სამსახურში მყოფი მაღალჩინოსნებიც აღნიშნავდნენ. 1831 წლის 20 იანვრის პატაკში ამიერკავკასიის ქვეყნების შემოწმების შემდეგ სენატორი მეჩნიკოვი მმართველობის სისტემაში რეფორმების დაჩქარებას მოითხოვდა. მეჩნიკოვი მმართველობის სისტემიდან ადგილობრივი მოხელეების გამოდევნას და რუსული მმართველობის შემოღებას მოითხოვდა. მასვე უჭერდა მხარს მთავარმართებელი პასკევიჩი.² როგორც ცნობილია, ამ დროისათვის ხელისუფლებამ ბარონ განის პროექტის თანახმად მმართველობის სისტემის შესაცვლელად რეფორმა გაატარა, თუმცა ბიუროკრატიული სისტემა ამით მაინც ვერ გამარტივდა. მოსახლეობა სულ უფრო და უფრო უკმაყოფილებას გამოხატავდა. ნიკოლოზ პირველმა 1842 წელს თავისი წარმომადგენლები – პოზენი და სამხედრო მინისტრი ჩერნიშევი მოავლინა ამიერკავკასიაში მდგომარეობის შესასწავლად. პოზენმა შეადგინა ვრცელი მოხსენება, სადაც აღნიშნავდა, რომ ცვლილებები მმართველობის სისტემაში განხორციელდა მოსახლეობის ადათ-წესების გაუთვალისწინებლად. იგი რეკომენდაციას აძლევდა მთავრობას, რომ რეფორმებში გარკვეული შესწორებები შეეტანა.³ შედა პფაიფერის განმარტებით, რუსეთის იმპერიის ტერიტორიაზე, კერძოდ კი სამხრეთ კავკასიაში რუსი ჩინოვნიკები და ოფიცრები ფეხქვეშ თელავდნენ კანონს და დაბალ სოციალურ ფენებთან შედარებით პრივილეგიებით სარგებლობდნენ, რაც ევროპელი მოგზაური ქალბატონისათვის ყოველად მიუღებელი იყო. იდა პფაიფერი წერს: „28 აგვისტო. გაუთავებელი ტანჯვა-წამება ფოსტის მოხელეების გამო. ჩხუბისა და აყალმაყალის უდიდესი მტერი ვარ, მაგრამ ამ ხალხთან ალბათ უკეთესი იქნებოდა სახრებით მელაპარაკა. მათ გონებაჩლუნგობაზე, უხეშობასა და უგრძნობლობაზე წარმოდგენის შექმნა თითქმის შეუძლებელია. მოხელეებს, ისევე, როგორც მსახურებს, ხშირად დღის ნებისმიერ მონაკვეთში მძინარესა და გამომთვრალს ნახავთ. ასეთ მდგომარეობაში ისე იქცევიან, როგორც მოეპრიანებათ, ადგილიდან ფეხს არ იცვლიან და საცოდავ მგზავრებს ამასხარავენ. დიდი ჩხუბისა და ხმაურის შემდეგ, ბოლოს ერთ-ერთი წამოდგება, ეტლს გამოაგორებს, მეორე გაპოხავს, სხვა ცხენებს აჭმევს, რომლებიც ხშირად დასაჭედები არიან, მერე ცხენის კაზმულობა არ არის წესრიგში, რომელიც გასასწორებელი და შესაკრავი ხდება - და ასე, უთვალავი საქმე, რომელიც დიდი ზოზინით სრულდება. როცა მოგვიანებით უარყოფითი დამოკიდებულება გამოვთქვი უზადრუკი ფოსტის სადგურების შესახებ, პასუხად მივიღე, რომ ცოტა ხნის წინათ ეს ქვეყნები რუსეთის ბატონობის ქვეშ იყო, საიმპერატორო ქალაქი კარგა მანძილზეა დაშორებული და მე, როგორც მსახურების გარეშე მყოფი მარტოხელა ქალი ბედნიერი უნდა ვყოფილიყავი, თუ სირთულეებს თავს გავართმევდი. არ ვიცოდი რა მეპასუხა, გარდა იმისა, რომ ინგლისელთა ოკეანესმიდმა ახალ კოლონიებში, რომლებიც დედაქალაქიდან მოშორებით მდებარეობენ, ყველაფერი შესანიშნავად არის მოწყობილი და კარგად მოწესრიგებული და იქ მსახურების გარეშე მყოფ ქალსაც ისევე სწრაფად ემსახურებიან, როგორც ჯენტლმენს-მეთქი, რადგან მათი ფული და მოთხოვნები არანაკლებ მნიშვნელოვანია ჯენტლმენისაზე. მაგრამ სულ სხვაგვარადაა საქმე რუსულ პოსტამტში: როცა ჩინოვნიკი ან ოფიცერი მოდის, სადგური ფეხზე დგება, თავს არ ზოგავენ, რადგან სახრისა და ჯარიმების ყველას ემინია. რუსეთში ოფიცრები და ჩინოვნიკები პრივილეგიებულ კასტას მიეკუთვნებიან და საკუთარ თავს ყველაფრის უფლებას აძლევენ. მაგალითად, არასამსახურებრივი მოგზაურობის დროს, წესდებით, მათ უბრალო მგზავრზე მეტი უფლება არ აქვთ. მაგრამ ნაცვლად იმისა, რომ სხვას მაგალითი მისცენ, ხალხს აჩვენონ, რომ აუცილებელია კანონისა და წესრიგისადმი მორჩილება, კანონებს ფეხით თელავენ. ისინი წინასწარ აგზავნიან მსახურს, ან სთხოვენ მეგობარს, რომელიც მგზავრობას აპირებს, სადგურებში შეატყობინონ, რომ ამა და ამ დღეს მოვდივართ და რვიდან თორმეტამდე ცხენი დაგვჭირდებაო. თუკი ასეთ დროს რაიმე დაბრკოლება წარმოიშვა, წამოიწყეს ნადირობა, ქეიფი, ან ქალბატონს ასტკივდა თავი, ანდა კრუნჩხვებში ჩავარდა, მაშინ მგზავრობა ერთი ან ორი დღით გადაიწეეს - ცხენები მუდამ მზადყოფნაში არიან და ფოსტის მოხელე ვერც კი გაბედავს, რომ ისინი კერძო მგზავრებს მისცეს. ისევ

¹ იქვე, გვ. 33.

² საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, ტ. V, თბ., 1970, გვ. 127; შ. ჩხეტია, რუსული მმართველობის სისტემა საქართველოში, „საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის მოამბე“, XII, თბ., 1944, გვ. 10.

³ საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, ტ. V, გვ. 133; შ. ჩხეტია, დასახ. ნაშრომი, გვ. 42-45.

ხდება ხოლმე, რომ ადამიანს ერთი ან ორი დღე უწევს ერთი და იმავე სადგურზე ყოფნა. სწრაფი რუსული ფოსტით ქარავანზე შორს ვერ წახვალ. რუსული ფოსტით ჩემი მოგზაურობისას მთელი დღის მანძილზე ერთ სადგურზე მეტი არ გამივლია. როგორც კი უნიფორმას დავინახავდი, მაშინვე ციებ-ცხელება მემართებოდა - უნდა მივხვდარიყავი, რომ ცხენებს ვერ მივიღებდი.¹ რუსეთის ხელისუფლება კავკასიის ტერიტორიაზე კაზაკებს ოჯახებით ასახლებდა. „თითოეულ ფოსტის სახლში არის ერთი ან ორი სასტუმრო ოთახი, აქვე ცხოვრობს ერთი ცოლ-შვილიანი კაზაკი, რომელიც თავის დედაკაცთან ერთად უცხოებს ემსახურება და მათთვის სადილს ამზადებს.“² სომხეთიდან იდა პფაიფერი საქართველოში გამოემგზავრა. იგი რამდენიმე დღე დარჩა თბილისში. როგორც მოგზაური აღნიშნავს, მას წერილები ჰქონდა გადასაცემი რუსი მაღალჩინოსნებისადმი. „თუმცა წერილები მქონდა კანცელარიის დირექტორის, ბატონი ლილესათვის,* მეორე კი გუბერნატორის - ბატონ ერმოლოვისთვის.“* მოგზაური არ აკონკრეტებს, რა შინაარსის წერილები მიჰქონდა ადგილობრივი ხელისუფლების წარმომადგენლებისათვის, შესაძლებელია ეს წერილები თავრიზში მყოფმა რუსეთის კონსულმა გამოატანა, რათა ავსტრიელი მოგზაურისათვის საქართველოში დახმარება გაეწიათ. როგორც ჩანს, იდა პფაიფერმა დაუფარავად ამხილა რუსეთის ხელისუფლების მიერ დამკვიდრებული მანკიერი სისტემა კავკასიის ქვეყნებში, ამიტომ მოგზაური დიდი აღფრთოვანებით არ მიუღიათ: „ესაა, რომ არცერთ მათგანს დიდი სიმპათია არ გამოუხატავს ჩემ მიმართ. ალბათ, აზრის თავისუფალი გამოხატვით საქმე გავაფუჭე. მე მათ დაუფარავად მოვეყუევი ფოსტის გაუმართავ მუშაობაზე, სავალალო ქუჩებზე, ვუამბე ჩემი დატყვევების ამბავი და ყველაფერი დავაგვირგვინე იმით, რომ ვუთხარი, მქონდა გეგმა: აქედან კავკასიონის გავლით მოსკოვსა და პეტერბურგში წავსულიყავი, მაგრამ ამ მოკლე მოგზაურობამ რუსეთის მხარეში სრულიად შემაცვლევინა აზრი და ახლა ისღა მსურს, უმოკლესი გზა ვნახო, რომ, რაც შეიძლება ჩქარა, გადავლახო საზღვარი-მეთქი.“³ როგორც ჩანს, იმპერიის მიერ დაპყრობილ კავკასიაში თავისუფალი აზრი ფეხქვეშ ითელებოდა. სწორედ ამაზე მიგვანიშნებს იდა პფაიფერის სიტყვები: „მე რომ კაცი ვყოფილიყავი, ალბათ, დიდი ხნით მიკრავდნენ თავს ციმბირში (მოგზაური ამის მიზეზად გულისხმობს მის მიერ მთავრობის მაღალჩინოსნებთან იმპერიის პოლიტიკის მხილვას). ბატონი ლილე მაინც ყოველთვის თავაზიანად მიღებდა, როცა ჩემი პასპორტის გამო მივსულვარ. გუბერნატორმა კი ერთხელაც არ ჩამთვალა ყურადღების ღირსად, რომ დრო გამოენახა და ჩემს პასპორტზე ხელი მოეწერა. მიბარებდა ხან ერთ, ხან მეორე დღეს, მერე ვიღაც წარჩინებულ ბატონთან ინება ორი დღე სოფლად გაეტარებინა. როცა ის დაბრუნდა, კვირა დღე იყო, როცა ასეთი დიდი საქმის მოგვარება შეუძლებელია. ასე, რომ ჩემი პასპორტი მხოლოდ მეექვსე დღეს მივიღე. ასეთი ამბავი გადამხდა მე, რომელსაც ხელთ მქონდა მაღალჩინოსნებისადმი მიწერილი წერილები. თქვენ წარმოიდგინეთ, რა დღეში ჩაცვივდებოდნენ უბრალო ადამიანები! - ყური მოვკარი, რომ ხშირად ამ საქმის მოგვარებას 2-3 კვირას უნდებოდნენ. მევის ნაცვალი თავადი ვორონცოვი*“

¹ იდა(ლაურა)პფაიფერის მოგზაურობა კავკასიაში, გვ. 36-39.

² იქვე, გვ. 39.

* იდა პფაიფერი აღნიშნული პიროვნების გვარს დამახინჯებით იხსენიებს, სავარაუდოდ ეს უნდა ყოფილიყო დოქტორი ლილი, ვორონცოვის კანცელარიის მაღალი რანგის მოხელე.

** ამ შემთხვევაში მოგზაური ქალბატონი ცდება, რადგან ამ დროისათვის ერმოლოვი კავკასიაში აღარ მოღვაწეობდა, ცნობილია, რომ ის 1827 წელს კავკასიიდან გაიწვიეს. ერმოლოვს აჯანყებულ თათართა თვითნებურად დასჯაში დასდეს ბრალი და თანამდებობიდან გადააყენეს. AKAK, VI, 527; ერმოლოვს ჯერ კიდევ 1826 წლის 29 ივლისს გაუგზავნა მკაცრი წერილი ნიკოლოზ I. იგი ჩერქეზების წინააღმდეგ ჩატარებულ სამხედრო ექსპედიციას გმობდა, რომელიც განსაკუთრებული სისასტიკით გამოირჩეოდა. ჯონ. ფ. ბედლი, რუსეთის მიერ კავკასიის დაპყრობა, თბ., 2012, გვ. 198. ერმოლოვი საქართველოში ნამყოფ არაერთ უცხოელ მოგზაურს ჰყავს მოხსენიებული. მათ შორის, XIX საუკუნის 20 წლებში მყოფ ინგლისელ მოგზაურებს: რობერტ კერ პორტერს და რობერტ ლაიალს. რობერტ ლაიალი წერს, რომ მან გეორგიევსკიდან სპეციალური წერილი გაუგზავნა ჩრდილოეთ კავკასიაში ამბოხებული ტომების წინააღმდეგ წასულ ერმოლოვს და მისი ექსპედიციის შესახებ აცნობა. ერმოლოვს საპასუხო წერილით გამოუთქვამს უცხოელი მოგზაურისათვის დახმარების მზადყოფნა. იხ. Travels in Russia, the Crimea, the Caucasus and Georgia by Robert Lyall V.D.F.L.S. vol. I, London, 1825, p. 34. ერმოლოვს იხსენიებს რობერტ კერ პორტერი - ინგლისელი მოგზაური და მხატვარი. იგი რუსი გენერლის მმართველობას თბილისში კეთილშობილურს უწოდებს. Travels Georgia, Persia, Armenia, Ancient Babilonia, by sir Robert Ker Porter, vol. I, London, 1821, p. 133.

³ იდა (ლაურა) პფაიფერის მოგზაურობა კავკასიაში, გვ. 43-44.

* მიხეილ ვორონცოვი - (დ. 19 მაისი/ 1782 - გ. 6 ნოემბერი, 1856, ოდესა) - რუსი თავადი, გენერალ-ფელდმარშალი, ცნობილია მისი წარმატებები ნაპოლეონის წინააღმდეგ ომებში. სახელი გაითქვა რუსეთის მიერ კავკასიის დასაპყრობად წარმოებული ომების წინამძღოლობით (1844-1853 წ.წ). ბავშვობა და სიყმაწვილე მამასთან ერთად ლონდონში გაატარა, სადაც ბრწყინვალე განათლება მიიღო. 1803-1804 წლებში მსახურობდა კავკასიაში პავლე ციციანოვისა და გულიაკოვის ასისტენტად. 1805-1807 წლებში მონაწილეობს ნაპოლეონის წინააღმდეგ წარმოებულ

სამწუხაროდ, სწორედ ახლა ტიფლისში არ იმყოფებოდა. ძალიან მეწყინა მისი არყოფნა, მით უფრო, რომ მას დიდად განათლებულ, სამართლიან და კაცთმოყვარე ადამიანად ახასიათებდნენ.¹ იდა პფაიფერი უკმაყოფილებას გამოხატავს რუსეთის მიერ საქართველოში განხორციელებული პოლიტიკით, მისი განმარტებით, ქვეყანა რუსეთის ბატონობის ქვეშ იყო და არც თუ სახარბიელო პერსპექტივები გააჩნდა. „საქართველო უკვე ორმოცდაათი წელია რუსეთის ბატონობის ქვეშ არის და მხოლოდ ცოტა ხნის წინ დაიწყეს აქა-იქ გზების მშენებლობა. თუკი ორმოცდაათი წლის შემდეგ აქ კვლავ მოვალთ, ან მზად დაგვხვდება, ან სულაც დანგრეულ-განადგურებული იქნება.“² ავსტრიელი მოგზაური თბილისიდან დასავლეთ საქართველოში გაემგზავრა. იგი მცირე ხანს შეჩერებულა ქუთაისის სიახლოვეს არსებულ „მარანდთან“. სადაც კაზაკთა კოლონიებს იხსენიებს: „მარანდში“ სასტუმროს არარსებობის გამო ერთ კაზაკთან გავჩერდი. ამ ადამიანებს, აქ რომ კოლონისტებად ცხოვრობენ, აქვთ ორ-სამოთახიანი დაბალი ხის სახლები და მიწის ნაკვეთი, რომელსაც ყანად, ან ბაღად იყენებენ. ზოგიერთი მათ შორის უარს არ ამბობს მგზავრების მიღებაზე და ახერხებენ იმ მცირედისა და საწყალობელი მასპინძლობისთვის, რომელსაც ისინი სტუმრებს სთავაზობენ, გვარიანი თანხა მოითხოვონ.“³ დასავლეთ საქართველოს ტერიტორიაზე კოლონისტი კაზაკების მოხსენიება ავსტრიელი მოგზაურის მიერ შემთხვევითი არ არის. საქართველოში თადარიგის ჯარისკაცების ჩამოსახლებამ განსაკუთრებით აქტიური ხასიათი შეიძინა მთავარმართებელ ერმოლოვის დროს (1816–1827). რუსეთის ხელისუფლება გადმოსახლებულ სამხედროებს აძლევდა მიწის ნაკვეთებს და საცხოვრებელ სახლებს. სამხედრო დასახლებები უნდა გამხდარიყო რუსეთის იმპერიის პოლიტიკის ერთ-ერთი დასაყრდენი. ერმოლოვის მიერ დაწყებული პროექტი რუსი სამხედროების გადმოსახლებასთან დაკავშირებით მთავარმართებლის შეცვლის შემდეგაც გაგრძელდა. სამხედრო დასახლებები შეიქმნა როგორც აღმოსავლეთ, ისე დასავლეთ საქართველოში. საბოლოოდ რუსი სამხედროების კოლონიები ვერ შეეწყვნენ ადგილობრივ გარემოს. განსაკუთრებით მძიმე ასატანი იყო მათთვის ბუნებრივ-კლიმატური პირობები. 1857 წელს მეფისნაცვალმა ბარიატინსკიმ (1856–1862) სამხედრო კოლონიები სახაზინო უწყებას გადასცა და სახელმწიფო ქონების ექსპედიციას დაუქვემდებარა.⁴ ამრიგად, ავსტრიელი მოგზაურის იდა (ლაურა) პფაიფერის ცნობები საინტერესო ინფორმაციას შეიცავს XIX საუკუნის I ნახევარში რუსეთის მიერ კავკასიაში განხორციელებული კოლონიური პოლიტიკის შესახებ. მიუხედავად მოგზაურის ჩანაწერების ფრაგმენტულობისა. ევროპელი ქალბატონის დღიურები რუსეთ-საქართველოს ურთიერთობის განსხვავებული რაკურსით წარმოდგენის შესაძლებლობას იძლევა. დღიურებში დაცული ცნობებიდან იკვეთება იმპერიის კავკასიური

ომებში; 1809-1811 წლებში არსებულ რუსეთ-თურქეთის ომში იგი თავს იჩენს თითქმის ყველა მნიშვნელოვან სამხედრო ოპერაციაში.

1812 წელს ნაპოლეონის რუსეთზე თავდასხმისას ვორონცოვი მეთაურობდა პეტრე ბაგრატიონის გრენადერთა შენაერთს. ბოროდინოს ბრძოლაში მისი დივიზია წინა ხაზზე იმყოფებოდა, სადაც დაიჭრა, თუმცა ძალ-ღონე მალევე აღიდგინა და 1813 წელს არმიაში დაბრუნდა. იგი მონაწილეობდა ლაიპციგის ბრძოლაში, ხოლო 1815-1818 წლებში ვორონცოვი საფრანგეთის ოკუპაციის ძალთა მეთაური იყო.

1823 წლის 7 მაისს ვორონცოვი დანიშნეს ბესარაბიის ნამესნიკად. 1844-1854 წლებში კი იგი კავკასიის მეფისნაცვალად და კავკასიის განსაკუთრებული კორპუსის მთავარსარდალი იყო. შამილის წინააღმდეგ წარმოებულ ბრძოლაში გამოჩენილი მამაცობისათვის მას პრინცის წოდება მიენიჭა. 1853 წლის დასაწყისში, ვორონცოვი ჯანმრთელობის მდგომარეობის გაუარესების გამო აქტიურ სამხედრო სამსახურს ჩამოცილდა. 1856 წელს იგი ფელდმარშალი გახდა და იმავე წელს გარდაიცვალა ოდესაში. კავკასიაში მთავარმართებლობის დროს ვორონცოვის მიზანი იყო კავკასიის კოლონიზაცია და იმპერიასთან შეერთება, მაგრამ ამას აკეთებდა ძალზე მოქნილად და მეთოდურად, უპირატესად კულტურული ღონისძიებებით: მის დროს აღდგა ქართული თეატრი, გაიხსნა საჯარო ბიბლიოთეკა, ადგილობრივ თავად-აზნაურთა შვილებს ვორონცოვი გზავნიდა რუსეთის სასწავლებლებში, რათა მათ რუსული განათლება მიეღოთ და იმპერიის სამსახურში ჩამდგარიყვნენ. ვორონცოვი მეფის უერთგულესი მსახური იყო, სხვა მოხელეთაგან გამოირჩეოდა გამჭრიახი გონებით, განათლებითა და ლიბერალიზმით.

¹ იდა (ლაურა) პფაიფერის მოგზაურობა კავკასიაში, გვ. 44–45.

² იქვე, გვ. 46.

* მარანდს მოგზაური იხსენიებს, როგორც სადგურს ქუთაისიდან ორ ვერსზე, აღმოსავლეთით. მარანდში სასტუმროს უქონლობის გამო იგი გაჩერებულა ადგილობრივ კაზაკთან. პფაიფერი მარანდში იხსენიებს კოლონისტებს სავარაუდოდ, იგი ქუთაისის სიახლოვეს არსებული ერთ-ერთი დასახლებული პუნქტის დამახინჯებული სახელწოდებაა. შესაძლებელია ეს იყოს ქუთაისთან ახლოს მდებარე სოფ. მარანი, რომელსაც გერმანელი მოგზაური მორიც ვაგნერი (კავკასიაში იმყოფებოდა 1843-1846 წ.წ.) იხსენიებს. ვაგნერის ცნობით მარანში რუსული კოლონიები იყო, სადაც რუსეთში არსებული ერთ-ერთი სექტის „სტარეველცების“ წარმომადგენლები ცხოვრობდნენ. იხ. მორიც ვაგნერი საქართველოს შესახებ, გვ. 115.

³ იდა (ლაურა) პფაიფერის მოგზაურობა კავკასიაში, გვ. 47.

⁴ დ. ჭუმბურიძე, რუსული დასახლებები საქართველოში და „გადმოსახლებულთა სამმართველოს ამიერკავკასიის განყოფილება“, წიგნში: ალექსანდრე ბენდიანიშვილი, ალექსანდრე დაუშვილი, მიხეილ სამსონაძე, ხათუნა ქოქრაშვილი, დოდო ჭუმბურიძე, ოთარ ჯანელიძე, რუსული კოლონიალიზმი საქართველოში, თბ., 2008, გვ. 190.

პოლიტიკისათვის დამახასიათებელი ნიშნები, კერძოდ: დაპყრობილ ხალხებში დანერგილი ბიუროკრატიული სისტემა, მოუქნელი საგადასახადო პოლიტიკა, სამხრეთ კავკასიაში რუსი და გერმანელი კოლონისტების ჩასახლება. მიუხედავად იმისა, რომ საქართველო იმ დროისათვის 50 წელი თანაცხოვრობდა რუსეთთან, სახეზე იყო რეგრესი, მოუწესრიგებელი საზოგადოებრივი და სოციალური ყოფა. ქვეყანაში სრული უპერსპექტივობა სუფევდა.

RUSSIAN-GEORGIAN RELATIONS IN THE I HALF OF THE XIX CENTURY ACCORDING TO THE NOTES BY THE AUSTRIAN TRAVELER IDA PFAIFER

Giorgi Sosiashvili, Gori State Teaching University, Professor

RESUME

Reports of Austrian traveller Ida Pfeiffer includes interesting information about the colonial policy pursued by Russia in the South Caucasus in the early 19th century. Despite the fragmentation of traveller's records, European lady's diaries allow to present the Georgian-Russian relations under a different angle. According to the diaries, we can see the characteristic features of the Empirical policy towards Caucasus, namely: bureaucratic system introduced among conquered people, rigid tax system, settlements of Russian and German colonists in the South Caucasus. Despite the 50-year cohabitation with Russia, the regress, disordered social and public life as well as the absolute absence of perspectives were present in the country.

ლურსმული დამწერლობა ქარდუს სამეფოში ძვ.წ.-ით მე-2 ათასწლეულში

ნათელა ფოფხაძე, აკადემია ფაზისი, სამეცნიერო ინფორმაციის ცენტრის გამგე

ჩვენი სახელმწიფოს ერთ-ერთი ძირითადი სახელწოდებაა ქართუ/ქარდუ (აქედანვეა სიტყვა ქართული/ქართველი), მაგრამ ის ჩაკარგულია სიტყვაში საქართველო (სა-ქართუ-ელო) და თვალსაჩინო არ არის მათთვის, ვისაც ეს საკითხი საგანგებოდ არ შეუსწავლია. ძველი წელთაღრიცხვით მეორე ათასწლეულში განსაკუთრებით იყვნენ დაფასებულნი ქვეყანა ქარდუ-ს მეფეები. მათი მიმოწერა სახელმწიფოს საქმეებზე დედანი ტექსტების სახით არსებობს **ლურსმული დამწერლობით** და უეჭველს ხდის ქარდუ სახელით მათი ვრცელი სახელმწიფოს არსებობას. ამ საკითხზე ხშირად წერდა თბილისის უნივერსიტეტის საპატიო პროფესორი მოსე ჯანაშვილი გამოქვეყნებულ და გამოსაქვეყნებლად განმზადებულ წიგნებში 1906-1934 წლებში. ჩემთვის ცნობილია ჩვენი სახელმწიფოს მოხსენიება ქარდუნია//ქარდუ სახელით ძვ.წ. XVII საუკუნიდან მისი მეფეების წერილებითა და წარწერებით. არსებობს მისი დიადი მეფის, ყურიგალცოს გამოსახულება სახელმწიფო საბეჭდავზე ჭარმაგი, თეთრწვერა, სანდომიანი სახის, სწორი ნაკვეთის მქონე მამაკაცად. სავარძელზეა დაბრძანებული, წინ მცირე მაგიდაა, მის იქით დგას ახალგაზრდა გრძელკაბიანი ქალი. დიდი წარწერაა, მაგრამ ვერ ამოვიკითხე. სურათი გადმოვიღე ო. გურნეის მიერ ხეთების ისტორიაზე ინგლისურ ენაზე დაწერილი წიგნიდან. ქვეყანა ქარდუნია ამ მეფემ სამეგობრო ხელშეკრულება გააფორმა ქვეყანა "მისრა"-ს (მისრეთი, მისირი, მისირია, იგივე ძველი ეგვიპტე) ფარაოსთან და ერთგულად იცავდა. გურიგალცოს ვაჟმა, ქარდუნია მემემ ბურნაბურმა, ეს შეახსენა წერილით იმ ფარაოს, ამენხოტე III-ის ვაჟს, რომელსაც XIX საუკუნეში მკვლევარები ქუ-ათენად იხსენიებდნენ, ამჟამად კი ექნ-ათენად. მამების მეგობრული ურთიერთობის გაგრძელების ნიშნად, ქარდუნია ამ მეფემ ისურვა ფარაო ექნ-ათენას ასულზე დაქორწინება და ქარდუნიაში მისი გადედოფლება. ბურნაბურისათვის ეს თვით ფარაოს შეუთავაზებია, მაგრამ შემდეგ კი პირობა მიუვიწყებია. ბურნაბურის შეხსენებაზე მოსწერა, რომ ეს ძნელია, რადგან მანამდე მისი ქვეყნის არც ერთი ბატონიშვილი არ გათხოვილა სხვა სახელმწიფოში. ბურნაბურმა უპასუხა, რომ ფარაო//მეფე იყო ექნათენა და მისი ნება გადამწყვეტი უნდა ყოფილიყო. ფარაოს უჭირდა ასულის შორს გათხოვება, რადგან მანამდე ექვსი ასულიდან, ვინც ნეფერტიტისაგან ჰყავდა, ოთხი შავი ჭირით უცებ დაეხოცა, რასაც ძლიერ დარდობდა. ჭირი მისირიაში შეიტანა უცხოეთის გემზე

მოკალათებულმა ავადმყოფმა თავმა და დიდი მსხვერპლი გამოიწვია. ბურნაბურის დაჟინებამ გაჭრა და ნეფერტიტისა და ექნათენას ერთი ასული ქარდუნისა დედაქალაქ კოლხა//კალხუში გადმოსახლდა, იქ, სადაც მდინარე დიგლათის//დიჯლათის (შემდგომში ეწოდა ტიგრ//ტიგროს) შუა წელია. სახელწოდება მითანი ქართული სიტყვის მითანეთის შესატყვისად მიმაჩნია. მოსე ჯანაშვილი ამ სიტყვას წერდა მითანი სახით და მასში არსებულ ტა-ს მიწად, აქედან კი, ქვეყანად, ქი-დ (შუმერულში და მეგრულში ქი მიწაა და ქვეყანაა) მიიჩნევდა, რადგან ქართულ სიტყვაში ტალახი მიწად, ნიადაგად მიაჩნდა ტა. ტალახიანი მიწის ჩამონატანმა განსაზღვრა მდინარე ტანას სახელი გორის რაიონშიცა და ნახევარკუნძულ აია-ს აღმოსავლეთით მიმდებარე მხარეშიცო, წერდა. ვიზიარებ მ. ჯანაშვილის ამ მოსაზრებას. მოსე ჯანაშვილის მრავალი მიგნება აღიარებისა და ფართოდ გავრცელების ღირსია. ქვეყანა ქარდუნისა არსებობის შესახებ ლურსმული დამწერლობით აღბეჭდილ ტექსტებში - იცოდა მოსე ჯანაშვილმა, საქართველოდ მიიჩნევდა. ეს მოსაზრება რამდენიმე ხელნაწერ წიგნში აღბეჭდა და დაურთო თავისი შედგენილი რუქაც, სადაც ქარდუნია ძვ.წ. მეორე ათასწლეულში აღბეჭდა. მისი მიმდებარე ვრცელი მიდამოც ჩრდილოეთით ნახევარკუნძულ აიას//ყირიმის ნახევარკუნძულის ჩათვლით, ქართი//ქართველი//კოლხი ერის ძირძველ სამშობლოდ მიიჩნია და აღიარა. ეს სწორია და ვეთანხმები. 1967 წელს ლურსმული დამწერლობით აღბეჭდილ ტექსტებში ქარდუნისა არსებობა აღნიშნა დისერტაციაში თბილისში თენგიზ შარაშენიძემაც. ქალაქად, და არა სახელმწიფოდ, მიიჩნია, რაც შეცდომაა. ქართთან, საქართველოსთან მისი რაიმე კავშირი არ უხსენებია დისერტაციაში, ხოლო რა მოხდა დისერტაციის განხილვისას, დასვა თუ არა ვინმემ ეს საკითხი, არ ვიცი, არ ვესწრებოდი, იმჟამად ვსწავლობდი და ამ დარგს არ ვიცნობდი. მომდევნო ათწლეულებში კიდევ უფრო მინავლდა თბილისში სიტყვა ქარდუნისა ლურსმული დამწერლობით აღბეჭდილი ტექსტების ხსენება და არავისაგან მსმენია. განვლო ხანა და თბილისში გავრცელდა ინტერნეტის სისტემა. 1994 წლიდან ის თანდათან ხელმისაწვდომი გახდა სოროსის ფონდის ცენტრში და, შემდეგ, თბილისის საჯარო ბიბლიოთეკაში (ამჟამად საქართველოს პარლამენტის ილია ჭავჭავაძის სახელობის ბიბლიოთეკა ეწოდება). დავინტერესდი სიტყვა ქარდუ//ქართუზე მსოფლიოში არსებული მასალით; გამოვიძახე ინტერნეტის საშუალებით სიტყვა ქარდუ ლათინური ანბანით და ამოიზიდა ქარდუნისა მეფეთა წერილები ძვ.წ. მეორე ათასწლეულისა: ყურიგალცოს, ბურნაბურის, ქადაშმანის და სხვათა. წავიკითხე მათი მიმოწერა ფარაოებთან, შევიტყვე, რომ ნეფერტიტის დაბადების სახელია თათუ, ხოლო ნეფერტიტი სადედოფლო სახელად უწოდეს ნილოსისპირა ქვეყანა მისირიაში ჩასახლების შემდგომ. ამ მასალას გავეცანი რამდენიმე უცხოური ქვეყანის ინგლისურ- და ფრანგულენოვანი მასალით, უფასოდ ხელმისაწვდომად, რისთვისაც ჩემთვის უცნობ მრავალ ადამიანს მადლობას ვუძღვნი: გამოკვლევების შემდგენელებს, ტექსტების ამკრეფებს, მესურათეებს, რუკების მხაზველებს, ინტერნეტით გამომქვეყნებელებს - ყველას. მათი მუხლჩაუხრელი შრომის შედეგად შევიტყვე ჩემი საქართველოს სახელმწიფოს ძველთაძველი წარსული და მისი ძველი სახელი - ქარდუნია, მისი ძველთაძველი მეფეების სახელები და მათი საქმიანობის მიღწევები. ამ ცოდნით აღჭურვილი დავესწარი ისტორიის ინსტიტუტში მიმდინარე ყრილობას, რომელზეც განიხილებოდა საქართველოს სახელმწიფო სათათბიროს (პარლამენტის) ყოფილი წევრის, ისტორიის ინსტიტუტის ათწლეულების მანძილზე მეცნიერთანამშრომელად ნამუშევარი ადამიანის, გურამ ყორანაშვილის წიგნაკი, რომელშიც უჩიოდა და გმოხდა იმ თბილისელ მკვლევარებს, ვინც მიიჩნევდა, რომ საქართველოს სახელმწიფოს სამი ათასი წელი შეუსრულდა 2003 წელს და ეს იზეიმა რესპუბლიკამ. დაუჯერებლად, უსაფუძვლოდ თვლიდა ძვ.წ. პირველ ათასწლეულში ელინური და ლურსმული დამწერლობით აღბეჭდილ ტექსტებში ნახსენები დიაოხის ქართველების სახელმწიფოდ აღიარების შესაძლებლობას. გ. ყორანაშვილის წიგნაკში//ბროშურაში ეწერა, რომ ფარნავაზამდე (ძვ.წ. IV ს.) ქართველებს სახელმწიფო არა ჰქონდათ და დიაოხი არ იყო ქართული, არამედ, რაღაც სხვა, არაქართული წარმონაქმნი იყო. დასაბუთებულად შეედავა რამდენიმე მკვლევარი. მარიამ ლორთქიფანიძემ იქვე წაიკითხა მოხსენება სადავო საკითხზე. მოხსენების ბოლო ნაწილის კითხვისას გავუგზავნე, გადავწოდე ორწინადადებიანი ტექსტი, სადაც ვწერდი, რომ დიდი არქეოლოგის, ლეონარდ ვულის მიერ 1956 წელს ლონდონში გამოქვეყნებულ წიგნში „მივიწყებული სამეფო“ არის რუქა, სადაც მთელი შუამდინარეთი არის ქარდუნია; რომ ის საქართველოდ მიმაჩნია და ვთხოვე საზოგადოებას ამ ცნობის გათვალისწინება. იმჟამად მოსე ჯანაშვილის სათანადო ნაშრომებზე არაფერი მსმენოდა და წაკითხული ჯერ არ მქონდა. რუქის ასლი ვაახლე და ხალხით გადაჭედილ დარბაზში მყოფ ორასზე მეტ ადამიანს უჩვენა კათედრიდან. დარბაზიდან არქეოლოგმა ოთარ ლორთქიფანიძემ ჩაილაპარაკა, რომ ლ. ვულის ცნობილი არქეოლოგი იყო. წამოდგა პროფ. გრიგოლ გიორგაძე (ლურსმული დამწერლობისა და ამ დამწერლობით აღბეჭდილი ლიტერატურის მასწავლებელი თბილისის ივანე ჯავახიშვილის

სახელობის უნივერსიტეტში) და განაცხადა ყველას გასაგონად, რომ **ქარდუნია ნამდვილად იხსენიება ძველთაძველ ტექსტებში**; დაინტერესდა რუკის მომტანის ვინაობით, იკითხა, თუ ვესწრებოდი სხდომას. ეს საკითხი საქართველოში მხოლოდ ორ ადამიანს გვაინტერესებდა, თქვა, რითაც გამოცდა. ტექსტებშიც იხსენიება ქარდუნია და ისინი გამოქვეყნებულია მრავალჯერ, განაცხადა მან. სხდომის დამთავრებისთანავე გავეცანი და ვთხოვე ლიტერატურის მითითება, სადაც, მისი სიტყვით, იხსენიება ქვეყანა ქარდუნია. შემპირდა მომიეხს. სამიოდე კვირის შემდეგ სხვა სამეცნიერო ღონისძიებაზე მიცნო, გულის ჯიბიდან ამოიღო თავისი ხელით გადაწერილი ნაწყვეტები ქარდუნიაზე ლიტერატურის მითითებით. არავის უხსენებია მოსე ჯანაშვილის ხელნაწერი წიგნები, სადაც დაწვრილებით არის განხილული ქარდუნია, ქალდეს, მიტანის წარსულის მომენტები. 2010 წლის ივლისში წავიკითხე 'საჯარო ბიბლიოთეკაში' მაგიდაზე გამოფენილი ახალი წიგნი "მოსე ჯანაშვილის ბიო-ბიბლიოგრაფია". მასში იხსენიებოდა მოსე ჯანაშვილის მიერ შედგენილი **"სუმერული ლექსიკონი"**. დავინტერესდი მასზე მკვლევარების აზრით. წავიკითხე ქეთევან გენებაშვილის საკანდიდატო დისერტაცია მოსე ჯანაშვილის საისტორიო გამოკვლევებზე. იქ გაკვრით იყო დასახელებული მ. ჯანაშვილის სუმერულ-ქართული ლექსიკონი, რომელიც მის არქივშია ხელნაწერთა ცენტრში. ხელნაწერთა ცენტრში 1981 წელს ხელშეკრულების საფუძველზე არქეოგრაფიულად დავამუშავე მიხეილ თამარაშვილის უცხოენოვანი არქივის დიდი ნაწილი. ახლა წავიკითხე მ. ჯანაშვილის არქივის აღწერილობა, შევარჩიე რამდენიმე ტექსტი და სულმოუთქმელად ვიკითხე რამდენჯერმე. ამასობაში ოციოდე დღე გავიდა და ცენტრის სამკითხველო ერთ თვეზე მეტი ხანით დაკეტეს 26 ივლისიდან. თბილისის უნივერსიტეტის საპატიო პროფესორის, მოსე ჯანაშვილის (1855-1934) ღვაწლზე მეტყველებს მისი მთაწმინდის საზოგადო მოღვაწეთა პანთეონში დაკრძალვა. მისი მრავალმხრივი სამეცნიერო მოღვაწეობის ამსახველია გამოქვეყნებული და დღემდე გამოუქვეყნებელი ნაშრომები. მ. ჯანაშვილმა შეისწავლა ლურსმანისებური დამწერლობით მოღწეული მრავალი მასალა თავისი თანამედროვე უცხოელი მკვლევარების ლექსიკონებზე დაყრდნობით, ამ დამწერლობით მოღწეული მდიდარი ლიტერატურა. თარგმნა ახალქართულ ენაზე და რუსულ ენაზე გამოაქვეყნა ხალდეს მეფეების - არგიშტისა და მენუას ფართოდ გახმაურებული წარწერები. ლურსმანისებური დამწერლობით მოღწეული გამოქვეყნებული მასალის საფუძველზე შეავსო ქართველი ერის ძველი ისტორია და გამოსაქვეყნებლად მოამზადა, შეადგინა რამდენიმე სახელმძღვანელოს მაკეტი. ლურსმანისებური დამწერლობით მოღწეულ მასალაზე მ. ჯანაშვილის მსჯელობა, დასკვნები საფუძვლიანია და გასათვალისწინებელია საქართველოში ამ დარგის განვითარების ისტორიის კვლევისას. სუმერული და მითანური ლექსიკონების შედგენისას დაყრდნო ლათინური ასო-ნიშნებით სუმერული და მითანური ლექსიკური ერთეულების აღბეჭდვის აღიარებულ წესს. ლურსმული დამწერლობისა და სუმერული, მიტანური ლექსიკონებისა და ტექსტების გამოქვეყნებისას, მიზანშეწონილად მიმაჩნია ქართულის მცოდნეებისათვის ამჟამინდელი ქართული ანბანის გამოყენება, თუნდაც მხოლოდ შესწავლის დაწყებით საფეხურზე, რადგან შეუძლია ყველა ბგერის აღბეჭდვა. ამ მხრივ ის ლათინური ანბანით სუმერული, მიტანური ტექსტების აღბეჭდვაზე უმჯობესია, რადგან ლათინური აუცილებელს ხდის დამატებითი, ხელოვნურად შექმნილი ასო-ნიშნების გამოყენებას, რაც დიდი ნაკლია. ეს სიახლე კი არა, მიხეილ წერეთელისა და მომდევნო ქართველი მკვლევარების მიერ შემოღებული ხერხის მხარდაჭერაა. ასეთი ტრადიცია საქართველოში უკვე იყო მეოცე საუკუნეში.

დავინტერესდი, თუ როდის ვიწოდეთ ქართველები გეორგებად თავდაპირველად: აია, კოლხეთი, აიაკოლხეთი, ქარდუ/ქარდუნია – ამ მთავარი სახელებით იხსენიებიან ჩვენი ერის სამკვიდრო არეები და მათ შესაბამისად იხსენიებიან ჩვენი ერის წარმომადგენლები ათასწლეულთა მანძილზე წერილობით აღბეჭდილ მასალაში. უძველესი დამწერლობით, კერძოდ, ლურსმანულით, საქართველო იხსენიება აია, კოლა//კოლა–ბა//კოლხითი, ქარდუ, ქარდუნია სახელწოდებებით, ხოლო რაც შეეხება სიტყვებს გეორგია, გეორგი, გეორგიელი – ამ დამწერლობით აღბეჭდილ მასალებში არ შემხვედრია. მოსახლეობის ნაწილი გეორგებად პირველად იხსენიება პირველ საუკუნეში სტრაბონის მიერ ელინურ ენაზე შედგენილ მსოფლიოს გეოგრაფიულ აღწერაში. იმ ვრცელ ნაშრომს „გეოგრაფია“ ეწოდება და დედანის ენიდან – ელინურიდან თარგმნილია მთლიანად ინგლისურ, ფრანგულ, გერმანულ, რუსულ ენებზე, ხოლო ქართულ ენაზე – ნაწილობრივ. ვრცელი ნაწყვეტები ელინურიდან ქართულ ენაზე თარგმნა თინა სიმონის ასულმა ყაუხჩიშვილმა. სტრაბონის ამ ნაშრომიდან ნაწყვეტებს ადრეც მოიხმობდნენ ქართველი მკვლევრები: ვახუშტი ბატონიშვილი, ერეკლე მეორის ოჯახის წევრები, მომდევნო ხანის ქართველი მკვლევრები: მიხეილ თამარაშვილი, მოსე ჯანაშვილი, ივანე ჯავახიშვილი და სხვანი. გეორგებად, სხვანაირად, ხალიბებად, პირველ, მეორე, მესამე საუკუნეებში იხსენიება მდინარე ხიუფანის/ჰიუფანის აუზის მოსახლეობა; ხსენებული მხარე ამჟამად შეესატყვისება მდინარე დნეპრისა და მის მახლობლად დასავლეთით მიმდებარე

მდინარე ბუგის აუზებს. ამ მხარესთან ერთად, გეორგებად იწოდებიან პირველ საუკუნეში სტრაბონის მიერ ნახევარკუნძულ აიას (ამჟამინდელი სახელით თუ ვიტყვით, ყირიმი) და ჩრდილოეთ კასპიისპირეთის მოსახლეობა. მათ ჩრდილოეთით კი ნომადები ანუ მომთაბარეები იყვნენ დასახლებულნი ტექსტებში. სწორედ ამიტომ, ნომადებისაგან ჩვენი მოსახლეობის განსაკუთრებით განსახვავებლად ეწოდათ მიმდებარე არეზე მოსახლე მიწათმოქმედ ცვნიანებს გეორგები. ჩრდილოეთ კავკასიაში მოიხსენიებიან კოლხები. პირველ საუკუნეში სტრაბონის მიერ შედგენილ მსოფლიოს ამ ვრცელ აღწერაში იხსენიება ასევე კოლხების ზღვა. ეს ის ზღვაა, რომელსაც ამჟამად „შავი“ ეწოდება ქართულ და სხვა ენებზე.

სტრაბონის მომდევნო ხანაში საქმიანობდნენ რომის იმპერიის დიდმოხელეები გაიოზ პლინიუს უფროსი და პლინიუს უმცროსი – პლინიუს უფროსის ადრე დაობლებული დისწული, რომელიც თავადვე აღზარდა. მოგვიანებით ის ვრცელი მხარეების მმართველი გახდა, მათ შორის, ნახევარკუნძულ აიასი (ყირიმის). პლინიუს უმცროსი ნახევარკუნძულ აიას//ქერსონის//ყირიმის მმართველების მიერ შედგენილ საბუთებს თავისი სახელმწიფო საბეჭდავით დაამოწმებდა ხოლმე; ამავე მმართველებს ზედამხედველობდა კიდევ. ის გახდა ბიძის – პლინიუს უფროსის მრავალათასგვრდიანი გამოკვლევის პატრონი, მეურვე, რედაქტორი, გამომქვეყნებელი. უნდა ვიცოდეთ, რომ პლინიუს უფროსმაც ახსენა გეორგები (ჩრდილოეთ კავკასიის ჩრდილოეთით მიმდებარედ) თავის მრავალტომიან ენციკლოპედიაში, რომელშიც მოცემულია იმდროინდელი მსოფლიოს აღწერა. სიტყვა „ენციკლოპედია“ პირველად მან შემოიღო, აქედან დამკვიდრდა და გავრცელდა საყოველთაოდ. პლინიუსის მრავალტომეულს „ნატურალის ჰისტორია“ ანუ ბუნების, სამყაროს ისტორია ეწოდება. პლინიუს უფროსი ვახუშტი ბატონიშვილმა „პლინი სტოიკ“ – ად მოიხსენია: „იტყვის პლინი სტოიკი“ – წერდა ბატონიშვილი ვახუშტი მეთვრამეტე საუკუნეში შედგენილი თავისი გეოგრაფიული ნაშრომის შესავალშივე. პირველ საუკუნეში საქმიანობდა პლინიუსის თანამედროვე რომაელი დიდმოხელე პომპონიუს მელა. მსოფლიოს მისეულ აღწერაში ჩემი ყურადღება მიიპყრო ჩრდილოეთ კასპიისპირეთში გეორგი სახელწოდებით მოსახლეობის მოხსენიებამ. პირველ საუკუნეში მოღვაწე რომაელი დიდმოხელის – ტაციტუსის მიერ შედგენილ მსოფლიოს გეოგრაფიულ აღწერაშიც იხსენიებიან გეორგები//გეორგიელები ჩრდილოეთ კავკასიის ჩრდილოეთით მიმდებარე მხარეშიცა და ჩრდილოეთ კასპიისპირეთშიც. პირველი საუკუნის მოღვაწეების: სტრაბონის, გაიოზ პლინიუს უფროსის, პომპონიუს მელას, ტაციტის//ტაციტუსის მიერ შედგენილ მსოფლიოს აღწერებში გეორგები იხსენიებიან კავკასიონის მთავარი წყალგამყოფი ქედის ჩრდილოეთით მიმდებარე მხარედან ოდნავ მოშორებით – ჩრდილოეთით. ახლახან შევიტყვე, რომ გეორგების პირველ საუკუნეში პომპონიუს მელას, პლინიუს უფროსისა და ტაციტუსის გეოგრაფიულ აღწერებში იკვლია ისტორიის ინსტიტუტის აწ გარდაცვლილმა თანამშრომელმა, დოცენტმა ალექსანდრე გამყრელიძემ პროფ. სიმონ ყაუხჩიშვილის ხელმძღვანელობით. წავიკითხე გეორგების თემასთან დაკავშირებული ალ. გამყრელიძის პუბლიკაციები. ვისურვებდი, რომ ეს თემა უფრო გამოკვეთილად წარმოეჩინათ ალ. გამყრელიძეს, ს. ყაუხჩიშვილს, თ. ყაუხჩიშვილსა და ლიანა კვირიკაშვილს. ამ უკანასკნელმა მკვლევარმა შეავსო ნაწყვეტებით და გამოსაცემად მოამზადა ალ. გამყრელიძის ნაშრომი ავტორის გარდაცვალების შემდეგ გამოქვეყნებისას. უნდა ვიცოდეთ, რომ ამჟამად მხოლოდ გეორგებად ქართველების მოხსენიება უცხოურ ენებზე – აკნინებს, ამცრობს აია, აიაკოლხი, კოლხი, ქართი ძირითადი სახელებით „გეორგებად“ პირველ საუკუნეში ჩვენი მიწის ნაწილზე მოხსენიებაზე ორი და მეტი ათასწლეულით ადრე ცნობილი ჩვენი ერის//ეთნოსის მრავალათასწლოვან წარსულს. აიაკოლხეთიქარდუგეორგებად ან აიაკოლხეთად ჩვენი ერისა და მისი სახელმწიფოს მოხსენიება უფრო წარმოაჩენს ჩვენი ერის კულტურისა და ისტორიის მრავალათასწლოვან სახელმწიფოებრიობას. ლურსმული დამწერლობით მოღწეული საბუთების განხილვისადმი მიძღვნილია მოსე ჯანაშვილის არქივის ათასობით გვერდიანი საყურადღებო მასალა. მათზე მუშაობას ვაგრძელებ. დარგის მიღწევები მ. ჯანაშვილის გარდაცვალების შემდგომ კიდევ მეტად თვალსაჩინო გახდა, რადგან მკვლევარებმა ამოიკითხეს და გამოაქვეყნეს პარიზში, ბერლინში, ოსლოში, ჩიკაგოში, რომში, ნიუ-იორკში, ლონდონში ასობით ტექსტი ლურსმული დამწერლობით რომ აღიბეჭდა ორი, სამი და მეტი ათასი წლის წინათ, თარგმნეს ფრანგულ, გერმანულ, ინგლისურ, იტალიურ და სხვა თანამედროვე რამდენიმე ენაზე. შეძლებისდაგვარად თვალს ვადევნებ მათ მიღწევებს. ძველი წელთაღრიცხვით მეორე ათასწლეულში, კერძოდ, 1500-1300-იან წლებში ბურნაბური, ქადემშანი, გურიგალცო და სხვა მეფეები თავიანთ თავს ქარდუს//ქარდუნის მეფეებად აღიარებდნენ და ამით ამაცობდნენ. ამით დადასტურებულია ქარდუს სახელმწიფოს არსებობა ვრცელ მიწა-წყალზე იმ ძველთაძველ ხანაშიც. ქარდუნისა//ქარდუს ძველთაძველი სამეფო აუცილებლად უნდა გავითვალისწინოთ ხოლმე ქართველი ერის მიერ შექმნილი სახელმწიფოების საკითხთა ფართო წრის განხილვისას. ამისაკენ მოგვიწოდებდა მკვლევარი მოსე ჯანაშვილი. დამატებით ვიტყვი, რომ ლურსმული ტექსტების

გერმანულენოვან ჟურნალში ცაიტშრიფტ ფიურ ასსურიოლოგი, 1992, #1, ახლახან წავიკითხე ლურსმული დამწერლობით მოღწეული მასალის მკვლევართა საზოგადოების ამჟამინდელი ხელმძღვანელის, პროფ. ჰერბერტ ვან სოლდტის სტატია; მასში შევამჩნიე ლურსმული დამწერლობით აღბეჭდილი ცნობა ძვ. წ. 18-ე საუკუნეში მხარე “კოლხითი“-ს მოსახლეობის საქმიანობაზე მდინარე პურანუნუს (ამჟამინდელი სახელია ევფრატი) ზემო წელში, რაც თავის მეფეს მისწერა დამკვირვებელმა. ეს თემა ჩაძიებულ კვლევას და ამ ახალი მონაცემების ჩვენი მკვლევარების წრეში გულდასმით შემოტანას მოითხოვს. იმ ძველ დროშიც ესმოდათ ძირძველი ერის უფლების დაცვის აუცილებლობა. ამ საკითხზე არსებობს მეფეთა ნაწერები. ძირძველი ეთნოსის უფლებების განუხრელად დაცვაზე ზრუნავდა შემდგომში, მაგალითად, ჩვენი ერის ერთ-ერთი საყვარელი მეფე ჰერაკლე/ერეკლე/ირაკლი მეორე ბაგრატიონი. შვილებსაცა და შვილისშვილებსაც უნერგავდა ჩვენი მიწა-წყალისა და ჩვენი სახელმწიფო ენის სუფთად, შეურყენელად დაცვის აუცილებლობას. ამის ნათელი მაგალითია ეს ნაწყვეტი: “საუწყებელ არს ესეცა, რომელ დასაბამსავე შინა ივერიისა ერი სრულიად ყოველსა შინა ივერიასა ზრახვიდეს ქართულსა, ვინაიდგან წერილიცა [დამწერლობა] სრულიად ივერიელთა, საზოგადოდ, მხოლოდ ქართული აქვსთ და უძველესთაცა შინა დროთა ყოველნივე ივერიელნი ხმარობდნენ ამას, ვითარცა იხილვების ისტორიათაცა თანა სხვათა და სხვათა და ივერიისა მემკვიდრეთაგან. მათიანე ძველი მაეჟან სპასპეტისა თქმულთაგან გვაუწყებს ამას: ‘კნინდა ამათ მთიურთა ერთა—პირთა სხვათა და სხვათა ნათესავთაგან (ჩვენს მთებიან მხარეებში უნებართვოდ მოკალათებულმა უცხოელებმა - ნ.ფ.) - კნინდა და გარყვნეს ენა ქართლოსიანთა, რომლითაცა თვით პირველი იგი მამაი ქართლოს და ყოველნი შთამომავალნი მისნი დამტკბარ იყვნეს; აწ გარდმოსახლებულნი მათ შორის სხვანი უცხოთა მხრისანი აღსპოლვად მათგან [ქართველთაგან] სათანადო არიან [აუცილებელია უცხოეთის მხარეებიდან გადმოსახლებულ არაქართუელთა – აღსპოლვა//მოსპობა – საქართველოს//ივერიის მიღმა გასხმა, გასახლება]. კვალად [გარდა ამისა, ასევე], მოთხრობისაგან ჯუვანშირ სპასპეტისა [ცნობილია, რომ] თუმცა მეფესა ჩუენსა წინაშე მოაჯებენ [იხვეწებიან] უცხო მხარელნი, რომელნიცა ყმად ივერიისა სამეფოსა შეწყნარებულ იქმნეს წინაპართა მეფეთა და მმართველობათაგან ზოგი ძველთა; მაგრამ აწინდელმან ამან ბრძანებით მეფისა, სრულმფლობელისა ჩვენისა საგანზრახომან, სარკედ ყოველთა ივერიელთა წინა დაუდვეს გ ა ნ დ ე ვ ნ ა მათი; ამის მიზეზისა გამო, ვინაიდგან მათ მიერ კნინდა და განირყვნის ქართლოსიანთა ენაი. მაეჟან სპასპეტი იყო ჟამსა ასფაგურ მეფისა სრულიად ივერიის მპყრობელისასა და მირიან პირველის მეფობასცა მოესწრა. ესე მაეჟან ქრისტესით დასასრულს მესამისა ასწლეულისა საუკუნეს იყო, ესე იყო ბუნებით (დაბადებით ეროვნებით) ქართუელი, სწავლულიცა და მეისტორიე, სპასალარი მეფეთა წინაშე, რომელ არს ფელდ-მარშალი. ჯოვანშერ სპასპეტი იყო დიდისა მის ღირს-სახსოვარისა თვითმპყრობელისა მეფისა ვახტანგ-გორგასალისა, სწავლული და ივერიისა ისტორიისა აღმწერი (ესეცა ფელდ-მარშალი იყო).” - მეფის ძე თეიმურაზ [ივერიის მეფის - გიორგი მეცამეტის ვაჟი, ერეკლე მეორის შვილისშვილი]. ეს გახლდათ ნაწყვეტი მისი წიგნიდან: „ისტორია ივერიისა“. 1848 წ. გვერდი 33.

ამ მეფური ხედვის საპირისპიროდ წარიმართა მომდევნო ხანის, განსაკუთრებით, 1910-იანი წლებიდან დაწყებული საქმიანობა: შორეული მხარეებიდან უამრავი უცხოელი//არაქართველი შემოასახლეს. ისინი ებრძვიან ქართველებს სიტყვით, კალმით, უახლესი იარაღით.

წარმოჩინდა, რომ XX საუკუნეში აშშ-ში და რამდენიმე სხვა ქვეყანაში ააგეს შენობები ორი ათასზე მეტი წელის წინათ ქარდუნია სამეფოში არსებული მშენებლების მიზაძვით. აშშ-ში, გერმანიაში, საფრანგეთში, იტალიაში, ესპანეთში, ჩეხეთში, რუსეთში დიდძალი თანხები ეთმობა ლურსმული დამწერლობით მოღწეული მასალის არქეოლოგიური გზით მოპოვებას, კვლევას, გამოქვეყნებას. საქართველოში მცხოვრები ისტორიკოსებიც ამ აღმოჩენებს თვალს ადევნებენ. აუცილებელია მოსე ჯანაშვილის გამოკვლევების შესწავლა და წინსვლა. ლურსმული დამწერლობით მოღწეული ასიათასობით ერთეულის კვლევის თანამედროვე მდგომარეობის ამსახველი სამეცნიერო და სამეცნიერო-პოპულარული ლიტერატურის მიმართ ფართო საზოგადოების ინტერესი მრავალ ქვეყანაში დიდია. ასეა ჩვენს რესპუბლიკაშიც. გაერო-მ გაითვალისწინა ვითარება, დააფინანსა რამდენიმე პროექტი იმ მიზნით, რომ მსოფლიოს ნებისმიერ წერტილში მყოფი ნებისმიერი ადამიანისათვის უფასოდ ხელმისაწვდომი გაეხადა ხსენებული მდიდარი ლიტერატურა. მკვლევართა ჯგუფმა პროფესორ სტივ ტინნის ხელმძღვანელობით ლურსმული დამწერლობით მოღწეული ტექსტების კომპიუტერის საშუალებით აკრეფის მეთოდი გამოიგონა და შექმნა. ჯერ ოქსფორდის უნივერსიტეტში, შემდგომში კი, პენსილვანიის უნივერსიტეტში საქმიანობისას, შესანიშნავ შედეგებს მიაღწია. შეადგინა აშშ-ის სახელმწიფო სტანდარტი ამ საკითხთან დაკავშირებით, სადაც თემის მნიშვნელობაზე მსჯელობისას აღნიშნა, რომ ლურსმული დამწერლობით მოღწეული სუმერული/შუმერული ენა „მკვდარი“ ენების სიიდან ამოსაღებია,

რადგან ის აღადგინეს და გააცოცხლეს მკვლევარებმა, განსაკუთრებით, მეოცე საუკუნეში. ამჟამად ამ ძველთაძველ ენაზე ორასზე მეტი მკვლევარი მეტყველებს; ეს რაოდენობა დღითიდღე იზრდება, მატულობს – განმარტებულია ს. ტინის მიერ შედგენილი სტანდარტის ტექსტში.

რამდენიმე კონფერენციაზე მოხსენებაში მოკლედ მიმოვიხილე ეს საკითხი. მთავარი ყურადღება მივაპყარი ლურსმული დამწერლობით მოღწეული, ინტერნეტით ზემოხსენებული პროექტის ფარგლებში ხელმისაწვდომად გამოქვეყნებული ორი ლიტერატურული წყაროს განხილვას, მათში მოხსენიებული გეოგრაფიული საკუთარი სახელწოდებების ქართულ ენაზე გადმოღების უკვე დამკვიდრებულ წესს. აუცილებელია ტექსტში ლურსმული დამწერლობით აღბეჭდილი გეოგრაფიული, საერთოდ, საკუთარი სახელების ზედმიწევნით ზუსტად ასახვა და გადმოღება ქართულ და სხვა ნებისმიერ ენაზე თარგმნისას. საკუთარ სახელებს, მათ შორის, განსაკუთრებით, სახელმწიფოების, მხარეების სახელწოდებებს, ასევე, ქედების, დიდი მდინარეების, ქალაქების სახელწოდებებს, დაცვა სჭირდება, რადგან ისინი იქაური მოსახლეობის მიერ შერქმეული რეალობებია და მის (მოსახლეობის) ეროვნებაზე, ვინაობაზე, რაობაზე ერთობ მეტყველად ღაღადებენ.

ლიტერატურა:

1. ჯანაშვილი მ., საქართველოს ისტორია უძველესი დროიდან, ტფილისი, 1906.
2. ჯანაშვილი მ., სუმერული ლექსიკონი, ტფილისი, 1919 (გამოუქვეყნებელი ხელნაწერი).
3. Wooley, Leonard. *The forgotten kingdom*. London, 1956.
4. Strabo, *Geography*, Loeb Classical Library. London, Vol. V, 1937.
5. გამყრელიძე ალ., *პომპონიუს მელას ცნობები ქართველების შესახებ*, ქართული წყაროთმცოდნეობა, #1, მეცნიერება, 1965.
6. გამყრელიძე ალ., *ტაციტუსის ცნობები ქართველების შესახებ*, თბილისი, მეცნიერება, 1961.

CUNEIFORM WRITING IN THE KARDU KINGDOM IN THE 2nd MILLENNIUM BC

Natela Popkhadze, Academy Phazisi, Head of the Center for Scientific Information

RESUME

I deal with the original royal cuneiform writings - documents discovered in vast areas of the kingdom called Kardunia// Kardu, Kolkheti in II millennium BCE. I used for this their modern translations into English, French, Italian and German. Translations into Russian are made from those modern languages and, hence, less satisfactory. Meanwhile I learned the cuneiform writing and literature at the Tbilisi State University of Ivane Javakhishvili, attending classes like any diligent student. I found out accidentally later that the cuneiform materials concerning the kingdom called Kardunia// Kardu had been investigated in both published and unpublished texts written by one of the most trustworthy archaeologist, linguist, ethnograph, historian Prof. Mose G. Janashvili (1856-1934). He was a distinguished eloquent orator as well, was able to convey complex aspects of history and politics in a way that was and still is understandable without difficulties. I recommend the use of his basic material for a popular handbook after adding the concise information concerning the achievements available after his days to this day. I recommend to make and then to translate such an adapted concise book from the Georgian/Kartuli language into English, Turkish, French, German, Italian, Arabic etc. languages in order to make it available to a large audience. His handbook entitled *Istoria Sakartvelosi Udzvelesi Droidan* (The History of Sakartvelo from Remote Times) written in the Kartuli/the Georgian language may form a good basis for a new, modern publication. Unpublished material from his vast archive kept at the National Centre of the Manuscripts of Georgia in Tbilisi and at the Museum of the Georgian Language will make it even better. I dwell on the word *Georgians* that are mentioned in the books on geography in 1st century by Strabo, Pliny, Tacitus and Pomponius Mela. The theme concerning the Georgians// Georgoi has been investigated by Prof. Aleksandre Gamqhrilidze under the direction of his colleague at the Institute of History in Tbilisi in 1960-ies. Scholars in Tbilisi do not remember Al. Gamqhrilidze and his publications concerning that part of the Kartu//Kardu population that lived as agriculturist population called Georgoi//the Georgians – to distinguish them from the Nomads that travelled in their carts in the area situated to the north of the regions where Georgoi lived and worked in 1st century.

Keywords: Mose Janashvili; cuneiform writings, Kardunia// Kardu.

ბონაპარტი და ეგვიპტური ექსპედიციის იდეა

ვაჟა ჩოჩია, გორის სახელმწიფო სასწავლო უნივერსიტეტი, პროფესორი

ახლო აღმოსავლეთმა, როგორც გასაღების ბაზარმა და ნედლეულის წყარომ, საფრანგეთის ყურადღება ჯერ კიდევ XVI საუკუნეში მიიქცია, როდესაც თურქეთის სულთნისგან მიიღო მნიშვნელოვანი შეღავათები და პრივილეგიები ახლო აღმოსავლეთის ქვეყნებთან ვაჭრობაში. ახლო აღმოსავლეთში აქტიურად საქმიანობდნენ ინგლისი და ჰოლანდია. ბუნებრივია, ისინი საფრანგეთის კონკურენტებად გამოდიოდნენ. მეტოქეების ჩამოცილებას და ლევანტის ბაზრებზე საფრანგეთის გაბატონებას, რა თქმა უნდა, ხელს შეუწყობდა ეგვიპტის დაპყრობა. ჯერ კიდევ მეფე ლუი XIV-ს მოხსენებით მიმართა ცნობილმა გერმანელმა ფილოსოფოსმა ლაიბნიცმა [გოტფრიდ ვილჰელმ ლაიბნიცი (1646-1716), ფილოსოფიის გარდა, ცნობილი იყო, როგორც კარგი იურისტი, ისტორიკოსი, ენათმეცნიერი, მათემატიკოსი, ფიზიკოსი და გამომგონებელი] და ურჩია მას ეგვიპტის დაპყრობა [1].

XVIII საუკუნეში, თურქეთის დასუსტებასთან დაკავშირებით, ბრძოლა ლევანტის ბაზრებისათვის ევროპის დიდ ქვეყნებს შორის გაიზარდა. ახლო აღმოსავლეთი, საფრანგეთის მანუფაქტურული მრეწველობისთვის, ბამბის, აბრეშუმის ნედლეულის, საღებავების და სხვა ნედლეულის მნიშვნელოვან წყაროდ გადაიქცა.

საფრანგეთს, XVIII საუკუნეში თურქეთის იმპერიაში მოპოვებული სავაჭრო-ეკონომიკური, სანაოსნო და სხვა შეღავათების შენარჩუნება სურდა. პარიზში დარწმუნებული იყვნენ, რომ თურქეთის შემდგომი დასუსტება საფრანგეთის პოზიციებს ამ ქვეყანაში მკვეთრად შეარყევდა, ამიტომ საფრანგეთს ფორმალურად თურქეთის იმპერიის ტერიტორიული მთლიანობის დაცვა სურდა, მაგრამ თუ მისი დაშლა გარდაუვალი იქნებოდა, მაშინ ამ ქვეყნის მემკვიდრეობის მნიშვნელოვან ნაწილზე პრეტენზიას აცხადებდა [2].

XVIII საუკუნის 70-იან წლებში ინგლისის პოზიციები ახლო აღმოსავლეთში საფრანგეთისა ჩამორჩებოდა. ამის მიზეზი იყო ინგლისის სწრაფვა განმეტკიცებინა თავისი კოლონიური ბატონობა ინდოეთში და ბრძოლა ჩრდილოეთ ამერიკის კოლონისტებთან, რომლებიც აუჯანყდნენ ინგლისს თავისუფლების მოპოვების მიზნით. მას შემდეგ, რაც ინგლისის ოსტ-ინდოეთის სავაჭრო-მონოპოლიურმა კომპანიამ ინდოეთის დაპყრობა დაიწყო, ინგლისმა დიდი ყურადღება მიაპყრო ხმელთაშუა ზღვის აუზს. „ამიერიდან ლევანტი და მთელი ხმელთაშუა ზღვის აუზი არა მარტო სავაჭრო-ეკონომიკური მხრივ იზიდავს ინგლისს, არამედ სამხედრო-სტრატეგიული მოსაზრებითაც. ამ დროიდან მოკიდებული, იგი ოცნებობს ეგვიპტის, მესოპოტამიის და მეწამული ზღვის სანაპიროების ხელში ჩაგდებაზე, მას სურს თავის კონტროლს დაუქვემდებაროს ინდოეთისკენ მიმავალი ყველა სახმელეთო გზა ახლო აღმოსავლეთში. ხმელთაშუა ზღვა თავისი მრავალრიცხოვანი ბაზებით, ამიერიდან დიდი ბრიტანეთის უმნიშვნელოვანეს კომუნიკაციად იქცევა. ამიტომ, ამ კომუნიკაციის დაცვა ყოველი კონკურენტის ხელყოფისაგან ინგლისის ინდური პოლიტიკის განუყოფელ ნაწილად იქცევა“ [3].

XVIII საუკუნის 80-იანი წლების მეორე ნახევრიდან მდგომარეობა თანდათან შეიცვალა. ინგლისმა საბოლოოდ დაკარგა თავისი სამფლობელოები ჩრდილოეთ ამერიკის კონტინენტზე და იმავე დროს, განიმტკიცა ბატონობა ინდოეთში. თვითონ ინგლისში სულ უფრო იჩენდა თავს სამრეწველო გადატრიალება. მზარდი საფაბრიკო წარმოება უპირატესობას ანიჭებდა ინგლისს ევროპაში და ინგლისური საქონელი სულ უფრო კონკურენტუნარიანი ხდებოდა საგარეო ბაზრებზე.

ჩრდილოეთ ამერიკაში კოლონიების დაკარგვის შემდეგ, ინგლისი თავის ყურადღებას აძლიერებს ახლო აღმოსავლეთის მიმართ, რომელიც წარმოადგენდა ინდოეთსა და ხმელთაშუა ზღვის რეგიონს შორის ვრცელი ბაზრის მნიშვნელოვან დამაკავშირებელ რგოლს. ინგლისური სამრეწველო საქონელი სულ უფრო დიდი რაოდენობით მიედინება ახლო აღმოსავლეთის ბაზრებისაკენ, სადაც ტრადიციულად საფრანგეთის გავლენა იყო განმტკიცებული. თურქეთის იმპერიის სამფლობელოებში ინგლისური ექსპორტი 1784-1793 წლებში გაიზარდა 114,5 ათასი ფუნტი სტერლინგით, იმპორტი კი თურქეთის იმპერიიდან ინგლისში გაიზარდა 182,6 ათასი ფუნტი სტერლინგით [4]. ამის მიუხედავად, საფრანგეთის გავლენა, ახლო აღმოსავლეთში 1789 წლის რევოლუციის წინ, მაინც უპირატესი რჩებოდა. საფრანგეთ-ლევანტის ვაჭრობის საერთო მოცულობა რევოლუციის დაწყების წინ შეადგენდა 63 მილიონ 300 ათას ლივრს [5]. ლევანტიდან საფრანგეთში შეტანილი საქონლის ღირებულება კი დაახლოებით 36 მილიონ 450 ათას ლივრს უტოლდებოდა. ყველაზე მნიშვნელოვანი იყო ბამბის იმპორტი. დიდი ადგილი ეკავა აგრეთვე მატყლს და აბრეშუმის ნედლეულს. სამრეწველო ნედლეულის ამ მნიშვნელოვანი სახეობების გარდა, საფრანგეთი ახლო აღმოსავლეთიდან იღებდა საღებავ და მთრიმლავ ნივთიერებებს, ტყავს, ცვილს, ბრინჯს და ა. შ. სამრეწველო ნედლეული ლევანტიდან მთელი ფრანგული იმპორტის 95%-ს

შეადგენდა [6]. ლევანტის ქვეყნებში ფრანგული ექსპორტის დაახლოებით 37% საფეიქრო მრეწველობის საქონელი იყო [7].

XVIII საუკუნის 80-ან წლებში, ინგლის-საფრანგეთის მეტოქეობა ახლო აღმოსავლეთში დამკვიდრებისათვის, კიდევ უფრო გამძაფრდა. ამასთან დაკავშირებით, კვლავ მნიშვნელოვანი რჩებოდა ეგვიპტის ხელში ჩაგდების იდეა. 1781 წელს საფრანგეთის ელჩი კონსტანტინოპოლში თავის მთავრობას ურჩევდა ეგვიპტის ოკუპაცია მოეხდინა და სწერდა: „ეს ოკუპაცია ადვილი იქნება. ეგვიპტეს მხოლოდ 5 თუ 6 ათასი მამლუქი იცავს, რომელთაც არასოდეს არ უნახავთ ცეცხლსასროლი იარაღი და არ გააჩნიათ არტილერია“ [8]. 1783 წელს ეგვიპტის ხელში ჩაგდების მიზანშეწონილობის შესახებ ალექსანდრიიდან საფრანგეთის კონსულიც იტყობინებოდა [9]. გამოჩნდა პროექტები ეგვიპტის, კვიპროსის და როდოსის დაპყრობის შესახებ. ერთ-ერთ მათგანში აღნიშნული იყო, რომ თუ საფრანგეთი არ დაიპყრობდა ეგვიპტეს, ამას გააკეთებდა ინგლისი და ამის შემდეგ, საფრანგეთი დიდი ომის წამოწყებითაც ვერ დაათმობინებდა ინგლისს ეგვიპტეს [10].

ეგვიპტე საფრანგეთს თავისი გეოგრაფიული და სტრატეგიული მდებარეობით იზიდავდა. 1786 წელს ეგვიპტიდან დაბრუნებული ვოლნეი აღნიშნავდა, რომ ეგვიპტე საფრანგეთისგან არც ისე შორს იყო, სუსტად იყო დაცული, ადვილი იყო მისი დაპყრობა და შენარჩუნება. „ეგვიპტის მეშვეობით, - წერდა ვოლნეი, - ჩვენ დაუვახოვდებით ინდოეთს, მთელ მის ვაჭრობას წარვმართავთ წითელი ზღვისა და სუეცის მეშვეობით, მივიზიდავთ ეგვიპტის ბაზრებზე მთელი აფრიკის სიმდიდრეს და გადავაქცევთ მას საქონლის მსოფლიო საწყობად“ [11]. ეგვიპტის დაპყრობის შესახებ მრავალი პროექტი არსებობდა XVIII საუკუნის 80-იან წლებში, მაგრამ საფრანგეთის აბსოლუტიზმს, რომელიც სრული კრახის წინაშე იმყოფებოდა, არ შესწევდა ძალა არც ფინანსურად, არც სამხედრო-პოლიტიკური თვალსაზრისით, რომ ეს დაპყრობითი პროექტები განეხორციელებინა.

საფრანგეთის დიდი რევოლუციის დროს, როდესაც საფრანგეთის ბურჟუაზია ძალაუფლებისათვის იბრძოდა და რევოლუციურად განწყობილი ხალხის მეშვეობით ფეოდალური ევროპის შეტევებს იგერიებდა, საფრანგეთმა დროებით უარი თქვა ახლო აღმოსავლეთში ექსპანსიაზე. მით უმეტეს, რომ ხმელთაშუა ზღვაში ინგლისი ბატონობდა. მოგვიანებით, როდესაც საფრანგეთის რესპუბლიკის არმიებმა ფრონტებზე წარმატებებს მიაღწიეს, კვლავ აღორძინდა ექსპანსიონისტური მისწრაფებები ახლო აღმოსავლეთის მიმართ. 1794 წლის იანვარში კონვენტის სხდომაზე ბარერი მთავრობას მოუწოდებდა, რომ იარაღის მეშვეობით ხმელთაშუა ზღვაში საფრანგეთის ჰეგემონია დაემყარებინა. საფრანგეთის ბურჟუაზია ამით იმიტომ იყო დაინტერესებული, რომ საფრანგეთის კოლონიები ამერიკაში და ინდოეთში, ინგლისმა ან ხელში ჩაიგდო ან თავისი ფლოტით ბლოკადაში მოაქცია. ამასთან დაკავშირებით, საფრანგეთის საგარეო ვაჭრობის საერთო მოცულობა, რევოლუციამდელ პერიოდთან შედარებით თითქმის ორჯერ შემცირდა. ასეთ სიტუაციაში, ახლო აღმოსავლეთის ბაზრების დაუფლება გადაიქცა საფრანგეთის ბურჟუაზიის კოლონიური პოლიტიკის ერთ-ერთ მნიშვნელოვან მიზნად [12]. მაგრამ, 1794 წელს რესპუბლიკური საფრანგეთი ჯერ კიდევ არ იყო იმდენად ძლიერი, რომ იარაღის მეშვეობით ახლო აღმოსავლეთის მდიდარ ბაზრებს დაუფლებოდა, ამიტომ საფრანგეთის მმართველი წრეები ცდილობენ თურქეთთან მეგობრული ურთიერთობების ჩამოყალიბებას და განმტკიცებას.

მას შემდეგ, რაც საფრანგეთის ჯარებმა დაამარცხეს ავსტრიელები იტალიაში და გაბატონდნენ აპენინის ნახევარკუნძულზე, პარიზი კვლავ მიუბრუნდა ეგვიპტის დაპყრობის საკითხს. საფრანგეთის კონსული ქაიროში, მაგალონი, 1796 წლიდან მოყოლებული, თავის მოხსენებებში დირექტორიას აცნობებდა, რომ მამლუქები ფრანგებს ავიწროებდნენ, ინგლისი კი ეგვიპტეში ფეხის მტკიცედ მოკიდებას ცდილობდა. აქედან გამომდინარე, მაგალონი მთავრობას ურჩევდა ეგვიპტის ოკუპაციას, რაც, მისი აზრით, საკმაოდ ადვილი მისაღწევი იყო და საკმარისი იქნებოდა 10-ათასიანი ჯარი [13].

იტალიაში, ბონაპარტის დაპყრობების შემდეგ, ეს ქვეყანა გადაიქცა სურსათისა და ფულის უხვ წყაროდ. იმავე დროს, ის წარმოადგენდა მოხერხებულ გზას აღმოსავლეთის ბაზრებისკენ [14]. „ეგვიპტე! აი, სად იყო ინგლისის სუსტი ადგილი და სად უნდა დაერტყათ მისთვის. ეგვიპტე პირველი ეტაპი იქნებოდა გრანდიოზული ექსპედიციისა. ამ ქვეყნის დაპყრობისა და მასში ფეხის მოკიდების შემდეგ ის კიდევ უფრო შორს წავიდოდა აღმოსავლეთის მიმართულებით, ინდოეთისაკენ“ [15]. საფრანგეთის საგარეო საქმეთა მინისტრი დელაკრუა 1795 წლის 19-20 თებერვალს დირექტორიას უმტკიცებდა, რომ ეგვიპტის დაპყრობა ადვილად შეიძლებოდა, რაც უმოკლესი გზა იქნებოდა აღმოსავლეთ ინდოეთთან დასაკავშირებლად, რომელიც ხელს შეუწყობდა ხელსაყრელ აღებ-მიცემობას [16].

1797 წლის ზაფხულში, ეგვიპტის დაპყრობის შესახებ ალაპარაკდა ნაპოლეონ ბონაპარტი. დირექტორიისადმი მიწერილ ერთ-ერთ წერილში ის წერდა, რომ ინგლისის დასამარცხებლად აუცილებელი იყო ეგვიპტის დაპყრობა [17]. იქიდან შეიძლებოდა ინდოეთთან და აღმოსავლეთის ქვეყნებთან ინგლისის ვაჭრობისათვის ხელის შეშლა [18]. ამასთანავე, ბონაპარტს უფრო შორს მიმავალი გრანდიოზული გეგმებიც ჰქონია - ეს იყო აღმოსავლეთის დიდი იმპერიის შექმნის გეგმა. პირველი

ნაბიჯი ამ გზაზე ეგვიპტისა და სირიის დაპყრობა იყო [19]. მოგვიანებით, როდესაც ფრანგებმა ეგვიპტეში ფეხი მტკიცედ მოიკიდეს, მამლუქების დამარცხების შემდეგ, ბონაპარტს განზრახული ჰქონია თურქეთის იმპერიის მფლობელობაში მყოფი არაბული ქვეყნების გაერთიანება და აფრიკა-აზიაში ძლიერი იმპერიის შექმნა, რისთვისაც ეგვიპტეში ჩასვლის შემდეგ ძლიერი აგიტაცია წამოიწყო [20].

თურქეთის დასუსტებული იმპერია კრახის პირას იყო, ეს კი ვალდებულს ხდიდა საფრანგეთს ზომები მიეღო ლევანტთან ვაჭრობის დასაცავად და ეზრუნა თურქეთის მემკვიდრეობიდან ღირსეული წილის მიღებაზე [21]. ბონაპარტმა, დირექტორიის გარდა, წერილი გაუგზავნა აგრეთვე ახალ საგარეო საქმეთა მინისტრს ტალეირანს. მასში იგი სთხოვდა მინისტრს ზონდირება გაეკეთებინა თურქეთისთვის, როგორ რეაგირებას მოახდენდა ის საფრანგეთის შესაძლო ექსპედიციაზე ეგვიპტეში. ბონაპარტი ახასიათებდა ეგვიპტის მნიშვნელობას საფრანგეთისათვის და აცხადებდა, რომ "ეს იქნება კოლონია, რომელიც აიწონის საფრანგეთის ყველა დაკარგულ სამფლობელოს და პლაცდარმი, საიდანაც შეიძლება სერიოზული დარტყმის მიყენება ინგლისის ბატონობისადმი ინდოეთში" [22].

დირექტორია და ტალეირანი ასეთივე აზრის აღმოჩნდნენ. ტალეირანმა, თავის მხრივ, დირექტორიას ორი მოხსენება წარუდგინა, რომელშიც ბონაპარტის მსგავსად ამტკიცებდა, რომ ეგვიპტის დაპყრობა საფრანგეთისათვის აუცილებელი და მნიშვნელოვანი იყო [23]. პირველ მოხსენებაში ტალეირანი აცხადებდა, რომ თურქეთი, დაახლოებით, 25 წელიწადში დაიშლებოდა საბოლოოდ და საფრანგეთის რესპუბლიკას წინასწარ უნდა მიეღო ზომები, რათა დაესაკუთრებინა ეგვიპტე, კანდია (კრეტა) და ლემნოსი. „ეგვიპტე ჩვენ დიდ უპირატესობას მოგვცემს, როგორც ინდოეთთან, ისე სხვა ქვეყნებთან ვაჭრობაში; გარდა ამისა, თავისი კლიმატით და ნიადაგით მან შეიძლება შეცვალოს ჩვენი ვესტ-ინდოეთის კოლონიები. რაც შეეხება კანდიისა და ლემნოსის კუნძულებს, ისინი საშუალებას მოგვცემენ გავბატონდეთ არქიპელაგსა და დარდანელზე“. მეორე მოხსენებაში ტალეირანი წერდა: "ეგვიპტე უზვად მოგვცემს პურს, ბამბას, ბოსტნეულს, ბრინჯს, სელს, ზაფრანას, ინდიგოს, ყავას, აბრეშუმის ნედლეულს. ეგვიპტეში გამაგრების შემდეგ, იქიდან შეიძლება ინდოეთში გავაგზავნოთ რაზმი, შევეუერთდეთ იქ ტიპუ-სულთანს და ინგლისელები ინდოეთიდან გავამეყოთ".

1797 წლის სექტემბერში ბონაპარტს დეპეშით აცნობეს, რომ მისი იდეა ეგვიპტის დაპყრობის შესახებ დირექტორიამ მოიწონა. აქვე ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ 1797 წლის ბოლოს ბონაპარტი უკვე ფიქრობდა ძალაუფლების ხელში ჩაგდებაზე [24]. ტალეირანი, შორსმჭვრეტელი პოლიტიკოსი და დიდი დიპლომატი, კარგად ხედავდა დირექტორიის დაცემის და სამხედრო დიქტატურის დამყარების გარდაუვალობას [25]. ტალეირანის გამჭრიახმა გონებამ ყველაზე ადრე დაინახა ბონაპარტში საფრანგეთის მომავალი მბრძანებელი [26].

იტალიიდან დაბრუნებული ბონაპარტი დაინიშნა ე.წ. „ინგლისური“ არმიის მთავარსარდლად, რომელიც ინგლისს შეჭრით უნდა დამუქრებოდა. იმავე დროს, მთავრობაში განიხილავდნენ ეგვიპტის დაპყრობის გეგმას და ინგლისისათვის დარტყმის მიყენებას აღმოსავლეთში. ბონაპარტი მიიჩნევდა, რომ აუცილებელი იყო ინგლისის განადგურება ნებისმიერ ფასად და მაშინ მთელი ევროპა საფრანგეთის გავლენის ქვეშ იქნებოდა [27]. ახლა საჭირო იყო გადაეწყვიტათ, სად მიეყენებინათ ეს გამანადგურებელი დარტყმა.

1798 წლის 10 თებერვალს ბონაპარტი გაემგზავრა საინსპექციო მოგზაურობაში დასავლეთის სანაპიროს გასწვრივ, სამხედრო მზადების გასაცნობად. ბონაპარტი, როცა გაეცნო სამხედრო-საზღვაო ძალების მდგომარეობას და სადესანტო სამუშაოებს დასავლეთის ნავსადგურებში, საბოლოოდ დარწმუნდა, რომ იმ დროს, შეუძლებელი იყო სადესანტო ოპერაციების განხორციელება ლა-მანშზე [28]. პარიზში დაბრუნებისას, ბონაპარტმა დირექტორიას წარუდგინა დაწვრილებითი ანგარიში, საიდანაც ჩანდა, რომ დესანტის განხორციელება ბრიტანეთის კუნძულებზე, დროებით, შეუძლებელი იყო. ანგარიშის ბოლოს ბონაპარტი აცხადებდა, რომ კარგი იქნებოდა თუ განახორციელებდნენ ექსპედიციას ლევანტზე და იქიდან დაემუქრებოდნენ ინგლისის ვაჭრობას ინდოეთთან. დესანტის გადასხმა ინგლისში მატერიალური რესურსების და სამხედრო ძალების დამაბვას მოითხოვდა და დიდ რისკთან იყო დაკავშირებული. ეგვიპტეში ლაშქრობა კი უფრო ადვილი მოსამზადებელი ჩანდა და ორ მნიშვნელოვან ამოცანას ემსახურებოდა: ნილოსის ნაპირებზე მდიდარი კოლონიის ხელში ჩაგდება და პლაცდარმის შექმნა ინგლისთან საბრძოლველად ინდოეთისათვის.

საინსპექციო მოგზაურობამ დასავლეთ სანაპიროზე, ბონაპარტს კიდევ უფრო განუმტკიცა აზრი, რომ საგრძნობი დარტყმის მიყენება ინგლისისათვის სწორედ ახლო აღმოსავლეთში შეიძლებოდა. ბონაპარტი ვარაუდობდა, რომ თუ ინგლისი შეჭრის მუდმივი საფრთხის წინაშე იქნებოდა და ინგლისის მთავრობა ბრიტანეთის კუნძულების დასაცავად მთელ სამხედრო-საზღვაო ძალებს თავს მოუყრიდა, მაშინ მცირე რისკის ფასად, შესაძლებელი იქნებოდა სამხრეთ საფრანგეთის ნავსადგურებიდან საექსპედიციო არმიის გადაყვანა ეგვიპტეში.

მისი აზრით, „აღმოსავლეთის არმიის წარმატებული წინსვლა დამოკიდებული იყო იმაზე, რამდენად შევძლებდით ექსპედიციისათვის მზადება საიდუმლოდ შეგვენახა“ [29]. ინგლისის დაზვერვას არ გამოპარვია ფრანგების სამზადისი, მაგრამ ვერ ხვდებოდა ბონაპარტის საბოლოო მიზანი რა იყო. დირექტორიამ კარგი ორგანიზება გაუკეთა დეზინფორმაციის ნაკადს და ლონდონში ვარაუდობდნენ, რომ ფრანგების სამიზნე შეიძლებოდა ყოფილიყო ნეაპოლი, სიცილია, პორტუგალია, ირლანდია [30].

როგორც ჩანს, ეგვიპტის ექსპედიცია განპირობებული იყო ხელისუფლების სათავეში მოსული საფრანგეთის მსხვილი ბურჟუაზიის ეკონომიკური და სამხედრო-პოლიტიკური მოსაზრებებით. მას საფუძვლად ედო არა კონფლიქტური სიტუაცია დირექტორიასა და ბონაპარტს შორის, არამედ საფრანგეთის ბურჟუაზიული წრეების ეკონომიკური და პოლიტიკური ინტერესები, რომლებიც დაკავშირებული იყო მისწრაფებასთან, დაეპყროთ მდიდარი კოლონია და შეექმნათ პლაცდარმი ინგლისთან საბრძოლველად ინდოეთისათვის.

საერთაშორისო ვითარება, რომელიც შეიქმნა 1798 წლისათვის, როგორც დირექტორიას და ბურჟუაზიას, ისე ბონაპარტს, საკმაოდ ხელსაყრელად ეჩვენებოდათ ეგვიპტის დასაპყრობად. ტალეირანი, თავის მხრივ, დირექტორიისადმი გაგზავნილ წერილში ცდილობდა დაერწმუნებინა, რომ ინგლისი თავის ფლოტს საფრანგეთის გეგმების წინააღმდეგ ვერ გამოიყენებდა, რადგან შეჭრის საფრთხის წინაშე იდგა. ამასთანავე, საფრანგეთის მზადება საიდუმლოდ მიმდინარეობდა; რაც შეეხებოდა რუსეთს, ავსტრიას და პრუსიას, ტალეირანის აზრით, ისინი დაკავებული იყვნენ პოლონეთის საქმეებით და დიდ მნიშვნელობას არ მიანიჭებდნენ საფრანგეთის ექსპედიციას ეგვიპტეში; ეგვიპტელი ხალხის წინააღმდეგობა სამიზნე არ იქნებოდა, მამლუქებს კი ფრანგები ადვილად დაამარცხებდნენ; რჩებოდა თურქეთი, რომელიც საფრანგეთის წინააღმდეგ ომში ვერ ჩაებმებოდა, თავის სამფლობელოებში არსებული მღელვარების გამო [31].

1798 წლის 12 აპრილს, ხანგრძლივი განხილვის შემდეგ და მკაცრი საიდუმლოების ვითარებაში, ეგვიპტის ექსპედიცია დირექტორიამ დაამტკიცა, სარდლად კი ნაპოლეონ ბონაპარტი დანიშნა. დირექტორიის გადაწყვეტილებით, ბონაპარტს დაევალა ეგვიპტისკენ მიმავალ გზაზე კუნძული მალტა დაეპყრო, თუ ეს ძირითად მიზანს ხელს არ შეუშლიდა. ეგვიპტეში გადასხდომის შემდეგ, მას უნდა დაეკავებინა ეს ქვეყანა, სუეცის ყელი და ყველგან, სადაც კი ფრანგი ჯარისკაცი ფეხს დაადგამდა, უნდა განადგურებულიყო ინგლისური სავაჭრო კანტორები და განმტკიცებულიყო საფრანგეთის ბატონობა წითელ ზღვაზე [32].

ამრიგად, ნაპოლეონ ბონაპარტის ეგვიპტეში გალაშქრების იდეა, განპირობებული იყო, ჯერ კიდევ რევოლუციამდე განსაზღვრული, საფრანგეთის ბურჟუაზიის ექსპანსიონისტური მისწრაფებებით ახლო აღმოსავლეთის რეგიონში და იქ გაძლიერებული ინგლის-საფრანგეთის მეტოქეობით. რევოლუციის შემდეგ, დირექტორიის სახით, ხელისუფლების სათავეში მოსული მსხვილი ბურჟუაზია, შეეცადა თურქეთის კუთვნილი ეგვიპტის საფრანგეთის კოლონიად გადაქცევას, რომელსაც უნდა შეეცვალა საფრანგეთის მიერ დაკარგული ოკეანისიქეთა სამფლობელოები. ეგვიპტე უნდა გამხდარიყო საყრდენი პუნქტი საფრანგეთის გავლენის გასაძლიერებლად ახლო აღმოსავლეთში და პლაცდარმი ინგლისთან ბრძოლაში ინდოეთისათვის. მაგრამ სინამდვილეში, ეგვიპტური ექსპედიცია ავანტიურას წარმოადგენდა [33], რაც შემდგომში განვითარებულმა მოვლენებმა დაადასტურეს.

საერთაშორისო მდგომარეობა, რომელიც იმ დროისათვის შეიქმნა ევროპაში, დირექტორიას და ნაპოლეონ ბონაპარტს ხელსაყრელად ეჩვენებოდათ ეგვიპტის სწრაფად და შედარებით ადვილად დასაპყრობად. მათი ვარაუდით, ევროპის ქვეყნები და თურქეთი სხვადასხვა მიზეზებით ვერ გადაწყვეტდნენ საფრანგეთთან ომში ჩაბმას ეგვიპტის გამო. ინგლისი კი, მოკლებული საიმედო მოკავშირეებს კონტინენტზე, დესანტის გადასხმის მუქარის გამო, ვერ შეძლებდა ხელის შეშლას საფრანგეთის გაბატონებისათვის ეგვიპტეში.

ლიტერატურა და შენიშვნები:

1. ე. ტარლე. ნაპოლეონი. თარგ. რუსულიდან. თბ., 1996, გვ. 50.
2. ვ. დონაძე. ბოსფორი და დარდანელი. თბ., 1983, გვ. 63-64.
3. იქვე, გვ. 64.
4. А. Станиславская. Русско-английские отношения и проблемы Средиземноморья (1798-1807). М., 1962, с. 46.
5. О. Вайнштейн. Французская буржуазная революция конца XVIII века и турецкий Восток. Уч. Зап. Ленинградского универс-та (сер. Ист. Наук). Вып. 6. Ленинград, 1940, с. 194.
6. Там же, с. 195.
7. там же.
8. D. Lacroix. Bonaparte en Egypte (1798-1799). Paris, 1899, p. 4.

9. F. Charlex-Roux. L'Angleterre l'istme de Suez et l'Egypte au XVIII siècle. Paris, 1939, p. 167.
10. Ibidem, p. 275-276.
11. Ibidem, p. 278-279.
12. История дипломатии, т. I. М., 1959, с. 454.
13. E. Tersen. Napoléon. Paris, 1959, p. 55.
14. История дипломатии, т. I, с. 454.
15. დ. ცისკარიშვილი. ნაპოლეონი, წიგნი I. თბ., 1994, გვ. 268.
16. დ. ჯანელიძე. ქართველი მამლუქები ეგვიპტეში. თბ., 1967, გვ. 146.
17. ე. ტარლე, დასახ. ნაშრ., გვ. 50.
18. М. ЛИ Лэнинг. Сто великих полководцев. Пер. с англ., М., 1999, с. 24.
19. დ. ცისკარიშვილი, დასახ. ნაშრ., გვ. 270.
20. ბ. სილაგაძე. ქართველი მამლუქები ეგვიპტის დამოუკიდებლობისათვის ბრძოლაში 1798-1807 წლებში. თბ., 1984, გვ. 80.
21. დ. ჯანელიძე, დასახ. ნაშრ., გვ. 147.
22. Талейран. Мемуары. Пер. с фран., М., 1959, с. 153.
23. Е. Тарле. Очерки истории колониальной политики западно-европейских государств (конец XV-начало XIX в.). М.-Л., 1965, с. 386-387.
24. См. Д. Туган-Барановский. Наполеон и власть. Балашов, 1993, с. 68-74.
25. История дипломатии, т. I, с. 456.
26. ე. ტარლე, დასახ. ნაშრ., გვ. 52.
27. დ. სიურადი. ნაპოლეონი და ჰიტლერი. თბ., 2002, გვ. 56.
28. დ. ცისკარიშვილი, დასახ. ნაშრ., გვ. 271.
29. Наполеон. Избранные произведения. Пер. с фран., М., 1956, с. 388-389.
30. А. Иванов. Тайны египетской экспедиции Наполеона. М., 2004, с. 32.
31. P. Rain. La diplomatie française de Mirabeau à Bonaparte. Paris, 1950, p. 91.
32. Benoist-Mechin. Bonaparte en Egypte. Lousanne, 1966, p. 32.
33. Э. Бриггс, П. Клэвин. Европа Нового и новейшего времени с 1789 года и до наших дней. М., 2006. с. 33.

BONAPARTE AND THE IDEA OF THE EGYPTIAN EXPEDITION

Vazha Chochia, Gori State Teaching University, Professor

RESUME

In the eighteenth century Turkey becomes weak and the battle between the big European countries are growing for the Middle East markets. After the loss of the colonies in North America, England strengthens its focus towards the Middle East. The last quarter of the XVIII century England-France's struggle to establish itself in the Middle East has increased. In this regard, France has evolved from an idea to seize Egypt. Egypt with its geographical and strategic location attracted to France. Bonaparte's opinion, of the Egyptian invasion there's been a springboard to fight against the British rule in India.

In France, after coming to power in a large bourgeoisie, its economic and military-political interests, led to the Egyptian Expedition. Especially, in the Middle East of England-French rivalry worsened. Conquest of Egypt would strengthen France's position in the Middle East. In the summer of 1797 Bonaparte sent a letter to directory to the conquest of Egypt England to combat. After a long discussion and strict confidentiality conditions, the French governments has approved the Egyptian expedition and appointed commander Napoleon Bonaparte. International situation which was set up in Europe contributed to the Government and Bonaparte to invade Egypt.

იოსებ ფლავიუსის დიპლომატიური ვიზიტი რომში

დავით ჩოჩიშვილი, გორის სახელმწიფო სასწავლო უნივერსიტეტი, ასოცირებული პროფესორი

ახალი წელთაღრიცხვის 6 წელს იუდეა მეორე რანგის რომის პროვინციად იქცა. სამეფოს სათავეში მხედართა წრის წარმომადგენელი რომაელი თანამდებობის პირი იდგა, რომელსაც იმპერატორი ნიშნავდა და ცვლიდა. ქვეყნის დედაქალაქად მეფე იროდის მიერ ბერძნულ ყაიდაზე გადაკეთებული ქალაქი კესარია იქცა. ქვეყანაში რომაული გარნიზონი იდგა, რომლის პირადი შემადგენლობის უმეტეს ნაწილს იუდეაშივე კრებდნენ ადგილობრივი სამარიელი და სირიელი ბერძნების რიგებიდან. იერუსალიმში, მეფის სასახლეში დაბინავდა რომის მუდმივი კომენდანტი თავისი გარნიზონით. ქალაქებს რომის ხელისუფალთა ზედამხედველობის ქვეშ თვითმმართველობა მიენიჭათ. მნიშვნელოვანი როლი ეკისრებოდა ჯერ კიდევ სელევკიდების დროს ორგანიზებულ უხუცესთა საბჭოს - სინედრიონს, რომელსაც თავმჯდომარეობდა მღვდელმთავარი, რომელსაც გარკვეული ვადით ნიშნავდა ქვეყნის მმართველი. სინედრიონის შემადგენლობაში შედიოდნენ მღვდელმთავრები და სჯულის კანონის ზედმიწევნით მცოდნენი. მისი სტატუსი ფაქტიურად იუდეველი ხალხის უმაღლესი სასულიერო წარმომადგენლობა იყო, რომლის მთავარ ბირთვს შეადგენდნენ იერუსალიმის სასულიერო თემის წევრები. სინედრიონსა და მის ხელმძღვანელ მღვდელმთავარს პროკურატორი ნიშნავდა იმპერატორის სახელით და გადასცემდა იმ უფლებებს, რომელიც საქალაქო ხელისუფლებასა და სათემო საბჭოებს ჰქონდათ. განსაკუთრებული უფლებამოსილება სინედრიონს იმ საკითხებში გააჩნდა, რომელიც რომის სახელმწიფოს უშუალო ინტერესის სფეროს არ წარმოადგენდა, ეს იყო რელიგია, ზნეობა და სამართალი.

რომის საიმპერატორო კარი ყოველნაირად ცდილობდა იუდეის არა მხოლოდ თავის პოლიტიკურ არეალში საბოლოოდ მოქცევას, არამედ მის სრულ კოლონიზაციას. თანმიმდევრული პოლიტიკის შედეგი იყო ის, რომ 39 წელს სირიის ნაცვალმა პუბლიუს პეტრონიუსმა (Publius Petronius) იმპერატორ კალიგულასგან (Gaius Julius Caesar Augustus Germanicus, 37–41) ბრძანება მიიღო, შესულიყო იერუსალიმში და მთავარ ტაძარში იმპერატორის ქანდაკება დაედგა. ამ განზრახვამ აღაშფოთა მოსახლეობა და დელეგაცია ჯერ პტოლემეადაში, ხოლო შემდეგ ტიბერიადაში ეახლა პროკურატორს. იუდეველები სთხოვდნენ, გამოსარჩლებოდა მათ ამ გაუგონარი მკრეხელობის გამო. მოსახლეობაში პროტესტი იმდენად მასობრივი იყო, რომ მინდვრები დაუმუშავებელი დარჩა. იმპერატორმა დროებით შეაჩერა თავისი განზრახვა, მაგრამ მხოლოდ სოლომონის ტაძარზე. მალე კალიგულა შეთქმულებას ემსხვერპლა და რომის იმპერიის ახალი მმართველი ნერონი გახდა.

მმართველობის პირველ ხანებში ნერონი თითქოსდა შედარებით რბილ, მოქნილ პოლიტიკას ატარებდა. სენატის უფლებების გაზრდის შესახებ სახალხოდ გამოცხადდა, იმპერატორმა თავის გამგებლობაში მხოლოდ პროვინციები დაიტოვა, ხოლო რომის მართვა მან მთლიანად მიანდო სენატს, რითაც ხალხში დიდი პატივისცემა და სიყვარული დაიმსახურა. მან განაცხადა, რომ „მიჰყვებოდა განათლებული და ბრძენი მმართველების, პირველ რიგში კი დიდი ავგუსტუსის ანდერძს. მან პირობა დადო, რომ აღმოფხვრიდა წინა პრინციპების შეცდომებს, სენატი შეინარჩუნებს წინანდელ უფლებებსა და მოვალეობებს, იტალიასა და პროვინციებს განაგებენ კონსულები და სახალხო ტრიბუნები, ხოლო თავისთვის იგი საკმაოდ თვლის მართლ საიმპერატორო პროვინციებს (Tacit. Annales, XIII, 4). ნერონის მმართველობის პირველი წლები საგადასახადო შეღავათების, გაღარიბებული სენატორებისათვის შემწეობის აღმოჩენის, დამსმენების თვითნებობის შეზღუდვისა და ხალხისთვის საჩუქრების დარიგების წლები იყო. ეს შეღავათიანი პოლიტიკა, ბუნებრივია, შეეხო პროვინციებსაც.

მაგრამ რომის იმპერატორის ამ პოლიტიკამ დიდხანს არ გასტანა. ნერონმა ჯერ პოტენციური მეტოქეები დასაჯა სიკვდილით, შემდეგ არ დაინდო საკუთარი დედაც. დედის მოკვლის შემდეგ, ბუნებრივია იმპერატორისთვის დანდობა აღარ არსებობდა. მისთვის ადამიანის სიკვდილით დასაჯა უბრალო გართობად იქცა. საიდუმლო ვითარებაში გარდაიცვალნენ ნერონის მეუღლე ოქტავია, პრეფექტი ბურუსი, რომელიც ასევე დიდი ავტორიტეტით სარგებლობდა რომში, თვითმკვლელობამდე მიიყვანეს პოეტი ლუკანუსი, ფილოსოფოსი სენეკა და მრავალი ცნობილი ადამიანი რომში. რომში კვლავ დაიწყო მკვლელობათა, ქონების კონფისკაციის, ადამიანების აბუჩად აგდებისა და სხვა საზარელი დანაშაულების სერია. ეს საშინელი განუკითხაობა პროვინციებსაც მთელი ძალით მოედო. სასიკვდილო სიებში შეჰყავდათ სენატორები, წარჩინებული მოქალაქენი, ან უბრალოდ ისინი, ვისი ქონებაც ზედმეტად გამოჩნდა სააშკარაოზე. იმპერატორის პიროვნული თვისებები იმპერიის მართვის დამახასიათებელ შტრიხად იქცა. „თავხედობა, ავხორცობა, მფლანგველობა, სიძუნწე და სისასტიკე - თვისებები, რომელიც მასში თანდათანობით იჩენდა თავს, შეიძლება, ახალგაზრდული გატაცებებისთვისაც

დაებრალეზინათ, მაგრამ ყველამ იცოდა, რომ ასაკი აქ არაფერ შუაში იყო და რომ ყველა ეს ნაკლი ბუნებით დაჰყვა" (Suet. Nero, 26).

64 წელს რომში ხანძარმა იფეთქა, რომელმაც რომის 14 უბნიდან 10 შეიწირა. ისტორიკოსები ამ კატასტროფაში იმპერატორის ბრალეულობას არ გამოორიგხვენ. ნერონმა რომის გადაწვა იმ დროისათვის რომში ახალი ქრისტიანული მოძღვრების მომრავლებულ მრევლს დააბრალა. ეს საბაზად იქცა, რომ ახალი რეპრესიებისა და ხოცვა-ჟლეტის ტალღა აგორებულიყო - ქრისტიანები უკანონოდ გამოაცხადეს და მათზე ნადირობა ნებადართული გახდა. ნერონის დროიდან დაიწყო ქრისტიანების დაუბნობელი რბევა და ხოცვა, რომელმაც თითქმის ორ საუკუნეზე მეტხანს გასტანა.

იმპერატორის ზღვარგადასული თავნებობა ხალხს საშინელ ტვირთად ექცა. 65 წელს მის მოსაკლავად მოეწყო შეთქმულება გაიუს კალპურნიუს პიზონის მეთაურობით, მაგრამ შეთქმულება გამომჟღავნდა და მისი მონაწილენი საშინელი წამებით დახოცეს. მძიმე გადასახადები მარტო რომის მოქალაქეებს კი არა, პროვინციებსაც უმძიმეს ტვირთად ექცა. ქალაქის აღმშენებლობა, დაუსრულებელი ღრეობები, ჯამბაზობები, სხვადასხვა უაზრო პროექტები უზარმაზარ თანხებს თხოულობდა, რომლის სიმძიმე პროვინციებსაც აწვა. ამან ზოგიერთ ადგილას მღელვარება გამოიწვია.

ნერონის დროს კვლავ წამოიჭრა პარტიასთან ურთიერთობის საკითხი. განხეთქილების ვაშლი კვლავ სომხეთი იყო, სადაც ტახტზე პარტიის მეფე ვოლოგეზის ძმა ტირიდატი იჯდა. აღმოსავლეთის საქმეების მოსაგვარებლად გაიგზავნა ნიჭიერი დიპლომატი და სარდალი დომიციუს კორბულონი. რომაელები შეიჭრნენ სომხეთში და აიღეს ქალაქები ტიგრანოკერტი და არტაქსარტა. სომხეთიდან განდევნეს ტირიდატი და ტახტზე დასვეს რომაული ორიენტაციის ტიგრან V. პარტიელებმა რევანში აიღეს და კვლავ ტირიდატი გაამეფეს. კონფლიქტი საბოლოოდ კვლავ მორიგებით დასრულდა - პარტია მზად იყო სომხეთის ტახტზე მყოფი თავისი წარმომადგენლისათვის სამეფო ინსიგნიები რომიდან მიეღო. პრინციპსმა დაფნის გვირგვინი მიიტანა კაპიტოლიუმის ტაძარში და ომის დასრულების ნიშნად საზეიმოდ დახურა იანუსის ტაძრის ჭიშკარი.

ნერონის მიერ დატრიალებულ უბედურებებს ბოლო არ უჩანდა. რომში არსებული სიტუაციით კვლავ ისარგებლეს პროვინციებში, სადაც რომაელი მოხელეები იძულებულნი იყვნენ ძალით აეკრიფათ გადასახადები, მათ შორის ისეთიც, რომელთა ვალდებულებაც მათ არ გააჩნდათ.

ყველაზე დიდი გამოსვლა რომის იმპერიის საზღვრებში პალესტინაში მოხდა. აჯანყებამ 66 წელს იფეთქა. აჯანყებულებმა ამოწყვიტეს რომაული გარნიზონი და იუდეა რომისაგან თავისუფლად გამოაცხადეს. იერუსალიმის ასაღებად გაემგზავრა სირიის მაშინდელი ლეგატი გაიუს ცესტიუს გალუსი, მაგრამ ებრაელებმა მას სასტიკი მარცხი აწვნიეს. ნერონმა პალესტინაში გაგზავნა ტიტე ფლავიუს ვესპასიანე, რომელმაც ხელთ იგდო მთელი გალილეა, 68 წელს იუდეის უმეტესი ნაწილი და მიაღწა იერუსალიმს.

ნერონის თავგასულობამ ხალხის მოთმინების ფიალა აავსო. 68 წლის მარტში გალიის მმართველი გაიუს იულიუს ვინდექსი აუჯანყდა რომს. მან ისარგებლა იმით, რომ გალიის მოსახლეობას დიდძალი გადასახადები ჰქონდა შეწერილი იმპერატორის სულელური აკვიატებების დასაფინანსებლად და ჯარისკაცები აიყოლია. ნერონმა სასწრაფოდ გაგზავნა ლეგიონები აჯანყებულთა გასანადგურებლად, მაგრამ ამ დროს მორიგმა აჯანყებამ იფეთქა ესპანეთში, რომლის ლეგატმა სერვიუს სულპიციუს გალბამ ვინდექსს აღმოუჩინა მხარდაჭერა. ამასობაში აჯანყდნენ ლუზიტანიისა და აფრიკის მმართველები. ზემო რაინის ლეგიონები, რომლებიც ნერონმა გაგზავნა აჯანყებულთა დასამოშმინებლად, გამარჯვების შემდეგ თვითონ განუდგნენ იმპერატორს. მათმა სარდალმა ვირგინიუსმა სენატს მიანდო ნერონის ბედის გადაწყვეტა. ახალ იმპერატორად გამოცხადდა სერვიუს სულპიციუს გალბა, ნერონი კი სენატმა სამშობლოს მტრად გამოაცხადა და სიკვდილი მიუსაჯა. ყველასაგან მიტოვებულმა ნერონმა საკუთარი ხელით მოისწრაფა სიცოცხლე.

იოსებ ბენ მათათია (იოსებ ფლავიუსი, Josephus Flavius, יוֹסֵפִּוֹס בֶּן־מַתִּתְיָא) დაიბადა იერუსალიმში რომის იმპერატორის გაიუს კალიგულას მმართველობის პირველ წელს (დაახ. 37 წ.). ცნობილი სასულიერო წრის ოჯახში. იოსების დედა იყო მაკაველ-ჰასმონიდების სამეფო ოჯახის წარმომადგენელი (ერთი შეხედვით, ეს ეწინააღმდეგება ბაბილონის თალმუდს Bava Batra 3b, რომელშიც ნათქვამია, რომ ჰასმონეველთა გვარის აღარავინ იყო დარჩენილი. თუმცა, სამეფო და სამღვდლო ტიტულის მემკვიდრეობით მიღებას ებრაელები მხოლოდ მამრობითი სქესის შემთხვევაში აღიარებდნენ). მან მიიღო ბრწყინვალე სასულიერო და საერო განათლება; დაეუფლა როგორც ბიბლიასა და ბიბლიურ, უფრო სწორედ, - ძველი აღთქმის იუდეურ ტრადიციას, ისე ბერძნულ-რომაულ კულტურას, ანტიკური ცივილიზაციის მიღწევებს მეცნიერების სხვადასხვა დარგში.

სრულიად ახალგაზრდა იოსები, იმის გამო რომ ვერ გაერკვია იუდეაში მიმდინარე პოლიტიკურ პროცესებში, ერთ ასკეტთან ერთად გაემართა უდაბნოში, სადაც სამი წელი დაჰყო. იერუსალიმში დაბრუნების შემდეგ ფარისევლების პარტიაში გაერთიანდა. იუდეაში ამ დროისთვის რომის

საწინააღმდეგო აჯანყება მზადდებოდა. რომელი ხელისუფლები ყველანაირად ცდილობდნენ ამ გამოსვლის ჩაშლას და ყველგან აჯანყებულები ელანდებოდათ. პროკონსულმა ფელიქსმა (Antonius Felix) მღვდელმთავრები დაადანაშაულა აჯანყებულებთან კავშირში, დაატყვევა და რომში გააგზავნა. მათ შორის იყვნენ იოსების ნათესავებიც, რომელთა პატიოსნებასა და ღვთისმომშიშობაში ეჭვი არავის უნდა შეეტანა (Flav. 5. 14). იერუსალიმში გადაწყვიტეს რომში ელჩობა გაეგზავნათ და იმპერატორისთვის ეთხოვათ დატყვევებულების გათავისუფლება. დიპლომატიური მისიის ხელმძღვანელად არჩევანი იოსებ ფლავიუსზე შეაჩერეს, რომელიც ამ დროს 26 წლისა იყო.

ელჩობა იერუსალიმიდან 62 წელს დაიძრა რომისკენ. გზაში მრავალი ხიფათი გადახდათ. ადრიატიკის ზღვაში მათი ხომალდი ჩაიძირა და დახლოებით ექვსას ადამიანს მთელი ღამე მოუწიათ ცურვა. გამთენიისას მოულოდნელად გამოჩნდა კირინელების ხომალდი. იოსები და მასთან ერთად ცურვით დაწინაურებული ოთხმოცი კაცი ხომალდზე აიყვანეს. (Flav. 5. 15) რომში ჩასული ებრაელები ცდილობდნენ ნერონის კარზე კეთილგანწყობა მოეპოვებინათ. რომი ამ დროისთვის იმპერატორის თავგასული პოლიტიკით იყო გაბეზრებული, ბოლო არ უჩანდა მის მიერ ჩადენილ თვითნებობებსა და ადამიანების ტანჯვას. ნერონი მსახიობებს დიდად სწყალობდა და საკუთარ თავსაც უდიდეს აქტიორად თვლიდა. იოსები დაუკავშირდა ერთ-ერთ ებრაული წარმოშობის მსახიობ ალიტირს, რომელიც ნერონის სასახლის კარზე მსახურობდა. სწორედ მისი მეშვეობით გაიცნო ნერონის ცოლი პოპეია საბინა (Divi Poppeia Sabina Augusta).

პოპეია საბინა ნერონის მეორე ცოლი იყო. მისი პირველი ქმარი რუფიუს კრისპი (Rufi Krispus) მხედართა წარმომადგენელი იყო. პოპეია იყო ულამაზესი, მდიდარი და განათლებული. 58 წელს პოპეიამ მოახერხა ნერონთან დაახლოება და მისი საყვარელი გახდა. მან მალე მოიპოვა უზარმაზარი გავლენა იმპერატორზე. როგორც ტაციტუსი გადმოგვცემს, პოპეიამ დიდი როლი შეასრულა აგრიპინას მკვლელობაში. 62 წელს, მეორე ქმრის სიკვდილის შემდეგ, ნერონი გაეყარა ოქტავიას და დაქორწინდა პოპეაზე, რომელიც აქტიურ მონაწილეობას იღებდა სახელმწიფოებრივი საქმეების გადაწყვეტაში. იმპერატორი მეუღლესთან ერთად არნახულ ფუფუნებაში ცხოვრობდა.

62 წელს იუდეველთა დელეგაცია იოსების მეთაურობით რომში ჩავიდა. იოსებ ფლავიუსი პოპეიას შესახებ წერს, რომ იგი იყო უაღრესად მორწმუნე და აფასებდა იუდაურ რელიგიას. ტაციტუსის მიხედვით, პოპეია თანაუგრძნობდა იუდაურ რელიგიას და მფარველობდა ებრაელებს. მას შემდეგ, რაც იოსებმა მოიპოვა პოპეიას მფარველობა, ებრაელი ღვთისმსახურების საქმე სასიკეთოდ გადაწყდა. ნერონმა არა მხოლოდ შეიწყალა ისინი, არამედ ბრძანება გასცა არ დაენგრიათ იერუსალიმის ტაძრის გარშემო კედლები, რომელთა დანგრევაც პროკურატორმა სცადა. იოსებზე დიდი გავლენა მოახდინა რომის სახელმწიფოს სიდიადემ და პოლიტიკურმა და კულტურულმა მდგომარეობამ. მიუხედავად ამისა, იგი არ გაიტაცა რომაულმა ფილოსოფიურმა მოძღვრებებმა, რომელიც წარმართული რელიგიის გავლენას განიცდიდა.

უკან დაბრუნებული იოსები აღმოჩნდა ქვეყანაში, სადაც ყოველ წუთს იყო შესაძლებელი რომის პოლიტიკის წინააღმდეგ აჯანყება. თავდაპირველად იოსები ცდილობდა დაერწმუნებინა თანამემამულეები, რომ იმ უზარმაზარი ძლიერების მქონე სახელმწიფოსთან, რომელიც საკუთარი თვალთნახავით, ყოველგვარი წინააღმდეგობა უაზროდ დაღვრილი სისხლი იყო. მაგრამ მოგვიანებით, თვითონ ჩადგა ამბოხებულთა რიგებში. იგი ერთ-ერთი ძლიერი შენაერთის მეთაურად დაინიშნა. მოგვიანებით იოტაპატის ციხის დამცველთა რიგებში ჩადგა. ხოლო მას შემდეგ, რაც რომაულმა არმიამ საბოლოოდ გატეხა იუდეველთა წინააღმდეგობა, ტყვედ ჩაბარდა ფლავიუს ვესპასიანეს, რომელმაც იგი რომში წაიყვანა. რომში დამკვიდრებულმა იოსებმა მიიღო იმპერატორის გვარი და გახდა იოსებ ფლავიუსი. მის კალამს მრავალი ისტორიული ხასიათის თხზულება ეკუთვნის, სადაც გადმოცემულია ებრაელი ხალხის ისტორია უძველესი დროიდან და რომაული სახელმწიფოს ძლიერება.

იოსებ ფლავიუსის დიპლომატიურმა მისიამ შედეგი გამოიღო-რომაელებმა გაათავისუფლეს დამოუკიდებლობისათვის მებრძოლი იუდეველები. ამ დროს გამოვლინდა იოსების დიპლომატიური ნიჭი, როგორ მოახერხა მან იმპერატორის კარზე მოეპოვა სანდო ადამიანები და უდიდესი გავლენის მქონე პომპეიასთან მიეღწია, რომელმაც იმპერატორს ებრაელებისათვის სასარგებლო გადაწყვეტილება მიაღებინა. მაგრამ ამ ელჩობას ის მნიშვნელობაც ჰქონდა, რომ იოსებისთვის ნათელი გახდა, იუდეველთა წინააღმდეგობა შეიძლებოდა დამღუპველი ყოფილიყო ებრაელებისათვის. იოსებ ფლავიუსის მცდელობა, უარი ეთქვათ იუდეველებს დამოუკიდებლობისათვის ბრძოლაში დაპირისპირებოდნენ რომის სამხედრო მანქანას, უშედეგო აღმოჩნდა. სწორედ ამის შემდეგ ჩადგა იოსებიც სამშობლოს დამცველთა რიგებში.

ლიტერატურა:

1. Еврейская энциклопедия, т. 15, 1991.
2. Еврейская энциклопедия, т. 12, 1991.

3. Иосиф Флавий. О древности иудейского народа: Против Апиона. / Пер. Я. И. Израэльсона и Г. Г. Генкеля. 1895, переизд.: М., 1990
4. Тацит, Публий Корнелий. Анналы. История : Пер. с лат. / Публий Корнелий Тацит. М. АСТ: Ладомир, 2003.
5. Иосиф Флавий. Моя жизнь. / Пер. Д. Е. Афиногенова, вступ. ст. и комм. Л. В. Семенченко. // Вестник древней истории. 2006. № 4. С. 216—229. 2007. № 1-2
6. Федорова Е., В. Люди императорского Рима, 1990.
7. გაიუს სვეტონიუს ტრანკვილიუსი, კეისართა ცხოვრება, 2014.

DIPLOMATIC VISIT OF IOSEB PLAVIUS IN ROME

David Chochishvili, Gori State Teaching University, Associate Professor

RESUME

The power and control of Rome Empery was reached culmination at the first centuries A.C.

Protectorates of the Empery were located on three continents. It was very difficult to rule such a great territory. Citizens who lived on the territory of Empery often revolted because of willfulness of Rome nobilities.

Judea was one of the protectorates of the Rome Empire where the emperors and violence of prosecutors were encountered in the resistance of people.

Judea people protested against ruler of Rome Empery and conducted many riots.

Flavius Josephus was one of those persons who actively fought for independence of Judea. However, he saw a significant power of Rome Empery and guessed that it was impossible to resist against such a great control. Finally, Flavius Josephus moved to Rome and was engaged in service for Empire.

Judea people with the initiative of Flavius Josephus sent the ambassadors to Empire Neuron. They wanted to release the revolted Jewish leaders. Josephus managed to obtain favorableness of Neuron's wife and he released all compatriots.

მეფისნაცვალ მიხეილ ვორონცოვი ქართველთა მეხსიერებაში

ოთარ ჯანელიძე, გორის სახელმწიფო სასწავლო უნივერსიტეტი, მოწვეული სპეციალისტი, დოქტორი

სოციალურ და პოლიტიკურ მეცნიერებაში კარგა ხანია გამორჩეული ყურადღება ეთმობა ისტორიული მეხსიერების, როგორც იდენტობის ერთ-ერთი განმსაზღვრელი ფაქტორის შესწავლასა და გაანალიზებას. დასავლეთში იგი კვლევის ცალკე მიმართულებად კი ჩამოყალიბდა და ძირითადად ფრანგი სწავლულების მორის ჰალბვაქსისა და პიერ ნორას თეორიულ ნააზრევს დაეფუძნა. ბოლო დროს მეხსიერებისა და იდენტობის კვლევა ჩვენშიც მიმზიდველი და ერთგვარად მოდურიც გახდა. წინამდებარე თემით ჩემი დაინტერესება, ამჯერად, უფრო იმან განაპირობა, რომ იგი საქართველოსა და რუსეთის ურთიერთობის კონტექსტს უკავშირდება, რაც სადღეისოდ არანაკლებ აქტუალური და მნიშვნელოვანია.

მივევთ თავიდან: 1837 წელს საქართველოში იმპერატორი ნიკოლოზ პირველი ჩამოვიდა. წინა ხელმწიფე ალექსანდრე პირველი, რომლის დროსაც რუსეთის იმპერიას სამხრეთ კავკასიის მნიშვნელოვანი ნაწილი, მათ შორის საქართველოც შეემატა, ისე გარდაიცვალა, ეს მხარე თვალთ არ უნახავს.

ნიკოლოზი უკმაყოფილო დარჩა კავკასიის ადმინისტრაციით, რომელსაც „სამაგელი მართებლობა“ უწოდა. ამას მოჰყვა სერიოზული საკადრო ცვლილებები მხარის მმართველობასა და კავკასიის კორპუსში.

მსგავსი გადაადგილებები მომდევნო ხუთ წელიწადში კიდევ ორჯერ განხორციელდა,¹ მაგრამ ამას იმპერიის ხელისუფლებისათვის სასურველი შედეგები არ მოჰყოლია.

სწორედ დროის ამ მონაკვეთში გამოიგზავნა კავკასიაში სენატორების განისა და მეჩნიკოვის კომისია. მომზადდა საქართველო-ამიერკავკასიის ადმინისტრაციული რეფორმის პროექტი, რომელიც იმპერატორმა 1840 წლის აპრილში დამტკიცა და ძალაშიც შევიდა. განხორციელდა მხარის მართვა-გამგეობის სისტემის შიდა რუსეთის საგუბერნიო მმართველობასთან უნიფიცირება, რამაც ადმინისტრაციიდან ადგილობრივი კადრების განდევნა და მართლმსაჯულების თითქმის მთლიანად რუსულ კანონმდებლობაზე გადაყვანა განაპირობა.

ასეთი რადიკალური ცვლილება ალბათ აღარც იყო საჭირო, განსაკუთრებით მას შემდეგ, რაც 1832 წლის შეთქმულებამ მარცხი განიცადა. ეს მოვლენა, რომელსაც ბოლო დროს „შეთქმულებრივი მოძრაობის“ სახელწოდებითაც მოიხსენიებენ,² მე-19 საუკუნის საქართველოს საზოგადოებრივ-პოლიტიკური ცხოვრების უმნიშვნელოვანეს მიჯნად იქცა. გურამ ასათიანის სიტყვით, „ეს იყო ნამდვილ უღელტეხილი ქართველი ხალხის სულიერ ცხოვრებაში“. 1832 წელს სასტიკად დამარცხდა ეროვნული მოძრაობის მასულდგმულებელი იდეა, შეიმუშრა თაობათა გონებრივი ძიებისა და ღწვის, მათი საუკუნოვანი უწყვეტი ფიქრის საგანი.³ ქართველი საზოგადოების ცნობიერებას რადიკალური გარდატეხა დაეტყო. ეროვნული აჯანყებების წარუმატებლობამ, განსაკუთრებით კი 1832 წლის შეთქმულების ფიასკომ ქართულ არისტოკრატიაში შემგუბლური განწყობილება წარმოშვა. მაგრამ ეს ცალკე საკითხია.

მეფის მთავრობის მიერ განხორციელებულმა ცვლილებებმა ქართულ, სომხურ და მუსულმანურ პროვინციებში მძაფრი უკმაყოფილება, გურიაში კი აჯანყებაც გამოიწვია. პარალელურად, რთული ვითარება შეიქმნა ჩრდილოეთ კავკასიაში, - მეტისმეტად გაჭიანურდა დაპყრობითი ომი და გაძლიერდა მიურიდიზმი. რუსეთის არმია, რომელიც ძლევდა მოწინააღმდეგეებს ევროპასა თუ აზიაში, წარუმატებლობას განიცდიდა მთიელ ტომებთან ბრძოლაში. საიმპერიო ხელისუფლება იძულებული გახდა გატარებული რეფორმის კორექტირებაზე ეფიქრა. ასე იშვა კავკასიის განსაკუთრებულ ადმინისტრაციულ ერთეულად - სამეფისნაცვლოდ გარდაქმნის იდეა,⁴ რომელიც 1844 წლის ბოლოს კიდევაც განხორციელდა. კავკასიის პრობლემების სწრაფად გადასაწყვეტად საიმპერატორო კარმა მიიჩნია, რომ უმჯობესი იქნებოდა რეგიონში მთელი აღმასრულებელი ძალაუფლება თავმოყრილი ყოფილიყო ერთი პიროვნების ხელში.⁵

ცალკე უნდა ითქვას კომპეტენტურ მმართველსა და კარგ შემსრულებელზეც, რომლებიც ნამდვილად აკლდა რუსეთის იმპერიას. ვრცელდებოდა ხმები, რომ ახალ თანამდებობაზე დანიშნავდნენ გენერალ ა. ერმოლოვს, იყო საუბარი თვით სამხედრო მინისტრ ჩერნიშევიც, მაგრამ ნიკოლოზ პირველმა არჩევანი მიხილ ვორონცოვზე შეაჩერა. ეს სახელმოხვეჭილი გენერალი იმ დროს რუსეთის სახელმწიფო საბჭოს წევრი იყო და, პარალელურად, ეკავა ნოვოროსიისა და ბესარაბიის გენერალ-გუბერნატორის თანამდებობა. უაღრესად განათლებული, დიპლომატიური უნარით აღჭურვილ ვორონცოვი პეტერბურგის მეცნიერებათა აკადემიის საპატიო წევრადაც იყო არჩეული.

მიხილ ვორონცოვი საქართველოსა და კავკასიას ჯერ კიდევ ციციანოვის დროს გაეცნო, როცა აქ დაბანაკებულ სამხედრო შენაერთში რიგით ოფიცრად მსახურობდა. იგი პატივისცემით ეპყრობოდა ქართველ ხალხს, ქართულ ენას, საქართველოს ისტორიასა და კულტურას, აფასებდა ადგილობრივ ადათ-წესებსა და ზნე-ჩვეულებებს.

კავკასიის წინა მმართველებმა არ იცოდნენ კომპრომისები. ადგილობრივ მკვიდრთა დამორჩილებისა და იმპერიასთან სამუდამოდ შერწყმის მიზნით, ისინი, როგორც წესი, სამხედრო ძალასა და უხეშ ადმინისტრირებას მიმართავდნენ. მხარის ამგვარ ხელისუფალთა ფონზე მ. ვორონცოვი განსაკუთრებით გამოირჩეოდა. იგი დარწმუნებული იყო, რომ კავკასიის წარმატებული ინკორპორაცია არ იყო მხოლოდ სამხედრო ამოცანა: „იარაღით შეიძლება დაიპყრო ტერიტორია, მაგრამ არა ხალხის სული“.⁶

ვორონცოვს მიაჩნდა, რომ იმპერიისადმი ქართველი ხალხის ლოიალობას დათმობების გზით უფრო მიაღწევდა. მან ადგილობრივი მოსახლეობას შესაძლებლობა მისცა, თავისი ნიჭი და უნარი ეროვნული კულტურის ამა თუ იმ სფეროში გამოეჩინა, მაგრამ ისე, რომ იმპერიულ მართვა-გამგეობას რაიმე საფრთხე

¹ В. Дегоев, Полководчество А.П. Ермолова, М.С. Воронцова, А.И. Барятинского http://artofwar.ru/k/kamenew_anatolij_iwanowich/russkajastrategijaitaktikanakawkaze.shtml

² დ. შველიძე, 1832 წლის შეთქმულებრივი მოძრაობა, თბ., 2014.

³ გ. ასათიანი, სათავეებთან, თბ., 1982, გვ. 162-163.

⁴ 1785-1796 წწ. არსებობდა კავკასიის სამეფისნაცვლო, რომელიც ასტრახანისა და კავკასიის გუბერნიებს აერთიანებდა.

⁵ В. С. Мунаев, Деятельность М. С. Воронцова на Кавказе 1845-1854 гг. „Вопросы истории“, 2010. № 10, гв. 106.

⁶ В. Дегоев, Полководчество А.П. Ермолова, М.С. Воронцова, А.И. Барятинского

არ შექმნოდა.¹ წინამორბედთაგან განსხვავებით, მ. ვორონცოვმა მართვის სადავოები ოდნავ მოუშვა, ტლანქ ძალმომრეობას ცივილიზებული მეთოდები, ალერსისა და დაყვავების კურსი შეუნაცვლა და მოქნილი პოლიტიკით ქვეყნის კოლონიზაციის პროცესი შესამჩნევად დააჩქარა.

ყურადღებას იპყრობს მიხეილ ვორონცოვის დამოკიდებულება ქართველი საზოგადოებისადმი. მეფისნაცვალმა თავისებური ურთიერთობა დაამყარა საქართველოს მოსახლეობის უმაღლეს ფენასთან და ყველაფერს აკეთებდა, რათა დაეახლოვებინა ადგილობრივი წარჩინებული წოდების წარმომადგენლები. მ. ვორონცოვი ხშირად სტუმრობდა მარიამ ერისთავისა და მანანა ორბელიანის საოჯახო სალონებს, არისტოკრატიულ საზოგადოებას სისტემატურად იწვევდა თავისი მეუღლის მიერ მოწყობილ ბალებსა და მასკარადებზე. ელიტურ წრეებთან სიახლოვე მეფისნაცვალს საშუალებას აძლევდა, მუდმივად სცოდნოდა ქართველი თავადაზნაურობის განწყობილება, მათი ეროვნული და პოლიტიკური მისწრაფებანი.

ზემოთ ჩვენ ქართული ზეპური საზოგადოების შემგუებლური განწყობილება ვახსენეთ. დაბეჯითებით შეიძლება ითქვას, რომ ამგვარმა განწყობილებამ ხელი შეუწყო და გააადვილა ახალი პოლიტიკური კურსის წარმატება საქართველოში. ვორონცოვმა, ბუნებრივია, იმპერატორის თანხმობით, ადგილობრივი არისტოკრატიის ეს განწყობილება კიდევ უფრო წახალისა: 30 ათასამდე ქართველ თავადაზნაურს თავიანთი წოდების დამადასტურებელი საბუთი მისცეს და სოციალური სტატუსი დაუკანონეს. მემამულეთა სასარგებლოდ გადაწყდა ასევე ბატონებსა და ყმებს შორის არსებული ბევრი სადავო საკითხიც.² ამ დათმობების სანაცვლოდ იმპერიამ ქართველი თავადაზნაურობა გაიერთვლა და იგი კავკასიაში თავის დასაყრდენ ძალად გადააქცია.

ფეოდალური არისტოკრატიისათვის ზოგადად დამახასიათებელი კოლაბორაციონიზმის გარდა, ქართველი წარჩინებული წოდების ამგვარ ქცევას მისი „შინაგანი გაორება“ განაპირობებდა. ეს იყო, როგორც ილია ჭავჭავაძე უწოდებდა, „ჩვენობის“ და „უცხოობის“ ძნელი თანაარსებობა, ორი ძირეულად განსხვავებული ფენომენის - რუსეთის ერთგულებისა და ქართული ვინაობის ერთმანეთში შეთანხმება.³

აღნიშნული პროცესის პარალელურად, მიხეილ ვორონცოვის ათწლიანი მმართველობის პერიოდში სერიოზული ძვრები აღინიშნა ქართული კულტურის განვითარებაშიც. სადავო არ არის, რომ ამ საქმეში მეფისნაცვალმა თვალსაჩინო წვლილი შეიტანა. მ. ვორონცოვის ხელშეწყობით გაიხსნა საჯარო ბიბლიოთეკა, დაარსდა ქართული თეატრი, გამოიცა ჟურნალი „ცისკარი“, ჩამოყალიბდა კავკასიის მუზეუმი, თბილისსა და ქუთაისში დაფუძნდა წმ. ნინოს სახელობის ქალთა სასწავლებლები და გიმნაზიები, გაფართოვდა სასკოლო ქსელი. ქართველი თავადაზნაურების შვილებისათვის ხაზინის ხარჯზე გამოიყო 160 სტიპენდია რუსეთის უმაღლეს სასწავლებლებში განათლების მისაღებად და სხვ. ვორონცოვი უშუალოდ მეურვეობდა საქართველოს ისტორიისა და ქართული კულტურის შესწავლა-პოპულარიზაციას, ისტორიული ძეგლებისა და ეკლესია-მონასტრების რესტავრაციას და ძველი ქართული ტექსტების გამოცემასაც.⁴ მისი დავალებით და ხელშეწყობით, დიმიტრი მეღვინეთხუცესიშვილმა აღწერა და არქეოლოგიური თვალსაზრისით შეისწავლა უფლისციხე⁵ და ა. შ. საგულისხმოა ის ინსტრუქციაც, რომელიც ვორონცოვმა კავკასიიდან წასვლისას თავის შემცვლელს, გენერალ რეადს დაუტოვა. ინსტრუქციაში აღნიშნულია, რომ არ უნდა შენელებულიყო კავკასიის ხელისუფლების საგანგებო ზრუნვა ქართული კულტურის განვითარებაზე.⁶

შესაძლოა, მ. ვორონცოვს პიროვნულად მართლაც ჰქონდა სიმპათია ქართული კულტურისადმი, მაგრამ, საერთოდ ცნობილია, რომ იგი განათლებისა და კულტურული აღმშენებლობისადმი დიდი მიდრეკილებით გამოირჩეოდა, ყველგან, სადაც უმსახურია. ამის თვალსაჩინო დასტურია მისი მოღვაწეობის კვალი ოდესასა თუ ყირიმში. ქალაქ ოდესაში ვორონცოვის ინიციატივით დაარსდა გაზეთი „Одесский вестник“, გაიხსნა პირველი საჯარო ბიბლიოთეკა, კეთილშობილ ქალთა ინსტიტუტი, აღმოსავლურ ენათა სასწავლებელი, შეიქმნა მუზეუმი და სხვ.⁷ მ. ვორონცოვისავე ძალისხმევით

¹ ი. გოგიაშვილი, ილია დღეს, თბ., 2008, გვ. 48.

² И. Г. Антелава, Государственные крестьяне Грузии в первой половине XIX века, Сухуми, 1955, გვ. 151-152.

³ უფრო ვრცლად, იხ. „რუსული კოლონიალიზმის არსი“, წიგნში - ი. ჯანელიძე, ნარკვევები საქართველო-რუსეთის ურთიერთობების ისტორიიდან, თბ., 2014, გვ. 144-145.

⁴ თ. ჯოლოგუა, მეფისნაცვალ მიხეილ ვორონცოვის კულტურულ-საგანმანათლებლო პოლიტიკის შეფასებისათვის <http://kartvelologi.tsu.ge/index.php/ge/journal/inner/3>.

⁵ მ. ვორონცოვი ერთხელ დ. მეღვინეთხუცესიშვილთან ერთად თავადაც წვევია უფლისციხეს. ძეგლს მასზე დიდი შთაბეჭდილება მოუხდენია. იხ. ს. ალიშვარაშვილი, ქართული არქეოლოგიის სათავეებთან (დიმიტრი მეღვინეთხუცესიშვილი), გორის სახელმწიფო სასწავლო უნივერსიტეტის ისტორიისა და არქეოლოგიის ცენტრის შრომათა კრებული, # 5, 2014, გვ. 390.

⁶ Акты, собранные Кавказской археографической комиссией, т. X. Тфл., 1885, გვ. 99-100; ასევე, თ. ჯოლოგუა, მეფისნაცვალ მიხეილ ვორონცოვის კულტურულ-საგანმანათლებლო პოლიტიკის შეფასებისათვის.

⁷ Соперник Пушкина и любимец Одессы, Голс Украины, Киев, 2013, 11 января <http://www.golos.com.ua/Article.aspx?id=277429>.

პროფესიონალური თეატრები დაარსდა სტავროპოლსა და პიატიგორსკში, ბიბლიოთეკები გაიხსნა ალექსანდროპოლსა და სტავროპოლში, გამოიცა პერიოდული პრესის ორგანოები და ა. შ.¹

რუსი ისტორიკოსი ვ. პოტტო აღნიშნავდა: ვორონცოვი ისე მართავდა კავკასიას, რომ ადგილობრივ მოსახლეობას „რუსეთი დედინაცვლის მაგიერ დედად ეცნო“. ასეთი თვალსაზრისი მხოლოდ რუსულ ისტორიოგრაფიაში არ გვხვდება, მაგრამ ახლა ვნახოთ, როგორი იყო ქართველი საზოგადოების მიმართება ვორონცოვისადმი.

თავადაზნაურობის ნაწილი, რომელიც მეფისნაცვალმა გაიერთვულა, ვორონცოვში საქართველოს კეთილისმყოფელ და მწყალობელ ხელისუფალს ხედავდა. მათ აღქმაში ვორონცოვი გულისხმიერი მმართველად მოსჩანს, რომელიც ანგარიშს უწევს ქართულ არისტოკრატიას, გული შესტკივა მასზე, ზრუნავს ქართული კულტურის აღორძინებაზე და სხვ. ვინც მეფისნაცვლის ცბიერებას ალღო ადრევე აუღო, მის მმართველობას მძაფრად აკრიტიკებდა და ნეგატიურ კონტექსტში წარმოაჩენდა.

ვორონცოვის მეფისნაცვლობა ქართველ მოღვაწე-მოაზროვნეთა მიერაც არაერთგვაროვნადაა შეფასებული. ბევრი მის პიროვნებასა და მმართველობასაც მხოლოდ დადებითად ახასიათებს (გრიგოლ ორბელიანი, დიმიტრი ყიფიანი, პლატონ იოსელიანი, ანტონ ფურცელაძე, იონა მეუნარგია, არჩილ ჯორჯაძე და სხვ.), მაგრამ გვხვდება რადიკალურად განსხვავებული დამოკიდებულებაც.

დავიწყოთ გრიგოლ ორბელიანით. პოეტი-გენერალი ასეთი წერილებით მიმართავდა მეფისნაცვალს: საქართველო „მხოლოდ თქვენის მამობრივის მზრუნველობით აღსავსე ბრწყინვალე მართვა-გამგეობის დროს ეღირსა აჰყვავებასა და ადამიანურს ცხოვრებას! ... გავლიან მრავალნი წელნი, რიგ-რიგით დაიჭერენ აქ თქვენს ადგილს, მაგრამ თქვენს მაგივრობას კი მაინც ვერავინ გაგვიწევს! დიდ-ხანს, დიდ-ხანს ვედარ მიეჩვევა ჩვენი თვალი თბილისის ახალს მმართველებსა“.² არ არის გამორიცხული, გრ. ორბელიანი, როგორც მოხელე და რუსეთის არმიის მაღალი ჩინის ოფიცერი, აქ ტაქტიკურ მანევრს მიმართავდეს და ეს არც იყოს პოეტის შინაგანი რწმენა. ცნობილია, რომ იგი რუსეთის ჩინოვნიკებს „ხალხთა სიძულვილის შეუდარებელ ოსტატებს“³ უწოდებდა, თუმცა შემორჩენილია მისი არანაკლებ მამულებური გამონათქვამები კავკასიის სხვა რუს ხელისუფალთა მიმართაც. მაგალითად, მეფისნაცვალ ბარიატინსკიზე: „ხელმწიფესა და თვით ღმერთსა ჰყვარებია საქართველო, რომ ეს კაცი გამოაგზავნეს აქა მთავარ-მართებლად“.⁴

გრიგოლ ორბელიანისაგან განსხვავებით, ვორონცოვს არ მოსწონებია და არც მნიშვნელოვანი სახელმწიფო მოხელე ყოფილა იონა მეუნარგია. მას არავინ ავალდებულებდა დაეწერა, რომ „მადლიერმა კავკასიამ ძეგლი აღუმართა ვორონცოვს და დღეს იმისი სახელი ნამდვილი ისტორიული სახელი არის, რომლის შუქი მთელს მე-XIX საუკუნეს ანათებს“.⁵ შესაძლოა ი. მეუნარგიამ არც იცოდა, რომ ამ ძეგლისათვის საჭირო თანხის დიდი ნაწილი - 50 ათასი მანეთი იმპერატორმა ალექსანდრე მეორემ გაიღო, ხოლო მთელი კავკასიის საზოგადოებრივი დაწესებულებების შემოწირულობანი მხოლოდ 36 ათას მანეთს შეადგენდა.⁶

ვორონცოვს დადებითად აფასებდა აკაკი წერეთელი. კავკასიის პირველი მეფისნაცვლისადმი პატივისცემის გრძნობა მომავალ პოეტს მშობლებმა ჩაუნერგეს, რომლებიც ყოველთვის მადლიერებით იხსენიებდნენ მ. ვორონცოვსა და მის მეუღლეს. აკაკის თურმე სხვებისაგანაც ბევრჯერ გაუგონია, რომ: „სანამ საქართველოს სახსენებელი არ მოისპობა, ქართველებს ვარანცოვის სახელიც არ დაავიწყდებათ“.⁷ აკაკის შემოქმედებაში (ლექსები, პუბლიცისტიკა, მოგონებები, პოემა „ვორონცოვი“) მეფისნაცვლი წარმოჩენილია როგორც საქართველოში ძმობისა და სიყვარულის დამწერგავი ხელისუფალი („ბებიას ნაამბობი“), უსამართლობით გატანჯული ერის გულისტკივილის გამზიარებელი („ქართველი ძეგლის წინ“), ქართველი ხალხის „მამაშვილურად მოყვარული“ („ვარანცოვის ძეგლი“), „ცითმოვლენილი... ზეკაცი“, რომელმაც საქართველოში გაავრცელა სწავლა-განათლება და „ჩაჰნერგა წრფელი სიყვარული“ („ვორონცოვი“), მმართველი, „რომელსაც აღტაცებით უყვარდა ქართველები, დიდ პატივს სცემდა მათ

¹Мунаев В.С. Военная и государственная деятельность наместника на Кавказе М. С. Воронцова (1844–1854 гг.). Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата исторических наук, Ставрополь, 2012, გვ. 31.

²<http://www.webmix.ge/vvi/doc.php?doc=1845#s1>

³ ა. ნიკოლეიშვილი, ორტომული. ქართველ მწერალთა ეროვნულ-პოლიტიკური მრწამსი, ტომი პირველი, ქუთაისი, 2014, გვ. 307.

⁴<http://www.webmix.ge/vvi/doc.php?doc=1845#s1>

⁵ ი. მეუნარგია, ცხოვრება და ღვაწლი თ. გრიგოლ ორბელიანისა
<http://www.webmix.ge/vvi/doc.php?doc=1845#s1>

⁶Памятники, которые исчезли <http://ria.ru/ocherki/20070919/79488503.html#>

⁷ ა. წერეთელი, ჩემი თავგადასავალი, წიგნში - აკაკი წერეთელი, რჩეული ნაწარმოებები ხუთ ტომად, ტ. III, თბ., 1989, გვ. 74.

წარსულს და მომავალზე იმედობდა“ („ჩემი თავგადასავალი“), ქართული მწერლობის ქომაგი, მასზე უანგაროდ მზრუნველი („მცირე შენიშვნა“) და ა. შ.

„აკაკი აღფრთოვანებული იყო საქართველოში ვორონცოვის მოღვაწეობით. ... ღრმად სწამდა, რომ ვორონცოვს მართლაც გულით უყვარდა საქართველო და ამიტომაც იჩენდა ესოდენ დიდ მზრუნველობას მის მიმართ.“¹ მ. ვორონცოვის მმართველობის შესახებ თავისი შეხედულება აკაკი წერეთელმა ამ სიტყვებით გამოთქვა: ვორონცოვი მომავლის საქართველოს განიხილავდა როგორც „პოლიტიკურად გარუსებულს, მაგრამ თავის სარწმუნოებით, ენით და ეროვნულ ელფერით“ და მას იგი აკეთებდა „საევროპო სწორის გზით“.² პოეტი არც იმის თქმას ივიწყებს, რომ ვორონცოვს „უნდოდა საქართველო უკეთესს და უბრწყინვალესს თვლად ჩაექსოვა რუსეთის გვირგვინში“.³

მიხეილ ვორონცოვის მმართველობას დადებით ასპექტში განიხილავდა ცნობილი ქართველი მოღვაწე და მოაზროვნე არჩილ ჯორჯაძე. არჩილ ჯორჯაძემ, როგორც მკვლევარმა, ერთ-ერთმა პირველმა შეისწავლა მე-19 საუკუნის ქართული საზოგადოებრივ-პოლიტიკური სინამდვილე და ამ ეპოქის საყურადღებო ანალიზიც მოგვცა.

მისი დაკვირვებით, „ვორონცოვის დანიშვნა კავკასიის ნამესტნიკად ფრიად სასარგებლო და გამოსადეგი გახდა ქართულ ახალ კულტურის აღორძინებისათვის. მიძინებული ერი თითქოს გამოფხიზლდა და დეზორგანიზაციაში მოყვანილი საზოგადოებრივი სხეული გამრთელების და განკურნების იმედმა შეიპყრო“. მკვლევარი არ შემოიფარგლა ამ ზოგადი დებულებით და უფრო კონკრეტული ხედვაც გაგვიზიარა. მისი სიტყვით: „ვორონცოვის ხანა შეიქმნა ქართულ კულტურის აღორძინების ხანად... ვორონცოვის პოლიტიკა იყო სწორედ ის პოლიტიკა, რომელსაც საუკუნეების განმავლობაში ამაოდ ეძებდა რუსეთის მმართველობის წრეში ქართველთა პოლიტიკური აზროვნება - ერთგულება და მჭიდრო კავშირი რუსეთთან, ხოლო ნაცვლად ამისა, ქართველების ეროვნულ-კულტურული აღორძინების უზრუნველყოფა რუსეთის მფარველობის ქვეშ...“

ვორონცოვმა პირველმა გაბედულად გამოაცოცხლა ეს დღემდე განუხორციელებელი იმედი. ქართველთა ეროვნული კულტურა რუსეთის მფარველობის ქვეშ - ეს ოცნება რეალობად იქცა“.⁴

მიხეილ ვორონცოვის თანამედროვეთაგან მეფისნაცვლის მიერ გატარებულ პოლიტიკას მკვეთრად უარყოფითად წარმოგვიდგენს ალექსანდრე ორბელიანი. მისი სიტყვით: „ის დრო ვარანცოვისა საქართველოში, ჩუენგნით გამოუცდელი სულ სხუა გუარი მოსატყუებელი დრო იყო... მითამ კაიკაცობას გვაჩვენებდა, ნამეტნავად უფრო კიდევ იმათ მომატებით, ვინც რუსეთის ინტერესზე იქცეოდა... ვარანცოვამდისინ ქართულები შორს ვიდევით რუსებზე და იმან რუსებში გაგვრია, შეგვაერთა ამ ცფიერმა დიპლომატმა“.⁵

საგულისხმოა ნიკო ნიკოლაძის შეხედულებაც, რომელიც მან ასე ჩამოაყალიბა: „რასაც პეტრე პირველმა - გენიოსმა - რუსეთი ძალით ვერ შეაჩვია, ჩვენში ერმოლოვმა - დიდმა და ჭკუიანმა ვერ მოახერხა, - ის რუსებს ეკატერინემ და ქართველებს ვორონცოვმა ალერსით და ოსტატობით შეაპარა, შეაპარა ბრმა, მაიმუნური, გარეგანი წაბაძვა უცხო ქვეყნელების ზნისა და ცხოვრებისა“.⁶

ვახტანგ კოტეტიშვილის მოსაზრებით, „ვორონცოვის ხანა უნდა ჩაითვალოს იმ სისტემატურ რეაქციის ეპიზოდად, რომელსაც მეფის რუსეთი აწარმოებდა საქართველოს მიმართ... ვორონცოვმა დიდი სამსახური გაუწია რუსეთს, მაგრამ რა მფარველობა გაუწია საქართველოს, - არა ჩანს. მართალია, მან ენერგიულად მოკიდა ხელი ჩვენს ქვეყანას, კულტურას თითქოს სათავეში ჩაუდგა, მაგრამ იგი თავის საქმეს აკეთებდა. და თუ ზოგჯერ ქართულ საქმეს გადმოხედავდა, ეს იყო თვალის ახვევა და შირმა... იგი ქმნიდა იმ ცენტრებს, სადაც აჩქარებით და სისტემით ხდებოდა ეროვნული დეგრადაცია“.⁷

ვ. კოტეტიშვილს ეკუთვნის შემდეგი ფრაზაც: „ეს სმოკინგში და ფრაკში გამოწყობილი ევროპა, ჩვენს დედაქალაქში დიდი რიხით შემოპატიჟებული (მ. ვორონცოვის დროიდან, - ო. ჯ.), ათასგვარი სათამაშოებით ართობდა ჩვენი საზოგადოების მაღალ წრეს და ვალსის ტალღებში ავიწყებინებდა მოვალეობას, უბრუებდა შეგნებას“.⁸

¹ ა. ნიკოლეიშვილი, ორტომეული. ქართველ მწერალთა ეროვნულ-პოლიტიკური მრწამსი, ტომი პირველი, ქუთაისი, 2014, გვ. 473.

² ა. წერეთელი, თხზულებათა სრული კრებული 15 ტომად, ტ. XIV, თბ., 1961, გვ. 458; ასევე, თ. ჯოლოგუა, მეფისნაცვალ მიხეილ ვორონცოვის კულტურულ-საგანმანათლებლო პოლიტიკის შეფასებისათვის.

³ ა. წერეთელი, თხზულებათა სრული კრებული 15 ტომად, ტ. XIV, თბ., 1961, გვ. 492.

⁴ ა. ჯორჯაძე, წარსულის გაკვეთილი, გაზ. „დროება“, 1909 წ., 25 ნოემბერი.

⁵ ა. ორბელიანი, სიტყვა მამულის ტრაპეზზე, თბ., 1999, გვ. 54-57.

⁶ ნიკოლაძე, თხზ. ტ. 1, თბ., 1962, გვ. 142.

⁷ ვ. კოტეტიშვილი, რჩეული ნაწერები ორ წიგნად, წგნ. I, თბ., 1965, გვ. 171-172.

⁸ ვ. კოტეტიშვილი, ქართული ლიტერატურის ისტორია (XIX საუკუნე), თბ., 1959, გვ. 406.

XIX საუკუნის ქართული სინამდვილის ცნობილი მკვლევარი თამაზ ჯოლოგუა, რომელიც მეფისნაცვალ მიხეილ ვორონცოვის მმართველობას „ვორონცოვის პოლიტიკად“ მოიხსენიებს, მიიჩნევს, რომ: ვორონცოვი „კავკასიაში ჩამოვიდა ფართო და საფუძვლიანი რეფორმისტული გეგმით, რომელიც ითვალისწინებდა, ერთი მხრივ, საქართველოს (ზოგადად, კავკასიის) უმტკივნეულო პოლიტიკურ-ეკონომიკურ შერწყმას რუსეთის ერთიან და განუყოფელ სახელმწიფოებრივ სივრცეში, ხოლო მეორე მხრივ, ევროპეიზაციის გზით ქართული კულტურის აღორძინებასა და განვითარებას“ და რომ ეს უკანასკნელი „ძირეულად ეწინააღმდეგებოდა რუსეთის სახელმწიფოებრივ-იდეოლოგიურ პოლიტიკას“.¹

ეს უკანასკნელი თვალსაზრისი საკამათოა. შეიძლება თუ არა ვორონცოვის კურსი წინააღმდეგობაში ყოფილიყო რუსეთის იმპერიულ პოლიტიკასთან?

მართალია, მეფისნაცვლად დანიშვნისას მ. ვორონცოვს უფლება მიეცა, რეგიონის სპეციფიკიდან გამომდინარე, მინისტრებთან შეუთანხმებლად, მიეღო ესა თუ ის გადაწყვეტილება და უშუალოდ იმპერატორისათვის მოეხსენებინა, მაგრამ ეს არ ნიშნავს, რომ მას მხარეში დამოუკიდებელი პოლიტიკის წარმოება შეეძლო. ამასთან, მიხეილ ვორონცოვი არ ყოფილა „კავკასიური პოლიტიკის“ დამოუკიდებელი ავტორი, რაც კარგად ჩანს ნიკოლოზ პირველისადმი წარდგენილი მისი მოხსენებითი ბარათიდან. 1849-1851 წლებში გაწეული მუშაობის შესახებ მეფისნაცვალმა იმპერატორს მოახსენებდა: „ყოველდღიურად ხელმწიფე, ყველაფერში ვმოქმედებდი თქვენი ნებისა და ინსტრუქციების შესაბამისად“.² ამავე მოხსენებით ბარათში, თავის ე. წ. „კავკასიურ პოლიტიკას“ მეფისნაცვალმა ასე განმარტავდა: „დაარსდა თეატრი, ლიტერატურა გამოცოცხლდა, წიგნები იბეჭდებოდა, ეს ყველაფერი ... უაღრესად კეთილისმყოფელ გავლენას იქონიებს განათლების გავრცელებაზე, გემოვნების განვითარებაზე, ზნე-ჩვეულებათა დახვეწასა და რუსებთან ადგილობრივთა შერწყმაზე“.³

აქ მოულოდნელი არაფერია. გასაკვირი ის იქნებოდა, რომ მ. ვორონცოვს ამგვარად არ ეფიქრა, ასე არ ეთქვა და არ დაეწერა. მ. ვორონცოვი რუსული იმპერიული პოლიტიკის მსახური იყო და პირველ რიგში სწორედ იმპერიის მიზნებისა და ამოცანების რეალიზება ევალებოდა. წინააღმდეგ შემთხვევაში, მისი საქმიანობა ანტისახელმწიფოებრივი იქნებოდა და ასეთ პიროვნებას საიმპერატორო კარი სახელმწიფო სამსახურში, მით უფრო მეფისნაცვლის პოსტზე არ მოითმენდა და არ გააჩერებდა.

უნდა ითქვას, რომ კავკასიის პირველი მეფისნაცვლისადმი დამოკიდებულება არც რუსეთში იყო ერთგვაროვანი. ვორონცოვის მმართველობის წლებშივე მის კურსს აკრიტიკებდნენ როგორც კავკასიის ადმინისტრაციულ, ისე რუსეთის საიმპერიო სტრუქტურებში. რუსეთის პოლიტიკურ წრეებში ერთ-ერთი გავლენიანი ფიგურა, გაზეთ „მოსკოვსკიე ვედომოსტის“ რედაქტორი მიხეილ კატკოვი ვორონცოვს რუსეთის სახელმწიფოებრივი ინტერესების ღალატში ადანაშაულებდა, მას ლიბერალიზმის სახელით ნაციონალური ინტერესების უგულებელმყოფელს, არარუსული თვითშეგნებისა და კავკასიაში სეპარატიზმის წამახალისებელ მმართველს უწოდებდა და სხვ.⁴

კატკოვისაგან განსხვავებით, მიხეილ ვორონცოვის დამსახურებას იმპერიული პოლიტიკის წარმატებაში ფართოდ აღნიშნავენ უცხოელი ავტორები. მაგალითად, ინგლისელი პუბლიცისტი ლ. ოლიფანტი კავკასიაში რუსეთის პოზიციების განმტკიცებას მთლიანად მეფისნაცვალს მიაწერდა.⁵ ცნობილია, რომ ჯ. დიტსონმა თავისი წიგნი კავკასიის შესახებ (Ditson G. L. Circassia; or, A Tour to the Caucasus. N. Y.; L., 1850) მ. ვორონცოვს ამგვარი წარწერით მიუძღვნა: „თავად ვორონცოვს, მამაც და გამოჩენილ მეომარს, წარჩინებულ დიპლომატს და დახვეწილ არისტოკრატს, ჭკვიან და კეთილ მმართველს, უღრმესი პატივისცემით“.⁶

ინგლისელი ისტორიკოსი უ. სტანფორდი, ეხებოდა რა ვორონცოვის ღვაწლს, იმოწმებდა ნიკოლოზ პირველის სამადლობელ წერილს მეფისნაცვლისადმი, რომელშიც ერთგვარად შეჯამებულია ვორონცოვის ათწლიანი მმართველობა. წერილში აღნიშნულია, რომ ეს მმართველობა ბრწყინვალე სამსახურისა და დაუღლე, თავდადებული გარჯის მაგალითია როგორც სამხედრო, ისე ადმინისტრაციულ ასპარეზზე.⁷

ამერიკელი მკვლევარი ენტონი რაინლენდერი, რომელმაც მონოგრაფია მიუძღვნა მ. ვორონცოვის კავკასიაში მოღვაწეობას (Rhinelander A. L. H. Viceroy Vorontsov's Administration of the Caucasus. Washington,

¹თ. ჯოლოგუა, მეფისნაცვალ მიხეილ ვორონცოვის კულტურულ-საგანმანათლებლო პოლიტიკის შეფასებისათვის.

²Акты, собранные Кавказской археографической комиссией, т. X. Тфл., 1885, გვ. 904.

³Акты, собранные Кавказской археографической комиссией, т. X, გვ. 881.

⁴Катков, М. Н. Собрание передовых статей Московских Ведомостей (1865 год). М., 1897, გვ. 554.

⁵Oliphant L. The Russian Shores of the Black Sea in the autumn of 1852. – Edinburg; London, 1854.

⁶В. Дегоев, Полководчество А.П. Ермолова, М.С. Воронцова, А.И. Барятинского

⁷Stafford W. C. History of the War in Russia and Turkey ; with a Geographical, Historical, and Descriptive Account of the Russian and Turkish Empires. L., 1855-1856.

1980), ხაზს უსვამს მეფისნაცვლის პრაგმატულობას, რომ ვორონცოვმა ადგილობრივი ადმინისტრაცია უფრო ეფექტური გახადა და სხვ.

კავკასიის პირველი მეფისნაცვალი სახელმწიფოებრივი თვალსაზრისით მართლაც კარგი მმართველი იყო. როგორც აღინიშნა, იგი გამორჩეულ ყურადღებას იჩენდა კულტურული და საგანმანათლებლო დაწესებულებების მიმართ, მაგრამ, ა. ჯორჯაძის სიტყვით, „ექვს გარეშეა, ვორონცოვი ვერ შეჰქმნიდა ჩვენში ვერც თეატრს, ვერც პერიოდულ პრესას, თვით საზოგადოებაში რომ არ ყოფილიყო ამისათვის საჭირო ელემენტები“.¹

როგორც არ უნდა იყოს, საქართველოში ვორონცოვის თაოსნობითა და უშუალო მონაწილეობით განხორციელებული კულტურულ-საგანმანათლებლო ღონისძიებანი, მეფისნაცვლის სუბიექტური მიზანდასახულობის მიუხედავად, ობიექტურად ქართველ საზოგადოებაში პატრიოტული სულისკვეთების გაღრმავებისა და ეროვნული თვითშეგნების განმტკიცების წინაპირობებს ქმნიდა. იმავდროულად, ვორონცოვის მმართველობის ფორმა ადუნებდა ქართველი ხალხის პოლიტიკურ სიფხიზლეს, ხელს უწყობდა მისი ეროვნული ცნობიერების გახლეჩას და მკვიდრი მოსახლეობის გადაგვარების რეალურ საფრთხეს შეიცავდა.

საზოგადოებრივი ცხოვრების წარმმართველი ძალის - თავადაზნაურობის წინდახედულობაზე, მის სოციალურ ალღოსა და უნარზე იყო დამოკიდებული, ისარგებლებდა იგი შექმნილი შესაძლებლობით თუ მზაკვრულ მახეში გაბმული, თავადვე გადაიქცეოდა დამპყრობლის ინტერესების მსახურად.

შორსმჭვრეტელობას მოკლებული ქართული საზოგადოების ელიტა – თავადაზნაურობა ვერ აღმოჩნდა მოწოდების სიმაღლეზე. იგი უფრო დაჰყვა ვორონცოვის ნებას, ვიდრე გამოიყენა ერთგვარი ხელსაყრელი შანსი. ამიტომაც უწოდებდა ილია ჭავჭავაძე XIX საუკუნის 40-50-იანი წლების ქართულ სინამდვილეს „მიძინების, ჩვენი გონებრივი და ეროვნული მიმდინარების, მოქანცულობის დროს,“ როცა „სულით ობოლ და სასომიხდილ ერს მხოლოდ ხორციელის ცხოვრების ნატვრა ჰქონდა, მხოლოდ იმაზე ფიქრობდა“.²

თერგდალეულებს ხანგრძლივი დრო და მასშტაბური ძალისხმევა დასჭირდათ ამ „ეროვნული მიმდინარებიდან“ ქართველი ხალხის გამოფხიზლებისათვის.

VICEGERENT MIKHEIL VORONTSOVI IN THE GEORGIANS' MEMORY

Otar Janelidze, Gori State Teaching University, Specialist by Contract, Doctor

RESUME

Among the Russian Viceroy's of Caucasus Mikhail Vorontsov was the most distinguished person in every way. Traces of his activities in Georgia were especially reflected in the sphere of culture. In addition, flexible and elastic policy of the first viceroy of the Caucasus significantly accelerated the process of colonization in the country.

Vorontsov's activities as of a viceroy are evaluated by the Georgian society in very diverse ways. One part of the society characterizes his governance as only a positive thing while others had a radically different approach to the matter.

In the memory of one part of his contemporaries, Vorontsov remained as a steadfast manager, who will report to the local aristocracy, concerned about the revival of the Georgian cultural heritage etc. In the other part of the society the Vorontsov was considered to be a „cunning diplomat“ whose policy was directed to Russification of the Georgian people and its eventual assimilation in the Russian Empire.

Cultural and educational undertakings realized in Georgia under the leadership of Vorontsov, despite the viceroy's subjective purposes, objectively created preconditions for strengthening the national identity in Georgian society. Meanwhile, methods of Vorontsov's governance weakened political vigilance of Georgian people, accelerated the process of its Russification and contained the real threat of degradation of the indigenous population.

¹ ა. ჯორჯაძე, მასალები ქართველი ინტელიგენციის ისტორიისათვის, გვ. 104.

² ი. გოგიაშვილი, ილია დღეს, თბ., 2008, გვ. 57.

იოსებ ლაღიაშვილის ცხოვრებისა და მოღვაწეობის ზოგიერთი დეტალის დაზუსტებისათვის

მამუკა ჯოლბორდი, გორის სახელმწიფო სასწავლო უნივერსიტეტი, პროფესორი

„უსჯულოთა გზაზე დამდგარი“ - ასე შეაფასეს 19 წლის ახალგაზრდა სემინარიელის, იოსებ ლაღიაშვილის ქმედება ცარიზმის მოხელეებმა, რომელიც თბილისის სასულიერო სემინარიაში გამეფებულმა აუტანელმა გარემომ და პიროვნულმა შეურაცხყოფამ აიძულა სიცოცხლე მოესწრაფებინა რეაქციონერი რექტორის – პავლე ჩუდეცკისათვის.

იოსებ ლაღიაშვილის მიერ ჩადენილ მკვლელობას, მის ცხოვრებასა და პოლიტიკურ შეხედულებებს ქართულ ისტორიოგრაფიაში რამდენიმე ნაშრომი მიემდგნა.*

ქართველი საბჭოთა ისტორიკოსების უმრავლესობა და მათ შორის მისი ბიოგრაფიის ერთ-ერთი პირველი ავტორი არკადი ხუნდაძე იოსებ ლაღიაშვილს სოციალისტთა ჯგუფის წევრად მიიჩნევდა. ეს შეხედულება მეტწილად ეფუძნება XIX საუკუნის ქართულ პრესაში გავრცელებულ ცნობას, რომ მკვლელობამდე რამდენიმე თვით ადრე, ზედამხედველმა ლაღიაშვილს აღმოუჩინა ხელნაწერი, რომელშიც მარქსიზმისადმი სიმპათია იყო გამოხატული.

თანამედროვე მკვლევარები მიუთითებენ ახალგაზრდა სემინარიელის აშკარა კავშირზე ეროვნული სულისკვეთებისა და განწყობის ძალებთან, მის მკაფიოდ გამოხატულ პატრიოტულ პოლიტიკურ მიზნებზე.

„მაშ ასე, ვინ იყო იოსებ ლაღიაშვილი - „მგზნებარე რევოლუციონერი“ (ბოლშევიკური ვერსია), თუ „გზააზნეული, უპატრონო ობოლი“ (ამას ქართველი საზოგადოება აცხადებდა, რომლითაც მის ქომაგობას ამართლებდა)? ვფიქრობთ, არც ერთი და არც მეორე! ეს ახალგაზრდა ეროვნული საქმისთვის თავდადებული კაცი იყო და ამაზე ბევრი რამ მეტყველებს, - წერს მკვლევარი ზვიად დოლიძე და თავისი მოსაზრების დასასაბუთებლად მოჰყავს რამდენიმე არგუმენტი. მისი აზრით, თბილისის სასულიერო სემინარიის ტრადიციები, რომელიც როგორც ეროვნულ მოღვაწეთა, ასევე სოციალისტ - რევოლუციონერთა „სამჭედლოს“ წარმოადგენდა, რა თქმა უნდა, გავლენას მოახდენდა ახალგაზრდა სემინარიელის მსოფლმხედველობრივ ფორმირებაზე. ამასთან თანამედროვეთა დღიურები, ჟანდარმერიის დაკითხვის ოქმები, წინასწარ ცივი იარაღის შეძენა, იდეოლოგიური მზადება (ხელნაწერი

* იოსებ ლაღიაშვილი დაიბადა 1866 წლის 2 იანვარს სამეგრელოში. მისი მამა გორელი (ხურვალეთელი) მღვდელი, იაკობ ლაღიაშვილი, 1865 წ. მარტვილის სასულიერო სასწავლებელში დაუნიშნავთ მასწავლებლად (შემდგომში ის უკან დაბრუნდა სოფელ ხურვალეთში მღვდლად), სადაც დაქორწინდა სოფ. ბანძაში მცხოვრები მღვდლის, თევდორე დანელიას ქალზე, კლემენციაზე. იოსებს ჯერ დედა გარდაეცვალა, 7 წლის ასაკში მამაც დაეღუპა და მისი აღზრდა ითავეს ბებია, ნინო მახარაშვილმა და ბიძებმა. ის ჯერ გორის, ხოლო შემდეგ თბილისის სასულიერო სემინარიაში სწავლობდა, სადაც ცხოვრობდა პანსიონში მიღებული სტიპენდიით. სემინარიიდან გარიცხეს ზედამხედველის მიერ აღმოჩენილი ჟურნალის - „ყვავილისათვის“, რისთვისაც მოეხსნა დაფინანსება და სტიპენდია (მხოლოდ 6 მანეთი დაუტოვეს სარჩოდ). თ. სახოკიას ცნობით, სემინარიის ინსპექტორმა იაკობ სტეფანოვმა მას აღმოუჩინა პირადი დღიური, რომელშიც აკრიტიკებდა სემინარიის ადმინისტრაციას და იქ გამეფებულ რეჟიმს. ეს დღიური გადასცა ინსპექტორმა რექტორ პავლე ჩუდეცკის [6. 161 – 162; 7. 32]. უსამართლოდ გარიცხულ იოსებ ლაღიაშვილს მოწმობაში ყოფაქცევაში „4“ გამოაყოფეს, რაც მას გზას უკეტავდა ყველა სასწავლებელში და სამსახურში მოსახვედრად. მისი არაერთგზის თხოვნის მიუხედავად, არც ყოფაქცევის ნიშანი გადაუკეთეს, არც გორის სემინარიის დამთავრების მოწმობა გადასცეს და არც დიაკვნად დანიშნეს. ბოლოს ესეც არ აკმარეს - ეგზარქოსმა პავლემ ფელდფეხელი შაპოვალოვი, რომლის შვილებსაც ლაღიაშვილი კერძოდ ამეცადინებდა, „დაარწმუნა“, უარი ეთქვა მისთვის მასწავლებლობაზე და ამით უკანასკნელი სარჩოც მოუსპო. 1886 წელს იმედგაცრუებული იოსებ ლაღიაშვილი უკანასკნელად შეეცადა ჩუდეცკის გულის მოღობვას, თუმცა რექტორის უკმეხობას საზღვარი არ ჰქონდა - მან საკუთარ თავს განაჩენი თვითონ გამოუტანა - ქართველმა სემინარიელმა ჩუდეცკი მისი ცოლისა და ცოლის დის თანდასწრებით სიცოცხლეს გამოასალმა. დ. ყიფიანის დაკრძალვის შემდეგ, ეგზარქოსი პავლე ყაზანში გადაიყვანეს და მან ჩუდეცკის ქვრივი (რომელიც მისი საყვარელი იყო და სიცოცხლეში თვით ჩუდეცკი საღამოობით ისტუმრებდა ცოლს ეგზარქოსისავე ეტლით „სალოცავად“ ეგზარქოს პავლესთან) თან წაიყვანა, თვეში 100 მანეთი პენსიაც დაუნიშნა, როცა მის ყოფილ ქმარს ხელფასი თვეში მხოლოდ 80 მანეთი ჰქონდა. სასამართლომ ლაღიაშვილს სასიკვდილო განაჩენი, არასრულწლოვანების გამო, 20 წლით სახალინის კუნძულებზე კატორღით შეუცვალა, (აქ იგი ნახა რუსმა მწერალმა ანტონ ჩეხოვმა, რომელიც მას ლაღიევად მოიხსენიებს) „საიდანაც გაიქცა ჯერ იაპონიაში, იქიდან კი ამერიკაში. თ. სახოკიას ცნობით, იგი სან-ფრანცისკოში უნახავს მეზღვაურ დავით ჭავჭავაძეს. გარდაიცვალა 1907 თუ 1908 წელს [6.163], 6. გრიგალაშვილი მისი გარდაცვალების თარიღად 1913 წელს უთითებს. ზ. დოლიძეს მოაქვს ზეპირი ცნობა, რომელიც მან საფრანგეთში მოისმინა ერთი ქართველი ემიგრანტისაგან, რომლის მძას 80 წელს მიღწეული იოსებ ლაღიაშვილი უნახავს 1943 წელს თეირანში, მოკავშირეთა კონფერენციაზე.

ჟურნალების გამოცემა, არალეგალური ლიტერატურის შენახვა-გავრცელება, საიდუმლო შრიფტის შექმნა) და იატაკქვეშა ჯგუფებთან კავშირი (შოი დედაბრიშვილისა და სხვათა მოგონებები) ნათლად ადასტურებს იოსებ ლალიაშვილის დაინტერესებას პოლიტიკით. ის რომ, ლალიაშვილის ქმედება ქართველმა ინტელიგენციამ თავისუფლებისათვის ბრძოლის ერთ-ერთ გამოხატულებად ჩათვალა, იქიდანაც ჩანს, რომ მან ქმედითი თანადგომა და დახმარება აღმოუჩინა მას - ქართული ჟურნალ - გაზეთები აქტიურად აშუქებდნენ სასამართლო პროცესს, გავლენიანმა ქართველმა თავადმა კონსტანტინე მუხრან - ბატონმა რუსეთის იმპერიაში ძალზე ცნობილი ადვოკატი - ტურკევიჩი საკუთარი ხარჯით დაუქირავა ბრალდებულს და სხვ. როგორც იოსებ ლალიაშვილის თანაკლასელი შოი დედაბრიშვილი იხსენებს, ერთ დროს „ჩუმი და წყნარი ობოლი ბიჭი“ ფიქრობდა მასთან ერთად გამოეცა ეროვნულ-პოლიტიკური შინაარსის და მიმართულების ხელნაწერი ჟურნალი. მისი წერილიც, რომელიც გორშია გაგზავნილი, ამის ნათელი დასტურია: „გორის ამხანაგებსა და ნაცნობებს: სიამოვნებით გავიგე, რომ გორში დაარსებულია წრე..... ძალიან მიხარია, რომ დაბოლოს გორში გაჩნდა ისეთი წრე, რომელიც დაიცავს „სარწმუნოებასა და სამშობლოს“. „დაბოლოს“ (ანუ „ბოლოს და ბოლოს“) იმას ნიშნავს, რომ ორგანიზაციას სხვა წრეები უკვე ჰქონდა და გორმა დააგვიანა კიდევ. ამასთან, როგორც აღნიშნავს ზ. დოლიძე, სიტყვებს: დაიცავს „სარწმუნოებასა და სამშობლოს“ არ დაწერდა სოციალისტური მიმართულების წრის წევრი [3. 55]. რა თქმა უნდა, მკვლევართა არგუმენტები იოსებ ლალიაშვილის ეროვნული მიმართულების ჯგუფებთან და პიროვნებებთან კავშირის შესახებ საკმაოდ დამაჯერებელია, თუმცა, ვფიქრობთ, თვით სემინარიაში სხვადასხვა პოლიტიკური ინტერესების დაჯგუფებების არსებობას, შესაძლოა, ახალგაზრდა სემინარიელის მსოფლმხედველობაში და პოლიტიკურ განწყობაში გარკვეული დაბნეულობაც შეეტანა (ქართული საზოგადოებრივ-პოლიტიკური მოძრაობის ისტორიას თუ გავიხსენებთ, სამშობლოს ინტერესების სახელით და ეროვნული ღირებულებებით არაერთ პოლიტიკურ დაჯგუფებას და პიროვნებას შეუყვანია შეცდომაში საზოგადოება). ასე რომ, რთულია დაბეჭდვითი მსჯელობა იოსებ ლალიაშვილის მსოფლმხედველობრივი კუთვნილების შესახებ. თუმცა მან ვერ აიტანა პიროვნული შეურაცხყოფა და ჩუდნისათვის გამოტანილი განაჩენი ქართული პროგრესული საზოგადოებისათვის ეროვნული აღტყინების კიდევ ერთ საბაზად იქცა. სწორად შენიშნავს მკვლევარი დ. შველიძე, „ატმოსფერო ძალიან მძიმე იყო მაშინდელ სემინარიებში. თუ წარმოვიდგენთ, რომ ეს ყველაფერი რუსიფიკაციის ნიშნით მიმდინარეობდა, მაშინ მივიღებთ ძალიან არასასურველ სურათს, რამაც აღშფოთება გამოიწვია მაშინდელი საზოგადოების თვალში (ალ. ელისაშვილი, დიდი მოვლენების პატარა გმირის ისტორია, რადიო თავისუფლება 26.05.2005 www.radiotavisupleba.ge/content/article/1541442.htm).“ *

როგორც უკვე აღვნიშნეთ, იოსებ ლალიაშვილის ცხოვრება და პოლიტიკური საქმიანობა საკმაოდ დაწვრილებითაა შესწავლილი მკვლევართა მიერ, თუმცა, ვფიქრობთ, გარკვეული დეტალები დაზუსტებას მოითხოვს.

საინტერესოა იპოლიტე ვართაგავას მოგონებაში დაცული ერთი ცნობა, რომლის თანახმად, ამერიკაში იოსებ ლალიაშვილი ასევე უნახავს თბილისის სასულიერო სემინარიის ყოფილ რექტორს - არქიმანდრიტ ნიკოლოზს (ერისკაცობაში ზიოროვი), იმჟამად აშშ-ში ალიკუტისა და ალიასკინის ეპისკოპოსს. როგორც იპ. ვართაგავა წერს: „ჩვენში (ე.ი საქართველოში) გავრცელდა ხმა, რომ ნიკოლოზი თურმე ამერიკაში „შტატსკი“ ტანისამოსში დადის, ველოსიპედზე სეირნობს, თეატრში დაიარებაო. ისიც თქვს, რომ მასთან მისულა „კატორიდან“ გაქცეული ლალიაშვილი (რექტორ ჩუდნის მკვლეელი) და ნიკოლოზთან დიდხანს ჰქონდა საუბარი, საერთოდ საქართველოს, კერძოდ თბილისის სემინარიის შესახებ [5.173]. ჩვენი აზრით, არაზუსტია ქართულ ისტორიოგრაფიაში დამკვიდრებული ცნობა, რომლის თანახმად, იაპონიიდან ამერიკაში გადასული იოსებ ლალიაშვილი იქ ცხოვრობდა თომას კოკის სახელით [2]. როგორც გ. გიორგაძის ნაშრომშია აღნიშნული, იოსებ ლალიაშვილს ამერიკაში ყოფნის დროს არ შეუწყვეტია კავშირი თავის მეგობრებთან. 1894 წ. ჟანდარმერია აწარმოებდა გამოძიებას „საქართველოს თავისუფლების ლიგის შესახებ“. ამ საქმიდან ჩანს, რომ სემინარიის ყოფილ მოწაფეს ხარიტონ კასრაძეს აღმოუჩინეს ლალიაშვილის შემდეგი მისამართი: „United States of America. San Francisco California Tom

* სემინარიაში გამეფებული უმკაცრესი რეჟიმის მსხვერპლნი გახდნენ შემდგომში ცნობილი მოღვაწეები დავით კეხელი, სტეფან ჭრელაშვილი (მათ დიდ მთავარს, მიხეილ ნიკოლოზის ძეს ქუდი არ მოუხადეს და ამის გამო გაირიცხნენ სემინარიიდან), სილიბისტრო ჯიბლაძე (რომელმაც ჩუდნის სცემა და კიბიდან დააგორა), ასევე დაითხოვეს იაკობ გოგებაშვილი და სხვ. სემინარიაში გამეფებულ სიმკაცრეს და აუტანელ სასწავლო პროცესს მოსწავლეთა უმრავლესობის მხრიდან მძაფრი პროტესტი ხდებოდა. 1870-იანი წლების დასაწყისში რუსეთიდან „ნაროდნიკული“ იდეების შემოჭრის შემდეგ კი სემინარიელთა ქცევა სულ უფრო გამომწვევი ხდებოდა. მაგალითად, მოდაში შემოვიდა თმების მოკლე შეჭრა [7. 20]. ასეთი ვარცხნილობის მქონენი ერთგვარი მემამოხენი იყვნენ.

Kosks Pavel Street 1715 Lagiev. [1.497] ვფიქრობთ, „თომ კოკი“ არა ლაღიაშვილის ფსევდონიმს, არამედ ქუჩის სახელწოდებას უნდა აღნიშნავდეს.

ლიტერატურა:

1. გიორგაძე გრ., საზოგადოებრივი ურთიერთობა საქართველოში (1864-1905 წწ.), 1928;
2. გრიგალაშვილი ნ., თანამდევნი სული, გაზ. „24 საათი“, 30.03.2010;
3. დოლიძე ზ., იოსებ ლაღიაშვილი - შურისმაძიებელი თუ ტერორისტი, ჟურნალი „ისტორიანი“, 2011, თებერვალი, N2, გვ. 50-55;
4. ელისაშვილი ა., დიდი მოვლენების პატარა გმირის ისტორია, რადიო თავისუფლება 26.05.2005;
5. ვართაგავა იპ., მოგონებები, ნაწ.I, თბ., 1956;
6. სახოკია თ., ჩემი საუკუნის ადამიანები, თბ., 1984;
7. ხუნდაძე არკ., რექტორ ჩუდეცკის მკვლეელი იოსებ ლაღიაშვილი, ტფ., 1933.

FOR SPECIFYING SOME DETAILS OF IOSEB LAGHIASHVILI'S LIFE AND IDEOLOGY

Mamuka Jolbordi, Gori State Teaching University, Professor

RESUME

Ioseb Laghiashvili's life and work are studied in the paper, namely, his ideology and some of the less known details about his life in the United States.

ფოტოგალერეა კონფერენციიდან
Photogallery from the conference

